R G B WH GR BL Grey Scale #13 C M Y K
Part Code ST1316
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

STSZOBER
SŁOWNIK ORTOEPICZNY
JAK MÓWIĆ i PISAĆ PO POLSKU

SŁOWNIKI M·ARCTA

1836 1937

Colour Chart #13
Inches Centimetres
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
DANES-PICTA.COM

ST. SZOBER

SŁOWNIK ORTOEPICZNY

JAK MÓWIĆ I PISAĆ PO POLSKU

SŁOWNIKI M·ARCTA

1836 XV 1937

Jak rzeki rodowite płynie nasz język obficie,
lecz jak one wymaga pilniejszej uprawy,
pewniejszego łoża.

STANISŁAW KOSTKA POTOCKI

SŁOWNIKI M. ARCTA

STANISŁAW SZOBER

SŁOWNIK ORTOEPICZNY

JAK MÓWIĆ I PISAĆ PO POLSKU

WYDAWNICTWO M. ARCTA
1836 · WARSZAWA · 1937

484 105a

Drukarnia
Zakładów
Wydawniczych
M. Arct, S. A.
w Warszawie

Biblioteka Wojsk. Akad. Polit.
39835/2
im. F. Dzierżyńskiego

Żonie mojej Stefanii i Synowi Wojciechowi,
najbliższym mi miłośnikom języka polskiego,
pracę tę poświęcam

OD WYDAWCY

Poprawne wyrażanie się w mowie i piśmie nastręcza często nieprzezwyciężone trudności. Wielokrotnie przekonał się o tym każdy, biorący częściej pióro do ręki, a więc literat, dziennikarz, nauczyciel, urzędnik, adwokat, kupiec i przemysłowiec, a również ci wszyscy, którzy przy pisaniu zwykłego listu nie mogli rozstrzygnąć wątpliwości, gdy zastanowili się nad prawidłowością jakiegoś zwrotu. W mowie potocznej mniej się zwraca uwagi na poprawność języka; popełnia się błędy, nawet nie uświadamiając ich sobie. Dopiero, gdy przyjdzie moment zastanowienia, jak jakiś zwrot powinien być poprawnie wypowiedziany, użycie jakiej formy będzie prawidłowe, jakie powinno być właściwe brzmienie wyrazu, powstają trudności, z których nie znajduje się wyjścia i dlatego najczęściej przechodzi się nad nimi do porządku dziennego.

A przecież dbałość o poprawność mowy rodzinnej powinna być troską każdego obywatela. Język ojczysty jest skarbem, który powinniśmy cenić i szanować. Jeżeli zaś nawet pominiemy ten czynnik uczuciowy w traktowaniu języka, to faktem niezaprzeczalnym jest to, że prawidłowe używanie języka jest niezbędne przy wykonywaniu wielu zawodów, a potrzebne dla wszystkich.

Jednakże prawidłowy i poprawny język jest trudny, nawet bardzo trudny. Wiele form, zwrotów, wyrażeń, a nawet nieraz brzmienie niektórych wyrazów jest nieustalone, często chwiejne, niepewne, wkradło się do mowy naszej dużo naleciałości obcych, istnieją poważne różnice dzielnicowe; nieraz wpływy gwarowe zaczynają wypierać wyrażenia języka literackiego. Również nie należy zapominać o tym, że język żyje, rozwija się, zmienia: obok form dawnych pojawiają się nowe; być może, że z czasem zastąpią dawniejsze, lecz teraz współistnieją, przeszkadzają sobie wzajemnie i powiększają zamieszanie. O przyczynach wszystkich tych zjawisk szerzej mówi Autor w przedmowie. Wydawca na tym miejscu chce jedynie potwierdzić fakt istnienia wielkich rozbieżności, istniejących w mowie polskiej, i wynikających stąd trudności dla wszystkich, którzy pragną mówić i pisać poprawnie po polsku.

Jako środek, który ma je przezwyciężyć, zostaje wydany „Słownik ortoepiczny", czyli słownik poprawnego wyrażania się. Wnika on we wszystkie dziedziny języka. Podaje brzmienie, sposób wymawiania i budowę wyrazu. Wykazuje wyrazy, których użycie jest błędem, wskazując na ich miejsce prawidłowe. Wyjaśnia trudniejsze formy deklinacji i koniugacji poszczególnych wyrazów. Gruntownie zajmuje się prawidłowym budowaniem zdań oraz łączeniem wyrazów w zdaniu. W szerokim zakresie uwzględnia frazeologię, przytaczając w wyczerpującej liczbie poprawne zwroty i wyrażenia, jednocześnie wskazując, jak nimi zastąpić błędne naleciałości, które w wielkiej liczbie zakradły się do naszej mowy, szpecąc ją i zubożając.

Tak pomyślany i opracowany „Słownik ortoepiczny" jest wszechstronnym poradnikiem językowym, doradcą niezbędnym przy pisaniu dzieła naukowego, powieści, felietonu, artykułu, referatu czy sprawozdania urzędowego, rozporządzenia, podania, listu handlowego, urzędowego czy prywatnego. Stanowi również niezastąpioną pomoc przy

układaniu przemówienia, wygłaszaniu odczytów, prowadzeniu wykładów, w każdej dyskusji i w ogóle we wszelkiej rozmowie urzędowej, naukowej, handlowej i prywatnej.

„Słownik ortoepiczny" rozstrzyga wszelkie wątpliwości językowe (o kryteriach, na jakich się opiera, pisze Autor w przedmowie), każda kwestia, niepewność i zapytanie znajdzie w nim oświetlenie. Możliwe jest naturalnie, że mimo wielkiej liczby wyrazów (20.000 haseł, 100.000 przykładów) niektóre zostały pominięte. W takich razach czytelnik z łatwością odnajdzie przypadek typowy, który bez trudu pozwoli na usunięcie wątpliwości. Zarówno Autor, jak i Wydawca dokładali starań, aby nadać Słownikowi jak najjaśniejszy i najbardziej celowy układ graficzny. Mają też nadzieję, że w pewnym stopniu cel osiągnęli. Jednakże mimo to gorąco polecamy Szanownym Czytelnikom, aby nim zaczną posługiwać się Słownikiem, przejrzeli „Objaśnienie układu Słownika", „Wykaz skrótów" oraz aby nieco wniknęli w sam układ przeglądając choćby kilka kartek. Po tak krótkim i niemęczącym przygotowaniu posługiwanie się Słownikiem nie będzie przedstawiać najmniejszych trudności.

Kończąc te uwagi, pragniemy jeszcze dodać, że posiadamy głębokie przeświadczenie, iż wydaliśmy książkę potrzebną i pożyteczną, która, jako pierwsze dzieło tego rodzaju, powinna oddać Czytelnikom rzetelne usługi i przyczynić się w swoim zakresie do krzewienia poprawności językowej.

PRZEDMOWA AUTORA

Erat Crasso latine loquendi accurate
et sine molestia diligens elegantia.

Cicero. Brutus.

„Dbał pilnie Krassus o piękno mowy łacińskiej, starannej a niewymuszonej".

Tylko w czynnej postawie przejawia się godnie i skutecznie prawdziwa i głęboka miłość języka ojczystego.

Jak zawsze jednak w postępowaniu ludzkim, tak i w zabiegach o poprawność i kulturę języka same tylko uczucia, choćby najgorętsze, nie wystarczą. Trafność i skuteczność postępowania wymaga rzeczowych wskazówek i fachowego przewodnika. Takim przewodnikiem ma być właśnie „Słownik ortoepiczny".

O r t o e p i a to poprawność języka we wszystkich jego przejawach: w sposobach wymawiania, w postaci głoskowej, w budowie słowotwórczej i w formach gramatycznych wyrazów, w składni, w znaczeniu wyrazów i we frazeologii. Całą tę rozległą dziedzinę poprawności i kultury języka polskiego ujmuje „Słownik ortoepiczny", opierając się na bogatym materiale pisarzów polskich wieku XIX i XX, materiale zaczerpniętym z kulturalnego polskiego języka potocznego i urzędowego.

Kultura językowa zaczyna się tam, gdzie się zaczyna samoświadomość językowa, gdy ludzie nie tylko mówią, lecz zastanawiają się także nad tym, jak mówią, gdy zaczynają sprawdzać nieświadome poczucie językowe. Wtedy dopiero zaczyna się celowe poszukiwanie i wybór, a w związku z tym wyrastają pojęcia poprawności i czystości językowej, rozwija się poczucie wartości emocjonalnych wysłowienia i poczucie stylu.

Kultura językowa pozostaje w ścisłym związku z kulturą literacką i z losami języka literackiego. W Polsce z pierwszymi jej przejawami spotykamy się w wieku XVI, w czasach utrwalania się polskiej twórczości literackiej i polskiego języka literackiego. Pierwszym polskim głosem w sprawach kultury językowej był sławny dyskurs Łukasza Górnickiego w „Dworzaninie". On pierwszy wysunął nie tylko sprawę czystości i poprawności języka, ale także estetyczne wartości wysłowienia.

To były początki „walki o język polski". Walka ta, rozpoczęta przed wiekami, toczy się do dzisiaj i na szczęście nie widać jej końca. Jako nieunikniony i nieodłączny objaw życia, jest wieczna jak życie i tylko wraz z nim mogłaby wygasnąć. W biegu swoich dziejów ucichała, gdy zamierało życie; tym silniej wybuchała, im bujniejszym i bardziej żywotnym stawało się życie. W dotychczasowej historii tej walki przeszliśmy już trzy epoki, a czwartą przeżywamy obecnie. W początkach szło o podstawy istnienia języka polskiego, jako narządu polskiej literatury narodowej, o zdobycie dla niego przynajmniej równych praw z łaciną. W drugiej epoce, kiedy w końcu XVIII wieku i na początku wieku XIX — wraz z ożywieniem życia duchowego narodu — zagadnienia kultury językowej stały się znów aktualne, hasłem czystości językowej była walka z nadmierną przewagą i wpływami języka francuskiego. W epoce trzeciej, która przy-

padła na czasy obcych zaborów i obcego panowania, trzeba się było bronić przeciw rozkładowym wpływom języków zaborczych.

Doba obecna wysuwa nowe, niemniej doniosłe zadania. Naród polski przeżywa obecnie głębokie przeobrażenia. „Przetopiony w bryły obce", żyjąc przez sto z górą lat w trzech różnych organizacjach państwowych, musiał siłą tego faktu, pomimo zawsze żywej wspólnej tradycji historycznej, ulegać obcym politycznym wpływom. Wytworzyły się więc pewne dzielnicowe różnice językowe, zwłaszcza w zakresie języka urzędowego. Taki stan rzeczy obraża dotkliwie właściwie pojmowaną kulturę językową i wysuwa potrzebę zaradzenia groźnemu złu. Praca nad ujednostajnieniem i rozpowszechnieniem ogólnopolskiej normy językowej ma do czynienia także z wpływami dialektów ludowych.

Polski język literacki, od wieków w podstawach swoich ustalony, przekształcał się w ciągu wieków stopniowo, bez nagłych przeobrażeń. Nurtujące w nim jak i gdzie indziej tendencje przekształcające były miarkowane żywą tradycją językową, panującą w tych warstwach społecznych, które przechowywały od wieków zwyczaje języka kulturalnego. Warstwami tymi było szlacheckie ziemiaństwo i miejska inteligencja. Dzisiaj inteligencja polska coraz bardziej zasila się ludźmi pochodzącymi z warstwy ludowej. Przynoszą oni z sobą nabyte w dzieciństwie przyzwyczajenia językowe. Pod ich wpływem polski język wykształcony ulega gwałtownemu napływowi dialektycznych zwyczajów językowych.

Oddziaływania te oraz tkwiące w każdym języku tendencje przeobrażeniowe wraz z następstwami wpływów obcych wywołują nieustanne wahania i wątpliwości w poczuciu językowym mówiących. W tym stanie rzeczy książka, która w sposób fachowy a zarazem dostępny wyjaśnia i rozstrzyga te wątpliwości, powinna być pożyteczna dla każdego, kto z zamiłowania osobistego czy też z obowiązku zawodowego chce czy musi się zajmować zagadnieniami poprawności i kultury języka.

W określaniu norm poprawności językowej autor „Słownika" dążył do oparcia się na możliwie obiektywnej podstawie, szukając jej w zwyczaju językowym warstw wykształconych i pisarzów polskich ostatniego stulecia. Ponieważ w zwyczaju tym występują niekiedy sprzeczności, więc trzeba go było nieraz poddawać krytycznej ocenie. W ocenie tej autor brał pod uwagę historyczne, geograficzne i społeczne podłoże rozpatrywanego faktu. Jeśli na przykład jakiś wyraz lub jego forma, konstrukcja składniowa bądź zwrot frazeologiczny ma wyraźne cechy prowincjonalizmu, to choćby się znalazły u najwybitniejszego nawet pisarza, „Słownik ortoepiczny" je potępi jako niepoprawne, np. Mickiewiczowskie: *ten smycz* zamiast: *ta smycz, służył tłumaczem* zamiast: *za tłumacza*. Jeśli z dwóch obocznych postaci wyrazu czy formy składniowej tylko jedna ma uzasadnienie w historii języka polskiego, a druga nosi wyraźnie ślady wpływu obcego, to tę drugą „Słownik ortoepiczny" odrzuca jako niepoprawną. Na tej podstawie potępiono na przykład formę składniową: *szukać za czym* (zamiast: *czego*). Natomiast gdy nowa forma, rozpowszechniająca się obok dawnej, historycznie odziedziczonej, opiera się na polskich skojarzeniach językowych, to w takich razach „Słownik ortoepiczny" obie formy oboczne dopuszcza jako poprawne, np. *dwiema* obok *dwoma* (r. ż.), *dwóch* obok *dwu, szepcze* obok *szepce, kołata* obok *kołacze* (*kołace*).

Brał autor „Słownika" pod uwagę także społeczny charakter ocenianych faktów językowych. Jeśli z dwóch form obocznych tylko jedna występuje w języku warstw wykształconych, a druga jest właściwa mowie niewykształconej, to tę drugą „Słownik ortoepiczny" odrzuca na korzyść pierwszej, potępia więc takie postaci wyrazów, jak: *ta brzytew, ta kontrol, ta parcel...*, a nawet *ta pomarańcz*, zamiast: *ta brzytwa, ta kontrola, ta parcela, ta pomarańcza*.

W określaniu poprawności językowej oparł się więc autor „Słownika" na trzech

sprawdzianach: na języku literackim pisarzów XIX i XX wieku, na zwyczajach wykształconej mowy potocznej i na krytycznej ocenie językoznawczej. W ten sposób uwolnił się od własnego subiektywizmu i od subiektywizmu zebranego przez się materiału językowego i dał, w miarę możności, obiektywny obraz współczesnego polskiego języka kulturalnego.

Autor dokładał starań, żeby obraz ten był możliwie pełny i przejrzysty. Czytelnik „Słownika" znajdzie w nim odpowiedzi na zagadnienia związane z rozmaitymi dziedzinami poprawności języka. „Słownik" omawia wątpliwości związane z obocznościami głoskowymi wyrazów (np. *bardysz — berdysz, basza — pasza)*, z obocznościami słowotwórczymi (np. *ten klusek — ta kluska, architekt — architekta)*, z wahaniami form deklinacji i koniugacji (np. *tego atuta — tego atutu, talenty — talenta, świszcze — świszczy)* oraz z obocznościami w zakresie składni (np. *cieszyć się z czego — czym — na co; talent czego — talent do czego)*. W zakresie składni „Słownik ortoepiczny" informuje dokładniej, obficiej i konsekwentniej niż nawet wielki „Słownik" warszawski.

Bardzo szczegółowo opracował autor także polską frazeologię uwydatniając, gdzie należy, jej niepoprawności; np. *cena niska* (nie: *tania)*, *cena amatorska* (nie: *cena szczególnego upodobania*, z niem. *Wert besonderer Vorliebe)*, *cel wytykać* (nie: *stawiać*, z niem. *Zweck stellen)*, *cel osiągnąć* (nie: *doścignąć*, z ros. *dostignut' celi)*.

W razach, w których się trafia pomieszanie znaczeniowe wyrazów, podaje „Słownik" stosowne wyjaśnienia, np. 1) *cenzurowy* = odnoszący się do cenzury, mający związek z cenzurą, 2) *cenzuralny* = odpowiadający warunkom cenzury. Tego rodzaju wyjaśnień znaczeniowych znajdzie czytelnik w „Słowniku" bardzo dużo.

Ważnym działem „Słownika" są wyrazy obce. Jedne z nich, jak np. *absentacja, absentować, adaptacja...*, autor potępia jako zbyteczne barbaryzmy i przytacza poprawne odpowiedniki polskie, inne toleruje, przytacza jednak obok nich odpowiednie równoznaczniki polskie.

Na osobną uwagę zasługują artykuły, opatrzone gwiazdkami. W nich autor daje różne informacje gramatyczne, np. o akcencie, o sposobach wyrażania okoliczników celu, czasu itp.

Znajdujemy też w „Słowniku" wskazówki dotyczące pisowni, a niekiedy także sposoby wymawiania wyrazów. Wymowie poświęcony został osobny artykuł.

Oto w ogólnych zarysach treść „Słownika" i charakterystyka sposobów jej ujęcia. Jeśli przyczyni się on do zmniejszenia wątpliwości i ułatwi poprawne wysławianie się w mowie i w piśmie, to spełni swoje zadanie. Zadanie to od dawna leżało mi na sercu. Toteż z gorącą wdzięcznością składam podziękowania księgarni nakładowej Michała Arcta, która wydając ten „Słownik" w setną rocznicę swojej zasłużonej działalności dała mi możność podjęcia tego zadania.

Stanisław Szober.

Warszawa, dn. 3 grudnia 1936 r.

OBJAŚNIENIE UKŁADU SŁOWNIKA ORTOEPICZNEGO

Każde hasło zostało opracowane w osobnym mniejszym lub większym artykule. Każdy artykuł w zasadzie podaje: 1) prócz wyrazu wymienionego w haśle — szeregi wyrazów pokrewnych, 2) odmiany wyrazu, a przynajmniej te formy, które mogą budzić wątpliwości, 3) gdzie są wątpliwości, znaczenie wyrazu, 4) jego składnię i 5) frazeologię, tj. różne zwroty, związane z omawianym wyrazem. Dla uniknięcia powtarzania się Słownik nie podaje wymowy przy każdym wyrazie, ogólna natomiast charakterystyka wymowy polskiej została przedstawiona w osobnym artykule.

Wyrazy wymienione w hasłach zostały wyróżnione tłustym drukiem, wyrazy pokrewne, formy gramatyczne i składniowe przytacza Słownik petitem, a przykłady i zwroty drobnym drukiem (nonparelem). Każdy przykład ma cyfrę, odpowiadającą cyfrze, pod którą została podana stosowna forma składniowa bądź zwrot. Wyrazy pokrewne, przytaczane po wyrazie wymienionym w haśle, zostały ułożone w ten sposób, że po wyrazie podstawowym następuje bezpośrednio z nim związany wyraz pochodny. Znakiem graficznym tych związków słowotwórczych jest kreska. Jeśli jednak wyraz pochodny nie pochodzi bezpośrednio od poprzedzającego go wyrazu, lecz od wyrazu naczelnego, to wyrazy takie Słownik oddziela nie tylko kreską, lecz także przecinkiem, np. impresja — impresjonizm — impresjonista — impresjonistyczny, ale: ideał — idealny, — idealista — idealistyczny.

Słownik, gdzie tylko tego zachodzi potrzeba, wykazuje przeciwieństwa zachodzące nieraz w budowie słowotwórczej wyrazów, np. czerwonoskóry, ale: gruboskórny; dwudniowy, ale: codzienny; dyrektoriat, ale: inspektorat; dorosły, ale: wyrośnięty.

Słownik uwydatnia też różnice znaczeniowe, związane z budową słowotwórczą bądź innymi formami gramatycznymi wyrazów, np. dochodowy = dający dochód, dochodny = dający dobry dochód, korzystny; reprezentacyjny = związany z reprezentacją, reprezentatywny = nadający się do reprezentacji; członki = składniki, członkowie = uczestnicy jakiegoś towarzystwa; basu = basowego głosu, basa = człowieka mającego głos basowy.

Podkreślone też zostały oboczności głoskowe i wiążące się z nimi różnice znaczeniowe, np. krąg = koło, kręg = dzwono kręgosłupa; pączek = zawiązek kwiatu, pęczek = wiązka.

Wyrazy i formy niepoprawne oraz zbyteczne barbaryzmy, których należy się wystrzegać, zostały wyróżnione znakiem wykrzyknika w nawiasie. Jeśli wyraz obcy, nawet mający prawo obywatelstwa w języku polskim, można zastąpić równoznacznym wyrazem swojskim, to zawsze ten wyraz swojski autor podaje, łącząc go z wyrazem obcym znakiem równania.

Co się tyczy zwrotów, to Słownik podaje je pod wyrazem, który w zwrocie odgrywa rolę główną, np. wyrażenie: dochód fundowany — zostało przytoczone pod wyrazem: dochód. Ponieważ jednak nieraz się zdarza, że trudno przewidzieć, który z wyrazów zawartych w zwrocie czytelnik może uznać za główny, więc takie zwroty można znaleźć w Słowniku pod kilku wyrazami.

Prócz artykułów poświęconych formom, znaczeniu, składni i frazeologii poszczególnych wyrazów Słownik zawiera także ogólne artykuły gramatyczne, jak na przykład artykuły o akcencie, o sposobach wyrażania okoliczników, o szyku wyrazów, o wymowie. Artykuły te zostały wyróżnione gwiazdkami.

1. WYKAZ ŹRÓDEŁ I ICH SKRÓTY

Asn. = Asnyk [1]).
Bał. = Bałucki.
Bartk. = Bartkiewicz. Historia jednego podwórka. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1922.
Berent = Berent W. Nurt. Opowieści biograficzne. I Ludzie starodawni. Pisma tom VIII. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1934.
Choyn. = Choynowski P. Młodość, miłość, awantura. Powieść. Wyd. 3 Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1933.
Choyn. = Choynowski P. Pokusa. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1925.
Danił. = Daniłowski G. Jaskółka. Wyd. Gebethnera i Spółki. Kraków 1908.
Dąbr. = Dąbrowska M. Noce i dnie. II. Wieczne zmartwienie. Wyd. J. Mortkowicza. Warszawa 1932.
I. Dąbr. = Dąbrowski I. Śmierć. Wyd. 4 Trzaski, Everta i Michalskiego. Warszawa 1921.
Dyg. = Dygasiński A. Gody życia. Tekst opracował na podstawie wydania z 1902 r. z rękopisu Wł. Wolert. Wyd. E. Wendego i Sp. Warszawa 1925.
Goet. = Goetel F. Serce lodów. Wyd. 3 Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1930.
Gomul. = Gomulicki W. Wspomnienia niebieskiego mundurka. Wyd. J. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1935.
Grusz. = Gruszecka A. Przygoda w nieznanym kraju. „Kobieta współczesna". Warszawa 1933.
IKC = Ilustrowany Kurier Codzienny. Kraków.
Iwasz. = Iwaszkiewicz J. Panny z Wilka. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1933.
Kad. = Kaden-Bandrowski J. Miasto mojej matki. Warszawa 1925.
Kod. Cyw. Rodzina = Komisja Kodyfikacyjna. Rodzina. Projekt działu Polskiego kodeksu cywilnego o stosunkach prawnych rodziców i dzieci. Opracował prof. S. Gołąb. Warszawa 1934.
K(od). P(ost). C. = Kodeks postępowania cywilnego. Dziennik Ustaw R. P. N 112.
Kołłąt. = Kołłątaj H. Wyciągi z pism, zawarte w tomie I wydawnictwa. Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej pod red. I. Chrzanowskiego, H. Gallego i S. Krzemińskiego. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1906.
Kondr. = Kondratowicz Ludwik (Syrokomla Władysław).
Konop. = Konopnicka M. Wojciech Zapała. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1930.
Konop. = Konopnicka M. Mendel Gdański. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1930.
Korzen. = Korzeniowski Józef.
Krasz. = Kraszewski Józef Ignacy.
Kruczk. = Kruczkowski L. Pawie pióra. Wyd. Gebethnera Wolffa. Warszawa (bez daty).
Kunc. = Kuncewiczowa M. Dwa księżyce. Wyd. „Rój". Warszawa 1933.
Makusz. = Makuszyński K. Wycinanki. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1925.
Malcz. = Malczewski Antoni.
Małacz. = Małaczewski E. Koń na wzgórzu. Wyd. 2 Gebethnera i Wolffa. Warszawa (bez daty).
Mick. = Mickiewicz A. Pan Tadeusz. Wyd. Sejmowe. Warszawa 1934.
Mochn. = Mochnacki M. Wyciągi z pism, zawarte w tomie I wydawnictwa: Wiek XIX (ob. Kołłąt.).
Nałk. = Nałkowska Z. Niedobra miłość, romans prowincjonalny. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1928.
Niem(c). = Niemcewicz J. Wyciągi z pism, zawarte w wydawnictwie: Wiek XIX (ob. Kołłąt.).
Nowak. = Nowakowski Z. Przylądek dobrej nadziei. Wyd. Gebethnera i Wolffa. 1931.
Ork. = Orkan Wł. Drzewiej. Powieść. Wyd. 3 Bibl. Pol. Warszawa 1921.
Orzesz. = Orzeszkowa E. Nad Niemnem. Wyd. 5 Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1934.
Orzesz. = Orzeszkowa E. Panna Róża. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa.
Ostr. = Ostrowski J. Chorągiew na dachu.

1) Cytaty autorów, przytoczonych bez wymienionego dzieła czerpał autor z materiału przykładowego swojej „Gramatyki języka polskiego". Wyd. 2. Lwów—Warszawa 1923.

Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1925.

Parand. = Parandowski J. Niebo w płomieniach. Wyd. „Rój". Warszawa 1936.

Perz. = Perzyński Wł. Nie było nas, był las. Wyd. 3 Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1931.

Prus = Prus B. Pisma tom III i X pod redakcją I. Chrzanowskiego i Z. Szweykowskiego. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Pod znakiem Pol. Ak. Lit. Warszawa 1935.

Przybysz. = Przybyszewski S. Z gleby kujawskiej. Wyd. 2 M. Borkowskiego. Warszawa 1909.

Reym. = Reymont Wł. Krosnowa i świat. Nowele z przedmową A. Grzymały Siedleckiego. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1928.

Reym. = Reymont Wł. Ziemia Obiecana. Wyd. 5 Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1927.

Siedl. = Siedlecki Grzymała A. Samosęki. Wyd. Gebethnera i Wolffa.

Sienk. = Sienkiewicz H. Potop. Wyd. nowe Zakładu Narodowego im. Ossolińskich na podstawie wydania drugiego, przejrzanego i poprawionego przez autora. Lwów.

Sienk. = Sienkiewicz H. Sielanka. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1931.

Sienk. = Sienkiewicz H. Za chlebem. Wyd. Gebethnera i Wolffa.

Sierosz. = Sieroszewski W. Bokser. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1926.

Sierosz. = Sieroszewski. Zacisze. Wyd. Spółki nakł. „Książka". Warszawa (bez daty).

Słow. = Słowacki J.

Stasz. = Staszic S. Wyciągi z pism, zawarte w wydawnictwie: Wiek XIX (ob. Kołłąt.).

Strug = Strug A. Odznaka za wierną służbę. Wyd. „Bibl. Groszowej". Warszawa (bez daty).

Syrok. = Syrokomla Wł. = Kondratowicz L.

Szczuc. = Kossak-Szczucka Z. Wielcy i mali. Nakł. Krak. Spółki Wyd. Kraków 1927.

Szpot. = Szpotański S. Przysięga. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1927.

Weyss. = Weyssenhof J. Pod piorunami. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1930.

Weyss. = Weyssenhof J. Puszcza. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1930.

Wikt. = Wiktor J. Burek. Wyd. „Płomień". Przemyśl.

Wilcz. = Wilczyński A.

Zapol. = Zapolska G. Z pamiętników młodej mężatki. Wyd. „Lektor". Warszawa 1923.

Zaremb. = Szelburg-Zarembina E. Wędrówka Joanny. Wyd. Gebethnera i Wolffa. Warszawa 1935.

Żerom. = Żeromski S. Popioły. Wyd. 5 J. Mortkowicza. Warszawa 1922.

Żerom. = Żeromski S. Przedwiośnie. Wyd. J. Mortkowicza. Warszawa 1928.

2. WYKAZ DZIEŁ POMOCNICZYCH I ICH SKRÓTY

Brückn. = Brückner A. Słownik Etymologiczny języka polskiego. Wyd. Krak. Spółki Wyd. Kraków 1927.

DUMK = Dziennik Urzędowy Ministerstwa Komunikacji. Dodatek: Spis wyrazów i wyrażeń obcych lub nie odpowiadających duchowi języka polskiego, których używać nie należy, z podaniem wyrazów i wyrażeń właściwych.

Gr. Ak. = T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn. Gramatyka języka polskiego. Wyd. Pol. Akademii Umiejętności. Kraków 1923.

IGD = Słownictwo gospodarskie, zebrane przez Instytut Gospodarstwa Domowego w Warszawie.

IGD = Wykazy naczyń i narzędzi kuchennych, nadesłanych przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego (z bibl. Instytutu Gosp. Dom.).

JP = Język Polski, organ Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego pod redakcją prof. K. Nitscha tomy I—XXI. Kraków 1913—1936.

KJMK = Komisja językowa Min. Komunikacji.

KJU = Spisy błędów języka urzędowego, wydane przez Komisję Języka Urzędowego przy Towarzystwie Krzewienia Poprawności i Kultury Języka. Spis Nr 1 w wyd. 1. Warszawa 1933. Spis Nr 2. Warszawa 1933.

Kr. 1 = Kryński A. Jak nie należy mówić i pisać po polsku. Tom I. Wydanie jubileuszowe staraniem uczniów autora. Warszawa 1921.

Kr. 2 = Kryński A. Jak nie należy mówić i pisać po polsku. Tom II. Nakładem autora. Warszawa 1931.

Krasn. = Krasnowolski A. Najpospolitsze błędy językowe, zdarzające się w mowie i piśmie polskim. Wyd. 4 M. Arcta. Warszawa 1920.

K. Sł. Techn. = Komisja Słownika Technicznego Akademii Nauk Technicznych.

Łoś = Zasady ortografii polskiej i słownik ortograficzny według zasad Polskiej A-

kademii Umiejętności. Wyd. 4 Książnicy-Atlasu. Lwów-Warszawa 1925.
Łoś. Gr = Łoś J. Gramatyka polska. Lwów 1922—1927.
Min. Spraw Wewnętrz. Okólnik Nr 54 z dn. 10 IV 1930. Brzmienie nazw urzędów w dekretach nominacyjnych. Przymiotnikowe nazwy powiatów, ustalone na podstawie opinii Polskiej Akademii Umiejętności.
N. = Nitsch K. Pisownia polska przepisy —słownik), według uchwał Komitetu Ortograficznego Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1936. Wyd. Książnicy-Atlasu. Lwów-Warszawa 1936.
PA = Pisownia polska Akademii Umiejętności (przepisy — słownik). Wydanie 11, zmienione według uchwał z dn. 20 i 21 kwietnia 1936. Kraków 1936.
Pass. = Passendorfer A. Błędy językowe. Wyd. 2 poprawione i znacznie powiększone. Lwów 1904.
Pass = Przewodnik językowy i ortograficzny (praca nieopublikowana, wydrukowawana przez M. Arcta do litery J.).
PG = Por. Gr = Gaertner H. i Passendorfer A. Poradnik gramatyczny. Wyd. Książnicy-Atlasu. Lwów-Warszawa 1933.
PJ = Poradnik Językowy, założony w r. 1901 przez Romana Zawilińskiego, organ Towarzystwa Krzewienia Poprawności i Kultury Języka (obecnie) pod redakcją prof. W. Doroszewskiego. Kraków — Warszawa 1901—1936.
SF = Krasnowolski A. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Wyd. M. Arcta. Warszawa.
SW = Słownik Warszawski = Słownik języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego, ułożony z udziałem Kazimierza Króla tomów 8. Warszawa 1900—1927.
SWO = M. Arcta Słownik wyrazów obcych, w opracowaniu H. Ułaszyna. Wyd. M. Arcta. Warszawa.
Szeffs. = ks. Bolesław Szeffs. Nowe tory. Tuchola (Pomorze). 1932.
Sz. Gr. = Szober S. Gramatyka języka polskiego. Wyd. 2 Książnicy-Atlasu. Lwów-Warszawa 1923.
Szwed. = Szwed J. Mów poprawnie. Słownik błędów językowych. Nakł. Tow. wydawn. „Pogoń". Wilno 1931.
Wal. = Walicki A. Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popełniane, oraz prowincjonalizmy. Wyd. 2. Warszawa 1879.

3. WYKAZ SKRÓTÓW TERMINOLOGICZNYCH

arch. = archaiczny
bezpod. = bezpodmiotowy
biern. = biernik
blm = biernik liczby mnogiej
blp = biernik liczby pojedynczej
brus (białorus.) = białoruski
cel. = celownik
clm = celownik liczby mnogiej
clp = celownik liczby pojedynczej
cz. = czas
czas. = czasownik
czynny = czynny
dawn. = dawniejszy
dlm = dopełniacz liczby mnogiej
dlp = dopełniacz liczby pojedynczej
dok. = dokonany
dom. = domyślny
dop. = dopełniacz
gal. = galicyzm
germ. = germanizm
gm(in). = gminny
gosp. = gospodarski
gw(ar). = gwarowy
handl. = handlowy
iron. = ironiczny
lek. = lekarski
lit. = litewski
lm = liczba mnoga
lp = liczba pojedyńcza
łc. = łaciński
maz. = mazowiecki
męsko-osob. = męsko-osobowy
mjsclm = miejscownik liczby mnogiej
mjsclp = miejscownik liczby pojedynczej
mlm = mianownik liczby mnogiej
mlp = mianownik liczby pojedynczej
młpol. = małopolski
Mp = z mowy potocznej
muz. = muzyczny
nadrzęd. = nadrzędny
narz. = narzędnik
ndm = nieodmienny
niedok. = niedokonany
nieokr. = nieokreślony
nieosob. = nieosobowy
nieprzech. = nieprzechodni
nijak. = nijaki
nlm = narzędnik liczby mnogiej
nlp = narzędnik liczby pojedynczej
ob. = obacz
płd. = południowy
płn. = północny
pogardl. = pogardliwy
por. = porównaj
posp(ol). = pospolity
prawn. = prawniczy
prow(inc). = prowincjonalizm
przech. = przechodni

przen. = przenośny
przeszł. = przeszły
przysłk. = przysłówek
przyszł. = przyszły
ptk (przymk.) = przymiotnik
pyt. = pytający
r. = rodzaj
rm = rodzaj męski
rn. = rodzaj nijaki
rub. = rubaszny
rus. = rusycyzm, ruski
r. wsp. rodzaj wspólny
rzecz. = rzeczownik
rż. = rodzaj żeński
spójn. = spójnik
ter. = teraźniejszy
tryw. = trywialny
ukr. = ukraiński
urzędn. = urzędniczy
wlkpol. = wielkopolski
wlp = wołacz liczby pojedynczej
wskaz. = wskazujący
wykrz. = wykrzyknik
wzgl. = względny
zaim. = zaimek
zam. = zamiast
Zap. = zapisane z mowy potocznej. Ob. Mp.
zd. = zdanie
zwykł. = zwykły, potoczny (wyraz, styl)
żart. = żartobliwy
żeńsko-rzecz. = żeńsko-rzeczowy
żołnier. = żołnierski

A

A — pierwsza litera abecadła.
Zwrot: od *a* do *z* = wszystko po kolei.
Powtarzał matce wszystko od a do z. *Żerom.*

A (spójn.) — Znaczenie i zakres użycia: 1) przeciwstawia całe zdania, tj. takie, w których są różne podmioty i różne orzeczenia; 2) jeżeli się przeciwstawia nie całe zdania, lecz tylko pewne ich części, to spójnik: a występuje tylko po części twierdzącej, natomiast 3) po części przeczącej używamy spójnika: a l e lub l e c z; użycie w takich połączeniach spójnika: a byłoby rusycyzmem (JP 10, 193 nn).
1. To było, a tamtego nie było. Nikt na tym nie straci, a pan może zyska. *Mick.* 2. To było tam, a nie tutaj. Prawda zwycięży, a nie fałsz. *Krasn.* 3. To było nie tam, lecz tutaj (nie: a tutaj). To temat nie dla karykaturzysty, ale (nie: a) dla pana prokuratora. *JP.*

Abdykować — I Formy: abdykuję, abdykują; abdykuj!; abdykujący; abdykował. II Składnia: 1) A. z czego, 2) A. (bez dopełn.).
1. Abdykować z urzędu, z prawa. 2. Król abdykował.

Aberracja, nie: aberacja (PA), dlp tej aberracji, dlm tych aberracji (-yj).

Abisynia (nie: Abysynia) — abisyński — Abisyńczyk. Składnia: 1) jechać do A., 2) mieszkać w A. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Ablegier, nie: aplegier; dlp tego ablegra, nie: ablegiera; mlm te ablegry, nie: ablegiery.

Abnegacja — Znaczenie i składnia: 1) A. czego = wyrzeczenie się czego, 2) A. z czego = rezygnacja z czego.
1. Z poświęceniem wszystkiego, z abnegacją jutra i przyszłości. *Krasz. cyt. SW.* 2. Ogłosił całkowitą z tego abnegację.

Abominacja — abominacyjny. Składnia: A. do kogo, do czego = obrzydzenie, wstręt do kogo, do czego.
Do połowicy swej poczuł abominację nieznośną. *Małacz.*

Abonament (nie: ambonament) = przedpłata (Krasn. 83); mlm te abonamenty, nie: abonamenta.

Abonent = prenumerator, przedpłatnik; dlp tego abonenta, mlm ci abonenci.

Abonować = prenumerować. Formy: abonuję, abonujesz..., abonują; abonuj!; abonujący; abonowany; abonował.

Absces, lepiej: wrzód; dlp tego abscesu.

Absencja (!) = nieobecność, przypadek nieobecności.
Przypadki nieobecności (nie: koniecznej absencji) z racji choroby. *Cyt. Kr. 1, 202.*

Absentacja (!) = nieobecność, opuszczenie.

Absentować się (!) = być nieobecnym.
Dzieci zostają w domu i bardzo często w szkole bywają nieobecne (nie: absentują się). *Cyt. Kr. 1, 202.*

Absolucja — Znaczenie i składnia: 1) A. czego = odpuszczenie czego, 2) A. od czego = uwolnienie od czego.
1. Uzyskał absolucję grzechów. 2. Dostałem absolucję od konieczności brania udziału w tej uroczystości.

Absolut — absolutny — absolutnie. Ob. Absolutny. Forma dlp tego absolutu.

Absolutny — absolutnie (w języku potocznym), lepiej: bezwzględny, zupełny — bezwzględnie, zupełnie.
Na to absolutnie (lepiej: bezwzględnie) nie mogę przystać.

Absolutorium — Formy, jak: gimnazjum.

Absolutyzm—absolutystyczny. I Forma dlp tego absolutyzmu. II Znaczenie: 1) absolutyzm=samowładztwo, nieograniczoność władzy monarszej, bezwzględność, 2) absolutystyczny = właściwy absolutyzmowi.
Rządy absolutystyczne (nie: absolutne).

Absorbować — I Formy: absorbuję, absorbujesz..., absorbują; absorbuj!; absorbujący; absorbowany; absorbował. II Składnia: A. kogo, co — czym = zajmować kogo, co — czym.
Nie absorbuj sobie mną czasu!

Abstrahować — I Formy: abstrahuję, abstrahujesz..., abstrahują; abstrahujący; abstrahowany; abstrahował. II Składnia: A. co — od czego.

Abstynencja — Znaczenie i składnia: 1) A. od czego = powściągliwość od przyjemności i pociągów zmysłowych, 2) A. (!) = wstrzemięźliwość, usuwanie się, bierność.
1. Ćwiczył się w abstynencji od tytoniu. 2. Żywioł niemiecki do usuwania się (lub bierności, nie: do abstynencji) w sejmie czeskim zmuszony. *Cyt. Kr. 1, 203.*

Absurd — absurdalny; dlp tego absurdu.

Absyda lub **apsyda** (PA).

Absynt, dlp tego absyntu.

Abszmak (!) = niesmak, niechęć.

Aby (przysł.) = tylko (wyłącznie z odcieniem uczucia obawy lub życzenia).

1. Czy aby wyzdrowieje? *Cyt. PJ 1, 71.* 2. Miałem przy sobie aby (!) małą walizkę = miałem przy sobie tylko małą walizkę.

A´byśmy, a´byście, rzadziej: aby´śmy, aby´ście.

Ach, nie: ah, ale: aha (PA).

Ach, tu jest nasz adresat! *Parand.*

Achaja — achajski — Achajczyk.

Achil lub **Achilles** (nie: Achiles), dop. Achilla lub Achillesa.

Achilleida (dop. Achilleidy) lub **Achilleis** (ndm) (PJ 35/6).

Ad (!) = pod (z wymienieniem miejscowości).

Mościce pod Tarnowem, nie: ad Tarnów, ani: koło Tarnowa.

Ad a) (!) = co do a) (DUMK 15 X 31).

Adaptacja (!) = przystosowanie, dostosowanie do nowych potrzeb, przeróbka.

Zwrot: adaptacja (!) budynku = przerobienie budynku. *DUMK 30 IX 30. KJU 2, 2.*

Adażio, dlp tego adażia.

Adherent = stronnik.

Adiacent (!) = właściciel gruntu przyległego do czegoś.

Właściciele gruntów, przyległych do tych ulic (nie: adiacenci tych ulic), są jednocześnie właścicielami terenów, przeznaczonych na jezdnie i chodniki. *KJU 2, 2.*

Adieu, nie: adie (PA).

Adiutant — adiutancki; dlp tego adiutanta, mlm ci adiutanci.

Adiutowany (!) = pomocniczy, nieetatowy.

Zwroty: lekarz adiutowany (!) = nieetatowy; urzędnik adiutowany (!) = pomocniczy. *Kr. 2, 277.*

Admanuować (!) = doręczać, wręczać, składać do rąk własnych.

Administrator, mlm ci administratorzy, rzadziej: administratorowie.

Administrować—I Formy: administruję, administrujesz..., administrują; administruj!; administrujący; administrowany; administrował. II Składnia: A. czym = zarządzać czym.

Administrował całym majątkiem ojca.

Admonicja = upomnienie.

Ad nadal (!) = i nadal, w dalszym ciągu.

Rozporządzenie ważne i nadal (nie: ad nadal). *KJU 2, 2.*

Adnotacja, lepiej: dopisek, przypisek, uwaga.

Zwroty: robić adnotację. *DUMK 31 III 32.*

Adopcja (prawn.), lepiej: przysposobienie.

Adoptować — Składnia: 1) A. co — do czego = przystosowywać co — do czego, 2) A. kogo (prawn.) = przysposabiać, przybierać za syna.

Ad referendum (!) = do zreferowania (DUMK 31 III 32).

Adres ten, nie: ta adresa; dlp tego adresu, dlm tych adresów.

Zwroty: 1) pisać (mówić, zwracać się, wysyłać...) pod adresem czyim, nie: pod adres, ani: na adres; 2) adres do listów, nie: dla listów. *KJU 2, 3;* 3) adres dla depesz (!) = adres telegraficzny. *KJU 2, 3.*

1. Było to pod jej adresem. *Jeż. cyt. SW.*

Adresant, lepiej: nadawca listu lub innej przesyłki pocztowej.

Adresat, lepiej: odbiorca listu lub innej przesyłki pocztowej.

Adresować — I Formy: adresuję, adresujesz..., adresują; adresuj!; adresujący; adresowany; adresował. II Składnia: A. co — do kogo, nie: komu.

Adresuję paczkę do niego.

Adrianopol — adrianopolski; dop. (z) Adrianopola. Por. Konstantynopol.

Adua (miasto w Abisynii), dop. Aduy lub Adui, cel. Adui, biern. Aduę, narz. Aduą, miejsc. w Adui.

Odległość do Aduy wynosi 30 km. *„Czas" 6 X 35.* Włosi w Adui.

Adwent — adwentowy; dlp tego adwentu.

Adwokat — adwokacki — adwokatura; dlp tego adwokata, mlm ci adwokaci.

Zwrot: ustanowić adwokata dla kogo.

Strona ma prawo żądać, ażeby dla niej ustanowiono adwokata. *Kod. Post. Cyw.*

Aerodynamiczny.

Zwrot: kształt aerodynamiczny = kształt opływowy. *KJMK.*

Aerodyna´mika — aerodynami´czny.

Aerometr, dlp tego aerometru, ale: metr — metra, centymetr — centymetra.

Aeronau´tyka — aeronauty´czny.

Aeroplan, nie: areoplan; dlp tego aeroplanu.

Afekt, dlp tego afektu, mlm te afekty, nie: afekta.

Afera — aferzysta, nie: aferysta.

Afganistan — arganistański — Afgańczyk. I Forma dop. (z) Afganistanu. II Składnia: 1) pojechał do Afganistanu, 2) mieszka w A. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Afirmować = potwierdzać, utwierdzać, uznawać.

Zwrot: afirmować życie = utwierdzać, uznawać życie. *PJ 5, 24.*

Afisz — afiszować się; dlp tego afisza, nie: tego afiszu, mlm te afisze, dlm tych afiszów.

Afront, dlp tego afrontu.

Zwrot: robić komu afront lub afronty = być dla kogo niegrzecznym.

A´fryka (nie: Afry´ka) — afrykań´ski (pod wpływem łc. africanus), nie: afrycki (JP 11, 62); Afryka´nin. Ob. Afrykanin.

Afrykanin, dlm Afrykanów, nie: Afrykan. Ob. *Rzeczowniki na -anin.

Agencja lub **ajencja**, dlp tej agencji (ajencji), dlm tych agencji (-yj) lub ajencji (-yj) (PA).

Agendy (tylko w lm) = sprawy do załatwienia, interesy; dlm tych agend.

Agens (!) = czynnik.

Agent lub **ajent**, dlp tego agenta (ajenta).

Agentura lub **ajentura** = biuro agencji, biuro agend.

Agitator, mlm ci agitatorzy, nie: agitatorowie.

Agitować — Znaczenie i składnia: 1) A. za kim, za czym lub na rzecz kogo, czego = zabiegać o zwolenników kogo, czego, 2) A. kogo — na co = namawiać kogo — na co.

1. Zwlókł się z łóżka i o kiju agituje za sprawą kraju. *Cyt. SW.* Agitował na rzecz Smotra. *Kruczk.* 2. Agitowaliśmy go na manlichery. *Strug.*

Agnoskować (!) = rozpoznać, poznać, uznać, zatwierdzić (PJ 1, 127. JP 9, 25. Kr. 1, 203).

Na posiedzeniu izby poselskiej zatwierdzono (nie: agnoskowano) szereg wyborów. *Cyt. Kr. 1, 203.*

Agrafka, dlm tych agrafek, nie: agrawek, ani: agrafków.

Agresja — agresyjny — agresywny. Znaczenie: 1) agresyjny = związany z agresją, właściwy agresji, 2) agresywny = napastliwy.

Agronom — agronomia—agronomiczny, nie: agronomijny (pod wpływem łc. agronomicus).

Aha, nie: acha, ale: ach (PA).

Ajnos, mlm ci Ajnosi lub Ajnowie (Łoś).

Akapit (!) drukarski = ustęp od nowego wiersza (KJU 2, 2).

Akcent — akcentować — akcentowanie—akcentacja — akcentuacja. Ob. Akcentacja. Forma mlm te akcenty, nie: akcenta.

* **Akcent.** Akcent wyrazowy w języku polskim jest związany z przedostatnią sylabą wyrazu. Od tej zasady podstawowej zdarzają się jednak pewne odstępstwa tak wśród wyrazów swojskich jak pochodzenia obcego. Spośród wyrazów swojskich przycisk na trzeciej sylabie od końca mają wyrazy: Rzeczpospo'lita, o'gółem, w o'góle, szcze'góły, oko'lica. Trzecią sylabę od końca akcentujemy w wyrazach zapożyczonych: grama'tyka, matema'tyka, arytme'tyka, fi'zyka, kro'nika, o'pera, sta'tua..., A'fryka, Ame'ryka... Niekiedy wyrazy obcego pochodzenia mają przycisk na sylabie ostatniej, np. akura't, galo'p (przysł.) = prędko, ale ga'lop (rzecz.) = cwał. Ostatnią sylabę akcentujemy także w wyrazie arcymi'strz (obok arcy'mistrz).

Są także wyrazy, które nie mają samodzielnego akcentu. Nazywamy je enklitykami lub proklitykami, zależnie od tego, czy się łączą z wyrazami poprzedzającymi, czy następującymi. Do enklityk należą: 1) jednosylabowe zaimki: mi, ci, mię, cię, go, ją, je, mu, ich... np. szczę'ście i zdro'wie niebio'sa-ci da'ły; każ'dy się u'czył, 2) ruchome końcówki trybu przypuszczającego i czasu przeszłego: -bym, -byś, -by, -byśmy, -byście; -śmy, -ście, niekiedy także -em, -eś, np. pra'gnąłbym spokoju — spoko'jubym pragnął; widzie'libyście, widzie'liście, rodzi'ców-em odwiedził, ale: odwiedzi'łem (nie: odwie'dziłem) rodziców, 3) wyrazy -kroć, -set, np. czte'rykroć, o'siemset, 4) wyrazki no, -że, li, bądź, np. po'wiedz no, po'dajże, ja'ki bądź.

Do proklityk należą: 1) przyimki, np. Gerwa'zy siadł' na-zie'mi o'parłsię o-ścia'nę i pochy'lił ku-pier'siom czo'ło, 2) przeczenie: nie np. nie-mo'gę-cię nie pochwa'lić (Szober Gr. 2, 37). W połączeniach przyimka z jednosylabowym rzeczownikiem, o ile te połączenia są znieruchomiałymi zrostami, akcent pada na przyimek, jeżeli zaś mają charakter luźnych połączeń — na rzeczownik, np. wodzić kogo za'-nos, ale: wziął go za-nos', pojechał na'-wieś (=na świeże powietrze), ale burza poszła na-wieś' [JP (Rozwadowski) 1, 257], pleść trzy po'-trzy (= brednie), ale: trzy po-trzy' (np. trzy arkusze papieru po 3 grosze). Połączenia przyimka z jednosylabowym zaimkiem mają akcent na przyimku, np. o'-nas, o'-mnie, o'-to (JP 1, 258). Przeczenie nie z jednosylabowym czasownikiem ma akcent na sobie, a w połączeniu z wielosylabowym traci akcent np. nie'-chcę, ale: nie-chce'my, nie'-chodź, ale: nie-cho'dźcie. Tylko jeśli przeciwstawiamy dwa czasowniki, to wtedy nawet jednosylabowe mają akcent, np. nie chce', tylko pragnie (JP 1, 258).

Akcentacja — akcentuacja — akcentowanie. Znaczenie: 1) akcentowanie = wyróżnianie sylaby lub innej jednostki fonetycznej za pomocą akcentu, 2) akcentuacja = zasady akcentowania, 3) akcentacja = świadome, celowo wyróżniające akcentowanie.

1. Śpiewał z doskonałą akcentacją. *Cyt. SW.* 2. Akcentuacja łacińska wymagała akcentowania sylaby przedostatniej lub trzeciej od końca.

Akceptować (prawn.) = przyjmować co na znak zgody i uznawać co. Formy: akceptuję, akceptujesz..., akceptują; akceptuj!; akceptujący; akceptowany; akceptował.

Akces = przystąpienie; dlp tego akcesu.

Zwrot: zgłosić akces do kogo, do czego.

Akcesoria (tylko w lm), dop. tych akcesoriów.

Akcja za czym, na rzecz czego, nie: w kierunku czego.

Wszczął akcję za przeprowadzeniem (lub na rzecz przeprowadzenia, nie: w kierunku przeprowadzenia) tej ustawy. *IKC 4 V 35, str. 7.*

Akcyza — akcyźnik.

Aklamacja.

Zwrot: uchwalić przez aklamację (nie: aklamacją), ale: większością głosów (nie: przez większość głosów).

Aklamować (!) = witać okrzykami, oklaskami.

Tłumy publiczności żywo witały oklaskami (nie: aklamowały) wracającego z audiencji u króla. *Cyt. Kr. 1, 204.*

Aklimatyzować do czego lub w czym.

Akomodowanie się = przystosowanie się.

Widzieli w tym ważny proces socjalny akomodowania się do warunków. *Nałk.*

Akompaniament, dlp tego akompaniamentu.

Zwroty: 1) przy akompaniamencie (jeśli czynność towarzysząca czynności głównej pochodzi od kogoś lub czegoś innego niż czynność główna);

2) z akompaniamentem (jeśli czynność towarzysząca i czynność główna pochodzą z tego samego źródła).

1. Począł się modlić przy akompaniamencie chrapania swego sługi. *Krasz. cyt. SW.* 2. Kichał jak koń z akompaniamentem kaszlu. *Fredro cyt. SW.* Maleńka wojna z akompaniamentem pukaniny i strachu. *Krasz. cyt. SW.*

Akompaniować komu — do czego. I Formy: akompaniuję, akompaniujesz..., akompaniują; akompaniuj!; akompaniujący; akompaniowany; akompaniował. II Składnia: A. komu — do czego.

Akompaniowałem jej do śpiewu. *Cyt. SW.*

Akord — I Formy: dlp tego akordu, dlm tych akordów. II Znaczenie: 1) A. = współbrzmienie dwóch tonów, 2) A. = zgodność, harmonia, 3) A. = umowa, układ.

Zwrot: praca na akord = praca na wymiar od sztuki.

Akr, dlp tego akra, dlm tych akrów.

Akrobacja — akrobacyjny. Por. Akrobata. Znaczenie: 1) A. = ćwiczenia, mające na celu zdobycie sprawności gimnastycznej, równej akrobacie, 2) akrobacyjny = odnoszący się do akrobacji.

Ćwiczenia akrobacyjne (nie: akrobatyczne) lotników.

Akrobata — akroba'tyka — akrobaty'czny. I Formy: lp ten akrobata, tego akrobaty, temu akrobacie, tego akrobatę, akrobato!, tym akrobatą, o tym akrobacie, lm ci akrobaci, tych akrobatów... II Znaczenie: 1) akrobatyka = zawodowe uprawianie sztuki gimnastycznej na poziomie wymagającym szczególniejszej zręczności, 2) akrobatyczny = odnoszący się do akrobatyki.

Sztuki akrobatyczne.

Akropol lub **Akropolis** — Formy: 1) Akropol, Akropolu, Akropolowi..., 2) Akropolis (ndm) (PJ 35/6).

Aksamit—aksamitny, nie: aksamitowy; dlp tego aksamitu.

Akselbant, dlp tego akselbantu, mlm te akselbanty, dlm tych akselbantów.

Akt — I Znaczenie i formy: 1) lm akty, aktów... (jeśli chodzi o poszczególne stadia w rozwoju jakiegoś wydarzenia życiowego lub sztuki teatralnej albo o czynności, związane z jakimiś formalnościami prawnymi czy też obrzędami); 2) lm akta, akt... (jeśli chodzi o dokumenty, papiery urzędowe) (JP 2, 126. Krasn. 1, 300), np. wyciąg z akt, akta sądowe, akta grodzkie, archiwum akt dawnych.

Po co tu pisać akta? *Mick.* Obowiązany jest dołączyć do akt sprawy pełnomocnictwo. *Kod. Post. Cyw.* Akta urzędowe. *Parand.*

Zwroty: 1) akt o co; 2) zeznać akt; 3) sporządzić akt; 4) akt leży na podpisie (!) = akt jest gotów do podpisu, czeka na podpis. *KJMK.*

1. Akty prawne o oddanie majątku wspólności rodzinnej wymagają... *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. W formie aktu zeznanego. *Kod. Cyw. Rodzina.* 3. Akty prawne mogą być sporządzone. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Aktor, mlm ci aktorzy, rzadziej: aktorowie.

Aktualny = (będący) na czasie, bieżący.

To nie jest aktualne = to nie na czasie.

Aktywa (tylko w lm), dop. tych aktywów.

Akumulacja (nie: akomulacja) = nagromadzenie (DUMK 25 VII 32).

Akumulator, nie: akomulator.

Zwrot: naładować akumulator, nie: nabić akumulator.

Akura't (nie: aku'rat) = w sam raz, właśnie. Ob. *Akcent.

Akuratny — akuratnie, nie: akuratno.

Aku'stykа (nie: akusty'ka. Ob. *Akcent) — akustyczny.

Akwadukt (!) = akwedukt.

Akwarela — akwarelista. Formy: 1) dlm tych akwarel, nie: tych akwareli, 2) lp ten akwarelista, tego akwarelisty..., lm ci akwareliści, tych akwarelistów.

Akwarium — Formy, jak: gimnazjum.

Akwedukt, dlp tego akweduktu.

Alabaster — alabastrowy. Forma dlp tego alabastru.

Alarm — I Znaczenie i składnia: 1) A. do czego (na oznaczenie przedmiotu, do którego się przez wszczęcie alarmu wzywa), 2) A. na co (na oznaczenie celu alarmu), 3) A. o co (na oznaczenie przyczyny alarmu).

1. Podnieśli alarm do broni. 2. Wszczęto alarm na pożar. 3. Wszczął niepotrzebny alarm o taką drobnostkę.

Zwroty: 1) wszcząć, podnieść (nie: zrobić) alarm; 2) narobić alarmu; 3) dzwonić (trąbić, bić, uderzać) na alarm.

Uderzono na alarm. *„Czas" 12 VIII 35.*

Alarmować — I Formy: alarmuję, alarmujesz..., alarmują; alarmuj!; alarmujący; alarmowany; alarmował. II Składnia: A. kogo, co — czym — o co.

Przerażona alarmuje dzwonkiem stróża. *Cyt. SW.* Niepotrzebnie mię o to alarmowałeś.

Alaska — alaskijski. Składnia: 1) jechać na Alaskę (nie: do Alaski), 2) mieszkać na Alasce (nie: w Alasce). Por. Arabia.

Albania — albański — Albańczyk. Składnia: 1) jechać do Albanii, nie: na Albanię, 2) mieszkać w Albanii, nie: na Albanii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Albo — albo, nie: albo — lub.

Ludzie grzeszą albo myślą, albo mową, albo uczynkiem. *Cyt. SW.*

Albowiem (zawsze na pierwszym miejscu w zdaniu) (Kr. 1, 20).

Spocznij, albowiem spracowałeś się. *Cyt. SW.* Błogosławieni ubodzy duchem, albowiem ich jest królestwo niebieskie. *Cyt. SW.*

Album ten, nie: to. Formy: lp ten album, tego albumu, temu albumowi, lm te albumy, tych albumów... (odmienia się jak rzeczowniki męskie).

Na koniec życzę, niech w tym albumie nie pisze wierszy każdy, kto umie. *Kondr. cyt. Wal.*

Alcista. Ob. Alt.

Ale (zawsze na pierwszym miejscu w zdaniu).

Powiem ci, ale nie rozgłaszaj. *Cyt. SW.*

Alegat (!) = załącznik (DUMK 31 III 32, KJU 1, 3).

Alegoria — alegoryczny, nie: alegoryjny (pod wpływem łc. alegoricus).

Zwrot: mówić (przedstawiać) co pod alegorią lub w alegorii czego.

Aleja, nie: alea. Formy: dlp i clp tej alei, mlm te aleje, dlm tych alei, nie: alej.

Aleksy — Formy: Aleksy, Aleksego, Aleksemu, Aleksego, Aleksy! Aleksym, o Aleksym.

Alembik, dlp tego alembiku.

Aleopata (!) — aleopatia (!). Ob. Alopata — alopatia.

Alfa. Ob. Omega.

Alfabet (= abecadło) — alfabetyczny. Forma dlp tego alfabetu.

Zwroty: 1) wymieniać po alfabecie; 2) układać podług alfabetu.

Wymieniam całą klasę po alfabecie. *Nowak.*

Alge'bra (nie: al'gebra) — algebraiczny.

Alger — algerski — Algerczyk. I Forma dop. (z) Algeru. II Składnia: 1) pojechał do Algeru, 2) mieszka w Algerze. Ob. Litwa, Ruś, Węgry.

Algierka (= rodzaj palta), dlp tej algierki.

Alians, dlp tego aliansu, mlm te alianse, dlm tych aliansów, nie: aliansy.

Alibi (ndm) to.

Zwrot: wykazać swoje alibi.

Alimenta (tylko w lm), dop. tych alimentów.

Alkalia (tylko w lm); dop. alkaliów.

Alkierz, dlp tego alkierza, mlm te alkierze, dlm tych alkierzów lub alkierzy.

Alkohol—alkoholowy—alkoholik. Ob. Alkoholik.

Alkoholik — alkoholiczny. Forma mlm ci alkoho'licy.

Alkowa — Formy: lp ta alkowa, tej alkowy..., lm te alkowy, tych alków (odmienia się jak rzeczowniki żeńskie na -a).

U wniścia alkowy. *Mick.* Mrok alkowy. *Żerom.* Strzeże skarbu panienek w alkowie. *Bartk.*

Allach lub **Ałłach**. Formy: dop. Allacha (Ałłacha), Allachu! (Ałłachu!).

Alleluja, nie: aleluja (PA).

Allonge (!) = przedłużka = papier dodatkowy, przyklejony do weksla z odroczeniem terminu płatności (Kr. 2, 278).

Alojzy, Alojzego, Alojzemu..., o Alojzym.

Alopata — alopatia, nie: aleopata — aleopatia (pod wpływem homeopata — homeopatia).

Alpaga lub **alpaka** = tkanina wełniano-bawełniana (SW).

Alpaka (nie: alpaga) = mieszanina miedzi, cynku i niklu (SW).

Alpy (tylko w lm) — alpejski. Forma dop. Alp, nie: Alpów (PJ 1, 70). Ob. Bałkany.

Alt — alcista — altysta. Znaczenie i forma: 1) alt (= rodzaj instrumentu muzycznego), dlp tego altu — alcista = grający na alcie, 2) alt (= rodzaj głosu), dlp tego altu — altysta = śpiewający altem.

Altarysta lub **altarzysta** = ołtarzysta = pomocnik proboszcza, wikariusz.

Niech biega, altarystę zbudzi. *Mick. cyt. SW.*

Alternatywa = wybór tylko między dwoma możliwościami (używanie tego wyrazu w innych okolicznościach jest błędne).

Bataliony piechoty zastąpiły mu drogę, pozostawiając mu alternatywę: poddać się albo przebić się przez zapory. *Jeż. cyt. SW.*

Altruizm — altruista — altruistyczny. Formy: 1) dlp tego altruizmu, 2) lp ten altruista, tego altruisty, temu altruiście..., lm ci altruiści, tych altruistów...

Aluminium (ndm) to — aluminiowy.

Alumn, dlp tego alumna, mlm ci alumni, nie: alumnowie.

Aluzja do kogo, do czego = przymówka, przytyk, napomknienie.

Była to widocznie aluzja do jego słabostki. *Cyt. SW.* Robił nieznaczne aluzje do niego. *Ostr.*

Alzacja — alzacki — Alzatczyk — Alzatka. Składnia: 1) pojechał do Alzacji, 2) mieszka w Alzacji. Por. Mazowsze, Kujawy, Litwa, Ruś.

Ałtaj, nie: Altaj; dop. Ałtaju.

Ałun, dlp tego ałunu.

Amalgamat, dlp tego amalgamatu.

Amant, dlp tego amanta, mlm ci amanci.

Amarant — amarantowy. Forma dlp tego amarantu.

Amator — Składnia: 1) A. czego = miłośnik czego, zwolennik czego, 2) A. na co = mający chętkę na co.

1. Amator łagodnych metod. *Małacz.* 2. Ja nie amator na takie rzeczy.

Zwrot: być amatorem czego, lepiej: lubić co.

Ona jest amatorką kawy = ona lubi kawę.

Ambaras — ambarasować — ambarasowny. Forma mlm te ambarasy.

Zwroty: 1) być w ambarasie o kogo; 2) robić sobie ambaras z kim, z czym.

1. Jestem w ambarasie o niego. *SW.* 2. Nie rób sobie ze mną ambarasu. *SW.*

Ambarasować — I Formy: ambarasuję..., ambarasują; ambarasuj!; ambarasujący; ambarasowany; ambarasował. II Składnia: A. kogo — czym.

Nie chcę cię tą sprawą ambarasować.

Ambarasujący — ambarasująco. Ob. Kojący — kojąco.

Ambit (żart.) = ambicja.

Zwrot: wziąć na ambit.

Ambitny w czym.

W osiąganiu nowych doskonałości była za mało ambitna. *Małacz.*

Ambona (zwykł.) = kazalnica (w stylu uroczystym).

Ambroży, nie: Ambrozy; Ambrożego, Ambrożemu..., o Ambrożym.

Ambulans, dlp tego ambulansu, mlm te ambulanse, nie: te ambulansy; dlm tych ambulansów.

Ambulatorium — Formy, jak: gimnazjum.

Amelia, nie: Amalia (Por. Gr.).

Amen (ndm).

Zwroty: jak amen w pacierzu = na pewno; na amen = całkowicie, zupełnie.
Oddał się na amen lekturze. *Żerom.*

Ame'ryka (nie: Amery'ka) — amerykań'ski (pod wpływem łc. americanus), nie: amerycki.

Amerykan — Znaczenie: 1) A. = powozik odkryty bez kozła, 2) A. = gatunek kartofla. Formy: mlm te amerykany, dlm tych amerykanów.
Z eleganckiego amerykana wysiadał młody pan. *Ostr.*

Amerykanin = mieszkaniec Ameryki. Forma dlm tych Amerykanów, nie: Amerykan. Ob. *Rzeczowniki na -anin.
I szli Anglicy wyciągniętym krokiem z bagnetem w ręku na Amerykanów. *Romanowski.*

Amfilada.
Zwrot: pokoje w amfiladzie = pokoje przechodnie, jeden za drugim.

Amfiteatr — amfiteatralny. Formy: dlp tego amfiteatru, mlm te amfiteatry.

Amorteryzacja (!) = amortyzacja, umorzenie.

Amory (tylko w lm), dop. tych amorów. Składnia: A. z kim, rzadko: do kogo.
Z nią miał różne amory. *A. Fredro cyt. SW.* O amorach Zaręby do pani Krystyny... *Goet.*
Zwroty: 1) wdać się w amory. *SW;* 2) wybić komu z głowy amory.

Amplifikować (!) = rozszerzać, rozwlekać.

Amsterdam — amsterdamski. Forma dop. (z) Amsterdamu.

Anagram, dlp tego anagramu.

Anakreont — anakreontyk — anakreontyczny. Formy: Anakreont, Anakreonta (nie: Anakreon, Anakreona), Anakreontowi (nie: Anakreonowi).

Analfabeta — analfabetyzm. Formy: 1) lp ten analfabeta, tego analfabety, temu analfabecie..., lm ci analfabeci, tych analfabetów..., 2) dlp tego analfabetyzmu.

Anali'tyka — analityczny...

Analiza (= rozbiór) — analizować. Formy: analizuję..., analizują; analizuj!; analizujący; analizowany; analizował.

Analogiczny do czego, nie: z czym = podobny do czego.
Wyrażenie: analogiczny sposób = podobny sposób. *DUMK 31 III 32.*

Ananas, dlp tego ananasa.
Zwrot: dobry z niego ananas = a to gagatek (iron.).

Anarchia—anarchiczny (nie: anarchijny)—anarchizm — anarchistyczny.

Anatomia — anatomiczny (nie: anatomijny)—anatomizować. Formy: anatomizuję..., anatomizują; anatomizuj!; anatomizujący; anatomizowany; anatomizował.

An'dersen, Anderse'na, Anderseno'wi..., Anderse'nem.

Androny (tylko w lm), dop. tych andronów.
Zwrot: pleść androny.

Andrut, dlp tego andruta.

Andrzej — Andrzejowa. Formy: Andrzejowa, Andrzejowej, Andrzejową, Andrzejowo! Andrzejową... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o). Ob. *Nazwy żon na -owa.

Andy (tylko w lm), dop. Andów. Por. Alpy, Apeniny, Bałkany.

Anegdota — anegdotyczny.

Aneks = załącznik; dlp tego aneksu, mlm te aneksy, nie: aneksa.

Aneksja — aneksyjny — anektować. Formy: anektuję..., anektują; anektuj!; anektujący; anektowany; anektował.

Anemia — anemiczny (pod wpływem łc. anaemicus).

Anemometr, dlp tego anemometru.

Angażować — I Formy: angażuję, angażujesz..., angażują; angażuj!; angażujący; angażowany; angażował. II Składnia: A. kogo—do czego = powoływać kogo—do czego.

Angażować się — I Formy, jak: angażować. II Składnia: 1) A. ś. (bez dopełn.) = przyjmować zobowiązania, 2) A. ś. w czym lub w co = wikłać się w co.
1. Zapowiedział mi, ażebym nigdzie się na wieczór nie angażował. *Cyt. SW.* 2. Nie chcę się w to angażować.

Anglia — angielski — anglista — Anglik. Formy: 1) lp ten anglista, tego anglisty, temu angliście..., lm ci anglicści, tych anglistów, tym anglistom..., 2) mlm ci Anglicy, nie: Anglikowie (dawn.).

Ani — Składnia: Po a n i tak samo, jak po n i e biernik dopełnienia bliższego zmienia się na dopełniacz.
...anim nowych poglądów uzyskał (nie: anim nowe poglądy uzyskał). *Kad.*

Anihilować (!) = znosić, rozwiązywać.
Małżeństwo zostało rozwiązane (nie: anihilowane). *Cyt. Krasn. 1, 204.*

Animować (!) = ożywiać, pobudzać, zagrzewać.
Był w dobrym humorze i animował (zam. ożywiał) towarzystwo. *Krasz. cyt. SW.*

Anioł, nie: aniół; mlm ci aniołowie lub anieli, rzadziej: te anioły.
Pańscy anieli zesłali mi na pomoc księdza bernardyna. *Mick.*

-anka. — Przyrostek ten tworzy między innymi nazwy córek od ojcowskich nazwisk i tytułów, zakończonych na samogłoskę, np. wojewoda — wojewodzianka, Zaremba—Zarembianka. (JP 1, 22.).

Ankier, dlp tego ankra.

Ankieta — Znaczenie: 1) A. = zbieranie rzeczowego materiału do jakiejś sprawy za pośrednictwem formularza z zapytaniami, 2) A. (!) = konferencja rzeczoznawców.
1. Rozesłać ankietę. 2. Zwołać ankietę (!) = zwołać konferencję. *Cyt. Wal.* 7.

Anna, nie: Ana.

Annale lub **annały** (tylko w lm)—annalista, dop. tych annałów (annali). Formy: 1) annalista, jak: humanista.

Annuity (!) = roczne spłaty (długów lub innych zobowiązań).

Anomalia, nie: anormalia, ale anormalny lub

anomalny; dlp tej anomalii, dlm tych anomalii (-ij).

Anonim — Znaczenie i formy: dlp tego anonima (o osobie), tego anonimu (o piśmie anonimowym).

Anons — anonsować. Formy: 1) dlp tego anonsu, mlm te anonse, nie: anonsy, dlm tych anonsów, 2) anonsuję, anonsujesz..., anonsują; anonsuj!; anonsujący; anonsowany; anonsował.

Ansa = niechęć, uraza.

Antagonizm—antagonista —antagoniczny— antagonistyczny. I Znaczenie: 1) antagoniczny = związany z antagonizmem, wynikający z antagonizmu, nacechowany antagonizmem, 2) antagonistyczny = związany z antagonistą, właściwy antagoniście. II Formy: 1) tego antagonizmu, 2) lp ten antagonista, tego antagonisty, temu antagoniście, tego antagonistę, antagonisto!, tym antagonistą, o tym antagoniście, lm ci antagoniści, tych antagonistów...

Antecessor, dlp tego antecessora.

Antenat (dziś: żart.) = przodek; dlp tego antenata, mlm ci antenaci.

Antiochia — antiocheński, nie: antiochski (Łoś Gr. 2, 85).

Antologia, dlp tej antologii, dlm tych antologii (-ij).

Antoni (nie: Anton) — Antoniostwo. Por. Korneli i Kornel. I Formy: Antoni, Antoniego, Antoniemu, Antoniego, Antoni!, Antonim, o Antonim. II Znaczenie i składnia: nasi kochani Antoniostwo (Antoniowie = Antoni z żoną) przyjechali.

Antrakt, dlp tego antraktu, mlm te antrakty, nie: antrakta.

Antreprener (!) = przedsiębiorca.

Antrepryza (żart.) = przedsięwzięcie.

Antrykot (nie: antrekot) zwykle w lm antrykoty. dop. tych antrykotów.

Anturaż (!) = otoczenie.

Antwerpia — antwerpijski lub antwerpski (Łoś).

Antycypować, nie: antecypować. Formy: antycypuję, antycypujesz..., antycypują; antycypuj!; antycypujący; antycypowany; antycypował.

Antydatować, nie: antedatować. Formy: antydatuję, antydatujesz..., antydatują; antydatuj!; antydatujący; antydatowany; antydatował.

Antydot ten lub to **antydotum**. Formy: 1) tego antydotu, temu antydotowi..., 2) antydotum, jak: gimnazjum.

Antykwariusz lub **antykwarz**. Formy: mlm ci antykwariusze lub ci antykwarze, dlm tych antykwariuszów (antykwariuszy) lub antykwarzów (antykwarzy).

Antypaństwowy (!) = przeciwpaństwowy.

Antypatia — antypatyczny (pod wpływem łc. antipathicus).

Antyteza czego, rzadziej: do czego.
Przedstawiał antytezę tego, co było jej ideałem. *Krasz. cyt. SW.*

Anulować (!) = unieważniać.
Żądał unieważnienia (nie: anulowania) wyboru. *Kr. 1, 204, DUMK 30 III 30.*

Apanaże (tylko w lm), tych apanażów.

Aparat—I Forma dlp tego aparatu. II Składnia A. do czego, nie: dla czego = przyrząd do czego.

Apartament, mlm te apartamenty, nie: apartamenta.

Apatia — apatyczny (pod wpływem łc. apathicus).

Apel do czego, nie: dla czego.
Apel do przywrócenia (nie: dla przywrócenia) pokoju. *„Czas" 17 III 36.*
Zwrot: stanąć (stawiać się) do apelu. *SF.*

Apelacja — apelacyjny.
Zwrot: zakładać (wnosić) apelację.
Jeśli się zakłada apelację. *Kod. Post. Cyw.*

Apelować — 1) do kogo, do czego, 2) od czego.
1. Apeluje wprost do Najwyższej Magistratury. *Berent.* 2. Apeluję od wyroku. *Cyt. SW.*

Apeniny (tylko w lm), dop. Apenin, nie: Apeninów (PJ 1, 70). Por. Alpy, Andy, Bałkany.

Apercepcja, ale: apercypować, nie: apercepować. Formy: apercypuję, apercypujesz..., apercypują; apercypujący; apercypowany; apercypował.

Apetyt (nie: apetyk) — apetyczny, rzadziej: apetytny (prowinc.). Znaczenie i składnia: 1) A. na co = popęd do jedzenia czego, 2) A. do czego = skłonność do czego.

Aplaudować(!) = przyklaskiwać czemu, oklaskiwać co.

Aplauz = poklask, dlp tego aplauzu.

Aplomb, dlp tego aplombu.
Zwrot: mówić z aplombem.

Apogeum (ndm) nie: apogieum (PA).

Apollo lub **Apollon**. Formy: Apollo, Apolla, Apollowi..., lub Apollon, Apollina, Apollinowi... lub Apollona...

Apopleksja — apoplektyczny, nie: apopleksyjny.
Zwrot: apopleksja kogo trafia.
Czerwony jakby go apopleksja miała trafić. *Zaremb.*

Apostoł czego.
Podał depeszę apostołowi punktualności. *Siedl.*

Apostrof — apostrofa. I Formy: 1) dlp tego apostrofu, 2) dlp tej apostrofy. II Znaczenie: 1) apostrof = znak graficzny w kształcie przecinka, 2) apostrofa = zwrócenie się z przemówieniem.

A priori — aprioryczny — aprioryczne.

Aprobata — Znaczenie i składnia: 1) A. czego = potwierdzenie czego, 2) A. na co = zgoda, przyzwolenie na co.
1. Zyskać aprobatę cenzury. *SW.* 2. Wyraził na jej przyjazd całkowitą aprobatę.

Aprobujący (nie: aprobant) — aprobująco. Ob. Kojący — kojąco.
Milczeli aprobująco kiwając głowami. *Kruczk.*

Aproksymatywny (!) = przybliżony (DUMK 15 X 31).

Aprowidować, nie: aprowizować, ale: aprowizacja.

Aprowizacja — Znaczenie: 1) A. = zaopatrywanie w żywność, 2) A. (!) = zaopatrywanie (wogóle) DUMK 31 III 32.

Apte'ka (nie: aptyka, a'pteka) — apteczny, — aptekarz — aptekarski. I Formy: mlm ci aptekarze, dlm tych aptekarzy, rzadziej: aptekarzów. II Znaczenie: 1) apteczny = związany z apteką, sprzedawany lub wyrabiany w aptece, 2) aptekarski = związany z aptekarzem, wyrabiany przez aptekarza.

Wyrażenia: 1) materiały apteczne; 2) przemysł apteczny lub aptekarski.

Apulia — apulski lub apulijski.

Arabeski (tylko w lm), dop. tych arabesków.

Arabia — arabski (od rzecz. Arab), nie: arabijski. Składnia: 1) jechać do Arabii, nie: na Arabię, 2) mieszkać w Arabii, nie: na Arabii. Por. Alaska.

Aras (!) = arras (PA), dlp tego arrasu.

Araukaria (nie: areukaria), dlp tej araukarii, dlm tych araukarii (-yj).

Arbiter = rozjemca; mlm ci arbitrzy, nie: arbitrowie.

Arbuz, rzadziej: harbuz (prowinc.).

Zwrot: dostać arbuza (nie: arbuz) = otrzymać odmowę. *SF.*

Arcaby, częściej: warcaby (tylko w lm). Forma dop. tych arcabów lub warcabów.

Zwrot: grać w warcaby.

Archijerej, częściej: **archirej**.

Architekt, rzadziej: architekta (prowinc.) (Kr. 1, 264, Krn. 1, 3).

Archiwista, nie: archiwariusz (pod wpływem niem. Archivarius) (Kr. 2, 96 nn).

Archiwum—archiwalny. Formy: archiwum, jak: gimnazjum.

Arcymi'strz lub **arcy'mistrz**, nie: ar'cymistrz.

Arenda (nie: harenda, gw.) — arendarz; dlm tych arendarzy lub arendarzów.

Zwrot: wziąć, dać, puścić co w arendę.

Weź od dziedzica w arendę tę oto łąkę. *Prus.* Wypuścił mu łąkę w arendę. *Prus.*

Areopag, nie: aeropag.

Te wszystkie paupry jego dawne, te żaki jego własne odmieniły mu się nagle w surowy areopag. *Berent.*

Areszt (nie: areśt, ani: hareszt) — aresztować — aresztant. I Formy: 1) mlm te areszty, nie: aresztа, 2) aresztuję..., aresztują; aresztuj!, 3) dlp tego aresztanta. II Zakres użycia: Nieraz się spotyka błędne użycie lm zamiast lp: areszty zamiast: areszt.

Przywędrował w celu wytrzeźwienia się do aresztu (nie: do aresztów) pod telegrafem. *Kr. 1, 302.*

Zwroty: 1) być pod aresztem; 2) brać w areszt = więzić; 3) brać do aresztu = prowadzić do budynku aresztanckiego; 4) kłaść areszt na kim, na czym; 5) obłożyć co aresztem. *SF;* 6) zdjąć z czego areszt; 7) oddać kogo pod areszt; 2) zamknąć do aresztu.

1. On także pod aresztem. *Sienk.* 2. Kogóż mnie w takiej chwili w areszt brać? *Sienk.* 3. Kładę areszt na waszeci. *Mick.*

Arfa, rzadziej: harfa — arfiarz, częściej: harfiarz—arfiarka, częściej: harfiarka. Forma dlm tych harfiarzy lub harfiarzów.

Argentyna — argentyński — Argentyńczyk. Składnia: 1) pojechał do Argentyny, 2) mieszka w Argentynie. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Argolida, dop. tej Argolidy lub Argolis (ndm) (PJ 35/6).

Argument — argumentacja — argumentować. I Formy: 1) mlm te argumenty, nie: argumenta, 2) argumentuję...

Szykował w głowie argumenty. *Danił.*

II Składnia: 1) A. na co = na poparcie słuszności czego, 2) A. za kim, za czym = za poparciem usprawiedliwienia wyboru lub obrony kogo, czego, 3) A. przeciw komu, czemu, 4) A. co do czego = dotyczący czego.

1. Nie mógłby potężniejszego argumentu na obronę swych przyjaciół znaleźć. *Sienk.* 2. Wysłuchał argumentów za paktem wschodnim. *„Czas" 6 IV 35.* 3. Był to ciężki argument przeciw niemu. 4. Niechaj poda przekonywające argumenty co do sprawy.

Arianin, mlm ci arianie, dlm tych arianów lub tych arian. Ob. * Rzeczowniki na -anin.

Arka, dlm tych ark, nie: arek.

Arkan = sznur, wędzidło, dlp tego arkanu, mlm te arkany.

Nie mógł znieść żadnego arkanu. *Żerom.*

Arkana (tylko w lm) = tajemnice, dop. tych arkanów.

Wyjaśniał arkana co zawilsze. *Żerom.*

Arkusz — arkusik, nie: arkuszyk; dlp arkusza, nie: arkuszu. Ob. * Dlp rzeczowników męskich.

Armata, rzadziej: harmata (tylko w stylu uroczystym).

Armatura (!) = sprzęt (KJMK).

Armenia — armeński — Armeńczyk. Ob. Ormianin.

Arogancja — arogant — arogancki — arogancko, nie: arogancyjny — arogancyjnie.

Arras, nie: aras (PA), dlp tego arrasu.

Arszenik, nie: arszennik; dop. tego arszeniku.

Artemida, dop. Artemidy lub Artemis (ndm) (PA).

Artretyzm, rzadziej: artrytyzm — artretyczny, nie: atretyzm, atretyczny. Formy: dlp tego artretyzmu, mlp w tym artretyzmie.

Artykuł (w ustawie)—Por. Paragraf, Punkt; dlp tego artykułu.

Artyleria (nie: artyreria) — artyleryjski, — artylerzysta. Formy: lp ten artylerzysta, tego artylerzysty, temu artylerzyście..., lm ci artylerzyści, tych artylerzystów...

Artyzm — artysta — artystyczny. Formy: 1) dlp tego artyzmu, 2) lp ten artysta, tego artysty, temu artyście..., lm ci artyści, tych artystów.

Arystokrata — arystokracja — arystokratyczny. Formy: lp ten arystokrata, tego ary-

stokraty, temu arystokracie..., lm ci arystokraci, tych arystokratów...

Arytme'tyka (nie: arytmety'ka) — arytmety'czny.

As, blp tego asa, nie: as.

Dostałem asa. Odrzuciłem asa. Dałem asa. Ma zawsze asa i króla w renonsie. *Cyt. SW.*

Asauł ten lub ten **asaula**.

Asceta (nie: ascet) — ascetyzm — ascetyczny. Formy: lp ten asceta, tego ascety, temu ascecie, tego ascetę, asceto!..., lm ci asceci, tych ascetów...

Asekuracja = ubezpieczenie, zabezpieczenie.

Asekurować = ubezpieczać. I Formy: asekuruję..., asekurują; asekuruj!... II Składnia: 1) A. co — od czego = ubezpieczać co od czegoś niepomyślnego, 2) A. co — na co = ubezpieczać co dla zapewnienia czegoś, 3) A. co — na czym = ubezpieczać co przez oparcie zapewnienia na jakiejś podstawie.

1. Zaasekurowałem się na przyszłość od podobnych niespodzianek. 2. Zaasekurowałem się na życie. 3. Zaasekurowałem mu tę pożyczkę na całym swoim majątku.

Asenterować (!) = brać do wojska (z niem. assentieren = przyjmować do wojska) (KJU 1, 3. JP 9, 25).

Asenterunek (!) = pobór do wojska (KJU 1, 3.).

Władze polityczne rozkładały ilość rekrutów między dominia i brały udział w poborze (nie: w asenterunku). *Cyt. Kr. 1, 205.*

Asfalt (nie: asfald)—asfaltowy. Formy: dlp tego asfaltu, mjsclp na asfalcie.

Asnyk. Formy i składnia: państwo Asnykowie lub państwo Asnyk (przyszli).

U państwa Asnyk nigdy tego nie było. *Konop.*

Aspiracja do czego, nie: w kierunku czego, dlp tej aspiracji, dlm tych aspiracji (-yj).

Miał zawsze aspiracje do zawodu wojskowego. Znamy aspiracje Francji do (nie: w kierunku) utrzymania pokoju. *„Czas" 25 III 36.*

Aspirant do czego, rzadziej: o co.

Aspirant do ręki (o rękę). Deklamowanie wierszy przez młodszych aspirantów do Parnasu. *Chmiel. cyt. SW.*

Aspirować — I Formy: aspiruję..., aspirują; aspiruj!... II Składnia: A. do czego.

Aster ten, nie: ta astra. Formy: mlm te astry, dlm tych astrów.

Astma — astmatyk — astmatyczny.

Asumpt, dlp tego asumptu.

Zwrot: brać do czego asumpt.

Asygnacja = zlecenie wypłaty (DUMK 25 VII 32).

Asygnować—I Formy: asygnuję..., asygnują; asygnuj!... II Składnia: A. komu — co.

Asysta.

Zwrot: w asyście = w towarzystwie, w otoczeniu kogo.

Przybył w asyście dwóch panów.

Asystent — Składnia: 1) A. kogo (gdy się wskazuje osobę), 2) A. przy czym (gdy się wskazuje instytucję).

1. Asystent lekarza. 2. Asystent przy klinice ocznej.

Asystować — Składnia: 1) A. komu, czemu = towarzyszyć komu, czemu, 2) A. przy kim, przy czym = być obecnym przy kim, przy czym, 3) A. w czym = brać udział w czym, 4) A. do czego = posługiwać do czego.

1. Asystować damom. *SW.* Asystuje mi. *Zapol.* 2. Biskup asystuje przy mszy św. *SW.* Asystowali przy tej operacji. *Perz.* 3. Asystował mi w podróży. 4. Asystować do mszy św. (o chłopcu). *SW.*

Asyż, dop. Asyżu. Por. Paryż, Paryża.

Atak, dlp tego ataku.

Zwroty: 1) atak na co (oznacza przedmiot atakowany bądź oręż atakujący); 2) iść (pędzić) do ataku; 3) przypuścić atak na co lub do czego. *SF.*

1. Atak na forty. Atak na bagnety. *Małacz.* 2. Pędzi do ataku. *Prus.* 3. Atak zajadły przypuścili na ludowców. *Kruczk.*

Ateizm — ateista — ateistyczny. Formy: lp ten ateista, tego ateisty, temu ateiście..., lm ci ateiści, tych ateistów...

Atencja dla kogo, wobec kogo = uszanowanie.

Zwrot: być dla kogo z atencją.

Atentat (!) = zbrodnia.

Ateny — ateński — Ateńczyk (obywatel republiki ateńskiej) — ateńczyk (mieszkaniec Aten). Forma dop. Aten.

Atestat (= świadectwo) — atestacja; dlp tego atestatu.

Atlas, dlp tego atlasu.

Atleta—atletyczny. Formy: lp ten atleta, tego atlety, temu atlecie, lm ci atleci, tych atletów...

Atmosfe'ra, nie: atmo'sfera (PJ 35, 5).

Atmy (!) = czarne jagody (IGD).

A to (! pod wpływem niem. und zwar) = a mianowicie, jak oto, jak, to jest.

Przepisy te obowiązują wszystkich urzędników, jak oto... (lub: jak, albo: mianowicie, nie: a to). *KJU 1, 3.* W bieżącym roku będą otwarte nowe ulice, a mianowicie:... (nie: a to). Komitet naukowy będzie się składał z pięciu członków, a mianowicie: (nie: a to) z wszystkich profesorów... *Cyt. Kr. 1, 135.*

A to = przy tym.

Rząd przedstawi także ustawę, normującą pracę i obowiązki służby państwowej, a to przed upływem roku. *Kr. 1, 136.*

Atom, tego atomu.

Dla każdego atomu. *Danił.*

Atrakcja, nie: attrakcja, nie: antrakcja; dlp tej atrakcji, dlm tych atrakcji (-yj).

Atrament, nie: antrament, dlp tego atramentu.

Attyka (w archit.), nie: atyka (PA).

Atu (ndm) lub **atut** (odm), nie: adu (prowinc.) — atutować. Formy: 1) dlp tego atutu lub atuta, mlm te atuty, 2) atutuję..., atutują; atutuj!...

Audiencja (= posłuchanie)—audiencjonalny.

Audycja = słuchowisko (Kr. 2, 173).

Audytorium — audytoryjny. Formy, jak: gimnazjum.

Augsburg — augsburski, nie: augsburgski.

Augustianin, mlm ci augustianie, dlm tych augustianów... Ob. *Rzeczowniki na -anin.

Aureli lub **Aureliusz**. Formy: Aureli, Aure-

lego, Aurelemu..., o Aurelim lub Aureliusz, Aureliusza ..

Aureola.
Zwrot: otaczać kogo aureolą.
Odszedł do domu otoczony aureolą. *Żerom.*

Auskultować, nie: askultować. Formy: auskultuję..., auskultują; auskultuj!; auskultujący; auskultowany; auskultował.

Auspicje (tylko w lm); dop. tych auspicjów.
Zwrot: pod auspicjami czyimiś. *SF.*

Australia — australijski, nie: australski (PJ 1, 135), ale: Australczyk (Łoś).

Austria — austriacki — Austriak. Składnia: 1) pojechał do Austrii, 2) mieszka w Austrii. Por. Węgry.

Auszpik, nie: auśpik; dlp tego auszpiku.

Ausztych (!) = wykrawacz do wycinania ciasta (IGD).

Auszus = brak, rzecz wybrakowana; dlp tego auszusu.

Auto, w wymowie au-to, nie: a-u-to i nie: ał-to (Kr. 2, 340).

Autochton, dlp tego autochtona.

Autogeniczny = samopowstający, samorodny.
Spawanie autogeniczne = spawanie samopowstające. *KJMK.*

Autogiro (z gr. auto- i gyros = koło, nie: autożyro), lepiej: wirowiec.

Autograf, dlp tego autografu.

Automat — automatyczny = samoczynny; dlp tego automatu (KJMK).

Automobil — automobilista. 1) dlp tego automobilu, 2) automobilista, jak: antagonista.

Automobilklub (!) = klub automobilowy (Kr. 2, 283).

Autonomia — autonomiczny (pod wpływem łc. autonomicus), nie: autonomijny.

Autor — I Wymowa: au-tor, nie: a-u-tor, nie: ał-tor. II Forma: mlm ci autorzy lub autorowie.

Autorytatywny (!) = posiadający powagę i kompetencję, kompetentny (DUMK 3 IV 32).

Autorytet, dlp tego autorytetu.
Zwrot: utrzymywać, zachowywać autorytet, nie: podtrzymywać autorytet (pod wpływem ros. poddierżiwat' awtoritiet).

Awangarda—awangardzista. Formy: awangardzista, jak: antagonista.

Awans—awansować. Ob. Awansować. I Formy: dlp tego awansu, nie: awanzu, mlm te awanse. II Znaczenie: 1) A. = posunięcie w szczeblu służbowym, 2) A. (!) pieniężny = zaliczka (DUMK 30 IX 30. KJU 1, 3).
Zwrot: iść do awansu.
Na tym się skończyły dalsze awanse. *Bartk.* Do awansu idą ci, co tańsi. *Strug.*

Awansować — I Formy: awansuję... awansują; awansuj!; awansujący; awansowany; awansował. II Znaczenie: 1) A. kogo = posuwać kogo w szczeblu służbowym, 2) A. komu — co (!) = dawać komu co naprzód, dawać zaliczkę (KJU, 2, 2).

Awantura z kim — o co.
Były awantury z Bolkiem. *Nowak.* Miałem z nim o tę książkę nieraz awanturę.

Awanturować się, nie: awanturować.
Psocił, awanturował się (nie: awanturował). *Wikt.*

Awia'tyka, nie: awiaty'ka.

Awizacja — Znaczenie: 1) A. = wypowiedzenie (w stosunkach umowy i sprzedaży), 2) A. = wezwanie (w innych stosunkach urzędowych i w handlu) (KJU).

Azali, nie: ażali.
Badano, azali (nie: ażali) powstały stosunek procesowy należycie się rozwijał. *Kr. I, 274.*

Azbest, dlp. tego azbestu.

Azja — azjatycki (pod pływem łc. asiaticus), nie: azyjski i nie: azjacki (JP 3, 13. JP 9, 62). — Azjata (azjata).
Znaczenie: 1) Azjata = mieszkaniec Azji, 2) azjata = człowiek nieokrzesany.
Wyrażenie: Azja Mniejsza por. łc. Asia Minor), nie: Azja Mała.

Azyl = przytułek, schronienie, ucieczka; dlp tego azylu.
Wyrażenie: prawo azylu.

Aże'byśmy, aże'byście, rzadziej: ażeby'śmy, ażeby'ście.

B

Babcia, dlp tej babci, blp tę babcię, wlp babciu! nie: babcio!

Babimost — babimojski.

Babrać (się), nie: bebrać (się), ani: babrzyć (się). I Formy: babram, babrasz, babra..., częściej: babrzę, babrzesz, babrze...; babraj!, częściej: babrz!, babrający, częściej: babrzący; babrał. II Składnia: B. ś. w czym lub czym.

Babunia, dlp tej babuni, blp tę babunię, wlp babuniu! nie: babunio. Por. Babcia.

Bachanalie (tylko w lm), nie: bakchanalie, dop. tych bachanalii.

Bachor, nie: bachur.
żeby ciebie razem z twoim bachorem pioruny. *Bat. cyt. SW.*

Bachorza ta lub to **bachorze.**
Gopło opada i tworzy długie i szerokie bachorze. *Przybysz.*

Bacyl, częściej: bakcyl.

Baczenie — Znaczenie i składnia: 1) B. na kogo, na co = dozór nad kim, nad czym; doglądanie kogo, czego, 2) B. w czym = roztropność, rozwaga w czym.
Zwrot: Dawać na kogo, na co baczenie.
Będę dawał na niego baczenie. Uciszcie się, miejcie też baczenie! *Mick.*

Baczność na kogo, na co lub bez dopełn.

Zwroty: 1) mieć baczność na kogo, na co; 2) mieć się na baczności; 3) obudzić baczność; 4) baczność! = uwaga!; 5) stać na baczność = przybrać postawę, zgodną z komendą: na baczność!

2. Mieć się na baczności. *Sierosz.* 3. Obudziłeś baczność. *Bartk.*

Baczyć. I Formy: baczę, baczysz, baczymy...; bacz! baczcie!; bacząc; baczył. II Składnia: 1) B. na kogo, na co = uważać na kogo, na co, doglądać, dozorować kogo, czego, 2) B. żeby = uważać, starać się, żeby...

1. Baczy na wszystko. *Żerom.* 2. Bacz, żebyś się nie pomylił.

Zwrot: nie bacząc na to (!), rus. = pomimo to (por. ros. nie smotria na to). *Krasn. 83.*

Bać się — I Formy: boję się, boisz się, boi się, boimy się... (nie: bojam się, bojasz się, boja się, bojamy się...); bój się!; bojący się; bał się, nie: bojał się. II Znaczenie i składnia: 1) B. ś. kogo, czego = czuć strach przed kim lub przed czym, 2) B. ś. o kogo, o co (nie: za kogo, za co) = niepokoić się o kogo, o co, 3) B. ś. czego — dla kogo = unikać czego ze strachu o kogo, 4) B. ś., że się coś stanie = bać się, czy się co nie stanie (dla zaznaczenia, że treść zdania podrzędnego jest niepożądana), 5) B. ś., że się coś nie stanie = bać się, czy się co stanie (dla zaznaczenia, że treść zdania podrzędnego jest pożądana), 6) B. ś. czego (rzadziej: co) robić = nie śmieć czego robić.

1. Bano się odmowy. *Reym.* Skoro się boisz wydatku. *Dąbr.* Boję się tych nowinek. *Sierosz.* Bał się tego jak ognia. *Iwasz.* 2. Bojąc się o życie. *Niem.* O niego właśnie się bała. *Dąbr.* 3. Bał się dla Tomaszka wszystkiego. *Dąbr.* 4. Bałem się, że się stanie coś złego = bałem się, czy się nie stanie coś złego. 5. Bałem się, że nie zdążę = bałem się, czy zdążę. 6. Bałem się tego robić. Boję się ci to powiedzieć.

Zwrot: Nie bój się! = bądź pewien.

Nie bój się, dam ja ci! *Prus.*

Badać — I Formy: badam, badasz, bada..., badają; badaj!; badający; badany; badał. II Składnia: B. co, nie: nad czym.

Badanie 1) B. czego, ale: badania nad czym. (PJ 1, 104). Por. Uwagi nad czym, 2) B. na co = badanie w celu stwierdzenia obecności czego.

1. Badanie przyrody pomnaża nasze możności panowania nad nią. Badania nad rakiem nie doprowadziły jeszcze do opanowania tej strasznej choroby. 2. Badania na białko.

Badyl, nie: badel; dlm tych badyli lub badylów.

(Jeleń) widząc swoje nogi cienkie jak badyle narzekał. *Tremb. cyt. SW.*

Bagatela ta (nie: ten bagatel) — bagatelny.

A to bagatela (nie: bagatel), lada kto potrafi. *Korzen. cyt. Wal.*

Bagaż — bagażowy, nie: bagażny. Formy: dlp tego bagażu, mlm te bagaże, dlm tych bagaży, rzadziej: bagażów.

Zwroty: 1) bagaż nadać; 2) wyprawianie bagażu, nie: odprawianie, odprawa bagażu (germ. por. niem. Gepäckabsendung). *DUMK 35 VII 32.*

Bagdad, dop. Bagdadu.

Bagnet, dlp tego bagnetu, rzadziej: bagneta.

Ranny od bagnetu. *SW.* Wśród czynów bagneta. *Żerom.*

Bagnetsztanga (!) = pręt zakrętowy (KJMK).

Bagno — bagienko — bagnisty. Forma dlm tych bagien.

Truciznę bagien i moczarów sączy. *Przybysz.*

Baisse'a lub **bessa** (PA).

Bajda, dlm tych bajd, nie: bajdów.

Bajdurzyć — I Formy: bajdurzę, bajdurzysz, bajdurzy, bajdurzymy..., bajdurzą; bajdurz!; bajdurzcie!; bajdurzący; bajdurzony; bajdurzył. II Składnia: B. co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: mówić, opowiadać).

Bajka — bajeczny — bajkowy. I Znaczenie: 1) bajeczny = mający charakter bajki, nieprawdopodobny, wspaniały, 2) bajkowy = związany z bajką, właściwy bajce. II Składnia: Bajka o kim, o czym.

Bajka o młynarzu, jego synu i ośle. W nocy musiano mu gwarzyć pacierze różańcowe albo gadać bajki. *Mick.*

Zwrot: pleść bajki.

Bajkał — bajkalski; dop. tego Bajkału.

Bajor ten lub to **bajoro,** nie: ta bajora i nie: bejoro.

Bajorów. *Sierosz.*

Bajronizm — bajronista — bajroniczny, ale: Byron (PA). Formy: 1) dop. Byrona, 2) dlp tego bajronizmu, 3) bajronista, jak: finansista. Ob. Finanse.

Baka.

Zwrot: bakę (baki) *SW* lub baką komu świecić = nadskakiwać komu, pochlebiać komu.

Pochlebca świecący w oczy baką. *Wikt.*

Bakalarnia — bakalarstwo. Por. Bakałarz.

Bakalaureat, dlp tego bakalaureatu.

Bakalie (tylko lm) dop. tych bakalii.

Bakałarz — bakałarzyć. Formy: 1) mlm ci bakałarze, dlm tych bakałarzy lub bakałarzów, 2) bakałarzę, bakałarzysz..., bakałarzymy..., bakałarzą.

Bakcyl, dlp tego bakcyla, dlm tych bakcyli lub bakcylów. Ob. Bacyl.

Bakembardy = bokobrody.

Bakteriolog (r. wsp.).

On jest bakteriologiem i ona jest bakteriologiem.

Baku (ndm) — bakiński.

W zburzyszczach starych bakińskich fortalicji. *Żerom.*

Bal — Znaczenie i formy: 1) B. = kloc drzewa; dlp tego bala, dlm tych bali, 2) B. = zabawa taneczna; dlp tego balu, dlm tych balów.

1. Słup z wielkiego bala. Pomost z bali. *SW.* 2. Królowa balu. *SW.* W tym karnawale miałem pięć balów.

Balans — balansować. Formy: dlp tego balansu, mlm te balanse, dlm tych balansów.

Balast, dlp tego balastu.

Baldachim, rzadziej: baldachin, baldakin; dlp tego baldachimu, baldachinu, baldakinu.

Na kształt baldakinu. *Mick.* Ludzie dookoła błyszczącego baldachimu. *Parand.*

Baldaszek sufitowy (!) = talerzyk sufitowy (KJMK).

Balet — baletnik — baletnica — baletowy. Forma dlp tego baletu.

Balia (nie: balija, baleja) — balijka.
Zwrot: stanąć u balii. *PJ 32, 124.*

Balkon, dlp tego balkonu.

Ballada, nie: balada (PA).

Balon — balonik; dlp tego balonu.

Balsam (nie: balzam) — balsamiczny — balsamowy. I Forma dlp tego balsamu. II Znaczenie: 1) balsamowy = odnoszący się do balsamu, właściwy balsamowi, 2) balsamiczny = pełen balsamu, przesycony balsamem.
Ta podróż będzie balsamem na jego zgryzoty. *Sienk.* Zapach balsamowy. Zapach balsamiczny.

Bałagan = buda, szopa, cyrk.
Zwrot: robić bałagan = robić nieporządek, zgiełk.

Bałkany (tylko w lm), dop. tych Bałkanów, nie: Bałkan. Ob. Alpy, Apeniny.

Bałtyk, nie: Baltyk; dop. tego Bałtyku.

Bałwan — Znaczenie i formy: 1) **B.** = wielka fala; dlp tego bałwanu, 2) **B.** = bryła, posąg, głupiec; dlp tego bałwana.

Bałwochwalca — bałwochwalski — bałwochwalstwo. Formy: lp ten bałwochwalca, tego bałwochwalcy, temu bałwochwalcy, tego bałwochwalcę, bałwochwalco!, tym bałwochwalcą, o tym bałwochwalcy, lm ci bałwochwalcy, tych bałwochwalców...

Bambus, dlp tego bambusa.

Banał — banalny; dlp tego banału.
Zwrot: pleść banały.

Bandaż — bandażować — bandażysta. I Formy: 1) dlp tego bandaża, nie: bandażu. Ob. * Dop. lp rzeczowników męskich.
2) bandażysta, jak: finansista. Ob. Finanse. II Składnia: bandażować kogo—czym.
Zwroty: 1) nałożyć, założyć bandaż; 2) zdjąć bandaż; 3) zerwać bandaż.
Zerwę te bandaże i rozdrapię ranę. *Sienk, cyt. SW.*

Banderola ta (nie: ta banderol) — banderolować.

Bandurka — bandurzysta. Por. Flet — flecista, ale: kobza—kobzarz, duda — dudziarz.

Bandyta — bandycki. Formy: lp ten bandyta, tego bandyty, temu bandycie, tego bandytę, bandyto! tym bandytą, o tym bandycie; lm ci bandyci, tych bandytów...

Banhof (!) = dworzec kolejowy.

Banialuki (zwykle w lm), nie: banaluki; dop. tych banialuk, nie: banialuków.

Bank — bankier Formy: 1) dlp tego banku, 2) mlm ci bankierzy, nie: bankierowie.
Zwrot: Bank Przemysłu i Handlu, nie: Bank dla Przemysłu i Handlu. *KJU 1, 3.*

Bankiet, nie: banket (PA), dlp tego bankietu.
Zwroty: 1) wydać bankiet na czyjąś cześć; 2) bankiet na czyjąś cześć, nie: ku czyjejś czci.

Banknot, dlp tego banknotu.

Bankrut — bankructwo — bankrutować. I Formy: dlp tego bankruta, mlm ci bankruci. II Składnia: 1) bankrutować na czym, 2) bankrut czego, 3) bankructwo czego.

Bańka — Znaczenie i zwroty: 1) **B.** = flakonik, ampułka; mała szklaneczka do naciągania krwi; stawiać bańki, nie: kłaść bańki, 2) **B.** = bąbel powietrzny w wodzie; puszczać bańki (mydlane).

Bar, dlp tego Baru.

Barak ten (nie: ta baraka), dlp tego baraku.

Baran — baranek — baranieć. Formy: 1) dlp tego barana, 2) baranieję, baraniejesz..., baranieją; baraniej!; baraniejący; baraniał; baranieli.

Baranek.
Zwrot: Baranek Boży, nie: Boży Baranek.
Ob. * Szyk wyrazów.

Baranowicze — baranowicki.

Baraszki (tylko w lm), dop. tych baraszków, rzadko: tych baraszek.

Barbaria — Znaczenie: 1) **B.** = barbarzyństwo, dzikość, nieokrzesaność, 2) **B.** = kraj dziki.
1. Takie postępowanie to istna barbaria. 2. Wywiózł mnie na wieś i osadził w tej Proszowskiej Barbarii. *Wilcz. cyt. SW.*

Barbarzyńca, rzadziej: barbarzyniec. Formy: lp ten barbarzyńca, tego barbarzyńcy, temu barbarzyńcy, tego barbarzyńcę, barbarzyńco!, tym barbarzyńcą, o tym barbarzyńcy; lm ci barbarzyńcy, tych barbarzyńców.

Barchan, dlp tego barchanu.

Barć, mlm te barcie, nie: barci (dawn.).

Bardysz, lepiej: **berdysz.**
Wśród żądeł mieczów, strzał i bardyszy. *Syrok. cyt. SW.* Piechota się berdyszem siekła. *Cyt. SW.*

Bardzo—bardziej. Znaczenie i użycie: Przysłówki b a r d z o, b a r d z i e j łączą się jako określenia tylko z czasownikami lub przymiotnikami, a nigdy z rzeczownikami; mają więc nieco inny zakres użycia składniowego niż przysłówki: w i e l e, d u ż o, w i ę c e j, które mogą być określeniami czasowników, przymiotników i rzeczowników. Np. On jest bardzo dobry. On bardzo (wiele) pracuje. On jest bardziej (więcej) wyrozumiały niż ty. Ty się coraz bardziej (więcej) na mnie zawzinasz. On wiele pracuje. On więcej pracuje. On ma wiele (więcej) zajęcia. W związku z wyłuszczonymi zasadami zdanie takie, jak np. Mnoży się coraz bardziej różnolitych pamiętników, byłoby zbudowane niepoprawnie. Forma jego (bezpodmiotowa) wskazuje, że przysłówek: b a r d z i e j został w nim połączony z rzeczownikiem: pamiętników, a takie połączenie jest niepoprawne; należy więc albo przysłówek: b a r d z i e j zastąpić przysłówkiem: w i ę c e j i nadać zdaniu postać: Mnoży się / coraz więcej różnolitych pamiętników, albo przysłówek: bardziej połączyć z czasownikiem i nadać zdaniu postać (podmiotową): mnożą się coraz bardziej / różnolite pamiętniki.

Bargamota. Ob. Bergamota.

Bark (= przedramię) ten, nie: ta barka; dlm tych barków, nie: bark.
Zwleczoną z mych barków okryłbym cię szatą.

Mick. cyt. SW. Sprężyły mu się mięśnie barków (nie: bark). *Ostr.*
Zwrot: coś jest na czyichś barkach = coś jest na czyjejś głowie.
Przygotowywanie wyprawy było na jego barkach. *Goet.*

Barka (= rodzaj łodzi) ta, nie: ten bark; dlm tych bark, nie: barek.

Barłog (nie: barłog) — barłożyć. Formy: 1) dlp tego barłogu, 2) barłożę, barłożysz, barłoży, barłożymy..., barłożą; barłóż! barłóżcie! (nie: barłoż, barłożcie!); barłożący, barłożył.

Barometr (nie: barometer) — barometryczny. Forma dlp barometru, ale: metr, metra.
Zwroty: 1) barometr spada; 2) barometr się podnosi.

Barszcz (nie: baszcz, ani: borszcz) — barszczyk; dlp tego barszczu.
Wyrażenia: barszcz czerwony; barszcz zabielany (śmietaną); barszcz ukraiński; barszcz z uszkami.

Barwa — barwić — barwny. I Formy: barwię, barwisz, barwi, barwimy..., barwią; barw! barwcie!; barwiący; barwiony; barwił... II Składnia: barwić kogo, co — czym.
Zwroty: 1) nasilenie, natężenie (nie: intensywność) barwy. *KJMK*, barwa mocna; 2) orgie barw. *Wikt.*

Barwinek, dlp tego barwinka.

Barwnik, dlp tego barwnika.

Bary (tylko w lm), dop. tych barów.
Zwrot: wodzić się z kim za bary.
Wodził się za bary z myślami. *Danił.*

Barycz (nazwa kilku wsi i rzeczki) ta, nie: ten (JP 11, 62).

Barykadować się (niedok.) — zabarykadować się (dok.). I Formy: barykaduję się, barykadujesz się..., barykadują się; barykaduj się!; barykadujący się; barykadował się. II Składnia: B. ś. od czego lub przed czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: bronić).

Baryłka, nie: barełka.

Baryton — Znaczenie i formy: 1) B. = rodzaj głosu męskiego; dlp tego barytonu, 2) B. = śpiewak, posiadający głos barytonowy, barytonista; dlp tego barytona.
Ob. * Dop. lp rzeczowników męskich.

Bas — Znaczenie i forma: 1) B. = rodzaj głosu męskiego; dlp tego basu, 2) B. = śpiewak, posiadający głos basowy; rodzaj instrumentu muzycznego, basowe skrzypce; dlp tego basa.

Basarunek, dlp tego basarunku.
Zwrot: sprawić komu basarunek.
Trzeba mu dziś sprawić basarunek. *Prus.*

Basen, dlp tego basenu.

Basetla (nie: bazetla) — basetlista. Formy: basetlista jak: batalista. Ob. Batalia.

Bastion, dlp tego bastionu.

Basza lub pasza.
Kapitan pasza. *SW.* Podparł się w boki jak basza. *Mick.*

Baszybrzuch (!) = baszybuzuk.

Baszybuzuk (nie: baszybrzuch). Znaczenie: 1) B. = nieregularny żołnierz turecki, 2) B. = hajdamaka, łupieżca.

Baśń (nie: baśnia) o czym; mlm te baśnie (Żerom.) lub te baśni.

Bat — bacik; dlp tego bata.
Zwroty: 1) Wsypać komu baty. *SŁ.*; 2) trzymać pod batem; 3) dostać, wziąć baty; 4) trzaskać, palić z bata; 5) ściągnąć kogo batem.
2. Trzymają pod ciągłym batem. *Strug.* 3. Wziął baty. *Bartk.* 4. Trzasnął z bata. *Kad.* 5. Ściągnął konia batem. *Zaremb.*

Batalia = batalista. Formy: 1) dlp tej batalii, mlm tych batalii (batalij), 2) lp ten batalista, tego batalisty, temu bataliście...; lm ci bataliści, tych batalistów.

Batalion, dlp tego batalionu.
Wyrażenie: batalion pułku, nie: batalion od pułku.

Batik, dlp tego batika lub batiku (N).

Batog, nie: batóg (PA); dlp tego batoga.

Batuta.
Zwrot: pod czyjąś batutą.

Batyst, dlp tego batystu.

Baumkuch, baumkuchen lub **bankuch** = sękacz (rodzaj ciasta).

Bawaria — bawarski. Składnia: 1) mieszkać w Bawarii, 2) jechać do Bawarii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Bawełna — bawełniany (nie: bawełnianny) — bawełniarz — bawełniarski — bawełniczy. Znaczenie: 1) bawełniany = z bawełny zrobiony, 2) bawełniarski lub bawełniczy = związany z bawełniarzem, tworzony przez bawełniarza.
Wyrażenia: 1) przemysł bawełniarski lub bawełniczy, gorzej: bawełniany. *JP 20, 88;* 2) nie obwijać w bawełnę = mówić bez ogródek.

Bawić — I Formy: bawię, bawisz, bawi, bawimy..., bawią; baw! bawcie!; bawiący; bawiony; bawił. II Składnia i znaczenie: 1) B. (bez dopełn. lub z kim) = przebywać gdzie lub z kim, przy kim, 2) B. kogo — czym = mile zajmować, rozweselać.
1. Dobranoc! już dziś więcej nie będziem bawili. *Mick. cyt. SW.* Najprzyjemniejsze są dla mnie te chwile, które z nią bawię. *Cyt. SW.* 2. Bawił nas swoimi opowiadaniami.

Bawić się — I Formy, jak: bawić. II Składnia: 1) B. ś. kim, czym = zabawiać się, cieszyć się kim, czym, 2) B. ś. z kim, rzadziej: z czym = mile z kim (lub z czym) spędzać czas, 3) B. ś. w kogo, w co = grać w co, grać kogo, udawać kogo, co.
1. Drzwi tych odmykaniem codziennie się bawił. *Mick.* Lubił bawić się innymi. *Danił.* 2. Stary bawi się ze starym, młody z młodym. *Cyt. SW.* Rada by dusza (psa) z łapką zajęczą się pobawić. *Bartk.* 3. Bawią się w piłki. *Sienk.* Ty się nie baw w głupie uczciwości. *Reym.* Nie bawmy się w żadne uprzejmości. *Iwasz.* Poszedłem bawić się w proroka. *Choyn.*
Zwrot: bawić się cudzym kosztem.

Bawół, nie: bawoł; dlp tego bawołu, nie: bawoła.
Trzeba będzie bawołu poprowadzić do rzeki. *Sierosz.*

Baza = podstawa. Zakres użycia: używa się tylko w języku wojskowym i marynarskim, poza tym: podstawa.

Tylko silna armia stanowi właściwą bazę operacji pokojowych. *Nałk.*

Bazar, dlp tego bazaru. Znaczenie: 1) **B.** = sklep; idę do bazaru, kupiłem w bazarze, 2) **B.** = rynek targowy; idę na bazar, kupiłem na bazarze.

Bazgrać — Formy: bazgrzę, bazgrzesz, bazgrze..., bazgrzą (nie: bazgram..., bazgra..., bazgrają); bazgrz! bazgrzcie! (nie: bazgraj! bazgrajcie!); bagrzący (nie: bazgrający); bazgrał.

Zwrot: bazgrze jak kura patykiem. *SW* = pisze nieczytelnie.

Bazgrota, zwykle w lm bazgroty, dop. tych bazgrot.

Bazować (!) co — na czym = opierać co — na czym.

Ja na tej znajomości nie opieram (nie: nie bazuję) żadnych nadziei. Polska opiera (nie: bazuje) swą politykę na trzech podstawach. *„Gaz. Pol." 29 VIII 36.*

Bazylianin — Formy: mlm ci bazylianie (dawniej: bazyliani), dlm tych bazylianów.

Bazy'lika, nie: bazyli'ka. Formy: lp ta bazy'lika, tej bazy'liki, tę bazy'likę..., w tej bazy'lice; lm te bazy'liki..., tymi bazylika'mi, w tych bazyli'kach.

Bażant — bażantarnia (JP 20, 85); dlp tego bażanta.

Bąbel — bąbelek; dlp tego bąbla.

Bąk.

Zwrot: zbijać (strzelać) bąki = próżnować.

Brat starszy zbijał bąki. *Bartk.* Niech pracuje, a nie bąki zbija. *Wikt.*

Bąkać (niedok.) — bąknąć (dok.). Formy: 1) bąkam, bąkasz, bąka..., bąkają; bąkaj!; bąkający; bąkał, 2) bąknę, bąkniesz, bąknie..., bąkną; bąknij!; bąknąwszy; bąknąłem..., bąknął, bąknęła.

Zwrot: bąkać coś pod nosem (rub.) = mruczeć, mówić coś niewyraźnie, cicho.

Be (wykrz.).

Zwrot: ani be, ani me = nie wydawać żadnego głosu, nie wiedzieć, co się ma powiedzieć.

Cielę wywalało głupawe ślepia nie bekną wszy ani be, ani me. *Wikt.*

Bebechy (tylko w lm) — bebeszyć. Formy: 1) dop. tych bebechów, 2) bebeszę, bebeszysz, bebeszy, bebeszymy...

Bechtać—Formy: bechcę, bechczesz..., rzadziej: bechcę, bechcesz (dawn.)..., rzadko: bechtam, bechtasz...

Beczeć (nie: beczyć) — beknąć (dok.). Formy: 1) beczę, beczysz, beczy, beczymy..., beczą; becz! beczcie!; beczący; beczał..., beczeli, 2) beknę, bekniesz..., bekną; beknij!; beknąwszy; beknąłem..., beknęła..., beknęli.

Beczka — beczułka. I Formy: clp tej beczce, dlm tych beczek. II Składnia: 1) **B.** na co = beczka, przeznaczona na co, 2) **B.** do czego, (nie: dla czego) = beczka, służąca do czego, 3) **B.** od czego = beczka, wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) **B.** czego = beczka, czymś wypełniona, 5) **B.** z czym = beczka czego (w tym jednak razie zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na samą beczkę), 6) **B.** po czym lub z czego = beczka, pozostała po czym, opróżniona z czego, 7) **B.** z czego = beczka, zrobiona z czego. Ob. Butelka. Flaszka. Kosz. Naczynie. Paka. Pudełko.

Bedel = pedel. Ob. Pedel. Formy: dlp tego bedela, mlm ci bedele.

Bedłka, nie: bedka; dlm tych bedłek.

Bednarz — bednarski. Formy: mlm ci bednarze, dlm tych bednarzy, rzadko: bednarzów.

Befsztyk, dlp tego befsztyka (N) lub befsztyku.

Bejcować, lepiej: gruntować (o drzewie) lub zaprawiać (o żelazie) (KJMK).

Beknąć. Ob. Beczeć.

Beksa ten lub ta (r. wspóln.). Formy: lp ten (ta) beksa, tego (tej) beksy, temu (tej) beksie, tego (tę) beksę, bekso!, tym (tą) beksą, o tym (tej) beksie; lm te beksy, tych beksów (rm), tych beks (rż), tym beksom, tych beksów (rm), te beksy (rż), tymi beksami, o tych beksach.

Beletrysta (nie: belletrysta) (PA)—beletry'styka — beletrysty'czny. Formy: beletrysta, jak: finansista. Ob. Finanse.

Belfer—belferka,—belfrować. Formy: 1) dlp tego belfra, mlm ci belfrzy lub te belfry, 2) belfruję...; belfruj!; belfrował.

Belg lub **Belgijczyk** — Belgijka (JP 11, 126) — Belgia — Król Belgów.

Zwroty: 1) pojechał do Belgii; 2) mieszka w Belgii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Belgrad (nie: Beograd, ani: Bełgrad, ani: Białogród) — belgradzki; dlp Belgradu, nie: Belgrada.

Belka ta, nie: ta balka, ani: ten belek, ani: ten balk; dlm tych belek, nie: belków.

Źdźbło widzi w oku bliźniego, a w swoim nie widzi belki. *Cyt. SW.*

Belladona, nie: belladonna.

Bełkot, rzadziej: bełgot (nie: bułkot) — bełkotać, rzadziej: bełgotać, nie: bułkotać. Ob. Bulgotać. Formy: 1) dlp tego bełkotu, 2) bełkoczę, bełkoczesz, bełkocze..., bełkoczą, rzadziej: bełkocę..., bełkocą (dawn.) (nie: bełkotam..., bełkotają); bełkocz! bełkoczcie!; bełkoczący; bełkotał (PJ 10, 119).

Bełtać, nie: bełkać, ani: bołtać, ani: bółtać. Formy: bełczę, bełczesz, bełcze..., bełczą, rzadziej: bełtam..., bełta..., bełtają (dawn.); bełcz! bełczcie!; bełczący; bełtany; bełtał.

Benedyktyn. Formy: mlm ci benedyktyni, dlm tych benedyktynów.

Beneficjum — beneficjalny, nie: beneficyjny.

Benefis — benefisant; dlp tego benefisu.

Zwrot: na czyjś benefis, nie: w benefis.

Benzyna, nie: bensyna.

Berbeć, dlp tego berbecia.

Berberys, dlp tego berberysu.

Beret lub **biret**, dlp tego beretu (biretu).

-berg — bergia — berski, nie: bergski.

Heidelberg — heidelberski.

Ob. * Przymiotniki na -ski.

Bergamota (= gatunek gruszek), gorzej:

bergamuta, bargamota, bargamuta, pergamota, pergamuta (por. włos. bergamotta)— bergamotka.

Berlacz, nie: berleć.

Wyjazd z domu w karecie i wielkich berlaczach. *Zapol.*

Berlin — berliński — berlińczyk; dop. Berlina, ale: Londyn — Londynu.

Berło, dlm tych bereł.

Bern — berneński; dop. Berna.

Bernardyn, nie: bernadyn. Formy: mlm ci bernardyni, dlm tych bernardynów.

Berno (stolica Moraw), nie: Brno.

Besarabia (nie: Bezarabia) — besarabski.

Zwroty: 1) pojechał do Besarabii; 2) mieszka w Besarabii.

Por. Kujawy, Mazowsze.

Beskid, dop. Beskidu.

Bessa. Ob. Baisse'a.

Bestia — bestialny (pod wpływem łc. bestialis) — bestialstwo — bestyjstwo. Znaczenie: Bestyjstwo=1) bestialstwo, 2) wielka bestia.

Bestwić się (pod wpływem: pastwić się), nie: bestiić się. I Formy: bestwię się, bestwisz się, bestwi się, bestwimy się..., bestwią się; bestwij się! (nie: bestw się!); bestwiący się; bestwił się. II Składnia: 1) B. ś. (bez dopełn.), 2) B. ś. nad kim, nad czym = pastwić się nad kim, nad czym.

Besztać (rub.) = fukać, burczeć. I Formy: besztam, besztasz..., besztają; besztaj!; besztający; besztany; beształ. II Składnia: 1) B. kogo (nie: komu)—o kogo, o co (gdy się wymienia przedmiot, który się stał przyczyną wymówki), 2) B. kogo — za co (gdy się wymienia czynność, przewinienie, które się stało przyczyną wymówki; niekiedy zaznaczone różnice znaczeniowe się zacierają). Por. Burczeć.

Betlejem (nie: Betleem) to, nie: ten.

Zwrot: ów drugi Betlejem (zamiast: owo drugie Betlejem). *Miriam JP 9, 53.*

Bez (rzecz.) — bzowy. Formy dlp i clp bzu.

Pod cieniem bzowego krzewu. *Żerom.* Powlókł się pod kierz bzu. *Wikt.*

Bez lub beze (przyim.). Zakres użycia: forma b e z e zachowała się tylko w pewnych połączeniach wyrazowych.

Bez ciebie, ale: beze mnie.

Zwrot: bez żadnych (lub jakichkolwiek) trudności. *PJ 34, 157.*

Bezcenny. Ob. Cena.

Bezceremonialny w czym.

Bezceremonialni w obejściu. *Małacz.*

Bezchmurny. Ob. Chmura.

Bezczelny. Ob. Czoło.

Bezcześcić. Formy: bezczeszczę, bezcześcisz, bezcześci, bezcześcimy..., bezczeszczą; bezcześć! bezcześćcie!; bezczeszczący; bezczeszczony, bezczeszczeni; bezcześcił.

Bezczynny. Ob. Czyn.

Bezdeń ta lub ta **bezdnia**.

Zapada w bezdnię. *Wikt.*

Bezdomny, rzadziej: bezdomy.

Dziecię Cyganów, wygnańców bezdomnych. *Krasz. cyt. SW.*

Bezdroże, dlm tych bezdroży (JP 5, 39).

Bezduszny. Ob. Duch.

Bezdzietny. Ob. Dziecko.

Bezhołowie, dlp tego bezhołowia.

Bezkarność. Składnia: 1) B. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które powinny podlegać karze), 2) B. za co (gdy się wymienia przestępstwo, które powinno pociągnąć za sobą karę; nieraz obie formy składniowe zbliżają się do siebie znaczeniowo).

1) Bezkarność zbrodni rodzi nowe zbrodnie. 2) Na widok bezkarności za ciężkie grzechy. *Sienk.*

Bezkresny, nie: bezkreśny.

Grzmot rozlega się w bezkresnym przestworze. *Fr. Moraw. cyt. SW.* Dusza jego rozwlóczyła (się) po bezkresnej przestrzeni. *Ostr.*

Bezkrólewie, dlm tych bezkrólewi (JP 5, 39).

Bezlitosny, nie: bezlitośny.

Z miasta wypędzała go wrzawa bezlitosna. *Wikt.*

Ob. Litość.

Bezładny. Ob. Ład.

Bezmyślny. Ob. Myśl.

Beznogi, rzadko: beznożny (PJ 35/6), ale: dwunogi lub dwunożny, czworonogi lub czworonożny. Ob. Noga.

Bezoki, ale: oczny.

* **Bezokolicznik** — Zakończenia bezokolicznika pozostają w związku z zakończeniami czasu przeszłego: 1) -e ć—a ł: siedzieć—siedział, słyszeć—słyszał, 2) -i ć—i ł: puścić—puścił, chodzić—chodził, 3) -y ć—y ł: służyć—służył, suszyć — suszył, 4) -ą ć—ą ł: ciągnąć — ciągnął, stanąć—stanął, 5) -a ć—a ł: pisać—pisał, czytać—czytał, 6) -ś ć—s ł lub -t ł, -d ł: paść—pasł, paść—padł, pleść—plótł, 7) -ź ć—z ł: wieźć—wiózł, gryźć—gryzł, 8) -e c—k ł lub -g ł: piec—piekł, biec—biegł.

Bezpieczeństwo.

Zwrot: zagrażać bezpieczeństwu, nie: grozić niebezpieczeństwem. *DUMK 31 III 32.*

Bezpieczny — Składnia: 1) B. od kogo, od czego = zabezpieczony od czego, 2) B. o kogo, o co = spokojny o kogo, o co.

1. Od wszelkiej krzywdy bezpieczny. *Mick. cyt. SW.* 2. O żonę i dziatki będę bezpieczny. *Sienk.*

Bezpodstawny = pozbawiony podstawy logicznej lub moralnej. Por. Bezpodstawowy. Ob. Podstawa.

Bezpodstawowy — Znaczenie: 1) B. (zwykle) = pozbawiony podstawy fizycznej, 2) B. (rzadziej) = pozbawiony podstawy logicznej lub moralnej. Ob. Bezpodstawny.

Bezprawie, dlm tych bezprawi (PJ 1, 90, JP 5, 39).

Bezprzedmiotowy = nie mający wyraźnego celu.

Sprawa bezprzedmiotowa. *Kr. 2, 169.*

Bezręki, ale: poręczny, zręczny.

Bezrobocie—bezroboczy lub bezrobotny (Kr 2, 266); dlm tych bezroboci. Ob. Strajk (JP 5, 40).

Bezroboczy, lepiej: **bezrobotny** (PJ 35/6).

Bezrogi, ale: dwurogi lub dwurożny. Ob. Róg.
Bezsenny. Ob. Sen.
Bezsenność.
Zwrot: popaść (nie: wpaść) w bezsenność. Popadła w bezsenność. *Żerom.*
Bezsensowny, rzadziej: bezsensowy, nie: bezsensny.
Bezsilność wobec kogo, czego.
Bezsilność wobec nonsensu. *Grusz.*
Bezsilny wobec kogo, czego, nie: przeciw komu, czemu.
Wobec tego popłochu (nie: przeciwko temu popłochowi) oficerowie tureccy byli po prostu bezsilni. *Cyt. Kr. 1, 63.* Uczuł się wobec jej biedy zupełnie bezsilny. *Perz.*
Bezskrzydły, ale: dwuskrzydły lub dwuskrzydłowy.
Bezsporny. Ob. Spór.
Bezstronny. Ob. Strona.
Beztroski. Ob. Troska.
Bezuchy lub **bezuszny**, ale tylko: uszny.
Bezustanny = ustawiczny.
Bezwąsy. Ob. Wąs.
Bezwiedny, nie: bezwiedni.
Jakaś bezwiedna siła ciągnęła go w tę stronę. *Kaczk. Cyt. SW.*
Bezwładny. Ob. Władza.
Bezwstydny. Ob. Wstyd.
Bezwyznaniowy. Ob. Wyznanie.
Bezwzględny. Ob. Wzgląd.
Bezzębny, nie: bezzęby (PJ 35/6).
Bezżenny. Ob. Żona.
Bęben — bębnić. Ob. Bębnić. Forma dlp tego bębna.
Bębnić — I Formy: bębnię, bębnisz, bębni, bębnimy..., bębnią; bębnij!; bębniący; bębnił. II Znaczenie i składnia: 1) **B.** (bez dopełn.) = bić w bęben, grać na bębnie, 2) **B.** czym — w co = uderzać czym—w co, 3) **B.** na czym = hałaśliwie grać na czym, 4) **B.** co = hałaśliwie co rozgłaszać, w kółko co powtarzać.
Zwrot: bębnić komu w ucho lub nad uchem = huczeć komu w ucho. Przywykł, żeby mu zawsze ktoś bębnił nad uchem. *Mick.*
Bęcwał, dlp tego bęcwała.
Będzin — będziński; dop. Będzina.
Bękart, nie: benkart (PA); dlp tego bękarta.
Biadać, rzadziej: biadować. I 1) Formy: biadam..., biada..., biadają; biadaj!; biadający; biadał, 2) biaduję; biaduj!; biadujący; biadował. II Składnia: **B.** nad kim, nad czym.
... lecz jaskółka nie biaduje. *Konop.*
Biała (Małopolska, Podlaska)—bialski. Formy: Biała, Białej, Białej, Białę (rzadziej: Białą), Biało! (rzadziej: Biała!), Białą, w Białej. (odmiana przymiotnikowa, tylko w biern. i woł. końcówka rzeczownikowa). Ob. *Nazwy geograficzne pochodzenia przymiotnikowego.
Białko to, nie: ten białek.
Białobrzegi — białobrzeski; dop. Białobrzegów, nie: Białobrzeg (PJ 12, 83).
Białodrzew, dlp tego białodrzewu.
Białoskóry, ale: gruboskórny.
Białowieża — białowieski, nie: białowiejski.
Puszcza Białowieska (nie: Białowiejska).
Biały — bielszy, nie: bialszy. Forma mlm (męsko-osob.) biali, nie: bieli.
Biali wyglądają jak czyścowe dusze. *Mick.*
Biały Dunajec, nie: Dunajec Biały. Ob. *Szyk wyrazów.
Biały'stok, nie: Bia'łystok—białostocki. Formy: dop. Białegostoku, mjsc. w Białymstoku (Kr. 2, 228).
Bianco (z włosk.) lub **blanco**.
Zwrot: in bianco, lub in blanco.
Biblia — biblijny, nie: biblijski.
Bibliograf — bibliografia — bibliograficzny.
Biblio'teka (nie: biblo'teka) lub bibliote'ka —bibliote'czny.
Bibosz (nie: bimbosz), dlp tego bibosza.
Bibu'ła, nie: bi'buła.
Zwrot: bibuła (bibułka) z czego = pozostała po czym. Zawinęli w bibułkę z ciastek. *Nowak.*
Bicykl, ale: cyklista, nie: bicyklista; dlp tego bicykla.
Bicz na kogo, na co.
To prawdziwy bicz Boży na sprzedawczyków. *Strug.*
Zwroty: 1) z bicza (nie: biczem) trzaskać (palić); 2) biczem zadawać = bić biczem; 3) rozpuszczać się jak dziadowski bicz.
1. Jakby kto z bicza wypalił. *Małacz.* 2. Biczem zadaje. *Mick.* 3. Rozpuszczał się jak dziadowski bicz. *Wikt.*
Bić (niedok.)—bijać (wielokr.)—zbić (dok.). I Formy: 1) biję, bijesz, bije..., biją; bij!; bijący; bity; bił, 2) bijam..., bija..., bijają; bijaj!; bijający; bijany; bijał, 3) zbiję..., jak: biję. II Składnia i znaczenie: 1) **B.** kogo, co —czym—za co = zadawać komu, czemu razy — czym—za co,, 2) **B.** o co—czym = tłuc o co—czym, 3) **B.** w co—czym = walić lub strzelać w co — czym, 4) **B.** na kogo, na co lub przeciw komu, czemu = powstawać przeciw komu, czemu.
1. Za te wszystkie sprawki zbił go porządnie batem. 2. Bezradnie bił głową o mur. (Drzewka) biły gałęziami o dom. *Wikt.* 3. Bić w piersi. *Żerom.* Artyleria biła w nasze stajnie. *Strug.* Burza biła we drzwi. *Żerom.* Pięściami bije w ściany. *Żerom.* 4. Bije we mnie gromada. *Cyt. SW.* Orzechowski bił przeciw celibatowi. *Cyt. SW.*
Zwroty: 1) bić kogo na głowę lub na łeb na szyję = odnosić nad kim stanowcze zwycięstwo; 2) bij zabij na kogo, na co = człowiek porywczy, zawzięty; 3) nie w ciemię bity = zdolny, domyślny; 4) bić w dzwony = uderzać w dzwony; 5) dzwony biją, zegar bije = dzwony dzwonią, zegar dzwoni; 6) bic na co = kłaść nacisk na co, przypisywać czemu wielkie znaczenie.
1. Zbito Prusaków na łeb na szyję. *Mick.*
Bić się — I Formy, jak: bić. II Składnia: 1) **B. ś.** za kogo, za co lub o kogo, o co = walczyć w obronie kogo, czego, 2) **B. ś.** na co lub czym (na oznaczenie oręża walki), 3) **B. ś.** (bez dopełn.) = walczyć, wdawać się w bijatykę.
1. Za Polskę się bijesz. *Małacz.* Bije się o Polskę. *Małacz.* Ja się biję z duszy za kraj. *Żerom.* 2. Młodzież na dziedzińcu biła się w palcaty. *Mick.* Na pistolety bić się lub na szpady. 3. On się ciągle bije.
Biec (niedok.) lub **biegnąć**—biegać (wielokr.).

Ob. Biegać. I Formy: 1) biegnę, biegniesz, biegnie..., biegną (dawniej: biegę, bieżysz, bieży..., biegą); biegnij! (dawniej: bież!); biegnący; biegł, 2) biegam, biegasz, biega..., biegają; biegaj!; biegający; biegał. II Składnia: 1) B. w czym lub na czym (na oznaczenie miejsca, gdzie się biega); przenośnie: B. w czym (na oznaczenie ubrania, w którym się biega), 2) B. po czym (na oznaczenie różnych punktów miejsca, gdzie się biega), 3) B. po co (na oznaczenie celu), 4) B. za kim, za czym = biegać w ślad za kim, za czym albo przenośnie: krzątać się koło kogo, czego, szukać kogo, czego, 5) B. do kogo, do czego (na oznaczenie kresu fizycznego), 6) B. na kogo, na co (na oznaczenie czynności lub stanu, który jest celem biegania), 7) B. koło kogo, koło czego = krążyć biegiem koło kogo, koło czego; przen.: pielęgnować kogo, zabiegać o kogo, o co. Ob. Chodzić.

1. Całymi dniami biega sobie na swobodzie w ogródku. Na taki mróz biega w letnim palcie. 2. Konie biegają po łące. 3. Biegałem do niego po książki. 4. Biegali wszyscy za nim. *Mick.* Cały dzień biegaliśmy za sprawunkami. 5. Cała trzoda białopucha bieży do starca. *Mick.* 6. Biegaliśmy co dzień na inne widowisko. 7. Nadskakiwali mu i biegali koło niego na wyprzódki.

Biecz (nazwa miasta) — biecki; dop. Biecza.

Bieda — Wymowa: niekiedy wymawia się: bida, zwłaszcza w wyrażeniu: oj! bida, bida! Tak samo: bida (zamiast: biga) = wózek o dwóch kołach.

Zwroty: 1) bieda przychodzi na kogo; 2) z jednej biedy włazić w drugą; 3) mieć biedę = mieć kłopoty; 4) wpaść lub popaść w biedę; 5) bieda jest w czym; 6) z biedą = z trudem; 7) od biedy = nieźle, z małym wysiłkiem, 8) biedę klepać = biedę cierpieć.

1. Bieda przychodzi na każde stworzenie. *Bartk.* 2. Z jednej biedy wleziesz w drugą. *Prus.* 3. Znowu ma biedę w domu. *Sier.* 4. Popadli w biedę. *Dąbr.* 5. W tym tylko bieda. *Sienk.* 6. Z wielką biedą przebrnął. *Żerom.* 7. Mógłbyś od biedy mieć ogródek. *Siedl.* 8. Będą biedę klepać. *Zapol.*

Biedaczysko ten i to.

Ten biedaczysko. *Makusz.*

Biedak ten, nie: ten biedaka, ani: biedniaka.

Biednie lub **biedno.**

Biednieć — I Formy: biednieję, biedniejesz, biednieje..., biednieją; biedniej!; biedniejący; biedniał, biedniałem, biednieli. II Składnia: 1) B. od czego lub z czego albo z powodu, wskutek czego (gdy się wymienia przyczynę zewnętrzną, od woli podmiotu niezależną), 2) B. przez co (gdy się wymienia przyczynę wewnętrzną, przez podmiot spowodowaną).

1. Z tych wszystkich niepowodzeń (z powodu tych niepowodzeń) zbiednieli zupełnie. 2. Zbiedniał przez własną lekkomyślność.

Biedny — biedniejszy. Składnia: B. z powodu czego, od czego lub z czym.

Wujenka jest biedna z tym ciągłym chorowaniem. *Orzesz.*

Biedować = cierpieć biedę. Formy: biedуję, biedujesz..., biedują; bieduj!; biedujący; biedował.

Biedował prawie stale, ale ani razu nie wpadł tak w łapy nędzy. *Danił.*

Biedzić się — I Formy: biedzę się, biedzisz się, biedzi się, biedzimy się..., biedzą się; biedź się! biedźcie się!; biedzący się; biedził się. II Składnia i znaczenie: 1) B. ś. z kim, z czym = pasować się, walczyć z kim, z czym, 2) B. ś. nad czym = pracować, ślęczeć nad czym.

1. Lgnących i biedzących się z błockiem pobili. *Cyt. SW.* 2. Przebiedziła się cały wieczór nad tym. *Dąbr.*

Bieg, dlp tego biegu.

Zwroty: 1) puszczać w bieg = nadawać ruch; 2) z biegiem (lat, rzeki...), 3) zwolnić biegu.

2. Paręset kroków z biegiem rzeki. *Prus.* 3. Konie zwolniły biegu. *Ostr.*

Biegać — I Formy: biegam, biegasz..., biegają; biegaj! biegajcie!; biegał..., biegali. II Składnia: 1) B. w czym (na oznaczenie miejsca, gdzie się biega; przenośnie na oznaczenie ubrania, w którym się zwykle biega), np. biegała w ogrodzie; biega w taki mróz w letnim palcie, 2) B. po czym (na oznaczenie różnych punktów miejsca, gdzie się biega), np. biegała po pokoju, 3) B. do kogo, do czego = biegiem zdążać do kogo, do czego, 4) B. po co, nie: za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem tym jest przedmiot, który się ma osiągnąć w jednym jakimś określonym miejscu), np. biegała po wodę do rzeki, 5) B. za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem tym jest przedmiot, który się ma osiągnąć w różnych miejscach), np. biegała cały dzień za pomidorami i nie mogła ich nigdzie dostać, 6) B. na co (na oznaczenie celu, jeśli celem tym jest stan lub czynność, w których się ma wziąć udział), np. biega ciągle na te odczyty, 7) B. za kim, za czym = biegać w ślad za kim, za czym, np. ciągle biega za nim, 8) B. z kim, z czym = biegać razem z kim, z czym, np. biega z nim całymi dniami, 9) B. przed kim, przed czym = biega poprzedzając kogo, co w przestrzeni bądź w czasie. Ob. Chodzić. Iść.

Biegłość w czym.

Biegłość w technice zysku. *Grusz.*

Biegły (przym.). Znaczenie i składnia: 1) B. w czym = świadomy czego, znający się na czym, wprawny w czym, 2) B. (!) = zbiegły.

Biegły w rozbieraniu wszelkich spraw. *Dyg.* Człek biegły w literach. *Bartk.*

Biegły (rzecz.), (nie: znawca) = ekspert (Kr. 2, 275).

Biegnąć. Ob. Biec.

Biel ta = białość; dlp tej bieli.

Bieleć — bielić — bielić się. I Znaczenie: 1) bieleć = nabierać białej barwy, mienić się białą barwą, 2) bielić = robić białym, pokrywać białą barwą, 3) bielić się = mienić się białą barwą. II Formy: 1) bieleję, bielejesz..., bieleją; bielej!; bielejący; bielał..., bieleli, 2) bielę, bielisz, bieli, bielimy..., bielą; biel! bielcie!; bielący; bielony; bielił, 3) bielić się..., jak: bielić.

1. śniegi na górach bieleją. *Cyt. SW.* 2. Bieli izbę wapnem. *Cyt. SW.* 3. Bielą się pola, oj, bielą, biała pustynia dokoła. *Asn.*

Bieliźna — bieliźniany, — bieliźniarz — bieliźniarski. Znaczenie: 1) bieliźniany = odnoszący się do bielizny, związany z bielizną, właściwy bieliźnie, 2) bieliźniarski = odnoszący się do bieliźniarza.

Wyrażenia: przemysł bieliźniany lub bieliźniarski. *JP 20, 84.*

Bielmo, nie: bilmo.

Bielony (!) = pobielany (o rondlach), ale: bielona chałupa.

Bielsk Podlaski — bielski.

Bielsko (śląskie) — bielski.

Biennium, nie: bienium (PA). Formy jak: gimnazjum.

* **Bierna strona czasownika.** I Formy: Strona bierna tworzy się przez złożenie imiesłowu biernego z odpowiednimi formami słowa posiłkowego b y ć albo z o s t a ć, np. jestem chwalony, będziesz szanowany, bądź pozdrowiony, byłby pokonany, został pokonany. Słowa posiłkowego b y ć używamy w czasownikach niedokonanych, a w czasownikach dokonanych używamy albo słowa b y ć, albo z o s t a ć. Słowo z o s t a ć uwydatnia czynność, oznaczoną w czasowniku podstawowym, a słowo b y ć — jej rezultat. Np. Walka trwała dzień cały, aż w końcu nieprzyjaciel został pokonany. Nieprzyjaciel był pokonany, więc przez jakiś czas nie groziło nam z jego strony niebezpieczeństwo. Stanęliśmy wreszcie na noclegu; konie zostały wprowadzone do stajni i przywiązane do żłobów, pies przez całą noc był przywiązany na łańcuchu... Msza była celebrowana (nie: została celebrowana). Strona bierna tworzy się także przez dodanie do formy czynnej zaimka s i ę, np. Dom się buduje.

II Użycie: Język polski na ogół unika form strony biernej i zamiast niej często się posługuje wyrażeniem nieosobowym czynnym z zaimkiem s i ę, np. wyrazy te są używane = wyrazów tych się używa; jutro będzie zbierane żyto = jutro będzie się zbierać żyto.

* **Biernik** (składnia). Nieraz się trafia błędne użycie biernika zamiast dopełniacza po słowach zaprzeczonych bądź po bezokolicznikach, zależnych od słów zaprzeczonych (tak zw. accusativus tromtadraticus). Np. nie ma serca polskiego, które by tę oznakę (zam. tej oznaki) wdzięczności narodowej nie pochwaliło (Cyt. Kryń.). Nie podobna podać szczegóły (zam. szczegółów) (Cyt. Kryń.). W zdaniach takich, jak: nie widziałem cię, nie widział mię—formy zaimków c i ę, m i ę są formami dopełniacza, użycie ich przeto uznać należy za prawidłowe. Ob. Ja. Ty. Prawidłowymi są również wyrażenia: nic nie widzę, nic nie słyszę. Ob. Nic. Prawidłowymi są także wyrażenia tego typu, co: Tu nie ma co robić (Krasz.). Nie było co rzec (Sienk.), bo w takich wyrażeniach (bezpodmiotowych) bezokolicznik nie jest dopełnieniem, zależnym od słowa zaprzeczonego, lecz orzecznikiem, a słowa: n i e m a, n i e b y ł o odgrywają rolę łącznika.

Bierny — Znaczenie: 1) **B.** = biorący na siebie skutki czyjegoś działania, 2) **B.** = dobrze coś chwytający, umiejący brać.

1. Pozostawał wobec tego wszystkiego zupełnie bierny. 2. Koń bierny.

Bierwiono, rzadziej: bierzwiono.

Bies, rzadziej: bis, nie: bieś.

Bieżąco (!) germ. (= niem. laufend) = nienaruszalnie, w jednym ciągu, stale.

Zwroty: prowadzić w jednym ciągu (nie: bieżąco) spis, wykaz, dziennik. *KJU 1, 3.*

Bifurkacja, lepiej: rozdwojenie, rozszczepienie, rozgałęzienie, rozdzielenie.

Bijaty'ka, nie: bija'tyka (PJ 35).

Bilans — I Formy: dlp tego bilansu, mlm te bilanse, dlm tych bilansów, nie: bilansy. II Znaczenie: 1) **B** = zestawienie rachunków, 2) **B** (!) = wykaz, np. wykaz (nie: bilans) zmian.

Wykaz (nie: bilans) zmian poziomu wody. *KJMK.*

Bilard (nie: bilar) — bilardzista. Formy: 1) dlp tego bilardu, 2) lp ten bilardzista, tego bilardzisty, temu bilardziście..., lm ci bilardziści, tych bilardzistów...

Zwrot: grać w bilard.

Ob. Grać.

Bilateralny (!) = dwustronny, obustronny.

W płaszczyźnie stosunków wyłącznie bilateralnych między Polską i Francją (!) = w dziedzinie stosunków obustronnych między Polską a Francją.

Bilcze to (nazwa miejscowości). Formy: Bilcze, Bilcza... w Bilczu (odmiana rzeczownikowa) (Kr. 2, 218).

Bilet — Formy: dlp tego biletu, mlm te bilety, nie: te bileta.

Zwroty: 1) mieć bilet, nie: posiadać bilet; 2) bilet z ważnością od... (!) = bilet ważny od... *DUMK 15 X 31;* 3) bilet uprawnia (!) = bilet upoważnia. *DUMK 15 X 31;* 4) bilet opiewający na jedną osobę (!) = bilet wydany dla jednej osoby. *DUMK 15 X 31;* 5) bilet personalny (!) = bilet zniżkowy dla pracowników kolejowych. *DUMK 31 X 31;* 6) bilet wejścia; 7) bilet do teatru, bilet do ogrodu; 8) bilet na bal, na przedstawienie, na wystawę; bilet na loterię; bilet na przejazd. *KJMK;* 3) wejść za biletem, puszczać za biletem; 10) bilet przesiadany lub z przesiadaniem, nie: przesiadkowy, ani: z przesiadką.

Bileter, dlp tego biletera.

Bilion, dlp tego biliona.

Bill (angielski), nie: bil (PA); dlp tego billu.

Bilon, dlp tego bilonu.

Biłgoraj — biłgorajski; dop. Biłgoraja.

Binokle (tylko w lm), nie: cwikier (prowinc. germ.); dop. tych binokli.

Biodro to, nie: to biedro, ani: ta biodra, ani: ta biedra; dlm bioder, nie: biódr.

Biograf — biografia — biograficzny; dlm ci biografowie.

Biolog — biologia—biologiczny; mlm ci biolodzy lub biologowie.

Biret lub **beret**; dlp tego biretu (beretu).

Biskup — biskupi (przym.) — biskupstwo. Formy: dlp tego biskupa, mlm ci biskupi.

Biskwit, dlp tego biskwitu.

Bisurman, rzadziej: bisurmanin. Formy: dlp tego bisurmana, mlm ci bisurmani.

Biszkopt, rzadko: biszkokt; dlp tego biszkoptu.

Bitwa — I Forma dlm: tych bitew, rzadko: bitw.

Skutkiem tych bitew. *Stasz.*

II Składnia: B. o kogo, o co.

W bitwie walnej o życie. *Dyg.*

Zwroty: 1) wydać bitwę komu; 2) wyzwać do bitwy; 3) przyjąć bitwę; 4) stoczyć bitwę; 5) wygrać (przegrać) bitwę.

1. Obiecywał nie wydawać jeneralnej bitwy. *Sienk.* 2. Wyzwał go do stanowczej bitwy. 3. Stoczyła się straszna bitwa na błoniach Rudawy. *Mick.* 4. To znak pewny, że bitwę wygrywa. *Mick.*

Biuletyn, nie: buletyn; dlp tego biuletynu.

Biuralista — Formy jak: finansista. Ob. Finanse.

Biuro — I Forma: clp temu biuru, nie: biurowi (nawet gdy jest mowa o zespole ludzi pracujących w biurze) (PJ 35, 6). II Znaczenie: 1) B. = stół do pisania, biurko, 2) B. = kantor, kancelaria, gdzie pracują urzędnicy, 3) B. (!) = zarząd.

Zarząd Towarzystwa, nie: biuro Towarzystwa.

III Składnia: 1) pójść do biura = wyjść z domu i dążyć do biura, 2) pójść na biuro = wyjść z jednego pokoju biura na inne jakieś miejsce tegoż biura, 3) być w biurze = przebywać w jakimś jednym określonym miejscu biura, 4) być na biurze = przebywać w jakimś nieokreślonym miejscu biura lub przechodzić z jednego miejsca na drugie w tymże biurze.

Biurokrata — biurokracja — biurokratyczny. Formy: biurokrata, jak: arystokrata.

Biust, dlp tego biustu, mlm te biusty, nie: biusta.

Bizancjum — bizantyjski lub bizantyński (pod wpływem łc. byzantinus) (Łoś Gr. 2, 84).

Bizon (zwierzę), nie: bizun; dlp tego bizona.

Bizun (kańczug), nie: bizon; dlp tego bizuna.

Bladnąć lub **blednąć**, **blednieć**. Formy: 1) bladnę, bladniesz..., bladną; bladnij!; bladnący; bladnął, bladnąłem..., częściej: bladł, bladłem, bladła, bledli, 2) blednę, bledniesz..., bledną; blednij!; blednący; blednął..., częściej: bladł, 3) blednieję, bledniejesz..., blednieją; blednij!; blednijący; blednieł, blednieałem, blednieli.

Niebo środkiem czoła bladnie. *Mick.* To płonął, to bladnął. *Mick.* Widząc, że bladnie. *Mick.*

Blado — bladziej, rzadziej: bledziej.

Blady — bledszy, rzadziej: bladszy.

Był znacznie bledszy. *Reym.* Krzyże stały się jeszcze bledsze. *Sienk.*

I Forma mlm (męsko-osob.) bladzi, nie: bledzi. II Składnia: B. z czego.

Blady z ran. *Żerom.*

Zwrot: blady na twarzy, nie: po twarzy.

Bladziuchny lub **bledziuchny**.

Księżyc bledziuchną półobręczą migotać zaczyna. *Orzesz. cyt. SW.*

Bladziutki lub **bledziutki**.

Bledziutką twarz jej oświeciła lampa. *Bał. cyt. SW.* Złożyła bladziutką twarz na jego szerokiej piersi. *Orzesz. cyt. SW.*

Blagier (r. wsp.) — blagierka (rż). Ob. * Rodzaj wspólny.

On jest blagier i z niej także niezły blagier.

Blagować — I Formy: blaguję, blagujesz..., blagują; blaguj!; blagujący; blagował. II Składnia: 1) B. (bez dopełn.), 2) B. o czym (na oznaczenie treści słów, które ktoś mówi blagując), 3) B. co (na oznaczenie słów, które ktoś mówi blagując).

1. On blaguje, a oni mu wierzą. 2. Blagują o swoich czynach bohaterskich. *Strug.* 3. On wszystko to blaguje. Blaguje niestworzone rzeczy (tak, jak: mówi niestworzone rzeczy; tutaj wyraz rzecz = słowo, mowa; por. Wiedział, że niecierpliwa młodzież teraźniejsza, że ją nudzi rzecz długa. *Mick.*).

Blamanż (nie: blamaż) = rodzaj kremu galaretowatego; dlp tego blamanżu.

Blamaż (nie: blamanż) = kompromitacja; dlp tego blamażu.

Blamować — I Formy: blamuję, blamujesz, blamuje..., blamują; blamuj!; blamujący; blamował. II Składnia: B. kogo, co — czym.

Blankiet = formularz (DUMK 25 VII 32).

Blansz, dlp tego blanszu.

Blask, dlp tego blasku.

Zwrot: bije blask z czego lub od czego.

Bije blask z karabeli. *Mick. cyt. SW.* Blask bije mu od głowy. *Prus.*

Blaszanka — Składnia taka jak w rzeczowniku: beczka, butelka.

Noga potykała o blaszanki po zjedzonych konserwach. *Małacz.* Kazał sobie podać blaszankę wódki. Przytknął blaszankę z czystą wodą do jego warg. *Sienk.*

Blaszany, nie: blaszanny.

Imbryki blaszane. *Mick.* Naczynie blaszane. *Mick.*

Blat, dlp tego blatu.

Blichowany (!) = wybielany (IGD).

Blichtr, dlp tego blichtru.

Bliski — bliższy. I Formy: bliższy — bliżsi. II Składnia: 1) B. kogo, czego = niedaleki od kogo, od czego, 2) B. komu, czemu = drogi komu, czemu.

1. Była bliska płaczu. *Dąbr.* Obudziło to w nim gniew, bliski oburzenia. *Orzesz.* Nareszcie już bliski mojego celu. *Krasiń.* Wyjątkowo u Mickiewicza, zresztą może dwuznacznie (ob. punkt 2): Stawiła przed nim trzy z chleba gałeczki. Wziął najbliższą sobie. 2. Oni dwoje są sobie bliscy. *Nałk.* Zawsze sercu to bliższe. *Bartk.* Te obszary lasów bliskie jego duszy. *Żerom.*

Blisko — bliżej. Składnia: 1) blisko kogo, czego = niedaleko od kogo, od czego (gdy się mówi o dwóch punktach nieruchomo położonych), 2) blisko do kogo, do czego lub od kogo, od czego = niedaleko do kogo, do czego (gdy się myśli o ruchu skierowanym do lub od jakiegoś punktu), 3) blisko komu, czemu = nieobojętnie komu, czemu, 4) bli-

sko = około, mniej więcej (nie wpływa na przypadek liczebnika, z którym się łączy).
1. Bliżej domu. *Bartk.* Bardzo blisko biedy. *Grusz.* 2. Do kościoła jest mu bliżej. *Prus.* Mieszkał blisko od kościoła. 3. sprawy te stały zawsze blisko jego sercu. 4. Przez lat blisko trzydzieści (nie: trzydziestu; trzydzieści zależy od: przez). *JP 10, 121.*

Blizna, dlm tych blizn, nie: blizen, ani: bliznów.

Blomba (!) = plomba.

Blond (przym. ndm) — blondyn—blondyna—blondynka.
Miał piękne, kręcące się blond kudełki. *Korzen. cyt. SW.*

Bluszcz, dlp tego bluszczu.

Bluzgać — bluznąć, rzadziej: bluzgnąć. I Formy: 1. bluzgam, bluzgasz..., bluzgają (nie: bluźdżę, bluźdżesz..., bluźdżą); bluzgaj!; bluzgający; bluzgany; bluzgał, 2. bluznę, bluźniesz..., bluzną; bluźnij!; bluznął, bluznąłem, bluznęła. II Składnia: B. na kogo, na co — czym.

Bluzgotać — Formy: bluzgoczę, bluzgoczesz, rzadziej: bluzgocę, bluzgocesz (dawn.), (nie: bluzgotam, bluzgotasz); bluzgocz! bluzgoczcie!; bluzgoczący; bluzgotał.

Bluźnić — bluźnierca — bluźnierstwo. I Formy: bluźnię, bluźnisz, bluźni, bluźnimy..., bluźnią; bluźnij! (rzadziej: bluźń!, zwykle z przecz.: nie bluźń!); bluźniący; bluźnił. II Składnia: B. komu, czemu lub przeciw komu, czemu albo na kogo, na co.
Bluźnić rozumowi. *Cyt. SW.* Bluźnić przeciwko religii. *Cyt. SW.* Nie bluźń na Naród nasz! *Mick.*

Bluźnierca — Formy: lp ten bluźnierca, tego bluźniercy, temu bluźniercy, tego bluźniercę, bluźnierco!, tym bluźniercą, o tym bluźniercy; lm ci bluźniercy, tych bluźnierców...

Bluźnierstwo komu, czemu lub przeciwko komu, czemu, albo na kogo, na co.
Teorię niewypróbowaną doświadczeniem lekceważył aż do bluźnierstwa nauce. *Święt.*

Błagać — I Formy: błagam, błagasz..., błagają; błagaj!; błagający; błagany; błagał. II Składnia: 1) B. kogo — o co — dla kogo = pokornie i usilnie prosić kogo—o co, 2) B. czego = pokornie i usilnie prosić o co (bez wymieniania osoby, do której się prośbę zanosi), 3) B. kogo — za kim = wstawiać się przed kim — za kim.
1. Błagał dla niej o życie. *Sienk.* Błagam o przebaczenie. *Sienk.* Chwilami dusza błaga o litość. *Sierosz.* Będę pana o coś błagał. *Makusz.* 2. Błagając litości. *Sienk.* 3. Modły gorącymi błagała Boga za dziećmi swoimi. *Karp. cyt. SW.*

Błam = sztuka futra pewnej miary, płat futra; — błamować = błam robić z futerek. Ob. Bram — bramować.
Płomieniste błamy światła. *Słow. cyt. SW.*

Błazen, mlm ci błaznowie lub te błazny.

Błąd — I Formy: lp ten błąd, tego błędu, temu błędowi..., o tym błędzie; lm te błędy, tych błędów... II Znaczenie: 1) B. = pomyłka, 2) B. (!) = wadliwość, np. wadliwość przewodu telegraficznego, nie: błąd w przewodzie telegraficznym (DUMK 15 X 31). III Składnia: B. czego lub w czym.
Jest tu jakiś błąd rachunku (lub w rachunku).
Zwroty: 1) wprowadzić w błąd kogo; 2) wyprowadzić z błędu kogo; 3) wpaść (nie: popaść) w błąd. *Krasn. 72;* 4) być w błędzie; 5) brnąć w błędach lub w błędy; 6) błędami roi się rachunek, pismo... (!) = od błędów roi się rachunek, pismo... *KJU, 3.*

Błądzić, nie: błędzić. I Formy: błądzę, błądzisz, błądzi, błądzimy..., błądzą; błądź! błądźcie!; błądzący; błądził. II Składnia i znaczenie: 1) B. po czym = zabłąkawszy się chodzić po czym, 2) B. w czym = mylić się w czym.
1. Godzinę całą błądziłem po lesie. Oczy błądziły po okolicy. *Sierosz.* 2. Jeśli w czym pobłądzę, to z własnej winy. *Sienk.*

Błąkać się, nie: błękać się. I Formy: błąkam się..., błąkają się; błąkaj się!; błąkający się; błąkał się. II Składnia: błąkał się w czym lub po czym (o miejscu lub o czasie).
Błąkała się po pokojach. *Dąbr.* Błąkał się po nocy (lub w nocy). Tak długo błąkali się w obcych stronach świata. *Mick. cyt. SW.*

Błękit, dlp. tego błękitu.

Błękitnieć—Formy: błękitnieje; błękitniej!; błękitniejący; błękitniał..., błękitnieli.

Błękitny od czego.
Miedza błękitna od bławatków. *Orzesz.*

Błocisty, częściej: **błotnisty**. Ob. Błoto.

Błogi komu, czemu lub dla kogo, czego.
Witaj narodom miejskim, poro błoga. *Mick.*

Błogosławić, nie: bogosławić. I Formy: błogosławię, błogosławisz, błogosławi, błogosławimy..., błogosławią; błogosław! błogosławcie!; błogosławiący; błogosławiony, błogosławieni; błogosławił. II Znaczenie i składnia: 1) B. kogo, co — za co = uwielbiać, wysławiać kogo, co—za co, 2) B) komu, czemu = z uwielbieniem dziękować komu, czemu—za co, 3) B. kogo, co lub komu, czemu = udzielać komu, czemu błogosławieństwa, życzyć szczęścia, szczęście sprowadzać, 4) B. kogo, co = święcić kogo, co, kropić wodą święconą.
1. Błogosławiono księcia powszechnie. *Sienk.* 2. Błogosławiono mu za wszystkie dobrodziejstwa. 3. Błogosławię tobie, twojej duszy i twojej miłości. *Sienk.* Takim Pan Bóg błogosławi. *Prus.* Bóg błogosławi męstwu. *Małacz.* 4. Sędzia stół błogosławił. *Mick.*

Błonie to, nie: ta błoń (prowinc.); dlm tych błoń lub tych błoni, mjscIp po błoniu, nie: po błoni (Odyń. Cyt. Wal.).
Spojrzy po błoniu. Czwałująca czereda zleciała na błonia. *Mick.* Polowaliśmy na kupiskim błoniu. *Mick.* Aleja wzdłuż błoń. *Grusz.* Żałowała, że wyszła na Błonia. *Grusz.*

Błonie (nazwa miasta) — błoński.

Błoto — błotny — błotnisty lub błocisty: Znaczenie: 1) błotny = odnoszący się do błota, związany z błotem, właściwy błotu, 2) błotnisty (błocisty) = pełen błota, obfitujący w błoto.
1. Kąpiele błotne, ptaki błotne. 2. Droga błotnista.
Zwrot: tarzać się w błocie, nie: do błota (prowinc.).

Błysk, rzadziej: łysk, nie: blisk. Znaczenie: 1) **B.** = połysk, blask, 2) **B.** (!) = (przen.) polor.

Zwrot: polor światowy, nie: błysk światowy. Nabrała poloru światowego, nie: błysku światowego.

Błyskać się (niedok.) lub **błyskać**, rzadziej: łyskać (się) (nie: bliskać się)—błysnąć (się) (dok.) (Kr. 2, 135). Formy: 1) błyskam (się), błyskasz, błyska..., błyskają; błyskaj!; błyskający; błyskał, 2) błysnę (się), błyśniesz..., błysną; błyśnij!; błysnął, błysnąłem, błysnęła, błysnęli lub błysł, błysłem, błysła, błyśli.

Kilka grzbietów sarn błysnęło pod krzakami. *Sienk. Cyt. SW.* Na dworze co chwila się błyskało.

Błyskawica, rzadziej: łyskawica (Kr. 2, 135) — błyskawicowy — błyskawiczny.

Przy białym świetle łyskawic. *Ork.* Zasiekł błyskawicą. *Ork.*

Błyskawicowy — błyskawicowo lub **błyskawiczny** — błyskawicznie.

Błyskawicowo przeczuwał. *Żerom.*

Błyszczeć lub **błyszczeć się**, nie: błyszczyć (się), ani: łyszczeć (się). Formy: błyszczę, błyszczysz, błyszczy, błyszczymy..., błyszczą; błyszcz! błyszczcie!; błyszczący; błyszczał..., błyszczeli.

Wszystko błyszczy się i bieleje. *Dąbr.* Błyszczeć dobrym tonem. *Prus.*

Bo (spójn.). Zajmuje zwykle pierwsze miejsce w zdaniu, niekiedy drugie.

Nie powracam, bom nigdzie nie był. *Cyt. SW.* Było się na co gapić, czegóż bo tam nie było! *Cyt. SW.*

Boa (ndm.). Znaczenie: 1) **B.** = ten boa = wielki wąż amerykański, 2) **B.** = to boa = długi szal wałkowaty.

Pięknie jej było w tym puszystym boa. *Cyt. Pass.*

Boazeria, nie: buazeria (PA).

Boazerie z dębu do połowy ścian. *Reym.*

Bobek (nazwisko). Formy: Bobek, Bobka (nie: Bobeka), Bobkowi (nie: Bobekowi). Ob. Danek.

Bobrujsk — bobrujski; dop. Bobrujska.

Boccaccio, dlp Boccaccia. Ob. *Nazwiska obce na -o.

Bochen — bochenek; dlp tego bochna.

Bochnia — bocheński.

Boczek, nie: wędzonka (IGD).

Boćwina. Ob. Botwina.

Bodaj, rzadziej: bogdaj, nie: bodej.

Bodaj ta cnota dzisiaj w wielu sercach była. *Cyt. SW.*

Bodiak lub **bodziak**; dlp tego bodiaku (bodziaku).

Bodziec — I Formy: dlp tego bodźca, mlm te bodźce. II Składnia: 1) **B.** dla kogo (gdy się wymienia osobę, której się dodaje bodźca), 2) **B.** do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia cel, do którego się pobudza), 3) **B.** czego (gdy się wymienia przyczynę bodźca: gdy przyczyna łączy się ściśle z celem, różnica między znaczeniem drugim a trzecim się zaciera).

1. Co to za bodźce dla uczonych widzieć, jak mądrych król ceni. *Cyt. SW.* 2. Współczucie dodało mi bodźca do dalszych kłamstw. *Małacz.* Dostarczyć bodźców do pobudzenia (nie: dla pobudzenia) dyspozycji psychicznych. *Praca szkol. 11, 3, 52.* 3. Niechaj będzie bodźcem przyszłej sławy. *Mick.*

Bogarodzica lub **Bogurodzica**, dawniej także Bogorodzica.

Bogatc — bogaciej.

Bogaty — bogatszy. Składnia: 1) **B.** w co = zasobny w co (gdy się wymienia zawartość bogactwa), 2) **B.** czym = bogaty przez co (gdy się wymienia przyczynę bogactwa), 3) **B.** (bez dopełnienia) = posiadający bogate zasoby.

1. Prasa najbogatszych w złoto krajów. *Dąbr.* Bogaty w wieloletnie doświadczenie. *Danil.* 2. Bogaty doświadczeniem. 3. Bogaty kupiec. Bogata okolica.

Bogdan lub **Bohdan.**

Bogini, nie: boginia.

Bogobojny, nie: bogobójny.

Bogoryja, dop. Bogoryi.

Bohater (r. wsp.), (nie: bohatyr) — bohaterka (rż); mlm ci bohaterowie lub bohaterzy.

Zwrot: bohater(ka) dnia.

To Litwinka, dziewica bohater. *Mick.* Zrozumiała, iż jest bohaterką dnia. *Małacz.*

Bohomaz, dlp tego bohomazu.

Bohorodczany — bohorodczański.

Boileau, ndm lub dop. Boila, cel. Boilowi...

Bojaźń — Składnia: 1) **B.** kogo, czego, rzadziej: przed kim, przed czym = unikanie kogo, czego ze strachu, 2) **B.** o kogo, o co = obawa, żeby się komu lub czemu co złego nie stało.

1. Dręczyła nieustanna bojaźń jakiegoś nieszczęścia. Odczuwał jakąś dziwną bojaźń przed tym postanowieniem. 2. W bojaźni o życie. *Bartk.*

Zwrot: bojaźń Boża, nie: Boża bojaźń. Ob. *Szyk wyrazów.

Bojownik czego lub o co albo za co. Por. Bić się.

Bok, dlp tego boku, nie: boka.

Zwroty: 1) boki zrywać ze śmiechu; 2) bokami robić = ledwie dyszeć, ostatkami gonić; 3) wychodzić bokiem = kończyć się w przykry sposób; 4) odciągnąć (odejść) na bok = odciągnąć (odejść) na stronę; 5) przewrócić się na drugi bok (podczas snu) = już dawno spać; 6) brać się pod boki lub w boki; 7) podpierać się lub wspierać się pod boki lub w boki.

1. Boki zrywano ze śmiechu. *Małacz.* 2. Ledwie robi bokami. 3. Cudza krzywda zawsze bokiem wyjdzie. 4. Odciągnęła męża na bok. *Dąbr.* 5. Mama dawno zgasiła światło, a Kasia na pewno przewróciła się na drugi bok. *Nowak.* 6. Książę wziął się pod boki ze śmiechu. *Sienk.* Wziąwszy się w boki. *Sienk.* 7. Wsparty pod boki. *Sienk.* Podparł się w boki jak basza. *Mick.*

Bokobrody, lepiej niż: bakembardy.

Nosił bokobrody. *Kad.*

Boks — boksować się — bokser; dlp tego boksu.

Bolący — boląco. Ob. Kojący — kojąco.

Boląco uderzyły te słowa. *Orzesz. cyt. SW.*

Boleć, nie: bolić. I Znaczenie i formy: 1) **B.** = sprawiać ból. W tym znaczeniu używa się ten czasownik tylko w 3 os.: boli, bolało..., będzie bolało, 2) **B.** = odczuwać ból, cierpieć.

W tym znaczeniu używa się ten czasownik we wszystkich osobach i liczbach i ma następujące formy: boleję, bolejesz..., boleją; bolej!; bolejący; bolał, bolели.

II Składnia: 1) boli kogo (biern.)—co, (nie: boli komu—co); nie boli kogo (biern., bo przy przeczeniu tylko dopełnienie bliższe otrzymuje formę dopełniacza, a w tym połączeniu nazwa osoby dotkniętej bólem występuje w funkcji dopełnienia dalszego) (Krasn. Skład. 119), 2) boleć nad kim, nad czym.

1. Już mnie nogi bolą od takiego stania. *Kad.* Mamę bolała głowa. *Kad.* Już mnie (nie: mi) serce boli. *Kondr. cyt. SW.* Ja dziś zęby bolą. *Orzesz.* 2. Samolubstwo i pycha bolały nad tym. *Małacz.*

Bolesław — Boleś — Bolcio. Formy: Bolciu (!) = Bolcio. Ob. * Wołacz.

Bolcio (nie: Bolciu) przyszedł.

Bolesno lub **boleśnie.**

Bolesny (nie: boleśny)—boleśniejszy. Składnia: Bolesny dla kogo, dla czego, dawniejsze, dziś rzadkie: komu, czemu.

Było coś wprost bolesnego dla pana Andrzeja. *Sienk.* Gadał coraz boleśniejsze dla niego rzeczy. *Reym.* W postaci bolesnego rozdrażnienia. *Dawił.*

Boleść, mlm te boleści.

Boleta (!) = dowód opłaty (z niem. das Billet, z włos. bolleta) (Krasn. 2, 278).

Boliwia — boliwijski. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Zwroty: 1) pojechał do Boliwii; 2) mieszka w Boliwii.

Bombaj — Formy: dop. Bombaju, miejsc. w Bombaju.

Bombardier, dlp tego bombardiera, mlm ci bombardzierzy, nie: bombardierowie.

Bombłować (!) = bumblować = hulać, bawić się.

Bon ten (= kwit na należność), nie: ta bona. Formy: lm te bony, tych bonów...

Zwroty: bony na węgiel, na posiłki... *SW.*

Bonifacy, nie: Bonifac. Por. Ignacy, nie: Ignac, ale: Korneli lub Kornel.

Bonifikata (!) = bonifikacja, wynagrodzenie, odszkodowanie (Krasn. 2, 279).

Bonifikować = wynagradzać.

Zwrot: bonifikować stratę = wynagradzać stratę. *Kr. 2, 279.*

Bonn (miasto w Niemczech), ndm.

Mieszka w Bonn.

Bonno (!) = wynagrodzenie, zależne od wysokości sumy obrotowej w przedsiębiorstwie (Krasn. 2, 268).

Bononia lub **Bolonia**—bonoński lub boloński.

Bordeaux (ndm).

Bor'do (ndm przym.), nie: bordo'.

Miała bluzkę bordo.

-borg — -borski.

Malborg — malborski.

Borg (= kredyt) — borgować = dawać na kredyt. I Formy: dlp tego borgu, 2) borguję, borgujesz, borguje..., borgują; borguj!; borgujący; borgował. II Składnia: Borgować komu — co — na czym.

Zwroty: 1) brać na borg; 2) dawać na borg.

Borneo (wyspa), ndm.

Borowik, nie: borownik (IGD). Ob. Surojadka (Szober Gr.[2] 177-8).

Zwrot: Znaleźć borowika (biern.). *JP 11, 160.*

Borsuk, (nie: borczuch, ani: borcuch, ani: borciuch)—borsuczy, rzadziej: borsukowy.

Torba borsucza. *Mick. cyt. SW.* Fuknę i zrobię borsuczą minę. *Korzen. cyt. SW.*

Borszczów — borszczowski.

Borykać się — I Formy: borykam się, borykasz się..., borykają się; borykaj się!; borykający się; borykał się. II Składnia: B. ś. z kim, z czym.

Borykał się z ciężkimi czasami i interesami. *Orzesz. cyt. SW.*

Borzęcin — borzęcki.

Bosfor — bosforski. Formy: dop. Bosforu, miejsc. w Bosforze.

Boski.

Wyrażenia: Matka Boska, kara Boska, utrapienie Boskie, nie odwrotnie: Boska Matka,...

Boso — bosaka — na bosaka — bosakiem, bardzo rzadko: bosą, boską, boskiem, bosonóż.

Bość (!) = bóść (PA).

Bośnia — Bośniak — bośniacki. Formy dop. Bośni, biern. Bośnię, narz. Bośnią, miejsc. w Bośni. Por. Mazowsze.

Zwroty: 1) pojechał do Bośni; 2) mieszka w Bośni.

Bota'nik — Formy: lp ten bota'nik, tego bota'nika, temu botaniko'wi..., tym bota'nikiem, o tym bota'niku, lm ci bota'nicy, tych bota'ników.

Bota'nika (nie: botani'ka) — botani'czny.

Botwina lub **boćwina,** nie: botwinia.

Bowiem (spójn.) — Użycie: używa się na drugim miejscu w zdaniu, a jeśli zdanie zaczyna się od przyimka, to na trzecim.

Nieprzyjaciel bowiem (nie: bowiem nieprzyjaciel) przybliżył się pod wieczór. *Cyt. Krasn. 1, 20.* Doskonale bowiem sobie zdajemy sprawę (nie: doskonale sobie zdajemy bowiem sprawę...). *Krasn. 1, 20/1.*

Bożnica (!) = bóżnica (PA).

W bóżnicy zdejmują te chałaty. *Nowak.*

Boży — Formy: mlm (męsko-osob.) boży, mlm (żeń.-rzecz.) boże.

Wyrażenie: boża krówka, Boże Ciało, boże drzewko, Boże Narodzenie, ale: Syn Boży, bicz Boży, mąż Boży, słowo Boże, w imię Boże!, sługa Boży, dom Boży.

Bób lub **bober** (nie: bob—bóber)—bobek lub bobik. Formy: 1) dlp tego bobu, mlm te boby, 2) dlp tego bobru, nie: bobra. Ob. Bóbr.

Zwroty: zadać komu bobu = dać się komu we znaki.

Ta mu zada bobu. *Makusz.*

Bóbr, nie: bober. Formy: dlp tego bobra, dlp temu bobrowi. Ob. Bób.

Bóbrka (miasto) — bobrecki.

Bóg—boży—boski. Ob. Boży, Boski. I Formy: Bóg, Boga, Bogu..., o Bogu; bogowie lub bogi, bogów... II Akcent: Pa'n Bóg, nie: Pan Bó'g (JP 1, 255). Ob. Pan.

Zwroty: 1) tak nam dopomóż Bóg! *(Konop.)* = tak nam niech dopomoże Bóg!; 2) Bóg zapłać! = niech Bóg zapłaci. (W tych dwóch zwrotach zachowała się stara forma 3 os. rozkaźnika, równa

formie 2 os.); 3) bój się Boga = opamiętaj się, zastanów się; 4) na miłość Boga! lub: u Boga!, u Boga Ojca! (wykrzykniki zdumienia); 5) mój Boże! ale: Boże nasz! 6) Bogiem a prawdą = właściwie, jeśli chodzi o słuszność.

2. Gdyby spadek przypadł im bez kłopotu, wtedy Bóg zapłać! *Dąbr.* 3. Przecież, bój się Boga, te pieniądze przychodzą w samą porę. *Dąbr.* 4. Na cóż tu się nie pozwala, u Boga! *Berent.* 6. Bogiem a prawdą powinien był to zrobić.

Bój = bitwa, walka. I Formy: dlp tego boju, nie boja, dlm tych bojów, nie: boi. II Składnia: 1) **B.** o kogo, o co = bój o zdobycie lub utrzymanie kogoś lub czegoś, 2) **B.** za kogo, za co = bój w obronie kogoś lub czegoś.

1. Wzywacie do boju. *Żerom.* 2. W boju o życie. *Dyg.* 3. Bój za kraj.

Bój (żart.) = strach. Użycie: tylko w wyrażeniu: mieć boja.

Wstyd to największy mieć boja. *Bartk.*

Ból ten, nie: ta (JP 9, 53). Postać głoskowa: ból, bólu, bólowi..., bólem, w bólu, bóle, bólów..., znacznie rzadziej: bolu, bolowi..., bole...

Otwarcie ust sprawia panu Andrzejowi ból. *Sienk.* Z bólu. *Str.*

Zwroty: ból zęba, głowy..., nie: ból w zębie, w głowie.

Bór — Formy: dlp boru, clp borowi..., mjsclp w boru lub w borze.

Nikły dwugłos jeszcze brzmi w boru. *Żerom.* W boru pełno jest śpiewaków. *Dyg.* W gęstym borze panował półmrok. Boru tego mieszkańcy. *Przybysz.*

Bość, nie: bość (PA). I Formy: bodę, bodziesz..., bodą; bodź! bodźcie!; bodzony (nie: bodziony), bodzeni; bódł, bodłem, bodła, bodli. II Składnia: **B.** kogo, co—czym.

Będzie miał czym Szwedów bość. *Sienk.* Zaczął konia ostrogami bość. *Sienk.* Przebość ziemię i wydać owoc. *Danił.*

Bóżnica. Ob. Bożnica.

Bracki = należący do bractwa. Ob. Braterski.

Brać (tylko w postaci niedok.) — (dok.) wziąć. I Formy: biorę, bierzesz..., biorą (nie: bierę... bierą); bierz! bierzcie!; biorący (nie: bierący); brał, 2) wezmę, weźmiesz... (nie: weznę, weźniesz...); weź! weźcie!, dawniej: weźmij! weźmijcie! (Weźmij z sobą mego ducha. Mick. cyt. SW); wzięty; wziął, wziąłem, wzięła, wzięli.

II Składnia: 1) **B.** kogo, co lub czego (w dopeł. cząstkowym), 2) **B.** kogo, co — za co lub pod co = chwytać kogo, co — za co lub pod co,—(przen.) poczytywać kogo—za co, nie: jako co, 3) **B.** kogo, co — na co = brać kogo, co i kłaść na co, chwytać kogo — na co; — (przen.) łapać kogo — na jakąś przynętę, 4) **B.** kogo, co — od kogo (nie: z kogo), ale: z czego, 5) **B.** co — po kim = dziedziczyć w spadku, 6) **B.** kogo, co—do kogo, do czego = brać kogo, co: umieszczać gdzie, 7) **B.** co — u kogo = kupować co — u kogo.

Uwaga. Dawniej używano także zwrotów: wziąć w serce, wziąć w pamięć, wziąć w rozum, wziąć w głowę... (SW). Wyrażeniami tymi posługiwano się wtedy, gdy „miejscem", do którego coś „zabierano", była jakaś władza duchowa (pamięć, rozum, uwaga) lub jakaś część ciała ludzkiego (głowa, serce...). Dziś z tych zwrotów pozostało tylko wyrażenie: wziąć coś w ręce. Zwrot ten w przeciwstawieniu do wyrażenia: wziąć do rąk — ma zwykle znaczenie przenośne: wziąć coś w swoje ręce = wziąć pod swój osobisty kierunek.

1. Bierze tabakę z tabakierki. *Mick.* 2. Weź go za rękę. *Cyt. SW.* Wziąwszy Zosię pod rękę. *Mick.* Wzięła cię za kogo innego. *Cyt. SW.* 3. Wziął gnój na widły. *Cyt. SW.* Wziął go na pochlebstwo. 4. Wziął od niego (nie: z niego, rus.) za tę przysługę sporą sumkę pieniędzy. 5. Wziął po nim wielki majątek. 6. Weź broń do ręki. *Cyt. SW.* Weź go z sobą do bryczki. Wzięli go do więzienia. Wziął to bardzo do serca. *Cyt. SW.* Wypoczętego każdy weźmie do roboty. *Prus.* 7. U tego kupca nic nie biorę. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) brać co na siebie = podejmować się czego; 2) brać co na uwagę lub pod uwagę. Ob. Uwaga; 3) brać na kieł = upierać się. Ob. Kieł; 4) brać na rozum. Ob. Rozum; 5) brać na ząb kogo = obmawiać kogo. Ob. Ząb; 6) brać na kawał kogo = sztuczką wywieść kogo w pole. Ob. Kawał; 7) brać na cel. Ob. Cel; 8) brać na odpowiedzialność. Ob. Odpowiedzialność; 9) brać na sumienie. Ob. Sumienie; 10) brać na kredyt. Ob. Kredyt; 11) brać na poty. Ob. Pot; 12) brać górę nad kim. Ob. Góra; 13) brać kogo na świadka lub za świadka. Ob. świadek; 14) brać za męża lub za żonę. Ob. Mąż, Żona; 15) brać sobie za obowiązek. Ob. Obowiązek; 16) brać sobie za krzywdę. Ob. Krzywda; 17) brać co z czego = uczyć się czego z czego; 18) brać w łeb (w pysk, w gębę), ale: po twarzy, po plecach, po karku...; 19) brać coś jak = przyjmować coś jak; 20) brać coś do siebie.

1. Wzięła na siebie ten trud. *Naik.* 17. Braliśmy z Biblii o zwycięstwie Daniela. *Nowak.* 19. Brał to na wesoło. *Iwasz.* 20. Nie brała przestróg do siebie. *Kunc.*

Brać się — wziąć się (dokon.). Składnia: 1) **B.** ś. kogo, czego = chwytać się kogo, czego, czepiać się kogo, czego (zwykle w znacz. przen.), 2) **B.** ś. za co (zwykle w znacz. właściwym) = chwytać się za co, 3) **B.** ś. do czego (nie: za co) = przystępować do czego, zabierać się do czego, 4) **B.** ś. na co = stosować co.

1. Biorą się go żarty. *Cyt. SW.* Biorą się jej żarty. 2. Brać się za głowę, za puls, za rękę, 3. Brała się do roboty (nie: za robotę) sama. *Dąbr.* Wziąć się do pracy. *Sierosz.* Bierzemy się do roli. *Żerom.* Umie brać się do rzeczy *Strug.* Magda wzięła się do mycia. *Prus.* Brała się do książek. *Dąbr.* 4. Biorę się na różne sposoby.

Braha lub **braja**, nie: bracha, ani: breja.

Brahma lub **Brama.** Formy: Brahma (Brama), Brahmy (Bramy), Brahmie (Bramie).

Brahman — brahmanizm lub bramin — braminizm.

Brajter (nazwisko). Formy: Brajter, Brajtera (nie: Brajtra), Brajterowi (nie: Brajtrowi). Ob. *Nazwiska rodowe obce.

Brak — Składnia: **B.** czego, nie: na czym.

Osadził go brak delikatności u tej młodej dziewczyny. *Iwasz.* Wszak nam na drogę brak zwierzyny (nie: na zwierzynie). *Słow. cyt. SW.* Nie brak miejsca (nie: na miejscach). *Kr. 1, 35.*

Zwroty: 1) jest komu lub u kogo brak czego; 2) brak czego u kogo; 3) w braku czego; 4) uzupełnić braki. *Kod. Post. Cyw.*

1. Ubóstwu mało co brak, łakomstwu wszystkiego. *Przysł. cyt. SW.* 2. ...czego brak u innych ją raził. *Nałk.* 3. W braku dostatecznych podstaw. *Kad.*

Brakować (bezpodm. niedok.) — braknąć (bezpodm. niedok. lub dok.) = nie stawać, nie wystarczać. I Formy: 1) brakuje; brakujący; brakowało, 2) braknie; braknący; brakło. II Składnia: 1) **B.** czego, nie: na czym (na oznaczenie brakującego przedmiotu, ale bez oznaczenia podmiotu, który brak odczuwa), 2) **B.** komu, czemu — czego (w zdaniach twierdzących), 3) **B.** komu, czemu — czego lub na czym (w zdaniach przeczących), 4) **B.** do czego (na oznaczenie przedmiotu, który jest granicą odczuwanego braku), 5) **B.** czego, żeby...

1. Nie brakło takich uczniów (nie: na takich uczniach). *Kr. 1, 35.* Tego tylko brakowało. *Iwasz.* Coraz bardziej brakowało tchu. *Żerom.* 2. Brakowało nam czasu (nie: brakowało nam na czasie; nie: brakował nam czas). *PJ 1, 76.* Brakowało nam monografii (nie: brakowało nam na monografii; nie: brakowała nam monografia). *PJ 1, 76.* 3. Szabel nam nie zabraknie. *Mick.* Królowi nie zbraknie na obrońcach. *Sienk.* Na chęci mi nie braknie. *Sienk.* 4. Nic by nie brakowało do szczęścia. *Małucz.* Nic mi nie będzie brakowało do szczęścia. *Święt.* Do stu braknie nam dziesięciu. *Cyt. SW.* 5. Tego jeszcze brakowało, żeby dzieci psuć. *Dąbr.*

Zwrot: co ci brakuje (! germ.) = co ci jest, co ci się stało. *Krasn. 63.*

Brakować kogo, co = przebierać co.

Brakować ryby = sortować według wielkości. *SW.*

Brakować (!) = być nieobecnym.

Wczoraj Jan brakował w służbie, zam.: nie był obecny na służbie. *KJU 2, 2 DUMK 30 IX 30.*

Brakujący = ten, kogo brakuje... Por. Zbywający.

Wagony brakujące = wagony, których brak. Brakujące książki nadeszły = książki, których brakowało, nadeszły.

Uwaga: Wprawdzie czasownik: b r a k o w a ć = n i e w y s t a r c z a ć jest nieosobowy, więc łączący się z nim rzeczownik występuje w zdaniu nie jako podmiot, lecz zawsze tylko jako dopełnienie, pomimo to jednak używamy imiesłowu: b r a k u j ą c y, a wyrażenia takie, jak: b r a k u j ą c e k s i ą ż k i, b r a k u j ą c e s t r o n y, b r a k u j ą c e a r k u s z e itp., można uznać za poprawne zupełnie tak samo, jak prawidłowymi są podobne wyrażenia z imiesłowem: z b y w a j ą c y, chociaż czasownik: z b y w a ć jest także nieosobowy, np. z b y w a m i p i e n i ę d z y — z b y w a j ą c e p i e n i ą d z e.

Bram (= szlak, galon, obłoga u sukni) — bramować (= okładać bramem). Ob. Błam — błamować. Składnia: bramować co — czym.

Bramować płaszcz gronostajami. *SW.*

Brama lub **Brahma** (nazwa boga indyjskiego).

Bramin — braminizm lub **brahman** — brahmanizm.

Brandenburg lub **Brandenburgia** — brandenburski — Brandenburczyk.

Bransoleta, nie: branzoleta, ani: brazoleta.

Bransza (!) = branża (PA).

Brant (nie: brand) = srebro albo złoto wytopione, szczere.

Zwrot: (przen.) Brant na cnocie. *SW.*

Branża, nie: bransza, lepiej: zawód, gałąź, specjalność (PJ 1, 127).

Z tej branży przerzucił się do galanterii. *Prus.*

Brasław — brasławski.

Brat — Formy: lp brat, brata, bratu, brata, bracie! bratem, o bracie; lm bracia, braci, braciom, braci, bracia! braćmi (dawn.: bracią) o braciach; rzadziej: braty, bratowie, bratów, bratom, bratów, bratowie!, o bratach.

Patrz, jak szlachta braty rzucają czapki. *Mick. (SW).* On łzę nad bracią uroni. *Krasiń.* Kocham cię, jak gdybyśmy bracią sobie byli. *Mick.* Ugaszczał tylu szlachty bratów. *Mick.*

Zwroty: 1) być z kim za pan brat. *(Sienk.);* 2) brat z ducha; 3) brat z urodzenia; 4) brat po lirze. Por. siostra po lirze.

Bratać się z kim, z czym.

Oliwa nie brata się z wodą (przysł.). *Cyt. SW.*

Braterski = odnoszący się do brata, bratni. Ob. Bratni, Bracki.

Uścisk braterski. *SW.*

Braterstwo, nie: bratostwo. I Znaczenie: 1) **B.** = bratni związek krwi, 2) **B.** = miłość braterska, 3) **B.** = brat i jego żona. II Składnia:

Moi braterstwo są w domu, nie: moje braterstwo jest w domu. Braterstwo przyszli, nie: przyszło. Oboje braterstwo przyszli, nie: oboje braterstwo przyszło.

Bratni = odnoszący się do brata, braterski. Ob. Bracki, Braterski.

Uścisk bratni. *SW.*

Bratowa — Formy: bratowa, bratowej, bratowej, bratową, bratowo! bratową, o bratowej. Ob. * Nazwy żon na -owa.

Bratowej wszystko to się należy. *Orzesz.*

Bratrura (! prow.) = piekarnik (IGD).

Bratysława lub **Preszburg**.

Brawo.

Zwrot: bić komu brawo.

Brazylia — brazylijski (nie: brazylski) — Brazyliiczyk.

Brąz (rzecz.) — brąz (przym. ndm) — brązowy, nie: bronz, ani: bronzowy (PA).

Zwroty: 1) na brąz = na brązowo. 2) opalić się na brąz.

Brednia, nie: brydnia i nie: brzednia; dlm tych bredni.

Zwrot: pleść brednie. *SF.*

Bredzić, nie: brydzić i nie: brzedzić. I Formy: bredzę, bredzisz, bredzi, bredzimy..., bredzą; bredzący; bredź! bredźcie!; bredził..., bredzili. II Składnia: **B.** co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co: mówić co lub o czym).

Brelok (nie: brylok) — breloczek; dlp tego breloka.

Brema (Bremen) — bremeński.

Brener (!) = palnik.

Bretania — bretoński — Bretończyk — Bretonka.

Brew — brwiowy, nie: brewny; mlm te brwi, nie: brwie.

Zwrot: marszczyć brwi.
Marszczył brwi. *Mick.* Marszczy brwi. *Kad.*

Brewe to (ndm) = orędzie papieskie.

Breweria, zwykle w lm: brewerie, dop. tych brewerii.

Brewiarz, dlp tego brewiarza, dlm tych brewiarzy, rzadziej: brewiarzów.

Brezent = opona nieprzemakalna; dlp tego brezentu.

Uwaga: Nie należy mieszać z wyrazem: prezent = podarunek.

Brnąć — I Formy: brnę, brniesz, brnie..., brną; brnij!; brnął, brnąłem, brnęła. II Składnia: 1) **B.** w co = zanurzać się w co, 2) **B.** w czym = nurzać się w czym.

Broczyć — I Formy: broczę, broczysz, broczy, broczymy..., broczą; brocz! broczcie!; broczący; broczony; broczył..., broczyli. II Składnia: 1) **B.** co—czym lub w czym = zalewać (zwykle: krwią), 2) **B.** lub **B. ś.** (bez dopełnienia) = lać się (o krwi).

1. Broczą ziemię krwią nieprzyjacielską. *Stasz. cyt. SW.* Brocząc dłoń w krwi. *Przyb. cyt. SW.* 2. Stal błyska, krew broczy. *Malcz. cyt. SW.* W nocy broczy się we krwi. *Przybysz.*

Broda.

Zwroty: 1) oprzeć się pod brodę; 2) ująć kogo pod brodę.
Ojciec ujął ją pod brodę. *Dmił.*

Brodnica — brodnicki.

Brody — brodzki.

Broić — I Formy: broję, broisz, broi, broimy..., broją; brój! brójcie!; brojący; broił. II Składnia: 1) **B.** komu — co, 2) **B.** w czym.

Bronchit, dlp tego bronchitu.

Bronić — I Formy: bronię, bronisz, broni, bronimy..., bronią; broń! brońcie!; broniący; broniony, bronieni; bronił.

II Znaczenie i składnia: 1) **B.** kogo, czego, rzadziej: kogo, co — czym = zasłaniać, ochraniać kogo, co—czym (gdy się wymienia środek lub narzędzie obrony), 2) **B.** kogo, czego (co) — od kogo, od czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które zagrażają bezpośrednio w teraźniejszości lub stale), 3) **B.** kogo, czego (co) — przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które mogą zagrażać w przyszłości, lub bronić kogo, czego wobec kogo; nieraz różnice między zwrotem tym a poprzednim zacierają się), 4) **B.** komu, czemu — czego—zabraniać, nie pozwalać komu, czemu—czego, 5) **B.** komu — czego (nie: co) = nie pozwalać komu czegoś robić.

1. Bronił go swoją wymową. 2. Któż nas tu będzie bronił od napastników? *Sienk.* Bronili chrześcijaństwa od pogan, barbarzyńców. *Mick.* Dzierżaw swoich tak upornie bronił. *Mochn.* Próbowała bronić zadań. *Dąbr.* Próbował bronić domu. *Dąbr.* Ja jej bronię, jak mogę. *Strug.* 3. Panna Maria przyrzekła obronić mnie przed panem. *Święt.* (Szeregi) które broniły Litwę. *Mick.* 4. Broniła sobie jednej rzeczy. *Nałk.* Bronić komu przystępu. *Gr. Ak. 307.* 5. Na morgach chłopskich bronię robić polowania (nie: polowanie). *Mick.*

Bronić się — I Formy, jak: bronić. II Składnia: 1) **B. ś.** czym (gdy się wymienia środek lub narzędzie obrony), 2) **B. ś.** od kogo, od czego lub przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które zagrażają, z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: bronić), 3) **B. ś.** komu, czemu = opierać się komu, czemu, 4) **B. ś.** przeciw komu, przeciw czemu = bronić się, walczyć przeciw komu, czemu.

1. Bronił się wymową. 2. Bronił się od wspomnień. *Weyss.* Bronili się od wiadomości, które... *Dąbr.* Bronił się przed zbuntowaną okolicą. *Żerom.* 3. Bronił się szaleństwu. *Sienk.* 4. Bronię się przeciw twej wierze. *Sienk.*

Bronowice — bronowicki (lepiej, bo zrozumialej, niż: bronowski). Por. Bronów—bronowski. Ob. Krzeszowice.

Broń na kogo, na co.

Nosi broń na ptaki. *Mick.*
Zwroty: 1) broń podnieść przeciw komu, lub na kogo; 2) broń złożyć przed kim; 3) pod broń stanąć; 4) stać pod bronią; 5) powołać pod broń; 6) broń nabijać.
Nabielak i Goszczyński nabijali broń. *Mochn.*

Broszura (nie: brożura) — broszurować.

Browar — browarny, nie: browarowy, ani: browarski, ani: browarniany (PJ 1, 57); dlp tego browaru.

Pożar browaru. *Mochn.*

Bród, dlp tego brodu.

Bródno — bródnowski, dawniej bródzieński (PJ 1, 118).

Bróg, dlp tego brogu.

Brud, dlp tego brudu.

Brudzić — I Formy: brudzę, brudzisz, brudzi, brudzimy..., brudzą; brudź! brudźcie!; brudzący; brudzony, brudzeni; brudził..., brudzili. II Składnia: 1) **B.** kogo, co — czym (gdy się wymienia przedmiot brudzący), 2) **B.** co — przez co lub od czego.

1. Zabrudziła suknię błotem. 2. Zabrudziła suknię od częstego noszenia.

Bruk, dlp tego bruku.

Brukiew — Formy: dlp tej brukwi, nie: brukwy, clp tej brukwi, nie: brukwie, blp tę brukiew, nlp tą brukwią, nie: brukwą, mjsclp w tej brukwi, nie: w brukwie (odmiana jak: chorągiew).

Bruksela (nie: Bruksella) — brukselski.

Brulion, dlp tego brulionu.

Brunet (nie: bronet) — bruneta — brunetka.

Brunszwik (nie: Brunświk) — brunszwicki. Forma, dop. Brunszwiku.

Brusznica, nie: bruśnica (PA).

Pagórki, strojne w brusznice. *Mick.* Podaje zebrane brusznice. *Mick.*

Bruścik (! prow. wlkopol.) = mostek (cielęcy) (IGD).

Brutal — brutalny, rzadziej: brutalski—brutalstwo.

Brutto, nie: bruto; w brutcie.

Bruzda — bruździć. I Formy: brużdżę, bruździsz, bruździ, bruździmy..., brużdżą; bruźdź! bruźdźcie!; brużdżący; bruździł. II Składnia: **B.** komu—w czym = przeszkadzać komu w czym.

Bryczka.

Zwrot: wsiadać na bryczkę, ale: do powozu, do karety.
Wsiadał na bryczkę. *Siedl.*

Brydż — brydżysta. Formy: 1) dlp tego brydża, 2) brydżysta, jak: artysta.
Zwrot: grać brydża lub w brydża.

Bryftrygier (!) = listonosz.

Brygada — brygadowy (nie: brygadyjny),— brygadier.

Brykiety (zwykle w lm), dop. tych brykietów.

Brylant, nie: bryliant; dlp tego brylantu.
Brylant niby zakryty od oczu. *Mick.*

Bryła, nie: breła.

Bryndza, nie: brendza, ani: brędza (pod wpływem: nędza).

Brytania — brytański lub brytyjski (od: Bryt) (Kr. 2, 136).

Brytfanna (nie: brytwanna) = naczynie metalowe płaskie, do pieczenia (IGD).

Bryzgać (niedok.) — bryznąć (dok.). I Formy: 1) bryzgam, bryzgasz, bryzga..., bryzgają; bryzgaj!; bryzgający; bryzgał, 2) bryznę, bryźniesz, bryźnie..., bryzną; bryźnij!; bryznąwszy; bryznął, bryznąłem, bryznęła, bryznęli... II Składnia: B. na kogo, na co — co lub czym.
Bryznął na niego wodę. Bryznął na niego strumieniem wody.

Brząkać (niedok.) lub **brzękać** — brząknąć (dok.) lub brzęknąć. Por. Brzęknąć (niedok.).

I Formy: 1) brząkam, brząkasz, brząka..., brząkają; brząkaj!; brząkający; brząkał, 2) brząknę, brząkniesz, brząknie..., brząkną; brząknij!; brząknąwszy; brząknął (wywołał dźwięk świadomie, gdy się mówi o ludziach), ale: brzękł (nieświadomie wydał brzęk, gdy się mówi o rzeczach martwych), brząknąłem, brząknęła (świadomie wywołała brzęk), ale: brzękła (nieświadomie wywołała brzęk), brzęknęli, brząknęły (świadomie wywołały brzęk), ale: brzękły (nieświadomie wydały brzęk).

II Znaczenie i składnia: 1) B. co — na czym = wygrywać co — na czym, 2) B. w co lub czym = uderzać w co lub potrząsać czym tak, żeby wywołać brzęk, 3) B. (bez dopełn.) = wydawać brzęk (o przedmiotach martwych).
1. Od rana brząka na fortepianie jakieś stare melodie. 2. Wtem brzęknął w tabakierę złotą Podkomorzy. *Mick.* 3. Huknął, że aż szyby brzękły.

Brząkadło lub brzękadło.

Brzdąkać (niedok.) — brzdąknąć (dok.) — lub brzdęknąć. Formy, jak: brzękać—brzęknąć. Składnia: B. co — na czym = wygrywać co — na czym.

Brzeg (miejscowość) — brzeski.

Brzeg (nie: brzyg) — brzegowy, rzadziej: brzeżny. Forma dlp tego brzegu lub brzega.
Od brzega do brzega. *Żerom.* Dopłynąć do brzegu. *SW.*

Brzemię — brzemienny. Formy: dlp tego brzemienia, dlp temu brzemieniu..., mlm te brzemiona, dlm tych brzemion...

Brzesko — brzeski.

Brześć (nad Bugiem) — brzeski.

Brzeziny (miejscowość) — brzeziński.

Brzeżany — brzeżański.

Brzęczeć, nie: brzęczyć. Formy: brzęczę, brzęczysz, brzęczy, brzęczymy..., brzęczą; brzęcz! brzęczcie!; brzęczący; brzęczał..., brzęczeli.

Brzęk, nie: brząk; dlp tego brzęku.

Brzękać. Ob. Brząkać.

Brzękadło lub brząkadło.

Brzęknąć (dok.). Ob. Brząkać.

Brzęknąć (niedok.) — zbrzęknąć (dok.) = puchnąć, nabrzmiewać. I Formy: brzęknę, brzękniesz, brzęknie..., brzękną; brzęknij!; brzęknący; brzęknął, brzęknęłam, brzęknęła, brzęknęli, częściej: brzękł, brzękłem, brzękła, brzękli. II Składnia: B. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Brzmieć (nie: brzmić) — zabrzmieć (dok.). Formy: brzmię, brzmisz, brzmi, brzmimy..., brzmią; brzmij! brzmijcie!; brzmiący; brzmiał..., brzmieli.

Brzmienie.
Zwrot: brzmienie aktu (pisma).
Według brzmienia tego aktu. *Żerom.*

Brzoskwinia, dlp tej brzoskwini, dlm tych brzoskwiń.

Brzost — brzostowy, nie: brzóst—brzóstowy.

Brzozowa (nazwa miejscowości)—brzozowski. Formy: Brzozowej,... Brzozową—w Brzozowej. Ob. * Nazwy miejscowości na -owa.

Brzozów — brzozowski.

Brzuch ten, nie: to brzucho (gw.)—brzuchaty,—brzuszny. Znaczenie: 1) brzuszny = odnoszący się do brzucha, związany z brzuchem, właściwy brzuchowi, 2) brzuchaty = mający wielki brzuch.

Brzydki — brzydszy — brzydko — brzydziej.

Brzydnąć — Formy: brzydnę, brzydniesz, brzydnie..., brzydną; brzydnij!; brzydnący; brzydnął, częściej: brzydł, brzydłem, brzydła, brzydli.

Brzydzić—I Formy: brzydzę, brzydzisz, brzydzi, brzydzimy..., brzydzą; brzydź! brzydźcie!; brzydzący; brzydził. II Składnia: B. kogo, co — komu = obrzydzać kogo, co — komu.

Brzydzić się — I Formy, jak: brzydzić. II Składnia: B. ś. kim, czym.
Brzydzi się trunkiem, którym nazbyt się zalewa. *Mick.* Brzydził się nią. *Żerom.* Brzydziła się nieszlachetną duszą. *Nałk.* Odznaczał się tym, że się nami brzydził. *Kad.*

Brzytwa ta, nie: ta brzytew (prow.); dlm tych brzytew lub brzytw.

Buazeria (!). Ob. Boazeria.

Bucefał, nie: Bucyfał. Znaczenie: 1) B. = imię własne konia Aleksandra Macedońskiego, 2) B. = wielki koń, wielkie zwierzę, olbrzym.

Buchać — buchnąć. I Formy: 1) bucham, buchasz, bucha..., buchają; buchaj!; buchający; buchany; buchał, 2) buchnę, buchniesz, buchnie..., buchną; buchnij!; buchnąwszy; buchnięty; buchnął, buchnąłem, buchnęła,

buchnęli. II Znaczenie i składnia: 1) B. (bez dopełn.) = gwałtownie się wydobywać, gwałtownie się podnosić, 2) B. czym = wydawać co z siebie, rzucać czym, 3) B. kogo, co = rzucać, uderzać, wymyślać, 4) B. co (rub.) = unosić po kryjomu, kraść.

1. Iskry buchają do góry. 2. Piec bucha żarem. 3. Gęsty dym czarny buchał zarazę z Tatara. *Cyt. SW.* Buchał go, buchał i porządnie wybuchał. *Cyt. SW.* 4. Buchnąłem ci niechcący parasol.

Buciory, nie: buciary.

W buciorach (nie: w buciarach). *Nowak.*

Buczacz — buczacki.

Buczeć, nie: buczyć. Formy: buczę, buczysz, buczy, buczymy..., buczą; bucz! buczcie!; buczał..., buczeli. Składnia: B. czym lub na czym.

Buda — Składnia: 1) buda dla kogo (gdy się oznacza przeznaczenie dla człowieka lub zwierzęcia), 2) buda na co (gdy się oznacza przeznaczenie na jakiś przedmiot nieżywy).

1. Buda dla sadownika. Buda dla psa. 2. Buda na jabłka, nie: dla jabłek. Buda na rupiecie.

Budapeszt — budapeszteński (pod wpływem łc. pestensis) (JP 11, 62).

Budda — buddaizm lub buddyzm — buddaista lub buddysta. Formy: 1) Budda, Buddy, Buddzie, Buddę, Buddo!..., 2) buddysta, jak: artysta.

Budnik (nie: budzik) = człowiek, w budzie mieszkający lub odbywający służbę; kupiec miejski, mający sklep w budzie. Ob. Budzik.

Budowa, 1) B. = budowanie, 2) B. = sposób zbudowania, np. budowa ucha (KJMK). Ob. Budowla.

Budować — I Formy: buduję, budujesz, buduje..., budują; buduj!; budujący; budowany; budował..., budowali. II Składnia: 1) B. co — komu lub dla kogo, 2) B. co — do czego lub dla czego, 3) B. co — na czym.

1. Ludzie dla nas budowali, a my dla ludzi. *Przysł. cyt. SW.* On buduje mu dom. 2. W chacie, zbudowanej dla letniego użytku. *Sierosz.* Zbudował chatę do własnego użytku. 3. Upada, co się na mocnej skale nie buduje. *Skarga. cyt. SW.*

Budowla (nie: budownia) = to, co się buduje, każde dzieło konstrukcyjne, a więc nie tylko budynek, ale także most, droga, wał... (KJMK). Ob. Budowa — budowlany. Forma dlp tej budowli, dlm tych budowli, nie: budowl.

Wyrzućcie z ogrodów cały ten tłum budowli. *Karp. cyt. SW.*

Zwroty: 1) przemysł budowlany, nie: budowniczy. *JP 20, 88*; 2) materiały budowlane. *Cyt. SW*; 3) Sprawy budowlano-techniczne miasta Warszawy. *SW.*

Budowniczy — budownictwo. Formy lp: ten budowniczy, tego budowniczego, temu budowniczemu, tego budowniczego..., o tym budowniczym, lm: ci budowniczowie, tych budowniczych, tym budowniczym..., tymi budowniczymi, o tych budowniczych (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownikowa -owie).

Buduar, nie: budoar (PA)—buduarowy, nie: budoarowy; dlp tego buduaru.

Budujący — budująco. Ob. Kojący — kojąco.

Budulec, dlp tego budulcu.

Wyróbka budulcu na potrzeby dworu. *Cyt. SW.*

Budynek (nie: budunek; por. budować — budynek, ale: ładować — ładunek, pakować — pakunek) = budowla architektoniczna.

Budyń, dlp tego budynia (Łoś) lub budyniu (SW).

Budzić (niedok.) — zbudzić (dok.). I Formy: budzę, budzisz, budzi, budzimy..., budzą; budź! budźcie!; budzący; budzony, budzeni; budził..., budzili. II Składnia: 1) B. kogo, co — z czego — do czego lub na co (gdy się mówi o jakiejś czynności) — czym, 2) B. co — w kim, w czym, nie: u kogo, u czego.

1. Już słońce ludzi do zwykłych budziło robót. *Cyt. SW.* Zbudziłem go ze snu lekkim uderzeniem. Bolesny skurcz zbudził go z tego zamroczenia. *Danił.* Wdzięczny głos zbudził go dziś na polowanie. Mick. 2. Budził w pamięci echa i wspomnienia. *Sienk.* Wspomnienie tego wydarzenia budziło w nim zawsze niesmak.

Budzik (nie: budnik) = zegar budzący. Ob. Budnik.

Budzik zaczął dzwonić wskazując piątą. *Reym.*

Budziszyn (miasto na Łużycach) lub Budyszin, Bautzen — budziszyński; dop. tego Budziszyna.

Budżet, dlp tego budżetu. Wymowa: bud-żet, nie: bu-dżet.

Zwrot: wnosić do budżetu, nie: wstawiać do budżetu, ani: wstawiać w budżet.

Bufa ta (nie: ten buf) = miejsce wzdęte w sukni, jako ozdoba,—bufka — bufiasty, nie: bufiaty.

Bufet, dlp tego bufetu.

Zwrot: prowadzić bufet. Jego żona prowadziła bufet w gimnazjum. *Parand.*

Bufon (nie: bufo) — bufonada lub bufoneria. Forma dlp tego bufona.

Bufor, dlp tego bufora (SW) lub buforu (Łoś).

Bug, dop. tego Buga (forma miejscowej ludności), rzadziej: Bugu (Krasn. 2, 208).

Bujać. I Formy: bujam, bujasz..., bujaj!; bujający; bujał. II B. czym.

Bujając długimi rękami, kroczył bez celu. *Danił.*

Bujda (tryw.) = blaga.

Zwrot: bujda na resorach (tryw.) = wierutna blaga.

Bujda na resorach. *Makusz.*

Bujno (przysł.) lub **bujnie**.

Buk, dlp tego buka lub buku.

Pień buka. *Żerom.* Na Wszech Świętych sztuka, utnij gałąź z buka. *Przysł. cyt. SW.* Pośród lasu z buku woła dziewczę: kuku. *Cyt. SW.*

Buka'reszt, nie: Bu'kareszt — bukareszteński; dop. Bukaresztu.

Bukiet, nie: buket (PA) — Formy: dlp tego bukietu, mlm te bukiety, nie: bukieta.

Zwrot: bukiet czego lub z czego, np. bukiet róż lub z róż.

Bukiew ta (nie: bukwa) = żołądź bukowa. Formy, jak: brukiew.

Bukinista lub **bukinier** = antykwariusz, handlujący albo zbierający stare książki.

Bukłak, nie: bokłak, ani: bukłach; dlp tego bukłaka.

Bukowina (nazwa prowincji rumuńskiej, graniczącej z Polską). Por. Mazowsze, Ukraina.

Zwroty: 1) jadę na Bukowinę, nie: do Bukowiny; 2) mieszkam na Bukowinie, nie: w Bukowinie.

Buks ten lub ta **buksa** = rura żelazna, dopasowana do końca osi i wbita w piastę.

Bukszpan, dlp tego bukszpanu.

Buldog, nie: buldok; dlp tego buldoga.

Bulgotać lub **bulkotać** = wydawać odgłosy właściwe rozlewającej się lub gotującej się wodzie (tylko o przedmiotach martwych). Ob. Bełkotać. Formy: bulgoczę, rzadziej: bulgocę (dawn.), nie: bulgota; bulgocz!; bulgoczący; bulgotał.

Fale rzeczki bulgoczące gniewnie. *Ostr.*

Bulier (nie: bolier, ani: bojler) = zbiornik, kocioł; dlp tego buliera.

Bulion, dlp tego bulionu.

Bulla (PA), nie: bula.

Bulwar, dlp tego bulwaru.

Bułgar — Bułgaria, nie: Bulgar—Bulgaria.

Zwroty: 1) jadę do Bułgarii; 2) mieszka w Bułgarii.

Bułka (! prow.) = bochen, bochenek.

Kupiłem dwie bułki chleba (zam. dwa bochenki chleba). *Wal.*

Bumblować (nie: bomblować) = hulać. Formy: bumbluję, bumblujesz..., bumblują; bumbluj!; bumblujący; bumblował.

Bunt: 1) przeciw komu, czemu, 2) na co (gdy się wymienia przyczynę buntu).

Bunt przeciw niewoli i śmierci. *Wikt.* Dusza poczęła mu się okrywać mrokiem buntu na niesprawiedliwość. *Reym.*

Zwroty: bunt podnieść, wzniecić przeciw(ko) komu, czemu.

Buntować — I Formy: buntuję, buntujesz..., buntują; buntuj!; buntujący, buntowany; buntował. II Składnia: B. kogo—na kogo, na co lub przeciw(ko) komu, przeciw(ko) czemu.

Buntuje żonę na męża. *Cyt. SW.* Buntował się przeciwko ponurej autokracji. *Siedl.*

Buńczuczyć się lub **buńdziuczyć się** (PA), nie: bończuczyć się, ani: buńdiuczyć się.

Buńczuk (PA), nie: bończuk; dlp tego buńczuka.

Burak — buraczany; dlp tego buraka.

Burczeć (nie: burczyć) — zburczeć (dok.)—burknąć (jednokr.). I Formy: burczę, burczysz, burczy, burczymy..., burczą; burcz! burczcie!; burczący; burczał..., burczeli. II Składnia: 1) B. na kogo (ale: zburczeć kogo) — o kogo, o co = robić komu o kogo lub o co wymówki (gdy się wymienia przedmiot, który się stał przyczyną wymówki), 2) B. na kogo — za co (gdy się wymienia czynność, przewinienie, które się stało przyczyną wymówki; niekiedy różnica między obu znaczeniami się zaciera). Por. Besztać.

1. Zburczał mię o niego. Burczał na mnie nie wiedzieć o co. 2. Za wszystkie te sprawki porządnie mię zburczał.

-burg — -burgia — -burski.

Hamburg — hamburski. Brandenburgia — brandenburski.

Burgundia — burgundzki.

Burknąć. Ob. Burczeć.

Burmistrz, mlm ci burmistrze lub ci burmistrzowie, dlm tych burmistrzów, nie: burmistrzy.

Bursztyn, nie: busztyn, ani: bersztyn; dlp tego bursztynu.

Przejrzystość bursztynu. *Mick.*

Burzan, dlp tego burzanu.

Omijam koralowe ostrowy burzanu. *Mick.*

Burzyć (niedok.) — zburzyć (dok.). I Formy: burzę, burzysz, burzy, burzymy..., burzą; burz! burzcie!; burzący; burzony; burzył. II Składnia: B. co — czym.

Burżuazja — burżuazyjny — burżuj (żart. lub pogardl.).

Busia (! prowinc. lit.) = buzia.

Zwroty: dawać busi komu = całować kogo, nie: pozwolić się pocałować.

Więc mu pięścią dałem busi. *Kondr. cyt. Wal.*

Busiać (! prowinc. lit.) = całować (Wal.).

Busko (miasto) — buski.

Buszmen (PA), nie: Buszman, mlm ci Buszmeni.

Buszować (! prowinc. lit.) = hulać.

Co sądzić o urzędniku, który buszuje z młodzieżą. *Korzen. cyt. Wal.*

But — bucik; dlp tego buta.

Butelka — buteleczka. I Forma dlm tych butelek.

II Składnia: 1) B. na co = butelka, przeznaczona na co, 2) B. do czego (nie: dla czego) = butelka służąca do czego, 3) B. od czego = butelka wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) B. czego = butelka czymś wypełniona, 5) B. z czym = butelka czego (w tym jednak wypadku zwraca się głównie uwagę nie na zawartość, lecz na samą butelkę), 6) B. po czym lub z czego = butelka pozostała po czym, opróżniona z czego, 7) B. z czego = butelka zrobiona z czego. Ob. Flaszka. Kosz. Naczynie. Paka. Pudełko.

3. W butelkach od limoniady. *Małacz.* 4. Stół cały był pokryty butelkami wina i koniaków. *Reym.* 6. Na półce Orski zauważył kilka próżnych butelek po wódce. *Danil.*

Butersznit (!) = kanapka, tartinka, krajanka.

Butla ta, nie: ten butel (prowinc.).

Butnie, nie: butno.

Butoniera — butonierka.

Butwieć — zbutwieć (dok.). Formy: butwieje; butwiej!; butwiejący; butwiał..., butwieli.

Zwrot: coś butwieje zapomniane, nie: zapomnianym. Setki tysięcy aktów i dokumentów butwieje nierozpoznane (nie: nierozpoznanymi). *Cyt. Szeffs.*

Buzia. Ob. Busia.

Zwroty: 1) dać komu buzi = pozwolić się pocałować w twarz; 2) Dostać od kogo buzi = dostać od kogo całusa w buzię.

Dajcie buzi, kwiatuszki. *Święt.*

Buzować = mocno palić w piecu.

Buzować się (nieosob.) = mocno się palić.
W piecu się buzowało.

Byczy (przen. rub.) = mocny, dobry, doskonały.
Macie słuszność, bycza uwaga! *Danił.*

Być — I Formy: Jestem, jesteś, jest, jesteśmy, jesteście (nie: my są, wy są), są, lub: -em, -eś, -(e)śmy, -(e)ście (w połączeniu z innymi wyrazami); bądź! bądźcie! będąc(y); będę, będziesz..., będą; był, byłbym.
Czy jestem winien = czym winien = czy winienem. Czy jesteście ciekawi = czyście ciekawi = czy ciekawiście. Byłem, byłeś, był, byliśmy, byliście, nie: my byli, wy byli, byli. *PJ 1, 70.*

II Znaczenie: Czasownik być ma dwa podstawowe znaczenia: 1) jest słowem egzystencjonalnym i jako takie, jest synonimem czasowników: istnieć, znajdować się, przebywać; w razie przeczenia używamy wtedy słowa: nie ma, np. pan jest w domu — pana nie ma w domu; jestem w domu — mnie nie ma w domu, 2) jest słowem posiłkowym, występującym w orzeczeniu imiennym jako łącznik; w razie przeczenia używamy wtedy słowa: nie jest, np. on jest uprzejmy — on nie jest uprzejmy.

III Składnia: a) być = istnieć, znajdować się, przebywać. 1) B. w czym (na oznaczenie miejsca, wewnątrz którego się przebywa), 2) B. na czym (na oznaczenie miejsca, na którego powierzchni się przebywa lub na oznaczenie celu, dla którego się gdzieś przebywa), 3) B. u kogo = przebywać u kogo.
1. Był w teatrze. Byłem w lesie. 2. Był na ulicy, na łące, na polu (czasem także: w polu). Byłem na spacerze. Był na wykładzie. Był na audiencji. Był na rozmowie. 3. U mnie jest ojciec i babka. *PJ 9, 5.*

Uwaga: W wyrażeniu: jestem w rozmowie z nim, słowo: jest ma znaczenie łącznika, a w wyrażeniu: jestem na rozmowie z nim, albo jestem u niego na rozmowie, słowo: jest ma znaczenie słowa egzystencjonalnego: jestem w rozmowie = rozmawiam (por. jestem w korespondencji = koresponduję); jestem na rozmowie = przybyłem, żeby się rozmówić.

b) Być jako łącznik. 1) B. za kim, za czym = być zwolennikiem kogo lub czego, 2) B. za kogo — czym = być zamiast kogo — czym, 3) B. komu, czemu — czym, 4) B. do czego (nie: dla czego) = nadawać się do czego, 5) komuś nie jest do czegoś lub komuś jest nie do czego = ktoś nie ma na coś ochoty, 6) B. do zrobienia (nie: dla zrobienia) czego, 7) B. na co = być przeznaczonym na co, 8) nie ma na co (nieosob.), brakuje na co, 9) B. na co — zbyt jakimś = nie móc czemu sprostać z powodu czegoś, co jest wymienione w orzeczniku, 10) B. od czego = mieć obowiązek wykonywania czego, 11) nie być od czego = mieć ochotę na co, 12) B. do czego — czym, 13) B. komu — do czego = być komu potrzebnym, obchodzić kogo, 14) jest z kogo, z czego — kto, co = ktoś, coś jest kimś, czymś, 15) jest po czym (nieosob.) = coś minęło, przeszło, 16) coś jest u kogoś czymś = coś jest w naturze kogoś czymś, 17) coś jest u kogoś (!) = ktoś coś posiada.

1. Szwedzi są za mną. *Sienk.* Ojciec był za powierzeniem dukata Zimlerowi. *Kad.* Matka jest już za nią. *Strug.* Jestem za najszerszym liberalizmem. *Dąbr.* 2. Trzeba było za nią być mądrym. *Dąbr.* 3. Każdy ruch jest mu radością, jest mu szczęściem. *Nałk.* 4. Będzie do życia i do ludzi. *Dąbr.* 5. Jemu nie było ani do snu, ani do jedzenia. *Sienk. cyt. PJ 12, 42.* Gdzieniegdzie było nie do śmiechu. *Grusz.* 6. Chwili nie ma do stracenia. *Krasz.* Było do powiedzenia. *Sienk.* To było nie do przeparcia. *Nałk.* Cóż tu jest do naprawienia? *Nałk.* Nic tutaj nie było do wyjaśnienia. *Iwasz.* Pieniądze są do wzięcia. *Dąbr.* Nic nie będzie do psucia. *Iwasz.* 7. To jest na dzisiaj, a co będzie na jutro? 8. Nie było na robociznę. *Siedl.* 9. Józef był na to zbyt prostą naturą. *Bartk.* Była na to zbyt znużona. *Dąbr.* 10. Od myślenia jest Komendant. *Strug.* Głowa polska jest od tego, żeby myślała. *Małacz.* 11. Bogumił nie był od tego, by posiadać grający instrument. *Dąbr.* 12. Do interesów zawsze była dziecko. *Bartk.* 13. Co komu było do tego. *Małacz.* 14. Łagodny człowiek z tego doktora. *Reym.* Dziwni z nas sojusznicy. *Strug.* Tym ci gorliwszy nauczyciel dziś z niego. *Bartk.* Co za osioł ze mnie. *Orzesz.* Jaki to z ciebie będzie parobek. *Kruczk.* Jaki to z niego głupiec. *Dąbr.* Nic z tego nie będzie. *Dąbr.* 15. Było po uroku, po czarach, po dziwie. *Mick.* Już było po skrusze i mocnym postanowieniu poprawy. *Żerom.* 16. Podchodzenie fok u niedźwiedzi białych jest kunsztem nie lada. *Małacz.*

Zwroty: 1) być może lub może być = może, prawdopodobnie. *PJ 1, 105/6;* 2) być w stanie = być na siłach, móc; 3) być na siłach, nie: być w siłach (rus.); 4) być na dąsach; 5) coś komu jest = coś komu dolega; 6) być na miejscu = być stosownym, właściwym, koniecznym; 7) być z kim dobrze lub źle = być z kim w dobrych lub złych stosunkach; 8) jest komuś lub dla kogoś tak czy inaczej (nieosob.) = wypada komu tak czy inaczej; 9) jest z kimś coś lub tak czy inaczej = z kimś się tak czy inaczej dzieje; 10) jest łatwo lub trudno u kogo o co = komuś jest coś łatwo lub trudno; 11) jest z kimś coś = ktoś czegoś przysparza; 12) jak jest, tak jest = niezależnie od wszystkich okoliczności; 13) jest z czymś spokój; 14) jest na kogo (z domyśl: podejrzenie, skarga); 15) jest co robić, nie ma co (nie: czego) robić.

1. Być może, jeszcze tu powrócę. 2. Nie był w stanie nawet się uśmiechnąć. *Nałk.* Nie jestem w stanie tego oglądać. *Nałk.* 3. Nie jestem na siłach ci pomóc. 4. Ona jest dzisiaj na dąsach. 5. Może tobie coś dolega? *Dąbr.* 6. Pośpiech był tu na miejscu. *Małacz.* 7. Ja z nim jestem bardzo dobrze. *Nowak.* 8. Do kościoła jest mu bliżej. *Prus.* Jak tam dla niej będzie lepiej? *Prus.* 9. Tak samo z łąką. *Prus.* Dowiadywał się, jak tam z nią było. *Iwasz.* Co z nimi ma być. *Nałk.* Jak tam z cenzurą? *Sierosz.* 10. O łzy u mnie nie było trudno. *Słow.* 11. Nieszczęście z tym chłopakiem. *Siedl.* 12. Jak tam było, tak było... *Bartk.* 13. Nigdy z niczym nie ma spokoju. *Nałk.* 14. Odchodzi, żeby potem nie było przypadkiem na niego. *Nowak.* 15. Tu nie ma co robić. *Krasz.* Nie było co rzec. *Sienk.*

Bydgoszcz ta (nie: ten)—bydgoski. Formy: dop. tej Bydgoszczy, miejsc. w tej Bydgoszczy.

Byle co.
Zwrot: o byle co = z byle jakiego powodu.
O byle co krzyczy. *Nowak.* Rumieni się o byle co. *Nowak.*

Byron (w wymowie: Bajron). Ob. Bajronizm.

Bystro, rzadko: bystrze.
Rzeka bystro płynąca. *Cyt. SW.*

Bystry — bystrzejszy.

Byt.
Zwroty: 1) utrzymywać, zachowywać, nie: podtrzymywać (rus.) byt; 2) podkopywać, nie: podrywać byt; 3) racja bytu = uzasadnienie bytu, mieć rację bytu.
Świat ma o tyle rację bytu. *Dąbr.* Rozumiem teraz, że emancypantki mają rację bytu. *Zapol.*

Bytom — bytomski.

Bywa (przysł.) = niekiedy, czasami (używa się w zastosowaniu do czasu teraźniejszego lub ogólnego).
Człowiek zwykł bywa szukać odosobnienia. *Małacz.* = człowiek bywa szuka odosobnienia. Ob. Bywało.

Bywać (wielokr.) od: być.
Kto u nas bywał. *Mick.*

Bywało (przysł.) = niekiedy, czasami (używa się w zastosowaniu do czasu przeszłego).
Zaszedł bywało do mnie.

Bywszy (! rus.) = były.
Były sędzia, nie: bywszy sędzia. *Cyt. Szwed.*

Bzdryngać — bzdrynganie (prowinc. lit.) = brzękać.
Rzekłem przerywając bzdrynganie na gitarze pana Tadeusza. *Chodźko cyt. Wal.*

Bzdurzyć — I Formy: bzdurzę, bzdurzysz, bzdurzy, bzdurzymy..., bzdurzą; bzdurz! bzdurzcie!; bzdurzący; bzdurzył. II Składnia: B. co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mówić).

C

Cackać (się), nie: ceckać (się). I Formy: cackam (się), cackasz (się)..., cackają (się); cackający (się); cackany; cackał (się). II Składnia: 1) C. kogo, 2) C. ś. z kim, z czym.
Nie trzeba się cackać. *Sierosz.* Nie będzie się z nieswoim koniem cackać. *Strug.* Dowody matczynego cackania. *Siedl.*

Cackanie, nie: ceckanie.
Nigdy bym się na to cackanie nie zgodził. *Sierosz.*

Cacko to, nie: ta cacka (prowinc. lit.).
Tu chwyciła mu z ręki piękne cacko (nie: piękną cackę). *Chodźk. cyt. Wal.* Podczas oglądania cacka chłopiec przypatrywał się stolikowi Marty. *Święt.*

Całkiem = zupełnie (używa się zarówno w zdaniach przeczących jak twierdzących). Ob. Cały.
Z pierwszej lękliwości całkiem już ochłonął. *Mick.* Pieniądze nigdy nie są całkiem czyste. *Kad.*

Cało.
Zwrot: wyjść cało lub na cało.
Wyszła cało z bitwy. *Strug.* Wyszedłem z tej opresji na cało.

Całodniowy lub **całodzienny.**

Całokształt, dlp tego całokształtu.
Wyrażenie: całokształt protokołów (!) = zbiór protokołów. *DUMK 30 IX 30.*

Całować (niedok.)—pocałować (dok.). I Formy: 1) całuję, całujesz, całuje..., całują; całuj!; całujący; całowany; całował, 2) pocałuję, pocałujesz..., jak: całować. II Składnia: C. kogo, co — w co (gdy się wymienia miejsce, w które się całuje).
Całował ich ręce. *Nałk.* Pocałuj ją w rękę. *Prus.* Całuje je w rękę. *Kad.* Całował w oba policzki. *Ostr.*

Całun, dlp tego całunu.

Całus, dlp tego całusa.

Cały, nie: całki (gw.). Ob. Całkiem.
Zwroty: 1) cały w czym; 2) na całego (rub.) = z całkowitym oddaniem się, z zapałem, bez opamiętania, na oślep; 3) cały ten (rub.) = pozornie tylko groźny lub wielki, ale niemiły, przykry. 4) cały = wielki, ogromny; 5) całe pięć godzin.
Ob. Dobre sto lat temu.
1. Brzeg cały w śniegu. *Małacz.* 2. Leci na całego. *Cyt. SW.* Robić na całego nie umiecie. 3. Cóż on może nam zrobić ten cały Daleniecki? *Dąbr.* Przebrzydła dziura cały ten Kowel. *Strug.* 4. Jedna z szuflad jego biurka kryła całe stosy literackich rękopisów. *Perz.*

Capać (niedok.) lub **capić** — capnąć (dok.), nie: czapać — czapić, ani: czapnąć. I Formy: 1) capię, capisz, capi, capimy..., capią; cap! capcie!; capiony; capał lub capił, 2) capnę, capniesz..., capną; capnij!; capnięty; capnąłem..., capnął..., capnęli. II Składnia: C. kogo, co = chwytać, porywać.

Capri (ndm) lub **Kaprea**, Kaprei, na Kaprei.

Capstrzyk, nie: czapstrzyk, ani: czapstrych.
Biją, grają capstrzyk. *SW.*

Caro (nazwisko historyka). Odmiana: Caro, Cara, Carowi, Cara, Carem, o Carze. Ob. *Nazwiska rodowe na -o.

Cąber (!) = cząber.

***-ce**, częściej: **-cze.** Czasowniki, zakończone w bezokoliczniku na -tać, jak np. chłeptać, dreptać, szeptać, mają w czasie teraźniejszym zakończenia: -czę -czesz -cze -czemy, -czecie -czą, rzadziej: -cę -cesz -ce...: szepczę, szepczesz..., rzadziej: szepcę, szepcesz... (dawn.).

Ceber — cebrzyk; dlp tego cebra.

Cebula, nie: cybula.

Cech = zgromadzenie rzemieślnicze; dlp tego cechu. Ob. Cecha.
Cech stolarski, szewcki. *SW.*

Cecha (nie: cech) = znak, znamię, właściwość. Formy: dlp tej cechy, clp tej cesze.
Zwroty: 1) przybrać cechę; 2) nosić na sobie cechę.

Cechować kogo, co. Formy: cechuję, cechujesz; cechuj!; cechujący; cechował.
Pożycie jej z mężem cechowała konsekwentna metoda. *Perz.*

Cedować = ustępować, przelewać (KJU, 3).

Ceduła

Zwrot: Sprawdzanie ceduł, nie: taksacja ceduł. *DUMK 25 VII 32.*

Cedzak (IGD), nie: durszlak, przeciekacz.

Cegielnia — Formy: dlp tej cegielni, dlm tych cegielni, nie: cegieln.

Ceglany — (nie: ceglanny) — ceglasty (nie: ceglaty). Znaczenie: 1. ceglany = zrobiony z cegły, 2) ceglasty = mający barwę cegły.

1. Mur ceglany, 2. Ceglasty rumieniec.

Cegła — ceglany — ceglasty. Ob. Ceglany.

Zwrot: dostawa cegły, ale: dostawa desek, nie: deski.

Cel (nie: cyl) ten (nie: ta cel) = punkt, do którego się mierzy, do którego się dąży; koniec, zamiar. Formy: dlp tego celu, mlm te cele. Ob. Cel = ocel, hak u podkowy.

Zwroty: 1) w celu lub celem; 2) cel uświęca środki; 3) cel komu wytykać, nie: stawiać (por. niem. Zweck stellen); 4) mieć na celu, nie: za cel; 5) dopiąć celu lub osiągnąć cel, nie: doścignąć celu (rus.); 6) zmierzać do celu; 7) chybić celu; 8) robić co w jakimś celu; 9) brać kogo, co na cel, wziąć na cel, nie: nacelić się, rzadko: brać do celu; 10) dla celów czego = dla czegoś.

1. W celu usunięcia niedokładności. *KJMK.* Przedsięweźmie środki w celu zabezpieczenia praw dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.* Celem znalezienia nabywcy zaczął rozjeżdżać po całym powiecie. *Siedl.* 2. Cel uświęca środki. *Małacz.* 4. On ma na celu pogodzić ich. Czy naprawdę ma tylko dobro Rzplitej na celu? *Sienk.* 5. Aby dopiąć celu. *Małacz.* 6. Rozkazy zmierzające do celu. *Żerom.* 7. Chybił celu. *Bartk.* 8. Przyjechał w dziwnym celu. *Makusz.* 9. Wziąłem go na cel. Wystrzelić na oślep nie wziąwszy do celu. *Mick.* 10. Dla statystyki (nie: dla celów statystyki). *DUMK 15 X 31.*

*Cel (sposoby wyrażania okoliczności celu).

I Cel to pobudka wewnętrzna, zamiar, dążenie do osiągnięcia jakiegoś przedmiotu bądź stanu lub chęć wykonania jakiejś czynności, słowem to p r z y c z y n a w e w n ę t r z n a, w przeciwieństwie do wszelakiego rodzaju przyczyn, działających od zewnątrz. Jak każda przyczyna, tak i cel pociąga za sobą jakiś skutek; chęć ziszczenia tego skutku stanowi właśnie tę pobudkę wewnętrzną, którą nazywamy celem. W ten sposób w każdej okoliczności celu wyodrębniają się dwa składniki: pobudka i skutek. Z tych dwóch składników raz uwydatniamy jeden, to znowu innym razem—drugi; w związku z tym pozostają różne sposoby wyrażania okoliczników celu.

II Sposoby wyrażania celu. Okoliczności celu możemy wyrażać albo za pomocą całych zdań, zwanych z d a n i a m i c e l o w y m i, albo za pomocą części zdania, zwanych o k o l i c z n i k a m i c e l u.

III Zdania celowe zastępują okoliczniki celu zdania nadrzędnego i tak jak one odpowiadają na pytania: p o c o? w j a k i m c e l u? Zdania celowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: b y, a b y, ż e b y, a ż e b y. Orzeczenie w zdaniu celowym przybiera formę trybu przypuszczającego, jeśli jednak podmioty w zdaniu celowym i w zdaniu nadrzędnym są jednakowe, to orzeczenie zdania celowego może być użyte także w formie bezokolicznika.

Staruszka śpieszyła do ławki, by spocząć i kosz na niej postawić. *Konop.* Gotowe stały cugi i podwody, aby każdego odwieźć do jego gospody. *Mick.* Nazajutrz sułtan wyprawił janczarów i Tatarów, by przeszli Dniestr i zajęli Żwaniec. *Sienk.* Pistolety dobrze osłoń, żeby proch nie zwilgotniał. *Sienk.*

IV Okoliczniki celu. Celem czynności ludzkich może być dążenie do osiągnięcia jakiegoś p r z e d m i o t u lub dążenie do wykonania jakiejś c z y n n o ś c i.

1. Okoliczniki celu, wyrażające dążenie do osiągnięcia jakiegoś przedmiotu, łączą się z czasownikami, oznaczającymi przenoszenie się z miejsca na miejsce: iść, chodzić, biec, lecieć, przybywać, jechać...; oznaczamy je za pomocą rzeczowników z przyimkiem p o lub z a. Przyimka p o z biernikiem używamy wtedy, gdy celem jest przedmiot, który się ma osiągnąć w jednym jakimś miejscu; przyimka z a z narzędnikiem używamy wtedy, gdy celem jest przedmiot, który się ma osiągnąć w różnych miejscach, np. i ś ć p o w o d ę, ale: i ś ć z a s p r a w u n k a m i.

2. Okoliczniki celu, wyrażające dążenie do wykonania jakiejś czynności, mogą się łączyć z czasownikami o najrozmaitszej treści znaczeniowej; oznaczamy je zwykle za pomocą rzeczowników z przyimkiem d l a lub d o z dopełniaczem albo z przyimkiem n a z biernikiem, niekiedy także za pomocą bezokolicznika.

a) Przyimków d l a i d o używamy wtedy, gdy celem działania podmiotu zdania jest czynność d o r a ź n a lub c i ą g ł a, wykonywana przy doraźnym lub stałym u d z i a l e w o l i podmiotu; przyimka n a, przeciwnie, używamy wtedy, gdy celem działania podmiotu zdania jest czynność p r z e r y w a n a, wykonywana przez podmiot przygodnie, zależnie od okoliczności z e w n ę t r z n y c h, niekiedy pomimo a nawet wbrew woli podmiotu; między pobudką celu a jego skutkiem powstaje wtedy taka rozbieżność, że się zatraca poczucie łączącego je związku i okolicznik celu przeistacza się w okolicznik skutku, wyrażający mimowolne następstwa czynności podmiotu, np.: dla uniknięcia błędów daję ci ten rękopis do przeczytania; przyszliśmy tu na zabawę; przyjechaliśmy tu na same tylko zmartwienia.

b) Różnica między przyimkiem d l a a d o polega na tym, że d l a używamy wtedy, gdy w celu uwydatniamy jego wewnętrzną pobudkę, a przyimka d o wtedy, gdy w celu uwydatniamy jego zewnętrzny skutek.

c) Bezokolicznika w okolicznikach celu używamy po czasownikach: iść, biec, lecieć.

1. Poszedł po wodę. *Prus.* Łazi się nie wiadomo za czym. *Strug.* Jutro będę dla sprawy (= dla załatwienia sprawy) w powiatowym mieście. *Mick.* Jedna przynajmniej para chowa się dla płodu.

Mick. To ziarno robi się dla zaprawy litewskich rosołów. *Mick.* Walczy się tylko dla korzyści, dla sławy. *Dyg.* Postanowiliśmy kupić okręt dla handlu kauczukiem. *Święt.* Pojadę dla wykształcenia się. *Święt.* Powstał starzec dla wysłuchania tej pochwały. *Berent.* Dał mu poważnie rękę do pocałowania. *Mick.* Córkę oddał na wychowanie do klasztoru. *Święt.* Pan Jacek dawał był pieniądze na wychowanie Zosi. *Mick.* Tadeusz milczkiem z nią na grzyby (= na zbieranie grzybów) pośpieszył. *Mick.* Przyjechałem tu na swoje utrapienie. Zrobiłem to na własne nieszczęście. Buntowała się wobec perspektywy wydania tego obcym na zniszczenie. *Grusz.* Przychodzę i przepraszać i razem dziękować. *Mick.* Sam jeden skoczył bronić pana Tadeusza. *Mick.*

Cel = ocel, hak u podkowy; dlp tego celu lub cela. Ob. Cel = punkt, do którego się dąży, koniec; zamiar.

Celny (od: cel) = trafny, nie chybiający celu.

Strzał celny. *SW.*

Celny, rzadziej: cłowy (od: cło) = związany z cłem, z cleniem.

Urząd celny (cłowy). *SW.*

Celny (zam.: czelny) = wysuwający się na czoło, przedni, wybitny, wyborowy (zwykle w stop. wyższym: celniejszy).

Jest to dzieło celne. *SW.* Zboże celne. *SW.* Celniejsi pisarze. Celniejsze dzieła.

Celować, nie: cylować. I Formy: celuję, celujesz, celuje..., celują; celuj! celujcie! (nie: cel! celcie!); celujący; celował. II Składnia: C. do czego lub w co = mierzyć do celu.

Celowałem w niego i nie trafiłem. Celował do kaczki i chybił.

Celować czym lub w czym—nad kim = górować czym — nad kim.

Zwroty: ...w których nad innymi celował. *Sienk.* Celował zdolnościami. *SW.*

Celt — celtycki; mlm ci Celtowie.

Cembrowanie lub **cembrowina** albo **cembrzyna** = oprawa studni lub dołu, zrąb.

Cement, nie: cyment; dlp tego cementu.

Cena, nie: cyna. Składnia: C. czego lub na co, albo: za co.

Jest cena na moją głowę. *Sienk.* Cena biletu. Cena przejazdu. Jakie były ceny za zboże. *Orzesz.*

Zwroty: 1) za wszelką cenę (nie: za każdą cenę) = w jakikolwiek sposób, przy pomocy wszelkich środków, nie licząc się z następstwami; za żadną cenę = w żaden sposób; 2) naznaczyć cenę czego; 3) nakładać lub stawiać cenę na co; 4) coś ma cenę lub na coś jest cena; 5) stać w cenie; 6) pójść w cenę lub podskoczyć w cenie; 7) spuścić z ceny; 8) podbić cenę; 9) cena księgowa (nie: ewidencyjna) *DUMK 3 IX 31;* 10) cena przejazdu, nie: cena jazdy. *DUMK 30 IX 30;* 11) cena amatorska, nie: cena szczególnego upodobania (por. niem. Wert besonderer Vorliebe). *DUMK 25 VII 32;* 12) cena niska (wysoka), nie: tania (droga). *PJ 11, 13;* 13) cena od osoby po...

1. Pragnęła się cofnąć za wszelką cenę. *Dąbr.* Chęć cierpienia za wszelką cenę. *Nałk.* Potrzebowała tego za wszelką cenę. *Nałk.* Za wszelką cenę zostanie. *Żerom.* 2. Cena naznaczona. *Szczuc.* 3. Cenę na jego głowę nałożono. *Sienk.* Jednego dnia stawia cenę, a drugiego odwołuje. *Grusz.* 4. Taki piękny diament nie ma ceny = na taki piękny diament nie ma ceny. *SW.* 5. Papiery stoją w cenie. *Cyt. SW.* Papiery poszły w cenę. Akcje podskoczyły w cenie.

Cenadry (!) = cynadry (IGD).

Cenić — I Formy: cenię, cenisz, ceni, cenimy..., cenią; ceń! ceńcie!; ceniący; ceniony; cenieni; cenił. II Składnia i znaczenie: 1) C. kogo, co = wyznaczać na kogo, na co cenę, 2) C. za kogo, za co — co = wyznaczać za kogo, za co cenę, 3) C. (przen.) kogo — za co = poważać, szanować kogo — za co (z podaniem przyczyny).

1. Konia mało nie ceń, pana o mało nie proś. *Przysł. cyt. SW.* 2. Za konia ceni tysiące złotych. *Cyt. SW.* 3. Cenili go wszyscy za jego uczciwość i pracowitość.

Cenny dla kogo.

Przyjaźń mogła być cenna dla Kornela. *Nałk.*

Cent, dlp tego centa.

Centaur (wymowa dwusylabowa), dlp tego centaura.

Centnar. Ob. Cetnar.

Centrum to (nie: ten centr, lepiej: środek, ośrodek, środowisko) — centralny — centralista. Formy: 1) centrum, jak: gimnazjum, 2) centralista, jak: finansista. Ob. Finanse.

Rynek jest centrum (lepiej: ośrodkiem) handlowym naszego miasta. Oddalał się od centrum miasta. *Danił.*

Centygram, dlp centygrama, nie: centygramu (SW).

Centylitr, dlp centylitra, nie: centylitru (SW).

Centym, dlp tego centyma.

Centymetr, dlp centymetra, nie: centymetru (SW).

Cenzor, nie: censor. Formy: dlp tego cenzora, mlm ci cenzorzy, rzadko: cenzorowie.

Cenzorować = spełniać funkcję cenzora, z wysokości swojego stanowiska krytykować. Por. Cenzurować. Formy: cenzoruję..., cenzorują; cenzoruj!; cenzorujący; cenzorowany; cenzorował.

Cenzura (nie: censura) — cenzuralny — cenzurowy. Ob. Cenzurowy.

Cenzurować = poddawać cenzurze, krytyce; krytykować. Por. Cenzorować. Formy jak: cenzorować.

Cenzurowy (nie: cenzurny) — cenzuralny. Znaczenie: 1) cenzurowy = odnoszący się do cenzury, mający związek z cenzurą, znajdujący się na cenzurze, 2) cenzuralny = odpowiadający warunkom cenzury.

1. Stopień cenzurowy, 2. Pismo cenzuralne. Mowa cenzuralna.

Cenzus, nie: census; dlp tego cenzusu.

Cep ten, częściej w lm: te cepy. I Formy: dlm tych cepów, nie: tych cep. II Składnia: dwoje, troje cepów, nie: dwa, trzy cepy.

Idą od cepów do cepów. *SW.*

Cera — cerować, nie: cyra — cyrować. I Formy: ceruję, cerujesz..., cerują; ceruj!; cerujący; cerowany; cerował. II Składnia: C. co — czym.

Trzeba co prędzej cerować. *Danił.*

Cera'mika, rzadziej: kera'mika (PGr. 28)— ceramiczny.

Wyrażenie: przemysł ceramiczny. *JP 20, 88.*

Ceregiela ta, częściej w lm: te ceregiele; dlm tych ceregieli, nie: ceregielów.

Zwrot: bez ceregieli = bez ceremonii.

Ceremonia, nie: cerymonia.
Zwroty: 1) bez ceremonii = bez krępowania się, po prostu bez ogródki; 2) odbywać ceremonię; 3) robić sobie z kim, z czym ceremonię. *SF.*
1. Począł go szarpać bez ceremonii. *Sienk.* 2. Odbywał ceremonię zapoznawania się z panią. *Sierosz.* 3. Nie rób sobie ze mną żadnych ceremonii.

Ceremoniał, dlp tego ceremoniału.

Ceremonianť, dlp tego ceremonianta.

Ceremoniować się, nie: ceremonić się (rus.). I Formy: ceremoniuję się, ceremoniujesz się..., ceremoniują się; ceremoniuj się!; ceremoniował się; II Składnia: 1) C. ś. (bez dopełn.) = robić ceremonie, krępować się, 2) C. ś. z kim, z czym = krępować się kim, czym, robić sobie z kim, z czym zachody.
Nie ceremoniuj się! (nie: nie ceremoń się). *Cyt. Szwed.*

Cerkiew, nie: cyrkiew, ani: cerekiew, ani: cyrekiew, ani: cerkwa, ani: cerkwia; mlm te cerkwie.

Cerograf (!) = cyrograf.

Cerować. Ob. Cera.

Certacje (tylko w lm), dlp tych certacji (-cyj).

Certyfikacja lub **certyfikat**, lepiej: świadectwo, zaświadczenie. (SW. KJU 1, 3).

Cesarska mość — Składnia: przymiotnik bądź zaimek, łączący się z tym wyrazem, przybiera formę rodzaju żeńskiego, a czasownik — formę rodzaju męskiego.
Wasza Cesarska Mość raczył mię pytać.

Cesarz — cesarzowa. Formy: 1) mlm ci cesarze, rzadziej: cesarzowie, dlm tych cesarzów, rzadziej: tych cesarzy, 2) cesarzowa, jak: królowa.

Cetnar, rzadziej: centnar, dlp tego cetnara.

Cetynia (stolica Czarnogóry), nie: Cetynie; dop. Cetynii.

Cewka, nie: cywka.

Cezar = Caius Julius Caesar, ale: Cezary (współczesne imię własne osobowe). Formy: 1) Cezar, Cezara, Cezarowi..., 2) Cezary, Cezarego, Cezaremu...

Cęgi (PA), nie: cengi, ani: cangi; dlm tych cęgów, nie: cęg.

Cętka—cętkować. Formy: 1) dlm tych cętek, nie: cętków, 2) cętkuję, cętkujesz..., cętkują; cętkuj!; cętkujący; cętkowany; cętkował.

Chaber, dlp tego chabru.

Chabet ten lub ten chabeta, dlp tego chabeta lub tego chabety.

Chabówka — chabowiecki, rzadziej, bo mniej wyraźnie: chabowski.

Chajder, częściej: **cheder**; dlp tego chajderu (chederu).

Chaldeja, dop. Chaldei..., mjsc. w Chaldei.

Chałat, dlp tego chałatu lub chałata (SW).
Chwytał róg chałatu. *Wikt.*

Chan — chanat; mlm ci chanowie.

Chanaan lub **Kanaan** (ndm).

Chandra (!) prowinc. z ros. = przygnębienie, depresja.
Czasem kilka razy do roku taka go chandra napadała. *Krasz. cyt. Wal.*

Chaos — chaotyczny; dlp tego chaosu.

Chapać — chapnąć. Formy jak: capać—capnąć.

Charakter — charakteryzować — charakteryzowanie. Ob. Charakteryzacja. Formy: 1) dlp tego charakteru, mlm te charaktery, nie: charaktera, 2) charakteryzuję..., charakteryzują; charakteryzuj!; charakteryzujący; charakteryzowany; charakteryzował.
Zwroty: 1) mieć charakter lub nosić charakter; 2) przybrać charakter, nie: przyjąć charakter; 3) charakter służbowy (!) = tytuł służbowy, stanowisko (dla oznaczenia stanowiska lub rangi). *DUMK 30 IX 30;* 4) robić coś w charakterze kogo = w roli kogoś.

Charakteryˊstyka — charakterystyˊczny. I Znaczenie: charakterystyka = 1) zbiór cech wyróżniających charakter osoby lub postać indywidualną jakiegoś przedmiotu, 2) opis cech wyróżniających, 3) charakteryzacja. Ob. Charakteryzacja. II Składnia: 1) charakterystyka kogo, czego, 2) charakterystyczny dla kogo, dla czego.
Troski i zabiegi były dla Renaty charakterystyczne. *Nałk.* Zjawisko jest charakterystyczne dla powojennego czasu. *Nałk.* Ten dzisiejszy chaos i nerwowość są charakterystyczne dla napływowych elementów. *Grusz.*

Charakteryzaˊcja = charakteryzowanie się, sztuczne przybieranie cudzych cech wyróżniających.

Charbin — charbiński, dop Charbinu.

Charchotać. Ob. Charczeć.

Charcz (prowinc. z ukr.) = wikt, utrzymanie.
Jestem na jego charczu. *Cyt. Wal.*

Charczeć lub **charkotać**, rzadziej: charchotać, chargotać. Formy: 1) charczeć: charczę, charczesz..., charczemy..., charczą; charczał; 2) charkotać: charkoczę, charkoczesz, charkoczemy..., charkoczą, rzadziej: charkocę, charkocesz (dawn.).
1. Gardziele turów samców charczą. *Sienk. cyt. SW.* 2. Żyły mu w gardle charkocą. *Słow. cyt. SW.* Żydzi chargoczą. *SW.*

Charczować (prowinc.) = żywić, utrzymywać. Ob. Charcz.
Ile koni charczujecie? *Cyt. Wal.*

Charkać (niedok.) — charknąć (dok.). Formy: 1) charkam, charkasz..., charkają; charkaj!; charkający; charkał, 2) charknę, charkniesz, charknie..., charkną; charknij!; charknął, charknąłem, charknęła.

Charkot, dlp tego charkotu.

Charkotać. Ob. Charczeć.

Charków — Formy: dop. Charkowa, cel. Charkowowi, ale: ku Charkowu. Ob. Kraków.

Charłak lub **cherlak**, nie: charłak, ani: chyrlak.
Pokrzywdzenie charłaka. *Sienk.* Wszedł do salonu jakiś cherlaczek. *Bał. cyt. SW.*

Chasyd (rzadziej: husyt, nie: hasyd) = członek sekty żydowskiej. Por. Husyta.

Chcieć—I Formy: chcę, chcesz, chce..., chcą; chciej! chciejcie! (nie: chcij! chcijcie!); chcący; chciany, chciani; chciał..., chcieli. II

Składnia: 1) **Ch.** czego, 2) **Ch.** czego — od kogo, 3) **Ch.** coś robić, 4) **Ch.** aby się coś stało.

1. Ona tego chciała. *Nałk.* Zapomniałem, czego chcę. *Kad.* Bardzo tego chcę. *Dąbr.* Zbawienia ojczyzny chcemy. *Sienk.* 2. Czego on chce od mojej baby? *Prus.* Chcę poczciwości od waćpana. *Sienk.* 3. Chcę go widzieć. 4. Chcę, żebyś mię słuchał.

Uwaga: Mówimy: czego chcesz? lub co chcesz?, niczego nie chcę, lub nic nie chcę. Podobnie w wyrażeniach: robi, co chce, mówi, co chce... używamy formy c o zamiast c z e g o, bo c o zależy tu od domyślnych czasowników: robić, mówić.

Oddam wszystko, co chcą. *Sienk. cyt. Pass.* Dołożę, czego chcą. *Sienk. cyt. Pass.* Ja nic nie chcę. Ja niczego nie chcę. *Sienk. cyt. Pass.*

Zwroty: 1) chce się komu czego = ktoś czegoś chce; 2) chcąc nie chcąc = pomimo woli, wbrew woli, 3) chcę jedno, żeby... (!) = chodzi mi tylko o to, żeby...

1. Chce mi się gwiazdki z nieba. 2. Chcąc nie chcąc przebąkiwał o zbożu. *Żerom.*

Chciwiec — I Formy: dlp tego chciwca, mlm ci chciwcy. II Składnia: **Ch.** czego, rzadziej: na co.

Nikczemny chciwiec sławy i pieniędzy. *Stasz. cyt. SW.* On był wielkim na te rzeczy chciwcem.

Chciwość czego.

Chciwość nauki, pieniędzy, bogactw, zaszczytów, panowania. *SW.*

Chciwy czego lub na co.

Chciwy połowu. *Mick.* Chciwy na grosz. *Pass.*

Cheder, rzadziej: chajder. Ob. Chajder.

Chedyw lub **kedyw.**

Chełm—chełmski, dlp Chełmu, nie: Chełma.

Chełmno — chełmiński.

Chełpić się — I Formy: chełpię się, chełpisz się, chełpi się, chełpimy się..., chełpią się; chełp się! chełpcie się!; chełpiący się; chełpił się. II Składnia: 1) **Ch. ś.** kimś, kto jest, lub czymś, co jest (gdy się wymienia stale działające źródło chełpienia się), 2) **Ch. ś.** z czegoś, co zaszło, co się stało (gdy się wymienia przyczynę, która sama minęła, lecz pozostawiła po sobie tylko skutki).

1. Nie chełp się szczęściem! *Cyt. SW.* 2. Chełpiła się z ukończenia czterech klas. *Matacz.*

Chemia, nie: chimia (SW) — chemik — chemiczny. Formy: chemik, tego che'mika, temu chemiko'wi, tego che'mika, tym che'mikiem, o tym che'miku.

Chemikalia (tylko w lm), nie: chemikalie; dop. tych chemikaliów.

Nasyca powietrze zapachem chemikaliów. *Parand.*

Cherlać lub **charłać**, nie: charlać, ani: charleć, ani: chyrlać, ani: chyrleć. Ob. Charłak. Formy: cherlam, cherlasz, cherla..., cherlają; cherlaj!; cherlający; cherlał, cherlali.

Cherubin, rzadziej: cherub; dlp tego cherubina.

Chęciny — chęciński.

Chęć. Ob. Ochota. I Forma mlm te chęci. II Składnia: 1) **Ch.** czego = pragnienie czego (gdy się wymienia stan lub czynność, których się pragnie), 2) **Ch.** do czego = skłonność do czego, dążenie do czego (gdy się wymienia stan lub czynność, do których się ma skłonność, do których się dąży), 3) **Ch.** na co = ochota na co (gdy się wymienia przedmiot, którego pozyskania się pragnie), 4) **Ch.** zrobienia czego, nie: chęć zrobienia co.

1. Czuł chęć ucieczki. *Żerom.* Wyraziła chęć poświęcenia się karierze artystycznej. *Święt.* Opuściła go chęć poszukiwań. *Żerom.* 2. Porwała go chęć paląca do tej krwawej roboty. *Sienk.* Najwięcej miał chęci do oporu. *Sienk.* Chęć do rozmowy. *Siedl.* Poczuła chęć do pójścia naprzód. *Małacz.* Zanika chęć do myślenia. *Strug.* Miał nieprzepartą chęć do jakichś dalekich wycieczek. *Prus.* Nigdy nie objawiał chęci do takich rzeczy. *Dąbr.* 3. ...że się ma sił i chęci dosyć na wszystko. *Dąbr.*

Zwroty: 1) brakuje komu chęci. Ob. Brakować; 2) chęć bierze co zrobić; 3) ma lub czuje chęć co robić, nie: robienia czego. *PJ 35, 9.*

1. Na chęci mi nie brakło. *Sienk.* 2. Chwilami brała ją chęć zbliżyć się ku rzece. *Sienk.* 3. Mam chęć przejechać się. *PJ 35, 9.*

Chętny — chętniejszy. Składnia: 1) **Ch.** do czego = ochoczy do czego, 2) **Ch.** komu, czemu = życzliwy komu, czemu.

1. Towarzystwo chętne do zabawy. *Nałk.* Niechby gmina swoje puściła gospodarzom, chętnym do kupna. *Kruczk.* Jest chętna do roboty. *Zapol.* 2. Każdy mu jest chętny.

Chichot, nie: chychot; dlp tego chichotu.

Chichotać lub **chichotać się**, nie: chychotać (się). Formy: chichoczę (się), chichoczesz (się)..., chichoczą (się), rzadziej: chichocę (się), chichocesz (się)..., chichocą (się) (dawn.), nie: chichotam (się), chichotasz (się).

Zebrały się w kącie i chichocą. *Cyt. SW.* Cichutko chichocząc. *Orzesz.* Nie chichocz jak gęś! *Zapol.*

Chimera, nie: chimajra.

China, 1) **Ch.** = chinowiec, drzewo chinowe, 2) **Ch.** = chinina, alkaloid z kory chinowej. Ob. Chinina.

Chinina lub **china.** Ob. China.

Chiny — chiński — chińszczyzna (nie: chińczyzna), — Chińczyk, — Chinka. Formy: 1) dop. tych Chin; 2) mlm ci Chińczycy, nie: Chińczykowie (dawn.).

Chiromanta ten lub **chiromantyk**, nie: chiromancista. Formy: chiromanta, jak: poeta.

Chirurg — chirurgia — chirurgiczny. Formy: dlp tego chirurga, mlm ci chirurgowie lub chirurdzy.

Chiwa — chiwski lub chiwański (PJ 9, 24).

-chiwać, nie: chywać. Czasowniki takie, jak np. wymachiwać, przesłuchiwać, przedmuchiwać..., mają zakończenie: -c h i w a ć, nie: -c h y w a ć.

Chlapać—chlapnąć. Formy: 1) chlapię, chlapiesz, chlapie..., chlapią; (nie: chlapam..., chlapają); chlap! chlapcie!; chlapiący; chlapany; chlapał, 2) chlapnę, chlapniesz, chlapnie..., chlapną; chlapnij!; chlapnięty; chlapnął, chlapnąłem, chlapnęli.

Chlastać, (dawniej także: chlaskać) — chlasnąć (dok.), rzadziej: chlastnąć. Formy: chlastam, chlastasz..., chlastamy, chlastają lub chlaszczę, chlaszczesz..., chlaszczemy...; chlaszczą; chlastaj!; chlastajcie!; lub

chlaszcz! chlaszczcie!; chlastający lub chlaszczący; chlastany; chlastał, chlastali.

Chleb, nie: chlib; dlp tego chleba.

Zwroty: 1) być lub siedzieć o chlebie i wodzie; 2) jadać chleb z niejednego pieca = bywać w różnych miejscach; 3) być lub żyć na łaskawym chlebie; 4) ostatni kawałek chleba; 5) chleb obłożony czymś (!) = kanapka z czymś.

1. Będziesz siedzieć zamknięta o chlebie i wodzie. *Kad.* 2. Jedli chleb z pieca wielu armii. *Małacz.* 3. Mogąc żyć u Hrabiego na łaskawym chlebie... *Mick.* Marły na łaskawym chlebie. *Bartk.*

Chlew, nie: chliw; dlp tego chlewa (SW. N) lub chlewu (SW).

Zająć cudze świnie do chlewu (albo do chlewa). *Cyt. SW.*

Chlipać (niedok.) — chlipnąć (dok.). Formy, jak: chlapać — chlapnąć.

Usłyszał w ciemności stłumione dziecinne chlipanie. *Danił.*

Chluba.

Zwrot: przynosić komu chlubę.

Przynosiła im chlubę. *Małacz.*

Chlubić się — I Formy: chlubię się, chlubisz się, chlubi się, chlubimy się..., chlubią się; chlub się! chlubcie się!; chlubiący się; chlubił się. II Składnia: **Ch. ś.** kim, czym, lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chełpić się).

Paryż mody odmianą (= stałym odmienianiem się mody) się chlubi. *Mick.* Chlubiła się doskonałością dzieł dokonanych. *Orzesz.* Matka chlubiła się ze sławy syna.

Chlubnie, rzadko: chlubno.

Ukończył szkoły chlubnie. *SW.*

Chlubotać, częściej: **chlupotać.** Formy: chluboczę, chluboczesz..., chluboczemy..., chlubocą (rzadziej dawniejsze: chlubocę, chlubocesz); chlubocz! chluboczcie!; chluboczący; chlubotał.

Krew chlubotała jak woda. *Sienk. cyt. SW.*

Chlupać (niedok.) — chlupnąć (dok.). Formy: chlupię, chlupiesz..., chlupiemy...; chlupią; nie: chlupam..., chlupa (formy dawniej używane).

Deszcz chlupie od rana. Z tułupa krew do góry chlupa. *Malcz. cyt. SW.*

Chlustać (niedok.) — chlusnąć (dok.), rzadko: chlustnąć. Formy jak: chlastać — chlasnąć.

Chłeptać, nie: chleptać, ani: chliptać, ani: chlaptać. Formy: chłepczę, chłepczesz, chłepcze..., chłepczą (rzadziej dawniejsze: chłepcę, chłepcesz, nie: chłeptam, chłeptasz...); chłepcz! chłepczcie!; chłepczący; chłeptał.

Pies chłepcze wodę. *Cyt. SW.* Cmoka mocno, głośno chłepce. *Mick. cyt. SW.*

Chłodek — Formy: w chłodku, rzadziej: w chłódku (prowinc.).

Odpoczniemy sobie w chłodku. W najmilszym chłódku. *Kad.* W chłodku podlewała warzywa *Kunc.*

Chłodnąć (niedok.), nie: chłódnąć. Formy: chłodnę, chłodniesz, chłodnie, chłodniemy..., chłodną; chłodnij!; chłodnący; chłódł; chłódłem; chłodła. Ob. Chłodnieć.

Powietrze chłodnie. *Cyt. SW.*

Chłodnieć (niedok.) — Formy: chłodnieję, chłodniejesz, chłodnieje, chłodniejemy..., chłodnieją; chłodnij!; chłodniał..., chłodnieli. Ob. Chłodnąć.

Chłodzarnia (od: chłodzić). Por. Wędzarnia (od: wędzić), ale: szmaciarnia (od: szmata).

Chłodzić (niedok.), nie: chłódzić. Formy: chłodzę, chłodzisz, chłodzi, chłodzimy..., chłodzą; chłódź! lub chłodź!; chłodzący; chłodzony; chłodził..., chłodzili.

Deszcz chłodzi powietrze. *Cyt. SW.*

Chłonąć (niedok.) — I Formy: chłonę, chłoniesz, chłonie..., chłoną; chłoń! chłońcie!; chłonący; chłoniony; chłonął. II Składnia: **Ch.** co — czym — w co.

Obżartuch chłonie w siebie bez miary. *Cyt. SW.* ściskając jego dłoń i chłonąc go spojrzeniem szepnęła... *Bał. cyt. SW.*

Chłonny na co.

Oglądał ją, chłonną na jego słowa. *Grusz.*

Chłop — Formy: dlp tego chłopa, clp temu chłopu, nie: chłopowi.

Chłopu (nie: chłopowi) zatrzymać się kazał. *I. Chodź. cyt. Wal.*

Chłopaczysko ten lub to. Formy: mlm te chłopaczyska, dlm tych chłopaczysków, clm tym chłopaczyskom.

Chłopak — Formy: mlm te chłopaki (używa się tylko forma nieosobowa).

Inne chłopaki miały konie cudze. *Kunc.*

Zwrot: chłopak od czego. Chłopak od noszenia listów. Chłopak od gęsi.

Chłopczysko ten lub to. Formy, jak: chłopaczysko.

Chłopiec — Formy: clp temu chłopcu, nie: chłopcowi, wlp chłopcze!, mlm ci chłopcy, dlm tych chłopców...

Kazałem chłopcu (nie: chłopcowi) poszukać stajni. *I. Chodź. cyt. Wal.*

Chłopisko ten lub to. Formy jak: chłopaczysko.

Chłostać (niedok.), nie: chłościć. Formy: chłoszczę, chłoszczesz, chłoszcze, chłoszczemy..., lub chłostam, chłostasz, chłosta, chłostamy...; chłoszcz! lub chłostaj!; chłoszczący i chłostający (różnicę znaczeniową ob. pod: Chłoszczący); chłostał.

Chłoszczący, 1) **Ch.** (imiesł.) = chłostający, 2) **Ch.** (przym.) = dokuczliwy, dotkliwy.

1. Przedzieraliśmy się przez gęstwinę gałęzi, chłoszczących nas po twarzy. 2. Chłoszcząca satyra, krytyka.

Chłód, dlp chłodu.

Zwrot: O chłodzie i głodzie (pracować, żyć itp). *SW.*

Chmara lub **chmura** = nieprzejrzana ćma, masa, hurma, tłum. Chmara (lub chmura) wieków (SW). Ob. Chmura.

Ta chmara ciurów obozowych to był istotny pogrom. *Danił.*

Chmiel — chmielowy, rzadko: chmielny (dawn.),— chmielarnia,—chmielarz—chmielarski. I Formy: 1) dlp tego chmielu, 2) mlm ci chmielarze, dlm tych chmielarzy lub chmielarzów. II Znaczenie: 1) chmielowy = odnoszący się do chmielu, związany z chmielem, właściwy chmielowi, 2) chmielarski = odno-

szący się do chmielarza, właściwy chmielarzowi.

Wyrażenia: przemysł chmielarski, rzadziej: chmielowy (nie: chmielniczy), wyroby chmielarskie lub chmielowe.

Chmura (= ciemny obłok)—chmurny (nie: chmurowy), — bezchmurny.

Każda chmura inna. *Mick.* Chmura z gradem jak balon szybko z wiatrem leci. *Mick.*

Chmurno lub **chmurnie**. Znaczenie: w zasadzie między obu postaciami nie ma różnicy znaczeniowej, ale chmurno używa się przeważnie w znaczeniu pierwotnym, gdy się mówi o stanie nieba, a chmurnie — w znaczeniu przenośnym, o stanach duchowych.

Nazajutrz było chmurno. *Cyt. SW.* Brwi miał chmurnie zsunięte. *Orzesz. cyt. SW.*

Chmurzyć się (niedok.), nie: chmurać się. Formy: chmurzę się, chmurzysz się, chmurzy się, chmurzymy się..., chmurzą się; chmurz się! chmurzcie się!; chmurzący się!; chmurzył się.

Chochla ta (nie: ta chochel) = czerpak (IGD); dlm tych chochli.

Chocim — Formy: mian. Chocim, dop. Chocimia, cel. Chocimiowi..., narz. Chocimiem, miejsc. w Chocimiu.

Choćby = na przykład.

Na każdym kroku nowe zjawiska, choćby śmietnik, choćby i drzewo, po którym wspina się kot, choćby i przelaz pod płotem. *Bartk.*

Cho´ćbyśmy, rzadziej: choćby´śmy.

Chodnik, dlp tego chodnika.

Chodzić — I Formy: chodzę, chodzisz, chodzi, chodzimy..., chodzą; chodź! chodźcie! (nie: chódź! chódźcie!); chodzący; chodził. II Składnia: 1) **Ch.** w czym lub na czym (na oznaczenie miejsca, gdzie się chodzi; przen. chodzić w czym, gdy się wymienia ubranie, którego się zwykle używa), 2) **Ch.** po czym (na oznaczenie różnych punktów miejsca, po którym się stąpa), 3) **Ch.** po co, nie: za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest przedmiot, który się ma osiągnąć w jednym jakimś określonym miejscu), 4) **Ch.** za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest przedmiot, który się ma osiągnąć w różnych miejscach), 5) **Ch.** za kim, za czym (= chodzić w ślad za kim, za czym), 6) **Ch.** do kogo, do czego (na oznaczenie kresu fizycznego, do którego się chodzi), 7) **Ch.** na co (na oznaczenie celu, jeśli celem jest czynność lub stan, w których się ma wziąć udział), 8) **Ch.** koło kogo, koło czego = krążyć koło kogo, czego; (przen.) krzątać się koło kogo, czego, pielęgnować kogo, starać się o co, zabiegać o co, 9) chodzi (nieosob.) komu o co, nie: na czym (!), nie: rozchodzi się komu o co.

1. W sieni chodził jakiś nieznajomy. Całą zimę chodziłem w futrze i w kaloszach. 2. Godzinami całymi chodził po pokoju. Od rana do wieczora chodziłem po lasach i łąkach. 3. Co dzień chodziła po wodę. Chodzi po sprawunki. 4. Chodzić za sprawunkami, za zarobkiem. *PJ 1, 72.* 5. Chodził za bronami. *Prus.* 6. Chodziliśmy do narzeczonego Marysi. *Kad.* 7. Chodzić na grzyby, na wojnę, na wroga. 8. Od dawna chodzę koło tej sprawy. 9. Jeżeli ci naprawdę o to chodzi... *Kad.* Nie o to chodzi. *Sierosz.* Już nie o to chodziło. *Bartk.* Chodziło o utrzymanie dobrych stosunków (nie: na utrzymaniu...). *Cyt. Kr. 1, 50.* Chodziło o zatarcie podejrzeń. *Żerom.* Tu o dobro gminy chodzi. *Kruczk.*

Chodzież — chodzieski.

Chodźko. Ob. *Nazwiska na -o.

Choina, nie: chojna.

Chojnice — chojnicki.

Chomąto to, rzadziej: ten chomąt, nie: to chomęto, ani: ten chomęt.

Chomąto krakowskie, angielskie, proste, składane. *SW.*

Chopin lub **Szopen** (Kr. 2, 326/7, PA).

Chorał (PA), nie: chóral.

Chorągiew — **chorągiewka**, nie: choręgiew, ani: chorągwia. Formy: dlp tej chorągwi, mlm te chorągwie, dlm tych chorągwi.

Zwroty: 1) zwinąć chorągiewkę = wycofać się z czego zręcznie; 2) powołać pod chorągwie = powołać do wojska; 3) wywiesić białą chorągiew = poddać się.

Chorąży — **chorążyna** — Formy: 1) chorąży, jak: budowniczy. Ob. Budowniczy, 2) chorążyna, jak: nazwy żon na -ina (yna).

Choroba—chorobliwy. Ob. Chorowity. Składnia: 1) **Ch.** czego (na oznaczenie narządu chorego), 2) **Ch.** na co (na oznaczenie rodzaju choroby).

1. Choroba serca przecięła jego zajęcia. *Święt.* 2. Dręczyła go choroba na manię prześladowczą.

Zwroty i wyrażenia: 1) choroba Basedowa (rzecz. w dlp); 2) dotknięty chorobą. *Kod. Post. Cyw.*; 3) wyjść z choroby, powstać z choroby; 4) choroba składa, powala kogoś.

1. Cierpi na chorobę Basedowa (nie: Basedową). 2. Choroba powaliła go na dobre.

Chorować — I Formy: choruję, chorujesz, choruje..., chorują; choruj!; chorujący; chorował. II Składnia: 1) **Ch.** na co, nie: czym (rus.) (gdy się wskazuje narząd organiczny lub władzę duchową, które są dotknięte chorobą), 2) **Ch.** z czego lub od czego (gdy się wskazuje przyczynę choroby).

1. Zachorowała na serce. *Dąbr.* Choruje na oczy. *Małacz.* Chorował na to. *Nowak.* Choruje na imaginację. 2. Chorować z ran lub przeziębienia. *SW.* Czyż kto kiedy z tego chorował? *Bartk.*

Chorowity — chorobliwy. Znaczenie: 1) chorowity = skłonny do chorób, 2) chorobliwy = wywołujący choroby, mający źródło w chorobie.

1. Antoś był dzieckiem chorowitym. 2. Tkwiła w nim jakaś chorobliwa skłonność do gniewu.

Chorwat — Chorwacja. Ob. Kroat.

Chory—Składnia: 1) **Ch.** na co (gdy się wymienia narząd organiczny lub władzę duchową, które są dotknięte chorobą), 2) **Ch.** z czego (gdy się wymienia przyczynę choroby).

1. Pan jesteś chory na dziecinną imaginację. *Reym.* Chory na oczy. Chory na serce. *Dąbr.* Pan Marek chory na płuca. *Danił.* On trochę chory na idealizm. *Reym.* 2. Dusze chore z miłości. *Żerom.*

Chować — Składnia: 1) **Ch.** kogo, co — w czym lub w co albo do czego, 2) **Ch.** kogo, co — za kogo, za co = zasłaniać kogo, co — kim, czym, 3) **Ch.** kogo, co — przed kim,

przed czym, nie: od kogo, od czego = przez ukrycie chronić kogo, co przed kim, przed czym, 4) **Ch.** kogo, co — u kogo = w ukryciu kogo, co umieścić u kogo.

1. Nie znajdziecie go, bo długo serce chowa wdzięczność. *Mick.* Schowałam kluczyk do kieszeni. *Zapol.* Oberwałam kilka listków i chciałam je schować do szkatułki. *Zapol.* 2. Schowałem go bezpiecznie za mur. 3. Schowałem to przed nieprzyjacielem. 4. Schowałem go u brata.

Zwrot: schowaj dla siebie te uwagi! (tryw.) = nie gadaj mi o tym!

Niech no Franciszka schowa dla siebie te uwagi! *Kruczk.*

Chód, nie: chod; dlp tego chodu.

Chór (nie: chor) — chórzysta. — chóralny lub chórowy. Formy: 1) dlp tego chóru, nie: choru, 2) chórzysta, jak: artysta.

Wyrażenie: śpiew chóralny lub chórowy.

Chów, dlp tego chowu.

Chrabąszcz, nie: chorabąszcz; dlp tego chrabąszcza.

Chram (wyraz sztuczny pisarzów Młodej Polski) = świątynia.

Chrapać (niedok.)—**chrapnąć** (dok.),—chrapanie, nie: chrapienie. Formy: 1) chrapię (nie: chrapę), chrapiesz, chrapie, chrapiemy, chrapiecie, chrapią; chrap! chrapcie!; chrapiący; chrapał, 2) chrapnę, chrapniesz, chrapnie..., chrapną; chrapnij!; chrapnąwszy; chrapnąłem..., chrapnął, chrapnęła..., chrapnęli.

Chrapka.

Zwrot: mieć chrapkę (nie: chrap) na co. *Szwed.*

Chrapy (tylko w lm); dop. tych chrapów, nie: chrap.

Chrobotać, rzadziej: **chropotać**. Formy: chroboczę, chroboczesz, chrobocze, rzadziej: chrobocę, chrobocesz, chroboce (dawn.) (nie: chrobotam..., chrobotają); chrobocz! chroboczcie!; chroboczący; chrobotał.

W paszczy zębów trzy rzędy, a przy tym gęstych i chropocących z przeraźliwym zgrzytem. *Sienk. cyt. SW.* Mysz chrobocze papierem. *Cyt. SW.*

Chrom — chromowy; dlp tego chromu.

Chromać, rzadko: chromieć (dawn.). Formy: chromam, chromasz, chroma..., chromają, rzadko: chromię, chromiesz, chromie..., chromią; chromaj! chromajcie! (rzadko: chrom! chromcie!); chromiący; rzadko: chromiał, chromieli.

Chronić — I Formy: chronię, chronisz, chroni, chronimy..., chronią; chroń! chrońcie!; chroniący; chroniony, chronieni; chronił. II Składnia: 1) **Ch.** kogo, czego lub kogo, co— od kogo, od czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które zagrażają bezpośrednio, w teraźniejszości lub stale, 2) **Ch.** kogo, czego lub kogo, co — przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które mogą zagrażać w przyszłości; nieraz między tym zwrotem a poprzednim zacierają się różnice znaczeniowe). Por. Bronić (się).

1. Firanka chroni od słońca. *Cyt. SW.* 2. Poczucie autorytetu chroniło ją przed zamieszkami. *Cyt. Szeffs.*

Chronić się—I Formy, jak: chronić. II Składnia: 1) **Ch. ś.** od kogo, od czego lub przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które zagrażają, z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chronić), 2) **Ch. ś.** czego = unikać czego dla ochronienia się przed czym.

1. Chronią się od nieprzyjaciół. *Cyt. SW.* Chroni się pod drzewem przed skwarem. *Cyt. SW.* 2. Chroni się bitwy. *Krasiń.* Chcesz się chronić pokusy. *Sienk.* Kręcił się w koło, chroniąc się blasku. *Mick.*

Chronologia — chronologiczny.

Chronometr, dlp tego chronometru. Ob. Metr.

Chropawy lub **chropowaty**, nie: chropaty.

Chropotać. Ob. Chrobotać.

Chrosta (! gw.) = krosta.

Chrupać — chrupnąć (dok.). I Formy: 1) chrupię, chrupiesz, chrupie..., chrupią; chrup! chrupcie!; chrupiący; chrupał, 2) chrupnę, chrupniesz, chrupnie..., chrupną; chrupnij!; chrupnąwszy; chrupnął. II Składnia: **Ch.** kogo, co.

Chrust, dlp tego chrustu. Znaczenie: 1) **Ch.** = suche gałązki, 2) **Ch.** = faworki (rodzaj ciasta).

Chruszcz (! prow.) = chrabąszcz.

Chruśniak, nie: chrustniak.

Za dzwonnicą chruśniak malinowy. *Mick.*

Chrypieć, nie: chrypać, ani: chrzypieć. Formy: chrypię, chrypisz, chrypi, chrypimy, chrypicie, chrypią; chryp! chrypcie!; chrypiący; chrypiał..., chrypieli.

Chrystianizm lub **chrześcijaństwo**, nie: chrześcijanizm. (Krasn. 13).

Chrystus—Formy: Chrystusie! lub Chryste!

Zwroty: Chrystus Pan, ale: Pan Jezus. *PGr. 181.*

Chryzantem, chryzantema lub **chryzant** = złocień.

Kwiaty podobne do chryzantem. *Nowak.* Chryzant. *Kr. 2, 137.*

Chryzmo lub **krzyżmo.**

Chrzan, nie: krzan; dlp tego chrzanu.

Chrzanów — chrzanowski.

Chrząkać — chrząknąć (dok.) lub **krząkać**—krząknąć, nie: chrząchać — chrząchnąć. Formy: 1) chrząkam, chrząkasz, chrząka..., chrząkają; chrząkaj!; chrząkający; chrząkał, 2) chrząknę, chrząkniesz, chrząknie..., chrząkną; chrząknij!, chrząknąwszy; chrząknął, chrząknąłem, chrząknęła, chrząknęli.

Chrząknęła głośno. *Orzesz.*

Chrząstka, nie: chrzęstka; dlm tych chrząstek.

Chrząszcz — chrząszczyk. Formy: dlp tego chrząszcza, mlm te chrząszcze, dlm tych chrząszczów lub chrząszczy.

Chrząścić (niedok.) — chrząsnąć (dok.) lub **chrzęścić** — chrzęsnąć, rzadko: chrząszczeć, chrzęszczeć. Formy: 1) chrząszczę, chrząścisz, chrząści, chrząścimy..., chrząszczą; chrząszcz! chrząszczcie!; chrząszczący, chrząścił, 2) chrząsnę, chrząśniesz, chrząśnie..., chrząsną; chrząśnij!; chrząsnąwszy; chrząsnął, chrząsnąłem, chrząsnęła.

Chrząsnęły sierpy w zbożu. *Mick.*

Chrzcić, nie: krzcić. I Formy: chrzczę, chrzcisz, chrzci, chrzcimy..., chrzczą; chrzcij! chrzcijcie!; chrzczący; chrzczony, chrzczeni; chrzcił. II Składnia: 1) **Ch.** kogo, co—czym lub z czego = udzielać chrztu, 2) **Ch.** kogo, co — czym = nazywać kogo, co — czym.

1. Chrzczę tę książeczkę z wina. *Makusz.* Chrzcić kogo wodą. 2. Przewrotność cnotami czcili. *Cyt. SW.*

Chrzciny (tylko w lm), nie: krzciny. Składnia: dwoje, troje chrzcin... Ob. *Liczebniki zbiorowe.

Chrzest, nie: krzest. Formy: dlp tego chrztu, nie: chrzestu; clp temu chrztowi.

Zwroty: 1) chrzest otrzymać (o dziecku); 2) chrzest przyjąć (o dorosłym); 3) do chrztu kogo trzymać. *SF.*

Chrzestniak lub **chrześniak.**

Chrzestny, nie: chrzesny, ani: chrześny, ani: krzestny, ani: krzesny, ani: krześny.

Chrześcijanin, nie: chrześcijan, ani: krześcijanin, ani: krześcijan. Formy jak: mieszczanin. Ob. *Rzeczowniki na -anin.

Chrześcijaństwo, nie: chrześcijanizm. Ob. Chrystianizm.

Jest utworem zasad chrześcijaństwa (nie: chrześcijanizmu). *Mochn.*

Chrześniak. Ob. Chrzestniak.

Chrząst, nie: chrząst; dlp tego chrzęstu.

Chrząst broni. *Malcz. cyt. SW.*

Chrzęszczenie, nie: chrzęścienie.

Chrząścić, rzadko: chrzęszczeć. Ob. Chrząścić.

Żwir gruby zachrzęścił im pod nogami. *Kruczk.* Ciężki wóz turkotał i chrzęszczał żelaziwem. *Parand.*

Chuchać (niedok.)—chuchnąć (dok.). I Formy: 1) chucham, chuchasz, chucha..., chuchają; chuchaj!; chuchający; chuchany; chuchał, 2) chuchnę, chuchniesz, chuchnie..., chuchną; chuchnij!; chuchnąwszy; chuchnął, chuchnąłem, chuchnęła. II Składnia i znaczenie: 1) **Ch.** w kogo, w co lub na kogo, na co = dmuchać, 2) **Ch.** co komu = łapać co komu.

Zwroty: 1) chuchać w garść (rub.) = lizać łapę, doznawać zawodów; 2) chuchać na kogo = pieścić kogo.

1. Omyliła go nadzieja, chucha w garść. *Cyt.SW.* 2. Ta matka nazbyt chucha na swoje dzieci. *Cyt. SW.*

Chuchro — chucherko, — chuchrak, — chuchrowaty.

Chuć, mlm te chuci lub chucie.

Chudak (! gw.) = chudziak, chudziec.

Chuderlak = chudziak.

Chuderlawy = chuchrowaty.

Chudnąć, rzadko: chudnieć. I Formy: chudnę, chudniesz, chudnie, chudniemy, chudniecie; chudną; chudnij!; chudnący; chudł, chudła, chudli, nie: chudnął, chudnęła, chudnęli. II Składnia: **Ch.** z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Chudziak.

Chustka.

Zwroty: chustka do czego, nie: dla czego; chustka do nosa; chustka do nakrycia głowy, nie: dla nakrycia...

Poszliśmy po torebkę z chustką do nosa. *Kad.*

Chutor. Ob. Futor.

Chwalić — I Formy: chwalę, chwalisz, chwali, chwalimy..., chwalą; chwal! chwalcie!; chwalący; chwalony; chwalił. II Składnia: 1) **Ch.** kogo, co — za co — przed kim, 2) **Ch.** komu—kogo, co = zachwalać komu—kogo, co.

1. Chwalono ją za zgodne usposobienie. *Dąbr.* Chwalił go przed Fabciem. *Reym.* 2. Chwalił mu takie rozstrzygnięcie sprawy.

Zwroty: 1) chwalić sobie kogo, co = być z kogoś lub z czegoś zadowolonym; 2) chwalić sobie u kogo = być zadowolonym z pobytu u kogoś. *SW.*

Chwalił sobie jego usposobienie.

Chwalić się — Składnia: **Ch.** ś. komu lub przed kim — czym lub z czego, nie: z czym.

Nie masz się czym chwalić. Chwalił się przed nami swoim powodzeniem. Z czego się on chwali? Chwalił się nam, że zabił dzika.

Chwast (zielsko)—Formy: dlp tego chwastu, nie: chwasta; mlm te chwasty, nie: chwasta.

Chwast (frędzla). Formy: dlp tego chwasta, mlm te chwasty.

Chwiać—I Formy: chwieję, chwiejesz, chwieje..., chwieją; chwiej!; chwiejący; chwiał, chwiali lub chwieli (JP 12, 95, 6). II Składnia: **Ch.** co lub czym.

Wielkie jedle chwiały królewskie swe szczyty. *Żerom.* Chwiać gałęźmi, skrzydłami. *SW.*

Chwiać się (przen.) = być niezdecydowanym, wahać się. Składnia: 1) **Ch.** ś. w czym, 2) **Ch.** ś. między czym a czym.

1. Chwiać się w przekonaniach, w wierze. *SW.* 2. Chwiały się umysły pomiędzy obawą a nadzieją. *Sienk.*

Chwierutać, nie: kwierutać.

Chwila. Por. Godzina.

Zwroty: 1) każdej chwili lub w każdej chwili = lada moment; 2) jednej chwili lub w jednej chwili = natychmiast; 3) co chwila lub co chwilę = raz po raz; 4) chwilę lub przez chwilę = przez jakiś krótki czas; 5) po chwili lub w chwilę po czym = po upływie krótkiego momentu czasu (zawsze w stosunku do przeszłości); 6) za chwilę = po upływie krótkiego momentu czasu (zwykle w stosunku do przyszłości, rzadko w stosunku do przeszłości); 7) za chwilę (! rus.) = w ciągu chwili; 8) na chwilę (na oznaczenie jakiegoś krótkiego momentu, przez który ma trwać rezultat czynności lub stanu, oznaczonego w czasowniku); 9) pod owe (te) chwile = w owym (tym) czasie; 10) dobra chwila = duża, długa chwila (por. dobra miara, duża miara, miara z dodatkiem).

1. W każdej chwili mogą ci spod nóg usunąć. *Dąbr.* Każdej chwili mogą przyjść. *Strug.* Abyś miał każdej chwili, ile ci tylko trzeba. *Kad.* 2. Jednej chwili cała się czeladź z domu wychyli. *Cyt. SW.* W jednej chwili wszystko przepadło. 3. Popadała co chwilę w zadumę. *Dąbr.* Czerwieni się co chwilę. *Nowak.* Co chwila łapał spodnią wargą wąsy. *Reym.* Kolor zacierał się co chwila. *Grusz.* 4. Przez chwilę panowało milczenie. Postali chwilę. *Dąbr.* Trwali chwilę w milczeniu. *Bartk.* 5. Po chwili opanowywał wybuch miłości dla ludu. *Prus.* W chwilę po rozwiązaniu. *Małacz.* 6. Za chwilę będę u was. Powrócę za chwilę. Stwierdziła za chwilę (= po chwili), że nic się ważnego nie stało. *Bartk.* Za chwilę (= po chwili) nie wiedziała, o czym mówić. *Dąbr.* 7. Rozwiązał to trudne zadanie w ciągu chwili (nie: za chwilę). 8. Na chwilę umilkł. Zaniepokoiły się na chwilę.

Dyg. Wstąpię na chwilę. *Dąbr.* 9. Pod owe chwile miał pracy po uszy. *Bartk.* 10. Trzeba było dobrej chwili. *Dąbr.*

Chwycić (dok.) (nie: chycić) — chwytać (niedok.).

I Formy: 1) chwycę, chwycisz, chwyci, chwycimy..., chwycą; chwyć! chwyćcie!; chwycony, chwyceni; chwyciwszy; chwycił, 2) chwytam, chwytasz, chwyta..., chwytają; chwytaj!; chwytający; chwytany; chwytał.

II Składnia: 1) **Ch.** kogo, co — za co, 2) **Ch.** kogo, co — czym, nie: przez co, 3) **Ch.** kogo, co — na co (na oznaczenie środka lub narzędzia, którym się chwyta), 4) **Ch.** kogo — na czym = łapać kogoś znienacka na jakimś uczynku.

1. Chwycił ją za rękę. *Prus.* Chwyciła za broń. *Żerom.* żaden nie chwycił za szablę. *Sienk.* Musiał chwycić za ciężar. *Żerom.* Gniew chwytał za pierś. *Sienk.* Chwyciłem ją za rękę. *Strug.* 2. Lewą ręką pochwyciła ramię Rafała. *Żerom.* Chwycił rękoma włosy. *Sienk.* Kształt piękna chwyta własnymi oczami (nie: przez własne oczy). *Cyt. Szeffs 13.* 3. Chwytać rybę na wędkę. Chwytać ptaki na ziarna. *Prus.* (ale: chwytać ptaki w sidła). 4. Nieraz go chwytałem na kłamstwie.

Zwrot: chwycić kogo w uścisk, ale: objąć kogo uściskiem.

Chwycić się (dok.) — chwytać się (niedok.). Składnia: 1) **Ch. ś.** kogo, czego, 2) **Ch. ś.** za co, 3) **Ch. ś.** na czym = łapać się na jakimś uczynku.

1. Chwycił się kraty. *Sienk.* Gdyby on chwycił się sprawy. Sienk. 2. Chwycił się za głowę. Chwycił się za boki i śmiał się. *Cyt. SW.* 3. Chwytała się na złych pomyśleniach. *Nałk.*

Chyba (nie: chiba) — chy'baby, nie: chyba'by.

Chybić (dok.) — chybiać (niedok.). I Formy: 1) chybię, chybisz, chybi, chybimy..., chybią; chyb! chybcie!; chybimy; chybiwszy; chybił, 2) chybiam, chybiasz, chybia..., chybiają; chybiaj!; chybiający; chybiany; chybieni; chybiał, chybiali. II Składnia: **Ch.** czego, nie: co.

Nie dozwalał, by chybiono względu dla wieku. *Mick.* Chybił drogi. *Gr. Ak. 307.* Chybiłem celu. *Bartk.* Chybił łaski pańskiej. *Berent.*

Zwroty: 1) na chybił trafił. *Kunc., Sierosz.* lub na chybi trafi. *SW;* 2) ani chybi = na pewno.

1. W pośpiechu wskazywała na chybił trafił. *Dąbr.* 2. Ani chybi, musi być upiór. *Cyt. SW.*

Chybotać, nie: chibotać. Formy: chyboczę, chyboczesz, chybocze..., chyboczą; rzadziej: chybocę, chybocesz, chyboce (dawn.), lub chybotam, chybotasz, chybota..., chybotają; chybocz! chyboczcie! lub chybotaj!; chyboczący lub chybocący; chybotający; chybotany; chybotał.

Chylić, nie: chilić. I Formy: chylę, chylisz, chyli, chylimy..., chylą; chyl! chylcie!; chylący; chylony; chylił. II Składnia: co—przed czym.

Chylę przed nim czoło.

Chyrów — Formy: mian. Chyrów, dop. Chyrowa, cel. Chyrowowi..., ale: ku Chyrowu. Ob. Kraków.

Chytro lub **chytrze.**

Zwrot: chytro mudro = podstępnie.

Chytry (nie: chitry) — chytrzejszy. Składnia: **Ch.** na co.

Nie jest chytry na majątek. *Kunc.*

Chyży, mlm (męsko-osob.) chyży.

Ciałałajstwo, częściej: **tałałajstwo.**

Drapał kudły chcąc odpędzić nieme ciałałajstwo. *Wikt.*

Ciało — cielesny, nie: cieleśny, ani: cielny.

Zwroty: 1) z ciała opadać (spadać) = chudnąć; 2) ciała nabierać = tyć; 3) (na duszy i) na ciele; 4) duszą i ciałem.

3. Na całym ciele cierpiał. *Żerom.* 4. Był mu oddany duszą i ciałem.

Ciamciałamcia (prowinc. lit.) = niedorajda, ciemięga (rodz. m. i ż.).

Gdybyś nie była taką ciamciałamcią. *Cyt. Wal.*

Ciarka (zwykle w lm: ciarki) = lekkie dreszcze; dlm tych ciarek.

Zwroty: 1) ciarki kogo przechodzą lub ciarki po kim przechodzą; 2) ciarki komu (po czym) przechodzą.

Ciarki przeszły mu po plecach. *Prus.* Strach, aż mię ciarki przechodzą. *Cyt. SW.* Ciarki po mnie przeszły.

Ciasno — ciaśniej, nie: cieśniej.

Ciasny — ciaśniejszy, nie: cieśniejszy. Znaczenie: 1) C. = nieprzestronny, mały, ograniczony, 2) C. (przen.) = ograniczony, szczupły.

Ciasny umysł, ciasne pojęcie.

Ciastko, mlm te ciastka, nie: ciastki (prowinc. lit.) (Szwed.).

Ciasto, mjsclp: w cieście, nie: w ciaście.

Ciąć — I Formy: tnę, tniesz, tnie, tniemy, tniecie, tną; tnij! tnijcie!; tnący; cięty; ciął, ciąłem, cięła, cięli. II Znaczenie: 1) C. (niedok.) = uderzać, razić, przecinać, 2) C. (dok.) = uderzyć, przeciąć. III Składnia: 1) C. kogo, co—czym, 2) C. kogo—w co lub przez co.

1. Oto słowa, którymi mnie cięli jak szpicrutą. *Sienk. cyt. SW.* 2. Ciąć kogo przez łeb. *SW.*

Zwroty: 1) ciąć w kawałki lub na kawałki; 2) ciąć komu prawdę w oczy; 3) ciąć (od ucha) mazura, oberka = rznąć, grać mazura, oberka; 4) ciąć w karty = rznąć w karty.

Ciąg — I Formy: dlp tego ciągu, mlm te ciągi, nie: cięgi. Ob. Cięgi.

Ciągi bocianów.

II Znaczenie: Ciąg (prowinc.) = przeciąg.

Szkodliwie jest stać w ciągu. *Cyt. Wal. 26.*

Zwrot: jednym ciągiem, nie: jednym cięgiem (gw.).

Ciągać. Por. Ciągnąć = powłóczyć. I Formy: ciągam, ciągasz, ciąga..., ciągają; ciągaj!; ciągający; ciągany; ciągał. II Składnia: C. co lub czym lub (wielokr.) po czym.

Zwrot: ciągać nogi lub nogami = iść krokiem ciężkim i powolnym.

Ciągło — ciągle. Znaczenie: 1) ciągło = jednym ciągiem, w jednym ciągu, bez przerwy (o przestrzeni), 2) ciągle = jednym ciągiem, bez przerwy (w czasie).

1. Pisać ciągło = pisać charakterem ciągłym, nie odrywając litery od litery. 2. Pisać ciągle = pisać bez ustanku.

Ciągnąć (por. Ciągać) nie: ciognąć. I Formy: ciągnę, ciągniesz, ciągnie, ciągniemy..., ciągną; ciągnij! ciągnijcie! (nie: ciąg! ciągcie!); ciągnięty lub ciągniony; ciągnął..., ciągnęli; (nie: ciągł, ciągli). II Znaczenie: 1) C.

(czynn.) = wlec, prowadzić, 2) C. (nijak.) = dążyć, zmierzać.

1. Konie ciągną wóz. 2. Dzikie gęsi ciągną. *Cyt. SW.*

III Składnia: 1) C. kogo, co — do kogo, do czego, 2) C. za co.

1. Konie ciągną wóz. Tak mnie coś do niego ciągnęło. *Zapol.* 2. Z dziecinną radością pociągnął za sznurek. *Mick.*

Zwroty: 1) ciągnie (od drzwi, od okna) = zaciąga wiatrem, wieje; 2) ciągnąć z czego dochody. *SF.*

Ciągnąć się (niedok.) = trwać w przestrzeni lub w czasie, zajmować miejsce, przewlekać się w czasie. Ob. Ciągnąć w znacz. nijak.

Ciągną się dworskie łany. *Prus.* Sprawa ciągnie się bez końca. *SW.*

Zwrot: ciągnąć się do nieskończoności, nie: ciągnąć się w nieskończoność. *Kr. 1, 93.*

Ciągnienie lub **ciągnięcie.**

Zwrot: ciągnienie (nie: ciągnięcie) loterii.

Ciągnięty lub **ciągniony.**

Wóz, ciągnięty (ciągniony) przez dwa konie. Jakby siłą niewidzialną ciągniony. *Ostr.* Każdy włos jest jak nitka ciągniona z najczystszego złota. *Zaremb.*

Ciągota, zwykle w lm ciągoty — ciągotki; dlm tych ciągot, ciągotek.

Ciążki (tylko w lm), dop. tych ciążków.

Ciążyć lub **ciężyć,** rzadziej: ciężeć (dawn.) = przygniatać ciężarem. Ob. Ciężyć. I Formy: ciążę, ciążysz, ciąży, ciążymy..., ciążą; ciąż! ciążcie!; ciążący; ciążył. II Składnia: 1) C. komu, czemu = być komu ciężarem, 2) C. na kim na czym = leżąc na kim, na czym przygniatać, 3) C. nad kim, nad czym = wisieć nad kim, nad czym ciężarem, 4) C. ku komu, ku czemu lub do kogo, do czego = przechylać się ku komu, ku czemu, skłaniać na czyjąś stronę (w tym znaczeniu zwykle forma: ciążyć, ale jeszcze Jan Śniadecki pisał: wszystkie ciała ciężą ku środkowi ziemi).

1. Ciążyła głowa. *Parand.* Głowa mi ciąży. *Cyt. SW.* 2. Ciąży na nim obowiązek. *Cyt. SW.* 3. Ciąży nad wszystkim jak chmura. *Dąbr.* 4. Ciążyły ku Siczy. *Jeż. cyt. SW.*

Zwroty: 1) obowiązek ciąży na mnie = obowiązek spoczywa na mnie; 2) obowiązek mi ciąży = jest mi przykry. *PJ 35/6, 208.*

Cicerone (ndm) ten, (w wymowie: cziczerone) = przewodnik.

Cichaczem lub cichcem.

Cichnąć (niedok.) — Formy: cichnę, cichniesz, cichnie, cichniemy..., cichną; cichnij!; cichnął, cichnąłem, cichnęła, cichnęli, częściej: cichł, cichła, cichli.

Słowa powoli cichły. *Orzesz. cyt. SW.*

Cicho — ciszej.

Zwrot: być (z czym) cicho = nie odzywać się (z czym), siedzieć cicho.

Wolę być cicho i nie mieć z nią kłótni. *Zapol.*

Cichoj! cichojcie! (gw. prowinc.) = bądź cicho! bądźcie cicho! (Krasn. 15).

Cichy — cichszy, nie: ciszszy, ani: ciższy, (prowinc.); mlm (męsko-osob.) cisi.

Szła muzyka coraz szersza, coraz dalsza, coraz ciższa (zam cichsza) i coraz czystsza, doskonalsza. *Mick.*

Ciec lub **cieknąć.** Formy: cieknę, ciekniesz, cieknie, ciekniemy..., ciekną; rzadziej: ciekę, cieczesz, ciecze... (formy dawn.); ciekąc, rzadziej: cieknąc; cieknij! cieknijcie!; rzadziej: ciecz! cieczcie!; ciekł, ciekła, rzadziej: cieknął, cieknęła.

Ciechanów — ciechanowski.

Ciechocinek — ciechociński.

Ciekawość czego (zwykle rzeczownik odsłowny) lub do czego.

Ciągnęła mię wielka ciekawość obejrzenia miasta. Ciekawość oglądania nieznanych krajów popychała go do marynarki. Z przyrodzenia mam do wszystkiego ciekawość. *Sienk.* Dziwna w niej ciekawość do starzyzny. *Strug.* Stracili ciekawość do obcych. *Kunc.*

Zwrot: przez ciekawość (co robić).

Każdy się do niej przez ciekawość ciśnie. *Mick.*

Ciekawy (ciekaw). I Formy: ciekawy — ciekaw. Formy: c i e k a w używamy tylko w orzeczniku lub w przydawce okolicznikowej, formy: c i e k a w y używamy bez jakichkolwiek ograniczeń.

Ciekaw jestem jego spotkania. Wielu spraw był ciekawy. *Nałk.* Człowiek ciekawy jest zawsze pełen wiadomości. Ciekaw jestem, co to może być. *Reym.*

II Składnia: 1) C. czego = pragnący dowiedzieć się czego, 2) C. do czego = mający zainteresowanie do czego, 3) C. na co = mający ochotę na co, 4) C. dla kogo = interesujący dla kogo.

1. Spraw wszystkich ciekawy. *Bartk.* Nie jesteś ciekaw powodu mego przyjazdu. *Grusz.* 2. Ciekawy jak Cygan do pasieki. *Przysł. cyt. SW.* 3. Ciekawy jak słowik na cudzy groch. *Przysł. cyt. SW.* 4. Jest to dla psychologa ciekawy objaw. *Przybysz.*

Zwrot: ciekawym jest (!), że... = ciekawa rzecz, że...

Ciekawa rzecz (nie: ciekawym jest), że i tym razem ród Starzów nie wystąpił solidarnie. *Kr. 1, 30.*

Ob. *Zdania podrzędne podmiotowe.

Cielak (prowinc. płn), lepiej: **cielę.**

Cielepać się (prowinc. lit.) = matłać się, plątać się, wałęsać się.

Po jakiemu siedzisz na koniu? Nogi ci się cielepią. *Cyt. Wal.* Nie mając stałego obowiązku, po rozmaitych dworach się cielepie. *Cyt. Wal.* Licha szablina przy boku mu się cielepie. *Cyt. Wal.*

Cielepajło (prowinc. lit.) = niedołęga, ciemięga, niedorajda.

Takim jest cielepajłą, że w niczym zaradzić nie potrafi. *Cyt. Wal.*

Cielesny, nie: cieleśny.

Ciemierzyca, nie: ciemiężyca.

Ciemię — ciemiączko, rzadko: ciemionko (Kr. 2, 137). Por. Ramię — ramiączko.

Zwrot: nie w ciemię bity = zdolny, domyślny.

Ciemięzca, rzadziej: ciemiężca. Formy jak: dawca.

Ciemiężyć, nie: ciemieżyć. I Formy: ciemiężę, ciemiężysz, ciemiężyć, ciemiężymy..., ciemiężą; ciemiężyć! ciemiężcie!; ciemiężący; ciemiężony; ciemiężył. II Składnia: C. kogo, co — czym.

Ciemnia = ciemnica, miejsce ciemne. Formy: dlp tej ciemni, dlm tych ciemni. Ob. Ciemń (nie można mieszać tych wyrazów).

Ciemnieć (niedok.). Formy: ciemnieję; ciemniej!; ciemniejący; ciemniał, ciemnieli.

Wznosiły się wzgórza z ciemniejącymi lasami. *Orzesz.*

Ciemnoblond (ptk. ndm).

Ciemny — ciemniejszy.

Ciemń ta = mrok. Ob. Ciemnia (nie można mieszać tych wyrazów).

-cieni — **-ceni.** Ob. *Imiesłów bierny.

Cienki, nie: cieńki — cieńszy. Formy: mlp (męsk.) cieńszy, mlm (męsko-osob.) ciensi.

Cienko — cieniej.

Cienkosz (od przym. cienki, por. długi — długosz) = cienki człowiek. Ob. Cienkusz.

Cienkusz (rzadko: cienkosz) = osad piwny, piwo gorszego gatunku, dlp tego cienkusza.

Dobry tobie cienkusz. *Przysł. SW.*

Cień ten, nie: ta (rus.). Formy: dlp tego cienia lub cieniu (gdy jest mowa o mroku, wywołanym cieniem), mlm te cienie, dlm tych cieni lub cieniów.

Cień, wiecznie obecny. *Żerom.* Zarośla dawały dostateczny cień. *Wikt.* Jakby cienia własnego się lękał. *Bartk.* Wyszedł wreszcie z cieniu zapomnienia. Bez cienia poufności. *Siedl.* Na kształt zagadkowego cienia błąkał się obok życia. *Danił.* Miały barwę bez cieniów. *Żerom.* Hrabia widział w nich obraz elizejskich cieni. *Mick.*

Składnia: C. od czego.

Słońce rzucało długie cienie od drzew. *Sierosz.* Cień od domu przecinał kwietnik. *Perz.*

Cieplarnia. Ob. Ciepło. Formy: dlp tej cieplarni, dlm tych cieplarni, nie: cieplarń.

Ciepło (rzecz.) to — cieplarnia (JP 20, 85). Formy: to ciepło, tego ciepła, temu ciepłu, to ciepło, tym ciepłem, o tym cieple.

Ciepło (przysł.) — cieplej.

Zwrot: ciepło (jest) komu — od czego.

żeby dzieciom było ciepło od twojej broszki. *Dąbr.*

Cierń ten, nie: ta. Formy: dlp tego ciernia, mlm te ciernie, dlm tych cierni, rzadziej: cierniów.

Cierpieć — I Formy: cierpię, cierpisz, cierpi, cierpimy..., cierpią; cierp! cierpcie!; cierpiący; cierpiany, cierpiani; cierpiał, cierpieli. II Składnia: 1) C. co = doznawać czego (na oznaczenie przedmiotu cierpienia, jego jakości), 2) C. na co (na oznaczenie przyczyny bezpośredniej, zwykle organicznej bądź duchowej, cierpienia), 3) C. przez kogo, przez co, z powodu czego lub wskutek czego, nie: pod czym, ani: dzięki czemu (na oznaczenie przyczyny zewnętrznej cierpienia), 4) C. za kogo, za co (na oznaczenie przyczyny moralnej cierpienia lub na oznaczenie przedmiotu, w którego zastępstwie się cierpi), 5) C. nad kim, nad czym = uczuwać bolesny żal z powodu kogo, czego, biadać nad kim, nad czym.

1. Cierpiał głód, nędzę. 2. Cierpi na nadmiar cukru. *Nowak.* Cierpiała na zawroty głowy. *Dąbr.* Cierpiał na migreny. *Nałk.* Młódź cierpi na tym, że... 3. Historiografia cierpiała wskutek uprzedzenia (lub: z powodu uprzedzenia, nie: pod uprzedzeniem). *Cyt. Kr. 1. 49.* Tyle cierpiałem przez to. *Reym.* Przez co wszyscy cierpią. *Dąbr.* 4. Cierpi za popełnione winy. Cierpimy za swe uczucia. *Dyg.* Cierpi za niego. *Bartk.* 5. Cierpiał nad nieszczęściem Ojczyzny. *Sienk.* Cierpiał nad tym. *Parand.*

Zwroty: 1) cierpieć co—do kogo = mieć antypatię do kogo z powodu czego; 2) cierpieć kogo = znosić kogo; 3) nie móc czego cierpieć (! germ) = nie cierpieć czego; 4) cierpieć co (!) = ulegać czemu; 5) nie cierpię go (nie: cierpieć go nie mogę). *Krasn. 67;* 6) ulegać egzekucji (nie: cierpieć egzekucję).

Cierpliwość — Składnia: C. do czego lub w czym.

On okazywał wielką w swej pracy cierpliwość. On miał wielką do tej roboty cierpliwość.

Zwrot: w cierpliwość się uzbroić.

Cieszyć się — I Formy: cieszę się, cieszysz się, cieszy się, cieszymy się..., cieszą się; ciesz się! cieszcie się!; cieszący się, cieszył się.

II Składnia: 1) C. ś. z czego (na oznaczenie przyczyny przeszłej lub teraźniejszej doraźnej, która działa tylko jako punkt wyjścia radości), 2) C. ś. czym (na oznaczenie przyczyny teraźniejszej stałej, która ciągle towarzyszy uczuciu radości i przez coraz to odnawiające się pobudki ciągle je odświeża; w związku z uwydatnionymi odcieniami znaczeniowymi formy: c z y m używamy zwykle w połączeniu ze słowem niedokonanym: c i e s z y ć s i ę, a formy: z c z e g o — ze słowem niedokonanym: c i e s z y ć s i ę bądź dokonanym: u c i e s z y ć s i ę. Forma: z c z e g o wyraża zwykle przyczynę uprzednią, którą poprzedza powstanie radości, a forma: c z y m wyraża przyczynę współczesną, towarzyszącą uczuciu radości), 3) C. ś. na co (wyraża przyczynę przyszłą; cieszymy się z tego lub tym, co już było lub jest, cieszymy się na to, co ma dopiero nastąpić), 4) C. ś. czym lub do czego (wyraża przyczynę, która jest jednocześnie celem; przyczyną taką bywa zwykle spełnienie jakichś pragnień, dążeń bądź upodobań).

1. Cieszył się z odzyskanego życia. *Małacz.* Dzieci ucieszyły się z zabawek. *Dąbr.* Cieszyła się z takiego ładnego lata. *Iwasz.* 2. Cieszyła się żartem. *Nałk.* Godził się na nazwę, cieszył się nią nawet. *Kad.* Cieszyła się myślą, jak to się przyjmą drzewiska. *Bartk.* 3. Cieszyłem się na te imieniny. *Nowak.* Rzeczy, na które się cieszyła. *Dąbr.* Podwieczorek, na który tak się cieszył, znudził go. *Iwasz.* 4. Motyle cieszą się słońcu. *Bartk.* Ucieszył się pan Apolinary do jednej zapylonej okładki. *Weyss.*

Cieszyn — cieszyński.

Cieśla — Formy: lp cieśla, cieśli, cieśli, cieślę, cieślo!, cieślą, o cieśli; lm cieśle, cieśli lub cieślów, cieślom, cieśli lub cieślów, cieśle!, cieślami, o cieślach. Ob. *Rzeczowniki męskie na -a.

Cieśnić się (!) = cisnąć się, tłoczyć się, mieścić się ciasno (JP 3, 14).

Cietrzew — Formy: dlp cietrzewia, mlm cietrzewie, dlm cietrzewi.

Cięga ta, zwykle w lm cięgi = chłosty, plagi. Por. Ciąg. Formy: mlm cięgi, dlm cięgów.

Zwroty: 1) Wziąć cięgi; 2) przejść cięgi.

1. Wziął cięgi. *Bartk.* 2. Przeszedł cięgi. *Strug.*

Cięgiem — Ob. Ciąg.

Ciężar, dlp tego ciężaru.

Zwroty: 1) ciężar spada z serca; 2) zdjąć ciężar z serca; 3) uginać się pod ciężarem.

1. Ślimakowi ciężar spadł z serca. *Prus.* 2. Cię-

żar mi zdjąłeś z serca. *Sienk.* 3. Na cóż się uginać pod ciężarem tych placów. *Dąbr.*

Ciężarny czym.

Parna, troską ciężarna dola przykucnęła na drogach. *Przyb.*

Ciężeć (niedok.) = stawać się cięższym. Formy: ciężeję, ciężejesz, ciężeje, ciężejemy...; ciężał, ciężała, ciężeli.

Byłem niewyspany i głowa mi coraz bardziej ciężała.

Ciężki — cięższy. I Znaczenie: Użycie przenośne w znaczeniu: trudny, niełatwy jest zupełnie poprawne.

Ciężki orzech do zgryzienia. Ciężkie zadanie. *SW.*

II Składnia: ciężki do czego.

Wszystko to razem stanowiło radość za ciężką do udźwignięcia. *Iwasz.* Ktoś jest ciężki do jednego, a w innych rzeczach... *Dąbr.*

Ciężko — ciężej.

Ciężkość.

Zwrot: punkt ciężkości.

Ciężyć (niedok.) lub **ciążyć.** Ob. Ciążyć.

Choć tam i kondemnatka jaka na kim ciężyła. *Sienk.* Światło księżyca ciężyło na lasach. *Kunc.* Ręka mu ciężyła i opadła na poręcz fotelu. *Reym.* Tu chronili się ci, nad którymi ciężyła ręka śmierci. *Prus.* Głowa mu ciężyła. *Reym.*

Cios.

Zwroty: 1) jednym ciosem lub od jednego ciosu; 2) zadać cios komu.

1. Od jednego ciosu zabił Dana. *Żerom. cyt. Szeffs.* Gdańsk zdobyć od jednego ciosu. *Żerom. cyt. Szeffs.* 2. Zadała cios na odlew. *Małacz.*

Ciosać (niedok.), nie: ciesać. Formy: ciosam, ciosasz, ciosa..., rzadziej: cieszę, cieszesz, ciesze...; ciosany, nie: ciesany.

Ciosek lub **cioska** (prowinc. lit. z brus.) = jednoimiennik.

On jest twym cioskiem, bo i jemu na imię Jan. *Cyt. Wal.*

Ciskać (niedok.) — cisnąć (dok.) = rzucać. I Formy: 1) ciskam, ciskasz, ciska..., ciskają; ciskaj!; ciskający; ciskał, 2) cisnę, ciśniesz, ciśnie, ciśniemy...; ciśnij, nie: ciś! (gwar.); ciśnięty lub ciśniony. II Składnia: C. kogo, co lub kim, czym — o kogo, co — w kogo, co — na kogo, co.

Ciska pioruny. *Dyg.* Ciskali pigułami w siebie nawzajem. *Żerom.* Derę cisnął na niego. *Bartk.* Ciskając grom po gromie w piramidy, w Tabor. *Mick.* Cisnął złoto o ziemię. *Sierosz.* Miałam ochotę cisnąć (te kwiaty) o ziemię. *Zapol.*

Cisnąć (dok.). Ob. Ciskać.

Cisnąć (niedok.) — ścisnąć (dok.) = uciskać, gnieść. Składnia: C. kogo co—czym—za co.

Płacz ścisnął ją za piersi. *Prus.* Strach ciśnie płochliwą gromadę. *Bartk.* Ścisnął go pasem.

Cisnąć się do czego = pchać się, tłoczyć się do czego.

Wszyscy się cisnęli do stołu.

-ciś — **-siś** (wyrazek, nadający zaimkom względnym znaczenie zaimków nieokreślonych).

Skądciś dowiedział się tego. *Reym.*

Citissime (! urzęd.) = bardzo pilne (DUMK 31 III 32).

Ciuciubabka.

Zwrot: bawić się w ciuciubabkę.

Ciupasem, rzadziej: szupasem.

Ciura, tego ciury, temu ciurze; lm te ciury, tych ciurów.

Ta chmara ciurów obozowych. *Danił.*

Ciurkiem, nie: ciorkiem, ani: ciurgiem, ani: siurkiem.

Ciurkiem mu się krew leje. *SW.*

Ciut, ciut (! rus.) = ledwo, ledwo (z ros. czut', czut').

Ciwun (prowinc. lit. z białorus. ciwun) = dozorca robót, karbowy, gumienny, rządca.

Różne wnioski tworzył ciwun, co przyszedł zdawać sprawę o robocie, w szeptach z ekonomem. *Mick.*

Ciżba, dlp tych ciżb.

Ciżma ta (nie: ten ciżm) = półbucik; dlm tych ciżem, częściej: tych ciżm.

-cki — Zakończenie -cki mają przymiotniki, utworzone od pni, zakończonych spółgłoską -c-, -cz-, -t- lub -k-, np. Ropocice — ropocicki, tkacz — tkacki, świat — świecki, Szkot—szkocki, Kozak—kozacki. Ob. -ctwo.

Cło — celny, rzadziej: cłowy (prowinc. płd.); dlm ceł.

Cmentarz lub **smętarz** (Kr. 8, 228—31), dlm tych cmentarzy lub cmentarzów.

Cmokać (niedok.), rzadziej: smokać (= cmoktać) — cmoknąć (dok.). I Formy: 1) cmokam, cmokasz..., cmokają; cmokaj!; cmokający; cmokał, 2) cmoknę, cmokniesz..., cmokną; cmoknij!; cmoknąwszy. II Składnia: C. czym — na kogo, na co.

Cmokał, mlaskał. *Wikt.*

Cmoktać (niedok.), rzadziej: smoktać—cmoknąć (dok.). Formy: cmoktam, cmoktasz..., cmoktają, lub: cmokczę, cmokczesz..., cmokczą; cmoktaj! rzadko: cmokcz!; cmoktający lub cmokczący; cmoktał.

Cnota, dlm cnót.

Zwroty: jaśnieć cnotą; świeć przykładem, jaśniej cnotą!

Co (zaim.) — I Formy: co, czego, czemu, co, czym, o czym. II Znaczenie: 1) co? (zaim. pyt.), 2) co (zaim. nieokr.), 3) co (zaim. wzgl. z odpowiednikiem: to wzd. nadrzędn.), 4) co = który, która, które, o ile zaimek ten ma znaczenie względne i ma być użyty w mianowniku lub biern. lp lub lm bez przyimka; w innych przypadkach używa się co w połączeniu z odpowiednią formą zaimka: on.

1. Co chciałeś mi powiedzieć? 2. Czy chciałeś mi co powiedzieć? 3. Co się poczęło w szałach zachwytu i upojenia, to może istnieć tylko przez walkę z całym światem. *Dyg.* 4. Całą drogę, co szli wzdłuż grabin, mówili o Feli. *Iwasz.* Tej nie kochał, co od niej był kochany. *Cyt. SW.* (zwroty takie uchodzą jednak dzisiaj za mniej poprawne).

Zwroty: 1) nie ma co (z domyśl.: czekać, radzić, wyrzekać...); 2) nie ma co robić, nie było co robić, nie będzie co robić = nie warto...; 3) co z tego? = jakie z tego wypływają następstwa (pytanie retoryczne dla wyrażenia zaprzeczenia) = nie ma z tego żadnych poważnych następstw = rzecz (która jest przyczyną) nie ma znaczenie; 4) jak przyjdzie co do czego = jak przyjdzie odpowiednia lub stanowcza chwila; 5) nie wiadomo co lub Pan Bóg wie co = coś niewidzianego, niesłychanego, niebywałego; 6) co komu jest, nie: co z kim jest (! rus.) = co się z kim dzieje. *PJ 1, 122;* 7) co się na-

zywa lub co się zowie = odpowiedni swojej nazwie, w całym tego słowa znaczeniu; 8) co mu tam! = nie dba o to; 9) co tchu (w piersiach), co koń wyskoczy, co pary w koniach = jak można najszybciej; 10) co za = jaki; 11) co do = co się tyczy; 12) po czemu? = po ile? w jakiej cenie?; 13) co by nie było (! rus.) = cokolwiek by było lub co tylko było; 14) czego nie robisz (! rus.) = cokolwiek robisz lub co tylko robisz.

1. Nie ma co, trzeba się zabrać do pracy. 2. Nie było co czekać. *Kad.* 3. Cóż z tego, że jest zdolny, kiedy jest leniwy. Cóż z tego? *Kad.* 4. Jak przyjdzie co do czego, to ci powiem całą prawdę. Jak przyszło co do czego, to się za łby wzięli. 5. Opowiadał Pan Bóg wie o czym. 6. Co ci jest? (nie: co z tobą? rus.). 7. Wyprawił ucztę, co się zowie. *Cyt. SW.* 8. Co mi tam dom! *Cyt. SW.* 9. Pędził co koń wyskoczy. *Żerom.* Pomknęli co pary w koniach. *Żerom.* 10. Cóż ci za desperat? *Sienk.* 11. A co do wiadomej ci sprawy, to jeszcze o niej pomówimy. Co do roli kobiet, to pozwolę sobie... *Grusz.* 12. Po czemu te jabłka? 13. Czego tylko się dotkniesz (lub: czegokolwiek się dotkniesz, nie: czego się nie dotkniesz), wszędzie wyrasta przeszkoda. *Cyt. Kr. 1. 198.*

Co (przysł.) — I Znaczenie: 1) C. oznacza periodyczność powtarzania się w stałych odstępach czasu, 2) co—to, oznacza powszechność zjawiania się czegoś, 3) C. w połączeniu z przymiotnikami lub przysłówkami, szczególnie w stopniu wyższym i najwyższym oznacza stopień możliwości.

1. Ciągniemy co roku burzyć ich twierdze. *Mick. Graż.* Co rana budzić się będę. *Orzesz. cyt. Pass.* Wiatr co dnia czesał jej długie włosy. *Lenart.* Okrywał się co chwila obłokami. *Żerom.* 2. Co Polak, to Stanisław. *Przysł.* Co kraj, to obyczaj. *Przysł. cyt. SW.* 3. Co prędzej wziął dymisję. *Żerom.* Zabrano się co żywo do kolacji. *Dąbr.*

Zwroty: 1) tylko co lub dopiero co, lub co tylko, co dopiero = w tej chwili właśnie, bardzo niedawno, o mało że; 2) co niemiara = wielkie mnóstwo; 3) co z grubsza = zaledwie z grubsza; 4) co do nogi, co do jednego, co do grosza, co do źdźbła; 5) co nie = prawie że.

1. Tylko co wyszedł. Tylko co nie upadł. *Cyt. SW.* 2. Wsi co niemiara spalił. *Cyt. SW.* 4. Wyciął wszystkich co do jednego. *Cyt. SW.* Stracił wszystko co do grosza. 5. Jużem co nie pół miecha wytrząsnął. *Cyt. SW.*

Co (spójn.) — Znaczenie: 1) co — to = ile razy — to, jak tylko — co, 2) co = jak, gdy, kiedy, 3) co (!) = że, żeby (gwar.).

1. Co pułk padnie, to cesarz zażyje tabaki. *Mick.* 2. Całą drogę, co szli wzdłuż grabin, mówili o Feli. *Iwasz.* Por. jednak: co (zaim.). 3. Powiedział, co sam przyjdzie. *Cyt. Wal.*

Co bądź (PA).

Codziennie lub **co dzień.**

Codziennie o szóstej latała do kościoła. *Nowak.*

Codzienny — codziennie. Ob. Codziennie.

Cofać (niedok.) (nie: cafać)—cofnąć (dok.). I Formy: 1) cofam, cofasz..., cofają; cofaj!; cofający; cofany; cofał, 2) cofnę, cofniesz, cofną; cofnij! (nie: cof!); cofnąwszy; cofnął, cofnęli. II Składnia: C. kogo, co — od czego.

Cofać się (niedok.) — cofnąć się (dok.) — I Formy: jak cofać. II Składnia: 1) C. ś. przed kim, przed czym = ustępować, 2) C. ś. od czego = uchodzić od czego, 3) cofać się za kim, za czym = ukrywać się, 4) cofać się za kogo, za co = ukrywać się, 5) cofać się w co.

1. Nie cofnie się przed niczym. *Nowak.* Nie cofał się przed napaścią. *Dąbr.* Nie cofając się przed niczym. *Kruczk.* 2. Cofam się od tej awantury. *Święt.* Byłby się cofnął od tego... pokoju. *Parand.* 3. Blaski cofały się za wstępującymi chmurami. *Ork.* 4. Walczące wojska cofnęły się za okopy. 5. Cofała się w przeszłość. *Nałk.*

Co i raz = coraz.

Co i raz odwraca on głowę. *Konop.*

Cokolwiek bądź (!) = cokolwiek lub co bądź.

Ma wszystko, cokolwiek mu się zamarzy (lub co bądź mu się zamarzy, nie: cokolwiek bądź mu się zamarzy).

Uwaga. W takich zdaniach, jak: cokolwiek bądź, dotrzymam obietnicy, wyrażenie: cokolwiek bądź jest prawidłowe, bo tutaj bądź = będzie, jest czasownikiem, a nie wyrazkiem, zamieniającym zaimek na nieokreślony (Krasn. 60).

Cokół — Formy: dlp tego cokołu, nie: cokółu, mlm te cokoły, nie: cokóły.

Comber = lędźwiowa część mięsa. Por. Cząber.

Comte, Comte'a, o Comcie.

Condillac, Condillaca, Condillakiem, o Condillacu.

Coraz, rzadziej: co i raz, nie: czym raz.

Zwroty: 1) coraz bardziej, coraz większy..., nie: coraz to bardziej, coraz to większy..., ani: czym raz bardziej, czym raz większy. *PJ 11, 28;* 2) coraz to = co chwila.

1. Dzień coraz krótszy (nie: czym raz krótszy). *Cyt. Kr. 1, 161.* Ta gałąź przemysłu coraz więcej się u nas rozwija (nie: czym raz więcej się u nas rozwija, ani: coraz to więcej). *Cyt. Kr. 1, 161.* 2. Zaczęły napływać coraz to nowe (nie: nowsze) gromady lub: coraz nowsze gromady.

Corneille, Corneille'a.

Corregio, Corregia.

Corso, częściej: korso.

Coś (zaim.), nie: cóś (prowinc. warsz.). Formy: coś, czegoś (nie: czegóś), czemuś, coś, czymś (nie: czymeś), o czymś (nie: o czymeś).

On czegoś (nie: czegóś) nie zrobił. On w czymś (nie: w czymeś) zawinił.

Zwroty: 1) coś niecoś = cokolwiek, nieco; 2) coś czego lub z kogo, z czego; 3) coś ładnego, kogoś ładnego, czemuś ładnemu, coś ładnego, czymś ładnym, w czymś ładnym; 4) coś jest w czymś (nie: na czymś); 5) on jest czymś, nie: on jest kimś.

1. Coś niecoś rzec można. *Małacz.* 2. Głos jego miał coś żołnierszczyzny. *Mick.* Coś z chóru uroczystego i wspaniałego. *Grusz.* 3. Coś zaczęło się z nią dziwnego robić. *Nałk.* Czeka was coś nowego. Pragnę czegoś nowego. Zdążamy ku czemuś nowemu. Czekam na coś nowego. On zawsze cieszy się czymś nowym. Czegoś podobnego trudno się było spodziewać. *Parand.* 4. Może coś było w tym (nie: na tym). *Nowak.* 5. Kasprowicz jest czymś więcej niż gawędziarzem. *Przybysz.*

Coś lub **czegoś** (przysł.). 1) C. = nie wiadomo dlaczego, jakoś, 2) C. = około, blisko, prawie.

1. Coś (czegoś) nie przychodzi. *Cyt. SW.* 2. Nie byłam tam coś trzy lata. *Cyt. SW.*

Cot (! prowinc. lit.) = cetno.

Cot czy liszka = cetno czy licho. *Wal.*

Cotny (! prowinc. lit.) = parzysty (Wal.).

Córka — Składnia: dwie córki, nie: dwoje córek. Ob. Dwoje.

Został ojcem dwóch córek (nie: dwojga córek). *PJ 1, 140.*

Cóż, nie: coż. Ob. Coś. Formy: cóż, czegoż lub czegóż, czemuż, cóż, czymże, w czymże.

Cóż lub **czegóż** (przysł.) = dlaczego, po cóż.

Cóż mię ty tak żałujesz? *Cyt. SW.*

-ctwo — Zakończenie -ctwo mają rzeczowniki, utworzone od pni, zakończonych spółgłoską -c-, -cz-, -t- lub -k-, np. krawiec — krawiectwo, tkacz—tkactwo, powinowaty—powinowactwo, ptak — ptactwo. Ob. -cki.

-cu, -cze (zakończenie wołacza w odmianie rzeczowników). Ob. *Rzeczowniki na -ec.

Cuchnąć (niedok.) czym. Formy: cuchnę, cuchniesz...; cuchnij!; cuchnący; cuchnął.

Cucić, nie: cudzić, ani: czucić. I Formy: cucę, cucisz, cuci, cucimy, cucicie, cucą; cuć! cućcie!; cucący; cucił. II Składnia: C. kogo — czym — z czego.

Cud ten (= zjawisko nadprzyrodzone, zdarzenie nadzwyczajne) — cudny. Ob. Cudny. Formy: dlp tego cudu, mlm te cudy lub cuda, dlm tych cudów.

To już mogły być te wielkie cuda. *Kad.* Zdarzają się w takich wypadkach cudy. *Kad.* Szedł wzruszony jakby wyczuwał cuda przyrody. *Wikt.*

Zwroty: 1) cudem = cudownym sposobem; 2) dokonywać lub dokazywać cudów; 3) dziwnym cudem.

1. Jakimś cudem udało mu się. *Małacz.* 2. Dokonywa pan cudów. *Dąbr.* Dokazaliście cudów. *Niemc.* Cudów dokazywał w ostatniej wojnie. *Sienk.* Dokazuje cudów. *Makusz.* 3. Mostek dziwnym cudem się jeszcze utrzymał. *Przybysz.*

Cudny — przecudny. Ob. Cudowny.

Cudo to = 1) C. = dziwna rzecz, dziw, rzecz wspaniała, 2) C. = dziwadło, potwór, straszydło.

O cudo! wygrał jeszcze. *SW.* Nie małpa, nie pies, nie wilk..., ot jakieś cudo. *Cyt. SW.* No, no, cuda się dzieją. *Reym.* Cała, cała jedno cudo. *Grusz.*

Zwroty: 1) cudo judo = dziwadło, pokraka; 2) cuda wyrabiać.

1. A, to jakieś cudo judo! 2. Wyrabiał niestworzone cuda.

Cudowny—przecudowny. Znaczenie: 1) cudny = prześliczny, 2) cudowny = a) słynący cudami, b) = cudny.

Była przecudowna. *Choyn.*

Cudzoziemczyzna lub **cudzoziemszczyzna**. Pierwsza postać pozostaje w związku z wyrazami: cudzoziemiec, cudzoziemczy, a postać druga z wyrazem: cudzoziemski.

Cudzy, mlm męsko-osob. cudzy, nie: cudzi.

Cudzysłów — Formy: dlp cudzysłowu, nie: cudzysłowa; mlm cudzysłowy.

Cug (!) = przeciąg (JP 6, 127), przewiew.

W tym mieszkaniu są cugi (zam. przeciągi). *SW.* Komin ma dobry cug (zam. przewiew). *SW.*

Cugiel ten, zwykle lm te cugle. Formy: dlp tego cugla, dlm tych cugli lub cuglów.

Każ ująć cugli. *Cyt. SW.* Swywola nie zna cuglów. *Cyt. SW.*

Cukier — cukrownik — cukrowniczy, — cukrownia — cukrowniany, — cukiernia — cukiernik — cukierniczy.

Zwroty: 1) włożyć (nie: położyć) cukier do herbaty, kawy..., 2) przemysł cukrowniczy lub cukrowniany = przemysł, mający za zadanie wyrób cukru. *JP 20, 84. m;* 3) przemysł cukierniczy = przemysł, mający za zadanie wyrób słodkiego pieczywa, 4) cukier miałki *(IGD)*, nie: mielny, sypki, 5) cukier grysikowy (!) = kryształ cukrowy (IGD), 6) cukier kostkowy (IGD), 7) cukrowa mączka (IGD), nie: puder.

Cukiernia — Formy: dlp tej cukierni, dlm tych cukierni, nie: cukierń.

Cukrować, rzadziej: cukrzyć = słodzić cukrem, zaprawiać cukrem. I Formy: 1) cukruję..., cukrują; cukruj!; cukrujący; cukrowany; cukrował; 2) cukrzę..., cukrzy, cukrzymy; cukrzą; cukrz!; cukrzący; cukrzony; cukrzył. II Składnia: C. co — czym.

Cukrzeć = w cukier się zamieniać, nabierać cukrowego smaku. Formy: cukrzeje; cukrzał; scukrzały.

Cukrzyć, częściej: **cukrować**. Ob. Cukrować.

Curiosum, nie: kuriosum. Formy jak: gimnazjum.

Cwał, rzadziej: czwał.

Zwroty: 1) cwałem = galopem; 2) puścić się cwałem lub w cwał, pędzić cwałem lub w cwał.

Bryka cwałem turkoce. *Mick.* Psy cwałem śmigają po dworze. *Mick.* Pobiegł cwałem. *Prus.*

Cwałować, rzadziej: czwałować.

Pocwałowali. *Sierosz.* Czwałując tuż przy kołach gadali z damami. *Mick.*

Cwaniak (rub.) = kanciarz (tryw.) = człowiek sprytny, przemyślny.

Przyszli wnet ludzie świadomi majsterki w przeszukiwaniu piwnic, cwaniaki w tej materii. *Żerom.*

Cwany (rub.), 1) C. = szczwany, chytry, przebiegły, 2) C. = wyborny.

Cwany interes. *SW.*

Cwikier (! prowinc. z niem. Zwicker) = binokle.

Cyborium, nie: cymborium (PJ 10, 8).

Cybuch, nie: cybuk, ani: cebuch; dlp tego cybucha, nie: cybuchu.

Cybulizowany (żart.) = cywilizowany (o Żydach).

Wszystkich takich cybulizowanych żydków nie cierpiał. *Danił.*

Cy'cero (nie: Cyce'ro) lub **Cyce'ron**; dop. Cycerona.

Cyferblat, lepiej: tarcza (zegarowa).

Cyfra, dlm tych cyfr, nie: cyfer.

Cygan — Znaczenie i formy: 1) Cygan (nazwa przedstawiciela narodu); mlm ci Cyganie lub Cyganie; 2) cygan = oszust; mlm te cygany.

Cygaro to, nie: ten cygar, ani: ta cygara (prowinc. lit. z ros.).

A ja opodal siedzę z cygarą i wiodę wzrokiem za każdą parą. *Kondr. cyt. Wal.*

Cykata, rzadko: cykada = skórka pomarańczy, cytryny, melonu lub arbuza, osmażona w cukrze. SW. Por. Cykuta.

Cykl — cykliczny, — cyklowy. I Forma dlp tego cyklu, nie: cykla. II Znaczenie: 1) C. = bicykl, rower; w związku z tym znaczeniem przym.: cyklowy, np. sport cyklowy = sport kołowy (SW); 2) C. = przebieg kołowy bądź periodyczny zjawiska; w związku z tym zna-

czeniem przym.: cykliczny, np. wykłady cykliczne = powtarzające się co pewien okres; 3) C. = zespół zjawisk, tworzących pewną całość; w związku z tym znaczeniem przym.: cykliczny, np. układ cykliczny (w matematyce).

Cyklady (tylko w lm), dop. tych Cykladów.

Cykuta = trucizna roślinna. Por. Cykata.

Cylinder, dlp tego cylindra.

Cymbał (nie: cembał)—cymbalista. Znaczenie i formy: 1) C. = rodzaj instrumentu muzycznego; dlp tego cymbału; zwykle lm: cymbały, cymbałów; 2) C. = głupiec, dlp tego cymbała, 3) cymbalista, jak: artysta.

Cynadry, nie: cenadry.

Cynamon, dlp tego cynamonu, nie: cynamona.

Cynfolia, nie: cymfolia.

Cyngiel, nie: cyngel. Formy: dlp tego cyngla, nie: cynglu, mlm te cyngle, dlm tych cyngli, nie: cynglów.

Cynik — cyniczny, — cynizm.

Cynk, dlp tego cynku.

Cynkowany = na trwałe pocynkowany, trwale pomieszany z cynkiem lub trwale pociągnięty cynkiem. Ob. Posrebrzany — posrebrzony, Pobielany — pobielony.

Naczynia cynkowane.

Cypel, dlp tego cypla.

Cyprys, dlp tego cyprysu (SW, Łoś, N) lub cyprysa.

Na wzgórzach cyprysa. *Żerom.*

Cyrkiel, nie cerkiel. I Znaczenie: 1) C. = narzędzie do kreślenia kół, 2) C. = łuk lub koło, zakreślone cyrklem. II Formy: dlp tego cyrkla, mlm te cyrkle, dlm tych cyrkli, rzadziej: cyrklów; formy: cyrklów, używa się zwykle tylko wtedy, gdy jest mowa o cyrklach jako kołach lub łukach.

Cyrkulacja, lepiej: krążenie, obieg, ruch.

Zwroty: cyrkulacja papierów biurowych (!); cyrkulacja pieniędzy w kraju (!) = obieg papierów, obieg pieniędzy. *KJU 2, 2.*

Cyrkularny (!). 1) C. = okręgowy, obwodowy, 2) C. = okólnikowy. (Kr. 1, 206).

1. Sąd Okręgowy, nie: cyrkularny. 2. Depesza okólnikowa, nie: cyrkularna. Nota okólnikowa, nie: cyrkularna. *Cyt. Kr. 1, 206.*

Cyrkularz (!) = okólnik.

Cyrkulować, lepiej: obiegać, być w obiegu, krążyć.

Cyrkuł (!) — Znaczenie: 1) C. = obwód, okręg, dzielnica; 2) C. = komisariat, biuro policyjne, zawiadujące dzielnicą miejską.

Cyrograf, nie: cerograf, ani: chirograf (dawn.); dlp tego cyrografu.

Cyrulik, nie: cerulik.

Cyry'lica lub **cyryli'ca**.

Cysterna, dlm tych cystern. Składnia: 1) C. na co = cysterna, przeznaczona na co, 2) C. do czego (nie: dla czego) = cysterna, służąca do czego, 3) C. od czego = cysterna, wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) C. czego = cysterna czymś wypełniona, 5) C. z czym = cysterna czego (w tym jednak razie główna uwaga zwraca się nie na zawartość, lecz na naczynie), 6) C. po czym, rzadziej: z czego = C. pozostała po czym, opróżniona z czego, 7) C. z czego = C. zrobiona z czego. Ob. Butelka, Flaszka, Kosz, Pudełko.

1. Cysterna do przewożenia gazu świetlnego. *KJMK.*

Cysters, mlm ci cystersi.

Cytadela — Formy: mlm te cytadele, dlm tych cytadel.

Cytara, częściej: **cytra** — cytarysta lub cytarzysta. Formy: cytarysta, jak: artysta.

Cytata ta (z łac. quae citata sunt, jak: kantata z łac. quae cantata sunt), rzadziej: ten cytat (z niem. das Zitat). (Kr. 2, 138/9).

Cytra — cytrzysta; dlm tych cytr.

Cywil (gm.) = człowiek cywilny.

Zwroty: 1) być w cywilu (gm.); 2) służyć w cywilu (gm.) = być człowiekiem cywilnym, służyć jako cywilny. *KJU 2, 2.*

Cywilny.

Zwrot: po cywilnemu, nie: cywilnie.

Ubrany po cywilnemu.

Cyzeler (nie: cyzyler) cyzelerstwo.

Cyzelować, nie: cyzylować.

Czadzić (niedok.) = wydawać czad. Formy: czadzę, czadzisz...; czadź!; czadzący; czadził.

Czadzieć (niedok.) = ulegać zaczadzeniu. I Formy: czadzieję, czadziejesz...; czadziej!; czadziejący; czadział, czadzieli. II Składnia: Cz. czym lub od czego.

Czahary (tylko w lm), dop. tych czaharów.

Czaić się — Formy: czaję się, czaisz się, czai się, czaimy się, czaicie się, czają się; czaj się! czajcie się!; czający się; czaił się.

Czający się — czająco. Ob. Kojący—kojąco.

Chłopiec powoli, czająco zbliżał się do straganu. *Wikt.*

Czajnik (!) = imbryk (IGD).

Czakan, częściej: **czekan**. Ob. Czekan.

Czambuł, nie: czamboł; dlp czambułu. Znaczenie: 1) Cz. = najazd, 2) Cz. = oddział Tatarów, 3) Cz. = kupa, gromada.

Zwroty: 1) w czambuł = razem, ogółem, kupą, gromadnie, hurtem, 2) wyciąć w czambuł = wyciąć w pień, doszczętnie.

Czaniec (nazwa miejscowości) — czaniecki.

Czapka.

Zwroty: 1) czapkę włożyć, nie: ubrać; 2) czapkę zdjąć; 3) czapki uchylić.

Czapczysko z siwej głowy zdejmował. *Bartk.*

Włożył na głowę czapkę. *Orzesz.*

Czapla, dlp i dlm czapli.

Czaprak, dlp tego czapraka.

Czar — Znaczenie: 1) czary (tylko w lm) = sztuki czarodziejskie, 2) czar (tylko w lp) = urok, wdzięk, ponęta.

1. Były czary przeciw czarom. *Mick.* 2. Cudnych oczu czar. *SW.*

Zwroty: 1) być pod czarem, ulec czarowi, 2) czary rzucać.

Czary rzuca. *Szczuc.*

Czardasz, dlp tego czardasza.

Czarna (nazwa miejscowości) — Formy: mian. Czarna, dop. Czarnej, cel. Czarnej, biern. Czarną lub Czarnę, woł. Czarno! narz.

Czarną, miejsc. w Czarnej. Ob. * Nazwy miast, wsi, rzek..., pochodzenia przymiotnikowego.

Czarnca — czarniecki.

Czarniawy, rzadziej: czerniawy, nie: czarnawy (dawn.).

Czarniawym pyłkiem napełniona purchawka. *Mick.*

Czarnina (!) = czernina (IGD).

Czarnkowo — czarnkowski.

Czarnków — czarnkowski.

Czarno — czarniej.

Zwrot: czarno na białym = wyraźnie.

Czarno na białym (powiada) w tym testamencie. *Dąbr.*

Czarnogórze lub **Czarnogóra.**

Czarnolas — czarnoleski; dop. tego Czarnolasu.

Czarnoskóry, ale: gruboskórny.

Czarnoziem — czarnoziemny; dlp tego czarnoziemu.

Czarny — czarniejszy, nie: czerniejszy.

Czarny Dunajec, nie: Dunajec Czarny. Ob. * Szyk wyrazów.

Czarodziej, dlm tych czarodziei lub czarodziejów.

Fotografie czarodziejów. *Parand.*

Czarować — I Formy: czaruję, czarujesz..., czarują; czaruj!; czarujący. II Znaczenie i składnia: 1) Cz. (bez dopełnienia) = czynić czary (SW); 2) Cz. kogo — czym = rzucać urok; zachwycać.

1. Bonapart czarował, tak i Suwarów czarował. *Mick. cyt. SW.* Ona czaruje wszystkich swoją rozmową. *SW.*

Czart, rzadziej: czort (z ros.). Formy: dlp czarta, clp czartowi..., mlm czarci, rzadziej: czarty.

A to czort, nie baba!

Czartoryja, Czartoryi..., w Czartoryi.

Czarujący — czarująco. Ob. Kojący — kojąco.

Jaśmin pachnie nawet wieczorem czarująco. *Zapol.*

Czas — I Formy: dlp tego czasu, nlm tymi czasami, rzadko: czasy (tylko w pewnych zwrotach i zawsze w połączeniu z przymiotnikiem, np. różnymi czasy). II Składnia: 1) Cz. czego, 2) Cz. na co, rzadziej: do czego, nie: dla czego, 3) Cz. dla kogo.

1. Czas powrotu nadszedł. 2. Czas na polowanie. *Mick.* Na rozpacz nie ma czasu. *Dyg.* Czas na to będzie. *Sienk.* Nie mam do tego czasu. *Orzesz.* Na wszystko przyjdzie czas. *Reym.* Tu nie czas na wymówki. *Dąbr.* Na walkę przyjdzie czas. *Dąbr.* Na to zawsze będzie czas. *Nowak.* Nie miał czasu na żadne rozmyślania. *Iwasz.* Miał czas na prywatne zainteresowania. *Siedl.* Ma dość czasu na zebranie (nie: dla zebrania) materiału... Dość będzie czasu na wyjaśnienie (nie: dla wyjaśnienia). Znalazł czas na zajechanie (nie: dla zajechania) do Dąbic. *Święt.* 3. Miał dla niego zawsze dość czasu.

Zwroty: 1) czasu czego = w czasie czego; 2) czasem = od czasu do czasu, niekiedy; 3) żeby (aby) czasem = żeby (aby) tylko; 4) od czasu do czasu (to nie germanizm) = czasami, niekiedy *JP 5, 49;* 5) do czasu = do pewnego czasu, przez jakiś czas; 6) przed czasem = przedwcześnie; 7) na czas = na właściwy czas, na właściwy termin, punktualnie; 8) po czasie lub po niewczasie = za późno; 9) za czasu czego, częściej: za czasów czego = w czasie, gdy coś było; 10) z czasów = z okresu, kiedy coś było; 11) z czasem = z biegiem czasu, pomału, stopniowo; 12) w czasie czego = podczas czego; 13) w swoim czasie = we właściwym czasie; 14) w czas jakiś = po niejakim czasie; 15) w czas niedługi = wkrótce po czym; 16) w tym czasie lub natenczas = wtedy, wówczas; 17) najwyższy czas na co (na wzór łc. summum tempus) lub wielki czas na co (łc. magnum tempus) *JP 5, 51* albo sam czas, bądź: ostatni czas na co; 18) za wszystkie czasy = jak nigdy, doskonale; 19) cały czas lub przez cały czas; 20) czas odbywa się; 21) czas schodzi, mija lub upływa na czym (o zajęciu), ale: w czym (o usposobieniu, nastroju duszy, np. w smutku, w niepokoju), — wśród czego (=w otoczeniu czego, np. wśród walki); 22) trawić czas na co (dla zaznaczenia celu), — na czym (dla zaznaczenia okoliczności zewnętrznej); 23) zabijać czas czym; 24) czas obracać na co; 25) zyskać na czasie; 26) czas (jest lub mieć co zrobić); 27) czas (jest, służy) po czemu lub ma czas po czemu = (jest) właściwy czas na co; 28) na coś jeszcze (jest) czas, nie: to jeszcze ma czas (! germ.) *Krasn. 63;* 29) ktoś ma czas coś robić, nie: ktoś ma czas robienia czegoś. *PJ 35, 9;* 30) póki czasu (!) = jak dotychczas, tymczasem. *PJ 35/6, 208.*

1. Czasu wypraw myśliwskich. *Żerom.* Czasu wielkich marszów pułkowych. *Żerom.* Jak to bywa czasu smutku. *Żerom.* Odnowił znajomość zawartą czasu pierwszej bytności. *Żerom.* Wezbrana czasu powodzi rzeka. *Żerom.* Działo się czasu wojny. *Kad.* (zwrot ten jest już dzisiaj nieco archaiczny i używa się tylko w stylu mniej lub więcej uroczystym; w stylu zwykłym używamy zamiast tego zwrotu: w czasie). 2. Czasem pies jakiś warknął, czasem koń w stajni zarżał, i znów była cichość. *Reym.* 3. Żeby mi kiedy pierścionków nie zaczął czasem kupować. *Dąbr.* 5. Do czasu muszę symulować. *Sienk.* 6. Ja się mam przed czasem kłopotać? *Dąbr.* 7. Był zawsze na czas. *Kad.* Zdążę na sam czas. *Dąbr.* 8. Próżno po czasie żałować. *Mick.* Po cóż się łudzić? zgaduję po czasie. *Mick.* 9. Za czasu swego pobytu z ojcem. *Sienk.* Widzieliśmy za naszych czasów różnych ludzi. *Małacz.* Za tamtych czasów głęboko się przejmował losem ludzi. *Nałk.* 10. Z czasów młodości zna tę rodzinę. *Dąbr.* 11. Z czasem pomyślę o sobie. *Fredro, cyt. SW.* 12. Ugaszczał w pałacu, zwłaszcza podczas sejmików. *Mick.* 13. W swoim czasie dowiecie się. *Sierosz.* 15. W czas niedługi zżyły się z sobą pieski. *Bartk.* 16. Stracił na ten czas aksamitność brzmienia. *Małacz.* 17. Zaczęto wołać, że już najwyższy czas jechać. *Dąbr.* Czas był najwyższy, aby ktoś jął się obrony. *Bartk.* Już ostatni czas, żeby kupić węgiel. *Nowak.* Najwyższy czas. *Grusz.* To ostatni czas. *Grusz.* Sam czas zajmować miejsca. *Sierosz.* 18. Wypocząłem za wszystkie czasy. *Strug.* 19. Milczał przez cały czas rozmowy. *Dąbr.* 20. Czas odbywał się prędzej. *Nałk.* 21. I tak na treściwym ujmowaniu rzeczywistości schodził czas. *Siedl.* Czas mija na niczym. *Strug.* 22. Trawiła mniej więcej półtorej godziny na przelew łez. *Siedl.* 23. Zabijali czas przechadzką po okolicy. *Małacz.* 24. Czas obracał na zaglądanie w oczy Rzeczypospolitej. *Żerom.* 25. Zawsześmy zyskali na czasie. *Sienk.* 26. Nie mam czasu na nic popatrzeć. *Dąbr.* 27. Póki czas po temu służy. *Sienk.* Mieli po temu czas. *Sienk.*

*Czas (okolicznik czasu). I Znaczenie. Okoliczniki czasu wyrażają różne okoliczności czasu i odpowiadają na pytania: 1) kiedy?, 2) dopóki?, 3) od jakiego czasu?, 4) jak długo?, 5) jak często?

II Sposoby wyrażania: okoliczniki czasu wyrażamy: 1) za pomocą przysłówków czasu, 2) za pomocą rzeczowników, oznaczających czas i różne jakieś momenty bądź okre-

sy, 3) za pomocą innych rzeczowników dla zaznaczenia okoliczności towarzyszących jakiemuś momentowi czasu, 4) za pomocą imiesłowów przysłówkowych, oznaczających czynność współczesną lub poprzedzającą czynność słowa orzekającego, 5) za pomocą zdań czasowych.

1. Słońce już gasło. *Mick.* Zawsze wiele ufa sobie młody. *Brodz.* Tłum ludzi otacza go natychmiast. *Sienk.* 2. Jeszcze chwilę w miejscu bawił. *Mick.* Biłem się od zmroku aż do zachodu miesiąca. *Krasiń.* Następnego poranka nieprzyjaciel był już widoczny. *Sienk.* Za chwilę już trajkotał diabeł maszynowy. *Strug.* W jesieni przy ciepłym dniu można było widzieć. *Prus.* 3. Po zawarciu układów wyszedł z izby Ryków. *Mick.* Tymczasem pogawędzimy przed wieczerzą. *Sienk.* 4. Przybywszy do Wilna zaraz pobiegłam do mego ogródka. *Słow.* 5. Póty was nie puszczę, aż się pogodzicie. *Mick.*

III Użycie rzeczowników w okolicznikach czasu: a) na pytanie: kiedy? 1) rzeczownik w narzędniku lub w miejscowniku z przyimkiem: w (gdy się ogólnikowo, bez bliższego określenia, oznacza porę roku lub dnia, np. latem, jesienią, zimą, wiosną lub: w lecie, w jesieni, w zimie, ale: na wiosnę, nie: w wiośnie; rankiem, wieczorem...), 2) rzeczownik w dopełniaczu lub w miejscowniku z przyimkiem: w, zwykle w połączeniu z przymiotnikiem (gdy się oznacza ściśle jakąś datę, np. tysiąc dziewięćset trzeciego roku lub w roku tysiąc dziewięćset trzecim; szóstego listopada lub w dniu szóstego listopada), 3) rzeczownik w bierniku z przyimkiem: w (gdy się oznacza dzień tygodnia bądź dzień jakiegoś święta lub jakiegoś wydarzenia, np. w poniedziałek, w pierwszy dzień Bożego Narodzenia, w dzień imienin, w deszcz, w mróz), 4) rzeczownik w bierniku z przyimkiem: na (gdy się oznacza jakieś święto), 5) rzeczownik w miejscowniku z przyimkiem: o (gdy się oznacza godzinę, np. o godzinie szóstej rano), 6) rzeczownik z przyimkiem: o z miejscownikiem, z przyimkiem: pod z biernikiem, z przyimkiem: nad z narzędnikiem lub z przyimkami: koło, około z dopełniaczem (gdy się oznacza jakiś moment czasu tylko w przybliżeniu, np. o zmierzchu, pod wieczór, nad ranem, około południa), 7) rzeczownik z przyimkami: na, podczas, wśród z dopełniaczem lub z biernikiem, z przyim.: z, razem, przed z narzędnikiem lub z przyim.: po z miejscownikiem (gdy się oznacza jakieś wydarzenie lub inną okoliczność, towarzysząca wyrażanemu momentowi czasu, np. podczas wojny, za pobytu mojego w Krakowie, w deszcz, w ulewę...).

1. Wieczorem padał deszcz. Zimą dni bywają krótkie. Całymi dniami waruje przy mnie. *Strug.* Żal w nim wzbiera chwilami. *Bartk.* W maju prosili Boga o deszcz. *Prus.* 2. Ostatnich dni tego miesiąca czekać cię będę. *Korzen.* Takiej to nocy przyszło zdarzenie. *Bartk.* 3. Przyjadę w poniedziałek. W gorące lato kazali Michałowi pilnować koni. *Kunc.* Dnie targowe były w piątek i wtorek. *Kunc.* 4. Przyjadę do was na Boże Narodzenie. 5. Wstałam o piątej rano. 6. Po zawarciu układów wyszedł z izby Ryków. *Mick.* Za swoich dziecinnych lat był on dwukrotnie w tej wsi. *Sienk.* O południu wyczekiwał go. *Bartk.* Co dnia o jednej godzinie szedł tu stary człowiek. *Bartk.* O chłodku podlewała warzywa. *Kunc.* Jakoż pod jesień tutaj się zjawił. *Bartk.*

b) na pytanie: dopóki? do jakiego czasu? używamy rzeczownika z przyimkiem: do, aż do w dopełniaczu.

Do jutra do świtu będę gotów. *Sienk.*

c) na pytanie: od jakiego czasu? używamy rzeczownika z przyimkiem: od, rzadziej: z w dopełniaczu.

Sędzia od rana pisał. *Mick.* Południe minęło już od kilku godzin. *Prus.*

d) na pytanie: jak długo? w jakim czasie? używamy rzeczownika: 1) z przyimkiem: w, przez w bierniku, 2) z przyimkiem: między czym a czym w narzędniku, 3) z przyimkiem: złożonym od—do w dopełniaczu, 4) z wyrażeniami: w ciągu, w przeciągu czego.

1. We dwa miesiące wojnę skończą. *Sienk.* 2. Między godziną drugą a czwartą po południu padał ciągle deszcz. 3. Od drugiej do czwartej po południu padał deszcz. 4. Zrobię to w ciągu dwóch godzin.

e) na pytanie: jak często? używamy wyrażenia, składającego się z zaimka: co i rzeczownika, oznaczającego jakiś moment lub okres czasu w mianowniku lub w bierniku, rzadko w dopełniaczu.

Co chwila wracał do tego samego tematu. Co nocy się zjawiał. *Bartk.*

Ob. Krasn. Skł. 66 i nast.

Zwroty: 1) raz na jakiś czas; 2) do dwóch miesięcy wykonać jakąś robotę (! germ.) = w ciągu dwóch miesięcy... lub przed upływem dwóch miesięcy... (por. niem. bis zwei Monate). *DUMK 30 IX 30;* 3) za pięć minut piąta, nie: piąta bez pięciu minut. *PJ 9, 39;* 4) na to = w tej samej chwili; 5) zamykać rachunek na dzień 31 grudnia lub dniem 31 grudnia; 6) rok temu, miesiąc temu..., nie: rok temu nazad, miesiąc temu nazad, ani: rok, miesiąc temu w tył (rus.); 7) za króla..., nie: przy królu... *Krasn. 51;* 8) pół do piątej lub wpół do piątej.

1. Raz na dziewięć lat. *Prus.* 4. Na to wszedł Piątka. *Strug.* 7. Za króla Wacława powstał urząd starostów. *Cyt. Krasn.* 51. Za panowania króla Stanisława mieszkał ubogi szlachcic na Podolu. *Słow.* 8. Jutro pół do piątej stawią się bracia strzelcy. *Mick.*

Czasokres (!) = czas, okres czasu (por. niem. Zeitkreis, Zeitraum) (Krasn. 2, 274, 5).

Czasomierz, dlp tego czasomierza.

* **Czasowniki częstotliwe** (wielokrotne).

I Znaczenie: Czasowniki wielokrotne oznaczają czynności powtarzające się, np. (nieść) — nosić, (wieźć) — wozić, (chodzić) — chadzać, (mówić) — mawiać, (przesiedzieć) — przesiadywać, (zdeptać) — podeptać. Czynność wielokrotna albo może się powtarzać w większych odstępach czasu, np. nosić, chadzać, albo tworzyć szereg aktów, następujących po sobie bezpośrednio lub w bardzo krótkich odstępach czasu, np. popłakiwać, podeptać. Powtarzanie się może być łańcuchem zamkniętym lub tworzyć szeregi czynności bez wyraźnego końca, np. podeptać i nosić, pogryźć i pogryzać. Nieraz po-

szczególne akty powtarzającej się czynności odnoszą się do różnych podmiotów lub do różnych przedmiotów; wtedy czasownik wielokrotny otrzymuje znaczenie dzielcze, np. jeden po drugim posiadali na ławach; pomyła (talerze), ale: umyła (talerz).

II Sposób tworzenia. Czasowniki wielokrotne tworzą się od jednokrotnych albo przez wymianę samogłoski rdzennej, np. niesie — nosi, chodzi — chadza, albo za pomocą przedrostka: po-, np. płacze — popłakuje, gwiżdże — pogwizduje. Przy tworzeniu czasowników wielokrotnych pamiętać trzeba, że wymianie ulega tylko samogłoska rdzenna, za prawidłowe uznać więc można tylko takie formy, jak: udowadniać, a nie: udawadniać. Często bardzo znamieniem formy wielokrotnej jest tylko przyrostek -a-, a samogłoska rdzenna -o- czasownika jednokrotnego pozostaje bez zmiany, np. odosobniać (obok: odosabniać), upodobniać (obok: upodabniać). Te wahania pochodzą stąd, że czasowniki wielokrotne w złożeniu z przedrostkami otrzymują znaczenie czasowników niedokonanych jednokrotnych, a charakterystycznym znamieniem jednokrotnych (niezłożonych) jest rdzenna samogłoska -o- w przeciwstawieniu do -a- w wielokrotnych. Szczegóły zostały podane przy poszczególnych czasownikach. Ob. Sz. Gr. 149 i 154 (1923 r.).

***Czasowniki dokonane** — Użycie: czasowników dokonanych nie należy używać w połączeniu z przysłówkami, oznaczającymi powtarzanie się jakiejś czynności czy stanu, jak np. często, niekiedy, nieraz, zawsze.

Ja nieraz tam jeździłem (nie: pojechałem). Michał nieraz tak się odzywał (nie: tak się odezwał). *Kunc.*

***Czasowniki na -tać** w formach czasu teraźn. mają zakończenie w postaci -czę, -czesz, -cze..., (dawniej -cę, -cesz, -ce) lub niekiedy także: -tam, -tasz... np. kołatać — kołaczę, kołaczesz, kołacze... lub kołatam, kołatasz.

***Czasowniki, oznaczające chęć albo pragnienie** (verba optandi) rządzą dopełniaczem: chcieć czego (nie: co), domagać się czego, spodziewać się czego, żądać czego, pragnąć czego, życzyć sobie czego...

***Czasowniki przechodnie** z przedrostkiem: do-, oznaczające dokończenie jakiejś czynności, rządzą zawsze dopełniaczem, np. dotrzymać słowa, nie: słowo (Krasn. 47).

***Czasowniki w orzeczeniu.** Orzeczenie czasownikowe zgadza się z podmiotem zawsze w osobie, zwykle w liczbie, nieraz w rodzaju.

1) Przy kilku podmiotach zasadniczych orzeczenie kładzie się w lm.

2) Jeżeli podmioty zasadnicze są wyrażone za pomocą rzeczowników umysłowych oderwanych), to czasownik w orzeczeniu może przybierać formę lm lub lp.

3) Jeśli z dwóch podmiotów zasadniczych jeden jako towarzysz jest użyty w narzędniku z przyimkiem: z, to czasownik w orzeczeniu kładzie się zwykle w lm, chociaż spotyka się w takich połączeniach także lp.

4) jeżeli wśród podmiotów zasadniczych choćby jeden jest wyrażony rzeczownikiem osobowym, to czasownik w orzeczeniu przybiera formę osobową.

5) Jeżeli w podmiotach występuje kilka zaimków osobowych, to w formach czasownika w orzeczeniu osoba pierwsza ma przewagę nad drugą i trzecią, a druga nad trzecią.

6) Przy podmiocie logicznym czasownik w orzeczeniu kładzie się zawsze w lp, nawet wtedy, gdy w podmiocie znajduje się rzeczownik w lm; czasownik, rozróżniający formy rodzaju, ma w takim wypadku formę rodzaju nijakiego.

1. Już zakryły się całkiem niebiosa i ziemia. *Mick.* Wrzask psów, krzyk strzelców grzmiały ze środka puszczy. *Mick.* 2. Starość, odłączenie i ciągła samotność usposabia ich posępnie i gniewliwie. *Sienk.* 3. Kastor z bratem Polluksem jaśnieli na czele. *Mick.* Broni się jeszcze z wież Alpuhary Almanzor z garstką rycerzy. *Mick.* 4. Promy, a z nimi janczarowie oddalali się coraz bardziej. *Sienk.* Konie i jeźdźcy zniknęli w obłokach. 5. I ja, i oni wyczekiwaliśmy cię z upragnieniem. 6. Szabel nam nie zabraknie. *Mick.* Grzybów było w bród. *Mick.* Ob. Sz. Gr. 334 (1923).

***Czasowniki zaprzeczone** mają dopełnienie w dopełniaczu: czytam książkę — nie czytam książki, oglądałem tę książkę — nie oglądałem tej książki.

***Czasowniki z ujemnym albo przeczącym znaczeniem** mają dopełnienie w dopełniaczu: chybić czego, odmawiać czego, zabraniać czego, nienawidzić czego.

Czasowy — czasowo.

Czata, zwykle w lm: czaty; dlm czat, nie: czatów.

Zwroty: 1) odprawiać czaty; 2) stać na czatach. Odprawia czaty. *Mick.*

Czatować — I Formy: czatuję, czatujesz..., czatuj!; czatujący; czatował. II Składnia: Cz. na kogo, na co.

Czatował na zbójców. *Żerom.* Czatował na odwet. *Ostr.*

Cząber lub cząbr = nasturcja, roślina z rodziny wargowatych; dlp tego cząbru. Por. Comber.

Czcić — I Formy: czczę, czcisz, czci, czcimy..., czczą; czcij!; czczący; czcił. II Składnia: Cz. kogo, co — za co.

Czczę go za cnoty. *Dyg.*

Czcionka, dlm tych czcionek.

Czczy — czczość, — czczo — na czczo.

Czech — Czeszka, — czeski. Formy: mlm Czesi (Czechy), dlm Czechów. Ob. Czechy (nazwa kraju).

Czechosłowacja — czechosłowacki lub czesko-słowacki (od czeski i słowacki).

Czechy (nazwa kraju)—Formy: dop. Czech, miejsc. w Czechach.

Czego = dlaczego.

Czego tu stoisz? A czegóżeś tę gębę rozdziawił? *Konop.* Czegóż ty się tak męczysz? *Orzesz.*

Czekać (niedok.) — zaczekać (dok.). Ob. Oczekiwać. I Formy: czekam, czekasz, czeka..., czekają; czekaj!; czekający; czekany; czekał..., czekali. II Składnia: 1) Cz. kogo, czego (nie: co, ani: za kim, za czym) = czekać w większym lub w mniejszym napięciu uczuciowym = spodziewać się kogo, czego, pragnąć nadejścia kogo, czego, bać się nadejścia kogo, czego, 2) Cz. na kogo, na co = zatrzymać się w celu spotkania kogo lub przyjęcia czego (w tym zwrocie nie uwydatnia się nastroju uczuciowego, towarzyszącego czekaniu), 3) Cz. z czym, 4) Cz. kogo, co = mieć spotkać, trafić kogo, co (gdy w podmiocie jest rzeczownik oznaczający jakiś stan), 5) Cz. (bez dopełnienia) = być w oczekiwaniu.

1. Na co tu dobrowolnie czekać śmierci? *Strug.* Długo tak będziesz czekać zlitowania Bożego? *Kad.* Czekał niecierpliwie końca rozpraw. *Reym.* Czekał niecierpliwie obiadu. *Iwasz.* Czeka swojej godziny. *Małacz.* 2. Czekano na nowiny. *Sienk.* Czekają tam na nas. *Sierosz.* Nie chciał czekać na obiad. *Sieńl.* Czekał na rezultat tej nocnej wizyty. *Grusz.* Położył się na kanapce i spokojnie czekał na obiad. *Iwasz.* Nikt na mnie nie czeka. *Kad.* Czeka na huk strzału. *Żerom.* Znudziło im się czekać na śmierć. *Strug.* Czekała na odpowiednią chwilę. *Dąbr.* Fortepian czeka na skórkowanie. *Nowak.* 3. Czeka mnie z tą jakąś kolacją. *Grusz.* 4. Jakiż los mógł spotkać dziewczynę? Wiedziała, co ją czeka. *Sienk.* Dobry czeka cię zarobek. *Sierosz.* Wie, co ją czeka. *Nowak.*

Zwroty: nie było co (= po co) czekać. *Kad.* Por.: Co tu stoisz? Co się gapisz?, gdzie: co = po co, dlaczego (na oznaczenie celu lub przyczyny, niezależne od czasownika: czekać).

Czekan lub **czakan**, dlp tego czekana.

Czekolada, nie: czokolada, ani: czekulada.

Czeladź — czeladny lub czeladni.

Czeluść — Forma mlm te czeluści lub czeluście.

Spoglądali na rozwarte czeluści. *Dyg.*

Czepek, nie: czypek; dlp czepka, nie: czepku.

Czepiać się kogo, czego.

Byle czego się czepia. *Dąbr.* Czepiał się rąk przyjaciela. *Krasiń.* Małe ręce czepiały się jej rękawa. *Grusz.*

Czepigi lub **czapigi** (tylko w lm), dop. tych czepig.

Czerak (!) = czyrak.

Czerechy (!) = czereśnie (IGD).

Czeremcha lub **trzemcha**.

Czerep, dlp czerepu, rzadziej: czerepa.

Czereśnia, nie: czeresznia.

Czerniawy, częściej: **czarniawy**.

Czernichów, clp Czernichowowi, ale: ku Czernichowu. Ob. Kraków.

Czernić = powlekać czarną barwą, brudzić, obmawiać. Ob. czernić się = czernieć. Formy: czernię, czernisz, czerni, czernimy..., czernił, czernili.

Czernić się = czernieć.

Czernieć = czernić się, stawać się czarnym. Formy: czernieję, czerniejesz...; czerniał..., czernieli.

Czerpać — I Formy: czerpię, czerpiesz, czerpie... (nie: czerpam, czerpasz, dawn.); czerpiąc, nie: czerpając. II Składnia: 1) Cz. co (nie: czego) — czym — z czego = czerpiąc wydobywać z czego, 2) Cz. w czym = poszukując w czym czerpać.

Czerpie z sita i sypie. *Mick.*

Czersk — czerski.

Czerstwy — Znaczenie: 1) Cz. = twardy, 2) Cz. = suchy (o pieczywie), 3) Cz. = (przen.) jędrny, zdrowy, 4) Cz. = (przen.) oschły (!), pozbawiony dobrych uczuć (!), np. czerstwe serce (! rus.).

Czerw — Formy: dlp tego czerwia, mlm te czerwie.

Czerwiec — czerwcowy. Ob. Maj.

Czerwienić się — Formy: czerwienię się, czerwienisz się, czerwieni się, czerwienimy się...; czerwień się!; czerwieniący się; czerwienił się.

Czerwienieć — Formy: czerwieniejęę...; czerwieniej!; czerwieniejący; czerwieniał, czerwienieli.

Czerwieniejące słońce. *Grusz.*

Czerwińsk — czerwiński.

Czerwonoskóry, ale: gruboskórny.

Czerwony od czego (por. błękitny) — czerwieńszy.

Czeski — czeszczyzna. Ob. Czech.

Cześć — I Formy: dop. czci, narz. czcią. II Składnia: 1) Cz. kogo, czego, 2) Cz. dla kogo, dla czego.

1. Żył w czci słońca. *Dyg.* 2. Z powodu osobliwej czci dla swego patrona. *Święt.*

Zwroty: 1) na cześć czyjąś lub ku czyjejś czci coś robić, nie: w cześć czyjąś (! rus.); 2) otaczać czcią kogo, co; 3) od czci i wiary kogo odsądzać.

1. Należało by huknąć na jego cześć. *Strug.* Wołali na cześć Polski. *Małacz.* 2. Otaczali młodego pułkownika czcią. *Sienk.*

Cześnik — cześnikówna. Formy: lp ta cześnikówna, tej cześnikówny, tej cześnikównie..., cześnikówno!... lm te cześnikówny, tych cześnikówien.

Często — częściej.

Zwrot: często gęsto = bardzo często.

Przypijać często gęsto. *Sienk.*

Częstochowa—częstochowski. Formy: mian. Częstochowa, dop. Częstochowy, cel. Częstochowie, biern. Częstochowę, woł. Częstochowo!, narz. Częstochową, miejsc. w Częstochowie (odmiana rzeczownikowa). Ob. *Nazwy miejscowości na -owa.

Co jasnej bronisz Częstochowy. *Mick.* Tabakę taką robią w mieście Częstochowie. *Mick.*

Często'kroć, nie: czę'stokroć. Por. Dzie'sięćkroć.

***Częstotliwe czasowniki.** Ob. *Czasowniki częstotliwe (wielokrotne).

Częstować (nie: czestować, dawn.) kogo — czym... Formy: częstuję..., częstuj!; częstujący; częstowany; częstował.

Częstował ojca papierosami. *Dąbr.*

Częsty — częstszy, rzadko: częściejszy.

Część, mlm te części, nie: częście.

Człapać (się) lub **człapać (się)** — człapanie.

Człapali środkiem ulicy. *Reym.* Człapał ciężkimi krokami. *Wikt.* W człapaniu konia. *Grusz.*

Człeczysko ten lub to; dlm tych człeczysków.

Człek — Formy: clp temu człeku lub człekowi, wlp człeku! lub człecze!

Członek—członkini, nie: członkinia. Znaczenie i forma mlm: członki (np. ciała)—członkowie (np. o uczestnikach jakiegoś towarzystwa).

Zwroty: zapisać (przyjąć) kogo na członka; zapisać się (podać się) na członka.

Człowiek — I Formy: clp człowiekowi; wlp człowieku!, mlm ludzie, dlm ludzi, clm ludziom... II Składnia: Cz. czego.

Nałęcz był człowiekiem śmiałych myśli i ciągłego czynu. *Święt.*

Zwroty: 1) jak jeden człowiek = zgodnie, jednomyślnie; 2) człowiek czego; 3) wyjść na człowieka = zdobyć stanowisko; 4) szary człowiek; 5) człowiek pierwotny lub pierwotny człowiek; 6) człowiek coś robi = ludzie (wszyscy) coś robią (nieokreśl. podmiot).

1. Jak jeden człowiek staną. *Sienk.* 2. Człowiek honoru. *Dąbr.* 3. Jeszcze na człowieka wyjdziesz. *Sienk.* 4. Szary człowiek nie często widzi jej (nauki) boskie oblicze. *Makusz.* 5. Człowiek pierwotny był twórcą. *Przybysz.* Pierwotny człowiek odnosił nowe zjawiska do dawniej znanych obrazów. *Przybysz.* 6. Człowiek haruje i nic z tego nie ma.

Czochać się, nie: czuchać się (prowinc. litewsk.) = drapać się (tylko o zwierzętach, o ludziach tylko w stylu tryw.). Formy: czocham się..., czocha się..., czochają się; rzadko: czoszę się..., czosze się..., czoszą się; czochaj się! rzadziej: czosz się!; czochający się, rzadziej: czoszący się.

Czego się tak czochasz? (nie: czuchasz). *Wal.*

Czochrać, rzadziej: czuchrać. Formy: czochram, czochrasz, czochra... lub czochrzę, czochrzesz, czochrze...

Czołgać się po czym.

Czołgał się po podłodze. *Wikt.*

Czoło — Forma i znaczenie: w czole, na czole... (o części głowy) — na czele = na przedzie.

Zwroty: 1) bić czołem przed kim, przed czym; 2) uderzyć się w czoło = zastanowić się; 3) mieć czoło = mieć śmiałość; 4) nie mieć czoła = być bezwstydnym; 5) mieć miedziane lub wytarte czoło = być bezwstydnym; 6) stawić (nie: stawiać) czoło.

1. Bił czołem przed wielkością. *Sienk.* 2. Uderz się w czoło! *Dąbr.* 6. Czoła mu nigdy w boju nie stawił. *Bartlk.*

Czort. Ob. Czart.

Czortków — czortkowski; clp Czortkowowi, ale: ku Czortkowu. Ob. Kraków.

Czosnek (nie: czosnyk) — czosnkowy, nie: czosnykowy, ani: czoskowy, ani: czostkowy; dlp tego czosnku, nie: czosku, ani: czostku.

Czółno — Formy: dlp tego czółna, nie: tej czółny (prowinc. litewsk.); dlm tych czółen.

Czterdziestka — Ob. Pięćdziesiątka.

Czterdzieści, nie: czterdzieście (prowinc. litewsk.). I Formy: mian. czterdzieści (używa się w tym przypadku tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. czterdziestu, cel. czterdziestu, biern. czterdzieści (forma żeńsko-rzeczowa) i czterdziestu (forma męsko-osobowa), narz. czterdziestu (czterdziestoma), miejsc. w czterdziestu. II Składnia: W sali jest (nie: są) czterdzieści ławek. W sali jest (nie: są) czterdzieści osób. Maszeruje (nie: maszerują) czterdziestu żołnierzy.

Czternaście — I Formy: mian. czternaście (używa się w tym przypadku tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. czternastu, cel. czternastu, biern. czternaście (forma żeńsko-rzeczowa) i czternastu (forma męsko-osobowa), narz. czternastu (czternastoma), miejsc. w czternastu. II Składnia: W sali jest (nie: są) czternaście ławek. W sali znajduje się (nie: znajdują się) czternaście osób. Maszeruje (nie: maszerują) czternastu żołnierzy.

Czternaścioro — Odmiana i składnia jak: czworo.

Czteroklasowy, nie: czteroklaśny.

Cztery, nie: cztyry. I Formy: mian. cztery (forma żeńsko-rzeczowa) i czterej (forma męsko-osobowa), dop. czterech, cel. czterem, biern. cztery (f. żeńsko-rzeczowa) i czterech (f. męsk.-osob.), narz. czterema, nie: czterma (prowinc. lit.), miejsc. w czterech, ale: we czterech = razem we czterech.

Siedzę ciągle w czterech ścianach i świata Bożego nie widzę. Zrobili to we czterech. Umówili się we czterech.

II Składnia: 1) Czterej uczniowie lub czterech uczniów. Cztery uczennice, nie: cztery uczennic. Cztery szklanki herbaty, nie: cztery szklanek herbaty, 2) Czterej uczniowie piszą lub czterech uczniów pisze. Tam cztery uczennice piszą lub tam pisze uczennic cztery, a uczniów pięciu. Cztery wielkie domy stały na rynku lub na rynku stało wielkich domów cztery, a mniejszych jakie trzy, 3) Czterech panów było na sali. Cztery panie były na sali lub na sali było pań cztery, a panów dwunastu. Cztery wielkie domy były na ulicy lub na ulicy było wielkich domów cztery.

Cztery'sta, rzadko: cztery'sta. I Formy: mian. czterysta (używa się w tym przypadku tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. czterystu, cel. czterystu, biern. czterysta (forma żeńsko-rzeczowa) i czterystu (forma męsko-osobowa), narz. czterystu (czterystoma), miejsc. w czterystu. II Składnia: Czterystu żołnierzy maszeruje (nie: maszerują). Czterysta kobiet pracuje (nie: pracują).

Czub — czubaty, nie: czubasty. Forma: dlp tego czuba.

Czuch, dlp tego czuchu.

Czucie.

Zwroty: 1) czucie (= łączność) z czym utrzymywać; 2) tracić z czym czucie (= łączność).

Czuć — I Formy: czuję...; czuj!; czujący; czuty; czuł. II Znaczenie i składnia: 1) Cz. co — czym = doznawać od czego wrażeń do-

tykowych, powonieniowych lub smakowych, 2) Cz. co (!) = słyszeć co, 3) Cz. (nijak.) czym (tylko w bezok.) = wydawać zapach.
Zwroty: 1) czuć pismo nosem (rub.) = domyślać się czego; 2) czuć, że... (!) = widocznie, że...

Czuć się, nie: czuć siebie (prow. lit.).
Zwroty: 1) czuć się dobrze, źle; 2) czuć się zdrowym, niezdrowym, szczęśliwym...; 3) czuć się kim, czym.
1. On czuje się (nie: czuje siebie) dobrze. 2. On czuje się szczęśliwym lub szczęśliwy. Praca, do której czuł się stworzony. *Parand.* Czuje się chory. *Dąbr.* Czuł się znużonym. *Reym.* 3. Czuł się winowajcą. *Żerom.*

Czudec (nazwa miejscowości) — czudecki.

Czujność na co.

Czujny na co.

Czułość — Składnia: 1) Cz. dla kogo, dla czego, 2) Cz. na co.
Nosił w sercu czułość dla wszystkiego, co żyło na świecie. *Szczuc.*

Czuły — czulszy. Składnia: 1) Cz. dla kogo, 2) Cz. na co.
1. On dla mnie był zawsze tak czuły. 2. Czuły na każde dotknięcie. *Prus.* Jest czuły na straty. *Reym.*

Czupiradło, nie: ciupiradło (JP 13, 48).

Czupurzyć się (niedok.) na kogo, na co. Formy: czupurzę się, czupurzysz się, czupurzy się, czupurzymy się...; czupurz się!; czupurzący się; czupurzył się.

Czurydło (prow. lit.) = czupiradło (Szwed.).

Czuwać nad kim, nad czym.
Czuwaj nad nami. *Dyg.* Bóg czuwał nad panią. *Dąbr.* Czuwała nad tą przemianą. *Natk.* Któż nad tobą będzie czuwał? *Sienk.* Czuwają nad dziećmi nieznanego pochodzenia. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Czwałem — Ob. Cwałem.
Czwałem do nich pędził. *Mick.*

Czwartek.
Zwrot: co czwartek.

Czwarty.
Zwrot: na czwartego = jako czwarty.
Na czwartego siedział jakiś Niemiec. *Reym.*

Czworaki — Znaczenie: 1) Cz. = dom dla służby folwarcznej, 2) Cz. = położenie ciała człowieka, chodzącego na nogach i rękach.
Zwrot: na czworakach = na nogach i rękach.
W pozycji na czworakach. *Małacz.*

Czworniak = czworaki = dom dla służby folwarcznej.
Wygnali służbę z czworniaków. *Prus.*

Czworo—I Formy: mian. czworo, dop. czworga, cel. czworgu, biern. czworo, narz. czworgiem, miejsc. o czworgu. II Składnia: 1) czworo państwa, czworga państwa, czworgu państwa (ale: czworgu dzieciom), czworo państwa, czworgiem państwa, o czworgu państwa (ale: o czworgu dzieciach), 2) czworo dzieci się bawi (nie: się bawią).

Czy aby = czy tylko, czy jednak, czy istotnie, czy naprawdę.
Przygotowałam mu niespodziankę, czy aby będzie zadowolony.

Czyhać na co.
Wszyscy czyhali na grosz. *Grusz.*

Czy — lub (!) = czy—czy (Krasn. 62, DUMK 15 X 31).
Dajcie mi o tym znać czy listem, czy (nie: lub) depeszą.

Czym = czemu, dlaczego.
Czym się to dzieje? *Sienk.*

Czym raz (!) = coraz. Ob. Coraz.

Czym — tym (! rus.) = im — tym.
Im lepszy, tym droższy (nie: czym lepszy, tym...). Im prędzej, tym lepiej (nie: czym prędzej, tym...). *PJ 1, 122. Krasn. 61.*

Czyn.
Zwroty: 1) czynu dokonać lub czyn wykonać (w znaczeniu dodatnim); 2) czynu się dopuścić lub czyn popełnić (w znaczeniu ujemnym); 3) wprowadzić lub wcielić co w czyn.
1. Dokonałeś prawdziwie pożytecznego czynu. 2. Dopuściłeś się haniebnego czynu. Popełnił czyn, niegodny uczciwego człowieka. 3. Wprowadziłem swoje zamiary w czyn.

Czynić — Składnia: 1) Cz. kogo, co — kim, czym, 2) Cz. z kogo, z czego — kogo, co.
1. Niebezpieczeństwo czyni nas odważnymi. 2. Niebezpieczeństwo czyni z nas bohaterów. Czyniło z niej istotę godną uwagi. *Iwasz.*
Zwrot: czynić wrażenie na kim. *PJ 1, 103.*

Czynienie.
Zwrot: mieć z kim, z czym do czynienia.
Miło wiedzieć, z kim się ma do czynienia. *Sienk.* Ma do czynienia z szykownymi frantami. *Dąbr.* Owe place nie mają nic do czynienia z interesami Serbinowa. *Dąbr.* Do wszystkich rzeczy, z którymi miałem do czynienia. *Kad.*

Czynnik czego.
Walka jest czynnikiem postępu. *Dąbr.*

Czynność.
Zwroty: 1) czynność podejmować; 2) czynności dokonać; 3) czynności dopełnić; 4) czynność spełniać; 5) czynność sprawować; 6) czynność załatwiać.
1. Podejmować czynności procesowe. *Kod. Post. Cyw.* 2. Strona nie dokonała w terminie czynności procesowej. *Kod. Post. Cyw.* 3. Można dopełnić czynności, która miała być w terminie dokonana. *Kod Post. Cyw.*

Czynny w czym.
Czynne w zjadaniu. *Dyg.*

Czynsz za co; dlp tego czynszu.
Z wyjątkiem spraw o czynsz za pomieszczenie. *DU 112.*

Czyrak, nie: czerak; dlp tego czyraka.

Czysty — czystszy lub czyściejszy (PJ 35/6, 49), — czysto. I Formy: mlm czyści, czystsi (forma męsko-osobowa). II Znaczenie: 1) Cz. = niebrudny, wyprany, nie pomieszany z niczym, 2) Cz. = przen. prawdziwy, całkowity, zupełny (PJ 4, 31).
Czysty wariat. Czysta prawda. Czysty zysk. Czysta rozwódka. *Mick.* Czysto polski.

Czyścić — I Formy: czyszczę, czyścisz, czyści, czyścimy, czyścicie, czyszczą; czyść! czyśćcie!; czyszczący; czyszczony; czyścił..., czyścili. II Składnia: Cz. kogo, co — czym.

Czyściec — czyśćcowy. Formy: mian. czyściec, dop. czyśćca..., miejsc. w czyśćcu.

Czytać — I Składnia: 1) Cz. co lub kogo, 2) Cz. o czym. Ob. Mówić. II Formy: czytam, czytasz..., czytają; czytaj!; czytający; czytany; czytał..., czytali.
1. Jego można czytać. *Dąbr.* 2. Przeczytajcie sobie bajkę o nietoperzu. *Danił.*

Czytelnia, dlm tych czytelni, nie: czytelń.

Ć

Ćma, dlm tych ciem, nie: ćmów (PJ 1, 120).
Ćwiartka, nie: ćwiertka (Szwed.).
Ćwiczony w czym.
Ćwiczeni w budowań rzemiośle. *Mick.*
Ćwiczyć—Znaczenie i składnia: 1) Ć. kogo—czym=smagać, chłostać kogo—czym, 2) Ć. kogo — w czym = zaprawiać kogo do czego, 3) Ć. (bez dopełnienia lub czym) = ćwiczyć się.
1. Furman niemiłosiernie ćwiczył konie batem. 2. Nauczyciel ćwiczył nas w rozwiązywaniu zadań. 3. Sokolice ćwiczyły laskami. *Cyt. Kr. 1, 289.* Ćwiczę Szopena. *Cyt. Kr. 1, 289.* Cząstka pospolitego ruszenia ćwiczyła w Siewierzu. *Żerom.*
Ćwiek — ćwieczek, nie: ćwiok — ćwioczek.
Ćwierć, nie: szćwierć (Szwed.); mlm te ćwierci.
Ćwierkać, rzadziej: ćwirkać. Formy: ćwirka, ćwirkają. Ob. Świerkać.

D

Dach, dlp tego dachu.
Zwroty: 1) mieć dach nad głową; 2) być pod dachem; 3) być bez dachu, zostać bez dachu; 4) pod jednym dachem.
1. Dachu nie miał nad głową. *Dąbr.* Zostaniemy bez dachu. *Dąbr.* Zbraknie dachu nad głową. *Dąbr.* 3. Tuła się po lasach bez dachu nad głową. *Sienk.* 4. Siedzi z nim pod jednym dachem. *Prus.*
Dać (dok.) — dawać (niedok.). I Formy: 1) dam, dasz, da, damy, dacie, dadzą; daj! dajcie! (nie: dej! dejcie!); dany; dawszy; dał..., dali, 2) daję, dajesz, daje, dajemy, dajecie, dają (nie: dawam, dawasz, dawa..., dawają); dawaj! dawajcie!, (nie: daj! dajcie!), dawany; dawał..., dawali.
II Składnia: 1) **D.** kogo, co lub czego w dopełn. cząst. (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się daje), 2) **D.** komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, której się kogoś lub coś przekazuje bezpośrednio), 3) **D.** dla kogo, dla czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, dla których użytku lub pożytku kogoś lub coś się daje), 4) **D.** do czego (gdy się wymienia rzecz, do której się osobę lub rzecz oddawaną kieruje), 5) **D.** na co (gdy się wymienia cel, dla którego kogoś lub coś się daje).
Na chwilę dał wolności duszy. *Żerom.* Trzeba mu było dać pięć złotych w łapę. *Iwasz.*
Zwroty: 1) daje się widzieć=pokazuje się, zjawia się; daje się słyszeć = rozlega się, odzywa się; daje się czuć = odczuwa się; 2) dać się robić (osobowo lub nieosobowo w zastępstwie strony biernej); 3) dajmy na to = przypuszczalnie; 4) dać widzieć (! germ.) = pokazać; dać wiedzieć (! germ.) =dać znać, zawiadomić; 5) dawać się czemu = poddawać się czemu; 6) dawać spokój czemu; 7) dawać sobie radę z kim, z czym.
1. Wysoko pod chmurami dawał się słyszeć chrzęst skrzydeł. *Żerom.* Z pewnego pagórka dawały się widzieć światła. *Żerom.* 2. Brak krytyki daje się czuć co karta. *Krasz. cyt. Pass.* Tu daje się zastosować ta metoda lub tu daje się zastosować tę metodę. To daje się usprawiedliwić. 3. Jeżelibyśmy, dajmy na to, oddali Agnisię na pensję. *Dąbr.* 5. Nie dawał się życiu. *Bartk.* 6. Dajmy spokój tym smutnym sprawom. *Sierosz.* 7. Rady sobie z nimi dać nie mogę. *Sierosz.*
Daktyl, dlp tego daktyla, dlm tych daktyli, rzadziej: daktylów.
Dalajlama, dalajlamy.
Dalece (tylko w znacz. przen.) =bardzo. Por. Daleko.
Zuchwalstwo rozparło się tak dalece. *Żerom.* Nie ma się czego bać tak dalece. *Dyg.*
Daleki — dalszy. Składnia: **D.** od czego lub do czego (zależnie od kierunku, w jakim stosunek odległości ujmujemy). Ob. Daleko.
Była najdalsza od tej myśli. *Nałk.* Daleki jestem od entuzjazmu. *Nałk.* Od uśmiechu była jeszcze daleka. *Bartk.* Od majątku był coraz dalszy. *Bartk.* Daleki od samowiedzy. *Żerom.* Daleka będzie od rozsądku. *Makusz.*
Daleko — dalej. Por. Dalece. I Znaczenie: 1) **D.**=w znaczeniu odległości, 2) **D.** (przen.)= znacznie. Ob. Dalece. II Składnia: **D.** od czego lub do czego, zależnie od kierunku, w jakim ujmujemy stosunek odległości.
Jak im jeszcze daleko do opanowania sprawy. Jestem już daleko od tych pragnień i myśli. Jakże mi daleko do świętych. *Szczuc.* Na świecie bardzo daleko jest jeszcze do miru. *Dyg.*
Zwrot: dalej nie idzie = non plus ultra, doskonale.
Żółkowski w tej roli gra tak, że dalej nie idzie. *Cyt. Wal.*
Daleszyce — daleszycki, nie: daleski (forma dawniejsza, mniej wyrazista).
Dalia, dlp tej dalii, dlm tych dalii (-ij).
Dalibóg (przysł.), nie: da li Bóg.
Dalmacja — dalmacki (Łoś), rzadziej: dalmatyński (z łc. dalmatinus).
Dalmata (Łoś N) (rzadziej: Dalmatyniec lub Dalmatyńczyk (N) nie: Dalmat)—Dalmatka.
Dalton — daltonizm, dlp tego daltonizmu, mjsclp o tym daltonizmie.
Dama.
Zwroty: 1) dama serca, dama dworu; 2) dama klasowa (! rus.) = wychowawczyni.
Dama dwojga rozmiłowanych serc. *Małacz.*
Damokles, nie: Demokles.
Zwrot: miecz Damoklesa.
Dana (rzecz.), nie: data; mlm te dane. Składnia: dane o czym, nie: czego.
Na takich danych opiera się dowodzenie. Brak wszelkich danych do wyrokowania w tej sprawie. Do rozwiązania zadania potrzebne są trzy dane. *Krasn. 64.* Dane o pracy (nie: pracy). *KJMK.*
Zwroty: 1) mieć dane po czemu; 2) dane statystyczne, nie: daty statystyczne. *KJU 1, 3 DUMK 30 IX 30.*
Ma wszelkie dane po temu. *Małacz.*

Danae (ndm); Danaidy, Danaid.
Zwrot: beczka Danaid = praca bezcelowa bez końca.

Dane (przym.).
Zwrot: jest komu dane, nie: jest komu danym.
Nie każdemu dane (nie: danym) jest być pod Termopilami. *Cyt. Kr. 1.* 3. Dane (nie: danym) nam będzie poznać wszystko. *Cyt. Kr. 1, 31.*

Danek (nazwisko)—Formy: 1) Danek, Danka, Dankowi, Danka, Dankiem, o Danku, nie: Daneka, Danekowi... Por. Szuster, Szustra, Szustrowi..., Luter, Lutra, Lutrowi..., Hegel, Hegla, Heglowi..., 2) pani Dankowa, nie: Danekowa (!). Por. pani Szustrowa, pani Heglowa.
Jeśli wymiany e ruchomego przestrzegamy na wzór polski w nazwiskach obcych, to tym bardziej jest to uzasadnione w nazwiskach czysto polskich, zwłaszcza że wymianę tę zachowujemy w nazwiskach mających wiekową tradycję, jak: Pasek, Paska, Zbrożek, Zbrożka, Zbrożkowi, Zajączek, Zajączka, Zajączkowi itd. Ob. *Nazwiska polskie na -ec, -ek.

Dania — duński (od stpol. Duń = Dania) — Duńczyk.

Daniec (nazwisko) — Formy: 1) Daniec, Dańca, Dańcowi, Dańca, Dańcem, o Dańcu, nie: Danieca, Daniecowi, 2) pani Dańcowa, nie: Daniecowa. Ob. Danek.

Danina.
Zwroty: 1) składać daninę; 2) nakładać na kogo daninę; 3) ściągać z kogo daninę. *SF.*

Dante, rzadziej: Dant (tylko w stylu uroczystym) — dantejski. Formy: Dante, Dantego, Dantemu... lub (rzadziej): Danta, Dantowi... o Dancie.
Jak Dant za życia przeszedłem przez piekło. *Krasiń.*

Dany = ten, znany, przytoczony, właściwy, odpowiedni, pewien, jakiś.
Wódz danego oddziału nie zależał od naczelnego dowódcy. *Żerom.*
Zwroty: w danej chwili, w danym razie, w danym przypadku...
Trzeba wziąć z sobą ze dwóch ludzi pewnych i silnych, aby w danym razie mieć w nich obronę. *Sienk. cyt. Pass.* A ja jestem człowiek młody, który starcem w danej chwili być nie może. *Żerom. cyt. Pass.*

Dar, dlp tego daru. Znaczenie i składnia: 1) dar dla kogo = podarunek dla kogo, 2) dar do czego = zdolność do czego.
1. Jest to dar dla mojej matki. 2. Szlachta polska długo będzie miała przyrodzony dar do prochu. *Sierosz.* Do tego trzeba mieć szczególny dar. *Danił.*

Darczyńca (!) = darodawca (KJU 2, 2).

Dardanele, dop. Dardanelów lub Dardaneli.

Daremnie, rzadziej: daremno = na próżno. Ob. Darmo.
Szukać go daremnie. *Mick.* Daremnie sprowadzano lekarzów. *Święt.*

Daremny. Ob. Darmowy.

Darmo = 1) za darmo, bez dopłaty, 2) daremnie, na próżno. Ob. Daremnie.
1. Dostałem tę książkę darmo. 2. Darmo się trudziłeś.

Darmowy — daremny. Znaczenie: 1) darmowy = dany lub uzyskany za darmo, 2) daremny = bezcelowy, bezskuteczny.
Zwrot: bilet darmowy, lepiej: bilet bezpłatny. *PJ 35/6, 49.*

Darmo'zjad, nie: darmozja'd.

Darmstadt — darmstadzki. Formy: dop Darmstadtu, mjsc w Darmstadcie.

Darń ta, nie: ten darń; dlp tej darni.

Darować (niedok. i dok.). — I Formy i znaczenie: daruję, darujesz... (czas. teraź. niedok. lub czas przyszły dok.); daruj! (zwykle znacz. dok.); darował (niedok. lub dok.). II Składnia: 1) D. komu, czemu — kogo, co; 2) D. kogo, co — kim, czym (składnia dawniejsza, dziś mało używana).
1. Przebaczam ci i daruję tę winę. Jak się przyznasz do winy, daruję ci ją. Więc mu mama daruje. *Nowak.* 2. Daruj nas życiem. *Mick.* On mnie darował (= obdarował) zaufaniem, a ja się starałem na nie zasłużyć.

Darwin — darwinista. Formy: darwinista jak: humanista.

Darzyć kogo, co — kim, czym.
On mię darzy zupełnym zaufaniem.

Datować się, nie: datować.
Niechęć, datująca się od..., nie: datująca od...

Daty statystyczne (!) = dane statystyczne (KJU 1, 3. DUMK 30 IX 30).

Dawać co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym). Formy: daję, dajesz..., nie: dawam (dawn.). Ob. Dać.
Zwrot: dawać czego — komu = udzielać czego komu.
Udzielał matematyki (nie: matematykę). *Krasn. 1, 27.*

Dawca — dawczyni, nie: dawczynia. Formy: 1) lp ten dawca, tego dawcy, temu dawcy, tego dawcę, dawco! tym dawcą, o tym dawcy; lm ci dawcy, tych dawców, tym dawcom, tych dawców, dawcy! tymi dawcami, o tych dawcach; 2) mlp ta dawczyni, blp tę dawczynię, nlp tą dawczynią.

Dawidek (nazwisko). Formy: 1) Dawidek, Dawidka, Dawidkowi, Dawidka, Dawidkiem, o Dawidku, nie: Dawideka, Dawidekowi... 2) pani Dawidkowa, nie: Dawidekowa. Ob. Danek i *Nazwiska polskie na -ec, -ek.

Dawno.
Zwroty: 1) od dawien dawna; 2) jak dawno (w stosunku do teraźniejszości), nie: jak długo.
1. To piękno czekało tu od dawien dawna. *Żerom.* 2. Jak dawno (nie: jak długo) tu pan bawi?

Dąb — dąbek, nie: dębek. Forma dlp tego dębu, rzadziej: dęba.
W cieniu rosochatego dębu. *Sierosz.* Wywrót dębu. *Mick.*
Zwroty: 1) stawać dęba, nie: dębu; 2) stawać dębem; 3) dać dęba = umknąć.
1. Rumaki stanęły dęba. *Żerom.* Konie zaczęły stawać dęba. *Małacz.* W domu wszystko stanęło dęba, nic się nie chciało znaleźć. *Dąbr.* 2. Włosy mi na łbie dębem stawały. *Sienk.* 3. Przestraszył się i dał dęba.

Dąbrowa—dąbrowski, nie: dąbrowiecki. Formy: Dąbrowa, Dąbrowy, Dąbrowie, Dąbrowę, Dąbrowo! Dąbrową, w Dąbrowie (odmiana rzeczownikowa). Ob. Częstochowa.

Wyrażenie: Zagłębie Dąbrowskie, nie: Dąbrowieckie.

Dąć, nie: duć. Formy: dmę (nie: dmię, ani: duję), dmiesz, dmie, dmiemy, dmiecie, dmą; dmij! dmijcie!; dmący (nie: dmiący); dął, dęła; dęty.

Dąsać się — I Formy: dąsam się, dąsasz się..., dąsają się; dąsaj się!; dąsający się; dąsał się. II Składnia: D. ś. o co — na kogo.

Dąsy (tylko w lm) na co. Forma dop. tych dąsów.

Mimo dąsów Krasińskiego i Mickiewicza na gramatykę i Kopczyńskiego nie wydzierajmy mu tego medalika „pochwały". *Berent.*

Zwrot: stroić dąsy komu. *SF.*

Dążać kogo (! prowinc. lit.) = zwalczać kogo (Wal.).

Dążać się (! prowinc. lit.) = mocować się (Wal.).

Dążenie do czego.

Wewnętrzne do nieskończoności dążenie. *Mochn.*

Dążność do czego.

Dążność do naprawienia złego. *Żerom.*

Dążyć do czego. I Formy: dążę, dążysz, dąży, dążymy...; dąż! dążcie!; dążył. II Składnia: D. do kogo, do czego.

Dążyła do tego. *Dąbr.*

Dbać — I Formy: dbam, dbasz..., dbają; dbaj!; dbający; dbał. II Składnia: D. o kogo, o co, rzadko: na kogo, na co (dawn.).

Dbasz o interesa nawet przy obiedzie. *Mick.* On o dom nie dba. *Prus.* Dbają o wdzięczność. *Dyg.* Nikt nie będzie dbał o formalności. *Strug.* Któryż to z dawnych panów dba o podobne fraszki. *Mick.* Nie dbając na prawa, na łzy i życie ludzkie (archaizm). *Sienk.* Nie dbając na wyraźne sędziego zakazy. *Mick.* Nie dbając na groźbę i razy. *Mick.*

Dbałość o kogo, o co.

W dbałości o gniazdo. *Dyg.*

Dbały o kogo, o co.

Dbały o konie. *Bartk.* Gospodyni dbała o honor. *Siedl.* O zdrowie przyjaciela był niezmiernie dbały. *Mick.*

Debata — Formy: lp debata, debaty, debacie, debatę, debatą, o debacie (podług deklinacji żeńskiej); lm debaty, debatów (rzadziej: debat), debatom, debaty, debatami, o debatach (podług deklinacji męskiej).

Debit, dlp tego debitu.

Zwroty: dać lub odebrać czemu (o czasopismach) debit.

Debiut — debiutant, — debiutować. Formy: 1) dlp tego debiutu, 2) debiutuję; debiutuj; debiutował.

Deblaskować (!) = odciągnąć połysk z wytartego ubrania, odbłyszczyć.

Debuszować (!) = wysuwać się.

Dech — Formy: dech, tchu, tchu, dech, tchu! tchem, we tchu, nie: dechu.

Zwroty: 1) tchu komu braknie; 2) dech zamiera, komu lub w kim; 3) nabierać tchu; 4) co tchu = szybko; 5) jednym tchem = szybko.

1. Tchu mi braknie w piersiach. *Kad.* Tchu im zbrakło. *Małacz.* Dech zamarł mu w piersi. *Sienk.* 2. W dzieciach aż dech zamarł. *Bartk.* 3. Trzeba nabrać tchu na to, co będzie. *Nałk.* 4. Należało śpieszyć co tchu. *Sienk.*

Decorum, częściej: **dekorum** (ndm) ozdoba.

Decydować co lub o czym.

Te rzeczy decyduje ktoś poza naszymi plecami. *Iwasz.* Zdecydować o swej przyszłości. *Żerom.*

Decydować się na co.

Decygram, dlp tego decygrama.

Decylitr, dlp tego decylitra.

Decymetr, dlp tego decymetra.

Decyzja o czym lub co do czego.

Zwroty: 1) powziąć decyzję; 2) poddać pod decyzję. *SF.*

Trzeba powziąć decyzję. *Dąbr.* Musi być powzięta decyzja. *Żerom.* Powezmie decyzję co do zniesienia osiedla. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Dedykacja — dedykować co (niedok. i dok.) — komu.

Zwrot: ofiarować co komu w dedykacji.

Defekt (= brak, niedostatek, wada) — defektowy lub defektowny; mlm defekty, rzadziej: defekta.

Defensywa (nie: defenzywa) — defensywny.

Defetyzm — defetysta. Formy: defetysta jak: finanista.

Deficyt = niedobór, brak; dlp tego deficytu.

Zwrot: pokryć deficyt. *SF.*

Defilada przed kim, przed czym.

Nadeszła chwila defilady przed Naczelnikiem Państwa. *Małacz.*

Definicja czego.

Zwroty: 1) podpadać pod jakąś definicję; 2) dać definicję czego. *SF.*

Definitywny (!) = ostateczny, ostatecznie ustalony, ostatecznie określony (KJU 2, 2, DUMK 30 IX 30).

Deflacja — deflacyjny.

Deformować, lepiej: zniekształcać.

Zwrot: decydująco deformować (!) = istotnie zniekształcać. *DUMK 5 X 31.*

Defraudacja, lepiej: sprzeniewierzenie.

Defraudant, lepiej: sprzeniewierca.

Defraudować, lepiej: sprzeniewierzać.

Degeneracja — degenerować się.

Degradacja kogo — w czym — degradować kogo — w czym.

Degrengolada (!) = rozkład, upadek.

Degrengolować (!) = ulegać rozkładowi, słabnąć, upadać.

Nie jesteśmy społeczeństwem ani ubogim, ani degrengolującym (!) pod względem ekonomicznym. *Cyt. Kr. 1, 207.*

Degustować, lepiej: obrzydzać, odstręczać, zniechęcać.

Deizm — deista, — deistyczny. Formy: 1) dlp tego deizmu, mjsclp o tym deizmie, 3) deista, jak: humanista.

Deka to (ndm), nie: deko = dekagram.

Jedno deka, dwa deka, trzy deka, cztery, pięć deka, sześć deka....

Dekadent — dekadentyzm.

Dekagram, dlp tego dekagrama.

Dekalitr, dlp tego dekalitra.

Dekametr, dlp tego dekametra.

Dekiel (!) = przykrywa, pokrywa, pokrywka do garnka (IGD).

Deklamacja — deklamacyjny, — deklamować — deklamator.

Deklaracja = oświadczenie, zobowiązanie.

Zwrot: składać deklarację.

Dekoracja — dekoracyjny, — dekorować — dekorator.

Dekorum (ndm), rzadziej: decorum.

Dekret o czym lub w sprawie czego = rozporządzenie; mlm te dekrety lub dekreta.

Zwroty: 1) wydać lub ogłosić dekret; 2) zawiesić dekret = przerwać na jakiś czas działanie dekretu. *PJ 1, 150.*

Delatacyjny (!) = dylatacyjny, wyrównawczy.

Urządzenie wyrównawcze (dylatacyjne). *DUMK 3 IX 31.*

Delegat — delegatura. Formy: dlp tego delegata, mlm ci delegaci.

Delektować się kim, czym.

Delfin, dlp tego delfina.

Delfy, dop. Delf, nie: Delfów.

Delia, dlp tej delii, dlm tych delii (-ij).

Deliberować (żart.) o czym lub nad czym.

Delicje (zwykle w lm); dlm tych delicji (-yj).

Delikatesy (tylko w lm) = przysmaki, słodycze, łakocie; dop. tych delikatesów.

Delikt (!) = przestępstwo (DUMK 31 III 32) (z niem. das Delikt).

Delikt (!) nie pociągnie za sobą wydalenia inkulpata (zam. obwinionego) ze służby. *Cyt. Kr. 2, 279.*

Delikwent, rzadziej, choć bardziej prawidłowo: delinkwent = winowajca.

Delirium (ndm).

Delożować (!) — Znaczenie: 1) D. = usuwać z mieszkania lokatorów, 2) D. = opróżniać mieszkanie (KJU 2, 2. Kr. 1, 207).

Demarkacja, lepiej: rozgraniczenie (Krasn. 84).

Dementi (!) = zaprzeczenie, stwierdzenie nieprawdziwości (KJU 2, 3. DUMK 30 IX 30).

Prasa donosi o dementi (!) w tej sprawie. *Cyt. Kr. 2, 76.*

Dementować (!) = zaprzeczać, prostować.

Dementować pogłoski (!) = zaprzeczać pogłoskom. *DUMK 30 IX 30, Kr. 1, 208.*

Demokrata — demokratyzm — demokratyczny, — demokracja. Formy: 1) demokrata jak: poeta, 2) dlp tego demokratyzmu, mjsclp w tym demokratyzmie.

Demolować = niszczyć, burzyć.

Demon (nie: dajmon), dlp tego demona.

Demonstrator czego, z zakresu czego, nie: dla czego.

Demonstrator farmakologii, nie: dla farmakologii. *Cyt. Kr. 1, 76.*

Demontować, lepiej: rozbierać na części, rozkładać, rozbijać.

Zdemontowano (zam.: rozbito) tu wszystkie latarnie. *Cyt. Kr. 1, 210.*

Demoralizacja — demoralizować kogo — czym. Por. Deprawacja.

Demostenes (nie: Demosten), dop. Demostenesa.

Denar (moneta rzymska), dlp tego denara. Por. Dynar.

Denat (!) = zmarły (nienaturalną śmiercią). (KJU 1, 3).

Denaturat = spirytus denaturowany, lepiej: spirytus skażony, dlp tego denaturatu.

Denerwować, nie: nerwować.

Denty'sta (nie: dencista) — denty'styka. Formy jak: finansista.

Denuncjacja = doniesienie, nie: donos (rus.).

Denuncjant = donosiciel.

Departament czego, nie: dla czego. I Formy: dlp tego departamentu, mlm te departamenty, rzadziej: departamenta. II Składnia: D. czego, nie: dla czego.

Departament Spraw Ziem Wschodnich (nie: dla Spraw...). *Cyt. Kr. 1, 73.*

Depesza = telegram. Ob. Telegram.

Zwrot: Wysłać depeszę = nadać depeszę.

Wysłałem depeszę. *Siedl.*

Depo (!) = skład.

Depo wagonowe (!) = wagonownia. Depo parowozowe (!) = parowozownia. *DUMK 25 VII 32.*

Deponent (!) = składający zeznanie, zeznający (KJU 1, 3).

Depozycje (!) świadka w sądzie = zeznania (KJU 1, 3).

Depozyt — Formy: dlp tego depozytu, mlm te depozyty.

Zwrot: realizacja depozytu (!) = rozporządzenie depozytem. *DUMK 25 VII 32.*

Deprawacja = gorszenie, zepsucie moralne, upadek moralny.

Deprawować kogo — czym = demoralizować kogo — czym.

Deprecjacja = spadek wartości.

Deprymować = przygnębiać.

Deptać — Formy: depczę, depczesz, depcze, depczemy, rzadziej: depcę, depcesz...(dawn), nie: deptam, deptasz, depta. Znaczenie i składnia: 1) D. = stąpając gnieść co, 2) D. po czym = depcząc stąpać po czym.

Spostrzegł stróża, depczącego coś przy stodole. *Święt.*

Zwrot: deptać komu po piętach = przynaglać kogo ciągle do pracy, nie dawać komu ani chwili odpoczynku.

Wyjedzie, nie będzie tedy wam mógł deptać po piętach. *Danił.*

Depuracja (!) = oczyszczenie (hipoteki) (KJU).

Deputat — Znaczenie i formy: 1) D. = poseł, dlp tego deputata, 2) D. = ordynaria, żywność lub inne świadczenia w naturze, dlp tego deputatu.

Derkacz, dlm tych derkaczy lub derkaczów.

Derogować (!) = uchylać co.

Przepisy świeżo wydane nie derogują (zam.: nie uchylają) naszego prawa. *KJU 2, 3.*

Derutować (!) = psuć komu szyki, przeszkadzać komu.

Derutować się (!) = trapić się, mieszać się.

Derwisz, dlp tego derwisza.

Descartes, Descartesa lub Kartezjusz, Kartezjusza.

Deseń, dlp tego desenia, dlm tych deseni.

Zwroty: 1) malować lub rysować w jakiś deseń; 2) w ten sam deseń coś robić (żart.) = tym samym sposobem coś robić.

Piec był malowany w ten sam deseń, co ściany. *Parand.* 2. Bywają jeszcze lepsze (listy) i mniej więcej w ten sam deseń. *Danił.*

Deser (nie: desert), dlp tego deseru.

Deska — deseczka, nie: deszczka; dlm tych desek.

Zwroty: 1) deska ratunku; 2) deskami (od świata) zabity; 3) od deski do deski (przeczytać książkę). *SF;* 4) dostawa desek, nie: deski, ale: dostawa cegły. Ob. Cegła.

Despekt, nie: despet. Formy: dlp tego despektu, mlm te despekty.

Zwroty: 1) zrobić (wyrządzić) komu despekt; 2) zrobić co komu na despekt (!) = zrobić co komu na złość.

Desperacja = rozpacz.

Desperat, dlp tego desperata, mlm ci desperaci.

Desperować po kim, po czym = rozpaczać, trapić się.

Desperował po nim. *Sienk.*

Despota — despotyzm — despotyczny. Formy: 1) despota jak: finansista, 2) dlp tego despotyzmu, mjsclp w tym despotyzmie.

Destrukt (!) = przedmiot zużyty, zniszczony (DUMK 31 III 32).

Destylacja (PA), nie: dystylacja.

Destylować, nie: dystylować.

Desygnować (nie: dezygnować) = przeznaczać (DUMK 15 X 31).

Zwrot: desygnować (przeznaczać) kogo na stanowisko. *KJU 2, 3.*

Deszarża (!) = odprawa z rachunków, absolutorium, pokwitowanie.

Zarządowi dano absolutorium (nie: deszarżę). *PJ 1, 110.*

Deszarżować (!) = dawać absolutorium.

Deszcz, nie: dyszcz. Formy: deszcz, deszczu (rzadziej: dżdżu), deszczowi..., deszczem (rzadziej: dżdżem), dlm tych deszczów lub deszczy.

Zwroty: 1) deszcz pada (nie: idzie), leje, kropi, mży, siąpi, zacina. *SF;* 2) deszcz idzie = deszcz nadchodzi, deszcz wisi, deszcz grozi; 3) w deszcz = podczas deszczu; 4) z deszczu pod rynnę się dostać = wpaść w większą biedę.

1. Deszcz leje. *Iwasz.* Deszcz lał jak z cebra. *Sierosz.* Deszcz zacina. *Strug.* 2. Deszcze idą na same sianokosy. *Dąbr.* 3. Kilimy, robione do nakrywania w deszcz koni. *Nałk.*

Detal (= szczegół, drobnostka, drobiazg) — detalista — detaliczny; dlp tego detalu.

Detektyw, nie: dedektyw.

Determinizm — determinista, — deterministyczny. Formy: 1) dlp tego determinizmu, mjsclp w tym determinizmie, 2) determinista, jak: humanista.

Detonować (niedok.) — zdetonować (dok.) kogo — czym.

Spojrzał nieco zdetonowany. *Ostr.*

Dewastować (!) = niszczyć, rujnować.

Galicja wschodnia jest całkowicie zniszczona (nie: zdewastowana) w ciągu pięciu lat wojny. *Cyt. Kr. 1, 210.*

Dewerbalny (gram.), lepiej: odsłowny, odczasownikowy.

Rzeczownik odsłowny.

Dezawuować (!) = pozbawiać zaufania, odmawiać zaufania, nie szanować, pomijać; obniżać czyjąś powagę, nie liczyć się z kim, lekceważyć kogo (DUMK 30 IX 30).

Dezelować (!) = dezolować (z łc. desolare). lepiej: psuć, niszczyć.

Dezerter (nie: dezenter) — dezerterować lub dezertować.

Dezertujący. *Żerom.*

Dezyderat, dlp tego dezyderatu.

Dezynfekcja (nie: dyzynfekcja) = odkażenie — dezynfekcjonować, częściej: dezynfekować.

Dęblin — dęblińśki; dop. tego Dęblina. Ob. Dublin.

Diabeł, nie: diabół. Formy: clp temu diabłu, mlm ci diabli lub te diabły.

Nas tu wszystkich diabli wezmą. *Strug.* Chmurzyska jak diabły. *Dąbr.*

Zwroty: 1) do diabła = do licha, precz, niech licho; 2) na diabła = niepotrzebnie; 3) diabli coś nadali = coś niepotrzebnego się stało; 4) diabli biorą kogo = ktoś się gwałtownie gniewa; 5) diabli biorą co = coś ginie, przepada; 6) diabli wiedzą = nie wiadomo; 7) boi się jak diabeł święconej wody; 8) nie taki diabeł straszny, jak go malują; 9) pal diabli = niech diabli biorą.

1. O, do diabła! *Dąbr.* Rzuć to wszystko do diabła! *Dąbr.* 2. Na diabłaś tu przyszedł? Wszystko, cokolwiek byś zrobił, na diabła zda się. *Orzesz.* 3. Diabli cię tu nadali. 4. Diabli mnie brali na Podlasiu, że musiałem bezczynnie siedzieć. *Sienk.* 5. Moje Nurki diabli wzięli. *Siedl.* Kosę diabli wzięli. *Małacz.* 6. Diabli wiedzą, gdzie zajechał. *Sienk.* 8. Nie taki diabeł straszny, jak go malują. *Sienk.* 9. Pal go tam diabli! *Choyn.*

Diablotki (!) = grzanki (IGD).

Diachil, dlp tego diachilu.

Diadem ten, nie: ta diadema (JP 13, 18); dlp tego diademu.

Diafragma ta, nie: ten diafragmat (JP 13, 18).

Diagnoza (= rozpoznanie) — diagnosta — diagno'styka. Formy: diagnosta, jak: finansista.

Zwrot: postawić diagnozę. *SF.*

Diagram, dlp tego diagramu.

Diak, dlp tego diaka.

Diakon — diakonisa.

Dialekt — dialektyczny; dlp tego dialektu.

Diale'ktyka — dialekty'czny.

Dialog—dialogista. Formy: 1) dlp tego dialogu, 2) dialogista, jak: finansista.

Diament — diamentowy; dlp tego diamentu.

Diametralny = przeciwległy.

Zwrot: sprzeczność diametralna = sprzeczność biegunowa.

Diariusz, dlp tego diariusza.

Diderot, Diderota, o Diderocie.

Diecezja — diecezyjny lub diecezjalny.

Dieta — diete'tyka — dietety'czny.

Zwrot: być na diecie = przestrzegać diety.

Dlaczegóż to on nic nie je? Czy na diecie? *Dąbr.*

Dionizje (tylko w lm), dop. tych Dionizji lub Dionizjów.

Dionizy — Formy: Dionizy, Dionizego, Dionizemu.

Diorama ta, nie: ten dioramat (Krasn. 15).

Diuny (tylko w lm), dop. tych diun.

Dla — Znaczenie i użycie: D. używa się dla wyrażenia: 1) szkody lub pożytku (zwykle przy rzeczownikach żywotnych), 2) celu przygodnego, 3) przyczyny.

1. Robię to tylko dla ciebie. Wagon dla palących. Wagon dla trzody (ale: wagon do węgla, nie: dla węgla; cysterna do nafty, nie: dla nafty). 2. Była z nimi dla zabawy, nie dla dozorowania. *Dąbr.* Postanowiliśmy kupić okręt dla handlu

kauczukiem. *Święt.* 3. Dla krótkości czasu nie mógł wszystkiego powiedzieć.

Zwroty: 1) w takich warunkach, nie: dla takich warunków; 2) przy takim założeniu, nie: dla takiego założenia; 3) w stosunku (lub w zastosowaniu) do takiej rzeczy, nie: dla takiej rzeczy.

1. W takich warunkach (nie: dla takich warunków) położenie się nie zmienia. 2. Przy takim założeniu (nie: dla takiego założenia) możemy się spodziewać podobnych wyników. 3. Ustalono następujące normy szybkości: w stosunku (lub w zastosowaniu) do pociągów pośpiesznych... (nie: dla pociągów pośpiesznych), — w stosunku (lub w zastosowaniu) do pociągów osobowych... (nie: dla pociągów osobowych) itd. *KJMK.*

Dlaboga (wykrz.), nie: dla Boga, ale: dla Boga (rzeczown.).

Dlatego, bo (!) = dlatego, że.

Nie mogę przyjść dlatego, że (nie: bo) nie mam czasu. *Krasn. 63.* Nie przyszedł dlatego, że (nie: bo) zachorował. *KJU 2, 3.*

Dławić — Formy: dławię, dławisz, dławi, dławimy..., dławią; dław! dławcie!; dławiący; dławił.

Dłoń — Formy: mlm te dłonie, nlm tymi dłońmi lub dłoniami.

Spoili się dłoniami. *Dyg.* Dłoniami dotykając balustrady. *Iwasz.* Dotykając dłoniami balustrady. *Kunc.* Z otwartymi dłońmi. *Święt.* Dłońmi obiema w powietrzu potrząsnął. *Kruczk.*

Zwroty: 1) jak na dłoni = wyraźnie; 2) podać komu dłoń = pomóc komu; 3) to leży na dłoni (! germ.) = to rzecz jasna; 4) klasnąć w dłonie.

1. Widzi jak na dłoni. *Prus.* Cały ten świat widny jak na dłoni. *Nałk.* Będę widział Serbinów jak na dłoni. *Dąbr.* Niedołęstwo ich okazywało się jasno jak na dłoni. *Sienk.* 4. Zaśmiała się i klasnęła w dłonie. *Mick.* Byle czego się cieszy, aż klaszcze w dłonie. *Danił.*

Dłubać — Formy: dłubię, dłubiesz, dłubie, dłubiemy...; dłub! dłubcie!; dłubiący; dłubał. II Składnia: D. co — czym — w czym.

Lubił kozikiem dłubać w drzewie. *Kunc.*

Dług, dlp tego długu.

Zwroty: 1) zaciągać dług u kogo — na co; 2) wpaść w długi; 3) dług spłacić (umorzyć); 4) z długu się uiścić. *SF*; 5) wyjść z długu.

Ty mi każesz zaciągać dług. *Dąbr.*

Długi (tyle a tyle lub na tyle a tyle) — dłuższy, nie: długszy. Ob. Gruby.

Długo — dłużej. Ob. Dawno.

Zwrot: jak długo? (tylko w stosunku do przyszłości).

Jak długo tu pan pozostanie? ale: jak dawno (nie: długo) tu pan bawi? Jak dawno (nie: długo) to już trwa?

Długoletni, nie: długoletny.

Długość.

Zwrot: mieć tyle a tyle długości, rzadko: w długość (dawn.).

Całe to pasmo na sto mil przeszło w długość mające. *Stasz.*

Długotrwały. Ob. Stały.

Zwrot: zapas długotrwały (nie: stały) parowozów. *KJMK.*

Dłuto, nie: dłóto (PA).

Dłużeć — robić się długim. Formy: dłużeję, dłużejesz, dłużeje...; dłużał. Ob. Dłużyć się.

Dłużnik.

Wyrażenia: dłużnik główny; dłużnik uboczny. *Kod. Post. Cyw.*

Dłużyć się = przeciągać się (o czasie). Ob. Dłużeć. Formy: dłuży się; dłużący się; dłużył się.

Dmuchać — dmuchnąć (dok.). Formy: 1) dmucham, dmuchasz, dmucha...; 2) dmuchnę, dmuchniesz, dmuchnie...; dmuchnął, dmuchnęła, nie: dmuchła.

Dniepr — dnieprzański; dop. Dniepru.

Dniestr — dniestrzański; dop. Dniestru.

Dniówka = wynagrodzenie dzienne robotnika.

Zwroty: robić na dniówkę, wynajmować na dniówkę.

Dno — Formy: lp dno, dna, dnu...; lm dna, den.

Zwroty: 1) do dna = całkowicie, wyczerpująco, zupełnie; 2) na dnie czego = w głębi czego.

1. Do dna obojętna była mu ta sprawa. *Nałk.* 2. Na dnie tej sprawy leży jakaś tajemnica.

Do — Znaczenie i użycie: Do wyraża: 1) dążenie do jakiegoś kresu w przestrzeni lub w czasie, dążenie do czego, 2) cel stały, czyli przeznaczenie. Ob. Dla.

Beczka do wina (por. beczka z wina, beczka po winie). Masło do chleba. *Dąbr.* Nauczycielka do dzieci. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wykonać coś do pięciu, sześciu... dni (!) = wykonać coś przez lub w ciągu pięciu... dni; 2) załatwić coś do pięciu... miesięcy (!) = załatwić coś przez lub w ciągu pięciu miesięcy; 3) stan rzeczy do wojny... (! rus.) = stan rzeczy przed wojną; 4) od stu do dwustu osób, nie: od sto do dwieście osób. *PJ 35/6, 204.*

Zamówił milion pudów węgla z terminem dostawy w ciągu dwóch miesięcy (nie: do dwóch miesięcy). *Cyt. Kr. 1, 79.* Spisy obywateli mają naczelnicy gmin przeprowadzić w ciągu dni dziesięciu (nie: do dni dziesięciu) od dnia zarządzenia wyborów. *Cyt. Kr. 1, 80.*

Doba.

Zwroty: 1) człowiek doby (dzisiejszej) = człowiek należący do doby (dzisiejszej); 2) człowiek z doby (paleolitu) = człowiek pochodzący z doby (paleolitu).

Dobek (nazwisko), Dobka, Dobkowi, nie: Dobeka, Dobekowi. Ob. Danek.

Dobić—dobijać (niedok.). Znaczenie i składnia: 1) D. kogo, co = zabić napół martwego, 2) D. czego = skończyć z czym, 3) D. do czego = dotrzeć do czego.

1. To ją dobiło. 2. Szczerze chciałem interesu dobić. *Mick.* Dobić targu. 3. Dobiłem wreszcie do brzegu.

Zwrot: dobijać końca = kończyć, kończyć się.

Czas dobija końca. *Grusz.*

Dobić się — dobijać się (niedok.). Znaczenie i składnia: 1) D. ś. czego = osiągnąć co, uzyskać co, 2) Dobijać się do czego (tylko niedok.) = walić w co, przen. dążyć usilnie do czego, 3) Dobijać się o kogo, o co (tylko niedok.) = ubiegać się o co, starać się usilnie o kogo, o co.

1. Dobiła się tego, czego chciała. *Dąbr.* 2. Ktoś dobija się do okna. *Dąbr.* Ktoś dobija się do nas. *Dąbr.* 3. Nie dziwię się, że się dobijał o waćpannę. *Sienk.*

Dobiec — dobiegać (niedok.). Forma, jak: biec, biegać. II Składnia: 1) D. do czego (w znaczeniu fizycznym), 2) D. czego lub do czego (w znaczeniu przenośnym).

1. Dobiegł pierwszy do mety. Dobiegli zdyszani do szkoły. *Gomul.* 2. Roboty dobiegły końca. *Dąbr.* Sianokosy dobiegały do końca. *Dąbr.*

Dobitek — Ob. Dobitka.

Dobitka.
Zwrot: na dobitkę lub na dobitek = na domiar złego.
Na dobitkę Belina się rozchorował. *Strug.*

Dobór, dlp tego doboru.

Dobra (tylko w lm) te. Formy: dobra, dóbr, dobrom..., w dobrach.

Dobra (nazwa wsi). Formy: Dobra, Dobrej, Dobrej, Dobrą lub Dobrę, Dobro! Dobrą, w Dobrej. Ob. Biała.

Dobrać (dok.) — dobierać (niedok.). I Formy: 1) dobrać, jak: brać, 2) dobieram, dobierasz..., dobierają; dobieraj!; dobierający; dobierany; dobierał. II Składnia i znaczenie: 1) D. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) = przybierać na dodatek, 2) D. co — do czego = dopasować, dostarczać do czego.
Dobiera sobie życie do smaku. *Święt.*

Dobrać się (dok.) — dobierać się (niedok.) do kogo, do czego.
Do śpichrza dobrał się złodziej. *Siedl.*

Dobra'noc (ndm), nie: do'branoc (JP 1, 256).
Powiedział mi dobranoc i poszedł.

Dobre to (tylko w lp) = dobry cel, dobry skutek, dobrodziejstwo, dobre życie. Por. Dobro. Formy: to dobre, tego dobrego, temu dobremu (odmiana przymiotnikowa).
Natura ludzka jest skłonna więcej do złego niż do dobrego. Nie ma tego złego, co by na dobre wyjść nie mogło. *Przysł.*

Dobre sto lat temu, nie: dobrych sto lat temu. Składnia: Określenia przymiotnikowe, które się łączą z rzeczownikami, zależnymi od liczebników pięć, sześć, sto, tysiąc... kilka, parę... przybierają w mianowniku i bierniku formę liczby poj. rodzaju nijakiego, a w innych przypadkach zgadzają się w przypadku, rodzaju i liczbie z rzeczownikiem: całe pięć godzin, całych pięć godzin, całym pięciu godzinom, całe pięć godzin, całymi pięciu godzinami, w całych pięciu godzinach.
Czekamy tu na ciebie od dobrych pięciu godzin. Czekamy tu na ciebie dobre pięć godzin (nie: dobrych pięć godzin).

Dobro to = pomyślność, szczęście, mienie materialne lub moralne. Por. Dobre. Formy: dobro, dobra, dobru, dobro, dobrem, o dobru (nie: o dobrze).
O własnym dobru myśli. *Sienk.*

Dobroć, nie: dobrość.

Dobrodziej, nie: dobrodzij. Formy: mlm ci dobrodzieje, dlm tych dobrodziejów lub dobrodziei.

Dobrodziejstwo.
Zwroty: 1) dobrodziejstwo komu wyświadczyć, nie: wyrządzić, ani: okazać (rus.); 2) dobrodziejstwa doświadczyć od kogo; 3) świadczyć dobrodziejstwa, nie: dobra. *PJ 5, 44.*

Dobromil (nazwa miejsc.) — dobromilski.

Dobrostan (!) = dobry stan.
Zwrot: dobrostan sanitarny (!) = stan sanitarny. *DUMK 30 IX 30.*

Dobry — lepszy, mlm (męsko-osob.) lepsi. Znaczenie i składnia: 1) D. dla kogo = życzliwy dla kogo, odpowiedni dla kogo, 2) D. do czego, nie: dla czego = zdolny do czego, stosowny do czego (zwykle w stosunku do jakiejś czynności lub stanu), 3) D. na co = odpowiedni na co (zwykle w stosunku do jakiegoś przedmiotu).
1. Zwyczaje dobre dla drugich. *Dąbr.* Skądże on może wiedzieć, co jest dla kogoś dobre? *Dąbr.* Bogacz, dobry dla chłopów, ludzki dla sąsiadów. *Mick.* 2. Próbowali miejsca, dobrego do przebycia. *Żerom.* Dobry do tańca, gorszy do różańca. *Małacz.* Dobrym pachołkiem do bitwy. *Sienk.* Dobry do służby. *Sienk.* Tylko do płakania miał oczy dobre. *Kunc.* 3. To dobre na poziomą psychologię, a my jesteśmy rycerze. *Strug.* Która (suknia) się okaże dobra na wielką okazję. *Dąbr.*
Zwroty: 1) na dobre = zupełnie, całkiem; 2) dobrą godzinę (dobre kilka minut); 3) dobry sobie jesteś = czego ci się zachciewa?; 4) a, to dobre! = to mi się wcale nie podoba. *SF;* 5) najlepszy pod słońcem.
1. Usnął na dobre. *Sienk.* Zaczęła spać na dobre. *Dąbr.* 5. Byliśmy najlepszymi dziećmi pod słońcem. *Nowak.*

Dobrze — lepiej.
Zwroty: 1) jestem dobrze (źle) lub jest ze mną dobrze (źle); 2) dobrze (źle) komu z oczu patrzy; 3) dobrze (źle) komu robić na co; 4) dobrze po północy (po południu).
1. Jestem już po tej chorobie zupełnie dobrze. 2. Źle im z oczu patrzyło. *Sienk.* 3. Pobyt na wsi dobrze mu zrobił na zdrowie. 4. Nieraz dobrze po północy rozlegały się chóralne śpiewy. *Danił.*

Dobyć (dok.) — dobywać (niedok.). Formy: dobędę, dobędziesz, dobędzie...; dobądź!; nie: dobyj!. II Składnia: D. czego, rzadziej: co.
Dobyła z kieszeni portmonetkę. Dobył z pochwy miecza.
Zwrot: dobyć ostatnich sił.

Docent — docentura; dlp tego docenta, mlm ci docenci.

Dochodność (!) = **dochodowość.**
Dochodowość kolei, nie: dochodność kolei. *DUMK 30 IX 30.*

Dochodny — dochodowy. Znaczenie: 1) dochodowy = dający dochód, 2) dochodny = dający dobry dochód, korzystny.
Ładny i dochodny folwark. *Święt.*
Dochodowy (nie: dochodny) obowiązek. *PJ 1, 140.*

Dochodzenie.
Zwrot: przeprowadzić dochodzenie. *Kod. Post. Cyw.*

Dochodzić (niedok.) — dojść (dok.). Znaczenie i składnia: 1) D. do czego = po dalszej drodze zbliżać się do czego; przen.: osiągać co, 2) D. czego = zbliżać się do czego (jak w punkcie 1); przen.: dociekać czego, badać co, dopominać się o co.
1. Niemcy już dochodzą do Warszawy. *Strug.* Doszedł do wysokiego stopnia. *PJ 10, 88.* 2. Już dochodzę pługów. *Mick.* Słońce ostatnich kresów nieba dochodziło. *Mick.* List dojdzie rąk księcia. *Żerom.* Statek doszedł brzegu. *Mick.* Urywki rozmów dochodziły ich uszu. *Żerom.* Dochodzić może przypadających mu odszkodowań. *Kr. 1, 27.* Niech oni tam sobie dochodzą różnych gatunków orzechów. *Orzesz.*
Zwroty: 1) dochodzi do czegoś = coś się staje, coś zachodzi; 2) nie dochodzi coś = nie dochodzi do skutku; 3) dojść celu lub do celu. *Gr. Ak. 307;* 4) dochodzić na ogniu (o potrawach).
1. Do tego nigdy nie dojdzie. *Sierosz.* Jak do tego doszło? *Nałk.* Doszło do bójek. *Małacz.* Doszło do tego, że... *Siedl.* 2. Nie dojdą Tadeusza z Zosią zaręczyny. *Mick.*

Dochować — dochowywać (niedok.). Znaczenie i składnia: 1) D. co = przetrzymać do jakiegoś czasu, 2) D. (przen.) czego = (przen.) dochować czego = przestrzec czego, dopilnować czego.

1. Ziarno z tego pola dochowam do jesiennego siewu. 2. Bądź pewien, dochowam tej tajemnicy. Dochowywał mu wierności. *Parand.*

Dochować się kogo, czego.

Dochował się dzieci. *SF.*

Dochód — dochodny — dochodowy. Ob Dochodny. Składnia: D. z czego.

Mam z tego dobry dochód. Masz jakie dochody z pisania? *Ostr.*

Zwroty: 1) ciągnąć, pobierać, czerpać dochód z czego; 2) dawać, przynosić dochód; 3) obracać dochód na kogo, na co. *SF.*; 4) przeprowadzać dochód przez kasę; 5) dochód fundowany (!) = dochód z majątku lub kapitału. *Kr. 2, 281;* 6) dochód za czas. *PJ 35, 56.*

3. Dochód z tego majątku ma być obracany na wychowanie i utrzymanie dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Dochrapać się czego. Formy, jak: chrapać.

Na wyższych kursach dochrapywały się dyplomów rozliczne ślimaki. *Danił.*

Dociąć (dok.) — docinać (niedok.) — I Formy: dociąć, jak: ciąć, 2) docinam, docinasz... II Znaczenie i składnia: 1) D. co = do końca coś ciąć, 2) D. komu = (przen.) dokuczyć komu.

Dociągnąć (dok.)—dociągać (niedok.). Formy: 1) dociągnąć, jak: ciągnąć, 2) dociągać, jak: ciągać.

Dociec (dok.) — dociekać (niedok.). I Formy: 1) dociec, jak: ciec, 2) dociekam, dociekasz... II Składnia: D. czego, rzadko: co.

Zamiarów jego trudno dociec. *Mick.* Dociekała tego. *Dąbr.*

Docierać (niedok.)—dotrzeć (dok.) do kogo, do czego. I Formy: 1) docieram, docierasz..., 2) dotrzeć, jak: trzeć. II Składnia: D. do kogo, do czego.

Dotrzeć do pana marszałka. *Sienk.* Linowski docierał do stacji. *Danił.*

Doczekać — I Formy, jak: czekać. II Składnia: D. czego lub do czego.

Końca doczekał nareszcie. *Mick.* Chciałby wnuków doczekać *Sienk.* Doczekać jasności dziennej. *Dyg.* Doczekała tej chwili. *Natk.* Żeby tak doczekać jeszcze jednej krowiny. *Prus.* Chciałbym choć listu od niego doczekać. *Sieal.* Doczekaliśmy tam do świtu.

Doczytać czego, nie: co. Formy, jak: czytać.

Dodać (dok.) — dodawać (niedok.). I Formy: 1) dodać, jak: dać, 2) dodawać, jak: dawać. II Składnia: D. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — komu.

Dodał mu jeszcze jedną złotówkę. Dodaję do niej wszystko. *Natk.* Zimna woda dodała mu humoru. *Prus.* Wino dodało mu odwagi. *Żerom.* Zapach dodał mu sił. *Żerom.* Dodała mu otuchy. *Dąbr.* Dodawał otuchy. *Natk.*

Dodatek, dlp tego dodatku.

Zwrot: w dodatku do czego = prócz czego.

W dodatku do wszystkich cierpień dołączyło się uczucie opuszczenia. *Danił.*

Dodatkowy.

Zwroty: 1) praca dodatkowa, nie: nadliczbowa. *Kr. 2, 269.*; 2) godziny dodatkowe lub nadliczbowe. *Kr. 2, 269.*

Dodatni, nie: dodatny.

Dogadać się (dok.) — dogadywać się (niedok.) z kim — do czego lub czego. Formy: 1) dogadać się, jak: gadać, 2) dogadywać się, jak: dogadywać.

Trudno z nim się dogadać. *Bartk.* Z tymi ludźmi można się będzie dogadać. *Małacz.* Biesiadnicy dogadali się do tego wniosku. *Weyss.* Pan znów do piechoty się dogadał. *Małacz.*

Dogadywać (tylko w postaci niedok.) komu. Formy: dogaduję (nie: dogadywuję)...; dogaduj! dogadujący; dogadywał.

Dogadzać. Ob. Dogodzić.

Doglądać (niedok.) — dojrzeć (dok.) kogo, czego, nie: kogo, co.

Doglądał koni i bydła. *Żerom.*

I Formy: 1) doglądam, doglądasz..., (nie: doglądaję...), 2) dojrzę, dojrzysz, dojrzy, dojrzymy..., dojrzą; dojrzyj!; dojrzany; dojrzał..., dojrzeli. II Składnia: D. kogo, czego, nie: kogo, co.

Doglądał koni i bydła. *Żerom.*

Dogmat — Formy: dlp tego dogma'tu, nie: do'gmatu, mlm te dogma'ty, rzadziej: dogma'ta.

Dogodny komu lub dla kogo — do czego.

Dogodzić (dok.)—dogadzać (niedok.). I Formy: 1) dogodzić, jak: godzić, 2) dogadzam, dogadzasz...; dogadzaj!; dogadzający; dogadzał. II Składnia: D. komu — czym.

Coś myślom dogadza. *Bartk.* Dogadzała jego ambicjom. *Żerom.*

Dogorywać, nie: dogorewać. Formy: dogorywam, dogorywasz.

Doić (niedok.). Formy: doję, doisz, doi, doimy...; dój! dójcie; dojony; doił.

Doigrać się czego. Formy jak: igrać.

Dojąć — dojmować, nie: dojmywać. Formy jak: nająć — najmować.

Dojechać (dok.) — dojeżdżać (niedok.). I Formy: 1) dojechać, jak: jechać, 2) dojeżdżam, dojeżdżasz... II Znaczenie i składnia: 1) D. do kogo, do czego = jadąc zbliżyć się do kogo, 2) D. kogo, co = czym = (przen.) uderzyć kogo — czym, obrazić kogo — czym, dokuczyć komu — czym.

1. Dojechali do leśniczówki. *Iwasz.* 2. Dojechał do żywego. *Strug.* Dojechał go szablą.

Dojmujący — dojmująco. Ob. Kojący — kojąco.

Mróz szczypał dojmująco.

Dojrzały, nie: dozrały. I Forma mlm (męsko-osob.) dojrzali.

Dojrzali ludzie, ale: oni już dojrzeli (czas przeszły czasownika: dojrzeć).

II Składnia i znaczenie: D. do czego = dorosły do czego, przygotowany przez wiek lub wykształcenie do czego.

Dojrzeć (dok.) = zobaczyć (nie: dojrzyć)— doglądać (niedok.). I Formy: dojrzę, dojrzysz, dojrzy, dojrzymy...; dojrzyj! dojrzyjcie!; dojrzawszy; dojrzany; dojrzał..., dojrzeli. Ob. Doglądać. II Składnia: D. czego, nie: co.

Dojrzeć = stać się dojrzałym (dok.) — dojrzewać (niedok.). I Formy: dojrzeję, dojrzejesz, dojrzeje...; dojrzej! dojrzejcie!; dojrzawszy; dojrzały; dojrzał..., dojrzeli. II Składnia: D. do czego = stać się przygotowanym do czego.

Dojść, nie: dójść. Formy: dojdę; dojdź! dojdźcie! (nie: dójdź! dójdźcie!), doszedłszy; doszedł. Ob. Dochodzić.

Dokazać — I Składnia: D. czego, nie: co. II Znaczenie: 1) D. = dokonać czego, 2) D. (! rus.) = dowieść czego, udowodnić co.

Gdy ktoś chce czegoś na świecie dokazać. *Sienk.* Kopernik udowodnił (nie: dokazał), że ziemia obraca się naokoło słońca. *Krasn. 65.* żeby zgubność elekcji dokazać (!) *Brückn.* = żeby zgubności elekcji dowieść.

Zwroty: 1) dokazać sztuki, wielkich rzeczy, cudów. *Krasn. 65.*; 2) dokazać swego = postawić na swoim. *Krasn. 65.*

Dokazaliście cudów. *Niemc.* W biegu dokazywał cudów zręczności. *Wikt.*

Dokąd.

Zwroty: 1) dokąd idziesz, jedziesz, dążysz?... lub gdzie idziesz, jedziesz, dążysz?...; 2) dokądby się nie zwrócił (! rus.) = dokądkolwiekby się zwrócił lub dokąd tylko się zwrócił.

Dokądby nie... (!) = dokądkolwiekby... lub dokądkolwiek.

Dokądkolwiekby wiodła (lub dokądkolwiek wiedzie, nie: dokądby nie wiodła) ta droga, wszędzie towarzyszyć nam przyrzekli. *Cyt. Kr. 1, 198/9.*

Dokładać (niedok.) — dołożyć (dok.) co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Dołożę ci jeszcze tę złotówkę. Dołożę starań, żebyś był ze mnie zadowolony.

Zwrot: dokładać rąk (!) = przykładać ręce. *DUMK 30 IX 30.*

Aby nie przykładali (nie: dokładali) rąk do (tego) dzieła. *Cyt. Kr. 1, 152.*

Dokładność w czym.

Zwrot: robić co z dokładnością = robić co dokładnie.

...aby z największą dokładnością były oznaczone wszystkie te fenomena natury. *Stasz.*

Dokonywać (niedok.) — dokonać (dok.) czego, nie: co. I Formy: dokonywam, dokonywasz..., częściej: dokonuję, dokonujesz... (nie: dokonywuję, dokonywujesz...); dokonywający; częściej: dokonujący, nie: dokonywujący.

Owadów, dokonywających swojej pracy. *Iwasz.* Jednej rzeczy dokonaliśmy. *Strug.* Jak tych rzeczy dokonać? *Kad.* Czy będzie mógł dokonać czegoś dobrego? *Dąbr.* Tegośmy szczęśliwie dokonali. *Kruczk.*

Dokończyć — dokończać, rzadziej: dokańczać (niedok.) czego, nie: co. I Formy: 1) dokończę, dokończysz, dokończy, dokończymy..., dokończą; dokończ! dokończcie!; dokończywszy; dokończył, 2) dokończam, dokończasz... II Składnia: D. czego, nie: co.

Dokończył swego opowiadania. *Małacz.*

Dokrajać (dok.) — dokrawać (niedok.), nie: dokraiwać. Formy jak: odkrajać — odkrawać.

Dokręcić (dok.) — dokręcać (niedok.). Formy jak: odkręcić — odkręcać.

Doktor (PA) (nie: doktór, ani: dochtor) — doktorka. I Znaczenie: D. ma znaczenie rodzaju męskiego, a niekiedy także rodzaju wspólnego (PJ 1932, zesz. 2). II Forma mlm doktorzy, nie: doktorowie.

On jest doktorem i ona także jest doktorem. Z ciebie, moja droga, doskonały doktor. Doktorzy mi ciągle nim głowę zawracali. *Iwasz.*

Doktorat, dlp tego doktoratu.

Zwrot: składać (nie: robić) doktorat = składać egzamin doktorski. *Kr. 1, 149.*

Doktryna — doktrynalny. Ob. Doktryner.

Doktryner — doktrynerski, dlp tego doktrynera.

Dokuczać (niedok.)—dokuczyć (dok.). I Formy: 1) dokuczam, dokuczasz..., 2) dokuczę, dokuczysz, dokuczy, dokuczymy...; dokucz! dokuczcie!; dokuczywszy; dokuczył. II Składnia: D. komu — czym.

Bezustannie mi nią dokucza. *Zapol.*

Dokuczliwy, nie: dokuczny. (Szwed.).

Dokument — dokumentalny, nie: dokumentarny. Formy: dlp tego dokumentu, mlm te dokumenty lub dokumenta, dlm tych dokumentów.

Zwroty: 1) przedstawić dokument. *Kod. Post. Cyw.*; 2) wystawić dokument. *Kod. Post. Cyw.*; 3) złożyć dokument. *Kod. Post. Cyw.*; 4) sporządzić dokument. *Kod. Post. Cyw.*; 5) dokument na zwrot (!) = dokument zwrotu. *DUMK 31 III 32.*

Dokupić (dok.)—dokupować lub dokupywać (niedok.), nie: dokupowywać. I Formy: 1) dokupię, dokupisz, dokupi, dokupimy..., dokupią; dokup! dokupcie!; dokupiwszy; dokupił, 2) dokupuję, dokupujesz..., (nie: dokupowywuję...); dokupuj!; dokupujący; dokupował lub dokupywał. II Składnia: D. co lub czego (w dopełniaczu cząstkowym).

Dola (!) = doza, cząstka.

Zwroty: 1) z pewną dozą lub cząstką prawdy, nie: z pewną dolą prawdy (rus.), 2) brać coś na karb czego, nie: brać coś na dolę czego (rus.).

Dolać (dok.) — dolewać (niedok.), nie: doliwać. I Formy: 1) doleję, dolejesz, doleje...; dolej! dolejcie! (nie: dolij! dolijcie!); dolał..., dolali lub doleli, 2) dolewam, dolewasz... Ob. Lać. II Składnia: D. czego, nie: co.

Dolał oliwy do ognia.

Dolar — Formy: dlp tego dolara, blp tego dolara.

Zmieniłem dolara. Wydałem dolara. To kosztuje jednego dolara.

Dolecieć (dok.)—dolatać lub dolatywać (niedok.). I Formy: dolecę, dolecisz, doleci, dolecimy...; doleć! dolećcie!; doleciawszy; doleciał..., dolecieli, 2) dolatuję, dolatujesz...; dolatuj! lub dolataj!; dolatujący; dolatywał lub dolatał. II Składnia: D. do kogo, do czego.

Cichy jej szept dolatał do Kazia wyraźnie. *Sierosz.* Krzyk jego nie doleciał do Jagny. *Prus.*

Dolegać (zwykle w postaci niedok.)—I Formy: dolegam, dolegasz... II Składnia: D. komu, nie: kogo.

To mi nie dolega, nie: to mię nie dolega (!) *Pass.*

Dolewać — Ob. Dolać.

Dolina (nazwa miasta) — doliński.
Dolman=krótki płaszcz huzarski; płaszczyk damski (SW); dlp tego dolmanu.
Dolno-łużycki, dolno-niemiecki.
Dolny, nie: dólny, ani: dolni, ani: dólni.
Dołączyć — dołączać, nie: dołanczać. I Formy: 1) dołączę, dołączysz, dołączy, dołączymy...; dołącz! dołączcie!; dołączywszy; dołączony; dołączył, 2) dołączam, dołączasz... II Składnia: D. kogo, co — do kogo, do czego.
Dołek.
Zwroty: 1) kopać dołki pod kim = intrygować podstępnie, działać przeciw komu. *SF.*; 2) kręci kogo w dołku = komuś idzie ślina na co.
Owczarza aż w dołku zakręciło od tych zapachów. *Prus.*
Dołożyć. Ob. Dokładać.
Dom, nie: dóm. Formy: dlp tego domu, mjsclp w tym domu, nie: w domie.
W sadzie rodzinnego domu. *żerom.* U siebie w domu. *Strug.*
Zwroty: 1) prowadzić dom oszczędnie, na wysoką skalę, prowadzić dom otwarty; 2) ktoś jest z takiego a takiego domu = z takiej a takiej rodziny; 3) jak u siebie w domu = swobodnie, bez skrępowania; 4) zapraszać do domu lub w dom; otworzyć komu swój dom. *SW;* 5) dom stoi, nie: leży przy ulicy; 6) dom Boży, nie: Boży dom, 7) na po domu = do użytku domowego.
1. Można by oszczędniej dom prowadzić. *Dąbr.* Był to domek, skromnie prowadzony. *Iwasz.* 2. Z domu Indykowiczówna. *Mick.* 3. Pewny jak u siebie w domu. *Strug.* 4. Będziemy zapraszali w dom nasz. *Sienk.* 5. Dom mój stoi (lub znajduje się, nie: leży) przy ulicy... *Cyt. Kr. 2, 296.* 7. Pantofle na po domu. *Zapol.*
Domacać się (dok.) — domacywać się (niedok.). I Formy: 1) domacam się, domacasz się...; 2) domacuję się!; domacujesz się...; domacuj się!, domacujący się; domacywał się... II Składnia: D. ś. kogo, czego.
Nikomu się nie chce domacywać jakiejś prawdy. *Strug.*
Domagać się — I Formy: domagam się, domagasz się..., domagają się; domagaj się!; domagający się; domagał się. II Składnia: D. ś. kogo, czego — od kogo, od czego.
Domalować (dok.)—domalowywać (niedok.). I Formy: 1) domaluję, domalujesz...; domaluj!; domalowawszy; domalowany; domalował, 2) domalowuję, (nie: domalowywuję...); domalowuj!; domalowujący, domalowywał. II Składnia: D. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).
Domaluj tego kwiatu = dokończ malować ten kwiat. Domaluj jeszcze jeden kwiat. *Pass.*
Domejkc — Formy: Domejkc, Domejki, Domejce, Domejkę, Domejko!, Domejką, o Domejce. Ob. *Nazwiska na -o.
Domieszać (dok.) (nie: domięszać)— domieszywać (niedok.). I Formy: 1) domieszam, domieszasz...; domieszaj!; domieszany; domieszał, 2) domieszuję, rzadziej: domieszywam (nie: domieszywuję). II Składnia: D. czego — do czego.
Dominikanin, nie: dominikan. Formy: mlm ci dominikanie, rzadziej: dominikani(dawn.), dlm tych dominikanów (SW).
Dominium — Formy jak: gimnazjum.
Do´mino lub **domi´no**, dlp tego do´mina lub domi´na.
Zwrot: grać w domino.
Dominować = górować, panować, przeważać (Krasn. 84) nad czym, nie: co.
Sytuacja wewnętrzna dominuje nad wszystkimi innymi zagadnieniami (nie: wszystkie inne zagadnienia). *„Czas" 17 V 36.*
Domknąć — domykać (niedok.). I Formy: 1) domknę, domkniesz..., domkną; domknij!; domknięty; domknąwszy; domknął, domknęła..., domknęli, 2) domykam, domykasz...; domykaj!; domykający; domykany; domykał. II Składnia: D. co — do czego.
Domokrążny.
Zwrot: handel domokrążny = handel obnośny *PJ 1, 75.*
Domówić (dok.)—domawiać (niedok.). I Formy: 1) domówię, domówisz, domówi, domówimy..., domówią; domów! domówcie!; domówiwszy; domówił, 2) domawiam, domawiasz... II Składnia: D. czego.
Domysł.
Zwroty: 1) wpaść na domysł. *SF;* 2) w domysły się zapuszczać. *SF;* 3) naprowadzać na domysł. *SF;* 4) gubić się w domysłach. *SF.*
Ludzie się gubią w domysłach. *Sienk.*
Domyślić się (dok.) (nie: domyśleć się) — domyślać się (niedok.). I Formy: 1) domyślę się, domyślisz się, domyśli się, domyślimy się..., domyślą się; domyśl się! domyślcie się!; domyślił się..., domyślili się, 2) domyślam się, domyślasz się, domyśla się...; domyślał się..., domyślali się. II Składnia: D. czego, nie: do czego.
Może domyślić się (nie: domyśleć się) wszystkiego. *Zapol.* Powinienem był od razu domyślić się wszystkiego. *Grusz.*
Don — doński lub doniecki (w związku z: Doniec = mieszkaniec pobrzeża Donu).
Donająć — donajmować (niedok.), nie: donajmywać.
Donderować kim.
Donica (IGD), nie: makutra (prowinc.).
Donikąd.
Donikąd nie dążyła. *Dąbr.*
Don Juan (imię własne) — donżuan (rzecz. pospol.) = uwodziciel — donżuaneria.
Donkiszot (nie: Don Kichot, JP 8, 44) — donkiszoteria.
Donos (! rus.) = doniesienie, denuncjacja.
Donżuan — Ob. Don Juan.
Dookoła lub **dokoła.**
Doówczas (!) = do owych czasów, dotąd (PJ 1, 137).
Dopadać (niedok.) — dopaść (dok.), nie: dopadnąć. I Formy: 1) dopadam, dopadasz..., 2) dopadnę, dopadniesz...; dopadnij! dopadnijcie!; dopadnięty; dopadłszy, nie: dopadnąwszy; dopadł, nie: dopadnął. II Składnia: D. do kogo, do czego lub kogo, czego.

Dopadł miejsca. *Żerom.* Dopadł muru. *Żerom.* Dopadła okna. *Sierosz.* Dopadłem rowu. *Strug.* Dopadł do koni.

Dopasować (dok.)—dopasowywać (niedok.). I Formy: 1) dopasuję, dopasujesz...; dopasuj!; dopasowany; dopasował, 2) dopasowuję (nie: dopasowywuję); dopasowuj!; dopasowujący; dopasowywał. II Składnia: D. co — do czego = dobrać, dostosować.

Stolarz dopasowywał okna i drzwi. *Żerom.*

Dopatrzyć (się) (dok.) (nie: dopatrzeć się)—dopatrywać (się) (niedok.). I Formy: 1) dopatrzę się, dopatrzysz się, dopatrzy się, dopatrzymy się...; dopatrz się! dopatrzcie się!; dopatrzono się...; dopatrzył się; dopatrzywszy się, 2) dopatruję się...; dopatruj się! II Znaczenie i składnia: 1) D. kogo, czego—w kim, w czym = doszukać się kogo, czego — w kim, w czym, 2) Dopatrzyć, aby... (!) = dopilnować, aby... (DUMK 31 XI 32).

Dopatrując woli Bożej we wszystkim. *Sienk.*

Dopchać (dok.) lub **dopchnąć** — dopychać (niedok.). Formy: 1) dopcham, dopchasz..., 2) dopchnę, dopchniesz...; dopchnij!; dopchnięty; dopchnął, dopchnąłem, dopchnęli, 3) dopycham, dopychasz.

* **Dopełniacz cząstkowy** oznacza, że przedmiot tylko w pewnej części łączy się z czynnością lub stanem, wyrażonym w czasowniku. Dopełniacz cząstkowy może być w zdaniu dopełnieniem albo podmiotem (logicznym), niekiedy występuje także jako okolicznik miejsca lub czasu. Jako podmiot lub dopełnienie używa się dopełniacz cząstkowy: 1) przy słowach, które jeśli obejmują cały przedmiot, rządzą biernikiem; należą tu czasowniki oznaczające: dać, brać, kupić, sprzedać, 2) przy słowach, które z natury swojej rozciągają działanie swych czynności tylko na pewną część przedmiotu i dlatego łączą się zawsze tylko z dopełniaczem, 3) przy przymiotnikach: pełen, syt, świadom, wart, godzien.

1. Zaraz nabrał fantazji. *Sienk.* W podany kubek nalał Wiesław miodu. *Brodz.* 2. Już próbowałem rycerskiego chleba. *Słow.* Tatarzy i Turcy zaczęli dobywać zamków i miast ukraińskich. *Szajn.* 3. Syt zysków i chwały. *Mick.* Ten kunszt piękny godzien był widzenia. *Mick.*

Jako okolicznik miejsca lub czasu używa się dopełniacz cząstkowy przy rozmaitego rodzaju czasownikach.

U bliskiej brzeziny było wielkie mrowisko. *Mick.* Koń stał u namiotu, psy leżały u nóg jego. *Krasz.* Następnego poranka nieprzyjaciel był już widoczny. *Sienk.*

* **Dopełniacz liczby mnogiej rzeczowników męskich** na -arz, -aż, -erz, -eż, -acz, -ocz, -orz ma końcówkę -ów lub -y: pisarz—pisarzów lub pisarzy, bandaż — bandażów lub bandaży, pasterz — pasterzów lub pasterzy, palacz — palaczów lub palaczy.

* **Dopełniacz liczby mnogiej rzeczowników żeńskich** na -alnia, -elnia, -arnia, -ernia. Rzeczowniki te mają w dlm postać, zgodną z dlp, z końcówką -i, np. kopalnia — tych kopalni, kręgielnia — tych kręgielni, drukarnia — tych drukarni, papiernia — tych papierni.

* **Dopełniacz liczby pojed.** rzeczowników męskich ma końcówkę -a lub -u. Końcówkę -u mają: 1) rzeczowniki pochodzenia obcego nieżywotne, np. uniwersytetu, teatru, dachu, kształtu, 2) rzeczowniki oderwane, oznaczające jakąś właściwość lub stan, np. bólu, strachu, śmiechu, zapału, 3) rzeczowniki zbiorowe i materialne, np. lasu, sadu, roju, pułku, piasku, cukru, miodu, pieprzu. Końcówkę -a mają: 1) rzeczowniki zdrobniałe, np. wózka, worka, 2) nazwy osób i zwierząt, np. ojca, brata, pana, psa, kota, 3) nazwy narzędzi, naczyń i części ciała, np. młota, świdra, noża, kotła, dzbana, palca, nosa, włosa, zęba. Poza tymi klasami trudno określić ściśle, które rzeczowniki męskie mają w dlp końcówkę -a, a które -u. Mówimy na przykład: roku, poniedziałku, wtorku..., a nazwy miesięcy mają końcówkę -a, np. marca, kwietnia. Mówimy: (z) Berlina, ale: (z) Londynu. Niekiedy przez silniejsze niż gdzie indziej oddziaływanie dawnej tradycji zachowały się przeżytkowo formy, nie odpowiadające dzisiejszemu systemowi gramatycznemu. Do takich przeżytkowych form należą: dół — dołu, wierzch — wierzchu, dar — daru, dom — domu, wół — wołu.

* **Dopełniacz lp rzeczowników męskich obcych.** Rzeczowniki męskie obce mają w dlp końcówkę -a, jeśli są żywotne, a rzeczowniki męskie obce nieżywotne mają w dlp zwykle końcówkę -u, np. profesora, krokodyla, instytutu, ale: fotelu lub fotela.

* **Dopełniacz przy czasownikach zaprzeczonych**, czyli tzw. dopełniacz ujemny wyraża dopełnienie bliższe po czasownikach, użytych z przeczeniem nie lub mających znaczenie przeczące. Dopełniacz ujemny kładzie się także po bezokolicznikach, wprawdzie nie zaprzeczonych, ale zależnych od słów użytych z przeczeniem lub mających znaczenie przeczące.

Konrad nie lubił światowej pustoty. *Mick.* Zakazał wszelkich powitalnych ceremonii i ogniów. *Szajn.* Już Konrad hamować nie zdoła zapędów ludu i nalegań rady. *Mick.*

Uwaga 1. Pewne odchylenie od wyłożonej zasady stanowi zaimek nic, który po czasownikach przeczących, tak jak i po twierdzących, kładzie się po większej części w bierniku.

Tadeusz nic nie widział. *Mick.* Radziwiłł nie odrzekł nic. *Sienk.*

Uwaga 2. Dopełnienie dalsze po czasownikach przeczących używa się w tym samym przypadku, co po czasownikach twierdzących, np. matkę bolała głowa — matkę nie bolała głowa.

Dopełnić (dok.)—dopełniać (niedok.). I Formy: 1) dopełnię, dopełnisz, dopełni, dopełni-

my...; dopełnij! dopełnijcie!, rzadko: dopełń! dopełńcie!; dopełniony; dopełniwszy; dopełnił, 2) dopełniam, dopełniasz... II Składnia: 1) D. czego, nie: co, 2) D. co lub czego — czym.

Dopełnili miary nieprawości. *Mick.* Dopełnił miary swych zbrodni. *SW.*

Dopiąć (dok.) — dopinać (niedok.). I Formy: 1) dopnę, dopniesz, dopnie...; dopnij! dopnijcie!; dopiął..., dopięli; 2) dopinam, dopinasz... II Składnia: D. czego, nie: co.

Zwrot: dopiąć celu, nie: doścignąć celu (rus.).

Dopiec (dok.) — dopiekać (niedok.). I Formy: 1) dopiekę, dopieczesz..., dopieką; dopiecz! dopieczcie!; dopieczony; dopiekłszy; dopiekł, 2) dopiekam, dopiekasz... II Składnia: D. komu — czemu.

Dopie'ro, nie: do'piero (Szwed.), ani: dopiro, ani: dopióro (prowinc. lit.) Wal. — dopieruteńko.

Zwrot: dopiero co lub co dopiero = tylko co, przed chwilą.

Dopilnować (dok.)—dopilnowywać (niedok.). I Formy: 1) dopilnuję, dopilnujesz, dopilnuje...; dopilnuj! dopilnujcie!; 2) dopilnowywam, dopilnowywasz, dopilnowywa..., częściej: dopilnowuję, dopilnowujesz, dopilnowuje...; dopilnowuj! dopilnowujcie! (nie: dopilnowywuję; dopilnowywuj!). II Składnia: kogo, czego.

Można jednego i drugiego dopilnować. *Dąbr.*

Dopisać (dok.)—dopisywać (niedok.). I Formy: 1) dopiszę, dopiszesz, dopisze...; dopisz! dopiszcie!; dopisany; dopisał, 2) dopisuję, dopisujesz, dopisuje... (nie: dopisywam, dopisywasz, dopisywa...); dopisuj!; dopisujący; dopisywał. II Składnia: D. co—do czego.

Dopisek ten, nie: ta dopiska. Formy: lm te dopiski, tych dopisków, tym dopiskom...

Dopokąd, częściej: **dopóki, dokąd.**

Dopomnieć się (dok.) (nie: dopomnąć się)— dopominać się (niedok.). I Formy: 1) dopomnę się, dopomnisz się, dopomni się, dopomnimy się..., dopomną się (nie: dopomnią się); dopomnij się!; dopomniawszy się; dopomniał się, 2) dopominam się...; dopominaj się! II Składnia: D. ś. o kogo, o co lub czego, rzadziej: kogo.

Dopomina się o nich. *Strug.* Pewnie się o niego dopominają. *Sienk.* Zaczęła się dopominać o konie. *Dąbr.* Dopominał się zawsze wina. *Dąbr.*

Dopomóc (dok.) — dopomagać (niedok.). I Formy: 1) dopomogę, dopomożesz..., dopomogą; dopomóż! dopomóżcie!; dopomógłszy; dopomógł, 2) dopomagam, dopomagasz...; dopomagaj! II Składnia: D. komu, czemu — do czego.

Dopóty, nie: dopotąd. Ob. Dopokąd.

Zwrot: dopóty — dopóki, nie: tak długo, jak...

Trwają dopóty, dopóki ich natura nie przemieni. *Kołłąt.*

Doprać (dok.)— dopierać (niedok.), nie: dopirać. Formy jak: oprać — opierać.

Doprawić (dok.) — doprawiać (niedok.) = regulować przyprawę lub zaprawę potraw do smaku (IGD).

Doprosić się (dok.) — dopraszać się (niedok.). I Formy jak: przeprosić — przepraszać. II Składnia: D. ś. kogo, czego — u kogo.

Doprasza się łaski. *Żerom.*

Doprowadzić (dok.)—doprowadzać (niedok.). I Formy: 1) doprowadzę, doprowadzisz, doprowadzi, doprowadzimy..., doprowadzą; doprowadź! doprowadźcie!; doprowadzony; doprowadziwszy; doprowadził, 2) doprowadzam, doprowadzasz... II Składnia: D. kogo, co — do kogo, do czego.

Doprowadził do świetności wygląd pałacu. *Siedl.* Trawiący smutek doprowadził ich do ruiny. *Przybysz.*

Doprząc lub **doprzęgnąć, doprzągnąć** (dok.), — doprzęgać (niedok.). Formy: 1) doprzęgnę, doprzęgniesz...; doprzęgnij!; doprzęgnięty; doprzęgnąwszy; doprzągł, rzadziej: doprzęgnął, doprzągnął, 2) doprzęgam, doprzęgasz...

Dopust, dlp tego dopustu.

Zwrot: dopust Boży.

Dopuszczalny = możliwy.

Dopuszczenie.

Zwrot: z dopuszczenia Bożego. *Sienk.*

Dzieje się z wyraźnego dopuszczenia Boga. *Kołłąt.*

Dopuszczony (!) = dozwolony.

Dopuścić (dok.) — dopuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Znaczenie i składnia: 1) D. kogo, co — do kogo, do czego = puścić kogo, co — do kogo, do czego; pozwolić przyjść, 2) D. co — do czego, nie: na co = pozwolić na zaistnienie czego, 3) D. co (!) = przewidzieć możliwość istnienia czego.

1. Dopuścili go wreszcie do pana domu. 2. Tego nie można dopuścić. *Natk.* 3. Mogą być dopuszczone małe ślady żelaza (!) = przewidziana jest możliwość istnienia małych śladów żelaza.

Dopuścić się czego.

Dopychać. Ob. Dopchać.

Dopytać się (dok.) — dopytywać się (niedok.). I Formy: 1) dopytać się, jak: pytać się, 2) dopytuję się, dopytujesz się...; dopytuj się!; dopytujący się; dopytywał się. II Składnia: D. ś. kogo, czego lub o kogo, o co, nie: za kim, za czym.

Dopytując się o drogę. Zaczęła dopytywać się prawdy. *Sierosz.*

Dorachować (dok.) — dorachowywać (niedok.). I Formy: 1) dorachuję, dorachujesz, dorachuje..., 2) dorachowuję, dorachowujesz, dorachowuje, rzadziej: dorachowywam, dorachowywasz, dorachowywa..., (nie: dorachowywuję). II Składnia: D. co.

Dorachować się (dok.) kogo, czego — dorachowywać się (niedok.).

Z trudem się kosztów dorachowywał. *Kad.*

Doradca — doradczyni. Formy: 1) doradca, jak: radca, 2) doradczyni, jak: radczyni.

Doradzić (dok.) — doradzać (niedok.). For-

my, jak: zaradzić — zaradzać. II Składnia: D. komu — co.

Doré, Dorégo, o Dorém.

Doręczyć (dok.)—doręczać (niedok.). I Formy: 1) doręczę, doręczysz, doręczy, doręczymy...; doręcz! doręczcie!; doręczony; doręczywszy; doręczył, 2) doręczam, doręczasz. II Składnia: D. co — komu.

Dorobić się (dok.)—dorabiać się (niedok.). I Formy: dorobię się, dorobisz się, dorobi się, dorobimy się...; dorób się! doróbcie się!; dorobiwszy się; dorobił się, 2) dorabiam się, dorabiasz się... II Składnia: D. czego—na czym.

On się dorobił na Serbinowie. *Dąbr.* Nie umiał dorabiać się sławy. *Wikt.* Dorabiał się na nowo majątku. *Perz.*

Dorobkiewicz lub **dorobkowicz.**

Podłość dorobkowicza. *Żerom.*

Doroczny, nie: doroczni.

Dorodny, nie: dorodni.

Dorosły (nie: dorośnięty, ale: wyrośnięty — wyrosły)—doroślejszy. Składnia: D. do czego = dojrzały do czego, przygotowany przez wiek lub wykształcenie do czego.

Dorosnąć (dok.) lub **dorość**—dorastać (niedok.). Formy: 1) dorosnąć — dorość, jak: rosnąć — róść, 2) dorastam; dorastaj!; dorastający; dorastał.

Zwrot: dorosnąć do czego.

Nie dorósł do słów, które by to mogły wyrazić. *Parand.*

Dorozumieć się (dok.) — dorozumiewać się (niedok.). I Formy: 1) dorozumiem się, dorozumiesz się, dorozumie się, dorozumiemy się, dorozumiecie się, dorozumieją się (nie: dorozumią się); dorozumiej się! dorozumiejcie się! lub dorozum się! dorozumcie się!; dorozumiał się..., dorozumieli się, 2) dorozumiewam się, dorozumiewasz się... II Składnia: D. ś. czego.

Dorożka — dorożkarz, nie: doróżka—dorożkarz (Łoś, N). Formy: mlm ci dorożkarze, dlm tych dorożkarzy lub dorożkarzów. Ob. * Rzeczowniki na -arz.

Dorównać (dok.) — dorównywać (niedok.). I Formy: 1) dorównam, dorównasz, dorówna..., 2) dorównuję, dorównujesz, dorównuje..., rzadziej: dorównywam, dorównywasz, dorównywa (nie: dorównywuję, dorównywujesz, dorównywuje). II Składnia: D. komu, czemu — czym lub w czym.

Nikt mu nie dorówna dowcipem.

Dorwać się (dok.) — dorywać się (niedok.), do kogo, do czego. Formy, jak: oderwać — odrywać.

Dorwaliśmy się do koni. *Strug.*

Dorzecze, dlm tych dorzeczy.

Dorznąć (dok.) lub **dorżnąć**—dorzynać (niedok.). Formy: 1) dorznąć, jak: rznąć, 2) dorzynam, dorzynasz.

Dorzucić (dok.) — dorzucać (niedok.). I Formy: 1) dorzucić — dorzucać, jak: rzucić — rzucać. II Składnia: D. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — do czego.

Było to dorzucić prochu do ognia. *Sienk.*

Dosiąść (dok.), nie: dosieść (dawn.); — dosiadać (niedok.) — dosiadywać (wielokr.). I Formy: 1) dosiądę, dosiądziesz, dosiądzie..., dosiądą, rzadko: dosiędę, dosiędziesz, dosiędą; dosiądź! dosiądźcie!; dosiądziony; dosiadłszy; dosiadł (nie: dosiądł)..., dosiedli, 2) dosiadam, dosiadasz, dosiada..., dosiadają; dosiadaj!; dosiadający; dosiadany; dosiadał, 3) dosiaduję..., dosiadują (nie: dosiadywam..., dosiadywają); dosiaduj!; dosiadywał; dosiadujący; dosiadywany. II Składnia: D. czego lub do czego.

Zwrot: dosiąść konia.

Dosiadał rumaków. *Żerom.* Zwrotne ordynanse już dosiadały szparko koni. *Berent.*

Dosiadał rumaków. *Żerom.*

Dosięgać (nie: dosiągać) — dosięgnąć, rzadko: dosiągnąć, dosiąc. I Formy: dosięgam, dosięgasz, dosięga..., dosięgają; dosięgaj!; dosięgający; dosięgany; dosięgał, 2) dosięgnę, dosięgniesz, dosięgnie..., dosięgną; dosięgnij!; dosięgniony lub dosiągnięty; dosięgnąwszy; dosięgnął, (rzadko: dosiągł), dosięgnąłem (rzadko: dosięgłem), dosięgnęła lub dosięgła, dosięgnęli lub dosięgli. II Składnia: D. kogo, czego, rzadziej: do kogo, do czego.

Dosięgli szczytu. *Prus.* Wspinał się po poduszce, aby dosięgnąć obrazu. *Parand.*

Zwrot: dosięgnąć celu.

Celu dosięgnął. *Bartk.*

Doskoczyć (dok.) — doskakiwać (niedok.). I Formy jak: odskoczyć — odskakiwać. II Składnia: D. do kogo, do czego lub kogo, czego.

Doskonałe (!) = doskonałość, to, co doskonałe.

Doskonałe jest rzadko (!) = to, co doskonałe jest rzadkie, lub: doskonałość jest rzadka. *Krasn. 41.*

Doskwierać, nie: doskwirać. I Formy: doskwieram, doskwierasz... II Składnia: D. komu — czym.

Dosłać (dok.) — dosyłać (niedok.). Formy: 1) dosłać, jak: słać, 2) dosyłam, dosyłasz...

Zwrot: dosłać w ślad za czym (!) = wysłać dodatkowo. *DUMK 31 XII 32.*

Dosłowny — dosłownie, nie: dosłówny — dosłównie.

Dosłużyć się (dok.) — dosługiwać się (niedok.). I Formy: 1) dosłużę się, dosłużysz się, dosłuży się, dosłużymy się...; dosłuż się! dosłużcie się!; dosłużywszy się; dosłużył się, 2) dosługuję się, dosługujesz się, dosługuje się..., nie: dosługiwam się, ani: dosługiwuję się.

Dosłużył się stopnia. *Żerom.*

Dostać (dok.) — dostawać (niedok.). I Formy: 1) dostać, jak: przestać, 2) dostawać, jak: przestawać. II Znaczenie i składnia: 1) D. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — od kogo = otrzymać co od kogo, odebrać, 2) D. czego = nabawić się czego, 3) D. do czego lub czego = sięgnąć do czego lub czego.

1. Dostał rower na imieniny. *Nowak.* Dostał na-

grodę. Dostał awans. 2. Dostał chrypki. *SW.* 3. Głową dostawała nieba. *Orzesz.*

Zwroty: 1) dostawać co w ręce = chwytać do niewoli; 2) dostawać co do rąk = odbierać co lub otrzymać co osobiście (do rąk własnych); 3) dostać po nosie = dostać przykre uwagi; 4) czegoś komuś nie dostaje = czegoś komuś brak; 5) dostać arbuza, kosza, odkosza, szturchańca, szczutka.

1. Gdy najstarszego dostanę w ręce, inni pomyślą, że... *Sienk.* 2. Dostałem ten list do rąk. 3. Wszyscy mówili, że mu czegoś nie dostaje. *Mick.* Nie dostawało mu siły, aby dać sobie znowu rady. *Grusz.*

Dostać się (dok.) — dostawać się (niedok.). I Znaczenie i składnia: 1) D. ś. do kogo, do czego = dotrzeć do kogo, do czego, 2) D. ś. komu — w co lub pod co = wpaść komu — w co lub pod co, 3) D. ś. komu = trafić się komu.

1. Dostał się do zagrody. *Prus.* 2. Dostałeś się w dolinę Białki. *Prus.* 3. Dostało ci się nieźle.

Dostarczyć (dok.) — dostarczać (niedok.). I Formy: 1) dostarczę, dostarczysz, dostarczy, dostarczymy..., dostarcz! dostarczcie!; dostarczony; dostarczywszy; dostarczył, 2) dostarczam, dostarczasz... II Składnia: D. co lub czego (w dopełnieniu cząstk.) — komu.

Materiału, jakiego dostarcza... *Cyt. Kr. 1, 27.*

Dostateczny dla kogo, ale: do czego, nie: dla czego.

Stanąć na czele potęgi, dostatecznej do rozstrzygnięcia obydwóch wojen. *Sienk.* Dostateczny do przezwyciężenia kryzysu (nie: dla przezwyciężenia...) *„Czas“ 86, 23¼, 4.*

Dostatni, nie: dostatny.

Dawniej człek dostatni. *Mick.*

Dostawca — dostawczyni. Formy: 1) lp ten dostawca, tego dostawcy, temu dostawcy, tego dostawcę, dostawco! tym dostawcą, o tym dostawcy, lm ci dostawcy, tych dostawców, tym dostawcom, 2) dostawczyni, jak: gospodyni.

Dostąpić (dok.) — dostępować (niedok.), nie: dostępywać. I Formy: 1) dostąpię, dostąpisz, dostąpi, dostąpimy...; dostąp! dostąpcie!; dostąpiwszy; dostąpił, 2) dostępuję, dostępujesz, dostępuje...; dostępuj!; dostępujący; dostępował. II Składnia: D. czego (przen.).

Zwrot: dostąpić zaszczytu. *SF.*

Dostęp do czego.

Zwroty: 1) mieć dostęp do czego, 2) otwierać komu dostęp do kogo, do czego.

1. Do towarzystwa miał dostęp. *Bartk.* Rozlenienie, które nie miało do niego dostępu. *Iwasz.* 2. Otwierał mu dostęp do wybornych darów bożych. *Parand.*

Dostępny: 1) D. komu lub dla kogo = uchwytny dla kogo, 2) D. czemu = dopuszczający do siebie co, 3) D. do czego = dający wstęp do czego.

Sprawa nawet dla najgłupszych dostępna. *Bartk.*

Dostępować, nie: dostępywać (prow.). Ob. Dostąpić.

Dostojewski (nie: Dostojewskij), Dostojewskiego...

Dostosować (dok.) — dostosowywać (niedok.). I Formy: 1) dostosować, jak: stosować, 2) dostosowuję, rzadziej: dostosowywam, nie: dostosowywuję. II Składnia: D. co — do czego.

Dostroić (dok.)—dostrajać (niedok.). I Forma: 1) dostroję, dostroisz, dostroi, dostroimy...; dostrój!; dostrojony; dostroiwszy; dostroił, 2) dostrajam, dostrajasz... II Składnia: D. co — do czego, nie: na co (PJ 5, 42).

Dostrzec (dok.), nie: dostrzegnąć—dostrzegać (niedok.). I Formy: 1) dostrzegę, dostrzeżesz, dostrzeże..., dostrzegą; dostrzeż! dostrzeżcie!; dostrzeżony, dostrzeżeni; dostrzegłszy; dostrzegł..., dostrzegli, 2) dostrzegam, dostrzegasz, dostrzega..., dostrzegają; dostrzegaj!; dostrzegający; dostrzegany; dostrzegał. II Składnia: 1) D. kogo, co, 2) D. co — u kogo.

Dostrzegłem u Maryli rosnące upodobanie do niego. *Święt.*

Dostudzić (dok.)—dostudzać (niedok.). Formy: 1) dostudzić, jak: studzić, 2) dostudzam, dostudzasz...

Dosyć lub **dość**.

Zwroty: 1) mieć dosyć (dość) czego, nie: na czym = mieć czego w potrzebnej ilości, pod dostatkiem, mieć więcej niż potrzeba, nie chcieć czego więcej; 2) jest dosyć (dość) czego = pod dostatkiem; 3) nie dość (dosyć) tego, że... ale jeszcze...; 4) dość (dosyć) na tym, że... = krótko mówiąc, jednym słowem.

1. Będę miał tego (nie: na tym) dosyć. *PJ 11, 108.* Dość już mam tej karety. *Dąbr.* 2. Już dosyć tych żartów! 3. Nie dość tego, że mię skrzywdził, jeszcze mię obmawia. 4. Nie będę ci tego więcej tłumaczył: dość na tym, że taka jest moja wola.

Dosyłacz (!) = ceduła dosyłkowa. (DUMK 25 VII 32).

Dosyłać. Ob. Dosłać.

Do syta, nie: do sytu.

Doszczętnie lub **do szczętu** = całkowicie.

Zakres użycia ograniczony tylko do połączeń z czasownikami o znaczeniu ujemnym, np. niszczyć, grabić, gubić, nigdy przy czasownikach o znaczeniu dodatnim, np. zadowolić, ucieszyć, naładować.

Wreszcie zajechał na przystanek wagon, naładowany doszczętnie (zam.: całkowicie, po brzegi). *Cyt. Kr. 1, 150, także KJU. 2, 3.* Toaletka całkowicie (nie: doszczętnie) zastawiona srebrem i kryształami. *Choyn.* Zrujnowany doszczętnie przez wojnę. *Perz.*

Doścignęły (!) = dojrzały (IGD).

Doścignąć — I Formy: doścignę, dościgniesz, doścignie...; doścignij! doścignijcie!; doścignął..., doścignęli; doścignięty lub dościgniony. II Znaczenie i składnia: 1) D. kogo, co = dogonić kogo, co, 2) D. czego = dociec czego, 3) D. czego (! rus.) = dopiąć czego, osiągnąć co.

1. Zająca na najszybszym koniu nie dościgniesz. *Krasn. 65.* On już wzrostem doścignął swoją siostrę, o dwa lata starszą. 2. Kto doścignie wszystkich tajemnic przyrody. *Krasn. 65.* 3. Dokazał sztuki, której żaden poeta polski nie osiągnął (nie: doścignął). *Brückner.*

Doścignięty lub **dościgniony**.

Dość. Ob. Dosyć.

Doświadczenie—Składnia i znaczenie: 1) D. kogo, czego = próbowanie, badanie kogo, czego przy pomocy doświadczeń; 2) D. z kim, z czym = próby wykonywane przy pomocy czegoś; 3) D. (lm) nad kim, nad czym = systematycznie przeprowadzane obserwacje doświadczalne nad kim lub nad czym.

1. Doświadczenie tego metalu wskazuje, że jest do tego użytku nieodpowiedni. 2. Miał już doświadczenie z administratorem. *Dąbr.* Doświadczenia z gazami. *IKC 18 IX 33.* 3. Robimy doświadczenia nad królikami.

Doświadczony — doświadczalny. Znaczenie: 1) doświadczony w czym = mający w czym doświadczenie, 2) doświadczalny = dający się doświadczać. Ob. Zbyt.

Zwrot: zbyt doświadczony na co.

On jest w tym rzemiośle doświadczony. Ona zbyt na to doświadczona. *Sienk.*

Doświadczyć (dok.) — doświadczać (niedok.), nie: doświaczyć — doświaczać. I Formy: 1) doświadczyć, jak: świadczyć, 2) doświadczam, doświadczasz. II Znaczenie i składnia: 1) D. kogo, co = wystawiać kogo, co na próbę, 2) D. czego — od kogo, od czego = zaznawać czego—od kogo, od czego, 3) D. czego — na kim, na czym = wypróbować czego na kim, na czym.

1. Bóg nieraz doświadczał nasz kraj ciężkimi klęskami. 2. Doświadczył mnóstwa przygód. *Dyg.* Dziwnego doświadczał uczucia. *Sienk.* Doświadczył ulgi. *Żerom.* 3. Doświadczyć czegoś na samym sobie. *SF.*

Doświąteczny (!) = przedświąteczny.

Dotacja = uposażenie, zaopatrzenie.

Do teraz (!) = do dziś, dotąd, dotychczas.

Do dziś (nie: do teraz) każdy uczeń wstępujący do seminarium miał przynajmniej roczną praktykę. *Cyt. Kr. 1, 162.*

Dotknąć (dok.) lub **dotknąć się** — dotykać (niedok.) lub dotykać się. I Formy: 1) dotknąć, jak: tknąć, 2) dotykam (się), dotykasz (się). II Znaczenie i składnia: 1) D. (się) kogo, czego lub do kogo, do czego (Gr. Ak. 306, JP 11, 160) (nie: co) — czym, 2) D. (bez się) kogo, co (przen.) = urazić kogo, co — w czym, poruszyć w uczuciach (niekiedy także dodatnio).

1. Głową prawie dotknął sufitu. *Prus.* Dotknęli się do siebie nawzajem. *Żerom. cyt. Szeffs. 26.* Mewy śmigały tuż nad nimi zdając się dotykać do ich włosów. *Małacz.* Rękoma dotknąłem bariery. *Żerom.* Rzadko dotykając ziemi. *Małacz.* Zdawało mu się, iż dotyka czegoś dobrze znanego. *Iwasz.* Wargami dotknął jej warg. *Parana.* 2. Widać było, żeśmy go dotknęli w jego uczuciach. *Sierosz.* Coś, co dotknęło dusze i serca. *Makusz.*

Zwroty: dotykać interesów czyich; dotykać spraw jakich. *Kr. 1, 26.*

Dotknięcie czego lub do czego.

Współczucie dla niej było dotknięciem do ich bied. *Grusz.*

Dotknięty czym (!) = obciążony czym, posiadający znamiona czego.

Urzędnik dotknięty wyrokiem (!) = urzędnik obciążony wyrokiem lub urzędnik, na którym ciąży wyrok. *KJU 1, 4.* Orzeczenie to jest dotknięte bezwzględną nieważnością (!) = orzeczenie to ma znamiona bezwzględnej nieważności. *KJU 1, 4.*

Dotować = uposażać, zaopatrywać.

Dotowanie = zaopatrywanie w gotówkę, zasilanie gotówką.

Zwrot: dotowanie kas (!) = zaopatrywanie kas w gotówkę, zasilanie kas gotówką. *DUMK 31, X 31.*

Dotrzeć (dok.) kogo, czego — docierać (niedok.). I Formy: 1) dotrę, dotrzesz, dotrze...; dotrzyj! dotrzyjcie!; dotarłszy; dotarł..., dotarli, 2) docieram, docierasz... II Składnia: D. do kogo, do czego, nie: kogo, czego.

Dotarliśmy do Wiślicy. *Strug.*

Dotrzymać (dok.)—dotrzymywać (niedok.). I Formy: 1) dotrzymać, jak: trzymać, 2) dotrzymuję (nie: dotrzymywam). II Znaczenie i składnia: 1) D. co = przechować co do jakiegoś czasu, 2) D. (przen.) czego — komu, czemu = dochować (przen.) czego — komu, czemu, np. wiary, tajemnicy, słowa, 3) D. (przen.) w czym — komu, czemu = dorównać w czym — komu, czemu.

1. Dotrzymamy służącą tylko do lata. 2. Dotrzymywał mu kroku. *Żerom.* Przysięgają dotrzymać wierności. *Strug.* 3. Dotrzymał mi w sile. *Krasiń.* Czy pospolite ruszenie może dotrzymać regularnym wojskom? *Sienk.*

Doty'chczas, nie: do'tychczas.

Dotyczący — Znaczenie i składnia: 1) D. czego (zawsze z dopełnieniem) = odnoszący się do czego, 2) D. bez dopełnienia (! germ.) = właściwy, odnośny (por. niem. betreffend).

1. Przechowałem wszystkie rachunki i dotyczące ich (nie: dotyczące) pokwitowania. Dotyczący (!) urząd = właściwy urząd. Dotyczący (!) dokument = odnośny dokument. *DUMK 15 X 31.*

Dotyczyć lub **dotyczyć się**, nie: dotyczeć (się) (JP 11, 160). I Formy: dotyczy (się), nie: dotycze (się) (dawn.). (JP 4. 122); dotyczył (się). II Składnia: kogo, czego, nie: kogo, co, ani: do kogo, do czego.

(Żądanie) dotyczyło ilości godzin. *Dąbr.* Drugie (pytanie) rewolucyjnej władzy się dotycze. *Mick.*

Douczyć (dok.) — douczać (niedok.). I Formy: 1) douczyć, jak: uczyć, 2) douczam, douczasz... II Składnia: D. kogo, czego, nie: co.

Dowarzyć (dok.)—dowarzać (niedok.). Formy: 1) dowarzyć, jak: warzyć, 2) dowarzam, dowarzasz...

Doważyć (dok.) — doważać (niedok.). Formy: 1) doważyć, jak: ważyć, 2) doważam, doważasz...

Dowcip, dlp tego dowcipu.

Zwroty: 1) na dowcip się sadzić, na dowcip się zdobyć, dowcip wysilać; 2) dowcipem ruszyć.

1. żeby się był na ten dowcip zdobył. *Sienk.* Bez wysilania dowcipu. *Bartk.* 2. Ruszył dowcipem jak martwe cielę ogonem (tryw.).

Do widzenia panu, nie: z panem.

Dowiedzieć się (dok.) — dowiadywać się (niedok.), nie: dowiadować się (dawn.), ale: wiedzieć, nie: wiedzieć się. I Formy: 1) dowiem się, dowiesz się, dowie się, dowiemy się, dowiecie się, dowiedzą się; dowiedz się!

dowiedzcie się!; dowiedział się..., dowiedzieli się; dowiedziawszy się, 2) dowiaduję się, dowiadujesz się, dowiaduje się...; dowiaduj się! dowiadujcie się!; dowiadując się. II Znaczenie i składnia: 1) D. czego (nie: co)—od kogo lub z czego = pomnożyć swoją wiedzę jakimś nowym szczegółem, 2) D. o kim, o czym — od kogo lub z czego = otrzymywać jakąś wiadomość o kim, o czym; 3) Dowiadywać się (tylko w formie niedok.) o kogo, o co (nie: za kim, za czym) (Krasn. 53) = dopytywać o kogo, o co; zasięgać informacji o kim, o czym.

1. Dowiedział się najważniejszego. *Sierosz.* Dowiedziałem się tego z gazet. Dowiecie się wszystkiego. *Sierosz.* Ja bym była dowiedziała się prawdy. *Dąbr.* Może dowiedzą się czego o spadku. *Dąbr.* Winien bym dowiadywać się czegoś nowego. *Żerom.* 2. Dowiesz się o tym wszystkim z książek w swoim czasie. *Mick.* Dowiedziała się z opowiadań dzieci. *Dąbr.* Ani się o niczym nie dowie. *Dąbr.* 3. Przestali się dowiadywać o przebieg tej rzeczy. *Dąbr.*

Dowierzać komu, czemu.

Aby temu nie dowierzać. *Nałk.*

Dowieść (dok.) — dowodzić (niedok.). I Formy: 1) dowieść, jak: wieść, 2) dowodzić, jak: wodzić. II Znaczenie i składnia: D. czego, rzadko: co — komu — czym = udowodnić co — komu — czym.

Fałszu dowodzić można wszelkimi środkami. *Kod. Post. Cyw.*

Dowieźć (dok.) — dowozić (niedok.). I Formy: 1) dowieźć, jak: wieźć, 2) dowozić, jak: wozić. II Składnia: D. co — komu — do czego.

Dowlec (dok.) — dowlekać (niedok.). I Formy: 1) dowlec, jak: wlec, 2) dowlekam, dowlekasz... II Składnia: D. kogo, co — do kogo, do czego.

Dowodzić — Znaczenie i składnia: D. kim, czym = kierować kim, czym. Por. Dowieść.

Wyprawami dowodził. *Żerom.* Może nim (wojskiem) dowodzić oficer. *Małacz.*

Dowojenny (!) = przedwojenny.

Dowód, dlp tego dowodu. Składnia: D. czego — na co — za czym — z czego.

Zwroty: 1) być dowodem, stanowić dowód, lub służyć za dowód, nie: służyć dowodem. *Kr. 1, 33;* 2) złożyć, dać, powoływać dowód. *SF;* 3) przytaczać co za dowód; 4) przeprowadzać dowód; 5) na dowód czego, nie: w dowód czego, ani: jako dowód; 6) za dowodem.

1. Akt notarialny służy za dowód. *Kr. 1, 33.* Powołuje dowody jedynie dla zwłoki. *Kod. Post. Cyw.* 2. Daje wielki dowód braku taktu. *Zapol.* 3. Za dowód przytoczysz siebie. *Sienk.* Dowody na poparcie przytoczonych okoliczności. *Kod. Post. Cyw.* 4. Gdy ma być przeprowadzony jeszcze dowód. *Kod. Post. Cyw.* Dowód z przesłuchania stron. *Kod. Post. Cyw.* Brak było dowodów na ten fakt. *„Czas" 27 I 35.* 5. Na dowód swej niewinności przedstawił. 6. Stosuje się do wszystkich przewozów, odbywających się za międzynarodowymi dowodami. *KJMK.*

Dowódca — I Formy: lp ten dowódca, tego dowódcy, temu dowódcy, tego dowódcę, dowódco! tym dowódcą, o tym dowódcy; lm ci dowódcy, tych dowódców, tym dowódcom... II Składnia: D. kogo, czego, rzadko: nad kim, nad czym.

Dowództwo czego lub nad czym.

Zwroty: 1) brać dowództwo, obejmować dowództwo; 2) pod dowództwem kogo.

1. Brali dowództwo wachmistrze. *Żerom.* 2. Druga część pod dowództwem Kobylańskiego ruszyła do ogrodu. *Mochn.*

Dowóz, dlp tego dowozu.

Doza — I Znaczenie: 1) D. = dawka, 2) D. = mała ilość czego. Formy dlm doz, nie: dóz. II Składnia: D. czego.

Jest pewna doza ryzyka. *Dąbr.*

Dozierać (niedok.) — dojrzeć (dok.). I Znaczenie: D. = doglądać czego, opiekować się czym. II Formy: 1) dozieram, dozierasz, dozierа..., 2) dojrzę, dojrzysz... Ob. Dojrzeć. III Składnia: D. kogo, czego.

Doznać (dok.) — doznawać (niedok.). I Formy: 1) doznam, doznasz, dozna, doznamy, doznacie, doznają (por. z formą niedok.), 2) doznaję, doznajesz, doznaje, doznajemy, doznajecie, doznają (por. z formą dok., nie: doznawają). II Składnia: D. czego, nie: co— od czego.

Doznał zawodu. *Dyg.* Takiej się doznawało tęsknoty. *Nałk.* Dziwnego doznaję uczucia. *Sierosz.* Doznawał pokusy. *Sienk.* Doznawał głębokiej, cichej rozkoszy. *Parand.*

Dozorca — dozorczyni, nie: dozorczynia. Formy: lp ten dozorca, tego dozorcy (nie: dozorcego), temu dozorcy (nie: dozorcemu, ani: dozorcowi), tego dozorcę, dozorco! tym dozorcą, o tym dozorcy; lm ci dozorcy, tych dozorców, tym dozorcom..., 2) dozorczyni, jak: gospodyni.

Dozorować — I Formy: dozoruję, dozorujesz...; dozoruj! II Składnia i znaczenie: 1) D. kogo, czego = doglądać kogo, czego, 2) D. nad kim. nad czym = mieć dozór nad kim, nad czym.

Dozór (bezpośredni, lokalny; nadzór zwierzchni), dlp tego dozoru. Składnia: D. nad kim, nad czym.

Zwroty: 1) mieć dozór; 2) rozciągać dozór; 3) oddać pod dozór; 4) pozostawać pod dozorem.

Mieli nadzór nad ludźmi. *Sienk.*

Dozwolić (dok.)—dozwalać (niedok.). I Formy: 1) dozwolę, dozwolisz, dozwoli, dozwolimy...; dozwól! dozwólcie!; dozwolony; dozwoliwszy; dozwolił, 2) dozwalam, dozwalasz; dozwalaj! II Składnia: D. czego lub na co — komu.

Dozwolony.

Zwrot: przejście dozwolone.

Doża — Formy: lp ten doża, tego doży, temu doży, tego dożę, dożo! tym dożą, o tym doży; lm ci dożowie, tych dożów, tym dożom,...

Dożąć (dok.) — dożynać (niedok.). Formy: 1) dożąć, jak: żąć, 2) dożynam, dożynasz...; dożynaj; dożynający; dożynany, dożynał.

Dożyć (dok.) — dożywać (niedok.). Formy: 1) dożyć, jak: żyć, 2) dożywam, dożywasz..., dożywaj!; dożywający; dożywał.

Dożynki (tylko w lm), dop. tych dożynków,

rzadziej: tych dożynek. Składnia: dwoje, troje, czworo... dożynków.

Dożywocie na czym.

Ma dożywocie na jakichś okruchach majątku. *Zapol.*

Dożywotni (rzadko: dożywotny) — dożywotnik — dożywotniczka. Ob. Żywotny.

Dój, dlp tego doju.

Dół — Formy: dlp tego dołu, mjsclp w tym dole.

Zwrot: 1) u dołu, w dole, rzadziej: na dole, ale: na wierzchu (gdy się oznacza stosunek przestrzenny położenia); 2) na dole = na parterze.

1. Na dole jak ruiny miast... *Mick.* 2. Paweł i Gaweł w jednym stali domu, Paweł na górze nie wadził nikomu, Gaweł na dole... *Fredro.*

Dr (skrót) = doktor, dra = doktora.

Drab — drabisko ten lub to.

Drabisko było na schwał. *Choyn.*

Drabki (bez lp); dop. tych drabek, nie: drabków.

Dragoman, gorzej: drogoman, tłumacz przy poselstwach wschodnich. Formy: dlp tego dragomana, mlm ci dragomanowie (SW).

Dragon (nie: dragan, ani: dragun) — dragonia. Formy: dlp tego dragona, mlm ci dragoni.

Dramat (nie: drama, JP. 13, 18) — dramatyczny. I Forma mlm te dramaty, rzadko: dramata. II Składnia: D. czego.

Dramaturg, nie: dramatyk (PJ 12, 105/6); mlm ci dramaturgowie, rzadziej: dramaturdzy.

Drapać (niedok.) — drapnąć (jednokr.). I Formy: drapię (nie: drapę, ani: drapam), drapiesz, drapie, drapiemy, drapiecie, drapią (nie: drapą); drap! drapcie! (drapaj! drapajcie! posp. = uciekaj! uciekajcie!); 2) drapnę, drapniesz; drapnij!; drapnął..., drapnęli (nie: drapł..., drapli). II Składnia: 1) D. co = paznokciami co skrobać, 2) D. w co = paznokciami w co uderzać, 3) D. (bez dopełn. żart.) = uciekać.

Pies począł drapać we drzwi. *Prus.*

Drapać się w co lub za co.

Podrapał się za ucho. *Prus.* Chłop podrapał się w głowę. *Prus.*

Drapak.

Zwrot: dawać drapaka (żart.) = uciekać.

Pan Harasimowicz daje drapaka. *Sienk.*

Drapi'chrust, nie: drapichru'st. Formy: dlp tego drapichrusta, mlm te drapichrusty.

Drapieżca (nie: drapiezca) — drapieżnik. I Formy: lp ten drapieżca, tego drapieżcy, temu drapieżcy, tego drapieżcę, drapieżco! tym drapieżcą, o tym drapieżcy; lm ci drapieżcy, tych drapieżców, tym drapieżcom... II Znaczenie: 1) drapieżca (zwykle o ludziach), 2) drapieżnik (zwykle o zwierzętach).

Drapować się, nie: draperiować się, ani: draperować się. Formy: drapuję się, drapuj się!; drapujący się; drapował się. Składnia: D. ś. w co.

Zwrot: drapować się w powagę.

Drasnąć (dok.) — I Formy: drasnę, draśniesz, draśnie..., drasną; draśnij!; drasnąwszy; drasnął, drasnąłem, drasnęli. II Składnia: D. kogo, co — czym — w co.

Dratwa (nie: dratew) — dratewka; dlm tych dratew lub dratw.

Drażliwy, nie: draźliwy.

Drażniący — drażniąco. Ob. Kojący — kojąco.

Drażnić, nie: draźnić. I Formy: drażnię, drażnisz, drażni, drażnimy..., drażnią; drażnij!; rzadko: drażń!; drażniący; drażnił. II Składnia: D. kogo, co — czym.

Drąg — drążek — drągal; dlp tego drąga.

Drążyć — I Formy: drążę, drążysz, drąży, drążymy...; drąż! drążcie!; drążący; drążony; drążył. II Składnia: D. co — czym.

Drelich — drelichowy; dlp tego drelichu.

Dren (nie: dryn), lepiej: sączek; dlp tego drenu.

Drenaż, lepiej: odsączanie (DUMK 31 X 31); dlp tego drenażu.

Dreptać, nie: dryptać. Formy: drepczę, drepczesz, drepcze..., drepczą; rzadziej: drepcę, drepcesz...; drepcący (dawn.) (nie: dreptam, dreptasz); dreptał...

Drepcze niespokojnie ciocia Femcia. *Ostr.*

Dresować — dresura. Ob. Tresować.

Dreszcz ten, nie: ta. Formy: dlp tego dreszczu, dlm tych dreszczów lub dreszczy.

Zwroty: dreszcz kogo przechodzi, przemyka.

Dostawała dreszczów. *Dąbr.* Dreszcz niemiły przemknął pannę Kazimierę. *Kruczk.*

Drewniany, nie: drewnianny, ani: drzewiany.

Stół wąski drewniany. *Mick.*

Drewnieć (niedok.). Formy: drewnieję, drewniejesz...; drewniej!; drewniejący; drewniał..., drewnieli.

Zbigniew drewnieje nagle. *Ostr.*

Drewotnia (prow. lit.) = drewutnia. Ob. Drewutnia.

Drewutnia (prow. płd.) = drwalnia.

Drezno — drezdeński.

Drezyna, nie: trezyna.

Dręczyć — I Formy: dręczę, dręczysz, dręczy, dręczymy...; dręcz! dręczcie!; dręczący; dręczony; dręczył. II Składnia: D. kogo — czym.

Drętwa, rzadko: trętwa.

Drętwieć, rzadko: trętwieć. Formy: drętwieję, drętwiejesz, drętwieje...

Drgać (niedok.) — drgnąć (dok.). Formy: 1) drgam, drgasz, drga... 2) drgnę, drgniesz, drgnie...; drgnij! drgnijcie!; drgnąwszy; drgnął; drgnęli.

Driakiew ta, nie: ta driakwia.

Drobiazg, dlp tego drobiazgu. II Znaczenie: 1) D. = rzecz mała, drobnostka; 2) D. lm (! rus.) = drobne kawałki (por. ros. driebiezgi).

1. Ach, to drobiazg = ach, to drobnostka = ach, to głupstwo (posp.). 2. Rozbił dzbanek w drobiazgi (!) = w drobne kawałki.

Drobić. Formy: drobię, drobisz, drobi, drobimy...; dróbl! dróbcie!; drobiący; drobiony; drobił.

Drobnolisty lub **drobnolistny.**
Drobnoliste warkocze. *Sierosz.*

Droczyć się (niedok.) z kim, z czym. Formy: droczę się, droczysz się, droczy się, droczymy się...; drocz się!; droczący się; droczył się.

Droga — I Składnia: 1) **D.** do kogo, do czego, nie: dla czego, 2) **D.** na co = droga przez co (z wymienieniem nazwy miejscowości).
1. Drogą do szczęścia jest cierpienie. *Dyg.* Stąd droga do afektów. *Mick.* Każdy ma swoją drogę do pomyślności. *Dąbr.* Te zdobycze były drogą do wolności. *Nałk.* Droga do zwycięstwa (nie: dla zwycięstwa. *„Czas“ 15 VII 35. str. 2)* jest otwarta. Trzeba utorować drogę do szerszego współdziałania (nie: dla szerszego współdziałania. *„Czas“ 86, 213, 1).* 2. Droga na Miechów (przez Miechów).
Zwroty: 1) droga idzie, droga biegnie, droga leci; 2) drogę komu zabiegać, drogę komu zastąpić; 3) usunąć się komu z drogi; 4) w drogę komu wchodzić lub zachodzić, stać komu w drodze lub na drodze; 5) z drogi komu schodzić *SF;* 6) udać się, wybrać się, puścić się (nie: odprawić się, rus.) w drogę. *SF;* 7) coś jest na jakiejś drodze; 8) za jedną drogą = za jednym zachodem. *SF;* 9) na drodze = przy drodze; 10) w drodze czego, nie: na drodze czego; 11) w krótkiej drodze (!) = w najkrótszy sposób, doraźnie, odręcznie, w trybie przyśpieszonym; 12) w drodze urzędowej = w trybie urzędowym; 13) drogą czego (! rus.) = przez co (por. ros. putiom czego); 14) szukać czego na drodze czego. *SF;* 15) po drodze = mimochodem. *SF;* 16) swoją drogą = mimo to. *SF;* 17) bić drogę, prowadzić drogę, wytykać drogę (na mapie, na planie); wytyczać drogę (w terenie); 18) torować sobie drogę.
1. Droga to leciała w dół, to... *Żerom.* 2. Co ty się tak martwisz i losom zabiegasz drogę? *Dąbr.* Nam drogę zastąpił. *Prus.* 3. Musi usunąć się z drogi. *Małacz.* 4. Po co mamy sobie w drogę wchodzić. *Sienk.* Nigdy jeden drugiemu nie zachodził w drogę. *Mick.* 5. Zejdę ci z drogi. Schodził z drogi młodym, silnym. *Wikt.* 6. Wybrałem się w drogę. Zamykał ruderę i ruszał w drogę. *Wikt.* 7. Wszystko na świetnej drodze. *Dąbr.* Wszystko jest na najlepszej drodze. *Dąbr.* 8. Za jedną drogą załatwię i tę sprawę. 9. Krzyże na drogach. *Prus.* Przy drodze mieszczą się budynki ślimaka. *Prus.* 10. Mogą żądać we właściwej drodze. *Kod. Post. Cyw.* Dopuszczamy w drodze łaski. *Żerom.* 11. Załatwić w krótkiej drodze (!) = w trybie przyśpieszonym, odręcznie, doraźnie. *KJU 1, 4.* 12. Trzeba to załatwić formalnie w drodze urzędowej (w trybie urzędowym). 13. Drogą wyjazdów (!) = przez wyjazdy. 18. Czy to tylko za pomocą wielkich talentów ludzie torują sobie drogę w świecie? *Orzesz.*

Drogeria (nie: drogueria), lepiej: **skład apteczny,** skład materiałów aptecznych.

Drogi — droższy. Składnia: D. komu, czemu lub dla kogo, dla czego.
Nie zechcę kupić drogiej moim rodzicom pamiątki. *Kad.*

Drogista. Formy jak: humanista.

Drogo — drożej.

Drogowskaz, nie: drogoskaz; dlp tego drogowskazu.

Drohiczyn — drohicki (PJ 9, 126), dziś częściej: drohiczyński; dop. Drohiczyna.

Drohobycz — drohobycki; dop. Drohobycza.

Drop — Formy: lp ten drop, tego dropia, temu dropiowi, tego dropia, dropiu! tym dropiem, o tym dropiu; lm te dropie, tych dropiów lub dropi, tym dropiom, te dropie...

Drozd — Formy: lp ten drozd, tego drozda, temu drozdowi; lm te drozdy, tych drozdów, tym drozdom.

Drożdże (tylko w lm); dop. tych drożdży, nie: drożdżów.
Zwrot: rosnąć jak na drożdżach. *SF.*

Drożeć = stawać się droższym. Formy: drożeję, drożejesz, drożeje...; drożał..., drożeli.

Drożka (!) = dorożka.

Drożyć się — I Formy: drożę się, drożysz się, drożyły się, drożymy się...; droż się! drożcie się!; drożący się; drożył się. II Składnia: **D. ś.** z czym = drogo coś cenić.
Drożył się z robotą. *Prus.*

Drożyzna.
Zwroty: wywoływać, pociągać za sobą (nie: sprowadzać) drożyznę. *PJ 9, 74.*
Polityka monopolowa wywołuje (lub pociąga za sobą, nie: sprowadza) drożyznę tytoniu. *PJ 9, 74.*

Dróbb (tylko w lp), nie: drob; dlp tego drobiu.

Dróżka (zdrobn. od droga), nie: drożka.

Druciany, nie: drucianny. Ob. Drewniany.

Druciarz, dlm tych druciarzy lub druciarzów. Ob. * Dopełniacz lm rzeczowników na -arz.

Drugi — I Znaczenie: 1) **D.** = następujący po pierwszym, 2) **D.** = inny (tylko w przeciwstawieniu do jednego), 3) **D.** (! rus.) = inny (w przeciwstawieniu do więcej niż jednego przedmiotu).
1. Przez pierwszy i drugi tydzień była piękna pogoda, a w trzecim tygodniu zaczęły padać deszcze. 2. Poszedłem jedną drogą, a wróciłem drugą. 3. Już mi te wszystkie książki się sprzykrzyły, daj mi teraz jaką inną. Lubimy winy swoje spychać na innych. *Krasn. 65.*
Zwroty: 1) to jest druga rzecz (! rus.) = to co innego. *Krasn. 65;* 2) co ma jedno do drugiego? *(Kruczk.)* = nie ma żadnego związku między jednym a drugim.

Drugostronny.
Zwrot: drugostronne pismo (!) = otrzymane pismo.
Zwracając otrzymane pismo (nie: drugostronne pismo). *KJU 2, 3.*

Druh, mlm ci druhowie lub te druhy.

Druhna, dlm tych druhen.
Jedna z druhen. *Małacz.*

Druk, dlp tego druku.
Zwroty: 1) wychodzić z druku, nie: drukiem; 2) ogłaszać drukiem. *SF;* 3) przygotować do druku. *SF;* 4) druki ścisłego zarachowania (!) = druki ściśle rejestrowane. *DUMK 31 X 31.*
1. Książka wyszła z druku (nie: drukiem). 2. Książka została ogłoszona drukiem.

Drukarnia, dlm tych drukarni. Ob. *Dopełniacz lm rzeczowników na -alnia.

Drukarz, dlm tych drukarzy lub drukarzów. Ob. * Dopełniacz lm rzeczowników na -arz.

Drukować (niedok.) — wydrukować (dok.), nie: nadrukować (rus.). Formy: 1) drukuję, drukujesz...; drukuj!; drukujący; drukowany; drukował, 2) wydrukować, jak: drukować.

Drumla, nie: dremla, ani: dromla; dlp tej drumli.

Druskieniki (nie: Druzgieniki, ani: Druzgienniki) — druskienicki; dop. Druskienik.

Drut — Znaczenie i formy: 1) D. = nić metalowa, dlp drutu, 2) D. = pręcik do robienia pończochy itp.; dlp druta.

1. Druciarz nie ma już drutu. *Pass.* 2. Siostra nie robi pończochy, bo nie ma druta. *Pass.*

Druzgotać, nie: truskotać (dawn.). I Formy: druzgoczę, druzgoczesz, druzgocze..., rzadziej: druzgocę, druzgocesz, druzgoce (dawn.) (nie: druzgotam, druzgotasz, druzgota). II Składnia: D. kogo, co — czym.

Odkrycie naukowe druzgocącej wagi. *Goet.*

Drużyna.

Zwrot: drużyna turnusowa (!) = drużyna w kolejnym obrocie. *KJMK.*

Drwa (tylko w lm) — Formy: te drwa, tych drew, tym drwom...

Drwalnia, rzadziej: drewotnia (prowinc.) i drewutnia (prowinc.). Formy: dlp tej drwalni, dlm tych drwalni.

Drwiący (przym.) — drwiąco. Ob. Kojący — kojąco.

Szepnął drwiąco. *Reym.* Drwiąco błysnęła oczami. *Kruczk.*

Drwić—I Formy: drwię, drwisz, drwi, drwimy..., drwią; drwij! drwijcie!; drwiący; drwił. II Składnia: D. z kogo, z czego.

Drwił ze swej głupoty. *Żerom.* Drwił z pracy ofiarnej. *Bartk.* Nie będzie mógł drwić sobie z p.aw. *Sienk.* Widziałam, że ze mnie drwi. *Zapol.* Nie drwijmy z tego entuzjazmu. *Berent.*

Drwiny (tylko w lm) — drwinki. I Forma dop. tych drwin. II Składnia: D. z kogo, z czego.

Zwroty: robić, stroić drwiny z kogo. *SF.*

Dryblas, dlp tego dryblasa, mlm te dryblasy.

Drylować, nie: drelować. Formy: dryluję; dryluj!; drylujący; drylowany; drylował. Składnia: D. co — czym.

Drynda — dryndziarz, dlp tych dryndziarzy, lub dryndziarzów.

Drzazga (rzadziej: trzaska, gw. prowinc. mazow.) — drzażdżka. Formy: lp ta drzazga, tej drzazgi, tej drzazdze, tę drzazgę; lm te drzazgi, tych drzazg lub drzazeg, tym drzazgom.

Podnieśli zapalone drzazgi w górę. *Sienk.*

Drzeć (dok.) (nie: drzyć) — zedrzeć (dok.). I Formy: 1) drę, drzesz, drze, drzemy, drzecie, drą; drzyj! drzyjcie!, nie: drzej! drzejcie!; drący; darł..., darli, 2) zedrę, jak: drę. II Składnia: 1) D. kogo, co — za co, 2) D. z kogo, z czego — co, 3) D. co — na co lub w co, 4) D. kogo = oszukać kogo na cenie.

1. Darł go za włosy. 2. Darł z niego skórę. 3. Zdarł na sztuki. *Mick.* 4. Zdarli w tym sklepie niemiłosiernie.

Drzeć się — I Formy jak: drzeć. II Znaczenie i składnia: 1) D. ś. (bez dopełnienia) = drzeć gardło, wrzeszczeć, 2) D. ś. z kim — o co = szamotać się z kim, kłócić się z kim, 3) D. ś. na co = wspinać się na co, 4) D. ś. = rozłazić, rozlatywać na części.

1. Darła się wniebogłosy. *Małacz.* 2. Darł się ze służbą. 3. Darliśmy się na najwyższy szczyt. 4. Rozłaziła się płowiała, darła na strzępy. *Kunc.*

Drzemać, nie: drzymać. Formy: drzemię, drzemiesz, drzemie...; drzem! drzemcie!; drzemiący; drzemał.

Drzemka, nie: drzymka.

Zwrot: zapadać (nie: wpadać, ani: upadać) w drzemkę.

Zapadając w drzemkę. *Dąbr.* W drzemkę zapadał. *Gomul.*

Drzest lub drest = rdest, dlp tego drzestu.

Drzewce to — Formy: lp to drzewce, tego drzewca, temu drzewcu; lm te drzewca, tych drzewc, tym drzewcom.

Drzewko, dlm tych drzewek.

Drzewo — drzewny, — drzewiasty. Forma dlm tych drzew.

W bukietach iglastych i liściastych drzew. *Orzesz.*

Zwroty: 1) (owoce) prosto z drzewa, por. mleko prosto od krowy; 2) przemysł drzewny. *JP 20, 84 nn.*

Drzeworyt, dlp tego drzeworytu.

Drzewostan, dlp tego drzewostanu.

Drzwi (tylko w lm) — I Formy: te drzwi, tych drzwi, ode drzwi lub od drzwi, tym drzwiom, te drzwi, drzwi! tymi drzwiami, o tych drzwiach, we drzwiach lub w drzwiach. II Składnia: 1) D. do czego lub od czego (gdy się mówi o wejściu do jakiegoś zamkniętego pomieszczenia): drzwi do pokoju, do gabinetu..., 2) D. na co (gdy się mówi o wyjściu z domu): drzwi na schody, na dziedziniec...

1. Odstąpił od drzwi. *Grusz.* Drzwi do jadalni. *Nałk.* Skrzypnęły drzwi od sieni. *Kruczk.* 2. We drzwiach na schody. *Żerom.*

Wyrażenia i zwroty: 1) dwoje, troje, czworo... drzwi znajduje się (nie: znajdują się) w jakimś pokoju; 2) drzwi wychodzą na ulicę, na ogród. *SF;* 3) do drzwi pukać, stukać, dobijać się. *SF;* 4) za drzwi wyprosić, wypchnąć. *SF;* 5) drzwi wahadłowe odchylać, drzwi suwane przesuwać. *KJMK;* 6) stawać we drzwiach (ale: na progu); 7) drzwi otwarte wywalać lub wyważać = trudzić się niepotrzebną pracą, udowadniać rzecz powszechnie uznaną; 8) drzwiami lub przez drzwi wchodzić; 9) trzaskać drzwiami, nie: drzwi (prowinc.).

1. Z sieni dwoje drzwi wiodło do obszernej sali. *Orzesz.* 6. We drzwiach stanęła mama. *Nowak.* 7. Wywalasz otwarte drzwi. *Dąbr.* 8. Przyszła drzwiami od tyłu. *Dąbr.* 9. Trzasnąwszy drzwiami za sobą. *Mick.* Bernardyn trzasnął tylko drzwiami. *Mick.*

Drzwiczki (tylko w lm), nie: drzwiczka, ani: dźwirki; dop. tych drzwiczek.

Zaczęli się mocować z drzwiczkami od karety. *Dąbr.* Jeszcze kołyszą się drzwiczki. *Mick.*

Drżeć, nie: drżyć. I Formy: drżę, drżysz, drży, drżymy, drżycie, drżą; drżyj! drżyjcie!; drżący; drżał..., drżeli. II Znaczenie i składnia: 1) D. z czego lub od czego (na oznaczenie przyczyny), 2) D. o kogo, o co = bać się o kogo, o co, 3) D. do kogo, do czego = wyrywać się namiętnie do kogo, do czego, usilnie kogo lub czego pragnąć.

1. Drżeliśmy ze strachu. *Dyg.* Wszystko, od czego drżała. *Nałk.* 2. Drżeli o jego życie. *Sienk.* Drżałby o jej miłość. *Nałk.* Bynajmniej o to nie drżę. *Dąbr.* 3. Drżeli do bitwy. *Żerom.*

Zwrot: drżeć na całym ciele.

Drżał na całym ciele. *Kruczk.*

Dualizm — dualistyczny. Formy: dlp tego dualizmu, mjscIp w tym dualizmie.

Dubelt, dlp tego dubelta.

Dubeltowy = podwójny.

Dubeltówka.

Zwrot: z dubeltówki całować się = w oba policzki.

Dublet lub **duplikat**; dlp tego dubletu lub duplikatu.

Dublin — dubliński; dop. Dublinu. Ob. Dęblin.

Dubno — dubieński; dop. Dubna.

Duby (tylko w lm), dop. tych dubów.

Zwroty: 1) duby smalone = banialuki, niedorzeczności; 2) duby (smalone) pleść, prawić.

Duby smalone opowiadaja o nim. *Żerom.* Prawić duby smalone. *Małacz.*

Duch — Formy: dlp tego ducha i duchu (zwłaszcza = tchu), blp tego ducha.

Badać ducha narodowego. Po chwili wyzionął ducha. *Sierosz.* Nie chciał dać poznać po sobie tego upadku ducha. *Dąbr.* Nakrywano co duchu w izbie stołowej. *Sienk* Nie zastaliśmy nikogusieńko..., w mieście ani ducha. *Strug.*

Zwroty: 1) upaść na duchu, upadek ducha; 2) podtrzymywać, podnieść na duchu, podniesienie ducha, dodanie komu ducha; 3) dodawać komu ducha; 4) duch wstępuje w kogo, duch ożywia kogo; 5) jakiś duch panuje; 6) coś jest w czyim duchu; 7) nie ma żywego ducha, ani duchu = nikogo nie ma; 8) w duchu coś robić = w myśli, bez uzewnętrzniania, w cichości; 9) duchem, co duchu, co duch = ile tchu starcza, szybko; 10) Bogu ducha winien = nic nie winien, bez winy. *SF;* 11) Duch Święty, nie: Święty Duch.

1. Upadała na duchu. *Dąbr.* Upadli na duchu. *Sienk.* Podupadł na duchu. *Strug.* Nie chciał dać poznać po sobie tego upadku ducha. *Dąbr.* 2. Podtrzymać na duchu. *Makusz.* Było ogromne podniesienie ducha. *Strug.* Napadającym dodało ducha. *Strug.* 3. Drugim dodawać ducha. *Dąbr.* 4. Lepszy duch wstępował w ludzi. *Sienk.* Wstąpił w nią duch wojowniczy. *Małacz.* Taki duch ożywiał rodaków. *Stasz.* 5. Jaki duch tam panuje. *Dąbr.* 6. To w jego duchu. *Dąbr.* To było w jej duchu. *Dąbr.* 7. Nigdzie żywego ducha. *Strug.* Nie było żywego ducha. *Sienk.* 8. Przyznał w duchu. *Prus.* Przyznał w duchu słuszność. *Bartk.* 9. Co duch wykonać. *Dąbr.* Trzeba było co duch zwozić. *Dąbr.* Nakrywano co duchu w izbie stołowej. *Sienk.* Co duchu. *Ork.*

Duch (!) = powietrze (rus.).

Zimny duch (!) = zimne powietrze. *Szwed.*

Duda—dudarz, nie: dudzista. Por. Lutnia—lutnista, organy — organista. Przyrostek -ista dodaje się zwykle do obcych rzeczowników.

Dudek — Znaczenie: 1) D. = gatunek ptaka, 2) D. = (przen.) = głuptas.

Zwroty: 1) na dudka kogo wystrychnąć = oszukać i ośmieszyć zarazem; 2) wystrychnąć się na dudka. *SF.*

Nie czekać, aż nas na dudka wystrychną. *Dąbr.* Może nas łatwo wystrychnąć na dudka. *Dąbr.*

Dudek (nazwisko) — Formy: 1) Dudek, Dudka, Dudkowi, Dudka, Dudkiem, o Dudku, nie: Dudeka, Dudekowi..., 2) pani Dudkowa, nie: Dudekowa. Por. pani Szustrowa, Heglowa itp. Ob. Danek.

Dudka = piszczałka.

Zwrot: dudki komu na gębę założyć = zmusić do milczenia.

Jakby kto nam dudki założył na gęby. *Strug.*

Dudlić — Formy: dudlę, dudlisz...; dudlij! dudlący; dudlił.

Dudnić, rzadziej: dudnieć. Formy: dudnię, dudnisz, dudni, dudnimy...; dudnij!; dudnił lub dudniał...

W tejże chwili zadudniło przed domem. *Dąbr.*

Dudy (tylko w lm) = rodzaj instrumentu muzycznego; dop. tych dud, nie: dudów.

Duet, dlp tego duetu.

Dufny w kogo, w co.

Dufny w przyszłość. *Dyg.*

Dugować, rzadziej: dygować.

Musi jakieś manatki dygować. *Kunc.*

Dukać — I Formy: dukam, dukasz..., dukają; dukaj!; dukający; dukał. II Składnia: D. co.

Dukat — Formy: dlp tego dukata, blp tego dukata.

Wydałem dukata.

Dulczeć, nie: dulczyć. I Formy: dulczę, dulczysz, dulczy, dulczymy..., dulczą; dulcz! dulczcie!; dulczący; dulczał..., dulczeli. II Składnia: D. nad czym.

Całymi nocami dulczał nad książką.

Duma z kogo, z czego.

Zwroty: 1) wzbić się w dumę. *SF;* 2) unosić się dumą. *SF;* 3) kipieć od dumy; 4) porastać w dumę. *SF.*

1. Tak wzbił się w dumę łaskawym przyjęciem. *Mick.* 2. Źle czynisz, że się dumą unosisz. *Sienk.* 3. Armia kipiała od dumy z odniesionego zwycięstwa. *Żerom.*

Dumać—I Formy: dumam, dumasz, duma...; dumaj!; dumał. II Składnia: D. nad kim, nad czym.

Dumał nad nią (mapą). *Bartk.*

Dumnie, rzadko: dumno.

Dumny z kogo, z czego, nie: na kogo, na co, ani: za kogo, za co.

Są z niej dumni. *Małacz.* Jesteśmy z tego dumni. *Strug.* Był dumny z brata. *Nałk.* Z tego chłopca możesz być dumny. *Nałk.* Dumna jest z żołnierza polskiego. *Małacz.*

Dunaj — naddunajski; dop. Dunaju.

Dunajec — dunajecki; dop. Dunajca, Biały Dunajec, Czarny Dunajec, ale: Nil Biały, Nil Niebieski (PGr, 181).

Dunderować lub **donderować**, nie: dądrować.

My z wami podunderujemy. *Sienk.*

Duńczyk — Dunka. Ob. Dania.

Duński. Ob. Dania.

Duplikat (nie: dublikat) lub **dublet** = wtórnik, drugi egzemplarz (KJU 1, 4). Ob. Dublet.

Dur, dlp tego duru.

Dureń, dlm tych durniów lub durni.

Zwrot: ostatni dureń. *SF.*

Durnieć — Formy: durnieję, durniejesz...; durniej!; durniejący; durniał..., durnieli.

Durszlak, lepiej: **cedzak** (IGD); dlp tego durszlaka, tego cedzaka.

Durzyć — Formy: durzę, durzysz, durzy, durzymy...; durz! durzcie!; durzący.

Dusić — I Formy: duszę, dusisz, dusi, dusimy...; duś! duście!; duszący; duszony; dusił. II Składnia: D. kogo — czym.

Dusić się czym lub od czego.

Runął na ziemię dusząc się od łkania. *żerom.*

Dusza — duszyczka, nie: duszeczka (prow. lit.).

Zwroty: 1) duszę w co włożyć, tchnąć; 2) oddać duszę za kogo, za co; 3) z całej duszy, z duszy i z serca, z duszy serca, z głębi duszy, duszą i ciałem; 4) być bez duszy = tracić przytomność, panowanie nad sobą; 5) dusza u kogoś jest na ramieniu, dusza w pięty ucieka = ktoś się boi. *SF;* 6) nie mieć nic przy duszy = nie mieć nic przy sobie; 7) gdzieś nie ma żywej duszy = nie ma nikogo. *SF;* 8) z duszą uchodzić *SF* = z życiem uchodzić. *SF;* 9) rogata dusza. *SF;* 10) duszę wypłakać = umrzeć ze zmartwienia.

1. W martwe tworzywo tchnął żywą duszę. *Bartk.* 2. Duszę bym za niego oddał. *Sienk.* 3. Rad był z całej duszy. *Sienk.* Duszą i ciałem stali przy Szwedach. *Sienk.* Kto by się chciał bić z duszy. *Żerom.* Z duszy i serca chciałam mu pomóc. *Makusz.* Uśmiechał się z głębi duszy. *Żerom.* Z duszy serca rad bym. *Żerom.* Ile dusza zechce. *Małacz.* 4. Była bez duszy. *Dąbr.* 5. Siedzimy z duszą na ramieniu. *Strug.* Trzeba będzie powiedzieć Julianowi o deficycie, ale mam duszę na ramieniu. *Zapol.* 6. Nie mam grosza przy duszy. *Strug.* 7. Nigdzie żywej duszy. *Mochn.* Nie było żywej duszy. *Małacz.* 8. Ziemię oddawał, a z duszą uchodził. *Mick.* 9. Rogata dusza, to darmo! *Żerom.* Myślałam, że duszę z siebie wypłaczę. *Zapol.*

Dużo (!) = o wiele (przy stopniu wyższym przymiotników).

O wiele zdrowszy, nie: dużo zdrowszy.

Duży, mlm (męsko-osob.) duzi (JP 7, 144).

Dwa — I Formy: mian. dwaj (męsko-osob.), dwa (męsko-rzecz. i nij.), dwie (r. ż.), dop. dwu lub dwóch, (nie: dwoch), cel. dwom lub dwu, biern. dwóch (męsko-osob.), dwa (męsko-rzecz. i nij.), dwie (r. ż.), narz. dwoma (r. m., ż., nij.) lub dwiema (r. ż.), miejsc. o dwóch lub dwu (nie: dwoch).

Szły dwa wozy. *Sienk.* Odwiedziła mnie starościna z dwiema córkami. *Święt.* Między dwiema rzędami topoli. *Kad.* Z dwiema córkami. *Dąbr.* Między dwiema ścianami. *Kunc.*

II Składnia: 1) dwa domy były (nie: było) Są (nie: jest) dwie izby. Przyszło (nie: przyszli) dwóch panów, ale: przyszli dwaj panowie. Dwaj byli niedźwiedziego najbliżsi pazura (Mick.). Szły dwa (nie: szło) wozy. (Sienk.). Tu leżą (nie: leży) dwa jabłka. Stały w dwóch kątach sieni, wsparte o filary, dwukurantowe, w szafach zamknięte zegary. (Mick.). 2) Dwa a jeden jest (nie: są) trzy. Dwa razy pięć jest (nie: są) dziesięć (PJ 1, 103), bo tu liczby są oderwane, nie określają mnogości przedmiotów, lecz są pojedyńczymi wartościami matematycznymi, 3) dwadzieścia (trzydzieści, czterdzieści...) dwa domy, dwadzieścia (trzydzieści) dwie ławki, dwadzieścia (trzydzieści) dwa okna, dwudziestu (trzydziestu...) dwóch panów.

Zwrot: we dwóch (nie: w dwóch) coś robić = razem coś robić.

Przyszliśmy tu we dwóch. Nigdy we dwóch nie strzelać do jednej zwierzyny. *Mick.* Zrobiliśmy to we dwóch. Dlaczego nie mamy zrobić tego interesu we dwóch? *Reym.* Ale: we dwóch oknach lub w dwóch oknach świeciły się światła. We dwóch tylko panach lub w dwóch tylko panach poznałem dawnych swoich kolegów.

Dwadzieścia, nie: dwadzieście (prow. lit.). I Formy: mian. dwadzieścia (tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. dwudziestu, cel. dwudziestu, biern. dwudziestu (męsko-osob.), dwadzieścia (żeńsko-rzecz.), narz. dwudziestu, rzadziej: dwudziestoma, miejsc. w dwudziestu.

Tadeusz chociaż liczył lat prawie dwadzieście (zam.: dwadzieścia) i mieszkał w Wilnie, wielkim mieście. *Mick.*

II Składnia: 1) zgromadziło się tu (nie: tu zgromadzili się) dwudziestu panów. Zebrało się (nie: zebrały się) dwadzieścia pań. Świeciło się dwadzieścia lamp. Świeciło się dwadzieścia okien, 2) dwadzieścia jeden ławek (nie: dwadzieścia jedna ławka, ani: dwadzieścia jedne ławki), dwudziestu jeden ławek, dwudziestu jeden ławkom, na dwudziestu jeden ławkach. Dwadzieścia dwie (trzy, cztery) ławki, dwudziestu dwóch ławek, dwudziestu dwom ławkom, na dwudziestu dwóch ławkach. Dwadzieścia pięć (sześć, siedem...) ławek, dwudziestu pięciu ławek, dwudziestu pięciu ławkom, na dwudziestu pięciu ławkach. Przed dwudziestu kilku laty (Grusz.). Dwadzieścia jeden koni (nie: koń), na dwudziestu jeden koniach. Dwadzieścia dwa (trzy, cztery) konie, dwadzieścia pięć (sześć, siedem...) koni. Dwudziestu jeden panów (nie: pan), dwudziestu jeden panów, dwudziestu jeden panom..., o dwudziestu jeden panach, dwudziestu dwóch (trzech, czterech...) panów. Dwudziestu pięciu (sześciu, siedmiu...) panów.

Ta dziewczyna może mieć dwadzieścia cztery lata (nie: lat). *Kruczk.*

Dwanaście—I Formy: mian. dwanaście (tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. dwunastu, cel. dwunastu, biern. dwunastu (męsko-osob.), dwanaście (żeńsko-rzecz.), narz. dwunastu, rzadziej: dwunastoma, miejsc. w dwunastu. II Składnia: Było (nie: byli) u nas dwunastu panów, było dwanaście pań, było dwanaście pokoi, było dwanaście okien.

Dwanaścioro — Odmiana i składnia jak: dziesięcioro.

Dwieście — I Formy: mian. dwieście (tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. dwustu, cel. dwustu, biern. dwustu (męsko-osob.), dwieście (żeńsko-rzecz.), narz. dwustu, rzadko: dwustoma, dwoma stoma, miejsc. o dwustu, rzadko: o dwóch stach. II Składnia: W szkole jest (nie: są) dwustu uczniów i dwieście uczennic. Na tej ulicy jest dwieście domów. Na froncie domu jest dwieście okien.

Dwoić — Formy: dwoję, dwoisz, dwoi, dwoimy..., dwój!; dwojący; dwojony; dwoił. my...

Dwojaki (rzecz. tylko w lm): 1) = dwa garnki razem złączone; 2) = bliźnięta. Forma dop. dwojaków.

Dwojaki (przym.) = występujący w dwóch odmianach.

Dwojaki jest rodzaj artystów. *Przybysz.*

Dwoje — I Formy: mian. dwoje, dop. dwoj-

ga, cel. dwojgu, biern. dwoje, narz. dwojgiem, miejsc. o dwojgu. II Składnia: mian. dwoje kurcząt, dop. dwojga kurcząt, cel. dwojgu kurczętom, biern. dwoje kurcząt, narz. dwojgiem kurcząt, miejsc. o dwojgu kurczętach.

Na podwórku dwoje kurcząt dzióbie poślad. Mamy tylko dwoje małych kurcząt. Co robić z tym dwojgiem małych kurcząt? Daj jeść tym dwojgu małym kurczętom. Co ty widzisz w tych dwojgu małych kurczętach? Wilki porwą dwoje jagniąt najbardziej odhodowanych. *Berent.*

Dworek, dlp tego dworku lub dworka.

Dworować z kogo, z czego.

Dworował sobie z króla szwedzkiego. *Sienk.*

Dworzanin — Formy jak: mieszczanin.

Dworze to.

Zwrot: na dworzu, lepiej: na dworze (od: dwór). Siedzą na dworzu. *Kunc.*

Dworzec, dlp tego dworca.

Dwóchsetny, rzadziej: dwusetny.

Dwójnasób.

Wyrażenie: w dwójnasób.

Dwójznaczny (! dawn.) = dwuznaczny.

Księga przyrodzenia była dwójznaczna. *Mochn.*

Dwór, dlp tego dworu, rzadziej: dwora. Znaczenie i składnia: 1) D. = dwór właściciela majątku ziemskiego; we dworze, 2) D. = dwór królewski; na dworze; 3) D. = otwarte powietrze; na dworze.

Panna ze dworu, ale: fora ze dwora! Precz szły ze dwora. *Żerom.*

Zwroty: 1) na dworze = na otwartym powietrzu; 2) całym dworem = gromadnie; 3) fora ze dwora.

Dwu- jako część pierwsza złożonych przymiotników, utworzonych od wyrażeń, składających się z liczebnika d w a i rzeczownika, np. dwa lata — dwuletni, dwa miesiące — dwumiesięczny, dwa tygodnie — dwutygodniowy, dwie godziny — dwugodzinny.

Dwudniowy, ale: codzienny.

Dwudziestolecie — dwudziestoletni. Ob. Stuletni.

Dwudziestomiesięczny.

Dwudziestotysięczny, rzadziej: dwudziestotysiączny.

Dwudziesty, dwudziesty pierwszy, dwudziesty drugi...

Dwugłowy = mający dwie głowy.

Dwugodzinny, rzadziej: dwugodzinowy.

Dwuklasowy, nie: dwuklaśny.

Dwukolny lub **dwukołowy.**

Dwukolna dryndulka. *Mick.*

Dwukonka = dwukonna dorożka (PJ 1, 133).

Dwukropek, dlp tego dwukropka.

Zwrot: położyć lub postawić dwukropek.

* **Dwukropek.** Dwukropka używamy: 1) w zdaniu pojedyńczym przed zapowiedzianym wyliczeniem, w szczególności przy wyrazie, który w ogólnych zarysach zawiera treść, wyłuszczaną w wyliczeniu, np. Na stół podano owoce: gruszki, jabłka i winogrona, 2) w zdaniu złożonym między bezspójnikowymi zdaniami związku wynikowego lub przed zdaniem wyjaśniającym, np. Nie mógł się ruszyć: tak bolały go kości, 3) w okresie między poprzednikiem a następnikiem, jeżeli jedna z tych części albo też obie zawierają człony rozdzielone średnikiem, np. Gdyby kwiat, co więdnie, miał duszę z ognia i natchnienie z nieba; gdyby na każdym listku, chylącym się ku ziemi, anielska myśl leżała miasto kropli rosy: ten kwiat byłby do ciebie podobny, o dziecię moje! (Krasiń.), 4) przed przytoczeniem cudzych słów lub przed wyrazami, które mają charakter takiego przytoczenia; w wypadku pierwszym obok dwukropka kładziemy cudzysłów, w wypadku drugim — tylko dwukropek, np. Podróżny się skłonił i rzekł im uprzejmie: „Szczęść Boże“ — Tu wypada ciekawe zapytanie: czyby Szekspir tak pisał, gdyby był znał przepisy Arystotelesa i Horacego? Ob. S. Szober. Pisownia polska (1917).

Dwukrotny — dwukrotnie.

Dwuletni, nie: dwuletny, ale: dwuroczny, nie: dwuroczni.

Dwuminutowy, nie: dwuminutny, ale: dwugodzinny obok dwugodzinowy.

Dwunasty, nie: dwonasty.

Dwunogi lub **dwunożny**, ale: beznogi.

Dwurogi lub **dwurożny**, ale: bezrogi.

Dwuroczny, nie: dwuroczni, ale: dwuletni, nie: dwuletny.

Dwurzędny lub **dwurzędowy.**

Dwusetny, częściej: **dwóchsetny.**

Dwuskrzydły — dwuskrzydłowy. Znaczenie: 1) dwuskrzydły = mający dwa skrzydła (jak ptak), 2) dwuskrzydłowy = mający dwa skrzydła (o domu, o drzwiach...).

1. Dwuskrzydły anioł. Dwuskrzydły owad. 2. Dwuskrzydłowa oficyna. Dwuskrzydłowe drzwi.

Dwutysięczny, rzadko: dwutysiączny.

Dwuzłotowy — dwuzłotówka.

Dwuznaczny, nie: dwójznaczny (dawn.).

Dybać — I Formy: dybię, dybiesz, dybie..., (nie: dybam, dybasz, dyba...); dyb! dybcie!; dybał. II Składnia: 1) D. za kim, za czym = skradać się za kim, 2) D. na kogo, na co = czyhać na kogo, godzić na kogo.

1. Dybie za nim jak cień za ciałem. *Przysł.* 2. Wszyscy dybią na rydza. *Mick.*

Dyby (tylko w lm); dop. tych dyb, nie: dybów.

Dychta (!) = dykta. Ob. Dykta.

Dyda'ktyka, nie: dydakty'ka.

Dyfamacja (żart.) = zniesławienie.

Dyferencjacja = zróżniczkowanie lub zróżnicowanie (Krasn. 84).

Dygać (niedok.) — dygnąć (dok.). I Formy: 1) dygam, dygasz, dyga...; dygaj! dygajcie!; dygał, 2) dygnę, dygniesz, dygnie...; dygnij! dygnijcie!; dygnął..., dygnęli; nie: dygł..., dygli. II Składnia: D. przed kim, przed czym lub komu, czemu.

Dygnęła przed stryjaszkiem. *Iwasz.*

Dygestia = wytrawianie, trawienie.

Dygnitarz, dlm tych dygnitarzy lub dygnitarzów. Ob. *Dopełniacz lm rzeczowników na

-arz. Składnia: **D.** z czego lub od czego (z odcieniem lekceważenia lub ironii).

Jakiś dygnitarz od czerwonej oświaty. *Małacz.*

Dygotać — I Formy: dygoczę, dygoczesz, dygocze..., rzadziej: dygocę, dygocesz, dygoce (dawn.) lub dygotam, dygotasz, dygota (zwykle tylko o przedmiotach nieosobowych). II Składnia: 1) **D.** z czego lub od czego — przed kim, przed czym, 2) **D.** (bez dopełn.).

1. On cały dygocze. On ciągle dygocze przed jakimś urojonym niebezpieczeństwem. Czasem dygotał z rozdrażnienia. *Danił.* 2. Bryczka tak rozstrzęsiona, że przy jeździe dygota w niej każda deska.

Zwrot: dygotać na całym ciele. Ob. Drżeć.

Dygocąc na całym ciele... *Kruczk.*

Dykatesteria, nie: dekasteria (SWO).

Dykta (nie: dychta) = gruby fornir.

Dyktando lub **dyktat,** nie: dyktówka (rus.) (SW. PJ 1, 147).

Zwrot: pod dyktandem lub pod dyktatem.

Pisze pod dyktatem. *Nowak.* Miała wrażenie pracy pod dyktatem. *Grusz.*

Dyktator, mlm ci dyktatorzy lub dyktatorowie.

Dyktura (!) = tektura.

Dyl, dlp tego dyla.

Dylemat ten, nie: ta dylema (JP 13, 18); dlp tego dylematu.

Dyletant — dyletancki; dlp tego dyletanta.

Dyliżans—Formy: dlp tego dyliżansu; mlm te dyliżanse, dlm tych dyliżansów, nie: tych dyliżansy.

Dym, dlp tego dymu. Składnia: **D.** z czego.

Dym z papierosów. *Małacz.* W pokojach zostanie dym z papierosów. *Parand.*

Zwroty: 1) puszczać z dymem = palić, niszczyć, trwonić. *SF;* 2) pójść z dymem = spalić się, zniszczeć, zginąć. *SF;* 3) dym idzie ze łba komuś = jest pijany; 4) jak w dym = szybko. *SF;* 5) rozwiać się jak (czczy) dym = przepaść bez śladu.

1. Miasto puścił z dymem. *Sienk.* 3. Dym szedł ze łba. *Małacz.* 4. Jak w dym do panienki. *Kruczk.* 5. Rozwiało się jak czczy dym. *Danił.*

Dymić — Formy: dymię, dymisz, dymi, dymimy...; dym! dymcie!; dymiący; dymił.

Dymisja.

Zwroty: 1) dać komu dymisję. *SF;* 2) dostać dymisję. *SF;* 3) podać się do dymisji. *SF,* nie: podać dymisję. *Cyt. Wal. 38;* 4) przyjąć dymisję. *SF.*

Kurzyc dał dymisję panu Siekierce. *Siedl.*

Dynasta — dynastia — dynastyczny. Formy: dynasta, jak: finansista.

Dyndać lub **dyndać się,** nie: dendać (się). Formy: dyndam (się), dyndasz (się)...; dyndaj (się)!; dyndający (się); dyndał (się).

Dyngus, dlp tego dyngusu (SW, Łoś), dyngusa (N).

Dyplomata — dyplomacja, — dyploma'tyka (dawn.)—dyplomatyczny. Formy: dyplomata, jak: finansista.

Dyrdymałki (zwykle w lm), rzadko: dyrdymałka; dop. tych dyrdymałek.

Zwrot: pleść dyrdymałki. *SF.*

Dyrekcja, nie: derekcja.

Zwroty: 1) Dyrekcja Warszawa (!) = Dyrekcja w Warszawie, Dyrekcja Wilno (!) = Dyrekcja w Wilnie. *DUMK 31 III 32;* 2) w jednej dyrekcji lub na obszarze jednej dyrekcji (nie: na jednej dyrekcji) wydano okólnik. *KJMK.*

Dyrektor (nie: derektor) — dyrektorka, — dyrektorowa. Formy: 1) mlm dyrektorzy, rzadziej: dyrektorowie, 2) dyrektorowa, dyrektorowej, dyrektorowej, dyrektorową, dyrektorowo! dyrektorową, o dyrektorowej. Ob. *Rzeczowniki żeńskie na -owa.

Wyrażenie: dyrektor zarządzający = dyrektor główny, kierujący całością instytucji.

Dyrektoriat (od: dyrektor), ale: inspektorat (od: inspektor); dlp tego dyrektoriatu.

Dyrektywa = wskazówka, polecenie.

Dyrygować = kierować, prowadzić.

Dyrymować (!) = rozstrzygać.

Dyscyplina — Znaczenie: 1) **D.** = karność, posłuszeństwo, 2) **D.** = bicz, rózga (Krasn. 84).

Dysenteria (!) = dyzenteria (SW, Łoś, PA), nie: dezenteria.

Dysharmonia (nie: dyzharmonia) = (przen.) rozdźwięk, niezgoda.

Dyskant, zwykle: **dyszkant** (SW); dlp tego dyskantu lub dyszkantu.

Skrzeczący nieznośnie dyskant. *Danił.*

Dyskont ten lub to **dyskonto** — dyskonter,— dyskontier. I Formy: 1) dyskont, dlp tego dyskontu (SW), 2) dyskonto, dlp tego dyskonta. II Znaczenie: 1) dyskonter = ten, co weksel dyskontuje, 2) dyskontier = urzędnik bankowy załatwiający dyskontowanie weksli.

Dyskurs, dlp tego dyskursu.

Dyskusja = rozstrząsanie, rozprawa. Składnia: **D.** o czym lub nad czym, nie: na temat czego.

Dyskusja w Izbie Gmin nad traktatem handlowym z Polską (nie: na temat traktatu). *„Czas" 1935.*

Zwroty: 1) prowadzić lub toczyć dyskusję. *SF;* 2) podjąć lub rozpocząć dyskusję. *SF;* 3) otwierać dyskusję. *SF;* 4) dopuścić kogo do dyskusji. *SF;* 5) podlegać dyskusji. *SF;* 6) podpadać pod dyskusję. *SF.*

Dyskutować nad czym lub o czym = rozważać, roztrząsać co, radzić nad czym.

Dyskwalifikować = ujemnie oceniać, odrzucać.

Dysonans = rozdźwięk (Krasn. 84). Formy: dlp tego dysonansu, mlm te dysonanse, dlm tych dysonansów, nie: tych dysonansy.

Dyspensa, nie: dyspenza.

Dysponować — Znaczenie i składnia: 1) **D.** kogo = przygotowywać kogo, np. dysponować kogo na śmierć (SF); 2) **D.** kim, czym = rozporządzać kim, czym.

Dysponowany — Znaczenie: 1) **D.**= którym można dysponować, lepiej: rozporządzalny, 2) **D.** (!) = odkomenderowany, przeznaczony do czego, 3) **D.** do czego = usposobiony do czego, 4) **D.** = dobrze się czujący.

Przepisowo dysponowana siła hamulców, lepiej: rozporządzalna przepisowo siła hamulców. *KJMK.*

Zwrot: ktoś jest niedysponowany = czuje się niezupełnie dobrze.

Dyspozycja — Znaczenie i składnia: 1) **D.**

do czego lub na co = przygotowanie do czego, zarządzenie na co, 2) D. do czego = skłonność do czego, 3) D. czego = rozkład czego, plan czego.

Zwroty: 1) wydawać dyspozycje. *SF;* 2) być do dyspozycji kogo.

1. Wydawać dyspozycje. *Prus.* Przyszło do wydania dyspozycji na kolację. *Dąbr.* 2. Jestem do dyspozycji księcia. *Żerom.*

Dysproporcja — dysproporcjonalny.

Dysputa nad czym lub o czym = rozprawa, roztrząsanie.

Zwroty: 1) wyzwać kogo na dysputę. *SF;* 2) wdawać się w dysputę; 3) prowadzić lub toczyć dysputę. *SW.*

W dysputę się nie wdawaj! *Sienk.*

Dysputować — I Formy: dysputuję, dysputujesz...; dysputuj!; dysputujący; dysputował. II Składnia: D. o czym — z kim.

Dystans — Formy: dlp tego dystansu, mlm te dystanse, dlm tych dystansów, nie: tych dystansy.

Zwrot: na (dalszy) dystans = na (dalszą) przyszłość.

Co nas na dalszy dystans obchodzą ci ludzie. *Sierosz.*

Dystylacja (!) = destylacja (PA).

Dystylarnia (!) = destylarnia; dlm tych destylarni. Ob. *Dopełniacz lm rzeczowników na -alnia.

Dystylować (!) = destylować. I Formy: destyluję, destylujesz...; destyluj!; destylujący; destylował. II Składnia: 1) D. co—czym, 2) D. co — przez co.

Dystynkcja — Znaczenie: 1) D. = rozróżnienie, wyróżnienie, 2) D. = wytworność, wykwintność.

Dysymilacja = rozpodobnienie, różniczkowanie się.

Dyszeć, nie: dyszyć. I Formy: dyszę, dyszysz, dyszy, (nie: dysze, prow.), dyszymy, dyszycie, dyszą; dysz! dyszcie!; dyszał..., dyszeli.

II Składnia: 1) D. czym = zionąć czym, 2) D. za czym = oglądać się z upragnieniem za czym.

1. Głośno dyszy. *Kad.* Ledwie dyszą. *Makusz.* Szatan, wiecznie dyszący wojną. *Mick.* 2. Dzicz za mordem dysze (zam. dyszy). *Mick.*

Dyszek (zdrobn. od: dych, z niem. Diech) = udo.

Dyszek cielęcy.

Dyszel, dlm tych dyszli lub dyszlów.

Zwroty: 1) chodzić jak w dyszlu = czuć zależność od obowiązku; 2) jechać rzemiennym dyszlem = wolno. *SF.*

Dyszkant lub dyskant. Ob. Dyskant.

Dywan, dlp tego dywanu, nie: dywana.

Dywergencja (!) = rozbieżność.

Dyzażio, dop. tego dyzażia.

Dyzelować (!) = dezolować. Ob. Dezolować.

Dyzenteria, nie: dysenteria.

Dyzlokacja = rozmieszczenie. (Krasn. 84).

Dyzunita — Formy jak: artysta.

Dyżur, dlp tego dyżuru.

Zwroty: 1) być na dyżurze; 2) iść na dyżur; 3) objąć (nie: przyjąć) dyżur. *KJMK;* 4) zdać (nie: przekazać) dyżur.

Był na dyżurze. *Reym.*

Dzban (nie: zban) — dzbanek, nie: dzbanik. I Forma dlp tego dzbana. II Składnia: 1) D. na co = dzban(ek), przeznaczony na co, 2) D. do czego (nie: dla czego) = dzban(ek), służący do czego, 3) D. od czego = dzban(ek), wzięty od czegoś, do czego bywa zwykle używany, 4) D. czego = dzban(ek), czymś wypełniony, 5) D. z czym = dzban(ek) czego [w tym jednak wypadku zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na sam dzban(ek)], 6) D. po czym lub z czego = dzban(ek) pozostały po czym, opróżniony z czego, 7) D. z czego = dzban(ek) zrobiony z czego. Ob. Butelka, Flaszka, Kosz, Naczynie, Pudełko.

-dzeni, -dziony. Ob. -dziony.

Dziać się — I Formy: dzieje się, działo się. II Składnia: D. ś. z kim, z czym.

Z nim się dawno coś dzieje. *Dąbr.*

Zwrot: niech się dzieje, co chce. *(Zapol.)* = wszystko mi jedno, co będzie, jestem na wszystko przygotowany.

Dziad — Formy: clp temu dziadowi, nie: temu dziadu, wlp dziadzie! lub dziadu!, mlm te dziady.

Skoroś tu już wlazł, dziadu, to siedźże cicho! *Kruczk.*

Zwrot: 1) zejść na dziady = upaść, stoczyć się do upadku, zniszczeć; 2) z dziada pradziada = od dawien dawna.

Kultura schodzi na dziady. *Makusz.*

Dziadek — Znaczenie i formy: 1) D. = ojciec ojca lub matki, blp dziadka, mlm dziadkowie; 2) D. = narzędzie do tłuczenia orzechów, blp dziadka, mlm dziadki.

Daj mi dziadka. *PJ 10, 28.*

Dziadzio — Formy: lp ten dziadzio, tego dziadzi, rzadziej: dziadzia, temu dziadzi, tego dziadzię, dziadziu! tym dziadzią, lub dziadziem, o tym dziadziu; lm ci dziadziowie, tych dziadziów.

Kondycję dziadzia nieboszczyka trzeba przyjąć. *Sienk.* Jak między babcie i dziadów przenieść ci kogo wypadnie... *Danił.*

Dział — Formy: dlp tego działu, clp temu działowi, mclp w tym dziale, nie: w dziele.

Działacz, dlm tych działaczów lub działaczy.

Podobieństwo do twarzy postępowych działaczy. *Grusz.*

Działać — I Formy: działam, działasz, działa..., działają; działaj! działajcie!; działał..., działali. II Znaczenie i składnia: 1) D. (bez dopełn.) = być czynnym, pracować, funkcjonować, 2) D. na kogo, na co = oddziaływać, wpływać na kogo, na co, 3) D. (!) z czego — co = robić z czego — co.

1. Maszyna dobrze działa. 2. Działa na nasze uczucie. *Kołłąt.* To mogło na nią dobrze podziałać. *Natk.* Działała na niego narkotycznie. *Reym.* 3. Z uczonych kobiet podziałał on (zam.: porobił) mężczyzn. *Brückner.*

Zwrot: działać w kierunku zrobienia lub pozyskania czego (!) = działać w celu zrobienia lub pozyskania czego.

Działanie — I Formy: dlp tego działania,

dlm tych działań. II Znaczenie i składnia: 1) **D.** czego — na co = oddziaływanie, wpływ czego — na co, 2) **D.** na czym (nie: nad czym, ani: z czym) = wykonywanie czegoś przy pomocy czegoś, 3) **D.** (bez dopełn.) = działalność, praca.

1. ...działaniem przykładu na rozum. *Żerom.* 2. Działanie na liczbach (nie: nad liczbami, ani: z liczbami). *Kom. Słown. Techn.* 3. Rzuciłem się w czynne działanie. *Siedl.*

Zwrot: działanie w kierunku zrobienia lub pozyskania czego (!) = działanie w celu zrobienia lub pozyskania czego. Działanie w celu wstrzymania (nie: w kierunku wstrzymania). *DUMK 30 IX 30.*

Działdowo — działdowski.

Działka ta, nie: ten działek; dlm tych działek, nie: tych działków.

Działo = armata. Forma mjsclp: w dziale, nie: w dziele. Ob. Dzieło.

Dziamolić (= narzekać, nudzić) — dziamolenie.

Słychać było dziamolenie panterek między kurnikami. *Zaremb.*

Dzianet, rzadziej: dżanet (JP 13, 48); dlp tego dzianeta.

Dziany.

Wyrażenie: przemysł dziany = przemysł tkacki. *JP 20, 88.*

Dziatki = dzieci; dop. tych dziatek, nie: dziatków.

Nie róbcie małych sierotami dziatek. *Mick.*

Dziąsło, nie: zdziąsło. Formy: mlm te dziąsła, dlm tych dziąseł.

Dziczek = dzikie drzewko; dlp tego dziczka.

Dzieci — I Formy: te dzieci, tych dzieci, tym dzieciom, te dzieci, dzieci! tymi dziećmi, o tych dzieciach. II Składnia: 1) dwoje (troje, czworo...) małych dzieci bawi się (nie: bawią się), bawiło się, (nie: bawiły się), 2) dzieci się bawiły, ale: dzieci, coście tu robili (gdy się zwracamy do chłopców lub do chłopców i dziewczynek, bo wyraz: dzieci w wołaczu jest poza zdaniem).

Dzieciaty (! gw.) = dzietny. (DUMK 15 X 31).

Dziecię (arch.) (nie: dzicię) — dzieciątko.

Dziecięcy = odnoszący się do dziecka, właściwy dziecku. Por. Dziecinny.

Z dziecięcą pustotą pociągnął za sznurek, by stary Dąbrowskiego posłyszeć mazurek. *Mick.* Ob. Dziecinny.

Dziecinny — Znaczenie: 1) **Dz.** = dziecięcy, odnoszący się do dziecka, właściwy dziecku, 2) **Dz.** = nierozumny, naiwny.

1. Zabawek dziecinnych. *Reym.* 2. Dotknął jego twarzy z pieszczotliwością dziecinną. *Reym.*

Dzieciństwo—Znaczenie: 1) **Dz.** = wiek dziecinny, 2) **Dz.** = naiwność, brak rozsądku.

Zwrot: od dzieciństwa, nie: z dzieciństwa (rus.).

Piotr Nałęcz był od dzieciństwa do starości piękny. *Święt.*

Dziciska, nie: dzieciszczka. (PJ 11, 109).

Dziecko, mlm te dzieci, nie: te dziecka (gw.). Ob. Dzieci.

Zwroty: 1) od dziecka = od dzieciństwa; 2) gorzkie dziecko (! rus.) = zupełne, naiwne dziecko (z białorus.: horkaja dzicia).

1. Od dziecka wzdychał do konnej jazdy. *Prus.* 2. Cóż po niej chcieć? to jeszcze gorzkie dziecko (!) *Cyt. Wal. 48.*

Dziedzic — dziedziczka. Składnia: **D.** czego.

Dziedzic wielkiego imienia.

Dziedzictwo po kim, po czym.

Dziedzictwo po ojcach. *Bartk.*

Dziedziczyć kogo, co — po kim, po czym.

Odziedziczył po ciotce małą wioszczynę. *Siedl.* Instynkty odziedziczone po ojcu. *Małacz.* Po kim odziedziczył te cechy? *Dąbr.*

Dziedzina.

Zwrot: w dziedzinie czego = na polu czego, w zakresie czego.

Pracuje w dziedzinie (na polu, w zakresie) współdzielczości.

Dziegieć — Formy: dlp tego dziegciu, nie: dziegcia, mjsclp w tym dziegciu.

Dzieje (tylko w lm), dop. tych dziejów, nie: dziei.

Dziekan — Formy: dlp tego dziekana, mlm ci dziekani, nie: dziekanie, ani: dziekanowie.

Dzielić — I Formy: dzielę, dzielisz, dzieli, dzielimy...; dziel! dzielcie!; dzielony; dzielił. II Znaczenie i składnia: 1) **D.** co — na co = rozkładać co na części, 2) **D.** co — między kogo, między co (nie: między kim, między czym) = dzielić i rozdawać między kogo, między co, 3) **D.** przez co, nie: na co (gdy mowa o dzielniku, tj. o liczbie, przez którą się dzieli), 4) **D.** co—z kim, z czym = podzielać co — z kim, z czym, wspólnie czego zażywać.

1. Kompania dzieliła się na części. *Żerom.* 2. Podzielił swoje zapasy między żołnierzy. 3. Podziel dziesięć przez dwa. 4. Będziemy z tobą dzielili nasz los.

Dzielić się czym (nie: z czym) — z kim.

...z którymi dzielił się dosłownie koszulą. *Bartk.* Każdym kęsem rzetelnie dzielił się z Burkiem. *Wikt.*

Dzieło, mjsclp w dziele. Ob. Działo. Składnia: **D.** kogo, czego — o czym.

Poezja nie jest dziełem rozumu. *Mochn.*

Dziennikarz, dlm tych dziennikarzów lub dziennikarzy. Ob. *Dopełniacz lm rzeczowników na -arz.

Dzień — Formy: lp ten dzień, tego dnia, temu dniowi, ten dzień, dniu! tym dniem, w tym dniu (ale: we dnie i w nocy); lm te dnie lub dni (ale zawsze: dwa dni, trzy dni, cztery dni); tych dni (nie: dniów), tym dniom, te dnie lub dni (ale: dwa dni, trzy dni, cztery dni), tymi dniami, w tych dniach.

Dnie i noce. *Dąbr.* Dnie. *Iwasz.* Pierwsze dnie. *Dąbr.* Dnie swoich imienin obchodził uroczyście. *Święt.* Dnie. *JP 6, 31.* Całe dni trawił na polu. *Żerom.* Przy ciepłym dniu. *Prus.* We dnie i w nocy pilnowała. *Małacz.*

Zwroty: 1) trawić dzień na czym lub na co; 2) dzień upływa na czym; 3) dniami i nocami; 4) dzień dnia = całymi dniami; 5) cały dzień; 6) dzień w dzień; 7) z dnia na dzień; 8) z każdym dniem; 9) co dnia lub co dzień; 10) do dnia = przed dniem, przed świtaniem, wcześnie; 11) do białego dnia = do świtu; 12) w dzień, ale: we dnie i w nocy, w dniu odjazdu (przyjazdu, poznania); 13) za dnia = przed upływem dnia; 14) po dniu = za dnia lub po upływie dnia; 15) w dwa (trzy, cztе-

ry) dni, rzadziej: w dwóch (trzech, czterech) dniach = w ciągu dwóch (trzech...) dni; 16) za dwa (trzy...) dni = po upływie dwóch (trzech...) dni (o przyszłości); 17) na dniach (! rus.) = w tych dniach, w ostatnich lub w najbliższych dniach; 18) dzień pracy lub dzień roboczy. *Kr. 2, 269;* 19) sądny dzień = piekło, rwetes.

1. Całe dnie trawił na polu. *Żerom.* 2. Dni upływać mu będą na nudach. *Żerom.* 3. Dniami i nocami ścigał łobuzów. *Żerom.* 4. Całymi dniami przy mnie waruje. *Strug.* Trzeba było przysiadywać fałdów dzień dnia i wszystko pilnie odrabiać. *Żerom.* 5. Emilki nie było cały dzień widać *Dąbr.* 6. Dzień w dzień, bez żadnej przerwy. *Strug.* 7. Idzie to życie z dnia na dzień. *Strug.* Żyjemy z dnia na dzień. *Dyg.* 8. Bór z każdym dniem wydycha więcej woni. *Dyg.* 9. Co dnia o jednej godzinie szedł tu stary człowiek. *Bartk.* 10. Obudź mię jutro do dnia. *Żerom.* 11. Radzili do białego dnia. *Sienk.* 12. Nie pisałbyś w dzień. *Makusz.* Nie ma czasu wytchnąć ani w dzień, ani w nocy. *Dyg.* 13. Za dnia roztoki huczały życiem. *Ork.* Oddziały, znużone za dnia, spały na siodle. *Żerom.* 14. Po dniu jeszcze lepiej się o tym przekonacie. *Sienk.* 15. We dwóch dniach już to będzie. *Sienk.* 16. On to zrobi za dwa dni. On to zrobił za dwa dni. (!) = on to zrobił w dwa dni. 19. Wtedy nastawał sądny dzień w kuchni. *Konop.*

Dzierlatka, nie: derlatka, dyrlatka, dzierłatka.

Spomiędzy stada dzierlatek. *Goet.*

Dzierzba, nie: dzierżba.

Dzierzgać, nie: dzirgać. I Formy: dzierzgam, dzierzgasz, dzierzga... dzierzgają; dzierzgaj!; dzierzgany; dzierzgał. II Składnia: D. co — czym.

Dzierżawa, nie: dzierzawa (Kr. 1, 322).

Zwroty: 1) oddać, puścić, wypuścić komu co w dzierżawę. *SF;* 2) w dzierżawę co wziąć. *SF;* 3) w dzierżawie co trzymać. *SF.*

1. Oddano by ten szmat ziemi w dzierżawę. *Prus.* 2. Obie karczmy wziął w dzierżawę. *Mick.*

Dzierżawca — dzierżawczyni, nie: dzierżawczynia. Formy: lp ten dzierżawca, tego dzierżawcy, temu dzierżawcy, tego dzierżawcę, dzierżawco! tym dzierżawcą, o tym dzierżawcy; lm ci dzierżawcy, nie: dzierżawcowie, tych dzierżawców, tym dzierżawcom...

Dzierżawcze zaimki. Ob. *Zaimki dzierżawcze.

Dzierżawić, nie: dzierzawić. I Formy: dzierżawię, dzierżawisz, dzierżawi, dzierżawimy...; dzierżaw! dzierżawcie!; dzierżawiący; dzierżawiony; dzierżawił. II Składnia: D. co—od kogo — za co.

Wydzierżawił od sąsiada łąkę za dwa stogi siana.

Dzierżyć, nie: dzierżeć (dawn.). Formy: dzierżę, dzierżysz, dzierży, dzierżymy...; dzierż! dzierżcie!; dzierżył..., dzierżyli [nie: dzierżał..., dzierżeli (dawn.)].

Dziesiątek (nie: dziesiątka) = zbiór dziesięciu jakichś przedmiotów (JP 9, 60).

Już pierwej niosła dziesiątek kul w brzuchu. *Mick.* Od dziesiątków lat. *Cyt. PJ 1,* 77. Kupię choćby dziesiątkiem soboli. *Mick.*

Dziesiątka, nie: dziesiątek. Znaczenie: 1) Dz. = liczba 10, 2) Dz. = moneta 10 groszy, 3) Dz. = karta z dziesięciu oczkami.

Dziesięciokrotny, nie: dziesięćkrotny, ale: dziesięćkroć.

Dziesięcioro — I Formy: mian. dziesięcioro, dop. dziesięciorga, cel. dziesięciorgu, biern. dziesięcioro, narz. dziesięciorgiem, miejsc. o dziesięciorgu. II Składnia: mian. tych dziesięcioro przykazań, dop. tych dziesięciorga przykazań, cel. tym dziesięciorgu przykazaniom, biern. tych dziesięcioro przykazań, narz. tych dziesięciorgiem przykazań, miejsc. w tych dziesięciorgu przykazaniach.

W tej klasie było tylko dziesięcioro dzieci.

Dziesięciotysięczny, rzadko: dziesięciotysiączny.

Dziesięć — dziesiąty. I Formy: mian. dziesięć (używa się w tym przypadku tylko jako liczebnik oderwany), dop. dziesięciu, cel. dziesięciu, biern. dziesięciu (męsko-osob.), dziesięć (żeńsko-rzeczow.), narz. dziesięciu lub dziesięcioma, miejsc. w dziesięciu. II Składnia: 1) W tej sztuce grało dziesięciu aktorów. 2) W tej sztuce grało dziesięć aktorek. 3) W domu świeciło się dziesięć okien. 4) Całe (dobre) dziesięć tygodni (miesięcy, lat), całych dziesięciu tygodni, całym dziesięciu tygodniom, całe dziesięć tygodni, całymi dziesięciu tygodniami, w całych dziesięciu tygodniach.

Dzie'sięćkroć, nie: dziesię'ćkroć (ale: często'kroć), ani: dziesięciokro'ć. Ob. Dziesięciokrotny.

Dziewanna, nie: dziewana.

Dziewczę—dziewczątko,—dziewczęcy. I Formy: lp to dziewczę, tego dziewczęcia..., lm te dziewczęta, tych dziewcząt... II Składnia: dwoje (troje, czworo....) dziewcząt lub trzy, cztery dziewczęta (nigdy: dwa dziewczęta, dwie dziewczęta).

Przyjechało troje dziewcząt. Przyjechały trzy dziewczęta.

Dziewczyna od czego.

Zwroty: dziewczyna z ludu, z niższych warstw ludności.

Marcysia od gęsi. *Kad.* Trudno byłoby ją nazwać od razu dziewczyną z niższych warstw wiejskiej ludności. *Orzesz.*

Dziewiątka, nigdy: dziewiątek. Znaczenie: 1) Dz. = nazwa karty z dziewięciu oczkami, 2) Dz. = stara dziewiątka (przen.) = stara kobieta. Ob. Dziesiątka.

Dziewięciokrotny, ale: dziewięćkroć.

Dziewięcioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Dziewięć — Formy i składnia jak: dziesięć.

Zwrot: ni w pięć, ni w dziewięć = bez sensu.

Odpowiedział ni w pięć, ni w dziewięć. *Grusz.*

Dziewięćdziesiąt (w wymowie: dziewieńdziesiąt) — dziewięćdziesiątka. Ob. Pięćdziesiątka. I Forma: mian. dziewięćdziesiąt (używa się w tym przypadku tylko jako liczba oderwana), dop. dziewięćdziesięciu, cel. dziewięćdziesięciu, biern. dziewięćdziesięciu (męsko-osob.), dziewięćdziesiąt (żeńsko-rzecz.), narz. dziewięćdziesięciu lub dziewięćdziesięcioma, miejsc. w dziewięćdziesięciu. II Składnia: 1) W szkole było dziewięćdziesięciu uczniów. 2) W szkole było dziewięćdziesiąt uczennic. 3) Minęło dziewięćdziesiąt dni.

Dzie'więćkroć (nie: dziewię'ćkroć, ani: dziewięciokro'ć)—dziewięciokrotny. Ob. Dziesięciokrotny.

Dziewięćset — dziewięćsetka. Ob. Pięćdziesiątka. I Formy: mian. dziewięćset (używa się w tym przypadku tylko jako liczebnik oderwany), dop. dziewięciuset, cel. dziewięciuset, biern. dziewięciuset (męsko-osob.), dziewięćset (żeńsko-rzeczow.), narz. dziewięciuset, miejsc. w dziewięciuset. II Składnia taka sama jak liczebnika: dziewięćdziesiąt.

Dziewiętnaście (w wymowie dziewietnaście) — dziewiętnastka. Ob. Pięćdziesiątka. I Formy: mian. dziewiętnaście (używa się w tym przypadku tylko jako liczebnik oderwany), dop. dziewiętnastu, cel. dziewiętnastu, biern. dziewiętnastu (męsko-osob.), dziewiętnaście (żeńsko-rzeczow.), narz. dziewiętnastu lub dziewiętnastoma, miejsc. w dziewiętnastu. II Składnia taka sama jak liczebnika: dziewięćdziesiąt.

Dziewiętnaścioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Dziewka, w wymowie zwykle: dziwka.

Dziewoja, dlm tych dziewoi.

Dzieża, nie: dziża.

Dzięgiel, dlp tego dzięglu.

Dzięki (rzecz. tylko w lm), dop. tych dzięków.

Dzięki czemu (przyim.) = wskutek czego (na oznaczenie przyczyny tylko dodatniej).

Dzięki przytomności umysłu uniknął niebezpieczeństwa. Nie załatwił sprawy wskutek choroby (nie: dzięki chorobie). *KJU 1, 4.* Dzięki nieuwadze (!) = wskutek nieuwagi.

Dziękować, nie: dzienkować. I Formy: dziękuję...; dziękuj!; dziękował. II Składnia: D. komu, czemu — za kogo, za co.

To znaczy, że nam dziękował za nocny wywiad. *Strug.* Podziękował jej za usługę. *Siedl.* Dziękuję za dobrą wolę. *Święt.* Dziękuję panu za ostrzeżenie. *Święt.* Podziękowałem za gościnę. *Choyn.*

Dziobać lub **dzióbać** (niedok.) — dziobnąć lub dzióbnąć (dok.). I Formy: 1) dziobię, dziobiesz, dziobie... (nie: dziobam, dziobasz, dzioba...); dziob! dziobcie!; 2) dziobnę, dziobniesz, dziobnie...; dziobnij! dziobnijcie! II Znaczenie: Różnice między postaciami: d z i o b a ć, d z i o b n ą ć a d z i ó b a ć, d z i ó b n ą ć są różnicami prowincjonalnymi: postaci d z i o b a ć, d z i o b n ą ć występują przede wszystkim na Mazowszu, lecz pod wpływem Warszawy rozpowszechniają się także w północnej Małopolsce i we wschodniej Wielkopolsce. W ostatnich czasach ustalają się w języku literackim obie postaci, ale z określoną różnicą znaczeniową: dziobać (dziobnąć) = uderzać dziobem, kłuć (dziobem)—dzióbać (dzióbnąć) = jeść dziobem, jeść.

Ostrożnie z tą papugą, bo dziobie. On stracił zupełnie apetyt, czasem coś niecoś dzióbnie, ale co to znaczy? Przed stadem wróbli, które dziobały owies. *Prus.* Nawet dzióbią (tak!) bułkę z ust (o kanarkach). *Nowak.* Wszystko wydziobały (ptaki). *Święt.* Padła gromada wróbli i dziobała (plewy) ćwierkając głośno. *Wikt.* Kury dziobały kaszę. *Prus.*

Dziobaty, rzadko: dzióbaty.

Dziobek lub **dzióbek**—Formy: dlp tego dziobka lub dzióbka, mlm dziobki lub dzióbki...

Jaskółki mają już dzieci z dziobkami. *Bartk.*

-dziony — -dzeni. Imiesłowy zakończone na -dziony mają w formie męsko-osobowej lm zakończenie -dzeni, np. wiedziony—wiedzeni, zawiedziony, zawiedzeni...

Dziób — dziobek, rzadziej: dzióbek. Formy: dziób, dzioba, dziobowi..., dzioby, dziobów..., rzadziej: dzióba, dzióbowi..., dzióby.

Chwyciły się dzióbkami. *Święt.*

Dziryt, rzadko: dżyryd (JP 13,48); dlp tego dzirytu.

Dzisiaj lub **dziś**, nie: dzisiej, ale: dzisiejszy, nie: dzisiajszy.

Zwrot: dziś wieczór lub dziś wieczorem.

Myślałem dzisiaj o tobie. *Reym.*

Dzisiejszy, nie: dzisiajszy.

Wypadki dzisiejszej nocy. *Reym.*

Dzisna — dziśnieński (JP 9, 126).

Dziś. Ob. Dzisiaj.

Dziupla, nie: dziupło (prow.). Formy: dlp tej dziupli, dlm tych dziupli.

Dziura — dziurka, — dziurawy.

Zwroty: 1) szukać dziury w całym lub na całym. *SF;* 2) dziurę w brzuchu wiercić = męczyć, dręczyć; 3) zatkać dziurę = zaspokoić chwilowo jakiś brak; 4) dziurka od klucza.

2. Dziurę w brzuchu wygada. *Małacz.* 3. Przynosi coś na zatkanie najważniejszych dziur. *Nowak.* 4. Widziała to przez dziurkę od klucza. *Święt.*

Dziurawić — Formy: dziurawię, dziurawisz, dziurawi, dziurawimy...; dziuraw! dziurawcie!; dziurawił.

Dziw — Formy: dlp tego dziwu, mlm te dziwy. Ob. Dziwo.

Zwroty: 1) dziw, że... = dziwna rzecz, że...; 2) nie dziw, że... = nic dziwnego, że...; 3) dziwy wyrabiać, wygadywać... *SF.*

Człowiekowi dziw, że może znosić... *Dąbr.*

Dziwaczeć = stawać się dziwakiem. Formy: dziwaczeję, dziwaczejesz, dziwaczeje...; dziwaczał..., dziwaczeli. Ob. Dziwaczyć.

Dziwaczyć lub **dziwaczyć się** = postępować dziwacznie. Formy: dziwaczę (się), dziwaczysz (się), dziwaczy (się), dziwaczymy (się)..., (nie) dziwacz! (się), (nie) dziwaczcie! (się); dziwaczył (się)..., dziwaczyli (się). Ob. Dziwaczeć.

Telimena nie mogła pojąć, co to znaczy. Ruszywszy ramionami myślała: dziwaczy. *Mick.*

Dziwić — I Formy: dziwię, dziwisz, dziwi, dziwimy...; dziw! dziwcie!; dziwił. II Składnia: D. kogo, co.

Nic jej (nie: ją) to nie dziwiło. *Nałk.*

Dziwić się komu, czemu.

Dziwić się temu nie należy. *Niemc.* Jechał dziwiąc się samemu sobie, uczuciom, głosom świata. *Żerom.* Dziwił się Antoniemu, że nazwał ją dzieckiem. *Iwasz.* Mogli się temu nie dziwić. *Nałk.* Dziwił się brutalności brata. *Iwasz.* Nie dziwił się nigdy długo niczemu. *Sienk.* Nikt się temu dziwić nie będzie. *Makusz.* Dziwię się panu. *Sierosz.* Nie ma się czemu dziwić. *Grusz.* Dziwię się pańskim pytaniom. *Choyn.*

Dziwnie lub dziwno. Ob. *Zdania podrzędne podmiotowe.
Jak mi się dziwnie na sercu robi. *Zapol.*
Zwrot: dziwnie (dziwna rzecz), że... (nie: dziwnym jest, że...).
Dziwno było patrzeć. *Nałk.* Co dziwniejsze, że samotnia jego zaroiła się niebawem od jenerałów (zamiast: co dziwniej, że samotnia jego zaroiła się niebawem od jenerałów). *Berent.*
Dziwny — dziwniejszy. Składnia: D. w kim, w czym lub u kogo, u czego. Ob. Dziwnie.
Z wybuchem nienawiści, dziwnej w cudzoziemcu. *Sienk.*
Zwrot: dziwnym jest, że... (!) = dziwnie (dziwna rzecz), że...
Dziwnie (nie: dziwnym jest), że państwa patrzą na tę bratobójczą walkę. *Cyt. Kr. 1, 30.*
Dziwo — Formy: dlp tego dziwa, mlm te dziwa. Ob. Dziw.
Dziwoląg, dlp tego dziwoląga.
Dziwować się = dziwić się (z odcieniem zachwytu). I Formy: dziwuję się, dziwujesz się...; dziwuj się!; dziwował się. II Składnia: D. ś. komu, czemu.
-dzki. Zakończenie przymiotników, utworzonych od pni na -d-, np. sąsiad — sąsiedzki, gród — grodzki. Ob. -cki.
-dztwo. Zakończenie rzeczowników, utworzonych od pni na -d-, np: sąsiad — sąsiedztwo, wojewoda—województwo.
Dzwon, dlp tego dzwonu (SW, N), rzadziej: dzwona (SW). Ob. Dzwono.
Zwroty: bić w dzwony. *SF;* od wielkiego dzwonu = przy wielkiej uroczystości.
Bić w dzwony. *Sienk.* Stearyny używają tylko od wielkiego dzwonu. *Gomul.*
Dzwonić—I Formy: dzwonię, dzwonisz, dzwoni, dzwonimy...; dzwoń! dzwońcie!; dzwoniący; dzwonił. II Składnia: 1) D. czym lub w co (na oznaczenie narzędzia, którym się dzwoni), 2) D. na co lub do czego (na oznaczenie czegoś, do czego przez dzwonienie się nawołuje).
1. Zwolna w tabakierę palcami zadzwonił... Gdy w nią dzwonił, znak dawał... *Mick.* 2. Czy już dzwonili do doju? *Dąbr.*
Zwroty: 1) dzwonić zębami; 2) dzwonić na trwogę, na gwałt, na alarm. *SF.*
1. Dzwonił zębami z zimna. *Żerom.* 2. Myśl już dzwoniła na trwogę. *Bartk.*
Dzwonnica, nie: dzwonica.
Za dzwonnicą chruśniak malinowy. *Mick.*
Dzwonnik, nie: dzwonik.
Dzwono, dlp tego dzwona. Ob. Dzwon.
Dźwięczeć, nie: dźwięczyć. Formy: dźwięczę, dźwięczysz, dźwięczy, dźwięczymy...; dźwięcz! dźwięczcie!; dźwięczący; dźwięczał..., dźwięczeli.
Dźwięk, dlp tego dźwięku.
Zwroty: 1) dźwięk się rozlega, rozchodzi się, rozbrzmiewa, nie: rozdaje się (rus.); 2) wydawać dźwięki; 3) pusty dźwięk = głos bez znaczenia.
2. Kroki wydają dźwięk metalu. *Kad.* 3. Ojczyzna stała się pustym dźwiękiem. *Sierosz.*
Dźwigać (niedok.)—**dźwignąć** (dok.). I Formy: 1) dźwigam, dźwigasz, dźwiga...; dźwigaj! dźwigajcie!; dźwigał, dźwigali, 2) dźwignę, dźwigniesz, dźwignie...; dźwignij! dźwignijcie!; dźwignął, dźwignęła, nie: dźwigła. II Składnia: D. kogo, co — z czego — czym.
Dźwigać się na czym — dźwignąć się (dok.).
Dźwignął się trochę na łokciu. *Dąbr.*
Dźwignia — I Formy: dlp tej dźwigni, dlm tych dźwigni. II Składnia D. czego.
Dźwignia dobrobytu.
Dżdżownica, nie: ddżownica, ani: dżownica.
Dżdżysty, nie: ddżysty, ani: dżysty, ani: dżdżowny.
Dżen'telmen, nie: dżentel'men. Formy: dlp tego dżentelme'na, mlm ci dżentelme'ni.
Dżet — Formy: dlp tego dżetu, mlm te dżety, dlm tych dżetów.
Dżokej (PA), nie: dżokiej, ani: żokiej; dlm tych dżokejów, rzadziej: dżokei.

E

Echo, dlp tego echa. Ob. Dźwięk.
Zwroty: echo się rozlega, rozchodzi się, odbija się, nie: rozdaje się (rus.).
Edmund — Mundzio—Mundek. Forma mian. Mundziu (!) = Mundzio. Ob. *Wołacz.
Mundzio (nie: Mundziu) przyszedł.
Edukacja = wychowanie (moralne i zarazem umysłowe).
Zwroty: 1) odbyć edukację; 2) otrzymać, odebrać edukację.
Edycja = wydanie (książki).
Edykt — Formy: dlp tego edyktu, mlm te edykty lub edykta.
Edynburg — edynburski, dop. Edynburga.
Edward — Edzio — Edek. Forma mian. Edziu (!) = Edzio. Ob. *Wołacz.
Edzio (nie: Edziu) przyszedł.
Efekt — Formy: dlp tego efektu, mlm te efekty, rzadziej: efekta.
Zwroty: wywołać, wzbudzić, zrobić efekt wśród kogo lub w kim, nie: na kogo.
Stara się wywołać efekt wśród publiczności (nie: na publiczności). *Kr. 1, 50.* By wyszedłszy na świat efekt zrobić. *Mick.* Efektów nie wzbudzi. *Mick.*
Efemeryczny (od: efemeryda = istota, żyjąca dzień jeden) = krótkotrwały, przemijający.
Egida = tarcza (Pallas Ateny z koziej skóry).
Zwrot: pod egidą = pod osłoną, pod opieką, pod protektoratem.
Egipcjanin — Egipcjanka. Formy: Egipcjanin, jak: mieszczanin.
Egipt — egipski; dop. Egiptu. Składnia: 1) jechać do Egiptu, 2) mieszkać w Egipcie.
Egoizm — egoista — egoistyczny.
Egzageracja (!) = przesada (Krasn. 84).
Egzaltacja — egzaltować — egzaltowany.

Znaczenie: egzaltowany = skłonny do egzaltacji.

Egzamin, nie: egzamen (Wal. 40). I Formy: dlp tego egzaminu, mlm te egzaminy, rzadziej: egzamina. II Składnia: 1) **E.** z czego (na oznaczenie umiejętności lub właściwości, których się przed egzaminem nabyło), 2) **E.** na co (na oznaczenie umiejętności lub właściwości, które się ma w życiu po egzaminie stosować).

Zdał egzamin z matematyki. Zdał egzamin na komornika. *Żerom.* W fabryce od pana nie wymaga się egzaminów na człowieczeństwo. *Reym.*

Zwroty: 1) zdawać, składać (nie: robić, ani: trzymać) egzamin. *Kr. 1, 149;* 2) odbywać, prowadzić (nie: przedsiębrać, przeprowadzać) egzamin. *Kr. 1, 149.* Por. niem. Prüfungen vornehmen; 3) do egzaminu stawać, przystępować. *SF;* 4) poddać kogo egzaminowi; 5) na egzaminie się obciąć, nie: przepaść na egzaminie (! germ.).

Egzarcha — Formy jak: monarcha.

Egzekucja — egzekucyjny, nie: egzekutywny. Składnia: 1) **E.** czego = wykonanie, spełnienie czego, powrotne przyjęcie czego na podstawie orzeczenia sądowego, 2) **E.** nad kim = wykonanie nad kim wyroku.

Zwroty: 1) zawiesić = wstrzymać = odroczyć egzekucję; 2) dopełnić egzekucji; 3) postępowanie egzekucyjne.

Egzekutor = wykonawca.

Zwrot: egzekutor testamentu = wykonawca testamentu.

Egzekutywa = zdolność, możność wykonywania czego.

Zwrot: mieć, posiadać egzekutywę.

Egzekutywny (!) = wykonawczy.

Wydział wykonawczy, nie: egzekutywny. *DUMK 30 IX 30.*

Egzekwie (tylko w lm); dop. tych egzekwii.

Egzema ta (JP 13, 18).

Egzemplarz — Formy: dlp tego egzemplarza, dlm tych egzemplarzy, rzadziej: egzemplarzów.

Egzorcyzm—egzorcysta. Formy: 1) dlp tego egzorcyzmu, 2) egzorcysta, jak: artysta.

Egzystencja = byt, istnienie. Znaczenie: 1) **E.** = istnienie = fakt bycia, 2) **E.** = byt = bycie w jego ciągłości trwania, 3) **E.** = zespół warunków zewnętrznych bycia.

1. Powietrze jest koniecznym warunkiem egzystencji ludzi i zwierząt. 2. Byt pozagrobowy. 3. Cała nasza egzystencja jest zachwiana. *Naik.* On jest w dobrym bycie.

Zwrot: budować egzystencję.

Powinnam sobie zbudować swoją własną egzystencję. *Zapol.*

Egzystować = istnieć, być.

-ej, nie: -ij (-yj). Zakończenie: 1) dlp i clp r. ż. w deklinacji przymiotników, zaimków i liczebników porządkowych, np. tej, dobrej, trzeciej, 2) przysłówków w stopniu wyższym, np. ładniej, bliżej, dalej, 3) rozkaźnika czasowników, zakończonych w 3 os. lm czasu teraźn. na -ją, np. sieją—siej, leją—lej, umieją—umiej; prócz tego: chciej, miej; ale: ciągną—ciągnij, drżą—drżyj.

Ekierka, lepiej: węgielnica (kreślarska).

Ekipa (!). Znaczenie: 1) **E.** = drużyna konna, 2) **E.** = kompania jezdna.

Konna drużyna polska (nie: ekipa polska) wystąpiła na forum międzynarodowym. *Cyt. Kr. 2, 280.*

Eklektyk — eklektyzm. Formy: 1) dlp tego ekle'ktyka, clp temu eklektyko'wi..., mlm ci ekle'ktycy, 2) dlp tego eklektyzmu, mjsclp o tym eklektyzmie.

Ekonomia — ekonomista, — ekonomiczny (od: łc. oeconomicus), nie: ekonomijny.

Wyrażenie: ekonomia polityczna, nie: polityczna ekonomia.

Ekscelencja — Składnia: Wasza ekscelencja raczył (nie: raczyła) przyjechać.

Ekscentryk —ekscentryczny,—ekscentryzm, Formy: 1) dlp tego ekscen'tryka, mlm ci ekscen'trycy, 2) dlp tego ekscentryzmu, mjsclp w tym ekscentryzmie.

Ekscept, lepiej: wyciąg; dlp tego eksceptu.

Eksces = wybryk, wykroczenie. Forma: dlp tego ekscesu, mlm te ekscesy, nie: ekscesa.

Zwrot: dopuszczać się ekscesów. *SF.*

Ekscypować (!) = wyłączać, wykluczać.

Ekshibit, lepiej: załącznik sądowy = dowód, dokument należący do sprawy sądowej.

Ekskludować (!) = wyłączać.

Ekskluzywny (!) = wyłączny.

Ekskrementy (tylko w lm), nie: ekskrementa = odchody ludzkie lub zwierzęce; dop. tych ekskrementów.

Ekskurs = dłuższy odsyłacz, wycieczka (w książce); dlp tego ekskursu.

Ekskursja (!) = wycieczka (Krasn. 84).

Eksmisja, lepiej: wydalenie, usunięcie.

Ekspansja—ekspansywny, nie: ekspanzja—ekspanzywny.

Ekspedient, nie: spedient; tego ekspedienta.

Ekspedycja—ekspedycyjny, nie: spedycja—spedycyjny (germ.). Znaczenie: 1) **E.** = wyprawa (Krasn. 84), 2) **E.** (nie: spedycja) = wysyłanie bagażu bądź innego jakiego pakunku.

Wyrażenie: biuro ekspedycyjne, nie: spedycyjne.

Ekspedytor, nie: spedytor (germ.); dlp tego ekspedytora.

Ekspens (lepiej: wydatek, koszt) — ekspensowny. Forma: dlp tego ekspensu, mlm te ekspensy lub ekspensa.

Ekspensować, lepiej: wydatkować, ponosić wydatki.

Ekspert w czym = biegły w czym.

Eksperyment, dlp tego eksperymentu, mlm te eksperymenty, rzadziej: eksperymenta.

Eksperymentować — Znaczenie i składnia: 1) **E.** co = poddawać co próbie, 2) **E.** z czym = robić nad czym doświadczenia.

Ekspirować (!) = wygasać (o wszelkiego rodzaju umowach).

Eksplikacja (!) = wyjaśnienie.

Eksploatacja = użytkowanie, ciągnięcie zysków.

Eksploatować = użytkować, ciągnąć zyski.

Eksplodować = wybuchać.

Eksplozja = wybuch (Krasn. 84).

Eksponat, lepiej: okaz, przedmiot wystawowy.

Eksponent (!) = wystawca.

Eksponować = wystawiać, wysuwać naprzód.

Eksponować się (!) na co, za czym, dla kogo = wystawiać się, narażać się na co, dla kogo; oświadczać się za czym.

Zamek wawelski tak wystawiony (nie: eksponowany) na pożary w mieście. *Cyt. Kr. 1, 213.* Rosja zbytnio eksponowała się (!) za Serbią. *Cyt. Kr. 1, 213.* Eksponowali się (!) oni dla nas. *Cyt. Kr. 1, 213.*

Eksponowany (!) = wystawiony, wysunięty, czołowy, wybitny; narażony na co.

Zwrot: czołowe (nie: eksponowane) stanowisko. Wysunięta (nie: eksponowana) w artykule tym platforma żądań... *Cyt. Kr. 1, 213.*

Eksport, lepiej: wywóz.

Eksportacja — Znaczenie: 1) E. = wywiezienie, zesłanie, 2) E. = wyprowadzenie zwłok.

Ekspozycja, lepiej: wyłożenie, wykład.

Ekspozytura (!) = przedstawicielstwo lub oddział (DUMK 31 X 31).

Ekspresja — ekspresyjny.

Ekspropriacja (!) = wywłaszczenie.

Ekstabulacja (!) = wykreślenie z ksiąg hipotecznych.

Ekstabulować (!) = wykreślać z ksiąg hipotecznych.

Ekstaza, lepiej: uniesienie, zachwyt (Krasn. 84).

Ekstemporale, mlm te ekstemporalia, dlm tych ekstemporaliów.

Ekstensywny, nie: ekstenzywny.

Ekstern lub **eksternista** (SW).

Ekstrakt (!) = wyciąg, wywar.

Ekwator—ekwatorialny; dlp tego ekwatora.

Ekwilibry'styka — ekwilibrysty'czny.

Ekwipaż, nie: ekipaż, lepiej: pojazd.

Ekwipować (!) = zaopatrywać w co, sprawiać co, urządzać co.

Ekwipunek (!) = zaopatrzenie (DUMK 15 X 31).

Ekwiwalent (!) = równoważnik (KJMK).

Elaborat (zwykle w znacz. ujemnym) = wypracowanie, praca.

Elastyczny, lepiej: giętki, sprężysty, rozciągliwy.

Elbląg—elbląski; dop. Elbląga, nie: Elblągu.

Eldorado (imię własne) lub **eldorado** (rzecz. posp.).

Elegant — elegancja, — elegancki.

Elegia — elegijny.

Elekcja (= obiór, wybór) — elekcyjny, — elekcjonista.

Elektor — elektorski — elektoralny (z łc. electoralis). Znaczenie: 1) elektorski = odnoszący się do elektora, 2) elektoralny = odnoszący się do elekcji, związany z elekcją, wyborczy.

Elektrowóz (= lokomotywa elektryczna) — elektrowozownia (KJMK).

Elektryczność, nie: elektryka, ani: elekstryczność.

Zwrot: naładować (nie: nabić) elektrycznością.

Element = składnik, pierwiastek, żywioł. Formy: dlp tego elementu, mlm te elementy, rzadziej: elementa.

Elementarny — Znaczenie: 1) E. = podstawowy, zasadniczy, 2) E. = początkowy, 3) E. (!) = żywiołowy.

1. Elementarna grzeczność. 2. Szkoła elementarna. 3. Klęska elementarna (!) = klęska żywiołowa.

Elementarz, dlm tych elementarzy, rzadko: elementarzów.

Elew, lepiej: wychowanek. Formy: dlp tego elewa, mlm ci elewowie.

Eliksir, nie: eleksir; dlp tego eliksiru.

Eliminować, lepiej: usuwać, wyłączać, rugować (zawsze coś, co jest zbyteczne bądź szkodliwe).

Wyłączam wypadki dobrej woli, nie: eliminuję wypadki dobrej woli.

Elokwencja—elokwentny, lepiej: wymowa—wymowny.

Elukubracja (w znaczeniu ujemnym) = mozolnie, ale bez dodatniego wyniku opracowany utwór.

-em, -eś, -śmy, -ście. Ruchome końcówki czasowników; zwykle się kładą na drugim miejscu w zdaniu; po wyrazach, zakończonych samogłoską, zam. -em, -eś; -m, -ś; takie połączenia, jak: jakąem (zam. jakąm) wściekłość krył (cyt. Kr. 1, 321), są niepoprawne. Końcówki: -em, -eś piszemy zwykle razem z poprzedzającym je wyrazem, gdyby jednak takie połączenie raziło lub mogło wywołać nieporozumienie, wolno użyć łącznika, np. cel-em pośmiewiska = jestem cel pośmiewiska, bratu-ś przecie dał (PA).

Wczorajem go widział. Czyś go widział? Czyście to zrobili? Godzieneś pochwał, rzecze Hrabia, mój sąsiedzie. *Mick.*

Emalia — emaliować co.

Emancypacja (= uniezależnienie, usamodzielnienie) — emancypacyjny.

Embalaż (!) — Znaczenie: 1) E. (!) lp = opakowanie z towarem, 2) E. (!) lm = opakowanie bez towaru (DUMK 15 X 31).

Embargo (!) = areszt, sekwestr nałożony na okręt przy jego odejściu (SW), aresztowanie, zatrzymanie w porcie okrętu.

Emblemat ten, nie: ta emblema (JP 13, 18), lepiej: godło (Krasn. 84).

Embrion — embrionalny, rzadziej: embrionowy.

Emendacja (!) = poprawka, sprostowanie.

Wykazywano błędy, domagano się wyjaśnień i sprostowania (nie: emendacji). *Cyt. Kr. 1, 214*

Emerytura.

Zwroty: 1) wyszedł do emerytury; 2) poszedł na emeryturę; 3) dostał emeryturę.

Emigracja, lepiej: wychodźstwo.

Emigrant, lepiej: wychodźca (Krasn. 84).

Eminencja — Składnia: Jego Eminencja wygłosił (nie: wygłosiła) przemówienie.

Emisariusz, lepiej: wysłannik (Krasn. 84).

Emisja, lepiej: puszczanie w obieg (papierów wartościowych).

Emitowanie, lepiej: wypuszczanie (papierów wartościowych).

Emitowanie obligacyj = wypuszczanie obligacyj. *DUMK 31 X 31*

Emocja, lepiej: wzruszenie (Krasn. 84).

Empiria — empiryczny, lepiej: doświadczenie — doświadczalny.

Emulacja, lepiej: współzawodnictwo (Krasn. 84).

Emulować z kim, lepiej: współzawodniczyć z kim.

-emy — -imy (-ymy). Zakończenia czasowników w 1 os. lm czasu teraźn.: -emy, jeśli w 3-ej os. lp -e; -imy (-ymy), jeśli w 3-ej os. lp -i (-y), np. niesie—niesiemy, ale: chodzi—chodzimy, patrzy—patrzymy.

Ency'klika, nie: encykli'ka.

Encyklopedia — encyklopedysta — encyklopedyczny.

Eneida, Eneidy..., lub **Aeneis** (ndm).

Enema ta (JP 13, 18).

Energia — energiczny, — energe'tyka — energety'czny.

Entuzjasta — I Formy jak: finansista. II Składnia: E. czego.

Był entuzjastą wszystkiego, co jest czeskie. *Małacz.*

Entuzjazm — entuzjastyczny. I Forma dlp tego entuzjazmu.

Nie w upojeniu entuzjazmu, ale w odosobnieniu i ciszy zgruntujcie swą duszę. *Danił.*

II Składnia: 1) E. dla kogo, 2) E. do czego, nie: dla czego, 3) E. w czym.

1. Czcili wymowę z entuzjazmem dla Cycerona. *Berent.* 2. Nie drwijmy z tego entuzjazmu do poezji. *Berent.* 3. Entuzjazm w popieraniu wszelkich opinii nie gwoli osobistej korzyści zawsze okazuje poczciwe serce. *Mochn.*

Entuzjazmować się—I Formy: entuzjazmuję się...; entuzjazmuj się! II Składnia: 1) E. ś. kim lub dla kogo, 2) E. ś. czym lub do czego, nie: dla czego, 3) E. ś. w czym.

2. Nie wiedział, że można się entuzjazmować pieleniem. *Perz.*

Enumeracja (!) = wyliczanie, wyliczenie.

Enuncjacja, lepiej: **oświadczenie, ogłoszenie, przemówienie.**

Wygłosił przemówienie (nie: enuncjację), że nauka w szkole... *Cyt. Kr. 1, 214.*

Enuncjować (!) = obwieszczać, ogłaszać, zapewniać.

Zapewniało się (nie: enuncjowało się) aż do znudzenia, że powstania wywołać nie myśli. *Cyt. Kr. 1, 215.*

Epicki lub **epiczny.** Ob. Epika.

Epidemia — epidemiczny (od: gr.-łac. epidemicus), nie: epidemijny.

Epigram ten lub ten **epigramat,** nie: ta epigrama (JP 13, 18). Formy: dlp tego epigramatu, mlm te epigramaty, rzadziej: epigramata.

E'pika, nie: epi'ka.

Epikur — epikureizm — epikurejczyk, — epikurejski, nie: epikurczyk — epikurski.

Episjer (!) = kupiec korzenny.

Epitafium to — Formy, jak: gimnazjum.

Epitalamium to — Formy jak: gimnazjum.

Epitet — Formy: dlp tego epite'tu, nie: epi'tetu, mlm te epite'ty (nie: epi'tety), rzadziej: epite'ta, nie: epi'teta.

Epizod ten, nie: ta epizoda. Formy: dlp tego epizodu, mlm te epizody.

Epo'ka (PJ 35, 5), nie: e'poka i nie: epocha.

Zwroty: 1. człowiek jakiejś epoki = człowiek, należący do jakiejś epoki; 2) człowiek z jakiejś epoki = człowiek pochodzący z jakiejś epoki.

1. Od razu z wyrazu twarzy można było poznać, że to ludzie epoki 63 roku. 2. Zachowują się jak ludzie z epoki jaskiniowej.

Epope'ja, rzadko: epo'peja. Formy: dlp i dlm tej i tych epopei.

Epos ten, rzadziej: to epos (ndm.). Formy: dlp tego eposu, mlm te eposy.

Wielkie epos napoleońskich wojen. *Konopn. cyt. Pass.* Wielkim i jedynym narodowym epos. *Tarnow. cyt. Pass.* Z gliny tego pokolenia ulepił Mickiewicz ostatnie na świecie epos narodowe. *Berent.*

Epruwetka (!) = probówka (DUMK 31 X 31).

Erfurt — erfurcki; dop. Erfurtu.

Ermitaż = pustelnia; dlp tego ermitażu.

Eros — Znaczenie i forma: 1) E. = bóg miłości (imię własne); dop. tego Erosa, 2) E. = miłość (nazwa posp.); dlp tego erosa, niekiedy: tego erosu.

Erudyt ten (zwykle w znacz. żart.), częściej: **erudyta.** Formy: 1) lp erudyt, tego erudyta, temu erudytowi..., lm ci erudyci, tych erudytów, tym erudytom..., 2) lp ten erudyta, tego erudyty, temu erudycie, tego erudytę, erudyto! tym erudytą, o tym erudycie; lm ci erudyci, tych erudytów...

Erupcja = wybuch, wyłom.

Erynie, nie: erynnie.

Erytrea lub **Erytreja.**

Erze-zerum (ndm), w wymowie: Er-zerum.

Eschyl lub **Ajschylos,** nie: Ajschyl.

Esencja — esencjonalny.

Eskim, częściej: **Eskimos** — Eskimoska. Forma mlm ci Eskimowie, częściej: Eskimosi.

Eskont ten lub to **eskonto.** Formy: 1) eskont, dlp tego eskontu, 2) eskonto, dlp tego eskonta.

Esperanto — esperantysta.

Este'tyka (nie: estety'ka) — estety'czny.

Estonia — estoński — Estończyk — Estonka.

Składnia: 1) pojechał do Estonii, 2) mieszka w Estonii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Estyma (arch., dziś żart.) — estymować (żart.).

Zwrot: mieć kogo w estymie.

Pana Michała miał w nadzwyczajnej estymie (arch.). *Sienk.*

Eszelon, dlp tego eszelonu.

Etablisować (!), etablizować (!), etablować (!) = fundować lub otwierać (jakiś zakład).

Etap ten, nie: ta etapa; dlp tego etapu.

Etat — Formy: dlp tego etatu, mlm te etaty.

Zwroty: 1) dostać się na etat. *SF;* 2) być na etacie. *SF;* 3) spaść z etatu. *SF.*

Etiop — Etiopka, — Etiopia — etiopski; dop. tego Etiopa.
Etnograf — etnografia — etnograficzny.
Etnolog — etnologia — etnologiczny.
Etrusk — etruski, ale: Etruria; mlm ci Etruskowie.
E'tyka (nie: ety'ka) — ety'czny.
Etykieta.
Zwrot: pod etykietą.
Etymolog — etymologia — etymologiczny.
Eubeja (PA), nie: Eubea; dop. Eubei.
Eufemizm, tego eufemizmu.
Eufonia — eufoniczny.
Eufrat, dop. Eufratu.
Eugeniusz — Genio — Geniek. Forma: Geniu (!) = Genio. Ob. *Wołacz.
Genio (nie: Geniu) przyszedł.
Europa — europejski (nie: europski) — Europejczyk — Europejka (pod wpływem łc. europaeus).
Eustachy, Eustachego, Eustachemu... (odmiana przymiotnikowa).
Ewakuacja — ewakuacyjny.
Ewakuować — I Formy: ewakuuję..., ewakuuje...; ewakuuj!; ewakuujący; ewakuował. II Składnia: 1) E. kogo, co — skąd, z czego = wysiedlać, rugować kogo, co — skąd, z czego, 2) E. co — z czego = opróżniać co — z czego.
Ewangelia (nie: ewanielia) — ewangelista, — ewangeliczny, — ewangelijny. Znaczenie: 1) ewangelijny = odnoszący się do ewangelii, 2) ewangeliczny = zgodny z nauką ewangelii, opisany w ewangelii.
Po raz pierwszy ujrzał krajobraz ewangeliczny. *Parand.*
Ewangelik — ewangelicki, nie: ewangeliczny. Ob. Ewangelia.
Ewenement (!) = wydarzenie.
Ewentualnie (!) = przypuszczalnie, możliwie, a może, albo (DUMK 30 IX 30).
Ewentualny (!) = mogący się zdarzyć, możliwy, przypuszczalny, przewidywany.
Ewidencja (!) = 1) E. = zapisywanie, rejestrowanie, rejestracja, 2) E. = rejestr, wykaz, spis, ujawnienie (DUMK 30 IX 30).
Już zostało wydane polecenie sporządzenia dokładnego wykazu (nie: przeprowadzenia dokładnej ewidencji) ludności. *Cyt. Kr. 1, 216.*
Ewikcja = pewność, zabezpieczenie, rękojmia.
Ewolucja — ewolucyjny, — ewolucjonizm — ewolucjonista — ewolucjonistyczny. Znaczenie: 1) ewolucyjny = rozwojowy, związany z rozwojem, 2) ewolucjonistyczny = związany z teorią ewolucjonizmu.
Ewoluować (!) = rozwijać się, ulegać prawu ewolucji.
Ex offo (!) = z urzędu (DUMK 30 IX 30).

F

Fa'bryka (nie: fabry'ka) = wytwórnia. Składnia: F. czego. Ob. Biuro.
Fabryka kotłów.
Zwroty: 1) być w fabryce, ale: na fabryce = w jakimś dziale fabryki, 2) pracować w fabryce, nie: na fabryce.
Fabrykacja, lepiej: wyrabianie, wytwarzanie.
Fabrykat, lepiej: wyrób, wytwór.
Fa'buła (nie: fabu'ła) — fabulista — fabulistyka — fabulistyczny.
Facecja — facecista lub facecjonista.
Zwrot: wyprawiać, stroić facecje.
Ten błazen wiecznie facecje wyprawia z tym safandułą. *Orzesz.*
Fach (= zawód, zajęcie zawodowe) — fachowy — fachowiec; dlp tego fachu.
Zwrot: mieć fach w ręku = posiadać jakąś umiejętność zawodową.
Musi mieć fach w ręku. *Dąbr.*
Facjata — Znaczenie: 1) okno na poddaszu, mieszkanie na poddaszu, 2) F. = gęba.
A to niemiła ta facjata.
Facjenda (!) = interes kupiecki, transakcja, spekulacja.
Facjendować (!) = prowadzić interes kupiecki, spekulować.
Facsi'mile to (ndm) lub to **faksymile** albo ten **faksymil.** Ob. Faksymil.
Faeton (nie: fajeton), dlp tego faetonu.
Nie był to głuchy turkot faetonu. *Orzesz.*
Fagot—fagocista. Ob. Duda; dlp tego fagotu.
Fajans — fajansowy. Formy: dlp tego fajansu, mlm te fajanse, dlm tych fajansów, nie: tych fajansy.
Fajerka (!) = krążek kuchenny (IGD).
Fajerki (! prow. wlkpol.) = zapałki (IGD).
Fajerman (! prow. wlkpol.) = strażak (pożarny).
Fajerwerk (zwykle w lm) = ogień sztuczny.
Fakcja (arch.) = partia.
Fekelcug (!) = pochód z pochodniami.
Faksy'mil ten, dlp tego faksy'milu. Ob. Facsimile.
Fakt — Formy: dlp faktu, mlm fakty, rzadziej: fakta.
Zwroty: 1) fakt zaszedł; 2) opierać się na faktach, nie: o fakty; 3) ustalić fakt; 4) goły fakt; 5) przez sam fakt, nie: wskutek samego faktu; 6) przytaczać fakty.
3. Dla ustalenia faktów. *Kod. Post. Cyw.* 5. Dziecko uchodzi za urodzone w małżeństwie przez sam fakt zawarcia związku małżeńskiego przez rodziców. *Kod. Cyw. Rodzina.* 6. Przytaczał fakty. *Danił.*
Faktor — I znaczenie: 1) F. = pośrednik, stręczyciel, 2) F. (! rus.) = czynnik. II Forma mlm ci faktorzy, nie: faktorowie, ani: faktory.

Faktycznie, lepiej: istotnie, rzeczywiście, naprawdę.

Faktyczny = istotny, rzeczywisty.

Fakultatywny (!) = nieobowiązujący, warunkowy, w miarę potrzeby (DUMK 31 XII 32).

Fakultet = wydział (uniwersytecki). Formy: dlp tego fakultetu, mlm te fakultety.

Falset — falsecista. Ob. Duda. Formy: 1) dlp tego falsetu, 2) falsecista. Formy jak: finansista.

Falsyfikat, nie: falzyfikat; dlp tego falsyfikatu.

Fałd lub **fałda** — fałdek lub fałdka. Formy: 1) ten fałd, tego fałdu, temu fałdowi..., te fałdy, tych fałdów..., 2) ta fałda, tej fałdy, tej fałdzie..., te fałdy, tych fałd...

Zwrot: przysiadywać fałdów (nigdy: fałd) = pilnie pracować, nie wstając z krzesła czy ze stołka.

Koło jedwabnych fałd płaszcza. *Zapol cyt. JP 9, 53.* Trzeba było przysiedzieć fałdów. *Żerom.* Trzeba było przysiadywać fałdów i wszystko pilnie odrabiać. *Żerom.*

Fałsz — Formy: dlp tego fałszu, mlm te fałsze, dlm tych fałszów, nie: fałszy.

Zwrot: zadać komu fałsz = wytknąć kłamstwo.

Śmiała księciu fałsz w oczy zadać. *Sienk.*

Fałszerz, mlm ci fałszerze, dlm tych fałszerzy lub fałszerzów.

Fałszować — I Formy: fałszuję, fałszujesz...; fałszuj!; fałszujący; fałszował. II Składnia: F. co — czym.

Fałszywie, rzadko: fałszywo.

Fałszywy, nie: falszywy. Znaczenie: 1) F. = zdradziecki, obłudny, 2) F. = podrobiony, 3) F. (!) = błędny, mylny (germ.) (Krasn. 65).

1. Fałszywy przyjaciel. 2. Fałszywy pieniądz. 3. Jesteś na fałszywej (!) (zam.: na błędnej, mylnej) drodze. *Krasn. 65.*

Familia — familijny, — familiarny. Znaczenie: 1) familijny = odnoszący się do familii (rodziny), rodzinny, 2) familiarny = poufały, bezceremonialny.

Fanatyzm — fanatyk — fanatyczny.

Fant = zastaw, zakład. Formy: dlp fantu, mlm fanty, dlm fantów.

Zwroty: 1) pożyczać na fanty = na zastaw; 2) co robić (czynić) z jakimś fantem = być w kłopocie, co się ma z czymś robić.

Co czynić z tym fantem? *Makusz.*

Fantazja — fantazyjny, — fantasta lub fantastyk — fantastyczny, — fantazjować. Znaczenie: 1) fantazyjny = nacechowany fantazją, pełen fantazji, 2) fantastyczny = właściwy fantastykowi, nie odpowiadający rzeczywistości, nierzeczywisty.

Zwroty: 1) fantazja przychodzi lub strzela komu (do głowy); 2) pokazywać fantazję. *SF;* 3) nadrabiać fantazją. *SF;* 4) tracić fantazję.

1. Kto upewni, że nie przyjdzie szlachcie fantazja do głowy posadzić na stolcu królewskim pana Harasimowicza? *Sienk.* Państwu taka fantazja strzeliła. *Prus.* 4. Inni tracą fantazję. *Sienk.*

Fantazjować o czym — fantazjowanie o czym.

Nie brakło fantazjowania o zamieszkaniu w czworakach. *Dąbr.*

Fara — farny, — fararz (! prow.) = proboszcz.

Zwroty: 1) kanonik u fary, nie: przy farze; 2) chuda fara = bieda.

1. Kanonikiem był u fary. *Or-Ot.* 2. Powiadasz, że u nich chuda fara. *Sienk.* Majątek był pański, a nie chuda fara dzisiejsza. *Bartk.*

Faramuszka, nie: farmuszka, ani: farmażka, ani: framuszka, ani: warmuszka, ani: warmuz. Znaczenie: 1) F. = zupa z chleba, rozgotowanego w wodzie, 2) F. = drobnostka, fraszka (w tym znaczeniu zwykle w lm).

Farba — farbiarnia, rzadziej: farbiernia; dlm tych farbiarni.

Odpływy, jakie się toczyły z farbiarni. *Reym.*

Wyrażenie: przemysł farbiarski. *JP 20, 84 nn.*

Farbiarz — farbiarski, — farbiarstwo, rzadziej: farbierz, farbierski, farbierstwo.

Zaduch z wełny, jakiś królo-owczy i farbierski. *Grusz.*

Farbować (niedok.) — I Formy: farbuję; farbuj!; farbujący; farbowany; farbował. II Znaczenie i składnia: 1) F. kogo, co — czym = pociągać farbą, 2) F. (bez dopełn.) = puszczać farbę.

Farmaceu'ta, dlp tego farmaceu'ty..., jak poeta.

Farmakolog — farmakologia — farmakologiczny.

Farmakopea (PA), nie: farmakopeja.

Farsa — farsiarz (nie: farser), — farsista. Znaczenie: 1) farsiarz = aktor grający farsy; człowiek lubiący farsy, 2) farsista = autor piszący farsy; aktor grający farsy.

Farsz (!) = nadzienie (IGD).

Fartuch — fartuszek, nie: fartusik; dlp tego fartucha.

Farys, dlp tego farysa.

Zwrot: być farysem = mieć i realizować wielkie cele.

Niegdyś próbował być farysem. *Kruczk.*

Faryzeusz — Formy: mlm ci faryzeusze, dlm tych faryzeuszów lub faryzeuszy.

Fascykuł (!) = zwój, zwitek papierów, zeszyt.

Fascynować (!) = olśniewać, czarować, zachwycać.

Fasja (prow.) = deklaracja podatkowa, oznaczająca wysokość dochodu.

Fasola ta (nie: fasol, ani: fazola, ani: fazol) = rodzaj grochu.

Fasoł ten = troska, frasunek; dlp tego fasołu.

Fason, dlp tego fasonu. Znaczenie: 1) F. = krój sukni, kształt, model kapelusza, 2) F. = gatunek ludzi, 3) F. = (!) kształt czegokolwiek.

1. Modny fason. Kupiłam sobie fason na kapelusz. 2. Znam ja ten fason i wiem, o co im chodzi. *Prus. cyt. SW.*

Zwrot: trzymać fason (gm.) = mieć dobrą postawę.

Trzymaj fason swój jak szpic! *Tango Łyczak. Dana.*

Fasować — I Formy: fasuję, fasujesz...; fasuj!; fasujący; fasował. II Znaczenie: 1) F. = pakować, ładować, 2) F. = z większej ilości wydawać lub brać mniejsze porcje, 3) F. = (żołnier.) brać, dostawać.

Zafasowali Moskalom kilka armat.

Fastryga — fastrygować, nie: fastrzyga — fastrzygować. Formy: fastryguję, fastrygu-

jesz...; fastryguj!; fastrygujący; fastrygował.

Fatalizm — fatalista — fatalistyczny. Formy: 1) dlp tego fatalizmu, 2) fatalista, jak: finansista.

Fatalny — fatalność — fatalistyczny. Znaczenie: 1) fatalny = od losu poszkodowany, niepomyślny, zły, 2) fatalistyczny = związany z fatum, od losu przeznaczony.

1. Fatalny stan zdrowia. *Żerom.*

Fatałach (zwykle w lm: fatałachy) — fatałaszki. Forma dlm tych fatałachów, tych fatałaszków, nie: fatałaszek.

Fata morgana (tylko w lp); dop. tej fata morgany (SW) lub ndm (N).

Fatum to (tylko w lp i ndm).

Zwroty: fatum ciąży, wisi nad kim, nad czym.

Fatyga.

Zwrot: dać komu za fatygę = dać napiwne.

Fatygować — I Formy: fatyguję, fatygujesz..., fatygują; fatyguj!; fatygujący; fatygowany; fatygował. II Składnia: F. kogo — czym.

Faun ten = leśny bożek rzymski; dop. tego fauna.

Fauna ta = zwierzęta zamieszkujące jakąś część kuli ziemskiej lub kraju; dop. tej fauny.

Favor (dawn., dziś arch. lub żart.); dlp tego faworu.

Zwrot: być w faworach u kogo (dawn., dziś arch. lub żart.).

Nikt teraz nie jest w takich faworach u księcia (arch.). *Sienk.*

Faworki (tylko w lm) = chrust (gatunek ciasta); dop. tych faworków.

Faworyt (z lekkim odcieniem żartobliwości) = ulubieniec; — faworyta = ulubienica; — faworytalny, nie: faworytny (dawn.).

Faworyty = bokobrody (tylko w lm), dop. tych faworytów.

Faworyzować (nie: faworytować) kogo, co = wyróżniać sympatią w stosunkach osobistych. Formy: faworyzuję, faworyzujesz..., faworyzują; faworyzuj!; faworyzujący; faworyzowany; faworyzował. Por. Forytować.

Faza.

Zwrot: przechodzić fazy.

Przechodził różne fazy. *Prus.*

Fąfel, dlp tego fąfla, mlm te fąfle, dlm tych fąfli lub fąflów.

Fąfry lub **fąfy** (tylko w lm), nie: fonfry, ani: fomfry, ani: fonfy = grymasy, fochy; dlm tych fąfrów (fąfów).

Zwroty: 1) stroić fąfry; 2) mieć fąfry w nosie. *SW.*

Gadaj bo no szczerze i bez fąfrów. *Krasz. cyt. SW.*

Febra, nie: fybra, ani: frybra.

Fechtować się, nie: fechtować, ani: fektować (się). I Formy: fechtuję się...; fechtuj się!; fechtujący się; fechtował się. II Składnia: 1) F. ś. czym, 2) F. ś. z kim.

Federalizm — federalista — federalistyczny. Formy: 1) dlp tego federalizmu, 2) federalista, jak: finansista.

Fejleton, częściej: **felieton.**

Felczer, nie: fylcer, ani: felcerz. Formy: dlp tego felczera, mlm ci felczerzy, dlm tych felczerów.

Feldfebel, rzadko: feldfeber; dlp tego feldfebla, rzadko: feldfebra lub feldfebera.

Za pierwszym strzałem ubił feldfebera. *Mick. cyt. SW.*

Feler (żart.) = błąd, wada, uszkodzenie; dlp tego feleru.

Felie'ton (rzadziej: fejleton) — felietonista — felietoni'styka — felietonisty'czny. Formy: 1) dlp tego felietonu, 2) felietonista, jak: finansista.

Feliks — Feluś — Felunio — Felo. Znaczenie i formy: 1) Felu (!) = Felo. Ob. *Wołacz. 2) Feliksowie, rzadziej: Feliksostwo = Feliks z żoną.

Felo (nie: Felu) przyszedł.

Feminizm — feminista — feministyczny. Formy: 1) dlp tego feminizmu, 2) feminista, jak: finansista.

Fenicja — Fenicjanin — fenicki. I Formy: Fenicjanin, jak: mieszczanin. II Składnia: 1) w Fenicji, 2) do Fenicji. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Fenig, nie: fenik, ani: fenyg; dlp tego fenigu, nie: fenika.

Feniks, dlp tego feniksa.

Fenomen — fenomenalny, nie: fenomenowy. Formy: dlp tego fenomenu, mlm te fenomeny lub fenomena.

Fenomena natury. *Stasz.*

Feodalizm. Ob. Feudalizm.

Ferie (tylko w lm) — ferialny, — feryjny; dop. tych ferii. Składnia: dwoje, troje... ferii.

Ferment, dlp tego fermentu, mlm te fermenty, nie: fermenta.

Ferwor = zapał, uniesienie; dlp tego ferworu.

Festiwal, nie: festywal; dlp tego festiwalu.

Festyn, dlp tego festynu.

Fetor, nie: fetór; dlp tego fetoru.

Feudalizm — feudalny, nie: feodalizm — feodalny; dlp tego feodalizmu.

Jaki to był triumfalny, jaki piękny nasz powrót, rycersko-feudalny. *Mick.*

Zrujnowały ustrój feudalny. *Danił.*

Fiakier (fiakr) = dorożkarz; dlp tego fiakra.

Fiasko, dlp tego fiaska, clp temu fiasku..., nlp tym fiaskiem.

Figa.

Zwroty: 1) mieć figę (z makiem) = nie mieć nic; 2) pokazać komu figę = wyśmiać kogo, zwieść kogo, nie dać nic.

1. Figę mieć będzie z makiem. *Dąbr.* 2. Pokazała figę. *Dąbr.*

Figiel — figlarz. Formy: 1) dlp tego figla, 2) dlm tych figlarzy lub figlarzów.

Zwroty: 1) płatać, stroić figle komu. *SF;* 2) mieć figle w głowie; 3) komuś są figle w głowie; 4) zachciewa się figlów; 5) psie figle.

1. Mazgaj mój rodzony płata mi ciągle figle. *Danił.* Płatali figle, na jakie mogła zdobyć się psia i chłopięcia fantazja. *Wikt.* To wam także figle w głowie? *Sierosz.* Zachciało się Milordowi psich figlów. *Małacz.*

Figura — figuralny lub figuryczny — figurant.
Zwroty: 1) suknia do figury = zgrabna. *SF;* 2) chodzić do figury = chodzić bez palta. *SF;* 3) wielka figura = poważna osobistość.
Niedźwiedzica była za wielką figurą. *Małacz.*
Fikcja — fikcyjny.
Fiksować — Znaczenie: 1) F. = tracić zdrowe zmysły, wyprawiać brewerie, 2) F. (!) = ustalać, ostatecznie określać.
1. Co ten koń taki płochliwy! Co chwila fiksuje. 2. Ustępstwa ustalone (nie: zafiksowane) w kontrakcie.
Filantrop — filantropka, — filantropia — filantropijny.
Łatwo jej być filantropką z cudzej kieszeni. *Perz.*
Filar, dlp tego filaru (= podpory) lub tego filara (= człowieka będącego podporą).
Filaru. *żerom.* Wznoszenie filaru operowego. *SW.*
Filaret ten lub ten **filareta.** Formy: 1) filaret, tego filareta..., ci filareci, 2) filareta, jak: poeta.
Każdy filaret. *J. Domejko cyt. Pass.* Jako filareta. *J. Tretiak cyt. Pass.*
Filatelista, nie: filatelist. Formy jak: finansista.
Filia — filialny.
Filipopol, dop. Filipopola.
Filiżanka, nie: taska (prow.).
Wyrażenia: podstawka pod filiżankę (!) = spodek. *IGD.*
Film ten, nie: ta filma; dlp tego filmu.
Filolog — filologia — filologiczny. Forma mlm ci filolodzy, rzadziej: filologowie.
Filomat ten lub ten **filomata.** Formy: 1) filomat, tego filomata..., ci filomaci, 2) filomata, jak: poeta.
Poetę hamował wtedy nauczyciel, artystę — filomat. *Kallenbach. cyt. Pass.* Wart był być filomatą. *Mick. cyt. Pass.*
Filować = kopcić (o lampie) (Nowak.).
Filozof — filozofia — filozoficzny; mlm ci filozofowie, rzadziej: filozofi.
Zwrot: o czym się filozofom nie śniło = rzecz niebywała.
Plasterki kiełbasy po złotemu łokieć, nadzianej substancją, o której się filozofom nie śniło. *Danit.*
Filuteria — filuteryjny.
Fimfa, zwykle w lm: fimfy.
Zwroty: 1) fimfy stroić = udawać obrażonego; 2) fimfy komu pod nos puszczać = obrażać przez lekceważenie. *SF.*
Fin—fiński; mlm ci Finowie. Ob. Finlandzki.
Finalizować (!) = kończyć, doprowadzać do skutku.
Ukończenie (nie: sfinalizowanie) sprawy musi doznać odroczenia. *Cyt. Kr. 1, 217.*
Finanse (tylko w lm) (nie: finansy, ani: finansa) — finansista,—finansować. Formy: 1) dop. tych finansów, nie: finansy, 2) lp ten finansista, tego finansisty, temu finansiście, tego finansistę, finansisto! tym finansistą, o tym finansiście, lm ci finansiści, tych finansistów...
Finezja — finezyjny.
Fingować (!) = zmyślać.
Finlandia — finlandzki. I Znaczenie: 1) finlandzki = związany z Finlandią, odnoszący się do Finlandii, np. obywatel finlandzki, który może być nie tylko Finem, lecz także Szwedem lub Lapończykiem, 2) fiński = odnoszący się do Finów, np. literatura fińska, język fiński. II Składnia: 1) w Finlandii, 2) do Finlandii. Ob. Litwa, Ruś, Węgry. Ob. Holandia, Islandia (JP 9, 25).
Fiok — Formy: dlp tego fioka (SW) lub fioku (N), dlm tych fioków.
Fiolet — fioletowy.
Fiołek — fiołkowy.
Zwrot: mieć fiołka w głowie = być niespełna rozumu.
Fiord — fiordzki lub fiordowy; dlp tego fiordu.
Firanka, nie: firana (prow. wlkpol.).
Zwrot: firanki do okien, nie: dla okien.
Na lewym skraju okna i firanki. *Grusz.* Kupili firanki do okien. *Nałk.*
Firlejka (! prow.) = mątewka (IGD).
Firmament = sklepienie niebieskie; mlm firmamenty, nie: firmamenta.
Fiskus (zwykle w ujemnym odcieniu uczuciowym) = skarb państwa — fiskalny; dlp tego fiskusu, rzadziej: fiskusa.
Niepomierne żądania fiskusu. Ucisk fiskalny.
Fiszbin, dlp tego fiszbinu.
Fiume — fiumański (Łoś Gr. 2, 85).
Fizjolog — fizjologia — fizjologiczny; mlm ci fizjolodzy, rzadziej: fizjologowie.
Fizjonomia, rzadziej: fizjognomia (dawn.) — fizjonomista.
Odbicie fizjonomii. *Prus.*
Fizyczny — Znaczenie: 1) F. = posiadający właściwości, badane przez fizykę, 2) F. = fizykalny, czyli odnoszący się do fizyki.
Gabinet fizyczny lub fizykalny. *PJ 1, 95/6.* Zjawisko fizyczne. Właściwości fizyczne ciał.
Fizyk — Formy: lp tego fi'zyka, nie: fizy'ka, temu fizyko'wi, nie: fi'zykowi, tym fi'zykiem, o tym fi'zyku, lm ci fi'zycy, tych fi'zyków, tym fi'zykom... W formach mających taką ilość sylab, jak dlp, akcent pada na sylabę trzecią od końca.
Fi'zyka (nie: fizy'ka) — fizy'czny — fizykal'ny.
Fizykalny = odnoszący się do fizyki. Ob. Fizyczny.
Gabinet fizykalny lub fizyczny.
Fizys ta (ndm.).
Flamand lub **Flamandczyk** — Flamandia — flamandzki. Składnia: 1) we Flamandii, 2) do Flamandii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.
Flanc ten lub ta **flanca.**
Flandria — flandryjski. Składnia: 1) we Flandrii, 2) do Flandrii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.
Flanela ta, nie: ta flanel.
Flank ten lub ta **flanka.**
Na prawym flanku jam pierwszym był grenadierem. *Mick. cyt. SW.* Uderzył z flanki na wojsko. *SW.*
Flaszka — flaszeczka—flacha. I Forma dlm tych flaszek. II Składnia: 1) F. na co = flaszka, przeznaczona na co, 2) F. do czego

(nie: dla czego) = flaszka służąca do czego, 3) F. od czego = flaszka wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) F. czego = flaszka czymś wypełniona, 5) F. z czym = flaszka czego (w tym jednak razie główna uwaga zwraca się nie na zawartość, lecz na samą flaszkę), 6) F. po czym lub z czego = flaszka pozostała po czym, opróżniona z czego, 7) F. z czego = flaszka zrobiona z czego. Ob. Butelka, Kosz, Pudełko.

Flądra (PA) (nie: flondra) — fląderka; dlm tych flądер.

Flek, dlp tego fleka.

Fleksja — fleksyjny.

Flet — flecista. Por. Duda — dudziarz.

Flobert, częściej: **flower**, dlp tego flobertu lub floweru.

Założyli się z nami o flobert. *Nowak.*

Florencja — florencki, rzadziej: florentyński (z łc. florentinus), — florentczyk.

Florescencja = wegetacja kwiatów. Ob. Fluorescencja.

Florian — floriański. Forma: Florianowie lub Florianostwo = Florian z żoną.

Flotylla, nie: flotyla. Formy: dlp tej flotylli, dlm tych flotylli lub flotyll.

Flower. Ob. Flobert.

Fluid, dlp tego fluidu.

Fluksja.

Zwroty: cierpieć na fluksję; chory na fluksję.

Fluktuacja (!) = płynność, zmienność, wahanie się.

Fluorescencja = własność ciał wydawania światła. Ob. Florescencja.

Fochy (tylko w lm), dop. tych fochów.

Zwroty: stroić, pokazywać fochy. *SF.*

Foksal (!) = dworzec kolejowy.

Folgować — Znaczenie i składnia: 1) F. komu — w czym = dawać ulgę, pobłażać, 2) F. (bez dopełnienia) = łagodnieć, słabnąć.

1. Nie będę ci w niczym folgował. 2. Mróz folguje.

Foliał, rzadziej: foliant. Formy: dlp tego foliału (foliantu), mlm foliały (folianty), dlm foliałów (foliantów).

Folio (ndm).

Zwrot: głupiec in folio = głupiec zupełny.

Folusz — Znaczenie i forma: 1) F. = przyrząd do folowania tkanin; dlp tego folusza, 2) F. = materia wełniana; dlp tego foluszu.

Folwark, dlp folwarku.

Do folwarku. *Mick.*

Fonem ten lub ten **fonemat**, nie: fonema (JP 13, 18).

Fone'tyk — Formy: tego fone'tyka, nie: fonety'ka, temu fonetyko'wi; ci fone'tycy, tych fone'tyków... (We wszystkich postaciach z tą samą liczbą sylab, co w dlp akcent pada na trzecią sylabę od końca). Ob. Fizyk.

Fone'tyka (nie: fonety'ka) — fonety'czny.

Fonfry (!) = fąfry. Ob. Fąfry.

Fonfy (!) = fąfy.

Fonograf, dlp tego fonografu, ale: fotografa (rz. żywot.).

Fontanna, nie: fontana (dawn.); dlm tych fontann, rzadziej: fontan.

Kręci się jak bijąca śród kwiatów fontanna. *Mick.* Wśród źródeł i fontann. *Sienk. cyt. Pass.* Plusk fontan. *Sierosz. cyt. Pass.*

Fontaż, dlp tego fontazia, dlm tych fontazi lub fontaziów.

Foot-ball = piłka nożna. Ob. Futbol.

Zwrot: grać w piłkę nożną.

Forma — formalny. Ob. Formalny.

Zwroty: 1) ująć co w formę czego. *SF;* 2) utrzymywać w formie (dobrej lub złej); 3) być w formie (z domyśl.: dobrej) = panować nad sobą, trzymać się dobrze; 4) przybierać (nie: przyjmować, rus.) formę; 5) dla formy = żeby się formie stało zadość, dla pozorów; 6) po (wszelkiej) formie (! rus.) = według formy, prawidłowo. *PJ 1, 143;* 7) w formie oświadczenia, orzeczenia, aktu jakiego...

2. Nie w bardzo dobrej formie utrzymywał konie. *Iwasz.* 3. Szedł w wybornej formie. *Grusz.* 7. Dziecko może być uznane za urodzone w małżeństwie w formie aktu, uznanego przez oboje rodziców. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Formalizm — formalista — formalistyczny. Znaczenie: 1) formalistyczny = przestrzegający drobiazgowo, pedantycznie jakichś form, 2) formalny = dotyczący formy, mający formę. Ob. Formalny.

Formalnie — Znaczenie: 1) F. = w odniesieniu tylko do formy, a nie do treści, nieistotnie, powierzchownie, 2) F. = z zachowaniem wszystkich form, właściwych jakiemuś przedmiotowi lub zjawisku, prawdziwie, istotnie. Ob. Formalny.

1. On tylko formalnie przyznał wam rację, ale w istocie pozostał przy swoim zdaniu. *Mp.* 2. Po deszczu było tyle kałuż, że formalnie przejść nie można było. *Mp.* Stach zgłupiał formalnie. *I Dąbr.*

Formalność.

Zwroty: 1) pusta, czcza formalność; 2) formalności (dlp) dopełnić; 3) formalność wypełnić.

Formalny — Znaczenie: 1) F. = dotyczący formy, nie treści, nieistotny, powierzchowny, 2) F. = mający wszystkie formy, właściwe czemu, prawdziwy, istotny.

1. To kwestia tylko formalna. To są tylko formalne przeszkody. *Mp.* Formalne pojednanie. 2. Formalna ulewa. *Mp.* Formalna bitwa. *Mp.*

Formu'ła, nie: for'muła — Znaczenie i składnia: 1) F. czego = wzór czegoś, co już jest, 2) F. na co = wzór, według którego ma coś być dopiero wykonane.

1. Formuła dwumianu Newtona. 2. Kazał szukać formuły na tę siłę piękności. *Nałk.*

Fornir, nie: fornier; dlp tego forniru.

Forsa, 1) F. = siła, przemoc, wysiłek, 2) F. = pieniądze (gm.).

Forszlag (muz.) = nuta mała przy dużej, półtonem wyższa od niej; dlp tego forszlagu.

Forszlak (rzeźn.) = część mięsa między zadnimi ćwiartkami a krzyżem; dlp tego forszlaku.

Forszmak, nie: forszmek (IGD); dlp tego forszmaku.

Forsztować (!) = przepierzać, dawać przegradzającą ściankę.

Forsztowanie (!) = przepierzenie, przegroda ze ściany.

Forszus (!) = zaliczka, zadatek (Krasn. 84).
Fort, dlp tego fortu.
Forteca = twierdza.
Fortel — Formy: dlp tego fortelu, dlm tych fortelów lub forteli.
Zwrot: knuć fortel; uknuł swój przesławny fortel. *Kruczk.*
Fortepian — fortepianista. Ob. Duda. Forma dlp tego fortepianu.
Zwrot: 1) siadać do fortepianu; 2) nie otwierać fortepianu = wcale nie grać.
Siadał do fortepianu. *Iwasz.* 2. Teraz nie otwieram fortepianu. *Zapol.*
Fortuna — fortunny.
Pradziad posiadał wielką fortunę (arch.). *Bartk.*
Zwrot: Fortuna toczy się kołem. *Małacz.*
Forum to (ndm).
Zwrot: przed forum publicznym lub przed forum publiczne.
Fory (zwykle w lm). Formy: dlp tego foru (fora), dlm tych forów.
Zwroty: 1) mieć u kogo fory; 2) dawać komu fory, ale: dawać komu fora.
Forytować = wyróżniać poparciem w karierze życiowej. Por. Faworyzować.
Fosfor lub **fosfór** — fosforescencja; dlp tego fosforu.
Fotel — Formy: dlp tego fotelu lub fotela, dlm tych fotelów lub foteli. Ob. Krzesło.
Fotelu. *Sienk. cyt. JP 9, 53.* Stał obok swego fotela. *Żerom.* Wstał z fotelu. *Żerom.* Chwycił się fotelu. *Makusz.* Podniósł się w fotelu. *Reym.* Ręka mu opadła na poręcz fotelu. *Reym.* Czaszka odrzynała się jaśniej od ciemnego tła fotelu. *Reym.* Z dwóch stron fotela. *Święt.* Wstał z fotela. *Ostr.* Nie ruszył się z fotela. *Parand.* Podniosły się z fotelów. *Prus.*
Zwroty: siedzieć drzemać,... w fotelu.
Siedział w fotelu. *Święt.* Siadła w fotelu. *Reym.* Zastał go drzemiącego w fotelu. *Święt.*
Fotograf, nie: fotografista. Ob. Telegraf — telegrafista. Forma dlp fotografa, ale: fonografu (rz. nieżyw.).
Fotometr, dlp tego fotometru, nie: fotometra.
Fotoskład (!) = skład przyborów fotograficznych (PJ 35,5).
Foyer (ndm).
Fracht = przewóz towaru, towar przewożony, opłata za przewóz, list przewozowy; dlp tego frachtu.
Fragment = ułamek, urywek, szczątek. I Formy: dlp tego fragmentu, mlm te fragmenty, rzadziej: fragmenta. II Składnia: F. czego, nie: od czego.
Fragmentaryczny = ułamkowy.
Frajda (gm. żart.) = uciecha, radość.
Jedyna moja frajda i ta zawadza. *Żerom. cyt. Pass.*
Frajer (gm.), dlp tego frajera, mlm ci frajerzy.
Franciszek — Franio — Franek — Franuś. Formy: 1) Franiu (!) = Franio. Ob. *Wołacz, 2) Franciszkowie = Franciszek z żoną.
Franio przyszedł, nie: Franiu przyszedł.
Franciszkanin, nie: franciszkan. Formy: mlm ci franciszkanie, dlm tych franciszkanów.
Francja — Francuz — Francuzka, — francuski — francuszczyzna. Składnia: 1) we Francji; 2) do Francji. Por. Litwa, Ruś, Węgry.
Frandzla (!) = frędzla.
Frank (moneta). Formy: dlp tego franka, blp tego franka.
Dostałem franka.
Frankatura (!) — Znaczenie: 1) F. = przedpłata należności, 2) F. = rachunek za przedpłatę należności (DUMK 31 X 31).
Frankfurt — frankfurcki; dop. Frankfurtu.
Franko, nie: franco (ndm) = opłacony, opatrzony marką pocztową.
Odebrał list franko. *Cyt. SW.*
Frankonia — frankoński.
Frant, dlp tego franta. Znaczenie: 1) F. = oszust, filut, 2) F. (!) = strojniś (rus.).
Zwrot: z głupia frant = udając naiwnego.
Odpisuję baraszkowato z głupia frant. *Danił.*
Frapować (żart.) = pociągać, mamić, wabić, zadziwiać.
Frascati (ndm), nie: Fraskati.
Frasować się — frasunek. I Formy: frasuję się...; frasuj się!; frasujący się; frasował się. II Składnia: F. ś. czym.
Na frasunek dobry trunek. *Sierosz.*
Fraszka, dlm tych fraszek.
Zwrot: to fraszka = to drobnostka.
Fraucymer, dlp tego fraucymeru.
Frazeologia — frazeologiczny.
Frazes ten, nie: ta fraza (rus.). Formy: dlp tego frazesu, mlm te frazesy, nie: frazesa.
Fredro—Odmiana: Fredro, Fredry, Fredrze, Fredro, Fredrą, o Fredrze. Ob. *Nazwiska na -o.
Frekwencja, F. = 1) uczęszczanie, 2) F. = liczba uczęszczających.
Frekwentować (!) = uczęszczać, bywać gdzie.
Fresk ten, nie: ta freska. Formy: dlp tego fresku, mlm te freski, dlm tych fresków.
Kontury dawnych fresków. *Reym.*
Freza lub **fryza**.
Frędzla ta (PA) (nie: ta frendzla, ani: ta frandzla, ani: frenzla, ani: ten frendzel) — frędzelka. Formy: dlp tej frędzli, dlm tych frędzli, nie: tych frędzel.
Fronda — frondysta. Formy: frondysta, jak: finansista.
Front — frontowy, nie: frontalny; dlp tego frontu.
Zwrot: 1) zwracać się frontem do czego; 2) zmieniać front = zmieniać stanowisko ideowe, zmieniać poglądy.
2. Tym przykrzejszą niespodzianką była jego zmiana frontu. *Danił.*
Froterować — I Formy: froteruję, froterujesz...; froteruj!; froterujący; froterował. II Składnia: F. co — czym.
Froterowany — wyfroterowany. Znaczenie: 1) froterowany = stale froterowany, podatny, odpowiedni do froterowania, 2) = wyfroterowany = jednorazowo poddany froterowaniu. Por. Pobielany — pobielony.
Fruktyfikować (!) = przynosić dochód, korzyść, pożytek (PJ 1, 128, Kr. 1, 219).

Jest przy wsi przewóz, który może przynosić dochód (nie: fruktyfikować) co rok złotych czterdzieści. *Cyt. Kr. 1, 219.*

Frunąć (niedok. i dok.) — fruwać (wielokrot.). Znaczenie form: frunę, fruniesz, frunie... (cz. ter. i przyszł.); fruń!; frunął, frunęła (cz. przeszł. niedok. lub dok.); frunący (imiesł. współcz.); frunąwszy (imiesł. uprzedni).

Fryburg — fryburski; dop. Fryburga.

Fry'deryk (nie: Fryde'ryk) — Fredzio. Formy: Fry'deryk, Frydery'ka, Fryderyko'wi, Frydery'ka, Frydery'kiem, o Frydery'ku.

Frymarczyć—I Formy: frymarczę, frymarczysz, frymarczy, frymarczymy...; frymarcz! frymarczcie!; frymarczący; frymarczył. II Składnia: F. czym.

Czy my tu frymarczymy bodajby jednym groszem? *Dąbr.*

Fryz ten = pas nad gzymsem. Por. Fryza. Formy: dlp tego fryzu, mlm te fryzy. Ob. Fryza.

Fryza ta = pas materii, kołnierz szeroki; pas włosów — fryzka. Por. Fryz.

Fryzja — fryzyjski.

Fryzjer — fryzjerski. Formy: dlp tego fryzjera, mlm ci fryzjerzy, nie: fryzjerowie.

Fujara — fujarka. Znaczenie: 1) = rodzaj instrumentu muzycznego, 2) = człowiek niezdarzony.

Zwrot: fujara jest z kogo.

A to fujara z niego, nie może sobie dać rady.

Fukać (niedok.)—fuknąć (dok.). Formy: 1) fukam, fukasz, fuka...; fukaj!; fukający; fukał, 2) fuknę, fukniesz...; fuknij!; fuknąwszy; fuknął, fuknąłem, fuknęli.

Fular, dlp tego fularu.

Fum ten lub ta **fuma** (zwykle w lm: fumy); dlp. dlm tych fumów lub fum.

Fundacja — fundacyjny.

Fundament — fundamentalny,— fundamentowy. I Formy: dlp tego fundamentu, mlm te fundamenty, rzadziej: fundamenta. II Składnia: F. czego, nie: dla czego.

Będzie fundamentem nowej pracy, nie: dla nowej pracy.

III Znaczenie: 1) fundamentowy = odnoszący się do fundamentów, 2) fundamentalny = podstawowy, zasadniczy, mocny.

Fundator = założyciel. Formy: dlp tego fundatora, mlm ci fundatorzy, rzadziej: fundatorowie.

Fundować — I Formy: funduję, fundujesz...; funduj!; fundujący; fundowany; fundował. II Znaczenie i składnia: 1) F. co = zakładać, budować co, 2) F. co — komu = sprawiać co — komu, wyprawiać fundę.

1. Fundować klasztor, kościół, szkołę... *SW.* 2. Gryzł jej orzechy, fundował huśtawkę i kupował pomarańcze. *Bał. cyt. SW.*

Fundowany.

Wyrażenie: dochód fundowany (!) = dochód z majątku lub z kapitału.

Fundusz — Formy: dlp tego funduszu, dlm tych funduszów lub tych funduszy.

Zwrot: brać kogo na fundusz = wywieść kogo w pole, oszukać.

Fungować (!) = pełnić czynności, być czynnym, urzędować (DUMK 31 VII 32).

Stan kupiecki przestał być czynnym (nie: fungować). *Cyt. Kr. 1, 220.* Jako świadkowie pełnili czynności (nie: fungowali) dwaj oficerowie. *Cyt. Kr. 1, 220.*

Funkcja — funkcyjny, — funkcjonalny. I Znaczenie: 1) funkcyjny = związany z funkcją, 2) funkcjonalny = pozostający w zależności funkcyjnej.

Zwroty: 1) funkcję spełniać, sprawować; 2) funkcję komu powierzać, nadać; 3) funkcja służbowa (!) = czynność służbowa. *DUMK 31 VII 32.*

Funkcjonariusz = pracownik (PJ 1, 124. DUMK 30 IX 30).

Funkcjonować = działać, spełniać czynności, urzędować. Formy: funkcjonuję, funkcjonujesz...; funkcjonuj!; funkcjonujący; funkcjonował.

Funt — funtowy; dlp tego funta.

Zwrot: ważyć funt, dwa funty...

Furaż ten, dlp. tego furażu.

Furczeć, nie: furczyć. Formy: furczy; furcz! furczcie!; furczący; furczał, furczeli.

Furda = drobnostka, błahostka.

Zwrot: coś dla kogo (jest) furda.

Furda dla mnie od razu dziesięciu położyć. *Cyt. SW.* Nie o ten grosz idzie, to furda. *Danił.*

Furgon, dlp tego furgonu.

Furia.

Zwroty: dostać furii; wpadać w furię.

Furiat — furiatka; dlp tego furiata.

Furkać — furknąć. Formy: 1) furkam, furkasz, furka...; furkaj!; furkający; furkał, 2) furknę, furkniesz..., furkną; furknij!; furknąwszy; furknął, furknąłem, furknęli.

Furkot — furkotać. Formy: 1) dlp tego furkotu, 2) furkoczę, furkoczesz..., rzadziej: furkocę, furkocesz... lub furkotam, furkotasz, furkota...

Furman — furmanić. Formy: 1) dlp tego furmana, mlm ci furmani, 2) furmanię, furmanisz, furmani, furmanimy...; furmań! furmańcie!; furmaniący; furmanił.

Furor ten = furia, wściekłość; dlp tego furoru.

Furora ta (nie: ten furor) = wywoływanie podziwu.

Zwrot: robić furorę = mieć powodzenie, wzbudzać podziw.

Furtian (daw. arch.) — odźwierny.

Furtka — Znaczenie: 1) F. = małe drzwi w bramie lub w płocie, 2) F. (!) = lufcik (rus. prow. lit.) Wal. 46.

Zwroty: 1) furtka wyjścia; 2) otwarta furtka do czego = sposób do wycofania się z czegoś.

Ja nie przejdę otwarcie na stronę szwedzką, bo w ten sposób furtka zostaje otwarta. *Sienk.*

Fus ten (zwykle w lm: fusy); dlp tego fusu, dlm tych fusów.

Fusak, lepiej: worek na nogi.

Fusekla (!) = skarpetka.

Futbol — futbolista. Formy: 1) dlp tego futbolu, 2) futbolista, jak: finansista. Ob. Foot-ball.

Futerał — futeralik; dlp tego futerału.

Futor, rzadziej: chutor; dlp tego futoru.
Futro — futerko — futrzany. Formy: dlp tego futra, clp temu futru...
Wyrażenie: przemysł futrzany. *JP 20, 84nn.*
Futryna, nie: futrena.
Futurysta — futurystyczny. Formy: futurysta, jak: finansista.

Fuzel, dlp tego fuzlu.
Fuzja, nie: fuźja. Znaczenie: 1) F. = strzelba, 2) F. (!) = zlanie, połączenie, skojarzenie.
Połączenie (nie: fuzja) dwóch banków. Wczoraj nastąpiła fuzja (!) partii ludowej i partii postępowej. *Cyt. Kr. 1, 121.*

G

Gabinet, dlp tego gabinetu.
Gacić — I Formy: gacę, gacisz, gaci, gacimy..., gacą; gać! gaćcie!; gacący; gacił. II Składnia: G. co — czym.
Gadać — gadatliwy. I Formy: gadam, gadasz, gada..., gadają; gadaj!; gadający; gadał. II Składnia: G. co — do kogo — o czym, tak, jak: mówić do kogo — o czym. Ob. Mówić.
Zwroty: 1) gadaj zdrów! = możesz sobie gadać, nie zwracam na ciebie uwagi; 2) co tu gadać? = nie ma się co zastanawiać.
1. Gadaj zdrów! *Bartk.* 2. Co tu gadać? *Strug.*
Gadanie.
Zwroty: 1) czcze gadanie = próżne, puste w treści i daremne w skutkach gadanie; 2) bez długiego gadania = bez niepotrzebnego tracenia czasu na wyjaśnienia czy przekonywania.
1. Rzecz nie będzie czczym gadaniem. *Dąbr.* 2. Dał nam bez długiego gadania. *Strug.*
Gaduła ten lub ta. Formy: lp ten (ta) gaduła, tego (tej) gaduły, temu (tej) gadule, tego (tę) gadułę, gaduło!; tym (tą) gadułą, o tym (tej) gadule; lm te gaduły, tych gadułów (gaduł r. ż.), tym gadułom.
Gaj — Formy: dlp tego gaju, dlm tych gajów, nie: tych gai.
Gal, mlm ci Galowie.
Galanteria — galanteryjny.
Galatea (PA), Galatei.
Galeria — galeryjka.
Galia — galijski lub galicki, albo gallicki (z łc. gallicus), nie: (stpol.) galski (Łoś i SW).
Galicja — galicyjski, nie: galicki (PJ 1, 135).
Galicyzm, dlp tego galicyzmu.
Galileja (PA), Galilei.
Galimatias, dlp tego galimatiasu.
Gallikański (PA).
Galon, dlp tego galonu.
Ga'lop (rzecz.), dlp tego galopa lub galopu.
Koń zrywał do galopa. *Prus.*
Zwroty: 1) pędzić galopem lub galopa; 2) puścić się galopem, nie: w galop, ale: w kłus, w cwał.
Ob. Cwał, Kłus.
Galo'p (przysł.) = galopem, cwałem.
Zwrot: pędzić, biec galop.
Gałąź, nie: gałęź (PJ 9, 95 Krasn. 8, N.). Formy: lp ta gałęź, tej gałęzi, tej gałęzi...; lm te gałęzie, tych gałęzi, tym gałęziom, te gałęzie, tymi gałęziami, rzadziej: gałęźmi, w tych gałęziach.
Z gałęzi na gałąź. *Dyg.* Między gałęziami. *Reym.* Gałęziami. *Kad.* Kasztany sięgały gałęziami... *Sierosz.* Pomiędzy gałęziami. *Iwasz.* Przerażonymi gałęźmi. *Żerom.* Pod gałęźmi figowego drzewa. *Parand.*
Gałgan, dlp tego gałgana, nie: gałganu.
Ganek, dlp tego ganku, nie: ganka.
Zdyszane zatrzymują się w ganku. *Zaremb.*
Ganges, dop. Gangesu.
Gangrena, nie: gangryna.
Ganiać — Formy: ganiam, ganiasz...; ganiaj!; ganiał, ganiali. Składnia: G. za kim — za czym.
Gania za Moskalami jak myśliwy za zwierzyną. *Strug.* Nocą gania po ulicach. *Żerom.*
Ganić — I Formy: ganię, ganisz, gani, ganimy..., ganią; gań! gańcie!; ganiący; ganiony, ganieni; ganił. II Składnia: 1) G. co — komu, czemu = zarzucać co — komu, czemu, 2) G. kogo, co — przed kim = oskarżać kogo, co — przed kim.
Co nam babcia zganiła. *Nowak.*
Gap — Formy: dlp tego gapia, nie: gapa, wlp gapiu! nie: gapie!
Zwrot: przyjść na gapia = przyjść, żeby się gapić.
Gapa, 1) G. ten lub ta (r. wsp.) (o człowieku), 2) G. ta (o ptaku).
Zwroty: 1) jeździć na gapę = jeździć bez opłaconego biletu; 2) łapać gapy = gapić się.
Gapić się — I Formy: gapię się, gapisz się, gapi się, gapimy się..., gapią się; gap się! gapcie się!; gapiący się; gapił się. II Składnia: G. ś. na kogo, na co.
Gapili się na szafki z instrumentami. *Goet.*
Garaż, dlp tego garażu.
Garbarz — garbarnia. Formy: 1) mlm ci garbarze, dla tych garbarzy, rzadziej: tych garbarzów, 2) dlm tych garbarni.
Wyrażenie: przemysł garbarski.
Garderoba — garderobiany (przym.), nie: garderobianny.
Garderobiana (rzecz.) — garderobiany (rzeczown.). Formy: 1) lp ta garderobiana, tej garderobianej, tej garderobianej, tę garderobianą, garderobiano!, tą garderobianą..., lm te garderobiane, tych garderobianych, tym garderobianym... (odmiana przymiotnikowa tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o), 2) ten garderobiany, tego garderobianego... (odmiana przymiotnikowa).
Gardło (w wymowie nieraz: garło) — gar-

dełko, częściej: garełko, gardłowy, rzadko: gardlany.

Zwroty i wyrażenia: 1) na całe gardło = pełnym głosem; 2) stać komu kością w gardle = naprzykrzyć się komu; 3) nie chcieć przejść przez gardło lub nie chcieć iść do gardła (rub.) = nie smakować; 4) sprawa gardłowa = sprawa kryminalna; 5) spółgłoska gardłowa; 6) głos gardłowy; 7) wrzód gardłowy, ale suchoty gardlane.

1. Na całe gardło począł wołać. *Prus.* Śmieliśmy się z tego na całe gardło. *Kad.* Śmiał się na całe gardło. *Reym.* 3. (Była kawa i bułki), nie chciało mi to iść do gardła. *Nowak.*

Gardzić — I Formy: gardzę, gardzisz, gardzi, gardzimy..., gardzą; gardź! gardźcie!; gardzący; gardzony, gardzeni; gardził. II Składnia: G. kim, czym, rzadko: kogo, co.

Nie gardzicie pisklęciem kukułki. *Święt.* Gardzili mną. *Żerom.* Gardził przepisami. *Żerom.* Nie można niczym gardzić. *Kad.* Ludzie, gardzący sławą. *Mick. cyt. SW.* Niewieście zabawy gardząc twardego imała oręża. *Mick. cyt. SW.*

Gardziel ta, rzadko: ten gardziel. Formy: 1) ta gardziel, tej gardzieli..., tą gardzielą; te gardziele, 2) ten gardziel, tego gardzieła..., tym gardzielem, w tym gardzielu.

Piskle rozwarło gardziel bladoróżową. *Dyg.* Kur zapiał na całą gardziel. *Cyt. SW.* W Nilu wziął Pompejusz po gardzielu. *Cyt. SW.*

Garibaldi — Garibaldiego..., ale: garybaldczyk.

Garkuchnia, nie: garnkuchnia. Formy jak: kuchnia.

Garłuch lub **Gierlach** (nazwa góry).

Garmont, dlp tego garmontu.

Zwrot: drukować garmontem.

Garnąć się — I Formy: garnę się, garniesz się...; garnij się! garnijcie się!; garnący się; garnął się, garnęli się. II Składnia: G. ś. do kogo, do czego.

Garną się do nas ludzie. *Strug.* Garnęli się do niego zbiegowie. *Sienk.* Sposobność garnie się do człowieka. *Parand.*

Garncarz (nie: garnczarz) — garncarnia — garncarstwo. I Formy: 1) dlm tych garncarzy, rzadziej: garncarzów, 2) dlm tych garncarni. II Znaczenie: 1) garncarstwo = rzemiosło garncarskie, 2) garncarstwo (!) = zakład garncarski.

Wyrażenie: przemysł garncarski.

Garnek — garnuszek — garnczek (w wymowie: garczek) — gar, nie: garn.

W wielkich garach. *Kad.*

I Składnia: 1) G. na co = garnek, przeznaczony na co, 2) G. do czego (nie: dla czego) = garnek, służący do czego, 3) G. od czego = garnek wzięty od czegoś, do czego bywa zwykle używany, 4) G. czego = garnek czymś wypełniony, 5) G. z czym = garnek czego (w tym jednak wypadku zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na sam garnek), 6) G. po czym, rzadziej: z czego = garnek pozostały po czymś, opróżniony z czego, 7) G. z czego = garnek zrobiony z czego. Ob. Butelka, Flaszka, Kosz.

Zwroty: 1) w cudze garnki zaglądać = wtrącać się w cudze sprawy; 2) kłaść, złożyć co, nie: dawać, dać co do garnka lub w garnki; 3) nie mieć co do garnka (lub w garnek) włożyć (rub.) = nie mieć co jeść; 4) nastawić garnek na co; 5) przyjąć na garnuszek, być na garnuszku = przyjąć na żywienie, być na żywieniu u kogoś.

3. W garnek nie ma co włożyć. *Bartk.* 4. W garach nastawionych w piwnicy na śmietanę. *Kad.*

Garniec—Formy: dlp garnca, mlm te garnce, dlm tych garnców lub tych garncy (w wymowie: garca, garce, garców...).

Garnitur, dlp tego garnituru.

Garnizon = załoga (Krasn. 84); dlp tego garnizonu.

Oddziały garnizonu. *Mochn.*

Garść — garstka — garsteczka. Forma mlm te garści lub te garście (przy liczebnikach tylko: garści, np.: dwie garści, trzy garści grochu).

Garście. *Nowak.*

Zwroty: 1) pełną garścią = hojnie; 2) trzymać co w garści (rub.) = kierować, rządzić czym.

Garwolin — garwoliński.

Gasnąć — Formy: gasnę, gaśniesz, gaśnie...; gaśnij!; gasnący; gasnął lub gasł, gasnęła lub gasła, gasnęli lub gaśli.

Gatunek, dlp tego gatunku.

Gawęda — gawędzić — gawędziarz. I Formy: 1) gawędzę, gawędzisz, gawędzi, gawędzimy..., gawędzą; gawędź! gawędźcie!; gawędzący; gawędził, 2) dlm tych gawędziarzy, rzadziej: gawędziarzów. II Składnia: 1) gawęda z kim — o kim, o czym, 2) gawędzić z kim — o kim, o czym.

Gaz, dlp tego gazu.

Zwrot: być pod gazem = być podchmielonym. *SF.*

Gazela (PA), nie: gazella. Formy: dlp tej gazeli, dlm tych gazeli.

Postać lękliwej gazeli. *Mick. cyt. SW.*

Gazeta — gazeciarz; dlm tych gazeciarzy, rzadziej: gazeciarzów.

Zwroty: abonować, prenumerować, trzymać gazetę.

Gazometr = gazomierz; dlp tego gazometru.

Gazomierz, dlp tego gazomierza.

Gazownia — Formy: dlp tej gazowni, dlm tych gazowni.

Gażysta (!) = pracownik poza klasą płacy (DUMK 30 IX 30).

Gąbka i gębka. Znaczenie: 1) gąbka = przybór do mycia, 2) gębka = mała gęba.

Gąsienica (PA), nie: gąsiennica.

Gąsienice. *Kad.*

Gąsior i **gęsior**, nie: gąsiór, ani: gęsiór. Znaczenie: 1) Gąsior lub gęsior (o ptaku), 2) Gąsior (nie: gęsior) = wielka flaszka.

Gęgnął gęsior. *Mick.*

Gąszcz ten, nie: ta gąszcz, ani: ta gąszcza (prow. lit.); dlp tego gąszczu.

Leżał, piersiami w gąszczę trawy wplątany i obity. *Mick.* Wśród gąszczu igliwia. *Dyg.* Wśród gąszczu zdziczałych malin. *Perz.*

Gbur — gburowaty — gburowacieć. Formy: 1) dlp tego gbura, 2) gburowacieję, gburowaciejesz...; gburowaciej!; gburowaciejący; gburowaciał, gburowacieli.

Gdakać — Formy: gdakam, gdakasz, gda-

ka... lub gdaczę, gdaczesz, gdacze...; gdakaj! lub gdacz!; gdakający lub gdaczący; gdakał.

Gdańsk — gdański, — gdańszczanin. Formy: 1) dop. tego Gdańska, 2) gdańszczanin, jak: mieszczanin.

Gdera ten lub ta (r. wsp.), nie: gdyra. Formy: lp ten (ta) gdera, tego (tej) gdery, temu (tej) gderze, tego (tę) gderę, gdero!, tym (tą) gderą, o tym (tej) gderze: lm te gdery, tych gderów (w r. męsk.), tych gder (w r. żeńsk.), tymi gderami, o tych gderach.

Gderać (nie: gdyrać) — gderacz. I Formy: 1) gderam, gderasz, gdera... lub gderzę, gderzesz, gderze...; gderaj! lub gderz!; gderający lub gderzący; gderał, 2) dlm tych gderaczy, rzadziej: gderaczów. II Składnia: G. na kogo, na co.

Gdy (spójn. w zdaniu podrz.) — wówczas lub wtedy (odpowiednik w zdaniu nadrz.).

Gdynia — gdyński.

Gdzie (przysł. pyt.), 1) G. = w jakim miejscu?, 2) G. = dokąd? w jakim kierunku?

1. Gdzie mieszkasz? 2. Gdzie idziemy? *Grusz.* 2. Gdzie pędzisz? *Mick.* Gdzież polecę, gdzie popłynę? *Konop.*

Zwroty: 1) gdziebym nie był (! rus.) = gdziekolwiekby był lub gdzie tylko był; 2) gdzie nie spojrzeć (! rus.) = gdzie tylko lub gdziekolwiek spojrzeć.

Gdzie tylko spojrzeć (nie: gdzie nie spojrzeć), wszędzie grupy żołnierzy... *Cyt. Kr. 1, 198.*

Gdzieś — Znaczenie: gdzieś — gdzie; różnica znaczeniowa, jak między: ktoś — kto. Ob. Ktoś.

Zwrot: gdzieś w styczniu (!) = jakoś w styczniu, około stycznia, mniej więcej w styczniu.

Był mniej więcej w połowie marca (nie: gdzieś w połowie marca) osobiście w kancelarji... *Cyt. Kr. 1, 162.*

Ge — Gie — 1) **Ge** w wyrazach obcych, 2) **Gie** w wyrazach swojskich i przyswojonych.

Germania, geologia, Eugeniusz, ale: Olgierd, Giedymin, Jagiełło, giemza.

Gejzer lub **gejzyr**, dlp tego gejzera (gejzyra) (SW) lub gejzeru (gejzyru) (N).

Gemma, nie: gema, ani: giema.

Gencjana, nie: gencjanna, ani: giencjana.

Genealogia (= rodowód. Krasn. 84) — genealogiczny.

Generacja = pokolenie (Krasn. 84).

Generalia (tylko w lm) = rzeczy, uwagi ogólne, dop. tych generaliów.

Generalizować (!) = uogólniać.

Gene'rał, nie: ge'nerał (rzadziej: jenerał) — generałowa, — generalski, rzadziej: jeneralski. Formy: lp ta generałowa, tej generałowej, tej generałowej, tę generałową, generałowo!, tą generałową, o tej generałowej; lm te generałowe, tych generałowych... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp rzeczownikowa końcówka -o).

Gene'wa, nie: Ge'newa, ale: Ge'nua.

Geneza = pochodzenie; powstawanie (Krasn. 84).

Genia (zdrobn. od: Eugenia), wlp Geniu!

Genio (zdrobn. od: Eugeniusz). Składnia: Genio (nie: Geniu) przyszedł. Ob. * Wołacz.

Genitalia (tylko w lm), dop. tych genitaliów, nie: genitalii.

Geniusz — Formy i znaczenie: 1) G. = niezwykły talent lub niezwykłe uzdolnienie; dlp tego geniuszu, blp ten geniusz, 2) G. = człowiek genialnych zdolności lub talentu; dlp tego geniusza, blp tego geniusza.

1. Nie pozuj na geniusz. *Prus.* Żadna hodowla nie wydobędzie z niego geniuszu. *Święt.* 2. Te wady bywają czasami oznakami geniusza. *Święt.*

Ge'nua — genueń'ski (pod wpływem łc. genuensis). Ob. Mantua. Formy: dop. Genui, cel. Genui..., miejsc. w Genui.

Geodezja (nie: geodozja) — geodezyjny, — geodetyczny. Znaczenie: 1) geodezyjny = odnoszący się do geodezji, 2) geodetyczny = nadający się do pomiarów geodezyjnych.

Geograf — geografia — geograficzny, nie: jeograf — jeografia — jeograficzny (dawn.). Forma mlm ci geografowie, nie: geografi, ale: filolog, filolodzy i filologowie.

Geolog — geologia — geologiczny. Forma mlm ci geolodzy lub geologowie.

Geometra (nie: jeometra, dawn.) — geometria — geometryczny (z łc. geometricus). Formy: lp ten geometra, tego geometry, temu geometrze, tego geometrę...; lm ci geometrzy, tych geometrów,...

Georgia — georgijski.

Georgiki (tylko w lm), dop. tych georgik.

Georginia, nie: orginia.

Gerania ta lub to **geranium**.

Germanin — Germania — germański, — germanista — germani'styka — germanisty'czny. Formy: 1) Germanin, jak: mieszczanin, 2) lp ten germanista, tego germanisty, temu germaniście...; lm ci germaniści, tych germanistów, tym germanistom...

Gerwazy — Formy: Gerwazy, Gerwazego, Gerwazemu, Gerwazego, Gerwazy! Gerwazym, o Gerwazym.

Gest — Formy: dlp tego gestu, mlm te gesty lub gesta.

Zwano go kaznodzieją, że zbyt lubił gesta. *Mick.*

Zwrot: mieć gest (pański) = umieć się zdobyć na jakiś niezwykły czyn.

Nawet czyn brzydki miewał gest pański. *Bartk.*

Gestykulacja — gestykulacyjny, — gestykulować. Formy: gestykuluję, gestykulujesz...; gestykuluj!; gestykulujący; gestykulował.

Geszeft — geszefciarz (PA), nie: gieszeft — gieszefciarz. Forma: dlm tych geszefciarzy lub tych geszefciarzów.

Getynga — getyński lub getyngeński.

Gęba (nie: gięba) — gębka; dlm tych gęb lub gąb. Ob. Gąbka.

Zwroty: 1) całą (pełną) gębą (rub.) = całkiem. *SF;* 2) (nie) mieć co do gęby włożyć (rub.) = (nie) mieć co jeść; 3) nie mieć do kogo gęby otworzyć (rub.) = nie mieć z kim rozmawiać; 4) gębę stulić (posp.) = umilknąć.

1. żołnierz całą gębą. *Małacz.* 2. Ma co do gęby

włożyć. *Strug.* 3. Nie ma do kogo gęby otworzyć. *Prus.* 4. Jam musiał gębę stulić. *Sienk.*

Gęgać, nie: gięgać. Formy: gęgam, gęgasz, gęga...; gęgaj!; gęgający; gęgał.

Gęsiarek, nie: gąsiarek.

Gęsiarz, nie: gąsiarz; dlm tych gęsiarzy, rzadko: gęsiarzów.

Gęstnąć lub **gęstnieć** (niedok.) — zgęstnąć lub zgęstnieć (dok.). Formy: gęstnie, częściej: gęstnieje; gęstniący, częściej: gęstniejący; gęstniał.

Gęsto — gęściej. Ob. Często.

Gęstwa lub **gęstwia.**

Z gęstwi pierza. *Mick.* W nieprzebytych gęstwiach. *Ork.*

Gęsty (nie: gięsty) — gęstszy lub gęściejszy.

Ciemności coraz gęstsze. *Dyg.* Falbany gęstej czerni. *Grusz.*

Gęś, nie: gięś. Formy: mlm te gęsi, dlm tych gęsi, mlm tymi gęśmi.

Co to znaczy żyć z gęśmi. *Mick.* Z gęśmi. *Żerom.*

Gęścić — Formy: gęszczę, gęścisz, gęści, gęścimy..., gęszczą; gęść! gęśćcie!; gęszczący; gęszczony; gęścił.

Gęścieć — Formy: gęścieje; gęściejąc; gęściał.

Giąć, nie: gnąć. Formy: gnę, gniesz, gnie...; gnij!; gnący; gięty; giął, gięli...

Gibczak (gm.) = mizerak, biedak.

Ja jestem mizerak, gibczak. *Mp.*

Gibki — gibszy. Ob. Gibko.

Gibko — gibciej. Por. Gibki.

Gicel ten lub **giczel** ten (JP 13, 47), częściej: giczoł, rzadziej: giczał, nie: giczal (gw.).

Giemza, nie: gemza.

Gierłasz lub **gieryłasz**; dlp tego gierłasza albo gieryłasza.

Giermek, dlp tego giermka.

Giewont, nie: Gewont; dop. Giewontu.

Giez — gzić się. Formy: 1) dlp tego gza, 2) gżę się..., gzi się, gżą się; gzij się!; gził się.

Zwrot: giez go ugryzł = objawia niepokój, jest zdenerwowany, nie w humorze.

Gięciarnia (!) = wyginalnia, miejsce, gdzie się coś wygina, np. wyginalnia luster (JP 20, 85/6).

Giętki — giętszy.

Giętko — gięcej, częściej: bardziej giętko.

Gięty (nie: gnięty) — wygięty. Ob. Giąć.

Gilza, lepiej: tutka (do papierosów).

Napchał tytoń do gilzy. *Dąbr.*

Gimna'styk — gimna'styka — gimnastyko'wać się.

Gimnazjum to (nie: ta gimnazja, rus.) — gimnazista, rzadziej: gimnazjasta lub gimnazjalista (por. seminarzysta) — gimnazjalny (PJ 1, 107, PJ 5, 7).

Drzwi izdebki otwierają się, a w nich ukazuje się mały gimnazista. *Konop.* Zwróciła się do gimnazjalisty. *Sierosz.* Patrzył na czarną bluzę gimnazisty. *Ostr.* Zobaczywszy przed sobą gimnazistę. *Parand.*

Formy: lp to gimnazjum (ndm), lm te gimnazja, tych gimnazjów, tym gimnazjom, te gimnazja, tymi gimnazjami, o tych gimnazjach.

To jest mój kolega z gimnazjum w Warszawie. *Reym.* Pomagała siostrzeńcowi, który chodził do gimnazjum. *Perz.*

Ginąć—I Formy: ginę, giniesz, ginie...; giń! gińcie!; ginący; ginął, ginęli. II Składnia: 1) G. czym lub od czego (na oznaczenie przyczyny), 2) G. za kogo, za co (na oznaczenie przedmiotu, w którego obronie się ginie), 3) G. za kim, za czym = przepadać za kim, za czym (na oznaczenie przedmiotu, w którego miłości lub pragnieniu ginie się duchowo, tj. traci się panowanie nad sobą).

1. Jego to postrzałem zginął Stolnik. *Mick.* Trzeba się było wiele nauczyć, aby nie zginąć z głodu. *Wikt.* 2. Czy wiesz, za co giniemy? *Małacz.* Za Polskę zginiesz. *Małacz.* 3. Poginęli za swobodą. *Dyg.*

Zwrot: 1) ginąć z oczu = znikać, 2) ginąć sprzed oczu.

1. Zginęła z oczu. *Dąbr.* Sprzed oczu zginęły wszystkie sprawy świata. *Wikt.*

Gindżał, zwykle: **kindżał.** Ob. Kindżał.

Gips, dlp tego gipsu. Znaczenie: 1) G. = siarczan wapnia, 2) G. = model, figura gipsowa, ozdoba gipsowa, 3) G. = (żart.) bieliło toaletowe, puder, blansz, 4) G. = (żart.) sztuczka, sztuczne, dziwaczne położenie.

4. Ej, stypę ufundowaną przez pierwszego z brzegu łapigrosza to byście wzięli, ale przyjść do kolegi, to za nic — i jest gips! *Danił.*

Gisernia, dlm tych giserni.

Gitara — gitarzysta. Ob. Duda.

Zwrot: zawracać komu gitarę (rub.) = zwodzić kogo zmyślonymi opowiadaniami.

Gladiolus (nie: glodiolus) = mieczyk; dlp tego gladiolusa.

Glans — glansować. I Formy: 1) dlp tego glansu, 2) glansuję, glansujesz..., glansują; glansuj!; glansujący; glansował. II Składnia: G. co — czym.

Zwrot: na glans (na glanc) = do czysta, zupełnie. Nikt do czysta, na glanc nie zakopywał morowych. *Konop. cyt. SW.*

Glejt, dlp tego glejtu.

Ględzić — I Formy: ględzę, ględzisz, ględzi, ględzimy..., ględzą; ględź! ględźcie!; ględzący; ględził. II Składnia: G. co lub o czym. Ob. Mówić.

Glina — gliniany (nie: glinianny), — gliniasty.

Zapadłe jamy glinianych policzków. *Danił.*

Zwrot: z tej samej gliny ulepiony = taki sam.

Glista lub **glizda.**

Drugie przyniosło glistę. *Dyg.*

Glob, dlp tego globu.

Globalny (!) = okrągły, ogólny (o liczbach).

Globalna (!) suma = okrągła lub ogólna suma.

Globus, dlp tego globusa.

Glodiolus (!) = gladiolus. Ob. Gladiolus.

Glosa (PA), nie: glossa.

Gładki — gładziutki, nie: głaciutki; mlm (męsko-osob.) gładcy.

Gładko — gładziej. Por. Gibko, szybko.

Gładzić — I Formy: gładzę, gładzisz, gładzi, gładzimy..., gładzą; gładź! gładźcie!; gładzący; gładzony; gładzeni; gładził. II Składnia: G. kogo, co — czym — po czym.

Gładź ta = gładkość, politura.

Świat gładzi i połysku. *Nałk.*

Głaskać (niedok.) — głasnąć (dok.). Formy: 1) głaskam, głaskasz, głaska... lub głaszczę, głaszczesz, głaszcze...; głaskaj! lub głaszcz! głaszczcie!; głaskający lub głaszczący; głaskał, 2) głasnę, głaśniesz...; głaśnij!; głasnąwszy; głasnął, głasnąłem, głasnęli.

Baranek trawkę głaszcze. *Nar. cyt. SW.* Im kota bardziej głaszczesz, tym bardziej ogon wznosi. *Przysł.* Ciebie próżno głaska chęć do dzieł męskich. *Cyt. SW.*

Głaz, dlp tego głazu.

Zwrot: stanąć głazem = stanąć jak głaz.

Głąb ten. Formy: lp ten głąb, tego głęba, temu głębowi, ten głąb, głębie! tym głębem, o tym głębie; lm te głęby lub głąby, tych głębów lub głąbów (jeśli wyraz ma znacz. przen. głąb = głupiec, to używa się tylko postać głąby, głąbów...; w znaczeniu podstawowym są w użyciu obie postaci np. głęby lub głąby kapusty).

Głąb ta, częściej: ta **głębia** (JP 6, 61).

Zwroty: 1) z głębi serca (duszy); 2) do głębi = głęboko.

Głąbia ta = ten głąb. Por. Głębia.

żywili się korzeniami i głąbiami. *Kołłąt.*

Głębia ta, rzadziej: ta głąb.

Głęboki — głębszy.

Głębokie (nazwa miejscowości). Formy: to Głębokie, tego Głębokiego, temu Głębokiemu..., w tym Głębokiem.

Głęboko — głębiej.

Głodny — głodniejszy.

Zwrot: głodny jak pies *(żerom.)* = bardzo głodny.

Głodzić — I Formy: głodzę, głodzisz, głodzi, głodzimy...; głodź! głodźcie!; rzadziej: głódź! głódźcie!; głodzący; głodzony, głodzeni; głodził. II Składnia: G. kogo.

Głos.

Zwroty: 1) na głos lub w głos = głośno; 2) wydawać głos; 3) podnosić (zniżać) głos; 4) dobyć głosu; 5) głos się rozlega lub rozbrzmiewa, nie: rozdaje się (rus.); 6) dawać głos za czym, nie: za co = popierać co; 7) prosić o głos, nie: o słowo (germ.), dawać lub odebrać komu głos, nie: słowo (germ.). *Krasn. 76;* 8) głos zabierać = przemawiać; 9) głos składać lub oddawać na kogo.

1. Zaczęli śmiać się w głos. *Mick.* Zaśmiał się w głos. *Żerom.* Płakał na cały głos. *Nowak.* Na głos się zachwycać. *Nałk.* Odczytywałem na głos. *Małacz.* Rozpłakała się w głos. *Małacz.* 2. Bała się wydać głosu. *Dąbr.* 5. Rozległ się głos dzwonka. 6. Wszyscy głosy za tym dadzą. *Sienk.* 7. Proszę o głos — zawołał pan komisarz z Klecka. *Mick.* Proszę o głos. *Grusz.* 8. Koniecznie chciał głos zabrać. *Reym.* Żeby taki głos śmiał zabierać przeciwko nam gospodarzom. *Kruczk.* 9. Głos składam na Jakuba Smotra. *Kruczk.* Głos swój odda na Smotra. *Kruczk.*

Głosić co lub o czym. I Formy: głoszę, głosisz, głosi, głosimy...; głoś! głoście!; głoszący; głoszony; głosił. II Składnia: G. komu — co lub o czym. Ob. Mówić.

Król drogie głosi kary. *Mick.* Głosiły o sławie. *żerom.*

Głoska, 1) G. = dźwięk mowy ludzkiej, 2) G. = litera, znak pisany dźwięku.

Zwrot: zapisać co złotymi głoskami.

Głosować — Znaczenie i składnia: 1) G. za kim, za czym = popierać kogo lub co swoim głosem, 2) G. za kogo = brać udział lub urządzać głosowanie w celu wyboru przedstawiciela jakiejś instytucji lub jakiegoś kolegium, 3) G. nad czym = przeprowadzać głosowanie po uprzedniej dyskusji nad czym.

Głosowanie.

Zwrot: poddawać co głosowaniu lub dawać co pod głosowanie.

Głośnia — Formy: dlp tej głośni, dlm tych głośni.

Głośny z powodu czego, wskutek czego lub przez co, nie: dla czego.

Stał się głośny przez to zajście (nie: dla tego zajścia). *PJ 1, 121.*

Głowa.

Zwroty: 1) coś przychodzi (strzela) (rub.) komu do głowy lub wychodzi komu z głowy; 2) coś chodzi komu po głowie lub coś komu świta po głowie albo w głowie = zaczyna się komu myśl jakaś wyraźnie objawiać; 3) coś komu przechodzi przez głowę = komuś jakaś myśl przesuwa się przez głowę; 4) coś komuś jest w głowie = ktoś ciągle o czymś myśli; 5) głowa czyjaś jest w czymś = ktoś czemuś zaradza, ktoś coś przedsiębierze; 6) coś jest na czyjejś głowie = ktoś o czymś ciągle musi myśleć; 7) coś na głowę komuś spada (leci) = jakiś obowiązek na kogoś spada; 8) kogoś o coś głowa boli lub kogoś (biern., nie: dopełn.) o coś głowa nie boli; 9) mieć co w głowie = zajmować się, zaciekawiać się czym; 10) mieć spokojną głowę = nie troszczyć się o nic; 11) mieć głowę (na karku) = umieć myśleć; 12) mieć głowę do czego = mieć zdolności umysłowe do czego; 13) mieć głowę na co = móc swobodnie o czym myśleć; 14) nie mieścić się w głowie = wychodzić poza granice rozumienia; 15) tracić głowę = tracić przytomność umysłu, nie wiedzieć, co robić; 16) łamać sobie głowę nad czym = chcieć coś trudnego rozwikłać i zrozumieć; 17) w głowę zachodzić = starać się sobie coś przypomnieć lub wytłumaczyć; 18) pójść (po rozum) do głowy = zacząć nad czym myśleć; 19) kłaść komu co w głowę lub do głowy (łopatą) (rub.) = tłumaczyć co komu przystępnie; 20) zaprzątać lub nabijać, zabijać, suszyć (zawracać) (rub.) komu — czym głowę; 21) przewracać komu w głowie = nasuwać komu błędne wyobrażenia o świecie; 22) wybić komu co z głowy = wytłumaczyć komu fałszywość myśli; 23) w głowie się komu kręci (mąci) = myśli się wikłają; 24) głowa pęka od czego = do głowy się ciśnie nadmiar myśli; 25) kręcić głową na co = wyrażać powątpiewanie lub niechęć; 26) kiwać głową = wyrażać lekceważące zdziwienie lub politowanie, przytakiwać czemu; kiwać głową na co = zachowywać się wobec czego bezczynnie; kiwać komu głową za co = dziękować; kiwnąć komu głową (na znak zgody); 27) brać się za głowę = wyrażać wielkie zdziwienie, przerażenie lub uczucie niezaradności; 28) głowę podnosić = wzrastać na siłach, czuć wzrastające siły; 29) stawać na głowie = dokazywać rzeczy niezwykłych (w znaczeniu ujemnym lub dodatnim); 30) stawiać co na głowie = przewracać do góry nogami, przeinaczać; 31) uchylać głowy przed czym = okazywać szacunek; 32) dawać (kłaść) głowę za co lub nałożyć głowę za co = narażać życie w obronie czego; 33) głowę czemu uciąć = przerwać działanie cze-

go; 34) o głowę przenosić lub przewyższać kogo; 35) odsłonić lub obnażyć głowę = zdjąć z głowy nakrycie; 36) od stóp do głowy lub od stóp do głów = od dołu do góry, całkowicie; 37) kwadratowa głowa = głupia głowa.

1. Gdyby przyszło jej do głowy go męczyć. *Natk.* Cóż ci strzeliło do głowy? *Żerom.* Kardynał nie mógł nam wyjść z głowy. *Nowak.* Skąd ci to przyszło do głowy? *Goet.* Coś im strzeliło do głowy, aby paprać się w kałuży. *Wikt.* 2. Pierwszego dnia się wypoczywa, drugiego już zaczyna człowiekowi chodzić cośkolwiek po głowie. *Strug.* Świta mi po głowie mnóstwo rzeczy. *Strug.* 3. Ani przez głowę nie przeszło, żeby... *S. Tarnow. cyt. PJ, 10, 131.* 4. Jej praca nigdy nie była w głowie. *Dąbr.* Mnie truskawki nie były teraz w głowie. *Zapol.* 5. Głowa Zagłoby w tym, żeby ich ominąć. *Sienk.* 6. Cały dom na mojej głowie. *Weyss.* 7. Niech mi tu zleci na głowę cała ta sprawa. *Dąbr.* 8. Was głowa o to nie boli. *Sierosz.* 9. Co innego miała w głowie. *Natk.* 10. Trzeba by mieć spokojną głowę. *Dąbr.* 11. Gdzie ja mam głowę? *Nowak.* Ma głowę na karku. *Sienk.* 12. Ma głowę do tych rzeczy. *Dąbr.* 13. Nie ma głowy na lekcje. *Nowak.* 14. To po prostu nie mieści się w głowie. *Natk.* 15. Nieszczęsna matka traciła głowę. *Żerom.* Pytał z tak ironiczną pogardą, że p. Godziemba natychmiast stracił głowę. *Grusz.* 16. Próżno bym nad tym głowę łamał. *Sienk.* 17. Zachodził w głowę, gdzieby się mogły podziać. *Dąbr.* 19. Ten kolega jest osłem, któremu trzeba wszystko łopatą kłaść do głowy. *Nowak.* 20. Nie ma sobie czym głowy zaprzątać. *Dąbr.* Doktorzy mi ciągle nim głowę zawracali. *Iwasz.* Po co zawracać głowę. *Dąbr.* Nie zabijali sobie głowy byle czym. *Małacz.* Nad rzeczami niezrozumiałymi głowy sobie nie suszę. *Orzesz.* Głowę miała tym ciągle nabitą. *Dąbr.* Miałbym też czym zaprzątać sobie głowę. *Goet.* 21. Zaraz mu się w głowie przewraca. *Sierosz.* 22. Wybijcie sobie bzdurstwa z głowy. *Sierosz.* 23. Mąciło mi się w głowie. *Strug.* 24. Księciu panu głowa pęka od roboty. *Sienk.* 25. Chłopak kręcił głową. *Prus.* 26. Na taką radę pokiwał głową. *Prus.* Ciotka pokiwała głową: mój Boże, najlepsze panny sprzed nosa ci zabrali. *Iwasz.* Z politowaniem pokiwał głową nad pożółkłą kartą. *Parand.* Skinął potakująco głową. *Goet.* 27. Za głowę się biorę, dlaczego książę Bogusław siedzi jeszcze na Podlasiu. *Sienk.* 28. Samowola i swawola mogły głowę podnosić. *Sienk.* Głowę coraz podnoszą żywioły skrajne. *Kruczk.* 30. Wszystko stawiasz na głowie. *Dąbr.* 31. Musi przed takim aliansem uchylić głowy. *Sienk.* 32. Za pana podskarbiego głowę daję. *Sienk.* Gotowi głową nałożyć. *Małacz.* 33. Głowę złemu urąbał. *Bartk.* 34. Przenosili go o głowę godnością. *Sienk.* Wyższy o pół głowy. *Choyn.* 35. Gromadka żołnierzy z odsłoniętymi głowami. *Małacz.* 36. Od stóp do głów przyodział. *Małacz.*

Głowić się — I Formy: głowię się, głowisz się, głowi się, głowimy się..., głowią się; głów się! główcie się!; głowiący się; głowił się. II Składnia: G. ś. nad kim, nad czym.

Głowi się nad tym. *Kad.*

Głownia, nie: główna.

Podniósł głownię szabli. *Sienk.* Głownia. *Kunc.*

Głód — Znaczenie i składnia: 1) G. (bez dopełnienia) = czczość żołądka, 2) G. czego lub na co = żądza czego, pragnienie czego.

2. Znajdzie wiele do zrobienia przy takim wiekuistym na pieniądze głodzie. *Krasz. cyt. SW.* Głód słowa Bożego. *SW.*

Zwroty: 1) mrzeć (przymierać) głodem lub z głodu; 2) głód kiszki skręca; 3) głód gra w kiszkach; 4) o głodzie (chłodzie).

2. Głód kiszki skręcał. *Żerom.* 3. Głód gra w kiszkach. *Strug.*

Głóg, dlp tego głogu.

Głuchnąć (niedok.) — ogłuchnąć (dok.). I Formy: 1) głuchnę, głuchniesz, głuchnie...; głuchnij!; głuchnący; głuchnął, głuchnęłam lub głuchłem, głuchnęła lub głuchła, głuchnęli lub głuchli, 2) ogłuchnę, jak: głuchnę. II Składnia: 1) G. z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej, fizjologicznej), 2) G. od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej). Por. Nabrzmieć.

Głucho.

Zwrot: na głucho zamknięty (zasłonięty) = na wszystkie spusty, całkowicie.

Na głucho zasłonione okna. *Żerom.*

Głuchy, nie: głuchi. I Forma mlm (męskoosob.) głusi. II Składnia: 1) G. na co, 2) G. dla kogo, 3) G. z czego lub od czego, jak: głuchnąć z czego lub od czego.

1. Głuchy na prośby. Głuchy na ludzkie cierpienia. Głuchy na cierpkie uwagi. *Parand.* Głuchy był na wszystko. *Kruczk.* 2. Gada z ziemią, która głucha dla mieszczan. *Mick.*

Głum (!prow. lit.) = marnowanie się.

Zwrot: iść w głum (!) = marnować się.

Cała praca poszła w głum. *Cyt. Wal. 47.*

Głumić (! rus.) = marnować, niszczyć.

U dobrej gospodyni nic się nie głumi. *Cyt. Wal. 47.*

Głupi — I Znaczenie: 1) G. = nie mający rozumu albo rozsądku, 2) G. = niedorzeczny, 3) G. = mało znaczący (posp.). II Składnia: 1) G. na co = nie orientujący się w czym, 2) G. z czego = ogłupiały z czego (dla oznaczenia przyczyny).

Tyle czekania dla głupich pięciu minut. *Dąbr.*

Głupiec — Formy: wlp głupcze, mlm głupcy. Ob. *Rzeczowniki na -ec.*

Głupieć (niedok.) — zgłupieć lub ogłupieć (dok.). I Formy: 1) głupieję, głupiejesz...; głupiej!; głupiejący; głupiał, głupieli, 2) zgłupieję (ogłupieję), jak: głupieję. II Składnia: 1) G. na co, jak: głupi na co, 2) G. z czego, jak: głupi z czego.

1. Zgłupiał na te sprawy. 2. Ogłupiałem na chwilę ze zdumienia.

Głupio.

Zwrot: robi się komuś głupio (rub.) = ktoś wpada w zakłopotanie.

Zrobiło się nam głupio. *Nowak.*

Głupstwo, 1) G. = niedorzeczność, 2) G. = rzecz mało znacząca, drobiazg, drobnostka (rub.).

Zwroty: 1) palnąć (strzelić) głupstwo; 2) głupstwa się kogo czepiają; 3) pleść głupstwa.

1. Palnąłem głupstwo. *Iwasz.* 2. Czepiają się (ciebie) głupstwa. *Dąbr.* 3. Godzinami pletli głupstwa. *Iwasz.* Pleść rozmaite głupstwa. *Kad.*

Głuszec — Formy: wlp głuszcu, mlm głuszce. Ob. *Rzeczowniki na -ec.*

Gmach, dlp tego gmachu.

Gmerać, nie: gmyrać. Formy: gmeram, gmerasz, gmera..., gmerają; rzadziej: gmerzę, gmerzesz, gmerze..., gmerzą.

Gmina — gminny.

Gnębić (niedok.) — zgnębić lub pognębić (dok.). I Formy: 1) gnębię, gnębisz, gnębi, gnębimy...; gnęb! gnębcie!; gnębiony, gnębieni; gnębił, 2) zgnębię (pognębię), jak:

gnębię. II Składnia: G. kogo, co — kim, czym.

Gniazdo, msclp w gnieździe, nie: w gniaździe.

Gnić (niedok.) — zgnić (dok.). I Formy: gniję, gnijesz...; gnij!; gnijący; gnił, 2) zgniję, jak: gniję. II Składnia: 1) G. z czego (dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej), 2) G. od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej).

1. Gnije tam z nudów. 2. Słup zgnił zupełnie od wilgoci.

Gniecenie, nie: gniecienie.

Gniecіony, mlm (męsko-osob.) gnieceni, nie: gniecieni.

Gnieść — Formy: gniotę (nie: gnietę), gniecіesz, gniecie, gnieciemy, gniecіecie, gniotą; gnieć! gniećcie!; gniotący; gniecіony, gniecеni; gniótł, gniotła.

W tłoku gniotącym. *Żerom.*

Gniew, nie: gniw; dlp tego gniewu. Składnia: 1) G. o co (dla wyrażenia przyczyny gniewu), 2) G. na kogo, na co (dla wyrażenia osoby lub rzeczy, przeciw którym gniew się zwraca).

Zwroty: 1) wpadać (popadać) w gniew; 2) gniew porywa lub chwyta; 3) przyprowadzać kogo do gniewu. *SF;* 4) pękać z gniewu. *SF;* 5) unosić się lub wybuchać gniewem.

1. Wpadł w taki gniew. *Sienk.* Wpadała w niepowstrzymany gniew. *Dąbr.* Popadła w gniew. *Dąbr.* Popadał w gniew. *Żerom.* 2. Gniew pochwycił pana Andrzeja. *Sienk.* Gniew porwał panę. *Sienk.* 5. Gniewem wybuchnął. *Bartk.* Nie wybuchnął gniewem. *Grusz.* Uniósł się gniewem. *Święt.*

Gniew (nazwa miasta) — gniewski; dop. Gniewa, nie: Gniewu.

Gniewać się — I Formy: gniewam się...; gniewaj się!; gniewający się; gniewał się. II Składnia: 1) G. ś. o co (dla wyrażenia przyczyny gniewu), 2) G. ś. na kogo, na co (dla oznaczenia osoby lub rzeczy, przeciw której gniew się zwraca), 3) G. ś. za co (dla wyrażenia przewinienia, które wywołało gniew).

1. Mama się o to gniewała. *Nowak.* My się o to nie gniewamy. *Dąbr.* Nie gniewam się o to. *Ostr.* 2. Sam nie wiedząc, na kogo się gniewał. *Mick.* On się na tę psotę gniewał. *Święt.* Gniewała się na dzieci. *Dąbr.* 3. Za cóż miałbym się gniewać na ciebie. *Sierosz.* Nie gniewaj się na mnie za te wątpliwości. *Święt.*

Gniewnie, rzadziej: gniewno.

Zniżony głos gniewnie zabrzmiał. *Orzesz. cyt. SW.*

Gniewny o co — na kogo, na co — za co, jak: gniewać się o co — na kogo, na co — za co.

Boś może o to gniewna? *Sienk.*

Gniezno — gnieźnieński — gnieźnianin (JP 9, 126, Łoś Gr. 2, 84).

Gnieździć się — Formy: gnieżdżę się, gnieździsz się, gnieździ się, gnieździmy się, gnieździcie się, gnieżdżą się; gnieźdź się! gnieźdźcie się!; gnieżdżąc(y) się; gnieździł się.

Gnom = krótkie zdanie moralne, dlp tego gnomu.

Gnom = duch strzegący skarbów; dlp tego gnoma.

Gnot (!) = knot (Pass.).

Gnój, dlp tego gnoju.

Gnuśnieć (niedok.) — zgnuśnieć (dok.). I Formy: 1) gnuśnieję, gnuśniejesz...; gnuśniej!; gnuśniejący; gnuśniał, gnuśnieli, 2) zgnuśnieję, jak: gnuśnieję. II Składnia: G. od czego, rzadziej: czym (arch.).

Od bezczynności (bezczynnością) ludzie gnuśnieją.

Gocki. Ob. Got.

Godny (godzien). I Formy i ich użycie: forma: godny ma nieograniczony zakres użycia, formy: godzien używamy tylko w orzeczniku, niekiedy także w przydawce okolicznikowej (zastępującej jakiś okolicznik).

Nie byłbym godny tej łaski. *Sienk.* Godzien kochania. *Bartk.*

II Składnia: G. czego.

Chwalili, co było godniejsze nagany. *Mochn.* To jest wojna godna człowieka. *Strug.* Los Ładów zdawał się godnym zazdrości. *Dąbr.*

Gody (tylko w lm), dop. tych godów, nie: tych gód.

Godów małżeńskich w czasach zakazanych nie sprawować. *Cyt. SW.*

Godzić — I Formy: godzę, godzisz...; godź! lub gódź!; godzący; godził. II Znaczenie i składnia: 1) G. w kogo, w co lub kogo — o co = mierzyć, celować, uderzać w kogo, w co lub kogo — o co, 2) G. na kogo, na co = nastawać, nacierać, napadać na kogo, na co, 3) G. kogo, co — z kim, z czym = łączyć zgodą, kojarzyć, jednoczyć kogo, co—z kim, z czym, 4) G. kogo — do kogo, do czego = najmować kogo do pracy u kogo lub w czym.

1. Co ich szlachta godzą, to oni na się jeszcze zapalczywiej godzą. *Mick.* 2. Niech na jego zdrowie nie godzą. *Sienk.* Walka z cudzoziemcami godzącymi na niezależność Chin. *Sierosz.* 3. Godził spory włościan. Godził go z sąsiadem. 4. Zgodziła sobie do pomocy wyrobnicę. *Prus.*

Godzić się — I Formy: godzę się, godzisz się...; gódź się! gódźcie się! nie: godź się! godźcie się! II Znaczenie i składnia: 1) G. ś. do czego = nadawać się do czego, 2) G. ś. do kogo, do czego = najmować się do kogo, do czego, 3) G. ś. z kim — o kogo, o co = umawiać się z kim — o co, 4) G. ś. z kim = jednać się z kim, 5) G. ś. z czym (w odniesieniu do przeszłości lub teraźniejszości) = przystawać na co, co już zaszło i istnieje, 6) G. ś. na co (w odniesieniu do przyszłości) = przystawać na coś, co ma dopiero nastąpić lub na dalsze trwanie czegoś, co już istnieje, 7) G. ś. coś komu = należy się coś komu.

1. Zgodziła się do kopania kartofli. 3. Nie chciał godzić się z dworem o skasowanie służebności. *Prus.* 4. Po wieloletnich walkach wreszcie się z nim zgodziłem. 5. Godzę się ze swym losem. 6. Zgodził się na wyjazd syna. *Żerom.* Każdy godzi się na swoją wolę. *Natk.* Ja się zgodziłem na kupno. *Dąbr.* Matka się nie godziła na ów gatunek pracy. *Kad.* Mama się na to nie godzi. *Nowak.* Ja się chyba nie zgodzę na sprzedaż Zagrapia. *Grusz.* 7. Godzi się mu uznanie.

Godzien. Ob. Godny.

Godzina — godzinny.

Zwroty: 1) godzinę = w ciągu godziny (gdy się oznacza przeciąg trwania jakichś czynności bądź stanów trwałych); 2) w godzinę = w ciągu godziny (gdy się oznacza przeciąg czasu, po którego upływie jakieś czynności bądź stany się dokonały); 3) w godzinę czego lub w godzinie czego (gdy się oznacza termin czasu przez wskazanie jakiegoś wydarzenia, które na ten termin przypadło); 4) w godzinę jakąś: złą, dobrą, gorącą... lub w godzinie jakiejś: złej, dobrej, gorącej... (gdy się oznacza charakter czasu, w którym się coś wydarza); 5) o godzinie pierwszej, drugiej... (gdy się oznacza czas jakiegoś wydarzenia dokładnie przez wskazanie godziny zegarowej); 6) za godzinę = po upływie godziny (gdy się oznacza czas, po którego upływie jakieś czynności bądź stany mają nastąpić lub być dokonane); 7) za godzinę (! rus.) = w ciągu godziny; 8) na godzinę = na przeciąg godziny; 9) na godzinę pierwszą, drugą... (na oznaczenie dokładnie terminu, w którym się ma coś odbyć); 10) z godziny na godzinę = lada godzinę; 11) od godziny do godziny = całymi godzinami; 12) co godzina, rzadziej: co godzinę, co godziny = za każdym razem, jak tylko upływa godzina; 13) godzinami = w ciągu całych godzin, w ciągu czasu, który liczy całe godziny; 14) jakieś dwie (trzy, cztery) godziny, jakieś pięć (sześć...) godzin, jakieś kilka godzin. Ob. Dobry; 15) godziny nadliczbowe lub nadumowne, dodatkowe.

1. Godzinę trwało to oczekiwanie. 2. W godzinę wszystko się już uspokoiło. W godzinę jak nic to zrobię. 3. Tak się modliły drzewa w godzinę zmierzchu (lub o godzinie zmierzchu). 4. Przybywasz do nas w złej godzinie (w złą godzinę). 5. O jednej godzinie szedł tu stary człowiek. *Bartk.* 6. Za godzinę będę tu z powrotem. 7. Zrobiłem to wszystko w ciągu godziny (nie: za godzinę). 8. Wychodzę na jedną godzinę. 9. Będę z powrotem na godzinę drugą. 10. Z godziny na godzinę oczekiwaliśmy przyjazdu gości. 11. Czekałem od godziny do godziny. *Cyt. SW.* 12. Co godzina, to nowina. *Przysł.* Jak mi raz powiedzieli, że brać pigułki co godzina, to biorę co godzina. *Reym.* 13. Godzinami siedziałem nad pracą.

Goethe — Formy: Goethe, Goethego, Goethemu..., o Goethem.

Gogo ten lub to — goguś ten. Forma: dlp tego goga.

Drwiła z tego gogusia. *Szpot.*

Gogodze (! prowinc.) = borówki (IGD).

Goić (niedok.) — zgoić (dok.). I Formy: 1) goję, goisz, goi, goimy..., goją; gój! gójcie!; gojący; goił, 2) zgoić, jak: goić. II Składnia: G. co — czym.

Goleń ta, nie: ten goleń. Formy: dlp tej goleni, mlm te golenie, dlm tych goleni.

Golfsztrom lub **Golfstrom** (PA), nie: Goldsztrom; dop. Golfsztromu.

Goliat — Znaczenie: 1) G. — imię własne, 2) G. (żart.) = człowiek goły, biedny.

Golibroda — Formy lp: ten golibroda, tego golibrody, temu golibrodzie..., lm te golibrody, tych golibrodów...

Golić (niedok.). I Formy: golę, golisz, goli, golimy...; gól! gólcie! (nie: gol! golcie!); golący; golony, goleni; golił. II Znaczenie i składnia: 1) G. kogo, co = czyścić brzytwą z włosów (dok. ogolić), 2) G. co = usuwać co brzytwą (dok. zgolić).

Golub (nazwa miasta w woj. pom.), nie: Gołąb (JP 7, 88/9).

Gołąb — Formy: lp ten gołąb, tego gołębia, temu gołębiowi, tego gołęb.a, gołębiu!, tym gołębiem, o tym gołębiu; lm te gołębie, tych gołębi (nie: gołębiów), tym gołębiom...

Tak samo się odmienia nazwisko tego samego brzmienia. Ob. *Nazwiska o postaci rzeczowników pospolitych.

Gołoledź ta, dlp tej gołoledzi.

Goły. Ob. Nagi. Znaczenie (przen.) = sam tylko, bez dodatków.

Zwroty: 1) z gołymi rękami = bez uzbrojenia; 2) pod gołym niebem = nie pod dachem; 3) goły (nie: nagi) fakt = sam fakt; 4) gołe (nie: nagie) życie = samo życie, bez wszelkich dodatków. *Krasn. 65.*

Gomółka, nie: gumółka.

Gong, dlp tego gonga.

Goniądz (nazwa miasta) — goniądzki.

Gonić — I Formy. gonię, gonisz, goni, gonimy, gonicie, gonią; goń! gońcie!; goniący; goniony, gonieni; gonił. II Znaczenie i składnia: 1) G. (bez dopełn.) = pędzić, szybko biec, 2) G. kogo, co lub za kim, za czym = ścigać kogo, co, 3) G. za kim, za czym = uganiać się za kim, za czym, ubiegać się o kogo, o co, chcieć posiąść, 4) G. czym = pędzić życie, opędzać potrzeby czym.

1. Bramą w pole goni. *Mick. cyt. SW.* 2. Wypadli wszyscy, jakby kto ich gonił. *Kras. cyt. SW.* 3. Tak za szarakiem goniono. *Mick.* Pogonili za uciekającym. *Sierosz.* Panienki za wysmukłym gonią borowikiem. *Mick.* Goniłem za kwiatem paproci moich rojeń. *Wikt.* 4. Goni już resztkami sił.

Gonitwa, dlm tych gonitw.

Gont — gonciany, — gonciarnia (JP 20, 85). Formy: 1) dlp tego gontu (SW) lub tego gonta (Łoś. N), 2) dlm tych gonciarni.

Gontyna, nie: gątyna, właściwie: kącina (Brückner. Sł. Etym. 150).

Gorąco (rzecz.) to, nie: ten gorąc (gw.).

(Jest) duszno z gorąca. *Grusz.*

Gorąco (przysł.) — goręcej, nie: goręciej.

Szeptała gorąco. *Reym.* Usprawiedliwiał się gorąco. *Reym.*

Gorącować się (! prow. lit.) = zapalać się, unosić się, gorączkować się.

Ten pies byłby w polu dobry, ale się zanadto gorącuje. *Cyt. Wal. 48.*

Gorący (nie: gorońcy, prow. lit.) — goretszy, nie: gorąciejszy.

Gorączka — Znaczenie: 1) G. = febra, stan gorączkowy człowieka chorego, 2) G. = człowiek prędki, niecierpliwy, 3) G. = upał, (! germ.) (Krasn. 66).

Dziś wielki upał (nie: gorączka) na dworze. *Cyt. Krasn. 65.*

Zwrot: mieć gorączkę, nie: posiadać gorączkę.

Gorączkować — I Formy: gorączkuję...; gorączkuj!; gorączkujący; gorączkował. II Znaczenie i składnia: 1) G. (bez dopełn.) = mieć gorączkę (cz. nijaki), 2) G. kogo = wywołać w kim gorączkę, podniecenie, podniecać, rozdrabniać (cz. czynny).

1. Chory wciąż jeszcze gorączkuje. 2. Pańskie słowa gorączkują, ogarniają niepokojem, trwożą. *Święt. cyt. SW.*

Gorączkować się — Znaczenie i składnia: 1)

G. ś. czym = podniecać się czym, 2) **G. ś.** do czego = zapalać się do czego, 3) **G. ś.** (bez dopełnienia) = unosić się, podniecać się.

1. Niepotrzebnie się tym gorączkujesz. 2. Barbara gorączkowała się do tej podróży. *Dąbr.* 3. To wcale nie byłoby pewne — gorączkowała się panna Dobromilska. *Grusz.*

Goreć. Ob. Gorzeć.

Gorki, Gorkiego, Gorkiemu..., nie: Gorkija, Gorkijowi... Ob. *Nazwiska rosyjskie.

Gorlice — gorlicki.

Gorliwość — Znaczenie i składnia jak w przym.: gorliwy.

Słyszała o jego gorliwości dla Zataja. *Goet.*

Gorliwy—Znaczenie i składnia: 1) **G.** o co = staranny o co, 2) **G.** w czym = wykazujący staranność w czym, 3) **G.** do czego = zapalony do czego, 4) **G.** dla kogo.

1. Gorliwy o Boga i o Boskie rzeczy. *Knapski, cyt. Linde.* 2. On jest bardzo w tych rzeczach gorliwy. 3. On do tego bardzo gorliwy.

Gors, dlp tego gorsu.

Gorszący — gorsząco. Ob. Kojący — kojąco.

Gorszyć (niedok.) — zgorszyć (dok.). I Formy: 1) gorszę, gorszysz, gorszy, gorszymy...; gorsz! gorszcie!; gorszący; gorszył, 2) zgorszyć, jak: gorszyć. II Składnia: **G.** kogo — czym.

Gorszyć się kim, czym, rzadziej: z kogo, z czego.

Odpowiedzią śmiałą nikt się nie gorszył. *Berent.* Gorszyły się jego młodością. *Wikt.* Wszyscy się z tego gorszyli.

Goryl ten, nie: ta goryl, ani: ta goryla (z niem. die Gorille, PJ 1, 143).

Gorzeć lub **goreć.** I Formy: gorzeję, gorzejesz, gorzeje, gorzejemy, gorzejecie, gorzeją, lub goreję, gorejesz, goreje (gore), gorejemy, gorejecie, goreją (gorą); gorzej! gorzejcie! lub gorej! gorejcie!; gorzejący lub gorejący; gorzał, gorzeli. II Znaczenie: 1) Gorzeć = palić się w ogniu, prażyć się, świecić, 2) Goreć = a) **G.** = gorzeć, b) **G.** (przen.) = pałać, płonąć jakimś silnym uczuciem, 3) gore (gorą) = pali się (o pożarze).

1. Głowa gorzeje (= jest gorąca). *SW.* 2. Suchy gont najprędzej goreje. *SW.* 3. Kipią bagna, lasy gorą. *Mick. cyt. SW.* Ocal nas, ocal dzieci, dom gore. *Mick. cyt. SW.* Gorejące natchnieniem słowo. *Syrok. cyt. SW.* Krzak gorejący.

Gorzelany lub **gorzelnik.** Ob. Gorzelnik. Formy: gorzelany, gorzelanego... (odmiana przymiotnikowa).

Gorzelnia (nie: gorzalnia) — gorzelniany; dlm tych gorzelni.

Wyrażenie: przemysł gorzelniany. *JP 20 84 nn.*

Gorzelnik — gorzelniczy.

Wyrażenie: przemysł gorzelniczy (lub gorzelniany). *JP 20, 84 nn.*

Gorzki (nie: gorźki, JP 10, 60) — bardziej gorzki.

Gorzknąć lub **gorzknieć** — Formy: gorzknę, gorzkniesz, gorzknie, gorzkniemy, gorzkniecie, gorzkną, lub gorzknieję, gorzkniejesz, gorzknieje...; gorzknij! lub gorzkniej!; gorzknący lub gorzkniejący; gorzknął, gorzknęli lub gorzkniał, gorzknieli.

Gospodarczy = odnoszący się do gospodarki, gospodarowania. Ob. Gospodarski.

Zwalnia nas od gospodarczych zajęć. *Sierosz.*

Gospodarka na czym, nie: czym = gospodarowanie czym.

Gospodarowanie (nie: gospodarka) wagonami. *KJMK.*

Gospodarski = odnoszący się do gospodarza. Ob. Gospodarczy.

Nie chybił gospodarskiej ważnej powinności. *Mick.*

Gospodarz czego lub na czym, nie: czym.

Wyrażenie: gospodarz klasy (!) = wychowawca.

Gospodarzyć—I Formy: gospodarzę, gospodarzysz, gospodarzy, gospodarzymy...; gospodarz! gospodarzcie!; gospodarzący; gospodarzył. II Składnia: 1) **G.** czym = zarządzać czym, 2) **G.** na czym (gdy się wymienia majątek ziemski lub zakład przemysłowy, na którym się gospodarzy), 3) **G. się** = gospodarzyć czym (z odcieniem ujemnym, jak: babrać się czym).

Gospodyni, nie: gospodynia; blp tę gospodynię, nie: gospodynią.

Spojrzał na gospodynię. *Siedl.*

Gostynin — gostyniński, nie: gostyński.

Gostyń — gostyński.

Goszczyn — goszczyński.

Gościć — I Formy: goszczę, gościsz, gości, gościmy..., goszczą; gość! gośćcie!; goszczący; goszczony, goszczeni; gościł. II Składnia i znaczenie: 1) **G.** kogo—czym—w czym = podejmować kogo — czym — w czym, 2) **G.** u kogo = być u kogo w gościnie.

Gościec, dlp tego gośćca.

Gościnność.

Zwroty: gościnność komu okazać lub wyświadczyć.

Gość—Formy: lm ci goście, tych gości, tym gościom, tych gości, tymi gośćmi (nie: gościami), o tych gościach.

Zwroty: 1) być w gościach (! rus.) = być w gościnie; 2) przybyć (przyjść, przyjechać...) w gości (! rus.) = przybyć w gościnę; 3) zaprosić w gości (! rus.) = zaprosić w gościnę lub jako gościa.

Got — gocki lub gotycki; mlm Goci lub Gotowie.

Zwroty: 1) język gocki, rzadziej: gotycki; 2) litery gotyckie, nie: gockie; 3) styl gotycki, nie: gocki.

Gotować się, nie: gotowić się. I Formy: gotuję się, gotujesz się...; gotuj się!; gotujący się; gotował się. II Znaczenie i składnia: 1) **G. ś.** do czego = przysposabiać się do czegoś, w czym się ma zamiar wziąć czynny udział, 2) **G. ś.** na co = przysposabiać się do czegoś, czemu się trzeba będzie biernie poddać, 3) **G. ś.** w czym = warzyć się, kipieć, 4) **G. ś.** od czego (przen.) = burzyć się, kipieć, być w stanie podniecenia, 5) **G. ś.** = nadchodzić, zbliżać się.

1. Rój pszczół gotujących się do odlotu. *Prus.* Gotuję się do spowiedzi. Plebania gotowała się do odparcia oblężenia. *Weyss.* 2. Książę gotuje się na wojnę. *Sienk.* Gotuje się na śmierć. 3. Przepisywaliśmy, ale się gotowało we wszystkich. 5. Gotowały (nie: gotowiły) się klęski. *Ork.*

Gotowizna, częściej: **gotówka** = pieniądze posiadane, gotowe na wydatki.

Gotowość—Znaczenie i składnia: 1) G. czego lub do czego = gotowość do czegoś, w czym się ma zamiar wziąć czynny udział (postawa czynna), 2) G. na co = gotowość na przyjęcie czegoś, czemu się trzeba będzie poddać (postawa bierna).

1. Oznajmiał gotowość złożenia egzaminów. *P. Chmiel. cyt. SW.* Niosła wielką gotowość do kochania. *Sienk.* Gotowość do odlotu. *Nałk.* Ofiarą gotowości do usług. *Dąbr.* 2. Rozejrzała się wokół z przypływem nowej gotowości na fizyczną moralistykę. *Grusz.*

Zwroty: 1) gotowość okazać; 2) gotowość komu oświadczyć (nie: objawić, rus.).

Oświadczyć gotowość do dzieła. *Żerom.*

Gotowy (gotów). I Formy: gotowy, gotowa, gotowe (w przydawce i w orzeczniku)— gotów, gotowa, gotowo (tylko w orzeczniku lub w przydawce okolicznikowej, zwłaszcza dla uwydatnienia, że gotowość jest cechą przejściową przejawiającą się w czasie, zaznaczonym w słowie posiłkowym).

Bigos już gotów. *Mick.* Wszystko już gotowo. *Korzen.* Gotowo być za późno. *Nowak.* Gotów był potępić wszystko. *Iwasz.* Wszystko (było) gotowe na przyjęcie pana. *Słow.* Kiedy Bogumił był już gotowy do drogi. *Dąbr.* Jesteś gotów siebie samego okraść. *Dąbr.*

II Składnia: 1) G. do czego = gotowy do zrobienia czego (postawa czynna), 2) G. na co = gotowy na przyjęcie czego (postawa bierna), 3) G. co robić.

1. Gotów do hazardu życia. *Żerom.* Masz duszę śmiałą, do wielkich przedsięwzięć gotową. *Sienk.* Gotów do wszelkich świadczeń. *Nałk.* Był człowiekiem gotowym do wszystkiego. *Reym.* 2. Gotów jestem na wszystko. *Żerom.* Jest gotowy na wszystko. *Strug.* Gotowa na największe ofiary. *Dąbr.* Zakochał się w ludziach, gotowych na wszystko. *Sienk.* Konie były na odjazd gotowe. *Siedl.* 3. Jam spełnić każdy rozkaz twój gotowa. Gotowa zgubić przyjaciela. *Dyg.* Gotów był rzucić się na kły wilka. *Wikt.*

Gotycki. Ob. Gocki.

Goździk lub **gwoździk** (roślina).

Góra — górny — górski — górzysty. I Znaczenie: 1) górny = znajdujący się w górze, wysoko, 2) górski = właściwy górom, 3) górzysty = mający kształt góry lub gór, pełen gór. II Składnia: 1) G. z czego, 2) G. czego = kupa czego.

Zwroty: 1) brać górę nad kim, nad czym = przewyższać kogo, co, zwyciężać kogo, co; 2) u góry = w górnych częściach (okolicach) jakiegoś przedmiotu; 3) w górze (w przeciwieństwie do: na dole, dla zaznaczenia stosunku przestrzennego); 4) na górze = w górze, na strychu.

1. żołnierska natura wzięła górę. *Sienk.* Brała w niej górę inna natura. *Dąbr.* Źli wezmą górę nad sprawiedliwymi. *Sienk.* Aby burzyciele porządku nie wzięli nad nami góry. *Kruczk.* 2. Gałęzie u góry wisiały jak zielone, gęste, niskie chmury. *Mick.*

Górnik — górniczy.

Wyrażenie: przemysł górniczy. *JP 20, 84 nn.*

Górno lub **górnie.**

Górny (nie: górni) = znajdujący się w górze. Ob. Góra.

Górne okna.

Górować — I Formy: góruję, górujesz...; góruj!; górujący; górował. II Składnia: G. czym — nad kim, nad czym.

Nad myślą górowała nienawiść. *Berent.* Dowódca musiał górować zaletami wojskowymi nad garścią swych podkomendnych. *Małacz.* Burek górował nad Ralfem nie tyle siłą, ile zwinnością. *Wikt.*

Górski = odnoszący się do gór, związany z górami, właściwy górom. Ob. Góra.

Krajobraz górski. Powietrze górskie.

Górzysty, 1) G. = mający kształt góry, 2) G. = pełen gór. Ob. Góra.

Kraj górzysty.

Gra, dlm tych gier.

Zwroty: 1) zasiąść do gry; 2) grę prowadzić; 3) wchodzić w grę = być składnikiem jakiegoś faktu, zjawiska, wydarzenia lub rozważania; 4) podwójna gra = fałszywa gra.

1. Zasiąść do gry. *Dąbr.* 2. Grę (swoją) szaloną prowadzi. *Szczuc.* 3. Najbardziej wchodzą tu w grę tereny położone w pobliżu dworca. *Dąbr.* Pani mąż tu w grę nie wchodził. *Zapol.* 4. Książę ze mną podwójną grę prowadzi. *Sienk.*

Grab, dlp tego grabu.

Na sęczku grabu. *Sierosz.*

Grabarka — Znaczenie: 1) G.=kopanie ziemi, 2) G. = kobieta kopiąca ziemię, 3) G. = narzędzie do kopania ziemi.

Grabarz, nie: grobarz, ani: gróbarz (Pass.); dlm tych grabarzów lub grabarzy.

Grabić, nie: grabać. Formy: grabię, grabisz, grabi, grabimy...; grabił, nie: grabię, grabiesz, grabie...; grabał.

Grabie (tylko w lm, nie: grable. Por. Grobla)—grabki. I Formy: te grabie, tych grabi, tym grabiom... 1) dlm tych grabek, nie: grabków. II Składnia: dwoje, troje, czworo... grabi... jest (nie: są) w stodole.

Grabież ta — Formy: dlp tej grabieży, mlm te grabieże, dlm tych grabieży.

Grabieżca, nie: grabiezca. Formy: lp ten grabieżca, tego grabieżcy, temu grabieżcy, tego grabieżcę, grabieżco! tym grabieżcą, o tym grabieżcy; lm ci grabieżcy, tych grabieżców, tym grabieżcom...

Grabowa (nazwa miejscowości). Formy: Grabowa, Grabowej, Grabowej, Grabową, Grabowo! Grabową, o Grabowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu forma rzeczownikowa). Ob. *Nazwy miejscowości na -owa.

Gracja = wdzięk (Krasn. 84).

Gracować — I Formy: gracuję, gracujesz...; gracuj!; gracujący; gracował. II Składnia: G. co — czym.

Gracz, dlm tych graczów lub graczy.

Grać — I Formy: gram, grasz, gra..., grają; graj!; grający; grał. II Składnia: 1) G. co (o utworach muzycznych), 2) G. na czym (na jakimś instrumencie), 3) G. co lub w co (o grach towarzyskich).

1. Grać walca, marsza, polkę. *JP 11, 160. Sz. Gr. 177.* Muzyka grała walca. *Zapol.* 2. Grał na harfie. *Żerom.* Jeden gra na grzebieniu. *Gomul.* Gra na piszczałce. *Zapol.* 3. Grać w palanta, w krokieta, w tenisa, ale: w bilard. *JP 11, 127.* Umie grać w preferansa. *Makusz.* W warcaby grywał. *Mick.* Grał w tenisa. *Iwasz.* Widać panów grają-

cych w karty. *Sierosz.* Mah-jong jest w każdym domu i niezadługo biada będzie temu, co grać nie będzie umiał. *Makusz.*

Zwroty: 1) grać na dwie (cztery) ręce; 2) grać komu na nerwach = drażnić kogo; 3) grać komu na nosie = lekceważyć go; 4) w to mi graj = to mi się podoba.

Grad.

Zwroty: 1) grad kul; 2) grad kamieni; 3) grad pocisków...

Grad kul raził ich. *Żerom.*

Gradacja = stopniowanie.

Gradus (!) = stopień.

Grafion, dlp tego grafionu.

Grajcarek (!) = korkociąg (IGD).

Grajewo — grajewski.

Gram, dlp tego grama.

Grama'tyk — Formy: lp ten grama'tyk, tego grama'tyka, temu gramatyko'wi, tego grama'tyka, tym grama'tykiem, o tym grama'tyku; lm ci grama'tycy, tych grama'tyków...

Grama'tyka (nie: gramaty'ka) — gramaty'czny.

Gramofon, dlp tego gramofonu.

Gran, dlp tego grana.

Granat, dlp tego granatu.

Granda (posp.). Znaczenie: 1) G. = banda, 2) G. = grandziarstwo.

Graniasty. Ob. Grań.

Granica.

Zwroty: 1) oprzeć granicę o co, np. o góry, o rzekę; 2) trzymać w granicach czego; 3) wychodzić z granic czego, np.: grzeczności; 4) do ostatecznych granic; 5) w granicach czego, np. możliwości; 6) za dziesiątą granicą = daleko; 7) wyjechać za granicę, mieszkać za granicą; 8) wszystko ma swoje granice. *Sierosz.*

Graniczyć — I Formy: graniczę, graniczysz, graniczy, graniczymy...; granicz! graniczcie!; graniczący; graniczył. II Składnia: 1) G. z kim, z czym, nie: o kogo, o co, 2) G. o co (dla oznaczenia przestrzeni, stanowiącej granicę).

1. Tak zw. morze Rossa graniczy z Południową Wiktorią (nie: o Południową Wiktorię). *Cyt. Kr. 1, 63.* Graniczyć z niemożliwością, nie: o niemożliwość. *PJ 2, 104.* 2. Graniczyć z kim o miedzę.

Grań — graniasty. Formy: lp ta grań, tej grani, tej grani...; lm te granie, tych grani, graniom...

Grapa — grapka (! prow. wlkpol.) = żeleźniak (=żelazny garnek) wypukły. Por. niem. Grapen (IGD).

Grasować po czym. Formy: grasuję, grasujesz...; grasuj!; grasujący; grasował.

Cholera wtedy grasowała po świecie. *Orzesz.*

Grat—graciarnia (JP 20, 85); dlp tego grata.

Gratis (ndm) = bezpłatnie, darmo.

Gratka.

Zwrot: trafia się komu gratka = nadarza się komu dobra sposobność.

Czuł, że mu się trafia gratka. *Sienk.*

Gratulować — I Formy: gratuluję, gratulujesz...; gratuluj!; gratulujący; gratulował. II Składnia: G. komu—czego, nie: do czego.

Gratuluję ci awansu (nie: do awansu). *Cyt. Kr. 1, 222.*

Grawiura — grawiurować.

Graz (nazwa miasta), dop. Grazu.

Grecja — grecysta.

Zwroty: 1) w Grecji; 2) do Grecji.

Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Greczyzna. Ob. Greka.

Greka lub **greczyzna** = język grecki, z łc. (lingua) graeca. Por. Łacina = język łaciński, z łc. (lingua) latina.

Gremium — gremialny. Formy jak: gimnazjum.

Grenlandia—grenlandzki. Składnia: w Grenlandii, ale: na Korsyce, na Sycylii...

Greps, lepiej: **pompela** = (łc.) citrus decumana, ang. grape fruit [PJ (1934), 151 nn].

Grępłować (!) = zgrzeblić (KJMK).

Grobla, nie: grobia. Por. Grabie. Dlm tych grobli lub grobel.

Groch, dlp tego grochu.

Zwroty: 1) groch z kapustą = bezładna mieszanina; 2) rzucać groch o ścianę = rzucać bezskuteczne rady, prawić bezskutecznie morały.

Grochów — grochowski. Formy: Grochów, Grochowa, Grochowowi, ale: ku Grochowu... Ob. Kraków.

Grodno — grodzieński.

Grodzić — I Formy: grodzę, grodzisz, grodzi, grodzimy...; gródź! gródźcie!; grodzący; grodzony; grodzeni; grodził. II Znaczenie i składnia: 1) G. co — koło czego = stawiać co jako ogrodzenie koło czego, 2) G. co — czym = okalać co—czym jako ogrodzeniem, 3) G. kogo, co — od kogo, od czego = oddzielać ogrodzeniem kogo, co — od kogo, od czego.

1. Grodził płoty koło domu. 2. Grodzić pole murem. *SW.* 3. Klin ziemi grodzi Łęczyczan od Kaliszan. *SW.*

Grodzisk — grodziski.

Grodzisko — grodziski.

Grog lub **grok** (rodzaj napoju alkoholowego), dlp tego grogu lub groku.

Wypił szklankę groku. *Sienk. cyt. Pass.*

Grom, dlp tego gromu.

Zwrot: spaść jak grom z jasnego nieba = spaść znienacka.

Wiadomość o tym miała spaść, jak grom z jasnego nieba. *Makusz.*

Gromada (tylko o istotach żywych).

Gromada ludzi. Gromada dzików, ale nie: gromada szyszek.

Gromadzić — I Formy: gromadzę, gromadzisz, gromadzi, gromadzimy...; gromadź! gromadźcie!; gromadzący; gromadzony, gromadzeni; gromadził. II Składnia. G. kogo, co.

Gromić — I Formy: gromię, gromisz, gromi, gromimy...; grom! grommy! gromcie!; gromiący; gromiony, gromieni; gromił. II Składnia: G. kogo, co — czym.

Grono.

Zwroty: grono koleżeńskie, grono nauczycielskie.

W gronie koleżeńskim. *Żerom.*

Gronostaj — Formy: dlp tego gronostaja, dlm tych gronostajów lub gronostai.

Groom lub **grum** (PA); dop. tego gruma (grooma).

Grosz — I Formy: lp ten grosz, tego grosza, temu groszowi, ten grosz, tym groszem...; lm te grosze, tych groszy, nie: groszów, tym groszom... II Składnia: dać po groszu (miejsc.), ale: po dwa grosze, po trzy grosze... po pięć groszy... (biern.). Ob. Złoty.

Dała dziadom po cztery grosze. *Prus.*

Zwroty: 1) grosz do grosza składać; 2) co do grosza = do ostatniego grosza; 3) grosz groszem gonić = opędzać wydatki małymi dochodami; 4) grosz grosz goni = kusy budżet; 5) nie mieć grosza przy duszy = nie mieć nic pieniędzy; 6) nie mieć czego za grosz = nie posiadać czego wcale; 7) wtrącić gdzie trzy grosze = wmieszać się niepotrzebnie do czego; 8) za grosze = tanio; 9) znać kogo, jak zły grosz = dobrze znać kogo z ujemnej strony; 10) kupować lub sprzedawać za dwa, trzy... grosze, nie: na dwa, trzy... grosze; 11) ostatni grosz; 12) nie dać za co i trzech groszy = nie ręczyć za co.

2. Oddała mi wszystko co do grosza. *I. Dąbr.* 5. Nie mam grosza przy duszy. *Strug.* 6. Za grosz zamiłowania do pracy. *Siedl.* 12. Za prawdziwość swoich przekonań nie dałbym i trzech groszy. *I. Dąbr.*

Grot, dlp tego grotu, nie: grota.

Grottger — grottgerowski.

Groza.

Zwroty: 1) pod grozą czego co robić, 2) grozą i strachem przymuszać.

Grozą i strachem przejmujące uczucie. *Przybysz.*

Grozić, nie: ugrażać (rus.). I Formy: grożę, grozisz, grozi, grozimy...; gróź! gróźcie! lub groź! groźcie!; grożący; groził. II Składnia: G. komu, czemu — czym.

Już sobie gestami grozili szermierze. *Mick.* Groził niebu ręką. *Dyg.*

Zwrot: grozić bezpieczeństwu, nie: grozić niebezpieczeństwem. *KJMK.*

Groźba, dlm tych gróźb.

Groźnie, rzadko: groźno.

Groźny — Składnia: 1) G. dla kogo, dla czego, rzadko: komu, czemu (zwykle w połączeniu ze słowem: być). 2) G. czym lub w czym.

1. Nasze imiona groźne są nieprzyjacielowi. *Sienk.* Przezwyciężyliśmy tak groźne dla nas niebezpieczeństwa. 2. Gerwazy groźny ręką, językiem Protazy. *Mick.* Groźny w słowach. *Małacz.*

Grób, dlp tego grobu.

Zwrot: stać nad grobem = być bliskim śmierci. Człowiek stojący nad grobem. *Dąbr.*

Gród — grodzki; dlp tego grodu.

Gródek (Jagielloński) — gródecki.

Grójec — grójecki.

Grubianin (nie: grubian, nie: grobian) — grubiański; mlm ci grubianie, niekiedy: te grubiany.

Grubieć — I Formy: grubieję, grubiejesz...; grubiej!; grubiejący; grubiał..., grubieli. II Składnia: 1) G. z czego (dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej), 2) G. od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej).

1. Zgrubiał z nadmiernego ospalstwa. 2. Zgrubiała od tej ciężkiej saiopy.

Gruboskórny, nie: gruboskóry, ale: białoskóry, czarnoskóry, czerwonoskóry.

Grubość.

Zwrot: rzecz jakiejś grubości, nie: rzecz o jakiejś grubości. *DUMK 15 X 31.*

Gruby — grubszy; mlm grubsi (męskoosob.).

Zwrot: gruby ile lub na ile.

Śnieg gruby na parę łokci. *Małacz.* Oto na miarę ćwieczek, cal gruby, długi trzy cale. *Mick.*

Gruchać = wydawać głos (o gołębiu); zalecać się, przymilać się (przen.).

Gruchnąć = z hałasem nagle spaść. Formy: gruchnę, gruchniesz...; gruchnij!; gruchnął, gruchnęła, gruchnęło, rzadziej: gruchła, gruchło.

Gruchot, dlp tego gruchotu (= starej, zniszczonej rzeczy), ale: tego gruchota (= starego, schorowanego człowieka).

Gruchotać — Formy: gruchoczę, gruchoczesz..., rzadziej: gruchocę, gruchocesz... (dawn.), rzadko: gruchotam, gruchotasz, gruchota.

Zwrot: gruchotać na kawałki, nie: w kawałki.

Pogruchotał na drobne kawałki. *Nowak.*

Gruczoł, dlp tego gruczołu (SW. Łoś. N) lub gruczoła.

Gruda.

Zwrot: iść po grudzie = iść opornie.

Lekcje idą po grudzie. *Dąbr.*

Grudziądz — grudziądzki.

Grudzień — grudniowy. Ob. Maj.

Grund-waga, dlp tej grund-wagi.

Grunt — I Forma mlm te grunta, rzadziej: grunty. II Składnia: 1) grunt pod co, 2) grunt do czego, nie: dla czego. Grunt do przywrócenia (nie: dla przywrócenia) monarchii... „Czas“ 17 VII 35.

Obsiądzie ci wszystkie grunta. *Prus.* Czy to są grunta prywatne? *Nałk.* Gdzie się kończą ich grunta? *Sierosz.*

Zwroty: 1) w gruncie (rzeczy) = u podstawy, w istocie; 2) do gruntu = do podstaw, dokładnie; 3) z gruntu = od podstaw, z istoty; 4) stanąć na gruncie czego = na podstawie czego; 5) oprzeć co na gruncie realnym; 6) grunt to coś robić = rzecz najważniejsza to coś robić.

1. Sprzeczamy się w gruncie rzeczy o wyrazy. *Sierosz.* W gruncie było go Klarze żal. *Grusz.* 2. Chcielibyśmy poznać sprawę do gruntu. *Dąbr.* Iza nie jest złą do gruntu istotą. *Zapol.* 3. Nie chciał nikogo i niczego z gruntu przerabiać. *Święt.* 6. Grunt się nie przejmować. *Ostr.*

Gruntowny (nie: gruntówny) = sięgający do podstaw, do istoty rzeczy, dokładny (PJ 10, 86). Ob. Gruntowy.

Gruntowy = odnoszący się do gruntu (gleby), związany z gruntem, pochodzący z gruntu. Ob. Gruntowny.

Grunwald (nie: Grünwald) — grunwaldzki.

Grupa (nie: gruppa) — grupka.

Gruszka.

Zwrot: zasypiać gruszki w popiele = zaspać sprawę.

Gruz — Formy: dlp tego gruzu, mlm te gruzy, dlm tych gruzów.

Zwrot: rozsypać się w gruzy, ale: rozsypać się na kawałki. Ob. Gruchotać.

Coś nagle rozsypało się w gruzy. *Bartk.*

Gruzeł — gruzełek, rzadziej: gruzioł — gruziołek, nie: gruzoł, ani: gruzel, ani: gruzołek, ani: gruzelek. Forma dlp tego gruzła.

Gruzja — Gruzin. Składnia: 1) w Gruzji; 2) do Gruzji. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Gruźlica — gruźliczy, rzadziej: gruźliczny.

Był to otoczony zwątpieniem wielki bakcyl gruźliczny. *Ostr.*

Grybów — grybowski.

Gryf = bajeczny potwór (lew ze skrzydłami); dlp tego gryfa (z łc. gryphus).

Gryf (!) = rękojeść; dlp tego gryfu (z niem. Griff).

Gryf (!) = zraz, gałązka szlachetnego drzewa, służąca do szczepienia drzewa dzikiego (z franc. greffe, SW). Forma dlp tego gryfu.

Gryfel (!) = szyferek do pisania na marmurowej czarnej tabliczce.

Gryfia, Gryfii, lub **Greifswald.**

Gryka (nie: greka, ale: hreczka. Ob. Hreczka) — gryczany.

Wyrażenie: gryczana kasza.

Grymas — grymasić. Formy: 1) dlp tego grymasu, 2) grymaszę, grymasisz, grymasi, grymasimy...; grymaś!

Zwroty: 1) pokazywać grymasy; 2) stroić grymasy; 3) grymas niezadowolenia, zniecierpliwienia.

Po twarzy Lipeckiego przebiegł grymas niezadowolenia. *Perz.*

Grynszpan, dlp tego grynszpanu.

Grypsnąć (rub.) — I Formy: grypsnę, grypśniesz, grypśnie...; grypśnij!; grypśnięty; grypsnąwszy; grypsnął, grypsnąłem, grypsnęli, nie: grypsłem, grypśli. II Znaczenie i składnia: 1) G. co — komu = porwać co komu, 2) G. kogo, co = skrobnąć kogo, co, 3) G. (bez dopełn.) = upaść.

Grysik (prowinc.), lepiej: manna (drobna kaszka) IGD.

Gryzipiórek ten, rzadziej: ten gryzipiórko, gryzipióro.

Gryzmoła ta, zwykle w lm: gryzmoły = bazgroty, dop. tych gryzmoł.

Gryzmoła ten = bazgracz. Formy: lp ten gryzmoła, tego gryzmoły...; lm te gryzmoły, tych gryzmołów.

Gryźć — I Formy: gryzę, gryziesz, gryzie, gryziemy...; gryź! gryźcie!; gryzący; gryziony, gryzieni; gryzł..., gryźli. II Składnia: G. kogo, co — w co.

Ugryzła mię w łydkę. *Małacz.*

Gryźć się czym = martwić się czym.

Ja się tym gryzę. *Dąbr.*

Grzać — I Formy: grzeję, grzejesz, grzeje...; grzej! grzejcie!; nie: grzyj! grzyjcie!; grzejący; grzany, grzani; grzał..., grzali lub grzeli. JP 12, 95/6.

Zwrot: ni grzać, ni ziębić = nic nie obchodzić. Ni on mnie grzeje, ni ziębi. *Sienk.*

Grzanie.

Zwrot: grzanie komu sprawić (rub.) = obić kogo.

Grzanka ta, nie: ten grzanek; dlp tej grzanki, dlm tych grzanek, nie: grzanków.

Grządziel lub **grzędziel,** rzadko: grądziel; dlp tego grządziela (grzędziela).

Grząski, nie: grzęski, ani: grzęśki, ale: grzęznąć, nie: grząznąć.

Ulice, pełne grząskiego (nie: grzęskiego) błota. *Reym.*

Grząźć. Ob. Grzęznąć.

Grzbiet, dlp tego grzbietu.

Zwroty: 1) grzbiet komu wygarbować, wyłatać = obić kogo; 2) grzbiet przed kim zginać = kłaniać się uniżenie, schlebiać; 3) nie mieć koszuli na grzbiecie = być zupełnym nędzarzem.

Grzebać, rzadko: grześć (arch.). Formy: grzebię (nie: grzebę), grzebiesz, grzebie..., grzebią; grzeb! grzebcie!; grzebiący; grzebany; grzebał.

Grzebień — grzebyk — grzebyczek, rzadziej: grzebuszek. Formy: dlp tego grzebienia, dlm tych grzebieni.

Grzech (nie: grzych) — grzechowy. Ob. Grzeszny. I Forma dlp tego grzechu. II Składnia: grzech przeciw komu, przeciw czemu.

Zwroty: 1) grzech popełnić; 2) grzechu się dopuścić; 3) w grzech popaść (wpaść); 4) z grzechów się spowiadać; 5) odpokutować grzech lub za grzech.

Grzechotać — Formy: grzechoczę, grzechoczesz, grzechocze..., rzadziej: grzechocę, grzechocesz, grzechoce (dawn.), rzadko: grzechotam, grzechotasz, grzechota...; grzechocz! grzechoczcie!; rzadko: grzechotaj! grzechotajcie!

Grzeczność dla kogo.

Zwroty: 1) grzeczność komu wyświadczyć, okazać. *SF;* 2) grzeczności (komplementy) komu prawić. *SF;* 3) na grzeczność się sadzić. *SF;* 4) przesadzać się w grzecznościach. *SF;* 5) przez grzeczność lub z grzeczności coś robić.

2. Prawi tysiące grzeczności. *Mick.* 5. Przez grzeczność dla ludzi. *Dąbr.* Pan Sędzia go przez grzeczność prosił na wieczerzę. *Mick.* Słuchaliśmy tylko przez grzeczność. *Nowak.*

Grzeczny dla kogo lub komu (arch.).

Pamiętaj być mu grzeczną. *Mick.*

Grzegorz, nie: Grzegórz.

Grzeszny (od: grzeszyć) = ten, który grzeszy. Ob. Grzech.

Grzeszyć, nie: grzyszyć. I Formy: grzeszę, grzeszysz, grzeszy, grzeszymy...; grzesz! grzeszcie!; grzeszący; grzeszył. II Składnia: G. czym — przeciw komu, przeciw czemu, nie: czemu.

Grzeszyłeś przeciw ojczyźnie. *Sienk.*

Zwrot: nie grzeszyć czym = nie posiadać czego, np. nie grzeszyć pięknością, rozumem, grzecznością.

Grześć. Ob. Grzebać.

Grządka — grzędka.

Grzęznąć (nie: grząznąć) — grząść. I Formy: grzęznę, grzęźniesz, grzęźnie..., grzęzną; grzęźnij! grzęźnijcie!; grzęznął lub grzązł, grzęzła, grzęzło (nie: grzęznęła, grzęznęło), grzęźli, grzęzły (nie: grzęznęli, grzęznęły); ugrząszszy, rzadziej: ugrzęznąwszy. II Składnia: G. w czym—po co (nie: w co).

Grzęznąć w konwenansie, nie: w konwenans. *Szeffs.* 13. Oko grzęzło w szarości. *Ostr.* Czasem (tam) koń po uszy ugrzęźnie. *Przybysz.*

Grzmieć — Formy: grzmię, grzmisz, grzmi,

grzmimy...; grzmij!; grzmiał, grzmiała, grzmiało..., grzmieli, grzmiały; grzmiący.

Grzmocić (niedok.) — grzmotnąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) grzmocę, grzmocisz, grzmoci, grzmocimy...; grzmoć! grzmoćcie!; 2) grzmotnę, grzmotniesz, grzmotnie...; grzmotnij! grzmotnijcie!; grzmotnął, grzmotnęła. II Składnia: 1) G. kogo, co — czym, 2) G. w kogo, w co — czym.

Grzmotnął go kijem w plecy.

Grzmot, dlp tego grzmotu (= huku pioruna), ale: tego grzmota (= starego dziada, starej baby).

Zwrot: grzmot się rozlega, nie: rozdaje (rus.).

Grzyb — Formy: lp ten grzyb, tego grzyba, temu grzybowi, ten grzyb (niekiedy także: tego grzyba), grzybie!, tym grzybem, o tym grzybie.

Zwroty: 1) Znaleźć grzyba, 2) pójść na grzyby (grzybki) = dostać odprawę. *SF.*

Grzybieć (niedok.) — zgrzybieć (dok.). Formy: 1) grzybieję, grzybiejesz...; grzybiej!; grzybiejący; grzybiał, grzybieli, 2) zgrzybieć, jak: grzybieć.

Grzybień, dlp tego grzybienia, nie: tego grzybnia.

Grzywna, dlm tych grzywien, rzadziej: grzywn.

Zwrot: wymierzać grzywnę. *Kod. Post. Cyw.*

Gubernator, mlm ci gubernatorzy lub gubernatorowie.

Gubernia — gubernialny. Formy: dlp tej guberni, dlm tych guberni.

Gubić (niedok.) — zgubić (dok.). I Formy: 1) gubię, gubisz, gubi, gubimy...; gub! gubcie!; gubiący; gubiony, gubieni; gubił, 2) zgubić, jak: gubić. II Składnia: G. kogo, co. **Gubić się** w czym.

Gubili się w dociekaniach. *Sienk.* Gubili się w domysłach. Gubiła się w plątaninie swych obowiązków. *Żerom.*

Guciu (!) = Gucio. Ob. * Wołacz.

Gucio (nie: Guciu) przyszedł.

Gulasz, nie: gułasz; dlp tego gulaszu.

Gulden, dlp tego guldena. Składnia: dać po guldenie (miejsc.), ale: dać po dwa, trzy, cztery guldeny, po pięć guldenów (biern.). Ob. Grosz, Złoty.

Zwroty: kupić, sprzedać, dać za dwa, trzy... (nie: na dwa, trzy...) guldeny.

Guma do czego, nie: dla czego.

Kupiliśmy gumy do klejenia. *Nowak.*

Gumno — gumienny; dlm tych gumien.

Gunia — gunka; dlm tych gun.

Gusło, nie: guzło; dlm tych guseł.

Gust — I Formy: dlp tego gustu, mlm te gusty lub gusta.

To są szczególniejsze gusty. Furmańskie gusta. *Żerom.* Miała takie same gusta i poglądy. *Grusz.*

II Składnia: gust do kogo, do czego.

Tracę gust do wojny. *Żerom.* Gust do niewyszukanej zabawy. *Dąbr.*

Zwroty: 1) przypaść komu do gustu. *SF;* 2) być w czyim guście; 3) nabrać gustu do czego. *SF;* 4) w guście czego = w rodzaju czego. *SF;* 5) z gustem = z przyjemnością. *SF;* 6) w dobrym (złym) guście; 7) ubierać, upiększać co swoim gustem.

1. Niezbyt sobie przypadły do gustu. *Bartk.* Mnie bardziej przypadają do gustu koszule, niż sztywny kołnierzyk. *Danił.* 2. Nigdy nie byłem w twoim guście. *Dąbr.* 7. Mama zawsze mnie ubierała swoim gustem. *Zapol.*

Gustaw — Gucio. Ob. Gucio.

Gustować — I Formy: gustuję, gustujesz...; gustuj!; gustujący; gustował. II Składnia: G. w kim, w czym.

Nigdy nie gustowałam w niższym towarzystwie. *Grusz.*

Guślarz, nie: guźlarz. Formy: mlm ci guślarze, dlm tych guślarzy lub guślarzów.

Gu'tenberg, Gutenber'ga, Gutenbergo'wi..., Gutenber'giem, o Gutenber'gu.

Guz — guzek, dlp tego guza. Ob. Guzik.

Zwroty: 1) nabić komu guza; 2) oberwać guza; 3) szukać guza.

Guzdrać się — I Formy: guzdram się, guzdrasz się, guzdra się..., guzdrają się, lub guzdrzę się, guzdrzesz się, guzdrze się..., guzdrzą się; guzdraj się!, rzadko: guzdrz się!; guzdrający się lub guzdrzący się; guzdrał się. II Składnia: 1) G. ś. z czym = opóźniać się z czym, 2) G. ś. w czym = wolno się poruszać, pracować w czym (gdy się oznacza środowisko).

1. Guzdra się z tą robotą i wyjść z niej nie może. 2. Guzdrze się w tym biurze i zawsze się spóźnia na obiad.

Guzik, nie: guzek. Ob. Guz.

Zwrot: guzik (tryw.) = nic.

Jak będzie z tego guzik, to się da nura. *Małacz.*

Guzikarz — guzikarnia — guzikarski. Formy: 1) dlm tych guzikarzy lub guzikarzów, 2) dlm tych guzikarni.

Wyrażenie: przemysł guzikarski lub guzikowy.

Guzioł. Ob. Guzeł.

Gwałcić — I Formy: gwałcę, gwałcisz, gwałci, gwałcimy...; gwałć! gwałćcie!; gwałcony; gwałcił. II Składnia: 1) G. kogo, co = zadawać komu gwałt, łamać co, 2) G. kogo — do czego = zmuszać kogo — do czego.

Niechętne lica gwałci do uśmiechu. *Mick. cyt. SW.*

Gwałt, dlp tego gwałtu.

Zwroty: 1) gwałtem = siłą, przemocą; 2) na gwałt = pod przymusem konieczności, z wielkim pośpiechem; 3) zadać komu gwałt. *SF;* 4) gwałtu nad kim dokonać. *SF;* 5) narobić gwałtu, *SF* = narobić zamieszania; 6) gwałt podnieść, *SF* = wołać ratunku; 7) gwałtu, rety krzyczeć, *SF* = wołać z rozpaczą o pomoc; 8) na gwałt dzwonić = na alarm dzwonić.

1. Dopóki go kto gwałtem nie napędził. *Prus.* 2. Trzeba się było brać na gwałt do pielenia. *Dąbr.* Na gwałt każe zapakować sztuki towaru. *Kunc.* Szukam na gwałt ołówków. *Parand.*

Gwarancja = rękojmia, poręka (Krasn. 84), zabezpieczenie (DUMK 25 VII 32). Składnia: G. dla kogo — czego, nie: dla czego.

To byłoby dla mnie gwarancją utrzymania pokoju.

Zwrot: dać gwarancję komu, udzielić komu gwarancji. *SF.*

To już daje gwarancję, że... *Dąbr.* Dałem mu pewną gwarancję, tak że się nie zawiedzie.

Gwarantować = poręczać, zapewniać, zabez-

pieczać (Wal. 50). I Formy: gwarantuję; gwarantuj!; gwarantujący; gwarantował. II Składnia: G. komu — co.

Gwardia — gwardyjski — gwardzista. Formy: 1) dlm tych gwardii (-yj), 2) lp ten gwardzista, tego gwardzisty, temu gwardziście, tego gwardzistę, gwardzisto! tym gwardzistą, o tym gwardziście, lm ci gwardziści, tych gwardzistów, tym gwardzistom...

Gwardian — gwardiański; mlm gwardiani.

Gwarnie lub **gwarno.**

Gwarzyć — I Formy: gwarzę, gwarzysz, gwarzy, gwarzymy...; gwarz! gwarzcie!; gwarzący; gwarzył. II Składnia: G. co lub o kim, o czym. Ob. Mówić.

Gwiazda—gwiaździsty, ale: gwiezdny. Formy: clp i mjsclp (o) tej gwieździe lub (o) gwiaździe.

Przestał ufać swej gwieździe. *Sienk. cyt. Pass.* Na gwieździe. *Krasz. cyt. Pass.* Przypatrywali się tej wielkiej gwiaździe.

Zwroty: 1) urodzić się, wyróść pod dobrą (złą) gwiazdą. *SF;* 2) z pod ciemnej gwiazdy (pochodzić, być, nie: wyróść); 3) wierzyć w czyją gwiazdę = wierzyć w czyje powodzenie; 4) zachciewa się komu gwiazdki z nieba, *SF* = zachciewa się komu rzeczy niemożliwych do osiągnięcia.

1. Pan Tadeusz wyrósł pod tą gwiazdą (nie: spod tej gwiazdy). *Cyt. Szeffs.* Drażniła syna swymi banialukami spod ciemnej gwiazdy. *Żerom.* 3. Każdy wierzy w jego gwiazdę. *Strug.*

Gwicht (!) = ciężarek, ciążek.

Gwinea, gwinei..., mlm gwinee (PA).

Gwinea — gwinejski (Łoś) — Gwinejczyk.

Gwint = skręt; dlp tego gwintu.

Gwizdać (niedok.) — gwizdnąć (dok. jednokr.). Ob. Gwizdnąć. Formy: gwiżdżę, gwiżdżesz, gwiżdże... lub gwizdam, gwizdasz, gwizda...; gwiżdż! lub gwizdaj!; gwiżdżący lub gwizdający; gwizdał.

Zwrot: gwizdać na co (rub.) = nic sobie z czego nie robić.

Gwiżdż sobie na ich wymyślanie. *Sierosz.*

Gwizdnąć lub **gwiznąć.** Formy: gwizdnę, gwizdniesz... lub gwiznę, gwiźniesz...; gwizdnij! lub gwiźnij!; gwizdnąwszy lub gwiznąwszy; gwizdnąłem lub gwiznąłem..., gwizdnął lub gwiznął..., gwizdnęli lub gwiznęli.

Gwoli (arch.), nie: kwoli. Składnia: 1) G. komu, czemu = dogadzając komu, czemu, 2) G. czego = dla czego, z powodu czego, w celu czego.

1. Zrobił to gwoli swym zachciankom. 2. Gwoli lepszego zrozumienia czytam to wam po raz drugi.

Gwoli czego.

Gwoli większego umoralnienia. *Reym.*

Gwóźdź (nie: góźdź) — gwoździk. Ob. Goździk. Forma nlm tymi gwoździami, nie: gwoździmi.

Zwrot: wbić komu gwóźdź w głowę = podsunąć komu jakąś natrętną myśl.

Gymkhana (!) = zawody, wyścigi samochodowe.

Przebogaty program wyścigów samochodowych (nie: gymkhany samochodowej). *Cyt. Kr. 2, 283.*

Gzić się — gżenie się — Formy: gżę się, gzisz się, gzi się, gzimy się...; gzij się!; gżący się; gził się.

Gzygzak lub **zygzak**, nie: gzygzag, ani: zygzag; dlp tego gzygzaka lub zygzaka.

Gzyms, rzadko: gzems.

Po biało lakierowanych gzymsach drzwi. *Grusz.* Na zrębach i gzymsach. *Żerom.* Z gzemsami. *Żerom.* Na gzymsach błękit rozpinał atłasową osnowę nieba. *Wikt.* Słońce odbiło się od złoconych gzemsów. *Prus.*

H

H. Spółgłoska, znaczona literą h brzmi w gwarach rdzennie polskich i w polskiej wymowie wykształconej znacznej większości Polaków tak samo jak spółgłoska, znaczona literami ch, to jest jako spółgłoska tylnojęzykowa, szczelinowa, b e z d ź w i ę c z n a, tylko w ustach Polaków pochodzących z Białorusi i Ukrainy przybiera ona brzmienie dźwięczne, jest to jednak właściwość prowincjonalna.

Habit, dlp tego habitu.

Sięgnąwszy w fałdy habitu. *Choyn.*

Habsburg — habsburski.

Haczyk, nie: haczek.

Hadki (prow. lit.) = wstrętny, odrażający, brzydki (Wal. 50/51).

Hadrian lub **Adrian.**

Haft — hafciarka lub haftarka — hafciarski lub haftarski — hafciarnia lub haftarnia; dlp tego haftu.

Haftować — I Formy: haftuję, haftujesz, haftuje...; haftuj!; haftujący; haftowany; haftował. II Składnia: H. co — czym — na czym.

Haga — haski, nie: hagski.

Haiti (ndm).

Hajdamaczyć się — Formy: hajdamaczę się, hajdamaczysz się, hajdamaczy się, hajdamaczymy się...; hajdamacz się! hajdamaczcie się!; hajdamaczący się; hajdamaczył się.

Hajdamak ten lub ten **hajdamaka** — hajdamaczyzna, nie: hajdamacczyzna. Formy: lp ten hajdamak, tego hajdamaka, temu hajdamakowi... lub ten hajdamaka, tego hajdamaki, temu hajdamace, tego hajdamakę..., lm ci hajdamacy lub te hajdamaki, tych hajdamaków, tym hajdamakom.

Hajdawery (tylko w lm), nie: hajdawary (żart.) = majtki, spodnie; dop. tych hajdawerów.

Hak — haczyk, nie: haczek; dlp tego haka. Znaczenie: 1) H. = gwóźdź mający zamiast

główki zagięcie. SW, 2) H. (! prow.) = pogrzebacz (IGD).

Hala (= łąka wysokogórska) — halny. Formy: dlp tej hali, dlm tych hal.

Hala (= wielka sala) — halowy.

Halabarda, rzadko: halebarda — halabardnik.

Widać było halabardy. *Sienk. cyt. Pass.*

Halicz — halicki.

Hall (PA); dop. tego hallu.

Haller (nazwisko), ale: halerczyk.

Halsztuk, dlp tego halsztuka.

Hałaburda lub **haraburda**, nie: halaburda. Formy: lp ten hałaburda, tego hałaburdy, temu hałaburdzie, hałaburdo!...; lm te hałaburdy, tych hałaburdów...

Hałas — hałaśliwy, nie: hałasowny, hałaśny. Forma: dlp tego hałasu.

Zwroty: 1) z hałasem; 2) wszcząć, podnieść hałas. *SF;* 3) wyprawiać hałasy. *SF;* 4) wiele hałasu o nic. *SF.*

Miejsca zajmowano z hałasem. *Żerom.*

Hałasić (!). Ob. Hałasować.

Hałasować (nie: hałasić)—hałaśliwy. I Formy: hałasuję, hałasujesz; hałasuj!; hałasujący; hałasował. II Składnia: H. czym.

Hałastra, nie: halastra.

Hałun, zwykle: ałun; dlp tego hałunu (ałunu).

Hamak, dlp tego hamaka (SW) lub hamaku (N).

Hamburg — hamburski, nie: hamburgski; dop. Hamburga, nie: Hamburgu.

Hamować — I Formy: hamuję, hamujesz...; hamuj!; hamujący; hamowany; hamował. II Składnia: H. kogo, co — czym — w czym.

Hamujący — hamująco. Ob. Kojący — kojąco.

Hamulec — hamulcowy. Składnia: H. czego, nie: dla czego.

Stanowi hamulec kapitalizacji (nie: dla kapitalizacji). *Kur. Warsz. 19 XII 34.*

Zwrot: zwolnienie hamulców, nie: zluzowanie hamulców. *KJMK.*

Han (!) = **chan.**

Handel — handełes; dlp tego handlu. Składnia i znaczenie: 1) H. czym — z kim = handlowanie czym — z kim, 2) H. czego = rodzaj handlowania; skład handlowy czego.

1. Handel zbożem. Postanowiliśmy kupić okręt dla handlu kauczukiem. *Święt.* Do handlu specjalnym rodzajem przedmiotów. *Dąbr.* 2. Zazdroszczą sobie handlu książek i handlu wina, bawełny. *Mick.* Handel win.

Zwroty: 1) prowadzić handel. *SF;* 2) handel idzie = handel się powodzi.

Handlarz, dlm tych handlarzy lub handlarzów. Składnia: H. czego lub czym.

Handlarz zboża. *SW.* Handlarz drzewem, bydłem. *SW.*

Handlować — I Formy: handluję, handlujesz...; handluj!; handlujący; handlowany; handlował. II Składnia: H. kim, czym.

Żydek, handlujący skórkami. *Bartk.* Czymże to już nie handluje? *Choyn.*

Hangar, dlp tego hangaru.

Hania, woł. Haniu!, nie: Hanio!, ale: Hanko!

Ha´nnibal, nie: Hanni´bal.

Hanower (nie: Hannower) — hanowerski — Hanowerczyk; dop. Hanoweru.

Hantla (zwykle w lm hantle), dlm tych hantli.

Hanza — hanzeatycki, nie: hanzatycki.

Hańba — haniebny.

Zwrot: przynosić komu hańbę. *SF.*

Hańbiący — hańbiąco. Ob. Kojący — kojąco.

Hańbić — I Formy: hańbię, hańbisz, hańbi, hańbimy..., hańbią; hańb! hańbcie!, nie: hańbij! hańbijcie!; hańbiący; hańbiony, hańbieni; hańbił. II Składnia: H. kogo, co—czym.

Haraburda. Ob. Hałaburda.

Haracz, dlp tego haraczu, dlm tych haraczy lub haraczów.

Harap, nie: harab, ani: herap; dlp tego harapa (N) lub harapu (SW).

Haras, częściej: **arras**, nie: harras, ani: aras; dlp tego harasu.

Harbuz, częściej: **arbuz.**

Harc (zwykle w lm harce), dlm tych harców lub harcy.

Zwrot: wyprawiać lub wyrabiać harce.

Wyrabia ze mną niestworzone harce. *Strug.*

Harcap, dlp tego harcapa (N) lub harcapu (SW).

Harcerz, dlm tych harcerzy, rzadziej: harcerzów.

Hardzieć — Formy: hardzieję, hardziejesz, hardzieje...; hardziej!; hardziejący; hardział..., hardzieli.

Harem, dlp tego haremu.

Harfa lub **arfa.**

Harkot, dlp tego harkotu.

Harkotać lub **charkotać** (PA). Formy: harkoczę, harkoczesz..., rzadziej: harkocę, harkocesz... (dawn.), harkotam, harkotasz...; harkocz! harkoczcie!; harkoczący; harkotał.

Harmata (dawn., dziś w stylu uroczyst.), zwykle: **armata.**

Harmider, nie: hermider, ani: armider; dlp tego harmideru, nie: harmidru.

Narobiła harmideru. *Wikt.*

Harmonia — harmonijny. Ob. Harmoniczny.

Zwroty i wyrażenia: 1) żyć z kim w harmonii. *SF* = żyć w zgodzie, 2) harmonia wagonowa = miech wagonowy, ubezpieczający przejścia między wagonami. *KJMK.*

Harmoniczny — harmonijny. Znaczenie: 1) harmoniczny = będący w harmonii matematycznej, tj. arytmetycznej bądź geometrycznej, 2) harmonijny = będący w harmonii wrażeniowej, wzrokowej bądź słuchowej; będący w harmonii moralnej bądź społecznej.

1. Nuta harmoniczna = nuta będąca akustycznie w określonym stosunku do innej nuty. 2. Odzywały się jakieś ciche harmonijne głosy. Harmonijne pożycie.

Harmoni´ka (nie: harmo´nika) — harmo´niczny. Ob. Harmoniczny.

Harmonizować, nie: harmoniować. I Formy: harmonizuję, harmonizujesz...; harmonizuj!; harmonizujący; harmonizował. II Składnia: H. z kim, z czym.

Harmonizujący — harmonizująco.

Harować — I Formy: haruję, harujesz...; haruj!; harujący; harował. II Składnia i znaczenie: 1) **H.** (bez dopełn.) = ciężko pracować, 2) **H.** kim = dręczyć kogo ciężką pracą.

Ja ciebie(m) zawojowała i haruję tobą. *Jeż cyt. SW.*

Zwrot: haruje, jak wół.

Harpun ten, nie: ta harpuna; dlp tego harpuna (SW. Łoś. N.) lub harpunu.

Murzyni zabijają hipopotamy za pomocą harpuna. *Sienk. cyt. Pass.* Ścigał go ostrzem harpuna. *Sierosz. cyt. Pass.* Przywiązany do skrzydła harpunu. *Sierosz. cyt. Pass.*

Hart, dlp tego hartu.

Hartować — hartowny,— hartowany. I Formy: hartuję, hartujesz, hartuje...; hartuj!; hartujący; hartowany; hartował. II Składnia: 1) **H.** kogo (gdy się wymienia osobę hartowaną), 2) **H.** czym (gdy się wymienia środek hartowania), 3) **H.** w czym (gdy się wymienia zdolności, w których się przez hartowanie ćwiczy), 4) **H.** do czego (gdy się wymienia to, do czego się przez hartowanie zaprawia), 5) **H.** na co (gdy się wymienia przeciwności, na których zwalczanie przez hartowanie się przygotowuje).

3. Serca mają zahartowane w prześladowaniu. *Weyss.* 4—5. Dobrze jest wcześnie hartować młodzież do pracy, na słoty, na niedostatek, na zimno, na głód. *Cyt. SW.*

Hasać — Formy: hasam, hasasz, hasa...; hasaj!; hasający; hasał.

Hasić (prow. lit.) = bić, stukać mocno, uderzać, tłuc.

Ależ hasisz nogami! Czemu ciszej nie chodzisz? *Wal. 54.*

Hasło — Składnia i znaczenie: 1) **H.** czego = umówiony znak czego, 2) **H.** do czego = umówione wezwanie do czego.

1. Stało się hasłem rokoszu. *Żerom.* Odrzućmy to hasło symbolizmu. *Przybysz.* 2. Hasło do wspólnego działania. *Mochn.* Hasło do pracy. *Reym.* Pierwsze hasło do rozejścia się dał Orski. *Danił.*

Zwroty: 1) na hasło = na znak, na wezwanie; 2) dać hasło do czego. *SF;* 3) pod hasłem czego. *SF.*

Na hasło podnosiła się wrzawa. *Bartk.*

Hasyd (!) = chasyd, gorzej: husyt. Ob. Chasyd.

Haszysz, nie: hasysz; dlp tego haszyszu.

Hausse'a lub **hossa** (PA).

Haust, dlp tego haustu.

Zwrot: jednym haustem. *SF* = jednym łykiem, od razu.

Hawaj (ndm).

Hawanna (nie: Hawana) — hawański.

Hawelok, dlp tego haweloka.

Hazard — hazardzista; dlp tego hazardu.

Zwrot: puścić się na hazard. *SF.*

Hazardowny = pociągający za sobą hazard, zawierający hazard nie w istocie swojej, lecz w skutkach.

Hazardowne przedsięwzięcie.

Hazardowy = związany z hazardem, oparty na hazardzie, zawierający hazard w istocie swojej. Ob. Hazardowny.

Namiętność do gier hazardowych. *Siedl.*

Heba, Heby... lub **Hebe** (ndm).

Heban — hebanowy; dlp tego hebanu.

Hebel (nie: hybel, ani: hobel) = strug; dlp tego hebla.

Hebelek (! prow.) = szatkownica (IGD).

Heblować — I Formy: hebluję, heblujesz...; hebluj!; heblujący; heblowany; heblował. II Składnia: **H.** co — czym.

Heblowany — zheblowany. Znaczenie: 1) heblowany = a) poddawany heblowaniu, ale jeszcze nie zheblowany, b) posiadający tę właściwość, że musi być zheblowany (cecha stała), 2) zheblowany = poddany zheblowaniu (cecha tylko co nabyta).

Do robienia tych pudełeczek bierze heblowane deszczułki.

Heblowiny (tylko w lm), dop. tych heblowin.

Hebrajczyk — hebrajski (nie: Hebrejczyk — hebrejski) — hebraista.

Heca.

Zwrot: robić z czego hecę.

Nie chcę, żeby z tego robić jakąś ideową hecę. *Dąbr.*

Heca buda (!) = buda hecarska (PJ 35, 33).

Hefajstos lub **Hefest.**

Hegel — heglista—hegeliański. Formy: Hegel, Hegla, Heglowi... (PJ 1, 148).

Hegemonia (nie: hegiemonia) nad kim, nad czym.

Heidelberg lub **Heidelberga** — heidelberski; dop. Heidelbergu lub Heidelbergi.

Heine, Heinego, Heinemu,...

Hejnał, nie: hajnał; dlp tego hejnału.

Heksametr, nie: hegzametr; dlp tego heksametru.

Hektar, dlp tego hektaru (SW. N) lub hektara (N).

Hektograf, dlp tego hektografu.

Hektogram, dlp tego hektograma.

Hektolitr, dlp tego hektolitra.

Hektometr, dlp tego hektometra.

Hel (nazwa półwyspu), dop. Helu. Składnia: na Helu, ale: w Grenlandii, w Jutlandii.

Hellada, nie: Helada.

Hellen — helleński — hellenista — hellenistyka — hellenistyczny; mlm ci Hellenowie.

Hellespont, Hellespontu.

Helota, tego heloty, temu helocie, tego helotę, heloto!...; lm ci heloci, tych helotów.

Helsingfors, właściwiej: **Helsinki.** Formy: 1) Helsingfors, Helsingforsu..., w Helsingforsie, 2) Helsinki (ndm), ale: w Helsinku lub w Helsinkach.

Na konferencji w Helsinkach. *„Czas“ 23 X 35.*

Helweta ten (nie: ten Helwet)—helwecki—Helwecja; mlm ci Helweci lub Helwetowie.

Hełm—hełmek lub hełmik; dlp tego hełmu.

Hemoroidy (nie: homoroidy) — hemoroidalny; dop. tych hemoroid (Łoś. N) lub hemoroidów (SW. N).

Henryk, nie: Hendryk.

Heral'dyk — heral'dyka. Formy: 1) lp ten heral'dyk, tego heral'dyka, temu heraldy-

ko'wi, tego heral'dyka, heral'dyku! tym heral'dykiem, o tym heral'dyku; lm ci heral'dycy, tych heral'dyków..., 2) ta heral'dyka, tej heral'dyki...

Herb—herbowny—herbowy; dlp tego herbu.

Herbarz, dlm tych herbarzy, rzadziej: herbarzów.

Herbata — herbaciany — herbaciarnia. Forma: dlm tych herbaciarni.

Zwroty: 1) zaparzać herbatę; 2) herbata dobrze (źle) naciąga; 3) mocna (słaba) herbata; 4) przybory do herbaty.

1. Zaparzanie herbaty. *Grusz.* 4. Siedziała przy stoliku, zastawionym przyborami do herbaty. *Szpot.*

Herbowny = ozdobiony herbem. Ob. Herbowy.

Tuż myśliwców herbowne klejnoty wyryte. *Mick.*

Herbowy = odnoszący się do herbów, posiadający herb. Ob. Herbowny.

Hercegowina, nie: Hercogowina (z tur. Herzek).

Heredytalny (!) lub **heredytarny** (!) = dziedziczny.

Heretyk — heretycki.

Herezja—herezyjny, dlm tych herezji (-yj).

Herkules lub **Herakles**.

Hermafrodyt ten lub ten **hermafrodyta**.

Herod, nie: Heród; dop. tego Heroda.

Herod baba lub **heród baba** (odmienia się tylko część druga).

Trudno sobie dać radę z taką herod babą.

Heroina lub **heroini**.

Herostrat lub **Herostrates**—herostratowy—herostratesowy.

Zwrot: herostratowa (herostratesowa) sława = sława, zdobyta jakimś ujemnej wartości czynem.

Herszt, dlp tego herszta, mlm ci herszci.

Hetka.

Zwrot: mieć kogo za hetkę pętelkę = mieć kogo za nic.

Hetman, mlm ci hetmani, rzadko: hetmanowie.

Hetmanić — I Formy: hetmanię, hetmanisz, hetmani, hetmanimy...; hetmań! hetmańcie!; hetmaniący; hetmanił. II Składnia: **H.** kim, czym, kogo, co, komu, czemu lub nad kim, nad czym.

Całym wojskiem hetmanić kazano. *Sienk. cyt. SW.* Po raz ostatni hetmanisz ty roty. *Słow.* Piotra mieczem hetmanił żołnierstwu swej wiary. *Mick. cyt. SW.*

Heury'styka — heurysty'czny.

Hiacynt, nie: hiacent; dlp tego hiacyntu (SW) lub hiacynta (Łoś. N).

Bukiet kwitnących hiacyntów. *Reym.* Cztery wazoniki hiacyntów. *Parand.*

Hiatus = rozziew.

Hierarchia — hierarchiczny.

Hieroglif (nie: heroglif, ani: hyroglif)—hieroglificzny; dlp tego hieroglifu.

Higiena — higieniczny.

Himalaje (zwykle w lm), dop. tych Himalajów lub Himalai.

Hindostan lub **Indostan** (Łoś), dop. tego Hindostanu, Indostanu.

Hindus lub **Indus** (Łoś) — hinduski (induski). Formy: lm ci Hindusi, tych Hindusów... (Indusi, Indusów... lub Indowie, Indów..., rzadko: Hindowie, Hindów...).

Hiob — hiobowy.

Zwrot: hiobowa wieść.

Hiper'bola (nie: hiperbo'la)—hiperboli'czny.

Hiperprodukcja = nadmierna wytwórczość.

Hipertrofia = przerost, rozrost, nadmiar.

Hi'pika lub **hippika** — hipi'czny lub hippiczny.

Hipochondria lub **hipokondria** — hipochondryk, hipokondryk.

Hipokryta — hipokrytyczny. Formy: lp ten hipokryta, tego hipokryty, temu hipokrycie, tego hipokrytę, hipokryto! tym hipokrytą, o tym hipokrycie; lm ci hipokryci, tych hipokrytów...

Hipopotam — Formy: dlp hipopotama, mlm hipopotamy. Ob. *Rzeczowniki męskie obcego pochodzenia.

Hipoteka — hipoteczny, nie: hipotekowy.

Zwroty: 1) obciążyć hipotekę. *SF;* 2) z hipoteki co wymazać. *SF;* 3) wejść (wleźć) komu na hipotekę. *SF.*

Hipoteza—hipotetyczny (z łc. hipotheticus).

Zwroty: stawiać, podawać lub przedstawiać hipotezę.

Histeria — histeryk — histeryczka, — histeryczny.

Histo'ria — histo'ryk — histo'ry'czny — historycznoliteracki. Składnia i znaczenie: 1) **H.** czego = przebieg czegoś, rozwój historyczny czegoś, to, co się z czymś działo, dzieje rzeczowe czegoś, 2) **H.** o czym = opowiadanie historyczne o czymś.

Hiszpan — hiszpański, mlm ci Hiszpanie, rzadko: Hiszpani.

Hiszpania — Składnia: 1) w Hiszpanii; 2) do Hiszpanii. Ob. Litwa, Ruś, Węgry.

Hizop (nie: hyzop), dlp tego hizopu.

Hlak (prow. lit.) = butla gliniana, kamionka; wielki, niezgrabny człowiek (przen.).

Jakoż wyniósł chłopiec z drugiego pokoju dwie butelki i hlaczek. *I. Chodź. cyt. Wal. 55.* Chłopy, gdyby hlaki. *Mick. cyt. Wal. 55.*

Hluzdy (prow. lit.) = mózg, rozum.

Pozwólcie, niech przyjdą do hluzdów. *Wal. 55.*

Hochsztapler (!) = oszust, łobuz.

Hodować — hodowca — hodowczyni. Formy: hoduję, hodujesz...; hoduj!; hodujący; hodowany; hodował.

Hodowla — hodowlany.

Hojdać (prow. lit.) = huśtać (JP 7, 142/3. Wal. 56).

Hojdawka (prow. lit.) = huśtawka (Wal. 56).

Hojnie, rzadko: hojno.

Hojny — hojniejszy.

Zwrot: mieć hojną rękę. *SF.*

Hokej (nie: hokiej), dop. tego hokeja.

Zwrot: grać w hokeja.

Hokus pokus, nie: fokus pokus.

Holandia—holenderski (od: Holender), nie: holandzki (JP 9, 25). Ob. Irlandia—irlandzki. Składnia: 1) w Holandii, 2) do Holandii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Holeć (prow. lit.) = stawać się gołym, biednieć.

Zholały pan. *Wal.* 56.

Holender, nie: holander, ani: olander. Znaczenie i formy: 1) Holender = mieszkaniec Holandii, mlm ci Holendrzy, 2) holender = osadnik z Holandii, sprowadzony do hodowli bydła, mlm ci holendrzy, 3) holender = młyn papierniczy, mlm te holendry.

Holować — I Formy: holuję...; holuj! holujący; holowany; holował. II Składnia: H. co — czym.

Holsztyn — holsztyński; dop. Holsztynu.

Hołd, dlp hołdu.

Zwroty: 1) hołd komu składać, oddawać. *SF;* 2) hołd od kogo odbierać. *SF;* 3) coś komu w hołdzie składać, nieść. *SF.*

Hołdować (tylko w postaci niedok.). Ob. Zhołdować. I Formy: hołduję, hołdujesz...; hołduj!; hołdujący; hołdował. II Składnia: H. komu, czemu.

Hołubiec lub **hołupiec**. Formy: ten hołubiec (hołupiec), tego hołubca (hołupca), tym hołubcem (hołupcem)...

Homar, nie: omar; dlp tego homara. Ob. *Rzeczowniki męskie obcego pochodzenia.

Homeopata — homeopatia — homeopatyczny, nie: homoopata — homoopatia — homoopatyczny.

Homer — homeryczny, — homerowy — homerowski. Znaczenie: 1) homeryczny w wyrażeniu: śmiech homeryczny = serdeczny, szczery, 2) homerowy = należący do Homera, będący własnością Homera, 3) homerowski = odnoszący się do Homera, związany z Homerem.

Homile'tyka — homilety'czny.

Homonim — homonimiczny; dlp tego homonimu.

Homtać (prow. lit. z białorus.) = gnieść, miąć.

Chustka zhomtana. W kufrze twoim wszystko zhomtane jak u psa w gardle. *Wal.* 57.

Honor, dlp tego honoru.

Zwroty: 1) punkt honoru = rzecz lub sprawa, związana z poczuciem honoru; 2) uważać coś sobie za punkt honoru; 3) honory komu świadczyć, czynić, oddawać; 4) wychodzić z honorem = postępować tak, żeby zachować honor.

1. Rezygnowała z innego punktu swego honoru. *Nałk.* 3. Świadczą jej honory. *Strug.* Takie honory czynią. *Żerom.* 4. Żołnierz powinien wyjść z honorem. *Małacz.*

Honorarium — Formy jak: gimnazjum.

Zwroty: 1) za takie a takie honorarium = po otrzymaniu takiego a takiego honorarium; 2) za takim a takim honorarium = za umową takiego a takiego honorarium.

1. Wykonał tę wielką pracę za skromne honorarium. 2. Powierzyłam mu tę pracę za wysokim honorarium. Niech mi pan za wysokim honorarium powie... *Makusz.*

Honorować — I Formy: honoruję, honorujesz...; honoruj!; honorujący; honorowany; honorował. II Składnia: H. kogo, co.

Honwed — Formy: dlp tego honweda, mlm ci honwedzi.

Horacy lub **Horacjusz**. Formy: Horacy, Horacego, Horacemu..., o Horacym lub Horacjusz, Horacjusza, Horacjuszowi..., o Horacjuszu.

Horda (rzadziej: orda) = zastęp dzikich koczowników, ale zawsze: Złota Orda, Orda Kipczacka, nie: Złota Horda, Horda Kipczacka. Ob. Orda.

Hormon, dlp tego hormonu.

Horochów — horochowski.

Horodenka — horodeński.

Horodło — horodelski.

Horoskop, dlp tego horoskopu.

Zwrot: stawiać horoskopy.

Horrendum — Formy, jak: gimnazjum.

Hortensja, nie: hortenzja.

Horyń ten, nie: ta Horyń. Formy: Horyń, Horynia, Horyniowi...

Horyzont (= widnokrąg) — horyzontowy; dlp tego horyzontu.

Horyzontalny (!) = poziomy.

Hosanna, nie: hosana.

Hospicjum — Formy jak: gimnazjum.

Hossa lub **hausse'a**.

Hotel, dlp tego hotelu.

Hotentot (nie: Hottentot) — hotentocki.

Hoży, mlm męsko-osob. hoży, nie: hozi.

Hrabia—hrabina. Formy: 1) lp ten hrabia, tego hrabiego (hrabi, dawn.), temu hrabiemu (hrabi, dawn.), tego hrabiego (hrabię, dawn.), hrabio! tym hrabią (rzadziej: hrabim), o tym hrabi (rzadziej: o hrabim); lm ci hrabiowie, tych hrabiów, tym hrabiom..., 2) ta hrabina, tej hrabiny, tej hrabinie... (odmiana rzeczownikowa).

Przeciw Hrabiemu. *Mick.* Mówiła do hrabi. *Mick.*

Wyrażenia: pan hrabia, pani hrabina, nie: hrabia pan, hrabina pani, ale: książę pan, księżna pani.

Ob. *Szyk wyrazów.

Hreczany lub gryczany.

Hreczka (nie: hryczka, ale: gryka) — hreczany, ale: gryczany.

Hreczkosiej, nie. grykosiej.

Hreczuszki (tylko w lm) lub **reczuszki**, gorzej: hrecuszki, recuszki, nie: racuszki, raczuszki, dop. tych hreczuszków.

Hrubieszów — hrubieszowski.

Hrymnąć (prow. lit.) = rymnąć, mocno upaść, uderzyć.

Hrymnął do nóg, jak długi. Hrymnął go w łeb obuchem. *Wal.* 57.

Hucuł — huculski — huculszczyzna.

Huczeć — I Formy: huczę, huczysz, huczy, huczymy...; hucz! huczcie!; huczący; huczał..., huczeli. II Składnia: H. czym lub od czego.

Ziemia huczała tętentem (od tętentu) koni.

Huczno lub **hucznie**.

Huf, dlp tego hufu.

Hufiec — Formy: dlp tego hufca, mlm te hufce, dlm tych hufców, nie: hufcy.

Hufnal lub **ufnal**, nie: ofnal, ani: uchnal; dlp tego hufnala lub ufnala.

Hugenot lub **hugonot**, rzadko: hugonota. Formy: dlp hugenota, mlm ci hugenoci, dlm tych hugenotów...

Huk, dlp tego huku.

Hukać (niedok.) — huknąć (dok.). Formy: 1) hukam, hukasz, huka...; hukaj!; hukający; hukał, 2) huknę, hukniesz...; huknij!; huknąwszy; huknął, huknąłem, hukneli.

Hulać — I Formy: hulam, hulasz...; hulaj!; hulający; hulał. II Znaczenie: 1) **H.** = bawić się wesoło, 2) **H.** = birbantować, 3) **H.** = (!) spacerować, przechadzać się (rus.).

Hulaka — hulacki lub hulaszczy. Formy: lp ten hulaka, tego hulaki, temu hulace, tego hulakę...; lm te hulaki, tych hulaków, tym hulakom...

Hultaj, dlp tego hultaja. Znaczenie: 1) **H.** = nicpoń, łajdak, 2) **H.** = (!) próżniak, leniuch (prow. lit.).

To człowiek najpoczciwszy, tylko że hultaj. *Wal. 58.*

Hulan (arch. w stylu uroczystym), zwykle: **ułan**. Formy: dlp tego hułana (ułana), mlm ci hułani (ułani).

Humanistyczny — humanitarny. Znaczenie: 1) humanistyczny = odnoszący się do humanistyki, np. nauki humanistyczne (nie: humanitarne), 2) humanitarny = właściwy człowiekowi, ludzki, wyrozumiały, np. humanitarne postępowanie.

Humanizm — humanista — humani'styka — humanisty'czny. Formy: 1) dlp tego humanizmu, 2) lp ten humanista, tego humanisty, temu humaniście, tego humanistę, humanisto! tym humanistą, o tym humaniście; lm ci humaniści, tych humanistów...

Humań — humański; dop. Humania.

Humboldt, o Humboldcie.

Humbug (nie: humbuk) = nieprawdziwa wiadomość; dlp tego humbugu.

Humerał, dlp tego humerału.

Humor (nie: humór) — humory'sta — humory'styka — humorystycz'ny. Formy: 1) dlp tego humoru, 2) humorysta, jak: humanista (ale: karykatura—karykaturzysta, rower — rowerzysta).

Zwroty: 1) wprawić kogo w dobry (zły) humor; 2) humor psuć; 3) humor warzyć = humor psuć; 4) humor kogo napada; 5) humorem nadrabiać = udawać humor; 6) w dobrym humorze, nie: pod dobry humor; 7) popaść lub wpaść w dobry (zły) humor, nabrać humoru, nie: dostać dobrego (złego) humoru. *JP 5, 119;* 8) humor tracić; 9) być w humorze = być w dobrym humorze; 10) nie być w humorze, nie: być w niehumorze.

1. Chciała Hrabiego w lepszy humor wprawić. *Mick.* 2. Wszystko to nie psuło mu humoru. *Prus.* 3. Humory się zwarzyły. *Dąbr.* 4. Co za złośliwy humor napadł tego człowieka. *Dąbr.* 5. Nadrabiał humorem. *Dąbr.* 7. Nabrała humoru i swobody. *Goet.* Wpada w bardzo zły humor. *Zapol.* 8. Stracił humor na cały dzień. *Choyn.* Był w dobrym humorze. *Parand.*

Hun, mlm ci Hunowie.

Huncwot, nie: huncfot, ani: honcfot, ani: huncfat, ani: huncfut; dlp tego huncwota.

Huragan, rzadko: uragan; dlp tego huraganu.

Hurba (prow. lit. z błrus.) = kupa, gromada.

Panna Salomea obok matki w hurbie siedząca. *I. Chodźko cyt. Wal. 58.*

Hurkot, rzadziej: hurgot; dlp tego hurkotu (hurgotu).

Zwrot: Hurkot się rozlega, nie: rozdaje się (rus.).

Hurgot taczających się działa. *Żerom.* Rozległ się hurkot kół. *Sienk.*

Hurkotać, rzadko: hurgotać. Formy: hurkoczę, hurkoczesz, hurkocze..., rzadziej: hurkocę, hurkocesz, hurkoce... lub hurkotam, hurkotasz, hurkota...

Hurmą lub **hurmem** = całą gromadą, całym tłumem, całą kupą.

Hurt — hurtowy — hurtowny. Forma dlp tego hurtu. Znaczenie: 1) hurtowy = odnoszący się do hurtu, związany z hurtem, oparty na hurcie, np. skład hurtowy (nie: hurtowny) herbaty, 2) hurtowny = sprzedawany lub kupowany hurtem, np. sprzedaż hurtowna (lub hurtowa).

Zwrot: hurtem = hurtownie.

Hus — husyta (= zwolennik nauki Husa) — husytyzm. Formy: 1) husyta jak: humanista, 2) dlp tego husytyzmu, mjsc w tym husytyzmie. Ob. Husyt.

Husarz = żołnierz staropolskiej jazdy. Ob. Huzar.

Husiatyn — husiatyński.

Husyt, lepiej: **Chasyd** = człowiek sekty żydowskiej. Ob. Hus — husyta.

Husyta. Ob. Hus.

Huśtać (nie: huździć) — huśtawka, nie: huździawka. I Formy: huśtam, huśtasz, huśta...; huśtaj!; huśtający· huśtany; huśtał. II Składnia: **H.** kogo, co — na czym lub w czym (zależnie od stopnia zagłębienia na siedzeniu huśtawki, tak samo jak siedzieć na krześle, ale: siedzieć w fotelu).

Huta — hutnik — hutniczy.

Wyrażenie: przemysł hutniczy. *JP 20, 84 nn.*

Huzar = żołnierz lekkiej jazdy współczesnej. Ob. Husarz.

Hydra, nie: hidra; dlm tych hydr.

Hydroplan, nie: hidroplan; dlp tego hydroplanu.

Hymen — Znaczenie i formy: 1) **H.** = starogrecki bóg małżeństwa; dlp tego Hymena, 2) **H.** = małżeństwo, wesele; dlp tego hymenu.

Hymn — hymnista; dlp tego hymnu. Składnia: 1) **H.** na co = hymn z powodu czego, 2) **H.** do kogo = hymn na cześć kogo, 3) **H.** o czym (gdy się oznacza treść hymnu), 4) **H.** czego (gdy się oznacza pobudki, źródła duchowe hymnu).

1. Hymn na Zmartwychwstanie Pańskie. *Mick.* Hymn na cześć boga czarnego. *Dyg.* 2. Hymn do Boga. *Woron.* 3. Hymn o dobrodziejstwach Boga. *J. Kochan.* 4. Hymn miłości.

I

I—ji. Na początku wyrazów i w środku wyrazów po samogłosce piszemy i, nie: ji, np. igła, iskra, szyi, poić.

-ica. Przyrostek -ica jako oboczny do -ka nadaje wyrazowi zabarwienie pogardliwe; bez tej oboczności znaczenia tego nie ma, np. aktorka — aktorzyca, Rosjanka — Rosjanica, ale: lew — lwica, wilk — wilczyca.

Pijana i płytka aktorzyca. *SW.*

-ić (-yć) — -eć. Bezokoliczniki mają zakończenie -ić (-yć), jeśli forma czasu przeszłego ma zakończenie -ił (-ył), zakończenie zaś -eć, jeśli forma czasu przeszłego kończy się na -ał, np. budzić — budził, lubić — lubił, suszyć — suszył, patrzyć — patrzył, ale: widzieć — widział, patrzeć — patrzał, słyszeć — słyszał.

Ichmościanki, ichmościowie. Ob. Jejmość, Jegomość.

I'dea (nie: ideja), rzadziej: ide'a (JP 10, 92). I Formy: lp ta idea, tej idei, tej idei, tę ideę, tą ideą, w tej idei; lm te idee, tych idei, tym ideom, te idee, tymi ideami, w tych ideach. II Składnia: idea czego lub o czym.

Idea narodu. On nie ma o tym żadnej idei.

Zwroty: 1) wpaść na ideę. *SF;* 2) w imię idei coś robić.

I'deał, częściej: ide'ał — idealny, — idealista—idealistyczny. Formy: 1) dlp tego ideału, 2) idealista jak: humanista.

Identyczność = tożsamość, jednoznaczność.

Identyczny (nie: indentyczny) z kim, z czym = ten sam, jednoznaczny.

Jest myśl identyczna z bytem. *Przybysz.*

Identyfikować = utożsamiać (DUMK 30 IX 30).

Idiota — idiotyczny, — idiotyzm. Formy: 1) idiota jak: humanista, 2) dlp tego idiotyzmu.

Idylla — idylliczny (PA).

Igła — igiełka, — iglica, — igielny; dlm tych igieł.

Zwroty: 1) z igły robić widły. *SF* = przesadnie powiększać coś; 2) jak z igły = w ubraniu, które wyszło z igły, nowy, świeży; 3) pracownica igły. *SF;* 4) nawlekać igłę i nawlekać nitkę na igłę.

1. Z igły robi widły. *Sierosz.* 2. Rzuciłem się na rzeczy nowe jak z igły. *Nowak.*

Ignacy, nie: Ignac. Por. Korneli lub Kornel. Formy: Ignacy, Ignacego, Ignacemu... (odmiana przymiotnikowa).

Ignorancja czego, nie: dla czego

Ignorancja spraw społecznych (nie: dla spraw społecznych). *Cyt. Kr. 2, 92.*

Ignorant = nieuk, ciemny, niewykształcony. Formy: dlp tego ignoranta, mlm ci ignoranci.

Ignorować = pomijać, lekceważyć. I Formy: ignoruję, ignorujesz...; ignoruj!; ignorujący; ignorowany; ignorował. II Składnia: I. kogo, co.

Igołomia (nazwa miejscowości), dop. Igołomi.

Igrać — I Formy: igram, igrasz, igra...; igraj! igrajcie!; igrający; igrał. II Składnia: I. z czym, rzadziej: czym.

Zwrot: nie igraj z ogniem! = nie baw się rzeczą niebezpieczną.

Igraszka.

Zwroty: 1) dla igraszki coś robić; 2) robić sobie z kogo lub z czego igraszkę. *SF;* 3) być igraszką losu. *SF.*

Igumen lub **ihumen** = przełożony klasztoru obrządku wschodniego; mlm ci igumeni lub ihumeni.

Ile — Formy: mian. (nie używa się), dop. ilu, cel. ilu, biern. ile lub ilu (osob. męsk.), narz. ilu (iloma), miejsc. w ilu.

Zwroty: 1) Pan Bóg wie ile = nie wiadomo ile; 2) o ile, nie: na ile; 3) o ile... (oznacza stopień lub warunek ilościowy; często używany błędnie zamiast: jeśli; *o ile* ma zawsze wyraźny lub domyślny odpowiednik wskazujący: *o tyle*); 4) ile (nie: ilu) ludzi.

1. Te rzeczy będą trwały Pan Bóg wie ile czasu. *Dąbr.* 2. O ile (nie: na ile) prawda, co mówią. *Dąbr.* 3. O ile ja sam mogę sądzić, wynik naszych starań będzie znakomity. *Święt.* Jeśli (nie: o ile) będzie pogoda, wyjedziemy na spacer. 4. Ile ludzi tam było?

I'lekroć lub **ile'kroć.**

Ilekroć razy (!) = ilekroć lub ile razy.

Iliada, Iliady... lub **Ilias** (ndm).

Iliria (nie: Illiria) — iliryjski.

Iluminacja, nie: illuminacja.

Ilustracja, nie: illustracja.

Iluzja (nie: illuzja) — iluzyjny, — iluzjonista, — iluzorium — iluzoryczny. Znaczenie: 1) iluzja = złudzenie (stan umysłu), 2) iluzorium = rzecz budząca złudzenie, 3) iluzyjny = nacechowany złudzeniem, np. iluzyjne nadzieje, 4) iluzoryczny = budzący iluzje, np. iluzoryczne plany (budzące iluzje w tych, komu są przedstawiane).

Ił — iłowaty lub iłasty, rzadko: ilisty, iłki; dlp tego iłu.

Iłża — iłżecki.

Im — **tym,** nie: czym — tym.

Im prędzej, tym lepiej.

Imać się (niedok.) — jąć się (dok.). I Formy: imam się, imasz się, ima się..., imają się; imaj się!; imający się; imał się. II Składnia: imać się czego.

Trzeba się imać byle czego. *Dąbr.*

Imaginacja (nie: imainacja)—imaginacyjny.

Imaginować (nie: imainować). I Formy: imaginuję, imaginujesz...; imaginuj!; imaginujący; imaginowany; imaginował. II Składnia: I. co sobie (zawsze z tymi dopełn.).

Imbir, nie: imbier; dlp tego imbiru (nie: imbieru).

Wniesiono polewkę winną, zaprawną jajami, cynamonem, gwoździkami, imbirem. *Sienk. cyt. Pass.*

Imbroglio (!) = zamieszanie, zawikłanie.

Imbryk, dlp tego imbryka. Znaczenie: 1) I.

(nie: czajnik) = naczynie do naparzania herbaty, 2) I. = (! prow.) sagan (IGD).

Imieniny — Formy: te imieniny, tych imienin, tym imieninom... II Składnia: dwoje, troje, czworo... imienin.

Zwrot: obchodzić imieniny.

Imiennik, dlp tego imiennika. Znaczenie: 1) imiennik = człowiek, noszący to samo imię, 2) imiennik lub imionnik = album do wpisywania pamiętnikowych wierszy, sztambuch.

Wiersz w imienniku S. B... *Mick. cyt. SW.* W imionniku Celiny Szymanowskiej. *Mick. cyt. SW.*

***Imiesłów bierny na -ʹony** w czasownikach z tematami na -t-, -d- ma mlm formy osobowe męskie, zakończone na -eni, nie: -ʹeni, np. wiedziony, wiedzione, ale: wiedzeni, gnieciony, gniecione, ale: gnieceni.

***Imiesłów samodzielny.** Niekiedy imiesłów na **-ąc** występuje samodzielnie, nie łącząc się ze słowem orzekającym.

Nie dochodząc do rogu ulicy jest wędliniarnia. Patrząc przed siebie miało się wrażenie, że powietrze drży. *Perz.*

***Imiesłów uprzedni na -szy, -wszy.** I Forma: imiesłów uprzedni nie odmienia się.

Kazanie przeciwko służalcom, ośmieliwszym się (!) pohańbić. *Cyt. JP 10, 141* = ... przeciwko służalcom, którzy się ośmielili...

II Znaczenie: imiesłów uprzedni oznacza czynność, która poprzedziła czynność słowa osobowego.

Upadł zraniwszy się w kolano (!). *Cyt. Krasn. 56* = upadłszy, zranił się w kolano lub upadł, raniąc się w kolano.

III Składnia: 1) imiesłów uprzedni zastępuje zdanie okolicznikowe, nigdy przydawkowe, 2) imiesłów uprzedni oznacza czynność podmiotu zdania; niekiedy tylko łączy się ze słowem osobowym zdania bezpodmiotowego.

1. Uczeń ukończywszy szóstą klasę (!) daje korepetycje = uczeń, który ukończył... *Krasn. 56.* 2. Obszedłszy klomb zajazdowy zbliżano się ku oknu. *Dąbr.*

***Imiesłów współczesny nieodmienny na -ąc** oznacza czynność podmiotu zdania, niekiedy tylko występuje niezależnie, bez tego związku z podmiotem zdania. Ob. *Imiesłów samodzielny.

1. Przechodząc ulicą najechała nań dorożka (!). *Cyt. Krasn. 56* = gdy przechodził... 2. Sklep ten znajduje się na końcu Marszałkowskiej nie dochodząc placu Unii Lubelskiej.

***Imiesłów w znaczeniu przymiotnika.** Imiesłowy bierne zaprzeczone przybierają nieraz znaczenie przymiotnika, oznaczającego niemożliwość wykonania czynności, wyrażonej w czasowniku, np. nieoceniony = niemożliwy do ocenienia; nieugięty, nieogarnięty, nieobjęty itp. Znaczenie przymiotnika przybiera nieraz także imiesłów czynny. Ob. Kojący.

Imię — imienny. Formy: lp to imię, tego imienia, temu imieniu, to imię, tym imieniem, w tym imieniu; lm te imiona, tych imion, tym imionom, te imiona, tymi imionami, w tych imionach. Składnia: dwa, trzy, cztery imiona (jeśli chodzi o imiona nie pozostające z sobą w bezpośrednim związku rzeczowym), ale: dwoje, troje... imion (jeśli chodzi o imiona tworzące pewną jedność, np. należące do jednej i tej samej osoby; jest to zresztą składnia dziś nieco przestarzała).

Ja Protazy, Baltazar Brzechalski, dwojga imion. *Mick.*

Zwroty: 1) nadać imię komu; 2) przyjąć, przybrać imię; 3) jest komu na imię lub ktoś ma na imię; 4) w imieniu lub imieniem kogo (nie: czego) coś robić; 5) w imię czego (rzadko: kogo) coś robić; 6) w imię Boże; 7) po imieniu do kogoś mówić, po imieniu kogoś nazywać, po imieniu kogoś, coś znać; 8) ktoś imieniem...

3. Pani Słuczańska miała na imię Renata. *Nałk.* Spytała, jak mam na imię. *Nowak.* Jak ci na imię? *Szpot.* 4. Proszę w imieniu wszystkich tu obecnych. *Sienk.* Dziękuję w jej imieniu. *Grusz.* Działał w jej imieniu. *Dyg.* Witam waszmościów imieniem własnym i książęcym. *Sienk.* 5. Sądzili w imię imperatora. *Mick.* W imię sprawiedliwości muszę przyznać. *Małacz.* W imię obrażonej godności osobistej protestowała. *Małacz.* 7. Jestem człowiek, który się nie wstydzi nazywać rzeczy po imieniu. *Reym.* Znam wszystkie uczucia po imieniu. *Krasiń.* Mówiła mu po imieniu. *Iwasz.* 8. Pozwalał kelnerowi imieniem Walerian... *Dąbr.*

Imigracja, nie: immigracja.

***Imiona greckie spolszczone:** Edyp, Eschilos, Klitemnestra, Fedon, Tucydydes, nie: Ojdyp, Ajschilos, Klitajmnestra, Fajdon..., Tukidydes. Imiona te zostały spolszczone na podstawie ich postaci łacińskich i dlatego w brzmieniu swoim zbliżają się do wzorów łacińskich, nie greckich: Edyp, nie: Ojdipos, Eschilos, nie: Ajschilos, Tucydydes, nie: Tukidydes...; zresztą wymowa z dwugłoskami: ei, oi, ai byłaby także tylko konwencjonalna, nie odtwarzałaby wymowy rzeczywistej, bo dwugłoska: ei już w V wieku przed Chrystusem, a dwugłoski: oi, ai nieco później ściągnęły się w samogłoski: ei w i, oi w i, ai w e. Wymowa c zamiast k w takich imionach jak Tucydydes opiera się na średniowiecznej wymowie łacińskiej.

***Imiona hebrajskie spolszczone:** Barabasz, Judasz, Łukasz, Mateusz, Mojżesz, Tadeusz, Tobiasz, Tomasz...

***Imiona par małżeńskich** tworzy się w dwojaki sposób: albo przez użycie w liczbie mnogiej imienia męża, albo przez utworzenie od imienia męża rzeczownika zbiorowego na -stwo: Janowie lub Janostwo. W zdrobnieniach posługujemy się tylko pierwszą formacją: Jankowie, Jasiowie (nie: Jankostwo, Jasiostwo). Składnia: 1) kochani Janowie przyjechali, 2) kochani Janostwo przyjechali, 3) słyszałem wiele o kochanych Janach, lub: o kochanych Janostwu, nie: Janostwie.

***Imiona rzymskie spolszczone:** Horacy lub Horacjusz, Wergili lub Wergiliusz, ale: Owidiusz, Korneliusz, Lucjusz, Pompejusz w jednej tylko postaci.

Imitacja (= naśladownictwo, rzecz podrobiona) — imitacyjny — imitować — imitowany.

Imitować — I Formy: imituję, imitujesz...; imituj!; imitujący; imitowany; imitował. II Znaczenie i składnia: 1) I. kogo, co = udawać kogo, co, 2) I. co = podrabiać co.

Immanentny, nie: imanentny.

Immatrykulacja, nie: imatrykulacja.

Immunitet (nie: imunitet), dlp tego immunitetu.

Imość (— imościanka) = jejmość = jej miłość.

Imparcjalny (!) = bezstronny.

Imperatyw = nakaz.

Imperializm — imperialista. Formy: 1) dlp tego imperializmu, 2) imperialista jak: finansista.

Imperiał, dlp tego imperiała.

Imperium — Formy jak: gimnazjum.

Impertynent — impertynencki, — impertynencja.

Impet — impetyk — impetyczny; dlp tego impetu.

Zwrot: z impetem = z rozmachem.

Z impetem postawiła garnki. *Bartk.*

Imponować (niedok.). Formy: imponuję, imponujesz..., imponuj!; imponujący!; imponował. Składnia: I. komu — czym.

Imponował mu posiadaniem prawdziwego zegarka. *Ostr.*

Imponujący — imponująco. Ob. Kojący—kojąco.

Import, lepiej: przywóz (DUMK 30 IX 30).

Impregnacja (!) = nasycenie (ciała stałego cieczą) (DUMK 25 VII 32).

Impregnować (!) = nasycać (ciało stałe cieczą), wcierać.

Impresario ten, dlp tego impresaria, temu impresariowi.

Impresja (= wrażenie; wywieranie wpływu) — impresjonizm — impresjonista—impresjonistyczny. Formy: 1) dlp tego impresjonizmu, 2) impresjonista, jak: finansista.

Impreza = przedsięwzięcie.

Impugnować (!) = zwalczać, odpierać.

Impuls = bodziec, pobudka, pochop (Krasn. 84); dlp tego impulsu.

Impulsyjny lub **impulsywny**.

Imputować = posądzać kogo o co, wmawiać w kogo, co. I Formy: imputuję...; imputuj!; imputujący; imputował. II Składnia: I. co — komu = przypisywać co — komu, wmawiać co — w kogo.

-imy (-ymy). Takie zakończenie mają w 1 os. lm czasu teraźniejszego (bądź przyszłego dokonanego) słowa, które w 3 os. lp mają zakończenie -i (-y). Natomiast słowa, które w 3 os. lp kończą się na -e, mają w 1 os. lm zakończenie **-emy**. Np. widzi—widzimy, nie: widziemy, patrzy — patrzymy, nie: patrzemy, ale: niesie — niesiemy, nie: niesimy, pisze — piszemy, nie: piszymy.

-ina (-yna). Ob. *Nazwiska żon na -ina (-yna).

Inaczej, niż..., nie: inaczej, jak... Ob. Nie inaczej.

Inauguracja (= uroczyste otwarcie, uroczyste rozpoczęcie) — inauguracyjny.

Inaugurować = uroczyście otwierać. I Formy: inauguruję...; inauguruj!; inaugurował. II Składnia: I. co.

Incognito (przysł.), w wymowie: inkognito.

Incydent (!) = wydarzenie, zajście (DUMK 30 IX 30).

Indagacja = wypytywanie się, badanie, śledztwo.

Indagować = wypytywać się, badać, prowadzić śledztwo. I Formy: indaguję...; indaguj!; indagujący; indagował. II Składnia: I. kogo — o co.

Indeks = wykaz, rejestr; dlp tego indeksu.

Zwroty: 1) w indeksie = w wykazie, w rejestrze, ale: na indeksie = w wykazie książek zakazanych przez Kościół; stąd: być na indeksie = być niechętnie widzianym; 2) stawiać na indeksie = zakazywać, niechętnie na coś patrzeć.

Temat, postawiony na indeksie *Siedl.*

Indemnizacja = odszkodowanie.

Independencja (!) = niezależność, niezawisłość.

Indianin — Indianka — indiański. Formy: Indianin jak: mieszczanin.

Indie, nie: India, ani: Hindia (JP 3, 13). Formy: te Indie, tych Indii, tym Indiom..., w tych Indiach.

Indoeuropejski — indoeurcpeista — indoeuropei'styka — indoeuropeisty'czny.

Języki indoeuropejskie, nie: indogermańskie.

Znaczenie: 1) indoeuropejski = posiadający cechy indoeuropejskie, należący do języków indoeuropejskich, 2) indoeuropeistyczny = odnoszący się do indoeuropeistyki (nauki, badającej języki indoeuropejskie).

System deklinacyjny indoeuropejski. Zagadnienie indoeuropeistyczne

Indolencja (!) = nieudolność, niedołęstwo, niezaradność.

Indor, nie: indór, ani: jędor; dlp tego indora.

Indostan lub **Hindostan** (Łoś); dlp tego Indostanu albo Hindostanu.

Indult, dlp tego indultu.

Zwrot: brać ślub za indultem.

Indus lub **Hindus** — induski lub hinduski (Łoś).

Industrializacja (!) = uprzemysłowienie.

Industrializm—industrialista. Formy: 1) dlp tego industrializmu, 2) industrialista jak: finansista.

Indyferentyzm — indyferendysta, nie: indeferentyzm, indeferendysta. Formy: 1) dlp tego indyferentyzmu, 2) indyferentysta, jak: humanista.

Indygenat, dlp tego indygenatu.

Indygnacja (żart.) = oburzenie.

Indyjski, nie: hindyjski.

Indywidualny (= jednostkowy, osobisty) — indywidualista — indywidualizm. Formy: 1) indywidualista jak: humanista, 2) dlp tego indywidualizmu.

Wyrażenie: indywidualne wynagrodzenie (!) = osobiste wynagrodzenie. *DUMK 31 X 31.*

Indywi'duum = jednostka (Krasn. 84). Formy jak: gimnazjum.

Inekssprymable (tylko w lm), dop. tych inekssprymabli.

Inercja, lepiej: bezwład, bezczynność.

Infamia = odsądzenie od czci, hańba.

Infanteria = piechota, wojsko piesze (nie: infanternia) — infanterzysta,— infanteryjny, rzadko: infanteryjski, nie: infanteryczny. Formy: infanterzysta, jak: artylerzysta.

Infekcja = zakażenie, zarażenie.

Inflanty — inflancki, — Inflantczyk. I Formy: Inflanty, Inflant (nie: Inflantów), Inflantom..., w Inflantach. Składnia: 1) w Inflantach, 2) do Inflant. Por. Kujawy, Mazowsze.

Influenca lub **influenza** (nie: influencja) = grypa.

Influenca, czy co do licha? *I. Dąbr.*

Influencja (!) = wpływ.

Informacja — informacyjny. Składnia: I. o czym lub co do czego.

Zwroty: 1) dawać komu informacje; 2) udzielać komu informacji; 3) zasięgać informacji u kogo; 4) odbierać, otrzymywać informacje; 5) informacje za jakiś okres czasu; 6) według informacji.

2. Poprzestanę na udzieleniu informacji o całym przedsięwzięciu. *Dąbr.* 5. Wymiana informacji osobistych za czas od ostatniego spotkania. *Grusz.*

Informować—I Formy: informuję, informujesz...; informuj!; informujący; informował. II Składnia: I. kogo — o kim, o czym.

Informował o przebiegu zebrania. *Danił.*

Infuzorie (tylko w lm) = wymoczki; dop. tych infuzoriów.

Ingerencja = mieszanie się do czego, wtrącanie się do czego, wpływ na co

Ingrediencja = domieszka, przyprawa, składnik.

Ingres=uroczyste wejście, uroczysty wjazd (dostojników kościelnych); dlp tego ingresu.

Ingrosować (!) = wpisywać do ksiąg hipotecznych.

Inhalator, dlp tego inhalatora.

Inicjał — inicjałowy lub inicjalny; dlp tego inicjału.

Inicjatywa (nie: incjatywa) = zapoczątkowanie.

Zwroty: 1) podjąć inicjatywę, *SF;* 2) inicjatywę w co włożyć. *SF;* 3) inicjatywę wykazać. *SF.*

Inicjować = zapoczątkowywać co. I Formy: inicjuję, inicjujesz...; inicjuj!; inicjujący; inicjował. II Składnia: I. co.

Iniekcja = zastrzyk.

Inka lub **Inkas** (nazwa indiańskiego szczepu peruwiańskiego). Formy: lp ten Inka, tego Inki, temu Ince... lub ten Inkas, tego Inkasa, temu Inkasowi...; lm ci Inkowie, tych Inków... lub ci Inkasi, tych Inkasów...

Inkarnacja (!) = wcielenie.

Inkaso — Formy: ndm lub to inkaso, tego inkasa..., w tym inkasie.

Inkibicja (!) = wstrzymanie (biegu) sprawy (sądowej).

Inklinacja (zwykle żart.) = skłonność, pociąg (Krasn. 84).

Zwrot: mieć do czego inklinację (żart.).

Inkluz = pieniądz czarodziejski, sprowadzający powodzenie; dlp tego inkluza.

Inkluzywe (!) = włącznie.

Inkomodować (arch., dziś żart.) = niepokoić, kłopotać. I Formy: inkomoduję, inkomodujesz...; inkomoduj!; inkomodujący; inkomodował. II Składnia: I. kogo.

Inkompetencja, częściej: **niekompetencja**.

Inkonsekwencja, częściej: **niekonsekwencja**.

Inkorporacja (!) = wcielenie.

Inkrustować — I Formy: inkrustuję, inkrustujesz...; inkrustuj!; inkrustujący; inkrustowany; inkrustował. II Składnia: I. co — czym.

Inkrutowiny, lepiej: **inkurtowiny** (prow. lit.) = wprowadziny, uroczystości związane z wprowadzeniem się do nowego domu (z lit. inkurtūvės); dop. tych inkrutowin.

Zły to znak płakać w dniu inkrutowin. *Mick. cyt. SW.*

Inkryminować = zarzucać, obwiniać. I Formy: inkryminuję, inkryminujesz...; inkryminuj!; inkryminujący; inkryminowany; inkryminował. II Składnia: I. komu — co = zarzucać komu — co, obwiniać kogo — o co.

Inkulpat (!) = obwiniony, oskarżony.

Przestępstwo nie pociągnie za sobą wydalenia oskarżonego (nie: inkulpata) ze służby. *Cyt. Kr. 2, 279.*

Inkunabuł, dlp tego inkunabułu.

Inkwirować (!) = badać sądownie.

Innobytność (!) = alibi (PJ 35, 33).

Innocenty (nie: Inocenty), dop. Innocentego, Innocentemu.

Innojęzykowy, nie: inojęzykowy.

Innoplemienny, nie: inoplemienny.

Innowacja (PA), nie: inowacja.

Innowierca (PA), nie: inowierca.

Inny—inszy. I Składnia: inny (inszy), niż..., nie: inny (inszy), jak... (JP 11, 126).

Miała inne życie, niż ja (nie: jak ja). *Cyt. PJ 10, 10.* Patrzyli na owe czasy z całkiem innym usposobieniem, niż (nie: jak) na nie godziło się spoglądać. *Cyt. Kr. 1, 160.*

II Znaczenie: inny (w przeciwstawieniu do wielu) = drugi (w przeciwstawieniu do jednego).

Miałem kilku innych (nie: drugich) przyjaciół.

In octavo = w ósemce.

Inowrocław — inowrocławski; dop. Inowrocławia.

Insekt, dlp tego insektu, mlm te insekty, rzadziej: insekta.

Inserat (!) = ogłoszenie w czasopiśmie.

Inskrypcja = napis, wpisanie.

Inspekt — Formy: dlp tego inspektu, mlm te inspekty lub inspekta.

Inspekta. *Iwasz.*

Inspektor — inspektorat. Ob. Dyrektor — dyrektoriat. Forma mlm ci inspektorzy, rzadziej: inspektorowie.

Inspicjent, nie: inspicjant. Formy: dlp tego inspicjenta, mlm ci inspicjenci.

Inspiracja (żart.) = natchnienie.
Zwroty: poddawać, mieć inspiracje (żart.).

Inspirować (żart.) = namawiać, poduszczać. Formy: inspiruję, inspirujesz...; inspiruj!; inspirujący; inspirowany; inspirował.

Inspirowany = z góry narzucony.
Wyrażenie: artykuł inspirowany.

Instalacja, lepiej: 1) urządzenie, 2) wprowadzenie na urząd; puszczenie w ruch.
Instalacja (lepiej: urządzenie) wodociągowe, elektryczne, gazowe...

Instancja — Znaczenie: 1) I.=stopień w organizacji urzędów, 2) I. = wstawiennictwo, wstawianie się za kim.
Zwroty: 1) w pierwszej instancji, w toku instancji; 2) za czyjąś instancją coś zrobić. *SF;* 3) ostatnia instancja.
Sąd w toku instancji bezpośrednio przełożony nad sądem... *Kod. Post. Cyw.*

Instradacja (!) = kierowanie na właściwą drogę.
Zwrot: instradacja przesyłek (!) = kierowanie przesyłek, wyznaczanie drogi przesyłek. *DUMK 25 VII 32.*

Instrukcja o czym lub co do czego—dla kogo — do czego, nie: dla czego.
Instrukcja o ruchu. *KJMK.*

Instrukcyjny (!) lub **instruktywny** (!) = pouczający.
Wykład był bardzo ciekawy i pouczający (nie: instrukcyjny).

Instruktor, mlm ci instruktorzy, rzadziej: instruktorowie.

Instrument — Znaczenie: 1) I. = przyrząd, narzędzie, 2) I. = (!) środek. Formy: dlp tego instrumentu, mlm te instrumenty lub instrumenta.
Sojusz z Francją jest trwałym środkiem (nie: instrumentem) obronnym. *Gaz. Pol. 29 VIII 36.*
Zwroty: 1) instrument muzyczny (w tym wyrażeniu używa się tego wyrazu najczęściej); 2) stroić instrument.
Właśnie muzycy kończą stroić instrumenty. *Mick.*

Instruować (!) = pouczać, wyjaśniać, dawać wskazówki.

Instygować (!) kogo — na kogo = podburzać, podjudzać kogo na kogo.

Instynkt — instynktowy, — instynktowny,— instynktowo lub instynktownie. I Formy: dlp tego instynktu, mlm te instynkty, rzadziej: instynkta. II Składnia: 1) I. czego (gdy się wskazuje źródło instynktu), 2) I. do czego (gdy się wskazuje coś, do czego instynkt popycha) = popęd do czego.
1. Kawaleryjskie instynkty. *Prus.* Instynkty mecenasowskie. *Grusz.* Instynkt życia. 2. Miał instynkt do bohaterstwa.
III Znaczenie: 1) instynktowny = wynikający z instynktu, 2) instynktowy = należący do instynktu, właściwy instynktowi.
1. Instynktownym odruchem spojrzeń ludzkich. *Berent.* 2. Nabiera do niego instynktowego zaufania. *Perz.*

Instytut, dlp tego instytutu, mlm te instytuty. Składnia: I. czego, nie: dla czego.
Instytut badania historii sztuki (nie: dla badania historii sztuki). *Cyt. Kr. 1, 72.* Instytut popierania polskiej twórczości literackiej.

Insultacja (!) = zniewaga, obelga.

Insultować (!) = znieważać.

Insurekcja (arch.) = powstanie.
Zwrot: insurekcja kościuszkowska.

Insygnium, zwykle: insygnia (lm) = godła, oznaki. Formy jak: gimnazjum.

Insynuacja = potwarz.

Insynuować—I Formy: insynuuję, insynuujesz...; insynuuj!; insynuujący; insynuowany; insynuował. II Składnia: I. komu—co= podejrzliwie przypisywać komu co.

Inszy = inny. Składnia: I., niż, nie: inszy, jak...
Insze drzewa. *Ork.*

Intabulacja (!) = wciąganie do ksiąg hipotecznych, hipotekowanie.

Intabulować (!) = wciągać do ksiąg hipotecznych (Kr. 1, 76/7).

Integracja = całkowanie.

Integralny, lepiej: 1) niepodzielny, nienaruszony, niezmieniony, cały, 2) nie dający się podzielić, niezmienny, istotny (PJ 1, 128).

Intelekt (w mowie potocz. żart.) = umysł, zmysł; — intelektualny,—intelektualizm — intelektualista. Formy: 1) dlp tego intelektu, 2) dlp tego intelektualizmu, 3) intelektualista, jak: humanista.
Intelekt pięknych dam, gdy jest się sam na sam, ach czyż to jest potrzebne nam? *Piosenka.*

Inteligencja — inteligent — inteligentny.

Intencja = zamiar, chęć, dążenie.
Zwrot: robić coś na intencję kogo lub czego = robić coś na korzyść kogo lub czego.
Zorganizował na jego intencję... *Nałk.* Nie wiem, jak się to modli na czyjąś intencję. *Nowak.*

Intendent (nie: intendant JP 6, 31) = zarządzający, zawiadowca. Formy: dlp tego intendenta, mlm ci intendenci.

Intendentura (JP 6, 31), nie: intendantura.

Intensyfikacja (!) = wzmożenie, wzmocnienie.

Intensywność = napięcie, natężenie (Krasn. 84).

Intensywny, nie: intenzywny.
Zwrot: intensywna barwa = mocna barwa.

Interes — I Formy: dlp tego interesu, mlm te interesy lub interesa.
Dbasz o interesa. *Mick.* Chyba że Janowi przeszkodzą jakie interesa. *Sierosz.* Wtrąca się w interesa. *Żerom.* Moglibyśmy robić dobre interesy. Reym.
II Znaczenie: 1) I.=sprawa, 2) I.=przedsięwzięcie, zysk, korzyść, 3) I. = przedsiębiorstwo, sklep, zakład, 4) I. (!) = zainteresowanie, zaciekawienie.
1. Nie mamy do niej żadnego interesu. *Dąbr.* 2. To jest w jej interesie. *Dąbr.* 3. Chodził do interesu co dzień o godzinie ósmej rano. *Mp.* 4. Zagadnienie to budziło we mnie zawsze głęboki interes (!) = głębokie zainteresowanie. Mickiewicz objawiał wielki interes dla języka (!) = wielkie zainteresowanie językiem.
III Składnia: 1) I. kogo (gdy się wymienia osobę zainteresowaną), 2) I. do kogo (gdy się wymienia osobę, do której się ktoś zwraca z interesem), 3) I. o co (gdy się wymienia przedmiot zainteresowania).

3. Trzeba skończyć interes o łąkę. *Prus.*

Zwroty: 1) prowadzić czyjś interes, nie: prowadzić komu interes; 2) sprawować czyjeś interesy; 3) zabezpieczać czyjeś interesy; 4) mieć do kogo interes; 5) wyjechać, wyjść, chodzić za interesami; 6) dobić interesu = zakończyć interes; 7) wziąć się do interesu; 8) interesy stoją; 9) robić interes na kim, na czym; 10) mieć w czym interes; 11) interes dostawy (!) = wartość zainteresowania w dostawie (towaru). *KJMK;* 12) mieć interes coś robić; 13) jest lub leży w czyimś interesie coś robić.

1. Kto prowadzi interes drugiemu, ten powinien... (!) = kto prowadzi interes osoby drugiej, ten... *KJU 2, 3.* 2. Powołany do sprawowania jego interesów. *Kod. Post. Cyw.* 3. W celu zabezpieczenia interesów dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.* 4. Macie interes do mego szwagra. *Prus.* Mam interes do wodza. *Żerom.* Mam do pana interes. *Reym.* Miałem interes do Józia. *Sierosz.* 5. Wyjechał za interesami. *Reym.* 6. Szczerze chciałem interesu dobić. *Mick.* 7. Wyjaśniał, jak się wziąć do interesu. *Sierosz.* 8. Pan wie, jak stoją nasze interesa. *Sierosz.* 9. Zrobić interes na resztce własności. *Żerom.* My razem moglibyśmy robić dobre interesy. *Reym.* Zrobić interes na eksploatacji. *Małacz.* 10. Jaki w tym mają interes? *Sierosz.* Kto ma interes prawny w tym... *Kod. Post. Cyw.* 12. Mam pilny interes wyjść. *Cyt. SW.*

Interesant, nie: interesent.

Interesować — I Formy: interesuję, interesujesz...; interesuj!; interesujący; interesowany; interesował. II Składnia: I. kogo — czym — w czym.

Interesować się kim, czym.

Nikt się mną nie interesuje. *I. Dąbr.* Interesowała się dziećmi. *Nałk.*

Interesowany w czym = związany jakimś interesem z czym. Ob. Interesowny.

Jestem zainteresowany w zachowaniu... *Grusz.*

Interesowny = szukający swojego interesu, swojej korzyści, wyrachowany. Ob. Interesowany.

Interesujący (= ciekawy) — interesująco. Ob. Kojący — kojąco.

Intermezzo (nie: intermecco), dlp tego intermezza.

Intermistyczny (!) = tymczasowy (DUMK 25 VII 32).

Internacjonalny (!) = międzynarodowy.

Internista — interni'styka — internisty'czny. Formy: internista, jak: humanista.

Interpelacja — interpelacyjny.

Zwrot: wnieść interpelację.

Interpelować — I Formy: interpeluję, interpelujesz...; interpeluj!; interpelujący; interpelował. II Składnia: I. kogo — o co lub w sprawie czego.

Interpolować (= wnosić do tekstu obce mu zdania) — interpolacja.

Po ostatnim wierszu, który przeczytał Teofil, zaczyna się późniejsza interpolacja. *Parand.*

Interpretacja = wyjaśnienie, tłumaczenie, wykładnia.

Interpunkcja = używanie znaków pisarskich.

Interregnum, nie: interegnum. Formy jak: gimnazjum.

Interwał lub **interwał.** Formy: dlp tego interwału lub interwału, dlm tych interwali lub interwałów albo interwałów.

Interwenient.

Wyrażenie: interwenient uboczny.

Interwenient uboczny powinien zgłosić w piśmie... *Kod. Post. Cyw.*

Interweniować = wdawać się w co, pośredniczyć. I Formy: interweniuję, interweniujesz...; interweniuj!; interweniujący; interweniował. II Składnia: I. u kogo — w czym lub w sprawie czego.

Interwiew (!) = wywiad.

Intrata = dochód, zysk.

Zwrot: mieć intratę (żart.).

Intratny = korzystny, dochodowy.

Introligator — introligatornia. Formy: 1) mlm ci introligatorzy, rzadko: introligatorowie, 2) dlm tych introligatorni.

Intruz, dlp tego intruza.

Intrygować — I Formy: intryguję, intrygujesz...; intryguj!; intrygujący; intrygowany; intrygował. II Znaczenie i składnia: 1) I. przeciw komu, czemu = działać podstępnie, wichrzyć przeciw komu, czemu, 2) I. kogo = zaciekawiać kogo.

2. Intrygowała mnie ta pani. *Boy cyt. Szeffs.*

Intuicja — intuicyjny.

Intymidacyjny (!) = postrachowy, pogróżkowy (Kr. 1, 227).

Intymować (!), 1) I. = zawiadamiać, podawać do wiadomości, obwieszczać (prawn.), 2) I. = wtajemniczać (JP 9, 25).

Ministerstwo sprawiedliwości nie ma nic do zauważenia przeciw uchwale, dotyczącej podawania do wiadomości (nie: intymowania) podwładnym sądom rozstrzygnięć Najwyższego Sądu. *Cyt. Kr. 1, 225/6.*

Inwakcynacja (!) = szczepienie (krowianki).

Inwalida (rzadziej: inwalid) — inwalidzki, nie: inwalidowy. Formy: lp ten inwalida, tego inwalidy, temu inwalidzie, tego inwalidę, inwalido! tym inwalidą, o tym inwalidzie, lm ci inwalidzi, tych inwalidów, tym inwalidom...

Inwalidztwo, nie: stan inwalidzki, ani: stan inwalidowy (Kr. 2, 269).

Inwazja = najazd, napad, najście.

Inwektywa = nieuzasadniony zarzut, obelga.

Inwencja = wynalazczość, pomysłowość.

Inwentarz—inwentarzowy, nie: inwentarialny, ani: inwentarski; dlp tego inwentarza.

Wyrażenia i zwroty: 1) inwentarz zasobowy (!) = inwentarz zasobów. *DUMK 31 X 31;* 2) kasowanie inwentarza (!) = wykreślanie z inwentarza; 3) przedmiot inwentarzowy, nie: inwentarialny. *DUMK 31 X 31;* 4) przyjmować coś z dobrodziejstwem inwentarza = przyjmować coś ze wszystkimi zobowiązaniami pieniężnymi.

Inwestycja (= nakład, wkład. DUMK 31 X 31) — inwestycyjny = nakładowy.

Roboty nakładowe. *DUMK 31 X 31.*

Inwigilacja (!) = nadzór, dozór, pilnowanie.

Inwigilować (!) = mieć nadzór, dozór, dozorować, pilnować (JP 9, 25).

Inwitować (żart.) = zapraszać.

Inżynier (nie: inżenier) — inżynierski (nie: inżynieryjny. (DUMK 15 X 31),—inżynieria.

Uwaga. Przymiotnik: inżynieryjny jest związany z rzeczownikiem: inżynieria (= sztuka inżyniera), ale nie ma po-

trzeby go używać, bo zawsze można go zastąpić przymiotnikiem: inżynierski, utworzonym od rzeczownika: inżynier; inżynierski = odnoszący się do inżyniera, wykonany przez inżyniera; inżynieryjny = odnoszący się do sztuki inżyniera, wykonany przy pomocy tej sztuki. Różnica znaczeniowa tak mała, że uwydatnianie jej byłoby zbyteczne.

Roboty inżynierskie (nie: inżynieryjne).

Ipsylon (nie: ipsilon); dlp tego ipsylonu.

Iran — irański, — iranista. Formy: 1) dop. Iranu, 2) iranista, jak: humanista.

Irlandia — irlandzki (JP 9, 25). Ob. Holandia, Finlandia, Islandia. Składnia: w Irlandii, ale: na Islandii, na Korsyce, na Sycylii. Por. Grenlandia.

Ironia — ironista,—ironiczny. Formy: ironista, jak: humanista.

Irracjonalizm — irracjonalny; dlp tego irracjonalizmu.

Irredenta — irredentysta. Formy: 1) ta irredenta, tej irredenty, tej irredencie..., 2) irredentysta, jak: humanista.

Irygacja (nie: irrygacja) = zraszanie, skraplanie.

Irys, dlp tego irysa.

Irytacja.

Zwrot: popaść, wpaść w irytację.

Wpadał w irytację. *Małacz.*

Irytować się (niedok.)—zirytować się (dok.). Formy: 1) irytuję się, irytujesz się...; irytuj się!; irytujący się; zirytowany; irytował się, 2) zirytować się, jak: irytować się.

Ischias (PA), (nie: iszjas, ani: isjasz) — ischiatyczny. Formy: tego ischiasa, tym ischiasem lub ndm (N).

-isko. Rzeczowniki zgrubiałe żywotne na -isko używają się w rodzaju męskim lub nijakim, np. ten chłopisko — to chłopisko, ten konisko — to konisko. Forma dlm tych rzeczowników ma końcówkę -ów; tych chłopisków, tych konisków.

Iskra (rzadko: skra) — iskierka; dlm tych iskier.

Iskrzyć się lub **skrzyć się.** Formy: iskrzę się, iskrzysz się, iskrzy się, iskrzymy się..., iskrzą się; iskrz się! iskrzcie się!; iskrzący się; iskrzył się..., iskrzyli się.

Islam, dop. islamu.

Islandia — islandzki. Ob. Holandia. Składnia: 1) jechać na I., 2) mieszkać na I. Por. Irlandia.

Nie byłem na Islandii. *Goet.*

Istm — istmijski.

Przesmyk Istmijski.

Istnieć — zaistnieć (JP 4, 32). Formy: 1) istnieję, istniejesz, istnieje...; istniej!; istniejący; istniał..., istnieli, 2) zaistnieć, jak: istnieć.

Istnienie.

Zwroty: stwierdzać, dokumentować istnienie.

Dokumentował swe istnienie przez swój stosunek do innych. *Natk.*

Istota czego.

Zwrot: wnikać w istotę rzeczy. *SF.*

Istotny dla kogo, dla czego.

Fakty istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. *Kod. Post. Cyw.*

Istria — istryjski.

Iść — I Formy: idę, idziesz, idzie, idziemy..., idą; idź! idźcie!; szedłem (nie: szłem), szła, szło, szliśmy, nie: śliśmy... II Składnia: 1) I. do kogo, do czego = kroczyć, zmierzać do kogo, do czego, 2) I. po co, nie: za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest przedmiot, który się ma osiągnąć w jednym jakimś określonym miejscu), 3) I. za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem są przedmioty, które się ma osiągnąć w różnych miejscach), 4) I. na co (na oznaczenie celu, jeśli celem jest stan bądź czynność, w których się ma wziąć udział), 5) I. za kim, za czym = iść w ślad za kim, za czym, 6) I. z kim, z czym = iść razem z kim, z czym, 7) I. przed kim, przed czym = iść poprzedzając kogo, co (w przestrzeni bądź w czasie), 8) idzie komu o co (bezpodm.) = zależy komu na czym.

1. Idę do nich po poradę. *Sierosz.* 2. Idę po cukier (nie: za cukrem). *Cyt. Krasn. 52.* Poszedł po doktora (nie: za doktorem). Szedł po wodę. *Kad.* 3. Chodziłem za tym trzy dni, aż wreszcie dostałem. 4. Poszedł na doktora (= został doktorem). Na wielką wojnę idziemy. *Żerom.* 5. Iść za zdrowym interesem osobistym. *Dąbr.*

Zwroty: 1) idzie do czego (bezpodm.) = zaczyna się coś; 2) idzie na co (bezpodm.) = zanosi się na coś; 3) iść na zdrowie (na dobre, na złe...); 4) iść komu na rękę = dogadzać komu; 5) iść z kim ręka w rękę, *SF.* = zgodnie z kim współdziałać; 6) iść na spotkanie kogo, czego (tylko w znaczeniu dosłownym, nigdy w znaczeniu przenośnym), iść na spotkanie komu (!) = popierać, okazywać życzliwość, przychylność (por. ros. itti na wstriecz komu, niem. entgegenkommen); 7) iść z kim na udry = przekomarzać się z kim; 8) iść za łby (rub.) = walczyć; 9) idzie komu o kogo, o co, nie: rozchodzi się komu o kogo, o co (!) = zależy komu na kim, na czym; 10) nie idzie dalej (bezpodm.) = doskonale; 11) dalej idący = dalej sięgający, większy, rozleglejszy, liczniejszy; 12) to nie idzie (!) = to nie uchodzi. *Krasn. 66;* 13) iść przed siebie; 14) iść gęsiego = iść jeden za drugim; 15) iść na palcach; 16) iść po linii intencji, życzeń, pragnień... (!) = działać zgodnie z intencją... lub w myśl intencji; 17) iść źle (dobrze); 18) jak przyjdzie co do czego = jak coś nastąpi, jak się coś stanie.

1. Szło już do pięści. *Mick.* 2. Od szabel szło na pistolety. *Mick.* 3. Tłustość idzie człowiekowi na zdrowie. *Bartk.* 6. Poszedł na spotkanie. *Żerom.* 7. Z Cekamendą idzie na udry. *Strug.* Pójdą za łby. *Mick.* 9. Nie o ciebie idzie. *Mick.* Mogę cię wyrzucić, jeśli ci o to idzie. *Żerom.* Jakby szło o to, żeby skłamać. *Siedl.* 10. Piękne, nie idzie dalej. 11. Wchodzić w dalej idące szczegóły. 14. Chodzili gęsiego. *Żerom.* 15. Na palcach poszedł do parku. *Żerom.* 17. Wszystko mi tak idzie. *Reym.* 18. Jak przyjdzie co do czego... *Sienk.*

Italia — italski lub italijski. Znaczenie: 1) I. = dawna nazwa Półwyspu Apenińskiego, 2) I. = Włochy nowożytne (w stylu uroczystym).

Na alpejskich skał wyżynie, po śródziemnych fal błękicie, na italskim Apeninie, na hiszpańskich Sierrów szczycie... sieli przyszłej Polski siew. *Krasiń.*

I to (!) = to jest, mianowicie.
Wymieniają rozmaitych kandydatów, mianowicie (nie: i to): bawarskiego, saskiego, a nawet bułgarskiego. *Cyt. Kr. 1, 136.*
Iwanow. Ob. * Nazwiska rosyjskie na -ow.
Izabela (PA), nie: Izabella.
Izokrates (PA), nie: Isokrates.
Izolacja = oddzielenie, odosobnienie, wyosobnienie.
Izolować = oddzielać, odosobniać, wyosobniać, wyłączać (o prądzie elektrycznym). I Formy: izoluję, izolujesz...; izoluj!; izolujący; izolowany; izolował. II Składnia: I. kogo, co — od czego.
Izrael — izraelski, — Izraelita — izraelicki. Formy: lp ten Izraelita, tego Izraelity, temu Izraelicie, tego Izraelitę, Izraelito! tym Izraelitą, o tym Izraelicie, lm ci Izraelici, tych Izraelitów...

J

Ja — I Formy: mian. ja, dop. mnie (mię), cel. mnie (mi), biern. mnie (mię), narz. mną, miejsc. o mnie.
Form podanych w nawiasach używa się bez przycisku, enklitycznie. Form przyciskowych używamy: 1) zawsze po przyimkach, 2) bez przyimków, jeśli kładziemy na zaimek szczególniejszy nacisk.
Nikt mię tu nie bije. *Siedl.*
II Użycie zaimka: ja, jako znaku osoby w koniugacji czasu przeszłego, jest prowincjonalizmem, którego należy się wystrzegać: ja pisał, ja czytał... (!) = pisałem, czytałem...
Jabłko — jabłuszko, nie: jabłeczko; dlm tych jabłek.
Zwroty: 1) stłuc na kwaśne jabłko (rub.) = boleśnie pobić; 2) amator kwaśnych jabłek = amator przykrych rzeczy; 3) jabłko niezgody; 4) złote jabłko = majątek wydajny; 4) jabłka w szlafrokach, w kaftanikach lub w chusteczkach *(IGD).*
Powiada, że mnie stłucze na kwaśne jabłko. *Nowak.*
Jabłonna, Jabłonny, Jabłonnie,...
Jacht, dlp tego jachtu. Pisownia: jacht, nie z angielska: yacht.
Wyrażenie: jacht klub (!) = klub jachtowy.
Jaćwież—Jaćwingowie lub **Jadźwież**—Jadźwingowie.
Jadalnia — Formy: dlp tej jadalni, dlm tych jadalni, nie: jadalń.
Jadalny — Znaczenie: 1) J. = możliwy do jedzenia, 2) J. = odnoszący się do jedzenia, mający związek z jedzeniem.
Wyrażenie: pokój jadalny = pokój stołowy = pokój, w którym się jada, jadalnia.
Jadłodajnia, dlm tych jadłodajni, nie: jadłodajń.
Jadzia, woł. Jadziu!, nie: Jadzio! Imiona żeńskie zdrobniałe miękkotematowe mają w wołaczu, na wzór imion zdrobniałych miękkotematowych męskich, końcówkę -u: Jadziu, Maniu, Zosiu, Wandziu, ale: Jadźko, Marylko, Zośko, Wandeczko.
Jafa (nie: Jaffa) — jafski.
Wyrażenie: pomarańcze jafskie (nie: jawskie) = pomarańcze sprowadzane z Jafy.
Jagiełło—jagielloński—Jagiellonowie. Formy: Jagiełło, Jagiełły, Jagielle, Jagiełłę, Jagiełło! Jagiełłą, o Jagielle.
Jagnię — jagniątko, — jagnięcy. Formy: lp jagnię, jagnięcia, jagnięciu...; lm jagnięta, jagniąt, jagniętom...
Jaje, rzadko: jajo.
Zwroty: 1) siedzieć na jajach; 2) wysiadywać na jajach; 3) znosić jaja; 4) wylęgać się z jaja; 5) wykluwać się (nie: wykłuwać się) z jaja.
2. Kokosz wysiadywała jaja. *Małucz.*
Jajko.
Zwroty: 1) siedzieć na jajkach; 2) wysiadywać jajka; 3) znosić jajka; 4) wylęgać się z jajek; 5) z jajka się wykluwać, nie: wykłuwać; 6) obchodzić się z kim, jak z jajkiem = obchodzić się ostrożnie; 7) jajko Kolumba = rzecz łatwa do zrobienia, ale wymagająca pomysłowości; 8) skorupka (nie: łupka) od jajka *(IGD).*
Jak (przysł. zaimk. względny) łączy dwie równowartościowe części porównania, a więc dwa równowartościowe pod względem znaczeniowym rzeczowniki, dwa równowartościowe czasowniki lub dwa przymiotniki w stopniu równym; przysłówkowi: jak odpowiada zwykle wyraźny lub domyślny przysłówek wskazujący: tak. Niekiedy używamy przysłówka: jak zamiast niż po zaprzeczonych przymiotnikach w stopniu wyższym (używanie przysłówka: jak po przymiotnikach stopnia wyższego niezaprzeczonych jest błędne tak samo, jak błędem jest używanie przysłówka: jak zamiast niż po przymiotnikach lub czasownikach, które, jak np. inny, różny, woleć, z natury swojego znaczenia nie mogą nigdy się łączyć z wyrazami, oznaczającymi przedmioty równowartościowe.
Jak ojce żyły w raju, tak dziś żyją wnuki. *Mick.* Gryka jak śnieg biała. *Mick.* Woleli puszczać się czajkami na Czarne Morze, niż żenić się lub gospodarstwa pilnować. *Sienk. cyt. Pass.* Pokoik, mający nie więcej niż cztery łokcie. *Sienk. cyt. Pass.* Nic jednostajniejszego jak podobne życie na wieży. *Sienk. cyt. Pass.*
Zwroty: 1) jakby nie było (! rus.) = jakkolwiekby było; 2) jak niepyszny = z zażenowaniem, gorzko zawiedziony; 3) jak strzelił = prosto; 4) jak się patrzy = jak należy; 5) jak gdyby (nie: jak żeby); 6) on jak on = on na pewno.
2. Jak niepyszny powrócił. *Żerom.* 3. Wprost jak strzelił do Dziędzielewa. *Sierosz.* 4. Bryka jak się patrzy. *Żerom.* 5. Przewidział to, jak gdyby (nie: jak żeby) na to patrzał. *Cyt. PJ 1, 72.* 6. Król jak król, dał się może wywieść w pole. *Sienk.*
Jak (przysł. zaimk. pyt.). Przysłówki, używane w pytaniach, jeśli na nie kładziemy

szczególniejszy akcent logiczny, łączą się niekiedy z poprzedzającym je przysłówkiem: j a k, np. dawno tu jesteś? lub jak dawno tu jesteś? prędko to skończysz? lub jak prędko to skończysz? (Kr. 1, 162).

Jak długo — tak długo, lepiej: dopóki — dopóty.

Uwaga: Nadużywać tego spójnika nie należy, ale nie można go też uważać za germanizm, bo go spotykamy w polskim języku literackim od najdawniejszych czasów, np. Tako długo ma być ciądzam, kako długo ta wina nie będzie zapłacona. (Przekład Statutów XV w. cyt. JP 9, 62). Jak długo żyjemy, tak długo trzeba ci się uczyć = łc. quam diu... (Pilchowski. Przekład listów Seneki (1781). Cyt. JP 9, 62).

Jaki — Znaczenie: 1) jaki — który; zaimek: j a k i wskazuje na j a k o ś ć, właściwość, zaimek: k t ó r y — na przedmiot; nie należy więc tych zaimków mieszać; zaimka: j a k i używamy tylko wtedy, kiedy możemy obok niego użyć właściwego mu odpowiednika wskazującego w postaci zaimka: t a k i (Krasn. 45), 2) jaki — jakiś, różnica znaczeniowa, jak między: kto — ktoś.

Spotkałem pana, któregoś (nie: jakiegoś) mi wczoraj przedstawił. Napotkałem tam drzewa, jakich jeszcze nie widziałem (= takie drzewa, jakich nie widziałem). *Krasn. 45.* Napotkałem tam drzewa, których nie widziałem (= te, których nie widziałem). *Krasn. 45.* Było w tym domu i jego mieszkanie, jakie (zam.: które) mu fabryka wyznaczyła. *Reym.*

Wyrażenia i zwroty: 1) jaki pod względem czego; 2) nie wiadomo jaki, Bóg wie jaki; 3) jaki by nie był (! rus.) = jakikolwiek by był lub jaki tylko był.

Mogła chcieć je widzieć nie wiem jakimi pod względem umysłu i charakteru. *Dąbr.*

Jakiś—I Formy: jakiś, jakiegoś (nie: jakiegóś), jakiemuś... II Znaczenie: różnica znaczeniowa między jakiś — jaki, jak między: ktoś — kto.

Jaki taki (= niezły), nie: jako taki.

Jakiż — Formy: jakiż, jakiegoż (nie: jakiegóż), jakiemuż...

Jako — Znaczenie i składnia: j a k o łączy z orzeczeniem i podmiotem (lub z dopełnieniem) przydawkę okolicznikową, wyrażoną przez rzeczownik lub przymiotnik; w takich razach błędnym byłoby użycie przysłówka j a k.

Jako ludzie rozsądni, umieją miarkować mowę i ruchy swoje. *Mick.* Jako żołnierz nie mógł swej stanicy bez rozkazu hetmańskiego opuścić. *Sienk. cyt. Krasn.*

Jakoby — Składnia: j a k o b y używa się tylko z trybem przypuszczającym, nigdy z trybem orzekającym.

Twierdzi, jakoby nie wiedział (nie: jakoby nie wie). *Krasn. 62/3.*

Jak od dawna (!) = od jak dawna.

Od jak dawna (nie: jak od dawna) brak jej pani? *Cyt. Kr. 1, 162.*

Jako tako = nieźle.

Jako też, nie: jak też.

Jako to (przy wyliczaniu), nie: jak to.

Jak raz (! rus.) = w sam raz, akurat.

Jakub (PA), nie: Jakób.

Jakut — Jakutka,— jakucki; mlm ci Jakuci.

Jak żeby (!) = jak gdyby.

Przewidział to, jak gdyby (nie: jak żeby) na to patrzał. *Cyt. PJ 1, 72.*

Jałmużna (nie: jełmużna, ani: jałmożna) — jałmużnik — jałmużnictwo.

Jałop. Ob. Jołop.

Jałowiec, dlp tego jałowca lub jałowcu.

Krzak jałowcu. *Dyg.* Igły jałowcu. *Żerom.* W barwie ziarn jałowcu. *Żerom.* Gałęźmi jałowca. *Sienk. cyt. Pass.*

Jampol—jampolski (Łoś Gr. 85); dop. Jampola. Ob. Konstantynopol.

Jan — Jaś lub Jasio,—Janowa,—Janostwo lub Janowie. Formy: Janowa, Janowej, Janowej, Janową, Janowo! Janową, o Janowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp rzeczownikowa końcówka -o).

Zwroty: 1) Jaś lub Jasio (nie: Jasiu) coś zrobił. Ob. Guciu (!); 2) państwo Janowie lub państwo Janostwo (wyjechali...).

Janczar, nie: jańczar; dlp tego janczara; mlm ci janczarowie.

Jankes (PA) (nie: Jankies) — Formy: dlp tego Jankesa, mlm ci Jankesi.

Jankiel — Formy: Jankiel, Jankla (Jankiela), Janklowi (Jankielowi)...

Janów (Lubelski) — janowski.

Janus (rzymski bóg wojny), dop. Janusa. Por. Janusz.

Janusz (imię własne), dop. Janusza. Por. Janus.

Japonia — japoński — Japończyk (nie: Japon) — Japonka. Składnia: 1) w Japonii, 2) do Japonii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Jar ten, nie: ta jara; dlp tego jaru.

Głębina tego jaru (nie: tej jary). *Stasz.*

Jard, dlp tego jarda.

Jaremcze — Formy: Jaremcze, Jaremcza, Jaremczu, Jaremcze, Jaremczem, w Jaremczu (odmiana rzeczownikowa) (Kr. 2, 218).

Jarmark (nie: jarmak, jarmarek) — jarmarczny; dlp tego jarmarku.

Jarmułka, nie: jermułka, ani: jarmołka, ani: jarmurka.

Żyd w jarmułce. *Sierosz.* Żyd Stern w swej jarmułce. *Berent.* Siwe jego włosy pokrywa jarmułka. *Konop.*

Jarmuż, nie: jarnuż, ani: jarmusz; dlp tego jarmużu.

Jarocin — jarociński.

Jarosław (imię własne osobowe). Formy: Jarosław, Jarosława, Jarosławowi, Jarosława, Jarosławie! Jarosławem, o Jarosławie. Por. Jarosław (nazwa miasta).

Jarosław (nazwa miasta)—jarosławski. Formy: Jarosław, Jarosławia, Jarosławiowi... w Jarosławiu. Por. Jarosław (imię własne osobowe).

Jarosz — Formy: mlm ci jarosze, dlm tych jaroszów lub jaroszy.

Jarząb — jarzębina — jarząbek. Znaczenie i forma: 1) jarząb (ptak); dlp tego jarzęba,

2) jarząb = jarzębina (drzewo); dlp tego jarzęba lub jarzębu, albo tego jarzębia lub jarzębiu.

Jarzący się lub jarzący (Por. Jarzyć się) — jarząco. Ob. Kojący — kojąco.

Jarząca świeca. *Sienk. cyt. SW.* Słoneczko świeciło jarząco. *SW.*

Jarzmiący — jarzmiąco. Ob. Kojący — kojąco.

Utkwił w oczach Zydronia połyskliwe gały ciężko, jarzmiąco. *Kruczk.*

Jarzmić (niedok.) — ujarzmić (dok.). I Formy: 1) jarzmię, jarzmisz, jarzmi, jarzmimy..., jarzmią; jarzmij!; jarzmiący; jarzmiony; jarzmił, 2) ujarzmić, jak: jarzmić. II Składnia: J. kogo, co.

Jarzmo—jarzmowy lub jarzemny; dlm tych jarzm.

Zwroty: 1) narzucić komu jarzmo. *SF;* 2) włożyć na kogo jarzmo. *SF;* 3) pod jarzmo kogo podbić. *SF;* 4) kark pod jarzmo nachylić. *SF;* 5) jarzmo nosić, dźwigać. *SF;* 6) w jarzmie chodzić. *SF;* 7) w jarzmo wprzęgać. *SF.*

Jarzyć się, nie: jarzyć. Por. Jarzący się. Formy: jarzę się, jarzysz się, jarzy się, jarzymy się...; jarz się! jarzcie się!; jarzący się; jarzył się.

Jarzyna — jarzynowy, rzadziej: jarzynny.

Jasełka te (lm), nie: ta jasełka (lp). Formy: te jasełka (nie: jasełki), tych jasełek, tym jasełkom, te jasełka, tymi jasełkami, w tych jasełkach.

Jako osóbki, które na trzykrólskie święta puszczają w jasełkach ukryte chłopięta. *Mick.*

Jasień lub jesion. Ob. Jesion.

Jasiu (!) = Jaś lub Jasio. Por. Guciu (!) = Gucio. Ob. *Wołacz.

Jaskier, dlp tego jaskra (SW i N) lub jaskru (Łoś).

Jaskot — jaskotać, częściej: jazgot — jazgotać. Ob. Jazgot.

Jaskółka — jaskółczy, rzadko: jaskółkowy; dlm tych jaskółek.

Jasło — jasielski.

Jasno — jaśniej. Ob. jaśnie.

Jasny — jasno, — jaśnie. Składnia: 1) J. dla kogo (choć niekiedy, jak np. w pierwszym z przytoczonych niżej zdań, trudno rozstrzygnąć, czy wyrażenie z przyimkiem d l a zależy od przymiotnika: j a s n y, czy też od słów: j e s t...), 2) jasnym jest, że... (!) = jasna rzecz, że... Ob. *Zdania podrzędne podmiotowe.

To było jasne dla każdego. *Nałk.* Rzeczy, jasnej dla mnie, ty nie możesz zrozumieć.

Zwrot: jasne (-nym) jest, że... (!) = oczywiście lub rozumie się, że... *PJ 36/7.*

Jassy (miasto w Rumunii). Formy: Jassy, Jass, Jassom..., w Jassach.

Jastrząb—jastrzębi. Formy: lp ten jastrząb, tego jastrzębia, temu jastrzębiowi..., o tym jastrzębiu; lm te jastrzębie, tych jastrzębi...

Jasyr, dlp tego jasyru.

Zwrot: brać w jasyr.

Jak tatarska orda bierze w jasyr corda. *Sienk.*

Jaśmin, nie: jaźmin; dlp tego jaśminu.

Jaśnie. Ob. Jasno. Znaczenie i zakres użycia: używa się tylko w tytułach, w wyrażeniach: jaśnie wielmożny, jaśnie oświecony (pan) lub w skrócie: jaśnie pan. Por. jaśnie oświecony (książę) — jasno oświetlony (pokój).

Jaśnie pani jest w swoim pokoju. *Prus.*

Jaśnieć — Formy: jaśnieję, jaśniejesz, jaśnieje..., jaśnieją; jaśniej! jaśniejcie!; jaśniejący; jaśniał..., jaśnieli.

Świeć przykładem, jaśniej cnotą! Jak astralne światło jaśnieje ten ulubieniec Lelewela. *Mochn.*

Jaw.

Zwrot: wychodzić na jaw.

Tajemnica wyszła na jaw. *Mp.*

Jawa.

Zwrot: na jawie; jak na jawie.

Zaczął zasypiać i zobaczył wyraźnie, jak na jawie. *Dąbr.*

Jawa (wyspa) — jawański (Łoś Gr. 2, 85).

Jawić się (! rus. germ.) = stawiać się, zgłaszać się, przybywać, zjawiać się.

Jawić się na służbę, na lekcję, do sądu (!) = przybyć... *Krasn. 66.* Jawić się do pracy, na zgromadzenie (!) = stawić się, przybyć... *DUMK 30 IX 30. PJ 1, 96.* Improwizacja zajmuje w twórczości Mickiewicza punkt środkowy, z którego zjawia się (nie: jawi się) przed nami cały horyzont czasu. *Cyt. Kr. 1, 110.*

Jawnie, rzadko: jawno.

Jawność.

Zwrot: (prawn.) jawność posiedzenia. *Kod. Post. Cyw.*

Jawny — Znaczenie: 1) J. = nie zamknięty, publiczny, 2) J. (!) = wyraźny, oczywisty (rus.).

2. To jest jawne (zam. wyraźne lub oczywiste) nieporozumienie.

Jawor, nie: jawór; dlp tego jaworu, rzadko: tego jawora.

Jaworów (nazwa miasta) — jaworowski.

Jaworze (nazwa miejscowości) — jaworski. Formy: Jaworze, Jaworza, Jaworzu, Jaworze, Jaworze! Jaworzem, w Jaworzu. Ob. Jaremcze.

Jaworzno (nazwa miejscowości)—jaworzański. Formy: Jaworzno, Jaworzna, Jaworznu..., w Jaworznie.

Jaz, dlp tego jazu.

Jazda — Formy: ta jazda, tej jazdy, tej jeździe, tę jazdę..., w tej jeździe.

Zwrot: jazda wstecz lub w tył, nie: do tyłu. *KJMK.*

Jazgot — jazgotać. Ob. Jaskot. Formy: 1) dlp tego jazgotu, 2) jazgoczę, jazgoczesz, jazgocze..., rzadziej: jazgocę, jazgocesz, jazgoce... (dawn.), rzadko: jazgotam, jazgotasz, jazgota...

Jąć — imać. Formy: 1) imę, imiesz, imie..., imą; jął, jęła, jęli, 2) imam, imasz, ima..., imają; imał, imała..., imali.

Jąć się kogo, czego.

Jął się oręża. *Krasiń.* Muszę się jąć pracy. *Żerom.*

Jądro — jądrowy, — jędrny. Znaczenie: 1) jądrowy = odnoszący się do jądra, związany z jądrem, znajdujący się w jądrze, 2) jędrny=twardy jak jądro, zdrowy, świeży.

Zwrot: jądro kwestii. Jądro kwestii pozostaje tym samym. *I. Dąbr.*

Jąkać — jąkać się. I Formy: jąkam (się), jąkasz (się), jąka (się)...; jąkaj (się)!; jąkający (się); jąkał (się). II Znaczenie: 1) jąkać co lub o czym = mówić co lub o czym jąkając się, 2) jąkać się = zacinać się w mówieniu.

Jąkała — Formy: lp ten (ta) jąkała, tego (tej) jąkały, temu (tej) jąkale, tego (tę) jąkałę, jąkało! tym (tą) jąkałą, o tym (tej) jąkale; lm te jąkały, tych jąkałów lub: jąkał (r. ż.)...

Jątrzący — jątrząco. Ob. Kojący — kojąco.

Jątrzyć — I Formy: jątrzę, jątrzysz, jątrzy, jątrzymy..., jątrzą; jątrz! jątrzcie!; jątrzący; jątrzony, jątrzeni; jątrzył. II Znaczenie i składnia: 1) J. kogo — przeciw komu, czemu lub na kogo, na co = rozdrażniać, podjudzać kogo przeciw komu, czemu lub na kogo, co, 2) J. co = drażnić, zaogniać (ranę).

Jechać — I Formy: jadę, jedziesz, jedzie, jedziemy (nie: jadziesz...)..., jadą; jedź! jedźcie!; jadący; jechał..., jechali. II Składnia: 1) J. do kogo = udawać się pojazdem lub pociągiem do kogo, 2) J. do czego, nie: w co (gdy się oznacza miejscowość), 3) J. po co, nie: za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest p r z e d m i o t, który się ma osiągnąć w j e d n y m jakimś określonym miejscu), 4) J. za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest p r z e d m i o t, który się ma osiągnąć po poszukiwaniu go w r ó ż n y c h nieokreślonych bliżej miejscach), 5) J. na co (na oznaczenie celu, jeśli celem jest s t a n bądź c z y n n o ś ć, w których się ma wziąć udział), 6) J. za kim, za czym = jechać w ślad za kim, za czym, 7) J. z kim, z czym = jechać razem z kim, z czym, 8) J. przed kim, przed czym = jechać poprzedzając kogo, co, 9) J. czym, na czym lub w czym (na oznaczenie środka lokomocji, zależnie od jego rodzaju, np. jechać powozem, wozem, bryczką..., jechać w powozie, ale: na wozie, na bryczce, na rowerze, na motocyklu, na koniu, jechać pociągiem lub w pociągu, jechać okrętem lub na okręcie).

Pani Barbara pojechała za sprawunkami. *Dąbr.*

Zwroty: 1) jechać końmi, jechać dwoma końmi lub w dwa konie, jechać parą koni lub w parę koni; 2) jechać dwoma powozami, nie: w dwa powozy; 3) straż pożarna jedzie z trzynastu beczkami i czterema sikawkami, nie: w trzynaście beczek i w cztery sikawki (! rus.); 4) jechać przed siebie; 5) jechać na czym (żart.) = korzystać z czego, mieć podstawę życiową w czym.

5 Jedziemy głównie na tych śliwkach. *Strug.*

Jeden — I Formy: jeden, jedna, jedno, nie: jedne (w przypadkach zależnych odmiana przymiotnikowa). II Znaczenie: 1) jeden — liczebn., 2) jeden — zaim. nieokr. = pewien, jakiś, 3) jeden — zaim. wskaz. = jeden i ten sam, ten sam, 4) ani jeden — zaim. nieokr. = żaden, 5) jeden (! rus.) = sam, 6) jeden (przym. !) = prawdziwy.

1. Mam jedną bryczkę i dwa konie. 2. Był sobie jeden pan. 3. Co dzień o jednej (= o jednej i tej samej) godzinie szedł tu stary człowiek. *Bartk.* Zawsze pełen pokory dwór mijał, gdzie w jednym (w jednym i tym samym) miejscu niezmiennie czapczysko zdejmował. *Bartk.* 4. Ani jeden z nich nie przyszedł do mety. *Cyt. PJ 9, 128.* 5. Nie samym (nie: jednym) chlebem człowiek żyje. 6. A to prawdziwa (nie: jedna) rozkosz. Por. ros. odna roskoss. *Cyt. PJ 1, 143.*

III Składnia: jeden na końcu liczebników złożonych nie odmienia się ani przez rodzaje, ani przez przypadki, np. dwadzieścia jeden godzin (nie: dwadzieścia jedna godzina); w ciągu dwudziestu jeden godzin, w ciągu dwudziestu jeden dni.

Wyrażenia i zwroty: 1) jeden i ten sam = ten sam; 2) jeden przez drugiego = jednocześnie jeden i drugi; 3) jednym słowem lub słowem (na zakończenie wyliczania); 4) co ma jedno do drugiego; 5) jeden na dziesięciu, na stu...

1. Trzeba mu było powtarzać dwa razy jedną i tę samą rzecz. *Sienk. cyt. Pass.* Z głębi myśli wzburzonych raz wraz wypływało jedno i to samo. *Żerom.* 2. Gadali wszyscy jeden przez drugiego. *Sienk.* Jeden przez drugiego łżą. *Sienk.* Opowiadają jeden przez drugiego. *Sierosz.* 4. Co ma jedno do drugiego? *Kruczk.* 5. Jedna na sto coś warta. *Danił.*

Jedenaście — I Formy: mian. jedenaście (używa się tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. jedenastu, cel. jedenastu, biern. jedenastu (męsko-osob.), jedenaście (żeńsko-rzecz.), narz. jedenastu, rzadziej: jedenastoma, miejsc. w jedenastu. II Składnia: Było (nie: byli) u nas jedenastu panów; było jedenaście pań; było jedenaście pokoi; było jedenaście okien.

Jedenaścioro — Odmiana i składnia jak: dziesięcioro.

Jednać (niedok.)—zjednać, pojednać (dok.). I Formy: 1) jednam, jednasz, jedna...; jednaj!, jednający; jednany; jednał, 2) zjednać, jak: jednać. II Znaczenie i składnia: 1) jednać, zjednać kogo, co — u kogo — dla kogo = pozyskiwać kogo, co — u kogo — dla kogo, 2) jednać, zjednać kogo, co—komu = pozyskiwać kogo, co — komu, 3) jednać, pojednać kogo — z kim = pogodzić kogo z kim.

Talent śpiewania jedna miłość u ludzi. *Mick.*

Jednako, częściej: jednakowo.

Jednakowoż, nie: jednakowóż.

Jednocześnie = współcześnie, równocześnie.

Jednoczyć się. Formy: jednoczę się, jednoczysz się, jednoczy się, jednoczymy się...; jednocz się!; jednoczący się; jednoczył się. Składnia: J. ś. z kim — z czym.

Zjednoczył się z mową lasów, pól i łąk. *Wikt.*

Jednogłośny — jednogłośnie.

Jednogodzinny, rzadziej: jednogodzinowy.

Jednoimienny — Znaczenie: 1) J. = mający jedno tylko imię, 2) J. = mający to samo imię.

Jednoklasowy, nie: jednoklaśny.

Jednokonka = jednokonna dorożka (PJ 1, 133).

Jednolity — jednolicie.

Jednomyślny — jednomyślnie.

Jednorazowy — jednorazowo.

Jednorodny — jednorodnie.
Jednostajny — jednostajnie, nie: jednostalny (gw.), — jednostalnie (gw.).
Jednostały = jednorodny w swojej zawartości.
Będąc granitem jednostałym. *Stasz.*
Jednostka, nie: jedenostka, ani: jedynostka. Znaczenie: 1) **J.** = liczba: jeden, 2) **J.** = jeden przedmiot, 3) **J.** = jeden człowiek, osobnik, indywiduum.
Uwaga. Nie należy mieszać tego wyrazu z wyrazem: j e d n o ś ć. Ob. Jedność.
Pisać jednostki pod jednostkami (nie: jedności pod jednościami). *JP 10, 127.*
Jednostronny — jednostronnie.
Jedność — Znaczenie: jedność = zespolenie w jednolitą całość kilku jednostek. Ob. Jednostka.
Jednowładca lub **jedynowładca** — jednowładztwo lub jedynowładztwo.
Jedwab—Formy: lp ten jedwab, tego jedwabiu, temu jedwabiowi..., w tym jedwabiu; lm te jedwabie, tych jedwabi lub jedwabiów, tym jedwabiom...
Jedyny do czego.
Do żołnierki jedyni. *Mick.* Samotność do pracy jedyna. *Grusz.*
Jedzenie — jedzonko.
Jego, zamiast: siebie lub swój.
Jeśli określenie oznacza tę samą osobę lub w ogóle tę samą rzecz, co podmiot, albo też wyraża przynależność do podmiotu, to wyrażamy je zaimkiem s i e b i e lub s w ó j, np. mam przed sobą dwie drogi, szedł swoją drogą, on ma za sobą już dwa lata studiów, on odbył już swoje studia, on był zły na siebie. Od prawidła tego zdarzają się jednak dość częste odstępstwa, gdyż nieraz zamiast zaimków zwrotnych: s i e b i e, s w ó j, używamy zaimka 3 osoby: j e g o, g o, j e m u, m u... Bywa to: 1) w rozwiniętych przydawkach, gdy zaimek j e g o, j e m u..., choć znaczeniowo związany z podmiotem, gramatycznie zależy od przymiotnika lub imiesłowu wyrażającego przydawkę, np. Dostał tak miły dla siebie (lub: dla niego) list. Brat otrzymał wreszcie wiadomość, tak długo przez siebie (lub: przez niego) oczekiwaną. Czytał leżący przed nim (mogłoby być także: przed sobą) numer tygodnika (Dąbr.), 2) gdy w zdaniu jest więcej rzeczowników, które mogą być pojmowane jako podmioty logiczne, np. Za chwilę Rafał wobec zdumionych świadków jego (nie: swojej) nędzy pił chciwie burgunda (Żerom. cyt. JP, 3) gdy rzeczownik, określany zaimkiem, oznacza rzecz, którą, choć jest własnością podmiotu, przedstawiamy obiektywnie, niezależnie od podmiotu, np. Śliczna, zarumieniona, wysmukła, z tymi jej oczyma czarnymi jak aksamit (Sienk. cyt. JP). Na niebie rozprysły się gwiazdy w niewysłowionym ich mnóstwie i przepychu (Żerom. cyt. JP). Król Karol podkreśla swe poglądy demokratyczne zaprzeczając stanowczo pogłoskom o rzekomych jego (nie: swoich) zamiarach dyktatorskich (Cyt. JP). Państwo Polskie jest wspólnym dobrem Jego obywateli (Tekst Konstyt. cyt. JP), 4) nieraz, gdy podmiot wyraża rzecz martwą, np. Bochen czarnego chleba z utkwioną w nim (nie: w sobie) mizerykordią (Sienk. cyt. JP., (Ob. JP 20, 65 nn, Ch. Löw: O użyciu zaimka anaforycznego zamiast zwrotnego).
Jegomość — Formy: lp ten jegomość, tego jegomościa (jegomości), temu jegomościowi (jegomości), tego jegomościa (jegomości), jegomościu! (jegomości!), tym jegomościem (jegomością), o tym jegomościu (o jegomości); lm ci jegomoście lub jegomościowie, tych jegomościów, tym jegomościom... (rzadko dziś: ichmoście lub ichmościowie, ichmościów, ichmościom...).
U pewnego jegomości. *Żerom.* Dostawszy kijem od podeszłego jegomości. *Prus.* Siedziało tam kilku jegomościów. *Ostr.* Bóg zapłać za łaskawość, jegomościu. *Kruczk.* Ja, proszę jegomości, właśnie tutaj. *Kruczk.* To nie dla chwały nijakiej, proszę jegomości. *Kruczk.*
Jejmość — Formy: lp ta jejmość, tej jejmości, tej jejmości, tę jejmość, jejmość! tą jejmością, o tej jejmości; lm te jejmoście, tych jejmości, tym jejmościom... (rzadko dziś: ichmoście, ichmości, ichmościom...).
Mówiłem z jejmością, ale: mówiłem z jejmość panią.
Jeleń, dlm tych jeleni, nie: jeleniów.
Jelito to; dlm tych jelit, nie: jelitów.
Jełczeć (niedok.) — zjełczeć (dok.). Formy: jełczeje; jełczejący; zjełczały; jełczał.
Jełop lub **jełopa**. Ob. Jołop.
Jemioła, nie: jamioła.
Jenerał lub **generał**.
Jeniec — Formy: lp ten jeniec, tego jeńca, temu jeńcowi (nie: jeńcu)...; lm ci jeńcy, tych jeńców, (nie: tych jeńcy), tym jeńcom...
Jeografia (dawn.), dziś: geografia — geograf, — geograficzny.
Jeometria (dawn.), dziś: geometria — geometra, — geometryczny.
Jeremi, (nie: Jaremi), Jeremiego, Jeremiemu... (odmiana przymiotnikowa).
Jeremiada, nie: jaremiada.
Jerozo'lima lub **Jerozoli'ma**, w stylu urocz.: Jeruza'lem lub Jeru'zalem (JP 9, 155). Formy: 1) Jerozolima, Jerozolimy, Jerozolimie... w Jerozolimie, 2) Jeruzalem (ndm).
Jerzy — Jurek lub Jerzyk. Formy: Jerzy, Jerzego, Jerzemu... (odmiana przymiotnikowa).
Jesień.
Zwroty: 1) jesienią, w jesieni, rzadko: na jesieni = w czasie jesieni; 2) pod jesień = w okresie zbliżającej się jesieni; 3) pewnej jesieni; 4) idzie ku jesieni; 5) zanosi się na jesień.
1. Na jesieni Rafał powziął wiadomość. *Żerom.* 2. Pod jesień urządzono gonitwy. *Żerom.* Jakoś pod jesień tutaj się zjawił. *Bartk.* 3. Pewnej jesieni zdarzyło się, że...

Jesion, rzadziej: jasień; dlp tego jesionu, rzadziej: jasienia.

Jestem, nie: jezdem.

Jeszcze raz taki, jeszcze raz tyle (!) = dwa razy taki, dwa razy tyle (Krasn. 66).

Jeść — I Formy: jem, jesz, je, jemy, jecie, jedzą; jedz! jedzcie!; jedzący; jadł..., jedli. II Składnia: J. co — czym — na czym — przy czym.

Jeśli (nie: jeźli) = jeżeli.

Zwroty: 1) jeśli (jeżeli) — to, nie: wtedy (wówczas). *DUMK 15 X 31;* 2) jeśli (jeżeli) i (!) = jeśli (jeżeli) nawet.

Jezierna (nazwa miejscowości). Formy: Jezierna, Jeziernej, Jeziernej, Jezierną (Jezierną), Jezierno! Jezierną, w Jeziernej (odmiana przymiotnikowa, tylko w biern. i woł. końcówki rzeczownikowe: -ę, -o).

Jeziorna (nazwa miejscowości pod Warszawą). Formy: Jeziorna, Jeziorny, Jeziornie, Jeziornę, Jeziorno! Jeziorną, w Jeziornie (odmiana rzeczownikowa).

Jezioro — Forma dlm tych jezior, nie: jeziór, ale: u Mick. lilia jeziór.

Jezuita — jezuicki, — jezuityzm. Formy: 1) lp ten jezuita, tego jezuity, temu jezuicie, tego jezuitę, jezuito! tym jezuitą, o tym jezuicie; lm ci jezuici, tych jezuitów..., 2) dlp tego jezuityzmu, w tym jezuityzmie.

Jezupol (nazwa miejscowości)—jezupolski; dop. Jezupola.

Jezus — Formy: Jezus, Jezusa, Jezusowi, Jezusa, Jezusie! Jezusem, o Jezusie, ale: Jezus, Maria!

Zwroty: 1) Jezu Chryste; 2) Pan Jezus, ale: Chrystus Pan; 3) Jezus Chrystus, nie: Chrystus Jezus.

Jeździć — I Znaczenie: jeździć oznacza czynność wielokrotną, jechać — jednokrotną. II Formy: jeżdżę, jeździsz, jeździ, jeździmy..., jeżdżą; jeźdź! jeźdźcie!; jeżdżący; jeździł..., jeździli. III Składnia: J. po co, za czym, na co... jak przy czasownikach: biegać, chodzić, iść.

Jeździec — Formy: wlp jeźdźcu!, rzadziej: jeźdźcze!, mlm ci jeźdźcy. Ob. *Rzeczowniki na -ec.

Jeźdźcze, koniu, próżna praca! *Mick.*

Jeż, nie: jiż.

Zwrot: strzyc na jeża = strzyc tak, żeby włosy stały do góry, jak igły jeża.

Przystrzyżone na jeża słupki i płatki. *Iwasz.*

Jeżeli, rzadko: jeźli, nie: jeźli, ani: jeszli.

Jeżyna, nie: ożyna (prow. z rus.).

Jęczeć (nie: jęczyć) — jęknąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) jęczę, jęczysz, jęczy, jęczał..., jęczeli, 2) jęknę, jękniesz...; jęknij!; jęknął, jęknęła, jęknęli. II Składnia: 1) J. z czego = jęczeć z powodu czego (na oznaczenie przyczyny), 2) J. na co = narzekać na co.

1. Jęczy z biedy. 2. Jęczy na biedę.

Jęczmień — jęczmienny. Formy: lp ten jęczmień, tego jęczmienia, temu jęczmieniowi...; lm te jęczmiona (r. nij.), tych jęczmion, tym jęczmionom...

Jędor. Ob. Indor.

Jędrnieć (niedok.) — zjędrnieć (dok.). Formy: 1) jędrnieję, jędrniejesz...; jędrnij!; jędrniejący; zjędrniały; jędrniał, jędrnieli, 2) zjędrnieć, jak: jędrnieć.

Jędrny — jędrnie, nie: jędrno.

Jędrzej (spolszczona postać imienia: Andrzej) nie: Jendrzej — Jędruś lub Jędrek.

Jędrzejów — jędrzejowski.

Jęzor, nie: jęzýr.

Języczek.

Zwrot: być języczkiem u wagi. *SF* = przeważać małym ciężarem.

Język.

Zwroty: 1) język potoczny; 2) trzymać język za zębami = milczeć; 3) zasięgać języka o kim, o czym; 4) dostać się na język(i); 5) rozwiązać komu język; 6) pociągnąć kogo za język. *SF;* 7) ostrzyć na kim, na czym język. *SF;* 8) ugryźć się w język = zamilknąć. *SF;* 9) języka w gębie zapomnieć = zaniemówić; 10) mieć coś na końcu języka. *SF;* 11) coś przychodzi komu na język. *SF;* 12) pytlować językiem = wiele gadać; 13) robić co z wywieszonym językiem (rub.) = co tchu; 14) posiadać język lub władać językiem = znać język; 15) łamać język = źle mówić jakimś językiem; 16) język polski, niemiecki, francuski..., nie: polskie, niemieckie, francuskie..., ale: tłumaczyć na język polski, niemiecki... lub na polskie, na niemieckie; w tych wyrażeniach: na polskie... zamiast na język polski ma znaczenie przysłówka; stpol. polskie (przysł.) = po polsku. *PJ 35/6, 153 nn, JP 21, 177 nn;* 17) język faktów.

1. W języku potocznym ludzie tacy nazywają się... *Makusz.* 2. Trzymać język za zębami. *Sierosz.* 3. Zasięgnąć języka o Szwedach. *Sienk.* 4. Niech Bóg broni dostać się na jego język. *Sienk.* Dostał się na języki. *Małacz.* 5. Gorzałka rozwiązała języki. *Małacz.* 9. Języka w gębie zapomniałem. *Orzesz.* 12. Ogromnie go łatwo otumanić, byle prędko językiem pytlować. *Dyg. cyt. SW.* 17. W prostym, nie dającym się przegadać języku faktów. *Kruczk.*

Joannita, nie: joanita. Formy jak: poeta.

Jod, dop. tego jodu.

Jodła — jodełka, — jedlina; dlm tych jodeł.

Lasy z jodeł. *Stasz.*

Jodłowa (nazwa miejscowości). Formy: Jodłowa, Jodłowej, Jodłowej, Jodłowę (Jodłową), Jodłowo! Jodłową, w Jodłowej (odmiana przymiotnikowa tylko w biern. i woł. końcówki rzeczownikowe ę-, -o).

Jogurt. Ob. Jugurt.

Jołop lub **jołopa** albo **jełop, jełopa**, nie: jałop, ani: jałopa.

To ty, jełopo, nie wiesz? *Zaremb.*

Jork lub York, dop. Jorku.

Jota.

Zwroty: 1) co do joty = całkowicie, dokładnie; 2) ani na jotę = ani odrobinę, nie: ani nic. *SF;* 3) jota w jotę *SF* = zupełnie tak samo.

1. Najtwardsze rozkazy musisz spełnić co do joty. *Mick.* 2. Ani na jotę nie wierzył. *Dąbr.* Nie potrafi ani na jotę odmienić tego. *Iwasz.*

Jozafat, Józafat lub **Józefat**, ale: św. Jozafat Kuncewicz (PJ/1933, str. 65 nn).

Wyrażenia: na dolinie Jozafata (nie: Józafata, Józefata), Jozafatowa (nie: Józafatowa, Józefatowa) dolina.

Józef — Józek lub Józio,—Józefowa. I Formy: 1) mian. Józio, nie: Józiu, por. Gucio.

Ob. *Wołacz. 2) Józefowa, Józefowej, Józefowej, Józefową, Józefowo! Józefową, o Józefowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w woł. rzeczownikowa końcówka -o). Ob. *Nazwiska żon na -owa. II Znaczenie: Józefowie lub Józefostwo = Józef z żoną. III Składnia: 1) Nasi kochani Józefostwo (Józefowie) przyjechali, 2) Józio (nie: Józiu) przyszedł.

Józia, woł. Józiu!, nie: Józio! ale: Józko! Ob. Jadzia.

Jubiler, nie: juwiler. Formy: dlp tego jubilera, mlm ci jubilerzy, nie: jubilerowie.

Jubileusz, dlp tego jubileuszu.

Zwroty: 1) obchodzić, święcić jubileusz; 2) dwudziestopięcioletni, pięćdziesięcioletni, stuletni... jubileusz, ale: dwudziesta piąta, pięćdziesiąta, setna... rocznica.

Jucht, dlp tego juchtu.

Juczyć (niedok.) — objuczyć (dok.). I Formy: 1) juczę, juczysz, juczy, juczymy...; jucz! juczcie!; juczący; juczony; juczył, 2) objuczyć, jak: juczyć. II Składnia: J. kogo, co — czym, nie: co — na kogo, na co.

Judzić — I Formy: judzę, judzisz, judzi, judzimy..., judzą; judź! judźcie!; judzący; judzony; judził. II Składnia: J. kogo — na kogo lub przeciw komu.

Jugosławia—jugosłowiański, nie: jugosławski. Składnia: 1) w Jugosławii; 2) do Jugosławii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Jugurt, rzadziej: jogurt (nie: yogurt), dlp tego jugurtu (jogurtu).

Juk (zwykle w lm: juki). Formy: dlp juku, dlm tych juków, nie: juk.

Julia — Julka lub Julcia; woł. Julko!, ale: Julciu! Ob. Jadzia.

Julian — Julek, rzadziej: Julcio. Formy: mian. Julciu (!) = Julcio. Por. Gucio. Ob. * Wołacz. Julcio (nie: Julciu) przyszedł.

Juliusz — Julek lub Julcio. Ob. Julian.

Junak — junactwo, — junakieria. Znaczenie: 1) junactwo (z odcieniem dodatn.) = męstwo, śmiałość, 2) junakieria (z odcieniem ujemnym) = zuchwałość, fanfaronada.

Junkier, nie: junker; dlp tego junkra.

Juno lub Junona. Formy: 1) Juno (ndm), 2) Junona, Junony, Junonie, Junonę, Junono!...

Jur (ukr.) = Jerzy.

Zwrot: na świętego Jura lub na święty Jury = nigdy.

Jura — jurajski.

Jury (ndm. w wymowie: żiuri') = sędziowie biorący udział w sądzie konkursowym.

Jurysdykcja, nie: juryzdykcja.

Zwroty: 1) jurysdykcję wykonywać, sprawować nad kim. *SF;* 2) poddać kogo pod czyjąś jurysdykcję. *SF;* 3) należeć do czyjejś jurysdykcji. *SF.*

Jurysta (nie: jurzysta) — jurystyczny. Formy: jurysta, jak: humanista.

Jutlandia — jutlandzki. Składnia: w Jutlandii, do Jutlandii, bo Jutlandię uważamy przede wszystkim za nazwę kraju, nie półwyspu, ale: na Bałkanach, na Bałkany, na Helu, na Hel, na Kamczatce, na Kamczatkę, na Alasce, na Alaskę; na Kalifornii, na Kalifornię lub w Kalifornii, do Kalifornii (zależnie od tego, czy wyraz ten traktujemy jako nazwę półwyspu czy też kraju).

Jutro (przysł. = w dniu następującym po dniu dzisiejszym. Ob. Nazajutrz) — jutrzejszy. Zakres użycia: wyrazu tego można używać tylko w rozmowie, w opowiadaniu zastępujemy go wyrazem: n a z a j u t r z.

Wojsko rozłożyło się obozem, a nazajutrz (nie: jutro) miała się rozpocząć bitwa.

Jutrznia, dlm tych jutrzni.

Juści (!) = **jużci** = aż o to; oczywiście.

Jeśli prawda, że jesteś księdzem, zakonnikiem, jużci sukienka broni cię przed scyzorykiem. *Mick. cyt. SW.*

K

Kabała.

Zwroty: 1) kłaść, stawiać kabałę. *SF;* 2) wkopać kogo w kabałę = wpakować w nieprzyjemne położenie.

Kabaret — kabarecista; dlp tego kabaretu.

Kabłąk (nie: kabłęk) — kabłąkowaty, nie: kabłączysty; dlp tego kabłąka.

Kabza, nie: kapsa.

Kabzla. Ob. Kapsla.

Kacenjama (rub.) = kacenjamer (z niem. Katzenjammer) = znużenie fizyczne i duchowe po nocy, spędzonej na hulance.

Kacper lub **Kasper**; dop. Kacpra albo Kaspra.

Kaczać (!), **kocić** (!) (prow. lit. z błrus. kaczać) = toczyć, taczać.

Na skinienie pańskie wykocić wnet kazałem... kilka beczek miodu. *I. Chodź. cyt. Wal. 90.*

Kaczan (!), **koczan** (!) (prow. lit. z błrus. koczan) = głąb kapuściany.

Kaczeniec lub **kaczyniec**, dlp tego kaczeńca.

Kaczka.

Zwrot: puścić kaczkę, *SF* = puścić zmyśloną wiadomość.

Kaczor, nie: kaczór.

Kaczyniec. Ob. Kaczeniec.

Kadet — kadecki. Formy: dlp tego kadeta, mlm ci kadeci.

Kadłub, dlp tego kadłuba.

Kadry (zwykle w lm) = zespół oficerów, podoficerów i żołnierzy, gotowy do formowania zupełnej jednostki organizacyjnej. Forma dop. tych kadrów.

Zostawiono pomieszczenie go w kadrach jenerałowi Dąbrowskiemu. *Krasz. cyt. SW.*

Kadryl (taniec), dlp tego kadryla.

Zwrot: tańczyć kadryla.

Kadryl (lekka tkanina jedwabna); dlp tego kadrylu.

Kaduk, dlp tego kaduka. Znaczenie: 1) K. = majętność bezdziedziczna, beztestamentowa, 2) K. = prawo dziedziczenia takiej majętności, 3) K. = diabeł, czart.

Zwroty: 1) dostać co prawem kaduka; 2) do kaduka! = do diabła!

Kadzić — I Formy: kadzę, kadzisz, kadzi, kadzimy...; kadź! kadźcie!; kadzący; kadzony, kadzeni, kadził. II Składnia: K. kogo, co — czym.

Kadzielnica, nie: kadzilnica (dawn.), ani: kadzidlnica (dawn.).

Kadź ta, nie: ta kadzia. Formy: dlp tej kadzi, dlm tych kadzi, mlm te kadzie.

Kafel ten (nie: ta kafla, ani: kachla, ale: ta tafla) — kaflowy. Formy: dlp tego kafla, dlm tych kafli, nie: kaflów, ani: kafel.

Kaftan, dlp tego kaftana.

Zwrot: masz, diable, kaftan = masz ci los, bieda.

Kaganiec — Formy: mlm te kagańce, dlm tych kagańców, nie: tych kagańcy.

Kahał — kahalny; dlp tego kahału.

Kaim lub **Kain**.

Kajać się — I Formy: kajam się, kajasz się lub kaję się, kajesz się, kaj się!; kający się, kajał się. II Składnia: 1) K. ś. komu lub przed kim, 2) K. ś. czego lub za co.

Kajdany (tylko w lm). Forma dlm tych kajdan, rzadko: kajdanów.

Zwrot: okuć kogo w kajdany.

Kajet = zeszyt. Formy: dlp tego kajetu, mlm te kajety, nie: kajeta.

Zwrot: kajet do słówek.

Otworzył kajet do słówek. *Parand.*

Kakadu (ndm).

Kakao (ndm).

Filiżanka kakao (nie: kakaa). Cukier w kakao (nie: w kakale). Zmusili go do wypicia filiżanki mdlącego kakao. *Perz.*

Kaktus, dlp tego kaktusa, nie: tego kaktusu.

Kalabria — kalabryjski. Składnia: 1) w Kalabrii; 2) do Kalabrii. Por. Kujawy, Mazowsze.

Kalać (niedok.) (nie: kalić)—okalać (dok.). I Formy: 1) kalam, kalasz, kala..., kalają; kalaj!; kalający; kalany; kalał..., kalali, 2) okalam, okalasz, okala..., okalają; okalaj!; okalany; okalawszy; okalał..., okalali. Por. Okalać (niedok.) = otaczać. Znaczenie i składnia: K. kogo, co — czym = walać, brudzić, zniesławiać kogo, co — czym.

Kalafaktor (!) = kalefaktor.

Kalafior, nie: karafioł, dlp tego kalafiora.

Kalafonia, nie: kalofonia.

Kalambur (rzadziej: kalembur) — kalamburzysta (kalamburysta) lub kalemburzysta (kalemburysta).

Kalarepa, nie: galarepa.

Jedliśmy marchew i kalarepę. *Kad.*

Kalebasa (nie: kalembasa, ani: kalabasa) = rodzaj dużych flaszkowatych gruszek.

Kalefaktor, nie: kalafaktor.

Kaleka (ten i ta) — kaleki (przym.), — kalectwo, nie: kalestwo. Formy: lp ten (ta) kaleka, tego (tej) kaleki (nie: tego kalekiego), temu (tej) kalece (nie: temu kalekiemu), tego (tę) kalekę (nie: tego kalekiego), kaleko! tym (tą) kaleką, o tym (tej) kalece (nie: o tym kalekim); lm te kaleki (rzadko: ci kalecy), tych kalek, tym kalekom, te kaleki, tymi kalekami, o tych kalekach.

Przysporzycie krajowi kalekich niedołęgów. *Danił.*

Kalembur. Ob. Kalambur.

Kalendarz, dlm tych kalendarzy, rzadziej: kalendarzów.

Kaliber, dlp tego kalibru.

Kalifornia — kalifornijski. Składnia: 1) na Kalifornii (na półwyspie) lub w Kalifornii (w kraju); 2) na Kalifornię lub do Kalifornii (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w pierwszym wypadku).

Kalikować lub **kalkować** = uciskać drągi miechów organowych. Ob. Kalka. Formy: kalikuję, kalikujesz...; kalikuj!; kalikujący; kalikował.

Kalinka (nazwisko). Formy: lp Kalinka, Kalinki, Kalince, Kalinkę, Kalinko! Kalinką, o Kalince; lm Kalinkowie, Kalinków...

Kalisz — kaliski, — kaliszanin. Formy: 1) dop. Kalisza, 2) kaliszanin, jak: mieszczanin.

Kaliwo (! prow. lit.) = źdźbło, odrobina (z błrus. kaliwo).

Wszystko na polu zżęto, ani kaliwa nie zostało. *Cyt. Wal. 91.*

Kalka — kalkować = odbijać na kalce. Por. Kalikować.

Kalkować: 1) = odrysowywać na kalce, 2) = kalikować. Ob. Kalikować.

Kalkuta, nie: Kalkutta.

Kalmak (!) = pianka z kwaśnej śmietany (IGD).

Kaloryfer, lepiej: ogrzewalnik lub grzejnik; dlp tego kaloryfera lub kaloryferu.

Kalosz — Formy: dlp tego kalosza; mlm te kalosze, nie: te kaloszy (rus.), dlm tych kaloszy lub kaloszów.

Zwrot: to jest druga para kaloszy (posp.) = to zupełnie co innego.

Kalteszel (!) = polewka zimna, drobionka zimna (IGD).

Kalwakata (!) = kawalkata.

Kalwin — Znaczenie: 1) Kalwin (nazwisko twórcy wyznania ewangelicko-reformowanego), 2) kalwin (rzadziej: kalwinista) = wyznawca nauki Kalwina.

Kałamarz — kałamarzyk.

Kałamaszka (prow. lit.) = rodzaj lepszej bryczki (właść. koło-mażka z błrus.).

Z okolicznych zaścianków, zbrojni i bezbronni, w kałamaszkach i bryczkach, i piesi, i konni. *Mick. cyt. Wal. 91.*

Kałdun (gm.), nie: kałdon; dlp tego kałduna.

Kałmuk (nie: Kałmyk) — Kałmuczka, — kałmucki.

Kałusz — kałuski; dop. Kałusza.

Kałuszyn — kałuszyński (stpol. kałuski).

Kałuża (nie: kałuż, ani: kaługa) — kałużany lub kałużny.

Kamaryla, nie: kamarylla.

Kamczatka — Kamczadał. Składnia: 1) na Kamczatce, 2) na Kamczatkę. Por. Jutlandia.

U Kamczadałów. *Kołłąt.*

Kameduła — Formy: lp ten kameduła, tego kameduły, temu kamedule...; lm ci kameduli, tych kamedułów...

Kamfora, nie: kanfora.

Zwrot: znikać, ulatniać się jak kamfora = znikać bez śladu.

Ulotnią się jak kamfora. *Dąbr.*

Kamgarn (rodzaj materii na ubranie), nie: kangar; dlp tego kamgarnu.

Kamieniec — kamieniecki.

Kamienna (nazwa rzeki). Formy: Kamienna, Kamiennej, Kamiennej, Kamiennę, Kamienno! Kamienną, w Kamiennej (odmiana przymiotnikowa tylko w bier. i woł. końcówki rzeczownikowe: -ę -o).

Kamienować, rzadziej: kamionować, nie: kamieniować. Formy: kamienuję, kamienujesz...; kamienuj!; kamienujący; kamienowany; kamienował.

Kamień — kamienny, — kamienisty, — kamieniarz — kamieniarski; dlp tego kamienia. Znaczenie: 1) kamienny = z kamienia zrobiony, 2) kamienisty = pełen kamieni.

Kraj szeroko się wynurza krzemienisty, kamienisty. *Lenart.*

Zwroty: 1) żeby się na kamieniu rodzili = żeby wszędzie byli; 2) iść jak z kamienia = posuwać się z trudem; 3) kamień spadł (stoczył się) komu z serca = ktoś przestał się dręczyć; 4) kamień na kamieniu nie został = wszystko przepadło; 5) jak kamień w wodę = przepadł zupełnie; 6) kłaść kamień węgielny pod co = rozpoczynać coś tworzyć (nie: burzyć); 7) siedzieć kamieniem; 8) dostawa kamienia lub kamieni, jak dostawa cegły lub cegieł, ale: dostawa desek (nie: deski); 9) przemysł kamieniarski. *JP 20, 84 nn.*

1. Bodaj się tacy ludzie na kamieniu rodzili. *Sienk.* 2. Uczył się dobrze, mimo że szło mu jak z kamienia. *Bartk.* Z rotmistrzem szło jak z kamienia. *Choyn.* Ciągle jej szło jak z kamienia. *Grusz.* 3. Kamień spadł mu z serca. *Żerom.* Kamień ciężki stoczył mi się z serca. *Małacz.* 4. Kamień na kamieniu nie pozostał. *Sienk.* 6. Wojny położyły kamień węgielny pod spustoszenia (!) zamku. *Cyt. PJ 1, 141* = wojny pierwsze przyłożyły rękę do spustoszenia zamku.

Kamień Koszyrski — koszyrski.

Kamil, Kamila, ale: Kamillus.

Kamionka Strumiłowa — kamionecki.

Kamlot — kamlotowy; dlp tego kamlotu.

Kampania — Składnia: kampania o co lub na rzecz czego, nie: za czym.

Kampania o upaństwowienie źródeł energii elektrycznej.

Kamrat — Formy dlp tego kamrata, mlm ci kamraci.

Kanalizacja — kanalizacyjny.

Wyrażenie: przemysł kanalizacyjny. *JP 20 88.*

Kanał, dlp tego kanału, nie: kanała.

Zwrot: kopać (nie: bić) kanał, ale: bić drogę.

Kanapa — kanapka; dlm tych kanap, nie: kanapów.

Zwroty: 1) usiąść na kanapie, nie: w kanapie, ani: do kanapy; 2) położyć się na kanapie, nie: w kanapie, ani: do kanapy, ale: położyć się w łóżku lub do łóżka; 3) kanapka (= tartinka) ze śledziem, z serem..., nie: kanapka obłożona śledziem, serem...

Kancelaria — kancelista (dawn. kancelarzysta JP 5, 63).

Kanciarz (tryw.) = cwaniak, spryciarz, oszust.

Kancjonał, nie: koncjonał, ani kancynał; dlp tego kancjonału.

Kandydat — Składnia: 1) K. na co lub na kogo (gdy się wymienia stanowisko, godność lub tytuł z tym stanowiskiem bądź godnością związany), np. kandydat na tron, kandydat na nauczyciela, 2) K. do czego (nie: do kogo) (gdy się wymienia czynność, do której kandydat jest gotów), np. kandydat do objęcia posady.

1. Kandydat na stanowisko tak podwyższone wśród całej familii. *Żerom.* Wymieniają rozmaitych kandydatów na tron polski. *Cyt. Kr. 1, 136.* 2. To kandydat do posad sądowych. *Zapol.*

Zwrot: kandydat z ukończoną szkołą (!) = kandydat, który ukończył szkołę lub kandydat ze świadectwem ukończenia szkoły. *DUMK 30 IX 30.*

Kandydatura.

Zwroty: 1) kandydaturę czyją postawić, wysunąć. *SF;* 2) kandydaturę cofnąć. *SF.*

Kanibal, nie: kannibal (= ludożerca, okrutnik) — kanibalizm. Formy: 1) dlp tego kanibala, 2) dlp tego kanibalizmu.

Kaniku'ła (nie: kani'kuła) — kanikularny.

Kanka (! prow. wlkopl.) = dzbanek (IGD).

Kankan — kankanista; dlp tego kankana.

Zwrot: tańczyć kankana.

Kanon — kanoniczny, — kanonista — kanonistyczny. Formy: 1) dlp tego kanonu, 2) kanonista, jak: humanista.

Kant — kanciasty, rzadziej: kanciaty; dlp tego kantu.

Zwrot: uderzyć kogo w kant (tryw.) = oszukać kogo.

Chciał go uderzyć w kant. *Mp.*

Kant (nazwisko filozofa) — kantysta. Formy: kantysta, jak: humanista.

Kantar — kantarek.

Kantarki (nie: kantorki) dźwiękły. *Wikt.*

Kanton, dlp tego kantonu.

Kantopić (prow. lit.) = gnieść, dusić, dręczyć (z błrus. kantopić).

Co dziwnego, że to dziecko jest tak nierozwinięte, kiedy je wszyscy bezustannie kantopią. *Cyt. Wal. 92.*

Kantor = śpiewak. Formy: dlp tego kantora, mlm ci kantorowie lub kantorzy.

Kantor ten, nie: ta kantora (= biuro handlowe)—kantorzysta, — kantorowicz. I Formy: dlp tego kantoru, mlm te kantory. II Składnia: kantor czego, nie: dla czego.

Kantor walorów przemysłowych (nie: dla walorów przemysłowych). *Cyt. Kr. 1, 74.*

Kańczug, rzadko: kańczuk. Formy: dlp tego kańczuga (kańczuka), mlm te kańczugi (kańczuki).

Kaolin ten lub ta **kaolina**; dlp tego kaolinu lub tej kaoliny.

Kapać — kapnąć. Formy: 1) kapię, kapiesz, kapie...; kap! kapcie!; kapiący; kapał, 2) kapnę...; kapnij!; kapnął, kapnęła (nie: kapła).

Kapcie (zwykle w lm, rzadko: lp ten kapeć), dlm tych kapciów lub kapci.

Kapela — Znaczenie: 1) K. = orkiestra, 2) K. (!) = kaplica.

Kapelan — Formy: dlp tego kapelana, mlm ci kapelani, rzadko: kapelanowie.

Kapelusz — kapelusik, nie: kapeluszyk. Formy: dlp tego kapelusza; dlm tych kapeluszów lub kapeluszy (PJ 1, 101).

Zwroty: 1) piórko u kapelusza lub na kapeluszu; 2) włożyć kapelusz; 3) ubrać się w kapelusz, nie: ubrać kapelusz (prow. płd.).

1. Matka moja z piórkiem na kapeluszu. *Kad.* 2. Z powrotem włożył kapelusz. *Parand.*

Kapi'tał (nie: ka'pitał) — kapitałowy, — kapitalny, — kapitalista — kapitalistyczny; dlp tego kapitału. Znaczenie: 1) kapitałowy = odnoszący się do kapitału, właściwy kapitałowi, 2) kapitalny = główny, pierwszorzędny.

Kapi'tan (nie: ka'pitan) — kapitański. Formy: dlp tego kapitana; mlm ci kapitanowie, rzadko: kapitani.

Kapi'tel ten, nie: ta, dlp tego kapitelu.

Kapitulować przed kim — z czego.

Nie będzie on przed Szwedami kapitulował. *Sienk.* Nie może być, żeby polski legionista skapitulował przed nacją,... *Małacz.* Nie mamy z czego kapitulować.

Kaplica, nie: kapela.

Kapłan — Formy: dlp tego kapłana, mlm ci kapłani, nie: kapłanowie.

Kaprea — Formy: dop. Kaprei, cel. Kaprei.

Kaprys, dlp tego kaprysu.

Zwrot: pokazywać kaprysy. *SF.*

Kapsla lub **kabzla**, nie: kapsel, ani: kabzel, lepiej: kapturek (KJMK). Formy: dlp tej kapsli, dlm tych kapsli, nie: kapsel.

Kapsułka lub **kabzułka**, nie: kapsulka.

Kaptować kogo — I Formy: kaptuję, kaptujesz...; kaptuj!; kaptujący; kaptowany; kaptował. II Składnia: K. kogo — dla kogo, do czego lub na co — czym.

Jedziesz, aby go dla Szwedów kaptować. *Sienk.*

Ka'pua — kapuań'ski. Ob. Mantua. Formy: dop. Kapui, cel. Kapui...

Kapucyn — kapucyński; mlm ci kapucyni.

Kapusta — kapuściany, nie: kapustny, ani: kapustowy.

Zwrot: groch z kapustą (rub.) = mieszanina, nieład.

Kara — Składnia: 1) K. za co (gdy się wymienia przewinienie, jako przyczynę kary), 2) K. czego, nie: na co (gdy się wymienia rodzaj kary).

1. Jakaż jest za to kara? *Żerom.* Nie zasłużył na karę za spóźnienie. *Żerom.* 2. Kara wydalenia (nie: na wydalenie). *DUMK 15 X 31.*

Zwroty: 1) karę wymierzyć komu, karę nałożyć na kogo. *SF;* 2) kara dosięga, dotyka kogo. *SF;* 3) karę ponieść (nie: otrzymać, por. ros. połuczit' nakazanje). *SF;* 4) karę (w więzieniu) odsiadywać; 5) przebywać na karze; 6) pod grozą kary, pod karą czego; 7) za karę co robić.

1. Po wymierzeniu kary. *Małacz.* 2. Kara rychło cię dosięgnie. *Sienk.* 3. Ponieść karę za winy. *Żerom.* 6. Aby wskazał go władzy pod karą główną. *Żerom.*

Karabin, dlp tego karabina lub karabinu.

Nie mamy karabina. *Małacz.* Uderzył go kolbą karabinu. *Małacz.*

Zwrot: nabić karabin.

Nabili karabiny. *Mochn.*

Karabkać się (! prow. lit. z błrus.) = gramolić się, wdrapywać się.

Tak mię nogi bolą, że się ledwo wkarabkałem na schody. *Cyt. Wal. 93.*

Karać—I Formy: karzę, karzesz, karze, karzemy..., karzą, rzadziej: karam, karasz, karа...; karz! karzcie!, rzadziej: karaj! karajcie!; karzący (karający); karany; karał..., karali. II Składnia: K. kogo — za co.

Bóg karze za takie czyny. *Żerom.*

Karafka (nie: karawka) — karafeczka, nie: karaweczka; dlm tych karafek, nie: karawek.

Wyrażenie: gniazdo na karafkę (w wagonie). *KJMK.*

Karaim lub **Karaita** — karaimski (karaicki). Formy: 1) dlp tego Karaima, mlm ci Karaimi, 2) Karaita, jak: kosmopolita.

Karakuły (tylko w lm) = delikatne futro z czarnych baranów; dop. tych karakułów.

Karakuły lub **karakule**, karakulasy (tylko w lm) = gryzmoły; dop. tych karakułów, karakuli, karakulasów.

Karambol ten lub ten **karambul**, nie: ta karambola; dlp tego karambolu lub karambulu.

Karaskać się z kim, z czym (! prow. lit. z błrus.) = pieścić się z kim, z czym, zajmować się kim, czym, guzdrać się.

Co to za kłopot z cudzymi dziećmi się karaskać. *Cyt. Wal. 93.* Cóż tak długo z tym się karaskasz? *Cyt. Wal. 93.*

Karb.

Zwroty: 1) na karb kogo, czego—co kłaść, brać = przypisywać komu, czemu — co. *SF;* 2) w karby ująć = w rygor ująć. *SF;* 3) w karbach trzymać. *SF;* 4) z karbów wyjść. *SF.*

1. Kładli to na karb Radziwiłła. *Sienk.* Czy nie będzie wzięte na karb tchórzostwa? *Małacz.*

Karbonadle (!) lub **karmenadle** (!) = kotlety wieprzowe.

Karczew — karczewski. Formy: Karczew, Karczewa, Karczewowi..., w Karczewie (nie: Karczewia), Karczewiowi..., w Karczewiu (JP 9 29).

Karczma — karczemka, — karczemny, — karczmarz, nie: kaczmarz. Formy: 1) dlm tych karczem, nie: karczmów, 2) dlp tych karczmarzy lub karczmarzów.

Karczów — karczowski.

Karczówka — karczówkowski, nie: karczowski.

Karczunek, nie: karczonek; dlp tego karczunku.

Karelia — karelski. Składnia: 1) w Karelii; 2) do Karelii.

Karencja (!) = stosowanie ulg w spłacaniu należności.

Kareta, nie: karyta.

Zwroty: 1) jechać karetą lub w karecie, nie: na karecie. Ob. Bryczka, Wóz, Jechać; 2) wsiąść do karety, nie: w karetę, na karetę, ale: na bryczkę, na wóz; 3) siedzieć w karecie, nie: na karecie, ale: na bryczce, na wozie.

Wsiadł do karety. *Dąbr.*

Karier (!) = kopalnia żwiru lub kamienia, żwirownia, kamieniołom (DUMK 25 VII 32).

Kariera — karierowicz.

Zwrot: robić karierę, nie: iść do kariery.

Kark, dlp tego karku.

Zwroty: 1) złamać, skręcić kark = ulec wypadkowi; 2) idź, wynoś się na złamanie karku = idź, wynoś się do diabła!; 3) siedzieć komu na karku = dręczyć (moralnie lub materialnie) kogo swoją obecnością; 4) mieć kogo na karku = dręczyć się czyjąś obecnością; 5) mieć głowę na karku = być mądrym, dawać sobie radę; 6) nadstawiać za kogo, za co karku = narażać się za kogo, za co, wystawiać się na niebezpieczeństwo; 7) sprowadzać komu kogo na kark.

1. Jeżdżą jak opętani, jeszcze który kark skręci. *Dąbr.* 2. Idź na złamanie karku. *Małacz.* 3. Ścigając i bijąc, prawie im tuż na karku siedział. *Stasz.* Już siedzi mi na karku. *Strug.* 7. Sprowadzi mu na kark ojca. *Parand.*

Karmazyn — Znaczenie i formy: 1) K. = szkarłat, barwa ciemnoczerwona, tkanina, zabarwiona karmazynem; dlp tego karmazynu, 2) K. = szlachcic starożytnego rodu, ubierający się według zwyczaju w karmazyn; dlp tego karmazyna.

Karmelita — Formy, jak: kosmopolita.

Karmić — I Formy: karmię, karmisz, karmi, karmimy..., karmią; karm! karmcie!; karmiący; karmiony, karmieni, karmił..., karmili. II Znaczenie: 1) K. = wypasać, tuczyć zwierzęta (bydło, drób), 2) K. = żywić dzieci, zwłaszcza piersią matki, 3) K. (!) = żywić ludzi.

1. Dziewczyna karmi drób. 2. Matka karmi dziecko. 3. Bóg żywi (nie: karmi) wszystkie stworzenia. *Krasn. 66.*

Karnawał — karnawałowy, — karnawałować; dlp tego karnawału.

Karnisz = rama od firanki. Formy: dlp tego karniszu, mjsc. lp w tym karniszu, mlm te karnisze, dlm tych karniszów lub karniszy.

Płomień już był przy karniszu. *Nowak.*

Karol (nie: Karól) — Karolowa, — Karolostwo. I Znaczenie i składnia: 1) Karolowie lub Karolostwo = Karol z żoną, 2) Karolowie (Karolostwo) przyjechali. II Formy: Karolowa, Karolowej... Ob. *Nazwiska żon na -owa.

Karp — Formy: karp, karpia, karpiowi..., w karpiu (temat miękki), nie: karpa, karpowi... (temat twardy).

Karpaty — karpacki; dop. Karpat, nie: Karpatów (PJ 1, 70).

Karpiel (zwykle w lm: karpiele), dlp tego karpiela.

Karta — kartka, — karciarz, — karcista (pogardl.) — I Formy: 1) mlm te karty; 2) dlm tych karciarzy lub karciarzów; 3) karcista, jak: humanista. II Znaczenie: 1) = kawałek papieru, 2) = (!) mapa.

Zwroty: 1) karta książki; 2) karta uczestnictwa; 3) karta pobytu, nie: karta pobyt (gw. warsz.); 4) karta do gry; 5) kartka na drzewo; 6) grać (przegrać, wygrać) w karty, zgrać się w karty; 7) wychodzić w kartę. *SW;* 8) ciąć, rznąć w karty; 9) postawić co na kartę; 10) grać w odkryte karty = stawiać rzecz otwarcie, nic nie ukrywając.

4. Nie pije, nie pali i w karty nie gra. *Zapol.* 5. Jednał ludzi kartkami na drzewo z gminnego lasu. *Kruczk.* 6. Zgrawszy się w karty. *Makusz.* 8. Rznięto w karcięta. *Małacz.* 9. Miał wszystko postawić na kartę. *Żerom.*

Kartacja (!). Ob. Kartowanie 2.

Kartacz, dlp tego kartacza, dlm tych kartaczy lub kartaczów.

Karta'gina lub **Kartagi'na** — kartagiński — Kartagińczyk.

Kartelusz (= kawałek papieru) — kartelusik lub karteluszek ten, nie: ta karteluszka.

Kartofel ten, nie: ta kartofla (prow. lit.) = ziemniak — kartofelek; dlm tych kartofelków, nie: tych kartofelek.

Kopały kartofle. *Prus.*

Kartować sobie co = układać sobie co, projektować co. Formy: kartuję, kartujesz...; kartuj!; kartujący; kartowany; kartował.

Kartowanie — Znaczenie: 1) K. = czynność, oznaczona w czasowniku: kartować, 2) K. (!) = sporządzenie ceduł przewozowych (DUMK 25 VII 32).

Kartuzy — kartuski; dop tych Kartuz.

Karuk (nie: karug) = klej rybi; dlp tego karuku, nie: karugu.

Karuzel ten, częściej: ta **karuzela**; dlp tego karuzelu lub tej karuzeli.

Karw, dlp tego karwia.

Karygodny, rzadko: karogodny.

Karykatura — karykaturalny, — karykaturzysta.

Karyntia—karyncki, nie: karyntyjski. Składnia: 1) w Karyntii, 2) do Karyntii. Por. Kujawy, Mazowsze.

Karzeł, nie: kareł. Formy: lp ten karzeł, tego karła, temu karłowi, tego karła, tym karłem, o tym karle; lm te karły, tych karłów...

Kasa — Składnia: K. czego, nie: dla czego.

Kasa Oszczędności, nie: Kasa dla Oszczędności. *Kr. 1, 72.*

Zwroty: 1) do kasy pieniądze wnieść. *SF;* 2) z kasy pieniądze podnieść (nie: podjąć); 3) kasę robić = mieć dobre dochody. *SF.*

Kasandra, nie: Kassandra.

Kasarnia (!) = koszary (JP 7, 143).

Kaserol (! prow.) = duży żeleźniak, garnek żelazny (IGD).

Kasjer, mlm ci kasjerzy.

Kasłać. Ob. Kaszlać.

Kasować co = niszczyć, znosić, usuwać. Formy: kasuję, kasujesz...; kasuj!; kasujący; kasowany; kasował.

Cesarz Franc pańskie skasował. *Kruczk.* Zetknął się znowu z zuchwałym jej spojrzeniem, które kasowało szept i rumieniec. *Goet.*

Kasować się na co = mieć na co chęć.

Kasper lub **Kacper**. Ob. Kacper.

Kastaniety (tylko w lm) = grzechotki; dop. tych kastanietów, nie: kastaniet.

Kastel lub **kasztel** (dawn.), dlp tego kastelu lub kasztelu.

Kastylia—kastylski, nie: kastylijski. Składnia: 1) w Kastylii; 2) do Kastylii. Por. Kujawy, Mazowsze.

Kasza.

Zwroty i wyrażenia: 1) nie dać sobie dmuchać (pluć tryw.) w kaszę. *SF* = nie pozwolić traktować się lekceważąco; 2) nie dać się zjeść w kaszy = umieć się bronić, umieć dawać sobie radę. *SF;* 3) narobić kaszy = narobić zamieszania. *SF;* 4) wleźć w kaszę. *SF* = wpaść w kłopotliwe położenie; 5) kasza perłowa lub orkiszowa; 6) kasza pszenna; 7) kasza gryczana lub tatarczana; 8) kasza kukurydzowa. *IGD.*

Kaszkiet, dlp tego kaszkietu.

Kaszlać lub **kasłać,** rzadziej: kaszleć—kaszlnąć (dok.). Formy: 1) kaszlę, kaszlesz, kaszle... (nie: kaślę, kaślesz, kaśle...), rzadko: kasłam, kasłasz, kasła... (nie: kaszlam, kaszlasz, kaszla...); kaszlaj! lub kasłaj! rzadko: kaszl!; kaszlący lub kasłający; kaszlał..., kaszlali lub kasłał..., kasłali (JP 11, 125); 2) kaszlnę...; kaszlnij!; kaszlnął, kaszlnęli.

Znowu zaczęła kaszlać. *Orzesz.* Zaczął kaszleć. *Nowak.* Kaszlałem tak mocno. *Nowak.* Kaszlały ciągle wszystkie jak owce. *Dąbr.* Agnisia kaszlnęła. *Dąbr.* Pan Marek się zakasłał. *Danił.* Ile razy idę do kuchni, to zawsze muszę kaszlać. *Zapol.* Sąsiad kaszlący... *Ostr.* Musiała kaszleć i odpoczywać. *Grusz.* Kaszle człowiek. *Strug.*

Kaszmir (rzadziej: Kaszemir — kaszmirowy,—kaszmirski; dlp tego Kaszmiru (kaszmiru). Znaczenie: 1) Kaszmir=(nazwa kraju) — kaszmirski, 2) kaszmir (rodzaj wełnianej tkaniny) — kaszmirowy.

Kroję sukienkę z błękitnego kaszmiru. *Orzesz. cyt. SW.* Kaszemiry, perły i kamienie. *Mick. cyt. SW.*

Kasztan, dlp tego kasztana lub kasztanu.

Zwrot: kasztany za kogo wyciągać z ognia. *SF* = za kogo innego narażać się na niebezpieczeństwo lub trudy.

Kasztel (Ob. Kastel) — kasztelan; mlm ci kasztelani lub kasztelanowie.

Kaszub lub **Kaszuba** — kaszubski. Formy: ten Kaszub, tego Kaszuba, temu Kaszubowi... lub ten Kaszuba, tego Kaszuby, temu Kaszubie...

Kaszuby (nazwa dzielnicy polskiej), dop. tych Kaszub. Składnia: 1) na Kaszubach; 2) na Kaszuby. Por. Kujawy, Mazowsze.

Kat — Formy: dlp tego kata, dlp temu katu lub katowi.

Zwroty: 1) niech komu kat świeci = niech go diabli porwą; 2) tam do kata! = tam u licha! (okrzyk zniecierpliwienia).

Niech im kat świeci! *Sienk.*

Katafalk, nie: katefalk; dlp tego katafalku.

Kataklizm, dlp tego kataklizmu.

Katakumby (tylko w lm), nie: katakomby; dop. katakumb.

Te smutne katakumby ludzkie. *Reym.*

Katalonia — kataloński, — Katalończyk. Składnia: 1) w Katalonii; 2) do Katalonii.

Kataplazm, dlp tego kataplazmu.

Katar, dlp tego kataru.

Zwrot: katar kogo rozbiera. *SF.*

Katecheta—Formy: ten katecheta, tego katechety, temu katechecie, tego katechetę, katecheto! tym katechetą, o tym katechecie.

Kate'dra, nie: ka'tedra. Składnia: K. czego, nie: dla czego.

Katedra fizyki (nie: dla fizyki). *Kr. 1, 72.*

Zwrot: katedra po kim.

Niech sobie nie wyobrażają, że reflektuję na katedrę po Zataju. *Goet.*

Kategoria — kategoryczny.

Kato lub **Katon.** Formy: Kato (Katon), Katona, Katonowi...

Katolicyzm—Formy: dlp katolicyzmu, mjsc. lp w katolicyzmie.

Katolik — katolicki, nie: katoliczny. Ob. Ewangelik.

Katowice — katowicki.

Katusza, zwykle w lm: katusze; dlm tych katusz lub tych katuszy.

Głos wiecznie grzmiący w piekielnej katuszy. *Mick. cyt. SW.* Pójdźcie i patrzcie na me katusze! *Mick. cyt. SW.*

Zwrot: cierpieć katusze.

Czyśćcowe cierpią katusze. *Mick. cyt. SW.*

Kaucja na co.

Zwroty: 1) złożyć kaucję, nie: postawić kaucję; 2) realizacja kaucji (!) = rozporządzanie kaucją. *DUMK 25 VII 32.*

Jest obowiązany złożyć kaucję na zabezpieczenie kosztów procesu. *Kod. Post. Cyw.*

Kauczuk — kauczukowy; dlp tego kauczuku.

Wyrażenie: przemysł kauczukowy. *JP 20, 88.*

Kaudium (miasto w starożytnym Samnium w Italii) — kaudyński (z łc. caudinus).

Zwrot: przeprowadzać kogo pod kaudyńskim jarzmem (jak to uczynili w r. 321 przed Chr. Sammici z wojskiem rzymskim).

Kaukaz — kaukaski; dop. Kaukazu. Składnia: 1) na Kaukazie; 2) na Kaukaz.

Kauzyperda (pogard.) = kiepski adwokat. Formy: kauzyperda, jak: humanista.

Kawa — kawka, — kawunia, — kawusia.

Przy kawusi z zawiesistą śmietanką. *Siedl.*

Kawałątko. Ob. Kawał.

Kawaler — kawalerski; mlm ci kawalerowie, nie: kawalerzy.

Zwrot: kawalerska jazda = jazda z temperamentem.

Kawaleria — kawalerzysta, — kawaleryjski. Formy: kawalerzysta, jak: humanista.

Kawalkata lub **kawalkada,** nie: kalwakata.

Kawalkada znikła z oczu. *Żerom.*

Kawał — kawałek — kawałątko. Znaczenie: 1) K. = (wielka) część czego, sztuka, 2) K. (przen.) = sztuka podstępna, podstęp, przykry żart.

Zwroty: 1) urządzać, robić, puszczać kawały = stroić żarty; 2) puszczać się na kawały = chwytać się żartów, podstępu; 3) brać kogo na kawały = oszukiwać kogo przy pomocy sztuczek.

1. Plecie się i puszcza się kawały. *Strug.* Robi się im kawały. *Strug.* 2. Na jakie kawały puszcza się ten drab. *Małacz.*

Kawałkować, nie: kawałciować. Formy: kawałkuję, kawałkujesz...; kawałkuj!; kawałkujący; kawałkowany; kawałkował.

Kawęczeć lub **kawęczyć,** nie: kałęczyć, karwęczyć. I Formy: kawęczę, kawęczysz, kawęczy, kawęczymy...; kawęcz! kawęczcie!;

kawęczący; kawęczał..., kawęczeli lub kawęczył..., kawęczyli. II Składnia: K. nad czym = ślęczeć nad czym.

Kawiarnia — kawiarenka, — kawiarniany; dlm tych kawiarni.

Kawior, nie: kawiar; dlp tego kawioru.

Kawon (! prow. lit. ukr.) = arbuz.

Kazać — Znaczenie i formy: 1) K. = rozkazywać: każę, każesz, każe..., każą; każ! każcie!; każący; kazał..., kazali, 2) K. = mówić kazanie: kazam, kazasz, kaza..., kazają; kazaj! kazajcie!; kazający; kazał..., kazali.

Kazalnica. Ob. Ambona.

Kazanie o czym.

Będzie miał okazję do kazania o zepsuciu moralnym. *Kruczk.*

Zwroty: 1) prawić komu kazanie. *SF* = strofować kogo; 2) wyciąć, wyrznąć, palnąć komu kazanie. *SF* = tonem podniesionym zrobić komu wymówkę; 3) siedzieć jak na niemieckim (rzadziej: jak na tureckim) kazaniu = słuchać niezrozumiałego dla siebie przemówienia.

Palnął mi kazanie o uczciwości. *Choyn.*

Kazarmy (! rus.) = koszary.

Kazić — Formy: każę, kazisz, kazi, kazimy..., każą; kaź! każcie!; każący; skażony; kaził..., kazili.

Wyrażenie: spirytus skażony, gorzej: denaturowany.

Kazimierz lub **Kaźmierz** — Kazio, — Kazimierzowski, ale: Pałac Kazimierowski (arch. forma od dawn.: Kazimir) w Warszawie = gmach główny Uniwersytetu (JP 4 158). I Formy: 1) mian. Kazio, nie: Kaziu. Por. Guciu. Ob. *Wołacz, 2) Kazimierzowa, Kazimierzowej... Ob. *Nazwiska żon na -owa. II Znaczenie i składnia: 1) Kazimierzowie lub Kazimierzostwo = Kazimierz z żoną, 2) państwo Kazimierzowie (Kazimierzostwo) przyszli.

Kaznodzieja ten, nie: ten kaznodziej, ani: kaznodziejca (dawn.). Formy: lp ten kaznodzieja, tego kaznodziei, temu kaznodziei, tego kaznodzieję, kaznodziejo! tym kaznodzieją, o tym kaznodziei; lm ci kaznodzieje, tych kaznodziejów lub kaznodziei, tym kaznodziejom...

W największym podziwie słuchał kaznodziejów. *Parand.*

Każdodziennie (! rus.) = codziennie (DUMK 15 X 31).

Każdy (rzadko: każden) — każdziutki. Odmiana przymiotnikowa, jak np. chudy.

Zwroty: 1) za każdą cenę (!) = za wszelką cenę; 2) na każdy sposób (!) = wszelkimi sposobami, wszelkim sposobem lub w każdym razie; 3) pod każdym wypadkiem (!) = w każdym razie, bezwarunkowo.

Chęć wyróżnienia się za wszelką (nie: za każdą) cenę. *Cyt. Kr. 1, 185.* Dąży do szkodzenia wszelkimi sposobami (nie: na każdy sposób). *Cyt. Kr. 1, 186.* W każdym razie (nie: na każden sposób) takie postąpienie byłoby lepsze. *Cyt. Kr. 1, 186.* Uchwalono odmówić bezwarunkowo (nie: pod każdym wypadkiem) wotum zaufania. *Cyt. Kr. 1, 187.*

Każdy bądź (!) = każdy.

Zwroty: w każdym razie, nie: w każdym bądź razie; w każdym dniu, nie: w każdym bądź dniu...

Każdy jeden (!) = każdy.

Każdy taki, który... (!) = każdy, który...

Każdy ten, który... (!) = każdy, który...

Kądziel ta (nie: ten kądziel) — kądziołka. Formy: lp ta kądziel, tej kądzieli, tej kądzieli, tę kądziel, kądzieli! tą kądzielą, o tej kądzieli; lm te kądziele, tych kądzieli, tym kądzielom...

Zwroty: po kądzieli = w linii rodowej matki.

Kąkol ten, nie: kąkól; dlp tego kąkolu.

Kąpać — I Formy: kąpię, kąpiesz, kąpie..., kąpią; kąp! kąpcie!; kąpiący; kąpany; kąpał. II Składnia: K. kogo, co — w czym.

Kąpiel — kąpiołka. Formy: lp ta kąpiel, tej kąpieli, tej kąpieli, tę kąpiel... lm te kąpiele, tych kąpieli (nie: tych kąpiel), tym kąpielom...

Zwrot: 1) brać kąpiel; 2) używać kąpieli; 3) zażywać kąpieli = używać z przyjemnością kąpieli; 4) iść do kąpieli, rzadko: na kąpiel, ale: iść na natrysk, na okład.

2. Młodociane pociechy używały kąpieli. *Małacz.* 3. Cudny to był widok ujrzeć ją zażywającą kąpieli. *Małacz.*

Kąsać (nie: kąsić) — pokąsać, ale: ukąsić. Formy: kąsam, kąsasz, kąsa... (nie: kąszę, kąsisz, kąsi...); kąsaj! kąsajcie!; (nie: kąś! kąście!); kąsający (nie: kąszący); kąsał..., kąsali.

Kąsek. Ob. Kęs.

Kąśliwy, nie: kęśliwy.

Kąt — kącik, — kątowy, ale: prostokątny, trójkątny, czworokątny. Formy: lp ten kąt, tego kąta (nie: kątu), temu kątowi...; lm te kąty, tych kątów, tym kątom...

Zwroty: 1) postawić kogo do kąta = kazać komu za karę stać w kącie, ale: postawić np. stół w kącie pokoju; 2) po kątach coś robić = robić coś po kryjomu, chodząc cichaczem po różnych miejscach; 3) chodzić, łazić, wałęsać się z kąta w kąt = chodzić... bez celu; 4) rozchodzić się po kątach = rozchodzić się w różne zakątki domu; 5) ujmować co pod kątem widzenia czego, nie: pod kątem czego; 6) zapędzić kogo w ciasny kąt = postawić kogo w położeniu bez wyjścia. *SF;* 7) pójść w kąt przed kim = nie móc się z kim równać.

1. Postawił Zielińskiego do kąta. *Nowak.* 2. Płacze wciąż po kątach. 3. Z kąta w kąt łaził bez żadnego uzasadnienia. *Iwasz.* Zamiast tu się z kąta w kąt tłuc... *Sienk.* 4. Rozeszli się po kątach. *Sierosz.* 5. Swoje wspomnienie uczuciowe ujmuje poeta pod kątem humoru (zam. z humorem lub humorystycznie). *Cyt. Szeffs.* Pod tym kątem (zam. pod tym kątem widzenia) uczono o nim. *Cyt. Szeffs.*

Kedyw (PA) lub **chedyw**, nie: kiedyw; dlp tego kedywa albo chedywa.

Kefir (PA), nie: kiefir; dlp tego kefiru.

Keks, dlp tego keksu.

Kelner (PA), nie: kielner. Formy: dlp tego kelnera, mlm ci kelnerzy.

Kepi (ndm) to, nie: to kiepi.

Kera'mika, częściej: cera'mika.

Keson (PA), nie: kieson; dlp tego kesonu.

Kędzior—kędzierzawy, nie: kędziorawy; dlp tego kędziora, nie: kędzioru.

Kępa (nie: kiępa) — kępka. Formy: lp ta kępa, tej kępy, tej kępie... lm te kępy, tych kęp, tym kępom...

Kępno — kępiński.

Kęs (nie: kięs, kąs) — kąsek, rzadziej: kęsek; dlp tego kęsa, nie: kęsu.

Kibić — Formy: lp ta kibić, tej kibici, tej kibici, tę kibić, kibici! tą kibicią, w tej kibici, lm te kibici lub kibicie, tych kibici...

Kichać (niedok.)—kichnąć (dok. jednokrotn.). Formy: 1) kicham, kichasz...; kichaj!; kichający; kichał, 2) kichnę, kichniesz...; kichnij!; kichnąwszy; kichnął..., kichnęli.

Kiedy.

Zwroty: 1) kiedy — wtedy, kiedy — to; 2) kiedyby nie był (! rus.) = kiedykolwiekby był lub kiedy tylko był.

Kiedy indziej (wyrażenie poprawne: **-indziej** nie oznacza miejsca).

Kiedyś — Znaczenie i zakres użycia: 1) K.= w pewnym nieoznaczonym czasie w przyszłości: z czasem, 2) K. = w pewnym nieoznaczonym czasie w przeszłości: niegdyś (JP 4, 122), 3) kiedyś — kiedy, różnica znaczeniowa, jak: między ktoś — kto. Ob. Ktoś.

1. Sam kiedyś uczujesz żal do swego porywu. *Święt.* Przekonasz się kiedyś o tym. *Kad.* O, gdybym kiedyś dożył tej pociechy! *Mick.* 2. Ta twarz była kiedyś ładna. *Goszcz. cyt. SW.* Kiedyś, dawniej jeszcze... *Natk.* 3. Czy on kiedy to widział? żem je znał kiedyś na polskim ugorze,... *Słow. cyt. JP.*

Kielce (miasto) — kielecki, — kielczanin. Formy: 1) Kielce, Kielc, Kielcom..., w Kielcach, 2) kielczanin, jak: mieszczanin.

Kielec, nie: kielc. Formy: lp ten kielec, tego kielca...; lm te kielce, tych kielców...

Kielich (PA) (nie: kelich) — kieliszek, nie: kiliszek; dlp tego kielicha.

Zwroty: 1) spełniać kielich = wychylać kielich; 2) przykładać się do kieliszka = popijać; 3) zaglądać do kieliszka. *SF* = pić; 4) kieliszkiem się trącać. *SF.*

1. Spełniał kielich za kielichem. *Sienk.* 2. Przykładali się do kieliszka. *Małacz.*

Kieliszek (nazwisko). Formy: Kieliszek, Kieliszka, Kieliszkowi..., nie: Kieliszeka, Kieliszekowi (!)... Ob. Danek.

Kieł — kiełek. Formy: lp ten kieł, tego kła, temu kłowi..., lm te kły, tych kłów, tym kłom...

Zwroty: 1) wziąć na kieł = uprzeć się. *SF;* 2) kły ostrzyć na co = mieć na co apetyt.

Kiełb — kiełbik. Formy: lp ten kiełb, tego kiełbia...; lm te kiełbie, tych kiełbi... (temat miękki).

Zwrot: mieć kiełbie w głowie. *SF* = mieć źle w głowie.

Kiełbasa — kiełbaska.

Wyrażenie: parowe kiełbaski lub parówki. *IGD.*

Kiełzać lub **kiełznać**. Formy: kiełzam, kiełzasz, kiełza... lub kiełznam, kiełznasz...; kiełzaj! lub kiełznaj!; kiełzający lub kiełznający; kiełzany lub kiełznany; kiełzał lub kiełznał.

Kiep, dlp tego kpa.

Zwrot: wystawić się na kpa.

Kier (nazwa koloru karty), nie: ker.

Zwroty: 1) pięć, sześć... kier lub pięć, sześć... kierów; 2) wychodzić w kier; 3) grać w kiery; 4) as kier, król kier, dama kier... = as kierowy,...

Kierat (PA), nie: kerat; dlp tego kieratu.

Zwrot: chodzić w kieracie = ciężko pracować.

Kiermasz (PA), nie: kermasz, dlp tego kiermasza lub kiermaszu.

Kierować — I Formy: kieruję, kierujesz...; kieruj!; kierujący; kierowany; kierował. II Składnia i znaczenie: 1) K. kim, czym = rządzić kim, czym, 2) K. kogo co = zwracać kogo, co w jakimś kierunku.

1. Ta myśl kierowała ledwo nie każdym jego poruszeniem. *Mochn.* Dobrze wszystkim pokierowała. *Dąbr.* Kierować robotami. *Dąbr.*

Kierować się — I Formy jak: kierować. II Składnia: 1) K. ś. czym, 2) K. ś. podług czego, 3) K. ś. za czym, 4) K. ś. w czym, 5) K. ś. na kogo.

1. Czym zwierzęta kierują się w swych upodobaniach? *Święt.* 2. Kierować się podług prawideł gramatyki. *PJ 12, 31.* 3. Gdym się tylko za słońcem i gwiazdami kierował. *Słow.* 5. Kierował się na doktora.

Kierownictwo czego lub czym.

Nie usposabiał do kierownictwa czymkolwiek. *Dąbr.*

Kierownik.

Zwrot: być komu lub dla kogo kierownikiem.

Kierpiec (zwykle w lm: kierpce). Formy: lp ten kierpiec, tego kierpca, temu kierpcowi...; lm te kierpce, tych kierpców, nie: tych kierpiec...

Kierunek, dlp tego kierunku. Znaczenie: 1) K. = wytknięta linia ruchu, 2) K. (!) = cel.

1. Szliśmy ciągle w jednym i tym samym kierunku. 2. Wszystkie te prace prowadziliśmy w celu (nie: w kierunku) podniesienia rolnictwa.

Składnia: 1) K. czego lub do czego, ku czemu, 2) K. od czego.

Zdążaliśmy w kierunku miasta (do miasta).

Zwroty: 1) pod kierunkiem kogo; 2) odznaczać się, wyróżniać się, wybijać się w kierunku...; 3) być czymś lub być jakim w kierunku...; 4) wychowywać, pracować, iść, dążyć... w kierunku czego; 5) brać kierunek (drogi); 6) zwrócić (nie: skierować) w kierunku; 7) starać się, zabiegać w kierunku czego (!) = starać się, zabiegać o co; 8) w każdym kierunku (!) = pod każdym względem.

1. Pod kierunkiem przewodniczącego. *Kod. Post. Cyw.* 2. W tym kierunku odznaczał się jeden z grenadierów. *Żerom.* 4. Rodzice wychowują nas w kierunku rozwoju sił duchowych. *Dyg.* 5. Nie był pewny, czy dobry wziął kierunek. *Sierosz.* 8. Możność omówienia położenia pod każdym względem (nie: w każdym kierunku). *Cyt. Kr. 1, 135.*

Kierz — Formy: ten kierz, tego krza (SW, Łoś, N) lub krzu (SW), nie: kierza.

Kierzenka (!) lub **kierzanka** (!) (prow. wlkopol.) = maselnica do wyrabiania masła (IGD).

Kiesa (PA), nie: kesa.

Kieszeń ta, nie: ta kieszenia. Formy: lp ta kieszeń, tej kieszeni, tej kieszeni, tę kieszeń...; lm te kieszenie, tych kieszeni, nie: tych kieszeń...

Mieli mnóstwo kieszeni (nie: kieszeń). *Kad.*

Zwroty: 1) kłaść, chować, wsuwać co do kieszeni, nie w kieszeń; 2) sięgnąć do kieszeni; 3) wyjąć, wydobyć z kieszeni; 4) płacić z własnej kieszeni.

1. Kładł rękę do kieszeni. *Dąbr.* (u Mick. także w kieszeń, np. porwał, schował w kieszenie, por. ros. wsunut', spriatat' w karman). 4. Ze swojej zapłacisz kieszeni. *Sierosz.*

Kij — Formy: lp ten kij, tego kija...; lm te kije, tych kijów (nie: kii), tym kijom...

Zwroty: 1) podpierać się kijem. *SF;* 2) iść o kiju. *SF;* 3) nie przystępuj bez kija! bez kija ani rusz! = trudno dać sobie radę bez surowego rygoru; 4) i kijem trudno kogo wypędzić = ktoś ciągle zachodzi, stale przesiaduje.

4. Jest parę młodych panien, więc już i kijem nie wypędzi od babki tej grandy. *Strug.*

Kijów — kijowski. Formy: dop. Kijowa, cel. Kijowowi, ale: ku Kijowu. Ob. Kraków.

Kilka (oznacza jakąś liczbę do dziesięciu). I Formy: dop. kilku, cel. kilku, biern. kilku (męsko-osob.), kilka (żeńsko-rzecz.), narz. kilku lub kilkoma, miejsc. o kilku. II Składnia: Było u nas tych kilku panów, było tych kilka pań, było tych kilka pokoi, było tych kilka okien. Byłem z kilku panami, z kilku paniami. Wracam od kilku panów, od kilku pań.

Kilku parobków odniosło go. *Żerom.* Kilkoma parami sań. *Nałk.* Zmęczyły go te kilka słów (zam. zmęczyło go tych kilka słów). *Siedl.*

Kilkadziesiąt (oznacza jakąś liczbę od 20 do 99). Odmiana i składnia jak: pięćdziesiąt.

Kilkanaście (oznacza jakąś liczbę od 10 do 19). Odmiana i składnia jak: dwanaście.

Kilkaset (oznacza jakąś liczbę od 200—900). Odmiana i składnia jak: pięćset.

Kilkodniowy lub **kilkudniowy**.

Kilkoletni, nie: kilkoletny, ani: kilkuletni. Por. Kilkodniowy.

Kilkomiesięczny. Por. Kilkodniowy.

Kilkonastodniowy, częściej: kilkunastodniowy.

Kilkoro — Odmiana i składnia jak: pięcioro.

Kilo (ndm).

Dwa kilo, trzy kilo, pięć kilo. Z dwoma kilo.

Kilogram = kilo; dlp tego kilograma.

Kilometr, dlp tego kilometra.

Kilometraż (!) = kilometrowanie (DUMK 25 VII 32).

Kindżał, dlp tego kindżała (SW) lub kindżału (SW, Łoś, N.). Ob. Gindżał.

Kinkiet, dlp tego kinkietu.

Kino — Formy jak: wino.

Kiosk, dlp tego kiosku.

Kipiątek, zwykle: wrzątek; dlp tego kipiątku.

Kipieć, nie: kipić. Formy: kipi, kipiał, nie: kipił.

Kirgiz — Kirgizka, — kirgiski. Formy: dlp tego Kirgiza, mlm ci Kirgizi, dlm tych Kirgizów.

Kirie elejzon lub **Kyrie elejson** (= wymowa nowogrecka) = Panie zmiłuj się!

Kirylica, zwykle: cyry´lica lub cyryli´ca.

Kisić (= kwasić) — kiszenie, nie: kisienie. Formy: kiszę, kisisz, kisi, kisimy..., kiszą; kiś! kiście!; kiszący; kiszony; kisił..., kisili; kiszony.

Zwrot: kiszone (nie: zakisiałe) ogórki.

Kisieć, częściej: **kisnąć**. Formy: kisnę, kiśniesz, kiśnie..., rzadko: kisieję, kisiejesz, kisieje...; kiśnij!, rzadko: kisiej!; kisnący, rzadko: kisiejący; kisnął, kisł lub kisiał, kiśli lub kisieli.

Kisiel, dlp tego kisielu, nie: kiśla.

Zwrot: dziesiąta woda po kisielu = bardzo daleki krewny.

Kista (! prow. wlkopol.) = skrzynka (IGD).

Kiszka — Znaczenie: 1) K. = przewód trawienny w jamie brzusznej, 2) K. = przewód do płynu lub gazu, przymocowany w obu końcach (KJMK). Ob. Wąż, 3) K. = gatunek wędliny, 4) K. (gw) = opona samochodowa.

Kiszony lub **kwaszony** (o potrawach) IGD.

Kiść — Formy: dlp tej kiści, mlm te kiście, dlm tych kiści.

Kiwać—I Formy: kiwam, kiwasz...; kiwaj!; kiwający; kiwał. II Składnia i znaczenie: 1) K. czym = wprawiać co w ruch wahadłowy, 2) K. na kogo, na co = dawać komu ręką znak porozumiewawczy, zwykle w celu przywołania do siebie, 3) K. kogo (tryw.) = oszukiwać kogo.

2. Kiwał na swoje panie. *Dąbr.*

Zwroty: 1) kiwać palcem w bucie (rub.) = zachowywać się wobec czego bezradnie; 2) kiwać głową nad kim, nad czym = patrzeć na kogo, na co z lekceważącym ubolewaniem lub pobłażaniem.

Klacz, nie: klacza. Formy: lp ta klacz, tej klaczy..., lm te klacze, tych klaczy...

Klaczko (nazwisko) — Formy: Klaczko, Klaczki, Klaczce, Klaczkę, Klaczko! Klaczką, o Klaczce. Ob. *Nazwiska polskie na -o.

Klamka.

Zwroty: 1) klamka zapadła. *SF* = nie ma już odwrotu; 2) trzymać się czyjej klamki. *SF* = utrzymywać z kim stosunki dla uzyskania sobie poparcia; 3) trzymać pod klamką = trzymać w przymusowym zamknięciu; 4) zamknąć klamką (gdy się mówi o narzędziu czynności zamykania); 5) zamknąć na klamkę (gdy się mówi o jakości rezultatu zamknięcia). Ob. Klucz.

1. Klamka zapadła i nic już się nie zmieni. *Zapol.* 4. Lekko zamknąłem drzwi klamką. 5. Drzwi zamknięto tylko na klamkę, a nie na klucz.

Klamra — klamerka; dlm tych klamer, nie: klamr.

Klapa.

Wyrażenia i zwroty: 1) klapa bezpieczeństwa = środek zabezpieczający; 2) zrobić klapę (rub.) = zbankrutować.

Klapać (niedok.)—**klapnąć** (dok. jednokr.). I Formy: klapię, klapiesz..., rzadziej: klapam, klapasz...; klap!, rzadziej: klapaj!... II Znaczenie: 1) K. = uderzać lekko, ale tak i o taki przedmiot, że w wyniku uderzenia powstaje klaśnięcie, 2) K. = uderzać zębami o zęby (w tym znaczeniu także: kłapać). Ob. Kłapać.

Pantofiami klapała o podłogę. *Orzesz.*

Klaps (rzeczown.) = uderzenie, któremu towarzyszy klaśnięcie. Formy: ten klaps, tego klapsa, temu klapsowi, ten klaps (niekiedy: tego klapsa), tym klapsem...

Zwroty: 1) dostać, wziąć klapsa od kogo; 2) dać komu klapsa.

Dostawał klapsy. *Iwasz.*

Klaps (wykrz. naśladujący dźwięk, wywołany klaśnięciem).

Klarnet — klarnecista. Formy: 1) dlp tego klarnetu, 2) klarnecista, jak: cymbalista.

Klasa.
Zwroty: 1) wstąpił do klasy..., nie: postąpił do klasy... (rus.), 2) to klasa (z domyśl.: pierwsza) = to wyśmienita, np.: To klasa kobieta!

Klaskać (niedok.)—**klasnąć** (dok. jednokr.). I Formy: 1) klaszczę, klaszczesz..., lub klaskam, klaskasz...; klaszcz! klaszczcie! (klaskaj!); klaszczący (klaskający); klaskał. II Znaczenie: 1) klaszcze, klaszczesz (zwykle o dźwiękach, wywoływanych biciem w dłonie), 2) klaskam, klaskasz, klaska (zwykle: językiem; kopytami).
Za nim nagle klaskają konary. *Goszcz. cyt. SW.* Wszyscy klaszczą w dłonie... *Mick. cyt. SW.* Wszyscy chwalą, klaskają. *Mick. cyt. SW.*
Zwroty: klaskać w ręce, w dłonie...
Klasnęła w dłonie. *Mick.* Klasnął w rękę. *Prus.*

Klasztor, nie: klasztór; dlp klasztora (SW) lub klasztoru (SW, Łoś, N.).
Kwestarz z obcego klasztoru. *Mick.* Dłużej klasztora niźli przeora. *Przysł.*

Klauzula (!) = zastrzeżenie, warunek, ograniczenie (DUMK 30 IX 30, Kr 2, 39).

Klauzura (Znaczenie: 1) K. = zamknięcie w klasztorze, 2) K. = praca wykonywana w zamknięciu pod dozorem) — klauzurowy lub klauzuralny.

Klawikord — klawikordzista. Formy: 1) dlp tego klawikordu, 2) klawikordzista, jak: cymbalista.

Kląć — I Formy: klnę, klniesz, klnie, klniemy..., klną; klnij!; klnący; klął, klęłam (nie: klęłem), klęła..., klęli; klęty (nie: klnięty). II Znaczenie i składnia: 1) K. (bez dopełn.) = rzucać przekleństwa, 2) K. kogo—za co = przeklinać kogo za co.
Zwrot: kląć na czym świat stoi. *SF.*
Klął na czym świat stoi. *Żerom.*

Kląć się czym lub na co = zaklinać się na co.
Zwrot: kląć się na wszystko.

Kląskać — Formy: kląskam, kląskasz, kląska..., nie: kląszczę, kląszczesz, kląszcze...; kląskaj!; kląskający; kląskał.

Klątwa — Formy: dlp tej klątwy, dlm tych klątw, nie: klątew
Zwroty: 1) rzucić, cisnąć na kogo, na co klątwę. *SF;* 2) zdjąć z kogo klątwę. *SF.*
Cisnął jak klątwę na nieszczęśliwych. *Żerom.*

Klecić. I Formy: klecę, klecisz, kleci, klecimy..., kleć! klećcie!; klecony; klecił. II Składnia: K. co — z czego.
Buda, sklecona z kilku obciosanych desek. *Wikt.*

Kleić, nie: klejać. Formy: kleję, kleisz, klei, kleimy..., klejąc; klej! (nie: klij!); klejący; kleił..., kleili.

Kleić się.
Zwrot: coś się nie klei = coś nie idzie składnie, nie udaje się.
Rozmowa się nie kleiła. *Iwasz.*

Klej (nie: klij, ani: klaj) — klejek — kleik—kleisty, — klejowaty; dlp tego kleju, nie: kleja. Znaczenie: 1) klejek (zdrobn. od: klej), 2) kleik = wywar z ziarn kleistych albo kaszy.

Klejnot, dlp tego klejnotu.

Klekotać (niedok.). Formy: klekoczę, rzadziej: klekocę (dawn.); klekocz!; klekoczący.
Stara skrzypka się rozlazła i klekocze. *Danił.*

Klektać — Formy: klekczę, klekczesz, klekcze, klekczemy..., rzadziej: klekcę, klekcesz... lub klektam, klektasz, klekta, klektamy...; klekcz! lub klektaj!; klekczący lub klektający; klektał..., klektali.
Zwrot: klektać komu nad głową, SF = gadać niepotrzebne rzeczy, gdy ktoś jest czymś innym zajęty.

Klepać. I Formy: klepię, klepiesz, klepie..., klepią; klep! klepcie!; klepiący; klepany; klepał. II Składnia: K. kogo — po czym.
Klepie go po głowie. *Ostr.*

Klepka.
Zwrot: komuś brakuje piątej (lub jakiejś) klepki.

Klepsydra, nie: klapsydra.

Kleptoman — kleptomania. Formy: dlp tego kleptomana, mlm ci kleptomani.

Kleryk, nie: klaryk, ani: kloryk. Formy: dlp tego klery'ka, mlm ci klery'cy.

Klerykał, rzadziej: klerykalista, — klerykalizm. Formy: 1) dlp tego klerykała, mlm ci klerykali lub klerykałowie, 2) klerykalista, jak: humanista, 3) dlp tego klerykalizmu, mjsclp o tym klerykalizmie.

Kleszcz — kleszczyk. I Znaczenie: 1) K. = rodzaj pajęczaka, 2) K. (lm) = rodzaj obcęgów. II Forma dlm tych kleszczy lub kleszczów.
Zwrot: brać kogo w kleszcze = trzymać kogo krótko.

Kleta (= kleć, nędzna budowla) — kletka, częściej: **klita** — klitka.
Z kletek, ledwie kupy się trzymających, wybiegają malcy. *Gomul.* Okno jego klitki było na rozcież otwarte. *Danił.*

Klęczeć, nie: klęczyć. Formy: 1) klęczę, klęczysz, klęczy, klęczymy...; klęcz! klęczcie!; klęczący; klęczał..., klęczeli.

Klęczki (tylko w lm).
Zwroty: 1) stać na klęczkach. *SF;* 2) powstać, podnieść się z klęczek.
Powstała z klęczek. *Prus.* Podniósł się z klęczek. *Paranď.*

Klękać — klęknąć. Formy: 1) klękam, klękasz, klęka...; klękaj!; klękający; klękał, 2) klęknę, klękniesz, klęknie...; klęknij!; klęknąwszy; klęknął..., klęknęli, nie: klękł, klękli, ale: ukląkł, uklękli.
Uklękła w mokrą glinę. *Zaremb.*

Klęska — Formy: dlp tej klęski, dlm tych klęsk.
Zwroty: 1) zadać komu klęskę. *SF;* 2) klęskę ściągnąć na kogo; 3) klęskę ponieść; 4) klęskę odwrócić od kogo.

Klient (nie: klijent) — klientela, nie: klientelia, ani: klijentela. Formy: dlp tego klienta, mlm ci klienci.

Klin — Forma dlp klina, nie: klinu.
Zwroty: 1) wbić komu klina w głowę. *SF* = zadać komu jakąś trudną do rozwiązania przykrą myśl; 2) wbić się klinem. *SF;* 3) ułożyć, wyciąć co w klin. *SF.*

Kli'nika — klini'czny — klinicy'sta. Formy: 1) kli'nika, kli'niki..., ale: klinika'mi, 2) klinicysta, jak: humanista.

Klitka. Ob. Kleta.

Klituś-bajduś (ndm) to.

Gadała niestworzone klituś-bajduś. *Żerom.*

Klocek ten, nie: ta klocka, ani: ten klocyk. Formy: dlp tego klocka, mlm te klocki, dlm tych klocków, nie: tych klocek.

Klomb ten (nie: ta klomba) = kwietnik. Formy: dlp tego klombu, rzadziej: klomba, dlm tych klombów, nie: tych klomb.

Klon, dlp tego klonu, rzadziej: klona.

Klops, dlp tego klopsu. Znaczenie: 1) K. = gatunek siekanej pieczeni, 2) K. = ! prow.) fałszywy zając (IGD).

Klosz, dlp tego klosza.

Klub ten. Formy: lp ten klub, tego klubu..., w tym klubie, lm te kluby, tych klubów...

Kluba ta (zwykle lm: te kluby). Formy: lp ta kluba, tej kluby...; lm te kluby, tych klub...

Zwroty: 1) brać, ujmować kogo w kluby. *SF;* 2) trzymać kogo w klubach. *SF.*

1. Ujmując w kluby swawolę. *Mochn.* Wziąć we dwie kluby. *Żerom.* Widać się rozkołatał, lecz się weźmie w kluby. *Dąbr.*

Klucz — I Formy: lp ten klucz, tego klucza...; lm te klucze, tych kluczy lub kluczów, tym kluczom...

Pęk kluczów. *Mick.*

II Składnia: 1) K. od czego = klucz, należący do jakiegoś schowania, służący do jego zamykania i otwierania (wyrażenie to odnosi się zwykle do jakiegoś konkretnego, jednostkowego klucza), 2) K. do czego = klucz, przeznaczony do zamykania i otwierania jakiegoś schowania (wyrażenie, w przeciwieństwie do poprzedniego miewa zazwyczaj ogólniejsze, oderwane znaczenie), 3) K. czego (przen.) = środek, rozwiązujący jakąś sprawę lub zagadnienie, punkt najważniejszy tej sprawy czy zagadnienia.

1. Wyrzucił klucz od stolika. *Żerom.* 2. Znalazłem jakiś klucz do zakręcania śrub. 3. Znalazłem klucz zagadki. *Mp.*

Zwroty: 1) zamknąć kluczem (gdy się mówi o narzędziu samej czynności zamykania); 2) zamknąć na klucz (gdy się mówi o jakości rezultatu czynności zamknięcia); 3) otworzyć z klucza; 4) trzymać kogo, co pod kluczem. SF = trzymać kogo, co w przymusowym zamknięciu; 5) siedzieć pod kluczem. *SF* = siedzieć w przymusowym zamknięciu; 6) dziurka od klucza.

1. Zamknąłem cicho drzwi kluczem. 2. Drzwi są zamknięte na klucz (nie: kluczem). Zamykał ruderę na klucz. *Wikt.* 6. Będzie patrzyła przez dziurkę od klucza. *Makusz.*

Kluć się, nie: kłuć się (o ptakach) — wykluwać się, nie: wykłuwać się (z jajka). Formy: kluje się; klujący się; kluł się.

Coś się tam nowego na świecie kluje. *Sienk.*

Klusek ten, rzadziej: ta kluska — ten kluseczek, rzadziej: ta kluseczka. Formy: lp ten klusek, tego kluska, temu kluskowi..., lm te kluski, tych klusków, tym kluskom..., 2) lp ta kluska, tej kluski..., lm te kluski, tych klusek...

Uwaga. Zwykle w lp r. m. klusek, kluseczek, w lm r. ż. kluski, kluseczki; dlm tych klusek, tych kluseczek.

Wielki klusek. *Sierosz.*

Wyrażenie: kluski kładzione.

Kładziony. Ob. Kłaść. Formy: kładziony, kładzeni, kładzione.

Kłak, dlp tego kłaku lub kłaka (SW).

Zwrot: coś nie warte funta kłaków = coś nic nie jest warte.

To wszystko, funta kłaków nie było warte. *I. Dąbr.*

Kłam.

Zwrot: zadawać kłam komu, czemu = zaprzeczać komu, czemu.

Zadaliśmy kłam meldunkom niemieckim. *Strug.* Zdawały się kłam zadawać doświadczeniom wiekowym. *Bartk.*

Kłamać (niedok.) — skłamać (dok.). I Formy: 1) kłamię, nie: kłamę, kłamiesz, kłamie..., kłamią; kłam!; kłamiący; kłamał..., kłamali, 2) skłamać, jak: kłamać. II Składnia: K. co — przed kim.

Człowiek kłamie przed sobą. *Bartk.*

Zwroty: 1) kłamać w żywe oczy. *SF;* 2) kłamie, aż się za nim kurzy.

Kłamca (r. m. i ż.), niekiedy: kłamczyni (r. ż.). Formy: lp ten kłamca, tego kłamcy, temu kłamcy, tego kłamcę, kłamco! tym kłamcą, o tym kłamcy; lm ci kłamcy, tych kłamców, tym kłamcom, tych kłamców (r. m.), te kłamce (r. ż.),...

Kłamstwo.

Zwroty: 1) popełnić kłamstwo. *SF;* 2) dopuścić się kłamstwa. *SF;* 3) zadać komu kłamstwo (w żywe oczy). *SF.*

Kłaniać się — I Formy: kłaniam się, kłaniasz się...; kłaniaj się; kłaniający się; kłaniał się...; kłaniali się. II Składnia: K. ś. komu, czemu — czym.

Zwrot: kłaniać się komu do ziemi (= bardzo nisko).

Ekonomowi kłaniaj się do ziemi. *Prus.*

Kłapać lub **klapać** (niedok.) — kłapnąć (dok. jednokr.). Formy: 1) kłapię, kłapiesz..., rzadko: kłapam, kłapasz...; kłap! kłapcie!; kłapiący; kłapał, 2) kłapnę, kłapniesz...; kłapnij!; kłapnąwszy; kłapnął..., kłapnęli.

Zwrot: kłapać zębami.

Głośne kłapnięcie potężnie uzębionych szczęk. *Małacz.*

Kłaść, nie: kładnąć (prow. lit.) — kładzenie. I Formy: kładę, kładziesz, kładzie, kładziemy..., kładą (nie: kładnę, kładniesz); kładź! kładźcie!; kładł..., kładli (nie: kładnął..., kładnęli); kładziony, kładzeni. II Składnia: 1) K. co—na czym lub na co (na wierzchu czy na wierzch czego), 2) K. co — do czego lub w co. Ob. Chować, Pakować, Pchać, Ukryć.

Kładzie pończoszki. *Mick.*

Zwroty: 1) kłaść komu co (łopatą w głowę lub do głowy) = uczyć kogoś z trudem; 2) kłaść

komu, co na oczy. *SF;* 3) duszę, serce, myśl w co kłaść. *SF;* 4) kłaść podpis pod czym lub pod co.

Kłaść się, nie: kładnąć się (prow. lit.).

Szlachta kładnie się (zam. kładzie się) na ziemi od śmiechu. *Mick.*

Kłąb (nie: kłęb) — kłębek (nie: kłąbek, ani: ta kłębka — kłębuszek. Formy: lp ten kłąb, tego kłębu, nie: kłęba...; lm te kłęby, tych kłębów...

Zwroty: 1) zwinąć się w kłębek; 2) dojść po nitce do kłębka = dotrzeć po śladach do rzeczy samej.

1. Zwijał się w kłębek. *Wikt.*

Kłącz ten—to **kłącze**. Znaczenie: 1) kłącz = suche badyle ziemniaczane, wypusty ziemniaczane, na których nać rośnie, plewy jęczmienne z wodą, 2) kłącze = łodyga, źdźbło ziół.

Kłoda — Formy: dlp tej kłody, dlm tych kłód.

Kłopot — I Formy: dlp tego kłopotu, mlm te kłopoty, nie: kłopota. II Składnia: 1) K. z czym, co jest, 2) K. o coś, co będzie.

1. Kłopot z wyszukaniem nowej sługi. *Zapol.*

Zwroty: 1) mieć z kim, z czym kłopot; 2) wpaść lub popaść w kłopoty. *PJ 12, 41;* 3) kłopot komu robić, sprawiać; 4) być w kłopocie.

1. Ze wszystkim się będzie miało kłopot. *Dąbr.* 3. Robić kłopot. *Nowak.* Nie zgodziłabym się na sprawianie kłopotu. *Święt.* 4. Teraz jestem w kłopocie i nie mam pojęcia, co z tym zrobić. *Zapol.*

Kłopotać się, nie: kłopocić się. I Formy: kłopoczę się, kłopoczesz się, kłopocze się, kłopoczemy się..., kłopoczą się, rzadziej: kłopocę się, kłopocesz się...(dawn.), rzadko: kłopotam się, kłopotasz się, kłopota się...; kłopocz się! (nie: kłopotaj się!); kłopoczący się (nie: kłopotający się). II Składnia: 1) K. ś. czymś, co jest, 2) K. ś. o coś, co będzie.

Ja mam się o to kłopotać. *Dąbr.* Sam się teraz kłopotam. *Kruczk.*

Kłos, dlp tego kłosa, nie: kłosu (dawn.).

Nie wydasz kłosa. *Zaremb.*

Kłosić się — Formy: kłosi się; kłoś się!; kłoszony; kłosił się.

Kłosie, nie: kłósie. Formy: to kłosie, tego kłosia, temu kłosiu..., tym kłosiem, w tym kłosiu.

Kłoszenie, nie: kłosienie.

Kłócić się — I Formy: kłócę się, kłócisz się, kłóci się, kłócimy się..., kłócą się; kłóć się!; kłócący się; kłócił się..., kłócili się. II Składnia: K. ś. z kim — o co.

Kłócicie się o wyrazy. *Reym.* Tak samo ze mną kłóciła się o równość, o wolność, o cnotę. *Reym.* Pokłócili się o byle co. *Iwasz.*

Kłódka (nie: kłodka) — kłódeczka.

Zwroty: 1) zamknąć kłódką (gdy się mówi o narzędziu czynności zamykania); 2) zamknąć na kłódkę (gdy się mówi o jakości rezultatu czynności zamknięcia). Ob. Klamka, Klucz; 3) otworzyć z kłódki; 4) trzymać kogo, co pod kłódką = trzymać kogo, co pod dozorem.

Kłótnia — I Formy: dlp tej kłótni, dlm tych kłótni. II Składnia: K. z kim — o co.

Wzmogła się kłótnia o kusego charta. *Mick.* Szkoda ust suszyć kłótnią o zająca. *Mick.*

Zwroty: 1) stroić kłótnie. *SF;* 2) wszczynać kłótnie.

2. Wszczynał kłótnie. *Zaremb.*

Kłuć — Formy: kłuję, kłujesz, kłuje, kłujemy..., kłują, rzadko: kolę, kolesz, kole... (dawn.); kłuj!; kłujący; kłuł..., kłuli.

Kłus, dlp tego kłusa.

Stangret utrzymywał kłusa. *Siedl.*

Zwroty: jechać, biec kłusem, rzadziej: w kłus (zwykle, gdy się mówi o momencie rozpoczęcia biegu lub jazdy, np. puścić się w kłus).

Ostrym kłusem przebywali drogę. *Żerom.* W kłus wyszli traktem.

Kmin — kminek — kminkowy; dlp tego kminu, tego kminku.

Kmita (nazwisko) — Formy: Kmita, Kmity, Kmicie, Kmitę, Kmito! Kmitą, o Kmicie. Ob. *Nazwiska polskie... na -a.

Kmotr, nie: kmoter (gw.).

Knebel — kneblować. I Formy: 1) dlp tego knebla, 2) knebluję, kneblujesz...; knebluj!; kneblowany; kneblował. II Składnia: 1) Kneblować co — czym, 2) K. komu — co.

Knedel, nie: knydel. Formy: dlp tego knedla, dlm tych knedli.

Kneź (wyraz sztuczny zamiast pol.: kniądz, ksiądz, rus. kniaź).

Kniahini, rzadko: kniahyni, nie: kniahinia.

Knieja — Formy: lp ta knieja, tej kniei, tej kniei, tę knieję, kniejo! tą knieją, w tej kniei; lm te knieje, tych kniei lub kniej, tym kniejom...

Knot, nie: knót, ani: gnot; dlp tego knota, nie: knotu.

Knować, częściej: knuć. I Formy: 1) knowam, knowasz, knowa...; knowaj!; knowany; knował, 2) knuję, knujesz, knuje...; knuj!; knuty; knuł. II Składnia: K. co — przeciw komu lub na kogo.

Knut, dlp tego knuta.

Knykieć, dlp tego knykcia.

Knyszyn — knyszyński; dop. Knyszyna.

Kobryń — kobryński.

Kobza — kobziarz lub kobzarz. Ob. Duda— dudziarz, ale: flet — flecista, fortepian — fortepianista, organy — organista i t. p. (w wyrazach cudzoziemskich).

Muzyki niewytworne, kobzarze, skrzypki gęśle. *Krasz. cyt. SW.*

Kochać — I Formy: kocham, kochasz, kocha...; kochaj!; kochany; kochał. II Składnia: K. kogo, co — za co.

Zwrot: kochać kogo, co nad życie lub na śmierć.

Kochaliśmy go nad życie. *Kad.* Kochała Szymona sekretnie na śmierć. *Żerom.*

Kochać się w kim, w czym.

W malarstwie się kocha. *Mick.* Kochał się w pańskości. *Siedl.* Nie kochała się jeszcze w nikim. *Dąbr.* Kochałem się wtedy w Szwedce. *Choyn.*

Kocioł (nie: kocieł) — kociołek, — kotlarnia: Formy: 1) ten kocioł, tego kotła..., 2) dlm tych kotlarni.

Przyganiał kocioł garnkowi. *Przysł. cyt. Małacz.*

Kocisko ten lub to. Formy: lp ten (to) kocisko, tego kociska, temu kocisku, to kocisko, tym kociskiem, o tym kocisku; lm te kociska, tych kocisków, tym kociskom...

Kociur lub **kocur, koczur**; dlp tego kociura lub kocura, koczura.

Kocur wałęsał się po domu. *Zaremb.*

Kock (nazwa miasta) — kocki; dop. Kocka.

Kocmołuch, nie: koczmołuch, ani: kocmoluch, ani: koczmeluch; dlp tego kocmołucha.

Koczkodan lub **koczkodon** — Znaczenie: 1) K. = małpa; 2) (przen.) K. = osoba szpetna; głupia; postać: k o c z k o d o n używa się tylko w znaczeniu przen., dlp tego koczkodana albo koczkodona.

Nam dokuczyła Warszawa stęchłym powietrzem i malowanymi koczkodonami. *Święt.*

Kodeks, dlp tego kodeksu.

Kodycyl, nie: kodecyl; dlp tego kodycylu.

Koegzystencja (!) = współistnienie.

Kogut — kogucik lub kogutek.

Kohabitacja (!) = współmieszkanie, wspólne mieszkanie.

Kohezja (!) = spójność, spoistość.

Kohortacja (!) = napomnienie, napominanie.

Koić — Formy: koję, koisz, koi, koimy..., koją; kój! kójcie!; kojący; koił..., koili.

Koincydencja (!) = zbieg okoliczności, traf.

Kojarzyć — I Formy: kojarzę, kojarzysz, kojarzy, kojarzymy..., kojarzą; kojarz! kojarzcie!; kojarzący; kojarzony; kojarzył. II Składnia: K. kogo, co — z kim, z czym.

Kojący — kojąco.

Uwaga. Przysłówki tworzone od imiesłowów mają dwojakie znaczenie: 1) są znaczeniowo przysłówkami; bywa to wtedy, kiedy imiesłowy, od których zostały utworzone, otrzymały znaczenie przymiotników, np. zachwycająco = wspaniale od: zachwycający = wspaniały; lekceważąco = pogardliwie od: lekceważący = pogardliwy; wyzywająco = wyniośle od: wyzywający = wyniosły, 2) mają znaczenie przysłówków odczasownikowych zbliżając się znaczeniowo do imiesłowów przysłówkowych (nieodmiennych), np. uspokajająco = uspokajając, kojąco = kojąc, pouczająco = pouczając. Różnica znaczeniowa między przysłówkiem odczasownikowym a imiesłowem przysłówkowym polega na tym, że przysłówek odczasownikowy wyraża zwykle okolicznik sposobu, a imiesłów przysłówkowy — okoliczność towarzyszącą. Ponieważ s p o s ó b czynności wyrażamy albo przez p o r ó w n a n i e jej z inną czynnością, albo przez oznaczenie jej s k u t k u, więc czynność, wyrażana w przysłówku odczasownikowym, jest albo czynnością, z którą się porównywa czynność główną, wyrażoną w słowie osobowym, albo czynnością, która jest przedstawiona jako skutek czynności głównej, np. uśmiechał się pytająco = uśmiechał się tak, jakby pytał; przemawiał uspokajająco = przemawiał tak, że uspokajał. W tego rodzaju wyrażeniach związek między czynnością przysłówka odczasownikowego a czynnością słowa osobowego jest bardzo ścisły. Przeciwnie, w wypadkach użycia imiesłowu przysłówkowego, związek między czynnością główną a poboczną bywa dość luźny, równorzędny, np. pytając uśmiechał się = pytał się i uśmiechał, przemawiał uspokajając = przemawiał i uspokajał.

Kojec — Formy: lp ten kojec, tego kojca...; lm te kojce, tych kojców...

Kokaina — kokainista. Por. Alkohol — alkoholik. Formy kokainista, jak: humanista.

Kokietować kogo — czym.

Kokietowała swego męża. *Zapol.*

Kokietujący — kokietująco. Ob. Kojący — Kojąco.

Kokluszu, dlp tego kokluszu.

Kokon — kokonik; dlp tego kokonu.

Kokoszyć się lub kokosić się.

Koks — koksarz lub koksiarz, — koksarnia lub koksiarnia, — koksarka lub koksiarka. Formy: 1) dlp tego koksu, 2) dlm tych koksarni (koksiarni).

Kolaboracja (!) = współpraca.

Kolacja — Znaczenie: k o l a c j a jest wyrazem codziennego użycia, nie można go więc zastępować wyrazem w i e c z e r z a, który jest wyrazem stylu uroczystego.

Kolację jadamy o siódmej. Ostatnia wieczerza. *JP 10, 95.* Miał zajść na kolację. *Iwasz.*

Zwrot: prosić kogo na kolację, nie: do kolacji.

Kolano.

Zwroty: 1) po kolana = aż do kolan; 2) trzymać na kolanach; 3) stać na kolanach = klęczeć; 4) pisać na kolanie = pisać pośpiesznie.

1. Śnieg leży po kolana. *Prus.* 2. Trzymać na kolanach. *Dąbr.*

Kolbuszowa — kolbuszowski. Formy: Kolbuszowa, Kolbuszowej, Kolbuszowej, Kolbuszową lub Kolbuszowę, Kolbuszowo! Kolbuszową, w Kolbuszowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w biern. i woł. końcówki rzeczownikowe). Ob. *Nazwy geograficzne na -owa.

Kolczuga, nie: kołczuga.

Kolczyk, nie: kólczyk.

Kolebka, nie: kolibka; dlm tych kolebek.

Kolec, nie: kolc. Formy: lp ten kolec, tego kolca, temu kolcowi..., lm te kolce, tych kolców, nie: kolcy, tym kolcom...

Róża bez kolców.

Kolega — koleżanka, — koleżeński, nie: koleżański. Formy: lp ten kolega, tego kolegi, temu koledze (nie: kolegowi), tego kolegę, kolego! tym kolegą, o tym koledze (nie: kolegu); lm ci koledzy (nie: kolegowie), tych kolegów, tym kolegom, tych kolegów, koledzy! tymi kolegami, o tych kolegach.

Zwroty: 1) kolega po fachu, po piórze, po mieczu. *PJ 1, 126/7;* 2) panie kolego (zwrot poprawny, ale tradycji polskiej bardziej odpowiadają zwroty: panie! lub kolego!, zależnie od stopnia zażyłości). *Kr. 2, 147.*

Kolega po piórze. *Małacz.*

Kolegium (PA) (nie: kollegium) — kolegialny. Formy jak: gimnazjum.

Kolej, nie: koleja. I Formy: lp ta kolej, tej kolei, tej kolei, tę kolej, kolei! tą koleją,

o tej kolei; lm te koleje, tych kolei (nie: kolej), tym kolejom... II Znaczenie: 1) K. = ślad zostawiony przez koła, koleina, 2) K. = droga kołowa, 3) K. = porządek, następstwo.

Zwroty: 1) w kolej (dawn.), po kolei (dziś) = kolejno, po porządku; 2) przychodzi kolej na kogo, na co. *SF.*

1. Lał srebrzysty likwor w kolej. *Mick.* 2. Zaraz przyjdzie kolej na mnie. *Strug.* Przyszła kolej na mnie. *Nowak.*

Kolejarz, rzadziej: kolejowiec (prow.); dlm tych kolejarzy, rzadziej: kolejarzów.

Kolekcja (PA) (nie: kollekcja) — kolekcjonista, — kolekcjonerski, nie: kolekcjonarski. Formy: kolekcjonista, jak: humanista.

Kolekta'nea (tylko w lm). Formy: te kolekta'nea, tych kolekta'neów, tym kolekta'neom.

Kolektywizm — Formy: dlp tego kolektywizmu, mjsclp. w tym kolektywizmie.

Kolektywny = zbiorowy.

Wyrażenie: akcja kolektywna (!) = akcja zbiorowa (zbiorowe działanie). *DUMK 30 IX 30.*

Koleżanka, nie: kolężanka (prow. lit., Wal. 97).

Koleżanski (! prow. płd.) = koleżeński. Ob. Kolega.

Koleżeństwo — Znaczenie: 1) K. = zażyłość koleżeńska, 2) K. (!) = koledzy.

Szanowni koledzy (nie: szanowne koleżeństwo). *PJ 35, 10.*

Kolęda (PA), nie: kolenda.

Koliber, rzadko: kolibr; dlp tego kolibra.

Koligacja (arch. żart.) = powinowactwo.

Przypomniawszy koligację zalecił się jako wielce na usługi gotowy i przychylny kuzynek. *Krasz. cyt. SW.*

Kolizja = sprzeczność, przeciwieństwo.

Zwroty: 1) wejść z kim, z czym w kolizję. *SF;* 2) być z kim, z czym w kolizji. *SF.*

Kolno (nazwa miasta) — kolneński.

Kolofonia (!) = kalafonia.

Kolokować (!) = umieszczać.

Kolokwium, nie: kollokwium.

Kolonada, nie: kolonnada, lepiej: kolumnada.

Kolonia — kolonista, — kolonijny, — kolonialny. I Formy: kolonista, jak: humanista. II Znaczenie: 1) kolonijny = odnoszący się do kolonii = prywatnej posiadłości rolnej, 2) kolonialny = odnoszący się do kolonii = państwowej posiadłości zamorskiej.

Zwroty: 1) na kolonii = na zagrodzie; 2) w kolonii = w posiadłości zamorskiej.

Zapytał, co słychać u nich na kolonii. *Iwasz.*

Kolonia (nazwa miasta) — koloński.

Kolor — kolorysta — kolory'styka — kolorysty'czny. I Forma: 1) dlp tego koloru, 2) kolorysta, jak: humanista.

Zwroty: 1) zrobić co w kolorze, zapuścić co na kolor, nie: pod kolor; 2) przedstawić co w czarnym (różowym) kolorze. *SF;* 3) widzieć co w czarnym (różowym) kolorze. *SF.*

1. Ramki, wykonane w kolorze (nie: pod kolor) listew wagonu. *KJMK.* (Deski) podłogi zapuszczonej na kolor wiśniowy. *Kruczk.*

Kolos — Znaczenie i formy: 1) K. = wielki wzrostem lub duchem człowiek; dlp tego kolosa, 2) K. = wielki jakiś przedmiot martwy, np. wielka budowla; dlp tego kolosu.

Kolubryna, nie: kolumbryna (Przybysz.).

Kolumbia — kolumbijski. Składnia: 1) jechać do Kolumbii, 2) mieszkać w Kolumbii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Kolumna — kolumienka; dlm tych kolumn, nie: kolumien.

Kolumnada, rzadziej: kolonada. Ob. Kolonada.

Koluszki (nazwa miejscowości) — koluszkowski; dop. tych Koluszek, nie: Koluszków.

Kołatać czym — o co. Formy: kołaczę, kołaczesz, kołacze..., rzadziej: kołacę, kołacesz, kołace... (dawn.), rzadko: kołatam, kołatasz, kołata.

Jak ten deszcz smutno o szyby kołacze. *Zapol.*

Kołatać się.

Zwrot: kołatać się po świecie = wędrować w utrudzeniu i w niedostatku.

Dość mam tego kołatania się po świecie. *Sienk.*

Kołczan, dlp tego kołczanu (Łoś, N) lub kołczana (SW).

Kołdra — kołderka; dlm tych kołder.

Kołdun, dlp tego kołduna.

Kołek.

Zwroty: 1) zawiesić co na kołku (rub.) = zarzucić co, zaprzestać czego; 2) ciosać komu kołki na głowie. *SF* = dręczyć kogo natrętnym nudzeniem; 3) język kołkiem staje = język drętwieje. *SF.*

Możesz sobie teraz zawiesić na kołku swoje polowanie. *Kad.*

Kołnierz (nie: kołnirz, ani: kołmirz) od czego, nie: czego; dlm tych kołnierzy, rzadko: kołnierzów.

To jest kołnierz od mojego munduru. *Gomul.*

Zwrot: wziąć kogo za kołnierz (tryw.) = wyrzucić kogo przemocą.

Koło (rzecz.) — kołowy (dwu-, trzy-, czterokolny).

Zwroty i wyrażenia: 1) wóz o dwóch kołach; 2) piąte koło u wozu. *SF* = rzecz niepotrzebna; 3) plącze się, jak piąte koło u wozu. *SF;* 4) błędne (zaczarowane) koło = położenie bez wyjścia; 5) otoczyć kołem, stanąć kołem; 6) koło o promieniu (geom.)..., nie: koło promienia...

4. Położenie coraz było podobniejsze do błędnego koła. *Sienk.* Wyjść z tego zaczarowanego koła nie można. *I. Dąbr.* 5. Goście weszli w porządku i stanęli kołem. *Mick.* 6. (Ciżba) otoczyła go kołem. *Sienk.*

Koło (nazwa miasta) — kolski.

Koło (przyim.) = (!) pod (na bliższe określenie miejscowości JP 10, 30).

Dukla pod Krosnem (nie: koło Krosna, ani: ad Krosno). Równe pod Duklą (nie: koło Dukli, ani: ad Dukla).

Kołobrzeg (nazwa miejscowości) — kołobrzeski.

Kołodziej, nie: kołodzij.

Kołomąt, częściej: kołomęt. Znaczenie i formy: 1) K. = roztrzepaniec, człowiek, lubiący zamieszanie; dlp tego kołomęta, 2) K. = zamieszanie, bezład; dlp tego kołomętu.

Kołomyja — kołomyjski. Formy: Kołomyja, Kołomyi, Kołomyi..., w Kołomyi.

Kołowrót (nie: kołowrot)—kołowrotek, nie: kołowrótek; dlp tego kołowrotu, tego kołowrotka.

Kołpak, dlp tego kołpaka.

Kołtun — kołtuniasty lub kołtunowaty; dlp tego kołtuna.

Konary, mchem kołtunowate. *Mick.*

Kołysać (się) — Formy: kołyszę, kołyszesz, kołysze, kołyszemy..., kołyszą (nie: kołysam, kołysasz, kołysa..., kołysają); kołysz!, (nie: kołysaj!); kołyszący (nie: kołysający); kołysał..., kołysali.

Żuraw od studni kołysze się. *Krasz.*

Koma (!) = przecinek (znak pisarski).

Komedia — komedyjka, — komediant — komediancki.

Zwrot: grać komedię = udawać co.

Po co grać tę kiepską komedię? *Ostr.*

Komenda — komendant — komendantura. Składnia: 1) K. czego = zarząd wojskowy czego, 2) K. nad kim, nad czym = dowództwo nad kim, nad czym.

1. Komenda placu. 2. Komendanta kusili komendą nad całymi legionami. *Strug.*

Zwroty: 1) objąć, wziąć komendę nad kim, nad czym; 2) brać kogo, co pod komendę; 3) pod komendą kogo (być, coś wykonywać); 4) na komendę = na rozkaz.

1. Chciałem wysłać do chorągwi, by komendę nad nimi objął. *Sienk.* 2. Chciał nas brać pod swoją komendę. *Strug.* 3. Jedna część pod komendą Trzaskowskiego udała się w górę. *Mochn.* Pod komendą samego pułkownika. *Sierosz.* 4. Jak na komendę skręcił. *Strug.* Garnki tłukły się jakby na komendę. *Konop.*

Komenderować — I Formy: komenderuję, komenderujesz...; komenderuj!; komenderujący; komenderowany; komenderował. II Składnia: K. kim, czym, nie: kogo, co (dawn.).

Komenderował on kilku chłopami, zapędzającymi naszą trzodę z łąki na drogę do bliskiego dworku. *Chodź. cyt. SW.*

Komentarz, dlm tych komentarzy, rzadko: komentarzów.

Komeraż, dlp tego komerażu.

Komercyjny (rzadziej: komercjalny) = handlowy. Ob. Komers.

Komers — komersyjny; dlp. tego komersu. Znaczenie: 1) K. = dawna gra karciana, rodzaj preferansa, 2) K. = spółka, stowarzyszenie.

Wyrażenie: gry komersyjne (w przeciwieństwie do gier hazardowych).

Kometa ta, nie: ten kometa (dawn.). Ob. Satelita. Formy: lp ta kometa, tej komety, tej komecie, tę kometę...; lm te komety, tych komet...

Był to kometa pierwszej wielkości i mocy. *Mick.* I za tą niepoczciwą pociągnął karetą ogon..., jak za tą kometą. *Mick.*

Komfort (nie: konfort) — komfortowy; dlp tego komfortu.

Komiczność — komizm. I Formy: dlp tego komizmu, mjsclp w tym komizmie. II Znaczenie: 1) komiczność = śmieszność nieświadoma, 2) komizm = a) śmieszność świadoma, celowa, b) komiczność.

Komiczność położenia. Komizm autora. *PJ 1, 151.* Uśmiechnął się zważywszy komizm sytuacji. *Ostr.*

Komin — kominek, — kominiarz. Formy: 1) dlp komina, 2) dlm tych kominiarzy, rzadziej: tych kominiarzów.

Zwrot: chodzić po kominkach = być pieczeniarzem, żywić się na wizytach.

Komis, dlp tego komisu.

Zwrot: brać co w komis, nie: na komis.

Komisaryczny (! germ. por. niem. komisarisch) = komisarski. Ob. Komisarz.

Wydany został dekret komisarski. *Żerom.*

Komisarz — komisarski, — komisariat. Ob. Dyrektor, Inspektor. Składnia: K. do czego, nie: dla czego.

Komisarz rządowy do Krajowego Związku Producentów (nie: dla...). Komisarz do dozoru (nie: dla dozoru). *KJMK.*

Komisja — komisyjny. Składnia. 1) K. kogo, nie: z kogo; 2) K. czego, 3) K. do czego, nie: dla czego.

1. Komisja osób biegłych (nie: z osób biegłych). 2. Komisja Edukacji Narodowej. 3. Komisja do Ksiąg Elementarnych. Komisja do Atlasu historycznego (nie: dla Atlasu hist.).

Zwroty: 1) wybrano komisję do opracowania ragulaminu (wyrażenie: do opracowania regulaminu... jest określeniem przydawkowym rzeczownika: komisja); 2) wybrano komisję dla opracowania regulaminu = dla opracowania regulaminu wybrano komisję (wyrażenie: dla opracowanie regulaminu... jest określeniem okolicznikowym celu czasownika: wybrano).

Komi'tet (nie: ko'mitet. PJ 35, 5) — komitetowy, nie: komitecki. I Formy: dlp tego komitetu, mlm te komitety, nie: komiteta. II Składnia: K. do czego, nie: dla czego.

Komitet do walki z bezrobociem (nie: dla walki z bezrobociem).

Komitywa.

Zwroty: 1) wejść z kim w komitywę. *SF;* 2) być z kim w komitywie. *SF;* 3) zawrzeć z kim komitywę. *SF.*

Nie wszedł w bliższą komitywę. *Sienk.* Jedną prześladują, z drugą wchodzą w komitywę. *Sienk.*

Komizeracja (arch. żart.) = litość, współczucie.

Komizm. Ob. Komiczność.

Komoda — komódka.

Kompakt (przym. ndm.) (!) = ścisły, zwarty.

Kompan, rzadziej: kompanion (dawn.); mlm ci kompani, rzadziej: kompanowie, kompanioni lub kompanionowie.

Kompania — kompanijny, nie: kompanijski, ani: kompaniczny (dawn.).

Zwroty: 1) kompanię z kim trzymać; 2) dotrzymywać komu kompanii. *SF;* 3) dla kompanii = dla dotrzymania towarzystwa.

1. Lubił ze mną kompanię trzymać. *Sienk.* Nie trzymali z chudeuszem kompanii. *Żerom.* 3. Szedł tutaj dla wesołej kompanii. *Bartk.*

Komparacja (!) = porównanie.

Komparencja (!) = stawienie się, stawiennictwo.

Komparent (!) = stawiający się w procesie sądowym.

Kompas, dlp tego kompasu.

Kompatriota = rodak, ziomek. Formy: lp ten kompatriota, tego kompatrioty, temu kompatriocie, tego kompatriotę, kompatrioto! tym kompatriotą, o tym kompatriocie; lm ci kompatrioci, tych kompatriotów...

Kompendium = krótki zarys jakiejś nauki. Formy: kompendium, jak: gimnazjum.

Kompensacja lub **kompensata** (nie: kompenzacja, ani: kompenzata) = zrównoważenie, wyrównanie (rachunków, strat), wynagrodzenie.

Kompetencja (prawn.) = właściwość — kompetentny = właściwy.

Kodeks postępowania cywilnego normuje właściwość sądów powszechnych. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) poddać kogo, co pod czyją kompetencję; 2) należeć do czyjej kompetencji.

Kompetentny — Składnia: 1) K. do czego = mający prawo do czego, 2) K. w czym = wyćwiczony w czym, umiejętny w czym.

1. Jest kompetentny do zabierania głosu w tej sprawie. *Czas 8 III 34.* 2. On jest w tych rzeczach kompetentny.

Kompilacja — kompilacyjny,—kompilować—kompilowany.

Kompleks, dlp tego kompleksu.

Kompleksja = budowa ciała.

Komplement (rzadziej: kompliment)— komplemencista. Formy: 1) dlp tego komplementu, mlm komplementy, nie: komplementa, 2) komplemencista, jak: humanista.

Zwrot: komplementy prawić. *SF.*

Młodzieniec jej nawzajem komplementy prawił. *Mick.* Prawili siarczyste komplementy. *Małacz.*

Komplet — kompletny; dlp kompletu.

Zwrot: być w komplecie = być w całości, w całym towarzystwie.

Jesteśmy w komplecie. *Sierosz.*

Kompletnie = całkowicie, zupełnie.

Uciszyło się kompletnie. *Iwasz.*

Kompletny = całkowity, zupełny. Ob. Komplet.

Uważała to za objaw kompletnego braku poczucia rzeczy. *Grusz.*

Kompliment. Ob. Komplement.

Komponent (!) = składnik.

Kompost, dlp tego kompostu.

Kompot (nie: kompót) = owoce, gotowane z cukrem; dlp kompotu. Por. Komput.

Kompres = okład; dlp tego kompresu, mlm te kompresy, nie: kompresa.

Kompresja = sprężenie (DUMK 25 VII 32).

Wyrażenia: kompresja wydatków, kompresja budżetu (!) = zmniejszenie lub okrojenie wydatków, budżetu.

Kompromis, dlp tego kompromisu.

Zwrot: wejść w kompromis z kim, z czym.

Kompromitować — I Formy: kompromituję, kompromitujesz...; kompromituj!; kompromitujący; kompromitowany; kompromitował. II Składnia: K. kogo, co — kim, czym.

Pan mnie kompromitujesz takimi radami. *Reym.*

Kompromitujący—kompromitująco. Ob. Kojący —kojąco.

Komput = oddział wojska; dlp tego komputu.

Komtur (urząd krzyżacki), nie: kontur; dlp tego komtura. Por. Kontur.

Komuna — komunizm, — komunista. Formy: 1) dlp tego komunizmu, mjsclp w tym komunizmie, 2) komunista, jak: humanista.

Komunalny, nie: kumunalny.

Komunał, dlp tego komunału.

Komunikacja — komunikacyjny.

Zwroty: 1) komunikację zaprowadzić, otworzyć. *SF;* 2) komunikację przeciąć, przerwać. *SF;* 3) komunikację utrzymywać, nie: podtrzymywać.

Komunikat, dlp tego komunikatu.

Komunikować = zawiadamiać, powiadamiać. I Formy: komunikuję, komunikujesz...; komunikuj!; komunikujący; komunikowany; komunikował. II Składnia: K. komu — co = powiadamiać kogo — o czym.

Komunikuje się zmiany = zawiadamia się o zmianach. *DUMK 31 XII 32.*

Komunikować się z kim, z czym.

Konar, dlp tego konaru, rzadziej: konara.

Koncedować (!) = ustępować (DUMK 30 IX 30).

Koncepista (!) = urzędnik, przygotowujący samodzielnie projekty pism urzędowych. Ob. Koncept.

Koncept — koncypista — koncypient. Ob. Koncypista. I Forma dlp tego konceptu. II Znaczenie: 1) K. = pomysł, 2) K. = dowcip, 3) K. (!) = brulion, projekt urzędowego pisma (DUMK 30 IX 30. Kr. 2, 150).

Zwroty: 1) wpaść na koncept. *SF;* 2) konceptem ruszyć. *SF;* 3) sadzić się na koncepty. *SF;* 4) tani koncept.

1. Twardowski na koncept wpada. *Mick.* 2. Ktoś ruszył tanim konceptem. *Bartk.* Ruszył konceptem jak martwe cielę ogonem (rub.). *Przysł.*

Koncert — koncercista lub koncertysta, rzadziej: koncertant, — koncertować. Formy: 1) dlp tego koncertu, mlm te koncerty, nie: koncerta, 2) koncercista, jak: humanista.

Zwrot: dać w czym koncert. *SF* = zrobić co wzorowo.

Koncesja — koncesyjny. Znaczenie i składnia: 1) K. w czym = ustępstwo w czym, 2) K. na co = pozwolenie, zezwolenie na co.

1. Zrobił mi w tym koncesję. 2. Uzyskał koncesję na sprzedaż wyrobów tytoniowych.

Koncypista (!) lub **koncypient** (!) = referent biurowy.

Kondel. Ob. Kundel.

Kondensacja (nie: kondenzacja) = zgęszczanie (DUMK 25 VII 32).

Kondensator, nie: kondenzator.

Kondolencja (= współczucie, zwłaszcza wyrażone z powodu poniesionej straty) — kondolencyjny.

Kondolować (arch. żart.) = współczuć, składać kondolencję (wyrazy współczucia).

Konduita (żart.). Znaczenie: 1) K. = zachowanie się, sprawowanie, obyczaje, 2) K. = opinia o obyczajach.

Zwroty: 1) człowiek dobrej (złej) konduity; 2) mieć złą (dobrą) konduitę = zażywać złej (dobrej) opinii.

Kondukt, dlp tego konduktu.

Konduktor — Znaczenie i formy: 1) K. = funkcjonariusz, sprzedający bilety w tramwajach bądź sprawdzający bilety w pociągach; dlp tego konduktora, mlm konduktorzy, nie: konduktorowie, 2) K. = przewod-

nik elektryczny; dlp tego konduktora, mlm te konduktory.

Kondycja — Znaczenie: 1) K. = (arch. żart) stan, stanowisko, majętność, 2) K. = płatna posada.

1. Koń w dobrej kondycji. *Cyt. SW.* 2. Masz doskonałą kondycję, choć w ubogim domku. *Krasz. cyt. SW.*

Kondygnacja, nie: kontygnacja.

Koneksja, zwykle w lm: koneksje (arch. żart.) = stosunki, związki towarzyskie i rodzinne z ludźmi.

Koneksje potężne, mnogie klientele. *Mick. cyt. SW.*

Koneser (żart.) = znawca.

Konew lub **konwia** — konewka — koneweczka. I Formy: lp ta konew (konwia), tej konwi (nie: konwy JP 5, 119), tej konwi, tę konew (konwię), tą konwią, o tej konwi, lm te konwie, tych konwi, tym konwiom... II Składnia: 1) K. na co = konew przeznaczona na co, 2) K. do czego (nie: dla czego) = konew służąca do czego, 3) K. od czego = konew wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) K. czego = konew czymś wypełniona, 5) K. po czym, rzadziej: z czego = konew pozostała po czym, 6) K. z czego = konew zrobiona z czego. Ob. Kosz.

Konfederacja — konfederacyjny, — konfederat — konfederacki.

Zwroty: 1) zawiązać konfederację. *SF;* 2) związać się konfederacją. *SF.*

Konfederować się, nie: konfederacić się. I Formy: konfederuję się, konfederujesz się...; konfederuj się!; konfederujący się; (s)konfederowany; konfederował się. II Składnia: 1) K. ś. z kim = zawiązywać z kim konfederację, 2) K. ś. za kim = zawiązywać konfederację, żeby kogoś popierać.

Chce konfederować się ze Stanisławem. *Kaczk. cyt. SW.*

Konfekcja — konfekcyjny.

Konferencja — konferencyjny, rzadziej: konferencjonalny.

Konferować — I Formy: konferuję, konferujesz, konferuje...; konferuj!; konferujący; konferował. II Znaczenie i składnia: 1) K. z kim — o czym = obradować z kim — o czym, 2) K. z kim — o co = traktować z kim — o co, 3) K. nad czym = naradzać się nad czym, 4) K. komu — co (arch.) = ofiarowywać, przeznaczać komu — co.

1. Konferowałem z nim długo o tych sprawach. 2. Konferowaliśmy o warunki ugody. 3. Konferowaliśmy nad planem naszej działalności. 4. Król Jegomość powołuje cię do boku swego i konferuje ci krzesło senatorskie. *Chodź. cyt. SW.*

Konfesja (= wyznanie) — konfesjonista. Formy: konfesjonista, jak: humanista.

Konfesjonał, nie: konfensjonał; dlp tego konfesjonału.

Konfidencja (arch. żart.) = zażyłość; — konfidencjonalny, nie: konfidencyjny.

Konfident — Znaczenie: 1) K. = powiernik (arch. żart.), 2) K. = konfident policji, szpieg, donosiciel.

Konfiguracja = ukształtowanie (DUMK 30 IX 30).

Konfiskacja, częściej: **konfiskata** (nie: konfiszkacja, ani: konfiszkata) — konfiskacyjny.

Zwroty: 1) zdjąć, znieść konfiskatę. *SF;* 2) podlegać konfiskacie. *SF;* 3) skazać na konfiskatę. *SF.*

Konfiskować (niedok.) — skonfiskować (dok.). I Formy: konfiskuję, konfiskujesz...; konfiskuj!; konfiskujący; konfiskowany; konfiskował, 2) skonfiskuję, jak: konfiskuję. II Składnia: K. co — komu.

Konfitura (nie: konfetura, dawn.) — konfiturowy.

Konflagracja (arch.) = pożoga, pożar.

Konflikt, dlp tego konfliktu.

Konfrontacja lub **konfrontowanie** kogo z kim.

Konfrontować — I Formy: konfrontuję, konfrontujesz...; konfrontuj!; konfrontujący; konfrontowany; konfrontował. II Składnia: K. kogo — z kim.

Konfrontować świadków z oskarżonymi. *SW.*

Konfudować lub **konfundować** (niedok.) — skonfudować lub skonfundować (dok.). I Formy: 1) konfunduję, konfundujesz...; konfunduj!; konfundujący; konfundowany; konfundował, 2) skonfunduję, jak: konfunduję. II Składnia: kogo — czym = zawstydzać kogo — czym.

Konfutować (!) = zbijać, odrzucać zarzuty.

Kongestia (!) = uderzenie krwi.

Konglomerat, lepiej: zlepek, zlepieniec; dlp tego konglomeratu.

Kongo — kongoski (Kr. 2, 232/3), nie: kongolajski, ani: kongolański.

Kongregacja — kongregacyjny, nie: kongregacjonalny, ale: kongregacjonalista lub kongregacjonista, nie: kongregacista. Formy: kongregacjonalista (kongregacjonista), jak: humanista.

Kongres — kongresista — kongresowy. Formy: 1) dlp tego kongresu, 2) kongresista, jak: humanista.

Kongruencja (!) — Znaczenie: 1) K. = zgodność, przystosowanie się, 2) K. = (gram.) zgoda.

Koniak, dlp tego koniaku.

Koniec — koniuszek. Formy: lp ten koniec, tego końca, temu końcowi, nie: końcu...; lm te końce, tych końców, nie: końcy (PJ 35/36, 203), tym końcom...

Zwroty: 1) koniec końców lub koniec końcem. *SF* = w końcu, wreszcie; 2) od końca do końca lub końca do końca (w koniec). *SF;* 3) z końca świata. *SF* = z daleka; 4) koniec świata! *SF* = rzecz niebywała!; 5) położyć czemu koniec. *SF. JP 4, 64;* 6) doprowadzić co do końca. *SF;* 7) mieć się ku końcowi, dobiegać końca. *SF;* 8) widzieć czemu koniec lub widzieć koniec czego; 9) jest czemu koniec lub jest koniec czego; 10) nie koniec na tym = nie wszystko się na tym kończy; 11) na tym koniec. *SF* = na tym wszystko się kończy; 12) do końca z kim trafić. *SF* = do ładu z kim trafić; 13) koniec z końcem wiązać = dawać sobie radę z wydatkami; 14) na szarym końcu = w niewidocznym, skromnym miejscu.

1. Wreszcie, koniec końców my zjechali. *Mick.* Koniec końców do garnka nie miał co włożyć. *Żerom.* 2. Z końca w koniec placu leciał szept. *Że-*

rom. 4. Przymusiło to rząd, by koniec temu położyć. *Niemc.* 5. Położył jej (=niepewności) koniec. *Sienk.* 7. Mazur miał się ku końcowi. *Sierosz.* 8. Nie widzę temu końca. *Dąbr.* 9. Nie tu był koniec jego męki. *Sienk.* Końca tej naradzie nie było. *Sienk.* 10. Nie koniec na tym. *Małacz.* 14. Na szarym końcu stołu. *Iwasz.*

Konieczność.

Zwroty: 1) poddać się konieczności. *SF;* 2) z konieczności co robić. *SF.*

Konieczny—Składnia i znaczenie: 1) K. dla kogo, dla czego = koniecznie potrzebny komu, czemu (to jest niezbędny dla kogoś, kto korzysta z przedmiotu oznaczonego w rzeczowniku określanym, np. spokój, konieczny dla człowieka; pożywienie konieczne dla zwierząt, wilgoć konieczna dla roli), 2) K. do czego = koniecznie potrzebny do czego lub na co (to jest niezbędny do czegoś, z czego można korzystać lub co można wykonywać przy pomocy przedmiotu oznaczonego w rzeczowniku określonym, np. zapasy konieczne do podróży).

1. Dom konieczny dla szkoły. Konieczny dla ruchu. *KJMK.* 2. Dom konieczny do spełniania (nie: dla spełniania) zadań szkoły. Konieczny do utrzymania ruchu. *KJMK.* Czy to jest konieczne do życia? *Goet.*

Uwaga. Z podanych wyżej różnic znaczeniowych wynika, że po przyimku: d l a używamy zwykle rzeczownika oznaczającego jakąś istotę żyjącą (człowieka, zwierzę lub roślinę), a po przyimku: d o używamy rzeczownika oznaczającego jakąś rzecz martwą, a zwłaszcza rzeczowników odsłownych, oznaczających jakieś czynności bądź stany; używanie w takich razach przyimka: d l a jest grubym barbaryzmem (rusycyzmem bądź germanizmem).

Wyrażenie: koniecznym jest, żeby... (!) = konieczna rzecz, żeby... Ob. * Zdania podrzędne podmiotowe.

Konin (nazwa miasta) — koniński.

Koniuszy — koniuszyna. Formy: 1) lp ten koniuszy, tego koniuszego, temu koniuszemu...; lm ci koniuszowie, tych koniuszych, tym koniuszym... (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownik. -owie), 2) koniuszyna, jak: sędzina.

Konklawe (rzecz. ndm.)—konklawista. Formy: konklawista, jak: humanista.

Konkluzja = wniosek.

Konkokcja (!) = trawienie, strawność.

Konkordat, dlp tego konkordatu.

Konkretny — konkretnie, nie: konkretno.

Konkurencja — konkurencyjny.

Zwrot: wytrzymać konkurencję. *SF.*

Konkurent do czego.

Uważał syna gospodyni dworskiej za właściwego konkurenta do dziewczyny. *Święt.*

Konkurować — I Formy: konkuruję, konkurujesz...; konkuruj!; konkurujący; konkurował. II Składnia i znaczenie: 1) K. do kogo, do czego=zmierzać, zdążać we współzawodnictwie do kogo, do czego, 2) K. o kogo, o co=ubiegać się we współzawodnictwie o kogo, o co, 3) K. z kim, z czym = współzawodniczyć z kim, z czym, 4) K. (bez dopełn.) = zabiegać, starać się o względy panny.

1. Dawno już konkurował do tego stanowiska. 2. Dwa lata o nią konkurował. 3. Konkuruje z nim od lat wielu. 4. Ej, panie Soplica, daremnie konkurujesz! *Mick.*

Zwrot: konkurować o pannę lub do panny.

Konkurs — konkursowy; dlp tego konkursu. Składnia i znaczenie: 1) K. kogo, czego (gdy się mówi o osobach lub przedmiotach, które się wysuwa do współzawodnictwa w konkursie), 2) K. na co (gdy się mówi o przedmiocie, o który się ma odbyć współzawodnictwo).

1. Stanęliśmy do konkursu szybkości w biegu. Na niektóre wydziały uniwersyteckie kandydaci są przyjmowani na podstawie konkursu matur. 2. Ogłoszono konkurs na posadę inżyniera powiatowego.

Zwroty: 1) stawać do konkursu. *SF;* 2) popaść w konkurs (!) = ogłosić upadłość; 3) konkurs do majątku (!) = ogłoszenie upadłości. *DUMK 25 VII 32;* 4) mianowanie z konkursu (nie: w konkursie). *DUMK 31 III 32.*

Konkury (tylko w lm), dop. tych konkurów.

Konno lub **na koniu.**

Dobrze na koniu jeździł. *Mick.*

Konopie (tylko w lm)—konopiasty, rzadko: konopiaty (nie: konopaty, ani: konopniaty, ani: konopity),—konopny,—konopiany, nie: konopniany, ani: konoplany. I Formy: te konopie, tych konopi, tym konopiom... II Znaczenie 1) konopiasty (konopiaty)=podobny do konopi, mający właściwości konopi, 2) konopny (konopiany) = właściwy konopiom, odnoszący się do konopi, zrobiony z konopi.

Konsekracja (nie: konsakracja), 1) K.=uroczyste poświęcenie, 2) K. = przeistoczenie (część mszy świętej).

Konsekwencja w czym = następstwo.

Konsekwentny w czym.

Konsekwentny w poświęceniu. *Goet.*

Konsens (prawn.) = zgoda, przyzwolenie; dlp tego konsensu.

Konserwa (nie: konzerwa), zwykle w lm: konserwy. Formy: te konserwy, tych konserw, tym konserwom...

Konserwatorium — Formy jak: gimnazjum.

Konserwatyzm — konserwatysta. Formy: 1) dlp tego konserwatyzmu, mjsclp w tym konserwatyzmie, 2) konserwatysta, jak: humanista.

Konserwować = utrzymywać w całości, zachowywać (DUMK 30 IX 30).

Konsola, nie: konzola.

Konsolacja (arch. żart.). Znaczenie: 1) K.= pociecha, 2) K. = pociechy, dzieci.

Konsolidacja = zespolenie, zrost, wzmocnienie, zabezpieczenie.

Konsorcjum — Formy jak: gimnazjum.

Konspekt, dlp tego konspektu.

Konspiracja — konspiracyjny, — konspirator — konspiratorski.

Konspirować — I Formy: 1) konspiruję,

konspirujesz...; konspiruj!; konspirujący; konspirowany; konspirował. II Składnia: K. przeciw komu, czemu.

Konstancja (!) = stwierdzenie.

Konstanty — Kostek, — Kocio. I Formy: 1) Konstanty, Konstantego, Konstantemu...(odmiana przymiotnikowa), 2) mian. Kocio, nie: Kociu. Por. Guciu. Ob. *Wołacz. II Składnia i znaczenie: 1) Konstantowie (Konstantostwo) = Konstanty z żoną, 2) państwo Konstantowie (Konstantostwo) wyjechali.

Kocio (nie: Kociu) przyszedł.

Konstantynopol—konstantynopolitański(pod wpływem łc. constantinopolitanus) lub konstantynopolski. (Kr. 2, 236. Łoś Gr. 2, 84); dop. Konstantynopola.

Konstantynów (nazwa miasta) — konstantynowski.

Konstatować (nie: konstantować) = stwierdzać. I Formy: konstatuję, konstatujesz...; konstatuj!; konstatujący; konstatowany; konstatował. II Składnia: K. co.

Konsternacja = zakłopotanie, popłoch.

Konstrukcja (= skład, układ, budowa, ład, porządek) — konstrukcyjny,—konstruktywny. Znaczenie: 1) konstrukcyjny = tyczący się konstrukcji, właściwy konstrukcji, 2) konstruktywny = tworzący konstrukcję, umiejętny w konstruowaniu.

Konstruować = układać, budować, organizować. I Formy: konstruuję, konstruujesz...; konstruuj!; konstruujący; konstruowany; konstruował. II Składnia: K. co.

Konstypacja (!) = zatwardzenie.

Konstytucja (nie: konstytućja) — konstytucyjny, rzadziej: konstytucjonalny — konstytucjonalizm — konstytucjonalista lub konstytucjonista. Formy: 1) dlp tego konstytucjonalizmu, mjsclp w tym konstytucjonalizmie, 2) konstytucjonalista (konstytucjonista), jak: humanista.

Konstytuować = urządzać, zawiązywać. I Formy: konstytuuję, konstytuujesz...; konstytuuj!; konstytuujący; konstytuowany; konstytuował. II Składnia: K. co.

Konsul (nie: konzul) — konsulat — konsularny. Formy: 1) mlm ci konsulowie, dlm tych konsulów, nie: konsuli, 2) dlp tego konsulatu.

Konsultacja = narada.

Konsultant = udzielający rady.

Konsultor, Znaczenie: 1) K.= konsultant, 2) K. = pytający o radę.

Konsum (!) = zrzeszenie spożywcze, spółdzielnia spożywcza (DUMK 15 X 31).

Konsumcja (!)=konsumpcja (Kr. 2, 317/8). Ob. Konsumpcja.

Konsument = spożywca (Krasn. 85).

Konsumować — I Formy: konsumuję, konsumujesz...; konsumuj!; konsumujący; konsumowany; konsumował. II Znaczenie: 1) K. = spożywać, 2) K. = (żart.) jeść.

Konsumpcja = spożycie (DUMK 30 IX 30)— konsumpcyjny.

Konsyderacja (arch. żart.) = rozważanie.

Konsygnacja (!) = spis, wykaz szczegółowy.

Konsygnacja (!) towarów = spis lub wykaz szczegółowy towarów. *DUMK 25 VII 32.*

Konsyliarz (arch.) = lekarz, udzielający porad.

Zwrot: (starośw.) panie konsyliarzu! = panie doktorze (współcz.).

Konsylium, nie: konzylium. Formy konsylium, jak: gimnazjum.

Konsystencja — Znaczenie: 1) K.= gęstość, zsiadłość, 2) K. = kwatera (wojska).

Konsystorz — konsystorski, rzadziej: konsystorialny.

Konszachty (tylko w lm). Formy: te konszachty, tych konszachtów, tym konszachtom...

Zwroty: wchodzić z kim w konszachty; mieć z kim konszachty.

Musieli w jakieś konszachty wchodzić. *Sienk.* Miała (z nimi) zadawnione konszachty. *Żerom.*

Kontakt = styczność; dlp tego kontaktu.

Zwroty: 1) zachować kontakt = utrzymać styczność, łączność, stosunki. *DUMK 30 IX 30;* 2) być z kim w kontakcie.

2. Jest w kontakcie z ludźmi, od których on zależy. *Parand.*

Kontaktować (!) = stykać się, utrzymywać styczność, łączność, porozumiewać się.

Kontekst, dlp tego kontekstu.

Kontemplacja (nie: kontemplencja) — kontemplacyjny.

Zwroty: 1) oddawać się kontemplacji; 2) usposobienie kontemplacyjne = usposobienie skłonne bardziej do refleksji niż do czynu.

Kontenans, dlp tego kontenansu.

Zwroty: 1) zbić z kontenansu. *SF;* 2) stracić kontenans. *SF;* 3) odzyskać kontenans. *SF.*

Kontent, nie: kontenty, kontentny. I Formy: tylko mlp kontent, kontenta, kontente, mlm kontenci, kontente. II Składnia: K. z czego.

Ja mam być z twojego bronowania kontent? *Prus.* Dyrektor i nauczyciel są z tego kontenci. *Nowak.*

Kontentować się czym. I Formy: kontentuję się, kontentujesz się...; kontentuj się!; kontentujący się; kontentował się. II Składnia: K. ś. czym.

Kontestacja (! prawn.) = zaświadczenie o wręczeniu dokumentu.

Konto = rachunek. Formy: lp to konto, tego konta, temu kontu..., na tym koncie; lm te konta, tych kont, tym kontom...

Zwroty: 1) na czyjeś konto coś złożyć; 2) na czyjeś konto coś robić = na czyjąś odpowiedzialność coś robić; 3) mówić na konto kogo, czego (!) = mówić o kim, o czym.

Kontrabanda — kontrabandzista lub kontrabandziarz (pogardl.). Formy: kontrabandzista, jak: humanista.

Kontradykcja (arch. żart.) = sprzeczność.

Zwrot: być z kim lub z czym w kontradykcji (żart.).

Kontrafałda.

Zwrot: zawracać kontrafałdę (tryw.) = mówić nieprawdę.

Nie zawracaj kontrafałdy, że w Warszawie by-

łeś i na Saską Kępę wcale nie jeździłeś. *Feliks Szober (Podróż po Warszawie).*

Kontrahent = zawierający umowę (DUMK 25 VII 32).

Kontrakt (nie: kontracht) = umowa. Formy: dlp tego kontraktu, mlm te kontrakty, nie: kontrakta.

Zwroty: 1) zawrzeć kontrakt. *SF;* 2) kontrakt wygasa (ekspiruje). *SF;* 3) kontrakt z kim zerwać, wypowiedzieć komu.

2. Przed wygaśnięciem kontraktu. *Dąbr.* 3. Zerwać kontrakt. *Dąbr.*

Kontramarka.

Zwrot: zawracać kontramarkę (tryw.) = bałamucić, mówić nieprawdę.

Kontrapunkt (muz.)—kontrapunkcista. Formy: 1) dlp tego kontrapunktu, 2) kontrapunkcista, jak: humanista.

Kontrast — kontrastować. I Formy: 1) dlp tego kontrastu, 2) kontrastuję, kontrastujesz...; kontrastujący; kontrastował. II Składnia: 1) kontrast czego z czym, 2) kontrastować z czym = przeciwstawiać się różnicami.

Te odcienie terakota (= terakoty) kontrastują z tymi pąsowymi. *Grusz.*

Kontredans — kontredansista; dlp tego kontredansa.

Zwrot: tańczyć kontredansa.

Kontrola (nie: kontrol) — kontrolny. Składnia: 1) K. czego = sprawdzanie czego, 2) K. nad czym = dozór nad czym.

Zwroty i wyrażenia: 1) kontrolę prowadzić. *SF;* 2) kontrolę nad kim, nad czym rozciągać; 3) pod kontrolę kogo, co poddać; 4) zapis kontrolny; 5) brać bilety do (nie: dla) kontroli. *KJMK.*

Kontroler, nie: kontrolor. Formy: dlp tego kontrolera, mlm ci kontrolerzy, nie: kontrolerowie.

Kontrować komu (żart.) = przeczyć komu. Formy: kontruję, kontrujesz...; kontruj!; kontrujący; kontrował.

Kontrowersja (żart.) = sprzeczność, niezgoda, spór.

Kontrybucja (nie: kontrybuta) — kontrybucyjny.

Kontur = zarys. Por. Komtur; dlp tego konturu.

Ogromna przestrzeń bez konturów. *Przybysz.*

Kontusz — kontusik; dlp tego kontusza.

Kontuzja — kontuzjować lub kontuzjonować (z franc. contusionner). Formy: kontuzjuję (kontuzjonuję); kontuzjujący (kontuzjonujący); kontuzjowany (kontuzjonowany); kontuzjował (kontuzjonował).

Kontynent — kontynentalny; dlp tego kontynentu.

Kontyngens, nie: kontyngent (z łc. contingens, nie: z franc. contingent); dlp tego kotyngensu.

Kontynuacja (= dalszy ciąg)—kontynuator.

Kontynuować = prowadzić dalej. Formy: kontynuuję, kontynuujesz...; kontynuuj!; kontynuujący; kontynuowany; kontynuował.

Konwalia — konwalijka, nie: konwalejka.

Konwenans — Formy: dlp tego konwenansu, mlm te konwenanse, dlm tych konwenansów, nie: tych konwenansy.

Konwencja (= ugoda) — konwencyjny, — konwencjonalny. Znaczenie: 1) konwencyjny = dotyczący konwencji, umowy w ogóle, 2) konwencjonalny = dotyczący konwencji życia towarzyskiego, zwyczajowy.

Konweniować (!) lub **konwenować** (!) = przypadać do gustu, dogadzać.

Konwentykiel, nie: konwetykuł (dawn.) = zebranie porozumiewawcze. Formy: dlp tego konwentyklu, mlm te konwentykle, dlm tych konwentyklów, rzadziej: konwentykli.

Konwersacja, nie: konwerzacja.

Konwikt, dlp tego konwiktu.

Konwój, dlp tego konwoju.

Konwulsja (zwykle w lm: konwulsje)—konwulsyjny.

Koń (nie: kóń) — konik — koniczek (nie: koniaczek), — konięta (tylko w lm), — koński, — konny.

Chude konięta. *Żerom.*

Formy: lp ten koń, tego konia, temu koniowi, tego konia, tym koniem, o tym koniu; lm te konie, tych koni (nie: koniów), tym koniom, te konie, konie! tymi końmi, o tych koniach.

Zwroty i wyrażenia: 1) obrządzić, opatrzyć konia; 2) dosiąść konia; 3) dosiąść ulubionego konika = trafić na ulubiony temat; 4) jechać (orać) końmi, ale: w jednego konia, w parę koni, w cztery konie; 5) co koń wyskoczy = ile koń ma szybkości w biegu; 6) spasły koń; 7) bierny koń = silny, dobrze ciągnący. *Kr. 2, 135;* 8) bierność (konia) = zdolność dobrego ciągnięcia. *Kr. 2, 135;* 9) konie zajechały = stangret z końmi zajechał (pod dom i czeka); 10) jakby go na sto koni wsadził = szybko; z radością.

1. Potrafił opatrzyć konia. *Strug.* Obrządziliśmy konie. *Strug.* 2. Po raz pierwszy dosiada konia. *Prus.* 3. Dosiadł ulubionego konika. *Małacz.* 4. W parę koni orał. *Prus.* 5. Pocwałowali, co koń wyskoczy. *Sienk.* 6. Spasłe koniki. *Małacz.* 10. Wybiegł, jakby go wsadzono na sto koni. *Goet.*

Kończyć (niedok.)—skończyć (dok.). I Formy: kończę, kończysz, kończy, kończymy...; kończ! kończcie!; kończący; kończony; kończył, 2) skończę, jak: kończę. II Składnia: 1) K. co = doprowadzać co do końca, 2) K. na czym = urywać na czym, 3) K. z kim, z czym = uporać się z kim, z czym, załatwić się z kim, z czym.

1. W dalekim mieście kończył nauki. *Mick.* 2. Chcąc skończyć ze swoim zawrotem głowy. *Prus.* Trzeba z tym skończyć. *Sierosz.*

Kończyć się czym, częściej: na czym.

1. Taki spór nie może skończyć się na niczym. *Mick.* Skończyło się na trochę lepszym obiedzie. *Strug.* Na tym się skończyło... *Makusz.* 2. Czym nieodmiennie każda lekcja się kończy. *Bartk.* Lasem tataraku kończy się małe Gopło. *Przybysz.* Czym się to skończy? *Sierosz.*

Zwroty: 1) dobrze (źle) się kończyć; 2) wszystko się kończy dla kogoś = ktoś się już niczego nie spodziewa.

1. To się może źle skończyć. *Kad.* 2. Dla mnie się już wszystko skończyło. *Zapol.*

Końskie (nazwa miasta)—konecki. Formy: te Końskie, tych Końskich, tym Końskim..., w tych Końskich.

Kooperacja — kooperacyjny, — kooperatysta. I Znaczenie: 1) K. = współdziałanie, 2) K. (rzadziej) = spółka, mająca na celu współdziałanie na jakimś polu, spółdzielnia. II Formy: kooperatysta, jak: humanista.

Kooperatywa, nie: korporatywa. Znaczenie: 1) K. = spółka, spółdzielnia, 2) K. (rzadziej) = współdziałanie.

Koordynacja = uporządkowanie, uzgodnienie działania.

Kopa — kopiaty lub kopiasty, nie: kupiasty. Formy: dlp tej kopy, dlm tych kóp, nie: kop.

Trzy kopiate łyżki. *Nowak.*

Kopać — kopnąć, — kopalny = dający się kopać, wydobywany przez kopanie. I Formy: 1) kopię, kopiesz, kopie..., kopią (nie: kopam, kopasz, kopa...); kop! kopcie (nie: kopaj! kopajcie!); kopiący; kopał..., kopali, 2) kopnę, kopniesz, kopnie..., kopną; kopnął, kopnąłem (nie: kopłem), kopnęła (nie: kopła); kopnięty. II Znaczenie i składnia: 1) K. co = łopatą lub łapami odrzucać ziemię, 2) K. kogo, co = uderzać nogami, 3) K. za czym (!) = poszukiwać czego.

Poszukuje złota (nie: kopie za złotem).

Kopalnia — kopalniany = odnoszący się do kopalni, związany z kopalnią. Ob. Kopa. Formy: dlp tej kopalni, dlm tych kopalni, rzadziej: kopalń.

Od tych kopalń. *Stasz.*

Kopańka (! prow. lit.) = niecka (IGD).

Kopcić — I Formy: kopcę, kopcisz, kopci, kopcimy..., kopcą; kopć! kopćcie!; kopcący; kopcony; kopcił. II Znaczenie i składnia: 1) K. (bez dopełn.) = wydzielać kopeć, 2) K. co = pokrywać co kopciem, 3) K. = palić, kurzyć (fajkę, papierosa, cygaro), 4) K. (żart.) = smrodzić.

1. Drzewo mokre kopci. Lampa kopci. *SW.* 2. Kopcić pieczątkę nad świecą. *SW.*

Kopcieć = pokrywać się kopciem. Formy: kopcieję, kopciejesz, kopcieje...; kopciej!; kopciejący; kopciał..., kopcieli.

Kopeć ten, dlp tego kopcia lub kopciu (SW).

Strużki kopcia. *Grusz.*

Kopenhaga — kopenhaski.

Koper (nazwa rośliny), dlp tego kopru.

Koper (nazwisko) — Koprowa, nie: Koperowa. Formy: Koper, Kopra, Koprowi, Kopra, Koprem, o Koprze, nie: Kopera, Koperowi, Kopera, Koperem, o Koperze. Ob. Danek.

Koperczak, nie: kuperczak (zwykle w lm: koperczaki); dop. tych koperczaków.

Zwroty: palić, sadzić, stroić koperczaki do kogo = umizgać się do kogo.

Jak zacznie sadzić strzeliste koperczaki, to aż dreszcz idzie po skórze. *Chodź. cyt. SW.*

Koperta (nie: kuperta, ani: kuwerta) — kopertka ta, nie: ten kopercik.

Kopia (= odpis z oryginału) — kopiał, — kopista, — kopiowy, — kopiować. Formy: 1) dlp tego kopiału, 2) kopista, jak: humanista, 3) kopiuję, kopiujesz...; kopiuj!; kopiujący; kopiowany; kopiował.

Wyrażenia: atrament kopiowy, ołówek kopiowy.

Kopia ta (nie: to kopie, dawn.) = pika, lanca.

Kopiec — kopczyk. Formy: dlp tego kopca, wlp kopcu! mlm te kopce, dlm tych kopców, nie: tych kopcy (PJ 35/36, 203).

Kopnąć się (przen. rub.) = szybko pobiec. Ob. Kopać.

Jak zapomnieli, to się kopnę do dworu. *Sierosz.*

Kopu'ła (nie: ko'puła) — kopulasty lub kopulisty, rzadziej: kopułowaty.

Kopyczyńce (nazwa miasta) — kopyczyniecki.

Kopyść (gw.) (= łyżka drewniana) — kopystka. Formy: lp ta kopyść, tej kopyści...; lm te kopyście lub kopyści, tych kopyści...

Kopyto — kopytowy lub kopytny (PJ 1, 99).

Zwroty: 1) z kopyta (ruszyć) = szybko, z nagła; 2) robić co na jedno kopyto = robić co według jednego szablonu.

Ruszył z kopyta. *Żerom.* Kuba, z kopyta, po naszemu! *Siedl.*

Kora, dlm tych kor, nie: kór.

Koral, dlp tego korala, dlm tych korali.

W szczelinie korala. *Danił.*

Korbal (! prow.) = dynia (IGD).

Korcić (nieosob.). I Formy: korci, korciło. II Składnia: korci ją to, nie korci ją to, nie: nie korci jej to (Krasn. 119). Ob. * Dopełniacz przy czasown. zaprzecz. Uwaga 2.

Kordon, dlp tego kordonu.

Kordyliery (tylko w lm), dop. Kordylierów.

Korea (nie: Koreja) — koreański — Koreańczyk (Łoś, N.) (nie: korejski) — Korejczyk. I Formy: Korea, Korei, Korei, Koreę, Koreo! Koreą, na Korei. Por. Mantua. II Składnia: 1) jechać na Koreę, nie: do Korei, 2) zamieszkać na Korei, nie: w Korei.

Korek — korkowy — korkarz — korkarski.

Wyrażenie: przemysł korkowy lub korkarski. *JP 20, 84 nn.*

Korekta (nie: korrekta) — korektura, — korektywa. Znaczenie: 1) korekta = a) poprawianie błędów, b) druk tymczasowy, podany do poprawienia błędów drukarskich, 2) korektywa = konieczność poprawienia błędów, 3) korektura = a) korektywa, b) korekta, strojenie narzędzia muzycznego.

Korelacja (= stosunek wzajemny, odpowiedniość) — korelacyjny. Ob. Korelatywa.

Korelatywa, zwykle w lm: korelatywy (= rzeczy, pozostające w związku korelacji) — korelatywny. Znaczenie: 1) korelatywny = dotyczący korelatyw, 2) korelacyjny = dotyczący korelacji.

Korespondencja (nie: korespodencja, ani: koręspondencja) — korespondencyjny, nie: korespondencki.

Zwroty: 1) korespondencję prowadzić. *SF;* 2) korespondencję utrzymywać, nie: podtrzymywać (rus.); 3) korespondencja nadchodząca lub przychodząca, nie: wpływająca (germ.). *DUMK 30 IX 30.*

Korka (w jęz. studenck.) = korepetycja.

Jakim sposobem wyleli go z korki? *Danił.*

Korkociąg (nie: grajcarek, ani: trybuszon), dlp tego korkociągu (SW, Łoś) lub korkociąga (N).

Kornel lub **Korneli.** Formy: 1) Kornel, Kornela, Kornelowi..., 2) Korneli, Kornelego, Kornelemu...

Korneliusz, nie: Kornelius. Ob. *Imiona rzymskie spolszczone.

Kornet — kornecista. Ob. Kobza. Forma 1) dlp tego kornetu, 2) kornecista, jak: humanista.

Kornwalia — kornwalijski.

Korona — koronka, nie: korónka.

Zwroty: 1) korona komu z głowy nie spadnie = ktoś sobie czymś nie ubliży; 2) dać po koronie (korona = moneta), ale: dać po dwie, trzy, cztery korony, po pięć, sześć... koron. Ob. Grosz; 3) odmawiać koronkę tak, jak odmawiać różaniec.

Koronacja — koronacyjny.

Koronować (niedok. i dok.). I Formy i znaczenie: koronuję, koronujesz, koronuje... (w znacz. czasu teraźn. niedok. lub przyszłego dok.); koronuj!; koronujący; koronowany (niedok. i dok.); koronował (niedok. i dok.). II Składnia: 1) K. kogo, co, 2) K. kogo — czym lub na co.

Koronował się królem litewskim. *Mick. cyt. SW.* Koronował się na króla. *Strug.*

Korowód, dlp tego korowodu. Znaczenie: 1) K. = orszak, pochód, 2) K. = ceremonie.

Zwroty: 1) robić korowody = robić ceregiele; 2) bez (długich) korowodów — bez ceremonii.

Usiądź bez długich korowodów. *Cyt. SW.*

Korporacja — korporacyjny.

Korpulencja (żart. = budowa ciała) — korpulentny (żart. = tęgi, barczysty).

Korpus—korpusowy lub korpuśny, nie: korpusny (rus.); dlp tego korpusu.

Korso, nie: korzo. Formy: dlp tego korsa, dlp temu korsu... Ob. Corso.

Kor'syka — korsykań'ski (z łc. corsicanus), — Korsykanin. Składnia: 1) mieszkać na Korsyce, nie: w Korsyce, ale: w Irlandii (jako w kraju), 2) jechać na Korsykę, ale: do Irlandii (jako do kraju).

Kort (!) tenisowy = boisko tenisowe, plac tenisowy.

Kortyna (!) = kurtyna.

Korygować = poprawiać. Formy: koryguję, korygujesz...; koryguj!; korygujący; korygowany; korygował.

Korytarz, nie: kurytarz. Formy: lp ten korytarz, tego korytarza, temu korytarzowi..., w tym korytarzu; lm te korytarze, tych korytarzów lub korytarzy, tym korytarzom..., w tych korytarzach.

Na korytarzu. *Sienk.* Pobiegł przez korytarze. *Reym.* Długie korytarze. *Dąbr.* W korytarzu przy kuchni. *Kad.* Coś chodzi po korytarzach. *Nowak.*

Korzec — korczyk. Formy: dlp tego korca, dlm korców lub korcy.

Zwroty: 1) w korcu maku się szukać lub znaleźć = dobrać się; 2) nie chować światła pod korcem = nie ukrywać; 3) korcami mierzyć pieniądze = mieć dużo pieniędzy.

Korzec (nazwa miasta) — korecki.

Korzeń — korzonek, — korzenny lub korzeniowy, — korzenisty, nie: korzeniasty. Formy: dlp tego korzenia, dlm tych korzeni, nie: korzeniów.

Zwroty i wyrażenia: 1) korzenie puścić. *SF;* 2) z korzeniem wyrwać. *SF* = doszczętnie usunąć; 3) włókno korzeniowe, rozgałęzienia korzeniowe, ale: sklep korzenny, kupiec korzenny, towary korzenne, przyprawy korzenne (gdy się mówi o korzeniach używanych na przyprawy do potraw).

Korzyć się — I Formy: korzę się, korzysz się, korzymy się...; korz się! lub kórz się! kórzcie się!; korzący się; korzył się. II Składnia: K. ś. przed kim, przed czym.

Tłum korzy się tylko przed gwałtem. *Wikt.*

Korzystać — I Formy: korzystam, korzystasz, korzysta..., korzystają; korzystaj! korzystajcie!; korzystający; korzystał..., korzystali. II Składnia: 1) K. z kogo, z czego, rzadziej: na czym (gdy się podkreśla czynny stosunek do źródeł korzyści) = wyciągać z kogo lub z czego jakiś użytek, zarabiać na czym, 2) K. od kogo = przyjmować od kogo coś korzystnego, 3) K. dla kogo, dla czego = czynić dla kogo, dla czego korzystnym, 4) K. (bez dopełn.) = ciągnąć zyski.

1. Korzystając z tych dobrych humorów przy winie, przypomniał królowi swój stan ubogi. *Berent.* Nie potrzebował korzystać z pomocy. *Natk.* Korzysta ze sposobności. *Nowak.* Nieźle na takiej podwójnej grze skorzystał. Ci korzystają z czasu, który im jeszcze pozostał do namysłu, a tamci czekają i korzystają na czasie. 2. Przez cały czas pobytu w szkole wiele od niego korzystałem. 3. Dla własnego użytku i wiadomości skorzystałem. *PJ 1, 53.* 4. Wiele w szkołach korzystał. *Cyt. SW.*

Korzyść — korzystny, nie: korzysny. I Formy: lp ta korzyść, tej korzyści, tej korzyści, tę korzyść...; lm te korzyści (nie: korzyście), tych korzyści... II Składnia: 1) K. z kogo, z czego, rzadziej: K. na czym (zwykle, gdy się podkreśla czynny stosunek do źródeł korzyści) = czerpanie z kogo lub z czego użytku, 2) K. dla kogo = pożytek dla kogo, 3) K. kogo = pożytek kogo.

Zwroty: 1) dawać lub przynosić korzyść; 2) odnosić, wyciągać lub czerpać z czego korzyść; 3) mieć korzyść z czego, rzadziej: na czym (zwłaszcza, gdy się podkreśla czynny stosunek do źródeł korzyści); 4) na korzyść (nie: w korzyść) czyją działać, mówić, rozstrzygać, tracić; 5) widzieć w czym korzyść dla kogo; 6) korzystać z czasu = czas spożytkowywać, korzystać na czasie = na czasie wygrywać, zarabiać.

1. Przynosić korzyść. *Kod. Post. Cyw.* Ta uchwała niektórym tylko korzyść przyniesie. *Kruczk.* 2. Jakby od razu korzyść niewidzialną z tego nazwiska czerpali. *Kad.* 3. Nie mając z tego żadnej korzyści. *Kad.* Miał na tym przedsięwzięciu poważne korzyści. 4. Sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej z nich. *Kod. Post. Cyw.* Traci prawa rodzicielskie na korzyść swego współmałżonka. *Kod. Post. Rodzina.* 5. Korzyść dla ojczyzny w tym widzę. *Sienk.*

Kosa.

Zwrot: trafiła kosa na kamień = trafił ktoś na przeszkodę.

Kosarz (od: kosa) lub **kosiarz** (od: kosić);

dlm tych kosarzów lub kosiarzów, częściej: kosarzy lub kosiarzy.

Rząd kosiarzy, otawą siekących. *Mick.*

Kosić (niedok.) — skosić (dok.). I Formy: 1) koszę, kosisz, kosi, kosimy..., koszą; koś! koście!; koszący; koszony, koszeni; kosił, 2) skoszę, jak: koszę. II Składnia: K. co — czym.

Kosmopolita — kosmopolityzm — kosmopolityczny. Formy: 1) kosmopolita, jak: humanista, 2) dlp tego kosmopolityzmu, mjsclp w tym kosmopolityzmie.

Kosmyk — Formy: dlp tego kosmyka, mlm te kosmyki, nie: kosmki.

Kosodrzew lub **kosodrzewina**. Formy: dlp tego kosodrzewiu (SW, Łoś) lub kosodrzewu (N).

Kosów Pokucki (nazwa miejscowości) — kosowski.

Kosów Poleski — kosowski.

Kostera, nie: kostyra.

Radzić sobie tu należało, jak ten kostera węgierski: grą w karty wybijać sobie dukaty. *Berent.*

Kostium ten. Formy: lp ten kostium, tego kostiumu, temu kostiumowi..., lm te kostiumy, tych kostiumów...

Kostopol (nazwa miejscowości) — kostopolski.

Kostropaty, rzadko: kostrubaty.

Kostur (PA), nie: kosztur.

Kosz — koszyk. I Składnia: 1) K. na co = kosz, przeznaczony na co, 2) K. do czego (nie: dla czego) = kosz służący do czego, 3) K. od czego = kosz wzięty od czegoś, do czego bywa zwykle używany, 4) K. czego = kosz czymś wypełniony, 5) K. z czym = kosz czego (w tym jednak wypadku zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na sam kosz), 6) K. po czym, rzadziej: z czego = kosz pozostały po czym, opróżniony z czego, 7) K. z czego = kosz zrobiony z czego. Ob. Butelka, Flaszka, Garnek.

Nie wspominam o koszu na śmieci i papiery. *Kad.* Kosz na węgiel. 2. Kosz do noszenia węgla. Kosz do kwiatów. Koszyczek do roboty. *Dąbr.* 3. Kosz od węgla. 4. Kosz kwiatów. Kosz wisien. 6. Kosz po wiśniach. Kosz z wisien. 7. Kosz z wikliny.

Zwroty: 1) zostać z czym na koszu, *SF* = zostać w zawodnym położeniu; 2) na koszu osiąść, *SF* = doznać zawodu; 3) dostać kosza = dostać odmowę od panny.

Został na koszu. *Żerom.* Zostaniemy z naszymi placami na koszu. *Dąbr.*

Koszałki opałki.

Zwrot: pleść koszałki opałki = opowiadać o różnych rzeczach bez związku.

Koszary (tylko w lm), nie: kasarnia, ani: kazarmy (JP 7, 143). Formy: te koszary, tych koszar, tym koszarom...

Koszlawy (!) — koszlawić (!) = koślawy — koślawić.

Koszt — I Formy: mlm i blm koszty lub koszta.

Za koszta procesowe. *Mick.* Płacą koszta wojny. *Dyg.* Musisz mieć duże koszta. *Grusz.* Koszta ponoszą rodzice. *Kod. Cyw. Rodzina.* Koszty podróży. *Święt.*

II Składnia: 1) K. na co = wydatek, przewidywany na coś na przyszłość, 2) K. za co = wydatek uiszczony już za coś, 3) K. czego = suma wydatkowana na co.

1. Po opędzeniu kosztów na życie. *Kad.* 2. Z trudem (się) kosztów za słonie wyprawy punickiej dorachowywał. *Kad.* 3. Koszta tej wyprawy były wielkie.

Zwroty: 1) wyłożyć koszt na co; 2) ponieść koszt; 3) opędzać koszty; 4) koszty uiszczać, koszty pokrywać; 5) koszty wziąć na siebie. *SF;* 6) kogo wziąć na swój koszt; 7) kosztem czego = za cenę czego; 8) tanim lub małym kosztem; 9) odnieść na czyj koszt (!) = zaliczyć na czyj koszt. *DUMK 31 III 32;* 10) na koszt czego co robić.

1. Trudno było wyłożyć koszt na utrzymanie. *Mick.* 2. Ponosić koszty. *Kod. Post. Cyw.* 3. Po opędzeniu kosztów na życie. *Kad.* 4. Uiszczać koszty. *Kod. Post. Cyw.* 7. Włoch wyrwał się z niedźwiedziej paszczęki, lecz kosztem dużego kawałka spodni. *Małacz.* 8. Tak mi się udało okupić tanim kosztem. *Strug.* O resztę postarał się równie małym kosztem. *Parand.* 10. Prosił mnie, żeby jechać na jego koszt. *Choyn.*

Kosztorys czego, nie: do czego, na co.

Kosztorys materiałów (nie: do materiałów). *DUMK 15 X 31.*

Kosztować (niedok.) — skosztować (dok.). I Formy: 1) kosztuję, kosztujesz...; kosztuj!; kosztujący; kosztował, 2) skosztuję, jak: kosztuję. II Składnia i znaczenie: 1) K. czego (nie: co) = próbować czego smakiem, 2) K. (tylko w postaci niedok.) co — kogo (nie: komu) = przyprawiać kogo o stratę czego.

1. Może by cię chęć wzięła kosztować naszego chleba. *Żerom.* 2. Niesiołowskiego (nie: Niesiołowskiemu) borsuk kosztował wsi kilka. *Mick.*

Koszula — Formy: dlp tej koszuli, dlm tych koszul.

Zwroty: 1) obedrzeć (rozebrać) kogo do koszuli. *SF;* 2) zostać w jednej koszuli. *SF* = wpaść w nędzę; 3) mieć koszulę na grzbiecie (rub.) = żyć w miernym dostatku; 4) do ostatniej koszuli = do resztki mienia.

1. Rozdziany do koszuli. *Choyn.* 3. Jak się miało koszulę na grzbiecie, to się Bogu dziękowało. *Dąbr.*

Koszyce — koszycki; dop. Koszyc.

Kościana (nazwa miejscowości) — kościański.

Kościerzyna (nazwa miasta) — kościerzyński — (dawn.) kościerski. (JP 9, 126).

Kościół — kościołek, rzadziej: kościółek; dlp tego kościoła.

Kościołek. *Żerom.* Kościółek. *Żerom.*

Kościuszko — Formy: Kościuszko, Kościuszki, Kościuszce, Kościuszkę, Kościuszko! Kościuszką! o Kościuszce. Ob. * Nazwiska polskie na -o.

Kość — kostny, — kościany, nie: kościanny. I Formy: lp ta kość, tej kości, tej kości, tę kość, kości! tą kością, o tej kości; lm te kości, tych kości, tym kościom, te kości, kości! tymi kośćmi, nie: kościami (ale: poczciwy z kościami), w tych kościach. II Znaczenie: 1) kostny = związany z kością, właściwy kości, 2) kościany = zrobiony z kości.

Patrzał na kościane palce. *Danił.*

Zwroty: 1) kością w gardle stawać (rub.) = ob-

mierzać; 2) do szpiku kości = do najgłębszego wnętrza, całkowicie; 3) położyć kości = znaleźć grób; 4) kości bolą = zmęczenie udręcza; 5) poczciwy z kościami = poczciwy w całej swojej istocie; 6) kość niezgody; 7) kości rzucić = zdecydować się na co.

1. Mówi, że mu już ta Ukraina kością w gardle stoi. *Nowak.* Ach, ta choroba, już mi kością w gardle stanęła. *I. Dąbr.* 2. Do szpiku kości przeszył Rafała gniew. *Żerom.* Do szpiku kości przeziębły. *Żerom.* 3. Tam kości swoje położę. *Strug.* 7. Kości rzucone i za godzin kilka stawka, na którą położyłem życie, rozegra się. *I. Dąbr.*

Koślawy (nie: koszlawy) — koślawić, nie: koszlawić. Formy: koślawię, koślawisz, koślawi, koślawimy...; koślaw! koślawcie!; koślawiący; koślawiony; koślawił.

Kot — kotek. Znaczenie i formy: 1) kot (zwierzę); dlp kotu, 2) Kot (nazwisko); cel. Kotowi.

Zwroty: 1) biegać (latać) jak kot z pęcherzem (rub.), *SF;* 2) drzeć z kim koty (rub.) = żyć z kim w złych stosunkach; 3) kota ogonem odwracać (rub.) = używać wykrętów.

Kotew ta, rzadko: kotwia. Formy: lp ta kotew, tej kotwi, tej kotwi, tę kotew...; lm te kotwie, tych kotwi...

Kotlarz = ten, co robi kotły. Ob. Kotłowy. Forma: dlm tych kotlarzy, rzadziej: kotlarzów.

Kotlet ten, nie: ta kotleta; dlp tego kotleta (Perz. cyt. JP 9, 53).

Kotlina (! prow.) = trzon kuchenny (IGD).

Kotłowy = robotnik, obsługujący kocioł. Por. Kotlarz. Formy: kotłowy, kotłowego, kotłowemu... (odmiana przymiotnikowa).

Koturn—koturnowy; dlp tego koturna (SW) lub tego koturnu (Łoś, N).

Kotwica — kotwiczny.

Zwroty: 1) stać na kotwicy; 2) kotwicę zarzucić; 3) kotwicę podnieść.

Kotylion, dlp tego kotyliona (SW, N) lub kotylionu (Łoś), ale: tańczyć kotyliona, nie: kotylionu.

Kowadło.

Zwrot: być między młotem a kowadłem = być między dwoma naciskającymi trudnościami.

Kowal — kowalowa, — kowalówna, — kowalnia. Formy: 1) dlm tych kowali, nie: kowalów, 2) kowalowa, jak: królowa, 3) kowalówna jak: królewna, 4) dlp tej kowalni, dlm tych kowalni, nie: tych kowalń.

Kowel — kowelski.

Kowno — kowieński.

Koza — kózka,— kozi (przymk.). Znaczenie: 1) K. = zwierzę, 2) K. = areszt.

Zwroty: 1) raz kozie śmierć (rub.) = raz człowiek umiera; 2) zamknąć do kozy.

Raz kozie śmierć. *Sierosz.*

Kozak — kozacki, — kozactwo; wlp Kozaku lub Kozacze (arch.).

Kozera (nie: kozyra) = atut w kartach.

Zwrot: nie bez kozery = nie bez atutu, nie bez poważnego powodu.

Nie bez kozery ich aresztowano. *Sienk.*

Kozienice — kozienicki.

Kozik (! prow.) = nożyk do obierania (IGD).

Kozioł — koziołek, nie: kozieł — koziełek. Znaczenie: 1) K. = zwierzę, 2) K. = obrót gimnastyczny całym ciałem.

Zwroty: przewracać, fikać kozły (koziołki).

Nie tak łatwo fikać kozły. *Makusz.* Przewraca się kozły. *Kad.*

Koziorożec, wlp koziorożcu! Ob * Rzeczowniki na -ec.

Kozyrek (! rus. prow. lit.) = daszek u czapki (Wal. 102).

Kozytać (! prow. lit.) = łechtać, łaskotać (Wal. 102).

Koźmin (nazwa miejscowości) — koźmiński.

Kół, dlp tego kołu (SW, Łoś, N) lub koła (SW).

Kpiący (przym.) — kpiąco. Ob. Kojący — kojąco.

Koła gadały coś nieznośnie kpiąco. *Ostr.*

Kpić z kogo, z czego. I Formy: kpię, kpisz, kpi, kpimy..., kpią; kpij! kpijcie!; kpiący; kpił..., kpili. II Składnia: K. z kogo, z czego, ale: okpić, wykpić kogo, co.

Jakże łatwo kpić z nieszczęścia. *Makusz.*

Zwroty: 1) kpisz czy o drogę pytasz? (z iryt.) = czy mówisz poważnie?; 2) kpić z kogo na potęgę.

1. Kpisz, bracie, czy o drogę pytasz? *Żerom.* 2. Kpił z siebie na potęgę. *Ostr.*

Kpina (częściej: lm kpiny)—kpinka—kpinkować; dlm tych kpin. Składnia: K. z kogo, z czego.

W śmiechu tym tkwiła jak gdyby kpina z niego i z jego uczuć. *Iwasz.* Kpiny sobie robi ze śląskiego prawa. *Szczuc.* Kpinkował, opowiadał. *Kunc.*

Kra, dlm tych kier.

Kradzież — I Formy: dlp tej kradzieży, mlm te kradzieże, dlm tych kradzieży. II Składnia: K. czego — u kogo, nie: na szkodę kogo (Kr. 1, 61).

Za kradzież bielizny i sukni u chlebodawcy (nie: na szkodę chlebodawcy) oddano do aresztu. *Cyt. Kr. 1, 62.* Jacyś niewyśledzeni sprawcy dokonywali kradzieży u kupca... (nie: na szkodę kupca). *Cyt. Kr. 1, 62.*

Zwroty: 1) popełnić kradzież; 2) dopuścić się kradzieży.

Kraina (nazwa kraju alpejskiego). Ob. Krajna.

Kraj — Znaczenie i formy: 1) K. = brzeg, granica jakiegoś przedmiotu; dlp tego kraja lub kraju, dlm tych krajów, 2) K. = część ziemi, zajęta przez jakiś naród; dlp tego kraju, dlm tych krajów.

Zwroty: 1) z samego kraja (kraju) = z samego brzegu; 2) kraj świata = koniec świata, kraj odległy.

Siedzi z samego kraju. *Nowak.*

Krajać co = rznąć, ciąć co na kawałki. Ob. Kroić. Formy: kraję, krajesz, kraje...; kraj!; krający; krajany; krajał.

Zwroty: krajać na kawałki, krajać na plastry.

Krajany, 1) K. = który się kraje (niedok.), 2) K. = który się zawsze kraje, którego właściwością jest, że jest pokrajany (dok.).

Podano krajane łazanki (= które już były pokrajane, bo zwykle się je kraje).

Krajczy (od krajać) = staropolski urzędnik dworski, mający nadzór nad kuchnią. Ob. Krojczy. Formy: lp ten krajczy, tego krajczego, temu krajczemu, tego krajczego, tym krajczym, o tym krajczym; lm ci krajczo-

wie, tych krajczych, tym krajczym, tych krajczych, tymi krajczymi, o tych krajczych (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownikowa).

Krajna (nazwa kraju nad Notecią). Por. Kraina.

Krakać — Formy: kraczę, kraczesz, kracze..., kraczą (nie: krakam, krakasz, kraka..., krakają); kracz! kraczcie!; kraczący; krakał..., krakali.

Krakowiak. 1) K. = krakowianin, mieszkaniec Krakowa, 2) K. = taniec krakowski.

Zwrot: tańczyć krakowiaka.

Krakowianin — Formy jak: mieszczanin.

Kraków—krakowski. Formy: Kraków, Krakowa, Krakowowi, ale: ku Krakowu, Kraków..., w Krakowie.

Ku Krakowu. *Żerom.*

Kram ten (nie: ta krama, prow. lit.)—kramarz. I Znaczenie: 1) K. = sklepik, 2) K. = gwałt, zgiełk, rwetes. II Formy: 1) dlp tego kramu, 2) dlm tych kramarzy, rzadko: kramarzów.

Zwrot: narobić kramu (rub.) = narobić gwałtu, zgiełku, rwetesu.

To Stach mi tego kramu narobił. *I. Dąbr.*

Kramarzyć się — I Formy: kramarzę się, kramarzysz się, kramarzy się, kramarzymy się...; kramarz się! kramarzcie się!; kramarzący się; kramarzył się. II Składnia: K. ś. z kim — o co.

Kran, dlp. tego kranu.

Wyrażenia: 1) kran trójprzewodowy (!) = kurek potrójny. *KJMK;* 2) kran do ładowania(!) = dźwig, żuraw. *DUMK 25 VII 32.*

Krasić — I Formy: kraszę, krasisz, krasi, krasimy..., kraszą; kraś! kraście!; kraszący; krasił..., krasili. II Składnia: K. co — czym.

Krasne (nazwa miejscowości) — krasieński. Formy: Krasne, Krasnego, Krasnemu, Krasne, Krasnem, w Krasnem (odmiana przymiotnikowa, tylko w narz. i mjsc końcówka -em).

Krasnystaw — krasnostawski. Formy: Krasnystaw, Krasnegostawu, Krasnemustawu, Krasnystaw, Krasnymstawem, w Krasnymstawie.

Krasomówca lub **krasomowca** — krasomówczy lub krasomowczy, — krasomówstwo lub krasomowstwo. Formy: krasomówca, jak: mówca.

Kraszuarka (nie: kroszuarka) = spluwaczka.

Kraść (niedok.) — skraść (dok.). I Formy: 1) kradnę, kradniesz, kradnie... (nie: kradę, kradziesz, kradzie...); kradnij!; kradnący; kradziony (nie: kradzony, ale: (o)kradzeni); kradł; 2) skradnę, jak: kradnę. II Składnia: 1) K. co, 2) K. komu (gdy się wskazuje osobę poszkodowaną), 3) K. u kogo (gdy się wskazuje pomieszczenie osoby poszkodowanej (nie: na szkodę kogo, germ. z niem. zu jemands Schaden stehlen. Kr. 1, 61/2).

Kradła u ojca pieniądze. *Iwasz.* Skradł u kupca (nie: na szkodę kupca). *Cyt. Kr. 1, 62.*

Krawat (rzadziej: krawatka, prow., nie: krawata) — krawacik; dlp tego krawata, nie: krawatu. Ob. * Rzeczowniki męskie obcego pochodzenia.

Krawcowa — I Znaczenie: 1) K. = żona krawca, 2) K. = krawczyni, kobieta zajmująca się krawieczyzną. II Formy: ta krawcowa, tej krawcowej, tej krawcowej, tę krawcową, krawcowo!; tą krawcową... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp rzeczownikowa końcówka -o). Ob. * Nazwiska żon na -owa.

Krawczyni (= kobieta zajmująca się krawieczyzną), nie: krawczynia. Formy: lp ta krawczyni, tej krawczyni, tej krawczyni, tę krawczynię, krawczyni! tą krawczynią, o tej krawczyni; lm te krawczynie, tych krawczyń, tym krawczyniom...

Krawędź ta, nie: ten krawędź. Formy: lp ta krawędź, tej krawędzi, tej krawędzi, tę krawędź, tą krawędzią, na tej krawędzi; lm te krawędzie, tych krawędzi, tym krawędziom, te krawędzie, tymi krawędziami, na tych krawędziach.

Krawiec—krawcowa, rzadko: krawczyni (JP 14, 186),— krawiectwo, — krawiecki,— krawieczyzna. Ob. Krawiectwo, Krawieczyzna. Formy: lp ten krawiec, tego krawca, temu krawcowi, tego krawca, krawcze! (nie: krawcu!); tym krawcem, o tym krawcu; lm ci krawcy, tych krawców (nie: krawcy), tym krawcom, tych krawców, tymi krawcami, o tych krawcach.

Krawiectwo — Znaczenie: 1) K. = sztuka krawiecka, 2) K. (!) = zakład krawiecki (germ.).

Krawieczyzna (PA), nie: krawiecczyzna. Znaczenie: 1) K. = sztuka krawiecka, robota krawiecka 2) K. = materiały krawieckie.

Krąg (= koło) — krążek, — krążyć. Ob. Kręg. Formy: lp ten krąg, tego kręgu, temu kręgowi..., w tym kręgu; lm te kręgi, tych kręgów, tym kręgom, te kręgi, tymi kręgami, o tych kręgach.

Małe kręgi klombów. *Gomul. cyt. SW.* Niech Ilion otoczą te pożarne kręgi. *Słow. cyt. SW.* Plączą się skoczne kręgi przy śpiewach i brzęku. *Mick. cyt. SW.* W całym kręgu świata znowu nic nie ma dla mojej źrenicy. *Mick. cyt. SW.* Ukazały się potężne budowle, kręgiem na wzgórzu powznoszone. *Sienk. cyt. SW.*

Krągły, częściej: **okrągły.**

Bielaki krągłe, białe, szerokie i płaskie. *Mick.*

Krążek kuchenny, nie: fajerka (IGD).

Krążyć — Formy: krążę, krążysz, krąży, krążymy...; kraż! krążcie!; krążący; krążył.

Kreda (nie: kryda) — kredka.

Zwrot: z kredką (w ręku) = ciągle licząc wydatki, oszczędnie.

Kredens, nie: kredenc. Formy: dlp tego kredensu, mlm i blm kredensy, nie: kredense. Por. Awans. Ob. *Rzeczowniki obcego pochodzenia na -ans.

Kredensy w banalnym stylu. *Reym.*

Kredo (ndm., niekiedy tylko dlp tego kreda) = wyznanie wiary, przekonania.

To jest moje kredo. *Cyt. SW.*

Kredyt, dlp tego kredytu.

Zwroty: 1) żyć na kredyt; 2) brać, kupować, zamawiać na kredyt; 3) dawać na kredyt; 4) otwierać komu kredyt, kredyt otwarty; 5) zamykać komu kredyt, kredyt zamknięty; 6) przenosić (nie: przerzucać) kredyt, przenoszenie (nie: przerzucanie) kredytu. *KJMK.*

Kredytować = dawać na kredyt. I Formy: kredytuję, kredytujesz, kredytuje...; kredytuj!; kredytujący; kredytował. II Składnia: K. komu — co.

Kreować (= tworzyć, zakładać co) — kreowanie = (s)tworzenie, zakładanie (założenie). Formy: kreuję, kreujesz...; kreuj!; kreujący; kreowany; kreował.

Kreowanie nowej stacji (!) = utworzenie nowej stacji. *DUMK 30 IX 30.*

Uwaga. Wyrazów: k r e o w a ć, k r e o w a n i e w poprawnym języku polskim używa się zwykle tylko w stylu żartobliwym lub ironicznym, np. Na takich to śmiesznych podstawach kreowano nowych geniuszów, którzy mieli uszczęśliwić naród.

Kres, dlp tego kresu.

Zwroty: 1) kłaść kres czemu; 2) stawać u kresu czego. *SF.*

Kres sporom położyło wezwanie do kolacji. *Sierosz.*

Kresa (nie: krysa) — kreska, nie: kryska.

Zwroty: 1) dać komu za kogo lub na kogo kreskę = dać swój głos za kim. *SF;* 2) przyszła kreska na kogo, na co = przyszedł na kogoś, na coś kres, koniec.

Kreślić, nie: kryślić. Formy: kreślę, kreślisz, kreśli, kreślimy..., kreślą; kreśl! kreślcie!; kreślący; kreślił..., kreślili.

Kretes, tylko w wyrażeniu: z kretesem = doszczętnie.

Nie ustanie, dopóki go z kretesem nie zniszczy. *Przybysz.* Ani razu nie wpadł tak z kretesem w łapy nędzy. *Danił.*

Kretyn — kretynizm. Formy: 1) dlp tego kretyna, 2) dlp tego kretynizmu, mjsc. lp w tym kretynizmie.

Krew—krewny,—krwisty,—krwawy. I Znaczenie: a) krewny = spokrewniony, b) krwisty = obfitujący w krew, np. krwista twarz, c) krwawy = zalany krwią, np. krwawa rana. II Formy: lp ta krew, tej krwi, tej krwi, tę krew, krwi! tą krwią, w tej krwi; lm (rzadko) te krwie, tych krwi, tym krwiom...

Zwroty i wyrażenia: 1) zimna krew = opanowanie duchowe, spokój; 2) chłop, pan, Polak, Mazur... ze krwi i kości; 3) mieć co we krwi (nie: w krwi) = mieć co w naturze (w innych wyrażeniach używamy jednako form: we krwi lub w krwi); 4) psuć, burzyć krew komu = gniewać kogo; 5) krew bije, uderza do głowy, do serca; 6) krew się burzy, ścina komu; 7) krew się w kim odzywa. *SF;* 8) krwią przypieczętować. *SF;* 9) do ostatniej kropli krwi. *SF.*

1. Starał się odzyskać zimną krew. *Sienk.* Głosiły o zimnej krwi piechoty. *Żerom.* Z zimną krwią obserwował tę grozę. *Strug.* 2. Chłop ze krwi i kości. *Bartk.* 4. Tak irytowały i tyle mu krwi psuły. *Iwasz.* Upał krew burzył w wojownikach. *Sienk.* 5. Słuchaczom aż krew biła na twarze. *Sienk.* Tak mi krew biła na twarz. *Zapol.* Krew (mi) uderzyła do głowy. *Kad.* 6. Nie żartuj, bo się we mnie krew burzy. *Sienk.* Krew ścinała się w jego żyłach. *Żerom.*

Krewny. Ob. Spokrewniony. Składnia: 1) K. kogo, 2) K. komu (dawn.).

Z tych Kmiciców, co to Kiszkom krewni. *Sienk.*

Wyrażenie: krewny boczny. *Kod. Post. Cyw.*

Kreza lub **kryza** — krezka lub kryzka.

Kręcić—I Formy: kręcę, kręcisz, kręci, kręcimy...; kręcą; kręć! kręćcie!:, kręcący; kręcony; kręcił. II Składnia: 1) K. co lub czym (gdy się wymienia przedmiot, który się w ruch wprawia), 2) K. co — czym (gdy się wymienia przedmiot, który się w ruch wprawia i przedmiot, którym się ten ruch wywołuje).

Kręcić się koło czego. Znaczenie: 1) K. = uwijać się koło czego, często gdzieś przychodzić, 2) K. = (przen.) zabiegać o co.

On wciąż kręci się koło dworu. *Prus.*

Kręcipięta—Formy: lp ten kręcipięta, tego kręcipięty, temu kręcipięcie, tego kręcipiętę, kręcipięto!, tym kręcipiętą, o tym kręcipięcie; lm te kręcipięty, tych kręcipiętów, (rm) lub tych kręcipięt (rż), tym kręcipiętom...

Kręg = dzwono kręgosłupa. Ob. Krąg. Formy: lp ten kręg, tego kręgu (Łoś, N) lub kręga (SW), temu kręgowi, ten kręg, tym kręgiem, w tym kręgu; lm te kręgi, tych kręgów, tym kręgom, te kręgi, tym kręgom, w tych kręgach.

Coś ją ujęło mocno za kręgi karku. *Zaremb.*

Kręgiel, zwykle w lm: kręgle. Formy: lp ten kręgiel, tego kręgla...; lm te kręgle, tych kręgli, nie: kręglów...

Kręgielnia, nie: kręglownia. Formy: dlp tej kręgielni, dlm tych kręgielni, nie: tych kręgieln.

Kręgowiec — Formy: mlm te kręgowce, dlm tych kręgowców, nie: tych kręgowcy.

Krępować — I Formy: krępuję, krępujesz...; krępuj!; krępujący; krępowany; krępował. II Składnia: K. kogo, krępujący kogo. Ob. krępujący (przym.).

Krępować się—Składnia: 1) K. ś. kim, czym, krępujący się kim, czym, 2) K. ś. w czym.

Nie potrzebujemy się w niczym (lub: niczym) krępować. *I. Dąbr.*

Krępujący (przymk.) dla kogo—krępująco. Ob. Kojący — kojąco.

To będzie krępujące dla zebranych. *Iwasz.*

Krętacz — krętacki, — krętactwo; dlm tych krętaczy lub krętaczów.

Krętu wętu! = wykrzyknik obrazujący krętaninę.

Ogonem wciąż dla zachętu krętu wętu. *Mick. cyt. SW.*

Krnąbrny (nie: knąbrny, ani: krnąbry) — krnąbrnie.

Kroat — Kroacja, lepiej: Chorwat — Chorwacja.

Krobia, częściej w zdrobn.: **króbka**. Ob. Króbka.

Widziano wieśniaków, ofiarowujących krobie orzechów. *Sienk. cyt. SW.*

Krochmal—krochmalowy lub krochmalny,— krochmalnia, — krochmalić. Formy: 1) dlp tego krochmalu, 2) dlp tej krochmalni, dlm tych krochmalni, nie: tych krochmalń, 3) krochmalę, krochmalisz, krochmali, krochmalimy...; krochmal!; krochmalący; krochmalony; krochmalił.

Kroczyć—Formy: kroczę, kroczysz, kroczy, kroczymy...; krocz! kroczcie!; kroczący; kroczył.

Krogulec — Formy: wlp krogulcu!, mlm te krogulce, dlm tych krogulców, nie: tych krogulcy.

Kroić = odrzynać, odcinać kawałek od większej całości. Ob. Krajać. Formy: kroję, kroisz, kroi, kroimy...; krój! krójcie!; krojący; krojony; kroił.

Pokraj ten chleb na kawałki. Ukrój mi kawałek chleba. Krawiec kroi ubranie. Dobrze skrojony frak. *Bałuc.* Spodnie, krojone na miarę wręcz odmiennej figury. *Siedl.*

Zwroty: 1) kroić na kogo = udawać kogo, co; 2) kroić na co = celować do czego, zmierzać do czego.

1. On kroi na wielkiego pana. 2. On kroi na to stanowisko.

Kroić się na co (bezpodm., rzadziej: z podm.) = zanosić się na co.

Kroi się na jakąś niespodziankę. Pan nie wie, co się kroi. *Goet.*

Krojczy = czeladnik krawiecki, wykwalifikowany w krojeniu ubrania. Ob. Krajczy. Formy: lp ten krojczy, tego krojczego, temu krojczemu...; lm ci krojczowie, tych krojczych... (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownikowa).

Krok, dlp tego kroku.

Zwroty: 1) przyśpieszać, podwajać kroku; 2) zwalniać kroku; 3) kroku komu dotrzymywać; 4) kroku komu ustępować; 5) postępować krokiem, stąpać krokiem (pewnym, szybkim...); 6) postąpić krok, nie: postąpić kroku; 7) nie odstąpić (nie: odejść) na krok; 8) stawiać pierwsze kroki = rozpoczynać co; 9) dawać krok w tył (naprzód); 10) kroki czynić, podjąć, przedsięwziąć, rozpocząć. *SF* = czynić... starania; czynić wielkie kroki naprzód = czynić wielkie postępy; 11) kroki zarządzić, *SF* = wydać rozporządzenie działania; 12) krok życia = przedsięwzięcie życiowe; 13) kroki wojenne; 14) kroki sądowe wszcząć, nie: wdrożyć. *DUMK 31 X 31;* 15) krok w krok = tuż w ślad za kim; 16) krok za krokiem = stopniowo, etapami; 17) co krok (co kroku) lub na każdym kroku = gdzie tylko stąpnąć, wszędzie, co chwila; 18) o krok od czego = na odległość kroku.

1. Niby to przyśpiesza kroku. *Choyn.* Przyśpieszyli kroku. *Kunc.* Oddział podwoił kroku. *Mochn.* 2. Zwolnił kroku. *Dąbr.* 3. Zrównał się ze mną i dotrzymywał mi kroku. *Zapol.* Francuzi prym trzymali w tym względzie, choć i krajowcy dotrzymywali im kroku. *Żerom.* 5. Kroku nie potrafi stąpić. *Strug.* 7. Na dwa kroki od domu odejść nie mogę. *Dąbr.* Ma nas nie odstępować na krok. *Nowak.* 9. Mama nie daje kroku w tył, ani kroku w przód. *Kad.* 11. Od chwili, gdy zaczął pracować w zakładzie, nie uczynił ani jednego kroku naprzód. *Goet.* 12. Przed nowym krokiem życia. *Dąbr.* 13. Rozpoczynały się kroki wojenne. *Nowak.* 15. Chodzą za mną krok w krok. *Nowak.* 16. Krok za krokiem dowodził. *Sierosz.* Przyszło zdobywać krok za krokiem straszliwe zasieki. *Strug.* 17. Na każdym kroku jakieś nowe zjawiska. *Bartk.* Na każdym kroku człowiek ma same kłopoty. *Dąbr.* Co kroku na ubogim dziedzictwie przeszłości obrazy. *Bartk.* Co krok robota stawała. *Grusz.* 18. O krok ledwo widział z nas jeden drugiego. *Stasz.* Jest o krok od swego celu. *Goet.*

Krokiet (PA) (nie: kroket) — krokiecista. Formy: 1) dlp tego krokieta, nie: krokietu, 2) krokiecista, jak: humanista.

Zwrot: grać w krokieta.

Krokiew ta, nie: ta krokwia, ani: krokwa. Formy: lp ta krokiew, tej krokwi, tej krokwi, tę krokiew...; lm te krokwie, tych krokwi, tym krokwiom...

Krokształn, dlp tego krokształnu.

Kromka — krómeczka.

Kro'nika (nie: kroni'ka) — kroni'karz (nie: kro'nikarz) — kronikar'ski — kronikar'stwo. Formy: 1) ta kro'nika, tej kro'niki, tej kro'nice..., 2) dlm tych kronikarzy lub kronikarzów.

Mieliśmy licznych kronikarzów. *Stasz.*

Kropić (niedok.) — kropnąć (dok.). I Formy: 1) kropię, kropisz, kropi, kropimy..., kropią; krop! kropcie!; kropiący; kropił..., kropili, 2) kropnę, kropniesz...; kropnij!; kropnąwszy; kropnął..., kropnęli. II Składnia: K. kogo, co — czym.

Kropidło — kropidełko; dlm tych kropideł.

Kropielnica, nie: kropiwnica.

Kropka.

Zwroty: 1) położyć lub postawić kropkę; 2) położyć kropkę nad i = coś dokładnie, bez opuszczeń przedstawić; 3) znaleźć się w kropce = trafnie postąpić.

Kropla — kropelka, — skraplać (się). I Formy: dlp tej kropli, dlm tych kropli lub tych kropel.

Dźwięki kropel, kapiących z dachu. *Iwasz.*

II Składnia: 1) Krople na co = krople stosowane na wypadek czego, np. krople na kaszel. 2) krople od czego = krople chroniące od czego, zapobiegające czemu, np. krople od kaszlu (zwrotu tego, w przeciwieństwie do poprzedniego, używa się dla podkreślenia zapobiegawczego użycia leku), 3) krople przeciw czemu = krople przeciwdziałające czemu, łagodzące lub usuwające co (zwrot ten ma w zasadzie to samo znaczenie, co zwrot przytoczony w punkcie pierwszym, z tą jednak różnicą, że uwydatnia skuteczność stosowanego leku), 4) kropla czego = kroplista cząstka jakiejś cieczy, np. kropla deszczu, kropla potu...

Zwroty: 1) kropla w kroplę = taki sam; 2) kropla po kropli = kolejno, jedno po drugim, stopniowo; 3) kropla w morzu = rzecz drobniutka wobec wielkiej całości.

2. Każde słowo jątrzy ich duszę kropla po kropli. *Bartk.* 3. Zagroda ta, kropla w morzu ludzkich interesów. *Prus.*

Krosno, rzadziej: krośno, zwykle w lm: krosna (krośna) — krosienko, nie: krościenko. Formy: dlp tego krosna (krośna), dlm tych krosien.

Często nad krosnami schylona. *Słow. cyt. SW.* Malowała jedwabiami barwnymi na krosnach. *Gomul. cyt. SW.* Rozłożyste krośna tkackie. *Orzesz. cyt. SW.* Nici plątają się w krośnach. *Mick. cyt. SW.*

Krosno (nazwa miasta) — krośnieński (Łoś Gr. 2, 84), nie: krosieński.
Krosta (nie: chrosta) — krostka — krosteczka, — krostawy, częściej: krostowaty.
Krościenko (nazwa miejscowości) — krościeński.
Krotochwila (nie: krotofila) — krotochwilny, nie: krotofilny.
Krotoszyn (nazwa miasta) — krotoszyński.
Krowa — krówka, — krowi.
Krowi ser. Krowie mleko. Mleko prosto od krowy.
Króbka — króbeczka. Ob. Krobia.
Krócić, nie: króździć. Formy: krócę, krócisz, króci, krócimy..., krócą; króć! króćcie!; krócący; krócił.., krócili.
Krój.
Zwrot: jednego kroju, *SF* = podobny.
Król — królewski — królestwo (nie: królewstwo),—królewszczyzna. Formy: lp ten król, tego króla, temu królowi, tego króla, królu! tym królem, o tym królu; lm ci królowie (ale w kartach: te króle), tych królów (ale: święto Trzech Króli), tym królom, tych królów (ale w kartach: te króle), tymi królami, o tych królach.
Królestwo, nie: królewstwo. I Znaczenie i formy: 1) K. = państwo, którego głową jest król; mjsclp w królestwie duńskim, o królestwie belgijskim (tak jak: w państwie polskim), 2) K. = król i królowa, para królewska; mjsclp w królestwu, o królestwu (tak jak: o szanownych państwu). II Składnia: 1) królestwo belgijskie było reprezentowane, 2) królestwo belgijscy byli reprezentowani.
Królewiec — królewiecki.
Królewna — Formy: lp ta królewna, tej królewny, tej królewnie, tę królewnę, królewno! tą królewną, o tej królewnie; lm te królewny, tych królewien, tym królewnom, te królewny, tymi królewnami, o tych królewnach (odmiana rzeczownikowa).
Królik — królikarnia (JP 20, 85); dlm tych królikarni, nie: królikarń.
Królowa — Formy: lp ta królowa, tej królowej, tej królowej, tę królową lub królowę, królowo! tą królową, o tej królowej; lm te królowe, tych królowych, tym królowym te królowe, tymi królowymi, o tych królowych (odmiana mieszana, w zasadzie przymiotnikowa, ale końcówki rzeczownikowe w blp i wlp). Ob. *Nazwiska żon na -owa.
Szach królowej. *Nowak.* Wolę królowę holenderską. *Nowak.*
Królówna = córka Króla (nazwisko). Por. Król — królewna (ze starym, dziś martwym przyrostkiem -ewna). Formy: lp. ta Królówna, tej Królówny, tej Królównie, tę Królównę, Królówno! tą Królówną, o tej Królównie; lm te Królówny, tych Królówien, tym Królównom, te Królówny, tymi Królównami, o tych Królównach (odmiana rzeczownikowa).
Krótki — krótszy — najkrótszy.
Zwroty: 1) krótki a węzłowaty = krótki a treściwy; 2) w krótkiej drodze (!) załatwić co = w krótki sposób, doraźnie, odręcznie co załatwić. *KJU 1, 4.*
U nas była komenda w kowieńskiej brygadzie krótka a węzłowata. *Mick.*
Krótko—krócej (nie: króciej, ani: króđzej)—najkrócej.
Zwroty: 1) krótko przedtem (!) = na krótko przedtem; 2) krótko potem (!) = wkrótce potem; 3) krótko mówiąc = (jednym) słowem. *PJ 34, 157.*
2. Wkrótce (nie: krótko) po tym wypadku. *Cyt. Krasn. 66.* Krótko (zam.: wkrótce) potem wrócił król z wojny. *Mick.* 3. Ubodzy i bogaci, starzy i młodzi, krótko mówiąc, wszyscy ludzie... *Cyt. Krasn. 66.*
Krótkotrwały, nie: krótkoczasowy.
Zapas krótkotrwały (nie: krótkoczasowy) parowozów. *KJMK.*
Krtań ta, nie: ten krtań. Formy: lp ta krtań, tej krtani, tej krtani, tę krtań....; lm te krtanie, tych krtani, tym krtaniom...
Krucho.
Zwrot: jest z czymś krucho (bezpodm.) = jest z czymś słabo, niedobrze.
Z pieniędzmi było krucho. *Grusz.*
Kruchy (nie: kruchi)—kruchszy; mlm (męsko-osob.) krusi, kruchsi.
Krucyfiks, dlp tego krucyfiksu.
Kruczeć, nie: kruczyć. Formy: kruczę, kruczysz, kruczy, kruczymy...; krucz! kruczcie!; kruczący; kruczał..., kruczeli.
Kruk = gatunek ptaka.
Zwrot: biały kruk = rzadkość.
Kruk = hak.
Zwrot: siedzieć krukiem = siedzieć ze zgiętym karkiem, mozolnie pracować.
Krup ten (nazwa choroby) — krupowy; dlp tego krupu.
Krupa ta (nazwa gatunku kaszy) — krupiasty, — krupiarz. Ob. Krupnik, Krupier; dlm tych krupiarzy lub krupiarzów.
Krupić się (niedok.) — skrupić się (dok.). I Formy: krupi się; krupiący się; krupiło się. II Składnia: K. ś. na kim, na czym.
Jego uczynki na nas się skrupią. *Sienk.*
Krupier = pomocnik bankiera w domach gry; dlp tego krupiera.
Krupnik — Znaczenie i formy. 1) K. = krupiarz, ten, co robi krupy lub ten, co handluje krupami; dlp tego krupnika, 2) K. = zupa z krup; dlp tego krupniku.
Kruszec — kruszcowy. Formy: lp ten kruszec, tego kruszcu, temu kruszcowi, ten kruszec, kruszcu! tym kruszcem, o tym kruszcu; lm te kruszce, tych kruszców, rzadko: kruszcy, tym kruszcom...
Kruszeć = kruszyć się (niedok.) — skruszeć (dok.). Formy: 1) kruszeję, kruszejesz, kruszeje...; kruszej!; kruszejący; kruszał..., kruszeli, 2) skruszeję, jak: kruszeję.
Kruszon, dlp tego kruszonu.
Kruszwica — kruszwicki.
Kruszyć (niedok.) — skruszyć (dok.). I Formy: 1) kruszę, kruszysz, kruszy, kruszymy...; krusz! kruszcie!; kruszący; kruszony; kruszył, 2) skruszę, jak: kruszę. II Znaczenie i składnia: 1) K. co — czym = czy-

nić co kruchym, przy pomocy czego, 2) K. co — na co lub w co — o co = rozdrabniać, łamać co na kawałki lub w kawałki, ocierając lub uderzając o co.

1. Kruszyć mięso. *SW.* 2. Bóg kruszy ludzkie potęgi w proch. *Krasz. cyt. SW.* Każdy wiersz kruszył na słówka. *Parand.*

Zwroty: 1) kruszyć co w proch; 2) kruszyć co w kawałki lub na kawałki.

Krużganek, dlp tego krużganka (SW) lub tego krużganku (Łoś, N).

Krwawić — I Formy: krwawię, krwawisz, krwawi...; krwaw! krwawcie!; krwawiący; krwawiony; krwawił. II Znaczenie i składnia: 1) K. co = oblewać co krwią, 2) K. (bez dopełn.) = krwawić się, puszczać z siebie krew.

1. Szable krwawią bratnie piersi. *Krasz. cyt. SW.* 2. Rana krwawi. *SW.*

Krwiobieg (nie: krwobieg); dlp tego krwiobiegu.

Krwionośny, rzadziej: krwonośny.

Krwiożerczy (nie: krwożerczy) = chciwy krwi. Ob. Krwiożerny.

Krwiożerny (nie: krwożerny) = żywiący się krwią. Ob. Krwiożerczy.

Krwistek, dlp tego krwistka, nie: krwisteka.

Krwotek (nie: krwiotek) = krwawy wrzód. Formy: ten krwotek, tego krwotka, temu krwotkowi...

Krwotok, nie: krwiotok; dlp tego krwotoku.

Kryć — I Formy: kryję, kryjesz, kryje..., kryją; kryj! kryjcie!; kryjący; kryty; krył. II Składnia: K. kogo, co — przed kim, przed czym — w czym — za czym.

Kryć się — I Znaczenie: 1) K. = ukrywać się, chować się, 2) K. = (!) zgadzać się.

2. Stanowisko, które się zgadza (nie: które się kryje) ze zdaniem... *PJ, 12, 32.* To się zgadza zupełnie (nie: to się kryje, to się pokrywa) z twoim zapatrywaniem. Poglądy polityczne Polski i Watykanu zgadzają się (nie: kryją się) z sobą. *Cyt. Kr. 2, 85.*

II Składnia: 1) K. ś. z czym = ukrywać co, 2) K. ś. za kim, za czym lub pod czym = ukrywać się, chować się w zasłonie czego, 3) K. ś. przed kim, przed czym = ukrywać się, chować się w celu obronienia przed kim, przed czym.

1. Kryłaś się z tym upodobaniem. *Święt.* 2. Za piwnicą kryje się cała kupa. *Strug.* ....aby się ukryć pod wiszącymi tam wspomnieniami dzieciństwa. *Parand.* 3. Można się było ukryć przed natarczywością. *Żerom.*

Kryg lub **kryga**, zwykle w lm: krygi; dlm tych krygów, rzadziej: tych kryg. Znaczenie: krygi = kleszcze, wędzidła, uzda.

Zwroty: 1) brać kogo, co w krygi = narzucać komu hamulec, opanowywać; 2) stroić krygi = narzucać swojemu postępowaniu niepotrzebne formy skrępowania, mieć nienaturalny sztuczny sposób bycia.

Krygier (nazwisko). Formy: Krygier, Krygiera, Krygierowi..., nie: Krygra, Krygrowi...

Krygować się = brać się w kleszcze, ściskać się, sznurować się, mieć nienaturalny sposób bycia. Formy: kryguję się, krygujesz się...; kryguj się!; krygujący się; krygowany; krygował się.

Stare panny zwykle się krygują. *Cyt. SW.*

Krym — krymski; dop. Krymu. Składnia: 1) mieszkać na Krymie lub w Krymie (w pierwszym zwrocie uwydatnia się, że Krym jest półwyspem, w drugim zwrocie, że Krym jest krajem o zindywidualizowanym obliczu etnograficznym bądź politycznym), 2) jechać na Krym, rzadziej: do Krymu (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w punkcie pierwszym).

Kryminał — kryminalny, — kryminalista — kryminali'styka — kryminalistyczny; dlp tego kryminału.

Krynolina, rzadziej: krenolina, nie: krunolina (z fr. crinoline).

Krystaliczny, nie: krysztaliczny, ale: kryształ.

Krystalizować, nie: krysztalizować, ale: kryształ. Formy: krystalizuję, krystalizujesz...; krystalizuj!; krystalizujący; krystalizowany; krystalizował.

Krystalografia, nie: krysztalografia, ale: kryształ.

Kryształ (nie: krzyształ, ani: krystal) — kryształowy, rzadko: krysztalny; dlp tego kryształu. Znaczenie: 1) kryształowy = posiadający własności kryształu, 2) krystaliczny = posiadający własność krystalizowania.

Na rzęsach gorzały kryształy łez. *Danił.* Oczy, które kryształową swą przezroczystością przypominały czasem oczy dziecięce. *Orzesz. cyt. SW.* Kropla krysztalna rosy. *Orzesz. cyt. SW.*

Kryterium = sprawdzian, probierz. Formy jak: gimnazjum.

Zwrot: jakieś kryterium do czego przyłożyć. *SF.*

Krytycyzm = zmysł krytyczny. Formy: dlp tego krytycyzmu, mjsclp w tym krytycyzmie.

Wszyscy, co mamy choć trochę krytycyzmu. *Cyt. Szeffs.*

Kry'tyk, tego kry'tyka, temu krytyko'wi, tego kry'tyka, kry'tyku! tym kry'tykiem, o tym kry'tyku, ci kry'tycy...

Kry'tyka (nie: kryty'ka) — kryty'czny. Składnia: 1) K. czego — rozbiór krytyczny czego, 2) K. o czym = sąd krytyczny o czym. czym.

2. Kazałem mu przeczytać wszystkie krytyki o nowej sztuce. *Makusz.*

Zwroty: 1) wystąpić z krytyką czego. *SF;* 2) poddać co krytyce. *SF;* 3) ściągać krytykę. *SF;* 4) podpadać krytyce. *SF;* 5) wytrzymywać krytykę. *SF* = stać na właściwym poziomie; 6) niżej wszelkiej krytyki = poniżej jakichkolwiek wymagań.

Kryzys ten (nie: ta kryzys) = przesilenie; dlp tego kryzysu.

Zwroty: kryzys przebywać, przeżywać. *PJ 4, 101.*

Krzak — krzaczasty lub krzaczysty; dlp tego krzaka (SW, N) lub tego krzaku (Łoś, N).

Raz spoza krzaka błysła zakapturzona chuda twarz Robaka. *Mick.* Ani jednego drzewa, krzaka. *Święt.* Zmarszczy brwi krzaczyste. *Dyg.*

Krząkać, częściej: **chrząkać**. Ob. Chrząkać.
Krzątać się — I Formy: krzątam się, krzątasz się...; krzątaj się!; krzątający się; krzątał się. II Składnia: 1) K. ś. wedle czego (dawn.), koło czego lub około czego (dzis.), nie: przy czym (na oznaczenie przedmiotu, koło którego się pracuje), 2) K. ś. po czym lub w czym (na oznaczenie miejsca pracy), 3) K. ś. w czym (na oznaczenie ubrania, w którym się pracuje).
1. Poszła krzątać się wedle wieczerzy. *Sienk.* Krzątała się koło pieca. *Małacz.* 2. Krzątał się po kątach. *Żerom.* 3. W cichych pantoflach krzątała się po pokoju.
Krzeczot, nie: krzeczet; dlp tego krzeczota.
Krzekać lub krzektać (nie: krzechtać) = rzęchać (u świni). Formy: krzeka (krzekta); krzekający (krzektający); krzekała (krzektała).
Krzekotać, częściej: grzechotać. Formy: krzekocze, rzadziej: krzekota; krzekoczący (krzekotający); krzekotał.
Krzemieniec — krzemieniecki.
Krzemień — krzemienny, — krzemienisty. Znaczenie: 1) krzemienny=właściwy krzemieniowi, zrobiony z krzemienia, 2) krzemienisty = obfitujący w krzemień.
Krzepić — I Formy: krzepię, krzepisz, krzepi, krzepimy...; krzep! krzepcie!; krzepiący; krzepiony, krzepieni; krzepił. II Składnia: 1) K. kogo, co — czym, 2) K. kogo — do czego lub na co (dla oznaczenia celu, do którego przez krzepienie kogoś się przygotowuje).
1. Krzepili ją łańcuchem rycerskiego słowa. *Mick. cyt. SW.* 2. Ramiona do nowego krzepili rozboju. *Mick. cyt. SW.*
Krzepki — krzepciejszy.
Krzepko — krzepciej.
Krzepnąć (niedok.)—skrzepnąć (dok.). Formy: 1) krzepnę, krzepniesz...; krzepnij!; krzepnący; krzepnął, krzepnęli lub krzepł, krzepli, 2) skrzepnę, jak: krzepnę; skrzepnij!; skrzepnięty lub skrzepły; skrzepnął..., skrzepnęli.
Krew krzepnęła. *Krasiń. cyt. SW.* (Dusza) krzepła. *Mick. cyt. SW.*
Krzesać, nie: krzosać, ale: krzos. Formy: krzeszę, krzeszesz, krzesze, krzeszemy..., krzeszą (nie: krzesam, krzesasz, krzesa..., krzesają); krzesz! krzeszcie!; krzeszący; krzesał..., krzesali.
Krzesło — Formy: dlp tego krzesła, mjsclp na tym krześle.
Zwroty: 1) usiąść na krześle, nie: na krzesło, ani: w krześle, ale: usiąść w fotelu; 2) wstać z krzesła.
Wstała z krzesła. *Zapol.*
Krzeszowice — krzeszowicki (dawn. krzeszowski — JP 10, 39).
Krzeszów (nazwa miejscowości) — krzeszowski.
Krzew — krzewiasty, rzadziej: krzewisty, — krzewny lub krzewowy; dlp tego krzewu. Znaczenie: 1) krzewny, krzewowy = odnoszący się do krzewu, właściwy krzewowi, 2) krzewiasty, krzewisty = obfitujący w krzewy.
Krzewić—Formy: krzewię, krzewisz, krzewi...; krzew! krzewcie!; krzewiący; krzewiony; krzewił.
Krzos (nie: krzes) = krzesiwo, ale: krzesać; dlp tego krzosu.
Krzta (=odrobina)—krztyna, rzadko: krzyna (lud. żart.).
Zwroty: 1) ani krzty = ani odrobiny, 2) bez krzty czego = bez odrobiny czego.
Nie miał w sobie ani krzty zazdrości. Mówił mu to bez krzty gniewu. Nie było w tym krzty prawdy. *Szpot.*
Krztusić się—I Formy: krztuszę się, krztusisz się, krztusi się, krztusimy się..., krztuszą się; krztuś się! krztuście się!; krztuszący; krztusił się. II Składnia: K. ś. czym.
Krztusiec, dlp tego krztuśca.
Krzyczący (przymk.) = wyrazisty, jaskrawy — krzycząco. Ob. Kojący — kojąco.
Krzyczeć (nie: krzyczyć)—krzyknąć (dok.). I Formy: 1) krzyczę, krzyczysz, krzyczy, krzyczymy..., krzyczą; krzycz! krzyczcie!; krzyczący (imiesł.) = podnoszący krzyk; krzyczał..., krzyczeli, nie: krzyczali, 2) krzyknę, krzyknięsz, krzyknie, krzyknięmy...; krzyknij! krzyknijcie!; krzyknął, krzyknąłem, krzyknęła, krzyknęli (nie: krzyknęłem, krzykła, krzykli); krzyknięto lub krzyknięno.
Niech żyje Scyzoryk! — krzyknięno. *Mick.*
II Składnia: 1) K. do kogo, rzadziej: komu = wołać głośno do kogo, zwracać się krzykiem do kogo, 2) K. na kogo = wezwać głośno kogo do spełnienia czego, gniewać się głośno na kogo, 3) K. o kogo, o co = gniewać się głośno o kogo, o co, z powodu kogo, czego, 4) K. za kim, za czym = krzyczeć przywołując kogoś lub coś, co jest daleko.
2. Krzyknąłbym na swoich, aby cię wykurzyli. *Dyg.* Krzyczano na modnisiów. *Mick.* Krzyknęli na parobka. *Dąbr.* 3. Pan Drożdż krzyczał o to. *Kad.* 4. Czuje się coś, co krzyczy za wyzwoleniem. *Przybysz.*
Zwrot: krzyczeć na całe gardło = krzyczeć bardzo głośno, drzeć się.
Krzyczeli na całe gardło. *Sienk.*
Krzyk — krzykacz. Por. Kszyk. I Formy: 1) dlp tego krzyku, 2) dlm tych krzykaczy lub krzykaczów. II Składnia: K. kogo, czego — do kogo, na kogo, o kogo, o co, za kim, za czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co przy: krzyczeć).
Zwroty: 1) podnosić krzyk lub krzyki. *SF;* 2) narobić krzyku; 3) wydać krzyk.
1. Obawiamy się, aby nieprzyjaciele nasi krzyków nie podnieśli. *Sienk.* 2. Narobiła strasznego krzyku. *Nowak.* 3. Wydał krzyk. *Dyg.*
Krzyna. Ob. Krzta.
Krzypek (! prowinc.) = nożyk do obierania (IGD).
Krzywda.
Zwroty: 1) krzywdę komu, czemu wyrządzić, nie: przyczynić, ani: przynieść; 2) krzywdę komu robić; 3) krzywdę ponieść; 4) krzywdy doznać; 5) brać sobie co za krzywdę; 6) krzywda

się komu dzieje; 7) krzywdy na kim dochodzić, poszukiwać.

1. Ona wyrządziła mu tę krzywdę. *Sienk.* Wyrządziłam mu krzywdę. *Święt.* Nikt jej żadnej krzywdy nie wyrządził. *Małacz.* Krzywdy nikt nam nie wyrządzi. *Małacz.* 2. Nie rób mu krzywdy. *Prus.* 3. Możecie nową krzywdę ponieść. *Sienk.* Poniósł krzywdę na zdrowiu. *Bartk.* 4. Mszcząc się za krzywdy doznane. *Bartk.* 6. Ciężkie krzywdy dzieją się ludności. *Strug.* 7. Na kim będę swoich krzywd dochodził. *Sienk.*

Krzywdzący — Znaczenie i składnia: 1) K. (imiesłów) kogo = ten, który krzywdzi, 2) K. (przymk.) dla kogo = szkodliwy dla kogo.

1. Próżno krzywdzące chartów wieści szerzył. *Mick.* 2. Nie był pewnie i dla was związek ten krzywdzącym. *Niemc. cyt. SW.* (tutaj zresztą wyrażenie: dla was — zależeć może także od czasownika: był).

Krzywdziciel, dlm tych krzywdzicieli, nie: krzywdzicielów.

Krzywdzić (niedok.) — skrzywdzić (dok.). I Formy: 1) krzywdzę, krzywdzisz, krzywdzi, krzywdzimy..., krzywdzą; krzywdź! krzywdźcie!; krzywdzący; krzywdzony, krzywdzeni; krzywdził, 2) skrzywdzę, jak: krzywdzę. II Składnia: K. kogo — czym — na czym (gdy się bliżej określa dziedzinę krzywdy).

Skrzywdziłeś mię na majątku.

Krzywić (niedok.) — skrzywić (dok.). Formy: 1) krzywię, krzywisz, krzywi, krzywimy..., krzywią; krzyw! krzywcie!; krzywiący; krzywiony, krzywieni; krzywił, 2) skrzywię, jak: krzywię.

Krzywoprzysięgać (niedok.) — krzywoprzysiąc (dok.). Formy jak: przysięgać — przysiąc.

Krzywoprzysięzca (nie: krzywoprzysiężca) — krzywoprzysiężny lub krzywoprzysięski. Formy: lp ten krzywoprzysięzca, tego krzywoprzysięzcy, temu krzywoprzysięzcy, tego krzywoprzysięzcę, krzywoprzysięzco! tym krzywoprzysięzcą, o tym krzywoprzysięzcy; lm ci krzywoprzysięzcy, tych krzywoprzysięzców, tym krzywoprzysięzcom...

Krzywy o co = urażony o co.

Wy o to nie bądźcie krzywi! *Sienk.*

Krzyż — krzyżyk, — krzyżowy, — krzyżować. I Formy: 1) dlm tych krzyżów lub tych krzyży, ale: Plac Trzech Krzyży (nie: Krzyżów, 2) krzyżuję, krzyżujesz...; krzyżuj!; krzyżujący; krzyżowany; krzyżował. II Znaczenie: (przen.) krzyż, rzadziej lm: krzyże (dawn.) = kręgosłup.

Zwroty: 1) na krzyż = w poprzecznym wzajemnym przecięciu; 2) jak z krzyża zdjęty = omdlały, mizerny; 3) krzyżem leżeć; 4) krzyż Pański z kim, z czym = utrapienie. *SF;* 5) dać komu krzyżyk na drogę, odprawić z krzyżykiem. *SF* = odprawić z poparciem tylko moralnym, bez żadnej pomocy materialnej = odprawić z niczym; 6) położyć krzyżyk na czym. *SF* = pożegnać się z czym, porzucić.

1. Drogi przecinają się na krzyż. *Dyg.* 2. Chodził, jak z krzyża zdjęty. *Dąbr.* Wstał jak z krzyża zdjęty. *I. Dąbr.*

Krzyżak — krzyżacki.

Krzyżmo lub **chryzmo.**

Krzyżowanie — Znaczenie: 1) K. = układanie na krzyż, 2) K. = mijanie się.

Krzyżowanie pociągów.

Zwrot: przeprowadzać krzyżowanie pociągów. *KJMK.*

Krzyżowanie się (np. gatunków, linij, zdań, opinij).

Ksawery, Ksawerego, Ksaweremu... (odmiana przymiotnikowa).

Ksiądz — księży lub księżowski, nie: księdzowski (prow.). Formy: lp ten ksiądz, tego księdza, temu księdzu (nie: księdzowi), tego księdza, księże! tym księdzem, o tym księdzu; lm ci księża (nie: te księdze), tych księży (nie: księdzów), tym księżom (nie: księdzom), tych księży (nie: księdzów), księża! tymi księżmi (nie: księżami, ani: księdzami), o tych księżach (nie: księdzach).

To skutek, księże proboszczu, jednej rozmowy. *Kruczk.* Ku księdzowskiej (zam.: księżowskiej) tabakierze. *Mick.*

Książę — księżna, — księstwo, — książęcy. Ob. Księżna. Formy: lp ten książę, tego księcia, temu księciu (nie: księciowi), tego księcia, książę! tym księciem, o tym księciu; lm ci książęta, tych książąt, tym książętom, tych książąt, książęta! tymi książętami, o tych książętach.

Wyrażenia: 1. Książę pan, nie: pan książę (bo w wyrażeniu: k s i ą ż ę p a n rzeczownik: p a n nie jest, jak zwykle, dodatkiem określającym, lecz wyrazem określanym, zachowującym swoje pierwotne znaczenie: pan = władca), 2. książęca mość.

Książęca mość mówił. *Sienk.* (nie: mówiła).

Książka—książeczka, — książnica, — książkowy. Składnia: 1) K. do czego (nie: dla czego, ani: od czego) = książka, służąca do czego, 2) K. dla kogo = książka przeznaczona dla kogo, 3) K. o kim, o czym = książka opowiadająca lub traktująca o kim, o czym, 4) K. czego = księga zawierająca co.

1. Książka do czytania, do użytku szkolnego (nie: dla czytania, dla użytku szkolnego). Czytał z książeczki do nabożeństwa. *Nałk.* 2. Książki dla młodzieży. 3. Książki o miłości mnie nudzą. *Dąbr.* 4. Książka doręczanych listów (telegramów) = księga doręczeń. *KJMK.*

Zwroty: 1) zaprowadzać książki; 2) książki (buchalteryjne, rachunkowe) prowadzić; 3) książkę zamówić, sprowadzić, nie: wypisać (rus.); 4) brać na książkę u kupca = brać na kredyt; 5) zagrzebać się w książkach = pogrążyć się w książkach; 6) książka przeciwstawna (!) = książka rachunku obustronnego. *DUMK 25 VII 32;* 7) składać na książeczkę oszczędnościową.

1. Godnym jej (= Komisji Edukacyjnej) było pomnikiem zaprowadzenie książek elementarnych w ojczystym języku. *S. Pot.* 4. Kasia brała tam na książkę. *Nowak.* 5. Zagrzebać się w książkach. *Sierosz.*

Ksieni, tej ksieni, tej ksieni, tę ksienię, ksieni! tą ksienią, o tej ksieni; te ksienie, tych ksień, tym ksieniom...

Księga, dlm tych ksiąg. Składnia jak rzeczownika: książka.

Księgi Pielgrzymstwa Polskiego. *Mick.*

Zwrot: księga gruntowa gminy... (nie: dla gminy...).

Jako właściciel tych realności jest w księdze gruntowej gminy Mielca (nie: dla gminy M.) zapisany (nie: zaintabulowany). *Cyt. Kr. 1, 76.*

Księgarnia, dlm tych księgarni, nie: księgarń.

Księgarstwo — Znaczenie: 1) K. = handel księgarski, 2) K. = zawód księgarski, 3) K. (!) = zakład księgarski. Ob. Krawiectwo.

Księgarz — księgarski, — księgarstwo; dlm tych księgarzów lub księgarzy.

Księgosusz, dlp tego księgosuszu.

Księgowy (= buchalter) — księgowa = buchalterka (JP 16, 156).

Księgozbiór, dlp tego księgozbioru.

Księstwo — ksiąstewko. I Znaczenie i formy: 1) K. = państwo, którego głową jest książę; mjsclp w Księstwie Mazowieckim, w Księstwie Luksemburskim, tak jak: w Państwie Polskim, w Królestwie Belgijskim; dlm tych księstw, nie: ksiąstw, 2) K. = książę i księżna, para książęca; mjsclp o księstwu Lubomirskich, tak jak: o szanownych państwu. II Składnia: 1) Księstwo Mazowieckie zostało wcielone do Korony Polskiej za panowania Zygmunta Starego, 2) Na uroczystości tej byli obecni księstwo Lubomirscy.

Księżna — księżniczka. Formy: lp ta księżna, tej księżnej (księżny), tej księżnej (księżnie), tę księżną (częściej: tę księżnę), księżno! tą księżną, o tej księżnej (księżnie); lm te księżne, tych księżnych, tym księżnym (księżnom), te księżne, księżne! tymi księżnymi, o tych księżnych (odmiana w zasadzie przymiotnikowa, tylko w niektórych przypadkach mogą występować także formy rzeczownikowe, uwidocznione w nawiasach). Wyraz: k s i ę ż n i c z k a ma odmianę rzeczownikową.

Wyrażenie: księżna pani, nie: pani księżna. Ob. Książę.

U księżny miała miejsce malarska scena. *Mochn.*

Księżyc—księżycowy. Formy: dlp tego księżyca, dlm tych księżyców, nie: księżycy.

Zwroty: 1) przy księżycu, *SF* = przy świetle księżyca; 2) wygląda jak księżyc w pełni = ma twarz okrągłą, wygląda zdrowo; 3) dobra na księżycu = dobra nie istniejące na ziemi.

Kształcący — kształcąco. Ob. Kojący — kojąco.

Kształcić = wyrabiać, doskonalić (duchowo, w nauce, w sztuce...). Ob. Kształtować. I Formy: kształcę, kształcisz, kształci, kształcimy...; kształć! kształćcie!, kształcący; kształcony; kształcił. II Składnia: 1) K. kogo — na kogo (gdy się mówi, czym ma osoba kształcona w wyniku kształcenia zostać), 2) K. do czego (gdy się mówi o zawodzie, do którego się osobę kształconą przygotowywa).

Kształcił swoich synów na ludzi wysokiej miary. *Święt.*

Kształt — kształtny; dlp tego kształtu.

Zwroty: 1) nadać czemu kształt. *SF;* 2) mieć kształt czego. *SF;* 3) przybrać (nie: przyjąć) kształt.

Kształtować = nadawać kształt (fizyczny, materialny bądź społeczny). Ob. Kształcić. Formy: kształtuję, kształtujesz...; kształtuj!; kształtujący; kształtowany; kształtował.

Kształtowanie nowych form życia, ale: kształcenie charakterów.

Kszyk, gatunek ptaka; dlp tego kszyka. Por. Krzyk.

Kto, nie: chto. I Formy: kto, kogo, komu, kogo, kim, o kim (zaimek pyt. względn. i nieokr.). II Znaczenie: używa się zwykle w zastępstwie rzeczowników osobowych, niekiedy także zwierzęcych; ma znaczenie zaimka pytającego lub względnego, a w zdaniach pytających i podrzędnych występuje zamiast zaimka nieokreślonego: ktoś.

Kto ci to mówił? Kto (lub co) się pasie na łące? Czy ci kto (= ktoś) o tym mówił? Jeśli ci kto (= ktoś) o tym mówił, to nie wierz temu. Nie wierzę, żeby ci kto (= ktoś) o tym mówił.

Zwroty i wyrażenia: 1) nie wiadomo kto = Pan Bóg wie kto; 2) kto by nie był (!) = ktokolwiek by był lub kto tylko był. *Kr. 1, 198.*

Kto bądź, rzadziej: kto' bądź (JP 1, 258). Ob. Co bądź.

Ktokolwiek bądź (!) = ktokolwiek lub kto bądź.

Ktokolwiek (lub: kto bądź, nie: ktokolwiek bądź) to zrobił... *Krasn. 60.*

Ktoś, nie: któś. I Formy: ktoś, kogoś, nie: kogóś, komuś... II Znaczenie: Różnica znaczeniowa między zaimkami: k t o ś, c o ś, j a k i ś a k t o, c o, j a k i jest następująca: k t o ś, c o ś, j a k i ś oznaczają wiadomą osobę lub rzecz określoną w swym istnieniu, a nieznaną tylko z nazwiska, np. był tu ktoś i dopytywał się o ciebie, chciał coś oddać i miał jakiś przedmiot pod pachą. Tu k t o ś, c o ś, j a k i ś oznaczają osobę lub rzecz określoną, której tylko nazwać nie mogę albo nie chcę. Tymczasem: k t o, c o, j a k i oznaczają osobę lub rzecz przypuszczalną, warunkową, nie stwierdzoną jeszcze w swym istnieniu. Więc mówiąc warunkowo (zwłaszcza w zdaniach warunkowych) albo wypowiadając tylko przypuszczenie, można użyć tylko zaimków: k t o, c o, j a k i, np. Jeśli kto przyjdzie i co złego ci na mnie powie, nie wierz mu. Jak ty komu, tak on tobie (Krasn. 44).

Który, rzadko: któren, nie: chtóry, chtóren. I Znaczenie: o różnicy między k t ó r y — j a k i ob. Jaki. II Składnia: zaimek: k t ó r y zajmuje zawsze miejsce pierwszej części zdania, a więc może mieć przed sobą tylko przyimek, z którym się łączy.

Dziecko, którego rodzice... (nie: rodzice którego). *Cyt. Krasn. 59.* Siły, których wypadkową... (nie: wypadkową których...). *Cyt. Szeffs.* Stół, w środku którego stoi człowiek niby mucha. *Prus* (w środku którego, nie: w którego środku, bo tu w środku = wewnątrz, i ma znaczenie przyimka miejsca).

Któryż — Formy: któryż, któregoż (nie: któregóż), któremuż, któraż, którejże...

Któż, nie: ktoż. Formy: któż, kogóż, rzadziej: kogoż, komuż, kogoż, rzadziej: kogoż, kimże, o kimże.

Kub (= sześcian) — kubiczny — kubista — kubistyka — kubistyczny.

Kuba (wyspa) — kubański, — Kubańczyk (JP 19, 62). Por. Kubań.

Kuban = łapówka; dlp tego kubana.
Zwrot: dać komu kubana.

Kubań — kubański — Kubańczyk. Por. Kuba.

Kubek.
Zwrot: kubek w kubek = zupełnie tak samo, akurat w sam raz.
Kubek w kubek to samo opowiadali Radziejowski i Opaliński. *Sienk.* Chłop podobny kubek w kubek do św. Mikołaja. *Małacz.*

Kubeł = wiadro; dlp tego kubła.

Kubrak, dlp tego kubraka.

Kuc — kucyk; dlp tego kuca lub kucyka.

Kucać (niedok.) — kucnąć (dok.). Formy: 1) kucam, kucasz, kuca...; kucaj!; kucający; kucał, 2) kucnę, kucniesz...; kucnij!; kucnąwszy; kucnął..., kucnęli.

Kucharz — kucharka, — kucharstwo; dlm tych kucharzy lub kucharzów.

Kuchnia — kuchenka,—kuchenny; dlm tych kuchni lub kuchen, nie: kucheń.
Od tych kuchen. *Dąbr.* Puściła w ruch wytwórnię kuchen. *Siedl.*

Kucja lub **kutia.** Znaczenie: 1) K. = potrawa przyrządzana w wigilię Bożego Narodzenia, 2) K. = wigilia Bożego Narodzenia.
Wyprawili wspaniałą kucję. *Cyt. SW.*

Kucki (tylko w lm), dop. kucek.
Zwrot: siedzieć (siąść) w kucki, *SF,* nie: w kuczki, w kuckach.
Siadł w kucki. *Żerom.*

Kuczer (!) = furman, woźnica.

Kuczka, zwykle w lm: kuczki = żydowska buda z chrustu.
Zwrot: odprawiać kuczki = siedzieć zadąsanym.
Nie odprawiaj kuczek, bo nie masz o co. *Cyt. SW.*

Kuć — I Formy: kuję, kujesz, kuje...; kuj! kujcie!; kujący; kuł..., kuli. II Składnia: 1) K. co = uderzać co dla nadania odpowiedniego kształtu, 2) K. w co = uderzać w co.
1. Kuj żelazo, póki gorące. 2. W takt kują w młotki. *Mick.*

Kudła (zwykle w lm: kudły)—kudłaty, nie: kudlaty, ale: kudlasty; dlm tych kudeł (PG) lub tych kudłów (Łoś. N). Znaczenie: 1) K. = włosy, sierść włochata, 2) K. = kudłacz, mający kudły.
1. Kudły niedźwiedzie podesłał pod nogi. *Mick. cyt. SW.* 2. Ej, ty ryży kudła, wara od źródła! *Mick. cyt. SW.*

Kufel — kufelek, — kuflowy. I Formy: dlp tego kufla, dlm tych kufli, nie: kuflów. II Składnia: 1) K. na co = kufel przeznaczony na co, 2) K. do czego (nie: dla czego) = kufel, służący do czego, 3) K. od czego = kufel, wzięty od czegoś, do czego bywa zwykle używany, 4) K. czego = kufel, czymś wypełniony, 5) K. po czym, rzadziej z czego = kufel, pozostały po czym, 6) K. z czego = kufel, zrobiony z czego. Ob. Kosz.
5. Stukając w stół kuflem po piwie. *Szczuc.*

Kufer—kuferek,—kufrowy; dlp tego kufra.

Kuglarz — kuglarka, — kuglarstwo; dlm tych kuglarzy lub kuglarzów.

Kuglować — Formy: kugluję, kuglujesz...; kugluj!; kuglujący, kuglował.

Kujawiak — Znaczenie: 1) K. = człowiek, pochodzący z Kujaw, 2) K. = taniec kujawski.
Zwroty: grać, tańczyć kujawiaka.

Kujawy (nazwa dzielnicy Polski) — kujawski,—Kujawiak; dop. tych Kujaw. Składnia: 1) mieszkać na Kujawach, nie: w Kujawach, 2) jechać na Kujawy, nie: do Kujaw.

Kukać (niedok.) — kuknąć (dok.). Formy: 1) kukam, kukasz...; kukaj!; kukający; kukał, 2) kuknę, kukniesz...; kuknij!; kuknął..., kuknęli.

Kukła (nie: kukla, ani: kukiela) — kukiełka; dlm tych kukieł.
Zwrot: 1) robić z kogo kukłę = robić z kogo bezmyślnego człowieka; 2) być kukłą = być malowaną lalą, nie wpływać na bieg spraw.

Kuks lub **kuksaniec;** dlp tego kuksa lub tego kuksańca.
Zwrot: dać komu kuksa (kuksańca) = uderzyć kogo pięścią.

Kuksać — I Formy: kuksam, kuksasz...; kuksaj!; kuksający; kuksany; kuksał. II Składnia: K. kogo — czym.

Kukułka, nie: kukołka, ani: kukulka.

Kukurydza (nie kukuruza, prow. lit.) — kukurydzowy lub kukurydzany, nie: kukurydziany.
Zagony kukurydzy. *Grusz.*

Kula (do strzelania).
Zwrot: trafić kulą w płot = źle wycelować, nie trafić do właściwego celu.
Aleś trafił jak kulą w płot. *Choyn.*

Kula (= kostur służący kulawemu do podpierania) — kulas.
Zwroty: 1) kula u nogi. *SF* = przeszkoda utrudniająca ruchy, krępująca swobodę ruchów; 2) chodzić o kuli (stale) — iść na kuli (przygodnie, z powodu chwilowego okaleczenia).

Kula (! prow.) = przecieracz (narzędzie kuchenne. IGD).

Kulać (nie: kulkać, ani: kulchać, ani: kulgać, ani: kulować)—kulnąć (dok.) = toczyć (potoczyć) coś okrągłego. I Formy: 1) kulam, kulasz, kula...; kulaj!; kulający; kulał, 2) kulnę, kulniesz...; kulnij!; kulnąwszy; kulnął..., kulnęli. II Składnia: K. co.

Kulawy — kulawiec; wlp kulawcze!

Kulbaczyć (niedok.) — okulbaczyć (dok.). I Formy: 1) kulbaczę, kulbaczysz, kulbaczy, kulbaczymy...; kulbacz! kulbaczcie!; kulbaczący; kulbaczony; kulbaczył, 2) okulbaczę, jak: kulbaczę. II Składnia: K. kogo, co — czym.
Kazał konia pułkownik kulbaczyć. *Mick.*

Kuleć (nie: kulać) — okuleć (dok.). Formy: 1) kuleję, kulejesz, kuleje... (nie: kulam, kulasz, kula...); kulej!; kulejący; kulał..., kuleli, 2) okuleję, jak: kuleję.

Kulfon, dlp tego kulfona.

Kulić (niedok.) — skulić (dok.). I Formy: 1) kulę, kulisz, kuli, kulimy...; kul! kulcie!; kulący; kulony; kulił, 2) skulę, jak: kulę. II Składnia: K. co.

Kulig lub kulik (gatunek ptaka); dlp tego kuliga (kulika).

Kulig lub kulik (zabawa zapustna); dlp tego kuligu (SW, N) lub tego kuliga (SW).

Zwrot: jechać kuligiem (kulikiem).

Nieraz kuligi tu skakały. *Malcz. cyt. SW.* Szlachta zjechała kulikiem. *Słow. cyt. SW.*

Kulis—Formy: mlm ci kulisi, tych kulisów...

Kulisa, zwykle w lm: kulisy; dlm tych kulis, nie: kulisów.

Zwroty: 1) coś się dzieje za kulisami. *SF* = coś się dzieje w ukryciu przed publicznością; 2) zajrzeć za kulisy. *SF* = wejrzeć w sprawy ukryte przed publicznością.

Kulpat (!) = oskarżony, podsądny.

Kult, dlp tego kultu. Składnia: K. kogo, czego, nie: dla kogo, dla czego.

Kult młodości. Kult żywego słowa. Kult Matki Boskiej (nie: dla Matki Boskiej). *Cyt. Szeffs. 64.* Kult heroizmu (nie: dla heroizmu) powinien być właściwością młodzieży. *„Czas" 14 IX 35.*

Zwrot: mieć dla kogo, dla czego kult (tutaj: dla kogo, dla czego — zależy nie od rzeczownika kult, lecz od czasownika mieć).

Mają dla Prometeuszów kult. *Makusz.*

Kultura — kulturalny (nie: kulturny)—kulturowy. Znaczenie: 1) kulturalny = przejęty wyższą kulturą ludzką, np. człowiek kulturalny, 2) kulturowy=a) odnoszący się do kultury, np. odpadki kulturowe = odpadki, śmieci, świadczące o istnieniu życia człowieka i jakiejś kultury, 2) kulturowy = odnoszący się do kultury pożywek, grzybki kulturowe = grzybki wyhodowane na specjalnej kulturze.

Zwroty: 1) wychowywać (człowieka) w kulturze; 2) hodować (bakterie, grzybki) na kulturze (pożywce).

Kultywować — I Formy: kultywuję, kultywujesz...; kultywuj!; kultywujący; kultywowany; kultywował. II Składnia: K. co.

Kułak, dlp tego kułaka, nie: kułaku.

Zwroty: 1) zwinąć rękę w kułak; 2) śmiać się w kułak = śmiał się po kryjomu.

1. Lewą ręką zwiniętą w kułak, podparł się w boku. *Kruczk.* 2. Uśmiechnęli się w kułak. *Makusz.*

Kum — kuma — kumoszka.

Zwrot: prosić kogo w kumy.

Kumać się (niedok.) — pokumać się (dok.). I Formy: 1) kumam się, kumasz się, kuma się...; kumaj się!; kumający się; kumał się, 2) pokumam się, jak: kumam się. II Składnia: K. ś. z kim.

Kumkać (o żabie). Formy: kumka; kumkająca; kumkała.

Kumostwo — I Znaczenie i formy: 1) K. = stosunek, wynikający z tego, że ktoś jest czyimś kumem; mjsclp o kumostwie tak, jak o państwie, o królestwie, o księstwie, 2) = kum z żoną. mjsclp o kumostwu, tak jak o państwu, o królestwu, o księstwu. II Składnia: 1) złączyło nas kumostwo, 2) odwiedzili nas oboje kumostwo.

Kumoter (lud.) = kum.

Kump (nie: komp), zwykle w lm: te kumpie; dlm tych kumpi.

Kumulacja (nie: komulacja)—kumulacyjny.

Kumys — kumysowy; dlp tego kumysu.

Kuna — kuni, nie: kunowy.

Skórki kunie.

Kundel, nie: kondel (lud.). Formy: dlp tego kundla, dlm tych kundlów lub kundli.

Obskoczony przez gromadę kundlów. *Sierosz.*

Kundman, nie: kondman, ani: kontman; dlp tego kundmana.

Kundys, dlp tego kundysa.

Kunktator (żart.) = maruda — kunktatorski (żart.) = powolny.

Jakkolwiek tyś kunktator, wolałbym, żeby za ciebie poszła. *Korzen. cyt. SW.*

Kunszt — kunsztowny; dlp tego kunsztu.

Kunsztmistrz, nie: kunsztmajster.

Kupa.

Zwroty: 1) iść kupą (rub.) = iść gromadą; 2) zebrać co w kupę lub do kupy (rub.) = zebrać co razem, do jednego miejsca; 3) w kupie (rub.) = razem; 4) do kupy (rub.) = do jednego miejsca; 5) wziąć się w kupę (rub.) = zebrać wszystkie siły, natężyć energię.

Przyszli kupą. *Nowak.*

Kupcowa — I Formy: lp ta kupcowa, tej kupcowej, tej kupcowej, tę kupcową, kupcowo! tą kupcową, o tej kupcowej; lm te kupcowe, tych kupcowych, tym kupcowym, te kupcowe, kupcowe! tymi kupcowymi, o tych kupcowych (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa). Ob. *Nazwiska żon na -owa. II Znaczenie: 1) K. = żona kupca, 2) K. = kobieta kupiec.

Kupczyć—I Formy: kupczę, kupczysz, kupczy, kupczymy...; kupcz! kupczcie!; kupczący; kupczył. II Składnia i znaczenie: 1) K. czym = handlować czym (rzadko, arch.), 2) K. czym = frymarczyć czym.

1) Kupczyli bławatami. *Gomul. cyt. SW.* 2. Kupczyć honorem. *SW.*

Kuper — kuprowy; dlp tego kupra.

Kupić (niedok.) — skupić (dok.) = gromadzić do kupy. Formy: 1) kupię, kupisz, kupi..., kupią; kup! kupcie!; kupiący; kupiony, kupieni; kupił, 2) skupię, skupisz..., jak: kupić.

Kupić (dok.) — kupować (niedok.), ale: zakupywać, odkupywać, wykupywać. I Formy: 1) kupię, kupisz..., 2) kupuję...; kupuj!; kupujący; kupowany; kupował. II Składnia: 1) K. co lub czego (zależnie od tego, czy chodzi o cały jakiś przedmiot, czy o jego część, np. kupiłem te jabłka, kupiłem jabłek), 2) K. od kogo (gdy się wskazuje osobę, od której się bezpośrednio coś kupuje), 3) K. u kogo (gdy się wskazuje osobę, w której sklepie, warsztacie czy fabryce coś się kupuje), 4) K. za co (gdy się wskazuje pieniądze, za które się kupuje), 5) K. na co (gdy się wskazuje cel kupna), 6) K. do czego (gdy się wskazuje rzecz, do której przedmiot kupiony ma być przeznaczony lub z którą ma pozostawać w jakimś związku), 7) K. dla kogo (gdy się wskazuje osobę, która przedmiot kupiony ma otrzymać na własność).

1. Miała kupić papieru na półki do kuchni. *Nowak.* 2. Wstydziłbyś się kupować cokolwiek od

własnych rodziców. *Kad.* 3. Kupuje buty u jego ojca (ojciec jego był szewcem). *Nowak.* Kupowałem u niego cukierki (ten ktoś miał sklep, gdzie sprzedawano między innymi cukierki). *Nowak.*

Zwroty: 1) kupować z pierwszej ręki. *SF;* 2) kupować z wolnej ręki. *SF;* 3) kupić sobie kogo, *SF* = zjednać sobie kogo; 4) można kogo dziesięć razy kupić, *SF* = można kogo oszukać, podejść.

Kupić się do kogo = gromadzić się koło kogo.

Ludzie będą do nas się kupili. *Sienk.*

Kupido lub **Kupidyn.** Formy: dop. Kupidyna, cel. Kupidynowi.

Kupiec — kupcowa, — kupcówna, — kupiecki—kupiectwo. I Formy: lp ten kupiec, tego kupca, temu kupcowi (nie: kupcu), tego kupca, kupcze! (nie: kupcu!), tym kupcem, o tym kupcu; lm ci kupcy, tych kupców (nie: kupcy), tym kupcom... Ob. *Rzeczowniki na -ec. Ob. *Nazwiska żon na -owa. II Składnia: Kupiec czego, nie: czym.

Korporacja kupców produktów rolnych *(JP 18, 66).*

Kupiectwo — Znaczenie: 1) K. = zawód kupiecki, 2) K. (!) = zakład handlowy, dom handlowy.

Kuplet — kuplecista; dlp tego kupletu.

Kupon, dlp tego kuponu.

Zwroty: 1) realizacja kuponu; 2) przepadłość kuponu (!) = utrata ważności kuponu. *DUMK 25 VII 32;* 3) zapadłość kuponu (!) = płatność kuponu. *DUMK 25 VII 32.*

Kupować. Ob. Kupić.

Kur — Znaczenie i formy: 1) K. = kogut; dlp tego kura, 2) K. = odra; dlp tego kuru.

Kura — kurzy, nie: kurny. Ob. Kurny.

Zwroty: 1) wyglądać jak zmokła kura. *SF;* 2) bazgrać jak kura patykiem. *SF;* 3) udało się ślepej kurze ziarno (znaleźć) (tryw.). *SF;* = udało się niedołędze czegoś dokonać; 4) kurzy mózg = mały, głupi mózg.

Kuracja — kuracyjny. Składnia: 1) K. czego (gdy się wymienia schorzały narząd ciała), 2) K. czym (gdy się wymienia środek kuracji), 3) K. na co (gdy się wymienia chorobę, którą się leczy).

Kuracja wodami.

Zwrot: przepisać kurację.

Doktor przepisał kurację. *Dąbr.*

Kurak. Ob. Kurczak.

Kurant — kurantowy; dlp tego kuranta.

Zwroty: 1) grać, śpiewać, gwizdać, ucinać kuranta; 2) zegar z kurantami.

Zagra i zaśpiewa albo wesołego kuranta, albo jaką dumkę. *Chodź. cyt. SW.* Miała babka szpaka, który ciągle gwizdał kuranta. *Cyt. SW.*

Kuratela.

Zwroty: 1) wziąć kogo w kuratelę. *SF;* 2) trzymać kogo pod kuratelą. *SF;* 3) oddać kogo pod kuratelę. *SF;* 4) wyrwać kogo spod kurateli. *SF;* 5) wyłamać się spod kurateli. *SF.*

Kurator — I Forma mlm kuratorzy lub kuratorowie. Składnia: kurator kogo, czego, nie: dla kogo, dla czego.

Zwrot: ustanowić dla czego kuratora. *Kod. Post. Cyw.*

Kuratorium — Formy jak: gimnazjum.

Kurcz — kurczowy. Ob. Kurczliwy. Formy: dlp tego kurczu, mlm te kurcze, dlm tych kurczów, nie: kurcz.

Kurczak (prow.) lub **kurak** (prow.), lepiej: **kurczę.**

Kurczę, nie: kurzę. Formy: lp to kurczę, tego kurczęcia, temu kurczęciu...; lm te kurczęta, tych kurcząt...

Kurczliwy—kurczowy. Znaczenie: 1) kurczliwy = łatwo ulegający kurczeniu, 2) kurczowy = któremu towarzyszą kurcze, związany z kurczem, odnoszący się do kurczu.

1. Żywa tkanka mięśniowa jest bardzo kurczliwa. *Cyt. SW.* 2. Łkanie kurczowe. *SW.*

Kurczyć (niedok.)—skurczyć (dok.). I Formy: 1) kurczę, kurczysz, kurczy, kurczymy...; kurcz! kurczcie!; kurczący; kurczony; kurczył, 2) skurczę, jak: kurczę. II Składnia: K. co.

Kurek — Znaczenie: 1) K. = chorągiewka, wiatraczek kształtu kogutka, 2) K. = część zamku u strzelby, uderzająca o kapiszon, 3) K. = zatyczka do przepuszczania lub zatrzymywania prądu płynu w rurze.

Wyrażenia i zwroty: 1) kurek trójdrogowy, nie: trójprzewodowy. *KJMK;* 2) kurek na kościele; 3) być kurkiem na kościele, kręcić się jak kurek na kościele = zmieniać co chwila przekonania; 4) pokazać komu kurka na kościele = pokazać komu dudka; 5) przyprawić mężowi kurka (o żonie) = przyprawić komu rogi = dopuścić się zdrady wobec kogo, zdrady małżeńskiej; 6) odwodzić lub spuszczać kurek.

2. Nazywany był dawniej Kurkiem na kościele, że jak kurek za wiatrem chorągiewkę zwracał. *Mick.*

Kurek (nazwisko) — Kurkowa, nie: Kurekowa. Formy: Kurek, Kurka, Kurkowi..., nie: Kureka, Kurekowi... Ob. Danek.

Kurenda (nie: kurrenda) = okólnik, list okólny.

Kurhan, dlp tego kurhanu.

Kurhauz (!) = dom zdrojowy lub uzdrowiskowy.

Kuria — kurialny, rzadko: kuryjny.

Kurier — kurierowy, — kurierski. Ob. Kurierowy. I Znaczenie i formy: 1) K. = goniec; dlp tego kuriera, 2) K. = gazeta codzienna, dziennik; dlp tego kuriera, 3) K. = pociąg pośpieszny; dlp tego kurieru lub kuriera. Składnia: czytam „Kuriera Warszawskiego", ale: czytam „Czas", „Gazetę Polską", czytam kurierek, proszę o „Kurier Warszawski".

Zwroty: trzymać „Kuriera Warszawskiego", „Czas", „Gazetę Polską".

Kurierski — kurierowy. Znaczenie: 1) kurierski = odnoszący się do kurieru (pociągu), 2) kurierowy = odnoszący się do kuriera (dziennika).

Kuriozum = osobliwość. Formy jak: gimnazjum.

Kurlandia — kurlandzki, — Kurlandczyk.

Kurnik, dlp tego kurnika (SW, Łoś, N) lub kurniku (SW).

Młody Sak wpadł do kurniku. *Mick. SW.*

Kurny = dymny (od: kurzyć = dymić).

Chata kurna.

Kuropatwa (nie: kuropatew) — kuropatewka; dlm tych kuropatw.

Kurort (!) = uzdrowisko.

Kurować = leczyć. I Formy: kuruję, kuru-

jesz...; kuruj!; kurujący; kurowany; kurował. II Składnia: K. kogo — czym — na co. Ob. Leczyć.

Kurp — I Formy: Kurpia, Kurpiowi..., Kurpie, Kurpiów... II Składnia: 1) mieszkać na Kurpiach; 2) jechać na Kurpie.

Kurs — Formy: dlp tego kursu, mlm i blm te kursy, rzadziej: te kursa.

Zwroty: 1) puścić co w kurs. *SF* = puścić co w obieg; 2) wstąpić (nie: postąpić) na kursy (naukowe); 3) być w kursie czego (! rus.) = znać bieg czego, znać co.

Kursor (nie: kurzor) = goniec.

Kursować = krążyć, biegać, chodzić (o pociągu). Formy: kursuję, kursujesz...; kursuj!; kursujący; kursował.

Kursywa ta, rzadko: ten kursyw.

Zwrot: drukować kursywą (kursywem).

Kurta — kurtka — kurteczka.

Zwrot: skroić komu kurtę, *SF* = wyćwiczyć, wyfrycować kogo.

Dzisiaj ci podaruję, ale na drugi raz skroję ci kurtę. *Wikt.*

Kurtaksa (!) = taksa zdrojowa lub uzdrowiskowa.

Kurtuazja (nie: kurtoazja) = grzeczność, uprzejmość, galanteria.

Zwrot: robić co przez kurtuazję.

Kurtyna (nie: kortyna, ani: kurtena) = zasłona.

Zwrot: odsłonić kurtynę. *JP 21, 60.*

Kurytarz (!) = korytarz.

Kurz, nie: proch (prow.); dlp tego kurzu.

Kurzajka, nie: kurzejka.

Kurzawka — Znaczenie: 1) K. = woda podziemna z piaskiem, zalewająca kopalnie, 2) K. = (! prow.) ścierka do kurzu (IGD), 3) K. = kurzajka.

Kusić — I Formy: kuszę, kusisz, kusi, kusimy, kusicie, kuszą: kuś! kuście!; kuszący; kusił..., kusili. II Składnia: 1) K. kogo, co, 2) K. do czego (gdy się wymienia czynność, do której się pociąga), 3) K. na co (gdy się wymienia przedmiot, do którego się pociąga).

Ty mnie kusisz do litości. *Krasiń.* Wy tu go do grzechu kusicie. *Sienk.*

Kusić się o co = próbować czego dokonać.

Ten, co się kusił o wydarcie nam odzyskanej ziemi. *Stasz.* Wolała nie kusić się o żadne wyniki. *Dąbr.*

Kuso.

Zwrot: kuso (jest) z czym = mało czego.

U mnie z pieniędzmi kuso. *Sienk.*

Kuszący — kusząco. Ob. Kojący — kojąco.

Kuśnierstwo — Znaczenie: 1) K. = zawód, rzemiosło kuśnierskie, 2) K. (!) = zakład kuśnierski.

Kuśnierz (nie: kuśnirz, ani: kuśmierz)—kuśnierski, — kuśnierstwo; dlm tych kuśnierzy lub kuśnierzów.

Kutać (niedok.)—zakutać lub okutać (dok.). I Formy: 1) kutam, kutasz...; kutaj!; kutający; kutany; kutał, 2) okutam, zakutam, jak: kutam. II Składnia: 1) K. kogo—czym = owijać kogo czym, 2) K. kogo — w co = owijać kogo w co.

Dworzanie, zakutani w kapice... *Przybor. cyt. Wal. 107.* Wszyscy okutani w kapice (tamże).

Kutas — kutasik, rzadziej: kutasek; dlp tego kutasa.

Kuter, dlp tego kutra.

Kuternoga — Formy: lp ten kuternoga, tego kuternogi, temu kuternodze...; lm te kuternogi, tych kuternogów, tym kuternogom...

Kutner — kutnerowy. Ob. Kutnerować; dlp tego kutneru.

Kutnerować — kutnerowany. I Formy: kutneruję, kutnerujesz...; kutneruj!; kutnerujący; kutnerowany; kutnerował. II Znaczenie: kutnerowany (jako przymk.) lub kutnerowy = z kutnerem.

Rękawiczki kutnerowe. *SW.*

Kutno — kutnowski (dawn. kucieński) — kutnianin, rzadziej: kutnowianin (Kr. 2, 234).

Kutwa (ten i ta) — kutwiarski. Formy: lp kutwa, kutwy, kutwie, kutwę, kutwo! kutwą, o kutwie; lm te kutwy, kutw (rż), — kutwów (rm), kutwom, kutwy (rż) — kutwów (rm), kutwami, o kutwach.

Kuty.

Zwroty: 1) kuty na cztery nogi = umiejący chodzić nie tylko na nogach, ale i na rękach, znający się na wybiegach, umiejący dawać sobie radę w trudnych okolicznościach życia; 2) kuty i bity = zahartowany.

1. Kuty na cztery nogi. *Żerom.* 2. Był to żołnierz kuty i bity. *Sienk.*

Kuzyn — kuzynka, — kuzynostwo. Ob. Kuzynostwo. Forma: mlm ci kuzyni, rzadziej: kuzynowie.

Kuzynostwo — I Znaczenie i formy: 1) K. = związek pokrewieństwa; mjsclp o kuzynostwie, jak: o królestwie, o państwie, np. nic nie wiedziałem o naszym kuzynostwie, 2) K. = kuzyn i jego żona; mjsclp o kuzynostwu, jak: o królestwu (o parze królewskiej), o państwu (panu i pani, bądź o kilku osobach), np. W kuzynostwu naszych znalazłem miłych towarzyszy moich tegorocznych wakacji. II Składnia: 1) Kuzynostwo nasze było dla mnie prawdziwą niespodzianką, 2) Kuzynostwo nasi spędzili u nas wakacje.

Kuźnia, nie: kowalnia; dlm tych kuźni.

Kwacz — Znaczenie: 1) K. = kiść kuchenna, kij z nawiązanym u góry gałganem, 2) K. = pędzel malarski. Forma dlp tego kwacza.

Będziecie kwacza w maźnicy maczać i kwaczem w księgach pisać. *Sienk. cyt. SW.*

Kwadrans, nie: kwandrans, ani: kwadranc. Formy: dlp tego kwadransa (SW) lub kwadransu (Łoś, N), mlm i blm te kwadranse, nie: te kwadransy, dlm tych kwadransów nie: tych kwadransy.

Trzy kwadransa (nie: kwadransy), pięć kwadransów (nie: kwadransy).

Zwroty: 1) kwadrans (blp) = w ciągu kwadransa (gdy się oznacza przeciąg jakichś czynności bądź stanów trwałych); 2) w kwadrans = w

ciągu kwadransa (gdy się oznacza przeciąg jakichś czynności bądź stanów dokonanych); 3) za kwadrans = po upływie kwadransa; 4) za kwadrans (! rus.) = w ciągu kwadransa; 5) na kwadrans = na przeciąg kwadransa; 6) na kwadrans przed pierwszą, drugą... lub po pierwszej, drugiej... (na oznaczenie dokładne terminu, w którym się ma coś odbyć); 7) z kwadransa na kwadrans = lada kwadrans; 8) co kwadrans = za każdym razem, jak tylko upływa kwadrans; 9) kwadrans na jakąś godzinę (wyrażenie ndm) lub o kwadrans na jakąś godzinę.

2. W kwadrans byliśmy w marszu. *Strug.* 3. Są z nim (zadaniem) gotowi za kwadrans. *Nowak.* 9. Przyjdę o kwadrans na trzecią. *PJ 35, 10.*

Kwadrat — kwadratowy, — kwadratura; dlp tego kwadratu.

Zwroty: 1) kwadratura koła = rzecz trudna, niemożliwa do rozwiązania; 2) kwadratowa głowa = głupia głowa.

Kwadrować (!) = pasować, odpowiadać, dogadzać.

Zwrot: to mi nie kwadruje = to mi nie dogadza.

Kwakać (niedok.) — kwaknąć (dok.). Formy: 1) kwaczę, rzadko kwaka; kwacz!, rzadko: kwakaj!; kwaczący, rzadko: kwakający; kwakał, 2) kwaknie; kwaknij!; kwaknąwszy; kwaknął, kwaknęła.

Kwakier (PA), nie: kwaker. Formy: lp ten kwakier, tego kwakra, temu kwakrowi...; lm kwakrzy, rzadziej: kwakrowie.

Kwalić (!) = chwalić.

Kwalifikacja — kwalifikacyjny

Kwalifikowany (!) = wykwalifikowany. Ob. Pozłacany, Posrebrzany.

Wykwalifikowany nauczyciel, robotnik... *DUMK 30 IX 30.*

Kwalitatywny (!) = jakościowy (JP 1, 288).

Kwantytatywny (!) = ilościowy (JP 1, 288).

Kwapić się (niedok.) — pokwapić się (dok.). I Formy: 1) kwapię się, kwapisz się, kwapi się, kwapimy się...; kwap się! kwapcie się!; kwapiący się; kwapił się, 2) pokwapię się, jak: kwapię się. II Składnia: K. ś. do czego (używa się zwykle z przeczeniem: nie).

Nie kwapię się do obowiązków. *Małacz.* Leżałem nie kwapiąc się do roboty. *Małacz.*

Kwarta — kwarciany, — kwartowy. Znaczenie: 1) K. = czwarta część czegoś, czwarta część dochodów z królewszczyzn; kwarciany = związany z czwartą częścią dochodów z królewszczyzn; wojsko kwarciane w dawnej Polsce, 2) K. = dawna miara cieczy i ciał sypkich; kwartowy = związany z kwartą, mający wielkość kwarty.

Kwartalne = opłata wnoszona za kwartał. Formy: to kwartalne, tego kwartalnego, temu kwartalnemu..., w tym kwartalnym... (odmiana przymiotnikowa).

Kwartał — kwartalny — kwartalnie; dlp tego kwartału.

Kwartet — kwartetowy; dlp tego kwartetu.

Kwarto = ćwiartka arkusza.

Zwrot: in quarto = w ćwiartce.

Kwas—kwasowy,—kwaśny (nie: kwasny),— kwasek — kwaskowy — kwaskowaty. I Forma dlp tego kwasu. II Znaczenie: 1) kwasowy = związany z kwasem, wytwarzany przez kwas, np. osad kwasowy, 2) kwaśny = mający smak kwasu, 3) kwaskowy = związany z kwaskiem, 4) kwaskowaty = trochę kwaśny.

Kwasić — Formy: kwaszę, kwasisz, kwasi, kwasimy..., kwaszą; kwaś! kwaście!; kwaszący; kwaszony (nie: kwasiony), kwasił..., kwasili.

Kwast. Ob. Chwast.

Kwaszenie, nie: kwasienie.

Kwaśnieć (niedok.)—skwaśnieć (dok.). Formy: 1) kwaśnieję, kwaśniejesz, kwaśnieje...; kwaśniej!; kwaśniejący; kwaśniał..., kwaśnieli, 2) skwaśnieję, jak: kwaśnieję..., skwaśniały, skwaśniali, ale: skwaśniał..., skwaśnieli.

Kwatera (nie: kwatyra, ani kwartyra) — kwaterować—kwaterunek—kwaterunkowy.

Zwroty: 1) stać kwaterą lub na kwaterze; 2) stanąć kwaterą lub na kwaterze u kogo.

1. Stoi kwaterą. *Sienk.* 2. Dzierżawca, u którego pan Andrzej kwaterą stanął. *Sienk.*

Kwaterka = czwarta część kwarty.

Kwaterować (niedok.) — zakwaterować (dok.). I Formy: 1) kwateruję, kwaterujesz...; kwateruj!; kwaterujący; kwaterowany; kwaterował, 2) zakwateruję, jak: kwateruję. II Znaczenie i składnia: 1) K. (bez dopełn.) = zajmować kwatery, 2) K. kogo = umieszczać kogo po kwaterach.

1. Wojsko kwateruje po wsiach. *Cyt. SW.* 2. Trzeba było zakwaterować dwa bataliony.

Kwaterowanie — kwaterunek; dlp tego kwaterunku. Znaczenie: 1) kwaterowanie = a) przebywanie na kwaterze, b) umieszczanie na kwaterze, 2) kwaterunek = obowiązek trzymania kogoś na kwaterze.

Kwef — kwefić (niedok.)—zakwefić (dok.). I Formy: 1) dlp tego kwefu, 2) kwefię, kwefisz, kwefi, kwefimy...; kwef! kwefcie!; kwefiący; kwefiony; kwefił, 2) zakwefię, jak: kwefię. II Składnia: K. kogo — czym.

Kweres, częściej: skweres = pośpieszne poszukiwania, bieganina, zachód; dlp tego kweresu.

Otóż to zaczął się hałas i kweres, kiedy się kościół już napełnił. *Chodź. cyt. SW.*

Kwesta — kwestarz. — kwestować.

Zwrot: chodzić, jeździć po kweście.

Kwestarz — kwestarski; dlm tych kwestarzy lub kwestarzów.

Kwestia — kwestionariusz, nie: kwestionarz; dlp tego kwestionariusza.

Zwroty: 1) kwestia powstaje, zachodzi, wywiązuje się, wyłania się, narzuca się, nasuwa się. *SF;* 2) kwestię postawić, poruszyć, podnieść, podjąć. *SF;* 3) kwestię rozstrząsać. *SF.*

Wyłania się nowa kwestia. *Szpot.*

Kwestionować (niedok.) — zakwestionować (dok.). I Formy: kwestionuję, kwestionujesz...; kwestionuj!; kwestionujący; kwestionował, 2) zakwestionuję, jak: kwestionuję. II Składnia: K. co.

Kwestionował jego szlacheckie pochodzenie. *Cyt. SW.*

Zwrot: kwestionować autentyczność czego. *SW.*

Kwestować — I Formy: kwestuję, kwestujesz, kwestuje...; kwestuj!; kwestujący; kwestował. II Składnia: K. na co.

Kwestuje na budowę kościoła lub na kościół.

Kwestor — kwestura; mlm ci kwestorzy, rzadziej: kwestorowie.

Kwękać lub **kwęczeć** (niedok.) — kwęknąć (dok.). Formy: 1) kwękam, kwękasz, kwęka...; kwękaj!; kwękający; kwękał, 2) kwęczę, kwęczysz, kwęczy, kwęczymy...; kwęczący; kwęczał..., kwęczeli, 3) kwęknę, kwękniesz...; kwęknij!; kwęknąwszy; kwęknął, kwęknęła.

Kwiaciarka lub **kwieciarka.**

Kwiaciarnia lub **kwieciarnia**; dlm tych kwiaciarni, nie: kwiaciarń.

Kwiaciarstwo lub **kwieciarstwo.** Znaczenie: 1) K. = hodowla naturalnych lub wyrabianie sztucznych kwiatów, 2) K. (!) = zakład kwiaciarski (germ.).

Kwiat — kwiatek, — kwiatuszek, — kwiecisty, — kwietny, — kwiatowy (ale: kwietnia niedziela). I Formy: dlp tego kwiatu, rzadziej: kwiata, mjsclp na kwiacie, rzadziej: na kwiecie, ale: w kwiecie (nie: w kwiacie) wieku.

Oblicze, podobne do kwiatu. *Dyg.*

II Znaczenie 1) kwiecisty = mający barwy kwiatów, np. kwiecista suknia, kwiecista łąka, 2) kwietny=mający kwiaty, ozdobiony kwiatami, np. kwietna łąka, 3) kwiatowy = odnoszący się do kwiatu, zrobiony z kwiatów, np. woda kolońska kwiatowa.

Zwroty: 1) w kwiecie wieku = w młodych latach; 2) przypiąć kwiatek do kożucha. *SF* = łączyć coś wytwornego z czymś ordynarnym, niewyszukanym.

Kwiczeć. Ob. Kwikać.

Kwiczoł, nie: kwiczał (dawn.); dlp tego kwiczoła.

Wyrażenie: kwiczoł domowy albo szczeciniasty (żart.) = wieprz, świnia.

Kwidzyn (nie: Kwidzyń) — kwidzyński.

Kwiecień (nazwa miesiąca) — kwietniowy. Ob. Maj. Forma dlp tego kwietnia.

Kwiecień (nazwisko). Formy: Kwiecień, Kwietnia, Kwietniowi..., nie: Kwiecienia, Kwiecieniowi... Ob. Danek.

Kwiecisto lub **kwieciście.**

Kwierutać (!) = chwierutać.

Kwietny. Ob. Kwiat.

Kwietyzm — kwietysta. Formy: 1) dlp tego kwietyzmu, miejsc. lp w tym kwietyzmie, 2) kwietysta, jak: humanista.

Kwik, dlp tego kwiku.

Kwilić (niedok.) — zakwilić (dok.). Formy: 1) kwilę, kwilisz, kwili, kwilimy...; kwil! kwilcie!; kwiląc; kwilił, 2) zakwilę, jak: kwilę.

Kwintesencja czego = istota czego (z łc. quinta essentia = piąty żywioł = eter kosmiczny).

Kwirl (!), kwirla (!) — kwirlejka (!) = mątewka (narzędzie kuchenne (JGD).

Kwit — kwitek, — kwitowy; dlp tego kwitu, nie: kwita. Składnia: 1) K. na coś = zawiadomienie upoważniające do zrobienia czegoś, np. kwit na odbiór bagażu, 2) K. z czego = zaświadczenie potwierdzające zrobienie czego, np. kwit z odbioru pieniędzy.

Zwroty i wyrażenia: 1) kwit na co wystawić, wydać. *SF;* 2) odprawić kogo z kwitkiem = odprawić z niczym. *SF;* 3) pójść z kwitkiem, *SF* = odejść z niczym; 4) zatwierdzić kwit (!) = uznać kwit. *DUMK 31 IX 31;* 5) kwit mazalny (!) = kwit zwalniający (z domyśl. od ciężaru hipotecznego). *KJU.*

Kwita (ndm.). Składnia i znaczenie: 1) być z kim kwita = skwitować się z kim, wyrównać rachunki, 2) kwita z czego = trzeba z czego zrezygnować.

Jestem z nim całkowicie kwita. Z układów kwita. *Mick.* Kwita z przyjaźni. *Sierosz.*

Zwrot: ...i kwita = ...i dosyć (używa się dla silniejszego podkreślenia końca jakiejś czynności lub sprawy).

Wynoś się stąd i kwita!

Kwitariusz — kwitariuszowy; dlp tego kwitariusza.

Kwitnący, przym. (= młody, świeży, zdrowy) — kwitnąco. Ob. Kojący — kojąco.

Kwitnąć (niedok.) (nie: kwitnieć, dawn.) — zakwitnąć (dok.). I Formy: 1) kwitnę, kwitniesz, kwitnie, kwitniemy..., kwitną; kwitnij! kwitnijcie!; kwitnący; kwitnął, kwitnąłem, kwitnęła, kwitnęło lub kwitł, kwitłem, kwitła, kwitło, 2) zakwitnę, jak: kwitnę. II Składnia: 1) K. czym = obfitować w co, 2) K. od czego = rozwijać się, błyszczeć od czego.

Wszystko na świecie kwitło. *Orzesz.*

1. Kwitniesz zdrowiem. 2. W zbroi kwitnącej od krwi. *Żerom.*

Kwitować (niedok.). I. Formy: kwituję; kwituj!; kwitujący; kwitowany; kwitował. II Składnia: 1) K. kogo lub co (dok.), pokwitować kogo, co, 2) K. kogo z czego.

1. Kwituję odbiór należności. 2. Kwituję go z odbioru pieniędzy.

Zwrot: kwitować z czego (przen.) = rezygnować z czego.

Kwitować się z kim = wyrównywać z kim rachunki.

Skwitowaliśmy się z nim.

Kwokać (niedok.) — kwoknąć (dok.). Formy: 1) kwoka lub kwocze; kwokający lub kwoczący; kwokał, 2) kwoknie; kwoknąwszy; kwoknął, kwoknęła.

Kwoli. Ob. Gwoli.

Kwota.

Zwroty: 1) w kwocie tyiu a tylu pieniędzy; 2) należność w kwocie tylu a tylu pieniędzy; 3) przelać jaką kwotę na konto czyje lub na czyje imię.

3. Kazał kwotę, złożoną w banku, przelać na nazwisko żony. *Goet.*

L

Laba ta (rub.) = odpoczynek, święto, zabawa.
Zwroty: 1) sprawić komu labę = dogodzić komu lub (iron.) wyrządzić komu przykrość; 2) zrobić sobie labę.

Labirynt, dlp tego labiryntu.
Zwroty: 1) wpaść w labirynt czego = wpaść w zamęt czego; 2) wydostać się, wyjść z labiryntu = wydostać się z zamętu.

Laboratorium czego, nie: dla czego. Formy jak: gimnazjum.
Laboratorium badania (nie: dla badania) produktów spożywczych. *Cyt. Kr. 1,* 75.

Labować (rub.) = odpoczywać, świętować, robić sobie przyjemności. Formy: labuję, labujesz...; labuj!; labujący; labował.

Lach lub **Lechita** — lacki lub lechicki; mlm te Lachy, ci Lechici.

Lać — Formy: leję, lejesz, leje, lejemy..., leją; lej! lejcie! (nie: lij! lijcie!); lejący; lał..., lali lub leli (JP 12, 95/6).
Nalali mu ją (szklankę). *Sierosz.*

Lada co (ndm) ten lub to.

Lagier (nie: lakier) = osad, tworzący się na fermentującym moszczu winnym; dlp tego lagru, nie: lagieru.

Lak — lakować (niedok.) — zalakować (dok.). I Formy: 1) dlp tego laku, 2) lakuję, lakujesz...; lakuj!; lakujący; lakowany; lakował, 3) zalakuję, jak: lakuję. II Składnia: L. co — czym.

Lakier (nie: laker, ani: lagier) — lakierować (niedok.) — polakierować (dok.). I Formy: dlp tego lakieru, 2) lakieruję, lakierujesz...; lakieruj!; lakierujący; lakierowany; lakierował, 3) polakieruję, jak: lakieruję. II Składnia: L. co — czym.

Lakierki (tylko w lm) = obuwie lakierowane; dop. tych lakierków, nie: lakierek.

Lakierowany — Znaczenie: 1) L. (niedok.) = poddawany lakierowaniu, będący w stanie lakierowania, 2) L. (dok.) = polakierowany na stałe, którego właściwością jest to, że się go zawsze lakieruje. Ob. Posrebrzany.

Lakonia — lakoński, — lakonizm — lakoniczny. Formy: dlp tego lakonizmu, mjsclp w tym lakonizmie.

Lama = zwierzę z rodziny wielbłądów.

Lama (= tkanina przetykana złotem lub srebrem) — lamować.

Lama = kapłan buddyjski w Tybecie.

Lament — lamentować. Formy: dlp tego lamentu, mlm i blm te lamenty, nie: lamenta.
Zwrot: wszcząć, podnieść lament o co.
Służba podnosiła lament o mieszkanie. *Natk.*

Lamentować, nie: lamencić, lamęcić. I Formy: lamentuję, lamentujesz...; lamentuj!; lamentujący; lamentować. II Składnia jak: płakać.
Lamentowała nad swoim losem. *Orzesz.*

Lampa — lampka — lampeczka, — lampiarz — lampiarnia.
Zwroty: 1) zapalić lub zaświecić lampę. *PJ 5, 9;* 2) lampa się pali, (się) świeci; 3) lampa gaśnie.
1. Zapaliła lampę. *Prus.* 2. Palą się lampy. *Kad.* Świeciła jak lampa Aladyna. *Makusz.*

Lampart — lamparci (przymk.); dlp tego lamparta. Znaczenie: 1) L. = gatunek dzikiego kota, 2) L. (przen.) = włóczęga, hulaka.
Lamparcie życie. *Gamaston.*

Lampartować (się) = hulać, być birbantem. Formy: lampartuję (się); lampartuj (się)!; lampartujący (się); lampartował (się).
Trafiło się czasem parę dni takich, że się nie lampartował. *Bałuc. cyt. SW.*

Lampiarz — lampiarski, — lampiarnia. Formy: 1) dlm tych lampiarzy lub lampiarzów, 2) dlm tych lampiarni, nie: lampiarń.
Wyrażenie: przemysł lampowy lub lampiarski.

Lampion, dlp tego lampionu.

Lamus, dlp tego lamusu (SW, Łoś. N) lub lamusa.
Zwrot: 1) złożyć do lamusa = oddać w zapomnienie; 2) wyciągnąć co z lamusa = odgrzebać zapomnianą przeszłość.

Landszaft (!) = krajobraz.

Lanie.
Zwrot: spuścić komu lanie (rub.). *SF.*

Lansada, zwykle w lm: lansady = skoki, podskoki; dlm tych lansad.
Zwrot: w lansadach = w podskokach.
Biegł do niej w lansadach.

Lansować (!) = wprowadzać w świat, propagować, rozpowszechniać, dawać znać.

Laponia — lapoński, — Lapończyk. Składnia: 1) mieszkać w Laponii, 2) wyprawiać się do Laponii.

Lapsus = omyłka; dlp tego lapsusu.
Zwrot: 1) popełnić, zrobić lapsus; 2) lapsus linguae = omyłka w mowie; 3) lapsus calami = omyłka w piśmie.

Larum (ndm.) to.
Zwrot: podnieść, wszcząć larum.
Takie larum podniósł w gromadzie. *Bartk.*

Las — leśny (nie: lasowy) — leśnik — leśnictwo. I Formy: lp ten las, tego lasu, temu lasowi..., w tym lesie; lm te lasy, tych lasów...
Od lasu odsadzili kawał. *Mick.* Otworzył się kraj leśny. *Żerom.*
II Składnia: L. czego lub z czego.
Lasy z buków. *Stasz.*
Zwroty: 1) zaszyć się w las; 2) pójść w las = przepaść.
1. Zaszył się w lasy. *Strug.* 2. Nauka nie poszła w las.

Laska — lacha, — laga.
Wyciągnął lachę, zakończoną szpikulcem. *Kad.* Drzazgi z wielkich lach. *Kad.* Z grubymi lagami. *Kad.*

Latać (wielokrot.) — lecieć (jednokr.). I Formy: 1) latam, latasz...; lataj!; latający; latał, 2) lecę, lecisz, leci, lecimy...; leć! lećcie!; lecący; leciał..., lecieli. Znaczenie: 1) L. = fruwać, unosić się w powietrzu, 2) L. (przen.) = szybko biegać (po ziemi).

Latać z drugiego końca miasta. *Dąbr.* Lata się wtedy po wszystkich pokojach. *Kad.* Codziennie o szóstej rano latała do kościoła. *Nowak.*

Latarnia, nie: laternia, ani: lichtarnia; dlm tych latarni, rzadziej: latarń.

W świetle latarń. *Reym.* Mieszka u wdowy po zapalaczu latarń. *Choyn.* Z daleka od latarń. *Parand.* Szedł według wskazówek latarń. *Ostr.* Rzędy latarni. *Sierosz.*

Lato — letni, nie: latowy (prow.). Formy: lp to lato, tego lata, temu latu..., w tym lecie; lm te lata, tych lat, tym latom, te lata, tymi latami (ale: przed laty, dawnymi laty), w tych latach.

Zwroty: 1) w lecie, w lato (ale: na wiosnę, w jesieni, w zimie, nie: w wiosnę, w jesień, w zimę) lub latem; 2) przed laty; 3) w pięćdziesiątych, sześćdziesiątych... latach XIX wieku, lepiej: w szóstym, siódmym dziesiątku lat XIX wieku. *PJ 1, 95;* 4) idzie ku latu; 5) przychodzić do lat, *SF* = przychodzić do pełnoletności; 6) mieć lata = być pełnoletnim; 7) zajść w lata = postarzeć się; 8) posunąć się w lata lub w latach = postarzeć się; 9) na stare lata.

1. W bardzo gorące lato kazali Michałowi pilnować nocami koni. *Kunc.* 2. Przed laty siedemnastu wyszła za swego ś. p. męża Feliksa. *Siedl.* 8. Był on już dobrze posunięty w lata. *Konop.*

Latopis, dlp tego latopisa (= kronikarza), tego latopisu (= kroniki).

Latorość lub latorośl, nie: latoróść, latoroś.

Latyfundium — latyfundialny. Formy jak: gimnazjum.

Latynizm — latynista. Formy: 1) dlp tego latynizmu, w tym latynizmie, 2) latynista, jak: humanista.

Laufer, dlp tego laufra. Znaczenie: 1) **L.** = szybkobieg, 2) **L.** (żart.) = latawiec, włóczykij, 3) **L.** = figura w szachach, 4) **L.** = podłużna serwetka.

Laufrować (się) = latać, wałęsać się, hulać. Por. Lampartować (się). Formy jak: lampartować (się).

Laur, dlp tego lauru.

Zwroty: 1) zbierać laury, *SF* = zbierać zaszczyty; 2) spocząć na laurach = przestać pracować.

2. Spoczęła na laurach i to ją zgubiło. *Małacz.*

Laurka, w wymowie: la-ur'ka, nie: la'urka.

Lawatywa (!) = lewatywa (SWO).

Lawina (nie: ławina) = wielka zamieć śnieżna, masa śnieżna, zsuwająca się z gór. Por. Ławina.

Lawirować — I Formy: lawiruję, lawirujesz...; lawiruj!; lawirujący; lawirował. II Składnia: 1) **L.** między czym a czym, 2) **L.** (bez dopełn.).

1. Wiecznie lawiruje między pokojem a wojną. 2. Zręcznie lawirując stanął przy ogrodzie. *Mick.*

Lazur — lazurowy, nie: lazurny; dlp tego lazuru.

Lażować (!) = folgować, pobłażać.

Łąc się. Ob. Łęgnąć się.

Ląd — lądowy; dlp tego lądu.

Zwroty: 1) do lądu przybić. *SF;* 2) na ląd wysadzić. *SF;* 3) od lądu odbić. *SF.*

Lądować (niedok.) — wylądować (dok.). I Formy: 1) lądu**ję**, lądujesz...; lądu**j**!; lądujący, lądował, 2) wyląduję, jak: lądu**ję**. II Znaczenie: 1) **L.** = wysiadać na ląd (nieprzechodn.), 2) **L.** (!) = wysadzać na ląd kogo (przechodn. PJ 5, 9).

Leader, w wymowie: lider. Ob. Lider.

Lec lub **legnąć** = położyć się. I Formy: legnę, legniesz, legnie, legniemy...; legną; legnij! legnijcie!; legł, ległem, legli. II Składnia: lec na czym lub na co.

Legł na ziemi (lub na ziemię).

Lechita. Ob. Lach.

-lecie: dwulecie, trzylecie... pięciolecie..., dwudziestolecie...; dlm tych (dwu-, trzy-,...) leci.

Lecieć — I Formy: lecę, lecisz, leci, lecimy..., lecą; leć! lećcie!; lecący; leciał, leciałem, lecieli. II Znaczenie: 1) **L.** = frunąć, unosić się w powietrzu, 2) **L.** = biec szybko (po ziemi). Ob. Latać.

2. Wlecieli na schody wściekłym skokiem. *Żerom.* Poleciał z motyką do sadu. *Prus.* Marcysia leciała do wsi. *Kad.*

III Składnia: 1) **L.** do kogo = pędzić, biec do kogo, 2) **L.** po co, nie: za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest p r z e d m i o t, który się ma osiągnąć w jednym jakimś miejscu), 3) **L.** za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest p r z e d m i o t, który się ma osiągnąć w r ó ż n y c h miejscach), 4) **L.** na co = biec, pędzić na co = (na oznaczenie celu, jeśli celem jest s t a n bądź c z y n n o ś ć, w których się ma wziąć udział), 5) **L.** na co (przen. rub.) = pożądać czego, 6) **L.** za kim, za czym = pędzić, biec w ślad za kim, za czym, 7) **L.** z kim, z czym = pędzić, biec razem z kim, z czym, 8) **L.** przed kim, przed czym = pędzić, biec poprzedzając kogo, co. Ob. Iść.

1. Zaraz lecę do niego i wszystko mu to opowiem. 2. Leć no zaraz po bułki! 3. Pragnę daleko wylecieć za miodem. *Święt.* 4. Jakby pragnął lecieć z nią na nowe przygody. *Wikt.* 5. On leci na tego rodzaju projekty. 6. Chcieliśmy zaraz lecieć za Janem. *Kad.* 7. Lecieliśmy z nimi, co sił starczyło. 8. Lecieliśmy cały czas przed nim.

Zwroty: 1) lecieć na skrzydłach, nie: skrzydłami; 2) wszystko leci z rąk. *SF* = upada, psuje się wskutek pośpiechu; 3) ubranie z kogo spada. *SF.*

Duch mój, wziąwszy skrzydła niezmęczone, na nich (nie: nimi) znów leci. *Krasiń. cyt. SW.*

Leciuchny. Ob. Lekki.

Leciutki. Ob. Lekki.

Leczniczy — lekarski. Znaczenie: 1) leczniczy = odnoszący się do leczenia, związany z leczeniem, służący leczeniu, 2) lekarski = odnoszący się do lekarza, związany z lekarzem.

Zioła lecznicze, nie: lekarskie, ale: pomoc lecznicza = mająca na celu leczenie lub lekarska udzielona przez lekarza; zabiegi lecznicze = mające na celu leczenie lub lekarskie = stosowane przez lekarza.

Zamieszkał w mieście, aby mieć w każdej chwili bliską pomoc lekarską. *Nałk.*

Leczyć — I Formy: leczę, leczysz, leczy, leczymy..., leczą; lecz! leczcie!; leczący; leczył, leczyłem, leczyli. II Składnia: 1) **L.** kogo—czym = wyprowadzać kogo przez le-

czenie z choroby, 2) L. z czego = wyprowadzać z jakiej choroby, 3) L. na co = stosować zabiegi lecznicze przeciw jakiej chorobie (podmiotem, spełniającym tę czynność, bywa zawsze świadoma swoich celów osoba; wyrażenie odnosi się do jakiegoś poszczególnego wypadku), 4) L. co = posiadać umiejętność lub zdolność leczenia jakiej choroby (podmiotem spełniającym tę czynność może być osoba świadoma swoich celów, bądź jakiś środek lub zabieg leczniczy, a wyrażenie ma charakter ogólny, wykraczający poza granice jakiegoś poszczególnego wypadku).

2. Ona leczyła mię z ran. *Sierosz.* Należało ją z liszaju wyleczyć. *Bartk.* 3. On go leczył na kamienie żółciowe, a w niebezpieczeństwie była ślepa kiszka. 4. Zioła leczą różne nasze niedomagania. Ten lekarz leczy doskonale choroby żołądka.

Leczyć się — Składnia: 1) L. ś. z czego = uwalniać się za pomocą leczenia od jakiej choroby, 2) L. ś. na co = stosować środki lecznicze przeciw jakiej chorobie.

Ty się z cynizmu już nie wyleczysz. *Reym.*

Ledwie lub **ledwo.**

1. Ledwie dojrzał ścianę. *Prus.* Pełzały wzdłuż ścian ledwie dojrzane. *Reym.* Ja już ledwie siedzę. *Grusz.* 2. Już tu ledwo rodzą się osty. *Stasz.* Ledwo żyję. *Dąbr.* Roztargniony ledwo słów kilka wyrzekł. Teofil ledwo to zauważył. *Parand.*

Ledwość, tylko w wyrażeniu: z ledwością = ledwo, ledwie.

Z ledwością pełza po śniegu. *Dyg.*

Ledziuchny. Ob. Lekki.

Ledziutki. Ob. Lekki.

Legat na rzecz kogo, czego.

Zwrot: obciążyć kogo, co legatem na rzecz kogo, czego.

Obciążył Piekary legatem na rzecz rodziny. *Dąbr.*

Legenda (nie: legienda) — legendowy lub legendarny.

Świat dawny tonie w legendowym mroku.. *Asn. cyt. SW.* Legendarne opowieści.

Legia, dlm tych legii (-ij), nie: legiów.

Legion — legionista, — legionowy. Formy: 1) dlp tego legionu, 2) legionista, jak: humanista.

Legislacja (!) — legislacyjny (!) = prawodawstwo — prawodawczy.

Legislator (!) — legislatura (!) = prawodawca — prawodawstwo.

Legitymacja — legitymacyjny, — legitymować. I Formy: legitymuję, legitymujesz...; legitymuj!; legitymujący; legitymowany; legitymował. II Składnia: L. kogo — czym.

Legitymizm — legitymista—legitymistyczny. Formy: 1) dlp tego legitymizmu, mjsclp w tym legitymizmie, 2) legitymista, jak: humanista.

Legiwać. Ob. Leżeć.

Legnąć. Ob. Lec.

Legować (niedok. i dok.) = przekazywać testamentem, zapisywać w testamencie. I Formy: leguję, legujesz... (czas teraźn. i przyszły); legnij! (niedok. i dok.); legujący; legowawszy; legowany (niedok. i dok.); legował (niedok. i dok.).

Legumi'na, nie: legomina.

Podwójna porcja leguminy. *Sierosz.*

Lejarnia, dlm tych lejarni, nie: lejarń.

Lejc, nie: lijc. Formy: lp ten lejc, tego lejca, temu lejcowi...; lm te lejce (nie: lijce), tych lejców lub lejcy (nie: lejc), tym lejcom...

Trzymał koniec lejców. *Perz.*

Zwroty: zaprząc, prowadzić konie w lejc = w ten sposób, że para koni (rzadziej: jeden koń) jest w dyszlu, a druga para (rzadziej: jeden koń) na przedzie, w zaprzęgu tylko rzemiennym.

Arcydzieło prowadzenia czwórki w lejc. *Siedl.*

Lejek ten, nie: ten lijek, ani: ta lejka (prow. lit.); dlp tego lejka.

Lejtenant, zwykle: lejtnant, nie: lajtnant; dlp tego lejtenanta albo lejtnanta.

Lejtmo'tyw (!), lajtmo'tyw (!), lajtmoti'w (!) = ton zasadniczy, temat główny, myśl przewodnia.

Lek, nie: lik. Formy: dlp tego leku, dlm tych leków.

Lekarski. Ob. Leczniczy.

Lekarstwo — Składnia: 1) L. od czego = lekarstwo, uwalniające od jakiej choroby, 2) L. na co lub przeciw czemu = lekarstwo, stosowane przeciw jakiej chorobie. Ob. Leczyć (się).

1. Lekarstwo od bólu zębów. *Cyt. Kr. 1, 330.* 2. Pijał wodę, lekarstwo na swoje dolegliwości. *Siedl.*

Zwroty: 1) lekarstwo zażywać, brać, przyjmować; 2) lekarstwo przepisać, zapisać, zaordynować. Ob. środek; 3) nie ma kogo, czego ani na lekarstwo. *SF;* 4) na lekarstwo nie dostać kogo = nie dostać wcale.

4. Na lekarstwo Niemca by nie dostał. *Mick.*

Lekarz — lekarski, — lekarstwo; dlm tych lekarzy lub lekarzów. Ob. Rzeczowniki na -arz.

Sprowadzono lekarzów. *Święt.*

Lekceważący (= wyniosły) — lekceważąco. Ob. Kojący — kojąco.

Zaśmiał się krótko i lekceważąco. *Grusz.* Przyjął lekceważąco podaną rękę. *Ostr.*

Lekceważenie czego, nie: dla czego.

Lekceważenie hierarchii. *Natk.*

Zwroty: pokazywać (nie: ujawniać) komu lekceważenie. *PJ 1, 143.*

Lekceważyć (niedok.) — zlekceważyć (dok.). I Formy: 1) lekceważę, lekceważysz, lekceważy, lekceważymy...; lekceważ! lekceważcie!; lekceważący; lekceważony; lekceważył, 2) zlekceważę, jak: lekceważę. II Składnia: L. kogo, co.

Zwroty: lekceważyć sobie kogo lub lekce sobie kogo ważyć.

Lekceważył to sobie. *Dąbr.*

Lekcja, nie: lekcja (prow.) — lekcyjny. Składnia: 1) L. czego = nauka czego, 2) L. o czym = wykład o czym.

1. To nie miało nic wspólnego z lekcjami katechizmu. *Dąbr.* 2. Lekcja ułamków lub o ułamkach.

Zwroty: 1) lekcję przeprowadzić; 2) lekcję robić; 3) lekcji udzielać komu. *SF;* 4) lekcje dawać komu. *SF;* 5) lekcje brać, pobierać od kogo. *SF;*

6) lekcję zadać komu. *SF;* 7) lekcję wydawać. *SF;* 8) lekcję przepowiadać. *SF;* 9) do lekcji wyrywać kogo. *SF;* 10) lekcję dać komu. *SF* = dać komu nauczkę, wyłajać kogo; 11) dostać lekcję od kogo. *SF* = zostać wyłajanym.

1. Prowadzę lekcje. *Dąbr.* 2. Trzęsą się szyby i lekcji robić nie można. *Nowak.*

Lekki (nie: letki, ale: letkiewicz) — leciutki (rzadko: ledziutki. SW) — leciuteńki — leciuchny (rzadko: ledziuchny. SW), — lekuchny, — lżejszy (nie: lekszy). Forma mlm (męsko-osob.) lekcy, lżejsi.

Na wschodzie widać było leciuchną jasność. *Sienk. cyt. SW.* Ledziuchną ręką rządziła. *Pol. cyt. SW.* Powiał leciuteńki wiatr. *Perz.*

Lekko (nie: letko) — lżej, nie: lekcej.

Lekkoduch, dlp tego lekkoducha.

Lekkomyślny, nie: letkomyślny.

Lektor — lektorski, — lektorat. Formy: 1) dlp tego lektora, mlm ci lektorzy, rzadziej: lektorowie, 2) dlp tego lektoratu.

Lelek, dlp tego leleka lub lelka. Znaczenie: 1) L. = diabeł, 2) L. = człowiek głupi, 3) L. = ptak nocny.

Zwroty: 1) pójść po leleka = pójść po złote góry, a wrócić z próżnymi rękami. *SW;* 2) lelek poszedł, lelek przyszedł = jak głupi poszedł, tak głupi przyszedł. *SW;* 3) lelków patrzeć = gapić się. *SW.*

Lelum lub **lelum polelum** — Znaczenie: 1) Lelum lub lelum polelum (rzecz. ndm.) = człowiek rozlazły, niedojda, 2) Lelum lub lelum polelum (przysł.) = opieszale, leniwie.

2. Robi to lelum polelum. *SW.*

Lemiesz, nie: łemiesz, ani: lemież. Formy: dlp tego lemiesza, dlm tych lemieszy, rzadziej: lemieszów.

Len — lniany, nie: lnianny. Formy: dlp tego lnu, dlm tych lnów.

Lenić się = być leniwym, nie chcieć pracować. Formy: lenię się, lenisz się, leni się, lenimy się..., lenią się; leń się! leńcie się!; leniący się; lenił się, leniłem się.

Lenić się (!) = linieć.

Lenieć. Ob. Linieć.

Leniwie lub **leniwo.**

Leniwie. *Żerom.* Leniwo. *Żerom.*

Leniwiec — Znaczenie i formy: 1) L. = człowiek leniwy, leniuch; wlp leniwcze!, mlm ci leniwcy, blm tych leniwców, 2) L. = zwierzę z rzędu szczerbatych; wlp leniwcu! mlm i blm te leniwce. Ob. * Rzeczowniki męskie na -ec.

Leniwy 1) do czego, nie: na co, 2) leniwy co robić.

1. Do pacierza leniwy. *Cyt. SW.* 2. Mnie w Nowogródku, mnie w Mińsku czytuje młódź, i nieleniwa jest przepisać wielokroć. *Mick. cyt. SW.*

Lenno to — lennik — lennictwo.

Lep, nie: lip. Składnia i znaczenie: 1) L. na co = środek lepiący na co, np. lep na muchy, 2) L. czego = przynęta czego, np. chwytać na lep obietnic, iść na lep pochlebstw.

Lepić — Formy: lepię, lepisz, lepi, lepimy...; lep! lepcie!; lepiący; lepiony; lepił.

Lepiej, nie: lepij. Składnia: lepiej, niż co..., nie: lepiej, jak co..

Gimnastyka lepiej, niż (nie: jak) masowanie wpływa na naczynia limfatyczne i krążenie. *Cyt. Kr. 1, 160.*

Lepietać (! prow. lit.) = paplać, trajkotać.

Te baby, skoro się zejdą z sobą, to trajkoczą (nie: lepieczą) bez końca. *Cyt. Wal. 111.*

Lepki, nie: lipki.

Lepszy, niż ktoś, nie: lepszy, jak ktoś.

Czynne życie i ruch lepsze są, niż (nie: jak) bierne masowanie. *Cyt. Kr. 1, 160.*

Lermontow. Ob. *Nazwiska rosyjskie na -ow.

Leszno (nazwa miasta) — leszczyński.

Leśnictwo — Znaczenie: 1) L. = zawód leśnika, 2) L. = gospodarstwo leśne, 3) L. = (!) = zakład przemysłowy leśny.

Leśniczy (przym.) = odnoszący się do leśnika lub leśnictwa. Ob. Leśny.

Oddział Leśniczy Towarzystwa Rolniczego. Dodatek leśniczy do Gazety Rolniczej. Szkoła leśnicza (lub leśna).

Leśniczy (rzeczow.) — leśniczyna. Formy: 1) lp ten leśniczy, tego leśniczego, temu leśniczemu, tego leśniczego, leśniczy! tym leśniczym, o tym leśniczym; lm ci leśniczowie, tych leśniczych, tym leśniczym, tych leśniczych, tymi leśniczymi, o tych leśniczych (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownikowa).

Leśniczyna = żona leśniczego. Formy: lp ta leśniczyna, tej leśniczyny, tej leśniczynie, tę leśniczynę, leśniczyno! tą leśniczyną, o tej leśniczynie; lm te leśniczyny, tych leśniczyn, tym leśniczynom, te leśniczyny... (odmiana rzeczownikowa). Ob. Nazwiska żon na -ina.

Leśny (nie: lasowy) = odnoszący się do lasu, związany z lasem.

Spółka leśna. Służba leśna. Szkoła leśna (lub leśnicza).

Leśkiewicz = człowiek lekkomyślny. Ob. Lekki.

Letni, nie: letny.

Lew — lwi (przymk.), — lwica. Formy: dlp tego lwa, clp lwu, nie: lwowi.

Zwrot: lwia część czego = większa część czego.

Lewar, nie: liwar; dlp tego lewara (SW) lub lewaru (Łoś, N).

Lewatywa, nie: lawatywa (SWO).

Lewy. Ob. Prawy.

Zwrot: w lewo lub na lewo.

W lewo — zapytał — czy na prawo? *Mick.*

Leźć (nie: liźć)—łazić (wielokr.). I Formy: 1) lezę (nie: lizę, lazę), leziesz, lezie, leziemy..., lezą (nie: lizą, lazą); lez! leźcie!; lezący; lazłem, lazł..., leźli, 2) łażę, łazisz, łazi, łazimy..., łażą; łaź! łaźcie!; łażący; łaził. II Składnia, jak: chodzić.

Leża ta lub to **leże**; mlm te leże lub te leża.

Rzucił swą leżę. *Sierosz.*

Wyrażenie: zimowe leża (wojska).

Leżeć (nie: leżyć)—legiwać (wielokr.), ale: wyleżeć się, wylegiwać się (z zaim.: się). Formy: 1) leżę, leżysz, leży, leżymy..., leżą; leż! leżcie!; leżący; leżał, leżałem, leżeli, leżały, 2) leguję, legujesz...; leguj!; legujący; legiwał.

Zwroty: 1) leżeć komu po drodze; 2) leżeć komu na sercu. *PJ 1, 95, SF* = serdecznie kogo interesować; 3) leżeć w czym. *SF* = tkwić w czym, polegać na czym; 4) leżeć u podstawy czegoś = być podstawą czego, być istotą czego; 5) leżeć kamieniem, odłogiem. *SF*; 6) ubranie dobrze (źle) leży na kim. *SF*; 7) leżeć (w łóżku) na co. *SF* = być chorym na co; 8) leżeć na chorobę (!) = cierpieć na chorobę, cierpieć na co, chorować, być chorym; 9) mam to leżeć (! germ.) = mam to na składzie.

1. Parafia leżała po drodze unitom, przekradającym się po chrzty i śluby do Galicji. *Weyss.* 7. Leżałaś na migrenę czy fluksję. *Orzesz.* 8. Występują jaskrawo symptomy choroby, na którą cierpi (nie: leży) izba poselska, na którą cierpi (nie: leży) całe państwo. *Cyt. Kr. 1, 106.*

Lędźwie (tylko w lm), dop. tych lędźwi.

Lęgnąć (się) lub **łąc** (się) = rodzić (się) (o zwierzętach, zwłaszcza o tych, które się wykluwają z jajek). Formy: lęgnie (się)...; lęgną (się); lęgnij (się)! lęgnijcie (się)!; lęgnący (się); lęgł (się), lęgła (się), lęgły (się).

Lęk, dlp tego lęku. Składnia: 1) L. kogo, czego lub przed kim, przed czym = unikanie kogo, czego ze strachu, 2) L. o kogo, o co = niepokój o kogo, o co. Ob. Bać się.

Lęk o nią. *Grusz.*

Lękać się (niedok.) — zleknąć się (dok.). I Formy: 1) lękam się, lękasz się...; lękaj się!; lękający się; lękał się, 2) zlęknę się, zlękniesz się...; zlęknij się!; zląkłszy się; zląkł się..., zlękli się. II Składnia: 1) L. kogo, czego (nie: przed kim, przed czym) = unikać kogo, czego ze strachu, 2) L. o kogo, o co (nie: za kogo, za co) = niepokoić się o kogo, o co. Ob. Bać się.

1. Zląkł się imienia szwedzkiego. *Sienk.* 2. Lękam się o chłopca. *Sierosz.*

Zwrot: lękać się własnego cienia = wszędzie widzieć niebezpieczeństwo.

Jakby cienia własnego się lękał. *Bartk.*

Lgnąć do czego, nie: w co, ani: na co. Formy: lgnę, lgniesz, lgnie, lgniemy..., lgną; lgnij! lgnijcie!; lgnący; lgnąłem, lgnął, lgnęła.

Lgnie do mnie, jak muchy do miodu. Bezwiednie lgnie do niego. *I. Dąbr.*

Libella (nie: libela) = przyrząd do mierzenia poziomu.

Liberał — liberalizm, — liberalista, — liberalny. Formy: 1) mlm ci liberałowie lub liberali, 2) dlp tego liberalizmu, mjsclp w tym liberalizmie.

Libra, dlm tych libr, nie: liber.

Libretto (nie: libreto) — librecista; mjsclp w libretcie.

Lice lub **lico**. I Formy: lp to lice (lico), tego lica, temu licu, to lice (lico), tym licem, w tym licu; lm te lica, tych lic (rzadziej: liców), tym licom, te lica, tymi licami, o tych licach.

Liców. *Norwid, cyt. JP 9, 54.*

II Znaczenie: 1) lice (rzadziej: lico) = oblicze, twarz, 2) lico (rzadziej: lice) = front jakiegoś przedmiotu, np. lico szafy.

Licencja = pozwolenie uprzywilejowane (KJ MK). Ob. Koncesja, Pozwolenie.

Li'ceum (lub lice'um) — licealny — licealista. Formy: 1) liceum, jak: gimnazjum, 2) licealista, jak: humanista.

Zwrot: z tyłu liceum, z przodu muzeum = kobieta stara, ubrana jak podlotek.

Licho (rzeczow.). Formy: lp to licho, tego licha, temu lichu..., w tym lichu; lm te licha, tych lich, tym lichom...

Zwroty: 1) do licha lub u licha = do diabła lub u diabła; 2) licho wie co = nie wiadomo co.

1. Gdzie ja podziałem do licha tę sakiewkę? *Dąbr.* Cóż u licha! *Sierosz.* 2. W dzikim porywie współczucia czy szyderstwa — licho go tam wiedziało. *Goet.*

Licho (przysł.) = źle.

Zwrot: ktoś licho przędzie = źle się komuś powodzi.

Lichtarz = świecznik (wyraz bardziej uroczysty, stosowany zwykle jako nazwa ozdobnych wieloramiennych lichtarzy, raczej jako synonim rzeczownika: żyrandol) — lichtarzyk. Formy: mlm te lichtarze, dlm tych lichtarzy, rzadziej: lichtarzów.

Lichwa.

Zwrot: 1) pożyczać na lichwę; 2) uprawiać lichwę; 3) oddać komu co z lichwą = oddać komu co z naddatkiem.

3. Znalazłem tego, co zdoła zapłacić rzetelnie, z lichwą i na czas; on w niebie! *Mick. cyt. SW.*

Lichwiarz (nie: lichwarz)—lichwiarski; dlm tych lichwiarzy lub lichwiarzów.

Lichy — lichszy; mlm (męsko-osob.) lisi; lichsi.

Licować—I Formy: licuję, licujesz, licuje...; licuj!; licujący; licowany; licował. II Znaczenie i składnia: 1) L. (zawsze w 3 os. lp) z czym = zgadzać się z czym, odpowiadać czemu (dziś zwykle z przeczeniem nie: coś nie licuje z czymś), 2) L. co = obrabiać powierzchnię czego.

1. Wyobrażenia nowego świata rugowały wszystko, co z nimi nie licowało. *Kaczk. cyt. SW.* To nie licowało z godnością wróbli. *Wikt.* 2. Licowany płaz. *SW.*

Liczba — Znaczenie: 1) L. = ilość, 2) L.(!) = numer (dla określenia porządkowej kolejności). (JP 9, 128), 3) L. (!) = poczet, szereg, rząd.

1. Liczba osób, które zwiedziły wystawę, przekroczyła kilkanaście tysięcy. 2. Numer (nie: liczba) aktu urzędowego. *DUMK 31 X 31.* 3. Przyjąłem go w poczet (nie: w liczbę, ani: do liczby) swoich uczniów. Zaliczam go do rzędu (nie: do liczby) swoich najlepszych przyjaciół.

* **Liczba mnoga** grzecznościowa dla wyrażenia uszanowania (pluralis maiestaticus) w przymiotnikach i formach czasownika, odróżniających rodzaj, przybiera zawsze postać rodzaju męsko-osobowego, choćby przymiotnik lub czasownik łączył się z rzeczownikiem, który normalnie takiej postaci nie wymaga, np. Michałowo, czyście byli (nie: były) po sprawunki, czyście kupili (nie: kupiły) mięso? — Janowo, jacyście wy dobrzy (nie: jakieście wy dobre)!

* **Liczebniki główne jednowyrazowe**. I Formy. Ob. pod odpowiednimi wyrazami. II Składnia: 1 a) Liczebniki: jeden, dwa, trzy, cztery są pod względem składniowym przymiotnikami i łączą się z określanymi przez

się rzeczownikami związkiem zgody. Podmiot, określany przez te liczebniki, przybiera zwykle formę mianownika, a łączące się z nim orzeczenie czasownikowe zgadza się z nim w liczbie (i w rodzaju), b) tylko niekiedy podmiot, zwłaszcza męsko-osobowy, przybiera formę biernika, a orzeczenie czasownikowe — formę liczby pojed. (rodzaju nijakiego), c) w wypadkach, kiedy liczebnik zajmuje miejsce po określanym rzeczowniku, rzeczownik może być użyty w dopełniaczu, a orzeczenie czasownikowe — w liczbie pojed. (i w rodzaju nijakim).

a) Jeden obłok płynie samotnie po niebie. Jedna jaskółka nie przynosi wiosny. Koło domu rosły dwie (trzy, cztery) lipy. Trzej jesteście i macie trzy drogi. *Mick.* b) Trzech jeźdźców nie zwróciło niczyjej uwagi. *Sienk.* Dwóch z latarkami szło naprzód. *Sienk.* Dwóch kuchcików przy piecu siedzi. *Mick.* Trzy piękne córki było nas u matki. *Mick.* c) Ta przerwa rozmów trwała już minut ze cztery. *Mick.* Minut ze dwie minęło, nim zdołałem ochłonąć z pierwszego wrażenia.

2 a) Liczebniki: pięć, sześć..., dziesięć, jedenaście, dziewiętnaście, dwadzieścia, trzydzieści..., dziewięćdziesiąt, sto, dwieście..., pięćset..., dziewięćset w formach mianownika i nie-męsko-osobowych formach biernika są pod względem składniowym rzeczownikami i dlatego łączące się z nimi rzeczowniki kładziemy w dopełniaczu; w innych formach liczebniki te mają pod względem składniowym charakter przymiotników i łączą się z określanymi przez się rzeczownikami związkiem zgody. Liczebniki te, użyte jako przydawki w podmiocie, przybierają formę biernika, a związany z nimi podmiot męsko-osobowy otrzymuje także formę biernika, a podmiot niemęsko-osobowy — formę dopełniacza; łączące się z takim podmiotem orzeczenie czasownikowe kładziemy w formie liczby pojed. (i w rodzaju nijakim), b) jeśli jednak z opisanym wyżej podmiotem łączy się kilka orzeczeń czasownikowych, to tylko pierwsze z nich przybiera formę liczby pojed. (rodzaju nijakiego), a drugie i następne mają formę liczby mnogiej (odpowiedniego rodzaju), c) tak samo liczbę mnogą (i odpowiedni rodzaj) przybiera orzeczenie czasownikowe w wypadkach, kiedy z opisanym wyżej podmiotem łączy się w charakterze przydawki zaimek: wszystek.

a) Od pięciu lat. Przed pięciu latami (laty). Przez pięć lat. Dwadzieścia białych gołębi fruwało nad dziedzińcem. Zbójców było dwunastu. *Mick.* Osiemnaście pokoi czekało (nie: czekały) na nowego pana. *Siedl.* b) Było pięciu braci, kochali się i pracowali razem. c) Wszystkie pięć książek zginęły. *Cyt. Krasn. Skł.* Te wszystkie białe dwadzieścia gołębi gdzieś mi się zaprzepaściły.

3 Liczebniki: tysiąc, milion są formalnie i składniowo rzeczownikami i dlatego łączące się z nimi rzeczowniki kładziemy w dopełniaczu. Podmiot określany przez te liczebniki kładzie się także w dopełniaczu, a łączące się z nim orzeczenie czasownikowe albo zgadza się w liczbie (i rodzaju) z liczebnikiem: tysiąc (milion), albo przybiera formę liczby pojed. (rodz. nijak.).

Milion gwiazd świecił na niebie. Milion gwiazd świeciło na niebie. Miliony gwiazd świeciły na niebie. Miliony gwiazd świeciło na niebie.

* **Liczebniki główne wielowyrazowe.** I Formy: odmieniają się bądź wszystkie składowe części, bądź też tylko te części, które oznaczają dziesiątki lub jednostki, np. tysiąc pięciuset dwudziestu pięciu żołnierzy, z tysiącem pięciuset dwudziestu pięciu żołnierzami lub tysiąc pięćset dwudziestu pięciu żołnierzy, z tysiąc pięćset dwudziestu pięciu żołnierzami. Liczebnik: jeden jako ostatni człon liczebnika wielowyrazowego nie odmienia się ani przez przypadki, ani przez rodzaje, np. dwadzieścia jeden dni, dwadzieścia jeden godzin (nie: dwadzieścia jedna godzina), dwudziestu jeden (nie: jedniu) uczniów, w dwudziestu jeden wiadrach (JP 7, 129 nn). II Składnia: liczebniki główne, wielowyrazowe, w połączeniach z rzeczownikami mają taką składnię, jakiej wymaga liczebnik, występujący w ostatnim ich członie, np. były (lub było) trzydzieści dwa domy, jak: były (lub było) dwa domy, były (lub było) pięćdziesiąt cztery chałupy, jak: były (lub było) cztery chałupy, było trzydzieści jeden chałup, przyszło trzydziestu jeden żołnierzy, było czterdzieści jeden uczennic.

* **Liczebniki nieoznaczone.** Składnia: Liczebniki: parę, paru; wiele, wielu; ile, ilu; tyle, tylu; kilka, kilku; kilkanaście, kilkunastu; kilkadziesiąt, kilkudziesięciu; kilkaset, kilkuset mają taką samą składnię, jak liczebniki główne: pięć, pięciu; piętnaście, piętnastu; pięćdziesiąt, pięćdziesięciu; pięćset, pięciuset.

* **Liczebniki oderwane** (składnia). Liczebniki oderwane mają przy sobie przydawki w mian. i biern. w lp (rodzaju nijak.), a w innych przypadkach w lm, a orzeczenie czasownikowe też w lp (rodz. nijak.). Moje pięć było lepsze od twoich siedmiu. Pięć razy cztery jest dwadzieścia. Jeden a dwa jest trzy. Cztery w dwudziestu mieści się pięć razy. Od tych siedmiu odejmuję te cztery. Siedem bez pięciu daje dwa.

* **Liczebniki porządkowe wielowyrazowe.** W liczebnikach porządkowych wielowyrazowych formy liczebników porządkowych przybierają zwykle tylko te części, które oznaczają dziesiątki i jednostki, a pozostałe części, oznaczające liczby wyższe, otrzymują postać liczebników głównych, np. rok tysiąc dziewięćset czternasty, rok tysiąc dziewięćset trzydziesty piąty.

*Liczebniki ułamkowe jednowyrazowe. I Formy: Liczebniki takie, jak: pół, półtora, półtrzecia, półpięta... form przypadkowych nie urabiają i pod tym względem są wyrazami nieodmiennymi, np. od pół roku, przed pół

rokiem, po pół roku, w pół roku. Liczebniki półtora, półtrzecia, półczwarta... mają jednak formy rodzajów: w połączeniu z rzeczownikami męskimi i nijakimi mają końcówkę -a, a w połączeniu z rzeczownikami żeńskimi mają końcówkę -ej (dawniej -i bądź -y), np. półtrzecia roku, ale: półtrzeciej godziny, półtora dnia, ale: półtorej godziny, półczwarta kilometra, ale: półczwartej mili. II Składnia: Wyrażenie, składające się z liczebnika ułamkowego i rzeczownika, traktuje się pod względem składniowym jako jednolitą całość, coś w rodzaju złożonego rzeczownika rodzaju nijakiego, dlatego też przydawce przymiotnej i orzeczeniu, łączącym się z takim wyrażeniem, nadajemy formę liczby pojed. rodzaju nijakiego, np. minęło dobre pół roku, przeszło całe półtrzeciej godziny.

* **Liczebniki ułamkowe wielowyrazowe**, występujące w połączeniu z liczebnikami głównymi. Rzeczowniki, używane przy takich liczebnikach, kładzie się na końcu po ułamku w formie dopełniacza, np. Tysiąc osiemset sześćdziesiąt sześć i sto dwadzieścia pięć tysiącznych metra. Do tysiąc osiemset sześćdziesiąt sześciu i stu dwudziestu pięciu tysiącznych metra (Krasn. 2, 297).

* **Liczebniki zbiorowe** — I Użycie: Liczebników zbiorowych używamy jako przydawek: 1) przy rzeczownikach rodzaju neutralnego, np. oboje rodzice, czworo dzieci, troje rodzeństwa, pięcioro państwa, 2) przy rzeczownikach, mających tylko liczbę mnogą, np. troje drzwi, dwoje wideł, pięcioro nożyc, 3) przy rzeczownikach, oznaczających pary naturalne przedmiotów, np. dwoje uszu, dwoje oczu, dwoje rąk (należących do jednego człowieka), ale dwie ręce (należące do dwóch różnych ludzi). II Składnia: 1) Liczebniki zbiorowe łączą się z rzeczownikami na podstawie zgody lub rządu: w celowniku i miejscowniku na podstawie zgody, a w innych przypadkach na podstawie rządu, tylko liczebnik: o b o j e ma także w mianowniku związek zgody, np. dwoje źrebiąt, dwojgu źrebiętom, dwoje źrebięta, dwojgiem źrebiąt, o dwojgu źrebiętach; dwoje rodzeństwa, dwojgu rodzeństwu, dwoje rodzeństwa, dwojgiem rodzeństwa, o dwojgu rodzeństwu; dwoje państwa (związek rządu), ale oboje państwo, oboje rodzice (związek zgody), dwoje rodzeństwa, ale oboje rodzeństwo, 2) jeśli w podmiocie jest rzeczownik, określony przez liczebnik zbiorowy, to orzeczenie kładzie się w liczbie pojed., a w formach rozróżniających rodzaj, — w rodzaju nij., np. troje kurcząt chodzi (chodziło) po podwórzu. Tylko przy liczebniku: o b o j e orzeczenie przybiera formę liczby mnogiej, np. przyjechali oboje rodzice, odwiedzili nas oboje państwo Myszkowscy. Oboje rodzice starali się... Wszystko troje wyszło razem do bydła (A. Fredro).

Liczebność czego = skład liczbowy czego (synonim: liczba).

Liczyć (niedok.) — policzyć (dok.). I Formy: 1) liczę, liczysz, liczy...; licz! liczcie!; liczący; liczony; liczył, 2) policzę, jak: liczę. II Znaczenie i składnia: 1) **L.** kogo, co — czym = rachować kogo, co przy pomocy czego, 2) **L.** co — na co = mierzyć ilościowo, rozkładać co na co, 3) **L.** na kogo, na co = pokładać nadzieję w kim, w czym, polegać na kim, na czym, 4) **L.** kogo, co — za co (!), kogo, co — jako co (! germ.), kogo, co — czym (! rus.) = brać kogo za kogo, uważać kogo za kogo, 5) **L.** kogo, co w co (! rus.) = zaliczać kogo, co do czego, 6) **L.**, że = brać pod uwagę, przypuszczać, że...

1. Młode swe lata zwycięstwami liczył. *Niemc.* 2. Ja życie moje liczę na wieczory. *Mick.* 3. Tak liczył na pana. *Reym.* Liczy na pańskie łaski. *Święt.* Przedsięwzięcie nie może liczyć na poparcie. *Święt.* Trochę na to liczył. *Nałk.* Liczył na działanie czasu. *Nałk.* Liczę na twoją dyskrecję. *Grusz.* Na mnie nie licz! *Choyn.* 6. Liczył, że uda mu się zgubić w tłumie. *Parand.*

Zwroty: 1) liczyć sobie tyle a tyle lat. *SF*; 2) liczyć kogo między swych przyjaciół. *SF.*

Liczyć się — Składnia: 1) **L.** się z kim, z czym = zważać na kogo, na co, 2) **L.** się do kogo lub do czego (rzadko) = zaliczać się do kogo, do czego.

1. Z niczym się nie liczy. *Sierosz.* Dla osób, z którymi się nikt nie liczy. *Bartk.* Nie liczy się z czasem. *Szczuc.* Muszę się liczyć z opinią. *Grusz.* 2. Do jego nieprzyjaciół się liczysz. *Sienk.*

Liczykrupa — Formy: lp ten liczykrupa, tego liczykrupy, temu liczykrupie, tego liczykrupę, liczykrupo! tym liczykrupą, o tym liczykrupie; lm te liczykrupy, tych liczykrupów lub tych liczykrup (rż.), tym liczykrupom...

Lida — lidzki.

Lider (!) = przywódca, kierownik (stronnictwa).

Liderlich = nicpoń, gałgan, hultaj.

Lignica — lignicki.

Liguria — liguryjski. Składnia: 1) w Liguri, 2) do Ligurii. Ob. Kujawy, Mazowsze.

Likier (nie: liker), dlp tego likieru.

Likwidacja = zwinięcie, zamknięcie, usunięcie.

Wyrażenia: 1) likwidacja zobowiązań, zaległości(!) = wyrównanie zobowiązań, zaległości. *DUMK 25 VII 32;* 2) likwidacja (!) = uznanie płatności, np. uposażenia, rachunku, kosztów podróży. *DUMK 25 VII 32;* 3) likwidacja przesyłek nie odebranych (!) = ostateczne załatwienie przesyłek nie załatwionych. *DUMK 25 VII 32.*

Likwidatura (!) = biuro wypłat (DUMK 25 VII 32).

Likwidować = zwijać, usuwać, kończyć, załatwiać; tłumić.

Zwinął (nie: zlikwidował) sklep. Usunął (nie: zlikwidował) nieporozumienie. Stłumił (nie: zlikwidował) pożar. On likwiduje wszystkie swoje sprawy. *Goet.*

Likwor, dlp tego likworu.

Lila (przymk. ndm.) = liliowy.

Były to prześliczne lila kwiaty. *Zapol.* Włożyłam dnia tego nową lila batystową bluzkę. *Zapol.*

Lilia—liliowy, rzadko: liliany (w stylu uroczystym), nie: lilowy.

Znaczenie: 1) liliowy = biały jak róża; 2) liliowy = koloru lila.

Liliane białe dłonie. *Żerom.*

Liliput — lilipuci lub liliputowy. Formy: dlp tego liliputa, mlm ci lilipuci.

Limanowa — limanowski. Formy: Limanowa, Limanowej, Limanowej, Limanową (Limanowę), Limanowa! (Limanowo!), Limanową, w Limanowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w b. i w. używa się także form rzeczownikowych). Ob. *Nazwy geograficzne na -owa.

Limfa — limfatyczny.

Limita = przerwa w pracach władz sądowych, ferie sądowe.

Limitacja = odroczenie, zawieszenie prac sejmu, sądu...

Limitrofny (!) = pograniczny.

Limoniada, nie: lemoniada, ani: lemonada.

Linde — Formy: Lindego, Lindemu, Lindego, Lindem, o Lindem. Ob. *Nazwiska obce na -e.

Lingwi'sta — lingwi'styka — lingwisty'czny. Formy: lp ten lingwista, tego lingwisty, temu lingwiście, tego lingwistę, lingwisto!, tym lingwistą, o tym lingwiście; lm ci lingwiści, tych lingwistów, tym lingwistom...

Linia (w wymowie: lińja) — linijka.

Zwroty: 1) w pierwszej linii (! germ.) *SF* = w pierwszym rzędzie, lepiej: przede wszystkim; 2) iść po linii intencji, życzeń... (!) = działać zgodnie z intencjami, życzeniami... lub w myśl intencji, życzeń... *DUMK 30 IX 30;* 3) coś idzie po linii czego (!) = coś zmierza w kierunku czego; 4) linia wpływowa sił poprzecznych, momentów zginających, reakcji i t. p., nie: dla sił...; 5) prowadzić linię. *SW;* 6) linia polityczna (!) = kierunek polityczny, program polityczny; 7) linia aspiracji (!) = zakres aspiracji; 8) linia projektu (!) = plan projektu; 9) linia uczucia, myśli, dążeń... (!) = kierunek, charakter uczucia, myśli, dążeń...; 10) linia interesów (!) = zakres interesów; 11) linia postępowania (!) = kierunek postępowania; 12) pod linię. Ob. Rząd.

6. Kierunek (lub charakter, nie: linia) polityki nigdy nie był demokratyczny. *Cyt. Kr. 1, 126.* 8. Plan (nie: linia) mojego projektu wychodził z założenia... *Cyt. Kr. 1, 126.*

Liniał, dlp tego liniału.

Linieć lub **lenieć**, nie: lenić się. Formy: linieje...; linieją; liniejący; liniał..., liniały.

Zabijać lisa właśnie, gdy linieje. *Mick.* (Wiatr) wgryzał w wylenioną skórę zimne, szarpiące zębce. *Wikt.*

Liniować (niedok.) — poliniować (dok.). I Formy: 1) liniuję, liniujesz...; liniuj!; liniujący; liniowany; liniował, 2) poliniuję, jak: liniuję. II Składnia: L. co — czym.

Linoleum—linoleowy. Formy linoleum, jak: gimnazjum.

Lipek (nazwisko) — Lipkowa, — Lipkówna (PJ 1, 100). Ob. *Nazwiska żon i córek. Formy: Lipek, Lipka, Lipkowi..., nie: Lipeka, Lipekowi...

Lipiec. Ob. Maj. Znaczenie i formy: 1) L. = siódmy miesiąc; dlp tego lipca, 2) L. = gatunek miodu; dlp tego lipcu.

2. Mógł wypić lipcu dwa antały. *Mick.*

Lipka (nazwisko) — Lipczyna, — Lipczanka (PJ 1, 100). Ob. *Nazwiska żon i córek. Formy: Lipka, Lipki, Lipce, Lipkę, Lipko! Lipką, o Lipce.

Lipko (nazwisko) — Lipkowa, — Lipkówna (PJ 1, 100). Formy: Lipko, Lipki, Lipce, Lipkę, Lipko! Lipką, o Lipce.

Lipno — lipnowski (dawn. lipiński).

Lipsk — lipski.

Lira — lirzysta, — lirnik. Ob. Flet, Duda, Kobza.

Liryk, tego li'ryka, temu liryko'wi, tego li'ryka, li'ryku! tym li'rykiem, o tym li'ryku; lm ci li'rycy, tych li'ryków...

Li'ryka (nie: liry'ka) — liry'czny.

Liryzm — Formy: dlp tego liryzmu, mjsclp w tym liryzmie.

Lisko (nazwa miasta) — liski.

List — liścik (nie: listek) — listowy, — listowny. Ob. Listowy; dlp tego listu. Składnia: 1) L. do kogo (gdy się wymienia osobę, do której list został napisany), 2) L. o czym (gdy się wymienia treść listu), 3) L. z czym = z wiadomością o czym lub z wyrażeniem uczuć, towarzyszących treści listu.

3. Mogłam się łatwo domyślić z twego listu z narzekaniem na trudności. *Grusz.*

Zwroty: 1) list napisać, wystosować, wysłać do kogo. *SF;* 2) list adresować do kogo. *SF;* 3) list nadać, wrzucić do skrzynki pocztowej, polecić. *SF;* 4) list odebrać, otrzymać. *SF;* 5) na list odpowiedzieć. *SF;* 6) list polecony. *SF;* 7) list polecający kogo lub co. *SF;* 8) list otwarty (nie: odkryty) ogłosić. *SF;* 9) list urzędowy (!) = pismo urzędowe. *DUMK 15 X 31;* 10) w dopełnienie listu (!) = dopełniając list; 11) w odpowiedzi na list; 12) w posiadaniu listu (! germ.). *PJ 35, 9* = w odpowiedzi na list...; 13) odsyłać listy według (wedle) przeznaczenia lub właściwości. *PJ 35/36, 205;* 14) list do kogo, nie: dla kogo.

Lista.

Zwroty: 1) listę ułożyć, nie: zestawić; 2) listy sporządzić. *SF;* 3) z listy kogo wykreślić. *SF;* 4) zapisać się na listę; 5) wypisać się z listy; 6) czytać, wymieniać kogo, wypłacać pieniądze według listy, nie: po liście (rus.); 7) lista płatnicza (!) = lista płacy. *DUMK 25 VII 32;* 8) lista obecności.

1. Ułożyć (nie: zestawić) listę wszystkich spraw. *Kad.*

Listonosz, rzadziej: listowy. Formy: mlm ci listonosze, dlm tych listonoszów lub listonoszy.

Listopad. Ob. Maj.

Listowy—listowny. Znaczenie: 1) listowy = odnoszący się do listu, związany z listem, przeznaczony na list, 2) listowny = piśmiennie za pośrednictwem listu przekazany.

1. Papier listowy (nie: listowny). Marka listowa (nie: listowna). 2. Odpowiedź listowna (nie: listowa). Wiadomość listowna (nie: listowa).

Listwa ta (nie: ta listew) — listewka, dlm tych listew.

Liść (nie: list) — listek (nie: liścik), — to listowie. Formy: lp ten liść, tego liścia, temu liściowi..., na tym liściu; lm te liście,

tych liści (nie: liściów), tym liściom..., tymi liśćmi (nie: liściami), na tych liściach.
Razem z ostatnimi liśćmi jesieni. *Parand.*

Litania, w wymowie: litańja.

Lite'ra, nie: li'tera.
Zwroty: 1) ten wyraz pisze się przez literę ó, nie: literą ó. *Krasn. 53;* 2) ten wyraz zaczyna się lub pisze się dużą (wielką) literą lub od dużej litery, nie: z dużej (wielkiej) litery (rus.). *Krasn. 53. PJ 35, 59;* 3) co do litery coś wykonać. *SF* = wykonać coś bardzo dokładnie; 4) trzymać się litery prawa. *SF* = postępować według przepisów prawa; 5) coś pozostaje martwą literą. *SF* = coś pozostaje przepisem, nie mającym zastosowania w życiu.

Litkup, dlp tego litkupu.

Litosny, nie: litośny.

Litość — litościwy, — bezlitosny. Składnia: 1) L. dla kogo, dla czego lub względem kogo, względem czego (wyraża stosunek bezpośredni współczucia dla kogo lub czego), 2) L. nad kim, nad czym (nie uwydatnia tego bezpośredniego stosunku, który charakteryzuje zwrot, wymieniony w punkcie poprzednim).
1. w dybach litości względem słabiusieńkich. *Żerom.* Powstająca dla chorego litość. *Siedl.* 2. Czuła coraz większą litość nad Ligią. *Sienk.* Miej litość nad nędzarzem. *Dyg.*
Zwroty: 1) litość bierze, zdejmuje kogo. *SF;* 2) litość budzić. *SF;* 3) litość komu okazać. *SF;* 4) mieć litość. *SF;* 5) z litości lub przez litość coś robić; 6) bez litości = bez najmniejszego względu na co; 7) na litość Boską! (zaklęcie).
1. Litość ją wzięła. *Sienk.* 2. Litość wzbudzić. *Dąbr.* 5. Z litości, nie przez miłość. *Dyg.* 6. Ganiają bez żadnej litości. *Strug.* 7. Na litość Boską, nie zatrzymujcie jej! *Dąbr.* Na litość Boską, to może ja będę płacił? *Dąbr.*

Litować się (niedok.) — zlitować się (dok.). I Formy: lituję się, litujesz się...; lituj się!; litujący się; litował się, 2) zlituję się, jak: lituję się. II Składnia: L. ś. nad kim, nad czym (dawniej: czego), nie: komu, czemu.
Niewieścia to rzecz litować się nad rannymi. *Sienk.* Może się zlituje nad grzesznikiem. *Wikt.* Mojego litując się bolu. *Mick.*

Litr ten, nie: ten liter, ani: ta litra; dlp tego litra.

Liturgia — liturgijny, — liturgista, — litur'gika — liturgi'czny.

Litwa — Litwin, — litewski.
Zwroty: 1) w Litwie lub na Litwie (zwrot tradycyjny, dziś coraz rzadziej używany); 2) do Litwy lub na Litwę (zwrot tradycyjny, dziś coraz rzadziej używany). Ob. *Miejsce (sposoby oznaczania okoliczników miejsca).
Pierwszy człowiek, co w Litwie chodził po francusku. *Mick.* Na Litwie myśliwy, jak rybak na morzu. *Mick.*

Li tylko (!) = tylko, jedynie, wyłącznie. (SW).

Liwiusz, nie: Liwius. Ob. *Imiona rzymskie spolszczone.

Liwonia — liwoński. Składnia: 1) w Liwonii, 2) do Liwonii. Ob. Kujawy, Mazowsze.

Lizać co. Formy: liżę, liżesz, liże..., liżą (nie: lizam, lizasz...); liż! liżcie!; liżący; lizałem, lizał..., lizali.
Zwroty: 1) palce lizać = palce lizać po zjedzeniu czegoś smakowitego, jeść coś smakowitego; 2) lizać tylko palec = nie mieć co jeść, być w biedzie (w tym znaczeniu używa się także zwrotu: łapę lizać); 3) lizać się z choroby = leczyć się z choroby.

Lizbona — lizboński.

Liznąć czego. I Formy: liznę, liźniesz, liźnie...; lźnij!; liznąwszy; liznął, liznęła. II Znaczenie: 1) L. = dotknąć czego językiem, 2) L. (przen.) = dotknąć czego ręką, umysłem.
Liznął nieco nauki.

Lniany, nie: lnianny.

Loch ten, nie: ta locha. Formy: dlp tego lochu, mjsclp w tym lochu; mlm i blm te lochy (nie: lochi), dlm tych lochów...

Loco lub **loko** (przysł.) = w miejscu.
Loko stacja towarowa Warszawa.

Lodownia, dlm tych lodowni.

Lo'gika (nie: logi'ka, ani: lo'ika) — logi'czny, nie: loi'czny.

Lojalny wobec lub względem kogo, czego — lojalność wobec lub względem kogo, czego.

Lokalizować = umiejscowiać.

Lokalny = miejscowy (Krasn. 85).

Lokarno — lokarneński, nie: lokareński.

Lokator, mlm ci lokatorzy, rzadziej: lokatorowie.

Lombard — lombardzista lub lombardnik; dlp tego lombardu.

Lombardia — lombardzki. Składnia: 1) w Lombardii, 2) do Lombardii. Por. Kujawy, Mazowsze.

Londyn — londyński; dop. Londynu. Ob. Berlin.
Wyjechałem z Londynu. *Słow.*

Lont, dlp tego lontu.

Los, dlp tego losu.
Zwroty: 1) dzielić czyj los; 2) kusić los; 3) wygrać los (nie: zrobić los) = zrobić karierę; 4) rzucać losy o co. *SF;* 5) los pada na kogo. *SF;* 6) wybrać kogo losem. *SF;* 7) los przypada komu. *SF;* 8) zesłany losem; 9) zrządzenie losu; 10) zdarzenie losu, zwykle w wyrażeniu: zdarzeniem losu; 11) na los szczęścia. *SF;* 12) los chce, że...; 13) zdawać się na łaskę losu; 14) borykać się z losem.
1. Mieli dzielić losy innych. *Sienk.* 2. Nie kuś losu! *Dąbr.* 8. Zesłany losem. *Dąbr.* 10) Dziwnym losu zdarzeniem. *Żerom.* 12. Los chciał, iż zaszczyt spadł na niego. *Goet.* 13. Ustawał w biegu zdając się na łaskę losu. *Wikt.* 14. Przeważnie borykał się z losem. *Kruczk.*

Lot, dlp tego lotu. Składnia: 1) L. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub przedmiot, który lot wykonywa), 2) L. ku komu, czemu lub do kogo, do czego, 3) L. od kogo, od czego, 4) L. z kim, z czym, 5) L. przez co, 6) L. nad czym.
Kocham loty pamięci ku matce. *Żerom.*
Zwroty: 1) zerwać się do lotu. *SF;* 2) w lot coś chwytać, rozumieć = od razu rozumieć.
Zdawał sobie w lot sprawę. *Dąbr.*

Lotaryngia — lotaryński — Lotaryńczyk.

Loteria — loteryjka, — loteryjny.
Zwroty: 1) postawić co na loterię. *SF;* 2) puścić co na loterię. *SF;* 3) na loterii trzymać (z domyśl.: los); 4) na loterii wygrać lub przegrać.
Wygrała los na loterii. *Dąbr.*

Lotos lub **lotus** — lotosowy albo lotusowy; dlp tego lotosu lub lotusu.

Lozanna — lozański.

Lód, dlp tego lodu.

Zwroty: 1) zamki na lodzie. *SF* = plany, nie dające się realizować; 2) osiąść na lodzie. *SF* = pozostać z niczym; 3) idzie jak po lodzie. *SF* = idzie gładko, łatwo; 4) pierwsze lody przełamane. *SF.* = pierwsze trudności przełamane.

Lśniący (= jasny, promienny) — lśniąco. Ob. Kojący — kojąco.

Roześmiane lśniąco, żywo. *Grusz.*

Lśnić lub lśnić się. I Formy: lśnię (się), lśnisz (się), lśni (się), lśnimy (się)..., lśnią (się); lśnij (się)! lśnijcie (się)!; lśniący (się); lśnił (się). II Składnia: L. ś. czym (gdy się wymienia barwę lśnienia), 2) L. ś. od czego (gdy się wymienia przedmiot, który jest przyczyną lśnienia).

1. Elektryczne lampy lśniły srebrnym, księżycowym światłem. 2. ściany od kamieni i kruszcu lśniły się. *Mochn.*

Lubaczów (nazwa miejscowości) — lubaczowski.

Lubartów (nazwa miasta) — lubartowski.

Lubawa (nie: Lubowa. PJ 1, 137) — lubawski.

Lubiany, rzadko: lubiony.

Lubić, nie: lubieć. I Formy: lubię, lubisz, lubi, lubimy..., lubią (nie: lubieją); lub! lubcie!; lubiący; lubił, lubiłem, lubili (nie: lubiał, lubiałem, lubieli); lubiony lub lubiany; lubieni lub lubiani, lubiono lub lubiano.

Hrabia lubił myślistwo. *Mick.* Lubili go bardzo. *I. Dąbr.* ...roślin, które tak lubiła. *Grusz.* Lubiła się śmiać. *Nałk.* Był powszechnie lubiony. *Dąbr.* Przyjemnie mu było, że go lubiono. *Iwasz.* Myszka to klacz spokojna, bardzo lubiana przez wszystkie konie. *Strug.*

II Składnia: 1) L. kogo, co, 2) L. za co (gdy się wymienia przyczynę lubienia).

Lubił go za to. *Nałk.* Chłopi go lubili (nie: lubieli) za wesołość. *Kruczk.*

Zwrot: pasjami kogo, co lubić.

Pogoda, jaką ja pasjami lubię. *I. Dąbr.*

Lublana — lublański.

Lublin — lubelski (nie: lubliński), — lublinianin. Formy: 1) dlp tego Lublina, 2) lublinianin, jak: mieszczanin.

Lubliniec — lubliniecki.

Luboml (nazwa miasta) — lubomelski.

Lubować się — I Formy: lubuję się, lubujesz się...; lubuj się!; lubujący się; lubował się. II Składnia: 1) L. się kim, czym = z lubością się kim, czym bawić, 2) L. się w czym = znajdować w czym szczególniejsze upodobanie.

1. Widział, że się koniem lubuje. *Bartk.* 2. On się w starych książkach lubuje.

Lubryka. Ob. Rubryka.

Lubrykator (!) = smarownica (KJMK).

Lucyfer, dlp tego lucyfera. Znaczenie: 1) L. = gwiazda poranna, jutrzenka, 2) L. = Lucyper.

Lucyper = najstarszy z diabłów; dop. Lucypera.

Lud — Formy: dlp tego ludu, dlp temu ludowi, wlp ludu!, rzadko: ludzie!

Ludwik — Ludwika, — Ludwiś — Ludwisia lub Ludwinia. Formy: 1) Ludwiś,—woł. Ludwisiu!, 2) Ludwisia, Ludwinia, woł. Ludwisiu! Ludwiniu!

Ludwisarz — ludwisarnia. Formy: 1) dlm tych ludwisarzy lub ludwisarzów, 2) dlm tych ludwisarni, nie: ludwisarń.

Ludzie (lm od człowiek). I Formy: ci ludzie, tych ludzi, tym ludziom, tych ludzi, ludzie! tymi ludźmi (nie: ludziami), o tych ludziach. II Składnia: dwoje, troje, czworo... ludzi przyszło, nie: dwaj, trzej ludzie przyszli, czterech ludzi przyszło; ile (nie: ilu) było ludzi?

Zwroty: 1) iść między ludzi = wyjść z domu na poszukiwanie pracy; 2) wyjść na ludzi. *SF* = zdobyć sobie w świecie stanowisko; 3) na ludzi kogo pokierować. *SF* = przygotować do zdobycia w świecie stanowiska; 4) do ludzi niepodobny, *SF* = dziwak.

Wolała iść między ludzi. *Prus.*

Ludzki dla kogo lub względem kogo.

Bogacz, dobry dla chłopów, ludzki dla sąsiadów. *Mick.*

Lufcik = okienko.

Luft.

Zwroty: 1) coś jest do luftu (tryw.) = kwalifikuje się do wrzucenia do luftu, jest nic niewarte; 2) przeznaczyć co do luftu (tryw.) = uznać za nic niewarte.

Instrukcje, przeznaczone do luftu. *Małacz.*

Luka — Formy: dlp tej luki, clp tej luce, dlm tych luk, nie: luków.

Lukier, dlp tego lukru.

Lukratywny (!) = korzystny, zyskowny.

Lukrować (niedok.) — polukrować (dok.). I Formy: 1) lukruję, lukrujesz...; lukruj!; lukrujący; lukrowany; lukrował, 2) polukruję, jak: lukruję. II Składnia: L. co — czym.

Lukrowany — Znaczenie: 1) L. = poddawany lukrowaniu, ulegający czynności lukrowania (niedok.), 2) L. = mający tę właściwość, że musi być polukrowany (dok.). Ob. Posrebrzany, Pozłacany.

Lukrowane sucharki.

Lu'ksemburg (nie: Luksen'burg) — luksembur'ski — Luksembur'czyk.

Luksus (= przepych) — luksusowy; dlp tego luksusu.

Lukullus (nie: Lukulus) — lukullusowy.

Zwrot: uczta lukullusowa = uczta wspaniała.

Lumbago, dop. tego lumbaga.

Lunatyk — lunatyczka, — lunatyczny.

Lunąć (dok.). I Formy: lunę, luniesz, lunie...; luń! luńcie!; lunąwszy; lunął, lunąłem, lunęli. II Znaczenie: 1) L. (bez dopełn.) = strumieniem się polać, 2) L. co = strumieniem co wylać, 3) L. kogo, co — czym — w co = mocno kogo czym w co uderzyć.

1. Potok brylantowego światła lunął z góry na pobożnych. *Sienk. cyt. SW.* 3. Lunął go w pysk. *SW.*

Lustr ten = połysk. Formy: dlp tego lustru, clp temu lustrowi.

Lustro to (= zwierciadło) — lusterko —

lustrzany. Formy: dlp tego lustra, clp temu lustru.
Lut, nie: lit; dlp tego lutu.
Luter — I Formy: Luter, Lutra, Lutrowi..., nie: Lutera, Luterowi... lub lp luter, lutra...; lm lutrzy, lutrów... II Znaczenie: 1) L. = Marcin Luter, 2) L. (pogardl.) = luteranin, wyznawca nauki Lutra.
Luteranin — Formy: lp luteranin, luteranina, luteraninowi...; lm: luteranie, luteranów (nie: luteran), luteranom... Ob. * Rzeczowniki na -anin.
Lutnia — lutnista. Ob. Duda, Kobza. Forma dlm tych lutni, nie: luteń.
Lutować (niedok.)— zlutować (dok.). I Formy: 1) lutuję, lutujesz...; lutuj!; lutujący; lutowany; lutował, 2) zlutuję, jak: lutuję. II Składnia: L. co = spajać co lutem.
Lutowany — Znaczenie: 1) L. = poddawany lutowaniu, znajdujący się w stanie lutowania (niedok.), 2) L. = mający tę własność, że musi być zlutowany (dok.). Ob. Posrebrzany.

Lutowany garnek.

Luty. Ob. Maj. Formy: luty, lutego, lutemu... (odmiana przymiotnikowa).
Luźnie lub **luźno**.
Lwów — lwowski — lwowianin. Formy: 1) Lwów, Lwowa, Lwowowi, ale: ku Lwowu, Lwów, Lwowem, we Lwowie, nie: w Lwowie; 2) lwowianin, jak: mieszczanin.
Lżący (= obraźliwy) — lżąco. Ob. Kojący — kojąco.
Lżyć, nie: lżeć. I Formy: lżę, lżysz, lży, lżymy..., lżą; lżyj! lżyjcie!; lżący; lżyłem, lżył..., lżyli; lżony. II Składnia: L. kogo, co, nie: komu, czemu.

Ł

Łabędź ten (nie: ta łabędź, ani: łabądź) — łabędzi. Formy: dlp tego łabędzia, mlm te łabędzie, dlm tych łabędzi.
Łach, zwykle w lm te łachy. Formy: dlp tego łacha, dlm tych łachów.
Łachać — Formy: łacham, łachasz, łacha..., łachają; łachaj!; łachający; łachał...
Łachman ten, nie: ta łachmana. Formy: dlp tego łachmana, mlm te łachmany, dlm tych łachmanów.
Łachotać (nie: łechotać, ale: łechtać) = łaskotać, pieścić, wabić. I Formy: łachoczę, łachoczesz, rzadziej: łachocę, łachocesz... (dawn.) (nie: łachotam, łachotasz...); łachocz! łachoczcie!; łachoczący; łachotał. II Składnia: Ł. kogo — czym.
Łachudra, nie: łachutra. Formy: lp ten łachudra, tego łachudry, temu łachudrze, tego łachudrę, łachudro! tym łachudrą, o tym łachudrze; lm te łachudry, tych łachudrów, tym łachudrom...
Łacić = pokrywać łatami (dawn.). Formy: łacę, łacisz, łaci, łacimy..., łacą; łać! łaćcie!; łacący; łacony; łacił, łaciłem, łacili.
Łacina = język łaciński. Ob. Greka. Formy: łacina, łaciny, łacinie... (odmiana rzeczownikowa).
Ład, dlp tego ładu. Znaczenie: 1) Ł. = porządek, spokój, zgoda, 2) Ł. = sposób, wzór.

Zwroty: 1) trafić, dojść z kim, z czym do ładu. *SF* = trafić, dojść z kim do zgody, z czym do porządku; 2) na taki ład (nie: takim ładem) = w ten sposób, takim sposobem; 3) bez ładu i składu. *SF* = bez planu; 4) mieć ład w głowie. *SF* = być systematycznym, postępować planowo.

1. Szalenie trudno dziś dojść do ładu z mieszkaniem. *Grusz.* Sam diabeł do ładu nie dojdzie. *Dąbr.* 2. Przybrani byli na francuski ład. *Sienk.* Pisywał ich sposobem (nie: ładem). *Bruchnalski.*

Ładny — ładniejszy.
Ładować — I Formy: ładuję, ładujesz...; ładuj!; ładujący; ładowany; ładował. Składnia: Ł. kogo, co, 2) Ł. na co (gdy przedmiot ładowany umieszcza się na powierzchni przedmiotu, na który się ładuje, np. na wagony bez ścian, na pomost wagonu, na bryczkę, na wóz), 3) Ł. w co lub do czego (gdy przedmiot ładowany umieszcza się wewnątrz przedmiotu, do którego się ładuje, np. do wagonu zamkniętego, do karety, do powozu, do kufra, do skrzyni...).

W ten sposób ładuje się na wagony bez ścian. *KJMK.*

Ładunek, nie: ładonek, ani: ladunek. Znaczenie: 1) Ł. = to, czym się ładuje: towar, obciążenie; nabój strzelby; 2) Ł. (!) = ładowanie. DUMK 31 X 31.
Łagiewniki (nazwa miejscowości)—łagiewnicki; dop. Łagiewnik (nie: Łagiewników).
Łagodzący — łagodząco. Ob. Kojący — kojąco.

Trzeba będzie ich pogodzić, przemówić do nich łagodząco. *Grusz.*

Wyrażenie: działać łagodząco = łagodzić.

Łagodzić — I Formy: łagodzę, łagodzisz, łagodzi, łagodzimy..., łagodzą; łagodź! łagódźcie! lub łagódź! łagódźcie!; łagodzący; łagodzony; łagodził..., łagodzili. II Znaczenie: 1) Ł. = uśmierzać, 2) Ł. (!) = przygotowywać.

1. Umiał łagodzić jego gniew. 2. Przygotowywa (nie: łagodzi) sobie drzewo na zimę. *Cyt. Szwed.*

Łaknąć, nie: łaknieć. I Formy: łaknę, łakniesz, łaknie, łakniemy..., łaknę; łaknij! łaknijcie!; łaknący; łaknąłem, łaknął..., łaknęli. Ob. Złakniony. II Składnia: Ł. czego, nie: co.
Łakocie (tylko w lm), dop. tych łakoci.
Łakomie lub **łakomo**.

Łakomstwo — Składnia: 1) Ł. czego = pożądliwość czego, 2) Ł. na co = łapczywość na co.

2. Prawili o łakomstwie tych nieprzyjaciół na bydło. *Siedl.*

Łakomy — I Znaczenie: 1) Ł. = żarłoczny, chciwy, łapczywy, 2) Ł. (!) = ponętny, smaczny, wzbudzający chciwość, np. łakomy przysmak (! rus.). II Składnia: 1) Ł. czego = chciwy czego (oznacza zwykle w sposób ogólny skłonność przyrodzoną i stałą, która się może przy sposobności przejawić), 2) Ł. na co = łapczywy na co (oznacza zwykle skłonność przemijającą, która się przejawia w pewnych poszczególnych okolicznościach; niekiedy różnica znaczeniowa między obu zwrotami się zaciera, ale zwrot: łakomy na co jest zawsze bardziej konkretny i obrazowy, niż zwrot: łakomy czego, który ma znaczenie bardziej ogólne, oderwane).

1. Łakoma boju para zajadła już tygrysa opadła. *Mick.* 2. Ludzie, łakomi na grosz. *Żerom.* To już natura nasza chłopska na ziemię łakoma. *Kruczk.*

Łamać, nie: łomać, łomić. Formy: łamię, (nie: łamę), łamiesz, łamie, łamiemy..., łamią (nie: łamą); łam! łamcie!; łamiący; łamał..., łamali.

Ja się nie gnę ani się nie łamię. *Szpot.*

Zwroty: 1) łamać w kawałki, w drzazgi lub na kawałki, na drzazgi, nie: w drobiazgi (! rus.); 2) łamać słowo; 3) ból łamie kości, nie: w kościach, ale: łamać kogo w kościach.

Niejeden kij połamał w drzazgi. *Małacz.*

Łamać się z kim, z czym = borykać się z kim, z czym.

Zwrot: łamać się z kim opłatkiem.

Łamaniec.

Zwrot: wyprawiać łamańce.

Wyprawiając dziwne łamańce. *Prus.*

Łania, nie: łani (dawn.).

Łańcuch (nie: łancuch) — łańcuszek, — łańcuchowy; dlp tego łańcucha.

Zwrot: okuć kogo w łańcuchy.

Łańcut — łańcucki.

Łapa.

Zwroty: 1) dać komu w łapę (rub.) = dać komu napiwek, dać komu łapówkę; 2) dostać w łapę od kogo (rub.) = dostać napiwek; 3) dać komu po łapie. *SF* = uderzyć kogo po ręce; 4) dostać, oberwać po łapie (rub.). *SF* = dostać klapsa po ręce; 5) łapę na czym położyć (rub.). *SF* = roztoczyć nad czym uciążliwy dozór; 6) łapę lizać (rub.). *SF* = nie mieć co do jedzenia, być w biedzie; 7) łapę wyciągać. *SF* = prosić o jałmużnę; 8) padać na cztery łapy (rub.). *SF* = wyjść cało z opresji.

Łapać — I Formy: łapię, łapiesz, łapie, łapiemy..., łapią (nie: łapam, łapasz..., łapają); łap! łapcie! (nie: łapaj! łapajcie!); łapiący (nie: łapający); łapany; łapał..., łapałem. II Składnia: 1) Ł. kogo, co = chwytać kogo, co, 2) Ł. za co = chwytać za co, 3) Ł. na czym = przyłapywać na jakimś uczynku.

2. Złapał się za głowę. *Siedl.* 3. Wyłapała psotnika na podobnym nicpoństwie. *Siedl.* Jak go złapali na tym... *Nowak.*

Łapciowy — łapciasty. Znaczenie: 1) łapciowy = odnoszący się do łapci, właściwy łapciom, 2) łapciasty = chodzący w łapciach.

Łapczywy na co.

Nie masz narodu na cudze łapczywszego. *Sienk.*

Łapeć (zwykle w lm łapcie) — łapciowy — łapciasty, — łapciuch. Znaczenie i formy: 1) Ł. = chodaki, obuwie z łyka; dlm tych łapci; 2) Ł. = obszarpaniec; łapciuch, dlm tych łapciów.

Łasić się (nie: łaszyć się) — łaszenie się, — łasun. I Formy: łaszę się, łasisz się, łasi się, łasimy się..., łaszą się; łaś się! łaście się!; łaszący się; łasił się..., łasili się. II Składnia: Ł. ś. do kogo, do czego.

Łask — łaski.

Łaska = łaskawość; dlm tych łask. II Składnia: 1) Ł. kogo (czyja), 2) Ł. dla kogo.

1. Z łaski nieba zostawię mu kęs chleba. *Mick.* 2. żądaj nowej dla nich łaski. *Sienk.*

Zwroty: 1) łaskę komu okazać, uczynić, zrobić, wyświadczyć. *SF;* 2) robić co (jak) z łaski = robić co niechętnie; 3) proszę łaski pana; 4) wypaść z łaski czyjej. *SF;* 5) wkraść się, wkupić się w łaski czyje. *SF;* 6) na łaskę czyją się zdać. *SF;* wystawić kogo na łaskę i niełaskę.

2. Warzy, jak z łaski. *Strug.* 3. Proszę łaski pana... *Kad.* 7. Na łaskę i niełaskę strasznego człowieka są wystawieni. *Sienk.*

Łaska = łasica; dlm tych łasek.

Łaskawy — I Formy i ich użycie składniowe: łaskawy lub łaskaw; forma: łaskawy ma nieograniczony zakres użycia, formy: łaskaw używamy tylko w orzeczniku, niekiedy także w przydawce okolicznikowej (zastępującej jakiś okolicznik). II Składnia: 1) Ł. dla kogo (nie: dla czego) = objawiający względem kogo życzliwą łaskawość, łaskawy przez życzliwość, 2) Ł. na kogo lub na co = objawiający względem kogo lub czego wyrozumiałą łaskawość, łaskawy przez wyrozumiałość.

1. Była dla Amora łaskawą. *Bartk.* 2. Na ludzi tak łaskaw. *Sienk.* Rafał nie był tak łaskawy na Urysia. *Żerom.*

Łaskotać, nie: skubotać. Por. Łachotać. I Formy: łaskoczę, łaskoczesz, łaskocze..., łaskoczą, rzadziej: łaskocę, łaskocesz (dawn.), (nie: łaskotam..., łaskotają), łaskocz! (nie: łaskotaj!); łaskoczący (nie: łaskotający); łaskotał..., łaskotali. II Składnia: 1) Ł. kogo, 2) Ł. po czym.

Muchy łaskotały go po twarzy. *Dąbr.*

Łaskotki (tylko w lm), nie: skubotki; dop. tych łaskotek.

Łasy (rub.) **na co** = chciwy na co.

Łaszczyć się, nie: łaszyć się. Składnia: 1) Ł. ś. do kogo, do czego = przymilać się do kogo, do czego, przypodchlebiać się komu, czemu, 2) Ł. ś. na co = przez przymilanie się wyrażać pożądliwą ochotę zdobycia lub posiadania czego.

2. Na żaden zapis łaszczyć się ani myślę. *Dąbr.*

Łata — łatka, — łaciaty, — łaciasty. Znaczenie: 1) łaciaty = mający różnokolorowe łaty, pstry, np. krowa łaciata, pies łaciaty,

2) łaciasty = a) dziurawy, pozaszywany łatami; b) łaciaty.
Łaciasty wyżlak. *Bartk.*
Zwrot: łatę (łatkę) komu przypiąć (rub.). *SF* = przypisać komu jaki brak, jaką wadę.

Łatać (niedok.) — załatać (dok.). I Formy: 1) łatam, łatasz...; łataj!; łatający; łatany, 2) załatam, jak: łatam. II Składnia: Ł. co — czym.
Rynsztunki nie przychodzą i trza łatać starzyzną. *Strug.* Trudno mu łatać z dnia na dzień ciężki los. *Kad.*

Łatany — Znaczenie: 1) Ł. = poddawany (niedok.) czynności łatania, ulegający łataniu, 2) Ł. = załatany (dok.) kilkakrotnie. Ob. Posrebrzany.
Miał na sobie łataną kurtkę (= t. j. taką, która była kilkakrotnie już połatana).

Łatwo o co — łatwiej, — łatwiutko, nie: łatwieńko (prow. lit.).
Nigdzie łatwiej o władzę. *Święt.* Łatwiej w Polsce o dobry talent niż o dobrego papierosa. *Makusz.* O to w świecie łatwo. *Iwasz.*

Łatwość.
Zwrot: z łatwością = łatwo. Por. ledwo — z ledwością.
Z łatwością zwycięstwo nie przyszło. *Żerom.* Z łatwością stracić zdrowie. *Dąbr.*

Łatwy — łatwiejszy, — łatwiutki, nie: łatwieńki (prow. lit.). Składnia: 1) Ł. dla kogo, Ł. do czego.
Do pojednania łatwiejsi. *Sienk.* Łatwy do nastraszenia. *Dąbr.* Co ci się wydaje tak łatwe do zdobycia. *Kad.* Może się zdawać czymś łatwym do osiągnięcia. *Małacz.*

Ława = chmara, gromada, kupa.
Zwrot: uderzać ławą.
Uderzały ławą. *Dyg.*

Ława (= długa deska do siedzenia) — ławka — ławeczka.
Zwroty: 1) siedzieć na ławce; 2) siedzieć w ławce szkolnej, kościelnej (bo tu się ma na myśli obie połączone w jedną całość składowe części tego rodzaju ławek, siedzenie i pulpit). *JP 11, 186.*

Ławina (od: ława) = połoz u sań. Por. Lawina.

Ławoczne (nazwa miejscowości) — ławoczeński. Formy: Ławoczne, Ławocznego, Ławocznemu..., w Ławocznem.

Łazanek ten (nie: ta łazanka) — łazaneczek; dlm tych łazanków, nie: łazanek.

Łazęga — łazęgostwo. Formy: ten łazęga, tego łazęgi, temu łazędze, tego łazęgę..., lm te łazęgi (rzadko: ci łazęgowie), tych łazęgów lub tych łazęg (rż.).

Łazić (rub.) = chodzić. I Formy: łażę, łazisz, łazi, łazimy..., łażą; łaź! łaźcie!; łażący; łaził..., łazili. II Składnia: 1) Ł. do kogo, do czego = chodzić do kogo, do czego, 2) Ł. po co, nie: za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem jest p r z e d m i o t, który się ma osiągnąć w jednym j a k i m ś określonym miejscu), 3) Ł. za czym (na oznaczenie celu, jeśli celem są przedmioty, które się ma osiągnąć w różnych miejscach), 4) Ł. na co (na oznaczenie celu, jeśli celem jest s t a n bądź c z y n n o ś ć, w których się ma wziąć udział), 5) Ł. za kim, za czym = chodzić w ślad za kim, za czym, 6) Ł. z kim, z czym = chodzić razem z kim, z czym, 7) Ł. przed kim, przed czym = chodzić, poprzedzając kogo, co (w przestrzeni bądź w czasie).
3. Łazi się nie wiadomo za czym. *Strug.*
Zwrot: łazić po kątach = wałęsać się po różnych ukrytych miejscach, wałęsać się bezczynnie po pokojach, nic nie robić.
Łazić po kątach. *Dąbr.*

Łazienka — łaziennik.

Łaźnia — łazienny (PJ 1, 126); dlm tych łaźni, nie: łazien.
Zwroty: 1) sprawić komu łaźnię = wyprać kogo, oćwiczyć; 2) wyjść jak z łaźni = wyjść rozgrzanym z wrażenia.

Łączalnia telefoniczna = centrala telefoniczna. KJMK.

Łącznica = przyrząd do łączenia. KJMK.

Łączność.
Zwroty: 1) łączność z kim, z czym utrzymywać. *SF*; 2) łączność z kim, z czym nawiązać. *SF.*

Łączyć (niedok.) — złączyć (dok.) — łączny (= posiadający łączność). I Formy: 1) łączę, łączysz, łączy..., łączymy...; łącz! łączcie!; łączący; łączony; łączył, 2) złączę, jak: łączę. II Składnia: Ł. co — z czym, nie: co i co.
Łączyć zdolności z pracowitością (nie: zdolności i pracowitość). Panny Kazimiery z tym światem nic już łączyć nie mogło. *Kruczk.*
Zwroty (w liście): łączyć ukłony, pozdrowienia, wyrazy szacunku.

Łąg lub **łęg** = niska, błotnista łąka (zwykle na rzeką) — Formy: ten łąg, tego łęgu, temu łęgowi..., na tym łęgu; lm te łęgi, tych łęgów...

Łąg = ściana, przedzielająca w stodole boisko (tok) od sąsieków; dlp tego łągu, mlm te łągi.

Łąka — łąkowy, nie: łączny (PJ 1, 98). Ob. Łączyć.

Łeb (tryw. rub.) — łebek, częściej: łepek — łebski (= mądry). Formy: lp ten łeb, tego łba (nie: łbu), temu łbu, ten łeb, łbie! tym łbem, w tym łbie; lm te łby, tych łbów, tym łbom, te łby, łby! tymi łbami, w tych łbach.
Zwroty: 1) dać komu po łbie = uderzyć kogo po głowie, zadać komu cios; 2) dostać, oberwać po łbie; 3) nadstawić łba = narazić się na niebezpieczeństwo; 4) brać się za łby = walczyć, swarzyć, kłócić się; 5) kurzy się komu ze łba (bezpodm.) = ktoś jest pijany; 6) mieć kiełbie we łbie = nie być zupełnie przy zdrowych zmysłach; 7) robić co na łeb na szyję = robić co na gwałt; 8) bić łbem o ścianę = natrafić na nieprzezwyciężoną trudność; 9) łbem kręcić, w łeb się skrobać, *SF* = kłopotać się; 10) na łbie stawać, *SF* = robić nadludzkie wysiłki, wyrabiać cudactwa; 11) skręcić (ukręcić) czemu łeb = udaremnić co; 12) brać co po łepkach, *SF* = ujmować co powierzchownie; 13) poprawić się z pieca na łeb, *SF* = zmienić co na gorsze.
1. Należy (mu) dać po łbie. *Makusz.* 2. Oberwie po łbie. *Bartk.* 3. Dla niej łba nadstawia. *Strug.* Gdzie dwóch się bije, tam zawsze Polak trzeci chętnie łba nadstawi. *Małacz.* 4. Trzeba im dać czas, by się za łby wzięli. *Sienk.* 5. Kurzyło się im ze łbów. *Małacz.* 6. Ma kiełbie we łbie. *Reym.* 7. Na łeb na szyję uciekają. *Żerom.* 8. Uparła się, a ty choć bij łbem o ścianę. *Prus.*

Łechtać (nie: łektać) — łechciwy, rzadziej:

łechczywy, łechtliwy. Formy: łechczę, łechczesz, łechcze..., rzadziej: łechcę, łechcesz, łechce (dawn.) (nie: łechtam, łechtasz, łechta...); łechcz! łechczcie!; łechczący; łechtany; łechtał.

Łęczyca — łęczycki, — łęczycanin, nie: łęczyczanin. Formy: łęczycanin, jak: mieszczanin.

Łęg. Ob. Łąg.

Łęk, dlp tego łęku.

Łgać (rub.), nie: łżeć, łżyć. Ob. Obełgać. Formy: łżę (nie: łgę), łżesz, łże, łżemy..., łżą (nie: łgą, ani: łgam, łgasz..., łgają), łżyj! łżyjcie! (nie: łgaj! łgajcie!); łżący (nie: łgający); łgał..., łgali.

Zwroty: 1) łgać bez miłosierdzia, *SF* = kłamać bez najmniejszego skrępowania; 2) łgać, jak najęty = kłamać bez zająknienia.

Zacząłem łgać, jak najęty. *Małacz.* Człek nigdy nie zmiarkuje, kiedy oni łgą (zamiast: łżą, mówi z chłopska ślimak). *Prus.*

Łgarstwo.

Zwrot: puścić łgarstwo.

Puści jakie łgarstwo. *Dąbr.*

Łgarz, dlm tych łgarzów lub łgarzy.

Łkać — Formy: łkam, łkasz, łka, łkamy..., łkają; łkaj! łkajcie!; łkający; łkał..., łkali.

Łobuz — łobuzeria — łobuzować się. Formy: 1) dlp tego łobuza, mlm te łobuzy, 2) łobuzuję się, łobuzujesz się...; łobuzuj się!; łobuzujący się; łobuzował się.

Całe dnie spędzał na łobuzerii. *Żerom.*

Łobzów — łobzowski, — łobzowianin. Formy: 1) Łobzów, Łobzowa, Łobzowowi, ale: ku Łobzowu... Ob. Kraków, 2) łobzowianin, jak: mieszczanin.

Łodyga — łodyżka, nie: łodyszka; dlm tych łodyżek, nie: łodyszek.

Łoić (niedok.) — złoić lub wyłoić (dok.). I Formy: 1) łoję, łoisz, łoi, łoimy..., łoją; łój! łójcie!; łojący; łojony; łoił, 2) złoję, wyłoję, jak: łoję. II Sładnia: Ł. kogo, co = 1) Ł. smarować kogo łojem, 2) Ł. (przen.) = bić.

Łojewo, gdzie Szwedów łojono. *Przybysz.*

Zwrot: wyłoić komu skórę, nie: wyłoić kogo po skórze.

Łokieć (nie: łogieć) — łokietek. Formy: dlp tego łokcia, dlm tych łokci, nie: łokciów.

Łom (nie: złom). = odłamki wyrobów metalowych (KJMK). Ob. Złom. Forma dlp tego łomu.

Łomotać (niedok.), rzadziej: łomocić — łomotnąć (dok.). I Formy: łomoczę, łomoczesz, łomocze, łomoczemy..., łomoczą, rzadziej: łomocę, łomocesz..., łomocą (dawn.) (nie: łomotam, łomotasz, łomota..., łomotają); łomocz! łomoczcie!; łomoczący, rzadziej: łomocący (nie: łomotający), łomotał..., łomotali, 2) łomotnę, łomotniesz...; łomotnij!; łomotnąwszy; łomotał. II Składnia: Ł. kogo, co — w co.

Łomotnął go porządnie w plecy. Łomoce w ziemię. *Żerom.*

Zwrot: łomotać we drzwi lub do drzwi.

Łomża — łomżyński — łomżyniak.

Łono.

Zwrot: powrócić na łono (Ojczyzny, Kościoła). *SF.*

Łopata — łopatka.

Zwrot: kłaść co komu łopatą do głowy lub w głowę (rub.). *SF* = w sposób łatwy i dostępny tłumaczyć co komu.

Łopatka do nabierania (gosp.), nie: szufelka (IGD).

Łopatka do zbierania śmieci (! prow.) = śmietnica (IGD).

Łopian, dlp tego łopianu.

Łopotać (niedok.) — załopotać (dok.). I Formy: 1) łopoczę, łopoczesz, łopocze..., rzadziej: łopocę, łopocesz, łopoce... (dawn.) (nie: łopotam, łopotasz, łopota...); łopocz! łopoczcie!; łopoczący; łopotał, 2) załopoczę, jak: łopoczę. II znaczenie i składnia: 1) Ł. (bez dopełn.) = szeleścić, stukać, 2) Ł. czym, rzadko: w co = szeleścić, uderzając czym lub w co, 3) Ł. w co = bić w co, 4) Ł. po czym = bić, uderzać po czym.

1. Łopocą kruki jak stada posępne szatanów. *Słow. cyt. SW.* Jak ten deszcz po szybach łopocze. *Zapol.* 2. Kur przed zapianiem łopocze skrzydłami. *SW.* Czasem załopotała w czarne skrzydła wrona. *Sienk.* 3. Łopocą w okno czarne skrzydłem zmory. *Słow. cyt. SW.* 4. Ogromne liście ciągle po głowie grobowca łopocą. *Słow. cyt. SW.*

Łopuch, dlp tego łopucha (Łoś) lub łopuchu (SW, N).

Wyskoczył z łopuchu. *Mick.*

Łoskot, dlp tego łoskotu. Składnia: 1) Ł. czego, 2) Ł. o co = dźwięk, wydawany uderzeniem o co.

1. Przy gałązek łamanych łoskocie. *Gomul. cyt. SW.* 2. Spędzał czas na milczącym wsłuchiwaniu się w łoskot o klepisko. *Żerom.*

Łoskotać — Formy: łoskoczę, łoskoczesz, łoskoczę..., rzadziej: łoskocę, łoskocesz, łoskoce..., (nie: łoskotam, łoskotasz łoskota...); łoskocz! łoskoczcie!; łoskoczący; łoskotał.

Łoś, dlm tych łosiów lub tych łosi.

Ogromne rogi łosiów. *Orzesz.*

Łotr — łotrzyca, — łotrowski, — łotrować się. Formy: 1) dlp tego łotra, mlm te łotry, rzadziej: ci łotrzy, 2) łotruję się łotrujesz się, łotruje się...; łotruj się!; łotrujący się; łotrował się.

Łotwa — łotewski. Składnia: 1) mieszkać na Łotwie, dziś częściej: w Łotwie, 2) pojechać na Łotwę, dziś częściej: do Łotwy. Ob. * Miejsce (sposoby oznaczania).

Łotysz — łotyski. Formy: mlm ci Łotysze, (nie: Łotysi) (JP 17, 126); dlm tych Łotyszów lub Łotyszy.

Łowca — łowiec. I Formy: 1) lp ten łowca, tego łowcy, temu łowcy, tego łowcę, łowco! tym łowcą, o tym łowcy; lm ci łowcy, tych łowców, tym łowcom..., 2) lp ten łowiec, tego łowca, temu łowcowi, tego łowca, łowcze! tym łowcem, o tym łowcu; lm ci łowcy, tych łowców, tym łowcom... II Znaczenie: 1) łowiec = myśliwiec, strzelec, 2) łowca = myśliwiec (zwykle w znaczeniu przenośnym: człowiek, uganiający się za czymś, chwytający coś).

1. Łowiec po borach, puszczach, po kniejach niedostępnych za zwierzem się uganiał. *Junosza cyt. SW.* 2. Łowca dusz. Łowca posagów. Łowca posad.

Łowczy — Formy: lp ten łowczy, tego łowczego, temu łowczemu, tego łowczego, tym łowczym, o tym łowczym; lm ci łowczowie, tych łowczych, tym łowczym... (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownikowa).

Łowicz — łowicki, — łowiczanin. Formy: łowiczanin, jak: mieszczanin.

Łowić (niedok.) — złowić (dok.). Formy: 1) łowię, łowisz, łowi, łowimy..., łowią; łów! łówcie!; łowiący; łowiony; łowił, 2) złowię, jak: łowię.

Zwrot: łowić ryby w mętnej wodzie. *SF.*

Łowiec. Ob. Łowca.

Łożyć — I Formy: łożę, łożysz, łoży, łożymy..., łożą; łóż! łóżcie!; łożący; łożony; łożył. II Składnia: 1) Ł. co — na co (gdy się wymienia cel, dla którego się coś wydaje), 2) Ł. co — za kogo (gdy się wymienia osobę, przez wzgląd na którą ponosi się jakąś ofiarę lub wydatek).

1. Łożyć koszt na co. *SW.* 2. Życie bym łożył za niego. *SW.*

Łódź — Znaczenie i formy: 1) Ł. = łódka; mlm i blm te łodzie, dlm tych łodzi, 2) Ł. = nazwa miasta (łódzki, łodzianin). Formy: łodzianin, jak: mieszczanin.

Łój — Formy: dlp tego łoju, dlm tych łojów lub łoi.

Łów, dlp tego łowu.

Łóżko — łóżeczko.

Zwroty: 1) położyć się na łóżku (nie: na łóżko); = położyć się w ubraniu na chwilę na nie rozebranym łóżku; 2) położyć się do łóżka (nie: w łóżko) = położyć się w koszuli do rozebranego łóżka; 3) leżeć, spać na łóżku (nie rozebranym); 4) leżeć, spać w łóżku (rozebranym); 5) z łóżka się zerwać; 6) łóżko rozebrać, posłać; 7) pakować kogo do łóżka (rub.) = gwałtem kogo kłaść do łóżka.

3. Staś ubrany leżał na łóżku. *Iwasz.* 4. Ludzie, sypiający w łóżku. *Iwasz.* 5. Zerwał się z łóżka. *Bartk.* Janek zerwał się z łóżka. *Nowak.* 6. Sam rozebrał sobie łóżko. *Nowak.* 7. Nie mogę mu darować, że mnie zapakował do łóżka. *I. Dąbr.*

Łub (= twarda skóra drzewa, szczególniej lipy) — łubowy lub łubiany (nie: łubianny), — łubianka. Forma dlp tego łubu.

Łubin, dlp tego łubinu.

Łuck — łucki.

Łuczywo, nie: łuczewo.

Łudzący (zwodniczy) — łudząco. Ob. Kojący — kojąco.

Łudząco do niej podobna. *SW.*

Łudzić — I Formy: łudzę, łudzisz..., łudzimy..., łudzą; łudź! łudźcie!; łudzący; łudzony, łudzeni; łudził..., łudzili. II Składnia: 1) Ł. kogo, co, 2) Ł. czym.

1. Czy mnie oczy łudzą? *Mick. cyt. SW.* 2. Płonnym nas łudzi fortuna pozorem. *Narusz. cyt. SW.*

Łudzić się — Składnia: 1) Ł. ś. czym (gdy się wskazuje przyczynę złudzenia), 2) Ł. ś. w czym (gdy się wskazuje dziedzinę złudzenia).

1. Łudziła się nadzieją. *Nałk.* Nie łudziłby się nadzieją. *Święt.* 2. Mam obawę, czy się nie łudzę w ocenie jego wartości. *Święt.*

Ług (= roztwór solny), dlp tego ługu.

Łuk — łukowaty; dlp tego łuku.

Wyrażenie: łuk o promieniu..., nie: łuk promienia...

Łuków — łukowski.

Łuna (nie: łona) — łuniasty.

Co noc to szerzej łuny się palą. *Syrok. cyt. SW.*

Łuniniec — łuniniecki.

Łup (rzecz.), dlp tego łupu.

Zwroty: 1) rzucić się na łup. *SF;* 2) rzucić co na łup. *SF;* stać się łupem. *SF;* 4) wydać kogo na łup.

4. Nie wydawać na łup człowieczego szyderstwa. *Wikt.*

Łup (wykrzyknik, naśladujący mocne uderzenie).

Łup go w kark.

Łupa — Znaczenie: 1) Ł. = szczapa, polano, 2) Ł. = wielki kawał czego, 3) Ł. (rub.) = stara baba.

Łupać (przech.) = rąbać na szczapy. I Formy: łupię, łupiesz, łupie..., łupią; łup! łupcie!; łupiący; łupany; łupał. II Składnia: Ł. co — czym.

Zwroty: łupać na dwoje, łupać na kawałki.

Łupać (nieprzech.). Używa się tylko w 3 os. lp w wyrażeniach takich, jak: łupie mię w głowie, w kościach; ząb mię łupie. Składnia: łupie ją w głowie, nie: nie łupie jej w głowie (przeczenie nie wywołuje zmiany biernika na dopełniacz, bo w wyrażeniach takich czasownik: łupać jest nieprzechodni).

Łupić (niedok.) — złupić (dok.) = obdzierać. I Formy: 1) łupię, łupisz, łupi, łupimy..., łupią; łup! łupcie!; łupiący; łupiony; łupił..., łupili, 2) złupię, jak: łupię. II Składnia: 1) Ł. kogo, co — czego = obdzierać kogo, co — z czego, pozbawiać kogo, co — czego, 2) Ł. co — komu lub z kogo = porywać co, 3) Ł. co — na kim = porywać co komu, 4) Ł. (bez dopełn.).

1. Łupić drzewo z kory. *SW.* 2. Łupić korę z drzewa. *SW.* Złupił mu cały majątek. 3. Złupił na nim niejedną majętność. 4. Morduje, łupi, więzi. *Syrok. cyt. SW.*

Zwrot: łupić kogo z siedmiu skór (rub.) = obdzierać kogo ze wszystkiego.

Łupisz z siedmiu skór. *Małacz.*

Łupić (niedok.) — łupnąć (dok.) = bić, uderzać. I Formy: 1) łupię, łupisz, łupi..., 2) łupnę, łupniesz, łupnie...; łupnij!; łupnąwszy; łupnął, łupnąłem, łupnęła. II Składnia: Ł. kogo, co lub w kogo, w co — czym.

Łupił go kijem. Łupnął w drzwi pięścią.

Łupieństwo, nie: łupieżstwo.

Łupież ten (= łuszczący naskórek głowy) — łupieżowy; dlp tego łupieżu.

Łupież ta (= rabunek) — łupieżczy, — łupieżnik — łupieżniczy. Formy: dlp tej łupieży, dlm tych łupieży.

Łupieżyć — łupieżca — łupieżczy. Formy: 1) łupieżę, łupieżysz, łupieży, łupieżymy..., łupieżą; łupież! łupieżcie!; łupieżący; łupie-

żył, 2) lp ten łupieżca, tego łupieżcy, temu łupieżcy, tego łupieżcę, łupieżco! tym łupieżcą, o tym łupieżcy; lm ci łupieżcy, tych łupieżców, tym łupieżcom.

Łupina — łupiniasty. Składnia: 1) **Ł.** czego, 2) **Ł.** od czego (zwrot ten uwydatnia, że między łupiną a przedmiotem, do którego ona należy, jest luźny tylko związek).

1. Łupina orzecha. Łupiny kartofli. 2. Odkryto kopalnie łupin od jaj. *Makusz.*

Łupiskóra, tego łupiskóry, temu łupiskórze, tego łupiskórę, łupiskóro! tym łupiskórą, o tym łupiskórze; lm te łupiskóry, tych łupiskórów lub tych łupiskór (rz.), tym łupiskórom...

Łuska — łuszczyna (mała łuska, kawałek łuski) — łuskowy — łuskowaty. I Forma dlm tych łusk, nie: łusek. II Składnia: 1) **Ł.** czego, 2) **Ł.** od czego. Ob. Łupina.

Zwrot: łuska spada komu z oczu. *SF* = ktoś zaczyna widzieć rzeczywistą prawdę.

Łuskać = obdzierać z łuski. Por. Łuszczyć. I Formy: łuskam, łuskasz, łuska, łuskają; łuskaj! łuskajcie!; łuskający; łuskany; łuskał..., łuskali. II Składnia: **Ł.** co.

Łuskała groch.

Łuszczeć = łuszczyć się, pokrywać się łuską. Formy: łuszczeję, łuszczejesz, łuszczeje, łuszczejemy..., łuszczeją; łuszczej! łuszczejcie!; łuszczejący; złuszczały; łuszczał..., łuszczeli.

Łuszczyć = obdzierać z łuski. I Formy: łuszczę, łuszczysz, łuszczy, łuszczymy..., łuszczą; łuszcz! łuszczcie!; łuszczący; złuszczony; łuszczył..., łuszczyli. II Składnia: **Ł.** co lub (przen.) kogo.

Węgrów łuszczysz, jako orzechy. *Kaczk. cyt. SW.*

Łuszczyć się = łuszczeć, pokrywać się łuską.

Łużyce — łużycki, — Łużyczanin. I Formy: Łużyczanin, jak: mieszczanin. II Składnia: 1) mieszkać w Łużycach lub na Łużycach 2) jechać do Łużyc lub na Łużyce. Por. Litwa, Łotwa.

Łykać (niedok.) — łyknąć (dok.). I Formy: łykam, łykasz, łyka..., łykają; łykaj!; łykający; łykany; łykał, 2) łyknę, łykniesz, łyknie...; łyknij!; łyknąwszy; łyknął, łyknęli. II Składnia: **Ł.** co.

Łyko — łykowy — łykowaty.

Zwroty: 1) łyko drzeć z kogo (rub.). *SF* = łupić kogo; 2) drzeć łyko, póki się da (rub.). *SF* = łupić, dopóki można; 3) wziąć kogo w łyka (rub.). *SF* = związać.

Łysieć — Formy: łysieję, łysiejesz, łysieje, łysiejemy..., łysieją; łysiej! łysiejcie!; łysiejący; ołysiały, ołysiali; łysiał..., łysieli.

Łyskać (się), — łysnąć (się), częściej: **błyskać się**, — błysnąć (się) (Kr. 2, 135).

Łyskawica, częściej: **błyskawica** (Kr. 2, 135).

Łysy — bardziej łysy; mlm (męsko-osob.) łysi.

Łyżka — łyżeczka; dlm tych łyżek.

Zwroty i wyrażenia: 1) pełna łyżka, nie: zestrychowana łyżka (por. niem. gestrichener Löffel); 2) łyżka wazowa, 3) łyżka do kawy, do herbaty, łyżka drewniana, nie: kopyść, kopystka (gw. prow.) *IGD*, 4) być gotowym kogo w łyżce wody utopić, *SF* = dybać na czyją zgubę.

Łyżwa ta (nie: ta łyżew) — łyżwiarz. Formy: 1) dlm tych łyżew, rzadko: łyżw, 2) dlm tych łyżwiarzy, rzadziej: łyżwiarzów.

Na opłatę łyżw. *Żerom.*

Zwrot: ślizgać się na łyżwach, nie: łyżwami.

Łza — łezka, — łzawy, — łzowy; dlm tych łez. Znaczenie: 1) łzawy = pełen łez, 2) łzowy = odnoszący się do łzy, właściwy łzie.

Zwroty: 1) łzy stają, kręcą się w oczach; 2) łzami się zalać, oblać; we łzach się rozpływać; 3) mieć łzy w oczach; 4) łzy połykać; 5) zanosić się od łez, we łzach tonąć; 6) łzy komu z oczu wyciskać = martwić, rozrzewniać; 7) łzy komu ocierać = pocieszać; 8) przez łzy mówić, śmiać się = płacząc mówić, śmiać się... 9) śmiać się do łez = śmiać się serdecznie tak, że aż łzy w oczach stają; 10) łzy, jak groch; 11) oczy komu łzami zachodzą.

1. Mnie łzy stanęły w oczach. *Strug.* Łzy zakręciły się pod powiekami matki. *Siedl.* 2. Oleńka zalała się łzami. *Sienk.* Oblewała się łzami. *Małacz.* Rozpływała się we łzach. *Żerom.* 3. Miał łzy w oczach. *Nowak.* 4. Z rozrzewnienia łzy połykał. *Siedl.* 5. Janek zanosił się od łez. *Nowak.* Tonęła we łzach. *Natk.* 6. Będziesz słuchał muzyki, która z oczu ludzi wyciska łzy. *Kad.* 8. Odpowiedział przez łzy. *Bartlk.* 10. Łzy jak groch płynęły mu po twarzy. *Sierosz.* 11. Aż mu oczy zachodziły łzami. *Parand.*

M

Macać co lub czego.. I Formy: macam, macasz, maca...; macaj!; macający; macany; macał. II Składnia: 1) **M.** co lub czego — czym = dotykać czego, 2) **M.** (bez dopełn.) = szukać przy pomocy dotykania przedmiotów.

1. Macał głowę twoją i wyrzekł, że masz zdolność do nauk ścisłych. *Krasiń.* Zapewne Rózeczki swej macał. *Mick.* 2. Ślepy w koło siebie kijem maca. *Stasz. cyt. SW.*

Machać (niedok.) — machnąć (dok.). I Formy: 1) macham, machasz, macha..., machają; machaj!; machający; machał..., machali, 2) machnę, machniesz, machnie, machniemy..., machną; machnij!; machnąwszy; machnął, machnąłem (nie: machłem), machnęła (nie: machła), machnęli, (nie: machli). II Składnia i znaczenie: 1) **M.** czym = gwałtownie czym poruszyć, uderzyć, 2) **M.** kogo, co (rub.) = uderzyć kogo, co, załatwić co, zrobić co, ukończyć co, 3) **M.** do kogo, do czego = gwałtownie gestykulować do kogo, 4) **M.** do kogo, do czego = szybko się poruszać do kogo, do czego, 5) **M.** na kogo = gwałtownymi gestami przywoływać kogo, 6) **M.** na kogo, na co (z domyśl. lub wyraźn.: ręką) = rezygnować z kogo, z czego, lekceważyć kogo, co.

1. Machnęła kijanką. *Prus.* Oficerowie machali szablami. *Kad.* Machali rękami. *Iwasz.* 2. Mach-

nął milę. *SF.* Machnął głupstwo. *SF.* 3. Machają do nas białe chusteczki. *Kad.*

Machina—Znaczenie: 1) **M.** = przyrząd mechaniczny (w tym znaczeniu zwykle używa się dziś wyrazu: maszyna), 2) **M.** (przen.)— rzecz skomplikowana, wielka; ogrom, kolos.

2. A, to machina, ledwo się dźwiga. *SW.* Trudno się z tą machiną uporać.

Machinacja, zwykle w lm: machinacje (nie: maszynacje) = intrygi, podstępne działania.

Machinalny — machinalnie, nie: maszynalny — maszynalnie.

Kroczył bez celu, machinalnie naprzód. *Danił.* Szedł machinalnie. *Ostr.*

Machlarz lub **machlerz** = kłamca, oszust; dlm tych machlarzy lub machlarzów.

Machlować (niedok.) — zmachlować (dok.). I Formy: 1) machluję, machlujesz...; machluj!; machlujący; machlował, 2) zmachluję, jak: machluję. II Składnia: **M.** co.

Machnąć się dokąd (rub.) = udać się dokąd.

Machnęła się do Łodzi. *Strug.*

Maciej — Maciuś,— Maciejowa. Formy: Maciejowa, Maciejowej, Maciejowej, Maciejową, Maciejowo! Maciejową, o Maciejowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu końcówka rzeczownikowa).

Maciejowice — maciejowicki.

Macierz—macierzyński (Łoś Gr. 2, 84) (nie: macierzeński)—macierzyństwo (nie: macierzeństwo),—macierzysty. I Forma wlp macierzy! II Znaczenie: 1) macierzyński = właściwy macierzy = matce, należący do macierzy = matki, 2) macierzysty = należący do macierzy = ojczyzny, ojcowizny; ojczysty, rodowity, rodzinny.

1. Obowiązek był musem serca macierzyńskiego. *Dyg.* 2. Nieraz myślisz, że zdanie urodziłeś z siebie, a ono jest wyssane w macierzystym chlebie. *Mick. cyt. SW.*

Wyrażenie: język macierzysty (! germ. pod wpływem niem. Muttersprache) = język ojczysty. *Kr. 2, 189 nn.*

Maciora, nie: maciória; dlm tych macior, nie: maciór.

Maciupci, maciupeńki, czasem: maciupy.

Macka, zwykle w lm: te macki; dlm tych macek, nie: macków.

Macocha — Formy: lp ta macocha, tej macochy (nie: macochi), tej macosze, tę macochę...; lm te macochy (nie: macochi), tych macoch...

Maczać — I Znaczenie: 1) **M.** = zanurzać w płynie, — (dok.) umaczać, 2) **M.** = zwilżać płynem, — (dok.) zmaczać. II Formy: maczam, maczasz, macza, maczamy..., maczają; maczaj! maczajcie!; maczający; maczał..., maczali, 2) umaczam, zmaczam, jak: maczam.

Zwrot: rękę w czym maczać. *SF* = brać w czym udział.

Mać (dawn.) = matka; dziś tylko w przekleństwach: psia mać!...

Madapolam (nie: madepolam, ani: madepolan) = gatunek perkalu — madapolamowy; dlp tego madapolamu.

Madiar lub **Madziar.**

Madonna, nie: madona.

Madryt — madrycki; dop. Madrytu.

Maestro (!) — maestria (!) = mistrz, artysta — mistrzostwo, artyzm.

Magazyn (nie: magazen)—magazynowy, — magazynier; dlp tego magazynu. Znaczenie: 1) **M.** = skład, sklep, 2) **M.** = (!) czasopismo zawierające różne wiadomości (PJ 36/7).

Ma'gdeburg (nie: Magde'burg) — magdebur'ski; dop. Magdeburga.

Magiel ten (nie: ta magiel) — maglarz — maglarka. Formy: 1) dlp tego magla, nie: maglu, mlm te magle, dlm tych magli, nie: maglów, 2) dlm tych maglarzy, rzadziej: maglarzów.

Magister (r. wsp.) — magisterski lub magistrowski.

On jest magistrem. Ona jest magistrem.

Formy: dlp tego magistra, mlm magistrzy lub magistrowie.

Magisterium — Formy jak: gimnazjum.

Maglować (niedok.) — zmaglować lub umaglować (dok.). I Formy: 1) magluję, maglujesz...; magluj!; maglujący; maglowany; maglował, 2) zmagluję lub umagluję, jak: magluję. II Składnia: 1) **M.** co — czym = wałkować co w maglu, 2) **M.** kogo (przen.) = nudzić kogo, męczyć pedantycznymi pytaniami lub żądaniami, 3) zmaglować co (przen. tylko w postaci dok.) = przeskrobać co, zrobić coś złego.

Magnes, nie: magnet (= ciało przyciągające żelazo), ale: magnetyzm — magnetyczny, — magnetyzować. Formy: 1) dlp tego magnesu, 2) dlp tego magnetyzmu, mjscp w tym magnetyzmie.

Magneto to (JP 17, 128), nie: ta magneto.

Magnetyzować — magnetyzer, nie: magnetyzor. I Formy: 1) magnetyzuję, magnetyzujesz...; magnetyzuj!; magnetyzujący; magnetyzowany; magnetyzował. II Składnia: **M.** kogo — czym.

Wymową magnetyzował słuchaczy. *SW.*

Magnez (= pierwiastek metaliczny), dlp tego magnezu.

Magnificencja — Składnia zgody, jak w wyrazach: eminencja, ekscelencja.

Nasza magnificencja zarządził (nie: nasz magnificencja zarządziła).

Magnolia, dlp tej magnolii i dlm tych magnolii.

Maharadża—Formy lp ten maharadża, tego maharadży, temu maharadży, tego maharadżę, maharadżo! tym maharadżą, o tym maharadży; lm ci maharadżowie, tych maharadżów, tym maharadżom...

Mahomet — mahometanin — mahometański, — mahometanizm. Formy: lp ten mahometanin, tego mahometanina...; lm ci mahometanie, tych mahometan...

Zwrot: Mahomet komuś na ucho nastąpił = ktoś nie umie śpiewać.

Pan milszy jest bez śpiewu, panu w dzieciństwie Mahomet musiał nastąpić na ucho. *Małacz.*

Mahoń — mahoniowy; dlp tego mahoniu.
Maj — majowy. Formy: maj, maja, majowi..., w maju.
Zwroty: piąty maj lub piątego (z domyśl.: dnia) maja, w dniu piątym maja lub dnia piątego maja, albo: piątego maja.
Majaczeć = migotać w dali. Formy: majaczeje; majaczejący; majaczał, majaczała, majaczeli, majaczały.
Majaczyć — I Formy: majaczę, majaczysz, majaczy, majaczymy..., majaczą; majacz! majaczcie!; majaczący; majaczył, majaczyła, majaczyli, majaczyły. II Znaczenie: 1) M. = majaczeć, 2) M. = bredzić w gorączce.
Majaczyć się = majaczeć.
Majątek — majątkowy, — majętny. I Forma dlp tego majątku. II Znaczenie: 1) majątkowy = odnoszący się do majątku, związany z majątkiem, np. podatek majątkowy, 2) majętny = posiadający majątek, np. majętny człowiek.
Zwroty: 1) robić majątek; 2) przychodzić do majątku. *SF.*
Jankiel zrobił majątek. *Mick.*
Majdać lub **majtać** czym. Formy: majdam, majdasz...; majdaj!; majdający; majdał.
Majdan, dlp tego majdanu.
Majdrować (niedok.) — zmajdrować (dok.). I Formy: 1) majdruję, majdrujesz...; majdruj!; majdrujący; majdrował, 2) zmajdruję, jak: majdruję. II Składnia: 1) M. co = robić coś powoli, nieumiejętnie, psuć, 2) M. około czego = gmerać długo około czego.
1. Coś tam zmajdrował? 2. Złodziej majdruje około zamku. *SW.*
Majestat — majestatyczny; dlp tego majestatu.
Majonez—majonezowy; dlp tego majonezu.
Majorat, dlp tego majoratu (= spadkobiercy), ale: tego majoratu (= majątku spadkowego).
Majster — majstrowa, — majsterka. I Formy: 1) dlp tego majstra, mlm ci majstrowie lub majstrzy, 2) lp ta majstrowa, tej majstrowej, tej majstrowej, tę majstrową, majstrowo! tą majstrową, o tej majstrowej; lm te majstrowe, tych majstrowych, tym majstrowym, tymi majstrowymi... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa). II Składnia: 1) Majster lub majsterka w czym (na oznaczenie czynności, w której się jest majstrem), 2) Majster do czego (na oznaczenie przedmiotu, w którego używaniu jest się majstrem), 3) Majster od czego (żart.) = majster do czego lub majster w czym.
1. To jest majster w zawracaniu ludziom głowy. Przyszli wnet ludzie świadomi majsterki w przeszukiwaniu piwnic. 3. Majster od nawracania rodaków. *Małacz.*
Majstersztyk, nie: majstersztuk; dlp tego majsterszytyku.
Mak, dlp tego maku.
Zwrot: jak makiem zasiał = zapanowała cisza.
Na jego lekcji jest zawsze, jak makiem zasiał. *Nowak.*
Makaron, nie: makaran; dlp tego makaronu.
Makaronizm — makaronista, — makaroniczny. Formy: 1) dlp tego makaronizmu, w tym makaronizmie, 2) makaronista, jak: humanista.
Makiawel lub **Machiawelli** — makiawelizm (nie: machiawelizm)—makiawelski, nie: machiawelski. Formy: dlp tego makiawelizmu, mjsclp w tym makiawelizmie.
Makintosz lub **mekientosz**. Znaczenie i forma: 1) M. = gatunek tkaniny nieprzemakalnej; dlp tego makintoszu (mekientoszu), 2) M. = płaszcz z takiej tkaniny; dlp tego makintosza (mekientosza).
Maków (Mazowiecki, Podgórski) — makowski.
Ma'ksimum, nie: maksymum (ndm.), ale: maksymalny.
Zwroty: 1) podnieść do maksimum; 2) podnieść się, rozwinąć się do maksimum; 3) dojść do maksimum.
Maksyma.
Zwroty: 1) wziąć sobie co za maksymę; 2) mieć sobie co za maksymę.
Wziął sobie za maksymę. *Żerom.*
Makuch ten, nie: ta makucha; dlp tego makucha.
Makutra (!) lub **makotra** (! prow.) = donica (IGD).
Malakka, nie: Malaka. Formy: dop. Malakki, miejsc. na Malakce.
Malarz — malarka, — malarski, — malarstwo; dlm tych malarzy lub malarzów.
Malborg — malborski; dop. Malborga.
Malec — Formy: lp ten malec, tego malca, temu malcowi, tego malca, malcze! tym malcem, o tym malcu; lm ci malcy, tych malców (nie: malcy), tym malcom... Ob. *Rzeczowniki na -ec.
Maleć (niedok.)— zmaleć (dok.). Formy: 1) maleję, malejesz...; malej!; malejący; malał, maleli, 2) zmaleć, jak: maleć
Zmalał jeszcze w jego oczach. *Goet.*
Malować — I Formy: 1) maluję, malujesz...; maluj!; malujący; malowany; malował, 2) pomaluję, namaluję, jak: maluję. II Znaczenie i składnia: 1) malować co — czym (o rzemieślniku) — (dok.) pomalować, 2) malować co — czym — na czym (o artyście)— (dok.) namalować.
Malowany — Znaczenie: 1) M. = poddawany malowaniu (niedok.), 2) M. = pomalowany na zawsze (dok.), mający tę właściwość, że musi być malowany. Ob. Posrebrzany.
Malowane garnki.
Zwroty: 1) malowany w co; 2) malowany na kolor zielony, czerwony...; 3) malowany olejno, nie: na olejno.
1. Tace ogromne, w kwiaty ślicznie malowane. *Mick.* (Piec) był malowany w ten sam deseń co ściany. *Parand.* 2. Malowany na marmur. *Reym.*
Malowidło, dlm tych malowideł.
Malta — maltański.
Krzyż maltański. Kawaler maltański.
Maltretować (niedok.)—zmaltretować (dok.). I Formy: 1) maltretuję, maltretujesz...; mal-

tretuj!; maltretujący; maltretowany; maltretował, 2) zmaltretuję, jak: maltretuję. II Składnia: M. kogo — czym.

Maltus (nazwisko) — maltuizm, częściej: maltuzjanizm. Formy: dlp tego maltuzjanizmu, mjsclp w tym malutuzjanizmie.

Malwersacja (nie: malwerzacja) — malwersacyjny. Formy: dlp tej malwersacji; dlm tych malwersacji (yj).

Malwersować (niedok.) — zmalwersować (dok.). I Formy: 1) malwersuję, malwersujesz...; malwersuj!; malwersujący; malwersowany; malwersował, 2) zmalwersuję, jak: malwersuję. II Składnia: M. co.

Małgorzata — Małgosia.

Mało — mniej.

Zwroty: 1) mało tego = nie dość tego, nie dość na tym; 2) jest komu czego mało (bezpodm.); 3) mało pomału = stopniowo; 4) mało wiele — niewiele.

1. Mało tego. *Sienk.* Mało tego, schował się w grochach. *Sierosz.* 2. Mało mu było tych panienek. *Iwasz.* 4. Mało wiele przed półrokiem. *Żerom. cyt. Szeffs 26.*

Małogoszcz ten (nie: ta Małagoszcz) — małogoski. Ob. Bydgoszcz.

Bitwa pod Małagoszczem (1863 r.).

Małoletni, nie: małoletny.

Małomówny, nie: małomowny, ale: mowny, wymowny.

Małopolanin — Małopolanka. Formy: lp ten Małopolanin, tego Małopolanina, temu Małopolaninowi...; lm ci Małopolanie, tych Małopolan, tym Małopolanom... (odmiana jak: mieszczanin).

Małopolska — małopolski. Znaczenie: 1) M. = obszar obejmujący dzisiejsze województwa: kieleckie, południową część lubelskiego, krakowskie, lwowskie, tarnopolskie, stanisławowskie, wołyńskie, 2) M. (!) = b. Galicja (utożsamianie Małopolski z b. Galicją jest to ujmowanie dzielnic Polski nie w ramach tradycji historycznej polskiej, lecz w ramach narzuconych obcym gwałtem zaborów). Składnia: 1) w Małopolsce, ale: na Mazowszu, na Podlasiu, na Kujawach, na Kaszubach, na Wołyniu...; 2) do Małopolski, ale: na Mazowsze, na Podlasie, na Kujawy, na Kaszuby, na Wołyń...

Małpa—małpować. I Formy: małpuję, małpujesz...; małpuj!; małpujący; małpowany; małpował. II Składnia: 1) małpować co = naśladować co, udawać co, 2) małpować kogo — w czym = naśladować kogo w czym.

1. U nas małpują wszystko, co obce. *Krasz. cyt. SW.* 2. Małpuje go w ruchach.

Mały — mniejszy. Składnia: M. czym lub z czego.

1. Mały duchem. 2. Był mały z postawy. *Mick.*

Zwroty: 1) mniejsza o kogo lub o co = nie warto się o kogo lub o co spierać lub kłopotać; 2) mniejsza z kim, z czym = nie warto się kim, czym zajmować, można się z czym pogodzić.

1. Mniejsza o przyczynę. *Święt.* Mniejsza o niego. *Święt.* 2. Mniejsza z nim, napijesz się? *Reym.* Posiedzę do rana, mniejsza z tym. *Grusz.* Mniejsza z tym, ale... *Dąbr.* Mniejsza z tym, dość, że żył nędznie. *Nowak.*

Małżeństwo = związek małżeński.

Zwroty i wyrażenia: 1) wstąpić w związek małżeński; 2) zawrzeć związek małżeński; 3) małżeństwo z miłości (bez miłości); 4) urodzony w małżeństwie; 5) małżeństwo z kim, nie: za kogo.

1. Wstąpił w związek małżeński. *Kod. Cyw. Rodzina.* 3. Małżeństwo z miłości. *Dąbr.* 4. Urodzony w małżeństwie. *Kod. Cyw. Rodzina.* Pragnie się jej pozbyć, zmuszając ją do małżeństwa z człowiekiem nielubianym (nie: za człowieka nielubianego). *Cyt. Kr. 1, 87.*

Małżonek ten (r. wsp.) = mąż lub żona.

Krewny małżonka jest powinowatym drugiego małżonka. *Kod. Cyw. Rodzina.* Jedno z małżonków.

Mamić, nie: manić. I Formy: mamię, mamisz, mami, mamimy...; mamią; mam! mamcie!; mamiący; mamiony; mamił, mamiła..., mamili, mamiły. II Składnia: M. kogo — czym.

To jedno puste miejsce nęci go i mami. *Mick.* Mamiło ich to miasto. *Żerom.* To łowców trwoży, to nadzieją mami. *Mick.*

Mamlać, rzadko: mamleć = mlaskać, ślinić się. Formy: mamlam, mamlasz, mamla lub mamlę, mamlesz, mamle...; mamlaj!; mamlający; mamlany; mamlał.

Mamłać — I Formy: mamłam, mamłasz, mamła lub mamlę, mamlesz, mamle...; mamłaj!; mamłający lub mamlący; mamłany; mamłał. II Znaczenie i składnia: 1) M. co = żuć, ssać; — (dok.) zmamłać; 2) M. co = mamrać, rozpinać ubranie jak mamka karmiąca dziecko, nosić się niechlujnie;—(dok.) rozmamłać.

1. Dziecko mamle pierś. *SW.* 2. Chodzi wiecznie rozmamłana.

Mamrać (niedok.), mamrzę, mamrzesz, mamrze...; rzadziej: mamram, mamrasz.

Mamrzą coś niewyraźnego. *SW.* Mamra do siebie. *Ork. cyt. SW.*

Mamrotać, rzadziej: marmotać. I Formy: mamroczę, mamroczesz..., rzadziej: mamrocę, mamrocesz... (dawn.); mamrotam, mamrotasz...; mamrocz! mamroczcie!; mamroczący; mamrotał. II Składnia: 1) M. co — o czym — do kogo, 2) M. (bez dopełn.) = mruczeć.

1. Mamrocze pacierze. *SW.* Wyszedł mamrocząc coś do siebie. *Kruczk.* 2. Niedźwiedź mamrocze. *SW.*

Mamut — mamutowy; dlp tego mamuta.

Mamzer (nie: mamżer, ani: manżer) = bękart.

Manatki (tylko w lm), dop. tych manatków.

Zwroty: brać, zbierać manatki = zbierać się do podróży.

Wziąć manatki i dalej. *Dąbr.* Trzeba będzie zbierać manatki do powrotu. *Iwasz.*

Mandaryn—mandarynizm, nie: mandaryzm. Formy: 1) lp ten mandaryn, tego mandaryna, temu mandarynowi...; lm ci mandaryni, tych mandarynów..., 2) dlp tego mandarynizmu, mjsclp w tym mandarynizmie.

Mandat, dlp tego mandatu. Składnia: 1) M. do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia czynność, którą się w mandacie zleca), 2) M. na co (gdy się wymienia stanowisko, na którym ma się wykonywać zlecone w mandacie czynności), 3) M. nad czym (gdy się

wymienia coś, nad czym się ma wykonywać zlecone w mandacie czynności opieki bądź dozoru).

1. Otrzymał mandat do (nie: dla) zbierania materiałów. *Cyt. Kr. 1, 78.* 2. Otrzymał mandat poselski na Sejm. 3. Anglia otrzymała mandat nad Palestyną. Walka o mandaty nad koloniami.

Mandolina — mandolinista. Ob. Duda, Kobza. Formy: mandolinista, jak: humanista.

Mandżur — Mandżuria,—mandżurski. Składnia: 1) mieszkać w Mandżurii, 2) jechać do Mandżurii.

Manekin, dlp tego manekina.

Manewr, dlp tego manewru. Składnia: 1) M. kogo (gdy się wymienia osobę, która się do manewru ucieka), 2) M. z kim, z czym (gdy się wymienia osobę bądź rzecz, przy pomocy której lub w stosunku do której manewr się wykonywa), 3) M. czym (gdy się wymienia rzecz, przy pomocy której manewr się wykonywa).

2. Nie obraził się na manewr z kijanką. *Prus.* 3. Manewr taborem.

Maneż, dlp tego maneżu.

Mania — Mańcia (imię własne, w wymowie: Mańa); wok. Maniu! Mańciu!, ale: Marylka—Marylko!

Mania (rzecz. posp., w wymowie: mańja)— maniak — maniacki, — maniactwo.

Maniaczeć (niedok.) — zmaniaczeć (dok.) = stawać się (stać się) maniakiem. I Formy: 1) maniaczeję, maniaczejesz...; maniaczej!; maniaczejący; maniaczał..., maniaczeli, 2) zmaniaczeję, jak: maniaczeję. II Składnia: M. z czego lub od czego.

Maniaczyć kogo = tumanić, oszukiwać kogo.

Maniaczyć (się) = dziwaczyć (się). Formy: maniaczę (się), maniaczysz (się), maniaczy (się), maniaczymy (się)..., maniaczą (się); maniacz (się)! maniaczcie (się)!; maniaczący (się); maniaczył (się).

Maniera—manierzysta,—manierować (się)— zmanierować się (dok.). Formy: 1) manieruję się, manierujesz się...; manieruj się!; manierujący się; manierował się, 2) zmanieruję się, jak: manieruję się; zmanierowany.

Manifest—manifestowy; dlp tego manifestu.

Manifestacja — manifestacyjny. Formy: dlp tej manifestacji, dlm tych manifestacji (cyj).

Manifestować (niedok.) — zamanifestować (dok.). I Formy: 1) manifestuję, manifestujesz...; manifestuj!; manifestujący; manifestowany; manifestował, 2) zamanifestuję, jak: manifestuję. II Składnia: M. co—czym.

Płaczem manifestował swą obecność. *SW.*

Manipulacja (nie: manikulacja) — manipulacyjny. Formy: dlp tej manipulacji, dlm tych manipulacji (-cyj).

Manipulować, nie: manikulować. I Formy: manipuluję, manipulujesz...; manipuluj!; manipulujący; manipulowany; manipulował. II Składnia: 1) M. co lub czym = kierować czym, 2) M. (bez dopełn.) = działać, majstrować.

1. Manipulował zręcznie wytrychem. 2. Dostał się do wnętrza sklepu, gdzie mógł już bez żadnej przeszkody manipulować. *Cyt. SW.*

Mankament (nie: nękament), lepiej: uchybienie, błąd, brak; dlp tego mankamentu.

Mankiet (zwykle w lm: mankiety), nie: manszet (JP 7, 144), ani: manszeta, ani: mańkiet. Forma dlm tych mankietów, nie: tych mankiet.

Manna.

Zwroty: żyć manną niebieską (Bożą) = utrzymywać się przy życiu bez pracy.

Nie będzie żył manną Bożą. *Dyg.*

Manometr — manometrowy, nie: manometryczny; dlp tego manometru.

Manowiec, zwykle w lm: manowce. Formy: dlp tego manowca, mlm te manowce, dlm tych manowców, nie: tych manowcy.

Zwrot: puszczać się na manowce. *SF.*

Mansarda (nie: mansard) = poddasze (mieszkanie na poddaszu), facjatka.

Man'tua (nie: Mantu'a)—mantuań'ski (pod wpływem łc. mantuanus. Łoś Gr. 2, 84). Formy: Mantua, Mantuy (rzadziej: Mantui), Mantui, Mantuę, Mantuo! Mantuą, w Mantui.

Manuał ten (nie: to mannuale, dawn.) = zeszyt podręczny, brulion tymczasowy; dlp tego manuału.

Manufaktura = wyrób.

Manuskrypt = rękopis; dlp tego manuskryptu.

Mańkut, nie: majkut, ani: mańkat, ani: mankat; dlp tego mańkuta.

Mara — Składnia: 1) M. czego = mara zawierająca w sobie obraz czego, 2) M. z czego = mara pochodząca z czego.

1. Nawiedzały go od czasu do czasu mary lat dawnych. 2. Mary z lat dawnych szły za nim. *Bartk.*

Marazm = zniedołężnienie. Formy: dlp tego marazmu, mjsclp w tym marazmie.

Marceli, nie: Marcel (PJ 1, 133). Por. Korneli lub Kornel. Formy: Marceli, Marcelego, Marcelemu..., o Marcelim.

Marchew (nie: marchiew, ani: marchwia) — marchewka, — marchwiany,—marchwiasty. I Formy: dlp tej marchwi, mlm te marchwie, dlm tych marchwi. II Znaczenie: 1) marchwiany = odnoszący się do marchwi, właściwy marchwi, 2) marchwiasty = przypominający marchew, obfitujący w marchew.

Marcypan (nie: marcepan) — marcypanik; dlp tego marcypanu, częściej: marcypana (SW, N).

Z lepkiego marcypanu. *Kad.*

Zwrot: obchodzić się bez marcypanów = poprzestawać na swoim. *SW.*

Mardać lub **merdać**, rzadziej: margać, nie: myrdać (gwar.). I Formy: mardam, mardasz, marda..., mardają; mardaj!; mardający; mardał. II Składnia: M. czym.

Zwrot: mardać ogonem (rus.) = przymilać się, schlebiać.

Tylko merdał ogonem. *Wikt.*

Marek (nazwisko) — Markowa. Formy: 1) Marek, Marka, Markowi..., nie: Mareka, Marekowi... Ob. Danek, 2) Markowa, Markowej, Markowej, Markową, Markowo! Mar-

kową, o Markowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu końcówka rzeczownikowa).

Margaryna (nie: margeryna) = tłuszcz roślinny.

Margerytka (nie: margarytka) = kwiat z rodziny złożonych (rumianek, stokrotka).

Zapatrzył się w białe kwiatki margerytek. *Reym.*

Margiel ten (nie: ta margiel) — marglowy, — marglisty; dlp tego marglu. II Znaczenie: 1) marglowy = odnoszący się do marglu, właściwy marglowi, 2) marglisty = pełen marglu.

Marginesy — marginesowy. Formy: dlp tego marginesu (nie: marginesa), mlm te marginesy, dlm tych marginesów.

Margrabia — Formy jak: hrabia.

Maria — mariański (pod wpływem łc. marianus. Łoś Gr. 2, 84, nie: maryjski), — maryjny. Znaczenie: 1) mariański (mariacki tylko w wyrażeniu: Kościół Mariacki) = należący do Marii, ufundowany pod wezwaniem Marii lub dla uczczenia Marii, 2) maryjny = związany z Marią, np. modlitwy maryjne.

Mariampol — mariampolski; dop. Mariampola.

Marian — Marianna.

Mariasz — mariaszowy; dlp tego mariasza.

Zwrot: grać mariasza lub w mariasza.

Mariaż (żart.) = związek małżeński, małżeństwo; dlp tego mariażu.

Marienbad — marienbadzki; dop. Marienbadu.

Marionetka.

Zwroty: 1) być marionetką = nie mieć swojego zdania, ani woli; 2) służyć komu za marionetkę = pod pozorami samodzielności ulegać całkowicie cudzej woli.

Stosowali się do niego i służyli mu za marionetki bez woli i władzy własnej. *Krasz. cyt. SW.*

Marka — mareczka — markować; dlm tych marek.

Zwroty i wyrażenia: 1) marka pocztowa, gorzej: znaczek pocztowy (pod wpływem niem. Postzeichen); 2) mieć dobrą (złą) markę = mieć dobrą (złą) opinię; 3) marka (!) fabryczna = cecha fabryczna. *KJMK.*

Jego pseudonim ma dobrą markę. *Dąbr.*

Markier, nie: markir; dlp tego markiera. Znaczenie: 1) **M.** = kontroler gry, 2) **M.** = kelner wydający gościom porcje otrzymywane w bufecie za markami.

Markietan = przekupień obozowy (nie: markietant) — markietanka.

Markotnie lub **markotno.**

Marmolada (nie: marmelada) z czego.

Marmolada z jabłek. *Dąbr.*

Marmotać, częściej: **mamrotać.** Formy: marmoczę, marmoczesz, marmocze..., rzadko: marmocę, marmocesz, marmoce... (dawn.), marmotam, marmotasz, marmota...; marmocz! marmoczcie!; marmoczący; marmotał.

Marmur, dlp tego marmuru.

Marnieć (niedok.)—zmarnieć (dok.). I Formy: 1) marnieję, marniejesz, marnieje...; marniej!; marniejący; marniał..., marnieli, 2) zmarnieję, jak: marnieję. II Składnia: **M.** z czego lub od czego. (Ob. Marznąć).

Owce od zimna marnieją. *Cyt. SW.* Marnieje z nadmiernej pracy.

Marnotrawca — Formy: lp ten marnotrawca, tego marnotrawcy, temu marnotrawcy, tego marnotrawcę, marnotrawco! tym marnotrawcą, o tym marnotrawcy; lm ci marnotrawcy, tych marnotrawców, tym marnotrawcom, tych marnotrawców, marnotrawcy! tymi marnotrawcami, o tych marnotrawcach.

Naiwność pokutującego marnotrawcy. *Święt.*

Marnotrawić (niedok.) — zmarnotrawić (dok.). I Formy: 1) marnotrawię, marnotrawisz, marnotrawi, marnotrawimy...; marnotraw!; marnotrawiący; marnotrawił, 2) zmarnotrawię, jak: marnotrawię. II Składnia: **M.** co.

Marnować (niedok.) (= zużywać bez pożytku) — zmarnować (dok.). Por. Marynować. Formy: 1) marnuję, marnujesz...; marnuj!; marnujący; marnowany; marnował, 2) zmarnuję, jak: marnuję. II Składnia: **M.** co — na co.

Taki straszny pieniądz marnować na głupstwo. *Prus.*

Marny — marniejszy.

Zwrot: iść na marne = marnować się, przepadać daremnie.

Słowa ojca nie poszły na marne. *Kad.* Wszystko pójdzie na marne. *Dąbr.*

Maroko (nie: Marokko) — marokański (nie: marokkański) — Marokańczyk. Składnia: 1) mieszkać w Maroku, 2) jechać do Maroka.

Marony (! prow.) = kasztany jadalne (IGD).

Mars (= ściągnięcie brwi) — marsowaty, — zamarsowany.

Zwroty: 1) marsa zrobić, postawić, nastroić. *SF;* 2) patrzeć marsem. *SF.*

Marsylia — marsylski (PJ 35/16, 50), — marsylianka.

Marsz, dlp tego marszu (o defiladzie, pochodzie), ale: tego marsza (o muzyce).

Zwrot: grać marsza.

Marszczyć. Formy: marszczę, marszczysz, marszczy, marszczymy...; marszcz! marszczcie!; marszczący; marszczony; marszczył.

Zwroty: marszczyć czoło, brwi.

Martwić — I Formy: martwię, martwisz, martwi, martwimy..., martwią; martw! martwcie!; martwiący; martwiony; martwił..., martwili. II Znaczenie i składnia: 1) **M.** kogo — czym = przyczyniać się do czyjegoś zmartwienia; w tym znaczeniu używany czasownik martwić ma funkcję czasownika przechodniego i może przybierać formę bierną, a dopełnienie kogo jest dopełnieniem bliższym i jak każde dopełnienie bliższe ma tę właściwość, że w zdaniu przeczącym przybiera formę dopełniacza, a w konstrukcji biernej staje się podmiotem, np. on martwi matkę swoim postępowaniem, on nie martwi matki swoim postępo-

waniem, matka jest przez niego martwiona jego postępowaniem, 2) M. kogo = obchodzić kogo i sprawiać przez to zmartwienie; w tym znaczeniu używany czasownik m a r t w i ć tak samo, jak czasownik o b c h o d z i ć, ma funkcję czasownika nieprzechodniego i nie może przybierać formy biernej, a dopełnienie k o g o, choć położone w bierniku, jest dopełnieniem dalszym i w zdaniu przeczącym pozostaje bez zmiany, np. to ją bardzo martwi, to ją wcale nie martwi. Zwroty tego rodzaju mogą być zastąpione zwrotami: ona się tym martwi, ona się tym nie martwi, ja ją martwię = ona się mną martwi, ja ją nie martwię (tak, jak: ja ją nie obchodzę) = ona się mną nie martwi, ale: ja ją martwię swoim postępowaniem = ona jest przeze mnie zmartwiona moim postępowaniem; ja jej nie martwię swoim postępowaniem = ona nie jest przeze mnie martwiona moim postępowaniem. Por. Krasn. Składnia 119.

Martwić się—Składnia: 1) M. ś. czymś (nie: z czegoś), co jest lub co się stało, smucić się czym, 2) M. ś. o coś, co się stać może, niepokoić się o kogo, o co.

1. Czemu się martwisz tym? *Żerom.* Nie będzie się wszystkim martwić. *Dąbr.* Nie chciał się tym martwić. *Dąbr.* 2. On się martwi o wszystko. *Strug.*

Martwieć (= obumierać)—zmartwieć (dok.). Formy: 1) martwieję, martwiejesz, martwieje, martwiejemy..., martwieją; martwiej!; martwiejący; martwiał..., martwieli, 2) zmartwieję, jak: martwieję.

Tu, gdzie wszystko martwieje. *Stasz.*

Maruda ten lub ta (r. wsp.). Formy: lp ten (ta) maruda, tego (tej) marudy, temu (tej) marudzie, tego (tę) marudę, marudo! tym (tą) marudą, o tym (tej) marudzie; lm te marudy, tych marudów (r. m.) lub tych marud (r. ż.), tym marudom, tych marudów (r. m.) lub te marudy (r. ż.), tymi marudami, o tych marudach.

Maruder (PJ 10, 149), nie: maroder; mlm ci maruderzy.

Marudzić — Formy: marudzę, marudzisz, marudzi, marudzimy...; marudź! marudźcie!; marudzący; marudził.

Mary (tylko w lm) = nosze pogrzebowe; dop. tych mar. Składnia: dwoje mar stało, nie: dwie mary stały.

Marymont (nazwa przedmieścia Warszawy) — marymoncki; dop. Marymontu.

Marynarka (= kurtka pewnego kroju) (nie: marnarka) — marynarkowy.

Marynarka (= flota)—marynarski (w związku z rzeczownikiem: marynarz).

Marynarz, dlm tych marynarzy lub marynarzów.

Marynia, woł. Maryniu! Por. Marysia.

Marynować (= zaprawiać octem) (nie: marnować) — zamarynować. Por. Marnować. I Formy: 1) marynuję, marynujesz, marynuje...; marynuj!; marynujący; marynowany; marynował, 2) zamarynuję, jak: marynuję. II Składnia: M. co — w czym.

Doskonale marynuje śledzie w occie.

Marynowany — Znaczenie: 1) M. = dopiero poddawany marynowaniu (niedok.), jeszcze nie zamarynowany, 2) M. = zawsze zamarynowany (dok.), taki, którego właściwością jest, że musi być zamarynowany. Ob. Posrebrzany.

Zwrot: marynowana figa = nic.

Dostaniesz marynowaną figę.

Marzący — marząco. Ob. Kojący — kojąco.

Marząco rechotały żaby. *Ostr.*

Marzec (nazwa miesiąca). Ob. Maj. Formy: ten marzec, tego marca, temu marcowi...

Marzec (nazwisko) — Marcowa. Formy: 1) Marzec, Marca, Marcowi..., nie: Marzeca, Marzecowi... Ob. Danek, 2) Marcowa, Marcowej, Marcowej, Marcową, Marcowo! Marcową, o Marcowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu końcówka rzeczownikowa).

Marzenie — Składnia: M. o kim, o czym.

Marzenia o szczęściu. *Żerom.* Opętała się marzeniem o karierze aktorskiej. *Święt.* Wspólność marzeń o pomnożeniu majątku. *Bartk.*

Zwroty: 1) oddawać się marzeniom. *SF;* 2) snuć, roić marzenia. *SF;* 3) zatopić się, pogrążyć się w marzeniach lub w marzenia. *SF;* 4) stanąć, być u celu marzeń. *SF;* 5) ocknąć się z marzeń. *SF;* 6) marzenia rozproszyć, rozwiać. *SF.*

1. Oddawała się marzeniom. *Małacz.*

Marznąć (w wymowie mar-znąć) — zmarznąć (dok.). I Formy: 1) marznę, marzniesz, marznie, marzniemy..., marzną; marznij! marznijcie!; marznący; marznął, ale: marzłem, marzła, marzło (nie: marznąłem, marznęła...), marzliśmy, marzłyśmy..., marzli, marzły, 2) zmarznę, jak: marznę. II Składnia: 1) M. z czego = ziębnąć z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej), 2) M. od czego = ziębnąć od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej), 3) marznie (nieosob.) = mróz bierze.

1. Zmarzł ze strachu. Zmarzł z zimna (lub od zimna). 2. Zmarzł od mrozu (nie: z mrozu). 3. Marznie na dworze.

Marzyć — marzyciel — marzycielski, — marzycielstwo. I Formy: marzę, marzysz, marzy, marzymy..., marzą; marz! marzcie!; marzący; marzony; marzył..., marzyli. II Składnia: M. o kim, o czym, rzadko: co, nie: nad kim, nad czym.

1. Marzył o sukcesach wielkoświatowych. *Berent.* O czymś większym już dzisiaj nie marzę. *Bartk.* Marzę o cichym życiu. *Dąbr.* 2. Gdym marzył takie rzeczy. *Żerom.*

Masa — masowy. I znaczenie: 1) M. = ilość materii zawartej w ciele fizycznym, 2) M. = wielka ilość, mnóstwo, 3) M. = masa ciastowata; pasta, 4) M. = mienie spadkowe. II Składnia: masa (= mnóstwo, wiele), jak: trocha.

Było (nie: była) masa (lub masę) ludzi. Widziałem masę (nie: masa) ludzi. Trudno dać sobie radę z masą ludzi. Zginął w masie ludzi. Masa tu było wojska. Miałem wtedy masę pieniędzy od ojca. *Choyn.*

Uwaga: W mianowniku i bierniku wyraz: masa (masę) ma znaczenie i składnię liczebnika nieoznaczonego: wiele, kilka, w innych przypadkach ma znaczenie i składnię rzeczownika: tłum.

Wyrażenia: 1) masa migdałowa, czekoladowa..., 2) masa do froterowania, 3) masa spadkowa, masa upadłości.

Masakrować (niedok.)—zmasakrować (dok.) — masakra = masakrowanie. Formy: 1) masakruję, masakrujesz...; masakruj!; masakrujący; masakrowany; masakrował, 2) zmasakruję, jak: masakruję.

Masarnia, dlm tych masarni, nie: masarń.

Masarz — masarski. Formy: dlp tego masarza, dlm tych masarzów lub masarzy.

Masaż (= lecznicze nacieranie ciała) — masażysta, — masażować lub masować; dlp tego masażu.

Maska — maseczka, — maskować; dlm tych masek.

Zwroty: 1) pod maską czego = pod pozorem czego; 2) nosić maskę. *SF* = ukrywać właściwą swoją naturę; 3) zrzucić, zdjąć maskę. *SF*, odsłonić maskę. *JP 21, 60* = ukazać istotną swoją naturę; 4) maskę komu zerwać. *SF* = zmusić kogo do ukazania właściwej swojej natury.

Maskarada, nie: maszkarada, ale: maszkara, nie: maskara.

Była to maszkarada (zam.: maskarada). *Mick.* Przebrał się na maskaradę. *Święt.*

Masło — masełko, — masłowy, — maślany. I Znaczenie: 1) maślany = nasycony, pokryty masłem, zrobiony na maśle, np. bułka maślana, 2) masłowy = związany z masłem, odnoszący się do masła, pochodzący od masła, np. zapach masłowy. II Składnia: M. dla kogo, ale: do czego (nie: dla czego).

Masło do chleba. *Dąbr.*

Zwroty: idzie jak po maśle. *SF*, nie: idzie jak z masła = idzie gładko, łatwo, pomyślnie; 2) być z masła. *SF* = być nadmiernie, nienaturalnie wydelikaconym.

Wszystko idzie, jak po maśle (nie: jak z masła). *Krasn. 153.*

Mason — masoński, — masoneria. Formy: dlp tego masona, mlm ci masoni.

Masować (= zbierać w masę, gromadzić) — masówka = zgromadzenie. Formy: masuję, masujesz, masuje...; masuj!; masujący; masował.

Masować kogo = masażować. Ob. Masaż.

Masyw — masywny; dlp tego masywu.

Maszerować (nie: marszerować, ani: maszyrować). Formy: maszeruję, maszerujesz, maszeruje...; maszeruj!; maszerujący; maszerował.

Maszkara. Ob. Maskarada.

Masztab (!) = skala, podziałka.

Masztalerz, nie: mastalerz, ani: masztelarz; dlm tych masztalerzów lub masztalerzy.

Maszy'na (nie: ma'szyna. PJ 35, 5) — maszynka,—maszynowy, — maszynista. Składnia: 1) M. do czego lub od czego = maszyna (ka) służąca do czego, np. maszynka do kawy lub od kawy, maszynka do mięsa lub od mięsa, maszyna do pisania (gdy wymieniamy czynność, używamy zawsze tylko przyimka do, nie: od), 2) M. czego = maszynka wypełniona czym. Ob. Machina.

1. Maszynkami od kawy. *Reym.* 2. Panienko, maszynka kawy! *Reym.*

Maścić — maszczenie. I Formy: maszczę, maścisz, maści, maścimy..., maszczą; maść! maśćcie!; maszczący; maszczony; maścił..., maścili. II Składnia: M. kogo, co — czym.

Maść (= maź lecznicza) — maściowy. I Formy: mlm te maści (nie: maście), dlm tych maści. II Składnia: 1) M. na co = maść, przeznaczona do leczenia czego (gdy się wymienia chorobę), np. maść na katar, maść na odciski, 2) M. do czego (nie: dla czego) = maść służąca do czego (gdy się wymienia przedmiot bądź czynność, którym służy), np. maść do nosa, maść do smarowania, 3) M. dla kogo = maść, służąca do leczenia jakiejś istocie żywej, np. maść dla niemowląt, maść dla konia (Dąbr.).

Maść (= barwa sierści) — różnomastny.

W podwójnej miał pieczy owych różnomastnych włóczęgów (= psy). *Bartk.*

Maślnica (w wymowie często: maśnica) = maselnica.

Mat (w szachach).

Zwroty: 1) dać komu mata; 2) mat królowi.

Mata ta (= rogoża), nie: ten mat.

Srebrzysta mata (nie: mat). *Żerom. cyt. JP 9, 13.*

Matać lub **mataczyć** (= motać, kręcić, oszukiwać) — matacz. Formy: 1) matam, matasz, mata...; mataj!; matający; matał, 2) mataczę, mataczysz, mataczymy...; matacz! mataczcie!; mataczył, 3) dlm tych mataczów lub tych mataczy.

Matador, nie: metador. Znaczenie: 1) M. = zabójca byka na igrzyskach w Hiszpanii, 2) M. = zuch, 3) M. = osoba znakomita, wpływowa.

Matejko — Matejkowa. Formy. 1) Matejko, Matejki, Matejce, Matejkę, Matejko! Matejką, o Matejce. Ob. *Nazwiska polskie na -o, 2) Matejkowa, Matejkowej, Matejkowej, Matejkową, Matejkowo! Matejkową, o Matejkowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu końcówka rzeczownikowa).

Matematyk — Formy: ten matema'tyk; tego matema'tyka, temu matematyko'wi, tego matema'tyka, matema'tyku! tym matema'tykiem, o tym matema'tyku.

Matema'tyka — matematy'czny.

Materac (nie: matrac) — materacyk.

Materia — materialny, — materializm—materialista — materialistyczny. Formy: 1) dlp tego materializmu, mjsclp w tym materializmie, 2) materialista, jak: humanista.

Materiał — materiałowy; dlp tego materiału. Składnia: 1) M. na co = materiał, z którego się coś ma zrobić, np. materiał na ubranie, materiał na człowieka, 2) M. do czego (nie: dla czego) = materiał tworzący podstawę do czego, np. materiał do ba-

dań, do wniosków, 3) M. czego = materiał, będący treścią czego.

1. Kupiłem sobie kilka łokci materiału na ubranie. *SW.* 2. Masz materiał do plotek. *Grusz.* Materiał historyczny do nazw (nie: dla nazw) tego rodzaju.

Zwroty i wyrażenia: 1) przerobić materiał, nie: przejść materiał (z niem. durchnehmen). *JP 9, 61;* 2) materiały bezobrotowe (!) = materiał bez obrotu. *DUMK 31 X 31;* 3) materiały budowlane; 4) materiały apteczne; 5) materiały wybuchowe.

Materiałowy — materialny. Znaczenie: 1) materiałowy = odnoszący się do materiału, 2) materialny = odnoszący się do materii.

Matinka, nie: matynka; dlm tych matinek.

Kazała dać sobie czystą matinkę. *Dąbr.*

Matka — mateczka, — matczyna; dlm tych matek.

Matnia, dlm tych matni.

Zwroty: 1) wpaść w matnię. *SF;* 2) wpędzić kogo w matnię. *SF;* 3) wyrwać się, wydostać się, wywikłać się, wyplątać się z matni. *SF.*

Matryku'ła, nie: matry'kuła, ani: metryku'ła.

Matrymonialny (arch. żart.) = małżeński, dotyczący małżeństwa.

Matula — matunia; woł. matulu!, matuniu!; ale: mateczko!

Matura — maturzysta, — maturalny. Formy: maturzysta, jak: humanista.

Zwroty: 1) składać maturę, nie: robić maturę, ani: zdawać na maturę. *Kr. 1, 149;* 2) złożyć, nie: ukończyć maturę; 3) zostać dopuszczonym do matury lub przystąpić do egzaminu maturalnego, nie: postąpić do matury.

Maurytania (nie: Mauretania) — maurytański.

Mauzol'eum. Formy jak: liceum.

Mazać — I Formy: mażę, mażesz, maże, mażemy..., mażą; maż! mażcie!; mażący; mazany; mazał..., mazali. II Składnia: M. kogo, co — czym.

Mazajka (!) = mozaika.

Mazgaj, dlm tych mazgajów, nie: tych mazgai.

Mazowsze — mazowiecki.

Zwroty: 1) mieszkać na Mazowszu, jak: na Podlasiu, na Kujawach, ale: w Małopolsce, w Wielkopolsce; 2) jechać na Mazowsze, jak: na Podlasie, na Kujawy, ale: do Małopolski, do Wielkopolski.

Uwaga: Składnia taka jest właściwa nazwom takich krajów, które są częściami większych obszarów; składnię tę stosujemy także w nazwach wysp i półwyspów.

Mazur — Znaczenie: 1) M. = mieszkaniec Polski, pochodzący z Mazowsza — mazurski, 2) M. = rodzaj muzyki i tańca — mazurowy — mazurzysta.

Zwroty: 1) grać mazura; 2) tańczyć mazura.

Maź ta, nie: ta mazia. Formy: mlm te mazie, dlm tych mazi.

Mącić (nie: męcić) — mącenie. I Formy: mącę, mącisz, mąci, mącimy..., mącą; mąć! mąćcie!; mącący; mącony; mącił...; mącili. II Składnia: M. co — czym.

(Drzewa) gałązką mącą wodne błękity. *Słow. cyt. SW.*

Zwroty: mącić wodę = robić, wywoływać zamieszanie.

Mącić się.

Zwrot: mąci się komu w głowie od czego = ktoś dostaje zamętu w głowie.

Mąciło (mi) się w głowie od tych rad. *Kad.*

Mądral (żart. iron.) lub **mądrala** (żart. iron.), albo **mędral, mędrala.** Formy: 1) lp ten mądral, tego mądrala, temu mądralowi...; lm te mądrale, tych mądralów lub mądrali..., 2) lp ten mądrala, tego mądrali, temu mądrali, tego mądralę, mądralo! tym mądralą, o tym mądrali; lm te mądrale, tych mądralów lub mądrali...

Mądry — mędrszy lub mądrzejszy.

On mądrzejszy od najmądrzejszych. *Reym.*

I Forma mlm (męsko-osob.): mądrzy, mędrsi, mądrzejsi. II Składnia: 1) M. czym (na oznaczenie źródła mądrości), 2) M. w czym (na oznaczenie zakresu, dziedziny mądrości).

1. Nieuczone, lecz sercem mądre jej słowa. *Bartk.*

Zwrot: nie być z kogo mądrym (!) = nie pojmować kogo.

Nie jestem mądry z niego (!) = nie pojmuję go. *Cyt. Krasn. 67.*

Mądrze — mądrzej, nie: mędrzej.

Mądrzeć (rzadko: mędrzeć) — zmądrzeć (dok.). Formy: 1) mądrzeję, mądrzejesz, mądrzeje...; mądrzej!; mądrzejący; mądrzał..., mądrzeli, 2) zmądrzeję, jak: mądrzeję.

Mąka — mączka, — mączny, — mączysty, nie: mączasty. Znaczenie: 1) mączny = odnoszący się do mąki, związany z mąką, zrobiony z mąki, 2) mączysty = posiadający mąkę, posiadający własności mąki.

Zwrot: z tej mąki chleba nie będzie *SF* = z tego nic nie będzie.

Mątew ta — mątewka [nie: kwirla, ani: kwerla, ani: kwirlejka, ani: firlejka (! prow.)] = drewienko rosochate do mącenia płynów, jaj... (IGD).

Mąż — męski, nie: męzki. Formy: lp ten mąż, tego męża, temu mężowi, tego męża, mężu! tym mężem, o tym mężu; lm ci mężowie (te męże), tych mężów, tym mężom...

Zwroty: 1) wychodzić za mąż za kogo; 2) wydawać kogo za kogo za mąż; 3) dawać komu kogo za męża lub na męża; 4) brać kogo za męża; 5) mąż Boży, nie: Boży mąż. Ob. * Szyk wyrazów.

1. Za pana Adama chciałam wyjść za mąż. *Zapol.* 3. Dajcie mi go na męża! *Małacz.*

Mdleć (niedok.) — zemdleć (dok.). I Formy: 1) mdleję, mdlejesz, mdleje, mdlejemy..., mdleją; mdlej! mdlejcie! (nie: mdlij! mdlijcie!); mdlejący; mdlał..., mdleli (nie: mdlali), mdlały, 2) zemdleję, jak: mdleję. II Składnia: 1) M. z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej), 2) M. od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej).

1. Mdleje ze znużenia. *SW.* 2. Mdleje od nadmiernej pracy.

Mdlić (= pobudzać do wymiotów), nie: mglić. I Formy: mdli, mdliło, mdlący.

Mdli ją. Nie mdli ją (nie: jej).

II Składnia i użycie: używa się tylko w 3 os. i ma dopełnienie dalsze w bierniku,

który, jak zwykle w dopełnieniu dalszym, nie zmienia się w zdaniu przeczącym na dopełniacz (Krasn. Skł. 119).

Mdły (nie: mgły) — mdło, nie: mdle.

Meander ten (nie: ta meandra), zwykle w lm: te meandry = krótkie wiersze z powtarzającymi się rymami i myślami. Forma dlm tych meandrów.

Mebel ten, nie: ta mebel. Formy: lp ten mebel, tego mebla, temu meblowi, ten mebel...; lm te meble, tych mebli, tym meblom...

Mech — meszek, — mchowy, — mszysty. I Formy: lp ten mech, tego mchu (nie: mechu)..., tym mchem (nie: mechem), we mchu (nie: w mechu); lm te mchy, tych mchów... II Znaczenie: 1) mchowy = odnoszący się do mchu, właściwy mchowi, 2) mszysty = obfitujący w mech.

Mecha'nik — mecha'nika — mechani'czny. Formy: lp ten mecha'nik, tego mecha'nika, temu mechaniko'wi, tego mecha'nika, mecha'niku! tym mecha'nikiem, o tym mecha'niku; lm ci mecha'nicy, tych mecha'ników, tym mecha'nikom, tych mecha'ników, tymi mechanika'mi, o tych mecha'nikach.

Medal (nie: mędal) — medalik, — medalista. I Formy: 1) dlp tego medalu, 2) medalista, jak: humanista. II Składnia: 1) **M.** czego = medal dla uczczenia czego, medal będący świadectwem czego, 2) **M.** za co = medal za dokonanie czego.

1. Zadatkiem nieśmiertelności stał się dlań medal pochwały od ziomków. *Berent.* 2. Medal za ratowanie tonących.

Medalion — medalionik,— medalionowy; dlp tego medalionu.

Mediolan — mediolański; dop. Mediolanu.

Medium — mediumiczny, rzadziej: medialny, — mediumizm — mediumista — mediumistyczny. Formy: 1) medium, jak: gimnazjum, 2) dlp tego mediumizmu, miejsc. lp w tym mediumizmie, 3) mediumista, jak: humanista.

Medyk — medycy'na — medy'czny. Formy: lp ten me'dyk, tego me'dyka, temu medyko'wi, tego me'dyka, me'dyku! tym me'dykiem, o tym me'dyku; lm ci me'dycy, tych me'dyków, tym me'dykom...

Medytować — I Formy: medytuję, medytujesz...; medytuj!; medytujący; medytował. II Składnia: **M.** nad kim, nad czym.

Medytuje nad czymś. *Bartk.*

Mefisto lub **Mefistofeles, Mefistofel.** Formy: 1) Mefisto, Mefista, Mefistowi..., 2) Mefistofeles, Mefistofelesa, Mefistofelesowi..., 3) Mefistofel, Mefistofela.

Dzieło całego szeregu mefistów politycznych. *Cyt. SW.* Jestem Mefistofelesem. *Mick. cyt. SW.* Był to Mefistofela poseł. *Mick. cyt. SW.*

Megiera (nie: magiera) = kobieta zła i kłótliwa.

Mekka, miejsc. w Mekce.

Me'klemburg — meklembur'ski; dop. Meklembur'ga.

Meksyk — meksykański,—Meksykanin, nie: Meksykańczyk. Formy: 1) dop. Me'ksyku, 2) lp ten Meksykanin, tego Meksykanina...; lm ci Meksykanie, tych Meksykanów (nie: Meksykan), tym Meksykanom. Ob. * Rzeczowniki na -anin.

Melancholia (nie: melankolia) — melancholijny = przesycony melancholią.

Melancholik (nie: melankolik) — melancholiczny = właściwy melancholikowi.

Melanż, dlp tego melanżu. Znaczenie: 1) **M.** = mieszanina, 2) **M.** = mieszana jarzyna.

Melasa ta, nie: ten melas.

Meldować (niedok.) — zameldować (dok.). I Formy: 1) melduję, meldujesz...; melduj!; meldujący; meldowany; meldował, 2) zameldują, jak: melduję. II Składnia: 1) **M.** komu lub u kogo — kogo, co = przedstawiać komu w meldunku jakąś osobę, rzecz lub wydarzenie, 2) **M.** komu — o kim, o czym = dostarczać komu w meldunku wiadomości o kim, o czym, 3) **M.** komu, że...

1. Zameldował mu rozkaz wodza. 2. O wszelkich niedokładnościach powinien zameldować... *KJMK.* 3. Melduję adiutantowi, że mi koń uciekł. *Fredro cyt. SW.*

Zwroty: 1) meldować kogo z paszportu lub na zasadzie paszportu. *SW;* 2) meldować kogo z przyjazdu. *SW;* 3) meldować kogo do książki; 4) meldować o czym w policji.

Meldować się — Składnia: 1) **M.** ś. komu lub u kogo (bezpośrednio), 2) **M.** ś. do kogo (za czyimś pośrednictwem).

1. Zameldował się u samego dowódcy. 2. Zameldował się do samego Beliny. *Strug.*

Melioracja — melioracyjny.

Melodia — melodyjny.

Zwrot: melodia płynie z ust czyich, nie: na ustach czyich.

Melodia płynie z ust (nie: na ustach). *IKC 27 V 34.*

Melon — melonik; dlp tego melonu (Łoś, N.), rzadziej: melona (SW).

Memłać = mamłać. Formy jak: mamłać.

Memorandum — Formy: 1) w lp ndm., 2) lm te memoranda, tych memorandów, tym memorandom...

Memoriał — memoriałowy,—memorialista; dlp tego memoriału.

Memorować (!) = zapamiętywać, memorowanie(!) = zapamiętywanie.

Menaż (żart.) = menażować (żart.). Znaczenie: 1) **M.** = gospodarstwo; oszczędność, 2) **M.** = oszczędzać.

Menażka (nie: manażka) = naczynie do przenoszenia obiadów.

Mendel, dlp tego mendla.

Mener (!) = przewódca.

Meniu (!) = spis potraw, jadłospis.

Mennica, nie: menica.

Menonita lub **menonista.**

Menuet, dlp tego menueta.

Zwrot: grać, tańczyć menueta.

Merdać = mardać.

Mereżka (nie: mereśka) — mereżkowy.

Merkury, Merkurego, Merkuremu... (odmiana przymiotnikowa).

Mesenia (nie: Messenia)—meseński, — Meseńczyk.

Mesjanizm — mesjaniczny, — mesjanista — mesjanistyczny. Formy: 1) dlp tego mesjanizmu, mjsclp w tym mesjanizmie, 2) mesjanista, jak: humanista.

Meta.
Zwroty: 1) obliczać na dalszą metę = obliczać na dalszą przyszłość; 2) dobić do mety. *SF.*
Oblicza na dalszą metę. *Nałk.*

Metafi'zyk — metafi'zyka—metafizy'czny. Formy: lp ten metafi'zyk, tego metafi'zyka, temu metafizyko'wi, tego metafi'zyka, metafi'zyku! tym metafi'zykiem, o tym metafi'zyku; lm ci metafi'zycy, tych metafi'zyków..., tymi metafizyka'mi, o tych metafi'zykach.

Metal — metalowy, — metaliczny; dlp tego metalu. Znaczenie: 1) metalowy = odnoszący się do metalu, zrobiony z metalu, 2) metaliczny = posiadający własności metalu.
1. Meble metalowe. Przemysł metalowy (=metalurgiczny). *JP 20, 88.* 2. Dźwięk metaliczny. Połysk metaliczny.

Metalurg (= przemysłowiec przetwarzający metale) — metalurgia — metalurgiczny.
Przemysł metalurgiczny lub metalowy.

Meteor—meteorologia (nie: metereologia)—meteorologiczny. Formy dlp tego meteora (SW) lub meteoru (SW, Łoś, N).

Metoda — metodyk — metodyczny,—metodysta. Formy: 1) dlm tych metod, nie: metód (JP 9, 54), 2) metodysta, jak: humanista.

Metr, nie: meter; dlp tego metra.

Metrampaż (nie: metranpaż) = starszy zecer, łamacz drukarski; dlp tego metrampaża.

Metro (!) = kolej miejska (DUMK 31 X 31).

Metropolia (ale: Neapol, Akropol. PJ 35/6) —metropolita—metropolitalny. Formy: metropolita, jak: kosmopolita.

Me'tryka, nie: metry'ka.
Zwroty: 1) prowadzić metryki; 2) wyjąć metrykę.

Mezalians, dlp tego mezaliansu.
Zwrot: robić mezalians.

Mezopotamia, nie: Mesopotamia.

Męczarnia, dlm tych męczarni, nie: męczarń.
Zwrot: zadać komu męczarnię. *SF.*

Męczennik — męczennica, nie: męczenik — męczenica.

Męczyć (niedok.) — zmęczyć (dok.). I Formy: 1) męczę, męczysz, męczy, męczymy..., męczą; męcz! męczcie!; męczący; męczony; męczył..., męczyli, 2) zmęczę, jak: męczę. II Składnia: M. kogo, co — kim, czym.
Męczył go ciągłym powtarzaniem jednego i tego samego.

Męczyć się—Składnia: 1) M. ś. z czego (na oznaczenie przyczyny, która jest punktem wyjścia męczenia się), 2) M. ś. czym (na oznaczenie przyczyny, która wywołała męczarnię i przez ciągłe odświeżanie się nieustannie ją podtrzymuje), 3) M. ś. nad czym = pracować nad czym w umęczeniu.
1. Męczę się z miłości. *Sienk.* 2. Męczę się twoją lekkomyślnością. 3. Męczył się nad gramatyką łacińską. *Chmielowski.*

Mędrek (iron.) = fałszywy mędrzec.

Mędrzec — Formy: wlp mędrcze!, mlm ci mędrcy, dlp tych mędrców.

Męka, dlm tych mąk, nie: męk.
Zwroty: 1) mękę zadać komu. *SF;* 2) na mękę wydać, skazać, brać kogo. *SF;* 3) mękę przechodzić.
3. Przeszedł ciężką mękę. *Przybysz.*

Męstwo czego.
Nie zdobyła się na męstwo podziękowania za służbę. *Siedl.*
Zwroty: 1) w męstwo się uzbroić. *SF;* 2) do męstwa kogo zagrzewać. *SF.*

Męt (zwykle w lm: męty) — mętny; dlm tych mętów, nie: męt.

Mętlik (PA), nie: mentlik.

Mężczyzna, nie: meszczyzna. Formy: lp ten mężczyzna, tego mężczyzny, temu mężczyźnie, tego mężczyznę, mężczyzno! tym mężczyzną, o tym mężczyźnie; lm ci mężczyźni, tych mężczyzn, tym mężczyznom, tych mężczyzn...

Mężnieć (niedok.) — zmężnieć (dok.). 1) mężnieję, mężniejesz...; mężniej!; mężniejący; mężniał..., mężnieli, 2) zmężnieję, jak: mężnieję.

Mglić = oblekać mgłą, zaciemniać. Por. Mdlić. Formy: mgli, mglący, mglił.
Zapienione skalne progi mgliły błękit wód zwierciadła. *Słow. cyt. SW.*

Mglisto — mgliście. Znaczenie: 1) mglisto (dosł. i przen.) = pełno mgły; niejasno, niewyraźnie, 2) mgliście (przen.) = niejasno, niewyraźnie.
1. Jest mglisto i wilgotno. 2. Wyrażał się dość mglisto (lub mgliście).

Mgła — mgiełka, — mglisty, — mgławy, (Ob. Mgławy) — mglisto — mgliście. (Ob. Mglisto). Formy: mjsclp w mgle, częściej: we mgle, dlm tych mgieł.
Ludzi we mgle nie widać. *Mick.*
Zwroty: 1) widzieć jak przez mgłę. *SF;* 2) mgłę rozwiać, rozproszyć. *SF.*

Mgławy — mglisty. Znaczenie: 1) mgławy = podobny do mgły, 2) mglisty = pełen mgły.
1. Podnoszą się pary mgławe. *Przybysz. cyt. SW.* 2. Mglistą chmurą owiana, wznosi się zamków siczowych wieża. *Słow. cyt. SW.*

Mgnienie.
Zwrot: w mgnieniu oka, nie: w oczu mgnieniu.

Miał, dlp tego miału.

Miałki — mielszy.

Miałko — mielej.

Mianownik (matem.).
Zwrot: sprowadzać do jednego lub do wspólnego mianownika, *SF.* = łączyć coś razem, oceniać według jednej miary.
Troski i kłopoty wydawnicze sprowadzały obu do wspólnego mianownika. *Grusz.*

* **Mianownik** lm rzeczowników męskich ma pięć końcówek: -i, -y, -e, -owie, niekiedy także -a, np. sąsiad—sąsiedzi, ogród—ogrody, rycerz—rycerze, koń—konie, syn—sy-

nowie, pan — panowie, fundament — fundamenta, grunt—grunta.

Końcówki -i, -y występują w rzeczownikach twardotematowych, przy czym końcówka -i używa się w rzeczownikach osobowych i nieosobowych z tematami na -k, -g, a końcówka -y jest właściwa rzeczownikom nieosobowym i osobowym z tematami na -k, -g, np. chłop — chłopi, stóg — stogi, snop—snopy, rolnik—rolnicy. Końcówka -e jest właściwa rzeczownikom miękkotematowym zarówno osobowym, jak nieosobowym, np. gość—goście, rycerz—rycerze, koń—konie, cień—cienie, gwóźdź—gwoździe. Końcówka -e jest więc związana wyłącznie z właściwościami głoskowymi tematu i na ogół nie ma charakteru znaczeniowego; zabarwienie znaczeniowe otrzymuje niekiedy tylko wtedy, kiedy występuje jako postać oboczna do formy z końcówką -owie; wówczas staje się znamieniem formy rzeczowej, np. waleczni wodzowie — waleczne wodze, dzielni mężowie — dzielne męże. Końcówka -owie występuje w rzeczownikach oznaczających godność, stanowisko lub stopnie pokrewieństwa, niekiedy także w nazwach narodów, np. pan—panowie, wódz—wodzowie, profesor—profesorowie, ojciec—ojcowie, syn—synowie, wuj—wujowie, Pers—Persowie, Arab—Arabowie. Formę osobową, właściwą rzeczownikom twardotematowym mają także rzeczowniki osobowe z przyrostkiem -ec, np. chłopiec—chłopcy, mędrzec—mędrcy. Rzeczowniki nieosobowe z przyrostkiem -ec mają kańcówkę -e, np. głuszec—głuszce, palec—palce, widelec—widelce.

Niekiedy rzeczownikom osobowym nadajemy formę nieosobową, np. chłop—chłopy, pan—pany. Postać taka nadaje rzeczownikom szczególniejszego zabarwienia uczuciowego, wyraża niechęć, lekceważenie lub pogardę, albo przeciwnie, wysuwa ton uroczysty i podniosły, np. swawolne chłopaki; zwycięskie hetmany.

Niektóre rzeczowniki obcego, a zwłaszcza łacińskiego pochodzenia, mają w mlm końcówkę -a, np. testament — testamenta, fundament — fundamenta, koszt — koszta, grunt—grunta, interes—interesa; końcówkę tę można jednak zawsze bez uszczerbku dla poprawności językowej zastąpić końcówką -y: testamenty, fundamenty, koszty, grunty, interesy.

* **Mianownik** lm rzeczowników nijakich ma końcówkę -a, np. sito — sita, pole — pola, imię — imiona, źrebię — źrebięta.

* **Mianownik** lm rzeczowników żeńskich samogłoskowych w tematach twardych ma końcówkę -y, która po spółgłoskach k, g, jak zwykle, przechodzi w -i, a w tematach miękkich — końcówkę -e, np. głowa — głowy, chata — chaty, wstążka — wstążki, noga — nogi; ziemia — ziemie, studnia — studnie, praca — prace, dusza — dusze, gospodyni — gospodynie.

* **Mianownik** lm rzeczowników żeńskich spółgłoskowych ma końcówkę -i (-y) lub -e, np. sieć — sieci, kość — kości, rzecz — rzeczy, mysz—myszy, łódź—łodzie, dłoń—dłonie, noc—noce. Niekiedy są wahania, np. postaci lub postacie.

* **Mianownik** zamiast wołacza występuje: 1) w imionach chrzestnych w poufałej mowie, 2) w nazwiskach cudzoziemskich, zwłaszcza w połączeniu z przydawką: p a n i e.

1. Bogumił, opamiętaj się! *Dąbr.* 2. Panie Buchman. *Mick.*

Miara — Formy: clp tej mierze, nie: miarze, mjsclp w mierze, nie: w miarze.

Zwroty: 1) w miarę czego; 2) żadną miarą nie = wcale nie; 3) ze wszech miar; 4) na miarę czego; 5) w większej (mniejszej) mierze; 6) w tej mierze = w tym względzie. Ob. Stopień; 7) poczucie miary; 8) przechodzić miarę; 9) przebierać miarę, nie znać miary; 10) wypełnić miarę; 11) wytrzymać miarę = wytrzymywać próbę miary; 12) trzymać miarę(!) = mieć miarę (por. niem. Mass halten). *PJ 2, 99;* 13) trzymać miarę (!) = zachowywać miarę. *Krasn. 78;* 14) zastosowywać miarę (!) = zastosowywać środek (por. ros. primieniat' mery); 15) działać wszelkimi miarami (!) = działać wszelkimi środkami; 16) dawać (brać) pod miarę; 17) brać miarę z czego; 18) brać komu miarę na ubranie.

1. W miarę odległości. *Prus.* W miarę potrzeby. *Kod. Post. Cyw.* 2. żadną miarą nie mógłby jechać. *Sienk.* żadną miarą nie mogę. *Sierosz.* 3. Ze wszech miar na pochwałę zasługiwała. *Mochn.* 4. Na miarę europejskiej rezydencji. *Natk.* Sprawianie na ich miarę. *Natk.* 6. Tradycje zgadzają się w tej mierze. 7. Stracił poczucie miary. 8. To już przechodzi miarę. *Sierosz.* 9. Chłop kujawski nie zna w niczym miary. *Przybysz.* 10. Wojna domowa wypełniła miarę niedoli. *Sienk.*

* **Miara** (sposoby wyrażania okoliczników miary). Okoliczniki miary są pewną odmianą okolicznika stopnia. Wymierzają one stopień i dokładnie go ilościowo wyrażają.

Okoliczniki miary odpowiadają na pytania: jak? ile? o ile? ile razy? Oto najważniejsze wypadki użycia okolicznika miary: 1) na pytanie: jak? przy przymiotnikach: wielki, gruby, długi, szeroki, wysoki, głęboki—wyrażamy miarę za pomocą odpowiedniego rzeczownika w bierniku bez przyimka, niekiedy z przyimkiem: n a, np. Związano niewód głęboki stóp dwieście (Mick. cyt. Krasn. Skł.). Zima tega przykryła Żmudź świętą grubym na łokieć, białym kożuchem (Sienk. cyt. Krasn. Skł.), 2) na pytanie: ile? o ile? miarę względną porównawczą wyrażamy za pomocą odpowiedniego rzeczownika w narzędniku lub częściej w bierniku z przyimkiem: o lub za pomocą zdań podrzędnych, zaczynających się od wyrazów: ile, o ile, np. wyższy o głowę, lepszy o całe niebo, przewyższać o głowę. Rączy pies, lecz zagorzalec wysadził się przed Kusym o tyle, o palec (Mick. cyt. Krasn. Skł.) (używanie w takich razach przyimka: n a zamiast: o — jest rusycyzmem). Np. O ile je-

steśmy pożyteczni, o tyle nas ludzie szanują. Ile głów, tyle zdań, 3) na pytanie: ile? miarę bezwzględną wyrażamy za pomocą odpowiedniego rzeczownika w bierniku z przyimkiem: na, np. Jam też już wysechł i schudł przynajmniej na trzy palce (Sienk. cyt. Krasn. Skł.), 4) na pytanie: ile razy? wyrażamy miarę za pomocą przysłówków: dwa razy, dwakroć, trzy razy, trzykroć... lub za pomocą zdań podrzędnych, zaczynających się od: ile razy, np. Wieża zdawała mu się dwakroć wyższa (Mick. cyt. Krasn. Skł.). Ile razy na nią spojrzał, tyle razy się zaczerwienił, 5) na pytanie: w miarę czego? wyrażamy miarę za pomocą wyrażenia: w miarę — z dopełniaczem jakiegoś rzeczownika lub za pomocą zdań podrzędnych, zaczynających się od spójników: w miarę jak, stopniowo jak, np. W miarę opadania Wisły sadzawka staje się bagnem (Prus. cyt. Krasn. Skł.). W miarę jak Wisła opada, sadzawka staje się bagnem. Stopniowo jak się uspokajał, głos jego stawał się coraz cichszy.

Miarkować (niedok.) — zmiarkować (dok.) lub pomiarkować. I Formy: miarkuję...; miarkuj!; miarkujący; miarkowany; miarkował. II Składnia: 1) M. co — do czego (w postaci dok.: pomiarkować) = przystosowywać co — do czego, 2) M., że... = spostrzegać, że... (w postaci dok.: zmiarkować).

1. Pomiarkuj wiatr do wełny jagnięcia. *Sienk.* 2. Zmiarkował, że ma do czynienia... *Goet.*

Miarodajny (!) = germ. (por. niem. massgebend) = rozstrzygający, kierujący, kierowniczy, właściwy.

Sfery kierownicze lub rozstrzygające (decydujące, nie: miarodajne). Czynniki kierujące (decydujące, nie: miarodajne).

Miasto — miejski, nie: miastowy (JP 7, 143. Krasn. 11); mjsclp w mieście.

Zwroty: 1) być w mieście; 2) być na mieście (gdy się podkreśla bytność w różnych miejscach miasta); 3) iść do miasta; 4) iść na miasto (gdy się podkreśla zachodzenie w różne miejsca miasta); 5) pod miastem, nie: przy mieście, ani: koło miasta.

2. Co nieco wiedziano już o tej sprawie na mieście. *Berent.* Co słychać na mieście? *Reym.* 4. Wyszedł na miasto. *Strug.* 5. Folwark leżał pod miastem.

Miauczeć (nie: miauczyć, ani: miaukać) — miauknąć (dok.). Formy: 1) miauczy (nie: miauka...); miaucz!; miaucząc; miauczał..., miauczały, 2) miauknie, miauknął, miauknęła, nie: miaukła.

Miazga, dlm tych miazg.

Miazmat (nie: miazm) (JP 13, 18) — miazmatyczny. Formy: dlp tego miazmatu, mlm te miazmaty (nie: miazmata), dlm tych miazmatów.

Miażdżący — miażdżąco. Cb. Kojący — kojąco.

Miażdżyć (nie: miazdżyć) — zmiażdżyć (dok.). Formy: 1) miażdżę, miażdżysz, miażdży, miażdżymy..., miażdżą; miażdż! miażdżcie!; miażdżący; miażdżony; miażdżył..., miażdżyli, 2) zmiażdżę, jak: miażdżę.

Miąć (nie: mnąć, ani: mniąć)—zmiąć (dok.). Formy: 1) mnę (nie: mnię), mniesz, mnie, mniemy..., mną (nie: mnią); mnij! mnijcie!; mnący; mięty; miął, miąłem, mięła, mięli, 2) zemnę, jak mnę.

Miąższ ten, rzadko: ta miąższ, nie: miąsz. Formy: lp ten miąższ (ta miąższ), tego miąższu (tej miąższy), temu miąższowi (tej miąższy)...; lm te miąższe, tych miąższy, tym miąższom...

Było w tym najwięcej chłonności asymilacyjnej Polski aż po samą jej miąższ narodową. *Berent.*

Michał — Michałowa, — Michałostwo lub Michałowie. I Formy: Michałowa, Michałowej, Michałowej, Michałową, Michałowo! Michałową, o Michałowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu końcówka rzeczownikowa). II Składnia: Michałostwo przyjechali, nie: przyjechało.

Michałowice — michałowicki.

Mickiewicz, nie: Mickiewicz. I Formy: państwo Mickiewicze, lub Mickiewiczowie, albo Mickiewiczostwo. II Składnia: państwo Mickiewicze (Mickiewiczowie, Mickiewiczostwo) przyjechali.

Miech — mieszek; dlp tego miecha (SW, Łoś, N), rzadko: miechu (SW).

Miechów — miechowski.

Mieciu (!) = Miecio. Ob. Guciu.

Miecz — Formy: dlp tego miecza, clp temu mieczowi, dlm tych mieczów lub mieczy.

Zwroty: 1) po mieczu. *SF* = w linii rodowej ojca; 2) niszczyć ogniem i mieczem. *SF*; 3) postawić co na ostrzu miecza. *SF* = postawić coś tak, że się może nieodwołalnie przechylić w jedną albo w drugą stronę; 4) miecz Damoklesa (nie: Demoklesa). *SF* = grożące nieustannie niebezpieczeństwo.

2. Niszczy ogniem i mieczem. *Strug.* 4. Zawisła nad nim zemsta niby miecz Damoklesa. *Wikt.*

Mieczysław — Miecio, — Mietek.

Mieć — I Formy: mam, masz, ma, mamy..., mają; miej! miejcie!; mający (nie: miejący); miany; miał, miałem, miała, mieli, miały. II Znaczenie: 1) M. = posiadać, 2) M. = musieć (oznacza jednak nie jak: musieć konieczność materialną, lecz konieczność moralną, czyli czyjś rozkaz), np. Masz to zrobić (bo ci tak każę), ale musisz (bo się możesz oprzeć, a może i nie powinieneś), jeśli żądają od ciebie czegoś niegodziwego (Cyt. Krasn. 72/3). III Składnia: 1) M. kogo, co — w kim, w czym (gdy się oznacza przedmiot posiadania i miejsce posiadania), 2) M. co — u kogo (gdy się oznacza przedmiot posiadania i osobę, u której się ten przedmiot posiada), 3) M. kogo, co — na co (gdy się oznacza przedmiot posiadania i przeznaczenie tego przedmiotu zwykle do jakiegoś innego przedmiotu, rzadziej do jakiejś czynności), 4) M. co — do czego (gdy się oznacza przedmiot posiadania i przeznaczenie tego przedmiotu

do jakiejś czynności), 5) M. z kogo, z czego — co (gdy się oznacza, że z jakiegoś przedmiotu ma się jakiś użytek), 6) M. kogo, co — za kogo, za co = uważać kogo, co — za kogo, za co.

1. ...w odwróceniu lub pochyleniu głowy Tuni, które miało w sobie tyle z rozmaitych trwań i poruszeń się Feli. *Iwasz.* 2. Uśmiech u ludzi niektórych ma zawodne znaczenie. *Bartk.* 4. Nic tu do opieki nie mają. *Sienk.* Co ja tu mam do roboty. *Żerom.* Niewiele miał do powiedzenia. *Nałk.* Czasu do stracenia nie miał. *Małacz.* Każdy ma coś do roboty. *Iwasz.* 5. Nie mają z nich pożytku. *Dąbr.* 6. Miałam tych Ładów za zaśniedziałych ludzi. *Dąbr.* ...których miała za wrogów. *Nałk.* Miałem go za dobrodusznego prostaka. *Święt.*

Zwroty: 1) masz tobie! (wykrzyknik wyrażający niezadowolenie z jakiejś niemiłej niespodzianki); 2) ma się rozumieć (rub.) = oczywiście, naturalnie; 3) mieć z kim, z czym do czynienia; 4) mieć za swoje = cierpieć za swoje czyny; 5) mieć kogo, co za nic = lekceważyć kogo, co; 6) mieć kogo, co na oku = doglądać kogo, czego, mieć dozór nad kim, nad czym; 7) mieć co na celu = brać co pod uwagę w swoich zamiarach; 8) mieć nad kim, nad czym litość; 9) mieć co na kogo lub przeciw komu = mieć urazę lub zarzut przeciw komu; 10) mieć co pod ręką = mieć co blisko siebie; 11) mieć miejsce = zachodzić, odbywać się; 12) mieć rozkazane lub zakazane (!) = otrzymać lub odebrać rozkaz lub zakaz. *Krasn. 55;* 13) mieć polecone (!) = otrzymać lub odebrać polecenie. *Krasn.* 55; 14) mieć co z kim, z czym = mieć kłopot z kim, z czym; 15) mieć co za sobą = przeżyć co; 16) mieć kogo za sobą = mieć w kimś poparcie; 17) mieć co na sobie (o ubraniu); 18) mieć co stać, leżeć (!) = mieć co na składzie.

1. Masz tobie! — pewno cię tam książę niezbyt suto na drogę opatrzył. *Sienk.* 2. Ma się rozumieć, że testament obalą. *Dąbr.* 3. Milej to zawsze wiedzieć, z kim się ma do czynienia. *Sienk.* I znów miałem do czynienia z moją rodziną. *Strug.* Nie można było mieć wątpliwości, z kim się ma do czynienia. *Nałk.* 4. Ma on za swoje. *Sienk.* 5. Mają mię za nic. *Sierosz.* 6. Więc go trza mieć na oku. *Żerom.* 8. Niechaj pani ma nad nim litość. *Nałk.* 12. Żołnierze otrzymali rozkaz strzelania (nie: mieli rozkazane strzelać). *Cyt. Krasn. 55.* 13. Urzędnicy otrzymali polecenie posyłać raporty (nie: mieli polecone posyłać raporty). *Cyt. Krasn. 55.* 14. Co ja miałem z tym drabem. *Choyn.* 16. Macie i prawo za sobą. *Kruczk.* 17. Nie miała na sobie ani kapelusza, ani rękawiczek. *Orzesz.*

Mieć się.

Zwroty: 1) mieć się (nieosob.) na co = zanosić się na co; 2) mieć się do kogo, do czego = mieć skłonność sercową do kogo, przywiązywać się do czego, utrzymywać z czym łączność; 3) ma się pod co (nieosob.) (o porach roku lub dnia) = czas zbliża się do jakiejś pory roku lub dnia; 4) ma się ku czemu (nieosob.) (o porach roku lub dnia) = czas zbliża się ku jakiejś porze roku lub dnia; 5) mają się ku sobie = czują do siebie wzajemnie skłonność sercową; 6) mieć się dobrze, źle...

1. Wreszcie ma się na rozmowę. *Siedl.* 2. Już się do tego miało. *Sienk.* Bardzo się miał do Maszki. *Strug.* 3. Miało się pod południe. *Żerom.* 4. Miało się ku północy. *Danił.* 5. Widać było, że się mają ku sobie. *Mp.* 6. Miałem się z pyszna. *Małacz.*

Miednica, nie: mydlnica, ani: miendnica.

Miedza, nie: międza.

Zwrot: o miedzę mieszkać (być, leżeć...).

Pamiętów jest z nami o miedzę. *Dąbr.*

Miedź — miedziany, nie: miedzianny.

Zwrot: miedź brzękająca i cymbał brzmiący = dźwięk bez treści, rzecz pusta.

Ta wasza miłość to miedz brzękająca i cymbał brzmiący. *Małacz.*

Miejsce — I Formy: dlp tego miejsca, clp temu miejscu, dlm tych miejsc. II Znaczenie: 1) M. = jakaś część przestrzeni, gdzie się ktoś lub coś może pomieścić, 2) M. = miejsce pracy, posada służbowa. III Składnia: 1) M. dla kogo (na oznaczenie osoby lub innej istoty żyjącej, dla której miejsce jest przeznaczone), miejsce dla ludzi, miejsce dla koni, 2) M. na co, nie: dla czego (na oznaczenie rzeczy martwej lub jakiej czynności, na które miejsce jest przeznaczone), np. miejsce na książki, miejsce na kartofle, miejsce na wozy, miejsce na zabawę, 3) M. do czego, nie: dla czego (na oznaczenie czynności, do której miejsce ma służyć), np. miejsce do spaceru, miejsce do kąpania, 4) M. czego (na oznaczenie czegoś, co się na miejscu odbywa), np. miejsce rozrywek, miejsce spacerów, miejsce narad.

2. W ich pokorze nie było miejsca na strach przed szyderstwem. *Szczuc.* 3. Tutaj wcale nie miejsce do interesów. *Reym.* Tu nie miejsce do rozanieleń. *Reym.* Jest miejsce do dyskusji (nie: dla dyskusji). *Czas 28 IV 34.* 4. Według miejsca zamieszkania wytoczyć powództwo. *Kod.Post.Cyw.*

Zwroty: 1) mieć miejsce = odbywać się, zachodzić, zdarzać się, występować; jest miejsce na co = znajduje się miejsce na co; 2) ustąpić komu miejsca, nie: zrobić komu miejsce. *Krasn. 67;* 3) dać komu miejsce = dać komu posadę; 4) zająć czyje miejsce; 5) czuć się na miejscu = czuć się na właściwym miejscu; coś jest na miejscu = coś jest właściwe, odpowiednie, coś nie jest na miejscu lub coś jest nie na miejscu; zrobić coś na czyimś miejscu = postąpić tak czy inaczej w razie znalezienia się w czyimś położeniu; 6) być na ostatnim miejscu = być lekceważonym, nie być wymagającym; 7) miejsca nigdzie nie zagrzać = nie być nigdzie długo; 8) brać, zajmować miejsce = siadać; 9) brać miejsce = przyjmować posadę; 10) powołać, mianować kogo na czyjeś miejsce, nie: w czyjeś miejsce. *DUMK 15 X 31;* 11) ruszyć z miejsca = podźwignąć się, rozpocząć się dziać; 12) z miejsca = od razu; 13) z miejsca na miejsce, nie: z miejsca do miejsca = po różnych miejscach; 14) na miejscu = w tym samym miejscu, na tym miejscu, z którym się wiąże jakaś sprawa; 15) o każdej porze i na każdym miejscu = zawsze i wszędzie; 16) miejsce stojące lub siedzące = miejsce dla stojącego lub siedzącego; 17) miejsce służbowe (!) = jednostka służbowa (por. niem. Dienststelle). *DUMK 25 VII 35;* 18) miejsce stacjonowania (!) = miejsce stałego postoju (o rzeczy) lub miejsce stałej służby (o osobie). *DUMK 25 VII 35;* 19) miejsce na dwie, trzy... osoby.

1. U księżny miała miejsce malarska scena. *Mochn.* Rada wojenna istotnie miała miejsce. *Sienk.* (Stosunek), w którym nie było miejsca na gwałtowne uczucia. *Perz.* 2. Ustąpiłem jej miejsca. 3. Olek da mi miejsce u siebie. *Siedl.* 4. Jej miejsce zajęła Zośka. *Prus.* 5. Czuł się nie na miejscu. *Bartk.* Nie tu było miejsce na żarty. *Nałk.* Ciekaw jestem, co by robił na moim miejscu. *I. Dąbr.* 6. Ja jestem na ostatnim miejscu. *Nowak.* 7. Długo miejsca nie zagrzali. *Sienk.* 8. Sam czas zajmować miejsca. *Sierosz.* 11. Kobieta nie ruszyła z miejsca. *Kruczk.* Sprawa ruszyła z miejsca. 12. Odpaliła z miejsca. *Sienk.* Czas! Z miejsca zakotłują na drodze koniska; już widać długi tuman za nimi. *Bartk.* Przystąpiono z miejsca do dławienia mowy ojczystej. *Berent.* 13. Z miejsca na miejsce słaniał się. *Żerom.* 14. Na miejscu zwykle załatwiała się sprawa. *Bartk.* Sąd może przejrzeć je (= księgi) na miejscu. *Kod. Post. Cyw.* 15. O każdej porze i na każdym miejscu. *Strug.*

* **Miejsce** (sposoby oznaczania okoliczników

miejsca). Okoliczniki miejsca odpowiadają na pytania: gdzie? skąd? dokąd? którędy?

I Na pytanie: gdzie? wyrażamy okoliczniki miejsca: 1) za pomocą przysłówków miejsca: tu, tam, tu i owdzie, gdzieś, gdzie indziej..., np. Tam wszędzie spokój, nigdzie śladów trwogi (Korzen. cyt. Krasn. Skł.), 2) za pomocą rzeczowników, użytych w miejscowniku z przyimkiem: w, na, np. Źle się działo w podwórzu, źle w polu i w lasach, a najgorzej na gumnie (Bartk.), 3) za pomocą rzeczowników w mjscim z przyimkiem: p o, np. Rozmieściliśmy się po różnych dziurach (Strug) (takie określenie ma charakter dzielczy), 4) za pomocą rzeczowników w narzędniku z przyimkami: pod, nad, przed, za, między... lub za pomocą rzeczowników w miejsc., rzadziej za pomocą rzeczowników w dopełniaczu z przyimkiem: u, dla zaznaczenia takiego czy innego położenia względem przedmiotu, który się wymienia, np. Nad rzeką, nad wyspami dzieją się cuda (Strug). Cyknął świerszcz za piecem (Kad.). Zapytał, co słychać u nich (Iwasz.), 5) za pomocą rzeczowników w dopełniaczu z przysłówkowymi przyimkami: koło, około, wprost, powyżej, poniżej, śród, obok, wewnątrz..., np. Śród lasu cichego pełno było krzyku i hałasu (Mick.), 6) przy czasownikach: kłaść, stawiać, sadzać, wieszać, miejsce oznaczamy na pytanie: gdzie? (nie: dokąd?) i używamy rzeczownika w miejscowniku z przyimkiem: n a, np. Sługa wniosła świecę i postawiła ją na stole (Korzen. cyt. Krasn. Skł.), 7) okolicznik na pytanie: gdzie? wyrażamy także za pomocą zdań podrzędnych okolicznikowych miejsca, np. Gdzie były ludne rynki, dziś tam rosną grzyby (Mick.).

Uwaga 1. Przyimka: w używamy wtedy, gdy oznaczamy jakąś miejscowość jako mniej lub więcej wyodrębnioną i samodzielną całość; przyimek: n a, przeciwnie, ma zabarwienie dzielcze i oznacza albo różne punkty jakiejś miejscowości (np. ojciec jest na polu = znajduje się w różnych punktach pola, chodzi to tu, to tam), albo miejscowość, która stanowi część większej całości (np. on mieszka na przedmieściu, na ulicy N..., na Mazowszu, na Kujawach...). W związku z takim rozróżnieniem znaczeniowym mówimy: na mieście — w przeciwstawieniu do: w domu, ale: w mieście — w przeciwstawieniu do: na wsi; mówimy: na wsi — w przeciwstawieniu do: w mieście, ale: we wsi — w przeciwstawieniu do: we dworze, w chałupie, w domu; we dworze (ziemiańskim), ale: na dworze (królewskim) — dla zaznaczenia wielkości tego dworu, z czego wynika, że jeden człowiek może korzystać tylko z jego części.

Uwaga 2. W listach, oznaczając miejsce ich pisania, używamy wyrażeń: w Warszawie, w Krakowie... lub Warszawa, Kraków... dn... (JP 10, 30).

Uwaga 3. Przyimek: u dziś ma już bardzo ciasny zakres użycia i używa się: 1) w tradycyjnych wyrażeniach i zwrotach, jak np. u stóp, u dołu, u góry, u nóg, u drzwi... (nowe połączenia tego typu, jak np. u telefonu, u sosny... rażą. PJ 32, 86 nn), 2) na oznaczenie osoby, w której mieszkaniu, sklepie lub innej posiadłości coś się odbywa, np. Mieszka u wuja. Kupiłem to u dobrego kupca, 3) gdy określamy położenie jakiegoś mniejszego przedmiotu przy większym, a nie odwrotnie, np. ząbek u klucza, ucho u buta, guzik u bluzki, oś u samochodu, stanąć u balii (ale, nie: u kubła, u szkopka), zatrzymał się u dębu (ale, nie: u narcyza) (PJ 32, 124 nn).

Uwaga 4. Położenie względem miasta lub góry oznaczamy przyimkiem: pod (nie: przy, koło), położenie względem rzeki lub jeziora — przyimkiem: nad, np. Dukla pod Krosnem, Karczew pod Otwockiem (nie: Dukla koło Krosna, Karczew koło Otwocka), schronisko nad Morskim Okiem (nie: przy Morskim Oku), pokrywa śniegu nad M. Okiem (nie: przy M. Oku), Brześć nad Bugiem, Frankfurt nad Menem.

II Na pytanie: skąd? wyrażamy okoliczniki miejsca: 1) za pomocą przysłówków: stąd, stamtąd, skądkolwiek..., np. Wracam stamtąd, 2) za pomocą rzeczowników w dopełniaczu z przyimkami: z, od, spod, zza, sprzed, z wewnątrz..., np. Spod Obertyna wracał Jan z Tarnowa (Wasil.). Po zawarciu układów wyszedł z izby Ryków (Mick.), 3) za pomocą zdań podrzędnych, np. Wracam stamtąd, skąd i wyście przyszli.

III Na pytanie: dokąd? wyrażamy okoliczniki miejsca: 1) za pomocą przysłówków: dotąd, dokąd bądź, dokądkolwiek, dokądś, 2) za pomocą rzeczowników z przyimkiem: d o z dopełniaczem, z przyimkiem: k u, p r z e c i w z celownikiem, z przyimkiem: w, n a, p o, n a d, p o d, p r z e d, z a, m i ę d z y z biernikiem, np. Przeniosłem ją pod ścianę (Strug). Da nura pod wodę (Bartk.). Idę na wieś, na miasto, na targ, na pocztę... Między ludzi poszły ukochane konie (Bartk.). Wszystko bieży ku studni (Mick.). Ptactwo skryło się w lasy, pod strzechy, w głąb trawy (Mick.), 3) za pomocą zdań podrzędnych, np. Śpieszę tam, dokąd i ty dążysz.

Uwaga. Tam, gdzie na pytanie: gdzie? używamy przyimka: w z miejscownikiem, na pytanie: dokąd? używamy przyimka: d o z dopełniaczem (używanie w takich razach przyimka: w z biernikiem jest rusycyzmem). Tam znowu, gdzie na pytanie: gdzie? używamy przyimka: n a z miejscownikiem, na pytanie: dokąd: używamy przyimka: n a z biernikiem, np. Mieszkam w Warszawie.

Jadę do Warszawy (nie: w Warszawę). Mieszkam w mieście. Jedź do miasta (nie: w miasto, jak u Mickiewicza: Kupcze, jedź w miasto!, idę w karczmę, zamiast: idę do karczmy). Mieszkam na Mazowszu, jadę na Mazowsze.

IV Na pytanie: którędy? wyrażamy okoliczniki miejsca: 1) za pomocą przysłówków: tędy, tamtędy, np. Tędy łatwo przyjdziemy do celu, 2) za pomocą rzeczowników w narzędniku, np. Pośpieszał Wiesław i lasem i polem (Brodz.). Morzem, lądem płyną nieprzeliczone wojowników roje (Mick. cyt. Krasn. Skł.), 3) za pomocą rzeczowników z przyimkiem: przez, na z biernikiem; z przyimkiem: po z miejscownikiem lub przyimkiem: mimo, wzdłuż, wszerz, w poprzek z dopełniaczem, np. Wionęła ogrodem przez płotki, przez kwiaty i po desce, opartej o ścianę komnaty, wleciała przez okno (Mick.), 4) za pomocą zdań podrzędnych, np. Wracam tędy, którędy przyszedłem.

Mielec (nazwa miasta) — mielecki.

Mielizna, dlm tych mielizn.

Zwrot: osiadać na mieliźnie, *SF* = z powodu przeszkody zatrzymać się w działalności.

Mieniać — I Formy: mieniam, mieniasz, mienia...; mieniaj!; mieniający; mieniał. II Składnia: M. co — na co.

On by to miał mieniać na cztery folwarki? *Siedl.*

Miernota, dlm tych miernot.

Mierzchnąć — Formy: mierzchnie, mierzchnący; mierzchło, nie: mierzchnęło.

Mierzchło. *Grusz.*

Mierzić. Ob. Mdlić. Składnia i użycie: używa się zwykle w 3 os. lp i ma dopełnienie dalsze w bierniku, który, jak zwykle, w dopełnieniu dalszym nie zmienia się w zdaniu przeczącym na dopełniacz (Krasn. Skł. 119).

Mierzi ją fałsz. Już ją (nie: jej) fałsz nie mierzi.

Mierznąć (niedok.) (nie: mierźnąć)—zmierznąć (dok.). I Formy: 1) mierznę, mierzniesz, mierznie...; mierznij!; mierznący; mierznął lub mierzł, 2) zmierznę, jak: mierznę. II Składnia: M. komu.

Już mi życie mierznie. *SW.*

Mierzwa, nie: mierżwa.

Mierzyć — I Formy: mierzę, mierzysz, mierzy, mierzymy..., mierzą; mierz! mierzcie!; mierzący; mierzony; mierzył..., mierzyli. II Składnia: 1) M. co (na oznaczenie przedmiotu mierzonego), 2) M. czym (na oznaczenie jednostki mierniczej, którą się mierzy), 3) M. na co (na oznaczenie wielkości mierzonego przedmiotu przez wskazanie jednostki mierniczej, którą się do mierzenia przedmiotu stosuje).

2. Mierzyć sukno łokciem. 3. Ziemię dziś mierzą na łokcie. *Bartk.* (to znaczy, że się posiadłości skurczyły).

Zwroty: 1) mierzyć kogo oczami; 2) mierzyć kogo od stóp do głów; 3) mierzyć (!) = mieć miarę, mieć wielkość, mieć długość jakąś.

1. Zmierzył mówiącego złymi oczyma. *Sierosz.* Zmierzył rywala zabójczym spojrzeniem. *Małacz.* 3. Warstwy kamieni tysiące metrów grubości nieraz mające (nie: mierzące). *Cyt. PJ 9, 9.*

Mierzynek = koń roboczy. Por. Mizynek.

Miesiąc — miesięczny; dlm tych miesięcy, nie: miesiąców.

Zwroty: 1) miesiąc (biernik) = w ciągu miesiąca (gdy się oznacza przeciąg trwania jakichś czynności bądź stanów trwałych); 2) w miesiąc = w ciągu miesiąca (gdy się oznacza przeciąg czasu, po upływie którego jakieś czynności bądź stany się dokonały); 3) za miesiąc = po upływie miesiąca (gdy się oznacza czas, po którego upływie jakieś czynności bądź stany mają nastąpić lub zostaną dokonane); 4) za miesiąc (! rus.) = w ciągu miesiąca; 5) na miesiąc = na przeciąg miesiąca; 6) na miesiąc przed czym; 7) z miesiąca na miesiąc = lada miesiąc; 8) od miesiąca do miesiąca = całymi miesiącami; 9) co miesiąc, rzadziej: co miesiąca = za każdym razem, jak tylko upływa miesiąc; 10) miesiącami = w ciągu całych miesięcy, w ciągu czasu, który liczy całe miesiące; 11) po miesiącu = po upływie miesiąca; 12) z upływem miesiąca od czego; 13) w miesiącu listopadzie, nie: w listopadzie miesiącu, w miesiącu marcu, nie: w marcu miesiącu, lepiej: w listopadzie, w marcu. *JP 15, 30;* 14) jakieś dwa (trzy, cztery) miesiące, jakieś pięć (sześć...) miesięcy, nie: jakichś pięć... miesięcy; jakieś (nie: jakichś) kilka miesięcy. Ob. Dobre sto lat temu; 15) raz na miesiąc, nie: raz w miesiąc.

Miesić (nie: misić, ani: mięsić) (= rozczyniać, wygniatać ciasto; masować) — mieszenie, nie: miesienie. Formy: mieszę, miesisz, miesi, miesimy..., mieszą; mieś! mieście!; mieszący; mieszony; miesił..., miesili. Por. Misić = kastrować.

Mieszać, nie: męszać. I Formy: mieszam, mieszasz, miesza...; mieszaj!; mieszający; mieszany; mieszał.

Ortografię polską tak miesza i kłóci, że nikt nie wie, czego się trzymać w pisowni. *Berent.*

II Składnia: 1) M. kogo, co — z kim, z czym = łączyć kogo, co — z kim, z czym, 2) M. kogo — do czego lub w co = wciągać kogo do czego lub w co, 3) M. komu — co = gmatwać komu — co.

1. Mieszać miedź z żelazem. Mieszać dobre ze złem. 2. Mieszać kogo do jakichś spraw. 3. Mieszać komu plany.

Zwroty: 1) mieszać kogo z błotem = szargać czyją opinię; 2) mieszać komu w głowie. *SF;* 3) mieszać komu szyki. *SF.* = gmatwać komu plany.

Mieszać się — Znaczenie i składnia: 1) M. ś. z kim, z czym = łączyć się z kim, z czym, 2) M. ś. do czego = wtrącać się do czego, 3) M. ś. w co = wtrącać się w co, podkreśla głębsze i bardziej czynne wtrącanie (się do czego, gdy tymczasem wyrażenie: mieszać się do czego — zaznacza udział bardziej powierzchowny i bierny, więcej tylko zewnętrzny).

1. Nie mieszał się z towarzystwem. 2. Chociaż pan Apolinary nie lubi być potrącany, miesza się do kupki ludzi. *Weyss.* żebym się nie mieszał do nie swoich rzeczy. *Nowak.* 3. Nie mieszał się w rozmowę. *Mick.* Nie mieszały się w te sprawy. *Bartk.*

Mieszczanin (nie: mieszczan) — mieszczański. Formy: lp ten mieszczanin, tego mieszczanina, temu mieszczaninowi, tego mieszczanina, mieszczaninie! tym mieszczaninem, o tym mieszczaninie; lm ci mieszczanie, tych mieszczan, tym mieszczanom, tych

mieszczan, mieszczanie! tymi mieszczanami, o tych mieszczanach.

Mieszkać, nie: mięszkać. Formy: mieszkam, mieszkasz; mieszkaj! mieszkający; mieszkał.

Zwroty: 1) mieszkać na ulicy, rzadziej: przy ulicy (ulicę tworzą domy, a nie jezdnia, więc wyrażenie: na ulicy nie może wywoływać myśli, że ktoś mieszka na bruku); 2) mieszkać na placu, ale: w rynku; 3) mieszkać w pokoju; 4) mieszkać na parterze, na piętrze, na poddaszu, na strychu, ale: w suterenie, w podziemiach, w piwnicy; 5) mieszkać w chałupie, w domu, w kamienicy, we dworze, w pałacu, ale: na zamku lub w zamku, 6) mieszkać u rodziny, u krewnych, u znajomych; 7) mieszkać na bursie lub w bursie, ale: na stancji, w internacie. *JP 15, 28.*

1. Rodzice moi mieszkają przy ulicy Królewskiej. *Zapol.* 2. Mieszkaliśmy w Rynku. *Kad.* Mieszka u wdowy po zapalaczu latarń. *Choyn.*

Mieszkanie, dlm tych mieszkań.

Zwroty: 1) nachodzić komu mieszkanie, *SF* = gwałtem do mieszkania się wdzierać; 2) do mieszkania się wprowadzać, nie: wciągać (germ.); 3) z mieszkania się wyprowadzać, nie: wyciągać (germ.); 4) z mieszkania się przeprowadzać, nie: przeciągać (germ.).

Mieszkaniec — Formy: wlp mieszkańcze!; mlm ci mieszkańcy.

Mieścić — Formy: mieszczę, mieścisz, mieści, mieścimy..., mieszczą; mieść! mieśćcie!; mieszczący!; mieszczony; mieścił..., mieścili.

Mieść. I Formy: miotę (nie: mietę, ani: miecę), mieciesz, miecie, mieciemy..., miotą (nie: mietą, ani: miecą); mieć! miećcie!; miecący; mieciony, mieceni; miótł, miotłem, miotła (nie: mietłem, ani: mietła), mietli. II Znaczenie i składnia: 1) **M.** co — czym = miotłą co usuwać, 2) **M.** co lub czym = rzucać co lub czym.

Między—Składnia: 1) **M.** czym, nie: między co (dawn. JP 10, 121/2) (na oznaczenie miejsca na pytanie: gdzie?), 2) **M.** co (na oznaczenie miejsca na pytanie: dokąd?), 3) między czym i czym, lepiej: między czym a czym.

1. Między nimi (końmi) sześć siwych (było). *Bartk.* 2. Między liście łopuchu, na rękach po trawie skacząc jak żaba, cicho przyczołgał się blisko. *Mick.* Mignie między drzewa zwierz żółtawym pasem. *Mick.* Między ludzi poszły ukochane konie. *Bartk.* Jużeśmy weszli między stragany. *Kad.* 3. Między Bielskiem i Cieszynem. *Stasz.* Między przeszłością a przyszłością. *Mochn.* Między czwartą a piątą. *SF.* W kącie między wozownią a stajnią stała buda. *Wikt.* W stosunku między interwenientem a przeciwnikiem. *Kod. Post. Cyw.* Antypatia, jaka się między nauczycielem a uczennicą wytworzyła. *Iwasz.* Między chatą a gościńcem. *Prus.* Między oborą i stodołą. *Dąbr.*

Międzychód — międzychodzki.

Międzyczas (!) = czas między jakimiś wydarzeniami.

Zwrot: w międzyczasie (!) = tymczasem, w tym czasie.

Międzyrzec (nazwa miasta)—międzyrzecki.

Między tym (!) = tymczasem.

Miałem wyjść na przechadzkę, tymczasem (nie: lecz między tym) zaczął padać deszcz. *Wal.*

Miękczyć (niedok.) — zmiękczyć (dok.). I Formy: 1) miękczę, miękczysz, miękczy, miękczymy...; miękcz! miękczcie!; miękczący; miękczony; miękczył, 2) zmiękczę, jak: miękczę. II Składnia. **M.** co — czym lub przez co albo w czym.

Miękczyć żelazo przez rozpalanie. *SW.* Miękczy łzami dusz tych głazy. *Krasiń. cyt. SW.* Miękczyć odcisk w wodzie.

Miękisz, dlp tego miękiszu.

Miękki, w wymowie: mięki (nie: miętki) — miękutki lub mięciutki (nie: międziutki) — miękuchny lub mięciuchny (SW) — miększy (nie: miękciejszy, ani: miętszy).

Miękko (w wymowie: mięko) — miękcej, rzadziej: miękciej, mięcej.

Mięknąć (nie: mięknieć, ani: miękczeć) — zmięknąć (dok.). I Formy: 1) mięknę, miękniesz, mięknie, miękniemy..., miękną; mięknij! mięknijcie!; mięknący; mięknął, mięknęłam lub miękł, miękłem, miękła (nie: mięknęła), miękło (nie: mięknęło), miękli, miękły (nie: mięknęli, mięknęły), 2) zmięknę, jak: mięknę. II Składnia: 1) **M.** od czego, 2) **M.** w czym.

1. Wosk mięknie od ciepła. *SW.* 2. Mięknąć w płynie. *SW.*

Mięsień — mięśniowy. Ob. Muskuł.

Mięso — mięsny (nie: mięśny), — mięsisty; dlm tych mięs lub miąs. Znaczenie: 1) mięsny = odnoszący się do mięsa, właściwy mięsu, 2) mięsisty = obfitujący w mięso.

Zwrot: mięso na co.

Półtora funta mięsa na rosół. *Zapol.*

Mięsopust — mięsopustny; dlp tego mięsopustu.

Mięsożerny, nie: mięsożerczy (PJ 5, 119). Ob. Krwiożerczy, Krwiożerny.

Mięta — miętowy.

Miętosić (niedok.)—zmiętosić (dok.). I Formy: 1) miętoszę, miętosisz, miętosi, miętosimy...; miętoś! miętoście!; miętoszący; miętoszony; miętosił, 2) zmiętoszę, jak: miętoszę. II Składnia: **M.** co — czym lub w czym.

Miętosił papier palcami (lub w palcach).

Mig.

Zwroty: migiem lub w mig.

Migać (niedok.) — mignąć (dok.). I Formy: 1) migam, migasz, miga... migaj!; migający; migał, 2) mignę, migniesz, mignie...; mignij!; mignąwszy; mignął, mignąłem, mignęli. II Znaczenie i składnia: 1) **M.** lub **M.** ś. = szybko przesunąć się przed oczami, 2) **M.** czym = machnąć szybko czymś jasnym, 3) **M.** czym—na kogo = kiwnąć czym na kogo, dać komu szybkie znaki ruchowe.

1. Oto na wieży latarnia miga. *Słow. cyt. SW.* Iskry radości w oczach wszystkich się migały. *Przybysz.* 2. Hrabia szpadą nad nim mignął. *Mick.* 3. Mignąć oczami na kogo. *SW.*

Migdał, dlp tego migdała (SW, N) lub migdału (SW, N).

Zwrot: myśleć (rozmawiać) o niebieskich migdałach = myśleć (rozmawiać) o rzeczach nie mających związku ze światem rzeczywistym.

Rozmawiać o niebieskich migdałach. *Dąbr.*

Migotać (się) (nie: miegotać, ani: migocić) — zamigotać lub zamigotać się (dok.). 1) migota lub migocze, rzadziej: migoce; migocz!; migotający lub migoczący; migotał, 2) zamigota lub zamigocze, jak: migo-

ta lub migocze. II Składnia: 1) **M.** (bez dopełn.), 2) **M.** czym.

Igły migocą, toczą się chybkie wrzeciona. *Mick. cyt. SW.* Nad przepysznym szyszakiem kita się migota. *Przybysz. cyt. SW.* Błyskotnym gwiazdy promykiem migocą. *Narusz. cyt. SW.*

Zwrot: w oczach mi się migocze.

Mijać. Ob. Minąć.

Mikrob, dlp tego mikroba (Łoś, N), rzadziej: mikrobu (SW).

Mikrometr, nie: mikromierz (KJMK); dlp tego mikrometru.

Mikroskop — mikroskopowy,— mikroskopijny. Znaczenie: 1) mikroskopowy = odnoszący się, należący do mikroskopu, 2) mikroskopijny = widzialny tylko pod mikroskopem, drobny.

Milczący — milcząco. Ob. Kojący — kojąco.

Przyjął tę wiadomość obojętnie i milcząco.

Milczeć (nie: milczyć) — zmilczeć (dok.). Ob. Milknąć. Formy: 1) milczę, milczysz, milczy, milczymy..., milczą; milcz! milczcie!; milczący; milczał, milczałem, milczeli, milczały, 2) zmilczę, jak: milczę.

Milczenie.

Zwroty: 1) w milczeniu co robić; 2) milczeniem co pominąć, pokryć, zbyć.

1. Wszyscy słuchali w milczeniu głębokim. *Mick.* Trwali chwilę w milczeniu. *Bartk.* 2. Pytania, milczeniem dotąd zbywane. *Bartk.*

Miliard — miliardowy; dlp tego miliarda. Składnia: 1) ten miliard złotych, tego miliarda złotych, temu miliardowi złotych, ten miliard złotych, tym miliardem złotych, w tym miliardzie złotych; te miliardy złotych, tych miliardów złotych, tym miliardom złotych... 2) Miliard gwiazd świeciło (nie: świecił) na niebie. Ten miliard złotych już pękł.

Miligram — miligramowy; dlp tego miligrama.

Milimetr — milimetrowy, nie: milimetryczny; dlp tego milimetra.

Milion, dlp tego miliona. Składnia jak wyrazu: miliard.

Już ich (= gwiazd) tysiąc, już ich milion mruga. *Mick.*

Miło lub **mile.**

Wyglądała miło i ochoczo. *Święt.* Jak tu mile oddychać piersiami całymi. *Mick. cyt. SW.*

Miłosierdzie nad kim, nad czym.

Jeśli masz miłosierdzie nad ojczyzną. *Sienk.* Okazała nad nim miłosierdzie. *Sienk.*

Miłosiernie — Znaczenie: 1) **M.** = z uczuciem miłosierdzia, 2) **M.** = z prośbą o miłosierdzie.

2. Był nędzny i zmęczony, więc usiadł na kamieniu przy wrotach i miłosiernie zaczął spoglądać na sień. *Prus.*

Miłosny, nie: miłośny.

Miłość — Składnia: 1) **M.** kogo, czego = miłość ogarniająca kogo, co, 2) **M.** do kogo, do czego = miłość zwrócona do kogo, do czego, 3) **M.** dla kogo (nie: dla czego) = miłość żywiona dla kogo.

1. Ten czysty duch męstwa i miłości ojczyzny. *Stasz.* 2. Wszystkich przewyższa w miłości do ojczyzny. *Stasz.* Swą miłość do Zosi wyzna. *Sierosz.* Miłość do mego dziecka jest moim głównym motywem. *Grusz.* Miłość do ojczyzny. *Małacz.* 3. Opanowywał wybuch miłości dla ludu. *Prus.* Czy obok silnej i trwałej miłości dla jakiejś kobiety nie miałeś przelotnych miłostek? *Święt.* Przyszła myśl, żeby wyznać miłość dla Heleny. *Żerom.*

Zwroty: 1) z miłości lub przez miłość; 2) na miłość Boską! (zaklęcie); 3) miłość własną głaskać, łechtać, zadrasnąć, obrazić, ubóść. *SF;* 4) żywić miłość dla kogo; 5) napraszać się z miłością do kogo.

1. Z litości, nie przez miłość. *Dyg.* 2. Na miłość Boską, przebijem się, czy nie przebijem! *Sienk.* 4. Żywi miłość do ojczyzny. *Sienk.* 5. Tak się tam napraszają z tą miłością do Moskali. *Strug.*

Miłować (niedok.) — zmiłować się (dok.). I Formy: 1) miłuję, miłujesz...; miłuj!; miłujący; miłowany; miłował, 2) zmiłuję się, jak: miłuję. II Składnia: 1) **M.** kogo, co, 2) zmiłować się nad kim, nad czym.

Miły — milszy, nie: milejszy. Składnia: **M.** komu lub dla kogo.

Miła sercu odmiana. *Bartk.*

Mimo — Znaczenie i składnia: 1) mimo czego (nie: co) = tuż obok (w znaczeniu przestrzennym), 2) mimo co, częściej: mimo czego = pomimo (w znaczeniu przyczyny przyzwalającej, JP 9, 61). Ob. * Przyzwolenie.

1. Przeszedłem mimo twojego domu. Przejechałem mimo dworu. Statek przepłynął mimo przystani. 2. Podczaszyc mimo równość wziął tytuł markiza. *Mick.* Mimo pytania i prośby odpowiedzieć nie raczył. *Mick.* Mimo biedę... *Żerom.* Mimo wszystko... *Nałk.* Mimo czystość unosił się jakiś trupi zapach. *Iwasz.* Mimo starań. *Nałk.* Mimo różnicy wieku. *Nałk.* Mimo zgodnego wniosku. *Koź. Post. Cyw.* Mimo tej różnicy lub mimo tę różnicę (nie: mimo ta różnica). Mimo tej przeszkody lub mimo tę przeszkodę (nie: mimo ta przeszkoda).

Zwroty: 1) puszczać co mimo uszu lub mimo uszy; 2) mimo woli (nie: mimo wolę). *JP. 11, 95/6.* 3) mimo to lub mimo tego, ale: mimo wszystko.

3. Mimo wszystko trzeba się było przyłożyć do roboty. *Goet.*

Mimowiedny, nie: mimowiedni.

Mimowolnie lub **mimo woli.**

Każdy mimowolnie porządku pilnował. *Mick.*

Mina = układ twarzy.

Zwroty: 1) robić, stroić minę do kogo, ale: na co (nie: do czego); 2) nadrabiać miną = pokrywać spokojnym wyrazem twarzy wewnętrzne wzburzenie; 3) wyprawiać miny; 4) przybierać minę. *SF;* 5) przeciągać minę; mina komu rzednie; 6) mina rzęsista, gęsta = wyraz twarzy, znamionujący pewność siebie; 7) mieć jakąś minę.

1. Nie róbcie takiej karawaniarskiej miny. *Danit.* Po co i mnie skazywać na robienie dobrej miny. *Nałk.* 2. Nadrabiając miną. *Małacz.* Nadrabiał miną. *Iwasz.* 3. Płacze i wyprawia miny. *Strug.* 4. Przybrał despotyczną minę. *Zapol.* 5. Ralfowi zrzedła mina. *Wikt.* 6. Miny rzęsiste i harde. *Sienk.* 7. Starałam się mieć pewną siebie minę. *Zapol.*

Mina (= kopalnia, pocisk) — miner (nie: minier) — minerstwo, nie: minierstwo (Kr. 2, 239).

Minąć (dok.) — mijać (niedok.). I Formy: 1) minę, miniesz, minie, miniemy..., miną; miń! mińcie!; miniony (nie: minięty, ale: pominięty); minął, minąłem, minęli, minęły, 2) mijam, mijasz, mija...; mijaj!; mijający; mijany; mijał. II Składnia: **M.** kogo, co.

Minąć się z kim, z czym.

Zwrot: minąć się z prawdą, *SF* = świadomie lub nieświadomie powiedzieć nieprawdę.

Miniatura — miniaturzysta. Formy: miniaturzysta, jak: humanista.

Minimum (ndm).

Zwroty: 1) sprowadzić do minimum. *SF;* 2) spaść do minimum.

Miniony, nie: minięty, ale: pominięty.

Minister, mlm ci ministrowie, nie: ministrzy. Składnia: M. czego, nie: dla czego.

Minister reformy rolnej (nie: dla reformy rolnej). *Cyt. Kr. 1, 75.*

Ministerium lub **ministerstwo**. I Formy: 1) ministerium odmienia się, jak: gimnazjum, 2) ministerstwo odmienia się, jak: państwo. II Składnia: M. czego, nie: dla czego.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (nie: dla Spraw Wewnętrznych). *Cyt. Kr. 1, 74.* Ministerstwo Kolonii (ij) (nie: dla Kolonii (ij). Ministerstwo Aprowizacji (nie: dla Aprowizacji).

Minoryta lub **minorysta**. Formy: minoryta (minorysta), jak: humanista.

Minuta — minutowy.

Zwroty: 1) minutę = w ciągu minuty (gdy się oznacza przeciąg trwania jakichś czynności bądź stanów trwałych); 2) w minutę, nie: w minucie = w ciągu minuty (gdy się oznacza przeciąg czasu, po którego upływie jakieś czynności bądź stany się dokonały); 3) w minutę czego lub w minucie czego (gdy się oznacza termin czasu przez wskazanie jakiegoś wydarzenia, które na ten termin przypadło); 4) w minutę jakąś: złą, dobrą, gorącą... lub w minucie jakiejś: złej, dobrej, gorącej...; 5) za minutę, nie: w minucie (gdy się oznacza czas, po którego upływie jakieś czynności bądź stany mają nastąpić bądź mają się dokonać); 6) za minutę (! rus.) = w ciągu minuty; 7) na minutę = na przeciąg minuty; 8) z minuty na minutę = lada minuta; 9) od minuty do minuty = całymi minutami; 10) co minuta, rzadziej: co minutę, nie: co minuty = za każdym razem, jak tylko upływa minuta; 11) jakieś kilka minut, nie: jakichś kilka minut; jakieś pięć minut, nie: jakichś pięć minut; jakieś dwie (trzy, cztery...) minuty; jakaś jedna minuta, jakąś jedną minutę. Ob. Dobre sto lat temu.

Przychodziła o jakieś (gorzej: jakichś) kilka minut za późno. *Nowak.*

Mińsk Mazowiecki — miński.

Miotać (niedok.) — miotnąć (dok.). I Formy: 1) miotam, miotasz, miota..., miotają (nie: miecę, miecesz, miece..., miecą, dawn.), miotaj! miotajcie! (nie: miec! mieccie!, dawn.); miotający (nie: miecący, dawn.); miotany (nie: miecony, dawn.); miotał, miotałem, miotali, 2) miotnę, miotniesz...; miotnij!; miotnąwszy; miotnął, miotnąłem, miotnęła. II Znaczenie i składnia: 1) M. co = rzucać co, 2) M. kim, czym = szamotać kim, czym, potrząsać kim, czym.

1. Gniew miotał jego ciało i ręce. *Żerom. cyt. Szeffs.* 2. Wściekłość miotała nim. *Iwasz.*

Miotła — miotełka (nie: mietła — mieteł-ka), — miotlarz. Formy: 1) clp i mjsclp (w) miotle, nie: (w) mietle, 2) dlm tych miotlarzy lub miotlarzów.

Zwrot: siedzi jak mysz pod miotłą, *SF* = ukrywa swoją obecność.

Miód, dlp tego miodu.

Zwrot: kraj mlekiem i miodem płynący = kraj bogaty.

Mlekiem i miodem płynąca dolina. *Żerom.*

Mir = posłuch, pokój; dlp tego miru.

Zwroty: 1) mieć mir u kogo = mieć posłuch u kogo; 2) zjednać komu mir.

1. Nie ma miru we wsi. *Sierosz.* 2. Szereg prac zjednał Zatajowi mir w opinii naukowego świata. *Goet.*

Mira lub **mirra**, nie: myrra.

Trzej królowie ofiarowali Dzieciątku Jezus mirę, kadzidło i złoto. *SW.*

Miraż = mamidło; dlp tego mirażu.

Mirt ten, nie: ta mirta, ani: ten myrt; dlp tego mirtu.

Mirza lub **murza** (w wymowie: mir-za, murza) = książę, wódz, szlachcic tatarski. Formy: lp ten mirza, tego mirzy, temu mirzie, tego mirzę...; lm ci mirzowie, tych mirzów, tym mirzom...

Miscelanea, nie: miscellanea. Formy: miscelanea, jak: licea.

Misić = kastrować. Por. Miesić.

Misja (nie: miśja) — misyjny. Składnia: 1) M. czego (na oznaczenie czynności, która jest celem misji), 2) M. do kogo, do czego (na oznaczenie osoby lub rzeczy, do której misja jest zwrócona).

1. Misja krzewienia oświaty. 2. Misja do Polski. Misja do papieża.

Zwroty: 1) przyjąć misję. *SF;* 2) wziąć na siebie misję. *SF;* 3) wywiązać się z misji. *SF.*

Misjonarz — misjonarski. Formy: mlm ci misjonarze, dlm tych misjonarzów lub misjonarzy.

Miskolancja lub **miszkulancja**. Znaczenie: 1) M. = potrawa z różnych jarzyn, 2) M. = mieszanina różnych rzeczy.

Misterie (tylko w lm) = tajemne obrządki religijne; średniowieczne przedstawienia żaków szkolnych. Forma dop. tych misteriów.

Misterium = złudzenie, tajemnica. Formy: misterium, jak: gimnazjum.

Mistrz — mistrzyni (nie: mistrzynia), — mistrzowski,—mistrzostwo, nie: mistrzowstwo. I Formy: mlm ci mistrzowie, rzadziej: mistrze (w stylu uroczystym); dlm tych mistrzów, nie: mistrzy. II Składnia: 1) M. w czym (na oznaczenie czynności, w której się jest mistrzem), 2) M. do czego (na oznaczenie przedmiotu, w którego używaniu jest się mistrzem); 3) M. od czego (żart.) = mistrz do czego.

1. Mistrz w strzelaniu. 2. Mistrz do szabli. 3. Mistrz od dratwy i pocięgla.

Zwrot: mistrz nad mistrzami = arcymistrz.

Poznali mistrza nad mistrzami. *Sienk.*

Mistyk — mistycyzm, — mistyczny. Formy: 1) lp ten mi'styk, tego mi'styka, temu mistyko'wi..., tym mi'stykiem...; lm ci mi'stycy, tych mi'styków, tym mi'stykom..., 2) dlp tego mistycyzmu.

Miśniki (! prow.) = półki (IGD).

Mit (nie: myt) — mityczny, — mitologia — mitologiczny; dlp tego mitu.

Mitralieza, nie: mitrajleza.

Mitręga — mitrężyć. I Formy: mitrężę, mitrężysz, mitręży, mitrężymy..., mitrężą; mitręż! mitrężcie!; mitrężący; mitrężył..., mitrężyli. II Znaczenie: Mitręga w czym lub

z czym 1) M. = zwłoka, opóźnianie się, 2) M. = maruda, partacz; mlm ci mitręgowie lub te mitręgi.

Mitygować (niedok.). I Formy: mityguję, mitygujesz...; mityguj!; mitygujący; mitygowany; mitygował. II Składnia: M. kogo — czym.

Niespokojnie mitygował go Płonka. *Kruczk.*

Mitygujący—mitygująco. Ob. Kojący—kojąco.

Stanowcze postawienie sprawy podziałało na niego mitygująco.

Mizdrzący—mizdrząco. Ob. Kojący—kojąco.

Mizdrzyć się, nie: miździć się. I Formy: mizdrzę się, mizdrzysz się, mizdrzy się, mizdrzymy się..., mizdrzą się; mizdrz się! mizdrzcie się!; mizdrzący się; mizdrzył się..., mizdrzyli się. II Składnia: M. ś. do kogo, do czego, nie: komu, czemu.

Mizdrzył się i przymilał do dziecka. *Jeż. cyt. SW.* Baw się, mizdrz się do kawalerów! *Orzesz.*

Mizerny — Składnia: M. z czego (na oznaczenie przyczyny).

Mizerna ze zmartwienia. *Dąbr.*

Mizynek — Znaczenie: 1) M. = najmniejszy palec, 2) M. = najmłodsze dziecko, pieszczoszek. Por. Mierzynek.

Mknąć — Formy: mknę, mkniesz, mknie, mkniemy..., mkną; mknij! mknijcie!; mknący; mknął, mknąłem, mknęła, mknęli.

Mlaskać (nie: mlaszczeć) — mlasnąć (dok.). Formy: 1) mlaszczę, mlaszczesz, mlaszcze, mlaszczemy..., mlaszczą lub mlaskam, mlaskasz, mlaska, mlaskamy..., mlaskają; mlaszcz! mlaszczcie! lub mlaskaj! mlaskajcie!; mlaszczący lub mlaskający; mlaskał, mlaskali, 2) mlasnę, mlaśniesz...; mlaśnij!; mlasnąwszy; mlasnął, mlasnąłem, mlasnęli.

Mlecz, dlp tego mlecza (SW), częściej: tego mleczu (SW, Łoś, N).

Mleczarz — mleczarnia—mleczarski. I Formy: 1) dlm tych mleczarzy, rzadziej: mleczarzów, 2) dlm tych mleczarni, nie: mleczarń. II Znaczenie: mleczarnia = 1) zakład z mleczywem, 2) maślarnia, zakład, gdzie przerabiają mleko na masło.

Wyrażenie: gospodarstwo mleczarskie lub mleczne.

Mleć (nie: mlić, ani: mełć) — zemleć (dok.). I Formy: 1) mielę, mielesz (nie: mielisz), miele (nie: mieli), mielemy (nie: mielimy)..., mielą; miel! mielcie!; mielący; mielony (nie: mełty); mełł, mełłem, mełli, mełły (nie: mlił, mliłem...), 2) zmielę, jak: mielę. II Składnia: 1) M. co — czym lub na czym, 2) M. co — na co.

Zwroty: 1) mleć żyto żarnami lub na żarnach; 2) mleć jęczmień na krupy; 3) mleć językiem = mówić dużo bez związku, paplać, trajkotać.

1. Mełła ziarno. *Żerom.*

Mleko (nie: mliko) — mlekowy, — mleczny, — mleczarz — mleczarski. Znaczenie: 1) mlekowy = odnoszący się do mleka, związany z mlekiem, właściwy mleku, np. kwas mlekowy, 2) mleczny = składający się z mleka, mający podstawę w mleku, obfitujący w mleko, np. legumina mleczna, przemysł mleczny, kawa mleczna (JP 20, 84 nn), 3) mleczarski = odnoszący się do mleczarza, związany z mleczarzem, np. przemysł mleczarski (JP 20, 84 nn).

Zwroty: 1) gospodarstwo mleczne lub mleczarskie; 2) wyssać co z mlekiem matki, *SF* = mieć co w dziedzictwie przyrodzonym; 3) mieć mleko pod nosem (tryw.), *SF* = być gołowąsem, niedowarzonym; 4) brak tylko ptasiego mleka, *SF* = jest wszystkiego pod dostatkiem; 5) kraj mlekiem i miodem płynący = kraj bogaty.

Mlekiem i miodem płynąca dolina. *Żerom.*

Mlewo, nie: mliwo.

Mława — mławski.

Młocka lub **młócka** — młockarnia lub młocarnia (JP 20, 85). Ob. Młócić. Forma dlm tych młockarni (młocarni), nie: młockarń (młocarń).

Młodnieć (niedok.) — odmłodnieć (dok.). Formy: 1) młodnieję, młodniejesz, młodniej!; młodniejący; młodniał..., młodnieli, 2) odmłodnieję, jak: młodnieję.

Młodociany (robotnik), lepiej: nieletni robotnik (Kr. 2, 268).

Młododrzewie, dlp tego młododrzewia, nie: młododrzewiu.

Rozwój młododrzewia (nie: młododrzewiu). *Sierosz.*

Młodość.

Zwroty: 1) od młodości, nie: z młodości; 2) w młodości; 3) nie pierwszej już młodości.

1. On przejawia to upodobanie już od młodości (nie: z młodości).

Młody — młodszy, nie: młódszy; mlm (męsko-osob.) młodzi — młodsi.

Wyrażenie: młody człowiek = młodzieniec (wyrażenie to nie jest barbaryzmem; zna je Rej, Mick., Sienk., Prus, Żerom., Sierosz., Zapol., Makusz.). *JP 16, 52.*

Młodzian — Formy: mlm ci młodzianie, nie: młodziani; dlm tych młodzianów...

Młodzieniec — młodzieńczy. Formy: clp temu młodzieńcowi (nie: młodzieńcu), wlp młodzieńcze!; mlm ci młodzieńcy, dlm tych młodzieńców, nie: tych młodzieńcy.

Młodzież, wlp młodzieży!

Młot (nie: młót) — młotek. Formy: dlp tego młota, nie: młotu, clp temu młotowi, nie: młotu.

Zwroty: 1) być między młotem a kowadłem, *SF* = znaleźć się między dwoma ścierającymi się prądami, dwoma sprzecznymi okolicznościami życiowymi; 2) serce bije (wali) młotem.

Serce waliło młotem. *Dyg.*

Młócić (niedok.) — zmłócić (dok.) — młocarnia (JP 20, 85), — młotny. Ob. Młocka. I Formy: 1) młócę, młócisz, młóci, młócimy..., młócą; młóć! młóćcie!; młócący; młócony; młócił..., młócili, 2) zmłócę, jak: młócę. II Składnia: M. co — czym.

Młócił żyto cepami.

Zwroty: 1) młócić słomę = gadać na próżno, paplać bez treści; 2) we dwoje młócić, *SW* = obu stronom dogadzać, na dwóch ramionach płaszcz nosić, na dwóch stołkach siedzieć.

Młódź (arch.) = młodzież.

Młyn — młynek, — młynarz — młynarski. Formy: dlp tego młyna, clp temu młynowi.

Wyrażenia i zwroty: 1) przemysł młynarski. *JP 20, 84 nn;* 2) na swój młyn wodę obracać, *SF* = na swoją korzyść sprawę obracać; 3) woda na czyjś młyn, *SF* = działanie na czyjąś korzyść; 4) mieć młynka w głowie, *SF* = mieć kołomęt myśli; 5) młynek do kawy.

W kuchni skrzypiał młynek do kawy. *Parand.*

Młynarz — młynarzowa, — młynarzówna. Formy: 1) mlm ci młynarze, dlm tych młynarzy lub młynarzów, 2) lp ta młynarzowa, tej młynarzowej, tej młynarzowej, tę młynarzową, młynarzowo! tą młynarzową, o tej młynarzowej; lm te młynarzowe, tych młynarzowych, tym młynarzowym... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa). Ob. *Nazwiska żon na -owa, 3) lp ta młynarzówna, tej młynarzówny, tej młynarzównie, tę młynarzównę... (odmiana rzeczownikowa).

Mnich — mniszy (przym.); mlm ci mnisi.

Mniejszy — Składnia: mniejszy, niż... nie: mniejszy, jak..

Dzieło przemawia do mniejszej może liczby czytelników, niż (nie: jak) niejedna może książka. *Cyt. Kr. 1, 166.*

Zwroty: mniejsza o to, rzadziej: mniejsza z tym. *PJ 35/6, 48. JP 21, 31.*

1. Mniejsza o to, czy ten chaos zdołał wyłonić z siebie ideał. *Przybysz.* 2. Czy to było zapalenie płuc, czy nie było, mniejsza z tym, skoro minęło. *I. Dąbr.*

Mniemać (nieco arch.), nie: mnimać. I Formy: mniemam, mniemasz, mniema...; mniemaj!; mniemający; mniemany; mniemał. II Składnia: 1) M. co = przypuszczać co, 2) M., że coś jest (nie: M. coś być) = przypuszczać, sądzić, że..., 3) M. co — za co lub czym = uważać co — za co.

1. Mogłam była mniemać (z domyśl.: to). *Nałk.* 2. Mogłem mniemać, że mi nie zrobisz zawodu. Ruchem do mirmidońskich podobny zwierzątek, od których słusznie mniemał wyciągać początek (zam.: od których słusznie mniemał, że wyciąga początek). *Mick. cyt. SW.* 3. Za mną jest każdy kwiat i każdy gołąb, co biały jak ja, swą mnie siostrą mniema. *Słow. cyt. SW.*

Mniemanie, o kim, o czym; dlm tych mniemań.

Zwroty: 1) mniemanie czyje podzielać. *SF;* 2) mniemanie powziąć.

Nie był w stanie powziąć o niczym mniemania. *Dąbr.*

Mnogi (arch.) — mnogo (arch.), — mnóstwo; mlm (męsko-osob.) mnodzy.

Wyrażenie: wielkie mnóstwo, nie: całe mnóstwo (z niem. ganze Menge).

Mnożna — mnożnik. Formy: 1) ta mnożna, tej mnożnej, tej mnożnej, tę mnożną... (odmiana przymiotnikowa), 2) dlp tego mnożnika.

Mnożyć (niedok.)—pomnożyć (dok.). I Formy: 1) mnożę, mnożysz, mnoży, mnożymy...; mnóż! mnóżcie!; mnożący; mnożony; mnożył, 2) pomnożę, jak: mnożę. II Składnia: 1) M. co, 2) M. co — przez co (mat.), nie: na co=wykonywać działanie mnożenia.

1. Mnożyć dostatki, trudności. *SW.* 2. Mnożyć jedną liczbę przez drugą. *SW.*

Zwroty: mnożyć do nieskończoności lub mnożyć się do nieskończoności, nie: w nieskończoność.

Na tej drodze mnożyłyby się niczym nie uzasadnione domagania do nieskończoności (nie: w nieskończoność). *Cyt. Kr. 1, 93.*

Moc (= siła) — mocny, rzadziej: mocowy,— mocarz — mocarny. Formy: 1) wlp mocy! mlm te moce, rzadziej: te mocy, 2) dlm tych mocarzy lub mocarzów.

Zwroty: 1) być w mocy co zrobić. *SF;* 2) jest w czyjej mocy co zrobić; 3) z mocy czego lub na mocy czego, nie: w moc czego = na podstawie czego; 4) zachowywać moc = zachowywać ważność prawną; 5) mieć moc prawną.

2. Uczynię, co w mojej mocy. *Sienk.* 3. Z mocy ustaw. *DU 112.* Zobowiązanie się przedłuża z mocy samego prawa. *KJMK.* 4. Zachowywać moc. *Kod. Post. Cyw.* 5. Mieć moc prawną. *Kod. Post. Cyw.* Mocowy chłop. *Sienk.*

Moc = mnóstwo. Składnia: wyraz: m o c w tym znaczeniu używa się tylko w bierniku, a łączący się z nim rzeczownik, używany w dopełniaczu, występuje w zdaniu bądź w roli podmiotu logicznego, bądź dopełnienia logicznego; orzeczenie przy takim podmiocie przybiera zawsze formę liczby pojedyńczej, a w formach rodzajowych — rodzaj nijaki.

Na targ przybyło moc okolicznych włościan. Spotkałem tam moc swoich znajomych.

Mocno — Znaczenie: 1) = silnie, 2) = bardzo.

1. Dom był mocno zbudowany. *Mp.* 2. Pałac był mocno zrujnowany. *Perz.*

Mocny (mocen). I Znaczenie i formy: 1) M. = silny, 2) M. = mający możność, prawo (w tym znaczeniu prócz formy: m o c n y używa się także formy: m o c e n). II Składnia: forma: m o c n y ma nieograniczony zakres użycia, formy: m o c e n używamy tylko w orzeczniku, niekiedy także w przydawce okolicznikowej (zastępującej jakiś okolicznik). Ob. Godny (godzien).

Mocen jest zarządzić dochodzenie. *Kod. Post. Cyw.* Mocen był ująć miecz i podjąć walkę. *Ostr.*

Mocować się — I Formy: mocuję się, mocujesz się...; mocuj się! mocujący się; mocował się. II Składnia: 1) M. ś. z kim, z czym = walczyć z kim, z czym siłą, przepierać się z kim, z czym, szamotać się siłą z kim, z czym, 2) M. ś. w czym (gdy się oznacza dziedzinę walki).

1. Zaczęli się mocować z drzwiczkami od karety. *Dąbr.* 2. To nie dwaj ludzie mocują się w słowie. *Żerom.*

Moczyć (niedok.) — zmoczyć (dok.) = czynić mokrym, trzymać w płynie. Ob. Maczać. I Formy: 1) moczę, moczysz, moczy, moczymy...; mocz! moczcie!; moczący; moczony; moczył, 2) zmoczę, jak: moczę. II Składnia: M. co — w czym.

Moczyć len w wodzie.

Moda — modny.

Zwroty: 1) modę wprowadzać. *SF;* 2) w modę wchodzić = zaczynać być modnym lub zaczynać hołdować modzie. *SF;* 3) z mody wychodzić; 4) podług lub według mody.

2. A kiedy wejdzie w modę raz młoda osoba. *Mick.* Na zaczynającej wchodzić w modę plaży. *Dąbr.* Weszło to w modę, że... *Strug.* 4. Według mody. *Żerom.*

Modernizm — modernista — modernistyczny. Formy: 1) dlp tego modernizmu; mjsclp

w tym modernizmie, 2) modernista, jak: humanista.

Moderować (arch. żart.) = miarkować, łagodzić. Formy: moderuję, moderujesz...; moderuj!; moderujący; moderowany; moderował.

Modlić się (niedok.) — pomodlić się (dok.). I Formy: 1) modlę się, modlisz się...; módl się! módlcie się!; modlący się; modlił się, 2) pomodlę się, jak: modlę się. II Składnia: 1) M. ś. za kogo, za co — do kogo = modlić się do kogo na intencję kogoś lub czegoś, co jest, ale: módl się za nami, nie: za nas (Kr. 1, 38), 2) M. ś. o co — do kogo = modlić się do kogoś na intencję czegoś, co może nastąpić, prosić w modlitwie, żeby się coś stało.

1. Modliła się za niego. 2. Trzeba się będzie o to modlić. *Dąbr.*

Modlin — modliński.

Modlitwa — modlitewny — modlitewnik. I Forma dlm tych modlitw. II Składnia: 1) M. do kogo — za kogo, za co, 2) M. do kogo — o kogo, o co.

Zwroty: 1) modlitwę odmawiać. *SF;* 2) modlitwę zanosić, zasyłać. *SF;* 3) modlitwie się oddawać. *SF;* 4) w modlitwie się zatopić. *SF.*

Modła, dlm tych modeł.

Zwroty: 1) urabiać kogo według (podług) modły czego lub na modłę czego; 2) według (podług) modły czego lub na modłę czego; 3) na jedną modłę.

Marsze krok w krok urobiły (ich) na jedną modłę. *Małacz.*

Modły (tylko w lm) = prośby modlitewne; dlm tych modłów, nie: modeł.

Zwroty: 1) odprawiać modły; 2) zanosić, zasyłać modły.

Pop odprawował modły. *Małacz.*

Modniarka lub **modystka,** nie: modziarka.

Modny (nie: modern) — modniejszy, — modnie — modniej.

Zwrot: modnie, nie: po modnemu.

Ubiera się modnie (nie: po modnemu).

Modrzew—modrzewiowy; dlp tego modrzewia.

Modulacja (= harmoniczne zmienianie tonacji) — modulacyjny. Formy: dlp tej modulacji, dlm tych modulacji.

Modulować — I Formy: moduluję, modulujesz...; moduluj!; modulujący; modulowany; modulował. II Składnia: M. co.

Włożywszy dwa palce w usta i modulując nimi przeciągły głos, zagrał... *Sienk. cyt. SW.*

Modyfikacja = zmiana, przekształcenie, przeobrażenie.

Modyfikować (niedok.) — zmodyfikować (dok.) = zmienić, przekształcić, przeobrazić. I Formy: 1) modyfikuję, modyfikujesz...; modyfikuj!; modyfikujący; modyfikowany; modyfikował, 2) zmodyfikuję, jak: modyfikuję. II Składnia: M. co.

Niełatwo porzucał raz zdobyte pojęcia, lecz je modyfikował stopniowo. *Chmiel. cyt. SW.*

Modystka. Ob. Modniarka.

Mogilnica (nazwa miejscowości) — mogilnicki.

Mogilno (nazwa miejscowości) — mogilański.

Mohylew — mohylewski.

Mohylów — mohylowski.

Mokka, clp i mjsclp (w) mokce.

Moknąć (niedok.) — zmoknąć (dok.). Formy: 1) moknę, mokniesz, moknie, mokniemy..., mokną; moknij! moknijcie!; moknący; moknął lub mókł, moknąłem lub mokłem, ale: mokła, nie: moknęła, mokli, mokły, nie: moknęli, moknęły, 2) zmoknę, jak: moknę.

Molestować — I Formy: molestuję, molestujesz, molestuje...; molestuj!; molestujący; molestowany; molestował. II Składnia: M. kogo — o co = dręczyć kogo prośbami o co.

Molestują nas o rzecz próżną, nic do nas nie należącą. *Cyt. SW.*

Molière lub **Molier** — molierzysta, — molierowski. Formy: 1) Molière'a, Molière'owi lub Moliera, Molierowi, 2) molierzysta, jak: humanista.

Molo to, tego mola, temu molu, na tym molu.

Mołdawia — mołdawski, — Mołdawianin. I Formy: Mołdawianin, jak: mieszczanin. II Składnia: 1) w Mołdawii, nie: na Mołdawii, 2) do Mołdawii, nie: na Mołdawię. Por. Mazowsze.

Mołodeczno — mołodecki.

Moment — momencik, — momentowy, — momentalny. I Forma mlm i blm te momenty, nie: momenta. II Składnia: M. do czego, niekiedy: w czym, nie: dla czego (! germ.).

1. Był to moment do ich zrealizowania (nie: dla ich zrealizowania). 2. Momenty zginające w belce (nie: dla belki)

Znaczenie: 1) momentowy = odnoszący się do momentu, właściwy momentowi, 2) momentalny = krótki, jak moment, natychmiastowy.

Monachium (ndm) — monachijski.

Monarcha — monarszy, — monarchia — monarchiczny, — monarchizm, — monarchista — monarchistyczny. Formy: 1) lp ten monarcha, tego monarchy, temu monarsze, tego monarchę, monarcho! tym monarchą, o tym monarsze; lm ci monarchowie, tych monarchów, tych monarchom..., 2) dlp tego monarchizmu, mjsclp w tym monarchizmie, 3) monarchista, jak: humanista.

Monarchini, nie: monarchinia.

Monaster (nie: monastyr) = klasztor wyznania wschodniego; dlp tego monasteru, nie: monastyru.

Moneta — monetarny, rzadziej: monetowy, nie: monetny.

Zwroty: 1) bić monetę. *SF;* 2) brać co za dobrą monetę = coś fałszywego bądź pozornego brać za rzecz prawdziwą bądź rzeczywistą.

Brali żart za dobrą monetę. *Małacz.*

Mongoł — Mongolia, — mongolski — mongolszczyzna.

Monit — monitować (niedok.) — zmonitować (dok.). I Formy: 1) dlp tego monitu, 2) monituję, monitujesz...; monituj!; monitujący; monitowany; monitował, 3) zmonituję, jak: monituję. II Znaczenie: 1) M. =

napomnienie, 2) M. = wykaz uchybień, połączony z napomnieniem.
Jeśli nie ma napomnienia, to jest tylko sprostowanie, nie monit. *KJMK.*
Moniuszko — Moniuszkowa. Formy: 1) Moniuszko, Moniuszki, Moniuszce, Moniuszkę, Moniuszko! Moniuszką, o Moniuszce. Ob. *Nazwiska polskie na -o, 2) Moniuszkowa, Moniuszkowej, Moniuszkową, Moniuszkowo!... Ob. *Nazwiska żon na -owa.
Monograf, rzadziej: monografista. Formy: 1) dlp tego monografa, mlm ci monografowie, 2) monografista, jak: humanista.
Monografia — monograficzny. Formy: dlp tej monografii, dlm tych monografii.
Monogram — monogramowy. Forma dlp tego monogramu, nie: monograma. Ob. Gram, Kilogram.
Monolog — monologowy (nie: monologiczny), — monologista.
Monopol — monopolowy, — monopolizacja. I Forma dlp tego monopolu. Znaczenie i składnia: 1) M. czego = wyłączny wyrób lub wyłączna sprzedaż czego, 2) M. na co = wyłączne prawo na wyrób, sprzedaż, rozpowszechnianie lub korzystanie z czego.
Zwroty: 1) w monopol co brać. *SF;* 2) w monopol komu co dawać. *SF;* 3) monopol na co wprowadzać. *SF;* 4) monopol znosić. *SF.*
Monoteizm — monoteista — monoteistyczny. Formy: 1) dlp tego monoteizmu, mjsclp w tym monoteizmie, 2) monoteista, jak: humanista.
Monotonia — monotonny.
Monstrancja (nie: mostrancja) — monstrancyjny.
Monstrum — monstrualny. Formy: monstrum, jak: gimnazjum.
Montaż = montowanie; dlp tego montażu.
Montować (niedok.) — zmontować (dok.). I Formy: 1) montuję, montujesz, montuje...; montuj!; montujący; montowany; montował, 2) zmontuję, jak: montuję. II Znaczenie i składnia: 1) M. co = składać co, puszczać w ruch (o maszynie), 2) M. kogo — w co = uzbrajać, wyposażać kogo w co.
1. Montował instalację elektryczną. 2. Montował pułk we wszystko, co mu było potrzebne.
Monument — monumentalny; dlp tego monumentu, mlm te monumenty, rzadko: monumenta.
Moralizować — I Formy: moralizuję, moralizujesz...; moralizuj!; moralizujący; moralizowany; moralizował. II Składnia: M. kogo.
Morał — moralny, — moralista — moralistyka (nie: moralisty'ka) — moralistycz'ny. Formy: 1) dlp tego morału, 2) moralista, jak: humanista.
Z przypływem gotowości na fizyczną moralistykę. *Siedl.*
Zwrot: prawić komu morały.
Morawia, częściej: **Morawy** — morawski, — Morawianin. I Formy: Morawianin, jak: mieszczanin. II Składnia: 1) mieszkać na Morawach, 2) jechać na Morawy. Por. Kujawy, Mazowsze.
Morąg [= 1) pręga, smuga, dlp tego morąga (SW) lub morągu (N), 2) zwierzę, a szczególniej pies morągowaty, dlp tego morąga] — morągowaty lub moręgowaty.
Mord (nie: mórd) — mordować, nie: mórdować. I Formy: 1) dlp tego mordu, 2) morduję, mordujesz...; morduj!; mordujący; mordowany; mordował. II Znaczenie: 1) M. = zabijać (dok.), zamordować, 2) M. = męczyć, dręczyć (dok.) zmordować.
Morderca (nie: mórderca) — morderczyni (nie: morderczynia), — morderczy.
Mores — Formy: dlp tego moresu, mlm te moresy, dlm tych moresów.
Zwroty: 1) znać mores, *SF* = trzymać się nakazanego rygoru; 2) uczyć kogo moresu. *SF.*
Moręgi (tylko w lm). Znaczenie: 1) M. = kartofle z plamistymi smugami, 2) M. = beza przyrządzona tak, żeby ją można było wypełniać kremem lub lodami. Por. Morąg. Forma dop. tych moręgów.
Morfem lub **morfemat**, nie: morfema (JP 13, 18).
Morfeusz.
Zwrot: być w objęciach Morfeusza (żart.) = spać.
Morfina — morfinista, — morfinizować. Formy: 1) morfinista, jak: humanista, 2) morfinizuję...; morfinizuj!; morfinizujący; morfinizowany; morfinizował.
Morga ta lub ten **mórg.**
Morus (nie: murus, ani: morys) — morusać się. I Formy: 1) dlp tego morusa, 2) morusam się, morusasz się...; morusaj się!; morusający się; morusał się. II Składnia: M. ś. czym.
Morze — morski; dlm tych mórz. Składnia: M. czego.
Droga poprzez morze piasków. *Przybysz.*
Morzyć (niedok.) — zmorzyć (dok.). I Formy: 1) morzę, morzysz, morzy, morzymy...; mórz! mórzcie!; morzący; morzony; morzył, 2) zmorzę, jak: morzę. II Składnia: M. kogo co = zabijać, niszczyć.
Zwrot: morzyć kogo głodem.
Mosiądz — mosiężny, nie: mosiądzowy; dlp tego mosiądzu (SW, Łoś, N), rzadko: mosiądza (SW).
Moskwa — moskiewski.
Most — mostowy; dlp tego mostu.
Zwroty i wyrażenia: 1) most rozwierać i zwierać = rozsuwać i zsuwać jego części dla przepuszczania statków; 2) palić za sobą mosty = uniemożliwiać sobie odwrót w jakiej sprawie; 3) most na rzece lub przez rzekę; 4) rzucić most przez co; 5) rzucić most między kim (czym) a kim (czym) = nawiązać łączność; 6) mostem kłaść lub leżeć = pokotem kłaść lub leżeć; 7) prosto z mostu co robić = od razu, bez uprzednich wstępów co robić; 8) prześwit mostu (!) = otwór mostu. *DUMK 31 X 31;* 9) opory mostu (!) = podpory mostu. *DUMK 31 X 31.*
2. Spalił za sobą mosty. *Sienk.* 3. Most na rzece. *Dąbr.* Most na Wiśle (lub przez Wisłę). *DUMK 15 X 31.* 6. Skoczyli na hultajów i w godzinę mo-

stem ich położyli. *Sienk.* 7. Odpalił mi na to prosto z mostu. *Danił.*

Mościć — I Znaczenie: 1) M. = ubijać ulicę, 2) M. = wykładać wóz, brykę, podłogę... posłaniem. II Formy: moszczę, mościsz, mości, mościmy..., moszczą; mość! mośćcie!; moszczący; mościł, mościli.

1. Mościć drogę. *SW.* 2. Mościli posłanie. *Kunc.* Ułożył na koszach rajzbret, namcscił szynel i począł się rozbierać. *Danił.*

Mościska (nazwa miejscowości) — mościski.

Mość (skrócone z: miłość). Składnia: przydawka przymiotna (zaimkowa), łącząca się z tym rzeczownikiem, przybiera formę rodzaju żeńskiego, a przydawka okolicznikowa i orzeczenie czasownikowe — formę rodzaju męskiego (rzadko: rodzaju żeńskiego). Ob. Ekscelencja, Eminencja, Magnificencja.

żeby wasza mość nie była siedziała. *Sienk.* Wasza mość sam to widział.

Motać — I Formy: motam, motasz...; motaj!; motający; motany; motał. II Składnia: M. co — na co.

Motłoch, dlp tego motłochu.

Motocykl — motocyklista. Pod. Bicykl.

Motor (lepiej: silnik) — motorowy, — motoryczny, — motorniczy; dlp tego motoru. Znaczenie: 1) motorowy = odnoszący się do motoru, związany z motorem, poruszany motorem, poruszający (kierujący) motorem, np. śrubka motorowa, mechanizm motorowy, łódź motorowa; motorowy = motorniczy, człowiek, obsługujący motor, 2) motorniczy = obsługujący motor, 3) motoryczny = ruchowy, np. nerwy motoryczne (ruchowe).

Motorownia = pomieszczenie na wagony motorowe (KJMK). Por. Parowozownia.

Motto — Formy: dlp tego motta, mjsclp (w) motcie, mlm te motta, dlm tych mott.

Motyka.

Zwrot: rzucać się (porywać się) z motyką na słońce = porywać się ze słabymi siłami na potęgę.

Z motyką się na słońce nie porwiemy. *Sienk.*

Motyl — motyli, — motylowy, — motylny. I Formy: dlm tych motylów lub motyli. II Znaczenie: 1) motyli = należący do motyla, np. skrzydło motyle, lot motyli, 2) motylowy lub motylny = podobny do motyla, przypominający motyla, np. życie motylne.

Motyw, dlp tego motywu; mlm te motywy, rzadziej: motywa.

Motywować (lepiej: uzasadniać) — motywowanie lub motywacja. I Formy: motywuję, motywujesz...; motywuj!; motywujący; motywowany; motywował. II Składnia: M. co — czym.

Czym motywujesz swoje zdanie? *SW.*

Mowa — mowny. Ob. Mowny.

Zwroty: 1) mieć, wygłaszać mowę, nie: trzymać mowę. *SF;* 2) zwracać się do kogo z mową. *SF;* 3) mówkę palnąć. *SF;* 4) z mową wystąpić. *SF;* 5) jest mowa o czym, nie: idzie mowa o czym; 6) nie ma o czym mowy = coś jest niemożliwe; 7) mowę komu odjęło (bezpodm.).

5. Nie mogło być jeszcze mowy o jakichś głębszych uczuciach. *I. Dąbr.* 6. O niczym groźnym nie ma mowy. *Dąbr.* Mowy nie ma, aby jeszcze obciążać... *Grusz.* 7. Mowę mu odjęło. *Prus.*

Mowca. Ob. Mówca.

Mowny (od rzeczownika: mowa, nie: mówny). Ob. Małomówny, Prawdomówny. 1) mowny = oddający się mowie, posiadający łatwość i umiejętność mówienia (por. wymowa — wymowny), 2) mowny = ułatwiający lub umożliwiający mowę, np. narządy mowne.

Mozaika, nie: mozajka, ani: mazajka.

Mozol (!) = nagniotek, odcisk.

Mozolić się — I Formy: mozolę się, mozolisz się, mozoli się, mozolimy się...; mozol się! mozolcie się! lub mozól się! mozólcie się!; mozolący się; mozolił się. II Składnia: M. ś. nad czym.

Mozolił się cały dzień nad tym zadaniem. *Mp.*

Mozół (nie: ten mozoł, ani: ta mozoła) — mozolny, nie: mozólny.

Moździerz (nie: moździrz) — moździerzyk; dlp tego moździerza.

Możebny. Ob. Możliwy.

Możliwie (przy stop. najwyższ. przymiotników i przysłówków): możliwie największy, możliwie najprędzej lub jak największy, jak najprędzej, nie: jak możliwie największy, ani: jak możliwie najprędzej (PJ 36/7).

Możliwość — Składnia: 1) M. kogo (na oznaczenie tego, kto posiada możliwość), 2) M. czego (na oznaczenie tego, co jest możliwe), 3) M. na kiedy (na oznaczenie czasu możliwości).

Poświęcony jego możliwościom na przyszłość. *Iwasz.*

Zwrot: możliwość się otwiera.

Otwierały się możliwości. *Dąbr.*

Możliwy (rzadziej: możebny)—możny. Znaczenie: 1) możliwy (możebny) = mogący być, 2) możny = wiele mogący, potężny, bogaty.

1. Rozmowa toczyła się tylko około możebnych aspirantów do rączki Maryni. *Krasz. cyt. SW.* Był to ślub chłopaka nie rozumiejącego jeszcze możliwej wielkości ofiar. *Sienk. cyt. SW.* 2. Mowa (ta) przestała być językiem możnych i zachowała się tylko między pospólstwem. *Mick. cyt. SW.*

Wyrażenia i zwroty: 1) możni tego świata; 2) możliwe (ym) jest, że... (!) = możliwa rzecz, że... Ob. * Zdania podrzędne podmiotowe.

Można (z domyśln. rzecz.), nie: można (rus.).

Można mówić (nie: można mówić).

Możność.

Zwroty: 1) mieć, uzyskać, stracić możność. *SF;* 2) dać komu możność. *SF;* 3) być w możności; 4) w miarę możności lub wedle możności = jeśli można, o ile można.

1. Nie miałem możności rozważać. *Nałk.* 3. Nikt nie był już w możności tego posłuchać. *Nałk.* 4. w miarę możności. *KJMK.*

Móc — I Formy: mogę, możesz, może, możemy (nie: mogemy)..., mogą; mogący; mógł, mogłem (nie: mógłem), mogła, mogli, mogły. II Składnia i znaczenie: 1) M. co = być w stanie co robić, 2) M. na co (nie: za to) = być w stanie na co poradzić.

Zwroty: 1) ja za to nie mogę (!) = jam tu nie winien. *Krasn. 67!* 2) nie móc co zrobić, jak tylko (! galicyzm) = musieć co zrobić.

2. Rząd nie może, jak tylko pozostawić całą odpowiedzialność (!) = rząd musi pozostawić całą

odpowiedzialność. *Cyt. Kr. 2, 290.* Dzień 5 listopada przeniósł sprawę w sfery tak idealne, że nie mogła, jak tylko w nich zniknąć (!) = ...że musiała w nich zniknąć. *Cyt. Kr. 2, 290.*

Mój — I Formy: mian. lp mój, moja (ma), moje (me), dop. mojego (mego), mojej (mej), cel. mojemu (memu), mojej (mej), mojemu (memu), biern. mojego (mego), mój, moją (mą), moje (me), narz. moim (mym), moją (mą), moim (mym), miejsc. w moim (mym), w mojej (mej), w moim (mym); mian. lm moi, moje (me), dop. moich (mych), cel. moim (mym), biern. moich (mych), moje (me), narz. moimi (mymi), miejsc. w moich (mych). II Składnia: Jeśli w podmiocie zdania jest zaimek osobowy pierwszej osoby, to zamiast zaimka dzierżawczego: m ó j używamy zaimka dzierżawczo-zwrotnego: s w ó j, niekiedy jednak, gdy część zdania, w której występuje zaimek: m ó j bardziej się usamodzielnia, zamiana m ó j na s w ó j nie następuje. Ob. Jego.

On nosi moje imię. Nagle usłyszałem z drugiego pokoju moje imię. *Nowak.* Jakoś po omacku znalazłem moje łóżko. *Nowak.* Odrobiłem już swoją robotę. W tej chwili zrozumiałam moją omyłkę. *Zapol.*

Mól — Formy: lp ten mól, tego mola, (nie: móla), temu molowi (nie: mólowi)...; lm te mole (nie: móle), tych molów lub moli (nie: mólów, móli).

Polowanie na mole. *Kad.* Nad drzwiami wisiał łeb dzika, nadjedzony przez mole. *Perz.*

Mórg (nie: morg) lub **morga**; dlp tego morga lub tej morgi.

Czterdzieści morgów ziemi. *Kruczk.*

Mówca, rzadziej: mowca.

Od najświetniejszych mówców Sejmu Czteroletniego. *Berent.*

Mówić — mówca. I Formy: mówię, mówisz, mówi, mówimy..., mówią; mów! mówcie!; mówiący; mówiony; mówił..., mówili. II Składnia: 1) **M.** co (na oznaczenie s ł ó w, które się mówi), 2) **M.** o kim, o czym (na oznaczenie o s o b y lub r z e c z y, o której się mówi), 3) **M.** komu (na oznaczenie osoby, której się przekazuje treść, zawartą w mowie), 4) **M.** do kogo (na oznaczenie osoby, do której się zwraca s ł o w a zawarte w mowie), 5) **M.** dla kogo (na oznaczenie osoby, z e w z g l ę d u na którą się mówi), 6) **M.** na kogo, na co (na oznaczenie osoby lub rzeczy, p r z e c i w której lub w odpowiedzi na co się mówi), 7) **M.** za kim, za czym (na oznaczenie osoby lub rzeczy, na rzecz której, w obronie której się mówi).

1. Teraz dopiero to mówisz? *Dąbr.* Znowu mówię niepotrzebne rzeczy (= słowa). *Goet.* 2. Mówiła o sposobach różnych gospodarskich. *Mick.* Nie mówimy o dniu dzisiejszym. *Święt.* Mówił o kopalniach, o kolejach żelaznych, o rzekach, o kanałach. *Sierosz.* 4. Hrabia do niej chciał koniecznie coś mówić. *Mick.* Mówiła do każdego „wy". *Nałk.* 5. Ja nie dla was mówię. *Krasiń.* 6. Nie mów na niego nic. *Sienk.* Co by powiedzieli gospodarze na taki przybytek. *Prus.* Co pani na to powie. *Grusz.*

Zwroty: 1) mówić do rzeczy = mówić rozsądnie; 2) mówić w te słowa; 3) co tu mówić = nie ma potrzeby się rozwodzić nad czym; 4) krótko mówiąc; 5) między nami mówiąc; 6) mówić komu na „ty".

1. Zacznie mówić do rzeczy. *Małacz.* 2. W te słowa mówił. *Małacz.* 3. Dobre miał życie, co tu mówić. *Nałk.* 4. Krótko mówiąc, zachciało się figlów. *Małacz.* 5. Między nami mówiąc, hetman się przeciw królowi zbuntował. *Sienk.* 6. Od razu zaczęła mówić na „ty". *Ostr.*

Mównica, nie: mownica.

Mózg (nie: mozg) — móżdżek, — mózgowy; dlp tego mózgu.

Zwrot: 1) mózg suszyć nad czym = wysilać myśl nad czym; 2) wysilać mózg.

Mrok — mroczny — mroczyć. Formy: 1) dlp tego mroku, 2) mroczę, mroczysz, mroczy, mroczymy...; mrocz! mroczcie!; mroczący; mroczył.

Zwroty: 1) mrok pada. *SF;* 2) mrok rozproszyć. *SF.*

Mrowie — Znaczenie: 1) **M.** = zbiorowisko mrówek, 2) **M.** = tłum ludzi lub zwierząt, 3) **M.** = ciarki.

Zwrot: przechodzi mrowie kogo, przez kogo lub po kim.

Mrowisko, nie: mrówisko.

Zwrot: w mrowisko kij wsadzić = wywołać gorączkowy tłumny protest.

Jakem im oznajmił, że was do Birż..., jakoby kto w mrowisko kij wsadził. *Sienk.*

Mrozić — I Formy: mrożę, mrozisz, mrozi, mrozimy...; mroź! mroźcie!; mrożący; mrożony; mroził. II Składnia: **M.** kogo, co — czym.

Choć mroziła mglistą dłonią, zapalała czarnym okiem. *Słow. cyt. SW.*

Wyrażenia i zwroty: 1) kawa mrożona. Ob. Posrebrzany; 2) mrozić krew w żyłach.

Mrówka (nie: mrowka) — mróweczka, — mrówczy,—mrówczany. Znaczenie: 1) mrówczy = odnoszący się do mrówki, właściwy mrówce, 2) mrówczany = wytworzony z mrówek lub przez mrówki.

Zwrot: 1) mrówki po kim chodzą = ktoś doznaje świerzbienia (przen.), pragnie się bić, coś złapać, 2) poczuć mrówki = ścierpnąć.

1. Gdym ich ujrzał, aż mi mrówki zaczęły po palcach chodzić. *Sienk.* 2. Poczuł mrówki w kościach. *Danił.*

Mróz (nie: mroz) — mrozik, rzadko: mrozek, — mroźny.

Mrozik mały, pogoda słoneczna. *Święt.* Mrozek ją (koniczynę) przejął w maju. *Kunc.*

Zwroty: 1) mróz bierze, chwyta, trzyma. *SF;* 2) mróz zelżał, sfolgował, zwolniał, nie: zwolnił. *SF;* 3) mróz ścina wodę. *SF;* 4) mróz warzy kwiaty. *SF;* 5) mróz przechodzi po kościach; 6) mróz siarczysty.

1. Brał mróz. *Nałk.* Trzymał mróz. *Nałk.* 5. Mróz przeszedł po kościach. *Żerom.* 6. Mróz brał siarczysty. *Reym.*

Mruczeć (nie: mruczyć) — mruknąć (dok.). Formy: 1) mruczę, mruczysz, mruczy, mruczymy..., mruczą; mrucz! mruczcie!; mruczący; mruczał, mruczałem, mruczała, mruczeli, mruczały, 2) mruknę, mrukniesz...; mruknij!; mruknął, mruknąłem, mruknęli.

Mrugać — mrugnąć (dok.). I Formy: 1) mrugam, mrugasz...; mrugaj!; mrugający; mrugał, 2) mrugnę, mrugniesz...; mrugnij!; mrugnąłem, mrugnął..., mrugnęli. II Skład-

nia: 1) **M.** czym, 2) **M.** na kogo, na co = nawoływać kogo, dając mu znaki mruganiem, wskazywać na co mruganiem.

1. Mrugnąwszy oczkiem. *Cyt. SW.* 2. Na Sędziego mrugał. *Mick.*

Mruk = człowiek mrukliwy; dlp tego mruka.

Mrumru (wykrzykn.).

Zwrot: ani mrumru o czym = nie ma mowy o czym.

Ani mrumru już o własnej woli, o bujaniu samopas. *Żerom.*

Mrużyć — zmrużyć (dok.). I Formy: 1) mrużę, mrużysz, mruży, mrużymy...; mruż! mrużcie!; mrużący; mrużony; mrużył, 2) zmrużę, jak: mrużę. II Składnia: **M.** co = przymykać co, zwierać co.

Zwroty: 1) mrużyć oczy na co = nie zwracać na co uwagi, udawać, że się czegoś nie widzi; 2) nie móc oka zmrużyć = nie móc usnąć.

2. Przez całą noc oka zmrużyć nie mogłam. *Perz.*

Mrzeć — zemrzeć, — umrzeć (dok.). I Formy: 1) mrę, mrzesz, mrze, mrzemy..., mrą; mrzyj! mrzyjcie!; mrący; marłem, marł, marli, 2) zemrę, umrę, jak: mrę. II Składnia: 1) **M.** na co, rzadziej: od czego (na oznaczenie choroby, która jest przyczyną marcia), 2) **M.** z czego lub od czego, rzadko: czym (na oznaczenie innej przyczyny marcia).

1. Dzieci mrą na ospę. *SW.* Marli od czerwonki. *Strug.* 2. Pomarli głodem. *Mick.* Codziennie z nędzy marły Niemców krocie. *Mick. cyt. SW.*

Mrzonka, nie: mżonka.

Msza—mszalny. Formy: mlm i blm te msze, dlm tych mszy.

Zwroty: 1) mszę zakupić. *SF;* 2) mszę odprawić. *SF;* 3) mszę celebrować. *SF;* 4) mszę odśpiewać. *SF;* 5) mszy słuchać. *SF;* 6) przy mszy = podczas mszy.

2. Mszę odprawiał. *Szczuc.* 6. Przy mszy grają organy. *Dąbr.*

Mszeć — zemszeć (dok.) = stawać się mechatym, pokrywać się mchem. I Formy: mszeję, mszejesz, mszeje...; mszej!; mszejący; mszał..., mszeli. II Składnia: **M.** od czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej) lub z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej). Por. Grubieć, Marznąć.

Kamień zemszał od wilgoci (rzadziej: z wilgoci). Drzewo zemszało ze starości (rzadziej: od starości).

Mszyć, 1) **M.** = robić (zrobić) mechatym — (dok.) zemszyć, 2) **M.** = okładać mchem — (dok.) omszyć. I Formy: 1) mszę, mszysz, mszy, mszymy...; mszyj!; mszący; mszony; mszył, 2) zemszę, omszę, jak: mszę. II Składnia: **M.** co — czym.

Mścić — pomścić (dok.). I Formy: mszczę, mścisz, mści, mścimy...; mścij!; mszczący; mszczony; mścił, 2) pomszczę, jak: mszczę. II Składnia: 1) **M.** kogo, co = mścić się za kogo, za co (na oznaczenie osoby lub rzeczy, których krzywdę się mści), 2) **M.** za co (na oznaczenie powodu zemsty).

1. Pomścił go. 2. Pomścił za doznane niesprawiedliwości.

Zwrot: mścić krzywdy lub za krzywdy.

Krzywdy swoje mścić się musi. *Sienk.* (musi się = trzeba).

Mścić się — zemścić się, pomścić się (dok.). Składnia: 1) **M.** ś. na kim, na czym (na oznaczenie osoby lub rzeczy, względem których wymierza się zemstę), 2) **M.** ś. nad kim, nad czym = z zemsty pastwić się nad kim, nad czym, 3) **M.** ś. za kogo, za co, dawniej: kogo, czego (na oznaczenie powodu zemsty).

1. Rzucił się w rewolucję, żeby się mścić na tych, co biją. *Choyn.* 2. Czemu mścicie się nade mną? *Żerom.* Los mścił się nad bezbronną istotą. *Wikt.* 3. Mszcząc się za krzywdy. *Bartk.* Tak mściło się pokolenie całe za zmarnowane porywy i wysiłki. *Berent.* Mścić się będą krzywd bratnich. *Krasiń.*

Mucha — muszka. Formy: dlp tej muchy, nie: muchi, mlm i blm te muchy, nie: muchi.

Zwroty: 1) mieć muchy w nosie, *SF* = dąsać się; 2) z muchy robić słonia, *SF* = przesadzać.

Muchomór, rzadko: muchomor; dlp tego muchomora.

Zwrot: znaleźć muchomora.

Mufka — mufeczka, nie: muweczka.

Mówiła potrząsając mufeczką. *Zapol.*

Mufty, nie: mufti. Formy: dlp tego muftego, nie: muftiego, dlp temu muftemu, nie: muftiemu.

Mularz lub **murarz** — malarski lub murarski; dlm tych mularzów (murarzów) lub mularzy (murarzy).

Mulić — zmulić, zamulić (dok.). I Formy: 1) mulę, mulisz, muli, mulimy...; mul! mulcie!; mulący; mulony; mulił, 2) zmulę, zamulę, jak: mulę. II Składnia: **M.** co — czym.

Multan = gatunek szabli; dlp tego multana.

Multany, dop. tych Multan.

Multen, częściej: **multon** = gatunek tkaniny; dlp tego multonu.

Multyplikacja = pomnażanie, rozmnażanie, powielanie.

Multyplikować = pomnażać, rozmnażać, powielać.

Muł = ił; dlp tego mułu.

Muł (zwierzę), dlp tego muła.

Mułła — Formy: lp ten mułła, tego mułły, temu mułle, tego mułłę, mułło! tym mułłą, o tym mułle; lm ci mułłowie, tych mułłów, tym mułłom, tych mułłów...

Mumia (nie: momia) — mumiowy — mumiowaty.

Mumie (nie: momie) ludzkie w Egipcie. *Stasz.*

Zwroty: być mumią, siedzieć, jak mumia = być nieruchomym, bezczynnym.

Mundur (nie: mondur)—mundurowy,— mundurować, dlp tego munduru, nie: mundura.

To jest kołnierz od mojego munduru. *Gomul.*

Municypium — municypalny — municypalista. Formy: 1) municypium, jak: gimnazjum, 2) municypalista, jak: humanista.

Munsztuk, dlp tego munsztuka (SW, Łoś, N), rzadziej: munsztuku (SW). Znaczenie: 1) **M.** = wędzidło, 2) **M.** = ustnik (w papierosie).

Zwroty: 1) wziąć kogo na munsztuk, *SF* = uśmierzyć kogo; 2) spuścić kogo z munsztuka, *SF* = dać swobodę ruchów.

Mur, dlp tego muru.

Zwroty: 1) przycisnąć, przyprzeć kogo do muru, *SF* = przez stworzenie położenia bez wyjścia, zmusić kogo do wyznania lub do decyzji; 2) murem co otoczyć, opasać, nie: okrążyć (rus.); 3) murem stanąć. *SF;* 4) murem chińskim odgrodzić. *SF;* 5) bić głową o mur, *SF* = czynić bezradne wysiłki; 6) mur przesądów.

1. Przyciskała go do muru. *Dąbr.* Przyparty do muru. *Dąbr.*

Murarz = mularz.

Murować — wymurować (dok.). I Formy: 1) muruję, murujesz...; muruj!; murujący; murowany; murował, 2) wymuruję, jak: muruję. II Składnia: M. co.

Murowanka = murowany domek.

Po chałupach chłopskich czy murowankach folwarcznych. *Kruczk.*

Murowany — Znaczenie: 1) M. = z cegły lub z kamienia budowany. Ob. Posrebrzany, 2) M. = pewny, niezawodny.

1. Dom był murowany z cegły. *Żerom.* 2. Kontrakt jest murowany. *Dąbr.* Ale pogoda murowana. *Dąbr.*

Mursz, nie: murs, ani: morsz; dlp tego murszu.

Murszeć (nie: morszeć) — zmurszeć (dok.). I Formy: 1) murszeję, murszejesz...; murszej!; zmurszały lub zmurszony; zmurszał..., zmurszeli.

Zmurszona (nie: zmorszona) belka. *Przybysz.* Przy zmurszałej wierzbie. *Przybysz.*

II Składnia: M. od czego (zwykle na oznaczenie przyczyny zewnętrznej) lub z czego (zwykle na oznaczenie przyczyny wewnętrznej). Ob. Marznąć.

Murza. Ob. Mirza.

Musić, zwykle w postaci dok.: zmusić — zmuszać (niedok.). I Formy: 1) zmuszę, zmusisz, zmusi, zmusimy...; zmuś! zmuście!; zmuszony; zmusił, 2) zmuszam, zmuszasz, zmusza...; zmuszaj!; zmuszający; zmuszany; zmuszał. II Składnia: zmusić (musić) kogo do czego.

Musieć (nie: musić) = być zmuszonym. I Formy: muszę, musisz, musi, musimy..., muszą; muś! muście!; muszący; musiał, musiałem, musieli, musiały. II Znaczenie: m u s i e ć oznacza konieczność zewnętrzną materialną, której się nikt nie może oprzeć, np. człowiek musi umrzeć; w przeciwstawieniu do tego m i e ć oznacza konieczność zewnętrzną moralną, a b y ć p o w i n n y m — konieczność wewnętrzną moralną (Krasn. 72/3). III Użycie: m u s i e ć używa się tylko twierdząco.

To nie musi tak być (!) = to nie może tak być. Musiał nie mieć pieniędzy przy sobie. *SW* (nie: nie musiał mieć pieniędzy przy sobie). Nie potrzebuje (nie: nie musi) przecież przejść przez wszystkie ognie życia. *Goet.* Wyższy stopień społecznej świadomości uszczerbku temu zdrowiu duchowemu wyrządzać nie potrzebuje (nie: nie musi). *Kruczk.*

Zwrot: musi (! gwar. prow.) = zapewne.

Koniczyna tego roku kwitnie czarniawo; musi mrozek ją przejął w maju. *Kunc.*

Muskać — musnąć (dok.). I Formy: 1) muskam, muskasz, muska, muskamy..., muskają; muskaj! muskajcie!; muskający; muskany; muskał..., muskali, 2) musnę, muśniesz, muśnie...; muśnij!; muśnięty; musnął, musnąłem, musnęli. II Składnia: 1) M. kogo, co = z lekka kogo, co gładzić, 2) M. po czym = z lekka przesuwać się po jakiej powierzchni.

Krople muskały po twarzy. *Żerom.*

Muskuł (= mięsień) (nie: muszkuł) — muskularny, nie: muszkularny. I Forma dlp tego muskułu. II Znaczenie: 1) muskularny = mający wyrobione, silne, rozwinięte mięśnie, 2) mięśniowy = odnoszący się do mięśnia, związany z mięśniem, np. ból mięśniowy.

Żaden muskuł twarzy nie zdradza, że się płacze. *Przybysz.* Czuł radosną omdlałość zwycięskich muskułów. *Ostr.*

Musować, nie: musować się. Formy: musuje...; musuj!; musował.

Wino musuje. Musujące wino.

Musowy (posp.) = przymusowy.

Odsypiał musowe zostawanie w świecie. *Sienk.*

Muszący (!) = zmuszony.

Muszkat — muszkatowy lub muszkatołowy, nie: muszkatułowny; dlp tego muszkatu.

Gałka muszkatołowa (muszkatowa). Orzech muszkatołowy (muszkatowy).

Muszkatel — muszkatelowy.

Wino muszkatołowe.

Muszkiet — muszkieter. Formy: 1) dlp tego muszkietu, 2) mlm muszkieterzy.

Muszla (nie: ta muszel) — muszelka, — muszlowy. Formy: dlp tej muszli, dlm tych muszli lub tych muszel.

Kolekcja muszel. *Perz.*

Musztarda (nie: mustarda, ani: mostarda) — musztardowy, — musztardniczka.

Musztra (nie: mustra) — musztrować.

Musztrować — I Formy: musztruję, musztrujesz, musztruje...; musztruj!; musztrujący; musztrowany; musztrował. II Składnia: M. kogo — w czym.

Muszyna — muszyński. Formy: Muszyna, Muszyny, Muszynie, Muszynę, Muszyno! Muszyną, w Muszynie.

Muślin (nie: muszlin) — muślinowy; dlp tego muślinu.

Gotowalnia, okryta zwojem białego muślinu. *Orzesz.*

Mu'zeum lub **muze'um** — muzeal'ny. I Formy: muzeum, jak: liceum. II Składnia: M. czego, nie: dla czego.

Muzeum Przemysłu (nie: dla Przemysłu). Muzeum Sztuki (nie: dla Sztuki). *Kr. 1, 72.*

Zwrot: z tyłu liceum, z przodu muzeum (żart.) = starsza pani ubrana jak podlotek.

Muzułmanin (nie: muzulmanin) — muzułman — muzułmański. Formy: muzułmanin, jak: mieszczanin.

Muzyczny. Ob. Muzyka.

Muzyk — Formy: lp ten mu'zyk, tego mu'zyka, temu muzyko'wi, tego mu'zyka, mu'zyku! tym mu'zykiem, o tym mu'zyku; lm

ci mu'zycy, tych mu'zyków, tym mu'zykom, tych mu'zyków, tymi muzyka'mi, o tych mu'zykach.

Mu'zyka (nie: muzy'ka) — muzy'czny, — muzykal'ny. Znaczenie: 1) muzyczny = należący do muzyki, związany z muzyką (PJ 1, 95), 2) muzykalny = mający zdolności muzyczne (PJ 1, 95).

1. Instrument muzyczny. 2. On jest bardzo muzykalny.

Zwroty: 1) muzykę pod pieśń podłożyć. *SF;* 2) do pieśni dorobić muzykę. *SF;* 3) w takt muzyki chodzić; 4) urządzać komu kocią muzykę = wygwizdywać kogo.

4. Urządzały pode drzwiami kocie muzyki. *Żerom.*

-my. Końcówka 1 os. lm czasowników -my, nie: -m (gwar. prow.), np. robimy, nie: robim.

Myć (się) — umyć (się) (dok.). I Formy: 1) myję (się), myjesz (się), myje (się)..., myją (się); myj (się)! myjcie (się)!; myjący (się); myty; mył (się)..., myli (się), 2) umyję (się), jak: myję (się). II Składnia: 1) M. kogo — czym, 2) M. (ś.) w czym (na oznaczenie naczynia, w którym się myje), np. myć kogo w miednicy (nie: na miednicy), 3) M. (ś.) na czym (na oznaczenie podstawy, na której stoi myty), np. myć kogo na stołku, na podłodze.

Mydlarz — mydlarski; dlm tych mydlarzy lub mydlarzów.

Wyrażenie: Przemysł mydlarski, nie: mydlany. *JP 20, 84 nn.*

Mydlić — Formy: mydlę, mydlisz, mydli, mydlimy..., mydlą; mydl! mydlcie!; mydlący; mydlony; mydlił..., mydlili.

Zwrot: oczy komu mydlić = zasłaniać komu rzeczywistą prawdę, zwodzić kogo.

Mydło — mydełko, — mydlany, nie: mydłowy, — mydlarz — mydlarski, — mydlić. Składnia: M. do czego (na oznaczenie przedmiotu lub czynności, do których jest mydło przeznaczone), np. mydło do golenia, mydło do czyszczenia.

Zwroty: 1) w oczy puścić mydło, *SF* = obałamucić; 2) idzie, jak po mydle, *SF* = idzie gładko; 3) sprawić komu mydło, *SF* = sfukać kogo.

Mylić — I Formy: mylę, mylisz, myli, mylimy..., mylą; myl! mylcie!; mylący; mylony; mylił..., mylili. II Składnia: 1) M. kogo — w czym, 2) M. komu — co.

Mylić się — Składnia: 1) M. ś. w czym (na oznaczenie czynności, w której się popełnia myłkę), 2) M. ś. co do czego (na oznaczenie przedmiotu, w stosunku do którego popełnia się myłkę).

1. Zmylił się w rachunku. 2. Pies nigdy się co do czasu nie myli. *Bartk.* Ciągle się co do tego mylili. *Dąbr.*

Myłka lub **omyłka.**

Mysi, nie: myszy (dawn.).

Zwrot: w mysią dziurę (jamę) się schować = ukryć się gdzieś w małym kątku.

Schowałby się przed nim w mysią jamę. *SW.*

Mysz — myszka, — mysi, nie: myszy (dawn.). Formy: mlm te myszy, dlm tych myszy.

Zwroty: 1) robić z myszy jelenia, *SF* = przesadzać; 2) górę mysz urodziła = z wielkiej rzeczy mały skutek; 3) myszką trącić = pachnieć starzyzną; 4) siedzieć cicho, jak mysz pod miotłą.

Myszkować = szukać czego po kryjomu. I Formy: myszkuję, myszkujesz...; myszkuj!; myszkujący; myszkował. II Składnia: 1) M. czego (na oznaczenie przedmiotu, którego się szuka), 2) M. po czym (na oznaczenie miejsca, po którym się szuka).

1. Ciągle myszkuje jakiegoś kawałka chleba. 2. Po podwórzu myszkuje. *Bartk.*

Myszyniec (nazwa miejscowości) — myszyniecki.

Myśl — myślowy, — myśleć. I Formy: wlp myśli! mlm te myśli, dlm tych myśli. II Składnia: M. czego lub o czym.

W jej głowie nie postała nigdy myśl jakiegoś oporu. *I. Dąbr.* Zagubił wszelaką myśl o przyczynie swego szału. *Ostr.*

Zwroty: 1) myśl komu przychodzi do czego, myśl komu strzela do głowy, myśl komu przemyka przez głowę, myśl komu świta, kiełkuje, plącze się, snuje się, roi się w głowie; 2) coś postaje w myśli, przechodzi przez myśl; 3) coś komu ani w myśli; 4) myśl komu poddać, podsunąć lub naprowadzić kogo na myśl; 5) myślą kogo natchnąć; 6) myśl ku czemu zwrócić lub od czego odwrócić; 7) myśl jaką rzucić, poruszyć; 8) wpaść (nie: popaść) na myśl; 9) utrafić w myśl; 10) myśl podnieść, podjąć, powziąć; 11) myśl rozwijać, snuć; 12) chwytać się jakiej myśli lub czepiać się myślą czego; 13) myślą przebiegać co lub myślą wybiegać do czego; 14) przychodzić komu na myśl, ale: do głowy; 15) być po myśli; 16) być w myśli komu; wypaść komu z myśli; 17) być dobrej myśli; 18) na myśl o czym; 19) w myśl czego; 20) myśli zbierać lub skupiać; 21) bić się z myślą lub z myślami; 22) pogrążać się w myślach; 23) mieć co na myśli; 24) nie dopuszczać myśli, opędzać się (od) myśli, nie móc znieść myśli; 25) z myślą jaką się godzić.

1. Przyszła mi myśl do poematu. *Prus.* Przemknęła mi przez głowę myśl. *Małacz.* Inna myśl świta w głowie. *Małacz.* Roiły się ich myśli około sprawy powszedniego chleba. *Prus.* Inne myśli zaczęły snuć się po duszy. *Prus.* 2. Ani mu w myśli postała odmowa. *Bartk.* Ani przez myśl mu nie przeszło. *Bartk.* 3. Psom ani w myśli niezgoda. *Bartk.* Podsunęła myśl. *Sierosz.* Barbarę te słowa naprowadzały na myśl, że... *Dąbr.* 5. To ich natchnęło lepszymi myślami. *Dąbr.* To mię natchnęło myślą. *Makusz.* 7. Ktoś rzuca nową myśl. *Makusz.* 9. Toś mi w myśl utrafił. *Sienk.* Czepiał się myślą jakiś... *Bartk.* 14. Wnet jej przyszło na myśl. *Sienk.* Niektóre słowa Horna przychodziły mu na myśl. *Reym.* Przyszedł mu na myśl Jurek. *Iwasz.* 15. Znajdzie stan rzeczy nie po swojej myśli. *Dyg.* Skutek osiągnie po myśli. *Bartk.* Nie jest po jej myśli. *Nałk.* Wszystko poszło po twojej myśli. *Dąbr.* Także to jest nie po myśli. *Dąbr.* Czy im po myśli pójdzie ta moja praca? *Kad.* 16. Wypadło jej z myśli. *Dąbr.* 17. Bądź dobrej myśli. *Sierosz.* 18. Na samą myśl o tym chwycił go gniew. *Sienk.* Uczuła na tę myśl ból. *Nałk.* Przejmujące uczucie przeraża Kujawiaka na myśl, że mógłby zstąpić w to podziemie. *Przybysz.* 19. W myśl ustawy, orzeczenie wyroku... 20. Nie mógł zebrać myśli. *Żerom.* To jedyna sposobność, żeby zebrać myśli. *Strug.* Ostatnim wysiłkiem zebrałem myśli. *Małacz.* Pozwólcież, niech skupię myśli. *Goet.* 21. Biję się z tą myślą. *Małacz.* 22. Pogrążony w myślach. *Dąbr.* 23. Kogóż to ma na myśli. *Sienk.* Nie siebie miałem na myśli. *Bartk.* Miała co innego na myśli. *Dąbr.* 24. Nie dopuszczam myśli, żeby... *Strug.* Opędzał się od myśli, że można pojechać do Wilna. *Iwasz.* Nawet myśli znieść nie może, żeby... *Sierosz.* 25. Najłatwiej pogodzić się z myślą, że się nie będzie wielkim uczonym. *Goet.*

Myśleć, nie: myślić (dawn.), ale: obmyślić, wymyślić, zmyślić. I Formy: myślę, myślisz, myśli, myślimy..., myślą; myśl! myślcie!; myślący; myślany; myślał, myślałem, myśleli, myślały. II Składnia: 1) **M.** co (gdy się uwydatnia treść psychiczną myślenia, to jest, obrazy myślowe), 2) **M.** o kim, o czym (gdy się uwydatnia treść zewnętrzną, objektywną myślenia, to jest, osoby lub rzeczy, o których się myśli), 3) **M.** nad czym = zastanawiać się nad czym (gdy się uwydatnia wysiłek myśli, podjęty w celu poznania i ocenienia jakiej sprawy bądź rzeczy).

1. Nie mogła tego myśleć długo. *Nałk.* Myślał tę rzecz prostą i niewinną, że... *Nałk.* Jeszcze jedno myślał czasami przelotnie Wiktor. *Iwasz.* 2. Myślę o jej losie. *Mick.* Przestań myśleć o porzuceniu nas. *Święt.* Któż by prócz głodnych pomyślał o jadle. *Bartk.* O przyszłości trzeba myśleć. *Dąbr.* Co myślisz o ojcu? *Kad.* Stał chwilę i myślał o Felicji, co myślał tego sam nie wie. *Dąbr.* Co myślał o tamtych czasach. *Iwasz.* 3. Myśląc nad obławą, postrzegają, że wyszli z niej nie z wielką sławą. *Mick.* Już nad tym myślałem niemało. *Żerom.* Nad duszą Amora nikt nie myślał. *Bartk.* Często myśleliśmy nad tą sprawą. *Kad.*

Myślenice — myślenicki.

Myśliwiec lub **myśliwy** — myślistwo. Formy: 1) wlp myśliwcze! mlm ci myśliwcy, dlm tych myśliwców, 2) ten myśliwy, tego myśliwego, temu myśliwemu... (odmiana przymiotnikowa).

Słychać gwar myśliwców. *Mick.*

Mytlać lub **mytlić** (por. mętlić), nie: mytłać.

Mżyć, nie: mżeć. Formy: mży, mżyło.

N

Na. Ob. Dla, Do, Od. Składnia: na oznaczenie miejsca, jeśli wymieniona miejscowość nie jest jednostką topograficznie, administracyjnie lub politycznie samodzielną: 1) n a z miejsc. na pytanie: gdzie? 2) n a z biern. na pytanie: dokąd?

Jadę do Warszawy, ale: Jadę na Pragę (przedmieście Warszawy). Jadę do Pragi (stolicy Czech). Jadę do Krakowa, ale: Jadę na Kleparz (dzielnicę Krakowa).

Nabawić (dok.)—nabawiać (niedok.). I Formy: 1) nabawię, nabawisz, nabawi, nabawimy..., nabawią; nabaw! nabawcie!; nabawiony; nabawił..., nabawili, 2) nabawiam, nabawiasz..., nabawiają; nabawiaj! nabawiajcie!; nabawiający; nabawiany; nabawiał..., nabawiali. II Składnia: 1) **N.** kogo—czego, (nie: co)— czym = przyprawić kogo — o co, 2) **N.** kogo — czym (rzadko) = napełnić kogo — czym.

1. Trzęsienie ziemi nabawiało zawsze bojaźni wszystkich ludzi. *Kołłąt.* Nabawiało go trwogi. *Żerom.* 2. Nabawić wstydem, strachem. *SW.*

Nabić — nabijać. Formy nabić — nabijać, jak: wybić — wybijać. II Znaczenie i składnia: 1) **N.** co — na co = przez bicie nasadzić co na co, 2) **N.** co = zrobić co przez bicie, 3) **N.** co — czym = obić, powlec co czym, 4) **N.** kogo (tryw.) = obić kogo, 5) **N.** co — czym lub czego — w co = wypełnić co czym, napakować czego w co.

1. Nabić obręcz na beczkę. *SW.* 2. Nabić guza. 3. Nabić krzesło skórą. *SW.* 4. Nabił go porządnie. 5. Nabił cały worek pieniędzmi.

Nabiedować się, ale: biedować, nie: biedować się. Formy, jak: biedować.

Nabiegać się, ale: biegać. Formy, jak: biegać.

Nabierka (! prow.) = czerpak (IGD).

Na bij, zabij.

Zwrot: być z kim na bij, zabij = być z kim w bardzo złych stosunkach.

Nabłagać się, ale: błagać. Formy, jak: błagać.

Nabożeństwo, dlm tych nabożeństw. Składnia: **N.** do kogo, do czego, nie: dla kogo, dla czego.

Nabożeństwo do Najświętszego Sakramentu. *PJ 10, 9.*

Zwroty i wyrażenia: 1) odprawiać nabożeństwo. *SF;* 2) słuchać nabożeństwa. *SF;* 3) osoba bądź przedmiot dziwnego nabożeństwa = osoba bądź przedmiot dziwnych upodobań, obyczajów.

1. Odprawialiśmy nabożeństwo. *Kad.* 3. Piskle dziwnego nabożeństwa. *Dyg.* Był to gatunek rodaków dziwnego nabożeństwa. *Małacz.*

Nabój, nie: patron. Formy: dlp tego naboju, mlm te naboje, dlm tych nabojów lub naboi.

Nabrać — nabierać. I Formy: 1) nabiorę, nabierzesz, nabierze, nabierzemy..., nabiorą; nabierz! nabierzcie!; nabrany; nabrał..., nabrali, 2) nabieram, nabierasz, nabiera, nabieramy..., nabierają; nabieraj! nabierajcie!; nabierający; nabierany; nabierał..., nabierali. II Składnia: **N.** czego (nie: co, nie: na czym) = wziąć czego w wielkiej ilości, 2) **N.** kogo (rub.) = oszukać kogo.

1. Wieść nabierała pewności. *Sienk.* Wszystko nabiera polotu i rozmachu. *Sierosz.* Kształtu nabrała. *Bartk.* Zaczęła nabierać kolorów. *Siedl.* Nabierał otuchy. *Siedl.* Nabrała doświadczenia. *Nałk.* Nabierała życia. *Nałk.* Brzmienie nabierało barwy. *Nałk.* Nabierając otuchy. *Grusz.* Nabrał pewności siebie. *Dąbr.* Atmosfera z dnia na dzień nabierała prężności (nie: na prężności). *IKC 19 III 36).*

Zwroty: 1) nabrać kogo — na co (rub.) = podstępnie namówić kogo na co; 2) nabrać kogo (tryw.) = oszukać kogo.

Nabrać się — nabierać się. Składnia: **N.** ś. czego — od kogo, od czego.

Nabrałabyś się od nich pięknej maniery. *Mick.*

Nabrudzić — Formy, jak: brudzić.

Nabrzękły, nie: nabrzęknięty.

Nabrzęknąć (dok.) — nabrzękać (niedok.). Formy: 1) nabrzęknąć, jak: brzęknąć, 2)

nabrzękam, nabrzękasz...; nabrzękający; nabrzękał.

Nabrzmiały—Formy: mlp nabrzmiały, mlm (męsko-osob.), nabrzmiali. Ob. Nabrzmieć.

Nabrzmieć — nabrzmiewać. I Formy: 1) nabrzmieję, nabrzmiejesz, nabrzmieje..., nabrzmieją; nabrzmiej! (nie: nabrzmij!), nabrzmiejcie!; nabrzmiał..., nabrzmieli. Ob. Nabrzmiały, 2) nabrzmiewam, nabrzmiewasz..., nabrzmiewają; nabrzmiewaj!... II Składnia: 1) N. czym (gdy się wymienia treść wewnętrzną, którą nie wypełnia nabrzmienie), 2) N. od czego (gdy się wymienia przyczynę zewnętrzną nabrzmienia), 3) N. z czego (gdy się wymienia przyczynę wewnętrzną nabrzmienia).

1. Pole nabrzmiewa pagórkami. *Prus.* Sprawa ta nabrzmiała już sokami dojrzałości (nie: od soków dojrzałości). *Cyt. Szeffs.* 2. Twarz mu nabrzmiała od płaczu. 3. Z gniewu nabrzmiały mu oczy. *Mp.*

Nabrzydzić — Formy, jak: brzydzić.

Nabyć — nabywać, — nabywca. I Formy: 1) nabędę...; nabądź!; nabyty; nabył, 2) nabywam...; nabywaj!; nabywany; nabywał. II Składnia: 1) N. co (gdy mowa o całym przedmiocie), 2) N. czego (gdy mowa o części przedmiotu).

Sławy nabędzie. *Sienk.* Nabył folwark. *Prus.*

Nabywca — Formy: lp ten nabywca, tego nabywcy, temu nabywcy, tego nabywcę, nabywco! tym nabywcą, o tym nabywcy; lm ci nabywcy, tych nabywców, tym nabywcom, tych nabywców, nabywcy! tymi nabywcami, o tych nabywcach.

Nachalny (!) = namolny, natrętny, zuchwały.

Nachodzić (niedok.) — najść (dok.). I Formy, jak: chodzić — iść. II Składnia: N. kogo, co.

Nieprzyjaciel naszedł ojczyznę. *Sienk.*

Nachorować się, ale: chorować. Formy, jak: chorować.

Nachrapać się, ale: chrapać, zachrapać. Formy, jak: chrapać.

Na chybił trafił, rzadziej: na chybi trafi.

W pośpiechu wskazywał na chybił trafił. *Dąbr.*

Naciąć — nacinać (niedok.). I Formy: 1) natnę, natniesz..., jak: ciąć, 2) nacinam, nacinasz..., nacinają; nacinaj!; nacinający; nacinany; nacinał. II Znaczenie: 1) N. = pociąć czegoś tyle, żeby po tej czynności pozostał dłuższy rezultat, 2) N. = ciąć po wierzchu tylko, ciąć z lekka, trochę. Ob. Narznąć.

Naciągnąć — naciągać (niedok.). I Formy jak: ciągnąć — ciągać. II Znaczenie i składnia: 1) N. co—na kogo, na co = wciągnąć co na kogo, na co, np. naciągnął na niego buty, 2) N. co = wyciągnąć, naprężyć, 3) N. kogo — na co (tryw.) = podstępnie lub gwałtem namówić kogo na co.

Nacichać = ucichać na czas dłuższy.

Powiew wiatru nacichł. *Żerom.*

Naciekać. Formy, jak: zaciekać.

Deszcz ulewny nacieka. *Zaremb.*

Nacierać. Ob. Natrzeć.

Nacierpieć się, ale: cierpieć, wycierpieć lub wycierpieć się. Formy: nacierpieć się, jak: cierpieć.

Nacieszyć się — I Formy, jak: cieszyć się, II Składnia: N. ś. kim, czym.

Nie miałem czasu twoim domem się nacieszyć i tobą. *Mick.*

Nacisk.

Zwroty: 1) wywierać nacisk na kogo. *SF;* 2) kłaść nacisk na co lub na czym. *SF;* 3) pod naciskiem kogo, czego.

1. Będzie miał czas wywrzeć odpowiedni nacisk. *Sierosz.* 2. Nie kładłem na te rzeczy nacisku. *Dąbr.*

Nacisnąć—naciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć — ciskać. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co = cisnąć, nagnieść kogo, co, 2) N. na kogo, na co = napierać na kogo, na co, tłoczyć się na kogo, na co, 3) N. kogo—o co (przen.) = przynaglać kogo — o co.

1. Nacisnąć sprężynę. *SW.* 2. Naciskali na niego ze wszystkich stron. 3. Naciska go o dług. *SW.*

Nacjonalizm — nacjonalista. Formy: 1) dlp tego nacjonalizmu, mjsclp w tym nacjonalizmie, 2) nacjonalista, jak: humanista.

Nacjonalny (!) = narodowy.

Na cóż, nie: na coż.

Naczelnik — naczelnikowa, — naczelnictwo. Formy: lp ta naczelnikowa, tej naczelnikowej...; lm te naczelnikowe, tych naczelnikowych... (odmiana przymiotnikowa).

Szeptano o naczelnictwie księcia Józefa. *Żerom.*

Na czworakach = na nogach i rękach.

W pozycji na czworakach. *Małacz.*

Naczynie, dlm tych naczyń. Składnia: 1) N. na co = naczynie, przeznaczone na co, 2) N. do czego (nie: dla czego) = naczynie, służące do czego, 3) N. od czego = naczynie, wzięte od czegoś, do czego bywa używane zwykle, 4) N. czego = naczynie, czymś wypełnione, 5) N. z czym = naczynie czego (w tym jednak wypadku zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na samo naczynie), 6) N. po czym lub z czego = naczynie, pozostałe po czym, opróżnione z czego, 7) N. z czego = naczynie, zrobione z czego. Ob. Butelka, Flaszka, Kosz, Pudełko.

1. W kącie kuchni stało naczynie na wodę. 2. Naczynie do karmienia dzieci. *Mick.* 3. Złapała w pośpiechu naczynie od mleka i wsypała w nie kaszę. 4. Naczynie osobliwego nabożeństwa. 6. Na ławce stały naczynia po mleku. 7. Naczynia z blachy.

Naczytać się czego, ale: czytać co.

Nad, niekiedy: nade.

I Postać: nade występuje w pewnych utrwalonych przez tradycję połączeniach wyrazowych, jak: nade mną, nade wszystko, ale: nad wszystkim, nade drzwiami lub nad drzwiami. II Składnia: 1) N. czym (na oznaczenie miejsca na pytanie: gdzie?), 2) N. co (na oznaczenie miejsca na pytanie: dokąd?), 3) N. czym (dla wyrażenia dopełnienia po

czasownikach, oznaczających a) rozmyślanie lub naradzanie się, b) politowanie lub brak politowania, c) panowanie lub przewodzenie. Krasn. Skł. 133/4), 4) N. co (dla wyrażenia porównawczego okolicznika stopnia. Krasn. Skł. 94/5).

1. Nade drzwiami wisiał obraz. 2. Doszedłem nad przepaść. *Kad.* 3. Radzono nad ważną sprawą. *Sienk.* Wszyscy ubolewali nad ich losem. *Krasz.* Stale przewodził nad nimi. 4. Lepsze nad smutki ufanie pobożne. *Brodz.*

Nadać (dok.) — nadawać (niedok.) — nadawca. I Formy: 1) nadam, nadasz..., nadadzą; nadaj!; nadany; nadał, 2) nadaję, nadajesz...; nadawaj!; nadający; nadawał. II Składnia: 1) N. komu, czemu — co (gdy się wymienia cały przedmiot), 2) N. komu, czemu — czego (gdy się wymienia część przedmiotu).

1. Broda nadawała jego twarzy jeszcze wyrazistsze piętno ostrości. *Siedl.* Nadał życiu inne piętno. *Nałk.* Nadałoby niewątpliwie rozgłos sprawie. *Grusz.* 2. Nadał sprawie rozgłosu.

Zwrot: nadać list = oddać do przesłania (na poczcie).

Nadać się — nadawać się. Składnia: 1) N. ś. komu do kogo, do czego, nie: dla kogo, dla czego (na oznaczenie czynności bądź osoby lub rzeczy, do której wykonywania bądź obsługiwania ktoś jest zdatny), 2) N. ś. na co (na oznaczenie stanowiska, na które ktoś się kwalifikuje).

1. Zarówno się do intryg i do wybiegów nadawał. *Sienk.* Czyby się Marcysia nadała do nas do nadzoru dzieci. *Kad.* Obecna żona doskonale się do niego (= do nowego kursu) nadawała. *Nałk.* Sprawa nadająca się do rozwiązania. *Dąbr.* Do wszystkiego się nada. *Dąbr.* Nie nadają się do kolei. *Nowak.* Nadaje się do potrącenia. *Kod. Post. Cyw.* 2. Nie nadawał się na dworaka. *Berent.* Nadawał się na przyjaciela. *Nałk.* Nie nadaje się na nauczycielkę. *Dąbr.*

Nadanie (o przesyłkach pocztowych i listach).

Wyrażenie: zestawienie generalne dla nadania (!) = zestawienie ogólne z nadania. *DUMK 25 VII 32.*

Nadaremnie lub **nadaremno.**

Na darmo = nadaremnie (nadaremno), na próżno.

Nadarzyć (dok.) — nadarzać (niedok.). I Formy: 1) nadarzę, nadarzysz, nadarzy, nadarzymy...; nadarz! nadarzcie!; nadarzywszy; nadarzony; nadarzył, 2) nadarzam, nadarzasz...; nadarzaj!; nadarzający; nadarzany; nadarzał. II Składnia: N. komu — co.

...Panu Bogu, że mi nadarzył świętą kobietę na żonę. *Słow. cyt. SW.*

Nadarzyć się — nadarzać się komu. Formy jak: nadarzyć — nadarzać.

Nadawca — I Znaczenie i składnia: 1) N. czego = ten, kto coś komu nadaje, np. nadawca ziemi, nadawca przywileju, 2) N. listu lub przesyłki = ten, kto oddaje na pocztę list lub przesyłkę do wysłania. II Formy: lp ten nadawca, tego nadawcy, temu nadawcy, tego nadawcę, nadawco! tym nadawcą, o tym nadawcy; lm ci nadawcy, tych nadawców...

Nadąć — nadymać (niedok.). Formy: 1) nadmę, nadmiesz..., jak: dąć, 2) nadymam, nadymasz..., nadymają; nadymaj!; nadymający; nadymany; nadymał.

Nadąć się (dok.) — nadymać się (niedok.). I Formy: 1) nadąć, jak: dąć, 2) nadymam się, nadymasz się...; nadymaj się!; nadymający się; nadymał się. II Składnia i znaczenie: 1) N. ś. (bez dopełnienia) = wciągać w siebie powietrze, 2) N. ś. z kogo, z czego = być pysznym z kogo, z czego.

2. Nadymanie się z rodu naszego. *Mick.*

Nadąsać się. Ob. Dąsać się.

Trochę nadąsana. *Sierosz.*

Nadążyć (dok.) — nadążać (niedok.). I Formy: 1) nadążę, nadążysz..., jak: dążyć, 2) nadążam, nadążasz, nadąża..., nadążają; nadążaj!; nadążający; nadążał. II Składnia: 1) N. za kim, za czym (na oznaczenie osoby lub przedmiotu, za którym w ślad się zdąża), 2) N. z czym (na oznaczenie czynności, którą się na czas wykonywa), 3) N. na co (na oznaczenie pobudki, na skutek której się nadąża).

3. Kelnerki ledwo mogły nadążyć na wołanie gości. *Małacz.*

Nadbrzeże, dlm tych nadbrzeży.

Nadbudować (dok.) — nadbudowywać (niedok.). I Formy: 1) nadbuduję, jak: buduję, 2) nadbudowywam, nadbudowywasz..., częściej: nadbudowuję, nadbudowujesz...(nie: nadbudowywuję, nadbudowywujesz...); nadbudowywaj! częściej: nadbudowuj! (nie: nadbudowywuj!); nadbudowywający; częściej: nadbudowujący (nie: nadbudowywujący); nadbudowywany; nadbudowywał.

Nadciąć — nadcinać (niedok.). I Formy: 1) nadetnę, nadetniesz...; nadciął, jak: ciąć, 2) nadcinam, nadcinasz..., nadcinają; nadcinaj!; nadcinający; nadcinał. II Znaczenie: 1) N.= trochę zaciąć lub uciąć, 2) N. = ponad miarę uciąć, za dużo uciąć.

Nadciągnąć — nadciągać (niedok.). I Formy: 1) nadciągnę, nadciągniesz..., jak: ciągnę, 2) nadciągam, nadciągasz..., nadciągają; nadciągaj!; nadciągający; nadciągany; nadciągał. II Znaczenie: 1) N. (czyn.) = przyciągnąć trochę — przyciągnąć ponad miarę, za wiele, 2) N. (nijak.) = tłumem nadchodzić, nadjeżdżać.

Naddać (dok.)—naddawać (niedok.). I Formy, jak: oddać — oddawać. II Składnia: N. komu, czemu — czego.

Nadebrać — nadbierać. I Formy: 1) nadbiorę, nadbierzesz..., jak: brać, 2) nadbieram, nadbierasz..., nadbierają; nadbieraj!; nadbierający; nadbierany; nadbierał. II Znaczenie: 1) N. = trochę zabrać, podebrać, 2) N. = zebrać ponad miarę.

Nadedrzeć — naddzierać (niedok.). Formy jak: wydrzeć — wydzierać.

Nadejście.
Zwrot: za nadejściem kogo, czego.
Drży za nadejściem nocy. *Dyg.*

Nadejść — nadchodzić (niedok.). Formy: 1) nadejdę, nadejdziesz, nadejdzie..., nadejdą; nadejdź! nadejdźcie!; nadszedłszy; nadszedł, nadszedłem (nie: nadeszłem), nadeszła, nadeszli, nadeszły, 2) nadchodzę, nadchodzisz..., jak: chodzić.

Nadeptać lub **nadepnąć** (dok.) — nadeptywać (niedok.). I Formy: 1) nadepczę, nadepczesz, nadepcze lub nadepnę, nadepniesz, nadepnie...; nadepcz! nadepczcie! lub nadepnij! nadepnijcie!; nadeptawszy lub nadepnąwszy; nadeptał lub nadepnął, nadepnęła, nadepnęli. II Składnia: 1) N. komu co lub na co = nastąpić komu na co, 2) N. co = depcząc, ugnieść, 3) N. czego = depcząc, nogami nanieść czego.
1. Nadeptał psu na ogon. 2. Nadeptywał kapustę. 3. Nadeptał piasku.

Nader = bardzo.

Naderwać (dok.)—nadrywać (niedok.). Formy jak: oderwać — odrywać.

Naderznąć (dok.) — nadrzynać (niedok.). I Formy: 1) naderznę, naderzniesz..., jak: rznę, 2) nadrzynam, nadrzynasz..., nadrzynają; nadrzynaj!; nadrzynający; nadrzynany; nadrzynał. II Znaczenie: 1) N. = trochę urznąć, 2) N. = ponad miarę urznąć, za dużo urznąć. Ob. Nadciąć.

Nadesłać (dok.). — nadsyłać (niedok.), nie: nadsełać. Formy: 1) nadeślę, nadeślesz..., jak: słać, 2) nadsyłam, nadsyłasz..., nadsyłają; nadsyłaj!; nadsyłany; nadsyłał.

Nadgnieść (dok.) — nadgniatać (niedok.). Formy jak: wygnieść — wygniatać.

Nadgniły (= trochę zgniły), nie: nadgnity, ani: nagniły.

Nadgryźć (dok.) — nadgryzać (niedok.). I Formy, jak: ugryźć — ugryzać. II Składnia: N. co lub czego (dopełnienie cząstkowe).

Nadgrzać (dok.) — nadgrzewać (niedok.). Formy: 1) nadgrzeję, nadgrzejesz...; nadgrzej!; nadgrzawszy; nadgrzany; nadgrzał, 2) nadgrzewam, nadgrzewasz...; nadgrzewaj!; nadgrzewający; nadgrzewany; nadgrzewał.

Nadjechać (dok.) — nadjeżdżać (niedok.). Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Nadkąsić (dok.)—nadkąsać (niedok.). I Formy: 1) nadkąszę, nadkąsisz, nadkąsi, nadkąsimy...; nadkąś! nadkąście!; nadkąsiwszy; nadkąszony; nadkąsił, 2) nadkąsam, nadkąsasz, nadkąsa... (nie: nadkąsuję, nadkąsujesz, nadkąsuje); nadkąsuj!; nadkąsujący; nadkąsał. II Składnia: N. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Nadlać (dok.) — nadlewać (niedok.), nie: nadliwać. I Formy: 1) nadleję, nadlejesz...; nadlej!; nadlawszy; nadlany; nadlał, 2) nadlewam, nadlewasz...; nadlewaj!; nadlewający; nadlewany; nadlewał. II Składnia: N. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Nadliczbowy.
Wyrażenia: 1) godziny nadliczbowe = godziny dodatkowe, nadumowne, 2) praca nadliczbowa (!) = praca dodatkowa, nadumowna. *Kr. 2, 269.*

Nadłożyć (dok.) — nadkładać (niedok.). I Formy: 1) nadłożę, nadłożysz, nadłoży, nadłożymy..., nadłożą; nadłóż! nadłóżcie!; nadłożywszy; nadłożony; nadłożył, 2) nadkładam, nadkładasz...; nadkładaj!; nadkładający nadkładany; nadkładał. II Składnia: N. czego = dokładać czego.
Zwrot: nadkładać drogi = iść drogą dłuższą, niż potrzeba.

Nadłupać (dok.) — nadłupywać (niedok.). I Formy jak: obłupać—obłupywać. II Składnia: N. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Nadmarznąć (dok.) — nadmarzać (niedok.). Formy, jak: odmarznąć — odmarzać.

Nadmiar, dlp tego nadmiaru. Składnia: jest nadmiar czego, był czego nadmiar lub było czego nadmiar.

Na dobitek lub **na dobitkę.**

Nadojeść (!) — nadojadać (! prow. lit. rus.) = dokuczyć (Wal. 123).

Nadokuczać (dok. wielokr.) — nadokuczyć (dok. jednokr.). Formy i składnia jak: dokuczać — dokuczyć.

Na domiar czego.
Zwrot: na domiar złego.

Nadpłacić (dok.) — nadpłacać (niedok.). I Formy jak: odpłacić — odpłacać. II Składnia: N. komu — co.

Nadpowietrzny (!) = napowietrzny.

Nadpsuty (= trochę zepsuty), nie: napsuty.

Nadręczyć (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: dręczyć.

Nadrobić (dok.) (= nad + robić)— nadrabiać (niedok). I Formy: nadrobię, nadrobisz..., jak: robię, 2) nadrabiam, nadrabiasz...; nadrabiaj!; nadrabiający; nadrabiany; nadrabiał. II Składnia: N. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — czym — komu.
Trzeba nadrabiać niewygodą i cierpliwością. *Strug.* Stracili dwie godziny i teraz biegli je nadrobić. *Zaremb.*
Zwrot: nadrabiać miną = pokrywać dobrą miną zły stan rzeczy lub złe usposobienie.

Nadrobić = na + drobić (zwykle w postaci dok.). I Formy: nadrobię, nadrobisz, nadrobi, nadrobimy..., jak: drobić. II Składnia: N. komu — czego.
Nadrobił wróblom bułki.

Nadrukować (!) = wydrukować.
Wszystko, co wydrukowano (nie: nadrukowano). *Cyt. PJ 10, 25.*

Nadrwić się z kogo, z czego, ale: drwić z kogo, z czego. Formy jak: drwić.

Nadrzecze, dlm tych nadrzeczy.

Nadrzeć (tylko w postaci dok.). I Formy jak: drzeć. II Składnia: N. czego.
Nadrzeć pierza na poduszkę. *SW.*
Zwrot: nadrzeć komu uszu = nawymyślać komu.

Nadrzynać. Ob. Naderznąć.

Nadskakujący — nadskakująco. Ob. Kojący — kojąco.

Nie była dlań jak dawniej nadskakująco grzeczną. *Krasz. cyt. SW.*

Nadskoczyć (dok.) (nie: nadskakać) — nadskakiwać (niedok.). I Formy: 1) nadskoczę, nadskoczysz, nadskoczy, nadskoczymy...; nadskocz! nadskoczcie!; nadskoczywszy; nadskoczył, 2) nadskakuję, nadskakujesz...; nadskakuj!; nadskakujący; nadskakiwał. II Składnia: 1) N. (bez dopełn.) = skokiem przybywać, 2) N. komu = przypodchlebiać się komu, zabiegać o kogo.

1. Nadskoczyła sotnia kozaków. *SW.* 2. Ona mu najbardziej nadskakuje. *Strug.*

Nadsłuchiwać = nasłuchiwać. Ob. Nasłuchiwać.

Nadstawiać (nie: nadstawować, ani: nadstawywać)—nadstawić (dok.). I Formy: 1) nadstawiam..., jak: stawiam. 2) nadstawię, nadstawisz, nadstawimy...; nadstaw! nadstawcie!; nadstawiony; nadstawił. II Składnia: 1) N. co (gdy się wymienia cały przedmiot), 2) N. czego (gdy się wymienia część przedmiotu bądź cały przedmiot, ale wystawiony na działanie czynności na pewien tylko czas).

1. Żołnierz nadstawia na kule łeb. *Małacz.*

Zwrot: nadstawiać karku = narażać się na niebezpieczeństwo.

Nadsyłać, nie: nadsełać. Ob. Nadesłać.

Nadsypać (dok.) — nadsypywać (niedok.). Formy jak: wysypać — wysypywać.

Nadszarpać (dok.) — nadszarpywać (niedok.). Formy jak: poszarpać — poszarpywać.

Nadsztukować (dok.) — nadsztukowywać (niedok.). I Formy: 1) nadsztukuję, nadsztukujesz...; nadsztukuj!; nadsztukowany; nadsztukował, 2) nadsztukowuję, nadsztukowujesz..., rzadko: nadsztukowywam, nadsztukowywasz... (nie: nadsztukowywuję, nadsztukowywujesz); nadsztukowuj!, rzadko: nadsztukowywaj! (nie: nadsztukowywuj!); nadsztukowujący, rzadko: nadsztukowywający (nie: nadsztukowywujący); nadsztukowywany; nadsztukowywał. II Składnia: N. czego.

Nadsztukować rękawów, linki. *SW.*

Nadtłuc (dok.) — nadtłukiwać (niedok.). I Formy: 1) nadtłukę, nadtłuczesz..., jak: tłukę, 2) nadtłukuję, nadtłukujesz... (nie: nadtłukiwam, nadtłukiwasz..., ani: nadtłukiwuję, nadtłukiwujesz...); nadtłukuj!; nadtłukujący; nadtłukiwany; nadtłukiwał.

Nadużyć (dok.) — nadużywać (niedok.). I Formy: 1) nadużyję..., jak: żyję, 2) nadużywam, nadużywasz..., nadużywają; nadużywaj!; nadużywający; nadużywał. II Składnia: N. kogo, czego (nie: kogo, co) — do czego (nie: dla czego).

Jak my wszyscy nadużywamy twojej dobroci. *Święt.* Nadużywaliśmy zaufania ojca. *Kad.* Nadużywają swych praw. *Kod. Cyw. Rodzina.* Nadużywa go ciągle do swoich celów.

Nadwątlały = nadwątlony.

Nadwątleć (dok.) = stać się wątłym. Formy: nadwątleję, nadwątlejesz...; nadwątlej!; nadwątlały; nadwątlał..., nadwątleli.

Nadwątlić (dok.) — nadwątlać (niedok.). I Formy: 1) nadwątlę, nadwątlisz, nadwątli, nadwątlimy...; nadwątlij! nadwątlijcie!; nadwątliwszy; nadwątlony; nadwątlił, 2) nadwątlam, nadwątlasz...; nadwątlaj!; nadwątlający; nadwątlany; nadwątlał. II Składnia: N. kogo, co — czym.

Nadwerężać (rzadziej: nadwyrężać) — nadwerężyć (dok.). I Formy: 1) nadwerężam, nadwerężasz...; nadwerężaj!; nadwerężający; nadwerężał, 2) nadwerężę, nadwerężysz, nadweręży, nadwerężymy; nadweręż! nadwerężcie!; nadwerężony; nadwerężył. II Składnia: 1) N. kogo — czym, 2) N. komu — co.

Czyli twoja niespokojność nie nadwereża ci zdrowia. *Brodz. cyt. SW.*

Na dworze, nie: na dworzu.

Ciemno było na dworze. *Żerom.* Nieustannie na dworze, na słońcu, wichrze, słocie. *Sierosz.*

Nadwórna (nazwa miasta) — nadwórniański. Formy: Nadwórna, Nadwórnej, Nadwórnej, Nadwórnę, Nadwórno! Nadwórną, w Nadwórnej (odmiana przymiotnikowa tylko w biern. i woł. końcówki rzeczownikowe).

Nadziać (dok.)—nadziewać (niedok.). I Formy: 1) nadzieję, nadziejesz..., nadzieją; nadziej!; nadziany, nadziani; nadział..., nadziali, 2) nadziewam..., nadziewają; nadziewaj!; nadziewający; nadziewany; nadziewał. II Znaczenie i składnia: 1) N. co — czym = wypchać co czym, 2) N. co — na co = nałożyć co na co.

1. Nadziać gęś jabłkami. *SW.* 2. Nadziać czapkę na głowę.

Zwrot: nadziewać kogo diabłami = przeklinać kogo. *SW.*

Nadzianie = dokonanie nadziewania. Ob. Nadzienie.

Nadzieja — I Formy: dlp tej nadziei, dlm tych nadziei. II Składnia: 1) N. czego = związana z nadzieją pragnienia czego, 2) N. na kogo, na co = związana z nadzieją wyczekiwania na kogo, na co, 3) N. co do kogo, co do czego = nadzieja odnosząca się do kogo, do czego, 4) N. w kogo, w co = związana z nadzieją wiara w kogo, w co, 5) N. zrobienia czego, nie: zrobić co.

1. Wspierał zasługami bez nadziei zwrotu i wzajemności. *Święt.* 2. Z nadzieją na dobry skutek. *Makusz.* Nie widziała żadnych innych nadziei na radość w przyszłym pożyciu. *Dąbr.* Na was cała nadzieja. *Danił.* 3. Miała co do niego wielkie nadzieje. *Dąbr.* 4. Głos nadziei w przyszłość. *Dyg.* Pozwala nie tracić nadziei w pokojowe rozwiązanie problematu. *Czas 23 IX 35.* 5. Nadzieja zrobienia czego. *Cyt. Krasn. 57* (ale: Mam nadzieję zrobienia czego lub zrobić co).

Zwroty: 1) mieć nadzieję czego, na co lub w kim, w czym; 2) mieć nadzieję co robić, nie: robienia czego. *PJ 35, 9;* 3) karmić się nadzieją; 4) pokładać w kim, w czym nadzieję, nie: na kim, na czym, na kogo, na co. *PJ 9, 102. JP 16, 25;* 5) nadzieję zakładać, budować na kim, na czym; 6) nadzieja się spełnia, ziszcza; 7) nadzieja nie zamiera, nie zagasa; 8) jest w kim nadzieja czego;

9) w nadziei, że...; 10) nadzieję komu robić; 11) nadzieję sobie rościć do czego.

1. Ma jakąś dobrą nadzieję. *Nowak.* Mam nadzieję w Bogu. *Słow.* 2. Karmić się nadzieją. *Strug.* 4. Takie pokładaliśmy w tobie nadzieje. *Sierosz.* 7. Nie zagasła nadzieja. *Sienk.* 8. W tobie cała nadzieja. *Sienk.* 9. Przyjechałam w tej nadziei, że się tu nic podobnego nie stanie. *Sienk.* 11. Takie mogłeś rościć nadzieje. *Żerom.*

Nadzienie (kuchar.), nie: nadzianie, ani: nadzenie, ani: farsz (IGD).

Nadziergać lub **nadzierzgać**, nie: nadzierzgnąć. Formy jak: wydziergać.

Nadziewać. Ob. Nadziać.

Nadziewany, 1) N. = poddawany nadziewaniu (niedok.), 2) N. = mający tę właściwość, że musi być nadziany (dok.). Ob. Posrebrzany.

Wyrażenie: nadziewane karmelki = karmelki nadziane masą owocową.

Nadzór — nadzorować. I Znaczenie: nadzór (zwierzchni) — dozór (miejscowy). II Forma dlp tego nadzoru. III Składnia: N. nad kim, nad czym, nie: za kim, za czym (PJ 9, 147).

Zwroty: roztaczać, rozciągać nadzór nad kim, nad czym.

Władza roztoczy nadzór nad rodzicami. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Nafta — naftowy, — nafciany, — nafciarz — nafciarski — nafciarstwo. I Znaczenie: 1) naftowy = odnoszący się do nafty, związany z naftą, np. knot naftowy, światło naftowe, ogrzewanie naftowe, 2) nafciany = wyrobiony, wytworzony z nafty, np. mydło nafciane, 3) nafciarski = odnoszący się do nafciarza lub nafciarstwa.

Przemysł naftowy lub nafciarski. *JP 20, 84 nn.*

Nagabnąć (dok.) — nagabywać (niedok.), nie: nagabować. I Formy: 1) nagabnę, nagabniesz...; nagabnij!; nagabnąwszy; nagabnięty; nagabnął, nagabnąłem, nagabnęli, 2) nagabuję, nagabujesz..., nagabują; nagabuj!; nagabujący; nagabywany; nagabywał. II Składnia: N. kogo — na co = namawiać kogo — na co.

Nagadać się, ale: gadać. I Formy jak: gadać. II Składnia: 1) N. ś. z kim — o czym, 2) N. ś. czego.

Naganka, rzadziej: nagonka (prow.) na kogo, na co.

Urządzili sobie nagankę. *Strug.* Ta potworna nagonka. *Berent.*

Nagi. Ob. Goły. Znaczenie: N. (przen.) = otwarty, bez obsłonek.

Zwroty: 1) naga (nie: goła) prawda = prawda bez obsłonek, 2) naga (nie: goła) rzeczywistość = rzeczywistość bez wszelkich obsłonek. *Krasn. 65.*

Nagiąć (dok.) — naginać (niedok.). I Formy: 1) nagnę, nagniesz..., jak: giąć, 2) naginam, naginasz..., naginają; naginaj!; naginający; naginany; naginał. II Składnia: N. kogo, co — do czego lub ku czemu.

Stanął z nagiętym ku ziemi obliczem. *Mick. cyt. SW.*

Zwrot: nagiąć komu karku = upokorzyć kogo. *SW.*

Na glanc (tryw.) = na gładko, tak że się błyszczy, na gładko, tak że nie ma nierówności, dokładnie, całkowicie.

Lśnią na glanc. *Małacz.* Oszukał mię na glanc.

Naglący — nagląco. Ob. Kojący — kojąco.

Naglić — I Formy: naglę, naglisz, nagli, naglimy..., naglą; naglij!; naglący; naglony; naglił. II Składnia: N. kogo, co — do kogo, do czego.

Gdyby głód nie naglił do pośpiechu. *Dyg.*

Nagłówek, rzadko: nadgłówek; dlp tego nagłówka.

Nagniotek ten, rzadko: ten nadgniotek, nie: ta nagniotka (prow. lit.); dlp tego nagniotka.

Nagodzić (dok.) — nagadzać (niedok.). I Formy: 1) nagodzę, nagodzisz..., jak: godzić, 2) nagadzam, nagadzasz...; nagadzaj!; nagadzający; nagadzany; nagadzał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co — komu = nadarzyć, przysporzyć kogo, czego — komu, 2) N. kogo = jednego po drugim pogodzić.

Nagolennica (PA), nie: nagolenica.

Nagonka. Ob. Naganka.

Nagotowany (!) = ugotowany (IGD).

Nagrać (dok.) — nagrywać (niedok.). I Formy: 1) nagram, nagrasz..., jak: grać, 2) nagrywam, nagrywasz...; nagrywaj!; nagrywający; nagrywany; nagrywał. II Składnia: N. co (na płytę gramofonową).

Nagrać się (dok. jednokr.) = nasycić się graniem — nagrywać się (dok. wielokr.), ale: grać.

Często tam bywał i nagrywał się w brydża. *Mp.*

Nagrobek, rzadziej: nadgrobek; dlp tego nagrobka.

Nagroda, nie: nadgroda (dawn.). Składnia: N. za co.

Żadnej za nic nagrody. *Orzesz.*

Zwroty: 1) nagrodę komu przyznać. *SF;* 2) przedstawić kogo do nagrody. *SF.* 3) nagrodę brać. *SF;* 4) w nagrodę brać co; 5) nagrodę odnieść. *SF;* 6) nagrodę znaleźć w czym. *SF.*

4. Kto daje nowe prawdy, bierze w nagrodę męczeństwo. *Reym.*

Nagrodzić (nie: nadgrodzić) — nagradzać (niedok.). I Formy: 1) nagrodzę, nagrodzisz, nagrodzi, nagrodzimy..., nagrodzą; nagródź! nagródźcie! (rzadziej: nagrodź! nagrodźcie!); nagrodzony; nagrodził, 2) nagradzam, nagradzasz..., nagradzają; nagradzaj!; nagradzający; nagradzany; nagradzał. II Składnia: 1) N. komu — czym — w czym, 2) N. kogo — za co.

1. Pan Bóg żołnierzykowi nagrodzi. *Sienk.*

Nagromadzić (dok.) — nagromadzać (niedok.). I Formy jak: ogromadzić — ogromadzać. II Składnia: N. co, zwykle: czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Nagrzać — nagrzewać. I Formy: 1) nagrzeję, nagrzejesz..., nagrzeją; nagrzej! nagrzejcie!, jak: grzać, 2) nagrzewam, nagrzewasz..., nagrzewają; nagrzewaj!; nagrzewający; nagrzewany; nagrzewał. II Znaczenie: N. = ogrzać, ogrzewać tak, żeby temperatura utrzymywała się przez czas dłuż-

szy na tym samym stopniu; znaczenie tego czasownika w przeciwieństwie do ogólnikowego ogrzać łączy się z pojęciem pewnej stałości i trwałego wyniku (Mat. Prace Kom. Język. Akad. Um. 8, 44 nn, PJ 35/36). Ob. Ogrzać.

Na gwałt = czym prędzej.

Musiała na gwałt folwark sprzedać. *Perz.*

Nahaj — nahajka, nie: hanaj, hanajka; dlp tego nahaju.

Nahałasować się, ale: hałasować.

Naharować się, ale: harować.

Nahulać się, ale: hulać.

Naigrawać się, nie: naigrawać (tylko w postaci niedok.) I Formy: naigrawam się, naigrawasz się..., naigrawają się; naigrawaj się!; naigrawający się; naigrawał się. II Składnia: N. ś. z kogo, z czego.

Naigrawany (!) = wyśmiewany, wyszydzany (PJ 1, 60).

Najazd, dlp tego najazdu. II Znaczenie: 1) N. = napaść, 2) N. (!) = najechanie wozu na wóz, wagonu na wóz.

Najazd pociągu na wagon (!) = najechanie pociągu na wagon. *DUMK 31 XII 32.*

Nająć (dok.) — najmować (niedok.), nie: najmywać, ani: najmać. I Formy: 1) najmę (nie: najmię), najmiesz, najmie..., najmą (nie: najmią); najmij! najmijcie! (nie: najm! najmcie!); nająwszy; najęty; najął, najęłam, najęła, najęli, najęły, 2) najmuję, najmujesz...; najmuj! najmujcie!; najmujący; najmowany; najmowałem. II Składnia: N. kogo — do czego.

Z matką się do robót najmowali. *Kruczk.*

Zwrot: jak najęty = gorliwie, z zapałem.

Słowiki śpiewały jak najęte. *Dąbr.*

Najdować (!) = znajdować.

Najechać (dok.) — najeżdżać (niedok.). I Formy: 1) najadę, najedziesz..., jak: jadę, 2) najeżdżam, najeżdżasz..., najeżdżają; najeżdżaj!; najeżdżający; najeżdżany; najeżdżał. II Znaczenie i składnia: 1) N. na kogo, na co = wjechać na kogo, na co, 2) N. kogo, co, rzadziej: na kogo, na co = napaść na kogo, na co, zrobić najazd.

1. Najechał na przechodnia. *SW.* 2. Szwedzi najechali Polskę. *SW.* Najechał na tych, którzy wzywali imienia Chrystusa. *Cyt. SW.*

Najem, dlp tego najmu.

Zwroty: 1) umowa najmu; 2) roszczenia pieniężne z najmu wynikające. *DU 112.*

Najeść się (dok.) — najadać się (niedok.), ale: jeść, zjeść, wyjeść. I Formy jak: wyjeść — wyjadać. II Składnia: N. ś. czego.

Najeżdżać. Ob. Najechać.

Najeżony czym lub od czego.

Kraty okienne, najeżone dębowymi palcami. *Prus.* Praca najeżona trudnościami. *Kad.* Na wzgórzu widać było jakby miasto obronne, najeżone od wież i gmachów. *Żerom.*

Najęczeć się, ale: jęczeć, zajęczeć. Formy jak: jęczeć.

Najpierw lub **najpierwej**, nie: najwpierw, ani: najpierwiej.

Najpierwszy = pierwszy, na samym początku będący.

Najpierwsze posiedzenie.

Najprzód. Ob. Naprzód.

Wypada zatem najprzód... *Kołłąt.* Spojrzała na dziecko najprzód z daleka. *Prus.*

Najść (dok.) — nachodzić (niedok.). I Formy: 1) najdę, najdziesz..., jak: iść, 2) nachodzę, nachodzisz..., jak: chodzić. II Składnia: 1) N. kogo, co = przyjść do kogo na dłuższy czas, 2) N. na kogo, na co lub kogo, co = napaść na kogo, na co.

1. Nachodzi mię często i nudzi mię ustawicznie. *SW.* 2. Witold kniaziów wielkich grody naszedł. *Mick. cyt. SW.* Naszli na dom mój.

Zwrot: coś na kogo nachodzi = jakieś uczucie lub myśl kogo opanowywa.

Tak na Michała naszło, że... *Kunc.*

Najtyczanka, nie: nejtyczanka.

Najzylber, dlp tego najzylbru.

Nakadzić (dok.)—nakadzać (niedok.). Formy: 1) nakadzę, nakadzisz, nakadzi, nakadzimy..., jak: kadzić, 2) nakadzam, nakadzasz...; nakadzaj!; nakadzający; nakadzany; nakadzał.

Nakapać (dok.) (nie: nakapnąć) — nakapywać (niedok.). Formy jak: skapać — skapywać.

Nakarmić (dok.) — rzadko: nakarmiać (niedok.). Formy jak: odkarmić — odkarmiać.

Nakazać (dok.)—nakazywać (niedok.), nie: nakazować. I Formy: 1) nakażę, nakażesz..., nakażą; nakaż! nakażcie!; nakazawszy; nakazany; nakazał, 2) nakazuję, nakazujesz..., nakazują; nakazuj! nakazujcie!; nakazujący; nakazywany; nakazywał. II Składnia: 1) N. komu, czemu — co, 2) N. żeby...

1. Nakazał milczenie. 2. Nakazał, żeby milczeli.

Nakierować (dok.) — nakierowywać (niedok.). I Formy: 1) nakieruję, nakierujesz...; nakieruj!; nakierowawszy; nakierowany; nakierował, 2) nakierowuję, nakierowujesz..., rzadziej: nakierowywam, nakierowywasz... (nie: nakierowywuję, nakierowywujesz...); nakierowuj!, rzadziej: nakierowywaj! (nie: nakierowywuj!); nakierowujący; rzadko: nakierowywający (nie: nakierowywujący); nakierowywany; nakierowywał. II Składnia: N. co — do czego lub ku czemu.

Nakiwać (tylko w postaci dok.). I Formy: nakiwam, nakiwasz...; nakiwaj!; nakiwawszy; nakiwał. II Znaczenie i składnia: N. komu (z domyśl.: palcem) = pogrozić komu, złajać kogo (żart.).

Nakleić (dok.) — naklejać (niedok.). I Formy: 1) nakleję, nakleisz..., jak: kleić, 2) naklejam, naklejasz..., naklejają; naklejaj!; naklejający; naklejany; naklejał. II Znaczenie i składnia: 1) N. co — na czym, nie: na co = przy pomocy kleju nalepić co — na czym, 2) N. czego = klejąc narobić czego.

1. Nakleił na słupie ogłoszenie. 2. Nakleił pudełek. *SW.*

Nakładać (się). Ob. Nałożyć (się).

Nakładca — I Formy: lp ten nakładca, tego

nakładcy, temu nakładcy, tego nakładcę, nakładco! tym nakładcą, o tym nakładcy; lm ci nakładcy, tych nakładców... II Składnia: N. czego.

Nakładca wielu dzieł cennych.

Nakło (nazwa miasta) — nakielski.

Nakłonić (dok.)—nakłaniać (niedok.). I Formy: 1) nakłonię, nakłonisz, nakłoni, nakłonimy..., nakłonią; nakłoń! nakłońcie!; nakłoniwszy; nakłoniony; nakłonił, 2) nakłaniam, nakłaniasz..., nakłaniają; nakłaniaj! nakłaniajcie!; nakłaniający; nakłaniał. II Składnia: N. kogo — do czego.

Do czego ją nakłonisz? *Święt.*

Nakrajać (dok.), rzadziej: nakroić — nakrawać (niedok.), nie: nakraiwać. Formy jak: odkrajać — odkrawać.

Nie dała Bibiannie nakroić placka, ale zrobiła to sama. *Zaremb.*

Nakrajać się = nasycić się, namęczyć się krajaniem.

Nakraść (zwykle tylko w postaci dok.). I Formy jak: kraść. II Składnia: N. komu— czego.

Nakraść się czego = nasycić się kradzieżą.

Nakreślić (dok.)—nakreślać (niedok.). Formy jak: określić — określać.

Zwroty: 1) nakreślić znak krzyża; 2) nakreślić plan postępowania.

Nakrycie.

Wyrażenia: nakrycie na dwie, trzy... osoby.

Nakryć (dok.)—nakrywać (niedok.). I Formy: 1) nakryję, nakryjesz..., jak: kryć, 2) nakrywam, nakrywasz..., nakrywają; nakrywaj! nakrywajcie!; nakrywszy; nakrywany; nakrywał. II Składnia: N. kogo, co — czym.

Zwroty: nakrywać do stołu, do śniadania, do obiadu, do kolacji, do herbaty.

Nakrywając do herbaty. *Sierosz.* Nakrywają do stołu. *Orzesz.*

Nakrzątać się (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: krzątać się.

Nakrzesać (dok.) — nakrzesywać (niedok.). Formy: 1) nakrzeszę, nakrzeszesz..., jak: krzesać, 2) nakrzesuję, nakrzesujesz (nie: nakrzesywam, ani: nakrzesywuję); nakrzesuj!; nakrzesujący; nakrzesywany, nakrzesywał.

Nakrzyczeć się (tylko w postaci dok.), ale: krzyczeć, okrzyczeć, wykrzyczeć. Formy jak: krzyczeć.

Nakupić (dok.) — nakupować (niedok.) = jedno po drugim kupując gromadzić (nagromadzić). I Formy: 1) nakupię, nakupisz..., jak: kupić (dok. od: kupować), 2) nakupuję, nakupujesz..., jak: kupować. II Składnia: N. czego.

Nakupić (dok.)— nakupiać (niedok.) = gromadzić (zgromadzić) na kupę. I Formy: 1) nakupię, nakupisz..., jak: kupić (niedok.). 2) nakupiam, nakupiasz..., jak: skupiam. II Składnia: N. czego.

Nalać (dok.) — nalewać (niedok.), nie: naliwać. I Formy: 1) naleję, nalejesz..., jak: lać, 2) nalewam (nie: naliwam), nalewasz..., nalewają; nalewaj! nalewajcie!; nalewający; nalewał. II Składnia: N. co — w co lub do czego.

Zwroty: nalać w szklankę, filiżankę... czego lub nalać szklankę, filiżankę... czego.

Kazio szklankę dłonią nakrywał; nalali mu ją. *Sierosz.*

Nalegać (zwykle tylko w tej postaci, rzadko w postaci dok.: nalec). I Formy: nalegam, nalegasz...; nalegaj!; nalegający; nalegał. II Znaczenie i składnia: 1) N. na kogo — o co = z natarczywym żądaniem napierać na kogo—o co, 2) N. na co = natarczywie żądać czego, 3) N. na nogę = utykać na nogę.

1. O oddanie pierścienia nalegał. *Bohom. cyt. SW.* 2. Nalegaj na to, aby zajrzał... *Słow. cyt SW.* 3. Trochę na jedną nogę nalegający. *Krasz. cyt. SW.*

Nalegający — nalegająco. Ob. Kojący — kojąco.

— Uczyni mi pani łaskę jedną — dodał nalegająco. *Krasz. cyt. SW.*

Nalepić (dok.) — nalepiać (niedok.). I Formy: 1) nalepię, nalepisz..., nalepią; nalep! nalepcie!; nalepiwszy; nalepiony; nalepił, 2) nalepiam, nalepiasz..., nalepiają; nalepiaj! nalepiajcie!; nalepiający; nalepiany; nalepiał..., nalepiali. II Znaczenie i składnia: N. co — na czym, nie: na co = przy pomocy czegoś lepkiego przyczepić coś do czego, 2) N. czego = lepiąc narobić czego. Por. Nakleić.

1. Nalepić markę na papierze. *SW.* 2. Nalepić garnków. *SW.*

Nalepka — Składnia: N. do czego lub na co, nie: dla czego.

Nalepki do przesyłek lub na przesyłki polecone (nie: dla przesyłek). *KJU 1, 4.*

Na lewo. Ob. Na prawo.

Należeć, nie: należyć. I Formy: należę, należysz, należy, należymy..., jak: leżeć. II Znaczenie i składnia: 1) N. do kogo = być własnością kogo, 2) N. do kogo = przynależyć komu, wchodzić w kompetencję kogo, 3) N. do czego (nie: w co) = odnosić się do czego, wchodzić w zakres czego, 4) N. komu, czemu = należeć się komu, czemu.

1. Konie należą do wodza. *Żerom.* Pola te należały do leśniczówki. *Iwasz.* 2. Są tu świeccy, do których nic to nie należy. *Mick.* Rozstrzygnięcie należy do sądu. *Kod. Post. Cyw.* 3. Do jakiego my świata należymy? *Dąbr.* Ten okres życia nie należy już do obrębu książki (nie: w obręb książki). *Cyt. Krasn. 1, 49.* 4. Grzeczność wszystkim należy. *Mick.*

Zwrot: być należącym do kogo (!) = należeć do kogo.

Te pola należą do wójta (nie: są należące do wójta). *Mp.*

Należeć się komu, czemu — od kogo, od czego.

Te konie komuż należą się dziś? *Żerom.* Dziecku należą się od ojca koszta utrzymania. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Należność (nie: należytość) za co.

Zwroty: 1) uiszczać (nie: regulować) należność; 2) z należności pokwitować kogo. *SF.*; 3) poszukiwać, dochodzić na kim, na czym należności. *SF.*

Należny — Znaczenie i składnia: 1) należny

komu, czemu = należący się komu, czemu, 2) N. (prow.) = należący do kogo, do czego.

2. Łany ogromne ugoru, czarnoziemne, zapewne należne do dworu. *Mick.*

Należy (nieosob.) = trzeba. I Formy: należy; należało; będzie należało, nie: będzie należeć. II Składnia: 1) należy coś robić, 2) nie należy czegoś robić.

Należytość (!) = należność.

Naliczyć (dok.)—rzadko: naliczać (niedok.). I Formy: 1) naliczę, naliczysz..., jak: liczę, 2) naliczam, naliczasz...; naliczaj!; naliczający; naliczany; naliczał. II Składnia: N. czego.

Nalizać się (tylko w postaci dok.), ale: lizać, polizać (bez zaimk.: się).

Nałamać (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: łamać. II Znaczenie: 1) N. czego = łamiąc jedno po drugim wiele czego połamać, 2) N. kogo — do czego = nakłonić kogo do czego, 3) N. co = nakręcić co, przeinaczyć co.

1. Nałamać gałęzi. 2. Zadaniem wyprawy było zbuntowanych Kozaków do posłuszeństwa nałamać. *Cyt. SW.* 3. Jednego i drugiego bronił zapamiętale, nałamując fakta. *Cyt. SW.*

Nałapać się (tylko w postaci dok.) = łapaniem nasycić się.

Nałęczów — nałęczowski; dop. Nałęczowa, cel. Nałęczowowi, ale: ku Nałęczowu. Ob. Kraków.

Nałożyć — nakładać. I Formy jak: nadłożyć — nadkładać. II Składnia: N. co—na co.

Zwrot: nakładać czym — za co (przen.) = płacić czym — za co.

Za tę sprawę musimy krwią i głowami nakładać. *Sienk.*

Nałożyć się — nakładać się. Znaczenie i składnia: N. ś. do czego = wdrażać się do czego.

Nałóg — nałogowy; dlp tego nałogu. Składnia: N. czego.

Z nałogów myślenia. *Makusz.*

Zwroty: 1) wpadać w nałóg. *SF;* 2) nałogowi ulegać. *SF;* 3) nałóg wykorzeniać. *SF;* 4) z nałogu = z przyzwyczajenia.

4. Samotnik z nałogu. *Danił.*

Nałupać (tylko w postaci dok.) = łupiąc jedno po drugim wiele nałupać. Formy jak: łupać. II Składnia: N. czego.

Nałupić (zwykle w postaci dok.) = łupiąc raz po raz wiele złupić, nagrabić. Formy jak: łupić. II Składnia: N. czego.

Namacać (dok.) — namacywać (niedok.). I Formy: 1) namacam, namacasz..., namacają; namacaj! namacajcie!; namacawszy; namacany; namacał, 2) namacuję, namacujesz...; namacuj!; namacujący; namacywał. II Składnia: N. kogo, co — czym.

Namacał końcem stopy strzemię. *Żerom.*

Namalować (tylko w postaci dok.). Formy jak: malować. II Składnia: N. co.

Namarnotrawić (tylko w postaci dok.) = jedno po drugim wiele zmarnotrawić. Formy jak: marnotrawić. II Składnia: N. czego.

Namarnować (tylko w postaci dok.) = jedno po drugim wiele zmarnować. I Formy jak: zmarnować. II Składnia: N. czego.

Namarznąć (tylko w postaci dok.) = raz po razu bardzo zmarznąć. Formy jak: marznąć.

Namaszczać. Ob. Namaścić.

Namaszczenie — Znaczenie: 1) N. = pokrycie maścią, 2) N. = nastrój uroczysty.

Zwrot: z namaszczeniem = uroczyście.

2. Stangret z namaszczeniem utrzymywał kłusa. *Siedl.* Przywitał z namaszczeniem. *Dąbr.*

Namaścić (dok.) — namaszczać (niedok.). I Formy: 1) namaszczę, namaścisz, namaści, namaścimy...; namaść! namaśćcie!; namaściwszy; namaszczony; namaścił, 2) namaszczam, namaszczasz...; namaszczaj!; namaszczający; namaszczany; namaszczał. II Składnia: N. kogo, co — czym.

Namawiać. Ob. Namówić.

Namazać (dok.) — namazywać (niedok.). I Formy: 1) namażę, namażesz..., jak: mazać, 2) namazuję, namazujesz... (nie: namazywam, ani: namazywuję); namazuj!; namazujący; namazywany; namazywał. II Składnia: 1) N. kogo, co — czym, 2) N. komu — co — czym.

1. Namazać ręce balsamem. 2. Namazał mu rękę maścią.

Namiestnik — namiestnikowa, — namiestnikowski, — namiestniczy. I Znaczenie: 1) namiestnikowski = odnoszący się do namiestnika, związany z namiestnikiem, należący do namiestnika, 2) namiestniczy = spełniający funkcje namiestnika. II Formy: 1) mlm ci namiestnicy, nie: namiestnikowie, 2) lp ta namiestnikowa, tej namiestnikowej, tej namiestnikowej, tę namiestnikową, namiestnikowo! tą namiestnikową, o tej namiestnikowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa). III Składnia: N. kogo, czego, nie: dla czego.

Namiestnik Galicji, nie: dla Galicji. *Cyt. Kr. 1, 75.* Za przykładem namiestnika Galicji. *Kruczk.*

Namieść (dok.)—namiatać (niedok.). I Formy: 1) namiotę, namieciesz..., jak: mieść, 2) namiatam, namiatasz, namiata...; namiataj!; namiatający; namiatany; namiatał. II Składnia: N. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Namieść kupę śmieci. *SW.* Namieść papierków.

Namiękły, nie: namięknięty.

Namiętność — I Forma mlm i blm te namiętności. II Składnia: 1) N. czego (na oznaczenie czynności, której się ktoś przez namiętność oddaje), 2) N. do czego (na oznaczenie przedmiotu, do którego się ma namiętny pociąg, rzadziej: na oznaczenie czynności, której się ktoś przez namiętność oddaje).

1. Namiętność palenia papierosów, ale: namiętność do papierosów. Namiętność pływania. Namiętność chodzenia po górach. 2. Odkrył w sobie namiętność do gier hazardowych. *Siedl.* Nie rozumie namiętności do wiedzy. *Dąbr.* Z namiętności do pośredniczenia. *Dąbr.*

Zwroty: 1) oddawać się namiętności. *SF;* 2) puścić wodze namiętności. *SF;* 3) unieść się na-

miętnością. *SF;* 4) poskromić, ukrócić namiętności. *SF.*

Namiot — namiotowy; dlp tego namiotu.

Zwroty: 1) rozpiąć, rozbić namiot. *SF;* 2) zwinąć namiot. *SF.*

1. W Zurychu rozbiłem namioty. *Choyn.*

Namoczyć (dok.) — namaczać (dok. i niedok.). Ob. Pomoczyć, Umoczyć, Wymoczyć, Zamoczyć, Zmoczyć. Formy jak: moczyć — maczać.

Namoknąć (dok.)—namakać (niedok.). Formy: 1) odmoknąć, jak: moknąć, 2) odmakam...; odmakaj!; odmakający; odmakał.

Namolny, nie: namólny.

Namotać (dok.) — namotywać (niedok.), nie: namotowywać. I Formy jak: omotać — omotywać. II Składnia: N. czego (w dopełnieniu cząstkowym), rzadziej: co (gdy w dopełnieniu jest rzeczownik oznaczający miarę).

Zwroty: namotać nici, biedy... namotać kłębek nici.

Namowa — namowny = 1) łatwy do namówienia, 2) łatwo namawiający. Składnia: N. do czego.

Zwrot: za namową kogo = na skutek czyjej namowy, pod wpływem czyjej namowy.

Za jego namową przypomniała sobie dawną umiejętność. *Nałk.*

Namówić (dok.) — namawiać (niedok.). I Formy: 1) namówić, jak: mówić, 2) namawiam, namawiasz...; namawiaj!; namawiający; namawiany; namawiał, namawiali. II Składnia: N. kogo — do czego.

Zaczynam namawiać do złego. *Danił.*

Namysł, dlp tego namysłu.

Zwroty: 1) bez namysłu, bez chwili namysłu; 2) po namyśle.

1. Czynił to bez namysłu. *Dąbr.* Bez chwili namysłu jednym łykiem połknąłem. *Kad.* 2. Rzekł po namyśle. *Prus.*

Namyślić się (nie: namyśleć się, ale: myśleć) — namyślać się (niedok.). I Formy: 1) namyślę się, namyślisz się...; namyśl się!; namyślił się..., namyślili się, 2) namyślam się, namyślasz się..., namyślają się; namyślaj się!; namyślający się; namyślał się..., namyślali się. II Składnia: N. ś. nad kim, nad czym, nie: o kim, o czym, ale: zamyślić się o kim, o czym.

Namyślał się nad tym. *Żerom.*

Na nice.

Zwrot: coś wywrócić na nice, *SF* = odwrócić coś na drugą stronę.

Nankin — Znaczenie i formy: 1) N. = nazwa miasta w Chinach; dop. Nankinu, 2) N. = gatunek tkaniny bawełnianej; dlp tego nankinu.

Naobiecać (dok.) lub **naobiecywać** = wiele obiecać. Ob. Obiecać — obiecywać.

Naoczny — naocznie.

Zwrot: widzieć, przejrzeć, zobaczyć naocznie (!) = widzieć, przejrzeć, zobaczyć osobiście, ale: naocznie coś stwierdzić, przekonać się...

Naokoło, nie: naobkoło.

Naostrzyć (dok.) — naostrzać (niedok.). Formy: 1) naostrzę, naostrzysz, naostrzy, naostrzymy..., jak: ostrzę, 2) naostrzam, naostrzasz..., naostrzają; naostrzaj!; naostrzający; naostrzany; naostrzał..., naostrzali.

Napad, dlp tego napadu. Znaczenie: 1) N.= najazd, najście, 2) N. = przypływ gwałtowny jakiegoś silnego uczucia, np. napad gniewu, napad melancholii.

Zwroty: 1) napadu dokonać. *SF;* 2) napad wykonać; 3) napad wytrzymać. *SF;* 4) napad odeprzeć. *SF;* 5) miewać napady jakiegoś uczucia. *SF.*

Naparstek, nie: naperstek, ani: naparsztek; dlp tego naparstka.

Napastnik (nie: napaśnik) — napastniczy. Por. Napaść — napastliwy.

Napastować (zwykle w postaci niedok.). I Formy: napastuję, napastujesz, napastuje...; napastuj!; napastujący; napastowany; napastował. II Składnia: N. kogo, co.

Namiętności go napastują. *SW.*

Napaść (rzecz.) — napastliwy (nie: napaśliwy), — napastny — napastnik. I Forma mlm i blm te napaści, bardzo rzadko: napaście, ale: przepaści lub przepaście.

Napaście. *Zapol. cyt. PJ 10, 121.*

II Znaczenie: 1) napastliwy = lubujący się w napaściach, natrętny, natarczywy, 2) napastny = odnoszący się do napaści, związany z napaścią.

Napaść (czas.) — napadać (niedok.). I Formy: 1) napadnę, napadniesz..., napadną..., jak: padnę, 2) napadam, napadasz..., napadają; napadaj!; napadający; napadany; napadał..., napadali. II Składnia: N. kogo, co = najeżdżać kogo, co w celu podboju lub rabunku, 2) N. na kogo, na co = najeżdżać na kogo w celu podboju lub rabunku;—(przen.) zaczepiać kogo wymówkami, gniewem, żartami.

1. Wróg napada gniazdo. *Dyg.* Olbrzym, który napada bydło. *Dyg.* 2. Jestem Bogu ducha winien, a on na mnie napada z wymówkami. *Mp.* Napadł na poczciwego grubasa. *Ostr.*

Napatrzyć się lub **napatrzeć się.** I Formy: napatrzę się, napatrzysz się, napatrzy się, napatrzymy się...; napatrz się! napatrzcie się!; napatrzywszy się (rzadko: napatrzawszy się); napatrzono się (rzadko: napatrzano się), napatrzył się, napatrzyłem się, napatrzyli się lub napatrzał się, napatrzałem się, napatrzeli się. II Składnia: 1) N. ś. na kogo, na co = do syta patrzeć na kogo, na co, 2) N. ś. w kogo, w co = do syta patrzeć w kogo, w co.

Napawać (tylko w postaci niedok., oboczna forma do: napajać. Ob. Napoić). I Formy: napawam, napawasz, napawa...; napawaj!; napawający; napawany; napawał. II Składnia: N. kogo — czym.

Może się napawać słodyczą wieczoru. *Dąbr.*

Napchać (dok.) (nie: napchnąć)— napychać (niedok.). Ob. Zepchnąć. I Formy: 1) napcham, napchasz..., jak: pchać, 2) napy-

cham, napychasz...; napychaj!; napychający; napychany; napychał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co — czym = napełnić szczelnie kogo, co—czym, 2) N. czego—komu — w co = natkać czego—komu—w co.

1. Dziurawego woru nie napchasz. *Przysł.* 2. Tamtemu by przez ten czas w łeb ołowiu napchano. *Sienk. cyt. SW.*

Zwrot: napychać komu kieszenie = dostarczać komu dochodu.

Napełnić (dok.) — napełniać (niedok.). I Formy: 1) napełnię, napełnisz, napełni, napełnimy..., napełnią; napełnij! napełnijcie!; (rzadko: napełń! napełńcie); napełniwszy; napełniony, napełnieni; napełnił..., napełnili, 2) napełniam, napełniasz, napełnia..., napełniają; napełniaj!; napełniający; napełniany, napełniani; napełniał..., napełniali. II Składnia: N. kogo, co — czym.

On je (miejsce) napełnił myślami. *Mick.* Napełnia mnie wzruszeniem. *Kad.* Napełniał go wiadomościami z geografii. *Dąbr.*

Zwroty: napełnić po brzegi = przepełnić; napełniony po brzegi = przepełniony. Ob. Przepełnić.

Naperzyć się, nie: napyrzyć się. Formy: naperzy się; naperzony; naperzył się.

Napęczniały, mlm (męsko-osob.) napęczniali.

Napęcznieć. Ob. Pęcznieć.

Napędzić (dok.)—napędzać (niedok.). I Formy: 1) napędzę, napędzisz, napędzi, napędzimy..., jak: pędzę, 2) napędzam, napędzasz..., napędzają; napędzaj!; napędzający; napędzany, napędzani; napędzał..., napędzali. II Składnia: 1) N. kogo, co — w co (na oznaczenie miejsca lub stanu, w jaki się kogoś lub coś wprowadza), 2) N. kogo, co—do czego (na oznaczenie czynności, do której się zmusza), 3) N. komu, czemu — czego (na oznaczenie czegoś, co się komuś sprowadza).

1. Napędził go w położenie bez wyjścia. 2. Ona jeszcze napędzi go do siana, koniczyny (=do koszenia siana, koniczyny). *Prus.* 3. Napędziłem im strachu. *Mp.*

Napiąć (dok.) — napinać (niedok.). Formy: 1) napnę, napniesz..., jak: piąć, 2) napinam, napinasz..., napinają; napinaj!; napinający; napinany; napinał.

Napić się (dok.) — napijać się (niedok.), ale: pić, wypić. Formy: napiję się, napijesz się..., jak: pić.

Napił się piwa.

Zwrot: napić się szklankę piwa, herbaty, wody... (!) = wypić szklankę piwa, herbaty... *Krasn. 49.*

Na piechotę = pieszo.

Na piechotę zdążać... *Żerom.*

Napierać. Ob. Naprzeć.

Napierśnik, nie: napierstnik; dlp tego napierśnika.

Napis, dlp tego napisu.

Zwroty: 1) napis na czym położyć, wyryć. *SF;* 2) napis zmazać, zetrzeć. *SF;* 3) napis odcyfrować. *SF.*

Napisać (zwykle tylko w postaci dok.). I Formy jak: pisać. II Znaczenie i składnia: 1) N. co — na czym = wpisać co na czym, 2) N. co = ukończyć pisanie czego.

Napisać się (tylko w postaci dok.) = natrudzić się pisaniem. I Formy jak: napisać. II Składnia: N. ś. czego.

Napiszczeć się = namęczyć się lub nasycić się piszczeniem. Formy jak: piszczeć.

Na piśmie = piśmiennie (pisemnie) lub piśmienny (pisemny).

Wrócił z rozkazem na piśmie. *Żerom.*

Napitek = napój.

Roznoszą napitki. *Sienk. cyt. SW.*

Napiwek, nie: napitek; dlp tego napiwka lub -u.

Napluć, nie: naplunąć, ani: naplwać (dawn.), ani: naplewać,—rzadko: napluwać (niedok.). I Formy: 1) napluję, naplujesz...; napluj!; napluwszy; napluty; napluł, 2) napluwam, napluwasz...; napluwaj!; napluwał. Por. Odplunąć, Opluć, Splunąć, Wypluć. II Składnia: 1) N. na co (na zewnętrzną powierzchnię czego), 2) N. do czego lub w co (do wewnątrz jakiegoś naczynia).

Zwrot: napluć komu w oczy, w twarz (tryw.).

Napłakać się (tylko w postaci dok.), ale: płakać (bez zaimk.: się). Formy jak: płakać.

Na pła'sk, nie: na' płask.

Napocić się (tylko w postaci dok.) = namęczyć się bardzo aż do spocenia. Formy jak: pocić się.

Napocząć (dok.) — napoczynać (niedok.), nie: nadpocząć — nadpoczynać. I Formy: 1) napocznę, napoczniesz..., jak: począć, 2) napoczynam, napoczynasz..., napoczynają; napoczynaj!; napoczynający; napoczynany; napoczynał. II Składnia: N. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Już napoczął ten ser. Napocząć szynki. *SW.*

Napo'leon — napoleoń'ski — napoleoni'sta. Formy: 1) Napo'leon, Napoleo'na, Napoleono'wi, Napoleo'na, Napoleo'nie! Napoleo'nem, o Napoleo'nie, 2) napoleonista, jak: humanista.

Napomknąć (dok.) — napomykać (niedok.). I Formy: 1) napomknę, napomkniesz...; napomknął, napomknęli, 2) napomykam, napomykasz..., napomykają; napomykaj!; napomykający; napomykany; napomykał. II Składnia: N. komu — o kim, o czym.

Napomyka o Zosi. *Mick.* Napomykają o czymś. *Dąbr.* Linie tych brwi stawały się napomknieniem o jakiejś piękności. *Natk.*

Napomnieć (nie: napomnąć) — napominać (niedok.). I Formy: 1) napomnę, napomnisz, napomni, napomnimy..., jak: pomnę, 2) napominam, napominasz..., napominają; napominaj!; napominający; napominany; napominał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo = upomnieć (upominać), 2) N. co — komu (! dawn.) = przypomnieć co — komu.

1. Został surowo napomniany. *Bał. cyt. SW.* 2. Przypomniał (nie: napomniał) mu jego obietnicę.

Napomnienie.

Zwroty: 1) dać komu napomnienie. *SF;* 2) udzielić komu napomnienia. *SF.*

Napoprzek, nie: na w poprzek.

Napotkać (dok.) — napotykać (niedok.). I Formy: 1) napotkam, napotkasz..., jak: tkam, 2) napotykam, napotykasz..., napotykają; napotykaj!; napotykający; napotykany; napotykał. II Składnia: N. kogo, co, nie: na kogo, na co.

Napotyka przeszkody. *Kod. Post. Cyw.*

Napowietrzny, nie: nadpowietrzny.

Napój — Formy: dlp tego napoju, dlm tych napojów.

Na pół lub **na dwie połowy**, nie: na połowę.

Rzeka przecinająca miasto na pół (lub na dwie połowy, nie: na połowę). *Cyt. PJ 10, 79.*

Napracować się (tylko w postaci dok.) = namęczyć się pracą, ale: pracować. Formy jak: pracować.

Naprawić (dok.)—naprawiać (niedok.). Formy: 1) naprawię, naprawisz, naprawi, naprawimy..., naprawią; napraw! naprawcie!; naprawiwszy; naprawiony, naprawieni; naprawił, 2) naprawiam, naprawiasz..., naprawiają; naprawiaj!; naprawiający; naprawiany, naprawiani; naprawiał.

Na prawo.

Zwrot: 1) na prawo i na lewo = na wszystkie strony; 2) na prawo zwrot = w prawo zwrot.

Częstuje na prawo i na lewo. *Strug.*

Naprędce, nie: na prędką rękę, ani: na prędkość.

Naprężenie.

Zwrot: być w naprężeniu. *SF.*

Naprężyć (dok.)—naprężać (niedok.). Formy: 1) naprężę, naprężysz..., jak: prężę, 2) naprężam, naprężasz..., naprężają; naprężaj!; naprężający; naprężany; naprężał.

Naprosić się (dok.) — napraszać się (niedok.), ale: prosić, uprosić—upraszać. I Formy: 1) naproszę się, naprosisz się, naprosi się, naprosimy się..., jak: prosić, 2) napraszam się, napraszasz się..., napraszają się; napraszaj się!; napraszający się; napraszał się. II Składnia i znaczenie: 1) N. ś. kogo — o kogo, o co = długo, bez wytchnienia prosić kogo — o kogo lub o co, 2) N. ś. komu — z kim, z czym = narzucać się komu — z kim, z czym.

1. Cośmy się go naprosili, i nie, i nie! *Niemc. cyt. SW.* 2. Tak się tam napraszają z miłością do Moskali. *Strug.*

Naprowadzić (dok.) — naprowadzać (niedok.). I Formy jak: oprowadzić — oprowadzać. II Znaczenie i składnia:: 1) N. kogo—na co = prowadząc kogo, doprowadzić do czego, 2) N. komu — kogo, co = prowadząc jedno po drugim, sprowadzić komu wiele, 3) N. (przen.) co—czym = powlec co—czym.

1. Tętent tych koni gotów na nas licha naprowadzić jakiego. *Krasz. cyt. SW.* 2. Naprowadził nam mnóstwo gości. *SW.* 3. Naprowadzać rysunek kolorami. Naprowadzać tablicę woskiem. *SW.*

Naprószyć (dok.) — naprószać (niedok.). I Formy jak: zaprószyć—zaprószać. II Składnia: 1) N. czego — na co (gdy się wymienia zewnętrzną powierzchnię czego), 2) N. czego — w co lub do czego (gdy się wymienia wnętrze jakiegoś naczynia). Por. Napluć.

Naprzeciw (tylko w znacz. przestrzennym). 1) N. kogo, czego = naprzeciwko kogo, czego, na spotkanie kogo, czego, w kierunku do kogo, do czego, 2) N. komu, czemu = przeciw komu, w przeciwnym do kogo, czego kierunku.

1. Wyszedł naprzeciw ojca (nie: ojcu). Już naprzeciw księżyca gwiazda jedna, druga błysnęła. *Mick.* Afgańczycy biegnący naprzeciw sokołów. *Kad.* 2. Idzie naprzeciw słońcu (= przeciw słońcu, tj. w innym niż słońce kierunku, to znaczy pod słońce).

Zwrot: iść naprzeciw komu (!) = iść na rękę komu.

Naprzeciwko kogo, czego (tylko w znaczeniu przestrzennym).

Dom jego stoi naprzeciwko kościoła. On mieszka naprzeciwko brata.

Zwrot: mieć co naprzeciwko czemu (!) = mieć co przeciw(ko) czemu. Ob. Przeciw(ko).

Naprzeć (dok.)—napierać (niedok.). I Formy: 1) naprę, naprzesz..., jak: przeć, 2) napieram, napierasz...; napieraj!; napierający; napierany; napierał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co lub na kogo, na co = naciskać kogo, co, tłoczyć się na kogo, na co, 2) N. na kogo = nalegać na kogo.

1. Zmordowanych długimi gonitwy gdy naparł świeżym narodem, łamią się szyki. *Mick. cyt. SW.* 2. Napiera na męża, aby się sam ratował. *Linde, cyt. SW.*

Na przedzie lub **na przodzie.** Ob. Przód.

Pędząc na przedzie. *Żerom.*

Na przekór komu, czemu.

Na przekór wszystkiemu. *Nałk.*

Zwrot: robić komu na przekór.

Pan chłopu zawsze musi robić na przekór. *Prus.*

Na przemian lub **na przemiany.**

Z oczu Marty wybłyskiwały na przemiany światełka zachwytu i miłości. *Święt.* Blady i czerwony na przemiany. *Nowak.*

Naprzykrzony—Znaczenie: Wyraz ten, choć z formy imiesłów, ma znaczenie przymiotnika: natrętny, namolny. Czasownik: naprzykrzyć się jest nieprzechodni i imiesłowu biernego nie ma.

Naprzykrzyć się (dok.) — naprzykrzać się (niedok.). I Formy: 1) naprzykrzę się, naprzykrzysz się, naprzykrzy się, naprzykrzymy się...; naprzykrz się! naprzykrzcie się!; naprzykrzywszy się; naprzykrzył się, 2) naprzykrzam się, naprzykrzasz się..., naprzykrzają się; naprzykrzaj się!; naprzykrzający się; naprzykrzał się. II Składnia: N. ś. komu — czym.

Nasze prawo naprzykrzać im się. *Strug.* Naprzykrzył mi się tym nieustannym dowcipkowaniem. *Mp.*

Napsuć (zwykle tylko w postaci dok.) = psując jedno po drugim, wiele popsuć. I Formy jak: psuć. II Składnia: N. czego.

Zwroty: 1) napsuć komu humoru, *SW* = pozbawić kogo humoru; 2) napsuć komu serca, *SW* = namartwić kogo; 3) napsuć komu krwi, *SW* = nagniewać kogo; 4) napsuć sobie głowy, *SW* = nałamać sobie głowy.

Napuchły lub **napuchnięty.**

Napuchnąć (dok.) — napuchać (niedok.).

Formy: 1) napuchnę, napuchniesz..., jak: puchnąć, 2) napucham, napuchasz...; napuchaj!; napuchający; napuchał.

Napuczyć się (dok.) — napuczać się (niedok.). Formy: 1) napuczę się, napuczysz się, napuczy się, napuczymy się...; napucz się! napuczcie się!; napuczywszy się; napuczony; napuczył się; 2) napuczam się, napuczasz się...; napuczaj się!; napuczający się; napuczał się..., napuczali się.

Napuszony — napuszenie, — napuszoność. Znaczenie: Wyraz ten, choć z formy imiesłów, ma znaczenie przymiotnika: napuszysty, pyszałkowaty, nienaturalnie podniosły. Czasownik: n a p u s z y ć s i ę jest nieprzechodni i imiesłowu biernego nie ma. Ob. Naprzykrzony.

Napuszysty (= napuszony) — napuszyście lub napuszysto.

Napuścić (dok.) — napuszczać (niedok.). I Formy: 1) napuszczę, napuścisz..., jak: puszczę, 2) napuszczam, napuszczasz...; napuszczaj!; napuszczający; napuszczany; napuszczał. II Znaczenie i składnia: 1) N. co — na co = nasunąć co — na co, 2) N. czego—do czego lub w co = puścić czego do czego lub w co, 3) N. co — czym = nasycić co — czym.

1. Czapkę na oczy napuszczał. *Krasz. cyt. SW.* 2. Napuścić świeżego powietrza do pokoju. *SW.* Napuścić wody w naczynie. *SW.* 3. Napuścił hartem swój topór staroświecki. *Syrok. cyt. SW.*

Napychać. Ob. Napchać.

Napylić (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: pylić. II Składnia: N. czego — na co lub do czego albo w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: naprószyć).

Napytać — napytywać. I Formy: 1) napytam, napytasz..., napytają, jak: pytać, 2) napytuję, napytujesz..., napytują; napytuj!; napytujący; napytywał. II Składnia: N. komu — czego.

Napytałem mu kłopotów.

Napytać się czego.

Zdrowie tutaj stracić można, reumatyzmów się jakich napytać. *Kruczk.*

Narachować (dok.) — narachowywać (niedok.). I Formy: 1) narachuję, narachujesz..., jak: rachować, 2) narachowuję, narachowujesz..., rzadko: narachowywam, narachowywasz... (nie: narachowywuję, narachowywujesz...); narachowuj!; narachowujący; narachowywany; narachowywał. II Składnia: N. kogo, co = rachując dojść do pewnej liczby czego.

Narachować się = namęczyć się rachowaniem. Formy jak: narachować.

Narada.

Zwroty: 1) prowadzić naradę. *SW;* 2) odbywać naradę.

Naradzić (dok.)—naradzać (niedok.). I Formy jak: zaradzić — zaradzać. II Składnia: N. komu — czego = rad komu nadawać.

Naradzić się (dok.) — naradzać się (niedok.). I Formy: 1) naradzę się, naradzisz się..., naradzimy się; naradź się!; naradziwszy się; naradził się, 2) naradzam się, naradzasz się..., naradzają się; naradzaj się!; naradzający się; naradzał się. II Składnia: 1) N. ś. z kim, 2) N. ś. nad czym (gdy się wymienia bezpośredni przedmiot narady), 3) N. ś. względem czego lub w sprawie czego (gdy się wymienia pośredni przedmiot narady, rzecz, która jest tylko pobudką, przyczyną narady), 4) N. ś. co do czego (gdy się zaznacza, że treścią narady ma być wynalezienie właściwego ustosunkowania się do jakiejś rzeczy lub sprawy).

2. Warto się nad tym naradzić. *Sienk.* Naradzali się nad tą kwestią. *Sierosz.* 3. Będziemy się musieli w sprawie naszego wyjazdu naradzić. Sprawa, w której właśnie z wami muszę się naradzić. *Danił.* 4. Będziemy się musieli co do niego naradzić. *Mp.*

Narazić (dok.) — narażać (niedok.). I Formy: 1) narażę, narazisz, narazi, narazimy..., narażą; naraź! naraźcie!; naraziwszy; naraził, 2) narażam, narażasz..., narażają; narażaj!; narażający; narażany; narażał. II Składnia: N. kogo, co — czym — na co.

Na śmiech człeka narazi. *Sienk.* On go chciał na pośmiewisko narażać. *Szczuc.* Byli narażeni na niesłychaną uzurpację. *Małacz.* Nie miałbym litości narażać panią na taki trud. *Siedl.* Nie chcę panią narażać na niewątpliwą przegraną. *Święt.* Związek swój z całym tym światem naraził na niebezpieczeństwo. *Weyss.*

Narazić się (dok.) — narażać się (niedok.). Składnia: 1) N. ś. komu (na oznaczenie osoby, w stosunku do której się ktoś naraża), 2) N. ś. na co (na oznaczenie niebezpieczeństwa, na które się ktoś wystawia).

1. Nie chciałem się narażać. *Reym.* 2. Narazi się na zgubę. *Żerom.*

Na razie — Znaczenie: 1) N. = zrazu, w pierwszej chwili, 2) N. = chwilowo.

1. Na razie nie wiedziałem, gdzie się mam obrócić. 2. Na razie nie mam nic do roboty.

Narąbać (zwykle w postaci dok.) = rąbiąc jedno po drugim porąbać wiele. I Formy, jak: rąbać. II Składnia: N. czego.

Narąbać drew.

Narcyz — Formy: dlp tego narcyza, mlm te narcyzy, nie: narcyze, dlm tych narcyzów, nie: tych narcyzy.

Wzruszenia rozkwitały jak narcyzy i róże. *Wikt.*

Nareszcie, nie: nareście.

Narew ta — nadnarwiański. Formy: dop. Narwi, narz. Narwią.

Naręcze to, nie: ta naręcz. Formy: dlp tego naręcza, clp temu naręczu, mlm te naręcza, dlm tych naręczy.

Narobić (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: robić. II Składnia i znaczenie: 1) N. czego = robiąc jedno po drugim zrobić wiele, 2) N. czego = zrobić co tak, żeby długo trwało.

1. Narobił patyków. 2. Narobił hałasu.

Narobić się = namęczyć się robotą. Por. Napracować się. Formy jak: narobić.

Narogi (tylko w lm) = płuca sarnie (IGD); dop. tych narogów.

Narosnąć (dok.) lub **narość** — narastać (niedok.), nie: narastywać. I Formy jak: zarosnąć—zarastać. II Składnia: 1) N. na czym = porosnąć na czym, 2) N. czym = obrastać czym.

1. Na łące skoszonej nowa trawa narasta. *Cyt. SW.* 2. Grzęda zielskiem narasta. *Cyt. SW.*

Narośl ta, nie: ten narośl. Formy: dlp tej narośli, mlm i blm te narośle, dlm tych narośli.

Narożny, nie: narożni.

Naród — narodowy — narodowość. I Formy: 1) dlp tego narodu, 2) mlm i blm te narodowości, dlm tych narodowości. II Znaczenie: 1) naród = zespół wszystkich ludzi, złączonych wspólnością języka, obyczajów, tradycji historycznych, 2) naród (!) = lud.

Narów — narowić się. Formy: 1) dlp tego narowu, 2) narowię się, narowisz się, narowi się, narowimy się...; narów się!; narowiący się; narowił się.

Na równi z kim, z czym.

Zwrot: kłaść kogo, co na równi z kim, z czym.

Naruszyć (dok.) — naruszać (niedok.). I Znaczenie: naruszyć (czasownik czynny), por. ruszyć (czynny i nijaki), wyruszyć (nijak.). II Formy: 1) naruszę, naruszysz, naruszy, naruszymy..., jak: ruszyć, 2) naruszam, naruszasz, narusza..., naruszają; naruszaj!; naruszający; naruszany; naruszał.

Zwroty: naruszyć przepis, prawo..., ciszę, spokój.

Prawo zostało naruszone. *PP Cyw.*

Narwać (dok.) — rzadko: narywać (niedok.). I Formy: narwę (nie: narwię), narwiesz..., narwą (nie: narwią); narwij!..., jak: rwać. II Składnia: N. czego — czym.

Narwać się (dok.) — narywać się (niedok.). I Znaczenie i składnia: 1) N. ś. na kogo, na co = wpaść na kogo lub na co niespodzianie, z przykrymi dla siebie następstwami, 2) N. ś. na co = narazić na co. II Formy: 1) narwę się..., jak: narwę, 2) narywam się, narywasz się..., narywają się; narywaj się!; narywający się; narywał się.

Narwany—narwaniec. Formy: wlp narwańcze!, mlm ci narwańcy, dlm tych narwańców.

Narysować (tylko w postaci dok.). Formy jak: rysować.

Narząd, gorzej: organ.

Narzecze, dlp tego narzecza, dlm tych narzeczy (JP 5, 39).

Narzeczony — Formy: lp ten narzeczony, tego narzeczonego, temu narzeczonemu...; lm ci narzeczeni, tych narzeczonych... (odmiana przymiotnikowa).

Narzekać, nie: narzykać. I Formy: narzekam, narzekasz..., narzekają; narzekaj!; narzekający; narzekał. II Składnia: 1) N. na kogo, na co (na oznaczenie osoby, rzeczy, czynności lub stanu, przeciwko którym zwraca się ktoś z narzekaniem), 2) N. o co (na oznaczenie przyczyny, która wywołuje narzekanie).

1. Narzekano na brak wojska. *Sienk.* Jęli na czasy narzekać. *Sienk.* Narzeka na pensjonatowe życie. *Grusz.* Narzekała na wydatki. *Dąbr.* Z narzekaniami na trudności. *Grusz.* 2. Narzekano na rekwizycje i rzeczywiście było o co. *Sienk.*

Narzędzie — I Formy: dlp tego narzędzia, dlm tych narzędzi (JP 5, 39). II Składnia: 1) N. czego lub do czego, nie: dla czego (na oznaczenie czynności, do której jest przeznaczone narzędzie), 2) N. kogo (na oznaczenie osoby, w której rozporządzeniu znajduje się narzędzie).

1. Doskonałe narzędzie do zakuwania głów. Narzędzie tortur. 2. Narzędziem stolarza jest hebel.

Zwroty: 1) ma narzędzie po temu = ma środek po temu; 2) jest narzędziem po temu = jest środkiem po temu.

U Mateusza były wszystkie narzędzia po temu. *Sierosz.*

Narzucić (dok.)—narzucać (niedok.). I Formy: 1) narzucę, narzucisz..., jak: rzucić, 2) narzucam, narzucasz...; narzucaj!; narzucający; narzucany; narzucał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co — komu — na kogo, na co = rzucić kogo, co — na kogo, na co, 2) N. co — komu = ofiarować co komu wbrew woli, zmusić kogo do przyjęcia czego.

1. Zdjąwszy mundur z zabitego żołnierza, narzucił go na mnie. *Niemc. cyt. SW.* Narzucił buhajowi worek na głowę. *SW.* 2. Narzucać zwyciężonym swoje prawa. *SW.*

Narzutka (prow.) = lekkie palto.

Nasadka lub **nasiadka** = ptak siedzący na jajach.

Nasampierw, lepiej: **najpierw** lub **nasamprzód** (PJ 5, 43).

Trzeba nasampierw porozumieć się. *Szpot.*

Nasamprzód, rzadziej: najsamprzód.

Najsamprzód obliczyłem. *Bartk.*

Nasapać się (tylko w postaci dok.) = nasycić się lub namęczyć się sapaniem. Por. Sapać. Formy jak: sapać.

Nasiać (dok.) — nasiewać (niedok.). I Formy: 1) nasiać, jak: siać, 2) nasiewam, nasiewasz...; nasiewaj!; nasiewający; nasiewany; nasiewał. II Składnia: N. czego = siejąc jedno po drugim posiać wiele.

Nasiadka. Ob. Nasadka.

Nasiąknąć (dok.) — nasiąkać (niedok.). I Formy: 1) nasiąknąć, jak: siąknąć, 2) nasiąkać, jak: siąkać. II Składnia: 1) N. czym (na oznaczenie czegoś, co się przy nasiąkaniu wchłania), 2) N. od czego (na oznaczenie czegoś, co jest przyczyną nasiąkania, niekiedy oba zwroty są jednoznaczne).

Ubranie nasiąkło od wilgoci (lub wilgocią). Niczym dobrym nie nasiąknie. *Dąbr.* Coraz głębiej nasiąkał nudą. *Parand.*

Nasiedzieć się (tylko w postaci dok.) = nasycić się lub namęczyć się długim siedzeniem. Por. Siedzieć.

Nasienie — nasienny. Formy: lp to nasienie, tego nasienia...; lm te nasiona, tych nasion, tym nasionom, te nasiona, tymi nasionami, w tych nasionach.

Nie podejrzewał, jakie nasiona zasiewał. *Iwasz.*

Nasilenie = natężenie.

Naskoczyć (dok.) — naskakiwać (niedok.). I Formy: 1) naskoczę, naskoczysz..., jak: skoczyć, 2) naskakuję, naskakujesz..., naskakują; naskakuj!; naskakujący; naskakiwał. II Składnia: N. na kogo, na co.

Naskórek, nie: naszkórek; dlp tego naskórka.

Naskórny, nie: naskórni.

Naskrobać (dok.), rzadko: naskrobywać (niedok.). I Formy: 1) naskrobać, jak: skrobać, 2) naskrobuję, naskrobujesz... (nie: naskrobywam, ani: naskrobywuję); naskrobuj!; naskrobujący; naskrobywany; naskrobywał. II Znaczenie i składnia: 1) N. czego = skrobiąc jedno po drugim uskrobać wiele, 2) N. czego = nadskrobać czego trochę z wierzchu.

Naskrobać się (tylko w postaci dok.) = namęczyć się skrobaniem. Formy jak: naskrobać.

Na skutek czego = w wyniku czego, wskutek czego.

Nasłać (dok.)—nasyłać (niedok.), nie: nasełać. I Formy: 1) naślę, naślesz..., jak: słać, 2) nasyłam, nasyłasz, nasyła..., nasyłają; nasyłaj!; nasyłający; nasyłany; nasyłał. II Składnia: N. kogo, co — na kogo, na co.

Nasłuchać się (dok.)—nasłuchiwać się (niedok.) = wiele wysłuchać. I Formy: 1) nasłucham się, nasłuchasz się..., jak: słuchać, 2) nasłuchuję się..., jak: nasłuchuję. Ob. Nasłuchiwać. II Składnia: N. ś. czego—o czym.

Nasłuchiwać (nie: nasłuchywać, ani: nasłuchować; bez postaci dok.) = nadsłuchiwać z wytężonym słuchem, słuchać. I Formy: nasłuchuję, nasłuchujesz..., nasłuchują; nasłuchuj!; nasłuchujący; nasłuchiwał. II Składnia: N. czego, nie: co.

Nasłuchuje dźwięków. *Bartk.* Nasłuchiwał głosu lubego. *Bartk.* Nasłuchuje kroków. *Kad.*

Nasłużyć się (tylko w postaci dok.) = namęczyć się służbą. Por. Służyć. Formy jak: służyć.

Naspać, częściej: **naspać się** (tylko w postaci dok.) = nasycić się spaniem. Formy jak: spać.

Nastać (dok.) (= nadejść) — nastawać (niedok.). Formy: 1) nastanę, nastaniesz..., nastaną; nastań!; nastał, 2) nastaję, nastajesz..., nastają; nastawał.

Nastały ciepłe dni.

Nastanie.

Zwrot: z nastaniem czego.

Przepowiadali z nastaniem wiosny wybuch. *Danił.*

Nastarczyć (dok.) — nastarczać (niedok.). I Formy: 1) nastarczyć, jak: starczyć, 2) nastarczam, nastarczasz...; nastarczaj!; nastarczający; nastarczał, nastarczali. II Składnia: N. czego — na co.

Skąd funduszu na wszystko nastarczyć? *Kruczk.*

Nastawać (= nalegać; tylko w postaci niedok.). Znaczenie i składnia: 1) N. na kogo, na co (nie: na kim, na czym; z ros. nastaiwat' na czom) = naciskać na kogo, na co, 2) N. o kogo, o co = upominać się z naciskiem o kogo, o co.

1. Czemu na mnie nastajesz? *Sienk.* Na cnotę dziewczęcą nastawali mniej natarczywie. *Małacz.* 2. O co stryj wielce nastawał. *Sienk.*

Nastawić się na co (!) = nastroić się na co, przygotować się do czego w myśli i w uczuciu.

Nastroiła się (nie: nastawiła się) już na to, że pojedzie sama. *Dąbr.*

Nastawienie do czego (!) = postawa wobec czego.

Odpowiednia postawa (nie: odpowiednie nastawienie) czytelnika do utworu. *Cyt. Szeffs. 22.* Postawa jej wobec ludzi (lub stosunek jej do ludzi, nie: nastawienie jej wobec ludzi) była życzliwa. *Nałk.* Żadnego użytku prócz pesymistycznych ustosunkowań do przyszłości (nie: nastawień na przyszłość). *Iwasz.*

Nastawiony (!) = usposobiony.

Społeczeństwo jest usposobione (nie: nastawione) materialistycznie.

Nastąpić (dok.)—następować (niedok.), nie: następywać. I Formy: 1) nastąpię, nastąpisz, nastąpi, nastąpimy...; nastąp! nastąpcie!; nastąpiwszy; nastąpił, 2) następuję, następujesz...; następuj!; następujący; następował. II Znaczenie i składnia: 1) N. na kogo, na co = stąpnąć, nadeptać na kogo, na co, 2) N. (bez dopełn.) = nacierać, atakować (znaczenie dziś nieco arch.), 3) N. = iść za kim lub za czym w kolejnym porządku.

1. Nastąpić komu na nogę. 2. Tam Niemców potrwożonych następują roty. *Mick. cyt. SW.* 3. Syn następuje po ojcu.

Nastękać się (tylko w postaci dok.), jak wystękać się, ale: stękać, zastękać. I Formy jak: stękać. II Znaczenie: N. ś. = wystękać się do woli.

Następca — następczyni. Formy: lp ten następca, tego następcy, temu następcy, tego następcę, następco! tym następcą, o tym następcy; lm ci następcy, tych następców, tym następcom..., 2) lp ta następczyni, tej następczyni, tej następczyni, tę następczynię, następczyni! tą następczynią, o tej następczyni; lm te następczynie, tych następczyń, tym następczyniom...

Następować. Ob. Nastąpić.

Następstwo, dlm tych następstw.

Zwrot: następstwo za sobą pociągnąć. *SF.*

Następujący — następująco. Ob. Kojący — kojąco.

Rachunek na rok bieżący przedstawia się następująco. *SW.*

Nastoperczyć (nie: nastopyrczyć, ani: nastoparczyć, ani: nastoperzyć) — nastoperczać (niedok.) = stawiać na sztorc. Formy: 1) nastoperczę, nastoperczysz, nastoperczy,

nastoperczymy...; nastopercz! nastoperczcie!; nastoperczywszy; nastoperczony; nastoperczył, 2) nastoperczam, nastoperczasz...; nastoperczaj!; nastoperczający; nastoperczony; nastoperczał.

Nastraszyć (zwykle w postaci dok.). Formy jak: straszyć.

Nastręczyć (dok.) — nastręczać (niedok.). I Formy: 1) nastręczę, nastręczysz, nastręczy, nastręczymy...; nastręcz! nastręczcie!; nastręczywszy; nastręczony; nastręczył, 2) nastręczam, nastręczasz...; nastręczaj!; nastręczający; nastręczany; nastręczał..., nastręczali. II Składnia: N. komu — kogo lub co albo czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Zwroty: 1) nastręczać komu sposobności do czego; 2) nastręczać komu okazję do czego; 3) nastręczać komu kłopoty lub kłopotów. *Por. PJ 35, 10.*

Nastroić (dok.)—nastrajać (niedok.). I Formy: 1) nastroję, nastroisz..., jak: stroić, 2) nastrajam, nastrajasz..., nastrajają; nastrajaj!; nastrajający; nastrajany; nastrajał. II Znaczenie i składnia: 1) N. czego = wiele rzeczy ustroić tak, żeby był trwalszy rezultat tej czynności, np. nastroiła lalek, figurek, 2) N. co (o instrumentach muzycznych) = doprowadzić do odpowiedniego tonu, 3) N. kogo na co = usposobić kogo do czego.

Zwrot: nastroić kogo, co na nutę czego.

Nastroszyć, nie: nasroszyć. Formy: nastroszę, nastroszysz, nastroszy, nastroszymy..., nastroszą; nastrosz! nastroszcie!; nastroszywszy; nastroszony; nastroszył. II Znaczenie: 1) N. = wywołać (u ptaków) rozsunięcie piór, 2) N. = (przen.) wprawić kogo w nastrój niechętny, kłótliwy.

1. Nastroszone pióra. *Żerom.* 2. Jest dziś jakiś gniewny, nastroszony.

Nastrój — I Formy: dlp nastroju, dlm tych nastrojów. II Składnia: 1) N. do czego, 2) N. czego.

1. Nie był w nastroju do rozmowy. *Perz.* 2. Ogarnął go nastrój zwątpienia.

Zwroty: 1) wywołać, wzbudzić nastrój; 2) wpadać w nastrój.

2. Wpadała w awanturniczy nastrój. *Dąbr.*

Nastrzelać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: strzelać. II Składnia: N. czego = strzelając jedno po drugim wiele ustrzelić.

Nastrzelać się (tylko w postaci dok.) = nasycić się lub nameczyć się strzelaniem. Formy jak: strzelać.

Nastrzykać (dok.)—nastrzykiwać (niedok.). I Formy: 1) nastrzykam, nastrzykasz...; nastrzykaj!; nastrzykawszy; nastrzykany; nastrzykał, 2) nastrzykuję, nastrzykujesz (nie: nastrzykiwam, ani: nastrzykiwuję); nastrzykuj!; nastrzykujący; nastrzykiwany; nastrzykiwał. II Składnia: N. czego — z czego — do czego lub w co.

Nasunąć (dok.)—nasuwać (niedok.). I Formy: 1) nasunę, nasuniesz...; nasuń! nasuńcie!; nasunąwszy; nasunięty; nasunął, nasunąłem, nasunęli, 2) nasuwam, nasuwasz...; nasuwaj!; nasuwający; nasuwany; nasuwał. II Znaczenie i składnia: 1) N. komu — co— na co = naciągnąć komu — co — na co, 2) N. co = nieco przysunąć, 3) N. komu — co = poddać komu — co.

1. Nasunąć czapkę na uszy. *SW.* 2. Nasunąć ławy. *SW.* 2. Przyjaciołom nasuwał różne temata. *Chmiel. cyt. SW.*

Zwroty: nasuwać myśli, propozycje.

Nasuszyć (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: suszyć. II Składnia: N. czego = susząc jedno po drugim wiele ususzyć.

Nasuszyć się (tylko w postaci dok.). I Formy jak: nasuszyć. II Znaczenie i składnia: 1) N. ś. czego = nasycić się lub nameczyć się suszeniem czego, 2) N. ś. (bez dopełn.) = nameczyć się długim przestrzeganiem suszenia = ścisłego postu.

Naswawolić się, ale: swawolić (bez: się).

Nasycany — nasycony. Znaczenie: 1) nasycany = a) będący w stanie nasycania (niedok.), b) mający tę właściwość, że musi być czymś nasycony (dok.). Por. Posrebrzany, 2) nasycony = ten, którego nasycono (dok.).

2. Papier nasycony woskiem.

Nasycić (dok.) — nasycać (niedok.). I Formy: 1) nasycę, nasycisz, nasyci, nasycimy...; nasyć! nasyćcie!; nasyciwszy; nasycony; nasycił, 2) nasycam, nasycasz...; nasycaj!; nasycający; nasycany; nasycał. II Składnia: N. kogo, co — czym.

Nasyłać. Ob. Nasłać.

Nasypać (dok.) — nasypywać (niedok.). I Formy: 1) nasypię, nasypiesz..., jak: sypać, 2) nasypuję, nasypujesz... (nie: nasypywam, ani: nasypywuję); nasypuj!; nasypujący; nasypywany; nasypywał. II Składnia: 1) N. co (czego) — na co = sypać co — na co, 2) N. co — czym = posypać co — czym, 3) N. czego—w co lub do czego, 4) N. co = przez sypanie nagromadzić.

1. Nasypał popiołu na głowę. 2. Nasypać grobłę żwirem. *SW.* 3. Zimnego piasku w usta nasypię, a w gardło przekleństw. *Słow. cyt. SW.* 4. Nasypał kupę zboża. *SW.*

Nasz — I Formy: lp nasz, nasza, nasze; naszego, naszej, naszego; naszemu, naszej, naszemu; nasz, naszego (męsko-osob.), naszą, nasze; naszym, naszą, naszym; o naszym, o naszej, o naszym; lm nasi (męsko-osob.), nasze (żeńsko-rzecz.); naszych; naszym; naszych (męsko-osob.), nasze (żeńsko-rzecz.); naszymi; o naszych. II Składnia jak: mój.

Naszarpać się (tylko w postaci dok.). Formy: naszarpię się, naszarpiesz się..., jak: szarpię.

Naszczepać (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: szczepać. II Składnia: N. czego = szczepiąc jedno po drugim wiele połupać.

Naszczepić (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: szczepić. II Składnia: 1) N. czego = szczepiąc jedno po drugim wiele poszczepić, 2) N. co (o sadzie, ogrodzie, lesie).

1. Naszczepił gruszek. 2. Naszczepił cały sad.

Na szczęt = do szczętu, do ostateczności.
Rozpuściłem się na szczęt. *Strug.*
Naszelnik, nie: naszennik, ani: noszennik; dlp tego naszelnika.
Naszeptać (dok.) — naszeptywać (niedok.). I Formy: 1) naszepczę, naszepczesz..., jak: szeptać, 2) naszeptuję, naszeptujesz..., naszeptują; naszeptuj!; naszeptujący; naszeptywany; naszeptywał. II Składnia: N. komu — co.
Naszyć (dok.) — naszywać (niedok.). I Formy jak: wyszyć — wyszywać. II Znaczenie i składnia: 1) N. co — na co = przyszyć co na wierzch czego, 2) N. co — czym = przez naszycie przyozdobić co—czym, 3) N. co—w co = przez naszycie zaopatrzyć co—w co, 4) N. czego = szyjąc jedno po drugim uszyć czego wiele.
1. Na białe płótno naszył czerwone paski. 2. Każda z nich złocistą naszywana gwiazdą. *Mick. cyt. SW.* 3. Wdział jakę z białego jedwabiu, naszytą w złote gryfy. *Sienk. cyt. SW.* 4. Naszyła dla mnie koszul. *SW.*
Naszyć się (tylko w postaci dok.) = namęczyć się szyciem.
Naszydzić się (tylko w postaci dok.) z kogo, z czego, ale: szydzić z kogo, z czego, wyszydzić kogo, co (bez: się). Formy jak: szydzić.
Na ścieżaj, nie: na ściężaj.
Naśladować, nie: naszladować, ani: naśladywać (tylko w postaci niedok.). I Formy: naśladuję, naśladujesz..., naśladują; naśladuj!; naśladujący; naśladowany; naśladował. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co = wzorować się na kim, na czym, brać przykład z kogo, z czego, 2) N. kogo, co (!) = prześladować kogo, co, dokuczać komu, czemu.
Naśladowca—naśladowczyni. Formy: lp ten naśladowca, tego naśladowcy, temu naśladowcy, tego naśladowcę, naśladowco! tym naśladowcą, o tym naśladowcy; lm ci naśladowcy, tych naśladowców, tym naśladowcom...
Naśmiać się = do syta się wyśmiać (tylko w postaci dok.). I Formy: naśmieję się, naśmiejesz się..., jak: śmiać się. Por. Naśmiewać się. II Składnia: N. ś. z kogo, z czego = do syta wyśmiać się z kogo, z czego.
Naśmiewać się = naigrawać się (tylko w postaci niedok.). Por. Naśmiać się. I Formy: naśmiewam się, naśmiewasz się..., naśmiewają się; naśmiewaj się!; naśmiewający się; naśmiewał się. II Znaczenie i składnia: N. ś. z kogo, z czego (nie: nad kim, nad czym) = naigrawać się z kogo, z czego, szydzić z kogo, z czego.
Naśmiewałeś się z panicza. *Prus.* Naśmiewały się z niego dzieci. *Nowak.*
Naświetlać (niedok.) — naświetlić (dok.). I Formy: 1) naświetlam, naświetlasz..., naświetlają; naświetlaj!; naświetlający; naświetlany; naświetlał, 2) naświetlę, naświetlisz, naświetli, naświetlimy..., naświetlą; naświetl! naświetlcie! lub naświetlij! naświetlijcie!; naświetliwszy; naświetlony; naświetlił. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co — czym = poddawać kogo, co działaniu światła, np. naświetlać kogo lampą kwarcową, 2) N. co (! przen.) = wyjaśniać co, np. oświetlać (nie: naświetlać) jakąś sprawę, jakieś zagadnienie (PJ 35/36, 208).
Natchnąć (tylko w postaci dok.). I Formy: natchnę, natchniesz, natchnie..., jak: tchnąć; natchniony. II Składnia: 1) N. kogo, co — czym = wypełnić czyjąś duszę czym, 2) N. komu — co = podsunąć czyjejś duszy co.
1. Tylko miłość może podobną tkliwością natchnąć. *Sienk.* 2. Natchnął mu myśl dobrą.
Natchnienie — Składnia: 1) N. kogo, czego = natchnienie pochodzące od kogo, od czego, 2) N. do czego = natchnienie zwrócone do czego.
1. Natchnienie dobrego serca. 2. Miłość była ich natchnieniem do spełnienia dzieła zuchwałego. *Dyg.*
Natchniony, nie: natchnięty.
Natężać (niedok.) — natężyć (dok.). I Formy: 1) natężam, natężasz..., natężają; natężaj!; natężający; natężany; natężał, 2) natężę, natężysz, natęży, natężymy..., natężą; natęż! natężcie!; natężony; natężywszy; natężył. II Składnia: N. co lub czego (część przedmiotu lub cały przedmiot na pewien tylko czas).
Próżno myśliwi natężają ucha. *Mick.*
Natężenie to (rzecz.).
Zwrot: z natężeniem, nie: natężenie (przysł.).
Myślał z natężeniem (nie: natężenie). *Przybysz.*
Natknąć (dok.) — natykać (niedok.). I Formy: 1) natknę, natkniesz, natknie..., jak: tknę, 2) natykam, natykasz, natyka..., jak: dotykam. II Składnia: N. kogo, co—na co = nabić kogo, co — na co.
Natknąć się (dok.) — natykać się (niedok.). I Formy jak: natknąć — natykać. II Składnia: N. ś. na kogo, na co.
Natknął się na Katelbę. *Dąbr.* Natknął się na ten dom. *Danił.*
Natłoczyć (dok.) — natłaczać (niedok.). I Formy: 1) natłoczę, natłoczysz..., jak: tłoczyć, 2) natłaczam, natłaczasz...; natłaczaj!; natłaczający; natłaczał. II Składnia: 1) N. czego — w co lub do czego = napchać czego w co lub do czego, 2) N. co — czym = tłocząc napełnić co — czym.
1. Natłoczył w wór pierza. 2. Kościół natłoczony ludem. *SW.*
Natłok, dlp tego natłoku.
Natłuc (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: tłuc. II Składnia: N. czego.
Natrafić (dok.)—natrafiać (niedok.). I Formy: 1) natrafię, natrafisz, natrafi, natrafimy..., jak: trafię, 2) natrafiam, natrafiasz..., natrafiają; natrafiaj!; natrafiający; natrafiany; natrafiał. II Składnia: N. na kogo, na co, rzadziej: kogo, co (dawn.).
Natrafiwszy ciało Anhellego. *Słow.* Natrafił na ustęp. *Siedl.* Nigdzie nie natrafili na nic podejrzanego. *Dąbr.*
Natrajkotać (tylko w postaci dok.). I For-

my jak: trajkotać. II Składnia: N. czego lub o czym = trajkocząc nagadać czego lub o czym.

Natrapić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: trapić.

Natręt — natrętny, nie: natrętni. Formy: dlp tego natręta, mlm ci natręci.

Natrudzić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: trudzić.

Natrysk, dlp tego natrysku.

Zwrot: idę na natrysk, ale: do kąpieli.

Natrząść (dok.)—natrząsać (niedok.). I Formy: 1) natrzęsę, natrzęsiesz..., jak: trząść, 2) natrząsam, natrząsasz..., natrząsają; natrząsaj!; natrząsający; natrząsany; natrząsał. II Znaczenie: N. co—do czego = trząść po kolei co — do czego tak, żeby utrząść wiele.

Natrząść jabłek do koszyka.

Natrząść się (dok.)—natrząsać się (niedok). I Formy jak: natrząść — natrząsać. II Składnia: N. ś. z kogo, z czego, rzadko: nad kim, nad czym (gwar.) = z gniewem wydrwiwać kogo.

Będzie natrząsać się z niego do południa. *Prus.* Jest figurą, z której się natrząsają. *Makusz.* Natrząsał się nad policją. *Parand.*

Natrzeć (dok.) — nacierać (niedok.). I Formy: 1) natrę, natrzesz..., jak: trzeć, 2) nacieram, nacierasz, naciera...; nacieraj!; nacierający; nacierany; nacierał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co — czym = trąc namazać kogo, co — czym, 2) N. na kogo, na co = napadać na kogo, na co, 3) N. na kogo — o kogo, o co = nalegać na kogo — o kogo, o co.

1. Nacierać ciało maścią. 2. Nacierać na nieprzyjaciela. Baba i na niego natarła. *Wikt.* 3. Ciągle nacierał na niego o nią. *Mp.*

Natura — naturalny — naturalizm — naturalista — naturalistyczny. Formy: naturalista, jak: humanista.

Zwroty: 1) z natury = z przyrodzenia; 2) być jakiejś natury = być jakiegoś usposobienia; 3) coś leży w czyjejś naturze; 4) natura jakaś się w kimś, w czymś odzywa.

1. Z natury był małomówny. *Prus.* Dzikus z natury. *Danił.* Z natury chciwy. *Sienk.* Chłopcy z natury delikatni. *Strug.* Z natury są skryte. *Dąbr.* 2. Wątpliwości innej natury. *Dąbr.* 3. Nie leżało w jego naturze. *Dąbr.* 4. Jak to się w niej odezwała natura moskiewska. *Strug.*

Natychmiast — natychmiastowy.

Na tyle (!) = tyle, o tyle, do tyla (arch.).

Tyle (nie: na tyle) sił nie ma. *Cyt. PJ 10, 133.*

Na uboczu.

Zwrot: pozostawać na uboczu (= bezczynnie, obojętnie).

Nie można pozostać na uboczu, trzeba powziąć decyzję. *Dąbr.*

Nauczać. Ob. Nauczyć.

Nauczka.

Zwrot: dać komu nauczkę.

Dał mi pan nauczkę. *Goet.*

Nauczyciel — nauczycielka, — nauczycielski,—nauczycielstwo. I Formy: mlm ci nauczyciele (nie: nauczycielowie), dlm tych nauczycieli, nie: nauczycielów. II Składnia: 1) nauczyciel(ka), czego, nie: dla czego, w czym (na oznaczenie przedmiotu specjalności nauczycielskiej), 2) nauczyciel (ka) do kogo (na oznaczenie osoby, do której nauczyciel został przyjęty).

1. Nauczyciel klasycznej filologii (nie: dla klasycznej filologii). *Cyt. Kr. 1, 72.* Nauczyciel tych nauk (nie: w tych naukach). 2. Nauczycielka do dzieci. *Dąbr.*

III Znaczenie: nauczycielstwo = 1) stan, zawód nauczycielski, 2) ogół nauczycieli (składnia: nasze nauczycielstwo odznaczało się ofiarnością, ale: nasi państwo odznaczali się ofiarnością).

Nauczyć (dok.) — nauczać (niedok.). I Formy: 1) nauczę, nauczysz, nauczy, nauczymy..., nauczą; naucz! nauczcie!; nauczywszy; nauczony; nauczył, 2) nauczam, nauczasz..., nauczają; nauczaj!; nauczający; nauczany; nauczał. II Składnia: 1) N. kogo — czego, nie: co (na oznaczenie nauki bądź umiejętności, których się naucza), ale: nauczyć co robić, 2) N. kogo — o czym (tylko w postaci niedok. na oznaczenie tematu nauczania).

1. Czego praktycznego nauczą. *Dąbr.* 2. Nauczać o życiu i o śmierci. *Słow.*

Nauczyć się (postać niedok.: uczyć się). I Formy: nauczę się, nauczysz się..., jak: nauczyć. II Składnia: N. ś. czego, nie: co, ale: n. ś. co robić. III Znaczenie: 1) N. ś. = posiąść jakąś wiedzę przez uczenie się 2) N. ś. (!) = poznać (o przedmiocie konkretnym).

1. Nasze zadanie to nauczyć się tej żołnierki. *Strug.* Nauczę się czytać ten wiersz (nie: tego wiersza). *Cyt. PJ 35 /6, 208.* 2. On jeszcze wtedy Polski nie znał, ale prędko ją poznał (nie: on jeszcze wtedy Polski nie umiał, ale prędko się jej nauczył). *Askenazy.*

Nau'ka, nie: na'uka. Znaczenie i składnia: 1) N. czego = nauczanie czego, 2) N. o czym = wiedza o czym.

Rekolekcje były nauką moralności i patriotyzmu. *Parand.*

Zwroty i wyrażenia: 1) pobierać naukę, *SF* = uczyć się; 2) odbierać, dostawać naukę od kogo, *SF* = dostawać upomnienie; 3) dawać komu naukę, *SF* = uczyć kogo, dawać komu upomnienie: 4) prowadzić naukę; 5) kierować nauką; 6) coś jest dla kogoś nauką; 7) nauka nie idzie w las = nauka nie idzie na marne; 8) nauki przyrodnicze, nie: nauki przyrodzone.

2. Dobrą dostali naukę. *Sienk.* 6. Wygrana jest nauką dla pokonanego. *Dyg.*

Na ukończeniu.

Zwrot: być na ukończeniu = mieć się ku końcowi.

Sprawa była na ukończeniu. *Dąbr.*

Na umór (PA), nie: na umor.

Naumyślnie, w wymowie: naumyśnie.

Naużywać się (tylko w postaci dok.), ale: używać. Składnia: N. ś. czego = nasycić się używaniem czego.

Nawalny, nie: nawałny.

Nawalny deszcz, ale: nawałnica lub nawalnica.

Nawałnica lub **nawalnica.**

Uśmierzyć nawałnicę uczuć. *Mochn.*

Nawarzyć (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: warzyć. II Znaczenie i składnia: 1) N. czego = warząc narobić czego, 2) N. czego (przen.) = nabroić czego.

Zwrot: nawarzyć piwa = narobić kłopotów.
Kto tu piwa nawarzył, niechaj sam wypije. *Syrok. cyt. SW.*

Nawias — nawiasowy — nawiasowo.
Zwroty: 1) objąć co nawiasem. *SF;* 2) zamknąć co w nawias. *SF;* 3) mówiąc nawiasem.

Nawiązka.
Zwrot: oddać komu co z nawiązką, nie: z nawiązkiem.
Biedrach koszta zapłaci z nawiązką jeszcze. *Kruczk.*

Na widok kogo, czego = w następstwie zobaczenia kogo, czego.
Serce w nim uderzyło na widok twarzy smutnej. *Żerom.*

Nawiedzić (dok.) — nawiedzać (niedok.), nie: nawidzić — nawidzać. I Formy: 1) nawiedzę, nawiedzisz, nawiedzi, nawiedzimy..., nawiedzą; nawiedź! nawiedźcie!; nawiedziwszy; nawiedzony, nawiedzeni; nawiedził..., nawiedzili, 2) nawiedzam, nawiedzasz..., nawiedzają; nawiedzaj!; nawiedzający; nawiedzany, nawiedzani; nawiedzał. II Znaczenie i składnia: 1) N. kogo, co (uroczyśc.) = odwiedzić kogo, co, 2) N. kogo, co (przen.) = dotknąć kogo (o chorobach, nieszczęściach, klęskach...).

Nawiedzony, nie: nawiedziony, ale: zawiedziony od: zawieść. Ob. Nawiedzić.
Drzewka, nawiedzone jasnością, odmładzały się. *Wikt.*

Nawieźć (dok.) — nawozić (niedok.). I Formy: 1) nawiozę, nawieziesz..., jak: wieźć, 2) nawożę, nawozisz..., jak: wozić. II Znaczenie i składnia: 1) N. czego = wożąc nagromadzić czego, 2) N. co — na co = zwieźć co — na co, 3) N. co — czym = zwożąc nakryć co — czym.
1. Nawieźli na jarmark towarów. 2. Nawozić gnój na pole. 3. Nawiózł grunt gliniasty piaskiem. *SW.*

Nawigacja (arch. żart.) — żeglowanie.
Kilka kawałków (lodu), niezdatnych do niedźwiedziej nawigacji. *Małacz.*

Nawijać (niedok.) — nawinąć (dok.). I Formy: 1) nawijam, nawijasz...; nawijaj!; nawijający; nawijany; nawijał, 2) nawinę, nawiniesz...; nawiń! nawińcie!; nawinąwszy; nawinięty; nawinął, nawinąłem, nawinęli. II Składnia: N. co — na co.
Nawinąć bieliznę na wałek do maglowania. *SW.*

Nawijać się (niedok.) — nawinąć się (dok.) = nasunąć się, trafić się. Formy jak: nawijać — nawinąć.
Nawinął mi się niespodziewanie mój znajomy.
Zwrot: łzy się nawijają, *SW* = łzy stają w oczach.

Nawlec (dok.) — nawlekać (niedok.) lub nawłóczyć. I Formy: 1) nawłokę (nawlekę), nawleczesz..., jak: wlec, 2) nawlekam, nawlekasz..., nawlekają; nawlekaj!; nawlekający; nawlekany; nawlekał, 3) nawłóczę, nawłóczysz, nawłóczy, nawłóczymy; nawłócz! nawłóczcie!; nawłóczywszy; nawłóczony; nawłóczył. II Składnia: N. co—na co.
Zwrot: nawlekać lub nawłóczyć igłę = nawlekać nitkę na igłę.

Nawołać (dok.) — nawoływać (niedok.). I Formy: 1) nawołam, nawołasz..., jak: zwołać, 2) nawołuję, nawołujesz..., jak: zwołuję. II Znaczenie: 1) N. = napędzić, napędzać do czego, np. nawoływać do pracy, 2) N. = wzywać pod przymusem do wykonania czegoś, 3) N. (!) = wzywać do wykonania czegoś, co leży w dziedzinie samorzutnych pragnień wzywanego.
3. Do walki o język wzywa się (nie: nawołuje się) w imię obowiązku narodowego. *Cyt. Szeffs. 53.*

Nawozić. Ob. Nawieźć.

Nawóz, dlp tego nawozu.

Nawrotny (nie: nawrotni) — nawrotnie.

Nawrócić (dok.) — nawracać (niedok.). I Formy: 1) nawrócę, nawrócisz..., jak: zwrócić, 2) nawracam, nawracasz..., jak: zwracać. II Znaczenie i składnia: 1) N. (nijak.) = obróciwszy się przybyć z powrotem, 2) N. kogo — do czego = z powrotem sprowadzić kogo — do czego; zachęcić kogo z powrotem do czego; przekonać do czego, 3) N. kogo — na co = namówić na co.
1. W połowie drogi zatrzymał się i nawrócił. 2. Będą wiarę przeciwną prawdziwej opowiadać i do niej ludzi nawracać. *Sienk.* 3. Nawróciła wuja na swoją wiarę. *Strug.* Zaczęto mnie nawracać na socjalizm. *Choyn.*

Nawrót, dlp tego nawrotu.
Zwroty: 1) z nawrotem = po raz wtóry; 2) drugim, trzecim... nawrotem.
2. Już trzecim nawrotem rozpoczynał studia. *Danił.*

Na wszystko.
Zwroty: prosić, błagać, zaklinać się... na wszystko.
Prosił na wszystko, żeby... *Żerom.*

Na wściąż, nie: na wścież. Ob. Na ścieżaj.

Nawykły do kogo, do czego, nie: czego (dawn.).
Ludzie ówcześni do szaleństwa nawykli. *Bartk.* Nawykły do troski o życie. *Bartk.*

Nawymyślać (tylko w postaci dok.). Znaczenie i składnia: 1) N. czego = myśląc o tym i o owym natworzyć stopniowo wiele myśli, 2) N. komu lub na kogo — od czego = obrzucić kogo obelżywymi wyrazami.
1. Nawymyślał różnych niestworzonych rzeczy. 2. Nawymyślał od łobuzów. *PJ 35, 11.* Nawymyślał mi od ostatnich. *Zapol.*

Na wypłat (!) = na wypłatę, na spłaty.

Na wyrywki.
Zwroty: pytać na wyrywki = pytać przeskakując z tematu na temat, z różnych dziedzin.

Na wywrót = odwrotnie, na lewą stronę.
Włożyć kożuch na wywrót. *SW.*

Nawzajem, rzadziej: wzajem.

Na wznak lub wznak.
Koń wspina się i przewraca się wraz z jeźdźcem na wznak. *Sienk. cyt. SW.*

Nazad (tylko o miejscu, nie o czasie).
Zwroty: rok temu nazad (!), miesiąc temu nazad (!) = rok temu, miesiąc temu... *Krasn. 68.*

Nazajutrz = dzień następny po jakimś dniu. Ob. Jutro. Zakres użycia: wyrazu tego używamy w opowiadaniu o przeszłości bądź w wyliczaniu czynności przyszłych; błędne jest używanie w takich razach przysłówka: j u t r o.
Rozprawił się z nią nazajutrz rano po imieninach... Była to pierwsza rozprawa. *Kad.*

Nazaret — nazaretański; dop. Nazaretu.

Na zawołanie = w każdej chwili.

Mógł mieć medyka na zawołanie. *Sienk.*

Naziębić (dok.)—naziębiać (niedok.). I Formy: 1) naziębię, naziębisz, naziębi, naziębimy..., jak: ziębię, 2) naziębiam, naziębiasz...; naziębiaj!; naziębiający; naziębiany; naziębiał. II Składnia: N. kogo, co = ziębiąc przez pewien czas oziębić bardzo, na dłuższy czas.

Naziębić się lub **naziębnąć** = najść lub przejść zimnem na dłuższy czas. Formy: 1) naziębić się, jak: naziębić, 2) naziębnę, naziębniesz...; naziębnij!; naziębnąwszy; naziębnięty lub naziębły; naziębnął, naziębnąłem, naziębnęli lub naziąbł, naziąbłem..., naziębli.

Na zimno = z obojętnością.

Idą na zimno za mąż. *Dąbr.*

Naznaczyć (dok.) — naznaczać (niedok.). I Formy: 1) naznaczę, naznaczysz...; naznacz!; naznaczywszy..., 2) naznaczam, naznaczasz..., naznaczający... II Znaczenie i składnia: 1) N. co = zaopatrzyć co znakiem, np. naznaczyć bieliznę, 2) N. co = oznaczyć, określić, np. naznaczyć termin, 3) N. kogo, co — na co (!) = wyznaczyć, powołać kogo, co — na co, 4) N. co—do czego = przeznaczyć co—do czego, 5) N. kogo — czym (!) = mianować kogo — czym.

2. Nie może nigdy nigdzie stawić się w naznaczonej porze. *Mick.* W maju naznaczono jej ślub. *Dąbr.* 3. Powołano (nie: naznaczono) go na przewodniczącego. *Cyt. PJ 10, 104.* 4. Już godzina upływała od chwili, naznaczonej do rozpoczęcia ruchu. *Mochn.*

Nazwa.

Zwroty: 1) podciągać co pod nazwę czego. *SF;* 2) nadać komu, czemu nazwę; 3) przybrać nazwę; 4) nosić nazwę; 5) mieć nazwę.

Nazwać (dok.) — nazywać (niedok.). I Formy: 1) nazwę (nie: nazwię), nazwiesz, nazwie, nazwiemy..., nazwą; nazwij!; nazwawszy; nazwany; nazwał, 2) nazywam, nazywasz..., nazywają; nazywaj!; nazywający; nazywany; nazywał. II Składnia: N. kogo, co — kim, czym — od czego (na oznaczenie pochodzenia nazwy).

Dom nazwali Wojciechowem od imienia syna.

Zwroty: 1) nazywać się = być naprawdę; 2) co się nazywa = naprawdę.

1. To się nazywa zabawa = to jest naprawdę zabawa. *Cyt. Krasn. 68.* 2. Co się nazywa czuwają. *Żerom.*

* **Nazwiska bułgarskie na -ow (-ów)** odmieniają się tak, jak nazwiska rosyjskie na -ow (-ów).

* **Nazwiska córek na -anka** tworzy się od nazwisk podstawowych na -a, np. Majda — Majdzianka, Kmita — Kmicianka, Kiszka — Kiszczanka, Sapieha—Sapieżanka. W ostatnich czasach zaczęto obok tych formacji tworzyć także formy na -ówna, a więc Majdówna, Kmitówna... (JP 11, 62). Odmiana nazwisk na -anka jest rzeczownikowa: Kmicianka, Kmicianki, Kmiciance, Kmiciankę, Kmicianko! Kmicianką, o Kmiciance.

* **Nazwiska córek na -ówna** tworzy się od wszystkich nazwisk podstawowych (męskich) z wyjątkiem nazwisk na -ski, -cki, w których nazwiska córek mają tę samą postać, co nazwiska żon. Mickiewicz — Mickiewiczówna, Chodźko — Chodźkówna, Koneczny—Konecznówna. Nazwiska na -ówna mają odmianę rzeczownikową. Lp Chodźkówna, Chodźkówny (nie: Chodźkównej), Chodźkównie; lm Chodźkówny, Chodźkówien, Chodźkównom, Chodźkówny, Chodźkówny! Chodźkównami, o Chodźkówna ch (JP 11, 61).

* **Nazwiska obce na -e** mają w lp odmianę przymiotnikową, a w lm odmieniają się jak rzeczowniki. Lp Linde, Lindego, Lindemu, Lindego, Linde! Lindem (nie: Lindym), o Lindem (nie: o Lindym); lm Lindowie, Lindów, Lindom, Lindów, Lindowie! Lindami, o Lindach.

Uwaga. W przeciwieństwie do nazwisk na -i (-y), w narzędniku i w miejscowniku występuje tu końcówka -em. W zastosowaniu do kobiet nazwiska te albo przybierają zakończenie -owa, -ówna, albo, łącząc się z odpowiednimi przypadkami rzeczowników: p a n i, p a n n a, same nie odmieniają się wcale: pani Linde, z panią Linde, od panny Linde, z panną Linde.

* **Nazwiska obce na -el, -er** mają męską odmianę rzeczownikową, przy czym, jeśli na to pozwala wymowa, -e- w przypadkach zależnych się opuszcza: Hegel, Hegla, Heglowi..., Heglem, o Heglu; Szuster, Szustra, Szustrowi...; Sznajder, Sznajdra (lub Sznajdera).

Uwaga. W nazwiskach zakończonych na -per, -ber, -wer, -mer, -ker, -ger, -ner, -czer samogłoska -e- zazwyczaj pozostaje w całej odmianie: Wiper—Wipera, Weber—Webera, Winawer—Winawera, Romer—Romera, Rener—Renera, Kryger—Krygera, Ryczer—Ryczera... W zastosowaniu do kobiet nazwiska te przybierają zakończenia -owa, -ówna albo łącząc się z odpowiednimi przypadkami rzeczowników: p a n i, p a n n a, same nie odmieniają się wcale: panna Szuster, z panną Szuster, od pani Szuster.

* **Nazwiska obce na -i (-y)** mają odmianę przymiotnikową, tylko w mlm i wlm mają końcówkę rzeczownikową -owie: lp Badeni, Badeniego, Badeniemu, Badeniego, Badeni! Badenim, o Badenim; lm Badeniowie, Badenich, Badenim, Badenich..., lp Jaroszy, Jaroszego, Jaroszemu, Jaroszego, Jaroszy! Jaroszym, o Jaroszym; lm Jaroszowie, Jaroszych, Jaroszym...

Uwaga. W przeciwieństwie do nazwisk, zakończonych na -e, w narzędniku i miejscowniku występuje tu końcówka -im (-ym). W zastosowaniu do kobiet nazwiska te albo przybierają zakończenia -owa, -ówna, albo łącząc się z odpowiednimi przypadkami rze-

czowników: pani, panna, same nie odmieniają się wcale: pani Badeni, od pani Badeni, z panną Badeni.

* **Nazwiska obce (niesłowiańskie)** na **-o** mają odmianę rzeczownikową męską: lp Tasso, Tassa, Tassowi, Tassa, Tasso! Tassem, o Tassie; lm Tassowie, Tassów, Tassom...

* **Nazwiska par małżeńskich.** Ob. * Imiona par małżeńskich.

* **Nazwiska polskie i obce** na **-a** odmieniają się jak rzeczowniki męskie na -a: lp Lipka, Lipki, Lipce, Lipkę, Lipko! Lipką, o Lipce; lm Lipkowie, Lipkom..., lp Powierza, Powierzy, Powierzy, Powierzę, Powierzo! Powierzą, o Powierzy; lm Powierzowie, Powierzów, Powierzom..., lp Wolta, Wolty, Wolcie, Woltę, Wolto! Woltą, o Wolcie; lp Ojama, Ojamy, Ojamie, Ojamę...

* **Nazwiska polskie, przyswojone, słowiańskie** na **-o** odmieniają się jak nazwiska na -a: lp Chodźko, Chodźki, Chodźce, Chodźkę, Chodźko! Chodźką, o Chodźce; lm Chodźkowie, Chodźków, Chodźkom...; lp Jagiełło, Jagiełły, Jagielle, Jagiełłę...; lp Szewczenko, Szewczenki, Szewczence, Szewczenkę...

* **Nazwiska polskie i słowiańskie** na **-ec, -ek** odmieniają się jak rzeczowniki pospolite męskie na -ec, -ek, czyli opuszczają w przypadkach zależnych samogłoskę -e: lp Daniec, Dańca, Dańcowi, Dańca, Dańcze!, Dańcem, o Dańcu; lm Dańcowie, Dańców, Dańcom, Dańców, Dańcowie! Dańcami, o Dańcach (nie: Danieca, Daniecowi...); lp Danek, Danka, Dankowi...; lm Dankowie, Danków, Dankom... (nie: Daneka, Danekowi).

Czy prędko da się załatwić z tym Zdebkiem? *Grusz.* Chłopak czy służący zjawił się w półmroku na spotkanie obcych. Do pana inżyniera Zdebeka? (Stanisław spojrzał na Klarę z wyrazem: a co?) *Grusz.*

Uwaga. Jest rzeczą charakterystyczną, że nazwiska stare, od dawna znane w historii kultury polskiej, jak np. Szafraniec, Zbrożek, nie budzą w odmianie najmniejszej wątpliwości: wszyscy je odmieniamy, jak normalne rzeczowniki tego typu, to jest, opuszczając -e- w przypadkach zależnych: Szafraniec, Szafrańca, Szafrańcowi..., Zbrożek, Zbrożka, Zbrożkowi...; Sienkiewiczowi, który w „Potopie" pisze o panu Zbrożku, przez głowę nie przeszło, żeby nazwisku temu nadawać postaci: pana Zbrożeka, panu Zbrożekowi itp. Jeśli więc od wieków mówi się w Polsce o Szafrańcach, Zbrożkach, to dziś musimy mówić o Dańcach, Dankach, Witkach, Dudkach itd.. a nie: o Danieca, Danekach, Witekach i Dudekach (!). Przecież to -e- ruchome wprowadzamy na wzór odwiecznie polski nawet do wyrazów obcych: o Heglu, nie: o Hegelu, o Lutrze, nie: o Luterze itp.

* **Nazwiska polskie o postaci rzeczowników pospolitych** odmieniają się jak te rzeczowniki: Gołąb, Gołębia, Gołębiowi, nie: Gołąba, Gołąbowi...; Kwiecień, Kwietnia, Kwietniowi..., nie: Kwiecienia, Kwiecieniowi...

* **Nazwiska rosyjskie** na **-ew** odmieniają się jak rzeczowniki: lp Turgieniew, Turgieniewa, Turgieniewowi, Turgieniewa, Turgieniewie! Turgieniewem, o Turgieniewie; lm Turgieniewowie, Turgieniewów (nie: Turgieniewych), Turgieniewom (nie: Turgieniewym), Turgieniewów, Turgieniewowie! Turgieniewami (nie: Turgieniewymi), o Turgieniewach (nie: Turgieniewych).

* **Nazwiska rosyjskie** na **-ij** odmieniają się jak polskie na -i: Gorki, Gorkiego, (nie: Gorkija), Gorkiemu...; Dostojewski, Dostojewskiego, Dostojewskiemu...

* **Nazwiska rosyjskie** na **-in** odmieniają się jak rzeczowniki: lp Karamzin, Karamzina, Karamzinowi, Karamzina, Karamzinie! Karamzinem (nie: Karamzinym), o Karamzinie; lm Karamzinowie, Karamzinów (nie: Karamzinych), Karamzinom (nie: Karamzinym), Karamzinów, Karamzinowie! Karamzinami (nie: Karamzinymi), o Karamzinach (nie: Karamzinych).

* **Nazwiska rosyjskie** na **-oj** odmieniają się jak rzeczowniki: lp Tołstoj, Tołstoja, Tołstojowi, Tołstoja, Tołstoju! Tołstojem, o Tołstoju; lm Tołstojowie, Tołstojów, Tołstojom, Tołstojów, Tołstoje! Tołstojami, o Tołstojach.

* **Nazwiska rosyjskie** na **-ow (-ów)** odmieniają się jak rzeczowniki: lp Popow, Popowa, Popowowi, Popowa, Popowie! Popowem (nie: Popowym), o Popowie; lm Popowowie, Popowów (nie: Popowych), Popowowie! Popowami (nie: Popowymi), o Popowach (nie: Popowych) (JP 10, 141).

* **Nazwiska rumuńskie** na **-scu** nie odmieniają się.

Z panem Titulescu.

* **Nazwiska żon** na **-ina (-yna)** tworzy się od nazwisk podstawowych na -a: Kutrzeba—Kutrzebina, Kmita—Kmicina, Sapieha—Sapieżyna. W ostatnich czasach przeważać jednak zaczynają formy na -owa: Kutrzebowa, Kmitowa... (JP 11, 62). Odmiana nazwisk na -ina jest rzeczownikowa: Kmicina, Kmiciny, Kmicinie, Kmicinę, Kmicino! Kmiciną, o Kmicinie.

* **Nazwiska żon** na **-owa** tworzy się od wszystkich nazwisk podstawowych (męskich) z wyjątkiem nazwisk na -ski, -cki, w których nazwiska żon mają żeńską postać przymiotników na -ska, -cka. Mickiewicz—Mickiewiczowa, Chodźko—Chodźkowa, Koneczny—Konecznowa. Nazwiska na -owa mają odmianę przymiotnikową, tylko w wlp mają końcówkę rzeczownikową -o: lp Chodźkowa, Chodźkowej, Chodźkowej, Chodźkową, Chodźkowo! Chodźkową, o Chodźkowej; lm Chodźkowe, Chodźkowych, Chodź-

kowym, Chodźkowe, Chodźkowe! Chodźkowymi, o Chodźkowych.

Nazwisko, dlm tych nazwisk.

Zwroty: 1) całe (nie: pełne) nazwisko; 2) podpisać się całym (nie: pełnym nazwiskiem); 3) nadać komu, czemu nazwisko; 4) przybrać nazwisko; 5) nosić nazwisko.

3. Może nadać swoje nazwisko. *Kod. Cyw. Rodzina.* 4. Mogą przybrać nazwisko matki. *Kod. Cyw. Rodzina.* 5. Nosi nazwisko matki. *Kod. Cyw. Rodzina.*

* **Nazwy geograficzne** na **-ina** (**-yna**) odmieniają się jak rzeczowniki: Muszyna, Muszyny, Muszynie, Muszynę, Muszyno! Muszyną, w Muszynie.

* **Nazwy geograficzne** na **-owa** (z wyjątkiem paru nazw starodawnych, jak Częstochowa) odmieniają się jak przymiotniki, tylko w wołaczu mają końcówkę -o: Limanowa, Limanowej, Limanowej, Limanową, Limanowo! Limanową, w Limanowej.

* **Nazwy geograficzne (miejscowości)** na **-ów** w połączeniu z przyimkiem: k u mają końcówkę -u, w innych połączeniach — końcówkę -owi.

Zdążaliśmy ku Krakowu. Z Kopca Kościuszki przyglądaliśmy się Krakowowi.

* **Nazwy geograficzne (miast)** na **-pol** mają w dopełniaczu końcówkę -a: Koniecpol-Koniecpola, Adampol-Adampola, Jampol-Jampola, Konstantynopol - Konstantynopola..., tylko Neapol-Neapolu.

* **Nazwy geograficzne przymiotnikowe** na **-a** odmieniają się jak przymiotniki, tylko w bierniku i w wołaczu mają końcówkę rzeczownikową: Biała, Białej, Białej, Białę, Biało! Białą, w Białej; Kamienna, Kamiennej, Kamiennej, Kamienną, Kamienno! Kamienną, w Kamiennej.

* **Nazwy mieszkańców** na **-anin** odmieniają się według wzoru rzeczownika: m i e s z c z a n i n; lp ten krakowianin, tego krakowianina, temu krakowianinowi, tego krakowianina, krakowianinie! tym krakowianinem, o tym krakowianinie; lm ci krakowianie, tych krakowian, tym krakowianom, tych krakowian, krakowianie!; tymi krakowianami, o tych krakowianach; lp ten Wielkopolanin, tego Wielkopolanina...; lm ci Wielkopolanie, tych Wielkopolan.

* **Nazwy pieniędzy** rodz. męsk. mają po większej części formę biernika, równą dopełniaczowi, bywa to jednak tylko wtedy, gdy nazwa monety nie ma znaczenia konkretnego, lecz jest tylko miarą ilości (wartości) pieniężnej. Wydałem złotego (niekoniecznie w jednej monecie, lecz także drobnymi), ale: zgubiłem ten pamiątkowy złoty. Zapłaciłem dolara, ale: mam ten dany mi kiedyś przez ciebie dolar (gdy chodzi o jakiś konkretny egzemplarz). Mówimy stale: wydałem, zgubiłem, dałem grosz (nie: grosza), bo tu wartość występuje zawsze w jednej konkretnej monecie.

* **Nazwy tańców** (i gatunków muzycznych) rodz. męsk. w połączeniu z czasownikami: t a ń c z y ć, g r a ć mają formę biernika, równą dopełniaczowi; w innych połączeniach forma biernika równa się mianownikowi: tańczyć (grać) mazura, poloneza, walca, ale: lubię ten mazur, ten polonez, ten walc.

* **Nazwy zakonników** na **-anin** odmieniają się według wzoru deklinacji rzeczownika: m i e s z c z a n i n, tylko w dlm mają końcówkę -ów. Lp ten dominikanin, tego dominikanina, temu dominikaninowi, tego dominikanina, dominikaninie! tym dominikaninem, o tym dominikaninie; lm ci dominikanie, tych dominikanów, tym dominikanom, tych dominikanów, dominikanie! tymi dominikanami, o tych dominikanach.

Nażąć (zwykle w postaci dok.). I Formy: nażnę, nażniesz..., jak: żnę. II Składnia: 1) N. czego = żnąc jedno po drugim użąć wiele, 2) N. co (gdy się wymienia miarę tego, czego się nażęło).

1. Nażąć żyta. 2. Trzeba było nażąć kopę rzadkiego żyta. *Krasz. cyt. SW.*

Nażąć się czego = namęczyć się żęciem czego.

Nażreć się (dok.) — nażerać się (niedok.), ale: żreć, wyżreć, zeżreć. I Formy: 1) nażrę się, nażresz się..., jak: żreć, 2) nażeram się, nażerasz się...; nażeraj się!; nażerający się; nażerał się. II Składnia: 1) N. ś. czego = najeść się czego, 2) N. ś. czym = żrąc nasycić się czym.

1. Nażarł się kiełbasy. 2. Nażarł się kaszą.

Neapol — neapolitański (pod wpływem łc. neapolitanus. JP 11, 62); dop. Neapolu. Ob. * Nazwy geograficzne (miast) na -pol. Ob. Konstantynopol.

Nefralgia (= kolka nerkowa) — nefralgiczny. Por. Newralgia.

Negacyjny (!) — negacyjnie (!) = przeczący — przecząco.

Negatywny (!) — negatywnie (!) = ujemny, odmowny — ujemnie, odmownie.

Podanie zostało załatwione odmownie (nie: negatywnie).

Negliż — negliżowy; dlp tego negliżu.

Negliżować (!) kogo, co = ignorować, lekceważyć kogo, co.

Negocjacje (zwykle w lm) = pertraktacje, układy.

Zwrot: prowadzić negocjacje = prowadzić układy.

Negować (!) co = przeczyć, zaprzeczać czemu.

Negus = władca (tytuł króla Abisynii); dlp tego negusa. Por. Nygus.

Nekrolog — nekrologia, — nekrologista, — nekrologiczny. Formy: 1) dlp tego nekrologu, 2) nekrologista, jak humanista.

Nektar, dlp tego nektaru.

Nemezys (ndm) lub **nemeza**, tej nemezy...

Nenufar, dlp tego nenufara (SW) lub nenufaru (N).

Neofita — neofityzm. Formy: 1) neofita, jak: humanista, 2) dlp tego neofityzmu, mjsclp w tym neofityzmie.

Nepomucen, nie: Nepomucyn.
Nepotyzm — nepotyczny. Formy: dlp tego nepotyzmu, mjsclp w tym nepotyzmie.
Nerka (nie: nyrka) — nerkowy; dlm tych nerek.
Nerw — nerwowy; dlp tego nerwu (SW, Łoś, N), rzadziej: nerwa.
Zwroty: 1) na nerwy działać. *GF;* 2) na nerwach grać.
Nerwować (!) = denerwować.
Neseser, dlp tego nesesera (SW) lub neseseru (Łoś, N).
Netto (ndm), nie: neto; w netcie.
Neurastenia (nie: neurostenia) — neurastenik — neurasteniczny.
Neurolog — neurologia — neurologiczny; mlm ci neurolodzy lub neurologowie.
Neuropata — neuropatia — neuropatyczny. Formy: lp ten neuropata, tego neuropaty, temu neuropacie, tego neuropatę, neuropato! tym neuropatą, o tym neuropacie; lm ci neuropaci, tych neuropatów, tym neuropatom...
Neutralny, w wymowie: neu-tral-ny, nie: ne-u-tral-ny.
Newralgia (= ból nerwów) — newralgiczny.
Nęcący — nęcąco. Ob. Kojący — kojąco.
Była nęcąco piękna. *Krasz. cyt. SW.*
Nęcić — I Formy: nęcę, nęcisz, nęci, nęcimy...; nęć! nęćcie!; nęcący; nęcony; nęcił. II Składnia: N. kogo, co — czym = wabić kogo, co — czym.
To jedno puste miejsce nęci go i wabi. *Mick.* Tylko gałązka litewskiego chmielu listkami pruskiej topoli nęcona. *Mick. cyt. SW.*
Nędza — nędzny — nędznik — nędznica.
Zwroty: 1) ostatnia nędza; 2) być w ostatniej nędzy. *SF;* 3) wpaść lub popaść w nędzę. *SF;* 4) nędzę klepać. *SF.*
3. Popadli w nędzę. *Dąbr.*
Nędznieć (niedok.) — znędznieć (dok.). I Formy: 1) nędznieję, nędzniejesz...; nędzniej!; nędzniejący; nędzniał..., nędznieli; 2) znędznieję..., jak: nędznieję..., znędzniały, znędzniali; znędzniał..., znędznieli. II Składnia: N. z czego.
Z nieróbstwa i pijaństwa znędzniał.
Nękać — I Formy: nękam, nękasz..., nękają; nękaj!; nękający; nękany; nękał..., nękali. II Składnia: N. kogo, co — czym.
Nękana myślą. *Dąbr.*
Niania — Formy: dlp tej niani, wlp nianiu!
Niańczyć — I Formy: niańczę, niańczysz, niańczy, niańczymy...; niańcz! niańczcie!; niańczący; niańczony; niańczył. II Składnia: N. kogo.
Lubiłam z nudy ptastwo paść i dzieci niańczyć. *Mick.*
Nic z przymiotnikiem.
Nic nowego. Nic dobrego. Nic złego. Nic takiego.
Składnia: nic nowego, niczego nowego, niczemu nowemu, nic nowego, niczym nowym, o niczym nowym (w m. i b. związek rządu, w innych przypadkach — związek zgody).
Nic nowego się nie stało. Nic nowego nie widziałem. Niczemu nowemu nie ufam. Niczym nowym się nie zachwycam. W niczym nowym nie znajduję upodobania.
Zwroty: 1) nic takiego lub nic podobnego; 2) nic z tego; 3) za nic na świecie.
1. We mnie nic podobnego nie zaszło. *I. Dąbr.* 2. Nic z tego nie rozumiem. *Parand.* 3. Za nic na świecie nie przyznałabym się. *Zapol.*
Nic (przysł.) = wcale nie, zupełnie nie.
Nic się go nie boję. *Cyt. JP 11, 186.* Nic nie widział. *Mick.* Nic nie jadł, nic nie pił. *Mick.* Słowa, które nic nie znaczą. *Kad.* Nic się nie domyślał. *Iwasz.* Ja nic o tym nie wiedziałem. *Iwasz.*
Nice.
Zwrot: wywrócić co na nice. *SF.*
Ni'cea lub **Nice'a** — nicejski. Formy: Nicea, Nicei, Nicei, Niceę, Niceo! Niceą, w Nicei.
Wyrażenie: ubranie nicejskie (żart.) — ubranie nicowane, przerabiane.
Nicować (niedok.) — przenicować (dok.). I Formy: 1) nicuję, nicujesz...; nicuj!; nicujący; nicowany; nicował, 2) przenicuję, jak: nicuję. II Znaczenie i składnia: 1) N. co (o ubraniu) = przewracać na nice, przerabiać odwracając spód, 2) N. kogo, co = ze wszystkich stron rozpatrywać, doszukując się cech ujemnych, krytykować, obmawiać.
1. Nicować stare palto. 2. Znowu nicował je (= każde słowo) na wszystkie strony. *Przybysz. cyt. SW.*
Nicowany, 1) N. = będący w stadium nicowania (niedok.), 2) N. = mający tę właściwość, że został przenicowany (dok.). Ob. Posrebrzany.
Wyrażenie: nicowane lub (żart.) nicejskie ubranie.
Nicpoń — nicpoństwo. Formy: dlp tego nicponia, mlm ci nicponie.
Wyłapała psotnika na podobnym nicpoństwie. *Siedl.*
Nicpotem (rzecz. ndm) = nicpoń.
Nicwart (rzecz.) = nicpoń. Formy: dlp tego nicwarta, mlm te nicwarty.
Niczego (przysł.) = nieźle.
Wygląda sobie niczego. Spałem niczego.
Zwroty: kobieta niczego = kobieta wyglądająca niczego, pan niczego = pan postępujący ze służbą niczego itp.
Niczego pan. *Prus.* Kobiecina z niej była niczego. *Kruczk.*
Niczegowaty = niczego sobie, niezły, niebrzydki.
Niczegowata panna. *Mp.*
Niczyj — Formy: lp niczyj, niczyja, niczyje; niczyjego, niczyjej, niczyjego; niczyjemu, niczyjej, niczyjemu; niczyj, niczyjego (męsk. osob.), niczyją, niczyje; niczyim, niczyją, niczyim; o niczyim, o niczyjej, o niczyim; lm niczyi (męsk.-osob.), niczyje (żeńsk.-rzecz.); niczyich; niczyim; niczyich (męsk.-osob.), niczyje (żeńsk.-rzecz.); niczyimi; o niczyich.
Nić — nitka, — niciany, — niciarz — niciarski. I Formy: lp ta nić, tej nici, tej nici, tę nić, nici! tą nicią, w tej nici; lm te nici, tych nici, tym niciom, te nici, nici! tymi nićmi (nie: niciami), w tych niciach.
Pajęczyna długimi nićmi rozwłóczy się. *Sierosz.*
II Znaczenie: 1) niciany = odnoszący się

do nici, właściwy nici, z nici zrobiony, 2) niciarski = odnoszący się do niciarza, wytwórcy nici.
Przemysł niciany lub niciarski. *JP 20, 88.*
Zwroty: 1) nić Ariadny; 2) po nici dojść do kłębka.

Niderlandy — niderlandzki; dop. tych Niderlandów. Składnia: 1) mieszkać w Niderlandach, 2) jechać do Niderlandów.

Nie — Składnia: po czasownikach zaprzeczonych przysłówkiem: n i e dopełnienie bliższe kładziemy w dopełniaczu nawet wtedy, kiedy dopełnienie łączy się z bezokolicznikiem twierdzącym, ale zależnym od zaprzeczonego słowa.
Nie mogę tego (nie: to) zrobić. *Cyt. Krasn. 47/8.*

Nie bacząc na co (! rus.) = pomimo czego.
Pomimo wszechwładzy (nie: nie bacząc na wszechwładzę) pozycja Striemouchowa była trudna. *Cyt. JP 10, 141/2.*

Nie bardzo — nie tak bardzo, nie: tak nie bardzo.

Niebezpieczeństwo, nie: niebezpieczęstwo. I Formy: mlm i blm te niebezpieczeństwa, dlm tych niebezpieczeństw. II Składnia: 1) N. czego (na oznaczenie czegoś, co grozi), 2) N. od kogo (na oznaczenie osoby, która jest niebezpieczna), 3) N. dla kogo, dla czego (na oznaczenie osoby lub rzeczy, której coś grozi).
1. (Róża) nie znając naszych zim niebezpieczeństwa, kwitnie świeżością wiecznego panieństwa. *Mick. cyt. SW.* 2. Niebezpieczeństwo od Tatarów ciągle wisiało nad Polską. 3. W razie niebezpieczeństwa dla jego majątku. *Kod. Cyw. Rodzina.*
Zwroty: 1) wystawić, narażać kogo, co na niebezpieczeństwo. *SF;* 2. grozić niebezpieczeństwem (!) = zagrażać bezpieczeństwu. *DUMK 31 III 32.*
Zagrażała bezpieczeństwu dla ruchu. *KJMK.*

Niebezpieczny dla kogo, dla czego.
Zerwanie niebezpieczne dla obydwóch. *Sienk.* Pełno jest śpiewaków, niebezpiecznych dla płci pięknej. *Dyg.*

Niebianin — niebiański. Formy: lp ten niebianin, tego niebianina, temu niebianinowi...; lm ci niebianie, tych niebian, tym niebianom...

Niebo, lm te nieba lub niebiosa, tych nieb lub niebios, tym niebom lub niebiosom..., w niebach, częściej: w niebiosach.
Zwrot: pod gołym niebem.

Nieboga = niebogata, biedna, budząca współczucie; droga, kochana. Formy: lp ta nieboga, tej niebogi, tej niebodze, tę niebogę, niebogo! tą niebogą, o tej niebodze; lm te niebogi, tych niebóg, tym niebogom...

Nieborak ten, nie: ten nieboraka. Formy: lp ten nieborak, tego nieboraka, temu nieborakowi...; lm te nieboraki lub ci nieboracy, tych nieboraków, tym nieborakom, tych nieboraków, tymi nieborakami, o tych nieborakach.

Nieboski — nieboszczyk — nieboszczka. Znaczenie: 1) N. = nie należący do Boga, nie stworzony przez Boga, 2) N. = niebogaty, biedny, stąd: nieboszczyk = biedny.
Zwrot: wygląda, jak nieboskie stworzenie = wygląda pokracznie, dziwacznie.

Nieboszczka, nie: niebożka, ani: nieboszka. Formy: lp tej nieboszczce (nie: nieboszce), mlm te nieboszczki, dlm tych nieboszczek.

Nieboszczyk.
Zwrot: być nieboszczykiem (żart.) = osłabnąć z pijaństwa, urznąć się.
My już nieboszczyki, a on pije dalej. *Mp.*

Niebożę — niebożątko. Formy: lp to niebożę, tego niebożęcia, temu niebożęciu...; lm te niebożęta, tych niebożąt, tym niebożętom...

Nie bój(cie) się = na pewno.
Dam ja ci po skórze, nie bój się! Polska w niewoli, nie bójcie się, Polska nie wasza! *Dąbr.*

Nie być niczym, jak... (!) = być tylko...
Cała ta historia jest tylko udaną komedią (nie: nie jest niczym, jak...).

Niebyły. Ob. Niebywały.
Zwrot: Uważać coś za niebyłe.

Niebyt, dop. tego niebytu.

Niebytność.
Zwrot: w niebytność lub w niebytności = podczas niebytności.
On w niebytności pana zwykł sam przyjmować i zabawiać gości. *Mick.* W niebytność Wojskiego Woźny po kryjomu kazał stoły z wieczerzą powynosić z domu. *Mick.*

Niebywały, — niebyły. Znaczenie: 1) niebywały = który jeszcze nie bywał, którego jeszcze nigdy i nigdzie nie było, nadzwyczajny, niezwykły, rzadki, 2) niebyły = który nie był, nie istniał (tylko w wyrażeniu: uważać coś za niebyłe).
Niebywała okazja.

Niechcący, nie: niechcąco (JP 21, 30).

Niechcenie.
Zwrot: z niechcenia lub częściej: od niechcenia.
Z niechcenia dotknął ręką albumu. *Żerom.* Nogi zdawały się muskać ziemię z niechcenia. *Sierosz.*

Niechęć do kogo, do czego.
Jego niechęć do nowych znajomości. *I. Dąbr.*

Niechętny — Składnia: 1) N. komu, czemu, częściej: dla kogo, dla czego lub względem kogo, czego (na oznaczenie osoby lub rzeczy, do której czuje się niechęć), 2) N. czego = nie lubiący czego, unikający czego.
1. Niechętny był dla żeromskiego. *Sienk.* 2. Ludy niechętne nowych dziejów. *Żerom.*

Niechluj ten (nie: ten niechluja) — niechlujny. Formy: dlp tego niechluja, wlp niechluju!, mlm ci (te) niechluje.

Niecić (niedok.) — zaniecić, wzniecić (dok.). I Formy: 1) niecę, niecisz, nieci, niecimy..., niecą; nieć! niećcie!; niecący; niecony, niećeni; niecił..., niecili, 2) zaniecę, wzniecę, jak: niecę. II Składnia: N. co — czym.

Nie cierpieć, nie: nie cierpić. I Formy: nie cierpię, nie cierpisz, nie cierpi, nie cierpimy..., nie cierpią; nie cierp!; nie cierpiący!; nie cierpiany, nie cierpiani; nie cierpiał..., nie cierpieli, nie cierpiały. II Składnia: N. kogo, czego, nie: co.
Nie cierpię takich żartów. *Mp.*

Niecierpliwić (się) (niedok.) — zniecierpliwić (się) (dok.). I Formy: 1) niecierpliwię, niecierpliwisz, niecierpliwi, niecierpliwimy...,

niecierpliwią; niecierpliw! niecierpliwcie!; niecierpliwiący; niecierpliwił, 2) zniecierpliwię, jak: niecierpliwię; zniecierpliwiony, zniecierpliwieni. II Składnia: 1) N. kogo, co — czym, 2) N. ś. kim, czym lub z powodu kogo, czego.

Niecierpliwość.
Zwroty: okazywać, objawiać niecierpliwość.

Niecierpliwy na co, rzadko: czego (dawn.).
Niecierpliwy na długie czekanie. Koń zarżał niecierpliwy zwłoki. *Mick.*

Niecka (nie: necka) — niecułka (zdrobn.). Formy: clp tej niecce, dlm tych niecek.

Nieczuły na co.
Konrad na wszystko stawał się nieczuły. *Mick.*

Nieczynność = bezczynność.
Rozum jego spoczywał w nieczynności. *Mochn.*

Niedaleki. Ob. Daleki. I Składnia: 1) N. od kogo, czego lub do kogo, czego, (zależnie od kierunku, w jakim ujmujemy stosunek oddalenia), 2) N. czego = bliski czego. II Znaczenie: 1) N. = niedaleko położony, bliski, 2) N. (! rus.) = ograniczony, tępy, głupi.
2. żądza bojów tych ograniczonych (nie: niedalekich) bohaterów. *Brückner.*

Niedaleko — Składnia: 1) N. od kogo, czego lub do kogo, czego (zależnie od kierunku, w jakim ujmujemy stosunek oddalenia), 2) N. czego = blisko czego.
Byli już niedaleko od wrót. *Sienk. cyt. PJ 10, 119.* Już niedaleko do domu Janek spytał, co się stało. *Nowak.* 2. Już byliśmy niedaleko domu.

Niedawno. Ob. Nie bardzo.
Zwroty: 1) nie tak dawno = niezupełnie dawno; 2) tak niedawno = bardzo niedawno.

Niedbały na co, rzadko: czego (dawn.). Por. Dbały, Dbać.
Szczęście uczyniło ją niedbałą na to, co sobie kto pomyśli. *Nałk.* Źle z tym, kto krwie swej niedbały, na lekkość ją puszcza. *Mick. cyt. SW.*

Niedobitek — Formy: dlp tego niedobitka, mlm te niedobitki (nie: ci niedobitkowie), dlm tych niedobitków.

Niedobór, dlp tego niedoboru.
Zwrot: pokryć niedobór. *SF.*

Niedobry — niedobrze.
Zwroty: 1) tak niedobry, tak niedobrze = tak zły, tak źle; 2) nie tak dobry, nie tak dobrze.

Niedociągnięcie lub **niedociągnienie.** Ob. Ciągnąć.
Aby tylko pochwycić, gdzie leżało niedociągnienie. *Grusz.*

Niedocieczony = którego nie można dociec. Ob. Nieporównany.

Niedoczekanie, tylko w wyrażeniu: niedoczekanie twoje (wasze).
Niedoczekanie wasze! Raz się wyprzągłszy z tego jarzma, drugi raz w nie karku nie nagnę. *Krasz. cyt. SW.*

Niedojda = niedołęga, ślamazara. Formy: lp ten niedojda, tego niedojdy, temu niedojdzie, tego niedojdę, niedojdo! tym niedojdą, o tym niedojdzie; lm te niedojdy, tych niedojdów, tym niedojdom...

Niedojrzały do czego = niedorosły do czego. Ob. Dojrzeć — dojrzewać.
To jest człowiek niedojrzały do takich zadań. *Mp.*

Niedojrzany = którego dojrzeć nie można. Ob. Dojrzeć—doglądać. Ob. Nieporównany.
W wyżynach niedojrzanych. *Dyg.*

Niedołęga — niedołężny, nie: niedołęgi. Formy: lp ten niedołęga, tego niedołęgi, temu niedołędze, tego niedołęgę, niedołęgo! tym niedołęgą, o tym niedołędze; lm te niedołęgi (rzadziej: ci niedołędzy), tych niedołęgów (rzadziej zwykle w rż: niedołęg), tym niedołęgom, tych niedołęgów (niedołęgi, rż.), niedołęgi! tymi niedołęgami, o tych niedołęgach.
Wy dziady, niedołęgi! *Mick.* Przysporzycie krajowi kalekich niedołęgów. *Danił.*

Niedołężnieć (niedok.)—zniedołężnieć (dok.). I Formy: 1) niedołężnieję, niedołężniejesz...; niedołężnij!; niedołężniejący; niedołężniał..., niedołężnieli, 2) zniedołężnieję, jak: niedołężnieję; zniedołężniały, zniedołężnieli; zniedołężniał..., zniedołężnieli.. II Składnia: 1) N. od czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej), N. z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej). Por. Grubieć, Marznąć.
1. Zniedołężniał od przepracowania. 2. Zniedołężniał ze starości, z choroby.

Niedomagać (w znaczeniu twierdzącym) (= chorować) — zaniemóc (dok.). I Formy: 1) niedomagam, niedomagasz...; niedomagaj!; niedomagający; niedomagał, 2) zaniemogę, zaniemożesz...; zaniemóż! zaniemóżcie!; zaniemógłszy; zaniemógł. II Składnia jak w czasowniku: chorować.

Niedopuszczalny.
Zwrot: z ustawy niedopuszczalny. *Kod. Post. Cyw.*

Niedorosły do czego. Ob. Dorosły.
Szczeniaki niedorosłe do trudów wojennych. *Strug.*

Niedorozwój — niedorozwinięty. Znaczenie: 1) niedorozwój = brak normalnego rozwoju duchowego lub fizycznego, 2) niedorozwinięty = cierpiący na brak normalnego rozwoju duchowego lub fizycznego.

Niedorzeczny — niedorzeczność.
Zwroty: 1) niedorzeczność popełnić, zrobić. *SF;* 2) niedorzeczności pleść, wygadywać. *SF.*

Niedosięgły lub **niedosiężny** albo **niedosięgnięty** lub **niedosiągnięty** = którego nie można dosięgnąć. Ob. Nieporównany.

Niedostatek, dlp tego niedostatku.

Niedostawać (nieosob.) — niedostać (dok.) = brakować (w znaczeniu twierdzącym). Por. Nie dostawać. I Formy: 1) niedostaje; niedostawało, 2) niedostanie, niedostało. II Składnia: N. komu — czego = brakuje.
Ptasiego tylko niedostaje mleka. Pani Krystynie zaczęło już niedostawać sił. *Goet.*

Nie dostawać (niedok.) — nie dostać (dok.) = nie otrzymać (w znaczeniu przeczącym). Składnia: nie dostawać (nie dostać) czego.
Nie dostałem jeszcze listu. *Mp.*

Niedostępny — niedostępnie. Ob. Dostępny. Składnia: 1) N. dla kogo, dla czego, rzadko: komu, czemu (dawn.) = nieuchwytny dla ko-

go, czego, niezrozumiały dla kogo, 2) N. czemu = nie dopuszczający do siebie czego, daleki czemu.

1. To jest wyżyną (jego) duszy, niedostępną dla zwykłego talentu. *Przybysz.* Rzeczy niedostępne dla zwykłego oka. *Prus.* Pewne rzeczy będą dla niej niedostępne. *Nałk.* (Człowiek) o niedostępnym dla innych rozumie. *Nałk.* 2. Boleściom, troskom niedostępne. *Mick.*

Zwroty: 1) tak niedostępny, tak niedostępnie = tak mało dostępny, tak mało dostępnie, 2) nie tak dostępny, nie tak dostępnie.

Niedościgły lub **niedoścignięty, niedościgniony** = którego nie można doścignąć, niezbadany, niepojęty. Ob. Nieporównany.

Nas wszędzie tożsamość łączy niedościgła. *Mick. cyt. SW.*

Nie dość na tym lub **nie dość tego.**

Nie dość na tym. *Sienk.*

Niedoświadczony = który nie doświadczył, który nie ma doświadczenia.

Jej rączka śmiała, bo niedoświadczona. *Korzen. cyt. SW.*

Niedowierzający — niedowierzająco. Ob. Kojący — kojąco.

Niedowierzająco ramionami poruszył. *Krasz. cyt. SW.*

Nie do zniesienia.

Ciężkie, nie do zniesienia boleści. *Dąbr.*

Niedozór, dlp tego niedozoru.

Niedużo.

Zwroty: 1) tak niedużo = tak mało; 2) nie tak dużo = nie w tym stopniu dużo.

Niedziela — niedzielny, nie: niedzielni. Formy: dlp tej niedzieli, dlm tych niedziel.

Wszystkie czerwone kartki niedziel. *Kad.*

Zwroty: 1) całą niedzielę = w ciągu całej niedzieli (gdy się oznacza przeciąg trwania jakichś czynności bądź stanów trwałych); 2) w niedzielę, podczas niedzieli (gdy się oznacza jakąś część niedzieli, jako czas, w którym się coś robi lub dzieje); 3) z niedzieli na niedzielę = lada niedziela; 4) od niedzieli do niedzieli = całymi niedzielami; 5) co niedziela lub co niedzielę, rzadziej: co niedzieli (nie: w każdą niedzielę) = za każdym razem, jak nadchodzi niedziela.

5. Posyłałby po nich co niedzielę konie. *Dąbr.*

Niedźwiedź—niedźwiedzi (przym.). Formy: dlp tego niedźwiedzia, mlm te niedźwiedzie, dlm tych niedźwiedzi.

Niegdysiejszy (!) = będący niegdyś, zaszły niegdyś (PJ 35, 11).

Niegdyś = pewnego czasu w przeszłości. Ob. Kiedyś.

Niegodziwiec — Formy: wlp niegodziwcze!, mlm ci niegodziwcy.

Nie inaczej, jak..., lub **nie inaczej, niż...** Ob. Inaczej, Jak.

Niekompetentny = niewłaściwy (prawn.).

Nieletni, nie: nieletny.

Nieład, dlp tego nieładu.

Zwrot: mieć co w nieładzie.

Miała włosy w nieładzie.

Nieładny — nieładnie.

Zwroty: 1) tak nieładny, tak nieładnie = tak brzydki, tak brzydko; 2) nie tak ładny, nie tak ładnie.

Niełaska—niełaskawy. Ob. Łaskawy. Składnia: niełaskawy dla kogo, dla czego.

Zwroty: 1) wpaść w niełaskę. *SF;* 2) niełaskę ściągnąć. *SF.*

Niemal lub **nieomal, omal** (PJ 1, 119) = o mało, prawie że.

Niemcy (nazwa kraju). Formy: Niemcy, Niemiec, Niemcom, Niemcy, Niemcy! Niemcami, w Niemczech.

Byłem w Niemczech. Wróciłem z Niemiec (nie: z Niemczech).

Niemiec — niemiecki — niemczyzna (od: Niemiec) lub niemiecczyzna (od: niemiecki). Formy: lp ten Niemiec, tego Niemca, temu Niemcowi, tego Niemca, Niemcze! tym Niemcem, o tym Niemcu; lm ci Niemcy, tych Niemców, tym Niemcom, tych Niemców, Niemcy! tymi Niemcami, o tych Niemcach.

Niemieć (= stawać się niemym)—oniemieć (dok.). I Formy: 1) niemieję, niemiejesz, niemieje..., niemieją; niemiej! niemiejcie!; niemiejący; niemiał..., niemieli, niemiały, 2) oniemieję, jak: niemieję. II Składnia: 1) N. z czego = niemieć z powodu czego, 2) N. przed kim, przed czym = niemieć wobec kogo, wobec czego, 3) N. na co = niemieć na widok czego.

1. Oniemiał z oburzenia. 2. Przed tobą niemieją. 3. Na ten widok oniemiał ze zdziwienia.

Niemiło lub **niemile.** Ob. Miło — mile.

Czuł się niemile skłopotany. *Kruczk.*

Niemniej niż lub **niemniej** jak, lepiej: **przynajmniej.**

Niemniej jednak, nie: tym niemniej.

Niemoc — niemocny. Formy: mlm i blm te niemoce.

Zwroty: 1) dźwignąć się z niemocy. *SF;* 2) niemoc składa kogo. *SF.*

Niemowa (r. wsp.) — Formy: lp ten (ta) niemowa, tego (tej) niemowy, temu (tej) niemowie, tego (tę) niemowę, niemowo! tym (tą) niemową, o tym (tej) niemowie; lm ci (te) niemowy, tych niemowów (rż: niemów), tym niemowom, tych niemowów (rż: te niemowy), tymi niemowami, o tych niemowach.

Niemowlę — niemowlątko (nie: niemowiątko) — niemowlęcy — niemowlęctwo. Formy: lp to niemowlę, tego niemowlęcia, temu niemowlęciu...; lm te niemowlęta, tych niemowląt, tym niemowlętom, tymi niemowlętami,...

Niemożebny. Ob. Możebny.

Niemożliwy. Ob. Możliwy. Składnia: 1) N. dla kogo (na oznaczenie osoby, czyją możność coś przekracza), 2) N. do czego (na oznaczenie czynności bądź stanu, do których coś się nie nadaje), 3) N. na co (na oznaczenie zewnętrznych okoliczności, na które się coś nie nadaje).

2. Powódź niemożliwych do wyrażenia światów. *Iwasz.* Dzieliła mnie przepaść niemożliwa do przebycia. *Zapol.*

Zwrot: niemożliwe(ym) jest, żeby... (!) = niemożliwa rzecz, żeby...

Ob. * Zdania podrzędne podmiotowe.

Niemy — Składnia: 1) N. z czego (na oznaczenie przyczyny niemoty), 2) N. na co =

reagujący niemotą na co (na oznaczenie przedmiotu, wobec którego ktoś jest niemy).
1. Niema z żalu. *Mick.* 2. Niemy na nasze prośby. *Mp.*

Nienaruszenie (rzeczown.).
Zwrot: pozostawać w nienaruszeniu (!) = pozostawać nienaruszonym.
Wyrok pozostaje nienaruszony (nie: pozostaje w nienaruszeniu).

Nienawidzić (rzadko: nienawidzieć) — znienawidzić. I Formy: nienawidzę, nienawidzisz, nienawidzi, nienawidzimy..., nienawidzą; nienawidź! nienawidźcie!; nienawidzący; nienawidził..., nienawidzili, rzadko: nienawidział, nienawidzieli.
Znienawidziłem. *żerom.* Nienawidzieć. *Siedl. Małacz.*
II Składnia: N. kogo, czego, nie: kogo, co.
Nienawidzi on króla, jak diabeł święconej wody. *Sienk.* Ja całą duszą nienawidzę fabryk. *Reym.* Zacząłem jej nienawidzieć. *Małacz.*

Nienawistny dla kogo, rzadziej: komu (dawn.).
Walery cię kocha i ty nie jesteś mu nienawistną. *Cyt. SW.*

Nienawiść — Składnia: 1) N. do kogo, rzadziej: dla kogo; dawn.; ku komu, 2) N. do czego, nie: dla czego; dawn.; ku czemu.
1. Budziła się wściekła do ułana nienawiść. *Choym.* Taką do niej odczuwał nienawiść. *Sienk.* 2. Uczułem nienawiść do tego wszystkiego. *żerom.* Nienawiść do gór. *żerom.* By wzbudzić ku sobie nienawiść. *Siedl.* Czuję dla tego kraju nienawiść. *Makusz.*
Zwroty: 1) czuć, żywić nienawiść do kogo (dla kogo); 2) pałać nienawiścią do kogo; 3) budzić w kim nienawiść do kogo (dla kogo).
2. Pałał do psa nieprzejednaną nienawiścią. *Wikt.*

Nienawykły (ale: nie nawykł) — Składnia: 1) N. do kogo, do czego, nie: czego (dawn.), 2) N., aby..
1. Ręce nienawykłe do oficerskiego stopnia. *Prus.* Ona, nienawykła nurków, już się zachłysnęła. *Mick. cyt. SW.* 2. Nienawykły, aby mu się opierano, gniewny był strasznie. *Krasz. cyt. SW.*

Nieobecność. Ob. Niebytność.
Zwroty: pod nieobecność lub w nieobecność = podczas nieobecności, ale: w obecności, nie: w obecność.
Pod jej nieobecność pani Barbara nie mogła nie zauważyć zaniedbania. *Dąbr.*

Nieobiecujący — nieobiecująco. Ob. Kojący — kojąco.

Nie obliczony = którego nie obliczono, ale: nieobliczony = którego nie można obliczyć, nie dający się obliczyć, nieobliczalny. Ob. Nieporównany.

Nieodrodny, nie: nieodrodni, ale: przyrodni.

Nieodzowny dla kogo.
Społeczne życie jest dla niego nieodzowne. *Lel.*

Nieodżałowany = którego nie można odżałować. Ob. * Imiesłów w znaczeniu przymiotnika.

Nieomal = niemal, omal.

Nie omieszkać (dok.) — nie omieszkiwać (niedok.). I Użycie: tylko z przeczeniem. II Formy: 1) nie omieszkam, nie omieszkasz...; nie omieszkaj!; nie omieszkawszy; nie omieszkał, 2) nie omieszkuję, nie omieszkujesz...; nie omieszkujący, nie omieszkiwał. III Składnia: nie omieszkać czego (nie: co) zrobić.
Nie omieszkamy nadesłać panom potwierdzenia. *Cyt. PJ 10, 128.*

Niepamięć czego lub o czym.
Zwroty: 1) puścić w niepamięć. *SF;* 2) iść w niepamięć. *SF;* 3) zalegać w niepamięci.
Wspomnienie zalegało w niepamięci. *Dąbr.*

Niepamiętny — I Znaczenie: 1) N. = niepomny, nie pamiętający, 2) N. = ten, o którym nie pamiętają. II Składnia: 1) N. czego = nie pamiętający czego, 2) N. na co = nie baczący na co.
1. Serce krzywd niepamiętne bratnich. *Wysp. cyt. SW.* 2. Niepamiętny na doznane dobrodziejstwo.

Niepewny—I Formy: niepewny i niepewien; forma pierwsza ma nieograniczony zakres składniowego użycia w zastosowaniu do rodzaju męskiego lp, a formy drugiej używa się tylko w orzeczniku bądź okolicznikowej przydawce. Ob. Godny, godzien. II Znaczenie: 1) N. = budzący niepewność, zawodny, wątpliwy, 2) N. = nie mający pewności czego. III Składnia: 1) N. czego = nie mający pewności czego, 2) N. z powodu czego = wątpliwy, zawodny z powodu czego.
Zwroty: 1) niepewny dnia ani godziny. *SF;* 2) niepewne (niepewnym) jest, kto... (!) = niepewna rzecz, kto...
Ob. *Zdania podrzędne podmiotowe.

Niepijący = kto ma zwyczaj niepicia.
Niepijący jesteście? *Goet.*

Nie pocieszony — Znaczenie: 1) N. = którego jeszcze nie pocieszono, 2) N. (niepocieszony) = którego nie można pocieszyć.
1. Odjechał nie pocieszony. 2. Niepocieszona wdowa. *SW.*

Niepodatny — Znaczenie i składnia: 1) N. do czego = niezdatny do czego, 2) N. na co = nie reagujący na co, nie poddający się czemu.
1. Ciukali po drzewie, do urąbania niepodatnym. *Małacz.* 2. Niepodatny na żadne przestrogi.

Niepodobieństwo.
Zwrot: niepodobieństwo (jest) robić co, nie: czego.
Zrobić to na jutro jest niepodobieństwem. *Cyt. SW.*

Niepodobny — I Znaczenie: 1) N. do kogo, do czego = nie mający z kim, z czym podobieństwa, 2) N. dla kogo = niemożliwy dla kogo.
1. Te prawdy są do pojęcia niepodobne. *Mick. cyt. SW.* 2. Taki przeskok dla wielu jest niepodobny. *Krasz. cyt. SW.*
Zwroty: 1) nie podobna (nie: niepodobne, ani: niepodobnym) jest co (nie: czego) robić; 2) komuś jest niepodobne co robić.
1. Nie podobna tego słuchać. 2. Wodzie nie podobna zawrócić wstecz do źródła. *Dąbr.*

Nie pohamowany — Znaczenie i składnia: 1) N. przez kogo, przez co = którego ktoś lub coś nie pohamowało, 2) N. (niepohamowany) w czym = którego nie można pohamować, niepomiarkowany, gwałtowny. Ob. * Imiesłów w znaczeniu przymiotnika.

Nie pojęty — Znaczenie i składnia: 1) N. przez kogo = którego ktoś nie pojął, 2) N. (niepojęty) dla kogo = nie dający się po-

jąć, nieuchwytny, niezrozumiały. Ob. Niepoznany.

2. Z niepojętym nawet dla serca artysty uczuciem. *Bartk.*

Niepokoić—I Formy: niepokoję, niepokoisz, niepokoi, niepokoimy..., niepokoją; niepokój! niepokójcie!; niepokojący; niepokojony; niepokoił. II Składnia: N. kogo, co — czym.

To wszystko mnie niepokoi. *Krasiń. cyt. SW.*

Niepokoić się — Składnia: 1) N. ś. czymś, co jest lub było, 2) N. ś. o coś, co będzie.

1. Niepokoję się obecnym stanem jego zdrowia. *Mp.* 2. Niepokoję się o jego przyszłość. *Mp.*

Niepokojący dla kogo — niepokojąco. Ob. Kojący — kojąco.

Zjawisko niepokojące dla psów. *Bartk.* Te niepokojąco głębokie oczy. *Ostr.*

Nie pokonany — Znaczenie i składnia: 1) N. przez kogo = którego nie pokonano, 2) N. (niepokonany) dla kogo = którego nie można pokonać, nie dający się pokonać. Ob. * Imiesłów w znaczeniu przymiotnika.

Niepokój, dlp tego niepokoju. Składnia: 1) N. kogo, czego (na oznaczenie osoby lub narządu życia duchowego, który się niepokoi, np. niepokój rodziców o dzieci; niepokój serca, 2) N. czego = obawa czego (na oznaczenie czegoś, czego się ktoś boi, np. niepokój utraty zdrowia), 3) N. o kogo, o co (na oznaczenie osoby lub rzeczy, ze względu na którą czegoś się ktoś boi, np. niepokój o zdrowie), 4) N. przed kim, przed czym (na oznaczenie osoby lub stanu, przed którymi się ktoś w niepokoju cofa, ustępuje).

2. Pragnienie zatrzymania ciebie i niepokój utraty. *Chmiel. cyt. SW.* 3. Niepokój o żonę. *Dąbr.* Z niepokojem o jej bezpieczeństwo. *Natk.* 4. Niepokój przed jutrem bez roboty, przed nędzą. *Reym.*

Zwroty: 1) czuć niepokój; 2) być ogarnionym niepokojem; 3) niepokój kogo ogarnia; 4) niepokój kimś miota.

1. Poczuł niepokój. *Małacz.* Ogarnął go niepokój. *Parand.* 4. Miotana niepokojem. *Dąbr.*

Niepołomice (nazwa miejscowości) — niepołomicki, nie: niepołomski (gwar), ale: Puszcza Niepołomska (JP 10, 60).

Nie pomiarkowany — Znaczenie i składnia: 1) N. przez kogo, przez co = którego ktoś lub coś nie pomiarkowało, 2) N. (niepomiarkowany) w czym = nie dający się w niczym pomiarkować, niepowściągliwy. Ob. * Imiesłów w znaczeniu przymiotnika.

Niepomny. Ob. Niepamiętny.

Niepomyślny — niepomyślnie, w wymowie: niepomyśny — niepomyśnie.

Niepopłatny, nie: niepopłatni.

Nieporadny (nie: nieporadni) = nie umiejący sobie (po)radzić.

Nieporozumienie — Składnia: 1) N. z kim, z czym (na oznaczenie osoby lub rzeczy, z którymi ktoś jest w nieporozumieniu), 2) N. między kim a kim (na oznaczenie osób, które mają z sobą nieporozumienie), 3) N. o kogo, o co (na oznaczenie osoby lub rzeczy, które wywołują nieporozumienie).

Zwykłe nieporozumienie z klientem o kości. *Bartk.* Zaszło między nimi jakieś przykre nieporozumienie.

Zwroty: 1) zachodzi nieporozumienie. *SF;* 2) przychodzi do nieporozumienia; 3) wywołać nieporozumienie. *SF;* 4) usunąć nieporozumienie.

Nieporządki (!) = rozruchy, zaburzenia, zamieszki (z ros. bezporiadki. PJ 10, 103).

Niepostrzeżony — niepostrzeżenie. Ob. Kojący — kojąco.

Wymknął się niepostrzeżenie.

Nie poświęcony (!) = nie wtajemniczony (z ros. nieposwiaszczonnyj).

Niepoznanie (rzecz.).

Zwrot: coś jest do niepoznania lub coś jest nie do poznania.

Rysy jej zmieniły się do niepoznania. *Żerom.*

Niepożyty = niezniszczalny, wytrzymały. Ob. Niespożyty.

Nieproporcjonalny do czego. Ob. Proporcjonalny.

Nieprzekraczalny = coś, czego nie można przekroczyć.

Nieprzekraczalny (nie: nieprzekroczony) termin płatności weksla. *Cyt. Szwed.*

Nie przezwyciężony — Znaczenie: 1) N. przez kogo = którego ktoś nie przezwyciężył, 2) N. (nieprzezwyciężony) = nie dający się przezwyciężyć.

Nieprzyjaciel — Formy: odmienia się jak: przyjaciel.

Zwrot: zabity (=zawzięty) nieprzyjaciel czego.

Nieprzyjacielem zabitym był fajki. *Mick.*

Niepunktualny w czym — niepunktualność w czym.

Niepunktualność w obowiązku to śmierć przedsiębiorstwa. *Siedl.*

Nie'raz, nie: niera'z, tylko w przeciwstawieniach, np. nie ra'z, ale dwa razy (JP 1, 258).

Nierówno — nierównie. Znaczenie: 1) nierówno (przeciwieństwo do: równo) = krzywo, niepłasko, nie w równej liczbie, 2) nierównie = nieporównanie, znacznie, bardzo.

1. Pisze nierówno. Deska leży nierówno. 2. Nierównie większy. Nierównie więcej gwałtowny. *Stasz.*

Nieruchomo, rzadziej: nieruchomie.

Przesiedziała całą tę noc przy oknie nieruchomo. *Bał. cyt. SW.* Nieruchomie dzierżąc dziób zadarty. *Mick.* Stali nieruchomie. *Reym.* Rudny leżał nieruchomie. *Danił.* Stojąc nieruchomo między drzwiami. *Goet.*

Nieruchomy.

Zwrot: Siedzi nieruchomy lub nieruchomo. Siedział przybity nieruchomy. *Kruczk.*

Nierychło, rzadziej: nierychle.

Nie rzecz coś robić (!) = nie godzi się, nie uchodzi, nie wypada czegoś robić, nie miejsce coś robić (z ros. nie dieło czto nibud' dielat').

Niesforny (nie: niesworny) — niesfornie.

Niesiony—Składnia: 1) N. przez kogo, rzadko: od kogo (arch.) (na oznaczenie osoby, która niesie), rzadziej: przez co, b. rzadko: od czego (arch.), 2) N. czym (na oznaczenie rzeczy, która niesie), 3) N. od czego (na oznaczenie przyczyny, która unosi).

1. Ranny wódz, niesiony przez żołnierzy, zmarł na ich rękach. 2. Biegł niesiony ciekawością. 3. Biegł jak chmura niesiona od wiatru. *Żerom.*

Nieskłonny do czego. Ob. Skłonny.
Nieskłonna do entuzjazmu. *Nałk.*

Nieskończoność.
Zwroty: 1) ciągnąć (się) do nieskończoności, nie: w nieskończoność. *Kr. 1, 93;* 2) powtarzać (się) do nieskończoności, nie: w nieskończoność. *Kr. 1, 93.*

Niesławnie.
Zwroty: 1) tak niesławnie = tak haniebnie; 2) nie tak sławnie = niezupełnie sławnie.

Niesłuszny — niesłusznie.
Zwroty: 1) tak niesłuszny, tak niesłusznie = tak fałszywy, tak fałszywie; 2) nie tak słuszny, nie tak słusznie = niezupełnie trafny, niezupełnie trafnie.

Niesmak do kogo, do czego; dlp tego niesmaku.
Zwroty: 1) budzić niesmak. *SF;* 2) pozostawić po kim, po czym niesmak. *SF.*

Niesnaski (tylko w lm), nie: nieznaski; dop. tych niesnasek, nie: niesnasków.
Zwrot: siać niesnaski. *SF.*

Niespodziany lub **niespodziewany** — niespodzianie lub niespodziewanie.
Ruch niespodziany wszczął się na końcu stoła. *Mick.* Niespodziewanie. *Żerom.* Niespodziewanie ją zredukowano. *Perz.*

Niespokojny o kogo, o co.
Niespokojna o podwieczorek. *Dąbr.*

Niespożyty lub niepożyty.
Niespożyte skarby młodości. *Sierosz.* Siła niespożyta. *Żerom. JP 15, 93.* Niespożyte, niewyzyskane źródła. *Ostr.*

Niesprawiedliwość.
Zwroty: 1) popełnić niesprawiedliwość. *SF;* 2) dopełnia się niesprawiedliwości. *SF;* 3) krzycząca niesprawiedliwość. *SF.*

Nieswój — nieswojo.
Zwroty: ktoś jest nieswój, czuje się nieswojo = czuje się niedobrze (duchowo lub fizycznie).

Nieszawa — nieszawski.

Nieszczęsny — Znaczenie: 1) **N.** = niosący nieszczęście, 2) **N.** = nieszczęśliwy, doznający nieszczęścia.
1. Przypomniał mi tę nieszczęsną kłótnię. 2. Nieszczęsny, kto dla ludzi głos i język trudzi. *Mick.* Ziemię nieszczęsną. *Reym. cyt. PJ 10, 120.* Cóż się stanie z tym chłopcem nieszczęsnym? *Żerom.*

Nieszczęście.
Zwroty: 1) spada nieszczęście na kogo, na co. *SF;* 2) odwrócić od kogo, od czego nieszczęście. *SF;* 3) sprowadzić na kogo, na co nieszczęście; 4) na nieszczęście lub nieszczęściem. *SF;* 5) szczęście w nieszczęściu. *SF;* 6) jak półtora nieszczęścia.
1. Nieszczęście spaść może. *Dąbr.* 4. Nieszczęściem trącił krzaki suchego agrestu. *Mick.*

Nieszpory (tylko w lm) — nieszporny; dop. tych nieszporów, nie: nieszpór.
Zwroty: 1) odprawiać nieszpory; 2) odśpiewywać nieszpory.

Nieść (jednokr.) — nosić (wielokr.), rzadko: naszać. Formy: 1) niosę (nie: niesę), niesiesz, niesie, niesiemy..., niosą (nie: niesą); nieś! nieście!; niosący; niesiony, niesieni; niósł, niosłem (nie: niósłem), niosła, nieśli, niosły, 2) noszę, nosisz, nosi, nosimy..., noszą; noś! noście!; noszący; noszony; noszeni; nosił, nosiłem, nosili, 3) naszam, naszasz, nasza..., naszają; naszaj!; naszający; naszał.
Dawno już pasów nie naszał. *Mick.*

Nieśmiało lub **nieśmiele.**
Blade słoneczko gdzieś tam się pokazało nieśmiele. *Kruczk.*

Nie śmie (! z niem. darf nicht) = nie powinien (JP 8, 127).
Suknia nie powinna być brudna (nie: nie śmie być brudna).

Nieświadomy czego—nieświadomość czego.
Nieświadomi przyszłości. *Dyg.*
Zwrot: grzeszyć nieświadomością. *SF.*

Nieśwież — nieświeski; dop. Nieświeża.

Nie tajno. Por. Tajnie.
Zwrot: nie tajno mi, że... = wiadomo mi, że...

Nietakt — nietaktowny, dlp tego nietaktu.
Zwroty: 1) popełnić nietakt; 2) dopuścić się nietaktu.

Nietknięty, nie: nietkniony (dawn.). Ob. Dotknięty.

Nie to (! rus.) = inaczej.
Inaczej (nie: nie to) było za dawnych czasów.

Nietoperz, nie: nietopyrz, ani: niedoperz, ani: niedopierz; dlp tego nietoperza.

Nietrafny — nietrafnie.
Zwroty: 1) tak nietrafny, tak nietrafnie = tak chybiony, tak błędny; 2) nie tak trafnie = niezupełnie trafnie.

Nieudały lub **nieudany** = 1) ten, co się nie udał, bezskuteczny, daremny, 2) nieudany = szczery.
1. Nieudały szturm. *Sienk.* Kwaśny wrócił z owej nieudałej misji. *Bałuc.* Nieudana wyprawa. 2. Dowody nieudanej sympatii. *Cyt. SW.*

Nieudolny do czego.
Wyrazy nieudolne do oddania mocnego uczucia. *Cyt. SW.*

Nieufność — Składnia: 1) **N.** do kogo, rzadziej: dla kogo (na oznaczenie osoby, której się nie ufa). Ob. Nienawiść, 2) **N.** do czego, nie: dla czego (na oznaczenie rzeczy, której się nie ufa), 3) **N.** w co = brak wiary w co (na oznaczenie rzeczy, której się nie ufa).
1. Nieufność do otoczenia kazała mu być ostrożnym. 2. Nieufność do tej sprawy powstrzymywała go od decyzji. 3. Przez tę nieufność we własne siły. *Grusz.*

Nieufny — nieufnie, — nieufność. Składnia: 1) **N.** komu, dla kogo lub względem kogo (na oznaczenie osoby, której się nie ufa), 2) **N.** czemu, w co lub względem czego, nie: dla czego (na oznaczenie rzeczy, której się nie ufa).

Nie ugaszony — Znaczenie: 1) **N.** = którego nie ugaszono, nieugasły, 2) **N.** (nieugaszony) = który się nie daje ugasić, nieugaszalny. Ob. Nieprzezwyciężony.

Nie ugięty — Znaczenie: 1) **N.** = który się nie ugiął, 2) **N.** (nieugięty) = ten, który się nie daje ugiąć, wytrwały (w związku z tym znaczeniem tworzy się przysł.: n i e u g i ę c i e). Ob. Nieprzezwyciężony.

Nie unikniony lub **nie uniknięty.** Znaczenie: 1) **N.** = ten, którego nie uniknięto, 2) **N.** (nieunikniony...) = ten, którego nie można uniknąć, nie dający się uniknąć. Ob. * Imiesłów w znaczeniu przymiotnika.

Nieusłuchany = który nie słucha, nieposłuszny.
Tomaszek był psotny, nieusłuchany. *Dąbr.*

Nieużyteczny — nieużytkowy. Znaczenie: 1) nieużytkowy = nie będący w użytku, np. ziemia nieużytkowa, 2) nieużyteczny = nie przynoszący użytku, bezużyteczny, niezdatny do niczego, np. ziemia nieużyteczna.

Niewart czego.
Zwroty: 1) niewart złamanego szeląga, funta kłaków (tryw.), *SF* = niewart nic; 2) nie wart butów komu czyścić, nie wart rozwiązać komu rzemyka u trzewika. *SF.*

Nie warto czego (nie: co) robić.

Niewczesny.
Wyrażenie: niewczesne żarty = żarty nie na czasie, nie na miejscu, niewłaściwe.

Niewiadomy = nieznany.
Człowiek niewiadomego nazwiska. *PJ 1, 90.*

Niewiasta — niewieści (przym.). Formy: clp i mjsclp (o) niewieście, nie: (o) niewiaście.

Niewidoczny dla kogo.
Zwrot: niewidoczny dla oka.
...krzywd, niewidocznych dla obcego oka. *Sierosz.* Mordowaliśmy różnych Indian, wszędzie obecnych, choć niewidocznych dla oka. *Kad.*

Niewidzialny komu, częściej: dla kogo.
...światu niewidzialne. *Mick.* Okruch niewidzialny dla oka. *Bartk.*

Niewidziany. Ob. Niesłychany.

Niewiedziany = o którym nie wiedzą.
W ciągłej niewiedzianej pracy. *Nałk.*

Niewiele — Składnia jak: wiele.
Zwroty: 1) tak niewiele = tak mało; 2) nie tak wiele = nie tak dużo.

Niewiniątko to, nie: niewinniątko.

Niewłaściwy (prawn.) = niekompetentny.
Sąd ten jest, oczywiście, niewłaściwy. *Kod. Post. Cyw.*

Niewola — niewolnik — niewolnica, — niewolnictwo, — niewolniczy — niewolniczość. Znaczenie: 1) N. = brak wolności, poddaństwo, 2) N. = miejsce, gdzie trzymają wziętych na wojnie jeńców.
Zwroty: 1) brać kogo do niewoli lub w niewolę = uprowadzać do miejsca niewoli; 2) brać kogo w niewolę (przen.) = brać kogo w poddaństwo, w stan przymusu, podbijać kogo własnej woli; 3) dostać się do niewoli (o jeńcach); 4) dostać się w niewolę czyją = poddać się cudzej woli, dostać się pod czyj przymus.
1. Mieliśmy zabrać do niewoli całą załogę. *Strug.* Oddziały mogły rzucić się na nieprzyjaciela, rozbroić go i wziąć w niewolę. *Mochn.*

Niewprawny — niewprawnie.
Zwroty: 1) tak niewprawny, tak niewprawnie = tak niezdarny, tak niezdarnie; 2) nie tak wprawny, nie tak wprawnie = niezupełnie wprawny, niezupełnie wprawnie.

Nie wyczerpany — Znaczenie: 1) N. przez kogo = którego ktoś nie wyczerpał, 2) N. (niewyczerpany) w czym = obfitujący w co.
2. Psocił będąc niewyczerpanym w pomysłach. *Wikt.*

Niewysłowiony = którego nie można wysłowić, niewypowiedziany, nadzwyczajny.
Niewysłowiona wdzięczność moja dla matki. *Mp.*

Nie zachwiany — Znaczenie: 1) N. przez kogo = którego ktoś nie zachwiał, 2) N. (niezachwiany) w czym = wytrwały w czym.
2. W tym jednym był niezachwiany. *Parand.*

Niezadowolony z kogo, z czego, nie: kim, czym.
Ze wszystkiego niezadowolony. *Strug.* Był z niej niezadowolony. *Nałk.* Jeden z tych wiecznie ze wszystkiego niezadowolonych. *Małacz.* Niezadowolona z jego przyjazdu. *Grusz.*

Niezależny — niezależność, — niezależnie. Składnia: 1) niezależny, niezależność, niezależnie od kogo, od czego = niezawisły, niezawisłość, niezawiśle od kogo, od czego, 2) niezależny, niezależność, niezależnie wobec kogo, wobec czego = samodzielny, samodzielność, samodzielnie w stosunku do kogo, do czego.
1. Żyją jakoś niezależnie od tego. *Zapol.* 2. Niezależność wobec świata. *Nałk.*

Niezamieszkały — Znaczenie: 1) N. = ten, który nie zamieszkał, 2) N. = ten, którego nie zamieszkano, niezamieszkany.
1. Lud niezamieszkały. *SW.* 2. Pokój niezamieszkały.

Nie zaraz.
Zwrot: nie tak zaraz, nie: tak nie zaraz.

Niezbędny — niezbędniejszy. Ob. Konieczny, Potrzebny, Zdatny. Składnia: 1) N. dla kogo, rzadziej: komu (gdy się wymienia rzecz, której się coś przydaje), 2) N. dla czego lub do czego (gdy się wymienia stan lub czynność, dla których zaistnienia jest coś potrzebne), 3) N. do czego (gdy się wymienia rzecz, do której się coś przydaje), 4) N. na co (gdy się wymienia okoliczność zewnętrzną, na którą się coś przydaje).
1. Jest to dla mnie niezbędne. 2. Jest to niezbędne dla mojego spokoju. Ile było niezbędne dla zachowania form salonowych. *Żerom.* Rzeczy niezbędne do życia. *Nowak.* Koszty niezbędne do celowego dochodzenia praw. *Kod. Post. Cyw.* 3. Sznurowadło niezbędne do bucików. 4. ...gotówki, niezbędnej dla sprawienia ubrania. *Żerom.* Walizka, niezbędna na tak częste podróże.
Wyrażenia: 1) niezbędny dla ruchu, dla spokoju, 2) niezbędny do utrzymania porządku.

Niezdara (r. wsp. ten lub ta) — niezdarny. Formy: lp ten (ta) niezdara, tego (tej) niezdary, temu (tej) niezdarze, tego (tę) niezdarę, niezdaro! tym (tą) niezdarą, o tym (o tej) niezdarze; lm te niezdary, tych niezdarów, lub tych niezdar (w odniesieniu do kobiet), tym niezdarom, tych niezdarów lub te niezdary (w odniesieniu do kobiet), tymi niezdarami, o tych niezdarach. Ob. Niedołęga.

Niezdarzony — Znaczenie: 1) N. = który się nie zdarzył, nieudany, 2) N. = niezdarny, niezręczny.
1. Niezdarzone ciasto. 2. Niezdarzony kucharz.

Niezdatny — Składnia: 1) N. dla kogo, dziś rzadko: komu (gdy się wymienia osobę, której się coś nie przydaje), 2) N. do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia czynność,

stan lub rzecz, do której się coś przydaje), 3) N. na co (gdy się wymienia okoliczność zewnętrzną, na którą się coś przydaje).

2. Powietrze głuche, niezdatne do głosów oddźwięku. *Stasz.* Kilka kawałków (lodu), niezdatnych do niedźwiedziej nawigacji. *Małacz.*

Niezdolność, nie: niezdólność. Ob. Zdolność. Składnia: 1) N. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która zdolność posiada), 2) N. do czego, nie: na co (gdy się wymienia przedmiot zdolności).

2. Dziwna jest niezdolność człowieka do posuwania się w kierunku prostym. *Święt.*

Niezdolny, nie: niezdólny. Składnia: 1) N. do czego, nie: na co (dawn.), 2) N. co robić, nie: czego robić.

1. Radziwiłł do takich rzeczy niezdolny. *Sienk.* Ludzie niezdolni do intryg. *Dąbr.* 2. Niezdolny kochać nic i nikogo prócz siebie. *Korzen. cyt. SW.*

Niezgoda — Składnia: 1) N. kogo z kim, 2) N. między kim a kim, 3) N. między kim (gdy się przytacza rzeczownik lub zaimek w lm).

3. żeby się ta niezgoda między nami skończyła. *Sienk.*

Zwroty: 1) kość niezgody; 2) jabłko niezgody; 3) niezgodę siać.

Niezgraba (r. wsp.). Formy: lp ten (ta) niezgraba, tego (tej) niezgraby, temu (tej) niezgrabie, tego (tę) niezgrabę, niezgrabo! tym (tą) niezgrabą, o tym (tej) niezgrabie; lm te niezgraby, tych niezgrabów (w r. męsk.) lub tych niezgrab (w r. żeńsk.), tym niezgrabom, tych niezgrabów (w r. męsk.) lub te niezgraby (w r. żeńsk.), tymi niezgrabami, o tych niezgrabach.

Niezgrabny — niezgrabnie. Ob. Zgrabny, Niezręczny. Składnia: 1) N. do czego (gdy się wymienia przedmiot, z którym się ktoś nie potrafi zręcznie obchodzić), np. niezgrabny do szabli, zręczniejszy do pióra, 2) N. w czym (gdy się wymienia czynność, w której ktoś wykazuje brak zgrabności), np. niezgrabny w ruchach, niezgrabny w dowcipie.

Zwroty: 1) tak niezgrabny, tak niezgrabnie = tak niezręczny, tak niezręcznie; 2) nie tak zgrabny, nie tak zgrabnie = nie tak zręczny, nie tak zręcznie.

Niezguła — Formy jak: niezgraba.

Nieznajomy — Znaczenie i składnia: 1) N. komu = nieznany (dziś zwykle w odniesieniu do człowieka i jego głosu, dawniej w szerszym zastosowaniu), 2) N. z czym (!) = nie obeznany z czym.

1. Cudzoziemiec w Prusach nieznajomy. *Mick.* Nieznajomą, niewiadomą z kałuży wyciągnąłeś. *Orzesz. cyt. SW.* Naród litewski długo w Europie nieznajomy (dziś raczej: nieznany). *Mick. cyt. SW.* Nieznajomym ogniem pałam. *Mick.* (dziś raczej: nieznanym). *Cyt. SW.* Jakiś głos nieznajomy. *Mick.*

Zwroty: 1) ja z nim nieznajomy (! rus.) = ja go nie znam; 2) ja z tym nieznajomy (! rus.) = ja tego nie znam, ja z tym nie jestem obeznany.

Nieznany — Składnia: 1) N. komu, czemu = niewiadomy, nieznajomy komu, czemu, 2) N. dla kogo (rzadko) = niedostępny dla kogo. Ob. Niedostępny, 3) N. z czego (gdy się wymienia właściwość, która jest nieznana).

1. Rodzaj architektury, obcym budowniczym nieznany. *Mick.* Ludziom nieznane tajniki. *Mick.* Jakiś obcy człowiek nikomu nieznany. *Sienk.* Przygody nieznane i ptakom. *Dyg.* 2. Martwe znasz prawdy, nieznane dla ludu. *Mick.* 3. Nieznany z miejsca pobytu. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Nieznośny dla kogo — nieznośnie.

Staję się nieznośnym dla wszystkich. *Sierosz.* Był dla niej nieznośny. *Iwasz.*

Niezręczny — niezręcznie. Ob. Zręczny, Niezgrabny. Składnia: 1) N. do czego (gdy się wymienia przedmiot, z którym się ktoś nie potrafi zręcznie obchodzić, np. niezręczny do koni), 2) N. w czym (gdy się wymienia czynność, w której ktoś wykazuje brak zręczności, np. niezręczny w chodzie, niezręczny w dowcipie).

Zwroty: 1) tak niezręczny, tak niezręcznie = tak niezdarny, tak niezdarnie; 2) nie tak zręczny, nie tak zręcznie = nie tak zgrabny, nie tak zgrabnie.

Niezrozumiały (= którego zrozumieć nie można) — niezrozumiale. Składnia: N. komu, częściej: dla kogo. Ob. Niepojęty.

...z dźwięków niezrozumiałych nikomu. *Sierosz.* Zupełnie dla siebie niezrozumiałe znaczki. *Orzesz. cyt. SW.*

Nigdy — Zakres użycia: tylko przy czasownikach zaprzeczonych; odpowiednikiem przysłówka: n i g d y przy czasownikach twierdzących jest przysłówek: z a w s z e.

Nigdy nie jest pewny. Zawsze jest niepewny.

Zwroty: 1) jakby nigdy nic = jakby nigdy nic się nie stało, spokojnie, obojętnie; 2) nigdy w życiu.

1. Idę jakby nigdy nic. *Kad.*

Nikara'gua — nikaraguański. Ob. Mantua. Formy: ta Nikaragua, tej Nikaraguy (dop.), tej Nikaragui (cel), tę Nikaraguę, Nikaraguo! tą Nikaraguą, w tej Nikaragui.

Nikiel (nie: nikel) — niklowy, — niklować. Formy: 1) dlp tego niklu, nie: nikla, 2) niklu ję, niklujesz...; nikluj!; niklujący; niklowany; niklował.

Niklowany — Znaczenie: 1) N. = który się znajduje w stadium niklowania (niedok.), 2) N. = którego właściwością jest, że musi być zawsze poniklowany (dok.).

2. Niklowany garnek.

Niknąć (niedok.) — zniknąć (dok.). Formy: 1) niknę, nikniesz, niknie, nikniemy..., nikną; niknij!; niknący; niknął lub nikł, niknąłem lub nikłem, niknęła lub nikła, niknęło lub nikło, niknęli lub nikli, 2) zniknę, jak: niknę.

Znikli w kłębach pyłu. *Mick.*

Nikt, nie: nicht. Formy: 1) nikt, nikogo, nikomu, nikogo, nikim, o nikim, 2) w mowie

potocznej także: nikogusieńko = zupełnie nikogo, nikomusieńko = zupełnie nikomu.
Nie zastali nikogusieńko. *Strug.*
Zwrot: nikt na świecie = zupełnie nikt.
Nikt na świecie o tym wiedzieć nie może. *Makusz.*

Niktórędy (nie: nikąd) = żadną drogą.

Nimb, nie: nymb; dlp tego nimbu.
Zwrot: otoczyć kogo nimbem czego = otoczyć kogo sławą czego.

Nimfa, nie: nymfa.

Niniejszy (nie: nieniejszy). Znaczenie: 1) N. = teraźniejszy, współczesny, 2) N. = ten oto, obecny.
2. Zawiadamiam niniejszym listem.

Niob ten = pukiel; dlp tego niobu.
Zwrot: robić, stroić nioby = stroić się, zachowywać się w sposób sztucznie wyszukany.

Niskąd (! gw.) = znikąd.

Niski — niższy, — nisko — niżej; mlm (męsko-osob.) niscy, niżsi.

Nisko (nazwa miasta) — niżański.

Niszczący — niszcząco. Ob. Kojący — kojąco.
Ten kwas działa niszcząco. *Mp.*

Niszczeć (nijak.) = ulegać zniszczeniu, niszczyć się. I Formy: niszczeję, niszczejesz, niszczeje, niszczejemy..., niszczeją; niszczej! niszczejcie!; niszczejący; niszczał..., niszczeli, niszczały. II Składnia: 1) N. od czego (zwykle gdy się wymienia przyczynę zewnętrzną niszczenia), 2) N. z czego (zwykle gdy się wymienia przyczynę wewnętrzną zniszczenia), 3) N. czym (gdy się wymienia przyczynę, która przez powolne, stopniowe oddziaływanie powoduje zniszczenie). Por. Grubieć, Marznąć.
1. Zasiewy zniszczały od mrozu. 2. Ze starości zniszczał nasz domek. 3. Marnotrawstwem niszczeją fortuny.

Niszczyć (czynn.). I Formy: niszczę, niszczysz, niszczy, niszczymy..., niszczą; niszcz! niszczcie!; niszczący; niszczony, niszczeni; niszczył..., niszczyli. II Składnia: N. kogo, co — czym.
Niszczy go nadmiernymi wydatkami.

Nit, dlp tego nitu.

Nitka — niteczka.
Zwroty: 1) przemoknąć do nitki, *SF* = przemoknąć do ciała; 2) zgrać się do nitki, *SF* = zgrać się zupełnie; 3) dojść po nitce do kłębka, *SF* = dojść do wątku, po śladach do jądra rzeczy; 4) nie zostawić na kim suchej nitki, *SF* = całkowicie kogo oczernić; 5) wisieć na nitce, *SF* = znajdować się w niebezpieczeństwie.
1. Do nitki ostatniej przemokły. *Żerom.* 4. Prały chusty spraw ludzkich, nie zostawiając suchej nitki. *Wikt.*

Niuans (!) = odcień.

Niuńka = ślamazara.
Nazywał go ślimakiem i niuńką. *Danił.*

Niwelacja.
Zwrot: wykonać (nie: przeprowadzić, z niem. durchführen) niwelację.

Ni z tego, ni z owego = bez wyraźnej przyczyny.
Tak ni z tego, ni z owego. *Natk.*

Niż (spójn.). Składnia: spójnika: n i ż używa się przy stopniu wyższym przymiotników lub przysłówków; w wyrażeniach z przeczeniem: n i e zamiast n i ż posługujemy się także spójnikiem: j a k. Ob. Jak.
Lepszy rydz niż nic. *Przysł.*

Niżej. Ob. Nisko.

Niżeli = niż.

Niżli (nie: niźli) = niżeli.

Niższy. Ob. Niski.

no (wyrazek) nie wpływa na zmianę akcentu wyrazu poprzedzającego, np. po'wiedz — po'wiedz no, opo'wiedz — opo'wiedz no, po'każ — po'każ no.

Noc — Formy: wlp nocy!, mlm te noce, nie: nocy (dawn.), dlm tych nocy, blm te noce, nie: nocy (dawn.).
Zwroty: 1) w nocy = w czasie nocy, w pewnym krótszym lub dłuższym, ale jednym momencie nocy; 2) nocą = w ciągu nocy, w ciągu większej lub mniejszej ilości następujących po sobie momentów bądź w czasie różnych momentów nocy, np. pracowałem nocą; nieraz budzę się nocą ze snu; 3) w noc — w nocy; 4) we dnie i w nocy; 5) dniem i nocą; 6) w dzień i w noc; 7) co noc lub co nocy = każdej nocy; 8) każdej nocy, pewnej nocy, tej nocy; 9) po nocy = po ciemku, wśród nocnych ciemności; 10) po nocy = po upływie nocy; 11) po nocach = w ciągu nocy; 12) do nocy = do nadejścia nocy; 13) do późnej nocy lub do późna w nocy; 14) na noc = na czas nocy; 15) o dwunastej, o pierwszej, o drugiej... w nocy, nie: w noc, ale: o pierwszej rano, o dwunastej wieczór. Ob. Rano, Wieczór; 16) z nocą = z nadejściem nocy; 17) noc zaskakuje; 18) noc idzie = noc nadchodzi; 19) z nocy dzień robić = w nocy pracować, w dzień spać; 20) podobne jak dzień do nocy; 21) życzyć komu dobrej nocy.
1. Pisuje zawsze tylko w nocy. *Makusz.* Przyjeżdżają po kogoś obcy ludzie w nocy. *Grusz.* 2. Częstokroć wymykał się nocą do dworów pańskich. *Mick. cyt. SW. 3.* W noc, gdy drzemię, oko się nie zmruża. *Mick. cyt. SW.* W noc ciepłą. *Bartk.* Nieraz w noce wiosenne. *Bartk.* Pracuje we dnie i w nocy. 5. Konie, ludzie, armaty dniem i nocą płyną. *Mick.* 6. Trafność jechania w dzień i w noc. *Mick. cyt. SW.* 7. Co nocy pod oknem się zjawia. *Bartk.* 8. Pogląda każdej nocy na ten cud niebieski. *Mick.* 9. Kto tam dzwoni po nocy. *Grusz.* Nie chcąc po nocy posyłać Felicji. *Dąbr.* Co wam do głowy strzeliło przychodzić z tym do mnie po nocy. *Weyss.* 10. Po nocy dzień nadchodzi, po smutku wesele. 11. Gry po nocach. *Żerom.* Po nocach się śni. *Kad.* 12. Do nocy wszystko się skończy. 13. Do późnej nocy pisał. 14. Na noc kładą mi obróżkę. *Mick. cyt. SW.* 15. Wyjechałem o pierwszej w nocy. 16. Z nocą wszystko ucichło. *Mick.* 17. Zaskoczyła nas noc w drodze. 18. Noc idzie, trzeba wracać. *Dąbr.*

Nocja (!) = wiadomość, pojęcie.

Nocleg (nie: noclig) — noclegowy; dlp tego noclegu.

Noe — Formy: Noego, Noemu, Noego, Noem, o Noem.

Noga — nóżka, — nożny. Ob. Ręka. Formy: dlp tej nogi, clp tej nodze, miejsc. lp na tej nodze, mlm te nogi, dlm tych nóg.
Zwroty: 1) zerwać się lub porwać się na (równe) nogi. *SF* = gwałtownie powstać; 2) (po)wstać na nogi, *SF* = podnieść się z położenia leżącego lub siedzącego; 3) stanąć nogą gdzieś, noga czyja gdzieś postała (stanęła); 4) stanąć na (własnych) nogach, *SF* = zdobyć samodzielne stanowisko materialne; 5) być na nogach, *SF* = nie kłaść się, nie siadać, być w ruchu, przy robocie, czuwać; 6) ledwo się trzymać na nogach, *SF* =

być bardzo osłabionym; 7) nie móc ruszyć ani ręką, ani nogą, *SF* = być w ostatecznym wyczerpaniu sił; 8) (ledwo) powłóczyć nogami, *SF* = być bardzo wycieńczonym; 9) iść, wlec się noga za nogą, *SF* = poruszać się powoli; 10) mieć kulę u nogi, *SF* = mieć ciężar, który krępuje w ruchach; 11) z nóg zwalić (obalić) lub zbić kogo, *SF* = podciąć czyjeś siły; 12) wyciąć kogo (co) do nogi, *SF* = zniszczyć doszczętnie nieprzyjaciela; 13) podstawić komu nogę, *SF* = podstępnie, z zasadzki kogo obalić; 14) noga się komu pośliznęła lub powinęła, *SF* = niepowodzenie kogoś spotkało; 15) przejść suchą nogą, *SF* = przebyć cało niebezpieczną drogę; 16) przestępować z nogi na nogę, *SF* = stawać to na jednej, to na drugiej nodze; 17) biec na jednej nodze, obrócić się na jednej nodze, *SF* = biec, biec szybko; 18) wziąć nogi za pas, *SF* = uciec, (pójść) w nogi = rzucić się do ucieczki; 19) mieć charakter w nogach, *SF* = umieć uciekać; 20) mieć rozum w nogach, *SF* = dobrze tańczyć; 21) utykać na nogi = chodzić potykając się; 22) kuty na wszystkie cztery nogi, *SF* = przebiegły; 23) trzymać się czego rękami i nogami, *SF* = trzymać się czego mocno; 24) spod nóg komu co usuwać = wyrywać komu gwałtem najbliższą jego własność; 25) przewracać lub wywracać co do góry nogami = wywracać, robić nieporządek; 26) tupać nogami; 27) u nóg czyich leżeć; 28) rzucać się, padać komu do nóg; 29) u nóg czyich co składać; 30) paść na cztery nogi = być obalonym, przepaść; paść na cztery łapy (jak kot) = upaść bez szwanku, bez obrażenia, bez szkody; 31) do nogi! (wykrzyknik zwracany do psa, gdy się go nawołuje do posłuszeństwa).

1. Żołnierze zerwali się na równe nogi. *Sienk.* Porywając się na nogi. *Weyss.* 2. Niedźwiedź wstał na nogi tylne. *Mick.* 3. Nie mogę na takie jechać polowanie i nigdy na nim noga moja nie postanie. *Mick.* 4. Czy wiesz, z czego on powstał na nogi (= doszedł do majątku)? *Cyt. SW.* 5. Od samego rana cały dzień na nogach. *Cyt. SW.* 6. Byłem już jedną nogą na tamtym świecie. *Sienk.* Mimo że już była na ostatnich nogach, przeżyła męża. *Dąbr.* 9. Szkapy szły noga za nogą. *Żerom.* Wlokła się noga za nogą. *Iwasz.* Wleczemy się noga za nogą. *Nowak.* 11. Fatygi z nóg mnie obaliły. *Sienk.* Ułamek sekundy wystarczył, aby Kordysa zbić z nóg. *Goet.* 14. Byle by się Szwedom noga pośliznęła. *Sienk.* Niech im się noga powinie. *Sienk.* Jak mu się raz noga pośliznie, to... *Przybysz.* 16. Przestępował z nogi na nogę. *Małacz.* 18. Ci biorą się do szabel, tamci poszli w nogi. *Mick. cyt. SW.* W nogi z pola. *Mick.* Tamci w nogi. *Strug.* 21. Za panią utykającą na nogi. *Bartk.* 22. Miał on pacholika..., franta na cztery nogi kutego. *Sienk. cyt. SW.* 24. ..., który ci mogą spod nóg usunąć. *Dąbr.* 25. Zdołają zamącić zdrowy mózg i przewrócić go do góry nogami. *Makusz.* 26. Tupie nogami. *Kad.* 27. Pochlebnica u nóg jej leżała. *Krasz. cyt. SW.* 28. Padli do nóg pani. *Mick.* 29. Oto ten mój scyzoryk u nóg twoich składam. *Mick.* 30. Liczą turnum; Siciński padł na cztery nogi. *Mick. cyt. SW.* 31. Poszedłbyś, psie, do nogi! *Mick. cyt. SW.*

Nokturn, dlp tego nokturnu.

Nomenklatura = mianownictwo (Krasn. 85. DUMK 25 VII 32).

Nominacja — mianowanie (DUMK 25 VII 32). Składnia: 1) N. kogo — na kogo (gdy się wymienia tytuł osoby mianowanej), 2) N. kogo — na co (gdy się wymienia stanowisko, które obejmuje mianowana osoba).

1. Pierwsza nominacja kobiety na profesora politechniki (nie: profesorem politechniki). *IKC 20 V 34.*

Nominat = osoba mianowana.

Nonparel lub **nonpareil** (nie: nomparel) = gatunek czcionek; dlp tego nonparelu.

Nonsens — nonsensowny, nie: nonsensowy. Formy: dlp tego nonsensu, mlm te nonsensy, nie: nonsense, dlm tych nonsensów, nie: tych nonsensy.

Nora — norka; dlm tych nor.

Norbertanin — Formy jak: mieszczanin, ale: dlm tych norbertanów.

Norma — normalny, — normatywny, — normować, — normalizować. Znaczenie: 1) normalny = odpowiadający normie, zgadzający się z normą, 2) normatywny = określający normy, normujący, 3) normować = sprowadzać do normy, regulować, porządkować, 4) normalizować = określać, wyznaczać normy.

Zwroty: 1) według lub podług normy; 2) wracać do normy.

1. Według norm przepisowych. *Kod. Post. Cyw.* 2. Wszystko wróci do normy. *Żerom.*

Normalizować (niedok.) — znormalizować (dok.). I Formy: 1) normalizuję, normalizujesz...; normalizuj!; normalizujący; normalizowany; normalizował, 2) znormalizuję, jak: normalizuję. II Składnia: N. co.

Normalizować wielkość arkusza papieru książkowego.

Normalny w czym.

W zbereźnictwie normalny. *Siedl.*

Norman, zwykle w lm Normanowie.

Normandia — normandzki.

Normować (niedok.) — unormować (dok.). I Formy: 1) normuję, normujesz...; normuj!; normujący; normowany; normował, 2) unormuję, jak: normuję. II Składnia: N. co — czym.

Kodeks normuje właściwości sądów. *DU 112.*

Norymberga — norymberski, nie: norymbergski.

Nos, dlp tego nosa.

Zwroty: 1) nie widzieć końca nosa lub widzieć tylko nos bądź koniec nosa = mieć ograniczony widnokrąg zainteresowań; 2) mieć dobry nos lub nosa do czego, *SF* = domyślić się czego; 4) nosem kręcić lub nosa krzywić na co = grymasić, okazywać wobec czego niezadowolenie; 5) pokazać komu nosa = zlekceważyć kogo; 6) nos utrzeć (dosł.), ale: nosa komu utrzeć = dać komu nauczkę; 7) dostać, wziąć lub oberwać od kogo nosa lub po nosie = otrzymać od kogo niegrzeczną naganę; 8) grać, jeździć komu na nosie lub po nosie, za nos kogo wodzić, *SF* = w lekceważący sposób rządzić kim; 9) grozić komu palcem na nosie lub po nosie; 10) nosa zadzierać, *SF* = stroić fumy, być pyszałkowatym; 11) nos gdzie wścibiać, wtykać, wsadzać = wtrącać się w co niepotrzebnie; 12) pilnować, patrzeć swojego nosa = nie wtrącać się w nieswoje rzeczy; 13) nie wytykać nosa na dwór = siedzieć uporczywie w domu; 14) zamknąć komu drzwi przed nosem = demonstracyjnie nie wpuścić kogo do domu; 15) spotkać się z kim nos w nos, *SF* = natknąć się na kogo oko w oko; 16) dawać komu, co z nosa spadło, *SF* = dawać komu to, co się samemu lekceważy; 17) sprzed nosa komu co brać = brać coś, co poszkodowany ma tuż przy sobie; 18) mieć co pod nosem = mieć co tuż przy sobie; 19) robić co komu pod nosem = robić co komu tuż przy nim; 20) być pod nosem lub przed nosem = być w bliskości; 21) mówić przez nos; 22) mruczeć pod nosem; 23) siąkać nosem; 24) mieć muchy w nosie, *SF* = być nie w humorze; 25) padać na nos, *SF* = być bardzo zmęczonym; 26) rozbić sobie nos = rozbić się, upaść, uderzyć się o co boleśnie; 27) spuścić, zwiesić nos (na kwintę) = wpaść w depresję; 28) mieć mleko pod nosem =

być młokosem, być niedoświadczonym; 29) podobny jak pięść do nosa = niepodobny wcale.

Uwaga. Wszystkie te zwroty mają charakter zwrotów pospolitych, niekiedy nawet trywialnych.

1. Widzą tylko swój nos. *Dąbr.* 2. Mieć nosa do interesów. *SW.* 4. Potarł czoło, skrzywił nosa. *Mick.* 6. Nos mu dobrze utrę. *Cyt. SW.* 8. Że go przyjmuję grzecznie, chce mnie za nos wodzić. *Mick.* 9. Palcem po nosie dawał mu znak groźby. *Mick.* 10. Ogromnie zadzierali nosa. *Dąbr.* 12. Patrz lepiej swego, nie cudzego nosa. *Przysł. cyt. SW.* 13. Na takie zimno nie odważam się wytknąć nosa. *Cyt. SW.* 17. Nie będziemy patrzeć bezczynnie, jak obcy zagarniają nam wszystko sprzed nosa. *Dąbr.* Najlepsze panny sprzed nosa ci zabrali. *Iwasz.* 18. Jak śmiesz szczuć wiosną łanię kotną tuż pod carskim nosem? *Mick.* 19. Woda zaraz pod nosem. *Dąbr.* 20. Wprost przed nosem wyrasta ściana. *Choyn.* 21. Żałośnie było widzieć wyżółkłych młokosów, gadających przez nosy, a często bez nosów. *Mick.* 23. Siąka nosem. *Kunc.* 25. Od zmordowania na nos pada. *Cyt. SW.* 26. O małośmy sobie nosów nie porozbijały. *Dąbr.* 27. Spuściwszy nosy, do domów, z domów dalej w nogi. *Mick. cyt. SW.* 28. Jeszcze ma mleko pod nosem. *Cyt. SW.*

Nosić — naszać. Ob. Nieść. Formy: 1) noszę, nosisz, nosi, nosimy..., noszą; noś! noście!; noszący; noszony, noszeni; nosił..., nosili; 2) naszam, naszasz, nasza..., naszają; naszaj!; naszający; naszany, naszani; naszał..., naszali.

Nie naszał habitów. *Choyn.*

Zwroty: 1) nosić imię; 2) nosić wyraz czego; 3) nosić znamię czego; 4) nosić charakter czego; 5) nosić kogo na ręku = wysławiać, uwielbiać kogo; 6) nosić co górnie = z dumą co nosić; 7) nosić się górnie = być dumnym z siebie; 8) nosić się z czym jak kura z jajkiem.

2. Twarz jej nosi wyraz dobroci. *Słow.* 6. Łeb hardy pies górnie nosi. *Bartk.* 8. Nosicie się z nim (= honorem) jak kura z jajkiem. *Ostr.*

Nosorożec — Formy: dlp tego nosorożca, clp temu nosorożcowi, wlp nosorożcu!, mlm te nosorożce.

Nostalgia — nostalgiczny.

Zwroty: 1) cierpieć na nostalgię; 2) chory na nostalgię.

Nosze (tylko w lm). Formy: dop. tych noszów, rzadziej: noszy, nie: tych nosz.

Tam królowa bez lektyk, bez noszów chodziła. *Cyt. SW.*

Nota — notka; dlm tych not.

Zwrot: mieć u kogo złą notę = mieć u kogo złą opinię.

Notable (tylko w lm), dop. tych notablów.

Strój sułtana nie różnił się niczym od stroju notablów. *Sienk. cyt. SW.*

Notariusz — notarialny, — notariat lub notariuszostwo, nie: notariuszowstwo. Forma mlm ci notariusze, nie: notariuszowie.

Notatka lub **notyska**, rzadziej: konotatka. Ob. Notaty.

Notaty (tylko w lm) — notatka lub notatki (lp i lm), — notatnik; dop. tych notat.

Notoryczny = powszechnie znany, wierutny (Krasn. 85).

Notoryczny (= wierutny) oszust.

Notować co lub o czym (por. mówić co lub o czym).

Nowalia — nowalijka. Formy: dlp tej nowalii, dlm tych nowalii (ij).

Nowe (!) = nowość, to, co nowe. Ob. Nowy.

Nowość bawi lub to, co nowe, bawi (nie: nowe bawi). *Cyt. Krasn. 41.*

Nowe'la (nie: nowella) — nowelka, — nowelowy, — noweli'sta (Ob. Satyra) — noweli'styka — nowelisty'czny. Formy: 1) dlp tej noweli, dlm tych nowel; 2) nowelista, jak: humanista.

Nowicjat, dlp tego nowicjatu.

Nowina — Znaczenie: 1) N. = nowa rzecz, nowość, 2) N. = nowa wiadomość, 3) N. = nowizna, grunt po raz pierwszy pod uprawę wzięty.

Zwroty: 1) coś komu nie nowina; 2) puszczać nowiny = puszczać nowe wiadomości; 3) dzielić się z kim nowinami, nie: z nowinami.

1. Nie nowina mi to. *Sienk.* 2. Coraz to inne nowiny puszczają. *Sienk.* 3. Nowiny, którymi się będę chciał podzielić. *Sienk.*

Nowogródek — nowogródzki.

Nowość, mlm te nowości.

Zwroty: nowości w wełnie, jedwabiu, w gotowych okryciach (!) = nowości w zakresie wyrobów wełnianych, jedwabnych, gotowych okryć.

Nowożeniec — Formy: dlp tego nowożeńca, wlp nowożeńcze!, mlm ci nowożeńcy, dlm tych nowożeńców.

Nowy — nowszy, — nowiutki.

Wyrażenie: nowe (!) = to, co nowe, nowość. Ob. Nowe.

No'wy Dwór' (nie: No'wy Dwór, ani: Nowy' Dwór, JP 1, 256) — nowodworski. Formy: Nowy Dwór, Nowego Dworu, Nowemu Dworowi..., w Nowym Dworze.

Nowy Ro'k (nie: No'wyrok, ani: Nowy'rok, JP 1, 257) — noworoczny. Formy: Nowy Rok, Nowego Roku, Nowemu Rokowi..., w Nowym Roku.

Zwroty: 1) na Nowy Rok; 2) po Nowym Roku; 3) Nowego Roku! = pomyślnego Nowego Roku życzę, nie: z Nowym Rokiem (!) z ros. s Nowym Godom (pozdrawlaju).

No'wy Są'cz (nie: No'wysącz, ani: Nowy' sącz) — nowosądecki. Formy: Nowy Sącz, Nowego Sącza, Nowemu Sączowi..., w Nowym Saczu.

Nowy Świat — Znaczenie: 1) N. Ś. = Ameryka; dop. Nowego Świata, 2) N. Ś. = nazwa ulicy w Warszawie; dop. Nowego Światu.

1. Kolumb, odkrywca Nowego świata. 2. Na rogu Wareckiej i Nowego Światu. *Mp.*

No'wy Tar'g (nie: No'wytarg, ani: Nowy' targ) — nowotarski. Formy: Nowy Targ, Nowego Targu, Nowemu Targowi..., w Nowym Targu.

No'wy To'myśl — nowotomyski. Formy: Nowy Tomyśl, Nowego Tomyśla, Nowemu Tomyślowi..., w Nowym Tomyślu.

Nozdrze to. Formy: dlp tego nozdrza, clp temu nozdrzu, mlm te nozdrza, dlm tych nozdrzy.

Nozdrza się lekko rozdęły. *Danił.*

Nożowiec — nożownik. Znaczenie: 1) nożowiec = napastnik operujący nożem, 2) nożownik = wyrabiający noże.

Nożyce (tylko w lm) — nożyczki (tylko

w lm). I Formy: dop. tych nożyc, tych nożyczek. II Składnia: dwoje, troje, czworo nożyc (nożyczek), dwojga... nożyc, dwojgu... nożycom, dwoje... nożyc, dwojgiem... nożyc, w dwojgu... nożycach.

Nóż — nożyk, — nożowy, nie: nożny. I Formy: dlp tego noża, mlm te noże, dlm tych noży, rzadziej: nożów. II Składnia: 1) N. do krajania mięsa, chleba, 2) nożyk do owoców, nie: dla owoców.

Zwroty: 1) stępić, wyszczerbić, naostrzyć nóż, *SW;* 2) topić komu nóż w sercu, *SW;* 3) iść z kim na noże, *SW* = walczyć z kim zażarcie; 4) być, żyć z kim na noże, *SW* = zostawać z kim w nieprzejednanie wrogich stosunkach; 5) walka na noże, *SF* = walka zacięta; 6) stawiać sprawę na ostrzu noża = stawiać sprawę w sposób stanowczy; 7) mieć nóż na gardle = być w ostatecznie krytycznym położeniu; 8) kłaść komu nóż na gardło = stawiać kogo w ostatecznie krytycznym położeniu; 9) nóż do (nie: dla) rozcinania kartek. *(Żerom.).*

4. Z bratem byli na noże. *Krasz. cyt. SW.* 8. Jesteśmy tu, bo nam nóż na gardło położono. *Sienk.*

Nóżka, nie: nożka. Ob. Noga.

Nubia — nubijski, — Nubijczyk.

Nucić (niedok.) — zanucić (dok.). I Formy: 1) nucę, nucisz, nuci, nucimy; nuć! nućcie!; nucący; nucony; nucił, 2) zanucę, jak: nucę. II Składnia: N. co.

Nuda — Formy: lp ta nuda, tej nudy, tej nudzie... (r. ż.), lm te nudy, tych nudów, tym nudom (r. m.).

Zwroty: 1) z nudy lub z nudów; 2) kamienna nuda.

1. Lubiłam z nudy ptactwo paść. *Mick.* Z nudy rozważać począłem miny i mowy ludzi, siedzących za stołem. *Mick.* 2. Zapowiadała się kamienna nuda. *Parand.*

Nudnie lub **nudno** — nudniej. Zakres użycia: 1) jest, było, będzie komu nudno, nie: nudnie, 2) opowiadać, mówić nudnie lub nudno.

Zwrot: nudno mi = 1) nudzi mi się, 2) nudzi mię, mdli mię.

Nudny dla kogo — nudniejszy.

Asystowali przy tej operacji nudnej dla gościa. *Perz.*

Zwrot: nudny jak flaki z olejem (posp. rub.).

Nudny jak flaki z olejem. *Sierosz.*

Nudziarz, mlm ci nudziarze, dlm tych nudziarzów lub tych nudziarzy.

Nudzić (niedok.)—znudzić, zanudzić (dok.). I Formy: 1) nudzę, nudzisz, nudzi, nudzimy..., nudzą; nudź! nudźcie!; nudzący; nudzony, nudzeni; nudził..., nudzili, 2) znudzę, zanudzę, jak: nudzę. II Składnia: N. kogo (gdy się wymienia osobę, której się sprawia nudy), 2) N. czym (gdy się wymienia to, czym się sprawia nudy), 3) N. o kogo, o co = prosić aż do znudzenia o kogo, o co.

2. Znudzony ciszą. *Mick.* 3. O nic nie nudził. *Dąbr.* Farby, o które nudziłem od dawna. *Nowak.*

Nudzić (się) czym.

Kręcił się, nudząc nie pomału długą rozmową. *Mick.*

Numer — numerowy, rzadziej: numeryczny. I Formy: dlp tego numeru, mlm te numery, nie: numera. II Znaczenie: 1) N. = liczba porządkowa, 2) N. = przedmiot oznaczony liczbą porządkową, np. numer pokoju w hotelu, numer dziennika, 3) N. = (żart.) osobnik (ludzki), egzemplarz (ludzki).

3. Kasię powinno się napędzić: z pierwszego słowa widać, co to za numer. *Nowak.*

Zwroty: 1) pismo numer N. (nie: pismo liczba N), dom numer N (nie: dom liczba N). Ob. Liczba; 2) mieszkać pod numerem (domyśl. domu) N, wyprowadzać się spod numeru N, przeprowadzać się do numeru N; 3) wyszedł, padł numer (na loterii).

Numerować (niedok.)—ponumerować (dok). I Formy: 1) numeruję, numerujesz...; numeruj!; numerujący; numerowany; numerował, 2) ponumeruję, jak: numeruję. II Składnia: N. co.

Numerowany = 1) poddawany numerowaniu (niedok.), 2) posiadający tę cechę, że został ponumerowany (dok.). Ob. Posrebrzany.

Numerowane domy, drzewa, pozycje...

Numeryczny.

Zwrot: rachunek numeryczny wagonów = wykaz wagonów według numerów. *DUMK 31 XII 32.*

Numidia — numidyjski, — Numidyjczyk lub Numida.

Numizmat — numizma'tyka — numizmaty'czny; dop. tego numizmatu.

Nuncjusz — nuncjatura; dlm tych nuncjuszów lub nuncjuszy.

Nur = zanurzanie się, chowanie się pod wodę (rzecz. od: nurzać) — nurek (zdrobn.).

Zwrot: 1) dać nura, nurka = zanurzyć się w wodę; zmyknąć, uciec; 2) pływać nurkiem = pływać pod wodą.

1. Da nura pod wodę. Bartk. Dał nura (= uciekł). *Małacz.* Dawali nurka. *Żerom.* 2. Nurkiem płynął na brzeg Księstwa Warszawskiego. *Mick.*

Nurek = człowiek zapuszczający się w głębiny wodne.

Psy nurtują po puszczy jak pod morzem nurki. *Mick.*

Nurt — nurtować. Formy: dlp tego nurtu, mlm te nurty, nie: nurta, dlm tych nurtów.

Zwrot: nurt życia.

Nurtować (zwykle w postaci niedok.). I Formy: nurtuję, nurtujesz..., nurtują; nurtuj!; nurtujący! nurtowany; nurtował. II Znaczenie i składnia: 1) N. pod czym = przebijać się po wnętrzu, pod powierzchnią, 2) N. po czym = myszkować po czym, 3) N. w czym = przebijać się, przerzynać się w czym, 4) N. co = przebijać, świdrować, toczyć co (PJ 35, 59).

1—2. Psy nurtują po puszczy, jak pod morzem nurki. *Mick.* 3. Zniechęcenie nurtowało w panu. *Gąsior. cyt. SW.* żal nurtuje w duszy. *Cyt. SW.* Nurtująca w nim choroba. 4. Nurtująca go choroba. *PJ 1, 132.* Nurtowała go ta myśl. *Sienk.* Krety nurtujące starą naszą ziemię. *Krasiń.*

Nurzać (się) — I Formy: nurzam, nurzasz..., nurzają; nurzaj!; nurzający; nurzany, nurzani; nurzał. II Składnia: 1) N. (ś.) w co = rzucać (się) w co w celu zanurzenia się, 2) N. (ś.) w czym = pływać

w czym, zanurzając się, tarzać się w czym, zanurzając się.

1. Wóz nurza się w zieloność. *Mick.* Oczy ułana nurzały się we mgłę. *Żerom.* 2. Nurzam się i wzbijam w myślach. *Mick. cyt. SW.*

Nuta, nie: nota; dlm tych nut, nie: nutów.

Zwroty: 1) stroić co na nutę jaką lub czego; 2) dostrajać się do nuty jakiej lub czego; 3) śpiewać (mówić, gadać) na nutę jaką lub czego. *SF;* 4) kłamać jak z nut = mówić rzeczy nieprawdopodobne tak pewnie i potoczyście, jakby się o nich czytało.

3. Przyjdzie czas, zagadacie na moją nutę. *Goet.*

Nużący — nużąco. Ob. Kojący — kojąco.

Nienaturalna forma dialogu nużąco działa na nerwy. *SW.*

Nużyć (niedok.) — znużyć (dok.). I Formy: 1) nużę, nużysz, nuży, nużymy...; nuż! nużcie!; nużący; nużony; nużył, 2) znużę, jak: nużę. II Składnia: N. kogo — czym.

Nygus (= wałkoń, niedbalec), nie: nigus, ani: niegus, ani: negus. Por. Negus. Forma dlp tego nygusa.

Nyża, nie: niża. Znaczenie: 1) N. = nisza, wnęka, alkowa, 2) N. = szczelina.

O

Oaza — Formy: dlp tej oazy, clp tej oazie, dlm tych oaz.

Oba — Formy: mian. oba, obaj (męsko-osob.), obie, oba, dop. obu (we wszystkich rodzajach), cel. obu (we wszystkich rodzajach), biern. oba, obu (męsko-osob.), obie, oba, narz. obu lub oboma (we wszystkich rodzajach, w żeńsk. także: obiema), miejsc. w obu.

Uwaga: Niekiedy zamiast: o b a j używa się także formy: o b a.

Oba wiedzieli. *Święt.*

Obadwa, częściej: **obydwa**. Formy: mian. obydwa, rzadko: obadwa, obydwaj, rzadko: obadwaj (męsko-osob.), obydwie, rzadko: obiedwie, obydwa, rzadziej: obadwa, dop. obydwu lub obydwóch, rzadko: obudwu (we wszystkich rodzajach), cel. obydwu lub obydwom, rzadko: obudwu, biern. obydwa, rzadko: obadwa; obydwu lub obydwóch, rzadko: obudwu (męsko-osob.), obiedwie, obadwa, narz. obydwu, częściej: obydwoma (we wszystkich rodzajach, w żeńsk. także obiedwu, częściej: obiedwiema, obiedwoma, obydwiema), miejsc. w obydwu lub obydwóch, rzadko: w obudwu.

Obadwaj. *Żerom.* Obudwu wyprzedził. *Mick.* Dla obudwu. *Żerom.* Po obudwu stronach. *Żerom.*

Obalić (dok.) — obalać (niedok.). I Formy: 1) obalę, obalisz, obali, obalimy..., obalą; obal! obalcie!; obalony, obaleni; obaliwszy; obalił; 2) obalam, obalasz, obala..., obalają; obalaj!; obalający; obalany, obalani; obalał. II Składnia: O. kogo — czym.

Zwrot: obalić kogo z nóg.

Obalił z nóg kilku gapiów. *Małacz.*

Obarczyć (dok.)—obarczać (niedok.). I Formy: 1) obarczę, obarczysz, obarczy, obarczymy...; obarcz! obarczcie!; obarczywszy; obarczony; obarczył, 2) obarczam, obarczasz...; obarczaj!; obarczający; obarczany; obarczał. II Składnia: O. kogo — czym.

Zwroty: 1) obarczać kogo pracą, obowiązkami. *SW;* 2) obarczony wiekiem. *SW;* 3) obarczać sumienie grzechem. *SF;* 4) obarczony potomstwem. *SW.*

Obawa — Składnia: 1) O. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które grożą obecnie, w przyszłości bądź stale lub gdy się wymienia osobę, która się czegoś boi), 2) O. przed kim, czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które mogą grozić w przyszłości), 3) O. o kogo, o co, nie: za kogo, za co pod wpływem ros. opasienije za kogo, za czto (gdy się wymienia osobę lub rzecz, o których pomyślność się ktoś lęka).

1. Przepędzał resztę życia w nieustannej obawie gorszej jeszcze przyszłości. *Kołłąt.* 2. Obawa przed wszelkim poruszeniem. *Orzesz.* Z obawy przed cholerą. *Strug.* Z obawy przed milicją. *Małacz.* 3. Obawa ojca o syna.

Zwroty: 1) mieć obawę lub obawy. Ob. Bać się; 2) żywić obawę; 3) roztaczać przed kim obawy; 4) budzić obawę lub obawy; 5) obawa zachodzi...; 6) płonna obawa.

1. Mam obawę, czy się nie łudzę. *Święt.* Mam obawy. *Makusz.* 2. Żywiła obawę. *Małacz.* 3. Nie miała przed kim roztaczać swoich obaw. *Dąbr.* 5. Zachodzi obawa, że... *Kod. Post. Cyw.* 6. Obawy okazały się płonne.

Obawiać się — I Formy: obawiam się, obawiasz się..., obawiają się; obawiaj się!; obawiający się; obawiał się..., obawiali się. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. kogo, czego = unikać kogo, czego ze strachu, 2) O. ś. o kogo, o co = niepokoić się o kogo, o co, 3) O. ś. czego — dla kogo = unikać czego ze strachu o kogo, 4) O. ś. że się coś stanie = bać się, czy się co nie stanie (dla zaznaczenia, że treść zdania podrzędnego jest niepożądana), 5) O. ś., że się co nie stanie = bać się, czy się co stanie (dla zaznaczenia, że treść zdania podrzędnego jest pożądana), 6) O. ś. czego, rzadziej: co robić = nie śmieć czego robić. Ob. Bać się.

1. Czego mamy się obawiać? *Dąbr.* 2. Chorągiew, o którą książę obawiał się. *Sienk.* 3. Obawia się dla niego wstrząśnień. *Nałk.* 4. Obawiam się, że jutro będzie niepogoda = obawiam się, czy jutro nie będzie niepogoda. 5. Obawiam się, że jutro nie będzie pogody = obawiam się, czy jutro będzie pogoda. 6. Obawiam się tego zaczynać. *Mp.* Obawiam się ci to mówić. *Mp.*

Obcas — obcasik, nie: obcasek. Forma dlp tego obcasa, nie: obcasu.

Obcążki (tylko w lm). I Forma dop. tych obcążków, nie: obcążek. II Składnia: dwoje, troje, czworo... obcążków jest w szufla-

dzie, nie: dwa, trzy, cztery... obcążki są (!) w szufladzie.

Obces lub **obcesem** (przysł.) = natarczywie, bez ceremonii, wprost.

Dziewczyna rzuciła się obces na ojca. *Jeż. cyt. SW.*

Obcesowo (rzadziej: obcesowie) = obces.

Obcęgi (tylko w lm). I Forma dop. tych obcęgów, nie: obcęg. II Składnia: dwoje, troje, czworo... obcęgów jest w szufladzie, nie: dwa, trzy, cztery... obcęgi są (!) w szufladzie.

Obchodzić (niedok.) — obejść (dok.). I Formy: 1) obchodzę, obchodzisz, obchodzi, obchodzimy..., jak: chodzić, 2) obejdę, obejdziesz, obejdzie, obejdziemy..., jak: iść. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co (dopełn. bliższe) = chodzić koło czego w celach kontroli, badania, 2) **O.** kogo (dopełn. dalsze) = interesować kogo, zajmować kogo.

Uwaga: W razie przeczenia w pierwszym wypadku dopełnienie bliższe przekształca, wedle powszechnej zasady, formę biernika na dopełniacz, a w wypadku drugim biernik dopełnienia dalszego pozostaje bez zmiany. Ob. Boleć, Martwić.

1. Gajowy obchodzi swój rewir lasu. Obchodził dokoła kościół. *Ostr.* Nie obszedł jeszcze swojego rewiru. *Mp.* 2. Ją to obchodzi. *Nałk.* Nic mnie to nie obchodzi. *Iwasz.* Ją to nic nie obchodzi. *Mp.*

Obchodzić się — obejść się. I Formy jak: obchodzić = obejść. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** ś. z kim, z czym = postępować (w jakiś sposób) z kim, z czym, 2) **O.** ś. bez kogo, bez czego = obywać się bez kogo, bez czego. Ob. Obyć się.

1. Z interesantami trzeba się grzecznie obchodzić. *SW.* 2. Będzie mogła obejść się bez sługi. *Prus.* Bez garnków nie obejdziemy się w domu. *Dąbr.*

Zwroty: 1) nie obejdzie się bez czegoś = coś na pewno się stanie; nie obeszło się bez czegoś = coś musiało się stać; 2) obejdzie się bez czego = nie trzeba czego; 3) obchodzić się z kim, jak z jajkiem = obchodzić się z kim ostrożnie.

1. To się nie obejdzie bez wypadku. *Dąbr.* 2. Obejdzie się. *Nowak.* Pocoś tu przyszedł? Obejdzie się bez twojej pomocy.

Obchód, dlp tego obchodu.

Obciąć (dok.) — obcinać (niedok.). I Formy: 1) obetnę, obetniesz, obetnie, obetniemy..., obetną; obetnij!; obcięty; obciął, obcięła, obcięli, obcięły, 2) obcinam, obcinasz, obcina..., obcinają; obcinaj!; obcinający; obcinany; obcinał, obcinali. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co — czym = oberznąć (obrzynać) co — czym, 2) **O.** kogo — na czym = spalić kogo na egzaminie na nieznajomości czego.

Obciągnąć (dok.) — obciągać (niedok.). I Formy: 1) obciągnąć, jak: ciągnąć, 2) obciągam, obciągasz..., obciągają; obciągaj!; obciągający; obciągany; obciągał, obciągali. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co — czym = pokrywać co — czym, 2) **O.** kogo, co — z czego = obdzierać kogo, co — z czego.

1. Obciągnęliśmy meble nową skórą. 2) Obciągnął go ze wszystkiego, co posiadał.

Obciążyć (dok.), nie: obciężyć — obciążać (niedok.). I Formy: 1) obciążę, obciążysz, obciąży, obciążymy..., obciążą; obciąż! obciążcie!; obciążony; obciążywszy; obciążył, 2) obciążam, obciąża..., obciążają; obciążaj!; obciążany; obciążał. II Składnia: 1) **O.** kogo, co — czym, 2) **O.** (przen.) kogo — co do kogo, nie: w kierunku czego.

2. świadkowie obciążyli go jedynie co do tego (nie: w tym kierunku), że głośno mówił. *Cyt. Kr. 1, 134.*

Obcierać. Ob. Obetrzeć.

Obcisnąć (dok.)—obciskać (niedok.). I Formy: 1) obcisnę, obciśniesz...; obciśnij!; obcisnąwszy; obciśnięty; obcisnął, obcisnąłem, obcisnęli, 2) obciskam, obciskasz...; obciskaj!; obciskający; obciskany; obciskał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Obcować (zwykle w postaci niedok.). I Formy: obcuję, obcujesz, obcuje...; obcuj!; obcujący; obcował. Składnia: **O.** z kim, z czym.

Obcy — I Forma mlm (męsko-osob.) obcy, nie: obci (JP 7, 144). II Składnia: 1) **O.** komu lub dla kogo, 2) **O.** czemu, nie: dla czego.

1. Rad jestem, żem dla waćpanny nie zupełnie obcy. *Sienk.* Obce było dla niego wszystko. *Żerom.* Wśród ludzi obcych mu zgoła. *żerom.* Obcą mu była wszelka wymyślność. *Bartk.* Była mu obca. *Nałk.* 2. Czuła w tym coś zupełnie obcego temu salonowi, kilimom, wszystkiemu. *Grusz.*

Obdarować (dok.)—obdarowywać (niedok). I Formy: 1) obdaruję, obdarujesz...; obdaruj!; obdarowawszy; obdarowany; obdarował, 2) obdarowuję, obdarowujesz..., rzadziej: obdarowywam, obdarowywasz... (nie: obdarowywuję, obdarowywujesz...); obdarowuj! rzadziej: obdarowywaj (nie: obdarowywuj!); obdarowujący, rzadziej: obdarowywający (nie: obdarowywujący); obdarowywany; obdarowywał. Składnia: **O.** kogo, co — kim, czym. Ob. Obdarzyć.

Obdarty z czego.

Obdarci z majątku. *Stasz.* Z przyrodzonych należności ludzkich obdarty. *Stasz.*

Obdarzyć (dok.)—obdarzać (niedok.). I Formy: 1) obdarzę, obdarzysz, obdarzy, obdarzymy..., obdarzą; obdarz! obdarzcie!; obdarzony, obdarzeni; obdarzywszy; obdarzył, obdarzyli, 2) obdarzam, obdarzasz..., obdarzają; obdarzaj!; obdarzający; obdarzał, obdarzali. II Składnia: **O.** kogo, co — kim, czym. Ob. Obdarować.

Obdarzał go zupełnym zaufaniem.

Obdłużyć (dok.) — obdłużać (niedok.) lub odłużyć — odłużać. I Formy: 1) obdłużę, obdłużysz, obdłuży, obdłużymy...; obdłuż! obdłużcie!; obdłużony; obdłużył, 2) obdłużam, obdłużasz...; obdłużaj!; obdłużający; obdłużony; obdłużał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Obdzielić (dok.)—obdzielać (niedok.). I Formy: 1) obdzielę, obdzielisz, obdzieli, obdzielimy..., obdzielą; obdziel! obdzielcie!; obdzie-

lony, obdzieleni; obdzieliwszy; obdzielił, 2) obdzielam, obdzielasz..., obdzielają; obdzielaj!; obdzielający; obdzielał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Obecność. Ob. Niebytność, Nieobecność.

Zwroty: 1) w obecności kogo, nie: w obecność kogo, ale: w nieobecność kogo; 2) pod obecność kogo = w czasie obecności kogo.

Obecny.

Zwroty: 1) obecny w czym; 2) obecny przy czym; 3) obecny podczas czego.

2. Przy śmierci matki był obecny. *Iwasz.*

Obediencja (arch. żart.) = posłuszeństwo.

Obedrzeć (dok.) — obdzierać (niedok.). I Formy: 1) obedrę, obedrzesz..., jak: drzeć, 2) obdzieram, obdzierasz, obdziera..., obdzierają; obdzieraj!; obdzierający; obdzierany; obdzierał, obdzierali. II Składnia: O. kogo, co — z czego.

Obdarł ze skóry, z pieniędzy. Krawcowa obdarła mnie okropnie. *Zapol.*

Obejrzeć (dok.), rzadziej: oglądnąć (prow.)— oglądać. I Formy: 1) obejrzę, obejrzysz, obejrzy, obejrzymy..., obejrzą; obejrzyj! obejrzyjcie! (nie: obejrz! obejrzcie!); obejrzawszy; obejrzany; obejrzani; obejrzał, obejrzeli, 2) oglądnę, oglądniesz..., oglądną; oglądnij! oglądnijcie!; oglądnąwszy; oglądnięty; oglądnąłem..., oglądnął..., oglądnęli, oglądnęły, 3) oglądam, oglądasz..., oglądają; oglądaj!; oglądający; oglądany, oglądani; oglądał, oglądali. II Składnia: 1) O. kogo, co, 2) O., czy ktoś lub coś coś zrobił.

2. Musiała obejrzeć, czy chleb wyrósł. *Iwasz.*

Obejrzeć się, rzadziej: oglądnąć się (prow.) —oglądać się. I Formy jak: obejrzeć (oglądnąć) — oglądać. II Składnia: 1) O. ś. za kim, za czym = obracać się wzrokiem za kim, za czym, 2) O. ś. na kogo, na co = obracając się patrzeć na kogo, na co (przen.), oczekiwać pomocy kogo, 3) O. ś. po kim, po czym = rozglądać się po kim, po czym.

1. Obejrzała się za Justynem. *Nałk.* 2. Nie oglądaj się na mnie, tylko rób swoje! Obejrzał się na gromadę. *Kruczk.* 3. Obejrzał się po oknach. *Kad.*

Zwrot: nim się człowiek obejrzy = w jednej chwili.

Nim się człowiek obejrzy, ona już w sedno utrafi. *Sienk.*

Obejść (się). Ob. Obchodzić (się).

Obelga — Formy: dlp tej obelgi, clp tej obeldze, dlm tych obelg.

Zwroty: 1) zadać komu obelgę; 2) obelgę komu wyrządzić. *SF;* 3) obelgę na kogo rzucić; 4) obelgami kogo obrzucić.

Obełgać (dok.)—obełgiwać (niedok.). I Formy: 1) obełgam (nie: obełżę), obełgasz, obełga..., obełgają; obełgaj!; obełgawszy; obełgany; obełgał, obełgali, 2) obełguję, obełgujesz..., obełgują; obełguj!; obełgujący; obełgiwał, obełgiwali. II Składnia: O. kogo — w czym.

Oberwać (dok.)—obrywać (niedok.). I Formy: 1) oberwę, oberwiesz..., jak: rwać, 2) obrywam, obrywasz..., obrywają; obrywaj!; obrywający; obrywany; obrywał, obrywali. II Znaczenie i składnia: 1) O. komu—co— od czego = urwać komu — co — od czego, 2) O. co — od kogo = dostać co — od kogo.

Zwroty: oberwać po skórze, po uszach, po łapach = dostać razy, cięcia, uderzenia po skórze.

Stary po łbie oberwie. *Bartk.*

Oberża (nie: oberza; prow. wlkpol.) — oberżysta. Formy: oberżysta, jak: finansista.

Znalazłem tam w oberży (nie: w oberzy. *Cyt. Kr. I, 324)* chłopca.

Obeschnąć (dok.)—obsychać (niedok.), nie: obsechać. Formy: 1) obeschnę, obeschniesz, obeschnie..., jak: schnąć, 2) obsycham, obsychasz..., jak: usychać.

Obesłać (dok.) — obścielać (obścielać). Formy jak: wysłać — wyścielać.

Obesłać (dok.) — obsyłać (niedok.), nie: obsełać. I Formy: 1) obeślę, obeślesz..., jak: słać, 2) obsyłam, obsyłasz..., jak: posyłać. II Znaczenie: 1) O. kogo — po czym = rozsyłać kogo po różnych miejscach, 2) O. co = wziąć (brać) udział w czym przez posłanie kogo lub czego, np. obesłać zjazd, wystawę (PJ 34, 159).

Obetrzeć (dok.) — obcierać (niedok.), nie: obcirać. I Formy: 1) obetrę, obetrzesz..., obetrą, jak: trzeć, 2) obcieram, obcierasz..., obcierają; obcieraj!; obcierający; obcierany; obcierał, obcierali. II Składnia: O. kogo, co — czym — z czego.

Obeznać (dok.) — obeznawać (niedok.). I Znaczenie: O = obznajmić, obznajomić. II Formy: 1) obeznam, obeznasz, obezna..., obeznają, jak: znają, 2) obeznają, obeznajesz, obeznaje..., obeznają; obeznaj!; obeznający; obeznany, obeznani; obeznawał, obeznawali. III Składnia: O. kogo, co — z czym.

Był obeznany ze stanem rzeczy. *Nałk.*

Obeznany z czym. Ob. Znajomy.

Obezwładniający—obezwładniająco. Ob. Kojący — kojąco.

Ten wielki upał działa na mnie obezwładniająco. *Mp.*

Obezwładnić (dok.) — obezwładniać (niedok.). I Formy: 1) obezwładnię, obezwładnisz, obezwładni, obezwładnimy..., obezwładnią; obezwładnij!; obezwładniony, obezwładnieni, obezwładniwszy; obezwładnił, 2) obezwładniam, obezwładniasz..., obezwładniają; obezwładniaj!; obezwładniający; obezwładniany, obezwładniani; obezwładniał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Obeżreć się (dok.) — obżerać się (niedok.), nie: obżyrać się. Ob. Ożreć. Formy jak: zeżreć — zżerać.

Obficie, rzadziej: obfito.

Obfitość (tylko w postaci niedok.). I Formy: obfituję, obfitujesz..., obfitują; obfituj!; obfitujący; obfitował, obfitowali. II Składnia: O. w co, nie: czym (dawn., dziś rus., por. ros. izobiłowat' czem).

Obfity w co, nie: czym.

Okolica, obfita we zboże. *Mick.*

Obgadać (dok.)—obgadywać (niedok.), nie: obgadować. I Formy: 1) obgadam, obga-

dasz..., jak: gadać, 2) obgaduję, obgadujesz..., jak: zgadywać. II Składnia: O. kogo — przed kim.

Obiad (nie: objad) — obiadowy, nie: obiadny, ani: obiedny. Forma dlp tego obiadu.

Zwroty: 1) podać komu obiad; 2) wydać obiad dla kogo; 3) zapraszać na obiad osoby obce, spoza domu; 4) prosić na obiad, gorzej: do obiadu (posp.) domowników; 5) czekać kogo na obiad lub czekać kogo z obiadem; 6) zasiąść do obiadu; 7) siedzieć przy obiedzie; 8) być u kogo na obiedzie; 9) do obiadu komu usługiwać; 10) obiad na dwie, trzy... osoby; 11) coś jest na obiad; 12) obiad mięsny, postny; 13) obiad gospodarski = obiad skromny. *SW;* 14) obiad z dwóch, trzech... dań; obiad z dwóch, trzech... potraw; 15) obiad proszony = obiad, na który ktoś został zaproszony; 16) obiad galowy, dyplomatyczny; 17) musztarda po obiedzie = rzecz spóźniona. *SW.*

6. Kazio zasiadł do obiadu. *Sierosz.* Siedli do obiadu. *Kad.*

Obiadować, częściej: jeść obiad, jadać obiady.

Obić (dok.) — obijać (niedok.). I Formy: 1) obiję, obijesz..., jak: bić, 2) obijam, obijasz, obija..., jak: wybijać. II Składnia i znaczenie: 1) O. kogo — czym = oćwiczyć kogo (ze wszystkich stron), wybić, 2) O. co — czym = pokryć (ze wszystkich stron) pokryciem, np. obić meble ceratą.

Zwrot: obijać boki = tłoczyć się, pchać się, włóczyć się.

Obić się — obijać się. Formy jak: obić — obijać.

Zwroty: 1) obija się coś o uszy = słychać o czymś; 2) obijać się po kątach = włóczyć się z kąta w kąt.

Obijało się o uszy to słowo. *Małacz.*

Obiecać lub **obiecywać**, nie: obiecować (dawn. gwar.). I Formy: obiecuję, obiecujesz..., obiecują, rzadziej: obiecam, obiecasz..., obiecają; obiecuj!, rzadziej: obiecaj!; obiecujący (nie: obiecający); obiecany lub obiecywany; obiecał lub obiecywał.

Obiecaj! *Sierosz.*

II Składnia: 1) O. komu (nie: dla kogo) — co, 2) O. kogo, co — za kogo, za co = obiecać kogo, co — w zamian za kogo, za co, 3) O. co — za kogo = obiecać co — w imieniu kogo, 4) O. co robić.

1. Obiecać komu podarunek. *SW.* 2. Za głowę twoją obiecują wolność niewolnikowi. *Krasiń.* Grzybowi dawno obiecał krowę. *Prus.* 3. Nigdy za nikogo nic nie obiecuj! *Mp.* 4. Obiecał przyjść do nas.

Zwroty: 1) obiecywać komu złote góry, *SW* = robić komu nadzwyczajne nadzieje; 2) obiecywać komu gruszki na wierzbie = robić komu złudne nadzieje; 3) ziemia obiecana = kraj pomyślności; 4) obiecywać sobie co — po kim, po czym.

4. Po tym młodzieńcu wiele sobie obiecuję. *Cyt. Krasn. 68.*

Obiecujący — obiecująco. Ob. Kojący — kojąco.

Cmokał, mlaskał obiecująco. *Wikt.*

Obieg, dlp tego obiegu.

Zwroty: 1) puścić co w obieg. *SF;* 2) wycofać co z obiegu. *SF;* 3) być w obiegu. *SF;* 4) przyśpieszony obieg krwi = silne wzruszenie.

1. Projektował puszczenie w obieg akcji. *Dąbr.* 4. Pauza oczekiwania wśród przyspieszonego krwi obiegu. *Mochn.*

Obiekcja = zarzut, utrudnienie. Formy: dlp tej obiekcji, dlm tych obiekcji (cyj).

Obiekt — obiektywny. Ob. Obiektywistyczny. I Formy: dlp tego obiektu, mlm te obiekty, nie: obiekta. II Znaczenie: 1) O. = przedmiot (Krasn. 85, PJ 1, 288), 2) O. = (!) budowla.

2. Wyrażenia: obiekty wojskowe, kolejowe (!) = budowle wojskowe, kolejowe... Ob. Budowla.

Obiektywistyczny — obiektywny. Znaczenie: 1) obiektywistyczny = właściwy obiektywiście, 2) obiektywny = odnoszący się do obiektów, rzeczowy, bezstronny.

Obiektywizm — obiektywista — obiektywistyczny. Formy: 1) dlp tego obiektywizmu, 2) obiektywista, jak: humanista.

Obielić (dok.) — obielać (niedok.). I Formy: 1) obielę, obielisz, obieli, obielimy...; obiel! obielcie!; obieliwszy; obielony; obielił, 2) obielam, obielasz, obiela..., obielaj!; obielający; obielany; obielał, obielali. II Składnia: O. co — czym.

Obierki (nie: obiórki) lub **obierzyny** (tylko w lm). Forma dop. 1) tych obierków, nie: tych obierek, 2) tych obierzyn.

Obietnica czego.

Zwroty: 1) dotrzymać obietnicy, nie: obietnicę; 2) łamać obietnicę; 3) obietnicy dopełnić; 4) wywiązać się z obietnicy.

Czy nie dotrzymałem kiedy swojej obietnicy? *Sierosz.*

Obiór, nie: obór, ale: wybór; dlp tego obioru.

Objadać się. Ob. Objeść się.

Objaśnić (dok.) — objaśniać (niedok.), nie: pojaśnić, pojaśniać (rus.). I Formy: 1) objaśnię, objaśnisz, objaśni, objaśnimy...; objaśnij! objaśnijcie! (nie: objaśń! objaśńcie!); objaśniwszy; objaśniony; objaśnił, 2) objaśniam, objaśniasz...; objaśniaj!; objaśniający; objaśniany; objaśniał, objaśniali. II Znaczenie i składnia: 1) O. co = czynić co jasnym (w znaczeniu fizycznym i duchowym), 2) O. co — komu (przen.) = tłumaczyć co — komu, 3) O. kogo — co do czego, o czym lub w czym = informować kogo — co do czego.

1. Objaśniać świecę. Patrz, mówił dalej robaczek, na iskrę, co ze mnie strzela i cały objaśnia krzaczek. *Mick. cyt. SW.* Abyś zaprawiał serca, objaśniał rozumy. *Mick. cyt. SW.* 2. Objaśniać lekcję uczniom. *SW.* 3. Objaśnij mię w tej sprawie! Objaśniła o celu swego przybycia. *Zapol.*

Objaśnienie — Składnia: O. czego.

Zwrot: dawać objaśnienie o czym lub co do czego.

Objaw, dlp tego objawu.

Objawić (dok.) — objawiać (niedok.). I Formy: 1) objawię, objawisz, objawi, objawimy..., objawią; objaw! objawcie!; objawiony; objawiwszy; objawił, 2) objawiam, objawiasz..., objawiają; objawiaj!; objawiany; objawiał, objawiali. II Znaczenie i składnia: 1) O. komu — co, nie: o czym = okazywać komu co, odkrywać komu co (PJ 5, 43), 2) O. komu — o czym (!) lub O., że... (!) = oświadczyć, oznajmić komu o czym lub

oświadczyć, oznajmić, że... (rus.), 3) O. co (!) = ogłosić co, np. manifest (rus.).

Uwaga. Objawić można tylko to, co było ukryte, np. przyszłość, nową prawdę... Krasn. 69.

Zwrot: objawić (!) wojnę = wypowiedzieć wojnę.

Objawić się (! rus.) = zjawić się.

Zjawili się (nie: objawili) nowi, świetni pisarze. *Cyt. Kr. 2, 71.*

Objazd = 1) objeżdżanie, objechanie, 2) miejsce, które trzeba objechać.

Zwroty: 1) objazd wagonów parowozem (!) = objechanie wagonów parowozem. *DUMK 31 XII 32;* 2) wyruszać na objazd, nie: w objazd.

Objąć (dok.) — obejmować (niedok.), nie: obejmywać. Por. Nająć — najmować. I Formy: 1) obejmę (nie: obejmię), obejmiesz, obejmie, obejmiemy..., obejmą (nie: obejmią); obejmij! obejmijcie! (nie: obejm! obejmcie!); objęty; objąwszy; objął, objąłem, objęła, objęli, objęły, 2) obejmuję, obejmujesz, obejmuje..., obejmują; obejmuj! obejmujcie!; obejmujący; obejmowany; obejmował. II Składnia: O. kogo, co — czym, nie: w co (!).

Objął go serdecznie rękami. Objął go uważnie spojrzeniem.

Zwroty: 1) objąć kogo za szyję, za nogi; 2) objąć kogo uściskiem, nie: w uścisk, ale: chwycić kogo w uścisk.

Ob. Chwycić.

1. Objął go rękami za szyję. *Prus.* Już go za nogi objęła. *Bartk.* 2. Całą prozę życia obejmuje uściskiem miłosnym (nie: w uścisk miłosny). *Cyt. Szeffs. 17.*

Objechać (dok.) — objeżdżać (niedok.). I Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać. II Znaczenie i składnia: 1) O. co = jeździć wokół czego, nieraz z zaznaczeniem celów urzędowych, np. objeżdżać powiaty, urzędy, 2) O. kogo (tryw.) = wymyślać (zwymyślać) kogo.

Objeść (dok.) — objadać (niedok.). I Formy: 1) objem, objesz..., jak: jeść, 2) objadam, objadasz...; objadaj!; objadający; objadany; objadał. II Składnia: 1) O. co — z czego = jedząc ogałacać co — z czego, 2) O. kogo — z czego = jedząc obrać kogo — z czego.

1. Pies objada mięso z kości. *SW.* 2. Objedli go z całego majątku. *Mp.*

Objeść się (dok.) — objadać się (niedok.) czego, rzadziej: czym.

Mysz, kiedy się mąki obje, tedy się jej gorzka widzi. *Przysł. cyt. SW.* Objadł się tą kaszą jak się patrzy.

Objęcie.

Zwroty: 1) rzucać się w objęcia, wpadać w objęcia, nie: w ramiona (germ.), *SF;* 2) trzymać w objęciach, nie: w ramionach (germ.), *SF;* 3) wyrywać z czyich objęć, nie: z ramion (germ.). *SF.*

1. Wpadł w objęcia pułkownika. *Sienk.*

Oblać—oblewać, nie: obliwać. I Formy jak: odlać—odlewać. II Składnia: O. kogo, co—czym.

Oblec (dok.)—oblegać (niedok.), nie: oblęgać (prow.), ale: oblężony. I Formy: 1) oblegnę, oblegniesz, oblegnie..., oblegną; oblegnij! oblegnijcie!; oblężony, nie: obleżony; obległszy; obległ, oblegli, 2) oblegam, oblegasz..., oblegają; oblegaj!; oblegający; oblegany (nie: oblęgany); oblegał, oblegali. II Składnia: 1) O. kogo, co — czym = otaczać, osaczać kogo — czym, 2) O. kogo — z czym = nacierać, naciskać na kogo — z czym (to znaczy: niosąc z sobą co).

1. (Tłum) oblegał katedrę czekając na rezurekcję. *Parand.* 2. Młodzież oblega go z ponownymi prośbami. *Sierosz.*

Oblec (dok.) — oblekać (niedok.) lub obłóczyć (niedok., czasem dok.). I Formy: 1) oblekę lub oblokę, obleczesz..., obleką lub obloką; oblecz! obleczcie!; obleczony, oblecz eni; oblekłszy, oblekł, oblokłem lub oblekłem, oblokła lub oblekła, oblekli, oblokły lub oblekły, 2) oblekam, oblekasz, oblekają; oblekaj!; oblekający; oblekany; oblekał, oblekali, 3) obłóczę, obłóczysz, obłóczy, obłóczymy...; obłócz! obłóczcie!; obłóczywszy; obłóczony; obłóczył. II Składnia: 1) O. kogo — w co, 2) O. co — na kogo.

1. Oblekł go w nową koszulinę. 2. Oblekł na siebie nowe szatki.

Oblec się w co — oblekać się w co. I Formy jak: oblec — oblekać.

Zwrot: coś obleka się w czyn. *SF* = coś się urzeczywistnia.

Oblegany, nie: oblęgany (prow.). Ob. Oblec—oblegać.

Oblepić (dok.) — oblepiać (niedok.). I Formy: 1) oblepię, oblepisz, oblepi, oblepimy...; oblep! oblepcie!; oblepiwszy; oblepiony; oblepił, 2) oblepiam, oblepiasz...; oblepiaj!; oblepiający; oblepiany; oblepiał, oblepiali. II Składnia: O. co — czym.

Oblepiać szpary gliną. *SW.*

Oblewać. Ob. Oblać.

Obleźć (dok.) — oblazić (niedok.). I Formy: 1) oblezę (nie: oblazę), obleziesz..., oblezą (nie: oblazą); obleź! obleźcie!..., jak: leźć, 2) obłażę, obłazisz, obłazi, obłazimy..., jak: łazić. II Znaczenie i składnia: 1) O. (czyn. przech.) kogo, co = łazić po kim, po czym, naokoło, 2) O. (nijak. nieprzech.) z czego = wyłazić z czego, 3) O. (nijak. nieprzech. bez dopełn.) = odłazić, odpadać.

1. Oblazło go robactwo. 2. Obłazi cały ze skóry. 3. Skóra mu obłazi. *Mp.*

Oblęgać (!) = oblegać. Ob. Oblec—oblegać.

Oblężony, nie: obleżony. Ob. Oblec—oblegać.

Oblicze to, dlm tych obliczy, rzadko: tych oblicz, nie: tych obliczów.

Z brodatych oblicz wyzierała nędza. *Choyn.*

Zwroty: 1) w obliczu kogo, czego, *SF* = w obecności kogo, czego; 2) w obliczu kogo lub czego się znaleźć = znaleźć się przed kim, czym; 3) przyprowadzić kogo przed oblicze kogo = przyprowadzić kogo przed kogo.

Obliczyć (dok.) — obliczać (niedok.). I Formy: 1) obliczę, obliczysz, obliczy, obliczymy..., obliczą; oblicz! obliczcie!; obliczony; obliczywszy; obliczył, 2) obliczam, obliczasz..., obliczają; obliczaj!; obliczający; obliczany, obliczani; obliczał. II Znaczenie i

składnia: 1) O. kogo, co = rachować kogo, co, 2) O. na co = pokładać nadzieję na co.

2. Propozycja obliczona na psychologię motłochu. *Małacz.*

Obligatoryjny (!) = obowiązujący (DUMK. 31 XII 32).

Oblizać (dok.)—oblizнąć (jednokr.)—oblizywać (niedok.), nie: oblizować. Formy: 1) obliżę, oblizesz..., jak: liżę, 2) oblizнę; obliźnij!; oblizнąwszy; oblizнął, oblizнęła, 3) oblizuję, oblizujesz..., oblizują; oblizuj! oblizujcie! (nie: oblizaj!, oblizajcie!); oblizujący; oblizywał.

Oblubieniec—oblubienica. Formy: wlp oblubieńcze!, mlm ci oblubieńcy, dlm tych oblubieńców, nie: oblubieńcy.

Obładować (dok.)—obładowywać (niedok.). I Formy: 1) obładuję, obładujesz...; obładuj!; obładowawszy; obładowany; obładował, 2) obładowuję, obładowujesz..., rzadziej: obładowywam, obładowywasz (nie: obładowywuję, obładowywujesz); obładowuj!, rzadziej: obładowywaj (nie: obładowywuj!); obładowujący, rzadziej: obładowywający (nie: obładowywujący); obładowywany; obładowywał. II Składnia: O. kogo, co—czym.

Obładował się stalugami. *Ostr.*

Obłam, ale: przełom, wyłom, załom, złom; dlp tego obłamu.

ścian i kolumn obłamy. *Mick.*

Obłamać (dok.) — obłamywać (niedok.). I Formy: 1) obłamię, obłamiesz...; obłam! obłamcie!; obłamawszy; obłamany; obłamał, 2) obłamuję, obłamujesz..., nie: obłamywam, obłamywuję; obłamuj!; obłamujący; obłamywany; obłamywał. II Składnia: O. co — z czego.

Obłamywać gałęzie z drzewa.

Obłaskawić (dok.)—obłaskawiać (niedok.), nie: połaskawić — połaskawiać. I Formy: 1) obłaskawię, obłaskawisz, obłaskawi, obłaskawimy..., obłaskawią; obłaskaw! obłaskawcie!; obłaskawiony; obłaskawiwszy; obłaskawił, 2) obłaskawiam, obłaskawiasz..., obłaskawiają; obłaskawiaj!; obłaskawiający; obłaskawiał. II Składnia: O. kogo — czym.

Obłaskawił go swoją dobrocią.

Obława na kogo, na co, nie: za kim, za czym.

Zwrot: urządzić obławę na kogo, na co. *SF.*

Obława na wilki. Obława na Cyganów. *Cyt. Kr. 1, 42.*

Obłazić. Ob. Obleźć.

Obłąk (rzadziej: obłęk) — obłączysty lub obłączasty, — obłąkowaty lub obłękowaty. I Forma dlp tego obłęku. II Znaczenie: obłączysty = obłąkowaty.

Obłąkanie zmysłów (!) = obłąkanie lub pomieszanie zmysłów.

Pada trupem, panny dostają obłąkania zmysłów (!) ochotnicy się cofają i tylko gospodarz postanawia bronić mienia do ostatka. *Cyt. Kr. 1, 151.*

Obłąkaniec, wlp obłąkańcze! mlm ci obłąkańcy, dlm tych obłąkańców, nie: obłąkańcy.

Obłęd, ale: błąd.

Jak teraz dwory parcelują, istny obłęd! *Kruczk.*

Obłok — obłoczek; dlp tego obłoku.

Zwroty: 1) sławić kogo pod obłoki. *SF;* 2) wynosić kogo pod obłoki. *SF;* 3) bujać w obłokach. *SF;* 4) spaść z obłoków. *SF.*

Obłożyć (dok.) — okładać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Obłóczka (!) = powłoka, otoczka (por. ros. obołoczka).

Obłóczyć. Ob. Oblec.

Obłóczyny (tylko w lm), dop. tych obłóczyn.

Obłupać (dok.) — obłupywać (niedok.), nie: obłupować. I Formy: 1) obłupię, obłupisz, obłupi, obłupimy..., jak: łupać, 2) obłupuję, obłupujesz, obłupuje..., obłupują; obłupuj!; obłupujący; obłupywany; obłupywał. II Składnia: O. co — z czego = oczyszczać co z łupiny lub zdejmować z czego łupinę.

Obłupać drzewo z kory lub: obłupać korę z drzewa.

Obłupić (dok.) — obłupiać (niedok.). I Formy: 1) obłupię, obłupisz, obłupi, obłupimy...; obłup! obłupcie!; obłupiwszy; obłupiony; obłupił, 2) obłupiam, obłupiasz...; obłupiaj!; obłupiający; obłupiał. II Składnia: 1) O. co — z kogo, z czego lub kogo — z czego, 2) O. komu — co.

1. Zawodzili, jakby kto ich ze skóry obłupiał. *Sienk. cyt. SW.* 2. Obłupił drzewu korę.

Obmarznąć (dok.) — obmarzać (niedok.), w wymowie: obmar-znąć — obmar-zać. Formy: 1) obmarznę..., obmarznie..., jak: marznąć, 2) obmarzam, obmarzasz, obmarza..., obmarzają; obmarzaj!; obmarzał.

Obmierzić (dok.) — obmierzać (niedok.), w wymowie: obmier-zać = (u)czynić obmierzłym, wstrętnym. Por. Obmierznąć. I Formy: 1) obmierzę, obmierzisz, obmierzi, obmierzimy..., jak: mierzić, 2) obmierzam, obmierzasz..., obmierzają; obmierzaj!; obmierzający; obmierzał. II Składnia: O. komu — kogo, co.

Obmierzły — Składnia: 1) O. komu, czemu, 2) O. w czym.

Jesteś obmierzły w twojej mądrości i dobroci. *Żerom.*

Obmierznąć (dok.) — obmierzać (niedok.) w wymowie: obmier-znąć — obmier-zać = stać się (stawać się) wstrętnym. I Formy: 1) obmierznę, obmierzniesz...; obmierznij!; obmierznąwszy; obmierznął, obmierznąłem, częściej: obmierzłem..., obmierzł... obmierźli (nie: obmierznęli), 2) obmierzam, obmierzasz, obmierza...; obmierzaj!; obmierzający; obmierzany; obmierzał.

Obmoczyć (dok.) — obmaczać (niedok. i dok.). I Formy: 1) obmoczę, obmoczysz, obmoczy, obmoczymy..., jak: moczę, 2) obmaczam, obmaczasz, obmacza..., obmaczają; obmaczaj!; obmaczający; obmaczany; obmaczawszy; obmaczał. II Składnia: O. co — w czym, rzadko: w co.

W krew jego rany obmoczyłem mój rapier. *Mick.*

Obmotać = omotać. Ob. Omotać.

Obmówić (dok.) — obmawiać (niedok.). I Formy: 1) obmówię, obmówisz..., jak: mówić, 2) obmawiam, obmawiasz..., jak: mawiać. II Znaczenie i składnia: obmówić (nie: omówić) kogo, co = oczernić kogo.

Obmurować (dok.) — obmurowywać (niedok.). I Formy: 1) obmuruję, obmurujesz, obmuruje..., obmurują; obmuruj!; obmurowany! obmurowawszy; obmurował, 2) obmurowuję obmurowujesz..., obmurowują, rzadziej: obmurowywam, obmurowywasz..., obmurowywają (nie: obmurowywuję..., obmurowywują); obmurowuj! rzadziej: obmurowywaj! (nie: obmurowywuj!); obmurowujący; rzadziej: obmurowywający (nie: obmurowywujący), obmurowywany; obmurowywał. II Składnia: O. co — czym.

Obmyślić (nie: obmyśleć)—obmyślać. I Formy: 1) obmyślę, obmyślisz, obmyśli, obmyślimy..., obmyślą; obmyśl! obmyślcie! obmyślony, rzadziej: obmyślany (od: obmyśleć); obmyśliwszy; obmyślił, 2) obmyślam, obmyślasz, obmyśla..., obmyślają; obmyślaj!; obmyślający; obmyślany; obmyślał, obmyślali, obmyślały. II Składnia: O. co.

Już mu też czas obmyślić (nie: obmyśleć) postanowienie. *Mick.*

Obnieść (dok.) — obnosić (niedok.). Formy jak: nieść — nosić.

Zwrot: obnosić kogo, co na językach = obgadywać.

... aby potem nie obnosili jej na językach. *Wikt.*

Obniżający — obniżająco. Ob. Kojący — kojąco.

Wyrażenie: działać obniżająco = obniżać.

Chinina działa obniżająco na temperaturę ciała.

Obniżyć (dok.) — obniżać (niedok.). I Formy: 1) obniżę, obniżysz, obniży, obniżymy...; obniż! obniżcie!; obniżywszy; obniżony; obniżył, 2) obniżam, obniżasz...; obniżaj!; obniżający; obniżany; obniżał. II Składnia: O. co.

Obniżać cenę, wartość czego, temperaturę... *SW.*

Oboje — I Formy: oboje, obojga, obojgu, oboje, obojgiem, w obojgu. II Składnia: liczebnik: o b o j e i łączący się z nim rzeczownik zgadzają się zawsze w formie przypadku, ale łącząca się z rzeczownikiem przydawka i orzecznik przymiotnikowy przybierają formę liczby mnogiej. Ob. *Liczebniki zbiorowe.

Oboje państwo Kowalscy, obojga państwa Kowalskich, obojgu państwu Kowalskim, oboje państwa Kowalskich, obojgiem państwa Kowalskich, o obojgu państwu Kowalskich. Oboje nasi rodzice mieszkają z nami. Widziałem oboje waszych rodziców. Spotkałem się z obojgiem naszych rodziców. Oboje nasi rodzice wyjechali. Nie dałaby ona (ofiara) nam obojgu zadowolenia. *Święt.* Oboje rodzice starali się... *Krasn.*

Obojętnieć (niedok.) — zobojętnieć (dok.). I Formy: 1) obojętnieję, obojętniejesz, obojętnieje..., obojętnieją; obojętniej! obojętniejcie!; obojętniejący; obojętniał, obojętnieli, 2) zobojętnieję, jak: obojętnieję. II Składnia: 1) O. na co lub wobec czego, 2) O. względem kogo lub dla kogo.

1. Zaczynam obojętnieć na tutejsze widoki. *Święt.* Zobojętniał na przykrości. *Żerom.* 2. Zaczął dla niej obojętnieć. *SW.* Zobojętniałem względem niego. *Mp.*

Obojętność — Składnia: 1) O. na co, względem czego, wobec czego lub dla czego, 2) O. dla kogo, względem kogo lub wobec kogo.

1. Obojętność dla świata. *Bartk.* Obojętność wobec jego śmierci. *Iwasz.* 2. Czuł względem niej zupełną obojętność.

Obojętny — obojętnie. Znaczenie i składnia: 1) O. komu, rzadko: dla kogo = obcy komu, nie budzący w kim żadnego zainteresowania, 2) O. dla kogo, względem kogo lub wobec kogo, rzadko: na kogo = nie zainteresowany kim, 3) O. na co, względem czego lub wobec czego, rzadko: dla czego.

1. Zawsze mu byli obojętni. *Siedl.* Była mu obojętna ta sprawa. *Nałk.* Dla Heni ta sprawa była obojętna. *Nałk.* To dla nas jest obojętne. *Kołłat.* 2. Był dla niej zupełnie obojętny. Była względem niego zupełnie obojętna. Obojętny na nią i jej miłość. *Nałk.* 3. Obojętni dla pochwał. *Prus* (zwykle na pochwały). Obojętny na powaby miłości. *Dyg.* Był na te sprawy obojętny. *Nałk.* Pozostaje na jego urodę i inteligencję obojętna. *Iwasz.*

Zwrot: obojętny na wszystko.

Zdawał się być obojętny na wszystko. *Sienk.* Na wszystko inne obojętna. *Nałk.*

Obopólny lub **zobopólny.**

Obora — obórka; dlm tych obór.

Oborniki (nazwa miasta) — obornicki.

Obowiązać (dok.)—obowiązywać (niedok.). Ob. Zobowiązać — zobowiązywać. I Formy: jak związać — związywać. II Znaczenie i składnia: 1) O. do czego = prawnie lub moralnie zmuszać do czego, 2) O. w stosunku do kogo lub do czego, nie: dla kogo, dla czego = prawnie lub moralnie zmuszać do wypełnienia jakiejś czynności na rzecz kogo lub w zakresie czego, 3) O. (!) kogo — do czego — czym = zobowiązywać kogo — do czego — czym.

1. Do niczego nie obowiązuje. *Reym.* 2. Te przepisy obowiązują w stosunku do paczek (nie: dla paczek). *KJU 1, 4.*

Zwrot: obowiązuje przymus, nie: ma zastosowanie przymus.

W sądach ziemskich obowiązuje przymus. *Cyt. Kr. 2, 273.*

Obowiązany — Znaczenie i składnia: 1) O. do czego = prawnie lub moralnie zmuszony do wypełnienia czego, 2) O. komu — za co, nie: czym = winny komu wdzięczność za co, 3) O. komu — co = zawdzięczający komu— co, 4) O. co robić.

1. Jest to ślub, który nie obowiązuje żadnej ze stron do niczego. *Danił.* 2. Jestem ci za to obowiązany. Jestem ci obowiązany za swe powodzenie (nie: swym powodzeniem). *Cyt. Krasn. 69.* 3. Jestem ci obowiązany wdzięczność. *Mp.* 4. Jestem obowiązany wypełniać twoje rozkazy. *Mp.*

Zwrot: obowiązywać przy przewozie, nie: dla przewozu. *KJMK.*

Obowiązek — obowiązkowy. Składnia: 1) O. czego, nie: do czego (gdy się wymienia to, co wchodzi w zakres obowiązku), 2) O. ko-

go (gdy się wymienia osobę, na której ciąży obowiązek), 3) O. względem lub w stosunku do kogo, do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, ze względu na którą na kimś ciąży obowiązek).

1. Nie ustaje obowiązek ponoszenia (nie: do ponoszenia) kosztów utrzymania. *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. Obowiązki jego stają się coraz poważniejsze. Matka przyjmuje obowiązki utrzymania i wychowania. *Kod. Cyw. Rodzina.* 3. Mamy względem niego obowiązki. *Sierosz.*

Zwroty: 1) spada na kogo obowiązek, *SF;* 2) ciąży, spoczywa na kim obowiązek, *SF;* 3) przypada komu obowiązek, *SF;* 4) sprawować, pełnić, wypełnić, spełnić, wykonać obowiązek. *SF;* 5) dopełnić obowiązku. *SF;* 6) wywiązać się z obowiązku, *SF;* 7) przejąć, przyjąć na siebie obowiązek, *SF;* 8) obowiązkowi podołać, *SF;* 9) obowiązkowi uchybić, *SF;* 10) od obowiązku się uchylić, *SF;* 11) obowiązek włożyć na kogo, *SF;* 12) zwolnić kogo od obowiązku; 13) mieć względem kogo obowiązek, mieć obowiązek co robić; 14) uważać, brać, poczytywać co sobie za obowiązek; 15) poczuwać się do obowiązku, czuć się w obowiązku co robić; 16) obowiązek przechodzi na kogo; 17) święty obowiązek = moralny obowiązek; 18) psi obowiązek (tryw.) = obowiązek, do którego się nawet pies poczuwa, najelementarniejszy obowiązek.

2. Teraz na tobie większe spoczywają obowiązki. *Sierosz.* 4. Pełnić obowiązki. *Kod. Post. Cyw.* Rzetelnie spełniał obowiązki stróża. *Wikt.* 5. Obowiązków dopełnił. *Bartk.* 11. Wkładam na ciebie obowiązek. *Żerom.* Sąd włoży obowiązek zwrotu kosztów. *Kod. Post. Cyw.* 12. Zwolnić od obowiązku. *Kod. Post. Cyw.* 13. Ma obowiązek przedstawić dokument. *Kod. Post. Cyw.* Nie masz obowiązku wierzyć. *Parand.* 14. Uważam sobie za obowiązek wziąć udział w tym rozwoju wypadków. *Dąbr.* 15. Poczuwa się do obowiązku opiekowania się mną. *I. Dąbr.* Czuli się w obowiązku składać ofiary. *Goet.* 16. Obowiązek przechodzi na drugiego. *Kod. Post. Cyw.* 17. Kupno placów to nawet obowiązek święty. *Dąbr.* 18. To jest po prostu nasz psi obowiązek. *Małacz.*

Obój (dęty instrument muzyczny), nie: oboj; dlp tego oboju, nie: oboja.

Obóz, dlp tego obozu.

Zwroty: 1) obóz założyć, *SF;* 2) obóz zatoczyć, *SF;* 3) obozem się rozłożyć, *SF;* 4) obozem stanąć, *SF;* 5) obóz zwinąć.

Obrachować (dok.) — obrachowywać (niedok.) — obrachunek. I Formy jak: przerachować — przerachowywać. II Składnia i znaczenie: O. kogo, co = dokładnie, wszechstronnie kogo, co obliczyć.

Obrachować się (obrachowywać się) z kim, z czym = dokładnie, wszechstronnie się z kim, z czym obliczyć.

Obrachuj się z sumieniem! *Mp.*

Obrać (dok.) — obierać (niedok.). I Formy jak: zabrać—zabierać. II Znaczenie i składnia: 1) O. kogo, co — z czego = ogołocić, oczyścić kogo, co — z czego, 2) O. co — z kogo, z czego = obłupić, zdjąć co — z kogo, z czego, 3) O. kogo — kim lub na kogo = wybrać kogo — kim lub na kogo (PJ 1, 30), 4) O. kogo, co — za kogo, co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która ma za coś służyć).

1. Obrali go ze wszystkiego, co miał. 2. Obrać liszki z drzewa. 3. Obrali go na przewodniczącego (lub przewodniczącym) zebrania. 4. Umiejętności, które prawda i błąd za schronienie lub plac szermierki obrały. *Mochn.*

Obradować (tylko w postaci niedok.) = radzić nad czym. I Formy: obraduję, obradujesz...; obraduj!; obradujący; obradował. II Składnia: O. nad kim, nad czym.

Długo nad tą sprawą obradowali.

Obradować (dok.)—obradowywać (niedok.) = uradować, ucieszyć. I Formy: 1) obraduję, obradujesz..., obraduj!; obradowawszy; obradowany; 2) obradowuję, obradowujesz..., obradowuj!; obradowujący; obradowywany; obradowywał. II Składnia: O. kogo—czym.

Obrady (zwykle w lm), dlm tych obrad.

Zwroty: 1) obrady zagaić. *SF;* 2) obrady prowadzić. *SF;* 3) obrady zamknąć. *SF;* 4) obrady zawiesić. *SF.*

Obramować lub **obramić**—obramowywać lub obramiać. I Formy: 1) obramuję, obramujesz..., obramują lub obramię, obramisz, obrami, obramimy..., obramią; obramuj! obramujcie! (nie: obram! obramcie!); obramowany lub obramiony; obramowawszy lub obramiwszy; obramował lub obramił, 2) obramowuję, obramowujesz..., obramowują lub obramiam, obramiasz..., obramiają (nie: obramowywuję, obramowywujesz...); obramowuj lub obramiaj! (nie: obramowywuj!); obramowujący lub obramiający (nie: obramowywujący); obramowywany lub obramiany; obramowywał lub obramiał. II Składnia: O. co — czym.

Pokój cały obramiony dębowymi półkami *Iwasz.*

Obraz — obrazek, — obrazowy. Forma dlp tego obrazu.

Zwroty: 1) na obraz i podobieństwo kogo, czego; 2) wyświecać obraz = obraz na świat pokazywać; 3) obraz wyświetlać (w kinie); 4) obraz jakiś się komu przedstawia; 5) patrzeć w kogo jak w obraz = patrzeć na kogo z zachwytem; 6) obraz nędzy i rozpaczy.

1. Na obraz pierwszych miesięcy Rafał spędził lat cztery. *Żerom.* 2. Niebo wyświeca obrazy dantejskiej grozy. *Małacz.* 4. Oczom moim przedstawił się taki obraz. *Małacz.*

Obraza — Składnia: O. kogo lub czego, nie: na czym, np. obraza czci, nie: na czci (PJ 1, 132).

Strony mogą wytknąć obrazę przepisów postępowania. *Kod. Post. Cyw.*

Zwrot: 1) kamień obrazy = powód do obrazy; 2) obraza majestatu.

Obrazić (dok.) — obrażać (niedok.). I Formy jak: wyrazić — wyrażać. II Składnia: O. kogo — czym.

Obraża go swoją nieufnością.

Obrazić się — obrażać się — obrażanie się. I Formy jak: obrazić — obrażać. II Składnia: 1) O. ś. na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, względem których obraza się zwraca), 2) O. ś. za kogo lub o kogo (gdy się wymienia osobę, z powodu której ktoś się obraża), 3) O. ś. za co, o co lub czym (gdy się wymienia rzecz, z powodu której ktoś się obraża).

1. Na tamtych był obrażony. *Dąbr.* Może się i na nią obrażą. *Grusz.* 3. Nie obraził się za manewr z kijanką. *Prus.* Nie obrażał się tym. *Małacz.*

Zwrot: obrazić śmiertelnie = obrazić bardzo. Mama obraziła się śmiertelnie. *Nowak.*

Obrażający — obrażająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zachowywał się obrażająco. *Mp.*

Obrąb, rzadziej: obręb = zakres. Ob. Obręb. Por. Obrąbać. Formy: ten obrąb, tego obrębu, temu obrębowi, ten obrąb, tym obrębem, w tym obrębie.

Obrąbać (dok.) — obrąbywać (niedok.), nie: obrębywać. Formy jak: wyrąbać — wyrąbywać.

Obrączka, nie: obręczka.

Obręb, rzadziej: obrąb = załom na tkaninie. Por. Obrębić. Ob. Obrąb. Formy: lp ten obręb, tego obrębu, temu obrębowi..., lm te obręby, tych obrębów...

Obrębić (dok.), nie: obrąbić—obrębiać (niedok.), nie: obrębywać. I Formy: 1) obrębię, obrębisz, obrębi, obrębimy..., obrębią; obręb! obrębcie!; obrębiony; obrębiwszy; obrębił, 2) obrębiam, obrębiasz, obrębia..., obrębiają; obrębiaj!; obrębiający; obrębiany; obrębiał. II Składnia: O. co — czym.

Obrębić kapelusz taśmą. *SW.*

Obręcz ta, nie: ten. Formy: lp ta obręcz, tej obręczy, tej obręczy, tę obręcz..., lm te obręcze, tych obręczy, tym obręczom, tymi obręczami.

Obrobić (dok.) — obrabiać (niedok.). I Formy jak: wyrobić — wyrabiać. II Znaczenie: 1) O. = nadawać czemu jaki kształt, np. obrabiać żelazo, kamień, 2) O. = (!) uprawiać rolę (germ. rus.). SF.

Obrok, nie: obrók; dlp tego obroku, nie: obroka.

Obrona — Składnia: O. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, której się broni), 2) O. od kogo, od czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która już zagraża), 3) O. przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która może zagrażać w przyszłości).

Zwroty: 1) brać w obronę kogo, co; 2) stawać w obronie kogo, czego; 3) podejmować czyją obronę (prawn.); 4) uciekać się, udawać się pod obronę kogo. *SF;* 5) mieć w kim, w czym lub z kogo, z czego obronę; 6) mieć kogo, co na obronę.

1. Cesia wzięła chłopców w obronę. *Sierosz.* Brał ją w obronę. *Bartk.* Wziął w obronę jąkałów. *Makusz.* 2. Stawał w obronie każdej złej sprawy. *Bartk.* 3. Podjąć obronę. *Kod. Post. Cyw.* 5. Aby mieć w nich obronę. *Sienk. cyt. Pass.* Co mam na swoją obronę. *Małacz.* Mając na swoją obronę brak sukni. *Nałk.*

Obronić (dok.) — bronić (dok.). Składnia: 1) O. kogo, co (ale: bronić kogo, czego. Krasn. 49) — od kogo, od czego (co zagraża obecnie lub zagrażało dawniej), 2) O. kogo, co — przed czymś (co będzie zagrażało). Ob. Bronić.

Obrońca — Formy lp ten obrońca, tego obrońcy, temu obrońcy, tego obrońcę, obrońco!, tym obrońcą, o tym obrońcy, lm ci obrońcy, tych obrońców, tym obrońcom...

Obrosnąć (dok.), rzadko: obróść — obrastać (niedok.). I Formy jak: zarosnąć, zarastać. II Składnia: 1) O. czym lub w co, 2) O. (bez dopełn.) = porastać, rosnąć wokół.

1. Obrastali w stare obyczaje. *Dąbr.* 2. Obrośnięte miedze. *Strug.* Niżej obrastają lasy z buków. *Stasz.*

Obrotowy — obrotny.

Znaczenie: 1) obrotowy = związany z obrotem, powodujący obrót, 2) obrotny = umiejący się obracać, zwinny, ruchliwy.

Wyrażenie: mechanizm obrotowy. *DUMK. 31 X 31.*

Obroża — obróżka; dlm tych obroży, nie: obróż.

Obróbka.

Wyrażenia: 1) obróbka drzewa, metalu. *Kr. 2, 264;* 2) maszyna do obróbki metalu.

Obrócić (dok.) — obracać (niedok.). I Formy: 1) obrócę, obrócisz, obróci, obrócimy..., obrócą; obróć! obróćcie!; obrócony, obróceni; obróciwszy; obrócił, 2) obracam, obracasz, obraca..., obracają; obracaj!; obracający; obracany; obracał. II Znaczenie i składnia: 1) O. kogo, co = kręcić kogo, co w koło, 2) O. kogo, co — w co = przeistoczyć kogo, co — w co, 3) O. kogo, co — na co = zmienić kogo, co — na co, 4) O. co — na co = przeznaczyć co — na co.

1. Oczy w koło obracał ostrożnie. *Mick.* 2. Krainy sąsiedzkie i swoje w głuche pustynie obrócił. *Niemc. cyt. SW.* 3. Obrócił go na kucharza. *SW.* 4. Tysiąc obrócił na to, że... *Dąbr.*

Zwroty: 1) na wspak obrócić co = przeinaczyć co; 2) w niwecz, w perzynę obrócić co = unicestwić co; 3) obrócić co w jaką stronę; 4) obrócić co na dobre lub złe.

1. Diabeł może wszystko na wspak obrócić. *Sienk.* 2. Los psotny tylko co na samym wstępie wszystkiego w niwecz nie obrócił. *Mochn.* 3. Wnet dola w ową upragnioną stronę obróci. *Bartk.* 4. Będzie je (przedsięwzięcie) chciał na dobre obrócić. *Dąbr.*

Obrócić się — obracać się. I Formy jak: obrócić — obracać. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. w co = przeistoczyć się w co; 2) O. ś. gdzie (bez dopełnienia) = znajdować się gdzie, skierować się dokąd, 3) O. ś. do kogo, do czego (tylko w znaczeniu fizycznym, przen. ! rus.).

1. Obracają się w zgniliznę. *Dyg.* W proch się obrócisz. *Iwasz.* 2. Gdzie się dzisiaj Wicek obraca? *Bartk.* 3. Zwrócił się (nie: obrócił się) do mnie z zapytaniem. *SF.* Do Liwerskiego obrócił się z wyciągniętą ręką. *Kruczk.*

Zwrot: obrócić się na lepsze. (Młodość) mogła się obrócić na lepsze. *Parand.*

Obrót — I Forma dlp tego obrotu. II Składnia: O. czego lub czym, np. obrót pieniędzy lub pieniędzmi.

Zwroty: 1) obrót sprawy; 2) brać, przybierać jakiś obrót. *SF;* 3) nadawać czemu jakiś obrót. *SF;* 4) brać kogo, co w obroty, *SF* = donderować kim, zmuszać do ciągłego ruchu, nieustannej pracy; 4) być w obrotach czyich = być w nieustannej ciężkiej pracy wymagającej ciągłego ruchu.

1. Obrót sprawy. *Dąbr.* 2. Wszystko przybrało taki niemiły obrót. *Dąbr.*

Obrus—obrusik; dlp tego obrusa lub obrusu.

Zwrot: nakrywać obrus = nakrywać stół obrusem. *JP 21, 60.*

Obruszyć się (dok.) — obruszać się (niedok.). I Formy jak: ruszyć — ruszać. II Składnia: 1) O. ś. na kogo, na co = rozgniewać się na kogo, na co, 2) O. ś. czym = poruszyć się, podniecić się czym.

1. Obruszył się na żydów. *Bartk.* 2. Obruszył się tą sprawą. *Mp.*

Obryw (!) — obrywisty = urwisko — urwisty (PJ 35, 34).

Obrząd = przyrządzenie, przyprowadzenie do porządku, obrządek. Por. Obrzęd. Forma dlp tego obrzędu.

Zwrot: czynić (robić) koło czego obrzęd (obrządek) = oporządzać co.

Czyni obrząd koło koni. *Mp.*

Obrządzić (dok.) — obrządzać (niedok.). I Formy: 1) obrządzę, obrządzisz, obrządzi, obrządzimy...; obrządź! obrządźcie!; obrządziwszy; obrządzony; obrządził, 2) obrządzam, obrządzasz, obrządzaj!; obrządzany; obrządzał. II Składnia: 1) O. kogo, co = oporządzić kogo, co, O. koło kogo, koło czego = zrobić porządek koło kogo, czego.

1. Muszę obrządzić mego konia. *Sienk. cyt. SW.* 2. Obrządziłem już wszystko koło gospodarstwa.

Obrzezać (dok.) — obrzezywać (niedok.). I Formy: 1) obrzeżę, obrzeżesz, obrzeże..., obrzeżą; obrzeż! obrzeżcie!; obrzezawszy; obrzezany; obrzezał, 2) obrzezuję, obrzezujesz..., obrzezują; obrzezuj!; obrzezujący; obrzezywany; obrzezywał. II Składnia: O. kogo, co — czym — z czego.

Obrzezał nożem z krzaków suche gałęzie.

Obrzęd (nie: obrząd) = ceremoniał, uświęcony zwyczajem. I Formy: dlp tego obrzędu, mlm te obrzędy, nie: obrzęda. II Składnia: O. czego, np. obrzęd zaślubin.

Zwroty: obrzędu dopełnić, dokonać. *SF.*

Obrzęk, nie: obrząk; dlp tego obrzęku, mlm te obrzęki.

Obrzękły lub **obrzęknięty**. Ob. Obrzęknąć.

Obrzęknąć (dok.) — obrzękać (niedok.). I Formy: 1) obrzęknę, obrzękniesz, obrzęknie..., obrzęknęą; obrzęknij!; obrzęknięty lub obrzękły; obrzęknąwszy; obrzękł, obrzękłem, obrzękła, obrzękli, obrzękły, rzadko: obrzęknął, obrzęknąłem..., 2) obrzękam, obrzękasz..., obrzękają; obrzękaj!; obrzękający; obrzękał. II Składnia: 1) O. od czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej), 2) O. z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej). Por. Nabrzmieć.

1. Twarz obrzękła od mrozu. 2. Twarz mu z pijaństwa obrzękła. *SW.*

Obrzmiały = obrzękły; mlm (męsko-osob.) obrzmiali.

Obrzmieć (dok.) — obrzmiewać (niedok.). I Formy: 1) obrzmieję, obrzmiejesz...; obrzmiej!; obrzmiawszy; obrzmiały, obrzmiali; obrzmiał, obrzmieli, 2) obrzmiewam, obrzmiewasz...; obrzmiewaj!; obrzmiewający; obrzmiewał. II Składnia: O. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym co w czasowniku: obrzęknąć).

Obrzucić (dok.)—obrzucać (niedok.). I Formy jak: rzucić — rzucać. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Obrzydliwiec, wlp obrzydliwcze!, mlm ci obrzydliwcy, dlm tych obrzydliwców.

Obrzydły dla kogo, rzadko: komu (dawn.).

(Wrony) ciągną gawedy rozwlekłe, obrzydłe gospodarzom, jako wróżby słoty. *Mick.*

Obrzydnąć (dok.) — brzydnąć (niedok.). I Formy: obrzydnę, obrzydniesz..., obrzydnij!; obrzydły; obrzydnął, zwykle: obrzydłem..., obrzydł..., obrzydli. II Składnia: O. komu.

Ludziom i sobie obrzydłem. *Mick.*

Obrzydzać. Ob. Obrzydzić.

Obrzydzający—obrzydzająco. Ob. Kojący—kojąco.

Wszystko to było obrzydzająco niemiłe. *Mp.*

Obrzydzenie do kogo, do czego.

Obrzydzić (dok.) — obrzydzać (niedok.). I Formy: 1) obrzydzę, obrzydzisz, obrzydzi, obrzydzimy..., obrzydzą; obrzydź! obrzydźcie!; obrzydzony; obrzydzeni; obrzydziwszy; obrzydził, 2) obrzydzam, obrzydzasz..., obrzydzają; obrzydzaj!; obrzydzający; obrzydzany; obrzydzał. II Składnia: O. komu — kogo, co — czym.

Obrzygać lub **orzygać**.

Obrzynek ten, nie: ta obrzynka; dlm tych obrzynków, nie: obrzynek.

Obsada — Znaczenie: O. = 1) obsadzanie, obsadzenie, 2) O. = zespół, załoga (Kr. 2, 269), 3) O. = trzonek, oprawa.

1. Obsada roli w sztuce teatralnej. Obsada katedry uniwersyteckiej. *SW.* 2. Obsada łodzi. 3. Obsada noża.

Obsadka (pióra), rzadziej: rączka (płd. małopol.), trzonek (poznań.) (JP 9, 95).

Obserwacja — obserwacyjny. Składnia: obserwacja kogo, czego, ale: obserwacje nad kim, nad czym, por. uwagi nad czym, np. obserwacja życia, obserwacje nad życiem.

Zwrot: brać pod obserwację.

Obserwować (niedok.) — zaobserwować (dok.). I Formy: 1) obserwuję, obserwujesz..., obserwują; obserwuj!; obserwujący; obserwowany; obserwował, 2) zaobserwuję, jak: obserwuję. II Znaczenie: 1) O. kogo, co = w celach badawczych przyglądać się komu, czemu, 2) O. kogo, co (!) = wpatrywać się w kogo, w co, przypatrywać się komu, 3) O. co = przestrzegać czego, zachowywać co w zwyczaju.

1. Obserwował bieg gwiazd. 2. Obserwowałem panią (!) *Mp* = przypatrywałem się pani. 3. Gwałtów nie czynią, wolności obserwują. *Sienk.*

Obsiać (dok.) — obsiewać (niedok.). I Formy: 1) obsieję, obsiejesz, obsieje..., obsieją; obsiej!; obsiawszy; obsiany; obsiał, obsiali lub obsieli, 2) obsiewam, obsiewasz, obsiewa..., obsiewają; obsiewaj!; obsiewający; obsiewany; obsiewał. II Składnia: O. co — czym.

Obsiał całe pole łubinem. *Mp.*

Obsiąść — obsiadać lub obsiadywać. I Formy jak: dosiąść — dosiadać. II Składnia: O. kogo, co = siadając otoczyć kogo, co.

Obsiedli go kołem.

Obskurant, nie: obskurantysta.

Obskurny (tryw.) = nędzny, prostaczy.

Obsłona, częściej: osłona — obsłonka, rzadziej: osłonka. Ob. Osłona.

Zwrot: bez obsłonek = szczerze, otwarcie.

Mówić bez obsłonek. *SF.*

Obsłuchać. Ob. Osłuchać.

Obsłużyć (dok.) — obsługiwać (niedok.). I Formy jak: zasłużyć — zasługiwać. II Składnia: O. kogo, co — w czym.

Obsłużyć gościa. *SW.* Obsługiwał go we wszystkich jego potrzebach.

Zwrot: obsługiwać kogo przy obiedzie, nie: w obiedzie.

Obsmażyć. Ob. Osmażyć.

Obstać (dok.) — obstawać (niedok.). I Formy jak: zastać — zastawać. II Znaczenie i składnia: 1) O. przy kim, przy czym = stać mocno przy kim, przy czym, 2) O. za kogo, za co.

1. Orski obstawał przy swoim. *Dania.* 2. Musiałem obstać za cały pluton. *Małacz.*

Obstalować co (nie: stalować co, lepiej: zamówić co) — obstalowywać (niedok.). Formy: 1) obstaluję, obstalujesz..., obstalują; obstaluj!; obstalowany; obstalował, 2) obstalowuję, obstalowujesz, nie: obstalowywuję...; obstalowuj!; obstalowujący; obstalowywany; obstalowywał.

Obstalunek = zamówienie. Składnia: 1) O. na co = zamówienie na co, 2) obstalunek czego — zamówiona partia czego.

Przyjął obstalunek na parę butów. Nadszedł obstalunek pomarańcz.

Zwroty: 1) przyjąć obstalunek na co; 2) mieć obstalunek na co; 3) zrobić obstalunek na co; 4) wykonać obstalunek. *SF;* 5) cofnąć, odwołać obstalunek. *SF;* 6) jak na obstalunek = jak na zamówienie = w samą porę.

6. Jak na obstalunek łupnie prosto w nich. *Strug.*

Obstawać, rzadko: obstać. I Formy: obstaję, obstajesz, obstaje..., obstają (nie: obstawam..., obstawa..., obstawają, dawn.); obstawaj! (nie: obstaj!); obstający lub obstawający; obstawał. II Składnia: 1) O. przy kim, przy czym = upierać się, stać mocno przy kim, przy czym, 2) O. za kim, za czym = upominać się za kim, za czym.

1. Jesteśmy gwarantami traktatu i przy zachowaniu go ściśle obstawać będziemy. *Niemc.* 2. Niegodzien, abyś obstawała za nim. *Cyt. SW.*

Obstawanie przy kim, przy czym.

Jak w religii, tak i w literaturze pożyteczniejsze jest gorliwe przy swoim obstawanie od owej na wszystko obojętności. *Mochn.*

Obstawiać (niedok.) — obstawić (dok.). I Formy: 1) obstawiam, obstawiasz, obstawia..., obstawiają; obstawiaj!; obstawiający; obstawiany; obstawiał, 2) obstawię, obstawisz, obstawi, obstawimy..., obstawią; obstaw! obstawcie!; obstawiony; obstawiwszy; obstawił. II Składnia: O. kogo, co — kim, czym = otoczyć kogo, co — kim, czym.

...nędzy, tak urządzonej i obstawionej, że nie było z niej wyjścia. *Nałk.*

Obstąpić (dok.) — obstępować (niedok.), nie: obstępywać. I Formy jak: postąpić — postępować. II Składnia: O. kogo, co.

Obstrzyc, częściej: ostrzyc.

Obsunąć (dok.) — obsuwać (niedok.). Ob. Osunąć. I Formy: 1) obsunę, obsuniesz, obsunie..., obsuną; obsuń! obsuńcie!; obsunięty; obsunąwszy; obsunął, obsunąłem, obsunęła, obsunęli, obsunęły, 2) obsuwam, obsuwasz, obsuwa..., obsuwają; obsuwaj!; obsuwający; obsuwany; obsuwał. II Składnia: O. co — z czego.

Obsychać, nie: obsechać. Ob. Obeschnąć.

Obsyłać, nie: obsełać. Ob. Obesłać.

Obsypać (dok.) — obsypywać (niedok.). I Formy: 1) obsypię, obsypiesz..., jak: sypać, 2) obsypuję, obsypujesz... (nie: obsypywam, obsypywasz..., ani: obsypywuję; obsypywujesz...); obsypuj!; obsypujący; obsypywany; obsypywał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Obszar, dlp tego obszaru.

Obszarpać (dok.) — obszarpywać (niedok.). I Formy: 1) obszarpię, obszarpiesz...; obszarp! obszarpcie!; obszarpawszy; obszarpany; obszarpał, 2) obszarpuję, obszarpujesz..., nie: obszarpywam, obszarpywasz..., nie: obszarpywuję; obszarpywujesz...; obszarpuj! obszarpujący; obszarpywany; obszarpywał. II Składnia: O. kogo, co.

Obszarpaniec — Formy: wlp obszarpańcze!, mlm ci obszarpańcy, dlm tych obszarpańców, nie: tych obszarpańcy.

Obszerny, nie: obszerni.

Obszturchać. Ob. Oszturchać.

Obszukać — obszukiwać. I Formy jak: odszukać — odszukiwać. II Składnia i znaczenie: O. kogo, co — po czym = 1) przeszukać dokładnie po jakimś miejscu, 2) obejrzeć dokładnie, zrewidować.

Obszyć (dok.) — obszywać (niedok.). I Formy: 1) obszyję, obszyjesz, obszyje..., obszyją; obszyj!; obszyty; obszywszy; obszył, 2) obszywam, obszywasz, obszywa..., obszywają; obszywaj!; obszywający; obszywany; obszywał. II Składnia: O. co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: omotać, opakować).

Obścielać, rzadziej: obściełać. Ob. Obesłać.

Obślizgły. Ob. Oślizgły.

Obtańczyć (rzadziej: obtańcować) — obtańcowywać (niedok.). I Formy jak: przetańczyć (przetańcować) — przetańcowywać. II Składnia i Znaczenie: 1) O. co = tańcując okrążyć w koło jakie miejsce, 2) O. kogo = tańcując zadowolić kogo, usłużyć komu.

1. Obtańczyć pokój. 2. Tylko ten, co obtańcowywał pannę młodą, kręcił się w kółko i wykrzykiwał ochoczo. *Bał. cyt. SW.*

Obtargać (dok.) — obtargnąć (dok. jed-

nokr.) — obtargiwać (niedok.). Formy: 1) obtargam, obtargasz, obtarga..., obtargają; obtargaj!; obtargany; obtargawszy; obtargał, 2) obtargnę, obtargniesz, obtargnie..., obtargną; obtargnij!; obtargnięty lub obtargniony; obtargnąwszy; obtargnął, obtargnąłem, obtargnęła, obtargnęli, 3) obtarguję, obtargujesz, obtarguje..., obtargują (nie: obtargiwam..., obtargiwają, ani: obtargiwuję..., obtargiwują); obtarguj!; obtargujący; obtargiwany; obtargiwał.

Obtarganiec — Formy: wlp obtargańcze!, mlm ci obtargańcy (te obtargańce), dlm tych obtargańców, nie: tych obtargańcy.

Obtłuc (dok.) — obtłukać (niedok.), częściej: obtłukiwać. I Formy: 1) obtłukę, obtłuczesz, obtłucze..., jak: tłuc, 2) obtłukam, obtłukasz, obtłuka..., obtłukają, częściej: obtłukuję, obtłukujesz, obtłukuje..., obtłukują; obtłukaj! częściej: obtłukuj!; obtłukający, częściej: obtłukujący; obtłukany, częściej: obtłukiwany; obtłukał, częściej: obtłukiwał. II Znaczenie i składnia: 1) O. co — czym = wyszczerbić co — czym, 2) O. co — o co = uderzyć co — o co, 3) O. kogo (przen.) = (!) tłukąc obić, otłuc. Ob. Stłuc.

Obtykać. Ob. Obetknąć.

Obuch, dlp tego obucha, nie: obuchu.

Zwroty: 1) być pod obuchem, *SF* = być pod naciskiem konieczności życiowych; 2) trzymać kogo pod obuchem, *SF* = trzymać kogo pod naciskiem konieczności życiowych.

Obuć — obuwać. I Formy: 1) obuję, obujesz, obuje..., obują; obuj!; obuty; obuwszy; obuł, 2) obuwam, obuwasz, obuwa..., obuwają; obuwaj!; obuwający; obuwany; obuwał. II Składnia: 1) O. kogo — w co, 2) O. co, 3) O. co — na kogo.

1. Już obuwał w trzewik drugą nogę. *Kruczk.* 2. Obuł nowe buty. Obuł na niego nowe buty. *Mp.*

Obuć się (obuwać się) w co.

Obuł się w buty.

Obudzić (dok.) — budzić (niedok.). Formy: obudzić, jak: budzić.

Obumierać (niedok.) — obumrzeć (dok.). I Formy: 1) obumieram, obumierasz..., jak: umierać, 2) obumrę, obumrzesz..., jak: umrzeć. II Składnia: O. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: obrzęknąć).

Oburącz, nie: oburęcz.

Oburącz do ust go przycisnął. *Mick.*

Oburzający — oburzająco. Ob. Kojący — kojąco.

On postępuje oburzająco. *Mp.*

Oburzenie — Składnia: 1) O. na kogo, nie: kim (gdy się wymienia osobę, przeciw której się zwraca oburzenie), 2) O. na co (gdy się wymienia rzecz, przeciw której się zwraca oburzenie), 3) O. czym (gdy się wymienia rzecz, która jest przyczyną oburzenia; nieraz między zwrotami: oburzenie na co — oburzenie czym zaciera się różnica znaczeniowa).

Sumienie tego żołnierza nie umiało odczuć jej oburzenia na niesprawiedliwość. *Sienk.*

Zwrot: 1) święte oburzenie = oburzenie, mające za podstawę uczucia moralne; 2) oburzenie kogo ogarnia, porywa.

1. Ot, i cały sekret świętego oburzenia. *Danił.*

Oburzony — Składnia: 1) O. na kogo, nie: kim (gdy się wymienia osobę, przeciw której się zwraca oburzenie), 2) O. na co (gdy się wymienia rzecz, przeciw której się zwraca oburzenie), 3) O. czym (gdy się wymienia rzecz, która jest przyczyną oburzenia; nieraz między zwrotami: oburzony na co — oburzony czym zaciera się różnica znaczeniowa).

3. Oburzony niewdzięcznością. *Nałk.* Oburzony jego postępowaniem (lub na jego postępowanie).

Oburzyć (dok.) — oburzać (niedok.). I Formy: 1) oburzę, oburzysz, oburzy, oburzymy, oburzą; oburz!; oburzcie!; oburzony; oburzywszy; oburzył, 2) oburzam, oburzasz, oburza..., oburzają; oburzaj!; oburzający; oburzany, oburzał. II Składnia: 1) O. kogo (gdy się wymienia osobę, w której się budzi oburzenie), 2) O. na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw której się budzi oburzenie), 3) O. czym (gdy się wymienia rzecz, którą się budzi oburzenie; nieraz między zwrotami: oburzać czym — oburzać na co, zaciera się różnica znaczeniowa).

Oburzyć się (dok.) — oburzać się (niedok.). I Formy jak: oburzyć — oburzać. II Składnia: 1) O. ś. na kogo (gdy się wymienia osobę, przeciw której się budzi oburzenie), 2) O. ś. na co (gdy się wymienia rzecz, przeciw której się budzi oburzenie), 3) O. ś. czym (gdy się wymienia rzecz, która budzi oburzenie; nieraz między zwrotami: oburzać się czym — oburzać się na co, zaciera się różnica znaczeniowa), 4) O. ś. za kogo, za co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, których poszkodowanie wywołuje oburzenie).

1. Za to oburzają się na ciebie. *Dyg.* 2. Sądziłam, że się oburzy na podobny brak taktu. *Zapol.*

Obuwie to (nie: obuw ten, dawn.) — obuwiany, — obuwiarz — obuwiarski. I Formy: dlp tego obuwia, clp temu obuwiu. II Znaczenie: 1) obuwiany = odnoszący się do obuwia, 2) obuwiarski = odnoszący się do obuwiarza.

Wyrażenie: przemysł obuwiarski lub obuwiany. *JP 20, 84.*

Obwarzanka = kaszka z mlekiem.

Obwąchać (dok.) — obwąchiwać (niedok.), nie: obwąchywać, obwęchiwać. Formy: 1) obwącham, obwąchasz..., obwąchają; obwąchaj!; obwąchawszy; obwąchany; obwąchał, 2) obwąchuję, obwąchujesz..., obwąchują; obwąchuj!; obwąchujący; obwąchiwany; obwąchiwał.

Obwiązać (dok.) — obwiązywać (niedok.). Formy jak: związać — związywać.

Obwić (dok.) — obwijać (niedok.), częściej: owić — owijać. Ob. Owić.

Obwieszać (niedok.) — obwiesić (dok.). I Formy: 1) obwieszam, obwieszasz..., jak: wieszać, 2) obwieszę, obwiesisz, obwiesi, obwiesimy...; obwieś! obwieście!; obwiesiwszy; obwieszony; obwiesił. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Obwieścić (dok.) — obwieszczać (niedok.). I Formy: 1) obwieszczę, obwieścisz, obwieści, obwieścimy..., obwieszczą; obwieść! obwieście!; obwieściwszy; obwieszczony; obwieścił, 2) obwieszczam, obwieszczasz...; obwieszczaj!; obwieszczający; obwieszczany; obwieszczał. II Składnia: O. komu — co lub o czym lub O. kogo — o czym.

Obwieszczono mi tę wiadomość. *Mp.*

Obwieść—obwodzić. I Formy jak: zawieść—zawodzić. II Składnia: O. co — czym = otoczyć co — czym.

Zwrot: obwodzić rysunek tuszem, farbą.

Obwieźć — obwozić. I Formy jak: zawieźć—zawozić. II Składnia: O. kogo, co — po czym = jeździć z kim, z czym — naokoło czego.

Obwiozłem go po całej okolicy. *Mp.*

Obwinąć (dok.) — obwijać (niedok.) lub **owinąć** — owijać. Por. Obwić. I Formy: 1) obwinę (owinę), obwiniesz, obwinie..., obwiną; obwiń! obwińcie!; obwinięty, obwinięci; obwinąwszy; obwinąłem..., obwinął, obwinęła..., obwinęli, 2) obwijam, obwijasz, obwija..., obwijają; obwijaj!; obwijający; obwijany; obwijał. II Składnia: 1) O. kogo, co—czym lub w co (zawinąć, otulić, opakować kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: omotać kogo, co — czym lub w co), 2) O. co — koło kogo, czego = nawinąć co — na kogo, na co (jak: omotać co — koło czego).

1. Obwinął sobie zranioną nogę chustką. *Cyt. SW.* Owinięty w burkę. *Żerom.* Były owinięte w futro. *Nałk.* 2. Owinął chmielinę koło tyki. *Cyt. SW.*

Zwrot: obwijać co w bawełnę = zasłaniać frazesami treść istotną.

Powiem ci wszystko otwarcie, nie obwijając nic w bawełnę.

Obwinić (dok.)—obwiniać (niedok.). I Formy: 1) obwinię, obwinisz, obwini, obwinimy..., obwinią; obwiń! obwińcie!; obwiniony; obwiniwszy; obwinił, 2) obwiniam, obwiniasz, obwinia..., obwiniają; obwiniaj!; obwiniający; obwiniany; obwiniał, obwiniali. II Składnia: O. kogo — o co, nie: za co, ani: czym (rus., por. ros. obwiniat' kogo — w czom).

Wszystko obwiniało o fałsz tę wskazówkę. *Mochn.* Obwinia wszystkich o uprzedzenia kastowe. *I. Dąbr.*

Obwisnąć (dok.) — obwisać (niedok.). Formy: 1) obwisnę, obwiśniesz, obwiśnie..., obwisną; obwiśnij!; obwiśnięty; obwisnąwszy; obwisnął, obwisnąłem, obwisnęła, obwisnęli, 2) obwisam, obwisasz, obwisa..., obwisają; obwisaj!; obwisający; obwisał.

Obwozić się (bez odpowiednika niedokonanego). I Formy jak: obwozić. Ob. Obwieźć. II Składnia: O. ś. z kim, z czym = wszędzie z kim lub z czym jeździć, wszędzie kogo lub co na pokaz wozić.

Obwód, dlp tego obwodu.

Obycie się z kim, z czym.

Przez brak obycia się z tego rodzaju istotkami. *I. Dąbr.*

Obyczaj — obyczajowy, — obyczajny. I Formy: dlp tego obyczaju, dlm tych obyczajów, nie: obyczai. II Znaczenie: 1) obyczajowy = odnoszący się do obyczajów, związany z obyczajami, 2) obyczajny = postępujący według dobrych obyczajów, moralny.

Obyć się — obywać się. I Formy: 1) obędę się, obędziesz się..., obędą się; obądź się! obądźcie się!; obył się, 2) obywam się, obywasz się..., obywają się; obywaj się!; obywający się; obywał się. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. z kim, z czym = zżyć się z kim, z czym; 2) O. ś. czym = poprzestać na czym; 3) O. ś. bez kogo, bez czego = obejść się bez kogo, bez czego, nie mieć potrzeby posiadania kogo, czego; w tym znaczeniu w czasie przyszłym częściej: obejdę się, niż: obędę się (lud.) (PJ 35/6, str. 49/59).

1. Nie mogę się z nim obyć. *Dyg.* 2. Obywał się czym bądź. *Wikt.* Byle czym się obędę. *I. Dąbr.* 3. Obył się bez tego. *Bartk.* Obędzie się bez jakiej nowej awantury. *Strug.* Bez nich obyć się nie podobna. *Sierosz.* Wolał się bez nich obywać. *Dąbr.*

Zwroty: 1) obywa się bez czego = nie potrzeba czego; 2) nie obyło się bez czegoś = coś musiało nastąpić, rzadko: nie obędzie (częściej: nie obejdzie) się bez czegoś = coś musi nastąpić.

2. Obyło się bez tego. *Dąbr.* Obyło się bez tego. *Nowak.*

Obydwa. Ob. Obadwa.

Obyty z kim, z czym = zżyty z kim, z czym, oswojony z kim, z czym.

Był z kuchnią obyty. *Bartk.*

Obywatel — obywatelka,—obywatelski. Formy: mlm ci obywatele, nie: obywatelowie, dlm tych obywateli, rzadko: obywatelów.

Obznajmić (dok.) lub **obznajomić** — obznajmiać lub obznajamiać (niedok.). I Znaczenie: O. = obeznać. II Formy: 1) obznajmię, obznajmisz, obznajmi, obznajmimy..., obznajmią lub obznajomię, obznajomisz...; obznajmij! lub obznajom!; obznajmiwszy lub obznajomiwszy; obznajmiony lub obznajomiony; obznajmił lub obznajomił, 2) obznajmiam, obznajmiasz, obznajmia..., obznajmiają lub obznajamiam, obznajamiasz...; obznajmiaj! lub obznajamiaj!; obznajmiający lub obznajamiający; obznajmiany lub obznajamiany; obznajmiał, obznajmiali lub obznajamiał, obznajamiali. III Składnia: O. kogo — z czym.

Obznajmiony lub **obznajomiony** z czym.

Obżerać (się). Ob. Obeżreć (się).

Ocalić (dok.) — ocalać (niedok.). I Formy: 1) ocalę, ocalisz, ocali, ocalimy..., ocalą; ocal! ocalcie!; ocalony, ocaleni; ocaliwszy; ocalił, 2) ocalam, ocalasz, ocala..., ocalają;

ocalaj!; ocalający; ocalany; ocalał. II Składnia: 1) **O.** kogo, co — od czego (gdy się wymienia to, co grozi bezpośrednio), 2) **O.** kogo, co — przed czym (gdy się wymienia to, co może grozić w przyszłości).

1. Ocalić sławę i pamięć narodu od zguby wiecznej. *Stasz.* 2. Ocala przed gniewem Sodomę. *Makusz.*

O'cean lub **oce'an** — oceanny, częściej: oceaniczny (pod wpływem łc. oceanicus); dlp tego oceanu.

Ocena.

Zwrot: dać ocenę czego, nie: stawiać ocenę (!).

Ocenić (dok.) — oceniać (niedok.). Formy: 1) ocenię, ocenisz, oceni, ocenimy...; oceń! oceńcie!; oceniwszy; oceniony; ocenił, 2) oceniam, oceniasz, ocenia...; oceniaj!; oceniający; oceniany, oceniani; oceniał, oceniali.

Ocet — octowy. Formy: dlp tego octu, mjsclp w tym occie.

Ochędożny — ochędóstwo.

Ochładzający — ochładzająco. Ob. Kojący — kojąco.

Wypadek ten podziałał ochładzająco na jego zapały. *Mp.*

Ochłodzić (dok.) — ochładzać (niedok.). I Formy: 1) ochłodzę, ochłodzisz, ochłodzi, ochłodzimy..., ochłodzą; ochłodź! ochłodźcie! (rzadko: ochłódź! ochłódźcie!); ochłodzony; ochłodziwszy; ochłodził, 2) ochładzam, ochładzasz, ochładza..., ochładzają; ochładzaj!; ochładzający; ochładzał, ochładzali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Ochłonąć (tylko w postaci dok.; chłonąć ma nieco inne znaczenie). Składnia: 1) **O.** z czego = uwolnić się od jakiegoś stanu fizycznego bądź duchowego, 2) **O.** w czym = stać się mniej wrażliwym na działanie jakiegoś stanu duchowego.

1. Z pierwszej lękliwości całkiem już ochłonął. *Mick.* Jeszczem nie ochłonął ze zdumienia. *Małacz.* Ochłonęłam z przerażenia. *Zapol.* 2. Mąż ochłonął nieco w miłości. *Prus.*

Ochoczy — ochoczo; mlm (męsko-osob.) ochoczy. Składnia: **O.** do czego.

Ochocza do zabawy. *Dąbr.*

Ochota. Ob. Chęć. Składnia: 1) **O.** czego = chęć czego, pragnienie czego (gdy się wymienia stan lub czynność, których się pragnie), 2) **O.** do czego = chęć do czego, skłonność do czego, dążenie do czego (gdy się wymienia stan lub czynność, do których się ma skłonność, do których się dąży), 3) **O.** na co = chęć na co (gdy się wymienia przedmiot, którego pozyskania się pragnie).

1. Ochota pracy. Przyszła mi ochota wyjazdu. *SW.* 2. Ochota do pracy. Do rozmawiania z nim nie ma ochoty. *Mick.* Do wojny ma większą ochotę. *Sienk.* Stracił ochotę do udzielania ofiar. *Święt.* Nie miał ochoty do spowiedzi. *Święt.* Wzbierała ochota do boju. *Strug.* Odbiera ochotę do pracy. *Sierosz.* Ochota do życia. *Bartk.* 3. Ochota na jabłka.

Zwroty: 1) mieć ochotę co robić; 2) przychodzi ochota co robić; 3) bierze ochota co robić; 4) odchodzi ochota co robić; 5) z własnej ochoty (a nie z musu).

1. Nie bardzo miał ochotę dźwigać ciężar rozmowy. *Iwasz.* 2. Niechby dworowi przyszła ochota nie zawołać cię do roboty. *Prus.* 3. Wzięła go ochota na jabłka. 5. Walczyć oszczepem, lecz z własnej ochoty, a nie z musu. *Mick.*

Ochotnik.

Zwroty: 1) na ochotnika co robić = robić co z własnej ochoty; 2) służyć na ochotnika = służyć z własnej ochoty; 3) służyć za ochotnika = służyć jako ochotnik, służyć w roli ochotnika (gdy się w terminie: ochotnik zaznacza określoną pozycję w służbie wojskowej lub innej.

1. Na ochotnika poszli. *Żerom.* 2. Służy za ochotnika. *Strug.*

Ochotny do czego — ochotniejszy do czego.

Ochraniacz, dlm tych ochraniaczy, rzadziej: ochraniaczów.

Ochrona — Składnia: 1) **O.** kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się ochrania), 2) **O.** od czego (gdy się wymienia rzecz, która grozi bezpośrednio), 3) **O.** przed czym (gdy się wymienia rzecz, która może grozić w przyszłości), 4) **O.** przeciw czemu (gdy się wymienia rzecz, która może zagrażać).

Zwroty i wyrażenia: 1) pod ochroną; 2) ochrona sądowa.

Poszukiwać ochrony sądowej. *DU 112.*

Ochronić (dok.). — ochraniać (niedok.). I Formy: 1) ochronię, ochronisz, ochroni, ochronimy..., jak: chronić, 2) ochraniam, ochraniasz, ochrania..., ochraniają; ochraniaj!; ochraniający; ochraniany; ochraniał, ochraniali. II Składnia: 1) **O.** kogo, co, 2) **O.** od czegoś, co zagraża bezpośrednio, 3) **O.** przeciw czemuś, co może zagrażać w przyszłości.

1. Gród zamkowy Nowogródzki ochraniasz. *Mick.* 2. Ochroniliśmy głowy wasze od miecza katowskiego. *Mochn. cyt. SW.* 3. Ochroniłem go przed niebezpieczeństwem.

Ochrypły (rzadziej: ochrzypły) — ochryple, rzadziej: ochrzyple.

Spostrzegła kraskę skrzypiącą ochrzyple. *Dyg.*

Ochrzcić (nie: okrzcić, ani: okścić)—chrzcić (niedok.). Formy: ochrzczę, ochrzcisz, ochrzci, ochrzcimy..., ochrzczą; ochrzcij! ochrzcijcie!; ochrzczony, ochrzczeni; ochrzciwszy; ochrzcił, ochrzcili.

Ociągać się z czym (tylko w postaci dok.).

Nie ociągał się z posłaniem po doktora. *Dąbr.*

Ociemniały (przym.). Forma mlm (męsko-osob.) ociemniali, ale: ociemnieli 3 os. lm czasu przeszłego. Ob. Ociemnieć.

Ociemnieć (tylko w postaci dok.) = oślepnąć. Formy: ociemnieję, ociemniejesz..., ociemnieją; ociemniej!; ociemniawszy; ociemniał, ociemnieli.

Ocieplić (dok.) — ocieplać (niedok.). I Formy: 1) ocieplę, ocieplisz, ociepli, ocieplimy...; ocieplij! (nie: ociepl!); ocieplwszy; ocieplony; ocieplił, 2) ocieplam, ocieplasz...; ocieplaj!; ocieplający; ocieplany; ocieplał, ocieplali. II Składnia: **O.** co — czym.

Ocierać (się). Ob. Otrzeć (się).

Ocierki (zwykle w lm); dlm tych ocierek, nie: ocierków.

Ociężały — ociężale. I Forma mlm (męskoosob.) ociężali, ale: ociężeli 3 os. lm czasu przeszł. Ob. Ociężeć. II Składnia: 1) O. czym (gdy się wymienia rzecz, która jest ciężarem), 2) O. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się przejawia ociężałość).

1. Trawa ociężała rosą. 2. Ziemia ociężała w bogactwie swych płodów. *Konopn.*

Ociosać (dok.)—ociosywać (niedok.). I Formy: 1) ocioszę, ocioszesz... lub ociosam, ociosa...; ociosz! lub ociosaj!; ociosawszy; ociosany; ociosał, 2) ociosuję, ociosujesz..., rzadko: ociosywam, ociosywasz... (nie: ociosywuję, ociosywujesz...), ociosuj! rzadko: ociosywaj! (nie: ociosywuj!); ociosujący, rzadko: ociosywający (nie: ociosywujący); ociosywany; ociosywał. II Składnia: O. co — czym.

Ociupinka = drobinka.

Zwroty: 1) ociupinkę = drobinkę, bardzo mało (na oznaczenie masy jakiejś rzeczy), 2) na ociupinkę = bardzo mało (na oznaczenie stopnia lub miary jakiegoś stanu lub czynności).

1. Dostałem tylko ociupinkę chleba. 2. Widział na małą ociupinkę. *Kad.*

Ocknąć się (dok.) — ocykać się (niedok.). I Formy: 1) ocknę się, ockniesz się, ocknie się..., ocknę się; ocknij się!; ocknięty lub ockniony; ocknąwszy się; ocknął się, ocknąłem się, ocknęli się, 2) ocykam się, ocykasz się..., ocykają się; ocykaj się!; ocykający się; ocykał się, ocykali się. II Składnia: 1) O. ś. (bez dopełnienia) = powracać (powrócić) ze snu do przytomności, 2) O. ś. z czego = otrząsać się (otrząsnąć się) z czego.

1. Ocykam się i w ocknieniu słyszę głos mego kaprala. *Mick.* 2. Ocknął się z zachwytu. *Żerom.* Ocknąwszy się ze zdumienia. *Dąbr.* Ocknął się z poobiedniej drzemki. *Kruczk.*

Ocknięty lub **ockniony**. Ob. Ocknąć się.

Ocmoktać = osmoktać.

Ocucić, nie: ocudzić. Ob. Cucić.

Oczadzieć. Ob. Czadzieć.

Oczarować (dok.)—oczarowywać (niedok.). I Formy: 1) oczaruję, oczarujesz...; oczaruj!; oczarowawszy; oczarowany; oczarował, 2) oczarowuję, oczarowujesz..., rzadziej: oczarowywam, oczarowywasz... (nie: oczarowywuję, oczarowywujesz); oczaruj!, rzadko: oczarowywaj! (nie: oczarowywuj!); oczarowujący, rzadko: oczarowywający (nie: oczarowywujący); oczarowywany; oczarowywał. II Składnia: O. kogo — czym.

Oczarowała biesiadników swą urodą. *SW.*

Oczekiwać (tylko w postaci niedok.). Ob. Czekać. I Formy: oczekuję, oczekujesz..., oczekują; oczekuj!; oczekujący; oczekiwany; oczekiwał, oczekiwali. II Składnia: 1) O. kogo, czego, nie: co = czekać w większym lub mniejszym napięciu uczuciowym = spodziewać się czego, pragnąc nadejścia czego, lub bojąc się nadejścia czego..., 2) O. na kogo, na co = zatrzymać się w jakim miejscu w celu spotkania się z kim lub przyjęcia czego (w tym zwrocie nie uwydatnia się nastroju uczuciowego, towarzyszącego oczekiwaniu).

1. Oczekują wichru. *Dyg.* Oczekuje pogrzebu. *Prus.* Oczekuje nadejścia nocy. *Dyg.* Oczekując pomocy. *Sienk.* Oczekiwał dnia, kiedy... *Święt.* Od miesiąca oczekujemy tych upragnionych warszawiaków. *Strug.* Tego tylko oczekiwała zasadzka chłopska. *Małacz.* 2. Oczekiwano na wróżbę. *Dyg.* Oczekiwał na przybycie. *Żerom.* Na coś oczekiwał? *Żerom.* Oczekiwał na oficera. *Żerom.*

Oczekiwanie — Składnia: O. czego lub na co (z tymi samymi różnicami znaczeniowymi, co: oczekiwać czego—oczekiwać na co).

1. Oczekiwanie burzy było pełne niepokoju. 2. W oczekiwaniu na nadejście. *Żerom.*

Zwroty: 1) przechodzić oczekiwanie; 2) w oczekiwaniu odpowiedzi lub oczekując odpowiedzi. *JP 18, 30.*

Przeszedł wszelkie oczekiwania. *Goet.*

Oczekujący — oczekująco. Ob. Kojący — kojąco.

Patrzyła na niego oczekująco. *Grusz.*

Oczerniający — oczerniająco. Ob. Kojący—kojąco.

Mówił o nim oczerniająco. *Mp.*

Oczernić (dok.) — oczerniać (niedok.). Formy: 1) oczernię, oczernisz, oczerni, oczernimy...; oczernij!; oczerniwszy; oczerniony; oczernił, 2) oczerniam, oczerniasz...; oczerniaj!; oczerniający; oczerniany; oczerniał, oczerniali.

Oczęta (tylko w lm). Formy: te oczęta, tych oczął, tym oczętom, te oczęta, tymi oczętami, w tych oczętach.

Oczko — Znaczenie i formy: 1) O. = małe oko (narząd wzroku), mlm i blm te oczka lub te oczki (pod wpływem formy: oczy), 2) O. = małe oko (w siatce, w robocie szydełkowej), mlm i blm te oczka, nie: te oczki.

1. Zmrużył oczka. *Dyg.* Oczka mu zabłysły. *Żerom.* Małe jego oczka coraz ostrzej błyszczały. *Orzesz.* Oczki rączką zasłaniała. *Jachow.* Oczki *Mick. cyt. PJ 10, 119.* Szczenięce na wpół ślepe oczki. *Małacz.* Małe oczki. *Reym.*

Zwrot: być oczkiem w głowie u kogo, *SF* = być przedmiotem szczególniejszej życzliwości i miłości.

Dla Karelusa był ten Ignaś oczkiem w głowie. *Kruczk.*

Oczy. Ob. Oko.

Oczyszczający — oczyszczająco. Ob. Kojący — kojąco.

Tego rodzaju wypadki, choć są przykre, działają oczyszczająco na atmosferę moralną. *Mp.*

Oczyścić (dok.) — oczyszczać (niedok.). I Formy: 1) oczyszczę, oczyścisz, oczyści, oczyścimy..., oczyszczą; oczyść! oczyśćcie!; oczyszczony, oczyszczeni; oczyściwszy; oczyścił, 2) oczyszczam, oczyszczasz, oczyszcza..., oczyszczają; oczyszczaj!; oczyszczający; oczyszczany, oczyszczani; oczyszczał, oczyszczali. II Znaczenie i składnia: 1) O. z czego, nie: od czego (gdy się mówi o brudzie fizycznym), np. oczyszczać ubranie z błota, 2) O. z czego lub od czego (gdy się mówi o brudzie moralnym), np. oczyszczać z grzechów, oczyszczać kogo od zarzutów.

Oczywista (z domyśl.: rzecz.) = oczywiście.

Oczywisty (nie: oczewisty) — oczywiście, nie: oczewiście.

Zwrot: oczywiście, że... (!) = oczywista (rzecz.), że... Ob. * Zdania podrzędne podmiotowe.

Oczywista (nie: oczywiście), że nie mogłeś tego wszystkiego przewidzieć.

Od lub **ode** (przyim.). I Postać: o d e występuje w pewnych utartych połączeniach wyrazowych w położeniu przed zbiegiem dwóch lub więcej spółgłosek, np. od ciebie, od niego, ale: ode mnie, zbaw nas ode złego, ale: wybaw nas od złych skłonności. II Składnia: od kogo, czego. III Znaczenie: przyim. o d oznacza 1) kierunek od kogo lub czego, punkt, od którego coś się odrywa, 2) pochodzenie od czego, 3) przyczynę zewnętrzną [w przeciwieństwie do przyimk. z (z e), który oznacza przyczynę wewnętrzną]. Ob. Dla, Do, Na.

Bolała mię głowa od hałasu (nie: z hałasu), ale: Ze wstydu nie mogłam nic mówić.

Zwrot: od stu do dwustu osób, nie: od sto do dwieście osób. *PJ 35/36, 204.*

Oda — odzista. Forma dlm tych ód.

Odarty z czego.

Życie ze wszystkich wdzięków czynu odarte. *Bartk.*

Odbić (dok.) — odbijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co — od czego, rzadziej: o co = przez bicie oderwać co — od czego, np. odbić mięso od kości, 2) **O.** co — na czym = przez uderzenie zostawić ślad czego, np. odbić sińce na ciele, odbić stempel na papierze, 3) **O.** co — na kim lub na czym = powetować sobie co — na kim lub na czym, np. odbić sobie na kim poniesione straty, 4) **O.** kogo, co = odzwierciedlić, np. powierzchnia wody odbija promienie słońca, 5) **O.**, nie: odbić się (o okręcie) = odpłynąć od brzegu.

1. Odbić owcę od trzody. Może to było księżyca błyśnienie, nagle odbite o morza przestrzenie. *Mick. cyt. SW.* 3. Kiedyś na skórze syna swoje krzywdy odbije. *Bartk.*

Odbić się (dok.) — odbijać się (niedok.). I Formy jak: odbić — odbijać. II Znaczenie i składnia: 1) **O. ś.** od kogo, od czego = odskoczyć od kogo, od czego = pozostać w tyle, 2) **O. ś.** w czym = odzwierciedlić się w czym, 3) **O. ś.** na kim, na czym = pozostawić ślad na kim, na czym, wpłynąć na kogo, na co.

1. Piłka odbiła się od ściany. Księżyc odbił się od ziemi. *Kunc.* 2. Księżyc odbił się w jeziorze. 3. Odbije się to na Łodzi. *Reym.* Odbiło się to na pani Katarzynie. *Siedl.*

Odbiec (dok.) — odbiegać (niedok.). I Formy jak: wybiec — wybiegać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** od kogo, od czego = biegiem oddalić (oddalać) się od kogo, od czego, 2) **O.** kogo, czego = opuścić (opuszczać) kogo, co, zaniedbać (zaniedbywać) kogo, co.

1. Odbiegła od nas. *Nowak.* 2. W tym nieszczęściu odbiegli go wszyscy przyjaciele.

Odbiegły od kogo, od czego.

Lud jeszcze mało od ustaw odbiegły. *Stasz.*

Odbierać. Ob. Odebrać.

Odbiorca, nie: odbierca, ani: odborca, ale: spadkobierca, wyborca, poborca, zaborca. Formy: lp ten odbiorca, tego odbiorcy, temu odbiorcy, tego odbiorcę, odbiorco! tym odbiorcą, o tym odbiorcy; lm ci odbiorcy, tych odbiorców, tym odbiorcom, tych odbiorców, tymi odbiorcami, o tych odbiorcach.

Odbiór, nie: odbór, ale: wybór, zabór. Forma dlp tego odbioru.

Odbłyśnik = reflektor.

Odbrzask, dlp tego odbrzasku.

Odbrzęknąć — odbrząkać lub odbrzękać. Formy jak: brzęknąć — brząkać.

Odbudować (dok.)—odbudowywać (niedok.). I Formy: 1) odbuduję, odbudujesz...; odbuduj!; odbudowawszy; odbudowany; odbudował, 2) odbudowuję, odbudowujesz..., rzadziej: odbudowywam, odbudowywasz... (nie: odbudowywuję, odbudowywujesz); odbudowuj!, rzadziej: odbudowywaj! (nie: odbudowywuj!); odbudowujący, rzadziej: odbudowywający (nie: odbudowywujący); odbudowywany; odbudowywał. II Składnia: **O.** co.

Odbyć (dok.) — odbywać (niedok.). I Formy: 1) odbędę, odbędziesz...; odbądź! odbądźcie!; odbywszy; odbyty; odbył, 2) odbywam, odbywasz...; odbywaj!; odbywający; odbywany; odbywał. II Składnia: **O.** co.

Z nim razem odbywamy drogę. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) odbyć lekcję. *SW;* 2) odbyć kampanię. *SW;* 3) odbyć kurację. *SW;* 5) odbyć pokutę.

Odbyt, dlp tego odbytu. Znaczenie: 1) **O.** na co = popyt na co, 2) **O.** = kiszka odbytowa, 3) **O.** = (!) wysłanie (germ. por. niem. Abgang).

Wyrażenie: boleta odbytu (!) = dowód wysłania towaru. *Kr. 2, 278/9.*

Odcharkać (dok.) — odcharknąć (dok. jednokr.) — odcharkiwać (niedok.). Formy: 1) odcharkam, odcharkasz..., jak: charkać, 2) odcharknę, odcharkniesz..., jak: charknąć, 3) odcharkuję, odcharkujesz... (nie: odcharkiwam..., ani: odcharkiwuję); odcharkuj!; odcharkujący; odcharkiwany; odcharkiwał.

Odchlisko = otchłań.

Zanurzone w pieniące się odchlisko słonej wody. *Małacz.*

Odchodzić (niedok.) — odejść (dok.). I Formy: 1) odchodzę, odchodzisz..., jak: chodzić, 2) odejdę, odejdziesz, odejdzie, odejdziemy, odejdziecie, odejdą; odejdź! odejdźcie!; odszedłszy; odszedł, odszedłem, nie: odeszłem, odeszła, odeszli. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** od kogo, od czego = oddalać się od kogo, od czego, 2) **O.** kogo, czego lub kogo, co = opuszczać kogo, co.

1. Odeszli ode mnie. Odszedł pośpiesznie od okna. 2. Wszyscy go odeszli w tym niebezpieczeństwie. *Cyt. SW.* Łakomy zbiory swe odchodzić musi. *Cyt. SW.* Odchodzić zwyczajów przodków. *SW.*

Zwroty: 1) Odchodzić od zmysłów, *SW* = tracić zmysły; 2) odchodzić od siebie, *SW* = tracić panowanie nad sobą.

Odchrząknąć (dok.) — odchrząkiwać (niedok.), nie: odchrzęknąć — odchrzękiwać. I

Formy: 1) odchrząknę, odchrząkniesz..., jak: chrząknąć, 2) odchrząkuję, odchrząkujesz... (nie: odchrząkiwam, ani: odchrząkiwuję); odchrząkuj!; odchrząkujący; odchrząkiwany; odchrząkiwał. II Składnia: O. co.

Odchrząknął flegmę.

Odchylenie.

Zwrot: wskazówka wykazuje (nie: daje) odchylenie. *KJMK.*

Odchylić (dok.)—odchylać (niedok.). I Formy: 1) odchylę, odchylisz, odchyli, odchylimy...; odchyl! odchylcie!; odchyliwszy; odchylony; odchylił, 2) odchylam, odchylasz...; odchylaj!; odchylający; odchylany; odchylał. II Składnia: 1) O. kogo, co — od kogo, czego = ruchem odchylającym odciągnąć kogo, co — od kogo, od czego, 2) O. co — na co = odsłonić co — na co (gdy się wskazuje przedmiot, na który przez odchylenie odsłania się widok), 3) O. czego (w dopełn. cząstkowym) = odsunąć czego.

1. Odchylić kogo od prawdy. *SW.* 2. Odchyliliśmy zasłony na sprawy Rzplitej. *Kaczk. cyt. SW.* 3. Odchylić (nieco) kołdry. *SW.*

Odciąć (nie: odetnąć)—odcinać. Formy jak: wyciąć — wycinać.

Odciągnąć — odciągać. Formy jak: pociągnąć — pociągać.

Odciążenie (!) z niem. Entlastung = ulżenie, ułatwienie, zabezpieczenie.

Środki zmierzające do ulżenia Skarbowi Państwa (nie: odciążenia Skarbu Państwa). *Cyt. Kr. 1, 288.* Przeniesienie kwatermistrzostwa wpłynęło korzystnie na odciążenie Lwowa... (zam. ulżyło Lwowowi). *Cyt. Kr. 1, 288.*

Odciążyć (!) —odciążać z niem. entlasten = ujmować ciężaru, ulżyć, ułatwić, zabezpieczyć.

Usuwając wrogów państwa ulżymy również skarbowi (nie: odciążymy również skarb). *Cyt. Kr. 1, 288.* Od wroga niemieckiego zabezpiecza nas (nie: odciąża nas) straż koalicyjna nad Renem. *Cyt. Kr. 1, 288.*

Odcień — Formy: dlp tego odcienia, clp temu odcieniowi, mlm te odcienie, nie: odcienia, dlm tych odcieni, nie: odcieniów.

Odcienie nałożone zasadniczej ciemności. *Grusz.* Te odcienie terakoty. *Grusz.* Spotykali się Polacy różnych odcieni politycznych. *Szpot.*

Odcierpieć — Formy jak: cierpieć.

Odcinek, dlp tego odcinka.

Zwroty: pracować, działać, występować... na jakimś odcinku życia, lepiej: pracować, działać w jakiejś dziedzinie (w jakimś zakresie) życia.

Odcisk — I Forma dlp tego odcisku. II Znaczenie: 1) O. = odbicie śladu czego, np. odbicie pieczęci, 2) O. = odzwierciedlenie, odbicie życia w poezji, 3) O. (nie: odgniot, mozol) = nagniotek, zgrubienie naskórka, wywołane uciskiem (zwykle obuwia), np. odcisk na małym palcu.

Odcisnąć — odciskać. Formy jak: cisnąć — ciskać.

Od czasu do czasu (zwrot ten nie jest germanizmem JP 5, 49) = czasami, niekiedy. Ob. Czas.

Odczekać (! germ. por. niem. abwarten) = przeczekać, poczekać. Znaczenie i składnia: 1) O. co (!) = przeczekać co, 2) O. czego(!) = poczekać na co.

1. Odczekać burzę (! por. niem.: den Sturm abwarten). *Cyt. Krasn. 1, 287.* 2. Postanowiliśmy odczekać w spokoju rozstrzygnięcia sprawy (!) = postanowiliśmy odczekać w spokoju na rozstrzygnięcie sprawy. *Cyt. Kr. 1, 287.*

Odczepiać (niedok.) — odczepić (dok.). Ob. Odszczepić—odszczepiać. I Formy: 1) odczepiam, odczepiasz...; odczepiają; odczepiaj!; odczepiający; odczepiany, odczepiani; odczepiał, 2) odczepię, odczepisz, odczepi, odczepimy..., odczepią; odczep! odczepcie!; odczepiony, odczepieni; odczepiwszy; odczepił. II Składnia: O. co — od czego.

Odczepienie.

Zwrot: na odczepienie lub na odczepkę.

Na odczepkę szmyrgnął mu jakiś kęs. *Wikt.*

Odczepieniec (!) = odszczepieniec.

Odczuć (dok.) — odczuwać (niedok.). Formy: 1) odczuję, odczujesz, odczuje..., odczują; odczuj! odczujcie!; odczuty; odczuwszy; odczuł, 2) odczuwam, odczuwasz..., odczuwają; odczuwaj!; odczuwany, odczuwani; odczuwał, odczuwali.

Odczynić (dok.)—odczyniać (niedok.). Formy jak: przyczynić — przyczyniać.

Odczyścić (dok.) — odczyszczać (niedok.). I Formy jak: oczyścić—oczyszczać. II Składnia: O. co—z czego, nie: od czego. Ob. Oczyścić.

Odczytać (dok.) — odczytywać (niedok.). Formy: 1) odczytam, odczytasz..., odczytają; odczytaj!; odczytany; odczytawszy; odczytał, 2) odczytuję, odczytujesz..., odczytują; odczytuj!; odczytujący; odczytywany; odczytywał, odczytywali.

Oddać (dok.) — oddawać (niedok.). I Formy jak: dodać — dodawać. II Składnia: 1) O. kogo, co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, której się kogoś lub coś przekazuje bezpośrednio), 2) O. komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, której się kogoś lub coś przekazuje bezpośrednio), 3) O. dla kogo, dla czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, dla których użytku lub pożytku kogoś lub coś się oddaje), 4) O. do czego (gdy się wymienia rzecz, do której się osobę lub rzecz oddawna kieruje), 5) O. na co lub do czego (gdy się wymienia cel, dla którego kogoś lub coś się oddaje), 6) przen. O. co = przedstawić, uwydatnić co. Ob. Dać.

2. Oddani są lichwiarzowi do wyrobku. *Mick.* 4. Mnie oddali do szpitala. *Prus.* 5. Niklową monetę oddałem do schowania Tomaszowi. *Kad.* 6. Oddać istotę sprawy. *Cyt. Kr. 2, 193.* Oddać co słowami. *SW.*

Zwroty: 1) oddać komu usługę; 2) oddać komu rękę = wyjść za kogo za mąż. *SF;* 3) oddać strzał (!) = dać strzał.

Wielką mógłbyś mi oddać usługę. *Żerom*

Oddać się (dok.) — oddawać się (niedok.). I Formy jak: oddać — oddawać. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. komu = poświęcić się komu, zaufać komu, oddać się komu pod

opiekę, 2) O. ś. czemu = poświęcić się czemu.

Oddalić (dok.) — oddalać (niedok.). I Formy: 1) oddalę, oddalisz, oddali, oddalimy..., oddalą; oddal! oddalcie!; oddalony, oddaleni; oddaliwszy; oddalił, 2) oddalam, oddalasz..., oddalają; oddalaj!; oddalany, oddalani; oddalał, oddalali. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego.

Oddalić się (dok.) — oddalać się (niedok.). I Formy jak: oddalić — oddalać. II Składnia: O. ś. od kogo, od czego.

Oddalała się zwolna od swych towarzyszy. *Mick.* Oddalał się od centrum miasta. *Danił.*

Oddalony—(naj)bardziej oddalony, rzadziej: (naj)oddaleńszy. Ob. Odległy. Składnia: O. od kogo, od czego.

Nie znał nikogo na ziemi, który by był godnym choć najoddaleńszego udziału w tym względzie. *Kaczk. cyt. SW.* Oddziały garnizonu jedne od drugich bardzo oddalone. *Mochn.*

Oddawca — oddawczyni, nie: oddawczynia. Formy jak: dawca — dawczyni.

Oddech — oddychać (Ob. Odetchnąć). Por. Odzew — odzywać, zamek — zamykać. Forma dlp tego oddechu, ale: dech — tchu.

Zwrot: zapierać oddech.

Oddłubać (dok.) — oddłubywać (niedok.). I Formy: 1) oddłubię, oddłubiesz..., jak: dłubać, 2) oddłubuję, oddłubujesz, nie: oddłubywam, oddłubywasz... (nie: oddłubywuję, oddłubywujesz...); oddłubuj!; oddłubujący; oddłubywany; oddłubywał. II Składnia: O. co — od czego lub z czego.

Oddłubuje korę z drzewa (od drzewa).

Oddrapać (dok.) — oddrapywać (niedok.). I Formy: 1) oddrapię (nie: oddrapę), oddrapiesz..., oddrapię; oddrap! oddrapcie!; oddrapany; oddrapawszy; oddrapał, 2) oddrapuję, oddrapujesz..., oddrapują; oddrapuj!; oddrapujący; oddrapywał. II Składnia: O. co — od czego lub z czego.

Oddychać, nie: oddechać (JP 7, 145). Ob. Odetchnąć.

Pan Marek się zakasłał, oddychał chwilę ciężko. *Danił.*

Oddział, dlp tego oddziału, mjsclp w tym oddziale, rzadko: w oddziele (dawn. JP 11, 186).

W oddziale. *Reym.*

Oddziałać (dok.) — oddziaływać (niedok.), nie: oddziałowywać. I Formy: 1) oddziałam, oddziałasz, oddziała..., oddziałają; oddziałaj!; oddziaławszy; oddziałał, oddziałali, 2) oddziaływam, oddziaływasz..., oddziaływają, rzadziej: oddziałuję, oddziałujesz..., oddziałują; oddziaływaj! rzadziej: oddziałuj!; oddziaływający, rzadziej: oddziałujący; oddziaływany; oddziaływał. II Składnia: O. na kogo, na co.

Częste wycieczki do Warszawy zaczynają szkodliwie oddziaływać na gospodarstwo. *Święt.*

Oddzielić (dok.)—oddzielać (niedok.). I Formy: 1) oddzielę, oddzielisz, oddzieli, oddzielimy..., oddzielą; oddziel! oddzielcie!; oddzielony, oddzieleni; oddzieliwszy; oddzielił, 2) oddzielam, oddzielasz, oddzielają; oddzielaj!; oddzielający; oddzielany, oddzielani; oddzielał, oddzielali. II Składnia: 1) O. kogo, co— od kogo, od czego = przez dzielenie odłączyć kogo, co — od kogo, od czego, 2) O. co — w czym = wyróżnić, wydzielić co w większej całości.

Oddzierać. Ob. Odedrzeć.

Od dziesiątków lat, nie: od dziesiątek lat (PJ 1, 77). Ob. Dziesiątek.

Oddźwięczeć (dok.). Formy jak: dźwięczeć.

Odebrać (dok.) — odbierać (niedok.). I Formy: 1) odbiorę, odbierzesz, odbierze..., jak: brać, 2) odbieram, odbierasz..., odbierają; odbieraj!; odbierający; odbierany, odbierani; odbierał. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego.

Zwroty: 1) odebrać wykształcenie; 2) odebrać co z rąk czyich.

Odebrał z jego rąk kapelusz. *Siedl.*

Odechcieć się (dok.) nieosob. — odechciewać się (niedok.), nie: odniechcieć się — odniechciewać się. I Formy: 1) odechce się...; odechciało się, 2) odechciewa się; odechciewało się. II Składnia: 1) O. ś. komu—czego (bezpodm.), nie: komu — co (z podmiotem), 2) O. ś. komu — co robić.

Po tym wszystkim odechce mu się podobnych żartów (nie: odechcą mu się podobne żarty). Odechce mu się żartować. Odechciało mi się strojów i zabaw. *Orzesz.*

Odedrzeć — oddzierać. I Formy jak: wydrzeć — wydzierać. II Składnia: O. co — od czego lub z czego.

Odegrać (dok.) — odgrywać (niedok.), nie: odegrywać. Formy: 1) odegram, odegrasz..., jak: grać, 2) odgrywam, odgrywasz..., odgrywają; odgrywaj!; odgrywający; odgrywany; odgrywał.

Odejmować, nie: odejmywać. Ob. Odjąć.

Odejść (dok.) — odchodzić (niedok.). Formy: 1) odejdę, odejdziesz, odejdzie..., odejdą, nie: odeńdę odeńdziesz...; odejdź! odejdźcie!, nie: odeńdź! odeńdźcie!; odszedłszy; odszedłem..., odszedł (nie: odeszłem), odeszli (nie: odeśli), 2) odchodzę, odchodzisz..., jak: chodzić.

Odemknąć (dok.) — odmykać (niedok.). I Formy: 1) odemknę, odemkniesz, odemknie..., odemkną; odemknij!; odemknąwszy; odemknięty (nie: odemkniony); odemknął, odemknąłem, odemknęła, odemknęli, odemknęły, nie: odemkłem, odemkła, odemkli, odemkły, 2) odmykam, odmykasz..., odmykają; odmykaj!; odmykający; odmykany; odmykał, odmykali. II Składnia: 1) O. co (gdy się wymienia przedmiot, który się otwiera), 2) O. czym (gdy się wymienia narzędzie, którym się otwiera), 3) O. z czego (gdy się wymienia narzędzie, którym coś było zamknięte).

1—2. Odemknąłem drzwi kluczem. 3. Odemknąłem drzwi z łańcucha, z zatrzasku, ze skobla, z zatyczki, z klucza.

Odemścić (!) = zemścić się, pomścić (rus. por. otomstit' komu, otomstit' kogo). Zna-

czenie: 1) O. komu (!) = zemścić się na kim, 2) O. kogo (!) = pomścić kogo (Krasn. 69).

Odepchnąć (dok.) (nie: odepchać) — odpychać (niedok.). Formy jak: popchnąć — popychać.

Odeprzeć (dok.) (nie: odeprzyć) — odpierać (niedok.). I Formy: 1) odeprę, odeprzesz, odeprze..., odeprą; odeprzyj!; odparty; odparłszy; odparł, odparli, 2) odpieram, odpierasz, odpiera..., odpierają; odpieraj!; odpierający; odpierany, odpierani; odpierał, odpierali. II Składnia: O. kogo, co — czym — od kogo, od czego.

Oderwać (dok.)—odrywać (niedok.). I Formy: 1) oderwę, oderwiesz, oderwie..., oderwą, jak: rwać, 2) odrywam, odrywasz, odrywa..., odrywają; odrywaj!; odrywający; odrywany, odrywani; odrywał, odrywali. II Składnia: O. kogo, co — czym — od kogo, od czego.

Oderwać się (dok.)—odrywać się (niedok.). I Formy jak: oderwać — odrywać. II Składnia: 1) O. ś. od kogo, od czego = oddzielić (oddzielać) się od kogo, od czego, 2) O. ś. za kim, za czym = oddzielić (oddzielać) się, aby podążyć za kim.

2. Jakby serce za nimi oderwać się chciało. *Bartk.*

Oderznąć lub **oderżnąć** (PA) (dok.)—odrzynać (niedok.). I Formy: 1) oderznę, oderzniesz..., oderzmą; oderznij!; oderznięty; oderznąwszy; oderznął, oderznąłem, oderznęli, 2) odrzynam, odrzynasz, odrzyna..., odrzynają; odrzynaj!; odrzynający; odrzynany; odrzynał. II Składnia: O. kogo, co — czym — od czego.

Odesłać (dok.)—odsyłać (niedok.), nie: odsełać. I Formy jak: posłać — posyłać. II Składnia: O. kogo, co—do kogo, do czego—po co lub na co (gdy się wymienia cel, dla którego się posyła).

Odespać (dok.) — odsypiać (niedok.), nie: odsipiać. I Formy jak: zaspać — zasypiać. II Składnia: 1) O. (bez dopełn.) = wyspać niedospanie, 2) O. co = powetować sobie spaniem czas niedospany.

Odessać (dok.) — odsysać (niedok.). I Formy jak: wyssać — wysysać. II Składnia: 1) O. (bez dop.) = zaspokoić pragnienie ssania, 2) O. co = wyssać niedossane mleko.

Odetchnąć (dok.)—oddychać (niedok.), nie: oddechać. Ob. Oddech. Formy: 1) odetchnę, odetchniesz..., jak: tchnąć, 2) oddycham, oddychasz..., oddychają; oddychaj!; oddychający; oddychał.

Odetchnie innym powietrzem. *Kad.*

Zwrot: odetchnąć (oddychać) z ulgą = poczuć (czuć) ulgę.

Odetchnąłem z wielką ulgą. *Małacz.*

Odetrzeć (dok.)—odcierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: O. co — z czego.

Odewrzeć (dok.) — otwierać (niedok.). Formy jak: zawrzeć.

Odezwać się (dok.)—odzywać się (niedok.). I Formy jak: nazwać — nazywać. II Składnia: O. ś. do kogo — z czym.

Nie odzywała się z niczym do nikogo. *Żerom.*

Zwrot: nie odezwać się ani słowem.

Nie odzywała się ani słowem. *Dąbr.*

Odgadnąć (dok.) — odgadywać (niedok.). I Formy jak: zgadnąć—zgadywać. II Składnia: O. w kim — co.

Odgadła w nim bardzo dobrego człowieka. *Perz.*

Odgarnąć (dok.)—odgarniać (niedok.). Formy jak: ogarnąć — ogarniać.

Odgiąć (nie: odegnąć) — odginać. I Formy: 1) odegnę, odegniesz, odegnie..., jak: giąć, 2) odginam, odginasz, odgina..., odginają; odginaj!; odginający; odginany; odginał. II Składnia: O. co — czym — od czego lub do czego (ku czemu).

Odgnić (dok.), rzadko: odgniwać (niedok.). Formy: odgnić jak: gnić.

Odgnieść (dok.)—odgniatać (niedok.). Formy jak: wygnieść — wygniatać.

Odgniot (!) = nagniotek, odcisk.

Odgrodzić (dok.) — odgradzać (niedok.). I Formy jak: zagrodzić—zagradzać. II Składnia: O. kogo, co — kim, czym — od kogo, od czego.

Odgrozić — odgrażać. I Formy: 1) odgrożę, odgrozisz, odgrozi, odgrozimy..., jak: grozić, 2) odgrażam, odgrażasz, odgraża..., odgrażają; odgrażaj!; odgrażający; odgrażał, odgrażali. II Składnia: O. komu, czemu — kim, czym.

Odgrozić się (dok.)—odgrażać się (niedok.). I Formy jak: odgrozić — odgrażać. II Składnia: 1) O. ś. komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której się zwraca z groźbą), 2) O. na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw której ktoś się zwraca z groźbą).

2. Poczęto odgrażać się na nieprzyjaciół. *Sienk.*

Odgrywać, nie: odegrywać. Ob. Odegrać.

Odgryźć (dok.)—odgryzać (niedok.). I Formy jak: ugryźć — ugryzać. II Składnia: O. co — od czego.

Odgrzać (dok.) (nie: odegrzać)— odgrzewać (niedok.), nie: odgrzywać. Formy: 1) odgrzeję, odgrzejesz, odgrzeje..., odgrzeją; odgrzej! (nie: odgrzyj!); odgrzał, odgrzali lub odgrzeli, 2) odgrzewam, odgrzewasz..., odgrzewają; odgrzewaj!; odgrzewający; odgrzewany; odgrzewał.

Zatrzymywała gości proponując coś odgrzać (nie: odegrzać). *Parand.*

Odhamować (dok.) — odhamowywać (niedok.). Formy: 1) odhamuję, odhamujesz...; odhamuj!; odhamowawszy; odhamowany; odhamował, 2) odhamowuję, odhamowujesz, rzadko: odhamowywam, odhamowywasz (nie: odhamowywuję, odhamowywujesz...); odhamowuj!, rzadko: odhamowywaj! (nie: odhamowywuj); odhamowujący, rzadko: od-

hamowywający (nie: odhamowywujący); odhamowywany; odhamowywał.

Odjąć (dok.) — odejmować (niedok.), nie: odejmywać. I Formy jak: objąć: obejmować. II Składnia: **O.** komu, czemu — co.

Odjęło jej otuchę. *Dąbr.* Odejmując im wszelką wartość. *Dąbr.*

Odjechać (dok.) — odjeżdżać (niedok.). I Formy jak: wyjechać—wyjeżdżać. II Składnia: **O.** od kogo, od czego — do kogo, do czego — czym (na czym lub w czym). Ob. Bryczka, Fura, Wóz, Powóz.

Odkadzić (dok.) — odkadzać (niedok.). Formy jak: zakadzić — zakadzać.

Odkapnąć (dok.) (rzadziej: odkapać)— odkapywać (niedok.). Ob. Skapnąć. Formy: 1) odkapnie; odkapnął, 2) odkapuje (rzadko: odkapywa); odkapujący; odkapywał.

Odkarmić (dok.) — odkarmiać (niedok.). I Formy: 1) odkarmię, odkarmisz, odkarmi, odkarmimy..., jak: karmić, 2) odkarmiam, odkarmiasz..., odkarmiają; odkarmiaj!; odkarmiający; odkarmiany, odkarmiani; odkarmiał, odkarmiali. II Składnia: 1) **O.** kogo, co, 2) **O.** czym (gdy się wymienia pożywienie, którym się odkarmia), 3) **O.** na czym (gdy się wymienia główną podstawę, na której się opiera pożywienie będące środkiem odkarmiania).

3. Odkarmił się tak na mącznych potrawach. *Mp.*

Odkasłać lub **odkaszlać, odkaszlnąć** — odkasływać lub odkaszliwać. Ob. Kasłać. Formy: 1) odkaszlę, odkaszlesz..., odkaszlą lub odkaszlam, odkaszlasz, albo odkaszlnę, odkaszlniesz... (nie: odkasłam, okasłasz...); odkaszlaj! lub odkaszlnij! (nie: odkaszl!); odkaszlnąwszy, rzadziej: odkasławszy; odkasłał, odkaszlał lub odkaszlnął, 2) odkasłuję, odkasłujesz..., odkasłują albo odkaszluję, bądź odkaszliwam; odkasłuj! lub odkaszluj!; odkasływał albo odkaszliwał.

Odkasływał. *Reym.* Odkasływać. *Strug.*

Odkazać komu (!) rus. = odmówić komu.

Odkazić (dok.) — odkażać (niedok.). I Formy: 1) odkażę, odkazisz, odkazi, odkazimy..., odkażą; odkaź! odkaźcie!; odkażony, odkażeni; odkaziwszy; odkaził, 2) odkażam, odkażasz, odkaża..., odkażają; odkażaj!; odkażający; odkażany, odkażani; odkażał, odkażali. II Składnia: **O.** kogo, co — od czego — czym.

Odkładać. Ob. Odłożyć.

Odkochać się (dok.) — odkochiwać się (niedok.). I Formy jak: zakochać się — zakochiwać się. II Składnia: **O.** ś. w kim.

Odkochałam się w nim. *Zapol.*

Odkopać (dok.)—odkopywać (niedok.). Formy jak: wykopać — wykopywać.

Odkopcić (dok.) — odkopcać (niedok.), nie: odkapcać. Formy jak: zakopcić — zakopcać.

Odkosza dostać = otrzymać odmowę (zwłaszcza odmowę wzajemności miłosnej).

Odkrajać (dok.) lub **odkroić** — odkrawać (niedok.), nie: odkraiwać. Ob. Wykrajać (wykroić), Zakrajać (zakroić). I Formy: 1) odkrajęę, odkrajesz, odkraje..., odkrają; odkraj!; odkrajany; odkrajawszy; odkrajał lub odkroję, odkroisz, odkroi, odkroimy..., odkroją; odkrój! odkrójcie!; odkroiwszy; odkroił, 2) odkrawam, odkrawasz..., odkrawają; odkrawaj!; odkrawający; odkrawany; odkrawał. II Składnia: 1) **O.** co — od czego = przez krojenie oddzielać co — od czego, 2) **O.** co — z czego = przez krojenie wydzielać co — z czego, np. Z ćwiartki cielęciny wykrajał dwa kilo.

Odkreślić (dok.)—odkreślać (niedok.). I Formy jak: określić — określać. II Składnia: **O.** co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Od dawnego rachunku odkreślił nową należność. Odkreślił w rachunku nieznaczną sumę.

Odkręcić (dok.)—odkręcać (niedok.). I Formy: 1) odkręcę, odkręcisz, odkręci, odkręcimy..., odkręcą; odkręć! odkręćcie!; odkręcony, odkręceni; odkręciwszy; odkręcił, 2) odkręcam, odkręcasz, odkręca..., odkręcają; odkręcaj!; odkręcający; odkręcany, odkręcani; odkręcał. II Składnia: **O.** co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odkroić. Ob. Odkrajać.

Odkryć (dok.) — odkrywać (niedok.). I Formy: 1) odkryję, odkryjesz..., odkryją; odkryj!; odkryty; odkrywszy; odkrył, 2) odkrywam, odkrywasz..., odkrywają; odkrywaj!; odkrywający; odkrywał. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co = znaleźć kogoś lub coś, co było ukryte, 2) **O.** co (!) rus. = otwierać co, np. szkołę, list... (PJ 1, 96).

Zwroty: 1) pod odkrytym (!) niebem = pod otwartym niebem. *Krasn. 69;* 2) odkryć przed kim karty = ujawnić środki swojego działania; 3) grać w odkryte karty = współzawodniczyć ujawniając środki, którymi się w działaniu swoim rozporządza; 4) odkryć komu lub przed kim tajemnicę.

Odkrytka (! rus.) = pocztówka, karta pocztowa (JP 6, 127).

Odkryty = odsłonięty, otwarty.

Zwroty: 1) odkryty (lub otwarty) powóz; 2) odkryć (lub otworzyć) budę powozu.

1. Jechać odkrytym przyjemnie. *Dąbr.*

Odkrywca — Formy: lp ten odkrywca, tego odkrywcy, temu odkrywcy, tego odkrywcę, odkrywco!, tym odkrywcą, o tym odkrywcy, lm ci odkrywcy, tych odkrywców, tym odkrywcom, tych odkrywców, tymi odkrywcami, o tych odkrywcach.

Odkrzyknąć (dok.)—odkrzykiwać (niedok.). Formy: 1) odkrzyknę, odkrzykniesz, odkrzyknie..., odkrzykną; odkrzyknij!; odkrzyknąwszy; odkrzyknął, odkrzyknął, odkrzyknęła, odkrzyknęli, nie: odkrzykłem, odkrzykła, odkrzykli.

Odkuć (dok.) — odkuwać (niedok.). I For-

my jak: wykuć — wykuwać. II Składnia: **O.** kogo, co — od kogo, od czego — czym.

Odkupić (dok.) — odkupywać (niedok.), ale: kupować. Ob. Kupić. I Formy: 1) odkupię, odkupisz, odkupi, odkupimy..., odkupią; odkup! odkupcie!; odkupiony; odkupiwszy; odkupił, 2) odkupuję, odkupujesz..., odkupują; odkupuj!; odkupujący; odkupywany; odkupywał. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** = kupić z powrotem, składnia jak: kupić. Ob. Kupić, 2) **O.** kogo — czym — za co = wyzwolić kogo przy pomocy czegoś z powodu czego, 3) **O.** co (!) = zmazać co.

2. Chrystus śmiercią odkupił świat za jego grzechy. 3. Dążył do zmazania (nie: do odkupienia) winy. *Cyt. Szejfs. 18.*

Odkurzyć (dok.)—odkurzać (niedok.). I Formy: 1) odkurzę, odkurzysz, odkurzy, odkurzymy..., odkurzą; odkurz! odkurzcie!; odkurzony, odkurzeni; odkurzywszy; odkurzył, 2) odkurzam, odkurzasz, odkurza..., odkurzają; odkurzaj!; odkurzający; odkurzany, odkurzani; odkurzał, odkurzali. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co — z czego = otrzepać kogo, co z kurzu, z pyłu, 2) **O.** kogo, co — czym = dymem odpędzić kogo, co, 3) **O.** kogo—od kogo, od czego = (dymem) odpędzić kogo—od kogo lub od czego.

Odkwotowanie zwrotne (!) = przekazanie zwrotne cedułą obciążającą (DUMK 25 VII 32).

Odkwotowywać (!) = przekazywać cedułą obciążającą (DUMK 25 VII 32).

Odlać (dok.) — odlewać (niedok.), nie: odliwać. Formy: 1) odleję, odlejesz, odleje..., odleją; odlej! odlejcie! (nie: odlij! odlijcie!); odlany; odlawszy; odlał, odlali lub odleli, 2) odlewam, odlewasz, odlewa..., odlewają; odlewaj!; odlewany; odlewał.

Odległość — Składnia: **O.** czego — od czego lub do czego (zależnie od kierunku, w jakim się rozpatruje dwa odległe od siebie przedmioty).

Odległość wsi od miasta lub odległość wsi do miasta. Odległość od domu. *Dyg.*

Zwroty: 1) w odległości, nie: na odległość (gdy się mówi o położeniu czegoś); 2) na odległość (gdy się mówi o ruchu w kierunku czegoś); 3) trzymać kogo lub trzymać się w odległości = trzymać (się) na uboczu; 4) skok na odległość.

1. Górna krawędź reklamy powinna się znajdować w odległości (nie: na odległość) 20 mm od górnej krawędzi szyby wagonu. *KJMK.* 2. Obcował na odległość ze światem. *Goet.*

Odległy — oddalony. Znaczenie: 1) odległy = leżący w pewnym, większym lub mniejszym odcinku przestrzeni bądź czasu od kogo lub czego; leżący daleko od kogo lub czego, 2) oddalony = a) ten, który wskutek swojego stałego położenia względem innego przedmiotu znajduje się od niego stale daleko = odległy, b) ten, który się znajduje daleko nie z natury swojego stałego położenia, lecz w następstwie ruchu przynajmniej jednego z oddalonych przedmiotów.

1. Grają gdzieś grzmoty w górach odległych. *Zales. cyt. A. S. Kras.* (tu zamiana przymiotnika: o d l e g ł y na o d d a l o n y byłaby możliwa). 2. Wyszli odwiedzić matkę oddaloną. *Karp. cyt. Krasn.* (tutaj zamiana przymiotnika o d d a l o n y na o d l e g ł y jest niemożliwa).

Wyrażenie: zwrotnice oddalone (nie: odległe) od nastawni. *KJMK.*

Odlew, nie: odliw; dlp tego odlewu.

Odlewnia, dlp tej odlewni, dlm tych odlewni.

Odleźć (dok.) — odłazić (niedok.). Formy jak: wyleźć — wyłazić.

Odleżały (rzadziej: odleżany) = który się odleżał.

Odleżany — Znaczenie: 1) **O.** = to, co odleżano, np. odleżana choroba, 2) **O.** = odgnieciony wskutek leżenia, np. odleżane rany, ślady odleżane na kanapie, 3) **O.** (rzadko: odleżały) = ten, który się odleżał.

Odleżeć (dok.)—odlegiwać (niedok.). I Formy: 1) odleżę, odleżysz, odleży, odleżymy..., odleżą; odleż! odleżcie!; odleżany; odleżawszy; odleżał, odleżeli, odleżały, 2) odleguję, odlegujesz..., odlegują; odleguj!; odlegujący; odlegiwał. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** (bez dopełn.) = wyleżeć (wylegiwać) do zwykłej normy, powetować braki w leżeniu, 2) **O.** = wyleżeć (leżeć) z powodu czego, 3) **O.** co = przez leżenie odgnieść.

2. Wylegiwa się swobodnie, jakby chciał odleżeć dawne ranne i punktualne wstawanie. *P. Chmiel. cyt. SW.* 3. Odleżał sobie całe ciało prawie. *Minas. cyt. SW.*

Odleżeć się (dok.)—odlegiwać się (niedok.). I Formy jak: odleżeć — odlegiwać. II Znaczenie: 1) **O. ś.** = przez długie leżenie wydobrzeć, dojrzeć, 2) **O. ś.** = przez długie leżenie odgnieść się, nadpsuć się, nadgnić.

Odliczyć (dok.) — odliczać (niedok.). Formy jak: obliczyć — obliczać.

Odłam — Por. rozłam, załam, ale: przełom, złom, załom. I Forma dlp tego odłamu. II Znaczenie: 1) **O.** = ułamek, fragment, 2) **O.** = część, odgałęzienie.

1. Każdy jego szczątek jest odłamem dzieł sztuki. *Mick. cyt. SW.* 2. Jest to znaczny odłam narodu.

Odłamać (dok.) — odłamywać (niedok.). I Formy: 1) odłamię, odłamiesz..., jak: łamać, 2) odłamuję, odłamujesz... (nie: odłamywam, ani: odłamywuję); odłamuj!; odłamujący; odłamywany; odłamywał. II Składnia: **O.** co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odłączyć (dok.) — odłączać (niedok.), nie: odłanczać. I Formy: 1) odłączę, odłączysz, odłączy, odłączymy..., odłączą; odłącz! odłączcie!; odłączony, odłączeni; odłączywszy; odłączył, 2) odłączam, odłączasz..., odłączają; odłączaj!; odłączający; odłączany, odłączani; odłączał, odłączali. II Składnia: **O.** kogo, co — od kogo, od czego.

Odłączyć się (dok.)—odłączać się (niedok.). I Formy jak: odłączyć — odłączać. II Składnia: **O. ś.** od kogo, od czego.

Od gromady odłączyła się kura. *Bartk.*

Odłożyć (dok.) — odkładać (niedok.). I For-

my: 1) odłożę, odłożysz, odłoży, odłożymy..., odłożą; odłóż! odłóżcie!; odłożony, odłożeni; odłożywszy; odłożył, 2) odkładam, odkładasz, odkłada..., odkładają; odkładaj!; odkładający; odkładał. II Składnia: O. co — na co lub do czego, nie: na czym.

Odłożył książkę na miejsce (nie: na miejscu). *PJ 1, 76.*

Zwrot: odłożyć pewien wymiar na planie (!) = odciąć lub odmierzyć pewien wymiar na planie. *KJMK.*

Odłóg, dlp tego odłogu.

Zwrot: leżeć odłogiem.

Odłupać (dok.) — odłupywać (niedok.), nie: odłupować. I Formy jak: obłupać — obłupywać. II Składnia: 1) O. co — od czego = przez łupanie oddzielić co — od czego, 2) O. co — w czym = wyłupać co — w czym (w pierwszym zwrocie uwaga się kieruje na część odłupaną przedmiotu, w zwrocie drugim — na przedmiot, w którym się coś odłupuje). Ob. Odrąbać.

Odmalować (dok.)—odmalowywać (niedok.). I Formy: 1) odmaluję, odmalujesz, odmaluje..., odmalują; odmaluj!; odmalowany; odmalowawszy; odmalował, 2) odmalowuję, odmalowujesz, odmalowuje..., odmalowują, rzadziej: odmalowywam, odmalowywasz..., odmalowywają (nie: odmalowywuję..., odmalowywują); odmalowuj! lub odmalowywaj! (nie: odmalowywuj!); odmalowujący, rzadziej: odmalowywający (nie: odmalowywujący); odmalowywany; odmalowywał. II Znaczenie i składnia: O. co — czym — na czym = dokładnie wymalować lub przemalować według wzoru co — czym — na czym.

Odmarznąć (dok.) — odmarzać (niedok.). Formy: 1) odmarznę, odmarzniesz, odmarznie..., odmarzną; odmarznij!; odmarznięty lub odmarzły; odmarzł (nie: odmarznął), odmarzła, odmarzło, 2) odmarzam, odmarzasz, odmarza..., odmarzają; odmarzaj!; odmarzający; odmarzał.

Odmazać (dok.) — odmazywać (niedok.). I Formy jak: omazać — omazywać. II Składnia: O. co — w czym lub z czego.

Odmęt — Forma dlp tego odmętu.

Zwroty: 1) odmęt życia, walki. *SF;* 2) rzucić kogo w odmęt czego. *SF.*

Odmienić (dok.) — odmieniać (niedok.). I Formy: 1) odmienię, odmienisz, odmieni, odmienimy..., odmienią; odmień! odmieńcie!; odmieniony, odmienieni; odmieniwszy; odmienił, 2) odmieniam, odmieniasz, odmienia..., odmieniają; odmieniaj!; odmieniający; odmieniany, odmieniani; odmieniał, odmieniali. II Składnia: O. kogo, co — w kogo, w co.

Odmienić się (dok.) — odmieniać się (niedok.). I Formy jak: odmienić — odmieniać. II Składnia: O. ś. w kogo, w co.

Odmienił się w szlachetną osobę najdostojniejszego w tym gronie profesora. *Berent.*

Odmieniec — Formy: wlp odmieńcze!, mlm ci odmieńcy (te odmieńce), dlm tych odmieńców, nie: tych odmieńcy.

Chodziły tu Niemce, chodziły odmieńce. *Konopn.*

Odmienny od kogo, od czego, nie: do kogo, do czego.

Żywioł odmienny od jego istoty. *Iwasz.* Armia nasza formowała się w warunkach odmiennych od (nie: do) wszystkich innych armii. *Czas 5 XI, 35.*

Odmieść (dok.) — odmiatać (niedok.). Formy: 1) odmiotę (nie: odmietę), odmieciesz, odmiecie..., odmiotą (nie: odmietą); odmieć! odmiećcie!; odmieciony, odmieceni; odmiótłszy; odmiotłem, odmiótł, odmietli, odmiotły, 2) odmiatam, odmiatasz, odmiata..., odmiatają; odmiataj!; odmiatający; odmiatany, odmiatani; odmiatał.

Odmiękczyć (dok.) — odmiękczać (niedok.). Formy: 1) odmiękczę, odmiękczysz, odmiękczy, odmiękczymy...; odmiękcz! odmiękczcie!; odmiękczywszy; odmiękczony; odmiękczył, 2) odmiękczam, odmiękczasz...; odmiękczaj!; odmiękczający; odmiękczał.

Odmięknąć (dok.)—odmiękać (niedok.). Formy: 1) odmięknę, odmięknieszz...; odmięknij!; odmięknąwszy, częściej: odmiękłszy; odmiękły lub odmięknięty; odmięknął, częściej: odmiękł, odmiękli, 2) odmiękam, odmiękasz...; odmiękaj!; odmiękający; odmiękał.

Odmłodniały lub **odmłodzony.**

Wydał się jakiś wesoły i odmłodniały. *Grusz.*

Odmłodnieć (dok.), nie: odmłódnieć. Ob. Młodnieć. Formy: odmłodnieję, odmłodniejesz, odmłodnieje..., odmłodnieją; odmłodniej!; odmłodniały, odmłodniali; odmłodniał, odmłodnieli, odmłodniały.

Odmłodzić (dok.) — odmładzać (niedok.). Formy: 1) odmłodzę, odmłodzisz, odmłodzi, odmłodzimy..., odmłodzą; odmłódź! odmłódźcie!; odmłodzony, odmłodzeni; odmłodziwszy; odmłodził, 2) odmładzam, odmładzasz..., odmładzają; odmładzaj!; odmładzający; odmładzany, odmładzani; odmładzał, odmładzali.

Odmoczyć (dok.)—odmaczać (niedok.). Formy: 1) odmoczę, odmoczysz, odmoczy, odmoczymy..., odmoczą; odmocz! odmoczcie!; odmoczony, odmoczeni; odmoczywszy; odmoczył, 2) odmaczam, odmaczasz, odmacza..., odmaczają; odmaczaj!; odmaczający; odmaczany, odmaczani; odmaczał, odmaczali.

Odmotać (dok.)—odmotywać (niedok.), nie: odmotowywać, ani: odmatać. I Formy jak: omotać — omotywać. II Składnia: O. co — z czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odmowny — Por. mowny, wymowny, ale: prawdomówny, małomówny.

Odmówić (dok.) — odmawiać (niedok.). I Formy: 1) odmówię, odmówisz, odmówi, odmówimy..., odmówią; odmów! odmówcie!; odmówiony; odmówiwszy; odmówił, 2) odmawiam, odmawiasz..., odmawiają; odma-

wiaj!; odmawiający; odmawiany; odmawiał. II Znaczenie i składnia: 1) O. co = zmówić co dokładnie, 2) O. komu — czego (nie: co, ani: w czym) = nie dać komu—czego, 3) O. komu — kogo = namową odciągnąć komu — kogo, 4) O. kogo — od kogo, od czego = namową odwieść kogo—od kogo lub od czego.

1. Odmówił codzienny pacierz. 2. Odmawiał jego prośbom. *Mick.* Nie mogę ci niczego odmówić. *Sienk.* Nie odmówi chłop żołnierzowi polskiemu łyżki barszczu. *Strug.* 3. Kto drugiemu odmówi sługę... *Cyt. SW.* 4. Odmawiała ich od tego zamiaru. *Dąbr.*

Odmówić się (dok.) — odmawiać się (niedok.) od czego (! rus.) = wymówić się (wymawiać się) od czego, uchylić się od czego, odmówić wykonania czego (por. ros. otkazywat'sia od czego).

Odmyć (dok.) — odmywać (niedok.). Formy jak: umyć — umywać.

Odnająć (dok.) — odnajmować (niedok.), nie: odnajmywać. Formy jak: nająć — najmować.

Odnajdować lub **odnajdywać**. Ob. Odnaleźć.

Odnaleźć (dok.) (nie: odnajść) — odnajdować lub odnajdywać (niedok.). Formy jak: znaleźć — znajdować (znajdywać).

Odnajdywali. *żerom.* Od pewnego czasu odnajdywał w sobie (pustkę). *Parand.* Odnajdywał złoża rudy radu. *Ostr.*

Od niechcenia.

Od niechcenia pokasływać. *żerom.*

Odnieść (dok.) — odnosić (niedok.). Formy jak: nieść — nosić. II Składnia: O. co — do czego.

Pierwotny człowiek odnosił wszystkie nowe zjawiska do dawniej mu już znanych obrazów. *Przybysz.*

Odnieść się (dok.) — odnosić się (niedok.). I Formy jak: odnieść — odnosić. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. do kogo, do czego = dotyczyć kogo, czego, 2) O. ś. = zwrócić się (zwracać się) do kogo, do czego, 3) O. ś. = traktować kogo, co (źle lub dobrze) (JP 7, 95), 4) O. ś. do kogo, do czego = stosować się do kogo, do czego, łączyć się z czym.

1. To, co mówiono, odnosi się do ciebie. *Cyt. SW.* 2. W tej wątpliwości odniosłem się do ciebie. 3. Tak się życzliwie do mnie odnosiła. *Przybysz.* Dobrze, że się do wszystkiego odnosi serio. *Natk.* Jak ty się do tego odnosisz? *Grusz.* Odnosił się do terenów kolegi z sympatią i zajęciem. *Grusz.* 4. W połączeniu przymiotnika z rzeczownikiem przymiotnik odnosi się do rzeczownika.

Odnośnie do kogo, do czego (nie: kogo, czego) = w stosunku do kogo, czego, w odniesieniu do czego, z uwagi na co, pod względem czego.

Pchła odnośnie do swej wielkości jest bardzo ciężka. *Cyt. SW.*

Odnośny (!) = odpowiedni, właściwy, przynależny (PJ 12, 56, Krasn. 70).

Odpowiedni, właściwy (nie: odnośny) przepis. Przechowałem wszystkie rachunki i odpowiednie (lub przynależne) pokwitowania. *Cyt. Krasn. 70.*

Odolanów (nazwa miejsc.) — odolanowski.

Odosobnić (dok.) — odosabniać (niedok.). I Formy: 1) odosobnię, odosobnisz, odosobni, odosobnimy..., odosobnią; odosobnij!; odosobniony, odosobnieni; odosobniwszy; odosobnił, 2) odosabniam, odosabniasz..., odosabniają; odosabniaj!; odosabniający; odosabniany, odosabniani; odosabniał, odosabniali. II Składnia: O. kogo, co—od kogo, od czego.

Odosobniono (!) = osobno, oddzielnie.

Trzeba zrobić osobno (lub oddzielnie, nie: odosobniono) to, a osobno tamto. *Cyt. Szwed.*

Odór (PA), nie: odor; dlp tego odoru.

Ten nieznośny odór napełnił... *Ostr.*

Odpadek, dlp tego odpadku (SW, Łoś, N).

Odpalić (dok.) — odpalać (niedok.). I Formy: 1) odpalę, odpalisz..., jak: palić, 2) odpalam, odpalasz, odpala...; odpalaj!; odpalający; odpalany; odpalał..., odpalali. II Znaczenie i składnia: 1) O. co — od czego = paląc oddzielić co — od czego, 2) O. kogo = odprawić kogo, dać komu odprawę, 3) O. komu — na co = odpowiedzieć gwałtownie komu.

3. Odpalił mi na to prosto z mostu. *Danił.*

Odpasać (dok.) — odpasywać (niedok.) = zdjąć (zdejmować) pas. I Formy: 1) odpaszę, odpaszesz...; odpasz! odpaszcie!; odpasawszy; odpasany; odpasał, 2) odpasuję, odpasujesz...; odpasuj!; odpasujący; odpasywany; odpasywał. II Składnia: O. co.

Odpaść (dok.) — odpasać (niedok.) = pasąc doprowadzić (doprowadzać) do normalnego stanu zdrowia czy tuszy. Formy: 1) odpasę, odpasiesz..., jak paść, 2) odpasam, odpasasz, odpasa...; odpasaj!; odpasający; odpasany; odpasał.

Odpaść (dok.) (nie: odpadnąć) — odpadać (niedok.). I Formy jak: wpaść — wpadać. II Znaczenie: 1) O. od kogo, od czego = oddzieliwszy się upaść, oderwać się, 2) O. (!) = być zbytecznym.

2. Przy takich zwrotnicach są zbytecznie (nie: odpadają) pędnie, napędy i rygle. *KJMK.*

Odpełzać (niedok.)—odpełznąć (dok.). Formy: 1) odpełzam, odpełzasz, odpełza..., odpełzają; odpełzaj!; odpełzający; odpełzał, 2) odpełznę, odpełzniesz, odpełznie..., odpełzną; odpełznij!; odpełzły; odpełzłszy; odpełzł, odpełzła, odpełzli, odpełzły, nie: odpełznął, odpełznęła, odpełznęli.

Odpędzić (dok.)—odpędzać (niedok.). I Formy jak: wypędzić—wypędzać. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego — czym.

Odpędzaj od siebie złe myśli. Od zdobyczy odpędzał głodnych towarzyszy zębami. *Wikt.*

Odpiąć (dok.) (nie: odpnąć)—odpinać (niedok.). I Formy jak: zapiąć — zapinać. II Składnia: O. co — od czego.

Odpiął kwiatek od klapy surduta.

Odpić (dok.) — odpijać (niedok.). Formy jak: wypić — wypijać.

Odpieczętować (dok.) — odpieczętowywać (niedok.). Formy: 1) odpieczętuję, odpieczętujesz...; odpieczętuj!; odpieczętowawszy; odpieczętowany; odpieczętował, 2) odpieczętowuję, odpieczętowujesz..., rzadko: odpieczętowywam, odpieczętowywasz... (nie: odpieczętowywuję, odpieczętowywujesz...); odpieczętowuj!, rzadko: odpieczętowywaj! (nie:

odpieczętowywuj!); odpieczętowujący, rzadko: odpieczętowywający (nie: odpieczętowywujący); odpieczętowywany; odpieczętowywał.

Odpiłować (dok.) — odpiłowywać (niedok.). I Formy: 1) odpiłuję, odpiłujesz...; odpiłuj!; odpiłowawszy; odpiłowany; odpiłował, 2) odpiłowuję, odpiłowujesz, rzadko: odpiłowywam, odpiłowywasz... (nie: odpiłowywuję...); odpiłowuj!, rzadko: odpiłowywaj! (nie: odpiłowywuj!); odpiłowujący, rzadko: odpiłowywający (nie: odpiłowywujący); odpiłowywany; odpiłowywał. II Składnia: O. co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odpis — Forma dlp tego odpisu.

Zwroty: 1) zrobić odpis, nie: zdjąć odpis. *KJMK*; 2) sporządzić odpis, nie: wygotować, wykonać odpis.

Odpisać (dok.) — odpisywać (niedok.). Formy: 1) odpiszę, odpiszesz, odpisze..., odpiszą; odpisz! odpiszcie!; odpisawszy; odpisany; odpisał, 2) odpisuję, odpisujesz, odpisuje..., odpisują; odpisuj!; odpisujący; odpisywany; odpisywał.

Odplątać (dok.) — odplątywać (niedok.). I Formy jak: oplątać—oplątywać. II Składnia: O. co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odplombować (dok.)—odplombowywać (niedok.). I Formy jak: zaplombować — zaplombowywać. II Składnia: O. co.

Odplunąć (dok.), rzadko: odpluć (nie: odplwać) — odpluwać (niedok.). Por. Oplué. I Formy: 1) odpluję, odplujesz, odpluje..., odplują lub odplunę, odpluniesz..., odpluną; odpluj! lub odpluń! (nie: odplunij!); odpluty; odpluł lub odplunął, odplunąłem, odplunęła, 2) odpluwam, odpluwasz, odpluwa..., odpluwają; odpluwaj!; odpluwany; odpluwał. II Składnia: 1) O. co = odrzucić co ze śliną (przygodnie), 2) O. czym = odrzucić ze śliną to, czym się zwykle pluje (uwydatnia stałą skłonność do wydzielania ze śliną czegoś).

2. Odplunął nareszcie flegmą. Chory znowu odplunął krwią.

Odpłacić (się) (dok.) — odpłacać (się) (niedok.). I Formy: 1) odpłacę, odpłacisz, odpłaci, odpłacimy..., odpłacą; odpłać! odpłaćcie!; odpłacony; odpłaciwszy: odpłacił, 2) odpłacam, odpłacasz, odpłaca..., odpłacają; odpłacaj!; odpłacający; odpłacany; odpłacał. II Składnia: O. (ś.) komu — czym — za co.

Za ten Kalisz to im się jeszcze odpłaci. *Strug.*

Odpłynąć (dok.)—odpływać (niedok.). Formy: 1) odpłynę, odpłyniesz, odpłynie..., odpłyną; odpłyń! odpłyńcie!; odpłynąwszy; odpłynął, odpłynąłem, odpłynęła, odpłynęli, odpłynęły, 2) odpływam, odpływasz, odpływa..., odpływają; odpływaj!; odpływający; odpływał.

Odpocząć (dok.) — odpoczywać (niedok.). I Formy: 1) odpocznę, odpoczniesz, odpocznie..., odpoczną; odpocznij!; odpoczęty; odpoczął, odpoczęłam, odpoczęła, odpoczęli, odpoczęły, 2) odpoczywam, odpoczywasz, odpoczywa..., odpoczywają; odpoczywaj!; odpoczywający; odpoczywał. II Składnia: 1) O. od czego = wypocząć (wypoczywać), uwolniwszy się od czego, 2) O. po czym = wypocząć (wypoczywać) po wykonaniu jakiejś pracy.

1. Mogła odpocząć od cierpienia. *Nałk.* Chciałbym raz odpocząć od tej wrzawy.

Odpokutować (dok.)—odpokutowywać (niedok.). I Formy: 1) odpokutuję, odpokutujesz, odpokutuje..., jak: pokutować, 2) odpokutowuję, odpokutowujesz..., odpokutowują, rzadziej: odpokutowywam, odpokutowywasz..., odpokutowywają (nie: odpokutowywuję..., odpokutowywują); odpokutowuj! rzadziej: odpokutowywaj! (nie: odpokutowywuj!); odpokutowujący, rzadziej: odpokutowywający (nie: odpokutowywujący); odpokutowywał. II Składnia: O. co lub za co (w tym drugim zwrocie wyraziściej się uwydatnia przyczynowy związek, zachodzący między przewinieniem a pokutą). Ob. Cierpieć.

Niech odpokutują za winy. *Sienk.*

Odporny—Składnia: 1) O. wobec lub względem kogo = nie poddający się komu, czemu, 2) O. na co = nie poddający się działaniu czego.

1. Wobec kobiet odporny. *Nałk.* 2. Odporny na zimno.

Odpowiadać. Ob. Odpowiedzieć.

Odpowiedni, nie: odpowiedny. Składnia: 1) O. dla kogo (na oznaczenie osoby, dla której coś jest właściwe), 2) O. do czego, nie: dla czego (na oznaczenie rzeczy, do której coś jest właściwe), 3) O. na co (na oznaczenie stanu lub czynności, przy których użycie czegoś jest właściwe), 4) O. komu, czemu = odpowiadający komu, czemu, godny kogo, czego, 5) O. czym (na oznaczenie czegoś, dzięki czemu coś staje się odpowiednim).

1. To zajęcie dla niej odpowiednie. *Święt.* 2. Nie była to chwila odpowiednia do gawędki. *Żerom.* 3. Suknia była odpowiednia na wieczorowe przyjęcie. *Nałk.* 4. Urząd odpowiedni zdolnościom czyim. *Cyt. SW.* 5. żona odpowiednia urodzeniem i majątkiem. *Cyt. SW.*

Odpowiedzialność — Składnia: 1) O. za kogo, za co (gdy się wymienia osobę, rzecz lub sprawę, z którą się odpowiedzialność wiąże), 2) O. przed kim, przed czym lub wobec kogo, wobec czego (gdy się wymienia osobę lub sprawę, w stosunku do której zachodzi odpowiedzialność), 3) O. czego (gdy się wymienia następstwa odpowiedzialności).

1. Łatwiejże polec, niż dźwigać odpowiedzialność za nią. *Sienk.* 2. Przed Bogiem ja biorę odpowiedzialność. *Sienk.* 3. Pod odpowiedzialnością kary sądowej.

Zwroty: 1) brać (nie: przyjmować) odpowiedzialność za co—por. ros. prinimat' otwietstwiennost'; 2) brać co na odpowiedzialność czyją; 3) ponosić odpowiedzialność; 4) pociągać kogo do odpowiedzialności. *SF;* 5) składać na kogo odpowiedzialność; 6) zrzucić z kogo odpowiedzialność; 7) odpowiedzialność na kogo spada. *SF;* 8) odpowiedzialność na kim ciąży. *SF;* 9) uwolnić kogo od odpowiedzialności. *SF;* 10) pod odpowiedzialnością; 11) na odpowiedzialność czyją.

1. Bierz pan całą odpowiedzialność na siebie. *Kaczk. cyt. SW.* 2. Nie boisz się brać na swoją odpowiedzialność? *Dąbr.* 3. Za wiarogodność wpisywanych danych ponoszą odpowiedzialność. *KJMK.* 10. Dokonywają przewóz pod odpowiedzialnością jednego z umawiających się państw. *KJMK.* 11. Powierzam ci to na twoją odpowiedzialność. *SW.*

Odpowiedzialny — Składnia: 1) **O.** za kogo, za co (gdy się wymienia osobę, rzecz lub sprawę, z którą się odpowiedzialność wiąże), 2) **O.** przed kim, przed czym lub wobec kogo, wobec czego (gdy się wymienia osobę lub sprawę, w stosunku do której jest się odpowiedzialnym).

1. Nie jestem odpowiedzialny za jego wartość. *Święt.* ... odpowiedzialnych za wszystko. *Dąbr.* Jest odpowiedzialny za zachowanie przepisów. *KJMK.* 2. Odpowiedzialny przed Bogiem i ludźmi.

Odpowiedzieć (dok.) (nie: odpowiedzić) — odpowiadać (niedok.). I Formy jak: powiedzieć — powiadać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co (gdy się wymienia treść odpowiedzi), 2) **O.** na co (gdy się wymienia treść pytania lub w ogóle treść tego, co było pobudką odpowiedzi), 3) **O.** komu (gdy się wymienia osobę, do której się zwraca odpowiedź), 4) **O.** komu, czemu (przen.) = być odpowiednim dla kogo lub do czego, 5) **O.** czym = odpowiadać przy pomocy czego, 6) **O.** za kogo, za co — przed kim = być odpowiedzialnym za kogo, za co (gdy się wymienia osobę, rzecz lub sprawę, z którą się odpowiedzialność wiąże) — przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, wobec której się jest odpowiedzialnym), 7) **O.** czym (nie: czego) = dawać zadosyćuczynienie, płacić czym.

1—2. Odpowiadała coś na zapytania. *Nałk.* Jest to dla mnie zbyt wielka niespodzianka, ażebym od razu mógł na nią odpowiedzieć. *Święt.* Nie odpowiadał na drwiące uwagi. *Reym.* Nie odpowiadasz na takie pytania. *Kad.* 5. Dzieciak odpowiadał na taki poczęstunek płaczem. *Prus.* 6. Ty mi za niego odpowiesz. *Małacz.* ...za co winien żywotem swym odpowiadać. *Dąbr.* Każde z nas odpowiada przed światem za swoje postępki. *Zapol.* 7. Odpowiada całym swym majątkiem (nie: z majątku).

Odpowiedź — I Formy: mlm te odpowiedzi, nie: odpowiedzie; dlm tych odpowiedzi. II Składnia: 1) **O.** kogo (gdy się wymienia osobę, która daje odpowiedź), 2) **O.** od kogo (gdy się wymienia osobę, od której odpowiedź przychodzi), 3) **O.** do kogo (gdy się wymienia osobę, do której odpowiedź jest skierowana), 4) **O.** dla kogo (gdy się wymienia osobę, dla której odpowiedź jest przeznaczona).

4. Druga część odpowiedzi Rady Ligi Narodów dla Niemiec. *Czas 17 III 36.*

Zwrot: w odpowiedzi na co, np. na list = odpowiadając na co, np. na list.

W odpowiedzi krzyknęła. *Dąbr.* W odpowiedzi na pismo wasze donoszę...

Odpór — I Forma dlp tego odporu. II Znaczenie: **O.** = siła przeciwstawiająca się czynnie. Ob. Opór.

Zwrot: dawać komu, czemu odpór.

Władysław Łokietek mężny odpór wszystkim dawał. *Cyt. SW.*

Odprawa.

Zwrot: dać komu odprawę. *SF.*

Odprawić (dok.) — odprawiać (niedok.). I Formy: jak: naprawić — naprawiać. II Składnia: **O.** kogo, co — z czym — po co.

Zwrot: odprawić kogo z kwitkiem = odprawić kogo z rzeczą bez realnej wartości, z niczym.

Odprażyć (dok.)— odprażać (niedok.). Formy: 1) odprażę, odprażysz, odpraży, odprażymy..., jak: prażyć, 2) odprażam, odprażasz, odpraża..., odprażają; odprażający; odprażany; odprażał, odprażali.

Odprężenie.

Zwroty: 1) odprężenie nerwów; 2) odprężenie w stosunkach, w położeniu jakim.

Odprężyć (dok.)—odprężać (niedok.). Formy jak: naprężyć — naprężać.

Odprosić (dok.) — odpraszać (niedok.). I Formy: jak: przeprosić — przepraszać. II Składnia: **O.** kogo = odwołać (odwoływać) zaproszenie kogo.

Juści ja moich gości nie odproszę. *Rzewus. cyt. SW.*

Odprosić się (dok.) — odpraszać się (niedok.). I Formy jak: odprosić — odpraszać. II Składnia: **O. ś.** od czego = wymówić się, uwolnić prośbą od czego.

Odprosił się od obowiązku przybycia. Odprosił się od kary. *Cyt. SW.*

Odprowadzić (dok.) — odprowadzać (niedok.). Formy jak: oprowadzić — oprowadzać.

Odpruć (dok.)—odpruwać (niedok.). I Formy: 1) odpruję, odprujesz..., jak: pruć, 2) odpruwam, odpruwasz, odpruwa..., odpruwają; odpruwaj!; odpruwający; odpruwany; odpruwał. II Składnia: **O.** co — od czego.

Odprysk — I Forma dlp tego odprysku. II Znaczenie: 1) **O.** = odpryśnięcie, 2) **O.** = mała cząsteczka, mały odłamek, 3) **O.** = (!) latorośl, gałązka (rus. por. ros. otprysk = latorośl).

3. Dekadent, znużona latorośl (nie: znużony odprysk) znużonego rodu. *Brückner.*

Odpryskać lub **odpryskiwać** (niedok.) (nie: odpryskiwać się) — odprysnąć (dok.). Por. Opryskać — opryskiwać, Spryskać — spryskiwać. I Formy: 1) odpryska, odpryskał lub odpryskuje, odpryskiwał, 2) odpryśnie...; odprysnął, odprysnęła. II Składnia: **O.** od czego.

Odprząc lub **odprzęgnąć** (dok.) — odprzęgać (niedok.), nie: odprzągać. I Formy jak: zaprząc — zaprzęgać. II Składnia: **O.** kogo, co — od czego.

Odprzągł szkapska. *Żerom.*

Odprzedać (dok.) lub **odsprzedać** — odprzedawać (niedok.) lub odsprzedawać. I Formy jak: sprzedać — sprzedawać. II Składnia: O. co — komu.

Odprzęgnąć. Ob. Odprząc.

Odpust, dlp tego odpustu, mjsclp na odpuście, mlm te odpusty, nie: odpusta.

Odpuścić (dok.) — odpuszczać (niedok.). I Formy jak: wypuścić — wypuszczać. II Znaczenie i składnia: 1) O. komu — co = przepuścić (przepuszczać), wybaczyć (wybaczać) komu — co, 2) O. kogo (!) rus. = puścić kogo, zwolnić kogo, np. z lekcji (por. ros. otpustit' kogo. Krasn. 70).

Odpychać. Ob. Odepchnąć.

Odpychający — odpychająco. Ob. Kojący — kojąco.

Był to człowiek odpychająco niemiły. *Mp.*

Odpytać (dok.)—odpytywać (niedok.). Znaczenie: 1) O. kogo = przez pytania odszukać, odnaleźć, 2) O. kogo = (!) przepytać kogo, np. na egzaminie.

Odra (nazwa rzeki) — odrzański.

Odra (choroba wysypkowa) — odrowy.

Wysypka odrowa. *SW.*

Odrachować (dok.) — odrachowywać (niedok.). Formy jak: przerachować — przerachowywać.

Odradzić (dok.)—odradzać (niedok.). I Formy jak: zaradzić — zaradzać. II Składnia: 1) O. komu — czego, nie: co — od czego, 2) O. komu—coś robić, 3) O., żeby ktoś—czegoś nie robił, nie: żeby ktoś — coś nie robił.

1. Odradza urzędu nasz moralista. *Krasz. cyt. SW.* 3. Wszyscy mu odradzali, aby się nie gubił. *Cyt. SW.*

Odrapać (dok.)—odrapywać (niedok.). Formy jak: oddrapać — oddrapywać.

Odratować (zwykle bez postaci niedok.) = ratując od czegoś złego odbić, uratować, wyratować. Formy jak: ratować.

Ledwie odratowałem człowieka, co go byli już wiedli. Krasz. cyt. SW.

Odraza do kogo, do czego.

Opanowawszy odrazę do tej postaci. *Święt.* Odraza do niegodziwości. *Święt.* Usiłował naprawić swoją odrazę do głosów życia. *Żerom.*

Zwroty: 1) mieć do kogo, do czego odrazę. *SF;* 2) czuć do kogo, do czego odrazę. *SF;* 3) budzić w kim — do kogo, do czego odrazę. *SF.*

Odrazić (dok.) — odrażać (niedok.). I Formy jak: urazić — urażać. II Składnia i znaczenie: O. kogo, co — od kogo, od czego = odepchnąć, odtrącić (fizycznie lub duchowo) kogo, co — od kogo, od czego.

Odrażający — odrażająco. Ob. Kojący — kojąco.

Była jedną z tych istot nieszczęśliwych, niedołężnych, ułomnych lub odrażająco szpetnych. *Orzesz. cyt. SW.*

Odrąbać (dok.)—odrąbywać (niedok.), nie: odrębywać. Ob. Odrąbnąć. I Formy: 1) odrąbię, odrąbiesz..., jak: rąbać, 2) odrąbuję, odrąbujesz, odrąbuje..., odrąbują (nie: odrąbywam, odrąbywasz..., odrąbywają); odrąbuj! (nie: odrąbywaj!); odrąbujący (nie: odrąbywujący); odrąbywany; odrąbywał. II Składnia i znaczenie: 1) O. co — od czego = przez rąbanie odłączyć co — od czego, 2) O. co — w czym = wyrąbać co — w czym (w pierwszym zwrocie uwaga się kieruje na część odrąbaną przedmiotu, w zwrocie drugim — na przedmiot, w którym się coś wyrąbuje). Por. Odłupać.

Odrąbnąć komu = nawzajem w odpowiedzi rąbnąć przymówką lub dowcipem. Ob. Odrąbać.

Co rąbniecie, to odrąbnąć wam ani sposób. *Jeż.*

Odrestaurować, lepiej: odnowić.

W salach pałacu, odrestaurowanego niedawno. *Nałk.*

Odrętwiały, nie: otrętwiały (dawn.).

Odrętwić (dok.) — odrętwiać (niedok.), nie: otrętwić — otrętwiać (dawn.). Formy: 1) odrętwię, odrętwisz, odrętwi, odrętwimy..., odrętwią; odrętwiony, odrętwieni; odrętwiwszy; odrętwił, 2) odrętwiam, odrętwiasz, odrętwia..., odrętwiają; odrętwiający; odrętwiany; odrętwiał, odrętwiali.

Odrętwieć, nie: otrętwieć (dawn.). Formy jak: zdrętwieć.

Odrętwienie.

Zwroty: 1) wpaść w odrętwienie. *SF;* 2) otrząść, otrząchnąć się z odrętwienia. *SF;* 3) wyrwać kogo z odrętwienia. *SF.*

Odrobić (dok.) — odrabiać (niedok.). Formy i składnia jak: przerobić — przerabiać.

Każda lekcja była odrobiona starannie. *Parand.*

Odrobina — odrobinka.

Zwrot: odrobinę, odrobinkę = trochę. Spóźniłeś się odrobinę.

Odrodzić (dok.) — odradzać (niedok.). Por. Odradzić. Formy: 1) odrodzę, odrodzisz, odrodzi, odrodzimy..., odrodzą; odrodź! odrodźcie!; odrodzony; odrodziwszy; odrodził, 2) odradzam, odradzasz..., odradzają; odradzaj!; odradzający; odradzany; odradzał.

Odrodzić się (dok.) — odradzać się (niedok.). I Formy jak: odrodzić — odradzać. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. (bez dopełnienia) = na nowo się odrodzić, odżyć, rozwinąć się na nowo, zakwitnąć na nowo, 3) O. ś. od kogo (nie: wyrodzić się od kogo) = osobistymi właściwościami odróżnić się od przyrodzonego swojego podłoża, od swojego kraju, rodziny. Ob. Wyrodzić się.

Tadeusz się od przodków swoich nie odrodził. *Mick.* ...od których potomkowie odrodzić się (nie: wyrodzić się) mogą. *I. Chrzan. cyt. PJ 10, 141.*

Odrosnąć (dok.), rzadziej: odróść — odrastać (niedok.). I Formy jak: zarosnąć — zarastać. II Składnia: 1) O. (bez dopełnienia) = na nowo urosnąć, odrodzić się, 2) O. od czego = przez rośnięcie odbić się, oddzielić się od czego.

Broda mu odrosła. Ledwie odrósł od ziemi. *Bartk.* Od ziemi to nie odrosło, a zbuntowało się przeciwko mojej woli. *Danił.*

Odróżnić (dok.) — odróżniać (niedok.). I Formy: 1) odróżnię, odróżnisz, odróżni, odróżnimy..., odróżnią; odróżnij! odróżnij-

cie!; odróżniony, odróżnieni; odróżniwszy; odróżnił, 2) odróżniam, odróżniasz..., odróżniają!; odróżniający; odróżniany, odróżniani; odróżniał, odróżniali. II Składnia i znaczenie: 1) O. kogo, co — czym = wyróżnić, odznaczyć kogo, co — czym, 2) O. kogo, co — od kogo, od czego.

1. Odróżnia go swoją sympatią. 2. Odróżniał kij od oręża. *Dyg.*

Odruch, dlp tego odruchu.

Odrysować (dok.)—odrysowywać (niedok.). I Formy: 1) odrysuję, odrysujesz, odrysuje..., odrysują; odrysuj!; odrysowany; odrysowawszy; odrysował, 2) odrysowuję, odrysowujesz, odrysowuje..., odrysowują, rzadziej: odrysowywam, odrysowywasz, odrysowywa..., odrysowywają (nie: odrysowywuję, odrysowywujesz, odrysowywuje..., odrysowywują); odrysowuj!, rzadko: odrysowywaj! (nie: odrysowywuj!); odrysowujący, rzadko: odrysowywający (nie: odrysowywujący); odrysowywany; odrysowywał. II Znaczenie i składnia: O. co — czym — na czym = dokładnie wyrysować lub przerysować według wzoru co — czym — na czym.

Odrzec — odrzekać. I Formy: 1) odrzeknę, odrzekniesz, odrzeknie..., odrzekną; odrzeknij!; odrzeczony; odrzekłszy; odrzekł, odrzekli, 2) odrzekam, odrzekasz, odrzeka..., odrzekają; odrzekaj!; odrzekający; odrzekany; odrzekał. II Składnia: 1) O. co (gdy się wymienia treść odpowiedzi), 2) O. na co (gdy się wymienia treść pytania lub w ogóle treść tego, co było pobudką odpowiedzi), 3) O. komu (gdy się wymienia osobę, do której się zwraca odpowiedź).

Odrzec się — odrzekać się. I Formy jak: odrzec — odrzekać. II Składnia: O. ś. kogo, czego = wyrzec (wyrzekać) się kogo, czego.

Odrzeka się swoich dawnych przesądów.

Odrzeć (dok.) — odzierać (niedok.). I Formy: 1) odrzeć jak: drzeć, 2) odzieram; odzieraj!; odzierający; odzierał. II Składnia: O. kogo, co — z czego.

Ten jeden błysk oczu odarł go z ciała. *Parand.*

Odrzucić — odrzucać. I Formy jak: porzucić — porzucać. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego.

Odrzwia te, nie: te odźwia, ani: te odrzwie (tylko w lm). Forma dop. tych odrzwi.

Odrzynać. Ob. Oderznąć.

Odsadzić (dok.)—odsadzać (niedok.). I Formy: 1) odsadzę, odsadzisz, odsadzi..., odsadzimy..., odsadzą; odsadź! odsadźcie!; odsadzony, odsadzeni; odsadziwszy; odsadził, 2) odsadzam, odsadzasz, odsadza..., odsadzają; odsadzaj!; odsadzający; odsadzany, odsadzani; odsadzał, odsadzali. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego.

Odsapać (dok.)—odsapywać (niedok.). Formy jak: posapać — posapywać.

Odsądzić (dok.)—odsądzać (niedok.). I Formy: 1) odsądzę, odsądzisz..., jak: sądzić, 2) odsądzam, odsądzasz...; odsądzaj!; odsądzający; odsądzany; odsądzał. II Składnia: 1) O. co = zakończyć co sądzić, 2) O. kogo — od czego = (sądownie) zaprzeczyć komu — czego.

2. Odsądzili go od krzty talentu. *Wikt.*

Odsetek (nie: odsetka) = pewna część setki. Por. Odsetka.

Mamy jeszcze kilka odsetków (nie: odsetek) analfabetów. *Mp.*

Odsetka (nie: odsetek) = procent od kapitału.

Mam pięć odsetek (nie: odsetków) dochodu.

Odsiać (dok.) — odsiewać (niedok.). I Formy jak: obsiać — obsiewać. II Składnia: O. co = obsiać całkowicie lub powtórnie.

Odsiał całe pole. Robactwo tak mu wyjadło oziminę, że musiał kilkadziesiąt morgów odsiać. *Cyt. SW.*

Odsiąknąć (dok.)—odsiąkać (niedok.). Formy jak: siąknąć — siąkać.

Odsiedzieć (dok.) — odsiadywać (niedok.). Formy: 1) odsiedzę, odsiedzisz, odsiedzi, odsiedzimy..., odsiedzą; odsiedź! odsiedźcie!; odsiedziały, odsiedziali; odsiedziany; odsiedziawszy; odsiedział, odsiedzieli, 2) odsiaduję, odsiadujesz, odsiaduje..., odsiadują (rzadziej: odsiadywam, odsiadywasz..., odsiadywają); odsiaduj! odsiadujcie! (rzadziej: odsiadywaj! odsiadywajcie!); odsiadujący (rzadziej: odsiadywający); odsiadywany; odsiadywał.

Odskakać (dok.) — odskakiwać (niedok.). I Formy: 1) odskaczę, odskaczesz, odskacze..., odskaczą; odskacz! odskaczcie!; odskakany; odskakawszy; odskakał, 2) odskakuję, odskakujesz, odskakuje..., odskakują (nie: odskakiwam, odskakiwasz...); odskakuj! (nie: odskakiwaj); odskakiwany; odskakiwał. II Znaczenie i składnia: 1) O. (bez dopełnienia) = odbyć (odbywać) skakanie, 2) O. co = skakaniem co odrobić (odrabiać). Por. Odskoczyć.

Odskoczyć (dok.) — odskakiwać (niedok.). I Formy: 1) odskoczę, odskoczysz, odskoczy, odskoczymy..., odskoczą; odskocz! odskoczcie!; odskoczywszy; odskoczył, 2) odskakuję, odskakujesz... Ob. Odskakać — odskakiwać. II Znaczenie i składnia: O. od kogo, od czego = skokiem odbić (odbijać) się od kogo, od czego.

Odskrobać (dok.).—odskrobywać (niedok.). I Formy: 1) odskrobuję, odskrobujesz..., odskrobują; odskrobuj!; odskrobawszy; odskrobany; odskrobał, 2) odskrobuję, odskrobujesz, odskrobują (nie: odskrobywam..., odskrobywają); odskrobuj! (nie: odskrobywaj!); odskrobujący; odskrobywany; odskrobywał. II Składnia: 1) O. co — od czego = przez skrobanie oddzielić co — od czego, 2) O. co — w czym = wyskrobać co — w czym (w pierwszym zwrocie uwaga się kieruje na cząstkę odskrobaną, a w zwrocie dru-

gim — na przedmiot, w którym się coś odskrobuje). Por. Odłupać, Odrąbać.

Odskubać (dok.) — odskubywać (niedok.). I Formy: 1) odskubię, odskubiesz, odskubie..., odskubią; odskub! odskubcie!; odskubany; odskubawszy; odskubał, 2) odskubuję, odskubujesz..., odskubują (nie: odskubywam..., odskubywają); odskubuj! (nie: odskubywaj); odskubujący; odskubywany; odskubywał. II Składnia: 1) O. co — od czego, 2) O. co — w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: odskrobać).

Odsłonić (dok.) — odsłaniać (niedok.). Formy: 1) odsłonię, odsłonisz, odsłoni, odsłonimy..., odsłonią; odsłoń! odsłońcie!; odsłoniony, częściej: odsłonięty; odsłoniwszy; odsłonił, 2) odsłaniam, odsłaniasz..., odsłaniają; odsłaniaj!; odsłaniający; odsłaniany; odsłaniał, odsłaniali.

Głowa odkryta, odsłonione barki. *Mick. cyt. SW.* Sposób, w jaki trzymała odsłonioną głowę. *Orzesz.*

Odsłonięcie, rzadziej: odsłonienie.

Odsłużyć (dok.) — odsługiwać (niedok.). Formy jak: zasłużyć — zasługiwać.

Odstać (dok.) — odstawać (niedok.). I Formy jak: przystać — przystawać. II Znaczenie i składnia: 1) O. od czego = odsadzić się od czego, oddzielić się, odlepić się, 2) O. od kogo, od czego = odłączyć się, oddalić się od kogo, od czego, 3) O. (bez dopełnienia) (!) = nie dotrzymać kroku, nie nadążyć za kim, być zapóźnionym (rus.), 4) O. = wystać do ostatka, 5) O. = odrobić co staniem.

1. Wyciągnął ręce i od drzewa jak widmo z włosem równo odrąbanym odstał. *Słow.* 2. Odstał od wiary. 3. On zawsze opóźnia się w pracy (nie: odstaje w pracy). 4. Odstoi czas pokuty swojej przed kościołem. *Mick. cyt. SW.*

Odstać się (dok.) — odstawać się (niedok.). I Formy jak: zastać — zastawać. II Znaczenie: 1) O. ś. = stawszy się, odrobić się, 2) O. ś. = zaszkodzić sobie przez długie stanie.

1. Co się stało, to się nie odstanie. *Sienk.* 2. Jazda wszystka poszła, by się konie nie odstały. *Sienk.*

Odstawiać (niedok.) — odstawić (dok.). I Formy jak: obstawiać — obstawić. II Znaczenie i składnia: 1) O. co — na co lub do czego = postawić z powrotem — na co, 2) O. kogo, co — od kogo, od czego = odsunąć, oddalić kogo, co — od kogo, od czego, 3) O. co (!) = usuwać przy ocenianiu, brakować.

1. Odstawił filiżankę na kredens. 2. Odstawił dziecko od piersi matki. 3. Wybrakowane (nie: odstawione).

Zwrot: odstawić co na swoje miejsce.

Odstawić się (gm.) = odejść.

Zwrot: odstaw się! (rub.) = odejdź!

Odstawka (!) = dymisja.

Zwrot: iść w odstawkę (! rus.) = iść do dymisji.

Odstąpić (dok.) — odstępować (niedok.), nie: odstępywać. I Formy jak: postąpić — postępować. II Znaczenie i składnia: 1) O. od kogo, od czego = oddalić się, odejść od kogo, od czego, 2) O. kogo, czego = opuścić kogo, co, 3) O. (coś) — z czego = opuścić z czego, wyrzec się z czego jakiej części, 4) O. komu — co lub czego = ustąpić, oddać komu co lub czego, 5) O. (bez dopełnienia) = cofać się.

1. Od wiary gotów był odstąpić. *Sienk.* 2. Zdrajcy odstąpił. *Sienk.* Prędzej zginiemy, niżbyśmy niepodległości naszej odstąpić mieli. *Niemc.* Nie odstąpił dawnego zwyczaju. *Mick.* 3. Odstąpił ze swych pretensyj. 4. Odstąpiłem mu miejsca. *Cyt. Krasn. 47.* 5. To nasi odstępują na całej linii. *Żerom.*

Odstraszający — odstraszająco. Ob. Kojący — kojąco.

Kara taka podziała na niego odstraszająco.

Odstraszyć (dok.) — odstraszać (niedok.). I Formy: 1) odstraszę, odstraszysz..., jak: straszyć, 2) odstraszam, odstraszasz...; odstraszaj!; odstraszający; odstraszany; odstraszał. II Składnia: O. kogo — od kogo, od czego.

Odstraszyć kogo od przedsięwzięcia. *SW.*

Odstręczający — odstręczająco. Ob. Kojący — kojąco.

Te sprawy niepocześnie, a nawet odstręczająco przedstawiają się w chwili obecnej. *Cyt. SW.*

Odstręczyć (dok.) — odstręczać (niedok.). I Formy: 1) odstręczę, odstręczysz, odstręczy, odstręczymy..., odstręczą; odstręcz! odstręczcie!; odstręczony, odstręczeni; odstręczywszy; odstręczył, 2) odstręczam, odstręczasz..., odstręczają; odstręczaj!; odstręczający; odstręczany, odstręczani; odstręczał, odstręczali. II Składnia: O. kogo — od kogo, od czego.

Fałszywy wstyd wielu od cnoty odstręcza. *Krasic. cyt. SW.*

Odstrychnąć się (dok.) — odstrychać się (niedok.) lub odstrychiwać się. I Formy: 1) odstrychnę się, odstrychniesz się...; odstrychnij się!; odstrychnąwszy się; odstrychnięty; odstrychnąłem się..., odstrychnął się..., odstrychnęli się, 2) odstrycham się, odstrychasz się...; odstrychaj się!; odstrychający się; odstrychał się, częściej: odstrychuję się...; odstrychuj się!; odstrychujący się; odstrychiwał się. II Składnia: O. ś. od kogo, od czego.

Zwykle dobrzy i chwaleni uczniowie odstrychają się od koleżeństwa. *Jeż. cyt. SW.* Odstrychnął się od najbliższych towarzyszy. *Danił.*

Odstukać (dok.) — odstukiwać (niedok.). I Formy: 1) odstukam, odstukasz, odstuka..., odstukają; odstukaj!; odstukany; odstukawszy; odstukał, 2) odstukuję, odstukujesz, odstukuje..., odstukują (nie: odstukiwam..., odstukiwają, ani: odstukiwuję..., odstukiwują); odstukuj!; odstukujący; odstukiwany; odstukiwał. II Znaczenie i składnia: O. co = przez stukanie odwoływać co.

Odsunąć (dok.)—odsuwać (niedok.). I For-

my jak: sunąć — suwać. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego.
Zwrot: odsunąć (odsuwać) co na swoje miejsce.
Odsyłać, nie: odsełać. Ob. Odesłać.
Odsypać (dok.) — odsypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: O. co — z czego. Ob. Odskrobać.
Odszarpać (dok.) — odszarpnąć (dok. jednokr.) — odszarpywać (niedok.). I Formy jak: poszarpać — poszarpywać. II Składnia: O. co — od czego. Por. Odsypać.
Odszczekać (dok.)—odszczekiwać (niedok). I Formy: 1) odszczekam, odszczekasz, odszczeka..., odszczekają; odszczekaj!; odszczekany; odszczekawszy; odszczekał, 2) odszczekuję, odszczekujesz, odszczekuje..., odszczekują, rzadziej: odszczekiwam, odszczekiwasz, odszczekiwa..., odszczekiwają (nie: odszczekiwuję..., odszczekiwują); odszczekuj!, rzadziej: odszczekiwaj! (nie: odszczekiwuj!); odszczekujący, rzadziej: odszczekiwający (nie: odszczekiwujący); odszczekiwany; odszczekiwał. II Składnia i znaczenie: 1) O. co = szczekaniem odpowiedzieć co, 2) O. co (tryw.) = szczekaniem odwołać co, wyprzeć się czego.
Odszczepać (dok.)—odszczepywać (niedok.), nie: odszczypać—odszczypywać. Ob. Szczepać. I Formy: 1) odszczepię, odszczepiesz, odszczepie..., odszczepią (nie: odszczepam..., odszczepają); odszczep! odszczepcie! (nie: odszczepaj! odszczepajcie!); odszczepiony; odszczepawszy; odszczepał, 2) odszczepuję, odszczepujesz..., odszczepują (nie: odszczepywam..., odszczepywają); odszczepuj! (nie: odszczepywaj!); odszczepujący (nie: odszczepywający); odszczepywany; odszczepywał. II Znaczenie i składnia: O. co — od czego = jak szczapę odedrzeć od czego.
Odszczepić (dok.) — odszczepiać (niedok.), nie: odszczypić — odszczypiać. Ob. Szczepić. I Formy: 1) odszczepię, odszczepisz, odszczepi, odszczepimy..., odszczepią; odszczep! odszczepcie!; odszczepiony; odszczepiwszy; odszczepił, 2) odszczepiam, odszczepiasz..., odszczepiają; odszczepiaj!; odszczepiający; odszczepiany; odszczepiał, odszczepiali. II Znaczenie i składnia: O. co — od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).
Odszczepieniec (nie: odczepieniec); wlp odszczepieńcze!, mlm ci odszczepieńcy, dlm tych odszczepieńców.
Odszczepieństwo, nie: odczepieństwo.
Odszkodować (dok.)—odszkodowywać (niedok.) = wynagrodzić (wynagradzać) szkodę. Formy: 1) odszkoduję, odszkodujesz..., odszkodują; odszkoduj!; odszkodowany; odszkodowawszy; odszkodował, 2) odszkodowuję, odszkodowujesz..., odszkodowują (nie: odszkodowywam..., odszkodowywają, ani: odszkodowywuję..., odszkodowywują); odszkodowuj! (nie: odszkodowywaj! ani: odszkodowywuj!); odszkodowujący (nie: odszkodowywający, ani: odszkodowywujący); odszkodowywany; odszkodowywał.
Odszkodowanie = wynagrodzenie za wyrządzoną szkodę.
Odsznurować (dok.)—odsznurowywać (niedok.). I Formy: 1) odsznuruję, odsznurujesz, odsznuruje..., odsznurują; odsznuruj!; odsznurowany; odsznurowawszy; odsznurował, 2) odsznurowuję, odsznurowujesz, odsznurowuje..., odsznurowują, rzadziej: odsznurowywam..., odsznurowywa..., odsznurowywają (nie: odsznurowywuję..., odsznurowywuje..., odsznurowywują); odsznurowuj! rzadziej: odsznurowywaj! (nie: odsznurowywuj!); odsznurowujący, rzadziej: odsznurowywający (nie: odsznurowywujący); odsznurowywany; odsznurowywał. II Składnia: O. co = odwiązać coś, co było związane sznurem.
Odszukać (dok.) — odszukiwać (niedok.). I Formy: 1) odszukam, odszukasz, odszuka..., odszukają; odszukaj!; odszukany; odszukawszy; odszukał, 2) odszukuję, odszukujesz..., odszukują (nie: odszukiwam..., odszukiwają); odszukuj! (nie: odszukiwaj!); odszukujący (nie: odszukiwający); odszukiwany; odszukiwał. II Składnia: O. kogo, co, nie: kogo, czego (JP 18, 29). Por. Szukać.
Odszukać zgubione papiery. *SW.*
Odszyć (dok.) — odszywać (niedok.). Formy jak: obszyć — obszywać.
Odśpiewać (dok.) — odśpiewywać (niedok.). I Formy jak: wyśpiewać — wyśpiewywać. II Znaczenie i składnia: O. co = 1) odpowiedzieć śpiewem, 2) wyśpiewać co dokładnie i całkowicie, np. odśpiewać piosenkę, 3) odrobić co śpiewaniem.
2. Odśpiewają ulubione zwrotki. *Mick. cyt. SW.*
3. Narobiłem tyle grzechów, że tego przez długie czasy nie odmodlę, nie odśpiewam. *Dyg. cyt. SW.*
Odśrubować (dok.) — odśrubowywać (niedok.), nie: odszrubować — odszrubowywać. Ob. Śruba. I Formy: 1) odśrubuję, odśrubujesz..., odśrubują; odśrubuj!; odśrubowany; odśrubowawszy; odśrubował, 2) odśrubowuję, odśrubowujesz..., odśrubowują, rzadziej: odśrubowywam..., odśrubowywasz (nie: odśrubowywuję..., odśrubowywują); odśrubowuj! lub odśrubowywaj! (nie: odśrubowywuj!); odśrubowujący, rzadziej: odśrubowywający (nie: odśrubowywujący), odśrubowywany; odśrubowywał. II Składnia: O. co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: odłupać).
Odświeżający — odświeżająco. Ob. Kojący—kojąco.
Pobyt na wsi oddziałał na nią odświeżająco.
Odświeżyć (dok.) — odświeżać (niedok.). I Formy: 1) odświeżę, odświeżysz, odświeży, odświeżymy..., odświeżą; odśwież! odświeżcie!; odświeżony, odświeżeni; odświeżywszy;

odświeżył, 2) odświeżam, odświeżasz..., odświeżają; odświeżaj!; odświeżający; odświeżany, odświeżani; odświeżał, odświeżali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Odtajać, nie: odtajeć. Formy jak: tajać.

Odtańczyć (dok.), rzadziej: odtańcować—odtańcowywać (niedok.). I Formy: 1) odtańczę, odtańczysz, odtańczy, odtańczymy..., odtańczą; odtańcz! odtańczcie!; odtańczony; odtańczywszy; odtańczył, rzadziej: odtańcuję, odtańcujesz..., odtańcują; odtańcuj!; odtańcowany; odtańcowawszy; odtańcował, 2) odtańcowuję, odtańcowujesz..., odtańcowują rzadziej: odtańcowywam..., odtańcowywają (nie: odtańcowywuję..., odtańcowywują); odtańcowuj! rzadziej: odtańcowywaj (nie: odtańcowywuj!); odtańcowujący, rzadziej: odtańcowywający (nie: odtańcowywujący); odtańcowywany; odtańcowywał. II Znaczenie i składnia: O. co = 1) wytańczyć dokładnie i całkowicie, 2) odrobić co tańcowaniem.

Odtłuc (dok.)—odtłukać (niedok.), częściej: odtłukiwać. I Formy jak: obtłuc — obtłukać — obtłukiwać. II Składnia: O. co — z czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odtłuścić (dok.) — odtłuszczać (niedok.). Formy jak: otłuścić — otłuszczać.

Odtrącić (dok.) — odtrącać (niedok.), nie: odtrancać. I Formy: 1) odtrącę, odtrącisz, odtrąci, odtrącimy..., odtrącą; odtrąć! odtrąćcie!; odtrącony, odtrąceni; odtrąciwszy; odtrącił, 2) odtrącam, odtrącasz, odtrąca..., odtrącają; odtrącaj!; odtrącający; odtrącany; odtrącał, odtrącali. II Składnia i znaczenie: 1) O. co — od kogo, od czego = odepchnąć kogo, co — od kogo, od czego, 2) O. co — z czego = zepchnąć co — z czego.

Zwrot: odtrącić co komu z pensji = odciągnąć, odliczyć co komu z pensji.

Odtuczyć (dok.)—odtuczać (niedok.). I Formy: 1) odtuczę, odtuczysz, odtuczy, odtuczymy..., odtuczą; odtucz! odtuczcie!; odtuczony; odtuczywszy; odtuczył, 2) odtuczam, odtuczasz..., odtuczają; odtuczaj!; odtuczający; odtuczany, odtuczani; odtuczał, odtuczali. II Składnia i znaczenie: O. kogo = 1) przez systematyczne karmienie utuczyć, 2) na nowo utuczyć.

Odtworzyć (dok.) — odtwarzać (niedok.). I Formy: 1) odtworzę, odtworzysz, odtworzy, odtworzymy..., odtworzą; odtwórz! odtwórzcie!; odtworzony; odtworzywszy; odtworzył, 2) odtwarzam, odtwarzasz..., odtwarzają; odtwarzaj!; odtwarzający; odtwarzany; odtwarzał, odtwarzali. II Składnia: O. kogo, co.

Oduczyć (dok.) — oduczać (niedok.). I Formy jak: nauczyć — nauczać. II Składnia: O. kogo — czego lub od czego.

Oduczę ja cię łajania. *Cyt. SW.* Oduczyć kogo nałogu. *Cyt. SW.* Oduczali ludzi od okrutnych nałogów. *Kołłąt.* Wyraźne poczucie oduczy ulegania (nie: od ulegania) magnetyzmowi wyrazów. *Cyt. Szeffs. 49.* Chcąc Baśkę nieobyczajnego zachowania (nie: od nieobyczajnego zachowania) oduczyć. *Małacz.*

Odumrzeć (dok.) — odumierać (niedok.). I Formy jak: umrzeć — umierać. II Składnia i znaczenie: 1) O. (bez dopełnienia) = umrzeć, 2) O. kogo, co = przez śmierć opuścić kogo, co,

Odurzający — odurzająco. Ob. Kojący—kojąco.

Niezwykły ten wypadek oddziałał na nas odurzająco.

Odurzały lub **odurzony**. Forma mlm (męsko-osob.) odurzali.

Odurzeć (tylko w postaci dok.) = stać się odurzonym. Formy: odurzeję, odurzejesz..., odurzeją; odurzej!; odurzały, odurzali; odurzał, odurzeli.

Odurzyć (dok.) — odurzać (niedok.). I Formy: 1) odurzę, odurzysz, odurzy, odurzymy..., odurzą; odurz! odurzcie!; odurzony, odurzeni; odurzywszy; odurzył, 2) odurzam, odurzasz..., odurzają; odurzaj!; odurzający; odurzany, odurzani; odurzał, odurzali. Ob. Odurzać. II Składnia: O. kogo — czym.

Odwach, dlp tego odwachu.

Zwroty: 1) stać na odwachu; 2) wsadzić, posadzić, wziąć, zaprowadzić kogo na odwach.

Odwadniać. Ob. Odwodnić.

Odwaga — Składnia: 1) O. czego (gdy się wymienia c z y n n o ś c i, na które się ktoś odważa), 2) O. do czego (gdy się wymienia r z e c z y, w których użyciu lub spełnieniu przejawia się odwagę), 3) O. wobec kogo, czego (gdy się wymienia o s o b y lub r z e c z y, w stosunku do których ktoś przejawia odwagę).

1. Odwaga mówienia ludziom prawdy była jego wielką zaletą. 2. Do tych rzeczy trzeba odwagi. *Dąbr.* 3. Zbrakło mu wobec niego odwagi. *Mp.*

Zwroty: 1) mieć odwagę co robić; 2) odwagę zebrać. *SF;* 3) uzbroić się w odwagę. *SF;* 4) zdobyć się na odwagę. *SF;* 5) wziąć na odwagę (żart.) = zdobyć się na odwagę.

1. Nie mam nawet odwagi powtarzać. *Prus.*

Odważyć (dok.)—odważać (niedok.). I Formy: 1) odważę, odważysz, odważy, odważymy..., odważą; odważ! odważcie!; odważony; odważywszy; odważył, 2) odważam, odważasz, odważa..., odważają; odważaj!; odważający; odważany; odważał, odważali. II Znaczenie i składnia: 1) O. co — czym = odmierzyć ciężar czego przy pomocy wagi, 2) O. co — czym — od czego = wyważywszy czym odsunąć co — od czego, 3) O. co — za kogo, za co — na co = narazić co — za kogo, za co — na co, 4) O. kogo — na co = ośmielić kogo na co.

1. U Wszechmocnego tronu, kędy nasz żywot ścisłe odważają szale. *Mick.* 2. Jak odważyć tę deskę grobową i czym wywołać zmarłe w piersiach słowo. *Pol. cyt. SW.* 3. Gotów życie odważyć za mnie. *Krasiń.* 4. Odważył go na podjęcie tego stanowczego kroku.

Odważyć się (dok.)—odważać się (niedok.). I Formy jak: odważyć — odważać. II Składnia: 1) O. ś. na co, 2) O. ś. co robić.

1. Na wielem się odważył. *Mick.* Nikt się nie odważy na ponowną frycówkę. *Sierosz.* Odważył się na coś tak zuchwałego. *Małacz.* Odważyć się na poddanie szczęścia tej próbie. *Dąbr.* 2. Po raz pierwszy odważyła się prosić Boga o spotkanie z Teofilem. *Parand.*

Odwdzięczyć (dok.), częściej: **odwdzięczyć się** — odwdzięczać (niedok.), częściej: odwdzięczać się. I Formy: 1) odwdzięczę (się), odwdzięczysz (się), odwdzięczy (się), odwdzięczymy (się)..., odwdzięczą (się); odwdzięcz (się)! odwdzięczcie (się)!; odwdzięczywszy (się); odwdzięczył (się), 2) odwdzięczam (się), odwdzięczasz (się), odwdzięcza (się)..., odwdzięczają (się); odwdzięczaj (się)!; odwdzięczający (się); odwdzięczał (się), odwdzięczali (się). II Składnia: 1) **O.** komu — czym lub co (dawn.), 2) **O. ś.** komu — czym — za co.

1. Starała się odwdzięczać świadczone nam dobrodziejstwo. *Cyt. SW.* 2. Za tę opiekę umiał się ludziom odwdzięczyć. *Wikt.*

Odwet — I Forma dlp tego odwetu. II Znaczenie i składnia: **O.** za co = 1)odpłacenie za co, 2) powetowanie, nagrodzenie szkody.

Zwroty: 1) zrobić komu na odwet; 2) odpłacić komu odwetem; 3) wziąć odwet za co.

Odwetować (dok.)—odwetowywać (niedok.). I Formy jak: powetować — powetowywać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** komu — za co lub co = odpłacić komu za co, 2) **O.** sobie — co = powetować sobie, wynagrodzić sobie co.

1. Odwetować swoją krzywdę. *SW.* Czego nie odwetuje czas i nie naprawi? *Cyt. SW.*

Odwiązać (dok.) — odwiązywać (niedok.). I Formy jak: związać—związywać. II Składnia: **O.** co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odwiedzić (dok.) — odwiedzać (niedok.) — odwiedziony, nie: odwidzić — odwidzać. Formy jak: nawiedzić — nawiedzać.

Odwiedziny (tylko w lm); dop. tych odwiedzin.

Wybrać się w odwiedziny do kogo.

Odwiercić (dok.) — odwiercać (niedok.). I Formy jak: wywiercić—wywiercać. II Składnia: **O.** co — od czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: odłupać, odrąbać).

Odwieść (dok.) — odwodzić (niedok.) — odwiedziony. Por. Odwiedzić. I Formy jak: wieść — wodzić. II Składnia: **O.** kogo, co — od kogo, od czego.

Odwodzono ich od tego kroku. *Żerom.*

Odwieźć (dok.) — odwozić (niedok.). I Formy jak: wieźć — wozić. II **O.** kogo, co — z czego — do czego.

Odwiózł go z domu.

Odwilgnąć (dok.) (rzadziej: odwilżeć) — odwilgać (niedok.). Formy: 1) odwilgnie; odwilgnąwszy; odwilgły; odwilgnął lub odwilgł (rzadziej: odwilżeje; odwilżawszy, odwilżał), 2) odwilga, odwilgał.

Odwilżyć (dok.) — odwilżać (niedok.). Formy: 1) odwilżę, odwilżysz, odwilży, odwilżymy...; odwilż! odwilżcie!; odwilżywszy; odwilżony; odwilżył, 2) odwilżam, odwilżasz...; odwilżaj!; odwilżający; odwilżany; odwilżał.

Odwinąć (dok.) — odwijać (niedok.). Formy jak: zawinąć — zawijać.

Odwlec (dok.) — odwlekać (niedok.) lub odwłóczyć. Formy: 1) odwlokę (lub odwlekę), odwleczesz, odwlecze..., odwloką (lub odwleką); odwlecz! odwleczcie!; odwleczony; odwlókłszy; odwlokłem (lub odwlekłem, nie: odwlikłem)..., odwlókł, odwlokła (lub odwlekła), odwlekli, odwlokły (lub odwlekły), 2) odwlekam, odwlekasz..., odwlekają; odwlekaj!; odwlekający; odwlekany; odwlekał, odwlekali, 3) odwłóczę, odwłóczysz, odwłóczy, odwłóczymy..., odwłóczą; odwłócz! odwłóczcie!; odwłóczony; odwłóczywszy; odwłóczył.

Odwłok ten = brzuch owadów. Por. Odwłoka. Formy: dlp tego odwłoku, dlm odwłoków.

Odwłoka ta = odwleczenie, opóźnienie. Por. Odwłok.

Zwrot: puścić w odwłokę. *SF.*

Odwłóczyć — Znaczenie: 1) **O.** (niedok.) = odwlekać. Ob. Odwlec. 2) **O.** (dok.) = odbyć włóczenie. Ob. Włóczyć.

Odwodzić. Ob. Odwieść.

Odwołać (dok.) — odwoływać (niedok.). I Formy jak: zwołać — zwoływać. II Składnia: **O.** kogo, co.

Odwołać się (dok.) — odwoływać się (niedok.). I Formy jak: odwołać — odwoływać. II Składnia: 1) **O. ś.** do kogo, do czego, 2) **O. ś.** od czego, nie: przeciw czemu.

1. Odwołać się do sądu. *Kod. Post. Cyw.*

Odwołanie — Składnia: 1) **O.** do kogo, do czego, 2) **O.** od czego, nie: przeciw czemu.

2. Odwołanie od orzeczenia (nie: przeciw orzeczeniu). *KJU.*

Odwoławczy = mający za cel odwołanie.

Zwrot: środek odwoławczy od czego. Od tego postanowienia nie ma środka odwoławczego. *Kod. Post. Cyw.*

Odwrotny, nie: odwrotni.

Zwroty: 1) odwrotna poczta; przesyłać co odwrotną pocztą = przesyłać co zaraz po otrzymaniu wiadomości; 2) odwrotna strona medalu = ta sama rzecz lub sprawa, rozpatrywana z drugiej strony; 3) odwrotna gorączka (!) = powrotna, powracająca gorączka.

Odwrócić (dok.)—odwracać (niedok.). I Formy jak: wrócić — wracać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co — od kogo, od czego lub do kogo, do czego (zależnie od kierunku, w którym się wykonywa ruch odwracania), 2) **O.** co — w kim, w czym = odmienić co w kim, w czym.

Zwroty: 1) odwrócić co do góry nogami = zupełnie przeinaczyć; 2) odwrócić kota ogonem = wykręcić, przeinaczyć.

Odwrócić się (dok.) — odwracać się (niedok.). I Formy jak: odwrócić — odwracać. II Składnia: **O. ś.** do kogo, do czego lub od kogo, od czego (zależnie od kierunku ruchu).

Odwróciła się plecami do komina. *Prus.* Odwrócił się plecami do gromady. *Ostr.* Zdać sobie sprawę ze swych możności znaczy odwrócić się od wielkości życia. *Goet.*

Odwrót, dlp tego odwrotu.

Zwrot: być w odwrocie = cofać się.

Wszystko było w odwrocie. *Strug.*

Odwrzasnąć (dok.) — odwrzaskiwać (niedok.). Formy: 1) odwrzasnę, odwrzaśniesz, odwrzaśnie..., jak: wrzasnąć, 2) odwrzaskuję, odwrzaskujesz..., odwrzaskują; odwrzaskuj! odwrzaskujący; odwrzaskiwał.

Odwyknąć (dok.) (nie: odzwyknąć, ani: odwyknieć)—odwykać (niedok.). I Formy: 1) odwyknę, odwykniesz, odwyknie..., odwykną; odwyknij!; odwyknąwszy lub odwykłszy; odwyknął, odwyknąłem, odwyknęła, odwyknęli..., częściej: odwykł, odwykłem, odwykła, odwykli, odwykły. II Składnia: O. od kogo, od czego.

Odwykliśmy od kopania. *Strug.*

Odwzajemnić (dok.) — odwzajemniać (niedok.). I Formy: 1) odwzajemnię, odwzajemnisz, odwzajemni, odwzajemnimy..., odwzajemnią; odwzajemnij!; odwzajemniony; odwzajemniwszy; odwzajemnił, 2) odwzajemniam, odwzajemniasz, odwzajemnia..., odwzajemniają; odwzajemniaj!; odwzajemniający; odwzajemniany; odwzajemniał. II Składnia: O. komu — co = odpłacić, odwdzięczyć komu — co.

Odwzajemnić się (dok.)—odwzajemniać się (niedok.). I Formy jak: odwzajemnić — odwzajemniać. II Składnia: O. ś. komu — czym — za co = odwdzięczyć się komu — czym — za co.

Odwzorować (dok.) — odwzorowywać (niedok.). Formy: 1) odwzoruję, odwzorujesz, odwzoruje..., odwzorują; odwzoruj!; odwzorowany; odwzorowawszy; odwzorował, 2) odwzorowuję, odwzorowujesz, rzadko: odwzorowywam (nie: odwzorowywuję..., odwzorowywują); odwzorowuj!; odwzorowujący; odwzorowywany; odwzorowywał.

Odyseusz (nie: Odysseusz), rzadko: Odys lub Odysej (poet.).

Odziać (dok.) — odziewać (niedok.). I Formy: 1) odzieję, odziejesz, odzieje..., odzieją; odziej! odziejcie! (nie: odzij! odzijcie!); odziany; odziawszy; odział, odziali (nie: odzieli), odziały, 2) odziewam, odziewasz, odziewa..., odziewają; odziewaj!; odziewający; odziewany; odziewał. II Składnia: 1) O. kogo — czym lub kogo — w co = okryć kogo — czym — ubrać kogo w co, 2) O. co = wdziać co, ubrać się w co.

1. Szukałem tej zbroi, którą bym odział serce miękkie z przyrodzenia. *Mick. cyt. SW.* Odział płaszczem mchu. *Dyg.* Odziana w negliż. *Dąbr.* Odziani w białe bluzy. *Kad.* 2. Odziej szaty najpiękniejsze. *Cyt. SW.*

Odziedziczyć, nie: oddziedziczyć. Składnia jak: dziedziczyć.

Odziedziczył to po ojcu. *Orzesz.*

Odzież — odzieżowy.

Wyrażenie: przemysł odzieżowy. *JP 20, 88.*

Odziębnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: ziębnąć.

Odzimować (dok.)—odzimowywać (niedok.). Formy: 1) odzimuję, odzimujesz, odzimuje..., odzimują; odzimuj!; odzimowawszy; odzimował, 2) odzimowuję, odzimowujesz..., odzimowują (nie: odzimowywam..., odzimowywają, ani: odzimowywuję..., odzimowywują); odzimowuj!; odzimowujący; odzimowywał.

Odzipnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: zipnąć. Ob. Zipać.

Co przysiadł, to i nie odzipnął nawet rzetelnie. *Reym. cyt. SW.*

Odznaczyć (dok.) — odznaczać (niedok.). I Formy: 1) odznaczyć, jak: znaczyć, 2) odznaczam..., odznaczają; odznaczaj!; odznaczający; odznaczany; odznaczał, odznaczali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Odznaczyć się (dok.) — odznaczać się (niedok.). I Formy jak: odznaczyć—odznaczać. II Składnia: 1) O. ś. czym = wyróżnić się czym (gdy się wymienia cechę lub czyn, którym się ktoś wyróżnił), 2) O. ś. w czym = celować w czym (gdy się wymienia czynność lub umiejętność, w której ktoś celuje), 3) O. ś. na czym = dać się poznać na jakimś polu.

1. Nigdy się niczym nie odznaczali. *Strug.* Odznaczał się tym, że... *Kad.* 2. Odznaczył się w ciskaniu dyskiem. 3. Odznaczył się na polu nauki.

Odznaka za co, nie: czego = znak wyróżniający, będący widomym świadectwem nagrody lub uznania za co. Ob. Oznaka.

Odznaka za wierną służbę.

Odzwierciedlić (dok.) — odzwierciedlać (niedok.). I Formy: 1) odzwierciedlę, odzwierciedlisz, odzwierciedli, odzwierciedlimy..., odzwierciedlą; odzwierciedlij! (nie: odzwierciedl!); odzwierciedlony, odzwierciedleni; odzwierciedliwszy; odzwierciedlił, 2) odzwierciedlam (odzwierciadlam), odzwierciedlasz (odzwierciadlasz)..., odzwierciedlają (odzwierciadlają); odzwierciedlaj! (odzwierciadlaj!); odzwierciedlany (odzwierciadlany), odzwierciedlani (odzwierciadlani); odzwierciedlał (odzwierciadlał), odzwierciedlali (odzwierciadlali). II Składnia: O. kogo, co — w czym.

W każdej kropli oceanu odzwierciadla mu się całe niebo. *Przybysz.*

Odzwyczaić (dok.)—odzwyczajać (niedok.). I Formy: 1) odzwyczaję, odzwyczaisz, odzwyczai, odzwyczaimy..., odzwyczają; odzwyczaj!; odzwyczajony, odzwyczajeni; odzwyczaiwszy; odzwyczaił, 2) odzwyczajam, odzwyczajasz..., odzwyczajają; odzwyczajaj!; odzwyczajający; odzwyczajany, odzwyczajani; odzwyczajał, odzwyczajali. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego.

Odzyskać (dok.) — odzyskiwać (niedok.). I Formy jak: zyskać—zyskiwać. II Składnia: O. kogo, co — od kogo, od czego, nie: na kim, na czym, ale: zyskać co—na czym. Ob. Zyskać.

Odzyskać od Krzyżaków (nie: na Krzyżakach) zagrabione przez nich ziemie polskie. *Cyt. Szeffs. 12.*

Odzywać się. Ob. Odezwać się.

Odźwia (!) Ob. Odrzwia.

Odźwierna. Ob. Odźwierny.

Odźwierny — odźwierna (nie: odrzwierny — odrzwierna) = pilnujący (-a) drzwi.

Straż odźwierna wodzom donosi. *Mick. cyt. SW.*

Odżałować (rzadko w postaci niedok.: odżałowywać). I Formy: odżałować, jak: żałować. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co = odbyć żałobę, opłakać, przeboleć kogo, co, 2) **O.** czego — na co = bez żalu dać czego — na co, nie pożałować czego—na co.

1. Odżałował już tę stratę. 2. Lepiej raz na taki wydatek pieniędzy odżałować, niżeli na inne drobiazgi. *Krasic. cyt. SW.*

Odżałować się czego (tylko w zdaniu przeczącym).

Nie mógł się tego odżałować. *Cyt. SW.*

Odżegnać (dok.) — odżegnywać (niedok.). I Formy: 1) odżegnam, odżegnasz, odżegna..., odżegnają; odżegnaj!; odżegnawszy; odżegnany; odżegnał, 2) odżegnuję, odżegnujesz..., odżegnują (nie: odżegnywam..., odżegnywają); odżegnuj! (nie: odżegnywaj! ani: odżegnywuj!); odżegnujący (nie: odżegnywający, ani: odżegnywujący); odżegnywany; odżegnywał. II Znaczenie i składnia: **O.** kogo, co = odpędzić znakiem krzyża.

Odżegnać się (dok.) — odżegnywać się (niedok.). I Formy jak: odżegnać — odżegnywać. II Znaczenie i składnia: **O. ś.** od kogo, od czego, rzadziej: kogo, czego = z powodów religijnych lub moralnych wyrzec się kogo, czego.

Odżyć (dok.) — odżywać (niedok.). I Formy: 1) odżyję, odżyjesz, odżyje..., odżyją; odżyj!; odżyły (nie: odżyty); odżywszy; odżył, 2) odżywam, odżywasz, odżywa..., odżywają; odżywający; odżywał. II Znaczenie: 1) **O.** = powstać z powrotem do życia, odrodzić się, 2) **O.** = przeżyć czas wyznaczony sobie, przeżyć się, zmarnieć.

1. Nadzieja odżyła w sercach naszych. 2. Młodość moja już swoje odżyła. *Mp.*

Odżyły (nie: odżyty). Znaczenie: 1) **O.** = ten, kto na nowo odżył, 2) **O.** = ten, kto się już przeżył.

1. Czuł, że robactwo toczy jego odżyłe oblicze. *Mick. cyt. SW.* 2. Wojsko, ożywione taką energią i siłą żywotną, nie mogło być organem ciała odżyłego, znajdującego się w rozkładzie i upadku ostatecznym. *Cyt. SW.*

Odżywić (dok.) — odżywiać (niedok.). Formy jak: pożywić — pożywiać.

Ofensywa (nie: ofenzywa). Ob. Ofensywny.

Zwrot: przejść do ofensywy. Przeszedł do ofensywy. *Goet.*

Ofensywny (nie: ofenzywny) = zaczepny.

Oferent (!) = składający ofertę. KJMK.

Oferta.

Zwroty: złożyć, przedłożyć, ofertę. Przedłożył ofertę. *Bartk.*

Ofiara (nie: ochwiara, gw.)—ofiarny. I Formy: clp i mjsclp (w) tej ofierze, nie: ofiarze. II Składnia: 1) **O.** kogo, czego = ofiara składana przez kogo lub w czym, 2) **O.** czego — z czego lub w czym = ofiara składana z czego, 3) **O.** komu lub dla kogo = ofiara składana bezpośrednio temu, dla kogo jest przeznaczona, 4) **O.** na kogo, na co = ofiara przeznaczona na jakiś cel, 5) **O.** za kogo lub za co = ofiara składana jako okup za kogo lub za co.

1. Idź, kapłanie, przed ołtarz i tam nieś ofiarę serc i modłów naszych. *Cyt. SW.* Padać ofiarą gorliwości. *Dąbr.* 2. Ofiara chleba i wina. Składam ci ofiarę z serca swojego. Nie było ofiar w ludziach. Mówiono o wielu ofiarach w ludziach. 3. Ofiara bogom piekielnym. *Dyg.* 4. Zbierał ofiary na kościół. 5. Z tej pociechy zrobię Bogu ofiarę za me dawne grzechy. *Mick.*

Zwroty: 1) oddawać, składać (nie: przynosić) ofiarę. *Krasn. 74;* 2) przynosić, składać co na ofiarę lub w ofierze; 3) padać ofiarą kogo, czego; 4) ofiarę ponosić dla kogo, dla czego. *SF;* 5) iść na ofiarę. *SF;* 6) robić ofiarę za co; 7) spełnić ofiarę.

1. Czuli się w obowiązku składać ofiary na jego wielkim ołtarzu. *Goet.* 2. Żebrak wam piosnkę przynosi w ofierze. *Mick. cyt. SW.* 3. Byłby padł ofiarą swej zuchwałości. *Sienk.* Padł ofiarą swojego zawodu. *Przybysz.*

Ofiarność — Składnia: 1) **O.** dla kogo (gdy się wymienia osobę, która jest celem ofiarności), 2) **O.** na co (gdy się wymienia rzecz lub sprawę, która jest celem ofiarności).

Ofiarny — Składnia: 1) **O.** dla kogo (gdy się wymienia osobę, która jest celem ofiarności), 2) **O.** na co (gdy się wymienia rzecz lub sprawę, która jest celem ofiarności).

Ofiarować (dok.) — ofiarowywać (niedok.). I Formy i ich znaczenie: 1) ofiaruję, ofiarujesz, ofiaruje..., ofiarują (w znacz. czasu przyszł. dok. i czasu teraźn. niedok.); ofiarowuj! ofiarowujcie! (w znacz. dok. i niedok.); ofiarujący (niedok.); ofiarowany (dok.); ofiarowawszy (dok.); ofiarował (dok.), 2) ofiarowuję, ofiarowujesz..., ofiarowują, częściej: ofiaruję, ofiarujesz..., ofiarują, rzadziej: ofiarowywam, ofiarowywasz..., ofiarowywają (nie: ofiarowywuję, ofiarowywujesz..., ofiarowywują); ofiarowuj! częściej: ofiaruj!, rzadziej: ofiarowywaj! (nie: ofiarowywuj!); ofiarowujący, częściej: ofiarujący, rzadziej: ofiarowywający (nie: ofiarowywujący); ofiarowywany; ofiarowywał.

Diakoni, nie jako ofiarujący, ale jako służący... patynę podnoszą. *Cyt. SW.* Nie spostrzegł nawet ofiarowywanego mu daru. *Orzesz. cyt. SW.* Widziano wieśniaków ofiarowujących krobie orzechów. *Sienk. cyt. SW.*

II Składnia: 1) **O.** kogo, co = składać kogo, co w ofierze (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która się staje przedmiotem ofiary), 2) **O.** komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, dla której ofiara jest przeznaczona), 3) **O.** na kogo, na co (gdy się wymienia c e l ofiary), 4) **O.** za kogo, za co (gdy się wymienia i n t e n c j ę ofiary przez podanie rzeczy, spraw lub czynów, za które ofiara ma być okupem).

1—2. Ofiarowuje swój ból jakiemuś Bóstwu. *Ostr.* 3. Ofiarować plac na budowę kościoła. *SW.*

4. Ofiarował to wszystko za swoje dawne przewinienia.

Zwrot: 1) ofiarować kogo, co pod opieką czyją; 2) ofiarować komu usługi; 3) ofiarować (nie: oferować) cenę za towar.

1. Pod Twą opiekę ofiarowany martwą podniosłem powiekę. *Mick.*

Ofi'cer, nie: o'ficer; dlp tego ofice'ra, mlm ci oficero'wie lub ofice'rzy.

Oficerzy moskiewscy. *Berent.*

Zwroty: 1) oficer piechoty, rzadziej: oficer od piechoty; 2) oficer dragonów, rzadziej: oficer od dragonów.

1. Oficer od piechoty. *Małacz.* 2. Oficer od dragonów. *Dąbr.*

Oficjalista — Formy: lp ten oficjalista, tego oficjalisty, temu oficjaliście, tego oficjalistę, oficjalisto! tym oficjalistą, o tym oficjaliście; lm ci oficjaliści, tych oficjalistów, tym oficjalistom, tych oficjalistów, tymi oficjalistami, o tych oficjalistach.

Oficjalny, lepiej: urzędowy.

Oficjał — oficjalista. Formy: dlp tego oficjała, mlm ci oficjali.

Ogarnąć (dok.)—ogarniać (niedok.). I Formy: 1) ogarnę, ogarniesz, ogarnie..., ogarną; ogarnij! (nie: ogarń, dawn.), ogarniony, ogarnieni, częściej: ogarnięty, ogarnięci; ogarnąwszy; ogarnął, ogarnąłem, ogarnęła, ogarnęli, ogarnęły, 2) ogarniam, ogarniasz, ogarnia..., ogarniają; ogarniaj!; ogarniający; ogarniany, ogarniani; ogarniał, ogarniali. II Składnia: 1) **O.** kogo, co, nie: kim, czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się obejmuje), 2) **O.** czym (gdy się wymienia rzecz, przy pomocy lub za pośrednictwem której się ogarnia).

1. Ledwie dziedziniec taką gromadę ogarnie. *Mick.* Radość mię (nie: mną) ogarnęła. 2. Ogarnął psa uściskiem. *Wikt.*

Zwroty: 1) ogarnia kogo strach, lęk, niepokój, gniew...; 2) ogarniać co myślą, sercem.

1. Wszystkich ogarnął niepokój. *Sienk.*

Ogieniek — ognik. Ob. Ogień.

Ogień, — ogieniek,— ognik,—ogniowy (nie: ogienny, dawn.), — ognisty. I Formy: dlp tego ognia, mlm te ognie, dlm tych ogni, rzadziej: ogniów. II Znaczenie: 1) ogieniek = mały ogień, 2) ognik, tylko w wyrażeniu: błędny ognik (nie: ogieniek), 3) ogniowy = związany z ogniem, właściwy ogniowi, 4) ognisty = pełny ognia, rozpalony, pałający, płomienny.

Zwroty: 1) ogień umiejscowić (lokalizować); 2) zaprószyć ogień; 3) skrzesać ognia; 4) ogień rozniecać; 5) poprawiać ogień w piecu; 6) pozwól ognia (żeby zapalić papierosa); 7) dawał ognia (żeby zapalić papierosa); 8) igrać z ogniem = próbować czegoś niebezpiecznego; 9) piec na wolnym ogniu = poddawać przedłużającym się torturom; 10) dolewać oliwy do ognia = podsycać ogień, zwiększać niebezpieczeństwo; 11) wpaść jak po ogień = wpaść na chwilę; 12) iść na pierwszy ogień = iść w pierwszym szeregu na niebezpieczną wyprawę; 13) skoczyłby za kimś w ogień = oddałby za niego życie; 14) ognie na kogo występują = ktoś się czerwieni z głębokiego wzruszenia; 15) ognie kogoś przechodzą = komuś z głębokiego wzruszenia robi się gorąco; 16) słomiany ogień = nietrwały zapał; 17) bać się czego jak ognia; 18) uciekać od czego jak od ognia; 19) niszczyć, uśmierzać co ogniem i mieczem; 20) dawać ognia = strzelać; 21) rozpocząć ogień, nie: otworzyć ogień. *PJ 5, 88;* 22) brać co pod ogień = brać co pod strzały; 23) brać w dwa ognie; 24) brać w ogień krzyżowy; 25) zdjąć z czego ogień = zaprzestać w co strzelać.

5. Poprawiać ogień w piecu. *Nowak.* 12. Lubią, żeby kto inny przyszedł na pierwszy ogień. *Dąbr.* 13. Ale bym skoczył za nim w ogień. *Strug.* 19. Miasta uśmierzać ogniem i mieczem. *Żerom.* Niszczy ogniem i mieczem. *Strug.* 20. Z armat ognia każe dawać. *Sienk.* 22. Bierz pod ogień chałupkę! *Strug.* 25. Baterie zdjęły ogień z polany. *Strug.*

Ogier — Formy: dlp tego ogiera (nie: ogra), mlm te ogiery.

Oglądać (niedok.) — oglądnąć (dok., prowincjonalizm przez najlepszych pisarzy nie używany. JP 5, 101) zwykle: obejrzeć. Formy: 1) oglądam, oglądasz, ogląda..., oglądają; oglądaj!; oglądający; oglądany; oglądał, 2) oglądnę, oglądniesz..., oglądną; oglądnij!; oglądnięty; oglądnąwszy, oglądnął, oglądnąłem, oglądnęła, oglądnęli, częściej: obejrzę, obejrzysz, obejrzy..., obejrzą; obejrzyj!; obejrzany; obejrzawszy; obejrzał, obejrzałem, obejrzała, obejrzeli.

Oglądać się (niedok.) — oglądnąć się (dok. prow.), częściej: obejrzeć się. I Formy jak: oglądać—(oglądnąć) obejrzeć. II Znaczenie i składnia: 1) **O. ś.** na kogo, na co = obracając głowę w tył patrzeć na kogo, na co, 2) **O. ś.** po czym = obracając głowę w tył patrzeć po tym to tu, to tam, 3) **O. ś.** za kim, za czym = obracając głowę w tył szukać kogo, czego oczami w różnych miejscach — szukać kogo, czego. Por. Chodzić za czym.

1. Obejrzała się na zagapioną Agnisię. *Dąbr.* 2. Oglądał się po piekle. *Prus.* 3. Począł oglądać się za pomocnikiem. *Prus.* Za pożytkiem się oglądać. *Sienk.* Podniósł się oglądając się za kapeluszem. *Reym.* Oglądał się za miejscem. *Nałk.* Pani Barbara zaczęła się oglądać za nauczycielką (= zaczęła szukać nauczycielki). *Dąbr.* Trzeba się było obejrzeć za całym fortepianem (= trzeba było poszukać całego fortepianu). *Iwasz.* Nie oglądał się za nią. *Iwasz.*

Zwroty: 1) oglądać się na wszystkie strony lub ze wszystkich stron; 2) oglądać się na kogo, na co = oczekiwać skądś czyjej pomocy; 3) oglądać się na czyją łaskę.

1. Zdumiony, oglądając się na wszystkie strony, jakby oczom własnym nie wierzył. *Sienk.* Ślimakowa obejrzała się ze wszystkich stron. *Prus.* 2. Szwedzi bardziej się na nas oglądają. *Sienk.* Nie oglądać się na nic. *Dąbr.* 3. Wiecznie musi oglądać się na łaskę męża. *Zapol.*

Oględny na co.

Oględny na przyszłość. *Cyt. SW.*

Oględziny (tylko w lm) czego, dop. tych oględzin.

Oględziny domu.

Ogładzić (dok.) — ogładzać (niedok.). Por. Ogłodzić — ogładzać. Formy: 1) ogładzę, ogładzisz, ogładzi, ogładzimy..., ogładzą; ogładź! ogładźcie!; ogładzony, ogładzeni; ogładziwszy; ogładził, 2) ogładzam, ogładzasz, ogładza..., ogładzają; ogładzaj!; ogładzający; ogładzany, ogładzani; ogładzał, ogładzali.

Ogłaskać (dok.)—ogłaskiwać (niedok.). Formy: 1) ogłaszczę, ogłaszczesz, ogłaszcze..., ogłaszczą, rzadziej: ogłaskam, ogłaskasz...,

ogłaskają; ogłaszcz! ogłaszczcie!; rzadziej: ogłaskaj! ogłaskajcie!; ogłaskany; ogłaskawszy; ogłaskał, 2) ogłaskuję, ogłaskujesz, ogłaskuje..., ogłaskują; ogłaskuj!; ogłaskujący; ogłaskiwany; ogłaskiwał.

Ogłodzić (dok.) — ogładzać (niedok.). Por. Ogładzić — ogładzać. Formy: 1) ogłodzę, ogłodzisz, ogłodzi, ogłodzimy..., ogłodzą; ogłódź! ogłódźcie! lub ogłódź! ogłódźcie!; ogłodzony, ogłodzeni; ogłodziwszy; ogłodził, 2) ogładzam, ogładzasz, ogładza..., ogładzają; ogładzaj!; ogładzający; ogładzany; ogładzał.

Ogłosić (dok.) — ogłaszać (niedok.). I Formy: 1) ogłoszę, ogłosisz, ogłosi, ogłosimy..., ogłoszą; ogłoś! ogłoście!; ogłoszony, ogłoszeni; ogłosiwszy; ogłosił, 2) ogłaszam, ogłaszasz, ogłasza..., ogłaszają; ogłaszaj!; ogłaszający; ogłaszany, ogłaszani; ogłaszał, ogłaszali. II Składnia i znaczenie: 1) **O.** komu — co, 2) **O.** kogo, co — kim, czym = obwołać w uroczystym akcie publicznego ogłoszenia, mianować kogo, co — kim, czym, 3) **O.** kogo, co — za kogo, za co = w akcie publicznego ogłoszenia uznać kogo, co — za kogo, za co.

2. Ogłosić kogo królem. *SW.* Ogłoszą go czystym. *Mick.* 3. Ogłosić kogo za heretyka (nie: heretykiem). *SW.* Ogłosił linię kolejową za otwartą (nie: ogłosił linię otwartą). *KJMK.*

Ogłoszenie (nie: inserat) — ogłoszeniowy.

Ogłuchły, nie: ogłuchnięty.

Blade dni wlekły się przez puste, ogłuchłe pola. *Reym. cyt. SW.*

Ogłuchnąć. Ob. Głuchnąć.

Ogłupiający — ogłupiająco. Ob. Kojący — kojąco.

To nieustanne czytanie nędznych powieścideł działa na niego ogłupiająco. *Mp.*

Ogłupiały = ten, kto ogłupiał. Forma mlm (męsko-osob.) ogłupiali.

Biedne psy ogłupiałe biegały pod gajem. *Mick.*

Ogłupić (dok.) — ogłupiać (niedok.). I Formy: 1) ogłupię, ogłupisz, ogłupi, ogłupimy..., ogłupią; ogłup! ogłupcie!; ogłupiony, ogłupieni; ogłupiwszy; ogłupił, 2) ogłupiam, ogłupiasz, ogłupia..., ogłupiają; ogłupiaj!; ogłupiający; ogłupiany, ogłupiani; ogłupiał, ogłupiali. II Składnia: **O.** kogo — czym.

Ogłupieć. Ob. Głupieć.

Ogłuszający — ogłuszająco. Ob. Kojący — kojąco.

Śpiewanka ogłuszająco prędka. *Parand.*

Ogłuszyć (dok.)—ogłuszać (niedok.). I Formy: 1) ogłuszę, ogłuszysz, ogłuszy, ogłuszymy..., ogłuszą; ogłuszaj! ogłuszcie!; ogłuszony, ogłuszeni; ogłuszywszy; ogłuszył, 2) ogłuszam, ogłuszasz, ogłusza..., ogłuszają; ogłuszaj!; ogłuszający; ogłuszany, ogłuszani; ogłuszał, ogłuszali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Ognić (dok.) (= obgnić)—ogniwać (niedok.). Formy: 1) ognije; ogniły; ogniwszy; ognił, 2) ogniwa; ogniwał.

Ognić (niedok.) (= zaogniać, jątrzyć) — zaognić (dok.). Formy: 1) ognię, ognisz, ogni, ognimy..., ognią; ognij!; ogniący; ogniony; ognił, 2) zaognić..., jak: ognić.

Ognić się — Znaczenie: 1) **O. ś.** = rozpalać się, pałać, 2) **O. ś.** = jątrzyć się.

1. Nie prędzej to będzie, aż się to wszystko stanie, co w poety ogniło się słowie. *Słow. cyt. SW.*

Ognik. Ob. Ogień.

Ogniły, nie: ognity. Ob. Ognić = obgnić.

Ogniopiór. Ob. Ognipiór.

Ogniowy. Ob. Ogień.

Ognipiór (rzadziej: ogniopiór) = wysypka na głowie i na twarzy niemowląt. Forma dlp tego ognipióru.

Ogniskować (niedok.)—zogniskować (dok.). I Formy: 1) ogniskuję, ogniskujesz, ogniskuje..., ogniskują; ogniskuj!; ogniskujący; ogniskowany; ogniskował, 2) zogniskuję, zogniskujesz..., jak: ogniskuję. II Składnia: 1) **O.** co — w kim, w czym = zbierać, skupiać co wewnątrz kogo, czego, 2) **O.** co — na kim, na czym = zbierać, skupiać co na powierzchni kogo, czego.

Zwroty: 1) ogniskować w sobie uwagę = skupiać w sobie własną uwagę, koncentrować uwagę, skupiać się wewnętrznie; 2) ogniskować na sobie uwagę = zwracać na siebie cudzą uwagę.

Ognisto lub **ogniście.**

Ognisty. Ob. Ogień.

Ogolić. Ob. Golić.

Ogołocić (dok.) — ogołacać (niedok.) lub ogałacać. I Formy: 1) ogołocę, ogołocisz, ogołoci, ogołocimy..., ogołocą; ogołoć! ogołoćcie!; ogołocony, ogołoceni; ogołociwszy; ogołocił, 2) ogałacam, ogałacasz..., ogałacają; ogałacaj!; ogałacający; ogałacany, ogałacani; ogałacał, ogałacali. II Składnia: **O.** kogo, co — z czego.

Twoje (o Niemnie) dotąd szanowane brzegi topór z zielonych ogołoci wianków. *Mick. cyt. SW.*

Ogon — ogonek, — ogonowy, — ogoniasty, nie: ogonaty (dawn.). Ob. Ogonowy. I Forma dlp tego ogona. II Znaczenie: 1) **O.** = przedłużenie kręgosłupa u zwierząt kręgowych, kuper, 2) **O.** = sztuka bydła, 3) **O.** = przedłużenie sukni, tren.

1. Im kota bardziej głaszczesz, tym bardziej ogon wznosi. *Przysł. cyt. SW.* 2. Ani zagona, ani ogona nie mam. *Krasz. cyt. SW.* 3. Suknia z ogonem.

Zwroty: 1) kiwać, kręcić, machać, merdać (mardać), wiercić, wywijać ogonem; 2) spuścić ogon = spuścić z tonu; 3. zadrzeć ogona (nie: ogon) = nabrać pewności siebie, por. zadrzeć nosa; 4) zadrzeć ogon = podnieść ogon; 5) ruszyć konceptem, jak martwe cielę ogonem (tryw.) = mieć niezdarzony koncept; 6) dwie sroki za ogon trzymać (rub.) = chwytać się dwóch przedsięwzięć i żadnemu nie móc podołać; 7) nie wypadł sroce spod ogona (tryw.) = nie jest byle jakiego urodzenia; 8) z ogonem (z ogonkiem) = z okładem, z dodatkiem, z górą.

1. Czasem ogonem zakiwał przyjaźnie. *Bartk.* Merdał ogonem. *Wikt.* 8. Będzie jeszcze do miasta mila z ogonem. *Cyt. SW.*

Ogonowy, — ogoniasty. Znaczenie: 1) ogonowy = związany z ogonem, należący do ogona, 2) ogoniasty = mający wielki ogon lub wiele ogonów.

Ogorzałość, rzadziej: ogorzelina lub ogorzelizna.

Ogorzałość twarzy. Śniada ogorzelizna twarzy. *Orzeszk. cyt. SW.* Policzki spod ogorzeliny swej tryskały rumieńcem różowym. *Orzeszk. cyt. SW.*

Ogorzały — ogorzalszy. Forma mlm (męsko-osob.) ogorzali.

Ogorzeć (tylko w postaci dok.). Formy: ogorzeję, ogorzejesz, ogorzeje..., ogorzeją; ogorzej!; ogorzały, ogorzali; ogorzawszy; ogorzał, ogorzeli.

Ogorzał od słońca.

Ogorzelina lub **ogorzelizna**. Ob. Ogorzałość.

Ogólnie, nie: ogólno, ale: ogólnonarodowy, ogólnoeuropejski itp. Znaczenie: 1) **O.** = w ogólności, ogółem, ogólnikowo, 2) **O.** = powszechnie.

1. Przedstawiłem ci tę rzecz tylko ogólnie. 2. Rzecz to ogólnie znana.

Zwrot: mówiąc ogólnie = bez wdawania się w szczegóły.

Ogólnoeuropejski, nie: ogólnieeuropejski.

Ogólnokrajowy, nie: ogólniekrajowy.

Ogólnonarodowy, nie: ogólnienarodowy.

Ogólnopolski, nie: ogólniepolski.

Ogólnoświatowy, nie: ogólnieświatowy.

Ogólny — ogólniejszy. Znaczenie: 1) **O.** = obejmujący ogół, całość (w przeciwstawieniu do: jednostkowy), 2) **O.** = należący do ogółu, będący własnością ogółu, powszechny, wspólny.

1. Mówić w wyrazach ogólnych. *SW.* 2. Wśród ogólnych narzekań ani jeden głos nie podniósł się. *Sienk.* Zniechęcenie było ogólne. *Żerom.* Wśród ogólnej katastrofy sam nie poniósł ofiar. *Natk.* Spostrzegł, że ogólna uwaga jest zwrócona na nich. *Małacz.* Poruszenie ogólne powiększały dzieci. *Iwasz.*

Zwrot: ogólny stół = wspólny stół.

Obiad przy ogólnym stole. *SW.*

Ogół — Formy: ten o'gół, tego o'gółu, temu ogółowi, ten o'gół, tym o'gółem, w tym o'góle.

Zwroty: 1) szeroki ogół = rozległe koła społeczeństwa; 2) ogółem = w ogólnej sumie.

1. Szeroki ogół nie rozumie. *Małacz.*

Ogórek ten (nie: ta ogórka, prow. lit.) — ogórkowy (rzadziej: ogórczany), — ogórkowaty. I Forma dlm tych ogórków, nie: tych ogórek. II Znaczenie: 1) ogórkowy = związany z ogórkiem, należący do ogórka, właściwy ogórkowi, 2) ogórkowaty = podobny do ogórka z kształtu, smaku lub innych właściwości.

Ograbić (dok.) — ograbiać (niedok.). I Formy: 1) ograbię, ograbisz, ograbi, ograbimy..., ograbią; ograb! ograbcie!; ograbiony, ograbieni; ograbiwszy; ograbił, 2) ograbiam, ograbiasz, ograbia..., ograbiają; ograbiaj!; ograbiający; ograbiany, ograbiani; ograbiał, ograbiali. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co — z czego = obmieść grabiami co z czego, 2) **O.** kogo, co — z czego = okraść kogo, co — z czego.

Ograć (dok.) — ogrywać (niedok.). I Formy jak: odegrać — odgrywać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** (o instrumencie muzycznym) = przez granie udoskonalić co, 2) **O.** co (o sztuce muzycznej lub teatralnej) = przez częste granie spospolicić, 3) **O.** kogo — z czego = przy graniu ogołocić kogo — z czego.

Ograniczyć (dok.) — ograniczać (niedok.). I Formy: 1) ograniczę, ograniczysz, ograniczy, ograniczymy..., ograniczą; ogranicz! ograniczcie!; ograniczony, ograniczeni; ograniczywszy; ograniczył, 2) ograniczam, ograniczasz, ogranicza..., ograniczają; ograniczaj!; ograniczający; ograniczany, ograniczani; ograniczał, ograniczali. II Składnia: 1) **O.** kogo, co — czym = ogrodzić, objąć kogo — czym, 2) **O.** kogo — w czym = skrępować kogo w czym, 3) **O.** kogo, co — do czego (nie: na czym) = sprowadzić, zredukować, zmusić kogo do zredukowania czego.

1. Ograniczył swoją posiadłość kopcami. 2. Ograniczony w ruchach. *Sierosz.* Ograniczony w zdolności do działania. *Kod. Cyw. Rodzina.* 3. Sąd może ograniczyć rozprawę do zarzutów formalnych. *Kod. Post. Cyw.* Ograniczył swoje wymagania do rzeczy najniezbędniejszych. *Cyt. SW.*

Ograniczyć się (dok.)—ograniczać się (niedok.). I Formy jak: ograniczyć — ograniczać. II Składnia: 1) **O. ś.** czym = ogrodzić się czym, zadowolić się czym, 2) **O. ś.** w czym = skrępować się, powściągnąć się w czym, 3) **O. ś.** do czego = sprowadzić swoje potrzeby lub czynności do czego, 4) **O. ś.** na czym = poprzestać na czym.

1. Ograniczył się celą klasztorną. *Cyt. SW.* Tym razem musiał ograniczyć się wielokrotnym uściskaniem ręki syna. *Prus.* 2. Ograniczał się i w paleniu. *Małacz.* 3. Ograniczyła się do kilku zdań. *Święt.* Akcja społeczeństwa ogranicza się do wysłania na front po jednym pierniku. *Małacz.* 4. Przemysł narodowy ograniczył się na uprawie roli. *Skarbek. cyt. Krasn.* 49. Ograniczając się na zajmowaniu miast. *Sienk.*

Ogrodnictwo, rzadziej: ogrodownictwo. Znaczenie: 1) **O.** = sztuka ogrodnicza, 2) **O.** (!) = zakład ogrodniczy (germ.).

Ogrodnik — ogrodniczka, — ogrodniczy, — ogrodnictwo. Ob. Ogrodnictwo.

Ogrodowizna, rzadziej: ogrodowina lub ogrodnina.

Ogrodowy, nie: ogrodny. Ob. Ogród.

Ogrodzić (dok.)—ogradzać (niedok.). I Formy: 1) ogrodzę, ogrodzisz, ogrodzi, ogrodzimy..., ogrodzą; ogrodź! ogrodźcie! lub ogródź! ogródźcie!; ogrodzony, ogrodzeni; ogrodziwszy; ogrodził, 2) ogradzam, ogradzasz, ogradza..., ogradzają; ogradzaj!; ogradzający; ogradzany, ogradzani; ogradzał, ogradzali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Ogrojec (PA), nie: ogrójec.

Ogrom — ogromny, dlp tego ogromu.

Ogromadzić (dok.)—ogromadzać (niedok.). Formy: 1) ogromadzę, ogromadzisz, ogromadzi, ogromadzimy..., ogromadzą; ogromadź! ogromadźcie!; ogromadzony; ogromadziwszy; ogromadził, 2) ogromadzam, o-

gromadzasz, ogromadza..., ogromadzają; ogromadzaj!; ogromadzający; ogromadzany; ogromadzał, ogromadzali.

Ogromnieć (niedok.) — zogromnieć (dok.). Formy: 1) ogromnieję, ogromniejesz, ogromnieje..., ogromnieją; ogromniej! ogromniejcie!; ogromniejący; ogromniał, ogromnieli, 2) zogromnieję, zogromniejesz..., jak: ogromnieć.

Wyryty napis co dzień ogromnieje. *Krasiń. cyt. SW.* Jak on w nieszczęściu zogromniał! *Asn. cyt. SW.*

Ogród — ogródek. I Formy: dlp tego ogrodu, tego ogródka. II Składnia: 1) iść, wyjść do ogrodu, 2) iść, wyjść na ogród (gdy się podkreśla, że się idzie do ogrodu, żeby przebywać w różnych jego miejscach. Ob. *Miejsce).

2. Pójść na ogród. *Nowak.*

Ogryźć (dok.) — ogryzać (niedok.). I Formy jak: ugryźć — ugryzać. II Składnia: O. kogo, co.

Ogrzać (dok.) — ogrzewać (niedok.), nie: ogrzywać. I Formy jak: odgrzać — odgrzewać. II Znaczenie: O. = uczynić gorącym. Ob. Nagrzać.

Ogrzewanie — ogrzewaniowy.

Wyrażenie: ogrzewanie piecem lub ogrzewanie piecowe. *KJMK.*

Ohyda (nie: ohida) — ohydny.

Ohydzić (dok.) — ohydzać (niedok.) lub ohydzić (niedok.) — zohydzić (dok.). I Formy: 1) ohydzę, ohydzisz, ohydzi, ohydzimy...; ohydź! ohydźcie!; ohydzący; ohydziwszy; ohydzony; ohydził, 2) ohydzam, ohydzasz...; ohydzaj!; ohydzający; ohydzany; ohydzał. II Składnia: O. komu—co—czym.

Ojciec—ojcowski, ale: ojcostwo, nie: ojcowstwo. Formy: dlp tego ojca, clp temu ojcu (nie: ojcowi), mlm ci ojcowie, dlm tych ojców.

Wyrażenie: Ojciec święty, nie: święty Ojciec.

Ojcze Nasz (= Modlitwa Pańska), ndm lub Ojcze nasz, Ojczena'sza..., Ojczena'szem.

Między Ojczenaszem a Zdrowaś Marią. *Mick.*

Okadzić (dok.) — okadzać (niedok.). I Formy: 1) okadzę, okadzisz, okadzi, okadzimy..., okadzą; okadź! okadźcie!; okadzony, okadzeni; okadziwszy; okadził, 2) okadzam, okadzasz, okadza..., okadzają; okadzaj!; okadzający; okadzał, okadzali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Okalać (niedok.) = otaczać dokoła. Ob. Okolić.

Okalać (dok.) = brudzić. Ob. Kalać.

Okaleczały = kaleki. Ob. Okaleczony. Forma mlm (męsko-osob.) okaleczali.

Okaleczony, — okaleczały. Znaczenie: 1) okaleczony = ten, kogo okaleczono, 2) okaleczały = ten, kto okaleczał (w pierwszym razie uwydatnia się c z y n n o ś ć, w drugim— b i e r n o ś ć przyczyny kalectwa; w pierwszym razie mówi się o kalectwie spowodowanym przez złoczyńcę lub nieszczęśliwy wypadek, w drugim razie — o kalectwie będącym następstwem naturalnych procesów biologicznych; niekiedy różnica między obu znaczeniami się zaciera).

Pisywali rymy okaleczałe. *Żerom.* Listy od okaleczonych w fabryce. *Reym.*

Okap, dlp tego okapu.

Okapać (dok.)—okapywać (niedok.). I Formy: 1) okapię, okapiesz, okapie..., okapią; okap! okapcie!; okapany; okapawszy; okapał, 2) okapuję, okapujesz, okapuje..., okapują (nie: okapywam, okapywasz..., okapywają); okapuj!; okapujący; okapywany; okapywał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Okaz, dlp tego okazu. Znaczenie: 1) O. = okazywanie, 2) O. = przedmiot okazowy, osoba lub rzecz, jako okaz traktowana.

1. Okazy grzeczności. 2. A. to sprytny wydrwigrosz, jeszcze nigdy takiego okazu (nie: okaza) nie widziałem. *Mp.*

Okazać (dok.)—okazywać (niedok.). I Formy: 1) okażę, okażesz, okaże..., okażą; okaż! okażcie!; okazany; okazawszy; okazał, 2) okazuję, okazujesz, okazuje..., okazują (nie: okazywam..., okazywają); okazuj!; okazujący; okazywany; okazywał. II Znaczenie: O. = ukazać, przejawić, objawić (o przedmiotach lub stanach duchowych). Ob. Pokazać, wykazać.

Okazujemy jaką zaletę lub zdolność, albo też uczucie, w nas samych tkwiące, np. męstwo, odwagę, współczucie. *Krasn. 72.*

Zwroty: 1) okazać wdzięczność, zadowolenie, radość, współczucie, niepokój...; 2) okazać przysługę, dobrodziejstwo... (!) rus. = wyświadczyć lub oddać przysługę, dobrodziejstwo.

Okazać się (dok.) — okazywać się (niedok.). I Formy jak: okazać — okazywać. II Składnia: O. ś. kim, czym.

Okazać się oszustem, głupcem. *Krasn. 70.* Okazał się bliskim towarzyszem. *Natk.* Okazał się ostatnim chamem. *Wikt.*

Okazały — okazalszy, — okazale.

Okaziciel = ten, kto coś okazuje. Składnia: okaziciel czego.

Okaziciel listu. Okaziciel kwitu.

Okazja (= sposobność) — okazyjny. Składnia: 1) O. czego (nie: do czego, dla czego) = sposobność zsyłana przez co (gdy się wymienia rzecz, która zsyła okazję), 2) O. czego lub do czego (nie: dla czego) = sposobność do czego (gdy się wymienia rzecz, do której się nadarza okazja).

1. Stracone okazje miłości. *Iwasz.* Bywała nieraz okazja szczerego wypowiedzenia się. 2. Będzie miał okazję do jeszcze jednego kazania. *Kruczk.* Bywała nieraz okazja do wytłumaczenia się. Nie pominie okazji do (nie: dla) ponownego podkreślenia swego protestu. *Czas 14 IX 35.*

Zwroty: 1) okazja na pocztę = okazja wysłania listu na pocztę; 2) okazja do miasta = okazja związana z czyjąś jazdą do miasta; 3) przy okazji = przy sposobności; 4) przez okazję = za pośrednictwem nadarzającej się sposobności; 5) z okazji czego = korzystając z okazji czego; 6) na tę okazję = na wypadek, gdyby taka okazja się nadarzyła; 7) okazja się nadarza; 8) mieć po temu okazję; 9) ktoś tylko szuka lub tylko czeka okazji do czego = ktoś koniecznie chce coś zrobić.

3. Rozmawiałem z nią przy różnych okazjach.

Nałk. Przy zupełnie innej okazji. *Nowak.* 4. Przyślę ci przez okazję. *Cyt. SW.* 5. Tak było i to z okazji stłuczonego garnka. *Konop.* 7. Jeśli się nadarzy okazja. *Sienk.* 8. Masz dobrą okazję po temu. *Cyt. SW.* 9. Sadystka, szukająca okazji, byle by móc znęcać się. *Małacz.* Tylko czeka okazji. *Cyt. SW.*

Okazyjny.

Wyrażenia: okazyjny zakup, okazyjna sprzedaż.

Okazywać. Ob. Okazać.

Okiełzać (dok.) lub **okiełznać** (nie: okiełznąć, ani: ochełzać, ani: ochełznąć)—okiełzywać (niedok.). I Formy: 1) okiełzam (okiełznam), okiełzasz (okiełznasz), okiełza (okiełzna)..., okiełzają (okiełznają); okiełzaj! (okiełznaj!); okiełzany (okiełznany); okiełzał (okiełznał), 2) okiełzuję, okiełzujesz, okiełzuje..., okiełzują (nie: okiełzywam..., okiełzywają); okiełzuj! (nie: okiełzywaj!); okiełzujący (nie: okiełzywający); okiełzywany; okiełzywał.

Dyktator okiełznał nie wewnętrzny nieład, ale insurekcję. *Mochn.*

Okienko (nie: okieńko) — okieneczko.

Okienny. Ob. Okno.

Okiść ta, nie: ten okiść. Formy: dlp tej okiści, mlm te okiście (rzadziej: okiści), dlm tych okiści.

Oklask, dlp tego oklasku.

Zwroty: 1) bić oklaski. *SF;* 2) dać komu oklaski. *SF.*

Oklaskać (dok.) — oklaskiwać (niedok.). I Formy: 1) oklaszczę, oklaszczesz, oklaszcze..., oklaszczą, lub oklaskam, oklaskasz, oklaska..., oklaskają; oklaszcz! lub oklaskaj!; oklaskany; oklaskawszy; oklaskał, 2) oklaskuję, oklaskujesz, oklaskuje..., oklaskują (nie: oklaskiwam..., oklaskiwają); oklaskuj! (nie: oklaskiwaj); oklaskujący; (nie: oklaskiwający); oklaskiwany; oklaskiwał. II Składnia: **O.** kogo, co.

Oklep, w wyrażeniu: na oklep.

Oklepać (dok.) (nie: oklepić) — oklepywać (niedok.). Formy: 1) oklepię, oklepiesz, oklepie..., oklepią; oklep! oklepcie!; oklepany; oklepawszy; oklepał, 2) oklepuję, oklepujesz, oklepuje..., oklepują; oklepuj!; oklepujący; oklepywany; oklepywał.

Oklepany — Znaczenie: 1) **O.** = opukany, obity, 2) **O.** (przen.) = często powtarzany, powszechnie znany, nudny.

2. To oklepane są dla ciebie rzeczy. *Kaczk. cyt. SW.*

Okład — I Forma dlp tego okładu. II Znaczenie: **O.** 1) = to, czym się coś okłada, 2) = obramowanie, 3) = kompres, 4) = to, co się dokłada.

Zwrot: z okładem = z naddatkiem, z górą, z ogonem. Ob. Ogon.

2. Okład barankowy na sukni. 3. Trzeba choremu położyć okład. 4. Będzie jeszcze dwie mile z okładem. *Mp.*

Okładać (Ob. Obłożyć) — okładka.

Okłamać (dok.) — okłamywać (niedok.). Formy: 1) okłamię (nie: okłamę), okłamiesz, okłamie..., okłamią; okłam! okłamcie!; okłamany; okłamawszy; okłamał, 2) okłamuję, okłamujesz, okłamuje..., okłamują (nie: okłamywam..., okłamywają); okłamuj! (nie: okłamywaj!); okłamujący (nie: okłamywający); okłamywany; okłamywał.

Okno — okienko (nie: okieńko), — okienny, nie: oknowy. Formy: dlp tego okna, dlm tych okien.

Zwroty: 1) okno wychodzi na co = okno jest zwrócone w kierunku czego; 2) wyglądać oknem, przez okno = patrzeć przez okno; 3) wyglądać z okna = być widocznym z okna (zwykle o przedmiotach martwych).

1. Okna wychodziły na wolną przestrzeń. *Dąbr.* 2. Nic nie robi, tylko całymi dniami wygląda przez okno. *Mp.* 3. Z okna wyglądały doniczki jakichś pąsowych kwiatów. *Mp.*

Oko — oczko. Ob. Oczko. I Znaczenie i formy: 1) **O.** = narząd wzroku; lp to oko, tego oka, temu oku, to oko, tym okiem, w tym oku, lm te oczy, tych oczu lub oczów (rzadko: ócz), tym oczom, te oczy, tymi oczami (rzadziej: oczyma), w tych oczach, 2) **O.** = krążek tłuszczu, dziurka w siatce lub w robocie szydełkowej; lp to oko, tego oka, temu oku, to oko, tym okiem, w tym oku, lm te oka, tych ok, tym okom, te oka, tymi okami, w tych okach. II Składnia: 1) **O.** = narząd wzroku: dwoje oczu, oboje oczu, czworo oczu, sześcioro oczu..., nie: dwa oczy, oba oczy, cztery oczy, sześć oczu..., ale: ślepy na oba oczy, mówić w cztery oczy; dwoje, oboje, czworo... oczu patrzy, patrzyło..., nie: patrzą, patrzyły, 2) **O.** = krążek tłuszczu lub dziurka w siatce: dwa oka, trzy oka, cztery oka, pięć ok...

1. Widział jej oboje oczu. *Nałk.* Podbili mu oboje oczu. *Choyn.* 2. Przez oka sieci listnej. *Dyg.*

Zwroty: 1) wodzić oczami (okiem) za kim, za czym szukając kogo, czego lub po kim, po czym, zatrzymując się na różnych szczegółach; 2) rzucać okiem na kogo, na co, rzucać okiem po kim, po czym = spoglądać na kogo, na co zatrzymując się na różnych szczegółach; 3) uderzać okiem = rozglądać się; 4) strzyc, strzelać okiem za kim, za czym = rozglądać się co chwila za kim, za czym; 5) obracać, zwracać oczy na kogo, na co lub do kogo, do czego; 6) robić do kogo oko = a) filuternie, zalotnie patrzyć na kogo, b) (tryw.) pokazywać komu figę z makiem: cieszyć się, że się kogo okpiło (prow. płd.). *JP 14, 173;* 7) robić perskie oko = zalotnie spoglądać, kokietować. *SW;* 8) robić okrągłe oczy = nie rozumieć; 9) robić duże (wielkie) oczy = dziwić się; 10) patrzeć na kogo, na co złym lub dobrym okiem; 11) patrzeć na kogo, na co innym okiem; 12) patrzeć na kogo, na co spod oka = patrzeć na kogo, na co ukradkiem, podejrzliwie; 13) mierzyć kogo oczami = przyglądać się komu bacznie, rozglądać się po kim od stóp do głów; 14) oko biega za kim, za czym; 15) utkwić oko w kim, w czym, nie: w kogo, w co; 16) wlepić oczy w kogo, w co; 17) zatopić w kim, w czym oczy; 18) zaglądać komu w oczy; 19) wybałuszać, wytrzeszczać oczy na kogo, na co = z podziwem, z zaciekawieniem patrzeć na kogo, na co; 20) tracić kogo, co z oczu; 21) rzucać się w oczy; 22) leźć w oczy, włazić, zachodzić w oczy; 23) wpadać komu w oko = pokazać się komu; podobać się komu; 24) mieć kogo, co na oku = uważać na kogo, na co; 25) mieć oko na kogo, na co = uważać na kogo, na co, obserwować kogo, co; 26) brać kogo, co na oko = poddawać kogo, co pod stały dozór; 27) mieć, być lub dziać się pod okiem = mieć, być, dziać się pod obserwacją, pod dozorem; 28) mieć, być lub dziać się w oczach bądź na oczach czyich;

29) coś się robi, staje w oczach = coś się robi szybko; 30) w mgnieniu oka lub w oka mgnieniu = szybko; 31) stać w oczach = być nieustannie w żywej pamięci; 32) leżeć na oczach = roztaczać się przed oczami; 33) stawać przed oczami = przychodzić na pamięć w żywym obrazie; 34) znikać, schodzić komu z oczu; 35) na oczy się komu nie pokazywać; 36) spotykać się z kim oko w oko; 37) oczy podnosić, wznosić do kogo, do czego lub na kogo, na co, w co; 38) oczy spuszczać; 39) nie spuszczać oka z kogo, z czego = nieustannie na kogo, na co patrzeć; 40) nie odrywać, nie móc oczu oderwać od kogo, od czego = być w kogo, w co wpatrzonym; 41) oczy oderwać od kogo, od czego; 42) na (własne) oczy kogo, co widzieć; 43) gołym okiem co widzieć = widzieć co bez pomocy szkieł; 44) przejrzeć na oczy = odzyskać wzrok; odzyskać właściwą orientację; 45) oczy się komu na co otwierają = ktoś zaczyna rozumieć jakąś sprawę czy położenie; 46) oczom (własnym) nie wierzyć, ledwo oczom wierzyć; 47) oczy komu na co otworzyć = dać komu właściwą orientację w jakiejś sprawie; 48) mieć oczy na co otwarte = orientować się w jakiejś sprawie; 49) oczy na co zamykać = nie zwracać na co uwagi; 50) oczy zamknąć (z domyśl.: na wieki) = umrzeć; 51) oczy mrużyć; 52) oczy się komu mrużą; 53) oczy się zapadają, wpadają; 54) oka nie móc zmrużyć = nie móc spać; 55) oczy się komuś kleją = komuś się chce spać; 56) oczami łypać = oczami błyskać; 57) oczami przewracać; 58) oczy wywracać; 59) oczy słupieją, kołem stają; 60) oczy w słup stawiać; 61) oczy wychodzą na wierzch; 62) ćmi się komu w oczach; 63) mieni się komu w oczach; 64) oczami świecić przed kim = patrzeć na kogo milcząc ze wstydu; 65) nie wiedzieć, gdzie oczy podziać (z domyśl.: ze wstydu); 66) oczy komu czym wykłuwać = w sposób drażniący pod oczy komu co natrętnie podsuwać; 67) kłuć oczy lub w oczy = nie podobać się, wywoływać rozdrażnienie; 68) być komu solą w oku = budzić zazdrość; 69) komuś źle lub dobrze z oczu patrzy = twarz czyjaś wyraża zły lub dobry charakter; 70) dla czyichś pięknych oczu coś robić = robić coś przez bezinteresowną, ale naiwną życzliwość dla kogo; 71) bać się w oczy komu spojrzeć = wstydzić się kogo; 72) w żywe oczy kłamać, zapierać się; 73) skakać komu do oczu = z gniewu zaperzyć się na kogo; 74) w oczy komu plunąć (tryw.) = okazać komu pogardę; 75) strzec, pilnować kogo jak oka w głowie = otaczać kogo szczególniejszą opieką; 76) jak okiem rzucić = gdzie tylko spojrzeć; 77) jak okiem sięgnąć, jak oko sięga = w polu widzenia oka, w rozległym widnokręgu; 78) gdzie (dokąd) oczy poniosą = w jakimkolwiek kierunku; 79) choć oko wykol = ciemno tak, że oko można wykłuć; 80) rzut oka; 81) na pierwszy rzut oka = przy pierwszym, powierzchownym spojrzeniu; 82) na oko = na wygląd; 83) dla oka = dla pozoru; 84) w cztery oczy lub na cztery oczy = sam na sam z drugą osobą; 85) oko w oko = jeden w drugiego, jeden na drugiego, jeden przeciw drugiemu; 86) w oczy = w obecności; 87) prosto w oczy = otwarcie; 88) za oczami, za oczy = w nieobecności, za plecami czyimiś; 89) w oczach czyichś = w mniemaniu czyimś; 90) oko za oko, ząb za ząb = wet za wet; 91) oczy duszy, serca, umysłu, oczy wiary, oczy nauki; 92) oko Opatrzności; 93) oko słońca, księżyca, gwiazdy.

1. Zaczął wodzić oczyma po tłumie. *Żerom.* Wiódł za nim przyjaznymi oczyma. *Bartk.* Wodziła okiem za półmiskiem. *Dąbr.* Miała oczy, którymi wodziła za mną. *Nowak.* 2. Rzuciwszy okiem na żołnierzy. *Sienk.* Rzucił oczyma po skałach. *Żerom.* 3. Okiem w prawo i w lewo uderzasz. *Mick.* 4. To jak martwa opoka nie zwróci w stronę oka, to strzela w koło oczyma. *Mick. cyt. SW.* Wszyscy za nią oczyma strzygli. *Cyt. SW.* 5. Twoje oczy obrócone dzień i noc patrzą w tę stronę. *Karp. cyt. SW.* Wszyscy obrócili oczy do kamienia. *Mick.* Oczy wszystkich zwróciły się na Bilewiczównę. *Sienk.* Bolesne oczy zwróciła na Michała. *Weyss.* 6. Porozumiewawczo robi do mnie oko. *Makusz.* 8. Indagowani, na pytania, zadawane po rosyjsku, robili okrągłe oczy. *Małacz.* 11. Widział czyny Bartka i począł patrzeć na niego zgoła inymi oczyma. *Sienk. cyt. SW.* 14. Oczy obecnych biegały za nim. *Sienk.* 15. Utkwił oczy w oczach Kmicica. *Sienk.* Utkwiliśmy oczy w ognisku. *Kad.* Utkwiliśmy oczy w czerwonych ślepiach Drożdża. *Kad.* Wlepiał oczy w twarze siedzących. *Żerom.* 17. Zatopiła w nich oczy. *Żerom.* 19. Wybałuszali oczy. *Żerom.* 20. Pewna istota, która z oczu cię nie traci. *Mick. cyt. SW.* 21. Płaszczyk nie będzie się tak rzucał w oczy. *Dąbr.* 22. Jeśli mu jaki śmiałek waży się zajść w oczy. *Mick. cyt. SW.* Funkcję dla ciebie mam, Ganchof mi z nią w oczy lezie. *Sienk.* Nie właź mi w oczy! *Cyt. SW.* 23. Skoro tylko wpadł w oczy, już go przykrość nie minie. *Bartk.* Wpadła mu ta panna w oczy. 24. Powinien ich mieć na oku. *Żerom.* Byle nie mieć na oczach tej radosnej miłości. *Bartk.* Miał ją na oku. *Nałk.* Mnie już drugi raz ma na oku. *Nowak.* ... żebyśmy te rękawiczki ciągle mieli na oku. *Nowak.* 25. Mam na nich oko, żeby dobrze wypełnili, co im zalecono. *Krasic. cyt. SW.* Dlatego takie oko miał na Czechy. *Mochn.* Książę elektor ma na nich oko. *Sienk.* 27. Pod okiem nauczycielki zaczęła robić postępy. *Małacz.* Dzieci będą pod moim okiem. *Dąbr.* 28. Tu na oczach wszystkich uściskał go serdecznie. *Sienk.* Na oczach całego wojska usiekł Burłaja. *Sienk.* Wilk w oczach wszystkich obalił gęsiarka. *Sierosz.* ... roślin, których takie bogactwo rozwijało się na jej oczach. *Dąbr.* 29. Nędzny w oczach prawie znika. *Mick. cyt. SW.* Ziemia schła w oczach. *Iwasz.* 30. W mgnieniu oka rzuciła się na napastników. *Żerom.* 31. Stała mu w oczach. *Żerom.* 32. Zielone smugi łąk leżały na jego oczach. *Żerom.* 33. Stańcie mi przed oczami, drogie mych mistrzów postacie. *Syrok. cyt. SW.* 34. Można im zejść z oczu. *Mick.* 36. Spotkanie oko w oko. *Dyg.* 37. Z oczyma podniesionymi w niebo. *Mick.* Wznieść oczy ku niebu. *Makusz.* 38. Oboje spuścili oczy. Spuścił skromnie oczy. *Siedl.* Spuszczała oczy. *Nałk.* Bawi gości, a z oczu nie spuszcza młodziana. *Mick.* Nie spuszczał oczu ze swego bożyszcza. *Żerom.* Nie spuszczał oczu z niego. *Iwasz.* 40. Oczu od niej oderwać nie można. *Nowak.* 41. Na chwilę oderwał oczy od ziemi. *Makusz.* 42. Nigdy Cesarza na własne oczy nie widział. *Żerom.* Na własne oczy widziałem. *Żerom.* ... którego nie widział na oczy. *Dyg.* 44. Przejrzałem na oczy. *Strug.* 45. Miejmy nadzieję, że otworzą jej się oczy. *Nałk.* 46. Oczom jej wierzyć nie chce. *Sienk.* Zdumiony, oglądając się na wszystkie strony, jakby oczom własnym nie wierzył. *Sienk.* Nie wierząc własnym oczom podchodzi do szyby. *Dąbr.* 47. Dziękuję, żeście mi oczy na tych judaszów otworzyli. *Sienk.* 48. Oczy miej otwarte. *Sienk.* 49. Trudno było zamykać oczy na prawdę. *Sienk.* 50. Pan zamknął oczy. *Bartk.* 53. Oczy mu wpadły. *Dąbr.* 58. Czasem oczy wywraca i wzdycha głęboko. *Mick.* 59. Osłupiałymi oczyma wlókł się. *Żerom.* 61. Oczy wyszły im na wierzch. *Sienk.* 64. Przed tymi ludźmi oczami za waszą mość musiałem świecić. *Sienk.* Nie będziemy potrzebowali świecić oczami i słyszeć na ulicy takie szyderstwa. *Strug.* 65. Nie wiem, gdzie oczy podziać. *Sienk.* 66. Uczy się mineralogii, którą nam wykłuwa oczy. *Nowak.* 67. Poczęła też kłuć w oczy zbyt rogata duma. *Mick.* 69. Dobrze patrzy jej z oczów. *Bartk.* Poczciwie patrzy im z oczu. *Małacz.* Patrzyło jej źle z oczu. *Nowak.* Jej źle z oczu patrzy. *Kad.* 71. Boi się w oczy spojrzeć. *Dąbr.* 72. Zadajesz mi kłamstwo w żywe oczy. *Cyt. SW.* 73. Diabłu do oczu skoczy. *Sienk.* 74. Wart był, by mu w oczy plunąć. *Sienk.* 75. Będzie substancji waścinej strzegła, jak oka w głowie. *Sienk.* 76. Wspaniały ocean leżał, jak okiem rzucić. *Małacz.* 77. Na polu omglonym, jak oko zasięga, skończone ostatnie roboty. *Lenart. cyt. SW.* Jak oko sięgło. *Żerom.* 78. Popłynął, gdzie oczy poniosą. *Małacz.* Poczuła chęć popłynięcia dalej, gdzie oczy poniosą. *Małacz.* Dokąd oczy poniosą. *Dąbr.* 79. Noc, choć oko wykol. *Strug.* 81. Na pierwszy rzut oka odgadłeś. *Sienk.* Zjawiska śmieszne na pierwszy

rzut oka. *Żerom.* Na pierwszy rzut oka oni wszyscy są jednakowi. *Małacz.* Sprawa nie jest tak prosta, jakby się na pierwszy rzut oka zdawało. *Kad.* 82. Na oko towar wydaje się niezły. *Cyt. SW.* Nic nie robił dla oka. *Krasz. cyt. SW.* Dla oka uczęszczając do szkół. *Żerom.* 84. Rozmowa była na cztery oczy. Gadanie w cztery oczy. *Małacz.* 85. Spojrzeliśmy sobie trzykroć oko w oko. *Mick. cyt. SW.* Stali naprzeciw siebie oko w oko. *Kad.* 86. W oczy pochlebstwem wabicie, za oczy lżycie. *Cyt. SW.* 89. Wszystko przeciwko niej samej obróci się w oczach Pawła. *Nałk.* 90. Oko za oko, ząb za ząb łamiąc się z nimi. *Żerom.* 91. Nie mają oka duszy, nie przejrzą do duszy. *Mick. cyt. SW.* Przed oczyma duszy stała mu Oleńka. *Sienk.* 93. Oko słońca weszło. *Mick.* Miesiąc niecałe we mgle pokazował (=pokazywał) oko. *Mick. cyt. SW.* Wszystkie gwiazdy oczyma złotymi, wszystkie poglądały ku mnie. *Mick. cyt. SW.*

Okocim — okocimski, nie: okocki (gwar. PJ 5, 40). Formy: Okocim, Okocimia (nie: Okocima), w Okocimiu (Łoś, N), nie: w Okocimie.

Okole to — Formy: dlp tego okola, dlm tych okoli.

Oko'lica (rzadko: okoli'ca) — okolicowy, — okoliczny. Ob. Okolicowy.

Okoliczność — Formy: dlp tej okoliczności, mlm te okoliczności, dlm tych okoliczności.

Zwroty: 1) zbieg okoliczności; 2) stosować się do okoliczności; 3) okoliczności zachodzą; 4) okoliczności składają się na co; 5) okoliczności układają się tak czy inaczej; 6) stosownie do okoliczności; 7) są okoliczności po temu.

1. Wyniknął z przypadkowego zbiegu okoliczności. *Dąbr.* 6. Stosownie do okoliczności. *Kod. Post. Cyw.* 7. Są okoliczności po temu. *Żerom.*

Okoliczny — okolicowy. Znaczenie: 1) okolicowy = ograniczony do pewnej okolicy, miejscowy (zwykle w wyrażeniu: choroby okolicowe. SW), 2) okoliczny = położony w okolicy, np. okoliczne wsie.

Okolić (dok.) — okalać (niedok.). Ob. Okalać. I Formy: 1) okolę, okolisz, okoli, okolimy..., okolą; okol! okolcie! (nie: okól! okólcie!); okolony; okoliwszy; okolił, 2) okalam, okalasz, okala..., okalają; okalaj!; okalający; okalany, okalani; okalał, okalali. II Znaczenie i składnia: O. kogo, co—kim, czym = otoczyć kogo, co — kim, czym.

Coraz większymi okalał go względami. *Cyt. SW.*

Około — Znaczenie i składnia: 1) O. (przyim.) czego = przy czym (rządzi dopełniaczem), 2) O. (przysł.) = mniej więcej (nie rządzi przypadkiem i nie wpływa na jego postać) (JP 10, 124—6). Ob. Blisko.

2. Przez lat około trzydzieści (nie: trzydziestu). *JP 10, 126,* ale: było około dwustu osób, nie: około dwieście osób, por. jednak: było blisko dwieście osób. *PJ 35/6, 202.*

Okop, dlp tego okopu.

Okopać (dok.) — okopywać (niedok.). Formy jak: wykopać — wykopywać.

Okopciały = pokryty kopciem. Ob. Okopcieć.

Okopcić (dok.) — okopcać (niedok.), nie: okapcać. Formy jak: zakopcić — zakopcać.

Okopcieć (tylko w postaci dok.) = pokryć się kopciem. Formy: okopcieję..., okopcieją; okopciały, okopciali; okopciawszy; okopciał, okopcieli.

Okostna = błona otaczająca kości. Formy: ta okostna, tej okostnej, tej okostnej, tę okostną, tą okostną, w tej okostnej (odmiana przymiotnikowa. Łoś).

Okólnik — okólnikowy; dlp tego okólnika. Znaczenie: 1) O. = cyrkularz, kurenda, 2) O. = plac ogrodzony, na którym hodują inwentarz.

1. Rozesłano w tej sprawie już dwa okólniki. 2. W okólniku skaczą źrebce. *Lenart. cyt. SW.*

Okólny, nie: okolny. Znaczenie: 1) O. = kolisty, 2) O. = okoliczny, 3) O. = (!) okólnikowy (Krasn. 1, 206).

1. Okólny bieg krwi. *SW.* 2. Lipce martwiały równo, jako te pola okólne. *Reym. cyt. SW.* 3. Pismo okólnikowe (nie: okólne).

Okpić (dok.) — okpiwać (niedok.). I Formy: 1) okpię, okpisz, okpi, okpimy..., okpią; okpij!; okpiony, okpieni; okpiwszy; okpił, 2) okpiwam, okpiwasz, okpiwa..., okpiwają; okpiwaj!; okpiwający; okpiwany; okpiwał. II Składnia: O. kogo, co, ale: kpić z kogo, z czego. Ob. Kpić.

Okradziony. Ob. Okraść; mlm okradzeni, okradzione.

Okraina (!), zwykle: w lm okrainy (!) = kresy, ukrainy, pogranicza.

Okrajać (dok.) lub **okroić** — okrawać (niedok.), nie: okraiwać. Ob. Odkrajać.

Zwroty: 1) okroi się (nie: okraje się) komu — z czego — na co = zostanie komu — z czego — na co, 2) okroi się (nie: okraje się) komu — z czego = komuś — coś — z czego przybędzie.

1. Z pełna zapłacimy i jeszcze się nam dobrze na buty okroi. *Cyt. SW.* 2. Cóż ci się za tę zdradę okroiło? *Cyt. SW.*

Okrasa (wlkpol. i maz.) = omasta (małop.).

Okrasić (wlkpol. i maz.) = omaścić (małopol.).

Okraść (dok.) — okradać (niedok.). I Formy: 1) okradnę, okradniesz, okradnie..., okradną; okradnij!; okradziony, okradzeni, okradzione; okradłszy; okradł, 2) okradam, okradasz, okrada..., okradają; okradaj!; okradający; okradany; okradał. II Składnia: O. kogo — z czego, ale: kraść komu — co.

Na tamtym świecie nikt nikogo nie okradnie, bo nie ma z czego. *Siedl.* Najgorzej, że się okradają głównie z tych rzemieni. *Strug.*

Okrąg lub **okręg** — okręgowy, — okrężny. Ob. Okręgowy. Forma dlp tego okręgu.

Trzy powiaty, okrąg stanowiące. *Kruczk.*

Okrążyć (dok.) — okrążać (niedok.). I Formy: 1) okrążę, okrążysz, okrąży, okrążymy..., okrążą; okrąż! okrążcie!; okrążony; okrążywszy; okrążył, 2) okrążam, okrążasz, okrąża..., okrążają; okrążający; okrążany; okrążał, okrążali. II Znaczenie i składnia: O. kogo, co — czym = 1) otoczyć kogo, co dokoła, opasać, 2) obejść, obiec lub objechać kogo, co dokoła.

1. Okrążyć miasto murem. *SW.* Wzgórki, które kołem okrążają równinę. *Krasiń. cyt. SW.* 2. Widział szereg par okrążających salę. *Żerom.* Zaturkotały koła powozu okrążającego murawę podjazdu. *Sierosz.* Wracali inną drogą, okrążając Błonie. *Grusz.*

Okres — Formy: dlp tego okresu, mlm te okresy, nie: okresa.

Zwroty: 1) wchodzić w okres jaki lub w okres czego; 2) znajdować się w okresie jakim lub w okresie czego; 3) człowiek z okresu... = człowiek pochodzący z okresu...; 4) człowiek okresu = człowiek należący do okresu...

1. Teraz żywot Baśki wszedł w najświetniejszy okres. *Małacz.* 2. Sprawa znajduje się obecnie w okresie prac przygotowawczych. *Cyt. SW.*

Określenie — Składnia: 1) **O.** czego = pojęciowe ujęcie czego, definicja czego, 2) **O.** na co = wzór pojęciowy na co, z góry przygotowana na co formułka.

1. Określanie istoty rzeczy. 2. Na to były specjalne określenia. *Konop.*

Określić (dok.) — określać (niedok.), nie: okryślić — okryślać. I Formy: 1) określę, określisz, określi, określimy..., określą; określ! określcie!; określony, określeni; określiwszy; określił, 2) określam, określasz, określa..., określają; określaj!; określający; określany, określani; określał, określali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Okręcić (dok.) — okręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić — odkręcać. II Składnia: 1) **O.** kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: omotać, opakować), 2) **O.** co — około kogo, czego.

1. Okręcił mu szyję szalem. 2. Okręcił szal około jego szyi.

Okręgowy — okrężny. Znaczenie: 1) okrężny = krążący, kołowy, kolisty, 2) okręgowy = a) należący do okręgu, np. sąd okręgowy, b) okrężny, np. bieg okrężny lub okręgowy, 3) okrężny = (!) okólnikowy, np. depesza okrężna. Krasn. 1, 206.

Okręt — okręcik. Formy: dlp tego okrętu, mlm te okręty, nie: okręta.

Zwroty: 1) okręt przybija do brzegu. *SF.* 2) okręt zawija do portu. *SF;* 3) okręt odbija od brzegu. *SF.*

Okrężne (tylko w lp) = uroczystość zakończenia żniw. Formy: to okrężne, tego okrężnego, temu okrężnemu, o tym okrężnym (odmiana przymiotnikowa).

Okroić. Ob. Okrajać.

Okruch (nie: ta okrucha) — okruszek (nie: okruszka), — okruszyna. Formy: 1) dlp tego okruchu, dlm tych okruchów, 2) dlp tego okruszka, dlm tych okruszków, nie: okruszek, 3) dlm tych okruszyn.

Okrucieństwo.

Zwroty: 1) okrucieństwo popełnić. *SF;* 2) okrucieństwa się dopuścić. *SF.*

Okrutnie, nie: okrutno.

Okrwawić (dok.) (nie: okrwić, ale: przekrwić) — okrwawiać (niedok.). Ob. Przekrwić. I Formy: 1) okrwawię, okrwawisz, okrwawi, okrwawimy..., okrwawią; okrwaw! okrwawcie!; okrwawiwszy; okrwawiony, okrwawieni; okrwawił, 2) okrwawiam, okrwawiasz, okrwawia..., okrwawiają; okrwawiaj!; okrwawiający; okrwawiany, okrwawiani; okrwawiał, okrwawiali. II Znaczenie i składnia: **O.** kogo, co = zbroczyć krwią.

Ten człowiek okrwawił całą okolicę. *Sienk. cyt. SW.*

Okrycie — Składnia: 1) **O.** kogo, czego, 2) **O.** przed kim, przed czym.

2. Jest to jedyne jej przed zimnem okrycie. *Zapol. Cyt. PJ 10, 121.*

Wyrażenia: okrycie letnie, zimowe, okrycie męskie, damskie.

Okryć (dok.) — okrywać (niedok.). I Formy: 1) okryję, okryjesz, okryje..., okryją; okryj!; okryty; okrywszy; okrył, 2) okrywam, okrywasz, okrywa..., okrywają; okrywaj!; okrywający; okrywany; okrywał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym, nie: w co.

(Ogórki) okryły grzędy jakby kobiercem. Okrył go kożuchem (nie: w kożuch).

Okrzepnąć = ze wszystkich stron, całkowicie skrzepnąć, zmężnieć, nabrać sił. Formy jak: krzepnąć.

Tutaj dojrzał i okrzepł humanizm. *Cyt. PJ 9, 149.*

Okrzesać (dok.) (nie: okrzosać, ale: okrzos) — okrzesywać (niedok.). I Formy: 1) okrzeszę, okrzeszesz, okrzesze..., okrzeszą (nie: okrzesam..., okrzesają); okrzesz! okrzeszcie!; okrzesany; okrzesawszy; okrzesał, 2) okrzesuję, okrzesujesz, okrzesuje..., okrzesują, rzadko: okrzesywam..., okrzesywają (nie: okrzesywuję..., okrzesywują); okrzesuj! okrzesujcie!, rzadko: okrzesywaj! okrzesywajcie!; okrzesujący, rzadko: okrzesywający; okrzesywany; okrzesywał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Okrzos (nie: okrzes) = gałęzie okrzesane, ale: krzesać; dlp tego okrzosu.

Okrzyczeć (dok.) — okrzyknąć (jednokr.) — okrzykiwać (niedok.). I Formy jak: wykrzyczeć (wykrzyknąć) — wykrzykiwać. II Znaczenie: 1) okrzyczeć kogo, co = a) wykrzyczeć porządnie (ze wszystkich stron), b) osławić, 2) okrzyknąć = a) **O.** kogo — czym lub za co = obrać przez okrzyk, b) **O.** co = krzycząc ogłosić.

1a. Okrzyczał nas na wszystkie boki. 1b. Okrzyczana piękność. 2a. Okrzyknęli go za ciemnego fanatyka. *Cyt. SW.* 2b. Okrzykną zaraz, żeś chciwy łupieży. *Mick. cyt. SW.*

Okrzyk, dlp tego okrzyku.

Zwroty: 1) wydawać okrzyk; 2) podnosić okrzyk.

Oksford — oksfordzki; dop. Oksfordu.

Oktrojować = postanawiać, wprowadzać jakiś przepis bez parlamentu, narzucać.

Okuć (dok.) — okuwać (niedok.). I Formy jak: wykuć — wykuwać. II Składnia: 1) **O.** kogo — w co, 2) **O.** co — czym.

Zwroty: okuć kogo w kajdany, w łańcuchy.

Serce nie jest sługa, nie zna, co to pany, i nie da się przemocą okuwać w kajdany. *Mick. cyt. SW.*

Okulały. Ob. Okulawiały.

Okular, zwykle w lm: okulary. I Forma dlp tego okulara (Łoś), rzadziej: tego okularu (SW), dlm tych okularów. II Składnia: dwoje, troje... okularów leży (nie: leżą) na biurku.

Zwroty: patrzeć na co przez różowe lub czarne okulary = patrzeć na co optymistycznie lub pesymistycznie.

Okulawiały lub **okulały** = ten, kto okulawiał (okulał). Forma mlm (męsko-osob.) okulawiali (okulali).

Okulawić (dok.) — okulawiać (niedok.) = robić kogo kulawym. Formy: 1) okulawię, okulawisz, okulawi, okulawimy..., okulawią; okulaw! okulawcie!; okulawiony; okulawiwszy; okulawił, 2) okulawiam, okulawiasz, okulawia..., okulawiają; okulawiaj!; okulawiający; okulawiany; okulawiał, okulawiali.

Okulawieć (dok.) lub **okuleć** = stać się kulawym. Formy: okulawieję, okulawiejesz, okulawieje..., okulawieją lub okuleję, okulejesz..., okuleją; okulawiej! lub okulej!; okulawiały lub okulały; okulawiawszy, częściej: okulawszy; okulawiał, okulawieli lub okulał, okuleli.

Okulbaczyć — Formy jak: kulbaczyć.

Okuli'sta — okuli'styka — okulisty'czny. Formy: lp ten okulista, tego okulisty, temu okuliście, tego okulistę, okulisto!, tym okulistą, o tym okuliście; lm ci okuliści, tych okulistów, tym okulistom...

Okultyzm — okultysta — okultystyczny. Formy: okultysta jak: okulista.

Okup, dlp tego okupu.

Zwroty: 1) nałożyć na kogo okup. *SF;* 2) ściągnąć z kogo okup.

Okupić (dok.)—okupywać (niedok.). I Formy jak: odkupić — odkupywać. II Składnia: O. co — czym.

Okurzyć (dok.) — okurzać (niedok.). I Formy jak: odkurzyć — odkurzać. II Znaczenie i składnia: 1) O. kogo, co — czym = opylić kogo, co — czym, okadzić kogo, co — czym, 2) O. kogo — z czego = oczyścić kogo, co z pyłu, z kurzu.

Okutać (dok.)—okutywać (niedok.). I Formy: 1) okutam, okutasz, okuta..., okutają; okutaj!; okutany; okutawszy; okutał, 2) okutuję, okutujesz, okutuje..., okutują, rzadko: okutywam, okutywasz, okutywa..., okutywają (nie: okutywuję..., okutywują); okutuj!, rzadko: okutywaj! (nie: okutywuj!); okutujący, rzadko: okutywający (nie: okutywujący); okutywany; okutywał. II Składnia: O. kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: omotać, opakować).

Okutałem go kożuchem. Idą starce, okutani w szuby. *Or-Ot cyt. SW.* Strażak, okutany w długie futro. *Parand.*

Okwiat, dlp tego okwiatu.

Okwitły = ten, który okwitł.

Zamiast okwitłych już bzów i jaśminów rozkwitały pachnące groszki. *Orzesz. cyt. SW.*

Okwitnąć (dok.) — okwitać (niedok.). Formy: 1) okwitnę, okwitniesz..., jak: kwitnąć, 2) okwitam, okwitasz, okwita..., okwitają; okwitaj!; okwitający; okwitany; okwitał.

Olander (!). Ob. Oleander.

Olba (! prow. wlkopol.) = kubek do nalewania wody (IGD).

Olbrzym — olbrzymi, — olbrzymić, — olbrzymieć; dlp tego olbrzyma.

Olbrzymić, zwykle: wyolbrzymiać — wyolbrzymić (dok.) = czynić olbrzymim, czynić przesadnie olbrzymim. Ob. Wyolbrzymić.

Olbrzymieć (niedok.)—wyolbrzymieć (dok.) = stać się olbrzymim, wielkim. Formy: 1) olbrzymieję, olbrzymiejesz, olbrzymieje..., olbrzymieją; olbrzymiej!; olbrzymiejący; olbrzymiał, olbrzymieli, 2) wyolbrzymieję, wyolbrzymiejesz..., jak: olbrzymieć.

Olcha (= odmiana olszy, czarna olsza. PJ 35, 57), — olchowy lub olszowy, — olszyna. Formy: dlp tej olchy, nie: olchi, mlm te olchy, nie: olchi.

Oldenburg — oldenburski; dop. Oldenburga.

Oleander (roślina), nie: olander, ani: olender. Ob. Olender. Forma dlp tego oleandra.

Olej — olejek, — olejarz — olejarski, — olejarnia (nie: olearnia), — olejny, — olejowy, — olejowaty, — oleisty. Ob. Olejarnia, Olejny. Formy: 1) dlp tego oleju (nie: oleja).

Wyrażenia i zwroty: 1) olej do samochodów, olej do maszyn, nie: olej dla samochodów, dla maszyn...; 2) mieć olej w głowie = mieć rozsądek.

2. Chybaby nie miał krzty oleju w głowie. *Siedl.*

Olejarnia, dlm tych olejarni.

Olejny, — olejowy, — olejowaty, — oleisty, — olejarski. Znaczenie: 1) olejowy = z olejem związany, na oleju zrobiony, olejowi właściwy, np. handlarz olejowy, przemysł olejowy, zapach olejowy, 2) olejny = olejowy w wyrażeniach: farba olejna, obraz olejny, 3) olejowaty = z własności swoich podobny do oleju, 4) oleisty = nasycony olejem, 5) olejarski = związany z olejarzem, np. przemysł olejarski.

Olender lub **holender** = osadnik (przybyły z Holandii lub Niemiec). Ob. Oleander. Forma dlp tego olendra.

Oleodruk, nie: olejodruk; dlp tego oleodruku.

Był to stary oleodruk. *Parand.* Nad kanapą wisi oleodruk. *Zapol.*

Oligarcha ten, nie: ten oligarch. Formy jak: monarcha.

Oliwa — oliwny, rzadko: oliwowy.

Zwroty: 1) dolać oliwy do ognia = rozniecić, rozognić jaką sprawę; 2) oliwa wychodzi na wierzch = prawda się pokaże; 3) gałąź lub różdżka oliwna = znak pojednania i pokoju.

1. Dolał oliwy do triumfującego ognia. *Goet.*

Olkusz — olkuski.

Olsztyn — olsztyński; dop. Olsztyna, nie: Olsztynu.

Olśnić (dok.) — olśniewać (niedok.). I Formy: 1) olśnię, olśnisz, olśni, olśnimy..., olśnią; olśnij!; olśniony, olśnieni; olśniwszy; olśnił, 2) olśniewam, olśniewasz, olśniewa, olśniewają; olśniewaj!; olśniewający; olśniewany; olśniewał. II Składnia: O. kogo — kim, czym.

Olśniła go swoją pięknością. *Święt.*

Olśniewający (przym. = wspaniały) — olśniewająco. Ob. Kojący — kojąco.

Ołów — ołowiany (nie: ołowianny), — ołowiasty lub ołowisty. Ob. Ołowiany. I Forma dlp tego ołowiu. II Znaczenie: 1) ołowiany = z ołowiu zrobiony, 2) ołowiasty (ołowisty) = podobny do ołowiu, mający własności ołowiu.

Ołtarz — ołtarzysta.

Zwroty i wyrażenia: 1) pójść z kim do ołtarza, *SF* = wziąć z kim ślub; 2) złożyć co na ołtarzu publicznego dobra; 3) wielki ołtarz, boczny ołtarz, nie: ołtarz wielki, ołtarz boczny.

Omal (tylko w zdaniach i wyrażeniach z przeczeniem). Ob. Niemal.

Omal że nie spadł. *Cyt. SW.*

O mało co (w zdaniach i wyrażeniach zarówno twierdzących jak przeczących).

O mało co większy. O mało co byłby się przewrócił. O mało co się nie przewrócił.

Omamić (dok.) (nie: omanić) — omamiać (niedok.). I Formy: 1) omamię, omamisz, omami, omamimy..., omamią; omam! omamcie!; omamiony, omamieni; omamiwszy; omamił, 2) omamiam, omamiasz, omamia..., omamiają; omamiaj!; omamiający; omamiany, omamiani; omamiał, omamiali. II Składnia: O. kogo — czym.

Omaścić (dok.)—omaszczać (niedok.) (małopol.) = okrasić — okraszać (wlkpol. maz.) Formy jak: namaścić — namaszczać.

Omazać (dok.)—omazywać (niedok.). I Formy: 1) omażę, omażesz, omaże..., omażą; omaż! omażcie!; omazany; omazawszy; omazał, 2) omazuję, omazujesz..., omazują (nie: omazywam, omazywasz..., omazywają, ani: omazywuję..., omazywują); omazuj!; omazujący; omazywany; omazywał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Omdlały, rzadziej: omdlony. Forma mlm (męsko-osob.) omdlali.

Omdlałe serca ledwie biły. *Reym. cyt. SW.*

Omdleć (dok.)—omdlewać (niedok.). I Formy: 1) omdleję, omdlejesz, omdleje..., omdleją; omdlej!; omdlały; omdlał, omdleli, 2) omdlewam, omdlewasz, omdlewa..., omdlewają; omdlewaj!; omdlewający; omdlewał, omdlewali. II Składnia: O. z czego lub od czego (gdy się wymienia przyczynę wewnętrzną lub zewnętrzną).

To tchórz — ze strachu omdleć musiała gadzina. *Słow. cyt. SW.* Omdlał ze zmęczenia. Od długiego stania omdlał.

Omdlenie.

Zwroty: zapaść, popaść, wpaść w omdlenie.

Popadał w omdlenie. *Wikt.*

Omdlony. Ob. Omdlały.

Omega.

Wyrażenie: alfa i omega = początek i koniec = wszystko.

Omglić (= zasnuć mgłą) — omgliwać (niedok.). Formy: 1) omglę, omglisz, omgli, omglimy..., omglą; omglij!; omglony; omgliwszy; omglił, 2) omgliwam, omgliwasz, omgliwa, omgliwają; omgliwaj!; omgliwający; omgliwany; omgliwał.

Na polu omglonym, jak oko zasięga, skończone ostatnie roboty. *Lenart.*

Omieszkać (dok.) — omieszkiwać (niedok.). I Formy: 1) omieszkam, omieszkasz, omieszka..., omieszkają; omieszkaj!; omieszkał, 2) omieszkuję, omieszkujesz, omieszkuje..., omieszkują (nie: omieszkiwam..., omieszkiwają); omieszkuj! omieszkujący; omieszkiwał. II Znaczenie i użycie: O. czego = zaniedbać czego, zaniechać czego (we współcz. języku zwykle tylko z przeczeniem: nie omieszkać).

Jak się tylko czegoś dowiem, nie omieszkam cię powiadomić. *Mp.*

Omieść (dok.) — omiatać (niedok.). I Formy jak: odmieść — odmiatać. II Składnia: O. kogo, co — z czego.

Ominąć (dok.) — omijać (niedok.). Formy: 1) ominę, ominiesz, ominie..., ominą; omiń! omińcie!; ominięty; ominąwszy; ominął, ominąłem, ominęli, ominęły, 2) omijam, omijasz, omija..., omijają; omijaj!; omijający; omijany; omijał.

Omlet, dlp tego omletu.

Omłot, dlp tego omłotu.

Omłócić (dok.) — omłacać (niedok.). Formy: 1) omłócę, omłócisz, omłóci, omłócimy..., omłócą; omłóć! omłóćcie!; omłócony; omłóciwszy; omłócił, 2) omłacam, omłacasz, omłaca..., omłacają; omłacaj!; omłacany; omłacał.

Omnibus — Znaczenie i formy: 1) O. = powóz publiczny na wiele osób, dlp tego omnibusu, 2) O. = (przen.) człowiek posiadający wiedzę z różnych dziedzin, specjalista do wszystkiego; dlp tego omnibusa.

Omoczyć (dok.) — omaczać (niedok.). Formy jak: obmoczyć — obmaczać.

Omotać (dok.) — omotywać (niedok.), nie: omotowywać. I Formy: 1) omotam, omotasz, omota..., omotają; omotaj!; omotany; omotawszy; omotał, 2) omotuję, omotujesz, omotuje..., omotują (nie: omotywam..., omotywają, ani: omotywuję..., omotywują); omotuj!; omotujący; omotywany; omotywał. II Składnia: 1) O. kogo, co — czym (gdy się uwydatnia samą czynność omotywania), 2) O. kogo — w co (gdy się uwydatnia mniej lub więcej trwały rezultat czynności omotywania), 3) O. co — koło kogo, koło czego = nawinąć co — koło kogo, czego.

1. Omotał go rzemieniem (na jakąś chwilę). 2. Omotał go w gruby płaszcz (np. na dłuższą jazdę). Liszka omotała się w kokon (nie: kokonem). 3. Omotał koło niego sieć intryg. *Mp.*

Omówić (dok.) — omawiać (niedok.) = wyrazić, wyrażać co innymi słowami. Por. Obmówić. I Formy jak: odmówić — odmawiać. II Znaczenie i składnia: 1) O. co = dokładnie i wszechstronnie coś w mowie przedstawić, 2) O. co — z kim = dokładnie i wszechstronnie coś w rozmowie z kimś rozważyć, 3) O. kogo—o co (!) = pomówić kogo — o co.

Omroczyć (dok.)—omraczać (niedok.), rzadziej: omroczać. I Formy: 1) omroczę, omroczysz, omroczy, omroczymy..., omroczą; omrocz! omroczcie!; omroczony, omroczeni; omroczywszy; omroczył, 2) omraczam, omraczasz, omracza..., omraczają; omraczaj!; omraczany, omraczani; omraczał, omraczali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Omrok ten lub ta **omroka** = mrok, zmrok. Por. Półmrok, Zmrok.

Omrokiem ćmiło wieczerze. *Ujej. cyt. SW.* Zamiast wyjaśnić dotychczasową omrokę jego politycznego zawodu... *Szajn. cyt. SW.*

Omszały lub **omszony.**

Omszała patyna. *Przybysz. cyt. SW.* Domki o zielonych omszonych dachach. *Reym.*

Omszeć (= pokryć się mchem)—mszeć (niedok.). Formy: omszeć, jak: mszeć.

Omszyć (= pokryć mchem) — mszyć (niedok.). Formy omszyć, jak: mszyć.

On, nie: ón.

Onegdaj (= zawczoraj, pozawczoraj)—onegdajszy.

Ongi lub **ongiś** = kiedyś, niegdyś, dawniej.

Oniemal (!) = nieomal, niemal.

Oniemiały, mlm (męsko-osob.) oniemiali.

Oniemieć. Ob. Niemieć.

Onieśmielić (dok.) — onieśmielać (niedok.). Formy jak: ośmielić — ośmielać.

Oniks, nie: onyks; dlp tego oniksu.

Onuca (PA) — onucka, nie: onucza — onuczka.

Onufry — Formy: Onufrego, Onufremu, Onufrego, Onufry! Onufrym, o Onufrym. Ob. Ignacy.

Opacki — opactwo. Ob. Opat.

Opaczny (= na opak będący lub idący, przekorny, sprzeczny)—opacznie. Por. Opatrzny.

Opadać. Ob. Opaść.

Opadły — opadnięty. Znaczenie: 1) opadły = ten, który opadł, 2) opadnięty = ten, którego opadli.

1. Wraca się nocą opadły na sile. *Mick. cyt. SW.* 2. Opadnięty przez wilki, bronił się dzielnie.

Opakować (dok.) — opakowywać (niedok.). I Formy: 1) opakuję, opakujesz, opakuje..., opakują; opakuj!; opakowany; opakowawszy; opakował, 2) opakowuję, opakowujesz, opakowuje..., opakowują; rzadziej: opakowywam, opakowywasz, opakowywa..., opakowywają (nie: opakowywuję..., opakowywują); opakowuj! rzadziej: opakowywaj!; opakowujący, rzadziej: opakowywający; opakowywany; opakowywał. II Składnia: 1) O. co — czym (gdy się uwydatnia czynność opakowywania), 2) O. co — w co (gdy się uwydatnia mniej lub więcej trwały rezultat czynności opakowywania). Ob. Omotać.

Opalić (dok.) — opalać (niedok.). Formy: 1) opalę, opalisz, opali, opalimy..., opalą; opal! opalcie!; opalony, opaleni; opaliwszy; opalił, 2) opalam, opalasz, opala..., opalają; opalaj!; opalający; opalany, opalani; opalał, opalali.

Opał, dlp tego opału. Znaczenie: 1) O. = materiał do palenia, do opalania, 2) O. = opalanie, palenie, parzenie, ogień.

Zwrot: być w opałach = być w ogniu = w niebezpieczeństwie.

Spytajcie, w jakich bywałem opałach. *Sienk.* Nigdy nie był w takich opałach. *Bartk.*

Opamiętać (dok.)— opamiętywać (niedok.). I Formy: 1) opamiętam, opamiętasz, opamięta..., opamiętają; opamiętaj!; opamiętany; opamiętawszy; opamiętał, 2) opamiętuję, opamiętujesz, opamiętuje..., opamiętują; rzadziej: opamiętywam..., opamiętywają (nie: opamiętywuję..., opamiętywują); opamiętuj!; opamiętujący; opamiętywany; opamiętywał. II Składnia: O. kogo — w czym.

Opamiętanie.

Zwroty: 1) przychodzić do opamiętania; 2) bez opamiętania.

1. Może ludzie przyjdą do opamiętania. *Strug.* 2. Bez opamiętania gania. *Strug.*

Opancerzyć (dok.) — opancerzać (niedok.). I Formy: 1) opancerzę, opancerzysz, opancerzy, opancerzymy...; opancerz! opancerzcie!; opancerzywszy; opancerzony; opancerzył, 2) opancerzam, opancerzasz...; opancerzaj!; opancerzający; opancerzany; opancerzał. II Składnia: O. kogo — czym lub w co. Por. Omotać.

Rzeka warstwą lodu opancerzona. *Orzesz. cyt. SW.* Opancerzył się w obojętność. *Cyt. SW.*

Opanować (dok.) — opanowywać (niedok.). I Formy: 1) opanuję, opanujesz, opanuje..., opanują; opanuj!; opanowany; opanowawszy; opanował, 2) opanowuję, opanowujesz, opanowuje..., opanowują; rzadziej: opanowywam, opanowywasz, opanowywa..., opanowywają (nie: opanowywuję..., opanowywują); opanowuj! rzadziej: opanowywaj! (nie: opanowywuj!); opanowujący, rzadziej: opanowywający (nie: opanowywujący); opanowywany; opanowywał. II Składnia: O. kogo, co — czym, nie: przez co.

Opanować miasto ruchem oskrzydlającym (nie: przez ruch oskrzydlający). *Kr. I, 52.* Z trudnością opanował abominację. *Goet*

Opanować się (dok.)—opanowywać się (niedok.). I Formy jak: opanować — opanowywać. II Składnia: O. ś. w czym.

Opanował się w swych zapędach. *Mp.*

Oparcie.

Zwroty: 1) punkt oparcia. *SF;* 2) szukać w kim oparcia. *SF;* 3) szukać u kogo oparcia. *SF;* 4) mieć jakieś oparcie.

4. Będziesz miała jakie takie oparcie. *Dąbr.*

Oparkanić (dok.) — oparkaniać (niedok.). I Formy: 1) oparkanię, oparkanisz, oparkani, oparkanimy..., oparkanią; oparkań! oparkańcie!; oparkaniony, oparkanieni; oparkaniwszy; oparkanił, 2) oparkaniam, oparkaniasz..., oparkaniają; oparkaniaj!; oparkaniający; oparkaniany, oparkaniani; oparkaniał, oparkaniali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Oparty—Znaczenie i składnia: 1) **O.** o co = wsparty o bok czego, np. oparty o ścianę, 2) **O.** na czym = wsparty na podstawie czego, 3) **O.** na czym, nie: o co (przen.) = wsparty umysłowo, uczuciowo, prawnie, społecznie lub politycznie na czym.

1. Po desce, opartej o ścianę komnaty. *Mick.* Oparty o pień lipy. *Żerom.* Oparty o stos poduszek, wpół leżał. *Siedl.* Kasia oparta o piec słuchała. *Nowak.* 2. Na łokciu oparty. *Mick.* 3. Obowiązki oparte na tej samej podstawie. *Kod. Post. Cyw.* Roszczenia oparte na jednakowej podstawie. *Kod. Post. Cyw.*

Oparzelina lub **oparzelizna** = miejsce oparzone na ciele.

Oparzyć (dok.) — oparzać (niedok.). I Formy: 1) oparzę, oparzysz, oparzy, oparzymy..., oparzą; oparz! oparzcie!; oparzony, oparzeni; oparzywszy; oparzył, 2) oparzam, oparzasz, oparza..., oparzają; oparzaj!; oparzający; oparzany, oparzani; oparzał. oparzali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Zwrot: jak oparzony = gwałtownie, raptownie. Skoczył wstecz jak oparzony. *Małacz.*

Opasać (dok.) (= obciągać pasem) — opasywać (niedok.). I Formy: 1) opaszę, opaszesz, opasze, opaszemy..., opaszą; opasz! opaszcie!; opasany; opasawszy; opasał, 2) opasuję, opasujesz, opasuje..., opasują; opasuj!; opasujący; opasywany; opasywał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

żeby włos ująć w należyte karby, chustką go opasuje. *Mick.*

Opasać (nie: opasować, dawn.) na kogo (dok.) (= wynieść na godność jaką) — pasować na kogo (niedok.). Ob. Pasować.

Opasać kogo na rycerza, na kawalerstwo. *SW.*

Opasać (niedok.) (= tuczyć, karmić)—opaść. Ob. Opaść.

Opaska ta, nie: ten opasek; dlm tych opasek, nie: opasków.

Opaść (dok.) (= utuczyć karmieniem)— opasać (niedok.). I Formy: 1) opasę, opasiesz, opasie..., opasą; opaś! opaście!; opasiony, opasieni; opasłszy; opasł, opaśli, 2) opasam, opasasz, opasa..., opasają; opasaj!; opasany; opasał. II Składnia: **O.** kogo, co—czym.

Opaść (= osunąć się na dół, osaczyć kogo)— opadać (niedok.). Ob. Opadły — opadnięty. I Formy: 1) opadnę, opadniesz, opadnie..., opadną; opadnij!; opadły; opadnięty; opadł, opadli, 2) opadam, opadasz, opada..., opadają; opadaj!; opadany; opadał. II Składnia: 1) **O.** (bez dopełn.) = osunąć się, 2) **O.** z czego = oblecieć z czego, 3) **O.** na co = spaść na co, 4) **O.** kogo, co = osaczyć kogo, co.

Zwroty: 1) opaść z ciała = schudnąć; 2) opaść z sił, osłabnąć; 3) ręce komu opadają = ktoś wpada w stan bezradności.

Opat — opacki, — opactwo; mlm ci opaci.

Opatentować (dok.) — opatentowywać (niedok.). I Formy: 1) opatentuję, opatentujesz, opatentuje..., opatentują; opatentuj!; opatentowany; opatentował, 2) opatentowuję, opatentowujesz.... opatentowują, rzadziej: opatentowywam, opatentowywasz..., opatentowywają (nie: opatentowywuję..., opatentowywują); opatentowuj, rzadziej: opatentowywaj! (nie: opatentowywuj!); opatentowujący, rzadziej: opatentowywający (nie: opatentowywujący); opatentowywany; opatentowywał. II Składnia: **O.** co.

Opatowiec (nazwa miasta) — opatowiecki.

Opatów — opatowski.

Opatrunek — opatrunkowy, dlp tego opatrunku.

Zwroty: 1) nakładać opatrunek. *SW;* 2) zakładać opatrunek.

Opatrywać. Ob. Opatrzyć.

Opatrzność.

Zwroty: 1) Opatrzność zrządza. *SF;* 2) zrządzenie Opatrzności. *SF;* 3) zrządzeniem Opatrzności coś się dzieje; 4) pozostawić kogo, co na łasce Opatrzności (= bez dozoru).

4. Na ugorze pasły się gęsi, pozostawione na łasce Opatrzności. *Wikt.*

Opatrzny (= baczny, oględny, przezorny)— opatrznie. Por. Opaczny.

Opatrzony w co lub czym.

1. Żałośnie było widzieć wyżółkłych młokosów... opatrzonych w broszurki i różne gazety. *Mick.* Okna, opatrzone w kosze. *Żerom.* Napisał na bilecie wizytowym, opatrzonym w herby. *Reym.* 2. Po schodach, opatrzonych rozchybotaną poręczą. *Małacz.*

Wyrażenia: opatrzony sygnałem, latarnią (!) = zaopatrzony w sygnał, w latarnię. *KJMK.*

Opatrzyć (dok.) (nie: opatrzeć) — opatrywać (niedok.). I Formy: 1) opatrzę, opatrzysz, opatrzy, opatrzymy..., opatrzą; opatrz! opatrzcie!; opatrzony, opatrzeni; opatrzywszy; opatrzył, 2) opatruję, opatrujesz..., opatrują (nie: opatrywam..., opatrywają); opatruj! (nie: opatrywaj!); opatrujący (nie: opatrywający); opatrywany; opatrywał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym, nie: w co, ale: zaopatrzyć w co. Kr. 2, 301.

Opatrują się wciąż jakimś znakiem algebraicznym. *Nałk.* Zaopatrzyć (nie: opatrzyć) wojsko w broń, kupca w towary. *Cyt. SW.*

Zwrot: niech Pan Bóg opatrzy! = niech Bóg ci co da, ode mnie nic nie dostaniesz.

Opchać (nie: opchnąć) — opychać. Ob. Odepchnąć — odpychać.

Opelać (!) = opielać. Ob. Opleć.

O'pera (nie: ope'ra) — operetka.

Opędzić (dok.) — opędzać (niedok.). Formy jak: wypędzić — wypędzać.

Opędzić się (dok.) — opędzać się (niedok.). I Formy jak: opędzić — opędzać. II Składnia: 1) **O.** ś. od kogo, od czego lub przed kim, przed czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: bronić się), 2) **O.** ś. komu, czemu = odpędzając opierać się komu, czemu.

1. Opędzał się od myśli, że... *Iwasz.* Próżno opędzał się wzgardliwie przed plotką. *Goet.* 2. Nie mogłem się tym myślom opędzić.

Opętać (dok.) — opętywać (niedok.). I Formy: 1) opętam, opętasz, opęta..., opętają; opętaj!; opętany; opętawszy; opętał, 2) opętuję, opętujesz, opętuje..., opętują (nie: opętywam, opętywasz..., opętywają, ani: opęty-

wuję..., opętywują); opętuj!; opętujący; opętywany; opętywał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Zemsty opętany biesem... znaleźć nie mogłem pociechy. *Mick.*

Opętaniec — opętańczy (przym.). Formy: wlp opętańcze!, mlm ci opętańcy, dlm tych opętańców.

Opiąć (dok.) — opinać (niedok.). I Formy jak: zapiąć — zapinać. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Opić się (dok.)—opijać się (niedok.). I Formy jak: pić — pijać. II Składnia: O. ś. czego lub czym.

Opieczętować (dok.) — pieczętować (niedok.). Ob. Pieczętować.

Opieka ta, nie: ten opiek (dawn.). Składnia: 1) O. kogo (gdy się wymienia osobę, która się opiekuje), 2) O. nad kim, nad czym, nie: kim, czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które są przedmiotem opieki), 3) O. przeciw komu, przeciw czemu, nie: przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przed którą ktoś się chroni pod czyjąś opiekę).

1. Prosiłem o opiekę prawa. *Mick.* 2. Ach, Boska nade mną opieka! *Słow. cyt. SW.* 3. Widział dla siebie opiekę przeciw nadużyciom (nie: przed nadużyciami). *Cyt. Szeffs. 18.*

Zwroty: 1) brać, przyjmować kogo, co w opiekę lub pod opiekę; 2) mieć kogo w opiece; 3) roztaczać, rozciągać, sprawować nad kim, nad czym opiekę; 4) opieką kogo, co otoczyć; 5) wypuścić kogo, co z opieki; 6) być lub zostawać na opiece (u) kogo; 7) być lub zostawać pod opieką czyją; 8) wyłamać się spod czyjej opieki; 9) wyjść z czyjej opieki; 10) ofiarować, dać kogo, co pod opiekę czyją; 11) podać się, oddać się, uciekać się pod czyją opiekę; 12) zostawić kogo, co na Boskiej opiece = zostawić kogo, co bez ludzkiej (= bez żadnej) opieki; 13) zdać komu opiekę nad kim, nad czym.

1. Wasza kobieta wzięła (ją) w opiekę. *Prus.* Biorę cię pod opiekę. *Sienk.* Rozum bierze myśli w opiekę. *Bartk.* 2. Niech cię Bóg ma w swojej opiece! *Cyt. SW.* 3. Opiekę swoją na wszystkich rozciągał. *Mochn.* Roztoczyć nad kim swoją opiekę. *SW.* 5. Z opieki nie wypuścił, aż człowiekiem zrobił. *Mick.* 6. Chłopiec, zostający na opiece stryja. *Żerom.* 9. Gdy wyszedł z opieki, przyjechawszy z wojażu, upodobał mury. *Mick.* 10. Pod Twoją opiekę ofiarowany... *Mick.* 11. Nie uciekajcie się pod opiekę książąt. *Mick.* 12. Zdanego na Boską opiekę dziedzictwa. *Bartk.* 13. Zdaj mnie opiekę nad sobą. *Sienk.*

Opiekować się (niedok.) (nie: opiechować)— zaopiekować się (dok.). I Formy: 1) opiekuję się, opiekujesz się, opiekuje się..., opiekują się; opiekuj się!; opiekujący się; opiekował się, 2) zaopiekuję się, jak: opiekuję się. II Składnia: O. ś. kim, czym lub nad kim, nad czym, nie: z kim, z czym, ani: opiekować kogo, co.

Nie opiekuj się mną! *Cyt. SW.* Opiekuj się nad nim. *Prus.*

Opiekun — opiekuństwo, — opiekuńczy.

Opielać. Ob. Opleć.

Opieprzyć (dok.) — opieprzać (niedok). I Formy: 1) opieprzę, opieprzysz, opieprzy, opieprzymy..., opieprzą; opieprz! opieprzcie!; opieprzony; opieprzywszy; opieprzył, 2) opieprzam, opieprzasz, opieprza..., opieprzają; opieprzaj!; opieprzający; opieprzany; opieprzał, opieprzali. II Składnia: O. co — czym = posypać co pieprzem (lub czym innym).

Opowiadanie opieprzone pikantnymi szczegółami. *Mp.*

Opierać (się). Ob. Oprzeć (się). Oprać.

Opierzchły (o skórze) lub **opierzchnięty.**

Wargi opierzchłe albo z wiatru osieczone. *Syrok. cyt. SW.*

Opierzchnąć (o skórze) (dok.) — opierzchać (niedok.) (nie: opierzgnąć, ani: opierzknąć)— w wymowie: opieszchnąć — opieszchać, nie: opierszchnąć — opierszchać. Formy: 1) opierzchnę, opierzchniesz, opierzchnie..., opierzchną; opierzchnij!; opierzchły; opierzchnął, opierzchnęła, opierzchnęli lub opierzchł, opierzchła, opierzchli.

Opierzyć się (dok.) (rzadko: opierzeć)—opierzać się (niedok.) = porosnąć (porastać) pierzem, obrosnąć w pierze. I Formy: 1) opierzę się, opierzysz się, opierzy się, opierzymy się..., opierzą się; opierz się! opierzcie się!; opierzony, opierzeni; opierzywszy się; opierzył się, 2) opierzam się, opierzasz się, opierza się..., opierzają się; opierzaj się!; opierzający się; opierzany, opierzani; opierzał się, opierzali się. II Składnia: O. ś. czym lub w co = okryć się pierzem, włosem, dostatkami... lub obrosnąć w pierze, we włosy, w dostatki.

Opieszale, nie: opieszało.

Opieszalec — Formy: wlp opieszalcze!, mlm ci opieszalcy, dlm tych opieszalców.

Opiłować (dok.) — opiłowywać (niedok.). I Formy: 1) opiłuję, opiłujesz, opiłuje..., opiłują; opiłuj!; opiłowany; opiłowawszy; opiłował, 2) opiłowuję, opiłowujesz..., opiłowują; rzadko: opiłowywam, opiłowywasz..., opiłowywają (nie: opiłowywuję..., opiłowywują); opiłowuj! rzadko: opiłowywaj! (nie: opiłowywuj!); opiłowujący, rzadko: opiłowywający (nie: opłowywujący); opiłowywany; opiłowywał. II Składnia: O. co — czym.

Opiły lub **opity** = ten, który się czego opił. Składnia: Opiły lub opity czym.

Opiły trucizną zazdrości. *Mick.* Chodził opity świadomością swej mocy. *Ostr.* Cierń zbrodnicza świętą krwią opita. *Ujej. cyt. SW.* Opity. *Reym. cyt. PJ 10, 119.*

Opinia — opiniować. Składnia: 1) O. kogo, 2) O. o kim, o czym lub co do czego.

1. Miał opinię kobieciarza. *Perz.* 2. Uzyskanie opinii co do definicji. *K. Sł. Techn.*

Zwroty: 1) zasięgnąć opinii o kim, o czym lub co do kogo, co do czego; 2) wydawać opinię o kim, o czym; 3) wygłaszać opinię; 4) składać opinię o kim, o czym; 5) udzielać opinii o kim, o czym; 6) podtrzymywać opinię o kim, o czym; 7) mieć, cieszyć się dobrą lub złą opinią; 8) mieć opinię kogo.

1. Zasięgnąć opinii. *Kod. Post. Cyw.* 2. Wydać opinię. *Kod. Post. Cyw.* Opinie wydawano najsprzeczniejsze. *Małacz.* 4. Biegli mogą złożyć opinię łączną. *Kod. Post. Cyw.* 5. Nie może udzielić wyczerpującej opinii. *Kod. Post. Cyw.* 7. On nie cieszy się dobrą opinią. 8. On ma opinię skąpca.

Opiniować (niedok.) — zaopiniować (dok.). I Formy: 1) opiniuję, opiniujesz, opiniuje..., opiniują; opiniuj!; opiniujący; opiniował, 2) zaopiniuję..., jak: opiniuję. II Składnia: O. o kim, o czym.

Opisać (dok.) — opisywać (niedok.), nie: opisować (dawn.). I Formy jak: odpisać — odpisywać. II Znaczenie i składnia: 1) O. kogo, co = przedstawić co w słowie mówionym lub pisanym, 2) O. kogo, co = źle kogo, co przedstawić, oczernić, 3) O. co = rysując otoczyć, np. opisać figurę geometryczną, 4) O. kogo, co = otoczyć, obstawić warunkami, 5) O. co = (!) omówić innymi słowami (Krasn. 71).

Opity. Ob. Opiły.

Opium — opiumista. Formy: 1) to opium, tego opium, temu opium, o tym opium (nie odmienia się), 2) opiumista, jak: humanista.

Oplątać (dok.)—oplątywać (niedok.). I Formy: 1) oplączę, oplączesz, oplącze..., oplączą; oplącz! oplączcie!; oplątany; oplątawszy; oplątał, 2) oplątuję, oplątujesz, oplątuje..., oplątują (nie: oplątywam..., oplątywają, ani: oplątywuję..., oplątywują); oplątuj!; oplątujący; oplątywany; oplątywał. II Składnia: O. kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: omotać, opakować).

Oplątać kogo słodkimi słówkami. *SW.* — Szli w milczeniu, oplątani w słodki rytm tych słów niewypowiedzianych. *Cyt. SW.*

Opleciony. Ob. Opleść. Formy: mlm (męskoosob.) opleceni, nie: oplecieni; mlm (żeńskorzeczow.) oplecione.

Opleć (dok.) — opielać (niedok.), nie: opelać. I Formy: 1) opielę, opielesz, opiele..., opielą (nie: oplewię..., oplewią, prow.); opiel! opielcie!; opielony, rzadko: opełty; opełłszy; opełł; opełłem, opełła, opełli, 2) opielam, opielasz, opiela..., opielają; opielaj!; opielający; opielany; opielał, opielali. II Składnia: O. co.

Opleść (dok.) — oplatać (niedok.). I Formy: 1) oplotę, opleciesz, oplecie..., oplotą; opleć! oplećcie!; opleciony, opleceni; oplótłszy, oplótł, oplotłem (nie: oplótłem), oplotła, opletli, 2) oplatam, oplatasz, oplata..., oplatają; oplataj!; oplatający; oplatany; oplatał. II Znaczenie i składnia: 1) O. kogo, co—czym = otoczyć, objąć kogo, co—czym, 2) O. kogo, co — czym lub w co = okręcić, omotać kogo, co — w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: okręcić, omotać, opakować, oplątać), 3) O. co — około kogo lub około czego.

1. Oplotła rękami jego szyję. *Bałuc. cyt. SW.* 2. Czeremchy oplatane dzikich chmielów wieńcem. *Mick. cyt. SW.* W róż krasnych oplotę was szarfę. *Wysp. cyt. SW.* 3. Oplotła ręce około jego szyi.

Opleśniały, mlm (męsko-osob.) opleśniali.

Opleśnieć (dok.) — pleśnieć (niedok.). Formy jak: pleśnieć.

Oplombować = ze wszystkich stron, dookoła zaplombować. I Formy jak: plombować. II Składnia: O. co — czym.

Opluć [rzadziej: oplwać, (uroczyst.), nie: oplunąć] — opluwać (niedok.). I Formy: 1) opluję, oplujesz, opluje..., oplują; (nie: oplunę, opluniesz..., opluną); opluj! (nie: opluń!); opluty; opluwszy; opluł (nie: oplunął), 2) oplwam, oplwasz, oplwa..., oplwają; oplwaj!; oplwany; oplwał, 3) opluwam, opluwasz, opluwa..., opluwają; opluwaj!; opluwający; opluwany; opluwał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Opluskać (dok.) (rzadziej: oplusnąć)—opluskiwać (niedok.). I Formy: 1) opluskam, opluskasz, opluska..., opluskają (nie: opluszczę, opluszczesz, opluszcze..., opluszczą); opluskaj! (nie: opluszcz!); opluskany; opluskawszy; opluskał, 2) oplusnę, opluśniesz, opluśnie..., oplusną; opluśnij!; opluśnięty, rzadko: opluśniony; oplusnąwszy; oplusnął, oplusnąłem, oplusnęła, oplusnęli, 3) opluskuję, opluskujesz, opluskuje..., opluskują (nie: opluskiwam..., opluskiwają, ani: opluskiwuję..., opluskiwują); opluskuj!; opluskujący; opluskiwany; opluskiwał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Oplusnął mię wodą. *Cyt. SW.*

Oplwać. Ob. Opluć.

Opłacić (dok.) — opłacać (niedok.). I Formy jak: odpłacić — odpłacać. II Znaczenie i składnia: 1) O. co — czym = zapłacić co—czym, 2) O. kogo — czym = zapłacić komu — co, 3) O. co = wynagrodzić, powetować co.

1. Opłacić podatki, długi. *SW.* 2. Któż wojsko opłaci. *Mick. cyt. SW.* 3. Sam cel często łożonych trudów nie opłaci. *Słow. cyt. SW.*

Zwrot: coś się opłaca lub nie opłaca = coś warte jest czegoś lub nie jest warte czegoś.

Nie opłaci się tam chodzić.

Opłacić się (dok.) — opłacać się (niedok.). I Formy jak: opłacić — opłacać. II Składnia: O. ś. komu = dać komu łapówkę.

Opłakać (dok.) — opłakiwać (niedok.), nie: opłakować (dawn.). I Formy: 1) opłaczę, opłaczesz, opłacze..., opłaczą; opłacz! opłaczcie!; opłakany; opłakawszy; opłakał, 2) opłakuję, opłakujesz, opłakuje..., opłakują (nie: opłakiwam, opłakiwasz..., opłakiwają); opłakuj!; opłakujący; opłakiwany; opłakiwał. II Składnia: O. kogo, co — czym, rzadko: przez co.

Krwawymi łzami opłakiwać trzeba tak oślepionych. *Cyt. SW.* — Opłakiwał jej stratę przez jęki najłzawsze. *Przybysz. cyt. SW.*

Opłata ta, nie: ten opłat. Składnia: O. czego, od kogo, od czego lub za kogo, za co, nie: dla kogo, dla czego.

Opłata podatków. Opłata od listu lub za list (nie: dla listu). *KJU 1, 4.*

Zwroty i wyrażenia: 1) opłatę uiszczać, nie: uskuteczniać; 2) opłatę składać lub wnosić. *SF;* 3) opłatę nakładać. *SF;* 4) opłatę rozkładać. *SF;* 5) opłatę ściągać, pobierać. *SF;* 6. opłata stemplowa, patentowa, pocztowa, drogowa; 7) za opła-

tę; 8) opłata ukrócona (!) = opłata nie wniesiona we właściwym terminie. *Krasn. 2, 199.*

1. Uiścić opłaty. *Kod. Post. Cyw.* 5. Należy od niego ściągnąć opłatę. *Kod. Post. Cyw.*

Opłatek, dlp tego opłatka.

Zwroty: opłatkiem się z kim dzielić, łamać. *SF.*

Opłotek, zwykle w lm: opłotki; dlp tego opłotka, dlm tych opłotków.

Zwroty: 1) siedzieć w ciasnych opłotkach = mieć ciasny widnokrąg myśli i uczuć; 2) nie móc wyjść z własnych opłotków = nie móc się wydostać z ciasnego partykularza.

Opłucna — Formy: lp ta opłucna, tej opłucnej (nie: tej opłucny), tej opłucnej (nie: tej opłucnie), tę opłucną, tą opłucną, w tej opłucnej; lm te opłucne, tych opłucnych... (odmiana przymiotnikowa. Łoś, N).

Opłukać (dok.) (rzadziej: opłuknąć) — opłukiwać (niedok.). I Formy: 1) opłuczę (nie: opłukę), opłuczesz, opłucze..., opłuczą (nie: opłuką) lub opłukam, opłukasz, opłuka..., opłukają; opłucz! opłuczcie! lub opłukaj! opłukajcie!; opłukany; opłukawszy; opłukał, 2) opłuknę, opłuknieszy, opłuknie..., opłuknąwszy; opłuknął, opłuknąłem, opłuknęła, opłuknęli, 3) opłukuję, opłukujesz, opłukuje.., opłukują (nie: opłukiwam..., opłukiwają, ani: opłukiwuję..., opłukiwują); opłukuj!; opłukujący; opłukiwany; opłukiwał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym lub w czym.

Opłukiwała talerze wodą (lub w wodzie).

Opłynąć (dok.) — opływać (niedok.). I Formy jak: odpłynąć — odpływać. II Składnia: **O.** co = przepłynąć dookoła czego.

(Rozum) opływa ziemię, nieba nie dosięga. *Mick. cyt. SW.*

Zwrot: opływać w co, nie· czym (dawn.) = obfitować w co.

Król Bobo w sławie jaśniał, w skarby opływał. *Mick. cyt. SW.*

Opłynięty, rzadziej: opłyniony (dawn.). Ob. Opłynąć.

Pnie sosen, opłynięte błękitnawym wiosennym powietrzem. *Reym.*

Opływać. Ob. Opłynąć.

Opływowy (o kształcie, który zapewnia najmniejszy opór powietrza) = aerodynamiczny. Ob. Aerodynamiczny.

Opoczno — opoczyński.

Opodatkować (dok.) — opodatkowywać (niedok.). I Formy: 1) opodatkuję, opodatkujesz, opodatkuje..., opodatkują; opodatkuj!; opodatkowany; opodatkowawszy; opodatkował, 2) opodatkowuję, opodatkowujesz, opodatkowuje..., opodatkowują; rzadziej: opodatkowywam, opodatkowywasz, opodatkowywa..., opodatkowywają (nie: opodatkowywują); opodatkowuj! lub opodatkowywaj! (nie: opodatkowywuj!); opodatkowujący lub opodatkowywający (nie: opodatkowywujący); opodatkowywany; opodatkowywał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym — na rzecz kogo lub czego.

Opodatkowali się na rzecz tej pięknej instytucji. *Cyt. SW.*

Opole (nazwa miejscowości) — opolski. Formy: to Opole, tego Opola, temu Opolu..., o tym Opolu (odmiana rzeczownikowa. Krasn. 2, 218).

Oponent — oponentka. I Formy: dlp tego oponenta, mlm ci oponenci, dlm tych oponentów. II Składnia: **O.** kogo, czego.

Oponent jego złośliwy. *Goet.*

Oponować = sprzeciwiać się (Krasn. 85). I Formy: oponuję, oponujesz, oponuje..., oponują; oponuj!; oponujący; oponował. II Składnia: **O.** komu, czemu — w czym.

Opora. Ob. Opór. I Formy: dlp tej opory, dlm tych opór. II Znaczenie: **O.** = to, na czym się coś opiera.

Oporny — oporowy. Ob. Opór. Znaczenie: 1) oporny = ten, który stawia opór, 2) oporowy = ten, który stanowi opór.

1. Każda armata na statku wojennym winna być osłonięta pancerzem opornym. *Cyt. SW.* 2. Wznoszenie filaru oporowego do wiaduktu. *Cyt. SW.*

Oportertka (!) = dowód na okaziciela.

Oportunizm — oportunista — oportunistyczny. Formy: 1) dlp tego oportunizmu, 2) oportunista, jak: humanista.

Oporządzić (dok.) — oporządzać (niedok.), nie: oporzandzać. I Formy: 1) oporządzę, oporządzisz, oporządzi, oporządzimy..., oporządzą; oporządź! oporządźcie!; oporządzony, oporządzeni; oporządziwszy; oporządził, 2) oporządzam, oporządzasz, oporządza..., oporządzają; oporządzaj!; oporządzający; oporządzany, oporządzani; oporządzał. II Składnia: **O.** kogo, co = robić koło kogo, czego porządki.

Zwrot: oporządzić komu kieszeń = wypłamować, wyczyścić komu kieszeń = obrać kogo z pieniędzy.

Oposy (tylko w lm) = futro wyrabiane z oposumów; dop. tych oposów.

Opowiadanie — Składnia: 1) **O.** kogo (na oznaczenie osoby, która opowiada), 2) **O.** czego lub o czym (na oznaczenie treści opowiadania), 3) **O.** z czego = opowiadanie z zakresu czego.

2. Nie zajmował czasu opowiadaniem swoich spraw. *Nałk.* Opowiadanie o tych sprawach dużo zajęło mu czasu. *Mp.* Przypomniało mu się opowiadanie o zakonniku. *Parand.* 3. Opowiadania z dziejów ojczystych.

Opowiedzieć (dok.) — opowiadać (niedok.). I Formy jak: powiedzieć — powiadać. II Składnia: 1) **O.** co (na oznaczenie tekstu słownego opowiadania), 2) **O.** o kim, o czym (na oznaczenie osoby lub rzeczy, o których się opowiada), 3) **O.** komu (na oznaczenie osoby, której się przekazuje treść opowiadania), 4) **O.** dla kogo (na oznaczenie osoby, ze względu na którą się opowiada). Ob. Mówić.

1. Myślała, że będzie co opowiadał. *Dąbr.* Próbowała opowiedzieć coś z tego, co przeczytała. *Dąbr.* Zaczęła opowiadać cel swego przybycia. *Zapol.* 2. Ja wiem, co opowiadają o nas. *Reym.* Opowiadała o wszystkim, co zaszło. *Święt.* Opowiada o nieśmiertelności duszy. *Strug.* Chcę opowiedzieć o pierwszych wspomnieniach. *Kad.* Mo-

gła opowiadać o swojej córce, o swoim całym życiu, o swoich stosunkach na Ukrainie. *Grusz.* 3. Opowiadała mu dzieje tych samych lat. *Iwasz.* 4. Opowiadała dla mężczyzn. *Weyss.*

Opowiedzieć się (dok.). — opowiadać się (niedok.). I Formy jak: opowiedzieć — opowiadać. II Składnia i znaczenie: 1) **O. ś.** komu = wytłumaczyć się wobec kogo, 2) **O. ś.** przy kim, przy czym = oświadczyć swoją przynależność ideową do kogo, do czego, 3) **O. ś.** za kim, za czym = oświadczyć popieranie kogo lub czego, 4) **O. ś.** z czym = wystąpić z propozycją czego.

1. Nie opowiadali się nikomu, co za jedni. 2. Kilkudziesięciu ludzi opowiadało się przy nim. *Sienk. cyt. SW.* 3. Czy on się za Szwedami nie opowie? *Sienk.* 4. Opowiedział się z tym projektem. *Mp.*

Opowieść—I Formy: dlp tej opowieści, mlm te opowieści, dlm tych opowieści. II Składnia: 1) **O.** czego lub o czym, 2) **O.** z czego = opowieść z zakresu czego. Ob. Opowiadanie.

1. Opowieść o dawnych czasach. 2. Opowieść z dawnych czasów.

Opozycja — opozycyjny, — opozycjonista — opozycjonistyczny.

Zwroty: 1) wystąpić z opozycją. *SF;* 2) stanąć w opozycji. *SF;* 3) zgłosić opozycję. *Kod. Post. Cyw.;* 4) oddalić opozycję. *Kod. Post. Cyw.*

Opój — I Formy: dlp tego opoja, mlm te (ci) opoje, dlm tych opojów, rzadko: tych opoi.

Opór — oporny, — oporowy. Ob. Oporny. I Forma dlp tego oporu. II Znaczenie: 1) **O.** = siła przeciwstawiająca się biernie. Ob. Odpór, Opora, 2) **O.** = (!) podpora. III Składnia: 1) **O.** kogo, czego (na oznaczenie osoby lub rzeczy, która opór stawia), 2) **O.** komu, czemu lub względem kogo, czego (na oznaczenie osoby lub rzeczy, przeciw której opór się wymierza).

1. Z powodu oporu wielkich zwałów lodu statek poruszał się wolno. 2. Został oskarżony o opór władzom. Myśl oporu względem tego, do czego zniewala życiowa walka. *I. Dąbr.*

Zwroty: 1) stawiać lub stawić (nie okazywać *PJ II*, 75) komu, czemu opór; 2) dawać komu opór; 3) przezwyciężać opór; 4) napotykać, znajdować opór; 5) być dla kogo, dla czego oporem; 6) bez oporu; 7) oporem = ciężko; 8) droga najmniejszego oporu.

1. Któż stawi opór tej sile? *Sienk.* 2. Rzplita nie mogła dać oporu tym siłom. *Sienk.* 6. Zgodził się na to bez oporu. 7. Od tej chwili wszystko idzie oporem. *Mochn.*

Opóźnić (dok.) — opóźniać (niedok.), nie: opaźniać (prow.). Formy: 1) opóźnię, opóźnisz, opóźni, opóźnimy..., opóźnią; opóźnij!; opóźniony, opóźnieni; opóźniwszy; opóźnił, 2) opóźniam, opóźniasz, opóźnia..., opóźniają; opóźniaj!; opóźniający; opóźniany, opóźniani; opóźniał, opóźniali.

Opracować (dok.)—opracowywać (niedok.). Formy jak: zapracować — zapracowywać.

Oprać (dok.) — opierać (niedok.), nie: opirać. I Formy: 1) opiorę, opierzesz, opierze..., opiorą; opierz! opierzcie!; oprany; oprawszy; oprał, 2) opieram, opierasz, opiera..., opierają; opieraj!; opierający; opierany; opierał. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo = wyprać komu bieliznę, 2) **O.** kogo—czym (żart.) = obić kogo — czym.

1. Ta praczka opierała siostrę moją. *Cyt. SW.* 2. Oprał go kijem. *Cyt. SW.*

Oprawa.

Wyrażenie: (prawn.) oprawa sieroca (nie: odprawa sieroca) = suma zabezpieczona. *Krasn. 2, 269.*

Oprawca — Formy: lp ten oprawca, tego oprawcy, temu oprawcy, tego oprawcę, oprawco! tym oprawcą, o tym oprawcy; lm ci oprawcy, tych oprawców, tym oprawcom...

Oprawić (dok.)—oprawiać (niedok.). I Formy jak: naprawić — naprawiać. II Składnia: 1) **O.** co — w co = osadzić co — w co, 2) **O.** co — czym = ozdobić co — czym.

1. Oprawię to w ramki. *Mick.* 2. Dom był wewnątrz cedrem oprawiony. *Cyt. SW.*

Opresja.

Zwrot: być w opresjach.

Oprocentować (dok.)—oprocentowywać (niedok.). I Formy: 1) oprocentuję, oprocentujesz, oprocentuje..., oprocentują; oprocentuj!; oprocentowany; oprocentował, 2) oprocentowuję, oprocentowujesz, oprocentowuje..., oprocentowują, rzadko: oprocentowywam, oprocentowywasz, oprocentowywa..., oprocentowywają (nie: oprocentowywuję..., oprocentowywują); oprocentowuj! rzadko: oprocentowywaj! (nie: oprocentowywuj!); oprocentowujący, rzadko: oprocentowywający (nie: oprocentowywujący); oprocentowywany; oprocentowywał. II Składnia: **O.** co.

Opromienić (dok.)—opromieniać (niedok.). I Formy: 1) opromienię, opromienisz, opromieni, opromienimy..., opromienią; opromień! opromieńcie!; opromieniony, opromienieni; opromieniwszy; opromienił, 2) opromieniam, opromieniasz, opromienia..., opromieniają; opromieniaj!; opromieniający; opromieniany, opromieniani; opromieniał, opromieniali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Skinął lekko głową i opromienił usta uśmiechem. *Jeż. cyt. SW.*

Oprowadzić (dok.) — oprowadzać (niedok.). I Formy: 1) oprowadzę, oprowadzisz, oprowadzi, oprowadzimy..., oprowadzą; oprowadź! oprowadźcie!; oprowadzony, oprowadzeni; oprowadziwszy; oprowadził, 2) oprowadzam, oprowadzasz, oprowadza..., oprowadzają; oprowadzaj!; oprowadzający; oprowadzany, oprowadzani; oprowadzał. II Składnia: 1) **O.** kogo — po czym (gdy się wymienia miejsca, po których się oprowadza), 2) **O.** kogo — koło czego (gdy się wymienia przedmioty, koło których się oprowadza), 3) **O.** co — czym = obwieść, otoczyć co — czym.

1. Oprowadzaliśmy cię po naszych polach i zagonach. *Cyt. SW.* 2. Ksiądz pleban oprowadził mię około domostw. *Cyt. SW.* 3. Miasto mocnymi murami oprowadzić kazał. *Cyt. SW.*

Oprócz czego (przyim.) = prócz, z wyjątkiem. Zakres użycia: we współczesnym ję-

zyku przyimki oprócz, prócz coraz bardziej wychodzą z obiegu, ustępując miejsca przyimkowi poza, który jest nadużywany, np. poza mną (zam.: prócz mnie) nie było nikogo, poza tym (zam.: prócz tego) mam ci coś jeszcze do powiedzenia. Ob. Prócz, Poza.

Oprószyć (dok.)—oprószać (niedok.). I Formy: 1) oprószę, oprószysz, oprószy, oprószymy..., oprószą; oprósz! oprószcie!; oprószony, oprószeni; oprószywszy; oprószył, 2) oprószam, oprószasz, oprósza..., oprószają; oprószaj!; oprószający; oprószany, oprószani; oprószał, oprószali. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co — z czego = otrząść kogo, co — z czego, oczyścić kogo, co z prochu, 2) **O.** kogo, co — czym = obsypać kogo, co — czym.

1. Muzyka grzmiąca oprósza gipsy ze ściany. *Słow. cyt. SW.* 2. Ogrom poezji ukrywa się w starych, pyłem wiekowym oprószonych papierowych paczkach. *Cyt. SW.*

Opróżnić (dok.)—opróżniać (niedok.). I Formy: 1) opróżnię, opróżnisz, opróżni, opróżnimy..., opróżnią; opróżnij! (nie: opróżń!); opróżniony; opróżniwszy; opróżnił, 2) opróżniam, opróżniasz, opróżnia..., opróżniają; opróżniaj!; opróżniający; opróżniany; opróżniał, opróżniali. II Składnia: **O.** co—z czego. **Opróżnieć.** Ob. Próżnieć.

Opruć (dok.) — opruwać (niedok.). I Formy jak: odpruć — odpruwać. II Składnia: **O.** co — z czego = spruć co dokoła czego.

Opryskać (dok.) (rzadko: oprysnąć) — opryskiwać (niedok.). Por. Odpryskać — odpryskiwać — odprysnąć. I Formy: 1) opryskam, opryskasz, opryska..., opryskają (nie: opryszczę, opryszczesz, opryszcze...); opryskaj! (nie: opryszcz!); opryskany; opryskawszy; opryskał, 2) opryskuję, opryskujesz, opryskuje..., opryskują (nie: opryskiwam..., opryskiwają, ani: opryskiwuję..., opryskiwują); opryskuj!; opryskujący; opryskiwany; opryskiwał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Leżał krwią opryskany, kulami przeszyty. *Mick. cyt. SW.*

Oprząść (dok.)—oprzędzać (niedok.). I Formy: 1) oprzędę, oprzędziesz, oprzędzie..., oprzędą; oprządź! oprządźcie! (nie: oprzędź! oprzędźcie!); oprzędzony, oprzędzeni; oprządłszy; oprządł, oprządłem, oprzędła, 2) oprzędzam, oprzędzasz, oprzędza..., oprzędzają; oprzędzaj!; oprzędzający; oprzędzany, oprzędzani; oprzędzał, oprzędzali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Oprzeć (dok.) — opierać (niedok.), nie: opirać. I Formy jak: odeprzeć — odpierać. II Składnia: 1) **O.** co — o co = wesprzeć o bok czego, 2) **O.** co — na czym = wesprzeć na podstawie czego. Ob. Oparty.

1. Siedział oparty o ścianę. *Danił.* Głowy oparli o ścianę. *Małacz.* Stałam oparta o ścianę. *Zapol.* 2. Oparła czoło na szybie. *Reym.* Nogę opiera na złotej kotwicy. *Nowak.* Pragnął głowę oprzeć na jego piersiach. *Wikt.*

Oprzeć się (dok.) — opierać się (niedok.). I Formy jak: oprzeć — opierać. II Składnia: 1) **O.** ś. o co = wesprzeć się o bok czego, (przen.) zaczepić się o co materialnie lub moralnie, 2) **O.** ś. na czym = wesprzeć na podstawie czego, znajdować materialne lub moralne oparcie w kim, w czym, polegać na kim, na czym, 3) **O.** ś. komu, czemu = przeciwstawić się komu, czemu.

1. Gerwazy siadł na ziemi, oparł się o ścianę. *Mick.* Rafał oparł się plecami o ścianę. *Żerom.* Oparł się o pień drzewa. *Dąbr.* Nie miała się o co oprzeć. *Dąbr.* Oparła się o komodę. *Grusz.* Oparł się plecami o ścianę. *Iwasz.* 2. Nieco ciężej opierał się na synu. *Bandr.* Można się na mnie oprzeć. *Szpot.* Opieramy się na jednym niezmiennym warunku. *I. Dąbr.* 3. Oparł się pokusom. *Święt.* Temu się oparłem. *Strug.* Któż oprze się potędze wina? *Makusz.* Nie mógł się oprzeć jej powabom. *Nałk.* Uroda opierała się działaniu nieszczęść wojny. *Nałk.* Nie mogła się oprzeć tęsknocie. *Małacz.* Opierali się temu. *Dąbr.*

Zwrot: coś się o kogoś opiera = coś zależy od czyjejś kompetencji, coś sięga czyjejś kompetencji.

O komisarza się oprze. *Sierosz.*

Oprzęd, nie: oprząd; dlp tego oprzędu.

Oprzędzać. Ob. Oprząść.

Oprzytomnić (dok.) — oprzytomniać (niedok.). I Formy: 1) oprzytomnię (nie: oprzytomnę), oprzytomnisz, oprzytomni, oprzytomnimy..., oprzytomnią (nie: oprzytomną); oprzytomnij!; oprzytomniony, oprzytomnieni; oprzytomniwszy; oprzytomnił, 2) oprzytomniam, oprzytomniasz, oprzytomnia...; oprzytomniaj!; oprzytomniający; oprzytomniany, oprzytomniani; oprzytomniał, oprzytomniali. II Składnia: **O.** kogo.

Oprzytomnieć. Ob. Przytomnieć.

Optyk — Formy i akcent: lp ten o'ptyk, tego o'ptyka, temu optyko'wi, tego o'ptyka, tym o'ptykiem, o tym o'ptyku; lm ci o'ptycy, tych o'ptyków, tym o'ptykom, tych o'ptyków, tymi optyka'mi, o tych o'ptykach.

O'ptyka (nie: opty'ka) — opty'czny.

Optymista. Ob. Optymizm. Formy: lp ten optymista, tego optymisty, temu optymiście, tego optymistę, optymisto!, tym optymistą, o tym optymiście; lm ci optymiści, tych optymistów, tym optymistom...

Optymizm — optymista — optymistyczny. Ob. Optymista; dlp tego optymizmu.

Opuchły lub **opuchnięty.**

Opuchnąć (dok.) — opuchać (niedok.). Formy: 1) opuchnę, opuchniesz, opuchnie..., opuchną; opuchnij!; opuchnięty lub opuchły; opuchnąwszy (nie: opuchłszy); opuchł, opuchłem, opuchła, opuchli (nie: opuchnął, opuchnąłem...), 2) opucham, opuchasz, opucha..., opuchają; opuchaj!; opuchający; opuchał.

Opuchnięcie, rzadziej: opuchnienie.

Opukać (dok.)—opukiwać (niedok.). I For-

my: 1) opukam, opukasz, opuka..., opukają; opukaj!; opukany; opukawszy; opukał, 2) opukuję, opukujesz, opukuje..., opukują (nie: opukiwam..., opukiwają, ani: opukiwuję..., opukiwują); opukuj!; opukujący; opukiwany; opukiwał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Opust, nie: upust, lepiej: ustępstwo (w cenie), rabat.

Cena z opustem (lepiej: z ustępstwem) wynosi 20 złotych.

Opustoszały = ten, co opustoszał.

Opustoszeć. Ob. Pustoszeć.

Opustoszyć (dok.) — opustoszać (niedok.) lub opustaszać. I Formy: 1) opustoszę, opustoszysz, opustoszy, opustoszymy..., opustoszą; opustosz! opustoszcie!; opustoszony; opustoszywszy; opustoszył, 2) opustoszam, opustoszasz, opustosza..., opustoszają (opustaszam..., opustaszają); opustoszaj! (opustaszaj!); opustoszający (opustaszający); opustoszany (opustaszany); opustoszał (opustaszał). II Składnia: **O.** co — czym.

Opuszczenie (rzeczown.) = zaniedbanie.

Mogiła zionęła opuszczeniem. *Iwasz.*

Opuszczenie (przysł.) lub **opuszczono.** Ob. Opuszczony.

Łokietkowi przy nich ciężko, czarno, opuszczono, grubo wydali się i niemal barbarzyńsko. *Krasz. cyt. SW.*

Opuszczony — opuszczono lub opuszczenie.

Opuścić (dok.)—opuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co = spuścić, zwiesić na dół, 2) **O.** kogo, co = pominąć, przeoczyć kogo, co, 3) **O.** kogo, co = porzucić, 4) **O.** co — z czego = ustąpić co z czego.

1. Pies posmutniał, opuścił ogon. *Cyt. SW.* 2. Opuściłem ten wiersz przez nieuwagę. 3. Kraj ten opuszczę na wieki. *Mick. cyt. SW.* 4. Nie chce mnie z tej ceny opuścić. Wiatr opuścił z swej mocy. *Krasiń.*

Zwroty: 1) opuścić ręce = stać się bezbronnym, bezczynnym; 2) opuścić uszy = stracić fantazję; 3) opuścić skrzydła = stracić fantazję.

Opychać. Ob. Opchać.

Opylić (dok.) — opylać (niedok.). I Formy: 1) opylę, opylisz, opyli, opylimy..., opylą; opyl! opylcie!; opylony, opyleni; opyliwszy; opylił, 2) opylam, opylasz, opyla..., opylają; opylaj!; opylający; opylany, opylani; opylał, opylali. II Znaczenie: 1) **O.** kogo, co — czym = okryć kogo, co jakimś pyłem, 2) **O.** kogo, co — z czego = otrząść, oczyścić kogo, co z jakiegoś pyłu. Ob. Oprószyć.

1. Ujrzał gromadę ludzi, opylonych kurzem. *Niem. cyt. SW.* 2. Ustawiałam i opylałam sprzęty. *Orzesz. cyt. SW.*

Oracz — Formy: dlp tego oracza, mlm ci oracze, dlm tych oraczów lub oraczy.

Orać — orny, — oralny. Ob. Orny. I Formy: orzę, orzesz, orze, orzemy..., orzą; orz! orzcie! (nie: órz! órzcie!); orzący; orany; orał. II Składnia: 1) **O.** (bez dopełn.) = przewracać pługiem rolę, 2) **O.** w kogo, w co = przewracać pługiem ziemię, mając w zaprzęgu kogo, co, 3) **O.** na co = przewracać pługiem ziemię z zamiarem siania czego, 4) **O.** co — czym = uprawiać co — przy pomocy czego.

1. Kto dobrze orze, ma chleb w komorze. *Przysł.* 2. Orał w cztery konie. 3. Orał na jęczmień. 4. Orać końmi, wołami. *SW.*

Zwroty: 1) orać kim, jak wołem = zmuszać kogo do ciężkiej pracy; 2) orać ziemię łbem lub nosem = zataczać się z pijaństwa.

1. (Wdzięczny) za to, że tobą nie orze jak wołem. *Sienk.* 2. A niejeden już się potaczał i po ścianie łbem orał. *Reym. cyt. SW.*

Orangutan, nie: orangutang; dlp tego orangutana.

Orator — oratorka, — oratorski, — oratorstwo. Formy: dlp tego oratora, mlm ci oratorowie lub oratorzy.

Oratorium to. Formy jak: gimnazjum.

Orda, częściej: **horda** (jako rzeczownik pospol.) = zastęp dzikich koczowników, ale: Złota Orda, Orda Kipczacka, Orda Krymska. Ob. Horda.

Order, dlp tego orderu.

Zwrot: nadać komu order, nie: udzielić komu orderu.

Ordynans — Znaczenie i formy: 1) **O.** = rozkaz, polecenie; dlp tego ordynansu, mlm te ordynanse, 2) **O.** = żołnierz albo oficer będący na ordynansie (żołnierz dodany oficerowi do obsługi); dlp tego ordynansa, mlm ci ordynansi, rzadko: ordynansowie.

Ordynarny, rzadko: ordynaryjny (nie: ordynalny) = zwyczajny, prosty, prostacki, grubiański.

Ach, jacy oni wszyscy brutalni, ordynaryjni! *I. Dąbr.*

Ordynator — Formy: dlp tego ordynatora, mlm ci ordynatorzy, rzadziej: ordynatorowie.

Ordynować — I Formy: ordynuję, ordynujesz, ordynuje..., ordynują; ordynuj!; ordynujący; ordynowany; ordynował. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** komu — co = polecać, rozkazywać komu—co, 2) **O.** (bez dopełn.) = być ordynatorem, zarządzać.

Zwrot: ordynować komu lekarstwo = przepisywać lekarstwo.

Ordzewiały, nie: ordzawiały; mlm (męskoosob.) ordzewiali (przen.).

Ordzewieć (dok.) (nie: ordzawieć) — rdzewieć (niedok.). Formy jak: rdzewieć.

Orenburg — orenburski; dop. Orenburga (Łoś, N.).

Orędować (tylko w postaci niedok.). I Formy: oręduję, orędujesz, oręduje..., orędują; oręduj!; orędujący; orędował. II Składnia: **O.** za kim, za czym — przed kim lub u kogo = wstawiać się za kim, za czym—u kogo.

Orędowanie lub **orędownictwo.** Składnia: 1) Orędowanie lub orędownictwo kogo (na oznaczenie osoby orędującej), 2) orędowanie lub orędownictwo przed kim lub u kogo (na oznaczenie osoby, wobec której się oręduje), 3) orędowanie za kim, za czym (na oznaczenie osoby lub rzeczy, w których interesie się oręduje), 4) orędownictwo czego

(na oznaczenie rzeczy, w której interesie się oręduje), 5) orędownictwo za kim, za czym (na oznaczenie osoby lub rzeczy, w których interesie się oręduje).

4. Orędownictwo tych spraw leżało mu na sercu.

Orędownik — orędowniczka. Składnia: O. kogo, czego — przed kim lub u kogo.

Jezus, orędownik zbawienia naszego. *Cyt. SW.*

Orędzie to. Formy: dlp tego orędzia, mlm te orędzia, dlm tych orędzi.

Oręż ten, nie: to oręże (dawn.). Formy: dlp tego oręża, mlm te oręże.

Zwroty: 1) podnieść na kogo lub przeciw(ko) komu oręż; 2) obrócić przeciw(ko) komu oręż. *SF;* 3) oręża dopaść. *SF.*

Orężnie, nie: orężno.

Organ — organiczny, — organowy. Ob. Organiczny. Znaczenie i formy: 1) O. = narząd; dlp tego organu, mlm te organy lub organa, 2) O. = rodzaj instrumentu muzycznego (tylko w lm); mlm te organy, nie: organa.

1. Organa świata. *Małacz.* 2. Zaczęła się msza i zagrzmiały organy.

Organiczny,—organowy, nie: organny. Znaczenie: 1) organiczny = tyczący się organu, jako narzędzia, ustrojowy, 2) organowy = tyczący się organów (instrumentu muzycznego).

1. Wada organiczna (nie: organowa) = wada związana z budową lub działalnością ustroju ludzkiego, zwierzęcego lub społecznego. 2. Rurki organowe (nie: organiczne).

Wyrażenia: 1) ciało organiczne; 2) chemia organiczna; 3) prawo organiczne; 4) całość organiczna, *SW* = całość doskonała, zakończona w sobie; 5) praca organiczna = praca sięgająca podstaw ustroju i bytu społeczeństwa.

Organista ten, nie: ten organisty. Formy: lp ten organista, tego organisty (nie: organistego), temu organiście (nie: organistemu), tego organistę (nie: organistego), organisto!, tym organistą, o tym organiście; lm ci organiści, tych organistów, tym organistom...

Organizacja — organizacyjny.

Organizator — organizatorski; mlm ci organizatorzy lub organizatorowie.

Organizm — I Forma dlp tego organizmu. II Znaczenie: 1) O. = ustrój cielesny istot żywych, 2) O. = (przen.) ustrój społeczeństwa, 3) O. = (!) ciało, korpus ciała.

3. Zatrzymując resztę korpusu (nie: organizmu) w następnym pokoju, wsunął głowę... *Siedl.* Wypadł z bryczki i potłukł się na całym ciele (nie: potłukł sobie organizm).

Organizować (niedok.) — zorganizować (dok.). I Formy: 1) organizuję, organizujesz, organizuje..., organizują; organizuj!; organizujący; organizowany; organizował, 2) zorganizuję, jak: organizuję. II Składnia: O. kogo, co — do czego (na oznaczenie celu organizowania).

Nie czekajcie, aż ktoś zacznie was do tego organizować. *Małacz.*

Orgia — orgiasta — orgiastyczny.

Orginia (!) = georginia.

Orientacja — orientacyjny.

Orientalista — orientalistyka — orientalistyczny. Ob. Orientalny. Formy: lp ten orientalista, tego orientalisty, temu orientaliście, tego orientalistę, orientalisto!, tym orientalistą, o tym orientaliście; lm ci orientaliści, tych orientalistów, tym orientalistom, tymi orientalistami.

Orientalny, — orientalistyczny. Znaczenie: 1) orientalny = wschodni, 2) orientalistyczny = dotyczący orientalistyki.

1. Twarz orientalna. Historia orientalna. 2. Nauki orientalistyczne.

Orientować się (= rozeznawać się, nie: wyznawać się)—zorientować się (dok.). I Formy: 1) orientuję się, orientujesz się, orientuje się... orientują się; orientuj się!; orientujący się; orientował się, 2) zorientować się, jak: orientować się. II Składnia: O. ś. w czym = rozpoznawać swoje położenie w czym, zdawać sobie sprawę ze stosunków panujących w jakiejś dziedzinie, 2) O. ś. co do czego = mieć jasny pogląd na co, 3) O. ś., że się coś robi lub co się robi.

1. Widzę, że się ty nie orientujesz w jednej rzeczy. *Iwasz.* Zupełnie się w tym nie orientował. *Grusz.* 2. Nie można się było zorientować co do natury jego nieuprzejmości. *Grusz.* 3. Ty się nie orientujesz, że jesteś w domu żałoby. *Iwasz.* Nie mógł się zorientować, co się to robi. *Żerom.*

Orka (nie: órka) = oranie.

Orkan, dlp tego orkanu.

Or'lean, nie: Orle'an; dop. Orlea'nu, ale Berlin — Berlina.

Orłow (rzadziej: Orłów) — Orłowa (pani lub panna). Formy: 1) lp Orłow, Orłowa, Orłowowi (nie: Orłowu), Orłowa, Orłowie!, Orłowem, o Orłowie; lm Orłowowie (nie: Orłowy, ani: Orłowi), Orłowów (nie: Orłowych), Orłowom (nie: Orłowym), Orłowów (nie: Orłowych), Orłowami (nie: Orłowymi), o Orłowach (nie: Orłowych). Ob. *Nazwiska rosyjskie na -ow, 2) lp Orłowa, Orłowej, Orłowej, Orłową, Orłowo!, Orłową, o Orłowej; lm Orłowe, Orłowych, Orłowym... (odmiana przymiotnikowa, tylko wlp ma końcówkę rzeczownikową).

Ormianin — Ormianka, — ormiański, rzadziej: Armeńczyk — armeński. Formy: Ormianin, jak: mieszczanin.

Ornament — ornamencista. Formy: 1) dlp tego ornamentu, mlm te ornamenty, rzadziej: ornamenta, 2) ornamencista, jak: humanista.

Ornamenty żółto-czerwone. *Grusz.*

Ornamentacja — ornamentacyjny.

Ornamen'tyka, nie: ornamenty'ka.

Ornat — ornatowy; dlp tego ornatu.

Orny,—oralny. Znaczenie: 1) orny — przeznaczony do orania, 2) oralny = dający się orać.

1. Odtrąciwszy lasy, stawy, jeziora, mało co znajduje się ziemi ornej. *Stasz.* 2. Jest to grunt mało oralny.

Oropiały, mlm (męsko-osob.) oropiali.

Oropić (dok.) — oropiać (niedok.), nie: orapiać. I Formy: 1) oropię, oropisz, oropi, oropimy..., oropią; orop! oropcie!; oropiony, oropieni; oropiwszy; oropił, 2) oropiam, oropiasz, oropia..., oropiają; oropiaj!; oropiający; oropiany, oropiani; oropiał, oropiali. II Składnia: O. kogo, co — czym = zabrudzić kogo, co — czym ropnym.

Oropieć — ropieć (niedok.). Formy jak: ropieć.

Orosiały = zaszły rosą.

Z kurzawy, jaka się była wznosiła z orosiałych dróg. *Reym. cyt. SW.*

Orosić lub **obrosić** (dok.)—oraszać (niedok.) lub obraszać. I Formy jak: zrosić—zraszać. II Składnia: O. kogo, co — czym = zwilżyć kogo, co rosą lub czymś do rosy podobnym.

Orosieć = zajść rosą dokoła. Formy jak: zrosieć.

Oroszenie, nie: orosienie.

Oróżowić (dok.)—oróżowiać (niedok.), nie: oróżawiać. I Formy: 1) oróżowię, oróżowisz, oróżowi, oróżowimy..., oróżowią; oróżow! oróżowcie! (nie: oróżów! oróżówcie!); oróżowiony, oróżowieni; oróżowiwszy; oróżowił, 2) oróżowiam, oróżowiasz, oróżowia..., oróżowiają; oróżowiaj!; oróżowiający; oróżowiany, oróżowiani; oróżowiał, oróżowiali. II Składnia: O. kogo, co — czym = pokryć kogo, co różową barwą lub czymś do niej podobnym.

Orsza — orszański.

Orszak, dlp tego orszaku.

Orszula — orszulanki, częściej: **Urszula** — urszulanki.

Ortografia (= pisownia. Krasn. 85) — ortograficzny, — ortograf, nie: ortografista.

Ortopedia, — ortopedyczny, — ortopedysta. Formy: ortopedysta, jak: humanista.

Oryginalny, nie: orginalny. Ob. Oryginał.

Oryginał (nie: orginał) — oryginalny. Znaczenie i składnia: 1) O. = pierwowzór; dlp tego oryginału, mlm te oryginały, 2) O. = dziwak; dlp tego oryginała, mlm ci oryginali, nie: oryginałowie.

Orzec (dok.) — orzekać (niedok.). I Formy: 1) orzeknę, orzekniesz, orzeknie..., orzekną; orzeknij!; orzekłszy; orzekł, orzekli, 2) orzekam, orzekasz, orzeka..., orzekają; orzekaj!; orzekający; orzekał, orzekali. II Składnia: O. co — o kim, o czym = wypowiedzieć sąd, opinię, decyzję o kim, o czym.

Sąd orzekł o obowiązku uiszczenia... *Kod. Post. Cyw.*

Orzech — Forma dlp tego orzecha.

Zwroty: 1) mieć wielki, twardy lub trudny (nie: ciężki) orzech do zgryzienia. *Kr. 1, 153;* 2) zgryźć orzecha (nie: orzech) = pokonać trudność.

1. Nowy kierownik Ministerstwa Skarbu ma trudny (nie: ciężki) orzech do zgryzienia. *Cyt. Kr. 1, 153.* 2. Większego od was zgryzł orzecha. *Mick.*

Orzeczenie = sąd, zdanie, opinia, wyrok o kim, o czym. Składnia: 1) O. o kim, o czym (gdy się mówi o sądzie lub zdaniu, wypowiadanym bezpośrednio o jakiejś osobie, rzeczy lub sprawie), 2) O. co do kogo, co do czego = sąd, wyrok w odniesieniu do kogo lub czego (gdy się mówi o sądzie lub wyroku, który się odnosi pośrednio do jakiejś osoby, rzeczy lub sprawy).

1. Sąd wydał o tych sprawach orzeczenie. 2. Od orzeczenia co do wartości przedmiotu. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) wydać orzeczenie o czym lub co do czego. *Kod. Post. Cyw.*; 2) wykonać orzeczenie. *Kod. Post. Cyw.*

2. Zgłoszenie wniosku nie wstrzymuje wykonania orzeczenia. *Kod. Post. Cyw.*

***Orzeczenie czasownikowe** zgadza się z podmiotem w osobie i w liczbie, a w formach czasownikowych, urabiających rodzaj, także w rodzaju (w lp w rodzaju męsk., żeńsk. i nij., a w lm w rodzaju męsko-osobowym lub żeńsko-rzeczowym), np. dzień schodzi za dniem, dnie schodzą za dniami, minął dzień, nadeszła noc, panowie wyjechali, panie zostały, konie ruszyły. Jeśli w podmiocie jest rzeczownik zbiorowy, to orzeczenie kładziemy niekiedy w lm, np. państwo przyjechali, ale: kompania rusza. Czasem podmiot osobowy ma formę rzeczową, a orzeczenie czasownikowe — formę osobową, np. najsilniejsze chłopy parli ramionami, i to na próżno (Sienk.). Jeśli w podmiocie rozwiniętym jest kilka podmiotów zasadniczych, to orzeczenie czasownikowe przybiera formę liczby mnogiej; jeśli te podmioty mają postać różnych osób i różnych rodzajów, to osoba pierwsza ma przewagę nad drugą, druga nad trzecią, a rodzaj męski ma przewagę nad żeńskim, żeński — nad nijakim, rodzaj męsko-osobowy — nad żeńsko-rzeczowym, np. Już zakryły się całkiem niebiosa i ziemia (Mick.). Wrzask psów, krzyk strzelców grzmiały ze środka puszczy (Mick.). I ja, i oni wyczekiwaliśmy ciebie z upragnieniem. Ani my, ani wy nie możemy się poczuwać do winy. I ty, i oni zawiedliście moje nadzieje. Konie i jeźdźcy zniknęli w obłokach kurzu. Jeżeli podmioty zasadnicze są wyrażone za pomocą rzeczowników umysłowych (oderwanych), to w orzeczeniu można używać lp lub lm, np. Starość, odłączenie i ciągła samotność usposabia ich posępnie. Jeśli z dwóch podmiotów zasadniczych jeden jako towarzysz jest wyrażony w formie narzędnika z przyimkiem z, to orzeczenie kładzie się zazwyczaj w lm lub w lp, np. Kastor z bratem Polluksem jaśnieli na czele. (Mick.). Broni się jeszcze z wież Alpuhary Almanzor z garstką rycerzy (Mick.). Przy podmiocie logicznym orzeczenie kładzie się zawsze w lp, nawet wtedy, kiedy w podmiocie znajduje się rzeczownik w lm; orzeczenie, rozróżniające formy rodzaju, ma w takich razach formę rodzaju nijak., np. Szabel nam nie zabraknie (Mick.). Grzybów było w bród

(Mick.). Z oficyny wypadło dwóch pachołków.

* **Orzecznik przymiotny** zgadza się z podmiotem w rodzaju, liczbie i przypadku, przy czym przymiotniki, które dotychczas zachowały formy rzeczownikowe, utrzymują je właśnie w orzeczniku, np. Dobra była rada (Mick.). Noce były chłodne (Krasz.). Takie jest życie, taka piosnka moja (Mick.). Niekiedy orzecznik przymiotny kładzie się w narzędniku, np. Londyn jest oryginalnym (Słow.). Zdarza się to szczególniej wtedy, kiedy w roli słowa posiłkowego występują czasowniki: stawać się, robić się, czynić się, wyglądać, zdawać się, nazywać się... W takich razach orzecznik przymiotny może przybierać postać mianownika lub narzędnika, np. Noc stała się ciemniejszą (lub ciemniejsza). Kraj robił się dzikszym (lub coraz dzikszy). W narzędniku może być używany orzecznik przymiotny także wtedy, kiedy słowo posiłkowe b y ć jest położone w bezokoliczniku, np. Dziecko nie powinno być krnąbrnym (lub krnąbrne). Używanie jednak orzecznika przymiotnego w formie narzędnika spotyka się na ogół rzadko i dlatego lepiej go unikać, szczególniej w liczbie mnogiej. Forma narzędnika w orzeczniku przymiotnym obowiązuje tylko w zdaniach bezpodmiotowych, np. nie zawsze można być wesołym; trzeba było być bardziej przezornym.

* **Orzecznik przysłówkowy** kładzie się przy podmiocie użytym w bezokoliczniku; używanie w takich razach orzecznika przymiotnego jest błędne, np. Niełatwo jest naprawić błąd (nie: niełatwym jest naprawić...). Błędnie jest mniemać, że... (nie: błędnym jest mniemać...). Byłoby niesłusznie utrzymywać, że... (nie: byłoby niesłusznym utrzymywać, że...) (Cyt. Krasn. 39).

* **Orzecznik rzeczowny** zgadza się z podmiotem zwykle, jednak nie zawsze, w liczbie i rodzaju, w przypadku natomiast się nie zgadza, bo kładzie się zazwyczaj w narzędniku, np. Pochlebstwo kłamstwem jest. On był nauczycielem. Ona była uczennicą. Wiara jest pociechą. Wojny są nieszczęściem. W mianowniku kładzie się orzecznik rzeczowny tylko w wypadkach następujących: 1) jeżeli podmiotem jest zaimek to, np. Była to przestroga. Było to miasto. Porządek jest to rozum. Wiara to dźwignia. Wiedza to potęga, 2) jeżeli orzecznik oznacza pochodzenie, stan, charakter lub w ogóle jakąś cechę stałą podmiotu, np. Był on prostak (Mick.). Jestem żołnierz (Mick.). Zosia jest wojewodzianka (Mick.). On zwał się Rębajło (Mick.)., 3) jeżeli w orzeczniku jest wyrażenie porównawcze, składające się z rzeczownika w połączeniu z przysłówkiem: jak, jako, jakby, niby, np. Step był jak dywan. Kraj był jak ogród.

Orzeł (nie: orzoł) — orzełek, nie: orzołek; dlp tego orła, mlm te orły.

Zwroty: 1) zaprząc konie w dartego orła = zaprząc po rosyjsku tak, żeby dwa boczne konie miały łby odchylone na zewnątrz. *SF*; 2) spać w dartego orła, *SF* = spać plecami do siebie.

Orzeszkowa, Orzeszkowej, Orzeszkowej, Orzeszkową, Orzeszkowo!, Orzeszkową, o Orzeszkowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu rzeczownikowa końcówka -o). Ob. *Nazwiska żon na -owa.

Orzeźwiający — orzeźwiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo, na co orzeźwiająco.

Podziałała tak gwałtownie jak burza i tak orzeźwiająco jak burza. *Cyt. SW.*

Orzeźwić (dok.) — orzeźwiać (niedok.). I Formy: 1) orzeźwię, orzeźwisz, orzeźwi, orzeźwimy..., orzeźwią; orzeźwij!; orzeźwiony, orzeźwieni; orzeźwiwszy; orzeźwił, 2) orzeźwiam, orzeźwiasz, orzeźwia..., orzeźwiają; orzeźwiaj!; orzeźwiający; orzeźwiany, orzeźwiani; orzeźwiał, orzeźwiali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Zwrot: orzeźwić kogo na duchu = dodać komu otuchy.

Orzucić = obrzucić.

Orzygać (dok.)—orzygiwać (niedok.). I Formy: 1) orzygam, orzygasz, orzyga..., orzygają; orzygaj!; orzygany; orzygawszy; orzygał, 2) orzyguję, orzygujesz, orzyguje..., orzygują (nie: orzygiwam..., orzygiwają); orzyguj!; orzygujący; orzygiwany; orzygiwał. II Składnia: O. kogo — czym.

Orżnąć (dok.) lub **orznąć** (rub. = oszukać, okpić) — orzynać (niedok.). I Formy jak: oderznąć — odrzynać. II Składnia: O. kogo — w czym.

Osa, dlm tych os, nie: ós.

Zwroty: 1) poruszyć gniazdo os = poruszyć środowisko ludzi złośliwych; 2) wsadzić kij w gniazdo os = podrażnić środowisko ludzi złośliwych.

Osaczyć (dok.) — osaczać (niedok.). I Formy: 1) osaczę, osaczysz, osaczy, osaczymy..., osaczą; osacz! osaczcie!; osaczywszy; osaczył, 2) osaczam, osaczasz, osacza..., osaczają; osaczaj!; osaczający; osaczany, osaczani; osaczał, osaczali. II Składnia: O. kogo, co — kim, czym.

Szatan piekłem osaczył nas wszędzie. *Krasiń. cyt. SW.*

Osad ten. Por. Osada; dlp tego osadu. Znaczenie: 1) O. = osiadanie, 2) O. = to, co osiada.

1. Osad pszczół. *SW.* 2. Osad wina. *SW.*

Osada. Ob. Obsada. Znaczenie: 1) O. = kolonia osadników, 2) O. = obsada = to, w co się coś obsadza, oprawa, 3) O. = obsada = to, co coś obsadza, załoga.

1. Osada wojskowa. Osada noża. 2. Osada łódki.

Osadzany — osadzony. Znaczenie: 1) osadzany czym = wysadzany czym [uwydatnia, że osadzenie czymś jest gatunkową (nie: jednostkową) właściwością określanego przedmiotu], 2) osadzony czym (uwydatnia, że osadzenie czymś jest indywidualną, jednostkową właściwością określanego przedmio-

tu). Por. Posrebrzany — posrebrzony, Pobielany — pobielony, Wyśmiewany — wyśmiany.

Osadzić (dok.) — osadzać (niedok.). I Formy jak: odsadzić — odsadzać. II Składnia i znaczenie: 1) **O.** co — czym = sadzając zapełnić co — czym, 2) **O.** kogo, co — czym = sadzając, otoczyć, okrążyć, osaczyć kogo, co — czym, 3) **O.** co — czym lub w co = oprawić co — w co, 4) **O.** kogo — na czym = osiedlić kogo — na czym, 5) **O.** kogo, co = zatrzymać kogo na miejscu tak gwałtownie, że aż osiądzie, 6) **O.** co — na co = nasadzić co — na co.

1. Osadzić staw rybami. *SW.* 2. Osadził miasto wojskiem. 2. Ramka, drogimi kamieniami osadzona. Tabakierka w diamenty osadzona. *SW.* 4. ...którą osadził na małym folwarku. *Siedl.* 5. Osadził go od razu na miejscu. 6. Osadził bagnet na karabin.

Osamotnić (dok.) — osamotniać (niedok.). I Formy: 1) osamotnię, osamotnisz, osamotni, osamotnimy..., osamotnią; osamotnij!; osamotniony, osamotnieni; osamotniwszy; osamotnił, 2) osamotniam, osamotniasz, osamotnia..., osamotniają; osamotniaj!; osamotniający; osamotniany, osamotniani; osamotniał, osamotniali. II Składnia: **O.** kogo.

Osąd (!) = osądzenie (DUMK 31 III 32).

Osądzić (dok.) — osądzać (niedok.). I Formy: 1) osądzę, osądzisz, osądzi, osądzimy..., osądzą; osądź! osądźcie!; osądzony, osądzeni; osądziwszy; osądził, 2) osądzam, osądzasz, osądza..., osądzają; osądzaj!; osądzający; osądzał, osądzali. II Składnia: 1) **O.** kogo — czym = uznać kogo — za co, 2) **O.** kogo — na co = sądownie skazać kogo — na co (gdy się wymienia karę), 3) **O.** kogo — o co (gdy się wymienia winę).

1. Osądzić kogo niegodnym czego. *SW.* 2. Osądzeni zostali na szubienicę. *Niem. cyt. SW.* 3. Osądzony o jakąś winę. *SW.*

Oschle lub **oschło.** Ob. Oschły.

Oschły — oschło, — oschle. Ob. Oschnięty.

Oschnąć (dok.) (= obeschnąć) — osychać (niedok.) = obsychać. I Formy: 1) oschnę, oschniesz, oschnie..., oschną; oschnij!; oschnięty lub oschły; oschnąwszy (nie: osechłszy); oschnął, oschnąłem, oschnęła, oschnęli lub osechł, oschłem (= wyschłem; stałem się obojętnym) lub osechłem (= wyschłem), oschła, oschli, 2) osycham, osychasz, osycha..., osychają; osychaj!; osychający; osychał. II Składnia: **O.** z czego lub po czym.

Jeszcze świat nie oschnął zupełnie z pamiętnego zalewu. *Cyt. SW.*

Oschnięty — oschły. Znaczenie: 1) oschnięty = ten, który osechł (znaczenie imiesłowu), 2) oschły = a) ten, który osechł (znaczenie imiesłowu), b) suchy, obojętny (znaczenie przymiotnika).

1. Ziemia, oschnięta (lub oschła) po długotrwałych deszczach, znowu jaśniała wiosennymi barwami. 2. Odezwał się głosem oschłym (nie: oschniętym).

Osełka ta, nie: ten osełek; dlm tych osełek.

Osep lub **osyp** (= zsep, zsypka w zbożu, w ziarnie) — osepny lub osepowy. Forma: dlp tego osepu lub osypu.

Opłacają osepem. *Cyt. SW.*

Oset — osetek (nie: ostek), — ostowy; dlp tego ostu.

Krzewy ostu. *Przybysz.*

Osęk ten lub ta **osęka** = krzywe drzewo. Formy: dlp tego osęka (nie: osęku), tej osęki; dlm tych osęków, tych osęk.

Osępiały, rzadko: osępiony. Por. Zasępiony. Forma mlm (męsko-osob.) osępiali.

Osępić (dok.) — osępiać (niedok.). I Formy: 1) osępię, osępisz, osępi, osępimy..., osępią; osęp! osępcie!; osępiony, osępieni; osępiwszy; osępił, 2) osępiam, osępiasz, osępia..., osępiają; osępiający; osępiany, osępiani; osępiał, osępiali. II Składnia: **O.** kogo — czym.

Osępieć. Ob. Sępieć.

Osiać (dok.) (= obsiać) — osiewać (niedok.) = obsiewać. Formy jak: obsiać — obsiewać.

Osiadać. Ob. Osiąść.

Osiadanie (niedok.) — osiedzenie lub osięście, rzadziej: osiędzenie (dok.).

Osiadły — I Forma mlm (męsko-osob.) osiadli. II Znaczenie: 1) **O.** = ten, który osiadł opadłszy, osadził się; ten, który się osiedlił, 2) **O.** = ten, którego osiedlili, zajęty przez kogo.

1. Grudki lodu, osiadłe na wąsach. *Sienk. cyt. SW.* 2. Ziemia sanocka już pod owe czasy była dobrze osiadłą. *Kaczk. cyt. SW.*

Osiągać (nie: osięgać, ani: osiąc) — osiągnąć lub osięgnąć (PJ 35, 57). Por. Dosięgać, Zasięgać. I Formy: 1) osiągam, osiągasz, osiąga..., osiągają; osiągaj!; osiągający; osiągany; osiągał, 2) osiągnę, osiągniesz, osiągnie..., osiągną; osiągnij!; osiągniony lub osiągnięty; osiągnąwszy; osiągnął, osiągnąłem, osiągnęła, osiągnęli, nie: osiągł, osiągłem, osięgła, osięgli. II Składnia: **O.** co.

Osiągnienie lub **osiągnięcie** (PJ 9, 25). Znaczenie i składnia: 1) **O.** czego = uzyskanie, zdobycie czego, 2) **O.** = (!) zdobycz, sukces, powodzenie (PJ 35/6, 206).

Osiągniony lub **osiągnięty.** Ob. Osiągać.

Osiąść (nie: osieść, ani: osiedzieć) — osiadać (niedok.) — osiadywać (wielokr.). I Formy jak: dosiąść — dosiadać — dosiadywać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** na czym (nijak.) = opadłszy usiąść, osadzić się — osiedlić się, 2) **O.** kogo, co (czynn.) = usiadłszy otoczyć kogo, co.

1. Osiądę na roli. *Cyt. SW.* 2. Zmierzch osiadał ziemię. *Żerom.*

Zwroty: 1) osiąść na lodzie = znaleźć się w niepewnym położeniu; 2) osiąść na bruku = znaleźć się bez zajęcia.

Osiedlić (dok.) — osiedlać (niedok.). I Formy: 1) osiedlę, osiedlisz, osiedli, osiedlimy..., osiedlą; osiedl! osiedlcie!; osiedlony, osiedleni; osiedliwszy; osiedlił, 2) osiedlam, osiedlasz, osiedla..., osiedlają; osiedlaj!; o-

siedlający; osiedlany, osiedlani; osiedlał, osiedlali. II Składnia: O. kogo — na czym.
Osiedlił syna na roli.
Osiedliny (tylko w lm), dop. tych osiedlin.
Osiedziały (nie: osiedzony, ani: osiędzony) = zasiedziały.
Amor był to pies osiedziały tu z dawna. *Bartk.*
Osiedzieć się (dok.)—osiadać się (niedok.). Formy: 1) osiedzę się, osiedzisz się, osiedzi się, osiedzimy się..., osiedzą się; osiedź się! osiedźcie się!; osiedziały (nie: osiedziany).
Osiem, nie: ośm. I Formy: osiem, ośmiu (nie: ośmiu)..., jak: dziesięć. II Składnia, jak w liczebn.: dziesięć.
Zwroty: całe osiem tygodni, całych ośmiu tygodni. Ob. Dobre sto lat temu.
Osiemdziesiąt — osiemdziesiątka. Ob. Pięćdziesiątka. Formy i składnia jak w liczebn.: dziewięćdziesiąt.
O'siemkroć, nie: osiem'kroć. Ob. Dziesięćkroć.
Osiemnaście — osiemnastka. Ob. pięćdziesiątka. Formy i składnia jak w liczebn.: dziewiętnaście.
Osiemnaścioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.
Osiemset — osiemsetka. Ob. Pięćdziesiątka. Formy i składnia jak w liczebn.: dziewięćset.
Osierdzie — osierdziowy, rzadziej: osierdny.
Osierociały lub **osierocony**. Forma mlm (męsko-osob.) osierociali.
Osierocić (dok.)—osierocać (niedok.), rzadko: osieracać. I Formy: 1) osierocę, osierocisz, osieroci, osierocimy..., osierocą; osieroć! osierocie!; osierocony, osieroceni; osierociwszy; osierocił, 2) osierocam, osierocasz, osieroca..., osierocają; osierocaj!; osierocający; osierocany, osierocani; osierocał, osierocali. II Składnia: O. kogo, co.
Osierocieć (dok.). Formy: osierocieję, osierociejesz, osierocieje..., osierocieją; osierociej!; osierociały, osierociali; osierociawszy; osierociał, osierocieli.
Osięście — osiedzenie (się) (KJMK). Ob. Osiadanie.
Osinieć (dok.) = zsinieć dookoła. Formy jak: sinieć (niedok.).
Osiodłać (dok.) — osiodływać (niedok.). I Formy: 1) osiodłam, osiodłasz, osiodła..., osiodłają; osiodłaj!; osiodłany, osiodłani; osiodławszy; osiodłał, osiodłali, 2) osiodłuję, osiodłujesz, osiodłuje..., osiodłują; (nie: osiodływam..., osiodływają); osiodłuj!; osiodłujący; osiodływany; osiodływał. II Składnia: O. kogo — czym.
Powszechnym strachem osiodłany drży lud. *Karp. cyt. SW.*
Osioł — osiołek, nie: osieł—osiełek (dawn.); clp temu osłu, rzadko: osłowi.
Wyrażenie: pierwszy osioł, ostatni osioł lub skończony osioł = zupełny głupiec.
Osiwiały, mlm (męsko-osob.) osiwiali.
Osiwieć (dok.). Formy jak: siwieć (niedok.).
Oskard ten, rzadziej: ta oskarda, nie: oszkard; dlp tego oskardu.
Oskarżenie, nie: oskarzenie. Składnia: 1) O. kogo, czego = obwinienie (czynność) kogo, czego, 2) O. na kogo, na co lub przeciw komu, przeciw czemu = skarga (wynik czynności) na kogo, na co lub przeciw komu, przeciw czemu.
Zwroty: 1) akt oskarżenia; 2) skierować oskarżenie przeciw komu. *Kod. Post. Cyw;* 3) wnieść oskarżenie kogo lub przeciw komu. *SF;* 4) wystąpić z oskarżeniem. *SF.*
Oskarżyć (dok.) — oskarżać (niedok.), nie: oskarzyć — oskarzać. I Formy: 1) oskarżę, oskarżysz, oskarży, oskarżymy..., jak: skarżyć, 2) oskarżam, oskarżasz, oskarża..., oskarżają; oskarżający; oskarżany, oskarżani; oskarżał, oskarżali. II Składnia: O. kogo — o co (nie: w czym) — przed kim (nie: u kogo dawn.).
Wołał oskarżać się o wszelkie winy. *Ostr.* Grafa przed królem nie będziesz oskarżał. *Sienk.*
Zwroty: 1) oskarżyć kogo do sądu, do trybunału = wnieść na kogo (piśmiennie) skargę do sądu, do trybunału; 2) oskarżyć kogo przed sądem, przed trybunałem = przedstawić skargę (bezpośrednio) przed sądem, przed trybunałem; 3) oskarżyć z artykułu lub na podstawie artykułu...
Oskoczyć (dok.) — oskakiwać (niedok.) = obskoczyć — obskakiwać. Formy jak: odskoczyć — odskakiwać.
Oskoma.
Zwrot: mieć oskomę na co, *SF* = mieć chętkę na co.
Oskórek ten (rzadziej: ta oskórka) = zwierzchnia skórka na drzewie, błonka.
Oskrobać (dok.) — oskrobywać (niedok.), rzadziej: obskrobać — obskrobywać. Formy jak: odskrobać — odskrobywać.
Oskrzele to — oskrzelowy. Formy: mlm te oskrzela, dlm tych oskrzeli.
Oskrzydlić (dok.) — oskrzydlać (niedok.). I Formy: 1) oskrzydlę, oskrzydlisz, oskrzydli, oskrzydlimy..., oskrzydlą; oskrzydlij!; oskrzydlony, oskrzydleni; oskrzydliwszy; oskrzydlił, 2) oskrzydlam, oskrzydlasz, oskrzydla..., oskrzydlają; oskrzydlający; oskrzydlany, oskrzydlani; oskrzydlał, oskrzydlali. II Składnia: O. kogo, co — czym.
Oskubać (dok.) — oskubywać (niedok.). I Formy jak: odskubać — odskubywać. II Składnia: O. kogo, co — z czego.
Osłabiający — osłabiająco. Ob. Kojący — kojąco.
Wyrażenie: działać na kogo, na co osłabiająco.
Osłabiały, osłabły lub **osłabiony**. Forma mlm (męsko-osob.) osłabiali, osłabieni.
Osłabić (dok.) — osłabiać (niedok.). I Formy: 1) osłabię, osłabisz, osłabi, osłabimy..., osłabią; osłab! osłabcie!; osłabiony, osłabieni; osłabiwszy; osłabił, 2) osłabiam, osłabiasz, osłabia..., osłabiają; osłabiaj!; osłabiający; osłabiany, osłabiani; osłabiał, osłabiali. II Składnia: 1) O. kogo, co — czym, 2) O. komu — co — czym.
Nieregularne życie osłabiło mu zdrowie.

Osłabieć (dok.), częściej: **osłabnąć**. Formy: 1) osłabieję, osłabiejesz..., jak: słabieć (niedok.), 2) osłabnę, osłabniesz..., jak: słabnąć.
Osłabienie — osłabnięcie. Znaczenie: 1) osłabienie = mniej lub więcej długotrwały upadek sił; 2) osłabnięcie = nagły upadek sił.
Osłabiony. Ob. Osłabiały.
Osłabły. Ob. Osłabiały.
Osłabnąć. Ob. Osłabieć.
Osłabnięcie. Ob. Osłabienie.
Osładzać. Ob. Osłodzić.
Osładzający — osładzająco. Ob. Kojący — kojąco.
Osławić (dok.) — osławiać (niedok.). I Formy: 1) osławię, osławisz, osławi, osławimy..., osławią; osław! osławcie!; osławiony, osławieni; osławiwszy; osławił, 2) osławiam, osławiasz, osławia..., osławiają; osławiaj!; osławiający; osławiany, osławiani; osławiał, osławiali.
Osłodzić (dok.) — osładzać (niedok.), nie: osłodzać. I Formy: 1) osłodzę, osłodzisz, osłodzi, osłodzimy..., jak: słodzić, 2) osładzam, osładzasz, osładza..., osładzają; osładzaj!; osładzający; osładzany, osładzani; osładzał, osładzali. II Składnia: O. komu — co — czym.
Życzliwością swoją osładzała mu życie.
Osłona (rzadko: obsłona) — osłonka (częściej: obsłonka). Ob. Obsłona.
Zwroty i wyrażenia: 1) pod osłoną; 2) osłona do lampy; 3) bez osłonek = otwarcie.
Przedstawić sprawę bez osłonek. *Święt.*
Osłonić (dok.) — osłaniać (niedok.). I Formy jak: odsłonić — odsłaniać. II Składnia: O. kogo, co — czym — od kogo, od czego lub przed kim, przed czym.
Od mrozu mirt osłaniał młody. *Cyt. SW.* Chciała swoją miłość osłonić przed jego okiem. *Cyt. SW.* Osłonięta gęstym welonem. *Zaremb.*
Osłonięcie—osłonięty, rzadziej: osłonienie—osłoniony.
W podwórzu murami osłonionym. *Krasz.* Dama osłonięta na twarzy koronkową woalką. *Bał cyt. SW.*
Zwrot: osłonięty (osłoniony) na twarzy.
Osłuchać (dok.) — osłuchiwać = auskultować (przy badaniach lekarskich), rzadziej: obsłuchać — obsłuchiwać. I Formy: 1) osłucham, osłuchasz..., jak: słuchać, 2) osłuchuję, osłuchujesz, osłuchuje..., osłuchują, rzadko: osłuchiwam..., osłuchiwają (nie: osłuchiwuję..., osłuchiwują); osłuchuj!; osłuchujący; osłuchiwany; osłuchiwał. II Składnia: O. kogo.
Osłuchać się (dok.) — osłuchiwać się, rzadziej: obsłuchać się—obsłuchiwać się. I Formy jak: osłuchać — osłuchiwać. II Znaczenie i składnia: 1) O. ś. czego = nasłuchać się do syta czego, 2) O. ś. z czym = przez słuchanie oswoić się z czym.
1. Osłuchałem się już tej piosenki. 2. Uczniowie mogą się osłuchać z obcym językiem. *Cyt. Szeffs. 47.*
Osłupiający — osłupiająco. Ob. Kojący — kojąco.
Osłupiająco głupi.
Osłupiały lub **osłupiony**. Forma mlm (męsko-osob.) osłupiali, osłupieni.
Wewnętrzny zmysł rozumu prawie osłupiony. *Stasz.*
Osłupić (dok.) — osłupiać (niedok.). I Formy: 1) osłupię, osłupisz, osłupi, osłupimy..., osłupią; osłup! osłupcie!; osłupiony, osłupieni; osłupiwszy; osłupił, 2) osłupiam, osłupiasz, osłupia..., osłupiają; osłupiaj!; osłupiający; osłupiany, osłupiani; osłupiał, osłupiali. II Składnia: O. kogo — czym.
Był tym wyznaniem osłupiony. *Krasz. cyt. SW.*
Osłupieć (dok.), rzadko: osłupiewać (niedok.). I Formy: 1) osłupieję, osłupiejesz..., jak: słupieć, 2) osłupiewam, osłupiewasz, osłupiewa...; osłupiewał. II Składnia: 1) O. z czego (gdy się wymienia wewnętrzną przyczynę osłupienia), 2) O. na co lub od czego (gdy się wymienia zewnętrzną pobudkę, wywołującą osłupienie, niekiedy się zaciera różnica między obu znaczeniami).
1. Osłupiał z przerażenia. 2. Osłupiał Tadeusz na tyle nauki. *Mick.* Osłupieli od zdumienia. *Kruczk.*
Osłupienie.
Zwroty: 1) wprawiać kogo w osłupienie; 2) wpadać w osłupienie.
1. Agnieszkę takie wiadomości wprawiały w osłupienie. *Natk.* 2. Wpadała w osłupienie. *Małacz.*
Osłupiony czym = osłupiały od czego (z czego).
Zmartwieli osłupieni śmiałością. *Kruczk.*
Osmalić (dok.) — osmalać (niedok.). Por. Osmolić. I Formy: 1) osmalę, osmalisz, osmali, osmalimy..., osmalą; osmal! osmalcie!; osmalony, osmaleni; osmaliwszy; osmalił, 2) osmalam, osmalasz, osmala..., osmalają; osmalaj!; osmalający; osmalany, osmalani; osmalał, osmalali. II Składnia: O. kogo, co — czym = opalić, okopcić kogo, co — czym. Por. Osmalić.
Niedźwiedź przednimi łapami to drzewa korzenie, to pniaki osmalone rwał. *Mick.*
Osmarkać (dok.) — osmarkiwać (niedok.). I Formy: 1) osmarkam, osmarkasz, osmarka..., osmarkają lub osmarczę, osmarczesz, osmarcze..., osmarczą..., jak: smarkać, 2) osmarkuję, osmarkujesz, osmarkuje..., osmarkują (nie: osmarkiwam..., osmarkiwają); osmarkuj!; osmarkujący; osmarkiwany; osmarkiwał. II Składnia: O. kogo, co—czym.
Osmarować (dok.), rzadko: obsmarować (nie: oszmarować) — osmarowywać (niedok.), rzadko: obsmarowywać. I Formy: 1) osmaruję, osmarujesz, osmaruje..., osmarują; osmaruj!; osmarowany; osmarowawszy; osmarował, 2) osmarowuję, osmarowujesz..., osmarowują, rzadko: osmarowywam..., osmarowywają (nie: osmarowywuję..., osmarowywują); osmarowuj!, rzadko: osmarowywaj! (nie: osmarowywuj!); osmarowują-

cy, rzadko: osmarowywający (nie: osmarowywujący); osmarowywany; osmarowywał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Osmażyć (dok.) — osmażać (niedok.), rzadziej: obsmażyć — obsmażać. I Formy: 1) osmażę, osmażysz, osmaży, osmażymy..., osmażą; osmaż! osmażcie!; osmażony, osmażeni; osmażywszy; osmażył, 2) osmażam, osmażasz, osmaża..., osmażają; osmażaj!; osmażający; osmażany, osmażani; osmażał, osmażali. II Składnia: O. kogo, co—w czym.

Osmęcić (dok.) lub **osmętnić** — osmęcać (niedok.) lub osmętniać. Por. Osmędzić, Osmucić — osmucać. I Formy: 1) osmęcę, osmęcisz, osmęci, osmęcimy..., osmęcą; osmęć! osmęćcie!; osmęcony, osmęceni; osmęciwszy; osmęcił, 2) osmęcam, osmęcasz, osmęca..., osmęcają; osmęcaj!; osmęcający; osmęcany, osmęcani; osmęcał, 3) osmętnię, osmętnisz, osmętni, osmętnimy..., osmętnią; osmętnij!; osmętniony, osmętnieni; osmętniwszy; osmętnił, 2) osmętniam, osmętniasz, osmętnia..., osmętniają; osmętniaj!; osmętniający; osmętniany, osmętniani; osmętniał, osmętniali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Osmędzić (dok.), rzadko: osmądzić — osmędzać (niedok.) = odymić, owędzić—odymiać, owędzać. Por. Osmęcić. I Formy: 1) osmędzę, osmędzisz, osmędzi, osmędzimy..., osmędzą; osmędź! osmędźcie!; osmędzony, osmędzeni; osmędziwszy; osmędził, 2) osmędzam, osmędzasz, osmędza..., osmędzają; osmędzaj!; osmędzający; osmędzany, osmędzani; osmędzał, osmędzali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Osmętniały lub **osmętniony**. Forma mlm (męsko-osob.) osmętniali, osmętnieni.

Osmoktać lub **ocmoktać** (dok.) — osmoktywać (niedok.) lub ocmoktywać. Formy: 1) osmoktam, osmoktasz, osmokta..., osmoktają lub osmokczę, osmokczesz, osmokcze..., osmokczą... jak: smoktać, 2) osmoktuję, osmoktujesz, osmoktuje..., osmoktują (nie: osmoktywam..., osmoktywają, ani: osmoktywuję..., osmoktywują); osmoktuj!; osmoktujący; osmoktywany; osmoktywał.

Osmolić (dok.) — osmalać (niedok.). Por. Osmalić. I Formy: 1) osmolę, osmolisz, osmoli, osmolimy..., osmolą; osmól! osmólcie! (nie: osmol! osmolcie!); osmolony, osmoleni; osmoliwszy; osmolił, 2) osmalam, osmalasz, osmala, osmalają; osmalaj!; osmalający... II Składnia: O. kogo, co — czym = 1) (o)smarować smołą i (po)brudzić kogo, co — czym, 2) = osmalić.

2. Wróbelek przysiadł na gzymsie u szczytu osmolonego komina, nieufnie przyglądając się zgliszczom. *Kruczk.*

Osmolin (nazwa miejscowości) — osmoliński.

Osmrodzić (dok.) — osmradzać (niedok.). Formy jak: zasmrodzić — zasmradzać.

Osmucający — osmucająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo osmucająco.

Podwieczorek oddziałał na nią jeszcze bardziej osmucająco. *Cyt. SW.*

Osmucić (dok.) — osmucać (niedok.). Formy i składnia jak: osmęcić — osmęcać.

Osmutniały lub **osmutniony**. Forma mlm (męsko-osob.) osmutniali, osmutnieni.

Osmutnić (dok.)—osmutniać (niedok.). Formy i składnia jak: osmętnić. Ob. Osmęcić.

Osmyczyć (dok.) — osmyczać (niedok.), rzadziej: obsmyczyć — obsmyczać. I Formy: 1) osmyczę, osmyczysz, osmyczy, osmyczymy..., osmyczą; osmycz! osmyczcie!; osmyczony, osmyczeni; osmyczywszy; osmyczył, 2) osmyczam, osmyczasz, osmycza..., osmyczają; osmyczaj!; osmyczający; osmyczany, osmyczani; osmyczał, osmyczali. II Składnia: O. kogo — czym = ostrzyc, oćwiczyć kogo — czym.

Osnowa ta, nie: ten osnów (dawn.).

Osnuć (dok.) — osnuwać (niedok.). I Formy: 1) osnuję, osnujesz, osnuje..., osnują; osnuj!; osnuwszy; osnuł, 2) osnuwam, osnuwasz, osnuwa..., osnuwają; osnuwaj!; osnuwający; osnuwany; osnuwał. II Składnia: O. kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: okręcić, omotać, opakować).

1. Wiara ludu osnuła go mgłą poetycką. *Mochn.* 2. świat był osnuty we mgłę poranną. Pokoje kazałem suto osnuć w złotogłowy. *Słow. cyt. SW.*

Osoba — osóbka (Ob. Osóbek), — osobowy, — osobisty, — osobliwy, — osobny. Ob. Osobowy.

Zwroty i wyrażenia: 1) we własnej osobie zjawiać się = zjawiać się osobiście; 2) w jednej osobie (łączyć różne role lub funkcje); 3) osoba duchowna; 4) osoba cywilna; 5) osoba obca; nie: postronna; 6) osoba prawna = towarzystwo lub instytucja będąca wobec prawa osobą; 7) pierwsza osoba (nie: osoba pierwsza) = najważniejsza osoba, człowiek odgrywający gdzieś najważniejszą rolę, ale: osoba pierwsza lub pierwsza osoba (gramat.); 8) osoba interesowana w czym, nie: osoba zainteresowana w czym. *KJU;* 9) dać czegoś tyle a tyle na osobę.

Osobistość—Formy: dlp tej osobistości, mlm te osobistości, dlm tych osobistości.

Wyrażenia: 1) podejrzana osobistość; 2) ciemna osobistość.

Osobisty. Ob. Osobowy.

Osobliwie = szczególnie.

Lubiłem go bardzo, osobliwie, gdy opowiadał.

Osobliwy. Ob. Osobowy.

Osobne (nazwa miejscowości). Formy: Osobne, Osobnego, Osobnemu, Osobne, Osobne! Osobnem, w Osobnem (odmiana przymiotnikowa, ale w narz. i mjsc. końcówka -em).

Osobnik — osobniczy. Ob. Osobowy. Znaczenie: 1) osobnik = indywiduum, jednostka, 2) osobniczy = indywidualny.

Osobno (nie: osóbno) od kogo, od czego = z dala od kogo, od czego.

Był osobno od tej sprawy, widocznie spokojny, że się to bez jego udziału załatwi. *Nałk.*

Osobny, — osobisty, — osobniczy, — osobliwy, — osobny. I Znaczenie: 1) osobowy = odnoszący się do kilku lub więcej osób, 2) osobisty = związany z jedną jakąś konkretną osobą, 3) osobniczy = będący własnością jednej osoby abstrakcyjnej, 4) osobliwy = szczególny, 5) osobny = oddzielny, odrębny.

1. Skład osobowy (nie: osobisty) biura. *DUMK 31 III 32.* Biuro osobowe (= personalne). 2. Mam do niego sprawę osobistą. 3. Są to cechy osobnicze każdego Europejczyka. 4. Nie ma w tym nic osobliwego. 5. Świeży nabiału kwiat garnie do każdej filiżanki w osobny garnuszek, aby każdą z nich ubrać w osobny kożuszek. *Mick.*

Zwrot: osobliwym jest (!), że... = osobliwa rzecz (jest), że... Ob. * Zdania podrzędne podmiotowe.

Osocze to (nie: ta osocz) (= ciecz krwi, surowica) — osoczny.

Osolić (dok.) — osalać (niedok.), nie: osolać. I Formy: 1) osolę, osolisz, osoli, osolimy..., osolą; osól! osólcie! (nie: osol! osolcie!); osolony; osoliwszy; osolił, 2) osalam, osalasz, osala..., osalają; osalaj!; osalający; osalany; osalał, osalali. II Składnia: O. co.

Osowiały, mlm (męsko-osob.) osowiali.

Osowieć (dok.). Ob. Sowieć.

Osóbek (nie: osóbka) = osobność.

Wyrażenia i zwroty: 1) osóbki = oddzielne podawanie jedzenia, lepsze potrawy, które się komuś na osobności podaje; 2) na osóbku = na osobności.

1. Nie znoszę tych osóbek, bo to wywraca normalny tryb gospodarstwa. *Mp.*

Ospale, nie: ospało.

Ospalec — Formy: wlp ospalcze!, mlm ci ospalcy, dlm tych ospalców.

Osrebrzyć (dok.) — osrebrzać (niedok.). I Formy: 1) osrebrzę, osrebrzysz, osrebrzy, osrebrzymy..., osrebrzą; osrebrz! (nie: osrebrzyj!), osrebrzcie!; osrebrzony, osrebrzeni; osrebrzywszy; osrebrzył, 2) osrebrzam, osrebrzasz, osrebrza..., osrebrzają; osrebrzaj!; osrebrzający; osrebrzany, osrebrzani; osrebrzał, osrebrzali. II Składnia: O. kogo, co.

Osromocić (dok.) — osromocać (niedok.) lub osromacać, nie: osramacać. I Formy: 1) osromocę, osromocisz, osromoci, osromocimy..., osromocą; osromoć! osromoćcie!; osromocony, osromoceni; osromociwszy; osromocił, 2) osromocam (osromacam), osromocasz (osromacasz)..., osromocają (osromacają), osromocaj! (osromacaj!); osromocający (osromacający); osromocany (osromacany); osromocał (osromacał). II Składnia: O. kogo, co — czym.

Ostać się (dok.) — ostawać się (niedok.). I Znaczenie i formy: 1) O. ś. = zostać się (lud.): ostanę się, ostaniesz się, ostanie się..., ostaną się; ostań się! ostańcie się!; ostawszy się; ostał się, 2) O. ś. = utrzymać się, nie upaść, wytrwać, oprzeć się czemu: ostoję się, ostoisz się, ostoi się, ostoimy się..., ostoją się; ostój się! ostójcie się!; ostawszy się; ostał się, 3) w obu znaczeniach: ostawać się: ostaję się, ostajesz się, ostaje się..., ostają się; ostaj się!; ostajcie się!; ostawał się. II Składnia: 1) O. ś. komu, czemu = oprzeć się komu, czemu, 2) O. ś. przed kim, przed czym = obronić się przed kim, przed czym, 3) O. ś. przy czym = zachować co dla siebie.

1. Sile i potędze wołania tego nic się nie ostoi, nic się jej nie oprze. *Cyt. SW.* 2. Nie ostoję się przed najmocniejszymi. *Dyg.* 3. Nie ostoimy się przy dotychczasowej naszej roli w społeczeństwie. *Kruczk.*

Ostateczność — I Formy: dlp tej ostateczności, mlm te ostateczności, dlm tych ostateczności.

Zwroty: 1) doprowadzać lub przyprowadzać kogo do ostateczności. *SF;* 2) wpadać w ostateczność. *SF;* 3) chwytać się ostateczności; 4) przerzucać się z jednej ostateczności w drugą. *SF;* 5) smutna ostateczność = smutna konieczność.

Ostateczny — Znaczenie: 1) O. = bezwzględnie ostatni, 2) O. (!) = nadzwyczajny, krańcowo wielki.

Wyrażenie: największa (nie: ostateczna) ostrożność.

Ostatek, dlp tego ostatka, rzadziej: ostatku.

Zwroty: 1) bronić się, walczyć do ostatka (nie: ostatku); 2) gonić ostatkami (z domyśl. sił, majątku...).

Ostatni (nie: ostatny) — ostatnio. Ob. Ostatnio. Składnia: 1) O. z kogo lub spośród kogo, 2) O. wśród kogo lub między kim.

1. Ostatni z Horeszki dworzanów. *Mick.* 2. Wolał pierwszy być między szlachtą, niżli ostatnim między panami. *Kaczk. cyt. SW.*

Zwroty i wyrażenia: 1) (pierwszy) ostatni = jedyny, wyjątkowy; 2) ostatnie olejem świętym namaszczenie = ostatnie pomazanie; 3) ostatnia wola = testament; 4) ostatnia posługa = udział w pogrzebie; 5) ostatnia koszula, ostatni kawałek chleba, ostatni grosz = resztki mienia; 6) ostatnia wiadomość; 7) ostatnia moda; 8) ostatnia nędza; 9) ostatnia próba; 10) ostatnia cierpliwość; 11) ostatni (!) lub ten ostatni (!) = ten.

1. Byłbym ostatnim egoistą. *Orzesz.* Okazał się ostatnim chamem. *Wikt.* 11. Jechał ojciec z synem: ten (nie: ten ostatni) drzemał, a pierwszy palił cygaro. *Cyt. Krasn. 71.*

Ostatnio — Znaczenie: 1) O. = ostatnim razem, 2) O. = ostatnimi czasy.

1. Ostatnio wymieniona praca. *Cyt. SW.* 2. Przechodził różne koleje: ostatnio był urzędnikiem. *Cyt. SW.* Dawny klasztor, ostatnio dom pokuty. *Cyt. PJ 1, 124.* Jego oczy widziały wszystko, ostatnio zaś dostrzegły drobniutkie rządki liter. *Parand.*

Ostemplować (dok.)—ostemplowywać (niedok.). I Formy: 1) ostempluję, ostemplujesz..., jak: stemplować, 2) ostemplowuję, ostemplowujesz, ostemplowuje..., ostemplowują, rzadziej: ostemplowywam..., ostemplowywają (nie: ostemplowywuję..., ostemplowywują); ostemplowuj! rzadziej: ostemplowywaj! (nie: ostemplowywuj!); ostemplowujący, rzadziej: ostemplowywający (nie: ostemplowywujący); ostemplowywany; ostemplowywał. II Składnia: O. co — czym.

Ostentacja — ostentacyjny — ostentacyjnie.

Ostęp, dlp tego ostępu.

Ostoja — Formy: dlp tej ostoi, dlm tych ostoi, nie: ostoj.

Zwrot: być dla kogo lub komu ostoją = być dla kogo ucieczką lub osłoną.

Ostroga (zwykle w lm: ostrogi) — ostrogowy.

Zwroty: 1) wpić, dać koniowi ostrogi. *SF;* 2) spiąć konia ostrogami. *SF;* 3) zdobyć złote ostrogi. *SF* = być pasowanym na rycerza, odnieść triumf.

1. Łatwo by szkapie ostrogi dać i czmychnąć. *Sienk.*

Ostrogski. Ob. Ostróg.

Ostrokół — ostrokołowy, nie: ostrokolny; dlp tego ostrokołu.

Ostrołęka — ostrołęcki.

Ostrołuk—ostrołukowy; dlp tego ostrołuku.

Ostrosłup — ostrosłupowy lub ostrosłupny; dlp tego ostrosłupa.

Ostrowidz — Formy: dlp tego ostrowidza, mlm ci ostrowidzowie lub ci (te) ostrowidze, dlm tych ostrowidzów, nie: ostrowidzy.

Ostrowiec — ostrowiecki.

Ostrożnie, nie: ostróżnie, ani: ostrożno, ani: ostróżno.

Ostrożnie poił Zbigniewa. *Ostr.*

Ostrożność — I Formy: dlp tej ostrożności, mlm te ostrożności, dlm tych ostrożności. II Składnia: 1) **O.** w czym, 2) **O.** względem lub wobec kogo, czego.

1. Ostrożność w mowie. 2. Ostrożność względem wrogów.

Zwroty: 1) mieć się na ostrożności. *SF;* 2) zachować ostrożność. *SF;* 3) przedsiębrać środki ostrożności.

1. Musieli się mieć na ostrożności. *Kołłąt.*

Ostrożny, nie: ostróżny. Składnia: **O.** wobec kogo, czego, względem kogo, czego lub w stosunku do kogo, czego.

Ostrożny względem całego świata. *Sierosz.*

Ostróg = ostrokół forteczny; dlp tego ostrogu (SW. Łoś. N).

Ostróg — ostroski, ale: Ostrogski lub Ostroski (N) (nazwisko); dop. Ostroga.

Ostrów Mazowiecka — ostrowski. Formy: Ostrów Mazowiecka, Ostrowi Mazowieckiej..., Ostrowią Mazowiecką, w Ostrowi Mazowieckiej (JP 6, 61/2).

Ostrów Wielkopolski — ostrowski. Formy: Ostrów Wielkopolski, Ostrowa Wielkopolskiego, Ostrowowi Wielkopolskiemu (ale: ku Ostrowu Wielkopolskiemu)..., Ostrowem Wielkopolskim, w Ostrowiu Wielkopolskim.

Ostrów ten (arch.) = wyspa; dlp tego ostrowu (SW. Łoś. N).

(Słowiki) latają w gości na wspólne ostrowy. *Mick.*

Ostrugać (dok.) — ostrugiwać (niedok.). I Formy: 1) ostrugam, ostrugasz... lub ostrużę, ostrużesz..., jak: strugać, 2) ostruguję, ostrugujesz, ostruguje..., rzadko: ostrugiwam, ostrugiwasz... (nie: ostrugiwuję, ostrugiwujesz...); ostruguj! lub ostrugiwaj! (nie: ostrugiwuj!, ani: ostrugiwywuj!); ostrugujący, rzadziej: ostrugiwający (nie: ostrugiwujący); ostrugiwany; ostrugiwał. II Składnia: 1) **O.** co—czym—na czym = zestrugać co z czego, np. korę z drzewa, 2) **O.** co — czym — z czego = strugając obierać co z czego, np. drzewo z kory. Ob. Obrać.

2. Bieda go z rozumu ostruga. *Wikt.*

Ostrużyna, zwykle w lm: ostrużyny; dlm tych ostrużyn.

Ostry — ostrzejszy, — ostro — ostrzej.

Zwrot: na ostro się zetrzeć.

Starli się na ostro. *Danił.*

Ostrz ten, częściej: to **ostrze.**

Zwrot: stawiać sprawę na ostrzu noża = doprowadzać sprawę do ostatecznego rozstrzygnięcia w jednym lub w drugim kierunku.

Ostrzec (dok.)—ostrzegać (niedok.). I Formy jak: dostrzec — dostrzegać. II Składnia i znaczenie: 1) **O.** kogo — o czym = ostrzegając uprzedzić, zawiadomić kogo o czym, 2) **O.** kogo — co do kogo, co do czego = ostrzegając dać komu uprzedzającą wiadomość o kim, o czym, 3) **O.** kogo — przed kim, przed czym = ostrzegając chronić kogo przed kim lub przed czym.

1. Ostrzegać kogo o grążącym niebezpieczeństwie. *SW.* 2. Ona go co do Tomaszka ostrzegała. *Dąbr.* 3. Baczne spojrzenie Zataja ostrzegło Kordysa przed zbyt łatwymi wnioskami. *Goet.*

Ostrzelać (dok.)—ostrzeliwać (niedok.), nie: ostrzelić — ostrzeliwać. Por. Postrzelić — postrzeliwać. I Formy: 1) ostrzelam, ostrzelasz, ostrzela..., ostrzelają (nie: ostrzelę, ostrzelisz, ostrzeli..., ostrzelą); ostrzelaj! (nie: ostrzel!); ostrzelany, ostrzelani (nie: ostrzeloni, ani: ostrzeleni); ostrzelawszy; ostrzelał, ostrzelali, 2) ostrzeliwuję, ostrzeliwujesz, ostrzeliwuje..., ostrzeliwują lub ostrzeliwam, ostrzeliwasz, ostrzeliwa..., ostrzeliwają (nie: ostrzeluję..., ostrzelują, ani: ostrzeliwywuję..., ostrzeliwywują); ostrzeliwuj! lub ostrzeliwaj!; ostrzeliwujący lub ostrzeliwający; ostrzeliwany; ostrzeliwał. II Składnia: 1) **O.** kogo, co — czym, nie: z czego ani za pomocą czego (na oznaczenie pocisków, które się przy strzelaniu wyrzuca i którymi się przeciwnika razi), 2) **O.** kogo, co — z czego (gdy się wymienia narzędzie strzelania).

1. Ostrzeliwać twierdzę ciężkimi pociskami (nie: z ciężkich pocisków). Ostrzeliwać miasto ciężkimi armatami (= pociskami wyrzucanymi przez ciężkie armaty). Według rady cioci, zacznę tego pana ostrzeliwać ognistymi spojrzeniami. *Bałuc. cyt. SW.* 2. Ostrzeliwać miasto z ciężkich armat.

Zwroty i wyrażenia: 1) ostrzelać się z czym = otrzaskać się z czym, oswoić się z czym. *SW;* 2) żołnierz ostrzelany = żołnierz przyzwyczajony do strzałów, zahartowany.

Ostrzeszów (nazwa miasta) — ostrzeszowski.

Ostrzeżenie o czym, co do kogo lub przed kim, przed czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: ostrzec).

Ostrzępić (dok.) — ostrzępiać (niedok.). I Formy: 1) ostrzępię, ostrzępisz, ostrzępi, ostrzępimy..., ostrzępią; ostrzęp! ostrzępcie!; ostrzępiony, ostrzępieni; ostrzępiwszy; ostrzępił, 2) ostrzępiam, ostrzępiasz, ostrzępia..., ostrzępiają; ostrzępiaj!; ostrzępiają-

cy; ostrzępiany, ostrzępiani; ostrzępiał, ostrzępiali. II Składnia: O. co.

Ostrzępiony = pokryty strzępami, będący w strzępach.

Ostrzyc (dok.), rzadziej: obstrzyc (nie: ostrzygnąć)—ostrzygać (niedok.) lub ostrzygiwać, rzadziej: obstrzygać. Formy: 1) ostrzygę, ostrzyżesz, ostrzyże..., ostrzygą; ostrzyż! ostrzyżcie!; ostrzyżony, ostrzyżeni; ostrzygłszy; ostrzygł, 2) ostrzygam, ostrzygasz, ostrzyga..., ostrzygają lub ostrzyguję, ostrzygujesz, ostrzyguje..., ostrzygują (nie: ostrzygiwam..., ostrzygiwają, ani: ostrzygiwuję..., ostrzygiwują); ostrzygaj! lub ostrzyguj! (nie: ostrzygiwaj!, ani: ostrzygiwuj!); ostrzygający lub ostrzygujący (nie: ostrzygiwający, ani: ostrzygiwujący); ostrzygany lub ostrzygiwany; ostrzygał lub ostrzygiwał.

Ostrzyć (niedok.)—naostrzyć (dok.). I Formy: 1) ostrzę, ostrzysz, ostrzy, ostrzymy..., ostrzą; ostrz! ostrzcie!; ostrzący; ostrzony, ostrzeni; ostrzył, 2) naostrzę, naostrzysz..., jak: ostrzyć. II Składnia: 1) O. co czym = ostrzyć co trąc czym, 2) O. co — o co = ostrzyć co trąc o co, 3) O. co — na czym = ostrzyć co trąc na czym.

1. Ostrzyć kosę osełką. 2. Sępy ostrzą dzioby o granity. *Mick. cyt. SW.* 3. Ostrzyć kosę na osełce.

Zwroty: 1) ostrzyć sobie zęby, apetyt na co = chcieć czego bardzo, przygotowywać się do porwania czego; 2) ostrzyć sobie na kim język = obmawiać kogo.

Ostrzyżyny (tylko w lm) = strzyżenie; dop. tych ostrzyżyn.

Ostudzający — ostudzająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo ostudzająco.

Ostudzić (dok.) — ostudzać (niedok.). Formy: 1) ostudzę, ostudzisz, ostudzi, ostudzimy..., jak studzić, 2) ostudzam, ostudzasz, ostudza..., ostudzają; ostudzaj!; ostudzający; ostudzany, ostudzani; ostudzał, ostudzali.

Ostukać (dok.)—ostukiwać (niedok.). I Formy jak: odstukać — odstukiwać. II Składnia i znaczenie: O. kogo, co = wystukać kogo, co dookoła (przeważnie w celach badania lekarskiego).

Ostygnąć (dok.) — ostygać (niedok.), nie: ostygiwać. I Formy: 1) ostygnę, ostygniesz, ostygnie..., ostygną; ostygnij!; ostygnąwszy (nie: ostygłszy); ostygnął, ostygnąłem, ostygnęła, ostygnęli, częściej: ostygł, ostygłem, ostygła, ostygli.

Nie przychodzisz na obiad, a tu wszystko ostygło. *Cyt. SW.* W Rokitnie już i legowiska po Tatarach ostygły. *Sienk. cyt. SW.*

II Składnia: 1) O. po czymś, z czegoś, co już przeminęło, 2) O. w czymś, co dopiero mija.

1. Hrabia miał czas ostygnąć z zapału i gniewu. *Mick.* Ostygnął po pierwszym wrażeniu. 2. Nie pokazuj mu się, póki nieco nie ostygnie w gniewie. *Cyt. SW.*

Osunąć się (dok.) — osuwać się (niedok.) lub obsunąć się — obsuwać się. I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: O. ś. z kogo, z czego.

Osunięcie, rzadko: osunienie.

Osurowiały, mlm (męsko-osob.) osurowiali.

Osurowieć. Ob. Surowieć.

Osuszyć (dok.) — osuszać (niedok.), rzadziej: obsuszyć — obsuszać. I Formy jak: zasuszyć — zasuszać. II Składnia: O. kogo, co — czym — z czego.

Kiedy oczy z płaczu osuszę? *Cyt. SW.*

Oswobodzić (dok.) — oswobadzać (niedok.) lub oswabadzać. I Formy: 1) oswobodzę, oswobodzisz, oswobodzi, oswobodzimy..., oswobodzą; oswobódź! oswobódźcie! (rzadziej: oswobodź! oswobodźcie!); oswobodzony, oswobodzeni; oswobodziwszy; oswobodził, 2) oswobadzam, oswobadzasz, oswobadza, oswobadzają (oswabadzam..., oswabadzają); oswobadzaj! (oswabadzaj!); oswobadzający (oswabadzający); oswobadzany (oswabadzany); oswobadzał, oswobadzali (oswabadzał, oswabadzali). II Składnia: 1) O. kogo, co — z czego = uwolnić kogo, co, wyciągnąć z czego, 2) O. kogo, co — od kogo, od czego = uwolnić kogo, co, ratując od kogo, od czego.

1. Oswobodził mię z tej niewoli. 2. Oswobodził kraj od nieprzyjaciół.

Oswoić (dok.) — oswajać (niedok.). I Formy: 1) oswoję, oswoisz, oswoi, oswoimy..., oswoją; oswój! oswójcie! (nie: oswoj! oswojcie!); oswojony, oswojeni; oswoiwszy; oswoił, 2) oswajam, oswajasz, oswaja..., oswajają; oswajaj!; oswajający; oswajany, oswajani; oswajał, oswajali. II Składnia: O. kogo — z kim, z czym.

Oswojony z grozą. *Żerom.*

Oswoić się (dok.) — oswajać się (niedok.). I Formy jak: oswoić — oswajać. II Składnia: O. ś. z kim, z czym.

Oswoili się z Marią. *Święt.* Usiłuje z tym gruntem się oswoić. *Dąbr.*

Osychać. Ob. Oschnąć.

Osyp. Ob. Osep.

Osypać (dok.) — osypywać (niedok.) lub **obsypać** — obsypywać. I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Oszacować (dok.)—oszacowywać (niedok.). I Formy: 1) oszacuję, oszacujesz, oszacuje..., jak: szacować, 2) oszacowuję, oszacowujesz, oszacowuje..., oszacowują, rzadziej: oszacowywam, oszacowywasz, oszacowywa..., oszacowywają (nie: oszacowywuję..., oszacowywują); oszacowuj! rzadziej: oszacowywaj! (nie: oszacowywuj!); oszacowujący, rzadziej: oszacowywający (nie: oszacowywujący); oszacowywany; oszacowywał. II Składnia: O. kogo, co — czym lub na co.

Oszacował to stu złotymi (lub na sto złotych).

Oszalały, mlm (męsko-osob.) oszalali. Składnia: O. z czego, nie: czym.

Oszalały z bólu (nie: bólem) pustelnik. *Cyt. Szeffs. 23.* Mało nie oszaleje z bólu, z radości. *Cyt. SW.*

Oszaleć. Ob. Szaleć.

Oszalować (dok.) — oszalowywać (niedok.). I Formy: 1) oszaluję, oszalujesz, oszaluje..., oszalują; oszaluj!; oszalowany; oszalowawszy; oszalował, 2) oszalowuję, oszalowujesz, oszalowuje..., oszalowują, rzadziej: oszalowywam, oszalowywasz, oszalowywa..., oszalowywają (nie: oszalowywuję..., oszalowywują); oszalowuj!, rzadziej: oszalowywaj! (nie: oszalowywuj!); oszalowujący, rzadziej: oszalowywający (nie: oszalowywujący); oszalowywany; oszalowywał. II Składnia: O. co — czym.

Oszałamiający lub **oszołamiający** (nie: oszełamiający) — oszałamiająco lub oszołamiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo oszałamiająco.

Oszańcować (dok.) — oszańcowywać (niedok.). I Formy: 1) oszańcuję, oszańcujesz, oszańcuje..., oszańcują; oszańcuj!; oszańcowany; oszańcowawszy; oszańcował, 2) oszańcowuję, oszańcowujesz, oszańcowuje..., oszańcowują, rzadziej: oszańcowywam, oszańcowywasz, oszańcowywa..., oszańcowywają (nie: oszańcowywuję..., oszańcowywują); oszańcowuj! rzadziej: oszańcowywaj! (nie: oszańcowywuj!); oszańcowujący, rzadziej: oszańcowywający (nie: oszańcowywujący); oszańcowywany; oszańcowywał. II Składnia: O. kogo, co — czym = otoczyć (otaczać) kogo, co szańcem lub czymś do szańca podobnym.

Oszarpać = obszarpać.

Oszarpaniec, częściej: obszarpaniec; wlp oszarpańcze! (obszarpańcze!).

Oszczekać (dok.) — oszczekiwać (niedok.), rzadziej: obszczekać — obszczekiwać. I Formy jak: odszczekać—odszczekiwać. II Składnia i znaczenie: 1) O. kogo, co = szczekaniem otoczyć, biegając dokoła kogo szczekać, 2) O. kogo, co (tryw.) = obgadać kogo, co.

Oszczep, dlp tego oszczepu.

Oszczepek (nie: oszczypek, gwar.) = ser owczy góralski.

Oszczerca — oszczerczy. Formy: lp ten oszczerca, tego oszczercy, temu oszczercy, tego oszczercę, oszczerco!, tym oszczercą, o tym oszczercy; lm ci oszczercy, tych oszczerców, tym oszczercom, tych oszczerców, tymi oszczercami, o tych oszczercach.

Oszczerstwo.

Zwrot: oszczerstwo rzucać na kogo.

Nie godzi się choćby na wroga takiego oszczerstwa rzucać. Sienk.

Oszczędnie, nie: oszczędno.

Oszczędność — oszczędnościowy. Składnia i znaczenie: 1) O. w czym = oszczędnościowe ograniczenie się w czym, 2) O. na czym = oszczędnościowy zysk na czym.

Oszczędność w wydatkach. Oszczędność na świetle.

Zwroty: 1) oszczędności zaprowadzić. *SF;* 2) wziąć się na oszczędność (posp.).

Oszczędzać się (tylko w postaci niedok.) = nie narażać swoich sił, swojego zdrowia, swojego bezpieczeństwa. Formy jak: oszczędzać. Ob. Oszczędzić.

Oszczędzanie — Składnia: 1) O. kogo, czego = nienarażanie, chronienie kogo, czego, 2) O. na czym = oszczędnościowy zysk na czym.

Oszczędzić (dok.)—oszczędzać (niedok.). I Formy: 1) oszczędzę, oszczędzisz, oszczędzi, oszczędzimy..., oszczędzą; oszczędź! oszczędźcie!; oszczędzony, oszczędzeni; oszczędziwszy; oszczędził, 2) oszczędzam, oszczędzasz, oszczędza..., oszczędzają; oszczędzaj!; oszczędzający; oszczędzany, oszczędzani; oszczędzał, oszczędzali. II Znaczenie i składnia: 1) O. kogo, co = szanować, chronić kogo, co (zawsze, wszędzie i w całości), 2) O. kogo, czego (dopełniacz cząstkowy) = pilnować koko, czego, czuwać nad kim, nad czym (co jakiś czas zwracając uwagę na jakąś część przedmiotu), 3) O. komu — czego, nie: co = chronić kogo przed czym, nie narażać kogo na co.

1. Oszczędzał wojsko. *Cyt. PJ (1932), str. 122.* ... aby oszczędzić krew i łzy. *Sierosz.* Trawniki nawet oszczędzasz. *Orzesz.* 2. Oszczędzał grosza. *Cyt. PJ (1932) str. 122.* 3. By ci boleści oszczędzić. *Sienk.* Oszczędzaj głowom naszym piorunów. *Dyg.* Pragnie oszczędzić mu przykrości. *Święt.* Hasła, które mają im oszczędzić trudu i nieprzyjemności (nie: trud i nieprzyjemność). *Czas 4 III 35.*

Oszczypać (dok.), rzadko: oszczypnąć — oszczypywać (niedok.). I Formy: 1) oszczypię, oszczypiesz, oszczypie..., oszczypią; oszczyp! oszczypcie!; oszczypany; oszczypawszy; oszczypał, 2) oszczypuję, oszczypujesz, oszczypuje..., oszczypują (nie: oszczypywam..., oszczypywa..., oszczypywają, ani: oszczypywuję..., oszczypywuje..., oszczypywują); oszczypuj!; oszczypujący; oszczypywany; oszczypywał. II Składnia: O. kogo, co = wyszczypać kogo, co dookoła.

Oszkalować (dok.) — oszkalowywać (niedok.). I Formy: 1) oszkaluję, oszkalujesz, oszkaluje..., oszkalują; oszkaluj!; oszkalowany; oszkalowawszy; oszkalował, 2) oszkalowuję, oszkalowujesz, oszkalowuje..., oszkalowują, rzadko: oszkalowywam..., oszkalowywa..., oszkalowywają (nie: oszkalowywuję..., oszkalowywuje..., oszkalowywują); oszkalowuj!, rzadko: oszkalowywaj! (nie: oszkalowywuj!); oszkalowujący, rzadko: oszkalowywający (nie: oszkalowywujący); oszkalowywany; oszkalowywał. II Składnia: O. kogo, co — przed kim.

Oszkaradzić (dok.)—oszkaradzać (niedok.). I Formy: 1) oszkaradzę, oszkaradzisz, oszkaradzi, oszkaradzimy..., oszkaradzą, jak:

szkaradzić, 2) oszkaradzam, oszkaradzasz, oszkaradza..., oszkaradzają; oszkaradzaj!; oszkaradzający; oszkaradzany; oszkaradzał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Oszkard (!) = oskard.

Oszklić. Ob. Szklić.

Oszlifować (dok.)—oszlifowywać (niedok.). I Formy: 1) oszlifuję, oszlifujesz, oszlifuje..., oszlifują..., jak: szlifować, 2) oszlifowuję, oszlifowujesz, oszlifowuje..., oszlifowują, rzadko: oszlifowywam..., oszlifowywa..., oszlifowywają (nie: oszlifowywuję..., oszlifowywuje..., oszlifowywują); oszlifowuj! rzadko: oszlifowywaj! (nie: oszlifowywuj!); oszlifowujący, rzadko: oszlifowywający (nie: oszlifowywujący); oszlifowywany; oszlifowywał. II Składnia: O. co—czym — z czego.

Oszmiana — oszmiański.

Osznurować (dok.) — osznurowywać (niedok.). I Formy jak: odsznurować — odsznurowywać. II Składnia: O. kogo, co—czym = związać kogo, co dookoła sznurem lub czymś podobnym.

Oszołomić (dok.)—oszałamiać (niedok.) lub oszołomiać, nie: oszełomić. I Formy: 1) oszołomię, oszołomisz, oszołomi, oszołomimy..., oszołomią; oszołom! oszołomcie!; oszołomiony, oszołomieni; oszołomiwszy; oszołomił, 2) oszałamiam, oszałamiasz, oszałamia..., oszałamiają (oszołomiam..., oszołomiają); oszałamiaj! (oszołomiaj!); oszałamiający (oszołomiający); oszałamiany, oszałamiani (oszołomiany, oszołomiani); oszałamiał, oszałamiali (oszołomiał, oszołomiali). II Składnia: O. kogo — czym.

Była oszołomiona tym niespodziewanym przyjęciem. *Bałuc. cyt. SW.* Miłość oszołomia. *Dyg.* Oszołomiony równie niespodziewanym, jak niesłusznym zarzutem. *Danił.* (Pośpiech) otrzeźwia lub oszałamia. *Parand.*

Oszołomieć (dok.), nie: oszełomieć. I Formy: oszołomieję, oszołomiejesz...; oszołomiej!; oszołomiały, oszołomiali; oszołomiawszy; oszołomiał, oszołomieli. II Składnia: O. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: obrzęknąć).

Oszołomienie, nie: oszełomienie.

Mimo oszołomienia zrozumiałem, że dobrze bije. *Choyn.*

Oszpecający — oszpecająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo oszpecająco.

Oszpecić (dok.)—oszpecać (niedok.), rzadko: oszpetnić — oszpetniać. I Formy: 1) oszpecę, oszpecisz, oszpeci, oszpecimy..., oszpecą; oszpeć! oszpećcie!; oszpecony, oszpeceni; oszpeciwszy; oszpecił, 2) oszpecam, oszpecasz, oszpeca..., oszpecają; oszpecaj!; oszpecający; oszpecany, oszpecani; oszpecał. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Oszpetniały, mlm (męsko-osob.) oszpetniali.

Oszpetnieć (dok.) — szpetnieć (niedok.).

Oszroniały, (męsko-osob.) oszroniali.

Oszronić (dok.) — oszraniać (niedok.), nie: oszroniać. I Formy: 1) oszronię, oszronisz, oszroni, oszronimy..., oszronią; oszroń! oszrońcie!; oszroniony, oszronieni; oszroniwszy; oszronił, 2) oszroniam, oszroniasz, oszronia..., oszroniają; oszroniaj!; oszroniający; oszroniany, oszroniani; oszroniał, oszroniali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Oszronieć (dok.) — szronieć (niedok.).

Oszukać (dok.)—oszukiwać (niedok.). I Formy: 1) oszukam, oszukasz, oszuka..., oszukają; oszukaj!; oszukany; oszukawszy; oszukał, 2) oszukuję, oszukujesz, oszukuje..., oszukują (nie: oszukiwam..., oszukiwa..., oszukiwają, ani: oszukiwuję..., oszukiwują); oszukuj!; oszukujący; oszukiwany; oszukiwał. II Składnia: 1) O. kogo — czym (gdy się wymienia środek oszustwa), 2) O. kogo — na czym (gdy się wymienia dziedzinę rzeczową lub wartość ilościową oszustwa).

1. Jeślim czym kogo oszukał, czworako nagradzam. *Cyt. SW.* 2. Oszukać na towarze, na koniach. *SW.* Oszukał mię na dwa złote.

Oszukaniec — oszukańczy (nie: oszukański), — oszukaństwo. Por. Oszust. Formy: wlp oszukańcze! mlm ci oszukańcy, dlm tych oszukańców, nie: tych oszukańcy.

Oszust—oszustowski,—oszustwo. Por. Oszukaniec. Formy: wlp oszuście! mlm ci oszuści, dlm tych oszustów.

Oszustwo — Składnia: 1) oszustwo kogo (gdy się wymienia osobę, która się dopuszcza oszustwa), 2) oszustwo kogo = oszukanie kogo (gdy się wymienia osobę, względem której dopuszcza się oszustwa), 3) oszustwo na kim, na czym = oszustwo zrobione na kim, na czym (gdy się wymienia osobę poszkodowaną lub rzecz, w zakresie której zostało dokonane oszustwo).

3. Dewaluacja jest oszustwem na oszczędzających. *Czas 19 III 36.*

Zwrot: oszustwo na szkodę czyją (!) = oszustwo kogo lub na kim.

Z powodu różnych oszustw, popełnionych w jednym z towarzystw (nie: oszustw na szkodę towarzystw...). *Cyt. Kr. 1, 62.*

Oszyć (dok.) — oszywać (niedok.) = obszyć — obszywać.

Oś, mlm te osie, rzadko: te osi.

Zwrot: być osią czego. *SF* = być ośrodkiem, koło którego wszystko się obraca.

Ościenny.

Wyrażenia: 1) naród ościenny; 2) sąsiad ościenny. *SW;* 3) wojna ościenna. *SW.*

Oścież ta = otwór w ścianie, przeznaczony na drzwi lub okno.

Zwrot: na oścież otworzyć co.

Ościowy,— ościsty. Znaczenie: 1) ościowy = związany z ością, należący do ości, mający własności ości, 2) ościsty = pełen ości.

1. Wyrostek ościowy. 2. Chleb ościsty.

Ość — ościowy,—ościsty. Ob. Ościowy; mlm te ości, nie: oście.

Zwrot: stawać komu ością w gardle = w przykry sposób dawać o sobie znać, dawać się komu we znaki. Ob. Znak.

Oślepiający — oślepiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwroty i wyrażenia: 1) działać na kogo oślepiająco; 2) oślepiająco jasny, oślepiająco biały, oślepiająco błyszczący.

2. Wielka ta masa w oświetleniu słońca oślepiająco błyszcząca. *Orzesz. cyt. SW.*

Oślepić (dok.) — oślepiać (niedok.). I Formy: 1) oślepię, oślepisz, oślepi, oślepimy..., oślepią; oślep! oślepcie!; oślepiony, oślepieni; oślepiwszy; oślepił, 2) oślepiam, oślepiasz, oślepia..., oślepiają; oślepiający; oślepiany, oślepiani; oślepiał, oślepiali. II Składnia: O. kogo — czym.

Oślepieniec—Formy: wlp oślepieńcze!, mlm ci oślepieńcy, dlm tych oślepieńców, nie: tych oślepieńcy.

Oślepły = ten, który oślepł; mlm (męskoosob.) oślepli.

Zwroty: 1) oślepły na jedno oko; 2) oślepły zemstą.

2. Oślepły zemstą runął na olbrzyma. *Wikt.*

Oślepnąć (dok.) — ślepnąć (niedok.).

Oślinić (dok.)—ośliniać (niedok.), rzadziej: obślinić — obśliniać. I Formy: 1) oślinię, oślinisz, oślini, oślinimy..., oślinią; oślińl oślińcie!; ośliniony, oślinieni; ośliniwszy; oślinił, 2) ośliniam, ośliniasz, oślinia..., oślinią; oślinia!; oślinia!; ośliniający; ośliniany, oślinia!; oślinia!; oślinia!. II Składnia: O. kogo, co — czym = owalać kogo, co śliną lub czymś podobnym do śliny.

Oślizgły, obślizgły lub **oślizły, obślizły.**

Oślizły pień. *Wikt.*

Ośm. Ob. Osiem.

Ośmiać (dok.) — ośmiewać (niedok.) = wyśmiać — wyśmiewać.

Ośmielający — ośmielająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo ośmielająco.

Ośmielić (dok.)—ośmielać (niedok.). I Formy: 1) ośmielę, ośmielisz, ośmieli, ośmielimy..., ośmielą; ośmiel! ośmielcie!; ośmielony, ośmieleni; ośmieliwszy; ośmielił, 2) ośmielam, ośmielasz, ośmiela..., ośmielają; ośmielaj!; ośmielający; ośmielany, ośmielani; ośmielał, ośmielali. II Składnia: 1) O. kogo — do czego = przez dodanie śmiałości, zachęcić kogo — do czego, 2) O. kogo — na co = odważyć kogo — na co, 3) O. kogo coś robić lub żeby co robił.

1. Do tego uczniów ośmielali. *Cyt. SW.* 2. Kto go na tak wielkie zuchwalstwo ośmielił? 3. Ośmielił go, żeby mu wyznał całą prawdę.

Ośmielić się (dok.) — ośmielać się (niedok.). I Formy jak: ośmielić — ośmielać. II Składnia: 1) O. ś. do kogo, do czego = spoufalić się z kim, z czym, 2) O. ś. na co = odważyć się na co, 3) O. ś. co robić = odważyć się co robić.

1. Ośmielił się do niej. *Cyt. SW.* 2. Na to się nie ośmieli. *Sienk.* Jakże mógł ośmielić się na wyznanie? *Żerom.* 3. Jak się ośmielasz to robić?

Ośmieszający — ośmieszająco. Ob. Kojący—kojąco.

Jest to ośmieszająco głupia sprawa. *Mp.*

Ośmieszyć (dok.) — ośmieszać (niedok.). I Formy: 1) ośmieszę, ośmieszysz, ośmieszy, ośmieszymy..., ośmieszą; ośmiesz! ośmieszcie!; ośmieszony, ośmieszeni; ośmieszywszy; ośmieszył, 2) ośmieszam, ośmieszasz, ośmiesza..., ośmieszają; ośmieszaj!; ośmieszający; ośmieszany, ośmieszani; ośmieszał, ośmieszali. II Składnia: O. kogo, co — czym.

Złośliwym dowcipem ośmieszał ofiary swoje. *Bałuc. cyt. SW.*

Ośmioklasista, lepiej: **ósmoklasista** = uczeń ósmej klasy. Ob. Ósmoklasista.

Ośmioklasowy (nie: ośmioklasowy, ani: ośmioklaśny).

Ośmioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Ośnieżyć (dok.)—ośnieżać (niedok.). I Formy: 1) ośnieżę, ośnieżysz, ośnieży, ośnieżymy..., ośnieżą; ośnież! ośnieżcie!; ośnieżony, ośnieżeni; ośnieżywszy; ośnieżył, 2) ośnieżam, ośnieżasz, ośnieża..., ośnieżają; ośnieżaj!; ośnieżający; ośnieżany, ośnieżani; ośnieżał, ośnieżali. II Składnia: O. kogo, co — czym = dokoła pokryć kogo, co śniegiem lub czymś podobnym do śniegu.

Ośrodek, nie: ośródek; dlp tego ośrodka.

Oświadczenie.

Zwroty: składać oświadczenie; zgłaszać oświadczenie wobec kogo, czego, komu, czemu lub u kogo (nie u czego).

Może złożyć oświadczenie wobec urzędnika stanu cywilnego lub u właściwego duszpasterza. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Oświadczenie się (!) = wypowiedzenie sądu, zdania, opinii.

Przesłać statut do zaopiniowania (nie: do oświadczenia się). *Cyt. Kr. 2, 193.*

Oświadczyć (dok.) — oświadczać (niedok.), nie: oświarczyć — oświarczać. I Formy: 1) oświadczę, oświadczysz, oświadczy, oświadczymy..., oświadczą; oświadcz! oświadczcie!; oświadczony; oświadczywszy; oświadczył, 2) oświadczam, oświadczasz, oświadcza..., oświadczają; oświadczaj!; oświadczający; oświadczany; oświadczał, oświadczali. II Składnia: O. co — komu = oznajmić co — komu.

Oświadczyć się (dok.)—oświadczać się (niedok.), nie: oświarczyć się — oświarczać się. I Formy jak: oświadczyć — oświadczać. II Składnia i znaczenie: 1) O. ś. komu — z czym = wynurzyć się komu z czym, 2) O. ś. za kim, za czym = opowiedzieć się za kim, za czym, wypowiedzieć swoją przychylność do kogo, do czego, 3) O. ś. w sprawie (!) = wypowiedzieć sąd w sprawie... (Kr. 2, 193).

1. Oświadczyłem się mu z gotowością przyjścia mu z pomocą. 2. Musi się za jedną albo za drugą sprawą oświadczyć. *Sienk.* Oświadczali się za Smotrem. *Kruczk.*

Oświadczyny (nie: oświarczyny) (tylko w lm) = oświadczenie się; dop. tych oświadczyn.

Oświata — Formy: clp i mjsclp (w) oświacie, nie: (w) oświecie (JP 11, 186).

Oświecić (dok.) — oświecać (niedok.), nie: oświcić — oświcać. I Formy: 1) oświecę, oświecisz, oświeci, oświecimy..., oświecą; oświeć! oświećcie!; oświecony, oświeceni; oświeciwszy; oświecił, 2) oświecam, oświecasz, oświeca..., oświecają; oświecaj!; oświecający; oświecany, oświecani; oświecał. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co = uczynić światłym, oświetlić, 2) **O.** kogo, nie: co (przen.) = uczynić świadomym, uświadomić, objaśnić (tylko w zastosowaniu do człowieka). Por. Oświetlić.

1. Słońce oświeca ziemię. Te oczy wielkie i czarne oświecały ją przejmującym blaskiem. *Orzesz.* 2. Oświecał mię w tych sprawach. Oświetlił (nie: oświecił) tę sprawę wszechstronnie.

Oświetlenie czego — czym.

Mizerne oświetlenie jedną żarówką. *Grusz.*

Oświetlić (dok.)—oświetlać (niedok.). I Formy: 1) oświetlę, oświetlisz, oświetli, oświetlimy..., oświetlą; oświetl! oświetlcie! (nie: oświetlij! oświetlijcie!); oświetlony; oświetliwszy; oświetlił, 2) oświetlam, oświetlasz, oświetla..., oświetlają; oświetlaj!; oświetlający; oświetlany; oświetlał, oświetlali. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** kogo, co = uczynić światłym, rozjaśnić, 2) **O.** co, nie: kogo (przen.) = uczynić zrozumiałym, wyjaśnić (tylko w stosunku do spraw i zagadnień). Por. Oświecić.

1. Oświetlone okienka. *Strug.* Okno było oświetlone małą lampką. *Iwasz.* 2. Myśl tę oświetliło przypomnienie ich rozmowy. *Orzesz. cyt. SW.*

Oświeżyć (dok.) — oświeżać (niedok.) = odświeżyć — odświeżać.

Oświęcim—oświęcimski. Formy: Oświęcim, Oświęcimia (nie: Oświęcima), Oświęcimiowi..., w Oświęcimiu (nie: w Oświęcimie).

Otaborować (dok.) (rzadziej: otaborzyć) — otaborowywać (niedok.). I Formy: 1) otaboruję, otaborujesz, otaboruje..., otaborują; otaboruj!; otaborowany; otaborowawszy; otaborował, 2) otaborowuję, otaborowujesz, otaborowuje..., otaborowują, rzadziej: otaborowywam, otaborowywasz..., otaborowywają (nie: otaborowywuję..., otaborowywuje..., otaborowywują); otaborowuj; rzadziej: otaborowywaj!; otaborowujący, rzadziej: otaborowywający; otaborowywany; otaborowywał. II Składnia: **O.** co — czym.

Otaksować (dok.) — taksować (niedok.).

Otarasować (dok.) — otarasowywać (niedok.). I Formy: 1) otarasuję, otarasujesz, otarasuje..., otarasują; otarasuj!; otarasowany; otarasowawszy; otarasował, 2) otarasowuję, otarasowujesz, otarasowuje..., otarasowują, rzadziej: otarasowywam..., otarasowywa..., otarasowywają (nie: otarasowywuję..., otarasowywuje..., otarasowywują); otarasowuj! rzadziej: otarasowywaj! (nie: otarasowywuj!); otarasowujący, rzadziej: otarasowywający (nie: otarasowywujący); otarasowywany; otarasowywał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Otargać (dok.) — otargnąć (jednokr.) — otargiwać (niedok.). Ob. Obtargać — obtargnąć — obtargiwać.

Otarty z czego.

Lud prosty, źle otarty z bałwochwalstwa. *Mochn.*

Wyrażenia: 1) otarty w świecie = ten, kto nabrał doświadczenia i ogłady przez stosunki z ludźmi; 2) otarty = okrzesany, mający ogładę towarzyską i kulturalną.

Otchłań, mlm te otchłanie, nie: te otchłani.

Myśl moja leci w otchłanie błękitu. *Mick. cyt. SW.*

Otłoczyny lub **otłuczyny** (tylko w lm).

Otłoczyny (otłuczyny) lnu, konopi.

Otłuc (dok.) — otłukać (niedok.) lub otłukiwać. I Formy jak: obtłuc — obtłukać — obtłukiwać. II Znaczenie i składnia: 1) **O.** co — czym = wyszczerbić co — czym, 2) **O.** co — o co = uderzyć co — o co, 3) **O.** kogo — czym (przen.) = tłukąc obić kogo — czym. Por. Obtłuc.

Otłuścić (dok.) — otłuszczać (niedok.). I Formy: 1) otłuszczę, otłuścisz, otłuści, otłuścimy..., otłuszczą; otłuść! otłuśćcie!; otłuszczony, otłuszczeni; otłuściwszy; otłuścił, 2) otłuszczam, otłuszczasz, otłuszcza..., otłuszczają; otłuszczaj!; otłuszczający; otłuszczany, otłuszczani; otłuszczał, otłuszczali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Otoczony — Składnia: 1) **O.** kim, czym = obstąpiony, okolony, mający dookoła siebie kogo, sąsiadujący z kim, z czym, 2) **O.** przez kogo = osaczony przez kogo, oblężony przez kogo.

1. Król otoczony dworem. Otoczony pochlebcami. Szła otoczona swoimi wielbicielami. (Kraina) otoczona ziemiami (nie: przez ziemie) niemieckimi. *Cyt. Szeffs, 12.* 2. Zewsząd otoczony przez wrogów, bronił się do upadłego.

Otoczyć (dok.) — otaczać (niedok.), nie: otoczać. I Formy: 1) otoczę, otoczysz, otoczy, otoczymy..., otoczą; otocz! otoczcie!; otoczony, otoczeni; otoczywszy; otoczył, 2) otaczam, otaczasz, otacza..., otaczają; otaczaj!; otaczający; otaczany, otaczani; otaczał, otaczali. II Składnia: **O.** (przy podmiotach oznaczających przedmioty ruchome i nieruchome) kogo, co—czym. Por. Okrążyć.

Otoczył go tłum. Polankę otaczały sosny.

Otóż, nie: otoż.

Otrąbić (dok.) — otrębywać (niedok.) (SW, N) lub otrąbywać (Łoś), rzadko: otrąbiać. I Formy: 1) otrąbię, otrąbisz, otrąbi, otrąbimy..., otrąbią; otrąb! otrąbcie!; otrąbiony; otrąbiwszy; otrąbił, 2) otrębuję (otrąbuję), otrębujesz, otrębuje..., otrębują (nie: otrębywam..., otrębywa..., otrębywają, ani: otrębywuję..., otrębywuje..., otrębywują); otrębuj!; otrębujący; otrębywany; otrębywał. II Składnia: **O.** co = przy odgłosie trąb ogłosić co.

Otrąbią nieomylnie trzy wyprawy na świata trzy strony. *Mick. cyt. SW.*

Otrębiany (rzadziej: otrębny) — otrębiasty

lub otrębisty, — otrębowaty. Znaczenie: 1) otrębiany = związany z otrębami, mający własności otrąb, 2) otrębiasty (otrębisty) = pełen otrąb, 3) otrębowaty = podobny do otrąb.

Otręby (zwykle w lm) — otrębiany, — otrębiasty, — otrębowaty. Ob. Otrębiany; dlm tych otrąb, rzadziej: otrębów, nie: otręb.

Otrętwiały (!) = odrętwiały.

Otrętwić (!) — otrętwiać (!) = odrętwić — odrętwiać.

Otrętwieć (!) = odrętwieć.

Otrucie = zakażenie śmiertelne. Por. Zatrucie.

Otruć (dok.)—otruwać (niedok.). I Formy: otruję, otrujesz, otruje..., otrują; otruj!; otruty; otruwszy; otruł, 2) otruwam, otruwasz, otruwa..., otruwają; otruwaj!; otruwający; otruwany; otruwali. II Składnia: O. kogo — czym.

Otrzaskać się (dok.)—otrzaskiwać się (niedok.). I Formy: 1) otrzaskam się, otrzaskasz się, otrzaska się..., otrzaskają się; otrzaskaj się!; otrzaskany; otrzaskawszy się; otrzaskał się, 2) otrzaskuję się, otrzaskujesz się, otrzaskuje się..., otrzaskują się (nie: otrzaskiwam się..., otrzaskiwa się..., otrzaskiwają się, ani: otrzaskiwuję się..., otrzaskiwuje się..., otrzaskiwują się); otrzaskuj się!; otrzaskujący się; otrzaskiwał się. II Składnia: O. ś. z kim, z czym = oswoić się z kim, z czym.

Żołnierz otrzaskany ze śmiercią. *Małacz.*

Otrząść (dok.) lub **otrząsnąć** (otrząchnąć)— otrząsać (niedok.), nie: otrzęść—otrzęsnąć—otrzęsać. I Formy: 1) otrzęsę, otrzęsiesz, otrzęsie..., otrzęsą lub otrząsnę, otrząśniesz, otrząśnie..., otrząsną; otrzęś! otrzęście! lub otrząśnij! otrząśnijcie!; otrzęsiony lub otrząśnięty; otrząsłszy lub otrząsnąwszy; otrząsł, otrząsłem, otrzęsła, otrzęśli lub otrząsnął, otrząsnąłem, otrząsnęła..., otrząsnęli, 2) otrząsam, otrząsasz, otrząsa..., otrząsają; otrząsaj!; otrząsający; otrząsany; otrząsał. II Składnia: 1) O. co — z czego lub na czym = przez trzęsienie usunąć co — z czego lub na czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: odłupać co — od czego lub w czym), 2) O. co — z czego = przez trzęsienie oczyścić co — z czego.

1. Otrząśnij owoc z drzewa. *Cyt. SW.* 2. Już otrzęśli wszystkie drzewa z owoców.

Otrząść się (dok.) lub **otrząsnąć** (otrząchnąć) — otrząsać się (niedok.). I Formy jak: otrząść — otrząsnąć — otrząsać. II Składnia: O. ś. z czego.

Otrząsał się z lepkiego dotyku. *Ostr.* Otrząsnął się z przykrych wrażeń. *Dąbr.* Otrząsnął się z tych myśli. *Iwasz.* Otrząchnęła się. *Zaremb.*

Otrzeć (dok.) — ocierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: O. co — z kogo lub z czego = przez tarcie usunąć co — z kogo, z czego, 2) O. kogo lub co — z czego = przez tarcie oczyścić kogo lub co — z czego, 3) O. kogo, co—czym = wytrzeć kogo, co — czym, 4) O. co — o co = wycierać przesuwając po wierzchu czego.

1. Otarł pot z czoła. 2. Otarł go z kurzu. 3. Otarł go dobrze ręcznikiem. 4. Otarł nogi o słomiankę. Otarł łokieć o ścianę.

Otrzeć się (dok.) — ocierać się (niedok.). I Formy jak: otrzeć — ocierać. II Składnia: 1) O. ś. z czego = przez tarcie oczyścić się z czego, 2) O. ś. o co = przechodząc, musnąć kogo, co, dotknąć się z lekka kogo, czego, stykać się z kim, z czym, nabierać ogłady przez zetknięcie się z kim, z czym.

1. Otarł się z potu. 2. Kto się o Radziwiłła otrze... *Sienk.* Ocierasz się o najlepsze towarzystwo. *Żerom.* Biegła ocierając się o kolana podchorążego. *Małacz.* Trzeba się o ludzi otrzeć. *Dąbr.* Otarł się ramieniem o futrynę. *Zaremb.*

Otrzepać (dok.) — otrzepywać (niedok.). I Formy: 1) otrzepię, otrzepiesz, otrzepie..., otrzepią; otrzep! otrzepcie!; otrzepany; otrzepawszy; otrzepał, 2) otrzepuję, otrzepujesz, otrzepuje..., otrzepują (nie: otrzepywam..., otrzypywa..., otrzepywają, ani: otrzepywuję..., otrzepywuje..., otrzepywują); otrzepuj!; otrzepujący; otrzepywany; otrzepywał. II Składnia: 1) O. co — z kogo lub z czego = przez trzepanie usunąć co—z kogo lub z czego, 2) O. kogo lub co — z czego = przez trzepanie oczyścić kogo lub co— z czego. Por. Otrzeć.

1. Otrzepał kurz z palta. 2. Otrzepał palto z kurzu.

Otrzewna (rzadziej: otrzewnia) — otrzewnowy. Formy: 1) ta otrzewna, tej otrzewnej, tej otrzewnej; tę otrzewną, tą otrzewną, o tej otrzewnej (odmiana przymiotnikowa. Łoś), 2) ta otrzewnia, tej otrzewni, tej otrzewni, tę otrzewnię, tą otrzewnią, w tej otrzewnie (odmiana rzeczownikowa).

Otrzeźwiający — otrzeźwiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo otrzeźwiająco. Wypadek ten podziałał na niego otrzeźwiająco.

Otrzeźwić (dok.) — otrzeźwiać (niedok.). I Formy: 1) otrzeźwię, otrzeźwisz, otrzeźwi, otrzeźwimy..., otrzeźwią; otrzeźwij!; otrzeźwiony, otrzeźwieni; otrzeźwiwszy; otrzeźwił, 2) otrzeźwiam, otrzeźwiasz, otrzeźwia..., otrzeźwiają; otrzeźwiaj!; otrzeźwiający; otrzeźwiany, otrzeźwiani; otrzeźwiał, otrzeźwiali. II Składnia: O. kogo — czym.

Otrzeźwieć (dok.) — trzeźwieć (niedok.).

Otrzymać (dok.) — otrzymywać (niedok.). I Formy: 1) otrzymam, otrzymasz, otrzyma..., otrzymają; otrzymaj!; otrzymany; otrzymawszy; otrzymał, 2) otrzymuję, otrzymujesz, otrzymuje..., otrzymują (nie: otrzymywam..., otrzymywa..., otrzymywają, ani: otrzymywuję..., otrzymywuje..., otrzymywują); otrzymuj!; otrzymujący; otrzymywany; otrzymywał. II Składnia i znaczenie: 1)

O. kogo, co — od kogo = dostać kogo, co — od kogo, 2) **O.** co—u kogo = wyjednać co—u kogo.

1. Otrzymałem od niego list. 2. Otrzymał u niego łaskę.

Otto lub **Oton.** Formy: dop. Otona, cel. Otonowi.

Otucha, dlp tej otuchy, nie: otuchi. Składnia: **O.** w kim, w czym = nadzieja w kim, w czym.

Zwroty: 1) dodawać komu otuchy; 2) napełniać kogo otuchą. *SF;* 3) nabierać otuchy; 4) otucha w kogo wstępuje. *SF;* 5) z otuchą co robić.

1. Dodawać otuchy. *Sienk.* 2. Dodały mi otuchy. *Małacz.* 3. Nabierał otuchy. *Siedl.* 4. Wstąpiła otucha. *Sierosz.* 5. Natarł więc znowu z dobrą otuchą. *Sienk. cyt. SW.*

Otulić (dok.) — otulać (niedok.). I Formy: 1) otulę, otulisz, otuli, otulimy..., otulą; otul! otulcie!; otulony, otuleni; otuliwszy; otulił, 2) otulam, otulasz, otula..., otulają; otulaj!; otulający; otulany, otulani; otulał, otulali. II Składnia: **O.** kogo — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: omotać, opakować).

1. Otulił się dobrze płaszczem. 2. Otulony w szubę, siedział starszy jegomość. *Siedl.*

Otumaniający — otumaniająco. Ob. Kojący — kojąco.

Oczy jej patrzały, coś mówiąc tak otumaniająco... *Krasz. cyt. SW.*

Otumanić (dok.) — otumaniać (niedok.). I Formy: 1) otumanię, otumanisz, otumani, otumanimy..., otumanią; otumań! otumańcie!; otumaniony, otumanieni; otumaniwszy; otumanił, 2) otumaniam, otumaniasz, otumania..., otumaniają; otumaniaj!; otumaniający; otumaniany, otumaniani; otumaniał, otumaniali. II Składnia: **O.** kogo — czym.

Otwarty (nie: otworzony) — otwarcie. Znaczenie i składnia: 1) **O.** do kogo, do czego = pozwalający na przedostanie się do kogo lub do czego (gdy się wymienia osobę bądź rzecz, do której dzięki otwarciu wejścia można się dostać, lub czynność, którą dzięki otwarciu można wykonywać), 2) **O.** dla kogo lub dla czego (rzadziej: komu, czemu) = pozwalający na przedostanie się komu, czemu (gdy się wymienia osobę bądź rzecz, która dzięki otwarciu może się dokądś przedostać, albo czynność, która dzięki otwarciu może się rozwijać), 3) **O.** z kim lub wobec kogo = szczery wobec kogo, 4) **O.** (bez dopełn.) = stojący otworem, nierozstrzygnięty.

1. Stacja otwarta do przewozu przesyłek. *KJMK.* 2. Stacja otwarta dla ruchu. *KJMK.* Świat mi był otwarty. *Mick. cyt. SW.* 3. Pani raczy być z nami otwartą. *Żerom.* 4. To kwestia otwarta. *Cyt. PJ 9, 98.*

Zwroty i wyrażenia: 1) dom otwarty = dom, w którym bywają częste przyjęcia; 2) list otwarty, nie: odkryty = list niezapieczętowany; 3) kredyt otwarty = przyznana możność korzystania z kredytu; 4) rachunek otwarty = rachunek, w którym można dopisywać nowe, ujemne bądź dodatnie pozycje; 5) widok otwarty = widok rozległy; 6) otwarte pole = rozległe pole; 7) otwarte morze = pełne morze; 8) na otwartym powietrzu = na wolnym powietrzu.

Otwieralny (nie: otworny) = dający się otwierać.

Otworowy (nie: otworny) — związany z otworem, należący do otworu. Ob. Otwór.

Otworzyć (dok.) — otwierać (niedok.). I Formy: 1) otworzę, otworzysz, otworzy, otworzymy..., otworzą; otwórz! otwórzcie!; otwarty (nie: otworzony); otworzywszy, rzadziej: otwarłszy (dawn.); otworzył, otworzyłem, otworzyła, otworzyli, rzadziej: otwarł, otwarłem, otwarła, otwarli (dawn.).

Otwarł się widok na łąki. *Sierosz.* Znowu otwarłem oczy. *Nowak.* Nauczyciel otwarł katalog. *Nowak.* Kobieta otwarła drzwi. *Kruczk.* Drzwi przed nim otworzyły się. *Kruczk.* Przed Smotrem otwarła się nowa kadencja sejmu. *Kruczk.*

II Składnia: 1) **O.** co (gdy się wymienia przedmiot, który się otwiera), 2) **O.** do czego = otworzywszy dostać się do czego, 3) **O.** czym (gdy się wymienia narzędzie, którym się otwiera), 4) **O.** z czego (gdy się wymienia narzędzie, którym coś jest zamknięte). Ob. Odemknąć.

1. Z trudem otworzyłem tę szufladę. 2. Często otwierałem do tej szuflady. 3. Otworzyłem drzwi kluczem. 4. Otworzyłem drzwi z zatrzasku. Otworzyłem drzwi z klucza.

Zwroty: 1) otworzyć testament; 2) otworzyć ogień = rozpocząć strzelanie; 3) otworzyć drogę = oddać do użytku drogę; 4) otworzyć posiedzenie; 5) otworzyć sklep = założyć sklep.

1. Otwarli testament. *Dąbr.* 2. Otworzyli rzęsistą palbę. *Małacz.*

Otwór — otworowy. Forma dlp tego otworu.

Zwroty: 1) stać otworem przed kim, przed czym; 2) zostawić co otworem.

Zamku podwoje stały otworem. *Mick.* Pod nami lata stoją otworem. *Żerom.* Stoi przed nim otworem praca. *Dąbr.*

O tyle. Ob. Na tyle.

Znał się o tyle na stłuczeniach. *Dąbr.*

Owad, dlp tego owadu.

Owca — owieczka, — owczy, — owczarz, — owczarnia. Formy: 1) mlm ci owczarze, dlm tych owczarzów lub owczarzy, 2) mlm te owczarnie, dlm tych owczarni.

Zwroty: 1) zbłąkana owieczka. *SF;* 2) wilk w owczej skórze. *SF;* 3) owczy pęd. *SF.*

Owdowiały, mlm (męsko-osob.) owdowiali.

Owdowieć. Ob. Wdowieć.

Owdzie lub **ówdzie** (PA).

Owędzić (dok.) — owędzać (niedok.). I Formy: 1) owędzę, owędzisz, owędzi, owędzimy..., owędzą; owędź! owędźcie!; owędzony; owędziwszy; owędził, 2) owędzam, owędzasz, owędza..., owędzają; owędzaj!; owędzający; owędzany; owędzał. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Owiać (dok.), rzadziej: owionąć — owiewać (niedok.). I Formy: 1) owieję, owiejesz, owieje..., owieją; owiej!; owiany, owiani; owiawszy; owiał, owiali, rzadziej: owieli, 2) owionę, owioniesz..., owioną; owońcie!; owionięty; owionąwszy; owionął, owionęli, 3) owiewam, owiewasz, owiewa..., owiewają; owiewaj!; owiewający; owiewany; owie-

wał, owiewali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym.

Owiało nas świeżym powietrzem.

Owiany czym, rzadziej: przez co.

Widzę przed sobą jakąś przestrzeń długą, owianą mgłami. *Roman. cyt. SW.* Z martwych wzgórków, owianych przez mietlicę, płynie woń ziół. *Żerom.*

Owiązać (dok.) — owiązywać (niedok.) = obwiązać — obwiązywać.

Owić lub **owinąć** (dok.) — owijać (niedok.), rzadziej: obwić—obwijać. I Formy: 1) owinę, owiniesz..., rzadko: owiję; owiń!, rzadziej: owij; owity lub owinięty; owinąwszy; owinął, owinąłem, owinęli, rzadko: owił, owiłem, owili, 2) owijam, owijasz...; owijaj!; owijający; owijany; owijał. Znaczenie i składnia: **O.** kogo, co — czym lub w co = osnuć, oblec, okryć kogo, co — czym (tylko w stylu uroczystym, z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: omotać czym lub w co). Por. Owinąć.

Józef ciało Pańskie prześcieradłem czystym obwił. *Cyt. SW.* Tęcze Ciebie owiją. *Wysp. cyt. SW.* Oto idzie mąż młody i wiedzie swoją poślubioną, owitą ślubną zasłoną. *Wysp. cyt. SW.* Owity tumanami mgły. *Wikt.* Głowę owiniętą warkoczem śmiało wystawiła na gorąco słońca. *Orzesz.*

Owies—owsiany, nie: owsianny. Formy: dlp tego owsa (o roślinie na pniu), tego owsu (o ziarnie), mlm te owsy, nie: te owse.

1. Stały owsy po polach. *Żerom.* 2. Gryząc suchar owsiany. *Stasz.*

Zwroty: skrzynka na owies; worek na owies.

Owinąć (dok.) — owijać (niedok.) lub obwinąć — obwijać. Ob. Obwinąć. Por. Owić.

Owionąć. Ob. Owiać.

Owisnąć (dok.) — owisać (niedok.) = obwisnąć — obwisać.

Owładnąć (dok.) — owładać (niedok.), rzadziej: owładywać. I Formy: 1) owładnę, owładniesz, owładnie..., owładną; owładnij!; owładnięty; owładnąwszy; owładnął, owładnąłem, owładnęła, owładnęli, 2) owładam, owładasz, owłada..., owładają, rzadziej: owładuję..., owładują (nie: owładywam..., owładywają, nie: owładywuję..., owładywują); owładaj!, rzadziej: owładuj! (nie: owładywaj! owładywuj!); owładający, rzadziej: owładujący (nie: owładywający, owładywujący); owładany, rzadziej: owładywany; owładał, rzadziej: owładywał. II Składnia: **O.** kogo, co lub kim, czym.

1. Myśli rozum owładnie. *Mick. cyt. SW.* Jakaś dziwna żądza owładnęła mię całkowicie. *I. Dąbr.* 2. Konfederacje owładnęły resztą województw. *Cyt. SW.*

Owłosić (dok.) — owłoszać (niedok.), rzadko: owłaszać. Formy: 1) owłoszę, owłosisz, owłosi, owłosimy..., owłoszą; owłoś!; owłoszony lub owłosiony (JP 9, 60); owłosiwszy; owłosił, 2) owłoszam, owłoszasz, owłosza..., owłoszają; owłoszaj!; owłoszany, owłoszani; owłoszał, owłoszali.

Na twarzy, owłosionej siwiejącą brodą. *Kruczk.*

Owłosieć. Ob. Włosieć.

Owłosienie lub **owłoszenie.**

Owoc—owocowy,—owocny (Ob. Owocny)—owocarz — owocarnia. Formy: 1) dlp tego owocu, nie: owoca; mlm te owoce, nie: te owocy, 2) mlm ci owocarze, dlm tych owocarzów lub owocarzy, 3) dlm tych owocarni, nie: owocarń.

Zwroty: 1) owoce wydawać, rodzić, nie: przynosić. *Krasn. 74;* 2) owoc zakazany. *SF.*

Owocny, —owocowy. Znaczenie: 1) owocowy = związany z owocami, właściwy owocom, rodzący owoce, 2) owocny = (przen.) wydający owoce (o pracy), skuteczny.

Owóż (PA), nie: owoż.

Owrzodziały, mlm (męsko-osob.) owrzodziali.

Owrzodzieć. Ob. Wrzodzieć.

Owsiany. Ob. Owies.

Ozdoba — ozdóbka, — ozdobny,—ozdobowy. Znaczenie: 1) ozdobowy = związany z ozdobą, właściwy ozdobie, 2) ozdobny = będący ozdobą, ozdabiający.

Ozdobić (dok.) — ozdabiać (niedok.), nie: ozdobiać. I Formy: 1) ozdobię, ozdobisz, ozdobi, ozdobimy..., ozdobią; ozdób! ozdóbcie!; ozdobiony, ozdobieni; ozdobiwszy, ozdobił, 2) ozdabiam, ozdabiasz, ozdabia..., ozdabiają; ozdabiaj!; ozdabiający; ozdabiany, ozdabiani; ozdabiał, ozdabiali. II Składnia: **O.** kogo, co — czym, rzadziej: w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: ubrać kogo, co — czym lub w co).

1. Włos ozdabia głowę. *Mick.* Literki ozdobione zawijaskami. *Goet.* 2. Pomiędzy obiciami, w jakie cały przedpokój był ozdobiony. *Reym.*

Ozdrawiać. Ob. Zdrowieć.

Ozdrowiały, mlm (męsko-osob.) ozdrowiali.

Ozdrowić (dok.)—ozdrawiać (niedok.). Formy jak: uzdrowić — uzdrawiać.

Ozdrowieniec = rekonwalescent. Formy: wlp ozdrowieńcze!, mlm ci ozdrowieńcy, dlm tych ozdrowieńców, nie: tych ozdrowieńcy.

Oziębiający — oziębiająco. Ob. Kojący—kojąco.

Zwrot: działać, wpływać oziębiająco. Ten widoczny zamiar wzruszenia wpływa właśnie oziębiająco na widzów. *Cyt. SW.*

Oziębić (dok.) — oziębiać (niedok.). I Formy: 1) oziębię, oziębisz, oziębi, oziębimy..., oziębią; oziąb! oziąbcie! (nie: oziąb! oziąbcie!); oziębiony, oziębieni; oziębiwszy; oziębił, 2) oziębiam, oziębiasz, oziębia..., oziębiają; oziębiaj!; oziębiający; oziębiany, oziębiani; oziębiał, oziębiali. II Składnia i znaczenie: 1) **O.** kogo, co — czym = ochłodzić kogo, co — czym, 2) **O.** kogo — do czego = zniechęcić kogo — do czego.

1. Powietrze oziębione północnym wiatrem. 2. Oziębił go do tej sprawy. *Mp.*

Oziębłe, rzadziej: oziębło.

Ozimina — oziminny lub oziminowy.

Ozimy — oziminny.

Zboże ozime, oziminne lub oziminowe.

Ozionąć (dok.) (nie: oziać)—oziewać (niedok.). I Formy jak: wyzionąć — wyziać —

wyziewać. II Składnia: O. kogo, co—czym = owiać kogo, co — czym.
Ozionął go ciepłym wydechem.
Ozłocić (dok.)—ozłacać (niedok.), nie: ozłocać. Formy: 1) ozłocę, ozłocisz, ozłoci, ozłocimy..., ozłocą; ozłoć! ozłoćcie!; ozłocony; ozłociwszy; ozłocił, 2) ozłacam, ozłacasz, ozłaca..., ozłacają; ozłacaj!; ozłacający; ozłacał.
Oznajmić (dok.) — oznajmiać (niedok.), rzadko: oznajmować (dawn.). I Formy: 1) oznajmię, oznajmisz, oznajmi, oznajmimy..., oznajmią; oznajmij! oznajmijcie!, rzadko: oznajm! oznajmcie!; oznajmiony; oznajmiwszy; oznajmił, 2) oznajmam, oznajmiasz, oznajmia..., oznajmiają; oznajmiaj!; oznajmiający; oznajmiany; oznajmiał, oznajmiali, rzadko: oznajmuję..., oznajmują; oznajmuj!; oznajmujący; oznajmowany; oznajmował. II Składnia: O. komu — co (rzadko: kogo) lub o kim, o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: mówić co lub o czym, opowiadać co lub o czym).
1. Oznajmiłem mu o tym wszystkim. 2. Sługa oznajmił gości. *Sienk.*
Wyrażenie: tryb oznajmujący, nie: oznajmiający.
Oznajmienie czego lub o czym.
Oznajmienie sporu. *Cyt. Kr. 2, 273.*
Oznaka — Składnia: O. czego = znak, znamię, objaw czego. Por. Odznaka za co.
Zwrot: z oznakami czego = z objawami czego. Z oznakami zadowolenia. *Prus.*
Ozór, nie: ozor; dlp tego ozora, nie: ozoru.
Ozwać się (dok.) — ozywać się (niedok.) = odezwać się — odzywać się.
Ożenek (posp.) = małżeństwo z kobietą. Ob. Zamążpójście.
Obliczył sobie, że mu ten ożenek pójdzie na rękę. *Goet.* Przed ożenkiem jej (!) z Zatajem. *Goet.* = przed zamążpójściem jej za Zataja.
Ożenić. Ob. Żenić.
Ożeniony z kim lub żonaty z kim.
Ożłopać się (dok.) — ożłopywać się (niedok.). I Formy: 1) ożłopię się, ożłopiesz się, ożłopie się..., ożłopią się; ożłop się! ożłopcie się!; ożłopany; ożłopawszy się; ożłopał się, 2) ożłopuję się, ożłopujesz się..., ożłopują się (nie: ożłopywam się..., nie: ożłopywuję się); ożłopuj się!; ożłopujący się, ożłopywał się. II Składnia: O. ś. czym lub czego.
Ożłopał się mlekiem (mleka).
Ożóg, dlp tego ożoga.
Ożreć się — ożerać się (nie: ożyrać się) = obożreć się — obżerać się. I Formy jak: zeżreć — zżerać. II Składnia: 1) O. ś. czego = zeżreć czego aż do przesytu, 2) O. ś. czym = żrąc przesycic się czym.
Ożyć (dok.)—ożywać (niedok.). Formy jak: odżyć — odżywać.
Ożyna (prow.), lepiej: jeżyna.
Ożywiający — ożywiająco. Ob. Kojący—kojąco.
Zwrot: działać, oddziaływać, wpływać ożywiająco.
Ta deklaracja ożywiająco podziałała na wszystkich. *Krasz. cyt. SW.*

Ó

Ósmoklasista, gorzej: ośmioklasista. Formy: lp ten ósmoklasista, tego ósmoklasisty, temu ósmoklasiście, tego ósmoklasistę, ósmoklasisto! tym ósmoklasistą, o tym ósmoklasiście; lm ci ósmoklasiści, tych ósmoklasistów, tym ósmoklasistom, tych ósmoklasistów...
Ósmoklasowy — ósmoklasista. Por. Ośmioklasowy. Znaczenie: 1) ósmoklasowy = będący w ó s m e j (licz. porządk.) klasie, należący do ósmej klasy, 2) ośmioklasowy = mający o s i e m (licz. główn.) klas.
1) ósmoklasowy program nauki = program nauki przeznaczony dla ósmej klasy; 2) ośmioklasowy program nauki = program nauki obejmujący osiem klas.
Ów, owa, owo, nie: owe.
Ówczesny, nie: ówcześny.

P

Pacha — Formy: dlp tej pachy, nie: pachi; mlm te pachy, nie: pachi.
Zwrot: pod pachą = wsunąwszy co pod pachę. Z gęślą albo z gitarą pod pachą. *Berent.* Z parasolem pod pachą szedł ku wyjściu. *Grusz.*
Pachciarz — pachciarski, — pachciarstwo. Formy: mlm ci pachciarze, dlm tych pachciarzy, rzadziej: pachciarzów.
Pachnący, nie: pachniący.
Pachnące kwitną lasy. *Mick.* Donice z pachnącymi ziółki. *Mick.*
Pachnąć lub **pachnieć**. I Formy: pachnę, pachniesz, pachnie..., pachną; pachnij!; pachnący (nie: pachniący); pachnął, pachnęła (rzadziej: pachła), pachnęło (rzadziej: pachło), pachnęli (rzadziej: pachli) lub pachniał, pachniała, pachnieli. II Składnia: P. czym.
Z lip pachły miody. *Konop. cyt. SW.* Siarką od nich w izbie pachniało. *Sienk.* Pachnie wiosną. *Reym.* Jezioro pachnęło. *Weyss.* Las pachnął żywicą. *Weyss.* W stancyjce pachnęło naftaliną. *Kruczk.* Dokoła pachnie ciastkami. *Dąbr.* Ciastka pachniały rumem. *Dąbr.* Pachniało deszczem. *Dąbr.* Pachniało macierzanką. *Kunc.* Pachniało tu czystością i zdrowiem. *Choyn.*

Zwroty: 1) coś komuś pachnie = ktoś na coś ma chętkę; 2) komuś czymś pachnie = ktoś coś wyczuwa, czegoś się domyśla.
1. Pachło mu to. *Krasz. cyt. SW.* 2. Pachnie mi to zdradą.

Pachołek — Formy: dlp tego pachołka, mlm ci pachołcy lub te pachołki.

Pacht (nie: pakt, pachta) = dzierżawa, arenda, opłata za dzierżawę. Ob. Pakt; dlp tego pachtu.
Zwroty: 1) wypuścić co w pacht. *SW;* 2) siedzieć gdzieś na pachcie. *SW.*

Pacierz — paciorek. Ob. Paciorek. I Formy: dlp tego pacierza, mlm te pacierze, dlm tych pacierzy, rzadziej: pacierzów. II Składnia: P. za kogo, za co.
Zwroty: 1) pacierz na intencję kogo, czego; 2) mówić, odmawiać pacierz; 3) odprawiać pacierze (nie: pacierz); 4) klepać pacierz = odmawiać bezmyślnie pacierz; 5) znać, umieć jak pacierz = znać co dobrze; 5) powtarzać za panią matką pacierz = powtarzać co za kim, nie mieć własnego zdania; 6) jak amen w pacierzu = na pewno; 7) w jeden pacierz, w kilka pacierzy = w bardzo krótkim przeciągu czasu; 8) nie ma pacierza = bardzo niedawno temu.
1. Zmów pacierz na intencję rodziców. 2. Wspomnij o mnie i racz czasem zmówić pacierz za mnie. *Mick. cyt. SW.* 3. Odprawiał pacierze. *Iwasz.* 4. Stary praktyk, znający wojnę jak pacierz. *Sienk.* 5. Nic nie umie, chyba za panią matką pacierz zmówić. *Cyt. SW.* 6. Nie minie cię to, jak amen w pacierzu. *Cyt. SW.* 7. W kilka pacierzy po tym wróciła. *Sienk. cyt. SW.*

Paciorek (nie: paciórek)—pacioreczek. Znaczenie: 1) P. = mały pacierz, 2) P. = gałka w różańcu, służąca do liczenia pacierzy, 3) P. = koralik, perełka.

Paciorka (!) = paciorek = koralik.

Packa, nie: paczka. Znaczenie: 1) P. = pałka do ubijania kapusty, 2) P. = klapka na muchy. Ob. Paczka.

Packać lub **peckać**, rzadziej: paćkać, pećkać. I Formy: packam, packasz, packa..., packają; packaj!; packany; packał. II Składnia: P. kogo, co — czym lub w czym.

Paczka (nie: packa) = mała paka. Ob. Packa.

Paczyć (niedok.). Por. Patrzyć. I Formy: paczę, paczysz, paczy, paczymy...; paczcie, paczmy!; paczył. II Składnia: P. co.

Padać (niedok.) — paść (dok.). I Formy: 1) padam, padasz, pada..., padają; padaj!; padający; padał, 2) padnę, padniesz, padnie..., padną; padnij!; padłszy; padł, padłem, padli. II Składnia i znaczenie: 1) P. na co = padać na powierzchnię czego, 2) P. w co = padać w środek czego, 3) P. (tylko w postaci dok.) gdzie — od czego = polec.
1. Padł na kamienie. *Wikt.* 2. Zaczęły padać o wioskę bomby. *Żerom.* 3. Obaj padli w powstaniu. *Nowak.* Dwóch padło od moich strzałów. *Strug.*
Zwroty: 1) padać na kolana, padać na twarz, padać na głowę; 2) padać komu do nóg; 3) paść trupem; 4) deszcz pada lub pada (z domyśl.: deszcz), śnieg pada.
1. Lud pada na twarz. *Żerom.* 2. Padła mamie do nóg. *Kad.* 3. O mało nie padła trupem. *Dąbr.* 4. Padało całą noc.

Padalec — Formy: wlp padalcze!; mlm te padalce, dlm tych padalców, nie: tych padalcy.

Padół, dlp tego padołu.
Zwroty: padół płaczu = ziemia; na tym padole płaczu; z tego padołu płaczu.

Padwa — padewski.
Wyrażenie: święty Antoni Padewski.

Paiża ta (nie: ten paiż) = mała metalowa tarcza.

Pajac, dlm tych pajaców, rzadko: pajacy PJ 35/6, 203.

Pająk, nie: pawuk (prow. lit.); dlp tego pająka. Znaczenie: 1) P. = gatunek owadu, 2) P. = złodziej, okradający strychy domów.
Wyrażenie: pająk nocny = złodziej okradający nocą strychy.

Pajda lub **pajdyga** (nie: bajda, ani: pajd) posp. = duża kromka chleba.
Wynieśli chleba pajdę i do tego cztery grosze. *Dyg. cyt. SW.*

Pajęczyna, nie: pawuczuna (prow.), ani: pałączyna.

Paka — Składnia: 1) P. na co = paka przeznaczona na co, 2) P. do czego (nie: dla czego) = paka służąca do czego, 3) P. od czego = paka wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) P. czego = paka czymś wypełniona, 5) P. z czym = paka czego (w tym jednak wypadku zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na samą pakę), 6) P. po czym lub z czego, 7) P. z czego = paka zrobiona z czego. Ob. Butelka, Flaszka, Naczynie, Pudełko.
1. Paka na węgiel. Paki na książki. *Kr. 1, 78.* 2. Paka do noszenia węgla. 3. Paka od węgla. 5. Paka z węglem. 6. Paka z węgla (lub po węglu).

Pakamer (!) = składnica.

Pakier (!) = tragarz, bagażowy, numerowy (na stacjach kolejowych).

Pakiernia (!) = przechowalnia (bagaży).

Pakiet, (nie: paket) — pakiecik, nie: pakietek (dawn.). Por. Paznokieć — paznokietek. Formy: dlp tego pakietu, mlm te pakiety, nie: pakieta.

Pakować (niedok.). I Formy: pakuję, pakujesz, pakuje..., pakują; pakuj!; pakujący; pakowany; pakował. II Składnia: 1) P. kogo, co—do czego lub w co = wciskać, wrzucać kogo, co — do czego lub w co, 2) P. kogo, co — w czym = układać kogo, co — w czym. Ob. Chować. Pchać. Ukryć.
1. Pakować palec do gęby. *SW.* Pakować w nos tabakę. *SW.* 2. Pakuje pośpiesznie w kuferku. *Mp.*

Pakować się — Znaczenie: 1) P. = pakować swoje rzeczy na wyjazd, 2) P. = pchać się, tłoczyć się.
1. Ja się już pakowałem na wyjazd. *Weyss.* 2. Nie pakuj się, bo tu tak ciasno *Cyt. SW.*

Pakt—Formy: dlp tego paktu, mlm te pakty lub pakta.
Wyrażenie: pakta konwenta lub pacta conventa. *Łoś.*

Pakuły (zwykle w lm); dop. tych pakułów, nie: pakuł.

Pakunek — pakuneczek; dlp tego pakunku.

Palacz — Formy: dlp tego palacza, mlm ci palacze, dlm tych palaczy, rzadziej: palaczów.

Paladium, nie: palladium. Formy: lp to pa-

ladium, tego paladium, temu paladium..., lm te paladia, tych paladiów (odmienia się jak: gimnazjum).

Palant = pałka do podbijania piłki; dlp tego palanta.

Zwrot: grać w palanta.

Palcat = pręt, laska; dlp tego palcata.

Zwrot: bić się w palcaty. Por. bić się na szable. Młodzież na dziedzińcu biła się w palcaty. *Mick.*

Palcowy,—palczasty, nie: palczaty. Ob. Palec. Znaczenie: 1) palcowy = związany z palcem, należący do palca, właściwy palcowi, 2) palczasty = opatrzony palcami; podobny do palców rozchodzących się z dłoni.

Palec — paluszek, — palcowy, — palczasty. Formy: dlp tego palca, wlp palcu! mlm te palce, dlm tych palców, rzadko: tych palcy.

Zwroty i wyrażenia: 1) wielki palec, wskazujący palec, średni palec, serdeczny (pierścionkowy) palec, mały palec; 2) palec Boży, nie: Boży palec; 3) w czymś jest palec Boży = (z Mojż. 8, 19) = w czymś jest ślad woli Bożej; 4) na palcach chodzić, biec, skradać się, na palce się wspinać; 5) palcem nie ruszyć, nie trącić, nie kiwnąć = nic nie robić; 6) wytykać, pokazywać kogo palcami = zniesławiać kogo; 7) patrzeć na co przez palce = nie zwracać na co uwagi; 8) znać kogo, co jak swoje dziesięć palców = znać kogo, co doskonale; 9) maczać w czym palce = być współtwórcą lub współwinowajcą czego; 10) wyssać co z palca = dawać nieuzasadnione rzeczowo informacje; 11) na owinięcie palca = trochę; 12) można co policzyć na palcach = jest czegoś mało; 13) nie chcieć do czego palca przyłożyć; 14) sam jeden jak palec.

4. Skradała się na palcach. *Żerom.* Obie na palcach podeszły. *Dąbr.* Wspiął się na palce. *Parand.* 5. On palcem nie kiwnie, a ona koło wszystkiego tańczy. *Dąbr.* Palcem poruszyć nie umieją. *Dąbr.* 6. Wytykali palcami. *Żerom.* 7. Patrzy się na to przez palce. *Nowak.* 8. Rycerz znający wojnę, jak swoje dziesięć palców. *Sienk.* 11. Miłujeszże mnie choć na obwinięcie palca? *Sienk.* 13. Nie chciał do tego palca przyłożyć. 14. Jestem sam jeden jak palec. *I. Dąbr.*

Palić — palarnia,—palacz. I Formy: 1) palę, palisz, pali, palimy..., palą; pal! palcie!; palący; palony, paleni; palił, 2) dlm tych palarni, 3) dlm tych palaczy, rzadziej: palaczów. II Znaczenie: 1) P. (dok.: zapalić) = rozniecać ogień; niszczyć ogniem, 2) P. (dok.: palnąć). Ob. Palnąć, 3) P. (dok.: zapalić) = palić papierosa, cygaro lub fajkę. III Składnia: P. co — czym — na co = ogniem, wznieconym przy pomocy czegoś, obracać na co.

Cały dom spalił na popiół. Spaliła je na węgiel. *Żerom.*

Zwroty: 1) on jest palący (! posp.) = on pali (z domyśl.: papierosy, cygara lub fajkę) w znaczeniu czasu teraźn. lub ogólnego (to znaczy pali w chwili, gdy jest o tym mowa lub pali w ogóle, ma zwyczaj palenia), 2) palić fajkę, cygaro, ale: papierosa. *JP 11, 160;* 2) palić w piecu węglem, koksem, drzewem, słomą, papierami...; 3) palić kogo na stosie, na ogniu = uśmiercać kogo na stosie, na ogniu; 4) palić kogo ogniem = rozpalać, rozgrzewać kogo ogniem (zwykle przen.: ogniem zazdrości, miłości, nienawiści).

Palić się — Znaczenie i składnia: 1) P. ś. (bez dopełn.) = gorzeć, świecić się, 2) P. ś. do kogo, do czego (przen.) = gorąco pożądać kogo, czego.

1. Na stoliku paliła się przykręconym płomykiem ta sama lampa. *Danił.* 2. Ja się tam do niej nie palę. *Sierosz.*

Zwroty: 1) robota się pali komu w rękach = ktoś szybko wykonywa robotę; 2) ziemia się komu pali pod nogami = ktoś nie może ustać, śpieszy się; 3) komuś się pali w głowie lub komuś pali się głowa = komuś powstają gorące, ale niedowarzone myśli; 4) pali się komu głowa (żart.) = ktoś jest rudy.

1. Robota paliła mu się w rękach. *Ork. cyt. SW.* 2. Kasztelanowi paliła się ziemia pod nogami. *Kaczk. cyt. SW.* 3. Paliło mu się za młodu w głowie.

Paligon (!) = poligon. Ob. Poligon.

Paliwowy (!) = opałowy (Kr. 2, 242).

Palma — palemka, — palmisty,—palmowy. Ob. Palmisty; dlm tych palm, nie: palem.

Zwrot: palma pierwszeństwa. *SF.*

Palmisty (nie: palmiasty),—palmowy. Znaczenie: 1) palmowy = odnoszący się do palmy, należący do palmy, właściwy palmie, 2) palmisty = podobny do palmy, obfitujący w palmy.

Palnąć (dok.) — palić (niedok.). Ob. Palić. I Formy: palnę, palniesz, palnie..., palną; palnij!; palnąwszy; palnął, palnąłem, palnęła, palnęli. II Znaczenie i składnia: 1) P. z czego = dać ognia, strzelić, 2) P. czym — w co = uderzyć.

1. Z muszkietów palą. *Cyt. SW.* 2. Palnął pięścią w stół. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) palnąć mowę, kazanie, głupstwo; 2) pal go licho! pal go diabli! pal go sześć (z domyśl.: diabłów); 3) palnąć kieliszek, kubek wódki, wina... *SW.*

1. Nie omieszka palnąć kazańka. *Sierosz.* 2. Pal sześć! umrę, bo umrę, ale powiem! *Cyt. SW.* 2. Palił kubek półgarncowy jednym oddechem. *Kaczk. cyt. SW.*

Palonik (! prow.) = garnek kamienny (IGD).

Palto to lub ten paltot — paltocik, rzadziej: paletko. Formy: lp to palto (ten paltot), tego palta (tego paltota), temu paltu (temu paltotowi)...; lm te palta (te paltoty), tych palt (tych paltotów), tym paltom (tym paltotom)....

Na tyle okrętu widać było czarne paltoty. *Sienk.* W paltocie i w kaszkiecie. *Prus.* W paltocie. *Kunc.* Spod palta. *Kunc.* Wydobywszy list z kieszeni paltota. *Prus.*

Pała. Ob. Pałka.

Wyrażenie: goła pała = łysa głowa. Nie pozwoli, aby nas fryzjer strzygł tak na gołą pałę. *Nowak.*

Pałać — I Formy: pałam, pałasz, pała..., pałają; pałaj!; pałający; pałał. II Znaczenie i składnia: 1) P. od czego = buchać żarem, być rozpalonym, 2) P. czym (przen.) = płonąć, dyszeć, tchnąć czym.

1. Pała od gniewu. *Cyt. SW.* 2. Pałać żądzą, chciwością, miłością, gniewem, nienawiścią.

Pałasz — pałasik. Formy: dlp tego pałasza, mlm te pałasze, dlm tych pałaszy, rzadziej: pałaszów.

Pałata (!) = izba, izba skarbowa (z ros. kazennaja pałata).

Pałąk, nie: pałęk. Formy: dlp tego pałąka, mlm te pałąki.

Pałka — pałeczka. Formy: dlp tej pałki, clp tej pałce, mlm te pałki.

Pamflet — pamflecista, dlp tego pamfletu. Formy: pamflecista, jak: humanista.

Pamiątka — pamiątkowy. Składnia: 1) P. po kim, 2) P. z czego (gdy się wymienia okres czasu lub jakieś wydarzenie).

1. Pamiątki po panu Adamie. *Zapol.* 2. Bukiecik, pamiątka z mego pierwszego balu. *Zapol.*

Zwroty: 1) na wieczną pamiątkę lub ku wiecznej pamiątce (arch.); 2) dać komu — co na pamiątkę.

1. Ku wiecznej rzeczy pamiątce zapisuje to wdzięczny staruszek. *Berent.*

Pamięciowy, — pamiętny, — pamiętliwy, — pamiątkowy. Znaczenie: 1) pamięciowy = oparty na pamięci, przechowywany w pamięci lub w pamięci wykonywany, 2) pamiętny = niezatarty w pamięci, godny pamięci, 3) pamiętliwy = posiadający zdolność długiego pamiętania (zwykle: doznanych uraz lub w ogóle rzeczy przykrych), 4) pamiątkowy = dany na pamiątkę.

Pamięć — pamięciowy, — pamiętny, — pamiętliwy. Składnia i znaczenie: 1) P. kogo, czego lub o kim, o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: pamiętać; niekiedy różnice te się zacierają), 2) P. na co = wzgląd na co, 3) P. do czego = zdolność pamiętania czego.

1. Pamięć dawnych zwycięstw. *Krasiń.* Przez pamięć ścisłego stosunku w czasach młodości. *Święt.* Znieważyli pamięć tego świata. *Żerom.* Pamięć przeszłości. *Bartk.* — Pamięć o rzeczach. *Słow.* Pamięć o ich czynach. *Dyg.* Pamięć o latach dawnych. *Małacz.* 2. Pamięć na świadczenie łaski. *Mick.* Przez pamięć na cnotliwego ojca wylał wiele łez. *Cyt. SW.* 3. Nie mam pamięci do tytułów. *Dąbr.*

Zwroty: 1) pamięć czego lub o czym żyje; 2) odżywać w pamięci; 3) tkwić komu w pamięci, być komu w pamięci lub na pamięci; wrazić się komu w pamięć, stawać komu w pamięci; 4) zatrzeć się w pamięci lub z pamięci wypaść, wyjść, wywietrzeć z pamięci; 5) pamięć kogo, czego lub o kim, o czym się zaciera; 6) przywracać lub przywodzić komu co na pamięć, wbić, wrazić komu co w pamięć, zapisać komu co w pamięci; 7) wracać komu na pamięć; 8) uznawać pamięć czego lub o kim, o czym; 9) sięgnąć pamięcią w przeszłość; 10) mieć kogo, co w pamięci lub na pamięci, zachowywać kogo, co w pamięci, zapisać lub zakarbować co sobie w pamięci; 11) coś przychodzi na pamięć; 12) kuć na pamięć; 13) z pamięci = bez pomocy pisma; 14) na pamięć; 15) bez pamięci = bez opamiętania, niepowściągliwie; 16) krótka, kurza (tryw.) pamięć, dobra pamięć, lokalna pamięć; 17) jeśli mię pamięć nie myli, nie zwodzi; 18) za świeżej pamięci; 19) brać na siebie pamięć o czym; 20) za pamięci czyjejś = w okresie czasu, który czyjąś pamięć ogarnia; 21) od świętej pamięci = od dawna.

1. Pamięć żyje w sercach. *Małacz.* 2. Odżyły mu w pamięci wszystkie kary. *Prus.* 3. ...bo mi w pamięci tkwią. *Kad.* Agnisi wraził się w pamięć dzień... *Dąbr.* Cała scena stanęła mi w pamięci. *Zapol.* 4. Tego w pamięci nie zatrzeć! *Cyt. SW.* 5. Nie zatarła się pamięć jej śmierci. *Krasiń.* 6. ...przywiodły Niechcicom na pamięć dawne miejsca. *Dąbr.* 7. Wszystko wróciło ci na pamięć. *Krasiń.* 8. Wznowiliśmy pamięć naszej dawnej przyjaźni. 9. Jak sięgnę pamięcią, nigdy mi się nic podobnego nie zdarzyło. 10. Świeżą hańbę swych chartów mieli na pamięci. *Mick.* Każdy zapisywał sobie w pamięci ujmującą postać profesora. *Parand.* Zakarbujcie sobie i to dobrze w pamięci. *Danił.* 11. Nigdy mi nic podobnego na pamięć nie przychodziło. 12. Pozostaje kuć to na pamięć. *Dąbr.* 13. Z pamięci wymieniam całą klasę po alfabecie. *Nowak.* 14. Umiem to wszystko na pamięć. 15. Gdy ich ujrzała zajętych bez pamięci hasaniem... *Dąbr.* 16. Jego pamięć spraw ludzkich była kurza. *Berent.* 19. O jej życiu i potrzebach pamięć na siebie biorę. *Cyt. SW.* 21. Rzecz to już załatwiona od świętej pamięci. *Cyt. SW.*

Pamiętać (niedok.) — zapamiętać (dok.). I Formy: pamiętam, pamiętasz, pamięta..., pamiętają; pamiętaj!; pamiętający; pamiętany; pamiętał. II Składnia i znaczenie: 1) P. kogo, co = trzymać, zachowywać kogo, co w pamięci, 2) P. o kim, o czym = trzymać, zachowywać kogo lub co w pamięci z troską o niego lub o nie (niekiedy różnica między pierwszym a drugim znaczeniem się zaciera), 3) P. na kogo, na co = mieć wzgląd na kogo, na co, 4) P. co zrobić = nie zaniedbać co zrobić, 5) pamiętać, że..., 6) pamiętać, kto był, co robił... lub co się działo; pamiętać kiedy, gdzie, jak... kto lub co było..., 7) nie pamiętać, czy kto był lub co było.

1. Pamiętała swoich. *Strug.* Pamiętała każde jego słowo. *Żerom.* 2. Pamiętali o sobie. *Mick.* Kłaniaj się, żeby pamiętał o tobie. *Prus.* O wszystkim musi zawsze pamiętać. *Strug.* O tym nie pamiętam. *Nałk.* Czy pani pamięta o swym zdrowiu? *Nałk.* Będę pamiętał o tym. *Dąbr.* Skręcił w stronę domu, o którym nie pamiętał tyle lat. *Iwasz.* One tak dobrze o nim pamiętały. *Iwasz.* Nikt tu o mnie nie pamięta. *Iwasz.* 3. Pamiętaj na skałę Wawrocha. *Krasiń.* Nie myślała o niczym, nie pamiętała na nic, tylko całowała. *Reym.* 4. Pamiętaj dowieść mi o tym. *Stasz. cyt. SW.* 5. Pamiętam, że winienem ci wdzięczność. 6. Nie pamiętam, kiedy się to stało, jak się to stało, gdzie się to działo. *Cyt. SW.* 7. Nie pamiętam, czy mi to powiedział. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) pamiętać co, jak dzisiaj = pamiętać dobrze, jakby to było dzisiaj; 2) pamiętać co jak przez mgłę = pamiętać co niedokładnie.

Pamiętał ją jak dzisiaj. *Iwasz.*

Pamiętliwy. Ob. Pamięciowy.

Pamiętnik — Znaczenie: 1) P. = opowiadanie o wypadkach, których się było współuczestnikiem lub współcześnikiem, 2) P. = (!) zabytek przeszłości, pomnik (dawn.).

1. Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. 2. Piramidy egipskie to czczej chwały pamiętniki. *Stasz. cyt. SW.* Pierwszemu z carów, co te zrobił cuda, druga carowa pamiętnik stawiała. *Mick.* (tu: pamiętnik jest zapewne świadomym rusycyzmem, por. ros. pamiatnik = pomnik).

Pamiętny. Ob. Pamięciowy. Składnia i znaczenie: 1) P. kogo, czego = pamiętający kogo, co, 2) P. na kogo, na co = mający wzgląd na kogo, na co, 3) P. kim, czym = godny pamięci, sławny dzięki komu, dzięki czemu, 4) P. dla kogo = ten, co utkwił w czyjejś pamięci.

1. Pamiętna przestróg. *St. Potoc.* Pamiętny celu. *Dyg.* 2. Jak gdyby była pamiętną na swoje obowiązki żoną. *Nałk.* 3. Obracała głowę na pamiętne szelestem krzaki agrestowe. *Mick.* 4. Pamiętny dla stolicy dzień. *Małacz.*

Pan—panicz,—panek. I Akcent: Pa'n Bóg, ale: pan Ja'n) (JP 1,225). II Formy: lp ten pan, tego pana, temu panu, tego pana, panie! tym panem, o tym panu; lm ci panowie, tych panów... III Składnia: (szyk wyrazów): 1) Pan Bóg, Pan Jezus, ale: Chrystus Pan, 2) pan hrabia, ale: książę pan.

Zwroty: 1) być panem kogo, czego = być wład-

cą kogo, czego, być zwierzchnikiem kogo, czego; 2) być panem nad kim, nad czym = panować nad kim, nad czym; 3) za pan brat = familiarnie, poufale; 4) pan z panów; 5) pan całą gębą; 6) dwom panom służyć; 7) jaśnie (z domyśl.: wielmożny) pan, nie: jasny pan. Ob. Pani.

2. Kuba nad Maćkiem „cały pan". *Kad.* 3. Za pan brat przepijają. *Dyg.* 7. Wezmę od jaśnie pana łąkę. *Prus.*

Panaceum — Formy jak: liceum.

Pancerz — Formy: mlm te pancerze, dlm tych pancerzy, rzadziej: pancerzów.

Panegiryk—panegirysta lub panegirzysta,—panegiryzm. Formy: 1) panegirysta, jak: humanista, 2) dlp tego panegiryzmu.

Panew ta, nie: ta panwia; dlp tej panwi.

Panewka.

Zwrot: spalić na panewce = nie udać się.

Pani — I Formy: lp ta pani, tej pani, tej pani, tę panią, pani! tą panią, o tej pani; lm te panie, tych pań, tym paniom..., tymi paniami (nie: pańmi)... II Składnia: (szyk wyrazów): pani matka, pani siostra, pani hrabina, ale: księżna pani.

Zwroty: 1) proszę pani (nie: proszę panią) = zechce pani słuchać, proszę zwrócić uwagę (wyrazy wtrącone, których często używamy, rozmawiając z kobietami); 2) proszę panią = zapraszam panią, zanoszę do pani prośbę o co; 3) stara pani (nie: pani stara) = tylna część ciała ludzkiego, żart. pod wpływem pomieszania łać. anus = staruszka i anus = kiszka odbytowa); 4) starsza pani (nie: stara pani) = wiekowa pani, matka pani domu; 5) jaśnie (z domyśl.: wielmożna) pani, nie: jasna pani.

1. Proszę też pani, nic nie wiadomo, kiedy egzamin? *Żerom.* 5. Jaśnie pani jest w swoim pokoju. *Prus.*

Panicz — Formy wlp paniczu! mlm panicze, dlm tych paniczów, nie: tych paniczy.

Zwrot: jaśnie (z domyśl.: wielmożny) panicz. Podaj krymkę jaśnie paniczowi. *Prus.*

Pa´nika, nie: pani´ka.

Zwroty: 1) szerzyć, siać panikę; 2) ulegać, poddawać się panice.

Panna — panienka, — panieński; dlm tych panien.

Zwroty: 1) panna do wzięcia; 2) panna na wydaniu; 3) panna ze wsi, z towarzystwa; 4) podbić pannę; 5) panna młoda = oblubienica, idąca do ślubu, ale: młoda panna = panna pierwszej młodości; 6) stara panna (nie: panna stara) = panna podeszła w wieku.

1. Tunia, panna do wzięcia. *Iwasz.* 2. W dwóch domach były panny na wydaniu. *Zapol.* 3. Trudno było by (ją) nazwać panną z wyższego towarzystwa. *Orzesz.* 4. Podbił pannę, jak tylko stał się sławny. *Goet.*

Panonia (nie: Pannonia) — panoński.

Panoptykon ten lub ten **panoptyk** albo to **panoptykum** (panopticum). Formy: 1) dlp tego panoptykonu lub tego panoptyku, 2) to panoptykum, jak: gimnazjum.

Panorama ta, nie: to panorama, ani: ten panoram (JP 13, 18).

Panować — I Formy: panuję, panujesz, panuje..., panują; panuj!; panujący; panował. II Składnia: P. nad kim, nad czym.

Umie panować nad sobą. *Dyg.* Poczynała panować nad jego czynami. *Iwasz.* Twórca dzisiejszy panuje nad niezliczoną mocą pojęć. *Przybysz.*

Panowanie nad kim, nad czym.

Odzyskało panowanie nad sobą. *Zapol.*

Zwroty: 1) objąć panowanie. *SF;* 2) rozciągać panowanie. *SF;* 3) pod panowanie zagarnąć, podbić. *SF;* 4) pod panowanie się dostać. *SF.*

Pantałyk.

Zwrot: zbić kogo z pantałyku, *SF* = zdezorientować, odebrać zdolność spokojnego kierowania przebiegiem myślowym.

Panterka = perliczka.

Słychać było dziamolenie panterek. *Zaremb.*

Pantofel — pantoflarz. Formy: 1) dlp tego pantofla, 2) dlm tych pantoflarzów lub pantoflarzy.

Zwroty: 1) trzymać kogo pod pantoflem, *SF* = poddać kogo własnym domowym rządom; 2) siedzieć pod pantoflem u kogo, *SF* = poddać się czyimś domowym rządom.

2. Żona mnie do niczego nie dopuszcza; pod pantoflem siedzę. *Orzesz.*

Pantomima lub **pantomina** — pantomimista lub pantomimik — pantomimiczny.

W tej pantominie wszyscy się oszukują. *Zapol.*

Państwo — I Znaczenie i formy: 1) P. = organizacja polityczna, blp to państwo, mjsclp w tym państwie, np. w państwie polskim, 2) P. = para małżeńska, zbiór osób; blp tych państwa, mjsclp o tych państwu, np. o państwu Krasińskich. II Składnia: P. = para małżeńska, zbiór osób: ci szanowni państwo przybyli, nie: to szanowne państwo przybyło. Ob. *Rzeczowniki zbiorowe na -stwo.

Oboje państwo Janostwo byli już u okna. *Orzesz.* Państwo siedzieli za granicą. *Sienk.* Psy goniły swoich małych państwa. *Kunc.* Najmocniej szanownych państwa przepraszam. *Weyss.* Zaklinam państwa. *Perz.*

Papier (nie: papir) — papierowy,—papiernia,—papiernik — papierniczy. Ob. Papierniczy. I Formy: 1) dlp tego papieru, 2) dlm tych papierni. II Składnia: 1) P. na co = papier przeznaczony na co, 2) P. do czego, nie: dla czego = papier służący do czego, 3) P. od czego = papier wzięty od czegoś, do czego bywa zwykle używany, 4) P. po czym lub z czego = papier pozostały po czym, zdarty z czego, odwinięty z czego, 5) P. z czego = papier zrobiony z czego. Por. Butelka.

Zwroty: 1) papier pod numerem = papier znajdujący się pod numerem...; 2) papier za numerem... = papier wydany, wysłany za numerem...; 3) papier czysty = papier nieliniowany. *KJMK;* 4) papiery czyjeś idą w górę, *SF* = ktoś zdobywa lepsze dla siebie widoki powodzenia.

Papierniczy, — papierowy, nie: papierzany. Znaczenie: 1) papierniczy = odnoszący się do papiernika, związany z papiernikiem, tworzony przez papiernika, 2) papierowy = związany z papierem, właściwy papierowi.

Zwrot: przemysł papierniczy lub papierowy. *JP 20, 84.*

Papieros, blp ten papieros lub tego papierosa, blm te papierosy.

Zwroty: 1) palić, dać, kupić, robić... papierosa, ale: papierosy; 2) zapalić papierosa lub papieros.

Palił papierosa. *Reym.* Palił papierosy. *Reym.* Zapalił ciągle gasnącego papierosa. *Reym.* Zapalili papierosy. *Dąbr.* Palił papierosa. *Dąbr.* Zaczął palić swoje ulubione papierosy. *Dąbr.* Wyjął papierosa. *Grusz.* Łatwiej w Polsce o dobry talent, niż o dobrego papierosa. *Makusz.* 2. To prawda — odrzekł zapalając papierosa. *Perz.*

Papierośnica, nie: portcygar.

Papież (nie: papiż) — papista. Formy: 1) mlm ci papieże, dlm tych papieży, rzadko: papieżów, 2) lp ten papista, tego papisty, temu papiście..., lm ci papiści, tych papistów...

Papla ten i ta. Formy: lp ten (ta) papla, tego (tej) papli, temu (tej) papli, tego (tę) paplę, paplo! tym (tą) paplą, o tym (tej) papli; lm te paple, tych papli, tym paplom...

Paproć ta, nie ten; mlm te paprocie.

Pa'pryka lub **papry'ka.**

Papuas, mlm ci Papuasi.

Papuć, nie: papucz; dlp tego papucia.

Papuga — papużka, — papuzi.

Para (= woda w stanie lotnym) = parować = zamieniać się w stan pary (o wodzie). Ob. Parować.

Zwroty: 1) stać pod parą = być gotowym do ruchu, do pracy; 2) robić co całą parą = robić co z całych sił; 3) co pary w piersiach = co tchu w płucach, szybko.

3. Co pary w piersiach czmychał przed siebie. *Żerom.*

Para (= dwójka tworząca całość) — parzysty, — parować = dobierać do pary. Ob. Parować.

Zwroty: 1) chodzić z kim w parze; 2) chodzić parami; 3) szukać sobie pary; 4) dobrać sobie pary.

1. Dobra wola nie zawsze z obowiązkiem chodzi w parze. *Sienk.* Imię, z którym zawsze zwycięstwo szło w parze. *Sienk.*

Para'bola lub **parabo'la.**

Parać się czym lub z czym.

Parał się na serio z geografią. *Goet.* Paramy się literaturą. *Ostr.*

Parada.

Zwroty: 1) z paradą = z szykiem; 2) wielka parada! *SF* = nic wielkiego; 3) całej parady, *SF* = wszystkiego razem; 4) włazić komu w paradę = stawać w poprzek czyimś zamiarom.

1. Wtedy pies nawet szedł na obiad z parada. *Bartk.*

Paradoks — paradoksista. Formy: 1) dlp tego paradoksu, 2) paradoksista, jak: humanista.

Paradyz, dlp tego paradyzu.

Parafia — parafialny,—parafianin. Formy: 1) dlp tej parafii, dlm tych parafii, 2) parafianin, jak: mieszczanin.

Paragraf (w umowie); dlp tego paragrafu. Ob. Artykuł. Punkt.

Paralela — paralelizm. Formy: 1) dlp tej paraleli, dlm tych paralel lub paraleli, 2) dlp tego paralelizmu.

Paraliż, nie: paleryż; dlp tego paraliżu.

Paraliżować (niedok.) (nie: paleryżować)— sparaliżować (dok.). Formy: 1) paraliżuję..., paraliżują; paraliżuj!; paraliżujący; paraliżowany, paraliżował, 2) sparaliżuję, jak: paraliżuję.

Paraliżujący — paraliżująco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo, na co paraliżująco.

Parantela. Ob. Parentela.

Parasol ten, nie: ta parasol, ani: ten (ta) parazol. Formy: dlp tego parasola, mlm te parasole, dlm tych parasoli.

Parawan, dlp tego parawanu lub parawana (SW).

Zwrot: służyć komu za parawan, *SF* = być dla kogo zasłoną.

Parazyt (!) = pasożyt.

Parcela ta, nie: ta parcel.

Minął plebanię potem parcelę ogrodzoną. *Kruczk.*

Parch — parchaty. Znaczenie i formy: 1) P. = wyrzut na skórze, dlp tego parchu, 2) P. = Żyd (nazwa obelżywa), dlp tego parcha.

Parcjalny (!) — Znaczenie: 1) P. = częściowy, 2) P. = stronniczy.

Pardon, dlp tego pardonu.

Zwrot: bez pardonu = bez ceremonii, na nic nie zważając.

Bije bez pardonu.

Parentela lub **parantela.**

Nikt z obywateli nie wyrówna z imienia ani z paranteli Podkomorzemu. *Mick.*

Parę (liczebn. nieokr., używany na oznaczenie liczby od dwóch do dziesięciu włącznie) = kilka. Ob. Kilkanaście, Kilkadziesiąt, Kilkaset. I Formy: dop. paru, cel. paru, biern. parę lub paru (przy rzeczownikach osob.-męsk.), narz. paru lub paroma, miejsc. w paru. II Składnia: dop. paru jabłek, cel. paru jabłkom, biern. parę jabłek, narz. paru jabłkami, miejsc. w paru jabłkach (we wszystkich przypadkach zgoda liczebnika z rzeczownikiem, tylko w bierniku rząd uzależniający rzeczownik od liczebnika).

Żeby nie móc poczekać tych paru (nie: parę) miesięcy. *Grusz.*

Parędziesiąt (!), parodziesiąt (!) = kilkadziesiąt (PJ 35/6, 208).

Parenaście (!) = kilkanaście (PJ 35/6).

Paręset (liczebnik nieokreślony, używany na oznaczenie niewielu setek). Ob. Kilkaset. I Formy: dop. paruset, cel. paruset, biern. paręset lub paruset (przy rzeczownikach osobowo-męskich), paruset lub parustami, albo paroma stami, miejsc. o paruset lub o parustach. II Składnia: jak liczebnika: parę.

Pargamin (!) = pergamin.

Parkan, dlp tego parkanu.

Parkiet ten, nie: ta parkieta, lepiej: posadzka; dlp tego parkietu.

Parlament — parlamentarny, — parlamencista lub parlamentarzysta. Formy: 1) dlp tego parlamentu, mlm te parlamenty, nie: parlamenta, 2) parlamencista, jak: humanista.

Parlamentarz, — parlamencista. Znaczenie: 1) parlamentarz = pośrednik w pertraktacjach pokojowych, 2) parlamencista = działacz parlamentarny.

Parmezan, nie: parmazan (PF 1, 151); dlp tego parmezanu.

Parnas — parnasista. Formy: 1) tego Parnasu, 2) lp: ten parnasista, tego parnasisty, temu parnasiście, tego parnasistę, parnasisto! tym parnasistą, o tym parnasiście; lm: ci parnasiści, tych parnasistów...

Parodia — parodysta. Formy: 1) dlp tej parodii, dlm tych parodii, 2) parodysta, jak: parnasista.

Parol.
Zwrot: zagiąć parol na kogo, *SF* = zawziąć się na kogo.
Zagięła parol i na tego młokosa. *Goet.*

Paroletni, nie: paroletny.

Pararozdzielczy (!) = rozrządzający parę.
Wyrażenie: mechanizm rozrządu pary, nie: mechanizm pararozdzielczy. *KJMK.*

Parować (niedok.) (od para = woda w stanie lotnym) — wyparować (dok.). Formy: 1) paruje; parujący; parował, 2) wyparuje; wyparował.

Parować (niedok.) (od para = dwa przedmioty razem złączone) — sparować (dok.).
Zwrot: parować buty = dobierać buty do pary. *KJMK.*

Parować = odbijać ciosy.
Parował zamaszyste cięcia i godził w najsłabsze punkty. *Danił.*

Parowiec — Formy: mlm te parowce; dlm tych parowców, nie: tych parowcy.

Parowóz — parowozownia = pomieszczenie na parowozy (KJMK); dlp tego parowozu.
Wyrażenia i zwroty: 1) parowóz luzem = parowóz biegnący luzem. *KJMK;* 2) podstawiać (nie: podawać) parowóz. *DUMK, 25 VII 32;* 3) stanowisko (!) parowozu = stoisko parowozu. *KJMK.*

Parów, dlp tego parowu (Łoś, N), rzadziej: tego parowa (dawn.).
Trzej to rycerze jadą wzdłuż parowa. *Mick.*

Parówka lub **parowa kiełbaska** (IGD).

Parskać (niedok.)—parsknąć (dok.). I Formy: 1) parskam, parskasz, parska..., parskają; parskaj!; parskający; parskał, 2) parsknę, parsknięsz..., parsknął; parsknij!; parsknięty; parsknął, parsknęłam, parsknęła (rzadko: parskła), parsknęli (nie: parskli). II Znaczenie: 1) P. = chrapać nozdrzami, kichać, pryskać, ziać, 2) P. = strzępić, prać (o tkaninie).
Zwroty: 1) parskać śmiechem, od śmiechu lub ze śmiechu; 2) parskać na dobrą wróżbę.
1. Starzy na on ekwipaż parskali ze śmiechu. *Mick.* Parsknął od śmiechu. *Cyt. SW.* 2. Parskał na dobrą wróżbę. *Małacz.*

Partacz—partactwo; dlm tych partaczy lub partaczów.

Partać (niedok.) lub **partaczyć, partolić** — spartać (dok.) lub spartaczyć, spartolić. I Formy: 1) partam, partasz, parta...; partaj!; partający; partany; partał...; spartam..., jak: partam, 2) partaczę, partaczysz, partaczy, partaczymy...; partacz! partaczcie!; partaczący; partaczony; partaczył...; spartaczę, jak: partaczę, 3) partolę, partolisz, partoli, partolimy...; partol! partolcie!; partolący; portolony; partolił..., 4) spartolę, jak: partolę. II Składnia: P. co = źle, niedbale co robić.

Parter = przyziemie, dlp tego parteru.
Zwrot: mieszkać na parterze.

Partia — Znaczenie: 1) P. = oddział, grupa ludzi, 2) P. = ilość dostawionego towaru, 3) P. = stronnictwo, 4) P. = całokształt gry, 5) P. = (!) część czego, np. partia (zam.: część) dolna guza (Kr. 2, 193).
Zwrot: robić partię = robić karierę przez małżeństwo lub w ogóle spółkę.
Tak jak ona nie zrobiła partii. *Nałk.*

Partycypować (!) = uczestniczyć, brać udział.

Partykularz — partykularny, — partykularyzm, — partykularzysta. Formy: 1) dlm tych partykularzy, rzadko: partykularzów, 2) dlp tego partykularyzmu, 3) partykularzysta, jak: humanista.

Parwenialny lub **parweniuszowski.**
Wobec niższego, parwenialnego świata. *Nałk.*

Paryż — paryski, — paryżanin. Formy: 1) Paryż, do Paryża, z Paryża. Por. Asyż, z Asyżu, 2) paryżanin, jak: mieszczanin.

Parzyć (niedok.) (= palić, piec) — sparzyć (dok.). I Formy: 1) parzę, parzysz, parzy, parzymy...; parz! parzcie!; parzący; parzony; parzył, 2) sparzę..., jak: parzę. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Parzyć (niedok.) (= łączyć w parę)—sparzyć (dok.). Składnia: P. kogo, co — z kim, z czym.

Parzysty — Znaczenie: 1) P. = występujący w parach, 2) P. = podzielny przez dwa (o liczbach). Ob. Para = dwójka tworząca całość.

Pasaż — Formy: dlp tego pasażu, dlm tych pasaży, rzadziej: tych pasażów.

Pasażer — Formy: dlp tego pasażera; mlm ci pasażerowie, nie: pasażerzy.

Paschalia (tylko w lm), dop. tych paschaliów.

Pasibrzuch, nie: baszybrzuch. Ob. Baszybrzuch.

Pasieczna (nazwa miejscowości). Pasiecznej, Pasiecznej, Pasiecznę, Pasieczno! Pasieczną, w Pasiecznej (odmiana przymiotnikowa, tylko w bierniku i wołaczu końcówki rzeczownikowe).

Pasienie, częściej: **pasenie, paszenie.**
Małe się do pasenia godziły. *Cyt. SW.* Przy paszeniu. *Kunc.*

Pasierb, mlm ci pasierbowie lub pasierbi, te pasierby.

Pasja — I Formy: dlp tej pasji, dlm tych pasji. Składnia: P. do kogo, do czego (nie: dla kogo, dla czego).
Pasja do czynu. *Żerom.* Przy pasji do wszelkich wyliczeń. *Siedl.* Do zbierania rydzów nie miał pasji najmniejszej. *Orzesz.*
Zwroty: 1) do pasji kogo doprowadzać; 2) w pasję wpadać; 3) szewska lub ostatnia pasja kogo porywa.
1. Do pasji ją doprowadzała. *Iwasz.* 2. Wpada w pasję. *Dąbr.* 3. Szewska pasja mię porywa. *Siedl.*

Pasjans — Formy: dlp tego pasjansa lub pasjansu (Łoś, N), mlm te pasjanse, nie: pasjansy, pasjansa.
Zwroty: stawiać, kłaść pasjansa. *SF.*

Pasjonować się. I Formy: pasjonuję się.., pasjonują się; pasjonuj się!; pasjonujący się; pasjonował się. II Składnia: P. ś. do kogo, do czego.
Pasjonował się do wszelakiej nowości. *Siedl.*

Paskudzić (niedok.). I Formy: paskudzę, paskudzisz, paskudzi, paskudzimy...; paskudź! paskudźcie!; paskudzący; paskudzony; paskudził. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Paskwil (nie: paszkwil), lepiej: pręt zasuwany (KJMK); dlp tego paskwila. Por. Paszkwil.

Pasmo — pasemko; mclp na pasmie (ale: na piśmie); dlm tych pasem lub tych pasm.

Pasować = 1) układać w pasy, malować w pasy, 2) drzeć pasy, chłostać, 3) przepasywać. Formy: pasuję, pasujesz, pasuje..., pasują; pasuj!; pasujący; pasowany; pasował.

Zwrot: pasować kogo na rycerza, na szermierza, na pisarza...

Błogosławieństwo faktów pasowało go na artystę słowa. *Ostr.*

Pasować = 1) dopasowywać, dostosowywać, 2) być dostosowanym, być odpowiednim, stosownym. Składnia i znaczenie: 1) P. (przech.) co — do czego = dostosowywać co — do czego, 2) P. (nieprzech.) do kogo, do czego, rzadziej: na kim, na czym = być stosownym dla kogo, do czego.

1. Stolarz drzwi pasuje. *Cyt. SW.* 2. Wszystkie meble doskonale do siebie pasowały. *Nałk.* Nie pasowała do nowego kursu. *Nałk.* Pewne cechy raczej do niego pasowały. *Nałk.* Kasztanowate pukle bardzo dobrze pasowały do tego koloru. *Grusz.* To zupełnie pasowało do (nie: dla) artysty. *Grusz.* Może byśmy nie pasowali do siebie. *Grusz.*

Pasować (w grze w karty, w domino) = mówić: pas, odstępować od gry.

Zwrot: pasować z czego = rezygnować z czego.

Pasować się z kim, z czym = walczyć z kim, z czym.

Jakby pasując się z ogarniającym go zniecierpliwieniem. *Dąbr.*

Pasożyt (PA), nie: pasorzyt; dlp tego pasożyta.

Pasport (!). Ob. Paszport.

Pasta do podłóg, lepiej: zaprawa do podłóg (KJMK).

Pasta owocowa (!) = ser owocowy (IGD).

Pastel — pastelista. Formy: 1) dlp tego pastelu, 2) pastelista, jak: finansista. Ob. Finanse.

Pasterz (nie: pastyrz) — pasterka, nie: pastyrka; dlm tych pasterzy, rzadziej: tych pasterzów.

Pastuch ten, rzadziej: ten pastucha.

Pastwa.

Zwroty: 1) rzucić co komu na pastwę. *SF;* 2) stać się pastwą czyją. *SF.*

1. Dzieci rzucone na pastwę niezaradności. *Małacz.*

Pastwić się — I Formy: pastwię się, pastwisz się, pastwi się, pastwimy się..., pastwią się; pastw się! pastwcie się! lub pastwij się! pastwijcie się!; pastwiący się; pastwił się. II Składnia: P. ś. nad kim, nad czym.

Chciałby się pastwić nad sobą. *Sienk.* Pastwiąc się nad własną boleścią. *Danił.* Pastwi się nad swą ofiarą. *Nowak.* Pastwiła się nad ułanami. *Małacz.*

Pasywa (tylko w lm), dop. tych pasywów.

Pasza ta = pokarm dla bydła; dlm tych pasz.

Pasza ten lub basza (tytuł wielkorządcy tureckiego). Formy: lp ten pasza, tego paszy, temu paszy, tego paszę, paszo!, tym paszą, o tym paszy; lm ci paszowie, tych paszów.

Podparł się w boki jak basza. *Mick.*

Paszcza ta, nie: ta paszcz.

Zwroty: 1) wpaść komu w paszczę. *SF;* 2) wyrwać komu kogo z paszczy. *SF.*

Paszczęka, nie: paszczeka (dawn.).

Zwrot: leźć komu w paszczękę.

Takiemu lepiej w paszczękę nie leźć. *Sienk.*

Paszenie. Ob. Pasienie.

Paszkwil (= bezimienne pismo potwarcze) — paszkwilista. Por. Paskwil. Formy: dlp tego paszkwila lub paszkwilu (Łoś, N), 2) paszkwilista, jak: finansista: Ob. Finanse.

Paszport (PA), nie: pasport. I Forma dlp tego paszportu. II Składnia: P. na co.

Ma on paszporty na przejście Tortozy. *Żerom.*

Zwroty: 1) wydać paszport; 2) rewidować paszport; 3) paszport wychodzi.

2. Rewidował paszporty. *Sierosz.* 3. Paszport wyszedł. *Cyt. SW.*

Pasztet — paszteciarnia. Formy: 1) dlp tego pasztetu, 2) dlp tej paszteciarni; dlm tych paszteciarni.

Zwrot: narobić komu pasztetu = narobić komu zamieszania i kłopotów.

Paść (dok.) — padać (niedok.). Ob. Padać.

Paść (niedok. jednokrot.) — pasać (wielokrot.) — pasienie. Ob. Pasienie. Formy: 1) pasę, pasiesz, pasie, pasiemy..., pasą; paś! paście!; pasący; pasiony, pasieni; pasł, pasłem, paśli, 2) pasam, pasasz, pasa..., pasają; pasaj!; pasający; pasany; pasał, pasali.

Patarafka, nie: patarapka.

Patelnia — Formy: dlp tej patelni, dlm tych patelni.

Zwrot: wyłożyć co komu jak na patelni; *SF.* = całkowicie, otwarcie...

Patena (nie: patyna) = talerzyk metalowy, na którym się kładzie hostię przy mszy. Por. Patyna, Patera.

Patent, dlp tego patentu. Składnia: P. czego lub na co, jak: świadectwo czego lub na co.

Jak gdybym miał z góry udzielony patent nieomylności. *I. Dąbr.*

Patera = ozdobny talerz, wieszany na ścianach lub stawiany na stole. Ob. Patena.

Patos — patetyczny; dlp tego patosu.

Zwrot: mówić z patosem.

Patriarcha — patriarchalny. Formy: patriarcha jak: monarcha.

Patriota — patriotyczny, — patriotyzm. Formy: 1) lp ten patriota, tego patrioty, temu patriocie, tego patriotę, patrioto! tym patriotą, o tym patriocie; lm ci patrioci, tych patriotów, tym patriotom..., 2) dlp tego patriotyzmu.

Patrochy (tylko w lm), dop. tych patrochów, nie: tych patroch.

Patrol ten, nie: ta patrol, ani: ta patrola; dlp tego patrolu.

Z naszego patrolu. *Strug.*

Patrolować — I Formy: patroluję, patrolujesz...; patroluj!; patrolujący; patrolowany; patrolował. II Składnia: P. kogo, co.

Patron — patronka. I Znaczenie i formy: 1) P. = opiekun, dlp tego patrona, 2) P. = ładunek, dlp tego patronu. II Składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia osoby lub rzeczy, którymi patron się opiekuje), 2) P. od czego (gdy się wymienia rzeczy, od których patron broni).

2. (Ręka) św. Apolonii, patronki od bólu zębów. *Gojawicz.*

Patrontasz (!) = ładownica.

Patroszyć (niedok.) lub **paproszyć** — wypatroszyć (dok.). I Formy: 1) patroszę, patroszysz, patroszy, patroszymy...; patrosz! patroszcie!; patroszący; patroszony; patroszył, 2) wypatroszę, jak: patroszę. II Składnia: P. kogo, co.

Patrzeć lub **patrzyć (się)** (JP 11, 160). I Formy: patrzę (się), patrzysz (się), patrzy (się), patrzymy (się)..., patrzą (się); patrz (się)! patrzcie (się)!; rzadko: patrzaj! patrzajcie!; patrzący (się); patrzał (się), patrzeli (się) lub patrzył (się), patrzyli (się); patrzano lub patrzono. II Składnia: 1) P. na kogo, na co = spoglądać na kogo, na co, 2) P. w kogo, w co = wpatrywać się w kogo, w co, patrzyć zaglądając do wnętrza, 3) P. za kim, za czym = oglądać się za kim, za czym, rozglądać się za kim, za czym, poszukiwać kogo, czego, 4) P. kogo, czego = zwracać uwagę na co, szukać wzrokiem kogo, czego, 5) P. po kim, po czym = rozglądać się po kim, po czym, oglądać kogo, co ze wszystkich stron.

1. Na siebie patrzyli ze wstrętem. *Mick.* Patrzał na zeschłą, okopconą głowę. *Danił.* Patrzała na wróble. *Reym.* Patrzał na syna. *Żerom.* Na starego nie patrzałem. *Strug.* Patrzyła na mówiącego. *Grusz.* Patrzyłem na nią. *Natk.* Patrzaliśmy na tramwaj. *Nowak.* Patrzyli się na niego zdumieni. *Nowak.* Nie mogłem na nią patrzeć spokojnie. *Choyn.* 2. Jak prorok patrzy w niebo. *Mick.* Patrzył się surowo w młodzieńca. *Sienk.* Zamyślony patrzył w dolinę. *Prus.* Wyniesiony wierzchołek patrzy się w szerokie niziny. *Żerom.* Patrzał w ognisko. *Żerom.* Gdzież taki wielki pan może patrzeć, jeżeli nie w papier. *Sieroszewski.* Patrzy człek chciwie w te oświetlone okienka. *Strug.* Popatrzył długo w twarz młodych. *Weyss.* Patrząc w przestrzeń. *Dąbr.* Patrzyła w podłogę. *Nowak.* 3. Wyszli z izby i Josel patrzył za nimi. *Prus.* ...patrzeć za rozbieganą Agnieszką. *Dąbr.* Patrzył za nimi, wrócił powoli do stołu i siadł. *Grusz.* Niedzielski biegał, burmistrzowa patrzyła za nim. *Kunc.* 4. Strzelcy obróciwszy do lasu dwururki, patrzą Wojskiego. *Mick.* Patrzcie końca! *Dąbr.* Będę spadku patrzyć. *Dąbr.* 5. Patrzyłem po polach. *Dąbr.* Badawczo po wszystkich kątach patrzył. *Zapol.*

Zwroty: 1) patrzeć przez szpary lub przez palce = nie zwracać na co uwagi. *SF;* 2) patrzeć na co przez powiększające, różowe lub czarne szkła. *SF;* 3) tylko patrzeć jak = zaraz, niedługo; 4) źle komu lub dobrze komu z oczów patrzy = ktoś ma powierzchowność, która wzbudza brak zaufania lub zaufanie. *SF;* 5) coś na kogo patrzy. *SF* = ktoś jest zdolny do czegoś; 6) patrzeć komu (prosto) w oczy; 7) patrzeć zezem = patrzeć niechętnie; 8) patrzeć spode łba = patrzeć podejrzliwie; 9) patrzeć wzrokiem śmiałym, strwożonym, wesołym, smutnym; 10) patrzeć oczami śmiałymi..., nie: przez oczy...; 11) patrzeć wilkiem = patrzeć jak wilk, niechętnie; 12) patrzeć komu na ręce = a) pilnować, czy nie kradnie lub czy starannie wykonywa pracę, b) wyczekiwać od kogo pomocy materialnej; 13) jak się patrzy = jak należy; 14) patrzcie go! = widzicie go! (okrzyk zdziwienia); 15) patrzeć na kogo z góry (= z dumą).

3. Tylko patrzeć, jak ta gra zejdzie pod strzechy. *Makusz.* 4. Bardzo mu mile z oczu patrzy. *Zapol.* 6. Patrzyła mu w oczy. *Sienk.* Patrzyła im prosto w oczy. *Małacz.* Popatrz mi prosto w oczy. *Kad.* Nie patrzyła Wiktorowi w oczy. *Iwasz.* 7. Wciąż on na mnie zezem patrzy. *Sienk.* 9. Patrzył wzrokiem śmiałym. *Mick.* W Wiedniu nie będą chętnym okiem patrzeć na rosnącą potęgę szwedzką. *Sienk.* 10. Patrzy zdumionymi oczami (nie: przez zdumione oczy). *Cyt. Szeffes.* 11. Patrzał wilkiem. *Bartk.* 13. Piwniczka, jako się patrzy. *Sienk.* Miał porządną krowę, jak się patrzy. *Prus.* Nie potrafili umrzeć, jak się patrzy. *Małacz.* Zasalutował, jak się patrzy. *Małacz.* 14. Patrzcie go, po piętnastu latach jest zazdrosny! *Iwasz.* 15. Patrzył na nas z góry. *Zapol.*

Patyna = powłoka brunatnozielona na brązie. Por. Patena.

Zwrot: oblekać, pokrywać patyną wieków.

Paulin, mlm paulini lub paulinowie.

Księża paulinowie tabakę taką robią w mieście Częstochowie. *Mick.*

Pauper — Formy: dlp tego paupra, mlm te paupry.

Pauprować się — Formy paupruję się, paupr ujesz się...; paupruj się!; pauprujący się; pauprował się.

Pauza, w wymowie pau'-za lub pa'-u-za, nie: pa-u'-za; dlm tych pa'-uz.

Pauzować (w wymowie pau-zo-wać lub pa-u-zo-wać) — spauzować (dok.). I Formy: 1) pauzuję, pauzujesz...; pauzuj!; pauzujący; pauzował, 2) spauzuję..., jak: pauzuję. II Składnia: 1) P. z czym = zrywać z czymś na pewien czas, 2) P. komu = dawać komu na pewien czas spokój, folgować komu.

1. Na razie spauzował z paleniem papierosów. 2. Spauzował na pewien czas dłużnikowi. *SW.*

Paw — Formy: dlp tego pawia, mlm te pawie, dlm tych pawi.

Pawąz ten = drąg do noszenia ciężarów lub do przyciskania złożonego na wozie zboża, dlp tego pawęzu (Łoś, N) lub pawęza. Por. Pawęż.

Pawęż ta = tarcza; dlp tej pawęży. Por. Pawąz.

Pawilon, nie: pawilion; dlp tego pawilonu.

Pazucha.

Zwroty: za pazuchą lub pod pazuchą.

Pazur, nie: pazurz, ani: pazdur (gwar.). Forma dlp tego pazura.

Zwroty: 1) pokazać pazury, *SF* = ujawnić złośliwy czy niechętny stosunek do kogo; 2) ostrzyć sobie na kogo, na co pazury = przygotowywać się do napaści.

Ostrzy sobie na niego pazury. *Żerom.*

Paź, mlm ci paziowie, te pazie.

Październik. Ob. Maj.

Pączek = mały pąk. Por. Pęczek; dlp tego pączka.

Pądry = poczwarki chrząszczów (tylko w lm); dop. tych pądrów.

Pąk (= zawiązek kwiatu) — pączek. Formy: dlp tego pąka, mlm te pąki.

Zwrot: 1) puszczać pąki (o roślinie); 2) opływać, jak pączek (gatunek ciastka) w maśle.
Jak pączek w maśle. *Makusz.*

Pąs (PA) — pąsowy, nie: pons — ponsowy; dlp tego pąsu. Znaczenie: 1) P. = kolor czerwony, 2) **Pąsy** (tylko w lm) = rumieńce.
Zwrot: stawać w pąsach (nie: w rumieńcach).

Pchać (niedok.) — pchnąć (dok.). I Formy: 1) pcham, pchasz, pcha..., pchają; pchaj!; pchający; pchany; pchał, 2) pchnę, pchniesz..., pchną; pchnij!; pchnięty; pchnął, pchnąłem (nie: pchnęłem), pchnęła (nie: pchła), pchnęli (nie: pchli). II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego lub w kogo, co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: chować, kłaść, pakować, skrywać).
Okoliczności, co ją pchnęły do tego zajęcia. *Dąbr.*

Pchła (nie: błecha) — pchełka, (nie: pchiełka), rzadziej: błeszka. Forma dlm: tych pcheł, nie: pchieł.

Pchnięcie. Ob. Cios.
Zwroty: 1) jednym pchnięciem zabić, 2) od jednego pchnięcia upaść.

Pech, dlp tego pecha, rzadziej: pechu.
Zwrot: mieć pecha = mieć fatalny traf.
Straszliwego pecha miał ten biedny... *Małacz.*

Pecyna lub **peczyna** (JP 13, 47).
Tadeusz ciężką pecyną błota dostał prosto w twarz. *Kad.*

Pedagog (rodzaj wspólny). Forma mlm ci pedagodzy lub pedagogowie.
On jest dobrym, a ona utalentowanym pedagogiem.

Pedagogia—pedago'gika. Znaczenie: 1) pedagogia = a) sztuka wychowywania, wychowywanie, b) nauka o wychowaniu, 2) pedagogika = nauka o wychowaniu.

Pedagogika — pedagogiczny.

Pedant — pedanteria, — pedantyczny, nie: pedancki.
Zwrot: do pedanterii = dochodzący do pedanterii (określ. rzeczownika), na pograniczu pedanterii (określ. przymiotnika).
Pokój schludny do pedanterii. *Choyn.*

Pedel = bedel, woźny przy audytoriach uniwersyteckich. Ob. Bedel. Formy: dlp tego pedela, częściej: pedla, mlm ci pedele, częściej: pedle.
Stróże i pedele gmachów szkolnych. *Danił.*

Pejcz, nie: pajcz; dlp tego pejcza.

Pejs — pejsaty. Formy: dlp tego pejsa, mlm te pejsy, dlm tych pejsów, nie: tych pejs.

Pejzaż — pejzażysta. Formy: 1) dlp tego pejzażu, mlm te pejzaże, dlm tych pejzaży, rzadziej: pejzażów, 2) pejzażysta, jak: finansista. Ob. Finanse.

Pekeflejsz, dlp tego pekeflejszu.

Pekin — pekiński; dop. Pekinu. Por. Berlin, Berlina
Posłaniec z Pekinu. *Sierosz.*

Peklować (niedok.) — zapeklować (dok.). I Formy: 1) peklują, peklujesz...; peklują!; peklujący; peklowany; peklował; 2) zapeklują..., jak: peklują. II Składnia: P. co.

Peklowany — Znaczenie: 1) P. = będący w stanie peklowania (niedok.), 2) P. = ten, którego cechą jest, że musi być zapeklowany (dok.). Ob. Posrebrzany.
Peklowana cielęcina.

Peleryna, dlm tych peleryn, nie: pelerynów.

Pełen. Ob. Pełny.

Pełgać = pełzać (o ogniu, blasku).
Patrząc na te kaprysy światła począł zespalać się z jego pełganiem. *Danił.*

Pełnia ta, nie: ta pełń. Formy: dlp tej pełni, dlm tych pełni.
Zwrot: w całej pełni = całkowicie, w zupełności.
W całej pełni używając dni swobody. *Dąbr.*

Pełnić (niedok.)—spełnić (dok.). Por. Spełniać. I Formy: 1) pełnię, pełnisz, pełni, pełnimy..., pełnią; pełnij!; pełniący; pełniony; pełnił, 2) spełnię... jak: pełnię.
Zwroty: 1) pełnić służbę; 2) pełnić rozkazy; 3) pełnić obowiązki, nie: odbywać obowiązki.

Pełnoletni, nie: pełnoletny, ale pełnoletność, nie: pełnoletniość.

Pełnomocnictwo, gorzej: plenipotencja. Ob. Pełnomocnik.

Pełnomocnik (gorzej: plenipotent) — pełnomocnictwo. Składnia: 1) pełnomocnik do czego, 2) pełnomocnictwo do czego.
Zwroty: 1) udzielić komu pełnomocnictwa do czego; 2) pełnomocnictwo wygasa.
1. Udzielił pełnomocnictwa do działania. *Żerom.* 2. Z chwilą zawiadomienia o wygaśnięciu pełnomocnictwa... *Kod. Post. Cyw.*

Pełny (pełen). I Znaczenie: 1) P. = napełniony, wypełniony, 2) P. = (!) zupełny, całkowity (rus.).
1. Koszyk pełen jabłek. 2. Zupełne (nie: pełne) wydanie pism Prusa. Mam zupełne (nie: pełne) zadowolenie. Znajdą te utwory zupełne (nie: pełne) potwierdzenie. *Cyt. Szeffs.*
II Formy: pełny—pełen. Formy: p e ł e n używamy tylko w orzeczniku lub w przydawce okolicznikowej, formy: p e ł n y używamy bez jakichkolwiek ograniczeń.
Był pełen nauki. *Mick.* Mrok pełen był wieczornego oparu. *Żerom.* (Szedł) pełen niepokoju. *Prus.*
III Składnia: P. kogo, czego.
śmiałych żądań pełni. *Mick.* Miał serce pełne litości. *Prus.* Tęsknota pełna łez. *Żerom.* Głos, pełen otuchy.... *Dyg.* Iluż on rzeczy był pełen! *Dąbr.* Tak pełen siebie i swego, że nic więcej zmieścić się w nim nie może. *Orzesz.*

Pełzać (niedok. wielokrot.) — pełznąć (niedok. jednokrot.) = posuwać się ruchem pierścieniowatym unosząc się i opadając. Ob. Spełzać, Wypełzać, Podpełzać. Formy: 1) pełzam, pełzasz, pełza..., pełzają; pełzaj!; pełzający; pełzał, pełzali, 2) pełznę, pełzniesz, pełznie..., pełzną; pełznij!; pełznący; pełznął, pełznąłem, pełznęła, częściej: pełzł, pełzłem, pełzła, pełźli...

Pełznąć (niedok.) — wypełznąć (dok.) = tracić żywość barwy. Formy jak: pełznąć = posuwać się ruchem pierścieniowatym unosząc się i opadając.

Penaty (tylko w lm), dop. tych penatów.
Zwroty: 1) wracać do rodzinnych penatów; 2) opuszczać rodzinne penaty; 3) lary i penaty.

Pensja, nie: peńsja; dlp tej pensji; dlm tych pensji.
Zwroty: 1) potrącać, wytrącać pensję; 2) potrącać, wytrącać z pensji.
2. Pani jej wytrąciła z pensji. *Nowak.*

Pensjonat, nie: pansjonat; dlp tego pensjonatu.

Pensum to. Formy jak: gimnazjum.
Zwroty: 1) odrabiać swoje pensum; 2) zadawać pewne pensum.

Pentarka (! prow.) = perliczka (IGD).

Peonia, lepiej: piwonia.

Percepcja, lepiej: postrzeżenie (Krasn. 85).

Perć ta, nie: ten perć. Formy: dlp tej perci, mlm te perci lub percie, dlm tych perci.

Perfekcja (żart.) = doskonałość.
Zwroty: 1) dochodzić do perfekcji w czym; 2) osiągać w czym perfekcję.

Perfidia, lepiej: przebiegłość, chytrość.

Perfumy te (lm), rzadko: ta perfuma; dlm tych perfum.
Pachniał miłą perfumą. *Goet.*

Pergamin, nie: pargamin; dlp tego pergaminu.

Pergamota lub **pergamuta.** Ob. Bergamota.

Period (lepiej: okres) — periodyczny; dlp tego periodu.

Perkal, dlp tego perkalu.

Perlinka (! prow.) = perliczka (IGD).

Perła — perełka, — perlisty; dlm tych pereł.

Permanencja (!) = ciągłość trwania, stałość.
Zwrot: urzędować w permanencji (!) = urzędować bez przerwy.

Peron, dlp tego peronu.

Perora — perorować. Formy: peroruję, perorujesz...; peroruj!; perorujący; perorował.
Zwrot: prawić komu perory. *SF.*

Perpendykularny (!) = prostopadły.

Perpetuować (!) = utrwalać, uwieczniać (Kr. 2, 31).

Pers — Persjanka, nie: Perzjanka. Formy: dlp tego Persa, nie: Perza, mlm ci Persowie, nie: Perzowie.

Persefona, nie: Perzefona.

Persekwować (!) = prześladować.

Persja — perski (od: Pers).
Zwroty: 1) jadę do Persji; 2) mieszkam w Persji. Por. Ruś, Ukraina, Węgry.

Personalny, nie: perzonalny, lepiej: osobowy.
Wyrażenia: 1) wydział personalny, lepiej: osobowy; 2) przepisy personalne (!) = przepisy osobowe. *DUMK 31 X 31.*

Personel, lepiej: skład osobowy, nie: perzonal, ani: personał (DUMK 31 III 32).
Personel nauczycielski. *Małacz.*

Perspektywa — perspektywny lub perspektywiczny, — perspektywista — perspektywistyczny. I Znaczenie: 1) perspektywny lub perspektywiczny = związany z perspektywą, właściwy perspektywie, 2) perspektywistyczny = odnoszący się do perspektywisty. II Składnia: 1) P. czego = widok perspektywy czego, 2) P. na co = widok perspektywy na co.
Zwroty: 1) mieć co w perspektywie; 2) otwierać komu perspektywę na co.
1. Ma majątek w perspektywie. *Cyt. SW.* 2. Otwierała mu perspektywę na niezgłębiony ustrój świata. *Grusz.*

Perswadować — I Formy: perswaduję, perswadujesz..., perswadują; perswaduj!; perswadujący; perswadowany; perswadował. II Składnia: 1) P. komu — co, rzadziej: na co (dawn.), 2) P. komu, żeby coś zrobił lub czegoś nie robił.
1. Nie mogłem mu tego wyperswadować. 2. Perswadował chłopcom, że to nie cholera. *Orzesz.*

Perswadujący — perswadująco. Ob. Kojący — kojąco.

Perswazja — Formy: dlp tej perswazji, dlm tych perswazji.

Pertraktacje, lepiej: rokowania, układy. (Kr. 85).

Pertraktować, lepiej: prowadzić układy, układać się, rokować.

Peru (ndm) lub **Peruwia** — peruwiański.

Peryferia, lepiej: obwód.
Zwrot: człowiek dobrej peryferii (żart.) = człowiek dobrej tuszy.

Peryfraza, lepiej: omówienie (Krasn. 85).

Perypetia, nie: perypecja; dlp tej perypetii, dlm tych perypetii (perypetyj).
Zwrot: zbieg perypetii.
Zbieg dziwnych perypetii, które się w tym czasie właśnie zwikłały. *Chmiel. cyt. SW.*

Perz (nie: pyrz) — perzasty lub perzowaty; dlp tego perzu.

Perzyna.
Zwrot: 1) pójść w perzynę (nie: w perz) = ginąć doszczętnie; 2) obracać w perzynę (nie: w perz) = niszczyć doszczętnie. *PJ 1, 139.*
1. Pójdzie wszystko w perzynę. *Strug.*

Pesymizm (nie: pessymizm) — pesymista — pesymistyczny. Formy: 1) dlp tego pesymizmu, 2) pesymista, jak: humanista.

Peszt — peszteński; dop. Pesztu.

Petersburg (= Petrograd) — petersburski. Ob. Petrograd. Formy: dop. (z) Petersburga, miejsc. w Petersburgu.

Petit — petitowy; dlp tego petitu.
Zwrot: drukować petitem.

Petla (! rus.) = pętla, pętlica. Por. ros. pietla.

Petrograd (nie: Piotrogród) — petrogradzki. Ob. Petersburg.

Petryfikować (!) = ustalać, utrwalać.

Petunia — Formy: dlp tej petunii, dlm tych petunii.

Petycja.
Zwroty: podać, złożyć, zanieść petycję. *SF.*

Pewien (przymtk.). Ob. Pewny.

Pewien (zaimk.) = jeden, niejaki, jakiś.
Przyszedł pewien pan. Przechodził pewien kryzys finansowy. *Siedl.*

Pewnie — Znaczenie: 1) P. = bez wahania, z poczuciem pewności, wprawnie, 2) P. = prawdopodobnie. Por. Pewno.
1. Mówił śmiało i pewnie. 2. Ran tych nie dostał pewnie przy czytaniu mszału. *Mick.* Pewnie się o niego dopominają. *Sienk.*

Pewno = prawdopodobnie. Por. Pewnie.

Pewność — Składnia: 1) P. kogo, czego =

niezachwiana wiara w kogo, w co, 2) P. co do kogo, co do czego = ufność w stosunku do kogo, do czego.

1. O pewności tego zwycięstwa wątpić nie podobna. *Cyt. SW.* 2. Co do niej jednej nie miał zupełnej pewności. *Iwasz.*

Zwroty: 1) pewność siebie; 2) nabrać pewności siebie; 3) mieć pewność, że...; 4) z pewnością = na pewno.

1. Szersza widownia spotęgowała wrodzoną mu pewność siebie. *Danił.* Zupełna pewność siebie. *Strug.* 2. Nabrał pewności siebie. *Żerom.* Nabrał pewności siebie. *Dąbr.* 3. Mam pewność, że pani... *Nałk.* 4. Z pewnością jestem chory. *Nowak.*

Pewny (pewien). I Formy i ich użycie składniowe: forma: p e w n y ma nieograniczony zakres użycia, formy: p e w i e n używamy tylko w orzeczniku, niekiedy także w przydawce okolicznikowej (zastępującej jakiś okolicznik).

Był pewien słuszności. *Nałk.* Był pewny swej słuszności. *Nałk.* Tego nie był pewny. *Prus.* Jestem pewny, że te rzeczy dałyby się pogodzić. *Orzesz.*

II Składnia: P. kogo, czego.

Byli pewni zwycięstwa. *Mick.* Nikogo nie można być pewnym. *Sienk.* Tego nie była pewna. *Dąbr.*

Zwroty: 1) pewny siebie; 2) pewny swego; 3) być pewnym, że...

1. Już siebie pewniejszy, mocniej stanął na nogach. *Bartk.* Krok pewny siebie, sprężysty. *Iwasz.* 2. Pewien swego. *Grusz.* 3. Byłem pewien, że... *Kad.*

Pęcak, lepiej: **pęczak**; dlp tego pęczaku.

Pęcherz — pęcherzyk; dlp tego pęcherza.

Pęczek = mały pęk. Por. Pączek; dlp tego pęczka.

Pęcznieć, nie: pęcnieć (PJ 1, 118/9). Formy: pęcznieję, pęczniejesz, pęcznieje..., pęcznieją; pęczniej!; pęczniejący; pęczniał, pęcznieli.

Pęd—Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która pędzi), 2) P. do kogo, do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której się pędzi).

2. Ja czuję w sobie pęd do szerokiego działania. *Siedl.*

Zwroty: 1) pędem; 2) w pędzie; 3) w te pędy = od razu.

2. Poniosły w pędzie szalonym. *Dyg.* 3. W świętej głupocie swojej wydałby w te pędy i tamten skarb. *Żerom.*

Pędzel (PA), nie: pendzel; dlp tego pędzla.

Pędzić (niedok. jednokr.) — pędzać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) pędzę, pędzisz, pędzi, pędzimy..., pędzą; pędź! pędźcie!; pędzący; pędzony, pędzeni; pędził, 2) pędzam, pędzasz...; pędzaj!; pędzający; pędzany; pędzał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (przech.) a) kogo, co — do kogo, do czego, w co lub na co = zaganiać kogo, co — do kogo, do czego lub w co, b) P. kogo, co — od kogo, od czego, z czego, c) kogo — skąd (!) = wypędzać kogo skąd, 2) P. (nieprzech.=szybko biec): a) do kogo, do czego, b) po co, c) za czym, d) na co, e) za kim, za czym, f) z kim, z czym, g) przed kim, przed czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: iść). Ob. Iść.

1. Ta wroga obcość pędzała (go) z miejsca na miejsce. *Danił.* 1c) Rozwiązał bursę i począł pędzić (zam.: wypędzać) wychowanków. *Cyt. Kr. 1, 112.* 2. Pędząc za lisem albo za szarakiem. *Mick.* 2d) Pędzić na bezdroża. *Dyg.*

Zwroty: 1) pędzić czas; 2) pędzić wódkę, smołę, dziegieć; 3) pędzić rośliny = powodować rośnięcie; 4) pędzić mocz.

1. Pędzą słodkie swego życia chwile. *Stasz. cyt. SW.*

Pędziwia'tr, nie: pędzi'wiatr. Formy: dlp tego pędziwiatra, mlm ci pędziwiatrowie lub te pędziwiatry.

Pędzlować (niedok.). I Formy: pędzluję, pędzlujesz...; pędzluj!; pędzlujemy; pędzlowany; pędzlował. II Składnia: P. co — czym.

Pęk (= wiązka, wiązanka) — pęczek; mlm te pęki. Ob. Pąk. Forma dlp tego pęku.

Pęki kwiatów. Pęczek rzodkiewek. Pęk kluczy. *Bartk.* Ujął pęk dzirytów. *Ork.*

Pękać (niedok.) — pęknąć (dok.). I Formy: 1) pękam, pękasz, pęka..., pękają; pękaj!; pękający; pękał, 2) pęknę, pękniesz, pęknie..., pękną; pęknij!; pęknięty; pęknąwszy; pęknął, pęknąłem, pęknęła..., częściej: pękł, pękłem, pękła, pękli. II Składnia: P. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Pękał ze złości. *Mochn.* Pęknie z zazdrości. *Małacz.*

Zwroty: 1) mało nie pęknie, *SF* = ledwie, ledwie wytrzymuje coś; 2) bodajeś pękł!, *SF* = bodajeś przepadł!; 3) pękać w kawały lub na kawały.

3. Świat pękł mu w oczach na niezliczone trójkąty i kwadraty. *Ostr.*

Pęta, nie: te pęty, (zwykle w lm); dlm tych pęt, nie: pętów (PJ 10, 119).

Pętla (nie: petla) — pętelka. Formy: dlp tej pętli, dlm tych pętli.

Piać — Formy: pieję, piejesz, pieje..., pieją; piej!; piejący; piał, piałem, piali lub pieli.

Piana ta (nie: ten pian) — pienić się,—pieniści, rzadko: pienny. Formy: cel. miejsc. lp (w) tej pianie.

Zwrot: z pianą na ustach = ze wściekłym gniewem.

Sprawę roztrząsali z pianą na ustach. *Małacz.*

Pianino (rzadko: piano)—pianista. Formy: 1) pianino, jak: okno, 2) pianista, jak finansista. Ob. Finanse.

Piasek — piaskowy, — piaszczysty, — piaskarz — piaskarnia. Ob. Piaskowy. Piaskarnia. Formy: dlp tego piasku, mclp w tym piasku.

Zwroty: 1) piasku komu w oczy nasypać, *SF* = zasłonić rzeczywistość, zwodzić; 2) osiąść na piasku, *SF* = osiąść na mieliźnie, doznać niespodziewanej przygody, zawodu; 3) pisać na piasku = tworzyć coś nietrwałego; 4) bicze kręcić z piasku = rozpoczynać niewykonalne przedsięwzięcia bez realnych środków; 5) piasek przesiewany, nie: siany. *KJMK.*

3. Człowiek złośliwy dobrodziejstwa wzięte na piasku pisze, urazy zaś na marmurze rysuje. *Cyt. SW.* 4. Jegomość kręcił bicze z piasku, ale jejmość dobrze wiedziała, na czym budowała. *Cyt. SW.*

Piaskarnia, nie: piaszczarnia; dlm tych piaskarni.

Piaskarz, dlm tych piaskarzy, rzadziej: piaskarzów.

Piaskowy,—piaszczysty. Znaczenie: 1) piaskowy = odnoszący się do piasku, właściwy piaskowi, 2) piaszczysty = obfity w piasek.

Piąć się, nie: pnąć się. I Formy: pnę się, pniesz się, pnie się..., pną się; pnij się!; pnący się; piął się, piął się, pięła się, pięli się..., nie: pnął się... II Składnia: 1) P. ś. na co = wspinać się na co, 2) P. ś. do czego = wznosić się do czego, 3) P. ś. po co = sięgać po co.

Piątak (nie: piętak) = moneta pięciogroszowa. Por. Piętak.

Piątek — Znaczenie i formy: 1) piątek = piąty dzień tygodnia, dlp tego piątku, 2) Piątek (nazwa miejscowości), dop. Piątku, 3) Piątek (nazwisko), dop. Piątka.

Piątoklasista (nie: pięcioklasista) = uczeń piątej klasy. Por. Pięcioklasowy.

Piątro (! prow.) = piętro.

Piąty.

Zwrot: piąte przez dziesiąte = urywkami; częściowo, niedokładnie.

Piąte przez dziesiąte rozumiał. *Żerom.* Słuchając piąte przez dziesiąte. *Dąbr.*

Pić — I Formy: piję, pijesz, pije..., piją; pij!; pijący; pity; pił. II Znaczenie: P. = wchłaniać napój. III Składnia: 1) P. co (gdy się wymienia napój), 2) P. z czego lub czym (gdy się wymienia naczynie, z którego się wchłania napój), 3) P. z kim (gdy się wymienia towarzysza picia), 4) P. do kogo (gdy się wymienia towarzysza, którego się zachęca w odpowiedzi do picia), 5) P. za kogo (gdy się za kogoś na czyją intencję pije).

2. Skończyli pić kawę z dawnych filiżanek. *Iwasz.* 5. Pito za poległych. *Małacz.*

Zwroty: 1) pić bruderszaft, lepiej: pić na braterstwo = bratać się przy kieliszku przyrzekając, że się będzie mówiło do siebie wzajemnie: ty; 2) pić kogo oczami = wchłaniać kogo oczami, upajać się czyimś widokiem; 3) pić na umór.

1. Piliśmy na braterstwo, choć i tak jesteśmy na ty. *Strug.* 2. Ją całą piję oczami. *Nałk.* 3. Zaczął pić na umór. *Goet.*

Pić kogo — czym = uwierać kogo — czym. Formy jak: pić = wchłaniać napój.

Piec (rzecz.) ten, nie: ta pieca (prow. lit.). Formy: mlm te piece, nie: te piecy, dlm tych pieców, nie: tych piecy.

Zwroty: 1) włożyć (nie: dać) co do pieca; 2) jak u Pana Boga za piecem = wygodnie; 3) nie z jednego pieca chleb jadać, *SF* = bywać w różnych domach, obracać się wśród różnych ludzi; 4) cztery mile za piec, *SF* = nigdzie daleko; 5) cztery kąty, a piec piąty, *SF* = pustki w pokoju; 6) spaść z pieca na łeb = spaść gwałtownie, znienacka; 7) poprawić się z pieca na łeb, *SF* (o nieudanej chęci poprawy).

Piec (czasown.) — piekarz — piekarnia. Ob. Piekarnia. Piekarz. I Formy: piekę, pieczesz, piecze..., pieką; piecz! pieczcie!; piekący; pieczony; piekł. II Składnia: P. kogo, co — na czym.

Zwrot: piec kogo na wolnym ogniu = przygrzewać stopniowo, zadawać długotrwałe męki.

Piechotando (żart.) = pieszo.

Co by to była za przyjemność tak się przelecieć piechotando choćby do Łazienek. *I. Dąbr.*

Piecza.

Zwrot: mieć kogo, co na pieczy, *SF* = mieć kogo, co w opiece.

Pieczeń ta, nie: ta pieczenia (prowin. lit.). I Znaczenie: 1) P. = kawał upieczonego mięsa, 2) P. = (!) wątroba (rus., por. ros. pieczeń = wątroba).

Zwrot: przy jednym ogniu (piecu) upiec dwie pieczenie, *SF* = za jednym zachodem dwie sprawy załatwić.

Pieczęć — pieczątka. Forma mlm te pieczęcie, rzadko: te pieczęci.

Zwroty: 1) pieczęć na czym położyć, *SF;* 2) pieczęć do czego przyłożyć, *SF;* 3) pieczęć niszczyć, nie: zrywać, ale: plombę zrywać. *KJMK;* 4) pieczęć zdejmować, nie: odejmować. *KJMK.*

Pieczętować — I Formy: pieczętuję, pieczętujesz, pieczętuje..., pieczętują; pieczętuj!; pieczętujący; pieczętowany; pieczętował. II Składnia: P. co — czym.

Pieczętować się czym = używać jakiejś pieczęci herbowej.

Piedestał, dlp tego piedestału.

Zwroty: 1) na piedestał kogo wynieść. *SF;* 2) na piedestale kogo postawić. *SF;* 3) z piedestału kogo strącić. *SF.*

Piekarnia, dlm tych piekarni (IGD).

Piekarnik (IGD), nie: rura, ani: bratrura, ani: szabaśnik (prow.).

Piekarz — Formy: mlm ci piekarze, dlm tych piekarzy, rzadziej: piekarzów.

Piekło — piekielny, dlm tych piekieł. Znaczenie: 1) P. = miejsce wiecznego potępienia, 2) P. = męczarnie, cierpienia, 3) P. = wrzaski, kłótnie, awantury, rwetes.

1. Pewnie po same wąsy hultaj w piekle siedzi. *Mick.* 2. Bez tego piekła, które jest wiecznie na wsi. *Dąbr.*

Zwroty: 1) robić komu piekło = robić komu awantury; 2) mieć piekło w domu; 3) włóczyć się, jak Marek (= mara) po piekle; 4) z piekła rodem = piekielnik, okrutnik, awanturnik; 5) pierwszy stopień do piekła; 6) wstąpił do piekieł, po drodze mu było (posp.) = naddał drogi, poszedł okrężną drogą; 7) bodajeś z piekła nie wyjrzał!

1. Nie rób piekła w domu! *Prus.* Narobisz ludziom piekła. *Dąbr.* 5. Pierwszy stopień do piekła — ciekawość. *Sierosz.*

Pielęgarz (!) — pielęgarka (!) = pielęgniarz — pielęgniarka (PJ 5, 77).

Pielęgnacja (!) = pielęgnowanie.

Skutki błędnego pielęgnowania (nie: błędnej pielęgnacji) włosów. *IKC 21.IV 35.*

Pielęgnować, nie: pielegnować. Formy: pielęgnuję, pielęgnujesz..., pielęgnują; pielęgnuj!; pielęgnujący; pielęgnowany; pielęgnował.

Pielgrzym — Formy: dlp tego pielgrzyma, mlm ci pielgrzymi.

Pielucha — pieluszka.

Zwrot: w pieluchach, *SF* = w niemowlęctwie.

Pieniądz (nie: piniądz) — pieniążek,—pieniężny. I Formy: lp ten pieniądz, tego pieniądza, temu pieniądzowi, ten pieniądz, pieniądzu! tym pieniądzem, o tym pieniądzu; lm te pieniądze (nie: pieniędze), tych pieniędzy (nie: pieniądzów), tym pieniądzom,

te pieniądze, pieniądze! tymi pieniędzmi (nie: pieniądzami), o tych pieniądzach.

U mnie z pieniędzmi kuso. *Sienk.* Z żalu za pieniędzmi. *Prus.* Mieć do czynienia z pieniędzmi. *Kad.* Z pieniędzmi było krucho. *Grusz.* Mama da pieniądze. *Nowak.*

II Składnia: 1) P. kogo (gdy się wymienia właściciela pieniędzy), 2) P. na co (gdy się wymienia rzecz, na której kupno są przeznaczone pieniądze), 3) P. dla kogo (gdy się wymienia osobę, dla której są przeznaczone pieniądze), 4) P. za co (gdy się wymienia czynność lub rzecz, w zamian za którą otrzymało się pieniądze).

2. Masz na to pieniądze. *Dąbr.* 4. Masz pieniądze za gęsi. *Dąbr.*

Zwroty: 1) dać pieniądze do miasta = dać pieniądze na zakupy na targu; 2) składać, zbierać, oszczędzać, zwijać, dusić, ciułać pieniądze na co; 3) wydawać, wymieniać pieniądze (na co); 4) pieniądze łożyć na co. *SF;* 5) leżeć lub siedzieć na pieniądzach = być bardzo bogatym; 6) przychodzić do pieniędzy, *SF* = przychodzić do zamożności; 7) wnieść do kasy pieniądze, złożyć w kasie pieniądze, podnieść lub podjąć z kasy pieniądze, przelać do kasy pieniądze. *SF;* 8) pieniądze wychodzą. *SF;* 9) zaopatrzyć kogo w pieniądze; 10) psie pieniądze (rub.) = nędzne, małe pieniądze.

1. Gdy mama da już pieniądze do miasta... *Nowak.* 2. Żyd zbiera pieniądze, a ja pracuję. *Siedl.* Raz chcę biednemu druciarzowi uskładać na buty, potem chcę uciułać na kolej nakręcaną. *Kad.* 3. Nie bała się wydać pieniędzy. *Dąbr.* Jeżeli mają tak dalej wyrzucać pieniądze. *Dąbr.* 5. Szczwana dama siedziała na pieniądzach. *Siedl.* 10. Musiała sprzedać za psie pieniądze. *Nowak.*

Pieniny (tylko w lm), dop. Pienin.

Pień — pieniek (nie: pionek), — pniak — pniaczek, — pienny. Ob. Pion — pionek. Formy: dlp tego pnia, dlm tych pni, rzadko: pniów (dawn.).

Wskroś białych pniów. *Mick.* W cieniu pniów. *Żerom.*

Zwroty: 1) wybić, wyciąć, wyrznąć w pień, *SF* = wybić doszczętnie; 2) zboże na pniu = zboże nie zżęte; 3) mieć z kim na pieńku = mieć do kogo urazę.

1. W pień wyciął. *Stasz.* 2. Z drzewami na pniu palono zasiewy. *Mick. cyt. SW.*

Pieprz — pieprzowy, — pieprzny, — pieprzyć. Ob. Pieprzowy, Pieprzyć. Forma dlp tego pieprzu, nie: pieprza.

Zwroty: 1) gdzie pieprz rośnie = w odległych, egzotycznych krajach; 2) suchy jak pieprz.

1. Mam ochotę wiać, gdzie pieprz rośnie. *Dąbr.* 2. Suche to jak pieprz. *Sierosz.*

Pieprzowy, — pieprzny. Znaczenie: 1) pieprzowy = odnoszący się do pieprzu, właściwy pieprzowi, 2) pieprzny = zawierający w sobie dużo pieprzu.

Pieprzyć — I Formy: pieprzę, pieprzysz, pieprzy, pieprzymy..., pieprzą; pieprz! pieprzcie!; pieprzący; pieprzony; pieprzył. II Składnia: P. co — czym = zaprawiać co pieprzem lub czymś podobnym do pieprzu.

Piernat — piernacik; dlp tego piernata.

Pieróg (= potrawa z ciasta) — pierożek, nie: pirόg, ani: pirożek. Por. Piróg. Formy: dlp tego pieroga, dlm tych pierogów.

Pierś — Formy: mlm te piersi, dlm tych piersi.

Zwroty: 1) bić się w piersi; 2) radość, szczęście piersi rozpiera; 3) z całej piersi lub pełną piersią = całym oddechem; 4) zrywać piersi = głośno i dużo mówić.

1. Bił się w piersi pobożnie. *Bartk.* 2. Piersi rozpiera w nim serce radosne. *Bartk.* 3. Jakże nie huknie z całej piersi. *Żerom.* 4. Piersi zrywam, a wy nic. *Gomul.*

Pierścionek, nie: pierściónek.

Pierw lub **pierwej**, nie: pierwiej.

Pierwiastek (nie: pierwiasnek) — pierwiastkowy. Znaczenie: pierwiastkowy: 1) = elementarny, 2) = (rzadziej, arch.) pierwotny.

1. Siły pierwiastkowe. *Hube cyt. SW.* 2. Jak w kościele pierwiastkowym, tak i teraz. *Śniad. cyt. SW.*

Pierwiosnek, nie: pierwiostek; dlp tego pierwiosnka.

Pierworodny (nie: pierworodni) — pierworodztwo lub pierworództwo.

Pierwowzór, dlp pierwowzoru.

Pierwszeństwo — Składnia: P. w czym.

Walczy o pierwszeństwo w strzelectwie. *Mick.*

Zwroty: 1) dawać, oddawać komu, czemu pierwszeństwo; 2) przyznawać komu pierwszeństwo. *SF;* 3) ustępować komu w czym pierwszeństwa; 4) służy komu na czym pierwszeństwo przed kim.

1. Dać pierwszeństwo hasłu nieugiętego spełnienia obowiązku. *„Czas" 19 IX 35.* 3. Nie ustępując na waszej ziemi nikomu pierwszeństwa w cnotach, w pracach, naukach. *Stasz.* 4. Na kaucji, złożonej przez powoda cudzoziemca, służy pozwanemu pierwszeństwo przed innymi wierzycielami powoda. *Kod. Post. Cyw.*

Pierwszorzędny = pierwszej wagi, wielkiego znaczenia.

Sprawa miłości jest pierwszorzędną sprawą życia. *Dyg.*

Pierwszy (nie: pierszy) — najpierwszy. I Forma mlm (męsko-osob.) pierwsi. II Składnia: 1) P. wśród kogo lub między kim, 2) P. w czym. Ob. Ostatni. III Znaczenie: najpierwszy = pierwszy (ze szczególnym uwydatnieniem tej pierwszości).

Najpierwsze posiedzenie. *Zap.*

Zwrot: pierwszy z brzega = pierwszy lepszy. Szukały pierwszej lepszej okazji. *Goet.* Podjąłem pierwszą z brzega czapkę. *Żerom.*

Pierzchać (niedok.) — pierzchnąć (dok.) = uciekać. I Formy: 1) pierzcham, pierzchasz, pierzcha..., pierzchają; pierzchaj!; pierzchający; pierzchał, 2) pierzchnę, pierzchniesz, pierzchnie..., pierzchną; pierzchnij!; pierzchnął, pierzchnęłam, pierzchnęła, pierzchnęli lub pierzchł, pierzchłem, pierzchła, pierzchli. II Składnia: 1) P. od kogo, od czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która pozostaje w stanie bezruchu), 2) P. przed kim, przed czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która goni, naciera).

2. Zwierzęta pierzchały przed nimi. *Dyg.*

Pierzchnąć (niedok.) — spierzchnąć (dok.) = stawać się twardym (o skórze). Formy jak: pierzchnąć = uciec.

Pierze, nie: pirze.

Zwroty: 1) porastać w pierze, *SF* = rosnąć w zamożność; 2) w cudze pierze się stroić, *SF* = przypisywać sobie cudze zasługi.

Pies — Formy: lp ten pies, tego psa, temu psu (nie: psowi), tego psa, psie! tym psem, o tym psie (nie: psu); lm te psy, tych psów,

tym psom, te psy (nie: tych psów), psy! tymi psami, o tych psach.

Mam jednego psa. Mam dwa psy (nie: dwóch psów).

Zwroty: 1) psa ułożyć do czego, np. do polowania. *SF;* 2) nie zdać się psu na budę, *SF* = być do niczego; 3) nie mieć kogo za psa, *SF* = lekceważyć kogo, pogardzać kim; 4) kochać kogo, jak psy dziada na ciasnej ulicy, *SF* = być dla niego niechętnym; 5) psy wieszać na kim, *SF* = obmawiać kogo; 6) czuć się pod psem = czuć się niedobrze; 7) być, iść pod psem = być w złym stanie; 8) czuć się jak pies w studni = czuć się źle; 9) schodzić na psy = biednieć, tracić siły; 10) ni pies, ni wydra, *SF* = nie wiadomo co; 11) mały piesek, *SF* = drobny, nic nie znaczący urzędnik; 12) francuski piesek, *SF* = człowiek nadmiernie wydelikacony; 13) psi figiel lub psikus = niewyszukany żart, niewyszukana, przez żart zrobiona zasadzka; 14) psia pogoda, psi czas = wiatr z deszczem, zamieć, okropna pogoda; 15) pogoda, że psa z budy by nie wypędził = psia pogoda; 16) psim swędem (tryw.) = nie wiadomo czym, bez wysiłku; 17) na psa urok (zaklęcie); 18) psu z gardła wydarty = wymięty.

3. Nie miał go za psa. *Bartk.* 7. Nasza poczta polowa idzie pod ostatnim psem. *Strug.* Woda pewno pod psem. *Dąbr.* Na zapytanie o stan zdrowia chorego, odpowiedział: pod psem. *Danił.* 9) Już tak bezsilna, na takie psy zeszła. *Sienk.* Na psy zeszły tradycje. *Bartk.* Na psy zeszło dawne podwórze. *Bartk.* 10. To jest ni pies, ni wydra. *Danił.*

U w a g a: Wszystkie te zwroty mają odcień rubaszny lub trywialny.

Pieskowa Skała, nie: Piaskowa Skała.

Pieszczota—pieszczotka; dlm tych pieszczot. Por. Robota — robótka.

Pieszo = piechotą, na piechotę.

Zaraz mogłem pieszo iść. *Mick.*

Pieszy, mlm (męsko-osob.) piesi.

Pieścić — I Formy: pieszczę, pieścisz, pieści, pieścimy..., pieszczą; pieść! pieśćcie!; pieszczący; pieszczony, pieszczeni; pieścił. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Pieścić się — I Formy jak: pieścić. II Składnia: 1) P. ś. z kim (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z którą się ktoś wzajemnie pieści), 2) P. ś. kim, czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest tylko biernym narzędziem pieszczot).

1. Tak się słuch jej pieści z dźwięcznymi słowy. *Mick.*

Pieśń ta (nie: ta pieśnia JP 9, 54) — piosnka, częściej: piosenka,—pieśniarz. I Formy: 1) dlp tej pieśni, mlm te pieśni, dlm tych pieśni, 2) dlm tych pieśniarzy, rzadziej: pieśniarzów.

Może pan zaśpiewa jakąś gorącą piosenkę. *Reym.*

II Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest źródłem lub pobudką pieśni), 2) P. o kim, o czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest treścią pieśni).

1. Pieśń nadziei. 2. Pieśń o sławie.

Pietyzm—pietysta. Formy: 1) dlp tego pietyzmu, 2) pietysta, jak: humanista.

Pięcioklasowy (nie: pięcioklaśny, ani: piątoklasowy) = składający się z pięciu klas. Por. Piątoklasista.

Szkoła pięcioklasowa.

Pięcioletni, nie: pięcioletny.

Pięcioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Pięć—piąty. Formy i składnia jak: dziesięć.

Pięć w dziesięciu mieści się i mieściło się zawsze (nie: mieszczą się i mieściły się) dwa razy. *Cyt. PJ 1, 103.* Było (nie: były) pięć domów.

Zwrot: mówić, pleść ni w pięć, ni w dziewięć = mówić od rzeczy.

Odpowiedział ni w pięć, ni w dziewięć. *Grusz.*

Pięćdziesiątka—Znaczenie: 1) P. = jednostka złożona z liczby pięćdziesiąt, 2) P. = pięćdziesiąt lat.

2. Ma pod pięćdziesiątkę. *Dąbr.* Elegancki pan około pięćdziesiątki. *Grusz.*

Pięćdziesięcioletni, nie: pięćdziesięcioletny.

Zwrot: pięćdziesięcioletnia rocznica (!) = pięćdziesiąta rocznica.

Pięćkroć (= pięć razy) — pięciokrotny, nie: pięćkrotny.

Zwrot: pięćkroć sto tysięcy, nie: pięćkroć razy sto tysięcy.

Pięćsetletni, nie: pięćsetletny.

Zwrot: pięćsetletnia rocznica (!) = pięćsetna rocznica. *Kr. 1, 141.*

Pięć ta — Formy: dlp tej pięci, mlm te pięci.

Pięknie. Ob. Piękny.

Pięknieć (niedok.)—wypięknieć (dok.). Formy: 1) pięknieję, pięknieję...; pięknieję!; pięknieający; piękniał, pięknieli, 2) wypięknieję, jak: pięknieję; wypięknawszy; wypiękniał, wypięknieli.

Piękno to, nie: to piękne. Ob. Zło.

Piękność.

Zwrot: nie grzeszyć pięknością = być brzydkim.

Piękny (nie: piekny)—piękniejszy, — pięknie, nie: pieknie.

Zwrot: oddać komu pięknym za nadobne, *SF* = odwzajemnić się tym samym.

Piększyć (nie: piękrzyć, dawn.) (niedok.)—upiększyć (dok.). I Formy: 1) piększę, piększysz, piększy, piększymy...; piększy! piększcie! lub piększyj!, piększyjcie!; piększący; piększony; piększył, 2) upiększę, jak: piększę. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Pięść — piąstka. Formy: dlp tej pięści, mlm te pięści lub pięście, dlm tych pięści.

Zakasawszy pięście. *Mick.* Złożył olbrzymie pięście. *Sienk.* Grzmocą wzajem pierś w pierś straszne pięście. *Żerom.* Pięście potrząsane ze wściekłością. *Małacz.* Zacisnął pięście. *Zaremb.*

Zwrot: prawo pięści.

Pięta — piętka. Forma dlm tych pięt.

Zwroty: 1) obrócić się na pięcie, *SF* = zrobić zwrot całą osobą na pięcie; 2) wykręcić się na pięcie, *SF* = szybko odejść, zbyć kogo byle czym; 3) deptać komu po piętach, *SF* = za kim chodzić, nudzić; 4) aż mu w pięty poszło, *SF* = dobrze poczuł; 5) w piętkę gonić = być niespełna rozumu; 6) pięta Achillesa, *SF* = słabe, odsłonięte dla napastnika miejsce.

Pięterko. Ob. Piętro.

Piętno = znamię (zwykle w znaczeniu ujemnym). Forma dlm tych piętn.

Zwroty: 1) wycisnąć na kim lub na czym piętno (w znaczeniu ujemnym lub dodatnim). *SF;* 2) nosić na sobie piętno czego (w znaczeniu ujemnym lub dodatnim). *SF;* 3) zetrzeć z kogo jakie piętno. *SF.*

Piętro (PA) (nie: piątro) — pięterko (nie: piąterko)—piętrowy, nie: piątrowy. Forma dlm tych pięter lub piętr, nie: piątr.

Na piętrze. *Małacz.* Na pięterku. *Małacz.* Ileż to piętr musi zwędrować. *Parand.*

Wyrażenia: dom o jednym piętrze, o dwóch piętrach... = dom jednopiętrowy, dom dwupiętrowy...

Pigułka.

Zwroty: 1) gorzka pigułka, *SF* = przykrość; 2) połknąć pigułkę = doznać przykrości; 3) osłodzić komu pigułkę, *SF* = osłodzić komu przykrość.

1. To trzeba połknąć jak gorzką, ale skuteczną pigułkę. *Parand.*

Pijak—pijanica,—pijaczysko (to lub ten),—pijaczyna. Formy: 1) mlm ci pijacy, te pijaki, 2) lp ten pijanica, tego pijanicy, temu pijanicy, tego pijanicę, pijanico! tym pijanicą, o tym pijanicy; lm ci (te) pijanice, tych pijanic..., 3) clp temu pijaczysku, dlm tych pijaczysków.

Pijalnia = miejsce, gdzie się pije.

Pijany, nie: pjany.

Zwrot: trzymać się, jak pijany płotu, *SF* = trzymać się czego mocno, nieustannie czegoś się chwytać.

Pijar (nie: piar), mlm ci pijarzy.

Pijawka.

Zwroty: 1) stawiać komu pijawki (por. stawiać komu bańki); 2) czepiać się jak pijawka. *SF.*

Pijus = pijak, dlp tego pijusa. Por. Pius (imię własne).

Piknik, dlp tego piknika lub pikniku (SW).

Zwrot: wyprawiać piknik.

Wszyscy diabli piknik sobie w moich płucach wyprawiają. *I. Dąbr.*

Pilić = pilnować, strzec, przynaglać. Ob. Piła = pedant. I Formy: pilę, pilisz, pili, pilimy...; pil! pilcie!; pilący; pilony; pilił. II Składnia: P. kogo.

Pilnie — pilno. Znaczenie: 1) pilnie = z pilnością, gorliwie, 2) pilno = śpieszno.

Zwrot: jest komu do czego pilno = jest komu do czego śpieszno, śpieszy się komu do czego.

Pilno nam do boju. *Sienk.* Pilno każdemu do zdrowia. *Bartk.* Pilno mu było do rozmowy. *Natk.*

Pilność — Składnia: 1) P. w czym = gorliwość w czym, 2) P. do czego = chęć do czego, zapał do czego.

Wyrażenie: z pilnością = pilnie.

Z największą pilnością były uważane wszystkie te fenomena natury. *Stasz.*

Pilnować—I Formy: pilnuję, pilnujesz, pilnuje...; pilnują; pilnuj!; pilnujący; pilnowany; pilnował. II Składnia: P. kogo, czego, nie: kogo, co.

Każdy porządku pilnuje. *Mick.* Każdy pilnował swoich gruntów. *Prus.* Pilnowano dróg. *Żerom.* Martwych sosen pilnował. *Bartk.* Jak ja miałem pilnować osobistego gospodarstwa? *Siedl.* Pilnowali swego gniazda. *Natk.* Tych składów pilnowali. *Małacz.* Pilnuje bab sprzedających mleko. *Nowak.*

Zwroty: 1) pilnować kogo, czego jak oka w głowie, *SF* = pilnować gorliwie; 2) pilnować kogo, czego w oba oczy = pilnować czujnie; 3) pilnować (!) pokoju, łóżka... = przebywać w pokoju, w łóżku, por. niem. das Bett, das Zimmer hütten.

2. Pilnowała mię (dopełniacz) w oba oczy. *Małacz.*

Pilny — Składnia: 1) P. w czym = gorliwy w czym, 2) P. do czego = chętny, zapalony do czego.

1. W naukach mniej pilni. *Mick.*

Pilśń ta (nie: ta pilśnia, ani: ta pilść)—pilśniowy, — pilśniarz. Formy: 1) dlp tej pilśni, mlm te pilśnie, 2) dlm tych pilśniarzy, rzadziej: pilśniarzów.

Pilzno — pilzneński lub pilznieński (Łoś Gr. 2, 84, N).

Piła — Znaczenie: 1) P. = do tarcia drzewa — piłować, 2) P. = pedant, człowiek wymagający dokładnej pracy — pilić lub piłować = nudzić, stawiać ciężkie wymagania. Ob. Pilić.

2. Co to za piła! *Małacz.*

Piłat—Znaczenie: 1) P. = imię własne wielkorządcy rzymskiego w Palestynie za czasów Chrystusa, 2) P. = piła (przen.), nudziarz, pedant.

Zwroty: 1) dostać się jak Piłat w credo, *SF* = dostać się przypadkiem, bez istotnej przyczyny; 2) umywać ręce jak Piłat, *SF* = uchylać się od wydania sądu, którego wydanie nakazuje obowiązek moralny.

Piłować = rznąć piłą. I Formy: piłuję, piłujesz, piłuje..., piłują; piłuj!; piłujący; piłowany; piłował. II Składnia: P. co—czym = rznąć coś piłą lub innym narzędziem, do piły podobnym.

Pinezka (!) = pluskiewka.

Pinia — Formy: dlp tej pinii, dlm tych pinii (-ij).

Pińczów — pińczowski.

Pińsk — piński.

Piołun (nie: piełuń); dlp tego piołunu.

Pion — pionek, dlp tego pionu, nie: piona. Ob. Pień.

Pionier, dlp tego pioniera.

Piorun, nie: pieron. Forma dlp tego pioruna lub piorunu (PJ 12, 117, Łoś, N).

Trzaskanie piorunu. *Żerom.* Z łoskotem piorunu. *Żerom.* Zapaliły się stodoły od piorunu. *Weyss.*

Zwroty: 1) do pioruna! zaklęcie), nie: do piorunu!: 2) niech (jasny) piorun trzaśnie! (zaklęcie); 3) piorunem = szybko.

1. Co my tu robimy do pioruna! *Żerom.* 2. Niech piorun w tego tyrana trzaśnie! *Sienk.* Niech jasny piorun trzaśnie! *Małacz.* 3. Wszystko pójdzie piorunem. *Sierosz.* To się robi piorunem. *Natk.*

Piorunochron = odgromnik (prow.); dlp tego piorunochronu.

Piorunować (niedok.). I Formy: piorunuję, piorunujesz...; piorunuj!; piorunujący; piorunował. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = ciskać pioruny, 2) P. na kogo, na co lub przeciw komu, przeciw czemu = gwałtownie powstawać na kogo, na co.

Piorunujący — piorunująco. Ob. Kojący—kojąco.

Podziałało to na obecnych piorunująco. *Cyt. SW.*

Piosenka, rzadziej: piosnka. Ob. Pieśń.

Piotr, woł. Piotrze!, rzadziej: Pietrze! (dawniej).

Zwrot: mieć pietra = bać się (aluzja do trzykrotnego zaparcia się ze strachu apostoła Piotra).

Nieraz miewałem pietra. *Strug.*

Piotrków (nie: Pietrków)—piotrkowski. Formy: Piotrków, Piotrkowa, Piotrkowowi, ale ku Piotrkowu. (Ob. Kraków), w Piotrkowie.

Piórnik, nie: piornik; dlp tego piórnika.

Pióro — piórko.

Zwroty: 1) porastać w piórka, *SF* = porastać w pierze. Ob. Pierze; 2) stroić się w cudze piórka, *SF* = stroić się w cudze pierze; 3) stroić się w pawie piórka, *SF* = być pysznym; 4) trzymać pióro = sekretarzować; 5) (za) jednym pociągnięciem pióra, *SF* = od razu, bez dostatecznego zwrócenia uwagi na następstwa.

Pióropusz, nie: pioropusz; dlp tego pióropusza.

Piramida — piramidalny, — piramidowy, — piramidowaty, — piramidasty lub piramidziasty.

Piramidalny, — piramidowaty, — piramidasty (piramidziasty), — piramidowy. Znaczenie: 1) piramidowy = odnoszący się do piramid, właściwy piramidom, należący do piramid, 2) piramidowaty lub piramidasty (piramidziasty) = podobny ze kształtu do piramid, 3) piramidalny = a) piramidowy, b) wielki jak piramidy, nadzwyczajny.

Zwroty: 1) piramidalny osioł = wielki głupiec; 2) a, to piramidalne! (żart.) = a, to rzecz nadzwyczajna!

Pireneje (tylko w lm), dop. Pirenejów (Żerom.).

Pirotechnik, nie: pyrotechnik.

Piróg lub **piroga** = wąskie czółno wydrążone w pniu drzewa, używane przez Indian. Por. Pieróg.

Pirrus, nie: Pyrrus.

Zwrot: pirrusowe zwycięstwo = zwycięstwo, z powodu ciężkich strat równające się klęsce.

Piruet, dlp tego piruetu.

Zwrot: robić, wykonywać piruety = kręcić się szybko i zgrabnie.

Pisać (niedok.)—napisać (dok.). I Formy: 1) piszę, piszesz, pisze...; piszą; pisz! piszcie!; piszący; pisany; pisał, 2) napiszę, jak: piszę. II Składnia: 1) P. komu (gdy się wymienia osobę, do której się ktoś zwraca piśmiennie) — co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: mówić, opowiadać), 2) P. do kogo = komu — co lub o czym albo bez drugiego dopełnienia, 3) P. dla kogo (gdy się wymienia osobę, ze względu na którą się pisze) — co lub o czym, 4) P. o co = prosić o co piśmiennie, 5) P. czym (gdy się wymienia narzędzie pisania).

1. Pisał każde posłyszane zdanie. *Cyt. SW.* Pisze mi brat o swoich kłopotach. *Cyt. SW.* 2. Brat do mnie (lub mi) o tym pisał. Brat niedawno do mnie (nie: mi) pisał. 3. Pisał powiastki dla dzieci. 4. Pisz o wszystko, co ci będzie potrzebne. *Dąbr.* 5. Piszę ołówkiem.

Zwrot: pisać pracę dla (nie: do) profesora. *JP 14, 186.*

Pisać się na co = godzić się na co.

Piszę się na tę konstytucję, bo nie może być lepsza. *Cyt. SW.*

Pisany — Znaczenie: 1) P. = w piśmie wykonany, piśmienny, pisemny, 2) P. = przeznaczony, 3) P. = malowany, wzorzysty, pstry.

1) umowa pisana; 2) już taki los był mu pisany; 3) pisane jajko.

Pisemny, — piśmienny,—piśmienniczy. Znaczenie: 1) pisemny = na piśmie wyłożony, 2) piśmienny = a) pisemny, b) umiejący pisać, służący pismu (JP 19, 96), 3) piśmienniczy = odnoszący się do piśmiennictwa.

Piskorz — Formy: dlp tego piskorza, dlm tych piskorzy, rzadko: piskorzów.

Zwrot: wyślizgiwać się jak piskorz, *SF* = wykręcać się zręcznie.

Pismo — pisemko; dlm tych pism.

Zwroty: 1) na piśmie = piśmiennie, pisemnie; 2) bite pismo, *SF* = ściśle pismo; 3) wnosić pismo do sądu. *Kod. Post. Cyw.*; 4) oddawać pismo na pocztę. *Kod. Post Cyw.*; 5) doręczać komu pismo. *Kod. Post. Cyw.*; 6) zwąchać pismo nosem, *SF* = domyślać się czego, dzięki czujności spostrzec coś ukrytego, zamaskowanego.

1. Wrócił z rozkazem na piśmie. *Żerom.* Wygotowałem na piśmie plan. *Żerom.* Uzna opinię wydaną na piśmie. *Kod. Post. Cyw.*

Pisnąć. Ob. Piszczeć.

Pistolet, dlp tego pistoletu.

Zwrot: bić się na pistolety.

Por. Palcat. Szabla.

Piszczeć (nie: piszczyć, ani: piskać, dawn.)—pisnąć (dok.). I Formy: 1) piszczę, piszczysz, piszczy, piszczymy..., piszczą; piszcz! piszczcie!; piszczący; piszczał, piszczeli, 2) pisnę, piśniesz, piśnie..., pisną; piśnij!; pisnął, pisnąłem, pisnęła. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełnienia) = wydawać głosy pisku, 2) P. do czego = chcieć czego bardzo, 3) nie pisnąć (tylko z przeczeniem i tylko w postaci dokonanej) komu — co lub o czym = nie powiedzieć komu nic lub o niczym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mówić).

1. Kto tam wie, co w trawie piszczy. *Cyt. SW.* 2. Ona do tego aż piszczy. *SF.* 3. Żebym mamie nie pisnął ani słowa. *Nowak.* Nam nie wolno ani pisnąć o tym przed nią. *Nowak.*

Piszczel ten, częściej: ta. Formy: dlp tego piszczela, częściej: tej piszczeli, mlm te piszczele.

Piśmienny. Ob. Pisemny.

Pitagoras — pitagorejski — pitagorejczyk.

Pitia — pityjski.

Zwrot: odpowiedź pityjska (= dwuznaczna).

Pitny (dawn.) = (dziś) pijalny.

Wyrażenia: miód pitny; woda pitna = woda do picia.

Piure, w wymowie: piure', lub **purée** (ndm), nie: piuro.

Pius (nie: Pijus) — piuska. Por. Pijus.

Piwniczna (nazwa miejscowości); Piwnicznej, Piwnicznej, Piwnicznę (Piwniczną), Piwniczno! (Piwniczna!), Piwniczną, w Piwnicznej (odmiana przymiotnikowa, tylko w biern. i woł. częściej używane bywają końcówki rzeczownikowe).

Piwo — piwny,—piwiarnia. Formy: dlp tej piwiarni, dlm tych piwiarni.

Zwroty: 1) nawarzyć piwa, *SF* = niewłaściwym postępowaniem wytworzyć przykry stan rzeczy; 2) dać komu na piwo, *SF* = dać komu drobną monetę za wyświadczoną drobną usługę.

Piwonia — Formy: dlp tej piwonii, dlm tych piwonii.

Piwo'war, nie: piwowa'r.

Piza — pizański.

Plac, mlm te place, nie: placy.

Zwroty: 1) plac (boju); 2) dotrzymać komu placu = nie dać się zwyciężyć, brać dalszy czynny udział w czym; 3) z placu ustąpić = dać się zwyciężyć, ustąpić z czynnego życia; 4) na placu zostać = polec w bitwie; 5) na plac wystąpić = zjawić się na widowni walki lub życia; 6) wyjeżdżać z czym na plac (rub.) = występować z czymś; 7) Plac Trzech Krzyży (w Warszawie), nie: Krzyżów.

1. Na szczekocińskim placu. *Żerom.* 2. Jakieś mętne poczucie uprzejmości kazało Kordysowi dotrzymywać jej placu (w piciu). *Goet.*

Placek ten (nie: ta placka) = ciasto wypieczone o płaskim kształcie.

Zwroty: leżeć plackiem = płaszczyć się.

Placforma (!) = platforma.

Placka ta (nie: ten placek) = klapka do zabijania much.

Plafon, dlp tego plafonu.

Plagiat — plagiator; dlp tego plagiatu.

Plakata ta lub ten **plakat** (nie: ta plakieta) = wielki arkusz papieru z ogłoszeniem.

Zobaczyłem plakat. *Nowak.*

Plakieta ta (nie: ten plakiet) = płaskorzeźba w metalu.

Plama — plamisty.

Zwroty: 1) plamy wywabiać, *SF;* 2) na słońcu znaleźć plamę, *SF* = znaleźć dziurę na całym; 3) doszukiwać się plamy na słońcu = doszukiwać się wady tam, gdzie jej nie ma.

3. Jeden z tych doszukujących się plam na słońcu. *Małacz.*

Plamić (niedok.) — splamić (dok.). I Formy: 1) plamię, plamisz, plami, plamimy...; plam! plamcie!; plamiący; plamiony; plamił, 2) splamię, jak: plamię. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Plamić suknię tłuszczem. *SW.*

Plan — planować. I Forma 1) dlp tego planu, 2) planuję...; planuj!; planujący; planowany; planował. II Składnia: P. czego (nie: dla czego) = szkic czego, projekt czego, 2) P. co do czego = projekt, zamiar, dotyczący czego, 3) P. na co = projekt, zamiar, przygotowany na co.

1. Plan szerzenia (nie: dla szerzenia) nowego kultu. *IKC 31 III 33.* 2. Obmyślił plany co do owego spadku. *Dąbr.* 3. Plany na przyszłość. *Żerom.*

Zwroty: 1) dalszy plan, drugi plan, nie: tylny plan (! rus., por. ros. zadnij plan); 2) pierwszy plan; 3) rysować, kreślić, sporządzać, wykonywać plan. *SW;* 4) przeprowadzać plan w szczegółach. *SW;* 5) trzymać się, przestrzegać planu. *SW;* 6) odstąpić od planu. *SW;* 7) mieszać, krzyżować komu plany. *SW;* 8) przedstawiać komu plan; 9) wciągać kogo do planów; 10) mieć plany = mieć zamiary.

1. Na drugi plan dopiero wysunął kwestię finansową. *SW.* 2. Oto z pierwszego planu spogląda surowo stary ksiądz matematyk z rozczochraną głową. *Syrok. cyt. SW.* 8. Przedstawię plany. *Dąbr.* 9. Próbował pojednać się z nim i wciągnąć go do swych planów. *Sienk.* 10. Miał pewne plany. *Ostr.*

Planeta ta (nie: ten planeta) (= gwiazda ruchoma) — planetarny. Por. Planeta.

Plantacja — Formy: dlp tej plantacji, dlm tych plantacji (-yj).

Plaskać (niedok.) — plasnąć (dok.) kogo, co, w co lub po czym = uderzać kogo, co — w co lub po czym. Formy jak: klaskać — klasnąć.

Plasnął ją (kobyłę) w zad szeroką dłonią. *Kruczk.*

Plaster (nie: plastr) — plasterek.

Zwrot: przyłożyć na co plasterek, *SF* = chcieć coś zaspokoić byle czym.

Platforma — Znaczenie: 1) P. = (lepiej) pomost, ganek, 2) P. = ogół zasad, na których opiera swoją działalność jakieś stowarzyszenie.

Plazma ta (nie: ten plazmat) — plazmatyczny (JP 13, 18).

Plądrować (PA), nie: plondrować. I Formy: plądruję; plądruj!; plądrujący; plądrowany; plądrował. II Składnia: P. co lub w czym.

Pląsać — Formy: pląsam, pląsasz, pląsa...; pląsaj!; pląsający; pląsał.

Plątać (niedok.) — splątać (dok.). Formy: 1) plączę, plączesz, plącze..., (nie: plącę, plącesz..., ani: plątam, plątasz...); plącz! plączcie!; plączący; plątany; plątał, 2) splączę, jak: plączę.

Plątać się.

Zwroty: 1) plącze się jak piąte koło u wozu, *SF* = jest niepotrzebny; 2) język się plącze; 3) plącze się komu w głowie.

Plebania — Formy: dlp tej plebanii, dlm tych plebanii (-ij).

Plebs, dlp tego plebsu.

Pleciuga ten lub ta (r. wspól.). Formy: lp ten (ta) pleciuga, tego (tej) pleciugi, temu (tej) pleciudze, tego (tę) pleciugę, pleciugo! tym (tą) pleciugą, o tym (tej) pleciudze; lm te pleciugi, tych pleciugów (r. ż. tych pleciug), tym pleciugom, tych pleciugów (r. ż. te pleciugi), tymi pleciugami, o tych pleciugach.

Plecy (zwykle w lm), dlm tych pleców, rzadko: tych plec. Składnia: dwoje, troje, czworo... pleców.

Zwroty: 1) poza plecami czyimiś = w ukryciu przed kimś; 2) za plecami = po kryjomu; 3) mieć (mocne) plecy = mieć wpływową protekcję.

1. Te rzeczy decyduje ktoś poza naszymi plecami. *Iwasz.* Jakżeby miał poza jego plecami sprzedać Serbinowo. *Dąbr.* 2. Za plecami organizował na tyłach rozruch. *Żerom.*

Pleć (niedok.), rzadziej: plewić. Formy: pielę, pielesz, piele..., rzadziej: plewię, plewisz (prow. małop.); piel! pielcie!; rzadziej: plew! (prow. małop.); pielący; pielony, rzadko: pełty; pełł, rzadziej: plewił (prowinc. małop.), rzadziej: plewiony (prow. małop.).

Pełli chwast. *Sierosz.* Pełła też Agnisia. *Dąbr.*

Pled, dlp tego pledu.

Plenipotencja — plenipotent = pełnomocnictwo — pełnomocnik.

Plenze (! prow. wlkopol.) = placki z kartofli (IGD).

Pleonazm — pleonastyczny; dlp tego pleonazmu.

Pleszew — pleszewski.

Pleść (niedok.). Formy: plotę, (nie: pletę), pleciesz, plecie...; plotą (nie: pletą); pleć!

plećmy!; plotący; pleciony, pleceni (nie: plecieni); plótł, plotłem, plotła, pletli.

Nie wiesz, co pleciesz. *Bartk.*

Pleśnieć (niedok.)— spleśnieć (dok.). I Formy: 1) pleśnieję, pleśniejesz, pleśnieje...; pleśniej!; pleśniejący; pleśniał, pleśnieli, 2) spleśnieję, jak: pleśnieję; spleśniej!; spleśniawszy; spleśniały, spleśnieli; spleśniał, spleśnieli. II Składnia: P. od czego lub z czego (zwykle z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Chleb spleśniał od wilgoci.

Pletwa, rzadziej: płetwa; dlm tych pletw.

Plewa.

Zwroty: 1) brać kogo na plewy, *SF* = zwodzić kogo bezwartościowymi korzyściami; 2) oddzielić ziarno od plewy, *SF* = oddzielić rzeczy wartościowe od bezwartościowych.

Plik ten lub ta **plika.**

Wydobył plik starych papierów. *Parand.* Lustracja plik papierów starych. *SW.*

Plint (!) lub **plintus** (!) = listwa (KJMK).

Plita (! prow. lit.) = blacha kuchenna.

Zwrot: palić pod blachą, nie: palić plitę. *Szwed.*

Plomba, nie: blomba.

Zwroty: plombę nałożyć; 2) plombę zdejmować, nie: odejmować; 3) plombę zerwać, nie: zniszczyć, ale: pieczęć zniszczyć. *KJMK.*

Plombować (niedok.)—zaplombować (dok.). I Formy: 1) plombuję, plombujesz, plombuje...; plombuj!; plombujący; plombowany; plombował, 2) zaplombuję, jak: plombuję. II Składnia: P. co — czym.

Zwrot: plombować uszy = zatykać uszy.

Pierwszą jego myślą na szelest papieru było plombować uszy i uciekać. *Krasz. cyt. SW.*

Plotka — plotkarz. Forma dlm tych plotkarzy, rzadziej: plotkarzów.

Zwroty: 1) puszczać plotki. *SF;* 2) roznosić plotki *(Dąbr.);* 3) robić plotki o kim, o czym lub na kogo.

3. Robi plotki o życiu. *Makusz.* To tylko po to, żeby wszyscy robili na mnie plotki. *Grusz.*

Plucha — Znaczenie i formy: 1) ta plucha = szaruga, niepogoda, 2) ten lub ta plucha = niechluj, plugawiec.

1. Ukryjcie się, dopóki ta plucha nie przeminie. *SW.* 2. O gdyby nie był nikt tu więcej z warty, zaraz by w bagnie skąpał się ten plucha. *Mick. cyt. SW.*

Pluć (niedok.) lub plwać (dawn. uroczyst.)— plunąć (dok.). I Formy: 1) pluję, plujesz, pluje...; pluj!; plujący; pluty; pluł, 2) plwam, plwasz, plwa...; 3) plunę, pluniesz, plunie... pluń! pluńcie! (nie: plunij! plunijcie!); plunąwszy; plunął, plunąłem, plunęła, plunęli. II Składnia: P. w co lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: lać, sypać).

Zwrot: pluć na kogo, na co (tryw.) = lekceważyć, nie zwracać uwagi na kogo, na co, być obojętnym wobec kogo lub na co, nie interesować się.

Pluń na wszystko! *Sierosz.* Plunąć na jakąś tam łaskę pańską! *Dąbr.*

Pludry (zwykle w lm) — pluderki (zdrobn.) = spodnie bufiaste. Forma dlm tych pludrów.

Pluskać (niedok.) — plusnąć (dok.). I Formy: 1) pluskam, pluskasz, pluska..., pluskają lub pluszczę, pluszczesz, pluszcze..., pluszczą; pluskaj! lub pluszcz!; pluskający lub pluszczący; pluskał, 2) plusnę, pluśniesz...; pluśnij!; plusnąwszy; plusnął, plusnęłem, plusnęli, rzadko: plusł, plusłem, pluśli. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = wydawać plusk, 2) P. kogo, co — czym = z pluskiem uderzyć kogo, chlapać kogo, co.

Pluskiewka, nie: pinezka.

Na ścianie kilka przypiętych pluskiewkami pisanych świstków. *Dąbr.*

Pluskwa, dlm tych pluskiew.

Plusz — pluszowy; dlp tego pluszu.

Płaca.

Wyrażenia: 1) płaca zarobkowa; 2) płaca od sztuki = płaca na wymiar lub płaca ugodowa = płaca akordowa. *Krasn. 2, 268.*

Płacić (niedok.) — zapłacić (dok.). I Formy: 1) płacę, płacisz, płaci, płacimy...; płać! płaćcie!; płacący; płacony; płacił, 2) zapłacę, jak: płacę. II Składnia: 1) P. komu, nie: kogo (gdy się wymienia osobę, która otrzymuje zapłatę), 2) P. co (gdy się wymienia sumę płaconą, czyli ilość zapłaty), 3) P. czym (gdy się wymienia jakość zapłaty), 4) P. za co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się po zapłacie otrzymuje).

1. Przestał płacić urzędnikom (nie: urzędników). 2. Zapłacił całą należność. 3—4. Za chwilę upojenia przychodzi płacić długim cierpieniem. *Dyg.* Za chwilę gorącą płacił całym życiem pokuty. *Bartk.* Za szkołę płacę nieomal całym życiem. *Kad.*

Płacz.

Zwroty: wybuchać płaczem; zanosić się od płaczu.

Mogłam wybuchnąć płaczem. *Zapol.* Czuł, że lada chwila zaniesie się od płaczu. *Żerom.*

Płakać (niedok.). I Formy: płaczę, płaczesz, płacze...; płacz! płaczcie!; płaczący; płakany; płakał. II Składnia: 1) P. z czego, rzadziej: od czego (gdy się wymienia przyczynę duchową płaczu), 2) P. nad kim, nad czym = rozrzewniać, roztkliwiać się nad kim, nad czym, 3) P. kogo, co = opłakiwać kogo, co, 4) P. po kim, po czym (gdy się wymienia osoby lub rzeczy, które odeszły lub minęły), 5) P. za kim, za czym (gdy się wymienia osoby lub rzeczy, które się pragnie sprowadzić).

1. Płakałem z zachwytu, ze złości, z dziwnego szczęścia. *Nowak.* Płakała od radości. *Sienk.* 2. To, nad czym pani płacze. *Święt.* Żebyś nie płakał nad rozwiązaniem praw onego bydła. *Żerom.* Chce się nad nią płakać. *Strug.* 3. Kto by go miał płakać? *Dąbr.* 4. Wódz to był wielkiej mocy i sławy, kiedy po nim lud prosty tak płacze i o zdrowie tak pyta ciekawy. *Mick.* 5. Chodziłby i płakał za nimi, a nie widziałby ich już więcej do śmierci. *Dąbr.*

Zwroty: płakać gorzko: płakać gorzkimi łzami; płakać rzewnymi łzami.

Płakałem rzewnymi łzami. *Strug.*

Płaksa—płaksiwy. Formy: lp ten (ta) płaksa, tego (tej) płaksy, temu (tej) płaksie, tego (tę) płaksę, płakso!; tym (tą) płaksą, o tym (tej) płaksie; lm te płaksy, tych płaksów (r. ż. tych płaks), tym płaksom,

tych płaksów (r. ż. te płaksy), tymi płaksami, o tych płaksach.

Płaneta = chmura przelotna. Por. planeta.

Płaski (nie: plaski) — bardziej płaski.

Płaszcz — płaszczyk.

Zwroty: 1) pod płaszczykiem czego, *SF* = pod pozorem czego; 2) za płaszczyk komu służyć, *SF* = osłaniać cudze sprawki swoją osobą.

Płat ten (nie: ta płata) — płatek; dlp tego płata.

Zwrot: coś idzie jak z płatka. *SF* = coś się doskonale wiedzie.

żeby wszystko poszło jak z płatka. *Dąbr.*

Pławić (niedok.). I Formy: pławię, pławisz, pławi, pławimy...; pław! pławcie!; pławiący; pławiony; pławił. II Składnia i znaczenie: 1) P. kogo, co — w czym = nurzać w wodzie lub w innym jakimś płynie, 2) P. = przeprawiać przez wodę.

Zwrot: spławić kogo (rub.) = wyprawić kogo skądś, usunąć skądś.

Płaz — Znaczenie i formy: 1) P. = strona płaska czegoś, dlp tego płazu, 2) P. = gad, dlp tego płaza.

Zwroty: 1) uderzyć płazem; 2) ujść płazem = ujść bez przykrych następstw.

2. Wiedział, że wybryki ujdą mu płazem. *Wikt.*

Płeć—płciowy. I Forma dlp tej płci. II Składnia: obie płcie (nie: dwie płcie), obu płci lub obojga płci, obu lub obojgu płciom, obie płci, obu płciami lub obojgiem płci, w obu lub obojgu płciach.

W gronie osób płci obojga. *Danił.*

Płochy, mlm (męsko-osob.) płosi.

Płock — płocki, — płoczczanin. Formy: płoczczanin, jak: mieszczanin.

Płodny w co = obfitujący w co.

Płodzić (niedok.) — spłodzić (dok.). I Formy: 1) płodzę, płodzisz, płodzi, płodzimy...; płódź! płódźcie!; płodzący; płodzony; płodził, 2) spłodzę, jak: płodzę. II Składnia: P. kogo, co.

Płomienisty,—płomienny. Znaczenie: 1) płomienny = właściwy płomieniowi, gorący, jasno jarzący się, 2) płomienisty = pełen płomieni, gorący, jarzący się.

Płomienna miłość. *SW.* Płomienista miłość *SW.* Płomienna wymowa. *SW.*

Płomień, — płomienny,—płomienisty. Formy: dlp tego płomienia, mlm tymi płomieniami, rzadko: płomieńmi; dlm tych płomieni.

Zwrot: stanąć w płomieniach lub w pąsach, ale nie: w rumieńcach (rus.) = mocno się zaczerwienić.

Płonąć (niedok.)—spłonąć (dok.). I Formy: 1) płonę, płoniesz, płonie, płoniemy...; płoń! płońcie!; płonący; płonął, płonąłem, płonęli, 2) spłonę, jak: płonę. II Składnia: P. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Płonąć ze wstydu. Dachy płonęły od zachodzącego słońca.

Zwroty: płonąć miłością, zazdrością, nienawiścią, chęcią...

Płonny, nie: płony (dawn.).

Płońsk — płoński.

Płot—płotek, dlp tego płotu lub płota (SW).

Zaczął oglądać krowę, przywiązaną do płotu. *Prus.* Bryczka stała koło księżego płota. *Zaremb.*

Zwroty: stać, być... u płotu; 2) za płot wyrzucić, *SF* = z pogardą lub lekceważeniem usunąć, jako coś zupełnie niepotrzebnego; 3) trafić, jak kulą w płot, *SF* = nie trafić we właściwe miejsce; 4) strzelać zza płotu, *SF* = napadać z zasadzki.

U płotu sznur jakiś. *Bartk.*

Płowieć (niedok.)—spłowieć (dok.). Formy: 1) płowieję, płowiejesz, płowieje...; płowiej!; płowiejący; płowiał, płowieli, 2) spłowieję, jak: płowieję.

Płoz ten lub ta **płoza** (u sań). Por. Płaz. Forma dlp tego płoza lub tej płozy.

Płuco (nie: pluco) — płucny, nie: płucowy.

Pług, dlp tego pługa.

Płukać (PA), nie: płókać (niedok.). I Formy: płuczę (nie: płukę), płuczesz, płucze..., (Łoś, N) (nie: płukam, płukasz...); płucz! płuczcie!; płuczący; płukany; płukał. II Składnia: P. co — w czym.

Płynąć (jednokr.) — pływać (wielokr. lub jednokr.). Znaczenie: 1) płynąć = a) ciec, b) posuwać się po powierzchni wody lub innej cieczy, 2) pływać = a) posuwać się po powierzchni wody lub innej cieczy (wielokr. do: płynąć), b) unosić się na powierzchni wody lub innej cieczy, nie tonąć (jednokr.).

1 a) Wilia w miłej kowieńskiej dolinie wśród tulipanów i narcyzów płynie. *Mick. cyt. SW.* Białka płynie równiną. *Prus.* 1 b) Tabun zmienia się w okręt i wspaniale płynie cicho, zwolna po niebios błękitnej równinie. *Mick.* 2 a) On pływał po niejednym morzu. 2 b) Korek pływa po powierzchni wody.

Płytko — płycej, nie: płyciej, ani: płydzej, ani: płydziej.

Po (przyimk.) rządzi zwykle miejsc., niekiedy cel. lub biern.

1. Chodzi po lesie. Przyszedł po obiedzie. 2. Po czemu to kupiłeś? Kupiłem to po złotemu za łokieć. Kupiłem to po dwa złote za łokieć.

Zwroty: 1) po złotemu (celown.), ale po groszu (miejsc.). *JP 11, 95;* 2) po złotemu (celown.), ale: po dwa, trzy złote (biern.); 3) po wszystkim, nie: po wszystkiemu.

Jak to zrobisz, będzie po wszystkim (nie: po wszystkiemu).

Po (rzecz., nazwa rzeki we Włoszech)—paduański (pod wpływem łc. paduanus od: Padus).

Pobawić (dok.). Formy jak: bawić.

Pobić (dok.) — pobijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Pobiec (dok.) — pobiegać (niedok.). I Znaczenie: 1) pobiec = zacząć biec dokądś, 2) pobiegać (zwykle z zaimk.: sobie) = skończyć bieganie przez pewien czas w różne strony. II Formy: 1) pobiec, jak: biec, 2) pobiegać, jak: biegać.

Pobielany — pobielony. Znaczenie: 1) pobielany = a) poddawany bieleniu (niedok.), b) posiadający tę właściwość, że musi być zawsze pobielony (dok.), 2) pobielony = poddany bieleniu (dok.).

Wyrażenie: rondel pobielany, nie: bielony, ani: blichowany. *IGD*, ale: płótno bielone.

Pobielić (dok.) — pobielać (niedok.). Formy, jak: obielić — obielać.

Poblednąć (dok.). Formy jak: blednąć.
Pobledli. *Mick.*

Pobłażać (tylko w postaci niedok.). I Formy: pobłażam, pobłażasz, pobłaża...; pobłażaj!; pobłażający; pobłażał. II Składnia: P. komu, czemu — w czym.
Nie pobłażał lenistwu. *Bartk.*

Pobłażanie.
Zwrot: dawać pobłażanie komu, czemu. Zimno nie dawało pobłażania. *żerom.*

Pobłażliwy — Składnia: 1) P. dla kogo lub wobec kogo, 2) P. dla czego lub na co.
Pobłażliwi dla natręctwa. *Prus.*

Poboleć (dok.) — pobolewać (niedok.), nie: poboliwać. I Formy: 1) poboleć, jak: boleć, 2) pobolewa, pobolewał. II Składnia jak: boleć.

Pobory (!) = pensja, wynagrodzenie (Kr. 2, 49).

Pobrać (dok.) — pobierać (niedok.). Formy jak: zabrać — zabierać.

Pobranie.
Zwrot: za pobraniem... (z domyśl.: pieniędzy przesyłkę poczta oddaje adresatowi).

Pobratymiec — Formy: wlp pobratymcze! mlm ci pobratymcy, dlm tych pobratymców.

Pobrząkać (dok.) — pobrząkiwać (niedok.) lub pobrzękiwać. Formy: 1) pobrząkam, pobrząkasz...; pobrząkaj!; pobrząkawszy; pobrząkał, 2) pobrząkuję (pobrzękuję); pobrząkuj! (pobrzękuj!); pobrząkujący (pobrzękujący); pobrząkiwał (pobrzękiwał).

Pobrzeże — pobrzeżny, dlm tych pobrzeży, nie: tych pobrzeż.

Pobudzający — pobudzająco. Ob. Kojący — kojąco.
Zwrot: działać pobudzająco = pobudzać.

Pobudzić (dok.)—pobudzać (niedok.). I Formy: 1) pobudzę, jak: budzę, 2) pobudzam, pobudzasz, pobudza...; pobudzaj!; pobudzający; pobudzany; pobudzał. II Składnia: P. kogo, co — do czego.
Oszczędność pobudza pracę. *Kad.* Pobudzany do czynu. *Dąbr.*

Poburzyć (tylko w postaci dok.) = po kolei, jedno za drugim zburzyć. Formy jak: burzyć.

Pobyt, dlp tego pobytu.
Wyrażenia: karta na pobyt lub karta pobytu, nie: karta pobyt. *Krasn. 38.*

Pocałowanie.
Zwrot: z pocałowaniem ręki, *SF* = z radosną wdzięcznością, z prawdziwym zadowoleniem.

Pocałunek.
Zwrot: przesyłać pocałunek.
Przesłał ręką pocałunek ślimakowej. *Prus.*

Pochlebiać (rzadko: podchlebiać) (niedok.)— pochlebić (dok.), rzadko: podchlebić. I Formy: 1) pochlebiam, pochlebiasz, pochlebia...; pochlebiaj!; pochlebiający; pochlebiany; pochlebiał, pochlebiali, 2) pochlebię, pochlebisz, pochlebi, pochlebimy...; pochleb! pochlebcie!; pochlebiony; pochlebiwszy; pochlebił. II Składnia: P. komu, czemu — w czym.

Pochlebiać się (niedok.), częściej: **podchlebiać się** — pochlebić się (dok.), częściej: podchlebić się. I Formy jak: pochlebiać — pochlebić. II Składnia: P. ś. komu.
Chce się im pochlebić. *Natk.*

Pochlebiający—pochlebiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Pochlebiony (na fotografii, na portrecie) = przystojniejszy, ładniejszy niż w naturze.

Pochlebstwo, rzadziej: podchlebstwo.

Pochłonąć (dok.) — pochłaniać (niedok.). Formy: 1) pochłonę, pochłoniesz, pochłonie, pochłoniemy...; pochłoń! pochłońcie!; pochłonięty; pochłonąwszy; pochłonął, pochłonąłem, pochłonęli, 2) pochłaniam, pochłaniasz, pochłania...; pochłaniaj!; pochłaniający; pochłaniany; pochłaniał, pochłaniali.
Zwrot: coś kogoś pochłania = coś kogoś całkowicie zajmuje.
Pochłonęła go stokroć ważniejsza sprawa. *Perz.*

Pochmurnie lub **pochmurno.**

Pochmurnieć (niedok.) — spochmurnieć (dok.). Formy: 1) pochmurnieję, pochmurniejesz...; pochmurniej!; pochmurniejący; pochmurniał, pochmurnieli, 2) spochmurnieję; spochmurniawszy; spochmurniały, spochmurniali; spochmurniał, spochmurnieli.

Pochodnia — Formy: dlp tej pochodni, dlm tych pochodni.

Pochodny, nie: pochodni, ale: przechodni.

Pochodzenie.
Zwrot: być kimś z pochodzenia.
Był chłopem z pochodzenia. *Natk.*

Pochodzić (niedok.)—rzadko: pójść (dok.) = wywodzić swoje pochodzenie. I Formy jak: chodzić — iść. II Składnia: P. od kogo, ale: z czego, rzadko: od czego.
Co się dzieje, pochodzi, jako z pierwszego swego źródła, od wyraźnej woli Boga. *Kołłąt.* Źródła, które z odwiecznych krain pochodzą. *Mochn.*

Pochop do kogo, do czego.
Zwroty: 1) dać pochop do czego. *SF;* 2) brać pochop do czego. *SF.*
Może do ich wzgardzenia weźmie pochop nowy. *Mick.*

Pochód, dlp tego pochodu. Znaczenie: 1) P. = marsz, procesja, 2) P. = (!) wyprawa wojenna lub myśliwska (rus.) (Krasn. 71).
Zwroty: 1) otwierać lub zamykać pochód. *SF;* 2) wyruszać na wyprawę, nie: w pochód (rus.).

Pochrząkiwać (niedok. wielokr.), nie: pokrząkiwać. Ob. Chrząkać. Formy: pochrząkuję, pochrząkujesz...; pochrząkuj!; pochrząkujący; pochrząkiwał.

Pochwa, dlm tych pochew, rzadko: tych pochw.

Pochwała dla kogo, dla czego — za co.
To było pochwałą osoby kompetentnej dla jego gry. *Natk.* Była to pochwała za żołnierską przemyślność. *Strug.*
Zwroty: 1) pochwałę oddać komu, czemu. *SF;* 2) rozwodzić się, przesadzać się w pochwałach nad kim, nad czym. *SF;* 3) odnieść, otrzymać pochwałę. *SF;* 4) mówić na pochwałę czyją.
2. Wzajemnie się w pochwałach przesadzając. *Sienk.* 4. Raczy powiedzieć na pochwałę tych kantonistów. *żerom.*

Pochwycić (dok.)—pochwytywać (niedok.), rzadko: pochwycać. Por. Pochwytać. I Formy: 1) pochwycę, pochwycisz..., jak: chwycić, 2) pochwytuję, pochwytujesz...; pochwytuj!; pochwytujący; pochwytywany; pochwytywał. II Składnia: 1) P. kogo, co = chwycić co fizycznie, 2) P. co = chwycić co umysłowo, pojąć, zrozumieć.

Pochwytać (dok. wielokr.) — pochwytywać (niedok. wielokr.). I Znaczenie i składnia: P. co = stopniowo, jedno po drugim schwytać. II Formy: 1) pochwytam, pochwytasz...; pochwytaj!; pochwytany; pochwytawszy; pochwytał, 2) pochwytuję, pochwytujesz...; pochwytuj!; pochwytujący; pochwytywany; pochwytywał.

Wilk owce pochwytał. *SW.*

Pochylić (dok.)—pochylać (niedok.). I Formy: 1) pochylę, pochylisz, pochyli, pochylimy...; pochyl! pochylcie!; pochylony; pochyliwszy; pochylił, 2) pochylam, pochylasz, pochyla...; pochylaj!; pochylający; pochylany; pochylał, pochylali. II Składnia: 1) P. kogo, co — nad kim, nad czym, 2) P. kogo, co — na kogo, na co.

1. Pochyla się nade mną. *Strug.* 2. Pochylał się na otwartą lektykę. *Sienk.*

Pochylić się (pochylać się). Formy i składnia jak: pochylić (pochylać).

Pociąg — I Znaczenie i składnia: 1) P. do kogo, do czego = skłonność duchowa lub zmysłowa do kogo, do czego, 2) P. z kim, z czym lub czego = sznur złączonych wagonów, ciągnionych przez parowóz.

1. Dziwny pociąg do zguby. *Przybysz.*

II Forma dlp tego pociągu.

Zwroty i wyrażenia: 1) czuć pociąg co robić; 2) jechać pociągiem (nie: na pociągu) = odbywać podróż za pomocą komunikacji kolejowej; 3) jechać w pociągu (nie: na pociągu) = jadąc siedzieć w pociągu; 4) pociąg do Warszawy, do Krakowa...; pociąg z Warszawy, z Krakowa...; 5) pociąg zapowiedziany, nie: zgłoszony. *KJMK;* 6) pociąg pasażerski, podmiejski, gospodarczy, towarowy (nie: ciężarowy), roboczy. *KJMK;* 7) zestawić pociąg. *KJMK;* 8) pociąg odprawiać; 9) zderzenie pociągów, pociągi się zderzyły. *PJ 1, 132;* 10) szybkość (nie: prędkość) pociągu.

1. Czuł niewymowny pociąg utopić się w błocie. *Mick.* 8. Jeszcze musi odprawić dwa pociągi. *Nowak.*

Pociągający — pociągająco. Ob. Kojący — kojąco.

Życie nie przedstawia się wesoło ani pociągająco. *Zapol.*

Pociągnąć (dok.) — pociągać (niedok.). I Formy: 1) pociągnę, pociągniesz..., jak: ciągnąć, 2) pociągam, pociągasz...; pociągnij!; pociągający; pociągany; pociągał. II Składnia: 1) P. kogo, co — do kogo, do czego, 2) P. kogo, co — za kim, za czym.

Zwroty: 1) pociągać kogo do odpowiedzialności; 2) pociągać kogo za sobą.

Pocić się (niedok.) — spocić się (dok.). I Formy: 1) pocę się, pocisz się, poci się, pocimy się...; poć się! poćcie się!; pocący się; pocił się, 2) spocę się, jak: pocę się. II Składnia: P. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Pociecha — pocieszka.

Zwroty i wyrażenia: 1) sto pociech z kim, z czym = ktoś lub coś wywołuje dobry humor, śmiesznością swoją rozwesela; 2) na pociechę; 3) nieść komu pociechę. *SF.*

1. Sto pociech! Chciałoby się grać rolę Linowskiego, a tu moja persona nieco zawadza. *Danił.* 2. Obiad się wreszcie skończył na pociechę Karola. *Reym.* Na pociechę rzekł. *Sienk.*

Pociemnić (dok.) — pociemniać (niedok.). Formy jak: zaciemnić — zaciemniać.

Pocieszający — pocieszająco. Ob. Kojący — kojąco.

Pocieszyć (dok.) — pocieszać (niedok.). I Formy: 1) pocieszyć jak: cieszyć, 2) pocieszam, pocieszasz...; pocieszaj!; pocieszający; pocieszany; pocieszał. II Składnia: P. kogo — czym.

Pociągiel ten, nie: ta; dlp tego pociągla.

Po cóż, nie: po coż.

Pocynkowany. Ob. Cynkowany.

Począć (dok.) — poczynać (niedok.). I Formy: 1) poczną, poczniesz, pocznie...; pocznij!; począwszy; poczęty; począł, począłem, poczęła, poczęli, 2) poczynam, poczynasz...; poczynaj!; poczynający; poczynany; poczynał. II Składnia: 1) P. co = zacząć co, zająć w ciążę, rozpocząć rozwój embrionu, 2) P. (bez dopełn.) = zacząć coś robić.

Zwrot: co pocznie z kim, z czym = co ma z kim, z czym robić.

Co z nimi począć? *Sierosz.* Co ja pocznę z panem? *Małacz.*

Początek, dlp tego początku.

Wyrażenia i zwroty: 1) od początku = od początkowego momentu, od początkowego miejsca; 2) z początku = w pierwszym momencie, w pierwszej chwili, najsamprzód; 3) na początku = z początku; 4) na początek = na czas początkowy; 5) początek czego robić. *SF;* 6) początek czemu dać. *SF.*

1. Zaczęła od początku. *Dąbr.* 2. Dostał grochem zaraz z początku bitwy. *Nowak.* 4. Przyrzekł na początek dać małą wieś. *Mick.*

Poczekać — poczekalnia. Formy: 1) poczekam, poczekasz..., jak: czekać. Ob. Czekać, 2) dlm tych poczekalni.

Poczekanie.

Zwrot: na poczekaniu = w jednej chwili.

Takich postanowień nie robi się na poczekaniu. *Danił.*

Po czemu? = po ile? (o cenie).

Poczernić (dok.) — poczerniać (niedok.). I Formy: 1) poczernię, poczernisz..., jak: czernić, 2) poczerniam, poczerniasz...; poczerniaj!; poczerniający; poczerniany, poczerniani; poczerniał, poczerniali. Por. Poczernieć. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Poczernieć (dok.) — czernieć (niedok.). I Formy: poczernieję, poczerniejesz...; poczerniej!; poczerniawszy; poczerniały, poczerniali; poczerniał, poczernieli. Por. Poczernić. II Składnia: P. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Poczerpnąć (! rus.) = zaczerpnąć.
...być świadkiem kulinarnych zabiegów, zaczerpniętych (nie: poczerpniętych). *Sierosz.*

Poczesny (nie: pocześny) — pocześnie.

Poczet, dlp tego pocztu, mlm te poczty.
Zwroty: 1) zaliczyć kogo w poczet czego. *SF;* 2) wpisać kogo w poczet. *SF.*

Poczmistrz, nie: pocztmistrz.

Poczta — pocztarz (Łoś) lub poczciarz (N) albo pocztowiec. Forma dlm tych pocztarzy (poczciarzy) lub pocztarzów (poczciarzów).
Zwroty: 1) iść, posyłać na pocztę; 2) pracować na poczcie; 3) nadawać list na poczcie; 4) puścić co w pocztę (= w obieg); 5) pisać rzemienną pocztą (= przez okazję); 6) poczta pantoflowa (= przekazywana przez stare gaduły).
1. Co dzień posyłał umyślnego na pocztę. *Sieal.* 5. Napisała do mnie rzemienną pocztą. *Choyn.*

Pocztówka, nie: odkrytka.

Pocztylion, dlp tego pocztyliona.

Poczuć (dok.) — poczuwać (niedok.). I Formy: 1) poczuję, poczujesz..., jak: czuć, 2) poczuwam, poczuwasz, poczuwa...; poczuwaj!; poczuwający; poczuwany; poczuwał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Poczuć się (dok.) — **poczuwać się** (niedok.). Znaczenie i składnia: 1) P. ś. do czego — wobec kogo (tylko w postaci niedok. zwykle z przeczeniem) = czuć się zobowiązanym wobec kogo, czego, 2) P. ś. czym (zwykle w postaci dok.) = uczuć się czym.
1. Nie poczuwał się do żadnego wykroczenia. *Weyss.* Nie poczuwała się do tej winy. *Nałk.* Każdy do czegoś się wobec niego poczuwał. *Nałk.*

Po czym = następnie.

Poczynać. Ob. Począć.
Zwrot: poczynać sobie = postępować.
Jął poczynać sobie obcesowo. *Małacz.*

Poczytać (dok.) — poczytywać (niedok.). I Formy: 1) poczytam, poczytasz, poczyta...; poczytaj!; poczytawszy; poczytany; poczytał, 2) poczytuję, poczytujesz, poczytuje...; poczytuj!; poczytujący; poczytywany; poczytywał. II Znaczenie i składnia: 1) P. komu — co — za co = przypisywać, brać komu — co — za co, 2) P. kogo — za kogo = uważać kogo — za kogo.
1. Poczytywał mu ten czyn za wielką zasługę. Poczytywała go (= nos) sobie za sprośność. *Małacz.* 2. Sny poczytywał za rzeczywistość. *Żerom.* Ona za zdrajcę mnie poczytuje. *Sienk.*

Pod lub **pode** (przyimk.), rządzący narzędnikiem (na pytanie: gdzie?) lub biernikiem (na pytanie: dokąd?).
Czatowali pod płotem. Cofnęli się pod płot.
Zakres użycia: postać: p o d e używa się zwykle przed wyrazem zaczynającym się od zbiegu spółgłosek trudnych do wymówienia; prócz tego w pewnych tradycyjnych wyrażeniach, np. p o d e m n ą, ale: p o d t o b ą, p o d e d r z w i a m i lub p o d d r z w i a m i.
Zwroty: 1) być pod zarzutem czego; 2) pod warunkiem, pod grozą czego, pod karą czego.
2. Pod karą własnej hańby nie cofajcie kroku. *Mick.*

Podać (dok.) — podawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: 1) P. komu — kogo, co, 2) P. co — za co = podać co w zamian za co lub jako co.
2. W owych czasach jeszcze za nowość podany. *Mick.*
Zwroty: 1) podać kogo, co w moc, we władzę czyją; 2) podać co w wątpliwość, ale: poddać co wątpliwości. *Kr. 1, 56;* 3) podać komu uśmiech.
3. Kobiety podały sobie uśmiech. *Zaremb.*

Podać się — podawać się. I Formy jak: podać — podawać. II Znaczenie i składnia: 1) P. ś. za kogo = przedstawić się jako kto, 2) P. ś. o co = składać podanie, prośbę o co.
1. Podawał się za dobroczyńcę. 2. Podali się o zwolnienie. *Żerom.*

Podanie o co (nie: na co, nie: do czego) do kogo.
Podanie o zabezpieczenie dowodu. *Kod. Post. Cyw.*
Zwroty: składać, wnosić podanie do kogo o co.
Wniósł podanie do nich. *Nowak.*

Podarek lub **podarunek.**

Podaremnie (!) = nadaremnie.

Podatek.
Zwroty i wyrażenia: 1) podatek na kogo, na co nałożyć. *SF;* 2) podatki pobierać, ściągać. *SF;* 3) z podatkiem zalegać *SF;* 4) podatek fundowany (!) = podatek od dochodu z majątku lub kapitału. *Kr. 2, 281;* 5) podatek z morga lub od morga (gdy się wymienia miarę ilościową czegoś, od czego się płaci podatek), ale: podatek od dochodu, od domu, od kapitału... (gdy się wymienia całość przedmiotu opodatkowanego).

Podatność na co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w przymiotniku: podatny).
Podatność na zarządzenia organizacyjne.

Podatny — Składnia: 1) P. dla kogo lub komu = zdatny dla kogo, 2) P. na co (nie: dla czego) = łatwo poddający się czemu, 3) P. do czego = zdatny, nadający się do czego.
1. Czas cichy, uszom podatniejszy. *Kunc.* 2. ...chłopstwa, podatnego na wpływy. *Nałk.* Nie świadczy to o tym, jakoby szerokie warstwy nie były podatne na siew ideologii państwowej. *„Czas" 28 IX 35.* Podatny na propagandę (nie: dla propagandy). *„Czas" 84, 146, 1.* 3. Uczynić go podatniejszym do wysłuchania prośby. *Małacz.* Nie okazała się podatną do takich żartów. *Dąbr.*

Podaż na co.
Stworzy popyt i podaż na kapitał *„Czas 9 X 35.*

Podążyć (dok.) — podążać (niedok.). I Formy: 1) podążę, podążysz, podąży, podążymy...; podąż! podążcie!; podążywszy, podążył, 2) podążam, podążasz...; podążaj!; podążający; podążał, podążali. II Składnia: 1) P. do kogo, do czego = dążyć w kierunku do kogo lub do czego (gdy się wymienia przedmiot, pozostający w bezruchu, który jest kresem fizycznym zdążania), 2) P. za kim, za czym = zdążać w ślad za kim, za czym (gdy się wymienia przedmiot, znajdujący się w ruchu), 3) P. na co (gdy się wymienia przedmiot, czynność lub stan, które są celem zdążania).
1. Całe towarzystwo podążało do lasu. 2. Podążył za nim. *Dąbr.* 3. Wszyscy podążali na grzyby.

Podbechtać (dok.)—podbechtywać (niedok.). I Formy: 1) podbechtam, podbechtasz..., rzadziej: podbechczę, podbechczesz...; podbechtaj!; podbechtany; podbechtawszy; podbech-

tał, 2) podbechtuję, podbechtujesz..., rzadko: podbechtywa, podbechtywam... (nie: podbechtywuję, podbechtywujesz...). II Składnia: jak w czasowniku: podjudzić.

Podbić (dok.) — podbijać (niedok.). Formy jak: wybić — wybijać.

Podbiec (dok.) — podbiegać (niedok.). Formy jak: wybiec — wybiegać.

Podbierać. Ob. Podebrać.

Podbijający — podbijająco. Ob. Kojący — kojąco.

Wyrażenie: działać podbijająco.

Podbijany — podbity. Znaczenie: 1) podbity (dok.) = ten, którego podbili, 2) podbijany = a) ten, którego podbijają (niedok.), b) ten, który zazwyczaj bywa podbity (dok.).

Kubrak podbity baranami. Palto podbijane futrem.

Podbudować (dok.) — podbudowywać (niedok.). Formy: 1) podbuduję, podbudujesz..., jak: budować, 2) podbudowuję, podbudowujesz..., rzadziej: podbudowywam, podbudowywasz... (dawn.) (nie: podbudowywuję).

Podburzający — podburzająco. Ob. Kojący — kojąco.

Podburzyć (dok.) — podburzać (niedok.). I Formy: jak: oburzyć — oburzać. II Składnia: P. kogo — na kogo, na co.

Ona musiała podburzać mamę na mnie. *Prusz.*

Podchmielić sobie (zawsze z tym dopełn.). (Krasn. 42).

Podchodzący (! rus.) = odpowiedni, stosowny; por. ros. podchodiaszczij.

Dajcie mi odpowiedni (nie: podchodzący) ołówek. *Nowak.*

Podchodzić (niedok.) — podejść (dok.). Formy jak: odchodzić — odejść. II Znaczenie i składnia: 1) P. pod co = wchodzić pod co, 2) P. do kogo, do czego = zbliżać się do kogo, do czego, 3) P. kogo = łapać, dybać, niepokoić kogo, 4) P. kogo — czym = oszukiwać kogo — czym, 5) P. płynem = odciekać.

1. Podeszły pod sam sklep. *Dąbr.* 2. Kazał mu podejść do katedry. *Nowak.* 3. Jam to przecie Chowańskiego podchodził, gdy wszyscy już ręce opuścili. *Sienk. cyt. SW.* 4. Podchodzi ojca kłamstwem. *Jeż.* 5. Mleko podeszło serwatką.

Wyrażenia: 1. podchodzić (nie: dochodzić) do telefonu; 2. podchodzić do jakiejś sprawy (!) = ujmować jakąś sprawę.

2. Podchodził do życia (zam.: ujmował życie) z najłatwiejszej strony. *Goet.*

Podchorąży — Formy: lp ten podchorąży, tego podchorążego, temu podchorążemu...; lm ci podchorążowie, tych podchorążych; tym podchorążym... (odmiana przymiotnikowa, tylko mlm końcówka rzeczownikowa: -owie).

Podchorążowie wiedli bój krwawy. *Mochn.*

Podchwycić — podchwytywać. Formy jak: pochwycić — pochwytywać.

Podciąć (dok.) — podcinać (niedok.). Formy: 1) podetnę, podetniesz, podetnie...; podetnij!; podcięty; podciąwszy; podciął, podciąłem, podcięli, 2) podcinam, podcinasz...; podcinaj!; podcinający; podcinany; podcinał.

Podciągnąć (dok.) — podciągać (niedok.). Formy jak: pociągnąć — pociągać.

Zwroty: 1) podciągać co pod jakąś kategorię. *SW;* 2) podciągać co pod prawo. *SW;* 3) podciągać co pod wątpliwość. *SW;* 4) podciągać co pod władzę. *SW;* 5) podciągnąć kogo (z domyśl.: do wyższego poziomu).

1. Wszystko podciągnęli pod jedną kategorię. *SW.* Sukcesję swoją pod prawo dożywocia przyszłej małżonki mojej podciągam. *Cyt. SW.* 3. Prawda ta pod żadną wątpliwość podciągniona być nie może. *Cyt. SW.* 4. Krzyżacy, jak świeckie rzeczy, tak i duchowne podciągali pod swoją władzę. *Narusz. cyt. SW.* 5. Z misją podciągnięcia jednego z gimnazjów. *Cyt. PJ 4, 101.*

Podciec (dok.) — podciekać (niedok.). Formy jak: dociec — dociekać.

Podcienie to lub to **podsienie,** rzadko: ten podcień; dlm tych podcieni (podsieni) (JP 5, 40). Znaczenie: 1) podcienie = miejsce ocienione, 2) podcienie lub podsienie = daszek na słupach u wejścia do domu.

1. Na łąkach i na podcieniu górskim leżał mrok głęboki. *Żerom. cyt. SW.* 2. Dał się słyszeć na brukowanym podcieniu radosny tętent kopyt końskich. *Żerom. cyt. SW.*

Podczas kiedy (!) = gdy tymczasem.

Podczaszy — Formy jak: podchorąży.

Podczernić (dok.) — podczerniać (niedok.). Formy jak: poczernić — poczerniać.

Poddać (dok.) — poddawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: 1) P. komu — co = podsunąć komu — co, 2) P. czemu (nie: w co) = poddać działaniu czego.

...przemian, tymże samym poddanych prawom. *Kołłąt.* Trzeba poddać się wszelkiej potędze. *Święt.*

Zwroty: 1) poddawać się jakiemuś uczuciu; 2) poddać wątpieniu (nie: w wątpienie) lub podać w wątpienie. *Krasn. 1, 56.*

1. Poddaje się wszelkiemu parciu. *Reym.* Co się stało, że się tak poddał rozpaczy? *Dąbr.*

Poddany — Znaczenie i składnia: 1) P. (przymtk.) komu = uległy komu — najpoddańszy, 2) P. (rzeczown.) kogo.

1. Najpoddańszy twój sługa. 2. Zawsze ja wierny poddany... *Mick.*

Poddaństwo.

Zwrot: przyjąć poddaństwo.

Poddasze, dlm tych poddaszy (JP 5, 39).

Pod dostatkiem, nie: podostatkiem, ani: dostatkiem (dawn.).

Podebrać (dok.) — podbierać (niedok.). I Formy jak: odebrać — odbierać. II Znaczenie i składnia: 1) P. czego = wygarnąć od spodu, zabrać trochę, 2) P. co — do czego (! rus.) = dobrać, dostosować co — do czego.

2. Dobrał (nie: podebrał) doskonały przykład.

Podedrzeć (dok.) — poddzierać (niedok.). Formy jak: wydrzeć — wydzierać.

Podejmować. Ob. Podjąć.

Podejrzany, mlm (męsko-osob.) podejrzani. Znaczenie i składnia: 1) P. (imiesłów) o co; 2) P. (przymtk.) bez dopełn. = niepewny.

1. Lucyna podejrzana o nosaciznę. *Strug.* 2. To człowiek podejrzany.

Podejrzeć. Ob. Podglądać.

Podejrzenie — I Forma dlm tych podejrzeń. II Składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia przedmiot lub stan, który jest bezpośrednią przyczyną podejrzenia), 2) P. na kogo (gdy się wymienia osobę, która jest bezpośrednią przyczyną podejrzenia), 3) P. o co (gdy się wymienia czynność, która jest bezpośrednią przyczyną podejrzenia; między pierwszą a trzecią konstrukcją różnica się zaciera), 4) P. co do kogo, co do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest pośrednią przyczyną podejrzenia).

Zwroty: 1) mieć kogo, co w podejrzeniu. *SW;* 2) ściągać na kogo, na co podejrzenie. *SW;* 3) rzucać na kogo podejrzenie. *SW;* 4) podawać lub poddawać kogo, co w podejrzenie; 5) podejrzenie na kogo, na co pada. *SF;* 6) wpadać w podejrzenie u kogo. *SF;* 7) budzić w kim podejrzenie.

3. Na bogatszych rzucano podejrzenia. *Sienk.* Na kogo rzuciłaby podejrzenia. *Małacz.* 5. Padłoby podejrzenie. *Sienk.* 7. Szlachta nie wzbudzała podejrzeń. *Sienk.*

Podejrzewać (zwykle w postaci niedok., tylko imiesłów dok.: podejrzany lub niedok.: podejrzewany), rzadko: podejrzywać (dawn.). I Formy: podejrzewam, podejrzewasz...; podejrzewaj!; podejrzewający; podejrzewany; podejrzewał.

Podejrzywano. *Sienk.* Podejrzywał. *Dyg.* Podejrzewał. *Iwasz.* Podejrzewa. *Nowak.*

II Składnia: 1) P. kogo — o co lub co do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: podejrzenie), 2) P. co — w czym lub że coś jest bądź czegoś nie ma, albo: czy czego nie ma.

1. Podejrzywali sąsiadów o złe zamiary. *Dyg.* Babcia go podejrzewa o to samo. *Nowak.* 2. Nie podejrzewał, jakie nasiona zasiewał. *Iwasz.* Podejrzewał w tym pewną przesadę. *Parand.* Wszędzie podejrzewał podstęp. *Wikt.*

Podejść. Ob. Podchodzić.

Podepchnąć (dok.) (nie: podepchać) — podpychać (niedok.). Formy jak: popchnąć — popychać.

Podeprzeć (dok.) — podpierać (niedok.). I Formy: 1) podeprę, podeprzesz, podeprze...; podeprzyj!; podparty; podparłszy; podparł, 2) podpieram, podpierasz...; podpieraj!; podpierający; podpierany; podpierał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Podparł się laską. *Reym.*

Podeptać (nie: podepnąć) (tylko w postaci dok.). Formy jak: deptać.

Poderwać (dok.)—podrywać (niedok.). Formy jak: oderwać — odrywać.

Poderznąć lub **poderżnąć** (dok.) — podrzynać (niedok.). I Formy: 1) poderznę, poderzniesz...; poderznij!; poderznięty; poderznąwszy; poderznął, poderznęłam, poderznęli, 2) podrzynam, podrzynasz...; podrzynaj!; podrzynający; podrzynany; podrzynał. II Składnia: P. co — czym.

Podesłać (dok.) (nie: podścielić) — podścielać, rzadziej: podścielać. I Formy jak: usłać—(uścielać). II Składnia: P. co—pod co.

Podeszły.

Zwroty: 1) podeszły w latach, rzadziej: w lata; 2) podeszły wiekiem, *JP 5, 119;* 3) podeszłe lata.

1. Człowiek podeszły w lata. *Mick.*

Podeszwa ta, nie: ta podeszew; dlm tych podeszew.

Stukiem drewnianych podeszew. *Reym.*

Podetrzeć (dok.)—podcierać (niedok.). Formy jak: wytrzeć — wycierać.

Podglądać (niedok.) — podglądnąć (dok.), częściej: podejrzeć. I Formy: 1) podglądam, podglądasz...; podglądaj!; podglądający; podglądany; podglądał, 2) podglądnę, podglądniesz...; podglądnij!; podglądnięty; podglądnął, podglądnąłem, podglądnęli, 3) podejrzę, podejrzysz, podejrzy, podejrzymy...; podejrzyj!; podejrzany; podejrzawszy; podejrzał, podejrzeli.

Podgoić (dok.) — podgajać (niedok.). Formy: 1) podgoję, podgoisz..., jak: goję, 2) podgajam, podgajasz...; podgajaj!; podgajający; podgajany; podgajał, podgajali.

Podgotowywać (! rus.) = przysposabiać, przygotowywać.

Wszystko to przysposobili (nie: podgotowali). *Mp.*

Pod górę = po pochyłości w górę.

Podgórze, dlm tych podgórzy.

Podgryźć (dok.) — podgryzać (niedok.). Formy jak: wygryźć — wygryzać.

Podgrzać (dok.) — podgrzewać (niedok.). Formy jak: odgrzać — odgrzewać.

Podhajce — podhajecki.

Podhale — podhalański, rzadko: podhalski (Łoś). Składnia: 1) mieszkać na Podhalu, 2) jechać na Polhale. Por. Podlasie, Mazowsze.

Podium — Formy jak: gimnazjum.

Podjąć (dok.)—podejmować (niedok.), nie: podejmywać. I Formy jak: wyjąć — wyjmować. II Składnia: P. co, ale: podjąć się czego.

Zwroty: 1) podjąć czynność procesową. *Kod. Post. Cyw.,* 2) podjąć hałas (! rus.) = podnieść hałas; 3) podjąć pieniądze z banku (!) = podnieść pieniądze; 4) podjąć ruch na kolei (!) = otworzyć lub wznowić ruch na kolei. *Krasn. 2, 193;* 5) podjąć trud. Wikt.

Podjąć się — podejmować się. Składnia: P. ś. czego.

śmiał podjąć się sędziego obrony. *Mick.*

Podjechać (dok.) — podjeżdżać (niedok.). Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Podjeść (dok.) — podjadać (niedok.). Formy jak: wyjeść — wyjadać.

Podjudzający — podjudzająco.

Zaśmiał się podjudzająco. *Kruczk.*

Podjudzić (dok.) — podjudzać (niedok.). I Formy: 1) podjudzę, podjudzisz, podjudzi, podjudzimy...; podjudź! podjudźcie!; podjudzony; podjudziwszy; podjudził, 2) podjudzam, podjudzasz, podjudza...; podjudzaj!; podjudzający; podjudzany; podjudzał. II Składnia: 1) P. kogo — na kogo, na co lub przeciw komu, przeciw czemu, 2) P. kogo— do czego.

1. Cesarz Brandenburczyka podjudzał przeciw nam. *Cyt. SW.* Pokusa na złe podjudzi nie takich, jak ja. *Cyt. SW.*

Podkadzić (dok.) — podkadzać (niedok.). Formy jak: zakadzić — zakadzać.

Podkarmić (dok.) — podkarmiać (niedok.). Formy jak: odkarmić — odkarmiać.

Podkarpacie — podkarpacki. Składnia: 1) mieszkać na Podkarpaciu, 2) jechać na Podkarpacie. Ob. Podlasie.

Podkasały lub **podkasany.**

Pod każdym wypadkiem (!) = bezwarunkowo, bezwzględnie.

Uchwalono odmówić bezwzględnie (nie: pod każdym wypadkiem) wotum zaufania. *Cyt. Kr. 1, 187.*

Podkochiwać się w kim.

Podkochiwała się w rządcy Zakulskim. *Kruczk.*

Podkomorzy — podkomorzyna. Formy: 1) lp ten podkomorzy, tego podkomorzego...; lm ci podkomorzowie, tych podkomorzych..., jak: podchorąży, 2) lp ta podkomorzyna, tej podkomorzyny, tej podkomorzynie... (odmiana rzeczownikowa).

Podkopać (dok.) — podkopywać (niedok.). Formy jak: wykopać — wykopywać.

Podkówka (PA), nie: podkowka.

Podkrajać (dok.) — podkrawać (niedok.). Formy jak: odkrajać — odkrawać.

Podkraść się (dok.) — podkradać się (niedok.). I Formy: 1) podkradnę się, podkradniesz się, jak: kraść, 2) podkradam się, podkradasz się...; podkradaj się!; podkradający się; podkradał się. II Składnia: 1) P. ś. do kogo, do czego, 2) P. ś. pod co.

1. Podkradali się do taboru węgierskiego. *Strug.*

Podkreślić (dok.) — podkreślać (niedok.). I Formy: 1) podkreślę, podkreślisz..., jak: kreślić, 2) podkreślam, podkreślasz...; podkreślaj!; podkreślający; podkreślany; podkreślał, podkreślali. II Składnia: P. co — czym — pod czym.

Podkręcić (dok.)—podkręcać (niedok.). Formy jak: odkręcić — odkręcać.

Podkuć (dok.) — podkuwać (niedok.). Formy jak: wykuć — wykuwać.

Podkupić (dok.) — podkupywać (niedok.), nie: podkupować. I Formy jak: odkupić — odkupywać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo w czym = ubiec kogo dając wyższą cenę za co, 2) P. kogo = podkupić kogo pieniędzmi, zjednać kogo dla siebie.

Podlać (dok.) — podlewać (niedok.), nie: podliwać. Formy jak: odlać — odlewać.

Zwroty: 1) podlewać kwiaty = lać wodę pod kwiaty; 2) polewać kwiaty = lać wodę na kwiaty. *Kr. 2, 166.*

Podlasie — podlaski. Składnia: 1) mieszkać na Podlasiu, 2) jechać na Podlasie. Por. Podhale.

Podle (przysł.), nie: podło.

Podle (przyimk.) kogo, czego. Znaczenie: 1) P. = wedle, blisko, koło kogo, czego, 2) P. = (!) podług, według kogo, czego, na wzór kogo, czego (dawn.).

Podlec (rzeczown.), dlp tego podleca, wlp podlecu! mlm ci podlecy lub te podlece.

Podlec (czasown. dok.)—podlegać (niedok.). I Formy: 1) podlegnę, podlegniesz, podlegnie...; podlegnij!; podległszy; podległ, podlegli, 2) podlegam, podlegasz...; podlegaj!; podlegający; podlegał. II Znaczenie i składnia: 1) P. komu, czemu = poddać się, poddawać się komu, czemu, być zależnym od kogo, czego, w jakimś związku hierarchicznym, logicznym, społecznym lub moralnym, 2) ulec, ulegać komu, czemu = poddać się, poddawać się komu, czemu w wyniku walki. Ob. Ulec .

Co nie podlega berłu człowieka. *Mochn.* Nie podlegamy takim pożądaniom. *Święt.*

Zwroty: podlegać (nie: ulegać) regule, prawu, zasadzie, urzędowi, władzy.

Koszty podlegają zasądzeniu. *Cyt. Kr. 2, 275.*

Podległy komu, czemu.

Podlepić (dok.)—podlepiać (niedok.). I Formy: 1) podlepię, podlepisz..., jak: lepić, 2) podlepiam, podlepiasz...; podlepiaj!; podlepiający; podlepiany; podlepiał, podlepiali. II Składnia: P. co — czym — pod czym (gdy się zwraca uwagę na rezultat czynności podlepiania) lub pod co (gdy się zwraca uwagę na czynność podlepiania).

Podlewać. Ob. Podlać.

Podliczyć (!) = obliczyć, zliczyć.

Podlizać się (dok.) — podlizywać się (niedok.). I Formy: 1) podliżę się, podliżesz się..., jak: liżę, 2) podlizuję się, podlizujesz się...; podlizuj się!; podlizujący się; podlizywał się. II znaczenie i składnia: P. ś. komu = podchlebiać się komu.

Podlizuje mi się. *Strug.*

Podłoga, dlm tych podłóg.

Zwrot: układać podłogę.

W alkierzu ułożył podłogę. *Prus.*

Podłość, nie: podłota (PJ 12, 106).

Podłoże, dlm tych podłoży. Składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia dokonane już następstwo jakiejś przyczyny), 2) P. do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia coś, co dopiero ma się objawić jako następstwo jakiejś przyczyny).

1. Lenistwo i zarozumiałość oto podłoże wszystkich jego niepowodzeń. 2. Nieświadomie stwarzał podłoże do agitacji.

Podłożony — Znaczenie i składnia: 1) P. pod co = włożony pod co. 2) P. czym = podbity, podszyty czym.

2. Płytsze miejsca były jaśniejsze, jakby podłożone żółtawą taflą lodową. *Nałk.*

Podłożyć (dok.) — podkładać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Znaczenie i składnia: 1) P. pod co = włożyć pod co, 2) P. czym = pociągnąć (farbą) czym, podbić, podszyć czym.

Podług kogo, czego = według kogo, czego.

Podług niego, byt świata zależy od zachowania cnót. *Dyg.*

Podłużyć (dok.) — podłużać (niedok.). Formy: 1) podłużę, podłużysz, podłuży, podłużymy...; podłuż! podłużcie!; podłużony; po-

dłużywszy; podłużył, 2) podłużam, podłużasz, podłuża...; podłużaj!; podłużający; podłużany; podłużał, podłużali.

Podmajstrzy — Formy jak: podchorąży.

Podmarznąć (dok.) — podmarzać (niedok.). Formy jak: odmarznąć — odmarzać.

Podmazać (dok.) — podmazywać (niedok.). Formy jak: omazać — omazywać.

* **Podmiot logiczny nierozwinięty.** Podmiotu tego używamy: 1) przy czasownikach, oznaczających brak lub nadmiar czego, a więc przy słowach: starczy, wystarcza, przybywa, przybiera, mnoży się, ubywa, nie staje, nie dostaje, brakuje, nie ma itp., np. Pana nie ma w domu. Nie było świateł. Ludzi wciąż przybywało. W takich wypadkach podmiot logiczny kładziemy w dopełniaczu, 2) podmiotu logicznego używamy również, jeżeli jest nim liczebnik główny, np. Dwóch poszło, pięciu zostało. W takich wypadkach podmiot logiczny przybiera postać biernika.

* **Podmiot logiczny rozwinięty.** Podmiot taki kładziemy w dopełniaczu, w celowniku, w miejscowniku, niekiedy także w bierniku.

1) W dopełniaczu kładziemy podmiot logiczny rozwinięty tak, jak i nie rozwinięty, przy czasownikach oznaczających brak lub nadmiar czegoś, ubywanie lub przybywanie czegoś, np. Pana naszego nie ma w domu. Ptasiego tylko nie dostaje mleka (Mick.). Dni pogodnych z wiosną coraz więcej przybywa.

2) w dopełniaczu kładziemy podmiot logiczny także wtedy, jeżeli ma obok siebie jako określenie liczebnik główny, począwszy od p i ę c i u liczebnik nieoznaczony, liczebnik zbiorowy bądź też przysłówek lub rzeczownik oznaczający ilość lub miarę, np. Blisko pięćdziesiąt czerwonych płomieni zamigotało w bladym mroku porannym (Sienk.). Kilka wichrów raz po raz prześwisnęło spodem (Mick.). Na dziedzińcu bawiło się czworo dzieci. Będzie trochę krzyku i płaczu (Sienk.). Zostawało jeszcze ćwierć mili.

Uwaga. Liczebniki i rzeczowniki oznaczające miarę, przy których podmiot bywa wyrażany w dopełniaczu, same przybierają postać biernika.

3) w celowniku kładziemy podmiot przy pewnych wyrażeniach nieosobowych, używanych z zaimkiem: s i ę, np. Gościowi naszemu spało się dobrze = gość nasz spał dobrze. Śpieszyliśmy się bardzo = śpieszyło się nam bardzo.

4) Podmiot logiczny, mający obok siebie, jako określenie, liczebnik: dwa, trzy lub cztery, lub męsko-osobową formę: pięciu, sześciu... kładziemy niekiedy w bierniku, np. Przyjechało dwóch panów. Trzy piękne córki było nas u matki (Mick.) JP 13, 97.

Uwaga. Obok powyższych używamy jednak przy liczebnikach: dwa, trzy, cztery równolegle zwrotów z podmiotem w mianowniku, np. Przyjechali dwaj panowie. Trzy piękne córki byłyśmy u matki.

5) Niekiedy przy czasownikach, oznaczających brak lub nadmiar, kładzie się podmiot w miejscowniku z przyimkiem: n a, np. Nie brakowało mu nigdy na dobrych chęciach.

Podmoczyć (dok.) — podmaczać (niedok.), ale: pomaczać (dok.), zmaczać (dok.). Formy jak: moczyć — maczać.

Podmoknąć (dok.) — podmakać (niedok.). Formy jak: przemoknąć — przemakać.

Podmuch, dlp tego podmuchu.

Zwrot: za podmuchem czego.

Światło dnia gasło, jak rosa za podmuchem. *Ork.*

Podmyć (dok.)—podmywać (niedok.). Formy jak: umyć — umywać.

Podniecający — podniecająco. Ob. Kojący—kojąco.

Mówił podniecająco. *Danił.*

Podniecić (dok.)—podniecać (niedok.). Formy jak: wzniecić — wzniecać.

Podnieść (dok.) — podnosić (niedok.). Formy jak: nieść — nosić.

Zwroty: 1) podnieść rękę na kogo. *SF;* 2) podnieść głos; 3) podnieść wrzawę; 4) podnieść bunt. *PJ 3, 115.*

Podnieść się (dok.) — podnosić się (niedok.) z czego.

Nie mógł podnieść się z kamienia. *Prus.* Nie mógł się podnieść z tego upadku i przygnębienia moralnego.

Zwrot: podnieść kogo na duchu.

(Odkrycie) które podniosło go na chwilę na duchu. *Goet.*

Podnieta czego (gdy się wymienia p r z y c z y n ę) lub do czego (gdy się wymienia c e l).

Podnietą pracy być powinna żądza szlachetna i uczciwa. *Śniad. cyt. SW.* Upominamy czytelnika, by pracę naszą za podnietę do własnej pracy uważał. *Trent. cyt. SW.*

Podnóże, dlm tych podnóży.

Podobać sobie (niedok. lub dok.)—upodobać sobie (dok.). I Formy: 1) podobam sobie, podobasz sobie... (cz. teraźn. lub przyszł.); podobaj sobie!; podobający sobie; podobawszy sobie (dok.); podobał sobie (niedok. lub dok.), 2) upodobam sobie, jak: podobam sobie. II Składnia: 1) P. sobie kogo, co (niedok. lub dok.) = lubić, polubić kogo, co, 2) P. sobie w czym (niedok.) = mieć upodobanie w czym — upodobać sobie (dok.).

1. Tę panienkę Zosię podobałem bardzo. *Mick.* 2. Bardzo sobie w tym zakątku upodobał.

Podobać się (niedok. i dok.) (Kr. 1, 166) — spodobać się (dok.). I Formy: 1) podobam się, podobasz się, podoba się...; podobaj się!; podobający się; podobał się; 2) spodobam się, jak: podobam się. II Składnia: 1) P. ś. komu — z czego, 2) podoba się komu co robić = ktoś ma chęć, postanawia coś robić.

1. Księciu (się) z pięści podobał. *Sienk.* Był trochę niezgrabny, ale mnie się bardzo podobał. *Zapol.* Innym taki projekt mniej się podobał. *Grusz.* 2. Spodobałoby mu się robić mi ciągle jakieś przykrości.

Zwrot: jak ci się żywnie podoba. *PJ 35, 8/9.*

Podobieństwo do kogo, do czego.
Zwroty: 1) na podobieństwo czego; 2) mieć z kim podobieństwo.
1. Żal zabrzmiał na podobieństwo głosu. *Żerom.* Siedziała na podobieństwo motyla. *Nałk.* 2. Kobieta mająca z nią wiele podobieństwa. *Orzesz.*

Podobnie, — podobno. Znaczenie: 1) podobnie do kogo, do czego = na podobieństwo do kogo, do czego, 2) podobno = prawdopodobnie, zdaje się, jak mówią.
1. Podobnie postępują także inni. 2. On, podobno, postępuje inaczej.

Podobny — Składnia: 1) P. do kogo, do czego lub komu, czemu, nie: na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z którą się osobę lub rzecz podobną zestawia), 2) P. z czego lub czym (gdy się wymienia cechę, która jest podstawą podobieństwa), 3) P. z kim, z czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które wzajemnie z sobą w porównaniu zestawiamy).
1. Był podobny do starego żebraka. *Święt.* Za bardzo podobny do was wszystkich. *Reym.* Pagórki, podobne do mrowisk. *Prus.* Cykania koników polnych podobne były do trzasku iskier. *Konop.* To był dzisiejszemu podobny przypadek. *Mick.* Bukiet podobny czarnej koronce. *Weyss.* Takie i tym podobne rzeczy. *Iwasz.* 2. Barwą i kształtem całkiem podobne do innych. *Mick.* Dwunastu starców, podobnych z oblicza do świątków. *Małacz.* 3. Może najpodobniejsze były ze sobą. *Iwasz.*, ale także: Byliśmy zawsze do siebie podobni. *Święt.*
Zwrot: coś do kogo (nie: na kogo) podobne = coś na kogo patrzy = ktoś jest do czegoś zdolny.
Do tego człowieka wszystko podobne. *Sienk.*

Podole — podolski. Składnia: 1) mieszkać na Podolu, 2) jechać na Podole. Por. Podlasie.

Podołać (tylko w postaci dok.). I Formy: podołam, podołasz, podoła...; podołaj!; podoławszy; podołał. II Składnia: 1) P. komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się pokonało), 2) P. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się czemuś podołało).
1. Temu podołał ogromowi. *Mochn.* Wszystkiemu podołam. *Małacz.* 2. Podołać czemu w najtrudniejszych warunkach. *Dąbr.*

Podpadać. Ob. Podpaść.

Podpalany — podpalony. Znaczenie: 1) podpalony = ten, którego podpalili (dok.), 2) podpalany = a) poddawany podpalaniu (niedok.), b) ten, którego cechą stałą jest, że jest podpalony (dok.). Ob. Posrebrzany.

Podpaść (dok.)—podpadać (niedok.). I Formy jak: paść — padać. II Znaczenie i składnia: 1) P. pod kogo, pod co lub kogo, co = dopaść do kogo, do czego, dobiec niepostrzeżenie, 2) P. komu, czemu — pod co = nasunąć się, nastręczyć się komu, czemu — pod co, podlec, ulec czemu, 3) P. komu (!) = rzucać się komu w oczy, zwracać czyją uwagę (germ.).
1. Oddziały podpadając czyniły okrzyk i cofały się natychmiast. *Sienk. cyt. SW.* 2. Podpadł mi niespodzianie pod rękę. 3. Zaraz mi to podpadło (!) = zaraz to zwróciło moją uwagę. *Krasn. 71.* Przykład podpadający (!) = przykład uderzający, zwracający na siebie uwagę. *Krasn. 71.*
Zwroty: 1) podpadać pod zmysły; 2) podpadać pod dyskusję; 3) podpadać pod kategorię, pod klasę, pod paragraf, pod prawidło; 4) podpadać pod nazwę; 5) podpadać karze; 6) podpadać wątpliwości, zaprzeczeniu.

Podpaść (dok.)—podpasać (niedok.). I Formy jak: paść — pasać. II Składnia: P. kogo — czym = utuczyć nieco kogo — czym.

Podpatrzyć (nie: podpatrzeć) (dok.) — podpatrywać (niedok.). I Formy jak: wypatrzyć — wypatrywać. II Składnia: P. kogo, co, rzadziej: czego.
Często w lesie barcie swe podpatrywał. *Krasz. cyt. SW.* Podpatrzył statutu. *Żerom.*

Podpędzić (dok.) — podpędzać (niedok.). I Formy jak: wypędzić — wypędzać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Podpiąć (dok.) — podpinać (niedok.). I Formy jak: zapiąć — zapinać. II Składnia: P. co — czym.

Podpić (dok.) — podpijać (niedok.). Formy jak: wypić — wypijać.

Podpis, dlp tego podpisu.
Zwroty: 1) kłaść podpis pod czym lub pod co. *SF;* 2) opatrzyć podpisem, nie: w podpis.

Podpisać (dok.) — podpisywać (niedok.). I Formy: 1) podpiszę, podpiszesz, podpisze...; podpisz! podpiszcie!; podpisany; podpisawszy; podpisał, 2) podpisuję, podpisujesz...; podpisuj!; podpisujący; podpisywany; podpisywał. II Składnia: P. co — pod czym lub pod co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co: podlepić pod czym lub pod co).
Zwroty: 1) podpisywać się za kogo = w zastępstwie kogo; 2) podpisywać się pod czym = zgadzać się na co.

Podpłynąć (dok.) — podpływać (niedok.). Formy jak: odpłynąć — odpływać.

Podporządkować (dok.) — podporządkowywać (niedok.). I Formy: 1) podporządkuję, podporządkujesz... podporządkuj!; podporządkowany; podporządkowawszy; podporządkował, 2) podporządkowuję, podporządkowujesz..., rzadziej: podporządkowywam, podporządkowywasz... (nie: podporządkowywuję, podporządkowywujesz...); podporządkowuj! lub podporządkowywaj! (nie: podporządkowywuj!); podporządkowujący lub podporządkowywający (nie: podporządkowywujący). II Składnia: P. co — komu, czemu = robić kogo, co zależnym od kogo, od czego.
Podporządkowywał własnemu ja i przekonania, i zasady. *Jeż. cyt. SW.*

Podpowiedzieć (dok.) — podpowiadać (niedok.). I Formy jak: powiedzieć—powiadać. II Składnia: P. komu — co.

Podprowadzić (dok.) — podprowadzać (niedok.). I Formy jak: prowadzić — prowadzać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego lub pod co.

Podrachować (!) = porachować. Por. Podliczyć.

Podrachunek (!) = obliczenie, rachunek.

Podrapać (dok.) — podrapywać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) podrapię, podrapiesz..., jak: drapać, 2) podrapuję, podrapu-

jesz...; podrapuj!; podrapujący; podrapywany; podrapywał. II Składnia: P. kogo, co— czym.

Podrażnić (dok.)—drażnić (niedok.). I Formy: podrażnię, podrażnisz, podrażni, podrażnimy...; podrażnij! (nie: podrażń!); podrażniony; podrażniwszy; podrażnił. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Podręczny = będący pod ręką, będący na usługi, na każde zawołanie.

Wyrażenie: podręczna panna.

Być podręczną czy płatną panną w magazynie to nie dla mnie. *Dąbr.*

Podrobić (dok.)—podrabiać (niedok.). I Formy jak: przerobić — przerabiać. II Składnia: P. co.

Podrobić (dok.) — drobić (niedok.). I Formy: 1) podrobię, podrobisz, podrobi..., jak: drobić, 2) drobię, drobisz, drobi, drobimy...; drób! dróbcie!; drobiący; drobiony; drobił. II Składnia: P. co.

Podrosnąć (dok.) lub **podrość** — podrastać (niedok.). Formy jak: zarosnąć — zarastać.

Podrośnięty lub **podrosły.**

Podróż, mlm te podróże.

Zwroty: 1) zbierać się lub wybierać się w podróż; 2) wyprawić się (nie: odprawić się) w podróż. *SF;* 3) odbywać podróż; 4) likwidacja kosztów podróży (!) = uznanie płatności kosztów podróży. *DUMK 25 VII 32.*

Podróżować (tylko w postaci niedok.). Formy: podróżuję, podróżujesz...; podróżuj!; podróżujący; podróżował.

Podróżujący czego lub w czym (!) = wojażer w zakresie czego.

Wojażer w zakresie win węgierskich (nie: podróżujący win węgierskich, ani: w winach węgierskich).

Podruzgotać (tylko w postaci dok.). Formy i Składnia jak: druzgotać.

Podrwić (dok.)—podrwiwać (niedok.). I Formy: 1) podrwię, podrwisz, podrwi..., jak: drwić, 2) podrwiwam, podrwiwasz, podrwiwa...; podrwiwaj!; podrwiwający; podrwiwał. II Składnia jak w czasowniku: drwić.

Podryg, dlp tego podrygu.

Zwroty: 1) w podrygach = w podskokach; 2) ostatnie podrygi = ostatnie wysiłki.

Podrygnąć (dok.) — podrygiwać (niedok.). Formy: 1) podrygnę, podrygniesz...; podrygnij!; podrygnąwszy; podrygnął; podrygnąłem; podrygnęli, 2) podryguję, podrygujesz...; podryguj!; podrygujący; podrygiwał.

Pod rząd (!) = z rzędu, rzędem.

Mógłby pójść z dziesięć razy z rzędu (nie: pod rząd). *Nowak.*

Podrzeć (dok.) — drzeć (niedok.). Formy i składnia jak: drzeć.

Zwrot: podrzeć na (drobne) kawałki (nie: w kawałki), na części.

Podarł na najdrobniejsze cząsteczki kartkę. *Parand.*

Podrzucić (dok.)—podrzucać (niedok.). Formy jak: porzucić — porzucać.

Podsadzić (dok.)—podsadzać (niedok.). Formy jak: zasadzić — zasadzać.

Podsądny, nie: podsędny.

Podsiedzieć (dok.)—podsiadywać (niedok.). Formy jak: odsiedzieć—odsiadywać.

Podsienie = podcienie. Ob. Podcienie.

Podsiniony lub **podsiniały.**

Co ta Emilka ma takie oczy podsinione? *Dąbr.*

Podskakiwać. Ob. Podskoczyć.

Podskarbi — podskarbina. Formy: 1) lp ten podskarbi, tego podskarbiego..., o tym podskarbim; lm ci podskarbiowie, tych podskarbich, tym podskarbim... (odmiana przymiotnikowa, tylko w mlm końcówka rzeczownikowa -owie), 2) ta podskarbina, tej podskarbiny, tej podskarbinie, tę podskarbinę... (odmiana rzeczownikowa).

Podskoczyć (dok.)—podskakiwać (niedok.). Formy: 1) podskoczę, podskoczysz, podskoczy, podskoczymy...; podskocz! podskoczcie!; podskoczył, 2) podskakuję, podskakujesz...; podskakuj!; podskakujący; podskakiwał.

Zwrot: podskoczyć w cenie, nie: na cenie.

Towar podskoczył w cenie (nie: na cenie). *Cyt. Kr. 2, 303.*

Podskrobać (dok.) — podskrobywać (niedok.). Formy jak: odskrobać — odskrobywać.

Podsłuchać (dok.)—podsłuchiwać (niedok.), nie: podsłuchywać. I Formy jak: wysłuchać —wysłuchiwać. II Składnia: P. kogo, co.

Córka sąsiada podsłuchiwała mój poemat. *Prus.*

Podstarzały, mlm (męsko-osob.) podstarzali.

Podstarzeć (tylko w postaci dok.). Formy: podstarzeję, podstarzejesz...; podstarzej!; podstarzał, podstarzeli.

Podstawa — podstawowy, ale: bezpodstawny (PJ 35/6) — Składnia: P. do czego, nie: dla czego.

... stworzy podstawę do podziału (nie: dla podziału). *IKC 18 IX 33.* Podstawa do (nie: dla) zawarcia kompromisu. W braku dostatecznych podstaw do rozstrzygnięcia sprzeciwu. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Zwroty: 1) na podstawie czego; 2) leżeć, być u podstawy czego = być podstawą czego; 3) założyć podstawę czego. *SF;* 4) oprzeć co na podstawie czego. *SF;* 5) u podstaw. *SF.*

Podstawić (dok.) — podstawiać (niedok.). I Formy jak: wstawić — wstawiać. II Składnia: 1) P. co — pod co = położyć co — pod co, umieścić co — pod czym, 2) P. co — pod co, nie: za co = zastąpić co — czym.

2. Nie da się jeden zwrot pod drugi (nie: za drugi) podstawić. *JP 5, 49.*

Podstawka (! prow. wlkopol.) = spodeczek (IGD).

Podstawny, — podstawowy. Znaczenie: 1) podstawowy = związany z podstawą czego, fundamentalny, zasadniczy, 2) podstawny = a) podstawowy (od rzeczownika: podstawa), b) dający się podstawić (od czasownika: podstawić).

Podstoli — Formy jak: podskarbi.

Podstrzec (dok.) — podstrzegać (niedok.). Formy jak: dostrzec—dostrzegać.

Podstrzesze, dlm tych podstrzeszy.

Podstrzyc (dok.)—podstrzygiwać (niedok.) lub podstrzygać. Formy jak: ostrzyc — ostrzygiwać (ostrzygać).

Podstudzić (dok.) — podstudzać (niedok.). Formy jak: ostudzić — ostudzać.

Podsunąć (dok.)—podsuwać (niedok.). Formy: 1) podsunę, podsuniesz...; podsuń!; podsunąwszy; podsunął, podsunąłem, podsunęli, 2) podsuwam, podsuwasz...; podsuwaj!; podsuwający; podsuwany; podsuwał.

Podsuszyć (dok.)—podsuszać (niedok.) Formy: 1) podsuszę, podsuszysz..., jak: suszyć, 2) podsuszam, podsuszasz, podsusza...; podsuszaj!; podsuszający; podsuszany; podsuszał, podsuszali.

Podsypać (dok.) — podsypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Podszarpać (dok.)—podszarpywać (niedok). I Formy jak: poszarpać — poszarpywać. II Składnia: P. co — czym.

Podszepnąć (dok.) — podszeptywać (niedok.). I Formy: 1) podszepnę, podszepniesz...; podszepnij!; podszepnąwszy; podszepnął, podszepnąłem, podszepnęli, 2) podszeptuję, podszeptujesz...; podszeptuj!; podszeptujący; podszeptywany; podszeptywał. II Składnia: P. komu — co.

Podszewka.

Wyrażenie: ubranie na podszewce.

Będę mogła chodzić w szlafroku na jedwabnej podszewce. *Zapol.*

Podszukać chorego (! germ.) = obejrzeć, zbadać chorego (Krasn. 72).

Podszyć (dok.) — podszywać (niedok.). I Formy: 1) podszyję, podszyjesz...; podszyj!; podszyty; podszył, 2) podszywam, podszywasz, podszywa...; podszywaj!; podszywany; podszywał. II Składnia: P. co — pod co.

Zwrot: 1) podszyty strachem; 2) podszyty wiatrem (o lekkim na zimę ubraniu).

2. Szynel ma wiatrem podszyty. *Danił.*

Podszywać się pod kogo, pod co = podstępnie przybierać na siebie pozór kogo, czego.

Słyszałem, że zaczynacie się już podszywać pod Ukraińca. *Danił.* Podszywający się pod polski pseudonim. *JP 5, 119.*

Podścielać, rzadziej: podścielać. Ob. Podesłać.

Podśmiewać się (zwykle w postaci niedok.). I Formy: podśmiewam się, podśmiewasz się...; podśmiewaj się!; podśmiewający się; podśmiewał się. II Składnia: P. ś. z kogo, z czego.

Po trosze ze mnie się podśmiewa. *Święt.*

Podśpiewywać (tylko w postaci niedok.). Formy: podśpiewuję, podśpiewujesz...; podśpiewuj!; podśpiewujący; podśpiewywał.

Podtrzymać (dok.) — podtrzymywać (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Składnia: P. kogo, co — czym = podpierać, wstrzymywać od upadku (w znaczeniu dosłownym i przenośnym).

Potężne słupy podtrzymują sklepienie. *Cyt. SW.* Spodziewałem się napaści, mam za sobą takich, co mnie podtrzymują. *Krasz. cyt. SW.*

Zwroty: 1) podtrzymywać czyje zdanie. *SW;* 2) podtrzymywać w kim ducha. *SW;* 3) podtrzymywać świetność rodu. *SW.*

Poduczyć (dok.) — poduczać (niedok.). Formy i składnia jak: nauczyć — nauczać.

Podupaść (dok.) — podupadać (niedok.). I Formy jak: paść — padać. II Składnia: P. bez dopełn. lub na czym, rzadko: w czym = osłabnąć, zmarnieć w czym.

Zwroty: podupadać na siłach, na zdrowiu, na duchu, na umyśle.

Podupadł na siłach. *Wikt.*

Podwalina.

Zwroty: założyć, położyć podwalinę pod co.

Podwędzić (dok.) — podwędzać (niedok.). Formy jak: zawędzić — zawędzać.

Podwieczorek, dlp tego podwieczorka (SW) lub tego podwieczorku.

Po spożyciu podwieczorka. *Sierosz.*

Składnia: P. dla kogo (dla jednej lub kilku osób) lub na kogo (gdy się wymienia jakiś zbiorowy zespół ludzi).

Urządziła podwieczorek na cały swój patrol. *Strug.*

Zwrot: prosić na podwieczorek, nie: do podwieczorku.

Podwieźć (dok.) — podwozić (niedok.). Formy jak: wieźć — wozić.

Podwinąć (dok.) — podwijać (niedok.). Formy jak: zawinąć — zawijać.

Podwładny — Składnia: P. (przymtk.) komu, czemu = zależny od kogo, 2) P. (rzeczown.) kogo = człowiek poddany władzy, sługa, niewolnik, poddany. Por. Poddany.

1. Będzie podwładny generałowi. *Strug.* 2. Był on podwładnym króla Jegomości.

Uwaga. Podwładny, jako przymiotnik, przybiera w orzeczniku postać mianownika, a jako rzeczownik, używa się w orzeczniku w formie narzędnika.

Podwoić (dok.) — dwoić (niedok.). Formy: 1) podwoję, podwoisz..., jak: dwoję, 2) dwoję, dwoisz, dwoi, dwoimy...; dwój!; dwojący; dwojony; dwoił.

Podwórze, dlm tych podwórzy (JP 5, 39).

Podwyższyć (dok.)—podwyższać (niedok.). Formy: 1) podwyższę, podwyższysz, podwyższy, podwyższymy...; podwyższyj! (nie: podwyższ!); podwyższony; podwyższywszy; podwyższył, 2) podwyższam, podwyższasz, podwyższa...; podwyższaj!; podwyższający; podwyższany; podwyższał, podwyższali.

Podziać (rzadziej: podzieć, dawn.) (dok.)—podziewać (niedok.). Formy: 1) podzieję, podziejesz, podzieje...; podziej!; podziany; podziawszy; podział, podzieli, rzadziej: podziali, 2) podziewam, podziewasz...; podziewaj!; podziewający; podziewany; podziewał. Por. Odziać, Przywdziać, Wdziać.

Nie mając gdzie podziać, położyłam (kapelusz) na ławce. *Orzesz.*

Podziać się (rzadziej: podzieć się, dawn.) — podziewać się (niedok.). Formy jak: podziać — podziewać.

Gdzie się tu podzieć? *Żerom.*

Podział — I Forma miejsc. lp w podziale, nie: w podziele. II Składnia: P. czego — na co.

Nie powinno być w szkole podziału na biednych i bogatych. *Kad.*

Zwroty: dokonywać podziału, nie: przeprowadzać podział.

Podziałać (dok.) — działać (niedok.). Formy i składnia jak: działać.

Podzieć. Ob. Podziać.

Podzielać (tylko w postaci niedok.). I Formy: podzielam, podzielasz...; podzielaj!; podzielający; podzielany; podzielał, podzielali. II Składnia: P. co — z kim = być wraz z kim współuczestnikiem czego.

Nie podzielał demokratycznych teorii panicza. *Prus.*

Podzielić (dok.) — dzielić (niedok.). I Formy: 1) podzielę, podzielisz, podzieli, podzielimy...; podziel! podzielcie!; podzielony; podzieliwszy; podzielił, 2) dzielę, dzielisz...; dziel!... II Składnia: P. co — na co.

Podzielili majątek na dwie części równe. *Mick.*

Podziemie to, rzadko: ten podziem; dlm tych podziemi.

Z podziemu przez dziury wyskakiwały szczury. *Mick.* W ciasnocie podziemu. *Wysp. cyt. SW.*

Podziemka = kolej podziemna (Kr. 2, 114).

Podziękowanie.

Zwroty: 1) na podziękowanie co robić = robić co, żeby wyrazić podziękowanie; 2) wyrazić, złożyć, podziękowanie; 3) przyjąć podziękowanie; 4) przyjąć co z podziękowaniem.

Podziurawić (dok.) — dziurawić (niedok.). Formy: 1) podziurawię, podziurawisz..., jak: dziurawić, 2) dziurawię, dziurawisz, dziurawi, dziurawimy...; dziuraw! dziurawcie!; dziurawiący; dziurawiony; dziurawił.

Podziw, dlp tego podziwu. Składnia: 1) P. dla kogo, dla czego = pełny podziwu szacunek dla kogo, dla czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której przez podziw wytwarza się jakiś trwalszy stosunek osobisty), 2) P. nad czym = zdumienie nad czym (gdy się wymienia rzecz, która budzi podziw, ale z podziwu tego nie wyrasta żaden trwalszy osobisty stosunek do tej rzeczy).

1. Znać było podziw dla śmiałości. *Sienk.* Podziw dla tego junaka. *Sienk.* 2. Stał jak wryty od podziwu nad jej urodą. *Sienk.* Doznawał przelotnego podziwu nad gwałtownością własnego uniesienia. *Danił.*

Zwroty: 1) budzić w kim podziw dla kogo. *SF;* 2) wprawiać kogo w podziw. *SF;* 3) nie móc wyjść z podziwu. *SF;* 4) nad podziw = tak niezwykle, że aż to budzi podziw.

1. Zwinnością mógł prawdziwy podziw wzbudzić. *Wikt.* 4. Słuchał nad podziw spokojnie. *Sienk.*

Podziwiać (tylko w postaci niedok.). I Formy: podziwiam, podziwiasz...; podziwiaj!; podziwiający; podziwiany, podziwiani; podziwiał, podziwiali. II Składnia: 1) P. kogo, co, 2) P. co — w kim.

1. Będziesz podziwiał dzieła ogromne. *Kad.* 2. To w niej podziwiałem. *Dąbr.*

Podziwienie.

Zwrot: nie móc wyjść z podziwienia.

Nie mogła wyjść z podziwienia. *Nałk.*

Podźwignąć (dok.), nie: podźwigać — podźwigiwać (niedok.), ale: wydźwignąć lub wydźwigać. Formy jak: wydźwignąć — wydźwigać.

Podźwignięty lub **podźwigniony.**

Podżartować (dok.), zwykle: **podżartowywać** (niedok.). I Formy: 1) podżartuję, podżartujesz..., jak: żartować, 2) podżartowuję, podżartowujesz..., rzadko: podżartowywam, podżartowywasz (nie: podżartowywuję, podżartowywujesz...); podżartowuj, rzadziej: podżartowywaj! (nie: podżartowywuj!); podżartowujący, rzadziej: podżartowywający (nie: podżartowywujący); podżartowywał. II Składnia: P. z kogo, z czego.

Sam z siebie i ubóstwa swojego podżartowując, opisywał naiwnie dwór Tany. *Krasz. cyt. SW.*

Podżec lub **podżegnąć** (dok.) — podżegać (niedok.). I Formy: 1) podżegnę, podżegniesz...; podżegnij!; podżegnięty; podżegłszy; podżegł, podżegli, 2) podżegam, podżegasz...; podżegaj!; podżegający; podżegany; podżegał. II Składnia: P. kogo, co — do czego.

Co nas podżega do twórczości? *Dąbr.*

Podżegający — podżegająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać podżegająco na kogo.

Poemat ten, nie: to poema (JP 13, 18). I Formy: dlp tego poematu, mlm te poematy, rzadziej: poemata. II Składnia: 1) P. o czym (gdy się wymienia treść poematu), 2) P. czego (gdy się wymienia motyw poematu).

1. Poemat o walkach Polski z Tatarami. 2. Poemat miłości.

Poeta — poetka, — poetyczny. Ob. Poezyjny. I Formy: lp. ten poeta, tego poety, temu poecie, tego poetę, poeto!, tym poetą, o tym poecie; lm ci poeci, tych poetów, tym poetom... II Składnia: P. czego.

Poeta smutku.

Poe'tyka — poety'cki. Ob. Poezyjny.

Poezja — poezyjny.

Poezyjny, — poetycki, — poetyczny. Znaczenie: 1) poezyjny = związany z poezją, 2) poetycki = związany z poetyką, właściwy poetyce; poetyczny, 3) poetyczny = właściwy poecie, poetycki (niekiedy te znaczenia wzajemnie się do siebie tak zbliżają, że różnice znaczeniowe się zacierają).

1. O, poezyjnych naczyń piastunie. *Goszcz. cyt. SW.* 2. Poetyckie rodzaje. Twórcza fantazja poetycka. *Mochn. cyt. SW.* 3. Nieład poetyczny. Apostołowie nowej poetycznej wiary. *Cyt. SW.*

Po formie (! rus.) = prawidłowo, podług przepisów (PJ 1, 143).

Poganin — poganka. Formy: poganin, jak: mieszczanin.

Poganizm (wyznanie) **pogaństwo** (wyznanie; zespół wyznawców). Formy: dlp tego poganizmu, tego pogaństwa.

Duch poganizmu. *Mochn.* Sto lat mijało, jak Zakon Krzyżowy we krwi pogaństwa północnego brodził. *Mick.*

Pogarda — Składnia: 1) P. dla kogo lub względem kogo, 2) P. czego lub dla czego, względem czego.

1. Ogarniała go pogarda względem tych... *żerom* Czuł pogardę dla samego siebie. *Kad.* 2. Czuli pogardę dla reszty świata. *Dyg.* W pogardzie dla rozsądku. *Siedl.* ... stawiającego pogardę śmierci na czele cnót. *Sienk.*

Zwroty: 1) mieć dla kogo pogardę lub mieć kogo w pogardzie. *SF;* 2) ściągać na kogo pogardę. *SF;* 3) budzić pogardę. *SF;* 4) iść w pogardę, *SF* = stawać się przedmiotem pogardy; 5) iść na pogardę = iść, żeby się stać przedmiotem pogardy.

4. Poszły w pogardę urzędy i mądrość. *Mick.* Musi pójść w pogardę. *Sienk.* 5. Poszedł na tułaczkę, nędzę i pogardę.

Pogardzić (dok.) — pogardzać (niedok.). I Formy: 1) pogardzę, pogardzisz, pogardzi, pogardzimy..., jak: gardzić, 2) pogardzam, pogardzasz...; pogardzaj!; pogardzający; pogardzany; pogardzał. II Składnia: P. kim, czym, rzadko: kogo, co (dawn.).

Zawsze spokojność gnuśną pogardzałem. *Mick.* Nie pogardzam żadną pracą. *Dyg.* Czemu miałbym pogardzać tą służbą? *Sienk.* Mocno nim pogardzał. *Żerom.*

Pogiąć (tylko w postaci dok.). Formy: pognę, pogniesz..., jak: giąć.

Pogląd, dlp tego poglądu.

Zwroty: wyznawać, podzielać (nie: dzielić) pogląd.

Pogląd na świat lub **światopogląd.**

Stawiał podwaliny pod swój pogląd na świat. *Szpot.*

Pogłębić (dok.) — pogłębiać (niedok.). Formy: 1) pogłębię, pogłębisz, pogłębi, pogłębimy...; pogłęb! pogłębcie! (nie: pogłąb! pogłąbcie!); pogłębiony; pogłębiwszy; pogłębił, 2) pogłębiam, pogłębiasz, pogłębia...; pogłębiaj!; pogłębiający; pogłębiany; pogłębiał.

Pogłoska — Składnia: P. o czym, nie: na temat czego.

Pogłoski o wynikach konferencji.

Zwroty: 1) puszczać, rozsiewać, roznosić pogłoski. *SF;* 2) pogłoska obiega. *SF.*

Pognieść (zwykle w postaci dok.). Formy jak: gnieść.

Pogoda.

Zwrot: przy pogodzie.

Pogodzić (dok.) — godzić (niedok.). I Formy: pogodzić, jak: godzić. II Składnia: P. kogo — z kim, z czym.

Pogodzić się (dok.) z kim, z czym, nie: na co. Formy jak: godzić (się).

Pogodził się ze mną. *Zapol.* Skłonna była pogodzić się z tym. *Dąbr.*

Pogoń za czym.

Pogoń za popularnością.

Zwroty: 1) puścić się, ruszyć w pogoń za kim, za czym. *SF;* 2) zmylić pogoń. *SF.*

Pogorszyć (dok.)—pogarszać (niedok.), rzadziej: pogorszać. Formy: 1) pogorszę, pogorszysz, pogorszy, pogorszymy...; pogorsz! pogorszcie!; pogorszony; pogorszywszy; pogorszył, 2) pogarszam, pogarszasz...; pogarszaj!; pogarszający; pogarszał, pogarszali.

Pogorzel ta — pogorzelec. Formy: 1) dlp tej pogorzeli, 2) wlp pogorzelcze! mlm ci pogorzelcy, dlm tych pogorzelców.

Pogotowie.

Zwrot: być w pogotowiu.

Niech konie będą w pogotowiu. *Sienk.*

Pograć (dok.) — pogrywać (niedok.). Formy, jak: odegrać — odgrywać.

Pogratulować (dok.) = powinszować, złożyć życzenia. Składnia: P. komu — czego, nie: do czego.

Prac owych można szczerze artyście pogratulować. *Cyt. Kr. 1, 223.*

Pogrążyć (dok.)—pogrążać (niedok.). I Formy: 1) pogrążę, pogrążysz, pogrąży, pogrążymy...; pogrąż! pogrążcie!; pogrążony; pogrążywszy; pogrążył, 2) pogrążam, pogrążasz...; pogrążaj!; pogrążający; pogrążany; pogrążał, pogrążali. II Składnia: P. kogo, co — w czym, rzadziej: w co.

Pogrążyło ją to w milczeniu. *Grusz.* Pogrążyły się w spokój zupełny. *Żerom.* Pogrążyli się w ciężkim zamyśleniu. *Kruczk.*

Pogrom, dlp tego pogromu.

Zwrot: ujść z pogromu. *SF.*

Pogromca — Formy: lp ten pogromca, tego pogromcy, temu pogromcy, tego pogromcę, pogromco! tym pogromcą, o tym pogromcy; lm: ci pogromcy, tych pogromców, tym pogromcom...

Pogrozić (dok.) — grozić (niedok.). I Formy jak: grozić. II Składnia: P. komu—czym.

Pogryźć (dok.) — pogryzać (niedok.). Formy jak: ugryźć — ugryzać.

Pogrzać (tylko w postaci dok.). Formy jak: grzać.

Pogrzeb, dlp tego pogrzebu.

Zwrot: sprawić komu pogrzeb.

Sprawimy mu byczy pogrzeb. *Danił.*

Pogrzebacz, nie: hak, ani: haczyk (prow.).

Pogubić (tylko w postaci dok.). Formy jak: gubić.

Pogwizdać (dok.)—pogwizdywać (niedok.). Formy jak: wygwizdać — wygwizdywać.

Pohybel ta, tylko w wyrażeniu: na pohybel = na zgubę.

Poić (niedok.). I Formy: poję, poisz, poi, poimy...; pój! pójcie!; pojący; pojony; poił. II Składnia: P. kogo — czym.

Pointa (!) = ucinek, sedno rzeczy.

Język bogaty w ucinki (nie: pointy).

Poinwentarowa (!) wyprzedaż = poinwentarzowa wyprzedaż (Kr. 2, 283).

Poistnieć = trochę pożyć.

Czy zdążę jeszcze poistnieć trochę? *Kunc. cyt. JP 22, 29.*

Pojawić się (dok.)—pojawiać się (niedok.). I Formy jak: zjawić się — zjawiać się. II Znaczenie: P. ś. = ukazać się, zjawić się (zwykle o rzeczach martwych lub zjawiskach, bardzo rzadko o ludziach, zazwyczaj pod wpływem ros. pojawit'sia).

W gazetach pojawił się sensacyjny komunikat. *Cyt. SW.* Oznaki niechęci pojawiły się między ludźmi. *Cyt. SW.*

Pojazd, dlp tego pojazdu.

Pojąć (dok.) — pojmować (niedok.), nie: pojmywać. Formy: pojmę, pojmiesz...; pojmij! (nie: pojm!)..., jak: zająć — zajmować.

Pojechać (tylko w postaci dok.). Formy jak: jechać.

Pojednać (tylko w postaci dok.). Formy jak: jednać.

Pojednanie kogo — z kim, z czym.

Zwrot: skłaniać kogo do pojednania. *Kod. Post. Cyw.*

Pojedynczy = (!) prosty.

Tę prostą (nie: pojedńczą), ale wygodną siedzibę zajmował Burek. *Wikt.*

Pojedynek.

Zwroty: 1) na pojedynek wyzwać. *SF;* 2) do pojedynku stanąć. *SF.*

Pojeść (dok.) — pojadać (niedok.). Formy jak: wyjeść — wyjadać.

Pojezierze to, dlm tych pojezierzy.

Pojęcie — pojęciowy. Znaczenie i składnia: 1) P. czego = ujęcie logiczne czego, 2) P. o czym = wiedza o czym.

1. Wracam do mego pojęcia „metasłowa". *Przybysz.* 2. To wszystko nie da najmniejszego pojęcia o ziemi. *Przybysz.* Nie mam pojęcia o muzyce. *Zapol.*

Zwroty: 1) wyrabiać sobie, mieć pojęcie o czym; 2) nie mieć zielonego pojęcia (posp.); 3) uwydatnić czym, podkreślić jakieś pojęcie; 4) oddawać (nie: pokrywać, germ.) pojęcie; 5) coś przechodzi ludzkie pojęcie; 6) coś jest nie do pojęcia. *SF.*

1. Nie ma pojęcia o gotowaniu. *Strug.* Ja nie mam pojęcia o muzyce. *Dąbr.* 2. Z pewnością nie ma zielonego pojęcia. *Nowak.* 5. Przechodzi ludzkie pojęcie, jak ten zwierz znienawidził Szwabów. *Małacz.*

Pojętny — Znaczenie i składnia: 1) P. do czego = zdolny do czego, łatwo coś pojmujący, 2) P. na co = podatny na co (w wypadku pierwszym uwydatnia się czynna postawa duchowa, możność czynnego przerabiania czegoś, w wypadku drugim — bierna postawa duchowa, bierne poddawanie się czemuś).

Pojmować, nie: pojmywać. Ob. Pojąć.

Pojmowanie, nie: pojmywanie.

Uczę pojmowania (nie: pojmywania) piękna przyrody. *Cyt. Kr. 1, 315.*

Pokadzić (dok.) — pokadzać (niedok.). Formy jak: zakadzić — zakadzać.

Pokapać (dok.) — pokapywać (niedok.). I Znaczenie: 1) P. (bez dopełn.) = przez pewien czas lać się kroplami, 2) P. kogo co = kapiąc zmoczyć. II Formy: 1) pokapię, pokapiesz...; pokap! pokapcie!; pokapany; pokapawszy; pokapał, 2) pokapuję, pokapujesz...; pokapuj!; pokapujący; pokapywany; pokapywał.

Pokarm, dlp tego pokarmu.

Zwroty: brać lub przyjmować pokarm.

Pokasływać (niedok.) lub **pokaszliwać** — pokasłać (dok.) lub pokaszlać. Formy: 1) pokasłuję, pokasłujesz... lub pokaszluję, pokaszlujesz..., 2) pokasłać, pokaszlać, jak: kasłać, kaszlać. Ob. Kaszlać.

Pokasływać. *Żerom.* Pokaszlując. *Iwasz.* Prychając i pokaszlując. *Grusz.*

Pokaz, dlp tego pokazu.

Zwrot: na pokaz.

Saloniki nie na pokaz. *Żerom.* ...min, na pokaz robionych. *Kad.*

Pokazać (dok.) — pokazywać (niedok.). I Formy: 1) pokażę, pokażesz, pokaże...; pokaż!; pokazawszy; pokazany; pokazał, 2) pokazuję, pokazujesz...; pokazuj! pokazujcie!; pokazujący; pokazywany; pokazywał. II znaczenie i składnia: 1) P. komu — kogo, co = dać do obejrzenia, dać do poznania, ujawnić, przedstawić, 2) P. komu — na kogo, na co = wskazać.

1. Jedną ręką pokazał im chmurę. *Mick.* 2. Na coś mi pokazując. *Strug.* Pokazał na Muchę. *Nowak.*

Zwroty: 1) pokazać komu figę (rub.), *SW* = odprawić kogo z niczym; 2) pokazać pazury, *SW* = ujawnić drapieżność; 3) pokazywać sztuki, *SW* = wyprawiać sztuki; 4) pokazać sztukę, *SW* = dokazać sztuki, zrobić sztukę; 5) pokazywać grymasy, fochy, fanaberie, kaprysy. *SW;* 6) pokazywać zucha, *SW* = udawać odważnego; 7) pokazać komu niechęć, *SW* = okazać komu niechęć; 8) pokazać, co się umie. *SW;* 9) pokazać na swoim = postawić na swoim.

9. Będziemy widzieli, kto pokaże na swoim. *Wikt.*

Pokazać się (dok.) — pokazywać się (niedok.). Formy jak: pokazać — pokazywać.

Zwroty: 1) pokazywać się komu (na oczy); 2) coś się pokaże = coś wyjdzie na jaw; 3) coś się po kim pokaże = coś się w kimś przejawi.

1. Lepiej mu się nie pokazywać na oczy. *Strug.* 2. To się pokaże. *Sierosz.* 3. To się po mnie nie pokaże. *SW.*

Pokąsać (dok.), ale: ukąsić. Ob. Kąsać. Formy jak: kąsać.

Poker (PA), nie: pokier, dlp tego pokera.

Zwrot: grać w pokera.

Pokierować (tylko w postaci dok.). I Formy jak: kierować. II Składnia: 1) P. kogo, co = kierując poprowadzić kogo, co; wychować kogo, 2) P. kim, czym = kierując, zarządzić kim, czym.

1. Pokierować sprawę, interes. *SW.* 2. Należało nią pokierować. *Dąbr.* Pokierować nauką dzieci. *Dąbr.*

Zwrot: pokierować kogo, na co = wychować kogo — na co.

Na co ty dzieci chcesz pokierować? *Dąbr.*

Pokiwać. Ob. Kiwać.

Zwrot: pokiwać nad czym głową.

Z politowaniem pokiwał głową nad pożółkłą kartą. *Parand.*

Poklask, dlp tego poklasku.

Zwroty: 1) dać poklask komu, czemu. *SF;* 2) zyskać poklask od kogo. *SF.*

Poklepać (dok.) — poklepywać (niedok.). Formy: 1) poklepię, poklepiesz...; poklep! poklepcie!; poklepany; poklepawszy; poklepał, 2) poklepuję, poklepujesz...; poklepuj!; poklepujący; poklepywany; poklepywał.

Zwrot: poklepać kogo po ramieniu.

Pokłon, dlp tego pokłonu.

Zwrot: bić komu pokłony.

Bił pokłony słońcu. *Dyg.*

Pokłócić (tylko w postaci dok.). Formy jak: kłócić.

Pokłuć (tylko w postaci dok.). Formy jak: kłuć.

Pokojowa, tej pokojowej, tej pokojowej, tę pokojową, pokojowo!, tą pokojową... (odmiana przymiotnikowa tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o).

Wezwano pokojową. *Mick.*

Pokolenie, dlp temu pokoleniu, dlm tych pokoleń.

Zwroty: 1) z pokolenia w pokolenie lub z pokolenia na pokolenie; 2) do dziesiątego pokolenia (pamiętać, przeklinać).

Podania płyną z pokolenia w pokolenie. *Dyg.* Z pokolenia w pokolenie w sercach ludzkich po-

wstaje... *Kad.* Prastary zabieg, który dziedziczy się z pokolenia na pokolenie. *Parand.*

Pokonać (dok.)—pokonywać (niedok.). Formy: 1) pokonam, pokonasz, pokona...; pokonaj!; pokonany; pokonawszy; pokonał, 2) pokonywam, pokonywasz, pokonywa... lub pokonuję, pokonujesz, pokonuje (nie: pokonywuję...); pokonywaj! lub pokonuj! (nie: pokonywuj!); pokonywający lub pokonujący (nie: pokonywujący); pokonywany; pokonywał.

Trudność tę pokonywa (lub pokonuje, nie: pokonywuje) bardzo szczęśliwie. *Cyt. Kr. 1, 313.*

Pokopać (tylko w postaci dok.). Formy jak: kopać.

Pokora.

Zwroty: 1) okazać pokorę; 2) uderzyć w pokorę. *SF.*

Jeśli pokory nie okażesz... *Sienk.*

Pokój, nie: pokoj. Znaczenie i formy: 1) P. = izba, dlm tych pokojów lub tych pokoi, 2) P. = ugoda, umowa pokojowa, dlm tych pokojów.

Zaczął zapraszać gości do pokoi. *Sierosz.* Osiemnaście pokoi. *Siedl.* Wskazywano mu drogę do pokojów. *Siedl.* Rozkład pokoi. *Grusz.* Do tych pokojów wpuścić jakichś ludzi... *Grusz.*

Zwroty i wyrażenia: 1) stołowy lub jadalny pokój albo pokój stołowy lub pokój jadalny; 2) pokój sypialny albo sypialny pokój; 3) pokój bawialny lub bawialny pokój; 4) pokój dziecinny lub dziecinny pokój; 5) pokój do pracy; 6) pokój o jednym, dwóch, trzech... oknach; 7) pokój od frontu, pokój od ulicy, pokój od podwórza; 8) iść do pokoju, ale: iść do pokojów lub na pokoje; 9) żyć na pańskich pokojach; 10) dać pokój komu, czemu = zostawić kogo, co w spokoju; 11) dać pokój z czym = zaprzestać czego; 12) zawrzeć pokój. *SF;* 13) zerwać pokój. *SF;* 14) dla świętego (s)pokoju = żeby nie wywoływać niesnasek.

1. Zostali sami w stołowym pokoju. *Iwasz.* 6. Pokój o jednym oknie. *Korzen.* 8. Szła na gościnne pokoje. *Bartk.* 9. Wspaniale żył na pokojach pańskich. *Wikt.* 10. Dalibyście pokój, Marcinowo! *Weyss.* 11. Lepiej dać pokój z wyjazdami. *Dąbr.* Dla świętego pokoju Teofil stał się jednym z jego najlepszych uczniów. *Parand.*

Pokrajać (tylko w postaci dok.). Formy jak: krajać.

Pokraść (tylko w postaci dok.). Formy jak: kraść.

Pokreślić (tylko w postaci dok.). Formy jak: kreślić.

Pokrewieństwo — Znaczenie i składnia: 1) P. z kim = związek krwi z kim, 2) P. między kim, = związek krwi między kim, 3) P. po kim lub ze strony kogo = związek krwi, odziedziczony po kim, 4) P. do czego = podobieństwo do czego.

1. Pokrewieństwo z nim zawsze sprawiało mu kłopoty. 2. Jest między nimi pewne pokrewieństwo. 3. Pokrewieństwo po babce (ze strony babki). 4—5. Promień włosów z czupryny nadawał jej (twarzy) pewne pokrewieństwo w typie do twarzy postępowych działaczy z końca XIX wieku. *Grusz.*

Zwroty: 1) stopień pokrewieństwa; 2) bliskie lub dalekie pokrewieństwo; 3) pokrewieństwo zachodzi; 4) być z kim w pokrewieństwie.

Pokrewny komu, czemu—czym lub przez co.

Pokrewne ziemi i niebu. *Żerom.* Pokrewny sposobem myślenia. *SW.*

Pokręcić (dok.), nie: pokrącić — pokręcać (niedok.). I Formy: 1) pokręcę, pokręcisz..., jak: kręcić, 2) pokręcam, pokręcasz, pokręca...; pokręcaj!; pokręcający; pokręcany; pokręcał. II Składnia: 1) P. co, 2) P. co — w co = zwinąć co — w co.

2. Włos w wężełki małe pokręcony. *Mick.*

Pokrowiec, mlm te pokrowce.

Pokrój, dlp tego pokroju.

Zwrot: człowiek takiego czy innego pokroju.

Uważał go za człowieka własnego pokroju. *Sienk.* Ludzie innego pokroju. *Dąbr.*

Pokrwawić (tylko w postaci dok.). Formy jak: krwawić.

Pokrywać się z czym lub czym (!) = zgadzać się z czym, odpowiadać czemu (JP 5, 50).

Wyrazy pokrywają się bez reszty(!) *Cyt. Szeffs. 44.* (por. niem. die Wörter decken sich restlos) = wyrazy odpowiadają sobie całkowicie; wyrazy zgadzają się z sobą zupełnie. Żądania niepodległości czy państwowości są z sobą identyczne (nie: pokrywają się ze sobą). *Cyt. Kr. 1, 182.* Interes jednostki powinien się zgadzać z interesem państwa (nie: powinien pokrywać się z interesem państwa). *Cyt. Kr. 2, 86.* Opinia zgodna z poglądami... (nie: opinia pokrywająca się z poglądami...). *Cyt. Kr. 2, 107.*

Pokrywka.

Wyrażenia i zwroty: 1) pokrywka (nie: przykrywka) do garnka. *IGD;* 2) pod pokrywką czego, *SF.* = pod pozorem czego; 3) służyć za pokrywkę czego, *SF.* = służyć za pozór do czego.

Pokrzepiający — pokrzepiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Pokrzepić (dok.) — pokrzepiać (niedok.). I Formy: 1) pokrzepię, pokrzepisz, pokrzepi, pokrzepimy...; pokrzep! pokrzepcie!; pokrzepiony; pokrzepieni; pokrzepiwszy; pokrzepił, 2) pokrzepiam, pokrzepiasz...; pokrzepiaj!; pokrzepiający; pokrzepiany, pokrzepiani; pokrzepiał, pokrzepiali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Pokrzyczeć (dok.)—pokrzykiwać (niedok.), nie: pokrzykać. Formy: 1) pokrzyczę, pokrzyczysz..., jak: krzyczeć, 2) pokrzykuję, pokrzykujesz...; pokrzykuj!; pokrzykujący; pokrzykiwał.

Pokrzywdzić (dok.) — pokrzywdzać (niedok.). I Formy: 1) pokrzywdzę, pokrzywdzisz, pokrzywdzi, pokrzywdzimy...; pokrzywdź! pokrzywdźcie!; pokrzywdzony; pokrzywdziwszy; pokrzywdził, 2) pokrzywdzam, pokrzywdzasz...; pokrzywdzaj!; pokrzywdzający; pokrzywdzany; pokrzywdzał. II Składnia: P. kogo — czym — na czym (gdy się wymienia jakąś własność duchową, fizyczną lub materialną), 2) P. kogo — czym — w czym (gdy się wymienia dziedzinę duchową lub społeczną krzywd).

1. Powracał pokrzywdzony na zdrowiu. *Bartk.* Pokrzywdzić kogo na honorze, na majątku. 2. Pokrzywdzić kogo w oczach ludzi. Pokrzywdzić kogo w jego uczuciach.

Pokrzywić (dok.)—rzadko: pokrzywiać (niedok.). Formy: pokrzywić, jak: krzywić.

Pokucie — Składnia: 1) mieszkać na Pokuciu, 2) jechać na Pokucie. Ob. Podlasie.

Pokuć (dok.) — pokuwać (niedok.). Formy jak: wykuć — wykuwać.

Pokup — pokupny, — pokupność. Forma dlp tego pokupu.

Zwrot: jest na coś pokup.

Pokupka (! rus.) = zakup.

Człowiek używany do zakupów (nie: do pokupek). *Cyt. GJ 1, 140.*

Pokusa — Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która kusi), 2) P. do czego lub na co = zrodzony z pokusy popęd do czego, ochota na co.

1. Zwyciężyła pokusa kariery. *Żerom.* 2. Wielką pokusę ma do tego albo na to. *SW.*

Zwroty: 1) pokusa bierze co robić lub pokusa bierze na co. *SF;* 2) na pokusę wystawiać kogo. *SF.*

Brała ją pokusa. *Dąbr.*

Pokusić się (dok.) — kusić się (niedok.), nie: pokuszać się (dawn.). I Formy: 1) pokusić się, jak: kusić się, 2) kuszę się, kusisz się, kusi się, kusimy się...; kuś się!; kuszący; kuszony; kusił. II Składnia: 1) P. ś. o kogo, o co = pod wpływem pokusy zdecydować się walczyć, żeby zdobyć kogoś lub coś, 2) P. ś. na co = dać się uwieść pokusie na co.

1. O pannę zbrojno może się pokusić. *Sienk.* 2. Pokusił się na to przedsięwzięcie. *Mp.*

Pokuszenie.

Zwrot: wodzić kogo na pokuszenie. *SF.*

Pokuta za co.

Zwroty: 1) odprawiać pokutę; 2) postawić na pokucie. *SF;* 3) pokutę komu zadać. *SF;* 4) za pokutę co robić lub kazać komu co robić.

Niech pokuty odprawia. *Sienk.*

Pokutować (tylko w postaci niedok.). I Formy: pokutuję, pokutujesz...; pokutuj!; pokutujący; pokutował. II Znaczenie i składnia: 1) P. za kogo, za co = odprawiać pokutę, cierpieć za kogo, za co, 2) P. w czym = kołatać się w czym, przebywać w czym.

1. Pokutować za grzechy. *Sienk.* 2. Pokutował w nim wielki nicpoń. *Małacz.*

Pokwitowanie czego lub z czego, nie: na co.

Pokwitowanie odbioru lub z odbioru pieniędzy (nie: na odbiór pieniędzy).

Zwrot: za pokwitowaniem (co przyjąć lub odebrać).

Polać (dok.) — polewać (niedok.), nie: poliwać. Formy jak: odlać — odlewać.

Polatać (dok.) — polatywać (niedok.). Formy: 1) polatam, polatasz...; polataj!; polatawszy; polatał, 2) polatuję, polatujesz...; polatuj!; polatujący; polatywał.

Pole — półko lub poletko.

Ciągnęły się malutkie poletka. *Iwasz.*

Znaczenie i składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia, co rośnie na polu), 2) P. czego lub do czego, nie: dla czego (przen.) = dziedzina czego, zakres, sfera.

1. Rozkwitły pola rzepiku. *Przybysz.* 2. Oprócz mojego obowiązku dania wam pola do pracy... *Święt.* Pole do ofiarności, odwagi i zręczności (nie: dla ofiarności...) szerokie. *Sierosz.* Pole do domysłów. *Nałk.*

Wyrażenia i zwroty: 1) iść na pole lub w pole; 2) być na polu lub w polu; 3) iść polami lub przez pola; 4) uprawiać pole (nie: obrabiać pole, por ros. obrabatywat' pole); 5) wywodzić lub wyprowadzać kogo w pole = oszukiwać kogo; 6) dotrzymywać komu pola, *SF* = nie dawać się z pola walki lub współzawodnictwa spędzić; 7) pracować na polu czego. *SF;* 9) otworzyć komu, czemu — do czego pole. *SF;* 9) mieć pole do czego, *SF* = mieć teren do jakiejś działalności; 10) znaleźć pole do czego, *SF* = zdobyć teren do jakiejś działalności; 11) pozostawić komu szerokie pole do czego, *SF* = dać komu rozległy teren do jakiejś działalności; 12) zejść z pola, *SF* = opuścić teren działalności, usunąć się z aktywnego życia; 13) coś jest w dalekim polu (!) = do czegoś jeszcze daleko.

1. Ze strzelbą na ramieniu świszcząc szedł na pole. *Mick.* 2. Drzewa w polu. *Prus.* Dawno już nie był w polu. *Mick.* 5. Dałby się wywieść w pole. *Sienk.* Czuł się pobitym i wywiedzionym w pole. *Goet.* 13. Porozumienie w dalekim polu (!) = do porozumienia jeszcze daleko. *Cyt. JP 1, 292.*

Polec (dok.), rzadko: polegnąć — polegać (niedok.). I Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = lec, paść, zginąć (tylko w postaci dok.), 2) P. na kim, na czym = oprzeć się na kim, na czym, zawisnąć od kogo, od czego, zaufać komu, czemu (częściej w postaci niedok.: polegać). Ob. Polegać. II Formy: 1) polec, jak: lec, 2) polegam, polegasz...; polegaj!; polegający; polegał.

Zwrot: polec od ciosu, od uderzenia, od pchnięcia. Por. Zabić.

Polecenie czego, nie: na co.

Zwroty: 1) z polecenia, na polecenie lub za poleceniem coś robić; 2) dać lub wydać polecenie; 3) otrzymać polecenie. *SF;* 4) spełnić polecenie. *SF;* 5) wywiązać się z polecenia; 6) uznane lub zaakceptowane polecenie.

2) Wydał jakieś polecenie. *Dąbr.* 5) Wywiązawszy się z polecenia. *Małacz.*

Polecić (dok.) — polecać (niedok.). I Formy: 1) polecę, polecisz, poleci, polecimy...; poleć! polećcie!; polecony; poleciwszy; polecił, 2) polecam, polecasz, poleca...; polecaj!; polecający; polecany; polecał. II Składnia: 1) P. kogo, co — komu (gdy się kogoś lub coś bezpośrednio komuś poleca), 2) P. kogo, co — dla kogo (gdy się kogoś lub coś komu poleca z intencją o kimś trzecim).

Polecił mi nauczycielkę dla dzieci.

Zwrot: mieć polecone coś robić (!) = mieć polecenie robienia czegoś.

Urzędnicy mają polecenie przesyłania raportów (nie: mają polecone przesyłać raporty). *Cyt. Krasn. 55.*

Polecieć (tylko w postaci dok.). Formy jak: lecieć.

Polegać na kim, na czym (nie: w kim, w czym).

Cały sekret polega na tym (nie: w tym)... *Cyt. PJ 5, 88.* Przyczyna zwłoki polega na tym (nie: w tym). *Kr. 1, 48.* Książę na jego radach we wszystkim polegał. *Sienk.* Wszystko polega na prawidłowości i zgodności. *Reym.* Nauka polega na poznaniu dwu umiejętności... *Małacz.* Punkt ciężkości sytuacji na tym (nie: w tym) dziś polega, który z tych dwóch kierunków jest silniejszy. *Cyt. Kr. 1, 48.*

Polegnąć. Ob. Polec. Legnąć.

Pole'mika (nie: polemi'ka) — polemi'sta. Formy: polemista, jak: humanista.

Zwroty: 1) toczyć, prowadzić polemikę. *SF;* 2) zamknąć polemikę. *SF.*

Polepszyć (dok.) — polepszać (niedok.). Formy: 1) polepszę, polepszysz, polepszy, polepszymy...; polepsz! polepszcie!; polepszo-

ny; polepszył, 2) polepszam, polepszasz, polepsza...; polepszaj!; polepszający; polepszany; polepszał.

Polerować (niedok.). I Formy: poleruję, polerujesz, poleruje...; poleruj!; polerujący; polerowany; polerował. II Składnia: P. co—czym.

Polerowany = 1) P. = ten, co jest poddawany polerowaniu (niedok.), 2) P. = ten, którego właściwością jest, że musi być zawsze wypolerowany (dok.). Por. Posrebrzany.

Garnek polerowany.

Polesie — Poleszuk. Składnia: 1) mieszkać na Polesiu, 2) jechać na Polesie. Por. Podlasie.

Polewka, nie: poliwka.

Poleźć (tylko w postaci dok.). Formy jak: leźć.

Policja — policyjny, — policjant.

Policzalność (!) = zaliczanie.

O zaliczaniu (nie: o policzalności) lat służby decyduje... *Cyt. Kr. 2, 242/3.*

Policzek.

Zwroty: 1) wymierzyć policzek. *SF;* 2) dostać, otrzymać policzek. *SF.*

Policzenie (!) = zaliczenie.

Policzyć (tylko w postaci dok.). Formy jak: liczyć.

Poligamia — poligamista. Formy: poligamista, jak: humanista.

Poligon, nie: paligon.

Poliszynel ten = pajac.

Zwrot: tajemnica poliszynela = tajemnica, o której wszyscy wiedzą.

Polite'chnika ta, nie: to politechnikum (PJ 1, 147).

Zwroty: 1) wykładać na politechnice; 2) zapisać się na politechnikę; 3) studiować na politechnice.

Zapisałem się na politechnikę w Zurychu. *Choyn.*

Politeizm — politeista—politeistyczny. Formy: 1) dlp tego politeizmu, 2) politeista, jak humanista.

Politowanie.

Zwrot: budzić w kim politowanie.

Budziła w nim politowanie. *Prus.*

Politura — politurować (niedok.). Formy: politurję, politurujesz...; polituruj!; politurujący; politurowany; politurował.

Polityk — poli'tyka (nie: polity'ka) — polity'czny—polityko'wać (niedok.). Formy: 1) lp ten poli'tyk, tego poli'tyka, temu polityko'wi, tego poli'tyka...; lm ci poli'tycy, tych poli'tyków..., 2) ta poli'tyka, tej poli'tyce..., tą poli'tyką..., 3) politykuję, politykujesz...; politykuj!; politykujący; politykował.

Polka (taniec).

Zwrot: tańczyć polkę.

Muzyka zaczęła grać polkę. *Zapol.*

Polonez, dlp tego poloneza.

Zwrot: grać, tańczyć poloneza.

Polonista — poloni'styka — polonisty'czny. Formy: polonista, jak: humanista.

Polor, lepiej: ogłada (Krasn. 85).

Polować (tylko w postaci niedok.). I Formy: poluję, polujesz, poluje...; poluj!; polujący; polował. II Składnia: P. na kogo, na co, nie: za kim, za czym.

Polowaliśmy sobie na małego zwierza. *Mick.* Poszedł polować na żaby. *Dyg.*

Polowanie na kogo, na co — z czym (gdy się wymienia środek pomocniczy, używany przy polowaniu).

Wielkie polowanie na mole. *Kad.* Urządzi polowanie z chartami. *Sierosz.*

Polski (przymtk.). Znaczenie: 1) P. = właściwy Polakom lub Polsce, należący do Polski, 2) P. = polny.

Polska droga = polna droga.

Zwrot: z polska po węgiersku = złym, nieprawidłowym językiem.

A to po jakiemu? Z polska po węgiersku. *Danił.*

Polski (rzeczown. !) = język polski.

Polskie (rzadko, prowinc.) = język polski, ale zwykle: na polskie=na język polski (PJ 35/6, str. 153 nn).

żebyś mi wytłumaczył ten ustęp z łaciny na polskie. *Żerom.*

Połabski lub **nadłabski**, nie: nadelbiański (Kr. 2, 192).

Połać, mlm te połacie, rzadko: te połaci.

Połapać się w czym (nie: na czym) lub bez dopełn. (tylko w postaci dok.) = zorientować się w czym (rubasz.).

Nie może się połapać w tych stosunkach. *Strug.* Połapał się nagle w tej całej historii. *Nowak.* Zanim zdążyli połapać się. *Małacz.*

Połączyć (tylko w postaci dok.). Formy jak: łączyć.

Połknąć (dok.)—połykać (niedok.). Formy: 1) połknę, połkniesz, połknie...; połknij!; połknięty; połknął, połknąłem, połknęli, 2) połykam, połykasz...; połykaj!; połykający; połykany; połykał.

Połowa — Znaczenie: 1) P. = równa część druga jakiegoś przedmiotu, 2) P. = część druga jakiegoś przedmiotu, 3) P. = jakakolwiek część równa przedmiotu.

Wyrażenia: 1) większa połowa, mniejsza połowa. *Kr. 2, 304;* 2) podzielić coś na dwie nierówne połowy; 3) podzielić coś na trzy, cztery równe połowy.

3. Podzielił na trzy równe połowy. *Nowak.*

Połoz, lepiej: płoz.

Położenie.

Zwroty: 1) przybierać (nie: przyjmować) jakieś położenie; 2) zajmować jakieś położenie. *SF;* 3) nadać czemu jakieś położenie... *SF;* 4) stawiać kogo w jakieś położenie (przen.). *SF,* ale: ustawiać kogo w położeniu (fizyczn.); przestawić z położenia do położenia, nie: w położenie; 5) znaleć się w jakimś położeniu. *SF;* 6) wchodzić w czyjeś położenie. *SF.*

6. Gdyby pan chciał wejść w moje położenie... *Goet.*

Położyć (tylko w postaci dok.) — (niedok.) kłaść lub pokładać. I Formy: położę, położysz, położy, położymy...; połóż! połóżcie!; położony; położywszy; położył. II Składnia: P. kogo, co—na czym, nie: na co (Krasn. 50).

Położyła ręce na poręczy. *Grusz.*

Zwroty: 1) położyć kogo mostem = położyć kogo pokotem; 2) położyć lub kłaść na czym lub na co nacisk. *SF;* 3) położyć lub pokładać w kim, w

czym nadzieje; 4) położyć lub kłaść jakiś znak pisarski. *SF;* 5) położyć kogo do łóżka lub na łóżku. Por. leżeć w łóżku — na łóżku.

1. Skoczyli na hultajów i w godzinę mostem ich położyli. *Sienk.* 5. Położyła się do wielkiego łóżka. *Zaremb.* Położyła się na łóżku. *Zaremb.*

Połóg — położnica; dlp tego połogu.

Połów, dlp tego połowu.

Południe, nie: połednie, dlp temu południowi.

Posunęły się ku południowi. *Sienk.*

Zwroty: 1) z północy na południe (w znaczeniu przestrzennym); 2) od północy do południa (w znaczeniu czasowym); 3) o południu = w czasie, gdy było południe; 4) z południa = od strony południa (w znaczeniu przestrzennym).

3. O południu dopiero ktoś doniósł... *Bartk.* Wyjechaliśmy z miasta o południu. *Strug.* 4. Z południa minął Chęciny. *Żerom.*

Południowo-wschodni, nie: południo-wschodni.

Południowo-zachodni, nie: południo-zachodni.

Południo - wschód = południowy wschód (Krasn. 38).

Południo - zachód = południowy zachód (Krasn. 38).

Połupać (tylko w postaci dok.). Formy jak: łupać.

Połysk — połyskliwy, dlp tego połysku.

Zwroty: chwytać, łapać połysk (o czyszczonej podłodze, butach, metalu...).

Połyskać (niedok.) lub **połyskiwać.** Formy: 1) połyskam, połyskasz, połyska...; połyskaj!; połyskający; połyskał, 2) połyskuję, połyskujesz, połyskuje...; połyskiwam, połyskiwasz, połyskiwa...; połyskuj!; połyskujący; połyskiwał.

Pomagać. Ob. Pomóc.

Pomaleńku, pomalutku, pomału, nie: pomalu, rzadko: pomalej.

Szedł daleko pomalej. *Iwasz.*

Znaczenie: *P.* = 1) wolno, 2) z małym powodzeniem, nienajgorzej.

Co tam u was? — tak sobie, pomaleńku. *Danił.*

Pomarańcza ta, nie: ta pomarańcz; dlm tych pomarańczy lub tych pomarańcz.

Drzewami pomarańcz. *Żerom.* Wśród kup pomarańcz. *Reym.*

Pomarnieć (tylko w postaci dok.). Formy jak: marnieć.

Pomarnować (tylko w postaci dok.). Formy jak: marnować.

Pomarznąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: marznąć.

Pomaścić (dok.) — pomaszczać (niedok.). I Formy: 1) pomaszczę, pomaścisz, pomaści, pomaścimy...; pomaść! pomaśćcie!; pomaszczony; pomaściwszy; pomaścił, 2) pomaszczam, pomaszczasz, pomaszcza...; pomaszczaj!; pomaszczający; pomaszczany; pomaszczał. II Składnia: *P.* kogo, co — czym.

Pomawiać. Ob. Pomówić.

Pomazać (dok.)—pomazywać (niedok.). Formy jak: zmazać—zmazywać.

Pomęczyć (tylko w postaci dok.). Formy jak: męczyć.

Pomiatać. Ob. Pomieść.

Pomiąć (tylko w postaci dok.). Formy: pomnę, pomniesz..., pomną; pomnij!; pomięty; pomiąwszy; pomiął, pomiąłem, pomięli. Por. Pomnieć.

Pomieniać co — na co, lepiej: **zamienić co** — na co.

Pomieniali czapki. *Cyt. SW.*

Pomieszać (tylko w postaci dok.), nie: pomięszać. Formy jak: mieszać.

Pomieszczenie — Znaczenie: 1) *P.* = umieszczenie kogo lub czego w jakimś miejscu, 2) *P.* = miejsce, gdzie się ktoś lub coś pomieściło; gorzej: ubikacja.

Pomieszkanie, częściej: **mieszkanie.**

Pomieścić (dok.) — pomieszczać (niedok.). I Formy: 1) pomieszczę, pomieścisz, pomieści, pomieścimy...; pomieść! pomieśćcie!; pomieszczony; pomieściwszy; pomieścił, 2) pomieszczam, pomieszczasz...; pomieszczaj!; pomieszczający; pomieszczany; pomieszczał, pomieszczali. Składnia: *P.* co—w czym, nie: w co.

Musi sobie stworzyć nowy język; w żadnym z gotowych (nie: w żaden z gotowych) się nie pomieści. *Cyt. Szeffs. 21.*

Pomieść (dok.)—pomiatać (niedok.). I Formy: 1) pomieść, jak: mieść, 2) pomiatam, pomiatasz...; pomiataj!; pomiatający; pomiatany; pomiatał. II Znaczenie i składnia: 1) *P.* co (zwykle tylko w postaci dok.) = zamieść co, oczyścić co ze śmieci, 2) *P.* kim, czym (zwykle w postaci niedok.) = lekceważyć kogo, co.

1. Pomieść izbę. *SW.* 2. ... by nie pomiatać marzeniem człowieka. *Kad.*

Pomiędzy czym a czym, nie: czym i czym.

Nie może być nic wspólnego pomiędzy wodą a kamieniem. *Iwasz.*

Pomimo co lub czego.

Pomimo wezwań gospodarza. *Mick.* Widać, pomimo tak zręczne złudzenie, że umizgał się tylko na złość Telimenie. *Mick.* Pomimo skruchy. *Prus.* Pomimo tęgie przymrozki serca rozgrzewały się coraz mocniej. *Danił.* Pomimo nudnych kazań *Strug.*

Wyrażenia: 1) pomimo wszystko, nie: pomimo wszystkiego, 2) pomimo to lub pomimo tego.

Pominąć (dok.) — pomijać (niedok.). I Formy jak: ominąć—omijać. Składnia: *P.* kogo, co = puścić kogo, co mimo, przeoczyć kogo, co.

Zwroty: 1) pominąć co milczeniem, śmiechem, 2) pominąwszy to, że... = nie mówiąc o tym, że..., mniejsza o to, że...

1. Pomijała je śmiechem. *Nałk.* 2. Pominąwszy już to, że sam sobie szkodzi, ale wywiera on nadto wpływ szkodliwy na otoczenie. *SW.*

Pominięty, nie: pominiony.

Pomknąć (dok.) — pomykać (niedok.). Formy: 1) pomknąć, jak: mknąć, 2) pomykam, pomykasz, pomyka...; pomykaj!; pomykający; pomykał.

Pomnieć (tylko w postaci niedok.), w zwykłej mowie: pamiętać. I Formy: pomnę (nie: pomnię), pomnisz, pomni, pomnimy..., pomną (nie: pomnią); pomnij!; pomnący; pomniany; pomniał, pomnieli. II Składnia, jak w czasowniku: pamiętać.

Pomnę ich wszystkich. *Przybysz.*

Pomnik.
Zwroty: 1) wznieść, wystawić, postawić pomnik. *SF;* 2) odsłonić pomnik (nie: odkryć) pomnik.

Pomnożyć (dok.)—pomnażać (niedok.). Formy: 1) pomnożę, pomnożysz, pomnoży, pomnożymy...; pomnóż! pomnóżcie!; pomnożony; pomnożywszy; pomnożył, 2) pomnażam, pomnażasz, pomnaża...; pomnażaj! pomnażający; pomnażany; pomnażał.

Pomny — Składnia: 1) P. kogo, czego = pamiętający kogo, co, 2) P. na kogo, na co = pamiętający o kim, o czym, liczący się w swojej pamięci z kim, z czym.
1. Pomny dobrodziejstw. 2. Pomny na dobrodziejstwa. Pomny na swą zasadę. *Małacz.*

Pomoc — Składnia: 1) P. dla kogo, nie: komu, ale pomoc niesiona komu lub niesienie pomocy komu, 2) P. do czego, nie: dla czego.
1. Towarzystwo pomocy dla inwalidów (nie: pomocy inwalidom). *PJ 9, 147.* Ona jest wielką pomocą dla Kornela. *Nałk.* 2. Pomoc do rozwiązania (nie: dla rozwiązania). *„Czas" 86, 232, 1.*
Zwroty i wyrażenia: 1) prosić kogo o pomoc; 2) dawać, podawać, nieść (nie: okazywać, rus.) komu pomoc; 3) z pomocą, na pomoc lub w pomoc komu iść, przychodzić, przybywać; 4) na pomoc lub z pomocą komu śpieszyć; 5) na pomoc, do pomocy lub o pomoc kogo wzywać, zwracać się o pomoc; 6) przyjmować, przybierać do pomocy; 7) udzielać komu pomocy; 8) służyć komu pomocą. *Kr. 1, 33;* 9) przy pomocy kogo, rzadko: za pomocą kogo (gdy idzie o pomoc istoty żywej); 10) za pomocą (gdy idzie o przedmiot, który służy do wykonania czegoś; w tym zresztą wypadku lepiej używać narzędnika, np. kluczem, pilnikiem...). *KJMK.*
1. Prosili o pomoc. 2. Nowe moce przybiegły w pomoc. *Słow. cyt. JP 10, 138.* Nikt w pomoc nie przyszedł. *Krasiń.* Mogły sobie wzajem w pomoc przychodzić. *Sienk.* Szli w pomoc panom. *Sienk.* Wojska ukraińne przyjdą na pomoc. *Sienk.* Przyszedł nam w pomoc. *Nowak.* Będzie mogła i nam przyjść z pomocą. *I. Dąbr.* 5. Wezwał nas do pomocy. *Nowak.* Nigdy nie zwracał się do niej o pomoc. *Goet.* 7. Obowiązany jest udzielać pomocy. *Kod. Cyw. Rodzina.* 9. Za mą pomocą znajdzie wstęp w najpierwsze domy. *Mick.*

Pomocny — Składnia: 1) P. komu (gdy się wymienia osobę, która z pomocy korzysta), 2) P. do czego (gdy się wymienia czynność, do której coś jest pomocą), 3) P. na co (gdy się wymienia okoliczności, wśród których coś jest pomocą), 4) P. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której pomoc się objawia).
1. Kupcy pomocni są miastom, lekarze — chorym. *Brodz.* 2. Pomocne do osiągnięcia (nie: w osiągnięciu) powyższych celów. *Cyt. Szeffs. 81.* 3. To mi będzie na różne okoliczności życia pomocne. 4. Ten rewolwer był mi w przygodach wojennych bardzo pomocny.

Pomoczyć lub **pomaczać** (tylko w postaci dok.). Formy jak: moczyć — maczać.

Pomolog — pomologia — pomologiczny.

Pomorze — Składnia: 1) mieszkać na Pomorzu; 2) jechać na Pomorze. Ob. Podlasie.

Pomóc (dok.) — pomagać (niedok.). I Formy: 1) pomogę, pomożesz...; pomóż! pomóżcie!; pomógłszy; pomógł, pomogli, 2) pomagam, pomagasz...; pomagaj!; pomagający; pomagał. II Składnia: 1) P. komu = dać komu pomoc, 2) P. w czym = dać pomoc w jakiejś dziedzinie, 3) P. do czego = ułatwić przygotowanie do czego, 4) P. na co = dać środek zaradczy na co.
1—2. Nie mogę w niczym pani pomóc. *Nałk.* 3. Pomogliście mu do ucieczki. *Sienk.* Najchętniej do tego pomogę. *Święt.* 4. Czy ci felczer pomógł na zęby? *Prus.* Nie pomoże na to nic. *Nowak.*

Pomówić (dok.) — pomawiać (niedok.). I Formy: 1) pomówię, pomówisz..., jak: mówić, 2) pomawiam, pomawiasz...; pomawiaj!; pomawiający; pomawiany; pomawiał, pomawiali. II Znaczenie i składnia: 1) P. z kim—o czym (tylko w postaci dok.) = rozmówić się z kim — o czym, 2) P. kogo — o co (w postaci dok. i niedok.) = posądzić kogo—o co.
1. Chciałbym pomówić z wami o tej całej sprawie. *Goet.* 2. O pychę go pomawiają. *Sienk.* Starego Kubę o brzydkie rzeczy pomawiać zaczęli. *Kruczk.*

Pompa — pompować — pompiarz. Ob. Pompiarz. Formy: pompuję, pompujesz...; pompuj!; pompujący; pompowany; pompował.
Zwroty: 1) deszcz leje, jak z pompy; 2) a, to pompa! = a, to ulewa!

Pompeja — pompejański. Formy: dop. Pompei, miejsc. o tej Pompei.

Pompejusz, nie: Pompejus.

Pompiarz, — pompier. I Formy: dlm tych pompiarzy, rzadziej: tych pompiarzów. II Znaczenie: 1) pompier = człowiek obsługujący pompę, 2) pompiarz = a) człowiek wyrabiający pompy, b) = pompier.

Pompon, dlp tego pomponu.

Pomrok ten lub ta **pomroka**. Por. Omrok. Zmrok.

Pomsta — Składnia: 1) P. za kogo, za co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, w których obronie ktoś się pomsty dopuszcza), 2) P. na kim, na czym (gdy się wymienia osobę, 2) pompiarz: a) = człowiek wymierzona).
Zwrot: wołać o pomstę do nieba.

Pomścić (tylko w postaci dok.). I Formy: pomścić, jak: mścić. II Składnia: P. kogo, co lub za kogo, za co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, w której obronie wymierza się pomstę), 2) P. na kim, na czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw której wymierza się pomstę).
1. Nam popioły wileńskie pomścić trzeba. *Sienk.* Chciał pomścić hańbę córki. *Święt.*

Pomścić się na kim, na czym — za kogo, za co. Formy jak: pomścić.

Pomyć (dok.) — pomywać (niedok.). Formy jak: umyć — umywać.

Pomylić się (tylko w postaci dok.). I Formy jak: mylić się. II Składnia: 1) P. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której zaszła pomyłka), 2) P. o co, nie: na co (gdy się określa rozmiar pomyłki).
2. Nie pomylą się nigdy ani o godzinę. *Nowak.*

Pomyłka — Składnia: 1) P. co do kogo, co do czego = pomyłka, dotycząca kogo, czego, 2) P. w czym = pomyłka popełniona w czym.
1. Pomyłka co do osób. 2. Pomyłka w zadaniu.
Wyrażenie: przez pomyłkę.
Przez pomyłkę zostawili klatkę otwartą. *Nowak.*

Pomysł — I Formy: dlp tego pomysłu, mlm te pomysły, nie: te pomysła. II Składnia: P. czego lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w wyrazie: chęć).

Skąd się wziął pomysł tego przyjazdu? *Dąbr.* Nie miała nigdy żadnego pomysłu do zabawy. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wpadać (nie: popadać) na pomysł. *Krasn. 72;* 2) pomysł przychodzi do głowy. *SF;* 3) mieć pomysły.

Przykre pomysły miewa ten człowiek. *Bartk.*

Pomyślany.

Zwroty: dobrze (źle) pomyślany.

Dobrze pomyślane zadanie. *Dąbr.*

Pomyśleć (tylko w postaci dok.), nie: pomyślić. I Formy jak: myśleć. II Składnia: 1) P. co (gdy się wymienia wewnętrzną treść myślową, przedstawienie, stanowiące treść myśli), 2) P. o czym (gdy się wymienia przedmioty zewnętrzne myśli), 3) P. nad czym = debatować w myśli nad czym, rozważać co, zgłębiać myślowo co.

1. Nie pomyślawszy nic... *Nałk.* 2. Pomyślała o odjeździe. *Nałk.* Pomyślał o swej pracy. *Iwasz.* Jeszczem o tym nie pomyślał. *Sienk.* 3. Pomyślcie nad tym. *Małacz.* Czyś ty kiedy nad tym głębiej pomyślał?

Zwrot: nie można lub nie da się pomyśleć, żeby... = jest rzeczą nie do pomyślenia, żeby... *Por. PJ 10, 118.*

Pomyślenie.

Zwroty: coś jest do pomyślenia; coś jest nie do pomyślenia.

Jej ruch, jej śmiech, jej głos były do pomyślenia. *Nałk.* To jest nie do pomyślenia. *Nałk.*

Poncz (nie: puncz) — ponczowy, dlp tego ponczu.

Ponęta — ponętny — ponętność. Składnia: P. czego, rzadziej: do czego.

Dla Lipeckiego Mała Wola poza ponętą własnego kawałka ziemi przedstawiała pewien symbol. *Perz.* Do obyczajów niewinnych ponęta wielka. *Cyt. SW.*

Poniechać (dok.) — poniechiwać (niedok.). I Formy: 1) poniecham, poniechasz, poniecha...; poniechaj!; poniechany; poniechał, 2) poniechuję...; poniechuj!; poniechiwał. II Składnia: P. kogo, czego.

Poniechali jej. *Sienk.*

Ponieść. Ob. Ponosić.

Poniewierać (niedok.)—sponiewierać (dok). I Formy: poniewieram, poniewierasz, poniewiera...; poniewieraj!; poniewierający; poniewierany; poniewierał. II Składnia: P. kim, czym lub kogo, co. Por. Gardzić.

Serdecznie mi było żal, że ich tak poniewierano. *Makusz.* Ona mną poniewiera. *Makusz.* Poniewierał starą greką. *Kad.*

Poniewierka.

Zwroty: 1) iść w poniewierkę. *SF;* 2) mieć, trzymać kogo w poniewierce. *SF;* 3) rzucić na poniewierkę. *SF.*

Poniszczyć (tylko w postaci dok.). Formy jak: niszczyć.

Poniżający—poniżająco. Ob. Kojący—kojąco.

Poniżyć (dok.) — poniżać (niedok.). Formy: 1) poniżę, poniżysz, poniży, poniżymy...; poniż! poniżcie!; poniżony; poniżywszy; poniżył, 2) poniżam, poniżasz, poniża...; poniżaj!; poniżający; poniżany; poniżał, poniżali.

Ponosić (niedok.) — ponieść (dok.). Formy jak: nosić — nieść. II Składnia: P. kogo, co.

Ponosiła go ciekawość. *Siedl.*

Ponowić (dok.) — ponawiać (niedok.). Formy: 1) ponowię, ponowisz, ponowi, ponowimy...; ponów! ponówcie!; ponowiony; ponowiwszy; ponowił, 2) ponawiam, ponawiasz, ponawia...; ponawiaj!; ponawiający; ponawiany; ponawiał.

Ponton — pontonowy, — pontonier. Forma dlp tego pontonu.

Ponudzić (tylko w postaci dok.). Formy jak: nudzić.

Pończocha, dlm tych pończoch, rzadziej: tych pończóch.

Zwroty: 1) kłaść (nie: ubierać) pończochy; 2) chować do pończochy (drobne oszczędności). *SF;* 3) mieć nabitą pończochę (drobnymi oszczędnościami). *SF.*

Zosia kładnie (prow. = kładzie) pończoszki. *Mick.*

Poobiedni, nie: poobiedny.

Poparcie.

Zwroty i wyrażenia: 1) poparcie w kim znaleźć. *SF;* 2) poparcie komu dać. *SF;* 3) poparcia komu udzielić (nie: okazać). *PJ 9, 75;* 4) na poparcie czego.

Na poparcie słów błyskało tysiące szabel. *Sienk.*

Poparzyć (tylko w postaci dok.). Formy jak: parzyć.

Popaść (dok.) — popadać (niedok.). Formy jak: paść — padać.

Zwroty: 1) popadać w kłopoty, w położenie bez wyjścia. *PJ 12, 4;* 2) popadać lub wpadać w ostateczność. *PJ 2, 104;* 3) popaść na kogo (! rus.) = wpaść, trafić na kogo. *Krasn. 72;* 4) popaść na myśl, na pomysł (!) = wpaść na myśl, na pomysł. *Krasn. 72.*

1. W tak ciężkie popadłeś terminy. *Sienk.*

Popatrzeć (się lub **popatrzyć (się)** (dok.) — popatrywać, rzadziej: popatrywać się (niedok.). I Formy: 1) popatrzeć się (popatrzyć się), jak: patrzeć (patrzyć) — popatrzywszy się, rzadko: popatrzawszy się, 2) popatruję, popatrujesz...; popatruj!; popatrujący; popatrywał. II Składnia: na kogo, na co lub w co, nie: co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: patrzeć).

Popatrzyła w jego oczy. *Nałk.*

Popchnąć (dok.) — popychać (niedok.). I Formy: 1) popchnę, popchniesz...; popchnij!; popchnięty; popchnął, popchnęłam, popchnęli, 2) popycham, popychasz...; popychaj!; popychający; popychany; popychał. II Składnia: 1) P. kogo, co — do kogo, do czego (gdy się oznacza osobę lub rzecz, do której się kogoś lub coś przez popchnięcie kieruje), 2) P. kogo — na co (gdy się oznacza kierunek fizyczny, myślowy lub moralny, w którym się kogoś popycha).

1. Desperacja go popchnęła do złego uczynku. *Sienk.* 2. Popchnął go na złą drogę.

Popełnić (dok.) — popełniać (niedok.). Formy: 1) popełnię, popełnisz, popełni, popełnimy...; popełnij!; popełniony; popełniwszy; popełnił, 2) popełniam, popełniasz...; popełniający; popełniany; popełniał, popełniali.

II Znaczenie i składnia: 1) P. co = spełnić co, dokonać czego, 2) P. = (! rus.) uzupełnić co.
Zwroty: 1) popełnić nietakt; 2) popełnić błąd.

Popęd—popędliwy. Forma dlp tego popędu. Składnia: P. do kogo, do czego.
Oprócz popędu do rycerskich ćwiczeń... *Prus.*
Zwroty: 1) iść za popędem czego. *SF;* 2) z własnego popędu. *SF.*

Popędzić (dok.) — popędzać (niedok.). Formy jak: wypędzić — wypędzać.

Popękać (zwykle w postaci dok.). Formy jak: pękać. Uwaga. Czasownik, choć nieprzechodni, ma imiesłów bierny: popękany.

Popękany = ten, który popękał. Ob. Popękać.

Popić (dok.) — popijać (niedok.). Formy jak: wypić — wypijać.

Popieprzyć (zwykle w postaci dok.). Formy jak: pieprzyć.

Popierać. Ob. Poprzeć.

Popiół, dlp tego popiołu, mjsclp w popiele, rzadziej: w popiele (dawn.).
Zwroty: 1) obrócić w popiół, *SF* = zniszczyć ogniem; 2) zasypiać gruszki w popiele, *SF* = nie dopatrzyć czegoś; 3) posypać głowę popiołem, *SF* = czynić pokutę, kajać się; 4) powstać z popiołu, *SF* = odrodzić się.

Popisać się (dok.)—popisywać się (niedok.). I Formy: 1) popiszę się, popiszesz się..., jak: pisać, 2) popisuję się, popisujesz się..., jak: pisywać. II Składnia: P. ś. czym lub z czym.
Jednego znałem człowieka, co mógł takim popisać się strzałem. *Mick.* Mam tak ordynarny ekwipaż, że mi nie wypada popisywać się z nim. *Prus.* Z Komendantem nie popisują się tu zanadto. *Strug.*

Popiszczeć (tylko w postaci dok.). Formy jak: piszczeć.

Poplątać (tylko w postaci dok.). Formy: poplączę, poplączesz, poplącze...; poplącz! poplączcie!; poplątany; poplątawszy; poplątał.

Popłakać (dok.) — popłakiwać (niedok.), ale: wypłakać się, rozpłakać się. Formy: 1) popłakać, jak: płakać, 2) popłakuję, popłakujesz...; popłakuj!; popłakujący; popłakiwał.

Popłoch, dlp tego popłochu.
Zwroty: wzbudzić, rzucić, siać popłoch.
Wzbudziły popłoch. *Dąbr.*

Popłynąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: płynąć.

Poprawa.
Zwroty: 1) droga do poprawy; 2) droga poprawy.
1. Nie godzi się zamykać mu drogi do poprawy. *Sienk.* 2. On już wszedł na drogę poprawy.

Poprawić (dok.) — poprawiać (niedok.) — poprawczy. I Formy: 1) poprawię, poprawisz, poprawi, poprawimy...; popraw! poprawcie!; poprawiony; poprawiwszy; poprawił, 2) poprawiam, poprawiasz, poprawia...; poprawiaj!; poprawiający; poprawiany; poprawiał, poprawiali. II Składnia: P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).
Poprawiła suknię, poprawiwszy raz jeszcze włosów i stroju. *Mick.* Długo musi pracować, nim poprawi sławę. *Mick.*

Poprawić się (dok.) — poprawiać się (niedok.). I Formy jak: poprawić — poprawiać. II Składnia: P. ś. z czego.
Poprawili się z błędów. *Sienk.*
Zwroty: 1) poprawiać się z pieca na łeb (rub.). *SF* = pogorszyć się; poprawić się u profesora, nie: do profesora. *JP 14, 186.*

Poprawczy = który poprawia; przeznaczony do poprawiania. Ob. Poprawić.
Zakład poprawczy.

Poprawka — Składnia: 1) P. czego = sprostowanie czego, 2) P. do czego = sprostowanie wniesione do czego, dotyczące czego.
Poprawka do ustępu... *KJMK.*
Zwrot: wnosić (nie: stawiać) poprawkę. *PJ 1, 73.*

Poprzeć, rzadziej: poprząg; dlp tego poprzęgu.

Poprosić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: prosić.

Poprowadzić (tylko w postaci dok.). Formy jak: prowadzić.

Poprószyć (tylko w postaci dok.). Formy jak: prószyć.

Poprzeć (tylko w postaci dok.). Formy jak: pruć.

Poprzeć (dok.) — popierać (niedok.). I Formy: 1) poprę, poprzesz, poprze..., jak: przeć, 2) popieram, popierasz, popiera...; popieraj!; popierający; popierany; popierał. II Składnia: 1) P. kogo, co — czym, 2) P. kogo—na co (!) = popierać czyje zabiegi o co.
1. Muszę każdą wiarę krwią popierać. *Krasiń.* 2. popierać na podkanclerstwo (!) *cyt. Szeffs. 19* = popierać zabiegi o podkanclerstwo.

Poprzestać (dok.)—poprzestawać (niedok.). I Formy: 1) poprzestanę, poprzestaniesz...; poprzestań!; poprzestał, 2) poprzestaję, poprzestajesz...; poprzestawaj!; poprzestawający; poprzestawał. II Znaczenie i składnia: 1) P. czego = zaprzestać czego (rzadko: dawn.), 2) P. co robić = zaprzestać co robić, 3) P. na kim, na czym = zadowolić się kim, czym.
1. Poprzestań sporu, skarg! *Cyt. SW.* 2. Dla niej poprzestałem być postrachem. *Cyt. SW.* 3. Poprzestali na opowiadaniu nauki. *Święt.* Poprzestaną na udzieleniu informacji. *Dąbr.* Poprzestał na jednym spojrzeniu. *Parand.*

Poprzysiąc (dok.)—poprzysięgać (niedok.). I Formy jak: przysiąc — przysięgać. II Składnia: 1) P. komu — co, 2) P. komu — co robić.
1. Poprzysięgliśmy wrogowi zemstę. *Strug.* 2. ...bośmy sobie poprzysięgli celować bardzo wysoko. *I. Dąbr.*

Popsuć (tylko w postaci dok.). Formy jak: psuć.

Populacja (!) = ludność, zaludnienie.

Popuścić (dok.) — popuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Składnia: P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — komu, czemu.
Nie popuści złemu ani piędzi świata tego. *Żerom.*
Zwroty: popuścić języka, pasa, cugli. *SF.*

Popyt, dlp tego popytu. Składnia: P. na co, nie: za czym.
Nie ma popytu na patokę. *Sierosz.* Zwiększa się popyt na kredyt (nie: za kredytem). *„Czas" 9 X 35.* Ogromny brak koron, popyt na nie (nie: za nimi)... *Cyt. Kr. 1, 41.*

Popytać (się) (tylko w postaci dok.). Formy jak: pytać (się).

Pora, dlm tych pór. Składnia: 1) P. na kogo, na co (gdy się wymienia osobę, rzecz, zjawisko lub stan, na który nadchodzi odpowiedni czas), 2) P. do czego (gdy się wymienia jakąś czynność, do której pełnienia nadchodzi stosowny czas), 3) P. czego (gdy się wymienia coś, co się w jakiejś porze odbywa).

1. No, Helenko, na nas pora. *Żerom.* Pora na to nie nastała. *Berent.* 2. Gdy się zbliżała umówiona pora do działania. *Mochn.* 3. Była pora sianokosów.

Zwroty: 1) w (samą) porę = we właściwym czasie; 2) to nie jest w porę; to jest nie w porę; 3) jest pora coś robić; 4) sposobna (odpowiednia) pora do czego lub na co sposobna pora; 5) o każdej porze i na każdym miejscu; 6) o tej samej porze, o takiej czy innej porze, ale: w porze letniej, nocnej.

1. Uczynił to w samą porę. *Mochn.* Bardzo mu w porę przyszedł. *Sienk.* Przychodzisz w samą porę. *Żerom.* 2. Gość nie w porę. *Bartk.* Pojawia się nie w porę. *Dąbr.* 3. Pora powracać do domu. *Mick.* 4. Póki się sposobniejszą porą nie upomną... *Sienk.* 5. O każdej porze i na każdym miejscu. *Strug.*

Porachować (dok.). Formy jak: rachować.

Porachunek. Ob. Obrachunek.

Zwrot: mieć z kim — o co porachunek.

Miał z Hałaburdą o tę samą Anisję porachunki. *Małacz.*

Porać się z kim, z czym (tylko w postaci niedok.) — uporać się (dok.).

Ja się z nim porałem. *Kad.*

Poradzić (tylko w postaci dok.). I Formy: poradzić, jak: radzić. II Znaczenie i składnia: 1) P. komu — co = dać komu w czym radę, 2) P. komu — na co lub przeciw czemu = zalecić komu środek na co, 3) P. komu, czemu lub z kim, z czym = dać czemu radę, przezwyciężyć co, uporać się z czym, 4) P. na co = zapobiec czemu, przeciwdziałać czemu.

2. Cóż na to mogła poradzić? *Małk.* Na to nie może poradzić. *Dąbr.* Ja bym coś chciał poradzić na moją osobność. *Iwasz.* Co przeciw temu poradzić mogę? *Orzesz.* 3. Z nami nie poradzi. *Strug.* Ona sobie nie może z tą nauczycielką poradzić. *Dąbr.*

Poradzić się—I Formy jak: radzić. II Składnia: P. ś. kogo — o co.

Poranek, dlp tego poranka lub tego poranku.

Pewnego poranka. *Mick.* Aż do poranku. *Mick.* Świst rozdarł ciszę wczesnego poranku. *Reym.* Słodycz ciepłego poranku. *Parand.*

Porastać. Ob. Porosnąć.

Poratować (tylko w postaci dok.). Formy jak: ratować.

Porazić (dok.) — porażać (niedok.). Formy jak: urazić — urażać.

Po razu, ale: po jednym razie; po raz pierwszy, raz po raz.

Porażka.

Zwroty: 1) ponieść porażkę. *SF;* 2) zadać komu porażkę. *SF.*

Porąbać (tylko w postaci dok.). Formy jak: rąbać.

Porcja, dlp tej porcji, dlm tych porcji (porcyj).

Poręcz ta, rzadko: to poręcze; dlp tej poręczy.

Sukienka na krzesła poręczu rozpięta. *Mick.*

Poręczny, ale: **bezręki.**

Poręka (!) = poręczenie, przyjęcie odpowiedzialność (DUMK 25 VII 32).

Porobić (dok.) — porabiać (niedok.). I Formy: 1) porobić, jak: robić, 2) porabiam, porabiasz...; porabiaj!; porabiający; porabiał. II Znaczenie i składnia: 1) porobić co (tylko w postaci dok.) = jedno po drugim coś zrobić, 2) porabiać (tylko w postaci niedok. i tylko w wyrażeniu: co porabiasz? co porabiacie? = jak się miewasz? jak się miewacie?).

Porobił głupstw, a teraz żałuje.

Porosnąć (dok.), rzadziej: porość—porastać (niedok.). I Formy jak: zarosnąć—zarastać. II Składnia: P. czym lub w co. Ob. Obrosnąć.

Szły skrajem pola porosłego pszenicą. *Orzesz.*

Zwroty: 1) porastać w pierze, *SF* = zdobywać zamożność; 2) porastać w dumę. *SF.*

Porośnięty lub **porosły.**

Porozumieć się (dok.) — porozumiewać się (niedok.). I Formy: 1) porozumieć się, jak: rozumieć, 2) porozumiewam się, porozumiewasz się...; porozumiewaj się!; porozumiewający się...; porozumiewał się. II Składnia: P. ś. z kim — co do czego lub w sprawie czego.

Muszę z tobą porozumieć się co do mieszkania. *Święt.* Przyjeżdża się z nim co do tego porozumieć. *Dąbr.*

Porozumienie, rzadziej: porozumienie się.

Zwrot: 1) dojść z kim do porozumienia; 2) wejść z kim w porozumienie. *SF;* 3) porozumienie z kim utrzymać. *SF;* 4) w porozumieniu z kim. *SF;* 5) po porozumieniu lub za porozumieniem z kim; 6) most porozumienia.

1. Nigdy nie dojdziemy do żadnego porozumienia. *Dąbr.* 6. Wyznanie nie zbudowało pomiędzy nimi mostu porozumienia. *Iwasz.*

Porównać (dok.) — porównywać (niedok.). I Formy: 1) porównam, porównasz, porówna...; porównaj!; porównany; porównawszy; porównał, 2) porównywam, porównywasz, porównywa..., częściej: porównuję, porównujesz, porównuje (nie: porównywuję); porównywaj! lub porównuj! (nie: porównywuj!); porównywający, częściej: porównujący (nie: porównywujący); porównywany; porównywał. II Składnia: P. kogo, co — z kim, z czym, rzadziej: do kogo, do czego, ale: przyrównywać kogo, co — do kogo, do czego.

Nie mogę porównać jego stanu obecnego ze stanem w dniach poprzednich. *Święt.* Odpowiedź Rudnego można było porównać do sztychów floretu. *Danił.* W wielkiej peruce, którą do złotego runa lubił porównywać. *Danił.*

Porównanie kogo, czego — z kim, z czym, rzadziej: do kogo, do czego.

Zwroty: 1) w porównaniu z kim, z czym; 2) bez porównania lepszy (gorszy, milszy); 3) iść w porównanie z kim, z czym; 4) nie ma żadnego porównania z kim, z czym lub między kim a kim.

1. W porównaniu z nią byłam niezgrabna i brzydka. *Zapol.*

Porównawczo (! rus.) = stosunkowo.
Pokój stosunkowo (nie: porównawczo) mały.

Poróżnić (tylko w postaci dok.) — różnić (dok.). I Formy: poróżnię, poróżnisz, poróżni, poróżnimy...; poróżnij!; poróżniony; poróżniwszy; poróżnił. II Składnia: P. kogo, co — z kim, z czym.

Portcygar (!) = cygarnica (Kr. 2, 284).

Portfel, dlp tego portfelu (SW, N), rzadziej: tego portfela.
Sprawdził zawartość portfela. *Ostr.*

Portier ten (= odźwierny)—portiernia. Formy: 1) dlp tego portiera, mlm ci portierzy, 2) dlm tych portierni.
Wyrażenie: portier w bramie, nie: na bramie. *Kr. 1, 88.*

Portiera, dlp tej portiery, mlm te portiery.

Porto (odm. lub ndm.).
Wyrażenie: z portem lub z porto.

Portori'ko (ndm), nie: Porto'riko.

Portret — portrecista, — portretować. Ob. Portretować. I Formy: 1) dlp tego portretu, mlm te portrety, nie: te portreta, 2) portrecista, jak: humanista.

Portretować (niedok.). I Formy: portretuję, portretujesz...; portretuj!; portretujący; portretowany; portretował. II Składnia: P. kogo, co.

Portugalia — portugalski, — Portugalczyk. Składnia: 1) mieszkać w Portugalii, 2) jechać do Portugalii.

Portyk, tego po'rtyku, temu portyko'wi..., tym po'rtykiem, w tym po'rtyku...

Poruszyć (dok.)—poruszać (niedok.). I Formy jak: ruszyć — ruszać. Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co lub kim, czym = ruszyć kogo, co z miejsca, wprawić w ruch, uruchomić, 2) P. kogo = wyprowadzić kogo z równowagi duchowej, wzruszyć, 3) P. kogo, co, rzadziej: kogo, czego = dotknąć kogo, czego.
1. Ramionami poruszył. *Bartk.* Kserkses poruszył wszystkie ludy przeciw Grekom. *Cyt. SW.* Maszyna porusza koła. 2. Mówca poruszył wszystkich do głębi. *Cyt. SW.* 3. Poruszył z lekka tę drażliwą sprawę (lub tej drażliwej sprawy).

Porwać (dok.) — porywać (niedok.). I Formy jak: oderwać—odrywać. II Składnia: 1) P. kogo, co (gdy się wymienia przedmiot, który się chwyta), 2) P. za co (gdy się wymienia część przedmiotu, za którą się bezpośrednio chwyta lub gdy się zaznacza, że się jakiś przedmiot porywa spośród zaspołu innych przedmiotów).
2. Porwał z tyłu obu za kołnierz. *Mick.* Porwał za sztylet. *Żerom.*

Porwać się (dok.) — porywać się (niedok.). I Formy jak: porwać — porywać. II Składnia: 1) P. ś. do kogo, do czego = zerwać się, żeby kogoś lub coś chwycić, 2) P. ś. na kogo, na co = zuchwale rzucić się na kogo, na co, zuchwale podjąć się czego.
1. Porwał się do broni. 2. Pomyśli, nim się na nas porwie. *Sienk.* Na co by się nie porwał taki zaprzaniec? *Prus.*
Zwroty: 1) porwać się z miejsca. *SF;* 2) porwać się z krzesła. *SW;* 3) porwać się na kogo, na co lub do czego; 4) porwać się z motyką na słońce, *SF* = porwać się z małymi środkami na potężnego przeciwnika.
1. Porwał się z miejsca. *Goet.* 3. Nigdy bym nie przypuszczał, że się porwie na to. *Goet.* Nie porwał się do kłótni. *Ostr.*

Poryczeć (dok.)—porykiwać (niedok.). Formy: 1) poryczeć, jak: ryczeć, 2) porykuję, porykujesz...; porykuj!; porykujący; porykiwał.

Poryw, dlp tego porywu.
Zwrot: w porywie czego.
W dzikim porywie współczucia. *Goet.*

Porywający—porywająco. Ob. Kojący — kojąco.
Mniej porywająco, ale zręcznie parował cięcia. *Danił.*

Porządek, dlp tego porządku.
Zwroty: 1) przyprowadzać, przywodzić kogo, co do porządku; 2) doprowadzać kogo, co do porządku w czym; 3) zaprowadzać porządek; 4) robić z czym porządek. *SF;* 5) obalać, wywracać, przewracać porządek. *SF;* 6) do porządku kogo przywoływać. *SF;* 7) coś wraca do porządku; 8) takim czy innym porządkiem = takim czy innym sposobem; 9) coś idzie takim czy innym porządkiem; 10) coś jest w porządku; 11) coś nie jest w porządku; 12) coś jest w nieporządku; 13) coś jest nie w porządku; 14) przechodzić nad kim, nad czym do porządku (dziennego) = pomijać kogo, co, przestać się kim, czym interesować; 15) w porządku, po porządku lub porządkiem = w kolejnym następstwie; 16) takim czy innym porządkiem; 17) porządek dzienny = porządek obrad; 18) porządek alfabetyczny = kolejność abecadłowa; 19) porządek arytmetyczny = kolejność cyfrowa.
1. Przyprowadziwszy do porządku, wyjechał. *Sienk.* Do porządku przywiódł spichlerz. *Żerom.* ... by na nowo poduszki przyprowadzić do porządku. *Siedl.* 2. Doprowadzały swą postać do porządku. *Dąbr.* 3. ... by zaprowadzić jaki taki porządek. *Danił.* 6. Przywołała się do porządku. *Dąbr.* 7. Wszystko wróciło do porządku. *Dąbr.* 8. Tym porządkiem walczył przez półtrzecia godziny. *Żerom.* 9. Rzeczy zaczynają iść lepszym porządkiem. *Sienk.* 10. Wszystko w porządku. *Cyt. PJ 12, 22.* 14. Przechodzi się do porządku nie nad takimi stratami. *Dąbr.* Przeszła do porządku dziennego. *Siedl.* 17. Na porządku dziennym były karty. *Żerom.*

Porządnie, nie: porzą̨nnie. Znaczenie: 1) P. = schludnie, starannie, dokładnie, uczciwie, 2) P. = bardzo.
2. Porządnie się zmęczyłem.

Porządny, nie: porzą̨nny.

Porzecze to, dlm tych porzeczy.

Porzeczka, nie: porzyczka.

Porznąć (tylko w postaci dok.), rzadziej: porżnąć—rznąć (niedok.). I Formy jak: rznąć. II Składnia: 1) P. co — czym, 2) P. na co, nie: w co.
1. Wilcy konie porznęli. *Sienk. cyt. SW.* 2. Porznąć kloc na deski, na kawałki. *SW.* Pas ze skóry niedźwiedziej, porznięty na pasy. *Mick.*
Zwrot: porznąć na sieczkę = porznąć na drobne kawałki.
Jeśli Maciej da mi swą rózeczkę, to my we dwóch Sopliców tych porzniem na sieczkę. *Mick.*

Porzucić (dok.)—porzucać (niedok.). I Formy: 1) porzucić, jak: rzucić, 2) porzucam, porzucasz, porzuca...; porzucaj!; porzucający; porzucany; porzucał. II Składnia: P. kogo, co.

Posada — Znaczenie: 1) P. = podłoże, pod-

walina, podstawa, 2) P. = zajęcie, urząd, miejsce przy pracy.

Zwroty: 1) w posadach co wstrząsać; z posad co poruszyć; 2) chwiać się w posadach. *SF;* 3) otrzymać posadę kogo — od kogo — u kogo. *SW;* 4) objąć posadę kogo — u kogo; 5) zajmować posadę kogo — u kogo; 6) przyjąć posadę kogo — u kogo.

1. Słowo jego w posadach ten kraj wstrząsało. *Sienk.* Świat wszystek poruszyć chciałbym z posad. *I. Dąbr.* 5. Zajmuje posadę rachmistrza. 6. Przyjęła posadę gospodyni u starego samotnika. *Siedl.*

Posadzić (tylko w postaci dok.) — sadzać (niedok.). Ob. Sadzić. I Formy jak: sadzić. II Składnia: P. kogo — na czym, nie: na co.

Posadzić kogo na kanapie. *Krasn. 50.*

Zwrot: 1) posadzić kurę na jajach. *SW;* 2) posadzić kogo do więzienia. *SW;* 3) posadzić kogo na tronie. *SW.*

Posag — posażny, dlp tego posagu.

Zwroty: 1) dać komu — co w posagu; 2) otrzymać co — od kogo w posagu; 3) wnosić, przynosić co — komu w posagu, rzadziej: posagiem (dawn.); 4) żenić się dla posagu.

1. Ojcowie oddają synom w posagu... *Dyg.* 2. Otrzymane w posagu... *Dyg.* 3. Wniosła ziemie obszerne posagiem. *Krasiń.* 4. Czy pan Adam żeniłby się także dla posagu? *Zapol.*

Posapać (dok.)—posapywać (niedok.). Formy: posapać, jak: sapać, 2) posapuję, posapujesz...; posapuj!; posapujący; posapywał.

Posądzenie kogo — o co.

Jakąż krzywdą było dlań posądzenie o zdradę. *Sienk.*

Zwroty: 1) na kogoś pada posądzenie o co; 2) mieć kogoś w posądzeniu. *SF;* 3) rzucać na kogo posądzenie. *SF.*

Posądzić (dok.)—posądzać (niedok.). I Formy: 1) posądzić, jak: sądzić, 2) posądzam, posądzasz...; posądzaj!; posądzający; posądzany; posądzał, posądzali. II Składnia: P. kogo — o co.

Posądzają żołnierzy o płochość. *Sienk.* Nikt posądzić ich nie mógł o rabunek. *Bartk.* Nigdy by jej nie posądził o plotkarstwo. *Goet.*

Posąg — posągowy, dlp tego posągu.

Poschnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: schnąć.

Poschnięty lub **poschły.**

Poselstwo.

Zwroty: 1) sprawować, odbywać poselstwo. *SF;* 2) wysyłać, wyprawiać poselstwo. *SF;* 3) jeździć z poselstwem lub w poselstwie. *SF.*

Poseł—posłanka, rzadko: posełkini (dawn.), nie: posełka. Składnia: P. czego.

Poseł serca i miłości. *Kad.*

Zwrot: wyjść posłem = zostać wybranym na posła.

Ogromną przewagą głosów wyszedł posłem Jakub Smotr. *Kruczk.*

Posesja, lepiej: posiadłość.

Posiać (dok.) — posiewać (niedok.). Formy jak: obsiać — obsiewać.

Posiadać (Ob. Posiąść) — posiadacz. Forma dlm tych posiadaczy lub posiadaczów.

Zwroty: 1) posiadać zrozumienie dla czego (! germ. por. niem. das Verständnis für etwas haben) = rozumieć coś, odczuwać potrzebę czegoś; 2) nie posiadać się z radości, z oburzenia.

1. Nie posiadają zrozumienia dla funkcyj (!), które spełniają = nie rozumieją funkcyj... *Cyt. Kr. 1, 121.* 2. Nie posiadał się z oburzenia. *Parand.*

Posiadanie.

Zwroty: 1) wejść w posiadanie. *PJ 1, 142,* ale: przyjść do posiadania, nie: w posiadanie. *Kr. 1, 151;* 2) objąć, wziąć co w posiadanie. *SF;* 3) ktoś ma coś w posiadaniu lub coś jest w posiadaniu kogo, ktoś jest w posiadaniu czegoś; 4) wprowadzić w posiadanie; 5) znajdować się w posiadaniu, czuć się w posiadaniu; 6) zakłócić posiadanie; 7) przywrócić posiadanie; 8) w posiadaniu pisma pana... (!) = otrzymawszy pismo pana...

2. (Szelesty) brały go całkowicie w posiadanie. *Iwasz.* Objęły w posiadanie gaje. *Dyg.* 4. Formalności, potrzebne do wprowadzenia pani Barbary w posiadanie zapisanej sumy. *Dąbr.* 5. Dokument znajduje się w ich posiadaniu. *Kod. Post. Cyw.* 6. Czuł się w posiadaniu nieobjętych skarbów. *Parand.* 7. Sprawy o ochronę zakłóconego lub przywrócenie utraconego posiadania. *K. P. Cyw.*

Posiadłość, gorzej: posesja.

Posiąść (dok.) — posiadać (niedok.). I Formy jak: siąść — siadać. II Znaczenie: mieć co we władaniu, mieć w swoim majątku (używa się tylko w odniesieniu do jakiejś poważniejszej, bardziej wartościowej własności, a więc nigdy do takich rzeczy, jak ubranie, czapka, chustka do nosa lub bilet tramwajowy, nie używa się także w odniesieniu do części ciała).

Zwroty: 1) posiadać bilet (!) = mieć bilet; 2) posiadać duży nos (!) = mieć duży nos; 3) posiadać apetyt (!) = mieć apetyt; 4) nie posiadać się z radości, z niecierpliwości = wychodzić z siebie, tracić panowanie nad sobą z powodu radości, niecierpliwości...

4. Krzyczą, skaczą nie posiadając się z żywości czucia. *Stasz.* Nie posiadał się z niecierpliwości. *Dąbr.*

Posiedzenie.

Zwroty: 1) zagajać, otwierać posiedzenie. *Kod. Post Cyw.;* 2) zwoływać posiedzenie. *Kod. Post. Cyw.:* 3) zawieszać, zamykać posiedzenie. *Kod. Post. Cyw.;* 4) odraczać posiedzenie. *Kod. Post. Cyw.;* 5) stawiać się na posiedzenie. *Kod. Post. Cyw.;* 6) przebieg posiedzenia. *Kod. Post. Cyw.*

Posiedziciel (! prow. wlkopl.) = posiadacz, właściciel (Kr. 2, 167).

Posiedzieć (tylko w postaci dok.). Formy jak: siedzieć.

Posiekać (tylko w postaci dok.) na co. I Formy: posiekam, posiekasz...; posiekaj!; posiekany; posiekawszy, posiekał. II Składnia: 1) P. co — czym, 2) P. co — na co, nie: w co. Por. Porznąć.

Cukier, posiekany na drobne kawałki. *Danił.*

Posilić (dok.)—posilać (niedok.). I Formy: 1) posilę, posilisz, posili, posilimy...; posil! posilcie!; posiliwszy; posilił, 2) posilam, posilasz, posila...; posilaj!; posilający; posilany; posilał, posilali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Posiłek, dlp tego posiłku.

Posiłkować (tylko w postaci niedok.). I Formy: posiłkuję, posiłkujesz...; posiłkuj!; posiłkujący; posiłkowany, posiłkował. II Składnia: P. kogo (nie: komu) — czym.

Posiłkować się czym.

Posiwiały, mlm (męsko-osob.) posiwiali, ale: posiwieli (3 os. lm od: posiwieć).

Posiwieć (tylko w postaci dok.) — siwieć (niedok.). Formy: posiwieć, jak: siwieć.

Poskarżyć lub **poskarżyć się** (tylko w postaci dok.)—skarżyć (niedok.) lub skarżyć się. Formy i składnia jak: skarżyć (się).

Poskoczyć (dok.) — poskakiwać (niedok.). I Formy: 1) poskoczę, poskoczysz, poskoczy, poskoczymy...; poskocz! poskoczcie!; poskoczywszy; poskoczył, 2) poskakuję, poskakujesz (nie: poskakiwam, poskakiwasz...); poskakujący; poskakiwał. II Znaczenie i składnia: 1) P. za kim, za czym = skoczywszy pomknąć (niedok.: skoczyć), 2) P. (bez dopełn.) = raz po raz kilkakrotnie skoczyć (niedok.: poskakiwać).

W mig za nią poskoczył. *Bartk.*

Poskramiający — poskramiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo, na co poskramiająco.

Poskrobać (dok.) — poskrobywać (niedok.). I Formy: 1) poskrobać jak: skrobać, 2) poskrobuję, poskrobujesz... (nie: poskrobywam, poskrobywasz...); poskrobuj!; poskrobujący; poskrobywany; poskrobywał. II Znaczenie i składnia: 1) poskrobać co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) = spędzić jakiś czas na skrobaniu (niedok.: skrobać), 2) poskrobać co lub czego = raz po raz, kilkakrotnie co skrobnąć (niedok.: poskrobywać).

Poskromić (dok.) — poskramiać (niedok.). I Formy: 1) poskromię, poskromisz, poskromi, poskromimy; poskrom! poskromcie!; poskromiony; poskromiwszy; poskromił, 2) poskramiam, poskramiasz...; poskramiaj!; poskramiający; poskramiany, poskramiani; poskramiał, poskramiali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Posłać (dok.) — posyłać (niedok.), nie: posełać (JP 7, 145). I Formy: 1) posłać, jak: słać, 2) posyłam, posyłasz...; posyłaj!; posyłający; posyłany; posyłał. II Składnia: 1) P. kogo, co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się posyła), 2) P. do kogo, do czego (gdy się wymienia przedmiot, do którego wysłany ma dotrzeć), 3) P. po kogo, po co, nie: za kim, za czym (gdy się wymienia przedmiot, który wysłany ma przyprowadzić lub przynieść), 4) P. na co (gdy się wymienia czynność, którą wysłany ma spełnić).

1—2. Posłać służącą po cukier. *Krasn. 52.* 3. Nie miałem siły posłać po niego. *Sierosz.* 4. Posłani są na zaludnienie. *Słow.* Posłaliście pieniądze na zgnębienie wolności. *Mick.*

Posłać (dok.) = zrobić posłanie (tylko w postaci dok.) — słać (niedok.), rzadko: pościełać. I Formy jak: słać = robić posłanie. II Składnia: P. komu — co.

Posłaniec, wlp posłańcze!, mlm ci posłańcy, dlm tych posłańców.

Posłannictwo.

Zwroty: 1) spełniać posłannictwo. *SF;* 2) posłannictwo komu przypada. *SF.*

Posłuch, dlp tego posłuchu. Składnia: P. dla kogo.

...umie nakazać dla siebie posłuch. *Nałk.*

Zwroty: 1) dać komu posłuch. *SF;* 2) mieć u kogo posłuch. *SF.*

Posłuchać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: słuchać. II Składnia: P. kogo—w czym.

Posłuchanie, gorzej: audiencja.

Zwroty: 1) dać komu posłuchanie. *SF;* 2) wyjednać komu posłuchanie u kogo. *SF;* 3) otrzymać, uzyskać posłuchanie. *SF.*

Posługa — posługacz. Forma dlm tych posługaczy, rzadziej: posługaczów.

Zwroty i wyrażenia: 1) pełnić posługi około kogo, czego lub przy kim. *SF;* 2) używać kogo do posług. *SF;* 3) ostatnia posługa = udział w pogrzebie.

Posługiwać. Ob. Posłużyć.

Posłuszeństwo.

Zwroty: 1) wypowiadać komu posłuszeństwo. *SF;* 2) odmawiać komu posłuszeństwa, 3) łamać posłuszeństwo. *SF;* 4) zmuszać kogo do posłuszeństwa. *SF;* 5) wymuszać na kim posłuszeństwo. *SF;* 6) trzymać kogo w posłuszeństwie. *SF.*

1. Wypowiedziała mu posłuszeństwo. *Sienk.* 2. Ręka odmówiła mu posłuszeństwa. *Prus.* Nogi odmawiały mu posłuszeństwa. *Ostr.* 3. Hetmanowi posłuszeństwo złamał. *Sienk.* 6. Utrzymać nas w posłuszeństwie nie zdołają. *Sienk.*

Posłuszny komu, czemu, nie: dla kogo, dla czego.

Posłuszni skinieniom niebios. *Dyg.* Byli posłuszni wodzowi. *Żerom.* Twardej jego roli nie było posłuszne. *Bartk.*

Posłużyć (dok.) — posługiwać (niedok.). I Formy jak: zasłużyć — zasługiwać. II Składnia: 1) P. komu, czemu—w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której posługa jest wyświadczona), 2) P. komu, czemu — czym (gdy się wymienia sposób wyświadczania posługi).

Posłużyć się (dok.) — posługiwać się (niedok.). I Formy jak: posłużyć — posługiwać. II Składnia: P. ś. kim, czym.

Pleban listem biskupim się posługiwał. *Kruczk.*

Posłyszeć (tylko w postaci dok.). Formy jak: słyszeć.

Posolić (tylko w postaci dok.) — solić (niedok.). Formy i składnia jak: solić.

Pospiech lub **pośpiech** — pospieszny (pośpieszny); dlp tego pospiechu (pośpiechu).

Pospieszyć (dok.) (**pośpieszyć**) lub pospieszyć się (pośpieszyć się) — pospieszać (niedok.) (pośpieszać) lub pospieszać się (pośpieszać się). Formy: pospieszam, pospieszasz...; pospieszaj!; pospieszający; pospieszał, pospieszali.

Pospolicić, częściej: **pospolitować.** Formy: pospolicę, pospolicisz, pospolici, pospolicimy...; pospolić! pospolićcie! pospolicący; pospolicony; pospolicił. Ob. Pospolitować.

Pospolicieć (niedok.) = stawać się pospolitym — spospolicieć (dok.). Formy: 1) pospolicieję, pospoliciejesz...; pospoliciej!; pospoliciejący; pospoliciał, pospolicieli, 2) spospolicieć, jak: pospolicieć.

Pospolitować (niedok.) — spospolitować (dok.). I Formy: 1) pospolituję, pospolitujesz...; pospolituj!; pospolitujący; pospolitowany; pospolitował, 2) spospolitować, jak:

pospolitować. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Nie pospolitował się zawieraniem ulicznych znajomostek. *Małacz.*

Posrebrzany — posrebrzony. Znaczenie: 1) posrebrzony (dok.) = którego posrebrzono, 2) posrebrzany (niedok.) = a) którego posrebrzają, b) = (dok.) którego zwykle posrebrzają, tak że musi być stale posrebrzony.

Przenoś moją duszę utęsknioną... do tych pól malowanych zbożem rozmaitym, wyziacanych pszenicą, posrebrzanych żytem. *Mick.*

Posrebrzyć (dok.) — posrebrzać (niedok.). I Formy: 1) posrebrzę, posrebrzysz, posrebrzy, posrebrzymy...; posrebrz! posrebrzcie!; (nie: posrebrzyj! posrebrzyjcie!); posrebrzony; posrebrzywszy; posrebrzył, 2) posrebrzam, posrebrzasz...; posrebrzaj!; posrebrzający; posrebrzany; posrebrzał, posrebrzali. II Składnia: P. co — czym.

Post, dlp tego postu.

Zwroty: 1) łamać post. *SF;* 2) jeść z postem. *SF.*

Postać (rzeczown.); mlm i blm te postacie lub te postaci (dawn.).

Wywołajmy sobie z pamięci te wszystkie postacie. *Mochn.* Wstawały jakieś postacie. *Sienk.* Wzrok obejmuje wdzięczne postacie. *Sienk.* Postaci się zginały. *Reym.* Przerozmaite postacie. *Strug.*

Zwroty: 1) pod postacią czego; 2) pod obu postaciami, rzadziej: pod oboją postacią (dawn.). *PJ 35/36, 207;* 3) przybierać, przyjmować postać; 4) postać rzeczy, *SF* = stan spraw.

3. Duch, który w każdym narodzie inną postać przybrać może. *Mochn.*

Postać (czasown. dok.)—postawać (niedok.). I Znaczenie i formy: 1) postać (tylko w postaci dok.) = przez pewien czas stać na jakimś miejscu; postoję, postoisz...; postój, 2) postać (tylko w postaci dok.) = podnieść się z siedzenia; postanę, postaniesz...; postań! 3) postać (dok.) — postawać (niedok.) = zjawić się, ukazać się, powstać; postanę, postaniesz...; postań! 4) postać (dok.)— postawać (niedok.) = stanąć kolejno jeden po drugim; postanę, postań!, postańcie!

1. Postój tu chwilę! 2. Postał i tak zaczął mówić... 3. Ani mu w myśli postała odmowa. *Bartk.* 4. Postańcie i przygotujcie się do walki!

Zwroty: 1) postać gdzieś (nogą); 2) noga nie postanie; 3) coś postaje komu na ustach; 4) coś komu postaje w głowie, w umyśle.

1. Poszedłem i więcej u niej nie postanę. *Cyt. SW.* (Dwór), w którym nigdy nogą nie postał. *Cyt. SW.* 2. Noga nigdy jej tam nie postała. *Cyt. SW.* 3. Tajemna przysięga nigdy na ustach moich nie postanie. 4. Tak podła myśl niegodna postać w umyśle obywatela. *Cyt. SW.*

Postanowić (dok.) — postanawiać (niedok.). I Formy: 1) postanowię, postanowisz, postanowi, postanowimy...; postanów! postanówcie!; postanowiony; postanowiwszy; postanowił. 2) postanawiam, postanawiasz, postanawia...; postanawiaj!; postanawiający; postanawiał, postanawiali. II Składnia: P. co.

Postanowienie—Składnia: 1) P. czego = zamiar czego, 2) P. o czym = uchwała dotycząca czego.

1. Postanowienie więcej niegrzeszenia. 2. Sąd wydaje postanowienie o podjęciu dalszego postępowania. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) powziąć postanowienie. *SF;* 2) postanowienie zapada. *SF;* 3) postanowieniem czyimś coś się dokonywa; 4) wykonał postanowienie; 5) sprawa postanowieniem sądu została przekazana... *Kod. Post. Cyw.*

4. Wykonał swe postanowienie. *Żerom.*

Postarać się (tylko w postaci dok.) — starać się. Formy i składnia jak: starać się.

Postaramy się o to. *Sierosz.*

Postarzały, mlm (męsko-osob.) postarzali, ale: postarzeli (3 os. lm. czasown.).

Postarzeć lub **postarzeć się** (tylko w postaci dok.). Formy jak: starzeć.

Postaw ten, dlp tego postawu.

Postawa ta, dlp tej postawy.

Zwrot: przybrać lub przyjąć postawę. *SF.*

Przybrał postawę. *Małacz.*

Postawić (tylko w postaci dok.). Por. Stawiać. I Formy: postawię, postawisz, postawi, postawimy...; postaw! postawcie!; postawiony; postawiwszy; postawił. II Składnia: P. kogo, co — na czym (nie: na co) lub w czym, nie: w co.

Postawił parasol w kącie. *Cyt. Krasn. 50.* Postawiła świecę na stole. *Kunc.*

Zwroty: 1) postawić na swoim, *SF* = przeprowadzić swoją wolę; 2) postawić kogo na nogi lub na nogach, *SF* = podźwignąć kogo z upadku; 3) postawić choremu bańki, pijawki. *SW;* 4) postawić komu butelkę, *SW* = zafundować komu butelkę; 5) postawić świadków. *SW;* 6) postawić komu warunek. *SW;* 7) postawić wniosek. *SW;* 8) postawić komu zarzut. *SW;* 9) postawić komu pytanie. *SW;* 10) postawić kwestię. *SW;* 11) postawić dom, pomnik... *SW;* 12) postawić komu kabałę. *SW;* 13) postawić co na kartę. *SW;* 14) postawić na co (wielkie) oczy, *SW* = zdziwić się czemu.

Postawić się jako co (!) — uznać się za co.

Uznał się za twórcę tego dzieła (nie: postawił się za twórcę...).

Postawiony.

Wyrażenie: wysoko postawiony.

Osoba wysoko postawiona. *SW.*

Postawy (nazwa miasta) — postawski.

Postąpić (dok.) — postępować, nie: postępywać. I Formy: 1) postąpię, postąpisz, postąpi, postąpimy...; postąp! postąpcie!; postąpiwszy; postąpił, 2) postępuję, postępujesz...; postępuj!; postępujący; postępował. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = posunąć się naprzód, poczynić postępy, udoskonalić się, 2) P. w czym = posunąć się w ofiarowanej sumie pieniężnej, podnieść ją, 3) P. z kim, z czym = obejść się z kim, z czym, 4) P. (!) do czego lub na co = wstąpić do czego lub na co (Krasn. 72).

3. Jak mogłeś tak ze mną postąpić? *Sienk.* 4. Wstąpić (nie: postąpić) na służbę. Wstąpić (nie: postąpić) na uniwersytet.

Zwroty: 1) postąpić kroku, ale: postąpić kilka kroków (nie: kilku kroków); 2) postępować w imię czego.

1. Postąpiła dwa kroki. *Bartk.* 2. Dopiero w imię tych rzeczy postępując... *Dąbr.*

Posterunek — posterunkowy. Formy: 1) dlp tego posterunku, 2) lp ten posterunkowy, tego posterunkowego, temu posterunkowe-

mu..., lm ci posterunkowi, tych posterunkowych...

Postękać (dok.)—postękiwać (niedok.). Formy: 1) postękać, jak: stękać, 2) postękuję, postękujesz...; postękuj!; postękujący; postękiwał.

Postęp, dlp tego postępu.

Zwroty: 1) robić postępy w czym; 2) iść z postępem lub za postępem.

Uczennica zaczęła robić widoczne postępy. *Małacz.*

Postępek, dlp tego postępku.

Postępować. Ob. Postąpić.

Postępowanie—Znaczenie: 1) P. = posuwanie się naprzód, 2) P. = sposób bycia, zachowania się, działania, 3) P. = (prawn.) dochodzenie sądowe.

Zwroty: 1) postępowanie przed sądem; 2) postępowanie upadłościowe co do czego, nie: czego; 3) postępowanie ugodowe; 4) wszcząć lub wdrożyć, lub podjąć (nie: otworzyć) postępowanie; 5) wstrzymać postępowanie; 6) zawiesić postępowanie; 7) umorzyć postępowanie; 8) znieść postępowanie; 9) bronić się w postępowaniu karnym lub cywilnym. *DU 112.*

1. Kodeks normuje postępowanie przed sądem. *K. P. Cyw.* 2. Postępowanie upadłościowe co do majątku... nie: do majątku). *KJU 2, 3.* 4. Postępowanie sądowe wdrożyć lub wszcząć. *DUMK 31 X 31.* Sąd może podjąć dalsze postępowanie. *Kod. Post. Cyw.* 5. Zgłoszenie wniosku nie wstrzymuje postępowania. *Kod. Post. Cyw.* 6. Sąd zawiesza postępowanie w razie śmierci strony... *Kod. Post. Cyw.* 8. Sąd zniesie postępowanie... *Kod. Post. Cyw.*

Postój — Znaczenie: 1) P. = miejsce zatrzymania się kogo, czego, 2) P. = kwaterunek. Forma dlp tego postoju.

Zwroty: 1) wyznaczyć (nie: przepisać) postój. *DUMK 31 III 32;* 2) postój pod naładunkiem lub wyładunkiem (!) = postój przy naładunku lub wyładunku. *DUMK 31 X 31.*

Postponować, lepiej: **lekceważyć.**

Postrach, dlp tego postrachu. Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia przedmiot, który rzuca postrach), 2) P. na kogo, na co lub kogo, czego (gdy się wymienia przedmiot, na który się rzuca postrach).

1. Przekazuje postrach swego imienia. *Mochn.* 2. Sobieski był postrachem na Turków (postrachem Turków).

Zwrot: 1) pada postrach na kogo; 2) rzucać postrach na kogo; 3) dla postrachu (rzadziej: na postrach) coś robić.

3. Czasem dla postrachu poszczekiwał. *Wikt.*

Postronek, dlp tego postronka.

Postronny — Znaczenie: 1) P. = poboczny, uboczny, 2) P. = pograniczny, sąsiedni, 3) P. = obcy, cudzy, nie należący do danego grona.

3. Osobom postronnym (obcym) wstęp wzbroniony.

Postrzec (dok.)—postrzegać (niedok.). Formy jak: dostrzec — dostrzegać.

Postrzelać (dok.)—postrzeliwać (niedok.). I Formy: postrzelać, jak: strzelać. II Znaczenie i składnia: 1) postrzelać (tylko w postaci dok.) = spędzić jakiś czas na strzelaniu, 2) postrzelać (dok.) = raz po raz, wielokrotnie strzelać — postrzeliwać (niedok.).

Postrzelić (dok.) = zadać postrzał — postrzelać (niedok.). Formy jak: strzelić — strzelać.

Postrzępić (dok.) — strzępić (niedok.). Formy: postrzępię, postrzępisz, postrzępi, postrzępimy...; postrzęp! postrzępcie!; postrzępiony; postrzępiwszy, postrzępił.

Postrzyc (dok.) — postrzygać lub postrzygiwać (niedok.). Formy jak: ostrzyc — ostrzygać (ostrzygiwać).

Zwrot: postrzyc kogo na mnicha.

Postrzyżyny (tylko w lm), dop. tych postrzyżyn.

Postscriptum (ndm).

Postukać (dok.) — postukiwać (niedok.). I Formy jak: odstukać—odstukiwać. II Składnia: P. czym.

Postukiwał ołówkiem. *Parand.*

Postulat, dlp tego postulatu.

Postulować (!) = wymagać.

Postument, dlp tego postumentu.

Postylla—Formy: dlp tej postylli, dlm tych postylli.

Posunąć (dok.) — posuwać (niedok.). I Formy jak: sunąć—suwać. II Składnia: 1) P. kogo co, — do kogo, do czego = popchnąć kogo, co — do kogo, do czego, 2) P. czym = powłóczyć czym.

Posunąć się (dok.)—posuwać się (niedok.). I Formy jak: posunąć — posuwać. II Składnia: 1) P. ś. do czego, 2) P. ś. w czym = zrobić w czym postęp.

1. Posuwać się do gwałtu. *SF.* 2. Nie jest dość daleko posunięta w językach. *Dąbr.*

Zwroty: 1) posuwać się do tego, że... = dochodzić do tego, że...; 2) sprawa posuwa się naprzód; 3) posunięty w latach lub w lata.

2. Sprawa o krok nie posunie się naprzód. *Małacz.* 3. Był on już dobrze posunięty w lata. *Konop.*

Posuszyć (tylko w postaci dok.). I Formy jak: suszyć. II Znaczenie: 1) P. = spędzić jakiś czas na suszeniu, 2) P. = kolejno jedno po drugim coś zasuszyć.

Posyłać, nie: posełać. Ob. Posłać.

Posyłka, nie: posełka. Znaczenie: 1) P. = posyłanie, 2) P. = przedmiot posyłany.

1. Trzymać chłopca do posyłek. *SW.* Być u kogo na posyłkach. 2. Na poczcie przyjmują listy i posyłki.

Posypać (dok.) — posypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: P. co — czym.

Poszanowanie kogo, czego lub dla kogo, dla czego.

Poszanowanie władzy. Poszanowanie starszej mądrości. *Bartk.* Poszanowanie dla ojca (ojca).

Poszarpać (dok.) — poszarpywać (niedok.). Ob. Szarpać. I Formy: 1) poszarpię, poszarpiesz, poszarpie...; poszarp! poszarpcie!; poszarpany; poszarpawszy; poszarpał, 2) poszarpuję; poszarpujesz... (nie: poszarpywam, poszarpywasz...); poszarpuj!; poszarpujący; poszarpywany; poszarpywał. II Znaczenie i składnia: 1) stopniowo poszarpać kogo, co (tylko w postaci dok.) = rozszarpać na kawałki, 2) poszarpać kogo, co = jednego po

drugim lub jedno po drugim kogoś lub coś kolejno szarpnąć — poszarpywać (niedok.), 3) poszarpać kogo, co = od czasu do czasu kogo, co szarpnąć — poszarpywać (niedok.).

Poszczypać (dok.)—poszczypywać (niedok.). I Formy jak: oszczypać — oszczypywać. II Znaczenie i składnia: 1) poszczypać (tylko w postaci dok.) = wypełnić jakąś chwilę szczypaniem, 2) poszczypać kogoś = jednego po drugim kolejno szczypnąć—(niedok.) poszczypywać, 3) poszczypać kogo, co = od czasu do czasu kogoś lub coś szczypnąć — (niedok.) poszczypywać.

Poszeptać (dok.) — poszeptywać (niedok.). Formy jak: naszeptać — naszeptywać.

Poszkodować (dok.)—poszkodowywać (niedok.). I Formy jak: odszkodować — odszkodowywać. II Składnia: P. kogo — na czym lub w czym = przyprawiać kogo o stratę na czym lub w czym.

Poszkodowany na czym.

Jestem poszkodowany na tysiąc złotych. *SW.*

Poszlaka ta, nie: ten poszlak; dlm tych poszlak, nie: poszlaków.

Wiele poszlak (nie: poszlaków) jest za tym, że...

Poszturchać (dok.) lub **poszturchnąć** — poszturchiwać (niedok.), nie: poszturkać—poszturkiwać, ani: poszturgać—poszturgiwać. Znaczenie i składnia: 1) poszturchać (tylko w postaci dok.) = spędzić jakiś czas na szturchaniu, 2) poszturchać kogo, co = szturchając pobić kogo, co—(niedok.) poszturchiwać, 3) poszturchnąć kogo, co = potrącić kogo, co — (niedok.) poszturchiwać.

Zaczęto nas poszturchiwać. *Zapol.*

Poszukać (dok.) — poszukiwać (niedok.). I Formy: 1) poszukać, jak: szukać, 2) poszukuję, poszukujesz...; poszukuj!; poszukujący; poszukiwany; poszukiwał. II Składnia: P. kogo, czego (nie: co, ani: za kim, za czym) — na kim, na czym.

Mnie na kim krzywd waszych poszukiwać? *Sienk.* Poszukują przytułku. *Dyg.* Dwór począł poszukiwać króla (nie: za królem). *Cyt. Kr. 1, 40.*

Poszukiwanie kogo, czego, nie: za kim, za czym.

W poszukiwaniu pewnych dat (nie: za datami). *Cyt. Kr. 1, 40.* Poszukiwanie osobliwości (nie: za osobliwościami). *„Nowa Książka" 2, 69.* Wszelkie poszukiwania go (nie: za nim) były bezowocne. *IKC 4 V 35.*

Zwroty: 1) w poszukiwaniu czego; 2) wyprawić kogo na poszukiwania (lub na poszukiwanie) kogo, czego; 3) wyruszyć na poszukiwania (poszukiwanie) kogo, czego; 4) prowadzić poszukiwania. *SW.*

1. W poszukiwaniu światła. *Żerom.* W poszukiwaniu materiału (nie: za materiałem) do tej pracy. 3. ... wyruszyć na poszukiwania wilka. *Sierosz.*

Poszwa — poszewka; dlm tych poszew.

Poszyć (dok.) — poszywać (niedok.). I Formy: 1) poszyć, jak: szyć, 2) poszywam, poszywasz, poszywa...; poszywaj!; poszywający, poszywany; poszywał. II Składnia: P. co — czym.

Poszyt, — zeszyt. Znaczenie: 1) P. = kilka zszytych arkuszy, nie stanowiących całości, 2) Z. = a) kilka zszytych arkuszy stanowiących całość, kajet, b) poszyt.

Pościel — pościółka.

Pościg za kim, za czym.

Dywizja ruszyła dla pościgu za nieprzyjacielem. *Żerom.*

Poślinić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: ślinić.

Poślizgać się (dok.) = pewien czas spędzić na ślizganiu.

Poślizgać się (niedok.) lub **poślizgiwać się** — poślizgnąć się (dok.), częściej: pośliznąć się. Formy: 1) poślizgam się, poślizgasz się...; poślizgaj się!; poślizgający się; poślizgał się, 2) poślizguję się, poślizgujesz się...; poślizguj się!; poślizgujący się; poślizgiwał się, 3) pośliznę się, pośliźniesz się...; pośliźnij się!; pośliznąwszy się; pośliznął się, pośliznąłem się, pośliznęła się.

Pośliznęła się nieco. *Mick.*

Poślubić (dok.)—poślubiać (niedok.). I Formy: 1) poślubię, poślubisz, poślubi, poślubimy...; poślub! poślubcie!; poślubiony; poślubiwszy; poślubił, 2) poślubiam, poślubiasz...; poślubiaj!; poślubiający; poślubiany; poślubiał, poślubiali. II Składnia: P. kogo.

Pośmiewisko.

Zwroty: 1) wystawiać, wydawać, podawać, kogo, co na pośmiewisko. *SF;* 2) na pośmiewisko co robić; 3) obracać co w pośmiewisko.

1. Nie może się wydać na pośmiewisko. *Siedl.* 2. Oblepiali pierzem na pośmiewisko ludzkie. *Makusz.* 3. Wszystko obrócone było w pośmiewisko. *Sienk.*

Pośpiech — pośpieszny. Ob. Pospiech — pospieszny.

Pośpieszyć. Ob. Pospieszyć.

Pośpiewać (dok.) — pośpiewywać (niedok.). I Formy jak: wyśpiewać — wyśpiewywać. II Znaczenie: 1) pośpiewać (tylko w postaci dok.) = spędzić jakiś czas na śpiewaniu, 2) pośpiewać — raz po raz wielokrotnie zaśpiewać — pośpiewywać (niedok.).

Pośredni między kim, czym a kim, czym.

Miał wygląd pośredni między tyką a czaplą. *Siedl.*

Pośrednictwo kogo, czego — w czym.

Zwroty: 1) za pośrednictwem kogo, czego; 2) pośrednictwo pracy (nie: w pracy).

Za pośrednictwem powiatowej władzy politycznej. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Pośredniczyć (tylko w postaci niedok.) I Formy: pośredniczę, pośredniczysz, pośredniczy, pośredniczymy...; pośrednicz! pośredniczcie!; pośredniczący; pośredniczył. II Składnia: P. komu — w czym.

Poświadczyć (dok.) (nie: poświarczyć)—poświadczać (niedok.), nie: poświarczać. I Formy: jak: doświadczyć — doświadczać. II Składnia: 1) P. co, nie: czego (dawn.), 2) P., że... lub: jak...

2. Poświadczyłbyś, jak Hrabia srodze mnie obraził. *Mick.*

Zwrot: poświadczyć w urzędzie u kogoś podpis. *SW.*

Poświecić (dok.), nie: poświcić. Formy jak: świecić.

Poświęcany — Znaczenie: 1) P. = ten, którego poświęcają (niedok.), 2) P. — ten, który musi być zawsze poświęcony (dok.). Ob. Posrebrzany.

1. Poświęcona (tylko co) ziemia. 2. Ziemia poświęcana.

Poświęcenie.

Zwroty: 1) z poświęcenia coś robić; 2) zrobić, uczynić z czego poświęcenie. *SF.*

Małżeństwo (z domyśl.: zawarte) z poświęcenia. *Nałk.*

Poświęcić (dok.) — poświęcać (niedok.). I Formy: 1) poświęcę, poświęcisz, poświęci, poświęcimy...; poświęć! poświęćcie!; poświęcony; poświęciwszy; poświęcił; 2) poświęcam, poświęcasz, poświęca...; poświęcaj!; poświęcający; poświęcany; poświęcał, poświęcali. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co = pokropić kogo, co święconą wodą, 2) P. kogo — na co = wyświęcić kogo — na co, w akcie wyświęcania przeznaczyć kogo — na co, 3) P. co — na co (nie: dla czego) = przeznaczyć co — na co (gdy się wymienia czynność, na którą się coś poświęca), 4) P. kogo, co — komu, czemu lub dla kogo = ofiarować kogo, co — komu, czemu (gdy się wymienia przedmiot, któremu się bezpośrednio składa ofiarę), 5) P. kogo, co — za kogo (gdy się wymienia cel dalszy ofiary), 6) P. kogo, co — za kogo (gdy się wymienia przedmiot, w zamian za który się składa ofiary).

1. Ja im łoże małżeńskie kropidłem poświęcę. *Mick. cyt. SW.* 2. Poświęcać kogo na króla. *SW.* 3. Czy pan mógłby poświęcić swój urlop na dłuższą podróż naukową (nie: dla dłuższej podróży...)? *Goet.* 4. Nie wolno większych spraw dla mniejszych poświęcać. *Sienk.* Osobna półka była poświęcona grzybom. *Iwasz.* 6. Poświęcam co dzień za nią pacierz.

Poświęcony (! rus.) = wtajemniczony.

Poświstać (dok.) — poświsnąć (dok. jednokr.) — poświstywać (niedok.). I Formy: 1) poświstam, poświstasz, pośwista...; poświstaj!; poświstał, 2) poświsnę, poświśniesz...; poświśnij!; poświsnąwszy; poświsnął, poświsnąłem, poświsnęli, 3) poświstuję, poświstujesz... (nie: poświstywam, poświstywasz...); poświstuj!; poświstujący; poświstywał. II Znaczenie: 1) poświstać (tylko w postaci dok.) = spędzić jakiś czas na świstaniu, 2) poświstać (dok.) = z przerwami, raz po raz wielokrotnie zaświstać — (niedok.) poświstywać, 3) poświsnąć = raz zaświsnąć.

Pot — potowy lub potny; dlp tego potu.

Zwroty: 1) poty na kogo lub na kim biją. *SF;* 2) brać na poty; 3) w pocie (czoła) coś robić; 4) do siódmego potu = do ostatecznego zmęczenia.

3. W pocie czoła pracowała. *Małacz.* 4. Po trudzie aż do siódmego potu. *Żerom.* Do siódmego potu pracowali. *Nałk.* Truchlałem do siódmego potu. *Strug.*

Potakiwać (zwykle w postaci niedok.), rzadko: potaknąć (dok.). I Formy: 1) potakuję, potakujesz...; potakuj!; potakujący; potakiwał; 2) potaknę, potaknięsz...; potaknij!; potaknął, potaknąłem, potaknęli. II Składnia: P. komu, czemu.

Częstym skinieniem głowy potakiwał. *Mick.*

Potakujący — potakująco. Ob. Kojący — kojąco.

Dulka skinął potakująco. *Danił.*

Potargać (tylko w postaci dok.) — potargnąć (tylko w postaci dok.) — targać (niedok.). I Formy: 1) potargam, potargasz...; potargaj!; potargany; potargawszy; potargał, 2) potargnę, potargniesz...; potargnij!; potargnięty; potargnął, potargnąłem, potargnęli. II Znaczenie i składnia: 1) potargać = spędzić jakiś czas na targaniu, 2) potargać = pogmatwać jedno po drugim albo jedno w wielu miejscach — (niedok.) targać, 3) potargać = poszarpać jedno po drugim albo jedno w wielu miejscach — (niedok.) targać, 4) potargnąć = szarpnąć, pociągnąć.

Potas, nie: potasz, ani: potaż; dlp tego potasu.

Po temu.

Zwrot: coś jest po temu — coś jest do tego.

Trzeba umieć znaleźć po temu ludzi. *Nałk.*

Potentat, nie: potentant. („Czas" 7 II 37).

Poterać (tylko w postaci dok.), nie: potyrać, ani: poturać. Formy: poteram, poterasz, potera...; poteraj!; poterany; poterawszy; poterał.

Niepoterana kraina. *Sienk.*

Potęga — potężny; dlm tych potęg.

Zwroty: 1) rosnąć w potęgę; 2) na potęgę coś robić.

1. Rósł w wojskową potęgę. *Sienk.* 2. Kpił z siebie na potęgę. *Ostr.*

Potępić (dok.) — potępiać (niedok.). I Formy: 1) potępię, potępisz, potępi, potępimy...; potęp! potępcie!; potępiony, potępieni; potępiwszy; potępił, 2) potępiam, potępiasz, potępia...; potępiaj!; potępiający; potępiany; potępiał, potępiali. II Składnia: P. kogo, co — za co.

Potępieniec—Formy: wlp potępieńcze! mlm ci potępieńcy, dlm tych potępieńców.

Potknąć się (dok.) — potykać się (niedok.). I Formy: 1) potknę się, potkniesz się, potknie się...; potknij się!; potknąwszy się; potknął się, potknąłem się, potknęli się, 2) potykam się, potykasz się..., potykaj się!; potykający się; potykał się. II Składnia: 1) P. ś. (bez dopełn.), 2) P. ś. o co lub na czym = potrącić się nogą o co, 3) P. ś. w czym = pomylić się w czym.

2. Potykali się o kamienie. *Dyg.* Potykając się o wysokie progi, wszedł do wnętrza. *Zaremb.*

Potłuc (tylko dok.). Formy: potłuc, jak: tłuc.

Zwrot: potłuc co na kawałki, nie: w kawałki, ani: w drobiazgi (! rus. por. razbit' w driebiezgi).

Potłukła je na drobniusieńkie kawałki. *Nowak.*

Potłuścić (tylko w postaci dok.) — tłuścić (niedok.). I Formy: potłuszczę, potłuścisz, potłuści, potłuścimy...; potłuść! potłuśćcie!; potłuszczony; potłuściwszy; potłuścił. II Składnia: P. kogo co — czym.

Potłuścieć (tylko w postaci dok.) — tłuścieć (niedok.). Formy: potłuszczę, potłuszczejesz...; potłuściej!; potłuściawszy; potłuściał, potłuścieli.

Potnieć (niedok.) — spotnieć (dok.). Formy: 1) potnieję, potniejesz...; potniej!; potniejący; potniał, potnieli, 2) spotnieć, jak: potnieć.

Zwrot: potnieć jak ruda mysz.

Spotniałem jak ruda mysz. *Małacz.*

Potoczyć (dok.) — potaczać (niedok.). Formy: 1) potoczę, potoczysz, potoczy, potoczymy...; potocz! potoczcie!; potoczony; potoczywszy; potoczył, 2) potaczam, potaczasz, potacza...; potaczaj!; potaczający; potaczany; potaczał.

Potoczysto lub **potoczyście.**

Zwrot: mówić potoczysto lub potoczyście.

Potomność.

Zwrot: przejść do potomności.

Potrafić (niedok. i dok.). I Formy: potrafię, potrafisz, potrafi, potrafimy... (czas teraźn. lub przyszły); potraf! potrafcie!; potrafiący; potrafiwszy; potrafił. II Składnia: P. co = umieć co robić.

Potraw, dlp tego potrawu, rzadziej: tego potrawiu.

Potracić (tylko w postaci dok.). Formy jak: tracić.

Potrącić (dok.) — potrącać (niedok.). I Formy jak: odtrącić — odtrącać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo = szturchnąć kogo, 2) P. komu — co — z czego = odliczyć komu — co — z czego.

Potrącić się (dok.)—potrącać się (niedok.). I Formy jak: potrącić — potrącać. II Składnia: P. ś. o co = szturchnąć się, uderzyć się, uderzyć się o co.

Potrącał się o odrzwia. *Żerom.*

Po trochu lub **po trosze, po troszku,** nie: po trochę, ani: po troszę (PJ 35/36, 206).

Po trosze ze mnie się podśmiewa. *Święt.*

Kochają się w tobie po trochu. *Orzesz. cyt. SW.*

Potroić (dok.) — potrajać (niedok.). Formy: 1) potroję, potroisz, potroi, potroimy...; potrój! potrójcie!; potrojony; potroiwszy; potroił, 2) potrajam, potrajasz...; potrajaj!; potrajający; potrajany; potrajał.

Potrzask, dlp tego potrzasku.

Zwrot: wpaść w potrzask. *SF.*

Potrząść (dok.) lub **potrząsnąć**, rzadko: potrzchnąć (gwar.) — potrząsać (niedok.), rzadko: potrząchać (gwar.). I Formy: 1) potrząsnę, potrząśniesz, potrząśnie...; potrząśnij; potrząśnięty; potrząsnąwszy, rzadko: potrząsłszy; potrząsnął, potrząsnąłem, potrząsnęli lub potrząsł, potrząsłem, potrząśli. II Składnia: P. kim, czym, rzadko: kogo, co.

Potrząsnęła nim. *Dąbr.* Potrząsał na powietrzu pukiel rozwinięty. *Niemc. cyt. SW.*

Potrzeba czego — do czego.

Uczuli potrzebę ruchu. *Nałk.* ...do czego nie potrzeba rozumu. *Sienk.*

Zwroty: 1) potrzeba zachodzi. *SF;* 2) potrzeba kogo przyciska; 3) w miarę potrzeby. *SF;* 4) w razie potrzeby. *SF;* 5) stosownie do potrzeby; 6) z potrzeby. *SF;* 7) bez potrzeby; 8) na potrzeby, nie: dla potrzeb. *DUMK 30 IX 30. SF;* 9) mieć co na swoją potrzebę. *SF;* 10) być w potrzebie. *SF;* 11) ostatnia lub pierwsza potrzeba = konieczna potrzeba; 12) jest czegoś potrzeba, nie: coś potrzeba; 13) jest komu, czemu potrzeba kogo, czego.

2. Przyciśnie potrzeba. *Małacz.* 12. Potrzeba rozsądku. *Mick.* 13. Potrzeba nam waszych serc. *Dyg.*

Potrzebny — Składnia: 1) P. dla kogo lub komu (na oznaczenie osoby, której jest coś potrzebne); 2) P. do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia czynność, do której wykonania jest coś potrzebne); 3) P. dla czego (gdy się wymienia stan, dla którego osiągnięcia coś jest potrzebne); 4) P. na co, nie: pod co (gdy się wymienia okoliczność, na której wypadek coś jest potrzebne). Ob. Konieczny, Niezbędny.

1. Wcale mi on nie potrzebny. *Sierosz.* Ja tu swoim owieczkom potrzebny. *Weyss.* To dla mnie wcale nie potrzebne. 2. (Cyrkiel) potrzebny mi był do rysunku. *Święt.* Co mi potrzebne do gospodarstwa. *Dąbr.* Soki, potrzebne mu do przezwyciężenia słabości. *Iwasz.* 3. Jakby przedsięwzięcia ludzkie były w stanie zatrzymać potrzebne dla swego biegu życie. *Dąbr.* Nauka potrzebna dla ukształcenia człowieka. *SW.* Posiadał potrzebną do publicznej działalności (nie: dla publicznej działalności) wiedzę. *Święt.* 4. Na co mu potrzebna była moja boleść? *Święt.* Pieniądze potrzebne na wypłaty. *Dąbr.* Na co są potrzebne pieniądze? *Nowak.* Nawóz potrzebny na uprawę (nie: pod uprawę) pola. *KJMK.*

Zwroty: potrzebny jak dziura w moście (tryw.) lub potrzebny jak piąte koło u wozu (tryw.) = niepotrzebny.

Potrzebować (tylko w postaci niedok.). I Formy: potrzebuję, potrzebujesz...; potrzebuj!; potrzebujący; potrzebował. II Składnia: 1) P. kogo, czego, nie: kogo, co (Krasn. 48, Kr. 1, 27), 2) P. czego — dla kogo, rzadko: komu, 3) P. czego — do czego, nie: dla czego, 4) P. czego — od kogo, 5) P. co robić.

1. Potrzebowałem takich ludzi. *Sienk.* Państwo potrzebować będzie całego zastępu (nie: cały zastęp) ludzi. *Cyt. Kr. 1, 27.* 2. Potrzebował sercu uspokojenia. *Iwaszk.* 3. Potrzebowała do życia chleba. *Dyg.* Nie potrzebował ramion do podpory. *Sienk.* 4. Czegoś od ciebie potrzebuję. *Dąbr.* 5. Niepojęty skład umysłu potrzebuje czasem przenieść się w stan wstrząśnień. *Mochn.* Nie potrzebowałam wyczekiwać zmiłowania ludzkiego. *Zapol.*

Potrzeć (dok.) — pocierać (niedok.). Formy jak: wytrzeć — wycierać.

Po trzeźwu lub **po trzeźwemu.**

Potrzymać (tylko w postaci dok.) = przez jakiś czas coś utrzymać. Formy jak: trzymać.

Potwarca, tego potwarcy, temu potwarcy, tego potwarcę, potwarco!, tym potwarcą, o tym potwarcy, lm ci potwarcy, tych potwarców, tym potwarcom, tych potwarców...

Potwarz.

Zwrot: rzucić na kogo potwarz. *SF.*

Potwierdzenie czego.

Zwrot: za potwierdzeniem czego.

Za potwierdzeniem odbioru. *Kod. Post. Cyw.*

Potwierdzić (dok.)—potwierdzać (niedok.). Formy jak: zatwierdzić — zatwierdzać.

Potwora ta, częściej: ten **potwór.**

Potworny w czym.

Potworny jesteś w twojej mądrości i dobroci. *Żerom.*

Potwór ten, rzadziej: ta potwora; dlp tego potwora (N) lub potworu (Łoś); gdy mowa o ludziach lub zwierzętach, to tylko: tego potwora.

Podobne do jakiegoś potworu. *Reym.*

Pouczający — pouczająco. Ob. Kojący — kojąco.

Pouczyć (dok.) — pouczać (niedok.). I Formy jak: nauczyć — nauczać. II Składnia: P. kogo — o czym.

Ono (= to wydarzenie) pouczyło nas o niepewności ludzkich sądów. *Kad.* Cóż ten smyk będzie tu jego w rzeczach odwagi pouczał? *Dąbr.*

Poufalić się (niedok.)—spoufalić się (dok.). I Formy: 1) poufalę się, poufalisz się...; poufal się!; poufalący się; poufalił się, 2) spoufalę się..., jak: poufalę się. II Składnia: P. ś. z kim, z czym.

Poufałość.

Zwrot: przypuścić kogo do poufałości. *SF.*

Poufały z kim, z czym.

W pół godziny już byli z sobą poufali. *Mick.*

Powab, dlp tego powabu.

Powaga kogo, czego — wobec kogo, czego.

Ażeby nie osłabić własnej powagi wobec dzieci. *Prus.*

Zwrot: podnosić czyją powagę.

To podniosło moją powagę. *Strug.*

Powalać (= zbrudzić) (dok.) — walać (niedok.). I Formy: 1) powalam, powalasz...; powalaj!; powalany; powalał, powalali, 2) walam, walasz...; walaj!; walający; walany; walał, walali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Powalać (= zbijać z nóg) (niedok.) — powalić (dok.). I Formy: 1) powalam, powalasz...; powalaj!; powalający; powalany; powalał, powalali, 2) powalę, powalisz, powali, powalimy...; powal!; powalony; powaliwszy; powalił, powalili. II Składnia: P. kogo, co.

Poważać (tylko w postaci niedok.). I Formy: poważam, poważasz...; poważaj!; poważający; poważany; poważał, poważali. II Składnia: P. kogo — za co.

Poważanie.

Wyrażenia: głębokie poważanie; wielkie poważanie; prawdziwe poważanie; szczere poważanie; wysokie poważanie.

Poważnieć (niedok.) — spoważnieć (dok.). Formy: 1) poważnieję, poważniejesz...; poważnij!; poważniejący; poważniał, poważnieli, 2) spoważnieję..., jak: poważnieję; spoważniały, spoważniali; spoważniał, spoważnieli.

Poważny czym.

Zamek stał za domem, okazały budową, poważny ogromem. *Mick.*

Zwrot: poważny wiekiem. *(Dyg.).*

Powąchać. Ob. Wąchać.

Powątpiewać (tylko w postaci niedok.) o czym, dziś także niekiedy: w co. Ob. Wątpić.

Projekt nie powątpiewa w prawa (o prawach) sejmu co do uchwalenia rekruta. *Cyt. Kr. 1, 43.*

Powątpiewanie o czym lub w co.

Prasa wyraża powątpiewanie w możliwość faktycznego przeprowadzenia blokady. *Cyt. Kr. 1, 44.*

Powązki (nazwa miejscowości, tylko w lm), dop. tych Powązek, nie: Powązków.

Powetować (dok.)—powetowywać (niedok.). I Formy: 1) powetuję, powetują; powetuj!; powetowawszy; powetował, 2) powetowuję..., powetowują; powetowuj!; powetowujący; powetowywany; powetowywał. II Składnia: P. co — czym.

Powiadomić (dok.) — powiadamiać (niedok.). I Formy: 1) powiadomię, powiadomisz, powiadomi, powiadomimy...; powiadom! powiadomcie!; powiadomiony; powiadomiwszy; powiadomił, 2) powiadamiam, powiadamiasz, powiadamia...; powiadamiaj!; powiadamiający; powiadamiany; powiadamiał, powiadamiali. II Składnia: P. kogo — o czym.

Powiat — powiatowy, mjscIp w tym powiecie, nie: powiacie.

Powiązać (tylko w postaci dok.). Formy jak: wiązać.

Powidło (zwykle w lm powidła IGD) — powidłowy, nie: powidlany.

Powiedzenie — powiedzonko.

Zwrot: mieć coś do powiedzenia.

Ja tu nic nie mam do powiedzenia. *Natk.* Gdzieś, kiedyś załapał praktyczne powiedzonko, żeby kobiet szukać poza domem. *Goet.*

Powiedziane wyżej (! rus.) = powyższe, wymienione wyżej.

Z powyższego widoczne, że... (nie: z powiedzianego wyżej widocznym jest, że... por. ros.: iz wysze skazannago widno czto...). *Cyt. Kr. 2, 71.*

Powiedzieć (dok.) — powiadać (niedok.), ale: wywiedzieć się—wywiadywać się. I Formy: 1) powiedzieć, jak: wiedzieć, 2) powiadam, powiadasz...; powiadaj!; powiadający; powiadał. II Składnia: 1) P. co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mówić co lub o czym), 2) P. komu lub do kogo (gdy się wymienia osobę, do której powiedzenie się zwraca), 3) P. na kogo = skarżyć na kogo, mówić na kogo coś złego.

1. ...by coś do niej powiedzieć. *Natk.* Chciałem wam powiedzieć pewną ważną nowinę. *Goet.* Nigdy sobie o tym nie powiedzą. *Iwasz.* 2. Powiedział do pani Barbary. *Dąbr.* 3. Nie pozwolił nic na niego powiedzieć. *Nowak.*

Zwrot: powiedzmy, lepiej: dajmy na to = na przykład (niekiedy dodatek ten bywa zupełnie zbyteczny). Zrobisz to, powiedzmy (dajmy na to, lub: na przykład), wieczorem. *Cyt. Kr. 2, 304.*

Powieka.

Zwroty: 1) powieki się komuś kleją, *SF* = komuś się chce spać; 2) sen spędzać komu z powiek, *SF* = nie dawać komu spać.

1. Kleiły się (mi) powieki. *Małacz.*

Powielać = wielokrotnie reprodukować (maszynopis). Formy: powielam, powielasz...;

powielaj!; powielający; powielany; powielał, powielali.

Powierzchnia (nie: powierżchnia) — powierzchniowy lub powierzchni.

Powierzchowność.

Zwrot: taki lub inny z powierzchowności. Miły z powierzchowności.

Powierzyć (dok.) — powierzać (niedok.). I Formy: 1) powierzę, powierzysz, powierzy, powierzymy...; powierz! powierzcie!; powierzony; powierzywszy; powierzył, 2) powierzam, powierzasz...; powierzaj!; powierzający; powierzany; powierzał, powierzali. II Składnia: P. co — komu.

Komu to dziecko powierzyć? *Dąbr.*

Powiesić (tylko w postaci dok.) — wieszać (niedok.). I Formy: powieszę, powiesisz, powiesi, powiesimy...; powieś! powieście!; powieszony; powiesiwszy; powiesił. II Składnia: P. co — na czym, nie: na co.

Powiesić obraz na ścianie (nie: na ścianę). *Krasn. 50.*

Powieściopisarz, dlm tych powieściopisarzy lub powieściopisarzów.

Powieść ta — to powieścidło.

Powietrze — powietrzny.

Zwroty: 1) wolne, otwarte (nie: odkryte) powietrze; 2) coś wisi w powietrzu = a) coś zapowiada swoje nadejście; b) coś nie ma mocnej podstawy, coś jest niepewne.

2. Wojna rosyjsko-japońska wisi w powietrzu. *Parand.* — Wszystko u nas wisiało w powietrzu. *Strug.* Ta cała teoria wisi w powietrzu.

Powiew — Składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia przedmiot, który wywołuje powiew), 2) P. z czego (gdy się wymienia przedmiot od którego kieruje się powiew; nieraz różnica znaczeniowa między obu formami się zaciera).

1. Powiew wiatru. 2. Melancholia, którą przynosił powiew z młodszych lat. *Parand.*

Powiewać — I Formy: powiewam, powiewasz...; powiewaj!; powiewający; powiewał. II Składnia: P. czym.

Jęliśmy krzyczeć i powiewać chustkami. *Choyn.*

Powiększenie o co.

Liczby otrzymane przez powiększenie o jedność. *Sł. Techn.*

Powiększyć (dok.) — powiększać (niedok.). I Formy: 1) powiększę, powiększysz, powiększy, powiększymy...; powiększ! powiększcie! (nie: powiększyj! powiększyjcie!); powiększony; powiększywszy; powiększył, 2) powiększam, powiększasz, powiększa...; powiększaj!; powiększany; powiększał, powiększali. II Składnia: P. co — o co.

Gospodarstwo powiększyło się o trzy morgi. *Prus.*

Powijak.

Zwrot: znajdować się (być) w powijakach, *SF* = być w stanie zaczątkowym.

Powinąć się (dok.) — powijać się (niedok.). Formy jak: zawinąć — zawijać.

Powinien = musi, ma obowiązek, jest obowiązany (używa się tylko w mianowniku). Formy: mlp powinien, powinna, powinno, mlm powinni, powinny (nie: powinne); — powinienem, powinieneś, powinien, powinniśmy, powinniście, powinny; powinnam, powinnaś, powinna, powinnyśmy, powinnyście, powinny.

Moje dzieci, będziecie się razem uczyły, powinnyście więc żyć w zgodzie. *Żerom.*

Znaczenie: P. oznacza konieczność wewnętrzną moralną, tj. obowiązek, do którego spełnienia nikt nas nie zmusza, który spełniamy z wolnością moralną, np. powinniśmy słuchać przełożonych, lecz nie zawsze ich słuchamy (Krasn. 7). Ob. Musieć, Mieć.

Powinność.

Zwroty: 1) powinność pełnić. *SF,* powinność znać; 2) psia powinność (rub.) = psi obowiązek (rub.) = elementarna, wynikająca z natury powinność; 3) powinność (!) wojskowa = służba wojskowa. *DUMK 31/12 32.*

1. Chłopiec znał swoje powinności. *Parand.* 2. Moja psia powinność jego słuchać. *Sienk.*

Powinny = należny. Formy: lp powinny, powinna, powinne; powinnego, powinnej, powinnego; powinnemu, powinnej, powinnemu...; lm powinni, powinne; powinnych; powinnym...; Por. Powinien.

Każdemu usłużność powinną wyświadczyć. *Mick.*

Powinowactwo z kim.

Powinowactwo umysłu z przyrodzeniem. *Mochn.*

Powinowaty z kim. Znaczenie i składnia: 1) P. (przymtk.) z kim = przez małżeństwo skoligacony z kim, 2) P. (rzeczown.) kogo = koligat, krewny kogo.

2. Krewny małżonka jest powinowatym drugiego małżonka. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Wyrażenie: powinowaty w prostej linii. *Kod. Post. Cyw.*

Powinszowanie.

Zwrot: składać, złożyć powinszowanie. *SF.*

Powlec (dok.)—powlekać (niedok.). I Formy: 1) powlec, jak: wlec, 2) powlekam, powlekasz...; powlekaj!; powlekający; powlekany; powlekał. II Składnia: P. co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: okryć, okrywać co — czym lub w co).

Powlekany, — powleczony (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w wyrazach: posrebrzany, — posrebrzony). Ob. Posrebrzany.

Powłoczka, nie: powłóczka.

Powłóczysty, nie: powłoczysty.

Powodować (niedok.)—spowodować (dok.). I Formy: 1) powoduję, powodujesz...; powoduj!; powodujący; powodowany; powodował; 2) spowoduję..., jak: powoduję. II Znaczenie, składnia i formy: 1) P. kim, czym, rzadziej: co (tylko w postaci niedok.) = kierować, rządzić kim, czym, wpływać na kogo, na co, 2) P. co = wywoływać powstanie czego, przyczyniać się do czego.

1. (Ludzie) którymi łatwo nam powodować. *Kad.* Ja zawsze nim powoduję. *I. Dąbr.* Czynności jego powodowała fantazja. *Sienk.* 2. To nie powodowało rozbieżności zdań. *Natk.*

Powodować się czym = rządzić się, kierować się czym (SF).

Powodzenie.
Zwroty: 1) mieć powodzenie u kogo; 2) mieć powodzenie w czym.
Miał powodzenie u kobiet. *Choyn.*

Powoli lub **powolnie** — powolusieńku, — powolutku.
Kołysze się powolnie. *Krasz.*

Powolny, nie: powólny.

Powołać (dok.)—powoływać (niedok.). Formy i składnia jak: zwołać — zwoływać.
Los powołał go na orędownika. *Parand.*
Zwrot: powołać do porządku (!) = przywołać do porządku.
Marszałek przywołał (nie: powołał) posła do porządku. *Cyt. Kr. 1, 152.*

Powołać się (dok.) — powoływać się (niedok.). Składnia: P. ś. na kogo, na co.
Powoływał się na wypadki konkretne. *Danił.* Powołuje się na zły stan zdrowia. *Goet.*
Zwrot: powołując się na list, nie: w powołaniu się na list (!).

Powołanie do czego.
Zwroty: 1) czuć w sobie powołanie do czego. *SF;* 2) iść za głosem powołania. *SF;* 3) mijać się z powołaniem. *SF;* 4) widzieć w czym — dla kogo powołanie; 5) w powołaniu na co (!) = powołując się na co.
2. Idąc za głosem powołania. *Kruczk.* 4. Ja w tym nie widzę dla siebie powołania. *Strug.*

Powołanie się na co.
Zwrot: z powołaniem się na co.
Z powołaniem się na przysięgę służbową można pełnić obowiązki tłumacza. *Kod. Post. Cyw.*

Powołany do czego, nie: dla czego.
Rada Ligi Narodów powołana do (nie: dla) zarządzania sankcyj przeciw napastnikowi. *IKC 4 VI 35, str. 15.* Jest więcej do kierowania nauką dzieci powołana. *Dąbr.*

Powozić (niedok.) = kierować końmi. I Formy: powożę, powozisz, powozi, powozimy...; powóź! powóźcie!; powożący; powoził. II Składnia: P. czym.
Dobrze powoził czwórką koni.

Powozić (dok.) = spędzić jakiś czas na woźeniu. I Formy: powożę, powozisz, powozi, powozimy...; powóź! powóźcie!; powożony; powoziwszy; powoził. II Składnia: P. kogo.

Powód — Składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia coś, co już zaszło), 2) P. do czego (gdy się wymienia coś, co ma lub może dopiero nastąpić; niekiedy różnice obu znaczeń się zacierają).
1. Słuszne miał powody gniewu. *Sienk.* 2. Nie mam żadnego powodu do wdzięczności. *Dąbr.* Nie było powodu do rozpaczy. *Dąbr.* Do troski nie brakło jej powodów. *Nałk.* 3. Szukał powodów rozmowy (raczej: do rozmowy). *Mick.*
Zwroty: 1) mieć do czego powód. *SF;* 2) dać komu do czego powód. *SF;* 3) być powodem czego lub do czego. *SF;* 4) z powodu czego, nie: z powodu co.
4. Nie mógł przybyć z powodu choroby (nie: z powodu choroba).

Powództwo — Składnia: 1) P. o co = spór prawny o co, 2) P. z czego = spór prawny, wynikający z czego.
1. Powództwo o roszczenie. *Kod. Post. Cyw.* 2. Powództwo ze stosunku najmu. *Kod. Post. Cyw.*
Zwroty: 1) oddalić powództwo. *SF;* 2) wystąpić z powództwem. *SF;* 3) wytoczyć powództwo o co lub przeciw czemu.
3. Za męża może wytoczyć powództwo. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Powódź — Formy: dlp tej powodzi, mlm te powodzie.

Powój, dlp tego powoju.

Powóz, dlp tego powozu.
Zwroty: 1) wsiadać do powozu, nie: na powóz, ani: w powóz; 2) jechać powozem lub w powozie. Por. Bryczka; 3) powóz na dwie, cztery... osoby.

Powózka (! rus.) = wózek.

Powrotnik = remigrant, nie: reemigrant (Kr. 2, 270).

Powrócić (dok.)—powracać (niedok.). I Formy jak: wrócić—wracać. II Składnia: 1) P. z czego, 2) P. do kogo, do czego.
1. Powrócił z przechadzki. *Mick.*

Powrót, nie: powrot; dlp tego powrotu.
Zwroty: 1) z powrotem lub za powrotem; 2) zabierać się do powrotu.
1. Bodaj że z piątym jest już powrotem. *Bartk.* 2. Trzeba było zabierać się do powrotu. *Nałk.*

Powstały z czego lub od czego, nie: przez co, ale: utworzony przez co.

Powstanie — Znaczenie: 1) P. = podniesienie się, 2) P. = zjawienie się, zaistnienie, 3) P. = rokosz, bunt.
Zwrot: podnosić powstanie. *SF.*

Powstaniec—Formy: wlp powstańcze!, mlm ci powstańcy, dlm tych powstańców.

Powstrzymać (dok.)—powstrzymywać (niedok.). I Formy: 1) powstrzymać, jak: trzymać, 2) powstrzymuję, powstrzymujesz; powstrzymuj!; powstrzymujący; powstrzymywany; powstrzymywał. II Składnia: P. kogo, co — od kogo, od czego.

Powstrzymać się (dok.) — powstrzymywać się (niedok.). Znaczenie i składnia: 1) P. ś. od czego, nie: przed czym = powściągnąć się od czego, 2) P. ś. (bez dopełn.) = zapanować nad sobą.
1. Można by się powstrzymać od odnoszenia (nie: przed odnoszeniem) tych rozwojów do... *Cyt. Szeffs. 45.* 2. Nie mogłem się powstrzymać— śmiałem się z innymi. *Nowak.*

Powszechny,—powszedni. Znaczenie: 1) powszechny = obejmujący powszechność, ogół, ogólny, 2) powszedni = codzienny, zwykły.
1. Radość powszechna. *Strug.* 2. Chleb powszedni.

Powszednieć (niedok.)—spowszednieć (dok.). Formy: 1) powszednieję, powszedniejesz, powszednieje...; powszedniej!; powszedniejący; powszedniał, powszednieli, 2) spowszednieję, jak: powszednieję; spowszedniały, spowszedniali; spowszedniał, spowszednieli.

Po wszystkiemu (! prow.) = **po wszystkim.**
I będzie po wszystkim (nie: po wszystkiemu).

Powściągający — powściągająco. Ob. Kojący — kojąco.

Powtarzać się.
Zwrot: powtarzać się do nieskończoności, nie: w nieskończoność. *Kr. 1, 93.*

Powtórzyć (dok.) — powtarzać (niedok.). I Formy: 1) powtórzę, powtórzysz, powtórzy,

powtórzymy...; powtórz! powtórzcie!; powtórzony; powtórzywszy; powtórzył, 2) powtarzam, powtarzasz...; powtarzaj!; powtarzający; powtarzany; powtarzał, powtarzali. II Składnia: P. co — za kim, rzadziej: po kim.

Musiał to powtórzyć za matką. *Kad.*

Powyżej wymieniony = wyżej wymieniony.

Powyższy = wyżej wymieniony.

Zwrot: podawać powyższe do łaskawej wiadomości (!) = podawać powyższe szczegóły do łaskawego przyjęcia do wiadomości. *Kr. 2, 189.*

Powziąć (tylko w postaci dok.), gorzej: powziąść — powzinać (!) (niedok.). I Formy: powezmę, powezmiesz, powezmie..., powezmą; powezmij! (nie: powez!); powziąwszy; powziął, powziąłem, powzięła, powzięli. II Składnia: P. co.

Poza (przyimek) co (na pytanie: dokąd?) lub poza czym (na pytanie: gdzie?). Znaczenie: przede wszystkim konkretne, przestrzenne, wskazujące na położenie za czymś, np. poza domem, poza lasem; znaczenie wyłączające (poza czym = prócz czego) jest dziś zbyt nadużywane, gdyż p o z a nawet jako przyimek wyłączający zawsze wysuwa zmysłowy obraz stosunku przestrzennego, np. poza tym nie widzi świata.

(Złodzieja) przepłaszał poza dziesiąty płot. *Wikt.* Prócz wspólnych niechęci (gorzej: poza wspólnymi niechęciami) świeżą hańbę swych chartów mieli na pamięci. *Mick.* Poza cegielnią (lepiej: prócz cegielni) miał całą sieć przedsiębiorstw. *Siedl.* Poza wojną i morowym powietrzem (prócz wojny i morowego powietrza) niewiele więcej istniało kłopotów. *Makusz.*

Poza (rzeczown.).

Zwrot: przybierać (nie: przyjmować) pozę.

Miała tyle powabu, ile go ma wyćwiczona tancerka w przybieraniu zalotnej pozy. *Orzesz.*

Poza oczy lub **poza oczami.**

Obmawiać kogo poza oczy (lub poza oczami).

Pozawczoraj = zawczoraj = onegdaj.

Pozbawić (dok.) — pozbawiać (niedok.). I Formy: 1) pozbawię, pozbawisz, pozbawi, pozbawimy...; pozbaw! pozbawcie!; pozbawiony; pozbawiwszy; pozbawił; 2) pozbawiam, pozbawiasz; pozbawiaj!; pozbawiający; pozbawiany; pozbawiał, pozbawiali. II Składnia: P. kogo, co — kogo, czego.

Pozbawiasz nas ciepła. *Dyg.* Pozbawił praw szlachtę. *Żerom.*

Pozbyć co (!) = pozbyć się czego.

Pozbędę się wszystkich majątków (nie: pozbędę wszystkie majątki). *Cyt. Kr. 1, 27.*

Pozbyć się (dok.)—pozbywać się (niedok.). I Formy: 1) pozbędę się, pozbędziesz się...; pozbądź się! pozbądźcie się!; pozbywszy się; pozbył się, 2) pozbywam się, pozbywasz się...; pozbywaj się!; pozbywający się; pozbywał się. II Składnia: P. ś. czego, nie: co.

Cóż wam wypadło, że się krowy pozbywacie? *Prus.* Trudno mi się pozbyć wszystkich nabytków przeszłości. *I. Dąbr.* Chcieli się nas pozbyć. *Strug.* Pozbyły się tych rzeczy. *Nowak.*

Pozdrowić (dok.) — pozdrawiać (niedok.). I Formy: 1) pozdrowię, pozdrowisz, pozdrowi, pozdrowimy...; pozdrów! pozdrówcie!; pozdrowiony; pozdrowiwszy; pozdrowił, 2) pozdrawiam, pozdrawiasz, pozdrawia...; pozdrawiaj!; pozdrawiający; pozdrawiany; pozdrawiał, pozdrawiali. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo = życzyć komu zdrowia, witać kogo, składać wyrazy życzliwości, 2) P. kogo z czym (! rus.) = winszować komu — czego.

1. Pozdrowił go serdecznie. 2. Monarcha pozdrowił wodza po otrzymanym zwycięstwie (!) = ...powinszował wodzowi zwycięstwa. *Cyt. Krasn. 73.*

Pozer, dlp tego pozera.

Pozew, dlp tego pozwu.

Zwrot: wnosić pozew.

Pozew wnosi się w tych przypadkach. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Poziom, dlp tego poziomu.

Zwrot: podnosić się do poziomu lub na poziom.

Do podniesienia się na poziom czystej sztuki. *Grusz.*

Poziomka, nie: poziómka, ani: poziemka.

Pozłacany — pozłocony (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co: posrebrzany — posrebrzony).

Poznać (dok.) — poznawać (niedok.). I Formy: 1) poznam, poznasz..., poznają; poznaj!; poznany; poznawszy; poznał, 2) poznaję, poznajesz..., poznają; poznawaj! (nie: poznaj!); poznający (nie: poznawający); poznawany; poznawał. II Składnia: 1) P. kogo, co — po czym lub z czego, 2) P. kogo, co — w kim, w czym.

1. Nikt ze słów zawziętości ich poznać nie zdoła. *Mick.* Poznał Zosię po wzroście, po włosach światłych i po głosie. *Mick.* Dobre czasy poznawało się po wesołym uśmiechu starszych. *Kad.* 2. Poznałem w nim Polaka.

Zwroty: 1) poznać pana po cholewach; 2) dać co poznać po sobie.

1. Poznaj pana po cholewach! 2. Nie dałem poznać po sobie... *Nałk.*

Poznać się (dok.) — poznawać się (niedok.) na kim, na czym.

Poznała się na tym. *Dąbr.* On nie poznaje się na tym. *Nowak.*

Poznajomić (tylko w postaci dok.). I Formy: poznajomię, poznajomisz, poznajomi, poznajomimy...; poznajom! poznajomcie!; poznajomiony; poznajomiwszy; poznajomił. II Składnia: P. kogo — z kim, z czym.

Poznanie.

Zwroty: 1) dawać komu — co do poznania, że...; 2) nie do poznania = do niepoznania.

1. Dał do poznania, że... *Dąbr.* 2. Rysy jej zmieniły się do niepoznania. *Żerom.*

Poznań — poznański — Poznańskie; w Poznańskim.

Pozostać (dok.) — pozostawać (niedok.). I Formy: pozostać — pozostawać, jak: zostać — zostawać. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = zatrzymać się w jakimś miejscu, 2) P. z czego = pozostać jako część ostatnia czego, 3) P. na co = pozostać, żeby się czymś stać, 4) P. czymś = być nadal czymś, 5) P. jakimś = być nadal jakimś.

3. Już by moje nazwisko na hańbę między zdrajcami pozostało. *Sienk.* 4. On pozostał zawsze tym samym człowiekiem. 5. Dwa inne pokoje pozostały ciemne. *Grusz.*

Zwroty: 1) pozostawać w słowie z czym (! germ., por. niem. im Worte bleiben) = dotrzymywać słowa w czym. *Kr. 2, 292;* 2) pozostawać w słowie z ceną (!) = utrzymywać podaną cenę. *Kr. 2, 292;* 3) nie pozostaje komu nic innego, jak coś zrobić.

3. Nie pozostaje panu nic innego, jak pójść do domu. *Parand.*

Pozostały po kim.

Chciałam spalić pozostałe po nim pamiątki. *Zapol.*

Pozować (tylko w postaci niedok.) na kogo, na co.

Nie pozuj na geniusz. *Prus.*

Pozór, dlp tego pozoru.

Zwroty: 1) wziąć, przybrać na siebie pozór. *SF* = mieć pozór czego; 2) mieć przeciwko sobie pozory. *SF;* 3) zachowywać pozory. *SF;* 4) służyć za pozór. *SF;* 5) pod pozorem czego. *SF;* 6) pod żadnym pozorem = w żadnym razie; 7) dla pozoru; 8) na pozór.

1. Pokój ten miał pozór gabinetu kobiety wykwintnej. *Orzesz.* 5. Pod różnymi pozorami przedłużał pobyt. *Żerom.* 6. Nakażę mu, aby do kartki nie zaglądał pod żadnym pozorem. *Zapol.*

Pozwać (dok.) — pozywać (niedok.). Formy jak: nazwać — nazywać.

Pozwolenie, nie: pozwoleństwo. Składnia: P. kogo — na co.

Na to potrzeba pozwolenia. *Dąbr.* Pozwolenie na prawo jazdy. *KJMK.*

Zwrot: za czyimś pozwoleniem, nie: z czyjegoś pozwolenia.

Za moim pozwoleniem odszedł do miasta. *Sierosz.*

Pozwolić (dok.)—pozwalać (niedok.). I Formy: 1) pozwolę, pozwolisz, pozwoli, pozwolimy..., pozwolą; pozwól! pozwólcie!; pozwolony; pozwoliwszy; pozwolił, 2) pozwalam, pozwalasz, pozwala..., pozwalają; pozwalaj!; pozwalający; pozwalany; pozwalał, pozwalali. II Znaczenie i składnia: 1) P. komu — na co, rzadko: czego (arch.) = dać komu zezwolenie na co, 2) P. co robić lub czego nie robić (nie: P., aby co robić lub czego nie robić) = dopuścić, żeby coś było robione, 3) P. do kogo = wejść do kogo z wizytą.

1. Pozwalał na taki nieporządek. *Mick.* Pozwalaj mu na wszystko. *Święt.* Upał nie pozwalał na sen. *Kunc.* Pozwól mi na to. *Iwasz.* Ziemia, na której pastwisk Rzplita Tatarom pozwala. *Sienk.* 2. Nie pozwalał mi tego robić. 3. Może pan do mnie pozwoli. *PJ 5. 10.*

Zwrot: pozwalać sobie na co.

Pozwoliłem sobie na taką serdeczną operację. *Reym.* Nie można sobie pozwalać na taką słabość. *Grusz.*

Pozycja = położenie, stanowisko (Krasn. 85).

Zwrot: przybierać (nie: przyjmować) pozycję.

Pozyskać (dok.) — pozyskiwać (niedok.). I Formy jak: zyskać—zyskiwać. II Składnia: P. kogo, co — komu lub dla kogo, dla czego.

Starał się swój ideał pozyskać sobie środkami pozytywnymi. *Małacz.*

Pozytywizm — pozytywista — pozytywistyczny. Formy: 1) dlp tego pozytywizmu, mjsclp w tym pozytywizmie, 2) pozytywista, jak: humanista.

Pozytywka, nie: pozytewka.

Pozytywny.

Zwrot: rezultat pozytywny, lepiej: wynik dodatni, niezawodny, pewny. *Kr. 2, 169.*

Pożal się Boże (wyrażenie używane w znaczeniu przymiotnika lub przysłówka). Znaczenie: = 1) godny pożałowania, mizerny, biedny, marny, zły, 2) mizernie, biednie, marnie, źle.

1. Do tych pożal się Boże obywateli ziemskich. *Dąbr.* 2. żyje pożal się Boże.

Pożar — pożarny, — pożarniczy; dlp tego pożaru. Znaczenie: 1) pożarny = tyczący się pożaru; 2) pożarniczy = tyczący się pożarników, straży pożarnej.

Zwroty i wyrażenia: 1) straż pożarna = straż ogniowa; 2) narzędzia pożarne; 3) pismo pożarnicze; 4) pożar lokalizować, lepiej: umiejscowiać.

Pożąć (dok.) — pożynać (niedok.). Formy: 1) pożąć, jak: żąć, 2) pożynam, pożynasz...; pożynaj!; pożynający; pożynał.

Pożądać (tylko w postaci niedok.). I Formy: pożądam, pożądasz, pożąda..., pożądają; pożądaj!; pożądający; pożądany; pożądał. II Składnia: P. czego, nie: co.

Pożądali snu. *Żerom.*

Pożądany (przymtk.) — pożądańszy, — najpożądańszy (PJ 1, 119).

Pożegnać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: żegnać. II Składnia: P. kogo, co.

Pożegnać się z kim, z czym.

Pożegnanie.

Zwrot: na pożegnanie coś robić.

Na pożegnanie podała mu rękę. *Nałk.*

Pożerać. Ob. Pożreć.

Pożłobić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: żłobić.

Pożoga, nie: pożega.

Pożreć (dok.) — pożerać (niedok.). Formy jak: zeżreć — zżerać.

Zwrot: pożerać kogo oczami = wpatrywać się w kogo.

Pożerał ją oczami. *Sierosz.*

Pożyczany, — pożyczony (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co: posrebrzany — posrebrzony).

Chodził całą zimę w pożyczanym palcie.

Pożyczka.

Zwrot: zaciągnąć u kogo pożyczkę. *SF.*

Pożyczyć (dok.)—pożyczać (niedok.). I Formy: 1) pożyczę, pożyczysz, pożyczy, pożyczymy...; pożycz! pożyczcie!; pożyczony; pożyczywszy; pożyczył, 2) pożyczam, pożyczasz, pożycza...; pożyczaj!; pożyczający; pożyczany; pożyczał; pożyczali. II Składnia: P. czego, ale: co (gdy się wymienia dokładnie ilość przedmiotów, np. pożyczyć dwa pióra, trzy złote) (JP 16, 13) — od kogo lub u kogo (PJ 32, 118) — komu.

Pożyczano sobie narzędzi. *Nałk.* Czy nie moglibyście mi na dziś wieczór pożyczyć fraka? *Goet.* Można było coś pożyczyć. *Nałk.* Z siłami pożyczonymi u nieprzyjaciela. *Sienk.* Próbowała smażyć na pożyczonej u młynarki patelni. *Sierosz.* Od kogoś pożycza. *Makusz.*

Pożyteczny komu lub dla kogo — do czego (nie: dla czego).

Pożytek — pożytkowy, dlp tego pożytku.

Zwroty: 1) przynosić komu pożytek. *SF;* 2) odnosić z czego pożytek. *SF;* 3) wychodzić komu na pożytek. *SF;* 4) używać czego na pożytek. *Krasn. 51.*

1. Przynoszą pożytek. *Małacz.* 3. Jego wady wychodzą pułkowi na pożytek. *Strug.*

Pożyty lub **spożyty.**

Pożywić (dok.)—pożywiać (niedok.). I Formy: 1) pożywię, pożywisz, pożywi, pożywimy...; pożyw! pożywcie!; pożywiony; pożywiwszy; pożywił, 2) pożywiam, pożywiasz, pożywia...; pożywiaj!; pożywiający; pożywiany; pożywiał, pożywiali. II Składnia: P. kogo — czym.

Pójść (tylko w postaci dok.), nie: pojść. I Formy: pójdę, pójdziesz, pójdzie...; pójdź! pójdźcie!; poszedłszy; poszedł, poszedłem (nie: poszłem), poszła, poszli (nie: pośli). II Składnia jak w czasowniku: iść.

Poszliśmy na błonie i do parku. *Nowak.* Pójść do lasu, ale: na pole. Poszedł na koncert. Poszedł na medycynę.

Zwroty: 1) pójść za radą, za przykładem. *SF;* 2) pójść w czyjeś ślady. *SF;* 3) pójść do lasu, ale: nauka nie poszła w las = nauka nie przepadła, dała wyniki; 4) pójść w nogi, *SF* = uciec; 5) pójść do głowy, *SF* = zastanowić się, znaleźć radę na co; 6) pójść w smak, *SF* = spodobać się; 7) coś komuś poszło w pięty, *SF* = coś dla kogoś źle się skończyło; 8) pójść z kim w zawody. *SF;* 9) pójść z kim o lepsze, *SF* = współzawodniczyć z kim; 10) pójść z kim o zakład. *SF;* 11) pójść z dymem, *SF* = spłonąć; 12) pójść w perzynę, *SF* = zniszczeć doszczętnie; 13) pójść na wiatr, *SF* = przepaść; 14) pójść na zgubę. *SF;* 15) pójść na zdrowie. *SF;* 16) pójść na doktora, na księdza, *SF* = wybrać sobie zawód lekarza lub powołanie księdza; 17) pójść komu na rękę (! germ., por. niem. jemandem an die Hand gehen) = okazać komu poparcie, pomoc, życzliwość.

Póki co (! rus., por. ros. poka czto) = tymczasem, na razie.

Póki czasu (!) = tymczasem, jak dotychczas (PJ. 35/36, 208).

Pół (ndm) czego.

Panny szły przed młodzieżą o jakie pół kroku. *Mick.* W pół godziny już byli z sobą poufali. *Mick.*

Zwroty: pół do pierwszej lub wpół do pierwszej albo o pół do pierwszej, nie: pół pierwszej. *PJ 35/36, 206.*

Jutro pół do piątej. *Mick.* Będę u ciebie (w)pół (lub o pół) do pierwszej. Było pół do siódmej. *Parand.*

Półczwarta (r. m. i n.), półczwartej (r. ż.).

Półczwarta roku. Półczwartej godziny.

Pół do drugiej, pół do dwunastej... lub wpół do drugiej, wpół do dwunastej.

Półdwunasta (r.m. i n.), półdwunastej (r.ż.).

Półdziesiąta (r. m. i n.), półdziesiątej (r.ż.), nie: półdziesięta, półdziesiętej.

Półdziewiąta (r. m. i n.), półdziewiątej (r. ż.), nie: półdziewięta, półdziewiętej.

Półjedenasta (r.m. i n.), półjedenastej (r.ż.).

Półka.

Zwroty: półka lub półki na książki lub do książek.

Półkole to, dlm tych półkoli.

Półkoszek, nie: półkoszyk.

Jego wiklinowy półkoszek stał między stawkiem a szopą. *Dąbr.*

Półkule to lub ta **półkula.** Formy: 1) lp to półkule, tego półkula, lm te półkula, tych półkuli; 2) lp ta półkula, tej półkuli, lm te pułkule, tych półkul...

Półkwarcie to lub ten **półkwartek.** Forma dlm tych półkwarci (PJ 5, 40) lub tych półkwartków.

Półmisek, dlp tego półmiska.

Zwroty: włożyć, położyć (nie: dać) na półmisek, ale: podać na półmisku.

Północ — północny. Ob. Północny.

Zwroty: 1) z północy na południe (o kierunku przestrzennym); 2) od północy do południa (o czasie).

1. Z północy na południe przeciął ją (= dolinę) wstęga Białki. *Prus.*

Północek.

Zwrot: po północku. *Żerom.*

Półosma (PA) (r. m. i n.) (w wymowie także: półósma), półosmej (r. ż.).

Półpięta (r. m. i n.), półpiętej (r. ż.), nie: półpiąta, półpiątej.

Półrocze, dlm tych półroczy (JP 5, 39). Składnia: 1) P. czego = półrocze trwania czegoś, 2) P. od czego = półrocze, ubiegłe od jakiegoś faktu.

2. Uroczystości z powodu pierwszego półrocza od przekroczenia granicy. *Strug.*

Półsiodma (PA) (r. m. i n.) (w wymowie także: półsiódma), półsiodmej (r. ż.).

Półsłówko to, nie: ten półsłówek. Formy: mlm te półsłówka, dlm tych półsłówek.

Półszosta (PA) (r. m. i n.) (w wymowie także: półszósta), półszostej (r. ż.).

Półtora (r. m. i n.), półtorej (r. ż.).

Półtora dnia. Półtorej godziny. Lusterko, w którym można było widzieć naraz półtorej twarzy. *Ostr.*

Półtoradniowy.

Półtoragodzinny.

Półtoramiesięczny.

Półtoraroczny.

Półtorasta (ndm).

Z półtorasta żołnierzami. Z półtorasta armatami.

Półtrzecia (r. m. i n.), półtrzeciej (r. ż.).

Półtrzecia dnia. Półtrzeciej godziny. *Żerom.*

Półwysep ten, nie: ta półwyspa. Formy: dlp tego półwyspu, dlm tych półwyspów.

Późnić się (!) = spóźniać się.

Późno (nie: poźno) — później.

Zwroty: rok, miesiąc, tydzień, dzień, godzinę, minutę później...

Kilka minut później. *Siedl.* Miesiąc później przezwali go Niuchacz. *Kunc.*

Późny, nie: poźny.

Praca — Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia osobę, zwierzę lub rzecz, która wykonywa pracę), 2) P. czym (gdy się wymienia narzędzie pracy), 3) P. nad czym (gdy się wymienia bezpośredni przedmiot pracy), 4) P. około lub dokoła czego (gdy

się wymienia pośredni przedmiot pracy), 5) P. na kogo, na co lub dla kogo dla czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest celem pracy), 6) P. za kogo = praca w zastępstwie kogo.

1. Praca umysłu i ducha. *Dąbr.* Praca rąk zdawała jej się przyciągającą. *Dąbr.* 2. Praca piórem. 3. Każdą chwilę zacznie poświęcać pracy nad sobą. *Dąbr.* 4. Praca około gospodarstwa. Co się tyczy dalszych prac dokoła zorganizowania wyprawy chętnie będę je dzielił z panem. *Goet.* 5. Odgłosy pracy na chleb. *Dyg.*

Zwroty: 1) wkładać w co pracę; 2) przykładać do czego pracy, odrabiać pracę. *SF* = wziąć się do pracy; 3) zadawać komu w czym pracę. *SF* = zaprzęgać kogo do pracy; 4) podejmować pracę. *SF;* 5) nawał pracy. *SF;* 6) praca w pocie czoła; 7) praca ciężka. Ob. Orzech (twardy do zgryzienia); 8) praca za wynagrodzeniem; 9) praca akordowa, praca na akord; 10) turnus pracy (!) = kolejność pracy. *DUMK. 31 X 31;* 11) praca za dwóch, za trzech.

1. Tyle było rzeczy, w które Bogumił wkładał pracę. *Dąbr.* Wziął się gorliwie do pracy. *Goet.* 3. Zaprzęgnięto mnie do prac politycznych. *Szpot.* 6. Pracę w pocie czoła ułatwić. *Makusz.* 8. Zobowiązywać się do pełnienia pracy za wynagrodzeniem. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Pracobiorca, — pracodawca. I Znaczenie: 1) pracobiorca = pracownik umawiający się z pracodawcą o wykonanie pracy (Kr. 2, 267), 2) pracodawca = ten, który umawia pracobiorcę o wykonanie pracy. II Formy: pracobiorca, pracodawca, jak: prawodawca.

Pracować (tylko w postaci niedok.). I Formy: pracuję, pracujesz, pracuje...; pracuj!; pracujący; pracował. II Składnia: 1) P. czym (gdy się wymienia narzędzie pracy), 2) P. nad czym (gdy się wymienia bezpośredni przedmiot pracy), 3) P. około czego (gdy się wymienia pośredni przedmiot pracy), 4) P. na kogo, na co lub dla kogo, dla czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest celem pracy), 5) P. za kogo (gdy się wymienia osobę, zamiast której się pracuje).

1. Fabryka pracowała wszystkimi mięśniami. *Reym.* 2. Jest czas, abyśmy wszyscy nad tym pracowali. *Stasz.* Dwadzieścia pięć lat pracuję nad guzikami. *Prus.* Pracuję nad rozszerzeniem jego punktu widzenia rzeczy. *I. Dąbr.* 3. Ślimak sam pracował około roli. *Prus.* 4. Pracuję na takich. *Dąbr.* Pracowała na buciki dla sióstr. *Nałk.* 5. Pracował na niego całe lata.

Zwroty: 1) pracować z całego serca, z całej duszy, ze wszystkich sił, nie: całym sercem, całą duszą, wszystkimi siłami; 2) pracować ugodowo = pracować na akord. *Kr. 2, 268.*

Pracowity za kogo = pracujący za kogo, równający się w pracy komu.

Pracowity za dwa konie. *Prus.*

Pracownia, dlp tej pracowni, dlm tych pracowni. Składnia: P. czego.

Pracownia obuwia, krawatów...

Pracownica czego.

Pracownica igły. *SF.*

Pracownik.

Zwroty: 1) pracownik techniczny, nie: siła techniczna. *KJMK;* 2) dotyczący pracownik (!) = właściwy pracownik. *KJMK.*

Prać (niedok.). I Formy: piorę (nie: pierę), pierzesz, pierze; pierz! pierzcie!; piorący; prany; prał. II Składnia: P. co — czym.

Prała szmaty kijanką. *Prus.*

Praga — praski, nie: pragski.

Pragnąć (niedok.). I Formy: pragnę, pragniesz, pragnie...; pragnij! pragnijcie!; pragnący; pragnął, pragnąłem, pragnęła, pragnęli. II Składnia: P. kogo, czego — dla kogo, dla czego.

Pragniemy tego samego. *Sierosz.* Pragnął spokoju. *Dąbr.* Wszystkiego pragnął dla Renaty. *Nałk.*

Pragnienie czego.

Pragnienie życia przejmuje wszelką istotę. *Dyg.*

Prahistoria. Ob. Prehistoria.

Praksy'teles lub **Praksyte'les;** dlp Praksytele'sa.

Pra'ktyka (nie: prakty'ka) — prakty'czny.

Zwroty: 1) praktykę odbywać. *SF;* 2) nabywać w czym praktyki. *SF;* 3) w praktyce = w życiu praktycznym.

1. Odbywa praktykę rolną. *Sierosz.* 3. Co znaczyło w praktyce owo słowo, nikt objaśnić nie umiał. *Żerom.*

Praktykować (niedok.). I Formy: praktykuję, praktykujesz...; praktykuj!; praktykujący; praktykowany; praktykował. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = odbywać praktykę, 2) P. co = doświadczać czego, poddawać się doświadczeniu praktyki.

Pralnia, nie: praczkarnia. Formy: dlp tej pralni, dlm tych pralni.

Prasować (niedok.). I Formy: prasuję, prasujesz...; prasuj!; prasujący; prasowany; prasował. II Składnia: P. co — czym.

Prawda — Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia źródło prawdy), 2) P. o kim, o czym (gdy się wymienia przedmiot prawdy).

W tym powiedzeniu tkwi zasadnicza prawda symbolizmu. *Przybysz.*

Zwroty: 1) cała prawda; 2) święta prawda; 3) słowa prawdy; 4) Bogiem a prawdą lub prawdę mówiąc, rzadziej: po prawdzie (mówiąc) = w istocie rzeczy, właściwie; 5) nie owijać prawdy w bawełnę. *SF;* 6) prawdę komu wyciąć, rąbnąć. *SF;* 7) z prawdą się mijać. *SF;* 8) prawda jest w tym, nie: na czym; 9) nie ma w czymś krzty prawdy.

1. Proszę mówić całą prawdę. *Siedl.* 2. To jest święta prawda. *Prus.* Świętą i szczerą prawdę mówię. *Sienk.* 3. Słowa prawdy nie można od niego usłyszeć. *Dąbr.* 4. Po prawdzie mówiąc. *Prus.* Prawdę rzekłszy, powinno im wystarczyć. *Dąbr.* Nie wiem po prawdzie, o co ci idzie. *Zaremb.* 8. Nic w tym (nie: na tym) prawdy nie ma. *Cyt. Kr. 1, 84.* 9. Nie było w tym krzty prawdy. *Szpot.*

Prawdomówny, nie: prawdomowny, ale: wymowny.

Prawdopodobnie = być może.

Prawdopodobny.

Zwrot: prawdopodobnym jest, że... (!) = prawdopodobnie (jest), że... lub prawdopodobna rzecz (jest), że...

Prawić (niedok.). I Formy: prawię, prawisz, prawi, prawimy...; praw! prawcie!; prawiący; prawiony; prawił. II Składnia: P. komu — co.

Zwroty: 1) prawić komu kazania = robić komu wymówki; 2) prawić komu czułości, komplementy.

2. Gromada stała chwilę prawiąc sobie czułości. *Wikt.*

Prawidło — prawidłowy.

Zwroty: 1) prawidło ułożyć. *SF;* 2) ujmować coś w prawidło. *SF;* 3) podciągać pod prawidło. *SF;* 4) prawidła się trzymać. *SF.*

Prawniczy. Ob. Prawny.

Prawnik, mlm prawni'cy, nie: pra'wnicy (prow. lwow.) (PJ 35, 5).

Prawny, — prawniczy. Znaczenie: 1) prawny = związany z prawem, 2) prawniczy = związany z prawnikiem, odnoszący się do prawnika.

Zwroty: wydział prawny lub prawniczy.

Prawo — Składnia: 1) P. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która prawo posiada), 2) P. czego (gdy się wymienia czynność lub stan, zawarowane prawem), 3) P. do kogo, do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, w stosunku do których ma się jakieś prawo), 4) P. na co = oparte na przepisie prawnym pozwolenie na co, 5) P. nad kim, nad czym = prawo rozciągające się nad kim, nad czym, 6) P. o czym = prawo dotyczące czego, 7) P. z czego = prawo wynikające z czego, 8) P. co robić (!) = prawo robienia czego (ob. punkt 2), 9) P. w stosunku do kogo, do czego.

1. Prawo człowieka do życia. Prawo ciążenia. 2. Nie znają praw własności. *Mick.* Prawo zajęcia się czym innym. *Dąbr.* 3. Nie chcę, żebyś miał prawo do jednego palca mej ręki. *Żerom.* Do tych własności każdy ma prawo. *Sierosz.* Masz większe prawo do czci mojej. *Święt.* Jakie ja mam prawo do sądzenia ciebie. *Iwasz.* 4. Nie mam na to prawa. *Sierosz.* 5. Masz słuszne prawo śmierci nad nimi. *Krasiń.* Zaczynam czuć prawo własności nad moim mężem. *Zapol.* 6. Z włączenia prawa o sądowym postępowaniu. *DU 112.* 7. Zrzeka się prawa z umowy. *KJMK.* 8. Prawo ujarzmiania (nie: ujarzmiać) ludzi. *Cyt. PJ 10, 25.* 9. Nadużywają swych praw w stosunku do dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Zwroty: 1) zabezpieczać komu prawo; 2) przyznać, zawarować komu prawo; 3) prawo komu przysługuje; 4) zyskać, uzyskać prawo; 5) mieć prawo do czego lub na co, mieć prawo co robić lub do zrobienia czego; 6) mieć prawo po temu; 7) wprowadzać prawo, wydawać prawo o czym; 8) trzymać się prawa; 9) łamać, przekraczać prawo; 10) przelewać na kogo prawa. *SF;* 11) wyjmować kogo spod prawa, pozbawić kogo prawa; 12) dochodzić praw względem kogo (nie: przeciw komu, wobec kogo); 13) rościć prawo do czego; 14) prawo wygasa, nie: gaśnie; 15) cofać prawo; 16) jakimś prawem coś robić; 17) z prawa = z wyniku prawa; 18) litera prawa; 19) święte prawo czego; 20) prawo rzymskie, prawo cywilne, prawo handlowe..., nie: rzymskie prawo, cywilne prawo, handlowe prawo... *Kr. 2, 300.*

1. W celu zabezpieczenia praw dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. Ja mam zawarowane prawo pierwokupu. *Dąbr.* 3. Jakież to mu prawo przysługuje? *Sienk.* Prawo uzyskała. *Kod. Post. Cyw.* 5. Ma prawo popierać. *Kod. Post. Cyw.* Miała prawo stanowić o swym losie. *Dąbr.* Mieli prawo do nabywania. *Dąbr.* Jakie miał na to prawo? *Kad.* 6. Nie masz po temu praw. *Żerom.* 7. Na podstawie przepisów wprowadzających prawo o sądowym postępowaniu. *K. P. Cyw.* 11. Wyjęty spod prawa. *Małacz.* 13. Nie roszcząc żadnego prawa do dokładności. *Mochn.* Rościłem sobie prawo do rzeczy, które mnie przerastają. *Goet.* 15. Sąd cofnie prawo ubogich. *Kod. Post. Cyw.* 16. Prawem gościa wysoko siadł przy damach. *Mick.* 17. (Karczma) należy z prawa do zamku dziedzica. *Mick.*

Prawodawca, tego prawodawcy, temu prawodawcy, tego prawodawcę, prawodawco!, tym prawodawcą, o tym prawodawcy; lm ci prawodawcy, tych prawodawców...

Prawomocny.

Zwrot: prawomocny wyrok. *Kod. Post. Cyw.*

Prawować się (niedok.) o kogo, o co. Formy: prawuję się, prawujesz się, prawuje się...; prawuj się!; prawujący się; prawował się.

Nie chciał się o to prawować. *Dąbr.*

Prawy, prawa, prawe (forma rzeczownikowa: prawo tylko w wyrażeniach przysłówkowych: w prawo, na prawo).

Zwroty: 1) być prawą ręką kogo, *SF* = pomagać komu; 2) w prawo lub na prawo.

W lewo — zapytał — czy w prawo? *Mick.*

Prażyć (niedok.). Formy: prażę, prażysz, praży, prażymy...; praż! prażcie!; prażący; prażony; prażył.

Prąd (nie: pręd), tego prądu, temu prądowi..., te prądy, tych prądów...

Precedens, dlp tego precedensu, mlm te precedensy, nie: te precedensa, ani: te precedense, ale: awans, awanse, kwadrans — kwadranse...

Precjoza (tylko w lm) = kosztowności; dop. tych precjozów.

Precyzja (= dokładność) — precyzyjny.

Predestynacja, nie: predystynacja.

Predestynować, nie predystynować. Formy: predestynuję, predestynujesz...; predestynuj!; predestynujący; predestynowany; predestynował. II Składnia: P. kogo—do czego.

Predylekcja, nie: predelekcja.

Zwroty: 1) robić coś z predylekcją = robić coś z zamiłowaniem; 2) mieć do czego predylekcję.

2. Miała predylekcję do sentymentalnych wspomnień. *Perz.*

Predyspozycja — predyspozycyjny.

Zwrot: mieć do czego predyspozycje.

Preferans — Znaczenie i formy: 1) P. = oddawanie komu pierwszeństwa; wygrana; dlp tego preferansu, 2) P. = rodzaj gry w karty; dlp tego preferansa.

1. Nie miałem żadnego preferansu. *Mp.* 2. Towarzystwo od preferansa wstało najpierw. *Parand.*

Zwroty: 1) dawać komu preferans = dawać komu pierwszeństwo; 2) mieć preferans = mieć pierwszeństwo; 3) grać w preferansa.

Prefiks, lepiej: przedrostek.

Prehistoria,—prahistoria. Znaczenie: 1) prehistoria = a) w czasy przedhistoryczne, b) nauka badająca czasy przedhistoryczne, 2) prahistoria = odległa, dawna historia.

Prejudykat, dlp tego prejudykatu.

Prejudykować (!) = przesądzać (Kr. 1, 239).

Prekursor (nie: prekurzor) = poprzednik.

Prelegent — prelegentka. Formy: dlp tego prelegenta, mlm ci prelegenci.

Prelekcja, dlp tej prelekcji, dlm tych prelekcji (-cyj).

Preliminaria (tylko w lm), dop. tych preliminariów.

Preliminarz, dlp tego preliminarza.

Preliminować — I Formy: preliminuję, preliminujesz...; preliminuj!; preliminujący; preliminowany; preliminował. II Składnia: P. co.

Preludium — Formy jak: gimnazjum.

Premedytacja, dlp tej premedytacji, dlm tych premedytacji (-cyj).

Zwrot: robić co z premedycją.

Premia — I Znaczenie: 1) P. = składka ubezpieczeniowa, 2) P. = premium, nagroda wyróżniająca (JP 19, 93). II Formy: 1) dlp tej premii, dlm tych premii (-mij), 2) premium, jak: gimnazjum.

Premium (lub premia) = nagroda wyróżniająca. Formy: premium jak: gimnazjum.

Premisa (!) = przesłanka (JP 1, 288).

Prenumerata = przedpłata.

Prenumerator = abonent, przedpłatnik.

Prenumerować (niedok.) = abonować. I Formy: prenumeruję, prenumerujesz...; prenumeruj!; prenumerujący; prenumerowany; prenumerował. II Składnia: P. co.

Preparacja = przygotowanie. Formy: dlp tej preparacji, dlm tych preparacji (-cyj).

Preparować (niedok.)—spreparować (dok.). I Formy: 1) preparuję, preparujesz...; preparuj!; preparujący; preparowany; preparował, 2) spreparuję..., jak: preparuję. II Składnia: P. co.

Preponderancja (!) = przewaga.

Prepozycja = przedrostek.

Prerafaelita lub **prerafaelista**. Formy jak: humanista.

Prerie (tylko w lm), dop. tych prerii.

Presja, dlp tej presji, dlm tych presji (-syj).

Zwrot: wywierać na kogo, na co presję.

Prestidigitator (nie: prestydygitator, ani: predistigitator) = kuglarz, magik.

Preszburg (nie: Presburg) albo Bratysława — preszburski.

Preszpan (!) = tektura prasowana.

Pretekst, dlp tego pretekstu, mlm te pretekstу, nie: preteksta. Składnia: P. do czego.

To o jeden pretekst więcej do ozdoby. *Sierosz.* Pretekstem do wyjazdu stał się kort tenisowy. *Nałk.*

Zwroty: 1) pod pretekstem czego. *SF;* 2) służyć komu za pretekst do czego. SF; *3)* szukać do czego pretekstu.

3. Szukał w myślach pretekstu do przedłużenia rozmowy. *Goet.*

Pretendować (tylko w postaci dok.). I Formy: pretenduję, pretendujesz...; pretenduj!; pretendujący; pretendował. II Składnia i znaczenie: 1) P. do czego — zmierzać w uczuciach i myślach do czego, 2) P. o co = zmierzając do czegoś, walczyć o to, 3) P. na co = ubiegać się o jakąś godność lub stanowisko.

1. Wazowie polscy pretendowali do korony szwedzkiej. 2. Długo pretendował o to stanowisko. 3. Pretendował na króla polskiego.

Pretensja — I Formy: dlp tej pretensji, dlm tych pretensji (-syj). II Składnia: 1) P. do kogo, do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której się zwraca pretensję), 2) P. o kogo, co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest powodem pretensji).

1. Pretensja do jakiejś tam pani. *Grusz.* Z pretensją do elegancji. *Nałk.*

Zwroty: 1) mieć, czuć pretensję do kogo, do czego; 2) rościć pretensję do kogo, do czego. *SF;* 3) pretensje komu zasądzić. *SF;* 4) pretensje komu przyznać. *SF;* 5) odpisywać pretensje (!) = umarzać pretensje. *DUMK 31 X 31;* 6) być w pretensjach = starać się ładnie wyglądać.

1. Nie mam do pana pretensji. *Nałk.* Mieć do niej o cokolwiek pretensję. *Grusz.* Znów poczuł pretensję do profesora. *Goet.* 6. Poszedłszy za mąż przestałam być w pretensjach. *Zapol.*

Pretorianin, mlm ci pretorianie, dlm tych pretorianów (nie: tych pretorian). Ob. *Rzeczowniki na -anin.

Prezencja — prezencyjny.

Zwrot: mieć dobrą (złą) prezencję.

Prezent, dlp tego prezentu, mlm te prezenty, nie: te prezenta.

Zwroty: 1) dać, posłać, przynieść komu co w prezencie; 2) dostać coś od kogo w prezencie.

1. Przyniosła mi w prezencie słownik niemiecki. *I. Dąbr.* Posłać tort w prezencie. *Nałk.* Przyniósł w prezencie. *Iwasz.*

Prezes (r. wsp. JP 16, 30) — prezeska, — prezesowa, — prezesostwo, — prezesura. I Znaczenie: 1) prezesowa = a) prezeska, kobieta prezes, b) żona prezesa, 2) prezesostwo = a) godność prezesa = prezesura, b) prezes z żoną. II Formy: lp ta prezesowa, tej prezesowej, tej prezesowej, tę prezesową, prezesowo! (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o).

Prezumpcja (!) = przypuszczenie, domniemanie.

Istnieje przypuszczenie (nie: prezumpcja)... *DUMK. 30 IX 30.*

Pre'zydent, lepiej: prezy'dent — prezydentowa, — prezydentostwo, — prezydentura. I Formy: prezydentowa, jak: prezesowa. II Znaczenie: 1) prezydentostwo = prezydent z żoną, 2) prezydentura = stanowisko, godność prezydenta.

Prezydium — prezydialny. Formy: prezydium, jak: gimnazjum.

Prezydować (niedok.). I Formy: prezyduję, prezydujesz...; prezyduj!; prezydujący; prezydował. II Składnia: P. komu, czemu.

Prędki — prędziutki (nie: pręciutki), — prędziuchny.

Prędko — prędziutko (nie: pręciutko. JP 22, 29), — prędzej. Znaczenie: P. = 1) szybko, wkrótce, niedługo, wcześnie.

Czy pójdziesz prędko? (zdanie dwuznaczne: prędko = szybko lub wkrótce).

Prędzej nie zostanie, dopóki go nie zniszczy. *Przybysz.*

Zwrot: prędzej później = wcześniej bądź później.

Prędzej później musisz ich spotkać. *Sienk.*

Pręga, dlm tych pręg.

Pręgierz (PA) (nie: prengierz), dlp tego pręgierza, dlm tych pręgierzy, rzadziej: pręgierzów.

Zwroty: 1) stać, być pod pręgierzem. *SF;* 2) postawić kogo pod pręgierzem. *SF.*

Pręt, dlp tego pręta (Łoś, N).

Prężyć (niedok.). Formy: prężę, prężysz, pręży, prężymy...; pręż! prężcie!; prężący; prężony; prężył.

Prima aprilis lub **prymaprylis** (PA).

Primadonna lub **prymadonna** (PA).

Probierz (PA) (nie: próbierz) — probierczy; dlp tego probierza, dlm tych probierzy, rzadziej: probierzów.

Zwroty: coś jest probierzem czego.

Problem, częściej: problemat (JP 13, 18) = zagadnienie.

Zwrot: problemat (problem) stawiać.

Problemu tego nigdy sobie nie stawiał. *Boy, cyt. Szeffs, 22.*

Problematyczny = wątpliwy.

Proboszcz — probostwo.

Probować, częściej: próbować, w pisowni tylko próbować (PA). Ob. Próbować.

Probówka (PA), nie: próbówka.

Proca.

Zwroty: 1) wylecieć jak z procy, SF = wylecieć nadzwyczaj szybko; 2) odpowiedzieć jak z procy, *SF* = odpowiedzieć szybko.

1. Wyleciałem w powietrze jak z procy. *Choyn.*

Proceder, dlp tego procederu.

Zwrot: prowadzić proceder. *SW.*

Niebezpieczny prowadzicie proceder. *Sienk.*

Procedura = 1) sposób postępowania (żart.), 2) postępowanie (prawn.).

2. Postępowanie cywilne i karne. *Kod. Post. Cyw.*

Procent (rzecz.) = odsetka; dlp tego procentu, mlm te procenty, rzadko: procenta, dlm tych procentów.

Procentów mu nie dadzą. *Reym.* Na ile procentów się ułożą? *Reym.*

Zwroty: 1) na procent oddać, złożyć, pożyczyć; 2) procent przynosić. *SF.*

Procent (przysł. używany przy liczebnikach) = od sta.

Zwrot: jeden, dwa, trzy... procent (nie: procenty, *JP 19, 95).*

Dać 25 procent najwyżej. *Reym.*

Proces, dlp tego procesu, mlm te procesy, nie: te procesa. Znaczenie: 1) P. = przebieg stopniowy jakiegoś zjawiska. 2) P. = sprawa sądowa.

1. Widzieli w tym ważny proces socjalny. *Nałk.* Miał z nim długotrwały proces.

Zwroty: 1) odsyłać na drogę procesu; 2) wytaczać komu proces. *SF;* 3) wygrać, przegrać proces. *SF;* 4) w proces zawikłać (uwikłać), zaplątać kogo. *SF;* 1) Władza opiekuńcza odsyła strony na drogę procesu cywilnego. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Procesja — procesjonalny. Formy: dlp tej procesji, dlm tych procesji (-syj).

Zwrot: iść procesją.

Proch, dlp tego prochu. Znaczenie: 1) P. = sproszkowana ziemia, 2) P. = proch palny, 3) P. = (! prowinc.) pył.

3. Znikli w kłębach pyłu (nie: prochu). *Mick.*

Zwroty: 1) w proch się rozsypać, obrócić, rozpaść. *SF;* 2) ścierać kogo w proch lub na proch. *SF;* 3) prochu nie wymyśli. *SF* = jest tępy, niezdolny; 4) dosypać prochu do ognia, *SF* = przyczynić się do zwiększenia zamieszania, kłótni lub walki.

1. (Dom) rozpada się w proch. *Dąbr.* 2. Przednie straże nasze starły Szwedów na proch. *Sienk.*

Prochownia, dlp tej prochowni, dlm tych prochowni.

Producent = wytwórca (Krasn. 85).

Produkcja (= wytwórczość lub wytworzenie) — produkcyjny, — produktywny. Znaczenie: 1) produkcyjny = wytwórczy, należący do wytwórczości przemysłowej, 2) produktywny = twórczy, związany z twórczością (intelektualną).

Wyrażenia: produkcje teatralne, muzyczne..., lepiej: przedstawienia, występy teatralne, muzyczne... *Kr. 1, 24.*

Produkować (niedok.). I Formy: produkuję, produkujesz...; produkuj!; produkujący; produkowany; produkował. II Składnia: P. co.

Produkować się (niedok.) z czym.

Nie przyjęliśmy pana na to, żebyś tutaj produkował się ze swoją filantropią. *Reym.*

Produkt = wytwór (Krasn. 85); dlp tego produktu, mlm te produkty, nie: produkta.

Produktywny. Ob. Produkcja.

Profan — profanować — profanator. I Formy: 1) dlp tego profana, 2) profanuję, profanujesz...; profanuj!; profanujący; profanowany; profanował. II Składnia: profanować co. III Znaczenie: 1) profan = nie wtajemniczony w co, nieuk w jakiejś dziedzinie wiedzy lub życia, 2) profanator = ten, kto profanuje.

Profanacja czego, dlp tej profanacji, dlm tych profanacji (-cyj).

Profesja = zawód, powołanie, rzemiosło (Krasn. 85) — profesjonalny — profesjonalista, — profesjonalizm. Formy: 1) profesjonalista, jak humanista, 2) dlp tego profesjonalizmu, mjsclp w tym profesjonalizmie.

Profesor (r. wsp., nie: profesór) — profesorka (r. ż.), — profesorat (nie: profesoriat, PJ 34, 158), — profesura, — profesorowa, — profesorostwo (nie: profesorstwo). Por. Prezes. I Formy: dlp tego profesora, mlm ci profesorowie lub profesorzy. II Składnia: 1) P. czego, nie: dla czego, 2) pani profesor, do pani profesor, jak: do pani doktor. JP 18, 185, 3) profesorostwo przyjechali.

1. Profesor fizyki (nie: dla fizyki). *Kr. 172.* 2. Profesorostwo przyjmowali gości. *Goet.*

Wyrażenia: 1) pan profesor, pani profesor; 2) profesor Uniwersytetu J. K. we Lwowie, nie: profesor przy Uniwersytecie... Profesor Gimnazjum św. Anny w Krakowie, nie: profesor przy Gimnazjum... *Kr. 1, 65.*

Profilaksja — profilaktyczny = zabezpieczenie — zabezpieczający.

Profitować (!) = korzystać (Kr. 2, 19).

Profuzja = obfitość.

Progi kolejowe (!) = podkłady (Kr. 2, 285).

Program ten, nie: ta programa (Krasn. 15). Formy: dlp tego programu, mlm te programy.

Zwroty: 1) według (podług) programu. *SF;* 2) przechodzić na jakiś program.
2. Państwa, które do niedawna były gospodarczo jednostronne, przechodzą na inny program. *„Czas" 22 VI 36.*

Progres (= postęp) — progresywny.

Progresja — progresyjny. Formy: dlp tej progresji, dlm tych progresji (-syj).

Projekt, dlp tego projektu, mlm te projekty, gorzej: te projekta. Składnia i znaczenie: 1) P. czego (nie: dla czego) = projektowany plan czego, 2) P. co do czego = projekt odnoszący się do czego, 3) P. na co (przen.) = kandydat na co.
1. Projekt linii (nie: dla linii) kolejowej. *Cyt. Kr. 176.* 2. Projekty co do dzieci. *Dąbr.* 3. Projekt na inteligenta. *Cyt. Szeffs. 81.*
Zwroty: 1) snuć, układać projekty; 2) podawać, rzucać projekty. *SF,* wyrywać się z projektem; 3) przedstawiać (nie: przedkładać) projekty. *Kr. 1, 156;* 4) wykonywać projekty. *SF;* 5) przeprowadzać projekty. *SF;* 6) podejmować projekty. *SF;* 7) projekt powziąć. *SF;* 8) projekt dojrzewa. *SF;* 9) projekt upada. *SF.*
1. Mogli snuć projekty. *Dąbr.* Układając projekta,... *I. Dąbr.* 2. Rzucił projekt wyjazdu. *I. Dąbr.* Sama się wyrwała z projektem przysłania mi fotelu. *I. Dąbr.*

Projektodawca — Formy jak: prawodawca.

Projektować (niedok.). I Formy: projektuję, projektujesz...; projektuj!; projektujący; projektowany; projektował. II Składnia: P. co.

Proklamacja — proklamacyjny. Formy: dlp tej proklamacji, dlm tych proklamacji (-cyj).

Proklamować (niedok.). Formy: proklamuję, proklamujesz...; proklamuj!; proklamujący; proklamowany; proklamował. II Składnia: 1) P. kogo — czym, 2) P. co.

Prokocim (nazwa miejscowości) — prokocimski. Formy: Prokocima, w Prokocimie (PJ 1. 69/70).

Prokurator, dlp tego prokuratora, mlm ci prokuratorzy, rzadziej: prokuratorowie.

Prokurent, nie: prokurzysta (DUMK 31 III 32).

Prokurować (niedok.)—sprokurować (dok.). I Formy: 1) prokuruję, prokurujesz...; prokuruj!; prokurujący; prokurowany; prokurował, 2) sprokuruję..., jak: prokuruję. II Składnia: P. komu — co.

Proletariat — proletariacki, — proletariusz. Forma: dlp tego proletariatu.

Prom, dlp tego promu.

Prometeizm — prometeista. Formy: 1) dlp tego prometeizmu, 2) prometeista, jak: humanista.

Prometeusz, rzadziej: Prometej.

Promienić się (niedok.). Formy: promienię się, promienisz się, promieni się, promienimy się...; promień się! promieńcie się!; promieniący się; promienił się.

Promieniować (niedok.). Formy: promieniuję, promieniujesz...; promieniuj!; promieniujący; promieniował. II Składnia: P. czym.

Promień — promionek, — promienny, — promienisty.
Przędzie z tęczowych promionków. *Weyss.*
Znaczenie: 1) promienny = mający barwę promienia, 2) promienisty = mający kształt promienia.

Promille (ndm).

Prononsować (!) = wypowiadać, ogłaszać.
Uderza każdego ogłoszona (nie: prononsowana) tendencja oficjalnej Rosji... *Cyt. Kr. 1, 241*

Propaganda czego lub na korzyść kogo, czego (nie: za kim, za czym).

Propagować — I Formy: propaguję, propagujesz...; propaguj!; propagujący; propagował. II Składnia: 1) P. co, 2) P. na korzyść kogo, nie: za kim.

Propede'utyka, w wymowie: pro-pe-deu-ty-ka (nie: prepedeuty'ka) — propedeuty'czny.

Proponować (niedok.) — zaproponować (dok.). I Formy: 1) proponuję, proponujesz...; proponuj!; proponujący; proponowany; proponował, 2) zaproponuję, jak: proponuję... II Składnia: P. co — komu.
Zaproponowała mu wypoczynek. *Perz.*

Proporcja — proporcjonalny. Formy: dlp tej proporcji, dlm tych proporcji (-cyj).

Proporcjonalny do czego.
Pałac i ogród proporcjonalne do rozmiarów posiadłości. *Perz.*

Proporzec — proporczyk. Formy: dlp tego proporca, mlm te proporce, dlm tych proporców, nie: tych proporcy.

Propozycja, dlp tej propozycji, dlm tych propozycji (-cyj).
Zwroty: 1) robić komu propozycję. *SF;* 2) przyjmować propozycję. *SF;* 3) odrzucać propozycję. *SF;* 4) z propozycją występować. *SF.*
1. Chcę sam zrobić pewną propozycję. *Danił.*

Prorok — prorokini. Formy: 1) dlp tego proroka, mlm ci prorocy, 2) prorokini, jak: gospodyni.
Zwrot: Obym był fałszywym prorokiem! *SF.*

Prosić (tylko w postaci niedok.). I Formy: proszę, prosisz, prosi, prosimy...; proś! proście!; proszący; proszony; prosił. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo (biern., dziś rzadziej: dopełn.) (nie: u kogo) — o co (dziś rzadziej: czego) = zwracać się do kogo z prośbą o co (JP 10, 83/4), 2) P. kogo (biern., rzadziej: dopełn.) — za kim, za czym = zanosząc do kogo prośbę wstawiać się za kim, za czym, 3) P. kogo (biern.) — za kogo = zanosić do kogo modły za kogo, 4) P. kogo (biern.) — do kogo, do czego = wzywać kogo — do kogo, do czego (JP 10, 83/4), 5) P. kogo (biern.) — na co = wzywać kogo—na co, 6) P. kogo (biern.) coś zrobić lub aby coś zrobił.
1. Umyśliłem waszą książęcą mość prosić. *Sienk.* Muszę przynajmniej prosić przebaczenia. *Mick.* Nie pójdę miłosierdzia prosić. *Sienk.* Przejdziemy się po sali, proszę panią o to. *Zapol.* Wszyscy ją o coś prosili. *Żerom.* Czy można by panią prosić o adres? *Grusz.* Poprosiła panią Barbarę o podanie lusterka. *Dąbr.* 2. Prosiła za nim męża. 3. Co dzień za duszę jego proszę Pana Boga. *Mick.* 4. Proszę znajomą do pokoju. *JP 10, 81 nn.* Pan profesor prosi do swojego gabinetu. *Goet.*

Proszę panów do salonu. *Ostr.* 5. Proszę panią na obiad. 6. Proszę panią, by to zrobiła. *PJ 35, 11.* Bardzo bym pana prosił zostać z nami. *Parand.*

Zwroty: 1) zwroty grzecznościowe: proszę pani (nie: proszę panią), proszę mamy, babci cioci..., nie: proszę mamę, babcię, ciocię. *JP 10, 81 nn PJ 35, 11;* 2) proszę państwa (zarówno jako zwrot grzecznościowy, jak i samoistne zdanie), nigdy: proszę państwo; 3) proszę do stołu, ale: proszę na obiad, na śniadanie, na kolację, nie: do obiadu, do śniadania, do kolacji...

1. Nie, proszę pani. *Małacz.* Czy będzie, proszę pani, u tego naszego doktora? *Kad.* Ja, proszę pani, z prędkości. *Bartk.* Gdzieżby, proszę panienki. *Kruczk.* 2. Ja, proszę państwa, nigdy o czymś podobnym nie słyszałem. Policjant, proszę państwa, aresztował parobka. *Parand.* Noc jak żur gęsta, proszę państwa. *Kruczk.* Proszę państwa na obiad.

Prosić się o co = usilnie, gorąco lub namolnie prosić o co (JP 11, 160).

Z oczyma pełnymi ognia prosił się o cud powtórny. *Żerom.*

Prosię — prosiątko,— prosięcina,— prosięcy.

Prosperować (niekiedy z odcieniem żart.) = rozwijać się, mieć powodzenie.

Prosto — prościej.

Zwroty: 1) prosto w oczy; 2) prosto z mostu = od razu, bez wstępnych ceremonii, szczerze, otwarcie; 3) mleko prosto od krowy, chleb prosto z pieca, owoce prosto z drzewa, warzywa prosto z grzędy.

1. Blask słońca uderza prosto w oczy. *Prus.* Popatrz mi prosto w oczy. *Kad.* 3. Jedliśmy kalarepę prosto z grzędy, zimówki prosto z drzewa, chleb razowy prosto z pieca, mleko ze szkopka prosto od krowy. *Kad.*

Prostoduszny — prostodusznie, nie: prostoduszno (rus.).

Prostokąt — prostokątny. Forma dlp tego prostokątu, ale: tego kąta.

Prostować (niedok.) (nie: prościć, ale ob.: Uprościć) — sprostować (dok.). I Formy: 1) prostuję, prostujesz...; prostuj!; prostujący; prostowany; prostował, 2) sprostuję..., jak: prostuję. II Składnia: P. co.

Prosty — prostszy.

Powróćmy do prostszych określeń. *Przybysz.*

Proszący — prosząco. Ob. Kojący—kojąco.

Pies podniósł łeb i prosząco patrzał. *Wikt.*

Proszek.

Zwroty: 1) proszek na ból lub od bólu głowy; 2) proszek na pchły; 3) proszek na robaki.

Proszkować co — w co lub na co.

Wykłady ks. Gwozda sproszkowały Pismo św. w niezliczoną ilość cytatów. *Parand.*

Proszowice—proszowski (proszowicki). (JP 9, 126, JP 10, 60).

Prośba, dlm tych próśb. Składnia: 1) P. kogo (gdy się wymienia osobę, która zanosi prośbę), 2) P. o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą w wyniku prośby chcemy posiąść), 3) P. za kim, za czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, za którą się zanosząc prośbę wstawiamy).

1. Wysłuchaj prośby matki. 2. Prośby o piosenki. *Żerom.* 3. Prośby za córkę twoją. *Krasiń.*

Zwroty: 1) prośbę komu przedstawić. *SF;* 2) prośbę podać, złożyć, wystosować, wnieść, zanieść, zasłać do kogo. *SF;* 3) z prośbą do kogo się zwrócić. *SF;* 4) prośbę czyjąś przełożyć. *SF,* nie: przedłożyć; 5) mieć do kogo prośbę; 6) przychylić się do prośby. *SF;* 7) zwrócić się z prośbą do kogo. *SF,* nie: obrócić się z prośbą do kogo (rus.). *Krasn. 69;* 8) robić coś na prośbę czyjąś, nie: po prośbie czyjejś; 9) chodzić po prośbie = żebrać.

2. Musi wnieść prośbę do Państwowej Władzy Politycznej. *Kod. Cyw. Rodzina.* 5. Mam do ciebie prośbę. *Sierosz.* 8. Na moją prośbę zgodził się czekać. *Dąbr.*

Protegować = popierać, zalecać. I Formy: protegują, protegujesz...; protegują!; protegujący; protegowany; protegował. II Składnia: P. kogo, co.

Protekcja — protega (rub.); dlp tej protekcji, dlm tych protekcji (-cyj).

Zwrot: udawać się do kogo o protekcję.

Udałem się o protekcję. *Strug.*

Protektor, dlp tego protektora, mlm ci protektorzy lub protektorowie. Znaczenie: 1) P. = ten, kto protegują, 2) P. (!) = osłona (KJMK).

Protest = sprzeciw. I Formy: dlp tego protestu, mlm te protesty. II Składnia: P. przeciw komu, czemu.

Zwroty: 1) zakładać protest przeciw(ko) komu, czemu. *SF;* 2) wnosić, zanosić protest na coś. *SF;* 3) występować z protestem. *SF.*

2. Nie miała do kogo zanosić protestów. *Dąbr.*

Protestant — protestantyzm, — protestancki. Formy: 1) dlp tego protestanta, mlm ci protestanci, 2) dlp tego protestantyzmu.

Protestować (niedok.) — zaprotestować (dok.). I Formy: 1) protestuję, protestujesz...; protestuj!; protestujący; protestowany; protestował, 2) zaprotestuję..., jak: protestuję. II Składnia: P. przeciw komu, przeciw czemu = występować z protestem przeciw komu, czemu.

Nie mam odwagi, aby zaprotestować przeciw podobnemu znęcaniu się. *Zapol.*

Zwrot: protestować weksel.

Protokołować (niedok.) — zaprotokołować (dok.). I Formy: 1) protokołuję, protokołujesz...; protokołuj!; protokołujący; protokołowany; protokołował, 2) zaprotokołuję..., jak protokołuję. II Składnia: P. co.

Protokół (PA) (nie: protokoł), — protokolarny, — protokolista. I Formy: 1) dlp tego protokołu, 2) protokolista, jak: humanista. II Składnia: P. czego (nie: z czego)—z kim.

Protokół posiedzenia sporządzić (nie: z posiedzenia). Policja spisała 100 protokołów z kupcami nie przestrzegającymi cen maksymalnych. *Gaz. Pol. 17 X 36.*

Zwroty: 1) protokół z czego spisać (tutaj: z czego zależy od: spisać). *SF;* 2) podać coś do protokołu. *SF;* 3) wciągać coś do protokołu. *Kod. Post. Cyw.;* 4) prowadzić, pisać protokół; 5) całokształt protokołów (!) = wszystkie protokoły. *KJU 2, 2;* 6) protokół w kierunku czego (!) = protokół co do czego.

6. Protokół co do fałszywych zeznań (nie: w kierunku fałszywych zeznań). *Cyt. Kr. 1, 134.*

Prowadzić (niedok.) — prowadzać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) prowadzę, prowadzisz, prowadzi, prowadzimy...; prowadź! prowadźcie!; prowadzący; prowadzony; prowadził, 2) prowadzam, prowadzasz...; prowadzaj!; prowadzający; prowadzany; prowadzał. II Składnia: 1) P. kogo, co (gdy się wymienia przedmiot prowadzony), 2) P. za co (gdy się wymienia część przed-

miotu, której się prowadzący bezpośrednio dotyka), 3) P. na czym (gdy się wymienia narzędzie, którym się prowadzący posługuje), 4) P. do czego, rzadziej: ku czemu (arch.) (gdy się wymienia przedmiot lub cel, do którego prowadzący zmierza), 5) P. w co (gdy się wymienia wnętrze przedmiotu, do którego prowadzący zmierza).

1—2. Prowadziła syna za rękę. 1—3. Prowadził psy na smyczy. 1—4. Prowadzi go do domu. 5. Ścieżki prowadziły w ogród. *Żerom.*

Zwroty: 1) prowadzić kogo na pasku, *SF* = kierować kimś, pozbawiać kogo samodzielnej woli; 2) prowadzić kogo pod rękę = prowadzić kogo tak, żeby się wspierał na ręku; 3) gdzie Bóg prowadzi? = dokąd zmierzasz?, dokąd idziesz?; 4) prowadzić fabrykę, handel,... 5) prowadzić drogę, linię, rów. *SF;* 6) prowadzić do celu, do szczęścia, do zguby. *SF;* 7) nie prowadzić do niczego = chybiać celu, zmijać się z celem, nie osiągać skutku; 8) prowadzić do wniosku.

3. Gdzież to Bóg prowadzi? 4. Prowadził hodowlę. *Bartk.* Prowadził fabrykę. *Reym.* 7. Do niczego (te pytania) nie prowadzą. *Iwasz.* To do niczego nie prowadzi. *Iwasz.* 8. To prowadzi do wniosku. *SW.*

Prowadzić się = sprawować się.

Zwroty: dobrze lub źle się prowadzić. *SW.*

Prowansja (PA) — prowansalski; nie: Prowancja — prowancki.

Proweniencja (żart.) = pochodzenie.

A, to znakomita proweniencja!

Prowiant, dlp tego prowiantu.

Prowiantować (niedok.) — zaprowiantować (dok.). I Formy: 1) prowiantuję, prowiantujesz...; prowiantuj!; prowiantujący; prowiantowany; prowiantował, 2) zaprowiantuję..., jak prowiantuję. II Składnia: P. kogo, co.

Prowidencja (żart.) = przezorność.

Prowidować (niedok.)—zaprowidować (dok.) = opatrywać, zaopatrywać w co, zwłaszcza w żywność.

Prowincja — prowincjonalny (nie: prowincjalny), — prowincjonalista, — prowincjonalizm, nie: prowincjalizm. Formy: 1) prowincjonalista, jak: humanista, 2) dlp tego prowincjonalizmu.

Prowizorium (= tymczasowość) — prowizoryczny = tymczasowy. Formy: prowizorium, jak: gimnazjum.

Prowokować — Znaczenie: 1) P. = celowo za pomocą intryg coś wywoływać, 2) P. = wywoływać coś.

Proza — prozaista, częściej: prozaik—prozaiczny (nie: prozator) (Kr. 2, 169). Formy: prozaista, jak: humanista.

Prozator (! z franc. prosateur) = prozaik.

Prozerpina (PA), nie: Proserpina.

Próba, nie: proba (PA). Składnia: 1) P. kogo (gdy się wymienia osobę, która próbę podejmuje), 2) P. kogo, czego, nie: z kim, z czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się próbie poddaje), 3) P. na co (gdy się wymienia właściwość, która ma się przy pomocy próby zbadać; niekiedy zatraca się różnica między znaczeniem i składnią podaną w punkcie 2 i 3).

1. Na nic mu się nie przydały jego próby. 2. Próba tej maszyny dała doskonałe wyniki. 3. Przedmiot poddaje się następującym próbom: na zginanie, na szczelność i na rozsadzanie pod ciśnieniem. *KJMK.* Próba wytrzymałości lub na wytrzymałość.

Zwroty: 1) przechodzić, przebywać próby; 2) gotować komu próbę; 3) podejmować, przedsiębrać próbę. *SF;* 4) próbie kogo poddawać. *SF;* 5) próba ogniowa. *SF;* 6) ostatnia próba; 7) sposobem lub tytułem próby; 8) na próbę coś robić; 9) wzięty na próbę = wzięty na tymczasem w celu przekonania się, czy jest zdatny. *KJMK;* 10) wzięty do próby = wzięty w celu poddania próbom. *KJMK.*

1. Nie może przechodzić prób tak ciężkich i dotkliwych. *Makusz.* 2. Życie zgotowało nam niejedną próbę. *Sierosz.* 7. Zgodziła do pomocy wyrobnicę sposobem próby. *Prus.* 8. Potrzymajcie mnie z tydzień na próbę. *Prus.* 9. Chłopiec wzięty do warsztatu na próbę. 10. Sprężyny wzięte do prób. *KJMK.*

Próbka (PA), nie: probka.

Próbny (PA), nie: probny.

Próbować (PA) (niedok.) (nie: probować)—spróbować (dok.). I Formy: 1) próbuję, próbujesz, próbuje...; próbuj!; próbujący; próbowany; próbował, 2) spróbuję..., jak: próbuję.

Spróbuj. *Siedl.* Niech no by spróbował! *Prus.* Próbowali. *Ork.* Trzeba spróbować. *Grusz.* Próbowała. *Dąbr.*

II Składnia: 1) P. czego = doświadczać czego, kosztować czego, 2) P. co = poddawać co próbie, 3) P. co robić = usiłować co robić.

1. Próbował wszystkiego. *Żerom.* Próbowali sprawności. *Ork.* Ona tylko próbuje smaku. *Nałk.* 2. Próbował to żelazo. 3. Próbował odpowiedzieć. *Sierosz.* Daremnie próbowano je ożywić. *Święt.* Niegdyś próbował je ożywić. *Święt.* Niegdyś próbował być farysem. *Kruczk.*

Próchnieć (niedok.) — spróchnieć (dok.). I Formy: 1) próchnieję, próchniejesz...; próchniej!; próchniejący; próchniał, próchnieli, 2) spróchnieję, spróchniejesz...; spróchniej!; spróchniały, spróchniali; spróchniawszy; spróchniał, spróchnieli. II Składnia: P. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Prócz czego. Ob. Oprócz.

Próg, dlp tego progu (Łoś, N), rzadziej: proga, mlm te progi.

Z progu ktoś pyta. *Kunc.*

Zwroty: 1) na progu czego = na początku czego; 2) obijać cudze progi. *SF* = włóczyć się po obcych domach.

1. Stoimy na progu nędzy. *Dąbr.* Stoją chyba na progu powodzenia. *Dąbr.*

Prószyć — Formy: prószę, prószysz, prószy, prószymy...; prósz! prószcie!; prószący, prószył.

Próżnia, nie: próżnia.

Zwrot: iść w próżnię. *Nałk.* = przepadać.

Próżniak, nie: próżniak.

Próżnieć (niedok.)—opróżnieć (dok.). Formy: 1) próżnieję, próżniejesz...; próżniej!; próżniejący; próżniał, próżnieli, 2) opróżnieję..., jak: próżnieję.

Próżność.
Zwroty: unosi kogo próżność, rozpiera kogo próżność.
Rozpierała ich próżność. *Małacz.*

Próżnować (niedok.). Formy: próżnuję, próżnujesz...; próżnuj!; próżnujący; próżnował.

Próżny (nie: próżny), rzadko: próżen. Składnia: P. czego.
Stoję dosytu próżen i rozkoszy. *Słow.* śpią próżni kłopotu. *Mick.*

Pruć (nie: próc. UKO) (niedok.) — spruć (dok.). I Formy: 1) pruję, prujesz...; pruj!; pruj̨ący; pruty; pruł, 2) spruję..., jak: pruję. II Składnia: P. co — czym.

Prusy (tylko w lm) — Prusak, — pruski. Forma miejsc w Prusach, rzadziej: w Prusiech (dawn.).

Prut, dop. Prutu.

Prużany (nazwa miasta) — prużański.

Prym (ndm).
Zwrot: prym trzymać w czym.
Francuzi prym trzymali w tym względzie. *Żerom.* Nie tylko w wojnie, ale i w radzie prym możesz trzymać. *Sienk.*

Prymityw — prymitywny, — prymitywista. Formy: 1) dlp tego prymitywu (gdy mowa o rzeczy), ale: tego prymitywa (gdy mowa o człowieku), 2) prymitywista, jak: humanista.

Prymus — Formy i znaczenie: 1) dlp tego prymusa (gdy mowa o pierwszym uczniu), 2) dlp tego prymusa lub tego prymusu (gdy mowa o maszynce naftowej bądź spirytusowej do grzania napojów lub potraw).

Pryncyp (!) = zasada.

Pryncypium (żart.) = zasada, podstawa, lm te pryncypia.

Prysiudy (z ukr.) = przysiady (tylko w lm); dop. tych prysiudów.

Pryskać (niedok.) — prysnąć (dok.). I Formy: 1) pryskam, pryskasz...; pryskaj!; pryskający; pryskał, 2) prysnę, pryśniesz...; pryśnij!; prysnął, prysnęła, prysnęli.
Żdarto żagle, ster prysnął. *Mick.*
II Składnia: 1) P. czym — na kogo, 2) P. komu — w co.
1. Prysnął na niego wodą. 2. Woda prysnęła mu w oczy.

Prysznic, dlp tego prysznicu (Łoś, N).
Zwrot: brać prysznic.

Prywata — prywatny, — prywatysta. Formy: prywatysta, jak: humanista.
Zwrot: uprawiać prywatę.

Prywatdocent, lepiej: **prywatny docent.**

Pryzmat ten, nie: ta pryzma (JP 13, 18); dlp tego pryzmatu, mlm te pryzmaty.
Zwroty: pryzmat wrażeń, uczuć, upodobań, wierzeń..., ale nie: pryzmat kogoś.
Na piękno stawów zwracamy uwagę przez pryzmat wrażeń Hrabiego (nie: przez pryzmat Hrabiego). *Cyt. Szeffs. 17.* Przez pryzmat wiary widziałem świat i życie. *I. Dąbr.*

Przasnysz — przasnyski.

Przaśny (PA), nie: przasny.

Prząść (niedok.) — uprząść (dok.). Formy: 1) przędę, przędziesz, przędzie...; przędą; przędź! przędźcie!; przędący (nie: przedzący); przędziony; prządł, prządłem, przędła, 2) uprzędę..., jak: przędę; uprzędź!; uprzędziony; uprzędłszy; uprządł, uprządłem, uprzędła.

Przebaczyć (dok.) — przebaczać (niedok.). I Formy: 1) przebaczę, przebaczysz, przebaczy, przebaczymy...; przebacz! przebaczcie!; przebaczony; przebaczywszy; przebaczył, 2) przebaczam, przebaczasz...; przebaczaj!; przebaczający; przebaczany; przebaczał. II Składnia: P. komu — co.
O wszystkim wiedział i wszystkiemu przebaczał. *Goet.*

Przebąkiwać (zwykle w postaci niedok.). I Formy: przebąkuję, przebąkujesz...; przebąkuj!; przebąkujący; przebąkiwał. II Składnia: P. co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: mówić, opowiadać).

Przebić (dok.) — przebijać (niedok.). Formy jak: wybić — wybijać.

Przebiec (dok.), rzadko: przebieżeć (arch.) — przebiegać (niedok.). I Formy jak: wybiec — wybiegać. II Składnia: P. co.
Patrzę na przebiegniętą drogę. *Zaremb.*

Przebłagać (dok.) — przebłagiwać (niedok.). Formy: 1) przebłagać, jak: błagać, 2) przebłaguję, przebłagujesz...; przebłaguj!; przebłagujący; przebłagiwany; przebłagiwał.

Przebłogi (= niezwykle błogi) — przebłogo.
Otwierały się dziewczynie przebłogie dziedziny. *Konop.*

Przebłysk czego, dlp tego przebłysku.
Zwrot: przebłysk świadomości.

Przebłyskiwać (niedok.). I Formy: przebłyskuję, przebłyskujesz...; przebłyskuj!; przebłyskujący; przebłyskiwał. II Składnia: P. czym.

Przebłyszczeć. Formy jak: błyszczeć.

Przebogaty (= niezwykle bogaty) — przebogato.
Przebogata fantazja szczytów. *Matl.*

Przeboleć (dok.). I Formy: przeboleć, jak: boleć. II Składnia: P. co.

Przebrać (dok.) — przebierać (niedok.). I Formy jak: zabrać — zabierać. II Składnia i znaczenie: 1) P. co = zabrać czego za dużo, 2) P. kogo — w co = ubrać kogo — w co, 3) P. kogo — za kogo = ubrać kogo — za kogo.

Przebrać się (dok.) — przebierać się (niedok.). I Formy jak: przebrać — przebierać. II Składnia: 1) P. ś. z czego — w co = zmienić jedno ubranie na drugie, 2) P. ś. za kogo = przez zmianę ubrania upodobnić się do kogo, 3) P. ś. do kogo, do czego = przedostać się do kogo, do czego.
1. Przebierały się ze świątecznych sukienek w codzienne. *Zaremb.* 2. Szlachcice za takich się przebierają. *Prus.* 3. Przedzierał się na Pułtusk, pragnął się przebrać do Warszawy. *Sienk.*
Zwrot: przebrać się w suknię, nie: przebrać suknię.
Przeszkodę tę usunął, przebierając ubiór dozorcy zakładu karnego. *Cyt. K. 11, 104.*

Przebrzmieć (dok.) — przebrzmiewać (niedok.). Formy: 1) przebrzmieć, jak: brzmieć, 2) przebrzmiewam, przebrzmiewasz...; przebrzmiewaj!; przebrzmiewający; przebrzmiewał.

Przebrzydzić (dok.) — przebrzydzać (niedok.). I Formy jak: obrzydzić — obrzydzać. II Składnia: P. kogo, co.

Przebudować (dok.)—przebudowywać (niedok.). I Formy: 1) przebudować, jak: budować, 2) przebudowuję, przebudowujesz..., rzadziej: przebudowywam, przebudowywasz... (nie: przebudowywuję, przebudowywujesz...); przebudowuj!, rzadziej: przebudowywaj! (nie: przebudowywuj!); przebudowujący, rzadziej: przebudowywający (nie: przebudowywujący); przebudowywany; przebudowywał. II Składnia: P. co.

Przebudzić (dok.) — przebudzać (niedok.). I Formy: 1) przebudzić, jak: budzić, 2) przebudzam, przebudzasz...; przebudzaj!; przebudzający; przebudzany; przebudzał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przebujały = za nadto wybujały.

Przebujały indywidualizm.

Przebyć (dok.)—przebywać (niedok.). I Formy jak: być — bywać. II Znaczenie: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas w jakimś miejscu, 2) P. co = przeżyć, przenieść, przecierpieć co.

1. Przebyłem tam kilka dni. 2. Już wszystko najgorsze przebyliśmy. Choroby, które przebyłem. *I. Dąbr.*

Przecenić (dok.) — przeceniać (niedok.). I Formy: 1) przecenić, jak: cenić, 2) przeceniam, przeceniasz...; przeceniaj!; przeceniający; przeceniał, przeceniali. II Składnia: P. kogo, co = zbyt wysoko kogo, co cenić.

Przechadzać się (tylko w postaci niedok.). Formy: przechadzam się, przechadzasz się...; przechadzaj się!; przechadzający się; przechadzał się.

Przechadzka.

Zwrot: iść na przechadzkę.

Przechera, nie: przechyra. Formy: lp ten (ta) przechera, tego (tej) przechery, temu (tej) przecherze, tego (tę) przecherę, przechero! tym (tą) przecherą, o tym (tej) przecherze; lm te przechery, tych przecherów (przecher r. ż.), tym przecherom, tych przecherów (te przechery), tymi przecherami.

Przechodni, rzadko: przechodny (PJ 9, 39). Por. Przejściowy. Znaczenie: 1) przechodni = przez który się przechodzi (o miejscu), 2) przejściowy—przemijający (o czasie).

Zwroty: 1) przechodni wagon, przechodnia ulica, przechodnia brama; 2) przepisy przechodnie (!) = przepisy przejściowe.

1. Przesmyknęli ciemną kiszkę przechodniej bramy. *Ostr.*

Przechodzić (niedok.) — przejść (dok.). I Formy jak: obchodzić — obejść. II Składnia i znaczenie: 1) P. do kogo, do czego lub w co albo na co = iść z jednego miejsca w drugie, żeby się zbliżyć do kogo lub do czego, 2) P. w co = zmieniać się w co, 3) P. na co (przen.) = przechodzić w rozmowie na jaki temat, 4) P. z kogo, z czego = przenosić się z kogo, z czego — na kogo, na co, 5) P. co = przekraczać co, 6) P. kogo, co (przen.) = przewyższać kogo, co, 7) P. co (przen.) = przebywać co.

1. Przeszedłem do drugiego pokoju. Przechodzisz w drugi wąwóz. *Prus.* Przeszli na plac. 2. Ta chęć dowiedzenia się wszystkiego zaczyna u mnie przechodzić w manię. *Zapol.* Żal i strach przeszły w dobry humor. *Iwasz.* 3. Sprzeczka przeszła na lubienie lub nielubienie przeróżnych rzeczy. *Dąbr.* 4. Władza z jednych na drugich przechodzi. *Sienk.* 5. Armia przeszła rzekę. 6. Widok, który ich spotkał, przeszedł wszystko. *Żerom.* 7. I ja przechodziłem tę ospę autorstwa. *I. Dąbr.*

Przechodzień, nie: przechodzeń (PJ 1, 137); mlm ci przechodnie, dlm tych przechodniów lub przechodni.

...alei zaludnionej ruchomymi sylwetkami przechodni. *Grusz.*

Przechodzony — Znaczenie: 1) P. = chodzeniem zniszczony, 2) P. = (przen.) zużyty, zniszczony (żart. także o ludziach).

1. Przechodzone ubranie; 2. przechodzony kawaler.

Przechować (dok.) — przechowywać (niedok.). I Formy: 1) przechować, jak: chować, 2) przechowuję, przechowujesz..., rzadko: przechowywam, przechowywasz... (nie: przechowywuję, przechowywujesz...); przechowuj! rzadko: przechowywaj! (nie: przechowywuj!); przechowujący, rzadko: przechowywający (nie: przechowywujący); przechowywany; przechowywał. II Składnia: P. co.

Przechód (prow.), lepiej: **przejście.**

Zwroty: 1) nie ma przejścia (nie: przechodu) = nie można przechodzić; 2) chodzić na przechód = chodzić na dwór = chodzić z potrzebą naturalną.

Przechrapać (dok.). I Formy jak: chrapać. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełnienia) = jakiś czas spędzić na chrapaniu, 2) P. co = przespać co, wskutek mocnego snu nie dopatrzeć czego.

Przechrzcić (dok.) kogo — na kogo. Formy jak: chrzcić.

Przechrzcić się z kogo — na kogo, nie: kim (prow.).

Z barona przechrzciłby się demokratą (na demokratę). *Mick.*

Przechrzta—Formy: lp ten (ta) przechrzta, tego (tej) przechrzty, temu (tej) przechrzcie, tego (tę) przechrztę, przechrzto! tym (tą) przechrztą, o tym (tej) przechrzcie; lm te przechrzty, tych przechrztów (tych przechrzt, r. ż.), tym przechrztom, tych przechrztów (te przechrzty, r. ż.), tymi przechrztami, o tych przechrztach.

Przechwalać się (zwykle w postaci niedok.), rzadko: przechwalić się (dok.). I Formy: 1)

przechwalam się, przechwalasz się; przechwalaj się!; przechwalający się; przechwalał się, przechwalali się, 2) przechwalić się, jak: chwalić. II Składnia: P. ś. czym lub z czego.

Z swoich bogactw się przechwala. *Mick.* Przechwala się swoim powodzeniem.

Przechwalebny (= nadzwyczaj chwalebny) — przechwalebnie.

Przechwytać (dok.) — przechwytywać (niedok.). I Formy jak: pochwytać — pochwytywać. II Składnia: P. kogo, co.

Przechylić (dok.) — przechylać (niedok.). I Formy: 1) przechylić, jak: chylić, 2) przechylam, przechylasz...; przechylaj!; przechylający; przechylany; przechylał. II Składnia: P. co.

Przechytry (= nadzwyczaj chytry) — przechytrze.

Przeciąć (dok.)—przecinać (niedok.). I Formy: 1) przetnę, przetniesz...; przetnij!; przecięty; przeciąwszy; przeciął, przeciąłem, przecięli, 2) przecinam, przecinasz...; przecinaj!; przecinający; przecinany; przecinał. II Składnia: P. kogo co — czym.

Przeciąg, nie: cug; dlp tego przeciągu.

Ja się tak lękam wiatru, przeciągów. *Orzesz.*

Przeciągnąć (dok.) — przeciągać (niedok.). I Formy jak: pociągnąć—pociągać. II Składnia: P. kogo, co.

Zwroty: 1) przeciągnąć kogo na czyją stronę. *SF;* 2) przeciągnąć sprawę, *SF* = przedłużyć sprawę; 3) przeciągnąć minę, *SF* = zrobić minę zafrasowaną.

Przeciążyć (nie: przeciężyć) (dok.) — przeciążać (niedok.). Formy jak: obciążyć—obciążać.

Przecichy (= nadzwyczaj cichy) — przecicho.

Przecie lub **przecież**, nie: przecię, ani: przecięż (JP 2, 125).

Przeciec (dok.)—przeciekać (niedok.). Formy jak: dociec — dociekać.

Przeciekacz (! prowinc.) = cedzak (IGD).

Przeciekawy (= nadzwyczaj ciekawy) — przeciekawie.

Przecieracz (gosp.) = narzędzie kuchenne do przecierania przez sito, nie: trampek, ani: kula (IGD).

Przecierać. Ob. Przetrzeć.

Przecierpieć (tylko w postaci dok.) = przeżyć pewien czas w cierpieniu. Formy jak: cierpieć.

Przeciętny (por. niem. durchschnittlich), lepiej: 1) zwykły, zwyczajny, pospolity, średniej miary, 2) średni (o liczbach) (PJ 1, 79. Krasn. 73).

Dla przeciętnego (dla zwykłego lub pospolitego) czytelnika. *Cyt. Szeffs. 19.*

Przecinek, dlp tego przecinka.

Zwroty: położyć lub postawić przecinek.

Przecisnąć (dok.) — przeciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć — ciskać. II Składnia: P. kogo co — przez kogo, przez co.

Przeciw lub **przeciwko** komu, czemu. Por. Naprzeciw.

Zwrot: mieć coś przeciw komu, czemu, nie: naprzeciwko kogo, czego.

Nie miał nic przeciw rodzinie żony. *Dąbr.*

Przeciwdziałać (tylko w postaci niedok.). I Formy: przeciwdziałać, jak: działać. II Składnia: P. komu, czemu.

Przeciwić się (niedok.) — sprzeciwić się (dok.) — sprzeciwiać się (niedok.). I Formy: 1) przeciwię się, przeciwisz się, przeciwi się, przeciwimy się...; przeciw się! przeciwcie się!; przeciwiący się; przeciwił się, 2) sprzeciwię się, sprzeciwisz się..., jak: przeciwię się, przeciwisz się...; 3) sprzeciwiam się, sprzeciwiasz się; sprzeciwiaj się!; sprzeciwiający się; sprzeciwiał się, sprzeciwiali się. II Składnia: P. ś. komu, czemu.

Taki chłystek będzie się tu nam przeciwił. *Kruczk.*

Przeciwieństwo, dlm tych przeciwieństw.

Zwrot: w przeciwieństwie do kogo, do czego.

Pani w przeciwieństwie do męża... *Dąbr.*

Przeciwko (przyimk.) komu, czemu. Ob. Przeciw.

Zwrot: mieć co przeciwko komu, czemu.

Jeśli pan nie ma nic przeciwko temu, to... *Perz.*

Przeciwnie — Znaczenie: 1) P. = owszem, lecz (spójn.), 2) P. = (!) inaczej (przysł.).

1. Małe oczki nie zamykały się, przeciwnie, (nie: na odwrót) patrzyły uporczywie. 2. On postępuje inaczej (nie: przeciwnie) niż ty.

Przeciwny — Znaczenie i składnia: 1) P. komu, czemu, nie: do kogo, do czego = inny, niż ktoś, coś; odbiegający naturą swoją od kogo, od czego, 2) P. komu czemu = nie przystający na kogo, na co, 3) P. względem czego = przeciwstawiający się swoją wartością czemu.

1. Wypadek przeciwny powszechnym natury prawom. *Kołłąt.* Osiągnął skutek wprost przeciwny swemu zamiarowi. *Święt.* Jego atmosfera jest wprost czymś przeciwnym temu sposobowi życia. *Iwasz.* Zdania, przeciwne tym (nie: do tych), które wypowiedziałem. *Cyt. Kr. 1, 82.* 2. Paleniu był przeciwny. *Dąbr.* Memu małżeństwu była przeciwna. *Grusz.* 3. Liczba niewymierna, przeciwna względem danej liczby niewymiernej. *Sł. Techn.*

Przeciwpaństwowy, gorzej: antypaństwowy.

Przeciwstawić (dok.)—przeciwstawiać (niedok.). I Formy: 1) przeciwstawię, przeciwstawisz, przeciwstawi, przeciwstawimy...; przeciwstaw! przeciwstawcie!; przeciwstawiony; przeciwstawiwszy; przeciwstawił, 2) przeciwstawiam, przeciwstawiasz...; przeciwstawiaj!; przeciwstawiający; przeciwstawiany; przeciwstawiał, przeciwstawiali. II Składnia: P. kogo, co — komu, czemu, nie: przeciw komu, przeciw czemu.

Zakusom (nie: przeciwko zakusom) mógł on przeciwstawić świetną organizację. *Cyt. Szeffs. 11.*

Przecudny (= nadzwyczaj cudny) — przecudnie.

Przecudowny (= nadzwyczaj cudowny) — przecudownie. Znaczenie: przecudowny = przecudny. Por. Cudny.

Była przecudowna. *Choyn.*

Przeczący — przecząco. Ob. Kojący — kojąco.

Skinęła głową przecząco. *Kruczk.*

Przeczepiać (niedok.) — przeczepić (dok.). Formy jak: odczepiać — odczepić.

Przeczuć (dok.) — przeczuwać (niedok.). I Formy: 1) przeczuć, jak: czuć, 2) przeczuwam, przeczuwasz...; przeczuwaj!; przeczuwający; przeczuwany; przeczuwał. II Składnia: P. co.

Zwrot: przeczuć pismo nosem (rub.) = domyślić się czego.

Przeczyć (niedok.). I Formy: przeczę, przeczysz, przeczy, przeczymy...; przecz! przeczcie!; przeczący; przeczył. II Składnia: P. komu, czemu — czego.

Dziś nam szlachectwa przeczą. *Mick.* Przeczy temu stanowczo. *Reym.* Nie mam ochoty ci przeczyć. *Parand.*

Zwrot: przeczyć winie (!) = przeczyć, że się jest winnym, nie przyznawać się do winy, zaprzeczać winę.

Przeczysty (= nadzwyczaj czysty) — przeczysto.

Przeczyścić (dok.) — przeczyszczać (niedok.). I Formy jak: oczyścić — oczyszczać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przeczytać (dok.). I Formy jak: czytać. II Składnia: P. co.

Przeć (niedok.). I Formy: prę, przesz, prze, przemy...; przyj! przyjcie!; prący; party; parł, parli. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Parł do tej przeprowadzki. *Grusz.*

Przed lub **przede.** Zakres użycia. Zwykłą postacią tego przyimka jest: p r z e d; postać: p r z e d e występuje niekiedy w pewnych ustalonych przez tradycję połączeniach wyrazowych, np. przede mną, przede wszystkim, przede drzwiami (lub przed drzwiami).

Przedać lub **sprzedać** (dok.) — przedawać lub sprzedawać (niedok.). I Formy: 1) przedam, przedasz, przeda...; przedaj!; przedany; przedał, 2) przedaję, przedajesz.., rzadko: przedawam, przedawasz...; przedawaj!; przedający; przedawany; przedawał. II Składnia: 1) P. kogo, co (gdy się wymienia osobę lub rzecz będącą przedmiotem sprzedaży), 2) P. kogo, co — za co (gdy się wymienia pieniądze, za które się sprzedaje lub gdy się zaznacza charakter, w jakim się kogo lub co sprzedaje), 3) P. kogo, co — na co (gdy się wymienia przeznaczenie, któremu ma służyć sprzedany przedmiot).

1—2. Sprzedałem to za 10 złotych. Przedają kupcom za niewolniki. *Mick.* 3. Sprzedaje zboże na wywóz za granicę.

Przedburza, dlp tej przedburzy.

W momentach przedburzy. *Ork.*

Przeddzień, nie: przededzień (Przybysz.); dlp tego przedednia, mjsclp w przededniu.

Zwrot: w przeddzień czego.

W przeddzień wyjazdu.

Przedgórze, dlm tych przedgórzy.

Przedkładać. Ob. Przedłożyć (JP 11, 61).

Zwroty: przedstawiać (nie: przedkładać) wnioski, projekty, sprawozdania... *JP 7, 95.*

Trybunał przedstawił (lub zadał, nie: przedłożył) przysięgłym pytania... *Cyt. Kr. 1, 156.*

Przedłożenie (!) czego = przedstawienie czego.

Przedstawienie (nie: przedłożenie) wniosku.

Przedłożyć (! z niem. vorlegen) co = przedstawić co — przedkładać (niedok.).

Przedstawił (nie: przedłożył) wniosek, projekt, ustawę... Przedstawił (nie: przedłożył) synowi swoją sprawę. *Cyt. Szeffs. 11.* Należałoby przedstawić (nie: przedłożyć) żądanie. *Szeffs 78.*

Przedłużka (nie: allonge) = papier dodatkowy, przyklejony do weksla (Kr. 2, 278).

Przedłużyć (dok.) — przedłużać (niedok.). Formy jak: podłużyć — podłużać.

Przedmieście, dlm tych przedmieść, rzadziej: tych przedmieści.

Przedmiot, dlp tego przedmiotu, mlm te przedmioty, nie: przedmiota (Krasn. 26. PGr. 77).

Wyrażenia i zwroty: 1) w przedmiocie czego, lepiej: w sprawie czego; 2) przedmiot zakazany do przywozu (! z niem. zum Einfuhr verboten) = przedmiot, którego przywóz jest zakazany. *KJMK.*

1. Rozporządzenie w przedmiocie (lepiej: w sprawie) podatków.

Przedmówca lub **przedmowca,** jak: mówca lub mowca.

Przedmuchać (dok.) — przedmuchiwać (niedok.), nie: przedmuchywać. I Formy: 1) przedmuchać, jak: dmuchać, 2) przedmuchuję, przedmuchujesz...; przedmuchuj!; przedmuchujący; przedmuchiwany; przedmuchiwał. II Składnia: P. co — czym.

Przedmurze, dlm tych przedmurzy.

Przedni (nie: przedny), — przodowy. Znaczenie: 1) przedni = a) znajdujący się na przodzie, b) (przen.) wyróżniający się, wybitny, znakomity (zwykle w zespole rzeczy), 2) przodowy = zajmujący pierwsze miejsce, wyróżniający się, wybitny, znakomity (w środowisku ludzkim).

1. Przednie wino. *SW.* Przednia powieść. *Słow. cyt. SW.* Ten człowiek do figlów przedni. *SW.* 2. On pierwszy oracz na dworskim łanie, przodowy kosarz na sianożęci. *Syrok. cyt. SW.*

Przednówek, nie: przednowek.

Przedobiedni, nie: przedobiedny.

Przedobry = nadzwyczaj dobry.

Przedojrzały = zanadto dojrzały.

Przedostać się (dok.) — przedostawać się (niedok.). Formy jak: wydostać — wydostawać.

Przedpłatny = płatny z góry (Kr. 2, 270).

Przedpokój, dlp tego przedpokoju, mlm te przedpokoje, dlm tych przedpokojów lub przedpokoi.

Przedpołudnie (nie: przedpołednie) — przedpołudniowy, dlp tego przedpołudnia, clp temu przedpołudniowi, dlm tych przedpołudni.

Przedruk, dlp tego przedruku.

Przedrukować (dok.) — przedrukowywać (niedok.). I Formy: 1) przedrukować, jak:

drukować, 2) przedrukowuję, przedrukowujesz..., rzadko: przedrukowywam, przedrukowywasz (nie: przedrukowywuję, przedrukowywujesz...); przedrukowuj! (przedrukowywaj!); przedrukowujący (przedrukowywający); przedrukowywany; przedrukowywał. II Składnia: P. co.

Przedrwiwać (tylko w postaci niedok.). I Formy: przedrwiwam, przedrwiwasz...; przedrwiwaj!; przedrwiwający; przedrwiwany; przedrwiwał. II Składnia: P. kogo, co lub z kogo, czego.

Przedrwiwali ustawicznie z wojska nieprzyjacielskiego. *Niemc. cyt. SW.* Zaczął przedrwiwać to wszystko. *SW.*

Przedrzeć (dok.) — przedzierać (niedok.). I Formy jak: wydrzeć — wydzierać. II Składnia: P. co.

Przedrzeźniać (niedok.). I Formy: przedrzeźniam, przedrzeźniasz...; przedrzeźniaj!; przedrzeźniający; przedrzeźniany; przedrzeźniał, przedrzeźniali. II Składnia: 1) P. kogo, co — w czym = złośliwie naśladować kogo, co — w czym, 2) P. komu, czemu = sprzeciwiać się komu, czemu.

1. Przedrzeźniał go w jego sposobie bycia. 2. Tu mu skowronek przedrzeźnia. *Konop.*

Przedsiębiorca, nie: przedsiębierca. Formy: lp ten przedsiębiorca, tego przedsiębiorcy, temu przedsiębiorcy, tego przedsiębiorcę, przedsiębiorco!, tym przedsiębiorcą, o tym przedsiębiorcy; lm ci przedsiębiorcy, tych przedsiębiorców, tym przedsiębiorcom, tych przedsiębiorców...

Przedsiębiorstwo (nie: przedsiębierstwo), dlm tych przedsiębiorstw.

Zwroty: 1) przedsiębiorstwo o ruchu ciągłym, stałym lub nieprzerwanym. *Kr. 2, 269;* 2) przedsiębiorstwa usługowe (np. biuro streczeń służby, biura sprzedaży biletów kolejowych, teatralnych..., hotele). *Kr. 2, 264.*

Przedsiębrać (tylko w postaci niedok.). Ob. Przedsięwziąć. I Formy jak: brać. II Składnia: P. co.

Zwroty: 1) przedsiębrać czynności (urzędowe) lub urzędowanie (! germ.) = spełniać urzędowanie. *Kr. 1, 148;* 2) przedsiębrać wpisy do ksiąg (!) = prowadzić księgi. *Kr. 1, 148;* 3) przedsiębrać egzamin (!) = prowadzić egzamin. *Kr. 1, 149;* 4) przedsiębrać ogłoszenie (!) = publikować ogłoszenie. *Kr. 1, 148.*

1. Wszelkie czynności odnoszące się do ciała sędziowskiego wykonywane (nie: przedsiębrane) być winny w języku polskim. *Cyt. Kr. 1, 149.* 2. Wpisy do ksiąg publicznych należy prowadzić (nie: przedsiębrać) w tych językach krajowych, w których odnośne podania hipoteczne zostały wniesione. *Cyt. Kr. 1, 149.*

Przedsięwziąć (tylko w postaci dok.). Ob. Przedsiębrać, nie: przedsiewziąć, ani: przedsięwziąść. I Formy: przedsięwezmę, przedsięweźmiesz...; przedsięweźmij! lub przedsięweź!; przedsięwzięty; przedsięwziąwszy; przedsięwziął, przedsięwzięłam, przedsięwzięła, przedsięwzięli. II Składnia: P. co.

Przedsięwzięcie, nie: przedsiewzięcie.

Przedsmak, dlp tego przedsmaku.

Zwrot: mieć przedsmak czego.

Przedstawiać (niedok.)—przedstawić (dok.). I Formy: 1) przedstawiać, jak: stawiać, 2) przedstawię, przedstawisz, przedstawi, przedstawimy...; przedstaw! przedstawcie!; przedstawiony; przedstawiwszy; przedstawił. II Składnia: 1) P. kogo, co — komu lub przed kim = odtworzyć obrazowo kogo, co — komu lub przed kim, 2) P. kogo — komu = zaprezentować kogo — komu, zaznajomić kogo — z kim, 3) P. kogo jako kogo = zaprezentować kogo jako kogo, 4) P. co — komu = pokazać co komu do obejrzenia lub kontroli, 5) P. kogo, co = grać rolę kogo.

1. Przedstawiał przed nią całe dramaty. *Rittner.* 2. Siostrzenicę wszystkim z kolei przedstawia. *Mick.* 3. Przedstawiła Maćka jako parobka. *Prus.* 4. Przedstawił księgi. *Dąbr.* 5. Aktor przedstawia Otella. *Cyt. Krasn. 73.*

Zwroty: 1) przedstawiać widok, krajobraz...; 2) przedstawiać co sobie (! rus.) = wystawiać co sobie, wyobrażać co sobie. *Krasn. 73;* 3) przedstawiać sobą (! rus.) = przedstawiać, być przedstawicielem czego; 4) przedstawiać trudności, *SF* = tworzyć, zawierać trudności.

1. Las przedstawiał rozpaczliwy widok. *Sierosz.* 3. Kangur jest prawie jedynym (nie: przedstawia sobą prawie jedyne) z większych zwierząt Australii. *Cyt. Krasn. 73.* 4. To przedstawia wielkie trudności.

Przedstawiciel (nie: zastępca) — przedstawicielstwo. I Formy: 1) dlm tych przedstawicieli, nie: tych przedstawicielów, 2) dlm tych przedstawicielstw. II Składnia: przedstawiciel czego, przedstawicielstwo czego.

Przedstawiciele państw obcych. *K. P. Cyw.*

Zwrot: przedstawiciel lub zastępca strony (w jęz. sąd.). *Kr. 2, 272.*

Przedstawienie.

Zwrot: po uprzednim przedstawieniu, nie: za uprzednim przedstawieniem.

Przedświąteczny, nie: doświąteczny.

Przedudzie, dlm tych przedudzi, nie: tych przedudź.

Przedwojenny, nie: dowojenny.

Przedział, mjsclp w tym przedziale, dawniej: w przedziele (JP 11, 186).

Przedzielić (dok.) — przedzielać (niedok.). I Formy jak: oddzielić — oddzielać. II Składnia: P. co — czym.

Przedziwny (= nadzwyczaj dziwny)—przedziwnie = nadzwyczaj dziwnie.

Przedźwięczeć (tylko w postaci dok.). Formy jak: dźwięczeć. Znaczenie: 1) P. = spędzić jakiś czas na dźwięczeniu, 2) P. = przestać dźwięczeć.

Przefarbować (dok.) — przefarbowywać (niedok.). I Formy: 1) przefarbuję, przefarbujesz...; przefarbuj!; przefarbowany; przefarbowawszy; przefarbował, 2) przefarbowuję, przefarbowujesz..., rzadziej: przefarbowywam, przefarbowywasz... (nie: przefarbowywuję, przefarbowywujesz...); przefarbowuj! (przefarbowywaj!); przefarbowujący (przefarbowywający); przefarbowywany; przefarbowywał. II Składnia: P. co — na co.

Zwrot: przefarbować na kolor zielony, czerwony...

Przeforsować (dok.)—przeforsowywać (niedok.). I Formy: 1) przeforsuję, przeforsujesz...; przeforsuj!; przeforsowany; przeforsowawszy; przeforsował, 2) przeforsowuję, przeforsowujesz..., rzadko: przeforsowywam, przeforsowywasz... (nie: przeforsowywuję, przeforsowywujesz...); przeforsowuj! (przeforsowywaj!); przeforsowujący (przeforsowywający); przeforsowywany; przeforsowywał. II Składnia: P. co = z trudem coś przeprowadzić.

Przegadać (dok.)—przegadywać (wielokr.). I Formy jak: wygadać — wygadywać. II Składnia: 1) P. (bez dop.) = czas jakiś stracić na gadaniu, 2) P. co = stracić co przez gadanie, 3) P. kogo = prześcignąć kogo w gadaniu.

Przegiąć (dok.) — przeginać (niedok.). I Formy: 1) przegiąć, jak: giąć, 2) przeginam, przeginasz...; przeginaj!; przeginający; przeginany, przeginał. II Składnia: P. kogo, co.

Przeglądać (niedok.) — przeglądnąć (dok.), częściej: przejrzeć. Formy jak: oglądać — oglądnąć — obejrzeć.

Przegładzić (dok.) — przegładzać (niedok.). Formy jak: wygładzić — wygładzać.

Przegłosować (dok.)—przegłosowywać (niedok.). I Formy: 1) przegłosuję..., przegłosuj!; przegłosował, 2) przegłosowuję, przegłosowujesz..., rzadko: przegłosowywam, przegłosowywasz... (nie: przegłosowywuję); przegłosowuj! (przegłosowywaj!); przegłosowujący (przegłosowywający); przegłosowywany; przegłosowywał. II Składnia: 1) P. co = uchwalić coś w głosowaniu, 2) P. kogo = zwyciężać kogo w głosowaniu.

Przegnić (zwykle w postaci dok.). Formy jak: gnić.

Przegniły, nie: przegnity.

Przegonić lub **przegnać** (dok.) — przeganiać (niedok.). I Formy: 1) przegonić, jak: gonić, 2) przegnam, przegnasz...; przegnaj!; przegnawszy; przegnał, 3) przeganiam, przeganiasz...; przeganiaj!; przeganiający; przeganiany; przeganiał, przeganiali. II Składnia: P. kogo, co.

Przegrać (dok.) — przegrywać (niedok.). I Formy jak: wygrać — wygrywać. II Składnia: 1) P. co = odegrać co na jakimś instrumencie muzycznym, 2) P. co — w co — do kogo = stracić co grając z kimś w jakąś grę, 3) P. co — o co = stracić co zakładając się o co.

1. Przegrał kilka razy swojego ulubionego poloneza. 2. Przegrałeś pewnie wczoraj w stukułkę. *Zaremb.* Przegrywali do kolegów rację rumu. *Małacz.* 3. Ogiński sto włók lasu raz przegrał o wilka. *Mick.*

Zwroty: 1) przegrać w karty, w szachy. *SF;* 2) przegrać sprawę, bitwę... *SF.*

Przegrany — Znaczenie: 1) P. = ten, którego przegrano, 2) P. = ten, który przegrał.

Jestem całkowicie przegrany = przegrałem całkowicie.

Przegrodzić (dok.)—przegradzać (niedok.). I Formy jak: zagrodzić — zagradzać. II Składnia: P. co — czym.

Przegryźć (dok.) — przegryzać (niedok.). I Formy jak: ugryźć — ugryzać. II Składnia: P. co — czym.

Przegrzać (dok.) — przegrzewać (niedok.). I Formy jak: odgrzać—odgrzewać. II Składnia: P. kogo, co.

Przegrzmieć (dok.) — przegrzmiewać (niedok.). Formy: 1) przegrzmieć, jak: grzmieć, 2) przegrzmiewam, przegrzmiewasz...; przegrzmiewaj!; przegrzmiewający; przegrzmiewał.

Przehandlować (dok.) — przehandlowywać (niedok.). I Formy: 1) przehandlować, jak: handlować, 2) przehandlowuję, przehandlowujesz..., rzadko: przehandlowywam, przehandlowywasz... (nie: przehandlowywuję, przehandlowywujesz...); przehandlowuj! (przehandlowywaj!); przehandlowujący (przehandlowywający); przehandlowywany. II Składnia: P. kogo, co.

Przeholować (dok.) — przeholowywać (niedok.). I Formy: 1) przeholuję, przeholujesz...; przeholuj!; przeholowany; przeholowawszy; przeholował, 2) przeholowuję, przeholowujesz..., rzadko: przeholowywam, przeholowywasz... (nie: przeholowywuję); przeholowuj! (przeholowywaj!); przeholowujący (przeholowywający); przeholowywany; przeholowywał. II Składnia i znaczenie: 1) P. co = holując przeciągnąć co, 2) P. w czym = przesadzić w czym.

Przehuczeć (tylko w postaci dok.). Formy jak: huczeć.

Przeinaczyć (dok.) — przeinaczać (niedok.). I Formy: 1) przeinaczę, przeinaczysz, przeinaczy, przeinaczymy...; przeinacz! przeinaczcie!; przeinaczony; przeinaczywszy; przeinaczył, 2) przeinaczam, przeinaczasz...; przeinaczaj!; przeinaczający; przeinaczany; przeinaczał, przeinaczali. II Składnia: P. kogo, co — na kogo, na co lub w kogo, w co.

Wojna przeinaczyła się na wojnę angielską. *Małacz.*

Przeistoczyć (dok.)—przeistaczać (niedok.). I Formy: 1) przeistoczę, przeistoczysz, przeistoczy, przeistoczymy...; przeistocz! przeistoczcie!; przeistoczony; przeistoczywszy; przeistoczył, 2) przeistaczam, przeistaczasz, przeistacza...; przeistaczaj!; przeistaczający; przeistaczany; przeistaczał. II Składnia: P. kogo, co — na kogo, na co lub w kogo, w co.

Poezja idealny porządek przeistacza na materialny. *Mochn.* Radosne uczucia przeistoczyły się w żal. *Żerom.*

Przejasny = nadzwyczaj jasny.

Przejaśnić się (nie: przejaśnieć) — przeja-

śniać się. Por. Wyjaśnieć, Zajaśnieć. Formy: 1) przejaśnię się, przejaśnisz się...; przejaśnij się!; przejaśniwszy się; przejaśnił się, 2) przejaśniam się, przejaśniasz się...; przejaśniaj się!; przejaśniający się; przejaśniał się.

Przejaw, dlp tego przejawu.

Przejawić (dok.) — przejawiać (niedok.). I Formy: 1) przejawię, przejawisz, przejawi, przejawimy...; przejaw! przejawcie!; przejawiony; przejawił, 2) przejawiam, przejawiasz...; przejawiaj!; przejawiający; przejawiany; przejawiał, przejawiali. II Składnia: P. co.

Przejazd, dlp tego przejazdu.

Przejaździka, dlm tych przejaździek.

Przejąć (dok.)—przejmować (niedok.), nie: przejmywać (P. Gr. 134). I Formy jak: wyjąć — wyjmować. II Składnia: 1) P. kogo — czym = wzruszyć, poruszyć kogo — czym, 2) P. co = pochwycić, przychwycić co, przyswoić sobie co.

1. Wiadomość o tamtej uchwale przejęła go rozżaleniem i goryczą. *Kruczk.* 2. Przejmował pocztę i unicestwiał dostawy. *Żerom.* Przejął ten jego sposób bycia.

Przejechać (dok.) — przejeżdżać (niedok.). Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Przejednać (dok.)—przejednywać (niedok.). I Formy jak: zjednać — zjednywać. II Składnia: P. kogo — czym.

Przejeść (dok.)—przejadać (niedok.). I Formy jak: wyjeść — wyjadać. II Składnia: P. co.

Przejeździć (dok.) — przejeżdżać (niedok.). I Formy: 1) przejeżdżę, przejeździsz, przejeździ, przejeździmy...; przejeździ! przejeździcie!; przejeżdżony; przejeździł, 2) przejeżdżam, przejeżdżasz...; przejeżdżaj!; przejeżdżający; przejeżdżany; przejeżdżał. II Składnia: 1) P. co = wydać co na jeżdżenie, 2) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na jeżdżeniu.

Przejęcie.

Wyrażenie: bez przejęcia (co robić) = obojętnie.

Zapytał bez przejęcia. *Dąbr.*

Przejęty czym = wzruszony, poruszony czym.

Jestem przejęta chorobą radcy. *Dąbr.*

Zwrot: przejęty do głębi serca.

Była przejęta do głębi serca. *Dąbr.*

Przejmować. Ob. Przejąć.

Przejmujący — przejmująco. Ob. Kojący — kojąco.

Gałęzie przejmująco zajękły. *Wikt.* Jęczał boleśnie, przejmująco. *Kruczk.* Coś drgnęło w nim boleśnie, przejmująco. *Ostr.*

Przejrzały. Ob. Dojrzeć — dojrzewać.

Przejrzany. Ob. Dojrzeć — doglądać.

Przejrzeć. Ob. Przeglądać. Znaczenie: 1) przejrzeć, rzadziej: przeglądnąć (prow.) = obejrzeć jedno po drugim po kolei, 2) przejrzeć (nigdy: przeglądnąć) = zacząć widzieć.

Zwrot: przejrzeć na oczy.

Przejrzysty — przejrzysto lub przejrzyście.

Niebo zbladło, cofnęło się bezbarwnie i przejrzysto. *Grusz.* Wykazał jasno i przejrzyście rozwój instytucji. *SW.*

Przejście, nie: przechód. Ob. Przechód.

Przejściowo = przemijająco, tymczasowo.

Władza zwierzchnia ma prawo przejściowo zmienić poszczególne przepisy. *KJMK.*

Przejściowy (tylko o czasie) = przemijający, tymczasowy. Por. Przechodni.

Zwroty: 1) przepisy przejściowe, nie: przechodnie, ale: ulica przechodnia; 2) wiek przejściowy. *SF;* 3) okres przejściowy. *SF.*

Przejść (dok.) — przechodzić (niedok.). I Formy: 1) przejdę, przejdziesz; przejdź! przejdźcie!; przeszedłszy; przeszedł, przeszedłem (nie: przeszłem), przeszła, przeszli (nie: prześli), 2) przechodzić, jak: chodzić. II Składnia jak w czasowniku: iść.

Zwroty: 1) przejść na czyjąś stronę = stać się stronnikiem, zwolennikiem kogo, czego; 2) przechodzić w co = przeistaczać się w co; 3) przejść nad czym do porządku lub przejść nad czym = zobojętnieć na co, zapomnieć o czym; 4) komuś na czymś przechodzi (z domyśl. lub wyraźn.: czas) = ktoś na czymś trawi czas.

1. Przeszli na stronę siły. *Sierosz.* 2. Obojętność przeszła w nienawiść. *Siedl.* 3. Tak lekko przejść nad tą chorobą matki. *Grusz.* 4. Na głuchej walce przeszło im siedem lat. *Siedl.*

Przekarmić (dok.)—przekarmiać (niedok.). I Znaczenie: 1) P. = przez pewien czas karmić, 2) P. = karmić ponad miarę. II Formy jak: odkarmić — odkarmiać.

Przekartować (!) = zmienić cedułę.

Przekartowanie (!) = zmiana cedul przewozowych (DUMK 25 VII, 32).

Przekaz, dlp tego przekazu.

Przekazać (dok.) — przekazywać (niedok.). I Formy: 1) przekazać, jak: kazać, 2) przekazuję, przekazujesz...; przekazuj!; przekazujący; przekazywany; przekazywał. II Składnia: P. kogo, co — komu, czemu.

Spory są przekazane sądom. *K. P. Cyw.*

Przekąsać lub **przekąsywać** (niedok.), rzadziej: przekąszać (Łoś, N)—przekąsić (dok.). Formy: 1) przekąsam, przekąsasz...; przekąsaj!; przekąsający; przekąsany; przekąsał, 2) przekąsuję, przekąsujesz...; przekąsuj!; przekąsujący; przekąsywany; przekąsywał, 3) przekąszam, przekąszasz...; przekąszaj!; przekąszający; przekąszany; przekąszał, 4) przekąszę, przekąsisz...; przekąś! przekąście!; przekąszony; przekąsiwszy; przekąsił. II Składnia: P. co.

Przekąska lub **zakąska** (IGD).

Przekisnąć (dok.) — przekisać (niedok.). Formy: 1) przekisnąć, jak: kisnąć. Ob. Kisieć, 2) przekisam, przekisasz, przekisa...; przekisaj!; przekisający; przekisał.

Przekląć (dok.) — przeklinać (niedok.). I Formy: 1) przeklął, jak: kląć, 2) przeklinam, przeklinasz...; przeklinaj!; przeklinający; przeklinany; przeklinał. II Składnia: P. kogo, co.

Przeklinaliśmy nierząd. *Stasz.* Ohydnymi wyrazami przeklinała ciszę. *Wikt.*

Zwrot: przeklinać na czym świat stoi.

Nieraz na czym świat stoi przeklinał. *I. Dąbr.*

Przekleństwo, dlm tych przekleństw.
Zwroty: 1) rzucać przekleństwo na kogo, na co. *SF;* 2) nosić na sobie przekleństwo. *SF.*
(Przekleństwo) rzucam na przeszłość. *Wikt.*

Przeklęty, nie: przeklnięty. Ob. Kląć.

Przekład, dlp tego przekładu. Składnia: 1) P. czego, 2) P. z czego — na co.

Przekładać. Ob. Przełożyć.

Przekłuć (dok.) — przekłuwać (niedok.). I Formy jak: wykłuć — wykłuwać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przekomarzać się (zwykle w postaci niedok.). I Formy: przekomarzam się, przekomarzasz się...; przekomarzaj się!; przekomarzający się; przekomarzał się, przekomarzali się. II Składnia: P. ś. z kim — o co.
Zaczęli się przekomarzać z Tomaszkiem o jakieś zdarzenie. *Dąbr.*

Przekonać (dok.) — przekonywać (niedok.). I Formy jak: wykonać — wykonywać.
Przekonywają mię. *Stasz.* Przekonuje mnie o tym. *Nowak.* Przekonywają (nie: przekonywują). *Święt.* Stali, przekonywając (lub przekonując, nie: przekonywując) się wzajemnie. *Dąbr.*
II Składnia: 1) P. kogo — o czym, nie: w czym (DUMK 31 III 32), ani nie: do czego („Czas" 85, 97.1) = dowodzić komu—czego (PJ 2, 103) (gdy się wymienia s p r a w ę, której słuszności się dowodzi), 2) P. kogo — w czym (gdy się wymienia d z i e d z i n ę spraw, których słuszności się dowodzi), 3) P. kogo — o co (w jęz. sąd.) = dowodzić komuś, że coś popełnił (PJ 2, 103).
1. Przekonam się o jego szczerości. *Cyt. Krasn. 50.* Przekonano (ją) o maleńkiej usterce w jej mistrzostwie. *Weyss.* 2. W innych przekonacie mnie rzeczach. *Sienk.* 3. Sędzia nie może go przekonać o kradzież. *Cyt. Krasn. 50.*

Przekonać się o czym.
Sam się o tym przekonał. *Mochn.* O tym trzeba się przekonać. *Reym.* Przekonasz się kiedyś o tym. *Kad.*

Przekonanie, dlm tych przekonań. Składnia: P. do kogo, do czego.
Zwroty: 1) dochodzić do przekonania; 2) utwierdzać, umacniać, upewniać kogo w przekonaniu; 3) wszczepiać w kogo przekonanie lub zaszczepiać w kim przekonanie; 4) trafiać komu do przekonania; 5) nabierać do kogo, do czego przekonania; 6) powziąć przekonanie do kogo, do czego. *SF;* 7) wynieść przekonanie do kogo, do czego. *SF;* 8) mieć, żywić do kogo, do czego przekonanie. *SF;* 9) mieć przekonanie do czego = mieć sympatię do czego, ufać komu, podzielać, dzielić czyjeś przekonanie. *SF;* 10) przemawiać do czyjegoś przekonania. *SF;* 11) przypadać do czyjegoś przekonania; 12) siła przekonania; 13) według przekonania.
1. Dochodziła do przekonania. *Dąbr.* 2. Umacniała się w przekonaniu. *Dąbr.* Upewnić w przekonaniu (kogo). *Makusz.* Pogawędka ze Smotrem utwierdziła mnie w tym przekonaniu. *Kruczk.* 3. Wszczepił przekonanie w zebraną szlachtę. *Sienk.* 4. Ten pogląd pani Barbarze trafił do przekonania. *Dąbr.* Tłumaczenie to od razu trafiło (mi) do przekonania. *Kad.* 5. Nabrał do niego przekonania. *Iwasz.* 8. Nie masz przekonania do interesów. *Dąbr.* 12. Zachęcali z taką siłą przekonania. *Dąbr.* 13. Sąd według przekonania ocenia... *Kod. Post. Cyw.*

Przekonany — Znaczenie: 1) P. o czym = ten, kogo o czym przekonano, przeświadczony o czym, 2) P. (bez dopełn.) = (!) zdecydowany, stanowczy.
1. Nie miał wyrzutów sumienia, przekonany o swojej niewinności. 2. Zdecydowany (nie: przekonany, por. ros. ubieżdiennyj) protestant.
Zwrot: święcie przekonany.

Przekonywający, rzadziej: przekonujący (nie: przekonywujący) — przekonywająco, rzadziej: przekonująco. Ob. Kojący—kojąco.
1. To nie było przekonywające. *Natk.* 2. Perswadowała przekonywająco. *Grusz.*

Przekop, dlp tego przekopu.

Przekopać (dok.) — przekopywać (niedok.). I Formy jak: wykopać — wykopywać. II Składnia: P. co — czym.

Przekora ta, rzadko: ten przekór, ale zwykle: na przekór, nie: na przekorę.
Na przekór naturze. *Danił.*

Przekraczać. Ob. Przekroczyć.

Przekrajać (dok.) lub **przekroić** — przekrawać (niedok.), nie: przekraiwać. Formy jak: odkrajać — odkroić — odkrawać.

Przekraść się (dok.) — przekradać się (niedok.). Formy jak: zakraść się — zakradać się.

Przekreślić (dok.) — przekreślać (niedok.). I Formy jak: określić — określać. II Składnia: P. co — czym.

Przekręcić (dok.) — przekręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić — odkręcać. II Składnia: P. co — czym.

Przekroczyć (dok.)—przekraczać (niedok.). I Formy: 1) przekroczyć, jak: kroczyć, 2) przekraczam, przekraczasz...; przekraczaj!; przekraczający; przekraczany; przekraczał, przekraczali. II Składnia: P. co, nie: czego.
Przekroczyłem dozwolone granice (nie: dozwolonych granic). *Cyt. PJ 1, 141.*

Przekroić (dok.) = przekrajać — przekrawać (niedok.). Ob. Przekrajać. Formy: przekroję, przekroisz, przekroi, przekroimy...; przekrój! przekrójcie! (nie: przekroj! przekrojcie!); przekrojony; przekroiwszy; przekroił.

Przekrój, dlp tego przekroju.

Przekrwić (dok.) (= przepełnić krwią, ale: okrwawić = oblać krwią) — przekrwawiać. Formy: 1) przekrwię, przekrwisz, przekrwi, przekrwimy...; przekrwij!; przekrwiony; przekrwiwszy; przekrwił, 2) przekrwawiam, przekrwawiasz...; przekrwawiaj!; przekrwawiający; przekrwawiany; przekrwawiał.

Przekrycie peronu (!) = pokrycie peronu wiatą (KJMK).

Przekrzyczeć (dok.) — przekrzykiwać (niedok.). Formy jak: wykrzyczeć — wykrzykiwać.

Przekrzyknąć (dok.) lub **przekrzyczeć** — przekrzykiwać (niedok.). Formy jak: odkrzyknąć — odkrzykiwać.

Przekształcić (dok.), rzadziej: przekształtować — przekształcać (niedok.). I Formy: 1) przekształcić, jak: kształcić, 2) przekształtuję, przekształtujesz...; przekształtuj!; prze-

kształtowany; przekształtowawszy; przekształtował, 3) przekształcam, przekształcasz...; przekształcaj!; przekształcający; przekształcany; przekształcał. II Składnia: P. kogo, co — na kogo, na co lub w kogo, w co.

Przekształcić się (przekształcać się) na co lub w co.

Bezgraniczna miłość ku niemu przekształca się na krzywdę. *Żerom.*

Przekuć (dok.) — przekuwać (niedok.). I Formy jak: wykuć — wykuwać. II Składnia: P. co — czym — na co lub w co.

Przekupić (dok.) (nie: podkupić) — przekupywać (niedok.), nie: przekupować, ale: kupić — kupować. I Formy jak: odkupić — odkupywać. II Składnia: P. kogo — czym.

Przekupień, nie: przykupień (Kr. 1, 342).

Przekwitnąć (dok.) — przekwitać (niedok.). Formy jak: okwitnąć — okwitać.

Przelać (dok.) — przelewać (niedok.), nie: przeliwać. I Formy jak: odlać — odlewać. II Składnia: P. co — do czego lub w co.

Zwrot: przelewać z pustego w próżne, *SF* = mówić bez treści.

Przelecieć (dok.) — przelatywać (niedok.) lub przelatać. I Formy: 1) przelecieć, jak: lecieć, 2) przelatuję, przelatujesz...; przelatuj!; przelatujący; przelatywał, rzadziej: przelatam, przelatasz...; przelataj!; przelatujący; przelatał. II Składnia: 1) P. co lub przez co = lecąc przebywać co, przesuwać się przez co, 2) P. przez co (przen.) = przedostawać się przez co.

1. Przelatywałem łąki i pola. *SW.* Przelecieć przez ulicę. *SW.* 2. Woda przelata przez pułap. *SW.* Ziarna przelatują przez sito. *SW.*

Przelewać się (niedok.). 1) P. ś. komu (nieosob.) = kipieć obfitością, mieć bogactwa (zwykle z przeczeniem), 2) P. ś. (bez dopełn.) = zwisać, być zemdlonym.

1. Nie przelewa się mu. 2. Przez ręce (lub na rękach) się przelewać. *SF.*

Przelewki (tylko w lm) = rzecz błaha, łatwa do wykonania lub opanowania.

Spostrzegł, że to nie przelewki. *Wikt.*

Przeleźć (dok.) — przełazić (niedok.). Formy jak: wyleźć — wyłazić.

Przeleżeć (zwykle w postaci dok.) = spędzić czas jakiś na leżeniu. Formy jak: leżeć.

Przeleżeć się = przeleżeć (z zaznaczeniem długotrwałości leżenia bądź przykrości lub cierpień z leżeniem związanych).

Przeleżał się dobry miesiąc.

Przelęknąć się (tylko w postaci dok.). I Formy: przelęknę się, przelękniesz się...; przelęknij się!; przelękły, rzadziej: przelęknięty; przeląkł się, przeląkłem się, przelękła się, przelękli się. II Składnia: P. ś. kogo, czego, nie: czym (dawn.).

Jakby przeląkł się własnego głosu. *Kruczk.*

Przeliczyć (dok.) — przeliczać (niedok.). I Formy jak: obliczyć — obliczać. II Składnia: P. kogo, co.

Przeładować (dok.) — przeładowywać (niedok.). I Formy: 1) przeładować, jak: ładować, 2) przeładowuję, przeładowujesz..., rzadziej: przeładowywam, przeładowywasz... (nie: przeładowywuję, przeładowywujesz...); przeładowuj! (przeładowywaj!); przeładowujący (przeładowywający); przeładowywany; przeładowywał. II Składnia: P. co — na co, do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: ładować).

Przełamać (dok.) — przełamywać (niedok.). I Formy: 1) przełamać, jak: łamać, 2) przełamuję, przełamujesz..., rzadko: przełamywam, przełamywasz... (nie: przełamywuję); przełamuj! (przełamywaj!); przełamujący (przełamywający); przełamywany; przełamywał. II Składnia: P. co.

Zwroty: 1) przełamać z kim chleb, *SW* = dzielić się z kim chlebem, gościć kogo; 2) przełamać pierwsze lody, *SW* = usunąć pierwsze trudności; 3) przełamać wiarę, *SW*; 4) przełamać prawo, *SW*; 5) przełamać przymierze, *SW*.

Przełapać na czym (!) = przyłapać na czym.

Urzędnik przyłapany (nie: przełapany) na łapownictwie ma być bezzwłocznie wydalony ze służby państwowej. *Cyt. Kr. 1, 340.*

Przełączyć (dok.) — przełączać (niedok.), nie: przełanczać. I Formy: 1) przełączyć, jak: łączyć, 2) przełączam, przełączasz...; przełączaj!; przełączający; przełączany; przełączał, przełączali. II Składnia: P. co.

Przełęcz, dlp tej przełęczy.

Przełknąć. Ob. Przełykać.

Przełom, dlp tego przełomu. Por. Łom, Złom, Załom, ale: Rozłam, Odłam.

Przełożeństwo nad kim, nad czym lub w czym.

Opatrzność powołała Bolesława do przełożeństwa w narodzie polskim. *Mochn.*

Przełożyć (dok.) — przekładać (niedok.). I Formy, jak: odłożyć — odkładać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co — z czego — do czego = przenosić co — z czego — do czego, 2) P. kogo, co — nad kogo, nad co = woleć kogo, co — od kogo, od czego, 3) P. kogo — nad kim, nad czym = uczynić kogo zwierzchnikiem nad kim, nad czym.

1. Przełożyłem tę książkę z szuflady do szafki. 2. Groch z kiełbasą nad wszystko przekładam. *Sienk.* 3. Przełożył go nad całym oddziałem wojska.

Zwrot: przełożyć (!) krzyżowanie pociągów = przenieść krzyżowanie pociągów. *DUMK 30 IX 30.*

Przełupać (dok.) — przełupywać (niedok.). I Formy, jak: obłupać — obłupywać. II Składnia: P. co.

Przełykać (niedok.) — przełknąć (dok.). I Formy: 1) przełykam, przełykasz...; przełykaj!; przełykający; przełykany; przełykał, 2) przełknę, przełkniesz...; przełknij!; przełknięty; przełknąwszy; przełknął, przełknąłem, przełknęli. II Składnia: P. co.

Przełknęła głośno ślinę. *Zaremb.*

Zwrot: przełknąć pigułkę = przeboleć jakąś przykrość.

Przemakać. Ob. Przemoknąć.

Przemalować (dok.)—przemalowywać (niedok.). I Formy jak: wymalować — wymalowywać. II Składnia: P. co — na co.

Przemarnieć (tylko w postaci dok.). Formy jak: marnieć.

Przemarnować (dok.) — przemarnowywać (niedok.). I Formy: 1) przemarnuję, przemarnujesz; przemarnuj!; przemarnowany; przemarnowawszy; przemarnował, 2) przemarnowuję, przemarnowujesz..., rzadko: przemarnowywam, przemarnowywasz... (nie: przemarnowywuję, przemarnowywujesz...); przemarnowuj!; (przemarnowywaj!); przemarnowujący (przemarnowywający); przemarnowany; przemarnował. II Składnia: P. kogo — co.

Przemarsz, dlp tego przemarszu.

Przemarznąć (dok.)—przemarzać (niedok.). Formy jak: odmarznąć — odmarzać.

Przemawiać. Ob. Przemówić.

Przemazać (dok.)—przemazywać (niedok.). Formy jak: omazać — omazywać.

Przemądry = nadzwyczaj mądry.

Przemądrzały, nie: przemędrzały, ani: przemędrzony. Forma mlm (męsko-osob.) przemądrzali.

Przemądrzeć (tylko w postaci dok.). Formy jak: mądrzeć.

Przemęczyć (dok.)—przemęczać (niedok.). I Formy jak: zamęczyć — zamęczać. II Składnia: P. kogo — czym.

Przemienić (dok.) — przemieniać (niedok.). I Formy: 1) przemienię, przemienisz, przemieni, przemienimy...; przemień! przemieńcie!; przemieniony; przemieniwszy; przemienił, 2) przemieniam, przemieniasz...; przemieniaj!; przemieniający; przemieniany; przemieniał, przemieniali. II Składnia: 1) P. kogo, co — w kogo, w co = przeistoczyć kogo, co — w kogo, w co, 2) P. kogo, co — na kogo, na co = wymienić kogo, co — na kogo, na co.

1. Pracowano, aby dzieci nasze w wyrodnych synów przemienić. *Stasz.* Nienawiść przemieniała go w potwora. *Wikt.*

Przemienić się (dok.) — przemieniać się (niedok.). I Formy jak: przemienić — przemieniać. II Składnia: 1) P. ś. w kogo, w co = przeistoczyć się, przeobrazić się w kogo, w co, 2) P. ś. z kim — na co = wymienić wzajemnie co — na co.

1. Kamienie przemieniają się cudownie w ludzi. *Kołłąt.* Słowa, które się we łzy przemieniały. *Wikt.* 2. Przemieniliśmy się na laski. *Cyt. SW.*

Przemieszać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: mieszać. II Składnia: P. co — z czym.

Przemijać. Ob. Przeminąć.

Przemijający — przemijająco. Ob. Kojący—kojąco.

Niektórzy używali tego tytułu, ale przemijająco. *Cyt. SW.*

Przemilczany (dok. od: przemilczeć i niedok. od: przemilczać). Ob. Przemilczeć.

Przemilczeć (dok.)—przemilczać (niedok.). I Formy: 1) przemilczę, przemilczysz, przemilczy, przemilczymy...; przemilcz! przemilczcie!; przemilczany; przemilczawszy; przemilczał, przemilczeli, 2) przemilczam, przemilczasz...; przemilczaj!; przemilczający; przemilczany; przemilczał, przemilczali. II Składnia i znaczenie: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na milczeniu, 2) P. co (nie: o czym) = pokryć co milczeniem.

2. Przemilczał wypadek smutny. *SW.*

Przeminąć (dok.) — przemijać (niedok.). Formy jak: ominąć — omijać.

Przeminiony = ten, który przeminął.

Doszukiwać się przeminionych wartości. *Nałk.*

Przemknąć (dok.) — przemykać (niedok.). Formy: 1) przemknąć, jak: mknąć, 2) przemykam, przemykasz...; przemykaj!; przemykający; przemykał.

Przemknąć się (dok.)—przemykać się (niedok.).

Zwrot: przemknąć się komu między palcami = wymknąć się, uciec komu.

Trzeba się będzie hetmanowi między palcami przemykać. *Sienk.*

Przemoczyć (dok.) — przemaczać (niedok. i dok.). I Formy jak: moczyć — maczać. II Składnia: P. co.

Wpadł do wody i przemaczał ubranie.

Zwrot: przemoczyć (ubranie) do (ostatniej) nitki = przemoczyć całkowicie.

Przyjechał szczęśliwy, ale przemoczony do nitki. *Sierosz.*

Przemoknąć (dok.) — przemakać (niedok.). Formy: 1) przemoknąć, jak: moknąć, 2) przemakam...; przemakaj!; przemakający; przemakał.

Zwrot: przemoknąć do nitki. Ob. Przemoczyć.

Przemokliśmy do nitki. *Strug.*

Przemóc (dok.) — przemagać (niedok.). I Formy jak: pomóc — pomagać. II Znaczenie i składnia: P. kogo, co (przech.) = przezwyciężyć, przeprzeć kogo, co, 2) P. nad kim, nad czym (nieprzech.) = wziąć górę, odnieść przewagę nad kim, nad czym.

1. Już przemógł żal w sobie. *Bartk.* 2. Widoma rzeczywistość przemogła w tobie nad niewidomą prawdą. *Krasiń.*

Przemówić (dok.) — przemawiać (niedok.). I Formy: 1) przemówić, jak: mówić, 2) przemawiam, przemawiasz...; przemawiaj!; przemawiający; przemawiany; przemawiał. II Składnia: 1) P. co — do kogo = powiedzieć co — komu, 2) P. za kim = powiedzieć co w obronie kogo, 3) P. przeciw komu = powiedzieć co na niekorzyść kogo, 4) P. (bez dopełn.) = zyskać mowę.

Przemówić się (dok.)—przemawiać się (niedok.). I Formy jak: przemówić — przemawiać. II Składnia i znaczenie: 1) P. ś. z kim = posprzeczać się z kim, 2) P. ś. (bez dopełn.) = popełnić błąd w mowie.

Przemsza (nazwa rzeki) — przemszański.

Przemycić (dok.) — przemycać (niedok.). I Formy: 1) przemycę, przemycisz, przemyci, przemycimy...; przemyć! przemyćcie!; przemycony; przemyciwszy; przemycił, 2)

przemycam, przemycasz...; przemycaj!; przemycający; przemycany; przemycał. II Składnia: P. co.

Przemyć (dok.) — przemywać (niedok.). I Formy jak: umyć — umywać. II Składnia: P. co — czym.

Przemysł — przemysłowy — przemysłowiec. Formy: 1) dlp tego przemysłu, 2) przemysłowcze!; mlm ci przemysłowcy, dlm tych przemysłowców.

Zwroty: 1) przemysł rolny, rękodzielniczy, fabryczny, budowlany..., domokrążny. *Kr. 2, 263;* 2) własnym przemysłem (co robić) = własnym pomysłem i własnymi siłami, samodzielnie; 3) rycerz przemysłu, *SF* = wielki oszust.

2. Zaopatrzył się w karabinki własnym przemysłem. *Strug.*

Przemyśl (nazwa miasta) — przemyski.

Przemyślać lub przemyśliwać — przemyśliwanie lub przemyślanie. Ob. Przemyśleć.

Przemyślany (nazwa miasta) — przemyślański. Formy: dop. do Przemyślan, mjsc. w Przemyślanach.

Przemyśleć (dok.) (nie: przemyślić)—przemyśliwać (niedok.) lub przemyślać. I Formy: 1) przemyśleć, jak: myśleć, 2) przemyśliwam, przemyśliwasz...; przemyśliwaj!; przemyśliwający; przemyśliwał lub przemyślam, przemyślasz...; przemyślaj!; przemyślający; rzadko: przemyślał, przemyślali.

Przemyślał ważnie i wzdychał żałośnie. *Reym. cyt. SW.* Przemyślam dzisiaj, jakby się ożenić. *Słow. cyt. SW.*

II Znaczenie i składnia: 1) P. o czym lub nad czym = rozmyślać o czym lub nad czym, 2) P. co = rozważać co, przetrawiać co w umyśle.

1. ... przemyśliwając nad nim. *SW.* 2. Książkę tę trzeba przemyśleć. *SW.*

Przenajrozmaitszy, nie: najprzerozmaitszy (bo nie ma wyrazu: przerozmaity) (Kr. 2, 243).

Przenajszlachetniejszy, nie: najprzeszlachetniejszy (Kr. 2, 243). Por. Przenajświętszy.

Przenajświętszy, nie: najprzeświętszy (bo nie ma wyrazu: prześwięty), ale: najprzeróżniejszy, nie: przenajróżniejszy (bo jest wyraz: przeróżny) (Kr. 2, 243).

Przenieść (dok.) — przenosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co — z czego — do czego = niosąc przemieszczać kogo, co — z czego—do czego, 2) P. kogo, co—czym= przewyższać kogo, co — czym, 3) P. kogo, co — nad kogo, nad co = przekładać kogo, co — nad kogo, nad co, stawiać kogo, co wyżej od kogo, od czego, 4) P. co = spędzać jakiś czas na noszeniu, 5) P. co (!) = przynosić co (Kr. 1, 341).

Zwroty: 1) wartość przenosi = przekracza jakąś sumę; 2) przenosić (!) cierpienia = znosić cierpienia; 3) przenieść zadowolenie (!) = przynieść zadowolenie.

1. Wartość nie przenosi tysiąca złotych. *K. P. Cyw.* 3. Wziąć się do pracy przynoszącej (nie: przenoszącej) zadowolenie. *Cyt. Kr. 1, 341.*

Przeniewierca — przeniewierstwo. Formy: lp ten przeniewierca, tego przeniewiercy, temu przeniewiercy, tego przeniewiercę, przeniewierco!; tym przeniewiercą, o tym przeniewiercy; lm ci przeniewiercy, tych przeniewierców, tym przeniewiercom, tych przeniewierców...

Przeniknąć (dok.) — przenikać (niedok.). I Formy: 1) przeniknę, przenikniesz...; przeniknij!; przeniknięty, rzadko: przenikniony; przeniknąwszy; przeniknął, przeniknęłem, przeniknęli, 2) przenikam, przenikasz...; przenikaj!; przenikający; przenikany; przenikał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (przech.) kogo, co — czym = przebić, przeszyć kogo, co — czym, zbadać co, 2) P. (nieprzech.) w co — przez co = przecisnąć się, przedostać się w co — przez co.

1. Te słowa przeniknęły go zimnym dreszczem. *Iwasz.* Niepokój przenikał go wewnętrznym drżeniem. *Kruczk.* Promień doświadczenia nie przenika zjawisk wyższego rzędu. *Mochn.* 2. Ośmielili się przeniknąć w tajemnice układu całego świata. *Kołłąt.* Zimą ciepło przenika z pokoju przez ścianę na zewnątrz. *SW.*

Przeobrazić (dok.)—przeobrażać (niedok.). I Formy: 1) przeobrażę, przeobrazisz, przeobrazi, przeobrazimy...; przeobraź! przeobraźcie!; przeobrażony; przeobraziwszy; przeobraził, 2) przeobrażam, przeobrażasz...; przeobrażaj!; przeobrażający; przeobrażany; przeobrażał. II Składnia: P. kogo, co — w kogo, w co.

Przeobrazić się (przeobrażać się) w kogo, w co.

Przeobraziła się z wesołego dziecka w smutną, zamyśloną dziewczynkę. *Danił.*

Przeoczyć (dok.)—przeoczać (niedok.), nie: przeaczać. I Formy: 1) przeoczę, przeoczysz, przeoczy, przeoczymy...; przeocz! przeoczcie!; przeoczony; przeoczywszy; przeoczył, 2) przeoczam, przeoczasz...; przeoczaj!; przeoczany; przeoczał. II Składnia: P. kogo, co.

Przeor — przeorysza.

Przeorać (dok.) — przeorywać (niedok.). I Formy: 1) przeorzę, przeorzesz...; przeorz! przeorzcie!; przeorany; przeorał, 2) przeoruję, przeorujesz... lub przeorywam, przeorywasz... (nie: przeorywuję...); przeoruj! (przeorywaj!); przeorujący (przeorywający); przeorywany; przeorywał. II Składnia: P. co — czym.

Zwrot: przeorany pługiem, nie: przez pług.

W duszy, przeoranej pługiem (nie: przez pług) ofiary. *Cyt. Kr. 1, 53.*

Przepadać za czym (tylko w postaci niedok.) = pasjami co lubić. Por. Przepaść.

Przepadają za manifestacjami. *Święt.* Przepadam za literaturą. *I. Dąbr.* Przepadam za morelami. *Kad.* Mama za Jankiem przepada. *Nowak.*

Przepakować (dok.) — przepakowywać (niedok.). I Formy: 1) przepakować, jak: pakować, 2) przepakowuję, przepakowujesz..., rzadko: przepakowywam, przepakowywasz...

(nie: przepakowywuję, przepakowywujesz); przepakowuj! (przepakowywaj!); przepakowujący (przepakowywający); przepakowywany; przepakowywał. II Składnia: P. co — w co, do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: pakować).

Przepalić (dok.) — przepalać (niedok.). I Formy: 1) przepalę, przepalisz, przepali, przepalimy...; przepal! przepalcie!; przepalony; przepaliwszy; przepalił, 2) przepalam, przepalasz...; przepalaj!; przepalający; przepalany; przepalał, przepalali. II Składnia: P. co — czym — z czego — w co lub na co.

Coś w nim przepaliło się z rudy na czystą bryłę metalu. *Ostr.*

Przepasać (dok.) — przepasywać (niedok.). I Formy: 1) przepaszę, przepaszesz...; przepasz! przepaszcie!; przepasany; przepasał, 2) przepasuję, przepasujesz..., rzadko: przepasywam, przepasywasz... (nie: przepasywuję); przepasuj! (przepasywaj!); przepasujący (przepasywający); przepasywany; przepasywał. II Składnia: P. kogo = owinąć kogo pasem.

Przepasać (niedok.) — przepaść (dok.). I Formy: 1) przepasam, przepasasz, przepasa...; przepasaj!; przepasający; przepasany; przepasał, 2) przepaszę, przepasiesz, przepasie...; przepaś! przepaście!; przepasiony; przepasłszy; przepasł. II Składnia: P. kogo, co = przez pewien czas paść kogo, co, nadmiernie kogo, co wypasać.

Przepaść (dok.)—przepadać (niedok.). Formy jak: wpaść — wpadać.

Zwroty: 1) przepaść na egzaminie (! germ.) = nie zdać egzaminu, spalić się na egzaminie. *Krasn. 74;* 2) przepaść z kretesem, *SF* = przepaść zupełnie bez możności odszukania.

Przepaść (rzecz.), dlp tej przepaści, mlm te przepaści lub te przepaście.

Mary uchodzą w przepaści. *Dyg.* Przepaście. *Żerom.*

Przepatrzyć (dok.) (nie: przepatrzeć), ale: popatrzyć i popatrzeć, napatrzyć się i napatrzeć się—przepatrywać (niedok.). I Formy jak: wypatrzyć — wypatrywać. II Składnia: P. co.

Przepchnąć lub **przepchać** (dok.) — przepychać (niedok.). I Formy jak: popchnąć — popychać. II Składnia: P. kogo, co.

Przepchnąć się lub **przepchać się** (dok.) — przepychać się (niedok.). I Formy jak: przepchnąć (przepchać)—przepychać. II Składnia: P. ś. przez co.

Psy musiały się przepychać przez burzę. *Wikt.*

Przepełnić (dok.) — przepełniać (niedok.). I Formy: 1) przepełnię, przepełnisz, przepełni, przepełnimy...; przepełnij! rzadko: przepełń!; przepełniony; przepełniwszy; przepełnił, 2) przepełniam, przepełniasz...; przepełniaj!; przepełniający; przepełniany; przepełniał, przepełniali. II Składnia: P. co — czym.

Zwroty: 1) przepełnić co po brzegi (!) = przepełnić co całkowicie, ale: napełnić lub wypełnić co po brzegi; 2) przepełnić szczelnie (!) = napełnić lub wypełnić szczelnie. *Kr. 1, 151.*

W zapełnionej (nie: przepełnionej) po brzegi auli zebrał się senat akademicki. *Cyt. Kr. 1, 151.*

Przepełzać (niedok.) — przepełznąć (dok.). Formy jak: odpełzać — odpełznąć.

Przepędzić (dok.) — przepędzać (niedok.). I Formy, jak: wypędzić — wypędzać. II Składnia: P. kogo, co.

Przepiąć (dok.)—przepinać (niedok.). I Formy jak: zapiąć—zapinać. II Składnia: P. co.

Przepić (dok.)—przepijać (niedok.). I Formy jak: wypić — wypijać. II Składnia: 1) P. co = pijąc stracić co, 2) P. do kogo = pić do kogo.

Przepiękny (= nadzwyczaj piękny) — przepięknie.

Przepiłować (dok.) — przepiłowywać (niedok.). I Formy jak: opiłować — opiłowywać. II Składnia: P. co — czym.

Przepis, dlp tego przepisu. Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, czego = wskazówka, nakaz zalecany przez kogo lub przez co, 2) P. o czym lub co do czego (nie: dla czego) = wskazówka, nakaz odnoszący się do czego, dotyczący czego, 3) P. dla kogo = nakaz, odnoszący się do kogo, dotyczący kogo, 4) P. na co = recepta na co.

1. Przepisy stylu, gramatyki. *SW.* 2. W przepisie o prawie świadka. *Kod. Post. Cyw.* Stosuje się przepisy o opiece. *Kod. Cyw. Rodzina.* Przepisy tyczące przesyłek (nie: dla przesyłek). *KJU 1, 4.* Przepisy o habilitacji (nie: dla habilitacji). *Cyt. Kr. 1, 77.* 3. Przepis dla konduktorów. *KJMK.* 4. Przepis na konfitury, na suszenie owoców. *SW.*

Zwroty: 1) stosować się do przepisów. *SW;* 2) wykroczyć przeciw przepisom. *SW;* 3) łamać przepis; 4) pogwałcić przepis. *Kod. Post. Cyw.;* 5) wbrew przepisowi; 6) punkt przepisu. Ob. Punkt.

Przepisać (dok.) — przepisywać (niedok.). I Formy: 1) przepisać, jak: pisać, 2) przepisuję, przepisujesz...; przepisuj!; przepisujący; przepisywany; przepisywał. II Składnia i znaczenie: 1) P. co = odpisać, skopiować co, 2) P. co — komu = zaordynować, zalecić, wskazać, nakazać.

Zwroty: 1) przepisać choremu lekarstwo; 2) przepisać postój (!) = wyznaczyć postój. *DUMK 31 III 32.*

Przepisać się (przepisywać się). Znaczenie: 1) P. ś. = (! germ.) = pomylić się w pisaniu (Krasn. 73), 2) P. ś. z kim (! rus.) = porozumiewać się listownie z kim (SW).

Przepisany = zalecony, nakazany w poszczególnym jakimś przypadku (KJMK). Por. Przepisowy.

Przepisowy = czyniący zadość (ogólnym) przepisom (KJMK). Por. Przepisany.

Przepleść (dok.) — przeplatać (niedok.). I Formy: 1) przepleść, jak: pleść, 2) przeplatam, przeplatasz...; przeplataj!; przepla-

tający; przeplatany; przeplatał. II Składnia: P. co — czym.

Tak się gawędą zabawa przeplatała. *Bartk.*

Przepłacić (dok.) — przepłacać (niedok.). I Formy jak: odpłacić—odpłacać. II Składnia: P. co = zapłacić za co powyżej wartości.

Przepłoszyć (dok.)—przepłaszać (niedok.). I Formy: 1) przepłoszyć, jak: płoszyć, 2) przepłaszam, przepłaszasz...; przepłaszaj!; przepłaszający; przepłaszany; przepłaszał. II Składnia: P. kogo — czym.

Przepłukać (dok.) — przepłukiwać (niedok.). I Formy: 1) przepłukać jak: płukać, 2) przepłukuję, przepłukujesz...; przepłukuj!; przepłukujący; przepłukiwany; przepłukiwał. II Składnia: P. co — czym.

Przepłynąć (dok.) — przepływać (niedok.). Formy jak: odpłynąć — odpływać.

Przepocić (dok.)—przepacać (niedok.). Formy jak: wypocić się — wypacać się.

Przepoić (dok.)—przepajać (niedok.). I Formy: 1) przepoić, jak: poić, 2) przepajam, przepajasz...; przepajaj!; przepajający; przepajany; przepajał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przepołowić (dok.)—przepoławiać, nie: przepaławiać. I Formy: 1) przepołowię, przepołowisz, przepołowi, przepołowimy...; przepołów! przepołówcie!; przepołowiony; przepołowiwszy; przepołowił, 2) przepoławiam, przepoławiasz...; przepoławiaj!; przepoławiający; przepoławiany; przepoławiał, przepoławiali. II Składnia: P. co.

Przepowiednia, dlp tej przepowiedni, dlm tych przepowiedni.

Przepowiedzieć (dok.)—przepowiadać (niedok.). I Formy jak: powiedzieć — powiadać. II Składnia: P. co — komu.

Przepracować (! germ. z niem. durcharbeiten) = opracować (PJ 35/36, 208).

Opracować (nie: przepracować) projekt ustawy. Opracować (nie: przepracować) budżet.

Przepracować się (dok.) — przepracowywać się (niedok.). I Formy: 1) przepracować się, jak: pracować, 2) przepracowuję się, przepracowujesz się...; przepracowuj się!; przepracowujący się; przepracowany; przepracowywał się. II Składnia: P. ś. czym.

Przepracowany — Znaczenie: 1) P. = wyczerpany pracą, 2) P. = (!) opracowany.

Przeprać (dok.) — przepierać (niedok.). Ob. Przeprzeć. I Formy jak: oprać — opierać. II Składnia: P. co.

Przeprawa — Znaczenie: 1) P. = przewóz, przejazd, 2) P. = zajście, zatarg.

Zwroty: 1) przeprawa na mułach, ale: wozem, okrętem; 2) mieć z kim przeprawę, *SF* = mieć z kim zajście, zatarg.

2) Drugą przeprawę miałam z Julianem, który całą winę zwalił na mnie. *Zapol.* Ciężką miał przeprawę z panną. *Sienk.*

Przeprawić (dok.)—przeprawiać (niedok.). I Formy jak: poprawić — poprawiać. II Składnia: P. kogo, co.

Przeprosić (dok.) — przepraszać (niedok.). I Formy: 1) przeprosić, jak: prosić, 2) przepraszam, przepraszasz...; przepraszaj!; przepraszający; przepraszany; przepraszał, przepraszali. II Składnia: P. kogo — za co.

Serdecznie cię za to przepraszam. *Orzesz.* Jakby go za coś przepraszał. *Dąbr.*

Przeprowadzić (dok.)—przeprowadzać (niedok.) — przeprowadzka. I Formy jak: prowadzić — prowadzać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo — przez co = przewieść, przeprawić kogo — przez co, 2) P. kogo — z czego — do czego = zaprowadzić kogo z jednego miejsca na drugie, 3) P. co (!) = przepuścić co, 4) P. co (!) = spędzić (czas) przebyć, 5) P. kogo (!) = odprowadzić kogo, towarzyszyć komu w pochodzie.

1. Przeprowadził wojsko przez góry. *Cyt. SW.* 2. Przeprowadził go do innego mieszkania (lub na inne mieszkanie). 3. Przepuścił (nie: przeprowadził) wiatr od miecha do pieca. *SW.* 4. Spędziłam (nie: przeprowadziłam) tyle lat w biedzie. *SW.* 5. Szlachta prośbą i obietnicami przeprowadzała księdza (powinno być: z prośbami i obietnicami odprowadzała księdza). *Mick.*

Przeprowadzić się (dok.) — przeprowadzać się (niedok.), nie: przeciągnąć — przeciągać (germ.).

Przeprząc (dok.) — przeprzęgać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Znania: P. co — z czego — do czego.

Przeprzeć—przepierać. Ob. Przeprać. I Formy: 1) przeprzeć, jak: przeć, 2) przepieram, przepierasz...; przepieraj!; przepierający; przepierany; przepierał. II Składnia: P. kogo, co.

Przepuszczalny — Znaczenie: 1) P. = który da się przepuszczać, 2) P. = (!) przypuszczalny, możliwy, hipotetyczny (Kr. 1, 341).

Przepuścić (dok.)—przepuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co — przez co = puścić kogo, co — przez co, 2) P. co (rub.) = przetrwonić co, 3) P. co — komu = odpuścić, przebaczyć co — komu, 4) P. komu, czemu = oszczędzić kogo, co, zostawić kogo, co w spokoju, 5) P. co (! rus.) = opuścić co, pominąć co (Krasn. 74), 6) P. kogo — do kogo (!) = przypuścić kogo — do kogo (Kr. 1, 341).

1. Przepuścić kogo przez próg. *SW.* 2. Przepuścił wielki majątek. 3. Przepuścił mi moje winy. 4. Nie przepuszcza nikomu, każdemu jakąś łatkę przypnie, każdemu jakąś złośliwość powie. Psu w niczym nie przepuszczano. *Wikt.* 5. Najmniejszego świstka nie pominąłem (nie: nie przepuściłem). *SW.*

Zwroty: 1) przepuścić lekcję (!) = opuścić lekcję. *Krasn.* 74; 2) przepuścić okazję (!) = pominąć okazję. *Krasn.* 74.

Przepyszny (=wspaniały) — przepysznie = wspaniale, ale: pyszny — pysznie = dumny — dumnie.

Przepytać (się) (dok.) — przepytywać (się)

(niedok.). I Formy jak: zapytać — zapytywać. II Składnia: P. kogo — o co.

Przerabianie czego lub **przeróbka** czego (Kr. 2, 264).

Przerachować (dok.) — przerachowywać (niedok.). I Formy: 1) przerachować, jak: rachować, 2) przerachowuję, przerachowujesz..., rzadziej: przerachowywam, przerachowywasz... (nie: przerachowywuję, przerachowywujesz...); przerachowuj! (przerachowywaj!); przerachowujący (przerachowywający); przerachowywany; przerachowywał. II Składnia: P. co.

Przerachować się (dok.)—przerachowywać się (niedok.). Znaczenie i składnia: P. ś. z czym lub w czym = źle coś obliczyć.

Przeradzać się. Ob. Przerodzić się.

Przerazić (dok.) — przerażać (niedok.). I Formy jak: wyrazić — wyrażać. II Składnia: P. kogo — czym.

Przerazić się (dok.) — przerażać się (niedok.). I Formy jak: przerazić — przerażać. II Składnia: P. ś. czym lub czego. Ob. Bać się.

Przeraziłem się skutkami swojej nieoględności. *SW.* Przeraził się tej godziny. *Iwasz.*

Zwrot: przerazić się na widok czego, na słowa czyje.

Przeraził się na ten widok. *SW.*

Przeraźliwy, nie: przeraźliwy.

Świadomość przeraźliwej samotności. *Kruczk.*

Przerażający — przerażająco. Ob. Kojący—kojąco.

Wstawała mu w piersiach fala przerażająco radosna. *Ostr.*

Przerażenie.

Zwroty: 1) ochłonąć z przerażenia; 2) przerażenie ogarnia kogo; 3) przyprawiać kogo o przerażenie.

1. Ochłonęłam z przerażenia. *Zapol.* 2. Ogarnęło ją przerażenie. *Dąbr.* 3. Przyprawiła ją o przerażenie. *Dąbr.*

Przerąbać (dok.) (nie: przerębać) — przerąbywać (niedok.), rzadziej: przerębywać, nie: przerębować (dawn.). I Formy: 1) przerąbać, jak: rąbać, 2) przerąbuję, przerąbujesz..., rzadko: przerąbywam, przerąbywasz... (nie: przerębywuję...); przerąbujący; przerąbywany; przerąbywał. II Składnia: P. co — czym.

Przerębel ten lub ta **przerębla,** nie: ta przerębel, ani: ten (ta) przerąbel. Forma dlp tego przerębla lub tej przerębli.

Przerobić (dok.) — przerabiać (niedok.). I Formy: 1) przerobić, jak: robić, 2) przerabiam, przerabiasz, przerabia...; przerabiaj!; przerabiający; przerabiany; przerabiał, przerabiali. II Składnia: P. kogo, co—na kogo, na co lub w kogo, w co. Ob. Przekształcić.

Aby pamięć przerobić w niewdzięczność. *Stasz.* Już ona przerobi starego na departamentowca. *Strug.*

Zwroty: 1) przerobić kogo na swoje kopyto (tryw.), *SF* = przerobić kogo na swoją modłę; 2) przerobić kogo na swoją stronę. *SF.*

Przeroda (!) — przerodnik (!) — przerodniczy (!) = przyroda — przyrodnik—przyrodniczy (Kr. 1, 340).

Przerodzić (dok.) — przeradzać (niedok.). I Formy jak: odrodzić—odradzać. II Składnia: P. kogo, co — w kogo, w co lub na kogo, na co. Por. Przerobić.

Przerodzić się (dok.)—przeradzać się (niedok.). I Formy jak: przerodzić — przeradzać. II Składnia: P. ś. w kogo, w co lub na kogo, na co.

Miłość przeradzała się w nienawiść. *Dyg.* To... przeradzało się w chimery nie popełnionych win. *Iwasz.* Miłość przeradza się na krzywdę.

Przerodzony — Znaczenie: 1) P. = ten, który się przerodził, 2) P. = (!) przyrodzony, z natury dany.

Przerosły lub **przerośnięty.**

Przerosnąć (dok.) lub **przeróść,** nie: przerość — przerastać (niedok.). I Formy jak: zarosnąć — zarastać. II Składnia: P. kogo, co — czym — w czym.

Przeróżny — najprzeróżniejszy (tylko w połączeniu z rzeczownikami lm) = występujący w licznych różnych odmianach. Por. Przenajrozmaitszy.

Przeróżne rzeczy, myśli, projekta. *SW.*

Przerwa — Znaczenie: 1) P. czego = przerwanie, zatrzymanie czego, 2) P. w czym = pauza w czym.

Przerwa ruchu lub w ruchu.

Przerwać (dok.) — przerywać (niedok.). I Formy jak: oderwać—odrywać. II Składnia: P. co.

Przeryć (dok.) — przerywać (niedok.). Por. Przerwać. I Formy: 1) przeryć, jak: ryć, 2) przerywam, przerywasz...; przerywaj!; przerywający; przerywany; przerywał. II Składnia: P. co — czym.

Przerysować (dok.) — przerysowywać (niedok.). I Formy jak: odrysować — odrysowywać. II Składnia: P. co.

Przerzedły lub **przerzedniały,** mlm (męskoosob.) przerzedli lub przerzedniali.

Przerzednąć lub **przerzednieć** (tylko w postaci dok.). Formy jak: rzednąć — rzednieć.

Przerzedzić (dok.)—przerzedzać (niedok.). I Formy: 1) przerzedzę, przerzedzisz, przerzedzi, przerzedzimy...; przerzedź! przerzedźcie!; przerzedzony; przerzedziwszy; przerzedził, 2) przerzedzam, przerzedzasz...; przerzedzaj!; przerzedzający; przerzedzany; przerzedzał. II Składnia: P. co.

Przerznąć lub **przerżnąć** (dok.) — przerzynać (niedok.). I Formy: 1) przerznąć, jak: rznąć, 2) przerzynam, przerzynasz...; przerzynaj!; przerzynający; przerzynany; przerzynał. II Składnia: P. co — czym.

Równinę przerzynały drogi białe. *Orzesz.*

Przerzucić (dok.) — przerzucać (niedok.). I Formy jak: rzucić — rzucać. II Składnia: 1) P. co — czym — przez co = przecisnąć co — czym — przez co, 2) P. czym =

wstrząsnąwszy czym przecisnąć, 3) P. czym (przen. zwykle w postaci niedok.) = przebierać w czym lekceważąco, 4) P. w czym = przebierając w czym szukać czego, przeszukiwać czego, wahać się w wyborze czego.

Przesada (w czym lub na punkcie czego) — przesadny.

Przesada w dbaniu o cnotę. *Nałk.* To ją chroni od przesady na punkcie religijnym. *I. Dąbr.*

Zwroty: 1) wpadać (nie: popadać) w przesadę. *SF. Szejfs. 47;* 2) dojść do przesady w czym. *SF;* 3) gruba przesada. *SF;* 4) do przesady, *SW* = przesadnie, do zbytku, aż nazbyt; 5) z przesadą mówić. *SW.*

Przesadny lub przesadzony.

Przesadzający — przesadzająco. Ob. Kojący — kojąco.

Przesadzająco grzeczny = przesadnie grzeczny.

Przesadzić (dok.) — przesadzać (niedok.). I Formy: 1) przesadzę, przesadzisz, przesadzi, przesadzimy...; przesadź! przesadźcie!; przesadzony; przesadziwszy; przesadził, 2) przesadzam, przesadzasz...; przesadzający; przesadzany; przesadzał. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co = przenieść kogo na inne miejsce siedzenia, miejsce działania, 2) P. co = przetknąć co na wylot, 3) P. co lub przez co, 4) P. w czym lub z czym = przeholować w czym, przebrać miarę w czym.

1. Przesadzić uczniów w klasie. *SW.* 2. Przesadził palec przez otwór. *SW.* 3. Musim wąwóz przesadzić w całym konia pędzie. *Mick. cyt. SW.* 4. Nieco przesadza w uczynności dla ludzi. *Kruczk.* Z tym nie należy przesadzać. *Nowak.*

Zwrot: przesadzić urzędnika (! germ.) = przenieść urzędnika. *Kr. 1, 112.*

Przesadzić się (dok.) — przesadzać się (niedok.). I Formy jak: przesadzić — przesadzać. II Składnia: 1) P. ś. w czym = przebrać miarę w czym, 2) P. ś. na co (rzadko) = wysadzić się na co, dobyć ostatka sił (moralnych, fizycznych bądź materialnych), aby czego dokonać, a przede wszystkim pokazać się wobec ludzi.

1. Przesadzali się w usługach. *Sienk.* 2. Ci, co się na stroje przesadzali. *SW.*

Przesąd, dlp tego przesądu.

Zwroty i wyrażenia: 1) przesąd zakorzeniony. *SF;* 2) przesąd wykorzenić. *SF;* 3) przesąd obalić, złamać, rozproszyć. *SF;* 4) z przesądem zerwać. *SF.*

Przesądzić (dok.) — przesądzać (niedok.). I Formy: 1) przesądzić, jak: sądzić, 2) przesądzam, przesądzasz...; przesądzaj!; przesądzający; przesądzany; przesądzał. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = osądzić co ostatecznie, rozstrzygnąć co ostatecznie, 2) P. o czym, nie: czemu (zwykle w postaci niedok.) = rozstrzygać o czym z góry.

1. Jest to rzecz już przesądzona i odwołać się nie da. 2. Przesądzali o wyroku. *Małacz.* Nie przesądzamy o niczym (nie: niczemu). *Kr. 2, 306.*

Przeschnąć (dok.) — przesychać (niedok.). Formy jak: uschnąć — usychać.

Przesiać (dok.) — przesiewać (niedok.). I Formy jak: obsiać — obsiewać. II Składnia: P. co — przez co.

Przesiadać (się) (niedok.)—przesiąść (dok.), częściej: przesiąść się. Formy: 1) przesiadam, przesiadasz...; przesiadaj!; przesiadający; przesiadał, 2) przesiądę się, przesiądziesz się... (nie: przesiędę się..., dawn.); przesiądź się! przesiądźcie się!; przesiadłszy się; przesiadł się, przesiedli się.

Przesiadany.

Zwrot: bilet przesiadany = bilet, za którym można się przesiąść z jednego pociągu (tramwaju, statku...) na drugi.

Przesiadka (!) = przesiadanie.

Wyrażenie: bilet z przesiadaniem lub bilet przesiadany, nie: bilet z przesiadką, ani: bilet przesiadkowy.

Przesiąkać (niedok.) (nie: przesiękać)—przesiąknąć (dok.), rzadko: przesiąc. I Formy: 1) przesiąka...; przesiąkaj!; przesiąkający; przesiąkał, 2) przesiąknie...; przesiąknij!; przesiąknięty lub przesiąkły albo przesiąkniony; przesiąknął lub przesiąkł; przesiąknąwszy lub przesiąkłszy. II Składnia: P. przez co — w co lub do czego = wsiąkając przenikać przez co — do czego, 2) P. czym = przez wsiąkanie przesycać się czym, 3) P. co = przenikać co, przeszywać co.

1. Woda przesiąka przez najtwardsze drzewo. *SW.* 2. Czym skorupka za młodu przesiąknie, tym na starość trąci. *Przysł.* Trzeba dobrze nam tą myślą przesiąc, że dla niezgody słońc — królem jest miesiąc. *Słow. cyt. SW.* 3. Smutek przesiąka duszę aż do dna. *Przybysz.*

Przesiąść się. Ob. Przesiadać się.

Przesiedlić (dok.) — przesiedlać (niedok.). I Formy: 1) przesiedlę, przesiedlisz, przesiedli, przesiedlimy...; przesiedl! przesiedlcie! lub przesiedlij! przesiedlijcie!; przesiedlony; przesiedliwszy; przesiedlił, 2) przesiedlam, przesiedlasz...; przesiedlaj!; przesiedlający; przesiedlany; przesiedlał, przesiedlali. II Składnia: P. kogo — z czego — do czego.

Przesiedzieć (dok.) — przesiadywać (niedok.). Formy jak: siedzieć — siadywać.

Przesiewać. Ob. Przesiać.

Przeskakać (dok.), rzadko: przeskakiwać (niedok.). Por. Przeskoczyć. I Formy: 1) przeskaczę, przeskaczesz... (nie: przeskakam, przeskakasz...); przeskacz! przeskaczcie!; przeskakany; przeskakawszy; przeskakał, 2) przeskakuję; przeskakujesz; przeskakuj!; przeskakujący; przeskakiwany; przeskakiwał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na skakaniu, 2) P. co = skacząc stracić co.

1. Całe dni przeskakuje. *Cyt. SW.* 2. Przeskakuje na tańcach swój zarobek. *Cyt. SW.*

Przeskoczyć (dok.) — przeskakiwać (niedok.). Por. Przeskakać. I Formy: 1) przeskoczę, przeskoczysz, przeskoczy, przeskoczymy...; przeskocz! przeskoczcie!; przeskoczony; przeskoczył, 2) przeskakuję...; przeskakuj!;... Ob. Przeskakać. II Znaczenie i

składnia: 1) P. kogo, co = skoczyć przez kogo, przez co, skoczywszy przebyć co, skacząc wyprzedzić kogo, 2) P. z czego — do czego lub w co, na co = skoczyć z jednego miejsca na drugie.

Przeskrobać (dok.) — przeskrobywać (niedok.). I Formy jak: odskrobać — odskrobywać. II Składnia i znaczenie: 1) P. co — czym = skrobiąc przedziurawić co — czym, 2) P. co (przen.) = przebrać miarkę, zbroić co.

2. Przyznaj się, coś tam znowu przeskrobał.

Przesłać (dok.)—przesyłać (niedok.). I Formy jak: posłać — posyłać. II Składnia: 1) P. kogo, co — komu (gdy się wymienia osobę, dla której bezpośrednio kogoś lub coś się posyła), 2) P. kogo, co — dla kogo (gdy się wymienia osobę, dla której pośrednio kogoś lub coś się posyła), 3) P. kogo, co — do kogo (gdy się wymienia osobę, której miejsce pobytu wyznacza kierunek posyłania).

Zwroty: 1) przesłać co przez posłańca. *SW;* 2) przesłać co przez pocztę lub pocztą. *SW;* 3) przesłać co przez okazję; 4) przesłać co na czyjeś ręce; 5) przesłać co pod czyimś adresem, nie: na czyjś adres.

Przesłać (dok.) (nie: prześcielić) — prześcielać (niedok.), rzadko: prześcielać. I Formy: 1) prześcielę, prześcielesz, prześciele...; prześciel! prześcielcie!; przesłany (nie: prześcielony); przesłał (nie: prześcielił), 2) prześcielam, prześcielasz...; prześcielaj!; prześcielający; prześcielany; prześcielał. II Składnia: P. co.

Przesłodzić (dok.) — przesładzać (niedok.). I Formy: 1) przesłodzić, jak: słodzić, 2) przesładzam, przesładzasz...; przesładzaj!; przesładzający; przesładzany; przesładzał. II Składnia: P. co — czym.

Przesłonić (dok.) — przesłaniać (niedok.). I Formy jak: odsłonić — odsłaniać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przesłowny (= bardzo słowny) — najprzesłowniejszy, nie: przenajsłowniejszy. Ob. Przenajświętszy.

Przesłuchać (dok.) — przesłuchiwać (niedok.), nie: przesłuchywać. I Formy: 1) przesłuchać, jak: słuchać, 2) przesłuchuję, przesłuchujesz...; przesłuchuj!; przesłuchujący; przesłuchiwany; przesłuchiwał. II Składnia: P. kogo.

Przesłuchanie.

Zwrot: przesłuchanie co do okoliczności faktycznych, nie: na okoliczności...

Przesłużyć (zwykle w postaci dok.). Formy jak: służyć.

Przesłyszeć się (tylko w postaci dok.). I Formy jak: słyszeć. II Składnia: P. ś. (bez dopełn.) = niedokładnie coś usłyszeć.

Przesmażyć (dok.) — przesmażać (niedok.). I Formy: 1) przesmażyć, jak: smażyć, 2) przesmażam, przesmażasz...; przesmażaj!; przesmażający; przesmażany; przesmażał, przesmażali. II Składnia: P. co.

Przesmyk, dlp tego przesmyku.

Przesolić (dok.)—przesalać (niedok.). I Formy: 1) przesolić, jak solić, 2) przesalam, przesalasz...; przesalaj!; przesalający; przesalany; przesalał, przesalali. II Składnia: P. co = posypać nad miarę solą; — przesadzić w czym (rub.).

Kucharka przesoliła rybę. *SW.* Kupiec przesolił ceny towaru.

Przespać (dok.) — przesypiać (niedok.). I Formy jak: zaspać—zasypiać. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na spaniu, 2) P. co = opuścić lub stracić co przez spanie.

1. Przespał noc całą spokojnie. 2. Przespał możliwość powodzenia.

Przespać się (dok.) — przesypiać się (niedok.). I Formy jak: przespać — przesypiać. II Składnia: P. ś. (bez dopełn.) = pospać sobie trochę.

Przespokojny (!) — przespokojnie (!) = najspokojniejszy — najspokojniej. Ob. Przenajświętszy.

Przestać (przestanę) (dok.) — przestawać (niedok.). I Formy: 1) przestanę, przestaniesz...; przestań! przestańcie!; przestawszy; przestał, 2) przestaję, przestajesz..., rzadko: przestawam, przestawasz...; przestaj!; przestający; przestawał. II Znaczenie i składnia: 1) P. co robić = zaniechać co robić, 2) P. na czym = poprzestać na czym, zadowolić się czym, 3) P. z kim, z czym (tylko w postaci niedok.) = obcować z kim.

1. Po pierwszym występie przestał wystawiać. *Wikt.* 2. Na swym stanie żaden nie przestanie. *Przysł.* 3. Nikt nie będzie chciał z nią przestawać. *Dąbr.*

Przestać (przestoję) (dok.) — przestawać (niedok.). I Formy: 1) przestoję, przestoisz, przestoi, przestoimy...; przestój!; przestawszy; przestał, 2) przestaję, przestajesz... lub przestawam, przestawasz...; przestaj! lub przestawaj!; przestający lub przestawający; przestawał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na staniu, 2) P. kogo = przemóc kogo w staniu.

1. Przestałem na mrozie dwie godziny. 2. Ona go zawsze przestała. *Krasz. cyt. SW.*

Przestać się (dok.) — przestawać się (niedok.). I Formy jak: przestać (przestoję) — przestawać. II Składnia. P. ś. (bez dopełn.) = stojąc zbyt długo zepsuć się lub zanadto dojrzeć (o owocach).

Przestanek (= przerwa), nie: przystanek. Ob. Przystanek.

Przestarzały, mlm (męsko-osob.) przestarzali.

Przestawiać (niedok.) — przestawić (dok.). I Formy jak: obstawiać—obstawić. II Składnia: P. kogo, co — z czego — do czego.

Przestąpić (dok.)—przestępować (niedok.), rzadziej: przestępywać. I Formy: 1) przestąpię, przestąpisz, przestąpi, przestąpimy...; przestąp! przestąpcie!; przestąpiony;

przestąpiwszy; przestąpił, 2) przestępuję, przestępujesz...; przestępuj!; przestępujący; przestępowany; przestępował. II Znaczenie i składnia: 1) P. co lub przez co = stąpając przejść co, przekroczyć co, 2) P. z czego — do czego = przejść z jednego miejsca na drugie.

Zwrot: przestępować z nogi na nogę.

Zaczął przestępować z nogi na nogę. *Reym.*

Przestępca, tego przestępcy, temu przestępcy, tego przestępcę, przestępco!; tym przestępcą; o tym przestępcy; lm ci przestępcy, tych przestępców, tym przestępcom...

Przestępować. Ob. Przestąpić.

Przestrach, dlp tego przestrachu.

Zwrot: przestrach kogo zdejmuje. *SF.*

Przestraszający — przestraszająco. Ob. Kojący — kojąco.

Przestraszająco brzydki.

Przestraszyć (dok.) — przestraszać (niedok.). I Formy: 1) przestraszyć, jak: straszyć, 2) przestraszam, przestraszasz...; przestraszaj!; przestraszający; przestraszany; przestraszał. II Składnia: P. kogo — czym.

Przestraszyć się (dok.) — przestraszać się (niedok.). I Formy jak: przestraszyć—przestraszać. II Składnia: P. ś. czym lub czego. Ob. Bać się. Przerazić się.

Przestraszyłem się tą wiadomością. Przestraszyli się swej zuchwałości. *Parand.*

Przestroga kogo — dla kogo — przed kim, przed czym.

Ten czas jest czasem największej dla przyszłych pokoleń przestrogi i nauki. *Stasz.* Przestroga przed złym człowiekiem. *SW.*

Zwroty i wyrażenia: 1) dać komu przestrogę. *SF;* 2) przestroga od Boga.

Przestronny (nie: przestrony) — przestronnie, nie: przestronie.

Wyrażenia: 1) przestronne mieszkanie; 2) przestronne ubranie; 3) przestronne obuwie.

Przestrzec (dok.) — przestrzegać (niedok.). I Formy jak: ostrzec — ostrzegać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo — przed kim, przed czym lub o czym — co do czego = ostrzec kogo przed kim, przed czym, 2) P. czego, nie: co (tylko w postaci niedok.) = zachowywać co, trzymać się czego.

1. Poczęto przestrzegać Wiktora przed Jolą. *Iwasz.* Przestrzegał przed przesadą. *Cyt. Szeffs. 55.* 2. Ładu i dobrych obyczajów przestrzegał. *Bartk.* Przestrzegała pozorów etykiety. *Perz.*

Przestrzelać (dok.) — przestrzeliwać (niedok.). I Formy: 1) przestrzelam, przestrzelasz...; przestrzelaj!; przestrzelał, 2) przestrzeliwam, przestrzeliwasz... (nie: przestrzeluję, przestrzelujesz..., ani: przestrzeliwuję, przestrzeliwujesz...); przestrzeliwaj!; przestrzeliwający; przestrzeliwał. II Składnia: P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na strzelaniu.

Przestrzelał kilka godzin i nic z polowania do domu nie przyniósł. Przestrzeliwa sobie czasami z floweru.

Przestrzelić (dok.) — przestrzelać (niedok.). I Formy: 1) przestrzelę, przestrzelisz, przestrzeli, przestrzelimy...; przestrzel! przestrzelcie!; przestrzelony; przestrzeliwszy; przestrzelił, 2) przestrzelam, przestrzelasz...; przestrzelaj!; przestrzelający; przestrzelany; przestrzelał, przestrzelali. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co = strzałem przebić, przeszyć kogo, co, 2) P. co = strzałem przenieść kulę z jednego miejsca na drugie.

Przestrzeń ta — to **przestrzonko.**

Kury natrafiały już na przestrzonka przygrzanej, sypkiej ziemi. *Siedl.*

Zwroty: 1) pokrywać przestrzeń (!) = przebywać przestrzeń; 2) na przestrzeni roku, miesiąca, tygodnia (!) = w ciągu roku, miesiąca, tygodnia.

1. Pociąg przebywa (nie: pokrywa) przestrzeń. *Cyt. PJ 35/36, 208.* 2. W ciągu (nie: na przestrzeni) kilku tygodni wodzowie dwóch sojuszniczych armii spotykają się powtórnie. *„Gazeta Polska" 29 VIII 36.*

Przestudzić (dok.) — przestudzać (niedok.). I Formy: 1) przestudzę, przestudzisz, przestudzi, przestudzimy...; przestudź! przestudźcie!; przestudzony; przestudziwszy; przestudził, 2) przestudzam, przestudzasz...; przestudzaj!; przestudzający; przestudzany; przestudzał. II Składnia: P. co — czym.

Przestwór ten lub to **przestworze**, dlm tych przestworów lub tych przestworzy.

Księżyc w zimnym przestworze króluje. *Żerom.* Całe przestworze wsłuchuje się w przepotężne zapasy świtu ze zmrokiem. *Przybysz. cyt. SW.*

Przestygnąć (dok.) — przestygać (niedok.). I Formy jak: ostygnąć — ostygać. II Składnia: 1) P. z czego (gdy się wymienia bezpośrednią przyczynę lub następstwo gorąca), 2) P. po czym (gdy się wymienia czynność, która jest pośrednią przyczyną gorąca).

1. Musiał przestygnąć z potu. *Kunc.* 2. Niech rosół przestygnie po ugotowaniu. *SW.* Ciasto po upieczeniu przestygło. *SW.*

Przesunąć (dok.) — przesuwać (niedok.). I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: P. co — z czego — do czego.

Przesunął szafę z jednego pokoju do drugiego.

Przesychać. Ob. Przeschnąć.

Przesycić (dok.) — przesycać (niedok.). I Formy: 1) przesycić, jak sycić, 2) przesycam, przesycasz...; przesycaj!; przesycający; przesycany; przesycał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przesyłać, nie: przesełać. Ob. Przesłać.

Przesyłka, nie: przesełka. Znaczenie: 1) P.= przesyłanie, przesłanie (czynność), 2) P. = rzecz przesyłana, fracht.

Wyrażenia: 1) przesyłka listów pocztą, przesyłka towarów koleją, przesyłka ładunku żywności okrętem. *SW;* 2) przesyłki drobnicze (!) = przesyłki drobne. *DUMK 25 VII 32;* 3) przesyłki przybyłe (!) = przesyłki nadeszłe. *DUMK 25 VII 32;* 4) przesyłki przekartowane (!) = przesyłki ze zmianą ceduły. *DUMK 25 VII 32;* 5) przybycie przesyłek (!) = nadejście przesyłek. *DUMK 25 VII 32.*

Przesypać (dok.) — przesypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: 1) P. co — z czego — do czego = sypiąc przenieść co — z czego — do czego, 2) P. co = za dużo nasypać.

Przesypiać. Ob. Przespać.

Przesyt, dlp tego przesytu. Znaczenie: 1) P. czego = przesycenie się czym, uprzykrzenie sobie czego, 2) P. czego lub pod względem czego (!) = nadmiar czego.

1. Przesyt przyjemności, szczęścia, słodyczy. *Kr. 1, 142.* 2. W większych miastach jest nadmiar lekarzy (nie: przesyt pod względem lekarzy). *Cyt. Kr. 1, 142.*

Zwrot: aż do przesytu (bawić się, mieć czego).

Przeszczepić (dok.) — przeszczepiać (niedok.). I Formy jak: zaszczepić — zaszczepiać. II Składnia: P. co.

Przeszkoda, dlm tych przeszkód. Składnia: 1) P. do czego (nie: dla czego) = trudność do osiągnięcia czego, 2) P. w czym = trudność objawiająca się w czym.

1. Przeszkoda do wprowadzenia reform. *PJ. 5, 124.* 2. Przeszkoda w dalszym marszu.

Zwroty: 1) stać komu na przeszkodzie. *SF;* 2) stawać na przeszkodzie; 3) stawiać komu przeszkodę; 4) doznawać przeszkód; 5) łamać, przezwyciężać przeszkody. *SW;* 6) zachodzi przeszkoda. *SW;* 7) w razie przeszkody, nie: w razie przeszkodzenia; 8) być komu (dla kogo) przeszkodą. *SW.*

1. Zarządzeniu nie stoi na przeszkodzie okoliczność. *Kod. Post. Cyw.* 2. Nic nie stawało na przeszkodzie. *Sienk.* Wstyd stawał jej na przeszkodzie. *Nałk.* 3. Na swój sposób stawiały mu przeszkodę. *Prus.* 4. Doznają przeszkód w jej wykonywaniu. *Kod. Post. Cyw.*

Przeszkodzić (dok.) — przeszkadzać (niedok.). I Formy: 1) przeszkodzę, przeszkodzisz, przeszkodzi, przeszkodzimy...; przeszkódź! przeszkódźcie! lub przeszkodź! przeszkodźcie!; przeszkodziwszy; przeszkodził, 2) przeszkadzam, przeszkadzasz...; przeszkadzaj!; przeszkadzający; przeszkadzał. II Składnia: 1) P. komu, czemu (gdy się wymienia osobę, rzecz lub czynność, której się stawia przeszkodę), 2) P. komu, czemu — do czego = przeszkadzać komu, czemu do osiągnięcia czego, 3) P. komu, czemu — w czym = przeszkadzać komu w wykonywaniu czego, 4) P. komu coś robić.

1. Ciemność nocy przeszkodziła ściganiu uciekających. *Szajn.* Dźwięki te przeszkadzały skupieniu jego myśli. *Iwasz.* Polowanie przeszkadzało sprzątaniu. *Kad.* Tobie nie przeszkadzam. *Dąbr.* 2. (Ci) co mu do wojny przeszkadzają. *Sienk.* To w niczym nie przeszkadza do szczęścia. *Nałk.* 3. Mógł jej w tym przeszkodzić. *Nałk.* 4. Przeszkodziło mu zająć się sprawą. *Cyt. Szeffs. 12.*

Zwrot: jedno drugiemu przeszkadza = jedno drugiemu się sprzeciwia.

Czy to jedno drugiemu przeszkadza? *Dąbr.*

Przeszkodzony (!) = któremu przeszkodzono.

Wyrażenie: być przeszkodzonym (!) = natrafić na przeszkodę.

Jestem przeszkodzony (!) = przeszkodzono mi. *Cyt. JP 1, 292.* Jeżeliby był przeszkodzony jakimiś gośćmi... (!) = jeżeliby mu przeszkodzili jacyś goście. *Cyt. Kr. 1, 178.*

Przeszkolić (dok.) — przeszkolać (niedok.) lub przeszkalać. I Formy: 1) przeszkolę, przeszkolisz, przeszkoli, przeszkolimy...; przeszkól! przeszkólcie! lub przeszkol! przeszkolcie!; przeszkolony; przeszkoliwszy; przeszkolił, 2) przeszkalam, przeszkalasz...; przeszkalaj!; przeszkalający; przeszkalany; przeszkalał. II Składnia: P. kogo — w czym = przećwiczyć kogo — w czym.

Przeszło (przysłk., nie rządzi przypadkiem). Por. Blisko. Około.

Całe to wielkie pasmo na sto mil przeszło w długość mające... *Stasz.*

Przeszły = ten, co przeszedł, minął.

O wszystkim przeszłym zapomina. *Makusz.*

Zwroty: 1) przeszły rok, miesiąc, tydzień (określa czas tylko w stosunku do chwili mówienia, używa się więc tylko w rozmowie); 2) ubiegły lub poprzedni rok, miesiąc, tydzień (określa czas w stosunku do jakiego bądź innego terminu; używa się więc w rozmowie i wtedy ma to samo znaczenie, co zwrot: przeszły rok..., bądź w opowiadaniu historycznym). Ob. Jutro, Nazajutrz.

Przeszpiegi (tylko w lm), dop. tych przeszpiegów.

Zwrot: iść, wyprawiać się... na przeszpiegi.

Przeszukać (dok.)—przeszukiwać (niedok.). I Formy jak: odszukać — odszukiwać. II Składnia: P. co, nie: czego, ani: za czym, ale: szukać czego (Kr. 1, 41).

Przeszukano mu wszystkie kieszenie. *SW.* Przeszukano... w zaułkach Berlina anarchistów (lub: przeszukano zaułki Berlina tropiąc anarchistów, nie: przeszukano zaułki Berlina za anarchistami). *Cyt. Kr. 1, 41.*

Przeszyć (dok.) — przeszywać (niedok.). I Formy jak: wyszyć — wyszywać. II Składnia: P. co — czym.

Prześcielać, rzadko: prześcielać (prowinc.) (P. Gr.). Ob. Przesłać.

Prześcieradło, nie: prześcieładło (PJ 35, 54); dlm tych prześcieradeł.

Prześcigać (niedok.) — prześcignąć (dok.). I Formy: 1) prześcigać, jak: ścigać, 2) prześcignę, prześcigniesz, prześcignie...; prześcignij!; prześcignięty lub prześcigniony; prześcignął, prześcignęła, prześcignęli. II Składnia: P. kogo — w czym.

Prześcignięty lub prześcigniony. Ob. Prześcigać.

Najpierwsza obarzankarka przez nikogo nie prześcignięta. *Gomul.*

Prześladować (tylko w postaci niedok.), nie: przeszladować. I Formy: prześladuję, prześladujesz...; prześladuj!; prześladujący; prześladowany; prześladował. II Składnia: P. kogo, co — kim, czym.

Będzie go prześladowała listami. *Strug.*

Prześladowanie kogo, czego lub przeciw komu, czemu.

Prześladowania chrześcijan. Podnoszą prześladowania przeciw narodowej mowie. *St. Witwicki.*

Prześladowca, tego prześladowcy, temu prześladowcy, tego prześladowcę, prześladowco!; tym prześladowcą, o tym prześladowcy; lm ci prześladowcy, tych prześladowców, tym prześladowcom, tych prześladowców...

Prześledzić (dok.) — prześledzać (niedok.). I Formy: 1) prześledzić, jak: śledzić, 2) prześledzam, prześledzasz...; prześledzaj!; prześledzający; prześledzany; prześledzał. II Składnia: P. kogo, co = śledząc przepatrzyć, zbadać.

Prześledzić myśl czyją, tajemnicę. *SW.*

Prześlepić (dok.) — prześlepiać (niedok.). I Formy: 1) prześlepię, prześlepisz, prześlepi, prześlepimy...; prześlep! prześlepcie!;

prześlepiony; prześlepiwszy; prześlepił, 2) prześlepiam, prześlepiasz...; prześlepiaj!; prześlepiający; prześlepiany; prześlepiał, prześlepiali. II Składnia: P. kogo, co = przeoczyć, nie zobaczyć kogo, co.

Prześlęczeć (tylko w postaci dok.), nie: prześlęczyć. Formy jak: ślęczeć.

Prześliczny (= nadzwyczaj śliczny)— prześlicznie.

Prześlizgać się (niedok.) — prześliznąć się (dok.), rzadko: prześlizgnąć się — prześlizgiwać się (wielokr.). I Formy: 1) prześlizgam się, prześlizgasz się...; prześlizgaj się!; prześlizgający się; prześlizgał się, 2) prześliznę się, prześlizniesz się...; prześlizgnij się!; prześliznąwszy się; prześliznął się, prześliznąłem się, prześliznęła się, prześliznęli się, rzadko: prześlizgłem się, prześlizgła się, prześlizgli się, 3) prześlizguję się, prześlizgujesz się... (nie: prześlizgiwam się..., ani: prześlizgiwuję się...); prześlizguj się!; prześlizgujący się; prześlizgiwał się. II Znaczenie i składnia: P. ś. przez co, po czym lub mimo (koło) czego = ślizgając się przesuwać się przez co, po czym lub mimo (koło) czego.

Kędy piersią prześliźnie się błędną, usechną trawy i róże uwiędną. *Mick. cyt. SW.* Niby drgnienie wieczności prześlizgła się przez niebo krwawa błyskawica. *Przybysz. cyt. SW.*

Prześlizgać (się) (dok.) — rzadko: prześlizgiwać (się) (niedok.). I Formy: 1) prześlizgam (się), prześlizgasz (się)...; prześlizgaj (się)!; prześlizgiwał (się), 2) prześlizguje (się), prześlizgujesz (się)... II Znaczenie i składnia: 1) P. ś. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na ślizganiu, 2) P. co = ślizgając się stracić co, lekkomyślnie co stracić.

1. Prześlizgał się cały wieczór. 2. Życie prześlizgane marnie. *SW.*

Prześmiardnąć, rzadziej: prześmierdnąć. Formy: prześmiardnie; prześmiardły; prześmiardł.

Kasza prześmiardła myszami. *SW.*

Prześnić (tylko w postaci dok.). I Formy jak: śnić. II Składnia: P. co.

Prześpiewać (dok.) — prześpiewywać (niedok.). I Formy jak: wyśpiewać — wyśpiewywać. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na śpiewaniu, 2) P. co = śpiewając stracić co.

Przeświadczony o czym, nie: czego.

Przeświadczony o siłach (nie: sił) swoich skrzydeł. *Cyt. Szeffs. 21.*

Przeświadczyć (dok.)—przeświadczać (niedok.). I Formy: 1) przeświadczyć, jak: świadczyć, 2) przeświadczam, przeświadczasz...; przeświadczaj!; przeświadczający; przeświadczany; przeświadczał. II Składnia: P. kogo — o czym.

Prześwidrować (dok.) — prześwidrowywać (niedok.). I Formy: 1) prześwidrować, jak: świdrować, 2) prześwidruję, prześwidrujesz..., rzadko: prześwidrowywam, prześwidrowywasz (nie: prześwidrowywuję, prześwidrowywujesz...); prześwidruj! lub prześwidrowywaj!; prześwidrowujący lub prześwidrowywający; prześwidrowywany; prześwidrowywał.

Prześwietny (= nadzwyczaj świetny)—najprześwietniejszy, nie: przenajświetniejszy. Ob. Przenajświętszy.

Przetak, dlp tego przetaka (SW, N) lub przetaku (SW).

Przetańczyć lub **przetańcować** (dok.)—przetańcowywać (niedok.). I Formy: 1) przetańczę, przetańczysz, przetańczy, przetańczymy...; przetańcz! przetańczcie!; przetańczony; przetańczył, 2) przetańcuję, przetańcujesz...; przetańcuj!; przetańcowany; przetańcował, 3) przetańcowuję, przetańcowujesz... (nie: przetańcowywam, przetańcowywasz..., ani: przetańcowywuję, przetańcowywujesz...); przetańcowuj!; przetańcowujący; przetańcowywał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = spędzić czas jakiś na tańczeniu, 2) P. co = tańcując stracić co.

Przetapiać. Ob. Przetopić.

Przetarg.

Zwroty: z przetargu, gorzej: drogą przetargu, nie: w drodze przetargu. *KJMK.*

Przetkać (dok.) — przetykać (niedok.). I Formy: 1) przetkać, jak: tkać, 2) przetykam, przetykasz...; przetykaj!; przetykający; przetykany; przetykał. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = przetknięciem przepchać co, przeczyścić co, 2) P. co = przetykając tu i owdzie, ozdobić co, 3) P. co = tkając przeszyć co, przerobić co.

1. Przetkał fajkę. *SW.* 2. Otchłań, gwiazdami przetykana. *SW.* 3. Przetkałem na nowo całą derkę.

Przetknąć (dok.) — przetykać (niedok.). I Formy: 1) przetknę, przetkniesz...; przetknij!; przetknięty; przetknął, przetknęłam, przetknęli, 2) przetykam, przetykasz... II Znaczenie i składnia: P. co — przez co = tkając przesunąć co — przez co.

Przetknął drucik przez cybuch. *SW.*

Przetłuc (dok.) — przetłukać (niedok.) — przetłukiwać (wielokr.). I Formy jak obtłuc — obtłukać — obtłukiwać. II Składnia: P. co — czym.

Przetłuścić (dok.)—przetłuszczać (niedok.). I Formy jak: otłuścić — otłuszczać. II Składnia: P. co — czym.

Przetoczyć (dok.) — przetaczać (niedok.). I Formy jak: wytoczyć—wytaczać. II Składnia: P. co—z czego—do czego—przez co.

Przetoczyć się (dok.) — przetaczać się (niedok.). I Formy jak: przetoczyć — przetaczać. II Znaczenie i składnia. P. ś. (bez dopełn.) = tocząc się posuwać się.

Kaczki przetaczały się z boku na bok. *Wikt.*

Przetopić (dok.) — przetapiać (niedok.). I Formy: 1) przetopię, przetopisz, przetopi, przetopimy...; przetop! przetopcie!; przeto-

piony; przetopiwszy; przetopił, 2) przetapiam, przetapiasz...; przetapiaj!; przetapiający; przetapiany; przetapiał. II Składnia: P. co — w co lub na co = topiąc przeobrażać co — w co lub na co. Por. Przeobrazić. Przeistoczyć. Przekształcić. Przemienić.

Wszystkośmy na pieniądze przetopili. *SW.*

Przetopić się (dok.) — przetapiać się (niedok.). I Formy jak: przetopić — przetapiać. II Składnia: P. ś. w co lub na co.

(śnieg) przetopił się w grudy czarnego błota. *Parand.*

Przetrawić (dok.) — przetrawiać (niedok.). I Formy: 1) przetrawię, przetrawisz, przetrawi, przetrawimy...; przetraw! przetrawcie!; przetrawiony; przetrawiwszy; przetrawił, 2) przetrawiam, przetrawiasz...; przetrawiaj!; przetrawiający; przetrawiany; przetrawiał. II Składnia: P. co.

Każdy coś w duchu przetrawiał. *Bartk.*

Przetrząść (dok.) lub **przetrząsnąć** — przetrząsać (niedok.). I Formy: 1) przetrząść — przetrząsnąć, jak: trząść — trząsnąć, 2) przetrząsam, przetrząsasz...; przetrząsaj!; przetrząsający; przetrząsany; przetrząsał. II Składnia: P. co.

Przetrzebić (dok.) — przetrzebiać (niedok.). I Formy: 1) przetrzebić, jak trzebić, 2) przetrzebiam, przetrzebiasz...; przetrzebiaj!; przetrzebiający; przetrzebiany; przetrzebiał, przetrzebiali. II Składnia: P. co.

Przetrzeć (dok.) — przecierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = wytrzeć co na wylot, 2) P. co = przeciągnąwszy czym wytrzeć co, 3) P. co = trąc przepuścić co, 4) P. co = przetrzebić co, przerzedzić co.

Zwroty: 1) przetrzeć co piłą, *SW* = przepołowić co piłą; 2) przetrzeć drogę, *SW* = przetorować drogę.

Przetrzepać (dok.) — przetrzepywać (niedok.). I Formy: 1) przetrzepać, jak: trzepać, 2) przetrzepuję, przetrzepujesz..., rzadko: przetrzepywam, przetrzepywasz (nie: przetrzepywuję, przetrzepywujesz...); przetrzepuj!, rzadko: przetrzepywaj!; przetrzepujący, rzadko: przetrzepywający; przetrzepywany; przetrzepywał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przetrzymać (dok.) — przetrzymywać (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Składnia: P. kogo, co.

Przetworzyć (dok.)—przetwarzać (niedok.). I Formy: 1) przetworzyć, jak: tworzyć, 2) przetwarzam, przetwarzasz...; przetwarzaj!; przetwarzający; przetwarzany; przetwarzał, przetwarzali. II Składnia: 1) P. co = na nowo co stworzyć, 2) P. kogo, co — w co lub na co. Por. Przeistoczyć. Przemienić. Przeobrazić.

2. Przetworzyć materiał surowy na wyrób. *SW.* Dopóki zwykłych „zjadaczów chleba" w aniołów nie przetworzy. *Chmiel. cyt. SW.*

Przewaga kogo, czego — nad kim, nad czym.

Zwroty: 1) mieć przewagę nad kim, nad czym; 2) dawać komu przewagę nad kim, nad czym; 3) brać, zyskiwać, osiągać, otrzymywać przewagę nad kim, nad czym. *SF;* 4) mieć przewagę po swojej stronie. *SF;* 5) zapewnić komu przewagę nad kim, nad czym. *SW;* 6) przychodzić do przewagi nad kim, nad czym. *SW;* 7) przewaga moralna, materialna, liczebna. *SW.*

1. Miał nad nim przewagę. *Bartk.* I tak już dużo przewag ma nade mną. *Małacz.* 2. Dawały mu przewagę nad otoczeniem. *Nałk.* 3. Powolnym wpływem odzyskali moralną przewagę nad silnym ciemiężycielem. *Mick. cyt. SW.* 6. Przyszła droga umiejętności Europa do przewagi nad resztą ziemi. *Śniad. cyt. SW.*

Przeważyć (dok.) — przeważać (niedok.). I Formy: 1) przeważyć, jak: ważyć, 2) przeważam, przeważasz...; przeważaj!; przeważający; przeważany; przeważał. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = zważyć co powtórnie, zważyć jedno po drugim, 2) P. co lub bez dopełn. = przewyższyć swoją wagą.

1. Przeważył jedno po drugim. 2. Przymioty przeważają w nim wady.

Przewąchać (dok.) — przewąchiwać (niedok.). I Formy jak: obwąchać — obwąchiwać. II Składnia: P. co.

Przewędrować (dok.) — przewędrowywać (niedok.). I Formy: 1) przewędrować, jak: wędrować, 2) przewędrowuję, przewędrowujesz..., rzadziej: przewędrowywam, przewędrowywasz... (nie: przewędrowywuję, przewędrowywujesz...); przewędrowuj! rzadziej: przewędrowywaj!; przewędrowujący, rzadziej: przewędrowywający; przewędrowywał. II Składnia: P. co lub przez co.

Przewędrował cały kraj od końca do końca. *SW.* Przewędrował przez cały kraj...

Przewęszyć (dok.) — przewęszać (niedok.). I Formy jak: wywęszyć — wywęszać. II Składnia: P. co.

Przewiać (dok.), rzadko: przewionąć (arch.) — przewiewać (niedok.). I Formy: 1) przewiać, jak: wiać, 2) przewiewam, przewiewasz...; przewiewaj!; przewiewający; przewiewany; przewiewał. II Składnia: 1) P. kogo, co = wiatrem przeniknąć kogo, co, wiejąc przepędzić kogo, wiejąc przeczyścić co (o zbożu), 2) P. (bez dopełn.) = wiejąc przejść.

1. Niechaj powietrze izbę przewiewa. *Perz. cyt. SW.* 2. Palące tchnienie trwogi przewiało w ciemnościach. *Reym. cyt. SW.*

Przewiązać (dok.)—przewiązywać (niedok.). I Formy jak: związać—związywać. II Składnia: P. co — czym.

Przewidujący — przewidująco. Ob. Kojący—kojąco.

Skrzywił się przewidująco. *Kruczk.*

Przewidywać. Ob. Przewidzieć.

Przewidywanie.

Zwrot: według (wszelkich) przewidywań.

Przewidziany dla kogo — do czego, nie: dla czego.

Przewidzieć (dok.) — przewidywać (niedok.). I Formy: 1) przewidzieć, jak: widzieć, 2) przewiduję, przewidujesz...; prze-

widuj!; przewidujący; przewidywany; przewidywał. II Składnia: P. co.

Przewiedzenie się (nie: przewiedzienie się) o czym.

Przewiedzieć się (dok.) (ale: wiedzieć, nie: wiedzieć się) — przewiadywać się (niedok.). Por. Dowiedzieć się. Wywiedzieć się. Zwiedzieć się. I Formy: 1) przewiem się, przewiesz się...; przewiedz się!; przewiedziawszy się; przewiedział się, przewiedzieli się, 2) przewiaduję się, przewiadujesz się...; przewiaduj się!; przewiadujący się; przewiadywał się. II Składnia: 1) P. ś. o kim, o czym, 2) P. ś., co się robi.

1. Przewiedzieli się o położeniu oblężonych. *SW.* 2. Przewiedz się, co się tam stało. *SW.*

Przewielebny (= wielce wielebny) — najprzewielebniejszy, nie: przenajwielebniejszy. Ob. Przenajświętszy.

Przewiercić (dok.) — przewiercać (niedok.). I Formy jak: wywiercić — wywiercać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = wiercąc przedziurawić, prześwidrować, 2) P. co = wiercąc przetknąć co.

1. Przewiercić deskę. 2. Przewiercić palce przez deskę.

Zwrot: przewiercić kogo wzrokiem, oczami.

Czarniecki przewiercił go wzrokiem. *Sienk. cyt. SW.*

Przewieść (dok.) — przewodzić (niedok.). Ob. Przewodzić. I Formy jak: wieść — wodzić. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo — z czego — do czego = wiodąc przeprowadzić kogo z jednego miejsca w drugie, 2) P. co (!) = przetłumaczyć z jednego języka na drugi.

Przewietrzyć (dok.)—przewietrzać (niedok.). I Formy jak: wywietrzyć — wywietrzać. II Składnia: P. co.

Przewieźć (dok.) — przewozić (niedok.). I Formy jak: wieźć — wozić. II Składnia: P. kogo, co — przez co.

Przewinąć (dok.) — przewijać (niedok.). I Formy jak: zawinąć—zawijać. II Składnia: P. kogo, co.

Przewinić (tylko w postaci dok.). I Formy jak: winić. II Składnia: P. co lub w czym—komu lub względem kogo.

Przewinić się czym — komu.

Przewinienie względem kogo.

... przewinienia względem kogo? *Sierosz.*

Przewlec (dok.)—przewlekać (niedok.) lub przewłóczyć. I Formy: 1) przewlec, jak: wlec, 2) przewlekam, przewlekasz...; przewlekaj!; przewlekający; przewlekany; przewlekał, 3) przewłóczę, przewłóczysz, przewłóczy, przewłóczymy...; przewłócz! przewłóczcie!; przewłóczony; przewłóczył. II Znaczenie i składnia: 1) P. co — przez co = wlokąc przesunąć, przeciągnąć, powtórnie wlokąc przeciągnąć, 2) P. kogo — w co = przyoblec w nową bieliznę, 3) P. co = zmienić bieliznę, 4) P. co (niedok., zwykle: przewlekać) = odkładać co na później.

1. Przewlec nitkę przez igłę. *SW.* 2. Przewlec dziecko w czystą koszulę. *SW.* 3. Przewlec koszulę. *SW.* 4. Przewleka ciągle swój przyjazd.

Przewodniczyć (tylko w postaci niedok.). I Formy: przewodniczę, przewodniczysz, przewodniczy, przewodniczymy...; przewodnicz! przewodniczcie!; przewodniczył. II Składnia: P. komu.

Szczęśliwy, czyjej przewodniczą łodzi cnota i piękność, niebieskie siostrzyce. *Mick.*

Zwroty: 1) przewodniczyć komu w podróży. *SW;* 2) przewodniczyć komu do chwały. *SW;* 3) przewodniczyć obradom lub na obradach. *SW;* 4) przewodniczyć zgromadzeniu lub w zgromadzeniu. *SW;* 5) przewodniczyć zebraniu lub na zebraniu. *SW;* 6) przewodniczyć na posiedzeniu. *SW;* 7) przewodniczyć w zarządzie, w komisji... *SW.*

Przewodnik — przewodniczka, nie: przewodniczyni (dawn.).

Przewodzić (tylko w postaci niedok.). Ob. Przewieść — przewodzić. Znaczenie i składnia: 1) P. komu = przewodniczyć komu, kierować kim, dowodzić kim, 2) P. nad kim = samowolnie rządzić kim, donderować kim.

1. Niech nam przewodzi. *Sierosz.* Ludowcom przewodził Augustyn. *Kruczk.* 2. Każdy, kto chce, nad nami teraz przewodzi.

Przeworsk (nazwa miasta) — przeworski.

Przewód, dlp tego przewodu.

Wyrażenia i zwroty: 1) przewód sądowy = proces sądowy; 2) przewód elektryczny; 3) wykaz pracy przewodu, nie: wykaz obciążenia przewodu. *KJMK.*

Przewódca (w znaczeniu ujemnym),—przywódca (w znaczeniu dodatnim lub ujemnym). Formy: lp ten przewódca, tego przewódcy, temu przewódcy, tego przewódcę, przewódco!, tym przewódcą, o tym przewódcy, lm ci przewódcy, tych przewódców, tym przewódcom...

Przewódca (lub przywódca) bandy. Przywódca (nie: przewódca) nasz w tych szlachetnych usiłowaniach.

Przewóz, dlp tego przewozu.

Zwrot: coś obowiązuje przy przewozie, nie: dla przewozu. *KJMK.*

Przewrócić (dok.) — przewracać (niedok.). I Formy jak: wrócić — wracać. II Składnia: P. kogo, co.

Przewrócić się — przewracać się.

Zwrot: w głowie się komu przewraca = ktoś zaczyna mieć nadmierne pretensje, żądania.

Wszystkim się w głowach przewraca. *Sierosz.* Tym ludziom w głowach się przewraca. *Kruczk.*

Przewrót, dlp tego przewrotu.

Zwrot: wywołać w czym przewrót.

Nie cofnie się przed ogłoszeniem odkrycia, choćby miało wywołać przewrót w pojęciach ludzkości. *Goet.*

Przewyborny (= nadzwyczaj wyborny) — najprzewyborniejszy, nie: przenajwyborniejszy. Ob. Przenajświętszy.

Przewyżka 1) czego — w czym, 2) czego — nad czym.

Przewyżka dochodów nad wydatkami.

Zwroty: przewyżka prędkości lub przewyżka w prędkości (nie: nad prędkością). *PJ 9, 57.*

Przewyższyć (dok.) — przewyższać (niedok.). I Formy: 1) przewyższę, przewyż-

szysz, przewyższy, przewyższymy...; przewyższyj! przewyższyjcie! (nie: przewyższ! przewyższcie!); przewyższony; przewyższywszy; przewyższył, 2) przewyższam, przewyższasz...; przewyższaj!; przewyższający; przewyższany; przewyższał, przewyższali. II Składnia: P. kogo — czym lub w czym.

Tyś wszystkich przewyższył w złości. *SW.* Tyś wszystkich przewyższył zręcznością (lub w zręczności). (Współzawodnik) którego nie mógł przewyższyć niczym. *Reym.*

Przez (przeze) kogo, co (przyimek rządzący biernikiem). I Forma p r z e z e używa się przed zbiegiem spółgłosek trudnych do wymówienia bądź w pewnych tradycyjnych zwrotach, np. przeze mnie. Ob. Od — ode. II Znaczenie: 1) P. co (o miejscu) = wskróś czego, środkiem czego, w poprzek czego, 2) P. co (o czasie) = w ciągu czego, podczas czego, 3) P. co (o sposobie) = podług czego, według czego, przy pomocy czego, 4) P. kogo, co (o przyczynie) = z powodu kogo, czego.

1. Jechał przez las. 2. Przez rok cały z domu nie wychodził. 3. Rozstrzygali wszystkie sprawy przez głosowanie. 4. Nie mówiłem ci tego przez grzeczność.

Zwroty: 1) mówić przez nos; 2) sam przez się = samodzielny, naturalny; 3) coś się rozumie samo przez się.

Przezabawny (= nadzwyczaj zabawny) — najprzezabawniejszy, nie: przenajzabawniejszy. Ob. Przenajświętszy.

Przezacny (= bardzo zacny) — najprzezacniejszy, nie: przenajzacniejszy. Ob. Przenajświętszy.

Przeziębić (dok.) — przeziębiać (niedok.). I Formy: 1) przeziębię, przeziębisz, przeziębi, przeziębimy...; przezięb! przeziębcie! (nie: przeziąb! przeziąbcie!); przeziębiony; przeziębiwszy; przeziębił, 2) przeziębiam, przeziębiasz...; przeziębiaj!; przeziębiający; przeziębiany; przeziębiał. II Składnia: P. kogo, co.

Przeziębnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: ziębnąć.

Przezimować (dok.) — przezimowywać (niedok.). Formy jak: odzimować — odzimowywać.

Przeznaczenie.

Zwroty: 1) pełnić przeznaczenie; 2) być czym z przeznaczenia; 3) mieć co z przeznaczenia lub w przeznaczeniu.

1. Pełnił to przeznaczenie z wielkim bohaterstwem. *Parand.*

Przeznaczony komu lub dla kogo, ale: do czego (nie: dla czego), ku czemu lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: przeznaczyć).

W wagonach przeznaczonych dla podróżnych. *KJMK.* Zakład ten jest przeznaczony do kształcenia (nie: dla kształcenia) techników. *KJU 1, 4.* W rano przeznaczone do rozpoczęcia robót. *Małacz.* Ku czemu był przeznaczony. *Nałk.* Wszelka ozdoba przeznaczona była na zgubę. *Nałk.*

Przeznaczyć (dok.)—przeznaczać (niedok.). I Formy: 1) przeznaczę, przeznaczysz, przeznaczy, przeznaczymy...; przeznacz! przeznaczcie!; przeznaczony; przeznaczywszy; przeznaczył, 2) przeznaczam, przeznaczasz, przeznacza...; przeznaczaj!; przeznaczający; przeznaczany; przeznaczał, przeznaczali. II Składnia: 1) P. komu lub dla kogo (gdy się wymienia o s o b ę, dla której się coś przeznacza), 2) P. do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia r z e c z, c z y n n o ś ć lub s t a n, do których się kogoś w intencjach swoich przygotowuje), 3) P. na co (gdy się wymienia c e l, na który się kogoś lub coś poświęca).

1. Niektóre rzeczy przeznaczył dla matki. *Żerom.* 2. On, którego Bóg do wielkich rzeczy przeznaczył. *Sienk.* Wierzył, że go Bóg przeznaczył do kierowania majątkiem. *Dąbr.* Dwa pułki przeznaczone zostały do służby. *Żerom.* Nakłady kapitałowe przeznaczone do walki (lub: na walkę, nie: dla walki). *„Czas“ 85, 3, 4.* 3. Przeznaczył ją na żonę. *Sienk.* Został przeznaczony na księdza. *Danił.* Przeznaczą na te rzeczy dwa tysiące. *Dąbr.* Mogą przeznaczyć dochody z tego majątku na utrzymanie i wychowanie dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Przez pół, nie: przez połowę. Ob. Na pół.

Przezrocze, rzadziej: przeźrocze; dlm tych przezroczy.

Całe czarowne przezrocze zmieniło się. *Mick.* Jak w przeźroczu. *Mick.*

Przezroczysty, rzadziej: przeźroczysty.

Przezuć (dok.) — przezuwać (niedok.). I Formy: 1) przezuję, przezujesz...; przezuj!; przezuty; przezuwszy; przezuł, 2) przezuwam, przezuwasz...; przezuwaj!; przezuwający; przezuwany; przezuwał. II Składnia: 1) P. co = zmienić, przełożyć obuwie, 2) P. kogo — z czego = zdjąwszy z kogo obuwie włożyć mu inne.

Przezwać (dok.) — przezywać (niedok.). I Formy jak: nazwać — nazywać. II Składnia: P. kogo, co — kim, czym.

Przezwyciężyć (dok.)—przezwyciężać (niedok.). I Formy jak: zwyciężyć — zwyciężać. II Składnia: P. kogo, co.

Przeżegnać (dok.) — przeżegnywać (niedok.). I Formy jak: zażegnać — zażegnywać. II Składnia: P. kogo — czym.

Przeżłobić (dok.) — przeżłabiać (niedok.). I Formy jak: wyżłobić—wyżłabiać. II Składnia: P. co — czym.

Przeżreć (dok.) — przeżerać (niedok.). I Formy jak: zeżreć — zżerać. II Składnia: P. kogo, co.

Przeżuć (dok.) — przeżuwać (niedok.). I Formy: 1) przeżuć, jak: żuć, 2) przeżuwam, przeżuwasz...; przeżuwaj!; przeżuwający; przeżuwany; przeżuwał. II Składnia: P. co.

Przeżyć (dok.) — przeżywać (niedok.). I Formy: 1) przeżyć, jak: żyć, 2) przeżywam, przeżywasz, przeżywa...; przeżywaj!; przeżywający; przeżywany; przeżywał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = utrzymać się przy życiu, 2) P. co = wydać na życie, 3) P. kogo, co = życiem przetrzymać kogo, co, przeżyć dłużej, przetrwać, 4)

P. co = przenieść, przetrzymać co, doświadczyć czego.

1. Przeżyje do stu lat. *SW.* 2. W krótkim czasie przeżył cały majątek. 3. Przeżył go o kilka lat. 4. Przeżywa te braki chwilowe. *Żerom.* Przeżywała torturę czynu, narzuconą niedołężnej bierności. *Żerom.*

Przeżyć się (dok.) — przeżywać się (niedok.). I Formy jak: przeżyć — przeżywać. II Składnia: (bez dopełn.) = przeżyć siebie, postarzeć się, utracić siły żywotne.

Przeżywić (dok.) — przeżywiać (niedok.). I Formy: 1) przeżywić, jak: żywić, 2) przeżywiam, przeżywiasz...; przeżywiaj!; przeżywiający; przeżywiany; przeżywiał, przeżywiali. II Składnia: P. kogo, co.

Przędza — przędzalnik — przędzalniczy, — przędzalnia — przędzalniany. Forma dlm tych przędzalni.

Zwroty: Przemysł przędzalniczy lub przędzalniany. *JP 20, 84 nn.*

Przodować — I Formy: przoduję, przodujesz...; przoduj!; przodujący; przodował. II Składnia: 1) P. komu, czemu — czym (gdy się wymienia przedmiot wyróżniający), 2) P. komu, czemu — w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się ktoś wyróżnia).

Przodowy. Ob. Przedni.

Przód — przodowy, — przedni. Ob. Przodowy — przedni. Formy: dlp tego przodu, mjsclp na przodzie. Por. Na przedzie.

Prztyk (rzeczown.), dlp tego prztyka.

Zwroty: 1) dać komu prztyka; 2) dostać prztyka.

Prztyk! (wykrzykn. naśladujący trzaśnięcie palcami) = pstryk!

Strzelba nie wypaliła, tylko zrobiła prztyk. *SW.*

Zwrot: zrobić palcami prztyk = prztyknąć palcami.

Przy kim, czym (przyimek).

Zwroty: 1) świder przy Warszawie (!) = świder pod Warszawą. Równe przy Dukli (!) = Równe pod Duklą itp., gdy się oznacza bliskość położenia geograficznego w stosunku do jakiegoś miasta. *JP 10, 30.* Bitwa przy Chocimiu (!) = bitwa pod Chocimiem. *Krasn. 51;* 2) Bitwa przy Worskle (!) = bitwa pod Worskłą, bitwa przy Jeziorze Trazymeńskim (!) = bitwa nad Jeziorem Trazymeńskim itp., na oznaczenie położenia w pobliżu rzeki lub jeziora. *Krasn. 51;* 3) przy królu Stanisławie (!) = za króla Stanisława, przy hetmanie Żółkiewskim (!) = za hetmana Żółkiewskiego itp., na oznaczenie osoby, za której czasów coś się odbyło. *Krasn. 51;* 4) służyć przy wojsku (!) = służyć w wojsku. *Krasn. 51;* 5) nauczyciel przy szkole miejskiej (!) = nauczyciel w szkole miejskiej lub nauczyciel szkoły miejskiej. *Krasn. 51.*

Przybić (dok.)—przybijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Składnia: P. co — do czego — czym.

Przybiec (dok.)—przybiegać (niedok.). Formy jak: wybiec — wybiegać.

Przybijający — przybijająco. Ob. Kojący—kojąco.

Przybijająco smutny.

Przybliżyć (dok.) — przybliżać (niedok.). I Formy jak: zbliżyć — zbliżać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przybłęda ten i ta. Formy: lp ten (ta) przybłęda, tego (tej) przybłędy, temu (tej) przybłędzie, tego (tę) przybłędę, przybłędo! tym (tą) przybłędą, o tym (tej) przybłędzie; lm te przybłędy, tych przybłędów r. m. (tych przybłęd r. ż.), tym przybłędom, tych przybłędów r. m. (te przybłędy r. ż.), tymi przybłędami, o tych przybłędach.

Przy boku czyim = przy kim.

Po stracie miejsca przy boku generała. *Żerom.*

Przybór — Znaczenie i składnia: 1) P. do czego = przyrząd do czego (zwykle w lm: te przybory), 2) P. czego = przybranie czego.

1. Przybór do pisania. Pudełko z przyborami do ręcznych robót. *Orzesz.* 2. Przybór wody.

Zwroty: 1) przybory do pisania. *Dąbr;* 2) przybory do sportu. *Nałk;* 3) przybory do podróży lub przybory podróżnicze; 4) przybory rysunkowe; 5) przybory biurowe; 6) przybory do kawy, do herbaty.

6. Stały przybory do czarnej kawy. *Żerom.*

Przybrać (dok.) — przybierać (niedok.). I Formy jak: zabrać — zabierać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) = wziąć w dodatku do czego, dopuścić kogo, co, 2) P. kogo, co—czym lub w co = przystroić kogo — czym, ubrać w co, 3) P. (bez dopełn.) = przyrosnąć, 4) P. przybrać na czym (!) = zyskać na czym.

1. Wyraz przybiera końcówkę. *SW.* Przybrać zupy. *SW.* 2. Przybrał stół kwiatami. Przybrał ją w nową suknię. Kupy ludu przybranego w konopne koszule. *Sienk.* 3. Woda gwałtownie przybiera.

Zwroty: 1) przybrać sobie kogo za kogo; 2) przybrać na rozmiarach = przybrać większe rozmiary lub zyskać na rozmiarach. *Kr. 1, 54.*

1. Przybrać sobie kogo za towarzysza, za następcę. *SW.* 2. Ruch narodowy polski zyskuje (nie: przybiera) z dnia na dzień na sile. *Cyt. Kr. 1, 60.*

Przybrudzić (dok.)—przybrudzać (niedok.). I Formy jak: zabrudzić — zabrudzać. II Składnia: P. co — czym.

Przybudować (dok.)—przybudowywać (niedok.). I Formy: 1) przybudować, jak: budować, 2) przybudowuję, przybudowujesz..., rzadko: przybudowywam, przybudowywasz... (nie: przybudowywuję, przybudowywujesz...); przybudowuj!, rzadko: przybudowywaj!; przybudowujący, rzadko: przybudowywający; przybudowywany; przybudowywał. II Składnia: P. co — do czego.

Przybyć (dok.) — przybywać (niedok.). I Formy: 1) przybędę, przybędziesz...; przybądź! przybądźcie!; przybywszy; przybył, 2) przybywam, przybywasz...; przybywaj!; przybywający; przybywał. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = przyjść, przyjechać, zjawić się, być przywiezionym, 2) P. (nieosob.) komu, czemu — czego, nie: co (Krasn. 56) = przyrasta czego, pomnaża się czego.

1. Przybył drugi i dziesiąty i nie ciasno jest nikomu. *Pol. cyt. SW.* 2. Chłopakowi przybyło opamiętania. *Siedl.* Musi przybywać coraz to nowego materiału (nie: coraz to nowy materiał). *Cyt. Szeffs. 45.*

Przybytek, dlp tego przybytku.

Zwrot: od przybytku głowa nie boli (rub.), *SF* = nadmierna zamożność nie przynosi troski.

Przychodni, nie: przychodny.

Przychodzić (niedok.)—przyjść (dok.), jak: chodzić — iść. II Znaczenie i składnia: 1) P. do kogo, do czego — po kogo, po co — na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: chodzić, iść) lub bez dopełn. = idąc przybywać, nadchodzić, zjawiać się, następować, 2) P. do czego (przen.) = dorabiać się czego, dobić się czego, 3) P. do czego — z czego (nieosob.) = coś przeobraża się w co, coś kończy się na czym, 4) P. lub P. ś. co robić (nieosob.) = przytrafia się, wypada, trzeba co robić, 5) P. komu = wypadać komu — czym, być dla kogo — czym, 6) P. w czym (!) = występować, znajdować się w czym.

1. Ilu ludzi przychodzi do niego, ciągle po jego pracę. *Kad.* Przychodził na lekcję. *Iwasz.* 2. Przyszedł do grosza. *SW.* 3. Przychodziło do coraz żywszego sporu. *Mick.* Gdy przyszło do wyborów... *Kruczk.* 4. Nieraz przyjdzie mu ulegać. *Sienk.* Zamknąć się przyjdzie w fortecy. *Żerom.* 5. On mu przychodzi stryj. *SW.* 6. Wyraz ten rzadko spotyka się (nie: przychodzi) w tej książce. *Cyt. Kr. 1, 159.* W powyższym wierszu znajdujący się (nie: przychodzący, por. niem. vorkommen) wyraz. *Cyt. PJ 1, 78.*

Zwroty: 1) coś komuś przychodzi do głowy, *SF* = ktoś wpada na jakąś myśl; 2) komuś coś przychodzi łatwo, trudno, z trudnością, z trudem... *SF;* 3) na kogoś przychodzi kolej. *SF;* 4) na kogoś przychodzi smutek, nieszczęście...; 5) coś komuś z czegoś przychodzi = ktoś ma z czegoś jakiś pożytek; 6) gdy przyjdzie co do czego = gdy się nadarzy odpowiednia sposobność; 7) przychodzić na świat = rodzić się, powstawać; 8) przychodzić do siebie = powracać do stanu normalnego (fizycznego lub duchowego); 9) przychodzi komu na co = ktoś jest do czego zmuszony okolicznościami życia; 10) na to nie przyjdzie (!) = na tym nie zależy. *Krasn. 74.*

5. Nikomu nic z tego nie przyjdzie. *Nałk.* 6. Gdy przyjdzie co do czego... *Makusz.* 7. W niej przychodzi na świat jakaś zupełnie inna postać. *Sienk.* Przyszedł na świat drugi syn. *Prus.* 8. Pies powoli przychodził do siebie. *Wikt.* 9. Na co mi to przyszło? muszę dzieci niańczyć.

Przychodzień, nie: przychodzeń (PJ 1, 137); dlp tego przychodnia, mlm ci przychodnie, dlm tych przychodniów lub tych przychodni.

Przychód, dlp tego przychodu. Znaczenie: 1) P. (!) = przyjście, przybycie (dawn.), 2) zysk, dochód.

Zwrot: mieć przychód z czego.

Przychwycić (dok.) lub **przychwytać**—przychwytywać (niedok.). I Formy: 1) przychwycić, jak: chwycić lub przychwytam, przychwytasz...; przychwytaj!; przychwytany; przychwytawszy; przychwytał, 2) przychwytuję, przychwytujesz...; przychwytuj!; przychwytujący; przychwytywany; przychwytywał. II Składnia: P. kogo.

Zwrot: przychwycić kogo na gorącym uczynku.

Przychylenie się do czego.

Zwrot: w przychyleniu się do prośby... (!) = przychylając się do prośby...

Przychylność do kogo lub dla kogo, ku komu (arch.), ale: do czego (nie: dla czego) lub ku czemu.

Otrzymała w spadku po matce znajomość polskiej mowy oraz życzliwą przychylność do narodu. *Danił.*

Zwroty: 1) przychylność czyją zyskać, zjednać. *SF. SW;* 2) przychylność komu okazać. *SF;* 3) być dla kogo z wielką (całą) przychylnością; 4) być z przychylnością o kogo, o co. *SW;* 5) dać komu dowody przychylności. *SW.*

3. Jestem dla niego z całą przychylnością. *SW.* 4. Widziałem, z jaką przychylnością byłeś o dobro bliźnich. *Karp. cyt. SW.* 5. Niektórzy szczerej życzliwości dali mi dowody. *Mick. cyt. SW.*

Przychylny komu lub dla kogo, ale: czemu (nie: dla czego).

Wszyscy przychylni panów Horeszków rodzinie. *Mick.* Byłeś mi zawsze przychylny. Jestem dla ciebie zawsze przychylny. Zawsze byłem tej sprawie przychylny.

Przyciąć (dok.)—przycinać (niedok.). I Formy jak: wyciąć — wycinać. II Składnia: P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).

Przyciąć gałąź. *SW.*

Zwrot: przyciąć komu piórek, skrzydełek, *SW* = przytrzeć komu rogów, ukrócić czyją pychę.

Przyciągnąć (dok.) — przyciągać (niedok.). I Formy jak: pociągnąć — pociągać. II Składnia: P. kogo, co — czym — do kogo, do czego.

Przycichnąć (dok.) — przycichać (niedok.). Formy: 1) przycichnąć, jak: cichnąć, 2) przycicham, przycichasz...; przycichaj!; przycichający; przycichał.

Przyciemnić (dok.) — przyciemniać (niedok.). I Formy jak: zaciemnić—zaciemniać. II Składnia: P. kogo, co — kim, czym.

Zawsze go swoją osobą przyciemniał.

Przyciemnieć (tylko w postaci dok.). Formy jak: ciemnieć.

Przycierać. Ob. Przytrzeć.

Przyciesz, dlp tej przyciesi, mlm te przyciesie (SW), dlm tych przyciesi.

Przycisnąć (dok.) — przyciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć — ciskać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Oburącz do ust go (= róg) przycisnął. *Mick.*

Zwrot: przycisnąć kogo do muru, *SF* = zmusić kogo do nieodwołalnej decyzji lub do wyznania.

Przyczepiać (niedok.) — przyczepić (dok.). I Formy jak: odczepiać — odczepić. II Składnia: P. co — do czego.

Przyczepiać się (niedok.) — przyczepić się (dok.). I Formy jak: przyczepiać — przyczepić. II Znaczenie i składnia: 1) P. ś. do czego = przylgnąć, przylepić się do czego, 2) P. ś. do kogo = związać się z kim natrętnie, 3) P. ś. do kogo — o co = wystąpić wobec kogoś z nieuzasadnionymi pretensjami.

Przyczernić (dok.)—przyczerniać (niedok.). I Formy jak: poczernić — poczerniać. II Składnia: P. co — czym.

Przyczesać (dok.) — przyczesywać (niedok.). I Formy: 1) przyczesać, jak: czesać, 2) przyczesuję, przyczesujesz...; przyczesuj!; przyczesujący; przyczesywany; przyczesywał. II Składnia: P. kogo — czym.

Przyczyna czego, nie: do czego.

Jeżeli ustanie przyczyna jej (= pieczy) odebrania (nie: do jej odebrania). *Kod. Cyw. Rodzina.*

Zwroty: 1) za czyjąś przyczyną; 2) dla jakiejś

przyczyny; 3) nie bez przyczyny = na pewno dla jakiejś przyczyny; 4) z przyczyny czyjej coś się dzieje, staje; 5) przyczyna w czymś tkwi. *SF;* 6) podawać przyczynę; 7) być przyczyną czemu lub czego; 8) nie ma żadnej dobrej przyczyny, żeby..., nie ma poważnej przyczyny, żeby...; 9) mieć do czego przyczynę; 10) mieć po temu przyczynę.

1. To za jej przyczyną rozszalało się miasto. *Nałk.* 2. Dla niewiadomej przyczyny... *Żerom.* 3. Nie bez przyczyny wyjechał tak nagle. *SW.* 4. Z twojej przyczyny doszło do waśni. *SW.* 7. Wszystkim tym myślom przyczyną była Tunia. *Iwasz.* 8. Nie ma żadnej dobrej przyczyny, żeby... *Dąbr.*

*** Przyczyna** (sposoby wyrażania okoliczności przyczyny). I Rozróżniamy trzy główne odmiany przyczyny: 1) przyczynę właściwą, czyli przyczynę realnego jakiegoś faktu lub postępowania, 2) przyczynę konieczną, czyli warunek (ob. * Warunek); 3) przyczynę przyzwalającą, czyli przyzwolenie (ob. * Przyzwolenie).

II Przyczynę właściwą wyrażamy albo za pomocą całych zdań, zwanych przyczynowymi, albo za pomocą części zdania, zwanych okolicznikami przyczyny.

III Zdania okolicznikowe przyczyny zastępują okoliczniki przyczyny zdania nadrzędnego i tak, jak one, odpowiadają na pytania: czemu? dlaczego? z jakiego powodu? przez co? za co? Zdania przyczynowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: że, iż, gdyż, ponieważ.

Rębajło klucznikiem siebie tytułował, iż ten urząd na zamku przed laty piastował. *Mick.* Morze burzyło się, ponieważ przypływ wzbierał. Zwano go kaznodzieją, że zbyt lubił gesta. *Mick.* Że mię przyjmują grzecznie, chce mię za nos wodzić. *Mick.* Ostęp zwał się zamczyskiem, gdyż niegdyś stał tam zamek. *Mick.*

IV Okoliczniki przyczyny wyrażamy za pomocą rzeczowników w narzędniku lub w innych przypadkach zależnych z przyimkami; te różne postaci zależą od różnych rodzajów przyczyny, które wyrażają. Rozróżniamy dwie podstawowe odmiany przyczyny: przyczynę naturalną (fizyczną bądź psychiczną) i przyczynę moralną.

1. Przyczynę fizyczną bądź psychiczną wyrażamy za pomocą rzeczowników w dopełniaczu z przyimkiem: od lub z bądź za pomocą rzeczowników w bierniku z przyimkiem: przez lub na. Przyczynę moralną wyrażamy za pomocą rzeczownika w bierniku z przyimkiem: za bądź za pomocą rzeczownika w dopełniaczu z przyimkiem: dla.

Mury kościoła drżały od śpiewu, od muzyki, od dzwonów bicia. *Krasz. cyt. Krasn. Skł.* Czym ze złości, czy z żalu źle mierzył? *Mick.* Pan Sędzia przez grzeczność prosił na wieczerzę. *Mick.* Na ten świst rój królików spod ziemi wytrysnął. *Mick.* — Księcia Michała kochano powszechnie za męstwo, hojność i serce wylane. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* Złączyłeś los swój z moim nie dla dumy, nie dla próżności, nie dla chęci zysku. *Korzen. cyt. Krasn. Skł.*

2. Przyczyna fizyczna lub psychiczna może być bezpośrednia bądź pośrednia, przedmiotowa (obiektywna, poza podmiotem zdania tkwiąca) lub podmiotowa (subiektywna, w podmiocie zdania tkwiąca), ciągła bądź doraźna.

a) Przyczynę fizyczną lub psychiczną bezpośrednią wyrażamy za pomocą dopełniacza z przyimkiem: od, z, bądź bierника z przyimkiem: na, a przyczynę fizyczną lub psychiczną pośrednią za pomocą biernika z przyimkiem: przez.

Wiatr zaświszczał mi w uszach od szalonego pędu konia. *Mick. cyt. Krasn. Skł.* Było tam trochę ciemno od dymu. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* Wolę się poddać z musu, niż z ochoty. *Korzen. cyt. Krasn. Skł.* Usycham z żalu, omdlewam z tęsknoty. *Słow. cyt. Krasn. Skł.* Na ten świst rój królików spod ziemi wytrysnął. *Mick.* — Przez szacunek należny duchownej osobie nie śmiano łajać mnicha. *Mick.* Nie przez ciekawość pytam, tylko z przyjaźni. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* (Jak widać z ostatniego przykładu, niekiedy się zaciera różnica między obu odmianami przyczyny: pytać się przez ciekawość — z ciekawości, przez przyjaźń — z przyjaźni).

b) Przyczynę bezpośrednią przedmiotową wyrażamy za pomocą dopełniacza z przyimkiem: od bądź za pomocą biernika z przyimkiem: na, a przyczynę bezpośrednią podmiotową wyrażamy za pomocą dopełniacza z przyimkiem: z.

Dach z blachy złocił się od słońca. *Mick. cyt. Krasn. Skł.* Na taki odgłos wszyscy się ocknęli. *Korzen. cyt. Krasn. Skł.* — Usycham z żalu, omdlewam z tęsknoty. *Słow.* Czym ze złości, czy z żalu źle mierzył? *Mick.* Drżę z zimna. *Mp,* ale także: Ty drżysz od zimna. *Słow. cyt. Krasn. Skł.* (tutaj chodzi nie o zimno wewnętrzne, lecz o niską temperaturę zewnętrzną atmosfery).

c) Przyczynę przedmiotową ciągłą wyrażamy za pomocą dopełniacza z przyimkiem: od, a przyczynę przedmiotową doraźną wyrażamy za pomocą biernika z przyimkiem: na.

Mury kościoła drżały od śpiewu, od muzyki. *Krasz.* Wiatr zaświszczał mi w uszach od szalonego pędu konia. *Mick.* Dach z blachy złocił się od słońca. *Mick.* — Na ten świst rój królików spod ziemi wytrysnął. *Mick.* Na taki odgłos wszyscy się ocknęli. *Korzen.*

Uwaga. Wyrażenia z przyimkami: od, przez, a niekiedy także z przyimkiem: z można zastępować narzędnikiem odpowiedniego rzeczownika.

Jego to postrzałem (= od jego to postrzału) zginął Stolnik. *Mick.* Most na rzece zahuczał tętentem (= od tętentu) konnicy. *Mick. cyt. Krasn. Skł.* Pracą (= przez pracę) wszystkie (narody) się utrzymują i bogacą. *Śniad. cyt. Krasn. Skł.* On spuścił oczy, wstydem (= ze wstydu) się zapłonił. *Brodz. cyt. Krasn. Skł.*

3. Przyczyna moralna, tak samo jak przyczyna naturalna (fizyczna lub psychiczna), może być podmiotowa bądź przedmiotowa. W pierwszym wypadku zawiera w sobie pobudkę działania, w wypadku drugim pociąga za sobą odwet, czyli moralne następstwa swojego oddziaływania. Przyczynę moralną podmiotową wyrażamy za pomocą rzeczownika w dopełniaczu z przyimkiem: dla, a przyczynę moralną

przedmiotową wyrażamy za pomocą rzeczownika w bierniku z przyimkiem: z a.

Złączyłeś los swój z moim nie dla dumy, nie dla próżności, nie dla chęci zysku. *Korzen. cyt. Krasn. Skł.* — Księcia Michała kochano powszechnie za męstwo, hojność i serce wylane. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* A ja com zyskał za rany i znoje? *Mick.*

V. Prócz wymienionych wyżej sposobów wyrażamy przyczynę także za pomocą: 1) wyrażeń przyimkowych: wskutek czego, skutkiem czego, z powodu czego, z przyczyny czego, ze względu na co, wobec czego, dzięki czemu, 2) za pomocą imiesłowów przysłówkowych.

Droga była ciężka z powodu zasp śnieżnych. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* Wobec tej myśli miłe były im przyszłe trudy. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* Dzięki olbrzymiej sile i przytomności uchodził zawsze na cało. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.* Pan profesor będąc zarazem pisarzem magistratu często w czasie lekcji był nieobecny. *Brodz.*

Przyczynić (dok.) — przyczyniać (niedok.). I Formy: 1) przyczynię, przyczynisz, przyczyni, przyczynimy...; przyczyń! przyczyńcie!; przyczyniony; przyczyniwszy; przyczynił, 2) przyczyniam, przyczyniasz...; przyczyniaj!; przyczyniający; przyczyniany; przyczyniał, przyczyniali. II Znaczenie i składnia: 1) P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — do czego = dodać co (czego) — do czego, 2) P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) — komu = przyśpieszyć czego — komu, zrobić co — komu.

1. Do dawnych utrapień przyczyniasz nowych. 2. Przyczyniają mu jeszcze większe dolegliwości. *Sienk. cyt. PJ 12, 42.* Przyczynił rodzinie splendorów. *Bartk.*

Zwroty: 1) przyczynić komu krzywdę (! rus.) = wyrządzić komu krzywdę; 2) przyczynić komu radość, przyjemność (! rus.) = sprawić komu radość, przyjemność. *Krasn. 74;* 3) przyczyniać straty (!) = przyprawiać o straty.

Przyczynić się (dok.)—przyczyniać się (niedok.). I Formy jak: przyczynić — przyczyniać. II Znaczenie i składnia: 1) P. ś. do czego = przyłożyć się do czego, sprawić co, 2) P. ś. za kim — u kogo = wstawić się za kim, prosić za kim — u kogo.

1. Nie mało by się przyczynił do postępu. *Mochn.* Samiśmy się do tego przyczynili. *Sienk.* 2. Przyczynił się za nim u króla. *SW.*

Przyćmić (dok.) — przyćmiewać (niedok.). I Formy: 1) przyćmię, przyćmisz, przyćmi, przyćmimy...; przyćmij!; przyćmiony; przyćmił, 2) przyćmiewam, przyćmiewasz...; przyćmiewaj!; przyćmiewający; przyćmiewany; przyćmiewał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przydać (dok.) — przydawać (niedok.). I Formy: 1) przydać, jak: dać, 2) przydaję, przydajesz... (nie: przydawam, przydawasz... dawn.); przydawaj!; przydający, rzadko: przydawający; przydawany; przydawał.

Założyła ręce na piersiach przydawając zasłony sukience. *Mick.*

II Znaczenie i składnia: 1) P. komu — kogo, co lub czego (w dopełnienu cząstkowym) = dodać komu — kogo, co lub czego, 2) P. co lub czego — do czego = dodać co lub czego — do czego, 3) P. komu — kogo — za kogo = dodać komu — kogo w charakterze kogo.

1. Zdawał się wzrostu przydawać. *Bartk.* 2. Jakby ktoś do nieszczęścia brzydoty jeszcze śmieszność chciał przydać. *Bartk.* 3. Przydał (Rafała) za pewien rodzaj towarzysza braciom. *Żerom.*

Zwroty: 1) przydać komu kogo dla asysty; 2) przydać do pomocy (!) = dodać do pomocy. *Kr. 2, 196.*

1. Z ułanami przydanymi dla asysty. *Małacz.*

Przydać się (dok.) — przydawać się (niedok.). I Formy jak: przydać — przydawać. II Składnia: 1) P. ś. komu lub dla kogo — na co = okazać się komu pożytecznym na co (gdy się wymienia jakąś o k o l i c z n o ś ć przygodną, w której się coś okazuje pożytecznym), 2) P. ś. komu — do czego = okazać się odpowiednim do czego (gdy się wymienia p r z e d m i o t, c z y n n o ś ć lub s t a ł ą jakąś o k o l i c z n o ś ć, do których coś się okazuje odpowiednim).

1. Może się jeszcze na coś (to znaczy: w jakichś okolicznościach życia) przydać. *Siedl.* Taka właśnie (laska) przyda mu się na spacer za miasto. Przyda mi się to na wszelki wypadek. 2. Przyda mi się ten kluczyk do mojego biurka. Przyda mi się to do moich robót.

Przydatny komu lub dla kogo — na co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: przydać się).

Droga przydatna do ruchu jednostronnego. Palto przydatne na deszcz (to znaczy: na wypadek deszczu).

* **Przydawka okolicznikowa,** czyli określenie wspólne, odnoszące się do podmiotu lub dopełnienia a zarazem do orzeczenia. Zgadza się w przypadku, w rodzaju i w liczbie z tym rzeczownikiem (w podmiocie lub dopełnieniu), do którego się odnosi.

Chodził jak noc jesienna ponury i milczący. *Reym.* Setki tysięcy aktów butwieje niepoznanych (nie: niepoznanymi). *Cyt. Szeffs.*

Przydelegowany (!) = delegowany, wydelegowany do kogo, do czego (DUMK 31 III 32).

Przydeptać lub **przydepnąć** (dok.) — przydeptywać (niedok.). I Formy: 1) przydeptać, jak: deptać, 2) przydepnę, przydepniesz...; przydepnij!; przydepnięty; przydepnął, przydepnąłem, przydepnęli (nie: przydepł...), 3) przydeptuję, przydeptujesz...; przydeptuj!; przydeptujący; przydeptywany; przydeptywał. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przydłużyć (dok.) — przydłużać (niedok.). I Formy jak: podłużyć — podłużać. II Składnia: P. co.

Przydomek czego, dlp tego przydomka.

Potrafił zyskać chlubny przydomek atamana. *Danił.*

* **Przydomki** w połączeniu z nazwiskami w zasadzie są nieodmienne; np. Wojnicz-Sianożęckiemu, Ostoja-Staszewskiemu; wyjątek stanowią przydomki które występują samodzielnie, np. Grzymała, Junosza; te także w połączeniu z nazwiskami ulegają odmianie, np. Grzymale-Siedleckiemu, Junoszy-Stępowskiemu. JP 18, 31.

Przydybać (dok.)—przydybywać (niedok.). I Formy: 1) przydybię, przydybiesz...; przydyb! przydybcie!; przydybany; przydybawszy; przydybał, 2) przydybuję, przydybujesz...; przydybuj!; przydybujący; przydybywany; przydybywał. II Znaczenie i składnia: P. kogo, co (rub.) = przyłapać, przycapić kogo, co.

Zwrot: przydybać przesyłkę w pociągu (!) = wykryć, znaleźć... *DUMK 31 III 32.*

Przydział (!) lub **przydzielenie** (!) = odkomenderowanie, zaliczenie, przeznaczenie, wydelegowanie do jakichś czynności.

Prawo wyznaczania (nie: przydzielania) pracy. *Kr. 2, 196.*

Zwrot: dostał przydział do piechoty (!) = zaliczono go, przeznaczono go do piechoty.

Przydzielić (dok.) — przydzielać (niedok.). I Formy jak: oddzielić — oddzielać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co — komu = dzieląc dać kogo, co — komu, wydzielić co— komu, 2) P. kogo, co — do czego (!) = odkomenderować, zaliczyć, wcielić, przeznaczyć kogo, co — do czego.

1. Przydzielają husarię husarii, hufce lekkie— chorągwiom lekkim... *Szajn. cyt. SW.* 2. Mnie odkomenderowali (lub: przeznaczyli, nie: przydzielili) do eskorty rannych. *Strug.* Przełożony może ławnikom polecać (nie: przydzielać) poszczególne zadania. *Cyt. Kr. 2, 196.*

Przydźwigać (dok.) — przydźwigiwać (niedok.). Por. Przydźwignąć. I Formy: 1) przydźwigać, jak: dźwigać, 2) przydźwiguję, przydźwigujesz...; przydźwiguj!; przydźwigujący; przydźwigiwany; przydźwigiwał. II Znaczenie i składnia: P. kogo, co = dźwigając przynieść kogo, co.

Szczepek od ludzi uzbierałem, tu je przydźwigałem. *Orzesz. cyt. SW.*

Przydźwignąć (dok.) — przydźwigać (niedok. lub dok.) — przydźwigiwać (niedok.). I Formy: 1) przydźwignąć, jak: dźwignąć, 2) przydźwigam, przydźwigasz, 3) przydźwigę, przydźwigujesz. Ob. Przydźwigać. II Znaczenie i składnia: P. co lub czego = dźwigając trochę podnieść co lub czego.

Przydźwignij nieco tę pakę. Przydźwignij drzwi.

Przyfarbować (dok.) — przyfarbowywać (niedok.). I Formy: 1) przyfarbować, jak: farbować, 2) przyfarbowuję, przyfarbowujesz, rzadko: przyfarbowywam, przyfarbowywasz (nie: przyfarbowywuję, przyfarbowywujesz...); przyfarbowuj!, rzadko: przyfarbowywaj!; przyfarbowujący, rzadko: przyfarbowywający; przyfarbowywany; przyfarbowywał. II Składnia: P. co — czym.

Przyfastrygować (dok.) — przyfastrygowywać (niedok.). I Formy: 1) przyfastrygować, jak: fastrygować, 2) przyfastrygowuję, przyfastrygowujesz..., rzadko: przyfastrygowywam, przyfastrygowywasz... (nie: przyfastrygowywuję, przyfastrygowywujesz...); przyfastrygowuj!, rzadko: przyfastrygowywaj!; przyfastrygowujący, rzadko: przyfastrygowywający; przyfastrygowywany; przyfastrygowywał. II Składnia: P. co — czym.

Przygadnąć (dok.) — przygadywać (niedok.), nie: przygadać. I Formy jak: zgadnąć—zgadywać. II Znaczenie i składnia: 1) P. komu — co = przygadując zarzucać komu — co, 2) P. do kogo = od czasu do czasu gadać coś do kogo.

1. Ciągle mi coś przygaduje, nigdy nie jest zadowolony. 2. Bardzo był z niej rad i często przygadywał do niej. *Ork. cyt. SW.*

Przyganić (dok.) — przyganiać (niedok.). I Formy: 1) przyganić, jak: ganić, 2) przyganiam, przyganiasz...; przyganiaj!; przyganiający; przyganiał, przyganiali. II Składnia: P. komu — co = zarzucać komu — co, wytykać komu — co, 2) P. czemu = wytykać co.

Przygarnąć (dok.) — przygarniać (niedok.). I Formy jak: ogarnąć — ogarniać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przygasić (dok.) — przygaszać (niedok.). I Formy jak: zagasić—zagaszać. II Składnia: P. co — czym.

Zwroty: przygasić ogień młodzieńczy, zapał. *SW.*

Przygasnąć (dok.) — przygasać (niedok.). Formy jak: wygasnąć — wygasać.

Przygęstnieć (tylko w postaci dok.), nie: przygęstnąć. Formy jak: zgęstnieć.

Przygęsty = zbyt gęsty.

Przyglądać się (niedok.) — przyglądnąć się (dok.), częściej: przyjrzeć się. I Formy: 1) przyglądam się, przyglądasz się...; przyglądaj się!; przyglądał się; 2) przyglądnę się, przyglądniesz się...; przyglądnij się!; przyglądnąwszy się; przyglądnął się; przyglądnąłem się, przyglądnęli się. II Składnia: P. ś. komu, czemu.

Ojciec przyglądał się czas jakiś tym zabawom. *Choyn.* Przyglądała się cichemu domowi. *Natk.* Podszedł i przyglądnął się motylom. *Sierosz.*

Przygładzić (dok.)—przygładzać (niedok.). I Formy: 1) przygładzić, jak: gładzić, 2) przygładzam, przygładzasz...; przygładzaj!; przygładzający; przygładzany; przygładzał. II Składnia: P. komu — co — czym.

Przygłodzić (dok.)—przygładzać (niedok.). Por. Przygładzić. I Formy: 1) przygłodzić, jak: głodzić, 2) przygładzam, przygładasz...; przygładzaj!; przygładzający; przygładzany; przygładzał. II Składnia: P. kogo = trochę kogo głodzić.

Przygnębiający — przygnębiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Nowina podziałała na proboszcza przygnębiająco. *Weyss.*

Przygnębić (dok.) — przygnębiać (niedok.). I Formy: 1) przygnębić, jak: gnębić, 2) przygnębiam, przygnębiasz...; przygnębiaj!; przygnębiający; przygnębiany; przygnębiał, przygnębiali. II Składnia: P. kogo — czym.

Przygniatający — przygniatająco. Ob. Kojący — kojąco.

Przygniatająco wielki.

Przygnieść (dok.) — przygniatać (niedok.). I Formy jak: wygnieść — wygniatać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przygoda.
Zwrot: mieć z kim przygodę.
Z wujami miewaliśmy rozmaite przygody. *Kad.*

Przygodny, nie: przygodni (PJ 9, 6).

Przygodzić się (dok.)—przygadzać się (niedok.). I Formy jak: dogodzić — dogadzać. II Składnia: P. ś. komu.

Przygotować (dok.), nie: przygotowić (Kras. 14)—przygotowywać (niedok.), nie: przygotawiać, ani: przygatawiać. I Formy: 1) przygotować, jak: gotować, 2) przygotowuję, przygotowujesz... lub przygotowywam, przygotowywasz... (nie: przygotowywuję, przygotowywujesz...); przygotowuj! lub przygotowywaj! (nie: przygotowywuj!); przygotowujący lub przygotowywający (nie: przygotowywujący); przygotowywany; przygotowywał. II Składnia: 1) P. co — dla kogo, 2) P. kogo, co — do czego (nie: dla czego) lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: przydać się do czego lub na co).
1. Opatrzność dla stworzeń przygotowała ucztę. *Prus.* 2. Jestem przygotowana na śmierć (to znaczy: na możliwą śmierć, na wypadek śmierci). *Zapol.* Byli przygotowani do wyroku (to znaczy: do nieuniknionego, pewnego wyroku; na wyrok = na przypuszczalny, możliwy wyrok). *Małacz.* Prosiła, żeby mię przygotował do tej niepomyślnej wiadomości. *I. Dąbr.* Uniwersytet przygotowuje do zawodu. *Dąbr.*

Przygotować się (dok.) — przygotowywać się (niedok.). I Formy jak: przygotować — przygotowywać. II Składnia: P. ś. do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: przygotować).
Niech pani przygotuje się na tę możliwość. *Święt.* Niebo przygotowywało się do obchodu godów letnich. *Dyg.*

Przygotowanie do czego (nie: dla czego) lub na co. Por. Przygotować.
Przygotowania do odjazdu. *Żerom.* Przygotowania do nowej zabawy. *Parand.*
Zwroty: 1) robić przygotowania do czego. *SF;* 2) bez przygotowania coś robić = improwizując coś robić.

Przygrywać (tylko w postaci niedok.). I Formy jak: wygrywać. Ob. Wygrać. II Składnia: P. co.

Przygryźć (dok.) — przygryzać (niedok.). I Formy jak: wygryźć—wygryzać. II Składnia i znaczenie: 1) P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) = z lekka co lub czego ugryźć, 2) P. komu (przen.) = dokuczyć komu.
Zwroty: 1) przygryźć sobie język, *SW* = postanowić milczeć; 2) przygryźć wargi = powstrzymać się od śmiechu.

Przygrzać (dok.) — przygrzewać (niedok.). I Formy jak: odgrzać—odgrzewać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przygwoździć (dok.) — przygważdżać (niedok.) lub rzadko: przygwożdżać. I Formy: 1) przygwożdżę, przygwoździsz, przygwoździ, przygwoździmy...; przygwoździ! przygwoździcie!; przygwożdżony; przygwoździwszy; przygwoździł, 2) przygważdżam, przygważdżasz...; przygważdżaj!; przygważdżający; przygważdżany; przygważdżał, przygważdżali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przyjaciel, tego przyjaciela, temu przyjacielowi, tego przyjaciela, przyjacielu!, tym przyjacielem, o tym przyjacielu; lm ci przyjaciele, tych przyjaciół (nie: przyjacieli), tym przyjaciołom (nie: przyjacielom), tych przyjaciół (nie: przyjacieli), tymi przyjaciółmi (nie: przyjaciołmi, ani: przyjacielami), o tych przyjaciołach (nie: przyjacielach).
Ojcowie byli przyjaciółmi. *Święt.* Z przyjaciółmi. *Żerom.*
Zwroty: 1) przyjaciel od serca; 2) przyjaciel od kieliszka. *SF.*
Szczera gawęda z przyjacielem od serca. *Danił.*

Przyjazd — przyjazdowy,—przyjezdny. Znaczenie: 1) przyjazdowy = odnoszący się do przyjazdu, związany z przyjazdem, 2) przyjezdny = ten, kto przyjechał.
Wyrażenie: dworzec przyjazdowy, dworzec odjazdowy. *Kr. 2, 244.*

Przyjazny (nie: przyjaźny) komu, czemu lub dla kogo, dla czego.
Nie wyczuł chwili przyjaznej dla duchowej biesiady. *Bartk.* Uśmiech jego przyjazny ludziom. *Weyss.*

Przyjaźń — Znaczenie: 1) P. dla kogo = przyjaźń odczuwana dla kogo, 2) P. z kim = przyjaźń wiążąca z kim, 3) P. pomiędzy kim = przyjaźń wzajemna między kimś, 4) P. od czego = przyjaźń ograniczona do serdecznych stosunków w zakresie czego.
1. Uczuł dla tego człowieka przyjaźń. *Żerom.* 2. O przyjaźni ze szlachtą zamyślał. *Sienk.* 3. Przyjaźń pomiędzy nami. *Iwasz.* 4. Przyjaźń od tańca, tenisa i wycieczek. *Nałk.*
Zwroty: 1) przyjaźń obustronna, wzajemna. *SW;* 2) przyjaźń wierna, stała, niezachwiana, do grobowej deski. *SW;* 3) przyjaźń szczera, serdeczna, bezinteresowna. *SW;* 4) przyjaźń obłudna, fałszywa, dla interesu. *SW;* 5) związki, węzły przyjaźni. *SW;* 6) być z kim w przyjaźni. *SW;* 7) zawrzeć, nawiązać z kim przyjaźń. *SW;* 8) zyskać, zjednać sobie czyją przyjaźń. *SW;* 9) okazać komu przyjaźń. *SF;* 10) przyjaźnią kogo darzyć.
7. Nie nawiązał żadnej przyjaźni. *Nałk.* 10. Przyjaźnią darzył Lipeckiego. *Perz.*

Przyjąć (dok.) — przyjmować (niedok.), nie: przyjmywać. I Formy: 1) przyjmę (nie: przyjmię), przyjmiesz..., przyjmą (nie: przyjmią); przyjmij! przyjmijcie!, rzadziej: przyjm! przyjmcie!; przyjęty; przyjąwszy; przyjął, przyjęła, przyjęli, 2) przyjmuję, przyjmujesz...; przyjmuj!; przyjmujący, przyjmowany; przyjmował. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co—od kogo = wziąć, zgodzić się wziąć kogo, co — od kogo, 2) P. kogo = wziąć kogo do domu, ugościć kogo, 3) P. kogo — za kogo = wziąć kogo do służby w charakterze kogo, nająć kogo — za kogo, wziąć kogo do siebie w charakterze kogo; uznać kogo — za kogo, 4) P. kogo — do czego = dopuścić kogo — do czego, 5) P. że... (!) = przypuścić, że...
1. Chłodno przyjęła jego zainteresowania. *Iwasz.* 3. Może byście mnie, gospodarzu, przyjęli za parobka. *Kruczk.* Przyjęła to wymyślanie za rodzaj

oświadczyn. *Dąbr.* Wielkość, dla której przyjęto liczbę jeden jako miarę. *Sł. Techn.* 4. Przyjmowali narody do braterstwa. *Mick.* 5. Przypuśćmy (nie: przyjmijmy), że pan prawdę mówi. *Cyt. PJ 1, 74.* Dajmy na to (nie: przyjmijmy), że on ma słuszność. *Cyt. PJ 1, 74.*

Zwroty: 1) przyjąć kogo chłodno, gorąco, z otwartymi rękami. *SF. SW;* 2) przyjąć telegram (o urzędniku), ale: odebrać telegram (o adresacie). *KJMK.* Ob. Telegram; 3) przyjąć rozmiary (!) = przybrać rozmiary.

Przyjechać (dok.) — przyjeżdżać (niedok.). Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Przyjemność, dlp tej przyjemności, mlm te przyjemności, dlm tych przyjemności.

Zwrot: sprawić (nie: wyrządzić, przyczynić) komu przyjemność, ale: wyrządzić komu przykrość, krzywdę... *SF. Krasn. 74.*

Jeżeli ci to sprawi przyjemność. *Sierosz.* Sprawiało mu to przyjemność. *Perz.*

Przyjeżdżać. Ob. Przyjechać.

Przyjęcie.

Zwroty: 1) huczne przyjęcie; 2) sprawiać, urządzać przyjęcie dla kogo; 3) znaleźć u kogo przyjęcie. *SF;* 4) doznać przyjęcia od kogo. *SF.*

1—2. Jeśli się sprawiało huczne przyjęcie. *Parand.*

Przyjęto (!) = przyjął się, zwyczaj, jest we zwyczaju.

Nie ma zwyczaju płacić gotówką (nie: nie przyjęto płacić gotówką).

Przyjrzeć się (tylko w postaci dok.). Ob. Przyglądać się. I Formy: przyjrzę się, przyjrzysz się, przyjrzy się, przyjrzymy się...; przyjrzyj się! (nie: przyjrz się!, ale: spojrzyj! lub spójrz!); przyjrzawszy się; przyjrzał się, przyjrzeli się. II Składnia: P. ś. komu, czemu.

Przyjść (tylko w postaci dok.) — przychodzić (tylko w postaci niedok.). I Formy jak: odejść — odchodzić. II Składnia: P. do czego — po co — na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: iść).

Zwroty: 1) przyjść do siebie = odzyskać siły fizyczne lub duchowe; 2) przyjść z czym przed ciała ustawodawcze (!) = przedstawić co ciałom ustawodawczym; 3) przyjść do posiadania czego, nie: przyjść w posiadanie czego. *Kr. 1, 50,* ale: wejść w posiadanie czego.

1. Mogła nieco przyjść do siebie. *Sienk.* Jakoś przyszedł do siebie. *Nowak.* Po zażyciu waleriany przyszła do siebie. *Dąbr.* Po chwili przyszedł do siebie. *Wikt.* 3. Usiłował udowodnić, iż drogą kupna przyszedł do posiadania (nie: w posiadanie) pakunku z bielizną. *Cyt. Kr. 1, 51.*

Przyklasnąć (dok.) — przyklaskiwać (niedok.). I Formy: 1) przyklasnąć, jak: klasnąć. Ob. Klaskać, 2) przyklaskuję, przyklaskujesz...; przyklaskuj!; przyklaskujący; przyklaskiwał. II Składnia: P. komu, czemu.

Przykleić (dok.) — przyklejać (niedok.). I Formy: 1) przykleić, jak: kleić, 2) przyklejam, przyklejasz...; przyklejaj!; przyklejający; przyklejany; przyklejał. II Składnia: P. co — czym — do czego.

Przyklękać (niedok.) — przyklęknąć (dok.). Formy jak: klękać — klęknąć.

Przykład — przykładowy,— przykładny. Ob. Przykładowy. I Forma dlp tego przykładu. II Składnia: 1) P. czego, nie: w kierunku czego, nie: dla czego (gdy się wymienia p r z e d m i o t, który jest treścią przykładu), 2) P. na co, nie: dla czego (gdy się wymienia z a s a d ę ogólną, której przykład jest tylko szczególnym wypadkiem).

1. Cudowne przykłady takich pierwotnych metafor mamy w „Pieśni nad Pieśniami". *Przybysz.* Dają przykłady usportowienia (nie: w kierunku usportowienia). *IKC 19 VI 34.* Przykłady przejścia ra w re (nie: dla przejścia). 2. Przykłady na reguły trzech, przykład na deklinację pierwszą. *SW.*

Zwroty: 1) przykład z kogo, z czego brać. *SF;* 2) przykład komu, czemu dawać. *SF;* 3) za (nie: na) przykład kogo, co stawiać lub dawać, podawać lub przytaczać co jako przykład; 4) iść za czyim przykładem. *SF;* 5) przykładem świecić. *SF;* 6) być przykładem czego; 7) przykładem czyim lub za przykładem czyim.

1. Z niego bierz przykład! *Bartk.* 2. Zły przykład innym dany. *Sienk.* Powinieneś innym dawać przykład. *Nowak.* 3. Historia drugiego takiego przykładu nie podaje. *Sienk.* Dawał mi go za przykład. *Nałk.* 4. Pójdźcie za starych przykładem. *Mick.* Nie szli za przykładem owych „królewiąt" litewskich. *Sienk.* 5. Spoglądał, czy świeci przykładem. *Bartk.* 6. Zaręba najlepszym tego przykładem. *Goet.* 7. Łącząc przykładem przewodników waszych do darów rozumu przymioty serca. *St. Potoc.*

Przykładać (się). Ob. Przyłożyć (się).

Przykopcić (dok.) — przykopcać (niedok.). Formy i składnia jak: zakopcić — zakopcać.

Przykrajać lub **przykroić** (dok.) — przykrawać (niedok.). Formy i składnia jak: odkrajać (odkroić) — odkrawać.

Przykręcić (dok.) — przykręcać (niedok.). I Formy: 1) przykręcić, jak: kręcić, 2) przykręcam, przykręcasz...; przykręcaj!; przykręcający; przykręcany; przykręcał. II Składnia: P. co — czym — do czego.

Przykręcony czym, nie: na czym.

Ramka przykręcona wkrętami (nie: na wkrętach). *KJMK.*

Przykroić. Ob. Przykrajać.

Przykrość, dlp tej przykrości, mlm te przykrości (nie: te przykroście), dlm tych przykrości.

Zwroty: 1) wyrządzić, sprawić komu przykrość. *SF.* Por. Przyjemność; 2) doznać, doświadczyć przykrości. *SF;* 3) znosić od kogo przykrość. *SF;* 4) pociągnąć dla kogo przykrości; 5) spotyka kogo przykrość.

1. Wyrządziłem ci przykrość. *Orzesz.* Nie sprawiałby rodzicom przykrości. *Bartk.* 4. Gdyby nasza przeprawa miała dla niej pociągnąć przykrości. *Żerom.* 5. Spotkała go wielka przykrość. *Goet.*

Przykrócić (dok.) — przykracać (niedok.). I Formy: 1) przykrócę, przykrócisz, przykróci, przykrócimy...; przykróć! przykróćcie!; przykróciwszy; przykrócił, 2) przykracam, przykracasz...; przykracaj!; przykracający; przykracany; przykracał. II Znaczenie i składnia: 1) P. czego = uczynić co krótszym, uszczuplić czego, zmniejszyć, ująć czego, 2) P. kogo = wziąć kogo w cugle, w karby, ukarać kogo, ukrócić kogo, 3) P. co (! rus.) = przerwać co (por. ros. priekratit' czto).

1. Nieraz życia przykróci. *Bartk.*
Zwrot: cugli komu przykrócić. *SF* = wziąć kogo w karby.

Przykry dla kogo, dla czego.
Przykry dla uszu odezwał się dzwon dworski. *Mick.*

Przykryć (dok.) — przykrywać (niedok.). I Formy jak: odkryć — odkrywać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przykrzyć sobie co. Formy jak: przykrzyć się.

Przykrzyć się (niedok.) — sprzykrzyć się (dok.). I Formy: 1) przykrzę się, przykrzysz się, przykrzy się, przykrzymy się...; przykrz się! przykrzcie się!; przykrzący się; przykrzył się. 2) sprzykrzyć się, jak: przykrzyć się. II Składnia: 1) P. ś. (osob.) komu = być komu przykrym, 2) P. ś. (nieosob.) komu = nudzi się komu, ktoś jest znudzony.
1. Sprzykrzyło mi się już to wieczne wyczekiwanie. 2. Komu się pierwszemu sprzykrzy? *Strug.*

Przykucać (niedok.) — przykucnąć (dok.). Formy jak: kucać — kucnąć.
Jakaś parna, troską ciężarna dola przykucnęła na drogach. *Przybysz.*

Przykucnięty.
Biedna, przykucnięta dola Kujawiaka. *Przybysz.*

Przykuć (dok.)—przykuwać (niedok.). Formy jak: wykuć — wykuwać.

Przykupić (dok.)—przykupywać (niedok.), nie: przykupować. Ob. Kupować.

Przykupień (! prowinc.) = przekupień.
Walka z przekupniami (nie: przykupniami) teatralnymi. *Kr. 1, 342.*

Przylać (dok.) — przylewać (niedok.), nie: przyliwać. I Formy: 1) przyleję, przylejesz...; przylej!; przylany; przylawszy; przylał, przylali lub przyleli, 2) przylewam, przylewasz...; przylewaj!; przylewający; przylewany; przylewał. II Składnia: P. co— do czego.

Przylec (dok.), rzadko: przylegnąć (nie: przylęgnąć) — przylegać (niedok.). Ob. Przylgnąć. I Formy: 1) przylegnę, przylegniesz...; przylegnij!; przyległy; przyległszy; przyległ, przylegli, 2) przylegam, przylegasz...; przylegaj!; przylegający; przylegał. II Składnia: 1) P. (bez dopełn.) = legnąwszy przypaść do ziemi, 2) P. do kogo, do czego = położyć się przy kim, przy czym, zetknąć się z kim, z czym, przystać szczelnie do czego.

Przylecieć (dok.) — przylatywać (niedok.). I Formy: 1) przylecieć, jak: lecieć, 2) przylatuję, przylatujesz...; przylatuj!; przylatujący; przylatywał. II Składnia: P. do kogo, do czego.

Przyległy do kogo, czego, rzadziej: komu, czemu = pograniczny, przylegający do czego.
Grunty przyległe do naszych. *Mp.* W przyległym wielkiemu salonowi pokoju. *Orzesz.*
Zwrot: przyległy dokument (! germ.) = załączony dokument (por. niem. beiliegend).

Przylepić (dok.) — przylepiać (niedok.). I Formy: 1) przylepię, jak: lepić, 2) przylepiam, przylepiasz...; przylepiaj!; przylepiający; przylepiany; przylepiał, przylepiali. II Składnia: P. co — do czego — czym.

Przylewać. Ob. Przylać.

Przyleźć (dok.) — przyłazić (niedok.). Formy jak: wyleźć — wyłazić.

Przylgnąć (dok.) (nie: przylnąć) — rzadko: przyligiwać (niedok.). I Formy: 1) przylgnę, przylgniesz...; przylgnij!; przylgnięty lub przylgły; przylgnąwszy; przylgnął, przylgnąłem, przylgnęli, 2) przyliguję, przyligujesz...; przyliguj!; przyligujący; przyligiwał. II Składnia: P. do kogo, do czego = przylepić się do kogo, do czego, (przen.) przywiązać się do kogo, do czego.
Przylgnął do ich domu. Kawał mięsiwa przylgnął do górnej wargi. *Wikt.*

Przyłapać (nie: przyłapić, dawn.) (dok.) — przyłapywać (niedok.). I Formy: 1) przyłapać, jak: łapać, 2) przyłapuję, przyłapujesz...; przyłapuj!; przyłapujący; przyłapywany; przyłapywał. II Składnia: 1) P. kogo — za co (gdy się wymienia część ciała lub ubrania, za którą się chwyta), 2) P. kogo — na czym (gdy się wymienia czynność lub stan, przy którym się kogoś znienacka zastaje).
Zwroty: 1) przyłapać kogo na czym lub na gorącym uczynku; 2) przyłapać telegram (!) = przyjąć telegram. *Kr. 1, 99.*
1. Złąkłeś się tak, jakbym cię przyłapał na złej lekturze. *Parand.* Na gorącym uczynku (nie dali) się przyłapać. *Małacz.* 2. Mieli przyjąć (nie: przyłapać) telegram komendanta twierdzy... *Kr. 1, 99.*

Przyłazić. Ob. Przyleźć.

Przyłączyć (dok.) — przyłączać (niedok.), nie: przyłanczać. I Formy jak: odłączyć — odłączać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przyłbica.
Zwroty: 1) spuścić przyłbicę. *SF* = robić coś nie ujawniając swojej osoby; 2) podnieść, odsłonić, odkryć przyłbicę. *SF* = odsłonić twarz zasłoniętą przyłbicą, zacząć coś robić otwarcie; 3) przyłbicę uchylić. *SF* = odsłonić nieco tajemnicę; 4) z odkrytą przyłbicą. *SF* = otwarcie; 5) z zakrytą przyłbicą. *SF* = potajemnie, skrycie; 6) bez przyłbicy = otwarcie, jawnie, szczerze.
2. Jeżeli raczył przyłbicę odsłonić. *Mick. cyt. JP 21, 60.* Odkrywa przyłbicę. *Słow. cyt. JP 21, 60.*

Przyłożyć (tylko w postaci dok.) — (post. niedok.) przykładać. I Formy: 1) przyłożyć, jak: łożyć, 2) przykładam, przykładasz...; przykładaj!; przykładający; przykładany; przykładał. II Składnia: 1) P. co lub czego (w dopełn. cząstk.)—do czego = dołożyć, dorzucić, dodać co — do czego, przystosować co — do czego, 2) P. co — czym = przykryć co — czym.
1. Przyłożyła twarz do jego głowy. *Święt.* Głowę przyłożył do piachu. *Wikt.*
Zwroty: 1) przyłożyć (nie: dołożyć) do czego ręki = przyczynić się do czego, wziąć udział w czym; 2) przyłożyć komu klapsa.

Przyłożyć się (przykładać się) do czego = przyczynić się do czego, wystarać się o co.
Przykładała się do oświecania dzieci. *Dąbr.*

Przymarznąć (dok.) — przymarzać (niedok.). Formy jak: odmarznąć — odmarzać.

Przymawiać. Ob. Przymówić.

Przymierze, dlm tych przymierzy (JP 5, 39).

Zwroty: 1) przymierze staje. *SF;* 2) przymierze z kim zawrzeć. *SF;* 3) przymierze z kim zerwać, złamać; 4) przymierze naruszyć; 5) przymierze komu wypowiedzieć. *SF;* 6) wejść z kim w przymierze. *SF.*

Przymierzyć (niedok.) kogo — z kim = łączyć kogoś z kimś przymierzem. Formy: przymierzę, przymierzysz, przymierzy, przymierzymy...; przymierz! przymierzcie!; przymierzący; przymierzony; przymierzył.

Przymierzyć (dok.) — przymierzać (niedok.). I Formy: 1) przymierzyć, jak: mierzyć, 2) przymierzam, przymierzasz...; przymierzaj!; przymierzający; przymierzany; przymierzał. II Składnia: 1) P. co — do czego = przyłożyć co — do czego w celu zdjęcia miary, 2) P. co (o ubraniu) = włożyć na siebie w celu dopasowania miary ubrania do figury.

1. Ręce do krzyża przymierzył. *Słow. cyt. SW.* 2. Przymierzała suknię.

Zwrot: nie przymierzając. *SF* = jeśli wolno porównać.

Znałem ją nie przymierzając jak kieszeń własną. *Krasz. cyt. SW.*

Przymieszać (dok.) — (rzadko) przymieszywać (niedok.). I Formy: 1) przymieszać, jak: mieszać, 2) przymieszuję, przymieszujesz...; przymieszuj!; przymieszujący; przymieszywany; przymieszywał. II Składnia: P. co — do czego.

Przymilić się (dok.) — przymilać się (niedok.). I Formy: 1) przymilę się, przymilisz się, przymili się, przymilimy się...; przymil się!; przymilił się, 2) przymilam się, przymilasz się...; przymilaj się!; przymilający się; przymilał się, przymilali się. II Składnia: P. ś. do kogo, do czego.

Przymilknąć (dok.)—przymilkać (niedok.). Formy: 1) przymilknąć, jak: milknąć, 2) przymilkam, przymilkasz...; przymilkaj!; przymilkający; przymilkał.

Przymiot, dlp tego przymiotu.

Wyrażenie: przymiot prawny—własność prawna. W razie utraty przez zastępcę tego przymiotu (= zdolności procesowej). *Kod. Post. Cyw.*

* **Przymiotnik** — I Formy: w narzędniku i miejscowniku lp rodz. męskiego i nijakiego ma końcówkę -ym (-im), a w narzędniku lm wszystkich rodzajów—końcówkę -ymi (-imi), np. dobrym panem, o dobrym panu, dobrym dzieckiem, o dobrym dziecku; dobrymi panami, dobrymi końmi, dobrymi paniami, dobrymi dziećmi; w bierniku i w narzędniku lp rodzaju żeńsk. ma przymiotnik końcówkę -ą, np. szanuję tę dobrą kobietę, zachwycam się tą piękną książką. II Składnia: przymiotnik może zajmować miejsce przed lub po rzeczowniku, z którym się znaczeniowo łączy według zasad wyłożonych w artykule p. n. Szyk wyrazów.

* **Przymiotniki** na **-ski,** utworzone od pni zakończonych spółgłoską c, cz, t lub k, mają przed przyrostkiem -ki spółgłoskę c, a przymiotniki utworzone od pni na d mają przed przyrostkiem -ki literę dz, np. kupiec — kupiecki, tkacz — tkacki, świat — świecki, kozak — kozacki, sąsiad — sąsiedzki.

* **Przymiotniki** na **-ski,** utworzone od pni zakończonych spółgłoską g, zatracają tę spółgłoskę przed przyrostkiem -ski, np. Praga — praski, Hamburg — hamburski, Brandenburgia — brandenburski (nie: pragski, hamburgski, brandenburgski).

* **Przymiotniki** służące do nazywania różnych gałęzi przemysłu tworzą się za pomocą przyrostków: -niczy lub -(i)arski od nazw wytwórców czy miejsc wytwarzania produktów bądź za pomocą przyrostków: -ny, -owy lub -(i)any od nazw produktów, przy czym te drugie formacje są nowe i bardziej żywotne (JP 20, 84 nn.), np. przemysł zabawkarski lub zabawkowy, przemysł warzywniczy lub warzywny (warzywiany).

Przymknąć (dok.) — przymykać (niedok.). I Formy: 1) przymknąć, jak: mknąć, 2) przymykam, przymykasz...; przymykaj!; przymykający; przymykany; przymykał. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = przywrzeć co, niezupełnie domknąć, 2) P. co — do czego (dawn., dziś rzadko) = przysunąć co — do czego, przyłączyć co — do czego, 3) P. do kogo (!) = przyłączyć się do kogo, do czego, zjednoczyć się z kim, z czym (rus. por. ros. primknut').

1. Przymknął drzwi. 2. Do lica przymknął trzy rureczki. *Mick. cyt. SW.* 3. Do tego zachodnioeuropejskiego kompleksu przyłączy się (nie: przymknie) zachodnia Słowiańszczyzna. *Cyt. PJ 4, 92.* On tak się przejął kulturą zachodnio-europejską (nie: on tak przymknął do kultury zachodnio-europejskiej).

Przymocować (dok.) — przymocowywać (niedok.). I Formy jak: umocować — umocowywać. II Składnia: 1) P. co — do czego, 2) P. co — czym lub na czym.

1. Przymocował deski do dwóch wielkich łodzi. *Orzesz. cyt. SW.* 2. Ramka przymocowana na ścianie wkrętami. *KJMK.*

Przymówić (dok.) — zwykle: przymawiać (niedok.). I Formy jak: mówić — mawiać. II Składnia i znaczenie: 1) P. komu = przytakiwać komu, 2) P. komu — co = przyganiać komu — co.

1. Tak sobie przymawiali. *Mick.* 2. Nie myślał wcale Wojski przymawiać nikomu. *Mick.*

Przymówić się (dok.) — przymawiać się (niedok.). I Formy jak: przymówić—przymawiać. II Składnia: 1) P. ś. do kogo = przyłączyć się w rozmowie do kogo, 2) P. ś. komu — o co (nie: do czego) = dopomnieć się u kogo — o co.

1. Nieśmiały nie wie, jak się do nas przymówić. *Cyt. SW.* 2. Przymów się o butelkę wiśniówki. *Sierosz.*

Przymrzeć (dok.) — przymierać (niedok.). I Formy jak: umrzeć — umierać. II Skład-

nia: P. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zwroty: przymierać z głodu lub głodem, rzadko: głodu (dawn.).

Przymierają głodem. *Sienk. cyt. SW.* Wprost z głodu przymierali. *Wikt.* Idzie żołnierz borem, lasem, przymierając głodu czasem. *Cyt. SW.*

Przymus — przymusowy. Forma dlp tego przymusu.

Zwroty: 1) przymus komu zadawać. *SF;* 2) przymus na kogo wywierać. *SF;* 3) robić co pod przymusem.

1. Przymus, który sobie zadają. *Sienk.* 3. Pił tylko pod przymusem. *Goet.*

Przymusić (dok.) — przymuszać (niedok.). I Formy: 1) przymuszę, przymusisz, przymusi, przymusimy...; przymuś! przymuście!; przymuszony; przymusiwszy; przymusił, 2) przymuszam, przymuszasz...; przymuszaj!; przymuszający; przymuszany; przymuszał, przymuszali. II Składnia: 1) P. kogo — do czego, 2) P. kogo — co robić lub aby co robić.

1. Częstokroć do popełnienia występku potrzeba przymusza. *Cyt. SW.* 2. Przymusiło to rząd, by koniec temu położyć. *Niemc.*

Przymykać. Ob. Przymknąć.

Przynaglić (dok.) — przynaglać (niedok.). I Formy: 1) przynaglę, przynaglisz, przynagli, przynaglimy...; przynaglij!; przynaglony; przynaglił, 2) przynaglam, przynaglasz...; przynaglaj!; przynaglany; przynaglał, przynaglali. II Składnia: P. kogo — do czego.

Przynależeć (tylko w postaci niedok.). Formy i składnia jak: należeć.

Przynależność do czego.

Zanotował swą przynależność do poważnego grona. *Ostr.*

Przynależny — Znaczenie: 1) P. do kogo, do czego (rzadko: komu, czemu) = należący do kogo, do czego, 2) P. komu, czemu = właściwy komu, czemu.

1. Znaleźli się w małym atrium, przynależnym do mieszkania Akte. *Sienk.* 2. Oddał mu przynależne mu honory.

Przynęcić (dok.) — przynęcać (niedok.). I Formy: 1) przynęcić, jak: nęcić, 2) przynęcam, przynęcasz...; przynęcaj!; przynęcający; przynęcany; przynęcał. II Składnia: P. kogo — czym — do czego.

Przynęta dla kogo — na kogo, na co.

Przynęta na ptaki.

Zwrot: wziąć kogo na przynętę. *SF.*

Przynieść (dok.) — przynosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Składnia: 1) P. co — komu (gdy się wymienia osobę, której się bezpośrednio wręcza przeznaczony dla niej przedmiot), 2) P. co — dla kogo (gdy się wymienia osobę, dla której się przeznacza przyniesiony przedmiot, ale której się go bezpośrednio nie zawsze wręcza).

1. Przyniosłem ci tę książkę (= książkę dla ciebie przeznaczyłem i bezpośrednio ci ją wręczam). 2. Przyniosłem ci książkę dla brata (= wręczam ci przyniesioną książkę, żebyś ją dał bratu, bo jest przeznaczona dla brata).

Zwroty: 1) przynosić hańbę, ujmę, zaszczyt. *SW;* 2) przynosić komu szkodę, stratę. *SW;* 3) przynosić co — komu w zysku. *SW;* 4) przynosić co komu w posagu. *SW. SF;* 5) przynosić co — komu w ofierze, w darze. *SF.*

Przyobiecać (dok.) — przyobiecywać (niedok.). I Formy jak: obiecać — obiecywać. II Składnia: P. co — komu.

Przyoblec (dok.) — przyoblekać (niedok.). I Formy: 1) przyoblec, jak: oblec, 2) przyoblekam, przyoblekasz...; przyoblekaj!; przyoblekający; przyoblekany; przyoblekał. II Składnia: P. kogo — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: okutać).

Przyodziać (dok.)—przyodziewać (niedok.). I Formy jak: wdziać—wdziewać. II Składnia: P. kogo — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: okutać kogo — czym lub w co).

Widma w białe płachty przyodziane. *Przybysz.* Tafelka nugatu przyodzianego w bladożółte andruty. *Parand.* Przyodziać tego płaszczem. *SW.*

Zwrot: przyodziać kogo kijem. *SW* = zdzielić kogo kijem, obić kogo kijem.

Przyodziewa, częściej: przyodziewek.

Spływały czarne i srebrne szmaty jakby kawały przyodziewy. *Wikt.* Buty stały pod jednym krzesłem, na drugim miał przyodziewek. *Krasz. cyt. SW.*

Przyozdobić (dok.) — przyozdabiać (niedok.). Formy i składnia jak: ozdobić — ozdabiać.

Przypadać. Ob. Przypaść.

Przypadek — Znaczenie i formy: 1) P. = zdarzenie, dlp tego przypadku, 2) P. = forma deklinacyjna, dlp tego przypadku lub przypadka.

Zwroty: 1) na przypadek czego; 2) na wszelki przypadek; 3) w każdym przypadku, w tym przypadku lub w tym wypadku. *Kr. 2, 273;* 4) w przypadkach czego (!) = w razie czego. *KJMK;* 5) prosty przypadek = wyłącznie tylko przypadek; 6) zdarza się, trafia się, zachodzi przypadek; 7) zrządza co przypadek. *SF;* 8) przypadki chodzą po ludziach. *SF* = przypadki zdarzają się ludziom.

1. Na przypadek śmierci. *Kod. Post. Cyw.* 2. Nie mógł to być prosty przypadek. *Sienk.*

Przypadłość.

Zwroty: 1) mieć przypadłości. *SF;* 2) ulegać przypadłościom. *SF.*

Przypasać (dok.) (= przywiązać pasem albo w pasie) — przypasywać (niedok.). I Formy: 1) przypaszę, przypaszesz...; przypasz! przypaszcie!; przypasany; przypasał, 2) przypasuję, przypasujesz...; przypasuj!; przypasywany; przypasywał. II Składnia: P. komu — co, rzadziej: kogo — czym.

Zwrot: przypasać szablę do boku.

Przypasać (niedok.) (= pasać w części bydłem) — przypaść (dok.). I Formy jak: paść — pasać. II Składnia: P. co — czym.

Przypasować (dok.)—przypasowywać (niedok.). I Formy: 1) przypasować, jak: pasować, 2) przypasowuję, przypasowujesz... (nie: przypasowywuję, przypasowywujesz...); przypasowuj!; przypasowujący; przypaso-

wywany; przypasowywał. II Składnia: P. co — do czego.

Przypaść = paść przy kim (dok.) — przypadać (niedok.), nie: przypadywać. I Formy: 1) przypaść, jak: paść, 2) przypadam, przypadasz, przypada...; przypadaj!; przypadający; przypadał. II Znaczenie i składnia: 1) P. do czego lub bez dopełn. = padając rzucić się do czego, 2) P. do kogo (przen.) = odpowiadać komu, 3) P. na kogo, na co = rzucić się na kogo, na co, 4) P. (bez dopełn.) lub P. komu (co robić) = zdarzyć się (komu), 5) P. na kogo lub dla kogo = z losu lub z kolejnego następstwa dostać się komu.

1. Krzyknęły dziatki, do ojca przypadły. *Mick.* 2. Do jego pojęć, do jego duszy śmierć przypadała łatwiej i lepiej od hańby. *Sienk.* 3. Muchy na ranę przypadają. *Cyt. SW.* 4. Zmierzch i noc prawie bez przedziału w jeden moment przypadły. *Mochn.* 5. Piękna zima przypadła na ten rok. *Nałk.* Czemu też to nie przypadło na cię spokojnie się ożenić... *Sienk. cyt. SW.* Chcemy, żeby choć część dla nas przypadła. *Sienk.* Ile na niego przypadnie? *Prus.*

Zwroty: 1) do nóg, do ręki komu przypadać. *SW;* 2) przypadać komu w oczy, w ucho = sprawiać miłe wrażenie oku, uchu; 3) przypadać do myśli, do serca, do gustu, do smaku. *SW.*

1. Przypadła nisko do ręki pani. *Sierosz.* Przypadła do nóg jego. *Cyt. SW.* 2. Bóg zapłać, przepiórko, twój głosik kochany wesoło przypada mi w ucho. *Lenart.* 3. Skromność przypadła mu do smaku. *Krasz.*

Przypaść = spaść w części bydłem. Ob. Przypasać.

Przypatrzyć się (dok.) (nie: przypatrzeć się) — przypatrywać się (niedok.). I Formy jak: opatrzyć — opatrywać. II Składnia: P. ś. komu, czemu, nie: do kogo, do czego.

Przypatrywał się jej z rozkoszą. *Żerom.* Przypatruje się to tej, to tamtej rzeczy. *Dąbr.* Burek uważniej przypatrywał się towarzyszom niewoli. *Wikt.*

Przypchać (dok.) — przypchnąć (jednokr.) — przypychać (niedok.). I Formy: 1) przypchać, jak: pchać, 2) przypchnąć, jak: pchnąć, 3) przypycham, przypychasz, przypycha...; przypychaj!; przypychający; przypychany; przypychał. II Znaczenie i składnia: 1) przypchać kogo, co = przez popychanie przysunąć kogo, co, 2) przypchnąć kogo, co = przez jednorazowe pchnięcie przysunąć kogo, co, 3) przypychać kogo, co = przez popychanie przysunąć kogo, co.

Przypełzać (niedok.) — przypełznąć (dok.). I Formy jak: odpełzać — odpełznąć. II Znaczenie i składnia: 1) P. do kogo, do czego = pełzając przysunąć się do kogo, do czego, 2) P. (bez dopełn.) = przyblaknąć, nieco wypłowieć (o kolorze).

1. Piorunowe łono chmur przypełzło do zenitu. *Weyss.* 2. Czapka trochę już przypełzła.

Przypędzić (dok.) — przypędzać (niedok.). I Formy jak: pędzić — pędzać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przypiąć (dok.) — przypinać (niedok.). I Formy jak: zapiąć — zapinać. II Składnia: P. co — do czego.

Zwroty: 1) przypiąć kwiatek do kożucha, *SF* = dodać niewłaściwą, niestosowną ozdobę; 2) ni przypiął, ni przyłatał lub (rub.) ni przypiąt, ni wypiął = coś nieodpowiedniego, niestosownego; 3) siedzi jak przypięty = siedzi stale, ani na chwilę się nie oddalając.

Przypiec (dok.) — przypiekać (niedok.). I Formy: 1) przypiec, jak: piec, 2) przypiekam, przypiekasz...; przypiekaj!; przypiekający; przypiekany; przypiekał. II Składnia: P. kogo, co — czym = przypalać kogo, co — czym.

Zwrot: słońce przypieka.

Przypierać. Ob. Przyprzeć.

Przypiękny (! prow.) = przepiękny (Kr. 1, 341).

Przypilnować (dok.) — przypilnowywać (niedok.). I Formy: 1) przypilnować, jak: pilnować, 2) przypilnowuję, przypilnowujesz..., rzadziej: przypilnowywam, przypilnowywasz... (nie: przypilnowywuję, przypilnowywujesz...); przypilnowuj!, rzadziej: przypilnowywaj!; przypilnowujący, rzadziej: przypilnowywający; przypilnowywany; przypilnowywał. II Składnia: P. kogo, czego = dojrzeć, dopilnować kogo, czego.

Przypiłować (dok.) — przypiłowywać (niedok.). I Formy jak: opiłować — opiłowywać. II Składnia: P. co — czym.

Przypisać (dok.) — przypisywać (niedok.). I Formy: 1) przypisać, jak: pisać, 2) przypisuję, przypisujesz...; przypisuj!; przypisujący; przypisywany; przypisywał. II Składnia: 1) P. co — do czego = pisząc dołączyć co — do czego, 2) P. co — komu = dedykować co (o książce) — komu, 3) P. co — komu = dopisać coś na czyjś rachunek, na jego dobro lub zło, uznać coś za czyjąś zasługę lub winę.

Zwrot: przypisać co — komu do zwrotu (!) = zarządzić ściągnięcie od kogo należności za co.

Przypisywanie pracownikom do zwrotu braków i niedoborów (!) = zarządzenie ściągania od pracowników należności za braki i niedobory. *DUMK 25 VII 32.*

Przypisany (! prow.) = przepisany.

Wszak to powinność i przykazaniem świętym i prawem miłość ojczyzny przepisana (nie: przypisana). *Cyt. Kr. 1, 341.*

Przypisek ten, rzadziej: ta przypiska.

Przyplątać (dok.) — przyplątywać (niedok). I Formy: 1) przyplączę, przyplączesz, przyplącze... lub przyplątam, przyplątasz, przypląta...; przyplącz! przyplączcie!; lub przyplątaj! przyplątajcie!; przyplątany; przyplątawszy; przyplątał, 2) przyplątuję, przyplątujesz, przyplątuje...; przyplątuj!; przyplątujący; przyplątywany; przyplątywał. II Składnia: P. co — do czego.

Podobnych bajek do dziejów polskich przyplątano wiele. *Lelew. cyt. SW.*

Przyplątać się (dok.) — przyplątywać się (niedok.). I Formy jak: przyplątać — przyplątywać. II Składnia: P. ś. do kogo, do czego = przyczepić się do kogo, do czego.

Przyplątał się do nas. *Strug.*

Przypłacić (dok.) — przypłacać (niedok.). I Formy: 1) przypłacić, jak: płacić, 2) przy-

płacam, przypłacasz...; przypłacaj!; przypłacający; przypłacany; przypłacał. II Składnia: 1) P. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym) = płacąc przyłożyć co lub czego, 2) P. co — czym = odcierpieć za co — czym.

1. Przypłaciłem mu jeszcze dwa złote. 2. Odwagę swoją przypłacił życiem.

Przypłynąć (dok.) — przypływać (niedok.). Formy jak: odpłynąć — odpływać.

Przypływ, dlp tego przypływu.

Zwroty: przypływ uczucia, współczucia, radości,...

Nie mógł się oprzeć przypływowi współczucia. *Goet.*

Przypochlebiać (niedok.) lub **przypodchlebiać** — przypochlebić (dok.) lub przypodchlebić. Formy i składnia jak: pochlebiać — pochlebić.

Przypodnieść się (dok.) — przypodnosić się (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Znaczenie: P. ś. = nieco się podnieść.

Przypodobać się (tylko w postaci dok.). I Formy jak: podobać się. II Składnia: P. ś. komu, czemu.

Pragnie mu się przypodobać. *I. Dąbr.*

Przypomnieć (nie: przypomnąć, dawn.), (dok.) — przypominać (niedok.). I Formy jak: zapomniec — zapominać. II Składnia: 1) P. komu — kogo, co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się przywodzi na pamięć), 2) P. komu — o kim, o czym (gdy się przywodzi na pamięć okoliczności związane z jakąś osobą lub rzeczą), 3) P. co = wyglądem swoim przywodzić co na pamięć, być podobnym do czego.

1. Coś sobie przypominając. *Nałk.* Przypomniał sobie stracone okazje miłości. *Iwasz.* To im się przypomni. *Parand.* 2. Ten spacer przypomniał mi o kilku sprawach. *Prus.* Przypomnieli sobie o terminie. *Żerom.* Dobrze, żeś sobie o mnie przypomniał. *Iwasz.* Przypomniał sobie o tym. *Parand.* 3. Przypominały wsie z tamtej strony. *Żerom.*

Przypomnienie.

Zwrot: w przypomnieniu listu naszego (!) = przypominając list nasz. *JP 18, 30.*

Przy pomocy. Ob. Pomoc. I Znaczenie: przy pomocy jakiejś osoby, ale: za pomocą jakiejś rzeczy. II Składnia: przy pomocy niego lub przy jego pomocy (w pierwszym wypadku grupa wyrazów: p r z y p o m o c y ma znaczenie jednolite przyimka, w wypadku drugim w wyrażeniu: p r z y p o m o c y oba wyrazy zachowują swoje samoistne znaczenie).

Przypowezwać (prawn.) = wezwać dodatkowo osobę trzecią.

Dla zachowania skutków prawnych w stosunku do osoby trzeciej strona może przypowezwać do wzięcia w nim (= w procesie) udziału. *Kod. Post. Cyw.*

Przyprać (dok.) — przypierać (niedok.). I Formy jak: oprać — opierać. II Składnia: P. co.

Przyprasować (dok.) — przyprasowywać (niedok.). I Formy: 1) przyprasować, jak: prasować, 2) przyprasowuję, przyprasowujesz... (nie: przyprasowywuję, przyprasowywujesz...); przyprasowuj!; przyprasowujący; przyprasowywany. II Składnia: P. co — czym.

Przyprawa (do czego) = dodatek zagęszczający do potraw (IGD).

Przyprawić (dok.)—przyprawiać (niedok.). I Formy jak: poprawić — poprawiać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co — do czego = przysadzić, przysztukować, przymocować co—do czego, 2) P. komu—co = przysadzić, dorobić komu co, 3) P. co = (o potrawach) = dodać do potraw przyprawy (IGD), 4) P. (nie: przyprowadzić) kogo, co — o co = narazić kogo, co — na co (zawsze tylko, gdy się wymienia coś niepożądanego).

1. Przyprawiono do szafy gzyms. 3. Głód najlepiej potrawy przyprawia. *Przysł.* 4. Przyprawiał (nie: przyprowadzał) go o drżenie. *Reym.* Chcesz podstępem o zgubę wojsko przyprawić. *Sienk.* Przyprawiła ich o utratę równowagi. *Dąbr.* Zapach skóry przyprawiał o mdłości. *Kunc.*

Zwroty: 1) przyprawić mężowi rogi = zdradzić go; 2) przyprawić kogo o chorobę (ale nie: o życie), o zdrowie, o stratę (ale nie: o zarobek).

Przyprażyć (dok.) — przyprażać (niedok.). I Formy: 1) przyprażyć, jak: prażyć, 2) przyprażam, przyprażasz...; przyprażaj!; przyprażający; przyprażany; przyprażał. II Składnia: P. kogo, co.

Przyprowadzić (dok.) — przyprowadzać (niedok.). I Formy jak: oprowadzić — oprowadzać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Zwroty: 1) przyprowadzać kogo do sądu lub przed sąd. *SW;* 2) przyprowadzać kogo do porządku. *SW;* 3) przyprowadzać kogo do łez, do płaczu, do rozpaczy, do gniewu, do niecierpliwości. *SW;* 4) przyprowadzać kogo do nędzy, do okropnego stanu. *SW*, do klęski, nie: o nędzę, o klęskę...; 5) przyprowadzać kogo do życia, *SW* = wskrzesić kogo; 6) przyprowadzić kogo do zmysłów, *SW* = cucić kogo; 7) przyprowadzić zeznanie (!) = przytoczyć zeznanie. *Kr. 2, 44.*

4. Przyprowadził go do upadku (nie: o upadek). *Cyt. Kr. 1, 61.* Rosja mogła Austrię przyprowadzić do niesłychanej klęski (nie: o niesłychaną klęskę). *Cyt. Kr. 1, 61.*

Przyprószyć (dok.)—przyprószać (niedok.). I Formy jak: zaprószyć — zaprószać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przyprząc (dok.) — przyprzęgać (niedok.). I Formy jak: zaprząc — zaprzęgać. II Składnia: P. kogo, co — do czego.

Przyprzeć (dok.) — przypierać (niedok.). I Formy: 1) przyprzeć, jak: przeć, 2) przypieram, przypierasz...; przypieraj!; przypierający; przypierany; przypierał. II Składnia: P. kogo, co — do czego — czym.

Zwrot: przyprzeć kogo do muru = postawić kogo w położeniu bez wyjścia, zmusić kogo do zeznań.

Przypuszczalny (nie: przepuszczalny) (= domniemany, prawdopodobny)—przypuszczalnie. Por. Przepuszczalny.

Sprowadzenie psa policyjnego... może przynieść pożądany przypuszczalnie (nie: przepuszczalnie) rezultat. *Cyt. Kr. 1, 341.*

Przypuszczenie.

Zwroty: 1) nasuwa się, narzuca się (nie: stawia się) przypuszczenie; 2) gubić się w przypuszczeniach = robić najrozmaitsze przypuszczenia.

2. Gubiono się w przypuszczeniach. *Sienk.*

Przypuścić (dok.)—przypuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Znaczenie i składnia: 1) P. kogo, co — do kogo, do czego = pozwolić się przybliżyć, dopuścić kogo, co — do kogo, do czego, 2) P. komu = dodać komu — czego ponad miarę, puścić czego trochę więcej, 3) P. co = domyślać się czego, 4) P., że... = sądzić, mniemać, że...

1. Przypuszczony do oblicza pańskiego. *Krasz. cyt. SW.* 2. Za króla Sasa jedz, pij i przypuszczaj pasa. *Przysł.* 3. Nigdym nic podobnego nie przypuszczał. Łatwiej dobre, niż złe przypuszczać. *Krasz. cyt. SW.* 4. Można było przypuszczać, że zaczęła... *Orzesz.*

Zwroty: 1) przypuszczając, że..., nie: w przypuszczeniu, że...; 2) przypuszczać co do głowy, do myśli, do serca. *SW* = dać czemu przystęp, dać się czemu opanować; 3) przypuszczać kogo do spółki. *SW;* 4) przypuszczać kogo do gry. *SW;* 5) przypuszczać kogo do łask. *SW;* 6) przypuszczać kogo do poufałości. *SF;* 7) przypuszczać atak, szturm do kogo, do czego. *SW.*

Przypytać się (dok.) — przypytywać się (niedok.). I Formy jak: zapytać — zapytywać. II Składnia: P. ś. kogo — o co.

Przyroda, nie: przeroda.

Zwrot: z przyrody (!) = z przyrodzenia lub z natury.

On z natury (lub z przyrodzenia, nie: z przyrody) jest dobry.

Przyrodni, nie: przyrodny.

Przyrodzenie.

Zwrot: z przyrodzenia. Ob. Przyroda. Natura.

Z przyrodzenia mam do wszystkiego ciekawość. *Sienk.* Z przyrodzenia zalotnej postaci. *Bartk.*

Przyrosły lub **przyrośnięty.**

Przyrosnąć (dok.) lub **przyróść** — przyrastać (niedok.). Formy jak: zarosnąć — zarastać.

Przyrównać (dok.) — przyrównywać (niedok.). I Formy jak: porównać — porównywać. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego (nie: z kim, z czym) rzadko: komu, czemu (dawn.). Por. Porównać.

Oczy porównywano do promienistych gwiazdek. *Dąbr.* Atmosferę Wilka przyrównywał do stojącej wody. *Iwasz.*

Przyrównywanie do kogo, do czego.

Miał wytłumaczenie w przyrównywaniu natury żony do zagadkowości sfinksa. *Perz.*

Przyrząd do czego, nie: dla czego; mlm te przyrządy, nie: te przyrządа.

Przyrządzić (dok.)—przyrządzać (niedok.). I Formy jak: zarządzić — zarządzać. II Składnia: P. co — do czego = przysposobić, przygotować co — do czego.

Zwrot: 1) przyrządzić do obiadu, do herbaty. *SW;* 2) przyrządzić lekarstwo. *SW;* 3) przyrządzić potrawę. *SW.*

1. Kazał lokajowi, przyrządzającemu do herbaty, przynieść jeszcze dwie filiżanki. *Korzen.*

Przyrzec (dok.) — przyrzekać (niedok.). I Formy jak: odrzec — odrzekać. II Składnia: 1) P. komu — co, 2) P. komu — że...

1. Przyrzekam ci posłuszeństwo. 2. Przyrzekał matce, że będzie posłuszny. *Żerom.*

Przyrzeczenie.

Zwroty: 1) dać komu przyrzeczenie; 2) otrzymać od kogo przyrzeczenie.

Przyrzednąć (tylko w postaci dok.) lub **przyrzednieć.** Formy jak: rzednąć (rzednieć).

Przyrznąć (dok.) — przyrzynać (niedok.). I Formy: 1) przyrznąć, jak: rznąć, 2) przyrzynam, przyrzynasz...; przyrzynaj!; przyrzynający; przyrzynany; przyrzynał. II Składnia: P. co — czym.

Przyrzucić (dok.) — przyrzucać (niedok.). I Formy jak: rzucić — rzucać. II Składnia: P. co — do czego.

Przysadzić (dok.) — przysadzać (niedok.). I Formy: 1) przysadzić, jak: sadzić, 2) przysadzam, przysadzasz...; przysadzaj!; przysadzający; przysadzany; przysadzał. II Składnia: P. kogo — do kogo.

Przysądzić (dok.) — przysądzać (niedok.). I Formy: 1) przysądzić, jak: sądzić, 2) przysądzam, przysądzasz...; przysądzaj!; przysądzający; przysądzany; przysądzał. II Składnia: P. komu — co.

Przyschnąć (dok.) — przysychać (niedok.). Formy jak: uschnąć — usychać.

Przysiąc. Ob. Przysięgać.

Przysiąść (dok.) lub **przysiedzieć** — przysiadać (niedok.)—przysiadywać (wielokr.). I Formy jak: dosiąść (dosiedzieć) — dosiadać — dosiadywać. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = usiąść na chwilę, 2) P. kogo, co = usiadłszy przygnieść kogo, co.

Zwrot: przysiąść fałdów nad czym = przesiedzieć dłużej nad jakąś pracą.

Przysiąść się (dok.) — przysiadać się (niedok.). I Formy jak: przysiąść — przysiadać. II Znaczenie i składnia: P. ś. do kogo, do czego = przysunąwszy się usiąść przy kim.

Przysiadł się jak mógł najbliżej do Zosi. *Mick.*

Przysiedzieć. Ob. Przysiąść.

Przysięga na kogo, na co; dlm tych przysiąg.

Zwroty: 1) pod przysięgą co zrobić; 2) stawać do przysięgi; 3) przysięgą lub pod przysięgą kogo obowiązywać do czego; 4) pod przysięgą co zeznawać. *SW;* 5) przysięgę składać, dawać. *SW;* 6) przysięgę otrzymywać, brać; 7) przysięgę łamać, gwałcić, naruszać. *SW;* 8) przysięgę wykonywać, spełniać. *SW.*

1. Pod przysięgą na zbawienie duszy. *Weyss.* 2. Nie stanie do przysięgi. *Strug.* 5. ... składają mu przysięgi. *Dąbr.* 6. Wziął od nich przysięgę. *Makusz.* 7. Kto przysięgę naruszy, ach biada jemu... *Mick. cyt. SW.*

Przysięgać. Ob. Przysięgnąć.

Przysięgać się (z odcieniem wzmocnienia wielokrotności, niekiedy lekceważenia w przeciwieństwie do uroczystego: przysięgać).

Przysięga się na wszystkie świętości. *Nowak.*

Przysięgnąć (dok.) lub **przysiąc** — przysięgać (niedok.). I Formy: 1) przysięgnę, przysięgniesz...; przysięgnij!; przysiągłszy; przysiągł, przysiągłem, przysięgli, 2) przy-

sięgam, przysięgasz...; przysięgaj!; przysięgał. II Składnia: P. komu — na co — że...
Na to ci przysięgam. *Sienk.* Nie wiedziałem, na com przysiągł. *Sienk.*
Zwrot: przysięgać na (wszystkie) świętości.
Przysięgać na świętości. *Żerom.* Przysięgał na to, co najświętszego. *Nowak.*

Przysiwieć (tylko w postaci dok.). Formy jak: siwieć.

Przyskakać (dok.) — przyskakiwać. I Formy: 1) przyskakać, jak: skakać, 2) przyskakuję, przyskakujesz...; przyskakuj!; przyskakujący; przyskakiwał. II Znaczenie i składnia: P. do kogo, do czego = skacząc przybywać do kogo, do czego.

Przyskoczyć (dok.) — przyskakiwać (niedok.). I Formy: 1) przyskoczyć, jak: skoczyć, 2) przyskakuję, przyskakujesz... Ob. Przyskakać. II Znaczenie i składnia: P. do kogo, do czego = skokiem dopaść kogo, czego.
Z tymi pazurami przyskoczę do ciebie. *Mick.*

Przysłać (dok.)—przysyłać (niedok.), nie: przysełać. I Formy: 1) przyślę, przyślesz... (nie: przyszlę, przyszlesz...); przyślij!; przysłany; przysławszy; przysłał, 2) przysyłam, przysyłasz...; przysyłaj!; przysyłany; przysyłał. II Składnia: P. kogo, co — do kogo.

Przysłonić (dok.) — przysłaniać (niedok.). I Formy jak: odsłonić — odsłaniać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przysłowie, dlm tych przysłów lub tych przysłowi (PJ 1, 90).

Przysłuchać (! prow.) = przesłuchać.

Przysłuchać się (dok.) — przysłuchiwać się (niedok.), nie: przysłuchywać się. I Formy: 1) przysłuchać się, jak: słuchać, 2) przysłuchuję się, przysłuchujesz się...; przysłuchuj się!; przysłuchujący się; przysłuchiwał się. II Składnia: P. ś. komu, czemu, nie: do kogo, do czego.
Długo się przysłuchiwał ksiądz Robak piosence. *Mick.* Zacząłem się przysłuchiwać głosom. *Żerom.* Zaczęła się przysłuchiwać jej słowom. *Nałk.*

Przysługa.
Zwroty: 1) oddać, zrobić, wyświadczyć (nie: okazać *Krasn. 70*, ani: wyrządzić) komu przysługę, ale: wyrządzić komu krzywdę; 2) niedźwiedzia przysługa, *SF* = niezręczna przysługa.
1. Oddaliśmy światu niezmierną przysługę. *Niemc.* Przysługę oddał. *Sienk.* Oddał mi wielkie przysługi. *Goet.* Zrobisz dziś jedną przysługę. *Żaremb.* Miałaby wyświadczyć taką przysługę Bogumiłowi. *Dąbr.* Wyświadczył tyle przysług. *Nałk.*

Przysługujący (nie: przysłużający) komu.

Przysłużyć się (dok.) — przysługiwać się (niedok.). I Formy jak: posłużyć — posługiwać. II Składnia: P. ś. komu, czemu — czym.
Nie mógł na razie lepiej mu się przysłużyć. *Krasz. cyt. SW.*

Przysmak, dlp tego przysmaku.
Zwrot: obejść się bez przysmaku = obejść się bez zbytkownego dodatku, bez rzeczy niekoniecznie potrzebnej, obejść się bez czego.

Przysmażyć (dok.)—przysmażać (niedok.). I Formy jak: osmażyć — osmażać. II Składnia: P. kogo, co.

Przysporzyć (dok.)—przysparzać (niedok.), nie: przysporzać. I Formy: 1) przysporzę, przysporzysz, przysporzy, przysporzymy...; przysporz! przysporzcie! lub przyspórz! przyspórzcie!; przysporzony; przysporzywszy; przysporzył, 2) przysparzam, przysparzasz...; przysparzaj!; przysparzający; przysparzany; przysparzał, przysparzali. II Składnia: P. komu, czemu — czego.
Bogactw przysparzać sobie musimy. *Sierosz.* Majątku mu przysparza. *Prus.*
Zwrot: przysparzać komu kłopotów.

Przysposobić (dok.) — przysposabiać (niedok.), rzadziej: przyspasabiać. I Formy: 1) przysposobię, przysposobisz, przysposobi, przysposobimy...; przysposób! przysposóbcie!; przysposobiony; przysposobiwszy; przysposobił, 2) przysposabiam, przysposabiasz...; przysposabiaj!; przysposabiający; przysposabiany; przysposabiał, przysposabiali. II Składnia: P. kogo, co — do czego = przygotować kogo, co — do czego.
Zwrot: przysposobić sobie dziecko (prawn.) = adoptować dziecko.

Przysposobienie (!) = adopcja. JP 16, 95.

Przystać (dok.) — przystawać (niedok.). I Formy jak: zastać — zastawać. II Znaczenie i składnia: 1) P. do kogo, do czego = przylegać dobrze do kogo, do czego, pasować do kogo, do czego, być odpowiednim dla kogo, dla czego, przyłączać się do kogo, do czego, 2) P. komu, czemu lub na kogo, na co = uchodzić komu, czemu, licować z kim, z czym, 3) P. na kogo, na co = zgodzić się na kogo, na co.
1. Kto do niego przystanie. *Sienk.* Żaden z moich kolegów nie przystałby do moich dzisiejszych usposobień. *Prus.* Tytuł nie przystawał do jego sytuacji. *Nałk.* 2. W butach z cholewami, jak przystało rosyjskim proletariuszom. *Choyn.* Marli, jak na żołnierzy przystało. *Sienk.* Jak przystało na piechura. *Małacz.* 3. Sewer nigdy by na to nie przystał. *Żerom.* Przystała na zaproszenie. *Nałk.* Trudno było przystać na zbyt długi okres pokoju. *Parand.* Słuchający przystawali na wprowadzony przez nią ton pogodny i spokojny. *Grusz.*

Przystanąć (dok.) — przystawać (niedok.). I Formy jak: stanąć — stawać. II Znaczenie i składnia: P. (bez dopełn.) = stanąć na chwilę.
Szedł powoli, przystając i przyśpieszając kroku. *Krasz. cyt. SW.*

Przystanek = miejsce zatrzymania się. Por. Przestanek = przerwa.

Przystań.
Zwroty: do przystani przybić, dobić. *SF.*

Przystawiać (niedok.) — przystawić (dok.). I Formy jak: obstawiać — obstawić. II Składnia: P. co — do czego.
Zwroty: 1) przystawić komu bańki. *SW;* 2) przystawić komu stołka, *SW* = narazić kogo złośliwie na niepowodzenie; 3) przystawić garnek do ognia. *SW.*

Przystąpić (dok.)—przystępować (niedok.), nie: przystępywać. I Formy: 1) przystą-

pię, przystąpisz, przystąpi, przystąpimy...; przystąp! przystąpcie!; przystąpiony; przystąpił, 2) przystępuję, przystępujesz...; przystępuj!; przystępujący; przystępywał. II Znaczenie i składnia: 1) P. do kogo, do czego = stąpając zbliżyć się do kogo, do czego (przen.), przyłączyć się do czego, rozpocząć co, 2) P. co = stąpając przydeptywać co.

1. Do zagrody nikomu nie pozwolił przystąpić. *Wikt.* Bardzo mi chodzi, aby do naszych zamysłów przystąpił. *Sienk.* Przystąpił do mycia. *Dąbr.* Przystąpili do pracy. *Iwasz.* Sąd może przystąpić do rozpatrzenia sprawy. *Kod. Post. Cyw.* 2. Nie przystępuj jej nóg pod ławą. *Sienk. cyt. SW.*

Przystęp do czego; dlp tego przystępu.

Zwroty: 1) przystęp komu otworzyć. *SF;* 2) przystępu komu bronić. *SF;* 3) dać komu do kogo, do czego przystęp; 4) dać do siebie (ku sobie) przystęp zwątpienia, rozpaczy. *SF;* 5) mieć do kogo przystęp.

3. Nie dawała mu do siebie przystępu. *Dąbr.* 5. Trudniej było do szlachty mieć przystęp. *Sienk.*

Przystępny dla kogo, rzadziej: komu (dawn.).

Mowa przystępna nawet i dla prostaczków. *SW.*

Przystosować (dok.)—przystosowywać (niedok.). I Formy: 1) przystosować, jak: stosować, 2) przystosowuję, przystosowujesz..., rzadziej: przystosowywam, przystosowywasz... (nie: przystosowywuję, przystosowywujesz, przystosowywuje...); przystosowuj!, rzadziej: przystosowywaj!; przystosowujący, rzadziej: przystosowywający; przystosowywany; przystosowywał. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przystosować się (dok.) — przystosowywać się (niedok.) do kogo, do czego.

Przystosować się do nowych warunków. *Sieal.*

Przystroić (dok.) — przystrajać (niedok.). I Formy jak: wystroić—wystrajać. II Składnia: P. kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: przyodziać).

Siostra przystroiła obraz białymi bukietami. *Orzesz. cyt. SW.* Dziewice ołtarz przystroiły w kwiaty. *Słow. cyt. SW.*

Przystrzyc (dok.)—przystrzygać (niedok.). I Formy jak: ostrzyc—ostrzygać. II Składnia: 1) P. kogo — czym, 2) P. komu — co — czym.

1. Trochę go przystrzygli. 2. Przystrzygł koniowi grzywę.

Przystygnąć (dok.)—przystygać (niedok.). Formy jak: ostygnąć — ostygać.

Przysunąć (dok.) — przysuwać (niedok.). I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: P. co — do czego.

Przysuszyć (dok.) — przysuszać (niedok.). I Formy: 1) przysuszyć, jak: suszyć, 2) przysuszam, przysuszasz...; przysuszaj!; przysuszający; przysuszany; przysuszał. II Składnia: P. co.

Przyswoić (dok.) — przyswajać (niedok.). I Formy: 1) przyswoję, przyswoisz, przyswoi, przyswoimy...; przyswój! przyswójcie!; przyswojony; przyswoiwszy; przyswoił, 2) przyswajam, przyswajasz...; przyswajaj!; przyswajający; przyswajany; przyswajał. II Składnia: 1) P. co = przejąć co, swoim uczynić, nauczyć się czego, 2) P. co—komu = zaszczepić co — komu, 3) P. kogo, co = oswoić, ugłaskać.

1. Słowianie przyswajali język niemiecki. *Krasz. cyt. SW.* 2. Przyswoił sobie praktyczność. *Szpot.* 3. Poradził mi, ażebym próbował jeszcze przyswoić go głodem. *Sienk. cyt. SW.*

Zwrot: przyswoić dziecko (prawn.) = przyjąć dziecko za swoje.

Przyswoić się (!) (dok.)—przyswajać się (!) (niedok.) do kogo, do czego = przyzwyczaić się do kogo, do czego lub oswoić się z kim, z czym.

Przyswojony.

Zwrot: wyrazy przyswojone wszystkim językom lub przez wszystkie języki, nie: do wszystkich języków.

Przysychać. Ob. Przyschnąć.

Przysyłać, nie: przysełać. Ob. Przysłać.

Przysypać (dok.)—przysypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przyszłość.

Zwroty: 1) przyszłość bliska, daleka. *SW;* 2) odgadnąć przyszłość, czytać o przyszłości, przewidywać przyszłość. *SW;* 3) zwichnąć komu przyszłość. *SW;* 4) zgotować komu opłakaną przyszłość. *SW;* 5) zabezpieczyć, zapewnić komu przyszłość. *SW. SF;* 6) pracować dla przyszłości. *SW;* 7) iść w przyszłość; 8) mieć przed sobą przyszłość. *SF;* 9) rokować przyszłość = dawać nadzieje pomyślnej przyszłości; 10) na przyszłość.

5. Zostawił rodzinę z zabezpieczoną przyszłością. *Krasz. cyt. SW.* 7. Gromami krzyczałem idąc w przyszłość. *Wikt.* 10. Ja temu wszystkiemu na przyszłość zaradzę. *Mick.*

Przyszły = ten, co przyjdzie, ten, co będzie.

Przyszły rok. Przyszły tydzień. Przyszły uczony.

Przyszpilić (dok.) — przyszpilać (niedok.), nie: przyśpilić — przyśpilać. I Formy: 1) przyszpilę, przyszpilisz, przyszpili, przyszpilimy...; przyszpil! przyszpilcie!; przyszpilony; przyszpiliwszy; przyszpilił, 2) przyszpilam, przyszpilasz...; przyszpilaj!; przyszpilający; przyszpilany; przyszpilali. II Składnia: P. co — do czego — czym.

Przysztukować (dok.) — przysztukowywać (niedok.). I Formy: 1) przysztukuję, przysztukujesz...; przysztukuj!; przysztukowany; przysztukowawszy; przysztukował, 2) przysztukowuję, przysztukowujesz..., rzadziej: przysztukowywam, przysztukowywasz... (nie: przysztukowywuję, przysztukowywujesz...); przysztukowuj!, rzadziej: przysztukowywaj!; przysztukowujący, rzadziej: przysztukowywający; przysztukowywany; przysztukowywał. II Składnia: 1) P. co lub czego (na oznaczenie materiału, do którego czegoś się dodaje, lub materiału, którego do czegoś się dodaje), 2) P. co lub czego — do czego (na oznaczenie materiału, do którego się czegoś dodaje).

1. Przysztukować rękawa, pasa. 2. Przysztukować kawał sznura do sznura.

Przyszwa ta, nie: ta przyszew.

Przyszyć (dok.) — przyszywać (niedok.). I Formy jak: wyszyć—wyszywać. II Składnia: P. co — do czego.

Przyśnić się (tylko w postaci dok.). I Formy jak: śnić.

Zwrot: coś się komuś przyśniło = ktoś sobie coś ubrdał, ułożył dziwacznie w głowie.

Przyśpieszyć (dok.) lub **przyspieszyć** — przyśpieszać (niedok.) lub przyspieszać. I Formy: 1) przyśpieszę, przyśpieszysz, przyśpieszy, przyśpieszymy...; przyśpiesz! przyśpieszcie!; przyśpieszony; przyśpieszywszy; przyśpieszył, 2) przyśpieszam, przyśpieszasz...; przyśpieszaj!; przyśpieszający; przyśpieszany; przyśpieszał, przyśpieszali. II Składnia: P. co.

Zwroty: 1) przyśpieszyć kroku; 2) żyć życiem przyśpieszonym, *SW* = żyć życiem gorączkowym.

1. Szedł powoli, przystając i przyśpieszając kroku. *Krasz. cyt. SW.*

Przyśpiewywać (tylko w postaci niedok.). Formy: przyśpiewuję, przyśpiewujesz..., rzadziej: przyśpiewywam, przyśpiewywasz... (nie: przyśpiewywuję); przyśpiewuj!, rzadziej: przyśpiewywaj!; przyśpiewujący, rzadziej: przyśpiewywający; przyśpiewywał.

Zwrot: przyśpiewywać sobie.

Przyśrubować (dok.) — przyśrubowywać (niedok.), nie: przyszrubować — przyszrubowywać. I Formy: 1) przyśrubować, jak: śrubować, 2) przyśrubowuję, przyśrubowujesz..., rzadko: przyśrubowywam, przyśrubowywasz... (nie: przyśrubowywuję, przyśrubowywujesz...); przyśrubowuj!, rzadziej: przyśrubowywaj!; przyśrubowujący, rzadziej: przyśrubowywający; przyśrubowywany; przyśrubowywał. II Składnia: P. co — do czego — czym.

Przyświadczyć (dok.)—przyświadczać (niedok.). I Formy jak: doświadczyć—doświadczać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co lub że... = poświadczyć co lub poświadczyć, że..., 2) P. komu, co = przytakiwać komu, co, 3) P. komu = pochlebiać komu.

Przyświecić (dok.)—przyświecać (niedok.). I Formy: 1) przyświecić, jak: świecić, 2) przyświecam, przyświecasz...; przyświecaj!; przyświecający; przyświecał. II Składnia: P. komu, czemu — czym.

Słońce jednako nam wszystkim przyświeca. *Jachow.*

Przytaczać. Ob. Przytoczyć.

Przytknąć (dok.) — przytykać (niedok.). I Formy jak: dotknąć — dotykać. II Znaczenie i składnia: 1) P. co — do czego = dla dotknięcia przyłożyć co — do czego, 2) P. do czego (zwykle w postaci niedok.) = przylegać do czego, leżeć tuż obok czego.

1. Każdą rzecz musiał przytykać do nosa. *Kunc.* 2. Jego pole przytyka do mojego. *SW.*

Przytknąć się (dok.) — przytykać się (niedok.). I Formy jak: przytknąć — przytykać. II Znaczenie i składnia: P. ś. do czego = dotknąć się do czego.

Do czego się tylko przytknie, wszystko zepsuje. *SW.*

Przytłaczający — przytłaczająco. Ob. Kojący — kojąco.

Pokój przytłaczająco ciasny i ponury.

Przytłoczyć (dok.)—przytłaczać (niedok.). I Formy: 1) przytłoczę, przytłoczysz, przytłoczy, przytłoczymy...; przytłocz! przytłoczcie!; przytłoczony; przytłoczywszy; przytłoczył, 2) przytłaczam, przytłaczasz...; przytłaczaj!; przytłaczający; przytłaczany; przytłaczał, przytłaczali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przytłumić (dok.) — przytłumiać (niedok.). I Formy: 1) przytłumić, jak: tłumić, 2) przytłumiam, przytłumiasz...; przytłumiaj!; przytłumiający; przytłumiany; przytłumiał, przytłumiali. II Składnia: P. co — czym.

Przytoczenie = cytata.

Przytoczyć (dok.) — przytaczać (niedok.). I Formy: 1) przytoczę, przytoczysz, przytoczy, przytoczymy...; przytocz! przytoczcie!; przytoczony; przytoczywszy; przytoczył, 2) przytaczam, przytaczasz...; przytaczaj!; przytaczający; przytaczany; przytaczał, przytaczali. II Znaczenie i składnia: 1) P. co — do czego = tocząc przysunąć co — do czego, 2) P. co = zacytować co, 3) P. co — za kim = zacytować co na czyjąś korzyść.

Przytomnieć (tylko w postaci niedok.) — (dok.) oprzytomnieć. Formy: 1) przytomnieję, przytomniejesz...; przytomniej!; przytomniejący; przytomniał, przytomnieli, 2) oprzytomnieć, jak: przytomnieć.

Przytomność.

Zwroty: 1) zachować przytomność. *SF;* 2) stracić przytomność. *SF;* 3) odzyskać przytomność. *SF;* 4) od przytomności odejść. *SF;* 5) do przytomności wrócić; 6) przytomność umysłu; 7) w przytomności czyjejś = w obecności czyjejś. Por. Przytomny.

Przytomny — Znaczenie: 1) P. = będący przy zdrowych zmysłach, trzeźwy, 2) P. (! dawn.) = obecny (PJ II 169). Por. Przytomność.

Zwrot: obecny, ale nieprzytomny.

Przytrafić się (dok.)—przytrafiać się (niedok.). I Formy: jak: trafić (się) — trafiać (się). II Składnia: P. ś. komu.

Przytrafiła mu się przygoda.

Zwrot: przytrafiło się ślepej kurze ziarno (rub.) = udało się niedołędze coś zdobyć.

Przytroczyć (dok.)—przytraczać (niedok.), rzadziej: przytroczać. I Formy: 1) przytroczę, przytroczysz, przytroczy, przytroczymy...; przytrocz! przytroczcie!; przytroczony; przytroczywszy; przytroczył, 2) przytraczam, przytraczasz...; przytraczaj!; przytraczający; przytraczany; przytraczał, przytraczali. II Składnia: P. co — do czego — czym.

Przytrzeć (dok.) — przycierać (niedok.).

I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: P. co — czym.

Przytrzymać (dok.) — przytrzymywać (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Składnia: P. kogo, co.

Przytrzymywać się (!) czego = trzymać się czego, uznawać co za słuszne, kierować się czym.

Trzymając się (nie: przytrzymując się) imperialistycznej polityki, zdecydowali się rozpocząć rokowania... *Cyt. Kr. 1, 199.* (Podział) którego się trzyma (nie: przytrzymuje się) wiele podręczników szkolnych. *Cyt. Kr. 1, 199.*

Przytulić (dok.) — przytulać (niedok.). I Formy: 1) przytulę, przytulisz, przytuli, przytulimy...; przytul! przytulcie!; przytulony; przytuliwszy; przytulił, 2) przytulam, przytulasz...; przytulaj!; przytulający; przytulany; przytulał, przytulali. II Składnia: P. kogo, co — do czego = z miłością przygarnąć kogo.

Bierze rękę jego, przytuli ją do swoich piersi. *Stasz.*

Przytulić się (przytulać się) do kogo.

Burek przytulił się do człowieka. *Wikt.*

Przytułek, dlp tego przytułku.

Zwroty: 1) dać komu przytułek. *SF;* 2) znaleźć u kogo przytułek. *SF.*

Przytwierdzić (dok.) — przytwierdzać (niedok.). I Formy: 1) przytwierdzę, przytwierdzisz, przytwierdzi, przytwierdzimy...; przytwierdź! przytwierdźcie!; przytwierdzony; przytwierdziwszy; przytwierdził, 2) przytwierdzam, przytwierdzasz...; przytwierdzaj!; przytwierdzający; przytwierdzany; przytwierdzał. II Składnia: P. co — do czego — czym.

Przytyk do czego = aluzja do czego; dlp tego przytyku.

Zwroty: 1) robić przytyki do czego. *SF;* 2) wymawiać sobie przytyki = uprzedzać, że się nie będzie przyjmowało przytyków.

2. Wymawiam sobie wszelkie przytyki. *Danił.*

Przytykać. Ob. Przytknąć.

Przyuczyć (dok.) — przyuczać (niedok.). I Formy jak: nauczyć — nauczać. II Składnia: P. kogo — do czego.

Przyuczał go do przebywania na uboczu. *Dąbr.*

Przywabić (dok.) — przywabiać (niedok.). I Formy: 1) przywabić, jak: wabić, 2) przywabiam, przywabiasz...; przywabiaj!; przywabiający; przywabiany; przywabiał, przywabiali. II Składnia: P. kogo, co—czym— do czego (gdy się wymienia przedmiot, do którego się nęci) lub na co (gdy się wymienia czynność lub stan, na który się nęci).

Przywalać (tylko w postaci dok.) = powalać, trochę przybrudzić. Por. Przywalić. I Formy: przywalam, przywalasz...; przywalaj!; przywalany; przywalawszy; przywalał, przywalali. II Składnia: P. co—czym.

Przywalić (dok.) — przywalać (niedok.). I Formy: 1) przywalić, jak: walić, 2) przywalam, przywalasz...; przywalaj!; przywalający; przywalany; przywalał, przywalali. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Przywar ten = nieczystość pozostała na ścianach wewnętrznych garnka po wrzeniu potrawy. Forma dlp tego przywaru.

Przywara ta = wada. Por. Przywar.

Przywara jest przenośnią od przywaru na garnkach. *Brodz. cyt. SW.*

Przywarły (do czego), nie: przywarty. Ob. Przywrzeć.

Przekleństwa, przywarłe do uszu. *Żerom.*

Przywdziać (dok.) — przywdziewać (niedok.). I Formy jak: odziać — odziewać. II Składnia: P. co — na kogo lub kogo — w co.

Przywdziewają na siebie wzory. *Woronicz cyt. SW.* Olbrzymi procent spokojnych obywateli, przywdziany naprędce w mundury i kaski. *Cyt. SW.*

Przywędrować, jak: wędrować.

Przywiązać (dok.) — przywiązywać (niedok.). I Formy: 1) przywiązać, jak: wiązać, 2) przywiązuję, przywiązujesz... (nie: przywięzuję... Kr. 1, 313); przywiązuj!; przywiązujący; przywiązywany; przywiązywał. II Składnia: 1) P. kogo, co — do kogo, do czego = przez uwiązanie przymocować kogo, co — do kogo, do czego, 2) P. co — do czego (przen.) = uzależnić co — od czego, związać co — z czym przyczynowo.

1. Przywiązał konia lejcami do płotu. 2. Do tej posady przywiązana jest przyzwoita pensja. *SW.*

Zwroty: 1) przywiązywać do czego wagę (nie: wiarę. *PJ 9, 150),* znaczenie. *SF;* 2) przywiązać sobie kogo. *SW* = zjednać sobie kogo.

Nie przywiązywał wielkiej wartości do tego, że... *Korz. cyt. SW.*

Przywiązać się (dok.) — przywiązywać się (niedok.) do kogo = serdecznie się z kim zżyć.

Do chłopca przywiązał się. *Siedl.* Przywiązał się do niego gorącym uczuciem. *Wikt.*

Przywiązały (! gwar.) = przywiązany, wierny (Kr. 2, 170).

Przywiązanie do kogo, do czego = serdeczne zżycie się z kim, z czym.

Pozostało mu przywiązanie do polskich spraw. *Szpot.* Przywiązanie do wiary, religijność szczera... *Kruczk.*

Zwrot: z przywiązania = przez przywiązanie, w wyniku przywiązania.

Z przywiązania do Warszawy... *Małacz.*

Przywiązany do kogo, do czego = serdecznie zżyty z kim, z czym.

Mówił o ojcu, do którego był bardzo przywiązany. *Choyn.* Także był przywiązany do rodziców. *Grusz.* Jest do mnie przywiązany. *Dąbr.*

Przywidzieć się (dok.) — przywidywać się (niedok.). I Formy jak: widzieć — widywać. II Składnia: P. ś. komu.

Coś mu się przywidziało.

Przywiedziony, lm przywiedzeni (męsko-osob.), przywiedzione (żeńsko-rzeczow.).

Przywierać. Ob. Przywrzeć.

Przywieść (dok.) — przywodzić (niedok.). I Formy jak: wieść — wodzić. II Składnia: 1) P. kogo, co — do kogo, do czego = wiodąc przyprowadzić kogo, co — do kogo, do czego, 2) P. komu (tylko w postaci niedok.) = przewodniczyć komu, dowodzić kim

(JP 12, 95), 3) P. co (!) = przytoczyć, zacytować.
Zwroty: 1) przywieść co — komu na pamięć, na myśl. *SW;* 2) przywieść co w wątpliwość = podać co w wątpliwość.

Przywieźć (dok.) — przywozić (niedok.). I Formy jak: wieźć — wozić. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przywilej ten (nie: ta przywileja), dlp tego przywileju. Składnia: 1) P. czego (gdy się wymienia przedmiot, który jest źródłem przywileju), 2) P. na co = zawarowane przywilejem prawo na co (gdy się wymienia przedmiot lub czynność, do których ma się prawo z racji posiadanego przywileju).
1. Mam przywilej starszeństwa. 2. Przywilej na prowadzenie jakiego handlu. *SW.*
Zwroty: 1) wystawić, nadać komu przywilej. *SF.*

Przywitać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: witać. II Składnia: P. kogo, ale: przywitać się z kim.
Przywitała go tak, jakby się dnia tego wcale nie widzieli. *Krasz. cyt. SW.*

Przywitać się (tylko w postaci dok.) z kim, ale: przywitać kogo.
Poszedł się przywitać z panią. *Dąbr.*

Przywitanie.
Zwrot: na przywitanie co robić.
Kiwnęła wszystkim głową na przywitanie. *Reym.* Przystroiła dom na przywitanie gości.

Przywlec (dok.) — przywlekać (niedok.). I Formy: 1) przywlec, jak: wlec, 2) przywlekam, przywlekasz...; przywlekaj!; przywlekający; przywlekał. II Składnia: P. kogo, co — do kogo, do czego.

Przywłaszczyć sobie (zawsze z tym dodatkiem)—co (Krasn. 42)—przywłaszczać (niedok.). Formy: 1) przywłaszczę, przywłaszczysz, przywłaszczy, przywłaszczymy...; przywłaszcz! przywłaszczcie!; przywłaszczony; przywłaszczywszy; przywłaszczył, 2) przywłaszczam, przywłaszczasz...; przywłaszczaj!; przywłaszczający; przywłaszczał, przywłaszczali.
Przed dekretem ten zamek za wcześnie przywłaszczasz. *Mick.*
Zwrot: przywłaszczyć językowi (!) = przyswoić językowi.
Przyswoił (nie: przywłaszczył) sobie język miejscowej ludności. *Cyt. Kr. 1, 131.*

Przywołać (dok.)—przywoływać (niedok.). I Formy jak: zwołać — zwoływać. II Składnia: P. kogo, co.
Raz mię przywołał do łoża. *Mick. cyt. SW.*
Zwroty: 1) przywołać kogo do porządku; 2) przywołać co na pamięć. *SW;* 3) przywołać kogo, co na pomoc. *SW.*

Przywozić. Ob. Przywieźć.

Przywozowy, nie: przywoźny.
Wyrażenie: towar przywozowy (nie: przywoźny, rus. por. ros. priwoznyj towar).

Przywód (!) = przytoczenie, cytata (PJ 1, 124).

Przywódca (nie: przewódca) = dowódca (JP 12, 95). Ob. Przywodzić. Przewodzić.

Przywrócić (dok.) — przywracać (niedok.). I Formy jak: wrócić — wracać. II Składnia: 1) P. kogo—do czego, 2) P. komu—co.
Przywrócił go do dawnych godności. Przywrócił mu dawne godności.
Zwroty: 1) przywrócić kogo do czci, do godności, do zaszczytów. *SW;* 2) przywrócić kogo do łask. *SW;* 3) przywrócić kogo do życia.

Przywrzeć (dok.) — przywierać (niedok.). I Formy: 1) przywrę, przywrzesz...; przywrzyj!; przywrzyjcie!; przywarły; przywarłszy; przywarł, 2) przywieram, przywierasz...; przywieraj!; przywierający; przywierany; przywierał. II Składnia: P. do kogo, do czego.
Jeden do drugiego przywarł. *Wikt.*

Przywyknąć (dok.) — przywykać (niedok.). I Formy jak: odwyknąć — odwykać. II Składnia: P. do kogo, do czego.
Przywykliśmy do obojętności. *Strug.* Do wszystkiego można przywyknąć. *Makusz.* Już przywykł do dziwnych praw, rządzących światem. *Ostr.* Nie mógł przywyknąć do ogłuszającego hałasu. *Wikt.*

Przyzba, nie: przyźba; mjsclp na przyzbie.

Przyzdobić (dok.) — przyzdabiać (niedok.). I Formy jak: ozdobić — ozdabiać. II Składnia: P. kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: przyodziać).

Przyziemie to, dlm tych przyziemi.

Przyznaczyć (! prow.) = przeznaczyć (Kr. 1, 339).

Przyznać (dok.) — przyznawać (niedok.). I Formy: 1) przyznać, jak: znać, 2) przyznaję, przyznajesz... (nie: przyznawam, przyznawasz..., dawn.); przyznawaj!; przyznający; przyznawał. II Znaczenie i składnia: 1) P. co = uznać co za słuszne, zaakceptować, 2) P. komu — co = przypisać komu—co, przyświadczyć komu — co, przytwierdzić komu — co, 3) P. że... = zgodnie przytaknąć, że..., 4) P. co (!) = wyznawać co, uznawać co za słuszne (rus.).
1. Przyznaj urazę i przebacz wspaniale. *Orzesz. cyt. SW.* 2. Wszystko to przyznaję mu chętnie. *Krasz. cyt. SW.* 3. Przyznaję, żem zbłądził. 4. Ja takich zasad nie uznaję (nie: nie przyznaję).
Zwroty: 1) przyznać komu słuszność, rację. *SW;* 2) przyznać komu wsparcie. *SW;* 3) przyznać komu prawo do czego.

Przyznać się (dok.) — przyznawać się (niedok.). I Formy jak: przyznać — przyznawać. II Składnia: P. ś. do czego — komu lub przed kim = nie zapierać się czego — wobec kogo.
Przyznał się do winy. *Mick.* Przyznam się do grzechu. *Święt.* Siostrom nie przyznałabym się do jakiegokolwiek braku. *Zapol.* Przyznałem się przed mamą. *Nowak.*

Przyzwać (dok.) — przyzywać (niedok.). I Formy: 1) przyzwać, jak: zwać, 2) przyzywam, przyzywasz...; przyzywaj!; przyzywający; przyzywany; przyzywał. II Składnia: P. kogo — do czego — na co.
Przyzwałem go do siebie na naradę.

Przyzwalający — przyzwalająco. Ob. Kojący — kojąco.
Mruczy przyzwalająco. *Ostr.*

Przyzwoity, nie: przyzwojty.

* **Przyzwolenie** albo ustępstwo jest to przyczyna, przyzwalająca na skutek przeciwny naturze swojego działania. Przyzwolenie wyrażamy albo za pomocą całych zdań, zwanych przyzwalającymi, albo za pomocą części zdania, zwanych okolicznikami przyczyny przyzwalającej. I Zdania przyzwalające odpowiadają na pytania: mimo co? wbrew czemu?

Chociaż głodni byli, pojadali wolno. *Reym.* Nie siać chwastu, a rodzi się. *Przysł.*

Zdania związane związkiem przyzwolenia albo są względem siebie współrzędne, albo zdanie przyzwalające jest zdaniem podrzędnym względem zdania wyrażającego skutek. Zdania przyzwalające współrzędne są bezspójnikowe, a zdania przyzwalające podrzędne zaczynają się od spójników: choć, chociaż, acz, aczkolwiek, jakkolwiek, lubo.

W zdaniach przyzwalających współrzędnych orzeczenie przybiera formę rozkaźnika lub bezokolicznika, przy czym zdania takie zjawiają się zawsze przed zdaniem skutkowym.

W zdaniach przyzwalających podrzędnych orzeczenie przybiera formę trybu orzekającego bądź przypuszczającego, zależnie od tego, czy zdanie przyzwalające wyraża fakt rzeczywisty, czy też tylko przypuszczalny.

Rzuć chleb i sól poza siebie, a zawsze przed tobą będzie. *Przysł.* Nie siać chwastu, a rodzi się. *Przysł.* Szlachta polska, chociaż niezmiernie kłótliwa i porywcza do bitew, przecież nie jest mściwa. *Mick.* Choćbym chciał zostać, czy to ode mnie zależy? *Mick.*

II Okoliczniki przyczyny przyzwalającej wyrażamy: 1) za pomocą rzeczowników z przyimkami: mimo, pomimo z dopełniaczem bądź z biernikiem, wbrew z celownikiem, 2) za pomocą wyrażeń przyimkowych: na przekór czemu, bez względu na co.

Wszyscy pomimo zakazu w las pobiegli. *Mick. cyt. Krasn. Skł.* Mimo Tadeusza pytania i prośby bernardyn odpowiedzieć ni spojrzeć nie raczył. *Mick. cyt. Krasn. Skł.* Nieraz dorabiał się grosza i zawsze tracił go wbrew wszelkim przewidywaniom i największej ostrożności. *Sienk. cyt. Krasn. Skł.*

Przyzwyczaić (dok.) — przyzwyczajać (niedok.). I Formy: 1) przyzwyczaję, przyzwyczaisz, przyzwyczai, przyzwyczaimy...; przyzwyczaj!; przyzwyczajony; przyzwyczaiwszy; przyzwyczaił, 2) przyzwyczajam, przyzwyczajasz...; przyzwyczajaj!; przyzwyczajający; przyzwyczajany; przyzwyczajał. II Składnia: P. kogo — do kogo, do czego.

Przyzwyczaić się (dok.) — przyzwyczajać się (niedok.). I Formy jak: przyzwyczaić — przyzwyczajać. II Składnia: P. ś. do kogo, do czego.

Przyzwyczaiła się do kuchni. *Siedl.* Nikt się do niej nie przyzwyczaił. *Dąbr.*

Przyzwyczajenie do kogo, do czego.

Przyzwyczajenie do spokojnej przewagi. *Grusz.* Zwroty: 1) mieć przyzwyczajenie. *SF;* 2) nabrać przyzwyczajenia. *SF;* 3) robić co z przyzwyczajenia. *SF.*

Psalm — psalmista, — psalmodia. Formy: 1) dlp tego psalmu, 2) psalmista, jak: humanista, 3) dlp tej psalmodii, dlm tych psalmodii (-yj).

Psałterz — psałterzysta. Formy: 1) dlp tego psałterza, mlm te psałterze, dlm tych psałterzy lub psałterzów, 2) psałterzysta, jak: humanista.

Psikus, dlp tego psikusa.

Zwrot: zrobić, wyrządzić komu psikusa. Stefanek lubi psikusy płatać. *I. Dąbr.*

Psina — Znaczenie: 1) ten lub ta psina = mały piesek, szczenię, 2) ta psina = mięso psie.

Psisko to lub ten. Formy: mlm te psiska, dlm tych psisków.

Psocić (niedok.) — (dok.) spsocić. I Formy: 1) psocę, psocisz, psoci, psocimy...; psoć! psoćcie!; psocący; psocił, 2) spsocić, jak: psocić. II Składnia: P. co — komu.

Psota — psotny. Ob. Szkoda.

Zwroty: płatać, stroić, robić komu psoty. *SF.* Ten zawadiaka wsiowy płatał psoty. *Wikt.*

Pstry — pstro.

Zwrot: ma pstro w głowie, *SF* = jest nie bardzo mądry.

Pstrzyć (niedok.). I Formy: pstrzę, pstrzysz, pstrzy, pstrzymy...; pstrzyj!; pstrzący; pstrzony; pstrzył. II Składnia: P. co—czym.

Psuć (tylko w postaci niedok.) — (dok.) zepsuć, popsuć. I Formy: psuję, psujesz...; psuj!; psujący; psuty; psuł. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Psyche (ndm), tej Psyche...

Psychia'tria — **psychiatry'czny.**

Psy'chika—psychi'czny. Znaczenie: 1) psychiczny = odnoszący się do psychiki, związany ze zjawiskami duchowymi, właściwy duszy, 2) psychologiczny = odnoszący się do psychologii.

1. Zjawiska psychiczne. 2. Teorie psychologiczne.

Psychoanaliza, nie: psychanaliza (Kr. 2, 244).

Psycholog ten lub ta (r. wsp.) (PJ 32, 79 nn).

Ona jest dobrym psychologiem (nie: psycholożką).

Psychologia — psychologiczny. Ob. Psychika.

Pszczoła — pszczółka,— pszczelny,—pszczelarz — pszczelarski, — pszczelniczy.

Przemysł pszczelarski lub pszczelniczy.

Pszczyna (nazwa miasta) — pszczyński.

Pszenica — pszeniczny lub pszenny.

Zwroty: 1) pole pszeniczne, 2) gleba pszenna, chleb pszenny.

Ptak — ptactwo lub ptastwo, — ptaszek — ptasi.

Ptasi, rzadko: ptaszy (arch.).

(Z wiatrem) mieszało się fruwanie ptasich skrzydeł. *Orzesz.* Skwery gwarne od ptasiego świergotu. *Parand.* Spode mgły rozpędzonej jakby skrzydłem ptaszym kraj szeroko się wynurza. *Lenart.*

Ptastwo lub **ptactwo.**

Lubiłam z nudy ptastwo paść. *Mick.* Ptastwo stukało dziobem do szyb. *Sienk.* Nie słychać gwaru życia, tylko ptactwo bujało. *Krasz. cyt. SW.*

Ptaszek ten, rzadko: ta ptaszka (tylko o samicy).

Dopóki Maria była Marylką, ptaszką wypuszczoną z klatki klasztornej. *Święt.* Miał kochankę, ptaszkę prześliczną. *Dyg.*

Zwroty: 1) ranny ptaszek, *SF* = człowiek, który ma zwyczaj wcześnie wstawać; 2) rzadki ptaszek, *SF* = rzadka rzecz, rzadki człowiek.

Ptaszkowa (nazwa wsi), tej Ptaszkowej, tej Ptaszkowej, tę Ptaszkową lub Ptaszkowę, Ptaszkowo!, tą Ptaszkową, w tej Ptaszkowej (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp rzeczownikowa końcówka -o i w blp niekiedy także -ę).

Ptyś — Formy: dlp tego ptysia, mlm te ptysie, dlm tych ptysiów.

Publicy'sta — publicy'styka — publicysty'czny. Formy: publicysta, jak: humanista.

Pu'blika lub **publi'czność** — publiczny.

Publikować = ogłaszać.

Puchacz (PA), nie: puhacz; dlm tych puchaczy lub puchaczów.

Puchlina lub **puchlizna.**

Puchlny (! dawn.) = (dziś) pulchny.

Puchnąć (tylko w postaci niedok.)—(dok.) spuchnąć. I Formy: 1) puchnę, puchniesz, puchnie...; puchnij!; puchnący; puchnął lub puchł, puchnąłem lub puchłem, 2) spuchnę, spuchniesz...; spuchnij!; spuchły lub spuchnięty; spuchnął, częściej: spuchł, spuchnąłem, częściej: spuchłem. II Składnia: P. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Jej twarz nabrzmiała i puchła w oczach. *Zaremb.*

Pucołowaty (SW, Łoś, N), rzadziej: pucułowaty (SW).

Pucułowata twarz chłopska. *Siedl.* Dziewczynka o pucułowatych policzkach. *Danił.*

Puczyć się (niedok.) = nadymać się. Formy: puczę się, puczysz się, puczy się, puczymy się...; pucz się! puczcie się!; puczył się.

Pudel — Formy: dlp tego pudla, mlm te pudle, dlm tych pudli.

Pudełko — pudełeczko. Składnia: 1) P. na co = pudełko przeznaczone na co, 2) P. do czego (nie: dla czego) = pudełko służące do czego, 3) P. od czego = pudełko wzięte od czegoś, do czego bywa zwykle używane, 4) P. czego = pudełko czymś wypełnione, 5) P. z czym = pudełko czego (w tym wypadku zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na samo pudełko), 6) P. po czym lub z czego = pudełko pozostałe po czym, opróżnione z czego, 7) P. z czego = pudełko zrobione z czego. Ob. Butelka. Flaszka. Paka.

3. Pudełko od gilz. *Ostr.* Sanki jak pudełka od zapałek. *Nałk.* Pudełka od zapałek. *Makusz.* 6. Najczęściej bierze się do tego pudełko z cygar. *Nowak.* Położyliśmy Leonidasa do pudełka z perfum. *Nowak.*

Puder, dlp tego pudru. Ob. Cukrowa mączka (IGD).

Pudło — pudełko — pudełeczko. Ob. Pudełko.

Puf, dlp tego pufu.

Pugilares, dlp tego pugilaresu.

Pukać (tylko w postaci niedok.). I Formy: pukam, pukasz...; pukaj!; pukający; pukał. II Składnia: 1) P. w co = pukając uderzać w co, 2) P. do czego = pukać, żeby się do czego dostać.

Pukać w drzwi. Pukać do drzwi. Pukać do pokoju.

Pukiel (PA), nie: pukel; dlm tych puklów lub tych pukli.

Kilka puklów rozwitych warkoczy. *Mick.*

Puklerz, nie: buklerz (dawn.); dlm tych puklerzy, rzadziej: tych puklerzów.

Pulchnieć (niedok.) — spulchnieć (dok.). Formy: 1) pulchnieję, pulchniejesz...; pulchniej!; pulchniejący; pulchniał, pulchnieli, 2) spulchnieć, jak: pulchnieć.

Pulchny, nie: puchlny.

Pulpet, dlp tego pulpetu.

Pulpit, dlp tego pulpitu.

Puls, dlp tego pulsu, mlm te pulsy, nie: te pulsa.

Zwroty: 1) wziąć, trzymać kogo za puls. *SF;* 2) trzymać rękę na pulsie życia. *SF.*

Pułap, dlp tego pułapu.

Pułapka.

Zwroty: 1) pułapkę na kogo zastawić. *SF;* 2) w pułapkę kogo pochwycić. *SF;* 3) wpaść w pułapkę. *SF;* 4) pułapka na myszy.

Puławy (nazwa miasta) — puławski.

Pułk, dlp tego pułku.

Pułkownik — pułkownikowa, — pułkownikówna. Formy: 1) lp ta pułkownikowa, tej pułkownikowej, tej pułkownikowej, tę pułkownikową, pułkownikowo!; tą pułkownikową, o tej pułkownikowej, lm te pułkownikowe, tych pułkownikowych... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp rzeczownikowa końcówka -o), 2) lp ta pułkownikówna, tej pułkownikówny, tej pułkownikównie..., lm te pułkownikówny, tych pułkownikówien... (odmiana rzeczownikowa).

Pułtusk (nazwa miasta) — pułtuski.

Pumeks, dlp tego pumeksu.

Punkt — punkcik, dlp tego punktu, mlm te punkty, rzadko: te punkta. Znaczenie: 1) P. = (mat.) element geometryczny nie mający żadnych wymiarów, 2) P. = kropka, 3) P. = rozdział (w przepisach). Por. Artykuł, Paragraf.

Zwroty: 1) punkt widzenia, z punktu widzenia; 2) na jakimś punkcie być czymś = pod jakimś względem być czymś; 3) punkt wyjścia czego, nie: dla czego; 4) punkt oparcia. *SF;* 5) z punktu = od początku, od razu; 6) główny punkt czego = główny moment czego; 7) stanąć na martwym punkcie; 8) zgadzać się z kim

lub różnić się na jakimś punkcie = zgadzać się z kim pod jakimś względem; 9) zbijać punkt po punkcie = zbijać po kolei jedno po drugim; 10) punkt zwrotny czego; 11) punkt ciężkości; 12) punkt honoru na czym zakładać. *SF; 13)* w punkcie się znaleźć = znaleźć najwłaściwszy sposób postępowania; 14) punkt sporny, *SF* = szczegół wywołujący zastrzeżenia.

1. Popełnili omyłkę ze swojego punktu widzenia. *Sierosz.* 2. Był na tym punkcie twardym konserwatystą. *Konop.* 5. Psuć sobie z punktu opinię... *Dąbr.* 6. Jest to główny punkt niezadowolenia. *Zapol.* 7. Sprawa stanęła na martwym punkcie. *Dąbr.* 8. Nie spotkaliśmy się zgodnie w żadnym punkcie. *Święt.*

Pupil — pupilowy, — pupilarny. Ob. Pupilowy. Formy: dlp tego pupila, mlm te pupile, dlm tych pupilów lub tych pupili.

Pupilowy, — pupilarny. Znaczenie: 1) pupilowy (wyraz mowy potocznej) = odnoszący się lub należący do pupila, 2) pupilarny (prawn.) = tyczący się sierot lub nieletnich.

Papiery pupilarne.

Purytanin — Formy: dlp tego purytanina, mlm ci purytanie, dlm tych purytanów, nie: purytan.

Wystawcie sobie jednego z tych purytanów... *Krasz. cyt. SW.*

Puryzm — purysta. Formy: 1) dlp tego puryzmu, mjsclp w tym puryzmie, 2) purysta, jak: humanista.

Pustelnia — Formy: dlp tej pustelni, dlm tych pustelni.

Pustka.

Zwroty: 1) pustkami świecić. *SF;* 2) stać pustką. *SF.*

Pustkowie, dlm tych pustkowi.

Pustoszeć (niedok.) — opustoszeć (dok.). Formy: 1) pustoszeję, pustoszejesz...; pustoszej!; pustoszejący; pustoszał, pustoszeli, 2) opustoszeć, jak: pustoszeć.

Pustoszyć (niedok.) — spustoszyć (dok.). I Formy: 1) pustoszę, pustoszysz, pustoszy, pustoszymy...; pustosz! pustoszcie!; pustoszony; pustoszył, 2) spustoszyć, jak: pustoszyć. II Składnia: P. co — czym.

Pusty — puściejszy, nie: pustszy.

Zwroty: 1) przelewać z pustego w próżne, *SF* = nie móc znaleźć środków na zapełnienie braków (pieniężnych lub myślowych), paplać bez treści; 2) przychodzić lub odchodzić z pustymi rękami, *SF* = przychodzić lub odchodzić bez niczego.

Pustynia — pustynny lub pustyniowy.

Po pustynnych, spalonych wybrzeżach. *Krasz. cyt. SW.* Z pustyniowej oddali. *Sienk. cyt. SW.*

Uwaga: niekiedy uwydatnia się między obu przymiotnikami różnica znaczeniowa: 1) pustyniowy = właściwy pustyni, należący do pustyni, znajdujący się na pustyni, np. piasek pustyniowy, zwierzę pustyniowe, 2) pustynny = jak pustynia pusty, ogołocony z żywych istot, np. pustynna okolica, kraj bezludny, pustynny.

Puszcza.

Wyrażenia: Puszcza Białowieska (nie: Białowiejska), rzadziej: Białowieska Puszcza, Puszcza Kampinowska lub Kampinowska Puszcza.

Z Puszczy Białowieskiej (tytuł opowiadania Sienkiewicza).

Puszczać. Ob. Puścić.

Puszka — puszeczka. Składnia: 1) P. na co = puszka przeznaczona na co, 2) P. do czego (nie: dla czego) = puszka służąca do czego, 3) P. od czego = puszka wzięta od czegoś, do czego bywa zwykle używana, 4) P. czego = puszka czymś wypełniona, 5) P. z czym = puszka czego (w tym jednak razie zwraca się główną uwagę nie na zawartość, lecz na samą puszkę), 6) P. po czym lub z czego = puszka pozostała po czym, opróżniona z czego, 7) P. z czego = puszka zrobiona z czego. Ob. Beczka. Butelka. Flaszka. Pudełko.

3. Kopalnie puszek od konserw. *Makusz.*

Puszkarz — puszkarnia, — puszkarski. Formy: 1) dlm tych puszkarzy lub puszkarzów, 2) dlm tych puszkarni, nie: tych puszkarń.

Puszkin, Puszkina, Puszkinowi..., Puszkinowie, Puszkinów (nie: Puszkinych), Puszkinom (nie: Puszkinym)... Puszkinami, o Puszkinach (odmiana rzeczownikowa). Ob. *Nazwiska rosyjskie.

Puszyć się (niedok.) czym lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: pysznić się). Formy: puszę się, puszysz się, puszy się, puszymy się...; pusz się! puszcie się!; puszył się.

Puścić (dok.) — puszczać (niedok.). I Formy: 1) puszczę, puścisz, puści, puścimy...; puść! puśćcie!; puszczony; puściwszy; puścił, 2) puszczam, puszczasz, puszcza...; puszczaj!; puszczający; puszczany; puszczał, puszczali. II Składnia: 1) P. kogo, co — od kogo — do kogo, 2) P. kogo, co — z czego — w co lub do czego.

Zwroty: 1) puścić komu — co płazem lub bezkarnie = przepuścić, darować co — komu, 2) puszczać komu krew. *SW;* 3) puszczać co z dymem, *SW* = palić co; 4) puszczać dym z fajki, z papierosa; 5) puszczać bańki mydlane. *SW;* 6) puszczać co na wiatr, *SW* = lekceważyć co sobie, niszczyć; 7) puszczać parę z ust, zwykle w zdaniach przeczących lub mających znaczenie przeczące: nie puścić pary z ust = nie pisnąć ani słowa, bać się puścić pary z ust = bać się pisnąć słowa; 8) puszczać co w niepamięć. *SW;* 9) puszczać co mimo uszu. *SW;* 10) puszczać co mimo siebie, *SW* = nie zwracać na co uwagi; 11) puszczać wodze czemu, *SW* = dawać folgę czemu; 12) puszczać konia truchtem, cwałem. *SW;* 13) puszczać wieść, nowinę między ludźmi *(SW)* lub między ludzi; 14) puszczać w obieg pieniądze. *SW;* 15) puszczać pieniądze, *SW* = tracić pieniądze; 16) puszczać kogo, co w trąbę (rub.) lub kantem (tryw.), *SW* = lekceważyć kogo, co, zaniechać kogo, czego; 17) puszczać co na loterię. *SW;* 18) puszczać co na los szczęścia. *SW;* 19) puszczać co w dzierżawę, w arendę; 20) puszczać kogo z kwitkiem, *SW* = odprawiać kogo z niczym; 21) brud puszcza, *SW* = brud zaciera się, schodzi; 22) kolor puszcza, *SW* = kolor płowieje; 23) lód, śnieg puszcza, *SW* = lód, śnieg topnieje.

Puścić się (dok.) — puszczać się (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Znaczenie i składnia: 1) P. ś. (bez dopełn.) = być puszczonym, tryskać (o cieczach), kiełkować (o roślinach), rozpuścić się, pędzić życie rozwiązłe, 2) P. ś. kogo, czego = odczepić się od kogo, od czego, oddalić się od kogo, od czego, odstąpić kogo, czego, 3)

P. ś. do kogo, do czego lub na kogo, na co = popędzić do kogo, do czego lub na kogo, na co [z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chodzić (iść) do kogo lub na kogo, do czego lub na co], 4) **P. ś.** na co (przen.) = oddać się czemu bez opamiętania.

1. Puszcza się kłos zboża. Puściła mu się krew z nosa. Pani Krystyna puszcza się na prawo i na lewo, dziś już z każdym. *Goet.* 2. Puściłem się jego ręki. 3. Puścił się szybko do miasta. 4. Puścił się na wielkie przedsięwzięcia. Już się chyba nigdy nie puszczę na taki eksperyment. *I. Dąbr.* Na żadne wielkie interesy się nie puści. *Dąbr.*

Puścizna lub **spuścizna.** Ob. Spuścizna.

Puzdro — puzderko, dlm tych puzder.

Puzon — puzonista. Formy: 1) dlp tego puzonu, 2) puzonista, jak: flecista.

Zwrot: grać na puzonie.

Puzyna (nazwisko) — Puzynina. Formy: 1) Puzyna, Puzyny, Puzynie...; Puzynowie, Puzynów, Puzynom..., 2) Puzynina, Puzyniny, Puzyninie, Puzyninę, Puzynino...; Puzyniny, Puzynin, Puzyninom... Ob. * Nazwiska żon na -ina.

Pycha, dlp tej pychy, nie: pychi.

Zwroty: 1) wzbić się, podnieść się w pychę; 2) pychę z serca złożyć *(SW)* lub znieść; 3) pękać z pychy. *SF.*

1. Wzbiła się w pychę. *Małacz.*

Pykać (niedok.) (nie: pyktać) — pyknąć (dok.). I Formy: 1) pykam, pykasz, pyka...; pykaj!; pykający; pykał, 2) pyknę, pykniesz, pyknie...; pyknij!; pyknąwszy; pyknął, pyknąłem, pyknęli. II Znaczenie i składnia: 1) P. (bez dopełn.) = wydawać głos: pyk, pyk! (dźwiękonaślad.), 2) P. co lub z czego = zaciągać się czym (o fajce, papierosie, cygarze), puszczać z czego dym, wydając głos: pyk, pyk!

2. Fajkę na krótkim cybuchu pykając, na zydlu przy oknie siedział. *Cyt. SW.* Czyta gazetę pykając z fajki.

Pylić (niedok.) — napylić, opylić (dok.). I Formy: 1) pylę, pylisz, pyli, pylimy...; pyl! pylcie!; pylony; pyliwszy; pylił, 2) zapylić, opylić, jak: pylić. II Składnia: P. kogo, co — czym.

Pył (nie: peł), dlp tego pyłu.

Zwroty: 1) wydobyć co z pyłu zapomnienia. *SF;* 2) pył dziejowy. *SF* = pył osiadły na rzeczach pochodzących z dawnych epok; 3) z pyłu dziejowego co otrząsnąć, *SF* = wydobywać zamierzchłą przeszłość na światło współczesnego życia; 4) pył spod stóp czyichś zmiatać = pokornie komu służyć.

4. (Chciałem) spod stóp człowieka pył zmiatać. *Wikt.*

Pypeć, dlp tego pypcia.

Zwrot: mieć pypcia na języku (tryw.), *SF* = mieć ciężką wymowę.

Pyrki (! prow.) = kartofle, ziemniaki (IGD).

Pyrrus (!) = Pirrus.

Pysk, dlp tego pyska.

Zwroty: 1) pełnym pyskiem = całym pyskiem; 2) stulić pysk (tryw.) = zamknąć buzię (rub.), zamilknąć; 3) w pysk lub po pysku dostać (tryw.). *SF;* 4) bić po pysku (tryw.). *SF;* 5) dać komu pyska (rub). *SF* = dać się pocałować; 6) mocny w pysku (tryw.). *SF* = mocny w gębie (rub.) = umie gadać; 7) wywrzeć na kogo pysk (tryw.). *SF* = rozwalić na kogo gębę (tryw.) = zacząć komu wymyślać; 8) wyjechać z pyskiem (tryw.). *SF* = zacząć gadać, a zwłaszcza wymyślać; 9) ciemno choć daj w pysk (rub.). *SF.*

1. Pełnym pyskiem wyciągała owies z zapola. *Strug.* 2. Stul pysk, durna! *Małacz.* 5. Co tam, daj pyska! *I. Dąbr.*

Pysznić się czym lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chełpić się). Ob. Chełpić się. Formy: pysznię się, pysznisz się, pyszni się, pysznimy się...; pysznij się! pysznijcie się! (nie: pyszń się! pyszńcie się!); pyszniący się; pysznił się.

Pyszny czym lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: pysznić się).

Miliony pyszne swą władzą i wielkością. *Reym.* Pyszny ze swoich bogactw.

Pytać (niedok.) lub **pytać się** (JP 11, 160) — zapytać (dok.) lub zapytać się albo spytać (się). I Formy: pytam, pytasz, pyta...; pytaj!; pytający; pytany; pytał, 2) zapytać, jak: pytać. II Składnia: P. ś. kogo czego — o kogo, o co, rzadko: czego (dawn.).

Pyta się o przyczynę tak złego humoru. *Mick.* Młodzież o piękności metrykę nie pyta. *Mick.* Pytają jeden drugiego o nazwisko. *Mochn.* Zapytał o coś kobietę. *Prus.* Nie pytała jej o nic. *Nałk.* Pytałem się może z dziesięć razy. *Nowak.* O szczegóły nie pytał. *Weyss.* Jął o coś pytać towarzyszki. *Choyn.* Hrabia drogi pyta. *Mick.*

Pytający — pytająco. Ob. Kojący — kojąco.

Naczelnik spojrzał pytająco. *Reym.* Rozglądał się pytająco dokoła. *Goet.* Pytająco utknął w twarzy chłopa. *Kruczk.*

Pytajnik lub **znak zapytania.**

Zwroty: 1) położyć, rzadziej: postawić pytajnik; 2) postawić, rzadziej: położyć znak zapytania.

Pytanie o kogo, o co lub **pytanie** co, do czego, dotyczące czego, nie: w kierunku czego.

Posłała służącą z pytaniami o pani adres. *Grusz.* Trybunał uchwalił dwa pytania, dotyczące zbrodni... (nie: w kierunku zbrodni...). *Cyt. Kr. 1, 134.*

Zwroty: 1) zadawać *(SW)* lub stawiać *(KJU, 2, 3)* komu, nie: dla kogo. *KJU 2, 3;* 2) zwracać się, nie: obracać się (rus.) do kogo z pytaniem. *SF;* 3) zarzucać kogo pytaniami. *SW;* 4) rzucać komu pytanie. *SW;* 5) to jeszcze pytanie, *SW* = to jeszcze wielki znak zapytania = to jeszcze nie wiadomo; 6) rozwiązywać pytanie.

1. Szczęśliwi, którzy podobnych pytań nie potrzebują sobie zadawać. *Sienk.* Cezary nie zadawał sobie takich pytań. *Żerom.* Zadawał te same pytania. *Iwasz.* Co dzień stawiał jej te same pytania. *Iwasz.* Zadawała sobie pytania. *Dąbr.* Stawiać pytanie świadkowi (nie: do świadka). *KJU 2, 3.* 6. To nie rozwiązuje pytań. *Stasz.*

Pytel = worek; worek młynarski, przez który się przesiewa mąkę. Forma dlp tego pytla.

Zwrot: język puścić na pytel, *SF* (tryw.) = rozpuścić język, rozgadać się.

Pytia (!) = Pitia.

Pyzdry (nazwa miejscowości) — pyzderski; Forma dop. (z) Pyzder.

R

Rabarbar ten (SW, N) lub to **rabarbarum** (SW, Łoś), rzadko: to rumbarbarum. Formy: 1) dlp tego rabarbaru, 2) rabarbarum (rumbarbarum) — ndm.

Rabat (z niem. Rabatt) = ustępstwo z ceny (Krasn. 85); dlp tego rabatu.

Rabata (z niem. Rabatte) = grządka, okalająca po brzegach trawnik.

Oskubywała z zwiędłych płatków dalie w głębi rabat. *Kunc.*

Rabaty (zwykle w lm) = wyłogi w uniformie wojskowym, dop. tych rabatów lub tych rabat.

Grzmią pod Stoczkiem armaty i bieleją rabaty, a Dwernicki na przedzie na Moskala sam wiedzie. *Pol.*

Rabelais, Rabelais'go.

Rabka — rabczański, rzadko: rabski.

Rabować — rabunek. I Formy: 1) rabuję, rabujesz...; rabuj!; rabujący; rabowany; rabował, 2) dlp tego rabunku. II Składnia: 1) rabować co, 2) rabunek czego.

Rabsztyn (nazwa miejscowości)—rabsztyński. Forma: dop. tego Rabsztynu.

Rachać. Ob. Rechtać.

Rachatłokum to (ndm) lub **rachatłukum** (ndm).

Rachityzm (nie: rachitis) — rachityk — rachityczny.

Rachmistrz, dlm tych rachmistrzów, nie: tych rachmistrzy.

Rachować (niedok.). I Formy: rachuję, rachujesz...; rachuj!; rachujący; rachowany; rachował. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** co = liczyć co, brać co w rachubę, uwzględniać co w rachunku, 2) **R.** na kogo, na co = liczyć na kogo, na co = pokładać w kimś, w czymś nadzieję, spodziewać się czegoś po kim lub po czymś.

1. Rachował swoich zwolenników i nie doliczył się. 2. Na taki pewny dochód nie łatwo jest rachować. *Dąbr.*

Rachować się z kim, z czym = liczyć się z kim, z czym, brać kogo lub co pod uwagę w swoich życiowych stosunkach.

Zwrot: 1) rachować się z groszem, *SW* = oszczędzać; 2) rachować się z sumieniem swoim, *SW* = robić rachunek sumienia, w postępowaniu swoim brać pod uwagę nakazy sumienia.

Rachuba — Znaczenie: 1) **R.** czego = liczenie czego, 2) **R.** na co = liczenie na co, nadzieje na co.

Zwroty: 1) stracić rachubę czego; 2) zawieść się w rachubach lub w rachubie na co. *SF;* 3) brać co w rachubę. *SF;* 4) coś wchodzi w rachubę. *SF.*

1. Stracił rachubę czasu. *Ostr.* 2. Zawiedziony w rachubie na wojsko. *Sienk.* 3. Nigdy ich nie brał w rachubę. *Bartk.* 4. Pojedynki, odbywane po mniejszych miastach, nie wchodziły w rachubę. *Sienk.* ... gdyby nie weszła w rachubę kobieta. *Małacz.*

Rachunek, dlp tego rachunku. Składnia: 1) **R.** = obliczenie czego, 2) **R.** za co = obliczenie w rachunku należności za co.

1. Rachunek strat i zysków. 2. Rachunek za pobrane towary.

Zwroty: 1) brać co pod rachunek = uwzględniać co w obliczeniach lub w rozważaniach; 2) rachunek przeprowadzić. *SF;* 3) rachunek złożyć. *SF;* 4) rachunek przedstawić. *SF;* 5) rachunek wystawić. *SF;* 6) rachunek uregulować, wyrównać, zapłacić (nie: wpłacić); 7) rachunek zamknąć i otworzyć. *SF;* 8) rachunek zamknąć na dzień 31 grudnia lub dniem 31 grudnia (nie: po dzień 31 grudnia); 9) rachunek otwarty; 10) likwidacja rachunku (!) = uznanie płatności rachunku. *DUMK 25 VII 32;* 11) rachunki prowadzić. *SW;* 12) prowadzić interes (handlowy lub przemysłowy) na własny rachunek; 13) rachunek załączony, nie: załączający się.

1. Jeżeli zechcemy wziąć pod rachunek nasze wiadomości. *Kołłąt.*

Rachunkowy — Znaczenie: 1) R. = tyczący się rachunków, 2) R. = ścisły w rachunkach, skąpy, 3) R. = (!) wyrachowany = robiący tylko to, co jest obliczone na własną korzyść (PJ 3, 136).

1. Książka rachunkowa. 2. Był chłodny, rozważny, rachunkowy nawet, gdzie nie o jego własną przyjemność... chodziło. *Krasz. cyt. SW.*

Raciąż (nazwa miasta) — raciąski.

Racibórz (nie: Raciborz) — raciborski.

Racine, Racine'a, Racine'owi... Racine'em, o Racinie.

Racja — racjonalizm — racjonalista. I Formy: 1) dlm tych racji (-cyj), 2) dlp tego racjonalizmu, 3) racjonalista, jak: humanista. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** czego = powód, przyczyna obiektywna w stosunkach rzeczy zewnętrznych tkwiąca, 2) **R.** na co lub do czego = słuszność, argument na co, wyrozumowane prawo do czego, przyczyna subiektywna, z rozumowania człowieka wynikająca.

1. Muszą być jakieś jego niepowodzeń racje. 2. Musiał widocznie mieć jakieś do tego racje. Przytoczył niejedną na to rację.

Zwroty: 1) mieć rację lub mieć świętą rację = mieć słuszność; 2) jest w czym lub do czego racja; 3) przyznać komu rację; 4) opierać na czym swoje racje; 5) przytaczać swoje racje; 6) racja stanu = racja, przyczyna polityczna; 7) racja ostateczna (z łc. suprema ratio) = ostateczny argument, ostateczny środek działania; 8) racja fizyka (żart.) = lichy, nieprzekonywający argument.

1. Pani ma świętą rację. *Dąbr.* Pani ma zupełną rację. *Grusz.* Ja wiem, ty masz rację. *Ostr.* 3. Ja nigdy pani racji nie przyznam. *Sierosz.* Mama przyznała mi rację. *Nowak.* 7. Zostaną działa jako ostatnia racja. *Sienk. cyt. SW.* 8. A, to też racja fizyka!

Racławice — racławicki, nie: racławski (dawn. mniej wyrazista forma).

Racuchy — racuszki lub recuszki.

Rozczyniała ciasto na racuchy. *Zaremb.*

Raczyć (niedok.). I Formy: raczę, raczysz, raczy, raczymy...; racz! raczcie!; raczący; raczony; raczył. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** co czynić lub bez dopełn. = być łaskawym co czynić, 2) **R.** kogo — czym = gościć, fetować, traktować kogo — czym.

1. Racz nam to zrobić. 2. Uraczył nas wspaniałym obiadem.

Rad (rzecz.) ten lub to **radium** — radowy lub radiowy,—radioaktywny. Formy: 1) dlp tego radu, 2) radium (ndm).

Rad (przym.), rada, rade. I Formy i zakres użycia: **R.** — przymiotnik używany tylko w mlp lub mlm, w funkcji orzecznika lub przydawki okolicznikowej; w rodzaju męskim ma postać rzeczownikową: rad, jak: grad; w rodzaju nijakim występuje w postaci przymiotnikowej: rade, jak: chude; forma rodzaju żeńskiego: rada—może być traktowana jako postać rzeczownikowa albo przymiotnikowa: rada, jak: osada, albo: chuda. II Składnia: 1) **R.** komu, czemu lub z kogo, z czego = kontent, zadowolony z kogo, z czego, 2) **R.** komu, czemu = z radością, z życzliwością przyjmujący, widzący kogo, co, 3) **R.** że się coś dzieje.

1. Radziście z nowego pana? *Sienk.* Ona i z tego rada. *I. Dąbr.* Nowym zalotom hrabiego dość rada. *Mick.* Była rada milczeniu. *Bartk.* Rad był każdej sposobności. *Nałk.* 2. Będzie ci bardzo rad. *Święt.* Nie wszędzie byli im radzi. *Małacz.* Rad wam jestem. *Goet.* 3. Rad, że mu herby dała ojczyzna. *Syrok. cyt. SW.*

Zwrot: rad nierad = chcąc nie chcąc, pomimo woli.

Granice, w których radzi nieradzi pozostać musimy. *Kołłąt.* Radzi nieradzi poszli. *Żerom.*

Rada — Znaczenie i składnia: 1) **R.** = radzenie, doradzenie, 2) **R.** na co = wskazówka, sposób, środek na co, podany w radzeniu, 3) **R.** = zgromadzenie osób radzących.

1. Złota to głowa! do rady, nie do parady. *Cyt. SW.* 2. Nie ma na to żadnej rady? *Święt.* Rada jest na to. *Bartk.*

Zwroty: 1) rada w radę, *SW* = po dłuższych naradach; 2) udzielać rady komu, dawać radę komu; 3) zasięgać czyjej rady. *SF;* 4) pójść za czyją radą. *SW. SF;* 4) szukać czyjej rady; 5) radę w czym widzieć = widzieć w czym skuteczny środek; 7) dać sobie z czym radę lub rady, *SF* = znaleźć na co skuteczny środek; 8) rady obsady robotników lub rady zespołów robotników, nie: rady załogowe. *Kr. 2, 269.*

1. Rada w radę i postanowiono wysłać pełnomocnika. *Cyt. SW.* 2. Nie umiał rady udzielić. *Sienk.* 5. Rady innej nie widzę. *Sienk.* 6. Już nas nieraz Komendant wyprowadził, to i teraz da rady. *Strug.* Dadzą wszystkiemu radę. *Dąbr.* 7. ...to sobie z tym nieprzyjacielem rady damy. *Sienk.* Wybornie dam sobie radę. *Sierosz.* Nie mogę sobie dać z nią rady. *Sierosz.* Ledwie mógł dać radę z akompaniamentem. *Żerom.* Cierpiała nie mogąc sobie dać rady. *Żerom.* Sam sobie dawał radę. *Nałk.* Najsłabszy dałby najsilniejszemu z nas radę. *Małacz.* Nie dostawało mu siły, aby dać sobie rady. *Grusz.*

Radca (r. wsp.) — radczyni (= żona radcy. JP 16, 157) (nie: radczynia) — radcostwo. I Formy: 1) lp ten radca, tego radcy, temu radcy, tego radcę, radco! tym radcą, o tym radcy; lm ci radcowie, tych radców, tym radcom..., 2) radczyni, jak: gospodyni. II Składnia: oboje nasi państwo radcostwo (= radca z żoną) przyszli.

Radgoszcz (nazwa miejscowości)—radgoski.

Radio — radiowy. Formy: to radio, tego radia, temu radiu, to radio, tym radio lub tym radiem, w tym radio (rzadziej: w tym radiu).

Wyrażenia: Polskie Radio, nie: Radio Polskie.

Radioaparat (!) = aparat radiowy.

Radiogram, dlp tego radiogramu.

Radiosłuchacz (!) = słuchacz radiowy.

Radiosprzęt (!) = sprzęt radiowy. PJ 35, 5).

Radiostacja lub **stacja radiowa.**

Radiota (żart.) = bezmyślny, niewybredny, ale zapalony zwolennik radia (wyraz nowy, urobiony pod wpływem skojarzenia z rzeczownikiem: idiota).

Radiotelegrafia — radiotelegraficzny.

Radirka (!) lub **radyrka** (!) = guma do wycierania (na papierze) ołówka lub atramentu (z niem. Radiergummi).

Zawsze mi z tego na ołówek i gumę (nie: radirkę) kapnął. *Cyt. Kr. 1, 242.*

Radirować (! germ. z niem. radieren) = wycierać (gumą ołówek lub atrament), wyskrobywać (scyzorykiem) (Kr. 1, 241/2).

Radom — radomski. Formy: Radom, Radomia, Radomiowi..., w Radomiu.

Radomsko (nazwa miasta) — radomszczański, nie: radomskowski.

Radosny, nie: radośny.

Radość, mlm te radości, dlm tych radości. Składnia: 1) **R.** kogo (gdy się wymienia osobę, która ulega radości), 2) **R.** czego (gdy się wymienia rzecz, która radość wywołuje), 3) **R.** z czego (gdy się wymienia rzecz, z powodu której radość powstaje; bardzo często między formami: radość czego — radość z czego zaciera się różnica znaczeniowa), 4) **R.** z kogo (gdy się wymienia osobę, z powodu której powstaje radość).

1. Z płonącymi radością życia oczami. *Bartk.* Czuł radość życia. *Iwasz.* Radość spełnionego marzenia. *Dąbr.* 2. Uczuli radość z tego, że wreszcie się idzie. *Nałk.* Radość z pomyślnej nowiny. *Dąbr.*

Zwroty: 1) okazać radość. *SF;* 2) nie posiadać się z radości. *SF* = nie móc nad sobą panować z powodu radości, odczuwać wielką radość; 3) szaleć z radości; 4) radość bije od kogo; 5) sprawić (nie: przyczynić) komu radość.

3. Burek szalał z radości. *Wikt.* 4. Radość biła od osoby książęcej. *Sienk.*

Radować się czym, czemu lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: cieszyć się). Formy: raduję się, radujesz się...; raduj się!; radujący się; radował się.

1. Nawet się nią (= pustotą) radował. *Bartk.* Radował się swą niecierpliwością. *Ostr.* 2. Psy radowały się słońcem. *Bartk.* 3. Radował się z każdego jej przyjazdu. *Święt.* ... kiedy się człowiek z byle czego radował. *Dąbr.*

Radykalizm—radykalista lub radykał. Formy: 1) dlp tego radykalizmu, mjsclp w tym radykalizmie, 2) radykalista, jak: humanista.

Radzić (niedok.). I Formy: radzę, radzisz, radzi, radzimy...; radź! radźcie!; radzący; radzony; radził. II Składnia: 1) **R.** komu — co = dawać komu rady, 2) **R.** nad czym = naradzać się nad czym, 3) **R.** o kim, o czym = naradzać się nad sprawami dotyczącymi kogoś lub czegoś.

1. Doktorzy radzą mu całkowity spokój. 2. Radzono nad ważną sprawą. *Sienk.* Radzili nad odpowiedzią. *Sienk.* 3. Radźcie o sobie. *Mick.*

Zwrot: radzić sobie z kim, z czym = dawać sobie z kim, z czym radę. Ob. Rada.

Radzić sobie z nimi. *Żerom.*

Radzić się kogo, rzadziej: u kogo — o co. Formy jak: radzić.

Nie chciałam się nikogo radzić. *Zapol.* Gdy się Pokora u Mądrości radzi. *Mick. cyt. SW.*

Radziechów (nazwa miejscowości) — radziechowski.

Radziwiłł — Radziwiłłowski (na pytanie: czyj?)—radziwiłłowski (na pytanie: jaki?) — Radziwiłłówna. Formy: Radziwiłłówna, Radziwiłłówny, Radziwiłłównie... (odmiana rzeczownikowa).

Radzymin — radzymiński.

Radzyń — radzyński.

Radża, tego radży, temu radży..., lm ci radżowie, tych radżów, tym radżom...

Raguza (nazwa miasta) — raguzański.

Raić (niedok.). I Formy: raję, raisz, rai, raimy...; raj! rajcie!; rający; rajony; raił. II Składnia: **R.** komu — kogo, co.

Raj, dlp tego raju.

Zwroty: 1) rada by dusza do raju... = chciałoby się mieć wygodę, chciałoby się być szczęśliwym; 2) jak w raju = doskonale.

Rada by dusza do raju, a tu siedź na wozie i zdychaj. *Sienk.*

Rajcować (niedok.). I Formy: rajcuję, rajcujesz...; rajcuj!; rajcujący; rajcował. II Składnia: **R.** z kim — o czym.

Rajfur—rajfurka. Forma dlp tego rajfura.

Rajgras, dlp tego rajgrasu.

Rajscajgi (!) = przybory rysunkowe.

Rajszyna (!) = przykładnica (DUMK 26 XI 34).

Rajtar — rajtaria, nie: rajter — rajteria.

Rajtszula, nie: rajszula.

Zwrot: 1) a, to rajtszula! = a, to wielka stodoła, a, to rwetes, hałas!; 2) robić rajtszulę = podnosić zgiełk, wrzawę.

Rajtuzy (tylko w lm), dop. tych rajtuzów.

Rajzbret (!) = rysownica (DUMK 26 XI 34).

Rak — raczek.

Zwroty: 1) wiedzieć, gdzie raki zimują, *SW* = być chytrym, przebiegłym; 2) piec raka, *SF* = oblewać się rumieńcami.

Rakieta (PA), nie: raketa.

Rama.

Zwroty: 1) rama od obrazu, od okna... = rama wzięta od obrazu, od okna...; rama do obrazu, do okna = rama przeznaczona do obrazu, do okna; 2) oprawić w ramy; 3) zawrzeć co w ramach czego = zawrzeć co w granicach czego; 4) w ramach czego = w granicach czego; 5) malowany w ramy. *SW;* 6) obracać się w ramach czego, *SF* = obracać się w granicach czego.

1. Ramy do okien. *SW.* Ramy od obrazów z włoskiego orzecha. *SW.* 2. Oprawię to w ramki. *Mick.* 3. Nie podobna tego epizodu zawrzeć w tak ciasnych ramach. *Krasz. cyt. SW.* 5. Ściany malowane w ramy. *SW.*

Ramię — ramionko,—ramiączko, — ramienny. I Formy: lp to ramię, tego ramienia, temu ramieniu, to ramię, tym ramieniem, na tym ramieniu; lm te ramiona, tych ramion, tym ramionom... II Znaczenie: 1) ramionko = małe ramię (u człowieka lub zwierzęcia), 2) ramiączko = wieszadło.

Zwroty: 1) ramionami wzruszać lub ruszać = wyrażać (tym gestem) zdziwienie, niezadowolenie lub bezradność; 2) ścisnąć ramiona; 3) ramiona rozpościerać lub wyciągać; 4) rozkrzyżować ramiona; 5) stawać ramię w ramię lub ramię przy ramieniu; 6) iść ramię w ramię lub ramię przy ramieniu; 7) ująć kogo pod ramię; 8) 8) brać kogo w ramiona=brać kogo w objęcia; 9) padać, rzucać się w ramiona (! germ.) = padać, rzucać się w objęcia; 10) trzymać w ramionach (! germ.) = trzymać w objęciach; 11) wyrwać się z ramion (!)=wyrwać się z objęć; 12) na obu ramionach płaszcz nosić. *SF* = obu stronom służyć; 13) mieć duszę na ramieniu = bać się; 14) z czyjegoś ramienia coś robić. *SF* = z czyjegoś polecenia coś robić; 15) na ramię broń!; 16) być prawym ramieniem kogo = być czyimś głównym pomocnikiem; 17) klepać kogo po ramieniu = zachowywać się wobec kogo protekcjonalnie.

1. Spuścił oczy i ruszył ramionami. *Niemc.* Wzruszył ramionami i odparł, że... *Zapol.* Ruszyliśmy tylko ramionami i poszli dalej. *Nowak.* Niezadowolona w końcu pani Krystyna wzruszyła ramionami. *Goet.* Wzruszył bezradnie ramionami. *Goet.* 2. Ścisnął ramiona. *Reym.* 3. Rozpostarł ramiona. *Żerom.* Krzyż, godło Niemców, groźne ku Litwie wyciąga ramiona. *Mick.* 4. Rozkrzyżował ramiona. *Mick. cyt. SW.* 5. Stając ramię w ramię z towarzyszami. *Małacz.* 6. Szli ramię w ramię. *Goet.* Austria pójdzie z Niemcami ramię przy ramieniu. *Cyt. SW.* 7. Wnet go ujął pod ramię. *Bartk.* 8. Chętnie bym cię wziął w ramiona. *Sienk.* 14. Delegowany był z ramienia rządu do asystowania temu aktowi. *Cyt. SW.* 17. Poklepał go protekcjonalnie po ramieniu. *Cyt. SW.*

Rampa kontumacyjna (!) = pomost ładunkowy, pomost odosobniający (dla obserwacji zwierząt). DUMK 26 XI 34.

Rana — ranny.

Zwroty: 1) zadać komu ranę. *SF;* 2) odnieść, otrzymać ranę. *SF;* 3) ranę opatrzyć. *SF;* 4) dotknąć czyjejś rany (przen.), *SF* = dotknąć drażliwej dla kogoś sprawy; 5) do rany kogo przyłożyć, *SF* = taki dobry; 6) opatrywać komu rany. *SW;* 7) rana od szpady, rana od stłuczenia, rana od ognia. *SW;* 8) rana cięta, darta, kłuta, kąsana (lub z ukąszenia), miażdżona, postrzałowa. *SW.*

1. Strzał zadał mu rany. *Żerom.* Tyle ran zadali. *Wikt.*

Ranek, dlp tego ranka lub tego ranku (SW).

Zwroty: 1) rankiem; 2) od ranka do wieczora; 3) ranki i wieczory.

1. Przybywa rankiem wczesnym. *Dyg.* 2. Pracuje od ranka do wieczora. 3. Ranki i wieczory we łzach go czekam i trwodze. *Mick.*

Ranga = stopień (służbowy) (Krasn. 85).

Zwroty: 1) opuszczać służbę, wychodzić z wojska w randze kogo. *SW,* nie: z rangą kogo; 2) mieć rangę kogo; 3) wysoka (niska) ranga; 4) osiągnąć rangę.

Ranić (niedok. i dok.). I Formy: ranię, ranisz, rani, ranimy... (czas teraźn. niedok. lub czas przyszły dok.); będę ranił (czas przyszły niedok.); rań!; raniący; raniony; raniwszy; ranił. II Składnia: **R.** kogo—czym.

Raniony.

Byli ciężko ranieni. *Żerom.*

Raniutko — raniuteńko, — raniusieńko. Ob. Rano (przysł.).

Ranny (od: rana) = raniony.

Zwrot: ranny od czego, np. od kuli. *SW,* rzadko: czym (dawn.).

Oczy moje, ranne blaskiem, odwracają się ku ciemnościom. *Krasiń.*

Ranny (od: rano) = poranny [nie ma stopnia wyższego; rańszy (!) Krasn. 15=wcześniejszy].

Zwrot: od rannej (!) młodości = od wczesnej młodości.

Rano (rzeczown.) (= ranek)—ranny. Forma dlp tego rana.

Zwroty: 1) z rana; 2) nad ranem; 3) w rano; 4) na rano; 5) do rana, do białego rana, do samego rana; 6) od rana do wieczora; 7) o ósmej rano, ale: o ósmej rankiem; 8) duże rano = późny ranek. Por. Noc. Wieczór.

1. Chodzić zwykła z rana. *Mick.* 2. Nad ranem. *Żerom.* 3. W rano nie było żywej duszy. *Małacz.* 4. Na rano przynieśli trzydzieści sztuk. *Strug.* 5. Spory przeciągające się do białego rana. *Danił.* 8. Duże rano już było, gdy Rakoczy wstał. *Ork. cyt. SW.*

Rano (przysł.). Znaczenie: 1) R. = na początku dnia, przed południem, 2) R. = (!) wcześnie (dawn.), ale (do dziś dnia): raniutko, raniuteńko, raniusieńko = wcześnie; raniej = wcześniej.

Dziś rano było pogodnie. Byłem rano w kościele. *SW.* 2. Kto rano (= wcześnie) wstaje, temu Pan Bóg daje. *Przysł.* Przyszedł zbyt wcześnie (nie: zbyt rano). On wstał dziś raniej niż zwykle.

Raperswil (Rapperswyl), dop. Raperswilu.

Rapier (nie: rapir) — rapierek. Forma: dlp tego rapieru (SW, Łoś) lub tego rapiera (N).

Trzymał goły rapier. *Mick.* Rapierek w stalowej pochwie. *Sienk.*

Raport, dlp tego raportu. Składnia: 1) R. z czego = sprawozdanie z tego, co zaszło, 2) R. o czym = sprawozdawcza opowieść o tym, co zaszło.

1. Raport z jazdy. *SW.* 2. Z raportem o rozmieszczeniu koni. *Żerom.*

Zwroty: 1) zdawać lub składać (nie: podawać) z czego raport; 2) raport przyjmować. *SW;* 3) do raportu stawać; 4) raport prowadzić. *KJMK;* 5) w raporcie umieszczać.

1. Niech zda raport. *Małacz.* 3. Stawałem do raportu. *Strug.* 5. Komisja według woli swojej jedne (zeznania) przyjmuje i w raporcie umieszcza. *Mick. cyt. SW.*

Raportować co, lepiej: składać raport o czym (KJMK).

Rapsod — Znaczenie i formy: 1) R. lub rapsodysta = poeta rapsodowy; dlp tego rapsoda, mlm ci rapsodowie lub rapsodzi, 2) R. = poemat rapsodowy; dlp tego rapsodu, mlm te rapsody, 3) rapsodysta, jak: artysta.

Rapt, zwykle: w nlp raptem = nagle.

Raptem usłyszał. *Żerom.* Raptem zdławiona wrażliwość tężała zupełnie. *Danił.*

Raróg, dlp tego raroga.

Zwroty: 1) patrzyć na kogo jak na raroga = dziwować się komu; 2) biegać za kim jak za rarogiem = z ciekawości biegać za kimś jak za dziwadłem.

2. Biegali wszyscy za nim jakby za rarogiem. *Mick.*

Raszyn — raszyński; dop. (z) Raszyna.

Rata — ratowy.

Zwroty: 1) rata zalega. *SF;* 2) z ratami zalegać. *SF;* 3) ratę wnosić. *SF;* 4) sprzedawać lub kupować co na raty.

Ratafia (! prowinc.) = nalewka wiśniowa (IGD).

Ratować (niedok.). I Formy: ratuję, ratujesz...; ratuj!; ratujący; ratowany; ratował. II Składnia: 1) R. kogo, co — od czego, 2) R. kogo — czym.

1. Uratowała ludzi od tak wielkiego niebezpieczeństwa. *Kołłąt.* Chciał ratować konfederatów od zguby. *Sienk.* Ratował mnie od głodu. *Dąbr.* 2. Jałmużną nędzę człowieczą ratuje. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) ratować kogo w potrzebie, w nieszczęściu. *SW;* 2) ratować sytuację, *SW* = nie dopuścić do wstydu, hańby, straty.

Ratunek, dlp tego ratunku. Składnia: 1) R. czego = ratowanie czego, 2) R. na co = środek ratunkowy na co, 3) R. od czego = środek ratunkowy przeciw czemu.

1. Ratunek upadającego domu był niezbędny. 2. Nie ma na to ratunku. *Nowak.* 3. Trzeba szukać nie ratunku od bólu serca, lecz sensu życia. *Dąbr.*

Zwroty: 1) dawać, nieść komu ratunek. *SF;* 2) biec, rzucić się komu na ratunek, nie: biec na ratunek kogo, ale: biec na ratunek czego.

2. Musi biec jej na ratunek. *Ostr.* Rzucili się na ratunek ofiarom wybuchu. *Cyt. PJ 9, 147.* Rzucili się na ratunek płonącego domu.

Ratusz, dlp tego ratusza, nie: ratuszu.

Ratyzbona — ratyzboński.

Raut, dlp tego rautu.

Rawa Mazowiecka (Ruska) — rawski.

Rawenna — raweński, nie: rawenneński (PJ 35/36, 207).

Rawicz (nazwa miasta) — rawicki.

Raz.

Zwroty: 1) raz za razem, co raz (nie: czym raz) = co jakąś chwilę; 2) raz wraz = co jakąś chwilę; 3) raz po raz lub raz po razu = co jakąś chwilę; 4) raz koło razu = co jakąś chwilę; 5) raz na zawsze; 6) raz na jakiś czas; 7) za każdym razem; 8) za tym razem; 9) tym razem lub tą razą, rzadko: tego razu, ale: razu pewnego, jednego; 10) innym razem lub inną razą lub na drugi raz; 11) za pierwszym, drugim... razem lub pierwszym, drugim... razem; 12) któryś raz z rzędu; 13) raz lub jeden raz, dwa, trzy... razy z rzędu, nie: pod rząd; 14) raz pierwszy, drugi, trzeci... lub po raz pierwszy, drugi, trzeci...; 15) ze dwa, trzy, cztery... razy = około dwóch, trzech, czterech... razy; 16) po razu, po dwa, trzy... razy; 17) w razie czego, nie: w przypadku czego. *KJMK;* 18) w sam raz = akurat, najwłaściwszy; 19) w najlepszym (lub w najgorszym) razie; 20) w żadnym razie = wcale nie; 21) w każdym razie = zawsze; 22) w ostatecznym razie = w razie koniecznych okoliczności; 23) w przeciwnym razie. *SW;* 24) w takim razie = w takich okolicznościach; w danym razie (!) = w tym wypadku; 26) na razie = tymczasem; 27) od razu = natychmiast; 28) zrazu = w pierwszej chwili; 29) raz nareszcie lub raz (z domyślnym: nareszcie).

1. Latarnia morska połyskuje raz za razem. *Żerom.* 2. Raz wraz wypływało jedno i to samo. *Żerom.* 3. Żabka raz po razu rzechoce. *Dyg.* Raz po razu ziewam. *Strug.* Poczynała kichać raz po raz. *Małacz.* Raz po raz czyjś głos wyciągał heksametr Homera. *Parand.* 4. Raz koło razu. *Strug.* 5. Wiedz o tym raz na zawsze. *Sienk.* 6. Raz na jakiś czas sypiasz po dwa razy na dobę. *Prus.* 7. Za każdym razem słuchali ją z zajęciem. *Dąbr.* 8. Ot, i za tym razem jedenaście koni... *Strug.* Za tym razem smutny. *Strug.* 9. Tą lub tym razem. *JP 12, 61.* Tą razą byłem tu świadkiem. *Stasz.* Mógł więc i tą razą wypaść z Belwederu. *Mochn.* Razu jednego w nocy wrzask nas ze snu obudził. *Mick.* Lękam się bardzo, aby tego razu zbytniej śmiałości nie puściła skrzydeł. *Mick. cyt. SW.* 10. Innym razem. *Żerom.* Innym razem napiszę. *Zapol.* Inną razą dam. 11. Zrobiliśmy wyprawę za tym razem z plutonem piechoty. *Strug.* 12. Już któryś raz z rzędu. *Nowak.* 13. Mniej więcej raz na miesiąc przychodzi. *Nowak.* Kilka razy z rzędu. *Bartk.* 14. Ach, ja pamiętam czasy, kiedy do ojczyzny pierwszy raz zawitała moda francuszczyzny. *Mick.* Słyszę raz pierwszy o nim. *Goet.* Był w Warszawie po raz pierwszy w życiu. *Makusz.* 15. Pytałem się może z dziesięć razy.

Nowak. 16. Były już u siebie po razu. *Grusz.* Każdy pił po dwa, trzy razy. *Cyt. SW.* 18. W sam raz lektura wielkanocna. *Parand.* 19. W najgorszym razie zostanę stracony przez rozstrzelanie. *Małacz.* W najlepszym razie zachorujesz. *Dąbr.* 21. Wszystko to prawda, w każdym razie postąpić tak nie należało. *Cyt. SW.* 24. Jeżeli rzeczy tak stoją, w takim razie ja nie mam tu co robić. *Cyt. SW.* 28. Zdanie to zrazu wydało mi się niesprawiedliwe. *Cyt. SW.* 29. Złamać raz opór. *Krasz. cyt. SW.*

Razić (niedok. i dok.). Por. Ciąć. Ranić. Rznąć. I Formy: rażę, razisz, razi, razimy...; raź! raźcie!; rażący; rażony; raziwszy; raził. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** (rzadko niedok., zwykle dok.) kogo — czym = porazić, uderzyć, ranić kogo — czym, 2) **R.** (zwykle niedok.) kogo — czym = robić niemiłe wrażenie, drażnić.

1. Wódz jak gdyby rażony od gromu. *Mick. cyt. SW.* Rezerwy powinny być tak ustawione, aby ich nie raziły kule armatnie nieprzyjaciela. *Cyt. SW.* 2. Nie raziła go niczym. *Nałk.*

Wyrażenia: 1) rażony apopleksją; 2) rażące kolory.

Razura = golarnia, balwiernia.

Raźno lub **raźnie.**

Rażący — rażąco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: rażąco podobny do kogo.

Rąbać (niedok.) (nie: rębać) — rąbnąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) rąbię (nie: rąbę), rąbiesz, rąbie... (nie: rąbam, rąbasz...); rąb! rąbcie!; rąbiący; rąbany; rąbał, 2) rąbnę, rąbniesz...; rąbnij!; rąbnięty; rąbnąwszy; rąbnął, rąbnąłem, rąbnęli. II Składnia: **R.** co — czym.

Zwrot: rąbać na kawałki.

Porąb (mnie) na drobne kawałki. *Prus.*

Rąbek, dlp tego rąbka.

Zwrot: odsłonić, uchylić, podnieść rąbek tajemnicy. *SF.*

Tak by się chciało podnieść rąbek tej zasłony. *I. Dąbr.*

Rączęta (tylko w lm), dop. tych rączął.

Rączka (pióra). Ob. Obsadka.

Rdza (nie: drdza) — rdzawy.

Rdzeniowy — rdzenny. Znaczenie: 1) rdzeniowy = odnoszący się do rdzenia, 2) rdzenny = znajdujący się w rdzeniu, wewnętrzny, podstawowy, istotny, prawdziwy.

1. Nerw rdzeniowy. 2. Ludność rdzenna i napływowa. *SW.*

Rdzeń ten (nie: ta rdzeń) — rdzeniowy, — rdzenny. Ob. Rdzeniowy. Formy: dlp tego rdzenia, dlm tych rdzeni, nie: rdzeniów.

Zwroty: 1) rdzeń czego = istota czego; 2) przenikać do rdzenia = przenikać do najgłębszego wnętrza.

1. To jest rdzeń sprawy. 2. Znać było, że to, co mówi, przenika go do rdzenia. *Danił.*

Rdzewieć (niedok.), nie: rdzawieć, ani: drdzewieć, ani: drdzawieć. I Formy: rdzewieję, rdzewiejesz...; rdzewiej!; rdzewiejący; rdzewiał, rdzewieli. II Składnia: **R.** od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Reakcja — reakcyjny, — reakcjonista. Formy: 1) dlp tej reakcji, dlm tych reakcji (-yj), 2) reakcjonista, jak: humanista.

Real (= moneta), dlp tego reala.

Real (= gatunek druku), dlp tego realu.

Realia (tylko w lm), dop. tych realiów.

Realizacja czego = urzeczywistnianie lub urzeczywistnienie czego.

Realizm — realista. Ob. Realny.

Realizować co = urzeczywistniać co. Formy: realizuję, realizujesz...; realizuj!; realizujący; realizowany; realizował.

Realny — realizm — realista — realistyczny. Formy: 1) dlp tego realizmu, mjsclp o tym realizmie, 2) realista, jak: humanista.

Reambulacja (!) = sprawdzanie pomiarów gruntowych na miejscu (w terenie).

Reambulować (!) = sprawdzać pomiary gruntowe w terenie.

Reasumcja (PA), nie: reasumpcja. Znaczenie: 1) **R.** czego = powtórzenie w krótkości, streszczenie czego, 2) **R.** czego = odnowienie, unieważnienie uchwały.

Zwrot: reasumcja uchwały.

Reasumować co. Znaczenie: 1) **R.** = powtarzać co w krótkości, streszczać co, 2) **R.** = odnawiać, unieważniać uchwałę. Formy: reasumuję, reasumujesz...; reasumuj!; reasumujący; reasumowany; reasumował.

Réaumur, Réaumura.

Rebelia = rokosz, powstanie, bunt; dlp tej rebelii, dlm tych rebelii (-ij).

Zwroty: 1) podnosić rebelię; 2) knuć rebelię.

Rebus, dlp tego rebusu.

Zwrot: układać rebusy.

Układa rebusy. *Dąbr.*

Recenzent (nie: recensent PJ 37), dlp tego recenzenta.

Recenzja (nie: recensja) — recenzować, nie: recenzjować. I Formy: dlp tej recenzji, dlm tych recenzji (-yj). II Składnia: **R.** czego lub o czym.

Zwroty: pisać, dawać recenzję o czym.

Recenzować (nie: recensować) co. Formy: recenzuję, recenzujesz...; recenzuj!; recenzujący; recenzowany; recenzował.

Recepcja (dziś przeważnie żart.) = przyjęcie.

Zwroty: 1) być na recepcji u kogo; 2) wydawać recepcję.

Recepis (!) = pokwitowanie (DUMK 31 X 31).

Recepta ta, nie: ten recept. Składnia: **R.** na co = przepis na co lub przeciw czemu.

Recepta na najlepsze nadzienie do indyka. *SW.*

Recepta na szczury.

Zwrot: zapisać lub przepisać receptę.

Zapisał receptę. *Siedl.*

Rechocący—rechocąco. Ob. Kojący—kojąco.

Zaśmiał się rechocąco. *Reym.*

Rechot lub **rzechot**, dlp tego rechotu (rzechotu).

Rechot żab. *Kad.*

Rechotać lub **rzechotać.** Formy: rechoczę, rechoczesz..., rzadziej: rechocę, rechocesz... (nie: rechotam, rechotasz); rechocz! rechoczcie!; rechoczący; rechotał.

Żaby rechocą. *Żerom.* W dali rechotały żaby. *Żerom.* Rechotały żaby. *Ostr.*

Rechtać lub **rachać** = wydawać kwik (o świ-

ni). Formy: 1) rechcze, rzadziej: rechce; rechczący; rechtał, 2) racha; rachający; rachał.

Recuszki lub **racuszki**. Ob. Racuszki.

Recydywa — recydywista. Formy: recydywista, jak: humanista.

Recytować (niedok.) co. Formy: recytuję, recytujesz...; recytuj!; recytujący; recytowany; recytował.

Redagować (niedok.) co. Formy: redaguję, redagujesz...; redaguj!; redagujący; redagowany; redagował.

Redakcja, dlp tej redakcji, dlm tych redakcji (-yj).

Redaktor, dlp tego redaktora, mlm ci redaktorzy lub redaktorowie.

Redemptorysta. Formy jak: artysta.

Redukować (niedok.). I Formy: redukuję, redukujesz...; redukuj!; redukujący; redukowany; redukował. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** co — do czego = sprowadzać co — do czego, ograniczać co — do czego, 2) **R.** kogo (o urzędnikach) = dymisjonować kogo w następstwie ograniczenia liczby pracowników.

1. Używalność pałacu zredukował do dwóch pokoi. *Siedl.* 2. Niespodziewanie ją zredukowano. Perz.

Reduta — Znaczenie: 1) **R.** = bal maskowy, kostiumowy, 2) **R.** = okop obronny.

Zwrot: masz, babo, redutę! = masz, babo, bal! = masz, diable, kaftan! = masz ci los! = oj, bieda! nie udało się.

Masz, babo, redutę! *Konop.*

Redysa (! prow.) — redyska (!) = rzodkiew — rzodkiewka.

Refektarz, dlm tych refektarzy lub refektarzów.

Referencja, dlp tej referencji, dlm tych referencji (-yj).

Zwrot: dawać, wydawać o kim referencje.

Referendarz, dlm tych referendarzy lub referendarzów.

Referent (nie: referend, ani: referant) do czego, nie: dla czego.

Referować (niedok.) co — komu. Formy: referuję, referujesz...; referuj!; referujący; referowany; referował.

Refleks = odbicie, odblask; dlp tego refleksu.

Zwroty: 1) rzucać na co refleks; 2) odbijać refleks.

1. Wielki budynek z czerwonej cegły rzucał szarordzawy refleks do kantoru. *Reym.*

Refleksja = rozwaga, zastanowienie (Krasn. 85), dlp tej refleksji, dlm tych refleksji (-yj).

Zwroty: budzić, wywoływać refleksje.

Reflektant = ubiegający się o co, starający się o co.

Reflektor = odbłyśnik.

Reflektować (niedok.). I Formy: reflektuję, reflektujesz...; reflektuj!; reflektujący, reflektowany; reflektował. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** kogo = przywodzić kogo do zastanowienia, do rozwagi, 2) **R.** na co = mieć ochotę na co, pożądać czego, pragnąć czego, 3) **R.** (bez dopełn.) = odbijać promienie, dawać odblask.

1. Chciał kijem spędzać zuchwalców, ale go sąsiad zaczął reflektować. *Korzen. cyt. SW.* 2. Nie każdy ma folwark, ale bardzo wielu reflektuje na cudzy. *Prus. cyt. SW.* Niech sobie nie wyobrażają, że reflektuję na katedrę po Zataju. *Goet.*

Reflektować się (bez dopełn.) = przychodzić do zastanowienia, powściągać zapędy.

Powoli zaczął się reflektować i uspokajać. *Korzen. cyt. SW.*

Reforma czego.

Zwroty: 1) zaprowadzać lub wprowadzać reformę; 2) przeprowadzać reformę.

Reformat ten (nie: ten reformata. Por. Redemptorysta), dlp tego reformata, mlm ci reformaci...

Reformator czego, dlp tego reformatora, mlm ci reformatorzy, rzadziej: reformatorowie.

Reformować (niedok.) co — w czym (gdy się wymienia dziedzinę lub bliższy szczegół reformowanego przedmiotu). Formy: reformuję, reformujesz...; reformuj!; reformujący; reformowany; reformował.

Refren czego = powtarzanie dźwiękowe czego, echo czego; dlp tego refrenu.

Zwrot: powtarzać refren.

Refreszyser (!) = rozpylacz.

Refugium (dziś żart.) ndm = ucieczka, schronienie.

Refutować (!) = odpierać, obalać dowodami.

Regalia (tylko w lm), dop. tych regaliów.

Regały (! prowinc.) = półki.

Regata, zwykle w lm: te regaty, dlm tych regat.

Regencja lub **rejencja** = rząd tymczasowy w zastępstwie małoletniego monarchy, ale: regent (= członek rządu tymczasowego), nie: rejent. Ob. Regent.

Regens — Znaczenie: 1) **R.** = przełożony duchownego zakładu naukowego, 2) **R.** = kierownik kancelarii konsystorskiej. Forma dlp tego regensa.

Regent (nie: rejent) = członek rządu tymczasowego. Ob. Regencja. Forma dlp tego regenta, mlm ci regenci.

Regionalizm — regionalny, — regionalista — regionalistyczny. Formy: 1) dlp tego regionalizmu, mjsclp w tym regionalizmie, 2) regionalista, jak: humanista.

Regres = odwołanie (się), dlp tego regresu.

Regulamin czego — dla kogo.

Regulamin jazdy dla kierowców samochodowych.

Regulować = nadawać czemu jakąś normę, czynić prawidłowym.

Zwroty: regulować rachunek, regulować dług.

Re'guła (nie: regu'ła) (= prawidło, prawo) — regularny.

Zwrot: z reguły, nie: w regule (germ.). *JP 5, 51 nn.* Ob. Zasada.

Rej, tylko w wyrażeniu: rej wodzić w czym lub nad kim, między kim.

Rej wiódł w gromadzie psich rezydentów wyżeł dropiaty. *Bartk.*

Rejent (= notariusz) — rejentura. Forma dlp tego rejenta, mlm ci rejenci. Ob. Regent.

Rejestr lub **regestr** (nie: ewidencja), dlp tego rejestru (regestru).

Zwrot: prowadzić rejestr (regestr).

Rejon (!) = obwód, obręb.

Obwód (nie: rejon) forteczny. W obrębie (nie: w rejonie) łuków. *KJMK.*

Rejs (moneta), dlp tego rejsa.

Rejterada (nie: retirada, ani: retyrada) = cofanie się, ucieczka.

Zwrot: dalej w rejteradę = dalej do ucieczki.

Rejterować (niedok.), nie: retirować, ani: retyrować, ani: retyradzić. Formy: rejteruję, rejterujesz...; rejteruj!; rejterujący; rejterował.

Rejwach, dlp tego rejwachu.

Zwroty: robić, wszczynać, podnosić rejwach.

Reklamacja o co (nie: czego) = wniesienie zażalenia o co.

Reklamacje o zaginione numery. *PJ 11, 55.*

Zwroty: 1) wnosić reklamację o co; 2) po odejściu od kasy (z domyśl.: interesanta) żadne reklamacje uwzględniane nie będą. *SW.*

Reklamować (niedok.). I Formy: reklamuję, reklamujesz...; reklamuj!; reklamujący; reklamowany; reklamował. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** o co = wnosić zażalenie o co, 2) **R.** co = zachwalać co.

Rekognoscent (!) = świadek, wywiadowca.

Obiecałem mu służyć za świadka (nie: rekognoscenta) do pewnego aktu przed rejentem. *Cyt. SW.*

Rekognoskować (!) — Znaczenie: 1) **R.** = świadczyć o tożsamości osoby lub rzeczy (prawn.), 2) **R.** = wychodzić na wywiad (wojsk.).

Rekolekcje (zwykle tylko w lm); dlm tych rekolekcji.

Rekomendacja — rekomendacyjny. Znaczenie: 1) **R.** = przedstawianie kogo — komu, 2) **R.** = polecanie kogo, co — komu.

Wyrażenie: list rekomendacyjny = list polecający.

Rekomendować (niedok.). I Formy: rekomenduję, rekomendujesz...; rekomenduj!; rekomendujący; rekomendowany; rekomendował. II Składnia i znaczenie: 1) **R.** kogo — komu = przedstawiać kogo — komu, zapoznawać kogo — z kim, 2) **R.** kogo, co — komu = polecać, zalecać kogo, co — komu.

1. Rekomendował mu pana Ignacego. *Korzen. cyt. SW.* 2. Rekomendować komu nauczyciela. *SW.*

Wyrażenie: list rekomendowany = list polecony.

Rekompensata za co = wynagrodzenie za szkodę, stratę, przykrość.

Za jej łzy... winieneś rekompensatę. *Krasz. cyt. SW.*

Rekonesans = podjazd wojskowy, wysłany na zwiady; dlp tego rekonesansu.

Rekonwalescencja = przychodzenie do zdrowia po chorobie, ozdrowiny.

Zwroty: 1) być w rekonwalescencji = przychodzić do zdrowia; 2) być gdzieś na rekonwalescencji = przebywać w jakimś miejscu w okresie przychodzenia do zdrowia dla szybszego powrotu do sił.

Rekonwalescent = ozdrowieniec; dlp tego rekonwalescenta.

Rekord kogo, czego; dlp tego rekordu.

Rekord lotnika.

Zwroty: 1) rekord godziny = największa ilość pracy, wykonanej w ciągu godziny; 2) rekord stu kilometrów = najmniejsza ilość czasu, zużytego na przebycie stu kilometrów; 3) rekord światowy, *SW* = najlepszy rekord w świecie; 4) rekord polski, *SW* = najlepszy rekord wykonany w Polsce; 5) brać rekord; 6) ustalać rekord.

6. Ustalasz rekord naukowej żarliwości. *Choyn.*

Rekrut — rekrucki, — rekrutacja (nie: asenterunek). Forma dlp tego rekruta.

Rektor — rektorat. Formy: 1) dlp tego rektora, mlm ci rektorzy, rzadziej: rektorowie, 2) dlp tego rektoratu.

Rektyfikacja — Znaczenie: 1) **R.** = poprawianie, poprawka, 2) **R.** = oczyszczanie spirytusu.

Rektyfikować — Znaczenie: 1) **R.** = poprawiać, 2) **R.** = oczyszczać spirytus.

Rekuperować (!) = odbierać na powrót, odzyskiwać.

Rekurs = odwołanie; dlp tego rekursu.

Zwroty: 1) wnosić rekurs. *SW;* 2) odrzucać rekurs. *SW;* 3) składać rekurs. *SW.*

Rekuza (żart.) = odmowa.

Zwroty: 1) dawać rekuzę = dawać odkosza; 2) spotyka kogo rekuza.

Rekuzować (żart.) = odmawiać, dawać odkosza.

Rekwiem (ndm) lub **requiem** = pieśń żałobna.

Rekwirować (niedok.). I Formy: rekwiruję, rekwirujesz...; rekwiruj!; rekwirujący; rekwirowany; rekwirował. II Składnia: **R.** co — komu — dla kogo.

Niemcy rekwirują dla nas konie. *Strug.*

Rekwizycja czego — dla kogo; dlp tej rekwizycji, dlm tych rekwizycji (-yj).

Rekwizyt (= sprzęt służący do jakiegoś celu, zwłaszcza przedstawienia scenicznego), dlp tego rekwizytu, mlm te rekwizyty, nie: rekwizyta.

Relacja — Znaczenie: 1) **R.** = sprawozdanie, 2) **R.** = stosunek (Krasn. 85). Składnia: 1) **R.** o czym = wiadomość sprawozdawcza o czym, 2) **R.** z czego = sprawozdanie z czego.

Zwrot: relacja z pierwszej ręki.

Ciekawy był relacji z pierwszej ręki. *Kruczk.*

Relegacja = wydalenie, zwłaszcza ucznia ze szkoły, studenta z uniwersytetu.

Relegować = wydalać. I Formy: releguję, relegujesz...; releguj!; relegujący; relegowany; relegował. II Składnia: **R.** kogo — z czego.

Relief, dlp tego reliefu.

Religia — religijny.

Zwroty: 1) przyjąć religię. *SF;* 2) wyznawać religię. *SF.*

Relikwiarz, dlp tego relikwiarza, mlm ci relikwiarze, dlm tych relikwiarzy lub relikwiarzów.

Relikwie (zwykle tylko w lm), dlm tych relikwii.

Rels ten, zwykle w lm: te relsy, dlm tych relsów.

Remanent = pozostałość (Krasn. 85); dlp tego remanentu.

Rembrandt (Rembrandta..., o Rembrandcie) — rembrandtowski.

Remigracja, nie: reemigracja (Kr. 2, 270).

Reminiscencja — Znaczenie: 1) **R.** = przypomnienie, wspomnienie, 2) **R.** = (w liter. i sztuce) mimowolny plagiat. Formy: dlp tej reminiscencji, dlm tych reminiscencji (-yj).

Remont = naprawa, przeróbka, odnawianie (DUMK 25 VII 32); dlp tego remontu.

Remuneracja (!) (nie: renumeracja) = wynagrodzenie jednorazowe, zapłata, odszkodowanie (Kr. 2, 287).

Ren lub **renifer** = zwierzę racicowe, w obu płciach rogate, mieszkające w krajach północnych i zaprzęgane tam do sań. Formy: dlp tego rena, tego renifera.

Renesans = odrodzenie; dlp tego renesansu.

Renkloda (z franc. reine-claude), rzadko: rengloda, renglota, renklota (JP 20, 24).

Osy dobijały się do koszyka z renklodami. *Dąbr.*

Renoma = mniemanie, opinia u ludzi.

Zwroty: 1) dobra (zła) renoma; 2) mieć dobrą (złą) renomę; 3) być w renomie = mieć rozgłos; 4) cieszyć się dobrą (złą) renomą; 5) robić komu renomę = robić komu rozgłos.

Renons (w kartach), nie: renans; dlp tego renonsu.

Renowacja = odnowienie, odnowa, odświeżenie (Krasn. 85).

Renta — rentier — rentierka, — rentowy, — rentowny — rentownik. Ob. Rentowy. Rentownik. Składnia: renta od czego.

Trwanie gatunkowe zapewnili sobie jak rentę od kapitału, *Szpot.*

Wyrażenia: 1) renta gruntowa; 2) renta państwowa; 3) renta dożywotnia; 4) renta urazowa (!) = renta z powodu wypadku. *DUMK 25 VII 32;* 5) renta czekania. *Kr. 2, 269;* 6) renta inwalidzka lub dla inwalidów, nie: inwalidowa. *Kr. 2, 269;* 7) renta starości lub renta dla starców, nie: renta starców, ani: renta starcza. *Kr. 2, 269;* 8) renta wdowia i sieroca. *Kr. 2, 269.*

Rentgen (= zabieg lekarski przy pomocy promieni Roentgena) — rentgenizacja. Forma dlp tego rentgena. Por. Roentgen.

Rentować się (niedok.) komu = dawać komu zyski wynikające z renty. Formy: rentuję się; rentujący się; rentował się.

Rentownik, — rentier. Znaczenie: 1) rentier = utrzymujący się z renty, którą mu daje jego własny kapitał, 2) rentownik = żyjący z renty opartej na kapitale publicznym.

Rentowny, — rentowy. Znaczenie: 1) rentowy = związany z rentą, dający rentę, 2) rentowny = dający dużą rentę, zyskowny.

Reński (moneta), nie: ryński.

Zwrot: dać po reńskiemu, ale: po dwa, trzy, cztery reńskie, po pięć, sześć... reńskich.

Reparacja lub **reperacja**, lepiej: naprawa.

Reparować lub **reperować**. Formy: reparuję, reparujesz...; reparuj!; reparujący; reparowany; reparował.

Reparowanie. *Żerom.* Reparował brony, pługi, wózki. *Korzen. cyt. SW.*

Repartycja (!) = podział, rozdzielenie.

Reperkusja (!) = odbicie (wtórne), następstwo.

Repertorium = księga spraw handlowych, księga spraw rejentalnych. Formy jak: gimnazjum. Por. Repetytorium.

Reper'tuar (nie: repertoar), dlp tego repertuaru.

Repetować = powtarzać. Formy: repetuję, repetujesz...; repetuj!; repetujący; repetowany; repetował.

Repetytorium = streszczenie wykładu dla ułatwienia powtórzenia. Por. Repertorium. Formy jak: gimnazjum.

Re'plika — Znaczenie: 1) **R.** = odpowiedź na zarzuty, 2) **R.** = kopia.

1. Dał mu doskonałą replikę. 2. Wenera watykańska jest repliką z doskonałego wzoru. *Cyt. SW.*

Replikować = odpowiadać na zarzuty. I Formy: replikuję, replikujesz...; replikuj!; replikujący; replikował. II Składnia: **R.** komu — na co.

Reporter, dlp tego reportera.

Represalia (tylko w lm), dop. tych represaliów.

Zwrot: stosować względem kogo, czego represalia.

Represja — represyjny; dlp tej represji, dlm tych represji (-yj).

Zwrot: stosować względem kogo, czego represje.

Reprezentacja — reprezentacyjny, — reprezentatywny. Ob. Reprezentacyjny. I Formy: dlp tej reprezentacji, dlm tych reprezentacji (-yj). II Znaczenie: 1) **R.** = przedstawienie, występowanie w zastępstwie kogo, 2) **R.** = przedstawicielstwo, 3) **R.** = okazałość, wystawność domu.

Zwroty: 1) mieć reprezentację (lub przedstawicielstwo, nie: zastępstwo) jakiejś instytucji lub firmy przemysłowo-handlowej; 2) powierzać komu reprezentację kogo. *SW;* 3) robić reprezentację.

3. Na niego spada obowiązek robić reprezentację. *Nałk.*

Reprezentacyjny, — reprezentatywny. Znaczenie: 1) reprezentacyjny = reprezentujący, przedstawicielski, 2) reprezentatywny = nadający się do reprezentowania, charakterystyczny, znamienny dla tej kategorii przedmiotów, które reprezentuje, wyróżniający się, okazały.

1. Sala reprezentacyjna. 2. Człowiek reprezentatywny.

Reprezentować = przedstawiać, wyobrażać. I Formy: reprezentuję, reprezentujesz...; reprezentuj!; reprezentujący; reprezentowany; reprezentował. II Składnia: **R.** kogo, co.

Reprobacja (!) = nieprzyjęcie, odrzucenie, dyskwalifikacja.

Reprobować (!) = odrzucać, nie przyjmować, dyskwalifikować.

Reprodukcja = odtworzenie; dlp tej reprodukcji, dlm tych reprodukcji (-yj).

Reprodukować = odtwarzać (Krasn. 85).

Reprymanda (SW. Łoś) (z franc. reprimande) lub **reprymenda** (SW i PA) (z łc. reprimenda) = perora, bura.
Zwrot: dać,, wyciąć komu reprymendę.

Repu'blika (nie: republi'ka) — republikanin — republikański, — republikanizm. Formy: 1) lp ta republika, tej republiki, tej republice...; lm te republiki, tych republik..., tymi republikami, 2) lp ten republikanin, tego republikanina..., lm ci republikanie, tych republikanów (nie: tych republikan), tym republikanom... Ob. *Rzeczowniki na -anin, 3) dlp tego republikanizmu, mjsclp w tym republikanizmie.

Reputacja = opinia, mniemanie u ludzi.
Zwroty: 1) dobra (zła) reputacja; 2) mieć dobrą (złą) reputację. *SW;* 3) robić komu dobrą (złą) reputację. *SW;* 4) znać kogo z reputacji. *SW.*

Reskrypt, dlp tego reskryptu, mlm te reskrypty, rzadziej: te reskrypta.
Zwroty: 1) na podstawie reskryptu coś ogłaszać; 2) wydawać, ogłaszać reskrypt; 3) reskryptem coś zarządzać.

Resor, dlp tego resoru, mlm te resory.
Zwroty: 1) powóz na resorach; 2) bujda na resorach (tryw.) = blaga nie do wiary.

Resort (!) = zakres, dziedzina, dział, wydział, specjalność (Kr. 1, 242).
Minister może wedle swego uznania powoływać organa doradcze dla poszczególnych działów w swoim zakresie (nie: swego resortu). *Cyt. Kr. 2, 46.*
Zwrot: minister resortowy (!) = minister (określenie: resortowy—zbyteczne, gdyż każdy minister ma właściwy sobie zakres władzy, kompetencji i działalności). *Kr. 2, 124.*

Respekt, dlp tego respektu, mlm te respekty, nie: te respekta. Składnia: 1) **R.** dla kogo, dla czego = szacunek dla kogo, czego, 2) **R.** przed kim, przed czym = wynikający z głębokiego szacunku lęk przed kim, przed czym.
1. Miałem zawsze wielki respekt dla niego i dla jego pracy. 2. Miała przed tak powstałymi projektami jakiś respekt. *Grusz.*
Zwrot: 1) mieć respekt dla kogo, dla czego; 2) być w respekcie = cieszyć się poważaniem; 3) siedzieć na respekcie, *SW* = stale bawić w czyim domu i korzystać tam z opieki materialnej ze względu na swoje dawne dla domu zasługi; 4) panna respektowa = rezydentka, przebywająca stale w domu i korzystająca z jego opieki.

Respiracja = oddech, tchnienie.
Respirator = wziewnik.
Respons (dziś żart. lub arch.) lub **responsa** (żart. lub arch.) = odpowiedź.
Restauracja — restauracyjny. I Formy: dlp tej restauracji, dlm tych restauracji (-yj). II Znaczenie: 1) **R.** = odnowienie, 2) **R.** = przywrócenie kogo lub czego (zwłaszcza dynastii), 3) **R.** = jadłodajnia.
Restrykcja = zastrzeżenie (Krasn. 85).
Restytucja (= zwrot zabranej komu własności, przywrócenie zabranych praw, odtworzenie czego w dawnej jego postaci) — restytucyjny, — restytuować. Formy: restytuuję, restytuujesz...; restytuuj!; restytuujący; restytuowany; restytuował.

Resurs ten = pomoc, środek ratunku; dlp tego resursu.
Zwrot: przyjść komu z resursem.

Resursa ta. Znaczenie: 1) **R.** = stowarzyszenie stanowe, mające na celu podtrzymywanie życia towarzyskiego między osobami tego stanu, 2) **R.** = lokal takiego stowarzyszenia.
Resursa obywatelska. Resursa kupiecka.

Reszta (nie: reśta) — resztka, clp tej reszcie, nie: reście.
Zwroty: 1) zdawać lub wydawać resztę; 2) dawać reszty z odebranych pieniędzy; 3) dokonać reszty = doprowadzić coś do końca (zwykle w znaczeniu ujemnym: zniszczyć do końca); 4) do reszty = do ostatka; 5) resztkami gonić, *SF* = żyć z ostatnich resztek pieniężnych.
1. Odbierał pieniądze, zdawał resztę. *Prus.* Wydać komu resztę. *SW.* 2. Daj mi reszty z rubla.

Resztować (niedok.) = pozostawać w reszcie, zbywać. Formy: resztuje; resztujący; resztował.

Resztujący = pozostały jeszcze.
Wyrażenie: resztująca kwota, lepiej: pozostała suma. *Kr. 2, 287.*

Retor — reto'ryka (nie: retory'ka) — retory'czny. Forma dlp tego retora.

Retorsja (!) = odwet, odwzajemnienie.
Chcę przemówić w sprawie odwetu bezpośredniego (nie: retorsji bezpośredniej). *Cyt. Kr. 2, 288.*

Reto'ryka (nie: retory'ka) — retory'czny.

Retro (przysł.) = wstecz, nazad.

Retrowersja (!) = pochylenie ku tyłowi.

Retusz — retuszować — retuszer — retuszeria. Formy: 1) dlp tego retuszu, 2) retuszuję, retuszujesz...; retuszuj!; retuszujący; retuszowany; retuszował, 3) dlp tego retuszera.
Fotografie bez retuszu.

Rety! (wykrz.), nie: raty!, ani: reta!

Reumatyzm, w wymowie: reu-ma'-tyzm (nie: romatyzm, ani: rumatyzm) — reumatyczny, nie: romatyczny. Formy: dlp tego reumatyzmu, mjsclp w tym reumatyzmie.
Zwroty: nabawić się, napytać się reumatyzmu.
Reumatyzmów jakich można się tutaj napytać. *Kruczk.*

Rewakcynacja (!) = powtórne szczepienie krowianki.

Rewanż = odwet, odwzajemnienie (Krasn. 85); dlp tego rewanżu.
Zwroty: 1) dać komu rewanż; 2) dać komu — co w rewanżu.

Rewel, Rewla... lub Tallin..., Tallinu...

Rewelacja = odkrycie, wyznanie, objawienie.
Wyznanie to (nie: rewelacja ta) mocno go obeszła. *Cyt. Kr. 1, 244.*
Wyrażenie: ceny rewelacyjne (!) = ceny niezwykłe (niezwykle niskie).

Rewelwer (!) = rewolwer.

Rewerencja (dziś żart. lub arch.) = uszanowanie, poważanie.
Zwrot: być dla kogo z rewerencją.

Rewerenda (= sutanna), nie: reweranda, ani: rywerenda, ani: ryweranda.

Rewers, dlp tego rewersu.
Zwrot: wystawić komu rewers.

Rewia, dlp tej rewii, dlm tych rewii (-ij).

Rewident lub **rewizor**. Formy: dlp tego rewidenta (rewizora), mlm ci rewidenci (rewizorzy, nie: rewizorowie).

Rewidować (niedok.) co. Formy: rewiduję, rewidujesz...; rewiduj!; rewidujący; rewidowany; rewidował.

Rewizja — rewizyjny, — rewizjonista. I Formy: 1) dlp tej rewizji, dlm tych rewizji (-yj), 2) rewizjonista, jak: humanista. II Składnia: 1) **R.** czego = rewidowanie czego, 2) **R.** za czym (!) = rewizja w poszukiwaniu czego.

1. Rewizja granic, wagonów... *SW.* 2. Rewizja w poszukiwaniu broni (nie: rewizja za bronią). *Kr. 2, 33.*

Zwroty: 1) rewizja osobista; 2) rewizja po kieszeni (żart.), *SW* = przeszukiwanie kieszeni przez złodzieja.

Rewizyta do kogo, nie: dla kogo.

Rewizyta generalnego inspektora sił zbrojnych do szefa (nie: dla szefa) sztabu francuskiego będzie nieco przyśpieszona. *Czas 27 VIII 36.*

Rewolta — rewoltować. Ob. Rewolucja.

Rewolucja — rewolucyjny, — rewolucjonista. I Formy: 1) dlp tej rewolucji, dlm tych rewolucji (-yj), 2) rewolucjonista, jak: humanista. II Znaczenie: 1) rewolta = gwałtowny, ale krótkotrwały wybuch rewolucyjny, bunt, zaburzenia, 2) rewolucja = dłużej trwająca walka wewnętrzna przeciwko panującemu porządkowi politycznemu lub społecznemu.

Rewolwer (nie: rewelwer), dlp tego rewolweru.

Rezerwa względem kogo, czego.

Zwroty: 1) trzymać kogo w rezerwie; 2) zachowywać się z rezerwą; 3) wyrażać się z rezerwą.

1. Panienka trzyma obu konkurentów w rezerwie. *Cyt. SW.* 2. Zachowywał rezerwę. *Iwasz.*

Rezerwat = obszar pierwotny (Kr. 2, 288); dlp tego rezerwatu.

Rezerwista. Formy jak: humanista.

Rezerwować (niedok.) co — komu, częściej: dla kogo. Formy: rezerwuję, rezerwujesz...; rezerwuj!; rezerwujący; rezerwowany; rezerwował.

Zwrot: rezerwować co sobie.

Wydzierżawiając ogród rezerwował sobie jedną kwaterę. *Cyt. SW.*

Rezerwuar (PA, nie: rezerwoar) = zbiornik (Kr. 2, 288); dlp tego rezerwuaru.

Rezolucja = uchwała, postanowienie (Krasn. 85); dlp tej rezolucji, dlm tych rezolucji (-yj).

Zwrot: 1) rezolucję powziąć; 2) rezolucję uchwalić; 3) rezolucję ogłosić.

Rezon — rezoner. Formy: 1) dlp tego rezonu, 2) dlp tego rezonera, mlm ci rezonerzy, nie: rezonerowie.

Zwrot: 1) mieć rezon = mieć spryt, umieć się znaleźć w każdym położeniu; 2) prowadzić rezon, *SW* = rezonować, mędrkować; 3) dla rezonu coś robić = dla nadania sobie śmiałości, pewności siebie.

2. Służące wystają przed bramą i prowadzą rezony. *Cyt. SW.* 3. Wypił szklankę anyżówki dla rezonu. *Cyt. SW.*

Rezonans, dlp tego rezonansu.

Zwrot: mieć dobry (zły) rezonans.

Sala ma dobry rezonans.

Rezonować = mędrkować. I Formy: rezonuję, rezonujesz...; rezonuj!; rezonujący; rezonowany; rezonował. II Składnia: 1) **R.** o czym lub nad czym, 2) **R.** (bez dopełn.).

1. O czym też panowie w tak zakłóconym czasie będą rezonować. *Cyt. SW.* 2. Zebrały się baby i rezonują. *Cyt. SW.*

Rezultat = wynik (Krasn. 85); dlp tego rezultatu.

Zwroty: 1) osiągnąć rezultat. *SF;* 2) dać, wydać rezultat. *SF;* 3) do rezultatu doprowadzić. *SF.*

Rezurekcja — rezurekcyjny.

Rezydencja — rezydencyjny lub rezydencjonalny (pod wpływem łc. residentionalis).

Rezygnacja, dlp tej rezygnacji, dlm tych rezygnacji (-yj). Składnia: 1) **R.** z czego = wyrzeczenie się czego (gdy się wymienia przedmiot, którego się ktoś zrzeka), 2) **R.** na rzecz kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, dla której się czegoś zrzeka), 3) **R.** (bez dopełn.) = wyrzeczenie się pragnień, poddanie się woli Boskiej.

1. Rezygnacja z urzędu. *SW.* 2. Pierwszy raz słyszę o tej rezygnacji na rzecz uczucia. *Grusz.*

Zwroty: 1) znosić co z rezygnacją; 2) poddać się rezygnacji.

Rezygnować (niedok.)—zrezygnować (dok.). I Formy: 1) rezygnuję, rezygnujesz...; rezygnuj!; rezygnujący; rezygnował, 2) zrezygnować, jak: rezygnować. II Składnia: **R.** z czego—na rzecz kogo lub czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w wyrazie: rezygnacja).

Rezygnował ze swego autorytetu. *Grusz.* Nie rezygnował z młodocianych marzeń. *Perz.*

Ręczyć (niedok.) — zaręczyć (dok.). I Formy: 1) ręczę, ręczysz, ręczy, ręczymy...; ręcz! ręczcie!; ręczący; ręczył, 2) zaręczyć, jak: ręczyć. II Składnia: **R.** komu—czym—za kogo, za co.

Mogę ci za to zaręczyć. *Sienk.* Głową ci za niego ręczę. *Żerom.* Za to ręczę. *Strug.* Nie ręczę za siebie. *Nowak.*

Rędzina (rodzaj gleby), nie: rędycina.

Ręka — rączka, — rączyna. I Formy: lp ta ręka, tej ręki, tej ręce, tę rękę, ręko!, tą ręką, o tej ręce lub w tym ręku (dawna forma liczby podwójn.); lm te ręce (dawna l. podw.), tych rąk, tym rękom, te ręce, ręce!, tymi rękami lub tymi rękoma (dawna l. podw.), w tych rękach, rzadko: w tych ręku (dawna l. podw.).

W ręku swych. *Żerom.* Trzymał w ręku ściśnięty. *Żerom.* Cygaro trzymał w ręce. *Reym.* Gładził się obu rękoma po kolanach. *Grusz.* Kapitał leży gdzieś w trzecim ręku. *Cyt. SW.*

II Składnia: 1) dwie ręce, dwóch rąk, dwom rękom, dwie ręce, dwoma rękami, w dwóch rękach lub dwoje rąk, dwojga rąk, dwojgu rękom lub dwojgu rąk, dwoje rąk, dwojgiem rąk, w dwojgu rękach lub w dwojgu rąk (wyrażenia: d w o j e r ą k używa się zwykle w stosunku do rąk tworzących parę naturalną, a więc należących do jednej i tej samej osoby, a wyrażenie: d w i e r ę c e

może oznaczać ręce jednej jakiejś osoby lub ręce, z których każda należy do innej osoby).

Zwroty: 1) mieć wolną rękę = mieć swobodę działania; 2) mieć ręce rozwiązane = mieć swobodę działania; 3) mieć lekką rękę = być pobłażliwym, wyrozumiałym; 4) mieć ciężką rękę = być surowym, wymagającym; 5) mieć długie ręce, *SF* = być chciwym, okradać; 6) mieć hojną rękę, *SF* = być szczodrym; 7) mieć szczęśliwą rękę do czego, *SF* = być szczęśliwym w prowadzeniu czego; 8) mieć co w ręku = posiadać co; 9) trzymać co w ręku = posiadać co; 10) mieć co pod ręką = mieć co w pogotowiu; 11) trzymać się czego rękami i nogami = twardo stać przy czym; 12) wyrywać, wydzierać co — komu z rąk, *SW* = gwałtem co — komu odbierać; 13) rękę komu dać = podać komu rękę na przywitanie; oddać komu swoją rękę = wyjść za kogo za mąż; 14) podać komu rękę, *SW* = pomóc komu; 15) podać rękę do czego (nie: dla czego); 16) dać komu wolną rękę = dać komu swobodę działania; 17) pozostawić komu wolną rękę co do czego lub w czym *(KJMK)* = pozostawić komu swobodę działania w czym; 18) dać co pełną (skąpą) ręką = dać coś hojnie (skąpo); 19) dać coś ciepłą ręką. *SW* = dać co — komu przed śmiercią, nie zostawiając do zapisu testamentowego; 20) dać (oddać) co z ręki do ręki = dać (oddać) co bezpośrednio; 21) do rąk (własnych) komu — co oddać = oddać komu — co bezpośrednio, bez pośrednictwa osoby trzeciej; 22) dać komu co — na rękę = dać komu — co bezpośrednio do ręki; 23) dać komu — co na rękę = zaręczyć komu — co; 24) przesłać co — komu na ręce; 25) smarować komu rękę (rub.). *SW* = dawać komu łapówkę; 26) wyciągać rękę do czego; 27) wyciągać rękę po co = wyciągać rękę, żeby co schwycić; 28) wyciągać rękę (z domyśl.: po jałmużnę) = żebrać; 29) podnosić na co ręce = napadać na co; 30) wznosić ręce do nieba = wznosić ręce z błagalną modlitwą; 31) przyjmować kogo, co z otwartymi rękami = przyjmować kogo, co z radością; 32) nie puszczać kogo, czego z rąk = starać się kogo lub co u siebie zatrzymać; 33) brać co w ręce (przen.) = brać co w swój zarząd, ale: brać do rąk (dosł.) = chwytać rękami. Ob. Brać; 34) brać się pod ręce; 35) brać się za ręce, trzymać się za ręce, *SW* = pomagać sobie, łączyć się do spólnej pracy; 36) brać dziecko na ręce; dziecko chce na ręce; 37) przykładać ręki (rąk) lub przykładać rękę (nie: ręce) do czego = brać się do jakiejś pracy, wpływać na bieg jakiejś sprawy; 38) dokładać rąk (!) = przykładać rąk, ale: dokładać starań do czego; 39) ręce w czym umaczać, *SF* = wziąć udział w nieczystej sprawie; 40) umywać ręce od czego, *SF* = zrzucać z siebie odpowiedzialność za co; 41) starać się o czyją rękę = zabiegać o kogo w celach matrymonialnych; 42) przyrzekać komu swoją rękę, *SW* = przyrzekać komu, że się zostanie jego żoną; 43) rękę komu całować lub w rękę kogo całować; 44) iść z kim pod rękę; 45) coś komu idzie do rąk lub w ręce = powodzi się komu — w czymś; 46) iść z kim ręka w rękę = wspierać się z kim wzajemnie; 47) iść komu na rękę = dogadzać komu, uwzględniać czyjeś interesy, życzenia; 48) coś — komu jest na rękę = coś — komu dogadza; 49) coś jest w czyichś rękach = coś jest w czyjejś władzy, coś od kogoś zależy; 50) być (robić coś) pod ręką czyją, *SW* = a) być (robić coś) pod opieką lub władzą czyją, b) być tuż w pobliżu; 51) wpadać w ręce; 52) patrzyć na ręce = a) pilnować, żeby nie ukradł, b) kontrolować kogo, c) czekać na wykonanie (o robocie); 53) patrzyć w ręce = spodziewać się od kogo pieniężnej zapomogi; 54) coś czeka na czyjeś ręce = coś czeka na czyjąś pracę; 55) za rękę kogo złapać (przy kradzieży); 56) prowadzić kogo za rękę *(Dąbr.)* = kierować kim; 57) prowadzić kogo pod rękę = prowadzić kogo, trzymając go pod rękę; 58) ręce sobie urobić = ciężko się napracować; 59) robota komu pali się w rękach. *SF;* 60) pracować ręką i głową, *SW* = pracować fizycznie i umysłowo; 61) życie z pracy rąk; 62) machnąć ręką na co (rub.) = przestać o czym myśleć; 63) w ręce klasnąć lub plasnąć; 64) załamywać ręce; 65) zacierać ręce (z radości); 66) ręce komu opadają (ze znużenia, ze zniechęcenia lub ze zwątpienia); 67) ręce kogo swędzą lub świerzbią (żeby coś zrobić); 68) ręce umywać od czego = zrzucać z siebie odpowiedzialność za co; 69) opuszczać ręce = rezygnować z czegoś; 70) rozkładać (nie: rozwodzić) ręce; 71) ręce zakładać (za pas) = siedzieć bezczynnie; 72) ręce składać do modlitwy; 73) ręce się komuś trzęsą na co = ktoś czegoś chciwie pragnie; 74) coś komu leci z rąk = coś się komu nie udaje; 75) coś się komu w rękach pali = ktoś coś szybko robi; 76) przepisywać na dwie, trzy... ręce; 77) grać na cztery ręce; 78) robić co na własną rękę = robić co samodzielnie; 79) od ręki co robić = na poczekaniu, od razu co robić; 80) z gołymi (próżnymi) rękami przychodzić = przychodzić bez niczego, bez żadnego podarunku, bez załatwienia sprawy; 81) z tłustymi rękami przychodzić, *SW* = przychodzić z dobrym zyskiem; 82) z pocałowaniem ręki = chętnie; 83) niepowołane ręce; 84) ani ręką, ani nogą lub ani raczką, ani nóżką (z domyśl. lub wyraźn.: ruszyć nie móc); 85) jakby ręką odjął = jakby kto wszystko naraz odmienił; 86) niech ręka Boska broni od czego = zachowaj Boże od czego; 87) z pierwszej ręki kupować, otrzymywać wiadomości; 88) z wolnej ręki co sprzedawać, *SF* = bez przymusu co sprzedawać; 89) ręce komu zawiązać, *SF* = skrępować kogo w działaniu, uniemożliwić komu działanie; 90) na ręku kogo nosić = a) piastować kogo, b) uwielbiać kogo; 91) ściskać komu rękę; 92) być czyjąś prawą ręką = być czyimś głównym pomocnikiem; 93) wyjść z czego obronną ręką, *SF* = wyjść z biedy; 94) z rąk co wypuścić, *SF* = pozbawić się możliwości jakiegoś powodzenia; 95) prawa ręka, lewa ręka, nie: ręka prawa, ręka lewa; 96) po prawej (lewej) ręce, *SW* = po prawej (lewej) stronie; 97) trzymać się prawej (lewej) ręki.

1. Miał wolną rękę i robił co mu się podobało. *Iwasz* 2. Masz ręce rozwiązane. *SW.* 3. Wszystkie kochane matki mają lekkie ręce. *Kad.* 8. Niechże władzę ma w ręku. *Sienk.* 10. Ściągnięto chorągwie, aby je mieć pod ręką. *Sienk.* 12. Oręża z ręku naszych wydrzeć mu nie damy. *Mick. SW.* 16. Daję wolną rękę. *Dąbr.* 18. Udzielę ci nie skąpą, ale pełną ręką. *SW.* 20. Oddali mię z ręki do ręki. *Makusz.* 26. Wyciągnął rękę do paciorków. *Prus.* 28. Przyjdzie pod kościołem wyciągać rękę. *SW.* 29. Na kościoły ręce podnoszą. *Sienk.* 31. Przyjmą nas z otwartymi rękoma. *Sienk.* 33. Wziął już tę sprawę w swoje ręce. *Dąbr.* 34. Wzięli się obydwaj pod ręce. *Prus.* 36. Weź tymczasem na rękę mojego chłopczyka. *Mick., cyt. SW.* 37. Wszystkiemu przebaczał nie przykładając ręki do niczego. *Goet.* 42. Przyrzekła mu swą rękę. *SW.* 44. Sylwia z Jeremim szli pod rękę. *Kunc.* 45. Był w dobrym okresie życia, wszystko mu szło do rąk. *Dąbr.* 47. Ten ożenek pójdzie mu na rękę. *Goet.* 48. Ta plucha była mu na rękę. *Kruczk.* 49. Wszystko w szwedzkich ręku. *Sienk.* 50. Kształcił się pod ręką naszych mistrzów. *SW.* 51. Mówił mi, żeś wpadł w ręce tego diabła. *Sienk.* 52. Na ręce trzeba wciąż patrzeć, złodziej dziewucha. *Kad.* Ludziom na ręce patrzy. *Dąbr.* Cała robota patrzy na nasze ręce. *Strug.* 53. Kmicicowie nie z tych, co ludziom w ręce patrzą. *Sienk.* 54. Czeka to widać na twoje ręce. *SW.* 58. Każda z nas w pracy ręce sobie urobiła po łokcie. *Małacz.* 62. Może machnąć ręką i na place, i na kamienicę. *Dąbr.* 63. Klasnął w rękę. *Prus.* W ręce plasnęła dziewucha ze zgrozy. *Bartk.* 64. Szeptała załamując ręce. *Żerom.* 65. Zacierałem ręce (z radości). *Makusz.* 66. Ręce mi opadły. *Makusz.* 67. Świerzbiła go ręka, żeby ją zdzielić. *Żerom.* 68. My umyjmy ręce, bośmy niewinni tej krwi. *Sienk.* Czyńcie, co chcecie, ja od tego ręce umywam. *SW.* 69. Rąk nie opuścimy. *Sienk.* 71. Brak sił zmusza ją do siedzenia z założonymi rękami. *Nałk.* 73. Im się na widok każdego szeląga ręce trzęsą. *Sienk.* 74. Wszystko jej leci z rąk.

Nowak. 75. Robota nie paliła się w garści, wszystko z rąk jej leciało. *Bart.* 78. Postanowił działać na własną rękę. *Wikt.* Na własną rękę rozmyślał. *Dąbr.* 79. Trzeba było od ręki załatwiać. *Dąbr.* 80. Nie idź do doktora z gołymi rękami. *SW.* 81. Wracam z miasta z tłustą ręką. *SW.* 82. Każdy wynajmie z pocałowaniem ręki. *Dąbr.* 83. Nie chce, żeby to poszło w niepowołane ręce. *Dąbr.* 84. Leżę w rowie i ani ręką, ani nogą. *Strug.* 85. Smutek opadł z niego, jakoby kto ręką odjął. *Sienk.* 86. Niech ręka Boska broni od takiego gospodarowania. *Dąbr.* 91. Poważnie ściskali mu rękę. *Ostr.* 93. Wyszedł z bijatyki obronną ręką. *SW.*

Rękaw — rękawek; dlp tego rękawa, tego rękawka.

Zwrot: rękawy zakasać, *SF* = przygotować się do ciężkiej i usilnej pracy; usilnie pracować.

Rękawica — rękawiczka, — rękawiczny, — rękawicznik — rękawiczniczy, — rękawicznictwo.

Zwroty: 1) rzucić komu rękawicę = wyzwać kogo do walki, rozpocząć z kim walkę; 2) przemysł rękawiczniczy. *JP 20, 84 nn.*

Rękodzieło — rękodzielny,— rękodzielnia,— rękodzielnik — rękodzielniczy; dlp tej rękodzielni i dlm tych rękodzielni, nie: tych rękodzielń.

Rękojeść, nie: rękojęść; mlm te rękojeści.

Rękojmia (nie: rękojma) czego. Forma dlp tej rękojmi, dlm tych rękojmi.

Zwroty: 1) być rękojmią czego; 2) mieć rękojmię czego; 3) składać lub dawać komu rękojmię czego.

1. To jest jedyna rękojmia postępu. *Dąbr.* 2. Mieć rękojmię niepowtórzenia się awantur. *Małacz.*

Rękopis (rzadko: rękopism, dawn.) — rękopisowy. Ob. Rękopiśmienny.

Nie wolno mi było otrzymywać żadnych listów ni rękopisów ze świata. *Kaczk. cyt. SW.*

Rękopiśmienny, nie: rękopisemny, ale: piśmienny lub pisemny. Znaczenie: 1) rękopiśmienny = ręką napisany, 2) rękopisowy = odnoszący się do rękopisu, z rękopisem związany.

Richelieu, Richelieugo, Richelieumu, Richelieum, o Richelieum.

Ri'golo to, rzadziej: rigo'lo; dlp tego ri'gola lub rigo'la.

Rio de Janeiro (ndm).

Risotto to (nie: rizoto, ani: ryzoto), tego risotta..., w tym risotcie.

Robaczywieć (niedok.) — zrobaczywieć (dok.). Formy: 1) robaczywieję, robaczywiejesz...; robaczywiej!; robaczywiejący; robaczywiał, robaczywieli, 2) zrobaczywieć, jak: robaczywieć, zrobaczywiały, zrobaczywiali, ale: zrobaczywiał, zrobaczywieli.

Robak — robaczek, — robactwo, — robaczywy — robaczywieć. Ob. Robaczywieć.

Robić (niedok.) — zrobić (dok.). I Formy: 1) robię, robisz, robi, robimy...; rób! róbcie!; robiący; robiony; robił, 2) zrobić, jak: robić. II Składnia: 1) R. co (gdy się wymienia przedmiot, który powstaje w wyniku roboty), 2) R. czym (gdy się wymienia narzędzie roboty), 3) R. z czego (gdy się wymienia materiał, z którego coś się wyrabia), 4) R. komu (gdy się wymienia osobę, dla której się coś w robocie wykonuje), 5) R. za kogo (gdy się wymienia osobę, w której zastępstwie coś się robi), 6) R. z kim, z czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się przerabia, której się używa), 7) R. przy czym (gdy się wymienia rodzaj materiału pracy lub rodzaj samej pracy).

3. Nie robił z kantówki buławy Herkulesa. *Berent.* 5. Robić mogę za dwu. *Prus.* 6. Nie wiedziałem, co robić z tymi pieniędzmi. *Strug.* 7. Robili przy szabrowaniu. *Kunc.*

Zwroty: 1) robić, co chcieć, robić, co się podoba; 2) robić komu na złość; 3) robić sobie co z kogo, z czego = dbać o kogo, o co, w postępowaniu swoim liczyć się z kim, z czym; 4) nie wiedzieć, co z sobą robić=nie wiedzieć, jak się zachować, nie wiedzieć, co z sobą począć; 5) nie mieć co robić z czym; 6) robić wrażenie na kim *(PJ 1, 103)*, nie: na kogo; 7) coś dobrze robi *(PJ 12, 58)* = coś sprawia ulgę; 8) to nic nie robi (! germ. por. niem. das macht nichts) = to nic nie szkodzi. *(JP 1, 292);* 9) robić (!) egzamin, doktorat, maturę = zdawać, składać egzamin, doktorat, maturę. *Kr. 1, 149.*

1. Robił, co chciał. *Żerom.* Zrobisz z nim, co ci się będzie podobało. *Kad.* 2. Jakby chciał każdemu robić na złość i na przekór. *Strug.* 3. Nic sobie z matki nie robił. *Żerom.* Nic sobie z kokietowania malarza nie robił. *Perz.* 4. Rozeszli się, nie wiedząc, co z sobą robić. *Sierosz.* 5. Nie mając co robić z wieczorem. *Bartk.* 7. Zażyłem tego lekarstwa i dobrze mi zrobiło. *PJ 12, 58.*

Robić się (niedok.)—zrobić się (dok.). Formy jak: robić.

Zwroty: 1) ktoś lub coś robi się jakiś lub jakimś; 2) robi się komu wesoło, dobrze, smutno, źle... na czym; 3) coś z kimś, z czym się robi = coś się z kimś, z czymś dzieje, ktoś lub coś ulega jakiemuś stanowi.

1. świat robił się mały. *Nałk.* 2. Zrobiło jej się niedobrze na sercu. *Dąbr.* 3. Coś zaczęło się z nią robić. *Nałk.*

Robota — robótka (ale: pieszczota — pieszczotka). I Forma: dlm tych robót (ale: tych pieszczot). II Składnia: 1) R. z czym (gdy się wymienia przedmiot, który jest bezpośrednim celem przygodnej, ale nieraz kłopotliwej roboty), 2) R. nad czym (gdy się wymienia przedmiot, który jest bezpośrednim celem systematycznej roboty), 3) R. około czego (gdy się wymienia przedmiot, który jest pośrednim celem roboty).

1. Wielkiej tam nie miał roboty z agitacją. *Kruczk.* 2. Robota nad nią była długa i uciążliwa. 3. Do robót około ziemi... *Prus.*

Zwroty: 1) mieć co do roboty; 2) wziąć się do roboty; 3) przyłożyć się do roboty; 4) prowadzić robotę. *SW;* 5) robota kogo pali = komuś śpieszno do roboty; 6) robota się komu pali w ręku (w garści) = ktoś szybko wykonywa robotę; 7) odbierać (nie: przyjmować) robotę od przedsiębiorcy; odbiór (nie: przyjęcie) robót od przedsiębiorcy. *DUMK 31 X 31.*

1. Zawsze coś jest do roboty. *Perz.* 2. Wezmę ja się do roboty. *Sienk.* 3. Trzeba się było przyłożyć do roboty. *Goet.* 5. I mnie robota pali. *Sienk.* 6. Robota już nie paliła się w garści. *Bartk.*

Robotnik — robotnica — robotniczy.

Wyrażenia: 1) robotnik fabryczny, nie: fabryczny robotnik; 2) robotnik dzienny lub nocny; 3) robotnik dniówkowy.

Rocznica.

Wyrażenia: pierwsza, druga, trzecia... pięćdziesiąta..., setna (nie: dwuletnia, pięćdziesięcioletnia, stuletnia) rocznica.

Pamiętam warszawskie uroczystości setnej (nie: stuletniej) rocznicy urodzin Mickiewicza.

Roczny, nie: roczni.

Rodos (nazwa wyspy) lub **Rodus** — rodyjski (nie: rodoski); dop. tego Rodosu (nie: Rodusu)..., na Rodosie, nie: na Rodusie.

Rodowity. Ob. Rodzinny — rodzony — rodzimy.

Rodowód kogo, czego — od kogo, czego; dlp tego rodowodu.

Zwrot: 1) prowadzić (ciągnąć) rodowód od kogo, od czego; 2) rodowodem sięgać do kogo.

Rodzaj, dlp tego rodzaju, dlm tych rodzajów lub tych rodzai.

Wyrażenia i zwroty: 1) rodzaj gramatyczny i rodzaj naturalny; 2) rodzaj rzeczowników, nie: rodzaj u rzeczowników, ani: przy rzeczownikach (germ., por. niem. Geschlecht bei Hauptwörten).

* **Rodzaj** rzeczowników, przymiotników i zaimków.

I. Gramatyki elementarne podają następujące wiadomości o formach rodzaju w deklinacji polskiej:

1) rzeczowniki występują w trzech postaciach rodzajowych: w rodzaju męskim, żeńskim i nijakim, przy czym niezależnie od tego podziału wyróżniają się dwa gatunki form rodzajowych, — tzw. rodzaj naturalny i rodzaj gramatyczny: z pierwszym związane są pewne różnice znaczeniowe (rozróżnianie płci wśród istot ludzkich i zwierzęcych), drugi ma charakter wyłącznie formalny, pozbawiony jakichkolwiek rozróżnień znaczeniowych; rzeczowniki: mąż — żona — dziecko, wół — krowa — cielę, ogier — klacz — źrebię... mają rodzaj naturalny i gramatyczny, rzeczowniki natomiast: liść — kora — drzewo, księżyc — gwiazda — słońce mają rodzaj wyłącznie gramatyczny.

2) przymiotniki i zaimki (rodzajowe) odróżniają w liczbie pojedynczej rodzaj męski, żeński i nijaki, a w liczbie mnogiej — rodzaj męsko-osobowy i żeńsko-rzeczowy, np. dobry (ojciec), dobra (matka), dobre (dziecko), jasny (księżyc), jasna (gwiazda), jasne (słońce); — dobrzy (ojcowie), dobre (matki, dzieci, konie, krowy, stoły, krzesła...).

II. To jest zasada ogólna, ogarniająca cały polski system deklinacyjny, ale, jak zwykle, tak i tutaj reguła nie obchodzi się bez wyjątków. Wyrazy takie, jak: człowiek, koń, wilk, jeż, mysz, jaskółka, wróbel... wskazują tylko na gatunek stworzenia bez oznaczenia jego płci, nie mają więc rodzaju naturalnego, tylko gramatyczny. Taką odmianę rodzaju rzeczownikowego można by nazwać rodzajem znaczeniowoneutralnym, albo rodzajem wspólnym. Tutaj należą także takie rzeczowniki, jak: sędzia, doradca, gracz (on jest sprawiedliwym sędzią i ona jest sprawiedliwym sędzią i doradcą) oraz zaimki osobowe ja, ty, których używają jednakowo zarówno mężczyźni, jak kobiety. W obrębie takiego rodzaju wspólnego (znaczeniowoneutralnego) można by ujmować rzeczowniki oznaczające różne specjalności i zawody, tego typu, co pedagog, socjolog, psycholog, polityk itp. Wyrazy te dają się traktować jako rzeczowniki rodzaju znaczeniowo neutralnego. Jako takie można je stosować w odniesieniu do osób płci obojga. Że ich rodzaj gramatyczny jest męski, to odpowiada całkowicie właściwościom formalnym wyrazu: człowiek, który ma rodzaj znaczeniowo neutralny, a gramatycznie męski. Jeżeli nas nie rażą zwroty tego typu, co: ona jest mężnym człowiekiem, to nie możemy również nic zarzucić analogicznym do tego zwrotom, jak np.: ona jest doskonałym pedagogiem lub świetnym psychologiem albo ona jest przebiegłym politykiem.

Ale kategoria rodzaju znaczeniowo neutralnego, choć niewątpliwa i pewna, jest jednakże w polskim systemie gramatycznym faktem odosobnionym, występującym tylko ubocznie wobec naczelnej zasady wyłączności rodzajowej; toteż opierająca się na niej tendencja językowa na razie jest jeszcze dość słaba, a zwalcza ją tendencja inna, wywodząca się z zasady naczelnej, która przeprowadza ostre przeciwieństwo między rzeczownikami rodzaju męskiego a żeńskiego. Powstaje wskutek tego dążność do ścisłego, nie tylko znaczeniowego, lecz także gramatycznego odróżniania rodzaju żeńskiego od męskiego: na wzór oboczności chłop — chłopka, nauczyciel — nauczycielka, usiłuje się tworzyć takie oboczności, jak pedagog — pedagogiczka (czy pedagożka!), psycholog — psychologiczka (czy psycholożka!) bądź na wzór oboczności bóg — bogini tworzy się takie szeregi, jak pedagog — pedagogini, psycholog — psychologini...

Która z tych dwóch zwalczających się dzisiaj wzajemnie tendencji zwycięży, trudno przewidzieć. Pierwsza przynosi z sobą prostotę, i w tym leży jej potężna siła rozwoju; druga czerpie swoją żywotność w społecznych czynnikach rozwoju językowego, bo na wykształceniu osobnych form żeńskich szczególnie zależy zwolennikom ruchu feministycznego.

III. Można odróżniać dwie odmiany rodzaju gramatycznego: rodzaj słowotwórczy i rodzaj składniowy. O pierwszym stanowią cechy budowy słowotwórczej wyrazów, a istotą drugiego jest właściwość rzeczowników wpływania na formę łączących się z nimi przymiotników.

W kategorii rodzaju słowotwórczego cechą gramatyczną rzeczowników męskich w przeważającej ilości wypadków jest to, że występują one w mianowniku lp w postaci czystego tematu, np. koń, konik, dom, domek, cechą rzeczowników żeńskich jest przyrostek -a lub -i bądź postać czystego tematu, np. trawa, studnia, pani, sieć, a gramatycznym znamieniem słowotwórczego rodzaju nijakiego jest przyrostek -o, -e lub -ę, np. żyto, zboże, cielę, imię.

W kategorii gramatycznego rodzaju składniowego znamieniem zewnętrznym rzeczowników męskich jest to, że wymagają w łączących się z nimi przymiotnikach w mian. lp końcówki -y lub -i, odpowiednimi zaś znamionami gramatycznymi żeńskiego i nijakiego rodzaju składniowego są końcówki -a i -e w mian. lp, np. dobry ojciec, dobry wóz, dobra matka, dobra łąka, dobre dziecko, dobre pole.

Między obu przedstawionymi odmianami rodzaju gramatycznego panuje na ogół zupełna zgodność, trafiają się jednak także wypadki rozbieżności, np. w zwrotach takich, jak wielki poeta, dobry sługa, dzielny starosta, waleczny książę. Tutaj nastąpiło całkowite uzależnienie rodzaju składniowego od rodzaju naturalnego: rzeczowniki mające formę żeńską (poeta) łączą się z przymiotnikami w formie męskiej.

W wypadkach rozbieżności między rodzajem naturalnym a słowotwórczym, takie ustosunkowanie jest zasadą prawie ogólną, zdarza się jednak czasem inaczej, np. w wyrażeniach wasza ekscelencja, wasza magnificencja itp. w zastosowaniu do osób płci męskiej.

IV. Jak widać, rozbieżność między poszczególnymi odmianami rodzaju rzeczowników (rodzajem naturalnym, słowotwórczym i składniowym) jest w języku polskim zupełnie możliwa i trafia się częściej, niż to sobie uświadamiamy. Ta właściwość gramatyczna stawia w szczególnie wygodnej pozycji rzeczowniki rodzaju znaczeniowo neutralnego i przyczynia się niewątpliwie do coraz szerszego ich rozpowszechnienia.

Rzeczowniki rodzaju neutralnego z natury swojego znaczenia mogą występować w dwojakiej odmianie rodzaju neutralnego, w rodzaju męskim lub żeńskim, zależnie od okoliczności zewnętrznych użycia, ale to nie przesądza ani o ich rodzaju słowotwórczym, ani o ich rodzaju składniowym.

Rzeczowniki rodzaju neutralnego słowotwórczo bywają rzeczownikami rodzaju męskiego lub żeńskiego, np. człowiek, sługa. Ta odmiana rodzaju gramatycznego jest całkowicie niezależna od zmiennego rodzaju naturalnego tych rzeczowników. Inaczej nieco przedstawiają się stosunki między rodzajem naturalnym a składniowym: raz spotykamy się tu z zupełnym uzależnieniem rodzaju składniowego od zmieniającego się rodzaju naturalnego, to znowu rodzaj składniowy wchodzi w zależność od rodzaju słowotwórczego i wraz z nim pozostaje bez zmiany, pomimo zmienności rodzaju naturalnego. Pierwszy typ występuje w takich obocznych wyrażeniach, jak stary sługa—stara sługa, a na świadectwo istnienia typu drugiego można przytoczyć takie przykłady, jak Emilia Plater jest jednym z najwybitniejszych bohaterów powstania listopadowego (por. u Mickiewicza kobieta bohater).

Z przytoczonych przykładów widać, że rzeczowniki rodzaju znaczeniowo neutralnego (wspólnego) przystosowują swój rodzaj składniowy do zmieniającego się rodzaju naturalnego, o ile mają rodzaj słowotwórczy żeński; a przy męskim rodzaju słowotwórczym rodzaj składniowy pozostaje w nich zawsze także męskim i stąd wynikają nieraz rozbieżności ze zmieniającym się ich rodzajem naturalnym.

V. Rodzaj wspólny występuje nie tylko w rzeczownikach właściwych, lecz także w zaimkach rzeczownikowych, o ile jednak rzeczowniki rodzaju wspólnego występują w rodzaju słowotwórczym męskim lub żeńskim, o tyle w zaimkach rzeczownikowych rodzaju wspólnego rodzaj słowotwórczy przybiera postać nijaką, np. jedno z rodziców; jedno z rodzeństwa; szli oboje w zamyśleniu, wtem jedno przerwało milczenie (S. Szober. PJ 32, 79 nn).

Piękne to jak panna ze dworu, młode jak dziecko, nie dziw więc, że jest tak głupie, iż wojny mu się zachciało. *Małacz.*

Rodzic, zwykle w lm: rodzice, dlm tych rodziców.

Zwroty: 1) ktoś z rodziców, ale: któreś z rodziców; 2) jedno z rodziców, żadne z rodziców; 3) oboje rodziców.

1. Jeżeli któreś z rodziców już nie żyje... *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. żadne z rodziców nie odwiedzało Marcinka. *Żerom.* 3. Zaspokajał swoją urodą ambicje obojga rodziców. *Perz.*

Składnia: 1) mian. oboje rodzice, dop. obojga rodziców, cel. obojgu rodzicom, biern. oboje rodziców (nie: obojga rodziców), narz. obojgiem rodziców, miejsc. o obojgu rodzicach, 2) oboje rodzice przyszli (nie: przyszło).

Kocham oboje rodziców. Widziałem oboje (nie: obojga) rodziców.

Rodzić (niedok.)—zrodzić lub urodzić (dok.). Formy: rodzę, rodzisz, rodzi, rodzimy...; rodź! rodźcie! (nie: ródź! ródźcie!); rodzący; rodzony; rodził. Składnia: R. kogo, co.

Rodzimy (od: rodzić), — rodzony (od: ro-

dzić), — rodzinny (od: rodzina), — rodowity (od: rodowy — ród). Znaczenie: 1) rodzimy = przyrodzony, wrodzony, swojski, 2) rodzony = przez tych samych ludzi urodzony, 3) rodzinny = odnoszący się do rodziny, właściwy rodzinie, 4) rodowity = związany rodem z plemieniem, z narodem.

1. Rodzimy dowcip. Przemysł rodzimy. 2. Rodzony brat. 3. Stosunki rodzinne. 4. Rodowity Polak.

Rodzina — Znaczenie: 1) R. = zespół osób złączonych węzłami krwi, 2) R. (!) = ojczyzna (rus. por. ros. rodina).

Wyrażenia i zwroty: 1) najbliższa, bliższa i dalsza rodzina; 2) rodzinę zakładać; 3) mieszkać przy rodzinie.

2. Założyłem rodzinę. *Dąbr.*

Rodzony — rodzoniutki — rodzoniusieńki. Ob. Rodzimy.

Rodzynek ten, nie: ta rodzynka, ani: rozynek, ani: rozynka, ani: rozenek, ani: rozenka, ani: rodzenek, ani: rodzenka.

Odmierzył za jakieś dziesięć groszy rodzynków. *Prus.*

Roentgen (nazwisko fizyka) — rentgen (aparat wytwarzający promienie Roentgena) — rentgenologia, — rentgenografia.

Rogal — rogalik, mlm te rogaliki, nie: rogalki. Znaczenie: 1) R. = bułka w kształcie rogu, 2) R. (! prowinc.) = mątewka (IGD).

Rogoża — rogóżka, nie: rogożka.

Rohatyn — rohatyński.

Roić (niedok.) = marzyć. I Formy: roję, roisz, roi, roimy...; rój! rójcie!; rojący; rojony; roił. II Składnia: roić co lub o czym = marzyć co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: mówić, myśleć co lub o czym).

Roił rozmaite projekty. *Sierosz.* Roił o zdobyczach. *Weyss.*

Zwroty: komuś się coś roi lub komuś się o czymś roi.

Nie wiedzieć o jakim to szczęściu roiło mu się jeszcze wtedy. *Berent.*

Roić się — I Znaczenie: 1) R. ś. = wydawać nowy rój (o pszczołach), mnożyć się, w wielkiej ilości kręcić się, unosić się, 2) R. ś. = być pełnym rojów czego, obfitować w co. II Formy jak: roić. III Składnia: 1) coś się od czego roi, gorzej: czym roi (osobowo) = coś obfituje w co, 2) w czymś — od czegoś (nie: czymś) się roi = w czymś jest pełno czego.

1. Brzegi roją się od pelikanów. *Sienk.* Pałac roił się tłumami senatorów. *Sienk.* Samotnia jego zaroiła się niebawem od jenerałów. *Berent.* Sklep roił się gośćmi. *Prus.* 2. W miasteczku roiło się od żołnierzy. *Sienk.*

Zwrot: myśli roją się około czego.

Roiły się ich myśli około sprawy powszedniego chleba. *Prus.*

Rojno lub **rojnie.**

Rojny, nie: rójny. Znaczenie: 1) R. = tłumny, 2) R. czym (!) = rojący się od czego, bogaty w co, obfitujący w co.

2. Zjazd szlachty rojący się od indywidualności (nie: rojnej indywidualnościami). *Cyt. Szeffs. 14.*

Rok — roczny. Formy: lp ten rok, tego roku, temu rokowi, ten rok, roku!, tym rokiem, w tym roku; lm te lata, tych lat, tym latom, te lata, lata!, tymi latami (lub laty, ale tylko w pewnych utartych wyrażeniach: przed laty, dawnymi laty), w tych latach.

Zwroty: 1) za rok = po upływie roku (łączy się zawsze z czasem przyszłym czasownika); 2) za rok (!) = w ciągu roku; 3) w rok = w ciągu roku (łączy się z czasem przyszłym lub przeszłym czasowników); 4) z upływem roku od jakiejś daty; 5) do roku (!) = przed upływem roku; 6) w tym roku, nie: w ten rok; 7) na rok przed czym; 8) sprzed roku (jako określenie rzeczownika), ale: przed rokiem (jako określenie czasownika); 9) w latach czterdziestych 19 wieku, lepiej: w piątym dziesięcioleciu 19 wieku *(Krasn. 46);* 10) co rok lub co roku = rok w rok, każdego roku. Ob. Rokrocznie; 11) z roku na rok = z każdym rokiem; 12) wydarzenia roku... lub z roku...; 13) idzie komu na rok taki a taki; 14) iść w lata lub posuwać się w latach; 15) witać, nie spotykać (rus.) Nowy Rok; 16) Nowego Roku (z domyśl.: życzę), nie: z Nowym Rokiem (z domyśl.: składam życzenia — rus., por. ros. s Nowym Godom z domyśl.: pozdrawlaju); 17) na pierwszym, drugim,... roku studiów, jak na pierwszym,... kursie. *PJ 34, 159.*

5. Dowody będą złożone w ciągu roku (nie: do roku). *KJU 1, 4.* 8. Jak wyglądała literatura polska sprzed owego 30 roku. Jak literatura polska wyglądała przed owym 30 rokiem. *PJ 1, 72.* 10. Co roku wyjeżdżał. *Nałk.* 11. Gopło z roku na rok opada. *Przybysz.* Z roku na rok widział coraz gorszy stan interesów. *Siedl.* 13. Na dwudziesty (rok) mu idzie. *Kruczk.*

Rokoko (rodzaj stylu), rokoka, rokoku..., rokokiem, w rokoku.

Rokosz, dlp tego rokoszu.

Zwrot: rokosz podnosić.

Rokować (niedok.). I Formy: rokuję, rokujesz...; rokuj!; rokujący; rokował. II Znaczenie i składnia: 1) R. komu, czemu — co = przepowiadać komu — co, 2) R. z kim — o czym = prowadzić z kim rokowania — o czym.

1. Trudno było rokować mu wielkie powodzenie. *Kruczk.* 2. Rokowaliśmy z nim o pokój.

Zwrot: rokować nadzieje = budzić nadzieje.

Syn rokuje wielkie nadzieje.

Rokowanie = zwykle w lm: rokowania z kim — o co.

Zwrot: prowadzić rokowania.

Rokrocznie (nie: rok rocznie) = rok w rok.

Rola (= gleba) — rolny, (nie: rólny), — rolnik (nie: rólnik) — rolniczy — rolnictwo (nie: rólnictwo). Ob. Rolniczy. Formy: dlp tej roli, dlm tych roli.

Zwrot: uprawiać, nie: obrabiać (rus. germ.) rolę.

Rola = funkcja, działanie (zwłaszcza w sztukach dramatycznych). Formy: dlp tej roli, dlm tych ról.

Zwroty: 1) grać rolę kogo (na scenie); 2) odegrać rolę kogo (w życiu); 3) rola w świecie lub na świecie.

3. Miała wyrzec się swej roli na świecie. *Nałk.*

Rolada lub **rulada.**

Rolniczy — rolny. Znaczenie: 1) rolniczy = związany z pracą rolnika lub z rolnictwem, 2) rolny = związany z rolą. Por. Leśniczy — leśny.

Wyrażenia: 1) przemysł rolniczy lub rolny. *JP 20, 84 nn;* 2) szkoła rolnicza, ale: gospodarstwo rolne.

Roman — Romek lub Romcio, — Romanostwo. Składnia: 1) Romcio (nie: Romciu) przyjechał, 2) nasi kochani Romanostwo (lub Romanowie = Roman z żoną) przyjechali.

Romanca (PA), nie: romanza.

Romanow (nazwisko), Romanowa, Romanowowi, Romanowa, Romanowie!, Romanowem (nie: Romanowym), o Romanowie; lm Romanowowie, Romanowów (nie: Romanowych), Romanowom, Romanowów, Romanowami (nie: Romanowymi), o Romanowach (nie: Romanowych). Ob. * Nazwiska rosyjskie.

Romans (= utwór literacki, przygody miłosne) — romansista — romansowy. Ob. Romansowy. Formy: 1) dlp tego romansu, mlm te romanse (nie: te romansy), dlm tych romansów, 2) romansista, jak: humanista.

Czytywałem romanse. *Choyn.*

Zwrot: mieć romans z kim = prowadzić z kim romans.

Romansować (niedok.) z kim. Formy: romansuję, romansujesz...; romansuj!; romansujący; romansował.

Było to wtedy, kiedy ojczulek twój z tą Francuzicą romansował. *Orzesz.*

Romansowy — Znaczenie: 1) **R.** = odnoszący się do romansu, utworu literackiego, 2) **R.** = lubiący romanse (przygody miłosne) (w tym znaczeniu spotkać się można także z postacią: romansowny, ale nie jest to forma poprawna).

Romantyk — romantyczny, — romantyzm (nie: romantyka PJ 12, 106) — romantysta. Formy: 1) lp ten roman'tyk, tego roman'tyka, temu romantyko'wi..., tym roman'tykiem, o tym roman'tyku, lm ci roman'tycy, tych roman'tyków, tym roman'tykom..., tymi romantyka'mi, o tych roman'tykach, 2) dlp tego romantyzmu, mjsclp w tym romantyzmie, 3) romantysta, jak: humanista.

Romański — romanista — romani'styka — romanisty'czny. Formy: 1) romanista, jak: humanista, 2) romani'styka, romani'styki, romani'styce..., romani'styką, w romani'styce.

Romb, dlp tego rombu.

Ro'meo, Ro'mea, Romeo'wi..., z Ro'meem, o Ro'meu.

Ro'mulus, Romulu'sa, Romuluso'wi, Romulu'sem, o Romulu'sie.

Rondel, dlp tego rondla, mlm te rondle, dlm tych rondli, nie: rondlów.

Zwrot: włożyć (nie: dać) do rondla (IGD).

Ronić (niedok.) — uronić (dok.). I Formy: ronię, ronisz, roni, ronimy...; roń! rońcie!; roniący; roniony; ronił, 2) uronić, jak: ronić. II Składnia: **R.** co.

Zwrot: ronić łzy.

Ropa — ropny, rzadko: ropowy.

Ropczyce (nazwa miejscowości) — ropczycki.

Ropić się = ropieć (niekiedy czasownik: r o p i e ć uwydatnia początek procesu, gdy czasownik r o p i ć s i ę zaznacza zawsze sam proces ropienia). I Formy: ropi się; ropiący się; ropił się. II Składnia jak: ropieć.

Ropieć (niedok.). I Formy: ropieję; ropiejący; ropiał, ropieli. II Składnia: **R.** z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Ropucha — ropuszy.

Roraty (tylko w lm), dop. tych roratów, nie: tych rorat.

Rosa, dlm tych ros, nie: rós (JP 9, 54).

Rosić (niedok.). I Formy: rosę, rosisz, rosi, rosimy..., rosą; roś! roście!; roszący, roszony; rosił. II Składnia: **R.** co — czym.

Rosja — rosyjski, — Rosjanin — Rosjanka, — Rosjanica (pogardl.). Por. Francuz — Francuzka, — Francuzica (pogardl., ale: lew — lwica). I Formy: Rosjanin, jak: mieszczanin. II Składnia: 1) mieszkać w Rosji, 2) jechać do Rosji, ale: mieszkać na Rusi, jechać na Ruś. Por. Litwa, Węgry.

Roskoł (! rus.) = schizma (nie: szyzma), odszczepieństwo (nie: odczepieństwo).

Szerzenie schizmy (nie: roskołu). *PJ 1, 140.*

Rosnąć (niedok.) lub **róść,** nie: rość. Formy: rosnę, rośniesz, rośnie...; rośnij! rośnijcie! (rzadko: rośćcie!); rosnący; rósł, rosłem, rośli (nie: rosnął, rosnąłem).

Będzie róść. *Kad.* Rośćcie i rozmnażajcie się. *Weyss.*

Rosomak (nie: rosomach), dlp tego rosomaka.

Rosół, dlp tego rosołu.

Rostbef (PA), nie: rozbef; dlp tego rostbefu.

Rostrucharz, nie: rosturcharz; dlp tego rostrucharza.

Roszczenie — Składnia: 1) **R.** o co = pretensja o co (gdy się oznacza c e l pretensji), 2) **R.** z czego = pretensja z powodu czego (gdy się oznacza p r z y c z y n ę pretensji).

1. Roszczenie o wyprawę. *Kod. Cyw. Rodzina.* Roszczenie o odszkodowanie. *KJMK.* 2. Roszczenie z czynu niezadowolonego wytoczyć można. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) dochodzić roszczeń; 2) występować o co z roszczeniem *(Kod. Post. Cyw.);* 3) roszczenie majątkowe, roszczenie pieniężne *(Kod. Post. Cyw.).*

1. Powód może dochodzić jednym pozwem kilku roszczeń. *Kod. Post. Cyw.*

Rościć co sobie (zawsze z tym zaimkiem). Por. Uroić co sobie. Formy: roszczę, rościsz, rości, rościmy...; rość! rośćcie!; roszczący; rościł.

Zwrot: rościć sobie prawa do czego. *PJ 1, 31.*

Roślinożerny, nie: roślinożerczy (PJ 5, 119). Por. Krwiożerczy.

Rota, dlm tych rot, nie: rót.

Wyrażenie: rota pułku, nie: rota od pułku.

Rotmistrz, dlm tych rotmistrzów, nie: tych rotmistrzy.

Rotterdam (PA), nie: Roterdam; dop. Rotterdamu.

Rousseau ndm lub Russa, Russowi..., Russem, o Russie.

Rower — rowerzysta. Formy: 1) dlp tego roweru, 2) rowerzysta, jak: artysta.

Zwroty: jechać na rowerze lub rowerem.

Rozbawić (dok.) — rozbawiać (niedok.). I Formy jak: zabawić—zabawiać. II Składnia: R. kogo — czym.

Rozbeczeć się (tylko w postaci dok.), ale: beczeć (bez zaimka: się). I Formy: rozbeczę się, rozbeczysz się, rozbeczy się, rozbeczymy się...; rozbecz się! rozbeczcie się!; rozbeczany; rozbeczał się, rozbeczeli się. II Składnia: 1) R. ś. o co (gdy się wymienia przyczynę z e w n ę t r z n ą płaczu), 2) R. ś. z czego (gdy się wymienia przyczynę w e w n ę t r z n ą płaczu).

1. Rozbeczała się o ten bukiet. 2. Rozbeczała się ze wzruszenia.

Rozbić (dok.) — rozbijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Składnia: 1) R. co — czym, 2) R. co — o co, 3) R. co — na co lub w co, 4) R. co — na co (!) = rozkładać co — na co.

1. Rozbijać węgiel kilofem. 2. Rozbija głowę o ściany. *Nowak.* 4. Rozłóż (nie: rozbij) to zdanie na jego składowe części.

Zwroty: 1) rozbijać co w (drobne) kawałki lub na (drobne) kawałki, nie: w drobiazgi (rus. por. ros. rozbit' w driebiezgi); 2) rozbijać na drzazgi, w drzazgi.

Rozbić się (dok.) — rozbijać się (niedok.). I Formy jak: rozbić — rozbijać. II Składnia i znaczenie: 1) R. ś. o co, 2) R. ś. na co lub w co, 3) R. ś. (przen. tylko w postaci niedok.), że... lub bez dopełn. = być dumnym, zadzierać nosa, udawać pana.

1. O żelazny opór naszych oddziałów rozbijają się rozpaczliwe natarcia wroga. *Małacz.* 2. Rozbił się na drobne kawałki. *Nowak.* Szyba rozbiła się w drzazgi. *Zaremb.* 3. Rozbijasz się jak stróż czy murarz. *Nowak.*

Zwrot: rozbijać się (tylko w postaci niedok.) powozami = udawać pana, jeżdżąc z bufonadą w powozie.

Twój ojciec nie dał mi tyle posagu, ażebyśmy mogli rozbijać się powozami. *Zapol.*

Rozbiec się (dok.) — rozbiegać się (niedok.), ale: wybiec, pobiec, zbiec (bez zaimka: się). Formy jak: wybiec — wybiegać.

Zwroty: 1) rozbiec się na wszystkie strony (gdy jest mowa o m i e j s c a c h, na których rozbiegający się zatrzymują); 2) rozbiec się we wszystkie strony (gdy jest mowa o k i e r u n k a c h, w których rozbiegający się podążają).

1. Gdy rzucił piłkę, inni rozbiegali się na wszystkie strony. 2. Rozbiegali się we wszystkie strony świata.

Rozbieżność.

Zwroty: 1) rozbieżność linii; 2) rozbieżność zdań, zapatrywań.

Rozbiór,—rozbiórka; dlp tego rozbioru. Znaczenie i składnia: 1) rozbiór czego — na co = rozłożenie, rozkładanie czego na części, 2) rozbiór czego (!) = wybór czego, 3) rozbiórka = rozbiór budynku.

Zwrot: bez rozbioru (! rus., por. ros. biez rozbora) = bez wyboru, bez braku.

Rozbitek — rozbitkini.

Rozbitkinie. *Małacz.*

Rozbłękitnieć (dok.). Formy jak: błękitnieć.

Rozbłysnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: błysnąć.

Rozbłyszczeć (dok.). Formy jak: błyszczeć.

Rozbój, dlp tego rozboju.

Zwrot: rozbój na równej drodze = bezczelny wyzysk.

To byłby rozbój na równej drodze. *Dąbr.*

Rozbrajający — rozbrajająco. Ob. Kojący—kojąco.

Zwroty: rozbrajająco naiwny; rozbrajająco otwarty.

Rozbrat z kim, z czym; dlp tego rozbratu.

Zwrot: wziąć rozbrat z kim, z czym.

Wzięli z nim rozbrat. *Dyg.* Raz już chcę wziąć z nim rozbrat. *I. Dąbr.*

Rozbrat (nazwa ulicy w Warszawie). Składnia: na ulicy Rozbrat.

Rozbratel, dlp tego rozbratla.

Rozbroić (dok.)—rozbrajać (niedok.). I Formy: 1) rozbroję, rozbroisz, rozbroi, rozbroimy...; rozbrój! rozbrójcie!; rozbrojony; rozbroiwszy; rozbroił, 2) rozbrajam, rozbrajasz...; rozbrajaj!; rozbrajający; rozbrajany; rozbrajał. II Składnia: R kogo.

Oddziały mogły rzucić się na nieprzygotowanego nieprzyjaciela i rozbroić go... *Mochn.*

Rozbryznąć (dok.) (nie: rozbryzgnąć)—rozbryzgiwać (niedok.). Formy: 1) rozbryznąć, jak: bryznąć. Ob. Bryzgać, 2) rozbryzguję, rozbryzgujesz...; rozbryzguj!; rozbryzgujący; rozbryzgiwany; rozbryzgiwał.

Rozbrzmieć (dok.) — rozbrzmiewać (niedok.). I Formy: 1) rozbrzmieć, jak: brzmieć, 2) rozbrzmiewam, rozbrzmiewasz...; rozbrzmiewaj!; rozbrzmiewający; rozbrzmiewał. II Składnia: R. czym.

Rozbudowa. Ob. Rozbudować.

Zwrot: rozbudowa urządzeń, rozbudowa instytucji. *PJ 32, 121.*

Rozbudować (dok.) — rozbudowywać (niedok.). I Formy: 1) rozbudować, jak: budować, 2) rozbudowuję, rozbudowujesz...; rozbudowuj!; rozbudowujący; rozbudowywany; rozbudował. II Składnia: R. co = rozszerzać, powiększać budowę czego.

Rozbudzić (dok.) — rozbudzać (niedok.). I Formy: 1) rozbudzić, jak: budzić, 2) rozbudzam, rozbudzasz...; rozbudzaj!; rozbudzany; rozbudzał. II Składnia: R. kogo — czym — do czego.

Rozburzyć (dok.) — rzadko: rozburzać (niedok.). I Formy: 1) rozburzyć, jak: burzyć, 2) rozburzam, rozburzasz...; rozburzaj!; rozburzający; rozburzany; rozburzał. II Składnia: R. co.

Rozczapierzyć, gorzej: rozczapierzyć, rozczapirzyć.

Rozczapierzona ręka Joanny spadła jej na twarz. *Zaremb.* Rozczapierzyć. *Reym. cyt. PJ 9, 137.*

Rozchełstać (dok.) — rozchełstywać (niedok.). I Formy: 1) rozchełstam, rozchełstasz...; rozchełstaj!; rozchełstany; rozchełst-

stawszy; rozchełstał, 2) rozchełstuję, rozchełstujesz...; rozchełstuj!; rozchełstujący; rozchełstywany; rozchełstywał. II Składnia: R. co = rozpiąć co (o ubraniu).

Rozchełstana na piersiach, podarta koszula. *SW.*

Rozchichotać się (tylko w postaci dok.), ale: chichotać (bez zaimka: się).

Rozchmurzyć (dok.) — rozchmurzać (niedok.). I Formy: 1) rozchmurzyć, jak: chmurzyć, 2) rozchmurzam, rozchmurzasz...; rozchmurzaj!; rozchmurzający; rozchmurzany; rozchmurzał, rozchmurzali.

Zwrot: rozchmurzyć czoło = poweseleć.

Rozchodzić się (niedok.)—rozejść się (dok.), ale: odchodzić — odejść, przychodzić — przyjść (bez zaimka: się). I Formy jak: odchodzić — odejść.

Zwroty: 1) rozchodzić się na wszystkie strony lub we wszystkie strony (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: rozbiegać się. Ob. Rozbiec się); 2) rozchodzi się o co (! prowinc.) = chodzi o co, idzie o co. *Krasn. 75. JP 11, 159.*

2. Już nie o to chodziło (nie: rozchodziło się). *Bartk.*

Rozchorować się (tylko w postaci dok.), ale: chorować (bez zaimka: się). Formy i składnia jak: chorować.

Rozchód — rozchodowy. I Forma dlp tego rozchodu. II Składnia: R. czego — na co.

Zwrot: mieć rozchód na co.

Rozchwiać (się) (dok.)—rozchwiewać (się). Formy: 1) rozchwiać (się), jak: chwiać (się), 2) rozchwiewam (się); rozchwiewał (się).

Rozchwytać (dok.) (nie: rozchwycić, ale: pochwycić, uchwycić) — rozchwytywać (niedok.), nie: rozchwycać, ale: zachwycać. I Formy: 1) rozchwytać, jak: chwytać, 2) rozchwytuję, rozchwytujesz...; rozchwytuj!; rozchwytujący; rozchwytywany; rozchwytywał. II Składnia: R. co.

Rozchylić (dok.) — rozchylać (niedok.). Formy: 1) rozchylę, rozchylisz, rozchyli, rozchylimy...; rozchyl! rozchylcie!; rozchylony; rozchyliwszy; rozchylił, 2) rozchylam, rozchylasz...; rozchylaj!; rozchylający; rozchylany; rozchylał, rozchylali.

Rozciąć (dok.) — rozcinać (niedok.). I Formy: 1) rozetnę, rozetniesz...; rozetnij!; rozcięty; rozciąwszy; rozciął, rozciąłem, rozcięli, 2) rozcinam, rozcinasz...; rozcinaj!; rozcinający; rozcinany; rozcinał. II Składnia: R. co — czym.

Rozciągły—rozciągliwy. Znaczenie: 1) rozciągły=rozciągnięty na znacznej przestrzeni, długi, 2) rozciągliwy = dający się rozciągać.

Rozciągnąć (dok.) — rozciągać (niedok.). I Formy: 1) rozciągnąć, jak: ciągnąć, 2) rozciągam, rozciągasz...; rozciągaj!; rozciągający; rozciągany; rozciągał. II Składnia: R. co — czym.

Rozciągnąć się (dok.) — rozciągać się (niedok.). I Formy jak: rozciągnąć — rozciągać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. (bez dopełn.) = ogarnąć wzdłuż jakąś przestrzeń, 2) R. ś. na co (nie: do czego) = wpływem swoim ogarniać co, odnosić się do czego.

Rozciągnięty = ten, który się rozciągnął, rozciągający się.

Rozpoznać można było... rozciągnięty szereg małych dworków. *Orzesz.*

Rozcieńczyć (dok.) — rozcieńczać (niedok.). I Formy: 1) rozcieńczę, rozcieńczysz, rozcieńczy, rozcieńczymy...; rozcieńcz! rozcieńczcie!; rozcieńczony; rozcieńczywszy; rozcieńczył, 2) rozcieńczam, rozcieńczasz...; rozcieńczaj!; rozcieńczany; rozcieńczał, rozcieńczali. II Składnia: R. co — czym.

Rozcierać. Ob. Rozetrzeć.

Rozcisnąć (dok.) — rozciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć — ciskać. II Składnia: R. co — czym.

Zwrot: rozcisnąć co w ręku, ale: rozcisnąć co palcami.

Rozczarować (dok.) — rozczarowywać (niedok.). I Formy: 1) rozczaruję, rozczarujesz...; rozczaruj!; rozczarowany; rozczarował, 2) rozczarowuję, rozczarowujesz..., rzadziej: rozczarowywam, rozczarowywasz (nie: rozczarowywuję, rozczarowywujesz...); rozczarowuj!, rzadziej: rozczarowywaj!; rozczarowujący, rzadziej: rozczarowywający; rozczarowywany; rozczarowywał. II Składnia: 1) R. kogo — czym (gdy się wymienia przyczynę rozczarowania), 2) R. kogo — do kogo, do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, względem której budzi się rozczarowanie).

1. Rozczarował mię swoim postępowaniem. 2. Niech mię pani nie rozczarowywa do nich. *Święt.*

Rozczarować się (dok.) — rozczarowywać się (niedok.) do kogo, do czego. Formy jak: rozczarować — rozczarowywać.

Rozczarował się do interesów. *Dąbr.*

Rozczarowanie do kogo, do czego.

Poprzez każde słowo przebija jakby rozczarowanie do życia. *I. Dąbr.*

Rozczepiać (niedok.) — rozczepić (dok.). I Formy jak: odczepiać—odczepić. II Składnia: R. co — czym.

Rozczesać (dok.) — rozczesywać (niedok.). I Formy: 1) rozczeszę...; rozczesz!; rozczesany; rozczesawszy; rozczesał, 2) rozczesuję, rozczesujesz... (nie: rozczesywuję...); rozczesuj!; rozczesujący; rozczesywany; rozczesywał. II Składnia: R. co — czym.

Rozczłonkować (dok.) — rozczłonkowywać (niedok.). I Formy: 1) rozczłonkuję, rozczłonkujesz...; rozczłonkuj!; rozczłonkowany; rozczłonkował, 2) rozczłonkowuję, rozczłonkowujesz..., rzadko: rozczłonkowywam, rozczłonkowywasz... (nie: rozczłonkowywuję, rozczłonkowywujesz...); rozczłonkowuj! (rozczłonkowywaj!); rozczłonkowujący (rozczłonkowywający); rozczłonkowywany; rozczłonkowywał. II Składnia: R. co — na co.

Rozczuchać się (! prowinc. lit.) = zupełnie się rozbudzić, rozczmuchać się.

Lew, gdy się rozczucha, sam się z sieci wywikła. *Odyn. cyt. Wal.*

Rozczulający — rozczulająco. Ob. Kojący — kojąco.
Rozczulająco dobry.
Rozczulić (dok.) — rozczulać (niedok.). I Formy: 1) rozczulę, rozczulisz, rozczuli, rozczulimy...; rozczul!; rozczulony; rozczuliwszy; rozczulił, 2) rozczulam, rozczulasz...; rozczulaj!; rozczulający; rozczulał, rozczulali. II Składnia: R. kogo — czym.
Rozczulić się (dok.) — rozczulać się (niedok.). I Formy jak: rozczulić — rozczulać. II Składnia: 1) R. ś. nad kim, nad czym, 2) R. ś. (bez dopełn.).
1. Rozczulał się nad jego dobrocią. Rozczulał się nad nim. Rozczulał się nad jego nieszczęściem. 2. Był kolibryk, ten się rozczulił, ten królem ptaków chciał zostać. *Mick.*
Rozczyn ten, nie: ta rozczyna. Forma dlp tego rozczynu.
Rozczynić (dok.) — rozczyniać (niedok.). I Formy jak: przyczynić — przyczyniać. II Składnia: R. co — czym.
Zwrot: rozczynić ciasto.
Rozczytać się (dok.)—rozczytywać się (niedok.). Por. zaczytać się — zaczytywać się, wczytać się — wczytywać się, ale: wyczytać — wyczytywać. I Formy: 1) rozczytać się, jak: czytać, 2) rozczytuję się... II Składnia: R. ś. w czym.
Rozćwiartować (dok.) — rozćwiartowywać (niedok.). I Formy: 1) rozćwiartuję, rozćwiartujesz...; rozćwiartuj!; rozćwiartowany; rozćwiartował, 2) rozćwiartowuję, rozćwiartowujesz, rzadko: rozćwiartowywam, rozćwiartowywasz... (nie: rozćwiartowywuję, rozćwiartowywujesz...); rozćwiartowuj!, rzadko: rozćwiartowywaj!; rozćwiartowujący, rzadko: rozćwiartowywający; rozćwiartowywany; rozćwiartowywał. II Składnia: R. kogo, co — na co.
Rozdać (dok.) — rozdawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: R. co — komu lub między kogo, lub między kim (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: rozdzielić).
Rozdarować (dok.) — rozdarowywać (niedok.). I Formy: 1) rozdarować, jak: darować, 2) rozdarowuję, rozdarowujesz..., rzadko: rozdarowywam, rozdarowywasz... (nie: rozdarowywuję, rozdarowywujesz...); rozdarowuj!, rzadko: rozdarowywaj!; rozdarowujący, rzadko: rozdarowywający; rozdarowywany; rozdarowywał. II Składnia: R. co — komu lub między kogo, lub między kim (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: rozdać).
Rozdawać się (o dźwiękach) (! rus.) = rozlegać się. Ob. Rozlegać się.
Rozdąć (dok.) — rozdymać (niedok.)— rozdymywać (wielokr.). I Formy: 1) rozedmę, rozedmiesz...; rozedmij!; rozdęty; rozdął, rozdąłem, rozdęli, 2) rozdymam, rozdymasz...; rozdymaj!; rozdymający; rozdymany; rozdymał, 3) rozdymuję, rozdymujesz...; rozdymuj!; rozdymujący; rozdymany; rozdymywał. II Znaczenie i składnia: 1) R. co = czynić coś wzdętym, rozszerzać coś przez napuszczenie powietrza lub innego gazu, 2) R. co (przen.) = sztucznie co powiększać.
Zwroty: rozdymać czyjąś sławę, rozgłos.
Rozdeptać (dok.) (nie: rozdepnąć, ale: nadepnąć) — rozdeptywać. I Formy jak: wydeptać — wydeptywać. II Składnia: R. co — czym.
Rozdmuchać (dok.) — rozdmuchiwać (niedok.), nie: rozdmuchywać. Formy: 1) rozdmuchać, jak: dmuchać, 2) rozdmuchuję, rozdmuchujesz...; rozdmuchuj!; rozdmuchujący; rozdmuchiwany; rozdmuchiwał.
Rozdrapać (dok.) — rozdrapywać (niedok.). I Formy jak: oddrapać — oddrapywać. II Składnia: R. co — czym.
Rozdrażniający — rozdrażniająco. Ob. Kojący — kojąco.
Rozdrażniająco niegrzeczny.
Rozdrażnić (dok.) — rozdrażniać (niedok.). I Formy: 1) rozdrażnię, rozdrażnisz, rozdrażni, rozdrażnimy...; rozdrażnij!, rzadko: rozdrażń!; rozdrażniony; rozdrażniwszy; rozdrażnił, 2) rozdrażniam, rozdrażniasz...; rozdrażniaj!; rozdrażniający; rozdrażniany; rozdrażniał, rozdrażniali. II Składnia: R. kogo, co — czym.
Rozdrobić (dok.) — rozdrabiać (niedok.). Por. Rozdrobnić. I Formy: 1) rozdrobić, jak: drobić, 2) rozdrabiam, rozdrabiasz...; rozdrabiaj!; rozdrabiający, rozdrabiany; rozdrabiał, rozdrabiali. II Składnia: R. co — na co.
Zwrot: rozdrobić co na małe cząstki, na kawałki, nie: w cząstki, w kawałki. Por. Rozbić.
Rozdrobnić (dok.) — rozdrabniać (niedok.). I Formy: 1) rozdrobnię, rozdrobnisz, rozdrobni, rozdrobnimy...; rozdrobnij!; rozdrobniony; rozdrobnił, 2) rozdrabniam, rozdrabniasz...; rozdrabniaj!; rozdrabniający; rozdrabniany; rozdrabniał, rozdrabniali. II Składnia: R. co — na co. III Znaczenie: 1) R. = podrobić na małe kruszyny (chleb, bułkę...), 2) R. = rozłożyć jakiś przedmiot na małe cząstki .
Rozdroże, dlm tych rozdroży.
Rozdruzgotać (tylko w postaci dok.). Formy jak: druzgotać.
Rozdwoić (dok.) — rozdwajać (niedok.). I Formy: 1) rozdwoję, rozdwoisz, rozdwoi, rozdwoimy...; rozdwój! rozdwójcie!; rozdwojony; rozdwoił, 2) rozdwajam, rozdwajasz...; rozdwajaj!; rozdwajający; rozdwajany; rozdwajał. II Składnia: R. co — czym — na co.
Rozdział, dlp tego rozdziału, mjsclp w tym rozdziale, nie: w rozdziele (dawn.) (JP 11, 186. PGr. Krans. 4). Znaczenie i składnia: 1) R. między kogo = rozdzielenie między kogo lub między kim — a kim (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: rozdzielić), 2) R. między kim = podział między kim (wynik czynności), 3)

R. (bez dopełn.) = zamknięta w sobie część utworu literackiego lub ustawy prawnej.

1. Nastąpił rozdział kompetencji między prezydentów miasta. 2. Rozdział kompetencji między poszczególnymi urzędami powinien być ściśle przestrzegany.

Rozdzielić (dok.) — rozdzielać (niedok.). I Formy jak: oddzielić — oddzielać. II Składnia: 1) **R.** między kogo (gdy się używa rzeczowników w lm lub rzeczowników zbiorowych), 2) **R.** między kim a kim (gdy się używa rzeczowników jednostkowych w lp).

1. Rozdzielił majątek między dzieci. 2. Rozdzielił majątek między synem a córką.

Rozebrać (dok.)—rozbierać (niedok.). I Formy jak: odebrać — odbierać. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** kogo — z czego = zdjąć kogo co (o ubraniu), 2) **R.** co — na co = rozłożyć co na cząstki.

Rozedrgać się (tylko w postaci dok.), ale: drgać (bez zaimka: się). I Formy jak: drgać. II Składnia: 1) **R. ś.** czym = drgając wypełnić się czym (gdy się wymienia przedmiot drgania), 2) **R. ś.** od czego lub z czego (gdy się wymienia przyczynę drgania, z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

1. Powietrze rozedrgało się melodią wiosennego poranka. 2. Powietrze rozedrgało się od nagłego huku armat. Serce mi się rozedrgało z radości.

Rozedrzeć (dok.) — rozdzierać (niedok.). I Formy jak: wydrzeć — wydzierać. II Składnia: **R.** kogo, co — czym.

Przekleństwo rozdzierało bebechy pazurami wściekłości. *Wikt.*

Rozejm, dlp tego rozejmu.

Zwroty: 1) rozejm zawrzeć. *SF;* 2) rozejm zerwać.

Rozejrzeć się. Ob. Rozglądać się.

Rozejść się. Ob. Rozchodzić się.

Rozepchnąć (dok.)— rozepchać (dok.)— rozpychać (niedok.). I Formy: 1) rozepchnę, rozepchniesz...; rozepchnij!; rozepchnięty; rozepchnął, rozepchnąłem, rozepchnęli, 2) rozepcham, rozepchasz...; rozepchaj!; rozepchany; rozepchał, rozepchali, 3) rozpycham, rozpychasz...; rozpychaj!; rozpychający; rozpychany; rozpychał. II Znaczenie i składnia: 1) rozepchnąć co—czym = przepychając co, odsunąć co — od czego, 2) rozepchać co — czym = wpychając co, rozszerzyć co, 3) postać niedok.: rozpychać — w obu przytoczonych wyżej znaczeniach.

Rozeprzeć (dok.) — rozpierać (niedok.). I Formy: 1) rozeprzeć, jak: przeć, 2) rozpieram, rozpierasz; rozpieraj!; rozpierający; rozpierany; rozpierał. II Składnia: **R.** kogo, co — czym.

Zwrot: kogoś rozpiera żądza, buta, próżność... Karczewskiego rozpierał animusz i buta. *Ostr.*

Rozeprzeć się (dok.) — rozpierać się (niedok.). Formy jak: rozeprzeć — rozpierać.

Zwroty: 1) rozpierać się w fotelu, ale: na ławce, na kanapie, na krześle; 2) rozpierać się za stołem lub na stole (dosłow.), ale: przy stole (przen.) = przy jedzeniu.

1. Radca Piekarski, rozparłszy się w fotelu, uniósł nieco głowę. *Parand.*

Rozerwać (dok.) — rozrywać (niedok.). I Formy jak: oderwać — odrywać. II Znaczenie i składnia: 1) **R.** co — czym = rwąc rozłożyć co na części, 2) **R.** kogo — czym (przen.) = oderwać kogo od pracy lub smutku, rozweselić czym.

2. Zabawą próbowaliśmy starszych rozerwać. *Kad.*

Rozerznąć (dok.) — rozrzynać (niedok.). I Formy: 1) rozerznąć, jak: rznąć, 2) rozrzynam, rozrzynasz...; rozrzynaj!; rozrzynający; rozrzynany; rozrzynał. II Składnia: **R.** co — czym.

Rozeschnąć się (dok.) — rozsychać się (niedok.), ale: zeschnąć się lub zeschnąć, uschnąć, wyschnąć (bez zaimka: się). I Formy jak: zeschnąć się. II Składnia: **R. ś.** od czego, rzadko: z czego. Por. Nabrzmieć.

Rozesłać (dok.)—rozsyłać (niedok.). I Formy jak: wysłać — wysyłać. II Składnia: **R.** kogo, co — między kogo.

Rozesłać (dok.) (nie: rozścielić, prowinc.) — rozścielać, rzadziej: rozścielać. I Formy jak: wysłać — wyścielać (wyścielać). II Składnia: **R.** co — na czym.

Rozespać się (dok.) — rozsypiać się (niedok.). Formy jak: zaspać — zasypiać.

Roześmiać się, rzadziej: rozśmiać się (tylko w postaci dok.). Formy jak: śmiać się.

Roześmieli się oboje. *Iwasz.*

Rozeta — rozetka.

Rozetrzeć (dok.)—rozcierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: **R.** co — czym.

Rozewrzeć (dok.)—rozwierać (niedok). Formy jak: zawrzeć — zawierać.

Rozeznać (dok.) — rozeznawać (niedok.). I Formy: 1) rozeznać, jak: znać, 2) rozeznaję, rozeznajesz..., rozeznają; rozeznawaj!; rozeznający (nie: rozeznawujący); rozeznawany; rozeznawał. II Składnia: **R.** co—czym = rozpoznawać co — czym.

Nie mógł rozeznać, kto tam rozmawia. *Iwasz.*

Rozeznać się (dok.) — rozeznawać się (niedok.). I Formy jak: rozeznać — rozeznawać. II Składnia: **R. ś.** w czym.

W mieście w niczym nie mógł się rozeznać. *Wikt.*

Rozeżreć się (dok.)—rozżerać się (niedok.). Formy jak: zeżreć — zżerać.

Rozgadać się (dok.) — rozgadywać się (niedok.), ale: pogadać, wygadać (bez zaimka: się). Formy jak: wygadać — wygadywać.

Rozgadany = ten, kto się rozgadał.

Przypomina rozgadaną babę. *Makusz.*

Rozgarnąć (dok.) — rozgarniać (niedok.). Formy i składnia jak: ogarnąć—ogarniać.

Rozglądać się (niedok.) — rozglądnąć się (dok.), częściej: rozejrzeć się. I Formy: 1) rozglądam się, rozglądasz się...; rozglądaj się!; rozglądający się; rozglądał się, 2) rozglądnę się, rozglądniesz się...; rozglądnij się!; rozglądnął się, rozglądnąłem się, rozglądnęli się, 3) rozejrzę się, rozejrzysz się,

rozejrzy się, rozejrzymy się...; rozejrzyj się! rozejrzyjcie się! (nie: rozejrz się! rozejrzcie się!, por. obejrzyj! obejrzyjcie! ale: spójrz! spójrzcie!); rozejrzawszy się; rozejrzał się, rozejrzeli się. II Składnia: 1) R. ś. w czym (= we wnętrzu czego), 2) R. ś. po czym (= po powierzchni czego).

1. Rozglądał się w swoim dziedzictwie. *Ostr.* 2. Szedł rozglądając się po wszystkich ścianach i kątach. *Goet.* Rozglądał się po wszystkich twarzach. *Kruczk.*

Rozgłos, dlp tego rozgłosu.

Zwroty: 1) zjednać komu rozgłos; 2) zyskać rozgłos = zjednać sobie rozgłos; 3) zyskać na rozgłosie = powiększyć sobie rozgłos, zyskać większy rozgłos.

1. Rozgłos sobie zjednał. *Sienk.*

Rozgłosić (dok.) — rozgłaszać (niedok.). Formy jak: wygłosić — wygłaszać.

Rozgłośnia, dlp tej rozgłośni, dlm tych rozgłośni.

Rozgnieść (dok.) — rozgniatać (niedok.). I Formy jak: wygnieść — wygniatać. II Składnia: R. co — czym.

Rozgoryczyć (dok.)—rozgoryczać (niedok.). I Formy: 1) rozgoryczę, rozgoryczysz, rozgoryczy, rozgoryczymy...; rozgorycz! rozgoryczcie!; rozgoryczony; rozgoryczywszy; rozgoryczył, 2) rozgoryczam, rozgoryczasz...; rozgoryczaj!; rozgoryczający; rozgoryczany; rozgoryczał, rozgoryczali. II Składnia: 1) R. kogo — do kogo, do czego = wzbudzać żal do kogo, do czego, 2) R. kogo — na kogo, na co = wzbudzać w kim żal z odcieniem gniewu na kogo, na co.

Rozgrabić (dok.) — rozgrabiać (niedok.). I Formy: 1) rozgrabię, rozgrabisz, rozgrabi, rozgrabimy...; rozgrab! rozgrabcie!; rozgrabiony; rozgrabiwszy; rozgrabił, 2) rozgrabiam, rozgrabiasz...; rozgrabiaj!; rozgrabiający; rozgrabiany; rozgrabiał, rozgrabiali. II Składnia: R. co — komu.

Rozgrodzić (dok.) — rozgradzać (niedok.). Formy jak: zagrodzić — zagradzać.

Rozgromić (dok.) — rozgramiać (niedok.). Formy: 1) rozgromię, rozgromisz, rozgromi, rozgromimy...; rozgrom! rozgromcie!; rozgromiony; rozgromiwszy; rozgromił, 2) rozgramiam, rozgramiasz...; rozgramiaj!; rozgramiający; rozgramiany; rozgramiał, rozgramiali.

Zwrot: rozgromić kogo na głowę.

Rozgromił na głowę. *Sienk.*

Rozgrywać, gorzej: rozegrywać (pod wpływem: rozegrać) (PJ 10, 120).

Rozgryźć (dok.)—rozgryzać (niedok.). Formy i składnia jak: ugryźć — ugryzać.

Rozgrzać (dok.) — rozgrzewać (niedok.). Formy jak: odgrzać — odgrzewać.

Rozgrzeszenie z czego, nie: za co, ale: pokuta za co.

Rozgrzeszyć (dok.)—rozgrzeszać (niedok.). I Formy: 1) rozgrzeszyć, jak: grzeszyć, 2) rozgrzeszam, rozgrzeszasz...; rozgrzeszaj!; rozgrzeszający; rozgrzeszany; rozgrzeszał, rozgrzeszali. II Składnia: R. kogo — z czego, rzadko: od czego.

Rozgrzeszyć się (dok.) — rozgrzeszać się (niedok.). I Formy jak: rozgrzeszyć — rozgrzeszać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. z czego, rzadko: od czego = wytłumaczyć się wobec siebie z czego, uwolnić się od czego, 2) R. ś. na co = pozwolić sobie na co, odważyć się na co.

Rozgwizdać się (dok.) — rozgwizdywać się (niedok.), ale: pogwizdać, wygwizdać, zagwizdać (bez zaimka: się). Formy jak: wygwizdać — wygwizdywać.

Rozhulać się (tylko w postaci dok.), ale: hulać (bez zaimka: się). Formy jak: hulać.

Rozigrać się (zwykle w postaci dok.), ale: igrać (bez zaimka: się). Formy jak: igrać.

Roziskrzony. Składnia: 1) R. czym = rozświetlony czym (gdy się wymienia narzędzie roziskrzenia), 2) R. od czego (przen.) = rozpromieniony, upojony szczęściem (gdy się wymienia przyczynę roziskrzenia).

1. Ulice roziskrzone lampami elektrycznymi jarzyły się w mglistym mroku. 2. Oczy roziskrzone od szczęścia. *Żerom.*

Rozjaśnić (dok.) — rozjaśniać (niedok.). I Formy: 1) rozjaśnię, rozjaśnisz, rozjaśni, rozjaśnimy...; rozjaśnij! rozjaśnijcie! (nie: rozjaśń! rozjaśńcie!); rozjaśniony; rozjaśniwszy; rozjaśnił, 2) rozjaśniam, rozjaśniasz...; rozjaśniaj!; rozjaśniający; rozjaśniany, rozjaśniani; rozjaśniał, rozjaśniali. II Składnia: R. co — czym.

Zwrot: rozjaśniać wątpliwości (!) = wyjaśniać wątpliwości. *PJ 6, 125.*

Rozjątrzyć (dok.) — rozjątrzać (niedok.). I Formy: 1) rozjątrzę, rozjątrzysz, rozjątrzy, rozjątrzymy...; rozjątrz! rozjątrzcie!; rozjątrzony; rozjątrzywszy; rozjątrzył, 2) rozjątrzam, rozjątrzasz...; rozjątrzaj!; rozjątrzający; rozjątrzany; rozjątrzał, rozjątrzali. II Składnia: R. kogo, co — czym.

Rozjechać (dok.) — rozjeżdżać (niedok.). Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Rozkaszlać się lub **rozkasłać się,** ale: kaszleć lub kasłać (bez zaimka: się).

Rozkaz, dlp tego rozkazu. Forma: 1) kogo (gdy się wymienia osobę rozkazującą), 2) czego lub do czego (gdy się wymienia czynność, która ma być wykonana).

2. Dał rozkaz do wsiadania. *Żerom.* Dał rozkaz wsiadania.

Zwroty: 1) rozkaz na piśmie; 2) według (wedle) rozkazu; 3) z rozkazu lub na rozkaz, wskutek rozkazu, rzadziej: za rozkazem czyim. *SW;* 4) rozkaz wydać. *SW;* 5) rozkaz wstrzymać. *SW;* 6) rozkaz odwołać. *SW;* 7) mieć kogo na rozkazy = na usługach, na każde zawołanie; 8) służyć lub zostawać pod czyimi rozkazami. *SW;* 9) mieć kogo pod rozkazami, *SW* = dowodzić kim; 10) rozkaz spełniać; 11) odbierać rozkaz co robić.

3. Za bogów rozkazem wyraźnym zbudował miasto Wilno. *Mick.* Na rozkaz sądu oddali mię Horpynie. *Małacz.* Rozpoczęto z rozkazu generała budowanie. *Żerom.* 10. Spełniał rozkazy. *Żerom.* 11. Odebrał rozkaz czekać na ganku. *Korzen.*

Rozkazać (dok.) — rozkazywać (niedok.).

I Formy: 1) rozkazać, jak: kazać, 2) rozkazuję, rozkazujesz...; rozkazuj!; rozkazujący; rozkazywany; rozkazywał. II Składnia: R. komu — czym (gdy się wymienia sposób wydawania rozkazu) — co lub co robić.

Słowem: Jezus rozkazuje tobie. *Krasiń.*

Zwrot: mieć rozkazane coś robić (!) = otrzymać rozkaz coś robić lub rozkazano komuś coś robić.

Rozkiełzać (dok.) lub **rozkiełznać**, rzadko: rozkiełznąć (nie: rozchełzać) — rozkiełzywać (niedok.). Por. Rozchełstać. I Formy: 1) rozkiełzam, rozkiełzasz...; rozkiełzaj!; rozkiełzany; rozkiełzawszy; rozkiełzał, 2) rozkiełznam, rozkiełznasz...; rozkiełznaj!; rozkiełznany; rozkiełznawszy; rozkiełznął, 3) rozkiełznę, rozkiełzniesz...; rozkiełznij!; rozkiełznięty; rozkiełzнąwszy; rozkiełznął, rozkiełznąłem, rozkiełznęli, 4) rozkiełzuję, rozkiełzujesz..., rzadko: rozkiełzywam, rozkiełzywasz...; rozkiełzuj!; rozkiełzujący; rozkiełzywany; rozkiełzywał. II Znaczenie: R. kogo, co = zwolnić z kiełzna, z uzdy, rozuzdać, (przen.) puścić samopas.

Rozkiełzać się (dok.) lub **rozkiełznać się**, rzadko: rozkiełznąć się — rozkiełzywać się (niedok.). Formy jak: rozkiełzać...

Znalazł wreszcie ujście, gdzie się mógł rozkiełznać. *Danił.*

Rozkisnąć (dok.)—rozkisać (niedok.). I Formy: 1) rozkisnąć, jak: kisnąć. Ob. Kisieć, 2) rozkisam, rozkisasz...; rozkisaj!; rozkisający; rozkisał. II Składnia: R. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Rozkłuć (! rus.) = rozszczepić, rozedrzeć (por. ros. roskołot' roskoł = rozszczepienie, schizma).

Trzeba się liczyć z rozdartymi (nie: z rozkłutymi) falami stronnictw. *Cyt. PJ 10, 141.*

Rozkopać (dok.) — rozkopywać (niedok.). I Formy jak: wykopać — wykopywać. II Składnia: R. co — czym.

Rozkosz. I Formy mlm i blm te rozkosze, nie: te rozkoszy (dawn.).

(Rzeka czasu) unosząca z sobą ludzkie rozkosze, rozpacze i grzechy. *Orzesz.*

II Znaczenie: 1) R. = wielka przyjemność zmysłowa albo duchowa, 2) R. (rus.) = przepych, zbytek.

Rozkrajać (dok.) — rozkrawać (niedok.). Formy jak: odkrajać — odkrawać.

Rozkraść (dok.) — rozkradać (niedok.). I Formy jak: okraść — okradać. II Składnia: R. komu — co.

Rozkręcić (dok.)—rozkręcać (niedok.). Formy i składnia jak: odkręcić — odkręcać.

Rozkrochmalić (dok.)—rozkrochmalać (niedok.). I Formy: 1) rozkrochmalę, rozkrochmalisz, rozkrochmali, rozkrochmalimy...; rozkrochmal!; rozkrochmalony; rozkrochmaliwszy; rozkrochmalił, 2) rozkrochmalam, rozkrochmalasz...; rozkrochmalaj!; rozkrochmalający; rozkrochmalany; rozkrochmalał, rozkrochmalali. II Znaczenie i składnia: 1) R. co = pozbawić co krochmalu, czynić miękkim, 2) R. kogo (przen.) = uwolnić kogo od sztywności towarzyskiej, uczynić kogo swobodnym.

2. Rozkrochmalił całe towarzystwo. *Goet.*

Rozkroić (dok.) = rozkrajać. I Formy: rozkroję, rozkroisz, rozkroi, rozkroimy...; rozkrój! rozkrójcie!; rozkrojony; rozkroiwszy; rozkroił. II Składnia: R. co — czym.

Zapach tortów rozkrojonych. *Parand.*

Rozkrwawić (dok.) — rozkrwawiać (niedok.), ale: przekrwić. Formy jak: okrwawić — okrwawiać.

Rozkrzesać (dok.) — rozkrzesywać (niedok.). I Formy i składnia jak: okrzesać — okrzesywać.

Rozkrzyczeć się, ale: krzyczeć, zakrzyczeć (bez zaimka: się). Formy jak: krzyczeć.

Rozkuć (dok.)—rozkuwać (niedok.). I Formy jak: wykuć — wykuwać. II Składnia: 1) R. komu — co, 2) R. kogo — z czego.

Zwroty: 1) rozkuć konia = odkuć koniowi podkowy; 2) rozkuć kajdany.

Rozkupić (dok.) — rozkupywać (niedok.). Formy jak: zakupić — zakupywać.

Rozkurczyć (dok.) — rozkurczać (niedok.). Formy: 1) rozkurczę, rozkurczysz, rozkurczy, rozkurczymy...; rozkurcz! rozkurczcie!; rozkurczony; rozkurczywszy; rozkurczył, 2) rozkurczam, rozkurczasz...; rozkurczaj!; rozkurczający; rozkurczany; rozkurczał, rozkurczali.

Rozkwitnąć (dok.) (nie: rozkwiść, gwar.) — rozkwitać (niedok.)). Formy jak: okwitnąć — okwitać.

Rozlać (dok.) — rozlewać (niedok.), nie: rozliwać. Formy jak: odlać — odlewać.

Rozlec się (dok.) lub **rozlegnąć się** — rozlegać się (niedok.). I Formy: 1) rozlegnie się...; rozlegnij się!; rozległszy się; rozległ się, nie: rozlegnął się, 2) rozlega się...; rozlegaj się!; rozlegający się; rozlegał się. II Znaczenie i składnia: R. ś. czym (o głoskach), nie: rozdawać się (rus.).

Kichnął, aż cała izba rozległa się echem. *Mick.* Rozległ się tupot. *Sierosz.*

Rozleźć się (dok.) — rozłazić się (niedok.), ale: leźć, przyleźć, wyleźć (bez zaimka: się). Formy jak: wyleźć — wyłazić.

Rozliczyć (dok.) — rozliczać (niedok.). I Formy: 1) rozliczyć, jak: liczyć, 2) rozliczam, rozliczasz...; rozliczaj!; rozliczający; rozliczany; rozliczał, rozliczali. II Znaczenie i składnia: 1) R. co = odliczać co częściami, 2) R. na co (!) = liczyć, rachować na co (PJ 10, 45).

Rozliczyć się (dok.) — rozliczać się (niedok.). I Formy jak: rozliczyć — rozliczać. II Składnia: R. ś. z kim = robić z kim obrachunek.

Rozluźnić (dok.) — rozluźniać (niedok.). Formy: 1) rozluźnię, rozluźnisz, rozluźni, rozluźnimy...; rozluźnij! rozluźnijcie! (nie:

rozluźń! rozluźńcie!); rozluźniony; rozluźniwszy; rozluźnił, 2) rozluźniam, rozluźniasz...; rozluźniaj!; rozluźniający; rozluźniany; rozluźniał, rozluźniali.

Rozłam. Por. Odłam, Załam, ale: Przełom, Załom, Złom. I Forma dlp tego rozłamu. II Składnia: 1) **R.** czego, 2) **R.** między kim a kim.

Zwroty: 1) powstaje rozłam między kim a kim; 2) rozłam duszy; 3) rozłam przekonań.

Rozłazić się. Ob. Rozleźć się.

Rozłączyć (dok.)—rozłączać (niedok.), nie: rozłanczać. I Formy jak: odłączyć — odłączać. II Składnia: **R.** kogo, co — z kim, z czym lub od kogo, od czego.

Duszę mizerną rozłącz z tym światem. *SW.* Rozłączył te owce od stada. *SW.*

Rozłożyć (dok.) — rozkładać (niedok.). I Formy jak: odłożyć—odkładać. II Składnia: **R.** co — na co.

Zwroty: rozłożyć dług, spłatę, należność na raty.

Rozłupać (dok.) (nie: rozłupić) — rozłupywać (niedok.), ale: obłupać i obłupić (z rozróżnieniem znaczeniowym). Ob. Obłupać. I Formy jak: obłupać—obłupywać. II Składnia: **R.** co — na co, nie: w co.

Rozłupać orzech na drobne cząstki.

Wyrażenie: rozłupana główka (żart. lekcew.) = głowa z przedziałkiem we włosach, niezbyt mądra, w pretensjach.

Rozmaity, nie: rozmajty. Ob. Różny. Znaczenie: 1) rozmaity = występujący w niejednakowych odmianach, 2) różny = niejednakowy, nie taki sam (nieraz różnica znaczeniowa między obu wyrazami się zaciera).

1. Miewaliśmy rozmaite przygody. *Kad.*

Rozmamać (dok.) lub **rozmamrać** — rozmamywać (niedok.) lub rozmamrywać. Formy: 1) rozmamię, rozmamiesz..., 2) rozmamrzę, rozmamrzesz..., 3) rozmamuję, rozmamujesz..., 4) rozmamruję, rozmamrujesz...

Rozmarszczyć (dok.) — rozmarszczać (niedok.). Formy: 1) rozmarszczyć, jak: marszczyć, 2) rozmarszczam, rozmarszczasz...; rozmarszczaj!; rozmarszczający; rozmarszczał, rozmarszczali.

Zwrot: rozmarszczyć czoło = przestać się smucić.

Rozmaryn, dlp tego rozmarynu.

Rozmarznąć (tylko w postaci dok.). Formy: rozmarznę, rozmarzniesz...; rozmarznij!; rozmarznięty lub rozmarzły; rozmarzł, rozmarzłem..., nie: rozmarznął, rozmarznąłem.

Rozmawiać (tylko w postaci niedok.). I Formy: rozmawiam, rozmawiasz...; rozmawiaj!; rozmawiający; rozmawiał, rozmawiali. II Składnia: **R.** z kim — o kim, o czym.

Rozmawiał sam z sobą. *Wikt.* O czym państwo rozmawiacie? *Goet.*

Zwrot: oni rozmawiają z sobą, nie: między sobą. *PJ 12, 116.*

Rozmawiać się (!) = rozmawiać (Krasn. 75), ale: rozmówić się (tylko w postaci dok.) = porozumieć się. Ob. Rozmówić się.

Rozmazać (dok.) — rozmazywać (niedok.). Formy: 1) rozmazać, jak: mazać, 2) rozmazuję, rozmazujesz...; rozmazuj!; rozmazujący; rozmazywany; rozmazywał.

Rozmetłać (posp.) = rozplątać.

Nie mogłem tej sprawy rozmetłać.

Rozmiar czego, dlp tego rozmiaru.

Zwroty: 1) przybierać (nie: przyjmować, rus.) rozmiary; 2) przechodzić kogo lub co rozmiarami. *SW;* 3) zrobić co w większych rozmiarach. *SW;* 4) sprowadzać co do mniejszych rozmiarów. *SW;* 5) coś dochodzi rozmiarów lub do rozmiarów.

5. Marnotrawstwo dochodziło rozmiarów bajecznych. *Krasz. cyt. SW.*

Rozmienić (dok.) — rozmieniać (niedok.). I Formy: 1) rozmienię, rozmienisz, rozmieni, rozmienimy...; rozmień!; rozmieniony; rozmieniwszy; rozmienił, 2) rozmieniam, rozmieniasz...; rozmieniaj!; rozmieniający; rozmieniany; rozmieniał, rozmieniali. II Składnia: **R.** co = wymieniać złoto, pieniądze na drobne.

Rozmienić się na co = wymienić się na drobne sprawy życia.

Rozmienił się na drobne sprawki. *Ostr.*

Rozmieszać (tylko w postaci dok.), nie: rozmięszać. I Formy jak: mieszać. II Składnia: **R.** co — czym — w czym.

Rozmieścić (dok.) — rozmieszczać (niedok.). Formy: 1) rozmieszczę, rozmieścisz, rozmieści, rozmieścimy...; rozmieść! rozmieśćcie!; rozmieszczony; rozmieścił, 2) rozmieszczam, rozmieszczasz...; rozmieszczaj!; rozmieszczający; rozmieszczany; rozmieszczał, rozmieszczali.

Rozmiękczyć (dok.) — rozmiękczać (niedok.). I Formy: 1) rozmiękczyć, jak: miękczyć, 2) rozmiękczam, rozmiękczasz...; rozmiękczaj!; rozmiękczający; rozmiękczany; rozmiękczał, rozmiękczali. II Składnia: **R.** kogo, co — czym.

Rozmiękнąć (dok.) — rozmiękać (niedok.). I Formy: 1) rozmiękнąć, jak: miękнąć; rozmiękły, nie: rozmiękнięty, 2) rozmiękam, rozmiękasz...; rozmiękaj!; rozmiękający; rozmiękał. II Składnia: **R.** od czego, rzadko: czym (dawn.).

Po przekopach dróg rozmiękłych płynęły brudne wody. *Kruczk.* Grunt wilgocią rozmięka. *Kniaźnin. cyt. SW.*

Rozmijać się. Ob. Rozminąć się.

Rozmiłować się (dok.) — rozmiłowywać się (niedok.), por. zmiłować się, ale: miłować. I Formy: 1) rozmiłować się, jak: miłować, 2) rozmiłowuję się, rozmiłowujesz..., rzadko: rozmiłowywam się, rozmiłowywasz się... (nie: rozmiłowywuję się, rozmiłowywujesz się...); rozmiłowuj się!, rzadko: rozmiłowywaj się!; rozmiłowujący się, rzadko: rozmiłowywający się; rozmiłowywał się. Składnia: **R.** ś. w kim, w czym.

Rozmiłował się w treści swej pracy. *Bartk.*

Rozmiłowany w czym, nie: na punkcie czego.

Człowiek rozmiłowany w wygłaszaniu (nie: na

punkcie wygłaszania) odczytów. *Wieczór Warsz. 24 VII 35.* Trafiono na rysownika, rozmiłowanego w zakamarkach murów dawnych. *Berent.*

Rozminąć się (dok.) — rozmijać się (niedok.). I Formy jak: minąć — mijać. II Składnia: R. ś. z kim, z czym.

Jej życie rozminęło się z jej charakterem. *Nałk.*

Rozmnożyć (dok.) — rozmnażać (niedok.). Formy: 1) rozmnożyć, jak: mnożyć, 2) rozmnażam, rozmnażasz...; rozmnażaj!; rozmnażający; rozmnażany; rozmnażał, rozmnażali.

Rozmoczyć (dok.) — rozmaczać (niedok.). I Formy jak: moczyć — maczać. II Składnia: R. co — w czym — na co (gdy się wymienia rezultat rozmoczenia).

Rozmokły (rzadziej: rozmoknięty) w czym — na co.

W glinie, rozmokłej na żur. *Żerom.*

Rozmoknąć (dok.) — rozmakać (niedok.). I Formy: 1) rozmoknąć, jak: moknąć, 2) rozmakam, rozmakasz...; rozmakaj!; rozmakający; rozmakał. II Składnia: R. w czym lub od czego.

Rozmókł w wodzie. Rozmókł od wilgoci.

Rozmotać (dok.) — rozmotywać (niedok.). I Formy: 1) rozmotać, jak: motać, 2) rozmotuję, rozmotujesz...; rozmotuj!; rozmotujący; rozmotywany; rozmotywał. II Składnia: R. co.

Rozmotać nici, sznurki. *SW.*

Zwrot: rozmotać zawikłaną sprawę. *SW.*

Rozmowa z kim — o kim, o czym, rzadziej: na temat kogo, czego (gdy się mówi nie bezpośrednio o jakiejś osobie lub rzeczy, lecz o sprawach z nimi związanych).

Zaczęli więc rozmowę o niebios błękitach. *Mick.* Zaczęłam rozmowę na temat Izy. *Zapol.*

Zwroty: 1) zapraszać kogo na rozmowę (nie: dla rozmowy); 2) wyciągać kogo na rozmowę; 3) nawiązać rozmowę; 4) zawiązać z kim rozmowę; 5) toczyć z kim rozmowę; 6) prowadzić z kim rozmowę; 7) wdać się z kim w rozmowę; 8) odbyć z kim rozmowę; 9) podtrzymywać rozmowę; 10) przerwać lub urwać rozmowę; 11) przeciąć rozmowę; 12) rozmowa zwraca się na co; 13) sprowadzać rozmowę na co; 14) rozmowa w cztery oczy.

2. Nie wyciągał więcej na rozmowę pana Andrzeja. *Sienk.* 4. Usiłował zawiązać rozmowę z panem domu. *Orzesz.* 5. Często z psem toczył rozmowy. *Wikt.* 6. Prowadząc z nią długie rozmowy. *Małacz.* 7. Wdał się w rozmowę. *Bartk.* 8. Przygotował się do rozmowy, którą postanowił odbyć ze swoim synem. *Dąbr.* 9. Poczuwałem się do obowiązku podtrzymywania rozmowy. *I. Dąbr.* 10. Pan Ludwik urywa rozmowę. *Ostr.* 11. To przecięło rozmowę. *Perz.* 12. Rozmowa zwróciła się na pana Zagłobę. *Sienk.* 13. Sprowadził rozmowę na inny temat. *Danił.* 14. Czeka was rozmowa w cztery oczy z inspektorem. *Gomul.*

Rozmowca, częściej: **rozmówca**. Formy jak: mówca (mowca).

Rozmowny, nie: rozmówny.

Rozmówić się (tylko w postaci dok.), nie: rozmówić, ale: rozmawiać, nie: rozmawiać się. I Formy jak: mówić. II Znaczenie i składnia: R. ś. z kim — co do kogo, co do czego = porozumieć się z kim — co do kogo, co do czego.

Rozmyć (dok.)—rozmywać (niedok.). Formy: 1) rozmyć, jak: myć, 2) rozmywam, rozmywasz...; rozmywaj!; rozmywający; rozmywany; rozmywał.

Zwrot: rozmyć plamę.

Rozmysł, dlp tego rozmysłu.

Zwrot: z rozmysłem coś robić.

Z rozmysłem i zastanowieniem. *Żerom.*

Rozmyślać (tylko w postaci niedok.). I Formy: rozmyślam, rozmyślasz...; rozmyślaj!; rozmyślający; rozmyślał, rozmyślali. II Znaczenie i składnia: 1) R. o kim, o czym, rzadko: co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: myśleć o czym lub co) = długo i żywo o kim, o czym myśleć, 2) R. nad czym = deliberować z sobą w myślach nad czym, dyskutować z sobą w myślach nad czym.

1. Miała o czym rozmyślać panna. *Sienk.* Długo coś rozmyślał. *Siedl.* 2. Filozoficznie rozmyślał nad sprawami doczesnego świata. *Wikt.*

Rozmyślanie — Składnia: 1) R. o kim, o czym, 2) R. nad czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: rozmyślać).

1. Polubiłem rozmyślania o wszystkim. *Strug.* 2. Rozmyślania nad znikomością rzeczy doczesnych.

Rozmyślić się (dok.) — rozmyślać się (niedok.). Ob. Domyślić się. Znaczenie i składnia: R. ś. (bez dopełn.) = rozstać się z dawnym zdaniem, odstąpić od zamiaru.

Rozmyślny, nie: rozmyśny.

Roznamiętnić (dok.) — roznamiętniać (niedok.). I Formy: 1) roznamiętnię, roznamiętnisz, roznamiętni, roznamiętnimy...; roznamiętnij!; roznamiętniony; roznamiętnił, 2) roznamiętniam, roznamiętniasz...; roznamiętniaj!; roznamiętniający; roznamiętniał, roznamiętniali. II Składnia: 1) R. kogo — czym, 2) R. kogo — do czego.

Rozniecić (dok.)—rozniecać (niedok.). I Formy jak: wzniecić — wzniecać. II Składnia: R. co — czym.

Zwroty: 1) rozniecić ogień pod kominem; 2) rozniecić pożar. *SW;* 3) rozniecić życie. *SW;* 4) rozniecić w kim nadzieje.

Roznieść (dok.)—roznosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Znaczenie i składnia: 1) R. co = nosić co w różne strony; 2) R. kogo, co = rozbić, rozgromić kogo, co, 3) R. co = nosząc rozdawać.

Zwroty: 1) roznosić co po świecie; 2) roznosić plotki, wiadomości, sławę; 3) kogoś roznosi pycha, gniew, zapalczywość...; 4) roznosić potrawy = obsługiwać przy stole.

1. Roznosi wszystko po świecie. *Dąbr.*

Rozognić (dok.) — rozogniać (niedok.), nie: rozagniać. I Formy: 1) rozognię, rozognisz, rozogni, rozognimy...; rozognij!; rozogniony; rozogniwszy; rozognił, 2) rozogniam, rozogniasz...; rozogniaj!; rozogniający; rozogniany; rozogniał, rozogniali. II Składnia: 1) R. kogo, co — czym, 2) R. kogo — do czego = wzbudzać w kim zapał do czego, gorące pragnienie czego.

Rozorać (dok.)—rozorywać (niedok.). I For-

my: 1) rozorać, jak: orać, 2) rozoruję, rozorujesz, rozoruje..., rzadko: rozorywam, rozorywasz... (nie: rozorywuję, rozorywujesz...); rozoruj!, rzadko: rozorywaj!; rozorujący, rzadko: rozorywający; rozorywany; rozorywał. II Składnia: R. co — czym.

Rozpacz — Składnia: 1) R. nad kim, nad czym = rozpaczanie nad czymś, co jest, 2) R. po czymś lub za czymś, co się straciło, 3) R. o co = rozpaczliwy lęk o co, 4) R. o czym = rozpaczliwe zwątpienie o czym, 5) R., że... Ob. Rozpaczać.

1. Rozpacz nad niedolą. *Szczuc.*

Zwroty: 1) doprowadzać, przyprowadzać lub przywodzić kogo do rozpaczy; 2) przyprawiać kogo o rozpacz; 3) wpadać w rozpacz; 4) dochodzić do rozpaczy. *SW;* 5) być w rozpaczy z powodu czego; 6) poddawać się rozpaczy. *SW;* 7) rozpacz kogo ogarnia.

1. Doprowadzał Hordysa do rozpaczy tym swoim lekceważeniem sprawy. *Goet.* Przywodziła wszystkich do rozpaczy. *Dąbr.* 2. Przyprawiała ją o rozpacz. *Dąbr.* 3. Wpadłem w rozpacz. *Małacz.* 4. Rozpacz mnie ogarnia. *Dąbr.*

Rozpaczać (tylko w postaci niedok.). I Formy: rozpaczam, rozpaczasz...; rozpaczaj!; rozpaczający; rozpaczał, rozpaczali. II Składnia: 1) R. nad czymś, co jest, 2) R. po czymś lub za czymś, co się straciło, 3) R. o co = rozpaczliwie lękać się o co, 4) R. o czym = wątpić w rozpaczy o czym, 5) R., że...

1. ...nad którymi jam rozpaczał. *Mick. cyt. SW.* 2. My rozpaczamy za odchodzącymi, a oni nas nie słyszą. *Krasiń. cyt. SW.* 3. Nie trzeba o młodych rozpaczać. *SW.* 4. Nie rozpaczaj o miłosierdziu Bożym, o zbawieniu. *SW.* 5. Rozpaczał, że nie mógł swoich ratować. *SW.*

Rozpaczliwy lub **rozpaczny** (zwykle w uroczystym stylu JP 3, 13).

Rozpad, dlp tego rozpadu. Znaczenie: 1) rozpad (zazwyczaj na skutek procesów fizjologicznych lub chemicznych), 2) rozpadnięcie się (zazwyczaj na skutek sił mechanicznych), 3) w przenośni oba znaczenia się mieszają.

1. Rozpad białka. 2. Rozpadnięcie się ściany. 3. Rozpad (lub rozpadnięcie) Cesarstwa Rzymskiego.

Rozpadać się (niedok.). Ob. Rozpaść się.

Rozpadać się (dok. o deszczu). Formy: rozpada się; rozpadał się.

Deszcz rozpadał się na dobre. *Iwasz.*

Rozpadnięcie (się). Ob. Rozpad. Znaczenie i składnia: 1) R. ś. na co = rozdzielenie się na cząstki, rozczłonkowanie się na co, 2) R. ś. w co = na skutek rozpadu przeistoczenie się w co.

1. Rozpadnięcie się partii na dwa zwalczające się stronnictwa osłabiło ją bardzo. 2. (Bogactwo) chronione od rozpadnięcia się w łachmany. *Orzesz.*

Rozpamiętywać (tylko w postaci niedok.). I Formy: rozpamiętuję, rozpamiętujesz..., rzadko: rozpamiętywam, rozpamiętywasz... (nie: rozpamiętywuję, rozpamiętywujesz..); rozpamiętuj!, rzadko: rozpamiętywaj!; rozpamiętujący, rzadko: rozpamiętywający; rozpamiętywany; rozpamiętywał.

Rozpamiętywając. *Nałk.*

II Składnia: R. co lub o kim, o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: pamiętać co lub o kim, o czym).

Rozpaść się (dok.) — rozpadać się (niedok.), ale: paść, wypaść (bez zaimka: się). I Formy jak: wypaść — wypadać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. na co = rozkładać się na co, członkować się na części, 2) R. ś. w co = wskutek rozpadu przeistoczać się w co.

1. Partia rozpadła się na dwa zwalczające się wzajemnie obozy. 2. Natychmiast rozpadła się w popiół. *Parand.*

Rozpatrzyć (dok.)—rozpatrywać (niedok.). I Formy: 1) rozpatrzę, rozpatrzysz, rozpatrzy, rozpatrzymy...; rozpatrz! rozpatrzcie!; rozpatrzony; rozpatrzywszy; rozpatrzył, 2) rozpatruję, rozpatrujesz... (nie: rozpatrywam, rozpatrywasz..., ani: rozpatrywuję, rozpatrywujesz...); rozpatruj!; rozpatrujący; rozpatrywany; rozpatrywał. II Składnia: R. co.

Rozpatrzyć się (dok.) — rozpatrywać się (niedok.). I Formy jak: rozpatrzyć — rozpatrywać. II Składnia: R. ś. w czym.

Rozpatrywał się długo w mieście. *Żerom.*

Rozpełzać się (niedok.) — rozpełznąć się (dok.), ale: pełzać, odpełzać, wypełzać (bez zaimka: się). Formy jak: odpełzać — odpełznąć.

Rozpęd, dlp tego rozpędu.

Zwrot: nabrać rozpędu.

Rozpędzić (dok.) — rozpędzać (niedok.). Formy jak: wypędzić — wypędzać.

Zwrot: rozpędzić na cztery wiatry = rozpędzić na wszystkie strony świata.

Rozpiąć (dok.) — rozpinać (niedok.). Formy: 1) rozpiąć, jak: piąć, 2) rozpinam, rozpinasz...; rozpinaj!; rozpinający; rozpinany; rozpinał.

Rozpić (dok.) — rozpijać (niedok.). Formy jak: wypić — wypijać.

Rozpierzchać się (niedok.) — rozpierzchnąć się (dok.), ale: pierzchać (bez zaimka: się). Formy jak: pierzchać — pierzchnąć.

Rozpierzchnięty lub **rozpierzchniony**, rzadko: rozpierzchły.

Ród ludzki dziki, w lasach rozpierzchniony. *Mick.*

Rozpieścić (dok.) — rozpieszczać (niedok.). I Formy: 1) rozpieścić, jak: pieścić, 2) rozpieszczam, rozpieszczasz...; rozpieszczaj!; rozpieszczający; rozpieszczany; rozpieszczał, rozpieszczali. II Składnia: R. kogo — czym.

Rozpięcie (! rus.) = krucyfiks.

Portret przedstawia Skargę przed krucyfiksem (nie: rozpięciem). *Cyt. JP 10, 141.*

Rozpiętość.

Zwrot: 1) przedmiot rozpiętości..., nie: o rozpiętości. Ob. Grubość. Szerokość. Wysokość.

Most rozpiętości 40 metrów (nie: o rozpiętości...). *DUMK 15 X 31.*

Rozpisać (dok.) — rozpisywać (niedok.). I Formy: 1) rozpisać, jak: pisać, 2) rozpisuję, rozpisujesz...; rozpisuj!; rozpisujący; rozpisywany; rozpisywał. II Składnia: R. co = pisząc wysyłać w różne strony.

Rozpisywać listy do różnych osób.

Rozpisać się (dok.) — rozpisywać się (niedok.). I Formy jak: rozpisać — rozpisywać. II Znaczenie i składnia: R. ś. (bez dopełn.) = dużo pisać.

Rozplątać (dok.) — rozplątywać (niedok.). I Formy jak: oplątać—oplątywać. II Składnia: R. co — czym.

Rozpleńić (dok.) — rozpleniać (niedok.). Formy: 1) rozplenię, rozplenisz, rozpleni, rozplenimy...; rozpleń! rozpleńcie!; rozpleniony; rozpleniwszy; rozpleniił, 2) rozpleniam, rozpleniasz...; rozpleniaj!; rozpleniający; rozpleniany, rozpleniani; rozpleniał, rozpleniali.

Rozpleść (dok.)—rozplatać (niedok.). Formy: 1) rozpleść, jak: pleść, 2) rozplatam, rozplatasz...; rozplataj!; rozplatający; rozplatany; rozplatał, rozplatali.

Rozpłakać się (dok.)—rozpłakiwać się (niedok.), ale: płakać, popłakać, zapłakać. Formy jak: popłakać — popłakiwać.

Rozpłomienić (dok.) — rozpłomieniać (niedok.). I Formy: 1) rozpłomienię, rozpłomienisz, rozpłomieni, rozpłomienimy...; rozpłomień!; rozpłomieniony; rozpłomienił, 2) rozpłomieniam, rozpłomieniasz...; rozpłomieniaj!; rozpłomieniający; rozpłomieniany, rozpłomieniani; rozpłomieniał, rozpłomieniali. II Składnia: 1) R. kogo, co — czym, 2) R. kogo, co — w kogo, w co = zapalając (duchowo lub fizycznie) przeistaczać kogo, co — w kogo, w co.

2. Młodość śmieć byle rozpłomienia w urok. *Bartk.*

Rozpłynąć się (dok.) — rozpływać się (niedok.), ale: płynąć, przypłynąć (bez zaimka: się). I Formy jak: płynąć—pływać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. w czym = płynąc roztapiać się w czym, (przen.) tonąć w rozkoszy w czym, 2) R. ś. nad kim, nad czym = rozpłynąć się w zachwytach nad kim, nad czym, zachwycać się kim, czym.

Rozpocząć (dok.) — rozpoczynać (niedok.). I Formy: 1) rozpocznę, rozpoczniesz...; rozpocznij!; rozpoczęty; rozpoczął, rozpoczęłem, rozpoczęli, 2) rozpoczynam, rozpoczynasz...; rozpoczynaj!; rozpoczynający; rozpoczynany; rozpoczynał. II Składnia: R. co — czym, częściej: od czego, od kogo.

Rozpocząć się (dok.)—rozpoczynać się (niedok.). I Formy jak: rozpocząć — rozpoczynać. II Składnia: R. ś. czym lub od kogo, od czego.

Rozpogodzić (dok.) — rozpogadzać (niedok.), nie: rozpagadzać. I Formy: 1) rozpogodzić, jak: godzić, 2) rozpogadzam, rozpogadzasz...; rozpogadzaj!; rozpogadzający; rozpogadzany; rozpogadzał. II Składnia: R. kogo, co — czym.

Rozpoić (dok.), rzadko: rozpić (ale: rozpić się) — rozpajać (niedok.). Formy: 1) rozpoić, jak: poić, 2) rozpajam, rozpajasz...; rozpajaj!; rozpajający; rozpajany; rozpajał, rozpajali.

Rozporządzenie, — zarządzenie. I Znaczenie: 1) rozporządzenie (władzy wyższej), 2) zarządzenie doraźne (władzy bezpośredniej). KJMK. II Składnia: 1) R. kim, czym = zarządzenie kim, czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się bezpośrednio zarządza), 2) R. o czym — zarządzenie odnoszące się do czego (gdy się wymienia sprawy, które p o ś r e d n i o łączą się z przedmiotem zarządzenia).

Zwroty: 1) mieć do rozporządzenia co (nie: czym; dopełnienie zależy od czasownika: mieć, a nie od rzeczownika: rozporządzenie), 2) wydać lub ogłosić rozporządzenie (nie: objawić rozporządzenie, rus.), 3) wprowadzić co rozporządzeniem, 4) będący w rozporządzeniu (! rus.) = którym się rozporządza.

1. Człowiek pierwotny miał do rozporządzenia kilka zaledwie pojęć (nie: kilku zaledwie pojęciami). *Przybysz.* 2. Wydając rozporządzenie. *Dąbr.* 3. Z uwzględnieniem zmian, wprowadzonych rozporządzeniem. *Kod. Post. Cyw.* 4. Materiał, którym strona rozporządza (nie: będący w rozporządzeniu strony). *DUMK 15 X 31.*

Rozporządzić (dok.) — rozporządzać (niedok.). I Formy: 1) rozporządzić, jak: rządzić, 2) rozporządzam, rozporządzasz...; rozporządzaj!; rozporządzający; rozporządzał. II Składnia: R. czym.

Majątkiem gminy rada rozporządza. *Kruczk.*

Rozpostrzeć (dok.)—rozpościerać (niedok.). Formy: 1) rozpostrę, rozpostrzesz..., rozpostrą; rozpostrzyj! rozpostrzyjcie! (nie: rozpostrzej!); rozpostarty; rozpostarłszy; rozpostarł, 2) rozpościeram, rozpościerasz...; rozpościeraj!; rozpościerający; rozpościerany; rozpościerał.

Rozpowszechnić (dok.) — rozpowszechniać (niedok.). Formy: 1) rozpowszechnię, rozpowszechnisz, rozpowszechni, rozpowszechnimy...; rozpowszechnij!; rozpowszechniony; rozpowszechnił, 2) rozpowszechniam, rozpowszechniasz...; rozpowszechniaj!; rozpowszechniający; rozpowszechniany; rozpowszechniał, rozpowszechniali.

Rozpoznać (dok.) — rozpoznawać (niedok.). I Formy jak: poznać — poznawać. II Składnia: 1) R. kogo, co — czym, 2) R. kogo, co — w kim, w czym.

1. Trudno uchem rozpoznać człowieka. *Kunc.* 2. ...w którym rozpoznała doktora. *Siedl.*

Rozpoznać się (dok.) — rozpoznawać się (niedok.). I Formy jak: rozpoznać — rozpoznawać. II Składnia: R. ś. w czym = zorientować się w czym.

Po długich namysłach rozpoznał się w okolicy. *Żerom.*

Rozprawa — Znaczenie i składnia: 1) R. o czym = praca naukowa o czym, dyskusja o czym, 2) R. nad czym = rozważania nad

czym, 3) R. co do czego = dyskusja dotycząca czego, 4) R. o co = spór sądowy o co.

Zwroty: 1) zarządzić rozprawę; 2) przystąpić do rozprawy *(Kod. Post. Cyw.)*; 3) przeprowadzić rozprawę; 4) zamknąć rozprawę; 5) wezwać na rozprawę, nie: do rozprawy. *KJU 1, 4*; 6) stawić się na rozprawę, nie: do rozprawy.

1. Sąd może zarządzić rozprawę. *Kod. Post. Cyw.* 3. Po przeprowadzeniu rozprawy. *Kod. Post. Cyw.* 4. Do zamknięcia rozprawy. *Kod. Post. Cyw.*

Rozprawiać (tylko w postaci niedok.) nad czym lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: rozprawa). Formy: rozprawiam, rozprawiasz...; rozprawiaj!; rozprawiający; rozprawiał, rozprawiali.

Szlachta poczęła rozprawiać nad wiadomościami. *Sienk.* Nikt tam nie rozprawiał o porządku. *Mick.*

Rozprawić się (dok.) — rozprawiać się (niedok.). Por. Rozprawiać. I Formy: 1) rozprawię się, rozprawisz się, rozprawi się, rozprawimy się...; rozpraw się! rozprawcie się!; rozprawiwszy się; rozprawił się, 2) rozprawiać się, jak: rozprawiać. II Składnia: R. ś. z kim, z czym.

Z tą dziewuchą ja się sam rozprawię. *Kad.*

Rozprażyć (dok.) — rozprażać (niedok.). Formy: 1) rozprażyć, jak: prażyć, 2) rozprażam, rozprażasz...; rozprażaj!; rozprażający; rozprażany; rozprażał, rozprażali.

Rozprężyć (dok.) — rozprężać (niedok.). Formy: 1) rozprężyć, jak: prężyć, 2) rozprężam, rozprężasz...; rozprężaj!; rozprężający; rozprężany; rozprężał, rozprężali.

Rozpromienić (dok.) — rozpromieniać (niedok.). Formy jak: opromienić—opromieniać.

Rozprostować (dok.)—rozprostowywać (niedok.). Formy: 1) rozprostować, jak: prostować, 2) rozprostowuję, rozprostowujesz..., rzadziej: rozprostowywam, rozprostowywasz... (nie: rozprostowywuję, rozprostowywujesz...); rozprostowuj! (rozprostowywaj!); rozprostowujący (rozprostowywający); rozprostowywany; rozprostowywał.

Rozproszenie (od: rozproszyć) = rozsypanie się, rozrzucenie się.

W czasach wielkiego rozproszenia studenckiego ogółu. *Danił.*

Rozproszyć (dok.) — rozpraszać (niedok.). I Formy: 1) rozproszę, rozproszysz, rozproszy, rozproszymy...; rozprosz! rozproszcie!; rozproszony; rozproszywszy; rozproszył, 2) rozpraszam, rozpraszasz...; rozpraszaj!; rozpraszający; rozpraszany; rozpraszał, rozpraszali. Znaczenie i składnia: 1) R. co = zetrzeć co w proch, 2) R. kogo, co — czym — po czym = rozpędzić, rozrzucić kogo, co — czym — po czym. Por. Rozprószyć.

Wstyd domowy i potępienie wieczne mieszały się w jedną, rozproszoną, dzięki Bogu, chmurę. *Grusz.* (Polacy), których wojna rozproszyła po obszarze Rosji. *Małacz.* Część ich rozproszona po całej Litwie. *Sienk.* Oddział rozproszył się. *Sienk.* Cukierenki rozproszone po mieście. *Parand.* Towarzystwo było rozproszone po krzesłach. *Parand.* Przeminęło, rozproszyło się jak mgła. *Danił.*

Zwroty: 1) rozproszyć podejrzenie; 2) rozproszyć wątpliwość; 3) rozproszyć troski; 4) rozproszyć myśli; 5) rozproszyć smutek.

1. Jedzenie rozproszyło podejrzenie. *Wikt.* 2. Złowrogi śmiech błyskawicy rozproszył wszelką wątpliwość. *Weyss.* 3. Troska wnet się rozproszy. *Bartk.* 4. Raz mu tydzień cały pozostawać kazał dla rozproszenia swych myśli. *Berent.* 5. Ranek nie mógł rozproszyć smutku. *Sienk.*

Rozprowadzić (dok.) — rozprowadzać (niedok.). Formy jak: oprowadzić—oprowadzać.

Zwroty: rozprowadzić (!) temat, treść artykułu, referatu, książki = rozwinąć temat, treść artykułu.

Rozprószyć (dok.) — rozprószać (niedok.), nie: rozpraszać. Por. Rozproszyć. I Formy jak: rozproszyć — rozpraszać. II Znaczenie i składnia: R. co = rozsypać jakiś proszkowaty materiał, np. mąkę.

Rozpruć (dok.)—rozpruwać (niedok.). I Formy: 1) rozpruć, jak: pruć, 2) rozpruwam, rozpruwasz...; rozpruwaj!; rozpruwający; rozpruwany; rozpruwał. II Składnia: R. kogo, co — czym.

Rozpryskać (dok.) lub **rozprysnąć** (dok. jednokr.) — rozpryskiwać (niedok.). Formy: 1) rozpryskać, jak: pryskać, 2) rozprysnąć, jak: prysnąć, 3) rozpryskuję, rozpryskujesz...; rozpryskuj!; rozpryskujący; rozpryskiwany; rozpryskiwał.

Snów z pamięci nie rozpryskuj! *Syrok. cyt. SW.* Piorun dąb zwiędły rozpryska. *Krasz. cyt. SW.* Sofiści rozpryskują jad zepsucia. *SW.*

Rozprząc (dok.) lub **rozprzęgnąć** — rozprzęgać. Formy: 1) rozprzęgnę, rozprzęgniesz...; rozprzęgnij!; rozprzęgnięty; rozprzągł, rozprzągłem lub rozprzęgł, rozprzęgłem, rozprzęgli (nie: rozprzągli), 2) rozprzęgam, rozprzęgasz...; rozprzęgaj!; rozprzęgający; rozprzęgany; rozprzęgał.

Rozprzedać (dok.) — rozprzedawać (niedok.), nie: rozsprzedać — rozsprzedawać. I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: R. co — komu lub między kogo, lub między kim a kim (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: rozdać).

Rozprzestrzenić (dok.) — rozprzestrzeniać (niedok.). I Formy: 1) rozprzestrzenię, rozprzestrzenisz...; rozprzestrzeń! rozprzestrzeńcie!; rozprzestrzeniony; rozprzestrzenił, 2) rozprzestrzeniam, rozprzestrzeniasz...; rozprzestrzeniaj!; rozprzestrzeniający; rozprzestrzeniany; rozprzestrzeniał, rozprzestrzeniali. II Znaczenie: 1) R. = rozciągać w przestrzeni, 2) R. = (!) rozpowszechniać (rus.).

Zwrot: rozprzestrzeniać (!) wiadomości = rozpowszechniać wiadomości.

Rozpuścić (dok.) — rozpuszczać (niedok.). Formy jak: puścić — puszczać.

Zwrot: rozpuścił się jak dziadowski bicz (tryw.) = wyszedł z dyscypliny.

Rozpylacz, nie: refreszyser; dlm tych rozpylaczy, rzadziej: tych rozpylaczów.

Rozpylić (dok.) — rozpylać (niedok.). Formy: 1) rozpylę, rozpylisz, rozpyli, rozpylimy...; rozpyl!; rozpylony; rozpyliwszy; roz-

pylił, 2) rozpylam, rozpylasz...; rozpylaj!; rozpylający; rozpylany; rozpylał, rozpylali.

Rozpytać (się) (dok.) — rozpytywać (się) (niedok.). Por. Pytać lub pytać się. I Formy: 1) rozpytać (się), jak: pytać (się), 2) rozpytuję (się), rozpytujesz (się)...; rozpytuj (się)!; rozpytujący (się); rozpytywany; rozpytywał (się). II Składnia: R. ś. kogo — o kogo, o co.

Zaczął rozpytywać się o dziedziców. *Żerom.*

Rozrachować (dok.) — rozrachowywać (niedok.). Formy: 1) rozrachować, jak: rachować, 2) rozrachowuję, rozrachowujesz..., rzadziej: rozrachowywam, rozrachowywasz... (nie: rozrachowywuję, rozrachowywujesz...); rozrachowuj!, rzadziej: rozrachowywaj!; rozrachowujący, rzadziej: rozrachowywający; rozrachowywany; rozrachowywał.

Rozrachować się (dok.) — rozrachowywać się (niedok.). I Formy jak: rozrachować — rozrachowywać. II Składnia: R. ś. z kim.

Rozrachunek. Ob. Obrachunek.

Rozrąbać (dok.) — rozrąbywać (niedok.), nie: rozrębywać. I Formy: 1) rozrąbać, jak: rąbać, 2) rozrąbuję, rozrąbujesz...; rozrąbuj!; rozrąbujący; rozrąbywał, rozrąbywali. II Składnia: R. co — czym.

Rozrobić (dok.) — rozrabiać (niedok.). I Formy: 1) rozrobić, jak: robić, 2) rozrabiam, rozrabiasz...; rozrabiaj!; rozrabiający; rozrabiany; rozrabiał, rozrabiali. II Składnia: R. co — czym.

Zwrot: rozrabiać ciasto.

Rozrodzić (dok.) — rozradzać (niedok.). Formy: 1) rozrodzić, jak: rodzić, 2) rozradzam, rozradzasz...; rozradzaj!; rozradzający; rozradzany; rozradzał.

Rozrosły lub **rozrośnięty.**

Rozrosnąć się (dok.) lub **rozróść się** — rozrastać się. Formy: 1) rozrosnąć się (rozróść się), jak: rosnąć (róść), 2) rozrastam się, rozrastasz...; rozrastaj się!; rozrastający się; rozrastał się.

Rozróżnić (dok.) — rozróżniać (niedok.). I Formy: 1) rozróżnię, rozróżnisz, rozróżni, rozróżnimy...; rozróżnij! rozróżnijcie! (nie: rozróżń! rozróżńcie!); rozróżniony; rozróżniwszy; rozróżnił, 2) rozróżniam, rozróżniasz...; rozróżniaj!; rozróżniający; rozróżniany, rozróżniani; rozróżniał, rozróżniali. II Składnia: R. kogo, co—od kogo, od czego.

Nie umiał rozróżnić przywidzenia od rzeczywistości. *Święt.*

Rozrucać. Ob. Rozrzucić.

Rozruszać (dok.) (nie: rozruszyć) = ruszając wprawić w ruch. Formy jak: ruszać.

Rozrządzić (dok.) — rozrządzać (niedok.). I Formy: 1) rozrządzić, jak: rządzić, 2) rozrządzam, rozrządzasz...; rozrządzaj!; rozrządzający; rozrządzany; rozrządzał. II Składnia: R. kim, czym lub co.

Rozrzednąć lub **rozrzednieć** (tylko w postaci dok.). Formy jak: rzednąć — rzednieć.

Rozrzewniający — rozrzewniająco. Ob. Kojący — kojąco.

Rozrzewnić (dok.) — rozrzewniać (niedok.). I Formy: 1) rozrzewnię, rozrzewnisz, rozrzewni, rozrzewnimy...; rozrzewnij!; rozrzewniony; rozrzewniwszy; rozrzewnił, 2) rozrzewniam, rozrzewniasz...; rozrzewniaj!; rozrzewniający; rozrzewniał, rozrzewniali. II Składnia: R. kogo — czym.

Rozrzucić (dok.) — rozrzucać (niedok.), gorzej: rozrucić — rozrucać. Formy jak: rzucić — rzucać.

Cień, który rozrzucają Tatry. *Stasz.*

Rozrzynać. Ob. Rozerznąć.

Rozsadzić (dok.) — rozsadzać (niedok.). I Formy: 1) rozsadzić, jak: sadzić, 2) rozsadzam, rozsadzasz...; rozsadzaj!; rozsadzający; rozsadzany; rozsadzał. II Składnia: R. co — czym.

Zwroty: pycha, radość, ciekawość rozsadza kogo.

Rozsądek, dlp tego rozsądku.

Zwroty: 1) kierować się rozsądkiem, 2) być w zgodzie z rozsądkiem, 3) zdrowy rozsądek.

3. Zdrowy rozsądek, pozbawiony polotu i intuicji. *Szpot.*

Rozsiać (dok.) — rozsiewać (niedok.). Formy: 1) rozsiać, jak: siać, 2) rozsiewam, rozsiewasz...; rozsiewaj!; rozsiewający; rozsiewany; rozsiewał.

Rozsiąść się (dok.) — rozsiadać się (niedok.), ale: siąść, dosiąść, zasiąść (bez zaimka: się). I Formy: 1) rozsiąść się, jak: siąść, 2) rozsiadać się, jak: siadać, 3) rozsiaduję się, rozsiadujesz się...; rozsiaduj się!; rozsiadujący się; rozsiadywał się. II Składnia: R. ś. na czym = usiąść na czym w pozycji rozpartej, usiąść wygodnie. Por. Rozsiedzieć się.

Rozsiec (dok.) lub **rozsiekać** — rozsiekiwać (niedok.). I Formy: 1) rozsiec, jak: siec — siekać, 2) rozsiekać, jak: siekać, 3) rozsiekuję, rozsiekujesz (nie: rozsiekiwam..., ani: rozsiekiwuję); rozsiekuj!; rozsiekujący; rozsiekiwany; rozsiekiwał. II Składnia: R. kogo, co — czym.

Zwroty: rozsiec na części, na kawałki, nie: w kawałki. Por. Rozbić.

Rozsiedzieć się (dok.) — rozsiadywać się (niedok.). Por. Rozsiąść się. I Formy jak: siedzieć—siadywać. II Składnia: R. ś. u kogo = zasiedzieć się u kogo, długo u kogo przebywać.

Rozsnuć (dok.)—rozsnuwać (niedok.). Formy: 1) rozsnuć, jak: snuć, 2) rozsnuwam, rozsnuwasz...; rozsnuwaj!; rozsnuwający; rozsnuwany; rozsnuwał.

Rozstać się (dok.) — rozstawać się (niedok.), ale: przestać, zastać (bez zaimka: się). I Formy: 1) rozstać się, jak: stać, 2) rozstaję się, rozstajesz się...; rozstawaj się! (nie: rozstaj się!); rozstający się (nie: rozstawający się); rozstawał się. II Składnia: R. ś. z kim, z czym.

W myśli nie rozstawałem się z tobą. *Szpot.* Rozstawał się z nimi z prawdziwą rozpaczą. *Wikt.*

Rozstawiać (niedok.) — rozstawić (dok.). I Formy: 1) rozstawiać, jak: stawiać, 2) rozstawię, rozstawisz, rozstawi, rozstawimy...; rozstaw! rozstawcie!; rozstawiony; rozstawiwszy; rozstawił. II Składnia: R. kogo, co — na czym.

Rozstąpić (dok.) — rozstępować (niedok.), rzadko: rozstępywać. I Formy jak: postąpić — postępować. II Składnia: R. komu, czemu — co.

Rozstąpili mu drogę.

Rozstąpić się (dok.) — rozstępować się (niedok.), rzadko: rozstępywać się. I Formy jak: rozstąpić — rozstępować. II Składnia: 1) R. ś. przed kim, przed czym = ustąpiwszy na dwie strony dać komu, czemu przejście pośrodku, 2) R. ś. od czego = rozłupać się, rozsunąć się z powodu czego.

1. Rozstąpili się przed nadjeżdżającym autem. 2. Od uderzenia kilofu skała się rozstąpiła.

Rozstęp czego lub między czym, ale: odstęp czego od czego.

Rozstroić (dok.) — rozstrajać (niedok.), nie: roztroić — roztrajać. Formy jak: nastroić — nastrajać.

Rozstrzelać (dok.) — rozstrzeliwać (niedok.). Por. tak samo: ostrzelać, ale: wystrzelić, zastrzelić. I Formy: 1) rozstrzelać, jak: strzelać, 2) rozstrzeliwuję, rozstrzeliwujesz... lub rozstrzeliwam, rozstrzeliwasz... (nie: rozstrzeluję, rozstrzelujesz...); rozstrzeliwuj! lub rozstrzeliwaj!; rozstrzeliwujący lub rozstrzeliwający; rozstrzeliwany; rozstrzeliwał. II Znaczenie i składnia: R. kogo = zabić kogo strzałami.

Rozstrzelać (niedok.) — rozstrzelić (dok.). I Formy: 1) rozstrzelać, jak: strzelać, 2) rozstrzelę, rozstrzelisz, rozstrzeli, rozstrzelimy...; rozstrzel!; rozstrzelony; rozstrzeliwszy; rozstrzelił. II Znaczenie i składnia: R. co = rozsuwać, rozstawiać, np. czcionki.

Wyrażenia: 1) druk rozstrzelony (= spacjowany); 2) rozstrzelona uwaga.

Rozstrzygać (niedok.) — rozstrzygnąć (dok.). nie: roztrzygać — roztrzygnąć. I Formy: 1) rozstrzygam, rozstrzygasz...; rozstrzygaj!; rozstrzygający; rozstrzygany; rozstrzygał, 2) rozstrzygnę, rozstrzygniesz...; rozstrzygnij!; rozstrzygnięty, rzadko: rozstrzygniony; rozstrzygnął, rozstrzygnąłem, rozstrzygnęli. II Składnia: 1) R. co = rozwiązywać co, 2) R. o czym = postanawiać rozstrzygająco o czym, rozstrzygająco zaważyć.

1. Coś, co rozstrzygnie ich wątpliwości. *Dąbr.* 2. Ich głosy miały rozstrzygnąć o walce. *Kruczk.*

Rozstrzygnięcie, rzadziej: rozstrzygnienie.

Idąc na rozstrzygnienie śmiertelnego sporu. *Mick.*

Rozsunąć (dok.) — rozsuwać (niedok.). Formy jak: sunąć — suwać.

Pomiędzy jarzębin rozsunione grona. *Mick.*

Rozsupłać (dok.) — rozsupływać (niedok.). I Formy: 1) rozsupłać, jak: supłać, 2) rozsupłuję, rozsupłujesz..., rzadko: rozsupływam, rozsupływasz... (nie: rozsupływuję, rozsupływujesz...); rozsupłuj!, rzadko: rozsupływaj!; rozsupłujący, rzadko: rozsupływający; rozsupływany; rozsupływał. II Składnia: R. co.

Kazał mu rozsupłać to zdanie. *Parand.*

Rozsychać się. Ob. Rozeschnąć się.

Rozsyłać, nie: rozsełać. Ob. Rozesłać.

Rozsypać (dok.) — rozsypywać (niedok.). I Formy: 1) rozsypać, jak: sypać, 2) rozsypuję, rozsypujesz... (nie: rozsypywam, ani: rozsypywuję...); rozsypuj!; rozsypujący; rozsypywany; rozsypywał. II Składnia: R. co.

Rozsypać się (dok.) — rozsypywać się (niedok.). I Formy jak: rozsypać — rozsypywać. II Składnia: 1) R. ś. na co = przez rozsypanie się podzielić się na części, 2) R. ś. w co = przez rozsypanie się przeistoczyć się w co, 3) R. ś. w czym (przen.) = oddać się całkowicie jakimś rozrywającym uwagę czynnościom.

1. Okruchy rozsypywały się na proch miałki. *Ostr.* 2. Mur rozsypał się w gruzy. 3. Rozsypywała się w słowach, żartach, uśmiechach. *Nałk.*

Rozsypka.

Zwrot: iść w rozsypkę.

Poszli w bezładną rozsypkę. *Małacz.*

Rozszalały, mlm (męsko-osob.) rozszalali.

Rozszaleć (się) (tylko w postaci dok.). Formy: rozszaleję (się), rozszalejesz (się)...; rozszalej (się)!; rozszalały; rozszalał (się); rozszaleli (się).

Rozszarpać (dok.) — rozszarpywać (niedok.). I Formy: 1) rozszarpać, jak: szarpać, 2) rozszarpuję, rozszarpujesz (nie: rozszarpywam..., ani: rozszarpywuję...); rozszarpuj!; rozszarpujący; rozszarpywany; rozszarpywał. II Składnia: R. kogo, co — czym.

Zwrot: rozszarpać kogo, co na części, ale: na kawałki lub w kawałki.

Rozszczepać (dok.) lub **rozszczepić** — rozszczepywać (niedok.) lub rozszczepiać. I Formy: 1) rozszczepię, rozszczepisz..., lub rozszczepam, rozszczepasz...; rozszczep! rozszczepcie!, rzadko: rozszczepaj! rozszczepajcie!; rozszczepany; rozszczepał, 2) rozszczepuję, rozszczepujesz..., rzadko: rozszczepywam, rozszczepywasz (nie: rozszczepywuję...); rozszczepuj!, rzadko: rozszczepywaj!; rozszczepywany; rozszczepywał, 3) rozszczepiam, rozszczepiasz...; rozszczepiaj!... II Znaczenie i składnia: R. co — czym = rozłupać, rozedrzeć co — czym.

Piorun drzewo rozszczepił. *SW.* Pierwsza husarska chorągiew rozszczepiła ich niby klin drzewo. *Sienk. cyt. SW.*

Zwrot: rozszczepać co na części, ale: na kawałki lub w kawałki.

Rozszczepić (dok.) — rozszczepiać (niedok.). I Formy: 1) rozszczepię, rozszczepisz...; rozszczep!; rozszczepiony; rozszczepiwszy; rozszczepił, 2) rozszczepiam, rozszczepiasz...; rozszczepiaj!; rozszczepiający; rozszczepiany; rozszczepiał, rozszczepiali. II Znaczenie i składnia: R. co = szczepiąc rozkrzewić co.

Rozszerzyć (dok.) — rozszerzać (niedok.). I Formy: 1) rozszerzę, rozszerzysz, rozsze-

rzy, rozszerzymy...; rozszerz! rozszerzcie!; rozszerzony; rozszerzywszy; rozszerzył, 2) rozszerzam, rozszerzasz...; rozszerzaj!; rozszerzający; rozszerzany; rozszerzał, rozszerzali. II Składnia: 1) R. co — czym, 2) R. co — na co, nie: do czego. Ob. Rozszerzyć się.

Rozszerzyć się (dok.) — rozszerzać się (niedok.). I Formy jak: rozszerzyć — rozszerzać. II Składnia: R. ś. na kogo, na co, nie: do kogo, do czego.

Dobrobyt byłby się i na pracowników rozszerzył. *Cyt. PJ 1, 31.*

Rozścielić (! prowinc.) = rozesłać.

Rozścielać, rzadziej: rozścielać. Ob. Rozesłać.

Rozśmiać się (tylko w postaci dok.) lub **roześmiać się**. Formy jak: śmiać się.

Rozśmieszyć (dok.) (nie: roześmieszyć) — rozśmieszać (niedok.). I Formy: 1) rozśmieszyć, jak: śmieszyć, 2) rozśmieszam, rozśmieszasz...; rozśmieszaj!; rozśmieszający; rozśmieszany; rozśmieszał, rozśmieszali. II Składnia: R. kogo — czym.

Rozśpiewać się (dok.) — rozśpiewywać się (niedok.), ale: śpiewać, pośpiewać, wyśpiewać, zaśpiewać (bez zaimka: się). Formy: 1) rozśpiewać się, jak: śpiewać, 2) rozśpiewuję się, rozśpiewujesz się..., rzadziej: rozśpiewywam się, rozśpiewywasz się... (nie: rozśpiewywuję się, rozśpiewywujesz się...); rozśpiewuj się!, rzadziej: rozśpiewywaj się!; rozśpiewujący się; rozśpiewywał się.

Rozśpiewany = ten, kto się rozśpiewał.

Rozświecić (dok.) — rozświecać (niedok.). I Formy: 1) rozświecić, jak: świecić, 2) rozświecam, rozświecasz...; rozświecaj!; rozświecający; rozświecany; rozświecał. II Znaczenie i składnia: R. co — czym = 1) rozniecić ogień, 2) rozświetlić.

1. Rozświecam w izbie. *SW.* 2. Księżyc złote rozświecał pierścienie. *Mick. SW.*

Rozświetlić (dok.) — rozświetlać (niedok.). I Formy jak: oświetlić — oświetlać. II Znaczenie i składnia: R. co — czym = uczynić co światlejszym, rozwidnić, (przen.) wyjaśnić, rozwikłać.

Mrok zaledwie przez promyk łojówki rozświetlony. *Orzesz. cyt. SW.* Rozświetlić zagadkę. *SW.*

Rozświetlić się (dok.) — rozświetlać się (niedok.). Formy jak: rozświetlić — rozświetlać.

(Jasny horyzont) który się rozświetlił nad pracownią Zataja. *Goet.*

Roztajać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: tajać. II Składnia: R. od czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej) lub z czego (zwykle dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej, duchowej).

Śniegi roztajały od promieni wosennego słońca. Roztajał ze wzruszenia.

Roztargnięty lub **roztargniony**.

Rozterka ta (nie: ta roztyrka), rzadziej: ten rozterek (dawn.).

Drogi rozterku i zwady. *Mick.*

Zwrot: być w rozterce = nie wiedzieć, co począć.

Roztkliwiający — roztkliwiająco. Ob. Kojący — kojąco. Składnia: 1) R. (przym.) dla kogo, 2) R. (imiesł.) kogo — czym.

1. Asystowali przy tej operacji, roztkliwiającej dla rodziców. *Perz.* 2. Przysłał nam list roztkliwiający nas głębokością zawartego w nim uczucia.

Roztkliwić (dok.) — roztkliwiać (niedok.). I Formy: 1) roztkliwię, roztkliwisz, roztkliwi, roztkliwimy...; roztkliw! roztkliwcie!; roztkliwiony; roztkliwiwszy; roztkliwił, 2) roztkliwiam, roztkliwiasz...; roztkliwiaj!; roztkliwiający; roztkliwiał, roztkliwiali. II Składnia: R. kogo — czym.

Roztłuc (dok.) — roztłukać (niedok.), częściej: roztłukiwać. I Formy: 1) roztłuc, jak: tłuc, 2) roztłukam, roztłukasz...; roztłukaj!; roztłukający; roztłukany; roztłukał, 3) roztłukuję, roztłukujesz... (nie: roztłukiwam..., ani: roztłukiwuję...); roztłukuj!; roztłukujący; roztłukiwany; roztłukiwał. II Składnia: R. co — czym.

Zwrot: 1) roztłuc co na części, ale: na kawałki lub w kawałki; 2) roztłuc co na drobne kawałki, nie: w drobiazgi (! rus., por. ros. rozbit' w driebiezgi).

Roztoczyć (dok.)—roztaczać (niedok.). Formy jak: toczyć — taczać.

Zwroty: 1) roztaczać nad kim opiekę; 2) roztać przed kim swój dowcip, swoje talenty.

Roztop, dlp tego roztopu.

Roztrącić (dok.)—roztrącać (niedok.). Formy: 1) roztrącić, jak: trącić, 2) roztrącam, roztrącasz...; roztrącaj!; roztrącający; roztrącany; roztrącał.

Roztropyrz, nie: roztroperz, ani: roztropysz; dlp tego roztropyrza.

Zwrot: głowa jak u roztropyrza.

Roztruchan (PA), nie: rostruchan; dlp tego roztruchanu.

Roztrwonić (zwykle w postaci dok.) — roztrwaniać (niedok.). Formy: 1) roztrwonić, jak: trwonić, 2) roztrwaniam, roztrwaniasz...; roztrwaniaj!; roztrwaniający; roztrwaniany; roztrwaniał, roztrwaniali.

Roztryskać (dok.) — roztrysnąć (dok. jednokr.) — roztryskiwać (niedok.). Formy: 1) roztryskać, jak: tryskać, 2) roztrysnąć, jak: trysnąć, 3) roztryskuję, roztryskujesz...; roztryskuj!; roztryskujący; roztryskiwany; roztryskiwał.

Roztrzaskać (dok.) — roztrzasnąć (dok. jednokr.) — roztrzaskiwać (niedok.). I Formy: 1) roztrzaskać, jak: trzaskać, 2) roztrzasnąć, jak: trzasnąć, 3) roztrzaskuję, roztrzaskujesz... (nie: roztrzaskiwam...; ani: roztrzaskiwuję...); roztrzaskuj!; roztrzaskujący; roztrzaskiwany; roztrzaskiwał. II Składnia: R. co — czym.

Roztrząsanie czego, ale: roztrząsania nad czym. Por. Doświadczenie. Uwaga.

Roztrząść (dok.) lub **roztrzęsnąć** (nie: roztrzęsnąć) — roztrząsać (niedok.). I Formy: 1) roztrząść, jak: trząść, 2) roztrząsnąć, jak: trząsnąć, 3) roztrząsam, roztrząsasz...; roztrząsaj!; roztrząsający; roztrzą-

sany; roztrząsał. II Znaczenie i składnia: 1) roztrząsać co = przez trzęsienie rozbić co, rozkołatać np. wóz, 2) roztrząsnąć co = trzęsąc rozrzucić co, obrócić na wszystkie strony, np. słomę.

Zwroty: 1) roztrząść (nie: roztrząsnąć) komu nerwy; 2) roztrząść (nie: roztrząsnąć) komu głowę; 3) roztrząsnąć (nie: roztrząść) komu sumienie.

Roztrzeźwić (dok.) — roztrzeźwiać (niedok.). Formy i składnia jak: otrzeźwić — otrzeźwiać.

Roztworzyć (dok.) — roztwierać (niedok.). Formy i składnia jak: otworzyć—otwierać.

Roztwór, dlp tego roztworu.

Roztyć się (zwykle w postaci dok.), ale: tyć, utyć (bez zaimka: się). Formy jak: tyć.

Rozum, dlp tego rozumu.

Zwroty: 1) być przy rozumie, nie: być w rozumie (rus.): 2) przychodzić do rozumu. *SF;* 3) brać co na rozum; 4) szukać rozumu za morzem, *SF* = nie umieć się opierać na bezpośrednich doświadczeniach; 5) kierować się rozumem; 6) przemierzyć co rozumem; 7) pójść po rozum do głowy; 8) przemówić komu do rozumu; 9) władze rozumu *(Lelew.);* 10) niespełna rozumu; 11) nie grzeszyć rozumem; 12) być z rozumu obranym; 13) na mój rozum. *SF.*

1. Być przy rozumie (nie: w rozumie). *Sierosz. cyt. PJ 12, 109.* 3. Gdyby tak wziąć na rozum. *Makusz.* 6. Przemierzył niewymownym rozumem. *Żerom.* 7. Poszedł po rozum do głowy. *Małacz.* 8. Przemówił mu do rozumu. *Małacz.* 10. Niespełna rozumu jestem. *Żerom.* 12. Chybaby był z rozumu obrany. *Dąbr.*

Rozumieć (niedok.) — zrozumieć (dok.). I Formy: 1) rozumiem (nie: rozumię), rozumiesz, rozumie, rozumiemy, rozumiecie, rozumieją (nie: rozumią); rozumiej! rozumiejcie! lub rozum! rozumcie!; rozumiejący; rozumiany, rozumiani; rozumiał, rozumieli, 2) zrozumieć, jak: rozumieć. II Składnia: R. co — przez co, nie: pod czym (Krasn. 53).

Co przez to rozumiesz? *Sienk.*

Rozumieć się (niedok.) — zrozumieć się (dok.). I Formy jak: rozumieć—zrozumieć. II Składnia: 1) R. ś. na czym = znać się na czym, 2) R. ś. z kim = godzić się z kim w rozumowaniu.

1. Na wszystkim się rozumiał. *Prus.* 2. Nie zrozumiemy się z nim. *Sierosz.*

Zwrot: ma się rozumieć = oczywiście, naturalnie.

Ma się rozumieć dużo jest w tym prawdy. *Dyg.*

Rozumiejący — rozumiejąco. Ob. Kojący—kojąco.

Franek rozumiejąco skinął głową. *Kruczk.*

Rozumny — rozumnie.

Zwrot: za rozumny na co.

Rozumować (tylko w postaci niedok.). Formy: rozumuję, rozumujesz...; rozumuj!; rozumujący; rozumowany; rozumował.

Rozwaga — rozważny.

Zwroty: 1) brać co pod rozwagę, ale: brać co pod uwagę lub na uwagę. *PJ 35, 38;* 2) brać co, przyjmować co z rozwagą; 3) chłodna rozwaga.

1. To jeszcze wziąć trzeba pod rozwagę. *Kruczk.* 2. On wszystko przyjmuje z rozwagą. 3. Przyszła chwila chłodnej rozwagi. *Bartk.*

Rozważanie czego, ale: rozważania nad czym. Por. Roztrząsanie.

Rozważanie stanu (nie: nad stanem) społeczeństwa. *Cyt. Szeffs. 18.*

Rozważyć (dok.) — rozważać (niedok.). I Formy: 1) rozważyć, jak: ważyć, 2) rozważać, jak: uważać. II Składnia: R. co, nie: nad czym, ale: zastanawiać się nad czym.

Rozważajcie to, czegoście się nauczyli, pomyślcie nad tym, czego jeszcze nie umiecie. *Śniad. cyt. SW.*

Rozweselający — rozweselająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: działać na kogo rozweselająco.

Rozweselić (dok.) — rozweselać (niedok.). I Formy: 1) rozweselić, jak: weselić, 2) rozweselam, rozweselasz...; rozweselaj!; rozweselający; rozweselany; rozweselał, rozweselali. II Składnia: R. kogo — czym.

Rozwiać (dok.)—rozwiewać (niedok.). Formy: 1) rozwiać, jak: wiać, 2) rozwiewam, rozwiewasz...; rozwiewaj!; rozwiewający; rozwiewany; rozwiewał.

Zwroty: rozwiewać nadzieje, złudzenia.

Rozwiązać (dok.) — rozwiązywać (niedok.). Formy jak: związać — związywać.

Zwroty: 1) rozwiązać komu ręce = dać komu swobodę działania; 2) rozwiązać zebranie lub zgromadzenie; 3) rozwiązać zadanie lub zagadkę. *SF.*

Rozwiązły, rzadko: rozwięzły, nie: rozwiozły, ani: rozwiezły.

Rozwiedziony, mlm (męsko-osob.) rozwiedzeni, nie: rozwiedzieni.

Rozwieść (dok.)—rozwodzić (niedok.). Formy jak: wieść — wodzić.

Rozwieść się (dok.) — rozwodzić się (niedok.). I Formy jak: wieść — wodzić. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. z kim = wziąć (brać) z kim rozwód, oddzielić się, 2) R. ś. nad kim, nad czym = dłużej się nad kim, nad czym w mowie zatrzymywać.

2. Jął się rozwodzić nad znaczeniem ekspedycji. *Goet.*

Rozwieźć (dok.) — rozwozić (niedok.). Formy jak: wieźć — wozić.

Rozwilgnąć (dok.) — rozwilgać (niedok.). I Formy: 1) rozwilgnę, rozwilgniesz...; rozwilgnij!; rozwilgły (nie: rozwilgnięty); rozwilgnął lub rozwilgł, 2) rozwilgam, rozwilgasz...; rozwilgaj!; rozwilgający; rozwilgał.

Rozwilgły zapach wiosny. *Ostr.*

II Składnia: R. od czego.

Rozwinąć (dok.)—rozwijać (niedok.). Formy jak: zawinąć — zawijać.

Rozwinięty, nie: rozwiniony.

Tej własności rozwiniętej (nie: rozwinionej) i udoskonalonej na świat z sobą nie przynosimy. *Mochn.*

Rozwlec (dok.) — rozwlekać (niedok.) lub rozwłóczyć. Ob. Rozwłóczyć. I Formy: 1) rozwlec, jak: wlec, 2) rozwlekam, rozwlekasz...; rozwlekaj!; rozwlekający; rozwlekany; rozwlekał, 3) rozwłóczę, rozwłóczysz, rozwłóczy, rozwłóczymy...; rozwłócz! rozwłóczcie!; rozwłóczący; rozwłóczony; rozwłóczył. II Znaczenie i składnia: 1) rozwlec co — rozwlekać co = wlokąc w jedną stronę, rozciągnąć co, wydłużyć co, 2) rozwlec—

rozwłóczyć = wlokąc w różne strony, rozrzucić co, rozszarpać, rozmnieść.

1. Rozwlekać przemówienie. Rozwlekła mowa. 2. Pies rozwlókł kości po kątach. *SW.*

Rozwlekły, rzadko: rozwlokły.

Rozwłóczyć (niedok. i dok.) — rozwłóczać (niedok). I Formy: 1) rozwłóczyć. Ob. Rozwlec, 2) rozwłóczam, rozwłóczasz...; rozwłóczaj!; rozwłóczający; rozwłóczany; rozwłóczał, rozwłóczali. II Składnia: R. co = wlokąc rozrzucić co w różne strony.

Rozwód — rozwodnik, — rozwódka. Forma dlp tego rozwodu.

Zwroty: 1) pójść do rozwodu. *SF;* 2) podać się do rozwodu. *SF;* 3) wziąć z kim rozwód. *SF.*

Rozziać (dok.) — rozziewać (niedok.). Formy jak: ziać — ziewać.

Rozzłościć się (dok.), nie: rozezłościć się. Formy i składnia jak: złościć się.

Rozzuchwalić (dok.) — rozzuchwalać (niedok.). I Formy: 1) rozzuchwalę, rozzuchwalisz, rozzuchwali, rozzuchwalimy...; rozzuchwal! rozzuchwalcie!; rozzuchwalony; rozzuchwalił, 2) rozzuchwalam, rozzuchwalasz...; rozzuchwalaj!; rozzuchwalający; rozzuchwalany; rozzuchwalał, rozzuchwalali. II Składnia: R. kogo — czym — do czego.

Rozzuć (dok.) — rozzuwać (niedok.), nie: rozuć — rozuwać. I Formy: 1) rozzuję, rozzujesz...; rozzuj!; rozzuty; rozzuł, 2) rozzuwam, rozzuwasz...; rozzuwaj!; rozzuwany; rozzuwał. II Składnia: R. co — z kogo (z czego) lub kogo — z czego.

Rozzuj buty z nóg twoich. *SW.* Rozzuj go z butów.

Rozżalenie na kogo, na co lub z powodu czego.

Czuł rozżalenie na okrutny los. *Małacz.*

Rozżalić się (dok.)—rozżalać się (niedok.). I Formy: 1) rozżalić się, jak: żalić się; rozżalony, 2) rozżalam się, rozżalasz się...; rozżalaj się; rozżalał się, rozżalali się. II Składnia: 1) R. ś. na kogo, na co lub do kogo, do czego = rozgoryczyć się na kogo, na co, uczuć żal do kogo lub z powodu czego, 2) R. ś. nad kim, nad czym = roztkliwić się, rozrzewnić się nad kim, nad czym.

1. Rozżalony do niej, do siebie, do kogo tam jeszcze. *Kruczk.* Jestem na ciebie rozżalony. *SW.* 2. Nad samym sobą się rozżalał. *Wikt.*

Rozżarzyć (dok.) — rozżarzać (niedok.). I Formy: 1) rozżarzę, rozżarzysz, rozżarzy, rozżarzymy...; rozżarz! rozżarzcie!; rozżarzony; rozżarzył, 2) rozżarzam, rozżarzasz...; rozżarzaj!; rozżarzający; rozżarzany; rozżarzał, rozrzażali. II Składnia: 1) R. co — czym, 2) R. co — na czym.

Rożen, dlp tego rożna.

Ród, dlp tego rodu. Znaczenie: 1) R. = urodzenie, 2) R. = zespół osób związanych z sobą urodzeniem, rodzina, 3) R. = (!) rodzaj, gatunek (rus.).

1. Jestem Polak rodem. 2. W niej jak w arce Noego z wszelkich zwierząt rodu jedna przynajmniej para chowa się dla płodu. *Mick.* 3. W rodzaju (nie: w rodzie) innych Francuzów. *Brückner.*

Zwroty: 1) rodem skądś; 2) rodem być czymś; 3) iść z rodu jakiego; 4) dobrego rodu; 5) ród ludzki.

1. Kapral rodem spod Kutna. *Małacz.*

Róg — rogaty, — bezrogi (PJ 35/6). Forma dlp tego rogu.

Zwroty: 1) zapędzić kogo w kozi róg = przyćmić kogo własnym blaskiem; 2) ciemny jak tabaka w rogu (= w tabakierce z rogu); 3) wziąć kogo na rogi = ponieść kogo na rogach; 4) wziąć (bydlę) za rogi; 5) zjadłby diabła z rogami, *SW* = głodny; 6) rogi komu przypiąć, przyprawić = uwieść komu żonę; 7) rogi komu wyrastają, rogów ktoś dostaje = kogoś zdradza żona; 8) rogi ktoś pokazuje = staje się hardym, wyniosłym; 9) ktoś spuszcza rogi = staje się skromniejszym; 10) rogów komu przytrzeć = ugiąć komu karku, nauczyć kogo skromności; 11) róg obfitości; 12) róg (= węgieł) ulicy, tacy, chustki.

1. Byłbym pana Kochanowskiego w kozi róg z jego fraszkami zapędził. *Sienk.* 3. (Buhaj) wziął na rogi Kubę. *Kad.*

Rój, dlp tego roju.

Zwroty: 1) nieprzejrzane roje; 2) zakołysało się jak w roju.

Róść (niedok.) lub **rosnąć**. Formy: rosnę, rośniesz...; rośnij!; rosnący; rósł, rosłem (nie: rósłem), rosła, rośli (nie: rosnął, rosnęłam, rosnęła).

Krzew przeznaczony róść na nizinie. *Korzen.*

Rów, dlp tego rowu.

Zwroty: 1) prowadzić rów. *SW;* 2) opasać (nie: okrążyć) co rowem. *SF.*

Rówieśnik, rzadziej: rówiennik (dawn.) kogo, nie: z kim.

Niemal jego rówieśnik. *Goet.* Rówienniki litewskich kniaziów, drzewa Białowieży... *Mick.*

Równać (niedok.). I Formy: równam, równasz...; równaj!; równający; równany; równał. II Składnia: 1) R. co = robić równym, 2) R. kogo, co — z kim, z czym lub do kogo, do czego = porównywać kogo, co — z kim, z czym, przyrównywać kogo, co — do kogo, do czego.

1. Równać chodnik. 2. Nie mogę go z nim zrównać. Potrafiliż ci satyrycy do psów się równać. *Berent.*

Zwroty: 1) równać po sznurze (lub pod sznur) drzewa. *SW;* 2) równać co z ziemią = niszczyć. *SW.*

Równać się (niedok.). I Formy jak: równać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. z kim = porównywać się z kim, zestawiać się z kim, 2) R. ś. komu = być równym komu.

Równe (nie: Równo) — rówieński, rzadziej: równieński (JP 6, 62). Formy: Równe, Równego, Równemu..., w Równem.

Równia, dlp tej równi, dlm tych równi.

Równie (przysł.), — równo (przysł.). Znaczenie: 1) równie lub równie z czym = tak samo lub tak samo jak co, 2) równo = a) w jednej linii, prosto, b) równo z czym = jednocześnie z czym, c) równo = (!) akurat, w sam raz.

1. O resztę postarał się równie małym kosztem. *Parand.* Te równie z życiem miłe im stworzenia. *Stasz.* 2. Musiały równo łupać się i rozpadać. *Stasz.* Tatar równo z ptakami stawał w południowych województwach. *Sienk.* Akurat (nie: równo) w pół godziny potem.

Również (spójn., łączący przymiotniki lub czasowniki). Ob. Także.

Równik, dlp tego równika.

Równoczesny lub **jednoczesny.**

Równocześnie — Znaczenie: 1) R. = w równym okresie czasu, 2) R. = współcześnie, jednocześnie (PJ 1, 106. PJ 35, 59. KJMK).

Równolegle — Znaczenie i składnia: 1) R. do czego (na oznaczenie stosunku przestrzennego), 2) R. z czym (na oznaczenie stosunku czasowego z równoczesnym uwydatnieniem związku przyczynowego).

1. Ulica nasza biegnie równolegle do toru kolejowego (nie: równolegle z torem...). 2. Równolegle z tą akcją przedsiębrano także inne środki zwalczania bezrobocia.

Równoległy do czego lub z czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w przysłówku: równolegle).

Równoleżnik, dlp tego równoleżnika.

Równouprawnić (dok.) — równouprawniać (niedok.). I Formy jak: uprawnić — uprawniać. II Składnia: R. kogo — z kim.

Równouprawnić kobiety z mężczyznami. *SW.*

Równowaga.

Zwroty: 1) równowaga sił; 2) równowaga umysłu; 3) wytrącić kogo z równowagi; 4) wyprowadzić kogo z równowagi.

3. Życie wytrąciło go z równowagi. *Makusz.* 4. Wyprowadzony z równowagi. *Goet.*

Równoważnik, dlp tego równoważnika.

Równoważyć (niedok.) — zrównoważyć (dok.). Formy: 1) równoważę, równoważysz, równoważy, równoważymy...; równoważ! równoważcie!; równoważony; równoważył, 2) zrównoważyć, jak: równoważyć.

Równoznaczny lub **jednoznaczny.**

Równy komu, czemu — czym, w czym lub co do czego.

Wszyscy równi zręcznością, biegłością i męstwem. *Mick.* To mają być moi bracia, mnie równi? *Święt.*

Zwroty: równy wiekiem, wykształceniem...

Rózga — rózeczka, — różdżka. Forma dlm tych rózg lub rózeg (JP 9, 54).

Róż ten, dlp tego różu.

Różany, nie: różanny.

Różnica — Składnia: 1) R. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której zachodzi jakaś różnica między przedmiotami), 2) R. ze względu na co (gdy się wymienia cechę, która wytwarza różnicę między przedmiotami), 3) R. ilu lub o ile (nie: na ile).

1. Uiszcza różnicę w opłacie za wagę podaną i za wagę stwierdzoną. *KJMK.* 2. Nie powinno być w szkole różnicy ze względu na pochodzenie ucznia. *Kad.* 3. Jest między nimi różnica dwóch lat. Różnica dwóch kilometrów lub o dwa kilometry, ale: różnica o kilometr, nie: różnica kilometr.

Zwroty: 1) różnica wynosi tyle a tyle; 2) coś komu robi różnicę.

1. Różnica wynosi zaledwie dwa deka. 2. Dlaczego ci to robi różnicę? *Iwasz.*

Różnić (niedok.). I Formy: różnię, różnisz, różni, różnimy...; różnij! różnijcie! (nie: różń! różńcie!); różniący; różniony; różnił. II Składnia: 1) R. co — od czego = robić różnym, odróżniać co — od czego, 2) R. kogo — z kim = kłócić kogo — z kim.

1. Rozum różni człowieka od zwierzęcia. *SW.* 2. Różnią ich z sobą odmienne usposobienia.

Różnić się (niedok.). I Formy jak: różnić. II Składnia: 1) R. ś. czym (rzadziej: w czym — od kogo, od czego), 2) R. ś. co do czego = mieć różne zdania co do czego, 3) R. ś. z kim = kłócić się z kim.

1. Różnić się językiem, wiarą, pojęciami. *SW.* 2. Różnimy się co do tego. *SW.* 3. Różnią się i godzą ustawicznie. *SW.*

Różnowierca — różnowierstwo. Formy: lp ten różnowierca, tego różnowiercy, temu różnowiercy, tego różnowiercę, różnowierco! tym różnowiercą, o tym różnowiercy, lm ci różnowiercy, tych różnowierców, tym różnowiercom...

Różny (nie: różny) od kogo, od czego. Por. Rozmaity.

Żołnierz był od angielskiego różny. *Małacz.*

Różowy od czego. Por. Błękitny. Żółty.

Miedze różowe od dzięcieliny. *Orzesz.*

Rubaszyć się (!) = rubasznieć, stawać się rubasznym.

Rubel, dlp tego rubla.

Zwroty: 1) dostał rubla, zgubił rubla, nie: rubel; 2) kupić, sprzedać za dwa, trzy ruble (nie: na dwa, trzy... ruble); 3) dać po rublu, ale: po dwa, trzy... ruble, po pięć, sześć rubli.

Rubikon (nazwa rzeki we Włoszech), dop. Rubikonu.

Zwrot: przekroczyć Rubikon = rzucić kości, zdecydować się nieodwołalnie na co (w związku z wyprawą Cezara na Rzym).

Rubin, dlp tego rubinu.

Ru'bryka, nie: rubry'ka, ani: lubryka.

Ruch — ruchliwy, — ruchomy. Ob. Ruchliwy. Forma dlp tego ruchu. Składnia: 1) R. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która się porusza), 2) R. czym (gdy się wymienia rzecz, którą się porusza).

Zwroty: 1) być w ruchu; 2) puszczać kogo, co w ruch; 3) wprawić kogo, zwykle: co w ruch; 4) robić ruch; 5) otwierać drogę dla ruchu (= żeby ruch się odbywał); 6) otwierać drogę do ruchu (= żeby ruch się rozpoczął odbywać); 7) ruch tracony (= niem. Totengang). *KJMK;* 8) ruch jałowy (= niem. Leergang). *KJMK;* 9) przedsiębiorstwo o ruchu przerywanym lub nieprzerwanym, stałym, ciągłym. *Kr. 2, 269.*

2. Puściła w ruch wytwórnię kuchen. *Siedl.* 3. Kroczyła niby wprawiony w ruch automat. *Dami.* 4. Zrobił charakterystyczny ruch ręką po wydatnym brzuchu. *Reym.*

Ruchliwy, — ruchomy. Znaczenie: 1) ruchliwy = lubiący ruch, będący w nieustannym ruchu, 2) ruchomy = mający tę właściwość, że się rusza.

Ruchowisko (!) = zakład pracy, pracowisko (Kr. 2, 265).

Rudki (nazwa miejscowości) — rudecki.

Rudno (nazwa miejscowości) — rudzieński (PJ 1, 118) lub rudnowski.

Rudymenty (tylko w lm) lub **rudymenta.** Znaczenie: 1) R. = zawiązki, początki czego, 2) R. = wiadomości elementarne, 3) R. = organy szczątkowe. Forma dop. tych rudymentów.

Rudzieć (niedok.). Formy: rudzieję, rudziejesz...; rudziej!; rudziejący; rudział, rudzieli.

Rugi (tylko w lm), dop. tych rugów, nie: tych rug.

Rugować (niedok.) kogo, co—z czego. Formy: ruguję, rugujesz...; ruguj!; rugujący; rugowany; rugował.

Rui'na, nie: ru'ina.

Zwrot: doprowadzić lub przyprowadzić kogo, co do ruiny.

Trawiący smutek doprowadził ich do ruiny. *Przybysz.*

Rujnować (niedok.) — zrujnować (dok.). I Formy: 1) rujnuję, rujnujesz...; rujnuj!; rujnujący; rujnowany; rujnował, 2) zrujnować, jak: rujnować. II Składnia: R. kogo, co.

Ruleta.

Zwrot: grać w ruletę.

Rulon, dlp tego rulonu.

Rum, dlp tego rumu.

Rumel pikieta ta, tej rumel pikiety, tej rumel pikiecie...

Zwrot: grać w rumel pikietę.

Rumienić się (niedok.) — zarumienić się (dok.) — zrumienić się (dok.). I Formy: 1) rumienię się, rumienisz się, rumieni się, rumienimy się...; rumień się!; rumieniący się; rumienił się, 2) zarumienić się, zrumienić się, jak: rumienić się. II Znaczenie: 1) zarumienić się (w znaczeniu szerszym), 2) zrumienić się (tylko o potrawach).

1. Zorza się zarumieniła. Gdy go zobaczyła, twarz jej nagle się zarumieniła. 2. Chleb się zarumienił (lub zrumienił).

III Składnia: R. ś. od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej) lub z czego (dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej).

Zarumieniła się od słońca. Zarumieniła się z radości.

Rumieniec.

Zwroty: 1) spłonąć rumieńcem, oblać się rumieńcem, nie: stanąć w rumieńcach (rus.), ale: stanąć w pąsach, w płomieniach; 2) nabrać rumieńców; 3) rumieniec żywy lub mocny. *SW.*

1. Kobieta spłonęła rumieńcem. *Orzesz.*

Rumienieć (tylko w postaci niedok.). I Formy: rumieniejęję, rumieniejesz...; rumieniej!; rumieniejący; rumieniał, rumienieli. II Składnia jak w czasowniku: rumienić się.

Rumor, dlp tego rumoru.

Zwrot: robić rumor = robić hałaśliwe zamieszanie.

Rumsztyk, dlp tego rumsztyku.

Rumunia — Rumun — Rumunka, — rumuński. Składnia: 1) mieszkać w Rumunii, 2) jechać do Rumunii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Runąć (tylko w postaci dok.). I Formy: runę, runiesz, runie...; ruń! runcie!; runąwszy; runął, runąłem, runęli. II Składnia: 1) R. z czego — na kogo, na co = spaść gwałtownie z czego — na kogo, na co, 2) R. do kogo, do czego = gwałtownym ruchem przypaść do kogo.

1. Runął na olbrzyma. *Wikt.* 2. Jednym rzutem runąłem do stóp twoich. *Krasiń.*

Rupieć — rupieciarnia (JP 20, 85). Formy: 1) mlm te rupiecie, rzadziej: te rupieci, 2) dlm tych rupieciarni, nie: rupieciarń.

Rura — Znaczenie: 1) R. = walec wydrążony w środku, przewód, 2) R. = lufa, 3) R. = kość długa, wewnątrz pusta, 4) R. = (rub.) gapa, safanduła, 5) R. = (! prowinc.) = piekarnik (IGD).

Rurociąg (!) = przewód (KJMK).

Russo, Russa... lub **Russeau** (ndm).

Ruszać (niedok.) — ruszyć (dok.) I Formy: 1) ruszam, ruszasz...; ruszaj!; ruszający; ruszany; ruszał, ruszali, 2) ruszę, ruszysz, ruszy, ruszymy...; rusz! ruszcie!:, ruszony; ruszywszy; ruszył. II Składnia: 1) R. kogo, co — czym (gdy się wymienia przedmiot, którym się kogoś lub coś porusza lub wzrusza), 2) R. kim, zwykle: czym = ruszyć kogo, co, 3) R. (bez dopełn.) = ruszyć się.

1. Dobrze go tam ruszył kijem. Ruszył go łzami. 2. Ruszali językami. *Iwasz.* 3. Jutro ruszamy na Łódź. *Strug.*

Zwroty: 1) ruszyć w drogę; 2) ani rusz = w żaden sposób; 3) ruszyć z kopyta = ruszyć prędko naprzód; 4) ruszyć co z miejsca = posunąć jaką sprawę naprzód; 5) ruszyć z miejsca = posunąć się naprzód; 6) nie ruszyć nogą z domu = nigdzie nie wychodzić; 7) ruszać ramionami na co = powątpiewać o powodzeniu czegoś; 8) ruszać głową = myśleć; 9) ruszać dowcipem, konceptem; 10) ruszać dowcipem jak martwe cielę ogonem (tryw.) = pozwolić sobie na niestosowny, mało subtelny żart; 11) co rusz, nie: czym rusz = co krok, co chwila.

1. Ruszył w swoją drogę. *Parand.* 2. Ani rusz nie mogła sobie przypomnieć. *Grusz.* 3. Od razu ruszyła z kopyta. *Grusz.* 5. Powątpiewał, czy sprawa ta ruszyła z miejsca. *Goet.*

Ruszać się (niedok.) — ruszyć się (dok.). Formy jak: ruszać — ruszyć.

Zwroty: 1) ruszyć się w drogę; 2) ruszyć się z miejsca; 3) nie ruszać się z domu = nie wychodzić z domu.

1. Po krótkim odpoczynku trzeba było ruszyć się w dalszą drogę. *SW.* 2. Nie ruszał się z miejsca. *Parand.* 3. Od kilku miesięcy nie ruszył się z domu na krok. *Orzesz.*

Ruszt, dlp tego rusztu.

Ruś — ruski — ruszczyć. Składnia: 1) mieszkać na Rusi, 2) jechać na Ruś. Por. Litwa, Węgry.

Rutyna — rutynista, — rutynowany. I Formy: rutynista, jak: humanista. II Składnia: R. w czym.

Zwroty: mieć, posiadać rutynę w czym.

Rwać (niedok.). I Formy: rwę (nie: rwię), rwiesz, rwie..., rwą (nie: rwią); rwij!; rwący; rwany; rwał. II Składnia: R. kogo, co—czym.

Zwroty: 1) rwać kogo, co na części; 2) rwać kogo, co na kawały lub w kawały; 3) rwać włosy, szaty z powodu czego, *SW* = rozpaczać z powodu czego; 4) rwać kogo za włosy, *SW* = targać kogo za włosy.

2. Rwał papier na kawały. *Małacz.*

Rwać się (niedok.). I Formy jak: rwać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. do kogo, do czego = wyrywać się, pędzić, tęsknić do kogo, do czego, 2) R. ś. na co lub w co = rozlatywać się na części lub w kawałki.

1. Rwała się do tej podróży. *Dąbr.* 2. Serce rwało mu się w kawały.

Rwetes, dlp tego rwetesu.
Zwrot: robić rwetes = robić gwałt, zamieszanie.

Ryba.
Zwroty: 1) gruba ryba = wiele znacząca osobistość, por. mały piesek; 2) czuć się jak ryba w wodzie (= doskonale); 3) łowić ryby w mętnej wodzie, *SF* = robić umyślnie zamieszanie w celu osobistych korzyści.

Rybnik (nazwa miasta) — rybnicki.

Rybołówstwo, nie: rybołowstwo.

Rycerz, dlm tych rycerzów lub tych rycerzy.
Dwóch naszych rycerzów. *Stasz.* Z tych turniejów ryngrafowych rycerzy nic nie będzie. *Sierosz.*
Zwrot: pasować kogo na rycerza.

Ryczałt, dlp tego ryczałtu.
Zwrot: ryczałtem coś płacić.

Ryczeć (niedok.). Formy: ryczę, ryczysz, ryczy, ryczymy...; rycz! ryczcie!; ryczący; ryczał, ryczeli.

Ryczka (! prowinc.) = mały stołek (IGD).

Ryć (niedok.). I Formy: ryję, ryjesz...; ryj!; ryjący; ryty; rył. II Składnia: 1) R. co — czym, 2) R. w czym = ryć się w czym, 3) R. za czym (!) = ryć poszukując czego.
2. Rył się, jak kret, w tekście Iliady. *Parand.*

Rydz.
Zwrot: znaleźć rydza. *JP 11, 160,* por. znaleźć grzyba, ale: znaleźć surojadkę. Ob. Surojadka.

Ryga — ryski, nie: rygski.

Rygiel (PA), nie: rygel; dlp tego rygla, dlm tych rygli lub ryglów.

Rygor—rygorysta, nie: rygorzysta (dawn.). Formy: 1) dlp tego rygoru, 2) rygorysta, jak: humanista.
Zwroty: 1) trzymać kogo, co w rygorze; 2) pod rygorem czego.
1. Utrzymywał w żelaznym rygorze gospodarstwo. *Siedl.* 2. Pod rygorem utraty należności. *Kod. Post. Cyw.*

Rymo'pis, nie: rymopi's; dlp tego rymopisa, mlm ci rymopisowie, rzadziej: rymopisi.

Rynek, dlp tego rynku.
Zwrot: mieszkać w rynku, ale: mieszkać na placu, na ulicy, rzadziej (bardziej sztucznie): przy ulicy. Ob. Ulica.
Mieszkaliśmy w Rynku. *Kad.*

Rynka lub **tygiel.**

Rynna, nie: rynwa; dlm tych rynien, nie: ryn.

Rynsztok, dlp tego rynsztoka.

Rypin (nazwa miasta) — rypiński.

Rysować (niedok.). I Formy: rysuję, rysujesz...; rysuj!; rysujący; rysowany; rysował. II Składnia: R. co — czym — na czym.

Rysownica, nie: rajzbret.

Rytm — rytmiczny; dlp tego rytmu.
Zwroty: poruszać się, skakać, tańczyć w rytm lub rytmem.
Wszystko się poruszało w rytm tych olbrzymich pudeł. *Reym.*

Rytuał, dlp tego rytuału.
Zwrot: według (podług) rytuału.

Rywal—rywalizacja,—rywalizować = współzawodnik — współzawodnictwo — współzawodniczyć (Krasn. 85).

Ryza.
Zwroty: 1) trzymać kogo w ryzach; 2) trzymać się w ryzach.
2. Trzymajcie się tylko w ryzach. *Goet.*

Ry'zyko, dlp tego ry'zyka.
Podnosił znaczenie siły woli i urok ryzyka. *Goet.*
Zwroty: robić co na czyje ryzyko (= na czyją odpowiedzialność); 2) próbować w czym ryzyka.

Ryzykować (niedok.). I Formy: ryzykuję, ryzykujesz...; ryzykuj!; ryzykujący; ryzykował. II Składnia: R. co lub czym (nie: na co). Por. Ryzykować się.
Nieraz ryzykuje takie ułańskie noclegi. *Strug.*

Ryzykować się na co = odważać się na co.
Chyba dla tych pieniędzy na nudy do starego można ryzykować się. *Krasz. cyt. SW.*

Ryż, dlp tego ryżu.

Ryży, mlm (męsko-osob.) ryży.

Rzadki — rzadszy, nie: rzedszy.
Tu las był rzadszy. *Mick.*

Rząd (nie: rzęd) = szereg; dlp tego rzędu.
Zwroty: 1) w pierwszym rzędzie (przen.), lepiej: przede wszystkim, naprzód. *PJ 34, 158;* 2) kilka razy z rzędu, rzadziej: pod rząd; 3) stać lub stawiać kogo, co rzędem, nie: pod rząd.
1. Klęski przyszły ze swawoli i zbytków, ale w pierwszym rzędzie z przyczyny heretyków. *Sienk.* Kogóż on ma na myśli? — w pierwszym rzędzie waszmość pana. *Sienk.* Do nich winienem w pierwszym rzędzie zwrócić korne słowa. *Kad.* 2. Dwa razy pod rząd. *Nowak.* Po kilka dni z rzędu. *Małucz.*

Rząd = władza kierownicza; dlp tego rządu. Składnia: Rządy czym lub nad kim, nad czym (JP 18, 66).
Zwroty: 1) rządy sprawować, gorzej: rządy sprawiać, nie: rządy wykonywać; 2) za rządów czyich.
1. Rządy sprawiał. *Sienk.* Rządy sprawować. *Żerom.* 2. Za rządów Batorego Polska była potężna. *SW.*

Rządca — rządczyni (PJ 1, 117). Formy: 1) lp ten rządca, tego rządcy (nie: rządcego JP 11, 160), temu rządcy, tego rządcę, rządco!, tym rządcą, o tym rządcy, lm ci rządcowie, tych rządców, tym rządcom..., 2) rządczyni, jak: gospodyni.

Rządzić (niedok.). I Formy: rządzę, rządzisz, rządzi, rządzimy...; rządź! rządźcie!; rządzący; rządzony; rządził. II Składnia: R. kim, czym, rzadko: kogo, co (dawn.).
Teraz nami rządzi. *Sienk.* Już przywykł do dziwnych praw, rządzących światem. *Ostr.* Rządzić królestwo, dom, wojsko. *SW.*

Rządzić się czym.
Nie podobna rządzić się takimi argumentami. *Grusz.*

Rzec (dok.), nie: rzeknąć. I Formy: rzeknę, rzekniesz..., rzadko: rzekę, rzeczesz... (dawn.); rzeknij!; rzeczony; rzekłszy; rzekł, rzekli. II Składnia jak w czasowniku: mówić.

Rzechot — rzechotać lub **rechot** — rechotać.
Rechot żab. *Kad.*

Rzecz, dlp tej rzeczy, mlm te rzeczy, dlm tych rzeczy.
Zwroty: 1) rzecz do przyjęcia; 2) nie jest rzecz do pogardzenia; 3) człowiek do rzeczy (= rozsądny); 4) nic nie ma do rzeczy; 5) nie należy do rzeczy; 6) przystąpić do rzeczy; 7) rzecz się

obraca = rzecz (sprawa) się zmienia; 8) obrót rzeczy = zmiana położenia; 9) stan rzeczy; 10) rzecz się dzieje; 11) rzecz się miewa; 12) prowadzić rzecz jaką. *SF;* 13) odbiegać od rzeczy; 14) wracać do rzeczy; 15) mówić o rzeczy; 16) w gruncie rzeczy = w istocie rzeczy; 17) w samej rzeczy = istotnie; 18) rzecz w tym, że... = chodzi o to, że...; 19) to moja, twoja... rzecz...; 20) rzecz wielkiej (małej) wagi; 21) niesłychana lub niebywała rzecz; 22) to rzecz święta.

1. Zdawało się rzeczą do przyjęcia. *Dąbr.* 2. Nie jest rzeczą do pogardzenia. *Dąbr.* 3. Chłopak do rzeczy. *Siedl.* 4. Nic tu nie ma do rzeczy przychylność czy nieprzychylność. *Goet.* 5. To nie należy do rzeczy. *Bartk.* 6. Nie pozostaje nic innego, jak przystąpić do rzeczy. *Dąbr.* 7. Rzeczy tak się obrócą, jak mówię. *Sienk.* 8. Takiego obrotu rzeczy się nie spodziewał. *Sienk.* 9. W celu poznania stanu rzeczy. *Żerom.* 10. Zaczęły się dziać rzeczy jeszcze dziwniejsze. *Ostr.* 11. Rzecz miała się tym gorzej. *Małacz.* 13. Odbiegłem od rzeczy. *I. Dąbr.* 14. Wracać do rzeczy. *Żerom.* 15. Nie umieją mówić o rzeczy. *Dąbr.* 16. Jest w gruncie rzeczy skromnym człowiekiem. *Dąbr.* 17. W samej rzeczy zaraz wzięła się do roboty. *Dąbr.* 18. Rzecz w tym, żeby co urządzić. *Sierosz.* Najgorsza rzecz w tym, że... *I. Dąbr.* Rzecz w tym, że Serce Lodów nie jest oznaczone dokładnie. *Goet.* 19. Czy mi dobrze, to moja rzecz. *Siedl.* 20. Rzecz wielkiej wagi. *Żerom.* 21. Niesłychana to rzecz. *Sienk.* Niebywała rzecz. *Sienk.* 22. Nakarmić, napoić konie to rzecz święta. *Strug.*

Rzeczownik, dlp tego rzeczownika.

Zwrot: rodzaj rzeczownika, nie: rodzaj u rzeczownika.

* **Rzeczowniki męskie** na **-a** odmieniają się w lp jak rzeczowniki żeńskie na -a, a w lm jak rzeczowniki męskie spółgłoskowe, np. lp ten poeta, tego poety, temu poecie, tego poetę, poeto! tym poetą, o tym poecie, lm ci poeci, tych poetów, tym poetom, tych poetów, poeci! tymi poetami, o tych poetach. Rzeczowniki: mężczyzna, sługa—mają w dlm formę rzeczowników żeńskich (bez końcówki): tych mężczyzn, tych sług. Rzeczowniki: hrabia, margrabia i burgrabia — mają deklinację mieszaną (rzeczownikowo-przymiotnikową).

* **Rzeczowniki męskie** na **-anin** mają dwa tematy: temat lp ma przyrostek -anin, a temat lm ma przyrostek -an; w mlm występuje końcówka -e, a dlm ma formę bez końcówki. Np. lp ten mieszczanin, tego mieszczanina, temu mieszczaninowi, tego mieszczanina, mieszczaninie!, tym mieszczaninem, o tym mieszczaninie, lm ci mieszczanie, tych mieszczan, tym mieszczanom, tych mieszczan, mieszczanie!, tymi mieszczanami, o tych mieszczanach.

* **Rzeczowniki męskie** (nieżywotne) na **-ans** mają w mlm i blm końcówkę -e, np. kwadranse, dystanse.

* **Rzeczowniki męskie** na **-arz, -aż** mają w dlm końcówkę -ów, częściej -y, np. tych pisarzów, częściej: tych pisarzy, tych kalendarzów, częściej: tych kalendarzy, tych bandażów, częściej: tych bandaży.

Rząd kosiarzy otawę siekących wciąż brząka. *Mick.*

* **Rzeczowniki męskie** na **-ca** odmieniają się jak rzeczowniki męskie na -a; w mlm mają zwykle końcówkę -y, np. kłamcy, dowódcy, zwycięzcy, ale: ci pijanice, ci woźnice, ci radcowie, ci rządcowie.

* **Rzeczowniki męskie** na **-ciel** mają w dlm końcówkę -i, nie: ów, np. tych nauczycieli, tych marzycieli..., ale: tych przyjaciół, nieprzyjaciół. Ob Przyjaciel. Nieprzyjaciel.

* **Rzeczowniki męskie** na **-ec** 1) w wlp żywotne mają końcówkę -e, np. chłopcze! gończe! krogulcze!, ale: Zaporożcu! koziorożcu! głuszcu!; nieżywotne mają końcówkę -u, np. tańcu! palcu!, 2) w mlm osobowe mają końcówkę -y, np. chłopcy, gończy, a nieosobowe końcówkę -e, np. krogulce, nosorożce, tańce, palce.

* **Rzeczowniki męskie** obce na **-ik (-yk)** mają w formach liczących o jedną sylabę więcej niż forma mianownika akcent na trzeciej sylabie od końca, np. ten grama'tyk, tego grama'tyka, temu gramatyko'wi..., tym grama'tykiem...

* **Rzeczowniki męskie** na **-izm (-yzm)** mają w dlp końcówkę -u, a w mjsclp zakończenie -izmie (-yzmie), np. patriotyzmu, w patriotyzmie.

* **Rzeczowniki męskie** na **-usz, -ysz** mają w dlm końcówkę -ów lub -y, np. tych kapeluszów lub tych kapeluszy, tych Juliuszów lub tych Juliuszy, tych towarzyszów lub tych towarzyszy.

* **Rzeczowniki męskie pochodzenia przymiotnikowego** typu: leśniczy, gajowy odmieniają się jak przymiotniki, tylko w mlm i w wlm mają końcówkę rzeczownikową -owie.

* **Rzeczowniki nieodmienne.** Należą tu: 1) niektóre rzeczowniki obcego pochodzenia, tak pospolite, jak własne, np. ten (to) boa, tego boa, temu boa...; w Bordeaux, 2) rzeczowniki obce na -um, które się nie odmieniają w lp, np. to gimnazjum, tego gimnazjum..., w tym gimnazjum, 3) rzeczowniki swojskie powstałe z połączeń wyrazowych, np. widzi mi się..., według jego widzi mi się, od jego widzi mi się; treść zawarta w Ojcze Nasz i Zdrowaś Maria (ale także: między Ojczenaszem a Zdrowaś Maryją, Mick.), 4) nazwy własne rzek, gór, miast, ulic... zwykle w połączeniu z odpowiednimi rzeczownikami pospolitymi, np. we wsi Brzozówka, na górze Wołoszyn, pod górą Wołoszyn (Stasz.), na ulicy Widok, Przeskok, Rozbrat... lub na Widok, Przeskok, Rozbrat; mieszkam Hoża sześćdziesiąt cztery, 5) nazwiska obce w połączeniu z rzeczownikiem: pan, np. panie Buchman (Mick.), ale: panie Pawle, nie: panie Paweł (gwar.).

* **Rzeczowniki nijakie** na **-ę** mają dwa typy odmiany: jedna jak: jagnię, druga jak: imię, 1) lp to jagnię, tego jagnięcia, temu jagnięciu, to jagnię, jagnię! tym jagnięciem, o tym jagnięciu, lm te jagnięta, tych jagniąt, tym jagniętom, te jagnięta, jagnięta!, tymi jagniętami, o tych jagniętach, 2) lp to

imię, tego imienia, temu imieniu, to imię, imię!, tym imieniem, o tym imieniu, lm te imiona, tych imion, tym imionom, te imiona, imiona!, tymi imionami, o tych imionach.

* **Rzeczowniki nijakie** obcego pochodzenia na **-um**, typu: gimnazjum, liceum. Rzeczowniki tego typu w lp się nie odmieniają, a w dlm mają końcówkę -ów, np. lp to gimnazjum, tego gimnazjum, temu gimnazjum, to gimnazjum, tym gimnazjum, w tym gimnazjum, lm te gimnazja, tych gimnazjów, tym gimnazjom, te gimnazja, tymi gimnazjami, w tych gimnazjach.

* **Rzeczowniki, używane tylko w lm (pluralia tantum).** Tutaj należą takie, jak: Karpaty, Tatry..., widły, nożyce..., spodnie..., imieniny, chrzciny.

* **Rzeczowniki zbiorowe na -stwo**, oznaczające pary małżeńskie, mają przy sobie zarówno przydawkę przymiotną, jak i orzeczenie w lm, np. moi braterstwo przyjechali, tak samo: moi państwo przyjechali, ale: to hultajstwo się rozpanoszyło.

* **Rzeczowniki zbiorowe**, oznaczające pary małżeńskie, tworzą się od imion mężów w dwojaki sposób: za pomocą przyrostka -stwo lub przez nadanie rzeczownikowi podstawowemu formy lm, np. Andrzejostwo lub Andrzejowie, Ignacostwo lub Ignacowie.

* **Rzeczowniki żeńskie na -alnia, -arnia, -elnia, -ernia** mają w dlm końcówkę **-i**, czyli przybierają postać równą dlp, np. tej umywalni, tych umywalni, tej drukarni, tych drukarni, tej papierni, tych papierni.

* **Rzeczowniki żeńskie na -i**, typu: gospodyni — mają następującą odmianę, lp ta gospodyni, tej gospodyni, tej gospodyni, tę gospodynię, gospodyni!, tą gospodynią, o tej gospodyni, lm te gospodynie, tych gospodyń, tym gospodyniom, te gospodynie, gospodynie!, tymi gospodyniami, o tych gospodyniach. Rzeczownik: pani — ma w blp formę: tę panią.

* **Rzeczowniki żeńskie obce na -ia, -ja**, typu: lilia, kopia, linia, lekcja, pensja, fuzja—mają w blp końcówkę -ę: lilię, kopię..., a w dlm końcówkę -i, jak w dlp lilii, kopii..., fuzji, tylko w wypadkach, kiedy chcemy uniknąć niejasności, można używać w dlm końcówki: -ij (-yj), np. funkcyj, lekcyj.

* **Rzeczowniki żeńskie obce na -ika (-yka)** mają zwykle akcent na trzeciej sylabie od końca, ale tylko w formach, które mają taką samą liczbę sylab, jak mjsclp; w innych formach akcent pada na sylabę przedostatnią, np. grama'tyka, grama'tyki, grama'tyką, ale: gramatyka'mi.

* **Rzeczowniki żeńskie na -izna (-yzna)** mają w clp i mjsclp zakończenie -iźnie(-yźnie).

* **Rzeczowniki żeńskie zdrobniałe** z tematami miękkimi mają w wlp końcówkę -u, np. Maniu! Wandziu!, ale: Marylko! Wandeczko!

Rzeczoznawca czego, nie: dla czego.
Rzeczoznawca wyrobów wełnianych. Rzeczoznawca ran (nie: dla ran). *Cyt. Kr. 2, 188.*

Rzeczpospo'lita lub **Rzeczpospoli'ta**, Rzeczypospoli'tej, rzadziej: Rzeczypospo'litej...

Rzednąć (niedok.) lub **rzednieć** (nie: rzadnąć, ani: rzadzieć, dawn.)— zrzednąć (dok.) lub zrzednieć. Formy: 1) rzednie...; rzednij!; rzednący; rzedniał lub rzedł, 2) rzednieje...; rzedniej!; rzedniejący; rzedniał, 3) zrzednąć, zrzednieć, jak: rzednąć, rzednieć.
Tu, gdzie żywioły rzedzieją. *Stasz.* Gdzie rzednie (nie: rzadnie) puszcza. *Mick.*
Zwrot: rzednie (rzednieje) komu mina = ktoś traci pewność siebie.
Ralfowi zrzedła mina. *Wikt.*

Rzeka (nie: rzyka) — rzeczny.
Zwroty: 1) rzeka wpada, wpływa lub uchodzi do morza; 2) nad rzeką (nie: na rzece) = w bliskości rzeki.
2. Stary gród wielkopolski jest twierdzą nad Wartą (nie: na Warcie). *Cyt. Kr. 1, 86.* Bitwa nad Bzurą i Rawką (nie: na Bzurze i Rawce) odbywała się z niesłabnącą energią. *Cyt. Kr. 1, 86.*

Rzekomy — rzekomo, rzadziej: wrzekomy—wrzekomo.

Rzemień — rzemienny; dlp tego rzemienia.

Rzemieślnik (nie: rzemieśnik) — rzemieślniczy.

Rzemiosło.
Zwroty: 1) trudnić się rzemiosłem; 2) uprawiać (nie: prowadzić) rzemiosło; 3) oddać kogo do rzemiosła.
1. Trudnił się rzemiosłem. *Małacz.*

Rzepak, dlp tego rzepaku.
Żółta jaskrawość kwitnącego rzepaku przepływała po łanach. *Orzesz.*

Rzepik, dlp tego rzepiku.
Rozkwitły pola rzepiku. *Przybysz.*

Rzeszoto, nie: rzeszóto.

Rzeszów (nazwa miasta) — rzeszowski.

Rzeźbiony — wyrzeźbiony. Por. Złocony — pozłocony. Znaczenie: 1) wyrzeźbiony (dok.) = ten, którego wyrzeźbiono, 2) rzeźbiony: a) = ten, którego dopiero rzeźbią (niedok.), b) = ten, którego właściwością jest, że został wyrzeźbiony (dok.).

Rzeźnictwo — Znaczenie: 1) R. = zawód rzeźnika, 2) R. = (!) zakład rzeźniczy.

Rzęsa — rzęsasty, — rzęsisty, rzadziej: rzęsny. I Forma dlm tych rzęs. II Znaczenie: 1) rzęsaty = mający rzęsy, 2) rzęsisty (rzęsny) = gęsty jak rzęsy.
Zwroty: 1) rzęsa u powiek; 2) strzyc rzęsami = mrugać powiekami i poruszać w ten sposób rzęsami.
1. Każdą rzęsę u powiek można było widzieć osobno. *Nałk.* 2. Strzygąc rzęsami słuchała. *Małacz.*

Rzęsisto, częściej: **rzęsiście.**

Rznąć (niedok. i dok.) lub **rżnąć**, nie: r-znąć. Por. Ciąć. Razić. I Formy: rznę, rzniesz, rznie...; rznij!; rznący (niedok.), rznięty; rznąwszy (dok.); rznął, rznąłem, rznęli. II Znaczenie i składnia: 1) R. kogo, co (niedok.) = ciąć, krajać, mordować, 2) R. na czym (niedok.) = grać na czym, 3) R. bez dopełn. (niedok.) = pędzić, 4) R. kogo, co—czym, czym — o co lub co — w kogo, w co

(dok.) = uderzyć kogo, co — czym, rzucić co—w kogo, w co, 5) R. bez dopełn. (dok.) = upaść.

1. Rżnął sosnowe okrąglaki. *Kruczk.* 2. Rżnie na skrzypcach. 3. Wiążę konia i rżnę prosto do pokoju. *Pol. cyt. SW.* 4. Jak obiadu nie dostanę, to menażką rznę o ścianę. *Piosen. żołn.* 5. Rżnął na ziemię jak długi.

Zwroty: 1) rznąć od ucha = grać ochoczo; 2) rznąć w kawałki lub na kawałki.

1. Wiatr porwał smyk i dalej rżnąć od ucha. *Wikt.*

Rzodkiew, mlm te rzodkwie.

Rzucić (dok.) — rzucać (niedok.). I Formy: 1) rzucę, rzucisz, rzuci, rzucimy...; rzuć! rzućcie!; rzucony; rzuciwszy; rzucił, 2) rzucam, rzucasz...; rzucaj!; rzucający; rzucany; rzucał. II Składnia: 1) R. w kogo, w co lub na kogo, na co — co lub czym, 2) R. komu — co, 3) R. co lub czym — o co, 4) R. co — do czego lub w co.

1. Rzucał kamieniami na ptaki. *Prus.* Chciał rzucić na nią książeczką. *Nowak.* Umiłowane dzieła rzucał w ogień. *Wikt.* 2. Rzucił mu jakąś zdawkową odpowiedź i odszedł. 3. Rzucił (kredę) o ziemię. *Nowak.* 4. Misę zabrano ze stołu, rzuciwszy do niej łyżki. *Sierosz.*

Zwroty: 1) rzucać groch na ścianę lub o ścianę = prawić bezskuteczne morały; 2) rzucać pieniądze lub pieniędzmi, *SW* = marnotrawić majątek; 3) rzucać kotwicę. *SW;* 4) rzucać obraz na ekran. *SW;* 5) rzucić okiem, *SW* = spojrzeć, zerknąć okiem; 6) rzucać okiem w przeszłość; 7) rzucać światło na co = wyświetlać co; 8) rzucać cień na kogo, na co = w ujemnym świetle kogoś lub coś przedstawiać; 9) rzucać komu rękawicę, *SW* = wyzywać kogo na pojedynek; 10) rzucać myśl, projekt.

Rzucić się (dok.) — rzucać się (niedok.). I Formy jak: rzucić — rzucać. II Znaczenie i składnia: 1) R. ś. na kogo, na co = napaść na kogo, na co, 2) R. ś. do kogo, do czego, rzadko: ku komu, ku czemu (dawn.) = doskoczyć do kogo, do czego, 3) R. ś. w co = wskoczyć w co.

1. Na samego R. rzuca się z zębami. *Sierosz.* 2. Wielu z szlachty braci rzuciło się ku Budziszowi. *Weyss.* 3. Rzuciłem się w czynne życie. *Siedl.*

Zwroty: 1) rzucać się komu na szyję. *SF;* 2) rzucić się do ucieczki. *SF;* 3) rzucić się w pogoń za kim. *SF.*

1. Rzuciłem się Guciowi na szyję. *Kad.*

Rzut, dlp tego rzutu.

Zwroty: 1) na pierwszy rzut oka. *SF;* 2) od pierwszego rzutu oka.

Rzutki, mlm (męsko-osob.) rzutcy.

Rzygać (niedok.) (tryw.) (= wymiotować)— zrzygać się (dok.) — rzygnąć (jednokr.). I Formy: 1) rzygam, rzygasz...; rzygaj!; rzygający; rzygał, 2) zrzygać się, jak: rzygać, 3) rzygnę, rzygniesz...; rzygnij!; rzygnął, rzygnąłem, rzygnęli. II Składnia: R. czym— z czego.

Rzym — rzymski, — Rzymianin (= obywatel państwa rzymskiego) — rzymianin (= mieszkaniec Rzymu). Forma dop. Rzymu.

Zwrot: każda droga do Rzymu prowadzi = bywają różne sposoby osiągnięcia celu.

Rżeć (niedok.) (nie: rżyć) — zarżeć (dok.). I Formy: rży...; rżyj!; rżący; rżał. II Składnia: R. za kim.

Masza (klacz) nigdy nie zarży za końmi. *Strug.*

Rżnąć. Ob. Rznąć.

S

Sabaudia, w wymowie Sa-bau-dia (trzy sylaby) — sabaudzki, — Sabaudczyk.

Sabotaż (!) — sabotować (!).

Sachalin, dop. Sachalinu. Składnia: 1) mieszkać na Sachalinie, 2) jechać na Sachalin. Por. Irlandia. Jutlandia.

Sad, dlp tego sadu.

Sadło.

Zwrot: sadła komu za skórę nalać lub zalać = zrobić komu przykrość.

Chmielnicki mu sadła za skórę nalał. *Sienk.*

Sadowić się (niedok.)— usadowić się (dok.). I Formy: 1) sadowię się, sadowisz się, sadowi się, sadowimy się...; sadów się! sadówcie się!; sadowiący się; sadowił się, 2) usadowię się, jak: sadowię się. II Składnia: S. ś. w czym lub na czym.

Sadowił się w wolancie. *Dąbr.*

Sadyzm — sadysta. Formy jak: sensualizm — sensualista.

Sadza (zwykle w lm: sadze) = osad czarny z dymu węglowego. Por. Sadź.

Sadzać (ludzi) — sadzić (rośliny) — posadzić (dok.). I Formy: 1) sadzam, sadzasz, sadza...; sadzaj!; sadzający; sadzamy; sadzał, 2) posadzić, jak: sadzić. Ob. Sadzić. II Składnia: S. kogo — na czym lub w czym, rzadko: na co.

Sadzić (niedok.). I Formy: sadzę, sadzisz, sadzi, sadzimy...; sadź! sadźcie!; sadzący; sadzony; sadził. II Składnia: 1) S. co — na czym = zasadzać co (o roślinach)—na czym —(dok.) zasadzić, posadzić co—na czym, 2) S. co — czym = wysadzać co — czym — (dok.) wysadzić co — czym, 3) sadzić przez co = skakać przez co — (dok.) przesadzić co lub przez co.

1. Sadzi na grzędach kapustę. 2. Droga wiśniami sadzona. 3. W skokach sadzili przez płomienie stosu. *Dyg.*

Wyrażenie: jajo sadzone (= kładzione na roztopione masło).

Sadzić się (wysadzać się) — wysadzić się (dok.). I Formy: 1) sadzić się, jak: sadzić, 2) wysadzać się, jak: sadzać. II Składnia: S. ś. na co = wysilać się na co.

Sadź, lepiej: **szadź** = szron na drzewach, biały mróz. Por. Sadza.

Wyrażenie: sadź lub szadź śnieżna, nie: sadza śnieżna. *PJ 1, 137.*

Safanduła ten lub ta (r. wsp.), tego (tej) safanduły, temu (tej) safandule, tego (tę) safandułę, safanduło!, tym (tą) safandułą,

o tym (tej) safandule, lm te safanduły, tych safandułów (r. m.) lub tych safanduł (r. ż.), tym safandułom, tych safandułów (r. m.) lub te safanduły (r. ż.), tymi safandułami...
Wiecznie facecje wyprawia z tym safandułą. *Orzesz.*

Safes = skrytka, skrywka; dlp tego safesu.

Safo (ndm) lub **Safona** — saficzny lub saficki.

Sagan, nie: imbryk (prowinc.) (IGD); dlp tego sagana lub saganu (SW).

Sahara — saharyjski (nie: saharski), — Saharyjczyk (Kr. 2, 245).

Sakrament — sakramentalny — sakramencki (rub. w wyrażeniu: sakramencka baba). Forma mlm te sakramenty, rzadziej: sakramenta.

Saksofon — saksofonista. Por. Duda — dudziarz, kobza — kobziarz. Formy: 1) dlp tego saksofonu, 2) saksofonista, jak: artysta. Ob. Artyzm.

Sak-wojaż, dlp tego sak-wojażu, dlm tych sak-wojaży lub sak-wojażów.

Sala — Składnia: 1) w sali = w całej sali lub w jakimś określonym miejscu sali, 2) na sali = w różnych miejscach sali.
1. W sali panował mrok. Siedzieli na kanapie w sali. 2. Nieme poruszenie powstaje wszędy na sali. *Berent.* Nie zdziwiło to zbytnio nikogo na tej sali. *Berent.*

Salami (ndm).

Salcefia lub **salsefia.**

Salceson, nie: salseson; dlp tego salcesonu.

Saldo, dlp tego salda.

Saletra (nie: salitra) — saletrzany.

Salezjanin, nie: salezjan; mlm ci salezjanie (nie: salezjani), dlm tych salezjanów.

Sallustiusz lub **Salustiusz.**

Salomea, dop. Salomei, cel. Salomei...

Salon — salonik; dlp tego salonu, tego saloniku, nie: salonika.
Pokój noszący nazwę saloniku. *Perz.*

Salutować (niedok.) — zasalutować (dok.). I Formy: 1) salutuję, salutujesz...; salutuj!; salutujący; salutowany; salutował, 2) zasalutować, jak: salutować. II Składnia: S. komu, czemu — przed kim, przed czym, rzadko: kogo, co.
Zasalutowali tak sprawnie jak gdyby samemu Hallerowi. *Małacz.* Jak to dobrze, że nie musiał jej salutować. *Ostr.* Musi przed nim salutować. *Małacz.* Salutowali zebranych. *Małacz.* Zapowiedziano, żeby salutować austriackich oficerów. *Strug.*

Sam (zaimek), sama, samo, nie: same.
Zwroty: 1) sam na sam = w samotności; 2) nasze sam na sam (ndm); 3) sam z siebie = sam przez się, dobrowolnie, samodzielnie; 4) samemu się coś robi = sam coś robi; 5) sam w sobie, nie: sam dla siebie.
1. Gdy była z Cezarym sam na sam. *Żerom.* 2. Dzień naznaczony do naszego sam na sam. *Niemc. cyt. SW.* 3. Sam z siebie dał słowo honoru. *Dąbr.* 4. Porzucał go, aby samemu włóczyć się po ulicach. *Parand.* 5. Projekt sam w sobie (nie: sam dla siebie) dobry. *Cyt. Kr. 1, 69.*

Sam (przysł.) w wyrażeniu: tam i sam.
Tam i sam (biegł) ślad stóp ludzkich. *Małacz.*

Sambor — samborski.

Samiec — samica. Forma mlm te samce, ci samcy, rzadko: te samcy.
Samce brodate wydęły gardła. *Dyg.* Samcy walczą. *Dyg.*

Samochód — samochodowy.
Zwroty: 1) przemysł samochodowy. *JP 20, 88;* 2) jechać samochodem lub w samochodzie, nie: na samochodzie.

Samokształcenie — samokształceniowy.

Samopoczucie = poczucie własne.

Samorząd—samorządowy. Ob. Samorządny.

Samorządowy,—samorządny. Znaczenie: 1) samorządowy = odnoszący się do samorządu, związany z samorządem, 2) samorządny = rządzący się samodzielnie (Kr. 2, 170).

Samouk — samouctwo.

Samowar, dlp tego samowara lub samowaru.
Pił herbatę, którą mu z samowara nalewał. *Reym.*
Zwrot: nastawić samowar.

Sanacja = uzdrowienie, naprawa, poprawa.

Sanatorium, nie: senatorium, ani: sanatoria.

Sandecki lub **sądecki.** Ob. Sącz.

Sandomierz — sandomierski; dop. Sandomierza.

Sanguszko, Sanguszki, Sanguszce, Sanguszkę, Sanguszką, o Sanguszce, lm Sanguszkowie, Sanguszków... Ob. * Nazwiska na -o.

Sanhedryn, dlp tego sanhedrynu.

Sanie (tylko w lm) — sanki (tylko w lm). I Formy: 1) dop. tych sań lub tych sani, 2) dop. tych sanek. II Składnia: dwoje, troje..., kilkoro sań (sanek).
Kilkoro sanek przemknęło ulicą. *Reym.* Dopędziło ich dwoje sanek. *Prus.*
Zwroty: 1) jechać saniami (sankami) lub w saniach (sankach), nie: na saniach (na sankach); 2) wsiąść do sanek lub na sanki; 3) sanie bose = sanie nie podkute.
2. Wsiadła na sanki. *Żerom.*

Sankiulota ten, nie: sankilota.

Sanna = droga śnieżna do jeżdżenia saniami.
Zwrot: jechać sanną.

Sanok — sanocki.

Sanować (!) = ratować, poprawiać, uzdrawiać.

Sapać (niedok.). Formy: sapię, sapiesz (nie: sapisz), sapie (nie: sapi)...; sap! sapcie!; sapiący; sapał.
Sapie i chrząka w przydługiej już ciszy na sali. *Berent.* Bujak sapie. *Nowak.*

Sapieha — Sapieżyna. Formy: 1) Sapieha, Sapiehy, Sapiedze (jak: duha—dudze) lub Sapiesze... (JP 20, 95), 2) Sapieżyna, Sapieżyny, Sapieżynie... Ob. * Nazwiska żon na -ina.
Przyprowadzimy panu Sapiedze (nie: Sapieże) większą siłę. *Sienk.*

Saradela lub **seradela.**
Jest mowa o wyce, o seradeli. *Ostr.*

Sardel (!) = serdel.

Sardele = rodzaj rybek (IGD).

Sardynia — sardyński. Składnia: 1) jechać na Sardynię, 2) mieszkać na Sardynii. Por. Islandia, Jutlandia.

Sarkać (niedok.). I Formy: sarkam, sar-

kasz...; sarkaj!; sarkający; sarkał. II Składnia: S. na kogo, na co.

Indyk sunie się odęty sarkając na trzpiotalstwo swej krzykliwej żony. *Mick.*

Sarkazm — sarkastyczny; dlp tego sarkazmu, mjsclp w tym sarkazmie.

Sarna, dlm tych sarn, nie: saren.

Sarny (nazwa miejscowości) — sarneński.

Sateli'ta ten, nie: ta sate'lita. Ob. Kometa, Planeta. Formy: lp ten satelita, tego satelity, temu satelicie, tego satelitę..., lm te satelity lub ci satelici (osob.), tych satelitów, tym satelitom...

Saty'ra (nie: sa'tyra) — satyryk. Por. Nowela — nowelista. Składnia: S. na kogo, na co.

Satysfakcja = zadosyćuczynienie, zadowolenie (Krasn. 86).

Sącz (stpol. Sądecz, dop. Sądcza) — sądecki lub sandecki; dop. Sącza.

Sączek = rów odwadniający, por. sęczek. Ob. Sęk.

Sąd, dlp tego sądu. Znaczenie i składnia: 1) S. o kim, o czym = opinia o kim, o czym, 2) S. nad kim, nad czym = rozprawa sądowa nad kim, nad czym, 3) S. (bez dopełn.) = miejsce, gdzie się odbywają sądy.

1. Posiadał sąd o rzeczach. *Dyg.* Kobiety miewają nieraz dziwaczne sądy o rzeczach. *Goet.* 2. Zaczął się sąd nad nim.

Zwroty: 1) pozwać kogo do sądu lub pod sąd o co. *SF. Kod. Post. Cyw.;* 2) oddać kogo pod sąd. *SF;* 3) wytoczyć sprawę przed sąd. *SF;* 4) sąd nad kim złożyć. *SF;* 5) pod sąd pociągnąć kogo. *SF;* 6) stawiać kogo przed sądem (nie: przed sąd); 7) stanąć przed sądem. *SF;* 8) zwrócić się (nie: wystąpić) z czym do sądu; 9) poddać się sądowi. *Kod. Post. Cyw.;* 10) podlegać sądowi. *Kod. Post. Cyw.;* 11) zawiesić sądy. *PJ 1, 150;* 12) sprowadzić do sądu świadka, nie: doprowadzić do sądu świadka; 13) sąd grodzki, sąd okręgowy; sąd apelacyjny; 14) sąd surowy, nie: twardy; 15) sąd (= opinię) podtrzymywać.

Sądzić (niedok.). I Formy: sądzę, sądzisz, sądzi, sądzimy...; sądź! sądźcie!; sądzony; sądził. II Znaczenie i składnia: 1) S. kogo, co — po czym = mieć lub wydawać opinię o kim, o czym — na podstawie czego, 2) S. o kim, o czym = mieć opinię o kim, o czym, 3) S. kogo = prowadzić rozprawę sądową nad kim.

1. Sądząc po swoich przyjaciołach. *Prus.* To można sądzić po tym. *Dąbr.* 2. Co pani sądzi o tym Brykczyńskim? *Grusz.*

Sąg ten, rzadko: ta sąga; dlp tego sąga lub tego sągu.

Sąsiad — sąsiedzki, — sąsiedni. Znaczenie i składnia: 1) sąsiedzki (bez dopełn.) = związany z sąsiadem, właściwy sąsiadowi, 2) sąsiedni komu, czemu = graniczący w sąsiedztwie z kim, z czym, zbliżony do kogo, do czego.

1. Sąsiedzkie stosunki. 2. Język sąsiedni polskiemu. *PJ 12, 10.*

Sążeń — sążnisty; dlp tego sążnia.

Scena — Znaczenie: 1) S. = miejsce w teatrze, gdzie się odbywają występy aktorów, 2) S. = zajście, nieprzyjemne zajście, awantura.

Zwroty: 1) robić komu sceny = robić komu awantury; 2) między kimś a kimś zachodzi jakaś scena (= awantura).

1. Robił mi sceny i awanturował się z Anną. *Zapol.* 2. Pomiędzy Bolesławem i Stasiem zaszła nieprzyjemna scena. *Iwasz.*

Sceptyk — sceptyczny, — sceptycyzm.

Schab, dlp tego schabu.

Schemat (nie: szemat) — schematyczny, — schematyzować. Forma dlp tego schematu.

Schiller lub Szyller, ale: szyllerzysta, — szylleryzm.

Schizma ta, nie: ten schizmat, ani: ta szyzma (Krasn. 91, 15, JP 13, 18).

Schlastać. Ob. Chlastać.

Schlebiać komu — czym. Formy: schlebiam, schlebiasz...; schlebiaj!; schlebiający; schlebiał, schlebiali.

Schlustać. Ob. Chlustać.

Schłostać. Ob. Chłostać.

Schnąć (niedok.) — uschnąć (dok.). I Formy: 1) schnę, schniesz, schnie...; schnij!; schnący; schnął lub sechł, schnąłem lub schłem, schnęła lub schła. II Składnia: S. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Schnął od gorąca. Umieram z żalu, usycham z tęsknoty. *Słow.*

Schody, nie: wschody.

Zwroty: 1) iść po schodach; 2) wchodzić na schody; 3) wchodzić po schodach na górę; 4) schodzić, zbiegać ze schodów; 5) schodzić, zbiegać po schodach na dół.

4. Już zbiegał ze schodów. *Sierosz.*

Schodzić (niedok.) — zejść (dok.). Formy jak: chodzić — iść.

Zwroty: 1) czas schodzi; 2) czas schodzi na czym; 3) coś schodzi na kogo = coś spada na kogo, coś przytrafia się komu; 4) schodzić komu z drogi = ustępować komu.

1. Jeszcze nie zeszedł tydzień. *Małacz.* 2. Cały dzień zeszedł mi na tym. *Dąbr.* 3. Zeszła niemoc na Klarcię. *Bartk.* 4. Schodził z drogi młodym. *Wikt.*

Schola'styk (nie: szolastyk), tego schola'styka, temu scholastyko'wi..., tym schola'stykiem (akcent zawsze na sylabie: la).

Schola'styka (nie: scholasty'ka, ani: szolastyka) — scholastycyzm.

Scholia (tylko w lm), nie: scholie; dop. tych scholiów.

Schopenhauer, ale: szopenhauerzysta — szopenhaueryzm.

Schorowany — Znaczenie: 1) S. = bardzo chory, 2) S. = ten, kto przeszedł długą i ciężką chorobę.

Schować. Ob. Chować.

Schowanie.

Zwrot: dawać, oddawać co komu do schowania.

Oddałem do schowania Tomaszowi. *Kad.*

Schronić się. Ob. Chronić się.

Schudnąć. Ob. Chudnąć.

Schwycić lub schwytać. I Formy jak: chwycić — chwytać. II Składnia: S. kogo, co — za co — czym.

Schylić — Formy i składnia jak: chylić.

(Gałęzie) przed którymi raz po raz trzeba było schylać głowę. *Perz.*

Scott, Walter Scotta..., o Walter Scocie.

Sczepiać (niedok.) — sczepić (dok.) = czepiając wiązać. Por. Szczepić (niedok.). Formy jak: odczepiać — odczepić.

Sczernieć — Formy i składnia jak: czernieć.

Sebastopol lub **Sewastopol**, dop. Sebastopola (Sewastopola).

Secina, nie: sotnia (ros.).
Z dwiema secinami ludzi. *Żerom.*

Sedno, dlp tego sedna.
Zwroty: 1) coś jest sednem rzeczy; 2) trafić w sedno (rzeczy).
2. Te tłumaczenia nie trafiały w sedno. *Grusz.*

Segment = odcinek (koła).

Segregator, dlp tego segregatora.

Segregować co. Formy: segreguję...; segreguj!; segregowany; segregował.

Sejny (nazwa miasta) — sejneński; dop. Sejn.

Sekret — sekretny, — sekretnik. Formy: dlp tego sekretu, mlm te sekrety, nie: sekreta.
Zwroty: 1) pod sekretem coś mówić = mówić z prośbą o zachowanie sekretu; 2) w sekrecie coś mówić = mówić komuś tak, żeby inni nie słyszeli; 3) robić coś w sekrecie przed kim = robić coś w tajemnicy przed kim; 4) robić coś pod sekretem = robić coś w tajemnicy, sekretnie; 5) zwierzać się, spuszczać się komu z sekretu; 6) zawierzać lub powierzać komu sekret.
4. Te graty przywiózł w pakach pod sekretem. *Mick.* 5. Za mało się znamy, abym ci się miał spuścić z sekretu. *Sienk.* 6. Zawierzam ci sekret. *Kad.*

Sekretarz (rm. lub r. wsp.) — sekretarka (rż.) (JP 16, 30). Składnia: S. czego, nie: dla czego; dlm tych sekretarzy lub sekretarzów.
Sekretarz stanu spraw zagranicznych, nie: dla spraw... *Kr. 1, 75.*

Sekta — sekciarz — sekciarstwo, nie: sektarz — sektarstwo.

Sektor = wycinek (koła), dlp tego sektoru.

Sekunda — Składnia jak w wyrazie: chwila.
Zwrot: co sekunda lub co sekundę.
Co chwila, co sekunda wołały przenikliwe głosy. *Reym. cyt. Pass.* Zapach świec wzrasta co sekundę. *Nowak.*

Sekundować (niedok.). I Formy: sekunduję, sekundujesz...; sekunduj!; sekundujący; sekundował. II Składnia: S. komu.

Selcerska, nie: salcerska (woda).

Seler ten, nie: ta selera (IGD); dlp tego selera (SW).

Semestr — semestralny; dlp tego semestru, mlm te semestry, nie: semestra.

Seminarium to (nie: ta seminaria) — seminarialny lub seminaryjny, — seminarzysta. Formy: 1) seminarium, jak: gimnazjum, 2) seminarzysta, jak: gimnazista.
Zwrot: wstąpić do seminarium, ale: wstąpić na uniwersytet.
Kiedy wypadło wstąpić do seminarium, niedoszły proboszcz się zbuntował. *Danił.*

Sempiterna (żart. eufem.) = zad.
Siadała w kucki na śniegu, wpierw przetarłszy i wymiętosiwszy go sempiterną. *Małacz.*

Sempolno (nazwa miasta) — sempoliński.

Sen — senny (ob. Senny) — senność. I Formy dlp tego snu, clp temu snu (PG). II Składnia: S. o kim, o czym.
Sny o przeszłości. *Bartk.*
Zwroty: 1) sen kogo bierze; 2) pogrążyć się w sen; 3) budzić (się) ze snu; 4) wybić się ze snu; 5) jak we śnie; 6) jak przez sen; 7) przez sen mówić; 8) we śnie widzieć. *SF;* 9) sen kamienny, głęboki.
1. Czuł, że go sen bierze. *Mick.* 2. Zdaje mi się, żem pogrążona we śnie. *Zapol.* 3. Wciąż go coś ze snu budziło. *Wikt.* 5. Było to coś niewiarogodnego jak we śnie. *Nałk.* 6. Przypominam sobie coś jak przez sen. *Dąbr.* 7. Gada coś przez sen. *Nowak.* 9. Zasnęła kamiennym snem. *Dąbr.*

Senat — senacki; dlp tego senatu.

Senator — senatorski.

Senny, — śpiący. Znaczenie: 1) senny = mający skłonność do snu, 2) śpiący = a) ten, kto śpi, b) senny.

Sens — sensowny; dlp tego sensu.
Zwroty: 1) jest sens w czym = jest racja czego; 2) mieć sens = mieć rację, uzasadnienie; 3) w sensie czego = w myśl czego, pod względem czego; 4) w sensie czego (!) = tak, że... tak, żeby.
2. Ta ofiara musiała mieć jakiś sens. *Nałk.* 3. Wszystko, co jego talent w sensie duchowym reprezentuje. *Cyt. PJ 35/6.* 4. Zabiegi te odniosły skutek, tak że warunki umowy zostały określone (nie: w sensie określenia warunków wymowy). Wywarto nacisk na powoda, żeby poczynił ustępstwa (nie: w sensie poczynienia ustępstw).

Sensacja — sensacyjny, nie: senzacja—senzacyjny.

Sensat — sensatka, nie: senzat — senzatka.

Sensualizm — sensualista, nie: senzualizm—senzualista. Formy: 1) dlp tego sensualizmu, mjscIp w tym sensualizmie, 2) sensualista, jak: humanista.

Sentyment — sentymentalny, — sentymentalizm, — sentymentalista. Formy: 1) dlp tego sentymentu, 2) sentymentalizm — sentymentalista, jak: sensualizm — sensualista.
Zwrot: mieć sentyment dla kogo, ale: do czego.

Separatyzm — separatysta. Formy jak: sensualizm — sensualista.

Separować (niedok.), nie: seperować. I Formy: separuję, separujesz...; separuj!; separujący; separowany; separował. II Składnia: S. kogo, co — od kogo, od czego.

Seplenić lub **szeplenić**. Formy: seplenię (szeplenię); seplenisz, sepleni, seplenimy...; sepleń!; sepleniący; seplenił.

Ser (nie: syr) — serny, częściej: serowy. Forma dlp tego sera.

Seradela. Ob. Saradela.

Serbia — Serb — Serbka, — serbski. Składnia: 1) mieszkać w Serbii, 2) jechać do Serbii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Serbochorwacki, — serbsko-chorwacki. Znaczenie: 1) serbochorwacki = związany z Serbochorwatami, właściwy Serbochorwatom, 2) serbsko-chorwacki = serbski i chorwacki. Por. Czechosłowacki, — czesko-słowacki.

Serce. Ob. Dusza. Składnia: S. dla kogo, ale: do czego.
Zwroty: 1) serce komu bije, wali; 2) serce się komu ściska; 3) coś komu serce ściska; 4) serce się w kim łamie; 5) serce się komu kraje; 6) serce komu pęka; 7) serce zamiera; 8) serce upada = odwaga odchodzi; 9) serce topnieje = gniew,

uraza mija; 10) dodać komu serca = dodać komu odwagi; 11) oddać komu serce = zakochać się w kim; 12) ująć kogo za serce = zdobyć czyjąś życzliwość, wzruszyć kogo; 13) otworzyć komu serce = wyznać komu tajemnice serca; 14) otwiera się dla kogo (rzadziej: ku komu) serce czyje = ktoś uczuwa dla kogo życzliwość; 15) odwrócić serce od kogo = stracić dla kogo życzliwość; 16) tracić serce dla kogo = tracić życzliwość dla kogo; 17) tracić serce = tracić odwagę; 18) przypaść do serca komu = zdobyć czyją sympatię; 19) pogłaskać kogo po sercu = sprawić zadowolenie czyjejś miłości własnej; 20) coś idzie po sercu komu = coś odpowiada czyimś życzeniom; 21) serce wkładać w co = oddawać się czemu z serdecznym zapałem; 22) coś komu jest po sercu = coś dogadza czyimś życzeniom; 23) brać coś do serca = przejmować się czymś; 24) mieć co na sercu = serdecznie o czymś myśleć; 25) mieć serce do kogo, do czego = mieć dla kogo lub do kogo, do czego sympatię; 26) coś komu leży na sercu = ktoś o coś serdecznie się troszczy; 27) komuś się miło (przykro, dziwnie, nijako) robi na sercu = ktoś odczuwa miłe (przykre, dziwne, nijakie) uczucia; 28) z serca coś robić = z życzliwości, z własnego uczuciowego popędu coś robić; 29) z drżącym sercem coś robić = ze wzruszeniem, z obawą coś robić; 30) z lekkim sercem coś robić = robić coś bez przejęcia, bez zastanowienia, bez wyrzutów sumienia; 31) całym sercem lub z całego serca kochać; 32) porywy serca *(Bartk.)*; 33) wielkie (małe) serce, złote serce; 34) człowiek wielkiego (małego) serca lub człowiek o wielkim (małym) sercu; 35) po sercu = zgodnie z pragnieniami serca; 36) wada serca, nie: błąd serca (germ. por. niem. Herzfehler). *PJ 1, 73.*

1. Serce jej biło jak młotem. *Sienk.* Serce zabiło jak młot. *Żerom.* Serce biło przyśpieszonym tętnem. *Goet.* Teofilowi waliło serce z niecierpliwości. *Parand.* 2. Stanisławowi na ten widok serce się ścisnęło. *Iwasz.* 3. Złowrogie przeczucie ścisnęło serce. *Sienk.* 4. Serce łamało się w nim. *Żerom.* 5. Serce się kraje patrzeć. *Dąbr.* Serce się krajało na jego widok. *Makusz.* 6. Dziw, że mu serce nie pękło. *Szczuc.* 7. Serce zamiera z żałości. *Strug.* 8. Wieści krzepiły upadłe serca. *Sienk.* 9. Serce mu jak wosk stopniało. *Sienk.* 10. Dodawszy sobie serca... *Małacz.* 11. Oddał jej serce. *Bartk.* 12. Nie tylko ich, ale i mnie za serce ujmujesz. *Sienk.* 14. Otworzyłoby się ku nam jego serce. *Strug.* 15. To ich serca od Radziwiłła odwróci. *Sienk.* 17. Serca nie stracił. *Sienk.* 18. Józefowi (szczenię) przypadło do serca. *Bartk.* 19. (Głos) pogłaskał go po sercu. *Prus.* 20. To mi nie idzie po sercu. *Prus.* 21. Tyle było rzeczy, w które Bogumił wkładał serce. *Dąbr.* 22. To mi nie po sercu. *Sienk.* 23. Wszystko bierzecie zaraz do serca. *Sierosz.* 24. Co każdy miał na sercu, wywoływano na plac. *Mick.* 25. Nie mam jeszcze dla niej serca. *Strug.* Ma serce do ludzi. *Dąbr.* 26. To mi leży na sercu. 27. Jak mi się dziwnie na sercu robi. *Zapol.* 28. Wielbiła męstwo z całego serca. *Sienk.* 29. Z drżącym sercem śledził ruchy przyjaciela. 30. Nie mogła tego z lekkim sercem uczynić. *Dąbr.* 33. Złote serce w tym dziecku. *Bartk.* 35. Bóg ci da żonę po sercu. *Sienk.*

Serdel, zwykle: **serdelek** = rodzaj grubej, krótkiej kiełbaski z siekanym mięsem.

Seria — seryjny; dlm tych serii (-yj).

Serio = poważnie, naprawdę (Krasn. 86).

Serum (ndm) to.

Serwilizm (= służalstwo Krasn. 86) — serwilista. Formy jak: sensualizm — sensualista.

Serwis, dlp tego serwisu.

Zwroty: 1) serwis do kawy, do herbaty...; 2) serwis na dwie, trzy... osoby.

Serwitut = służebność (Krasn. 85). Formy: dlp tego serwitutu, mlm te serwituty.

Zwrot: mieć na czym serwitut.

Serzaniec (! prow.) = sernik (IGD).

Setka ta, nie: ten setek (dawn.). Składnia: setki domów było lub były.

Setki kominów majaczyło. *Reym.*

Sezon — sezonowy; dlp tego sezonu.

Sędzia (r. wsp.) — sędzina = żona sędziego.

Tym razem ona jest sprawiedliwym sędzią.

Formy: lp ten sędzia, tego sędziego, rzadziej: tego sędzi (dawn.), temu sędziemu, rzadziej: temu sędzi (dawn.), tego sędziego, rzadziej: tego sędzię (dawn.), sędzio!, tym sędzią, o tym sędzim, rzadziej: o tym sędzi (dawn.) (nie: o tym sędziu), lm ci sędziowie, tych sędziów, tym sędziom...

Wyrażenia: sędzia pokoju. *Kod. Post. Cyw.*; sędzia grodzki, okręgowy, śledczy.

Sędzina, tej sędziny, tej sędzinie, tę sędzinę, sędzino! tą sędziną, o tej sędzinie, lm te sędziny, tych sędzin, tym sędzinom, te sędziny, sędziny! tymi sędzinami, o tych sędzinach (odmiana rzeczownikowa). Ob. * Nazwiska żon na -ina.

Sęk — sęczek (Por. Sączek); dlp tego sęka (SW, Łoś, N) lub sęku (SW).

Na sęczku wielkiego grabu. *Sierosz.*

Zwroty: 1) jest w czymś sęk = jest w czym trudność; 2) zadać komu sęka, *SF* = stworzyć komu trudności; 3) jechał go sęk! = pal go diabli!

1. Wszystko są to drobiazgi wobec tajemnicy istnienia faktu; w tym sęk. *Goet.* 3. Jechał go sęk! *Sierosz.*

Sękacz. Ob. Baumkuch.

Sępieć (niedok.) — osępieć (dok.). Formy: 1) sępieję, sępiejesz...; sępiej!; sępiejący; sępiał, sępieli, 2) osępieć, jak: sępieć.

Sępolno. Ob. Sempolno.

Sfera — sferyczny.

Zwrot: wchodzić (nie: wpadać) w sferę czego = wchodzić w zakres czego.

Wchodzą (nie: wpadają) te czynności w sferę służby wewnętrznej. *Cyt. Kr. 1, 149.*

Sfinalizować (!). Ob. Finalizować.

Sfingować (!). Ob. Fingować.

Sfolgować. Ob. Folgować.

Sfolżeć (!) = zelżeć.

Zelżała (nie: sfolżała) śruba reżymu. *„Ziemia“.*

Sfora, dlm tych sfor, nie: sfór.

Shakespeare lub **Szekspir** — szekspirowski.

Siać (niedok.) — posiać, zasiać (dok.). Formy: 1) sieję, siejesz..., siej! siejcie!; siejący; siał, siali lub sieli (JP 12, 95), 2) posiać, zasiać, jak: siać.

Ile posieli buraków. *Iwasz.*

Siadać. Ob. Siąść.

Siano — siennik.

Zwrot: wykręcać się lub wywijać się sianem (= byle czym).

Sianem się chcesz wywinąć od pracy. *Sienk.* Sianem się nie wykręcaj! *Małacz.*

Siarczysto lub **siarczyście**.

Siąknąć (dok.) — siąkać (niedok.). I Formy: 1) siąknę, siąkniesz...; siąknij!; siąknął, siąknęłem, siąknęli (nie: siąkł, siąkłem, siąkli), 2) siąkam, siąkasz...; siąkaj!; siąkający; siąkał. II Znaczenie i składnia: S. (nosem) co lub bez dopełn. = wciągać co nosem.

Siąknąć (niedok.) co = wchłaniać co w siebie (zwykle: wilgoć). Formy: siąknę, sią-

kniesz...; siąknij!; siąknął, siąknąłem, siąkli, częściej: siąkł, siąkłem, siąkli.

Siąść (dok.) (nie: sieść, dawn.) — siadać (niedok.). I Formy: 1) siądę, siądziesz, siądzie... (nie: sięgę, sięgziesz, sięgzie..., dawn.); siądź! siądźcie!; siadł, siadłem, siedli (nie: siądł...), 2) siadam, siadasz...; siadaj!; siadający; siadał. II Składnia: 1) S. na czym (gdy się wymienia jakiś mebel) lub na co (np. na konia, na bryczkę), 2) S. do czego lub w czym (np. w cieniu, do powozu, ale: na bryczkę).

1. Oba rycerze siedli na konie. *Słow.* 2. Pan Jan siadł do powozu. *Prus.*

Zwrot: 1) siąść do stołu (żeby spożyć posiłek), ale: siąść za stołem (żeby rozmawiać), siąść przy stole (żeby czytać, pisać...); 2) siąść do konfesjonału; 3) siąść do powozu, do wagonu, do tramwaju, ale: na bryczkę.

1. Siedli do śniadania. *Iwasz.*

Sicz.

Zwrot: na Siczy.

Sidło (zwykle w lm: sidła), dlm tych sideł.

Zwroty: 1) sidła na muchy, na ptaki, na lisy..., 2) zastawić lub nastawić sidła na kogo. *SF.*

2. Postanowiła uwalniać małych więźniów, gdyby kto na nie znowu sidła zastawił. *Prus.*

Siebie (nie ma mianownika), sobie, siebie lub się (enklit.), sobą, w sobie.

Wyrażenia: z siebie lub ze siebie, z sobą lub ze sobą.

Chciał wydrzeć ze siebie naturę ludzką. *Żerom.* Zżyły się ze sobą. *Bartk.*

Użycie: 1) zaimek: s i e b i e... oznacza zawsze tę samą osobę lub rzecz, która jest wyrażona w podmiocie; nieraz jednak zamiast: siebie, sobie..., używa się: jego, mu... Ob. Jego, 2) zaimek w formie: s i ę kładzie się zwykle na drugim miejscu w tej części zdania (w podmiocie lub orzeczeniu), do której należy.

1. Miał żal do siebie. Anzelm, milczał jakby pasując się z ogarniającym go zniecierpliwieniem. *Dąbr.* Był za młody, aby odczuć oczy tych kobiet, na niego wówczas zwrócone. *Iwasz.* 2. Trzeba się było zastanowić trochę, nie: trzeba było zastanowić się trochę.

Zwrot: u siebie = u siebie w domu.

Już się widział u siebie. *Bartk.*

Siec, — siekać. I Formy: 1) siekę, sieczesz, siecze...; siecz! sieczcie!; siekący; sieczony; siekł; 2) siekam, siekasz...; siekaj!; siekający; siekany; siekał. II Znaczenie i składnia: 1) siec kogo, co — czym = ciąć, bić kogo, co — czym, 2) siekać kogo, co — czym = rąbać kogo, co na miazgę.

1. Stoją na szańcach Pragi siekąc wrogów. *Mick.* 2. Siekać mięso.

Zwroty: 1) siec rózgami; 2) wiatr siecze; 3) siekane mięso.

Sieczka (tylko w lp) — sieczkarnia. Ob. Młockarnia. I Formy: dlm tych sieczkarni, nie: tych sieczkarń. II Znaczenie: 1) S. = sieczenie, 2) S. = sieczona słoma.

Sieć, mlm te sieci lub te siecie.

Zwrot: sieci na kogo, na co zarzucić, zapuścić.

Siedem, nie: siedm. I Formy: 1) mian. siedem (używa się w mian. tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. siedmiu, cel. siedmiu, biern. siedem, siedmiu (osobowo-męsk.), siedmiu (siedmioma), w siedmiu. II Składnia: 1) było na sali siedem pań, było siedmiu panów, 2) całe (dobre) siedem tygodni, całych (dobrych) siedmiu tygodni, całym (dobrym) siedmiu tygodniom, całe (dobre) siedem tygodni, całymi (dobrymi) siedmiu tygodniami, w całych (dobrych) siedmiu tygodniach. Ob. Dobre sto lat temu.

Siedemdziesiąt. Formy i składnia jak: pięćdziesiąt.

Siedemdziesiątka. Ob. Pięćdziesiątka.

Siedemnaście—Formy i Składnia jak: piętnaście.

Siedemset — Formy i składnia jak: pięćset.

Siedlce — siedlecki.

Siedmioklasowy, nie: siedmioklaśny.

Siedmioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Siedzący — siedząco. Ob. Kojący — kojąco.

Usnęli siedząco. *SW.*

Siedzieć (niedok.) — siadywać (wielokr.). Ob. Siąść. Formy: 1) siedzę, siedzisz, siedzi, siedzimy...; siedź! siedźcie! siedzący; siedział, siedzieli, 2) siaduję, siadujesz...; siaduj!; siadujący; siadywał.

Ileż to razy tak siadywała! *Kruczk.*

Zwroty: 1) siedzieć z założonymi rękami (= bezczynnie), 2) siedzieć nad robotą. *SF;* 3) siedzieć za stołem lub przy stole; 4) siedzieć w domu = przebywać w domu, nie wychodzić z domu; 5) siedzieć u kogo = mieszkać u kogo; 6) siedzieć komu na karku, *SF* = być komu ciężarem, będąc na jego utrzymaniu; 7) siedzieć spokojnie = zachowywać się spokojnie; 8) siedzieć na ławce, na krześle, na kanapie, ale: w fotelu.

1. Ja bym wolał kulą w łeb, niż siedzieć z założonymi rękami. *Sienk.* 3. Za stolikiem siedział R. *Sierosz.* 5. Musi siedzieć u matki. *Iwasz.* 7. Niech siedzą spokojnie i nie wtrącają się do mnie. *Sienk.*

Siekacz (! prowinc.) = tasak (IGD).

Siekiera, nie: siekira.

Siemiatycze (nazwa miejscowości) — siemiatycki.

Siennik, nie: sienik; dlp tego siennika.

Sień — sionka, mlm te sienie, dlm tych sieni, nie: sień.

Drzwi prowadzące do sieni (nie: do sień). *Reym.*

Sieradz — sieradzki.

Sierdzić się (niedok.) — rozsierdzić się (dok.). I Formy: 1) sierdzę się, sierdzisz się, sierdzi się, sierdzimy się...; sierdź się!; sierdzący się; sierdził się, 2) rozsierdzić się, jak: sierdzić się. II Składnia: S. ś. na kogo — o co. Por. Gniewać się.

Sierdząc się na pannę. *Sienk.*

Sierota (r. wsp.) (nie: sirota) — sierocy, — sieroctwo. Forma: dlm tych sierot, rzadko: tych sierót.

Sierp, dlp tego sierpa.

Zwrot: jakby sierpem cisnął = prosto.

Prosta droga, jakoby kto sierpem cisnął. *Sienk.*

Sierpc—sierpiecki, nie: sierpecki, ani: sierpski (dawn.).

Sierpień — sierpniowy. Ob. Maj.

Sierść, nie: szerść.

Ptaki składają pióra, czworonogi—sierści. *Mick.* Woda jego długą sierść rozczesze. *Małacz.*

Sieść. Ob. Siąść.

Się. Ob. Siebie.

Sięgać (niedok.) — sięgnąć (dok.). Por. Przysięgać, Zasięgać, ale: osiągać. I Formy: 1) sięgam, sięgasz...; sięgaj!; sięgający; sięgał, 2) sięgnę, sięgniesz...; sięgnij!; sięgnął, sięgnąłem, nie: siągł, siągłem..., ale: sięgnęła lub sięgła, sięgnęło lub sięgło, sięgnęli lub sięgli.

Jak oko sięgło. *Żerom.*

II Składnia: 1) S. czym — po co lub do czego = wyciągać ręce po co, pożądać czego, 2) S. czym — po co lub do czego albo czego, rzadko: co (dawn.) = docierać do czego, 3) S. pod co = dotrzeć pod co, zapuścić rękę pod co, 4) S. w co = zapuścić rękę w co.

1. Do koła podbiegunowego tak niedaleko, że tylko sięgnąć po nie ręką. *Małacz.* Sięgnął ręką po klucz. Sięgał do kwiecistego słownictwa podoficerów. *Małacz.* 2. Krzewy roślin sięgają po szyję. *Przybysz.* Poprawność sięgająca aż naiwności. *Nałk.* Czarną łapą sięgał Hrabiego włos płowy. *Mick.* 4. Sięgnąwszy w fałdy habitu. *Choyn.*

Zwrot: sięgać w tysiące, miliony... (!) = sięgać tysięcy milionów...

Olbrzymie sumy, sięgające milionów (nie: w miliony) funtów szterlingów. *Cyt. Kr. 1, 92.*

Silić się (niedok.) na co.

Mówił siląc się na spokój. *Danił.* Sili się na dostojność. *Berent.*

Silnie, nie: silno.

Przykładają się bokiem silnie (nie: silno) do skały. *Stasz.*

Silny — silniejszy. Składnia: S. czym, w czym lub przez co.

Jednością silni, rozumni szałem. *Mick.* Człowiek silny w Bogu. *Słow.*

Zwroty: 1) silny w postanowieniu; 2) silny z postawy.

2. Tężsi, silniejsi z postawy składali ten oddział. *Mochn.*

Silva rerum (ndm) to lub ta, albo ta **sylwa rerum** (PJ 4, 45).

Siła.

Zwroty: 1) mieć siłę (siły) do czego lub po czemu, nie: dla czego; 2) mieć siłę (siły) co robić; 3) czuć się na siłach (nie: po siłach) do czego; 4) czuć się na siłach co robić lub ażeby co robić; 5) coś jest w czyich siłach, nie: po siłam (rus.); 6) o własnych siłach coś robić; 7) zbierać siły do czego bądź na co lub ażeby coś robić; 8) skupiać siły na czym, na co bądź, do czego lub ażeby coś robić; 9) natężać siły. *SF.*; 10) rosnąć w siłę; 11) wzmagać się na siłach; 12) opadać z sił; 13) gonić ostatkiem sił; 14) coś przerasta czyjeś siły; 15) coś jest ponad lub nad czyjeś siły; 16) z całej siły, z całych sił lub ze wszystkich sił; 17) cała siła, nie: pełna siła; 18) siłą czego; 19) gra sił; 20) siła (!) techniczna, nauczycielska, pomocnicza... (!) = pracownik techniczny, nauczyciel, pracownik pomocniczy (por. niem. Hilfskraft); 21) siły poprzeczne w belce, nie: dla belki.

1. Mam zbyt mało siły do życia. *Sierosz.* Nie ma siły do krzątania. *Dąbr.* Ma dostateczną siłę do (nie: dla) ich usunięcia. *„Czas“ 17 III 36.* Brak mi już siły po temu. *I. Dąbr.* 2. Nie miała już siły prosić. *Żerom.* 3. Nie czuję się na siłach nawet do mówienia o tym. *Goet.* 4. Czuł się na siłach podjąć skutki. *Dąbr.* Poczuł się nagle na siłach, ażeby mówić twarz w twarz z piwowarem. *Zaremb.* 6. Muszę sam jeden o własnych siłach dobijać się chleba. *I. Dąbr.* 7. Zbierał siły, by plunąć w garście. *Danił.* 8. Czemu nie skupić wszystkich sił na życie ducha? *Dąbr.* 10) Wojsko rosło w siłę. *Sienk.* 11. Wzmógł się na siłach. *Ostr.* 12. Z sił opadłem zupełnie. *I. Dąbr.* 13. Goni ostatkiem sił. *Strug.* 14. Odpowiedź zdawała się przerastać jej siły. *Dąbr.* 15. Wymaga ponad siły. *Strug.* To było ponad jej siły. *Dąbr.* 16. Jeła ciągnąć z całej siły. *Małacz.* Z całych sił krzyczała. *Nałk.* Chlustał wodą ze wszystkich sił. *Sienk.* 18. Siłą wieloletniego nałogu urządził kramik. *Kruczk.* 19. Liberalna gra brutalnych sił. *Dąbr.*

Sinieć (niedok.) — zsinieć (dok.). I Formy: 1) sinieję, siniejesz...; siniej!; siniejący; siniał, sinieli, 2) zsinieć, jak: sinieć. II Składnia: S. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Siodło — siodełko, — siodlarz. Forma dlm tych siodlarzy lub siodlarzów.

Siódmoklasista, nie: siedmioklasista. Formy jak: humanista.

Sirocco (w wymowie s-iroko), dlp tego sirocca.

Siurpryza.

Zwrot: robić komu siurpryzę.

Siwek (nazwisko) — Siwkowa. Formy: Siwka, Siwkowi... Ob. Danek.

Siwieć (niedok.) — osiwieć (dok.) lub posiwieć. Formy: 1) siwieję, siwiejesz...; siwiej!; siwiejący; siwiał, siwieli, 2) osiwieć, posiwieć, jak: siwieć.

Sjesta (PA), nie: siesta.

Skakać. Ob. Skoczyć.

Skala.

Zwroty: w wielkiej (małej) skali lub na wielką (małą) skalę (nie: na skałę).

Zaczął od rzeczy na wielką skalę. *Dąbr.* Na wielką skalę prowadził hodowlę. *Bartk.*

Skalpel, dlp tego skalpela (SW) lub skalpelu (N), nie: tego skalpla.

Skałat (nazwa miasta) — skałacki.

Skamłać lub **skamlać.** Por. Skomleć. I Formy: skamłam (skamlam), skamłasz lub skamlę, skamłesz...; skamłaj! (skamlaj!) lub skamlij!; skamłający (skamlający) lub skamlący; skamłał (skamlał).

Skamląc. *Reym. cyt. PJ 10, 119.*

II Znaczenie i składnia: 1) S. (bez dopełn.) = piszczeć żałośnie (zwykle o ludziach), 2) S. o co = żałośnie prosić o co.

Skandal (PA), nie: szkandał (dawn.); dlp tego skandalu.

Skandynawia, Skandynawii. Składnia: 1) mieszkać w Skandynawii, 2) jechać do Skandynawii.

Skapać (dok.) — skapnąć (dok. jednokr.) — skapywać (niedok.). Formy: 1) skapie...; skap!; skapał, 2) skapnie...; skapnij!; skapnął, skapnęła, nie: skapła, 3) skapuje...; skapuj!; skapywał.

Skaplerz (!) = szkaplerz (PA).

Skarb.

Zwroty: 1) za (żadne) skarby świata; 2) skarb nad skarby.

1. Za skarby świata nie popatrzy. *Nowak.* Nie ustąpić za żadne skarby świata. *Dąbr.* 2. Życie zabiło w nim psią duszę, ten najpiękniejszy skarb nad skarby. *Wikt.*

Skarga — Składnia: 1) S. na kogo, na co, 2) S. o co, 3) S. przeciw komu.

1. Zjawił się ze skargami na chłopów. *Sierosz.* 2. Pełnomocnictwo obejmuje skargę o wznowienie postępowania. *Kod. Post. Cyw.* 3. Skargę przeciw Hrabiemu głośno odczytywa o skrzywdzenie honoru. *Mick.*

Zwroty: 1) skargę składać; 2) skargę podać; 3) skargę oddalić; 4) skargę składać, przekładać.

4. Składać żałosne swe skargi. *Bartk.* Kto ma na starca skargę, niech mi ją przełoży. *Mick.*

Skarłowaciały, mlm (męsko-osob.) skarłowaciali, ale: skarłowacieli (3 os. lm).

Skarpa lub **szkarpa.**

Skarpetka, nie: szkarpetka (dawn.).

Skarżyć (niedok.), nie: skarzyć (prow. wlkopol.) (Kr. 1, 322). I Formy: skarżę, skarżysz, skarży, skarżymy...; skarż! skarżcie!; skarżony; skarżył. II Składnia: S. kogo — o co.

Skarżyć powinniście wójta o ten gwałt. *Kruczk.*

Skarżyć się (niedok.). I Formy jak: skarżyć. II Składnia: S. ś. komu lub przed kim — na kogo, na co.

Nie skarżyła się mężowi na syna. *żerom.* Skarżyła się przed światem na pustkę. *żerom.*

Skarżysko (nazwa miejscowości) — skarżyski.

Skaut (w wymowie jedna sylaba) = harcerz; dlp tego skauta.

Skawina (nazwa miasta), Skawiny, Skawinie... (odmiana rzeczownikowa).

Skaza na kim, na czym.

To była skaza na całości. *Dąbr.* Ma skazę na sobie. *Dąbr.*

Zwrot: szukać skazy (dziury) na całym.

Skazać (dok.) — skazywać (niedok.). I Formy: 1) skażę, skażesz, skaże...; skaż! skażcie!; skazany, skazał, 2) skazuję, skazujesz...; skazuj!; skazujący; skazywany; skazywał. II Składnia: S. kogo — na co — za co.

Skazać na grzywnę (nie: grzywną, ale: ukarać grzywną). Za ubliżenie sąd może skazać winnego na grzywnę. *Kod. Post. Cyw.* Świat ludzi pewnych siebie, a skazanych na zagładę. *Kruczk.*

Skazówka,—wskazówka. Znaczenie: 1) skazówka (tylko gdy jest mowa o skazówce zegara), 2) wskazówka = a) wytyczna uwaga, pouczenie, b) skazówka zegara.

1. Słuchał, czy idzie leżący na krześle zegarek, i spoglądał na skazówki. *Prus.*

Skąd.

Zwrot: skądby nie był (! rus.) = skądkolwiekby był lub skąd tylko był. *Kr. 1, 198.*

Skądciś lub **skądsiś**, rzadziej: skądś.

Skądciś przyleciał wiaterek. *Kunc.*

Skąpić (niedok.), nie: skępić. I Formy: skąpię, skąpisz, skąpi, skąpimy...; skąp! skąpcie!; skąpił. II Składnia: S. komu — czego — na co.

Stryj na wychowanie niczego nie skąpił. *Mick.* Skąpisz mi bydlęcej mierzwy. *Prus.*

Skąpiec, nie: skępiec. Formy wlp skąpcze!, mlm ci skąpcy, dlm tych skąpców.

Skąpy — skąpstwo. Znaczenie i składnia: 1) S. w czym lub w co = skąpy w zakresie czego, 2) S. na co = skąpiący na co.

1. Skąpy w pochwałach. Skąpa w pochwały. *Mick.* 2. Skąpy na ubranie.

Ski (ndm) = narty.

Skierniewice — skierniewicki, nie: skierniewski (dawn.).

Skierowywać (!) (= kierować) (niedok.) — skierować (dok.) (Krasn. 11).

Skinąć (tylko w postaci dok.). I Formy: skinę, skiniesz...; skiń! skińcie!; skinąwszy; skinął, skinąłem, skinęli. II Składnia: S. na kogo — czym.

Rycerz skinął na żołnierzy. *Sienk.* Skinął potakująco głową. *Goet.*

Skirgiełło, Skirgiełły, Skirgielle. Ob. * Nazwiska na -o.

Skisły, nie: skiśnięty.

Skisnąć (dok.) — skisać (niedok.). Ob. Kisnąć. Formy: 1) skisnąć, jak: kisnąć. Ob. Kisieć, 2) skisam, skisasz, skisa...; skisaj!; skisający; skisał.

Sklep — sklepik, — sklepikarz lub sklepiczarz, — sklepikarka lub sklepiczarka. Znaczenie: 1) S. = sklepienie, 2) S. = magazyn.

1. Wicher kędyś nad sklepem szalał nieruchomym. *Mick.* 2. Sklep korzenny. Sklep towarów kolonialnych. Sklep towarów łokciowych, nie: krótkich (! germ. por. niem. Kurzwaren).

Zwroty: 1) założyć sklep; 2) prowadzić sklep. *SW;* 3) sklep z czym; 4) sklep z towarami, częściej: sklep towarów.

1. Założył sklepik ze słodyczami. *Strug.* 3. Pobiegłem do sklepu z papierami. *Nowak.*

Skład czego; dlp tego składu.

Zwroty: 1) skład rupieci; 2) wchodzić w skład czego.

Składać (niedok.) — złożyć (dok.). I Formy: 1) składam, składasz...; składaj!; składający; składany; składał, 2) złożę, złożysz, złoży, złożymy...; złóż! złóżcie!; złożony; złożywszy; złożył. II Składnia: S. co — na co.

Zwroty: 1) składać co we dwoje, w troje, we czworo; 2) składać ofiary.

2. Czuli się w obowiązku składać ofiary na jego wielkim ołtarzu. *Goet.*

Składać się (niedok.) — złożyć się (dok.). I Formy jak: składać — złożyć. II Składnia: 1) S. ś. z czego, 2) S. ś. na co, 3) S. ś. na kogo, na co = zbierać składki na kogo, na co.

1. Rodzina składała się z matki, brata i ojca. *Święt.* 2. Na charakter jego składają się różne sprzeczne właściwości. 3. Chcąc mu pomóc składali się na niego koledzy.

Zwrot: coś składa się dobrze lub źle = coś układa się dobrze lub źle.

Wszystko się tak składa. *Sienk.*

Składka — Znaczenie: 1) S. = składanie się, kwesta, 2) S. = fundusz z kwesty osiągnięty, 3) S. = rata roczna, składana na rzecz jakiegoś towarzystwa przez jego członków, wkładka.

Zwroty: 1) składka na kogo, na co; 2) składka od osoby wynosi...

Składny (od: składać), — składowy (od: skład). Znaczenie: 1) składny = udatnie złożony, zgrabny, foremny, 2) składowy = związany ze składem.

Skłonić (dok.) — skłaniać (niedok.). I Formy: 1) skłonię, skłonisz, skłoni, skłonimy...;

skłoń! skłońcie!; skłoniony; skłoniwszy; skłonił, 2) skłaniam, skłaniasz..., skłaniaj!; skłaniający; skłaniany; skłaniał, skłaniali. II Składnia: S. kogo, co — do czego lub ku czemu.

Skłoniło go do posłuszeństwa. *Niemc.*

Skłonić się (dok.) — skłaniać się (niedok.). I Formy jak: skłonić — skłaniać. II Składnia: 1) S. ś. do czego lub ku czemu = przychylić się do czego, 2) S. ś. przed kim, przed czym = schylić się przed kim, przed czym.

1. Skłaniała się ku rezygnacji. *Goet.* 2. Skłonił się przed nią. *Żerom.*

Skłonność do czego lub ku czemu.

Żadnej nie miał do roli skłonności. *Kruczk.*

Skłonny — Składnia: 1) S. do czego lub ku czemu, 2) S. co robić.

1. Serce Bogumiła nie było skłonne do podejrzeń. *Dąbr.* Skłonna była do otyłości. *Iwasz.* 2. Skłonna była pogodzić się z tym. *Dąbr.*

Skłócić (dok.) — skłócać (niedok.). I Formy: 1) skłócić, jak: kłócić. Ob. Kłócić się, 2) skłócam, skłócasz...; skłócaj!; skłócający; skłócany; skłócał. II Składnia: S. kogo, co.

Sknera ten lub ta, nie: sknyra. Formy: lp ten (ta) sknera, tego (tej) sknery, temu (tej) sknerze, tego (tę) sknerę, sknero!, tym (tą) sknerą, o tym (tej) sknerze, lm te sknery, tych sknerów (rm.) lub tych skner (rż.), tym sknerom, tych sknerów (rm.) lub te sknery (rż.), sknery!, tymi sknerami, o tych sknerach.

Skobel (SW), nie: szkobel; dlp tego skobla.

Kołek tkwił w żelaznym skoblu. *Kruczk.*

Skoczyć (dok.)—skakać (niedok.). I Formy: 1) skoczę, skoczysz, skoczy, skoczymy...; skocz! skoczcie!; skoczywszy; skoczył, 2) skaczę, skaczesz... (nie: skakam, skakasz...); skacz! skaczcie! (nie: skakaj!); skaczący (nie: skakający); skakał. II Składnia: 1) S. na co, w co lub do czego, 2) S. komu — do czego.

1. Zręcznie skoczył na nart. *Sierosz.* Skocz w ogień! *Prus.* Skoczył do wody. 2. Wynędzniałe psy skakały sobie do ślipiów. *Wikt.*

Zwroty: 1) skakać na jednej nodze; 2) skoczyć na jednej nodze (przen.) = szybko pobiec; 3) skoczyć jak oparzony (= gwałtownie); 4) skakać z przedmiotu na przedmiot; 5) skoczyć jednym susem.

2. Skocz no na jednej nodze i przynieś mi to zaraz! 3. Skoczył jak oparzony. *Danił.* 4. Myśl skacząc z przedmiotu na przedmiot poddaje się biernie chwilowym wrażeniom. *I. Dąbr.* 5. Skoczyliśmy jednym susem. *Kad.*

Skok, dlp tego skoku.

Zwroty: 1) jednym skokiem lub od jednego skoku = od razu; 2) rwać się do skoku.

1. Gdańsk posiąść od jednego skoku. *Cyt. Szeffs.* 26. 2. Koń rwał się do skoku. *Bartk.*

Skoki (nazwa miejscowości) — skocki, częściej: skokowski.

Skole (nazwa miejscowości)—skolski. Formy: dlp Skolego..., miejsc. w Skolem.

Skołowaciały, mlm (męsko-osob.) skołowaciali, ale: skołowacieli (3 os. lm od: skołowacieć).

Skombinowany z czego.

Wyrazy skombinowane z najbrutalniejszych słów przekleństwa. *Danił.*

Skombria lub **skumbria,** dlm tych skombrii (-yj).

Skomleć lub **skomlić.** Por. Skamłać. I Formy: skomlę, skomlisz, skomli, skomlimy...; skomlij!; skomlący; skomlał lub skomlił. II Znaczenie i składnia: S. (bez dopełn.) = piszczeć żałośnie (zwykle o zwierzętach).

Skomplikowany = zawiły.

Skomponowany w co.

Wszystko było piękne i jak gdyby skomponowane w obraz czy w utwór muzyczny. *Iwasz.*

Skon lub **zgon,** dlp skonu (zgonu).

Skonstatować = stwierdzić. Ob. Konstatować.

Skonto, dlp tego skonta.

Skończyć, nie: skonczyć. Ob. Kończyć.

Skoordynować (!) = uzgodnić (Kr. 2, 289).

Skopowina (! prow.) = baranina (IGD).

Skorbut (!) = szkorbut.

Skorowidz, dlp tego skorowidza (SW) lub tego skorowidzu.

Zwroty: 1) skorowidz prowadzić; 2) skorowidz sporządzić.

Skorupa, nie: skorłupa, ani: skarłupa.

Skory — skorszy; mlm (męsko-osob.), skorzy, skorsi. Składnia: 1) S. do czego = skłonny do czego, 2) S. na co = skory pod względem czego, 3) S. co robić = skłonny co robić.

1. Najskorsi do boju. *Sienk.* Do pióra także był skory. *Kruczk.* 2. Skory na rękę pan ojciec. *Bartk.* Skory na gębę, w robocie leniwy. 3. Ty nawet milczeć rada i płonić się skora. *Mick. cyt. SW.*

Skostniały, lm (męsko-osob.) skostniali, ale: skostnieli (3 os. lm od: skostnieć).

Skosztować czego, nie: co (Kr. 2, 309). Ob. Kosztować.

Skośnie lub **skośno.**

Skot, dlp tego skotu.

Skotopaski (tylko w lm), dop. tych skotopasek.

Skowyczeć (niedok.), rzadziej: skowytać, nie: skowyrczeć, ani: skowyrceć (gwar.). Formy: skowyczy, rzadziej: skowyta...; skowycz! rzadziej: skowytaj!; skowyczący, rzadziej: skowytający; skowyczał, rzadziej: skowytał.

Zgraja chartów wesoło skowycze. *Mick.*

Skóra — skórzany (nie: skórzanny),— skórny. Znaczenie: 1) skórzany = zrobiony ze skóry, 2) skórny = odnoszący się do skóry, właściwy skórze.

Zwroty: 1) brać w skórę; 2) dostać w skórę = zostać obitym; 3) dostać po skórze = zostać pobitym, zwyciężonym; 4) bić w skórę = garbować skórę (rub.); 5) łupić ze skóry lub łupić z siedmiu skór = obdzierać, wyzyskiwać; 6) krzyczy jakby go ze skóry obdzierano; 7) pokazywać prawdziwą skórę = obnażać swoją właściwą naturę; 8) wyczuwać co przez skórę = domyślać się czego; 9) czegoś nie spisze się na wołowej skórze = coś wymaga szczególnie długiego opowiadania; 10) nie warta skórka wyprawy = coś nie opłaca się robić.

1. Weźmie w skórę. *Nowak.* 2. Dostał w skórę od ojca. *Nowak.* 4. Niech mu skórę dyscyplinami garbują. *Sienk.* 5. Łupiąc z siedmiu skór. *Małacz.* 6. Rozległ się kwik jakby ją ze skóry obdzierano. *Małacz.* 7. Niechętnie prawdziwą skórę pokazuje. *Sienk.* 8. Wyczuwali przez skórę nieuchwytne symptomaty zbliżających się awantur. *Danił.* 9. Ile tam było zastrzeżeń, pytań, warunków, tego by na skórze wołowej nie spisał. *I. Dąbr.*

Skórzec (nazwa miejscowości) — skórzecki.

Skra, częściej: **iskra**; dlm tych skier (iskier).

Skradać się (tylko w postaci niedok.). I Formy: skradam się, skradasz się...; skradaj się!; skradający się; skradał się. II Składnia: 1) S. ś. za kim, 2) S. ś. do kogo, do czego lub ku komu, ku czemu.

1. Skradał się za nimi *Iwasz.* 2. Ujrzał obu braci skradających się ku wzgórkowi. *Sierosz.*

Skrajać (dok.) lub **skroić** — skrawać (niedok.). Formy jak: odkrajać (odkroić) — odkrawać.

Zwrot: skrajać suknię.

Boję się, że krzywo skraję suknię. *Dąbr.*

Skreślić (dok.) — skreślać (niedok.). Formy jak: określić — określać.

Skręcić (dok.) — skręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić — odkręcać. II Składnia: S. co — w co. Ob. Pokręcić.

Skrobać (niedok.) — skrobnąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) skrobię, skrobiesz...; skrob! skrobcie!; skrobiący; skrobany; skrobał, 2) skrobnę, skrobniesz...; skrobnij!; skrobnięty; skrobnął, skrobnąłem, skrobnęli. II Składnia: 1) S. kogo, co — czym, 2) S. kogo — za co lub po czym.

2. Skrobał byka pazurami za uszy. *Kad.*

Skrofuły (tylko w lm), nie: skrófuły, ani: szkrofuły; dop. tych skrofułów.

Skroić (tylko w postaci dok.) — kroić (niedok.). Ob. Kroić. Formy jak: kroić.

Zwrot: skroić komu kurtę.

Skromny — Znaczenie: 1) S. w czym = umiarkowany w czym, 2) S. w co = ubogi w co.

1. Skromny w jedzeniu i w napoju. *SW.* 2. Od lat młodych, skromnych w zdarzenia. *Iwasz.*

Skroń, dlp tej skroni, mlm te skronie, dlm tych skroni.

Skropić (dok.) — skrapiać (niedok.). I Formy: 1) skropić, jak: kropić, 2) skrapiam, skrapiasz...; skrapiaj!; skrapiający; skrapiany; skrapiał, skrapiali. II Składnia: S. co — czym.

Skroplić (dok.) — skraplać (niedok.). Formy: 1) skroplę, skroplisz, skropli, skroplimy...; skroplij! skroplijcie! (nie: skropl! skroplcie!); skroplony; skropliwszy; skroplił.

Skroś lub **skróś** albo **wskroś** lub **wskróś.**

Skrócić (dok.) (nie: skródzić)—skracać (niedok.), rzadko: skrócać. Formy: 1) skrócę, skrócisz, skróci, skrócimy...; skróć! skróćcie!; skrócony; skróciwszy; skrócił, 2) skracam, skracasz...; skracaj!; skracający; skracany; skracał.

Skrucha.

Zwroty: 1) czuć skruchę; 2) okazywać skruchę.

1. Poczuł skruchę. *Prus.* 2. Skruchy nie okażesz. *Sienk.*

Skrudlić (PA), nie: skródlić. Formy: skrudlę, skrudlisz, skrudli, skrudlimy...; skrudl! skrudlcie! lub skrudlij! skrudlijcie!; skrudlący; skrudlony; skrudlił.

Przewraca i skrudli ziemię. *SW.*

Skrupić się (dok.) — skrupiać się (niedok.). I Użycie: tylko w 3 os. lp lub lm. II Formy: 1) skrupi się..., skrupią się; skrupił się, 2) skrupia się..., skrupiają się; skrupiał się. III Składnia: S. ś. na kim, na czym.

Na psach się skrupiło. *Bartk.*

Skrupuł, nie: szkrupuł; dlp tego skrupułu.

Skruszały,—skruszony. Znaczenie: 1) skruszały = ten, kto uległ skruszeniu, (przen.) czujący skruchę, 2) skruszony = ten, którego skruszyli, (przen.) czujący skruchę.

Zwrot: skruszałe serce lub (częściej) skruszone serce.

Skruszeć — skruszyć. Ob. Kruszeć — kruszyć.

Skryć (dok.) — skrywać (niedok.). I Formy: 1) skryć, jak: kryć, 2) skrywam, skrywasz...; skrywaj!; skrywający; skrywany; skrywał. II Składnia jak: kryć.

Ziemia zabierze nasze dusze i skryje przed złym okiem. *Wikt.*

Skryć się (dok.) — skrywać się (niedok.). I Formy jak: skryć — skrywać. II Składnia jak: kryć się.

Abyśmy się skryli od młota. *Mick.* Pachciarz skrył się za plecy chłopca. *Wikt.* Ptactwo skryło się w lasy. *Mick.*

Skrypt, dlp tego skryptu.

Skrzat, dlp tego skrzata.

Skrzeczeć (niedok.). Formy: skrzeczę, skrzeczysz, skrzeczy, skrzeczymy...; skrzecz! skrzeczcie!; skrzeczący; skrzeczał, skrzeczeli.

Skrzel ta lub to **skrzele** (nie: ta skrzela), zwykle w lm: te skrzele lub te skrzela, dlm tych skrzeli.

Skrzętny w czym.

Skrzętny w poszukiwaniu zarobku. *Dąbr.*

Skrzyczeć (tylko w postaci dok.). I Formy jak: krzyczeć. II Składnia: S. kogo — za co.

Mama go strasznie skrzyczała za to. *Nowak.*

Skrzydło — skrzydełko, — skrzydlaty. Forma dlm tych skrzydeł.

Zwrot: opuścić skrzydła. *SW* = stracić zapał, fantazję.

Skrzynia — skrzynka.

Wyrażenia: 1) skrzynia na książki, nie: dla książek. *Kr 1, 78;* 2) skrzynka na listy lub do listów, nie: dla listów. *KJU 2, 3,* skrzynka na gazety; 3) skrzynka na owies (na sieczkę), nie: do owsa, ani: dla owsa; 4) skrzynka na śmieci lub do śmieci.

Skrzyp, dlp tego skrzypu.

Skrzypce (tylko w lm), dop. tych skrzypiec, nie: tych skrzypców.

Zwroty: grać na pierwszych skrzypcach, mieć pierwsze skrzypce, trzymać pierwsze skrzypce lub prowadzić pierwsze skrzypce = odgrywać pierwszą rolę w jakimś zespole ludzi.

Skrzypek, ale: skrzypaczka.

Skrzypieć (niedok.) — skrzypnąć (dok. jednokr.). Formy: 1) skrzypię, skrzypisz, skrzypi, skrzypimy...; skrzyp! skrzypcie!; skrzypiący; skrzypiał, skrzypieli, 2) skrzypnę, skrzypniesz...; skrzypnij!; skrzypnął, skrzypnęła, skrzypnęli, nie: skrzypłem, skrzypli.

W kuchni skrzypiał młynek od kawy. *Parand.*

Skrzywdzić—Formy i składnia jak: krzywdzić.

Skrzywić — Formy i składnia jak: krzywić.

Dziób stary tak się w kabłąk skrzywi. *Mick.*

Skubać (niedok.) — skubnąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) skubię, skubiesz...; skub! skubcie!; skubiący; skubany; skubał, 2) skubnę, skubniesz...; skubnij!; skubnięty; skubnąwszy; skubnął, skubnęła, skubnęli. II Składnia: S. kogo, co — czym.

Skumbria lub **skombria**.

Skunksy (tylko w lm), dop. tych skunksów.

Skupczyna lub **skupsztyna**.

Skupić (dok.) — skupiać (niedok.). I Formy: 1) skupię, skupisz, skupi, skupimy...; skup! skupcie!; skupiony; skupiwszy; skupił, 2) skupiam, skupiasz...; skupiaj!; skupiający; skupiany; skupiał. II Znaczenie i składnia: S. kogo, co = zgromadzić kogo, ześrodkować, zogniskować co.

Zwroty: 1) skupiać uwagę w sobie = wysilać własną uwagę; 2) skupiać uwagę na sobie = zwracać na siebie cudzą uwagę; 3) skupiać myśli.

3. Niech skupią myśli. *Goet.*

Skupić (dok.) — skupywać (niedok.), ale: kupować. I Formy: 1) skupić, jak: kupić, 2) skupuję, skupujesz...; skupuj!; skupiający; skupywany; skupywał. II Znaczenie i składnia: S. co = kupując gromadzić.

Skupienie.

Zwrot: robić co ze skupieniem lub w skupieniu.

Robił to z wielkim skupieniem. *Parand.*

Skurczyć (dok.) — skurczać (niedok.). Formy: 1) skurczyć, jak: kurczyć, 2) skurczam, skurczasz...; skurczaj!; skurczający; skurczany; skurczał, skurczali.

Skuteczny na co lub przeciw czemu.

Skutek, dlp tego skutku.

Zwroty: 1) wywrzeć na co skutek; 2) doprowadzić lub przyprowadzić co do skutku. *SF;* 3) mieć skutek; 4) wziąć skutek; 5) pociągnąć za sobą skutek. *SF;* 6) przychodzić do skutku; 7) odnosić skutek; 8) osiągnąć (nie: doścignąć, rus.) skutek; 9) robić co ze skutkiem (= skutecznie); 10) podjąć skutek; 11) dobry (zły) skutek; 12) skutek prawny; 13) wskutek lub na skutek; 14) ze skutkiem czego (prawn.) = z następstwem czego.

1. Słowa jego wywarły skutek. *Sienk.* 3. Miało to swój dobry skutek. *Małacz.* 4. Ta przezorność wnet wzięła swój skutek. *Żerom.* 7. Wyrok ma odnieść bezpośredni skutek. *Kod Post. Cyw.* 10. Czuł się na siłach podjąć skutki. *Dąbr.* 11. Z nadzieją na dobry skutek. *Makusz.* 12. Dla zachowania skutków prawnych. *Kod. Post. Cyw.* 13. Na skutek jego raportów. *Cyt. PJ 10, 119.* 14. Pisma będą dołączane do akt sprawy ze skutkiem doręczania ich stronie. *Kod. Post. Cyw.*

Skutkować (tylko w 3 os. lp lub lm).

Skuwka (od: skuć — kuć), nie: skówka.

Skwapliwy — Składnia: 1) S. na co (zwykle gdy się wymienia przedmiot), 2) S. do czego (gdy się wymienia czynność lub stan).

1. Na cudze zdrowie i życie nie jest skwapliwy. *Cyt. SW.* Skwapliwy na zysk. *SW.* 2. Skwapliwy do kłótni.

Skwar — skwarzyć, — skwarny. Formy: 1) dlp tego skwaru, 2) skwarzę, skwarzysz, skwarzy, skwarzymy...; skwarz! skwarzcie!; skwarzący; skwarzony; skwarzył.

Skwer, dlp tego skweru.

Skręcił ze skweru w pierwszą ulicę. *Danił.*

Skweres, dlp tego skweresu. Ob. Kweres.

Skwierk — skwierczeć, nie: skwierczyć. Formy: 1) dlp tego skwierku, 2) skwierczę, skwierczysz, skwierczy, skwierczymy...; skwiercz! skwierczcie!; skwierczący; skwierczał, skwierczeli.

Slawista — slawi'styka — slawisty'czny.

Slojd, dlp tego slojdu.

Słabieć, częściej: **słabnąć**. I Formy: 1) słabieję, słabiejesz...; słabiej!; słabiejący; słabiał, słabieli, 2) słabnę, słabniesz...; słabnij!; słabnący; słabł, słabłem, słabli. II Składnia: S. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Słabł od upału. Słabł ze zmęczenia.

Słabość.

Zwrot: mieć słabość dla kogo lub do kogo, ale: do czego.

Mam do ciebie słabość. *Sienk.*

Słabowity na co.

Słabowity na płuca. *Strug.*

Słaby — Znaczenie: 1) S. na co = chory na co (gdy się wymienia rodzaj niedomagania lub narząd dotknięty niedomaganiem), 2) S. w czym = nie mający w czym siły fizycznej, umysłowej lub moralnej, nie biegły, 3) S. do czego = nie mający siły do wykonania czego, 4) S. dla kogo = pobłażliwy dla kogo.

1. Słaby na płuca. Słaby na głowę. Słaby na migrenę. 2. Słaby w arytmetyce. *SW.* 3. Jam za słaba do walki olbrzymiej. *Cyt. SW.* 4. Ojciec był dla syna bardzo słaby.

Zwroty: 1) słaby na zdrowiu *(Bartk.);* 2) słaba strona kogo, czego; 3) uderzyć w czyjąś słabą stronę. *SW;* 4) słaba pamięć. *SW;* 5) słaba herbata. *SW.*

Słać (nie: ścielić) co = robić posłanie. Formy: ścielę, ścielesz...; ściel!; ścielący; słany...

Słać kogo = wyprawiać dokądś. Formy: ślę, ślesz, śle... (nie: szlę, szlesz...); ślij!; ślący; słany; słał.

Słać się = rozpościerać się.

Słały się po drogach fioletowe rokule (= rokambuły, łuczyczosnki). *Orzesz.*

Słaniać się (niedok.). Formy: słaniam się, słaniasz się...; słaniaj się!; słaniający się; słaniał się, słaniali się.

Zwrot: słaniać się na nogach.

Na nogach się słania. *Mick.*

Sława kogo, czego — w czym.

Zwroty: 1) zyskać sławę. *SW;* 2) okryć się sławą. *SW;* 3) wychodzić z czego z dobrą (złą) sławą.

3. Myśląc nad obławą postrzegają, że wyszli z niej nie z wielką sławą. *Mick.*

Sławić (niedok.). Formy: sławię, sławisz,

sławi, sławimy...; sław! sławcie!; sławiący; sławiony; sławił.

Sławny z czego, rzadziej: czym (dawn.).

Z miasta, sławnego tabaką i miodem. *Mick.* Co znaczą te sławne wymową ust dla mnie pochwały? *Berent.* Moja żona jest sławna z tego. *Reym.*

Słodki — słodszy. Składnia: S. dla kogo, rzadko: komu (dawn.).

Słodka trzodom pasza. *Mick.*

Słodko — słodziej, nie: słodzej.

Słodzić (niedok.). I Formy: słodzę, słodzisz, słodzi, słodzimy...; słodź! słodźcie!, rzadziej: słódź! słódźcie!; słodzący; słodzony; słodził. II Składnia: S. co — czym.

Słoik, dlp tego słoika (nie: słojka); mlm te słoiki, nie: słojki. Składnia jak w wyrazie: butelka.

Słoma — słomka, — słomiany, nie: słomianny.

Zwroty: 1) mościć lub wykładać co słomą; 2) młócić słomę = oddawać się bezużytecznej pracy, dyskutować o rzeczach nierealnych.

1. Słoje wstawiano do skrzyń, moszczonych grubo słomą. *Kad.*

Słomka (nazwa ptaka) lub **słonka.**

Słonim (nazwa miasta) — słonimski.

Słoń, dlm tych słoni, rzadziej: słoniów. (Żerom.).

Słońce, nie: słonce (prow. litew.).

Zwroty: 1) słońce wschodzi i zachodzi; 2) słońce stoi na niebie; 3) w słońcu = w promieniach słońca; 4) pod słońcem = na świecie; 5) porywać się z motyką na słońce. *SF* = porywać się bezsilnie na potęgę; 6) szukać plamy, znajdować plamę na słońcu = doszukiwać się w rzeczy pięknej i dobrej właściwości ujemnych, znajdować te właściwości.

2. Słońce stało wysoko. *Prus.* 3. Nie stój w słońcu. *Dąbr.* 4. Jest rzeczą najłatwiejszą pod słońcem. *Dąbr.* 6. Przeczył tylko dla zasady, byle i na słońcu znaleźć plamę. *I. Dąbr.*

Słowacja — Słowak — słowacki. Składnia: 1) mieszkać w Słowacji, 2) jechać do Słowacji. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Słowenia — Słoweniec (nie: Słowieniec), — słoweński, nie: słowieński. Składnia: 1) mieszkać w Słowenii, 2) jechać do Słowenii. Por. Litwa, Ruś, Węgry.

Słowianin — słowiański, nie: Sławianin — sławiański. Formy: Słowianin, jak: mieszczanin.

Słowiańszczyzna, nie: Słowiaństwo (JP 3, 13).

Słownik, nie: słównik.

Słowny, nie: słówny.

Słowo — słówko.

Zwroty: 1) trzymać kogo za słowo; 2) brać kogo na słowo = przypomnieć komu obietnicę; 3) dawać komu słowo na co, nie: za co = dawać przyrzeczenie, zapewniać, ale: dawać komu głos, nie: słowo, odebrać komu głos, nie: słowo; 4) dotrzymać słowa; 5) słowo łamać; 6) nie dać komu dojść do słowa; 7) nie móc przyjść do słowa; 8) nie śmieć pisnąć słowa; 9) tracić słowa na darmo lub na próżno albo próżno; 10) rzucać słowa na darmo; 11) ozwać się, zagadnąć, zacząć w te słowa; 12) zamienić między sobą słowa; 13) zamknąć co w słowach lub w słowa; 14) cedzić słowa = wolno mówić; 15) nie dać nikomu dobrego słowa; 16) chwytać, łapać kogo za słowa; 17) żywe słowo; 18) dobre słowo; 19) na słowo co robić, *SF* = ufać komu, wierzyć komu; 20) w dwu słowach = krótko, treściwie; 21) jednym słowem lub słowem; 22) od słowa do słowa; 23) od jednego słowa = od razu; 24) sadzić się na słowa. *SW;* 25) nie mieć słów na określenie, nie: dla określenia; 26) nie mieć dla kogo słów; 27) na coś słów brakuje; 28) wymyślać od ostatnich słów; 29) na te słowa = po usłyszeniu tych słów; 30) słowo Boże, nie: Boże słowo; 31) robić co pod słowem (honoru).

3. Słowo daję, ten nasz wstręt do niemczyzny ma swoje podstawy. *I. Dąbr.* 4. Zosia dotrzymała słowa. *I. Dąbr.* 5. Wstyd słowo łamać. *Sienk.* 6. Nie dała mi przyjść do słowa. *I. Dąbr.* 7. Taki był przerażony, że do słowa przyjść nie mógł. *Zapol.* 8. Myśmy jednego słowa pisnąć nie śmieli. *Kad.* 9. Nie tracąc słów na darmo, ściągnął dwa funty czekolady. *Strug.* 10. Nie rzuca słów na próżno. *Goet.* 11. Ozwała się w te słowa. *Małacz.* 12. Zamienili kilka słów. *Iwasz.* 13. Rozmowa, w której lat kilku dzieje chciano zamknąć w słowa krótkie. *Mick.* 14. Cedził słowo za słowem. *Goet.* 15. Nikomu nie da dobrego słowa. *Strug.* 16. Nie chwytajże mnie za każde słowo. *Sienk.* 17. Trzeba, żebyś umiał żywym słowem je (= listy) poprzeć. *Sienk.* 18. Do niego z dobrym słowem się zbliżył. *Bartk.* 19. Całym wsiom na jego słowo przepuszczałem. *Żerom.* 21. Jest dziwny w tym urok, gdy człowiek buduje, ozdabia, jednym słowem coś tworzy, co po nim zostaje. *Bartk.* 22. Od słowa do słowa poczęły się krzyki. *Bartk.* 23. Od jednego słowa zgodziła się spotkać z nim. *Szpot.* 26. Po prostu nie mają dla niej słów. *Nałk.* 27. Na to słów brakuje. *Sienk.* 29. Niechcicowi zrobiło się na te słowa jak gdyby gorzko w ustach. *Dąbr.* 31. Chłopcy pokażą mu pod słowem honoru swoje tajemnice. *Sierosz.*

Słój, dlp tego słoju (SW, Łoś) lub tego słoja (N); dlm tych słojów, rzadziej: tych słoi.

Słuch, dlp tego słuchu.

Zwroty: 1) słuchy o kim, o czym; 2) ginie słuch o kim, o czym; 3) słuch chodzi o kim, o czym; 4) natężyć słuch. *SF.*

2. O ojcu dalekim jak gdyby słuch zaginął. *Żerom.* 3. Słuch dawno chodzi między zaściankami. *Mick.*

Słuchacz, dlp tych słuchaczy lub słuchaczów.

Słuchać (niedok.). I Formy: słucham, słuchasz...; słuchaj!; słuchający; słuchany; słuchał. II Znaczenie i składnia: 1) S. kogo (biern.) co, częściej: czego lub o czym (nie: na co) = przysłuchiwać się komu, czemu, uważać, jak ktoś mówi, 2) S. kogo, czego — w czym = stosować się do czyich rozkazów.

1. Słuchali ją z zajęciem. *Dąbr.* Słuchał tego wszystkiego. *Dąbr.* Słuchałam jej bezmyślnej paplaniny. *Zapol.* Nie chciała słuchać perswazyj (nie: na perswazje). 2. Postanowił słuchać we wszystkim rodziców. *Żerom.*

Zwroty: 1) słuchać rady; 2) święcie, ślepo kogo słuchać.

2. Święcie i ślepo słuchamy rozkazu. *Strug.*

Słuchać się kogo (ze znaczeniem wzmocnionym) = słuchać kogo, być komu posłusznym.

Nie słuchała się nikogo. *Kad.*

Słuchowisko lub **audycja.**

Słuck — słucki.

Sługa ten lub ta. Formy: lp ten (ta) sługa, tego (tej) sługi, temu (tej) słudze, tego (tę) sługę, sługo!, tym (tą) sługą, o tym (tej) słudze, lm ci słudzy (rm.) lub te sługi (rm. lub rż.), tych sług, tym sługom,

tych sług (rm.) lub te sługi (rż.), sługi!, tymi sługami, o tych sługach.

Zdradza swych sług. *Sienk. cyt. PJ 1, 138.* Na sługi zrzędził. *Mick.*

Zwroty: 1) trzymać sługę; 2) sługa Boży, nie: Boży sługa (PG).

Słup.

Zwrot: postawić oczy w słup = osłupieć.

Postawił oczy w słup. *Makusz.*

Słupca (nazwa miasta) — słupiecki, nie: słupecki; dawn.: słupski.

Słupia (nazwa miasta) — słupski.

Słupieć — I Formy: słupieję, słupiejesz...; słupiej!; słupiejący; słupiał, słupieli. II Składnia: S. z czego lub od czego.

Słuszniе, rzadziej, dawn.: słuszna (z domyśl.: rzecz).

Słuszność. Ob. Racja.

Zwroty: 1) mieć słuszność, nie: mieć słusznie. *PJ 2, 27;* 2) oddać komu słuszność; 3) przyznać komu słuszność.

1. Może mają słuszność. *Dąbr.* Oni nie mieli słuszności. *Nałk.* 3. Przyznał słuszność. *Bartk.*

Słuszny pod jakim względem, nie: w jakim kierunku.

Słuszna jest ta zasada pod tym względem (nie: w tym kierunku). *Cyt. Szeffs. 64.*

Służalec, wlp służalcze!; mlm ci służalcy, dlm tych służalców.

Służąca, służącej..., służącą, o służącej, lm te służące, tych służących... (odmiana przymiotnikowa).

Zwroty: 1) służąca do wszystkiego; 2) służąca przychodnia.

1. Magdalena, nasza służąca do wszystkiego, nieszczególnie gotuje. *Zapol.*

Służba — służbowy, — służebny, — służbista. Ob. Służbowy. I Formy: służbista, jak: humanista. II Znaczenie: 1) S. = służenie (tylko o ludziach). Ob. Użytek, 2) S. = zespół ludzi służących. III Składnia: 1) S. kogo = wykonywanie przez kogo służby, 2) S. u kogo = służenie u kogo.

Zwroty: 1) być w służbie u kogo; 2) sprawiać lub pełnić służbę, ale: sprawować urząd; 3) przyjąć służbę u kogo. *SF;* 4) iść do służby, w służbę lub na służbę; 5) wstąpić (nie: postąpić, rus.) do służby; 6) podziękować za służbę; 7) wypowiedzieć służbę; 8) turnus służby (!) = kolejność służby. *DUMK 31 X 31;* 9) zdawać służbę. *KJMK.*

1. W służbie u ludzi. *Bartk.* 2. Sprawiał służbę. *Szczuc.* 4. Musi pójść w służbę do ludzi. *Sienk.* Poszła na służbę do dworu. *Prus.* 6. Aniela po ukończeniu owego rachunku podziękowała za służbę. *Zapol.* 7. Musiał wypowiedzieć służbę. *Goet.*

Służebna, służebnej (nie: służebny), służebnej (nie: służebnie)..., lm służebne, służebnych (nie: służebien. *Sierosz. cyt. PJ 12, 74).*

Służyć (niedok.). I Formy: służę, służysz, służy, służymy...; służ! służcie!; służący; służył. II Znaczenie i składnia: 1) S. u kogo — za co, nie: jako co (germ.), ani: czym (rus.) = zostawać w służbie u kogo, w roli kogo, 2) S. komu — czym = być dla kogo czym użytecznym, 3) S. komu, czemu (nie: dla kogo, dla czego) — do czego, nie: na co, ani: dla czego = być komu, czemu użytecznym do czego, być przeznaczonym do czego, 4) S. komu — za co, nie: jako co (germ.), ani: czym (rus.) = być użytecznym komu w funkcji czego, zastępować komu — co, 5) S. pod kim = odbywać służbę pod czyim rozkazem.

1. Służył u wielkiego pana. *Mick.* Służyła do wszystkiego, za kucharkę, za niańkę, za pokojówkę. *SW.* Służył za tłumacza (nie: tłumaczem). *Mick.* 2. Służył mi zawsze radą. 3. Służył do diabelskich ceremonii. *Sierosz.* Służył do mierzenia. *Żerom.* Do tego celu służą wszelkie hasła. *Nałk.* Płachty służące do osłony towaru. *Kunc.* Końcówka ta służy 3 osobie (nie: dla 3 osoby). 4. Belka służy za przejście. *Przybysz.* Karczmy służyły za pałace. *Nałk.* Takie marne głupstwo służy za pamiątkę (nie: jako pamiątka). *Kad.* 5. Pod własnym wojownikiem służysz. *Sienk.*

Zwroty: 1) służyć komu radą, pomocą. *Kr. 1, 33;* 2) służyć do mszy; 3) służyć do stołu; 4) służy komuś zdrowie = dopisuje komu zdrowie; 5) służyć w wojsku, nie: przy wojsku. *Kr. 1, 64.*

2. Postrzegali to chłopcy służący mu do mszy. *Mick.*

Słychać (dziś tylko w formie bezokolicznika). Składnia: 1) S. kogo, co = można słyszeć, 2) S. o kim, o czym lub S. że... = jest pogłoska o kim, o czym lub jest pogłoska że...

1. Wtem słychać krzyk w karczmie. *Mick. cyt. SW.* 2. Słychać, że Kowno, że Wilno oblegli. *Mick. cyt. S. W.*

Zwroty: 1) coś z czymś słychać = coś się z czymś dzieje; 2) coś słychać u kogoś = coś się u kogoś dzieje.

1. Co tam słychać z naszym ogródkiem? *Goet.* 2. Co u ciebie słychać?

Słychiwać (tylko w postaci niedok.) co = słyszeć nieraz co.

Głosy były podobne do tych, jakie słychiwał tu dawniej. *Iwasz.*

Słynąć (niedok.) — zasłynąć (dok.). I Formy: 1) słynę, słyniesz; słyń!; słynący; słynął, słynąłem, słynęli, 2) zasłynąć, jak: słynąć. II Składnia: S. czym lub z czego.

Sam słynął muzycznym talentem. *Mick.* Z wesołości słynął. *Mick.* Kaczki słyną z namiętności. *Dyg.*

Zwroty: słynie w kraju, ale: słynie na kraj cały lub w całym kraju; słynie w okolicy, ale: na całą okolicę lub w całej okolicy.

Słynny — Składnia: 1) S. czym lub z czego; por. sławny czym lub z czego, 2) S. na co (gdy się wymienia obszar, na który się rozciąga sława).

1. Prowincja słynna z gleby urodzajnej. *Cyt. SW.* 2. Markowice z słynnym na Kujawy klasztorem. *Przybysz.*

Słyszeć (niedok.). I Formy: słyszę, słyszysz, słyszy, słyszymy...; słysz! słyszcie!; słyszący; słyszany; słyszał, słyszeli. II Składnia: 1) S. co (na oznaczenie bezpośredniego wrażenia słuchowego, które się odbiera od słów lub jakichś dźwięków), 2) S. o kim, o czym (na oznaczenie treści słyszanych słów).

1. Słysząc tętent. *Mick.* Mam rozsądnie przemawiać, kiedy słyszę takie głupstwa (= słowa o głupiej treści). *Dąbr.* 2. Słyszałam o nim. *Zapol.* Słyszała o jakiejś fabryce drenów. *Grusz.*

Zwrot: nie chcieć o kim lub o czym słyszeć = być źle do kogo usposobionym.

Nie chcą o Szwedach słyszeć i do oporu się gotują. *Sienk.*

Smacznie, rzadko: smaczno.
Smacznie gotuje. *SW.* Rykow jadł smaczno. *Mick.*

Smagać (niedok.) — smagnąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) smagam, smagasz...; smagaj!; smagający; smagany; smagał, 2) smagnę, smagniesz...; smagnij!; smagnięty; smagnął, smagnąłem, smagnęli. II Składnia: S. kogo, co — czym.

Smak do czego; dlp tego smaku.
Zwroty: 1) nabierać smaku od czego = otrzymywać dobry smak na skutek czego; 2) nabierać smaku do czego = nabierać gustu, upodobania do czego; 3) dobierać sobie co do smaku = dobierać sobie co według upodobania; 4) przypadać do smaku; 5) coś jest lub idzie komu nie w smak; 6) obchodzić się, obywać się lub obliżywać się (tryw.) smakiem = obywać się bez niczego; 7) nie ma do czego smaku (nieosob.) = nie ma na co ochoty; 8) jeść ze smakiem = jeść z apetytem; 9) nie do smaku, nie: do niesmaku.
1. Nabiera smaku niby od soli. 2. Nabiera smaku do czytania. 3. Dobierz sobie życie do smaku. *Święt.* 4. Co im do smaku przypadnie. *Sienk.* 5. Księciu było to nie w smak. *Sienk.* 6. Trzeba się było obejść smakiem. *Dąbr.* 7. Smaku ani trochę do jadła. *Bartk.* 8. Jedliśmy ze smakiem. *Strug.*

Smakołyk, dlp tego smakołyka.

Smakować (niedok.). I Formy: 1) smakuję, smakujesz...; smakuj!; smakujący; smakował. II Składnia: 1) S. czego = kosztować czego, próbować smak, 2) S. w czym = nabierać do czego smaku, upodobania, 3) S. (tylko w 3 os. lp lub lm) komu = przypadać komu smakiem do gustu.
1. Smakuje jadła raz drugi. 2. Smakuje w zbytkach. 3. Teofilowi smakowała chrupiąca bułka. *Parand.*
Zwrot: coś smakuje jak co (nie: czym).
To smakuje jak ananas (nie: ananasem).

Smalec (PA), nie: szmalec; dlp tego smalcu.

Smar, dlp tego smaru.
Zwrot: smar do wagonów.

Smardz, nie: smarż; dlp tego smardza, mlm te smardze.

Smarkać (niedok.). Formy: smarkam, smarkasz, smarka... lub smarczę, smarczesz, smarcze...; smarkaj! lub smarcz!; smarkający lub smarczący; smarkał.

Smarować (niedok.). I Formy: smaruję, smarujesz...; smaruj!; smarujący; smarowany; smarował. II Składnia: 1) S. kogo, co — czym, 2) S. komu — co.
Zwrot: smarować komu ręce = dawać komu łapówkę.

Smażyć (niedok.)—usmażyć (dok.). I Formy: 1) smażę, smażysz, smaży, smażymy...; smaż! smażcie!; smażony; smażył, 2) usmażyć, jak: smażyć. II Składnia: S. co — na czym.

Smętarz lub **cmentarz** (Kr. 2, 228).

Smętny = smutny. W znaczeniu różnica tylko stylistyczna: 1) smutny—wyraz mowy potocznej, 2) smętny — wyraz stylu poezji, w mowie potocznej ma zabarwienie żartobliwe.

Smoking, dlp tego smokinga.

Smoktać (niedok.). Formy: smoktam, smoktasz, smokta... lub smokczę, smokczesz, smokcze...; smoktaj! lub smokcz!; smoktający lub smokczący; smoktał.

Smolić (niedok.). I Formy: smolę, smolisz, smoli, smolimy...; smól! smólcie! lub smol! smolcie!; smolący; smolony; smolił. II Składnia: S. kogo, co — czym.

Smoła — smolarnia, — smolownia. Znaczenie: 1) smolarnia = pomieszczenie, gdzie wyrabiają smołę, 2) smołownia = pomieszczenie, gdzie przechowują smołę.
Zwrot: mieć smołę w ręku. *SF* = kraść.

Smorgonie (nazwa miejscowości), dop. tych Smorgoń.

Smrek, nie: smerek; dlp tego smreka.
Smreki. *Ork.*

Smucić się (niedok.). I Formy: smucę się, smucisz się, smuci się, smucimy się...; smuć się! smućcie się!; smucił się. II Składnia: S. ś. z czego lub czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: cieszyć się).
Nie wiem, czy mam się cieszyć, czy smucić tą myślą. *Zapol.*

Smug, — smuga. Znaczenie: 1) smug = niska łąka (nad rzeką), wygon, pas łąki, pola, 2) smuga = pasmo.
2. Po tamtej stronie jasna smuga, ozłocona nadzieją. *Sierosz.*

Smutek, dlp tego smutku.
Zwroty: 1) pogrążać kogo w smutku; 2) smutek w głosie; 3) smutek na twarzy.
1. Pogrążyli się w smutku. *Sienk.* 2. Mówiła z widocznym smutkiem w głosie. *Iwasz.*

Smutnieć (niedok.). Formy: smutnieję, smutniejesz...; smutniej!; smutniejący; smutniał, smutnieli.

Smutno lub **smutnie**.
Jak tu deszcz smutno o szyby kołacze. *Zapol.* Rzekła smutnie. *Mick.*
Zwrot: robi się komu smutno, nie: smutnie.
Gra bez ustanku, aż mi się smutno robi. *Zapol.*

Smutny. Ob. Smętny.
Zwrot: smutny smutkiem *(Reym).*

Smycz ta, nie: ten smycz (prow.).
Smycz tkany, jedwabny (zam.: tkana, jedwabna). *Mick.* Dwa (zam.: dwie) smycze chartów. *Mick.* Dostanie w grzbiet smyczem. *Mick.*

Smyknąć, nie: smygnąć. Formy: smyknę, smykniesz...; smyknij!; smyknąwszy; smyknął, smyknąłem, smyknęli.

Snop — snopek; dlp tego snopa.
Zwrot: 1) wiązać (nie: związywać) snopki. *PJ 11, 30;* 2) wiązać co w snopki.

Snuć (niedok.). I Formy: snuję, snujesz, snuj!; snujący; snuty; snuł. II Składnia: S. co.
Zwroty: 1) snuć nitkę; 2) snuć wątek; 3) snuć myśli.

Snycerz, nie: sznycerz; dlm tych snycerzy lub snycerzów.

Sobie, nie: se. Ob. Siebie.

Sobiepa'n, nie: sobie'pan; dlp tego sobiepana.

Sobieszyn (nazwa miejscowości) — sobieszyński, nie: sobieski (mniej wyraziście).

Sobota — sobotni, nie: sobotny.

Sobowtór, dlp tego sobowtóra.
Soból, nie: sobol; dlp tego sobola.
Sobór, dlp tego soboru.
Sochaczew (nazwa miejscowości) — sochaczewski.
Socjalizm — socjalista. Formy: 1) dlp tego socjalizmu, mjsclp w tym socjalizmie, 2) socjalista, jak: humanista.
Socjalny = społeczny.
Widzieli w tym ważny proces socjalny. *Nałk.*
Socjolog — socjologia — socjologiczny.
Sofia — sofijski.
Sofi'sta — sofi'styka — sofisty'czny, — sofizmat, nie: sofizm (JP 13, 18). Formy: 1) sofista, jak: humanista, 2) mlm i blm te sofizmaty, nie: te sofizmata.
Ani słyszałem wówczas o istnieniu sofistów, a już tworzyłem sofizmaty. *I. Dąbr.*
Soja, dlp tej soi.
Sojka (PA), w wymowie: sojka (płd) lub sójka (płn).
Sojusz, dlp tego sojuszu.
Zwroty: 1) zawrzeć sojusz; 2) zerwać sojusz.
Sokal (nazwa miasta) — sokalski.
Sokołów (nazwa miasta) — sokołowski.
Sokółka (nazwa miejscowości) — sokólski.
Sokrates — sokratesowy lub sokratyczny (pod wpływem łc. socraticus).
Wyrażenie: metoda sokratyczna. *Sienk. cyt. PJ 10, 119.*
Solenny = uroczysty (Krasn. 86).
Solfeggio lub **solfedżio**; dlp tego solfedżia.
Solić (niedok.). Formy: solę, solisz, soli, solimy...; sól! sólcie! (nie: sol! solcie!); solący; solony; solił. II Składnia: S. co — czym.
Solidny = mocny, trwały, pewny, rzetelny.
Solniczka, nie: sólniczka.
Solo (ndm) — solista. Formy: solista, jak: artysta. Ob. Artyzm.
Solucja (!) = rozwiązanie, rozstrzygnięcie.
Proponuje coś sześć rozwiązań (nie: solucji) tego pytania. *Cyt. Kr. 1, 286.*
Sondować = zapuszczać sondę, badać. Ob. Badać.
Sonet — sonecista. Formy: 1) dlp tego sonetu, 2) sonecista, jak: humanista.
Sopran — sopranistka; dlp tego sopranu.
Sorbona, nie: Sorbonna.
Sorta (!) = gatunek, rodzaj, ale: sortować = rozkładać według gatunków.
Dramat kiepskiego gatunku (nie: kiepskiej sorty). *Cyt. Kr. 1, 247.*
Sortyment — sortymentysta, nie: sortymencista. Formy: 1) dlp tego sortymentu, 2) sortymentysta, jak: artysta. Ob. Artyzm.
Sos — sosjerka. Forma: dlp tego sosu.
Zwrot: 1) być w sosie (tryw.) = być dobrze usposobionym; 2) podawać myśl w takim lub innym sosie (rub.) = podawać myśl w takim lub innym zabarwieniu.
Sosna — sosenka, — sośnina; dlm tych sosen, nie: sosn.
Dębów i sosen już tu nie ma. *Stasz.*
Sosnowiec — sosnowiecki, nie: sosnowicki.
Sosrąb, dlp tego sosrębu.
Sotnia (! rus.) = secina, setka.
Sowa — sowieć. Formy: 1) dlm tych sów, 2) sowieję, sowiejesz...; sowiej!; sowiejący; sowiał, sowieli.
Sowizdrzał — sowizdrzalski; dlp tego sowizdrzała.
Sójka. Ob. Sojka.
Sól.
Zwrot: zjeść z kim beczkę soli. *SF* = dobrze kogoś poznać.
Spacer.
Zwrot: 1) chodzić na spacer = chodzić na przechadzkę; 2) chodzić spacerem = chodzić wolno, nie śpiesząc się.
1. Chodzę na spacer. *Zapol.*
Spać (niedok.) — sypiać (wielokr.). Formy: 1) śpię, śpisz, śpi; śpimy... (nie: spię, spisz); śpiący; spał. Ob. Śpiący, 2) sypiam, sypiasz... (nie: sipiam...); sypiaj!; sypiający; sypiał.
Spadek po kim; dlp tego spadku.
O spadku po radcy. *Dąbr.*
Zwroty: 1) dostać, otrzymać co w spadku. *SF;* 2) otrzymać spadek; 3) spadek komu przypada; 4) spadek otwarty gdzie.
1. Otrzymała w spadku po matce znajomość polskiej mowy. *Danił.* 3. Gdyby spadek przypadł był im bez kłopotu. *Dąbr.* 4. Spadek otwarty w Polsce. *Kod. Post. Cyw.*
Spadkobierca (nie: spadkobiorca) — spadkobierczyni. Formy: 1) lp ten spadkobierca, tego spadkobiercy, temu spadkobiercy, tego spadkobiercę, spadkobierco!, tym spadkobiercą, o tym spadkobiercy, lm ci spadkobiercy, tych spadkobierców, tym spadkobiercom, 2) spadkobierczyni, jak: gospodyni.
Spadochron, dlp tego spadochronu.
Spajać. Ob. Spoić.
Spalić (dok.) — spalać (niedok.) — spalarnia (JP 20, 85). I Formy: 1) spalić, jak: palić, 2) spalam, spalasz...; spalaj!; spalający; spalany; spalał, spalali. II Składnia: S. co — czym lub na czym.
Zwrot: spalać co na popiół, na węgiel, na żużel.
Kuchnia spaliła na żużel jej urodę. *Parand.*
Spaniały, częściej: **wspaniały**; mlm (męskoosob.) spaniali, wspaniali.
Sparta — spartański.
Spaść (dok.) — spadać (niedok.). I Formy: 1) spaść, jak: paść, 2) spadam, spadasz..., spadają (nie: spadują); spadaj!; spadający; spadał.
Liście jodły spadają (nie: spadują). *Cyt. Kr. 1, 311.*
II Składnia: S. na kogo, na co, nie: na kim, na czym.
Ze spadłymi na podłogę włosami. *Cyt. PJ 1, 76.*
Zwroty: 1) spaść jak z nieba = spaść nieoczekiwanie, ale w samą porę; 2) spaść z nieba = znaleźć się na ziemi jak na nieznanym sobie świecie, nie orientować się w położeniu; 3) spadać się z czym (!) = zgadzać się z czym, odpowiadać sobie; 4) spadać się z czym co do znaczenia (!) = zgadzać się z czym co do znaczenia. *Kr. 2, 71.*
1. Spadłeś mi jak z nieba. *Żerom.* 3. Granice językowe nie odpowiadają granicom mitów (nie: nie spadają z granicami mitów). *Cyt. Kr. 1, 183.*

Spaść (dok.) — spasać (niedok.). I Formy jak: paść — pasać. II Składnia: 1) S. kogo — czym = tuczyć kogo — czym, 2) S. co — kim = zużywać co pasąc kogo.
1. Spaść konie owsem. 2. Spasł owies końmi.

Spaść się (dok.) — spasać się (niedok.). I Formy jak: spaść — spasać. II Składnia: S. s. na czym lub czym.
Tak się na pańskim chlebie spaśli. *Sienk.*

Spat (!) = szpat.

Spawać. Ob. Spoić.

Spaźniać się, częściej: **spóźniać się.**

Specjalista — specjalistka. I Formy jak: humanista. II Składnia: 1) S. od czego, rzadziej: w czym, nie: czego, 2) S. do czego (w znaczeniu żartobliwym lub ujemnym).
1. Specjalista od chorób piersiowych. *I. Dąbr.* Specjalista od pierwszych druków. *Grusz.* 2. To specjalista do figlów. To specjalista do wszelkiego rodzaju krętactw.

Specjalnie — Znaczenie: 1) S. = szczególnie, 2) S. = umyślnie.
1. Szczególnie (gorzej: specjalnie) to lubię. Nie było mu specjalnie smutno. *Iwasz.* 2. Umyślnie (gorzej: specjalnie) po to tu przyszedłem.

Specjalny—specjalność,—specjalista. I Formy: specjalista, jak: humanista. II Znaczenie wyrazu: s p e c j a l n y często nadużywamy stosując go tam, gdzie go lepiej zastąpić wyrazami: 1) = szczególny, 2) = umyślny, 3) = osobny.
1. Miała specjalną (lepiej: szczególną) sympatię do ludzi kochanych i zakochanych. *Iwasz.* Nie widzę w tym nic specjalnego (lepiej: szczególnego). 2. Specjalny (lepiej: umyślny) posłaniec. 3. Specjalny (lepiej: osobny) przedział. Godna jest waszmościów uwagi osobnej grzeczność... *Mick.*

Specjał, dlp tego specjału.

Specyficzny = swoisty (Krasn. 86).

Specyfikacja.
Zwrot: za specyfikacją, nie: przy specyfikacji.

Specyfikować (!) = wyróżniać, wyszczególniać, wymieniać.

Spedycja (!) — spedycyjny (!) = ekspedycja — ekspedycyjny.

Spekulacja (nie: szpekulacja) — spekulacyjny. Składnia: S. czym lub na czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: spekulować).
Spekulacja na placach. *Dąbr.*

Spekulować (niedok.), nie: szpekulować. I Formy: spekuluję, spekulujesz...; spekuluj!; spekulujący; spekulował. II Składnia: 1) S. czym = handlować czym mając na względzie spekulację, 2) S. na kim, na czym = w intencji spekulacyjnej liczyć na kogo, na co.
2. Ona na tobie spekulowała. *Świet.*

Spełnić (dok.) — spełniać (niedok.). I Formy: 1) spełnię, spełnisz, spełni, spełnimy...; spełnij!, rzadziej: spełń!; spełniwszy; spełnił, 2) spełniam, spełniasz...; spełniaj!; spełniający; spełniany; spełniał, spełniali. II Składnia: S. co — dla kogo.
Zwroty: 1) spełniać czyje życzenia; 2) spełniać obietnicę; 3) spełniać czyje nadzieje.

Spełznąć (dok.) — spełzać (niedok.). Formy jak: pełznąć — pełzać.
Zwroty: 1) spełzać na niczym; 2) spełzłe szyny. *KJMK.*
1. Spełzła na niczym ta okazja pierwsza. *Berent.*

Spencer, nie: spenser; dlp tego spencera.

Sperka (!) = szperka.

Spędzić (dok.) — spędzać (niedok.). Formy jak: pędzić — pędzać.
Zwroty: 1) spędzić czas na czym (= na wykonywaniu jakiejś czynności); 2) spędzić czas w czym (= w oddawaniu się jakiemuś stanowi); 3) spędzić czas przy kim, przy czym (= siedząc, asystując przy jakiejś osobie lub czynności).
1. Potrafiłem całe noce spędzać na czytaniu. *I. Dąbr.* Całe dnie spędzał na łobuzerii. *Żerom.* 2. Dnie całe spędzałem w tęsknocie i niepokoju. 3. Godziny, które dziewczynki spędziły przy egzaminie. *Dąbr.*

Spiąć (dok.) — spinać (niedok.). Ob. Piąć. I Formy: 1) zepnę, zepniesz...; zepnij!; spięty; spiąwszy, 2) spinam, spinasz...; spinaj!; spinający; spinany; spinał. II Składnia: S. kogo, co — czym.

Spichlerz lub **spichrz;** dlp tego spichlerza, tego spichrza, dlm tych spichlerzy lub spichlerzów, tych spichrzy lub spichrzów.
Ziarno ginęło ze spichrza. *Prus.*

Spiczasty (PA), ale: szpic.

Spić (dok.) — spijać (niedok.). Formy jak: wypić — wypijać.

Spić lub **spoić** (dok.) — spajać (niedok.). Ob. Spoić.

Spieka lub **spiekota,** rzadziej: upieka.

Spiekły = spieczony.
Na spiekłe wargi wypełzły mu wściekłe wyrazy. *Danił.*

Spierać się (tylko w postaci niedok.). I Formy: spieram się, spierasz się...; spieraj się!; spierający się; spierał się. II Składnia: S. ś. z kim — o kogo, o co.
Nie ma się o co spierać. *Sienk.* Nie spierajcie się z cudzoziemcami rozumowaniem i gadaniem. *Mick.*

Spieszny (PA) lub **śpieszny** (PA).

Spieszyć (spieszyć się) lub **śpieszyć** (śpieszyć się). Formy: spieszę (się), spieszysz (się), spieszy (się), spieszymy (się)...; spiesz (się)! spieszcie (się)!; spieszący (się); spieszył (się).

Spieszyć (nie: śpieszyć) = uczynić pieszym, zsadzić z konia.
Spieszyć kawalerię.

Spinka, nie: szpinka.

Spi´rea, rzadziej: spire´a, dlp tej spirei, mlm te spiree, dlm tych spirei.

Spiry´tus (nie: spi´rytus) — spirytualizm—spirytualista. Por. Spirytyzm.
Wyrażenia: 1) spirytus denaturowany, lepiej: skażony; 2) przemysł spirytusowy. *JP 20, 88.*

Spirytyzm — spirytysta. Znaczenie: 1) spirytyzm = wiara w duchy, 2) spirytualizm = alkoholizm.

Spis, dlp tego spisu. Znaczenie: spis = rejestr realny przedmiotów rzeczywiście istniejących (w przeciwieństwie do wyrazu: wykaz = rejestr teoretyczno-prawny, zawie-

rający w sobie nie to, co jest, lecz to, co powinno być) (KJMK).
Zwrot: formować (!) spis = układać, sporządzać spis. *DUMK 30 IX 30.*

Spisać (dok.) — spisywać (niedok.). I Formy jak: opisać — opisywać. II Znaczenie i składnia: 1) S. co = napisać co od początku do końca, 2) S. co — od kogo (!) = odpisać, przepisać co — od kogo.
Zwrot: spisać protokół.

Spisać się = popisać się czym.
Zwroty: 1) spisać się tęgo, gracko; 2) nie spisać się = pokpić sprawę, źle coś zrobić.
1. Spisali się tęgo. *Strug.*

Spisek (= zmowa) — spiskowy — spiskowiec. Formy: 1) dlp tego spisku, 2) wlp spiskowcze! mlm ci spiskowcy, dlm tych spiskowców.

Spisek (! rus.) = lista, rejestr, wykaz.

Spisz (PA) (nie: Śpisz, ani: Spiż, ani Śpiż) — spiski. I Formy: dop. Spiszu. II Składnia: 1) mieszkać na Spiszu, 2) jechać na Spisz. Por. Kujawy, Mazowsze.

Spiż (PA) (nie: śpiż) — spiżowy.

Spiżarnia (PA), nie: śpiżarnia; dlp tej spiżarni, dlm tych spiżarni.

Splątać (dok.) — splątywać (niedok.). Formy: 1) splątać, jak: plątać, 2) splątuję, splątujesz...; splątuj!; splątujący; splątywany; splątywał.

Spleciony, mlm (męsko-osob.) spleceni, nie: splecieni, ale: (żeńsko-rzeczow.) splecione.

Splendor (dziś arch. lub żart.) = sława, zaszczyt.
Należy ją (= fortunę) dźwignąć, do minionych przywieść splendorów. *Bartk.* Spada na ciebie splendor nie lada.

Spleśniały, mlm (męsko-osob.) spleśniali, ale: spleśnieli (3 os. lm od: spleśnieć).

Spleśnieć (dok.). Ob. Pleśnieć.

Splin, dlp tego splinu.

Splot, dlp tego splotu.

Splunąć — spluć. I Formy jak: plunąć — pluć. II Znaczenie: 1) splunąć co = wyrzucić co z ust wraz ze śliną, 2) spluć kogo, co = opluć kogo, co. Por. Odplunąć (odpluć), Opluć, Wypluć, Zapluć.
Zwrot: splunąć od uroku.
Od uroku splunął. *Bartk.*

Spłacheć, dlp tego spłachcia.

Spłacić (dok.) — spłacać (niedok.). Formy i składnia jak: odpłacić — odpłacać.

Spław = spławianie czego na wodzie; dlp tego spławu.

Spław (!) = stop, stop kruszców (Krasn. 76).

Spłukać (dok.)—spłukiwać (niedok.). I Formy: I Formy: 1) spłukać, jak: płukać, 2) spłukuję, spłukujesz...; spłukuj!; spłukujący; spłukiwany; spłukiwał. II Składnia: 1) S. co — z kogo, z czego, 2) S. kogo, co — czym.

Spłynąć (dok.) — spływać (niedok.). Formy jak: płynąć — pływać.
Zwroty: 1) coś spływa z czym (!) = coś się z czym zgadza, coś odpowiada czemu; 2) spływać z czym co do znaczenia (!) = zgadzać się co do znaczenia. *Kr. 2, 87.*
1. Wykreślenie Uniwersytetu Lwowskiego z rzędu wszechnic niemieckich zgadza się (nie: spływa) prawie co do czasu z ostatecznym spolonizowaniem Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Cyt. Kr. 1, 183.*

Spocić się (dok.). Ob. Pocić się.
Zwrot: spocić się jak ruda mysz.

Spocząć (dok.)—spoczywać (niedok.). I Formy jak: odpocząć — odpoczywać. II Składnia: 1) S. w czym lub na czym (gdy się wymienia miejsce lub przedmiot, na którym się spoczywa), 2) S. po czym (gdy się wymienia czynności, po których się spoczywa).
Rozum jego spoczywał w bezczynności. *Mochn.*

Spoczynek, dlp tego spoczynku.
Zwroty: wracać, udawać się na spoczynek.
Prace skończywszy rolnicze na spoczynek powraca. *Mick.*

Spodek, nie: podstawka (prow.) (IGD). Forma dlp tego spodka.
Zwrot: podać co na spodku.

Spodnie (tylko w lm) — spodeńki, nie: spodenki. I Formy: 1) dop. tych spodni, 2) dop. tych spodeniek, nie: tych spodenek.
Zachciało mu się krótkich spodeniek (nie: spodenek). *Parand.*

II Składnia: 1) S. do czego (gdy się wymienia przeznaczenie spodni), 2) dwoje, troje... spodni.
Zwrot: ubrać się w spodnie.
Ubrany w spodnie do konnej jazdy. *Perz.*

Spodobać się. Ob. Podobać się.
Dałem mu już wyprawiać ze mną, co mu się tylko spodobało. *I. Dąbr.*

Spodziewać się (niedok.) (nie: spoździewać się, gwar.) — spodziać się (dok. zawsze z przeczeniem: nie). I Formy: spodziewam się, spodziewasz się...; spodziewaj się!; spodziewający się; spodziewany; spodziewał się, 2) (nie) spodzieję się, (nie) spodziejesz się, (nie) spodział się, (nie) spodzieli się. II Składnia: 1) S. ś. czego (nie: co) — od kogo (gdy się wymienia osobę, od której ma się nadzieję coś dostać), 2) S. ś. czego — po kim (gdy się wymienia osobę, która według nadziei podmiotu ma coś zdziałać).
1. Spodziewa się niezwykłego losu. *Dąbr.* Spodziewała się od niego Bóg wie czego. 2. Tego się po tobie nie spodziewał. *Sienk.*
Zwrot: spodziewać się prędzej końca świata = nie spodziewać się niczego podobnego.
Prędzej bym się końca świata spodziewała. *Dąbr.*

Spoglądać (niedok.)—spojrzeć (dok.), rzadziej: spoglądnąć (prowinc.) I Formy: 1) spoglądam, spoglądasz...; spoglądaj!; spoglądający; spoglądał, 2) spojrzę, spojrzysz, spojrzy, spojrzymy...; spójrz! spójrzcie! lub spojrzyj! spojrzyjcie! (nie: spojrz! spojrzcie!); spojrzał, spojrzeli, 3) spoglądnę, spoglądniesz...; spoglądnij!; spoglądnął, spoglądnęłem, spoglądnęli. II Składnia: 1) S. na kogo, na co, 2) S. po kim, po czym (rzucając spojrzenie to tu, to tam), 3) S. za kim, za czym (oglądając się za kim, za czym).
1. Spoglądała to na Bolka, to na Janka. *Nowak.*

Spojrzał nieco zdenerwowany na ojca. *Ostr.* 2. Spojrzał po gromadzie. *Bartk.* Spojrzał po obecnych. *Iwasz.* 3. Nie spojrzał za odchodzącym. *Żerom.*

Zwroty: 1) spojrzeć komu w oczy; 2) spojrzeć na kogo jak na wariata (= ze zdumieniem, dziwiąc się, co robi).

1. Spojrzała mu prosto w oczy. *Parand.* 2. Spojrzał na mnie jak na wariatkę. *Zapol.*

Spoić (= upoić) — spajać (niedok.). I Formy: 1) spoję, spoisz, spoi, spoimy...; spój! spójcie!; spojony; spoiwszy; spoił, 2) spajam, spajasz...; spajaj!; spajający; spajał, spajali. II Składnia: S. kogo — czym.

Spoić (= złączyć)—spajać (niedok.). I Formy jak: spoić — spajać = upoić — upajać. II Składnia: S. co — z czym — czym = łączyć co — z czym — za pomocą czego.

Cudowny łańcuch, spajający człowieka z całym przyrodzeniem, tylko cudem pojąć się daje. *Mochn.*

Spojrzeć, nie: spójrzeć. Ob. Spoglądać.

Spojrzenie, nie: spójrzenie.

Zwroty: 1) rzucać spojrzenia na kogo, na co; 2) obrzucać kogo, co spojrzeniem; 3) zamieniać spojrzenia lub zamieniać się spojrzeniami; 4) pod spojrzeniem.

1. Rzucała ciekawe spojrzenia. *Ostr.* 2. Obrzuciwszy go pogardliwym spojrzeniem. *Prus.* 3. Zamienili spojrzenia. *Sierosz.* 4. Burek pod niemym spojrzeniem zwinął się. *Wikt.*

Spokojny, nie: spokójny. Składnia: 1) S. o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której bezpośrednio spokój się odnosi), 2) S. co do kogo, co do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której tylko pośrednio spokój się odnosi; niekiedy różnice znaczeniowe między obu zwrotami się zacierają), 3) S. na co (rzadko) = obojętny na co.

1. Abym tylko mogła być o was spokojna. *I. Dąbr.* O to jedno byłam spokojna. *Dąbr.* 2. Co do jednego możesz być spokojna. *Dąbr.* 3. Bądź spokojny na dumę i ucisk. *Krasiń.*

Spokój, dlp tego spokoju.

Zwroty: 1) dać spokój czemu = zaprzestać czego; 2) zostawić kogo, co w spokoju; 3) zażywać spokoju; 4) dla świętego lub miłego spokoju coś robić lub czegoś nie robić.

1. Dałem spokój wołaniu. *Nowak.* Dajże spokój tym żartom. *Dąbr.* Zdawało się, że da spokój, trudził się jednak dalej. *Parand.* 2. Zostawiłam go w spokoju. *Natk.* Chce, aby go pozostawiono w spokoju. *Goet.* 4. Nie protestuję dla świętego spokoju. *Perz.*

Spokrewniony.

Zwroty: spokrewniony w linii prostej lub w linii bocznej.

Dwie osoby spokrewnione są w linii prostej, jeżeli jedna z nich pochodzi od drugiej, w linii bocznej, gdy obie pochodzą od wspólnego przodka. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Spolszczyć (dok.) (nie: spolaczyć) — spolszczać (niedok.), nie: spalszczać. Formy: 1) spolszczę, spolszczysz, spolszczy, spolszczymy...; spolszcz! spolszczcie!; spolszczony; spolszczył, 2) spolszczam, spolszczasz...; spolszczaj!; spolszczający; spolszczany; spolszczał, spolszczali.

Społeczeństwo, nie: spółeczeństwo.

Społeczność, nie: spółeczność.

Społeczny, nie: spółeczny.

Spondej — spondeiczny lub spondaiczny. Forma dlp tego spondeja (N) lub tego spondeju (SW).

Sponiewierany. Ob. Poniewierany.

Spontaniczny = samorzutny, dobrowolny, żywiołowy.

Sport (nie: szport) — sportowy; dlp tego sportu.

Sportsman lub **sportsmen**, dlp tego sportsmana (sportsmena).

Sporysz, dlp tego sporyszu (N) lub tego sporysza (SW).

Sporządzić (dok.) — sporządzać (niedok.). Formy: 1) sporządzę, sporządzisz, sporządzi, sporządzimy...; sporządź! sporządźcie!; sporządzony; sporządziwszy; sporządził, 2) sporządzam, sporządzasz, sporządza...; sporządzaj!; sporządzający; sporządzany; sporządzał, sporządzali.

Sposobić (niedok.). I Formy: sposobię, sposobisz, sposobi, sposobimy...; sposób! sposóbcie!; sposobiący; sposobiony; sposobił. II Składnia: 1) S. kogo — do czego (gdy się wymienia czynność) = przygotowywać kogo, co — do czego, 2) S. kogo — na co (gdy się wymienia stanowisko, stan lub zawód).

1. On mię radą do usług publicznych sposobił. *Mick.* 2. Mnie mizeraka sposobiąc na męża stanu. *Żerom.*

Sposobić się (niedok.). Składnia: S. ś. do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: sposobić).

Sposobił się do panowania. *Dyg.* Sposobił się na wodza.

Sposobność czego lub do czego.

Sposobność pogadania z Kazią. *Iwasz.* Będę szczęśliwy, jeżeli pan da mi sposobność do jakiejkolwiek usługi. *Święt.* Jest niesłychanie mało sposobności do zdobywania kobiet. *Reym.*

Zwroty: 1) dawać lub nastręczać komu sposobność czego lub do czego; 2) nadarza się sposobność czego lub do czego; 3) mieć, znaleźć lub uczuć sposobność coś robić, nie: robienia czego. *PJ 35, 9,* ale: sposobność robienia czego, nie: sposobność co robić; 4) mieć po temu sposobność. *SF;* 5) przy sposobności coś robić; 6) przy każdej sposobności.

1. Nie dawały mu sposobności zawiązywania innych stosunków. *I. Dąbr.* Dało (to) sposobność do wypowiadania kilku uwag. *Siedl.* 3. Jeżeli mu się sposobność nadarzy. *Sienk.* 4. Nie było po temu sposobności. *Iwasz.* 5. Zajdź przy sposobności! *Makusz.* 6. Mówił przy każdej sposobności. *Iwasz.*

Sposobny dla kogo, ale: do czego, rzadko: ku czemu (dawn.) = odpowiedni.

Czas cichy, do (nie: dla) złości mniej sposobny. *Kunc.*

Zwrot: on jest sposobny na to, *SW* = można się po nim tego spodziewać, to do niego podobne.

Sposób, dlp tego sposobu. Składnia: 1) S. do czego = środek do czego (gdy się wymienia jakąś czynność, którą się ma przy pomocy jakiegoś sposobu wykonać), 2) S. na kogo, na co = środek na kogo, na co (gdy się wymienia jakąś osobę, rzecz, wła-

sność lub czynność, którą się ma przy pomocy jakiegoś sposobu znaleźć), 3) S. czego = metoda, jakość wykonywania jakiejś czynności.

1. Do ratunku nie ma żadnego sposobu. *Stasz.* Sposobem do życia jest rozwój. *Dyg.* 2. Najlepszy to sposób na Szweda. *Sienk.* Na każdą rzecz jest sposób. *Dąbr.* Na śmieszność nie ma sposobu. *Nałk.* Miały sposoby na pozbawienie ludzi zmysłów. *Makusz.* 3. Obmyśla sposoby pojednania. *I. Dąbr.* Nie widzę innego sposobu myślenia. *Dąbr.*

Zwroty: 1) brać się na sposób lub na sposoby = przedsiębrać środki; 2) jest sposób coś zrobić; nie ma sposobu coś zrobić lub nie ma sposobu zrobienia czegoś, albo niesposób coś (nie: czegoś) zrobić; 3) podać sposób. *SF;* 4) jest sposób po temu; 5) w taki (ten) sposób lub takim (tym) sposobem; 6) na swój sposób, nie: w swój sposób; 7) na inny lub w inny sposób; 8) w jakiś sposób, nie: na jakiś sposób; 9) na polski, francuski... sposób, nie: w polski, francuski... sposób; 10) na wszystkie sposoby lub wszystkimi (wszelkimi) sposobami, nie: we wszystkie sposoby; 11) na każdy sposób (! germ. z niem. auf jede Weise) = wszelkimi sposobami; w każdym razie; 12) na żaden lub w żaden sposób; 13) sposobem czego, np. próby. *SF.*

1. Na jakie to się bierze sposoby. *Choyn.* Mama wzięła się na sposób. *Nowalk.* 2. Nie było sposobu zdobyć jej bojem. *Żerom.* 4. Były po temu sposoby. *Żerom.* 5. Takim sposobem dostał się do zagrody nowy mieszkaniec. *Prus.* Miał zwyczaj w taki sposób dziękować. *Nałk.* 6. Jedni i drudzy na swój sposób wyzyskiwali sytuację. *Żerom.* Na swój sposób pokornie prosił. *Wikt.* 7. Na inny sposób rządzić. *Dąbr.* 9. Przystrojeni na francuski sposób. *Sienk.* 10. Na wszystkie sposoby usiłuje podejść mnie. *Makusz.* 11. Ma w żyłach krew grecką, w każdym razie (nie: na każdy sposób) posiada zręczność Greka. *Cyt. Kr. 1, 186.* Dąży do szkodzenia wszelkimi możliwymi sposobami (nie: na każdy możliwy sposób). *Cyt. Kr. 1, 186.* 12. To na żaden sposób ominąć go nie mogło. *Nałk.*

Spospolicony lub **spospolitowany.**

Spostrzec (dok.) — spostrzegać (niedok.). Formy i składnia jak: dostrzec — dostrzegać.

Spostrzec się w czym = zorientować się w czym.

Nie mógł się zaraz spostrzec. *Zapol.*

Spostrzeżenie kogo, czego, ale: spostrzeżenia nad kim, nad czym, nie: za kim, za czym. Por. Doświadczenie. Obserwacja.

Spostrzeżenie błędu zmusza do jego poprawy. Czynił spostrzeżenia nad swoim ujazdem. *Dyg.*

Zwroty: 1) robić, czynić spostrzeżenie lub spostrzeżenia; 2) prowadzić spostrzeżenia.

1. Mnóstwo czeladzi gapiło się czyniąc sobie rozmaite spostrzeżenia. *Sienk.* Spostrzeżenia może też nad nimi (nie: na nich) robić nauczyciel. *Cyt. Szeffs. 46.*

Spotkać (dok.) — spotykać (niedok.). I Formy: 1) spotkam, spotkasz, spotka...; spotkaj!; spotkany; spotkawszy; spotkał, 2) spotykam, spotykasz...; spotykaj!; spotykający; spotykany; spotykał. II Składnia i znaczenie: 1) S. kogo, co — z czym, nie: czym (PJ 3, 57) = natrafić na kogo, na co, stykać się z kim, z czym na drodze; wychodzić naprzeciw kogo, czego, 2) S. (przen.) od kogo = przytrafiać się od kogo, 3) S. (przen.) kogo, co (! rus.) = witać.

1. Spotykali mnie nieraz z wyrazami uznania. *Cyt. PJ 1, 31.* Zasłużył na to, co go spotkało. *Sienk.* 2. To, co mnie od niego spotkało, nie zdziwiło mnie wcale. *Zapol.* 3. Witać (nie: spotykać) Nowy Rok.

Zwroty: 1) spotyka się on lub spotyka się go. *PJ 2 139;* 2) spotykać (!) kogo chlebem i solą = witać kogo chlebem i solą; 3) spotykać kogo (! rus.) = iść na spotkanie osoby przyjeżdżającej, oczekiwać pociągu, bagażu itp. *DUMK 30 IX 30.*

1. (Wyraz) jaki się tak często u zakochanych spotyka. *Bartk.* 2. Słowianie witali (nie: spotykali) gościa na progu chlebem i solą. *Cyt. Krasn. 76.*

Spotkać się (dok.)— spotykać się (niedok.). I Formy jak: spotkać — spotykać. II Składnia: S. ś. z kim, z czym.

Spotykałem się z podejrzeniami, z zawiścią. *Goet.*

Zwrot: spotykać się z kim, z czym twarzą w twarz (= bezpośrednio).

Z tym wszystkim spotykała się twarzą w twarz. *Kruczk.*

Spotkanie kogo, czego — z kim, z czym.

Zwroty: 1) wychodzić na spotkanie kogo, czego (tylko w znaczeniu dosłownym); (przen.) wychodzić komu na spotkanie (! rus.) = iść komu na rękę; 2) od pierwszego spotkania.

1. Wychodziła na jego spotkanie. *Iwasz.* Wychodzi się na spotkanie losu. *Reym.* 2. Znienawidził Burka od pierwszego spotkania. *Wikt.*

Spotniały, mlm (męsko-osob.) spotniali, ale: spotnieli (3 os. lm od: spotnieć).

Spowiadać się (tylko w postaci niedok.). Formy: spowiadam się, spowiadasz się...; spowiadaj się!; spowiadający się; spowiadał się. II Składnia: S. ś. komu — z czego.

Wyspowiadam ci się z jednego dawnego marzenia. *Święt.*

Spowiedź, dlp tej spowiedzi, mlm te spowiedzi, nie: te spowiedzie.

Zwrot: być u spowiedzi nie: w spowiedzi (prow.).

Byłem tam w spowiedzi (zam.: u spowiedzi). *Mick.*

Spowinięty czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: okutać, owinąć).

Z żołnierzem, spowiniętym w szare łachmany. *Iwasz.*

Spowodować (dok.)—powodować (niedok.), gorzej: spowodowywać. I Formy: spowodować, jak: powodować. II Składnia: S. co = sprowadzić, wywołać co.

Spozierać (niedok.)—spojrzeć (dok.). I Formy: spozieram, spozierasz...; spozieraj!; spozierający; spozierał. II Składnia jak: spojrzeć.

Spożyty. Ob. pożyty.

Spódnica, nie: spodnica.

Miała na sobie czarną spódnicę. *Orzesz.*

Spólnik lub **wspólnik.**

Spólnota (wspólnota) = spoistość.

... łącznikiem, utrzymującym spólnotę arystokratyczną. *Nałk.*

Spólny lub **wspólny.**

Spółczesny lub **współczesny.**

Wszyscy spółcześni. *Weyss.*

Spółczuć (niedok.) lub **współczuć.** I Formy: jak: czuć. II Składnia: 1) S. komu, czemu = mieć dla kogo, dla czego współczucie, 2) S. z kim = przeżywać wespół z kim poruszа-

jące go uczucia (radości, smutku, tęsknoty...).

1. Spółczuła wszystkiemu i wszystkim. *Prus.*

Spółdzielnia (nie: współdzielnia) — spółdzielczy, nie: współdzielczy.

Spółka, rzadko: współka, ale: wspólny — wspólnie, nie: spólny — spólnie.

Spółrzędny lub współrzędny.

Spółuczestnictwo lub współuczestnictwo.

Wyrażenie: spółuczestnictwo jednolite = dotyczące niepodzielnie wszystkich spółuczestników. *Kod. Post. Cyw.*

Spółuczestnik lub współuczestnik czego.

Spółuczestnik sporu. *Kod. Post. Cyw.*

Spór — sporny, — bezsporny. I Forma dlp tego sporu. II Składnia: 1) S. z kim—o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które są b e z p o ś r e d n i m przedmiotem sporu), 2) S. z kim — co do kogo, co do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które są p o ś r e d n i m przedmiotem sporu ze względu na związane z nimi przyczyny bezpośrednie; nieraz zaciera się różnica znaczeniowa między obu zwrotami).

1. Spór zażarty Rejenta z Asesorem o sławne ich charty. *Mick.* 2. W razie sporu co do stanu faktycznego sprawy... *Kod. Post. Cyw. Rodzina.*

Zwroty: 1) wieść, prowadzić z kim spór; 2) wdać się z kim w spór. *Kod. Post. Cyw.;* 3) wciągnąć kogo w spór; 4) wytoczyć komu spór; 5) rozstrzygnąć spór; 6) spór wynika z czego. *Kod. Post. Cyw.;* 7) przedmiot sporu. *Kod. Post. Cyw.*

1. Wiódł nieustanny spór z natłokiem rzeczy. *Ostr.* 3. Dał się wciągnąć w spór. *Dąbr.* 4. Może wytoczyć matce spór o nieprawdziwość jej oświadczenia. *Kod. Cyw. Rodzina.* 5. Rozstrzygają spory o prawa. *Kod. Post. Cyw.*

Spóźnić się (dok.)—spóźniać (niedok.), rzadziej: spaźniać się (prow.) (JP 4, 122). I Formy: 1) spóźnię się, spóźnisz się, spóźni się, spóźnimy się...; spóźnij się! spóźnijcie się!, rzadko: spóźń się! spóźńcie się!; spóźniony; spóźniwszy się; spóźnił się, 2) spóźniam się, spóźniasz się...; spóźniaj się!; spóźniający się; spóźniał się; spóźniali się. II Składnia: 1) S. ś. do kogo, rzadko: do czego, 2) S. ś. na co, nie: spóźnić co, 3) S. ś. z czym.

1. Spóźniłem się do was. 2. Spóźniłem sie na obiad (nie: do obiadu, ani nie: spóźniłem obiad). 3. Wiecznie spóźnia sie ze swymi radami. *Sienk.*

Zwroty: 1) spóźniać się do obowiązków, do pracy; 2) spóźnić się na pociąg, nie: spóźnić się do pociągu, ani: spóźnić pociąg; 3) zegar spóźnia się na dobę o kwadrans, o dwie minuty, o godzinę... *PJ 35 10.*

1. Nie mógł się spóźniać do obowiązków. *Siedl.*

Spóźniony — Znaczenie: 1) S. (bez dopełn.) = ten, co się spóźnił, późny, 2) S. w czym = zacofany w czym.

2. Miała już niedługo zacząć trzynasty rok, była nieco spóźniona (z domyśl.: w naukach). *Dąbr.*

Spracowany = ten, kto się spracował.

Spragniony kogo, czego.

Byli spragnieni walki. *Żerom.* Był spragniony powietrza. *Perz.*

Sprawa z kim — o co, co do czego.

Cała ta sprawa z owym Szymszelem. *Dąbr.* W sprawach o prawa. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) zdawać sobie sprawę z czego, nie: o czym; 2) zdawać komuś sprawę z czego; 3) mieszać się do spraw jakich; 4) przejść (przetoczyć się) nad jakąś sprawą = pominąć jakąś sprawę; 5) załatwić jaką sprawę; 6) rozstrzygnąć sprawę; 7) zakończyć sprawę, umorzyć sprawę, zlikwidować sprawę; 8) wytoczyć sprawę, postawić sprawę; 9) podnieść, wysunąć sprawę; 10) prowadzić sprawę; 11) popierać sprawę. *Kod. Post. Cyw.;* 12) sprawa bierze obrót, nie: zwrot; 13) sprawa się toczy o co; 14) mieć sprawę z kim; 15) mieć sprawę do kogo; 16) wygrać sprawę; 17) zasypiać sprawę; 18) rozpatrzyć sprawę; 19) wtajemniczać kogo w sprawę; 20) sprawa stoi dobrze (źle), lepiej (gorzej); sprawa przedstawia się dobrze (źle); 21) sprawa z kimś jest trudna; 22) stan sprawy; 23) bieg sprawy; 24) na dobrą sprawę = naprawdę, właściwie; 25) za sprawą kogo, czego; 26) sprawa przychodzi na tapet (!), sprawa wytoczona na tapet (!), sprawa stoi na tapecie (!) = sprawa przychodzi na porządek dzienny, jest wytaczana, jest roztrząsana.

1. Zdawał sobie z tego sprawę. *Perz.* 3. Nie lubię mieszać się do cudzych spraw. *Goet.* 4. Życie przetoczyło się nad tą sprawą. *Dąbr.* 5. Załatwiała się sprawa na miejscu. *Bartk.* 6. Sprawy rozstrzygane. *Kod. Post. Cyw.* 7. On likwiduje wszystkie swoje sprawy. *Goet.* 8. Wytoczyła się sprawa. *Bartk.* 9. Godzili się na takie postawienie sprawy. *Nałk.* Podnosiła sprawę placów. *Dąbr.* 10. Przeprowadzić sprawę się podjął. *Żerom.* 13. Przecież o ten zamek dziś toczy się sprawa. *Mick.* Toczy się sprawa o całą ojczyznę. *Sienk.* 14. Lubię wiedzieć, z kim mam sprawę. *Sienk.* 15. Maja sprawy do pani. *Żerom.* 16. Wygrał sprawę. *Kruczk.* 17. Wy, pośle, zasypiacie sprawę. *Kruczk.* 18. Sąd może przystąpić do rozpatrzenia sprawy. *Kod. Post. Cyw.* 19. ... oficerów, w sprawę wtajemniczonych. *Sienk.* 21. Trudna z tym człowiekiem sprawa. *Sienk.* 22. Podać stan sprawy. *Kod. Post. Cyw.* 23. Wstrzymywać bieg sprawy. *Kod. Post. Cyw.* 24. Na dobrą sprawę trzeba by im dać inne (konie). *Sienk.* Na dobrą sprawę ani jeden nie powinien był wyjść cało. *Strug.* 25. Za sprawą wielkich umysłów i serc toczy się rydwan historii. *Danił.* 26. Dziś jest roztrząsana (nie: stoi na tapecie) sprawa polsko-ruska. *Cyt. Kr. 1, 188.* Sandżak Nowobazarski staje się przedmiotem dyskusji (nie: wychodzi na tapet). *Cyt. Kr. 1, 188.*

Sprawca — sprawczyni. Formy: 1) lp ten sprawca, tego sprawcy, temu sprawcy, tego sprawcę, sprawco!, tym sprawcą, o tym sprawcy, lm ci sprawcy, tych sprawców, tym sprawcom, tych sprawców, tymi sprawcami, o tych sprawcach, 2) sprawczyni, jak: gospodyni.

Sprawdzian, dlp tego sprawdzianu (SW, N), rzadziej: tego sprawdziana.

Sprawić (dok.)—sprawiać (niedok.). I Formy jak: poprawić—poprawiać. II Składnia: 1) S. kogo, co — czym = robić kogo, co — czym, 2) S. komu — co = kupić komu — co.

Zwroty: 1) sprawić na kim wrażenie. *PJ 1, 103;* 2) sprawić komu przyjemność lub przykrość; 3) sprawić imieniny (! rus., z ros. sprawlat' imieniny); 4) sprawiać urząd (! rus.), *Krasn. 76* = sprawować urząd, ale por. sprawować lub sprawiać rządy. Ob. Rząd; 5) sprawić komu lanie (rub.); 6) przypadek coś sprawia.

Sprawić się (dok.)—sprawiać się (niedok.). I Formy jak: sprawić — sprawiać. II Składnia: S. ś. z czym = załatwić się z czym, zakrzątnąć się koło czego.

Nie bój się, już on sprawi się ze złodziejem. *Wikt.*

Sprawiedliwość.

Zwroty: 1) oddać komu sprawiedliwość. *SF;* 2) kierować się sprawiedliwością.

Sprawka, zwykle w lm: sprawki. Znaczenie: 1) S. = mała sprawa, 2) S. = sztuczka, figiel, 3) S. o kim, o czym = (! rus.) zasięganie wiadomości.

1. Były niewinne sprawki wobec wypadków, jakie zaszły później. *Goet.*

Sprawność — Składnia: 1) S. kogo, czego (gdy się wymienia osobę, która sprawność posiada), 2) S. czego lub w czym (gdy się wymienia czynność, w której się sprawność wykazuje).

2. Sprawność przemykania przez kręte labirynty. *Dyg.*

Sprawozdanie z czego lub o czym.

Miesięczne sprawozdanie o pracy biura. *KJMK.*

Zwroty: 1) sprawozdanie za czas od... do... *PJ 35, 56;* 2) składać (nie: zdawać) z czego sprawozdanie.

Sprawunek.

Zwroty: 1) iść, chodzić po sprawunki (gdy się chodzi do określonych, z góry przewidzianych miejsc); 2) iść, chodzić za sprawunkami (gdy się ich szuka chodząc w rozmaite miejsca); 3) sprawunki załatwiać.

Sprezentować się (dok.). Znaczenie i składnia: 1) S. ś. komu = przedstawić się komu osobiście, 2) S. ś. przed kim = pokazać się komu na oczy bez osobistego zaznajomienia.

2) ...aby się sprezentować przed Naczelnikiem. *Małacz.*

Sprężyć (dok.) — sprężać (niedok.). Formy: 1) sprężyć, jak: prężyć, 2) sprężam, sprężasz...; sprężaj!; sprężany; sprężał, sprężali.

Sprężyna.

Zwroty: 1) być (główną) sprężyną czego = być (główną) przyczyną, inicjatorem czego; 2) poruszać wszystkie sprężyny = chwytać się wszystkich środków.

2. Poruszę wszystkie sprężyny. *Sierosz.*

Sprężyniarnia, — sprężynownia. Znaczenie: 1) sprężyniarnia = wytwórnia sprężyn, 2) sprężynownia = skład sprężyn. Por. lodziarnia—lodownia, koksiarnia—koksownia.

Sprobować (!) = spróbować (PA). Ob. Próbować.

Sprosić (dok.) — spraszać (niedok.). Formy: 1) sprosić, jak: prosić, 2) spraszam, spraszasz...; spraszaj!; spraszający; spraszany; spraszał, spraszali.

Sprosny, dziś częściej: **sprośny.**

Sroki sprosne. *Dyg.*

Sprostać (tylko w postaci dok.). I Formy: sprostam, sprostasz...; sprostaj!; sprostawszy; sprostał. II Składnia: S. komu, czemu — czym lub w czym = podołać komu, czemu...

Nie zdołamy sprostać wam dziełami. *Dyg.* Niezdolna jest sprostać szaleństwom jego uczucia. *Nałk.*

Sprostować (dok.) — prostować (niedok.), nie: sprostowywać. Formy sprostować, jak: prostować.

Sprośny, rzadko: sprosny.

Sprowadzić (dok.) — sprowadzać (niedok.). I Formy: 1) sprowadzić, jak: prowadzić, 2) sprowadzam, sprowadzasz...; sprowadzaj!; sprowadzający; sprowadzany; sprowadzał. II Składnia: 1) S. kogo, co — do kogo, do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest fizycznym punktem, do którego się kogoś sprowadza), 2) S. kogo—do czego lub na co (gdy się wymienia rzecz, czynność lub stan, która jest celem, dla którego się kogoś sprowadza, z tym samym rozróżnieniem, co w czasowniku: zwołać).

Zwroty: 1) sprowadzać kogo na zagadnienie czego; 2) sprowadzać (nie: wypisywać) towar, książkę. *SF;* 3) sprowadzać co do wspólnego mianownika.

1. Starał się go sprowadzić na zagadnienia gospodarskie. *Iwasz.*

Spróbować (dok.) (nie: sprobować) — próbować (niedok.). Formy i składnia jak: próbować.

Spruć (dok.) — spruwać (niedok.). Formy jak: odpruć — odpruwać.

Sprycha (!) = szprycha (PA).

Spryskać (dok.), rzadko: sprysnąć (nie: spryszczyć) — spryskiwać (niedok.). Formy i składnia jak: opryskać — opryskiwać.

Sprytny — Znaczenie: 1) S. do czego = mający spryt do czego, 2) S. w czym = przejawiający spryt w czym.

2. W innych rzeczach jest bardzo sprytny. *Nowak.*

Sprząc lub **sprzęgnąć** (dok.) — sprzęgać (niedok.). I Formy: 1) sprzęgę, sprzężesz, sprzęże..., częściej: sprzęgnę, sprzęgniesz, sprzęgnie...; sprzęż! sprzężcie!, częściej: sprzęgnij! sprzęgnijcie!; sprzężony lub sprzęgnięty; sprzęgłszy lub sprzęgnąwszy; sprzęgł, sprzęgli lub sprzęgnął, sprzęgnęli, 2) sprzęgam, sprzęgasz...; sprzęgaj!; sprzęgający; sprzęgany; sprzęgał. II Składnia: S. kogo, co — z kim, z czym.

Sprzączka (zam.: sprząckа), nie: sprzążka (JP 21, 56).

Sprząść (dok.) — prząść (niedok.). Formy jak: prząść.

Sprzątać (niedok.)—sprzątnąć (dok.). I Formy: 1) sprzątam, sprzątasz...; sprzątaj!; sprzątający; sprzątany; sprzątał, 2) sprzątnę, sprzątniesz...; sprzątnij!; sprzątnięty; sprzątnął, sprzątnęłem, sprzątnęli. II Znaczenie i składnia: 1) S. kogo, co — z czego = zabrać, usunąć kogo, co — z czego, ukraść co, zabić kogo, 2) S. co lub w czym (o mieszkaniu) = oporządzić co, zrobić w czym porządek.

1. Sprzątnęła miskę ze stołu. *Prus.* (Anglik), com go sprzątnął przez pomyłkę. *Małacz.* 2. Służący sprzątał. *Bałuc. cyt. SW.*

Zwroty: 1) sprzątać ze stołu. *SW;* 2) sprzątać co z drogi. *SW* = usuwać co, brać przecz.

Sprzeciw, dlp tego sprzeciwu.

Zwroty: 1) założyć sprzeciw *(Kod. Post. Cyw.);* 2) wnosić sprzeciw przeciw(ko) czemu.

2. Mogę przeciwko uznaniu wnieść sprzeciw. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Sprzeciwić się (dok.)—sprzeciwiać się (niedok.). I Formy: 1) sprzeciwię się, sprzeciwisz się, sprzeciwi się, sprzeciwimy się...; sprzeciw się!; sprzeciwiwszy się; sprzeciwił

się, 2) sprzeciwiam się, sprzeciwiasz się...; sprzeciwiaj się!; sprzeciwiający się; sprzeciwiał się, sprzeciwiali się. II Składnia: 1) S. ś. komu — w czym, 2) S. ś. czemu.

1. Nie chcę się Julianowi sprzeciwiać. *Zapol.* Ktoś ci się w czymś sprzeciwia. *Szpot.* 2. Sprzeciwił się wyjazdowi. *Dąbr.*

Sprzeczać się (tylko w postaci niedok.). I Formy: sprzeczam się, sprzeczasz się...; sprzeczaj się!; sprzeczający się; sprzeczał się, sprzeczali się. II Znaczenie i składnia: 1) S. ś. z kim, z czym = być w sprzeczności z kim, z czym, 2) S. ś. z kim — o kogo, o co = prowadzić z kim sprzeczkę o kogo, o co.

1. Ruchy jej i gesty sprzeczały się z całością jej osoby. *Orzesz.* 2. Sprzeczamy się o wyrazy. *Sierosz.*

Sprzeczka z kim — o kogo, o co.

Wszystkie sprzeczki z moim mężem są mi wstrętne. *Zapol.*

Zwroty: 1) wdawać się z kim w sprzeczkę; 2) prowadzić z kim sprzeczkę.

Sprzeczność—Składnia: 1) S. z kim, z czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z którą się jest w sprzeczności), 2) S. w czym (gdy się wymienia dziedzinę sprzeczności).

Zwroty: pozostawać, być, stać z kim, z czym w sprzeczności.

życie oceanu nigdy nie jest w sprzeczności z prawami przyrody. *Kad.*

Sprzedać (dok.), rzadziej: przedać (dawn.)— sprzedawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: S. kogo, co — komu — za co.

Sprzedają wszystko za psi grosz. *Strug.*

Zwroty: 1) sprzedawać co na sztuki, ale: hurtem; 2) sprzedawać co z wolnej ręki. *SF.*

Sprzedawca ten, tego sprzedawcy, temu sprzedawcy, tego sprzedawcę, sprzedawco!; tym sprzedawcą, o tym sprzedawcy; lm ci sprzedawcy, tych sprzedawców, tym sprzedawcom, tych sprzedawców...

Sprzedaż, mlm te sprzedaże.

Zwroty: 1) mieć co na sprzedaż; 2) przyprowadzić, przynieść co na sprzedaż.

Miałbyś miód na sprzedaż. *Prus.*

Sprzemierzeniec (!) = sprzymierzeniec.

Sprzymierzeńcy (nie: sprzemierzeńcy) przecenili swoje siły. *Cyt. Kr. 1, 341.*

Sprzeniewierca lub **przeniewierca**. Formy jak: sprzedawca.

Sprzęgać (niedok.) (nie: sprzągać). Ob. Sprząc.

Sprzęt — Znaczenie: 1) S. = sprzątanie, np. sprzęt zboża, 2) S. = to, co się sprząta = mebel. Forma dlp tego sprzętu.

Sprzężaj, dlp tego sprzężaju.

Sprzyjać (tylko w postaci niedok.). I Formy: sprzyjam, sprzyjasz...; sprzyjaj!; sprzyjający; sprzyjał, sprzyjali. II Składnia: S. komu, czemu, nie: dla kogo, dla czego.

Bóg sprzyja ludowi. *Dyg.* Warunki sprzyjające rozwojowi (nie: dla rozwoju) nauki i sztuki. *Cyt. Szeffs. 44.*

Sprzymierzyć (dok.) — sprzymierzać (niedok.). I Formy: 1) sprzymierzę, sprzymierzysz, sprzymierzy, sprzymierzymy...; sprzymierz!; sprzymierzony; sprzymierzył, 2) sprzymierzam, sprzymierzasz...; sprzymierzaj!; sprzymierzający; sprzymierzany; sprzymierzał, sprzymierzali. II Składnia: 1) S. kogo, co — z kim, z czym, 2) S. kogo, co — przeciw komu, czemu.

Sprzymierzyć się (dok.) — sprzymierzać się (niedok.). I Formy jak: sprzymierzyć — sprzymierzać. Składnia: S. ś. z kim, czym— przeciw komu, przeciw czemu.

Sprzymierzył się z nimi przeciw panu. *Siedl.*

Spuchnąć. Ob. Puchnąć.

Spulchniały. Ob. Pulchnieć.

Spust, dlp tego spustu.

Zwrot: zamknąć co na dziesięć spustów = zamknąć co na kilka zamków, zamknąć co na głucho.

Spustoszyć. Ob. Pustoszyć.

Spuścić (dok.)—spuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Składnia: S. co — z czego.

Zwrot: nie spuszczać kogo, czego z oka (z oczu).

Z oczu nie spuszcza młodziana. *Mick.*

Spuścić się (dok.)—spuszczać się (niedok.). Formy jak: spuścić — spuszczać.

Zwrot: spuścić się na kogo = oprzeć na kimś swoje nadzieje.

Spuszczaliśmy się na króla. *Sienk.*

Spuścizna, rzadziej: puścizna (dawn.) po kim.

Zwrot: przekazać komu co w spuściźnie. *SF.*

Spychać. Ob. Zepchnąć.

Spytać (się). Ob. Pytać (się).

Srebro (nie: srybro) — srebrny, — srebrzysty. Znaczenie: 1) srebrny = zrobiony ze srebra, 2) srebrzysty = podobny do srebra, przypominający srebro.

Srogi — Znaczenie: 1) S. = okrutny, nieludzki, 2) S. = (! rus.) surowy, wymagający (Krasn. 76).

Srogo, częściej: **srodze**.

Cierpimy srogo. *Dyg.*

Sroka.

Zwrot: wszystkie sroki o czymś skrzeczą (rub.) = wszyscy o czymś mówią.

Wszystkie sroki miałyby o czym skrzeczeć. *Sienk.*

Ssać (niedok.). Formy: ssę, ssiesz, ssie...; ssij! ssijcie!; ssący; ssany; ssał.

Stabilizacja (!) = ustalenie, utrwalenie, utwierdzenie, danie etatu (służbowego).

Do osiągnięcia jest ustalenie (nie: stabilizacja) pieniądza tylko wówczas, gdy waluta krajowa nie będzie zagrożona od strony deficytowej gospodarki państwa. *Cyt. Kr. 1, 249/50.*

Stabilizować (!) kogo = ustalać, przyjmować kogo na stałe, dawać komu (etat służbowy) (Kr. 1, 247, DUMK 25 VII 32).

Staccato, w wymowie: stakato.

Stacja — stacyjka, — stacyjny. Formy dlp tej stacji, dlm tych stacji (-yj).

Zwroty: 1) stacja początkowa; 2) stacja końcowa; 3) stacja zwrotu dla parowozu; 4) stacja pośrednia. *KJMK;* 5) przepełnienie (nie: przeładowanie) stacji wagonami lub ładunkiem. *DUMK 31 III 32.*

Stać (niedok.) (nie: stojeć, dawn.) — stanąć (dok.) — stawać (wielokr.). I Formy: 1) stoję, stoisz, stoi, stoimy...; stój! stójcie!, stał (nie: stojał), stałem; stali, 2) stanę, staniesz...; stań! stańcie!; stanąwszy; stanął, stanąłem, stanęli, 3) staję, stajesz, staje..., rzadko: stawam, stawasz, stawa... (dawn.); stawaj! (nie: staj!); stający (nie: stawający); stawał.

3. Stawają nagle w miejscu. *Stasz.*

II Znaczenie i składnia: 1) S. (bez dopełn.) = pozostawać na nogach na jednym miejscu, 2) S. przy kim, przy czym = stojąc pozostawać przy kim, przy czym, (przen.) dochowywać komu, czemu wierności, być czyim zwolennikiem, popierać kogo, 3) S. kim, czym = istnieć dzięki komu, czemu, trzymać się kim, czym, 4) S. u czego = stać w pobliżu czego, 5) S. u kogo = mieszkać u kogo na stancji, 6) S. na kim, na czym = stojąc opierać się na kim, na czym, 7) S. za co = wystarczać za co; stanąć za kogo, za co = stanąć do walki za kogo, za co, 8) S. o kogo, o co = dbać o kogo, o co, 9) Stanąć pod czym, nie: pod co.

2. To wstyd stać przy panu w czapce. *Prus.* Te (chorągwie) stają przy księciu. *Sienk.* 3. Miasto stało brakiem rządu. *Żerom.* 4. Stanął u drzwi. *Żerom.* Stanęli u ścian domu. *Dąbr.* 7. Jej żałoba ledwo za jej zbrodnię staje. *Krasiń.* Dziś stałby za fortunę. *Bartk.* Za ojczyznę stanąć. *Sienk.* 9. Stanąć pod drzewem (nie: pod drzewo). *Krasn. 50.*

Zwroty: staje kogo na co = komuś wystarcza na co sił moralnych, umysłowych, fizycznych bądź materialnych; 2) nie staje kogo, czego = braknie kogo, czego; 3) stać przy swoim = upierać się przy swoim; 4) stać na tym samym miejscu = nie robić postępów; stanąć w miejscu = stanąć i nie ruszyć się dalej krokiem; 5) z kimś lepiej stoi (!) = komuś się lepiej powodzi; 6) w książce stoi (!) lub stoi napisane, wydrukowane (!) = napisano, jest napisane, wydrukowane, czytamy; 7) coś nie stoi z czymś w żadnym stosunku (!) = coś nie pozostaje z czymś w żadnym stosunku. *Krasn. 76;* 8) sprawa stanęła na tym, że... = sprawa skończyła się na tym, że...; 9) stanąć po czyjej stronie; 10) stawać przeciw komu lub na przekór czemu, nie: w poprzek komu, czemu (rus.). *PJ 1, 77;* 11) stawać sztorcem, okoniem = sprzeciwiać się, buntować się; 12) stawać do walki, do pojedynku, do konkursu, do egzaminu; 13) stawać komu na drodze, na przeszkodzie = być komu przeszkodą; 14) stawać dęba (o koniu), stawać słupka (o zającu); 15) stawać do wojska; 16) stawać do szeregu (na czyjeś wezwanie), stawać do apelu, ale: stawać w szeregu (z własnej woli lub z czyjegoś rozkazu); 17) stawać na wezwanie; 18) stawać pod sądem *(Kod. Post. Cyw.);* 19) stawać w hotelu, w gościnie, ale: na stancji; 20) stawać w pąsach, w płomieniach, nie: w rumieńcach; 21) stać otworem; 22) stać w bramie, nie: na bramie. *Kr. 1, 87;* 23) stawiać co na głowie (!) = przewracać co do góry nogami; 24) stawiać kwestię w płaszczyźnie (!) = przedstawiać w oświetleniu, zarysie; 25) stać do rozporządzenia, do dyspozycji (!) = znajdować się do dyspozycji, być w rozporządzeniu; 26) stać pod dozorem (! germ.) = być, pozostawać pod dozorem.

1. Jeśli go stać będzie na łzy. *Strug.* Na taką lekkomyślność ich nie stać. *Dąbr.* Wytłumaczyli sobie, jak na to ich stać. *Małacz.* Stać ją na dwa sklepy. *Reym.* 2. Nie stało tego ojca i dobrodzieja. *Sienk.* Nie stało Klarci w ogrodzie. *Bartk.* 4. Coś się już przerwało i ciągle stoję na tym samym miejscu. *Kad.* Droga zrobiła się tak śliska, że konie stanęły w miejscu. *Prus.* 8. Stanęło na tym, że pani Barbara zaprosiła Aneczkę. *Dąbr.* 9. Zbiegowisko uliczne nie stanęło po stronie pokrzywdzonego. *Żerom.* 10. Mogą stanąć na przekór (nie: w poprzek) jego rozważnemu życiu. *Cyt. PJ 1, 77;* 16. W szeregu kupujących stanęli chłopi. *Cyt. PJ 1, 31.* 21. Sienie stały otworem. *Żerom.* 22. Policjant stojący w bramie (nie: na bramie), nie pozwolił Założnemu wyjść. *Cyt. Kr. 1, 87.* 23. Wszystkie projekty reformy rolnej przewracają do góry nogami (nie: stawiają na głowie) dotychczasowy stan posiadania. *Cyt. Kr. 1, 127.* 24. Interesy państwowe w taki sposób (nie: w tej płaszczyźnie) kwestii przedstawiać (lub ujmować, nie: stawiać) nie powinny. *Cyt. Kr. 1, 125.* 25. Minister zapobiegnie temu wszystkimi środkami znajdującymi się w jego rozporządzeniu (nie: wszystkimi do rozporządzenia stojącymi mu środkami). *Cyt. Kr. 1, 129.*

Stać się (dok.) (od: sstać się, por. Stać) — stawać się (niedok.). Formy: 1) stanę się, staniesz się...; stań się!; stał się, 2) staję się, stajesz się...; staj się!; stawał się.

Zwroty: 1) ktoś staje się kim, czym; 2) ktoś staje się jaki lub jakim; 3) coś się komuś staje = komuś się przytrafia jakiś wypadek; 4) coś się z kimś staje = komuś się coś przytrafia; 5) staje się komuś lub czemuś zadość; 6) co się stało, to się nie odstanie. *(Sienk).*

2. Stał się ostrożny i skryty. *Parand.* Stawał się coraz bardziej ponurym i mrukliwym. *Wikt.* 3. Nic się jej nie stało. *Nowak.* 4. Cóż się stanie z tym chłopcem? *Żerom.* 5. Honorowi żołnierskiemu stało się zadość. *Strug.*

Stadion, dlp tego stadionu.

Stadium — stadialny. Formy jak: gimnazjum.

Zwroty: 1) wejść w stadium czego; 2) przejść stadium czego.

Stagnacja = zastój (w pracy, w handlu, w przemyśle) (Krasn. 86).

Stajać (dok.). Ob. Tajać.

Stajnia — stajenny (PJ 1, 126); dlm tych stajni lub stajen (Krasn. 26, PG).

Śpieszący do pobliskich stajen. *Mochn.* Ostra woń stajen. *Ostr.*

Zwrot: mieć (konie) w stajni lub na stajni.

Dwa liche podjezdki ma na stajni. *Bartk.*

Stale (przysł.) = zawsze. Ob. Stały.

Stalka lub **stalówka** = pióro stalowe.

Stamtąd (= z biurka) wychodziły na jaw świeże stalówki różnych kształtów. *Parand.*

Stalle (rzecz., zwykle w lm); dop. tych stalli.

Stalować (!) = obstalować, lepiej: zamawiać (por. niem. bestellen).

Staluga (!) = sztaluga (PA).

Obładował sztalugami (nie: stalugami). *Ostr.*

Stały — stale. Ob. Długotrwały. Składnia: S. w czym.

Młodzi w uczuciach są od dziadów stalsi. *Mick.*

Zwrot: na stałe = na zawsze.

Stambuł, dop. Stambułu.

Stampila (nie: stambila), ale: stempel.

Stan, dlp tego stanu.

Zwroty: 1) być w stanie coś robić = mieć siły, możność co robić; 2) nie być w stanie, nie: być nie w stanie coś robić; 3) stan rzeczy; 4) stan faktyczny *(Kod. Post. Cyw.);* 5) być w opłakanym stanie; 6) wprowadzać kogo w stan smutku, zniecierpliwienia, rozdrażnienia; 7) wejść w stan czego, ale: wrócić do stanu (nie: w stan); 8) żyć nad stan = żyć nad swoją materialną możność; 9) mąż stanu; 10) zamach stanu.

1. Człowiek, który jest w stanie świat sobie odtworzyć. *Przybysz.* Była w stanie zadowolnić się jakimkolwiek powodzeniem. *Dąbr.* 2. Matka nie była w stanie utrzymywać syna w domu. *Żerom.* Nikt by jej nie był w stanie przełożyć. *Siedl.* Nie jestem w stanie przybyć. *Goet.* 3. Pokój uważała za naturalny stan rzeczy. *Parand.* 5. Był w opłakanym stanie. *Żerom.* 6. Te pamiątki wprowadzają mnie w stan smutku. *Zapol.* 8. Żyjemy nad stan. *Parand.* 9. Sposobiąc na męża stanu. *Żerom.*

Stanąć. Ob. Stać.

Stanca = zwrotka ośmiowierszowa złożona z wierszy jedenastosylabowych. Por. Sztanca.

Stancja, dlp tej stancji, dlm tych stancji (-yj).

Zwroty: być, stać, mieszkać na stancji.

Standard (!) — standaryzować (!) = norma — normalizować (KJMK). Por. Sztandar.

Stanek (nazwisko), Stanka, Stankowi..., nie: Staneka, Stanekowi... Ob. Danek.

Stangret (PA), nie: sztangret; dlp tego stangreta, mlm ci stangreci.

Stanica, nie: stannica.

Nie mógł swej stanicy bez rozkazu hetmańskiego opuścić. *Sienk.*

Wyrażenie: stanica parowozowa (!) = parowozownia. *DUMK 25 VII 32.*

Stanięcie (!) na stanowisku, na jakimś punkcie widzenia = zajęcie stanowiska, utrzymywanie stanowiska lub jakiegoś punktu widzenia (Kr. 2, 243).

Stanisław — Staś (rzadziej: Stasio) — Staszek lub Staszko — Stach — Stanisławostwo, Stasiowie. Składnia: 1) Staś (nie: Stasiu) przyszedł. Ob. Gustaw, 2) nasi kochani Stasiowie (= Staś z żoną) przyjechali.

Stanisławów — stanisławowski.

Stanowić (niedok.). I Formy: stanowię, stanowisz, stanowi, stanowimy...; stanów! stanówcie!; stanowiący; stanowiony; stanowił. II Znaczenie: 1) S. co = a) ustanawiać, uchwalać, b) składać, czynić, tworzyć, 2) S. o czym = rozstrzygać o czym.

1. Stanowiłeś prawa. *Mick.* Podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu. *Kod. Post. Cyw.* 2. Wartość przedmiotu działu stanowi o wartości sporu. *Kod. Post. Cyw.* Stanowić o losie kraju. *Sienk.* To stanowiło o całym życiu Stasia. *Iwasz.* Praca stanowi o naszym charakterze. *Kad.* Miała prawo stanowić o swym losie. *Dąbr.*

Zwroty: coś stanowi różnicę, wyjątek, istotę rzeczy.

Stanowisko kogo.

Zwroty: 1) być na stanowisku kogo; 2) stać na stanowisku czego = opierać na jakiejś uzasadniającej podstawie; 3) ze stanowiska czego = z punktu widzenia czego; 4) objąć stanowisko.

1. Na stanowisku rejenta. *Dąbr.* 4. Nie obejmiesz jakiego stanowiska? *Szpot.*

Starać się (niedok.). I Formy: staram się, starasz się...; staraj się!; starający się; starał się. II Składnia: 1) S. ś. o kogo, o co, 2) S. ś. co robić..

1. Nie potrzeba się było o to starać. *Dąbr.* 2. Starałam się mieć pewną siebie minę. *Zapol.*

Staranie o co, nie: nad czym, ani: w kierunku czego.

Niemało o to starań czyniła. *Sienk.* Starania o zdobycie nauczycielki. *Dąbr.*

Zwroty: 1) dokładać lub przykładać do czego starań (lm), nie: starania (lp); 2) otaczać kogo, co staraniem; 3) mieć staranie o kim, ale: o co. *SF;* 4) coś się stało czyimś staraniem lub za czyimś staraniem.

1. Publiczność do takich rozrywek starań przykładała. *Mochn.* Dołożywszy wszelkich starań. *Sierosz.* 2. Umiał ją otoczyć staraniem. *Nałk.* 4. Za jego to staraniem wzniesiono szańce. *Żerom.*

Starczyć (dok.) — starczać (niedok.). I Formy: 1) starczę, starczysz, starczy, starczymy...; starcz! starczcie!; starczywszy; starczył, 2) starczam, starczasz...; starczaj!; starczający; starczał, starczali. II Znaczenie i składnia: 1) S. (z podmiotem) komu — na co lub do czego = wystarczać komu — na co, 2) S. (nieosob.) kogo — na co = kogo stać na co, 3) S. (nieosob.) czegoś — komu — na co lub do czego, nie: dla czego = czegoś jest dosyć na coś.

1. Komu dłużej pieniądze starczą, ten dłużej wojnę prowadzi. *Stasz. cyt. SW.* Zarobek nie starcza na opędzenie codziennych potrzeb. *Cyt. Kr. 3, 175.* Dochód starczał na spłaty. *Dąbr.* 2. Starczało go i na to, żeby drugim dodawać ducha. *Dąbr.* 3. Wojowniczości starczyło mu tylko na krótki czas. *Goet.* W jadalni nie starczyło krzeseł. *Parand.*

Stargać, nie: stargnąć. Ob. Targać.

Starodrzew ten lub to **starodrzewie.** Formy: dlp tego starodrzewu, tego starodrzewia.

Kalectwo starodrzewu. *Dyg.* Sędziwe piersi starodrzewia. *Sierosz.* Wytnie pani starodrzew. *Sierosz.*

Starogard — starogardzki.

Staropolski ale: staro-cerkiewno-słowiański.

Starosta — starościna, — starościński. Formy: 1) lp ten starosta, tego starosty, temu staroście, tego starostę, starosto! tym starostą, o tym staroście, lm ci starostowie, tych starostów..., 2) ta starościna, tej starościny, tej starościnie... (deklinacja rzeczownikowa). Ob. *Nazwiska żon na -ina.

Starość.

Zwrot: na starość = gdy starość przyjdzie.

Myślał, że się spotkają na starość. *Iwasz.* Nie tak łatwo fikać kozły na starość. *Makusz.*

Staroświecki — staroświecczyzna.

Starowina ten lub ta. Formy: lp ten (ta) starowina, tego (tej) starowiny, temu (tej) starowinie, tego (tę) starowinę, starowino!: tym (tą) starowiną, o tym (tej) starowinie, lm te starowiny, tych starowinów (rm.), tych starowin, tym starowinom, tych starowin (rm), te starowiny (rż.), tymi starowinami...

Stary — starszy. Znaczenie: 1) S. = mający wiele lat, 2) S. (!) = starodawny, starożytny, dawny, 3) S. = wyższy stanowiskiem, pryncypał (w gwarze służby domowej i niższych oficjalistów).

2. Starożytni (lub dawni, nie: starzy) Rzymianie. 3. Stara się rozgniewała.

Zwroty: 1) jak stary? (! germ) = ile ma lat?; 2) on jest stary 10 lat (!) = on ma 10 lat; 3) starszy od kogo o rok, nie: rokiem.

Stary Sambor — starosamborski.

Stary Sącz — starosądecki.

Starzec — starczy (przym.); wlp starcze!

mjsclp o starcu, mlm ci starcy, dlm tych starców.

Starzeć (niedok.) lub **starzeć się.** Formy: starzeję (się), starzejesz (się)...; starzej (się)!; starzejący (się); starzał (się); starzeli (się).

Sta'tua lub **statu'a** (nie: statuja) — statue'tka. Formy: dlp tej statuy lub tej statui (N), clp tej statui, mlm te statuy (nie: te statuje), dlm tych statui (nie: tych statuj) (JP 10, 122).

Nowe moce, zapewne statuy zwołane zemszczeniem. *Słow. cyt. JP 10, 138.* I tam zostaniesz, statui starożytnej podobna. *Słow. cyt. JP 10, 138.*

Statut, dlp tego statutu, mlm te statuty lub te statuta.

Statysta, — statystyk. I Znaczenie: 1) statysta = a) mąż stanu, b) statysta teatralny, 2) statystyk = zajmujący się statystyką. II Formy: 1) statysta, jak: humanista, 2) staty'styk, tego staty'styka, temu statystyko'wi..., tym staty'stykiem..., ci staty'stycy, tych staty'styków...

Staty'styka (nie: statysty'ka) — statysty'czny.

Zwroty: 1) statystyka za jakiś czas; 2) dla statystyki, nie: dla celów statystyki. *DUMK 15 X 31.*

Staw, dlp tego stawu.

Stawać. Ob. Stać.

Stawać się. Ob. Stać się.

Stawiać (tylko w postaci niedok.), nie: stawić, ale: postawić (dok.). I Formy: 1) stawiam, stawiasz...; stawiaj!; stawiający; stawiany; stawiał, stawiali, 2) postawię, postawisz, postawi, postawimy...; postaw! postawcie!; postawiony; postawił. II Składnia S. co — na czym lub na co.

Postaw ten kałamarz na biurku (lub na biurko).

Zwroty: 1) stawiać przypuszczenie; 2) stawiać (lub zadawać) pytania; 3) stawiać wymagania; 4) stawiać komu czoło = sprzeciwiać się komu, walczyć z kim; 5) stawiać zakład; 6) stawiać na swoim; 7) stawiać kandydaturę; 8) stawiać na numer, na kartę (w grze); 9) stawiać co (rub.) = fundować co; 10) stawiać co w poczet (!) = zaliczać w poczet, kazać zaliczać w poczet. *Kr. 1, 125.*

4. Królowi stawiał czoło. *Sienk.* 5. Zakład stawili (zam.: stawiali). *Mick.* 6. Miał się sprzeciwić i postawić na swoim. *Dąbr.* 8. Życie musimy postawić na kartę. *Żerom.* 9. Stawiam tramwaj. *Perz.* 10. Właściwości języka polskiego każą zaliczać go w poczet (nie: stawiają go w poczet) języków słowiańskich. *Cyt. Kr. 1, 125.*

Stawiać się (niedok.) — stawić się (dok.). I Formy jak: stawiać — postawić. II Znaczenie: 1) S. ś.=stawać, zgłaszać się, 2) S. ś. (rub.)=przybierać buńczuczną postawę.

1. Stawia się na wezwanie. *Nałk.* 2. Stawia się, jakby był Bóg wie czym.

Zwroty: 1) stawiać się na rozprawę w sądzie. *KJU 1, 4;* 2) stawiać się do roboty.

Stawka.

Zwroty: 1) wyszła stawka. *SW;* 2) padła stawka. *SW.*

Stąd.

Zwrot: ni stąd, ni zowąd.

Nagle ni stąd, ni zowąd przed światem zabłyśnie. *Mick.*

Stągiew (PA), nie stongiew, ani: stągwia; dlp tej stągwi, mlm te stągwie, dlm tych stągwi.

Stąpać (niedok.) — stąpić (dok.), częściej: stąpnąć, ale: postąpić, wstąpić, zstąpić, nie: postąpnąć... Formy: 1) stąpam, stąpasz...; stąpaj!; stąpający; stąpał, 2) stąpię, stąpisz, stąpi, stąpimy...; częściej: stąpnę, stąpniesz, stąpnie...; stąp! stąpcie!, częściej: stąpnij! stąpnijcie!; stąpił, częściej: stąpnął, stąpnąłem, stąpnęli.

Stąpor (! dawn.) = stępor.

Stearyna (nie: staryna) — stearynowy.

Stearyny oszczędni obywatele używają tylko od wielkiego dzwonu. *Gomul.* Przy blasku stearynowej świecy. *Prus.*

Stebnować (!) = stębnować.

Stecka, nie: steczka (prow. mazow.) (JP 21, 56).

Błądziliśmy steckami (nie: steczkami). *Choyn.*

Stefan — Stefania, — Stefcio, — Stefanostwo. Składnia: 1) Stefcio (nie: Stefciu) przyszedł. Ob. Gustaw, 2) nasi kochani Stefanostwo przyszli.

Stelaż (PA), nie: sztelaż; dlp tego stelażu.

Stempel (PA), nie: sztempel; dlp tego stempla.

Zwroty: 1) odbić (nie: wytłoczyć) stemplem; 2) stempel datowy (!) = datownik. *DUMK 25 VII 32.*

Stemplować (niedok.) co — czym. Formy: stempluję, stemplujesz...; stempluj!; stemplujący...

Stenograf lub **stenografista.** Formy: 1) dlp tego stenografa, mlm ci stenografowie, 2) stenografista, jak: humanista.

Stenogram, dlp tego stenogramu.

Ster, dlp tego steru.

Sterać, nie: styrać.

Sterczeć, nie: styrczyć. Formy: sterczę, sterczysz, sterczy, sterczymy...; stercz! sterczcie!; sterczący; sterczał, sterczeli.

Sterta, nie: styrta.

Sterylizacja — sterylizacyjny, — sterylizować, nie: sterelizacja — sterelizacyjny, — sterelizować.

Stetryczały, mlm (męsko-osob.) stetryczali, ale: stetryczeli (3 os. lm od: stetryczeć).

Steward, w wymowie: steward lub stiuard; dlp tego stewarda.

Stębnować (niedok.) (PA), nie: stebnować. Formy: stębnuję, stębnujesz...; stębnuj!; stębnujący; stębnowany; stębnował.

Stęchnąć (dok.). Formy: stęchnie; stęchnij!; stęchły (nie: stęchnięty); stęchł, nie: stęchnął.

Stękać (niedok.)—stęknąć (dok. jednokr.). Formy: 1) stękam, stękasz...; stękaj!; stękający; stękał, 2) stęknę, stęknie sz...; stęknij!; stęknął, stęknąłem, stęknęli.

Stępa (przysł.) lub **stępią.**

Stępią ruszył powolny. *Bartk.*

Stępor (nie: stąpor), zwykle w lm: te stępory, tych stęporów.

Stęsknić się (dok.), ale: tęsknić (bez za-

imka: się). Składnia: S. ś. do kogo, do czego lub za kim, za czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: tęsknić).

Bardzo się do niej stęsknili. *Dąbr.* Takeśmy się za nim stęsknili. *Strug.*

Stiuk, dlp tego stiuku.

Stłuc (dok.). Ob. Tłuc.

Sto — I Formy: 1) jako nazwa liczby mianowanej, mian. (nie ma), dop. stu, cel. stu, biern. sto, stu (męsko-osob.), narz. stu (stoma), miejsc. o stu, 2) jako nazwa liczby oderwanej: lp mian. sto, dop. sta, cel. stu, biern. sto, narz. stem, miejsc. w ście; lm mian. sta, dop. set, cel. stom, biern. sta, narz. stami, miejsc. o stach. II Składnia: 1) sto (zam.: stu) młodzieńców, sto panien szło w taniec parami (Mick.), 2) było stu jeden panów, sto jeden ławek, 3) było stu pięciu panów, sto pięć ławek.

Stoa, dlp tej stoi.

Stockholm, zwykle: **Sztokholm** (PA); dop. Sztokholmu.

Stoczyć (dok.) — staczać (niedok.). Formy jak: toczyć — taczać.

Zwrot: stoczyć bitwę, walkę z kim.

Stodniowy (!) = studniowy.

Stoik — stoicki, — stoicyzm. Formy: 1) mlm ci stoicy, 2) dlp tego stoicyzmu, mjscIp w tym stoicyzmie.

Stokroć, nie: stokruć razy (Przybysz.).

Stokrotka, rzadziej: stokrótka.

Stolarz — stolarnia — stolarski. Formy: 1) dlm tych stolarzy, rzadziej: stolarzów, 2) dlm tych stolarni, nie: tych stolarń.

Stoletni (!) = stuletni.

Stoli'ca (nie: sto'lica) — stołeczny.

Stolin (nazwa miejscowości) — stoliński.

Stolnica (PA), nie: stólnica.

Stołek, dlp tego stołka.

Zwrot: podstawić lub przystawić komu stołka = intrygować przeciw komu.

Stołować się (niedok.). Formy: stołuję się, stołujesz się...; stołuj się!; stołujący się; stołował się.

Zwroty: stołować się na stancji, ale: na bursie lub w bursie, w internacie. *JP 15, 28.*

Stołowy (pokój) = jadalny pokój, jadalnia.

Chodźmy do stołowego. *Sierosz.* Weszła do oświetlonego suto stołowego. *Kad.*

Stołpce (lm) — stołpecki; dop. Stołpc lub Stołpców.

Stopa — stopka, nie: stópka.

Zwroty: 1) być lub żyć z kim na jakiejś stopie; 2) żyć na wielką stopę. *SF;* 3) składać co u stóp czyich.

1. Nie da się z nim żyć na przyjacielskiej stopie. *Kad.* Jesteśmy ciągle na stopie ceremonialnej. *Zapol.* 3. Pragnął serce złożyć u stóp. *Wikt.*

Stopień, dlp tego stopnia. Znaczenie: 1) S. = schodek, 2) S. = skala, miara, 3) S. = nota szkolna.

Zwroty: 1) w małym, wielkim, rozległym, wysokim stopniu; 2) w mniejszym lub większym stopniu albo w niższym lub wyższym stopniu; 3) stopień czego = miara czego; 4) stopień z czego = nota z czego; 5) postawić lub dać za co — komu stopień lub postawić (dać) komu stopień z czego.

4. Stopień ze sprawowania dobry. *Święt.*

* **Stopień najwyższy** przymiotników. Składnia: Nad wszystkich ziem konie najcenniejsze araby. (Bartk.). Ze wszystkich koni najcenniejsze araby.

***Stopień wyższy** przymiotników. Składnia: Lepszy, niż..., nie: lepszy, jak... Stokroć szczęśliwszy od wszystkich profesorów. (Bartk.).

Stopnica (nazwa miejscowości)—stopnicki.

Stopniowo.

Zwrot: dochodzić do czego stopniowo.

Doszła do wprawy stopniowo. *Dąbr.*

Stora, nie: sztora, zwykle w lm: story, dlm tych stor, nie: storów.

Biel stor (nie: storów). *Zapol. cyt. JP 9, 53.* Przysłoniła okno storą. *Reym.* Opuściła story. *Nowak.*

Stos (= kupa, ognisko), nie: stós. Por. Sztos; dlp tego stosu.

Cytra leżała na stole obok stosu kajetów. *Kruczk.*

Stosować (niedok.) (PA), nie: stósować. I Formy: stosuję, stosujesz...; stosuj!; stosujący; stosowany; stosował. II Składnia: S. co — do kogo, do czego.

Upodobany środek, do wszystkich chorych stosowany. *Bartk.*

Stosować się do kogo, do czego.

Stosowała się do wszystkiego. *Dąbr.* Z góry się do tego stosowały. *Grusz.*

Stosownie do czego = w zastosowaniu do czego.

Stosownie do przepisów. *Kod. Post. Cyw.*

Stosowny (PA), nie: stósowny. Składnia: 1) S. dla kogo = odpowiedni dla kogo, odpowiadający komu, 2) S. do czego (nie: dla czego) = odpowiedni do czego, odpowiadający czemu, pasujący do czego, 3) S. na co = stosownie przeznaczony na co.

1—3. Iza jest o wiele stosowniejsza na żonę dla Juliana ode mnie. *Zapol.* 2. Chciał wysilić się na stosowną do sytuacji odpowiedź. *Ostr.*

Stosunek (PA), nie: stósunek. Składnia: 1) S. do kogo, do czego, 2) S. z kim, 3) S. między kim a kim, między czym a czym.

1. Cały jego stosunek do świata doznał jakiegoś wstrząsu. *Goet.* Życzliwy do zagadnienia stosunek. *Natk.* 2. Wrócą ludzkie z chłopami stosunki. *Sierosz.*

Zwroty: 1) zostawać (nie: stać) z kim, z czym w jakimś stosunku; 2) zawiązywać z kim stosunki; 3) utrzymywać (nie: podtrzymywać, rus.) z kim stosunki; 4) żyć z kimś w jakichś stosunkach; 5) w stosunku do kogo, do czego; 6) stosunek sporny (prawn.).

2. Domatorskie usposobienie i niechęć do nowych znajomości nie dawały mu sposobności zawiązywania innych stosunków. *I. Dąbr.* 3. Z wielkimi fotelami salonu nie można było utrzymywać tak zażyłych stosunków. *Kad.* 4. żyli w zażyłych stosunkach. *Danił.* 5. W stosunku do siebie szablon uważał za przypadkowy pozór. *Perz.* 6. Z istoty stosunku spornego. *Kod. Post. Cyw.*

Stosunkowy, nie: stósunkowy.

Stożek (nazwisko), Stożka, Stożkowi..., nie: Stożeka, Stożekowi. Ob. Danek.

Stóg, dlp. tego stogu.

Stół — stolik; dlp tego stołu, rzadko: stoła, ale: tego stolika.

W końcu stoła. *Mick.*

Zwroty: 1) siedzieć, siadać, usiąść, zasiąść za stołem (zwykle: jadalnym, gdy się mówi o całym towarzystwie) lub przy stole; siadać, usiąść do stołu; 2) wstawać, podnosić się od stołu; 3) prosić do stołu; 4) nakrywać do stołu na tyle a tyle osób; 5) sprzątać ze stołu; 6) coś znajduje się, panuje za stołem lub przy stole; 7) stół lub stolik do kart; 8) stoliki do pisania (Żerom.); 9) noga od stołu lub u stołu, nie: przy stole.

1. Z nudów rozważać począłem i mowy i miny ludzi siedzących za stołem. *Mick.* On za stołem siadał. *Mick.* Siadaj za stołem! *Sienk.* Siedziano za biesiadnym stołem. *Goet.* (Gromada) mężczyzn siedzących przy stole i na stole. *Ostr.* Chłopaki siedzą za stołem. *Kunc.* Zaledwie usiadł do stolika. *Goet.* Usiedli za stolikiem. *Goet.* Zasiadł za stołem. *Bartk.* 2. Wstano od stołu. *Mick.* Nie wstawali od stołu. *Dąbr.* Widząc, że mąż podnosi się od stołu... *Sierosz.* 4. Dowiedz się, czy nakrywają do stołu. *Orzesz.* Stół był na dziesięć osób nakryty. *Orzesz.* 5. Joasia posprzątała ze stołu. *Grusz.* 6. Cisza była zawsze za stołem. *Bartk.* 7. Ustawiła w salonie dwa stoliki do kart. *Parand.*

Stracenie.

Zwrot: nie mieć nic do stracenia.

Nie mieli nic do stracenia. *Sienk.* Nie ma nic do stracenia. *Strug.*

Strach — Znaczenie i formy: dlp tego strachu (= lęku), ale: tego stracha (= straszydła), blp tego stracha. II Składnia: 1) S. kogo (gdy się wymienia osobę, która strachowi ulega), 2) S. przed kim, przed czym lub strach czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która strach wywołuje), 3) S. o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, o które troska wywołuje strach).

2. Nie czuł strachu śmierci. *Iwasz.* Strach przed śmiercią. *Strug.* Ze strachu przed ciężarem życia. *Siedl.* 3. Strach o własną skórę. *Sienk.* Znała dobrze ten strach u dzieci. *Dąbr.*

Zwroty: 1) strach kim owłada; 2) strach kogo zdejmuje; 3) strachem kogo zdejmować; 4) strachem kogo przejmować; 5) strach kogo bierze, chwyta; 6) strach kogo napada, strach na kogo pada; 7) strach kim ciska; 8) strach kogo oblatuje; 9) napełniać kogo strachem; 10) napędzić komu strachu; 11) mieć strachu; 12) użyć strachu; 13) najeść się strachu; 14) pod strachem coś robić.

1. Owładnął nim strach. *Dąbr.* 2. Tu ich strach zdjął. *Mick.* Zdjął mnie strach. *Nowak.* 3. Zdjęta strachem. *Dąbr.* 4. Grozą i strachem przejmujące uczucie. *Przybysz.* 5. Mnie strach bierze. *Dąbr.* Mnie chwycił jeszcze gorszy strach... *Nowak.* 6. Gdy ją napadnie strach... *Dąbr.* 7. Nagły strach ciśnie gromadą. *Bartk.* 8. Czy cię nie zaczyna strach oblatywać? *Żerom.* 9. Dnie (te) napełniały go strachem. *Iwasz.*

Stracić. Ob. Tracić.

Stragan, dlp tego straganu lub stragana.

Zwrot: zwijać stragany.

Baby zwijały stragany. *Nowak.*

Strajk (nie: sztrajk, ani: strejk) = umyślne porzucenie pracy (nie: bezrobocie wywołane koniunkturą gospodarczą). Forma dlp tego strajku.

Zwrot: urządzić strajk (nie: bezrobocie). *Kr. 2, 267.*

Straszak, dlp tego straszaka, blp tego straszaka (PG).

Strasznie — straszno. Znaczenie: 1) strasznie = okropnie, bardzo, 2) straszno = tak, że strach ogarnia lub tak, że strach wywołuje.

1. Strasznie się ucieszyła. *Dąbr.* 2. W środek tarasu zajrzeć straszno. *Mick.* Zrobiło mi się straszno. *Zapol.*

Straszny dla kogo, dla czego, rzadziej: komu, czemu (dawn.).

Imię pana Sobieskiego było już straszne nieprzyjacielowi. *Sienk.*

Straszyć (niedok.). I Formy: straszę, straszysz, straszy...; strasz! straszcie!; straszący; straszony; straszył. II Składnia: S. kogo — kim, czym.

Przeciwników politycznych karami piekielnymi straszył. *Kruczk.*

Strata.

Zwroty: 1) przynosić komu stratę. *SF;* 2) ponosić stratę. *SF;* 3) straty dochodzą do milionów, nie: idą w miliony.

Strategia — strategik — strategiczny.

Straż — I Formy: dlp tej straży, mlm te straże, dlm tych straży. II Składnia: 1) S. nad kim, nad czym, 2) S. około kogo, około czego.

Zwroty: 1) stać na straży czego; 2) trzymać straż około czego; 3) sterczeć na straży czego; 4) odprawiać straż; 5) pod strażą osadzić. *SF;* 6) pod straż wziąć. *SF;* 7) straż zaciągnąć. *SF;* 8) straż odbywać. *SF;* 9) straż ogniowa lub straż pożarna.

1. Stojąc na straży wszelkiego dobra. *Bartk.* 2. Janczarowie straż trzymali. *Sienk.* 3. Szkielety topoli sterczące na straży folwarku. *Żerom.* 4. U drzwi swej adorowanej odprawiasz straż. *Krasz. cyt. SW.*

Strażak — strażacki.

Wyrażenie: przyrządy strażackie.

Strącić (dok.) — strącać (niedok.), nie: strancać. I Formy: 1) strącę, strącisz, strąci, strącimy...; strąć! strąćcie!; strącony; strąciwszy; strącił, 2) strącam, strącasz...; strącaj!; strącający; strącany; strącał. II Składnia: S. kogo, co — czym — z czego.

Swych ojców strącali z tronu. *Kołłąt.*

Strąk — strączek (nie: ta strączka); dlp tego strąka, tego strączka.

Stremowany = zalękniony (Kr. 1, 250).

Streszczać (niedok.)—streścić (dok.). Formy: 1) streszczam, streszczasz...; streszczaj!; streszczający; streszczany; streszczał, streszczali, 2) streszczę, streścisz, streści, streścimy...; streść! streśćcie!; streszczony; streścił.

Streszczać się w czym, nie: do czego.

Artykuł streszcza się w pięciu tezach (nie: do pięciu tez). *„Czas“ 1 II 35.*

Stręczyć (niedok.). I Formy: stręczę, stręczysz, stręczy, stręczymy...; stręcz!; stręczący; stręczony; stręczył. II Składnia: S. komu — co.

Strofa — strofka; dlm tych strof.

Strofować (niedok.). I Formy: strofuję, strofujesz...; strofuj!; strofujący; strofowany; strofował. II Składnia: S. kogo — o co.

Stroić — I Formy: stroję, stroisz, stroi, stroimy...; strój! strójcie!; strojący; strojony; stroił. II Składnia: 1) S. co = dopro-

wadzać co do porządku, naprawiać, 2) S. kogo, co — czym lub w co = przyozdabiać kogo, co — czym lub w co.

2. Pokój przystrojony kwiatami lub w kwiaty. Zwroty: 1) stroić minę. *SF;* 2) stroić drwiny, śmiechy, żarty, kłótnie, fochy, figle. *SF.*

Stroić się — Składnia: 1) S. ś. w co = przybierać się ozdobnie w co, 2) S. ś. do czego = przyozdabiać się przygotowując się do czego, przygotowywać się uczuciowo do czego, nastrajać się do czego.

1. We dnie stroi się w pychę. *Przybysz.* Stroiły się w broszki. *Kunc.* 2. Stroi się do swoich marzeń. *Dąbr.*

Strojnie lub **strojno** (PG).

Strojny czym lub w co.

Pagórki strojne w brusznice. *Mick.*

Strona (nie: stróna). Znaczenie: 1) S. = zewnętrzna powierzchnia jakiegoś ciała, bok, 2) S. = okolica, 3) S. = stronica w książce, 4) S. = (! urzędn.) interesanci, publiczność (DUMK 25 VII 32).

4. Biuro dziś zamknięte dla interesantów (lub dla publiczności, nie: dla stron).

Zwroty: 1) przeciągać kogo na czyją stronę. SF; 2) być lub stać po czyjej stronie; 3) trzymać, brać czyją stronę. *SF;* 4) przechodzić na czyją stronę. *SF;* 5) odkładać co na stronę (= na bok); 6) brać kogo na stronę (= na bok). *SF;* 7) schodzić na stronę (= na bok); 8) coś leży po czyjejś stronie; 9) podchodzić do czego z jakiejś strony; 10) na wszystkie (nie: we wszystkie) strony; 11) na różne strony; 12) dobra (zła) strona czego; 13) brać, uważać, rozważać... co z dobrej, złej, śmiesznej... strony; 14) od tej strony = z tego stanowiska, w tym względzie; 15) być w stronie (! rus.) = stać na uboczu od czego.

2. Duszą jestem po ich stronie. *Żerom.* 3. Trzymali zawsze stronę matki. *Goet.* 7. Droga była w tym miejscu wąska, zeszły więc na stronę. *Orzesz.* 8. Wina leży po mojej stronie. *I. Dąbr.* 9. Podchodził do życia z najłatwiejszej strony. *Goet.* 11. Na różne strony zjednywany. *Nałk.* 12. Miało to jedną złą stronę. *Nałk.* 13. Nauczyliśmy się uważać je ze śmiesznej strony. *Mochn.* 14. Myślała o tym tylko od tej strony, że Renata miała więcej swobody. *Nałk.* Od tej strony nie mogła tajników życia wsi opanować. *Dąbr.*

***Strona bierna.** Ob. *Bierna strona czasownika.

Stronica (PA), nie: stronnica.

Na górze stronicy *Kad.*

Stronić — stronienie. Formy: stronię, stronisz, stroni, stronimy...; stroń! strońcie!; stroniący; stronił. II Składnia: S. od kogo, od czego, nie: przed kim, przed czym.

Od kielicha nie stronię. *Sienk.* Stronienie od form dialektycznych (nie: przed formami dialektycznymi).

Stronny (= stronniczy) — bezstronny, — stronnik — stronniczy, — stronnictwo.

Strój, dlp tego stroju, dlm tych strojów, nie: tych stroi.

Stróż — stróżka, — stróżowa, — stróżować. I Formy: 1) stróżowa, stróżowej, stróżowej, stróżową, stróżowo!... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o). Ob. *Nazwiska żon na -owa, 2) stróżuję...; stróżuj!; stróżujący; stróżował. II Składnia: stróżować kogo, czego.

Struchlały, mlm (męsko-osob.) struchlali, ale: struchleli (3 os. lm od: struchleć).

Strucla (PA), nie: ta strucel, ani: ta sztrucla.

Strudel ten (PA), nie: ten sztrudel; dlp tego strudla.

Strug = hebel; dlp tego struga.

Strug ten lub ta **struga** = wielka barka, galera, galar.

Struga ta — strużka. Znaczenie: 1) S. = smuga płynu (wody, mleka...), 2) S. = mały potok. Por. Stróżka (od: stróż).

Strugać (niedok.). I Formy: strugam, strugasz, struga... lub strużę, strużesz...; strugaj! (struż!); strugający (strużący); strugany; strugał. II Składnia: S. co — czym.

Struna, nie: stróna, ani strona.

Zwroty: 1) uderzyć w struny. *SF;* 2) poruszyć struny. *SF.*

Strup — strupek; dlp tego strupa.

Strupieszały, mlm (męsko-osob.) strupieszali.

Struty.

Zwrot: chodzi jak struty = jest bardzo zmartwiony.

Chodził jak struty. *Dąbr.*

Strużyny (tylko w lm); dop. tych strużyn.

Strych — stryszek; dlp tego strychu, tego stryszka.

Strychulec, dlp tego strychulca.

Zwrot: brać coś pod jeden strychulec.

Stryfelki (! prow. wlkpol.) = zapałki (IGD).

Stryj — stryjek (nie: stryjko), — stryjenka, — stryjostwo. I Forma dlm tych stryjów, nie: tych stryi. II Składnia: nasi kochani stryjostwo przyjechali.

Stryj (nazwa miasta) — stryjski.

Strzał, dlp tego strzału.

Zwroty: 1) dać (nie: oddać, germ.) strzał; 2) strzał się rozlega, nie: rozdaje (rus.).

2. Rozległy się dwa strzały. *Prus.*

Strzała.

Zwrot: lecieć jak strzała.

Strząść (dok.) lub **strząsnąć** — strząsać (niedok.). I Formy jak: potrząść — potrząsać. II Składnia: S. co — z czego.

Strzec (niedok.). I Formy: strzegę, strzeżesz...; strzeż! strzeżcie!; strzegący; strzeżony; strzegł. II Składnia: 1) S. kogo, czego, nie: kogo, co (Krasn. 49), 2) S. kogo — od czego = chronić kogo — od czego.

1. On tu własnego dobra strzeże. *Sienk.* Strzegł dobrych obyczajów. *Bart.* 2. Niechże nas Bóg od tego strzeże. *Sienk.*

Strzec się czego, nie: od czego.

Strzeż się kobiet! *Danił.* Strzegł się serdecznych porywów. *Bartk.*

Strzelać się (tylko w postaci niedok.) z kim.

Strzelaliśmy się z przeciwnikiem. *Strug.*

Strzelec — strzelecki.

Strzelić (dok.) (nie: strzylić) — strzelać (niedok.). I Formy: 1) strzelę, strzelisz, strzeli, strzelimy...; strzel! strzelcie!; strzeliwszy; strzelił, 2) strzelam, strzelasz...; strzelaj!; strzelający; strzelał, strzelali. II Składnia: 1) S. do kogo, do czego = wyrzucić pocisk, celując do kogo, do czego, 2) S. w kogo, w co = rzucać pocisk w kogo, w co,

3) S. kogo, co = strzelając zabijać kogo, co, 4) S. z czego (gdy się oznacza narzędzie strzelania).

1. Strzelaliśmy do kaczek. *Kad.* Strzelał do ludzi. *Nałk.* 2. Strzelił w chłopa jak w zająca. *Prus.* 3. On świetnie strzela kaczki. *Iwasz.* 4. On woli z flinty strzelać. *Mick.*

Zwroty: 1) strzelać, palić, trzaskać z bicza. *SF;* 2) jak z bicza strzelił = szybko; 3) strzelać oczyma = rzucać oczami w różne strony; 4) strzelać bąki (rub.) = robić błędy; 5) strzelić bramkę (w języku sportowym). *Kr. 2, 198;* 6) coś komu strzela do głowy (rub.) = ktoś nagle wpada na jakiś pomysł; 7) strzelać w górę (o drzewach) = wyrastać wysoko w górę.

2. Jak z bicza strzelił, upłynął rok. *Żerom.* 3. Błędnymi strzela oczyma. *Mick.* 4. Ona często takie bąki strzela. *I. Dąbr.* 6. Próbował wszystkiego, co mu strzeliło do głowy. *Żerom.* 7. Smreki strzelały w górę. *Ork.*

Strzelno (nazwa miasta) — strzeliński.

Strzemię — strzemionko, częściej: strzemiączko, — strzemienny. Formy: lp to strzemię, tego strzemienia, temu strzemieniu..., lm te strzemiona, tych strzemion...

Zwrot: pić strzemiennego = pić na wyjezdnym

Strzęp — strzępiasty, nie: strzępiaty; dlp tego strzępu.

Zwrot: pójść w strzępy = zniszczeć (o ubraniu).

Rękawiczki pójdą w strzępy. *Dąbr.*

Strzępić (niedok.) — rozstrzępić (dok.). I Formy: strzępię, strzępisz, strzępi, strzępimy...; strzęp! strzępcie!; strzępiący; strzępiony; strzępił. II Składnia: S. co — w co.

Niebo rozstrzępione w podarte szmaty... *Przybysz.*

Strzyc (niedok.). I Formy: strzygę, strzyżesz, strzyże...; strzyż! strzyżcie!; strzygący; strzyżony; strzygł. II Składnia: S. kogo, co — czym.

Zwroty: 1) strzyc oczami, *SF* = strzelać oczami; 2) strzyc uszami, *SF* = nastawiać uszy (o koniu), (przen.) nastawiać uszu, nasłuchiwać.

Strzyżów (nazwa miasta) — strzyżowski.

Stu- (nie: sto-) w złożeniach, np. stubarwny, studniowy.

Student — studencki, — studenteria = zespół studentów.

Serca studenterii rozgrzewały się coraz mocniej. *Danił.*

Studiować (niedok.). I Formy: studiuję...; studiuj!; studiujący; studiowany; studiował. II Składnia: S. co.

Studium czego, nie: nad czym, ale: studia nad czym. Por. Doświadczenie. Obserwacja. Uwaga. Formy jak: gimnazjum.

Studium języka ojczystego (nie: nad językiem ojczystym).

Studnia — studzienny; dlp tej studni, dlm tych studni lub tych studzien.

Zaskrzypiały żurawie studzien. *Prus.* Żuraw studzienny. *Sierosz.*

Studzić (niedok.) — ostudzić (dok.). I Formy: 1) studzę, studzisz, studzi, studzimy...; studź! studźcie!; studzący; studzony; studził, 2) ostudzić, jak: studzić. II Składnia: S. co — czym.

Zwroty: studzić serca, zapały.

Niechęć studziła serca. *Ork. cyt. SW.*

Stukać (niedok.) (nie: sztukać) — stuknąć (dok. jednokr.) lub zastukać (dok.). I Formy: 1) stukam, stukasz...; stukaj!; stukający; stukał, 2) stuknę, stukniesz...; stuknij!; stuknąwszy; stuknął, stuknęłam, stuknęli, 3) zastukać, jak: stukać. II Znaczenie: 1) stuknąć = wywołać stuk, 2) zastukać = zapukać do drzwi. III Składnia: S. do czego lub w co — czym (jak: pukać do czego lub w co — czym) lub bez dopełn.

Stukają w okna, w drzwi. *Kad.* Stukając w stół kuflem. *Szczuc.* Pani Barbara zastukała. *Dąbr.*

Stuknienie lub **stuknięcie.**

Nagle usłyszał stuknienie. *Mick.*

Stulecie, nie: stolecie; dlm tych stuleci.

Stuletni, nie: stuletny, ani: stoletni.

Wyrażenie: stuletnia rocznica (!) = setna rocznica. *Kr. 1, 142.*

Stulistny, nie: stolistny.

Skabiozy polne wylewały ze swoich stulistnych koron miodowe wonie. *Orzesz.*

Stuttgart — stuttgarcki; dop. Stuttgartu.

Stwierdzić (dok.) — stwierdzać (niedok.). I Formy: 1) stwierdzić, jak: twierdzić, 2) stwierdzam, stwierdzasz...; stwierdzaj!; stwierdzający; stwierdzany; stwierdzał, stwierdzali. II Składnia: S. co — czym lub na czym.

1. Należy stwierdzić dokumentem. *Kod. Post. Cyw.* 2. Pan stwierdza ją (zasadę) na sobie najlepiej. *Reym.*

Stworzenie — stworzonko, nie: stworzeńko.

Stworzony — Składnia: 1) S. dla kogo = nadający się dla kogo, 2) S. do czego = nadający się do czego, 3) S. na co = nadający się do tego, żeby służyć na co.

1. Ta kobieta była dla niego stworzona. 2. Bóg mnie do wielkich rzeczy stworzył. *Sienk.* (Praca) do której czuł się stworzony. *Perz.* 3. Człowiek stworzony na wodza. *Sienk.* Nie byłem stworzony na żołnierza. *Żerom.* Była stworzona tylko na ozdobę. *Nałk.*

Styczeń. Ob. Maj.

Styczność z kim, z czym.

Zwrot: mieć z kim, z czym styczność.

Nie mam z tą sprawą żadnej styczności. *SW.*

Stygmat — stygmatyczny; dlp tego stygmatu, mlm te stygmaty, rzadko: stygmata.

Stygnąć (niedok.). Formy: stygnę, stygniesz...; stygnij!; stygnący; stygnął, stygnęłam lub stygł, stygłam; stygnęli, częściej: stygli.

Stykać się (niedok.) — zetknąć się (dok.). I Formy: 1) stykam się, stykasz się...; stykaj się!; stykający się; stykał się, 2) zetknę się, zetkniesz się...; zetknij się!; zetknięty; zetknął się, zetknęłam się, zetknęli się, nie: zetkłem się, zetkli się. II Składnia: S. ś. z kim, z czym.

Styl — stylista, — styli'styka — stylisty'czny. Formy: 1) dlp tego stylu, 2) stylista, jak: artysta.

Zwroty: 1) pisać lub mówić jakimś stylem; 2) styl prosty, górnolotny, napuszony, kwiecisty, gładki, potoczysty, poprawny, zwięzły, lakoniczny

ny. *SW;* 3) styl w architekturze; 4) coś jest w dobrym lub złym stylu; 5) coś jest w stylu czego; 6) coś w stylu czego.

6. Z wejściem w stylu gotyckim. *Żerom.* Kasprowicz jest czymś więcej niż gawędziarzem w stylu Pola. *Przybysz.*

Stylizować — stylizacja. I Formy: stylizuję, stylizujesz...; stylizuj!; stylizujący; stylizowany; stylizował. II Składnia: S. co = nadawać czemu celowo jakiś styl.

Stylizowałem naprędce frazes. *Bałuc. cyt. SW.*

Stylizować się na kogo.

Stylizowałem się na Anglika. *Choyn.*

Stymulować — stymulacja = przynaglać, namawiać — przynaglenie, namawianie.

Stypendium — stypendialny, — stypendysta. Formy: 1) stypendium, jak: gimnazjum, 2) stypendysta, jak: humanista.

Stypulować — stypulacja = zastrzegać w umowie, umawiać—zastrzeżenie warunków, umowa.

Styria (nie: Sztyria) — styryjski.

Zwroty: 1) w Styrii; 2) do Styrii. Ob. Kujawy, Mazowsze.

Subiekcja — subiekcjonalny.

Zwroty: 1) robić komu subiekcję; 2) robić sobie z kim, z czym subiekcję.

Subiekt — subiektywny = podmiot — podmiotowy (Krasn. 86). Znaczenie i formy: 1) S. = podmiot; dlp tego subiektu, mlm te subiekty, 2) S. = pomocnik sklepowy; dlp tego subiekta, mlm ci subiekci.

Subordynacja wobec czego.

Zaprawiony w subordynacji wobec milionerów. *Reym.*

Subskrybować, ale: subskrypcja (przez literę: p).

Substancja — substancjalny, — substancjonalny. Znaczenie: 1) substancjalny = odnoszący się do substancji, związany z substancją, właściwy substancji, 2) substancjonalny = treściwy, pożywny.

Substytucja (!) = zastępstwo, podstawienie (DUMK 31 III 32).

Wyrażenie: funkcjonariusz będący na substytucji (!) = pracownik będący na zastępstwie. *DUMK 31 IX 30.*

Substytuować (!) = podstawiać, zastępować.

Substytut (!) = zastępca (DUMK 31 III 32).

Subsydium (= zasiłek, zapomoga) — subsydiować. Formy: 1) subsydium, jak: gimnazjum, 2) subsydiuję...; subsydiuj!; subsydiujący; subsydiowany; subsydiował.

Subwencja (= zasiłek, zapomoga)—subwencjonować. Formy: 1) dlp tej subwencji, dlm tych subwencji (-yj), 2) subwencjonuję...; subwencjonuj!; subwencjonujący; subwencjonowany; subwencjonował.

Sucha (nazwa miejscowości) — suski. Formy: Sucha, Suchej, Suchej, Suchę lub Suchą, Sucho! Suchą, w Suchej (odmiana przymiotnikowa, tylko w biern. i woł. końcówki rzeczownikowe).

Sucho.

Zwroty: 1) coś komu uchodzi na sucho (= bez przykrych następstw); 2) obchodzić jakąś uroczystość na sucho (= bez uczty).

1. Tak nam już ujdzie na sucho. *Strug.*

Suchoty (tylko w lm); dop. tych suchot, nie: suchót.

Sufit, dlp tego sufitu.

Suflet, dlp tego sufletu.

Sugestia (nie: sugiestia) — sugestyjny lub sugestywny. Znaczenie: 1) S. = wpływanie na kogo, 2) S. (!) = propozycja (PJ 36/7).

Zwrot: być, działać pod sugestią kogo, czego.

Sukces = powodzenie (Kr. 1, 250); dlp tego sukcesu.

Marzył o sukcesach wielkoświatowych. *Berent.*

Zwroty: odnosić, święcić sukcesy.

Sukcesja po kim = spadek po kim (Krasn. 86).

Jakby się po mnie sukcesji jakich spodziewali. *I. Dąbr.*

Sukcesor = spadkobierca (Krasn. 86); dlp tego sukcesora, mlm ci sukcesorowie lub sukcesorzy.

Suknia, dlp tej sukni, dlm tych sukni lub tych sukien, nie: tych sukień (JP 9, 54).

Zwroty: 1) suknia dobrze (źle) leży, nie: siedzi (! germ.). *Krasn. 76;* 2) suknię odsłonić = suknię uchylić i odsłonić ciało.

2. Janko odsłonił suknię i na piersi pokazał łańcuch. *Krasz. cyt. JP 21, 60.*

Sukno — sukienny; dlm tych sukien.

Zwroty: 1) tyle a tyle sukna wychodzi na ubranie; 2) przeświecanie (nie: prześwit) sukna. *KJMK.*

1. Na ubranie wyszło sześć łokci sukna. *SW.*

Sukurs = pomoc, posiłki (Krasz. 86); dlp tego sukursu, mlm te sukursy, nie: sukursa.

Zwrot: przychodzić komu z sukursem.

Sukursalny (!) = pomocniczy, dodatkowy.

Utworzy się pomocniczą (lub dodatkową, nie: sukursalną) szatnię. *Cyt. Kr. 1, 252.*

Sum (nazwa ryby) — sumiasty.

Wyrażenie: wąsy sumiaste (takie, jak u suma), nie: szumiaste.

Suma — sumaryczny, — sumować.

Zwroty: 1) to czyni sumę. *SF;* 2) wszystko razem tworzy w sumie...

Sumienie — sumienny.

Zwroty: 1) mieć co na sumieniu; 2) brać co na sumienie; 3) sumienie się w kims budzi; 4) sumienie kogoś rusza; 5) głos sumienia; 6) iść za głosem sumienia; 7) według sumienia; 8) wyrzuty sumienia; 9) kogoś gryzą, ogarniają wyrzuty sumienia.

1. Nie chcę mieć na sumieniu twojej choroby. *Sierosz.* 3. Sumienie się w tobie budzi. *Sienk.* 4. Sumienie ich ruszy. *Małacz.* 6. Idąc za głosem sumienia. *Kruczk.* 9. Ogarnęły mnie wyrzuty sumienia. *Strug.*

Sumpt, dlp tego sumptu.

Zwrot: robić co własnym sumptem.

Sunąć (niedok. jednokr. lub dok.) — suwać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) sunę, suniesz...; suń! suńcie!; sunący; sunięty; sunąwszy; sunął, sunąłem, sunęli, 2) suwam, suwasz...; suwaj!; suwający; suwany; suwał. II Znaczenie i składnia: 1) S. co, rzadziej: czym = posuwać co, 2) S. lub S. ś. (bez dopełn., nijak.) = posuwać się.

1. Kto się ośmieli suwać wędrowne kroki przez bezdennej przepaści najgrubsze pomroki? *Cyt. SW.* Sunąć kamień na szachownicy = zrobić posunięcie. *SW.* 2. Zwolna indyk sunie się odęty. *Mick.*

Zwrot: suwać nogami = powłóczyć nogami.

Supeł (nie: słupeł) — supełek, — supłać. Formy: 1) dlp tego supła, 2) supłam, supłasz...; supłaj!; supłający; supłany; supłał.
Zwrot: wiązać na supeł.
Superlatyw ten, nie: ta superlatywa; dlp tego superlatywu.
Zwroty: wyrażać się, mówić o kim, o czym superlatywami lub w superlatywach = wychwalać kogo, co.
Suplement = dopełnianie, uzupełnienie (Kras. 86). I Formy: dlp tego suplementu, mlm te suplementy, rzadziej: suplementa. II Składnia: 1) S. czego = uzupełnienie czego, 2) S. do czego = dodatek do czego.
Suplent = zastępca nauczyciela (gimnazjalnego), zastępca profesora.
Wyrażenie: suplent przy gimnazjum (!) = suplent w gimnazjum. *Kr. 1, 65.*
Su´plika (arch. żart.) = prośba.
Zwrot: zanosić do kogo suplikę.
Supłać. Ob. Supeł.
Suponować = przypuszczać, domyślać się, domniemywać się.
Mylnie przypuszczano (nie: suponowano) jakąś zasadę jednomyślności u Słowian pierwotnych. *Cyt. Kr. 1, 253.*
Supozycja = założenie, przypuszczenie (Kras. 86).
Zwrot: mieć supozycję = przypuszczać.
Supremacja = przewaga.
Surdut, dlp tego surduta, mlm te surduty, nie: surduta.
Surogat, dlp tego surogatu.
Surojadka. Ob. Grzyb, Rydz.
Zwrot: znaleźć surojadkę. *JP 11, 160.*
Surowieć (niedok.). Formy: surowieję...; surowiej!; surowiejący; surowiał, surowieli.
Surowy — Znaczenie i składnia: 1) S. (bez dopełn.) = będący w stanie naturalnym, (przen.) nieokrzesany, 2) S. dla kogo (przen.) = groźny, ostry, dokuczliwy.
1. Surowe kartofle. 2. Surowy dla żony. *Nałk.*
Sus = skok. Por. Szus; dlp tego susa.
Zwroty: 1) dać susa. *SF;* 2) jednym susem. *SF.*
Suspendować = zawieszać kogo w jego urzędowych lub zawodowych czynnościach.
Zwrot: suspendować w urzędzie (!) = zawieszać w służbie. *DUMK 25 VII 32.*
Susz, dlp suszu.
Suszarnia, dlp tej suszarni, dlm tych suszarni, nie: suszarń.
Suszka, nie: bibularz (Kr. 2, 175).
Suszyć (niedok.). I Formy: suszę, suszysz, suszy, suszymy...; susz! suszcie!; suszący; suszony; suszył. II Składnia: S. kogo, co.
Zwroty: suszyć komu głowę o co = dręczyć kogo ciągłym przypominaniem czegoś.
Julian jest przyjemniejszy, bo mu o pieniądze głowy nie suszę. *Zapol.*
Sutanna, nie: sutana.
Sutek ten lub ta **sutka.**
Suterena (PA), rzadziej: suteryna (SW).
W suterynach. *Reym.* Mieszkają w suterynie. *Nowak.*
Suwałki — suwalski, nie: suwałecki; dop. tych Suwałk, nie: Suwałek (JP 6, 95).
Suweren (= monarcha) — suwerenny. Por. Suzeren; dlp tego suwerena.
Suzeren (= pan, zwierzchnik wasalów w stosunkach lennych) — suzereński. Por. Suweren.
Dwaj Zygmuntowie zrzekali się suzereńskiej nad Litwą władzy. *SW.*
Swada.
Zwroty: 1) mówić ze swadą; 2) pełen swady.
Swar (zwykle w lm: swary o co)—swarliwy.
Zaraz się poczną swary o miejsce. *Bartk.*
Swarzyć się (niedok.). I Formy: swarzę się, swarzysz się, swarzy się, swarzymy się...; swarz się!; swarzący się; swarzył się. II Składnia: S. ś. z kim — o co.
Swat — swatka.
Zwroty: 1) posłać kogo w swaty; 2) jechać w swaty
Swaty (tylko w lm); dop. tych swatów.
Zwrot: jechać w swaty do kogo.
Swawola (rzadko: swywola, dawn.) — swawolny — swawolnik, — swawolić.
Swawolić, rzadko: swywolić (dawn.). Formy: swawolę, swawolisz, swawoli, swawolimy...; swawol! swawolcie! (nie: swawól! swawólcie!); swawolący; swawolił.
Swąd, dlp tego swędu, nie: swądu.
Do pokojów, pełnych czadu i swędu (nie: swądu). *Parand.*
Wyrażenie: 1) psi swąd (tryw.) = byle co; 2) wykręcać się psim swędem (rub.) = wykręcać się sianem (= byle czym).
1. Cóż to, zawsze będziemy żyli psim swędem? *Strug.*
Sweter (por. ang. sweat = pot) lub (z polska) świter (por. świtka); dlp sweteru lub (z polska) swetra, świtra.
Swędzić = wydawać swąd, puszczać swąd. I Formy: swędzę, swędzisz, swędzi, swędzimy...; swędź! swędźcie!; swędzący; swędził. II Składnia: S. czym.
Piec swędzi. Lampa swędzi.
Swędzić (używa się tylko w 3 os. lp lub lm) = świerzbieć. I Formy: swędzi..., swędzą; swędzący; swędział. II Składnia: S. kogo — co (biern. w dopełn. dalszym, w razie przeczenia nie zmienia się w dopełn.).
Swędzi ją ręka. Już ją (nie: jej) ręka nie swędzi.
Swisłocz (!) = Świsłocz ta (PA); dop. tej Świsłoczy.
Swoboda — Znaczenie: 1) S. = wolność, niezależność osobista, 2) S. = (! rus.) niepodległość, wolność (narodowa lub społeczna) (Krasn. 77), 3) w lm swobody = przywileje.
2. Walczyć za wolność (nie: swobodę) kraju.
Zwroty: 1) swoboda ruchów, działania; 2) swoboda umysłu; 3) nabrać swobody; 4) (być, robić co) na swobodzie.
3. Nabrała humoru i swobody. *Goet.* 4. Na swobodzie dusza rozwijała skrzydła. *Wikt.*
Swobodnie, rzadko: swobodno (dawn.).
Choć chłodno, ale swobodno. *W. Bogusł.*
Swobodny od czego = wolny od czego.
Swojski — swojskość, — swojszczyzna.
Sworzeń, dlp tego sworznia lub swornia.
Swój—Użycie: zaimek dzierżawczo-zwrotny: s w ó j, s w o j a, s w o j e oznacza przynależ-

ność do podmiotu zdania; nieraz jednak zamiast zaimka: swój... używamy zaimka: mój, nasz, twój, wasz, jego, ich. Ob. Jego.

Zwierzam ci swój (nie: mój) sekret. *Kad.*

Zwroty: 1) mieć za swoje = ponosić następstwa swoich czynów; 2) postawić na swoim = uprzeć się przy swoim chceniu lub zdaniu; 3) stać przy swoim, *SF* = upierać się przy swoim chceniu lub zdaniu; 4) wychodzić na swoim, *SF* = nie tracić (w handlu).

1. Napadli, mają za swoje. *Sienk.* 2. Postawił w końcu na swoim. *Małacz.*

Sybaryta — sybarytyzm, — sybarycki — sybarytyczny, rzadko: sybarytyjski (SW). Formy: 1) sybaryta, jak: humanista, 2) dlp tego sybarytyzmu, mjsclp w tym sybarytyzmie.

Syberia lub **Sybir** (w stylu uroczyst.) — syberyjski lub sybirski; dop. Syberii lub Sybiru.

Tu, na Syberii jest poza życiem. *Ostr.* Cierpienia zesłanych na Sybir.

Zwroty: 1) mieszkać w Syberii lub na Syberii; 2) jechać na Syberię, rzadko: do Syberii.

Sybilla — sybilliński (z łc. sibyllinus).

Wyrażenie: sybillińskie księgi = księgi z proroctwami (Sybilli).

Sycić (niedok.). I Formy: sycę, sycisz, syci, sycimy...; syć! syćcie!; sycący; sycony; sycił. II Składnia: S. kogo, co — czym.

Sycylia — sycylijski, nie: sycylski.

Zwroty: 1) na Sycylii; 2) na Sycylię, ale: w Irlandii, do Irlandii.

Syczeć (niedok.) (nie: syczyć) — syknąć (dok.). Formy: 1) syczę, syczysz, syczy, syczymy...; sycz! syczcie!; syczący; syczał, syczeli, 2) syknę, sykniesz...; syknij!; syknąwszy; syknął, syknęłem, syknęli.

Sygnał — sygnałować, częściej: sygnalizować — sygnalizacja. I Forma dlp tego sygnału. II Składnia: 1) S. czego (gdy się wymienia przyczynę), 2) S. do czego (gdy się wymienia cel sygnału, jeśli celem tym jest jakaś rzecz lub czynność, do której się przez sygnał kogoś powołuje), 3) S. na co (gdy się wymienia cel sygnału, jeśli celem tym jest jakaś czynność lub stan, na który się kogoś wzywa; niekiedy różnica między wymienionymi odmianami znaczenia się zaciera).

1. Sygnał przybycia pociągu. *KJMK.* Podróżnym nie wolno wsiadać do pociągu po sygnale odjazdu. *KJMK.* 2. Dano sygnał do powstania. Dano sygnał do broni. 3. Dano sygnał na spoczynek. *Żerom.*

Zwroty: 1) dawać sygnał; 2) sygnał nastawiony na pociąg. *KJMK.*

Sygnet, dlp tego sygnetu.

Syjam — syjamski; dop. Syjamu.

Syjon — syjonizm — syjonista. Formy: 1) dop. Syjonu, 2) dlp tego syjonizmu, mjsclp w tym syjonizmie, 3) syjonista, jak: humanista.

Syknąć. Ob. Syczeć.

Sykstus — sykstyński.

Sylaba — sylabizować.

Sylogizm (nie: syllogizm) — sylogi'styka — sylogisty'czny. Formy: dlp tego sylogizmu, mjsclp w tym sylogizmie.

Zwrot: 1) budować sylogizm; 2) wywodzić sylogizm.

2. Zaczął wywodzić sylogizm. *Żerom.*

Sylwa lub **silwa rerum** (PA).

Symbol — symboliczny, — symbolizm — symbolista — symboli'styka — symbolisty'czny. Formy: 1) dlp tego symbolizmu, mjsclp w tym symbolizmie, 2) symbolista, jak: humanista.

1. Jakie kierunki literackie łączą się z naszym symbolizmem. *Przybysz.* 2. Dla symbolisty jest myśl identyczna z bytem. *Przybysz.*

Zwrot: przedstawiać symbol.

Dla Lipeckiego Mała Wola przedstawiała pewien symbol. *Perz.*

Symetryczny — symetrycznie w stosunku do czego, gorzej: co do czego.

Ramki powinny być umieszczone symetrycznie w stosunku do miejsc zawieszenia. *KJMK.*

Symfonia — symfoniczny, nie: symfonijny.

Sympatia — sympatyczny. Składnia: S. dla kogo lub do kogo, ale: do czego, nie: dla czego.

Babcia ma sympatię dla żołnierzy. *Nowak.* Marcinowa nabrała sympatii do młodych. *Weyss.* Przez sympatię do właścicielki mieszkania. *Grusz.* Ja mam wielką sympatię do starych murów. *Grusz.*

Zwroty: 1) czuć dla kogo sympatię; 2) nie darzyć kogo sympatią (żart.).

1. Czuł do niego bardzo wiele sympatii. *Iwasz.* 2. Nie darzyła go sympatią. *Iwasz.*

Sympatyzować z kim, z czym.

Sympatyzował z ludowcami. *Kruczk.*

Symplifikować (!) = upraszczać, ułatwiać.

Symptom ten lub ten **symptomat** (nie: ta symptoma) — symptomatyczny. Formy: dlp tego symptomu, symptomatu, mlm te symptomy, symptomaty, rzadko: symptomata.

Wyczuwali przez skórę nieuchwytne symptomaty zbliżających się awantur. *Danił.*

Symulować — symulacja = udawać — udawanie.

Symultanny = wspólny, mieszany.

Wyrażenia: szkoła symultanna = szkoła wspólna dla wszystkich wyznań, bezwyznaniowa.

Syn, dlp tego syna, wlp synu! (nie: synie!), mjsclp o synu (nie: synie).

Wyrażenia: Syn Boży, nie: Boży Syn. Ob. *Szyk wyrazów.

Synagoga, dlm tych synagog, nie: synagóg.

Synapizm ten, nie: ten synopizm, ani: to synopizmo. Formy: dlp tego synapizmu, mjsclp w tym synapizmie, mlm te synapizmy (nie: te synapizma), dlm tych synapizmów, nie: tych synapizm.

Syndetikon, nie: syntetikon; dlp tego syndetikonu.

Syndykalizm — syndykalista — syndykalistyczny. Formy: 1) dlp tego syndykalizmu, mjsclp w tym syndykalizmie, 2) syndykalista, jak: humanista.

Synod — synodalny; dlp tego synodu.

Synonim — synonimiczny; dlp tego synonimu, mlm te synonimy.

Synte'za (nie: syn'teza) — synte'tyk — syntety'czny.

Sypać (niedok.). I Formy: sypię, sypiesz, sypie...; syp! sypcie!; sypiący; sypany; sypał. II Składnia: S. co — czym — na co lub w co.

Sypiać — sypialny — sypialnia. Ob. Spać. Forma dlm tych sypialni, nie: tych sypialń.

Syrena (nie: serena) — syreni (przym.).

Syrop, nie: syróp; dlp tego syropu.

Syrpać (gwar.) = sarbać, siorbać (gorzej: sorbać, sarpać) = pić cedząc.

Konie syrpią gładką falę. *Kad.*

Syrynga lub **serynga.**

System ten lub ten **systemat** (nie: ta systema, ani: to systema) (JP 13, 18) — systemowy, — systematyczny. I Formy: dlp tego systemu, systematu, mlm te systemy, systematy, rzadziej: systemata. II Znaczenie: 1) systemowy = związany z systemem, właściwy systemowi, 2) systematyczny = uporządkowany, lubiący porządek.

Zwroty: 1) budować system(at); 2) łączyć co w system(at).

1. Zbudował był cały systemat. *Ostr.* 2. (Spójnia) łączyła w całkowity systemat wszystkie pojęcia o wszechświecie. *I. Dąbr.*

Systować (!) = wstrzymywać, zawieszać, uchylać, przerywać.

Systować urzędnika (!) = zawieszać urzędnika w jego czynnościach. Komisarz rządowy zawiesił (lub uchylił, nie: zasystował) uchwałę. *Cyt. Kr. 1, 254.*

Syt lub **syty** czego lub czym. Użycie: formy: s y t (dziś już przeżytkowej) używamy tylko w orzeczniku, a zwłaszcza w okolicznikowej przydawce, forma: s y t y używa się bez jakichkolwiek ograniczeń. Por. Ciekawy. Zdrowy. Żywy.

Syt chwały i zysków obwieszczał całemu światu wynik stoczonej walki. *Wikt.* Wilk był syty nadzieją. *Bartk.*

Sytuacja = położenie (Krasn. 86).

Być w takiej czy innej sytuacji, lepiej: w takim czy innym położeniu.

Syzyf.

Zwrot: syzyfowa (= daremna, bezcelowa) praca.

Szabas, rzadziej: szabat; dop. tego szabasu (szabatu).

Szabaśnik (prow.) = piekarnik (IGD).

Szaber = tłuczeń (DUMK 25 VII 32); dlp tego szabru.

Szabla, dlp tej szabli, dlm tych szabli lub tych szabel.

Szabel nam nie zabraknie. *Mick.*

Zwroty: 1) bić się na szable lub rzadziej: w szable. Por. Palcat, Pistolet; 2) odbijać się szablą; 3) postawić (kawalerzystę) pod szablę (na odwachu za karę); 4) na szablach kogo roznieść. *SF.*

1. Nie masz tygodnia, jak się z nim w szable biłem. *Sienk.* 2. Odbijał się szablą. *Strug.* 3. Postawił nas na dwie godziny pod szablę. *Strug.*

Szablak (prow.) = fasola (IGD).

Szablon = prawidło; dlp tego szablonu.

Zwrot: podług szablonu. *SF.*

Szach — Znaczenie i formy: 1) S. = monarcha perski; dlp tego szacha, blp tego szacha, 2) S. = figura, bierka w grze szachowej; dlp tego szachu, blp ten szach.

Szachraj — szachrajka, — szachrajstwo.

Zwrot: wdawać się z kim w szachrajstwa.

Wdała się w szachrajstwa z doktorami. *Strug.*

Szachy (tylko w lm) — szachista. Znaczenie: 1) S. = gra szachowa; 2) S. = figury używane w tej grze. Formy: 1) dop. tych szachów, 2) szachista, jak: humanista.

Zwrot: grać w szachy.

Szacować (niedok.) — oszacować (dok.). I Formy: 1) szacuję, szacujesz...; szacuj!; szacujący; szacowany; szacował, 2) oszacować, jak: szacować. II Składnia: S. kogo, co — na jakąś cenę.

Szacunek kogo — dla kogo, dla czego lub do kogo, do czego. Por. Sympatia, Uznanie.

Posiądzie szacunek bliźnich. *Małacz.* Nabrała dla mnie szacunku. *Choyn.* Nabrał do niego szacunku. *Iwasz.* Jestem z całym szacunkiem dla ich pracy. *Grusz.* Chcąc żyć trzeba stracić wszelki szacunek do życia. *Wikt.*

Zwroty: 1) głęboki szacunek, wysoki szacunek, wielki szacunek, prawdziwy szacunek, szczery szacunek. *PJ 5, 24;* 2) szacunek panu, nie: szacunek dla pana (w formule powitania lub pożegnania); 3) otaczać kogo szacunkiem.

3. Szacunkiem otaczał brata. *Ostr.*

Szadź (= szron), rzadziej: sadź.

Szafir, dlp tego szafira, rzadziej: szafiru (kamienia); tego szafiru (koloru).

Szafować czym. Formy: szafuję...; szafuj!; szafujący; szafowany; szafował.

Szal, dlp tego szala lub szalu.

Zwrot: zawijać szal = zawijać się szalem. *JP 21, 60.*

Szala, dlp tej szali, dlm tych szal.

Zwrot: 1) położyć coś na szali lub rzucić coś na szalę = wprowadzić co w grę życiową; 2) zaważyć na szali = wywrzeć wpływ.

2. W stanowczych chwilach umieli zaważyć na szali. *Danił.*

Szalbierz — szalbierczy, dlm tych szalbierzy lub szalbierzów.

Szaleć (niedok.)—oszaleć (dok.). I Formy: 1) szaleję, szalejesz...; szalej!; szalejący; szalał, szaleli, 2) oszaleć, jak: szaleć. II Składnia: 1) S. z czego, nie: czym, 2) S. za kim, za czym.

1. Burek szalał z radości. *Wikt.* 2. Ta szaleje za panem. *Choyn.*

Szaleniec, wlp szaleńcze!, mlm ci szaleńcy, dlm tych szaleńców.

Szaleństwo.

Zwroty: 1) doprowadzać kogo do szaleństwa; 2) dopuszczać się szaleństwa.

Szał, dlp tego szału.

Zwrot: 1) wpaść (nie: popaść) w szał; 2) wprawić kogo w szał; 3) dotknięty szałem.

1. Pies wpadł w szał. *Prus.* 2. Niezwykłość miejsca wprawiła młodzież w szał. *Parand.* 3. Dotknięty szałem. *Dąbr.*

Szałaput ten, rzadziej: ten szałaputa; dlp tego szałaputa, rzadziej: tego szałaputy.

Szałas, nie: szałasz; dlp tego szałasu, mjsclp w tym szałasie, nie: w tym szałaszu.

Pobok pasterskiego szałasu. *Choyn.*

Szałwia, dlp tej szałwii, nie: szałwi.

Szambelan, dlp tego szambelana, mlm ci szambelani lub szambelanowie.

Szamotać (niedok.). I Formy: szamoczę, szamoczesz, szamocze, rzadziej: szamocę, szamocesz... (dawn.) lub szamotam, szamotasz...; szamocz! lub szamotaj!; szamoczący lub szamotający; szamotany; szamotał. II Składnia: S. kogo, co.

Szamotać się z kim, z czym.

Szamotuły (nazwa miasta) — szamotulski.

Szampan — szampański; dlp tego szampana, nie: szampanu (JP 9, 53).

Zwrot: pić szampana.

Szaniec, dlp tego szańca, mlm te szańce, dlm tych szańców, nie: tych szańcy.

Szanować (niedok.). I Formy: szanuję, szanujesz...; szanuj!; szanujący; szanowany; szanował. II Składnia: S. kogo — za co.

Szansa, zwykle w lm: szanse = widoki, możliwości, warunki, nadzieje. Składnia: S. czego, nie: do czego, ani: dla czego, ani: na co.

Szanse uzyskania (nie: na uzyskanie) przewagi. *„Czas" 86, 265.* Podkopujemy szanse rozwojowe rynku (nie: dla rynku) kapitałowego. *Kur. Warsz. 6 III 36.* Balon ten ma duże szanse zwycięstwa (nie: na zwycięstwo). *„Czas" 19 IX 35.*

Zwrot: jest za czym szansa.

Powiedz sama, ile jest szans za tym. *Grusz.*

Szantaż — szantażysta. Formy: 1) dlp tego szantażu, mlm te szantaże, dlm tych szantaży lub szantażów, 2) szantażysta, jak: artysta. Ob. Artyzm.

Szapoklak, nie: szapokłak; dlp tego szapoklaka.

Szarada.

Zwroty: 1) układać szarady; 2) rozwiązywać szarady.

1. Układa szarady. *Dąbr.*

Szarawary (tylko w lm); dop. tych szarawarów.

Szarlatan — szarlataneria, — szarlatański. Formy: dlp tego szarlatana, mlm ci szarlatani.

Szarpać (niedok.) — szarpnąć (dok. jednokr.) — poszarpać (dok.). I Formy: 1) szarpię, szarpiesz..., (nie: szarpam, szarpasz...); szarp!; szarpiący; szarpany; szarpał, 2) szarpnę, szarpniesz...; szarpnij!; szarpnięty; szarpnąwszy; szarpnął, szarpnąłem, szarpnęli. II Składnia: 1) S. kogo, co lub kim, czym (dok. szarpnąć) = targać kogo, co lub kim, czym, 2) S. kogo, co — w co (dok. poszarpać) = rwać kogo, co — w co.

1. Szarpał lejce. *Prus.* Niewytłumaczona pasja szarpnęła Klarę. *Grusz.* Szarpnęła dziecko za rękę. *Nowak.* 2. Niebo poszarpane w dzikie pasy krzyku. *Przybysz.*

Szarpie (tylko w lm); dop. tych szarpi.

Szastać (niedok.). I Formy: szastam, szastasz...; szastaj!; szastający; szastany; szastał. II Składnia: S. co lub czym.

Szastać się z czym.

Po co się z nimi (pieniędzmi) szastać? *Dąbr.*

Szatan — szatański, — szatanizm, częściej: satanizm — szatanista, częściej: satanista.

Szatkownica, nie: hebelek (prow.) (IGD).

Szatnia, dlp tej szatni, dlm tych szatni.

Szczapa, rzadziej: szczepa,—szczapka, rzadziej: szczepka. Ob. Szczepać.

Szczaw, dop. tego szczawiu.

Szczątek, zwykle w lm: szczątki; dlp tego szczątku, dlm tych szczątków, nie: tych szczątek.

Po powrocie szczątków (nie: szczątek) wojsk. *Niemc.*

Szczebel ten, nie: ta; dlp tego szczebla.

Nowy (nie: nowa) szczebel. *Weyss. cyt. JP 9, 53.*

Zwroty: 1) wznieść się na jaki szczebel. *SF;* 2) stanąć na jakim szczeblu. *SF;* 3) posuwanie się w szczeblach (!) = posuwanie się na wyższe szczeble. *DUMK 31 X 31.*

Szczebiot — szczebiotać. Formy: 1) dlp tego szczebiotu, 2) szczebiocę, szczebiocz... (dawn.) lub szczebiotam, szczebiotasz...; szczebiocz! lub szczebiotaj!; szczebiocący lub szczebiotający; szczebiotał.

Szczeć, częściej: **szczecina**; dlp tej szczeci, tej szczeciny.

Szczególny — szczególnie, nie: specjalny — specjalnie.

Nie było szczególnych powodów do rozpaczy. *Dąbr.* Praca rąk wydała jej się szczególnie pociągającą. *Dąbr.*

Szczegół ten, nie: ta szczegóła. Formy: szcze'gółu..., w szcze'góle, szcze'góły, szcze'gółów.

Zwroty: 1) wyliczać, wydobywać szczegół za szczegółem; 2) bliższe szczegóły; 3) wchodzić w szczegóły.

1. Wydobywali na wierzch szczegół za szczegółem. *Siedl.* 2. Ogarnęła go chęć dowiedzenia się bliższych szczegółów. *Perz.* 3. Nie mogę wchodzić w szczegóły. *Sierosz.*

Szczekać (niedok.) — szczeknąć (dok.). I Formy: 1) szczeka...; szczekaj!; szczekający; szczekał, 2) szczeknie...; szczeknij!; szczeknął. II Składnia: S. na kogo, na co.

Czasami na przybysza tylko szczeknął. *Bartk.*

Szczelnie wypełniony lub napełniony, nie: przepełniony (Kr. 1, 151).

Szczenię — szczeniątko, — szczeniak. Formy: lp szczenię, szczenięcia, szczenięciu..., lm szczenięta, szczeniąt...

Szczep = latorośl do szczepienia drzew; dlp tego szczepu. Ob. Szczapa (szczepa).

Szczepać (nie: szczypać) = łupać na szczepy (szczapy). I Formy: szczepię, szczepiesz... (nie: szczepam, szczepasz, dawn.); szczep!; szczepiący; szczepany; szczepał. II Składnia: S. co — czym.

Szczepić (od: szczep) (niedok.) = wsadzać w dzikie drzewo szlachetny szczep. Por. Szczepać, Sczepić. I Formy: szczepię, szczepisz, szczepi, szczepimy...; szczep!; szczepiący; szczepiony; szczepił. II Składnia: S. co.

Zwrot: szczepić ospę lub inne choroby.

Szczepi nam coraz to inne choroby. *Strug.*

Szczery — szczerze,—szczero (tylko w złożeniach: szczeropolski, szczerozłoty).

Zwrot: być z kim szczerym.

Czemuż nie jesteś z nim szczera? *Ostr.*

Szczerzyć (niedok.). I Formy: szczerzę,

szczerzysz, szczerzy, szczerzymy...; szczerz!; szczerzący; szczerzył. II Składnia: S. co.
Wiatr szczerzył kły. *Wikt.*
Zwroty: 1) szczerzyć zęby na kogo, na co = pokazywać komu, czemu zęby, grozić komu, czemu zębami; 2) szczerzyć do kogo zęby = mizdrzyć się do kogo.
Szczerzyć się czym.
Grunt szczerzy się kamieniami. *Żerom.*
Szczędzić kogo, czego. Formy: szczędzę, szczędzisz, szczędzi, szczędzimy...; szczędź!; szczędzony; szczędził.
Szczęka, nie: szczeka (dawn.) — szczękać (= poruszać szczękami, zębami) — szczęk, dlp tego szczęku.
Szczęście do kogo, do czego.
Znający całą wiedzę szczęścia do handlu. *Bartk.*
Zwroty: 1) szczęście komu nie dopisuje; 2) szczęście się od kogo odwraca; 3) nie potrzebować nic do szczęścia; 4) zażywać szczęścia; 5) mieć szczęście do kogo; 6) na los szczęścia. *SF;* 7) szczęściem lub na szczęście.
1. Szczęście nie dopisało paniczowi. *Prus.* 2. Szczęście może się od Szwedów odwrócić. *Sienk.* 5. Nie miał do cię szczęścia. *Sienk.* 7. Szczęściem nikt nie uważał. *Mick.*
Szczęśliwiec, wlp szczęśliwcze!, mlm ci szczęśliwcy.
Szczęśliwy z czego lub (rzadziej) czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: cieszyć się z czego lub czym).
Szczęśliwy z samego trwania w bezpiecznym schronieniu. *Parand.* Szczęśliwa miłością. *Dyg.*
Zwrot: mieć szczęśliwą rękę, *SF* = mieć powodzenie w pracy.
Szczotka — szczoteczka, — szczotkarz, — szczotkować. Formy: 1) dlm tych szczotkarzy lub szczotkarzów, 2) szczotkuję...; szczotkuj!; szczotkujący; szczotkowany; szczotkował.
Wyrażenia: 1) szczotka do zamiatania; 2) szczotka do butów lub od butów; 3) szczotka do czesania, szczotka do włosów; 4) szczoteczka do zębów, do paznokci, nie: od zębów, od paznokci.
2. Musiał z całej siły szczotką od butów bębnić po stole. *Danił.*
Szczoty (! rus.) = liczydła.
Szczuczyn (nazwa miasta) — szczuczyński (dawniej: szczucki).
Szczuć (niedok.). I Formy: szczuję, szczujesz...; szczuj!; szczujący; szczuty; szczuł. II Składnia: 1) S. kogo, co — kim, czym, 2) S. na kogo = podjudzać przeciw komu.
Szczupły — szczupleć. I Formy: szczuplejęję, szczuplejesz...; szczuplej; szczuplejący; szczuplał, szczupleli. II Składnia: S. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).
Zwrot: szczupły na twarzy. *SW.*
Szczur — Znaczenie: 1) S. = nazwa zwierzęcia, 2) S. = człowiek chudy, chudeusz [w związku ze staropol. przym.: szczur(y) = chudy, szczupły].
2. A to szczur z niego.
Szczutek, dlp tego szczutka.
Zwrot: dać, wyciąć komu szczutka, ale: wyciąć szczutki, nie: szczutków.
Dała mu w nos szczutka. *SW.* Szewcu w nos wyciął trzy szczutki. *Mick. cyt. SW.*
Szczwacz, dlm tych szczwaczy lub szczwaczów.
Szczycić się kim, czym lub z kogo, z czego — przed kim. Formy: szczycę się, szczycisz się, szczyci się, szczycimy się...; szczyć się!; szczycący się; szczycił się.
Szczypać (niedok.) — szczypnąć (dok.). I Formy: 1) szczypię, szczypiesz... (nie: szczypam, szczypasz...); szczyp!; szczypiący; szczypany; szczypał, 2) szczypnę, szczypniesz...; szczypnij!; szczypnięty; szczypnął, szczypnąłem, szczypnęła. II Składnia: S. kogo — w co lub za co.
Szczypiemy się za nosy. *Kad.*
Szczypce (tylko w lm); dop. tych szczypiec (SW, N) lub szczypców (SW).
Szczypiorek, nie: szczypiórek.
Szczyt — szczytowy, — szczytny. I Znaczenie: 1) S. = tarcza (dawn.), 2) S. = wierzchołek. II Forma dlp tego szczytu.
Zwrot: być u szczytu sławy, powodzenia...
Szczytowy, — szczytny. Znaczenie: 1) szczytowy = a) wierzchołkowy, b) tarczowy (od staropol.: szczyt = tarcza), c) zewnętrzny (o ścianie), 2) szczytny = zaszczytny, chlubny.
Szekspir, Szekspira, Szekspirowi... lub Shakespeare, Shakespeare'a...
Szelak, nie: szerlak; dop. tego szelaku.
Szeląg — szelążek; dlp tego szeląga.
Zwrot: co do (ostatniego) szeląga (= grosza). *SF.*
Szelestać lub **szeleścić** (nie: szeleścieć) (niedok.) — szelesnąć (dok.). I Formy: 1) szeleszczę, szeleszczesz, szeleszcze (nie: szelestam, szelestasz, szelesta...); szeleszcz!; szeleszczący; szelestał, 2) szeleszczę, szeleścisz, szeleści...; szeleść!; szeleszczący; szeleścił, 3) szelesnę, szeleśniesz, szeleśnie...; szeleśnij!; szelesnąwszy; szelesnął, szelesnąłem, szelesnęli.
1. Coś tu po liściach szeleszcze. *Sienk.* 2. Wśród zupełnej ciszy szeleściła tylko bibułka. *Parand.*
II Składnia: S. czym lub bez dopełn.
Szelma ten lub ta. Formy: lp ten (ta) szelma, tego (tej) szelmy, temu (tej) szelmie, tego (tę) szelmę, szelmo! tym (tą) szelmą, o tym (tej) szelmie; lm te szelmy, tych szelmów (rm) lub tych szelm (rż), tym szelmom, tych szelmów (rm) lub te szelmy (rż), tymi szelmami, o tych szelmach.
Szemat (!) = schemat.
Szemrać (niedok.). I Formy: szemrzę, szemrzesz, szemrze... lub szemram, szemrasz, szemra...; szemrz! lub szemraj!; szemrzący lub szemrający; szemrał. II Znaczenie: 1) szemrze = wydaje szmer, szeleści, 2) szemrze lub szemra = sarka, narzeka na co.
1. Szemrzący strumyk. 2. Lud szemrający (lub szemrzący).
Szeplenić lub **seplenić**. Formy: szeplenię (seplenię), szeplenisz, szepleni, szeplenimy...; szepleń!; szepleniący; szeplenił.
Szept, dlp tego szeptu.

Zwroty: 1) szepty na ucho *(Małacz.)*; 2) mówić szeptem.
2. Coś, co tylko cichym szeptem wypowiedzieć można. *Przybysz.*

Szeptać (niedok.) — szepnąć (dok.). I Formy: 1) szepczę, szepczesz, szepcze..., rzadziej: szepcę, szepcesz, szepce... (dawn.) lub szeptam, szeptasz, szepta...; szepcz!, rzadziej: szepc! lub szeptaj!; szepczący, rzadziej: szepcący lub szeptający; szeptał, 2) szepnę, szepniesz, szepnie...; szepnij!; szepnął, szepnąłem, szepnęli. II Składnia: S. komu, do kogo — co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mówić).
Co szeptają do siebie te wargi? *Żerom.*
Zwrot: szeptać komu do ucha lub na ucho.
Szepce mu do ucha. *Mick.* Szeptała mu długo do ucha. *Reym.* Szepnął na ucho Julci. *Iwasz.*

Szereg, dlp tego szeregu. I Znaczenie: 1) S. = (rzeczown.) rząd, 2) S. = (liczebn. nieokr.) pewna znaczniejsza ilość, sporo. II Składnia: 1) S. (rzeczown.): szereg żołnierzy stanął przed kasą teatru, utworzył się długi szereg, 2) S. (liczebn.): szereg ludzi o tym wiedziało (nie: wiedział) (JP 11, 125); szereg ludzi, szeregu ludzi, szeregowi ludzi (nie: szeregu ludziom, por. kilkunaściorgu ludziom), szereg ludzi, (z) szeregiem ludzi (nie: z szeregiem ludźmi, por. z kilkunastu ludźmi), o szeregu ludzi (nie: o szeregu ludziach, por. o kilkunastu ludziach).
Rozmawiałem z szeregiem rodzin (nie: z szeregu rodzinami). *Cyt. JP 21, 57.*
Zwroty: 1) stanąć w szeregu, nie: do szeregu, 2) w szeregi się zaciągnąć. *SF.*
1. W szeregu kupujących stanęli. *PJ 1, 31.*

Szerlak (!) = szelak.

Szermierz czego, nie: za co; dlm tych szermierzy lub szermierzów.
Szermierz wolności (nie: za wolność).

Szeroki (nie: szyroki) — szerszy; mlm (męsko-osob.) szerocy, szersi.
Zwrot: szeroki dwa metry lub na dwa metry. Ob. Gruby.

Szerokość, nie: szyrokość.
Zwroty: 1) coś ma szerokości metr, dwa, trzy... metry; 2) rzecz szerokości takiej a takiej, nie: rzecz o szerokości... *Kom. Słown. Techn.*

Szerpentyna, — serpentyna. Znaczenie: 1) szerpentyna = krzywa szabla polska, 2) serpentyna = zakręt łukowy na drodze.

Szerszeń, dlm tych szerszeni lub szerszeniów.
Gniazdami os, szerszeniów. *Mick.*

Szerść (!) = sierść (PA).

Szerzyć — Formy: szerzę, szerzysz, szerzy, szerzymy...; szerz!; szerzący; szerzony; szerzył.

Szesnaście — Formy i składnia jak: piętnaście.

Sześcian, dlp tego sześcianu.

Sześciokąt, dlp tego sześciokąta.

Sześcioklasista (!) = szóstoklasista.

Sześcioklasowy, nie: sześcioklaśny (rus.).

Sześcioro — Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Sześć — Formy i składnia jak: pięć.
Zwroty: 1) pal sześć (z domyśl.: diabłów) kogo, co = mniejsza o kogo, o co; 2) dobre, całe sześć lat, miesięcy, tygodni, dni, godzin... Ob. Dobre sto lat temu.
1. A ryby? — Pal je sześć! *Sierosz.*

Sześćdziesiąt — Formy i składnia jak: pięćdziesiąt.

Sześćdziesiątka. Ob. Pięćdziesiątka.

Sześćset — Formy i składnia jak: pięćset.

Szew, dlp tego szwu.
Zwrot: założyć szew (lek.).

Szewc — szewcowa, — szewski (PA) (nie: szewcki) — szewstwo. Formy: 1) wlp szewcze! mlm ci szewcy, dlm tych szewców, nie: tych szewcy, 2) szewcowa, szewcowej, szewcowej, szewcową, szewcowo! (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o).

Szewczenko, Szewczenki, Szewczence, Szewczenkę. Ob. *Nazwiska polskie, przyswojone, słowiańskie na -o.

Szewiot — szewiotowy; dlp tego szewiotu.

Szezlong, dlp tego szezlongu.

Szkalować (niedok). I Formy: szkaluję, szkalujesz...; szkaluj!; szkalujący; szkalowany; szkalował. II Składnia: S. kogo — przed kim.

Szkaplerz (PA), nie: śkaplerz, ani: skaplerz; dlp tego szkaplerza, dlm tych szkaplerzy, rzadziej: szkaplerzów.

Szkaradzić (niedok.). Formy: szkaradzę, szkaradzisz, szkaradzi, szkaradzimy...; szkaradź!; szkaradzący; szkaradził.

Szkarlatyna, nie: skarlatyna.

Szkarłat — szkarłatny, nie: skarłat—skarłatny; dlp tego szkarłatu.

Szkarpa lub **skarpa.**
Skarpy murów. *Żerom.* Zbiegłszy ze szkarpy skręcił w ulicę. *Parand.* Doszła do szkarpy. *Kruczk.* Szkarpy ponad szkarpami. *Grusz.*

Szkarpetka (! staropol.) = skarpetka.

Szkatuła, nie: skatuła.

Szkic — Składnia: 1) S. czego (gdy mowa o rysunku jakiegoś istniejącego już przedmiotu), 2) S. na co, nie: dla czego (gdy mowa o rysunku jakiegoś projektowanego przedmiotu). KJMK.

Szkielet (PA), nie: skielet; dlp tego szkieletu.

Szkiełko.
Zwrot: patrzeć na co przez różowe (czarne) szkiełka. *SF* = mieć na co optymistyczny (pesymistyczny) pogląd.

Szklanica lub **szklenica.**

Szklanka na co, do czego, od czego, czego, z czym, po czym, z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczownikach: Beczka, Butelka, Flaszka).
Zwrot: podać co w szklance.

Szklany, rzadziej: szklanny.
Szklane chlupanie wody. *Sierosz.* Gwiazdy patrzące ze szklanego nieba. *Nałk.* W szklannej latarni. *Kruczk.*

Szklarnia, dlp tej szklarni, dlm tych szklarni.
Szklić (niedok.) — oszklić (dok.). I Formy: 1) szklę, szklisz, szkli, szklimy...; szklij!; szklący; szklony; szklił, 2) oszklić, jak: szklić. II Znaczenie i składnia: 1) S. co = zaopatrywać co w szkło, w szyby, 2) S. (przen.) komu = świecić komu bakę, pochlebiać, okłamywać.
Szkło — szklany, — szklarnia; dlm tych szkieł.
Zwrot: patrzeć na co przez powiększające szkła. *SF* = przesadnie co oceniać.
Szkoda, dlm tych szkód. Składnia: 1) S. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się ponosi szkodę), 2) S. na czym (gdy się wymienia rzecz, którą szkoda dotyka bezpośrednio).
1. Moja w tym szkoda, nie wasza. *Cyt. SW.* 2. Aby jakąś ofiarę przed szkodą na zdrowiu zasłonił. *Bartk.* Wyrządza się szkodę na majątku. *Nowak.*
Zwroty: 1) ponosić szkodę w czym, na czym, 2) wyrządzić, zrobić, przynieść (nie: przyczynić, rus.) komu szkodę. *SF;* 3) nawarzyć komu szkody; 4) działać na szkodę; 5) nagrodzić komu szkodę. *SW;* 6) szkody swojej na kim poszukiwać. *SF;* 7) nienagrodzona, niepowetowana szkoda; 8) jest (była) wielka (mała) szkoda (= strata); 9) (jest) było (bardzo, mało) szkoda (= żal) komu — kogo, czego.
2. (Ta uchwała) wszystkim szkodę wyrządzi. *Kruczk.* 4. Działają na szkodę dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.* 9. Mnie szkoda drogiej Francji. *Strug.*
Szkodliwy (od: szkoda) dla kogo, dla czego, rzadziej: komu, czemu (dawn.) (PJ 1, 93).
Pastwisko wspólne, szkodliwe dla gospodarki krajowej. *Kruczk.*
Szkodnik — szkodnica (PJ 1, 117).
Szkodny (od: szkodzić), nie: szkódny.
Chłopiec złośliwy, szkodny. *Bartk.*
Szkodzić (niedok.) komu, czemu (nie: dla kogo, dla czego) — w czym lub na czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: szkoda).
Ryby i kawior, powtarzające się bez odmiany, poczęły szkodzić na zdrowiu wszystkim. *Żerom.*
Szkolić (niedok.). I Formy: szkolę, szkolisz, szkoli, szkolimy...; szkól! szkólcie! lub szkol! szkolcie!; szkolący; szkolony; szkolił. II Składnia: S. kogo — w czym.
Szkolnictwo, nie: szkólnictwo.
Szkolny, nie: szkólny.
Szkoła — szkółka. I Znaczenie: 1) S. = uczelnia, 2) S. = nauka w szkole. II Składnia: S. czego, nie: dla czego.
Prowadził bezpłatnie szkółkę nauki (nie: dla nauki) języka polskiego. *Cyt. Kr. 1, 75.*
Zwrot: uczyć się w szkole, ale: studiować na uniwersytecie.
Szkopek, nie: skopek; dlp tego szkopka.
Jedliśmy mleko ze szkopka prosto od krowy. *Kad.*
Szkopuł (PA), nie: skopuł; dlp tego szkopułu.
Szkorbut (PA), nie: skorbut; dlp tego szkorbutu.
Szkot — szkocki; mlm ci Szkoci.
Szla lub **szleja**, nie: śla, ani: szlija.
Szlaban (PA), nie: ślaban; dlp tego szlabanu (SW, N) lub tego szlabana (SW). Znaczenie: 1) S. = rogatka (z niem. Schlagbank), 2) S. = wielka ława skrzyniona (z niem. Schlafbank).
Szlachcic (PA) (nie: ślachcic) — szlachcianka, — szlachecki, — szlachta — szlachetczyzna. Formy: dlp tego szlachcica, mlm ci szlachcice, dlm tych szlachciców.
Szlachcice się biją. *Bartk.* Słynie szeroko w Litwie Dobrzyński zaścianek męstwem swoich szlachciców, pięknością szlachcianek. *Mick.*
Szlachetny (PA), nie: ślachetny.
Szlachtuz (PA), nie: ślachtuz; dlp tego szlachtuza.
Szlafrok, dlp tego szlafroka.
Szlag lub **szlak** = apopleksja, tylko w wyrażeniu: szlag (szlak) kogoś trafia.
Ale go szlak trafił. *Sienk.*
Szlak (nie: ślak) = gościniec, droga; dlp tego szlaku.
Szlaka (nie: ślaka) = szumowiny kruszców.
Szlam (PA) (nie: ślam) — szlamisty lub szlamowaty; dlp tego szlamu.
Szląsk (!) = Śląsk.
Szleja. Ob. Szla.
Szlem (w kartach), dlp tego szlemu (SW. Łoś) lub tego szlema (N).
Zwroty: brać, robić szlem lub szlema.
Szlifa, zwykle w lm: te szlify; dlm tych szlif.
Szlifierz (nie: ślifierz) — szlifiernia; dlm tych szlifierni, nie: tych szlifierń.
Szlifować (niedok.). I Formy: szlifuję, szlifujesz...; szlifuj!; szlifujący; szlifowany; szlifował. II Składnia: S. co — czym.
Szloch — szlochać (niedok.), nie: ślochać. Formy: 1) dlp tego szlochu, 2) szlocham, szlochasz...; szlochaj!; szlochający; szlochał.
Szmaciarnia (od: szmata). Por. Chłodzarnia, Wędzarnia. Forma dlm tych szmaciarni, nie: tych szmaciarń.
Szmalec (!) = smalec (PA).
Z twarzą koloru smalcu (nie: szmalcu) przekrwionego. *Reym.*
Szmaragd (PA), nie: smaragd; dlp tego szmaragdu.
Szmat = kawał przestrzeni lub czasu; dlp tego szmatu lub szmata. Por. Szmata.
Mamy jeszcze szmat lasu do obejrzenia. *Sierosz.* Mamy jeszcze przed sobą szmat czasu.
Szmata = kawałek sukna, płótna lub innej materii, łachman. Por. Szmat.
Szmelc (PA), nie: smelc; dlp tego szmelcu.
Zwroty: 1) coś jest na szmelc = coś jest do wyrzucenia, coś jest nic niewarte; 2) coś idzie na szmelc = coś jest przeznaczone do wyrzucenia.
Szmerać (nie: szmyrać) = czmerać, gmerać, grzebać. Por. Szemrać.
Szmergiel, nie: szmirgiel; dlp tego szmerglu.
Szminka (PA), nie: śminka.
Szmyrgać lub **smyrgać** (niedok.) — szmyrgnąć lub smyrgnąć (dok.). I Formy: 1) szmyrgam, szmyrgasz...; szmyrgaj!; szmyrgający; szmyrgany; szmyrgał, 2) szmyr-

gnę, szmyrgniesz...; szmyrgnij!; szmyrgnięty; szmyrgnąwszy; szmyrgnął; szmyrgnąłem, szmyrgnęli. II Składnia: S. co lub czym. Por. Rzucić.
Szmyrgnął mu jakiś kęs. *Wikt.* Aleć mną szmyrgnął jak pomiotłem. *Cyt. SW.*

Sznajder (nazwisko), Sznajdra, Sznajdrowi... Ob. *Nazwiska obce na -el, -er.

Sznur — sznurek; dlp tego sznura.
Zwrot: (równać co, prostować, ustawiać) pod sznur, ale: w rzędzie, nie: pod rząd.

Sznycel, dlp tego sznycla.
Wyrażenia: 1) sznycel naturalny; 2) sznycel po wiedeńsku.

Sznytka (!) = kanapka, tartinka (JP 6, 127).

Szopa na co.
Szopa na wozy. *Prus.*

Szopen lub **Chopin** — szopenowski.

Szorować (niedok.), nie: szurować. I Formy: szoruję, szorujesz...; szoruj!; szorujący; szorowany; szorował. II Składnia: S. co—czym.

Szorstki (nie: szerstki) — szorstko; mlm (męsko-osob.) szorstcy.

Szosa.
Zwrot: bić szosę.

Szowinizm — szowinista — szowinistyczny. Formy: 1) dlp tego szowinizmu, mjsclp w tym szowinizmie, 2) szowinista, jak: humanista.

Szpagat, dlp tego szpagatu.

Szpaler, dlp tego szpaleru.

Szpalta = kolumna (druku), łam (druku).

Szpara.
Zwrot: patrzeć na co przez szpary (lub przez palce). *SF* = udawać, że się na co nie zwraca uwagi.

Szparag — szparagarnia. Formy: 1) dlp tego szparaga, 2) dlm tych szparagarni.

Szpecić (niedok.). I Formy: szpecę, szpecisz, szpeci, szpecimy...; szpeć!; szpecący; szpecony; szpecił. II Składnia: S. kogo, co—czym.

Szperać (nie: szpyrać). I Formy: szperam, szperasz...; szperaj!; szperający; szperany; szperał. II Składnia: S. w czym lub po czym = szukać w czym lub po czym.
Szperać po kątach. Szperać w papierach.

Szperka (= słonina) (PA), nie: sperka, ani: szpyrka.

Szpetnieć (niedok.) = stawać się szpetnym. Formy: szpetnieję...; szpetniejący; szpetniał; szpetnieli.

Szpetny — szpetność, — szpetota, — szpetnieć, — szpecić.

Szpic, ale: spiczasty (PA).

Szpica, nie: śpica.
Zwrot: iść na szpicy (= na czole kolumny).

Szpieg (PA) (nie: śpieg) r. wsp. JP 16, 31; dlp tego szpiega.

Szpik (PA) (nie: śpik) — szpikować. Forma: dlp tego szpiku.

Szpikulec (PA), nie: śpikulec; dlp tego szpikulca.

Szpilka (PA) (nie: śpilka) — szpileczka.
Zwrot: siedzieć jak na szpilkach = niecierpliwić się.
Rafał siedział jak na szpilkach. *Żerom.*

Szpinak (PA), nie: śpinak; dlp tego szpinaku.

Szpinet, nie: spinet; dlp tego szpinetu.
Zwrot: grać na szpinecie.

Szpital (PA), nie: śpital — szpitalny; dlp tego szpitala.

Szpon ten, nie: ta szpona; dlp tego szponu.

Szprot ten, ale: (zdrobn.) ta szprotka; dlp tego szprota, tej szprotki.

Szprycha, nie: sprycha.

Szrama na czym lub przez co.
Taką przez łeb miał szramę. *Konop.*

Szranki (tylko w lm); dop. tych szranków, nie: tych szranek.

Szrapnel, dlp tego szrapnela.

Szreń ta, nie: ten szreń, ani: ta śreń; dlp tej szreni.

Szron, nie: śron; dlp tego szronu.

Szronieć (niedok.) = pokrywać się szronem. Formy: szronieje; szroniejący; szroniał.

Szrut (!) = śrut.

Sztabel (!) = sterta lub stos (węgla, kamieni, podkładów) (DUMK 25 VII 32).

Sztacheta ta, nie: ten sztachet.
Przywiązał konia do sztachety. *Żmijewska cyt. JP 9, 53.*

Sztaluga (PA), nie: staluga.

Sztam (!) lub **sztama** (!) — Znaczenie: 1) S. = (ogrod.) pień, pokolenie, 2) S. = klej rybi (SW). Używa się tylko w zwrocie: trzymać z kim sztamę = być z kim w przyjacielskich stosunkach, wzajemnie się w życiu wspierać.
2. Trzyma sztamę z Zośką. *Strug.*

Sztanca (!) = wycinek.

Sztandar = chorągiew; dlp tego sztandaru.

Sztelwaga lub **stelwaga.**

Szterling, nie: sterling; dlp tego szterlinga.
Wyrażenie: funt szterlingów, nie: funt sterling.

Sztokfisz (PA), nie: stokfisz; dlp tego sztokfisza.

Sztokholm (PA), nie: Stokholm, dop. Sztokholmu.

Sztolnia (PA), nie: stolnia; dlp tej sztolni, dlm tych sztolni.

Sztora (!) = stora.

Sztorc, nie storc.
Zwrot: 1) stawiać na sztorc; 2) stawiać się, stawać sztorcem.

Sztucer, dlp tego sztucera.

Sztuciec, dlp tego sztućca, mlm te sztućce.

Sztuk = wielka sztuka, wielki kawał.
Zwrot: sztuk drogi.
Zrobiła sztuk drogi. *SW.*

Sztuka—Znaczenie: 1) S. = kawałek, część, 2) S. = jedna rzecz wzięta jako całość, 3) S. = biegłość, zręczność, wytwór zręczności, siły, rozumu, fortel, wybieg, 4) S. = umiejętność rzemieślnika lub artysty.
Zwroty: 1) (nie)wielka to sztuka; 2) w tym cała sztuka; 3) dokazać sztuki; 4) odprawiać sztuki (lm); 5) wypłatać komu sztukę. *SF;* 6)

do razu sztuka *(Strug)*; 7) sprzedawać co na sztuki.

1. Niewielka to sztuka z pałacu zrobić muzeum. *Żerom.* 2. W tym cała sztuka, żeby przy tym budzeniu się ludu zdrowia moralnego w nim nie popsuć. *Kruczk.* 3. Tej sztuki nie dokaże. *Gomul.* 4. Tam odprawialiśmy łyżwiarskie sztuki. *Nałk.*

Sztukać (!) = stukać.

Sztuka mięsa—Formy: sztuka mięsa, sztuki mięsa, sztuce mięsa, sztukę mięsa... lub sztukamięsa, sztukamięsy, sztukamięsie, sztukamięsę... lub sztukamięs, sztukamięsy, sztukamięsie, sztukamięs... lub sztuka mięsa, sztuki mięsy, sztuce mięsie...

Szturchać (niedok.) (nie: sturchać, ani: szturkać, ani: szturgać)—szturchnąć (dok.). I Formy: 1) szturcham, szturchasz, szturcha...; szturchaj!; szturchający; szturchany; szturchał, 2) szturchnę, szturchniesz...; szturchnij!; szturchnięty; szturchnąwszy; szturchnął, szturchnęła, szturchnęli. II Składnia: S. kogo — czym.

Zdaje się, że mnie szturchano. *Żerom.*

Szturchaniec.

Zwroty: 1) dać komu szturchańca; 2) dostawać od kogo szturchańca.

Szturm, dlp tego szturmu.

Zwroty: 1) uderzyć do szturmu; 2) przypuścić szturm do czego; 3) szturmem coś wziąć, zdobyć.

2. Przypuścił szturm. *Goet.*

Sztych, dlp tego sztychu.

Zwroty: 1) na sztych kogo wydać, wystawić. *SF* = narazić kogo na niebezpieczeństwo; 2) iść z kim na sztych. *SF.*

Sztylet, dlp tego sztyletu.

Sztylpa, zwykle w lm: sztylpy = cholewki, nagolennice; dlm tych sztylp.

Sztywnie lub **sztywno.**

Sztywny — Znaczenie: 1) S. = nieelastyczny, niegiętki, napięty, 2) S. = prosto się trzymający, 3) S. = odporny na wpływy otoczenia, obojętny, chłodny.

Zwroty: 1) ceny sztywne (!) = ceny nie podlegające wahaniom; 2) instrukcja sztywna (!) = mało przystosowana do zmienionych warunków życia.

Szubin (nazwa miasta) — szubiński.

Szubrawiec, wlp szubrawcze!, mlm ci szubrawcy.

Szufelka = łopatka do nabierania węgla (IGD).

Szufla ta, nie: ta szufel; dlp tej szufli, dlm tych szufli.

Szuja ten lub ta. Formy: lp ten (ta) szuja, tego (tej) szui, temu (tej) szui, tego (tę) szuję, szujo! tym (tą) szują, o tym (tej) szui; lm te szuje, tych szuj, tym szujom, tych szuj (rm) lub te szuje (rż), tymi szujami, o tych szujach.

Szukać (niedok.). I Formy: szukam, szukasz, szuka...; szukaj!; szukający; szukany; szukał. II Składnia: 1) S. kogo, czego, nie: kogo, co, ani: za kim, za czym (gdy się wymienia przedmiot poszukiwań) (JP 9, 125. SF. Krasn. 48 i 53, Kr. 1, 73, PJ 1, 93), 2) S. w czym, po czym lub za czym (gdy się wymienia przedmiot, w którego wnętrzu, po którego powierzchni lub za którym czegoś się szuka), 3) S. u kogo (gdy się wymienia osobę, u której się czegoś szuka).

1. Szuka chleba i awantur. *Żerom.* Szukam jej adresu. *Grusz.* Szuka prawdy (nie: prawdę). *Przybysz.* 2. Muszę szukać za kanapą moli. *Kad.* Matka szuka czegoś po pogodnym błękicie. *Kad.* 3. Szukał u człowieka pomocy. *Wikt.*

Zwroty: 1) szukać czegoś po kieszeniach; 2) szukać kogoś okiem, spojrzeniem; 3) szukać kogo, czego ze świecą (= z trudem, mozolnie); 4) szukać wiatru w polu = szukać czegoś, co nie wiadomo gdzie przepadło.

1. Szukał czegoś po kieszeniach. *Zaremb.* 2. Szukał oczami sprzeciwu. *Ostr.* Szukam na niebie spojrzeniem. *Kad.* 3. Ze świecą trzeba szukać takich. *Dąbr.* 4. Szukaj wiatru w polu. *Kad.*

Szuler—szulernia. Formy: 1) dlp tego szulera, 2) dlm tych szulerni.

Szum — szumieć (niedok.). I Formy: 1) dlp tego szumu, 2) szumi; szum!; szumiący; szumiał. II Znaczenie: 1) szumieć = wydawać szum (tylko o rzeczach martwych), 2) szumieć = (! rus.) hałasować (o ludziach).

Szumnie lub **szumno.**

Szumowiny (tylko w lm); dop. tych szumowin.

Szumsko (nazwa miasta) — szumski.

Szupas, siupas lub **ciupas.** (JP 13, 48), zwykle w formie: szupasem.

Zwroty: 1) odprawiać, wysyłać kogo szupasem (= pod strażą); 2) jechali szupasem. Por. jechać etapem. (Pojedziemy etapem, etapem, do Irkucka z Kacapem. *Pieśń zesłańc.*).

Szurgać — I Formy: szurgam, szurgasz...; szurgaj!; szurgający; szurgał. II Składnia: S. czym.

Szurgot, dlp tego szurgotu (=szurgotania), ale: tego szurgota (=gałgana, wycirusa).

Szurpaty (nie: siurpaty) = nastrzępiony (o ptakach).

Szus — Znaczenie: 1) S. = skok (w tym znaczeniu częściej: sus), 2) S. = wybryk, dziwactwo; dlp tego szusa.

Zwroty: 1) mieć szusy = mieć skłonność do wybryków, do nieoczekiwanych dziwactw, 2) mieć szusa. *SW* = być postrzelonym, narwanym.

Szustać (= dawać szusa, skakać z miejsca) (niedok.) — szusnąć (dok.). Por. Szastać. Formy: 1) szustam, szustasz...; szustaj!; szustający; szustał, 2) szusnę, szuśniesz!; szuśnij!; szusnął; szusnęli, nie: szusł, szusłem, szuśli.

Szuster (nazwisko), Szustra, Szustrowi..., nie: Szustera, Szusterowi... Ob. *Nazwiska obce na -el, -er.

Szuter, dlp tego szutru.

Szuwaks = czernidło; dlp tego szuwaksu.

Szwagier—szwagrostwo. Składnia: 1) przyjechali nasi szwagrostwo, 2) przyjechali oboje szwagrostwo.

Szwajca lub **szwejca** (= szydło do szycia rzemieni) — szwajcować lub szwejcować = szyć rzemieniem. Por. Szwejsować.

Szwajcar — Szwajcarka, — szwajcarski,— Szwajcaria.

Zwroty: 1) mieszkać w Szwajcarii; 2) jechać do Szwajcarii.

Szwalnia, dlp tej szwalni, dlm tych szwalni.

Szwank, dlp tego szwanku.

Zwroty: 1) narazić kogo, co na szwank; 2) ponieść szwank. *SF.*

1. Miałaby ona je (dobre imię) narazić na szwank. *Dąbr.*

Szwargot — szwargotać. Formy: 1) dlp tego szwargotu, 2) szwargoczę, szwargoczesz..., rzadziej: szwargocę, szwargocesz..., rzadko: szwargotam, szwargotasz...; szwargocz!; szwargoczący; szwargotał.

Szwecja, ale: szwedzki (od: Szwed), nie: szwecki.

Zwroty: 1) mieszkać w Szwecji; 2) jechać do Szwecji.

Szwejsować (nie: szwejcować) = (lepiej) spawać (żelazo). Por. Szwejcować. Ob. Szwajcar.

Szwendać się, nie: swendać się, ani: swędać się. Formy: szwendam się, szwendasz się...; szwendaj się!; szwendający się; szwendał się.

Zwrot: szwendać się po kątach. *SW.*

Szwierć (! prow.) (Szwed.) = ćwierć.

Szwindel, dlp tego szwindla (SW, Łoś) lub tego szwindlu (SW, N).

Zwrot: szwindel na gruby kamień = wielki szwindel.

Jest to szwindel na gruby kamień. *Makusz.*

Szyba — szybka.

Zwroty: 1) szyba pojedyncza, podwójna; 2) wygnieść lub wytłoczyć (nie: wydusić) szybę; 3) szybka do zbierania śmieci (! prow.) = śmietnica (IGD).

1. Śpiew dźwięczał za pojedynczymi szybami ze spotęgowaną wyrazistością. *Dąbr.* 2. Wygniotła szybę łokciem. *Małacz.*

Szyber, dlp tego szybra.

Szybki—szybszy; mlm (męsko-osob.) szybcy i szybsi.

Szybko—szybciej, rzadziej: szybcej (Sienk.).

Szybkość.

Zwrot: z błyskawiczną szybkością. *(Dąbr.).*

Szyć (niedok.). I Formy: szyję, szyjesz...; szyj!; szyjący; szyty; szył. II Składnia: S. co — czym.

Zwrot: rzecz szyta grubymi nićmi = rzecz wyrazista, rzucająca się w oczy.

Szyderca — szyderczy. Formy: lp ten szyderca, tego szydercy, temu szydercy, tego szydercę, szyderco!...; lm ci szydercy, tych szyderców...

Szydzić (niedok.). I Formy: szydzę, szydzisz, szydzi, szydzimy...; szydź! szydźcie!; szydzący; szydził. II Składnia: S. z kogo, z czego.

Szydzi z miłości. *Dyg.* Z jego zielonego surduta szydzą oczy ludzkie. *Berent.* Szydzi z niej w głębi duszy. *Zapol.*

Szyfr, dlp tego szyfru.

Szyja, dlp tej szyi, dlm tych szyj.

Zwroty: 1) rzucić się komu na szyję (żeby ucałować); 2) szyję za co dawać = ręczyć za co; 3) na łeb, na szyję (= całkowicie) zaprzepaścić się; 4) na łeb, na szyję (= z niebezpieczną szybkością) pędzić.

1. Rzuciła się na szyję Halabardzie. *Małacz.* 3. Lada chwilę na łeb, na szyję zaprzepaścić się można w otchłannej głębi. *Przybysz.*

Szyk (rzeczown.) = układ, porządek, rząd, szereg; dlp tego szyku.

Zwroty: 1) krzyżować, mieszać, plątać komu szyki (= plany). *SF.*; 2) szyk sprawiać *(żerom.)* = ustawiać w szeregu, porządkować; 3) szyk bojowy.

1. Im to pomiesza szyki. *Sienk.* Śmierć Jurkowi poplątała szyki. *Iwasz.* 3. W szyku bojowym. *Sienk.*

Szyk (rzeczown.) = wykwint, wytworność, elegancja; dlp tego szyku.

Zwrot: zadawać szyku

Szyk (przym. ndm.) = elegancki, wykwintny.

Szyk kobietka. *SW.*

***Szyk, czyli układ wyrazów.** Układ wyrazów w języku polskim jest swobodny, choć niezupełnie dowolny. Zwykle człony zdania układają się w ten sposób, że po p o d m i o c i e jedno- lub wielowyrazowym następuje o r z e c z e n i e jedno- lub wielowyrazowe, np. Zniecierpliwiona lokomotywa / parskała kłębami dymu (Prus). Układ części podmiotu i orzeczenia wielowyrazowego bywa zazwyczaj następujący:

1) Przydawka przymiotna kładzie się przed lub po wyrazie określanym, zależnie od tego, czy wyraża cechę przypadkową, czy też zasadniczą przedmiotu określanego.

a) Przed wyrazem określanym kładziemy zwykle przymiotniki oznaczające barwę, kształt, właściwość duchową, przynależność lub materiał, z którego przedmiot określany się składa; przed wyrazem określanym kładą się także zaimki przymiotne i liczebniki, np. rudawe trawy, ubogi starzec, zacna kobieta, każdy żołnierz, trzy ogniska, trzej parobcy, dwunasta godzina.

b) Po rzeczowniku określanym kładzie się zawsze przydawka przymiotna oznaczająca jakąś cechę zasadniczą lub ważną; bywa to przeważnie w nazwach (terminach) naukowych i w tytułach, np. gramatyka historyczna, Wyżyna Małopolska, granit drobnoziarnisty, linia prosta, Kazimierz Wielki, Władysław Czwarty.

U w a g a. Jeśli przymiotnik nie ma znaczenia przydawki, lecz łącznie z rzeczownikiem tworzy jednolity wyraz złożony, tzw. zestawienie, to kładzie się zwykle przed rzeczownikiem, np. prawa ręka = prawica, lewa ręka = lewica, czarna jagoda = czernica. W pewnych jednak zestawieniach przymiotnik zwyczajowo występuje na drugim miejscu, np. boża krówka, ale: Syn Boży, święty Józef, ale: Matko Boska, Józefie Święty.

2) Przydawka rzeczowna, dopełniacz przydawkowy i przydawka przyimkowa kładą się zwykle po rzeczowniku określanym, np. ksiądz Marek, szum fal, droga do wsi.

U w a g a. W pewnych połączeniach zwyczaj ustala szyk określenia i wyrazu określanego, np. pan hrabia, ale: książę pan; Pan Jezus, ale: Chrystus Pan.

3) Dopełnienie kładzie się zwykle po wyrazie określanym, np. Chmurki wróżą pogodę.

4) Okoliczniki wyrażone za pomocą przysłówków kładziemy zwykle przed wyrazem określanym, a wyrażone za pomocą rzeczowników — zwykle po wyrazie określanym, np. Już miał miejsce w drugiej klasie.

5) Przydawka okolicznikowa kładzie się zwykle po orzeczeniu, np. Las stał w nocy nieruchomy, niemy, tajemniczy.

Ten zwykły układ wyrazów w zdaniu niekiedy ulega zmianom. Wywołują je względy rytmiczne (zwłaszcza w poezji) i czynniki psychiczne. W toku opowiadania lub rozmowy szyk wyrazów w zdaniu układa się w ten sposób, że naprzód wysuwamy wyrazy wskazujące na szczegóły już znane bądź z poprzedniego toku opowiadania czy rozmowy, bądź z sytuacji zewnętrznej, a na końcu zdania umieszczamy wyrazy zawierające jakiś szczegół nowy. Tak na przykład zdaniu: M i c k i e w i c z b y ł n a j w i ę k s z y m p o l s k i m p o e t ą, zależnie od okoliczności nadajemy szyk dwojaki. Jeśli go używamy w toku opowiadania lub rozmowy, których przedmiotem jest Mickiewicz, nadajemy mu układ: M i c k i e w i c z b y ł n a j w i ę k s z y m p o e t ą p o l s k i m. To samo wszakże zdanie użyte w toku rozmowy lub opowiadania, którego przedmiotem są wielcy poeci, przybiera postać: N a j w i ę k s z y m p o e t ą p o l s k i m b y ł M i c k i e w i c z.

Enklityczne (nieakcentowane) formy zaimków: mi, mię, cię, się, mu, go, ich... należy kłaść na drugim miejscu zdania albo przynajmniej na drugim miejscu tej części zdania (podmiotu wielowyrazowego lub orzeczenia wielowyrazowego), do której należą; w każdym razie należy unikać enklityk na końcu zdania, np. Zdjęła go/niemoc wielka (lub: Niemoc wielka / go zdjęła); łzy / mu się kręcą w oczach; włos / stanął mu dębem. Ob. Szober Gr. (1923) str. 329 nn.

Szykować, lepiej: przygotowywać. I Formy: szykuję, szykujesz...; szykuj!; szykujący; szykowany; szykował. II Składnia: S. co—komu lub dla kogo.

Szykował w głowie argumenty. *Danił.*

Szykować się (lepiej: przygotowywać się) do czego.

Tu i owdzie szykowano się do tańca. *Zapol.*

Zwrot: szykować się w drogę, w pochód.

Pójdźmy powiedzieć jej, żeby się szykowała w drogę. *Sienk.* Uszykowali się w pochód. *Goet.*

Szyld = wywieszka; dlp tego szyldu.

Szyldwach, nie: szylwach. Znaczenie i formy: 1) S. = warta, stanie na warcie; dlp tego szyldwachu, 2) S. = żołnierz stojący na warcie; dlp tego szyldwacha.

Szylkret, nie: szyldkret; dlp tego szylkretu.

Szyller lub **Schiller** — szyllerowski.

Szympans, dlp tego szympansa, mlm te szympansy (nie: szympanse), dlm tych szympansów.

Szyna.

Wyrażenie: szyny spełzłe. *KJMK.*

Szynel ten (SW), nie: ta szynel; dlp tego szynela (SW), lub tego szynelu (N).

Szynel ma wiatrem podszyty. *Danił.* Twój szynel wiatrem podszyty. *I. Dąbr.* Miał inaczej szyty szynel (nie: szytą szynel). *Ostr.*

Szynk — szynkownia, — szynkarz. Formy: 1) dlp tego szynku, 2) dlm tych szynkowni, 3) dlm tych szynkarzy lub szynkarzów.

W norach podrzędniejszych szynkowni. *Danił.*

Szynkwas, dlp tego szynkwasu.

Szyszak, dlp tego szyszaka (SW, Łoś, N.), rzadziej: tego szyszaku (SW).

Szyzma (!) = schizma (Kr. 1, 337).

Ś

Ściana — ścienny; clp i mjsclp (na) ścianie, nie: ścienie.

Zwroty: 1) przycisnąć, przyprzeć kogo do ściany. *SW* = postawić kogo w położeniu bez wyjścia; 2) ściana szczytowa (= zewnętrzna).

1. To mu nie przeszkadzało przypierać swą interlokutorkę do ściany dowodami. *Małacz.*

Ściąć—ścinam. Formy: 1) zetnę, zetniesz...; zetnij!; ścięty; ściąwszy; ściął, ściąłem, ścięli, 2) ścinam, ścinasz...; ścinaj!; ścinający; ścinany; ścinał.

Ściągać. Ob. Ściągnąć.

Ściągać się do kogo, do czego = odnosić się, tyczyć się kogo, czego, sprowadzać się do czego (użycie tego czasownika w takim znaczeniu nie jest germanizmem).

Ta uwaga ściąga się do wszelkich Karpackich Gór. *Stasz.*

Ściągnąć (dok.)—ściągać (niedok.). I Formy: 1) ściągnąć, jak: ciągnąć, 2) ściągam, ściągasz...; ściągaj!; ściągający; ściągany; ściągał. II Znaczenie i składnia: 1) Ś. kogo, co — czym = ścisnąć kogo, co — czym, 2) Ś. co = zwinąć, usunąć co, 3) Ś. kogo, co—do kogo, do czego = sprowadzić, zwabić kogo, co—do kogo, do czego, 4) Ś. kogo, co—z kogo, z czego = zerwać co z kogo, sprowadzić, zwalić kogo — z czego, 5) Ś. (bez dopełn.) = zebrać się, przybyć.

Ścibać lub **ściubać** — ścibolić lub ściubolić. I Formy: ścibam (ściubam), ścibasz...; ścibaj! (ściubaj!); ścibający (ściubający); ścibał (ściubał), 2) ścibolę (ściubolę), ścibolisz...; ścibol! (ściubol!); ścibolący (ściubolący); ścibolony (ściubolony); ścibolił (ściubolił). II Składnia: Ś. co = wolno, nieumiejętnie co robić.

Ścielić (! prow.) = słać (JP 7, 142, Kr. 2, 176).

Ściemnić (dok. od: ciemnić) = uczynić ciemnym.

Ściemnieć (dok.) — ściemniać się (niedok.).

Formy: 1) ściemnieć, jak: ciemnieć, 2) ściemnia się, ściemniało się.

Ścienny. Ob. Ściana.

Ścierać, nie: ścirać. Ob. Zetrzeć.

Ścierka (nie: ścirka) — ściereczka.
Wyrażenia: ścierka do podłogi, do kurzu (IGD).

Ścierwo to, nie: ta ścierwa; mlm te ścierwa, nie: ścierwy.
Te ścierwa (nie: ścierwy) podjudzały. *Cyt. JP 9, 53.*

Ścieśnić (dok.)—ścieśniać (niedok.). I Formy: 1) ścieśnię, ścieśnisz, ścieśni, ścieśnimy...; ścieśnij!; ścieśniony; ścieśniwszy; ścieśnił, 2) ścieśniam, ścieśniasz...; ścieśniaj!; ścieśniający; ścieśniany; ścieśniał, ścieśniali. II Znaczenie: 1) Ś. co — robić ciaśniejszym, zwężać, 2) Ś. kogo (! rus.) = krępować kogo (Krasn. 75).

Ścięcie.
Zwrot: iść jak na ścięcie (= ze smutną rezygnacją).
Szedłem jak na ścięcie. *Nowak.*

Ścięgno, nie: ścięgło; dlm tych ścięgien, nie: ścięgieł (PJ 12, 76).

Ścigać — I Formy: ścigam, ścigasz...; ścigaj!; ścigający; ścigany; ścigał. II Znaczenie i składnia: 1) Ś. kogo = gonić kogo, (przen.) prześladować kogo, 2) Ś. za kim = uganiać się za kim, 3) Ś. (bez dopełn.) = pędzić.

Ściskać (niedok.) — ścisnąć (dok.). I Formy jak: ciskać — cisnąć. II Składnia: Ś. kogo, co — czym.
Dłonią rękojeść ściskałem. *Mick.*

Ściśle, rzadko: ścisło (tylko w wyrażeniu: pisać ścisło = kłaść litery gęsto, jedna obok drugiej).
Zwroty: 1) ściśle coś rachować, liczyć; 2) być z kim, z czym ściśle złączonym; 3) ściśle mówiąc = właściwie mówiąc. *PJ 34, 157.*

Ściubać. Ob. Ścibać.

Ślad, nie: szlad; dlp tego śladu. Składnia: 1) Ś. kogo = odcisk stóp ludzkich lub zwierzęcych, trop, 2) Ś. kogo, czego (nie: za kim, za czym); czego (nie: dla czego) = znak pozostały po kim, po czym, 3) Ś. z czego lub po czym = pozostałość z czego lub po czym.
1. Na piasku widać było ślady kopyt końskich. 2. Tu nie znać śladu człowieka. *Mick. cyt. SW.* Zginął wszelki ślad bandytów, nie: za bandytami zginął wszelki ślad. *Express Poran. 27 III 36.* Pierwsze ślady wymiany ra- w re- (nie: dla wymiany...). 3. W tutejszych górach nie ma najmniejszego śladu ni z roślin, ni ze zwierząt. *Stasz.* (Córka) po której ślad zaginął. *Bartk.* Wszelki ślad po nim (nie: za nim) zaginął. *„Czas" 15 IV 35.*
Zwroty: 1) iść, wstępować w czyje ślady; 2) iść za kim w ślady; 3) iść, postępować (za) śladem czyim; 4) śladem czyim lub śladami czyimi; 5) w ślad za czym (!) = w uzupełnieniu czego. *KJMK;* 6) ślad ginie po kim; 7) ślad gubić, tracić. *SW;* 8) ślad czego zacierać. *SW;* 9) nie zostawiać po sobie śladu. *SW;* 10) ginąć bez śladu. *SW.*
1. W ślady ubite swych przodków wstępował. *Cyt. SW.* 2. Za Józiem poszedł w ślady ekonoma. *Siedl.* 3. Idąc za śladem wskazań życiowych... 4. Śladem całego wojska na hetmana narzekając... *Sienk.* Śladami ojca odbywa praktykę rolną. *Siedl.* 10. Zginął bez śladu, jakby wpadł w wodę. *Mick. cyt. SW.*

Ślamazarny, nie: szlamazarny.

Ślaz, nie: szlaz; dlp tego ślazu.

Śląsk — śląski (PA), nie: Szląsk — szląski.
Zwroty: 1) mieszkać na śląsku; 2) jechać na Śląsk. Por. Mazowsze. Kujawy.

Ślązak — Ślązaczka.

Śledzić (niedok.). I Formy: śledzę, śledzisz, śledzi, śledzimy...; śledź! śledźcie!; śledzący; śledzony; śledził. II Składnia: Ś. kogo, co, rzadko: kogo, czego (dawn.), nie: za kim, za czym (rus.) (PJ 3, 55. JP 11, 129).
Patrzę w oczy, ustek śledzę. *Mick. cyt. SW.* Jej kroków śledziłem ukradkiem. *Mick.* Śledziłem rządy i roboty w Suchodrzewie. *Święt.* Śledziłem ich zamysły. *Żerom.* Śledził jego chytrą twarz i małe oczki. *Reym.* Śledził ruchy przyjaciela. *Sierosz.* Śledził jej skoki. *Nałk.* Śledził jej ruchy. *Iwasz.* Oczy chłopca śledziły go. *Szczuc.* Trzeźwy rachunek nakazuje nam śledzić uważnie rozwój przeciwieństw. *Kruczk.* Burek śledził ruchy wrony. *Wikt.* Z bolesnym oczekiwaniem śledził los małego chłopca. *Ostr.* Śledził naukowe badania polszczyzny. *Cyt. JP 11, 129.* Śledził ją (nie: za nią) oczyma. *Sienk.* Baby śledziły jego ruchy (nie: za jego ruchami). *Sierosz.*

Śledziona—śledziennik, rzadko: śledzienista.

Śledztwo przeciw komu, przeciw czemu, nie: za kim, za czym.
Śledztwo przeciw autorowi (nie: za autorem). *Kr. 1, 41.*
Zwroty: 1) wytoczyć komu śledztwo; 2) robić śledztwo; 3) prowadzić śledztwo; 4) być w śledztwie (!) = być pod śledztwem. *DUMK 15 X 31.*
2. Zrobi śledztwo. *Nowak.*

Śledź, nie: ślidź; mlm te śledzie, dlm tych śledzi.

Ślep ten (SW), częściej: to **ślepie** (Łoś, N) = oko zwierzęce, o ludziach (tryw.). Formy: 1) lp ten ślep, tego ślepia, lm te ślepia, tych ślepi lub tych ślepiów..., 2) lp to ślepie, tego ślepia..., lm te ślepia, tych ślepi.
Zwroty: 1) skakać komu do ślepi (ślepiów); 2) leźć w ślepia.
1. Wynędzniałe psy skakały sobie do ślepiów. *Wikt.* 2. Co leziesz w ślepia? *Wikt.*

Ślepki (tylko w lm), w wymowie nieraz: ślipki = małe oczki (zdrobn. pieszczot. od: ślepia; w tej formie używa się jako nazwa oczu ludzkich bez odcienia tryw.); dop. tych ślepek.

Ślepnąć (niedok.), nie: ślepieć. Formy: ślepnę, ślepniesz...; ślepnij!; ślepnący; ślepł, ślepłem, ślepli.

Ślepy — Składnia: 1) Ś. z czego (gdy się wymienia przyczynę ślepoty), 2) Ś. na co (gdy się wymienia przedmiot, którego się z powodu ślepoty nie widzi).
1. Ślepy z miłości, z nienawiści, z gniewu. 2. Ślepy na barwy (= daltonista).
Zwroty: 1) ślepa fortuna, *SW* = nawiedzająca na oślep tego lub owego; 2) ślepe szczęście, *SW* = samo w ręce lezące; 3) ślepa miłość, *SW* = miłość zapamiętała; 4) ślepy upór, *SW* = upór zapamiętały; 5) ślepe (= bezwzględne) posłuszeństwo, zaufanie, ślepa wiara. *SW.*

Ślęczeć (niedok.). I Formy: ślęczę, ślęczysz, ślęczy, ślęczymy...; ślęcz! ślęczcie!; ślęczał, ślęczeli. II Składnia: Ś. nad czym.

Śliczny — ślicznie.

Ślina — ślinka.
Zwroty: 1) mieć na co ślinkę, *SF* = mieć na

co apetyt, chcieć czego; 2) idzie na co ślinka = coś wzbudza apetyt, pożądanie.

Ślinić (niedok.). I Formy: ślinię, ślinisz, ślini, ślinimy...; śliń!; śliniący; ślinił. II Składnia: Ś. kogo, co — czym.

Śliski, nie: ślizgi, ale: ślizgać się.

Śliwka (PJ 11, 108), nie: ślewka.

Ślizgać się (niedok.). Formy: ślizgam się, ślizgasz się...; ślizgaj się!; ślizgający; ślizgał się.

Zwrot: ślizgać się na łyżwach, nie: łyżwami. *PJ 5, 42.*

Ślub — ślubny, — ślubować, nie: szlub — szlubny, — szlubować. I Formy: 1) dlp tego ślubu, 2) ślubuję...; ślubuj!; ślubujący; ślubowany; ślubował. II Składnia i znaczenie: a) ślub czego = uroczyste przyrzeczenie czego, b) ślub z kim = małżeńskie związanie się z kim, 2) ślubować komu — co = uroczyście komu — co przyrzekać.

Zwroty: 1) robić, czynić ślub. *SW;* 2) łamać, gwałcić ślub. *SW;* 3) dawać komu ślub, *SW* = wiązać kogo związkiem małżeńskim; 4) zawierać, brać z kim ślub = łączyć się z kim związkiem małżeńskim.

Ślusarz — ślusarnia, — ślusarstwo. I Formy: 1) dlm tych ślusarzy lub tych ślusarzów, 2) dlm tych ślusarni. II Znaczenie: ślusarstwo = 1) rzemiosło ślusarskie, 2) (! germ.) zakład ślusarski.

Śluz, nie: szluz; dlp tego śluzu.

Śluza, nie: szluza.

Śmiać się (niedok.). I Formy: śmieję się, śmiejesz się...; śmiej się! (nie: śmij się!); śmiejący się; śmiał się, śmiali się lub śmieli się (nowsze) (JP 12, 95).

Śmieli się i musieli się zgodzić. *Mick.* Śmieli się i krzyczeli. *Sierosz.* Zaśmieliśmy się. *Kad.* Śmieliby się. *Żerom.* Śmieli się. *Sienk.* Śmieliśmy się z tego. *Kad.* Śmieli się. *Kunc.* Śmiali się. *Nowak.* Śmieli się oboje. *Iwasz.* Śmiali się nawet ranni. *Strug.* Śmieliśmy się. *Choyn.*

II Składnia: 1) Ś. ś. z kogo, z czego, nie: nad kim, nad czym (gdy się wymienia o s o b ę lub r z e c z, które wywołują śmiech), 2) Ś. ś. z czego (gdy się wymienia wewnętrzną p r z y c z y n ę śmiechu), 3) Ś. ś. do kogo, do czego = ze śmiechem zwracać się do kogo, 4) Ś. ś. (bez dopełn.).

1. Śmieli się ze złych wierszów. *Mochn.* Zaczął się śmiać serdecznie z jej oburzenia. *Reym.* Śmiała się ze słów towarzyszki. *Orzesz.* Śmiejemy się z tego często. *I. Dąbr.* 2. Śmiał się z radości. 3. Śmieje się słońce do niego. *Bartk.* Śmiała się do wszystkich. *Iwasz.* Śmiał się do niego radośnie. *Ostr.* 4. Śmieje się dzikim uśmiechem. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) śmiać się w głos (= głośno); 2) śmiać się na całe gardło (= bardzo głośno); 3) śmiać się do rozpuku (= serdecznie, tak że się mało nie pęknie); 4) śmiać się w kułak (= po kryjomu); 5) śmiać się jak wariat (bez opamiętania); 6) dusza się do czegoś śmieje = dusza się do czegoś radośnie wyrywa; 7) śmiej się z tego! = nie rób sobie nic z tego!

1. Śmiali się w głos. *Żerom.* 2. Zaczął się śmiać na całe gardło. *Reym.* 3. Śmiał się do rozpuku. *Goet.* 4. Śmiała się w kułak. *Goet.* 5. Śmieliśmy się jak wariaci. *Choyn.* 6. Aż mi się dusza do tego śmieje. *Sienk.*

Śmiało, rzadko: śmiele (arch.) — śmielej.

Powiem ci śmiało. *Mick.*

Śmiały, mlm (męsko-osob.) śmiali, ale: oni śmieli (3 os. lm od: śmieć).

Ludzie śmiali. *Mick.*

Śmiech, nie: śmich; dlp tego śmiechu.

Zwroty: 1) wybuchać śmiechem; 2) parskać śmiechem lub ze śmiechu; 3) zanosić się od (ze) śmiechu lub śmiechem; 4) pękać, boki zrywać od (ze) śmiechu; 5) dusić się od (ze) śmiechu; 6) tarzać się, kłaść się, pokładać się od (ze) śmiechu; 7) śmiech kogo porywa lub bierze; 8) w śmiech (uderzyć); 9) śmiechy z czego robić, stroić; 10) śmiechu coś (jest) warte, nie: z czegoś (jest) śmiech. *PJ 1, 75;* 11) komuś (jest) nie do śmiechu, *SW* = komuś (jest) smutno; 12) coś komuś (jest) nie do śmiechu, *SW* = coś się komuś nie podoba.

1. Wybuchnął śmiechem. *Prus.* Cała klasa wybuchnęła śmiechem. *Nowak.* 2. Parsknął krótkim śmiechem. *Danił.* Mało nie parsknął śmiechem. *Wikt.* 3. Zanosili się ze śmiechu. *Żerom.* Tonia zanosiła się szalonym śmiechem. *Reym.* 4. Od śmiechu ludzie pękają. *Sienk.* Pękali ze śmiechu. *Dąbr.* 5. Dusił się ze śmiechu. *Ostr.* 6. Szlachta kładzie się na ziemi od śmiechu. *Mick.* Tarzali się od śmiechu. *Dąbr.* 7. Teraz i śmiech mnie pusty porywa, i wstyd mi trochę. *I. Dąbr.* Toż śmiech bierze: samego Komendanta kusili generalską szarżą. *Strug.* 8. W śmiech uderzyła panienka. *Bartk.* Wszyscy w śmiech. *Choyn.* 9. Z całej tej żałoby śmiechy będą robić. *Dąbr.* 10. Ależ to śmiechu warte. *SW.* 11. Tobie śmiech, a mnie nie do śmiechu. *SW.* 12. To mu nie do śmiechu. *SW.*

Śmiecić (niedok.). Formy: śmiecę, śmiecisz, śmieci, śmiecimy...; śmieć! śmiećcie!; śmiecący; śmiecił.

Śmieć (rzeczown.), mlm (blm) te śmieci lub te śmiecie, dawniej: to śmiecie (lp), jak: to włosie (obok: włos), to liście (obok: list = liść).

Kamień się nigdy płomieniem nie zapali, jedno marne śmieci. *Cyt. SW.* Trzeba wymieść śmiecie. *Mick.* Wywożono śmiecie. *Reym.* Na moje śmiecie. *Żerom.* Para szkap wywożących śmiecie. *Prus.*

Zwroty: 1) wracać na swoje śmiecie (gmin.) = wracać do swojego domu; 2) być na własnych śmieciach (gmin.) = być u siebie; 3) skrzynka lub koszyk do śmieci lub na śmieci (śmiecie), nie: dla śmieci.

Śmieć (czasown. niedok.). Formy: śmiem, śmiesz, śmie, śmiemy, śmiecie, śmieją lub śmią (nowsze); śmiej! (nie: śmij!); śmiejący lub śmiący (nowsze); śmiał, śmieli (nie: śmiali, ale: śmieli się lub śmiali się. Ob. Śmiać się).

Nie śmieją wznieść oczu. *Mick.* Nie śmią powiedzieć. *Dąbr.* Mędrsi fircykom oprzeć się nie śmieli. *Mick.* Nigdy nie śmieli stawić się nam w otwartym polu. *Sienk.* Nie śmieli mówić. *Kad.*

Zwrot: nie śmie (! germ.) = nie wolno, nie może, nie powinien.

Nikt nie śmie tu wchodzić (!) = nikomu nie wolno tu wchodzić. *Krasn. 76.* Drzwi nie śmią być otwarte (!) = te drzwi nie mogą być (nie powinny być) otwarte.

Śmierć — śmiertelny — śmiertelnik.

Zwroty: 1) śmierć nagła (mors subita); 2) śmierć gwałtowna (mors violenta), nie: zadana. *Kr. 2, 144;* 3) na śmierć coś robić = na zabój, aż do ostateczności, zupełnie, całkowicie; 4) walka na śmierć i życie; 5) raz kozie śmierć = raz się tylko umiera = nie ma się co bać śmierci; 6) prędzej się śmierci (niż czegoś) spodziewać, *SW* = coś zaskoczyło nieoczekiwanie; 7) zadać komu śmierć. *SW;* 8) kara śmierci, wyrok śmierci. *SW.*

3. Praca na śmierć. *Żerom.* Zasuszam ją na śmierć swoim brakiem apetytu. *I. Dąbr.* Zapomniał na śmierć. *Dąbr.* 4. Bój na śmierć i życie. *Żerom.* 5. Raz kozie śmierć. *Bartk.*

Śmierdzieć (niedok.), nie: śmierdzić. I Formy: śmierdzę, śmierdzisz, śmierdzi, śmierdzimy...; śmierdź!; śmierdzący; śmierdział, śmierdzieli. II Składnia: Ś. czym.

Zwrot: coś śmierdzi od kogo lub ktoś czymś śmierdzi.

Śmierdzi od ciebie sadło. *Pierus.*

Śmieszyć (niedok.). I Formy: śmieszę, śmieszysz, śmieszy, śmieszymy...; śmiesz! śmieszcie!; śmieszący; śmieszył. II Składnia: Ś. kogo — czym.

Śmietana — śmietanka.

Zwrot: śmietanka towarzystwa = wyborowe towarzystwo.

Śmietnica, nie: łopatka, ani: szybka (IGD). Ob. Łopatka.

Śmiga, nie: szmiga.

Śmigać (niedok.) — śmignąć (dok.). I Formy: 1) śmigam, śmigasz...; śmigaj!; śmigający; śmigał..., 2) śmignę, śmigniesz...; śmignij!; śmignięty; śmignął, śmignąłem, śmignęli.

Śmigus, nie: szmigus; dlp tego śmigusu.

Śniadanie.

Zwrot: prosić na śniadanie, nie: do śniadania.

Śniatyn (nazwa miasta) — śniatyński; mjsc. w Śniatynie.

Śnice (tylko w lm) (PA), nie: sznice; dop. tych śniców.

Śnić (niedok.). I Formy: śnię, śnisz, śni, śnimy...; śnij!; śniący; śnił. II Składnia: 1) Ś. co, częściej: o czym, 2) Ś. o kim, 3) Ś. (bez dopełn.).

1. Śnił swój tajny sen. *Żerom.* Śnił o misce omaszczonej skwarkami. *Wikt.* 2. Śnił o niej po nocach. 3. Nad śniącą rzeką schyliły się drzewa. *Mick. cyt. SW.*

Śnić się.

Zwroty: 1) coś się komuś śni = ktoś ma sen o czymś; 2) komuś się o czymś śni = ktoś o czymś marzy.

Śnieć (na zbożu); dlp tej śnieci. Por. Śniedź.

Śniedzieć (niedok.). I Formy: śniedzieję, śniedziejesz...; śniedziej!; śniedziejący; śniedział, śniedzieli, ale: zaśniedziały, zaśniedziali (imiesł.). II Znaczenie: Ś. = pokrywać się śniedzią, stawać się śniadym, rdzewieć, (przen.) gnuśnieć. II Składnia: 1) Ś. od czego (dla oznaczenia przyczyny zewnętrznej), 2) Ś. z czego (dla oznaczenia przyczyny wewnętrznej).

1. Metal śniedzieje od wilgoci. 2. Śniedzieje z bezczynności.

Śniedź (na metalu); dlp tej śniedzi.

Śnieg (nie: śnig) — śniegowy, — śnieżny, — śnieżysty. I Forma dlp tego śniegu.

Płaty lepkiego śniegu. *Żerom.*

II Znaczenie: 1) śniegowy = związany ze śniegiem, właściwy śniegowi, utworzony ze śniegu; 2) śnieżny = pełen śniegu; biały jak śnieg, 3) śnieżysty = obfity w śnieg, pełen śniegu; przypominający kształtem swoim śnieg.

1. Góry śniegowe. Sól śniegowa. *SW.* 2. Zamieć śnieżna (lub śnieżysta, nie: śniegowa). Gwiazdki śnieżne (= ze śniegu). 3. Gwiazdki śnieżyste (= przypominające kształtem śnieg).

Zwroty: śnieg pada, sypie, prószy, zacina.

Wyżej śnieg spadł znaczny. *Stasz.*

Śpiączka (PA), nie: spiączka.

Śpichlerz (!), śpichrz (!) = spichlerz, spichrz (PA).

Śpiczasty (!) = spiczasty (PA).

Śpierać się (!) = spierać się.

Śpiesznie — śpieszno lub **spiesznie** — spieszno. Znaczenie: 1) śpiesznie = śpiesząc się, pośpiesznie, szybko, 2) śpieszno = a) śpiesznie (dawn.), b) dziś tylko w wyrażeniu: śpieszno jest komuś = ktoś się śpieszy. Por. Pilnie — pilno.

1. Proboszcz zbliżył się śpiesznie do okna. *Weyss.* 2. Śpieszno zastępują nieprzyjacielowi drogę. *Stasz.* Wracała nazbyt spieszno z lasu. *Mick.* Śpieszno mi było do domu.

Zwrot: mieć śpieszno (!) = śpieszyć się, śpiesząc się (nie: mając śpieszno) do domu. *Askenazy.*

Śpieszny lub **spieszny** (PA).

Śpieszyć (się) lub **spieszyć (się)** (niedok.) (PA). I Formy: śpieszę (się), śpieszysz (się), śpieszy (się), śpieszymy (się)...; śpiesz (się)!; śpieszący (się); śpieszył (się). II Znaczenie i składnia: 1) Ś. (ś.) do kogo, do czego = szybko dążyć do kogo, do czego, 2) Ś. (ś.) z czym = śpiesznie coś robić, 3) Ś. (ś.) (bez dopełn.) = pośpiesznie coś robić, 4) Ś. (ś.), nie: Ś. (nieosob.) komu — do kogo, do czego = komuś śpieszno do kogo, do czego.

1. Do czego oni tak się śpieszą? *Sierosz.* Bynajmniej się nie śpieszę do tego. *Kad.* 2. Śpieszy się z robotą. *SW.* Nie śpieszy się z poparciem. *Parand.* 3. Nie śpieszy, bo krótko zabawiła w piekarni. *Kunc.* Niech mama się śpieszy! *Kunc.* 4. Przestało mu się śpieszyć. *Nowak.*

Śpiew — śpiewać (PA), nie: spiew, ani: śpiw, nie: spiewać, ani: śpiwać. I Formy: 1) dlp tego śpiewu, 2) śpiewam, śpiewasz...; śpiewaj!; śpiewający; śpiewał. II Składnia: 1) Ś. co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: mówić, opowiadać...; niekiedy różnica między obu znaczeniami się zaciera), 2) Ś. (bez dopełn.).

Na czyim wózku jeździsz, tego piosnkę śpiewaj. *Przysł.* O tobie niegdyś śpiewały szlachcianki. *Mick. cyt. SW.* On śpiewa ich dolę lub niedolę. *Przybysz.* 2. Śpiewa, choć mu się nie chce. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) śpiewać altem, basem... *SW;* 2) wyśpiewać co = wygadać co, zdradzić tajemnicę; 3) śpiewać komu do snu *(Dąbr.).*

Śpiewający — śpiewająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zwrot: robić coś śpiewająco lub śpiewający (imiesł. ndm, jak: niechcący, siedzący, stojący) = robić coś wesoło, bez wielkiego wysiłku.

Śpioch (PA) (nie: spioch) — śpioszek; dlp tego śpiocha.

Śpisz (!), **Śpiż** (!), **Spiż** (!) = Spisz (PA) (nazwa kraju).

Śpiż (!) = spiż (PA).

Śpiżarnia (!) = spiżarnia (PA).

Średni — Znaczenie: 1) **Ś.** = pośredni, znajdujący się pośrodku (o stosunku ilościowym), (przen.) mierny, zwykły, 2) **Ś.** = środkowy, znajdujący się pośrodku (o stosunku miejsca).

1. Średnie stopnie ciepła i zimna. *Stasz.* 2. Palec średni. *SW.* Zęby średnie. *SW.* Na średnim (= środkowym) igra jeziorze (= w środku jeziora). *Mick.* Średni (lepiej: środkowy) bieg rzeki.

Średnik (znak pisarski).

Zwrot: kłaść, stawiać średnik.

Średnioproporcjonalny — średnioproporcjonalnie. Znaczenie: 1) **Ś.** = średni, pośredni (w stosunku proporcjonalnym), 2) **Ś.** (żart.) = taki sobie, ani zły, ani dobry.

Tańczono ze mną średnioproporcjonalnie. *Zapol.*

Zwrot: czuć się średnioproporcjonalnie (żart.) = czuć się niezupełnie dobrze, a właściwie: zupełnie niedobrze.

Śrem (nazwa miasta) — śremski.

Śrežoga (PA), nie: szrežoga.

Środa (nazwa miasta) — środzki.

Środa (nazwa dnia w tygodniu) — środowy.

Środek — I Znaczenie: 1) **Ś.** = punkt środkowy lub część środkowa jakiegoś miejsca lub czasu, 2) **Ś.** = wnętrze, 3) **Ś.** = sposób na co, rzecz ułatwiająca wykonanie jakiejś czynności lub przetrwanie jakiegoś stanu, lekarstwo na co. II Składnia: 1) **Ś.** czego lub do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia czynność lub stan, których wykonanie środek jakiś umożliwia bądź ułatwia), 2) **Ś.** na co lub przeciw czemu (gdy się wymienia jakiś stan lub rzecz, których szkodliwemu działaniu środek zapobiega).

1. Jeden tylko jeszcze pozostał nam środek do wydobycia się z tej okropnej nocy. *Stasz.* Mamy do (nie: dla) uśmierzenia ich środki. *Święt.* Gdzie inny środek ratunku? *Sienk.* Nie nadużywał środka obrony. *Bartk.* 2. Znalazł na to środek. *Ostr.*

Zwroty: 1) środek lub środki do życia; 2) ma środek po temu; 3) jest środkiem po temu; 4) nie przebierać w środkach; 5) starać się o coś wszelkimi środkami, nie: za pomocą wszelkich środków. *KJMK;* 6) chwytać się jakiegoś środka; 7) czerpać środki na co, nie: do czego; 8) środkami czyimiś (!) = kosztem czyimś, na czyjś koszt; 9) przedsiębrać środki *(Kod. cyt. Rodzina);* 10) w środku lub w połowie tygodnia, miesiąca, roku, ale: w połowie stycznia, lutego... *Krasn. 76;* 11) środek na muchy; 12) środek na ból zębów; 13) przepisywać środki lekarskie.

1. Poszukiwania środków do życia. *Dyg.* Została bez środków do życia. *Perz.* 4. Wydał walkę nie przebierając w środkach. *Kruczk.* 6. Nie będziemy opisywali, jakich środków się chwytał. *Małacz.* 7. Z jakich źródeł czerpać na utrzymanie ich? *Święt.* 8. Należy to wykonać na koszt (lub kosztem, nie: środkami) kolei. *KJMK.* 13. Lekarz powinien przepisywać tylko takie środki, jakie posiada apteka. *Święt.*

Śród lub **wśród**.

Śród lasu rozkwita. *Mick.*

Śruba (JP 13, 48 PA) (nie: szruba) — śrubka, — śrubować. Składnia: 1) **Ś.** do czego = śruba służąca do zakręcania czego, 2) **Ś.** od czego = śruba wzięta od czegoś, do czego służy, 3) **Ś.** u czego lub w czym = śruba stanowiąca część składową jakiegoś mechanizmu.

1. Śrubki do maszyny. *Dąbr.* 2. Zgubiłem śrubkę od mikroskopu. 3. Śruba w broni palnej. *SW.*

Zwroty: 1) śruba podatkowa, *SW* = nadmierne wyciąganie podatków; 2) zaciskać śrubę podatkową. *SW;* 4) być jak na śrubach (= w ryzach). *SW;* 4) być jak na śrubach (= jak na igłach). *SW.* 5) usta komu chodzą jak na śrubach. *SW* = gada bez ustanku.

Śrut (PA), nie: szrut; dlp tego śrutu.

Śrześnsk (nazwa miejscowości) — śrześnski.

Świadczenie — Składnia: 1) **Ś.** (bez dopełn.) = zeznawanie świadka, 2) **Ś.** czego = udzielanie, 3) **Ś.** (w lm) = usługi.

Zwroty: 1) świadczenia osobiste (względem wojska) = służba wojskowa. *Kr. 2, 176;* 2) świadczenia rzeczowe (względem wojska). *Kr. 2, 176;* 3) świadczenia lokatorskie za wodę, za windę, na dozorcę. *Kr. 2, 177.*

Świadczyć (niedok.). I Formy: świadczę, świadczysz, świadczy, świadczymy...; świadcz! świadczcie!; świadczący; świadczony; świadczył. II Składnia i znaczenie: 1) **Ś.** co — za kim albo przeciw komu = dawać świadectwa w roli świadka, stwierdzać co na czyją korzyść albo niekorzyść, 2) **Ś.** za kogo = występować w roli świadka w zastępstwie kogo, 3) **Ś.** co — komu = okazywać co — komu, (przen.) wyświadczać komu usługi, 4) **Ś.** o czym, rzadko: co (dawn.), nie: na co = dawać świadectwo czego, być znakiem czego, znaczyć co.

1. W tej sprawie będę za nim świadczył. 2. Brat za brata świadczyć nie mógł. *Kad.* 3. Nie pora sobie świadczyć. *Sienk.* 4. Oczy jej świadczyły o bojaźliwości. *Goet.* Jego zapatrywania świadczą o dużym poczuciu obywatelskim. *Kruczk.* Blizna świadczy trudy i stoczone walki. *Krasiń.*

Świadczyć się kim, czym = powoływać się na czyjeś świadectwo.

Świadczę się wami. *Krasiń.*

Świadectwo — Składnia: 1) **Ś.** czego = zaświadczenie czego, 2) **Ś.** z czego = zaświadczone przez władze sprawozdanie z czego (gdy się wymienia przebieg czynności i osiągniętych wyników, niekiedy także dla oznaczenia okresu, z którego się składa sprawozdanie), 3) **Ś.** za co = zaświadczone przez władze sprawozdanie za jakiś okres czasu, 4) **Ś.** na co = dowód stwierdzający wydane przez władze pozwolenie na co.

1. Świadectwo dobrego zachowania się (nie: na dobre zachowanie się). 2. Takie było moje świadectwo z poczynionych postępów. Takie było moje świadectwo z pierwszego półrocza. *Parand.* 3. Marne świadectwo za pierwsze półrocze... *Parand.* 4. Żądanie policji, ażeby jej przedstawiono świadectwo na otwarcie zakładu. *Święt.*

Świadek (r. wsp.) (JP 16, 31).

Zwroty: 1) brać kogo za świadka lub na świadka; 2) powoływać kogo na świadka lub w charakterze świadka.

1. Wszystkich was biorę tu na świadki. *Mick.* Nie bierz mnie na świadka. *SW.* 2. Przywołując na świadka... *Sierosz.*

Świadomość — Składnia: 1) **Ś.** czego = zeznawanie czego, poczuwanie czego, zdawa-

nie sobie sprawy z czego, 2) Ś. o czym = pamięć o czym.

1. Świadomość własnej, przeraźliwej samotności. 2. Tracił świadomość o tym. *Żerom.*

Świadomy lub **świadom.** I Użycie: formy: świadom używa się tylko w orzeczniku lub w okolicznikowej przydawce, formy: świadomy używamy bez ograniczenia. Por. Ciekawy, Godny, Wesoły, Zdrowy. II Składnia: Ś. czego (Gr. Ak. 309).

Polityki świadom. *Mick.* Świadom swej siły mściwie się odgrażał. *Wikt.*

Świat (rzeczown.)—świecki; dlp tego świata (SW, Łoś, N), ale: Nowy Świat (jedna z większych ulic w Warszawie), dop. Nowego Świata.

Pośród piękna wiosennego świata (nie: światu). *Szczuc.* Zwyczajni wieczorni przechodnie Nowego Świata (nie: świata). *Kruczk. Kordian i Cham.*

Zwroty: 1) wydać na świat, *SW* = urodzić, stworzyć; 2) przyjść na świat = urodzić się; 3) przynosić co z sobą na świat = mieć jaką cechę wrodzoną; 4) iść w świat; 5) iść na kraj lub na koniec świata; 6) żyć ze światem = utrzymywać życiowe stosunki z ludźmi; 7) wprowadzać kogo w świat (pracy lub życia towarzyskiego); 8) umieć żyć w świecie, *SW* = umieć żyć z ludźmi; 9) zażywać lub używać świata (= przyjemności świata). *SW;* 10) wielki świat. *SW* = wyższe sfery towarzyskie, świat ludzi działających na wysokich stanowiskach społecznych; 11) szeroki (i długi) świat, *SW* = dalekie kraje; 12) cały świat = wszyscy ludzie; 13) obejść świat dokoła, zejść, zjeździć świat. *SW;* 14) odkrywać nowe światy = odkrywać rzeczy nie znane; 15) mieszkać na końcu lub na krańcu świata (= na przedpieklu). *SW;* 16) być odciętym od świata = nie komunikować się z ludźmi; 17) nie wiedzieć nic o Bożym świecie, *SW* = nie komunikować się z ludźmi; 18) świata Bożego poza sobą nie widzieć = być zapatrzonym egoistycznie w samego siebie. Ob. Nos; 19) świata za kim, za czym nie widzieć = być całkowicie oddanym komu, czemu; 20) zmienia się lub odmienia się komu świat, *SW* = odmieniają się poglądy na świat i sposób odczuwania świata; 21) wyprowadzać kogo na tamten świat, *SW* = uśmiercać kogo; 22) wrócić jakby z tamtego świata, *SW* = przejść ciężką chorobę lub inne grożące życiu niebezpieczeństwo; 23) od początku świata = od samego początku; 24) do skończenia świata = do samego końca; 25) jak świat światem (zawsze w zdaniach przeczących) = nigdy; 26) stary jak świat; 27) na świecie lub w świecie = w stosunkach życiowych; 28) świat arystokratyczny, urzędniczy, finansowy... *SW.*, świat pracy = świat ludzi pracujących; 29) świat bajki *(Bartk.);* 30) najlepszy, najzacniejszy, najładniejszy... w świecie; 31) któż to widział lub słyszał na świecie? *SW* (pytanie retoryczne) = nikt tego nie widział, nie słyszał = to rzecz niewidziana, niesłychana; 32) strony świata: północ, południe, wschód, zachód; 33) części świata: Europa, Azja...; 34) bieda na świecie. *SW.*

2. Przyszedł na świat drugi syn. *Prus.* 3. Tej własności na świat z sobą nie przynosimy. *Mochn.* 4. Szedłem w świat z fantazją. *Wikt.* Uciekł w świat. *Ostr.* 5. Ja to bym na kraj świata z nim poszła. *Małacz.* 6. Nie żyjemy ze światem. *Dąbr.* 7. Postarano się, aby ją tej zimy wprowadzić w świat. *Dąbr.* 9. Świata zażyć, potem w niebie być. *SW.* 10. Żyła w Warszawie na wielkim świecie. *SW.* 11. Wyjechali w szeroki świat. *Kad.* 12. Opowiem światu całemu. *Mick. cyt. SW.* 14. Myśląc, że odkryję nowe światy, chwytałem zorze. *Wikt.* 16. To biedactwo jeszcze bardziej odcięte od świata. *I. Dąbr.* 19. Świata za nią nie widział. *Bartk.* 20. Rączki załamała, oczki zapłakała, zmienił jej się świat. *SW.* 23. Toż to rzecz, która się od początku świata nie zdarzyła. *Sienk.* 24. Do skończenia świata będzie pił. *Makusz.* 25. Jak świat światem nie splamił się nasz naród takim uczynkiem. *Żerom.* 27. O to w świecie łatwo. *Iwasz.* 30. Dziewczyna najładniejsza w świecie. *SW.*

Świat (przysł.). Znaczenie: 1) Ś. = daleko, 2) Ś. = długo, 3) Ś. = dość.

1. To to jeszcze świat drogi. 2. Z tym starym dziadem jak ja będę świat żyła? *SW.* 3. Czy zdążę na kolej? — o świat (z domyśl.: czasu). *SW.*

Światło.

Zwroty: 1) wyciągać co na światło (dosł.) lub przen. = podawać do wiadomości; 2) przedstawiać lub widzieć co w takim lub innym świetle; 3) snop światła.

1. Na światło, w którym chodziła, wyciągała innych. *Dąbr.* Wyciągnął wreszcie tę tajemnicę na światło. 3. Słońce rzuciło snop światła na popielatą rolę. *Prus.*

Światły — Znaczenie: 1) Ś. = oświecony, wykształcony (o ludziach), 2) Ś. = rozumny, mądry (o radach, uwagach), 3) Ś. = (! prow.) jasny.

1. Pomnożyć w narodzie masę ludzi światłych. *Śniad. cyt. SW.* 2. Udzielił mi światłych rad swoich. *Cyt. SW.* 3. Poznał Zosię po wzroście i po włosach światłych. *Mick.*

Światopogląd lub **pogląd na świat.**

To się widzi po jej światopoglądzie. *Nałk.* Ten materialistyczny światopogląd. *Kruczk.* Taki pogląd na świat wystarczał mi zupełnie. *I. Dąbr.* Stawiał podwaliny pod swój pogląd na świat. *Szpot.*

Świątobliwy, rzadziej: świętobliwy.

Świder — świdrować. Formy: 1) dlp tego świdra, 2) świdruję...; świdruj!; świdrujący; świdrował.

Świeca (nie: świca) — świeczka.

Zwroty: 1) ze świecą kogo szukać. Ob. Szukać; 2) trudno ze świecą znaleźć = trudno znaleźć nawet przy starannym szukaniu; 3) zapalać komu świecę = hołd komu składać; 4) świeczki stają komu w oczach = gwiazdy stają komu w oczach = komuś się w oczach widno robi (od uderzenia).

2. Takich dwojga trudno było ze świecą znaleźć. *Sienk.* 3. Ulepię z tego wosku świecę i komu zechcę, ją zapalę. *Sienk.* 4. Świeczki stanęły mi w oczach. *Małacz.*

Świecić, nie świcić. I Formy: świecę, świecisz, świeci, świecimy...; świeć! świećcie!; świecący; świecił. II Składnia: 1) Ś. (bez dopełn.) lub czym albo od czego (gdy się wymienia źródło lub przyczynę światła) = wydawać światło, roztaczać światło, 2) Ś. co = rozniecać co światłem, 3) Ś. komu = oświecać komu drogę, pokój...

1. Cholewy jego butów świeciły jak lustra. *Zaremb.* Świeci lampa. Okna świeciły od słońca. *Orzesz.* Gromnice świeciły światłością oczu zbolałych. *Wikt.* 3. Tu mi do okna świecił Wezuwiusz. *Tetm.*

Zwroty: 1) świecić nagością = być obdartym; 2) świecić łokciami, *SW* = mieć podarte łokcie; 3) świecić dziurami. *SW;* 4) świecić pustką (pustkami). *SW;* 5) świecić nieobecnością. *SW;* 6) świecić oczyma, *SW* = ze wstydem pokazywać się ludziom; 7) świeć nad jego duszą! (Boże), *SW* = daj mu szczęście wieczne!

Świecić się = świecić = wydawać z siebie światło.

W mig psu zaświeciły się oczy. *Bartk.*

Świecie (nazwa miasta) — świecki.

Świegot lub **świergot**, nie: świerkot, ale: świerkać, ćwierkot; dlp tego świegotu (świergotu).

Słychać świergot ptaków. *Przybysz.* Skwery gwarne od ptasiego świegotu. *Parand.* Było pełno świegotu. *Dyg.*

świegotać lub **świergotać**, nie: świrgotać, ani: świerkotać, ale: świerkać lub ćwierkać. Formy: świergocze, rzadziej: świergoce (dawn.), rzadko: świergota; świergocz!, rzadko: świergoc! lub świergotaj!; świergoczący, rzadko: świergocący lub świergotający; świergotał.

Wróble ogłuszająco zaświergotały pod oknami. *Orzesz. cyt. SW.* Świergocą ptaki. *Sierosz.* Świergocące stado wróbli. *Prus.* Wróble świergotają. *SW.*

Świergolić = z cicha świergotać od czasu do czasu.

Ptaszek świergolił. *Żerom.*

Świerk, nie: świrk; dlp tego świerka (o drzewie jako o roślinie), tego świerku (o drzewie jako o materiale).

Z pniów świerka. *Żerom.* Podłoga ze świerku.

Świerkać lub **ćwierkać**. Ob. Ćwierkać. Formy: świerka..., świerkają; świerkaj!; świerkający; świerkał.

Wróble świerkać zaczęły pod strzechą. *Mick.*

Świerszcz, nie: świrszcz; dlp tego świerszcza.

Świerzb ten lub ta **świerzba**; dlp tego świerzbu (nie: tego świerzbia), tej świerzby.

Świerzbieć (używa się tylko w 3 os. lp lub 3 os. lm), rzadziej: świerzbić. I Formy: świerzbi..., świerzbią; świerzbiący; świerzbiał, świerzbiała, świerzbiało, rzadziej: świerzbił... II Składnia: Ś. kogo (biernik dopełn. dalszego), nie: komu (prowinc. lit.).

Czy cię (nie: tobie) dłoń świerzbi? *Wal.*

Zwrot: kogoś świerzbi ręka = ktoś chce uderzyć.

świerzbiła go ręka, żeby ją zdzielić. *Żerom.*

Świerzepa lub **świerzopa**.

Świerzop, dlp tego świerzopu.

Świeży, nie: świży; lm (męsko-osob.) świeży, nie: świezi.

Święciany (nazwa miejscowości) — święciański.

Święcić (niedok.). I Formy: święcę, święcisz, święci, święcimy...; święć! święćcie!; święcący; święcony; święcił. II Składnia: Ś. kogo, co — czym.

Święcić się = być błogosławionym, istnieć w szczęściu, (przen.) dziać się, zwykle coś niedobrego (żart.).

Dobrze widzę, co się święci (mąż bałamuci się z przyjaciółką). *Zapol.* Cierpiał na myśl, co się święci (robią przygotowania do zabicia go). *Wikt.*

Święcie.

Zwroty: 1) przyrzekać co święcie; 2) wykonać co święcie (= ściśle według przyrzeczeń).

Święcone, święconego..., na święconym.

Święto — świąteczny, rzadko: świętalny (arch.). Forma dlm tych świąt.

Zwroty: obchodzić, odprawiać święta.

Nikt z tych chłopców nie mógł wiedzieć, że ich stary belfer odprawia święto swej wiosny. *Parand.*

Świętobliwy. Ob. Świątobliwy.

Świętochłowice (nazwa miejsc.) — świętochłowicki.

Świętokradca — świętokradztwo, — świętokradzki. Formy: lp ten świętokradca, tego świętokradcy, temu świętokradcy, tego świętokradcę, świętokradco!..., lm ci świętokradcy, tych świętokradców...

Święty — święcie.

Spraw naszych chłopskich bronił święcie. *Kruczk.*

Zwroty i wyrażenia: 1) nie święci garnki lepią (przysłowie). *Małacz.* = świętoszek bojący się zetknięcia z życiem nic nie zdziała; 2) święty Piotr, święty Paweł..., ale: Duch święty, ojciec święty, Ziemia święta. Ob. * Szyk wyrazów.

Święty Krzyż — świętokrzyski.

Świnia — świński, — świństwo; dlp tej świni, dlm tych świń.

Świsłocz (nazwa jeziora) (PA), nie: Swisłocz; dop. tej Świsłoczy.

Świstać (niedok.) — świsnąć (dok.). I Znaczenie i składnia: 1) Ś. (bez dopełn.) = wydawać świst (zwykle o istotach żywych, zwłaszcza o ludziach), 2) Ś. co (zwykle w postaci dok.) = chwycić co ukradkiem, ukraść. II Formy: 1) świszczę, świszczesz, świszcze... lub świstam, świstasz, śwista...; świszcz! świszczcie! lub świstaj! świstajcie!; świszczący lub świstający; świstał, 2) świsnę, świśniesz...; świśnij!; świśnięty; świsnąwszy; świsnął, świsnąłem, świsnęli.

Świstek, dawniej: świtek = zwitek (JP 10, 122), dziś: zmięty kawałek papieru, nie: zwitek. JP 21, 30.

Wyciągał z kieszeni świstek (zam.: zwitek papierków). *Chorom. cyt. JP 21, 30.*

Świszczeć (niedok.). I Znaczenie: Ś. = wydawać świst (zwykle o przedmiotach martwych, niekiedy o zwierzętach, zwłaszcza o gadach). Por. Świstać. II Formy: świszczy..., świszczą; świszcz! świszczcie!; świszczący; świszczał.

Wiatr świszczy. Wąż żądłem świszczy. *SW.*

Świszczypała ten (ta), tego (tej) świszczypały, temu (tej) świszczypale...; lm te świszczypały, tych świszczypałów (rm.), tych świszczypał (rż),...

Świt — świtanie.

Zwroty: 1) o świcie, o świtaniu; 2) skoro świt = o wczesnym świcie.

1. Musiał o świcie wstać. *Iwasz.* O świtaniu już go nie ma. *Strug.* 2. Wszystko spracowane stworzenie usnęło, aby skoro świt zerwać się do nowego znoju. *Wikt.*

Świteź (nazwa jeziora); tej Świtezi.

T

Tabaczny = odnoszący się do tabaki, nie: do tytoniu. Ob. Tytoń.
Wyrażenie: sklep tytoniowy, nie: tabaczny.

Tabaka (nie: ten tabak) — tabaczny, rzadko: tabakowy.
Zwrot: ciemny jak tabaka w rogu *(Dąbr.)*.

Tabela czego (nie: dla czego)—tabelaryczny.
Tabela dochodów (nie: dla dochodów).

Tablica — tabela. Znaczenie: 1) tablica (wyraz ogólny, odnosi się do danych rysunkowych i liczbowych pomieszczonych na oddzielnych kartkach lub obrazach), 2) tabela = tablica z danymi wyłącznie liczbowymi, przeważnie w pewnych utartych zastosowaniach, np. tabela wygranych, tabela opłat, tabela podatków itp. (DUMK 31 III 32).

Tabor (PA), nie: tabór; dlp tego taboru.

Taboret (PA) (nie: taburet)—taborecik; dlp tego taboretu.
Pchnął nogą taboret do pianina. *Reym.* Siedzieli na taboretach. *Dąbr.*

Tabu to (ndm).

Tabula (!) (= księga hipoteczna) — intabulować (!) = wciągać do ksiąg hipotecznych.
Wyrażenie: księgi główne tabuli krajowej (z niem. die Hauptbücher der Landtafel). *Kr. 2, 40.*

Tabun, dlp tego tabunu, mlm te tabuny.

Taca — tacka.
Zwrot: podawać co na tacy.

Tachometr, dlp tego tachometru, ale: metr—metra.

Taczka, zwykle w lm: taczki; dlm tych taczek. Składnia: dwoje, troje, czworo... taczek.

Tadeusz — Tadzio. I Formy: woł. Tadeuszu! Tadziu! II Składnia: 1) Tadzio (nie: Tadziu) przyszedł. Ob. Guciu, 2) nasi kochani Tadeuszostwo lub Tadeuszowie (=Tadeusz z żoną) przyjechali.

Tafla ta, nie: ten tafel, ale: ten kafel, nie: ta kafla. Formy: dlp tej tafli, dlm tych tafli lub tych tafel.

Tafta (PA), nie: tawta.

Taić (niedok.). I Formy: taję, taisz, tai, taimy...; taj! tajcie!; tający; tajony; taił. II Składnia: T. co — przed kim.
Oni coś tają przede mną. *I. Dąbr.* Nie zwykła przed nikim taić swego zdania. *Nałk.*

Tajać (niedok.), nie: tajeć. I Formy: taję, tajesz, taje...; taj!; tający; tajał, tajali. II Składnia: T. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć), niekiedy także: w czym.
Śnieg taje od promieni słońca. Śnieg taje od mocy Nota (= wiatru południowego). *Cyt. SW.* W cieple tej atmosfery tajały uprzedzenia. *Danił.* Trupieje ze strachu i z bojaźni taje. *Cyt. SW.*
Zwrot: serce komuś taje = ktoś mięknie w swojej zapalczywości, przestaje się gniewać.

Tajemnica przed kim.
W tajemnicy przed samym sobą pędził naprzód. *Wikt.*
Zwroty: 1) trzymać co w tajemnicy; 2) w tajemnicy coś robić; 3) w tajemnicy co zachowywać; 4) tajemnicę komu wydzierać; 5) tajemnicę komu wydawać.
1. Zatrzymasz w tajemnicy. *Żerom.* 2. W tajemnicy przed gospodarzem pielęgnował psa. *Wikt.* 3. Chcę wszystko do czasu w tajemnicy zachować. *I. Dąbr.* 4. Łatwiej o sposobność wydarcia tajemnicy. *Makusz.* 5. Obcemu człowiekowi wydał swą samotną tajemnicę. *Parand.*

Tajemny, — tajemniczy. Znaczenie: 1) tajemny = ukrywany w tajemnicy, potajemny, kryjomy, 2) tajemniczy = pełen tajemnic, zagadkowy.
1. Był jakiś związek tajemny pomiędzy... *Goet.* 2. Głębokie milczenie ostrzegać zdawało, iż to jest tajemnicze miejsce. *Stasz.*

Tajnia, dlp tej tajni, dlm tych tajni.

Tajnie (przysł.), niekiedy: tajno [tylko w wyrażeniu: nie (jest) komu tajno lub (jest) nietajno komu].
Nietajno mu było, że... *Krasz. cyt. SW.*

Tak czy owak = cokolwiek się zdarzy.
Tak czy owak jedziemy. *I. Dąbr.*

Tak i (! prow. lit.) = wciąż.
Ptaszki wciąż (nie: tak i) latały.

Taki (zaimk.) — takuchny, — takusieńki. Znaczenie: 1) T. = tego rodzaju, 2) T. = taki wielki, taki znakomity, taki mądry, taki głupi, taki bogaty.
Wyrażenia: 1) co za taki? (iron.) = jaki wielki, jaki ważny!; 2) taki mądry, taki głupi... = tak mądry, tak głupi...; 3) nie taki = nie tylko taki, lecz większy, bogatszy, mądrzejszy.
1. Cóż takiego się stało? (= nic ważnego się nie stało). 2. Radź sobie sam, kiedyś taki mądry. 3. Nie takich ja widziałem.

Taki (przysł. ! prow. lit.) = jednak.
A on jednak (nie: taki) przyszedł.

Taki jakiś = jakiś bliżej nieokreślony, nieuchwytny.
Mam taką jakąś chęć... *Dąbr.*

Taki sam, taka sama, takie samo, nie: takie same.
Mama miała takie samo życie. *Zapol.* Wszystko po drodze było takie samo (nie: takie same). *Iwasz.*

Taki tam (iron.) = taki tam wielki, wspaniały, bogaty...
Taka tam przyjemność. *Iwasz.*

Takiż sam (N) = taki sam.

Takowy — Znaczenie: 1) T. = (arch.) taki, 2) T. (!) = on.
2. Odczytanie protokołu i przyjęcie go (nie: takowego) do wiadomości. *Cyt. JP 16, 186.*

Taksować (niedok.) — otaksować (dok.). I Formy: 1) taksuję, taksujesz...; taksuj!; taksujący; taksowany; taksował, 2) otaksować, jak: taksować. II Składnia: T. kogo, co.

Takt — I Znaczenie: 1) T. = miara w melodii lub w rytmie, 2) T. = miara w ogóle, 3) T. = umiar w postępowaniu. II Forma: dlp tego taktu.

Zwrot: 1) wybijać czym takt; 2) wybijać czym do taktu; 3) robić co w takt, nie: pod takt; 4) gubić takt *(Małacz.)*; 5) brak taktu (w postępowaniu).

1. Wybijając takt trzema stami nóg po brzuchu niby cepami po klepisku. *Małacz.* 2. Począł wybijać do taktu łyżką. *Prus.* 5. Daje dowód braku taktu. *Zapol.*

Taktyk — ta'ktyka — takty'czny. Formy: ta'ktyk, ta'ktyka, taktyko'wi..., ta'ktycy... (formy trzysylabowe mają akcent na pierwszej sylabie).

Także (spójn.) łączący rzeczowniki, przymiotniki (i zaimki rzeczowne, zaimki przymiotne lub czasowniki). Ob. Również.

Pisał także do mnie. *SW.* Ojciec chory i syn także zachorował.

Zwrot: także żart, dowcip. *SW* (iron.) = i to także ma się nazywać żartem, dziwny jakiś żart.

Także samo (!) = tak samo.

Talent — I Znaczenie i formy: 1) dlp tego talentu, 2) mlm te talenty lub talenta (= zdolności), ale tylko: te talenty (gdy mowa o monecie). II Składnia: 1) T. czego (gdy się wymienia jakąś czynność lub stan), 2) T. do czego (gdy się wymienia jakąś umiejętność bądź sztukę; niekiedy, ale zwykle w znaczeniu iron., także gdy się wymienia jakąś czynność bądź stan).

1. Talent śpiewania bardzo na Litwie popłaca. *Mick. cyt. SW.* 2. Nie posiadał wielkiego talentu do malarstwa. *Orzesz.* Ma wielki talent do spania. Ma wielki talent do irytowania mnie. Ma talent do opowiadania. *SW.*

Zwroty: 1) objawiać talent; 2) pokazywać lub wykazywać talent.

1. Niemałe musiał objawić talenta. *Kruczk.*

Talerz, dlp tego talerza, mlm te talerze, dlm tych talerzy, rzadziej: talerzów.

Zwroty i wyrażenia: 1) podać co na talerzu, ale: włożyć (nie: dać) co na talerz; 2) talerz głęboki (do zupy); 3) talerz płytki, nie: miałki, ani: płaski (prow.) *(IGD)*.

Talia = kibić, stan, figura; dlp tej talii, dlm tych talii (-ij).

Talizman, dlp tego talizmanu.

Tallin lub **Rewel** (stolica Estonii); dop. Tallinu (Rewla).

Talmud — talmudysta lub talmudzista, — talmudyczny. Formy: 1) Talmudu, 2) talmudysta (talmudzista), jak: humanista.

Tałałajstwo, rzadziej: ciałałajstwo.

Tam (przysł. zaimk.). Znaczenie: 1) T. = w tamtym miejscu, 2) T. = do tamtego miejsca.

1. Tam przed cudownym klęknijcie obrazem. *Mick.* 2. Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga! *Mick.*

Wyrażenia: 1) tam i sam (lub siam) *(JP 13, 48)* = w różnych miejscach; 2) tam i nazad.

1. Zaczął chodzić tam i sam. *Żerom.*

Tam (partykuła wyrażająca lekceważący stosunek mówiącego do treści uwydatnianego wyrazu).

U nas w domu bywali krewni i taka tam zbieranina. *Zapol.* W dzikim porywie współczucia czy szyderstwa, licho go tam wiedziało. *Goet.* Chce się żenić, ale ja tam o niego nie dbam. *Ostr.* Teozof czy tam okultyk. *Ostr.*

Tama.

Zwrot: położyć czemu tamę. *SF.*

Tambor (PA) (nie: tambur) — tamborek, nie: tamburek, ale: tamburyno. Formy: 1) dlp tego tambora (= dobosza), ale: tego tamboru (= bębna), 2) dlp tego tamborka.

Tamburyno to = płaski bębenek. Por. Tambor.

Tamdotąd (! prow. wielkopol.) = dotąd (Kr. 2, 198).

Tameczny, częściej: **tamtejszy.**

Upowszechnił w tamecznym powiecie. *Mick.*

Tampon, nie: tompon; dlp tego tamponu.

Wzięła się przyrządzać (z waty) tampony. *Kruczk.*

Tam-tam to (rzeczown. ndm).

„Tam-tam" nazywa się narzędzie w orkiestrze, które dzwon udaje. *Wyspiań.*

Tamtejszy, — tutejszy. Używanie tych wyrazów w korespondencji jest germanizmem i wytwarza nieraz niejasności stylowe; należy w takich razach używać bądź zaimków: nasz — wasz, bądź nazw właściwych miejscowości.

Odnośnie do tamtejszej (!) odezwy upraszam o udzielenie tutejszemu (!) starostwu odpisu tamtejszego (!?) okólnika..., albowiem tenże (!) tutaj (!?) nie wpłynął. *Cyt. Kr. 2, 52.*

Tamten, tamta, tamto (nie: tamte); blp (rż.) tamtą, coraz rzadziej: tamtę.

Tancerz, dlm tych tancerzy lub tancerzów.

Tandeta (nie: tandyta) — tandeciarz; tych tandeciarzy lub tandeciarzów.

Tango to, dlp tego tanga.

Zwroty: grać, tańczyć tango.

Tangować (!) kogo, czego = dotyczyć, tyczyć się kogo, czego.

Tani — tańszy, nie: tanszy; mlm (męskoosob.) tańsi.

Taniec, dlp tego tańca, wlp tańcu!, dlm tych tańców, nie: tych tańcy (prow. warsz.). PJ 35/36, 203.

Zwroty: 1) prowadzić tańce. *SW;* 2) iść do tańca, rzadko: w taniec (arch., dziś zwykle przen. w stylu uroczystym o tańcu marsowym czyli bitwie); 3) prosić kogo do tańca; 4) grać do tańca.

2. Sto panien szło w taniec parami. *Mick.* Pójdziemy z sobą w tańce (przen.) = rozprawimy się z sobą. *SW.* 3. Prosili ją do tańca. *Zapol.* 4. Niechaj do tańca grają. *Cyt. SW.*

Tańcować (zwykle w znacz. przen.), częściej: tańczyć. I Formy: 1) tańcuję, tańcujesz...; tańcuj!; tańcował, 2) tańczę, tańczysz, tańczy, tańczymy...; tańcz! tańczcie!; tańczył. II Znaczenie i składnia: 1) T. z kim = pląsać z kim, 2) T. (przen.) koło kogo, koło czego = uwijać się koło kogo, koło czego, nadskakiwać komu, zabiegać o kogo, o co.

1. On ze mną tańczy. *Zapol.* 2. Tańcowano koło niego niemało. *Sierosz.* On palcem nie kiwnie, a ona koło wszystkiego tańczy. *Dąbr.*

Tapczan, dlp tego tapczanu (SW) lub tego tapczana (N).

Tapet (!) w wyrażeniach: sprawa przychodzi na tapet, stoi na tapecie = sprawa staje się przedmiotem rozmowy; sprawę stawiać na tapecie = wszcząć o czym rozmowy.

Prezes prosił posłów, aby pilnowali komisji, gdyż przyjdzie obecnie na tapet dużo ważnych spraw (!)= gdyż przyjdzie na porządek obrad... *Cyt. Kr. 1, 188.* Dziś stoi na tapecie (!) = jest przedmiotem dyskusji sprawa polsko-ruska. *Cyt. Kr. 1, 188.*

Tapeta, lepiej: obicie.

Tapetować co = obijać, wyklejać co tapetą.

Zwroty: każ się wytapetować (tryw.) = każ się wypchać (tryw.) = każ się postawić w gablotce za szkłem i nie wtrącaj się do życia, a zwłaszcza do mnie.

Tarakan (! prow. lit.) = karaluch (Wal. 222).

Tarapaty (zwykle w lm), dlm tych tarapatów.

Kiedy ty wybrniesz z tych tarapatów? *Mp.*

Zwroty: 1) wpadać w tarapaty; 2) być w tarapatach.

1. Wpadł w tarapaty. *Małacz.* 2. W ciężkich tarapatach bywał często. *Danił.*

Taras ten lub ta **terasa**; dlp tego tarasu, tej terasy.

Wiosenne słońce zalało terasę wzgórzystego ogrodu. *Szpot.* Willa, w której zajmowali pierwsze piętro z dużą terasą. *Grusz.*

Tarcica = deska tarta. Por. Tarczyca.

Zwrot: dostawa tarcic. Ob. Deska.

Tarcza, dlp tej tarczy, dlm tych tarczy lub tych tarcz.

Tarczyca — Znaczenie: 1) T. = gruczoł tarczowy pod krtanią; choroba tego gruczołu, 2) T. = roślina z rodziny wargowych. Por. Tarcica.

Targ, dlp tego targu. Składnia i znaczenie: 1) T. (bez dopełn.) = targowisko, 2) T. na co = umawianie się z jednej strony o sprzedaż, a z drugiej strony o kupno czego, 3) T. o co = zwada o co.

Zwroty i wyrażenia: 1) iść, jechać na targ; 2) dobić lub ubić targu z kim; 3) targ idzie; 4) krakowski targ = targ ugodowy z przepołowioną różnicą między ceną sprzedawcy i kupującego; 5) targ zbożowy, bydlęcy, koński.

3. Gdzie kupi, tam już targ idzie. *Kad.*

Targać (niedok.) — targnąć (dok.). I Formy: 1) targam, targasz...; targaj!; targający; targany; targał, 2) targnę, targniesz...; targnij!; targnięty; targnął, targnąłem, targnęli, nie: targł, targłem, targli. II Znaczenie i składnia: 1) T. kogo, co — za co = szarpać, tarmosić, trząść, czochrać kogo, co — za co, 2) T. kogo, co = szarpać, rwać.

1. Psa targnął za ogon. *Prus.* Targał go za rękaw. *Wikt.*

Zwrot: targać co w strzępy, w kawały lub na strzępy *(Bartk.)*, na kawały.

Targać się (niedok.) — targnąć się (dok.). I Formy: targać się — targnąć się, jak: targać — targnąć. II Składnia i znaczenie: 1) T. ś. na kogo, na co = rzucać się na kogo, na co, 2) T. ś. z kim — za co = szamotać się z kim, szarpać się z kim — za co.

1. Kto śmiał się targnąć na moją własność? *Zapol.* 2. Targali się za czupryny. *Cyt. SW.*

Targować (niedok.)—utargować lub stargować (dok.). I Formy: 1) targuję, targujesz...; targuj!; targujący; targowany; targował, 2) utargować, stargować, jak: targować. II Składnia: 1) T. czym = handlować czym, frymarczyć czym, 2) T. co = kupować co po targowaniu się.

1. Targuje zbożem. Targuje cnotą. 2. Z kwiatami, stargowanymi na rynku. *Nowak.*

Targować się—I Formy: targować się, jak: targować. II Składnia: T. ś. z kim—o co = targując się spierać się z kim — o co, upierać się o tanią cenę.

Targowali się o pieniądze. *Nowak.*

Targowica = rynek targowy.

Wyrażenia: targowica końska, świńska, bydlęca.

Tarka ta (IGD), nie: tartka, ani: to tarko.

Tarkot — tarkotać. Ob. Terkot.

Tarło (nazwisko), Tarły, Tarle, Tarłę... Ob. *Nazwiska polskie, przyswojone, słowiańskie na -o.

Tarnobrzeg — tarnobrzeski; dop. Tarnobrzega.

Tarnopol — tarnopolski; dop. Tarnopola.

Tarnowa (nazwa miejscowości), Tarnowej, Tarnowej, Tarnową lub Tarnowę, Tarnowo! Tarnową, w Tarnowej (odmiana przymiotn., tylko w biern. i woł. końcówki rzeczownikowe).

Tarnowskie Góry (nazwa miasta) — tarnogórski.

Tarnów — tarnowski. Formy: cel. Tarnowowi, ale: ku Tarnowu. Ob. Kraków.

Tartas (nie: tertas) = zgiełk, gwałt; dlp tego tartasu.

Dudniał przeciągle tartas wozów ładownych. *Danił.*

Tartinka (!), tartynka (!) = kanapka (IGD).

Tartka (!) = tarka.

Tartu (ndm) = Dorpat (nazwa miasta w Estonii).

Taryfa.

Zwrot: taryfa na przewóz, nie: dla przewozu. *DUMK 3 IX 31.*

Tarzać się w czym lub na czym. Formy: tarzam się, tarzasz się...; tarzaj się!; tarzający się; tarzał się.

Tarzaliśmy się w piasku. *Kad.* Tarza się na trawie.

Zwrot: tarzać się z bólu, *SW* = wić się z bólu.

Tasak (IGD), nie: siekacz (prowinc.).

Tasiemka. Ob. Taśma.

Taska (! prow. wlkopol.) = filiżanka (IGD).

Tasso, Tassa, Tassowi... Ob. *Nazwiska na -o.

Taszczyć co (posp.) = ciągnąć co. Formy: taszczę, taszczysz, taszczy, taszczymy...; taszcz! taszczcie!; taszczący; taszczony; taszczył.

Taszczyć się (posp.) = wlec się, iść leniwie i powoli.

Taszkient (PA), nie: Taszkent; dop. Taszkientu.

Taśma — tasiemka — tasiemczarz — tasiemczarski. Składnia: 1) T. do czego = taśma służąca do czego, przeznaczona do czego, 2) T. na co = taśma przygotowana do położenia na co.

Wyrażenia: 1) taśma telegraficzna, nie: pasek telegraficzny. *DUMK. 25 VII 32;* 2) przemysł tasiemczarski lub tasiemkowy. *JP 20, 84 nn.*

Tata lub **tato** — tatko, rzadko: tatka (np. w przysł.: czekaj tatka latka). Formy: 1) tata (tato), taty, tacie, tatę, tato! tatą, o tacie, 2) tatko, tatki, tatce, tatkę, tatko! tatką, o tatce.

Tata nie wraca... *Mick.*

Tatar, rzadziej: Tatarzyn (dawn.),—Tatarka, — tatarski. Forma mlm ci Tatarzy.

Tatarka (= gryka) — tatarczany, nie: tatarczy.

Wyrażenie: tatarczana (nie: tatarcza) kasza. *IGD.*

Tatry — tatrzański, — taternik, — taternictwo; dop. Tatr, nie: Tatrów. Ob. Alpy, Andy, Apeniny, Bałkany.

Tautologia — tautologiczny.

Tchnąć (niedok. i dok.). I Formy: tchnę, tchniesz, tchnie...; tchnij!; tchnięty; tchnął, tchnęła, tchnęli. II Znaczenie: 1) T. czym (niedok. nijaki) = (przen.) oddychać, być czym przepojonym, 2) T. (dok. czynny) czym = wydać tchnienie, wypuścić z siebie powietrze, chuchnąć, dmuchnąć, 3) T. (dok. lub niedok. czynny) co — w kogo = wetchnąć (wdychać) co — w kogo, ożywić (ożywiać) czym — kogo.

1. W praktyce życiowej nauczyciela wszystko tchnęło pesymizmem i apatią. *Kruczk.* 2. A wraz i wiater (lud. = wiatr) tchnął lubym, ciepłym powiewem. *Reym. cyt. SW.* 3. Tchnij mu odwagę w serce. *Cyt. SW.* Obywatelom do jarzma cudzoziemskiego wraża wstręt, a tchnie miłość ojczyzny. *Cyt. SW.*

Tchnienie.

Zwrot: wydać ostatnie tchnienie = umrzeć.

Zdają się patrzeć tylko, kiedy wydam ostatnie tchnienie. *I. Dąbr.*

Tchnięty, nie: tchniony, ale: natchniony, nie: natchnięty.

Tchórz (PA), nie: tchorz.

Zwroty: tchórzem podszyty. *SF.*

Tchórzem podszyte (kundelki). *Bartk.*

Tchórzostwo przed czym.

...na karb tchórzostwa przed śmiercią. *Małacz.*

Tchórzyć (niedok.) przed kim, przed czym. Ob. Bać się. Formy: tchórzę, tchórzysz, tchórzy, tchórzymy...; tchórz!; tchórzący; tchórzył.

Sromotnie przed nimi tchórzyła. *Żerom.*

Tczew — tczewski; dop. Tczewa, mjsc w Tczewie.

Teatr (nie: teater) — teatralny; dlp tego teatru.

Tebinki (SW, N), rzadziej: tybinki (SW) = sztuki skórzane dla ozdoby siodła wiszące, klapy boczne u siodła (SW) (tylko w lm); dop. tych tebinków.

Teby (nazwa miasta w starożytnej Grecji) — tebański (z łc. thebanus). Forma dop. Teb, nie: Tebów.

W gruzach Teb (nie: Tebów). *Stasz.*

Technik — te'chnika — techni'czny. Formy: lp technik, te'chnika, techniko'wi..., lm te'chnicy, te'chników... (formy trzysylabowe mają akcent na sylabie trzeciej od końca).

Technolog — technologia — technologiczny.

Teizm — teista — teistyczny. Formy: 1) dlp tego teizmu, mjsclp w tym teizmie, 2) teista, jak: humanista.

Tekst, dlp tego tekstu, mjsclp w tym tekście, mlm te teksty, nie: teksta.

Tektura, nie: dektura, ani: dyktura.

Telefon — telefoniczny (nie: telefonowy); dlp tego telefonu.

Zwroty: 1) przychodzić lub podchodzić (nie: dochodzić) do telefonu; 2) przy telefonie, nie: u telefonu. *PJ 32, 86 nn;* 3) przez telefon (nie: telefonem) coś komunikować; 4) rozmawiać przez telefon.

Telefonogram, dlp tego telefonogramu.

Zwrot: podać telefonogram.

Telefonować (niedok.). I Formy: telefonuję, telefonujesz...; telefonuj!; telefonujący; telefonowany; telefonował. II Składnia: 1) T. co = mówić co przez telefon, 2) T. o czym = powiadamiać o czym przez telefon, 3) T. z czym = zgłaszać się z czym przez telefon.

3. Co parę dni Agnieszka telefonowała z jakąś nową propozycją wspólnej zabawy. *Nałk.*

Telegraf — telegrafista. I Znaczenie: 1) telegraf = przyrząd do telegrafowania, ale: fotograf = człowiek fotografujący, 2) telegrafista (nie: telegraf) = urzędnik zajęty w telegrafie. II Formy: 1) dlp tego telegrafu, 2) telegrafista, jak humanista.

Telegrafować — I Formy: telegrafuję, telegrafujesz...; telegrafuj!; telegrafujący; telegrafowany; telegrafował. II Składnia: 1) T. co = komunikować co telegraficznie, 2) T. o czym = powiadamiać o czym telegraficznie, 3) T. z czym = zgłaszać się z czym telegraficznie. Ob. Telefonować.

Zwrot: telegrafować na przewodzie lub po przewodzie. *KJMK.*

Telegram ten, nie: ta telegrama (JP 13, 18), ale: ta depesza. Forma dlp tego telegramu.

Zwroty: 1) nazwy czynności przy załatwianiu telegramu: a) interesant nadaje telegram, b) telegrafista przyjmuje telegram do wysłania i telegrafuje, c) telegrafista na drugiej stacji odbiera telegram i potwierdza odebranie, d) adresat otrzymuje telegram, który mu jest doręczony i kwituje z odbioru. *DUMK 26 XI 34;* 2) dawać znać telegramem (lub depeszą); 3) telegram zwyczajny, nie: zwykły. Ob. Zwyczajny.

Telepać się = drżeć, dygotać, chwiać się, wlec się ociężale. Por. Cielepać się. Formy: telepię się, telepiesz się... (nie: telepam się...); telep się!; telepiący się; telepał się.

Teleskop, dlp tego teleskopu.

Temat ten, nie: ta tema (JP 9, 53 i 13, 18). I Formy: lp ten te'mat, tema'tu (nie: te'matu)..., tema'tem (nie: te'matem), w tema'cie (nie: w te'macie), lm tema'ty, (nie: te'maty, ani: tema'ta), tema'tów,(nie: te'matów)... II Składnia: 1) T. czego = osnowa treściowa czegoś, co już zostało wypowiedziane lub napisane, 2) T. do czego (nie: dla czego) = osnowa treściowa, podsunięta do rozmowy lub opracowania piśmiennego.

1. Temat rozprawy. *SW.* 2. Temat do rozmowy.

Temat do wypracowania. *SW.* Historia stanowiłaby świetny temat do (nie: dla) karykatury. *„Czas" 9 XI 35.*

Zwroty: 1) przechodzić w rozmowie na jakiś temat; 2) sprowadzać rozmowę na jakiś temat; 3) mówić na jakiś temat = rozwijać jakąś treść myślową, ale: mówić o czymś, gdy ma się na myśli jakiś jeden przedmiot, nie: na temat czego; 4) pogłoski o czym, nie: na temat czego; 5) dyskusja nad czym, rozmowa o czym, nie: na temat czego.

1. Przeszła na inny temat. *Dąbr.* 2. Sprowadził rozmowę na inny temat. *Danił.* 3. Mówił na każdy temat. *Natk.* Oto co o tym (nie: na ten temat) pisał... *Cyt. Szeffs. 16. 4.* Rozmowy o rozbrojeniu (nie: na temat rozbrojenia). Dyskusja nad traktatem handlowym (nie: na temat traktatu...).

Temblak, nie: temblach, ani: tymblak (dawn.); dlp tego temblaka (SW) lub tego temblaku (Łoś, N).

Temperament, dlp tego temperamentu, mlm te temperamenty, nie: temperamenta.

Temperatura.

Zwrot: temperatura wynosi (nie: leży) od tylu do tylu stopni.

Temperatura w godzinach porannych wynosiła (nie: leżała) od 11° do 15°. *Cyt. Kr. 2, 188.*

Tempo = bieg, pęd, szybkość, ruch; dlp tego tempa, clp temu tempu.

Zwrot: w tym tempie, w takim tempie, w szybkim tempie...

Temu że (!) = dlatego że, ale: czemu, dlaczego.

Czemu to zrobiłeś? Dlatego (nie: temu), że zapomniałem... *Cyt. Kr. 2, 295.*

Ten, ta, to. Formy: lp ten, ta, to (nie: te); tego, tej, tego; temu, tej, temu; tego, tę (w piśmie) lub tą (coraz częściej w mowie), to; tym, tą, tym; o tym, o tej, o tym..., lm ci, te; tych; tym; tych, te; tymi; o tych.

Zwroty: 1) coś jest po temu, *SW* = coś jest odpowiednie, stosowne do czego, 2) ktoś ma kogoś lub coś po temu = ktoś ma kogoś lub coś odpowiedniego do czego, 3) do tego, *SW* = nadto, więcej, 4) co komu do tego? = po co ktoś ma się do tego wtrącać?; 5) tydzień, miesiąc, rok... temu; 6) ten twój, ten wasz, ten cały = ten wstrętny.

1. Czas po temu. *SW.* 2. Ma głowę po temu. *SW.* 3. (Konie) swoje, posłuszne i do tego spętane. *Kunc.* 4. Co mi do tego, wiem, że to wszystko farsa. *I. Dąbr.* 5. Miesiąc temu, jakeśmy się nie widzieli. *Cyt. SW.* 5. Ten twój fortepian i całe twoje granie robi przykrość. *Iwasz.*

Ten każdy, który (!) = każdy, kto...

Ten, kto; ten, który lub **ten, co**; lm ci, którzy (nie: ci, kto) (Krasn. 61), ci, co.

I ten szczęśliwy, kto padł wśród zawodu. *Mick. cyt. PJ 1, 71.* I ten winien, co kijem bezpieczeństwo mierzył. *Krasic. cyt. PJ 1, 71.*

Ten, którego rodzice..., lepiej: **ten, czyi** rodzice... (JP 21, 56).

Ten ostatni (wyrażenie to nie jest germanizmem).

Ludwik pożegnał się z kochanką, z ojcem kochanki i żartując niby rzekł do tego ostatniego. *Słow. cyt. JP 16, 123.* Wiedział już o bitwie... i ta ostatnia szczególnie przywiodła go do gniewu. *Sienk.* Było też do dwustu Polaków; ci ostatni umieli zaważyć na szali. *Danił.*

Tendencja (lepiej: dążność, Krasn. 86) do czego, nie: w kierunku czego.

Stworzyło tendencję do odstąpienia (nie: w kierunku odstąpienia) od parytetu złota. *„Czas" 29 VII 33.*

Tender, dlp tego tendra.

Tenis lub lawn-tennis; dlp tego tenisa.

Zwrot: grać w tenisa.

Tenor — tenorzysta. Znaczenie i formy: 1) tenor (= gatunek głosu), dlp tego tenoru, 2) tenor = tenorzysta, dlp tego tenora, 3) tenorzysta, jak: humanista.

Zwrot: tenor (!) listu, ustawy, przepisu = brzmienie listu...

Tentacja (arch., dziś żart.) = próba, pokusa.

Tenże — Znaczenie: 1) T. = ten sam, 2) T. (!) = on.

2. Pewne gatunki roli i ich położenie (nie: i położenie tychże). *Cyt. Szeffs. 38.*

Formy: tenże, tegoż (nie: tegóż), temuż...

Tenże sam = ten sam lub tenże.

...przemian, tymże samym poddanych prawom. *Kołłąt.*

Teokrata — teokracja — teokratyczny. Formy: teokrata, jak: arystokrata.

Teolog — teologia — teologiczny; mlm ci teolodzy lub teologowie.

Teorban — teorbanista. Por. Duda — dudziarz. Kobza — kobziarz. Forma dlp tego teorbanu.

Teoria — teoretyk — teoretyczny. I Formy: dlp tej teorii, dlm tych teorii (-yj). II Składnia: 1) T. kogo, czego = teoria mająca w kimś lub w czymś swoje źródło, należąca do kogoś lub do czegoś, 2) T. o czym = teoria dotycząca czegoś, wyjaśniająca coś.

1. Teoria symbolizmu jest prosta i jasna. *Przybysz.* 2. Słynna teoria o związku procesów tektonicznych na całej kuli ziemskiej. *Goet.*

Zwrot: stawiać teorię.

Wiecie, jakie są wyniki teorii postawionych przedwcześnie. *Goet.*

Teoria poznania — teoriopoznawczy.

Terać (niedok.), nie: tyrać. I Formy: teram, terasz, tera...; teraj!; terający; terany; terał. II Składnia: 1) T. co = zużywać co, 2) T. kim, czym = pomiatać, poniewierać kim, czym.

1. Terać ubranie. *SW.* 2. Wy niewiastami teracie? *SW.*

Terakota (SW, PA, N), nie: terrakota, ani: terakot.

Odcienie terakoty (nie: terakota). *Grusz.*

Terasa. Ob. Taras.

Teren, dlp tego terenu, mlm te tereny, nie: te terena. Składnia: 1) T. czego = miejsce, gdzie się coś odbywa, 2) T. dla kogo, dla czego = teren dogodny dla kogo, dla czego, 3) T. do czego = teren odpowiedni do czego, 4) T. na co = teren przeznaczony na co.

1. Teren popisu, wojny... *SW.* 2. Teren dla działalności. *Natk.* Upatrzyła dobry teren dla nart. *Natk.* 3. To nie jest właściwy teren do popisów. *Mp.* 4. Tereny na budowę domów robotniczych. *Mp.*

Zwrot: tereny ciążące do sieci kolejowej (!) = okręgi ciążenia do sieci (lub linii) kolejowej. *DUMK 31 X 31.*

Teresa — terezjański (z łc. teresianus).
Wyrażenie: św. Teresa od Dzieciątka Jezus = Sainte Thérèse de l'Enfant Jésus. *PJ 35, 57.*

Terkot — terkotać (SW, Łoś, N), rzadziej: tarkot — tarkotać (SW, Łoś). I Formy: 1) dlp tego terkotu, 2) terkoczę, terkoczesz..., rzadziej: terkocę, terkocesz... (dawn.) (nie: terkotam, terkotasz...); terkocz!; terkoczący; terkotał. II Składnia: T. (bez dopełn.), 2) T. czym.
1. Słyszeli terkoczące kołatki obwołujących się stróżów. *Danił.* Terkotał jak katarynka. *Choyn.*
Zwrot: terkotać językiem, *SW* = gadać, paplać głosem monotonnym i hałaśliwym.

Termin — Znaczenie: 1) T. = czas wyznaczony na co, 2) T. = ciężki okres czasu (w tym znaczeniu: lm terminy), 3) T. = czas wyznaczony uczniowi rzemieślniczemu na naukę, 4) T. = wyraz specjalny, używany w nauce, w technice lub w innych gałęziach wiedzy i umiejętności na określenie jakiegoś pojęcia, przedmiotu lub właściwości. Formy: dlp tego terminu, mlm te terminy, nie: te termina.
Zwroty: 1) zrobić coś na termin *(Kod. Post. Cyw.);* 2) wyznaczyć lub oznaczyć (nie: ustalić) termin. *KJMK;* 3) przywrócić termin *(Kod. Post. Cyw.);* 4) przedłużyć bądź skrócić termin *(Kod. Post. Cyw.);* 5) uchylić termin *(Kod. Post. Cyw.);* 6) termin przypada na jakąś datę *(Kod. Post. Cyw.);* 7) termin wygasa, gorzej: ekspiruje; 8) na kogoś przychodzą ciężkie terminy (= ciężkie czasy).

Terminarz = kalendarz terminowy; dlp tego terminarza.

Termometr, dlp tego termometru, ale: metr, metra.

Termopile (nazwa miasta w starożytnej Grecji); dop. tych Termopil (PA), nie: tych Termopili.

Termos, dlp tego termosu.

Terpentyna, nie: terpetyna.

Terror (PA) — terroryzm — terrorysta. Formy: 1) dlp tego terroru, 2) dlp tego terroryzmu, mjsclp w tym terroryzmie, 3) terrorysta, jak: humanista.

Terytorium (PA) (nie: terrytorium) — terytorialny. Formy: terytorium, jak: gimnazjum.
Wyrażenie: na terytorium, nie: w terytorium.

Tesalia (PA) (nie: Tessalia) — tesalijski lub tesalski.

Testament, dlp tego testamentu, mlm te testamenty, rzadziej: testamenta.
Zwroty: 1) napisać testament; 2) zostawić testament; 3) otworzyć testament; 4) obalić testament.
3. Władze otworzyły testament. *Siedl.* 4. Testament nie będzie obalony. *Dąbr.*

Teść — teściowa. Formy: 1) mlm ci teściowie, dlm tych teściów, nie: tych teści, 2) lp teściowa, teściowej, teściowej, teściową lub teściowę, teściowo!, teściową, o teściowej, lm teściowe, teściowych... (odmiana przymiotnikowa, tylko w blp i wlp końcówka rzeczownikowa). Ob. * Nazwiska żon na -owa.

Teuton, w wymowie: Teu'-ton (dwie sylaby) — teutoński.

Teza = twierdzenie (Krasn. 86).
Zwroty: stawiać tezę, wysuwać tezę.

Też, nie: tyż.

Tęchnąć (niedok.), rzadziej: tęchnieć. I Formy: 1) tęchnę, tęchniesz, tęchnie...; tęchnij!; tęchnący; tęchł, tęchłem, tęchli, 2) tęchnieję, tęchniejesz, tęchnieje...; tęchniej!; tęchniejący; tęchniał, tęchnieli. II Składnia: T. od czego lub z czego.

Tęcza, dlp tej tęczy, dlm tych tęcz.
Zwroty: 1) łamać się w tęczę (o świetle); 2) patrzeć w kogo jak w tęczę = patrzeć na kogo z zachwytem.
1. Słońce łamało się w tęczę. *Sienk.* 2. Dziewczęta w niego jak w tęczę patrzą. *Sienk.*

Tędy.
Wyrażenie: tędy siędy. Por. Tam siam.
Myszkują tędy siędy. *Kad.*

Tęgi — tęższy (nie: tęgszy); mlm (męskoosob.) tędzy, tężsi.

Tępić (niedok.). I Znaczenie: 1) T. = robić tępym, 2) T. = wytępiać, wyniszczać. II Formy: tępię, tępisz, tępi, tępimy...; tęp! tępcie!; tępiący; tępiony; tępił. III Składnia: T. kogo, co — czym.

Tępieć (niedok.) = stawać się tępym. I Formy: tępieję, tępiejesz, tępieje...; tępiej!; tępiejący; tępiał, tępieli. II Składnia: T. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Tęsknić (niedok.), nie: tęschnić. I Formy: tęsknię, tęsknisz, tęskni, tęsknimy...; tęsknij!; tęskniący; tęsknił. II Składnia: 1) T. do kogo, do czego = dążyć w tęsknocie do powrotnego pozyskania kogoś lub czegoś, 2) T. po kim, po czym (arch., dziś tylko w stylu uroczystym) = odczuwać tęsknotę po rozstaniu się lub po utracie kogoś lub czegoś, 3) T. za kim, za czym = a) w tęsknocie rozglądać się pragnieniami za kim, za czym, pragnąć pozyskania kogoś lub czegoś, kogo lub czego się nie posiadało, b) tęsknić po kim, po czym (Ob. PJ 36/7).
1. Niech pan zatęskni do naszych dzieci. *Święt.* Zatęskniłeś do świata. *Żerom.* Linowski tęsknił do tych wizyt. *Danił.* Lapończyk tęskni do swych bezbrzeżnych oceanów śniegu. *I. Dąbr.* Serca ludzkie tęsknią do wielkich przeżyć. *Dąbr.* Do niej tęsknił. *Bartk.* 2. Mieszkał tuż przy cesarzu na dworze jak w raju, a nie uwierzy Hrabia jak tęsknił po kraju. *Mick.* Dziś piękność twą w całej ozdobie widzę i opisuję, bo tęsknię po tobie. *Mick.* Ona tęskniła po mnie. *Prus.* Czuję tęsknotę do powiewów wiatru. *Żerom.* Budzi tęsknotę do słońca. *Bartk.* Po tobie tęsknię, nie widzieliśmy się tak długo. *Sierosz.* 3. Tęsknić za ideałami (nie: do ideałów, ani: po ideałach). Tak za czymś tęsknię, a sama nie wiem za czym. *Zapol.* Tęsknił za polem, za krowiną i chłopską zagrodą. *Bartk.* Zmieniły go siły tęsknoty za czymś wielkim, nieziemskim. *Wikt.* W tęsknocie za wyśnioną miłością. *Bartk.* Wszystko było tęsknotą za miłością. *Iwasz.* Czy tęsknisz za Szymonem? *Święt.* Nawet się z tym nie kryje, że za nim tęskni. *I. Dąbr.* Tęskniła za nim. *Naik.*

Tęsknota — Składnia: 1) T. do kogo, do czego, 2) T. po kim, po czym, 3) T. za kim,

za czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: tęsknić).
1. Mnie ściskać będzie za gardło tęsknota do kraju. *Święt.* 2. Rozdzielając duszę między tęsknotę po Kiejdanach a rozmyślania. *Sienk.* 3. Ogarnęła go tęsknota za czymś. *Małacz.* Tęsknoty za tym, co było. *Bartk.* Tęsknota jego za Heleną była zarazem tęsknotą za utraconym światem. *Szpot.*

Tęskny, nie: tęschny.
Żałosne i tęskne (nie: tęschne) ich pieśni. *Mochn.*

Tętent, dlp tego tętentu, mlm te tętenty.
Zwrot: tętent się rozlega, nie: rozdaje się (! rus.).

Tętnić (niedok.), rzadziej: tętnieć. I Formy: tętnię, tętnisz, tętni, tętnimy...; tętnij!; tętniący; tętnił, rzadziej: tętniał. II Składnia: T. czym.
Zatętniało i ucichło. *Sienk.*
Zwrot: tętnić życiem.
Warszawa tętniła życiem zdwojonym. *Weyss. cyt. SW.*

Tiara, w wymowie: ti-ja'-ra.

Tik (!) = nerwowy skurcz, nerwowe poruszenie, drgnienie.

Tiul, w wymowie: t'ul; dlp tego tiulu.

Tkacz — tkacki, — tkactwo; dlm tych tkaczów lub tych tkaczy.
Wyrażenie: przemysł tkacki. *JP 20, 88.*

Tkać (niedok.) = wtykać, wścibiać, wkładać. Por. Tchnąć. Formy: tkam, tkasz, tka...; tkaj!; tkający; tkany; tkał.

Tkalnia, dlp tej tkalni, dlm tych tkalni.

Tkliwo, częściej: **tkliwie.**
Gil tkliwo gwizdnie. *Dyg.*

Tknąć lub **tknąć się** (dok.) — tykać lub tykać się (niedok.) = dotknąć, poruszyć (JP 11, 160). Por. Tkać. I Formy: 1) tknę (się), tkniesz (się)...; tknij (się)!; tknięty; tknąwszy (się); tknął (się); tknąłem (się), tknęli (się), 2) tykam (się), tykasz (się); tykaj (się)!; tykający (się); tykany; tykał (się). II Składnia: T. (ś.) kogo, czego — czym.
W skok ledwie się tykając ziemi postępuje. *Cyt. SW.*
Zwrot: coś kogoś tknęło = coś zwróciło czyjąś uwagę, coś kogoś ostrzegło.
Tylko przyniesiono papier, tak zaraz mnie coś tknęło. *Sienk.*

Tknięty, nie: tkniony.
Zwroty: 1) tknięty miłosierdziem, współczuciem, miłością. *SW;* 2) jak piorunem tknięty; 3) tknięty apopleksją.

Tkwić (niedok.). Formy: tkwię, tkwisz, tkwi, tkwimy...; tkwij!; tkwiący; tkwił, nie: tkwiał.
Między licznymi kurcząt i indyków ciały, w których piersi widelce świeżo wbite tkwiały (zam.: tkwiły). *Mick.*

Tleć (niedok.). Por. Tlić się. Formy: tleję, tlejesz, tleje...; tlej!; tlejący; tlał, tleli.
Oczy już nie mówiły, lecz tlało serce. *Bartk.*

Tlen, dlp tego tlenu.

Tlić się. Por. Tleć. Formy: tlę się, tlisz się, tli się, tlimy się...; tlij się; tlący się; tlił się.

Tłamsić (niedok.) kogo, co. Formy: tłamszę, tłamsisz, tłamsi, tłamsimy...; tłamś! tłamście!; tłamszący; tłamszony; tłamsił.
Wpadł w swobodny ton tłamsząc niepokoje. *Goet.*

Tło, tła, tłu..., tłem, na tle, lm tła, teł, tłom...
Składnia: T. czego, nie: dla czego.
Konflikt włosko-abisyński stanowi tylko tło wielkiej gry dyplomatycznej (nie: tło dla wielkiej gry). *„Czas" 23 IX 35.*
Zwrot: na tle czego się odbywa, coś się dzieje = na podłożu przyczynowym czegoś, na podstawie czegoś, na gruncie czegoś, z tytułu czegoś coś się odbywa, coś się dzieje.
Zatarg powstał na tle pewnej manii Jaśkowej. *Siedl.* Nieuzasadniona wrogość powstawała w nich na tym tle. *Dąbr.* Na tle wykonania umowy = na podstawie wykonania umowy, z tytułu wykonania umowy, z powodu wykonania umowy. *Cyt. Kr. 2, 121 nn.*

Tłocznia, dlp tej tłoczni, dlm tych tłoczni.

Tłoczno lub **tłocznie.**

Tłoczyć (niedok.). I Formy: tłoczę, tłoczysz, tłoczy, tłoczymy...; tłocz! tłoczcie!; tłoczący; tłoczony; tłoczył. II Składnia: T. co — do czego lub w co.

Tłoczyć się do czego lub w co = pchać się do czego lub w co.
Owiec trzoda w ulicę się tłoczy. *Mick.*

Tłomok (!) = tłumok (PA).

Tłuc (niedok.) — stłuc (dok.). I Formy: 1) tłukę (nie: tłuczę), tłuczesz, tłucze..., tłuką (nie: tłuczą); tłucz! tłuczcie!; tłuczący; tłuczony; tłukł, 2) stłuc, jak: tłuc. II Składnia: 1) T. co — czym = rozbijać co—czym (gdy się wymienia narzędzie bicia), 2) T. co — o co = rozbijać co uderzając o co, 3) T. w co — czym = uderzać w co — czym.
3. Wiatr ciągle tłucze w szyby. *Zapol.*
Zwroty: 1) tłuc pieprz, cukier... w moździerzu; 2) tłuc szklanki, talerze, garnki, szyby...

Tłuc się (niedok.) — stłuc się lub potłuc się (dok.). I Formy: tłuc się, jak: tłuc. II Znaczenie i składnia: 1) T. ś. (zwykle tylko w postaci niedok.) o co = uderzać się, rozbijać się o co, 2) T. ś. w co (dok.: stłuc się) = uderzać się w co, 3) T. ś. z kim (dok.: potłuc się, natłuc się) = bić się, walczyć z kim, 4) T. ś. (bez dopełn., zwykle tylko w postaci niedok.) = wałęsać się.
1. Serce tłukło się o kraty. *Żerom.* 2. Stłukłem się w kolano. *Mp.* 3. Cośmy się z nim za lat dziecinnych natłukli! 4. ...zamiast tu się z kąta w kąt tłuc. *Sienk.*

Tłum — tłumek lub tłumik; dlp tego tłumu, tego tłumku. Ob. Tłumik.
W sklepiku zastałem spory tłumik. *Choyn.* Pozostały na ganku tłumik ludzi wybucha śmiechem. *Orzesz. cyt. SW.*

Tłumacz (PA), nie: tłomacz.

Tłumacz (nazwa miasta) — tłumacki.

Tłumaczyć (niedok.) (PA), nie: tłomaczyć. I Formy: tłumaczę, tłumaczysz, tłumaczy, tłumaczymy...; tłumacz! tłumaczcie!; tłumaczący; tłumaczony; tłumaczył. II Znaczenie i składnia: 1) T. z czego — na co = przekładać z jednego języka na drugi, 2) T. komu—co = wyjaśniać, przedstawiać, perswadować komu — co.
Zwroty: 1) tłumaczyć na polskie lub na język polski (zwrot drugi nie powstał pod wpływem języka rosyjskiego, zna go A. M. Troc., autor „Dykcjonarza francusko-niemiecko-polskiego" 72

r. 1764—1765 i autor przekładu „Talemaka" Fenelona z r. 1750) ob. JP 11, 176. PJ 35/36, 153 *JP 21, 177;* 2) tłumaczyć słowo w słowo. *SW;* 3) tłumaczyć dosłownie lub literalnie.

Tłumik = przyrząd tłumiący terkot motoru lub hałaśliwe głosy radia. Forma dlp tego tłumika, ale: tego tłumiku=małego tłumu (od: tłum). Ob. Tłum.

Tłumnie lub **tłumno.**

Tłumok (PA), nie: tłomok; dlp tego tłumoka.

Tłusty—tłustszy lub tłuściejszy; mlm (męsko-osob.) tłuści, tłustsi, tłuściejsi.

Tłuszcz, dlp tego tłuszczu.

Tłuszcza, dlp tej tłuszczy, dlm tych tłuszcz.

Tłuścić (niedok.). I Formy: tłuszczę, tłuścisz, tłuści, tłuścimy...; tłuść! tłuśćcie!; tłuszczący; tłuszczony; tłuścił. II Składnia: T. kogo, co — czym.

Tłuścieć (niedok.). I Formy: tłuścieję, tłuściejesz, tłuścieje...; tłuściej!; tłuściejący; tłuściał, tłuścieli. II Składnia: T. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: grubieć).

Toaleta (PA) (nie: tualeta) — toaletka,— toaletowy.

Zgrabna toaletka. *Choym.*

Wyrażenie: toaletowe przybory *(Dąbr.).*

Toast—toaścik,—toastowy; dlp tego toastu.

Zwroty: 1) toast na cześć czyjąś; 2) wznosić toast na cześć czyjąś (nie: za cześć czyjąś, ale: na pomyślność lub za pomyślność czyjąś, na zdrowie lub za zdrowie czyjeś); 3) wznosić toast w czyjeś ręce.

2. Pierwszy toast wznoszę na zdrowie króla. *Sienk.* 3. Zaczął pić wznosząc toasty na ręce Kordysa. *Goet.*

Toczyć (niedok.)—taczać (niedok. wielokr.). Formy: 1) toczę, toczysz, toczy, toczymy...; tocz! toczcie!; toczący; toczony; toczył, 2) taczam, taczasz...; taczaj!; taczający; taczany, taczał, taczali. II Składnia: T. co.

Zwroty: 1) toczyć wojnę. *SW;* 2) toczyć dysputę, układy, proces, spór. *SW;* 3) robak toczy drzewo; 4) choroba toczy ciało, duszę.

Toga, dlm tych tog (PG) lub tóg.

Tok, dlp tego toku.

Zwroty: 1) tok sprawy, działania lub jakiej czynności, ale nie: tok przedmiotu, rzeczy, 2) w toku sprawy, rozprawy, śledztwa *(Kod. Post. Cyw.).*

Tokaj — tokajski; dlp tego tokaju.

Tokarz — tokarnia. Formy: 1) dlm tych tokarzów lub tych tokarzy, 2) dlp tej tokarni, dlm tych tokarni.

Tokio (ndm) — tokijski.

Tolerancja — tolerancyjny.

Tolerować (niedok.) kogo, co. Formy: toleruję, tolerujesz...; toleruj!; tolerujący; tolerowany; tolerował.

Tołstoj, Tołstoja, Tołstojowi... Ob. *Nazwiska rosyjskie na -oj.

Tomaszów (Mazowiecki i Lubelski) — tomaszowski.

Tompon (!) = tampon.

Ton — I Znaczenie: 1) T. = melodia głosu, 2) T.=sposób bycia, zachowania się. II Forma dlp tego tonu.

Zwroty: 1) śpiewać lub grać pod ton czego (gdy się wymienia ton głosu lub instrumentu, do którego się śpiewający lub grający stosuje); 2) śpiewać lub grać na ton jakiś (gdy się wymienia charakter tonu, do którego się stosuje śpiewający lub grający); 3) śpiewać, grać, mówić jakimś tonem (= przybierając jakiś ton); 4) śpiewać, grać, mówić z innego tonu (= zmieniając ton); 5) przybierać (nie: przyjmować) jakiś ton; 6) wpadać w jakiś ton = przybierać jakiś sposób bycia; 7) nadawać ton czemu; 8) zły lub dobry ton, coś jest w złym lub dobrym tonie.

1. Sielanki nabożne śpiewano pod gitary powolne tony. *Berent.* 2. Powtarzał to pytanie na różne tony. *Iwasz.* 3. Zapytał weselszym tonem. *Prus.* 4. Dodała z innego tonu. *Dąbr.* 6. Wpada w ton młodzieńczych dysput. *Grusz.* Wpadł w ton żartobliwej wyrozumiałości. *Goet.* 7. Nadawali ton życiu. *Sierosz.* 8. Uchodziło to za zły ton. *Małacz.*

Tona (PA), nie: tonna; dlp tej tony, dlm tych ton.

Tonąć (niedok.). Formy: tonę, toniesz, tonie...; toń! tońcie!; tonący; tonął, tonąłem, tonęli.

Zwroty: tonąć w szczęściu, w błogości, w marzeniu, w zapomnieniu...

Cały świat tonął w oceanie dziwnej błogości nieba. *I. Dąbr.* Zatonął w marzeniu. *Żerom.*

Tonsura, nie: tonzura, ale: cenzura, cenzor, nie: censura, censor.

Topić (niedok.). Formy: topię, topisz, topi, topimy...; top! topcie!; topiony; topił.

Topiel, dlp tej topieli, mlm te topiele, dlm tych topieli.

Topnieć — I Formy: topnieję, topniejesz...; topniej!; topniejący; topniał, topnieli. II Składnia: T. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: grubieć).

Topola, dlp tej topoli, dlm tych topoli lub tych topól.

Granie wichury na olbrzymich strunach topól. *Żerom.*

Topór, dlp tego toporu (SW), częściej: tego topora (Łoś, N).

Tor, nie: tór; dlp tego toru.

Zwroty: 1) tor na pociąg (nie: dla pociągu)= tor przygotowany na przybycie pociągu. *KJMK;* 2) nasuwanie (nie: rychtowanie) toru. *DUMK 25 VII 32;* 3) kierować myśl na jakieś tory; 3) tor z ruchem prawobieżnym lub lewobieżnym. *KJMK.*

3. Zdarzenia, które nastąpiły, skierowały jego myśli na inne tory. *Iwasz.*

Torba — torebka; dlm tych torb.

Zwroty: 1) iść z torbami = iść na dziady = popaść w niedostatek; 2) puszczać kogo z torbami = przyczynić się do czyjejś ruiny majątkowej.

2. Widzę, jak nas z torbami puszcza. *Dąbr.*

Torbiel ten, nie: to torbiele (dawn.), ani: ta torbiel; dlp tego torbiela.

Toreador (PA), nie: torreador; dlp tego toreadora.

Torf — torfiarz, — torfowy, — torfiasty. Formy: 1) dlp tego torfu, 2) dlm tych torfiarzy lub torfiarzów.

Z chałup torfiarzy. *Przybysz.*

Tornister, dlp tego tornistra.

Torować — Formy: toruję, torujesz...; toruj!; torujący; torował.
Zwrot: torować komu lub dla kogo drogę do czego.
Torpeda ta, nie: to torpedo.
Tors, dlp tego torsu.
Torsja, dlp tej torsji, dlm tych torsji (-yj).
Tortura — Składnia: 1) T. kogo (gdy się wymienia osobę, którą się poddaje torturze), 2) T. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która zadaje torturę).
2. Przeżyła torturę czynu. *Żerom.*
Toruń — toruński.
Totumfacki, nie: tutumfacki.
Totus, dlp tego totusa.
Zwrot: mieć totusa.
Miałem dwa razy totusa. *Jeż cyt. SW.*
Towar, dlp tego towaru.
Zwroty: sprowadzać lub zamawiać towar, nie: wypisywać towar (! rus.). *SF.*
Towarzystwo czego, nie: dla czego.
Towarzystwo popierania przemysłu. *Kr. 1, 72.*
Zwroty: 1) towarzystwo akcyjne, nie: anonimowe. *PJ 36/7;* 2) wchodzić w towarzystwo kogo; 3) dotrzymywać komu towarzystwa.
2. Postanowił wejść w towarzystwo ludzi. *Prus.* 3. Zosia dotrzymała jej towarzystwa. *Sierosz.*
Towarzysz, dlm tych towarzyszy lub towarzyszów.
Oddalała się zwolna od swych towarzyszy. *Mick.*
Zwroty: towarzysz zabaw; towarzysz pracy; towarzysz niedoli.
Towarzyszyć (niedok.). I Formy: towarzyszę, towarzyszysz, towarzyszy, towarzyszymy...; towarzysz! towarzyszcie!; towarzyszący; towarzyszył. II Składnia: T. komu — w czym.
(Prosił), by im towarzyszyła w zwiedzaniu świata. *Dąbr.*
Towiański — towiańczyk, rzadko: towianista. Por. piłsudczyk, halerczyk, dowborczyk, ale: heglista, kantysta.
Tracić (niedok.). I Formy: tracę, tracisz, traci, tracimy...; trać! traćcie!; tracący; tracony; tracił. II Składnia: 1) T. co (gdy się wymienia przedmiot całkowicie stracony), 2) T. na czym, rzadko: z czego (gdy się wymienia przedmiot, którego cząstkę się traci), 3) T. na czym (gdy się wymienia przyczynę straty), 4) T. na co (gdy się wymienia przedmiot, na którego osiągnięcie coś się traci).
1. Utraciliśmy stu ludzi w zabitych, rannych i wziętych do niewoli. *PJ 2, 105.* 2. Straciła na urodzie, stracił na wadze. 3. Jeszcze nikt na grzeczności nie stracił. Nikt na tym nie stracił. *Mick.* 4. Dwanaście godzin straciła na przygotowania do odjazdu. *Żerom.*
Zwroty: 1) tracić głowę = tracić przytomność umysłu; 2) tracić na sile, na wadze, na humorze...; 3) tracić kogo z oczu; 4) tracić w czyichś oczach (= tracić w czyjejś opinii).
1. Potracili głowy. *Żerom.* 2. Świadomość moja nic nie traci na swej sile. *I. Dąbr.* Traci na wadze ciało pogrążone w wodzie. *Bartk.* Nie traci na humorze. *Żerom.* 3. Potracili się z oczu. *Sienk.* 4. Ostrzeńscy stracili w jej oczach. *Dąbr.*
Tracić się (! rus. por. rasteriat'sia) = gubić się, tracić panowanie nad sobą.
Tradycja — tradycyjny, — tradycjonalizm — tradycjonalny.
Zwroty: 1) robić co dla tradycji; 2) siłą tradycji.
1. Bije go dla zasady, dla obyczaju, dla tradycji. *Siedl.*
Traf, dlp tego trafu.
Zwroty: 1) szczęśliwy traf; 2) szczęśliwym trafem; 3) dziwnym trafem.
1. Gdyby nie traf szczęśliwy. *Małacz.* 3. Dziwnym trafem uratowano bibliotekę. *Siedl.*
Trafić (dok.) — trafiać (niedok.). I Formy: 1) trafię, trafisz, trafi, trafimy...; traf! trafcie!; trafiony; trafiwszy; trafił, 2) trafiam, trafiasz...; trafiaj!; trafiający; trafiany; trafiał, trafiali. II Znaczenie i składnia: 1) T. kogo, co = ugodzić (zwłaszcza kulą) kogo, co (przen.), T. kogo, co (!) = spotkać kogo, co, 2) T. w kogo, w co = celując ugodzić w kogo, w co, (przen.) wpaść trafem w co, trafić w co myślą lub uczuciem, 3) T. do czego = odnaleźć drogę do kogo, do czego, (przen.) odnaleźć co myślą, trafić do przekonania, 4) T. na kogo = wpaść trafem na kogo, spotkać trafem kogo, 5) T. w co, do czego, pod co... (! rus.) — wpaść w co, do czego, pod co.
1. Trafił go w twarz. *Krasn.* 78. Pewny jestem, że trafiony, że krwawi. *Sierosz.* 2. Mógł trafić w oko. *Bartk.* Trafił w korytarz długi i mocny. *Żerom.* Nie trafił w ten najważniejszy punkt. *Ostr.* 3. Chcemy trafić do owego punktu historii. *Kołłąt.* Jakże tu do niego trafić? (= jak go przekonać?). *Sienk.* 4. Na ganku trafił na Józia. *Sierosz.* żeby choć raz trafił na taką (książkę). *Dąbr.* Szukałem po omacku, za każdym razem trafiałem na łóżko Bolka. *Nowak.* 5. Wpadł (nie: trafił) pod tramwaj. *Mp.*
Zwroty: 1) trafić na swoją drogę = znaleźć odpowiadający usposobieniu tryb życia lub zawód; 2) trafić w co jak kulą w płot = źle trafić, nie rozumieć czego.
1. Nareszcie trafił na swoją drogę. *Żerom.* 2. Aleś trafił jak kulą w płot. *Choyn.*
Tragarz, dlm tych tragarzy lub tragarzów.
Tragedia (PA) (nie: trajedia, ani: tragiedia) czego.
Tragiczność — tragizm (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczownikach: komiczność — komizm).
Tragik — tragiczny. Formy: tra'gik, tra'gika, tragiko'wi..., tra'gikiem... (formy trzysylabowe mają akcent na pierwszej sylabie).
Trajektoria (!) = krzywa ruchu (DUMK 26 XI 34).
Trajkotać lub **trejkotać**. Formy: trajkoczę, trajkoczesz..., rzadziej: trajkocę, trajkocesz... (dawn.), rzadko: trajkotam, trajkotasz...; trajkocz!; trajkoczący; trajkotał.
Co się naklekce, natrejkota. *Dyg.*
Trakt — Znaczenie: 1) T. = droga bita, gościniec, droga, 2) T. = (przen.) bieg, tok.
Zwroty: w trakcie czego = w toku czego.
W trakcie tych zabiegów. *Żerom.*
Traktament, dlp tego traktamentu, mlm te traktamenty, rzadko: traktamenta.
Traktiernia, dlp tej traktierni, dlm tych traktierni.
Traktować (niedok.). I Formy: traktuję, traktujesz...; traktuj!; traktujący; traktowany; traktował. II Znaczenie i składnia:

1) T. kogo, co jako kogo, co = uważać kogo, co—za kogo, za co, postępować z kimś uważając go za kogoś, kto jest wymieniony w rzeczowniku po przysłówku: jako, 2) T. kogo, co jak kogo, co = postępować z kimś z czymś, jak się postępuje z kim lub z czymś, kto lub co jest wymienione w rzeczowniku po przysłówku: jak, 3) T. z kim—o kogo, o co = prowadzić z kim układy o kogo, o co.

1. Traktował swoje przedsięwzięcie jako ostatnią próbę. *Danił.* 2. Traktował mnie jak dziecko. *Zapol.* Zaczął ją traktować jak dorosłą pannę. *I. Dąbr.* 3. Można traktować o kupno kamienicy. *Dąbr.*

Zwrot: 1) traktować kogo z góry (= z lekceważeniem); 2) traktować co w płaszczyźnie czego (!) = traktować co pod kątem widzenia czego.

1. Już i tak mnie z góry traktuje. *Zapol.* 2. Sprawa nie potrzebuje być traktowana pod kątem widzenia (nie: w płaszczyźnie) kompromisu politycznego. *Cyt. Kr. 1, 126.*

Tramwaj, nie: tranwaj; dlp tego tramwaju, dlm tych tramwai lub tramwajów.

Nie biegł do tramwajów. *Grusz.*

Zwroty: 1) tramwaj na Wolę, na Ochotę, na Grzegórzki, na Sołacz, na Antokol, na Wały Hetmańskie; 2) siadać do tramwaju, nie: w tramwaj.

Trans, dlp tego transu.

Zwroty: 1) wpadać w trans; 2) być w transie = być podnieconym, ożywionym.

Transakcja (PA), nie: tranzakcja. Składnia: 1) T. z kim (gdy się wymienia osobę, z którą się prowadzi transakcję), 2) T. z czym (gdy się wymienia rzecz, która jest przedmiotem transakcji).

2. Ofiaruje ci transakcję ze starą garderobą. *Makusz.*

Transkrypcja, nie: transkrybcja, ale: transkrybować.

Translokacja = przeniesienie (Krasn. 86, DUMK 25 VII 32).

Transparent, dlp tego transparentu.

Transport = przewóz (Krasn. 86); dlp tego transportu.

Transumować (!) = odpisywać (Kr. 2, 71).

Transumpt (!) = odpis (Kr. 2, 71).

Tranzyt, dlp tego tranzytu.

Zwrot: przesyłać co tranzytem.

Trapez ten, nie: ta trapeza; dlp tego trapezu.

Czepiał się trapezu. *Parand.*

Trapić (niedok.). I Formy: trapię, trapisz, trapi, trapimy...; trap! trapcie!; trapiący; trapiony; trapił. II Składnia: T. kogo — czym.

Trapił go bezgraniczny niedostatek. *Parand.*

Tratować (niedok.), nie: tradować. I Formy: tratuję, tratujesz...; tratuj!; tratujący; tratowany; tratował. II Składnia: T. kogo — czym.

Zwrot: tratować kogo na śmierć.

Tratując wrogów na śmierć. *Żerom.*

Tratwa ta, nie: ta tratew; dlm tych tratw lub tych tratew.

Trawa.

Zwrot: wiedzieć, jak trawa rośnie = być przenikliwym.

Ta baba wie, jak trawa rośnie i najtajniejszą myśl odgadnie. *Sienk.*

Trawić (niedok.)—strawić (dok.). Formy: 1) trawię, trawisz, trawi, trawimy...; traw!; trawiący; trawiony; trawił, 2) strawić, jak: trawić.

Zwroty: 1) trawić czas na czym (gdy się wymienia jakąś czynność, na którą się czas zużywa); 2) trawić czas nad czym (gdy się wymienia jakiś przedmiot, któremu się czas poświęca).

1. Po bezsennej nocy strawionej na rozmyślaniach. *I. Dąbr.* 2. Trawił całe dnie nad książkami.

Trawić się czym = dręczyć się czym.

Trawił się niepewnością. *Siedl.*

Trąba — trąbka, — trębacz.

Zwrot: puścić kogo, co w trąbę (rub.) = porzucić kogo.

Puść ty ją w trąbę! *Weyss.*

Trąbić (niedok.). I Formy: trąbię, trąbisz, trąbi, trąbimy...; trąb! trąbcie!; trąbiący; trąbiony; trąbił. II Znaczenie i składnia: 1) T. (bez dopełn.) = grać na trąbie; 2) T. co lub o czym (przen.) = rozpowiadać na wszystkie strony o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mówić co lub o czym).

2. Cała wieś o niej (tajemnicy) trąbi. *Sierosz.*

Trącić (dok.) — trącać (niedok.). I Formy: 1) trącę, trącisz, trąci, trącimy...; trąć! trąćcie!; trącony; trąciwszy; trącił, 2) trącam, trącasz...; trącaj!; trącający; trącany; trącał. II Składnia: T. kogo, co — czym = szturchnąć kogo, co — czym.

Trącał ją nosem. *Wikt.*

Trącić (niedok.) czym = pachnąć czym.

Beczka trąci winem.

Trefl, dlp tego trefla, dlm tych trefli.

Zwroty: 1) grać w trefle; 2) wychodzić w trefle; 3) sześć, siedem... trefli lub sześć, siedem... trefl.

Trel, rzadziej: tryl (zwykle w lm: trele lub tryle), dlp tego trelu, dlm tych treli.

Słowicze trele. *Małacz.*

Trembowla — trembowelski.

Trening — treningowy = ćwiczenie — ćwiczebny.

Wyrażenie: lot ćwiczebny (= treningowy).

Trenować — Znaczenie: 1) T. = ćwiczyć kogo, 2) T. (!) = trenować się, ćwiczyć się (Kr. 2, 199). Por. Ćwiczyć.

Tresować (niedok.), nie: dresować. I Formy: tresuję, tresujesz...; tresuj!; tresujący; tresowany; tresował. II Składnia: T. kogo — w czym.

Treść, dlp tej treści, mlm te treści, dlm tych treści.

Zwrot: treść w kierunku czego (!) = treść dotycząca czego.

Powołując się na treść ustawy dotyczącą zdrady stanu (nie: w kierunku zdrady stanu). *Cyt. Kr. 1, 134.*

Trębacz, dlm tych trębaczy lub tych trębaczów.

Trębowla (!) = Trembowla.

Trętwa, częściej: **drętwa.**

Trętwieć, częściej: **drętwieć.**

Tręzla (PA), nie: trenzla, ani: trędzla; dlp tej tręzli, mlm te tręzle, dlm tych tręzli.

Triennium (PA) (nie: trienium), w wymowie: tri-jeń´-jum(. Formy jak: gimnazjum.

Triest (w wymowie: Trjest) = triesteński; dop. (z) Triestu.

Triolet (w wymowie: tri-o´-let); dlp tego trioletu.

Triumf (PA) lub **tryumf** (PA) (w wymowie: try´umf) — triumfalny (tryumfalny); dlp tego triumfu (tryumfu).

Zwroty: 1) odprawiać triumf = obchodzić w triumfalnej uroczystości zwycięstwo; 2) odnosić nad kim triumf. *SF.*

1. Klaudiusz pozwolił mu odprawić triumf. *Sienk.*

Triumfujący — triumfująco lub **tryumfujący** — tryumfująco. Ob. Kojący — kojąco.

— Tak! — odparł triumfująco. *Goet.*

Trocha (rzeczown.) = okruszyna, drobina. Formy: trocha, trochy, trosze.

Przyjechał z trochą pieniędzy. *Reym.* Paczuszka z trochą słodyczy. *Małacz.*

Trochej, nie: trochaj, ale: trocheiczny lub trochaiczny.

Trochę (przysł.) (nie: trocha) = niedużo, niewiele.

Drogi białe i trochę zieleniejące. *Orzesz.* Zostało trochę kobiet. *Choyn.*

Trofeum, zwykle w lm: trofea, dlm tych trofeów.

Troglodyta (nie: troglodyt) = człowiek żyjący w czasach pierwotnych. Formy: lp troglodyta, troglodyty, troglodycie... lm troglodyci, troglodytów...

Troić się (niedok., tylko w 3 os. lp lub lm).

Zwrot: coś się komu troi w oczach, w głowie, w mózgu = coś się komu mąci w oczach...

Troiło mi się w mózgu od cyfr. *Szpot.*

Troja — trojański; dop. Troi.

Troje—I Formy: troje, trojga, trojgu, troje, trojgiem, w trojgu. II Składnia: 1) wszystko troje przyszło lub wszyscy troje przyszli, 2) troje mojego rodzeństwa, trojga mojego rodzeństwa, trojgu mojemu rodzeństwu, troje mojego rodzeństwa, trojgiem mojego rodzeństwa, o trojgu moim rodzeństwu, 3) było nas troje rodzeństwa.

1. Wszystko troje wyszło razem do bydła. *Fredro.* Śmieliśmy się wszystko troje. *Choyn.* 2. Był najstarszy z trojga rodzeństwa. *Grusz.*

Zwrot: we troje = razem we trzy osoby.

Dawniej robili we troje. *Prus.*

Troki (tylko w lm) = paski rzemienne do ściągania pakunków; dop. tych troków.

Troki (nazwa miasta) — trocki; dop. tych Trok.

Trop = ślad (zwierzęcy) na ziemi lub na śniegu; dlp tego tropu.

Zwroty: 1) zbijać kogo z tropu = wybijać kogo z równowagi duchowej; 2) trop w trop za kim, za czym = tuż, tuż za kim, za czym.

1. To do reszty zbiło chłopów z tropu. *Sierosz.* Był bezradny chwilowo, zbity z tropu. *Kruczk.* 2. Trop w trop dybie za nim. *Żerom.* Jeden świt przepadał, a już drugi trop w trop leciał. *Wikt.*

Tropić kogo, co, nie: za kim, za czym.

Przebiegamy wieki tropiąc zmiany... (nie: za zmianami). *Cyt. Kr. 1, 41.*

Formy: tropię, tropisz, tropi, tropimy...; trop! tropcie!; tropiący; tropiony; tropił.

Troska — troskliwy,—beztroski (PJ 35/6). Składnia: troska o kogo, o co.

Nawykły do troski o życie. *Bartk.* Troska o lekcje i buty. *I. Dąbr.* Jej gorliwa troska o gościa. *Grusz.*

Troskać się (niedok.) lub **troszczyć się.** I Formy: troskam się, troskasz się..., lub troszczę się, troszczysz się, troszczę się...; troskaj się!; troskający się; troskał się lub troszcz się!; troszczący się; troszczył się. II Składnia: 1) T. ś. kim, czym = troszcząc się martwić się, smucić się kim, czym, 2) T. ś. o kogo, o co = troszcząc się bać się, niepokoić się o kogo, o co.

1. Troskała się tym. *Nałk.* Czym człowiek powinien się troskać. *Dąbr.* 2. O nic się nie troskaj! *Dąbr.* Wszyscy się o nią troszczą. *Dąbr.* Nie troszczył się o jutro. *Wikt.*

Troskliwy o kogo, o co — troskliwość o kogo, o co.

Wrażenie obmierzłej troskliwości o własny spokój. *Żerom.*

Zwrot: okazać komu troskliwość. *SF.*

Trotuar (PA) (nie: trotoar, ani: tretuar) = chodnik; dlp tego trotuaru.

Trójbarwny, nie: trzybarwny.

Trójka.

Zwrot: we trójkę = we troje.

Opuścili dom we trójkę. *Prus.*

Trójkąt — trójkątny; dlp tego trójkąta.

Trójnóg, dlp tego trójnoga.

Trójząb, dlp tego trójzębu.

Trubadur, dlp tego trubadura, mlm ci trubadorowie, rzadziej: trubadurzy.

Trucht, dlp tego truchtu.

Zwrot: biec truchtem.

Trud, dlp tego trudu.

Zwroty: 1) ciężki trud, por.: twardy (nie: ciężki) orzech do zgryzienia; 2) trud nad lub ponad siły; 3) wkładać w co trud; 4) zadawać sobie trud; 5) ponosić trud; 6) brać na siebie trud; 7) z trudem coś robić.

2. Jakby wypowiedzenie tej myśli było trudem nad siły. *Dąbr.* 3. Pojęcia nie mam, ile potrzeba wkładać trudu. *Kruczk.* 4. Nie zadaje sobie trudu nad dociekaniami w kwestiach życia. *I. Dąbr.* Dziękuję, że sobie pan zadał tyle trudu ze mną. *Goet.* 5. Ona ponosiła za nich ten trud. *Nałk.* 6. To było wzięcie na siebie jeszcze i tego trudu. *Nałk.* 7. Z trudem czołgał się po podłodze. *Wikt.*

Trudnić (niedok.). I Formy: trudnię, trudnisz, trudni, trudnimy...; trudnij!; trudniący; trudnił. II Składnia i znaczenie: 1) T. co = czynić co trudnym, 2) T. kogo—czym = zajmować kogo — jakąś pracą.

Trudno.

Zwroty: 1) trudno (jest) o kogo, o co = trudno znaleźć, dostać kogo, czego; 2) to trudno i darmo = trzeba się z tym pogodzić.

1. O miejsce nowe nie byłoby trudno. *Siedl.* Trudniej będzie o konie. *Dąbr.* 2. To trudno i darmo. *Wikt.*

Trudność, dlp tej trudności, mlm te trudności, dlm tych trudności. Składnia: 1) T. czego = trudność wywołana przez co, 2) T. w czym = trudność napotkana w czym.

1. Trudność oddychania. *SW.* 2. Trudność w chodzeniu. *SW.*

Zwroty: 1) z trudnością coś robić lub osiągać; 2) bez trudności coś robić lub osiągać; 3) naje-

żony trudnościami; 4) stawiać komu trudności w czym; 5) wpadać lub popadać w trudności. *PJ* 12, 4; 6) trudność jest, zachodzi lub tkwi (nie: leży) w czym. *Krasn. 66;* 7) trudność ze strony (nie: od strony) kogo, czego.

1. Pola tutejszych osad po górach z trudnością rodzą owsy. *Stasz.* 2. Może pokonywać bez trudności opór *Dyg.* 3. Praca najeżona trudnościami. *Kad.* 4. Trudność, jaką sobie stawił na drodze. *Bartk.* 6. Gdy zachodzi trudność w dostarczeniu ksiąg. *Kod. Post. Cyw.* 7. Trudności ze strony Boga i ze strony świata. *PJ 1, 31.*

Trudny dla kogo, rzadko: komu (dawn.), ale: do czego, nie: dla czego.

Nietrudne to dla mnie żądanie. *Mp.* Trudne do pojęcia, trudniejsze jeszcze do opisu to pierwsze wrażenie. *Stasz.* Skaleczenia były ciężkie i trudne do zagojenia. *Wikt.*

Zwroty: 1) trudny do wiary = niewiarygodny; 2) trudny do naprawienia, do powetowania.

1. To było trudne do wiary. *Nałk.*

Trudzić (niedok.). I Formy: trudzę, trudzisz, trudzi, trudzimy...; trudź! trudźcie!; trudzący; trudzony; trudził. II Składnia: T. kogo — czym.

Trumpek (! prow. wlkopol.) = przecieracz (IGD).

Trunek, dlp tego trunku.

Zwrot: na frasunek dobry trunek. *(Sierosz).*

Trup, dlp tego trupa, blp tego trupa, ale: blm te trupy, rzadko: tych trupów.

Wciągają trupów. *Żerom.*

Zwrot: paść trupem.

Prędzej by teraz trupem padła. *Dąbr.*

Trusia.

Zwrot: jak trusia = cicho i spokojnie.

Sprawowała się jak trusia. *Prus.* Siedziałem cicho jak trusia. *Małacz.*

Truteń, dlp tego trutnia, mlm te trutnie, dlp tych trutni lub trutniów.

Trwać (niedok.). I Formy: trwam, trwasz, trwa...; trwaj!; trwający; trwał. II Składnia: 1) T. przy czym = trzymać się uporczywie przy czym, 2) T. w czym = uporczywie pozostawać w czym, 3) T. na czym = trwale pozostawać na czym, 4) T. (bez dopełn.) = długo, trwale się utrzymywać.

1. On ciągle trwa przy swoim zdaniu. *Mp.* 2. On wciąż trwa w nadziei polepszenia sobie bytu. *Mp.* 3. Pomimo śniegu trwającego na wszystkim. *Nałk.* 4. Wszystko to chwilę trwało. *Malcz. cyt. SW.*

Zwroty: 1) trwać przy swoim (z domyśl.: zdaniu); 2) trwać w błędach; 3) trwać bez ruchu.

1. Trwał przy swoim. *Dąbr.* 3. Trwa całe godziny bez ruchu. *Bartk.*

Trwoga o kogo, o co.

Trwoga o syna dobijała ją. *Żerom.*

Zwroty: 1) bić, uderzać na trwogę; 2) przejmować kogo trwogą; 3) napełniać kogo trwogą.

1. Uderzono na trwogę. *Mochn.* 2. Głos trwogą przejęty. *Bartk.*

Trwonić (niedok.). I Formy: trwonię, trwonisz, trwoni, trwonimy...; trwoń!; trwoniący; trwonił. II Składnia: T. co.

Trwożyć (niedok.). I Formy: trwożę, trwożysz, trwoży, trwożymy...; trwóż! trwóżcie!; trwożący; trwożony; trwożył. II Składnia: T. kogo — czym.

Trwożyć się — I Formy: trwożyć się, jak: trwożyć. II Składnia: 1) T. ś. czym = przestraszać się czym, bać się, lękać się czego, 2) T. ś. o kogo, o co = niepokoić się o kogo, o co. Por. Bać się.

1. Głupi, kto się lada czym trwoży. *Cyt. SW.* 2. Trwożył się tylko o to. *Orzesz.*

Trybulka, nie: trymbulka, ani: trebulka.

Trybunał czego, nie: dla czego; dlp tego trybunału.

Trybunał spraw (nie: dla spraw) prasowych. *Cyt. Kr. 1, 74.*

Trybuszon (!) = korkociąg.

Trygiel (! prow. wlkpol.) = rynka, mały żeleźniak (IGD).

Tryl, częściej: **trel.**

Przerwał tryle. *Małacz.*

Trymestr — trymestralny, dlp tego trymestru.

Tryngelt, dlp tryngeltu.

Trynitarz, dlm tych trynitarzy lub tych trynitarzów.

Tryptyk, dlp tego tryptyku.

Tryskać (niedok.)—trysnąć (dok.). I Formy: 1) tryskam, tryskasz, tryska, rzadko: tryszczę, tryszczesz, tryszcze...; tryskaj!, rzadko: tryszcz!; tryskający, rzadko: tryszczący; tryskał, 2) trysnę, tryśniesz, tryśnie...; tryśnij!; trysnąwszy; trysnął, trysnąłem, trysnęli, rzadziej: trysł, trysłem, tryśli. II Składnia: 1) T. czym lub co — na kogo, 2) T. (bez dopełn.) = wyrzucać z siebie wodę lub inną ciecz.

1. On zawsze pełen humoru, tryska wesołością i życiem. *Mp.* W skrami tryszczącym przepychu. *Przybysz. cyt. SW.*

Tryumf. Ob. Triumf.

Trywialny (w wymowie: try-wjal'-ny) — trywialność, — trywialnie.

Trzask, dlp tego trzasku.

Trzaska (płn.) = drzazga (płd.).

Wyschły jak trzaska. *Konop.*

Trzaskać (niedok.)—trzasnąć (dok.). I Formy: 1) trzaskam, trzaskasz, trzaska...; trzaskaj!; trzaskający; trzaskał, 2) trzasnę, trzaśniesz, trzaśnie...; trzaśnij!; trzasnąłem, trzasnęli, rzadziej: trzasł, trzasłem, trzaśli. II Znaczenie i składnia: 1) T. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć od czego lub z czego) = głośno trzeszczeć, z trzaskiem pękać, 2) T. kogo, co — w co = z trzaskiem kogo, co uderzać, 3) T. czym = z trzaskiem uderzać czym.

1. Drwa od ognia trzaskające. *SW.* 2. Trzasnął go w twarz. *Kruczk.* 3. Wyszedł trzasnąwszy drzwiami. *Goet.*

Zwroty: 1) trzaskać z bata lub batem; 2) jak z bicza trzasł = ani się obejrzał = szybko.

Trząść (niedok.) — trząsnąć (dok.). I Formy: 1) trzęsę, trzęsiesz, trzęsie...; trząś! trząście! lub trzęś! trzęście!; trzęsący; trzęsiony; trząsł, trząsłem, trzęśli, 2) trząsnę, trząśniesz, trząśnie...; trząśnij!; trząśnięty; trząsnąwszy; trząsnął, trząsnąłem, trząsnęli. II Składnia: 1) T. kim, czym lub kogo, co, 2) T. co lub o czym = rozsiewać plotki o czym.

1. Wiatr trzęsie szybami. *Nowak.* Kazał jej za-

wołać i trząść ją (=przetrząsać kieszenie, rewidować). *SW.* Trząść owoc. *SW.* 2. Trzęsiono o nim niestworzone rzeczy. *Mp.*

Zwrot: trząść gruszki na wierzbie, *SW*=pleść trzy po trzy.

Trząść się (tylko w postaci niedok.). I Formy: trząść się, jak: trząść. II Znaczenie i składnia: 1) T. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć z czego lub od czego), 2) T. ś. na kogo, na co = trząść się z gniewu, z oburzenia na kogo, na co, 3) T. ś. do kogo, do czego = trząść się wyrywając się do kogo, do czego z pragnieniem dostania.

1. Ręce mu się trzęsą od zimna. *SW.* Trzęsłam się cała ze zdenerwowania. *Zapol.* Trząsł się ze strachu. *Dyg.* Trzęsła się z radości. *Reym.* Aż się zatrzęsła z poruszenia duszy. *Goet.* 2. Aż się trzęsie na samo takie przypuszczenie. *Strug.* 3. Do jedzenia, do nauki aż się trzęsie. *SW.*

Zwroty: 1) je, aż mu się uszy trzęsą. *SW;* 2) śmieje się, aż mu się brzuch trzęsie. *SW.*

Trzcina — trzciniasty, — trzcinowy. Znaczenie: 1) trzcinowy = związany z trzciną, właściwy trzcinie, zrobiony ze trzciny, 2) trzciniasty = podobny do trzciny, obfitujący w trzcinę.

Trzeba (rzeczown.) używany tylko w połączeniu ze słowem: jest (wyraźnym lub domyślnym), było, będzie komu — czego — do czego = potrzeba (jest, była, będzie) komu — czego — do czego.

Litwie trzeba zawsze żelaza i lasów. *Mick.* Czego wam trzeba? *Weyss.* Dla tamtych stanowisk trzeba orientowania się. *Natk.*

Trzebić (niedok.). I Formy: trzebię, trzebisz, trzebi, trzebimy...; trzeb! trzebcie!; trzebiący; trzebiony; trzebił. II Składnia: T. co — czym.

Trzechaktowy (!)=trzyaktowy (Kr. 2, 249).

Trzech Króli, nie: Trzech Królów (Krasn. 28).

Trzechletni lub **trzyletni**, nie: trzechletny, ani: trzyletny.

Trzechpokojowy (!) = trzypokojowy.

Trzechsetny, nie: trzysetny.

Trzechtysięczny, nie: trzytysięczny.

Trzeć (niedok.), nie: trzyć. I Formy: trę, trzesz, trze...; trzyj!; trący; tarty; tarł, tarłem, tarli. II Składnia: T. co — czym.

Trzeć piłą drwa. *SW.*

Trzemcha lub **czeremcha.**

Trzemeszno (nazwa miasta)—trzemeszeński.

Trzepać (niedok.)—trzepnąć (dok.). I Formy: trzepię, trzepiesz, trzepie...; trzep! trzepcie!; trzepiący; trzepany; trzepał, 2) trzepnę, trzepniesz, trzepnie...; trzepnij!; trzepnięty; trzepnął, trzepnąłem, trzepnęli, nie: trzepł, trzepłem, trzepli. II Składnia: 1) T. kogo, co — czym = bić kogo, co — czym, 2) T. kogo — w co = bić, uderzać kogo — w co.

Zwroty: 1) trzepać językiem = paplać bezmyślnie; 2) trzepać pacierze = odmawiać bezmyślnie pacierze.

Trzepak = ubijacz do piany (IGD).

Trzepotać, nie: trzepiotać. I Formy: trzepoczę, trzepoczesz..., rzadziej: trzepocę, trzepocesz..., rzadko: trzepotam, trzepotasz...; trzepocz!, rzadko: trzepotaj!; trzepoczący, rzadko: trzepotający; trzepotał. II Składnia: T. czym.

Trzeszcze (tylko w lm) = wielkie gały, oczy, ślepia; dop. tych trzeszczy.

Śmierć męczeńska zaglądała zającowi w trzeszcze. *Dyg.*

Trzeszczeć (niedok.), nie: trzeszczyć. Formy: trzeszczę, trzeszczysz, trzeszczy, trzeszczymy...; trzeszcz! trzeszczcie!; trzeszczący; trzeszczał, trzeszczeli.

Łóżko zaczęło trzeszczeć. *Reym.*

Trześnia, dlp tej trześni, dlm tych trześni.

Trzewo to lub to **trzewie**, zwykle w lm: trzewa lub trzewia; dlm tych trzew lub tych trzewi, rzadziej: tych trzewiów.

Trzewia. *Żerom.* Z trzewiów. *Żerom.* Trzewiów. *Zapol. cyt. JP 9, 54.* Stary pijanica, gdy już spali trzewa. *Mick.* Głód kruczy w trzewach. *Dyg.* Bolesny skurcz w trzewiach... *Danił.* W bolesnym skurczu trzewi... *Ostr.*

Trzewik, nie: strzewik (PGr.).

Trzeźwić (niedok.). I Formy: trzeźwię, trzeźwisz, trzeźwi, trzeźwimy...; trzeźw! trzeźwcie!, częściej: trzeźwij! trzeźwijcie!; trzeźwiący; trzeźwiony; trzeźwił. II Składnia: T. kogo — czym.

Trzeźwieć (niedok.) — otrzeźwieć (dok.). Formy: 1) trzeźwieję, trzeźwiejesz...; trzeźwiej!; trzeźwiejący; trzeźwiał, trzeźwieli, 2) otrzeźwieję, otrzeźwiejesz...; otrzeźwij!; otrzeźwiawszy; otrzeźwiał, otrzeźwieli (3 os. lm), ale: otrzeźwiały, otrzeźwiali (mlm męsko-osob.).

Trzeźwy — trzeźwo, nie: trzeźwie (dawn.).

Mówił na trzeźwo. *Goet.*

Trzmiel, nie: czmiel; dlp tego trzmiela, mlm te trzmiele, dlm tych trzmieli.

Trznadel, dlp tego trznadla, mlm te trznadle, dlm tych trznadli.

Trzon kuchenny, nie: kotlina (IGD).

Trzop (= skorupa, czerep); dlp tego trzopa (N), rzadziej: tego trzopu (SW).

Trzos — trzosik; dlp tego trzosa (SW), częściej: tego trzosu (SW, Łoś, N).

Trzpień, dlp tego trzpienia.

Trzy — I Formy: trzej (męsko-osob.), trzy (żeńsko-rzecz.); trzech; trzem; trzech (męsko-osob.), trzy (żeńsko-rzecz.); trzema; o trzech. II Składnia: 1) trzej panowie przyszli lub trzech panów przyszło, ale: dwudziestu trzech panów przyszło (nie: dwadzieścia trzej panowie przyszli), dwadzieścia trzy panie przyszły lub przyszło dwadzieścia trzy panie, dwadzieścia trzy lata minęły lub minęło albo minęło dwadzieścia trzy lata, było ich trzech (nie: byli oni trzej), było ich trzy, nie: były one trzy.

Tylko trzy ich (koni) było. *Kunc.*

Zwroty: 1) we trzech coś robić = we trójkę coś robić; 2) pleść trzy po' trzy (nie: po trzy'), *SF* = mówić od rzeczy; 3) nie umieć trzech zliczyć = stracić lub nie mieć zdolności rozumowania, 4) trzy ćwierci do śmierci = blisko śmierci (bo już po trzech czwartych życia).

1. We trzech musimy się naradzić. *Reym.* 3. Jakby trzech zliczyć nie umiała. *Dąbr.* 4. Było mi trzy ćwierci do śmierci. *Żerom.*

Trzyaktowy, nie: trzechaktowy.

Trzydziestka — Formy i składnia jak: pięćdziesiątka.

Trzydzieści, nie: trzydzieście. Formy i składnia jak: czterdzieści.

Trzyklasowy, nie: trzyklasny.

Trzy Króle, Trzech Króli, Trzem Królom, Trzech Króli, częściej: Trzy Króle, Trzema Królami, (przy) Trzech Królach.

Mieli to urządzić na Trzech Króli. *Nowak.*

Trzymać (niedok.). I Formy: trzymam, trzymasz (nie: trzymię, trzymiesz..., trzymią); trzymaj!; trzymający; trzymany; trzymał. II Znaczenie i składnia: 1) T. kogo, co — czym — za co = dzierżeć kogo, co — za co, chwyciwszy za co nie puszczać, 2) T. kogo — do kogo, do czego (lub od czego) = mieć przy sobie na usługach kogo — do czego, 3) T. co — o kim = mieć o kim jakieś mniemanie, 4) T. z kim = należeć z kim do tego samego stronnictwa, tworzyć z kimś spółkę, 5) T. za kim = łączyć się dla popierania kogo, 6) T. przeciw komu = łączyć się dla zwalczania kogo.

1. Trzymała ją palcami za ramię. *Zaremb.* 2. Nigdy sama nie nadziewała szczupaka; od tego trzymali służącą. *Kunc.* 3. Wiemy, co o jego afektach trzymać. *Sienk.* 4. Są obywatele, którzy ze mną trzymają. *Sienk.* 6. Trzymali przeciw niemu. *Sienk.*

Zwroty: 1) trzymać kogo krótko (= w surowej karności); 2) trzymać kogo, co na wodzy = powściągać kogo, co; 3) trzymać co w rękach, *SF* = mieć, posiadać co; 4) trzymać z kim za jedno, *SW* = być z kim jednakich poglądów, wspierać się wzajemnie; 5) trzymać na jaką kartę, *SW* = stawiać lub grać na nią.

1. Przyznaję się, że mnie Magdalena trochę krótko trzyma. *Zapol.* 2. Resztkami sił trzymał na wodzy wybuch szaleństwa. *Sienk.*

Trzymać się (niedok.). I Formy: trzymać się, jak: trzymać. II Składnia: T. ś. kogo, czego — czym — za co.

Z lekka trzymając się strzemion końcami butów. *Żerom.* Chłopak trzymał się za jej suknię. *Sienk.*

Zwroty: 1) nie wiedzieć, czego się trzymać = stracić orientację; 2) jedno drugiego się nie trzyma = jest zupełny bezład (w rzeczach lub w myślach); 3) nie trzymać się kupy, ledwo trzymać się kupy = rozlatywać się, ulegać rozbiciu; 4) kogoś trzymają się figle, żarty, mazgajstwa... = ktoś lubi lub ma skłonność do figli...; 5) trzymać się ciepło (rub.) = być w dostatku, w wygodach, w zdrowiu...

1. Nikt nie wie, czego się trzymać w pisaniu. *Berent.* 2. Jestże to sens, zali to się jedno drugiego trzyma? *Sienk.* 3. Z kletek ledwo się kupy trzymających wybiegają malcy. *Gomul.* 4. Zawsze go się trzymają mazgajstwa. *Sierosz.* 5. Bywaj zdrów, trzymaj się ciepło! *Sierosz.*

Trzynaście — I Formy: mian. trzynaście (tylko jako nazwa liczby oderwanej), dop. trzynastu, cel. trzynastu, biern. trzynaście (żeńsko-rzecz.), trzynastu (męsko-osob.), narz. trzynastu (trzynastoma), miejsc. w trzynastu. II Składnia jak: dwanaście.

Trzynaścioro—Formy i składnia jak: dziesięcioro.

Trzypokojowy.

Tu (przysł.) lub **tutaj** = w tym miejscu.

Tu (partykuła uwydatniająca w sposób ujemny jakiś wyraz). Por. Tam (partyk.).

Taki chłystek będzie się tu nam przeciwił. *Kruczk.*

Tualeta (!) = toaleta (PA).

Tuba — tubalny.

Tuberkuły (tylko w lm); dop. tych tuberkułów.

Tubylec — tubylka.

W towarzystwie dam tubylek. *Małacz.*

Tuchola (nazwa miasta) — tucholski.

Tuczyć (niedok.) — utuczyć (dok.). I Formy: 1) tuczę, tuczysz, tuczy, tuczymy...; tucz! tuczcie!; tuczący; tuczony; tuczył, 2) utuczyć, jak: tuczyć. II Składnia: T. kogo—czym lub na czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: odkarmić).

Tuja, dlp tej tui, mlm te tuje, dlm tych tuj.

Tulać lub **turlać** (niedok.) = kulać, taczać. I Formy: tulam, tulasz, tula...; tulaj!; tulający; tulany; tulał, tulali. II Składnia: T. kogo, co — po czym.

...którego tulaliśmy po dywanowym Nilu. *Kad.*

Tulić (niedok.). I Formy: tulę, tulisz, tuli, tulimy...; tul!; tulący; tulony; tulił. II Znaczenie i składnia: 1) T. kogo, co — do czego = przygarniać kogo, co — do czego, 2) T. co — pod co = kulić, kryć co — pod co.

1. Tuląc głowę do kolan. *Bartk.* Tuli do piersi miłosiernej. *Wikt.* 2. Jarząbek pod skrzydła głowę swoją tuli. *Krasic. cyt. SW.*

Zwroty: 1) tulić ogon (tryw.) = skromnieć, tracić na pewności siebie; 2) tulić pysk (tryw.) = milknąć.

Tulić się do kogo, do czego.

Przerażona Elżbieta tuliła się do kolan ojca. *Danił.*

Tulipan, dlp tego tulipana.

Tułacz — tułaczka, — tułactwo. Forma dlm tych tułaczy lub tych tułaczów.

Tułać się (niedok.). Formy: tułam się, tułasz się, tuła się...; tułaj się!; tułający się; tułał się.

Tułów, dlp tego tułowia (SW) lub tego tułowiu (Łoś, N), mlm te tułowie lub tułowy (SW).

Tum, dlp tego tumu.

Tumak (zwierzę); dlp tego tumaka; mlm tumaki (zwierzęta i futra z nich); dlm tych tumaków.

Tuman, dlp tego tumanu.

Tumanić (niedok.). I Formy: tumanię, tumanisz, tumani, tumanimy...; tumań!; tumaniący; tumaniony; tumanił. II Składnia: T. kogo — czym.

Tumult, dlp tego tumultu, mlm te tumulty, nie: tumulta.
Zwroty: 1) robić tumult; 2) wszczynać tumult.
2. Wszczął tumult. *Dąbr.*

Tunel, dlp tego tunelu, dlm tych tunelów lub tych tuneli.

Tunguz — Tunguzka, — tunguski.

Tu'nika lub **tuni'ka**, tu'niki lub tuni'ki, tu'nice lub tuni'ce...

Tunis, dop. Tunisu.

Tupać (niedok.) — tupnąć (dok. jednokr.). Formy: 1) tupię, tupiesz, tupie... (nie: tupam, tupasz, tupa...); tup! tupcie!; tupiący; tupał, 2) tupnę, tupniesz...; tupnij!; tupnąwszy; tupnąłem, tupnęli.
Zwrot: tupać nogami.

Tupet, dlp tego tupetu.
Zwroty: 1) robić co z tupetem; 2) mieć tupet (= pewność siebie).

Tupot — tupotać. Formy: 1) dlp tego tupotu, 2) tupoczę, tupoczesz... lub tupocę, tupocesz... (dawn.), rzadko: tupotam, tupotasz...; tupocz!, rzadko: tupotaj!; tupoczący lub tupocący, rzadko: tupotający; tupotał.
Szum i rumot tupotających tancerzy. *Wyspiań. cyt. SW.*

Turban, dlp tego turbanu.

Turek lub **Turczyn** (dawn. tylko w lp) — Turczynka, — turecki, — turczyzna.

Turek (nazwa miasta) — turecki.

Turgeniew (nie: Turgieniew), dop. Turgeniewa.

Turka (nazwa miasta) — turczański.

Turkiestan (PA) (nie: Turkestan) — turkiestański; dop. tego Turkiestanu.

Turkot czego — po czym; dlp tego turkotu.
W tej chwili rozległ się turkot powozu. *Orzesz.* Obudził go gwałtowny turkot po bruku. *Wikt.*

Turkotać (niedok.). Formy: turkoczę, turkoczesz..., rzadziej: turkocę, turkocesz... (dawn.), rzadko: turkotam, turkotasz...; turkocz!, rzadziej: turkoc!, rzadko: turkotaj!; turkoczący, rzadziej: turkocący, rzadko: turkotający; turkotał.
Z daleka turkocze dorożka. *Zapol.* Turkocząc po bruku objechali rynek. *Zaremb.* Wóz turkota. *Dyg.*

Turkus — turkusik; dlp tego turkusa.

Turnia, dlp tej turni, dlm tych turni.

Turniej — turniejowy; dlp tego turnieju, dlm tych turniejów, rzadziej: tych turniei.

Turnus (!) = kolejność obrotu, kolejność.
Kolejność służby lub pracy, nie: turnus służby lub pracy. *DUMK 31 X 31.*

Turyn, dop. Turynu.

Turyngia — turyngski lub turyngeński.

Turysta — tury'styka — turysty'czny. Formy: 1) turysta, jak: humanista, 2) turystyka, turystyki, turystyce...

Tusz, dlp tego tuszu.

Tutaj, nie: tutej, ale: tutejszy, nie: tutajszy. Ob. Tamtejszy.
Włościanie tutejsi. *Stasz.*

Tutka (do papierosów), gorzej: gilza.

Tuzin — tuzinowy, — tuzinkowy. I Formy: dlp tego tuzina (SW, Łoś, N), rzadziej: tego tuzinu (SW). II Znaczenie: 1) tuzinowy = składający się z tuzina, 2) tuzinkowy = trafiający się przynajmniej jeden na tuzin, zwyczajny, pospolity.

Twardnieć (niedok.) — stwardnieć (dok.). Formy: 1) twardnieję, twardniejesz...; twardniej!; twardniejący; twardniał, twardnieli, 2) stwardnieć, jak: twardnieć.

Twardy—twardszy, nie: twardziejszy. Znaczenie i składnia: 1) T. (bez dopełn.) = nie miękki, 2) T. w czym = mocny w czym, 3) T. na co = odporny na co, wytrzymały na co, nieczuły na co.
Wyrażenia i zwroty: 1) twardy w gębie = mocny w gębie, wygadany; 2) twardego karku = nieuginający się, hardy; 3) twarda głowa = a) głowa, do której żadna myśl nie przenika, głupia, tępa, b) mocna, tęga, uparta głowa; 4) twarde serce = nieczułe serce; 5) twardy sen = głęboki sen; 6) twarda woda.
1. Chłop twardy w gębie. *Kruczk.*

Twardziel ta, nie: ten twardziel; dlp tej twardzieli.

Twaróg, nie: twarog; dlp tego twarogu.

Twarz — twarzyczka; dlp tej twarzy, mlm te twarze, dlm tych twarzy.
Zwroty: 1) mienić się na twarzy = objawiać w mimice twarzy wzruszenie; 2) zmienić się na twarzy (z wiekiem); 3) obrócić, posadzić, postawić kogo twarzą do kogo lub do czego. *SW;* 4) wyraz twarzy; 5) być komu do twarzy = przyczyniać się do piękności twarzy, nie licować z kim, nie pasować do kogo; 6) rzucić komu co w twarz; 7) uderzyć kogo w twarz lub po twarzy; 8) dostać (policzek) po twarzy; 9) twarz w twarz lub twarzą w twarz = prosto w oczy, na wprost kogo, bezpośrednio.
1. Mieniła się na twarzy. *Dąbr.* 2. Zmieniła się na twarzy. *Dąbr.* 4. Ze spłonionym wyrazem twarzy. *Dąbr.* 5. Do twarzy im było w białych krawatkach. *Zapol.* Mężczyźnie nie do twarzy modlitwa. *I. Dąbr.* Młodej ochocie bywa i z głupstwem do twarzy. *Bartk.* 9. Poczuł się nagle na siłach, ażeby mówić twarz w twarz z piwowarem. *Zaremb.* Z tym twarzą w twarz obcowali. *Żerom.* Znalazł się z jej struchlałym obliczem twarzą w twarz. *Danił.*

Twierdzący — twierdząco. Ob. Kojący — kojąco.
Przytakiwał twierdząco. *Mp.*

Twierdzić (niedok.). I Formy: twierdzę, twierdzisz, twierdzi, twierdzimy...; twierdź! twierdźcie!; twierdzący; twierdził. II Składnia: 1) T. co, 2) T., że...

Tworzyć (niedok.). I Formy: tworzę, tworzysz, tworzy, tworzymy...; twórz! twórzcie!; tworzący; tworzony; tworzył. II Składnia: T. kogo, co — z czego.

Twój, twoja, twoje. I Formy jak: mój. II Składnia: różnice w zakresie użycia zaimków: twój — swój takie same, jak między zaimkami: mój — swój. Ob. Mój.

Twórca — twórczyni. Formy: lp ten twórca, tego twórcy, temu twórcy, tego twórcę, twórco!, tym twórcą, o tym twórcy, lm ci twórcy, tych twórców...

Ty — I Formy: mian. ty, dop. ciebie (cię), cel. tobie (ci), biern. ciebie (cię), narz. tobą, miejsc. o tobie. Form podanych w nawiasach używa się bez przycisku, enkli-

tycznie; form przyciskowych używamy: 1) zawsze po przyimkach, 2) bez przyimków, jeżeli kładziemy na zaimek szczególniejszy nacisk.

Ciocia cię szuka. *Sierosz.* Niechby dworowi przyszła ochota nie zawołać cię do roboty. *Prus.*

II Składnia: Użycie zaimka: ty jako znaku osoby w koniugacji czasu przeszłego jest prowincjonalizmem, którego się należy wystrzegać, np. ty pisał (!) = pisałeś.

Tybet — tybetański, — Tybetańczyk; dop. Tybetu.

Tybinki, częściej: **tebinki**.

Tyczyć (niedok.) = tykami wytykać, wyznaczać. Formy: tyczę, tyczysz, tyczy, tyczymy...; tycz! tyczcie!; tyczący; tyczył.

Tyczyć się (rzadziej: tyczyć) kogo, czego = odnosić się do kogo, do czego (używa się tylko w 3 os. lp lub lm). Formy: tyczy (się) [nie: tycze (się) (dawn.) od: tykać się]; tyczący (się); tyczył (się).

Sprawy tyczące podróży. *Sienk.*

Tyć (niedok.) — utyć (dok.). I Formy: 1) tyję, tyjesz, tyje...; tyj!; tyjący; tył, 2) utyć, jak: tyć. II Składnia: T. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: grubieć).

Tydzień, tego tygodnia, temu tygodniowi, tym tygodniem, w tym tygodniu, lm te tygodnie, tych tygodni, tym tygodniom...

Zwroty: 1) tydzień (biernik) = w ciągu tygodnia (gdy się oznacza przeciąg trwania jakichś czynności bądź stanów trwałych), z tydzień = mniej więcej tydzień; 2) w tydzień = w ciągu tygodnia (gdy się oznacza przeciąg czasu, po którego upływie jakieś czynności bądź stany się dokonały), 3) za tydzień = po upływie tygodnia (gdy się oznacza czas, po którego upływie jakieś czynności bądź stany mają nastąpić bądź zostały dokonane); 4) za tydzień (! rus.) = w ciągu tygodnia; 5) na tydzień = na przeciąg tygodnia; 6) na tydzień przed czym; 7) z tygodnia na tydzień = lada tydzień; 8) od tygodnia = od momentu, od którego upłynął tydzień; 9) od tygodnia do tygodnia = całymi tygodniami; 10) co tydzień, rzadziej: co tygodnia = za każdym razem jak tylko upływa tydzień; 11) tygodniami = w ciągu całych tygodni; 12) po tygodniu *(Kod. Post. Cyw.)* = po upływie tygodnia; 13) z upływem (lub za upływem) tygodnia od czego *(Kod. Post. Cyw.)*; 14) jakieś dwa (trzy, cztery) tygodnie, jakieś pięć (sześć...) tygodni, kilka tygodni, nie: jakichś pięć, sześć..., kilka tygodni. Ob. Dobre sto lat temu; 15) raz na tydzień, nie: raz w tydzień. Ob. Miesiąc.

1. Potrzymajcie mnie z tydzień. *Prus.* 8. Od tygodnia nie miał już mieszkania. *Danił.*

Tygiel (prow.) = rondel (IGD).

Tykwa, nie: tykwia; tykiew (! prow.) = dynia (IGD).

Tyle. Por. Ile. I Formy: mian. (nie używa się), dop. tylu, cel. tylu, biern. tyle (żeńsko-rzecz.), tylu (męsko-osob.), narz. tylu (tyloma), miejsc. w tylu.

Oni nie dostarczają tylu (nie: tyle) pobudek do melancholii. *Święt.*

Zwroty: 1) tyle ludzi (nie: tylu ludzi); 2) tyle — ile, lub tyle — co; 3) o tyle — o ile, nie: na tyle — na ile.

1. Zgromadziło się tyle ludzi, że sala nie mogła wszystkich pomieścić. *Mp.* 2. Znamiona te nie tyle są jego własnością, co środowiska. *PJ 1, 106.* Tyle dał, ile mógł. *Mp.* Dał tyle, co nic. *Mp.* 3. Społeczeństwo zainteresowało się własnym miastem chociaż o tyle...

Ty'lekroć razy (!) = ty'lekroć lub tyle razy.

Tylko (! rus.) = dopiero (Krasn. 78).

Lena robi zakręt z początku na północ, potem na wschód i dopiero (nie: tylko) po przyjęciu Viluja przybiera kierunek. *Sierosz. cyt. PJ 1, 138.*

Tylko co = o mało co.

Los psotny tylko co wszystkiego na samym wstępie wniwecz nie obrócił. *Mochn.*

Tylny, nie: tylni.

Tylża (nazwa miasta) — tylżycki.

Tymczasem (przysł.) = w tym właśnie czasie, równocześnie z tym.

Idź tymczasem do ogrodu! *SW.*

Tymczasem (spójn.) = natomiast, pomimo to, jednak.

Obiecywał, a tymczasem nic nie zrobił. *SW.*

Tymczasowo, nie: tymczasowie (prow.). Znaczenie: 1) T. = na jakiś czas tylko, prowizorycznie, 2) T. = (!) tymczasem.

Tym niemniej (! rus.) = niemniej jednak.

Typ — Znaczenie: 1) T. = obraz, wzór jednoczący w sobie najcharakterystyczniejsze cechy gatunku; dlp tego typu, 2) T. (! rus.) = podejrzany osobnik; dlp tego typa.

Typowy dla kogo, dla czego.

Tyrać (!) = terać.

Tyraliera — tyralierka.

Zwrot: rozsypać się, rozproszyć się w tyraliery.

Tyrol — tyrolski, — Tyrolczyk, — Tyrolka. Składnia: 1) w Tyrolu, 2) do Tyrolu. Por. Kujawy. Mazowsze.

Tysiąc — I Formy: lp tysiąc, tysiąca, tysiącowi, tysiąc, tysiącem, w tysiącu, lm tysiące, tysięcy, tysiącom, tysiące, tysiącami... II Składnia: 1) tysiąc żołnierzy zginęło (nie: zginął), ale: mój tysiąc złotych rozpłynął się nadspodziewanie prędko (PG 174), 2) poległo tysiące żołnierzy lub poległy tysiące żołnierzy.

Tysiące zmarszczków pod brodę się chroni. *Mick.* Błyskało tysiące szabel. *Sienk.* Tysiące tłoczyło się. *Reym.* Tysiąc nadziei błyskało przed jej oczami. *Dąbr.* Tysiące strumieni szemrały po górach. *Sienk. cyt. JP 15, 91.* Tysiące młotów kuły. *Prus. cyt. JP 15, 91.*

Tysiąckrotny, nie: tysiącokrotny.

W tysiąckrotnym spotęgowaniu odczuwa. *Przybysz.*

Tysiączny, nie: tysięczny, ale: dwutysięczny, trzytysięczny..., wielotysięczny.

Tytka (!) = torebka (IGD).

Tytłać (niedok.) — utytłać (dok.). Formy: 1) tytłam, tytłasz...; tytłaj!; tytłający; tytłany; tytłał, 2) utytłać, jak: tytłać.

Tytłający się w kurzu. *Zaremb.*

Tytoń (PA) (nie: tytuń) — tytoniowy.

Wyrażenie: wyroby tytoniowe, nie: tabaczne.

Tytuł, dlp tego tytu'łu (nie: ty'tułu), tytu'łem (nie: ty'tułem), mlm tytu'ły (nie: ty'tuły, ani: tytu'ła). Znaczenie i składnia: 1) T. kogo, czego = imię, nazwa godności kogo,

czego, 2) T. do czego = pozór, pretekst do czego.

1. Tytuł nauczyciela. *SW.* 2. Nazwa ta stanowiła mój tytuł do chluby. *Choyn.*

Zwroty: 1) książka, praca pod tytułem. *SW;* 2) książka bez tytułu; 3) z tytułu czego = z racji czego; 4) tytułem czego = z racji czego, jako co; 5) tytuł własności. *SW.*

3. Przy świadczeniach należnych z tytułu obowiązku. *Kod. Post. Cyw.* Radość była z tego tytułu, że wierzby już zielenieją. *Żerom.* 4. Dziedziczył tytułem starszeństwa. *SW.*

* **Tytułowanie** osób w listach. Zwykły tytuł osoby, do której się zwracamy listownie brzmi „Szanowny Panie" lub „Wielce Szanowny Panie" (dla uwydatnienia większego stopnia poważania). Tytuł „Wielmożny Panie" nie uwydatnia stosunku osobistego osoby piszącej do osoby, do której jest list pisany. Z tytułem „Jaśnie Wielmożny Panie" zwracano się do osób na wyższym stanowisku społecznym, ponieważ jednak w ostatnich czasach zaczęto tym tytułem zbyt szeroko szafować, więc lepiej go zaniechać, a na kopertach opuszczać wszelkie tytuły, pisząc wprost: Pan NN. Księcia tytułuje się zwykle: Jaśnie Oświecony, biskupa: Eminencja, ludzi na najwyższych stopniach urzędowych: Ekscelencja (Ob. Kr. 2, 179).

* **Tytuły zawodowe kobiet** mogą przybierać rozmaite postaci: 1) tworzą się za pomocą żeńskich przyrostków od odpowiednich tytułów męskich, np. doktor — doktorka, 2) nie różnią się od odpowiednich tytułów męskich, np. pani doktor, panią doktorem, 3) mają tę samą postać, co tytuły męskie, ale w połączeniu z rzeczownikiem: pani nie ulegają odmianie, np. pani doktor, z panią doktor, 4) tworzą się od tytułów męskich niekiedy za pomocą przyrostków -owa lub -ina, które zwykle bywają używane w nazwiskach żon, np. pani doktorowa = pani doktorka (nie: żona doktora) (Ob. JP 18, 185 nn).

U

Uaktualizować (!) lub **uaktualnić** (!) co = uzgodnić co z rzeczywistym stanem, zmienić według rzeczywistego stanu, poprawić, zmienić według stanu obecnego (DUMK 26 XI 34).

Ubawić (dok.) — ubawiać (niedok.). Formy i składnia jak: zabawić — zabawiać.

Ubezpieczyć (dok.)—ubezpieczać (niedok.). Formy i składnia: jak zabezpieczyć — zabezpieczać.

Ubezpiecza niepodległość państwa. *Mochn.*

Ubezwładnić (dok.) — ubezwładniać (niedok.). Formy i składnia jak: obezwładnić—obezwładniać.

Ubić (dok.) — ubijać (niedok.). Formy i składnia jak: wybić — wybijać.

Zwrot: ubić co (żart.) = załatwić co pomyślnie. Jużem sprawę ubił. *Strug.*

Ubiec lub **ubiegnąć** (dok.) — ubiegać (niedok.). I Formy jak: biec — biegnąć — biegać. II Znaczenie i składnia: 1) U. co = przebiec co, 2) U. kogo — w czym = wyprzedzić kogo w czym.

Ubiegać się (tylko w postaci niedok.) o kogo, o co.

Celem jego życia jest ubiegać się o posadę. *Sierosz.* Ubiegają się o niego. *Dąbr.*

Ubielić (dok.) — ubielać (niedok.). Formy i składnia jak: obielić — obielać.

Ubierać. Ob. Ubrać.

Ubieralnia, dlp tej ubieralni, dlm tych ubieralni.

Ubikacja (!) = pomieszczenie, pokój, izba (por. niem. Ubikation) (Kr. 1, 255).

Ubliżający — ubliżająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zachował się ubliżająco. *Mp.*

Ubliżyć (dok.) — ubliżać (niedok.). I Formy: 1) ubliżę, ubliżysz, ubliży, ubliżymy...; ubliż! ubliżcie!; ubliżający; ubliżył, 2) ubliżam, ubliżasz, ubliża...; ubliżaj!; ubliżający; ubliżał, ubliżali. II Składnia: U. komu — w czym.

... by im w czym nie ubliżyć. *Sienk.*

Ubłagać — Formy i składnia jak: błagać.

Ubocz ta lub to **ubocze**; dlp tej uboczy lub tego ubocza, mlm te ubocze lub ubocza, dlm tych uboczy.

Zwroty: być, pozostawać, siedzieć, trzymać się na uboczu = pozostawać poza sferą czynnego życia, jego oddziaływań i wpływów.

żył na uboczu. *Szpot.* Jeden tylko Augustyn pozostał na uboczu. *Kruczk.*

Ubogi — uboższy; mlm (męsko-osob.) ubodzy, ubożsi. Składnia: 1) U. w co (gdy się wymienia zawartość rzeczową ubóstwa, czyli przedmioty, w których się ubóstwo zaznacza), 2) U. czym (gdy się wymienia przyczynę lub zakres ubóstwa), 3) U. (bez dopełn.). Por. Bogaty.

1. Krainy te ubogie są w drzewo. *Cyt. SW.* 2. Ubogi duchem. Ubogi doświadczeniem. 3. Otóż mój dom ubogi. *Karpiń. cyt. SW.*

Ubolewać (tylko w postaci niedok.) nad kim, nad czym. Formy: ubolewam, ubolewasz...; ubolewaj!; ubolewający; ubolewał.

Ubość (!) = ubóść.

Ubożeć (niedok.) (= stawać się ubogim)—zubożeć (dok.). Formy: 1) ubożeję, ubożejesz, ubożeje...; ubożej!; ubożejący; ubożał, ubożeli, 2) zubożeć, jak: ubożeć.

Ubożyć (niedok.) (= czynić ubogim) — zubożyć (dok.). Formy: 1) ubożę, ubożysz, uboży, ubożymy...; uboż! ubożcie!, rzadziej:

ubóż! ubóżcie!; ubożący; ubożony; ubożył, 2) zubożyć, jak: ubożyć.

Ubóstwo.

Zwrot: przychodzić do ubóstwa. *SF.*

Ubość (dok.). Formy i składnia jak: bość.

Ubrać (dok.) — ubierać (niedok.). I Formy jak: zabrać — zabierać. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo — czym, częściej: w co = odziać kogo — czym lub w co, 2) U. co (! prowinc.) = ubrać się w co lub włożyć na siebie co. Ob. Kołdra, Maska, Obrus, Przyłbica, Szal, 3) U. co — czym = przybrać co — czym, 4) U. (! rus.) co — czym = ozdobić, upiększyć co — czym.

1. ... aby każdą z nich ubrać w osobny kożuszek. *Mick.* 2. Włożył (nie: ubrał) kapelusz. Zosia kładzie (nie: kładnie) pończochy. *Mick.* Żupana ani kontusza nie kładzie. *Mick.* 3. Chciałabym ubrać tę suknię kwiatami. *Zapol.* 4. Ściany były przyozdobione (nie: ubrane) rogami. *Perz.* Pas ozdobiony (nie: ubrany) błyszczącymi kółkami. Ściany ozdobione (nie: ubrane) malowidłami.

Ubrać się (dok.) — ubierać się (niedok.). I Formy jak: zabrać..., zaliczać. II Składnia: U. ś. w co.

Pozapalałam wszystkie lampy i ubrałam się w suknię balową. *Zapol.* Ubrałam się w złoty kostium indyjskiego Buddy. *Ostr.* Ubrał się w portki (nie: ubrał portki). *Kruczk.*

Ubranie — Składnia: 1) U. kogo = ubranie należące do kogo, 2) U. z kogo = ubranie znoszone przez kogo, 3) U. po kim = ubranie pozostałe po śmierci kogo.

2. Obiecałam jej ubranie z naszych dzieci. *Dąbr.*

Zwrot: czyje (nie: kogo) to ubranie?

Ubrany w co, nie: w czym.

Głowy (kobiet) ubrane w czerwone i żółte chusty. *Orzesz.* Była ubrana w gazową suknię. *Zapol.* Ubrany w granatową kurtkę (nie: w granatowej kurtce). *Sewer.*

Ubrdać (tylko w postaci dok.) sobie co. Formy: ubrdam, ubrdasz...; ubrdaj!; ubrdał.

Ubyć (dok.) — ubywać (niedok.). Zakres użycia: czasownik: u b y ć (u b y w a ć) używa się tylko bezpodmiotowo w 3 os. lp: 1) w połączeniu z rzeczownikami materialnymi i zbiorowymi, np. ubywa wody, ubywa wojska, ubywa czasu, nie: ubywa woda, ubywa wojsko, ubywa czas, 2) w połączeniu z rzeczownikami jednostkowymi tylko wtedy, kiedy są użyte w lm, np. ubyło żołnierzy, ale nigdy: ubył wódz lub ubyło wodza, lecz: zbrakło wodza, (w stylu uroczystym) nie stało wodza (Kr. 1, 35).

Ucałować (dok.). Formy i składnia jak: całować.

Ucałowała go w policzek. *Kruczk.* Ucałowałem ją za to. *Strug.*

Ucapić się kogo, czego. Formy jak: capić. Ob. Capać.

Ucho — Znaczenie i formy: 1) ucho (narząd słuchu), ucha, uchu, ucho, uchem, (w) uchu, lm uszy, uszu (uszów), uszom, uszy, uszami (uszyma), w uszach, 2) ucho (dzbana, buta...), ucha..., lm ucha, uch, uchom, ucha, uchami, (w) uchach.

Zwroty: 1) dawać czemu ucho lub ucha; 2) nadstawiać lub nastawiać na co ucha (uszu) = nasłuchiwać, ale: nastawiać uszy (o zwierzętach) = postawić uszy do góry; 3) nakłonić ucha do czego; 4) strzyc uszami; 5) łowić co uchem; 6) mieć na co uszy otwarte; 7) słyszeć na własne uszy; 8) nie wierzyć własnym uszom; 9) mieć długie uszy, *SF* = mieć zwyczaj podsłuchiwania; 10) szeptać lub mówić na ucho bądź do ucha, rzadko: w ucho; 11) obijać się o uszy; 12) uszy więdną od czego = przykro czegoś słuchać; 13) uszu komu natrzeć = dać komu reprymendę; 14) oberwać po uszach = dostać reprymendę; 15) opuścić uszy, *SW* = stracić fantazję; 16) nosić uszy do góry = mieć fantazję; 17) uszy do góry! = nie trać fantazji!; 18) mieć czego po uszy = mieć czego aż nadto; 19) zachlapać się, zabłocić się, zabrudzić się... po uszy; 20) rznąć od ucha (o muzykantach) = grać ochoczo.

1. Dawaj ucho, co tam mówią. *Sienk.* 2. Nadstawiał ucha na to. *Sienk.* Nastawił ciekawie ucha. *Żerom.* Przypodnosiła się i nastawiała uszu. *Dąbr.* Uszy nastawił (o psie). *Bartk.* 3. Do prośby mogłem nakłonić ucha. *Sienk.* 4. Pies kręcił ogonem i strzygł uszami. *Mick.* 5. Łowił chciwym uchem te głosy. *Sienk.* 6. Miej uszy otwarte. *Sienk.* 7. Słyszeliśmy to na własne uszy. *Sienk.* 8. Zadziwiła się, własnym uszom nie wierząc. *Dąbr.* 10. Szeptała mu do ucha. *Reym.* Powiedziała mi na ucho. *Małacz.* Szepnął na ucho Julci. *Iwasz.* Pytała się na ucho. *Dąbr.* Jakaś potęga szeptała (mu) w ucho. *Prus.* 11. Wybuch śmiechu obił się o uszy wojewody. *Sienk.* 12. (Wymyślania) od których uszy więdły. *Małacz.* 17. Uszy do góry! wszystko będzie dobrze. *Siedl.* Raz mać urodziła, uszy do góry! *Małacz.* 18. Miał pracy po uszy. *Bartk.* 19. Zachlapaliśmy się po uszy. *Strug.* 20. Muzykanci rznęli od ucha. *Małacz.*

Uchodzić (niedok.) — ujść (dok.). I Formy jak: chodzić — iść. II Znaczenie i składnia: 1) U. dokąd = uciekać dokąd, 2) U. czego = uchodzić od czego, unikać czego, 3) U. (tylko w postaci niedok.) za kogo, za co lub za jakiego = wydawać się kim lub jakim, być uznanym za kogo.

2. Uchodząc szyderstw towarzyszy. *Mick.* 3. Uchodziłam za bardzo inteligentną. *Zapol.* Obicie nieszczęśliwca uchodziło za miłą zabawkę. *Wikt.* Dziecko uchodzi za urodzone w małżeństwie. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) coś uchodzi czyjejś uwagi (nie: uwadze, baczności); 2) coś uchodzi komuś płazem (= bezkarnie).

1. Na folwarku nie uszło baczności, że... *Mick.* 2. Widział, że wybryki ujdą mu płazem. *Wikt.*

Uchodzić (dok.) — uchadzać (niedok.). I Formy: 1) uchodzić, jak: chodzić, 2) uchadzam, uchadzasz...; uchadzaj!; uchadzający; uchadzany; uchadzał. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo — czym = ukrócić, ułagodzić kogo, 2) U. co = chodzeniem zedrzeć.

1. Nie po raz pierwszy przychodził szlachtę to cierpliwością, to różnymi wpływami uchodzić. *Krasz. cyt. SW.* 2. Choćbym miał sobie nogi uchodzić, muszę. *Sewer. cyt. SW.*

Uchodzić się (dok.) — uchadzać się (niedok.) = utrudzić się chodzeniem.

Uchodźca, tego uchodźcy, temu uchodźcy, tego uchodźcę, uchodźco!, tym uchodźcą, o tym uchodźcy, lm ci uchodźcy, tych uchodźców, tym uchodźcom...

Uchronić (dok.) — uchraniać (niedok.). I Formy jak: ochronić — ochraniać. II Składnia: U. kogo, co — od kogo, od czego lub przed kim, przed czym (z tym samym roz-

różnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chronić).

Uchroniła ją od zrobienia tej rzeczy. *Nałk.*

Uchronić się (dok.) — uchraniać się (niedok.). I Formy jak: uchronić — uchraniać. II Składnia: U. ś. od kogo lub od czego albo przed czym.

Zdradą od zdrady uchronić się można. *Słow. cyt. SW.* Przed tobą nieprzyjaciel twój się nie uchroni. *Cyt. SW.*

Uchwalić (dok.) — uchwalać (niedok.). I Formy: 1) uchwalić, jak: chwalić, 2) uchwalam, uchwalasz...; uchwalaj!; uchwalający; uchwalany; uchwalał, uchwalali. II Składnia: U. co.

Zwrot: uchwalić co tylu a tylu głosami.

Uchwała.

Zwrot: powziąć (dok.) uchwałę — (niedok.) podejmować (nie: pobierać, powzinać) uchwałę.

Formą pracy Izb jest podejmowanie (nie: pobieranie) uchwał. *„Gaz. Pol." 3 X 35.*

Uchwycić (dok.) — uchwycać (niedok.). I Formy jak: pochwycić — pochwycać. II Składnia: U. kogo, co — czym — za co.

Uchybić (dok.)—uchybiać (niedok.). I Formy jak: chybić — chybiać. II Składnia: U. komu, czemu — czym — w czym.

Nikt nigdy nie zarzuci, bym uchybił komu w uczciwości, w grzeczności. *Mick.*

Uchybienie.

Zwroty: popełnić uchybienie, dopuścić się uchybienia wobec kogo.

Uchybienia popełnione. *Kod. Post. Cyw.*

Uchylić (dok.) — uchylać (niedok.). I Formy: 1) uchylić, jak: chylić, 2) uchylam, uchylasz...; uchylaj!; uchylający; uchylał, uchylali. II Składnia: U. co lub czego (z domyśl.: nieco, trochę).

Uchylił je (drzwi) i pytał. *Ostr.* Uchyliła z odrazą jednego oka. *Dąbr.*

Zwroty: 1) uchylić kapelusza; 2) uchylić tajemnicy lub uchylić rąbek tajemnicy; 3) uchylić rozporządzenie, przepis...=znieść rozporządzenie.

1. Uchylając kapelusza. *Prus.*

Uchylić się (dok.) — uchylać się (niedok.). I Formy jak: uchylić — uchylać. II Składnia: U. ś. od czego.

Od żadnego zajęcia się nie uchylała. *Dąbr.* Nie miał wcale zamiaru uchylić się od obowiązku. *Parand.*

Uciąć (dok.) — ucinać (niedok.). Formy i składnia jak: przeciąć — przecinać.

Zwroty: uciąć sobie rozmówkę, flircik, romans. Ucinali sobie rozmowę. *Iwasz.*

Uciągnąć (dok.) — uciągać (niedok.). Formy i składnia jak: pociągnąć — pociągać.

Ucichać (dok.) — ucichnąć (niedok.). Formy: 1) ucicham, ucichasz...; ucichaj!; ucichający; ucichał, 2) ucichnę, ucichniesz...; ucichnij!; ucichł, ucichłem, ucichli.

Uciec (dok.) — uciekać (niedok.). I Formy: 1) uciec, jak: ciec, 2) uciekam, uciekasz...; uciekaj!; uciekający; uciekał. II Składnia: 1) U. od czegoś, co jest, 2) U. przed czymś, co będzie lub może nastąpić.

1. Odszedł szybko, jakby uciekał przed tą odpowiedzią. *Zapol.* Mieszkańcy pouciekali przed spodziewaną burzą. *Sienk.* Uciekał przed smyczą rakarza. *Wikt.* Ucieka przede mną jak przed jastrzębiem. *Święt.* 2. Nie jest tak łatwo uciec od życia. *Makusz.* Dotkliwie odczuł głośną jego dobroć i uciekał od niej. *Wikt.*

Zwrot: uciec w świat.

Uciekł w świat. *Ostr.*

Uciec się (dok.) — uciekać się (niedok.). I Formy jak: uciec — uciekać. II Składnia: U. ś. do czego.

Żołnierz musi się uciekać do gwałtów. *Sienk.* Uciekaj się do jej pomocy. *Danił.*

Ucieczka przed kim, przed czym lub od kogo, od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: uciec).

Ucieczka jego jest ucieczką szaleńca przed samym sobą (= przed możliwymi w przyszłości wybrykami własnego ducha). *Ostr.*

Zwrot: rzucać się do ucieczki.

Chciały się rzucić do ucieczki. *Sierosz.*

Uciekinier = uchodźca, dezerter.

Uciemiężyć (dok.) — uciemiężać (niedok.). I Formy: 1) uciemiężyć, jak: ciemiężyć, 2) uciemiężam, uciemiężasz...; uciemiężaj!; uciemiężający; uciemiężany; uciemiężał, uciemiężali. II Składnia: U. kogo, co — czym.

Ucierać. Ob. Utrzeć.

Ucieszyć się (dok.). Formy i składnia jak: cieszyć się.

Ucieszony z mej porażki. *Małacz.* Ucieszył się zdrowiu. *Bartk.*

Ucisk, dlp tego ucisku.

Zwroty: 1) żyć w ucisku; 2) być pod uciskiem; 3) ucisk serca.

Ucisnąć (dok.) — uciskać (niedok.). Formy jak: cisnąć — ciskać.

Uciszyć (dok.) — uciszać (niedok.). I Formy: 1) uciszę, uciszysz, uciszy, uciszymy...; ucisz! uciszcie!; uciszony; uciszywszy; uciszył, 2) uciszam, uciszasz...; uciszający; uciszany; uciszał, uciszali. II Składnia: U. kogo, co — czym.

Zwroty: uciszyć wrzawę, hałas, morze, burzę. *SW.*

Uczcić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: czcić.

Uczelnia, dlp tej uczelni, dlm tych uczelni, nie: tych uczelń.

Uczennica (PA), nie: uczenica.

Była niepojętną uczennicą w szkole pospolitości. *Święt.* Uczennica mamy. *Nowak.* Pani była uczennicą (nie: uczenicą) profesora. *Goet.*

Uczeń, mlm ci uczniowie, dlm tych uczniów, rzadziej: tych uczni.

Uczepić się (dok.)—uczepiać się (niedok.). I Formy jak: zaczepić—zaczepiać. II Składnia: 1) U. ś. kogo, czego — czym, 2) U. ś. o co lub za co.

1. Uczepiłam się ramienia mego tancerza. *Zapol.* Dygocącymi rękami uczepił się gałęzi. *Kruczk.* 2. Nie miała się o co uczepić. *Nałk.*

Uczestniczyć (niedok.), nie: uczęstniczyć (prow. lit.). I Formy: uczestniczę, uczestniczysz, uczestniczy, uczestniczymy...; uczestnicz! uczestniczcie!; uczestniczący; uczestniczył. II Składnia: U. w czym.

Uczestniczył w burdach i pijatykach. *Wikt.*

Uczestnik, nie: uczęstnik (prow. lit.) (JP 9, 58).

Uczęszczać (!) do czego.
Zwrot: uczęszczać (!) do szkoły = chodzić do szkoły.
„Uczęszczał" do gimnazjum. *Żerom.*

Uczta.
Zwrot: wyprawiać ucztę.
Zgodziła się pójść na ucztę, którą hetman wyprawił. *Sienk.*

Uczucie — Składnia: 1) U. kogo (gdy się wymienia osobę, która uczuciu ulega), 2) U. do kogo lub dla kogo (gdy się wymienia osobę, do której uczucie się kieruje, dla której uczucie się żywi), 3) U. czego (gdy się wymienia charakter uczucia).
2. Gdybyż mogła wzbudzić w sobie takie uczucia dla Bogumiła! *Dąbr.* Jej uczucia dla mnie. *Sierosz.* 3. Dotkliwe uczucie zupełnego opuszczenia. *Danił.* Nabrała dlań uczucia tkliwości. *Siedl.*
Zwroty: 1) mieć uczucie lub doznawać uczucia, że... = mieć wrażenie, że...; 2) doświadczać uczucia; 3) kogoś oblatuje uczucie; 4) rządzić się, kierować się uczuciem.
1. Ma uczucie, że okradł rodzinę. *Dąbr.* 2. Dziwnego doświadczał uczucia. *Sienk.* 3. Obleciało ich uczucie, które... *Małacz.*

Uczuć (dok.) — uczuwać (niedok.). I Formy: 1) uczuć, jak: czuć, 2) uczuwam, uczuwasz...; uczuwaj!; uczuwający; uczuwany; uczuwał. II Składnia: U. co.

Uczyć (niedok.). I Formy: 1) uczę, uczysz, uczy, uczymy...; ucz! uczcie!; uczący; uczony; uczył. II Składnia: 1) U. kogo—czego (gdy się wymienia jakąś wiedzę lub umiejętność), 2) U. kogo — o czym = pouczać o czym (gdy się wymienia przedmiot jakiejś wiedzy lub umiejętności), 3) U. kogo — na kogo = ucząc przygotowywać kogo do jakiegoś zawodu.
1. Życie uczyło go szybko mądrości praktycznej. *Święt.* Łaciny uczy. *Ostr.* Uczy go głosowni. 2. Uczy go o narządach mowy. Niech go nie uczy o znaczeniu ludzi rzetelnych. *Goet.*

Uczyć się (niedok.) czego lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: uczyć).
1. Chętniej się uczymy francuskiego. *I. Dąbr.* W ciężkich doświadczeniach uczył się rozumu. *Wikt.* 2. Teraz się uczymy o podobnych trójkątach. *Mp.* 3. Uczyłem się na adwokata. *Ostr.* Odwieźli na kolej wychowanka, uczącego się na księdza w Krakowie. *Kruczk.*
Zwroty: uczyć się czegoś, ale: uczyć się coś (nie: czegoś) robić.

Uczynek, dlp tego uczynku.
Zwroty: schwytać, przyłapać kogo na gorącym uczynku.
Przyłapać jej na gorącym uczynku nie mógł. *Goet.*

Uczynić (dok.). Formy i składnia jak: czynić.

Uczynność dla kogo.
Nieco przesadza w uczynności dla ludzi. *Kruczk.*

Udać (dok.) — udawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: 1) U. kogo, co = naśladować kogo, co, 2) U. że... = zmyślić pozornie, pokazać, że...
1. Świetnie go umiał udawać. *Mp.* Nic nie udaje przed nikim. *Reym.* 2. Udaję, że nic nie widzę. *I. Dąbr.*

Udać się (dok.) — udawać się (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. komu = poszczęścić się komu, 2) U. ś. do kogo — w czym — z czym — po co — na co — o co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chodzić).
1. Ten się nam udał. *Wikt.* 2. Nazajutrz po tym udałem się do rejenta. *Mp.* Udałem się z tą sprawą do adwokata. *Mp.* Udałem się do Serwika o protekcję. *Strug.*

Udały, częściej: **udany** = ten, co się udał, udatny, szczęśliwie wykonany.
Udały obraz. *Jeż.*

Udany — Znaczenie: 1) U. = pozorny, zmyślony, obłudny, naśladowany, 2) U. = udały, udatny, szczęśliwie wykonany.
1. Ciągnął z udanym spokojem. *Danił.* Wrzask puszczyka wybornie udany. *Małacz.* 2. Ten projekt nie będzie udany. *Grusz.*

Udaremnić (dok.) — udaremniać (niedok.). I Formy: 1) udaremnię, udaremnisz, udaremni, udaremnimy...; udaremnij!; udaremniony; udaremniwszy; udaremnił, 2) udaremniam, udaremniasz...; udaremniaj!; udaremniający; udaremniany; udaremniał, udaremniali. II Składnia: U. komu — co — czym.

Udarować (dok.) kogo, co — kim, czym = obdarzyć kogo, co — kim, czym.
Udaruję was szczęściem. *Krasiń.*

Udeptać lub **udepnąć** (dok.) — udeptywać (niedok.). Por. Nadeptać. I Formy jak: nadeptać — nadepnąć — nadeptywać. II Znaczenie: 1) U. co (w postaci dok.: udeptać) = deptaniem ubić, 2) U. kogo — w co (w postaci dok.: udepnąć) = nadepnąwszy urazić.
1. Tatarzy udeptali sobie szlak przez Wołyń. *Cyt. SW.* 2. Udepnąć kogo w nogę. *SW.*

Uderzający — uderzająco. Ob. Kojący — kojąco.
Uderzająco do niego podobny. *SW.*

Uderzenie — Składnia: 1) U. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która uderza), 2) U. czym (gdy się wymienia rzecz, którą ktoś uderza; nieraz, gdy się wymienia rzecz, zaciera się różnica między pierwszym a drugim zwrotem, np. uderzenie kilofu lub kilofem).
Zwroty: 1) jednym uderzeniem lub od jednego uderzenia zabić; 2) od jednego uderzenia upaść.

Uderzyć (dok.)—uderzać (niedok.). I Formy: 1) uderzę, uderzysz, uderzy, uderzymy...; uderz; uderzcie!; uderzony; uderzył, 2) uderzam, uderzasz, uderza...; uderzaj!; uderzający; uderzany; uderzał, uderzali. II Składnia jak w czasowniku: bić. III Znaczenie: 1) U. kogo, co — w co — o co — czym = trzepnąć, 2) U. kogo — czym = zdziwić, zastanowić.
1. Jeszcze mocniej uderzył pięścią w stół. *Prus.* Uderzył o stół ręką. *Prus.* Uderzył go w kolano. *Reym.* O szyby uderzył potok deszczu. *Iwasz.* Gałęzie raz wraz uderzały o szyby. *Wikt.* Uderzył na niego gwar głosów. *Choiński.* 2. Co ude-

rzało wyobraźnię. *Żerom.* Twarz jej nie uderzała niczym. *Krasz.*

Udobruchać (dok.) — (rzadko) udobruchiwać (niedok.). I Formy: 1) udobrucham, udobruchasz...; udobruchaj!; udobruchany; udobruchawszy; udobruchał, 2) udobruchuję, udobruchujesz...; udobruchuj!; udobruchujący; udobruchiwany; udobruchiwał. II Składnia: U. kogo — czym.

...alem ją wprędce udobruchał przesadzoną nieco uprzejmością. *I. Dąbr.*

Udowodnić (dok.) — udowadniać, rzadziej: udowodniać, nie: udawadniać (niedok.). I Formy: 1) udowodnię, udowodnisz, udowodni, udowodnimy...; udowodnij!; udowodniwszy; udowodnił, 2) udowadniam, udowadniasz...; udowadniaj!; udowadniający; udowadniany; udowadniał, udowadniali. II Składnia: U. co, nie: czego.

Udowadnia swoje obserwacje. *Goet.*

Udrapać (dok.)—udrapnąć (dok. jednokr.) —udrapywać (niedok.). I Formy: 1) udrapać — udrapywać, jak: oddrapać — oddrapywać, 2) udrapnę, udrapniesz...; udrapnij!; udrapnięty; udrapnąwszy; udrapnął, udrapnąłem, udrapnęli (nie: udrapłem, udrapli). II Składnia: U. kogo — w co.

Udręczyć (dok.)—udręczać (niedok.). Formy i składnia jak: zadręczyć — zadręczać.

Udręka.

Zwroty: 1) być w udręce; 2) mieć z kim, z czym udrękę; 3) cierpieć udrękę; 4) cierpieć wspólną (jedną) udrękę lub wspólną (jedną) udręką.

1. Jeszcze wątpisz i jesteś w udręce. *Cyt. SW.* 2. Mam z tym chłopakiem ciągłą udrękę. *Mp.* 4. Cierpieli jedną udręką. *Goet.*

Udry, tylko w lm i tylko w wyrażeniu: iść z kim na udry = kłócić się z kim, walczyć z kim.

Pójdziemy na udry z Kostusią. *Wikt.*

Udział, dlp tego udziału, clp temu udziałowi, mjsclp w tym udziale, rzadko: w udziele (dawn.). Znaczenie: 1) U. w czym = uczestnictwo w czym, 2) U. = dział, akcja, wkład.

Zwroty: 1) brać (nie: przyjmować, rus.) w czym udział. *PJ 9, 103. JP 4, 64. JP 21, 59;* 2) z udziałem (nie: przy udziale) kogo coś robić; 3) przypadać komu w udziale; 4) coś jest czyimś udziałem, *SW* = coś jest czyimś losem; 5) wycofać z kasy swój udział. *SW.*

1. Otrzymał rozkaz wzięcia udziału w szturmie. *Żerom.* Nie brała udziału w powszechnym ożywieniu. *Sierosz.* W dyskusji niemal nie brał udziału. *Goet.* 2. Konferencja z udziałem... *DUMK 30 IX 30.* Z udziałem lub bez udziału biegłych. *Kod. Post. Cyw.* 3. Ubóstwo przypadło mu w udziele. *SW.* 4. Płacz i nędza są twoim udziałem. *SW.*

Udziec, dlp tego udźca, mlm te udźce, dlp tych udźców.

Udzielić (dok.)—udzielać (niedok.). I Formy jak: oddzielić — oddzielać. II Składnia: U. komu — czego, nie: co.

Udzielił interesujących wyjaśnień. *Cyt. Kr. 1, 27.* Rady rzadko udzielał. *Mick.* Uwag tych udzielano sobie. *Dąbr.*

Zwrot: udzielać komu pomocy, nagany, dymisji.

Udźwignąć (dok.) — udźwigać lub udźwigiwać (niedok.). Formy jak: wydźwignąć — wydźwigać — wydźwigiwać.

Ufać (niedok.). I Formy: ufam, ufasz, ufa...; ufaj!; ufający; ufał. II Składnia: U. komu, czemu (nie: na kogo, na co) (JP 11, 126).

Jakże babie nie ufać? *Bartk.*

Ufnal, Ob. Hufnal.

Ufność — Składnia: 1) U. w kogo, w co = pewna wiara w kogo, w co, 2) U. w kim, w czym = pewna nadzieja w kim, w czym, 3) U. do kogo, do czego (nie: komu, czemu, ale: ufać komu, czemu) (JP 11, 126) = zaufanie do kogo, do czego.

1. Ufność w pokojową, dobrą wolę Sowietów. *„Czas" 25 X 34.* Aby zaświadczyć o ufności swej w zamiary gospodarza. *Sienk.* 2. Mam w nim ufność. *SW.* Miejże ufność we mnie! *Sienk.* 3. Straciła ufność do stryja. *Iwasz.* Okazał więcej ufności do ludzi. *Dąbr.*

Zwroty: 1) żywić ufność do kogo, do czego; 2) wzbudzać ufność w kogo, w co; 3) pokładać w kim ufność.

1. Nie należy żywić ufności do losu. *Dąbr.* 2. Wzbudzał ufność w swe zdolności wojenne. *Sienk.* 3. Pokładam ufność w Bogu, że przyjmie mnie do siebie. *Parand.*

Ufny w co, rzadziej: w czym.

Ufni w sztuki Wojskiego sposoby. *Mick.* Ufny był w siebie. *Bartk.* W własnych dzielnościach ufny. *Mick.*

Uganiać lub **uganiać się** (niedok.). I Formy: uganiam (się), uganiasz (się)...; uganiaj (się)!; uganiający (się); uganiał (się), uganiali (się). II Składnia: 1) U. (bez dopełn.) = biegać tu i tam, 2) U. lub u. ś. za kim, za czym=biegać tu i tam za kim, za czym.

1. Uganiali po lasach. *Wikt.* 2. Ugania za żerem. *Dyg.* Nie uganiał się za wrogami. *Wikt.*

Ugiąć (dok.) — uginać (niedok.). I Formy: 1) ugiąć, jak: giąć, 2) uginam, uginasz...; uginaj!, uginający; uginany; uginał. II Składnia: 1) U. kogo, co = zgiąć co, poskromić co, 2) U. czego = zgiąć nieco czego.

Zwrot: uginać kolana lub kolan. *PJ 9, 41.*

Ugłaskać (dok.) — ugłaskiwać (niedok.). I Formy jak: ogłaskać — ogłaskiwać. II Składnia: U. kogo — czym.

Ugnieść (dok.)—ugniatać (niedok.). I Formy: 1) ugnieść, jak: gnieść, 2) ugniatam, ugniatasz...; ugniataj!; ugniatający; ugniatany; ugniatał. II Znaczenie i składnia: 1) U. co = gniotąc ubić, ukształtować, 2) U. kogo, co (tylko w postaci niedok.) = a) uciskać, trzeć, b) = (! przen., dawn.) ciemiężyć, dręczyć.

1. Ugniatali ciasto. 2a. But mi nogę ugniata. *Mp* 2b. Uciskali (nie: ugniatali) srogimi wyrokami. *Cyt. PJ 10, 153.*

Ugoda — Składnia: 1) U. między kim a kim — co do czego, 2) U. z kim.

1. Ugoda między prawującymi się stronami. *SW.* 2. Ugoda z najętym robotnikiem. *SW.*

Zwroty: 1) zawierać, robić z kim ugodę co do czego; 2) przychodzi do ugody między kim a kim = ktoś zawiera ugodę; 3) kończyć sprawę ugodą. *SW.*

1. Nie może ani zrzekać się tych praw, ani zawierać co do nich ugody. *Kod. Post. Cyw.*

Ugodzić (dok.)—ugadzać (niedok.). I Formy jak: dogodzić — dogadzać. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co — czym (z czego) — w co lub po czym, lub komu—czym (z czego) — w co = uderzyć kogo, co — czym, 2) U. komu — w czym = trafić komu do gustu, dogodzić komu — w czym, 3) U. kogo — do czego = na podstawie ugody wynająć kogo — do czego, 4) U. co = stargować co.

1. Ugodził olbrzyma w czoło. *Cyt. SW.* Tą kulą mu w łeb ugodzę. *Cyt. SW.* Z łuku cel ugodzi. *Cyt. SW.* 2. Każdy bliźniemu niech ugadza. *Cyt. SW.* 3. Ugodził ludzi do kopania kartofli. *MP.* 4. Ugodzić furmankę. *SW.*

Ugościć (dok.) — ugoszczać, częściej: ugaszczać (niedok.). I Formy: 1) ugościć, jak: gościć, 2) ugaszczam, ugaszczasz...; ugaszczaj!; ugaszczający; ugaszczany; ugaszczał, ugaszczali. II Składnia jak w czasowniku: gościć.

Ugór (PA), nie: ugor; dlp tego ugoru.

Zwrot: leżeć ugorem = zalegać bezczynnie, bezpożytecznie.

Pole ugorem leżało. *Orzesz.*

Ugrażać (! rus.) = grozić.

Ugryźć (dok.) — ugryzać (niedok.). I Formy: 1) ugryźć, jak: gryźć, 2) ugryzam, ugryzasz...; ugryzaj!; ugryzający; ugryzany; ugryzał. II Składnia jak w czasowniku: gryźć.

Ugrząźć (dok.) lub **ugrzęznąć** — ugrzęzać (niedok.). I Formy: 1) ugrząźć—ugrzęznąć, jak: grząźć — grzęznąć. Ob. Grzęznąć, 2) ugrzęzam, ugrzęzasz...; ugrzęzaj!; ugrzęzający; ugrzęzał. II Składnia jak w czasowniku: grzęznąć.

Uiścić (dok.) — uiszczać (niedok.). I Formy: 1) uiszczę, uiścisz, uiści, uiścimy...; uiść! uiśćcie! (nie: uiszcz! uiszczcie!); uiszczony; uiścił, 2) uiszczam, uiszczasz; uiszczaj!; uiszczający; uiszczany; uiszczał, uiszczali. II Składnia: U. komu — co.

Uiścić się (dok.) — uiszczać się (niedok.) komu — z czego = wywiązać się wobec kogo — z czego.

Ujadać. Ob. Ujeść.

Ujarzmić (dok.) — ujarzmiać (niedok.). I Formy: 1) ujarzmię, ujarzmisz, ujarzmi, ujarzmimy...; ujarzmij! (nie: ujarzm!); ujarzmiony; ujarzmiwszy; ujarzmił, 2) ujarzmiam, ujarzmiasz; ujarzmiaj!; ujarzmiający; ujarzmiany; ujarzmiał, ujarzmiali. II Składnia: U. kogo — czym.

Ujawnić (dok.) (nie: ujawić) — ujawniać (niedok.). I Formy: 1) ujawnię, ujawnisz, ujawni, ujawnimy...; ujawnij!; ujawniony; ujawniwszy; ujawnił, 2) ujawniam, ujawniasz...; ujawniaj!; ujawniający; ujawniany; ujawniał, ujawniali. II Składnia: U. co = uczynić jawnym, okazać, zdradzić co.

Ujawnić czyj podstęp. *SW.* Artysta ujawnił wiele talentu. *SW.*

Ujawnić się (dok.) — ujawniać się (niedok.) = przejawić się — przejawiać się.

Ujazd (nazwa miejscowości) — ujejski.

Ująć (dok.) — ujmować (niedok.), nie: ujmywać. I Formy jak: nająć — najmować. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co — za co = uchwycić kogo, co — za co, 2) U. kogo, co — w co = pojmać kogo, co — w co, zawrzeć co — w czym, 3) U. kogo, co — czym = objąć kogo, co—czym, 4) U. (przen.) kogo — czym = zjednać kogo — czym, 5) U. komu — czego = odjąć komu — czego, zabrać komu — co.

1. Ujął ją za rękę. *Mp.* Ująć złodzieja, zbiega. *SW.* 2. Ująć kogo wpół. SW. Dzieci ujmują treść czytanek w kilka obrazów (nie: w kilku obrazach). *Cyt. Szeffs.* 4. Ujmował wszystkich miłym obejściem. *Kruczk.* 5. Panie zawsze ujmują sobie lat.

Zwrot: ujmować coś z takiego czy innego stanowiska, nie: podchodzić do czego z takiego czy innego stanowiska.

Ująć się (dok.) — ujmować się (niedok.). I Formy jak: ująć — ujmować. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. kogo, czego lub za kogo, za co = chwycić się kogo, czego lub za kogo, za co, 2) U. ś. (przen.) za kim, za czym lub za kogo, za co = upominać się, wstawiać się za kim, za czym, 3) U. ś. pod czym (o tkaninach) = rozleźć się, rozstąpić się.

1. Ująwszy się za klamry wspinali się na górę. *Mp.* 2. Za znieważoną ziemią ujęło się słońce. *Prus.* 3. Tkanina zleżała ujmuje się pod palcami. *SW.*

Ujechać (dok.) — ujeżdżać (niedok.) = przejechać (przejeżdżać) jakąś część drogi. Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Ujednostajnić (dok.) — ujednostajniać (niedok.). I Formy: 1) ujednostajnię, ujednostajnisz, ujednostajni, ujednostajnimy...; ujednostajnij! (nie: ujednostajń!); ujednostajniony; ujednostajniwszy; ujednostajnił, 2) ujednostajniam, ujednostajniasz...; ujednostajniaj!; ujednostajniający; ujednostajniany; ujednostajniał, ujednostajniali. II Składnia: U. co.

Zwroty: 1) ujednostajnić miary i wagi, kalendarze. *SW;* 2) ujednostajnić opinię. *SW.*

Ujeść (dok.) — ujadać (niedok.). I Formy: 1) ujeść, jak: jeść, 2) ujadam, ujadasz...; ujadaj!; ujadający; ujadany; ujadał. II Znaczenie i składnia: 1) U. czego = trochę czego zjeść, odgryźć, 2) U. (tylko w postaci niedok.) na kogo, na co = szczekać na kogo, na co, dogadywać.

2. Psy ujadały na przeciągający orszak. *Sienk.*

Ujeździć (dok.) — ujeżdżać (niedok.). I Formy: 1) ujeździć, jak: jeździć, 2) ujeżdżam, ujeżdżasz... Ob. Ujechać. II Znaczenie: 1) U. (konia) = ułożyć konia do wierzchu lub do pociągu, (przen.) wziąć kogo w karby, ukrócić, 2) U. (drogę) = przez jeżdżenie ubić (drogę).

Ujeżdżalnia, dlp tej ujeżdżalni, dlm tych ujeżdżalni.

Ujma — Znaczenie: 1) U. = szkoda moralna, krzywda, 2) U. (!) = szkoda materialna, strata, naruszenie, pogwałcenie czego.
Zwroty: 1) przynosić komu ujmę; 2) bez ujmy dla honoru; 3) bez ujmy dla przepisów (!) = bez naruszenia (lub pogwałcenia) przepisów. *DUMK 15 X 31.*
1. Nam i wam ujmę przynoszą. *Prus.*

Ujmujący—ujmująco. Ob. Kojący—kojąco.
Oczy patrzące śmiało i prosto uprzedzały ujmująco. *Krasz. cyt. SW.*

Ujrzeć (dok.). I Formy: ujrzę, ujrzysz, ujrzy, ujrzymy...; ujrzyj! (nie: ujrz!, ale: spojrzyj! lub spójrz!); ujrzawszy; ujrzał, ujrzeli. II Składnia: U. co.
Zwroty: ujrzeć się zaskoczonym (!) = zostać zaskoczonym. *Krasn. 79.*

Ujście czego — do czego.
Brzegami Bzury i Pilicy dążył do ich ujścia do Wisły. *Cyt. Szeffs. 11.*
Zwrot: znajdować w czymś ujście (o pragnieniach, dążeniach, namiętnościach) = znajdować w czymś zaspokojenie.

Ukarać (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: karać.

Ukazać się (dok.) — ukazywać się (niedok.). I Formy: 1) ukażę się, ukażesz się...; ukaż się!; ukazawszy się; ukazał się, 2) ukazuję się, ukazujesz się...; ukazuj się!; ukazujący się; ukazywał się. II Składnia: U. ś. komu = pokazać się komu.
Ukazywało się naszym oczom kilku jeźdźców. *Kad.*

Ukąsać (dok.) = chwycić zębami, zranić zębami. Por. Pokąsać, ale: zakąsić. Formy: ukąsam, ukąsasz...; ukąsaj!; ukąsany; ukąsał.

Ukąsić (dok.). Znaczenie: 1) U. = urwać zębami, odgryźć, 2) U. = (rzadziej) ukąsać, zranić zębami, (zwłaszcza) ukłuć żądłem. Formy: ukąszę, ukąsisz, ukąsi, ukąsimy...; ukąś! ukąście!; ukąszony; ukąsiwszy; ukąsił.
2. Tutaj nikt (cię) żądłem złego spojrzenia nie ukąsi. *Wikt.*

Układ z kim — o co.
Skutkiem układów o serwituty. *Prus.* Układy o małżeństwo dzieci bywały rzeczą zwykłą. *Sienk.*
Zwroty: 1) prowadzić układy; 2) zawierać układy.
1. Układy o wykup się prowadzą. *Sienk.* 2. Jak mogłeś układ zawierać? *Sienk.*

Układać (się). Ob. Ułożyć (się).

Ukłon, dlp tego ukłonu.
Zwroty: 1) złożyć komu ukłon; 2) oddać komu ukłon. *SW;* 3) oświadczyć, przesłać komu ukłony. *SW;* 4) odpowiadać na ukłony. *SW;* 5) odbierać ukłony (dziś częściej: pokłony).
1. Złożył ukłon. *Małacz.*

Ukłuć (dok.) kogo, co — w co, nie: w czym. Formy jak: kłuć.
Ukłuła mię niechcący igłą w palec. *Mp.* Ukłułeś mię tą uwagą w samo serce. *Mp.*
Zwroty: 1) coś ukłuło kogo w sercu (nie: w serce) = coś kogo zabolało w sercu; 2) ukłuć kogo do żywego, *SW* = dociąć (moralnie) komu boleśnie.
1. Coś mnie ukłuło w sercu. *Prus.*

Uknuć (dok.) (rzadko: uknować) — uknuwać (niedok.). I Formy: 1) uknuć (uknować), jak: knuć (knować), 2) uknuwam, uknuwasz...; uknuwaj!; uknuwający; uknuwany; uknuwał. II Składnia jak w czasowniku: knuć (knować).

Ukochanie czego.
Ukochanie przeszłości. *Bartk.*

Ukochany (przym.) — najukochańszy (PJ 1, 119).

Ukończenie czego.
Zwrot: coś jest na ukończeniu.
Sprawa była na ukończeniu. *Dąbr.*

Ukracać. Ob. Ukrócić.

Ukraina (= kraj pograniczny, pogranicze, kresy, prowincja pograniczna, jej nazwa własna) — ukrainny.
Zwroty: 1) mieszkać na ukrainie (na Ukrainie); 2) jechać na ukrainę (na Ukrainę).

Ukraina (= kraj zamieszkały przez naród ukraiński) — ukraiński, — Ukrainiec, — Ukrainka.
Zwroty: 1) mieszkać w Ukrainie; 2) jechać do Ukrainy.

Ukrajać lub **ukroić** (dok.) — ukrawać (niedok.). I Formy: 1) ukraję, ukrajesz...; ukraj!; ukrajany; ukrajawszy; ukrajał, ukrajali, 2) ukroję, ukroisz, ukroi, ukroimy...; ukrój!; ukrojony; ukroiwszy; ukroił, 3) ukrawam, ukrawasz, ukrawa...; ukrawaj!; ukrawający; ukrawany; ukrawał. II Składnia: U. co — czym.
Ukroił kawałek chleba. *Wikt.*

Ukraść (dok.). Formy i składnia jak: kraść.

Ukręcić (dok.) — ukręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić — odkręcać. II Znaczenie i składnia: 1) U. komu, czemu — co = kręceniem urwać komu, czemu — co, 2) U. co = kręceniem uwić, upleść.
Zwroty: 1) ukręcić komu, czemu łeb, *SW* = raz na zawsze z kim, z czym skończyć; 2) ukręcić bicze z piasku, *SW* = przedsięwziąć rzeczy niewykonalne z powodu braku koniecznych środków.

Ukroić. Ob. Ukrajać.

Ukrop, dlp tego ukropu.
Zwroty: 1) kręcić się, zwijać się jak w ukropie (jak w gorączce, szybko); 2) kręcić się, zwijać się jak mucha w ukropie, *SW* (= niesporo); 3) siedzieć jak na ukropie, *SW* = siedzieć jak na szpilkach, na igłach, na brzytwach, niecierpliwić się.
1. Kręcili się jak w ukropie. *Sienk.*

Ukrócić (dok.)—ukracać (niedok.) lub ukrócać. I Formy: 1) ukrócę, ukrócisz, ukróci, ukrócimy...; ukróć! ukróćcie!; ukrócony; ukróciwszy; ukrócił, 2) ukracam, ukracasz...; ukracaj!; ukracający; ukracany; ukracał. II Znaczenie i składnia: 1) U. co (w postaci niedok.: ukracać) = skrócić, zmniejszyć co, 2) U. kogo (w postaci niedok.: ukrócać) = poskromić, wziąć w karby kogo.
Wyrażenie: ukrócona opłata (!) = zmniejszona opłata. *Kr. 2, 199.*

Ukryć (dok.) — ukrywać (niedok.). I Formy jak: odkryć — odkrywać. II Składnia: 1) U. kogo, co — przed kim, przed czym, 2) U. kogo, co — w czym, w co lub do czego. Ob. Chować, Kłaść, Pakować, Pchać.

1. Przede mną nic nie ukryjesz. *Szpot.*
Zwroty: 1) ukrywać co w tajemnicy; 2) ukrywać (lub chować) co pod korcem = niepotrzebnie coś ukrywać.

Ukryć się (dok.) — ukrywać się (niedok.). I Formy jak: ukryć — ukrywać. II Składnia: U. ś. z czym — przed kim, przed czym.
Nie ma miejsca, gdzieby się pan mógł ukryć przed obowiązkami czci. *Sierosz.* Ukrywał się z tym. *Iwasz.*
Zwrot: ukrywać się przed czyimś wzrokiem lub okiem.
Przed jego bystrym wzrokiem nic nie zdoła się ukryć. *Wikt.*

Ukuć (dok.) — ukuwać (niedok.). Formy jak: wykuć — wykuwać.
Zwroty: ukuć sobie jakiś pomysł, projekt, zamiar, zasadę, wiarę... = stworzyć sobie jakiś pomysł...
Ukuli sobie usprawiedliwienie. *SW.*

Ul, dlp tego ula, mlm te ule, dlm tych uli lub ulów.
Zwrot: (gwarno) jak w ulu. *SW.*
Gwar jak w ulu. *Żerom.*

Ulać (dok.) — ulewać (niedok.), nie: uliwać. I Formy jak: odlać — odlewać. II Znaczenie i składnia: 1) U. co — z czego — do czego = troszkę czegoś — z czego — do czego odlać, 2) U. co — z czego = odlewając coś ukształtować, utworzyć.
1. Ulał trochę wina. *Mp.* 2. Ulać posąg z brązu.
Zwroty: 1) jak ulał, jakby ulał = jakby oblepił foremnie, zgrabnie; 2) jakby ulał na podobieństwo = zupełnie podobny.
1. Suknia leży na niej jakby ulał. *SW.* 2. Córka to pańska: jak gdyby ją ulał na podobieństwo. *SW.*

Uląc się. Ob. Ulęgnąć się.

Ulec, rzadko: ulęgnąć (dok.) — ulegać (niedok.). I Formy: 1) ulegnę, ulegniesz...; ulegnij!; uległszy; uległ, 2) ulegam, ulegasz...; ulegaj!; ulegający; ulegał. II Znaczenie i składnia: U. komu, czemu = poddać się komu, czemu (po oporze, grze sił fizycznych lub duchowych, np. ulegać czyjemuś autorytetowi, ulegać gwałtowi). Por. Podlegać komu, czemu (z natury swoich właściwości duchowych lub stanowiska społecznego).
Ulegamy jednemu i temu samemu procesowi psychicznemu. *I. Dąbr.* Uległ władzy. *Żerom.* Wszystko uległo zatrzymaniu. *Dąbr.* Jeden ja nie ulegam mu zupełnie. *I. Dąbr.*
Zwrot: ulec wypadkowi, ale nie: ulec złamaniu nogi, tylko: doznać złamania nogi. *KJMK.*

Uleczyć (dok.) — uleczać (niedok.). I Formy: 1) uleczyć, jak: leczyć, 2) uleczam, uleczasz...; uleczaj!; uleczający; uleczany; uleczał, uleczali. II Składnia jak w czasowniku: leczyć.

Uległość — Składnia: 1) U. dla kogo lub względem kogo, dziś rzadko: komu, 2) U. czemu lub względem czego, nie: dla czego.
1. Uległość względem dziedziczki. *Święt.* Uległość prawu, rodzicom. *SW.* 2. Ta jej uległość dla wszystkiego i wszystkich. *I. Dąbr.* (zam.: uległość wszystkiemu, pod wpływem: uległość dla wszystkich).

Uległy — Składnia jak w rzeczowniku: uległość.

Ulepszyć (dok.) — ulepszać (niedok). I Formy: 1) ulepszę, ulepszysz, ulepszy, ulepszymy...; ulepsz! ulepszcie!; ulepszony; ulepszywszy; ulepszył, 2) ulepszam, ulepszasz...; ulepszaj!; ulepszający; ulepszany; ulepszał, ulepszali. II Składnia: 1) U. co — czym (gdy się wymienia przedmiot, który jest narzędziem ulepszenia), 2) U. co przez co (gdy się wymienia czynność, która się przyczynia do ulepszenia).

Uleżałka lub **ulęgałka.**

Uleżeć się (dok.) — ulegiwać się (niedok.). Formy jak: odleżeć się — odlegiwać się.

Ulęgnąć się lub **uląc się** (dok.). Formy jak: lęgnąć się (łąc się).

Ulęknąć się, rzadko: uląc się (zwykle: tylko w postaci dok.). I Formy: ulęknę się, ulękniesz się...; ulęknij się!; ulękły (nie: ulękniony, ale: zalękniony); uląkł się, uląkłem się, ulękli się. II Składnia jak w czasowniku: lękać się.

Ulga.
Zwroty: 1) przynosić komu ulgę; 2) nieść ulgę cierpieniu; 3) doznawać ulgi; 4) być, stać się dla kogo ulgą. *SW;* 5) robić co dla ulgi sumienia.
1. Czy świeże powietrze ulgi pani nie przynosi? *Orzesz.* 2. Nie chciała nieść ulgi cierpieniu tego człowieka. *Goet.* 3. Doznała ulgi. *Nałk.* 4. Pozbyć się darmozjada z domu byłoby wielką dla mnie ulgą. *Cyt. SW.* 5. Muszę dla ulgi sumienia pozyskać, a przynajmniej prosić przebaczenia. *Mick. cyt. SW.*

Ulica — uliczny.
Zwroty: 1) mieszkać na jakiejś ulicy lub przy jakiejś ulicy. Por. Rynek; 2) mieszkanie na jakiejś lub przy jakiejś ulicy; 3) mieszkać na ulicy ogólnie, bez wymieniania nazwy ulicy (= nie mieć własnego mieszkania); 4) coś się dzieje na ulicy, rzadziej: w ulicy; 5) skręcać w ulicę; 6) wyjść na ulicę; 7) znać kogo z ulicy (= z widzenia); 8) zbijać bąki po ulicy. *SW.*
1. Mieszka na ulicy (albo: przy ulicy). *SW.* Rodzice nasi mieszkają przy ulicy Królewskiej. *Zapol.* 2. Zajmowałam z rodzicami śliczny apartament przy ulicy... *Zapol.* 4. Działo się i dzisiaj to samo w ulicy. *Bartk.* 5. Skręcała szybko w boczną ulicę. *Nowak.*

Ulisses (PA), nie: Ulises.

Ulitować się (dok.) nad kim, nad czym. Formy jak: litować się.
Jakże się nie ulitować nad nim? *Żerom.*

Ulotnić (!) co = zabrać co po kryjomu, ukraść.
Był tu jeszcze wspaniały obraz, ale Austriacy go ulotnili (!). *Mp.*

Ulotnić się (dok.) = cichaczem umknąć. Formy: ulotnię się, ulotnisz się, ulotni się, ulotnimy się...; ulotnij się!; ulotnił się.
Służąca ulotniła się już przedtem. *Kruczk.*

Ultimatum (PA) (ndm), nie: ultymatum.

Ulubieniec, wlp ulubieńcze!, mlm ulubieńcy.

Ulżyć (dok.). I Formy: ulżę, ulżysz, ulży, ulżymy...; ulżyj!; ulżywszy; ulżył. II Składnia: 1) U. komu, co, częściej: czego (gdy się wymienia przedmiot, którego ciężar czyni się lżejszym), 2) U. komu — w czym (gdy się wymienia czynność, w której się niesie ulgę), 3) U. (bez dopełn.) = stać się lżejszym, sfolgować.

1. Ktoś ulżył mu ciężaru. *Nałk.* 2. Ulżył mi znacznie w pracy. *Mp.* 3. Mróz ulżył. *SW.*

Uładzić (dok.) — uładzać (niedok.). I Formy: 1) uładzę, uładzisz, uładzi, uładzimy...; uładź! uładźcie!; uładzony; uładził, 2) uładzam, uładzasz...; uładzaj!; uładzający; uładzał, uładzali. II Składnia: U. co = uporządkować co.

Uładzić się (dok.) — uładzać się (niedok.). I Formy jak: uładzić — uładzać. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. z kim, z czym = dojść z kim, z czym do porządku, 2) U. ś. na co lub do czego = przygotować się na co lub do czego.

1. Nie mogłem się z tą sprawą uładzić. *Mp.* 2. Uładził się na sen. *Kunc.*

Ułamek, dlp tego ułamka (SW, N) lub tego ułamku (SW, Łoś).

* **Ułamkowe liczebniki.** Ob. * Liczebniki ułamkowe.

Ułatwić (dok.)—ułatwiać (niedok.). I Formy: 1) ułatwię, ułatwisz, ułatwi, ułatwimy...; ułatw! ułatwcie! (nie: ułatwij! ułatwijcie!); ułatwiony; ułatwiwszy; ułatwił, 2) ułatwiam, ułatwiasz...; ułatwiaj!; ułatwiający; ułatwiał, ułatwiali. II Składnia: U. komu — co lub w czym.

Ułożyć (dok.) — układać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co — w czym, w co lub do czego = położyć kogo, co w pewnej pozie, w porządku, 2) U. co = przez składanie utworzyć co, skomponować, umyślić.

1. Ułożywszy książki do pudła. *Sierosz.* 2. Ułożyć stos. *SW.* Ułożyć bukiet. *SW.*

Ułożyć się (dok.) — układać się (niedok.). I Formy jak: ułożyć — układać. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. (bez dopełn.) = położyć się w pewnej pozie, 2) U. ś. (bez dopełn.) = przez składanie utworzyć się, powstać, 3) U. ś. komu lub przed kim = zająć wobec kogo jakąś postawę, 4) U. ś. z kim — o co = umówić się z kim — o co.

1. Ułożył się jak mógł w tak ciasnym miejscu. *SW.* 2. Warunki tak się ułożyły, że musiałem pozostać w domu. *Mp.* 3. Gutaperkowa twarz jego układała się w wyraz głębokiego wzruszenia. *Bałuc. cyt. SW.* 4. Ułożyłam się z nim o warunki dzierżawy. *Mp.*

Zwroty: 1) układać się do snu; 2) coś się komuś pomyślnie (dobrze, źle...) układa.

Ułupać (dok.) — ułupywać (niedok.). Formy i składnia jak: obłupać — obłupywać.

Umacniać. Ob. Umocnić.

Umaczać. Ob. Umoczyć.

Umarznąć (dok.). Formy: umarznę, umarzniesz...; umarznij, umarznięty; umarzł, nie: umarznął. Ob. Marznąć.

Umazać (dok.)—umazywać (niedok.). Formy i składnia jak: omazać — omazywać.

Umbra = klosz od lampy.

Rozbiła się umbra. *Nowak.*

Umęczyć (dok.) — umęczać (niedok.). Formy i składnia jak: zamęczyć — zamęczać.

Umieć (niedok.). I Formy: umiem (nie: umię) umiesz, umie (nie: umi), umiemy (nie: umimy), umiecie, umieją (nie: umią); umiej! (nie: um!); umiejący; umiany; umiał, umieli. II Znaczenie i składnia: 1) U. co lub co robić = potrafić co (robić), 2) U. co (!) = znać co.

1. On to tylko zwykł robić, co umie. *Mick. cyt. SW.* 2. On jeszcze wtedy Polski nie znał, ale prędko ją poznał (nie: on jeszcze wtedy Polski nie umiał, ale prędko się jej nauczył. *Askenazy).*

Zwrot: umieć po włosku, po niemiecku (z domyśl.: mówić).

Umiejętny w czym.

W różnych tam pisaninach umiejętny. *Kruczk.*

Umieszać (dok.). Formy i składnia jak: mieszać.

Umieścić (dok.) — umieszczać (niedok.). I Formy: 1) umieszczę, umieścisz, umieści, umieścimy...; umieść! umieśćcie!; umieszczony; umieścił, 2) umieszczam, umieszczasz...; umieszczaj!; umieszczający; umieszczał, umieszczali. II Składnia: 1) U. kogo, co — w czym lub na czym, nie: w co (gdy się wymienia miejsce), 2) U. kogo, co — u kogo (gdy się wymienia osobę).

1. Oprawię to w ramki, albo w album (zam.: w albumie) umieszczę. *Mick.* Kilka familii, każda w innym kącie umieszczona. *Bałuc. cyt. SW.* 2. Umieściłem syna na stancji u znajomych. *Mp.*

Zwroty: umieścić co w aktach, w rachunku, w kontrakcie, w gazecie. *SW.*

Umiłować (dok.). I Formy jak: miłować. II Składnia: U. kogo, co.

Zwrot: umiłować sobie kogo, co, nie: umiłować sobie w kim, w czym, ale: upodobać sobie w kim, w czym.

Tę duszę (nie: w tej duszy) on sobie szczególniej umiłował. *Cyt. Szeffs.*

Umiłowanie czego, ale: zamiłowanie do czego.

Umizgać się (niedok.)—umizgnąć się (dok.). I Formy: 1) umizgam się, umizgasz się...; umizgaj się!; umizgający się; umizgał się, 2) umizgnę się, umizgniesz się...; umizgnij się!; umizgnąwszy się; umizgnął się, umizgnęła się, umizgnęli się. II Składnia: U. ś. do kogo.

Umknąć (dok.)—umykać (niedok.). I Formy: umknąć, jak: mknąć, 2) umykam, umykasz...; umykaj!; umykający; umykany; umykał. II Składnia i znaczenie: 1) U. (czynny) czego = cofnąć co, 2) U. (nijak.) — od kogo, od czego = niepostrzeżenie uciec, czmychnąć.

Umocnić (dok.)—umacniać (niedok.). I Formy: 1) umocnię, umocnisz, umocni, umocnimy...; umocnij!; umocniony; umocniwszy; umocnił, 2) umacniam, umacniasz...; umacniaj!; umacniający; umacniany; umacniał, umacniali. II Znaczenie i składnia: U. kogo, co — czym = wzmocnić, uczynić mocnym kogo, co — czym.

Umocować (dok.)—umocowywać (niedok.). Formy: 1) umocuję, umocujesz...; umocuj!; umocowany; umocowawszy; umocował, 2) umocowuję, umocowujesz..., rzadko: umocowywam, umocowywasz... (nie: umocowy-

wuję, umocowywujesz...); umocowuj!; umocowujący; umocowywany; umocowywał. II Znaczenie i składnia: 1) U. co — na czym lub w czym = mocno obsadzić co—na czym lub w czym, 2) U. kogo = upełnomocnić kogo.

Umocowanie — Znaczenie: 1) U. czego = mocne obsadzenie czego, 2) U. kogo = upełnomocnienie kogo.

Może żądać od działającego bez umocowania zwrotu kosztów. *Kod. Post. Cyw.*

Umoczyć lub **umaczać** (dok.), ale: odmoczyć (dok.) — odmaczać (niedok.). Por. Pomoczyć, Wymoczyć, Zamoczyć. Formy jak: odmoczyć — odmaczać.

Umorzyć (dok.)—umarzać (niedok.). I Formy: 1) umorzyć, jak: morzyć, 2) umarzam, umarzasz...; umarzaj!; umarzający; umarzany; umarzał, umarzali. II Składnia: U. kogo, co.

Zwroty: 1) umorzyć kogo głodem. *SW;* 2) umorzyć komu dług.

Umowa — umowny, nie: umówny. Ob. Wymowa. Składnia: 1) U. kogo — z kim (gdy się wymienia osoby zawierające umowę), 2) U. o co, nie: na co (gdy się wymienia jakąś czynność lub przedmiot, będący treścią umowy), 3) U. co do czego (gdy się wymienia jakiś przedmiot, będący treścią umowy), 4) U. o czym. = układ dotyczący jakiegoś teoretycznego działania lub pojęcia.

2. Umowa o przewóz (nie: na przewóz). *DUMK 31 X 31.* 3. Umowa co do dzierżawy domu. *Mp.* 4. Liczba czyniąca zadość umowom o działaniach nad liczbami. *Sł. Techn.*

Zwroty: 1) umowę zawrzeć, podpisać; 2) umowę rozwiązać. *Kod. Post. Cyw.;* 3) umowę unieważnić; 4) od umowy odstąpić. *KJMK;* 5) umowę zerwać; 6) umowa wygasa (nie: ekspiruje), umowa wyszła. *SW;* 7) umowy dotrzymać; 8) umowa ważna od dnia... (!) = umowa obowiązująca od dnia...; 9) na podstawie umowy, nie: tytułem umowy. *KJMK;* 10) umowa najmu *(Kod. Post. Cyw.)* lub o najem; 11) umowa dzierżawy *(Kod. Post. Cyw.)* lub o dzierżawę; 12) paragraf umowy. Ob. Paragraf; 13) umowa akordowa lub umowa od sztuki *(Kr. 2, 267);* 14) umowa o przedsiębiorstwo, nie: umowa o dzieło *(Kr. 2, 267);* 15) umowa jednostkowa lub osobnicza, gorzej: indywidualna *(Kr. 2, 267);* 16) umowa zbiorowa *(Kr. 2, 267).*

Umożebnić (dok.), częściej: **umożliwić** — umożebniać (niedok.), częściej: umożliwiać. Ob. Umożliwić. I Formy: 1) umożebnię, umożebnisz, umożebni, umożebnimy...; umożebnij!; umożebniony; umożebnił, 2) umożebniam, umożebniasz...; umożebniaj!; umożebniający; umożebniany; umożebniał, umożebniali. II Składnia: 1) U. komu, co lub co robić.

Umożliwić (dok.) — umożliwiać (niedok.). I Formy: 1) umożliwię, umożliwisz, umożliwi, umożliwimy...; umożliw! umożliwcie!; umożliwiony; umożliwiwszy; umożliwił, 2) umożliwiam, umożliwiasz...; umożliwiaj!; umożliwiający; umożliwiał, umożliwiali. II Składnia: U. komu — co lub co robić.

Umór (PA), nie: umor.

Zwroty: 1) bić się na umór; 2) pić na umór.

Umówić (dok.)—umawiać (niedok.). I Formy: 1) umówić, jak: mówić, 2) umawiam, umawiasz...; umawiaj!; umawiający; umawiany; umawiał, umawiali. II Składnia: U. kogo — do czego = na podstawie umowy nająć kogo — do czego.

Umówić się (dok.)—umawiać się (niedok.). I Formy jak: umówić—umawiać. II Składnia: 1) U. ś. z kim — o co lub co do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: umowa), 2) U. ś. na co (na oznaczenie czynności lub stanu, który jest wspólnym celem umowy).

1. Umówił się o spotkanie ze Stanisławem. *Weyss.* Pani była kontenta, że się z panem umowili co do szkoły. *Dąbr.* 2. ...żeby się umówić na tenisa. *Nałk.*

Umrzeć (dok.) (nie: umrzyć) — umierać (niedok.). I Formy: 1) umrzeć, jak: mrzeć, 2) umieram, umierasz...; umieraj!; umierający; umierał. II Składnia jak w czasowniku: mrzeć.

Starzy umierają śmiercią naturalną. *Mick.* Umarła z nadmiaru zgryzoty. *Kruczk.* Ja bym z samego strachu umarła. *Perz.* Umarł na suchoty. *Iwasz.*

Umyć (dok.) — umywać (niedok.). I Formy: 1) umyć, jak: myć, 2) umywam, umywasz...; umywaj!; umywający; umywany; umywał. II Składnia jak w czasowniku: myć.

Zwrot: umyć od czego ręce. *SF* = zdjąć z siebie odpowiedzialność za co.

Umyć się (dok.) — umywać się (niedok.). I Formy jak: umyć — umywać. II Składnia jak: myć się. Ob. Myć.

Zwrot: nie umywać się do kogo, do czego = nie móc iść w porównanie z kim, z czym.

Żadna z jego krów nie umywała się do tej. *Prus.*

Umysł, dlp tego umysłu.

Zwroty: 1) natężać, wysilać umysł. *SF;* 2) giętkość i sprężystość umysłu *(Dąbr.);* 3) wrzenie umysłów; 4) poruszenie umysłów.

3. Wrzenie umysłów stało się powszechnym. *Małacz.* 4. Zrozumiałe poruszenie umysłów. *Goet.*

Umyślić (dok.) (nie: umyśleć) — umyślać (niedok.). I Formy: 1) umyślę, umyślisz, umyśli, umyślimy...; umyśl! umyślcie!; umyśliwszy; umyślił, 2) umyślam, umyślasz...; umyślaj!; umyślający; umyślał, umyślali. II Składnia: U. co lub co robić = zamierzyć, postanowić co (robić).

Umyślnie, nie: specjalnie.

Po ciebie umyślnie przyjechałem. *Żerom.* Umyślnie (nie: specjalnie) tu przyszedłem. *Mp.*

Umyślny, nie: specjalny.

Wysłano umyślnego (nie: specjalnego) posłańca. *Mp.*

Umywalnia, dlp tej umywalni, dlm tych umywalni, nie: tych umywalń.

Unaocznić (dok.) — unaoczniać (niedok.), nie: unaaczniać. I Formy: 1) unaocznię, unaocznisz, unaoczni, unaocznimy...; unaoczcie!; unaoczniony; unaocznił, 2) unaoczniam,

unaoczniasz...; unaoczniaj!; unaoczniający; unaoczniany; unaoczniał, unaoczniali. II Składnia: U. komu — co.

Unicestwić (dok.) — unicestwiać (niedok.). I Formy: unicestwię, unicestwisz, unicestwi, unicestwimy...; unicestwij! unicestwijcie! (nie: unicestw! unicestwcie!); unicestwiony; unicestwiwszy; unicestwił, 2) unicestwiam, unicestwiasz...; unicestwiaj!; unicestwiający; unicestwiany; unicestwiał, unicestwiali. II Składnia: U. co—komu—czym.

Uniesienie.

Zwroty: 1) uniesienie radości, smutku, gniewu, zapału; 2) wpadać w uniesienie.

2) Wpadł w uniesienie. *Siedl.*

Unieść (dok.) — unosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Znaczenie i składnia: 1) U. co lub czego (w dopeln. cząstk.) = dźwignąć co, potrafić co unieść z czego = dźwignąć nieco czego, 2) U. kogo, co = porwać kogo, co.

1. Przechodząc przez ulicę musiały unieść sukien. *Reym.* Radca Piekarski rozparłszy się w fotelu uniósł nieco głowę. *Parand.*

Unieść się (dok.) — unosić się (niedok.). I Formy jak: unieść — unosić. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. nad co lub nad czym — na czym = wznieść się na co, podnieść się do góry na czym, 2) U. ś. czym = dać się czemu porwać, 3) U. ś. (tylko w postaci niedok.) nad kim, nad czym = zachwycać się kim, czym.

1. Uniósł się na palcach. *SW.* 2. Uniósł się ambicją, wspaniałomyślnością. *SW.* 3. Wszyscy unoszą się nad nią. *Zapol.*

Unieważnić (dok.)—unieważniać (niedok.). I Formy: 1) unieważnię, unieważnisz, unieważni, unieważnimy...; unieważnij! (nie: unieważń!); unieważniony; unieważniwszy; unieważnił, 2) unieważniam, unieważniasz...; unieważniaj!; unieważniający; unieważniany; unieważniał, unieważniali. II Składnia: U. co.

Uniewinnić (dok.) — uniewinniać (niedok.). I Formy: 1) uniewinnię, uniewinnisz, uniewinni, uniewinnimy...; uniewinnij!; uniewinniony; uniewinniwszy; uniewinnił, 2) uniewinniam, uniewinniasz...; uniewinniaj!; uniewinniający; uniewinniany; uniewinniał, uniewinniali. II Składnia: U. kogo — od czego, nie: w czym (rus.) (Krasn. 54).

Uniform (nie: juniform); dlp tego uniformu.

Uniknąć (dok.) — unikać (niedok.). I Formy: 1) uniknę, unikniesz...; uniknij!; uniknięty lub uniknięty; uniknąwszy; uniknął, uniknąłem, uniknęli, 2) unikam, unikasz...; unikaj!; unikający; unikany; unikał. II Składnia: U. kogo, czego, nie: co.

Wielkiego uniknęli niebezpieczeństwa. *Mochn.* Zacząłem się lękać i unikać szczęścia. *Danił.*

Unita — unitka, — unicki. Formy: lp ten unita, tego unity, temu unicie, tego unitę..., lm ci unici, tych unitów, tym unitom...

Uniwersalia (tylko w lm); dop. tych uniwersaliów, nie: tych uniwersalii.

Uniwersalny (nie: uniwerzalny) = powszechny.

Uniwersał, dlp tego uniwersału.

Uniwer'sytet, nie: uniwersy'tet, ani: uniwer'zytet; dlp tego uniwersytetu, mlm te uniwersytety, nie: te uniwersyteta.

Zwroty: 1) na uniwersytecie, nie: w uniwersytecie, ale: w szkole, w gimnazjum; 2) zapisać się, wstąpić na uniwersytet, ale: do szkoły, do gimnazjum; 3) studiować na uniwersytecie; 4) chodzić na uniwersytet.

1. Nie mówiła „na", tylko „w" uniwersytecie na wzór „w szkole". *Grusz.* 2. Wstąpiłem na uniwersytet. *I. Dąbr.*

Uogólnić (dok.)—uogólniać (niedok.). I Formy: 1) uogólnię, uogólnisz, uogólni, uogólnimy...; uogólnij!; uogólniony; uogólniwszy; uogólnił, 2) uogólniam, uogólniasz...; uogólniaj!; uogólniający; uogólniany; uogólniał, uogólniali. II Składnia: 1) U. co = przedstawić w ogólnej zasadzie, 2) U. co — na co = uogólniając co przenieść na co.

1. Można by tę zasadę uogólnić. *Mp.* 2. Wyrównanie form uogólnić na całą grupę. *Cyt. Szeffs. 56.*

Uosobić (dok.) — uosabiać (niedok.), nie: uasabiać, ani: uosobiać. Formy: 1) uosobię, uosobisz, uosobi, uosobimy...; uosób! uosóbcie!; uosobiony; uosobiwszy; uosobił, 2) uosabiam, uosabiasz...; uosabiaj!; uosabiający; uosabiany; uosabiał, uosabiali.

Upadek, dlp tego upadku.

Zwrot: przyprowadzać kogo, co do upadku. *SF.*

Upadlać. Ob. Upodlić.

Upadłość.

Zwroty: 1) ogłosić upadłość; 2) ogłoszenie upadłości, nie: konkurs do majątku (!). *DUMK 25 VII 32.*

Upadły.

Zwroty: 1) bronić się, walczyć do upadłego (= do ostatka sił); 2) hulać do upadłego.

2. Do upadłego hulał. *Żerom.*

Upamiętanie.

Zwrot: przyjść do upamiętania (= do zrozumienia niewłaściwości postępowania).

Szlachta do upamiętania przyjdzie. *Sienk.*

Uparty. Ob. Uporny, Uporczywy. Znaczenie: 1) uparty (uporny) = odznaczający się uporem, zawzięty, wytrwały (o ludziach i zwierzętach), 2) uporczywy = wymagający uporu, wytrwały, usilny (o czynnościach).

1. Rozumu jej nie nauczysz, bo uparta. *SW.* 2. Uporczywa praca. *SW.*

Upaść (dok.) — upadać (niedok.). Formy jak: paść — padać. Ob. Padać.

Upaść (dok.) — upasać (niedok.). Formy i składnia jak: paść — pasać.

Upatrzyć (dok.) — upatrywać (niedok.). I Formy: 1) upatrzę, upatrzysz, upatrzy, upatrzymy...; upatrz! upatrzcie!; upatrzony; upatrzywszy; upatrzył, 2) upatruję, upatrujesz....; upatruj!; upatrujący; upatrywany; upatrywał. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co = wypatrując dostrzec kogo, co, znaleźć, wybrać, 2) U. kogo, czego = wypatrując szukać kogo, czego, 3) U. co lub czego — w kim, w czym = doszukać

się czego — w kim, w czym, przypisać co— komu, czemu.

1. Upatrywaliśmy sobie jakieś miejsce. *Nałk.* (= wybieraliśmy sobie jakieś miejsce). 2. Upatrywaliśmy jakiegoś dogodnego miejsca (= szukaliśmy oczami jakiegoś dogodnego miejsca). 3. ...żeby w tym upatrywać jakichś konszachtów. *Dąbr.*

Upchać lub **upchnąć** (dok.) — upychać (niedok.). I Formy: 1) upcham, upchasz...; upchaj!; upchany; upchawszy; upchał, 2) upchnę, upchniesz...; upchnij!; upchnięty; upchnął, upchnąłem (nie: upchłem), upchnęli, 3) upycham, upychasz...; upychaj!; upychający; upychany; upychał. II Znaczenie i składnia: 1) U. co (w postaci dok.: upchać, częściej: upchnąć) = pchając posunąć naprzód, 2) U. co — do czego lub w czym (w postaci dok.: upchać) = pchając wcisnąć co— do czego, 3) U. co—czym (dok.: upchać) = pchając wypełnić co — czym.

1. Upchał wózek na 20 kroków i stanął. *SW.* 2. Upchał słomę do worka. 3. Upchać siennik słomą. *SW.*

Zwrot: upchnąć roboty = posunąć nieco naprzód robotę.

Upełnoletnić (!) = usamodzielnić.

Przed osiągnięciem pełnoletności dziecko może wyjść spod pieczy rodzicielskiej, jeżeli je rodzice usamodzielnią. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Upełnomocnić (dok.)—upełnomocniać (niedok.). I Formy: 1) upełnomocnię, upełnomocnisz, upełnomocni, upełnomocnimy...; upełnomocnij! upełnomocnijcie!; upełnomocniony; upełnomocniwszy; upełnomocnił, 2) upełnomocniam, upełnomocniasz...; upełnomocniaj!; upełnomocniający; upełnomocniany; upełnomocniał, upełnomocniali. II Składnia: U. kogo — do czego.

Upełnomocniony do podjęcia spadku. *Dąbr.*

Upewnić (dok.)—upewniać (niedok.). I Formy: 1) upewnię, upewnisz, upewni, upewnimy...; upewnij! upewnijcie!; upewniony; upewniwszy; upewnił, 2) upewniam, upewniasz...; upewniaj!; upewniający; upewniany; upewniał, upewniali. II Znaczenie i składnia: 1) U. komu — co = zabezpieczyć komu — co, 2) U. kogo — w czym, o czym lub co do czego = zapewnić kogo o czym lub co do czego, 3) U. kogo, że się coś dzieje.

Upewnić się (dok.) — upewniać się (niedok.). I Formy jak: upewnić — upewniać. II Składnia: 1) U. ś. w czym, o czym lub co do czego, 2) U. ś., że się coś dzieje lub czy się coś dzieje.

1. Upewnił się o wierności sługi. *SW.* Upewnił się co do tego. *Dąbr.* 2. Muszę się upewnić, czym dobrze drzwi zamknął. *SW.*

Upędzać się (tylko: w postaci niedok.) za kim, za czym = uganiać się za kim, za czym, ubiegać się o kogo. Formy: upędzam się, upędzasz się...; upędzaj się!; upędzający się; upędzał się.

Upędzali się za nimi. *Sienk.*

Upiąć (dok.) — upinać (niedok.). Formy jak: zapiąć — zapinać.

Upić (dok.) — upijać (niedok.). I Formy jak: wypić — wypijać. II Znaczenie i składnia: 1) U. czego = trochę czego wypić, 2) U. kogo — czym = spoić kogo — czym.

1. Upij herbaty, bo ci się ze szklanki wylewa. *SW.* 2. Poczęstował twego brata, aż go na połowę upił. *SW.*

Upić się (dok.)—upijać się (niedok.). Por. Upoić się. I Formy jak: upić — upijać. II Składnia: U. ś. (czym) = spić się (czym).

Upiwszy się poweselał. *Goet.*

Upiec (dok.) — upiekać (niedok.). I Formy: 1) upiec, jak: piec, 2) upiekam, upiekasz...; upiekaj!; upiekający; upiekany; upiekał. II Składnia: U. co.

Upiec się (dok.) — upiekać się (niedok.). I Formy jak: upiec — upiekać. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. = ulec działaniu ognia, spalić się, 2) U. ś. komu (tylko: w 3 os. lp lub lm) = przechodzić komu bez nieprzyjemnych następstw.

2. Upieka mu się to do czasu. *SW.* Jakże? upiekło się wczoraj? *Bartk.*

Upieka (w stylu uroczyst.) = spieka, spiekota, upał, żar.

Pastwiska spowite w senną ciszę upieką południa. *Przybysz.*

Upięknić (dok.) = upiększyć. I Formy: upięknię, upięknisz, upięknij, upięknimy...; upięknij!; upięknieny; upięknieszy; upięknił. II Składnia: U. kogo, co — czym.

Tak upięknił poranek zarysy budowy. *Mick.*

Upiększyć (dok.) — upiększać (niedok.). I Formy: 1) upiększę, upiększysz, upiększy, upiększymy...; upiększ! upiększcie! (nie: upiększyj! upiększyjcie!); upiększony; upiększywszy; upiększył. II Składnia: U. kogo, co — czym.

Upilnować (dok.). I Formy: upilnuję, upilnujesz...; upilnuj!; upilnowany; upilnowawszy; upilnował. II Składnia: U. kogo—co.

Jej nie upilnuje. *Prus.* Kto myśli, iż można upilnować kobiety, do wariatów go oddać. *SW.*

Upiór, dlp tego upiora, blp tego upiora.

Zwrot: być czerwonym jak upiór.

Byłam czerwona jak upiór. *Zapol.*

Upity = spojony, pijany.

Upitym chłopom dym szedł ze łba. *Małacz.*

Uplątać (dok.)—uplątywać (niedok.). Formy i składnia jak: oplątać — oplątywać.

Upłaz, dlp tego upłazu.

Upłynąć (dok.) — upływać (niedok.). Formy jak: płynąć (upłyniony, nie: upłynięty) — pływać.

Zwroty: 1) czas upływa w czym (gdy się wymienia okoliczności, wśród których czas upływa); 2) czas upływa na czym (gdy się wymienia czynności, którymi się czas wypełnia).

1. Życie upłynione w mrówczych zajęciach. *Iwasz.* 2. Lata młodości upłynęły mu na ciągłych borykaniach się z biedą. *Mp.*

Upodlić (dok.) — upadlać (niedok.), częściej: upodlać. I Formy: 1) upodlę, upodlisz, upodli, upodlimy...; upodlij! (nie:

upodl!); upodlony; upodliwszy; upodlił, 2) upodlam, upodlasz...; upodlaj!; upodlający; upodlany; upodlał, upodlali. II Składnia: U. kogo — czym lub przez co.

Upodobać sobie (dok.) — upodobywać sobie (niedok.). I Formy: 1) upodobam (sobie), upodobasz...; upodobaj!; upodobany; upodobał, 2) upodobuję (sobie), upodobujesz...; upodobuj!; upodobujący; upodobywał. II Składnia: U. sobie kogo, co lub w kim, w czym.

Upodoba sobie tych mistrzów. *PJ 1, 31.* Ten jest Syn mój miły, w którym-em upodobał sobie.

Upodobanie — Składnia i znaczenie: 1) U. czego = umiłowanie czego, 2) U. w czym = zamiłowanie w czym, 3) U. do kogo, do czego, nie: dla czego = wynikająca z upodobania skłonność do czego, 4) U. względem kogo.

1. Ma dziwne upodobanie ciągłego zaprzeczania. *Mp.* 2. Powieści, w których znajdował upodobanie. *Święt.* Znalazł upodobanie w tajemnicach wiary. *Parand.* 3. Dostrzegłem u Maryli upodobanie do niego. *Święt.* Upodobanie do aktorstwa. *Święt.* Upodobania do (nie: dla) starego nałogu. *Cyt. Kr. 1, 77.* 4. Czym zwierzęta kierują się w swych upodobaniach względem ludzi? *Święt.*

Zwroty: 1) powziąć upodobanie do kogo, do czego; 2) mieć upodobanie do kogo, do czego lub w czym, 3) robić co według swego upodobania.

1. Powzięła do niego upodobanie. *Dąbr.*

Upodobnić (dok.) — upodabniać (niedok.), rzadko: upodobniać, nie: upadabniać. I Formy: 1) upodobnię, upodobnisz, upodobni, upodobnimy...; upodobnij!; upodobniony; upodobniwszy; upodobnił, 2) upodabniam (upodobniam), upodabniasz...; upodabniaj!; upodabniający; upodabniany; upodabniał, upodabniali. II Składnia: U. kogo, co—do kogo, do czego, rzadko: komu, czemu (dawn.).

(Puchacze) upodabniają wołanie... do okrzyku czarta. *Dyg.*

Upoić (dok.) — upajać (niedok.). Por. Upić. I Formy: 1) upoję, upoisz, upoi, upoimy...; upój! upójcie!; upojony; upoiwszy; upoił, 2) upajam, upajasz...; upajaj!; upajający; upajany; upajał, upajali. II Składnia: U. kogo, co — czym.

(Światłość) słodyczą wspomnienia upoiła. *Wikt.*

Upoić się (dok.) — upajać się (niedok.). I Formy jak: upoić — upajać. II Składnia: U. ś. czym.

Zwrot: upajać się własnymi słowami.

Upajał się własnymi słowami. *Sienk.*

Upokorzyć (dok.) — upokarzać (niedok.), nie: upakarzać. I Formy: 1) upokorzę, upokorzysz, upokorzy, upokorzymy...; upokórz! upokórzcie!; upokorzony; upokorzywszy; upokorzył, 2) upokarzam, upokarzasz...; upokarzaj!; upokarzający; upokarzany; upokarzał, upokarzali. II Składnia: U. kogo — czym — przed kim.

Nic ich nie upokarza. *Święt.* Taka kłótnia mnie upokarza. *Zapol.* Każda wielka miłość ma w sobie coś upokarzającego. *Iwasz.*

Upokorzyć się (dok.) — upokarzać się (niedok.). I Formy jak: upokorzyć — upokarzać. II Składnia: U. ś. przed kim, przed czym.

Wolny obywatel nie powinien upokarzać się przed nikim. *Prus.*

Upominawczy.

Wyrażenie: postępowanie upominawcze (prawn.). *Kr. 2, 272.*

Upomnieć (dok.) — upominać (niedok.). I Formy: 1) upomnę (nie: upomnię), upomnisz,, upomni, upomnimy..., upomną; upomnij!; upomniany; upomniawszy; upomniał, upomnieli, 2) upominam, upominasz...; upominaj!; upominający; upominany; upominał. II Składnia: U. kogo — o co = strofować kogo — o co.

Upomnieć się (dok.) — upominać się (niedok.). I Formy jak: upomnieć — upominać. II Składnia: 1) U. ś. o kogo, o co, rzadziej: czego = dopominać się o kogo, o co, 2) U. ś. za kim, za czym = ujmować się, wstawiać się za kim, za czym.

1. Czy słyszałaś, Zosiu, żeby się ktoś tak upominał o istnienie Homera? *Parand.* 2. Czas za miłą ojczyzną się upomnieć. *Sienk.*

Uporać się (tylko w postaci dok.). I Formy: uporam się, uporasz się...; uporaj się!; uporawszy się; uporał się. II Składnia: U. ś. z kim, z czym.

Prędko uporali się z kupnem trzewików. *Dąbr.* Uporał się z półmiskiem i zdążył przełknąć wyborny kęs indyka. *Parand.*

Uporczywy — uporczywie. Por. Uparty.

Uporny — upornie, dziś częściej: **uparty** — uparcie. Ob. Uparty.

Uporządkować (dok.) — uporządkowywać (niedok.). I Formy: uporządkuję, uporządkujesz...; uporządkuj!; uporządkowany; uporządkowawszy; uporządkował, 2) uporządkowuję (nie: uporządkowywuję), uporządkowujesz...; uporządkowuj!; uporządkowujący; uporządkowywany; uporządkowywał. II Składnia: U. co — według czego lub czym (gdy się wymienia zasadę lub kolejne następstwo porządkowania).

Wykaz uporządkowany stacjami. *KJMK.*

Uposażenie.

Zwrot: likwidacja uposażenia (!) = uznanie płatności uposażenia. *DUMK 25 VII 32.*

Uposażyć (dok.)—uposażać (niedok.) I Formy: 1) uposażę, uposażysz, uposaży, uposażymy...; uposaż! uposażcie!; uposażony; uposażywszy; uposażył, 2) uposażam, uposażasz...; uposażaj!; uposażający; uposażany; uposażał, uposażali. II Składnia: U. kogo, co — czym lub w co.

Wdzięki, którymi ją natura tak hojnie uposażyła. *SW.* ...obywateli, uposażonych w wyjątkowe cnoty. *„Czas" 19 IX 35.* U tego starca, uposażonego we wszelkie odmiany artretyzmu. *Siedl.*

Upośledzić (dok.) — upośledzać (niedok.). I Formy: 1) upośledzę, upośledzisz, upośledzi, upośledzimy...; upośledź! upośledźcie!; upośledzony (nie: upośledziony); upośledziwszy; upośledził, 2) upośledzam, upo-

śledzasz...; upośledzaj!; upośledzający; upośledzany; upośledzał, upośledzali. II Składnia: 1) U. kogo, co — czym (gdy się wymienia coś, co się przyczynia do upośledzenia), 2) U. kogo, co — w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się kogoś lub coś upośledza).

1. Upośledzał go swoim lekceważeniem. *Mp.* 2. Gdy w jednym kogo upośledzi natura, w drugim go za to sowicie nagradza. *Cyt. SW.*

Upoważnić (dok.) — upoważniać (niedok.). I Formy: 1) upoważnię, upoważnisz, upoważni, upoważnimy...; upoważnij!; upoważniony; upoważniwszy; upoważnił, 2) upoważniam, upoważniasz...; upoważniaj! (nie: upoważń!); upoważniający; upoważniany; upoważniał, upoważniali. II Składnia: U. kogo — do czego.

Upoważniam go do częstego bywania w domu moich rodziców. *Zapol.*

Upoważnienie — Składnia i znaczenie: 1) U. do czego = upełnomocnienie do czego, 2) U. na co = upełnomocniające pozwolenie na co, 3) U. czego = upełnomocnienie dające prawo czego.

1. Brak upoważnienia do prowadzenia sprawy. *Kod. Post. Cyw.* 2. Uzyskał upoważnienie na prowadzenie szkoły. *Mp.* 3. Miałem od niego upoważnienie poruszenia tej sprawy. *Mp.*

Zwrot: robić co z czyjegoś upoważnienia lub za czyimś upoważnieniem.

Upór, dlp tego uporu.

Zwroty: 1) na upór nie ma lekarstwa *(Nowak.)*; 2) robić co z uporem; 3) trwać, stać w uporze. *SW*; 4) zaciąć się w uporze. *SW*; 5) zacięty, ślepy upór. *SW.*

Uprać (dok.). Formy i składnia jak: prać.

Upraszać. Ob. Uprosić.

Uprawdopodobnić (dok.) — uprawdopodobniać (niedok.), lepiej: przekonać (przekonywać) o prawdopodobieństwie.

Zwrot: uprawdopodobnić utratę dowodu = przekonać o prawdopodobieństwie utraty dowodu. *DUMK 26 XI 34.*

Uprawić (dok.) — zwykle: uprawiać (niedok.). I Formy: 1) uprawię, uprawisz, uprawi, uprawimy...; upraw!; uprawiony; uprawił, 2) uprawiam, uprawiasz...; uprawiaj!; uprawiający; uprawiany; uprawiał, uprawiali. II Składnia: U. co — czym.

Zwroty: 1) uprawiać rolę, warzywa; 2) uprawiać nauki, sztuki; 3) uprawiać charakter, umysł; 4) uprawiać sporty; 5) uprawiać oszustwa. *PJ 10, 177.*

Uprawnić (dok.) (nie: uprawić) — uprawniać (niedok.), nie: uprawiać. I Formy: 1) uprawnię, uprawnisz, uprawni, uprawnimy...; uprawnij!; uprawniony; uprawniwszy; uprawnił, 2) uprawniam, uprawniasz...; uprawniaj!; uprawniający; uprawniany; uprawniał, uprawniali. II Znaczenie i składnia: 1) U. co = uczynić co prawomocnym, 2) U. kogo — do czego = uprawomocnić = upoważnić kogo — do czego.

1. Posiadali dokumenty najlepiej uprawnione. *Orzesz. cyt. SW.* 2. Uprawnia do odezwania się. *Grusz.*

Uprawniony do czego = prawnie upoważniony do czego.

Uprawniony do czynności procesowych. *Kod. Post. Cyw.*

Uprawomocnić (dok.) — uprawomocniać (niedok.), nie: uprawomacniać. I Formy: 1) uprawomocnię, uprawomocnisz...; uprawomocnij!; uprawomocniony; uprawomocniwszy; uprawomocnił, 2) uprawomocniam, uprawomocniasz...; uprawomocniaj!; uprawomocniający; uprawomocniany; uprawomocniał, uprawomocniali. II Składnia: U. co = uczynić co prawomocnym.

Uprawomocnienie (się).

Zwrot: powodować uprawomocnienie (się).

Umorzenie postępowania w instancji apelacyjnej powoduje uprawomocnienie się wyroku pierwszej instancji. *Kod. Post. Cyw.*

Uprosić (dok.)—upraszać (niedok.). I Formy: 1) uprosić, jak: prosić, 2) upraszam, upraszasz...; upraszaj!; upraszający; upraszany; upraszał, upraszali. II Składnia: 1) U. kogo—o co, 2) U. kogo, żeby coś zrobił.

Uprosiliśmy mamę.

Uprościć (dok.) — upraszczać (niedok.), rzadko: uproszczać (PJ 35/36, 206). Formy: 1) uproszczę, uprościsz, uprości, uprościmy...; uprość! uprośćcie!; uproszczony; uprościwszy; uprościł, 2) upraszczam, upraszczasz...; upraszczaj!; upraszczający; upraszczał, upraszczali.

Uprowadzić (dok.)—uprowadzać (niedok.). Formy jak: prowadzić — prowadzać.

Uprząść (dok.). Formy i składnia jak: prząść.

Uprzątać (dok.) — uprzątnąć (niedok.). I Formy: 1) uprzątam, uprzątasz...; uprzątaj!; uprzątający; uprzątany; uprzątał, 2) uprzątnę, uprzątniesz...; uprzątnij!; uprzątnięty, rzadko: uprzątniony; uprzątnąwszy; uprzątnął, uprzątnąłem, uprzątnęli, nie: uprzątłem, uprzątli. II Znaczenie i składnia: 1) U. co = uporządkować co, ułożyć co w porządku, 2) U. co — z czego = usunąć co — z czego.

Uprząż, dlp tej uprzęży.

Uprzeć się (dok.) — upierać się (niedok.). I Formy jak: odeprzeć—odpierać. II Składnia: U. ś. przy kim, przy czym lub na kogo, na co, albo w czym, za kim, za czym, przeciw komu, przeciw czemu = uparcie przebywać przy kim, przy czym (lub w czym) = być zwolennikiem kogo, czego, oświadczyć się za kim, za czym, wystąpić przeciw komu, przeciw czemu.

Upiera się przy tym kawałku piasku. *Dąbr.* Rozsądny ani się w przywiązaniu do dawnych zwyczajów nie uprze, ani... *Cyt. SW.* Człowiek zły na co się uprze... *Cyt. SW.*

Zwrot: uprzeć się przy swoim (zdaniu).

Upierać się przy swoim zdaniu. *Dąbr.* Upierałam się przy swoim. *Zapol.*

Uprzedzający—uprzedzająco. Ob. Kojący—kojąco.

Byłem uprzedzająco grzeczny. *Mp.*

Uprzedzić (dok.) — uprzedzać (niedok.). I Formy: 1) uprzedzę, uprzedzisz, uprzedzi, uprzedzimy...; uprzedź! uprzedźcie!; uprzedzony; uprzedziwszy; uprzedził, 2) uprzedzam, uprzedzasz...; uprzedzaj!; uprzedzający; uprzedzany; uprzedzał, uprzedzali. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co = wyprzedzić, prześcignąć (dziś zwykle tylko w czasie, nie w przestrzeni), 2) U. kogo — w czym = przewyższyć kogo — w czym, 3) U. kogo — o czym = zawczasu zawiadomić kogo — o czym, 4) U. kogo — do kogo, do czego = z góry źle usposabiać kogo — do kogo, do czego.

1. Uprzedzili go inni w jego zabiegach o to stanowisko. *Mp.* Zważaj, czy cię z ukłonem, z rozmową uprzedzą. *Mick. cyt. SW.* 2. W sztukach go uprzedzą. *Cyt. SW.* 3. Jeszcze o czymś muszę uprzedzić. *Dąbr.* 4. Opowiadał mi o nim niestworzone rzeczy i chciał mię do niego uprzedzić. *Mp.*

Uprzejmość dla kogo.

Zwrot: okazywać uprzejmość.

Powinienem okazywać uprzejmość. *I. Dąbr.*

Uprzejmy (dla kogo) — uprzejmiejszy.

Uprzyjemnić (dok.) — uprzyjemniać (niedok.). I Formy: 1) uprzyjemnię, uprzyjemnisz, uprzyjemni, uprzyjemnimy...; uprzyjemnij!; uprzyjemniony; uprzyjemniwszy; uprzyjemnił, 2) uprzyjemniam, uprzyjemniasz...; uprzyjemniaj!; uprzyjemniający; uprzyjemniany; uprzyjemniał, uprzyjemniali. II Składnia: U. komu — co — czym.

Uprzykrzyć (dok.)—uprzykrzać (niedok.). I Formy: 1) uprzykrzę, uprzykrzysz, uprzykrzy, uprzykrzymy...; uprzykrz! uprzykrzcie! lub uprzykrzyj! uprzykrzyjcie!; uprzykrzony; uprzykrzywszy; uprzykrzył, 2) uprzykrzam, uprzykrzasz...; uprzykrzaj!; uprzykrzający; uprzykrzany; uprzykrzał, uprzykrzali. II Składnia: U. komu — kogo, co.

Uprzytomnić (dok.) — uprzytomniać (niedok.) lub uprzytamniać (JP 6, 31). I Formy: 1) uprzytomnię, uprzytomnisz, uprzytomni, uprzytomnimy...; uprzytomnij!; uprzytomniony; uprzytomniwszy; uprzytomnił, 2) uprzytomniam (uprzytamniam), uprzytomniasz...; uprzytomniaj!; uprzytomniający; uprzytomniany; uprzytomniał, uprzytomniali. II Składnia: U. komu — co.

Musiał uprzytamniać sobie swoje minione życie. *Iwasz.*

Uprzywilejować (dok.)—uprzywilejowywać (niedok.). I Formy: 1) uprzywilejuję, uprzywilejujesz...; uprzywilejuj!; uprzywilejowany; uprzywilejowawszy; uprzywilejował, 2) uprzywilejowuję, uprzywilejowujesz...; uprzywilejowuj!; uprzywilejowujący; uprzywilejowywany; uprzywilejowywał. II Składnia: U. kogo — w czym (dla oznaczenia dziedziny przywileju).

Upsala (PA), nie: Uppsala.

Upust — Znaczenie: 1) U. = opuszczenie, ustępstwo w cenie, 2) U. = spust wody.

Zwrot: dawać upust gniewowi, radości...

Dawał upust swej wściekłości. *Ostr.*

Upuścić (dok.) — upuszczać (niedok.). Formy jak: puścić — puszczać.

Uraczyć (dok.) — uraczać (niedok.). I Formy: 1) uraczę, uraczysz, uraczy, uraczymy...; uracz! uraczcie!; uraczony; uraczywszy; uraczył, 2) uraczam, uraczasz...; uraczaj!; uraczający; uraczany; uraczał, uraczali. II Składnia: U. kogo — czym.

Uradować (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: radować się. II Składnia: U. kogo — czym.

Uradzić (dok.) — uradzać (niedok.). I Formy jak: zaradzić — zaradzać. II Składnia: U. co.

Uratować (tylko: w postaci dok.). I Formy: uratuję, uratujesz...; uratuj!; uratowany; uratowawszy; uratował. II Składnia: 1) U. komu — co = ocalić komu — co, 2) U. kogo, co — z czego = wybawić kogo, co — z czego.

1. To on uratował mu życie. *Wikt.* 2. Uratowany z tak okropnego nieszczęścia. *Kołłąt.*

Uraza do kogo — o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest przyczyną urazy).

Nie mam do niej urazy. *Sienk.* Nie miała o to urazy. *Nałk.*

Zwroty: mieć, żywić urazę.

Nie żywi urazy. *Bartk.*

Urazić (dok.) — urażać (niedok.). I Formy jak: wyrazić — wyrażać. II Składnia: U. kogo — czym — w co = zranić (w znaczeniu dosł. i przen.) kogo — czym.

Tutaj nikt kamieniem cię nie urazi. *Wikt.* Nie zawsze mamy ku tym nienawiść, którzy nas urazili. *Cyt. SW.*

Urąbać (dok.) (nie: urąbić) — urąbywać (niedok.) (nie: urębywać). Formy i składnia jak: odrąbać — odrąbywać.

Urągać (niedok.). I Formy: urągam, urągasz...; urągaj!; urągający; urągał. II Składnia: 1) U. komu (gdy się wymienia osobę, której się wymyśla bezpośrednio) lub na kogo (gdy się wymienia osobę, na którą się wymyśla w obecności innych) — o co = wymyślać komu — o co (gdy się wymienia przedmiot, który jest przyczyną gniewu), 2) U. komu — za co = wymyślać komu—za co (gdy się wymienia czynność lub właściwość, które są przyczyną gniewu), 3) U. (bez dopełn.) = wymyślać.

1. Urąga mi. *Dyg.* Urągał mi o ten zgubiony scyzoryk. *Mp.* 2. Urągał mi za moją opieszałość. *Mp.* 3. Źle zrobił, jeszcze urąga.

Urągać się — Składnia: 1) U. ś. z kogo, z czego = szydzić z kogo, z czego, 2) U. ś. nad kim, nad czym = naigrawać się nad kim, nad czym.

1. Nie urągaj się z niej! *Krasiń.* 2. Urągali się nad nimi. *Mick.*

Urągający — urągająco. Ob. Kojący — kojąco.

— Mówmy w progu! — rzekł urągająco. *Krasz. cyt. SW.*

Urąganie się z kogo, z czego lub nad kim, nad czym.
Śmiech i urąganie się nad ojczystym krajem. *Mick.*

Urągowisko z kogo, z czego.
Ta zabawa była urągowiskiem z jej młodości. *Nałk.*
Zwroty: 1) wystawić kogo, co na urągowisko; 2) robić co na urągowisko.
1. Wystawił się na urągowisko. *SW.* 2. Cielsko szatana, na urągowisko Bogu i ludziom rozpościerającego skrzydła w budzącym się życiu. *Szpot.*

Urgens (!) = przynaglenie (por. niem. Urgierung) (Kr. 1, 255, DUMK 25 VII 32).
Były gazety, zawiadomienia i tak zwane przynaglenia. *Święt.* Wszelkie urgensy (zam.: przynaglenia) pozostają bez skutku. *Cyt. Kr. 1, 255.*

Urgować (!) = przynaglać, nastawać (por. niem. urgieren) (Kr. 1, 255, DUMK 25 VII 32).
Mówca urgował (zam.: nastawał) o zaprowadzenie nauki rolniczej. *Cyt. Kr. 1, 255.*

Urlop — urlopować kogo. Formy: 1) dlp tego urlopu, 2) urlopuję, urlopujesz...; urlopuj!; urlopujący; urlopowany; urlopował.
Zwrot: urlop zdrowotny (!) = urlop dla poprawy zdrowia. *DUMK 31 X 31.*

Urna, dlm tych urn.
Zwrot: wyjść z urny (domyśl.: wyborczej), *SW* = zostać wybranym.

Urobić (dok.) — urabiać (niedok.). I Formy jak: przerobić — przerabiać. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co — z czego = robiąc tworzyć kogo, co — z czego, 2) U. kogo — na kogo = wytworzyć z kogo — kogo, 3) U. co = przez robienie zniszczyć co.
1. Urabiać garnki z gliny. *SW.* Urobić glinę, ciasto. *SW.* 2. Przymus spolszczał ich i urabiał na patriotów. *Małacz.* 3. Choćbyś sobie ręce po łokcie urobiła, nie podołasz. *SW.*

Uroczystość.
Zwroty: 1) obchodzić jakąś uroczystość. *SF;* 2) uroczystość założenia kamienia węgielnego, uroczystość otwarcia roku szkolnego.

Urodzenie.
Zwroty: 1) z urodzenia = z natury; 2) od urodzenia = od chwili urodzenia
1. Surowości można się nauczyć, ale wprawnie używają jej tylko ci, którzy ją posiadają z urodzenia. *Święt.* 2. Ślepy od urodzenia. *SW.*

Urodzić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: rodzić.

Urodzić się — narodzić się (tylko w stylu uroczystym).
Zwrot: urodzić się kim lub być z domu kim, nie: urodzić się z domu.
Gdyby się była urodziła Potocką albo Zamoyską (bez: z domu). *Tetm. cyt. PJ 1, 141.*

Urodziny (tylko w lm); dop. tych urodzin.
Zwrot: obchodzić urodziny.

Urodzony.
Zwroty: 1) urodzony kawalerzysta, urodzony profesor, urodzony mówca...; 2) urodzony w małżeństwie. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Uroić (tylko w postaci dok.) sobie co. Formy: uroję, uroisz, uroi, uroimy...; urój! urójcie!; urojony; uroił.
Uroili sobie, że są bogami...

Urok, dlp tego uroku.
Zwroty: 1) urok rzucać (ciskać) na kogo; 2) pada urok na kogo.
1. Ktoś cisnął zły urok. *Bartk.*

Uronić (zwykle w postaci dok.) co. Formy: uronię, uronisz, uroni, uronimy...; uroń!; uroniony; uroniwszy; uronił.
Zwrot: uronić powagę (!) = uchybić powadze. *PJ 11, 73.*

Urosnąć lub **urość** (dok.) — urastać (niedok.). Formy jak: zarosnąć (zarość) — zarastać.
Zwroty: 1) coś urasta do wielkich rozmiarów; 2) urastać we własnych oczach.
1. Wątpliwość urosła do rozmiarów zagadnienia. *Małacz.* 2. Urosłem we własnych oczach. *Strug.*

Urozmaicić (dok.) — urozmaicać (niedok.), nie: urozmajcać. I Formy: urozmaicę, urozmaicisz, urozmaici, urozmaicimy...; urozmaić! urozmaićcie!; urozmaicony; urozmaiciwszy; urozmaicił, 2) urozmaicam, urozmaicasz...; urozmaicaj!; urozmaicający; urozmaicany; urozmaicał. II Składnia: U. co — czym.

Urszula (dawn.: Orszula) — urszulanka.
Wyrażenie: Gimnazjum s. s. Urszulanek. *(N).*

Uruchomić (dok.) — uruchamiać lub uruchomiać (niedok.). I Formy: 1) uruchomię, uruchomisz, uruchomi, uruchomimy...; uruchom!; uruchomiony; uruchomiwszy; uruchomił, 2) uruchamiam, uruchamiasz...; uruchamiaj!; uruchamiający; uruchamiał, uruchamiali. II Składnia: U. co.

Urwać (dok.) — urywać (niedok.). Formy i składnia jak: oderwać — odrywać.

Urwis, rzadziej: urwisz, — urwisować (się) lub urwiszować (się) — urwisostwo lub urwiszostwo. Formy: dlp tego urwisa (urwisza), mlm te urwisy (urwisze).
Nie miała już siły prosić urwisa. *Żerom.* Jacyś urwisze drażnili zwierzęta. *Wikt.* Urwisował po Samosękach. *Siedl.* Łazęgostwo i urwisostwo pochłonęły go jak żywioł. *Żerom.*

Urząd, dlp tego urzędu, mlm te urzędy, nie: urzęda (Krasn. 26).
Zwroty: 1) piastować, pełnić urząd; 2) objąć urząd. *SF;* 3) urząd samoistny (!) = urząd samodzielny. *DUMK 31 X 31;* 4) urząd nie ulegający przerwie (!) = urząd czynny bez przerwy. *DUMK 31 III 32;* 5) z urzędu coś robić.
5. Sąd bierze z urzędu pod rozwagę. *Kod. Post. Cyw.*

Urządzić (dok.) — urządzać (niedok.). I Formy: jak: oporządzić — oporządzać. II Składnia: 1) U. co — dla kogo, ale: na co (nie: dla czego) = uporządkowywać co, tworzyć, robić co, 2) U. kogo (rub.) = zrobić z kim porządek (w znaczeniu ujemnym).
1. Już tu te sprawy urządziłem. *Nałk.* 2. Zobaczysz, jak on ciebie urządzi. *Dąbr.*
Zwrot: coś kogo urządza (! rus.) = coś komu dogadza (por. ros. czto nibud' kogo ustraiwajet).
Czy ten termin panu dogadza? (nie: czy ten termin pana urządza?) *Mp.*

Urzec (dok.) — urzekać (niedok.). I Formy jak: odrzec—odrzekać. II Składnia: U. kogo — czym.

Zwrot: jak (by) urzeczony = jak (by) zaczarowany.

Jak urzeczony znów się zagapił w piękne jabłonie. *Kruczk.*

Urzeczywistnić (dok.) — urzeczywistniać (niedok.). I Formy: 1) urzeczywistnię, urzeczywistnisz, urzeczywistni, urzeczywistnimy...; urzeczywistnij!; urzeczywistniony; urzeczywistniwszy; urzeczywistnił, 2) urzeczywistniam, urzeczywistniasz...; urzeczywistniaj!; urzeczywistniający; urzeczywistniany; urzeczywistniał, urzeczywistniali. II Składnia: U. co.

Urzędnik.

Wyrażenia: 1) urzędnik do szczególnych zleceń (lub poruczeń); 2) urzędnik stacjonowany na stacji (!) = urzędnik pełniący stałą służbę na stacji. *DUMK 25 VII 32;* 3) urzędnik resortowy (!) = urzędnik ministerialny lub wprost: urzędnik. *Kr. 2, 46.*

Urzędowanie.

Zwroty: 1) do dalszego urzędowania (!) = do dalszego traktowania. *DUMK 30 IX 30;* 2) oddanie urzędowania (!) = zdanie czynności urzędowych. *DUMK 31 X 31;* 3) przedsiębrać urzędowanie (!) = spełniać czynności urzędowe. *Kr. 1, 148;* 4) być w urzędowaniu. *SW;* 5) powrócić na urzędowanie. *SW;* 6) spełniać urzędowanie.

Urzędowy lub **urzędowny** — urzędowo lub urzędownie.

Urznąć lub **urżnąć** (dok.) — urzynać (niedok.). Formy i składnia jak: oderznąć — odrzynać.

Usadzić (dok.) — usadzać (niedok.). I Formy jak: odsadzić — odsadzać. II Składnia: U. kogo, co — w czym.

Usamowolnić (dok.) — usamowalniać (niedok.). I Formy: 1) usamowolnię, usamowolnisz, usamowolni, usamowolnimy...; usamowolnij!; usamowolniony; usamowolniwszy; usamowolnił, 2) usamowalniam, usamowalniasz...; usamowalniaj!; usamowalniający; usamowalniany; usamowalniał, usamowalniali. II Składnia: U. kogo—w czym.

Uschnąć (dok.) — usychać (niedok.). I Formy jak: oschnąć — osychać, uschnięty lub uschły. II Składnia: U. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Gardło mi już od gorąca uschło. *Mp.* Usycham z żalu, umieram z tęsknoty. *Słow.* Wisiały uschłe wieńce ze zboża. *Orzesz.*

Usiąście.

Usiąście wydało jej się znacznie lepsze. *Grusz.*

Usiąść (dok.) — usiadać (niedok.). I Formy jak: dosiąść — dosiadać. II Składnia: U. w czym — na czym, nie: na co (Krasn. 50).

Usiadła w fotelu. *Grusz.* Usiadając na ziemię przesunął poduszkę. *Nałk.*

Usidlić (dok.) — usidlać (niedok.). I Formy: 1) usidlę, usidlisz, usidli, usidlimy...; usidlij! (nie: usidl!); usidlony; usidliwszy; usidlił, 2) usidlam, usidlasz...; usidlaj!; usidlający; usidlany; usidlał, usidlali. II Składnia: U. kogo, co — czym.

Usiedzieć (dok.). Formy i składnia jak: siedzieć.

Nie mógł usiedzieć. *żerom.*

Usilność o co = usilne staranie o co.

Wielka usilność o zachowanie miejsca tego w porządku. *Orzesz.*

Usiłować (tylko: w postaci niedok.). I Formy: usiłuję, usiłujesz...; usiłuj!; usiłujący; usiłowany; usiłował. II Składnia: U. co robić.

Usiłowanie.

Zwrot: kierować usiłowanie ku czemu lub na to, żeby...

Całe usiłowanie skierować tylko mogę na to, żeby... *I. Dąbr.*

Uskarżać się (zwykle w postaci niedok.) komu — na kogo, na co. Formy: uskarżam się, uskarżasz się...; uskarżaj się!; uskarżający się; uskarżał się, uskarżali się.

Usłać (dok.) (nie: uścielić) — uścielać (niedok.), rzadziej: uścielać. Formy: 1) uścielę, uścielesz, uściele, uścielemy...; uściel!; usłany; usławszy; usłał (nie: uścielony; uścieliwszy; uścielił), 2) uścielam, uścielasz...; uścielał!; uścielający; uścielany; uścielał.

Usłuchać (dok.) (nie: usłuchnąć) — usłuchiwać (niedok.). I Formy jak: osłuchać—osłuchiwać. II Składnia: U. kogo, czego.

Usłuchaj głosu! *PJ 1, 77.*

Usłuchać się (dok.) kogo, czego = stać się posłusznym komu, czemu.

Usługa.

Zwroty: 1) oddawać, wyświadczać, świadczyć (nie: okazać, ani: wyrządzić) komu usługę; 2) być do usług = być gotowym do usług; 3) być na usługi = być na każde zawołanie gotowym do usług.

1. Wielką mógłbyś mi oddać usługę. *żerom.* Oddawajmy sobie usługi. *Prus.* Oddawał usługi. *Nałk.* Ma obowiązek świadczyć usługi w gospodarstwie domowym. *Kod Cyw. Rodzina.* Wyrządziła (zam.: wyświadczyła) niezmierne Sędziemu usługi. *Mick.* 2. Jestem do usług. *żerom.* 3. Jestem na twoje usługi. *Sienk.*

Usłużyć (dok.) — usługiwać (niedok.). Formy i składnia jak: zasłużyć — zasługiwać.

Usłyszeć (dok.). Formy i składnia jak: słyszeć.

Usmażyć (dok.). Formy i składnia jak: smażyć.

Usnąć. Ob. Usypiać.

Uspakajający lub **uspakający**—uspakajająco lub uspakająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zamigotały uspakająco światełka okien. *Ostr.*

Uspokoić (dok.)—uspokajać (niedok.), rzadziej: uspakajać. I Formy: uspokoję, uspokoisz, uspokoi, uspokoimy...; uspokojony; uspokoiwszy; uspokoił, 2) uspokajam, uspokajasz...; uspokajający (uspokający); uspokajany; uspokajał. II Składnia: U. kogo, co — czym — w czym lub co do czego.

Jęła uspokajać. *Weyss.* Wziął go uspokajać. *żerom.* Uspokajał. *Sierosz. Nałk. Małacz.* To uspokajało panią Lipecką. *Perz.* Uspokajało ją. *Grusz.* Chłód uspokajany przez Płonkę. *Kruczk.* Sam siebie i babę uspokajał. *Wikt.* Uspakajał matkę milionem pieszczot. *żerom.* Powoli uspokajała się. *Święt.* Uspokajał ją. *Dąbr.* Postrzępione spodnie były zjawiskiem... uspokajającym. *I. Dąbr.* Oddech uspokajający i serdeczny. *Iwasz.*

Usposobić (dok.) (nie: uspósobić) — uspo-

sabiać (niedok.), rzadziej: uspasabiać. I Formy: 1) usposobię, usposobisz, usposobi, usposobimy...; usposób! usposóbcie!; usposobiony; usposobiwszy; usposobił, 2) usposabiam, usposabiasz...; usposabiaj!; usposabiający; usposabiany; usposabiał, usposabiali. II Składnia: 1) U. kogo — do kogo, do czego lub dla kogo (nie: dla czego) = przygotować, uzdolnić, ustosunkować kogo — do kogo, do czego, 2) U. co — w co = zaopatrzyć co — w co.

1. Te okulary źle usposobiły dla niej Marcina. *Żerom.* To dzieci dobrze usposabiało. *Dąbr.* Była źle usposobiona do Niechciców. *Dąbr.* Był jak najżyczliwiej usposobiony do wszystkich otaczających go zjawisk. *Dąbr.* Znaleźli się jakby w głębinie zmierzchu, który usposabia do wyznania... *Danił.* 2. Przyrzekł dom jej urządzić i usposobić w to wszystko, co... *Kaczk. cyt. SW.*

Usposobienie (nie: uspósobienie) dla kogo, do kogo, do czego, nie: dla czego.

Nie mam usposobienia do tych hucznych zebrań. *Sierosz.*

Zwroty: być w dobrym, wesołym... lub w złym, ponurym... usposobieniu.

Usprawiedliwić (dok.) — usprawiedliwiać (niedok.). I Formy: 1) usprawiedliwię, usprawiedliwisz, usprawiedliwi, usprawiedliwimy...; usprawiedliw! usprawiedliwcie!; usprawiedliwiony; usprawiedliwiwszy; usprawiedliwił, 2) usprawiedliwiam, usprawiedliwiasz...; usprawiedliwiaj!; usprawiedliwiający; usprawiedliwiany; usprawiedliwiał, usprawiedliwiali. II Składnia: U. kogo, co — przed kim — z czego.

Usprawiedliwić się (dok.) — usprawiedliwiać się (niedok.). I Formy jak: usprawiedliwić — usprawiedliwiać. II Składnia: U. się, czym — z czego — przed kim.

Zaczęła się usprawiedliwiać ze swego spóźnienia. *Grusz.*

Usta (tylko w lm), dop. tych ust.

Zwroty: 1) mieć coś na ustach = chcieć coś powiedzieć; 2) mieć kogo na ustach = mówić o kim; 3) mieć coś w ustach = mieć co w jamie ustnej; 4) nie mieć ust do kogo otworzyć = nie mieć z kim rozmawiać; 5) nie zamykać ust = ciągle gadać; 6) usta się komuś nie zamykają = ktoś ciągle gada; 7) być na ustach czyich = być przedmiotem mówienia; 8) być w ustach czyich = znajdować się w głębi jamy ustnej; 9) wychodzić, wypadać komu z ust = ktoś szybko coś wypowiada; 10) ktoś nie schodzi (nie: wychodzi) z ust = o kimś ciągle mówią; 11) krążyć z ust do ust; 12) sznurować usta = milknąć; 13) odejmować sobie od ust = wyrzekać się najniezbędniejszych dla siebie rzeczy.

1. Miał na ustach jakieś pytanie. *Ostr.* 2. Roznosił jego sławę, miał go ciągle na ustach. *Mp.* 3. Ma w ustach gumę i ciągle ją żuje. *Mp.* 4. Ust nie miała do kogo otworzyć. *Dąbr.* 6. Usta się nie zamykają. *Makusz.* 7. Rzadkie słowo na ustach kochanka. *Bartk.* 9. Nazwiska wypadały z jego ust jedno po drugim. *Sienk.* 10. Na rynku z ust innych nie schodził. *SW.* 11. Wieść poczęła krążyć z ust do ust. *Sienk.* 12. Zły duch gościom zasznurował usta. *Mick.* 13. Każdy sobie odejmował od ust. *Sienk.*

Ustabilizować (!) = ustalić, utrwalić (Kr. 1, 250).

Ustać (dok.) — ustawać (niedok.). I Formy jak: przestać (przestanę) — przestawać. II Znaczenie i składnia: 1) U. (bez dopełn.) = urwać się, skończyć się, 2) U. co robić = przestać co robić, 3) U. (bez dopełn.) = utrudzić się, wyczerpać siły.

1. Piecza rodzicielska ustaje z pełnoletnością dziecka. *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. Nigdy nie ustawał kochać Danuśki. *Sienk. cyt. SW.* 3. Konie ustały ze zmęczenia. *Mp.*

Ustać (tylko w postaci dok.) = utrzymać się na nogach. Formy: ustoję, ustoisz, ustoi, ustoimy...; ustój! lub ustań!; ustał.

Takem słaby, że ledwie na nogach ustoję. *SW.* Ustań (= stań prosto), to cię mamusia uczesze. *SW.*

Ustalić (dok.) — ustalać (niedok.). I Formy: 1) ustalę, ustalisz, ustali, ustalimy...; ustal!; ustalony; ustaliwszy; ustalił, 2) ustalam, ustalasz...; ustalaj!; ustalający; ustalany; ustalał, ustalali. II Znaczenie i składnia: U. co = uczynić stałym, nieruchomym lub trwałym, (przen.) stwierdzić co w ostatecznej formie, określić, oznaczyć (w tym znaczeniu zamiast czasownika: u s t a l i ć lepiej używać podanych obok równoznaczników: stwierdzić, określić, oznaczyć) (PJ 36/37).

1. Ustalić władzę, panowanie, pisownię. *SW.* 2. Ustalili (lepiej: stwierdzili), że zjawisko jest charakterystyczne. *Natk.*

Zwroty: 1) ustalić stosunek czego do czego, lepiej: określić, oznaczyć stosunek czego do czego; 2) ustalić (lepiej: oznaczyć) liczbę na jakąś cyfrę.

1. Stosunek ten określi sędzia. *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. Liczbę ich ustalono na dwadzieścia.

Ustanowić (dok.) — ustanawiać (niedok.). I Formy: 1) ustanowię, ustanowisz, ustanowi, ustanowimy...; ustanów! ustanówcie!; ustanowiony; ustanowiwszy; ustanowił, 2) ustanawiam, ustanawiasz...; ustanawiaj!; ustanawiający; ustanawiany; ustanawiał, ustanawiali. II Składnia: U. co.

Ustawa.

Wyrażenia i zwroty: 1) artykuł ustawy. Ob. Artykuł; 2) z ustawy = na podstawie ustawy; 3) przedstawić (nie: przedłożyć) ustawę; 4) ustawa w kierunku czego (!) = ustawa dotycząca czego lub o czym.

2. (Dzieci) są upoważnione z ustawy do szukania rodziców. *Kod. Cyw. Rodzina.* 3. Ustawa przedstawiona (nie: przedłożona) opracowana była przez... *Cyt. Kr. 1, 156.* 4. Powołując się na treść ustawy w kierunku (zam.: dotyczącej) zdrady stanu, prokurator... *Cyt. Kr. 1, 134.* 5. Ustawa przechodnia (!) = ustawa przejściowa, *Kr. 2, 271.* 6. Ustawa coś wprowadza, ustawa wprowadzająca. *Kr. 2, 271.*

Ustawiać (niedok.) — ustawić (dok.). Formy jak: obstawiać — obstawić.

Ustawiczny = bezustanny.

Ustawodawca, tego ustawodawcy, temu ustawodawcy, tego ustawodawcę, ustawodawco!; tym ustawodawcą, o tym ustawodawcy, lm ci ustawodawcy, tych ustawodawców...

Ustawowy, — ustawny, — ustawiczny. Znaczenie: 1) ustawowy (od: ustawa) = tyczący się ustawy, z ustawą związany, 2) ustawny = a) (od: ustawiać) = nadający się do ustawienia, b) = ustawiczny, 3) ustawiczny = nieustanny.

Ustąpić (dok.) — ustępować (niedok.), nie:

ustępywać. I Formy jak: postąpić — postępować. II Znaczenie i składnia: 1) U. komu = zejść komu z drogi, 2) U. komu — czego (nie: co) = zrzec się na korzyść czyją— czego, 3) U. od czego, rzadko: czego (dawn.) = zaniechać czego, 4) U. komu — w czym = ulec komu w czym, być słabszym, gorszym od kogo, od czego, 5) U. przed kim, przed czym = cofnąć się przed kim, przed czym.

1. Nikomu nie ustąpi. *Prus.* 2. Nie ustępując nic (w znaczeniu: niczego) z wiary swej i tradycji. *Natk.* 3. Ustąpisz oblężenia. *Krasiń.* 4. Ustępują (mu) we wszystkim. *Nowak.* Nie ustępuję mu w zręczności. *Mp.* 5. Starzec ustępował przed bachorem. *Parand.*

Zwroty: 1) ustępować komu z drogi; 2) ustępować komu miejsca. *Gr. Ak. 306;* 3) ustępować komu z oczu. *SW.*

1. Ustępowali mu z drogi. *Wikt.* 2. Ustępowaliby mu miejsca. *Prus.*

Usterka ta, nie: ten usterk, ani: ustyrk (dawn.). Składnia: U. w czym.

Przekonano ją o maleńkiej usterce w jej mistrzostwie: *Weyss.*

Wyrażenie: usterki służbowe (!) = uchybienia służbowe. *DUMK 31 X 31.*

Usterkować (!) = wytykać błędy (por. niem.: bemängeln).

Wytykać błędy w rachunkach (nie: usterkować rachunki). *DUMK. 31 X 31.*

Usterkowe polecenie (!) = napomnienie.

Wygotowanie poleceń usterkowych (!) = przygotowanie napomnień. *Kr. 2, 43.*

Ustępliwy, nie: ustąpliwy.

Ustosunkować (dok.) — ustosunkowywać (niedok.). I Formy: 1) ustosunkuję, ustosunkujesz...; ustosunkuj!; ustosunkowany; ustosunkował, 2) ustosunkowuję, ustosunkowujesz...; ustosunkowuj!; ustosunkowujący; ustosunkowywany; ustosunkowywał. II Składnia: 1) U. co — do czego = przystosować co — do czego, 2) U. co — z czym = przez porównanie czego z czym zastosować jedno do drugiego.

1. Ustosunkować zapłatę do pracy. *SW.* 2. Ustosunkować wymagania z możnością. *SW.*

Ustosunkować się (dok.) — ustosunkowywać się (niedok.).

Zwrot: ustosunkować się do kogo, do czego pozytywnie lub negatywnie. *PJ 35/6, 205.*

Ustosunkowany = mający rozległe stosunki z ludźmi wpływowymi.

Ustroić (dok.) — ustrajać (niedok.). I Formy: 1) ustroję, ustroisz, ustroi, ustroimy...; ustrój! ustrójcie!; ustrojony; ustroiwszy; ustroił, 2) ustrajam, ustrajasz...; ustrajaj!; ustrajający; ustrajał, ustrajali. II Składnia: U. kogo — w co.

Ustronie to lub ta **ustroń** — ustronny. Formy: 1) to ustronie, dlm tych ustroni (JP 5, 40), 2) ta ustroń, dlm tych ustroni.

1. W ustroni szpaleru. *Żerom.* Ja tak lubię tę cichą pani ustroń. *Grusz.* Są to lube ustronia. *Cyt. SW.* 2. W ustronnych izdebkach czujniejsze ucho chwytało szmery tajemniczych schadzek. *Danił.*

Zwrot: trzymać się na ustroniu (= z daleka od świata).

Ustrzec (dok.)—ustrzegać (niedok.). I Formy jak: dostrzec—dostrzegać. II Składnia: U. kogo, co — od czego lub przed czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: uchronić).

...ażeby ustrzec od złych wpływów. *Święt.*

Ustrzec się (dok.) — ustrzegać się (niedok.). I Formy jak: ustrzec — ustrzegać. II Składnia: U. ś. od czego lub czego, albo przed czym. Por. Uchronić się.

...od czego ustrzec się musimy. *Kruczk.* Ustrzec się przed taką sugestią. *Cyt. Szeffs. 81.*

Ustrzelić (dok.) — ustrzelać (niedok.) — ustrzeliwać (wielokr.). I Formy: 1) ustrzelić, jak: strzelić, 2) ustrzelać, jak: strzelać, 3) ustrzeliwam, ustrzeliwasz... (nie: ustrzeluję, ustrzelujesz..., ani: ustrzeliwuję, ustrzeliwujesz...); ustrzeliwaj!; ustrzeliwający; ustrzeliwany; ustrzeliwał. II Składnia: U. kogo, co — z czego, nie: czym.

Ustrzelił zająca z dubeltówki.

Usunąć (dok.) — usuwać (niedok.). I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: 1) U. kogo, co — od kogo, od czego lub przed kim (żeby dać wolne miejsce) = suwając oddalić kogo, co—od kogo, od czego, 2) U. co— z czego = suwając zabrać co — z czego.

Zwroty: 1) usunąć zło, usunąć przyczynę złego. *SW;* 2) usunąć komu co z drogi = usunąć komu przeszkodę.

Usunąć się (dok.) — usuwać się (niedok.). Formy i składnia jak: usunąć — usuwać.

Burek usunął się z drogi. *Wikt.* Usunął się przed nim uprzejmie. *Bartk.*

Usynowić (dok.) — usynowiać (niedok.), gorzej: usynawiać. I Formy: 1) usynowię, usynowisz, usynowi, usynowimy...; usynów! usynówcie!; usynowiony; usynowiwszy; usynowił, 2) usynowiam, usynowiasz...; usynowiaj!; usynowiający; usynowiany; usynowiał, usynowiali. II Składnia: U. kogo.

Usypać (dok.) — usypywać (niedok.). Formy i składnia jak: wysypać — wysypywać.

Usypiać (niedok.) (nie: usipiać) — usnąć (dok.) = zapadać (zapaść) w sen. Formy jak: zasypiać — zasnąć.

Wizje wsi usypiających między sadami. *Żerom.*

Usypiać (niedok.) — uśpić (dok.) = usposabiać (usposobić) kogo do snu. I Formy: usypiam, usypiasz...; usypiaj!; usypiający; usypiany; usypiał, usypiali, 2) uśpię, uśpisz, uśpi, uśpimy...; uśpij!; uśpiony; uśpiwszy; uśpił. II Składnia: U. kogo — czym.

Gadał, gadał, aż nas w końcu uśpił. *Mp.*

Usypiający — usypiająco. Ob. Kojący—kojąco.

Długie wizyty działają na mnie usypiająco. *Mp.*

Uszanowanie dla kogo, dla czego.

Uszanowanie dla starszych. Uszanowanie dla tradycji.

Zwroty: 1) składać, oświadczać uszanowanie komu (bezpośrednio); 2) składać, oświadczać uszanowanie dla kogo (za pośrednictwem innej osoby); 3) okazywać komu uszanowanie; 4) uszanowanie panu! (w powitaniu), nie: uszanowanie dla pana!

Uszczerbek czego lub w czym.
Zwroty: 1) uszczerbek ponosić lub odnosić; 2) z uszczerbkiem kogo, czego coś się dzieje; 3) bez uszczerbku kogo, czego coś się dzieje.
1. ... ażebyś uszczerbku nie poniósł. *Sienk.* 2. Pracuje nadmiernie z uszczerbkiem swojego zdrowia. *Mp.*

Uszczęśliwić (dok.) — uszczęśliwiać (niedok.). I Formy: 1) uszczęśliwię, uszczęśliwisz, uszczęśliwi, uszczęśliwimy...; uszczęśliw! uszczęśliwcie!; uszczęśliwiony; uszczęśliwiwszy; uszczęśliwił, 2) uszczęśliwiam, uszczęśliwiasz...; uszczęśliwiaj!; uszczęśliwiający; uszczęśliwiany; uszczęśliwiał, uszczęśliwiali. II Składnia: U. kogo — czym.

Uszczknąć (tylko: w postaci dok.). I Formy: uszczknę, uszczkniesz, uszczknie...; uszczknij!; uszczknięty, rzadko: uszczkniony; uszczknąwszy; uszczknął, uszczknąłem, uszczknęli (nie: uszczkłem, uszczkli). II Składnia: U. czego.

Uszczypać lub **uszczypnąć** (dok.) — uszczypywać (niedok.). I Formy jak: oszczypać (oszczypnąć) — oszczypywać. II Składnia: U. kogo, co.

Uszko — Znaczenie i formy: 1) uszko (o narządzie słuchu), mlm i blm te uszki lub uszka, 2) uszko (dzbana), uszko (z ciasta w barszczu), mlm i blm te uszka.
1. Uszki. *Sienk. cyt. PJ 10, 118.* Dwa maleńkie uszka (konia), niby czujna straż. *Bartk.* 2. Uszka w barszczu.

Uszkodzić (dok.) — uszkadzać (niedok.), nie: uszkodzać. I Formy: 1) uszkodzić, jak: szkodzić, 2) uszkadzam, uszkadzasz...; uszkadzaj!; uszkadzający; uszkadzany; uszkadzał. II Składnia: U. co — czym — w czym.

Uszlachetniający — uszlachetniająco. Ob. Kojący — kojąco.
Taka drobna istota daje jakiś cel w życiu i działa uszlachetniająco. *Cyt. SW.*

Uszlachetnić (dok.) — uszlachetniać (niedok.). I Formy: 1) uszlachetnię, uszlachetnisz, uszlachetni, uszlachetnimy...; uszlachetnij!; uszlachetniony; uszlachetniwszy; uszlachetnił, 2) uszlachetniam, uszlachetniasz...; uszlachetniaj!; uszlachetniający; uszlachetniany; uszlachetniał, uszlachetniali. II Składnia: U. kogo, co — czym lub przez co.

Uszyć (dok.). Formy i składnia jak: szyć.

Uścielić (prow.), = usłać.
Trzeba było pożegnać się z dołkiem pięknie uścielonym (zam.: usłanym). *Kunc.*

Uścisnąć (dok. jednokr.) — uściskać (dok. wielokr.). I Formy jak: ścisnąć — ściskać. II Znaczenie: 1) uściskać = kilkakrotnie uścisnąć, przytulić, 2) uścisnąć = raz ścisnąć.
Uściskał serdecznie swego przyjaciela. *SW.* Uściśnij go ode mnie! *SW.*
Zwroty: 1) uściskać kogo za szyję; 2) uścisnąć komu rękę (przy powitaniu); 3) uścisnąć kogo za rękę = ścisnąć kogo chwyciwszy za rękę.
3. Uścisnął go za rękę. *Sierosz.*

Uśmiech, dlp tego uśmiechu.
Zwroty: 1) podać, oddać, przesłać komu uśmiech; 2) uśmiech na ustach.
1. Kobiety podały sobie uśmiech. *Zaremb.* 2. Z uśmiechem na ustach. *Żerom.*

Uśmiechać się (niedok.) — uśmiechnąć się (dok.). I Formy: 1) uśmiecham się, uśmiechasz się...; uśmiechaj się!; uśmiechający się; uśmiechał się, 2) uśmiechnę się, uśmiechniesz się...; uśmiechnij się!; uśmiechnąwszy się; uśmiechnął się, uśmiechnęli się. II Znaczenie i składnia: 1) U. ś. do kogo, do czego = zwracać się do kogo, do czego z uśmiechem, 2) U. ś. na co = uśmiechać się w odpowiedzi na co, 3) U. ś. z kogo, z czego = z lekka wyśmiewać się z kogo, z czego, 4) U. ś. komu = podobać się komu.
1. Uśmiechnął się do nich. *Dąbr.* Uśmiechnął się do komplementu. *Szpot.* Uśmiechnął się do niej. *Grusz.* 2. Uśmiechnął się na to. *Iwasz.* Uśmiechnął się na twoje strachy. *Iwasz.* 3. Szmerem liści z mojej dumy się uśmiecha. *Mick. cyt. SW.* 4. Projekt ten bardzo mu się uśmiechał.
Zwrot: szczęście się komu uśmiecha = zaczyna się komu powodzić.

Uśmiechnięty, rzadziej: uśmiechniony (poet.).

Uśmierzający — uśmierzająco. Ob. Kojący — kojąco.
To wpływa uśmierzająco na stosunki międzynarodowe. *SW.*

Uśmierzyć (dok.) — uśmierzać (niedok.). I Formy: 1) uśmierzę, uśmierzysz, uśmierzy, uśmierzymy...; uśmierz! uśmierzcie!; uśmierzony; uśmierzywszy; uśmierzył, 2) uśmierzam, uśmierzasz...; uśmierzaj!; uśmierzający; uśmierzany; uśmierzał, uśmierzali. II Składnia: U. kogo, co—czym.

Uśpić. Ob. Usypiać.

Uświadamiający—uświadamiająco. Ob. Kojący — kojąco.
To podziałało na niego uświadamiająco.

Uświadomić (dok.) — uświadamiać (niedok.). I Formy jak: powiadomić—powiadamiać. II Składnia: U. kogo — w czym.

Utargi (!) = targi (Kr. 2, 178).

Utensylia (tylko w lm) (nie: utenzylia); dop. tych utensyliów.

Utkać (dok.) — utykać (niedok.). I Formy: 1) utkać, jak: tkać, 2) utykam, utykasz...; utykaj!; utykający; utykany; utykał. II Znaczenie i składnia: 1) U. co — w co, w czym lub do czego, albo czym — co = upchać co — w co (w czym) albo czym — co, 2) U. co = przez tkanie utworzyć co.
1. Utkaj te rzeczy do kufra. *Mp.* Utkałem pokój mnóstwem różnych gratów. *Mp.* 2. Tak wyglądałby świat, gdyby był utkany z samych promieni słonecznych. *Parand.*

Utknąć (dok.) — utykać (niedok.). I Formy jak: tknąć — tykać. II Znaczenie i składnia: 1) U. co — w co lub w czym = utkwić co — w co lub w czym, 2) U. w czym lub na czym = natknąwszy się na co zatrzymać się, ugrzęznąć.
1. Utknąwszy głowę w łachmanach... *Sierosz.* Utknął głowę w książki i nie może z nich wyleźć. *Mp.* 2. Utknął w błocie. *Mp.* Utknął na tej

pierwszej przeszkodzie. *Mp.* Skrzypienie utykającej na wybojach karety. *Dąbr.*

Zwroty: 1) rozmowa, dyskusja, sprzeczka utyka na czym, 2) utykać na nogę.

1. Sprzeczka utknęła na mleku. *Dąbr.* 2. Na nogę utykała. *Dąbr.*

Utkwić (dok.) — utykać (niedok.). I Formy: 1) utkwię, utkwisz, utkwi, utkwimy...; utkwij!; utkwiony; utkwiwszy; utkwił, 2) utykać. Ob. Utkmąć. II Składnia: U. co — w czym lub w co.

Utyka mocno w ziemię pocisk. *Cyt. SW.* On nie pójdzie utkwić zwycięski krzyż w Jeruzalemie. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) utkwić w czym wzrok, oczy; 2) coś utkwi komuś w pamięci.

1. Mając utkwione oczy w bratniej istocie. *Wikt.* 2. Utkwiło mi to dobrze w pamięci. *Mp.*

Utłuc (dok.) — utłukać (niedok.), częściej: utłukiwać. I Formy jak: obtłuc — obtłukać — obtłukiwać. II Składnia: U. co lub czego (w dopełn. cząstk.).

Utoczyć (dok.) — utaczać (niedok.). I Formy jak: wytoczyć — wytaczać. II Znaczenie i składnia: 1) U. czego (o płynie) = ulać czego, 2) U. co = tocząc utworzyć co (o robocie tokarskiej).

Utonąć (tylko: w postaci dok.). I Formy jak: tonąć. II Składnia: 1) U. w czym = zanurzywszy się w czym utonąć, 2) U. w co = wskoczywszy w co utonąć.

1. Utonął w rzece. *SW.* 2. W siano jak w wodę utonął. *Mick.*

Utożsamić (dok.) — utożsamiać (niedok.). I Formy: 1) utożsamię, utożsamisz, utożsami, utożsamimy...; utożsam! utożsamcie!; utożsamiony; utożsamiwszy; utożsamił, 2) utożsamiam, utożsamiasz...; utożsamiaj!; utożsamiający; utożsamiany; utożsamiał, utożsamiali. II Składnia: U. kogo, co — z kim, z czym.

Utracić (dok.) — utracać (niedok.). Formy i składnia jak: zatracić — zatracać.

Utrafić (dok.)—utrafiać (niedok.). I Formy: 1) utrafić, jak: trafić, 2) utrafiam, utrafiasz...; utrafiaj!; utrafiający; utrafiany; utrafiał, utrafiali. II Składnia: 1) U. w kogo, w co = celując w kogo, w co trafić, 2) U. kogo, co = celując ugodzić kogo, co.

Utrapić (dok.) — utrapiać (niedok.). I Formy: 1) utrapić, jak: trapić, 2) utrapiam, utrapiasz...; utrapiaj!; utrapiający; utrapiany; utrapiał, utrapiali. II Składnia: U. kogo — czym.

Utrapiony = trapiący, nieznośny.

Wszystko byłoby dobrze, gdyby nie ten utrapiony nałóg. *SW.*

Utrata — Składnia: 1) U. kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, którą się utraciło) — przez kogo, 2) U. na czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się stratę ponosi).

1. W razie utraty przez męża zdolności do działania. *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. Wielką utratę na tych pieniądzach ponoszę. *Cyt. SW.*

Utrącić (dok.) — utrącać (niedok.). Formy i składnia jak: trącić — trącać.

Zwrot: utrącić kogo, co (!) = obalić kogo, uchylić co.

Opinia całego narodu utrąciła (zam.: obaliła) projekt reformy wyborczej. *Cyt. Kr. 1, 111.* (Kandydat) został utrącony (zam.: obalony) w okręgu miejskim. *Cyt. Kr. 1, 111.*

Utrudnić (dok.) — utrudniać (niedok.). I Formy: 1) utrudnię, utrudnisz, utrudni, utrudnimy...; utrudnij! (nie: utrudń!); utrudniony; utrudniwszy; utrudnił, 2) utrudniam, utrudniasz...; utrudniaj!; utrudniający; utrudniany; utrudniał, utrudniali. II Składnia: U. komu — co lub w czym.

Utrudzić (dok.)—utrudzać (niedok.). I Formy: utrudzę, utrudzisz, utrudzi, utrudzimy...; utrudź! utrudźcie!; utrudzony; utrudziwszy; utrudził, 2) utrudzam, utrudzasz...; utrudzaj!; utrudzający; utrudzany; utrudzał, utrudzali. II Składnia: U. kogo—czym.

Utrzeć (dok.) — ucierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć—wycierać. II Znaczenie i składnia: 1) U. co — czym = obetrzeć co—czym, 2) U. czego = trąc zmniejszyć co, przypiłować co, 3) U. kogo, co = trąc skaleczyć kogo, co, 4) U. kogo, co = trąc okrzesać, ogładzić, wypolerować, wprowadzić w obieg, w zwyczaj, 5) U. co = rozetrzeć na miałko.

Zwroty: 1) utrzeć komu rogów, nosa. *SW* = ukrócić, upokorzyć kogo; 2) utarty zwyczaj, wyraz... = rozpowszechniony zwyczaj, wyraz...

Utrzymać (dok.) — utrzymywać (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Składnia: U. kogo, co — czym.

Utrzymać się (dok.) — utrzymywać się (niedok.). I Formy jak: utrzymać — utrzymywać. II Składnia: U. ś. w czym, na czym, przy czym.

Zwrot: móc (nie móc) utrzymać się na nogach.

Nabrał tyle sił, że mógł się na nogach utrzymać. *Wikt.*

Utrzymanie.

Zwrot: pozostawać na czyimś utrzymaniu.

Dziecko pozostaje na utrzymaniu gminy. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Utuczyć (dok.) — utuczać (niedok.). Formy i składnia jak: odtuczyć — odtuczać.

Utulić (dok.) — utulać (niedok.). I Formy jak: otulić — otulać. II Znaczenie i składnia:: 1) U. kogo — czym = tuląc uspokoić kogo — czym, 2) U. kogo, co — w co lub czym = tuląc okryć kogo — czym, otulić kogo — czym lub w co.

Zwroty: 1) utulić płacz dziecka lub utulić dziecko w płaczu; 2) utulić czyjś smutek lub utulić kogo w smutku.

Utulny — Znaczenie: 1) U. = dający się utulić, pieszczotliwy, 2) U. = dający utulenie, uspokojenie, zaciszny.

1. Jakież to utulne, miłe stworzenie! *Mp.* 2. Wybraliśmy sobie utulne miejsce. *Mp.*

Utwierdzić (dok.) — utwierdzać (niedok.). I Formy jak: zatwierdzić — zatwierdzać.

II Znaczenie i składnia: 1) U. co — czym = mocno obsadzić, umocnić co — czym, 2) U. (przen.) kogo — w czym = umocnić kogo — w czym.

1. Utwierdzić fortecę, naukę, zdanie, państwo. *SW.* 2. Jakby sam siebie chciał w tej możności utwierdzić. *Kruczk.*

Zwroty: utwierdzić kogo w przekonaniu, w wierze, w błędzie, w zarozumiałości, w pewności siebie...

Pogawędka ze Smotrem utwierdziła mnie w tym przekonaniu. *Kruczk.*

Utwierdzić się (dok.)—utwierdzać się (niedok.). I Formy jak: utwierdzić — utwierdzać. II Składnia: U. ś. w czym.

Zwroty: utwierdzić się w przekonaniu, w wierze...

Utwierdzą się w swych żądaniach. *Sierosz.*

Utworzyć (dok.). Formy i składnia jak: tworzyć.

Utyć (dok.). Formy i składnia jak: tyć.

Utykać. Ob. Utknąć, Utkwić.

Utyskiwać (tylko w postaci niedok.), nie: utyskować. I Formy: utyskuję, utyskujesz....; utyskuj!; utyskujący; utyskiwał. II Składnia: U. na kogo, na co = narzekać na kogo, na co, 2) U. nad kim, nad czym = biadać nad kim, nad czym.

1. Utyskujesz na smutek. *Niemc. cyt. SW.* 2. Utyskujemy nad sobą, a niesłusznie. *SW.*

Utyskiwanie na kogo, na co lub nad kim, nad czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: utyskiwać).

1. Utyskiwania na czasy ciężkie. *Dyg.* 2. Utyskiwania nad naukami humanistycznymi. *Cyt. Szeffs. 50.*

Utyty (!) = otyły.

Uwaga — Znaczenie i składnia: 1) U. (bez dopełn.) = baczność, skupienie umysłu, 2) U. (lp) o kim, o czym = spostrzeżenie, sąd, opinia o kim, o czym; w lm uwagi o kim, o czym = opinie o kim, o czym—uwagi nad czym = rozważania nad czym.

1. Więc ja to sobie w nocy rozbieram z uwagą. *Mick.* 2. Uwagi jego o tej sprawie były zupełnie słuszne. *Mp.* Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego. *Stasz.*

Zwroty: 1) brać co pod uwagę lub na uwagę, 2) zwracać (nie: nastawiać) na co uwagę; 3) zwracać czyją uwagę; 4) robić (nie: zwracać) komu uwagę. *Krasn. 45;* 5) skupiać na czymś uwagę; 6) natężać uwagę. *SF;* 7) przykładać do czego uwagi. *SF;* 8) zaprzątać uwagę; 9) zatrudniać uwagę; 10) iść pod uwagę; 11) uchodzić czyjejś uwagi, nie: uwadze; 12) napięcie, natężenie, skupienie uwagi; 13) z uwagą; 14) z uwagi na co; 15) wypowiadać uwagi o kim, o czym.

1. Brali pod uwagę wszystkie możliwości. *Dąbr.* 2. Należy zwracać uwagę na wszelkie drobiazgi. *Żerom.* Kordys nie zwracał na pannę Gugę większej uwagi. *Goet.* 3. Ta zbiorowa dążność zwrócić (nie: nastawić) musiała bystrą uwagę Mickiewicza. *Cyt Szeffs. 14.* Obiektyw uwagi Mickiewicza nastawiany bywał na świat ojczysty (!) = Uwaga Mickiewicza zwracała się ku światu ojczystemu. *Cyt. Szeffs. 13.* 8. Całą uwagę zaprzątnęła mu krowa. *Prus.* 9. Praca zawodowa zatrudniała (jego) uwagę niemal całkowicie. *Goet.* 10. Takie rzeczy mniej szły pod uwagę. *Sienk.* 11. Jakoś uszedł uwagi. *Bartk.* Sprawy ludzkie uchodziły jego uwagi. *Siedl.* Nic nie uszło uwagi matki. *Siedl* Nic nie uszło czujnej psiej uwagi. *Wikt.* Wiadomości, które mogłyby nawet ujść ogólnej uwagi (nie: uwadze). *„Czas" 18 IX 36.* 12. Napięcie uwagi. *Nałk.* 13. Z uwagą słuchał rozmowy. *Sienk.* 14. Zwolni z uwagi, że... *Kod. Post. Cyw.* 15. Dało sposobność do wypowiedzenia kilku uwag o zaniku inicjatywy. *Siedl.*

Uważać (niedok.)—zauważyć (dok.). I Formy: 1) uważam, uważasz...; uważaj!; uważający; uważany; uważał, uważali, 2) zauważyć, jak: ważyć. II Znaczenie i składnia: 1) U. (bez dopełn.) = skupiać uwagę, 2) U. co (nie: kogo) = postrzegać, zauważać co, brać co pod uwagę, 3) U. że się coś dzieje lub czy się coś dzieje, 4) U. na kogo, na co = zwracać na kogo, na co uwagę, 5) U. kogo, co — za kogo, za co = brać kogo, co — za kogo, za co, nie: jako kogo, jako co (germ.), nie: kim, czym (rus.), 6) U. kogo, czego (!) = szukać kogo, czego, 7) U. z czego lub po czym = sądzić z czego lub po czym.

1. Trzeba uważać, kiedy kto mówi. *SW.* 2. Sternik uważa gwiazdy. *Mick.* Jam nie mówił, alem wszystko uważał. *SW.* 3. Uważano, że chociaż zgłodniałe i chude, (bydło) nie biegło na ruń. *Mick.* 4. Uważaj na niego, bo to człowiek niepewny. *SW.* 5. Nie przestaje się uważać za ziemianina. *Siedl.* To uważam za wariację. *Dąbr.* Taki pogląd był gotów uważać za niewłaściwe pojmowanie. *Parand.* Uważałem je (stołki) za bardzo bliskich przyjaciół. *Kad.* Księstwa były uważane za zdobycz (nie: jako zdobycz). *Cyt. Szeffs. 12.* Uwolnienie indywidualne przestało uważać kobietę za zabawkę czy utrapienie mężczyzny (nie: zabawką czy utrapieniem...). *Brück.* 6. Czego (kogo) pan uważa? (! gm.) = czego, (kogo) pan szuka? 7. Jak uważam po kamizelce, to... *Prus.*

Uważny — Składnia: 1) U. w czym = przejawiający w czym uwagę, 2) U. na co = zwracający na co uwagę.

1. Uważny w mowie, w postępowaniu. *SW.* 2. śpiewa sikora na przyszłą nieuważna porę. *Cyt. SW.*

Zwroty: robić lub czynić kogo na co uważnym (! germ., por. niem.: Jemanden auf etwas aufmerksam machen) = zwracać komu na co uwagę.

Uwiadomić (dok.) — uwiadamiać (niedok.). I Formy jak: powiadomić — powiadamiać. II Znaczenie: 1) uwiadomić (kieruje główną uwagę na osobę podmiotu i na wykonaną przez nią czynność udzielenia wiadomości) — powiadomić i zawiadomić (kieruje główną uwagę na osobę dopełnienia i na rezultat udzielenia wiadomości), 2) zawiadomić (bierze zwykle pod uwagę jedną jakąś osobę, której się udziela wiadomości) — powiadomić (bierze zwykle pod uwagę większą ilość osób, którym się udziela wiadomości).

Zaniedbywa wciąż Starowolski uwiadamiać czytających o czasie. *Czart. A. cyt. SW.*

Uwiadomienie.

Zwrot: po uwiadomieniu, nie: za uwiadomieniem.

Uwiązać (dok.) — uwiązywać (niedok.). I Formy jak: zawiązać — zawiązywać. II Składnia: 1) U. kogo, co — do czego (gdy się wymienia przedmiot, za który się zaczepia sznur lub łańcuch), 2) U. kogo, co—na czym (gdy się wymienia sznur lub łań-

cuch, którym się wiąże), 3) U. kogo, co — za co (gdy się wymienia część uwiązanego przedmiotu).

2. Łańcuch, na którym Baśka była uwiązana. *Małacz.* 3. Uwiązałem nieznośnego psa za szyję do nogi fotela. *Mp.*

Uwić (dok.) — uwinąć (dok.) — uwijać (niedok.). I Formy: 1) uwiję, uwijesz...; uwij!; uwity; uwił, 2) uwinę, uwiniesz...; uwiń!; uwinięty, rzadziej: uwiniony; uwinął, uwinąłem, uwinęli, 3) uwijam, uwijasz...; uwijaj!; uwijany; uwijał, uwijali. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co — czym lub w co (w postaci dok.: uwinąć), dziś zwykle: zawinąć, obwinąć kogo, co — czym lub w co, 2) U. co (w postaci dok.: uwić) = wijąc robić co (np. wianek).

Uwidocznić (dok.) — uwidaczniać (niedok.) lub uwidoczniać. I Formy: 1) uwidocznię, uwidocznisz, uwidoczni, uwidocznimy...; uwidocznij! (nie: uwidoczń!); uwidoczniony; uwidoczniwszy; uwidocznił, 2) uwidaczniam, uwidaczniasz...; uwidaczniaj!; uwidaczniający; uwidaczniany; uwidaczniał, uwidaczniali. II Składnia: U. komu — co.

Uwiedziony, lm (męsko-osob.) uwiedzeni, nie: uwiedzieni.

Uwielbiać (zwykle w postaci niedok.). I Formy: uwielbiam, uwielbiasz...; uwielbiaj!; uwielbiający; uwielbiany; uwielbiał, uwielbiali. II Składnia: U. kogo, co — za co.

Uwielbiał ją za jej mądrość i dobroć. *Mp.* Uwielbiał Rafała za jego siłę. *Żerom.*

Uwielbienie — Składnia: 1) U. kogo, czego = otoczenie kogo, czego chwałą, 2) U. dla kogo, dla czego = pełna uwielbienia cześć dla kogo, dla czego.

1. Uwielbienie cnoty. 2. Mimo uwielbienia dla wiedzy. *Dąbr.*

Zwrot: być dla kogo z uwielbieniem. *SW.*

Uwierać (tylko: w postaci niedok.). I Formy: uwiera; uwierał. II Składnia: U. kogo.

But mię uwiera. *SW.*

Uwierzyć (dok.). Formy i składnia jak: wierzyć.

Nie mogę w to uwierzyć. *Strug.* Nie mogła temu uwierzyć. *Nałk.* Nie chciała w to uwierzyć. *Dąbr.*

Uwieszać (niedok.)—uwiesić (dok.). I Formy i składnia jak: obwieszać — obwiesić. II Składnia: U. co — u czego, przy czym lub na czym.

Toporek u pasa uwieszał. *Krasz. cyt. SW.* Przy każdym ramieniu naszym uwiesiło się po kilku chłopa. *Małacz.*

Uwieść (dok.) — uwodzić (niedok.). I Formy jak: wieść — wodzić. II Składnia: 1) U. kogo, co — na czym — z czego — do czego = uprowadzić kogo, co, 2) U. kogo — czym = omamić kogo — czym.

1. Uwiódł ją i skarb do Francji. *Cyt. SW.* 2. Parys uwiódł i uwiózł Helenę. *Cyt. SW.*

Uwięznąć (dok.)—uwięzać (niedok.). Formy: 1) uwięznę, uwięźniesz...; uwięźnij!; uwięzły; uwięznąwszy lub uwiązłszy; uwiązł (rzadko: uwięznął), uwięzła, uwięźli, 2) uwięzam, uwięzasz...; uwięzaj!; uwięzający; uwięzał.

Uwikłać (dok.). I Formy: uwikłam, uwikłasz...; uwikłaj!; uwikłany; uwikławszy; uwikłał. II Składnia: U. kogo — w co lub w czym.

Uwikłać się w co lub w czym.

(Afera) w którą się uwikłał. *Danił.* Uwikłali się w błędnym mniemaniu. *Cyt. SW.*

Uwinąć się (dok.) — uwijać się (niedok.). I Formy jak: uwinąć — uwijać. Ob. Uwić. II Składnia: 1) U. ś. z kim, z czym = szybko się obrócić, szybko się załatwić z kim, z czym, 2) U. ś. koło kogo, koło czego = krzątać się koło kogo, koło czego.

1. Potrzeba, żebyś się na jednej nodze uwinęła, idź co prędzej i kup! *SW.* 2. Uwijali się około wesela. *SW.*

Uwłaczający — uwłaczająco. Ob. Kojący — kojąco.

Uwłóczyć (dok.) — uwłaczać (niedok.). I Formy: 1) uwłóczę, uwłóczysz, uwłóczy, uwłóczymy...; uwłócz! uwłóczcie!; uwłóczony; uwłóczywszy; uwłóczył, 2) uwłaczam, uwłaczasz...; uwłaczaj!; uwłaczający; uwłaczał, uwłaczali. II Składnia: 1) U. komu—czym (gdy się wymienia przyczynę obrazy), 2) U. komu — w czym (gdy się wymienia dziedzinę życia duchowego, w której się kogoś obraża).

1. Nie godzi się uwłaczać ziomkom. *Berent.* Czy ty nie wiesz, że mi takim przypuszczeniem uwłaczasz? *Mp.* 2. Uwłaczał mu w jego najlepszych uczuciach. *Mp.*

Uwolnić (dok.)—uwalniać (niedok.). I Formy: 1) uwolnię, uwolnisz, uwolni, uwolnimy...; uwolnij!; uwolniony; uwolniwszy; uwolnił, 2) uwalniam, uwalniasz...; uwalniaj!; uwalniający; uwalniany; uwalniał, uwalniali. II Składnia: 1) U. kogo — z czego = wyzwolić kogo — z czego (zwykle: na oznaczenie przedmiotu, który krępuje fizycznie), 2) U. kogo — od czego = wyzwolić kogo — od czego (zwykle na oznaczenie przedmiotu, który krępuje moralnie lub prawnie), 3) U. kogo (! rus.) = dać komu dymisję (PJ 10, 104).

1. Uwalniać z więzienia, z więzów. Niech oni mnie z tych pęt uwolnią. *Zapol.* Uwolnić z niewoli. *SW.* Chłopi uwolnieni z pańszczyzny. *Żerom.* 2. Uwolnię kraj od wojny. *Sienk.* Uwolnić od życia we dworze. *Żerom.* Klara uwolniona od tych zamiarów. *Grusz.*

Uwolnić się (dok.)—uwalniać się (niedok.) z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: uwolnić).

1. Uwolnić się ze służby. *SW.* Uwolnić się z wojska. 2. Mogę uwolnić się od płacenia renty. *Kod. Cyw. Rodzina.* Ażeby się uwolnić od przygnębienia. *Święt.*

Uwzględnić (dok.)—uwzględniać (niedok.). I Formy: 1) uwzględnię, uwzględnisz, uwzględni, uwzględnimy...; uwzględnij!; uwzględniony; uwzględniwszy, uwzględnił, 2) uwzględniam, uwzględniasz...; uwzględniaj!;

uwzględniający; uwzględniał, uwzględniali. II Składnia: U. co.

Zwrot: uwzględnić czyje położenie, *SW* = wejść w czyje położenie.

Uwzględnienie czego.

Zwroty: 1) z uwzględnieniem czego; 2) po uwzględnieniu czego.

Uwziąć się (dok.) — uwzinać się (niedok.). I Formy: uwezmę się, uweźmiesz się...; uweźmij się! (nie: uweź się!); uwziął się, uwziąłem się, uwzięli się, 2) uwzinam się, uwzinasz się...; uwzinaj się!; uwzinający się!; uwzinał się. II Składnia: 1) U. ś. na kogo, na co, 2) U. ś. co robić.

1. Uwzięli się na nas. *Sierosz.* Uwzięliście się na zgubę wszystkich. *Sienk.* Ten się uwziął na Habsburgów. *Nowak.* 2. Uwziął się zrobić mi na przekór. *SW.*

Uzależnić (dok.) — uzależniać (niedok.). I Formy: uzależnię, uzależnisz, uzależni, uzależnimy...; uzależnij!; uzależniony; uzależniwszy; uzależnił, 2) uzależniam, uzależniasz...; uzależniaj!; uzależniający; uzależniany; uzależniał, uzależniali. II Składnia: U. kogo, co — od kogo, od czego.

Uzasadnić (dok.) — uzasadniać (niedok.). I Formy: 1) uzasadnię, uzasadnisz, uzasadni, uzasadnimy...; uzasadnij! (nie: uzasadń!); uzasadniony; uzasadniwszy; uzasadnił, 2) uzasadniam, uzasadniasz...; uzasadniaj!; uzasadniający; uzasadniany; uzasadniał, uzasadniali. II Składnia: U. co.

Uzbroić (dok.)—uzbrajać (niedok.). I Formy: 1) uzbroję, uzbroisz, uzbroi, uzbroimy...; uzbrój!; uzbrojony; uzbroiwszy; uzbroił, 2) uzbrajam, uzbrajasz...; uzbrajaj!; uzbrajający; uzbrajany; uzbrajał, uzbrajali. II Składnia: U. kogo — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: opakować).

Uzbrojone wiarą gminu. *Mochn.* ...o paszczy uzbrojonej w kły mordercze. *Dyg.* Uzbrojony w fuzję. *Prus.* ...łapą uzbrojoną w pazury. *Małacz.*

Zwroty: 1) uzbroić się szkłem. *SW* = zaopatrzyć się w okulary; 2) uzbrojony cierpliwością lub w cierpliwość. *SW.*

Uzbroić się (dok.)—uzbrajać się (niedok.) czym lub w co.

Uzbroił się stałością. *SW.* Uzbroił się w łuk. *Dyg.*

Zwroty: uzbroić się w męstwo, w odwagę, w cierpliwość, w stałość... *SW.*

Uzdolnić (dok.) — uzdolniać (niedok.), rzadziej: uzdalniać. I Formy: 1) uzdolnię, uzdolnisz, uzdolni, uzdolnimy...; uzdolnij!; uzdolniony; uzdolniwszy; uzdolnił, 2) uzdolniam, uzdolniasz...; uzdolniaj!; uzdolniający; uzdolniany; uzdolniał, uzdolniali. II Składnia: U. kogo — do czego.

Uzdolnienie do czego.

Zwroty: 1) wykonywać lub okazywać uzdolnienie do czego; 2) uzdolnienie do obcowania ze stronami (!) = właściwe zachowanie się względem publiczności. *Kr. 2, 52.*

Uzdrawiający — uzdrawiająco. Ob. Kojący — kojąco.

Wizyta podziałała skutecznie i uzdrawiająco. *Cyt. SW.*

Uzdrowić (dok.) — uzdrawiać (niedok.). I Formy: 1) uzdrowię, uzdrowisz, uzdrowi, uzdrowimy...; uzdrów!; uzdrowiony; uzdrowiwszy; uzdrowił, 2) uzdrawiam, uzdrawiasz...; uzdrawiaj!; uzdrawiający; uzdrawiany; uzdrawiał, uzdrawiali. Składnia: U. kogo — czym.

Uzdrowieniec = ten, kto został uzdrowiony (Kr. 2, 162). Por. Ozdrowieniec.

Uzewnętrznić (dok.) — uzewnętrzniać (niedok.). I Formy: 1) uzewnętrznię, uzewnętrznisz, uzewnętrzni, uzewnętrznimy...; uzewnętrznij!:, uzewnętrzniony; uzewnętrzniwszy; uzewnętrznił, 2) uzewnętrzniam, uzewnętrzniasz...; uzewnętrzniaj!; uzewnętrzniający; uzewnętrzniany; uzewnętrzniał, uzewnętrzniali. II Składnia: U. co — czym— w czym.

Uzgodnić (dok.) — uzgadniać (niedok.), rzadziej: uzgodniać. I Formy: 1) uzgodnię, uzgodnisz, uzgodni, uzgodnimy...; uzgodnij!; uzgodniony; uzgodniwszy; uzgodnił, 2) uzgadniam, uzgadniasz...; uzgadniaj!; uzgadniający; uzgadniał, uzgadniali. II Składnia: U. co — z czym.

Działalność uzgodniono z warunkami miejscowymi. *SW.*

Uzmysłowić (dok.)—uzmysławiać (niedok.), rzadziej: uzmysłowiać. I Formy: 1) uzmysłowię, uzmysłowisz, uzmysłowi, uzmysłowimy...; uzmysłów! uzmysłówcie!; uzmysłowiony; uzmysłowiwszy; uzmysłowił, 2) uzmysławiam, uzmysławiasz...; uzmysławiaj!; uzmysławiający; uzmysławiany; uzmysławiał, uzmysławiali. II Składnia: U. co.

Uznać (dok.) — uznawać (niedok.). I Formy: 1) uznam, uznasz...; uznaj!; uznany; uznawszy; uznał, 2) uznaję, uznajesz...; uznaj!; uznający; uznawany; uznawał. II Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, co = poznawszy zgodzić się na kogo, na co, 2) U. kogo, co — za kogo, nie: kim, czym (rus.), nie: jako kogo, jako co (germ.) = poczytać kogo, co — za kogo, za co, 3) U. co — za kim, za czym = zgodzić się na czyjeś pretensje do czego, 4) U. (!) kogo, co — w kim, w czym = rozpoznać kogo, co — w kim, w czym.

1. Ludzie poczciwi prędko uznają swe błędy. *Cyt. SW.* 2. Uznali go za prawego boga. *Dyg.* Za jedyną cnotę uznaję męstwo. *Żerom.* Napoleona za cesarza nie uznał. *Żerom.* Jeżeli uzna oświadczenie za uzasadnione. *Kod. Post. Cyw.* Uznając go za króla (nie: królem). *Cyt. Szeffs.* 12. Uznać to trzeba za dowód literackiego taktu. (nie: jako dowód...). *Cyt. Szeffs.* 83. Uznano go za odpowiedzialnego (nie: odpowiedzialnym). *Cyt. Kr. 1, 33.* 3. Uznając prawo zwyczaju za sobą. *Bartk.* 4. W Matce Spartance poznawano (nie: uznawano) powszechnie księżnę. *Brück.*

Zwrot: uznać co za możliwe lub uznać co zrobić za możliwe.

Uznano za możliwe przychylenie się... Uznano za możliwe przychylić się... *PJ 35, 9.*

Uznać się (dok.) — uznawać się (niedok.) kim, czym lub za kogo, za co. Por. Uznać.

Jeżeli Sąd uzna się niewłaściwym (=niekom-

petentnym). *Kod. Post. Cyw.* Uznać się obowiązanym. *SW.* Uznać się za pokrzywdzonego. *SW.*

Uznanie — Znaczenie i składnia: 1) U. kogo, czego = przystanie na kogo, na co, zgodzenie się na kogo, na co, 2) U. kogo, co—za kogo, za co (nie: kim, czym) = poczytanie kogo, co = za kogo, za co, 2) U. dla kogo, dla czego = szacunek dla kogo, dla czego.

1. Uznanie błędu zmniejsza winę. 2. Uznanie go za winnego tego wypadku ściągnęło na niego wiele przykrości. *Mp.* 3. Uznanie dla jej zasług. *Nałk.*

Uzupełnić (dok.) — uzupełniać (niedok.). I Formy: 1) uzupełnię, uzupełnisz, uzupełni, uzupełnimy...; uzupełnij! (nie: uzupełń!); uzupełniony; uzupełniwszy; uzupełnił, 2) uzupełniam, uzupełniasz...; uzupełniaj!; uzupełniający; uzupełniał, uzupełniali. II Składnia: U. co — czym.

Uzupełnił jego przemówienie kilku bardziej szczegółowymi uwagami. *Mp.*

Zwrot: uzupełniając treść listu..., nie: w uzupełnieniu listu...

Uździenica (PA), nie: uździennica.

Wyrwawszy się z ojcowskiej uździenicy, nie mógł znieść żadnego arkanu. *Żerom.*

Użalić się (dok.) — użalać się (niedok.). I Formy: 1) użalić się, jak: żalić się, 2) użalam się, użalasz się...; użalaj się!; użalający się; użalał się, użalali się. II Składnia: 1) U. ś. kogo, czego (dawn., dziś rzadko) = pożałować kogo, czego, 2) U. ś. nad kim, nad czym = w żałości biadać nad kim, nad czym, 3) U. ś. na kogo, na co = skarżyć się na kogo, na co, 4) U. ś. komu lub przed kim = zwierzać się komu ze swym żalem.

1. Musiałem się użalić tej dziewczyny biednej. *Cyt. SW.* 2. Nie użalą się nad naszą nędzą. *Dyg.* Użaliła się nad siwą Józefową kurtą. *Bartk.* 3. Użalała się na swoje położenie. *Mp.* 4. Użalał się przed nim. *Wikt.*

Użąć (dok.) (nie: użnąć) — użynać (niedok.). I Formy jak: dożąć — dożynać. II Składnia: U. co lub czego (w dopełn. cząstk.) — czym.

Użądlić (! rus.) = ukłuć (o owadzie).

Użerać się (rub.) (zwykle: w postaci niedok.) z kim — o kogo, o co = kłócić się, spierać się z kim — o kogo, o co.

Użerał się z Wojtalikami. *Kunc.*

Użycie.

Wyrażenie: użycie w służbie (!) = stanowisko służbowe. *Kr. 2, 52.*

Użyczyć (dok.) — użyczać (niedok.). Formy i składnia jak: pożyczyć — pożyczać.

Użycza siły dębom. *Dyg.* Cnocie użycza potęgi i blasku. *Dyg.*

Użyć (dok.) — używać (niedok.). I Formy jak: odżyć — odżywać. II Składnia: 1) U. kogo, czego lub co (jeżeli się wymienia przedmiot całkowicie objęty czynnością czasownika) (Kr. 2, 310), 2) U. na co (gdy się wymienia przedmiot, na który się coś używa), 3) U. do czego, nie: po czym (gdy się wymienia czynność, do której wykonania czegoś się używa), 4) U. dla czego lub na co (gdy się wymienia czynność lub stan, które są celem, dla którego się czegoś używa), 5) U. na czym = w obfitości czego zażywać.

1. Robił projekty, że sobie pozwoli używać na wsi długo wzbronionej swobody. *Mick.* Używamy rozkoszy życia. *Dyg.* Używaj wolności! *Wikt.* Cały zapas węgla użyliśmy na opał. *Cyt. Kr. 2, 310.* Sumę 1000 zł użyto na potrzeby doraźne. *Cyt. Kr. 2, 310.* 2. Na palto użyto sporo materiału. *SW.* Używać na własne potrzeby. *KJMK.* Nie użyjemy tych pieniędzy na złe. *Dąbr.* 3. Do przewozu (nie: przy przewozie) żelazą betonowego używać należy podkładu z podpórkami. *KJMK.* Do wyrobu (nie: na wyrób) kiszek powinna być używana guma. *KJMK.* 4. Używamy jej (= mowy) daru na uzmysłowienie najpiękniejszych przymiotów duszy. *Mochn.* Natura, prócz innych sposobów, używa także nawałnic i piorunów dla zniżenia, dla zmiany, dla rozburzenia swoich dzieł. *Stasz.* środki takie używane bywały dla oczyszczenia terenu. *„Czas“ 17 VIII 33.* 5. Używa na swobodzie. *Mp.*

Zwroty: 1) używać świata, życia; 2) używać sławy, rozgłosu...

1. Użyć świata. *Mick.* 2. Używał sławy. *Dyg.*

Użytek, dlp tego użytku.

Zwroty: 1) robić użytek z czego = zużytkować co; 2) do użytku (nie: dla użytku) kogo, czego; 3) zatrzymać, zachować co na użytek (nie: dla użytku) kogo, czego.

2. Książka do użytku (nie: dla użytku) szkolnego. *KJU 1,* 7. 3. Stacje zatrzymują na użytek (nie: dla użytku) kolei... *KJMK.*

Użytkowanie czego, nie: na czym.

Mają użytkowanie majątku (nie: na majątku). *Kod. Cyw. Rodzina.*

Użyźnić (dok.)—użyźniać (niedok.). I Formy: 1) użyźnię, użyźnisz, użyźni, użyźnimy...; użyźnij! (nie: użyźń!); użyźniony; użyźniwszy; użyźnił, 2) użyźniam, użyźniasz...; użyźniaj!; użyźniający; użyźniany; użyźniał, użyźniali. II Składnia: U. co — czym.

W

W lub we (z tym samym rozróżnieniem w zakresie użycia, co przyimki: od—ode, z—ze).

We łzach go czekam i trwodze. *Mick.* W łzach zgryźliwych sam ryłem tę przepaść. *Danił.*

Wab, dlp tego wabia.

Zwrot: robić co na wabia = robić co w celu zwabienia.

Wabić (niedok.) — zwabić (dok.). I Formy: 1) wabię, wabisz, wabi, wabimy...; wab! wabcie!; wabiący; wabiony; wabił, 2) zwabić, jak: wabić. II Składnia: 1) W. kogo, co — do kogo, do czego lub ku czemu, 2) W. kogo — czym.

1. Wabiła ku sobie. *Żerom.* Parę snopków słomy, wabiących ślimaka do drzemki. *Prus.* 2. Zły duch nową pokusą go wabi. *Mick.*

Wachlarz, dlm tych wachlarzy lub wachlarzów.

Wachlować (od: wachel = wachlarz), nie: wachlarzować. I Formy: wachluję, wachlujesz...; wachluj!; wachlujący; wachlowany; wachlował. II Składnia i znaczenie: 1) W. co = ochładzać co przez poruszanie powietrza wachlarzem, 2) W. czym = machać czym.

1. Wachlować ramiona chusteczką. *SW.*

Wachmistrz, mlm ci wachmistrze, dlm tych wachmistrzy lub wachmistrzów.

Wacław — Wacek — Wacio. Składnia: Wacio (nie: Waciu) przyszedł.

Wademekum (ndm) lub **vademecum** (ndm).

Wadium — Formy jak: gimnazjum.

Wadowice — wadowicki.

Wadzić (niedok.). I Formy: wadzę, wadzisz, wadzi, wadzimy..., wadzą; wadź! wadźcie!; wadzący; wadził. II Składnia: 1) W. kogo — z kim = kłócić kogo — z kim, 2) W. komu — w czym = przeszkadzać komu — w czym.

Wadzić się (niedok.). I Formy jak: wadzić. II Składnia: W. ś. z kim — o co = kłócić się, spierać się z kim — o co.

Wafel ten, rzadko: ta wafla; mlm te wafle, dlm tych wafli.

Waga — Znaczenie: 1) W. = przyrząd do ważenia, 2) W. = powaga, znaczenie.

Zwroty: 1) przechylić wagę na tę czy inną stronę = wpłynąć na taki czy inny obrót rzeczy; 2) przywiązywać wagę do czego = nadawać czemu szczególniejszego znaczenia; 3) coś jest wielkiej (małej) wagi = coś jest wielkiego (małego) znaczenia; 4) waga chwili = powaga chwili.

1. Moje listy wagę przechylą. *Sienk.* 2. Ja do tego przywiązuję wielką wagę. *Szpot.* Przywiązuję do tego wagę. *Dąbr.* 3. Rzecz to małej wagi. *Małacz.* 4. W poczuciu wagi chwili. *Małacz.*

Wagary lub **wagusy** (tylko: w lm); dop. tych wagarów (wagusów).

Zwrot: chodzić na wagary (wagusy).

Wagner (imię własne kompozytora) — wagnerzysta lub wagnerianin, — wagneryzm.

Wagon, dlp tego wagonu.

Zwroty i wyrażenia: 1) wagon dla koni, dla trzody lub na konie, na trzodę, ale: wagon na węgiel, na wapno..., nie: dla węgla, dla wapna; 2) wagon do (nie: dla) przewożenia...; 3) wagon przechodni, nie: przejściowy. Ob. Przechodni — przejściowy; 4) wagon przychodzący na stację (jeśli stacja jest miejscem adresu); 5) wagon nadchodzący na krótki postój; 6) wagon osobowy; 7) wagon towarowy, nie: ciężarowy; 8) przeciążenie (nie: przeładowanie) wagonu. *DUMK* 31 III 32; 9) wagon ogrzewany; 10) podstawić wagon pod naładowanie, nie: na ładunek; 11) przejście (nie: przejazd) wagonu. *KJMK;* 12) przestój (!) wagonów = przetrzymanie wagonów. *DUMK 13 X 31;* 13) wyglądać z wagonu.

Wagonownia = pomieszczenie na wagony zwyczajne (KJMK).

Wahać się, nie: wahać. I Formy: waham się, wahasz się...; wahaj się!; wahający się; wahał się. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. (bez dopełn.) = chwiać się, kołysać się, 2) W. ś. (przen.) między czym a czym = być niepewnym w wyborze między czym a czym, 3) W. ś., czy co zrobić.

Zwrot: nie wahać się co zrobić.

Wakacje (tylko w lm), dop. tych wakacji.

Zwroty: 1) w wakacje lub podczas wakacji = w czasie wakacji; 2) na wakacjach = na wakacyjnym wypoczynku; 3) jechać na wakacje = jechać na wakacyjny wypoczynek; 4) być na wakacjach = być na wakacyjnym wypoczynku.

1. Dwa lata temu w wakacje. *Nałk.* 4. Są na wakacjach. *Dąbr.*

Wakans, dlp tego wakansu, mlm te wakanse, rzadziej: wakansy; dlm tych wakansów, nie: tych wakansy.

Wakcynacja (!) — zaszczepianie krowianki.

Walać — I Znaczenie: 1) W. = taczać, tulać (dawn., dziś rzadko), 2) W. = tarzać, brudzić. II Formy: walam, walasz...; walaj!; walający; walany; walał, walali. III Składnia: 1) W. co — po czym lub na czym = taczać co — po czym lub na czym, 2) W. co — czym = brudzić co — czym.

Walać się — I Znaczenie: 1) W. ś. = leżeć na ziemi, tulać się, 2) W. ś. = brudzić się (JP 21, 59). II Formy jak: walać. III Składnia: 1) W. ś. po czym lub na czym = tulać się po czym lub na czym, 2) W. ś. czym = brudzić się czym.

Walc (taniec) (nie: walec) — walcista. Por. Walec. Forma dlm tych walców, rzadko: tych walcy (PJ 35/36, 203).

Zwrot: tańczyć, grać walca.

Muzyka grała walca. *Zapol.*

Walczyć (niedok.). I Formy: walczę, walczysz, walczy, walczymy...; walcz! walczcie!; walczący; walczył. II Składnia: 1) W. z kim, z czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z którą się prowadzi walkę), 2) W. przeciw komu (gdy się wymienia osobę, która jest przeciwnikiem w walce), 3) W. o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, o której zdobycie się walczy), 4) W. za kogo, za co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, o której zachowanie lub całość się walczy), 5) W. czym lub na co (gdy się wymienia narzędzie walki).

1. Od wieków walczą z tutejszym powiatem (o pierwszeństwo). *Mick.* Walczył ze snem. *Reym.* 2. Walczył przeciw ulicom, latarniom. *Ostr.* 3. Walczył o swoje dobro. *Siedl.* Walczyli o dawne wartości. *Nałk.* Walczył o zatrzymanie serca pani Michaliny. *Dąbr.* Walczył o byt, o kęs chleba. *Wikt.* 4. Nakazuje mężnie walczyć za ojczyznę. *Strug.* Walczyliśmy za nią z bronią w ręku. *Małacz.* 5. Walczyć na języki, na pióra. *SW.*

Zwrot: walczyć do ostatniego tchu. *SF.*

Walec (bryła matemat.) (nie: walc) — walcowaty.

Walet, dlp tego waleta, blp tego waleta, mlm te walety.

Zwroty: 1) wychodzić w waleta; 2) zabić waleta; 3) mieć jednego waleta, ale: dwa, trzy... walety, nie: dwóch, trzech waletów.

Walczy lub **Walezjusz**, dop. Walezego lub Walezjusza, cel. Walezemu lub Walezjuszowi.

Walhalla, nie: Walhalia.

Walić (niedok.) — walnąć (dok.). I Formy: 1) walę, walisz, wali, walimy...; wal! walcie!; walący; walił, 2) walnę, walniesz...; walnij!; walnął, walnąłem, walnęli. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym = bić kogo, co — czym, 2) W. w kogo, w co — czym = bić, uderzać, strzelać w kogo, w co, 3) W. co = rozwalać, burzyć co, 4) W. (bez dopełn. czas. nijak.) = pędzić, biec chmarą.

1. Cepem snopy walił. *Jeż. cyt. SW.* 2. Walę na wysepkę, walę w chałupkę. *Strug.* Wiatr walił pięścią w okna. *Wikt.* 3. Walić dom. *SW.* 4. Chmury walące z południa. *Ork.*

Walka między kim, z kim — o co — za co — czym lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: walczyć).

Nie powinno być walki między uczniami. *Kad.* Walka o byt. *Dąbr.* W walce o byt traciły odrębności rodowe. *Wikt.* Rzucili się do walki na bagnety. *Żerom.*

Zwroty: 1) podejmować walkę; 2) toczyć walkę; 3) walka na śmierć i życie.

1. Podjąć walki nie była już w stanie. *Goet.* 2. Toczył walkę wewnętrzną. *Goet.* 3. Głuche zaułki były świadkami walk na śmierć i życie. *Wikt.*

Wal'lenrod, Wallenro'da.

Walonki (! rus.) (Szwed.) = berlacze.

Walor, dlp tego waloru. Znaczenie: 1) W. = cena, wartość monety, 2) W. = wartość w ogóle (w tym znaczeniu lepiej używać wyrazu: wartość).

Wyrażenie: walory estetyczne, lepiej: wartości estetyczne.

Walter Scott — walterskotyzm. Formy: 1) Walter Scotta, Walter Scottowi..., o Walter Scocie, 2) tego walterskotyzmu, o tym walterskotyzmie.

Waltornia — waltornista. I Formy: 1) dlp tej waltorni, dlm tych waltorni, 2) waltornista, jak: humanista. II Znaczenie: 1) W. = rodzaj dętego instrumentu muzycznego, 2) W. = (żart.) człowiek ociężały.

Zwrot: grać na waltorni.

Wałęsać się (niedok.) po czym. Formy: wałęsam się, wałęsasz się...; wałęsaj się!; wałęsający się; wałęsał się.

Wałęsał się po mieście. *Danił.*

Wałkoń — wałkonić się (niedok.). Formy: 1) dlp tego wałkonia, mlm te wałkonie, dlm tych wałkoni, rzadziej: wałkoniów, 2) wałkonię się, wałkonisz się, wałkoni się, wałkonimy się...; wałkoń się! wałkońcie się!; wałkoniący się; wałkonił się.

Wandal — Znaczenie i formy: 1) Wandal = przedstawiciel narodu Wandalów; dlp tego Wandala, mlm ci Wandalowie, dlm tych Wandalów, 2) wandal = barbarzyński niszczyciel dzieł kultury; dlp tego wandala, mlm ci wandale, dlm tych wandali.

Wanilia, nie: wanielia.

Wanna — wanienka; dlp tej wanny, dlm tych wanien.

Wyrażenie: wanienka do mycia, nie: basen. *IGD.*

Wańczos, dlp tego wańczosu.

Wańtuch, dlp tego wańtucha (SW, Łoś, N), rzadziej: tego wańtuchu (SW).

Wapień (rzadziej: wapń), dlp tego wapnia (Łoś) lub tego wapienia (N).

Wapno — wapienny, — wapnieć, — wapnić — wapniony, — wapnienie.

Wara (wykrzyk.).

Zwroty: 1) wara od kogo, od czego! = precz od kogo, od czego! 2) wara komu co robić! = niech się nie waży czegoś robić.

1. Ej, ty rudy kudła, wara od źródła! 2. Wara mu przemawiać w imieniu mojej zmarłej matki! *Strug.*

Warcaby (tylko w lm), rzadko: arcaby, — warcabista. Formy: 1) dop. tych warcabów, 2) warcabista, jak: humanista.

Zwrot: grać w warcaby.

Warczeć (niedok.) (nie: werczeć)—warknąć (dok. jednokr.). I Formy: 1) warczę, warczysz, warczy (nie: warcze), warczymy...; warcz! warczcie!; warczący; warczał, warczeli, 2) warknę, warkniesz...; warknij!; warknąwszy; warknął. II Składnia: W. na kogo, na co.

Psy pozwolą się głaskać pewnym osobom, a na inne warczą. *Święt.*

Warga, dlm tych warg.

Zwroty: 1) odąć wargi = okazać niezadowolenie; 2) zaciskać wargi (żeby ukryć ból, gniew, zniecierpliwienie).

1. Odął wargi i szybko się oddalił. *Sierosz.* Mięsiste jego wargi się odęły. *Szpot.* 2. Zaciskała wargi, by się nie rozpłakać ze złości. *Goet.*

Wariacja — Znaczenie: 1) W. = odmiana, przeróbka, 2) W. = rzecz odmieniona, przerobiona, 3) W. = obłęd, szaleństwo.

2. Wariacje tekstu. *Mp.* 3. To uważam za wariację. *Dąbr.*

Wariant ten (nie: ta warianta, por. niem.: die Variante) = odmianka (Kr. 2, 182); dlp tego wariantu.

Wariat — wariatka, — wariactwo.

Zwroty: 1) patrzeć na kogo jak na wariata lub na wariatkę; 2) zachowywać się jak wariat (ka); 3) wyprawiać wariactwa.

1. Spojrzał na mnie jak na wariatkę. *Zapol.* 3. Wyprawiał wariactwa. *Wikt.*

Wark = warczenie; dlp tego warku.

Tartas wozów ładownych, który mu się wydał gniewnym warkiem życia. *Danił.*

Warkocz, dlp tego warkocza, mlm te warkocze, dlm tych warkoczy lub warkoczów.

Kilka puklów warkoczy. *Mick.*

Warkot, dlp tego warkotu.

Warkotać (niedok.). Formy: warkoczę, warkoczesz..., rzadziej: warkocę, warkocesz... (dawn.), rzadko: warkotam, warkotasz...; warkocz! warkoczcie!, rzadziej: warkotaj! warkotajcie!; warkoczący (warkotający); warkotał.

Warmia — warmiński (Łoś, Gr. 2, 85), — Warmiak lub Warmijczyk; dop. Warmii, miejsc. w Warmii.

Warownia, dlp tej warowni, dlm tych warowni.

Warstwa, nie: warsta (dawn.), ani: warsztwa; dlm tych warstw.

Warszawa — warszawski, — warszawianin, częściej: warszawiak. Formy: w Warszawie, nie: we Warszawie.

Warsztat (nie: warstat); dlp tego warsztatu.

Zwrot: mieć co na warsztacie = być w toku wykonywania czego.

Wart — wartość — wartościowy. I Formy: wart (nie: warty), warta, warte, lm warci, warte (przymiotnik ten używa się zwykle w mianowniku i występuje w zdaniu w roli orzeczenia; inne przypadki zdarzają się bardzo rzadko. Ob. Warto. II Składnia: W. kogo, czego.

Wart nagrody. *Mick.* Będziesz więcej wart. *Święt.* Tylko ten tryb życia wart jest ludzkiego zachodu. *Dąbr.* Są warci lepszego losu. *Dąbr.* Po tej przygodzie funta kłaków nie wartej. *Kad.*

Zwroty: 1) nic wart lub nic nie wart, nie: niczego nie wart (bo tu: nic ma znaczenie przysłówka: wcale nie); 2) coś wart (= trochę wart), nie: czegoś wart (bo tu: coś ma znaczenie przysłówka: coś niecoś, trochę); 3) mało co wart, nie: mało czego wart (bo tu: mało co ma znaczenie przysłówka); 4) nie wart niucha tabaki (rub.) lub nie wart funta kłaków (tryw.) = nic nie wart, nie wart zachodu; 5) śmiechu wart = śmieszny, zabawny, godny pobłażliwego lekceważenia; 6) licha wart = nic nie wart; 7) warta grzechu (o kobiecie ładnej, ponętnej).

1. Stare graty nic warte. 2. Jedna Julka coś warta. *Strug.* 4. Teoria wyrzucająca za drzwi z dziejów ludzkich człowieka funta kłaków nie warta. *Danił.* Niucha tabaki nie warta. *Dąbr.* To dla niego okruszyna, nie warta zachodu. *Wikt.* 5. Śmiechu warte. *Dąbr.*

Warta.

Zwroty: 1) zaciągać wartę; 2) odprawiać wartę.

1. Zaciąga warty. *Strug.* Kogut, co zaciąga warty. *Mick.*

Wartać (prowinc. gw.) = być wartym.

Wartało (!) to zrobić = warto było to zrobić. Wartałoby (zam.: warto by) palto żelazkiem przeciągnąć. *Kunc.* Ktoś jałówkę wartającą (zam.: która była warta) ze sto papierków ze stajni wyprowadził. *Wikt.*

Warto (przysł.).

Nie warto się po to trudzić. *Mp.* Czy to warto (z domyśl.: robić)? *Grusz.*

Wartość.

Zwrot: kłaść na co wartość (! germ.) = przywiązywać do czego wartość. *Krasn. 66.*

Wartownia, dlp tej wartowni, dlm tych wartowni.

Warunek, dlp tego warunku. Składnia: 1) W. czego = przyczyna (konieczna i wystarczająca) czego, 2) W. do czego, nie: dla czego = przyczyna sprzyjająca czemu.

1. Warunkiem pomyślności jest praca. *Mp.* 2. Nie ma obecnie warunków do obniżenia (nie: dla obniżenia) cen. *„Czas“ 86, 229, 4.* W XIX wieku istniały warunki do (nie: dla) oszczędzania. *„Czas“ 86, 234, 4.* On ma wszelkie warunki do zostania reformatorem jakim. *I. Dąbr.* Wygoda — do szczęścia warunek niezbędny. *Bartk.*

Zwroty: 1) pod warunkiem lub z warunkiem; 2) pod żadnym warunkiem (! rus., por. ros.: ni w kojem słuczaje) = pod jakimkolwiek warunkiem, w żadnym razie; 3) na warunkach takich lub innych; 4) stawiać, podawać komu warunek, kłaść komu za warunek; 5) stawiać co w warunkach (nie: w warunki); 6) w takich lub innych warunkach, rzadziej: przy takich lub innych warunkach; 7) warunek obowiązujący lub krępujący, nie: wiążący; 8) warunku dotrzymać; 9) warunek łamać.

1. Zgodził się z tym warunkiem, że... *SW.* Cudzoziemcom przyznaje się prawo ubogich tylko pod warunkiem wzajemności. *Kod. Post. Cyw.* Przyrzekła pod warunkiem, że... *Nowak.* 3. Na jakich warunkach je przyjmować? *Święt.* Ja bym tu na każdych warunkach pracował. *Dąbr.* 4. Stawiał tylko jeden warunek. *Choyn.* Postawił za warunek, że... *Perz.* 6. W różnych warunkach pracy. *KJMK.* W takich warunkach nie uda nam się nic kupić. *Dąbr.* Nawet przy niepomyślnych warunkach. *Dąbr.* W tych warunkach nie będę mógł wziąć na siebie odpowiedzialności. *Goet.*

Warunkować (niedok.). I Formy: warunkuję, warunkujesz...; warunkuj!; warunkujący; warunkowany; warunkował. II Składnia: W. co — czym, nie: na co.

Człowiek warunkuje swój los. *Nałk.* ...warunkując całą akcję utworu wprowadzeniem (nie: na wprowadzenie) osób... *Cyt. Szeffs. 15.*

Warząchew (nie: warząchiew) lub **warzęcha** (SW, Łoś), albo **warzecha** (SW, N); dlp tej warząchwi (warzęchy, warzechy), mlm te warząchwie (warzęchy, warzechy).

Warzelnia, dlp tej warzelni, dlm tych warzelni.

Warzyć (niedok.) = gotować w warze. Formy: warzę, warzysz, warzy, warzymy...; warz! warzcie!; warzący; warzony; warzył.

Wasal, nie: wazal; dlp tego wasala, mlm ci wasale (nie: wasali), dlm tych wasalów, rzadziej: tych wasali.

Wasąg, dlp tego wasągu (SW, Łoś, N), rzadko: tego wasąga.

Waselina (!) = wazelina.

Wasz — Formy i składnia jak: mój.

Waszeć, dlp tego waszecia.

Zwroty: mówić, ubierać się z waszecia (= nie po chłopsku, po miejsku, jak drobnomieszczanin).

Wa'szyngton, dop. Waszyngto'na (gdy mowa o człowieku) — Waszyngto'nu (gdy mowa o mieście).

Waść (arch., dziś żart. lub protekc.) = wasza miłość. Formy: waść, waści, waści, waść, waścią, o waści.

Co waść sobie życzy? Mam już waści dosyć. Nie mam nic z waścią do gadania.

Waśnić (niedok.). I Formy: waśnię, waśnisz, waśni, waśnimy...; waśnij!; waśniący; waśniony; waśnił. II Składnia: W. kogo — z kim.

Waśń o co. Por. Kłótnia.

W waśni o serwitut leśny. *Siedl.*

Watt (nazwisko fizyka), ale: wat = jednostka siły elektrycznej; dop. Watta, ale: tego watu.

Wawrzyniec, nie: Wawrzeniec; woł. Wawrzyńcze!, nie: Wawrzyńcu!

Waza — Składnia jak w wyrazach: beczka, butelka, flaszka, kosz...

Zwroty: 1) włożyć, wlać (nie: dać) co do wazy; 2) podać co w wazie.

Wazelina (PA), nie: waselina.

Wazon, dlp tego wazonu.

Ważki = mający wielką wagę, ważny.

Ważny dla kogo — do czego, nie: dla czego (gdy się wymienia przeznaczenie lub cel, z powodu którego coś jest ważne) —

z czego (gdy się wymienia przyczynę ważności).
Czy dla Dalenieckiego może być coś ważne? *Dąbr.*
Zwroty: 1) ważny na jakiś czas; 2) ważnym jest, żeby... (!) = to ważne, żeby... lub lepiej: ważna rzecz, żeby... Ob. *Zdania podrzędne podmiotowe.
1. Kontrakt ważny na cztery lata. *Dąbr.* 2. To ważne (nie: ważnym), aby między stolicą a prowincją stosunek był bliski. *Cyt. Kr. 1, 30.*

Ważyć (niedok.) — zważyć (dok.). I Formy: 1) ważę, ważysz, waży, ważymy...; waż! ważcie!; ważący; ważony; ważył, 2) zważyć, jak: ważyć. II Składnia: W. kogo, co — czym.

Ważyć się (niedok.) — odważyć się (dok.). I Formy jak: ważyć — zważyć. II Składnia: W. ś. na co.
Trzeba się dziś ważyć na wielkie rzeczy. *Sienk.* Postanowiła ważyć się na coś trudnego. *Nałk.* Ważył się wprost na złamanie karku. *Dąbr.*

Wąbrzeźno (nazwa miasta) — wąbrzeski.

Wąchać (niedok.)—powąchać (dok.). I Formy: 1) wąchan., wąchasz...; wąchaj!; wąchający; wąchany; wąchał, 2) powąchać, jak: wąchać. II Składnia: W. co lub czego (w dopełnieniu cząstk.), nie: do czego (PJ 1, 144).
Wąchał już proch. *żerom.*

Wąchock (nazwa miasta) — wąchocki; dop. Wąchocka.

Wądół, dlp tego wądołu.

Wągr (nie: wągier) = bąblowiec (w mięsie wieprza); dlp tego wągra (Łoś, N) lub węgra (Łoś).

Wągrowiec (nazwa miasta) — wągrowiecki; dop. Wągrowca.

Wąs — wąsaty, — bezwąsy; dlp tego wąsa, mlm te wąsy, dlm tych wąsów.
Wyrażenia i zwroty: 1) sumiaste (nie: szumiaste) wąsy = wąsy tak długie, jak u suma; 2) pokręcać wąsa.
1. Wujaszek z sumiastymi wąsami. *Makusz.* 2. Groźnie spoziera i pokręca wąsa. *Mick.*

Wąski — węższy, — wąziutki. Znaczenie: 1) W. = nieszeroki, 2) W. = (! rus.) ciasny (w znacz. podstawowym i przenośnym).
Zwroty: 1) wąski (! rus.) umysł = ciasny umysł; 2) wąski (! rus.) pogląd na świat = ciasny pogląd na świat; 3) wąskie (! rus.) pojęcia = ciasne pojęcia.

Wąsko — węziej.
Zwrot: wąsko (! rus.) coś ujmować, rozumieć = ciasno coś ujmować, rozumieć.

Wątek, dlp tego wątku.

Wątły — wątle (nie: wątło) — wątleć. Formy: wątleję, wątlejesz...; wątlej!; wątlejący; wątlał, wątleli.

Wątpić (niedok.) — zwątpić (dok.). I Formy: 1) wątpię, wątpisz, wątpi, wątpimy...; wątp! wątpcie! (nie: wątpij! wątpijcie!); wątpiący; wątpił, 2) zwątpię, jak: wątpię. II Składnia: 1) W. o kim, zwykle: o czym = nie mieć pewności intelektualnej co do kogo lub do czego, 2) W. w kogo, w co, rzadko: w kim, w czym (dawn.) = nie mieć pewności uczuciowej co do kogo, co do czego, nie mieć wiary w kogo, w co.
1. Ojciec mój poprzedził tego, o którym ty zwątpiłeś. *Krasiń.* O tym ja nie wątpię. *Święt.* O szwedzkiej fortunie wątpił. *Sienk.* Poczęto wątpić i o panu. *Sienk.* Dlaczego wątpiłeś o tym? *Sienk.* Zwątpili o swym ocaleniu. *żerom.* O tym nikt nie wątpił. *Nałk.* 2. Mamy pewni być, a w tym nigdy nie wątpić. *Seklucjan.* Zwątpił w to. *Sierosz.* Jeśli się mylę, w co wątpię... *Danił.* Zwątpił w pedagogiczne wartości wskazań sfery zaziemskiej. *Bartk.* Nigdy nie wątpił w tępą niewdzięczność ludzi. *Makusz.*

Wątpienie o kim, o czym lub w kogo, w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wątpić).
Skłonność do wątpienia o wartości swojej. *Orzesz.*

Wątpliwość — Znaczenie i składnia: 1) W. czego = obiektywna, rzeczowa niepewność czego, 2) W. co do czego = subiektywna, osobista niepewność co do czego.
1. Wątpliwość tej tezy jest aż nadto widoczna. *Mp.* Wątpliwość pomyślnego wyniku... *Mp.* 2. Wątpliwości co do bezstronności. *Kod. Post. Cyw.* Wątpliwości co do definicji. *Kom. Słow. Techn.*
Zwroty: 1) mieć wątpliwości co do czego lub w jakim kierunku; 2) podnosić lub wysuwać wątpliwość. *SF;* 3) podawać co w wątpliwość, nie: poddawać co w wątpliwość. *SF;* 4) wątpliwość obalać; 5) coś nie ulega lub nie podlega wątpliwości; 6) nie pozostaje żaden cień wątpliwości; 7) rozpraszać wątpliwości; 8) ponad wszelką wątpliwość (!) = bez żadnej wątpliwości.
1. Wątpliwości miał w tym kierunku już dawno. *Bartk.* 3. Czy można podawać w wątpliwość znakomite odkrycie? *Goet.* Podał w wątpliwość panieństwo Baśki. *Małacz.* Rozstrzygnięcia te podaje się (nie: poddaje się) w wątpliwość. *Cyt. Szeffs. 71.* 4. Wątpliwości te obalił ojciec. *Kad.* 5. Ta rzecz nie podlega wątpliwości. *Nałk.* To nie ulega wątpliwości. *Dąbr.* 6. Nie pozostawał żaden cień wątpliwości. *Sienk.* 7. Rozproszy wątpliwości. *Dąbr.*

Wątpliwy.
Zwrot: wątpliwym jest, czy... (!) = wątpliwa rzecz, czy... Ob. *Zdania podrzędne podmiotowe.

Wątroba—wątrobiany lub wątrobowy (SW).

Wąwóz, dlp tego wąwozu.

Wąziutki. Ob. Wąski.

Wąż — Znaczenie: 1) W. = płaz, 2) W. = przewód do płynu lub gazu, wolny najmniej w jednym końcu (KJMK). Ob. Kiszka.

Wbić (dok.) — wbijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Składnia: W. co — czym — w co.
Zwrot: wbić oczy w ziemie.
Stawał i w ziemię oczy wbijał. *Sienk.*

Wbiec (dok.) — wbiegać (niedok.). Formy jak: wybiec — wybiegać.

Wbrew komu, czemu.
Wbrew srogim myśliwskim zasadom. *żerom.*
Zwrot: wbrew wszystkiemu. *(Iwasz.).*

Wcale (przysł., dziś używany zwykle przy przeczeniu).
Wcale tam nie byłem.
Zwrot: wcale dobry (arch. z odcieniem żart.) = całkiem dobry.

W celu czego, gorzej: celem czego.
Budował (drogę) w celu oblężenia fortecy. *żerom.*

Wchodzić (niedok.) — wejść (dok.). I Formy jak: odchodzić — odejść. II Składnia:

W. do czego lub w co (zwrotu: w c o używamy zwykle wtedy, kiedy chcemy zaznaczyć głębokość wnętrza, w które się wchodzi).

Zwroty: 1) wchodzić w co = mieszać się w co; 2) wchodzić w szczegóły jakiejś sprawy; 3) wchodzić komuś w drogę = sprzeciwiać się komu, stawać w poprzek dążeniom; 4) wchodzić w życie (o człowieku) = rozpoczynać działalność życiową; 5) wchodzić w życie (o rzeczach i sprawach) = pozyskiwać popularność, uzyskiwać ważność prawną; 6) wchodzić w stosunki z kim.

1. Nie chcę w to wchodzić. *Nowak.* 3. Będę tam komu w drogę wchodziła. *Dąbr.*

Wchód (! prowinc.) = wejście.

Wciąć (dok.) — wcinać (niedok.). I Formy: 1) wetnę, wetniesz, wetnie..., wetną; wetnij!; wcięty; wciąwszy; wciął, wciąłem, wcięli, 2) wcinam, wcinasz...; wcinaj!; wcinający; wcinany; wcinał. II Składnia i znaczenie: 1) W. co — w co = wrąbać co — w co, 2) W. (bez dopełn. żart. tylko: w postaci niedok.) = żarłocznie jeść, 3) W. co (druk.) = odsunąć od marginesu.

Wyrażenie: 1) wcięty w pasie = cienki w pasie; 2) suknia wcięta w pasie.

Wciągnąć (dok.)—wciągać (niedok.). I Formy jak: pociągnąć — pociągać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — do czego = ciągnąc wprowadzić kogo, dołączyć co — do czego; (przen.) zaprawić kogo — do czego, 2) W. kogo, co — w co = ciągnąc wcielić, wcisnąć kogo, co — w co, 3) W. (bez dopełn.) (! germ.) = wprowadzić się.

1. Nie dawała się wciągnąć do szycia. *Dąbr.*

Zwroty: wciągnąć kogo w jakąś sprawę, w zmowę, w spisek, w kłótnię.

W ciągu czego.

Wyrażenie: czas, w ciągu którego, nie: w którego ciągu (bo: w c i ą g u znaczeniowo jest jednym wyrazem).

Wciąż (z przymtk. lub przysłk. w stopniu wyższym lub równym) (!) = coraz (z przymtk. lub przysłk. stop. wyższego) lub coraz to (z przymtk. lub przysł. stop. równego).

Zawody olimpijskie stawały się coraz bardziej pasjonujące (nie: wciąż bardziej pasjonujące). *Cyt. PJ 36/7.* Wynajdują coraz to (nie: wciąż) nowe trudności. *Cyt. PJ 36/7.*

Wciąż to (!) = coraz to.

Coraz to (nie: wciąż to) w nowe odmęty... *Cyt. PJ 10, 25.*

Wciec (dok.) — wciekać (niedok.). Formy jak: dociec — dociekać.

Wcierać. Ob. Wetrzeć.

Wcieranie.

Zwrot: dostać od kogo wcieranie (rub.) = dostać od kogo nauczkę.

Wcisnąć (dok.) — wciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć — ciskać. II Składnia: W. co — w co lub do czego.

Miał w rękach cząstkę tej siły, która go wcisnęła w obce, nienawistne podłoże. *Ostr.*

W cwał. Ob. Cwał.

W czambuł. Ob. Czambuł.

Wczesny, nie: wcześny.

Wczoraj, rzadko: wczora (dawn.), — wczorajszy, nie: wczorej — wczorejszy.

Wdać się (dok.) — wdawać się (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. w co = wmieszać się w co, 2) W. ś. w kogo (tylko w postaci dok.) = odziedziczyć po kim podobieństwo.

1. Wdał się w rozmowę. *Bartk.* Wdał się w bójkę. *Strug.* Nie przystoi, aby pies z siwym pyskiem w te zabawy się wdawał. *Bartk.* Wdała się w interesy. *Dąbr.* 2. Musiał się wdać w swoją mamkę. *Dąbr.*

Wdechać (!) = wdychać.

Obfitość wdychanego (nie: wdechanego) powietrza świeżego... *Cyt. Kr. 1, 276.*

Wdepnąć (gmin. tryw.) = wpaść (rub.), doznać niepowodzenia.

Wdeptać (dok.) — wdeptywać (niedok.). I Formy jak: nadeptać — nadeptywać. II Składnia: W. kogo, co — w co = depcząc wbić, wtłoczyć kogo, co — w co.

Wdowa po kim; dlm tych wdów.

Wdowa po zapalaczu latarni. *Choyn.*

Wdrapać się (dok.) — wdrapywać się (niedok.). I Formy jak: oddrapać — oddrapywać. II Składnia: W. ś. na co = wgramolić się na co.

Wdrapujesz się na pagórek. *Prus.*

Wdrożyć (dok.)—wdrażać (niedok.). I Formy: 1) wdrożę, wdrożysz, wdroży, wdrożymy...; wdróż! wdróżcie!; wdrożony; wdrożył, 2) wdrażam, wdrażasz...; wdrażaj!; wdrażający; wdrażany; wdrażał, wdrażali. II Składnia: 1) W. kogo — do czego = zaprawić kogo — do czego, 2) W. kogo — w co = ćwicząc wprowadzić kogo w jakąś dziedzinę umiejętności, 3) W. komu — co (!) = wpoić komu — co, zaszczepić komu — co, 4) W. co — w czym (!) = zaszczepić co — w czym.

1. Z żołnierzy wdrożonych do biedy... *Żerom.* 2. Wdrożony w umiejętność pisania. 3. Dąży do wdrożenia (!) uczniom zarysu historii *(Cyt. Szeffs. 80)* = dąży do wpojenia uczniom zarysu historii lub dąży do wdrożenia uczniów w zarys historii. 4. Usiłował zaszczepić (nie: wdrożyć) w ojczyźnie prawo Chrystusa. *Żerom. cyt. Szeffs.*

Zwroty: wdrożyć (!) kroki sądowe = wszcząć kroki sądowe, ale: wdrożyć lub wszcząć postępowanie sądowe. *DUMK 31 X 31.*

Wdrożyć się (dok.)—wdrażać się (niedok.). Formy i składnia jak: wdrożyć — wdrażać.

...w co wdrożył się bez przymusu. *Parand.*

Wdychać, nie: wdechać (JP 7, 145).

Wdziać (dok.) (nie: wdzieć) — wdziewać (niedok.). I Formy jak: odziać — odziewać. II Składnia: W. co — na kogo.

Wdziewaj sukmanę. *Prus.* Wdziać taki oto strój pański. *Żerom.*

Zwroty: wdziać lub włożyć rękawiczki, kapelusz itp. *JP 10, 127.*

Wdzięczność dla kogo lub do kogo — za co.

Powinienem czuć wdzięczność dla niego. *I. Dąbr.* Czuł dla niego wdzięczność. *Żerom.* Czuł do niej wdzięczność. *Iwasz.* Odczułby wdzięczność dla ludzi. *Parand.* Chowa wdzięczność za pierwsze miłości słodycze. *Mick.*

Zwroty: 1) czuć, żywić wdzięczność; 2) okazywać komu wdzięczność. *SF.*
1. Będziesz żywił dla nas wdzięczność. *Sienk.*

Wdzięczny, rzadko: wdzięczen (arch. i tylko w orzeczniku lub w przydawce okolicznikowej). Składnia: W. komu — za co.
(Hrabia) wdzięczen był jej za pochwał tyle. *Mick.* Byłam mu za to bardzo wdzięczna. *Zapol.* Wdzięczny jestem za to uczucie. *Święt.* Jestem pani wdzięczna za wszystkie trudy. *Grusz.*

Wdzięczyć się (tylko w postaci niedok.) do kogo, do czego. Formy: wdzięczę się, wdzięczysz się, wdzięczy się, wdzięczymy się...; wdzięcz się! wdzięczcie się!; wdzięczący się; wdzięczył się.
Wdzięczyli się do najeźdźców. *Sienk.*

Wdzięk, dlp tego wdzięku.

We (przyim.). Ob. W.

Weber (nazwisko), Webera, Weberowi,... Ob. *Nazwiska obce na -el, -er.

Wedetą = pikieta.
Zwrot: stać na wedecie.
Tam na błoniu błyszczy kwiecie, stoi ułan na wedecie. *Piosenk. wojsk.*

Wedle (przyim.) czego = według czego.
Cenili miejsce urzędowania wedle dochodów. *Mick.*

Według — Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, czego = na podobieństwo kogo, czego, na wzór kogo, czego, zgodnie z kim, z czym, 2) W. czego = w porządku czego.
1. Według mnie, to nie jest słuszne. *Mp.* Odmiana według deklinacji przymiotnikowej. 2. Wykaz wagonów według numerów. *DUMK 31 XII 32.*

Wedrzeć się (dok.)—wdzierać się (niedok.). Formy jak: wydrzeć — wydzierać.

Wegetarianin — wegetariański, — wegetarianizm. Formy: wegetarianin, jak: Amerykanin.

Wehikuł, dlp tego wehikułu.

Weimar — weimarski; dop. Weimaru.

Wejherowo (nazwa miasta) — wejherowski.

Wejrzeć. Ob. Wglądać.

Wejrzenie.
Zwroty: 1) toczyć wejrzeniem po czym; 2) za pierwszym wejrzeniem lub od pierwszego wejrzenia.
1. Toczyła po pokoju niespokojnym wejrzeniem. *Dąbr.* 2. Za pierwszym na miejsce wejrzeniem odgadnął zaraz, czyim miało być siedzeniem. *Mick.* Od pierwszego wejrzenia znienawidził. *Małacz.*

Wejście, nie: wchód (prowinc.).
Zwroty: 1) stanąć u wejścia; 2) znajdować się u wejścia; 3) wejście do czego; 4) wejście od osoby po 1 zł = wstęp od osoby po 1 zł.
1. U wejścia stanęli. *Żerom.*

Wejść w co. Ob. Wchodzić w co.

Weksel, dlp tego wekslu (Kr. 2, N) lub wekslu (SW, Łoś, Kr. 2).
Zwroty: 1) wystawiać weksel *(Kod. Post. Cyw.)*; 2) wyskarżyć (!) weksel = uzyskać przysądzenie sumy wekslowej; 3) weksel na miejscowość, nie: na plac; 4) weksel klienta lub weksel kliencki, nie: klientowski. *JP 16, 94.*
1. Weksli już nie mógł więcej wystawiać. *Reym.*

Welocyped, dlp welocypedu (SW, N).

Welon—welonik, nie: welonka (Szeffs 37); dlp tego welonu.

Welwet, dlp tego welwetu.

Wełna — wełniak, — wełniarz — wełniarski, — wełnisty, — wełniany, nie: wełnianny. I Formy: 1) dlm tych wełn, nie: wełen, 2) dlm tych wełniarzy lub wełniarzów. II Znaczenie: 1) wełnisty = obfity w wełnę, 2) wełniany = związany z wełną, właściwy wełnie, zrobiony z wełny, 3) wełniarski = związany z wełniarzem.
2. Ubrana była w czarną wełnianą suknię. *Orzesz.*
Wyrażenia: przemysł wełniany lub wełniarski *(JP 20)*, nie: tekstylny.

Wenecja — wenecki, — wenecjański, — wenecjanin (mieszkaniec Wenecji)—Wenecjanin (obywatel Republiki Weneckiej). Formy: wenecjanin, jak: mieszczanin.

Wenera, Wenery, Wenerze... lub Wenus (ndm).

Wentyl = zawór (KJMK); dlp tego wentyla.

Wentylować — Znaczenie: 1) W. = przewietrzać wentylem, 2) W. = (!) rozważać, roztrząsać co.

Wepchać (dok.) lub **wepchnąć** — wpychać (niedok.). I Formy: 1) wepchać, wepchnąć, jak: pchać, pchnąć, 2) wpychać, jak: popychać. Ob. Popchnąć. II Składnia: W. kogo, co — do czego.

Weranda lub **werenda**.
Stół ustawiony był pod werandą. *Sienk.* Zajmujemy stolik pod werandą. *Prus.* Wyszedł na werendę. *Dąbr.* Wypadła na werandę. *Dąbr.* Siedziała na werendzie. *Kunc.* Skierował się do werandy. *Sierosz.* Przed werandą. *Kad.* Na werandzie. *Iwasz.*

Werbalny (!) = słowny, ustny.
Wyrażenie: nota słowna, nie: werbalna. *Kr. 2, 84.*

Werbunek, dlp tego werbunku.
Wyrażenie: werbunek (nie: rekrutacja) robotników. *Kr. 2, 270.*

Wergili lub **Wergiliusz**. Formy: 1) Wergili, Wergilego, Wergilemu..., o Wergilim, 2) Wergiliusz, Wergiliusza, Wergiliuszowi.

Wermut, dlp tego wermutu.

Wersal (Versailles), Wersalu, Wersalowi,... w Wersalu.

Wertep, dlp tego wertepu.

Werter — werterzysta, — werteryzm. Formy: 1) werterzysta, jak: humanista, 2) dlp tego werteryzmu, mjscIp o tym werteryzmie.

Werwa.
Zwrot: z werwą coś robić.
Począł mówić z werwą. *Danił.*

Werwać się (! rus.) = wedrzeć się.
Atakujący wdarli się (nie: werwali się) na wały.

Weryfikacja (!) lub **weryfikowanie** (!) = sprawdzanie.
Do sprawdzania (nie: do weryfikacji) wyborów należy zaprowadzić trybunał wyborczy. *Cyt. Kr. 1, 257.* Przystąpiono do dyskusji w sprawie sprawdzania (nie: weryfikowania) mandatów. *Cyt. Kr. 1, 257.*

Weryfikować (!) = sprawdzać.

Wesele, mlm te wesela, dlm tych wesel.
Zwrot: sprawić komu wesele.
Stryjaszek myśli wkrótce sprawić ci wesele. *Mick.*

Weselić (niedok.)—rozweselić (dok.). I Formy: 1) weselę, weselisz, weseli, weselimy...; wesel! weselcie!; weselący; weselony; weselił, 2) rozweselić, jak: weselić. II Składnia: W. kogo — czym.

Weselić się (niedok.)—rozweselić się (dok.). I Formy jak: weselić—rozweselić. II Składnia: 1) W. ś. z czego lub czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: cieszyć się), 2) W. ś. od czego = wesołością jaśnieć, promienieć od czego.

1. Z tego nabycia nie będzie się weselił. *Cyt. SW.* 2. Weseliła się od niej martwa ziemia. *Żerom.*

Wesoło — weselej.

Wesoły (wesół). Formy i ich użycie: forma: wesoły ma nieograniczony zakres użycia, formy: wesół używamy tylko w orzeczniku, niekiedy także w przydawce okolicznikowej (zastępującej jakiś okolicznik).

Goły, ale wesół, głupi, ale zdrów. *Przysł.* Dla obcych był gościnny, serdeczny i wesoły. *Dąbr.*

Wespół z kim, z czym.

Wesprzeć (dok.)—wspierać (niedok.). Formy i składnia jak: odeprzeć — odpierać.

Tył głowy wsparł o odrzwia. *Żerom.* Sklepienie wsparte na kolumnach. *Mp.*

Zwroty: 1) wspierać ubogiego; 2) wspierać kogo radą.

Wesprzeć się (dok.) — wspierać się (niedok.). Formy i składnia jak: wesprzeć — wspierać.

Wsparła się o drzewo. *Bartk.* Głowa wsparła się o lodowatą korę gałęzi. *Żerom.* Na pana Tadeusza wsparła się ramieniu. *Mick.* Wsparta na drzewcu wideł przyglądała się Żydowi. *Kruczk.*

Westchnąć (dok.) — wzdychać (niedok.). I Formy jak: odetchnąć — oddychać. II Składnia: 1) W. (bez dopełn.) = wydać westchnienie, 2) W. na co = wydać westchnienie w odpowiedzi na co, 3) W. na kogo = westchnieniem wezwać kogo, westchnieniem poskarżyć się na kogo, 4) W. do kogo, do czego = z westchnieniem zwrócić się do kogo, do czego, (przen.) westchnieniami objawić tęsknotę do kogo, do czego, 5) W. za kim, za czym = w westchnieniu wyrazić tęsknotę za kim, za czym, 6) W. nad kim, nad czym = westchnieniem wyrazić współczucie nad kim, nad czym.

Westchnął głęboko, w oczach łzy się zakręciły. *Mick. cyt. SW.* 2. Na te słowa westchnął głęboko. 3. Chory wzdycha na zdrowego. *Cyt. SW.* 4. Nie brzydził się niewiastami i owszem—wzdychiwał do wielu. *Sienk. cyt. SW.* Westchnął głęboko do Boga. Dawno już wzdycham do jakiegoś spokoju. *Mp.* 5. Ciągle za nim wzdycha, bo żyć bez niego nie może. *Mp.* 6. Wzdycha nad tą stratą. *Cyt. SW.*

Zwroty: wzdychać głęboko, z głębi serca.

Westchnienie — Składnia jak w czasowniku: westchnąć.

Po wyładowaniu westchnień za ubiegłymi laty. *Żerom.*

Westfalia — westfalski, — Westfalczyk.

Westybul, nie: westibul, ani: westibil; dlp tego westybulu.

Wesz, dlp tej wszy, mlm te wszy, rzadko: wsze, dlm tych wszy.

Wszy mu się zalęgły. *SW.* Za te marne dwie wsze. *Strug.*

Wet = odwzajemnienie.

Zwrot: wet za wet.

Weterynaria — weterynaryjny, — weterynarz — weterynarski. Forma: dlm tych weterynarzy lub weterynarzów.

Wetknąć (dok.)—wtykać (niedok.). I Formy jak: tknąć — tykać. II Składnia: W. co — w co.

Zwroty: 1) wetknąć palec między drzwi = niepotrzebnie się w co wmieszać; 2) wetknąć swoje trzy grosze = wmieszać w jakąś dyskusję swoje uwagi.

Weto, ale: liberum veto. Formy: weto, weta, wetu... lub ndm.

Zwroty: kłaść, zakładać, stawiać weto.

Ja tu postawię swoje weto. *SW.* Siciński pierwszy dał przykład zerwania obrad użyciem bezprawnym weto. *Mick. cyt. SW.*

Wetrzeć (dok.) — wcierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: W. co — w co.

Wety (tylko w lm) = deser; dop. tych wetów.

Wewnątrz czego.

Zwroty: 1) wewnątrz wymieniony (!) = wymieniony w tym piśmie lub wymieniony tu; 2) jak wewnątrz = jak przedstawiono w piśmie, w podaniu itp.

1. Urząd donosi, że od wymienionego tu (nie: od wewnątrz wymienionego) ściągnięto grzywnę. *KJU 2, 3.* 2. NN prosi jak wewnątrz (!) = NN prosi w sprawie przedstawionej w podaniu.

Wezbrać (dok.) — wzbierać (niedok.). Formy jak: odebrać — odbierać.

Zwroty: 1) rzeka wzbiera; 2) uczucie wzbiera.

Wezgłowie, dlm tych wezgłowi, nie: tych wezgłów (JP 5, 39).

Wezwać (dok.)—wzywać (niedok.). I Formy jak: nazwać — nazywać. II Składnia: 1) W. kogo — do czego (gdy się wymienia miejsce, do którego się wzywa lub czynność, do której wykonania się powołuje), 2) W. na co (gdy się wymienia czynność, w której wezwany ma wziąć udział wraz z kimś innym).

Wzywał go do roboty. *Prus.* Wezwał nas wszystkich do swojego pokoju na krótką naradę. *Mp.* Wezwany do noszenia worów. *Żerom.*

Zwroty: 1) wezwać kogo do sądu (= do gmachu sądowego), ale: wezwać kogo na sąd (= na sądzenie); 2) wezwać kogo na świadka. *SW;* 3) wezwać kogo na świadectwo. *SW;* 4) wezwać do kogo doktora, księdza; 5) wzywać na obiad lub do obiadu, na kolację lub do kolacji.

Wezwanie — Składnia jak w czasowniku: wezwać.

Wezwanie do mordów. *Dyg.* Kres sporom położyło wezwanie do kolacji. *Sierosz.*

Zwroty: 1) wezwanie na rozprawę, nie: do rozprawy. *KJU 1, 4;* 2) na wezwanie czyje; 3) za wezwaniem = na skutek wezwania.

2. Na wezwanie konduktora oparcia powinny być niezwłocznie opuszczone. *KJMK.*

Wezykatoria (nie: wizykatoria); dlp wezykatorii, dlm tych wezykatorii (-yj).

Wey'ssenhof (w wymowie: Waj'-sen-hof), Weyssenho'fa, Weyssenhofo'wi,...

Wežreć się (dok.) — wżerać się (niedok.), nie: wżyrać się. I Formy: 1) wežrę się, wežresz się, wežre się...; wežryj się!; wežryjcie się!; wżarł się, wżarli się, 2) wżeram się, wżerasz się...; wżeraj się!; wżerający się; wżerał się. II Składnia: W. ś. w kogo, w co.

Brud wżarł się w bieliznę. *SW.* Więzy wżarły się w ciało. *SW.* Zwątpienie wżarło się w duszę. *Sienk. cyt. SW.*

Węborek (prowinc.) = wiadro (IGD).

Wędlina — wędliniarnia. Forma: dlm tych wędliniarni, nie: tych wędliniarń.

Wędrować (PA), nie: wendrować. I Formy: wędruję, wędrujesz...; wędruj!; wędrujący; wędrował. II Składnia jak w czasowniku: chodzić.

Wędrowiec, wlp wędrowcze!, mlm ci wędrowcy, dlm tych wędrowców.

Wędrówka — Składnia jak w czasowniku: wędrować.

Po daremnej wędrówce za pożywieniem krążył niedaleko Mańki. *Wikt.*

Wędzarnia (od: wędzić) (JP 20, 85). Por. Chłodzarnia (od: chłodzić), ale: szmaciarnia (od: szmata). Forma dlm tych wędzarni, nie: tych wędzarń.

Wędzić (= przesycać dymem) — uwędzić (dok.). I Formy: 1) wędzę, wędzisz, wędzi, wędzimy...; wędź! wędźcie!; wędzący; wędzony; wędził, 2) uwędzić, jak: wędzić. II Składnia: W. co — w czym.

Wędzić (= łowić wędką, łapać) — (dok.) zwędzić (rub.).

Zwędził mi manierkę. *Mp.*

Wędzonka lub **boczek** (IGD).

Węgiel (nie: wągiel) — węglowy, — węglarz — węglarski. Forma: dlp tego węgla, mlm te węgle, dlm tych węgli.

Wyrażenie: przemysł węglowy. *JP 20, 88.*

Węgielnica, gorzej: ekierka.

Węgier (= człowiek należący do narodu węgierskiego), rzadko: Węgrzyn (dawn.)—Węgierka, — węgierski.

Węgier = pryszcz skórny, wywołany zatkaniem pory skórnej przez wydzielinę gruczołu tłuszczowego; mlm węgry lub wągry, dlm węgrów lub wągrów. Por. Wągr.

Węgorz (PA), nie: węgórz; dlp tego węgorza, mlm te węgorze.

Węgrów (nazwa miasta) — węgrowski.

Węgry — węgierski, — Węgier — Węgierka. I Formy: dop. tych Węgier, miejsc. na Węgrzech. II Składnia: 1) jechać na Węgry, częściej: do Węgier, 2) mieszkać na Węgrzech, rzadko: w Węgrzech. Ob. Litwa, Ruś.

Węszyć (niedok.) — zwęszyć (dok.). I Formy: 1) węszę, węszysz, węszy, węszymy...; węsz! węszcie!; węszący; węszył, 2) zwęszyć, jak: węszyć. II Składnia: W. kogo, co, nie: za kim, za czym.

Węszyć je (nie: za nimi) jest antytezą racji stanu. *Czas 25 II 36.* ...węsząc kontrabandę (nie: węsząc za kontrabandą). *Cyt. Kr. 1, 41.*

Węzeł — węzełek; dlp tego węzła.

Węziej. Ob. Wąsko.

Wgląd.

Zwrot: mieć w co wgląd (!) = wglądać w co.

Wglądać (niedok.) — wglądnąć (dok.), częściej: wejrzeć. I Formy jak: oglądać — oglądnąć — obejrzeć. II Składnia: 1) W. do czego = zaglądać do czego, zapuścić do czego wzrok, 2) W. na kogo, na co = spoglądać na kogo, na co, rzucać na kogo, na co wzrok, 3) W. w co = wnikać w co umysłem.

1. Do raportu z jazdy mają prawo wglądać. *KJMK.* 2. Wejrzał na niego znacząco. *MP.* 3. Tam pilniej w sprawy trzeba wejrzeć. *Sienk.* Ona we wszystko wejrzy. *Nałk.*

Wglądanie do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wglądać).

Nie mógł darować nagłości wglądania w cudze sprawy. *Bartk.*

Wgłębić się (dok.)—wgłębiać się (niedok.). I Formy: 1) wgłębię się, wgłębisz się, wgłębi się, wgłębimy się...; wgłąb się! wgłąbcie się!; wgłębiony; wgłębiwszy się; wgłębił się, 2) wgłębiam się, wgłębiasz się...; wgłębiaj się!; wgłębiający się; wgłębiał się, wgłębiali się. II Składnia: W. ś. w co.

Wgnieść (dok.)—wgniatać (niedok.) I Formy jak: wygnieść — wygniatać. II Składnia: W. co — w co.

Wiać (niedok.) — wionąć (dok.) lub powiać — zwiać (dok.). I Formy: wieję, wiejesz...; wiej!; wiejący; wiany; wiał, wiali lub wieli (JP 12, 95). II Znaczenie i składnia: 1) W. (dok. wionąć, powiać) = dmuchać wiatrem, 2) W. (dziś dok. zwiać, dawn. wionąć) = przez dmuchanie usuwać, zmiatać; usuwać się = uciekać, 3) W. czym (dok. powiać, wionąć) = powiewać, potrząsać czym, czyniąc przez to wiatr, 4) W. z czego (przen.) = ulatywać z czego, wyzierać z czego.

1. Ranny wietrzyk wieje. *Mick. cyt. SW.* 2. Opadło wszystko, jakby wiatrem zwiał. *I. Dąbr.* Seweryn Baryka nie pokonał Niemców nad Mazurskimi Jeziorami, przeciwnie, wiał na wschód z resztą armii. *Żerom.* 3. Zimne powietrze wiało mrozem. 4. Znana piosenka ku niebu wionęła. *Mick.*

Zwroty: 1) z czegoś coś lub czymś wieje. *SW* = z czegoś coś wyziera, przebija; 2) od kogoś coś lub czymś wieje = coś daje się w kimś poznać.

1. Wieje z orędzia tego gorące pragnienie pokoju. *SW.* Bogactwo wiało z każdego kąta. *Żerom.* 2. Od tego człowieka chłód wieje. *SW.*

Wiadomo, że..., nie: wiadomym jest, że..., ani: wiadome jest, że... (PJ 9, 93. PJ 36/7, Krasn. 40).

Wiadomo (nie: wiadomym jest), że wyroby włókniste... *Cyt. Kr. 1, 30.* Było wiadomo wszystkim. *Nałk.*

Wiadomość z czego lub od kogo (zaczerpnięta z czego lub od kogo) — o kim, o czym.

Napełniał go wiadomościami z geografii. *Dąbr.* Może przynieść wiadomości o szczęściu lub nieszczęściu. *Kad.* Wiadomość o bliskiej wyprawie... *Goet.*

Zwroty: 1) przyjąć lub odebrać (rzadko: powziąć) wiadomość; 2) przyjąć co do wiadomości; 3) zasięgnąć wiadomości; 4) zebrać wiado-

mości; 5) podać wiadomość; 6) podać do wiadomości; 7) puścić wiadomość. *SF;* 8) według wiadomości; 9) wiadomość z pierwszej ręki. *SF;* 10) na wiadomość o czym coś zrobić; 11) za wiadomością czyjąś coś robić.

1. Przyjęła tę wiadomość z przerażeniem. *Dąbr.* Powziął wiadomość. *Żerom.* 2. Przyjmowali do wiadomości. *Iwasz.* 3. Pisał zasięgając wiadomości. *Żerom.* 5. Z ust do ust podawano wiadomości. *Sienk.* 10. Na wiadomość o tym wszczął akcję. *IKC 4 V 35.*

Wiadomy — Znaczenie i składnia: 1) W. komu = o którym ktoś wie, 2) W. czego (! dawn.) = wiedzący o czym.

1. Jej dramat stał się wiadomy nie tylko innym, ale i jej samej. *Nałk.* Wymknął się wiadomą sobie dziurą w płocie. *Wikt.* To wszystkim wiadome. *Parand.*

Wiadro — Składnia: W. na co, do czego, od czego, po czym, z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: kosz). Ob. Kosz.

Wiadukt (w wymowie: wi-ja'dukt), dlp tego wiaduktu.

Wiara w kogo, w co, rzadko: wiara (= oparte na wierze zaufanie) do kogo, do czego, nie: wiara czemu (PJ 10, 88).

1. Więcej wiary w siebie i zaufania do mnie. *Święt.* Traciła wiarę w swoją słuszność. *Nałk.* Szło się z wiarą we własne posłannictwo. *Kruczk.* Nabrała wiary we wszystkie plany Anzelma. *Dąbr.* 2. Brak wiary do państwa. *Bartk.*

Zwroty: 1) dawać komu, czemu wiarę. *SW;* 2) w dobrej wierze coś robić. *SW;* 3) pokładać w kim wiarę. *SF;* 4) utwierdzać lub umacniać kogo w wierze, wlewać komu wiarę w serce; 5) odsądzać kogo od czci i wiary. *SF;* 6) być bez czci i wiary. *SF;* 6) przyjąć jakąś wiarę (= religię); 8) tracić wiarę; 9) nawracać kogo na wiarę; 10) wyznanie wiary.

2. Oni to robią w najlepszej wierze. *Nałk.* Miał te rzeczy w najlepszej wierze. *Nałk.* 4. Kmicic umacniał się w wierze względem Radziwiłła. *Sienk.* Swą wiarę potrafiłby wlać w serca. *Sienk.* 9. Nawróciła wuja na swoją wiarę. *Strug.* 10. Było to jego wyznanie wiary. *Nałk.*

Wiarogodny lub **wiarygodny**.

Wiatr (nie: wiater) — wietrzny.

Zwroty i wyrażenia: 1) wiatr północny, południowy, wschodni, zachodni, północno-zachodni, północno-wschodni, południowo-zachodni, południowo-wschodni; 2) iść na (cztery) wiatry = przepadać, ginąć; 3) przepędzać kogo na cztery wiatry; 4) na wiatr dmuchać = mierzyć się bezskutecznie z wielkimi siłami; 5) ubranie wiatrem podszyte (= bez porządnej, ciepłej podszewki); 6) wiedza wiatrem podszyta (= bez należytego ugruntowania rzeczowego); 7) mówić na wiatr, rzucać słowa na wiatr (= w próżnię); 8) żyć wiatrem (= nie wiadomo czym); 9) wiatru szukać w polu, po świecie, gonić wiatry w polu = uganiać się nie wiadomo za czym; 10) komuś wiatr wieje w oczy = ktoś ma ciągle przeciwności; 11) inne komuś wiatry świszczą koło uszu = ktoś ma inne zainteresowania.

3. Rozpędził na cztery wiatry tych kompanionów. *Sienk.* 6. Twój szynel wiatrem podszyty. *I. Dąbr.* 7. Słów na wiatr nie rzucam. *Wikt.* 9. Szukaj wiatru w polu. *Sienk.* Gonił w polach wiatry. *Bartk.* 11. Inne mu już wiatry świstały koło uszu. *Żerom.*

Wiąz (gatunek drzewa), dlp tego wiązu, mlm te wiązy. Por. Więzy.

Wiązać (niedok.) — związać (dok.). I Formy: 1) wiążę, wiążesz...; wiąż! wiążcie!; wiążący; wiązany; wiązał, 2) związać, jak: wiązać. II Składnia: W. kogo, co — czym.

Zwroty: 1) wiązać sieci; 2) wiązać wianek, bukiet. *SW;* 3) wiązać węzełki. *SW;* 4) wiązać koniec z końcem = opędzać rachunki; 5) wiązać słowa = układać w rytmy lub rymy; 6) wiązać co w całość.

6. Wiąże je (= przejawy) w nierozerwalną całość. *Przybysz.*

Wiązać się (niedok.) — związać się (dok.). I Formy jak: wiązać — związać. II Znaczenie i składnia: W. ś. z kim, z czym = łączyć się z kim, z czym, kojarzyć się z kim, z czym, zadawać się z kim, przestawać z kim (to ostatnie znaczenie nie jest rusycyzmem, choć w jęz. ros. jest podobny zwrot: wiazat'sia z kiem, z czem).

Wiązadło lub **więzadło**; dlm tych wiązadeł (więzadeł).

Wicher, rzadko: wichr (poet.).

Zwroty: 1) pędzić, gnać jak wicher; 2) wicher się zrywa, podnosi.

1. Sanie gnały jak wicher. *Sienk.* 2) Zerwał się wicher. *Zapol.*

Wichrzyć (dok.). I Formy: wichrzę, wichrzysz, wichrzy, wichrzymy...; wichrz! wichrzcie!; wichrzący; wichrzony; wichrzył. II Składnia: W. co.

Wiciądz. Ob. Witeź.

Wić (czas. niedok.). Formy: wiję, wijesz...; wij!; wijący; wity; wił.

Zwroty: 1) wić wianek, bukiet z czego; 2) wić nici. *SW.*

Wić (rzecz.) = łoza, witka, mlm (blm) te wici, nie: wicie.

Zwroty: 1) kręcić wici. *SW* = bałamucić; 2) rozsyłać wici (= listy królewskie noszone na wiciach).

Widać co (używa się tylko w bezokoliczniku w zdaniach bezpodmiotowych w połączeniu ze słowem posiłkowym: jest, było, będzie).

Zwrot: coś po kim widać = z powierzchowności lub zachowania się czyjegoś widać.

Widać to po panu. *Reym.*

Widelec, dlp tego widelca, mlm te widelce, dlm tych widelców, rzadziej: widelcy.

Widły od czego (używa się tylko w lm), dop. tych wideł. Składnia: dwoje, troje, czworo... wideł.

Widły od gnoju. *Małacz.*

Widnokrąg, nie: widnokręg; dlp tego widnokręga lub widnokręgu (N).

Na brzegu widnokręga. *Mick.* Z jednej strony widnokręgu wznosiły się niewielkie wzgórza. *Orzesz.*

Widny — Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopeln.) = w którym można widzieć = jasny, 2) W. komu = który jest widziany = widoczny komu.

1. Mamy miły, widny pokój. *Mp.* 2. Wiele jest znaków widnych strzeleckiemu oku. *Mick.* Cały ten świat widny jak na dłoni. *Nałk.*

Widoczny, — widzialny. Ob. Widomy. I Znaczenie: 1) widoczny = będący na widoku, widziany, 2) widzialny = którego można widzieć. II Składnia: widocznym (widoczne) jest, że... (!) = widocznie, że.... (Kr. 1, 31, PJ 36/7).

Zwroty: mało widoczny, nie: źle widoczny, ale: źle widzialny.

Widok — Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, czego = widzenie kogo, czego, 2) W. na co = wolna przestrzeń pozwalająca patrzeć na co, 3) widoki (tylko w lm) czego = względy, możliwości, szanse czego, 4) widoki (tylko w lm) na kogo, na co = wyrachowania związane z kim, z czym.

1. Tknięty został widokiem tych koni. *Żerom.* 2. Otwarł się widok na łąki. *Sierosz.* Widok, jaki się stąd rozlegał. *Iwasz.* 3. Widoki pracy ciężkiej sprawiły panu W. ulgę. *Sienk.* 4. Miał swoje na pana Rocha widoki. *Sienk.*

Zwroty: 1) na widok kogo, czego = gdy się kogo, co zobaczyło; 2) coś się dzieje na widoku (tak, że można widzieć); 3) coś stoi na widoku (!) = o coś chodzi; 4) otwarty, rozległy, daleki widok; 5) w widokach osobistych coś robić (Sienk.).

1. Serce w nim uderzyło na widok trawy smutnej. *Żerom.* Doznawał cichej rozkoszy na widok drzew, rozjaśnionych plamami słońca. *Parand.* Bardzo się na ich widok ucieszył. *Małacz.* Na ich widok otucha w Burka wstąpiła. *Wikt.* 2. Kto rośnie na widoku. *Mick.* 3. Głównie chodzi o moralność (nie: głównie moralność stoi na widoku). *Cyt. PJ 4, 41.*

Widok (nazwa ulicy w Warszawie). Składnia: ulica Widok, ulicy Widok..., ulicą Widok...

Miałem lekcje na ulicy Widok. *Mp.*

Widomy — Znaczenie: 1) W. = widziany, 2) W. = widzący. Ob. Widoczny.

1. Są znaki widome na ziemi i na niebie. *Mp.* 2. Wyobraź sobie widomego w tłumie. *Sierosz.*

Widownia, dlp tej widowni, dlm tych widowni.

Widymat (!) = znak poświadczenia, znak wizowania (Kr. 1, 258).

Widymować (!) = potwierdzać przejrzenie (JP 9, 25), poświadczać, wizować (Kr. 1, 258).

Widz, dlp tego widza, mlm ci widzowie, dlm tych widzów, nie: tych widzy.

Widzenie.

Zwroty: 1) do widzenia panu, nie: do widzenia z panem, ani: do widzenia dla pana; 2) punkt widzenia; 3) na widzeniu (!) = podczas odwiedzin, przy spotkaniu się.

2. Na aptekę można mieć inny punkt widzenia. *Makusz.* Z ludzkiego punktu widzenia. *Małacz.* 3. Na widzeniu więzień (!) = podczas odwiedzin więzień.

Widzenie (się).

Zwrot: za widzeniem (się) = podczas widzenia się, przy spotkaniu.

Oświadczył mi się za drugim widzeniem. *Zapol.*

Widziadło, dlm tych widziadeł.

Widzialny. Ob. Widoczny.

Widziany, mlm (męsko-osob.) widziani.

Zwroty: dobrze (źle) widziany.

Jest on źle widziany. *Strug.*

Widzieć (niedok.). I Formy: widzę, widzisz, widzi, widzimy...; widź! widźcie!; widzący; widziany; widział, widzieli. II Składnia: 1) W. kogo, co, 2) W., że.

Zwroty: 1) widzieć coś po kim, po czym lub na kim, na czym = widzieć coś po sposobie bycia kogo, czego, 2) widzieć coś w duszy — widzieć coś na podstawie domyślności lub odczuć; 3) widzieć coś w jakimś świetle; 4) świata (Bożego) poza kim, poza czym nie widzieć = być w kogo, w co wpatrzonym; 5) dać widzieć (!) = pokazać. *Krasn. 64;* 6) dać się widzieć (!) = ukazać się. *Krasn. 64;* 7) widzieć się zmuszonym (!) = być zmuszonym. *Krasn. 74;* 8) tyle go widziano = uciekł *(Małacz.).*

1. Agnieszka odmieniała naturę ludzi; to się widziało na Renacie. *Nałk.* 2. W duszy widziałam, że ze mnie drwił. *Zapol.* 3. Wszystko widzisz w czarnym świetle. *Dąbr.* 4. świata poza koniem nie widział. *Bartk.*

Widzi mi się (rzeczown.) (zwykle ndm, niekiedy się odmienia i wtedy pisze się: widzimisie).

To już sprawa mego widzi mi się. *I. Dąbr.* Według własnego widzi mi się. *JP 4, 122.* Kieruje się własnym widzimisiem. *Mp.*

Widzi mi się (wyrażenie) = zdaje mi się.

Widzi mi się, że nie zdążymy z tą robotą. *Mp.*

Widzownia = widownia (JP 16, 30).

Wieczerza (arch. gwar., dziś tylko w stylu uroczyst.) = kolacja.

Zwrot: 1) podać wieczerzę (kolację); 2) siedzieć przy wieczerzy lub u wieczerzy.

1. Zaraz podano wieczerzę. *Prus.* 2. U wieczerzy będzie z mnóstwem gości siedział. *Mick.*

Wieczny (od: wiek). Por. Wiatr—wietrzny.

Wieczorny,—wieczorowy. Znaczenie: 1) wieczorny = związany z wieczorem (= końcem dnia), 2) wieczorowy = a) związany z wieczorem (= zabawą wieczorną), b) = wieczorny.

1. Kurier wieczorny, pieśń wieczorna, nabożeństwo wieczorne, cisza wieczorna, pora wieczorna. *Kr. 2, 183.* 2. Suknia wieczorowa, strój wieczorowy. *Kr. 2, 184.*

Wieczór — Znaczenie i formy: 1) W. = początek nocy; dlp tego wieczora lub wieczoru, 2) W. = zabawa wieczorna, przyjęcie wieczorne; dlp tego wieczoru (JP 16, 54).

1. Zmrok wieczoru. *Żerom.* Każdego wieczoru (wieczora). *Prus.* W mrokach wieczoru. *Reym.* Ciche powietrze wieczoru. *Weyss.* Pewnego wieczora. *Sienk. Święt. Nowak. Kad.* Tego wieczora. *Iwasz.*

Zwroty: 1) wieczorem = gdy jest wieczór; 2) o ósmej, dziewiątej wieczorem lub wieczór; 3) pod wieczór lub nad wieczorem = gdy się wieczór zbliża; 4) robi się wieczór; 5) ma się ku wieczorowi; 6) do późna wieczór; 7) co wieczór lub co wieczora. Por. Dzień, Godzina, Noc, Rok.

1. Odchodzi wieczorem. *Dyg.* 3. Nad wieczorem dopiero powóz zjechał. *Żerom.* Wróciły nad wieczorem. *Dąbr.* Pod wieczór. *Żerom.* 4. Wieczór prędko zaczął się robić. *Iwasz.* 5. Miało się ku wieczorowi. *Dąbr.* 6. Do późna wieczór. Wczoraj do dziesiątej wieczór. *PJ 34, 15.* 7. Co wieczora spotykał te same drzewa. *Wikt.*

Wiedeń — wiedeński, — wiedeńczyk — wiedenka, nie: wiedeńka.

W Wiedniu, rzadziej: we Wiedniu (prowinc.).

Wiedza czego, częściej: o czym.

Dana ci wiedza lat ubiegłych. *Krasiń.*

Wiedzieć (niedok.). I Formy: wiem, wiesz, wie (w wymowie nieraz: wisz, wi), wiemy, wiecie (w wymowie nieraz: wicie), wiedzą; wiedz! wiedzcie!; wiedzący; wiedziany; wiedział, wiedzieli. II Znaczenie i składnia: 1) W. o kim, o czym lub niekiedy: co (tylko w zaimkach, np. co, to, wszystko, nic), 2) W. co — o kim, o czym, 3) W. że..., 4) W. co (!) = znać co.

1. Wszyscy o nim wiedzą. *Mick.* Karol Gustaw wie o tym. *Sienk.* Wszyscy wiedzieli o klęsce. *Reym.* Wiedział o każdym jej ruchu. *Nałk.* O wszystkim wiedział. *Goet.* Miło o niczym nie wie-

dzieć. *Kunc.* Jeżeli co wiem, to od braci i z książek. *Dąbr.* Nic nie wiedzą. *Strug.* Już ja wiem o jednej kniei (nie: jedną knieję). *Weyss.* 2. Co nieco wiedziano już o tej sprawie na mieście. *Berent.* Muszą coś wiedzieć o świecie. *Dąbr.* Poza tym nic o tym nie wiesz. *Grusz.* Człowiek o człowieku nie wie prawdy. *Kad.* Nie chciał nic wiedzieć o humorze brata. *Iwasz.*

Zwroty: 1) wiedzieć co do siebie = znać jakąś swoją właściwość; 2) Bóg wiedzieć raczy = nikt nie wie; 3) dać wiedzieć (!) = dać znać lub zawiadomić. *Krasn. 64.*

1. Wiem to do siebie, żem żołnierz. *Sienk.* 2. Bóg wiedzieć raczy, co z tego wyniknie. *Siedl.*

Wiedziony, mlm, (męsko-osob.) wiedzeni, nie: wiedzieni.

Wiek — wieczny, rzadziej: wiekuisty (nie: wiekujsty), — wiekowy. Znaczenie: 1) wieczny = trwający po wsze wieki, wiecznotrwały, niezniszczalny, 2) wiekowy = mający wiek życia, stary.

Zwroty: 1) osoba w wieku (= stara); 2) podeszły wiekiem; 3) na wieki = na zawsze.

1. Osobą w wieku. *Prus.* 2. Podeszły wiekiem. *Dyg.* 3. Odnowili na wieki przymierze. *Dyg.*

Wielbiciel, dlp tego wielbiciela, mlm ci wielbiciele, dlm tych wielbicieli, nie: wielbicielów.

Wielbić (niedok.). I Formy: wielbię, wielbisz, wielbi, wielbimy...; wielbij! wielbijcie! (nie: wielb! wielbcie!); wielbiący; wielbiony; wielbił. II Składnia: W. kogo, co — za co.

Wielbłąd (PA), nie: wielbląd.

Cztery wielbłądy. *Sienk.*

Wielce = bardzo.

Wyrażenie: wielce szanowny (nie jest germanizmem, choć po niem. także: sehr geehrter). *Kr. 2, 311.*

Wiele (liczebnik nieoznacz.), dop. wielu, cel. wielu, biern. wiele (żeńsko-rzecz.), wielu (męsko-osob.), narz. wielu (wieloma), miejsc. w wielu. Składnia jak: kilka.

Zwroty: wiele z czego (gdy się wymienia dziedzinę, o której części jest mowa).

Miała wiele z miłej dzikości. *Małacz.*

Wiele (przysłk. oznacza ilość, nie stopień, łączy się z rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami lub czasownikami) — więcej. Por. Bardzo.

Wie'lekroć, nie: wiele'kroć, ani: wie'lokroć, ani: wielo'kroć.

Wielekroć razy (!) = wielekroć lub wiele razy (PJ 1, 139).

Wieliczka (nazwa miejscowości) — wielicki.

Wielka'noc (nie: Wiel'kanoc) (JP 1, 256) — wielkanocny, nie: wielkonocny. Formy: dop. Wielkano'cy, rzadziej: Wiel'kiej No'cy, narz. Wielkano'cą, rzadziej: Wielką No'cą.

Wielki — większy.

Zwroty: 1) po większej części (zwrot ten nie jest rusycyzmem). *JP 21, 59;* 2) większa połowa (zwrot językowo prawidłowy, choć matematycznie nieścisły) = więcej niż połowa, większa część druga. *Kr. 2, 304.*

Wielkopolska — wielkopolski, — Wielkopolanin — Wielkopolanka. Formy: Wielkopolanin, jak: mieszczanin.

Wielmoża, tego wielmoży, temu wielmoży, tego wielmożę, wielmożo!, tym wielmożą, o tym wielmoży, lm ci wielmoże, tych wielmożów, tym wielmożom,...

Wielobok, dlp tego wieloboku.

Wieloletni, nie: wieloletny.

Wielomówny, nie: wielomowny, ale: mowny, wymowny.

Wielonczela (!) = wiolonczela.

Wieloparowy (nie: wieloparny) = mający wiele par, zawierający wiele par (PJ 32, 118).

Wieloryb, dlp tego wieloryba.

Wieluń (nazwa miasta) — wieluński.

Wieniec, dlp tego wieńca, mlm te wieńce, dlm tych wieńców, nie: tych wieńcy.

Wieńczyć (niedok.) — uwieńczyć (dok.). I Formy: 1) wieńczę, wieńczysz, wieńczy, wieńczymy...; wieńcz! wieńczcie!; wieńczący; wieńczony; wieńczył, 2) uwieńczyć, jak: wieńczyć. II Składnia: W. kogo, co — czym.

Wierch (górski), nie: wirch; dlp tego wierchu

Wierchy. *Orkl.*

Wiercić (niedok.) — wiercenie. I Formy: wiercę, wiercisz, wierci, wiercimy...; wierć! wierćcie!; wiercący; wiercony; wiercił. II Składnia: W. co — czym.

Zwrot: wiercenie za naftą (!) = poszukiwanie nafty (za pomocą wiercenia). *Cyt. Kr. 2, 33.*

Wiercipięta, tego (tej) wiercipięty, temu (tej) wiercipięcie, tego (tę) wiercipiętę, wiercipięto! tym (tą) wiercipiętą, o tym (tej) wiercipięcie, lm te wiercipięty, tych wiercipiętów (rm) lub tych wiercipięt (rż), tym wiercipiętom, tych wiercipiętów (rm) lub te wiercipięty (rż), tymi wiercipiętami, o tych wiercipiętach.

Wierny komu.

Pułkowi wierny od początku wojny. *Strug.*

Zwroty: 1) wierny sobie = trwały w zasadach, w poglądach; 2) wierny do śmierci.

1. Zawsze sobie wierna. *Nałk.* 2. Będą mu wierne do śmierci. *Dąbr.*

Wiersz, dlp tego wiersza, mlm te wiersze, dlm tych wierszy lub wierszów.

Śmieli się ze złych wierszów. *Mochn.* Wierszów. *Żerom.*

Zwroty: 1) pisać, układać wiersze; 2) pisać wierszem; 3) mówić do wiersza.

1. Układała wiersze. *Dąbr.*

Wierzbnik (nazwa miejscowości) — wierzbnicki.

Wierzch, nie: wirzch, ani: wierżch (JP 10, 60).

Zwroty: 1) na wierzchu, ale: u góry, u wierzchołka; 2) moje na wierzchu = moja sprawa, moja opinia górą, wygrywa, zwycięża.

2. Zawsze moje jest na wierzchu. *I. Dąbr.*

Wierzchołek, nie: wirzchołek, ani: wierżchołek; dlp tego wierzchołka.

Zwrot: u wierzchołka, ale: na wierzchu.

Wierzeje (tylko w lm); dop. tych wierzei.

Wierzgać (niedok.) — wierzgnąć (dok.). I Formy: 1) wierzgam, wierzgasz...; wierzgaj!; wierzgający; wierzgał, 2) wierzgnę, wierzgniesz...; wierzgnij!; wierzgnął, wierzgnęli. II Składnia: W. czym.

Wierzyć (niedok.)—uwierzyć (dok.). I Formy: 1) wierzę, wierzysz, wierzy, wierzymy...; wierz! wierzcie!; wierzący; wierzył, 2) uwierzyć, jak: wierzyć. II Składnia: 1) W. w kogo, w co = mieć wiarę w kogo, w co, 2) W. komu, czemu = przez wiarę w kogo, w co mieć zaufanie do kogo, do czego, 3) W., że się coś stanie.

1. Nie uwierzyli nigdy w te Wojskiego wnioski. *Mick.* Wierzył w krew i jej liczne różnice. *Święt.* Ja w niego wierzę. *Reym.* Ten człowiek wierzy w pana. *Goet.* Nie wierzył w zło ludzkie. *Bartk.* Ja w Pana Boga wierzę. *Orzesz.* W to ani trochę nie wierzę. *Orzesz.* Sama w to nie wierzysz. *Dąbr.* Ja w to wierzę. *Nowak.* Ja nie bardzo w to wierzę. *Kruczk.* 2. Nie wierzę temu, co on mówi. *I. Dąbr.* Wcale temu nie wierzyła. *Nałk.* Nie wierzył niczemu. *Iwasz.* Nie wierzył nikomu. *Wikt.* Jakże pani nie wierzyć? *Bartk.* Nie trzeba wierzyć byle pogłoskom. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wierzyć komu na słowo (= bez sprawdzania prawdziwości tego, co ktoś mówi); 2) nie chcieć wierzyć własnym oczom = nie móc się pogodzić z oczywistą rzeczywistością; 3) nie chce się czemuś wierzyć = coś jest nie do wiary, trudne do uwierzenia.

1. Musimy wierzyć na słowo. *Reym.* 2. Nie chciał wierzyć własnym oczom. *Dąbr.* 3. W to się prawie wierzyć nie chce. *Dąbr.*

Wieszać (niedok.) — powiesić (dok.). I Formy: 1) wieszam, wieszasz, wiesza...; wieszaj!; wieszający; wieszany; wieszał, 2) powieszę, powiesisz, powiesi, powiesimy...; powieś! powieście!; powieszony; powiesiwszy; powiesił. II Składnia: W. co — na czym.

Zwrot: wieszać co u pasa.

Wiązała się nitką i wieszała u pasa. *Nowak.*

Wieszać się — I Formy jak: wieszać. II Składnia: 1) W. ś. na czym, 2) W. ś. = czepiać się czego.

Zwrot: wieszać się u czyichś ramion.

Wieszając się u jego ramienia. *Żerom.*

Wieszadło — wieszadełko, dlm tych wieszadeł.

Wieszak, dlp tego wieszaka.

Wieszcz, mlm ci wieszcze, dlm tych wieszczów, rzadziej: tych wieszczy.

Wieś — wiejski (nie: wieski, ani: wsiowy), — wioska — wioszczyna. Formy: dlp tej wsi, mlm te wsi lub wsie, dlm tych wsi.

Zwroty: 1) mieszkać we wsi'... (gdy się wymienia z imienia własnego lub gdy się ma na myśli jakąś określoną wieś), 2) mieszkać na' wsi (gdy się ogólnie zaznacza, że ktoś mieszka nie w mieście), 3) jechać na wieś' (gdy się ma na myśli jakąś określoną wieś), ale: jechać na' wieś (gdy się ma na myśli ogólnie jakąś miejscowość poza miastem). Ob. * Akcent.

2. Ucieszyła się, że zostanie na wsi. *Święt.*

Wieścić (niedok.). I Formy: wieszczę, wieścisz, wieści, wieścimy...; wieść! wieśćcie! (nie: wieszcz! wieszczcie!); wieszczący; wieszczony; wieścił. II Składnia: W. komu co lub o czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mówić).

Wieść o kim, o czym; dlp tej wieści, wlp wieści! mlm te wieści, dlm tych wieści.

O, wieści gminna, ty arko przymierza między dawnymi a młodszymi laty! *Mick.* Strapił się wieścią o wojnie. *Sienk.* Wieści o kraju brakło. *Małacz.*

Zwroty: 1) wieść puszczać, roznosić; 2) wieść się rozchodzi; 3) wieść do kogo dochodzi; 4) wieść niesie, że...

1. Może już puścił wieść... *Goet.* Wieść o zajściu rozniosły wróble po całej wsi. *Wikt.* 2. O tajemniczym mieszkaniu rozchodziły się najpotworniejsze wieści. *Wikt.* 3. Dochodzą wieści... *Strug.* 4. Jak głucha wieść niosła. *Siedl.*

Wieść (niedok. jednokr.) — wodzić (niedok. wielokr.). I Formy: 1) wiodę (nie: wiedę); wiedziesz, wiedzie..., wiodą (nie: wiedą); wiedź! wiedźcie!; wiodący; wiedziony, wiedzeni; wiódł, wiodłem, wiedli, 2) wodzę, wodzisz, wodzi, wodzimy...; wódź! wódźcie!; wodzący; wodzony; wodził. II Składnia: W. kogo.

Zwroty: 1) wieść życie = pędzić życie; 2) wodzić oczami po kim, po czym = oglądać kogo od stóp do głów; 3) wodzić oczami za kim, za czym = ciągle się za kim, za czym oglądać, śledzić kogo; 4) wodzić kogo na pasku = pozbawić kogo samodzielnych ruchów.

2. Wodził rozmarzonymi oczami po niebotycznych pniach sosen. *Sierosz.* 3. Razem z nią wodził oczami za swoją żoną. *Nałk.* 4. Jestem dzieckiem na dziesięciu paskach wodzonym. *I. Dąbr.*

Wietrzeć = tracić lotne części (P. Gr. 133). I Formy: wietrzeje...; wietrzejący; wietrzał. II Składnia: W. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Wietrznik — wietrznica (PJ 1, 117).

Wietrzyć = śledzić węchem (PGr. 133) — zwietrzyć (dok.). I Formy: 1) wietrzę, wietrzysz, wietrzy, wietrzymy...; wietrz! wietrzcie!; wietrzący; wietrzony; wietrzył, 2) zwietrzyć, jak: wietrzyć. II Składnia: W. kogo, co.

Wieźć (niedok. jednokr.) — wozić (niedok. wielokr.). I Formy: 1) wiozę (nie: wiezę), wieziesz, wiezie..., wiozą (nie: wiezą); wieź! wieźcie!; wiozący; wieziony, wiezieni; wiózł, wiozłem, wieźli, 2) wożę, wozisz, wozi, wozimy...; woź! woźcie!; wożący; wożony; woźeni; woził. II Składnia: W. kogo, co — czym, na czym lub w czym.

Więc (spójn. skutkowy, zajmuje pierwsze lub drugie nigdy dalsze miejsce w zdaniu).

Z konieczności więc język polski przynajmniej w pewnej mierze musiał być uwzględniony... (nie: z konieczności język polski więc...). *Cyt. Kr. 1, 21.*

Więcej (przysłk. oznacza ilość, nie stopień, łączy się tak samo jak: w i e l e z rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami lub czasownikami). Ob. Bardzo.

On więcej pracuje, ale tamten bardziej się męczy. *Cyt. Krasn. 19.*

Zwroty: 1) dwa więcej (= plus) dwa jest cztery lub dwa a dwa jest cztery. *JP 10, 127;* 2) więcej nie (! germ.); 3) więcej niż o..., nie: o więcej niż...

2. On już nie przychodzi (nie: on więcej nie przychodzi). *Cyt. Krasn. 79.* 3. Liczba *a* różni się od *b* więcej niż o *d* (nie: różni się o więcej niż *d*). *Cyt. Kr. 2, 308.*

Więcierz, dlp tego więcierza, dlm tych więcierzy, nie: więcierzów.

Więdnąć (niedok.), nie: więdnieć — zwiędnąć (dok.). I Formy: 1) więdnę, więdniesz, więdnie... (nie: więdnieję, więdniejesz, więdnieje...); więdnij! (nie: więdniej!); więdnący (nie: więdniejący); wiądł, wiądłem, więdli, więdły (nie: więdnął, więdnąłem, więdnęli, więdnęły). II Składnia: W. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Tu jego przychylność więdnie. *Dąbr.*

Większość.

Zwroty: 1) znaczna, znakomita większość, 2) coś stanowi większość; 3) większość bezwzględna, gorzej: absolutna. *Kr. 2, 184;* 4) większość kwalifikowana, lepiej: przepisana, ustawowa.

1. Wśród tej młodzieży znakomitą większość stanowili Rosjanie. *Danił.*

Więzić (niedok.) — więziony — więzienie, ale: wozić — wożony — wożenie (JP 9, 60). I Formy: więżę, więzisz, więzi, więzimy...; więź! więźcie!; więżący; więziony; więzieni, więził. II Składnia: W. kogo — w czym.

Więzienie, dlm tych więzień.

Zwroty: 1) sadzać do więzienia; 2) wtrącać do więzienia.

Więzień ten — więziennica. Ob. Więźniarka. Forma dlm tych więźniów lub tych więźni.

Anielka postanowiła uwalniać małych więźniów. *Prus.*

Więzień ta (!) = to więzienie.

Więzy (tylko w lm); dop. więzów. Por. Wiąz — wiązy.

Więźniarka = wagon do przewożenia więźniów.

Wigilia lub **wilia**. Ob. Wilia.

Wikariusz, mlm ci wikariusze, dlm tych wikariuszy lub wikariuszów.

Wikłać (niedok.). I Formy: wikłam, wikłasz, wikła...; wikłaj!; wikłający; wikłany; wikłał. II Składnia: W. co — czym.

Wiktor, nie: Wiktór (Krasn. 3).

Wiktuały (tylko w lm), dop. tych wiktuałów.

Wiledżiatura, częściej: **wilegiatura**, nie: wigiliatura.

Wilejka (nazwa miasta)—wilejkowski (dawniej: wilejski) (JP 9, 126).

Wilga, rzadko: wiwilga (prow.), nie: wiwielga, ani: wiewilga, ani wiewielga (gw.).

Wilgnąć (niedok.). I Formy: wilgnie, wilgnął, wilgła, rzadziej: wilgnęła, wilgły, rzadko: wilgnęły. II Składnia: W. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Wilia lub **wigilia** czego.

W wilię imienin matki. *Kad.*

Wilk, mlm wilki.

Zwroty: 1) patrzeć na kogo wilkiem (= jak wilk, niechętnie); 2) wywoływać wilka z lasu = sprowadzać nieszczęście przez niepotrzebne mówienie o nim (przesąd).

Uderzyła mocnymi oczami w mężczyzn, patrzących na nią wilkiem. *Zaremb.*

Willa, dlp tej willi, dlm tych will, rzadziej: tych willi.

Wilno — wileński.

W Wilnie, nie: we Wilnie.

Wilżyć (niedok.) — zwilżyć (dok.). I Formy: 1) wilżę, wilżysz, wilży, wilżymy...; wilż! wilżcie!; wilżący; wilżony; wilżył, 2) zwilżę, jak: wilżę. II Składnia: W. co — czym.

Wilkołak, nie: wilkołek.

Wilkołaki już dyszą. *Dyg.*

Wina — winny.

Zwroty: 1) przypisywać komu winę; 2) zwalać na kogo winę.

Całą winę zwalił na mnie. *Zapol.*

Wincenty, nie: Wicenty, ale: Wicek, Wicuś. Formy: Wincenty, Wincentego, Wincentemu,...

Winić (niedok.), rzadko: winować (dawn.) — obwinić (dok.). Formy: 1) winię, winisz, wini, winimy...; wiń! wińcie!; winiący; winiony; winił, 2) obwinić, jak: winić. Znaczenie i składnia: 1) W. kogo—o co (dawn.) (nie: w czym, rus.) = oskarżać kogo, o co, 2) W. kogo — za co, nie: w czym (dawn.) = przypisywać komu winę z powodu czego.

2. Winiła go za egoizm. *Goet.*

Winkiel (!) = kąt, węgieł.

Winkulacja (!) = zastrzeżenie (DUMK 25 VII 32).

Winkulować (!) = zastrzegać (DUMK 25 VII 32).

Winny (winien). I Formy: form: winny, winna, winne, lm winni, winne — używamy bez ograniczenia, formy: winien, winna, winno, lm winni, winny — występują tylko w orzeczniku lub w przydawce okolicznikowej. II Znaczenie i składnia: 1) W. komu, czemu, rzadko: przed kim, przed czym = ten, kto zawinił wobec kogo, czego, 2) W. czego = ten, kto jest winowajcą czego, 3) W. komu lub dla kogo — co = ten, kto jest komuś coś dłużny, 4) W. coś robić = (lepiej) powinien coś robić (w tym znaczeniu przymiotnik: winien używa się tylko w orzeczniku i występuje w formach: winien, winna, winno, lm winni, winny (nie: winne); winien jestem = winienem, winien jesteś = winieneś, winni jesteśmy — winniśmy, winni jesteście = winniście, winna jestem = winnam, winny jesteśmy — winnyśmy.

1. Ja jestem wszystkiemu winien. *Nowak.* Oni są winni wszystkiemu. *Dąbr.* Przed nią czułyśmy się winne. *Natk.* On niczemu nie winien. *Nowak.* Co to dziecko ci winne? Czego je tak męczysz? *Mp.* One nic nie są winny temu, co się stało. 2. Czuł się winny jego niezadowolenia. *Natk.* Upadek, którego (nie: w którym) winniśmy sami. *Sierosz.* 3. Winni coś Soplicowie dla Horeszków rodu. *Mick.* 4. Oni winni (lepiej: powinni) natychmiast to zrobić. One winny (lepiej: powinny nie: winne, ani: powinne) zastosować się do tego stanu rzeczy. Przepisy winny (nie: winne) być zachowane. *Cyt. PJ 35, 9.*

Zwrot: Bogu ducha winny = zupełnie niewinny.

Jakąś nieraz Bogu ducha winną ofiarę zasłonił. *Bartk.* Obszczekiwał Bogu ducha winne drzewa. *Wikt.*

Wino — winny (nie: winowy), — winiarz — winiarnia. Formy: 1) dlm tych winiarzy lub winiarzów, 2) dlm tych winiarni, nie: winiarń.

Winszować (niedok.), nie: wienszować. I Formy: winszuję, winszujesz...; winszuj!; winszujący; winszował. II Składnia: W. komu — czego.

Głośno Kubie zaczęli winszować mandatu. *Kruczk.*

Wiolonczela — wiolonczelista. Por. Duda. Kobza. Formy: wiolonczelista, jak: humanista.

Wionąć. Ob. Wiać.

Wiosło — wioślarz. Formy: 1) dlm tych wioseł, 2) dlm tych wioślarzy lub wioślarzów.

Wiosna — wiosenny, — (rzadko) wiośniany. Forma dlm tych wiosen.

Zwroty: 1) wiosną, rzadko: o wiośnie (w stylu uroczyst.) (nie: w wiośnie, ale: zimą lub w zimie, jesienią lub w jesieni, latem lub w lecie) = podczas wiosny; 2) na wiosnę = gdy wiosna nadejdzie; 3) pod wiosnę = gdy wiosna się zbliża; 4) idzie ku wiośnie, zanosi się ku wiośnie, ma się na wiosnę.

1. Nagle o wiośnie zakwitnie. *Bartk.* 2. Obecny rok był bardzo suchy na wiosnę, a mokry w lecie. *Święt.* 3. Pod wiosnę... *Żerom.*

Wiotczeć (niedok.) — zwiotczeć (dok.). I Formy: 1) wiotczeję, wiotczejesz...; wiotczej!; wiotczejący; wiotczał, wiotczeli, 2) zwiotczeć, jak: wiotczeć. II Składnia: W. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Nie umieli nawiązać zwiotczałych nici stosunku. *Ostr.*

Wiór ten, nie: to wióro. Formy: lp ten wiór, tego wióra..., lm te wióry (nie: wióra), tych wiórów (nie: tych wiór), tym wiórom...

Jakby jaskrawy wiór (nie: jaskrawe wióro) wiatr wygarnął i rzucił. *Wikt.* Wióry (nie: wióra) wątle oziminy drżały. *Wikt.* W jego pomierzwionych kudłach wiele było wiórów (nie: wiór). *Wikt.*

Wir — wirować. Formy: 1) dlp tego wiru, 2) wiruję, wirujesz...; wiruj!; wirował.

Wirtembergia — wirtemberski, — Wirtemberczyk.

Wirtuoz — wirtuozka, — wirtuozowski — wirtuozostwo. Formy: dlp tego wirtuoza, mlm wirtuozowie lub wirtuozi.

Wisieć (niedok.). I Formy: wiszę, wisisz, wisi, wisimy...; wiś! wiście!; wiszący; wisiał, wisieli. II Składnia: 1) W. na czym = wisieć będąc zaczepionym na czym, 2) W. u czego = wisieć będąc zaczepionym w pobliżu czego.

2. Wisząca u sufitu lampa. *Reym.*

Zwroty: 1) wisieć w powietrzu = nie mieć pewnej podstawy; 2) wisieć przy fartuszku = kręcić się koło osoby noszącej fartuch.

1. Wszystko u nas wisiało w powietrzu. *Strug.* Sprawa wisiała w powietrzu. *Natk.* 2. Wisi się przy fartuszku kucharki. *Kad.*

Wisła — wiślański.

W Wiśle, nie: we Wiśle.

Wist, dlp tego wista.

Zwroty: grać wista lub grać w wista.

Wista. Ob. Wiśta.

Wiszar = wiklina, zielsko czepne; dlp tego wiszaru. Por. Wiszor.

Wiszor = szczotka do armaty; dlp tego wiszoru. Por. Wiszar.

Wiślica (nazwa miasta) — wiślicki.

Wiśnia (JP 13, 48), nie: wisznia; dlm tych wiśni lub tych wisien, nie: tych wisień.

Wiśta lub **wista** (wykrzykn. wołanie na konia) = k sobie, na lewo!

Witać (niedok.) — przywitać (dok.). I Formy: 1) witam, witasz, wita...; witaj!; witający; witany; witał, 2) przywitać, jak: witać. II Składnia: 1) W. kogo, co = przyjmować u siebie kogo, pozdrawiać kogo, co, 2) W. kogo — w kim = przyjmować kogo jako kogo.

1. Wiedział, kto go powita. *Wikt.* 2. W każdym cieniu witał wroga. *Wikt.*

Witać się z kim.

Mam witać się z prababką. *Kad.*

Witamina ta, nie: ten witamin (IGD).

Witek (nazwisko). Formy: 1) Witek, Witka, Witkowi..., nie: Witeka, Witekowi, 2) Witkowa, Witkowej..., nie: Witekowa, Witekowej... Ob. Danek.

Witeź, lepiej: **wiciądz** (Brück.); dlp tego witezia (wiciądza).

Witold lub **Witołd.**

Witraż — witrażysta. Formy: 1) dlp tego witrażu (SW, N), rzadziej: witraża, 2) witrażysta, jak: humanista.

Kolorowe światełka witraża. *Ostr.*

Wiwilga (prow.), częściej: wilga.

Wizawi' (!) = naprzeciwko.

Mieszka naprzeciwko (nie: wizawi) kościoła. *Mp.*

Wizerunek, dlp tego wizerunku.

Wizura (!) = wizowanie (Kr. 2, 289).

Wizygot, dlp Wizygota, mlm ci Wizygoci, dlm tych Wizygotów.

Wizy'ta, nie: wi'zyta (PJ 35, 5).

Zwroty: 1) oddawać komu wizytę; 2) składać komu (lub u kogo) wizytę; 3) z wizytą do kogo przyjść, przyjechać; 4) wizyty wymieniać; 5) wizytę od kogo odbierać.

1. Wszyscy oddają wizyty u burmistrzów. *Rittner.* 2. Składamy sobie wizyty. *Zapol.* Nie składała jej wizyt. *Dąbr.* 3. Do mamy przyszła z wizytą. *Nowak.* 4. Wymieniała wizyty. *Natk.* 5. Umiała we właściwym czasie złożyć i odebrać wizytę. *Natk.*

Wizytator — wizytatorka (JP 16, 156).

Wjechać (dok.)—wjeżdżać (niedok.). I Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać. II Składnia: W. do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wchodzić).

Zwroty: 1) wjechać do miasta (rzadko: w miasto), wjechać do rzeki lub w rzekę, wjechać do lasu lub w las, wjechać do kopalni, wjechać w cudzy grunt.

Gerwazy do gumna na ich karkach wjechał. *Mick.* Ułani wjechali w miasto. *Żerom.*

Wklęsnąć (dok.) — wklęsać (niedok.). Formy: 1) wklęsnę, wklęśniesz...; wklęśnij!;

wklęśnięty, zwykle: wklęsły, wklęsnął, wklęsnęła, częściej: wklęsła, 2) wklęsam, wklęsasz...; wklęsaj!; wklęsający; wklęsał.
Za wklęsłe usta ręką chwyciła. *Orzesz.*
Wkład — Znaczenie: 1) W. = suma udziałowa w przedsiębiorstwie, 2) W. = wydatek. Forma dlp tego wkładu.
Zwroty: 1) robić wkłady; 2) wnieść w co (do czego) wkład (! rus.) = przyczynić się do wzbogacenia czego. Ob. Wnieść.
Teraz nie mogę robić żadnych wkładów. *Nałk.*
Wkładać. Ob. Włożyć.
W koło (PA), nie: wkoło, — w kółko, nie: wkółko.
Wkopać (dok.) — wkopywać (niedok.). I Formy jak: wykopać — wykopywać. II Składnia: W. co — w co.
Zwrot: wkopać kogo w jakąś nieprzyjemność (rub.).
Wkraść się (dok.) — wkradać się (niedok.). I Formy: 1) wkraść się, jak: kraść, 2) wkradam się, wkradasz się...; wkradaj się!; wkradający się; wkradał się. II Składnia: W. ś. w co, częściej: do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wchodzić).
Słońce przez szpary w stodołę się wkradło. *Mick.* żmija wkradła się do sadu. *Mick.*
Zwroty: 1) wkradać się w czyjeś łaski. *SW;* 2) wkradać się w czyjąś przyjaźń.
W krąg (PA), nie: wkrąg.
Wkręcić (dok.)—wkręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić — odkręcać. II Składnia: W. co — w co.
Wkroczyć (dok.) — wkraczać (niedok.). I Formy: 1) wkroczyć, jak: kroczyć, 2) wkraczam, wkraczasz...; wkraczaj!; wkraczający; wkraczał, wkraczali. II Składnia: 1) W. do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wchodzić), 2) W. (bez dopełn.) = (!) interweniować (por. niem. amtlich einschreiten) (Kr. 2, 41).
Zwroty: 1) wkraczać w czyjeś atrybucje, kompetencje. *Kr. 2, 41;* 2) coś nie wkracza w zakres czyichś obowiązków. *Kr. 2, 41;* 3) coś wkracza w dziedzinę prawa. *Kr. 4, 41.*
Wkrótce = w krótkim czasie, niebawem.
Wkrótce stał się powszedy panującym cień. *Weyss.*
Wkuć (dok.) — wkuwać (niedok.). I Formy jak: wykuć — wykuwać. II Składnia: 1) W. co — w co = kując wbić co — w co, 2) W. co (przen. rub.) = przez mozolną, ale bezmyślną pracę nauczyć się czego.
Wkupić się (dok.) — wkupywać (niedok.). I Formy jak: odkupić — odkupywać. II Składnia: W. ś. w co lub do czego = płacąc coś dostać się do czego.
Zwroty: wkupić się w łaski czyje.
Wlać (dok.) — wlewać (niedok.), nie: wliwać. I Formy jak: odlać — odlewać. II Składnia: W. co — w co.
Wlać się (tryw.) = upić się.
Ale też wlaliście się. *Ostr.* Aleś ty dobrze wlany. *Ostr.*
Wlec (się) (niedok.). Formy: wlokę (rzadziej: wlekę), wleczesz, wlecze..., wloką (rzadziej: wleką); wlecz! wleczcie!; wlekący; wleczony; wlókł, wlokłem, wlokła (rzadziej: wlekł, wlekłem, wlekła), wlekli.
Konie się wlokły noga za nogą. *Perz.*
W lewo lub **na lewo.** Ob. Lewy.
Wleźć (dok.) — włazić (niedok.). Formy jak: wyleźć — wyłazić.
Zwroty: ile wlezie = ile tylko się zmieści = ile tylko można.
Kpią z niej, ile wlezie. *Strug.* Musieli skakać, ile wlezie. *Kad.*
Wliczyć (dok.) — wliczać (niedok.). I Formy jak: obliczyć — obliczać. II Składnia: 1) W. do kogo, do czego = zaliczyć do kogo, do czego, 2) W. w co = włączyć w co.
1. Do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się odsetek. *Kod. Post. Cyw.*
Zwroty: wliczać do szeregu, do rzędu przyjaciół, ale: w poczet przyjaciół.
W lot (PA), nie: wlot.
Władać (niedok.). I Formy: władam, władasz...; władaj!; władający; władał. II Składnia i znaczenie: 1) W. kim, czym = rządzić, kierować kim, czym, 2) W. nad kim, nad czym, rzadko: komu, czemu (dawn.) = panować nad kim, nad czym, 3) W. czym = (!) posiadać co (rus. por. ros. władiejet na prawie sobstwiennosti).
1. Nim władał duch plemion słowiańskich. *Mochn.* Władał siłą. *Żerom.* Nie władała już sobą. *Dąbr.* 2. Nad światem włada Bóg. *Sienk.*
Władca, tego władcy, temu władcy, tego władcę, władco!, tym władcą, o tym władcy, lm ci władcy, tych władców, tym władcom, tych władców...
Władny — Składnia: 1) W. kim, czym lub nad kim, nad czym, rzadko: komu, czemu (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: władać) = sprawujący władzę nad kim, nad czym, panujący komu, czemu, 2) W. co robić = mający moc co robić, upoważniony co robić (JP 10, 94), 3) W. (bez dopełn.) = mający władzę, pełen władzy, możny, potężny.
1. Pobory swoje bierze Nędza, całemu światu władna. *Wysp. cyt. SW.* 2. Rada gminna władna jest wszelkie w tej mierze przedsiębrać uchwały. *Kruczk.* 3. Słońce brało we władną i słodką moc panowanie nad światem. *Reym.* Moc władna wyrazów. *Bartk.*
Władysław — Władek, — Władzio. Składnia: Władzio (nie: Władziu) przyszedł. Ob. Guciu.
Władza — władny, — bezwładny (PJ 35/6). Składnia: W. kogo — nad kim, nad czym.
(Grażyna) podzielała myśli jego władzy nad ludem. *Mick.* Ojciec posiadał nad synem władzę żelazną. *Żerom.*
Zwroty: 1) brać władzę nad kim, nad czym; 2) objąć władzę. *SF;* 3) piastować władzę. *SF;* 4) sprawować (nie: wykonywać) władzę; 5) oddawać kogo pod władzę czyją; 6) przychodzić do władzy. *SF;* 7) mieć władzę co robić, nie: robienia czego. *PJ 35, 9;* 8) tracić lub odzyskiwać władzę w rękach, w nogach.
4. Sprawuje władzę rodzicielską. *Kod. Cyw. Rodzina.* 5. Środek ten wyzwala niewiastę spod opieki rodziny, oddając ją pod władzę męża. *Dani.* 8. Zdawało mi się, że straciłem tylko władzę w nogach, a ja straciłem również władzę nad

dziećmi. *Święt.* Jak gdyby stracili władzę w rękach. *Dąbr.*

Włamać się (dok.) — włamywać się (niedok.). I Formy: 1) włamię się, włamiesz się...; włam się!; włamawszy się; włamał się, 2) włamuję się, włamujesz się...; włamuj się!; włamujący się; włamywał się. II Składnia: W. ś. w co.

Własność — Znaczenie: 1) W. = właściwość, swoista cecha, 2) W.=posiadanie. Formy: mlm te własności, dlm tych własności.

Zwroty: 1) mieć w sobie jakąś własność = mieć jakąś właściwość; 2) mieć co na własność = posiadać co.

1. Zgłębiać geniusz i przyrodzone własności naszego języka. *Śniad. cyt. SW.* 2. Miała ją na własność. *Nałk.*

Własny.

Zwroty: 1) na własną rękę co robić. *SF;* 2) widzieć co na własne oczy. *SW;* 3) własnym oczom nie wierzyć = nie móc się z jakąś rzeczywistością pogodzić; 4) własna matka, własny ojciec, własne dziecko = rodzona matka, rodzony ojciec, rodzone dziecko.

Właściciel czego; dlm tych właścicieli, nie: właścicielów.

To już prawo właścicieli. *Grusz.*

Właściwie.

Zwrot: właściwie mówiąc = ściśle mówiąc. *PJ 34, 157.*

Właściwość — Znaczenie: 1) W. = swoista cecha, 2) W. = (prawn.) kompetencja.

1. Właściwości natury ludzkiej. *SW.* 2. Kodeks postępowania cywilnego normuje właściwości sądów powszechnych. *Kod. Post. Cyw.*

Właściwy — Znaczenie i składnia: 1) W. komu, czemu = swoisty komu, czemu, 2) W. do czego = kompetentny, powołany prawnie do czego, 3) W. (bez dopełn.) = rzeczywisty, prawdziwy.

1. Wspaniałość umysłu jest właściwą bohaterom cnotą. *Cyt. SW.* 2. Sąd jest właściwy do rozpoznania. *Kod. Post. Cyw.* 3. Właściwa uroczystość zaczęła się dopiero nazajutrz. *SW.*

Właśnie — Znaczenie: 1) W. = akurat, mianowicie, 2) W. = (!) tylko co.

2. Po pokryciu wspomnianych tylko co (nie: właśnie) kosztów. *Cyt. Kr. 2, 200.*

Włazić. Ob. Wleźć.

Włącznie z czym lub **łącznie** z czym, albo: włączając co, nie: włącznie czego.

Łącznie z opakowaniem i kosztem przewozu. *PJ 34, 157.*

Włączyć (dok.) — włączać (niedok.), nie: włanczać. I Formy jak: odłączyć — odłączać. II Składnia: 1) W. kogo, co — do kogo, do czego = dołączyć kogo, co — do kogo, do czego, 2) W. co — w co = wcielić co — w co.

Włoch (nie: Ital) — włoski; mlm ci Włosi, nie: Włoszy (dawn.), mjscIm o tych Włochach. Por. Włochy.

Zguba nad Włochem wisi. *Małacz.*

Włochy (nazwa kraju, tylko w lm), nie: Italia. Ob. Italia. Formy: te Włochy, tych Włoch (nie: Włoszech), tym Włochom, te Włochy, tymi Włochami, w tych Włoszech (ale: we Włochach pod Warszawą).

Powrócił z Włoch (nie: z Włoszech). Mieszka we Włoszech.

Włocławek — włocławski.

We Włocławku, nie: w Włocławku.

Włodarz (PA), nie: włódarz; dlm tych włodarzy lub włodarzów.

Włodawa — włodawski.

Włodek (nazwisko). Formy: 1) Włodek, Włodka, Włodkowi..., nie: Włodeka, Włodekowi... Ob. Danek, 2) Włodkowa (nie: Włodekowa), Włodkowej, Włodkowej, Włodkową, Włodkowo! (odmiana przymiotnikowa, tylko w wołaczu końcówka rzeczownikowa).

Włodzimierz (nazwa miasta) — włodzimierski.

Włodzimierz (imię osoby) — Włodzio. Składnia: Włodzio (nie: Włodziu) przyszedł. Ob. Guciu.

Włos, dlp tego włosa.

Nie miała dziś ani jednego włosa. *Orzesz.*

Zwroty: 1) włosy sobie wyrywać (przen.) = rozpaczać; 2) włosy komuś na głowie się jeżą lub powstają (ze zdziwienia lub przerażenia); 3) włos komuś z głowy nie spadnie = nic komuś się nie stanie; 4) o mały włos coś się nie stało = mało brakowało, żeby coś się nie stało; 5) ani o włos nie chybić, nie opóźnić; 6) rozcinać włos na części = wdawać się w zbyt drobiazgową analizę czegoś.

2. Agnisi włosy jeżyły się na głowie. *Dąbr.* Agnisi włosy powstawały na głowie od tych pytań. *Dąbr.* 3. Włos mu z głowy nie spadnie. *Sienk.* 4. Literatura o mały włos nie została zbogaconą nową znakomitością w mojej osobie. *I. Dąbr.* 5. Nie opóźni ani o włos rozwoju. *Dąbr.* 6. To już jest rozcinanie włosa na części. *Dąbr.*

Włosie lub **włośie**; dlp tego włosia (włośia), dlm tych włosi (włośi).

Włosieć (niedok.) — owłosieć (dok.). Formy: 1) włosieję, włosiejesz...; włosiej!; włosiejący; włosiał, włosieli, 2) owłosieję, owłosiejesz...; owłosiej!; owłosiały, owłosiali, owłosiał, owłosieli.

Włosiennica (PA), nie: włosienica, ani: włósiennica.

Owijałem się jak we włosiennicę. *Danił.*

Włosienny (PA), nie: włósienny.

Włosień (PA) ten, nie: ta włósień; dlp tego włosienia.

Włoszczowa — włoszczowski. Formy: Włoszczowa, Włoszczowy, Włoszczowie, Włoszczowę, Włoszczowo! Włoszczową, we Włoszczowie (odmiana rzeczownikowa) (Kr. 2, 129). Ob. * Nazwy geograficzne na -owa.

Włościanin — Formy jak: mieszczanin.

Włożyć (dok.) — wkładać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Składnia: W. co — w co, do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: pakować).

Włożyła mu banknot do kieszonki od kamizelki. *Zaremb.* Włożył na głowę czapkę. *Orzesz.*

Zwrot: włożyć co w dorobek czego (! rus.) = przyczynić się do wzbogacenia czego.

Włóczęga ten (rm) lub ta (rż). Formy: lp ten (ta) włóczęga, tego (tej) włóczęgi, temu (tej) włóczędze, tego (tę) włóczęgę, włóczęgo! tym (tą) włóczęgą, o tym (tej) włóczędze, lm te włóczęgi, tych włóczęgów (rm)

lub tych włóczęg (rż), tym włóczęgom, tych włóczęgów (rm) lub te włóczęgi (rż), tymi włóczęgami, o tych włóczęgach.

Włóczyć (niedok.). Formy: włóczę, włóczysz, włóczy, włóczymy...; włócz! włóczcie!; włóczący; włóczony; włóczył.

Włóczyć się (niedok.) po czym = wałęsać się po czym.

Włóczył się po wąwozach. *Prus.*

Zwrot: włóczyć się z kąta w kąt (= bez celu). Włóczył się z kąta w kąt. *Iwasz.*

Włódarz. Ob. Włodarz.

Włókno — włókienko (nie: wiókieńko), — włókienny — włóknisty. I Formy: mjsclp we włóknie (nie: w włóknie), dlm tych włókien. II Znaczenie: 1) włókienny = związany z włóknem, z włókna zrobiony, 2) włóknisty = obfitujący we włókna.

Włósie. Ob. Włosie.

W miarę jak...

W miarę jak obeznawał się... *Kołłąt.*

W miejsce czego (! rus.) = zamiast czego (Krasn. 67, PJ 9, 94).

Wmieszać (zwykle tylko w postaci dok.). I Formy jak: mieszać. II Składnia: 1) W. kogo, co — do czego = mieszając dołączyć kogo, co — do czego, domieszać do czego, przez mieszanie połączyć, 2) W. kogo, co — w co = mieszając wciągnąć, wcisnąć, wplątać, wsunąć kogo, co — w co. Por. Mieszać się do czego lub w co.

Zwroty: wmieszać kogo do spisku, do sprawy, do przedsięwzięcia.

Wmieszać się do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: mieszać się do czego lub w co).

Wmieszał się do rozmowy. *Mp.* W myśli jego wmieszały się takie pierwiastki. *Iwasz.*

Zwroty: 1) wmieszać się w jakąś sprawę, w kłótnię, w spisek...; 2) wmieszać się do rozmowy. *SW.*

Wmówić (dok.) — wmawiać (niedok.). I Formy jak: odmówić — odmawiać. II Składnia: W. w kogo, rzadziej: komu — co.

Starał się wmówić we mnie nadzieję, że... *I. Dąbr.* Człowiek wszystko w siebie potrafi wmówić. *Dąbr.* Trzeba Polakom oczy pozalepiać i uszy pozatykać, żeby im wmówić podobne mniemanie. *Śniad. cyt. SW.*

Wmusić (dok.)—wmuszać (niedok.). I Formy jak: przymusić — przymuszać. II Składnia: W. w kogo — co.

Wnętrze, dlp tego wnętrza, mlm te wnętrza, dlm tych wnętrzy lub tych wnętrz.

Wniebogłosy (przysłk.).

Zwroty: drzeć się, krzyczeć, wrzeszczeć wniebogłosy.

Jasiek wydzierał się wniebogłosy. *Siedl.*

Wnieść (dok.) — wnosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Składnia: W. kogo, co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć co — w co lub do czego).

Zwrot: wnieść w co (do czego) wkład (! rus.) = przyczynić się do wzbogacenia czego.

Czy praca ta wnosi w naukę jaki wkład? (!) = czy praca ta wzbogaca naukę?

Wnijście (arch.)(nie: wniście) = wejście.

Wnijść (arch.) = wejść. Formy: wnijdę, wnijdziesz...; wnijdź!; wszedł, wszedłem, weszła.

Wniknąć (dok.) — wnikać (niedok.). I Formy: 1) wniknę, wnikniesz...; wnikнij!; wniknąwszy; wniknął, wniknąłem, wniknęła, wnikнęli, rzadko: wnikł, wnikłem, wnikła, wnikli, 2) wnikam, wnikasz...; wnikaj!; wnikający; wnikał. II Składnia: W. w co lub do czego.

Myśl jego jeszcze nie wniknęła w tajemnice natury. *Mochn.*

Zwroty: 1) wnikać do serca; 2) wnikać do myśli czyjejś = przedostawać się do czyjejś myśli, wnikać w myśl czyjąś = starać się przeniknąć, zrozumieć myśl czyjąś.

Wniosek — I Forma dlp tego wniosku. II Składnia: 1) W. czego, o co, co do czego lub w sprawie czego, nie: na co = propozycja czego, 2) W. o czym = rezolucja o czym, 3) W. z czego = konsekwencja wysnuta z czego.

1. Wniosek zamknięcia dyskusji. Wniosek o zamknięcie dyskusji. *PJ 3, 96.* Pismo z wnioskiem o przywrócenie terminu. *Kod Post. Cyw.* 2. Wniosek o redukcji (nie: na redukcję).

Zwroty: 1) podawać, stawiać, przedstawiać wniosek, nie: przedkładać (germ.) wniosek; 2) wysuwać, składać wniosek; 3) czynić wniosek; 4) występować z wnioskiem, zgłaszać wniosek; 5) podtrzymywać wniosek; 6) Przegłosowywać wniosek; 7) uchwalać wniosek; 8) głosować nad wnioskiem; 9) radzić nad wnioskiem; 10) obalać wniosek; 11) oddalać, odrzucać wniosek; 12) uwzględniać wniosek; 13) rozstrzygać wniosek; 14) wyciągać, wysnuwać wniosek z czego; 15) dochodzić do wniosku.

11. Sąd odrzuca wniosek. *Kod. Post. Cyw.* 12. W razie uwzględnienia wniosku. *Kod. Post. Cyw.* 13. Sąd rozstrzygnie wniosek. *Kod. Post. Cyw.* 15. Doszedł do wniosku. *Bartk.* Za wcześnie dochodzi pan do takich wniosków. *Goet.*

Wnioskować (niedok.) — wywnioskować (dok.). I Formy: 1) wnioskuję, wnioskujesz...; wnioskuj!; wnioskujący; wnioskowany; wnioskował, 2) wywnioskuję, jak: wnioskuję. II Składnia: 1) W. co — z czego lub na podstawie czego (gdy się wymienia treść wniosku i jego przesłankę), 2) W. o czym (gdy się wymienia przedmiot, którego wniosek dotyczy).

Wniwecz.

Zwrot: wniwecz co obracać.

Wniwecz obraca. *Dyg.*

Woal (PA), nie: wual; dlp tego woalu.

Na motylich skrzydłach woalu. *Berent.*

Woalka (PA), nie: wualka.

Zdjęła z twarzy woalkę. *Dąbr.* Kupiłam sobie dwie woalki. *Zapol.*

Wobec (przyimk.). Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, czego = w obecności kogo, czego, przed kim, przed czym, 2) W. czego = ze względu na co, z powodu czego.

1. ... aby móc stanąć przystojnie wobec panny Helenki. *Żerom.* 2. Wobec braku pieniędzy musiał zaniechać tego zamiaru. *SW.*

Woda—wodny,—wodnisty. I Forma: mjsclp w wodzie, nie: we wodzie. II Składnia: 1) W. do czego (gdy się wymienia czyn-

noś́ć, którą się ma przy pomocy wody wykonać), 2) W. na co (gdy się wymienia przedmiot, na który jest woda przeznaczona), 3) W. dla kogo (gdy się wymienia osobę, dla której woda jest przeznaczona).

1. Woda do picia. Poprosił o wodę do mycia. 2. Woda na herbatę. *Dąbr.*

Zwroty: 1) woda na czyjś młyn = okoliczność sprzyjająca komu; 2) obracać wodę na swój młyn, *SF* = wytwarzać położenie sprzyjające własnym interesom; 3) czerpać wodę przetakiem, *SF* = wykonywać pracę bezskuteczną; 4) o chlebie i o wodzie = na nędznym pożywieniu; 5) pierwszej wody = ten, kto użył wodę jeszcze przez nikogo nie używaną, dobrze wymyty, czysty, doskonały.

4. Będziesz siedzieć zamknięta o chlebie i wodzie. *Kad.* 5. Gracz pierwszej wody. *Sienk.* Elegant pierwszej wody. *Żerom.*

W oddali (PA), nie: woddali.

Wodewil — wodewilista. Formy: 1) dlp tego wodewilu, 2) wodewilista, jak: humanista.

W odniesieniu — Znaczenie: 1) W o. do kogo, do czego = w stosunku do kogo, do czego, 2) W o. czego (!) = pod względem czego, co do czego. Ob. Odnośnie (Krasn. 70).

Wodociąg — wodociągarz — wodociągarski, — wodociągarstwo (JP 18, 100). Forma dlp tego wodociągu.

Wodospad, dlp tego wodospadu.

Wogezy (tylko w lm), dop. tych Wogezów, nie: Wogez. Ob. Andy, Alpy, Apeniny, Bałkany, Beskidy, Karpaty.

W o'góle (PA), nie: wo'góle, ani: w ogó'le.

Wojenny = odnoszący się do wojny. Por. Wojskowy.

Sąd wojenny. Zapasy wojenne. Zdobycz wojenna. *PJ 10, 103.*

Wojewoda — wojewodzina, — województwo, — wojewódzki. Formy: 1) lp ten wojewoda, tego wojewody, temu wojewodzie, tego wojewodę, wojewodo!, tym wojewodą, o tym wojewodzie, lm ci wojewodowie, tych wojewodów, tym wojewodom, tych wojewodów, tymi wojewodami, o tych wojewodach, 2) lp ta wojewodzina, tej wojewodziny, tej wojewodzinie, tę wojewodzinę..., lm te wojewodziny, tych wojewodzin... (odmiana rzeczownikowa). Ob. * Nazwiska żon na -ina.

Wojna o co lub za co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co walka o co lub za co, walczyć, bić się o co lub za co).

Wojna tuż nad nami, wojna o Polskę. *Mick.* Wojna o wolność (= o zdobycie wolności). Wojna za wolność (= o zachowanie wolności).

Zwroty: 1) wypowiedzieć (nie: objawić, rus.) komu wojnę; 2) prowadzić, toczyć z kim wojnę; 3) podjąć wojnę z kim; 4) odbywać wojnę; 5) wyruszać na wojnę; 6) być w wojnie z kim = walczyć, być w niezgodzie z kim; 7) być na wojnie = brać udział w wojnie.

1. Należałoby wypowiedzieć wojnę. *Żerom.* 2. Toczyli krwawe wojny. *Kołłąt.* Burek od urodzenia prowadził wojnę z chudymi postaciami w czarnych chałatach. *Wikt.* 3. Gotów był teraz podjąć wojnę z każdą istotą. *Goet.* 4. Razem służąc i wojny odbywając... *Sienk.*

Wojować (niedok.). I Formy: wojuję, wojujesz...; wojuj!; wojujący; wojował. II Składnia: W. czym — z kim, z czym — o kogo, o co lub za kogo, za co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co: walczyć o kogo, o co lub za kogo, za co).

Wojują wyobrażeniami. *Mochn.* Wojowali za cześć. *Mick.*

Wojsko, nie: wójsko.

Zwroty: 1) służyć w wojsku, nie: przy wojsku (germ.); 2) stawać do wojska; 3) otoczyć (nie: okrążyć, rus.) nieprzyjaciela wojskiem.

1. Służył kiedyś w wojsku. *Kad.* On przedtem służył w wojsku. *Nowak.* 2. Za rok do wojska będziesz stawał. *Kruczk.*

Wojskowy (przymtk.) = odnoszący się do wojska. Por. Wojenny.

Akademia wojskowa. Mundur wojskowy. Popis wojskowy. *PJ 10, 103.*

Wyrażenie: służba (nie: powinność, rus.) wojskowa. *DUMK 31 XII 32.*

Wojskowy (rzeczown.) = człowiek służący w wojsku. Formy: ten wojskowy, tego wojskowego... (odmiana przymiotnikowa).

Wola, dlp tej woli, blp tę wolę, nlp tą wolą.

Zwroty: 1) zdać się na czyją wolę; 2) z dobrej woli coś robić; 3) robić coś w złej woli; 4) według woli (nie: podług woli) = zgodnie z własną wolą; 5) według najlepszej woli; 6) robić coś z wolnej woli (= nie pod przymusem); 7) do woli = do syta; 8) wysiłek woli; 9) ostatnia wola.

1. Zdać się na wolę jego. *Bartk.* 2. Nikt nie pomyśli, żem to z dobrej woli uczynił. *Sienk.* 3. Działanie w złej woli (nie: w złym zamiarze). *KJMK.* 6. Czynimy to z wolnej woli. *Dąbr.* 7. Nagadawszy się do woli poszedł spać. *Zapol.* Ciesz się do woli. *Żerom.* 8. Wysiłek woli zbyt wielki. *Nałk.*

Wole to, nie: ten wół; dlp tego wola, clp temu wolu.

Woleć (niedok.), nie: wolić. I Formy: wolę, wolisz, woli, wolimy..., wolą (nie: wolejà); wół! wólcie! (rzadko w użyciu); wolący; wolał, woleli. II Składnia: W. co niż co, nie: co jak co.

Ja wolę krwi strumienie niż kroplę łzy nie: jak kroplę łzy). *Cyt. Szeffs. 22.* Wolę to pierwsze niż (nie: jak) drugie. *Cyt. PJ 10, 11.*

Wolno — wolniej, — wolniutko, — wolniuchno. Znaczenie: 1) W. = swobodnie, 2) W. = przestronnie, 3) W. = dowolnie, według woli, 4) W. = nieprędko.

Zwroty: 1) wolno (jest, było, będzie) co robić = dozwolono, godzi się co robić; 2) iść wolnego = iść wolno; 3) wolnego! = nie spieszyć się!

Wolność.

Wyrażenia: 1) wolność (nie: swoboda, rus.) kraju; 2) wolność osobista; 3) wolność moralna. *Krasn. 77.* Por. Swoboda.

Wolny, nie: wólny. Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopeln.) = mający wolność, swobodny, 2) W. (bez dopełn.) = dający wolność, swobodę ruchów, przestronny, pusty, nie zajęty, 3) W. od czego = uwolniony od czego, pozbawiony czego, 4) W. do czego = przez uwolnienie się od czegoś jednego gotowy do czegoś drugiego.

3. Żaden śmiertelnik nie jest wolny od jakiegoś dziwactwa. *Prus.* Wolni jesteśmy od kłopotów. *Kad.* Rzeczy wolne od złudzeń. *Nałk.* Dzień świąteczny i wolny od wszelkich zajęć. *Parand.*

Jego zapatrywania świadczą o poczuciu obywatelskim wolnym od ciasnoty stanowych ograniczeń. *Kruczk.* 4. Tor wolny do przejazdu. *KJMK.*

Wyrażenia: 1) wolny bilet (!) = bilet bezpłatny, *Krasn.* 79 = bilet wolnej jazdy; 2) wolne wejście (!) = bezpłatne wejście, ale: wolne wejście = wejście otwarte dla wszystkich; 3) wolne obiady (!) = bezpłatne obiady. *Krasn.* 79.

Wolsztyn (nazwa miasta) — wolsztyński.

Wolter lub **Voltaire** — wolterianin — wolterianizm. Formy: Woltera, Wolterowi lub Voltaire'a, Voltaire'owi...

Wolumen, dlp tego wolumi'nu, mlm te wolumi'ny lub wolumi'na.

* **Wołacz** nazwisk rodowych. Nazwiska polskie na **-icz** i nazwiska obcego pochodzenia zakończone spółgłoską w połączeniu z formą wołacza rzeczownika: panie, przybierają w potocznej mowie formę mianownika, np. panie Rawicz!, panie Buchman!

* **Wołacz** zamiast mianownika. Używanie zdrobniałych imion męskich w formie wołacza (Bolciu, Guciu, Kaziu, Władziu...) w znaczeniu składniowym mianownika jest prowincjonalizmem, którego należy się wystrzegać, np. Bolciu (zam.: Bolcio) przyjechał.

* **Wołacz** zdrobniałych imion żeńskich. Imiona zdrobniałe żeńskie twardotematowe mają w wołaczu końcówkę **-o**, a miękkotematowe (na wzór miękkotematowych imion męskich) mają w wołaczu końcówkę **-u**, np. Maniu, Wandziu, ale: Marylko! Wandeczko! (JP 11, 61).

Wołać (niedok.). I Formy: wołam, wołasz, woła..., wołają; wołaj!; wołający; wołał, wołali. II Składnia: 1) W. kogo, czego (dopełn.) = wzywać kogo, czego, 2) W. do kogo = głośno do kogo mówić, 3) W. na kogo = krzyczeć na kogo, przywoływać kogo, głośno komu rozkazywać, 4) W. na co lub do czego = wzywać na co (gdy się wymienia miejsce lub jakąś czynność, do której się kogoś powołuje; w zwrocie: d o c z e g o uwydatniamy, że czynność, do której się powołuje, wymaga od powołanego wysiłku moralnego, niekiedy nawet przełamania woli; w zwrocie: n a c o zaznaczamy, że czynność, do której się powołuje, odpowiada pragnieniom, zamierzeniom, bądź funkcji społecznej powoływanego i nie wymaga szczególniejszego wysiłku moralnego), 5) W. o co, rzadziej: czego, nie: za czym = upominać się o co.

1. Zawołaj dziewki. *SW.* 2. Maciek! — zawołała do parobka. 3. Resztki wojsk wołały na swego hetmana: idź! *Sienk.* Zaczęła na niego wołać. *Dąbr.* 4. Wołana do zabawy (widocznie wbrew upodobaniom, ale posłusznie) przychodziła. *Dąbr.* Wołać nowych na zemstę rycerzy (widocznie zemsta była ich pragnieniem). *Krasiń.* 5. Wszystko wołało o słowa radości. *Kad.* Zawołała na Tomasza o piwo. *Kad.* Nie wołała już o doktora. *Dąbr.* Te oczy nie wołały o litość. *Wikt.* Będziesz wołał ogórków do obiadu. *Dąbr.* Wołali o prawa (nie: za prawami). *Przybysz.*

Zwroty: 1) wołać o pomstę do Boga (do nieba); 2) wołać wniebogłosy *(Dąbr.)* = wołać wielkim głosem; 3) wołać kogo za sobą = wabić kogo.

1. Zdrada wołająca o pomstę do nieba. *Strug.* 3. Czego wołasz tego chłopaka za sobą? *Dąbr.*

Wołga = wołżański.

Wołkowysk — wołkowyski.

Wołkowyszki—wołkowyszkowski; dop. Wołkowyszek.

Wołoch — wołoski; mlm ci Wołosi.

Wołoszczyzna — Składnia: 1) mieszkać na Wołoszczyźnie, 2) jechać na Wołoszczyznę. Ob. Litwa, Ruś, Węgry.

Wołożyn (nazwa miejscowości) — wołożyński.

Wołyń — wołyński, — Wołyniak. Składnia: 1) mieszkać na Wołyniu, 2) jechać na Wołyń. Ob. Kujawy, Mazowsze.

Womitować (od łc.: vomere) = wymiotować (od pol.: miotać = rzucać).

Wont! (wykrzyk., z ros.: von) = precz!

Wont! żeby tu duchu twojego nie było. *Ostr.*

Worek, dlp tego worka.

Wyrażenie: worek na owies, na mąkę...

Wotum — Formy jak: gimnazjum.

Zwroty: 1) wotum zaufania; 2) dać komu wotum zaufania.

Wozić. Ob. Wieźć.

Wozownia, dlp tej wozowni, dlm tych wozowni.

Woźnica — Formy: lp ten woźnica, tego woźnicy, temu woźnicy, tego woźnicę, woźnico!, tym woźnicą, o tym woźnicy, lm ci woźnice (nie: woźnicy) tych woźniców (nie: woźnic), tym woźnicom, tych woźniców, tymi woźnicami, o tych woźnicach.

Wódka — wódeczka, — wódczany.

Wyrażenie: przemysł wódczany. *JP 20, 88.*

Wójt — wójtowa, — wójtówna. Formy: 1) mlm ci wójtowie lub ci wójci, nie: wójcia (gwar.) (JP 15, 28), 2) wójtowa, wójtowej, wójtowej, wójtową, wójtowo!... (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp końcówka rzeczownikowa -o), 3) wójtówna, wójtówny, wójtównie... (odmiana rzeczownikowa).

Wół, dlp tego wołu.

Wór — worek; dlp tego woru, ale: tego worka.

Wóz, dlp tego wozu, rzadko: tego woza.

Zwroty: 1) jechać wozem, w przeciwstawieniu do: jechać bryczką, karetą, saniami, pociągiem (gdy się wymienia środek lokomocji); 2) jechać na wozie w obrazie zmysłowym, konkretnie (gdy się uwydatnia miejsce, zajęte przez jadącego na wozie), por. jechać na bryczce, ale: jechać w powozie, w karecie.

Wpajać. Ob. Wpoić.

Wpaść (dok.) — wpadać (niedok.). I Formy jak: wypaść — wypadać. II Znaczenie i składnia: 1) W. w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć w co lub do czego), 2) W. na kogo, na co = natrafić, natknąć się na kogo, na co; uderzyć, napaść na kogo, na co, 3) W. (bez dopełn. lub z czym) = zostać oszukanym, doznać zawodu z powodu czego.

1. Wpadł w wodę po uszy. *Mp.* Wpadł do zaułku ordynans. *Małacz.* 2. Znowu wpadli na tę kwestię. *Sierosz.* Wpadli na bandę. *Żerom.* 3. A toś wpadł z tym kuponem. *Cyt. Krasn.* 79. To daje gwarancję, żeś nie wpadła. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wpaść w czyje ręce. *SF;* 2) wpaść w gniew, w szał, w rozpacz...; 3) wpaść na myśl, na pomysł, na koncept...; 4) wpadać w jakiś odcień (o barwie).

3. Wpadł na koncept nowy. *Mick.* To nie trudno wpaść na taki pomysł. *I. Dąbr.* Wpadł na kapitalną myśl. *Wikt.* 4. ... barwy szarej wpadającej w odcień stali. *Małacz.*

Wpatrzyć się (dok.) — wpatrywać się (niedok.). I Formy jak: wypatrzyć — wypatrywać. II Składnia: W. ś. w kogo, w co.

Wpatrywałem się w największego w Polsce pisarza. *Strug.* Wpatrywał się w ulicę. *Dąbr.* Wpatrywał się wściekłym wzrokiem w zamilkłe nagle towarzystwo. *Ostr.*

Wpędzić (dok.) — wpędzać (niedok.). I Formy jak: wypędzić — wypędzać. II Składnia: W. kogo, co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć w co lub do czego).

Zwroty: 1) wpędzić kogo w biedę, w tarapaty, w kłopoty; 2) wpędzić kogo w kabałę (rub.) = wpędzić kogo w biedę.

Wpiąć (dok.) — wpinać (niedok.). I Formy jak: zapiąć — zapinać. II Składnia: W. co — w co.

Wpisać (dok.)—wpisywać (niedok.). I Formy jak: odpisać — odpisywać. II Składnia: 1) W. co — do czego (gdy mowa o notatkach), 2) W. co — w co (gdy mowa o rysunkach).

1. Wpiszę tę uwagę do notatnika. *Mp.* 2. Wpisać koło w trójkąt.

Wplatać. Ob. Wpleść.

Wplątać (dok.) — wplątywać (niedok.). I Formy jak: oplątać — oplątywać. II Składnia: W. kogo, co — w co.

Musiałoby w to być wplątane kilka osób. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wplątać kogo w jakieś sprawy; 2) wplątać kogo w biedę, w tarapaty, w kłopoty.

Wpleciony, mlm (męsko-osob.) wpleceni, nie: wplecieni.

Wpleść (dok.) — wplatać (niedok.). I Formy jak: opleść — oplatać. II Składnia: W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć).

Wpleść wstążkę w warkocz, kwiatek w bukiet. *SW.*

Zwrot: wplatać co w opowiadanie lub do opowiadania.

Wpłacić (dok.) — wpłacać (niedok.). I Formy jak: odpłacić — odpłacać. II Składnia: W. co.

Zwrot: wpłacić co komu na rachunek czego (do kasy).

Wpłata czego — na rachunek czego.

Wyrażenie: uskuteczniać wpłatę (!) = wpłacać co.

Wpłynąć (dok.) — wpływać (niedok.). I Formy jak: odpłynąć — odpływać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopełn.) = wciekać, 2) W. na kogo, na co (przen.) = wywierać wpływ na kogo, na co.

2. Wpłynął na Belinę. *Strug.* Wypadek ten może wpłynąć na losy naszej wyprawy. *Goet.* Dałoby się wpłynąć na tego chłopca. *Nowak.*

Wpływ kogo, czego — na kogo, na co, nie: nad kim, nad czym. Forma dlp tego wpływu.

Wpływ stosunków towarzyskich na czucie. *Mochn.* To jego dobry wpływ na mnie. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wywierać wpływ na kogo, na co; 2) orbita, zasięg wpływu; 3) mieć wpływy = być wpływowym; 4) ulegać wpływowi.

1. Wywierał duży wpływ na towarzysza. *Żerom.* 2. Wejście w orbitę wpływu. *Natk.*

Wpływy (tylko: w lm) = dochody. Składnia: W. z czego lub za co.

Wpływy ze sprzedanego towaru. Wpływy za sprzedany towar.

W pobliżu czego.

W podłuż (oznacza stałe położenie względem czegoś). Por. Wzdłuż.

Zwrot: położyć coś w podłuż czegoś.

Położyć belkę nie w poprzek budynku, ale w podłuż. *KJMK.*

Wpoić (dok.) — wpajać (niedok.). I Formy: 1) wpoję, wpoisz, wpoi, wpoimy...; wpój! wpójcie!; wpojony; wpoiwszy; wpoił, 2) wpajam, wpajasz...; wpajaj!; wpajający; wpajany; wpajał, wpajali. II Składnia: W. co — w kogo.

Tę wiedzę wpajano w nią gorliwie. *Małacz.*

W poprzek czego lub do czego, nie: czemu.

W poprzek do kierunku wiatru, nie: kierunkowi wiatru. *PJ 9, 9.*

Zwrot: stawać w poprzek czemu (tutaj: c z e m u zależy od czasownika: stawać).

Wpół.

Zwroty: 1) objąć kogo wpół; 2) godzina wpół lub pół do pierwszej, drugiej...

2. W niedzielę o wpół do ósmej wyjechał. *Perz.*

Wpracować w tekst (!) = włączyć, wciągnąć do tekstu, opracować lub zużytkować w tekście (Kr. 1, 130).

Wprawa — Składnia: 1) W. w co = wprawienie się w co, wdrożenie się w co (w tym zwrocie uwydatnia się wprawa nie tylko jako r e z u l t a t pewnych ćwiczeń, lecz także jako same ć w i c z e n i a), 2) W. w czym = sprawna umiejętność czego (w tym zwrocie zwraca się uwagę na wprawę jako na r e z u l t a t poprzedzających ją ćwiczeń).

2. Mamy większą wprawę w rozpoznawaniu ludzi. *Święt.* Nie mam jeszcze wprawy w gospodarstwie. *Święt.*

Wprawić (dok.)—wprawiać (niedok.). I Formy jak: poprawić — poprawiać. II Składnia: 1) W. kogo — w co = wprowadzić kogoś w jakiś stan, 2) W. kogo — w czym = wyćwiczyć kogo — w czym.

1. Powoli (go) wprawiał w przyjemne marzenia ruch jednostajnych rozmów. *Mick.* Nie wprawiajcie mnie w nieprzyjemne położenie. *Goet.*

Wprawić się (dok.) — wprawiać się (niedok.). I Formy jak: wprawić — wprawiać. II Składnia: W. ś. w co lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: wprawa).

Wprawi się w strzelanie. *Ostr.*

Wprawny w co, częściej: w czym.

W prawo lub **na prawo.** Por. W lewo.

Rozglądał się w prawo i w lewo. *Nowak.* Bolek skręcił w prawo..., my obaj na lewo. *Nowak.*

Wprosić się (dok.) — wpraszać się (niedok.). I Formy jak: przeprosić — przepraszać. II Składnia: 1) W. ś. komu—z czym = prośbami swoimi narzucić się komu, 2) W. ś. do kogo = przez natręctwo samowolnie zaprosić się do kogo.

1. Choć się Sędziemu sam wpraszał... *Mick.*

Wprost kogo, czego.

Stanął wprost wojowników. *Sienk. cyt. PJ 12, 42.*

Wprowadzić (dok.) — wprowadzać (niedok.). I Formy jak: prowadzić — prowadzać. II Składnia: W. do kogo, do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co: wchodzić do czego lub w co).

Zwroty: 1) wprowadzić kogo w błąd; 2) wprowadzać kogo w taki czy inny stan; 3) wprowadzony w co (!) = obeznany z czym; 4) wprowadzony (o wyrazie, zwyczaju...) (!) = przyjęty. *JP 16, 45;* 5) wprowadzić co w obieg lub do obiegu (! germ. z niem. in Verkehr einführen) = puścić co w obieg. *Kr. 2, 293;* 6) wprowadzić kogo w posiadanie majętności. *Kr. 2, 304.*

1. Można by nie wiem kogo w błąd wprowadzić. *I. Dąbr.* 3. Dobrze wprowadzony w branżę krótkich towarów (!) = dobrze obeznany z działem towarów łokciowych.

Wprzęgać (nied.) (nie: wprzągać)—wprzęgnąć (dok.) lub wprząc. I Formy: 1) wprzęgam, wprzęgasz, wprzęga...; wprzęgaj!; wprzęgany; wprzęgał, 2) wprzęgnę, wprzęgniesz...; wprzęgnij!; wprzęgnięty; wprzęgnął, wprzęgnąłem, wprzęgnęli lub wprzągł. wprzągłem, wprzęgli. II Składnia: W. kogo, co — do czego.

Zwrot: wprzęgać kogo do pracy.

W przód, ale: (rzadziej) wprzódy (dawn. tylko w znaczeniu czasowym).

Głowa w tył, ramię w przód! Zastanawiał się, kto z nich powinien wprzódy się odezwać. *Święt.* Zaczęła iść dalej tak samo, jak wprzódy. *Orzesz.* Doznał tego samego, co wprzódy, uczucia. *Parand.*

W przypadku czego, lepiej: **w razie** czego (KJMK).

W przypadku, jeśli... (!) = w przypadku, gdy...

Wpuścić (dok.)—wpuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Składnia: W. kogo, co — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wchodzić do czego lub w co).

Wpychać. Ob. Wepchać.

Wrazić (dok.) — wrażać (niedok.). I Formy jak: wyrazić—wyrażać. II Składnia: W. co — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć.

Wrażenie, dlm tych wrażeń.

Zwroty: 1) sprawiać, robić, czynić wrażenie na kogo, na co lub na kim, na czym; 2) wywierać na kim lub na kogo wrażenie; 3) mieć wrażenie czego; 4) ktoś ma wrażenie, że..., lepiej: komuś się zdaje, że...; 5) znajdować się pod wrażeniem kogo, czego; 6) odnosić (nie: wynosić) wrażenie; 7) odbierać wrażenie; 8) silne, mocne, piorunujące (nie)dobre wrażenie; 9) z wrażenia coś robić.

1. Sprawiło to wrażenie pilnej pracy. *Orzesz.* Pierwsze wejrzenie Zosi tak wielkie na nim zrobiło wrażenie. *Mick.* Z góry cieszył się wrażeniem, jakie to musi zrobić na żonie. *Reym.* Wiadomość nie zrobiła na leadera najmniejszego wrażenia. *Kad.* („Lenora"). To zrobiło na nim wrażenie. *Dąbr.* (Zawody) nie czyniły na nim wrażenia. *Wikt.* Widok zgliszcz nie uczynił na Pietrku większego wrażenia. *Kruczk.* 2. Jakie by wrażenie wywarła na nim taka wiadomość? *I. Dąbr.* 3. Miał wrażenie rozpaczliwego zmagania się z pragnieniem śmierci. *Danił.* 4. Miał wrażenie, że idzie już wieki (Sierosz.) = zdawało mu się, że idzie już wieki. 5. Znajdowałem się pod wrażeniem zdziwienia. *Zapol.* 6. Odnosi wrażenie. *Makusz.* 8. On robi dobre wrażenie. *Natk.* Z rozmowy odniosłem jak najlepsze wrażenie. *Kruczk.* Wywarła korzystne wrażenie. *Dąbr.* (Zrobiła) piorunujące wrażenie. *Dąbr.* 9. Wołał schrypniętym z wrażenia głosem. *Dąbr.*

Wrażliwy — Składnia: 1) W. na co = łatwo ulegający wrażeniu czego (gdy się oznacza bezpośrednią przyczynę pobudliwości), 2) W. w stosunku do kogo, do czego (gdy się oznacza pośrednią przyczynę pobudliwości).

1. Był zawsze wrażliwym na piękno kobiety. *Święt.* Na wdzięki niewieście wrażliwy. *Bartk.* Jest bardzo wrażliwa na płeć brzydką. *Grusz.* 2. Nie sądził, aby profesor mógł być tak wrażliwy w stosunku do ludzi. *Goet.*

Wraży (poet.).

Hej, harfiarze, syny wraże, z prochu wznieście skroń! *Ujej.* Wrażą jego głowę na gościniec kinę. *Sienk.*

Wrąb, dlp tego wrębu.

Wreszcie (PA), nie: wreście.

Wręczyć (dok.) — wręczać (niedok.). I Formy: 1) wręczę, wręczysz, wręczy, wręczymy...; wręcz! wręczcie!; wręczony; wręczył, 2) wręczam, wręczasz, wręcza...; wręczaj!; wręczający; wręczany; wręczał, wręczali. II Składnia: 1) W. co — komu (gdy się wymienia osobę, której się coś wręcza bezpośrednio), 2) W. co — dla kogo (gdy się wymienia osobę, dla której się coś wręcza za pośrednictwem trzeciej osoby).

Wrocław — wrocławski; dop. Wrocławia,... miejsc. we Wrocławiu, nie: w Wrocławiu.

Wrodzić się (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: rodzić. II Składnia: W. ś. w kogo, w co.

Nie wrodził się w niego. *Bartk.*

Wrodzony komu.

Wrogi komu, czemu lub dla kogo, dla czego.

Stworzył czerń wrogą dla jasności. *Dyg.*

Wrosnąć (dok.) lub **wrość** — wrastać (niedok.). Formy jak: zarosnąć (obrość) — zarastać; wrośnięty lub wrosły.

Wrota (tylko w lm); dop. tych wrót.

Wrotki (tylko w lm) = łyżwy na kółkach.

Na opłatę łyżw, wrotek... *Żerom.*

Wróbel — wróbelek; dlp tego wróbla.

Wrócić (dok.) — wracać (niedok.). I Formy: 1) wrócę, wrócisz, wróci, wrócimy...; wróć! wróćcie!; wrócony; wróciwszy; wrócił, 2) wracam, wracasz...; wracaj!; wracający; wracany; wracał. II Składnia: W. kogo, co — komu, czemu.

Zwrot: wrócić co — do jakiegoś stanu.

Wyście wrócili do poszanowania urząd i naukę. *Mick.*

Wrócić lub wrócić się (PJ 10, 55) — wracać lub wracać się. I Formy jak: wrócić — wracać. II Znaczenie i składnia: W. (ś.) do kogo, do czego = przybyć z powrotem do kogo, do czego.

Wróciłby do zagrody Kowaliki. *Wikt.*

Zwroty: 1) wrócić z powrotem; 2) wrócić na swoje miejsce; 3) wrócić z niczym (= bez rezultatu).

1. Wrócił z powrotem do gabinetu. *Sierosz.* 2. Wrócił na swoje miejsce. *Ostr.* 3. Wrócił z niczym. *Strug.*

Wróżba — wróżbiarz, — wróżbita. Formy: 1) dlm tych wróżb, 2) dlm tych wróżbiarzy lub wróżbiarzów, 3) wróżbita, jak: poeta.

Zwrot: pod dobrą (złą) wróżbą coś się robi lub dzieje.

Przyszła pod złą wróżbą. *Bartk.*

Wróżyć (niedok.). I Formy: wróżę, wróżysz, wróży, wróżymy...; wróż! wróżcie!; wróżący; wróżony; wróżył. II Składnia: W. komu, czemu, rzadko: dla kogo, dla czego — co lub o czym.

Wróżącego o przyszłości. *Mochn.* Wyraz jego twarzy wróżył najlepiej dla dalszych losów wieczoru (= zabawy). *Goet.*

Zwrot: na dwoje babka wróżyła = przyszłość niepewna.

Wryć się (dok.) — wrywać się (niedok.). I Formy: 1) wryć się, jak: ryć, 2) wrywam się, wrywa się...; wrywaj się!; wrywający się; wrywał się. II Składnia: W. ś. w co.

Wrzask — wrzeszczeć, — wrzaskliwy; dlp tego wrzasku.

Zwroty: 1) podnieść wrzask. *SF;* 2) wszcząć wrzask.

Wrzasnąć. Ob. Wrzeszczeć.

Wrzawa.

Zwroty: 1) podnieść wrzawę (wyrażenie poprawne); 2) wszcząć wrzawę.

1. Podnosiły wrzawę po zagrodach kundysy. *Bartk.*

Wrzątek, rzadko: kipiątek; dlp tego wrzątku.

Wrzeciądz, dlp tego wrzeciądza, mlm te wrzeciądze, dlm tych wrzeciądzy lub wrzeciądzów.

Wrzeć (niedok.) = kipieć. I Formy: wrę, wrzesz, wrze (wre), wrzemy, wrzecie, wrą; wrzyj!; wrzący; wrzał, wrzeli. II Składnia: 1) W. czym = kipieć czym = wrząc wylewać co (gdy się wymienia przedmiot wrzenia), 2) W. od czego (gdy się wymienia zewnętrzną przyczynę wrzenia), 3) W. z czego (gdy się wymienia przyczynę wewnętrzną wrzenia; niekiedy różnica znaczeniowa między wymienionymi trzema zwrotami się zaciera).

1. Wrzał niby ul rojem. *Reym.* Wrzał gniewem. *Mp.* 2. W stajni aż wrzało od rżenia ogierów. *Bartk.* Wrzał od złości. *Żerom.* Wokoło wre od konszachtów. *Dąbr.* 3. Wrzał cały z gniewu. *Mp.*

Wrzedzionka, częściej: wrzodziamka, nie: wrzodzionka, ani: wrzedziamka.

Wrzekomy (!) — wrzekomo (!) = rzekomy — rzekomo.

Wrzesień, dlp tego września. Ob. Maj.

Wrzeszczeć (niedok.) — wrzasnąć (dok. jednokr.). Formy: 1) wrzeszczę, wrzeszczysz, wrzeszczy, wrzeszczymy...; wrzeszcz! wrzeszczcie!; wrzeszczący; wrzeszczał, wrzeszczeli, 2) wrzasnę, wrzaśniesz, wrzaśnie...; wrzaśnij!; wrzasnąwszy; wrzasnął, wrzasnęła, wrzasnęli lub wrzasł, wrzasłem, wrzaśli.

Tam derkacz wrzasnął z łąki. *Mick.* Asesor z Rejentem razem wrzaśli z tyłu. *Mick.*

Września (nazwa miasta) — wrzesiński.

Wrzodzieć (niedok.) — owrzodzieć (dok.). Formy: 1) wrzodzieję, wrzodziejesz...; wrzodziej!; wrzodziejący; wrzodział, wrzodzieli, 2) owrzodzieję, jak: wrzodzieję; owrzodziały, owrzodziali, ale: owrzodział, owrzodzieli.

Wrzos, dlp tego wrzosu.

Wrzód, dlp tego wrzodu (SW, Łoś, N).

Wrzucić (dok.) — wrzucać (niedok.). I Formy jak: rzucić — rzucać. II Składnia: W. kogo, co — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć).

Wsadzić (dok.) — wsadzać (niedok.). I Formy jak: zasadzić — zasadzać. II Składnia: 1) W. kogo, co — do czego lub w co = włożyć kogo, co — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć), 2) W. kogo, co — na co = posadzić kogo, co — na co.

1. Wsadzić kogo do więzienia. 2. Wsadzić kogo na konia.

Wschodzić (niedok.) — wzejść (dok.). Formy jak: odchodzić — odejść.

Wschowa (nazwa miasta) — wschowski. Formy: Wschowa, Wschowy, Wschowie..., we Wschowie.

Wschód — wschodni; dlp tego wschodu.

Wsiadać. Ob. Wsiąść.

Wsiąknąć (dok.) — wsiąkać (niedok.). I Formy jak: siąknąć — siąkać. II Składnia: 1) W. co — w co lub do czego = siąkając wciągać, wchłaniać co, 2) W. w co = przenikać w co (o cieczach).

1. Wsiąkał w siebie wilgoć. 2. Woda powoli wsiąkała w ziemię. *Mp.*

Wsiąść (dok.) — wsiadać (niedok. jednokr.) — wsiadywać (niedok. wielokr.). I Formy jak: dosiąść — dosiadać — dosiadywać. II Składnia: W. w co, do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: kłaść).

Zwroty: 1) wsiąść na bryczkę, na wóz, ale: do karety, do wagonu; 2) wsiąść na łódkę lub w łódkę, ale: wsiąść na statek, na okręt; 3) wsiąść na kogo, na co (przen.) = napaść na kogo.

1. Wsiadał na bryczkę. *Siedl.* 3. Na partię Kusego bez litości wsiedli. *Mick.*

Wsiowy (!) = wiejski.

Wskakiwać. Ob. Wskoczyć.

Wskazać (dok.) — wskazywać (niedok.). I Formy: 1) wskażę, wskażesz, wskaże...; wskaż! wskażcie!; wskazany; wskazawszy; wskazał, 2) wskazuję, wskazujesz...; wskazuj!; wskazujący; wskazywany; wskazy-

wał. II Składnia: W. kogo, co lub na kogo, na co (nie: o czym) — czym.

Wskazał coś. *Żerom.* Ze współczuciem wskazywano na wychudłe ciała. *Wikt.* Nic nie wskazywało na to, że... *Dąbr.* Wskazując na ten i ów kilim... *Grusz.* Wskazał batem na łąkę. *Prus.*

Wskazanie, dlm tych wskazań.

Zwrot: robić co za czyimś wskazaniem.

Wiedzie go za przedziwnym wskazaniem przez ciemne bory. *Bartk.*

Wskazany (! germ. por. niem. angezeigt) = pożądany, wymagany, odpowiedni, potrzebny, stosowny (Krasn. 79. PJ 1, 105, Szeffs. 45).

Ten sposób postępowania nie jest odpowiedni (nie: wskazany). *Cyt. PJ 1, 105.* Uznał za wskazane (zam.: za właściwe) przystąpić do sprawy. *Natk.* Jest rzeczą zaleconą (nie: wskazaną) wpoić w ludzi to przekonanie. *Cyt. Szeffs. 45.*

Wskazówka — Znaczenie i składnia: 1) W. = skazówka, 2) W. co do czego (nie: o czym) = rada, rozkaz, napomnienie.

1. Wskazówki zegara. 2. Wskazówki co do sposobu (nie: o sposobie) postępowania. *KJMK.*

Zwrot: według lub podług czyichś wskazówek.

Wskoczyć (dok.) — wskakiwać (niedok.). I Formy: 1) wskoczę, wskoczysz, wskoczy, wskoczymy...; wskocz! wskoczcie!; wskoczywszy; wskoczył, 2) wskakuję, wskakujesz...; wskakuj!; wskakujący; wskakiwał. II Składnia: W. w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wchodzić w co lub do czego).

Wskórać (tylko w postaci dok.), nie: skórać (P. Gr.). I Formy: wskóram, wskórasz, wskóra...; wskóraj!; wskórany; wskórawszy: wskórał. II Składnia: W. co — u kogo — na czym = zyskać co — u kogo — na czym.

Zreflektował cara, że nic na zatrzymaniu Polski nie wskóra. *Niemc.* Niewiele bym u niej wskórał. *I. Dąbr.*

Wskroś lub **wskróś** (PA) czego, rzadko: skroś, skróś.

Słońce się przedarło wskroś okien domu. *Reym.*

Wskrzesić (dok.) — wskrzeszać (niedok.). I Formy: 1) wskrzeszę, wskrzesisz, wskrzesi, wskrzesimy...; wskrześ! wskrzeście!; wskrzeszony; wskrzesiwszy; wskrzesił, 2) wskrzeszam, wskrzeszasz...; wskrzeszaj!; wskrzeszający; wskrzeszany; wskrzeszał, wskrzeszali. II Składnia: W. kogo.

Wskrzesnąć (dok.) — wskrzesać (niedok.). Formy: 1) wskrzesnę, wskrześniesz...; wskrześnij!; wskrzesły (nie: wskrześnięty); wskrzesnąwszy; wskrzesnął, wskrzesnąłem, rzadziej: wskrzesł, wskrzesłem, wskrześli, wskrzesły, nie: wskrzesnęli, wskrzesnęły, 2) wskrzesam, wskrzeszasz...; wskrzesaj!; wskrzesający; wskrzesał.

Wskutek czego = skutkiem czego lub (w języku urzęd.) na skutek czego.

Na skutek podania, w dniu dziesiątym wniesionego. *Kr. 2, 184.*

Wsławić (dok.)—wsławiać (niedok.). I Formy: 1) wsławię, wsławisz, wsławi, wsławimy...; wsław! wsławcie!; wsławiony; wsławiwszy, 2) wsławiam, wsławiasz...; wsławiaj!; wsławiający; wsławiany, wsławiani; wsławiał, wsławiali. II Składnia: W. kogo, co — czym.

Obraz tylu cudami wsławiony. *Mick.*

Wsłuchać się (dok.) — wsłuchiwać się (niedok.). I Formy jak: przesłuchać — przesłuchiwać. II Składnia: W. ś. w kogo, w co.

Wsłuchiwał się w rozmowy. *Żerom.* Wsłuchiwała się w jego słowa. *Dąbr.*

Wspaniałomyślność.

Zwrot: unieść się wspaniałomyślnością.

Wspaniały (rzadko: spaniały) — wspanialszy; mlm (męsko-osob.) wspaniali.

Wsparty — Składnia: 1) W. na czym (gdy się zaznacza, że ciężar naciska na przedmiot oparcia z góry), 2) W. o co (gdy się zaznacza, że ciężar naciska na przedmiot oparcia z boku).

1. Wsparty na ławce. *Mp.* 2. Wsparty o ścianę. *Mp.* Wsparty o klęcznik. *Żerom.* Wsparta o poduszkę. *Dąbr.*

Wspiąć się (dok.) — wspinać się (niedok.) lub spinać się. I Formy: wespnę się, wespniesz się...; wespnij się!; wspiąwszy się; wspiął się, wspiąłem się, wspięli się, 2) wspinam się; wspinasz się...; wspinaj się!; wspinający się; wspinał się. II Składnia: 1) W. ś. na co = wspinając się wchodzić na co, 2) W. ś. na czym = wspinać się opierając się na czym lub po czym.

1. Wspina się na góry. *Mp.* Wspina się na wieżę po schodach. 2. Wspina się na szczyt na klamrach.

Zwrot: wspinać się na palce lub na palcach.

Wspiął się na palce. *Parand.*

Wspierać. Ob. Wesprzeć.

Wspomagać. Ob. Wspomóc.

Wspomnieć (dok.) (rzadko: wspomnąć) — wspominać (niedok.), nie: wspomninać (Kr. 2, 249). I Formy jak: zapomnieć — zapominać. II Składnia: 1) W. kogo, co = odtwarzać w pamięci kogo, co, 2) W. o kim, o czym = mówić o kim, o czym dla przypomnienia, 3) W. na kogo, na co = wspominając zwracać uwagę na kogo, na co.

1. Wspominajcie też starego Wojskiego przestrogę. *Mick.* Lubił ciągle wspominać swej młodości czasy. *Mick.* Wspomniała sobie oczy Gajowca. *Żerom.* Wspominał jej różne powiedzenia. *Iwasz.* 2. O Gerwazym nie wspominał nikt. *Mick.* Wspomnieć tu trzeba było o tych, którzy sadzili te ogromne drzewa. *Orzesz.* Będzie wspominał o poruczniku. *Małacz.* Wspomina o tym. *Nowak.* Autorka nie wspomina o tak ważnych cechach... (nie: tak ważnych cech). *Cyt. PJ 1, 140.* 3. Wspomniał na dawne lata. *Mick.* Wspomnij na te słowa! *Mick.*

Wspomnienie — Składnia: 1) W. czego, o czym lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wspomnieć co, o czym lub na co), 2) W. z czego = wspomnienie wyjęte z czego, zaczerpnięte z czego.

1. Wspomnienie tej nocy nosił w sobie. *Iwasz.* Wspomnienie życia miejskiego rozpyliło się w woniach (wsi). *Wikt.* Rozrzewniło go wspomnienie jej pokoju. *Parand.* (Ironia), z jaką się odniósł do wspomnienia o oświadczynach. *Perz.* 2.

Miała predylekcję do wspomnień z własnego życia. *Perz.*

Zwroty: 1) mieć co we wspomnieniu; 2) na wspomnienie kogo, czego coś robić.

1. Czy masz we wspomnieniach jaką rzekę? *Kad.* 2. Nieraz zapłakał na wspomnienie dawnych czasów. *Wikt.* Płonąc na samo wspomnienie... *Dąbr.*

Wspomóc (dok.) — wspomagać (niedok.). I Formy jak: pomóc — pomagać. II Składnia: W. kogo, co — czym.

Wspólnik lub **spólnik** czego lub w czym, nie: do czego.

Wspólnik przedsięwzięcia.

Wspólny (nie: spólny) — wspólnota.

Wyrażenia: wspólnota miejska (wiejska) = wspólnota interesów miasta (wsi), gmina miejska (wiejska).

Współ-, rzadziej: spół-.

Współuczestnictwo, rzadziej: spółuczestnictwo. Współudział, rzadziej: spółudział. Współczesny, rzadziej: spółczesny. Współczucie, rzadziej: spółczucie.

Współbiesiadnik — Znaczenie: 1) W. = towarzysz biesiady = uczty, 2) W. = (!) rozmówca (rus. por. ros. sobiesiednik).

Tu rozmówca (nie: współbiesiadnik) mój mi przerwał.

Współczesny (P. Gr., N), rzadko: spółczesny.

Współczucie (rzadko: spółczucie) dla kogo, dla czego lub względem kogo, rzadko: komu, czemu (dawn.).

Współczucie dla jej trosk. *Nałk.* Współczucie dla niej. *Grusz.* W dybach współczucia względem cuchnących. *Żerom.* Współczucie bólom. *Sienk. cyt. PJ 10, 119.*

Zwroty: 1) doznać współczucia dla kogo, dla czego; 2) mieć współczucie dla kogo, dla czego; 3) budzić w kim współczucie dla kogo, dla czego; 4) okazywać komu, czemu lub dla kogo, dla czego współczucie. *SF;* 5) zdjęty współczuciem dla kogo, dla czego.

1. Doznała bolącego współczucia dla tego dziecka. *Grusz.* 3. Takie wiadomości budziły w niej współczucie. *Nałk.* 5. Zdjęta współczuciem. *Dąbr.*

Współczuć (tylko: w postaci niedok.), rzadko: spółczuć. I Formy jak: czuć. II Składnia: W. komu, czemu lub z kim, z czym.

1. Współczuję ci, Cezarze. *Sienk. cyt. PJ 10, 41.* Współczując jej trudom. *Nałk.* Nie współczuła mu. *Nałk.* Współczuł im. *Dąbr.* Współczuł jej. *Grusz.* 2. Współczujący z dążeniami. *Cyt. PJ 1, 31.* Współczuła z nim serdecznie. *Perz.*

Współczujący — współczująco. Ob. Kojący — kojąco.

Zaklął Głuszek współczująco. *Kruczk.*

Współdziałać (tylko w postaci niedok.), nie: spółdziałać. I Formy jak: działać. II Składnia: 1) W. z kim, z czym — w czym, nie: czemu, 2) W. do czego (! rus.) = przyczyniać się do czego (por. ros. sodiejstwowat' czemu).

1. Współdziałał z nim w tym przedsięwzięciu. *Mp.* 2. Do tego się przyczyniają (nie: do tego współdziałają). *Cyt. PJ 11, 74.*

Współpracownik (P. Gr., N), nie: spółpracownik.

Współudział (P. Gr., N), rzadko: spółudział.

Współwinowajca (N), nie: spółwinowajca. Formy jak: winowajca.

Współzawodnik (P. Gr., N), nie: spółzawodnik.

Wstać (dok.) — wstawać (niedok.). Formy jak: przestać (przestanę) — przestawać.

Wstawiać (niedok.)—wstawić (dok.). I Formy jak: obstawiać — obstawić. II Składnia i znaczenie: 1) W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: kłaść) = kładąc co — w co lub do czego stawiać, 2) W. (bez dopełn. przen. rub.) = pić wódkę.

Zwrot: wstawiać co do budżetu lub w budżet (!) = wnosić co do budżetu. *Kr. 1, 128.*

Wstawiać się (niedok.)—wstawić się (dok.). I Formy jak: wstawiać — wstawić. II Składnia: 1) W. ś. za kim, za czym lub za kogo, za co — do kogo, rzadziej: przed kim — u kogo = być orędownikiem czyim, 2) W. ś. (przen. rub.) = upijać się.

1. Wstaw się za mną do Syna Swego! *Sienk.* żem się za was wstawiał... *Sienk. cyt. PJ 12, 42.* Pokuśtykał do dworu wstawić się za Marcysia. *Kad.*

Wstąpić (dok.) — wstępować (niedok.), nie: wstępywać (prow.). I Formy jak: postąpić — postępować. II Składnia: 1) W. do kogo, 2) W. do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wchodzić do czego lub w co).

Wstecz — wsteczny, — wstecznictwo.

Wstęga, dlm tych wstąg, rzadko: tych wstęg (P. Gr.).

Wstęp, dlp tego wstępu. Składnia: 1) W. do czego = wejście do czego (gdy się wymienia jakieś p o m i e s z c z e n i e), 2) W. na co = wejście na co (gdy się wymienia jakieś p o m i e s z c z e n i e, gdzie się c o ś odbywa, lub to c o ś, co się ma w tym pomieszczeniu odbyć), 3) W. do kogo = wejście do kogo, 4) W. do czego (przen.) = wstępne przygotowania do czego.

1. Wstęp do izby. *Małacz.* 2. Wstęp na salę koncertową. Wstęp na przedstawienie. 3. Wstęp do dyrektora. *Mp.* 4. Bez wstępów do walki. *Bartk.*

Zwroty: 1) mieć wstęp do czego lub na co = mieć prawo wstępu do czego lub na co; 2) wstęp zabroniony, nie: wzbroniony (! rus. por. wchod wospriieszczon; w jęz. pol. nie ma czasownika: wzbronić, tylko: zabronić); 3) wstęp od osoby po jeden złoty, po dwa złote...; 4) na wstępie = na samym początku.

1. Wstęp na salę mają. *Kod. Post. Cyw.* 2. Wstęp do izby miałem wzbroniony (zam.: zabroniony). *Małacz.* 4. Na wstępie zwymyślała go Wikta. *Bartk.*

Wstręt — wstrętny; dlp tego wstrętu. Składnia: W. do kogo, do czego.

Wstręt do obłudy. *Żerom.* Ma wrodzony wstręt do łaciny. *I. Dąbr.* Jest coś więcej w tym jej wstręcie do szycia. *Dąbr.* Wstręt nieprzeparty do walki. *Wikt.*

Zwroty: 1) czynić, robić komu wstręt = robić komu trudności, przeszkadzać; 2) budzić w kim wstręt do kogo, do czego; 3) czuć wstręt do kogo, do czego.

1. Wszędy wolny przejazd dano i wstrętu nie czyniono. *Sienk.*

Wstrętny dla kogo, dla czego, rzadziej: komu, czemu (dawn.).

Pasibrzuchy są wstrętne dla przyrody. *Dyg.* Do wstrętnego jej szukania protekcji. *Dąbr.*

Wstrząsający — wstrząsająco. Ob. Kojący — kojąco.

Czucie z tak wstrząsająco własnym światem. *Grusz.*

Wstrząść lub **wstrząsnąć** (dok.) — wstrząsać (niedok.). I Formy jak: potrząść (potrząsnąć) — potrząsać. II Składnia: 1) W. kim, czym, rzadziej: kogo, co, 2) W. kim, czym, rzadziej: kogo, co — za co.

1. Strach wstrząsnął jej ciałem. *Sierosz.* Wstrząsnął nim jakiś dreszcz. *Reym.* Obojętność jej wobec jego śmierci wstrząsnęła nim. *Iwasz.* Śmiech wstrząsał ich ciała. *Sienk.* Całe ciało wstrząsały dreszcze. *Reym.* 2. Wstrząsnął ją za ramiona. *Iwasz.*

Wstrząśnienie lub **wstrząśnięcie** (PJ 9, 25).

Wstrzyknąć (dok.) — wstrzykiwać (niedok.), nie: wstrzykać. I Formy: 1) wstrzyknę, wstrzykniesz...; wstrzyknij!; wstrzyknięty; wstrzyknąwszy; wstrzyknął, wstrzyknąłem, wstrzyknęli, nie: wstrzykł, wstrzyknęłem, wstrzykli, 2) wstrzykuję, wstrzykujesz... (nie: wstrzykam, wstrzykasz...); wstrzykuj! (nie: wstrzykaj!); wstrzykujący (nie: wstrzykający); wstrzykiwany; wstrzykiwał. II Składnia: 1) W. komu — co, 2) W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć co—w co lub do czego).

Wstrzymać (dok.) — wstrzymywać (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — od czego = powściągnąć kogo, co — od czego, 2) W. (bezpodm., tylko w 3 os. lp) czego — na co = wystarcza czego — na co.

1. Coś mnie wstrzymało od tego kroku. *Zapol.* Nie opracowane jeszcze obliczenia wstrzymują go od ostatecznego ogłoszenia teorii. *Goet.* 2. Samych łupów wstrzymałoby na trzy wsie. *Sienk.* Tego dobra na dobrą dzierżawę wstrzyma. *SW.*

Wstrzymać się (dok.) — wstrzymywać się (niedok.). I Formy jak: wstrzymać—wstrzymywać. II Składnia: W. ś. z czym — od czego.

Wstrzymujemy się dotychczas z komentarzami. *Czas 22 X 34.*

Wstyd—wstydliwy,—bezwstydny (PJ 35/6). Forma dlp tego wstydu. II Składnia: W. kogo — za kogo, za co.

Wstyd nauczyciela za uczniów. Ziemia poruszy się ze wstydu za nas. *Małacz.*

Zwroty: 1) wstyd (jest) komuś lub kogoś — kogoś, czegoś = ktoś się czegoś, kogoś wstydzi; 2) wstyd (jest) komu lub kogo coś robić; 3) wstyd (jest) komu lub kogoś—za kogoś, za coś = ktoś się wstydzi z powodu kogoś, czegoś; 4) wstydu się najeść; 5) wstyd kogo ogarnia; 6) wstyd kogo pali; 7) palić się ze wstydu; 8) ginąć ze wstydu; 9) czuć wstyd; 10) robić komu wstyd; 11) przynosić komu wstyd.

1. Wstyd mi (lub mię) czego. Wstyd jej (lub ją) czego. Ją już tego nie było wstyd. *Krasn. Skł. 119.* 2. Wstyd by nas było przewodników z sobą ciągnąć. *Krasz. cyt. Krasn. Skł.* Wstyd mi było powiedzieć. *Krasz. cyt. Krasn. Skł.* 3. Wstyd mi za zatwardziałość tego narodu. *Sienk.* Wstyd jej było za niego. *Sienk.* Najwięcej było mi wstyd za panny. *Zapol.* 4. Przyszłoby się próżno wstydu najeść. *Sienk.* 5. Wstyd go ogarnął. *Żerom.* 6. Wstyd go palił. *Żerom.* 7. Spaliłbym się ze wstydu, gdyby kto zobaczył, co się u nas dzieje. *Kad.* 8. Zapewne zginąłbyś ze wstydu. *Kad.* 9. Czuł piekący wstyd. *Dąbr.* Poczuła wstyd. *Małacz.* 10. Ja nie zrobię wstydu tobie. *Małacz.* 11. Wstydu nam nie przyniesie. *Wikt.*

Wstydzić (niedok.) — zawstydzić (dok.). I Formy: 1) wstydzę, wstydzisz, wstydzi, wstydzimy...; wstydź! wstydźcie!; wstydzący; wstydzony; wstydził, 2) zawstydzę, jak: wstydzę. II Składnia: W. kogo — czym.

Wstydzi nas takim postępowaniem. *Mp.*

Wstydzić się (niedok.) — zawstydzić się (dok.). I Formy jak: wstydzić — zawstydzić. II Składnia: 1) W. ś. kogo, czego lub za kogo (gdy się wymienia rzecz lub osobę, która jest przyczyną wstydu), 2) W. ś. kogo (gdy się wymienia osobę, wobec której czuje się wstyd), 3) W. ś. czego — przed kim (gdy się wymienia rzecz, która jest przyczyną wstydu i osobę, wobec której wstyd się odczuwa), 4) W. ś. coś (nie: czegoś) robić.

1. Kiep ten, kto się swego nazwiska wstydzi. *Sienk.* Zosia się wstydzi trochę swego nieuctwa. *I. Dąbr.* Zaczęła się wstydzić swoich gustów. *Dąbr.* Wstydzili się bezmyślnej treści tych rozmów. *Iwasz.* Ja muszę wstydzić się za was. *Prus.* 2. Wstydzę się go teraz, żem mu tę przykrość wyrządził. *Mp.* 3. Wstydzę się sama przed sobą mej głupoty. *Zapol.* 4. Mama się wstydziła wsiąść do takiej dryndy. *Zapol.*

Wsunąć (dok.) — wsuwać (niedok.). I Formy: 1) wsunąć, jak: sunąć, 2) wsuwać, jak: suwać. II Składnia i znaczenie: 1) W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć), 2) W. co (przen. rub.) = jeść z apetytem.

2. Chodźcież wsuwać kiełbasę. *Danił.*

W swoją kolej (! rus.) = znowu, następnie (por. ros. w swoju ocziered').

Wsypa — wsypka. Znaczenie: 1) wsypa, częściej: wsypka = zewnętrzna powłoczka poduszki, pierzyny lub piernata, to, w co się wsypuje pierze, 2) wsypa (nie: wsypka) (rub.) = nieostrożne ujawnienie konspiracji. Ob. Wsypać się.

Wsypać (dok.) — wsypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać—wysypywać. II Składnia: W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć).

Wsypać się (dok.) — wsypywać się (niedok.). I Formy jak: wsypać — wsypywać. II Znaczenie: W. ś. (rub.) = przez nieostrożność zdradzić się z tajemnymi zamiarami, przez nieostrożność ujawnić konspirację.

Wszak (przysłk.) = przecież (zajmuje pierwsze miejsce w zdaniu).

A co, przegrałeś? Wszak mówiłam ci, że przegrasz (nie: mówiłam ci wszak, że przegrasz). *Cyt. Krasn. 59.*

Wszcząć (dok.) — wszczynać (niedok.). I Formy: wszczęnę, wszczęniesz... (w tej formie czasownika tego dziś się nie używa; zamiast: wszczęnę, wszczęniesz..., mówimy: rozpocznę, rozpoczniesz..., zam.: wszczęnij!—rozpocznij!); wszczęty; wszczął, wszczęłam,

wszczęli, 2) wszczynam, wszczynasz...; wszczynaj!; wszczynający; wszczynany; wszczynał. II Składnia: W. co.

Wszczynał kłótnie. *Żerom.*

Wszczepić (dok.) — wszczepiać (niedok.). I Formy jak: zaszczepić — zaszczepiać. II Składnia: 1) W. komu — co, 2) W. co — w kogo lub w co.

1. Wszczepił mu zasadę moralności. 2. Wszczepić strzałę w ciało. *SW.*

Wszechmocny lub **wszechmogący.**

Wszechni'ca, nie: wsze'chnica (pod wpływem: umiwer'sytet) (Kr. 2, 340).

Wszech'świat — wszechświatowy. Formy: wszechświat, wszechświata (nie: wszechświatu), wszechświatowi (nie: wszechświatu)..., we wszechświecie (nie: w wszechświecie, ale: w tym w wielkim, w całym wszechświecie).

Wszelki (o gatunkach, rodzajach, sposobach). Por. Wszystek.

Wszeteczny — wszeteczeństwo.

Wszędzie, rzadko: wszędy (dawn. poet.) — wszędobylski.

Wszyć (dok.) — wszywać (niedok.). I Formy jak: obszyć — obszywać. II Składnia: W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć).

Wszystek (o osobach i rzeczach) — wszyściutki, — wszyściuteńki. Por. Wszelki. Formy: mlp wszystek (nie: wszystkien, Krasn. 33), wszystka, wszystko..., mjsclp we wszystkim, we wszystkiej (nie: w wszystkim, w wszystkiej), mlm wszyscy (nie: wszystcy), wszystkie.

Zwroty: 1) jest po wszystkim (nie: po wszystkiemu, prowinc. małopol.) = rzecz skończona, położenie nie dające się odmienić, wszystko stracone; 2) ktoś ma wszystkiego tyle a tyle = cały jego majątek wynosi tyle a tyle; 3) czegoś jest wszystkiego tyle a tyle = cały majątek wynosi tyle a tyle; 4) wszyscy co do jednego; 5) wszyscy, którzy... lub wszyscy, co..., nie: wszyscy, kto... *Krasn. 61;* 6) błagać, prosić, zaklinać kogo na wszystko lub na wszystkie świętości.

1. Już po wszystkim. *Sienk.* Było już po wszystkim. *Choyn.* Już jest po wszystkim. *Grusz.* Tu może jutro być już po wszystkim. *Dąbr.* 2. Dwa liche podjazdki ma wszystkiego na stajni. *Bartk.* 4. Wszystkie co do jednej. *Nowak.* 6. Prosił na wszystko, żeby... *Żerom.* Prosiłem na wszystko. *Nowak.*

Wścibić (dok.) lub **wściubić** — wścibiać (niedok.) lub wściubiać. I Formy: 1) wścibię, wścibisz, wścibi, wścibimy...; wścib! wścibcie!; wścibiwszy; wścibił, 2) wścibiam, wścibiasz...; wścibiaj!; wścibiający; wścibiał, wścibiali. II Składnia: W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć co — w co lub do czego).

Zwroty: 1) wścibiać palce między drzwi = wtrącać się w co niepotrzebnie; 2) wścibiać dokąd nos (tryw.) = wtrącać się w co.

Wściec się (dok.) [nie: wścic się (Pass), ani: wścieknąć się]—wściekać się (niedok.). I Formy: 1) wścieknę się, wściekniesz się...; wściekmij się!; wściekły; wściekł się, wściekła się, nie: wścieknął się, wściekła się. II Składnia i znaczenie: 1) W. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: grubieć, marznąć, nabrzmieć), 2) W. ś. na kogo, na co = zapamiętale gniewać się na kogo, na co, 3) W. ś. (bez dopełn., przen. rub.) = uciekać, przepadać, ginąć.

1. Ja się wściekam z nudów. *Reym.* 2. Wściekał się na siebie za dawne postępy. *Sienk.* Wściekał się na służbę. *Żerom.* 3. Te pieniądze wściekają się po prostu; kilka dni temu Stach wniósł mi pensję, a już nic nie ma. *I. Dąbr.*

Wściekłość na kogo, na co = zapamiętały gniew na kogo, na co.

Zwroty: 1) wpadać lub popadać z czego lub od czego we wściekłość; 2) doprowadzać kogo do wściekłości.

Wściekły — Składnia: 1) W. na kogo, na co = zapamiętały w gniewie na kogo, na co, 2) W. z czego lub od czego (gdy się wymienia przyczynę; z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wściekać się).

1. Był wściekły na przyjaciela. *Żerom.* 2. Wściekły od gniewu. *SW.*

Wściubić. Ob. Wścibić.

W ślad za kim, za czym, rzadko: w ślad kogo, czego.

W ślad za tym uczuciem. *Żerom.* W ślad za nią zeszło na główki dziecięce zadumanie. *Bartk.* W ślad gospodarza wszystko wracało do domu. *Mick.*

Wśliznąć się (dok.) (nie: wślizgnąć się) — wślizgiwać się (niedok.). I Formy: 1) wślizgnę się, wśliźniesz się...; wśliznij się!; wśliznąwszy się; wśliznął się. 2) wślizguję się, wślizgujesz się... (nie: wślizgiwam się, wślizgiwasz się...); wślizguj się!; wślizgiwał się. II Składnia: W. ś. w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wejść w co lub do czego).

Wśród (rzadziej: śród) kogo, czego.

Wśrubować (dok.) — wśrubowywać (niedok.), nie: wszrubować — wszrubowywać. Ob. Śruba. I Formy jak: odśrubować — odśrubowywać. II Składnia: W. co — w co.

Wtajemniczyć (dok.) — wtajemniczać (niedok.). I Formy: 1) wtajemniczę, wtajemniczysz, wtajemniczy, wtajemniczymy...; wtajemnicz! wtajemniczcie!; wtajemniczony; wtajemniczywszy; wtajemniczył, 2) wtajemniczam, wtajemniczasz...; wtajemniczaj!; wtajemniczający; wtajemniczany; wtajemniczał, wtajemniczali. II Składnia: W. kogo — w co.

Był we wszystkie szczegóły wtajemniczony. *Dąbr.*

Wtargnąć (dok.) — wtargać (niedok.), rzadko: wtargiwać. I Formy: 1) wtargnę, wtargniesz...; wtargnij!; wtargnąwszy; wtargnął, wtargnąłem, wtargnęli, nie: wtargł, wtargłem, wtargli, 2) wtargam, wtargasz...; wtargaj!; wtargający; wtargał, rzadko: wtarguję, wtargujesz...; wtarguj!; wtargujący; wtargiwał. II Składnia: W. w co lub

do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wejść).

Wtargnięcie, rzadziej: wtargnienie.

Niespodziewane wtargnienie Niemców. *Mochn.*

Wtłoczyć (dok.) — wtłaczać (niedok.). I Formy: 1) wtłoczę, wtłoczysz, wtłoczy, wtłoczymy...; wtłocz! wtłoczcie!; wtłoczony; wtłoczywszy; wtłoczył, 2) wtłaczam, wtłaczasz...; wtłaczaj!; wtłaczający; wtłaczany; wtłaczał, wtłaczali. II Składnia: W. kogo, co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć kogo, co—w co lub do czego).

Wtoczyć (dok.) — wtaczać (niedok.). I Formy jak: toczyć — taczać. II Składnia: W. co — w co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć).

Wtorek, dlp tego wtorku.

Zwrot: co wtorek.

W trakcie czego = podczas czego.

W trakcie zajścia. *Małacz.*

Wtrącić się (dok.) — wtrącać się (niedok.). I Formy jak: trącić — trącać. II Składnia: 1) W. ś. do kogo, 2) W. ś. do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: włożyć, wścibić, wetknąć co do czego lub w co). Por. Mieszać się.

1. Niech nie wtrącają się do mnie! *Sienk.* 2. Do lasu nie macie prawa się wtrącać. *Sierosz.* Po co się do moich spraw wtrącasz? *Żerom.* Nie wtrącałem się do tej sprawy. *Nowak.* Nie wtrącał się w drobiazgi. *Goet.*

Zwrot: wtrącać się w cudze sprawy. *SF.*

Wtulić (dok.) — wtulać (niedok.). I Formy: wtulę, wtulisz, wtuli, wtulimy...; wtul! wtulcie!; wtulony; wtuliwszy; wtulił, 2) wtulam, wtulasz...; wtulaj!; wtulający; wtulany; wtulał, wtulali. II Składnia: W. co — w co.

W tył (przysłk), nie: do tyłu.

Zwroty: 1) jazda w tył, nie: do tyłu; 2) rok temu, nie: rok temu w tył, ani: rok temu nazad (rus.). *Krasn. 68.*

Wual (!) = woal (PA).

Wuj (nie: wujo) — wujek (nie: wujko), ale: wujcio, — wujaszek, — wujowski. Forma dlm tych wujów.

Wujenka, nie: wujanka (dawn.).

Wujostwo, nie: wujowstwo. Składnia: nasi kochani wujostwo przyjechali, nie: nasze kochane wujostwo przyjechało.

Wulgarny = pospolity, gminny.

Te formy uchodzą za wulgarne. *Cyt. Szeffs. 51.*

Wulgaryzacja = pospolicenie, powszednienie, rozpowszechnianie.

Wwieść (dok.) — wwodzić (niedok.). I Formy jak: wieść — wodzić. II Składnia: W. kogo — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć).

Zwrot: wwodzić kogo na pokuszenie.

Wwieźć (dok.) — wwozić (niedok.). I Formy jak: wieźć — wozić. II Składnia: W. kogo, co — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć co—do czego lub w co).

Wwioniony (!) = wetchnięty.

Jest on w nią wwioniony (zam.: wetchnięty) przez ducha mieszkańców. *Cyt. Szeffs. 16.*

Wybaczyć (dok.) — wybaczać (niedok.). I Formy: 1) wybaczę, wybaczysz, wybaczy, wybaczymy...; wybacz! wybaczcie!; wybaczony; wybaczywszy; wybaczył, 2) wybaczam, wybaczasz, wybacza...; wybaczaj!; wybaczający; wybaczany; wybaczał, wybaczali. II Składnia: W. komu — co.

Wybaczyłby mu błędy. *Bartk.*

Wybadać (dok.) — wybadywać (niedok.), nie: wybadować (dawn.). I Formy: 1) wybadać, jak: badać, 2) wybaduję, wybadujesz... (nie: wybadywam, wybadywasz...); wybaduj!; wybadujący; wybadywany; wybadywał. II Składnia: W. co.

Wybałuszyć (dok.) — wybałuszać (niedok.). Formy: 1) wybałuszę, wybałuszysz, wybałuszy, wybałuszymy...; wybałusz!; wybałuszywszy; wybałuszył, 2) wybałuszam, wybałuszasz...; wybałuszaj!; wybałuszający; wybałuszany; wybałuszał, wybałuszali.

Zwrot: wybałuszyć oczy na co = wytrzeszczyć oczy na co

Wybałuszał oczy na Kordysa. *Goet.*

Wybawca — wybawczy (przymk.). Formy: lp ten wybawca, tego wybawcy, temu wybawcy, tego wybawcę, wybawco!, tym wybawcą, o tym wybawcy, lm ci wybawcy, tych wybawców, tym wybawcom...

Wybawiciel — wybawicielka, — wybawicielski. Formy: dlm tych wybawicieli, nie: wybawicielów.

Wybawić (dok.) — wybawiać (niedok.). I Formy jak: nabawić — nabawiać. II Składnia: 1) W. kogo — z czego = wyzwolić kogo — z czego, 2) W. kogo — od kogo, od czego = uchronić, zabezpieczyć kogo — od kogo, od czego.

1. Wybawił mię z niewoli. *Cyt. SW.* 2. Wybawił mię od zguby. *Mp.* Nie ucieszyłbym się tak z tego, jak z tego, żem go od śmierci wybawił. *Sienk.* To wybawiło mię od wielu przykrości. *Małacz.*

Wybić (dok.) — wybijać (niedok.). I Formy: 1) wybiję, wybijesz...; wybij!; wybity; wybiwszy; wybił, 2) wybijam, wybijasz...; wybijaj!; wybijający; wybijany; wybijał, wybijali. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = bijąc wypchać, wysadzić, 2) W. co — (na czym) = bijąc wyrobić co (np. monetę), 3) W. kogo = razami, uderzeniami wyćwiczyć kogo, obić, złoić kogo, 4) W. kogo = bijąc wygubić, potracić kogo, 5) W. co — czym = wylepić, wyłożyć, wysłać co — czym.

Zwroty: 1) wybić komu co z głowy = wytłumaczyć co — komu, zmusić, żeby o czym zapomniał; 2) wybić klin klinem = usunąć ból bólem, chorobę, chorobą.

Wybić się (dok.) — wybijać się (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Znacze-

nie i składnia: 1) W. ś. na co = wydobyć się, wydostać się na co, 2) W. ś. w czym = wyróżnić się w czym, 3) W. ś. = obić się wzajemnie.

1. Księżyc wysoko już wybił się na niebo. *Sienk. cyt. SW.* 2. Wybił się wkrótce w swojej specjalności. *Mp.* 3. Komu przypadkiem na nogę nastąpi, z tym wybić się musi. *Cyt. SW.*

Wybiec (dok.) — wybiegać (niedok.). Formy jak: biec — biegać.

Wybiegać się (dok.) = nabiegać się. Formy jak: biegać.

Wybiegał się do woli. *Mp.*

Wybiegać się (niedok.) = wykręcać się od czego.

Czeka cię ekspedycja, od której nie będziesz się wybiegał. *Sienk.*

Wybielić (dok.) — wybielać (niedok.). Formy i składnia jak: obielić — obielać.

Wybierki lub wybiórki (tylko w lm); dop. tych wybierek (wybiórek) (SW).

Wybitka.

Zwrot: do wybitki i do wypitki = umie się bić i umie pić.

Dzielny do wybitki, lepszy do wypitki. *Małacz.*

Wybłagać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: błagać. II Składnia: 1) W. co — od kogo = wyprosić co — od kogo, 2) W. co — na kim = błaganiem wymusić co — na kim.

2. Już żadnej na mnie nie wybłagasz porady. *Cyt. SW.*

Wybór, nie: wybiór. I Formy: dlp tego wyboru. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, czego = wybieranie kogo, czego, 2) W. między kim, czym a kim, czym = wybieranie między kim, czym a kim, czym, 3) W. czego = część wybrana, najlepsza czego.

1. Wybór męża, żony. Wybór zawodu. 2. Wybór między tymi sądami... *Kod. Post. Cyw.* 3. Wybór wojska. *SW.*

Zwroty: 1) czynić, robić wybór = wybierać; 2) do wyboru = do uznania, do gustu, 3) wybór na urząd, na godność. *SW;* 4) wybór pada na kogo, na co. *SW;* 5) rozpisać wybory. *SW.*

1. Trudno uczynić wybór. *Dąbr.* 2. Dla mężczyzn wędliny leżą do wyboru. *Mick.* 4. Na ciebie padł wybór. *SW.*

Wybrać (dok.) — wybierać (niedok.). I Formy jak: zabrać — zabierać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = przez ciągłe zbieranie uprzątnąć kogo, co po kolei, 2) W. kogo, co — spomiędzy kogo, czego = obrać, wyróżnić kogo, co, 3) W. kogo — kim lub na kogo = przez wybór zrobić kogo kim lub powołać na kogo.

1. To was hetman, tak podzielonych pojedynczo, ręką wybierze jako raki z sakwy. *Sienk. cyt. SW.* 2. Nędzne znajdzie tam sprzęty domowe, ale za to wybierze dobre szable, puklerze. *Mick. cyt. SW.* 3. Wybrali go na króla (albo królem). *SW.*

Wybrać się (dok.) — wybierać się (niedok.). I Formy jak: wybrać — wybierać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. do kogo, do czego = zebrać się w drogę do kogo, do czego, wyruszyć w drogę do kogo, do czego, 2) W. ś. z czym = wystąpić z czym, 3) W. ś. coś robić = zamierzyć coś robić.

1. Wybrałem się wczoraj do nich. *Mp.* 2. Wybrałeś się niepotrzebnie z tym pytaniem. *Mp.* 3. Jużeśmy się wybierali maszerować na Warszawę. *Strug.* Wybierał się wyjść na ulicę. *Dąbr.*

Zwrot: 1) wybrać się do kogo z wizytą. *SW;* 2) wybrać się na spacer, na przejażdżkę.

Wybrakować (dok.) — brakować (niedok.) = przebierać. Formy i składnia jak: brakować = przebierać.

Wybredny w czym.

Wybredzać (tylko w postaci niedok.), nie: wybrydzać. I Formy: wybredzam, wybredzasz...; wybredzaj!; wybredzający; wybredzał, wybredzali. II Składnia: W. w kim, w czym.

Wybrnąć (tylko w postaci dok.). I Formy: wybrnę, wybrniesz, wybrnie...; wybrnij!; wybrnąwszy; wybrnął, wybrnęłem, wybrnęli. II Składnia: W. z czego.

Zwroty: wybrnąć z biedy, z kłopotów, z długów...

Nie wiem, jak teraz wybrnąć z tego kłopotu. *Zapol.*

Wybrudzić (dok.) — wybrudzać (niedok.). I Formy: 1) wybrudzę, wybrudzisz, wybrudzi, wybrudzimy...; wybrudź! wybrudźcie!; wybrudzony; wybrudziwszy; wybrudził, 2) wybrudzam, wybrudzasz...; wybrudzaj!; wybrudzający; wybrudzany; wybrudzał. II Składnia: W. co.

Wybrzeże, dlm tych wybrzeży.

Wybuchać (niedok.) — wybuchnąć (dok.). I Formy: 1) wybucham, wybuchasz...; wybuchaj!; wybuchający; wybuchał, 2) wybuchnę, wybuchniesz...; wybuchnij!; wybuchnął, wybuchnąłem, wybuchnęli lub wybuchł, wybuchłem, wybuchli. II Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopełn.) = wydostawać się gwałtownie na zewnątrz, wyrywać się, zrywać się, 2) W. co (rzadko, dawn.) = gwałtownie wyrzucać co, 3) W. czym = unosić się czym.

1. Z komina wybuchnął płomień. *Mp.* Z długo tajonych uraz i żalów wybuchły w końcu nieporozumienia. *Mp.* 2. Etna kamienie i siarczyste wybucha ognie. *Cyt. SW.*

Zwroty: wybuchać gniewem, złością, oburzeniem, płaczem... *SW.*

Zwierzęta wybuchnęły złością. *Wikt.*

Wybudować (dok.) — budować (niedok.). Formy i składnia jak: budować.

Wybyć (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: być. II Znaczenie: 1) W. = pozostać w jakim miejscu, wytrzymać do końca, 2) W. = (!) ustąpić, odejść (! rus.) (Krasn. 80).

1. Mówi, że u mnie żadna sługa nie wybędzie. *Zapol.*

Zwrot: wybyć ze służby, z szeregów... (! rus.) = opuścić służbę, szeregi.

Wycelować (dok.) lub **wycelić.** I Formy: 1) wycelować, jak: celować, 2) wycelę, wycelisz, wyceli, wycelimy...; wycel!; wyceliwszy; wycelił. II Składnia jak: celować.

Wycelił, wystrzelił. *Mick.*

Wychłodzić (dok.) — wychładzać (niedok.). Formy i składnia jak: ochłodzić—ochładzać.

Wychodne.

Zwroty: 1) mieć wychodne (o służących); 2) na wychodnym coś robić.

Wychodzić (niedok. lub dok.)—wyjść (dok.). I Formy jak: chodzić — iść. II Znaczenie i składnia: 1) wychodzić (dok.) co = chodzeniem zdobyć co, chodzeniem odbyć co, chodzeniem zniszczyć, 2) wychodzić (niedok.) — wyjść (dok.) po kogo, po co; za kim, za czym; do kogo, do czego; na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chodzić).

1. Chodził, chodził, aż w końcu wychodził sobie to, czego chciał. *Mp.* Wychodził po ojcu żałobę. *SW.* Wychodzić kapotkę, trzewiki. *SW.*

Zwroty: 1) wychodzić (niedok.) na czym źle lub dobrze = osiągać w czym zły lub dobry interes; 2) wychodzić na swoim, *SF* lub na swoje (na czyste) = ukończyć transakcję handlową bez straty; 3) wychodzić z kim źle lub dobrze = kończyć z kim jakąś sprawę, postępować źle lub dobrze; 4) wychodzić z czego obronną ręką, *SF* = wychodzić z czego cało, kończyć jakieś przedsięwzięcie bez straty, wydostawać się z opałów bez szwanku; 5) wychodzić z biedy, z kłopotów, z długów, z choroby; 6) wychodzić (niedok.) źle lub dobrze na fotografii, na portrecie lub w odtworzeniu literackim; 7) wychodzić (niedok.) na to, że... = kończyć się na tym, że...; 8) wychodzić z czego z honorem. *SW;* 9) wychodzić na człowieka, *SW* = stawać się człowiekiem na stanowisku; 10) wychodzić na jaw, wychodzić na wierzch; 11) oliwa wychodzi na wierzch, *SW* = prawda się ujawnia; 12) okna wychodzą na ogród, na podwórze, na ulicę... *SW;* 13) ksiądz wychodzi ze mszą; wychodzi msza. *SW;* 14) krokiem z domu nie wychodzić, *SW* = siedzieć ustawicznie w domu; 15) wychodzić na dwór, na przechód = wychodzić z potrzebą naturalną; 16) słońce wychodzi zza chmur. *SW;* 17) wychodzić z jakiejś zasady, z jakiegoś założenia, *SW* = brać jakąś zasadę, jakieś założenie za punkt wyjścia rozumowania; 18) wychodzić z wojska. *SW;* 19) wychodzić na emeryturę; 20) wychodzić z formy, *SW* = tracić formę, tracić dobry wygląd; 21) wychodzić z wprawy. *SW;* 22) wychodzić ze zwyczaju, z mody. *SW;* 23) wychodzić z głowy, z pamięci. *SW;* 24) wychodzić za kogo (za mąż). *SW;* 25) wychodzić (z druku). *SW;* 26) wychodzić z urny, *SW* = być wybranym; 27) coś wychodzi od kogoś, *SW* = ktoś jest inicjatorem czegoś; 28) coś komu bokiem wychodzi, *SW* = ktoś za coś ciężko odpokutuje; 29) coś wychodzi na jedno drugiemu = jedno równe drugiemu; 30) tydzień, miesiąc, rok... wychodzi = tydzień, miesiąc, rok... upływa; 31) umowa, kontrakt, paszport wychodzi, *SW* (= traci swoją moc prawną); 31) na coś wychodzi tyle a tyle pieniędzy, tyle a tyle materiału...; 32) wychodzić w jakąś kartę, w kiery, w piki..., w asa, w króla, w dziesiątkę...; 33) wychodzi z czegoś nieporozumienie, awantura, historia... (! rus.) = robi się z czegoś nieporozumienie...; 34) zadanie komuś wychodzi (! rus.) = zadanie komuś wypada.

1. Wyszedł na tym jak Zabłocki na mydle (= źle). *Mp.* Wyjdziemy na tym najgorzej. *Nowak.* 3. Wychodzi z ludźmi uczciwie. *SW.* 4. Ani jeden nie powinien był wyjść cało. *Strug.* 6. Osoby występujące w powieści wychodzą za blado. *Cyt. PJ 1, 142.* 7. Wyszło na to, że... *Dąbr.* 8. Wychodzi ze sprawy z honorem. *SW.* 10. Wychodzą na jaw takie rzeczy. *Dąbr.*

Wychodztwo lub **wychodźstwo** (PA), nie: wychodźtwo.

Wychodźca — Formy: lp ten wychodźca, tego wychodźcy, temu wychodźcy, tego wychodźcę, wychodźco!, tym wychodźcą, o tym wychodźcy, lm ci wychodźcy, tych wychodźców, tym wychodźcom...

Wychować (dok.) — wychowywać (niedok.). I Formy: 1) wychowam, wychowasz, wychowaj!; wychowany; wychowawszy; wychował, 2) wychowuję, wychowujesz...; wychowuj!; wychowujący; wychowywany; wychowywał. II Składnia: 1) W. kogo — na kogo, 2) W. kogo — na czym (gdy się wymienia środki wychowawcze), 3) W. kogo— w czym (gdy się wymienia atmosferę wychowawczą).

1. Nie wychowam ich na prostaków. *Dąbr.* 2. Wychowywał go na wzorach klasycznych. *Mp.* 3. Wychowywał syna w ideologii romantyzmu. *Mp.*

Wychowanie.

Zwroty: 1) wychowanie od kogo otrzymać lub odebrać; 2) wychowanie komu dać.

Wychowaniec, dlp tego wychowańca, mlm ci wychowańcy, dlm tych wychowańców.

Wychowawca — wychowawczyni. Formy: 1) wychowawca, jak: dawca, 2) wychowawczyni, jak: gospodyni.

Wychód (prow.) = wyjście.

Wychrapać się, ale: chrapać (bez zaimka: się). Formy jak: chrapać.

Wychrzcić (tylko w postaci dok.). I Formy jak: ochrzcić. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo = przez chrzest przyjąć do Kościoła chrześcijańskiego kogoś, kto był przedtem innej religii, 2) ochrzcić kogo = przez chrzest przyjąć do Kościoła chrześcijańskiego dziecko, które jeszcze żadnej religii nie wyznawało.

Wychrzta (r. wsp.). Formy: lp ten (ta) wychrzta, tego (tej) wychrzty, temu (tej) wychrzcie, tego (tę) wychrztę, wychrzto!, tym (tą) wychrztą, o tym (tej) wychrzcie, lm te wychrzty, tych wychrztów (rm), tych wychrzt (rż), tym wychrztom, tych wychrztów (rm), te wychrzty (rż), tymi wychrztami, o tych wychrztach.

Wychwycić (dok. jednokr.) — wychwycać (niedok. jednokr.) — wychwytać (dok. wielokr.) — wychwytywać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) wychwycić — wychwycać, jak: zachwycić — zachwycać, 2) wychwytać — wychwytywać, jak: pochwytać — pochwytywać. II Składnia: W. kogo, co.

Wychwycił wielki swój nóż do walki z morskimi potworami. *Cyt. SW.* Kukułka, gdy się wylęże, innym (nie: drugim) ptaszętom karmię wychwyta..., a tak rychło tyje. *Cyt. SW.* Szlachta rwała się do krzesła, które spod Fleminga wychwytywano. *Krasz. cyt. SW.*

Wyciąć (dok.) — wycinać (niedok.). I Formy jak: przeciąć — przecinać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym = wyrznąć, cięciem usunąć kogo, co, wykrajać co, cięciem zrobić co, 2) W. kogo, co — w co lub po czym = uderzyć kogo, co — w co lub po czym.

1. Mając bicz omal mu ślepiów nie wyciął. *Cyt. SW.* Kazał wszystkich jeńców wyciąć. *Cyt. SW.* 2. Prawda, że mię wyciął w gębę, alem mu za to wiele rzeczy nagadał. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) wyciąć kogo w pień = wymordować co do jednego; 2) wyciąć komu policzek. *SW* = wymierzyć komu policzek.

1. Szwedów w pień wycięli. *Sienk.*

Wyciągnąć (dok.) — wyciągać (niedok.).

I Formy jak: pociągnąć — pociągać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym — z czego = ciągnąc wyrwać kogo, co — czym — z czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która się znajduje wewnątrz jakiegoś przedmiotu), 2) W. co — czym — z kogo (gdy się wymienia rzecz, która się znajduje wewnątrz człowieka, któremu się wyciąga), 3) W. kogo, co — czym — od kogo = wywlec kogo, co — czym — od kogo (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która się znajduje obok człowieka, któremu się wyciąga), 4) W. kogo — za kim, za czym = ciągnąc wyprowadzić kogo w ślad za kim, za czym, 5) W. kogo — na co = ciągnąc wyprowadzić kogo — na co, namawiać kogo — na co. nieznacznie zmuszać kogo — do czego (gdy się wymienia cel, do którego się kogoś pociąga), 6) W. co = naprężać, wydłużać, rozpościerać, 7) W. (bez dopełn. nijak.) = wyruszyć, 8) W. (!) = wyprowadzić się.

1. Obadwaj szable z pochew wyciągali. *Cyt. SW.* Nie można go było nigdy z domu wyciągnąć. *Mp.* 2. Wyciągnął z niego to zeznanie. *Mp.* 3. Wyciągnęli od niego wszystkie pieniądze. *Mp.* 4. Wyciągnął go za sobą. *Mp.* 5. Wyciągam babcię na opowiadania o podróżach. *Nowak.* 6. Krzyż, godło Niemców,... groźne ku Litwie wyciąga ramiona. *Mick. cyt. SW.* Z wyciągniętymi szyjami. *Zaremb.*

Zwroty: 1) wyciągać kogo z biedy. *SW;* 2) wyciągnąć kogo za uszy, *SW* = natrzeć komu uszu, wytargać za uszy; 3) wyciągać metrykę, *SW* = brać z akt; 4) wyciągać kogo na słówka, na wyznania; 5) wyciągać na kim lub od kogo podpis, zapłatę, przyrzeczenie, dług. *SW;* 6) wyciągać kogo na koszty; 7) wyciągnąć nogi, *SW* (rub.) = umrzeć; 8) wyciągać rękę, *SW* = żebrać; 9) wyciągać gębę, tchawicę, *SW* = wrzeszczeć, drzeć się; 10) wyciągać z czego korzyść, zysk. *SW;* 11) wyciągać kłusa, galopa. *SW;* 12) wyciągać w pole (o rolnikach lub o wojsku); 13) wyciągać coś na górę (!) = wciągać coś na górę, np. sanki. *Kr. 1, 101;* 14) wyciągać, wysnuwać lub wywodzić z czego wniosek. *Kr. 2, 184.*

Wyciec (dok.) — wyciekać (niedok.). Formy: 1) wyciec, jak: ciec, 2) wyciekam, wyciekasz, wycieka,...; wyciekaj!; wyciekający; wyciekał.

Wycieczka.

Zwrot: na wycieczce = w czasie wycieczki.

Ta rzecz popsuła się dopiero na tej ślicznej wycieczce. *Natk.*

Wycieńczyć (dok.) — wycieńczać (niedok.). I Formy: 1) wycieńczę, wycieńczysz, wycieńczy, wycieńczymy...; wycieńcz! wycieńczcie!; wycieńczony; wycieńczywszy; wycieńczył, 2) wycieńczam, wycieńczasz...; wycieńczaj!; wycieńczający; wycieńczany; wycieńczał, wycieńczali. II Składnia: W. kogo — czym.

Wycier lub **wycior**; dlp tego wycieru (wycioru).

Wycierać, nie: wycirać. Ob. Wytrzeć.

Wycierpieć — Formy jak: cierpieć, ale: nacierpieć się (z zaimkiem: się).

Wycieśniać (! rus.) = wypierać, usuwać (z ros. wytiesniat').

Wycinany — Znaczenie: 1) W. = poddawany właśnie wycinaniu (niedok.), 2) W.= poddawany zwykle wycinaniu, mający tę własność, że musi być wycięty (dok.). Por. Posrebrzany.

2. Suknia z przodu wycinana. *SW.* Wycinana robota. *SW.*

Wycisnąć (dok.) — wyciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć — ciskać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z kogo, z czego = cisnąc wydobyć co — z kogo, z czego, 2) W. kogo, co (! dawn.) = wyprzeć, usunąć, wypchnąć kogo, 3) W. co = cisnąc wyrobić co, odbić co.

Zwroty: 1) wyciskać łzy. *SW;* 2) wyciskać pieczęć. *SW;* 3) wyciskać ślad; 4) wyciskać na kim wrażenie.

Wycofać (dok.) (nie: wycofnąć) — wycofywać (niedok.). Formy: 1) wycofać, jak: cofać, 2) wycofuję, wycofujesz... (nie: wycofywam, wycofywasz..., ani: wycofywuję, wycofywujesz...); wycofuj!; wycofujący; wycofywany; wycofywał.

Zwroty: 1) wycofać kapitał, pieniądze z przedsiębiorstwa.

Wycofać się (dok.) — wycofywać się (niedok.). Formy jak: wycofać — wycofywać.

Zwroty: 1) wycofać się z przykrego położenia. *SW;* 2) wycofać się z życia publicznego. *SW;* 3) wycofać się na upatrzone pozycje (o wojsku).

Wyczekać (dok.) — wyczekiwać (niedok.). I Formy: 1) wyczekać, jak: czekać, 2) wyczekiwać, jak: oczekiwać. II Składnia: W. kogo, czego. Por. Czekać, Oczekiwać.

Wyczekiwał swej pory. *Dyg.* Nie potrzebowałam wyczekiwać zmiłowania ludzkiego. *Zapol.* Wyczekiwałem smutku. *Choyn.* Wyczekiwał niecierpliwie jego śmierci. *Siedl.*

Wyczekujący — wyczekująco. Ob. Kojący— kojąco.

Przypatrywała się niespokojnie i wyczekująco wchodzącemu mężczyźnie. *Bałuc. cyt. SW.*

Wyczerpać (dok.) lub **wyczerpnąć** — wyczerpywać (niedok.). I Formy: 1) wyczerpać, jak: czerpać, 2) wyczerpuję, wyczerpujesz...; wyczerpuj!; wyczerpujący; wyczerpywany; wyczerpywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co (w postaci dok.: wyczerpać lub wyczerpnąć) = zaczerpnąć, zaczerpnąwszy zabrać, 2) W. kogo, co (przen.) (w postaci dok.: wyczerpać) = osłabić kogo, co.

1. Wszystkie zdroje wyczerpnął. *SW.* 2. Wyczerpał siły. *Mp.*

Wyczerpanie czego.

Zwroty: 1) być na wyczerpaniu; 2) mieć się na wyczerpaniu = być na wyczerpaniu; 3) mieć się ku wyczerpaniu=zbliżać się ku wyczerpaniu.

3. (Radość), co już ku wyczerpaniu się miała. *Bartk.*

Wyczerpujący — wyczerpująco. Ob. Kojący — kojąco.

Przedstawił całą sprawę wyczerpująco. *Mp.*

Wyczucie czego, nie: dla czego.

Zwrot: mieć wyczucie czego, nie: dla czego.

Miał wyczucie realizmu rzeczy politycznych (nie: dla realizmu...). *IKC 31 VII 33.*

Wyczuć (dok.)—wyczuwać (niedok.). I For-

my jak: odczuć — odczuwać. II Składnia: 1) W. co — czym = którymś ze zmysłów bądź jakąś władzą duchową wykryć, rozpoznać co, 2) W. co — z czego = rozpoznać co — na podstawie czego (gdy się wymienia coś, na podstawie czego się rozpoznaje), 3) W. co — w kim, w czym = rozpoznać, wykryć co w kim — w czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, w której się coś rozpoznaje).

1. Wyczuwał żywym ciałem każde dotknięcie lepkich palców. *Ostr.* 2—3. Z twarzy wyczuł w nim bliskiego człowieka. *Bartk.*

Zwrot: wyczuwać trudności (!) = odczuwać trudności.

Wyczyścić (dok.) — wyczyszczać (niedok.). Formy i składnia jak: oczyścić—oczyszczać.

Wyczytać (dok.) — wyczytywać (niedok.). I Formy jak: odczytać — odczytywać. II Składnia: 1) W. co (gdy mowa o tekście wyczytanym), 2) W. o czym (gdy mowa o treści tekstu wyczytanego), 3) W. że..., 4) W. co = przez czytanie odkryć co, dowiedzieć się czego.

1. Wyczytałem tę wiadomość w gazecie. *Mp.* 2. Wyczytała z listów mężowskich o prędkim powrocie jego. *Cyt. SW.* 3. Wyczytałem, że jutro ma być pogoda. *Mp.* 4. W obliczach rycerzy wyczytał cały los wyprawy. *SW.*

Zwrot: wyczytać co z czyich oczu. *SW.*

Wyćwiczyć (dok.)—ćwiczyć (niedok.). Formy i składnia jak: ćwiczyć.

Wydać (dok.) — wydawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — na co = dać kogo, co od siebie lub z siebie — na co (gdy się wymienia przedmiot, czynność lub stan, dla których lub z powodu których kogoś lub coś się z siebie lub od siebie daje), 2) W. kogo — komu = oddać kogo w moc czyją, 3) W. kogo — przed kim = zdradzić kogo, 4) W. co lub W. że... = ujawnić, dać poznać co.

1. Wydała go na samowładzę. *Żerom.* Można centa wydać od razu na jedzenie. *Kad.* 2. Wydał go nieprzyjacielowi. *Mp.* 3. Czasem wydawała nas przed mamą. *Nowak.* 4. Postać bernardyna wydawała, że mnich ten nie zawsze w kapturze chodził. *Mick.*

Zwroty: 1) wydawać kogo na świat; 2) wydawać książkę; 3) wydawać głos, krzyk; 4) wydać ostatnie tchnienie; 4) wydawać resztę lub wydawać coś (złotego, grosz...) reszty; 6) wydawać owoce, plon; 7) wydawać ucztę, obiad... *SW;* 8) wydawać komu wojnę, bitwę. *SW;* 9) wydawać komu proces, *SW* = wytaczać komu proces; 10) wydać komu świadectwo. *SW;* 11) wydać służbie robotę, *SW* = wydzielić robotę; 12) wydać kogo za mąż za kogo lub wydać kogo za kogo; 13) wydać kogo w czyje ręce = oddać kogo w czyjąś moc; 14) wydać dekret, manifest. *SW;* 15) wydać tajemnicę. *SW.*

Wydać się (dok.) — wydawać się (niedok.). I Formy jak: wydać — wydawać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. na kogo, na co = wyzuwać się z pieniędzy na kogo, na co, 2) W. ś. z czym = zdradzić się z czym, 3) W. ś. za kogo (za mąż), 4) W. ś. tak czy inaczej = mieć taki czy inny wygląd, wyglądać tak czy inaczej, 5) W. ś. komu — czym (nie: być czym) = zdawać się komu — czym, przybierać w oczach czyich postać czego, 6) W. ś. (nieosob. w 3 os. lp), że = zdaje się, że...

1. Wydaliśmy się na tej wycieczce do ostatniego grosza. *Mp.* 2. Nigdy się z tymi projektami nie wydawała. *Mp.* 3. Rada by się była za niego wydać. *Mp.* 4. Przez różowe szkiełka cały świat różowo się nam wydaje. *Mp.* 5. Dusza wydawała mu się jeziorem (nie: być jeziorem). *Przybysz.* To wydawało się trochę niepokojące. *Nałk.* Świat wydawał się taki, jaki pewno wydaje się ptakom. *Nałk.* 6. Wydaje mi się, że zadaniu temu nie podołam. *Mp.*

Wydajność czego.

Zwrot: wydajność pracy. *Por. Kr. 2, 266.*

Wydanie.

Zwroty: 1) panna na wydaniu; 2) być na wydaniu (o pannie oczekującej na męża).

Wydarzenie.

Zwrot: zbieg wydarzeń.

Ucieszony tak doskonałym zbiegiem wydarzeń. *Żerom.*

Wydatek na kogo, na co; dlp tego wydatku.

Zwroty: 1) ponosić wydatek; 2) przeprowadzić wydatek przez kasę; 3) opędzać wydatki, *SF* = z trudem równać wydatki z dochodami; 4) zwrócić wydatki; 5) przyznać koszty wydatków, nie: przyznać wydatki; 6) rozczłonkowanie wydatków (!) = rozdzielenie lub podział wydatków. *DUMK 25 VII 32.*

Nie opędziwszy wydatków. *Sierosz.*

Wydatnie = wybitnie, wyraźnie, w znacznym stopniu.

Wydatny = wystający, wyróżniający się, wybitny.

Zdobył wydatne stanowisko. *Szpot.*

Wydąć (dok.) — wydymać (niedok.). Formy jak: rozdąć — rozdymać.

Wydążyć (dok.) — wydążać (niedok.). Formy i składnia jak: nadążyć — nadążać.

Wydech — wydychać, nie: wydechać. Ob. Oddech. Forma: dlp tego wydechu.

Wydeptać (dok.)(nie: wydepnąć) — wydeptywać (niedok.). I Formy: 1) wydepczę, wydepczesz, wydepcze..., rzadko: wydepcę, wydepcesz, wydepce... (dawn.)(nie: wydeptam, wydeptasz, wydepta...); wydepcz! wydepczcie!; wydeptany; wydeptawszy; wydeptał, 2) wydeptuję, wydeptujesz... (nie: wydeptywam, wydeptywasz...); wydeptuj!; wydeptujący; wydeptywany; wydeptywał. II Składnia: W. co — czym.

Wydębić (dok.)—wydębiać (niedok.). I Formy: 1) wydębię, wydębisz, wydębi, wydębimy...; wydęb! wydębcie! (nie: wydąb! wydąbcie!); wydębiony; wydębiwszy; wydębił, 2) wydębiam, wydębiasz...; wydębiaj!; wydębiający; wydębiany; wydębiani, wydębiał, wydębiali. II Znaczenie i składnia: 1) W. (rub.) kogo, czym = złoić, wybić kogo — czym, 2) W. (rub.) co — z kogo, od kogo lub na kim — za co = wyciągnąć co — z kogo lub od kogo, wymusić co — na kim.

1. Wydębić komu skórę. *Cyt. SW.* 2. Udało jej się wydębić, po prostu wyżebrać za olbrzymią cenę nieco mąki. *Żerom.*

Wydłubać (dok.) — wydłubywać (niedok.). I Formy: 1) wydłubać, jak: dłubać, 2) wydłubuję, wydłubujesz...; wydłubuj!; wydłu-

bujący; wydłubywany; wydłubywał. II Składnia: 1) W. co — czym = dłubiąc zrobić co, 2) W. co — czym — w czym lub z czego = dłubiąc usunąć, wydobyć co — czym — w czym lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: odłupać).

1. Wydłubać dziurę. 2. Wydłubuje rodzynki z ciasta. *Mp.*

Wydłużyć (dok.) — wydłużać (niedok.). Formy jak: podłużyć — podłużać.

Wydma, dlm tych wydm.

Wydmuchać (dok.) — wydmuchnąć (dok. jednokr.) — wydmuchiwać (niedok.), nie: wydmuchywać. I Formy: 1) wydmuchać — wydmuchiwać, jak: przedmuchać — przedmuchiwać, 2) wydmuchnąć, jak: dmuchnąć. Ob. Dmuchać. II Składnia: 1) W. co = dmuchając zrobić, osiągnąć co, 2) W. co—z czego = dmuchając wyrzucić co — z czego.

1. Wydmuchać bańkę mydlaną. 2. Wydmuchiwać plewy z ziarna.

Wydobyć (dok.) — wydobywać (niedok.). I Formy jak: zdobyć — zdobywać. II Składnia: 1) W. co lub czego (w dopełnieniu cząstk.), 2) W. co (czego) — z czego (gdy się wymienia przedmiot lub miejsce, z którego się coś wydobywa), 3) W. co — od kogo (gdy się wymienia osobę, od której ma się coś wydobyć, wykołatać co — z kogo, wymusić co — od kogo.

1. Wydobędę pieniędzy. *Prus.* 2. Wydobyć gwóźdź ze ściany. *SW.* 3. Słowa z niego nie wydobędzie. *SW.* Nie wydobędziesz od niego grosza długu. *SW.*

Zwroty: 1) wydobyć dokument z akt. *SW;* 2) wydobyć kogo z biedy. *SW;* 3) wydobyć głos lub wydobyć głosu.

Wydostać (dok.) — wydostawać (niedok.). I Formy jak: przestać (przestanę) — przestawać. II Składnia jak w czasowniku: wydobyć.

Wydra, dlm tych wydr.

Zwrot: ni pies, ni wydra (rub.) = ni to, ni owo, nie wiadomo co.

To jest ni pies, ni wydra. *Danił.*

Wydrapać (dok.) — wydrapywać (niedok.). I Formy jak: oddrapać — oddrapywać. II Składnia: 1) W. komu — co = drapiąc wydrzeć komu — co, 2) W. kogo = mocno kogo podrapać.

Zwroty: wydrapać komu oczy (przen.) = dokuczyć komu.

Wydrapać się na górę (!) = wdrapać się na górę (Kr. 1, 101).

Wydrążyć (dok.) — wydrążać (niedok.). I Formy: 1) wydrążyć, jak: drążyć, 2) wydrążam, wydrążasz...; wydrążaj! wydrążajcie!; wydrążający; wydrążany; wydrążał, wydrążali. II Składnia: W. co — w czym.

Wydrukować (dok.). Ob. Drukować.

Wydrwić (dok.) — wydrwiwać (niedok.). I Formy jak: podrwić — podrwiwać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co (ale: drwić z kogo, z czego) = wyszydzić, wyśmiać kogo, co, 2) W. co — na kim, od kogo lub z kogo = drwinami wymusić co — na kim, wyłudzić co — od kogo lub z kogo.

1. Uczuć moich nie wydrwisz. *Wikt.* 2. Brandenburczyk starał się wydrwić na Polakach inwestyturę. *Stasz. cyt. SW.* Często pieniążki od ojca wydrwiwała. *Cyt. SW.*

Wydrzeć (dok.) — wydzierać (niedok.). I Formy: 1) wydrzeć, jak: drzeć, 2) wydzieram, wydzierasz...; wydzieraj!; wydzierający; wydzierany; wydzierał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = darciem coś zrobić, 2) W. co = darciem coś zniszczyć, 3) W. kogo, co — komu — z czego = drąc wyciągnąć, zabrać kogo, co — komu — z czego, 4) W. kogo — za co = wytargać kogo, za co.

1. Wydarł dziurę w ubraniu. 2. Wydarł ubranie. Wydarł wszystkie koszule. *Mp.* 3. Wydarł kawał płótna z koszuli. *SW.* Wydarł sobie strzałę z ciała. *Cyt. SW.* 4. Wydarł go za uszy. *Mp.*

Zwroty: 1) wydrzeć co—komu z gardła (tryw.) = przemocą brutalną coś—komu wydrzeć; 2) wydrzeć co — komu spod serca = a) pozbawić kogoś jakiegoś umiłowanego przedmiotu; b) ujawnić czyjeś skryte serdeczne myśli; 3) wydzierać sobie kogo, co z rąk do rąk = walczyć, zabiegać o kogo, o co zawzięcie, 4) jak psu z gardła wydarty (tryw. o ubraniu) = zmiętoszony, podarty.

Wydrzeć się (dok.) — wydzierać się (niedok.). I Formy jak: wydrzeć — wydzierać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. z czego = drąc wyzuć się z czego, zedrzeć co, 2) W. ś. (bez dopełn. lub z czego) = wydobyć się, wydostać się z czego na wierzch, 3) W. ś. komu = szamocząc się wyrwać się komu, 4) W. ś. do kogo, do czego (tylko w postaci niedok.) = z upragnieniem wyrywać się do kogo, do czego, pragnąc się do kogo, do czego dostać.

1. Całkiem z koni się wydarł. *Bartk.* Dzieci mi się ze wszystkiego wydarły. *Dąbr.* 2. Woda poprzez kamienie wydarła się na wierzch. *Mp.* 3. Ledwo się z jego uścisków wydarłem. *Mp.* 4. Dziecko do matki się wydziera. *SW.*

Zwrot: wydzierać się na górę = wdrapywać się, wydostawać się na górę.

Wydusić (dok.)—wyduszać (niedok.). I Formy: 1) wydusić, jak: dusić, 2) wyduszam, wyduszasz...; wyduszaj!; wyduszający; wyduszany; wyduszał. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = dusząc wygnieść, podusić, 2) W. co — z kogo lub na kim = wyłudzić co — od kogo, wymóc co — na kim.

Zwroty: 1) wydusić pieczeń. *SW;* 2) wydusić z kogo pieniądze, wyznanie, obietnicę; 3) wydusić szybę (!) = wytłoczyć, wybić, stłuc szybę. *Kr. 1, 103.*

3. Synek urzędnika... wydusił (zam.: wytłoczył, wybił) szybę i spadł na bruk ulicy. *Cyt. Kr. 1, 103.*

Wydwarzać (tylko w postaci niedok.). I Formy: wydwarzam, wydwarzasz...; wydwarzaj!; wydwarzający; wydwarzał, wydwarzali. II Składnia: W. z kogo = wyniośle z kogo żartować, z góry kogo traktować.

Wydychać, nie: wydechać, ale: wydech.

Wydział — I Formy: dlp tego wydziału, mjsclp. w tym wydziale, nie: w wydziele. II Znaczenie: 1) W. = podział, dzielenie, 2) W. dział, część, oddział, sekcja, 3) W. = (!) zarząd (pod wpływem niem. Ausschuss).

1. Ustęp o wydziałach, tj. podziałach majątku pomiędzy dzieci... *Cyt. SW.* 2. Wydział ruchu na kolei żelaznej. *SW.* Wydział administracyjny magistratu. *SW.* Wydział humanistyczny uniwersytetu. 3. We wczorajszych wyborach do zarządu (nie: do wydziału) miejskiego... *Cyt. Kr. 1, 147.* Na walnym zgromadzeniu członków Towarzystwa... wybrano następujący zarząd (nie: wydział). *Cyt. Kr. 1, 147.* zarząd powiatowy, nie: wydział powiatowy.

Wydzielać się (! rus.) = wyróżniać się, odznaczać się.

Wydzielić (dok.) — wydzielać (niedok.). I Formy jak: oddzielić — oddzielać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = oddzielając wydobyć, wypuścić, wyrzucić z siebie co, 2) W. komu lub dla kogo — co = wyznaczyć komu — co, 3) W. kogo, co — z czego (! dawn. dziś rus. por. ros. wydielit' kogo, czto) = oddzielając wyłączyć kogo, co — z czego, 4) W. kogo, co (! rus.) = wyróżnić kogo.

1. Człowiek słaby wydziela nadmierną ilość potu. 2. Lidę dla siebie wydzielił. *Mick. cyt. SW.* 3. Wydzielił (zam.: wyłączył) ze społeczeństwa wiernych. *Mp.* 4. Wydzielił (zam.: wyróżnił) go swoją sympatią. *Mp.*

Wydzierżawić (dok.)—dzierżawić (niedok.). Formy i składnia jak: dzierżawić.

Wydźwignąć (dok.) — wydźwigać (niedok.) lub wydźwigiwać. I Formy: 1) wydźwignąć, jak: dźwignąć, 2) wydźwigać, jak: dźwigać, 3) wydźwiguję, wydźwigujesz...; wydźwiguj!; wydźwigujący; wydźwigiwany; wydźwigiwał. II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Wygadać (dok.) — wygadywać (niedok.). I Formy: 1) wygadam, wygadasz...; wygadaj!; wygadany; wygadał, 2) wygaduję, wygadujesz...; wygaduj!; wygadujący; wygadywany, wygadywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = gadaniem wypowiedzieć, ujawnić, zdradzić co, 2) W. na kogo, na co (tylko w postaci niedok.) = wymyślać, narzekać na kogo, na co, 3) W. (bez dopełn. tylko w postaci niedok.) = paplać.

1. On całą rzecz wygadał. *Cyt. SW.* 2. Wygaduje na mnie głupstwa. *I. Dąbr.* 3. Co pan wygaduje? jakże można? *Orzesz.*

Wygadać się (dok.) — wygadywać się (niedok.). I Formy jak: wygadać — wygadywać. II Składnia: 1) W. ś. (bez dopełn.) = nagadać się do woli, 2) W. ś. z czym = zbytnim gadaniem zdradzić się z czym.

Wygapić (dok.)—wygapiać (niedok.). I Formy: 1) wygapię, wygapisz, wygapi, wygapimy...; wygap!; wygapiwszy; wygapił, 2) wygapiam, wygapiasz...; wygapiaj!; wygapiający; wygapiał, wygapiali. II Użycie: używa się tylko w zwrocie: wygapić (wygapiać) oczy na kogo, na co = wybałuszać oczy na kogo, na co.

Wygapił oczy na ganek i przybudówkę nową. *Krasz. cyt. SW.*

Wygapić się (dok.) — wygapiać się (niedok.). I Formy jak: wygapić — wygapiać. II Składnia: W. ś. na kogo, na co.

Wygapiały się na to bezbożne Francuzy. *Berent.*

Wygarnąć (dok.) — wygarniać (niedok.), nie: wygarnywać (gw. dawn.), ani: wygartać (dawn.), ani: wygartywać (dawn.). I Formy jak: ogarnąć — ogarniać. II Składnia: W. co — z czego.

Wygasić (dok.)—wygaszać (niedok.). I Formy jak: zagasić — zagaszać. II Składnia: W. co — czym.

Wygasnąć (dok.) — wygasać (niedok.). I Formy jak: zagasnąć—zagasać. II Składnia: W. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Wygiąć (dok.) — wyginać (niedok.). I Formy jak: nagiąć — naginać. II Składnia: W. co—w co (gdy się przedstawia kształt, który się nadaje przedmiotowi przez wygięcie).

Wygiął kij w pałąk.

Wyginany — Znaczenie: 1) W. = poddawany wyginaniu (niedok.), 2) W. = mający tę właściwość, że musi być wygięty (dok.). Ob. Posrebrzany.

2. Meble wyginane.

Wygląd czego = powierzchowność, zewnętrzna postać czego; dla tego wyglądu, nie: wyględu.

Posiadał wygląd przeciętnego (zam. zwykłego) człowieka. *Orzesz. cyt. SW.*

Zwroty: 1) na wygląd lub z wyglądu = na oko, z pozoru, z powierzchowności; 2) sądzić kogo z wyglądu, *SW* = sądzić kogo z pozoru; 3) wyglądem swoim budzić takie czy inne uczucia.

3. Wyglądem swoim budził w nas wszystkich podejrzenie. *Mp.*

Wyglądać (niedok.) — wyglądnąć (dok. prow.), częściej: wyjrzeć. I Formy jak: oglądać — oglądnąć — obejrzeć. II Znaczenie i składnia: 1) W. (czynny) na kogo, na co — czym lub przez co, albo z czego = wychyliwszy się patrzeć na kogo, na co—czym lub przez co (gdy się wymienia przedmiot, przez który się patrzy), albo z czego (gdy się wymienia przedmiot, z którego się patrzy), wychylać się, sterczeć na zewnątrz (o przedmiotach martwych), 2) W. (nijak. tylko w postaci niedok.) na kogo, na co lub jak kto, co, jak jaki — z czego = mieć wygląd kogo, czego — z powodu czego być podobnym do kogo, do czego — z czego (gdy się wymienia jakiś szczegół, który komuś nadaje wygląd kogoś czy czegoś), 3) W. (czynny) kogo, czego = z upragnieniem wyczekiwać kogo, czego.

1. Wygląda przez lufcik na ulicę. *SW.* Wyglądam z okna. *SW.* Wyjrzyj oknem z domu! *SW.* Skały wyglądają z wody. *Cyt. SW.* 2. Wyglądał z barwy niby odłam opoki. *Dyg.* Ludzie wyglądali jak nieprzytomni. *Reym.* Wyglądało to na zwykłe szopki. *Choyn.* Wygląda z ruchów na młodzieńca. *Dąbr.* To wygląda na podejrzenie. *Grusz.* Wszystko wyglądało na daleko idące zwierzenia. *Iwasz.* Ożenił się z panną, która wyglądała jak bóstwo. *Parand.* 3. Oto wiadomości, których od ciebie o twojej ziemi wyglądają obce narody. *Stasz.* Wyglądał powrotu. *Żerom.*

Zwroty: jak to wygląda lub na co to wygląda, ale: do czego to podobne.

Wygładzać (niedok.) = morzyć głodem. Ob. Wygłodzić.

Wygładzić (dok.) — wygładzać (niedok.) = (z)robić co gładkim. I Formy: 1) wygładzić, jak: gładzić, 2) wygładzam, wygładzasz...; wygładzaj!; wygładzający; wygładzany; wygładzał, wygładzali. II Składnia: W. co — czym.

Wygłodzić (dok.) — wygładzać (niedok.). Formy jak: ogłodzić — ogładzać.

Wygłosić (dok.) — wygłaszać (niedok.). Formy jak: ogłosić — ogłaszać.

Zwroty: wygłosić mowę, odczyt, kazanie, naukę.

Wygnać (dok.) lub **wygonić** — wyganiać (niedok.). I Formy: 1) wygnam, wygnasz...; wygnaj!; wygnany; wygnawszy; wygnał, 2) wygonię, wygonisz, wygoni, wygonimy...; wygoń!; wygoniwszy; wygonił, 3) wyganiam, wyganiasz...; wyganiaj!; wyganiający; wyganiany, wyganiani; wyganiał, wyganiali. II Składnia: W. kogo — od kogo — z czego.

Gdy Bóg wygnał grzesznika z rajskiego ogrodu, nie chciał przecie, ażeby człowiek zginął z głodu. *Mick.*

Wygnanie.

Zwroty: 1) mieszkać na wygnaniu; 2) na wygnaniu coś robić.

Mieszka na wygnaniu. *Prus.*

Wygnaniec, dlp tego wygnańca, wlp wygnańcze!, mlm ci wygnańcy, dlm tych wygnańców.

Wygnieść (dok.) — wygniatać (niedok.). I Formy: 1) wygnieść, jak: gnieść, 2) wygniatam,...; wygniataj!; wygniatający; wygniatany; wygniatał. II Składnia: W. co — czym — z czego.

Wygoda.

Zwrot: z wygodą (= wygodnie) coś robić.

Jechaliśmy z wygodą. *Mp.* Z wygodą stanąłem na najwyższym cyplu. *Stasz.*

Wygodny — Składnia: 1) W. dla kogo, rzadziej: komu (dawn.), 2) W. do czego.

1. Bliskość piwnic wygodna służącej czeladzi. *Mick.* 2. Pokój cichy, wygodny do pracy.

Zwroty: 1) wygodna suknia; 2) wygodne (= nieuciążliwe) warunki. *SW.*

Wygodzić (dok.) — wygadzać (niedok.). Formy i składnia jak: dogodzić—dogadzać.

Wygoić (dok.) — wygajać (niedok.). I Formy: 1) wygoić, jak: goić, 2) wygajam, wygajasz...; wygajaj!; wygajający; wygajany; wygajał, wygajali. II Składnia: 1) W. co — czym, 2) W. kogo — z czego = wyleczyć kogo — z czego.

1. Wygoił ranę maścią. 2. Wygoił go z ran.

Wygonić. Ob. Wygnać.

Wygotować (dok.) — wygotowywać (niedok.). I Formy jak: przygotować — przygotowywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = wywarzyć co, 2) W. co — z czego = przez gotowanie wyciągnąć, usunąć co — z czego, lub wyczyścić co — z czego. (Por. Obłupać), 3) W. co — dla kogo lub komu = przygotować, sporządzić co — dla kogo.

1. Wygotuj kalafior. 2. Wygotuj sól z mięsa. Wygotuj garnek. 3. Czytał wygotowany raport. *Niemc.* Wygotowałem na piśmie plan, obliczenie. *Żerom.*

Wygrabić (dok.) — wygrabiać (niedok.). I Formy: 1) wygrabić, jak: grabić, 2) wygrabiam, wygrabiasz...; wygrabiaj!; wygrabiający; wygrabiany; wygrabiał, wygrabiali. II Składnia: W. co — czym — z czego.

Grabiami wygrabiali wszelką mierzwę z roli. *Cyt. SW.*

Wygrać (dok.) — wygrywać (niedok.), nie: wygrawać (dawn.). I Formy: 1) wygrać, jak: grać, 2) wygrywam, wygrywasz...; wygrywaj!; wygrywający; wygrywany; wygrywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co—na czym, nie: z czego = odegrać co — na jakimś instrumencie, 2) W. co — od kogo — w co = wziąć co od kogo grając w jakąś grę, 3) W. co — na czym = zyskać co— na czym (gdy się wymienia jakieś przedsięwzięcie).

1. Język jest dlań czułym narzędziem, na którym (nie: z którego) wygrywa przedziwne melodie. *Cyt. Szeffs. 21.* 2. Wygrał od niego w karty dwa złote. *Mp.* 3. Wygrał na tym, że siedział spokojnie. *Mp.* Wygrała los na loterii. *Dąbr.*

Zwroty: 1) ktoś wygrał wielki los na loterii = kogoś spotkało wielkie powodzenie; 2) ktoś jest wygrany = ktoś właśnie (w tej chwili, gdy o tym mowa) wygrał; 3) wygrać bitwę, proces, sprawę sądową.

Wygrana, dlp tej wygranej..., mlm te wygrane (odmiana przymiotnikowa).

Zwrot: dać za wygraną (nie: za wygranę, ani: za wygrane) = uznać się za pokonanego, odstąpić od czego, zrezygnować z czego, godzić się z losem.

Nie dawał za wygraną. *Sienk.* Nie dawała za wygraną. *Dąbr.*

Wygrany.

Zwrot: jestem wygrany = wygrałem. Ob. Wygrać.

Wygrażać lub **wygrażać się** (zwykle w postaci niedok.). I Formy: wygrażam (się), wygrażasz (się)...; wygrażaj (się)!; wygrażający (się); wygrażał (się), wygrażali (się). II Składnia: W. (ś.) komu — czym.

Wygryźć (dok.) — wygryzać (niedok.). I Formy jak: ugryźć — ugryzać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = gryząc przebić co, 2) W. co = gryząc zrobić co, 3) W. co = gryząc zniszczyć co, 4) W. kogo (przen.) = dokuczając wystraszyć, wypchnąć, zmusić kogo do ustąpienia.

1. Robek drzewo wygryza. *SW.* 2. Pies wygryzł dziurę w kanapie. 3. Mole wygryzły kilim. 4. Intrygowali, aż w końcu go wygryźli. *Mp.*

Wygrzać (dok.) — wygrzewać (niedok.). I Formy jak: nagrzać — nagrzewać. II Znaczenie i składnia: W. kogo, co = przez dłuższe grzanie dobrze kogo, co ogrzać. Por. Nagrzać.

Wygrzmocić (tylko w postaci dok.), nie: wygrzmotać. I Formy jak: grzmocić. II Składnia: W. kogo, co — czym.

Wygubić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: gubić.

Wygwizdać (dok.) (nie: wygwizdnąć) — wygwizdywać (niedok.). I Formy: 1) wygwizdać,

jak: gwizdać, 2) wygwizduję, wygwizdujesz...; wygwizduj!; wygwizdujący; wygwizdany; wygwizdywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. (nijak. tylko w postaci niedok.) = bawić się gwizdaniem, 2) W. kogo (czyn.) = gwizdaniem wyszydzić kogo, gwizdaniem zmusić kogo do usunięcia się, 3) W. kogo (czyn.) = gwizdaniem wywołać, wywabić kogo.

Wyhodować (dok.)—(niedok.) hodować. Formy jak: hodować.

Wyimek = wyciąg, wyjątek; dlp tego wyimka.

Wyjaśnić (dok.)—wyjaśniać (niedok.). I Formy jak: objaśnić — objaśniać. Znaczenie: 1) W. co = uczynić co jasnym, 2) W. co — komu = wyświetlić, wytłumaczyć co — komu.

Wyjaśnić się = wyjaśnieć = stać się jasnym. Formy: 1) wyjaśnić się, jak: wyjaśnić, 2) wyjaśnieję, wyjaśniejesz...; wyjaśniej!; wyjaśniały; wyjaśniał, wyjaśnieli.

Wyjaśnienie — Składnia: 1) W. czego (gdy się wymienia rzecz lub sprawę, którą się wyjaśnia bezpośrednio), 2) W. co do czego, nie: na co (gdy się wyjaśnia rzecz lub sprawę, z powodu której daje się wyjaśnienia).

2. Wyjaśnienie co do okoliczności faktycznych.

Wyjawić (dok.) — wyjawiać (niedok.). I Formy: 1) wyjawię, wyjawisz, wyjawi, wyjawimy...; wyjaw! wyjawcie!; wyjawiony; wyjawiwszy; wyjawił, 2) wyjawiam, wyjawiasz...; wyjawiaj!; wyjawiający; wyjawiany; wyjawiał, wyjawiali. II Składnia: W. komu — co.

Zwrot: wyjawić komu tajemnicę.

Wyjazd, dlp tego wyjazdu.

Zwroty: 1) wyjazd do miasta; 2) wyjazd do wsi (gdy mowa o jakiejś określonej miejscowości), ale: wyjazd na wieś (gdy mowa o wyjeździe poza miasto na świeże powietrze); 3) wyjazd na urlop; 4) wyjazd na robotę.

1. Porozumieć się co do wyjazdu do miasta. *Dąbr.*

Wyjąć (dok.) — wyjmować (niedok.), nie: wyjmywać, ani: wyjmać. I Formy jak: nająć — najmować. II Składnia: W. co — z czego = wydostać, wyłączyć co — z czego.

Zwroty: 1) wyjąć dokument z akt; 2) wyjąć kogo spod prawa, spod opieki.

Wyjąkać (dok.)—wyjąknąć (dok. jednokr.), (nie: wyjęknąć) — wyjąkiwać (niedok.), nie: wyjękiwać. Por. Wyjęczeć. I Formy: 1) wyjąkam, wyjąkasz...; wyjąkaj!; wyjąkany; wyjąkał, 2) wyjąknę, wyjąkniesz...; wyjąknij!; wyjąknąwszy; wyjąknął, wyjąknęłem, wyjąknęli, 3) wyjąkuję, wyjąkujesz...; wyjąkuj!; wyjąkujący; wyjąkiwany; wyjąkiwał. II Składnia: W. co = jąkając się wypowiedzieć co.

Wyjątek z czego lub od czego; dlp tego wyjątku.

Drugi wyjątek z prawidła. *Krasn.*

Zwroty: 1) z wyjątkiem, nie: za wyjątkiem (rus. por. ros. za iskluczeńjem). *Krasn. 52. PJ 1, 104;* 2) w drodze wyjątku (!) = wyjątkowo. *KJU 1, 4.*

1. Wszyscy z wyjątkiem jego samego. *Sienk.* Z wyjątkiem psa Burka nic już nie przybyło w gospodarstwie. *Prus.* 2. Pozwolić wyjątkowo (nie: w drodze wyjątku). *Cyt. KJU 1, 4.* Jako wyjątek (nie: w drodze wyjątku) przyjechał mąż Joli. *Iwasz.*

Wyjątkowo, nie: wyjątkowie (prow. lit.).

Wyjąwszy kogo, co = prócz kogo, prócz czego.

Wyjechać (dok.) — wyjeżdżać (niedok.). I Formy jak: najechać — najeżdżać. II Znaczenie i składnia: 1) W. od kogo — z czego — do kogo, do czego — na co — po co — za czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: jechać), 2) W. z kim, z czym (przen. tryw.) = popisać się kim, czym, 3) W. na kogo — z czym = wyjechać przeciw komu — z czym.

1. Wyjechał z domu do krewnych na wieś. *Mp.* Wyjechali na szosę. *Dąbr.* Wyjechali na ślub kuzynki. *Perz.* Wyjechał na polowanie. *Nałk.* Wyjechała za sprawunkami. *Mp.* 2. Zawsze ze swymi przodkami wyjeżdża. *SW.* 3. Wyjechał na nieprzyjaciela z wojskiem.

Zwroty: 1) wyjechać z gębą, z pyskiem, z buzią (tryw.) = rozewrzeć gębę, zacząć wymyślać; 2) wyjechać kogo kijem, *SW* = wygrzmocić kogo kijem.

Wyjednać (dok.) — wyjednywać (niedok.). I Formy: 1) wyjednam, wyjednasz, wyjedna...; wyjednaj! wyjednajcie!; wyjednany; wyjednał, 2) wyjednywam, wyjednywasz, rzadziej: wyjednuję, wyjednujesz...; wyjednywaj!, rzadziej: wyjednuj!; wyjednywający, rzadko: wyjednujący; wyjednywany; wyjednywał. II Składnia: W. co — komu lub dla kogo — u kogo, nie: od kogo.

Wyjednała u rządu. *Nałk.* Wyjednam u niego pomoc. *SW.*

Zwrot: wyjednać u kogo łaskę. *SW.*

Wyjeść (dok.) — wyjadać (niedok.). I Formy: 1) wyjeść, jak: jeść, 2) wyjadam, wyjadasz...; wyjadaj!; wyjadający; wyjadany; wyjadał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego, 2) W. (przen.) kogo = wygryźć kogo, dokuczając zmusić kogo do ustąpienia.

Wyjeżdżać. Ob. Wyjechać.

Wyjęczeć (dok.) — wyjękać (dok. jednokr.) — wyjękać (niedok.). Por. Wyjąkać. I Formy: 1) wyjęczę, wyjęczysz, wyjęczy, wyjęczymy...; wyjęcz! wyjęczcie!; wyjęczawszy; wyjęczał, wyjęczeli, 2) wyjęknę, wyjękniesz...; wyjęknij!; wyjęknąwszy; wyjęknął; wyjęknąłem, wyjęknęli, 3) wyjękam, wyjękasz...; wyjękaj!; wyjękający; wyjękał. II Znaczenie i składnia: W. co = jęcząc wyrazić co, wystękać co.

Wyjęzyczyć się (dok.) — wyjęzyczać się (niedok.). I Formy: 1) wyjęzyczę się, wyjęzyczysz się, wyjęzyczy się, wyjęzyczymy się...; wyjęzycz się! wyjęzyczcie się!; wyjęzyczył się, 2) wyjęzyczam się, wyjęzyczasz się...; wyjęzyczaj się!; wyjęzyczający się; wyjęzyczał się. II Znaczenie: W. ś. (nijak.) = porozumieć się za pomocą języka.

Z początku trudno się (mu) było wyjęzyczyć. *Danił.*

Wyjmować, nie: wyjmywać, ani: wyjmać. Ob. Wyjąć.

Zwrot: wszyscy nie wyjmując kogo = wszyscy nie wyłączając kogo.

Wszyscy nie wyłączając i jego samego myśleli. *Sienk.*

Wyjrzeć. Ob. Wyglądać.

Wyjście, nie: wychód (prowinc.). Składnia: W. z czego — do czego.

Zwroty: 1) punkt wyjścia do czego, nie: dla czego; 2) jest wyjście (nie ma wyjścia) z czego = jest środek (nie ma środka) załatwienia czego; 3) położenie bez wyjścia.

2. Nie było wyjścia z tej sprawy. *Dąbr.* Nie ma innego wyjścia. *Natk.*

Wyjść. Ob. Wychodzić.

Wykadzić (dok.) — wykadzać (niedok.). I Formy: 1) wykadzić, jak: kadzić, 2) wykadzam, wykadzasz...; wykadzaj!; wykadzający; wykadzany; wykadzał, wykadzali. II Składnia: 1) W. kogo — czym = dobrze okadzić kogo — czym, 2) W. (przen.) kogo — z czego = kadząc wypłoszyć, wypędzić kogo.

Wykapać (dok.) — wykapnąć (dok. jednokr.) — wykapywać (niedok.). Formy i składnia jak: skapać — skapnąć — skapywać.

Wykapany (przen.) (nie: wykapały) = zupełnie, całkowicie podobny.

Ależ, to wykapana matka! (o synu). *Mp.*

Wykarmić (dok.) — wykarmiać (niedok.). I Formy jak: odkarmić—odkarmiać. II Składnia: W. kogo — czym.

Wykasłać (dok.) lub **wykaszlać** — wykaszlnąć (jednokr.) — wykasływać (niedok.) lub wykaszliwać. Formy jak: odkasłać (odkaszlać, odkaszlnąć) — odkasływać (odkaszliwać).

Wykaz = (zwykle) rejestr przedmiotów, które powinny być (w przeciwieństwie do spisu, czyli rejestru przedmiotów, które są); wykaz jest (zwykle) rejestrem teoretycznym, spis — rejestrem realnym (nieraz różnice znaczeniowe między tymi wyrazami się zacierają). Forma dlp tego wykazu.

Zwroty: 1) prowadzić wykaz; 2) sporządzać wykaz; 3) wykaz zaktualizowany na I.IV (!) = wykaz zgodny ze stanem z dnia 1.IV; 4) z wykazem, nie: przy wykazie.

Wykazać (dok.) — wykazywać (niedok.). I Formy jak: pokazać — pokazywać. II Składnia: 1) W. komu — co = pokazać, wytknąć, przedstawić komu — co, 2) W. co = okazać, ujawnić.

1. Wykazał mu jego nietakt. *Mp.* 2. Wykazywał znajomość rzeczy. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wykazać w czym takt, panowanie, umiar; 2) wykazać co rachunkiem, na liczbach. *SW.*

Wykazać się (dok.) — wykazywać się (niedok.). I Formy jak: wykazać — wykazywać. II Znaczenie i składnia: W. ś. czym (nie: z czego) = wylegitymować się czym.

Chodzi tu o wielu osiadłych na Ukrainie na prawach szlacheckich, a szlachectwem wykazać się nie mogących. *Jeż. cyt. SW.* Wykazują się znajomością (nie: ze znajomości) języków obcych. *Cyt. Kr. 1.*

Wykąpać (zwykle w postaci dok.) — (rzadko) wykąpywać (niedok.). I Formy: 1) wykąpać, jak: kąpać, 2) wykąpuję, wykąpujesz..., (nie: wykąpywam, wykąpywasz...); wykąpuj!; wykąpujący; wykąpywany; wykąpywał. II Składnia jak w czasowniku: kąpać.

Wykierować (dok.) — wykierowywać (niedok.). I Formy: 1) wykierować, jak: kierować, 2) wykierowuję, wykierowujesz..., rzadko: wykierowywam, wykierowywasz... (nie: wykierowywuję...); wykierowuj! (wykierowywaj!); wykierowujący; wykierowywany; wykierowywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — do czego lub ku czemu = zwrócić co — ku czemu, wycelować co — ku czemu, — (przen.) przeprowadzić co — ku czemu, nadać czemu jakiś obrót, 2) W. kogo — co = wykształcić, wychować kogo — na co, 3) W. kogo (żart.) = urządzić kogo, postawić kogo w trudnym położeniu.

1. Wykierować działo ku miastu. *SW.* 2. Niepotrzebnie mię tylko na babę wykierowali. *I. Dąbr.* 3. Ładnie go wykierowali! *Mp.*

Wykląć (dok.) — wyklinać (niedok.). Formy i składnia jak: przekląć — przeklinać.

Wyklęty, nie: wyklnięty. Ob. Kląć.

Wykluczony = wyłączony.

Zwrot: coś jest wykluczone.

Nie jest wykluczone. *Natk.*

Wykluczyć (dok.) — wykluczać (niedok.). I Formy: 1) wykluczę, wykluczysz, wykluczy, wykluczymy...; wykluczl wykluczcie!; wykluczony; wykluczywszy; wykluczył, 2) wykluczam, wykluczasz...; wykluczaj!; wykluczający; wykluczany. II Składnia: W. kogo, co — spośród kogo lub z czego, nie: od czego = wyłączyć kogo, co — spośród kogo lub z czego.

Zasada równości wyklucza szacunek. *I. Chrzan. cyt. PJ 10, 140.*

Zwrot: to wykluczone (! germ. por. niem. das ist ausgeschlossen) = to niemożliwe.

Wykluć się (dok.) (nie: wykłuć się) — wykluwać się (niedok.) (Kr. 2, 184). I Formy: 1) wykluje się...; wykluj się!; wykluty; wykluwszy się; wykluł się, 2) wykluwa się...; wykluwaj się!; wykluwający się; wykluwał się. II Składnia: 1) W. ś. = wylęgnąć się (o ptakach), 2) W. ś. (przen.) z czego = przez stopniowy rozwój powstać z czego.

1. Od chwili wyklucia się z jajka. *Małacz.* 2. Z tej sympatii musiało się coś wykluć (nie: wykłuć). *I. Dąbr.* Rozmówki, z których się pożyteczne wykluwały (nie: wykłuwały) działania. *Kruczk.*

Wykład, dlp tego wykładu.

Zwroty: 1) mieć wykłady; 2) prowadzić wykłady. *SW.*

Wykładać. Ob. Wyłożyć.

Wykłócić się (dok.) — wykłócać się (niedok.). I Formy: 1) wykłócić się, jak: kłócić się, 2) wykłócam się, wykłócasz się...; wykłócaj się!; wykłócający się; wykłócał się. II Składnia jak: kłócić się.

Wykłuć (dok.) — wykłuwać (niedok.), nie: wykalać, ani: wykałać (dawn.), ale: wykałaczka. I Formy: 1) wykłuć, jak: kłuć, 2) wykłuwam, wykłuwasz...; wykłuwaj!; wykłuwający; wykłuwany; wykłuwał. II Skła-

dnia: 1) W. co = kłuciem wyrobić co, 2) W. co = kłuciem wybić, wyłupić co.
Zwrot: ciemno, choć oko wykol.

Wykoleić (dok.) — wykolejać (niedok.). I Formy: 1) wykoleję, wykoleisz, wykolei, wykoleimy...; wykolej!; wykolejony; wykoleiwszy; wykoleił, 2) wykolejam, wykolejasz...; wykolejaj!; wykolejający; wykolejany; wykolejał, wykolejali. II Składnia: W. co.
Zwrot: człowiek wykolejony = człowiek, który nie zdobył podstawy moralnej ani specjalności zawodowej.

Wykonać (dok.) — wykonywać (niedok.). I Formy: 1) wykonam, wykonasz...; wykonaj!; wykonany; wykonawszy; wykonał, 2) wykonuję, wykonujesz..., rzadziej: wykonywam, wykonywasz... (dawn.) (nie: wykonywuję, wykonywujesz...); wykonuj!; (wykonywaj!); wykonujący; (wykonywający); wykonywany; wykonywał (PJ 32, 89). II Składnia: W. co.
Jego ekonomia wykonywa się wedle raz ustanowionych celów. *Kołłąt.* Wykonuje (nie: wykonywuje) polecenia. *Żerom.*
Zwroty: 1) wykonać rysunek. *SW;* 2) wykonać ruch, zwroty, cięcie. *SW;* 3) wykonać utwór muzyczny; 4) wykonać sztukę na scenie; 5) wykonać próbę. *SW;* 6) wykonać zamach. *SW;* 7) wykonać przysięgę. *SW;* 8) wykonać zamiar, zlecenie, prawo, zadanie, przepis. *SW;* 9) wykonać na kim wyrok.

Wykonanie.
Zwrot: wprowadzić co w wykonanie = wykonać co. *PJ 12, 50.*

Wykonawca czego. Formy: lp ten wykonawca, tego wykonawcy, temu wykonawcy, tego wykonawcę, wykonawco!, tym wykonawcą, o tym wykonawcy; lm ci wykonawcy, tych wykonawców, tym wykonawcom, tych wykonawców...

Wykonawstwo (!) = wykonanie.
Powierzenie wykonania (nie: wykonawstwa) robót. *KJMK.*

Wykończyć (dok.) — wykończać (niedok.) lub wykańczać. I Formy: 1) wykończyć, jak kończyć, 2) wykończam (wykańczam), wykończasz (wykańczasz)...; wykończaj! (wykańczaj!); wykończający (wykańczający); wykończał (wykańczał). II Składnia: W. co.
Słońce wykończa swe dzieło. *Dyg.* Pracuje wykończając swoją wielką teorię. *Goet.* Brwi wykańczające łukiem ruchy powiek. *Grusz.*

Wykop pod drogę (!) = przekop (DUMK 26 XI 34).

Wykopać (dok.) — wykopywać (niedok.). I Formy: 1) wykopać, jak: kopać, 2) wykopuję, wykopujesz...; wykopuj!; wykopujący; wykopywany; wykopywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = kopaniem zrobić co, 2) W. co — z czego = kopiąc wygrzebać, wydobyć co — z czego.
1. Wykopać dół, studnię. *SW.* 2. Wykopać drzewo. *SW.*
Zwrot: wykopać co spod ziemi = z trudem coś zdobyć.
Choćbym miał konia spod ziemi wykopać. *Sienk.*

Wykorzenić (dok.)—wykorzeniać (niedok.). I Formy: 1) wykorzenię, wykorzenisz, wykorzeni, wykorzenimy...; wykorzeń! wykorzeńcie!; wykorzeniony; wykorzeniwszy; wykorzenił, 2) wykorzeniam, wykorzeniasz...; wykorzeniaj!; wykorzeniający; wykorzeniany; wykorzeniał, wykorzeniali. II Składnia: W. co — z czego.

Wykorzystać (! germ. por. niem. ausnutzen) — wykorzystywać (!) = wyzyskać, spożytkować — wyzyskiwać, spożytkowywać (SW, PJ 1, 43, JP 7, 143, JP 11, 126).
Wyzyskać (nie: wykorzystać) źródła naukowe. *Cyt. JP 11, 126.* Ludzkie siły będą tam wyzyskane (lub spożytkowane, nie: wykorzystane) do ostatka. *Nałk.*

Wykpić (dok.)—wykpiwać (niedok.). I Formy jak: okpić — okpiwać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = wyszydzić, wyśmiać kogo, co, 2) W. co — od kogo = wyłudzić co — od kogo.

Wykpić się (dok.) — wykpiwać się (niedok.). I Formy jak: wykpić — wykpiwać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. z kogo = nakpić się, naśmiać się z kogo, 2) W. ś. od czego = wykręcić się, wywinąć się od czego.
2. Wykpił się od śmierci. *Małacz.*

Wykrajać (dok.) lub **wykroić** — wykrawać (niedok.) (nie: wykraiwać) — wykrawywać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) wykrajać (wykroić) — wykrawać, jak: odkrajać (odkroić) — odkrawać, 2) odkrawuję, odkrawujesz... lub odkrawywam, odkrawywasz...; odkrawuj! (odkrawywaj!); odkrawujący (odkrawywający); odkrawywany; odkrawywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = krając zrobić co, 2) W. co — z czego lub w czym = krając usunąć, wybrać co — z czego lub w czym.
1. Wykrajać figurkę z papieru. *SW.* 2. Wykrajał żywicę z drzewa. Wykrajał korę w drzewie.
Zwroty: 1) wykrajać, częściej wykroić suknię z materiału; 2) wykroić (nie: wykrajać) komu sztukę, *SW* = spłatać komu figla.

Wykraść (dok.)—wykradać (niedok.). I Formy jak: okraść — okradać. II Składnia: W. komu — kogo, co — z czego.

Wykres—wykresowy. Ob. Wykresowy. Formy: dlp tego wykresu, mlm te wykresy, nie: wykresa.
Zwrot: wykres sił poprzecznych (momentów zginających) w belce, nie: dla belki.

Wykresowy, — wykreślny. Znaczenie: 1) wykresowy (od: wykres) = związany z wykresem, przedstawiony w wykresie, 2) wykreślny (od: wykreślić) = dający się wykreślić, oparty na wykreślaniu.
1. Charakterystyka wykresowa (nie: wykreślna). *DUMK. 26 XI 34.* 2. Geometria wykreślna.

Wykreślić (dok.) — wykreślać (niedok.). I Formy jak: określić — określać. II Znaczenie: 1) W. co — czym — na czym = kreśląc wyrysowywać, 2) W. co — czym — w czym lub z czego = kreśląc usunąć, przekreślić.
1. Wykreślić figurę geometryczną. *SW.* 2. Wykreślić warunek z kontraktu. SW.

Wykręcić (dok.) — wykręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić—odkręcać. II Składnia: 1) W. co — czym — z czego = skręcić co — czym — z czego, 2) W. co — od czego lub do czego (zależnie od kierunku obrotu) = obrócić co — od czego lub do czego.

Wykręcić się (dok.) — wykręcać się (niedok.). I Formy jak: wykręcić — wykręcać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. od czego lub do czego (zależnie od kierunku obrotu) = obrócić od czego lub do czego, 2) W. ś. (przen.) od czego = gdy mowa o jakiejś pracy) lub z czego (gdy mowa o jakimś zbiegu okoliczności) = wywinąć się, wykpić się.

1. Wykręcił się od niego plecami. *Mp.* 2. Ma dobry język, od wszystkiego się wykręci. *Cyt. SW.* Od obiadu w Wilku wykręcił się. *Iwasz.* Wykręcała się od lekcji. *Dąbr.* Wykręcił się szczęśliwie z tego przykrego położenia. *Mp.*

Zwroty: 1) wykręcić się sianem, *SW* = wykpić się z czego tanim sposobem; 2) wykręcić się psim swędem (tryw.), *SW* = wykręcić się sianem.

1. Od niego (losu) chciała wykręcić się sianem. *Dąbr.*

Wykroczenie przeciw komu, przeciw czemu, nie: wykroczenie czego.

Wykroczenie przeciw zakazowi (nie: wykroczenie zakazu). *KJMK.* Nie poczuwał się do żadnego wykroczenia przeciw istniejącym przepisom. *Weyss.*

Wykroczyć (dok.) — wykraczać (niedok.). I Formy jak: przekroczyć — przekraczać. II Składnia: 1) W. z czego = wystąpić, wyjść z czego, 2) W. (przen.) przeciw komu, przeciw czemu = zawinić przeciw komu, przeciw czemu.

Wykroić. Ob. Wykrajać.

Wykruszały, — wykruszony. — Znaczenie: 1) wykruszały (od: wykruszeć) = ten, który skruszał 2) wykruszony (od: wykruszyć) = ten, którego wykruszono.

1. Na wykruszałym murze, na chwiejących się ławkach... wszędzie stali ludzie. *Zaremb.*

Wykruszeć (dok.) — (niedok.) kruszeć. Ob. Kruszeć. Formy jak: kruszeć.

Wykruszyć (dok.) — (niedok.) kruszyć. Ob. Kruszyć. Formy i składnia jak: kruszyć.

Wykryć (dok.)—wykrywać (niedok.). I Formy jak: odkryć — odkrywać. II Składnia: W. kogo, co.

Wykrygowany = nienaturalny w sposobie bycia. Ob. Krygować się.

Wykrzesać (dok.) — wykrzesywać (niedok.). I Formy jak: okrzesać — okrzesywać. II Składnia: W. co — czym — z czego.

Wykrztusić (dok.) — wykrztuszać (niedok.). I Formy: 1) wykrztuszę, wykrztusisz, wykrztusi, wykrztusimy...; wykrztuś! wykrztuście!; wykrztuszony; wykrztusił, 2) wykrztuszam, wykrztuszasz...; wykrztuszaj!; wykrztuszajcie!; wykrztuszający; wykrztuszany; wykrztuszał, wykrztuszali. II Składnia: W. co.

Zwrot: nie móc z siebie czego wykrztusić = nie móc czego powiedzieć.

Wykrzyczeć (tylko w postaci dok.) kogo = nakrzyczeć na kogo, zwymyślać kogo. Por. Wykrzyknąć. Formy jak: krzyczeć.

Wykrzyknąć (dok.) — wykrzykiwać (niedok.). Por. Wykrzyczeć. I Formy: 1) wykrzyknę, wykrzykniesz...; wykrzyknij!; wykrzyknąwszy; wykrzyknął, wykrzyknęłem, wykrzyknęli, nie: wykrzykłem, wykrzykli, 2) wykrzykuję, wykrzykujesz...; wykrzykuj!; wykrzykujący; wykrzykiwał. II Składnia: W. co = okrzykiem wypowiedzieć co.

Wykrzyknik.

Zwrot: położyć lub postawić wykrzyknik.

Wykształcenie.

Zwroty: 1) dawać komu wykształcenie; 2) pobierać wykształcenie, ale: odebrać (dok.) wykształcenie.

Wykształcić (dok.) — (niedok.) kształcić. Formy, znaczenie i składnia jak: kształcić.

Wykształtować (dok.) — (niedok.) kształtować. Formy, znaczenie i składnia jak: kształtować.

Wykuć (dok.) — wykuwać (niedok.). I Formy: 1) wykuję, wykujesz...; wykuj!; wykuty; wykuwszy, 2) wykuwam, wykuwasz,...; wykuwaj!; wykuwający; wykuwany; wykuwał. II Składnia: W. co — czym.

Wykupić (dok.) — wykupywać (niedok.), nie: wykupować, ale: kupować. Formy i składnia jak: odkupić — odkupywać.

Wykwint (= elegancja) — wykwintny — wykwintnie (nie: wykwit — wykwitny — wykwitnie). Forma dlp tego wykwintu.

Wykwit = szczyt rozwoju; dlp tego wykwitu.

Wykwitnąć (dok.) — wykwitać (niedok.). I Formy: 1) wykwitnąć, jak: kwitnąć, 2) wykwitam, wykwitasz...; wykwitaj!; wykwitający; wykwitał. II Składnia jak: kwitnąć.

Wylać (dok.) — wylewać (niedok.), nie: wyliwać. I Formy jak: odlać — odlewać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć do czego lub w co), 2) W. (przen. rub.) kogo — z czego = wyrzucić, usunąć kogo — z czego.

2. Wyleli mnie z mieszkania. *Danił.* Byliby go wyleli. *Makusz.*

Wylatać (niedok.). Ob. Wylecieć.

Wylatać się (dok.) = do woli się nalatać. Formy: wylatam się, wylatasz się..., wylatają się; wylataj się!; wylatawszy się; wylatał się.

Wylatywać. Ob. Wylecieć.

Wyląc (się) (dok.) lub **wylęgnąć (się)** — wylęgać (się) (niedok.) lub wylęgiwać (się). Por. Wylęgiwać się. Formy: 1) wyląc (się), wylęgnąć (się), jak: lęgnąć (się) — ląc (się), 2) wylęgam (się), wylęgasz się...; wylęgaj (się)!; wylęgający (się); wylęgał (się).

Wylądować (dok.) — (niedok.) lądować. Formy i składnia jak: lądować.

Wylec (dok.) lub **wylegnąć** — wylegać. Por. Wylegiwać się. Wylęgiwać się. I Formy: 1) wylegnie..., wylegną; wyległ, wylegli, nie: wylegnął, wylegnęli, 2) wylega, wylegają; wylegał, wylegali. II Znaczenie: W. = tłumnie wychodzić.

Wylegały przed swoje obejścia. *Bartk.*

Wylecieć (dok.)—wylatywać (niedok.), rzadziej: wylatać. Formy: 1) wylecieć — wylatać, jak: lecieć — latać. Ob. Latać, 2) wylatuję, wylatujesz..., wylatują; wylatuj!; wylatujący; wylatywał.

Chwytał czapkę i pędem wylatywał z domu. *Żerom.*

Wyleczyć (tylko w postaci dok.). I Formy: wyleczę, wyleczysz, wyleczy, wyleczymy...; wylecz! wyleczcie!; wyleczony; wyleczywszy; wyleczył. II Składnia: 1) W. komu—co, 2) W. kogo — z czego.

1. Wyleczył mu rany. 2. Wyleczył go z ran.

Wyleczyć się z czego.

Wyleczywszy się ze swych chorób. *Święt.*

Wylegać. Ob. Wylec.

Wylegać się. Ob. Wylegiwać się.

Wylegiwać się (tylko w postaci niedok.) (rzadziej: wylegać się) = długo leżeć, tracić czas na leżeniu. Por. Wylęgiwać się, wylęgać się. Formy: 1) wyleguję się, wylegujesz się...; wyleguj się!; wylegujący się; wylegiwał się, 2) wylegam się, wylegasz się...; wylegaj się!; wylegający się; wylegał się.

Długo się będziesz wylegiwał? *Prus.* Lepiej mi było po piekarniach się wylegiwać. *Sienk.*

Wyleźć (dok.) — wyłazić (niedok.). I Formy jak: leźć — łazić. II Składnia: 1) W. od kogo, 2) W. z czego.

Zwroty: 1) wyleźć z biedy; 2) bokiem komu coś wyłazi = coś pociąga dla kogoś przykre następstwa; 3) wyleźć na górę (!) = wleźć na górę.

3. Wlazł (nie: wylazł) na mur drugiego piętra. *Cyt. Kr. 1, 101.*

Wyleżeć (dok.). I Formy jak: leżeć. II Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopełn.) = dotrwać w leżeniu do końca, 2) W. co = leżeniem coś osiągnąć, 3) W. co = leżeniem wygnieść co.

Wyleżeć się (dok.) = do woli się należeć.

Wylęgarnia, dlp tej wylęgarni, dlm tych wylęgarni.

Wylękły lub **wylękniony.**

Telimena zdziwiona i prawie wylękła podnosiła się coraz. *Mick.* Wylękniona milczy. *Cyt. SW.*

Wyliczyć (dok.)—wyliczać (niedok.). I Formy jak: obliczyć — obliczać. II Składnia: W. kogo, co = po kolei obliczyć jednego po drugim.

Wyliczyć się (dok.) — wyliczać się (niedok.). I Formy jak: wyliczyć — wyliczać. II Składnia: W. ś. przed kim — z czego = zdać przed kim rachunek z czego.

Wylinieć (dok.) lub **wylenieć** [= wylinić się (wylenić się)] — linieć (lenieć) (niedok.). Formy: 1) wylinieć (wylenieć), jak: linieć (lenieć), 2) wylinię się (wylenię się), wylinisz się, wylini się...; wyliń się!; wyliniony lub wyliniały; wylinił się.

Wylizać (dok.)—wylizywać (niedok.). I Formy: 1) wylizać, jak: lizać, 2) wylizuję, wylizujesz...; wylizuj!; wylizujący; wylizywany; wylizywał. II Składnia: W. co—czym—z czego.

Wylizać się (dok.) — wylizywać się (niedok.). Znaczenie: 1) W. ś. = oczyścić się lizaniem, 2) W. ś. (przen. żart.) (z czego) = wyleczyć się.

2. Pan R. wylizawszy się wrócił do Wielkopolski. *Cyt. SW.*

Wylosować (dok.) — wylosowywać (niedok.). I Formy: 1) wylosuję, wylosujesz...; wylosuj!; wylosowany; wylosował, 2) wylosowuję, wylosowujesz..., rzadko: wylosowywam, wylosowywasz... (nie: wylosowywuję, wylosowywujesz...); wylosowuj! (wylosowywaj!); wylosowujący: (wylosowywający); wylosowywał. II Składnia: W. co.

Wyłabudać się (tylko w postaci dok.), nie: wyłabudzić się. I Formy: wyłabudam się, wyłabudasz się...; wyłabudaj się!; wyłabudawszy się; wyłabudał się. II Składnia: W. ś. (żart.) z czego = wydostać się z jakiej biedy.

Tobie potrzeba biedę przecierpieć i wyłabudać się własną siłą. *Krasz. cyt. SW.*

Wyładować (dok.) — wyładowywać (niedok.). I Formy: 1) wyładować, jak: ładować, 2) wyładowuję, wyładowujesz..., rzadziej: wyładowywam, wyładowywasz... (nie: wyładowywuję, wyładowywujesz...); wyładowuj! (wyładowywaj!); wyładowujący (wyładowywający); wyładowywany; wyładowywał. II Składnia W. kogo, co — z czego — do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: ładować).

Wyłamać (dok.) — wyłamywać (niedok.). I Formy jak: przełamać — przełamywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = łamiąc wybić, wyłupać co — z czego, 2) W. co = wygiąć, wykrzywić.

1. Wyłamać drzwi. *SW.* 2. One zwichnęły osadę mych skrzydeł i wyłamały do góry. *Mick. cyt. SW.*

Wyłamać się (dok.) — wyłamywać się (niedok.).

Zwroty: 1) wyłamywać się z posłuszeństwa, z władzy, z prawa. *SW;* 2) wyłamywać się od pracy, od obowiązku.

Wyłapać (dok.) (nie: wyłapić) — wyłapywać (niedok.). I Formy jak: przyłapać — przyłapywać. II Składnia: W. kogo, co = jednego po drugim wyłapać wszystkich.

Zwroty: 1) wyłapać listy (!) = przejąć listy. *Kr. 1, 98;* 2) wyłapać kogo na kradzieży lub innym przestępstwie (!) = przyłapać, schwytać kogo na kradzieży. *Kr. 1, 98;* 3) wyłapać kogo gdzie (!) = złapać, spotkać kogo po dłuższym poszukiwaniu.

1. Więcej obciążającym jest list przejęty (nie: wyłapany) przez władze... *Cyt. Kr. 1, 99.* 2. Przy-

łapał (nie: wyłapał) w piwnicy swej dozorcę domu na kradzieży. *Cyt. Kr. 1, 99.* 3. Dopiero go wczoraj złapał (lub znalazł, spotkał, nie: wyłapał) w ogrodzie. *Cyt. Kr. 1, 99.*

Wyłączony. Por. Wykluczony.

Zwrot: to jest wyłączone = to jest niemożliwe. tego nie należy brać w rachubę.

To jest wyłączone. *Nowak.* To nie jest wyłączone. *Nowak.*

Wyłączyć (dok.)—wyłączać (niedok.), nie: wyłanczać. I Formy jak: odłączyć — odłączać. II Składnia: W. kogo, co — z czego, nie: od czego.

On mnie wyłącza z całego świata. *I. Dąbr.*

Zwroty: 1) wyłączyć kogo z towarzystwa. *SW;* 2) wyłączyć światło elektryczne, prąd elektryczny.

Wyłonić się (dok.)—wyłaniać się (niedok.). I Formy: 1) wyłonię się, wyłonisz się, wyłoni się...; wyłoń się!; wyłoniony; wyłoniwszy się; wyłonił się, 2) wyłaniam się, wyłaniasz się...; wyłaniaj się!; wyłaniający się; wyłaniał się, wyłaniali się. II Składnia: W. ś. z czego.

Wieś wyłaniała się z mgieł. *Ostr.*

Wyłożyć (dok.)—wykładać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego — na co = wyjąwszy położyć lub rozłożyć co, 2) W. co — na co = wydać, ponieść koszt jaki — na co, 3) W. co = przedstawić co w przemówieniu, w odczycie, wyjaśnić, wytłumaczyć.

1. Wykładać towary ze skrzyni. *SW.* Wyłożyć pieniądze na stół. *SW.* 2. Wyłożył na ten dom wiele pieniędzy. *Mp.* 3. Wyłożył to nam jasno i dobitnie. *Mp.*

Zwroty: 1) wyłożyć konie = wyprząc konie; 2) wyłożyć ogłoszenie, listę wyborców, pismo z pozwem sądowym... (!) = wywiesić ogłoszenie, listę wyborców, pismo; 3) wyłożyć co na widok publiczny (!) = wystawić co na widok publiczny (o rzeczach); ogłosić, podać do wiadomości ogółu (o pismach).

3. Protokoł sądu konkursowego będzie podany do wiadomości ogółu (nie: wyłożony na widok publiczny) wraz z projektami. *Cyt. Kr. 1, 102.*

Wyłóg, dlp tego wyłogu (SW, Łoś, N).

Wyłudzić (dok.) — wyłudzać (niedok.). I Formy: 1) wyłudzę, wyłudzisz, wyłudzi, wyłudzimy...; wyłudź! wyłudźcie!; wyłudzony; wyłudziwszy; wyłudził, 2) wyłudzam, wyłudzasz...; wyłudzaj!; wyłudzający; wyłudzany; wyłudzał. II Składnia: W. co—od kogo.

Wyłupać (dok.) — wyłupywać (niedok.). I Formy jak: obłupać — obłupywać. II Znaczenie i składnia: W. co — z czego = wydłubać, wyłuskać co — z czego.

Wyłupać orzech z łupiny.

Wyłupić (dok.)—wyłupiać (niedok.). I Formy jak: obłupić — obłupiać. II Znaczenie i składnia: 1) W. komu oko = wydłubać, wykłuć oko, 2) W. oczy = wytrzeszczyć, wybałuszyć oczy, 3) W. co — od kogo lub na kim = wydusić co — od kogo, wymusić co — na kim, 4) W. kogo = wygrzmocić kogo.

Zwrot: wyłupić kieliszek (rub.) = golnąć (rub.), oczyścić, wypróżnić kieliszek.

Wyłuskać (dok.) (rzadziej: wyłuszczyć, rzadko: wyłusknąć)—wyłuskiwać (niedok.), rzadziej: wyłuszczać. I Formy: 1) wyłuskam, wyłuskasz...; wyłuskaj!; wyłuskany; wyłuskawszy; wyłuskał, 2) wyłuszczę, wyłuszczysz, wyłuszczy, wyłuszczymy...; wyłuszcz! wyłuszczcie!; wyłuszczony; wyłuszczywszy; wyłuszczył, 3) wyłusknę, wyłuskniesz...; wyłusknij!; wyłuskniety; wyłusknąwszy; wyłusknął, wyłusknąłem, wyłusknęli, 4) wyłuskuję, wyłuskujesz... (nie: wyłuskiwam, wyłuskiwasz...); wyłuskuj!; wyłuskujący; wyłuskiwany; wyłuskiwał, 5) wyłuszczam, wyłuszczasz...; wyłuszczaj!; wyłuszczający; wyłuszczany; wyłuszczał, wyłuszczali. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = łuszcząc wyjąć co — z czego, 2) W. co = łuszcząc oczyścić. Por. Obłupać.

1. Wyłuskać groch ze strączków. 2. Gospodarz postrzegł, że mu ktoś na polu wyłuskał strączki. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) wyłuskać kogo z pieniędzy = ogołocić kogo z pieniędzy; 2) wyłuszczyć (nie: wyłuskać) co = wyłożyć, wyjaśnić co szczegółowo; 3) wyłuszczyć stanowisko, punkt widzenia (!) = wyjaśnić stanowisko...

2. Wyłuszczył mu sprawę jasno i dokładnie. *Mp.* 3. Miał sposobność wyjaśnić (nie: wyłuszczyć) swoje stanowisko. *Cyt. Kr. 1, 101.*

Wymachiwać (tylko w postaci niedok.), nie: wymachywać. I Formy: wymachuję, wymachujesz... (nie: wymachiwam, wymachiwasz...); wymachuj!; wymachujący; wymachiwany; wymachiwał. II Składnia: W. czym.

Wymagać (tylko w postaci niedok.) = żądać, domagać się. Por. Wymóc. I Formy: wymagam, wymagasz...; wymagaj!; wymagający; wymagany; wymagał. II Składnia: 1) W. od kogo — czego (nie: co), 2) W. od kogo, żeby coś robił.

1. Zdawały się wymagać szacunku i poszanowania. *Bartk.* Tego nie można było od nich wymagać. *Nałk.*

Wymagający (od kogo, od czego) — wymagająco. Ob. Kojący — kojąco.

1. Jest człowiekiem mało wymagającym od życia. *Dąbr.* 2. Traktował wymagająco i surowo wybór jedzenia. *Grusz.*

Wymaganie.

Zwroty: 1) stawiać komu wymagania; 2) podług wymagań; 3) mieć wielkie wymagania.

Wymalować (dok.) — wymalowywać (niedok.). Formy i składnia jak: odmalować — odmalowywać.

Wymamić (dok.) (nie: wymanić) — wymamiać (niedok.). I Formy: 1) wymamić, jak: mamić, 2) wymamiam, wymamiasz...; wymamiaj!; wymamiający; wymamiany; wymamiał, wymamiali. II Składnia: W. co — od kogo = wyłudzić co — od kogo.

Wymarnieć = zmarnieć do szczętu. Formy i składnia jak: marnieć.

Wymarnować = zmarnować do szczętu. Formy i składnia jak: marnować.

Wymarznąć (dok.) — wymarzać (niedok.). I Formy jak: odmarznąć — odmarzać. II

Znaczenie i składnia: W. z czego lub od czego = zmarznąć doszczętnie z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Wymazać (dok.) — wymazywać (niedok.). I Formy jak: omazać — omazywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym = dokładnie, całkowicie omazać kogo, co, 2) W. co = mażąc zużyć co, 3) W. kogo, co — z czego = wykreślić, wyłączyć kogo, co — z czego.

Zwroty: 1) wymazać kogo z listy. *SW;* 2) wymazać kogo z pamięci; 3) wymazać co z hipoteki (!) = wykreślić co z hipoteki.

Wymiar, dlp tego wymiaru.

Zwroty: 1) wymiar sprawiedliwości. *SW;* 2) wymiar czasu; 3) wymiar na planie odciąć (nie: odłożyć). *DUMK 26 XI 34.*

Wymiąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: miąć.

Wymienić (dok.) — wymieniać (niedok.). I Formy: 1) wymienię, wymienisz, wymieni, wymienimy...; wymień! wymieńcie!; wymieniony; wymieniwszy; wymienił, 2) wymieniam, wymieniasz...; wymieniaj!; wymieniający; wymieniany, wymieniani; wymieniał, wymieniali. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = nazwać kogo, co z imienia, 2) W. kogo, co — na kogo, na co = zamienić kogo, co — na kogo, na co.

1. Wymienia osoby, które zna. *Cyt. SW.* 2. Wymienić pieniądze krajowe na zagraniczne. *SW.*

Zwrot: wymieniony wewnątrz (!) = wymieniony tu (tj. w przytoczonym piśmie).

Urząd donosi, że od wewnątrz wymienionego (zam.: od wymienionego w piśmie) ściągnięto grzywnę. *KJU 2, 3.*

Wymierzyć (dok.) — wymierzać (niedok.). I Formy: 1) wymierzyć, jak: mierzyć, 2) wymierzam, wymierzasz...; wymierzaj!; wymierzający; wymierzany; wymierzał, wymierzali. II Składnia jak w czasowniku: mierzyć.

Wymieszać (dok.) — (rzadko) wymieszywać (niedok.). I Formy: 1) wymieszać, jak: mieszać, 2) wymieszuję, wymieszujesz... (nie: wymieszywam, wymieszywasz...); wymieszuj!; wymieszujący; wymieszywany; wymieszywał. II Składnia: W. co — z czym.

Wymieść (dok.) — wymiatać (niedok. jednokr.) — wymiatywać (niedok. wielokr. lub jednokr.). I Formy: 1) wymieść — wymiatać, jak: odmieść — odmiatać, 2) wymiatuję, wymiatujesz...; wymiatuj!; wymiatujący; wymiatywany; wymiatywał. II Składnia: W. co — czym — z czego — do czego (gdy się wymienia jakieś pomieszczenie), — w co, (gdy się wymienia wnętrze jakiegoś naczynia), — na co (gdy się wymienia jakąś zewnętrzną powierzchnię, na którą się coś wymiata).

Wymię — Formy: lp to wymię, tego wymienia, temu wymieniu..., lm te wymiona, tych wymion, tym wymionom,...

Wymigać się (dok.) lub **wymignąć się** — wymigiwać się (niedok.). I Formy: 1) wymigać się — wymignąć się, jak: migać — mignąć, 2) wymiguję się, wymigujesz się...; wymiguj się!; wymigujący się; wymigiwał się. II Składnia: W. ś. od czego = wywinąć się, wykręcić się od czego.

Nie wymigam się od śmierci. *Małacz.*

Zwrot: wymigać się z opresji, z biedy...

Wymijający — wymijająco. Ob. Kojący — kojąco.

Tłumaczył się wymijająco. *Mp.*

Wyminąć (dok.) — wymijać (niedok.). Formy jak: minąć — mijać.

Wymiotować (niedok.) — zwymiotować (dok.). Formy i znaczenie jak: womitować. Ob. Womitować.

Na pewno bym zwymiotował. *Nowak.*

Wymioty (tylko w lm), nie: womity. Forma dop. tych wymiotów, nie: tych wymiot.

Zwrot: komuś zbiera się (nie: idzie) na wymioty.

Wymknąć się (dok.) — wymykać się (niedok.). I Formy: 1) wymknę się, wymkniesz się...; wymknij się!; wymknąwszy się; wymknął się, wymknąłem się, wymknęli się, nie: wymkłem się, wymkli się, 2) wymykam się, wymykasz się...; wymykaj się!; wymykający się; wymykał się. II Składnia: W. ś. komu — z czego — do kogo, do czego.

Przemyśliwa, jakby się to wymknąć Niemcom. *Strug.* Wymykał się nocą do domów pańskich. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) wymknąć się komu z rąk, *SW* = wypaść komu z rąk; 2) słówko się komu wymknęło. *SW;* 3) wymknąć się z tajemnicą. *SW;* 4) coś się wymyka spod wszelkiej kontroli; 5) coś się wymyka spod wszelkiego określenia lub wszelkiemu określeniu.

5. (To) wymyka się wszelkiemu określeniu. *Berent.*

Wymleć (dok.)—wymielać (niedok.). I Formy: 1) wymleć, jak: mleć, 2) wymielam, wymielasz...; wymielaj!; wymielający; wymielany; wymielał, wymielali. II Składnia jak: mleć.

Wymłócić (dok.) — wymłacać (niedok.). I Formy jak: omłócić — omłacać. II Składnia i znaczenie: 1) W. co — czym = cepami co wybić, 2) W. (przen.) kogo, co = wygrzmocić kogo, co, 3) W. co (przen.) = łapczywie zjeść co.

Wymoczyć (dok.) — wymaczać (niedok. lub dok.). Por. Odmoczyć, Zamoczyć. Formy i składnia jak: moczyć — maczać.

Wymodlić (dok.) — wymodlać (niedok.) lub wymadlać, ale: modlić się (z zaimk.: s i ę). I Formy: 1) wymodlić, jak: modlić się, 2) wymodlam, wymodlasz...; wymodlaj!; wymodlający; wymodlany; wymodlał, wymodlali. II Składnia: 1) W. co — od kogo lub u kogo = modlitwą wyprosić co — od kogo lub u kogo, 2) W. co — na kim = wymusić co — na kim.

Wymodlić się (dok.) (niedok.: wymadlać się) od czego = modlitwą wyzwolić się od czego.

Wymoknąć (dok.) — wymakać (niedok.). Formy jak: przemoknąć — przemakać.

Wymotać (dok.) — wymotywać (niedok.), nie: wymotowywać. I Formy jak: omotać—omotywać. II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Wymowa — wymowny, nie: wymówny, ale: małomówny.

* **Wymowa** wyrazów polskich nie zawsze odpowiada ich pisowni, bo pisownia polska opiera się nie tylko na zasadze głoskowej, lecz także na pokrewieństwie wyrazów, na ich pochodzeniu i na zwyczajach grafiki polskiej. Zwyczaje te nadają pewnym literom różne wartości głoskowe. Oto litery, które w piśmie polskim mogą oznaczać różne głoski:

1) Litera *e* oznacza zwykle samogłoskę: *e*, ale niekiedy oznacza także samogłoskę, która po spółgłoskach miękkich wymawia się jak: *i*, a po spółgłoskach twardych — jak: *y*, np. *bieda* = (w wymowie) *bida*, *chleb* = *chlib*, *wie* = *wi*, *dalej* = *dalij*, *gorzej* = *gorzyj*, *też* = *tyż*. Tak wymawiane *e* nazywamy *e* pochylonym. Zwyczaj wymawiania *e* pochylonego jest wynikiem starodawnej polskiej tradycji wymawianiowej, nie należy więc go uważać za niepoprawny, z wyjątkiem wyrazów, których pisownię Słownik zaznacza osobno. Tendencją jednak nowoczesnej wymowy kulturalnej jest zastępowanie *e* pochylonego *e* jasnym, a więc wymowa: *bieda*, *wie*..., nie: *bida*, *wi*...

2) Litera *ę* na końcu wyrazów oznacza *e* czyste lub *e* z lekkim zabarwieniem nosowym, np. *proszę cię o tę książkę* = *prosze cie o te książke*. W środku wyrazów litera *ę* przed literami, oznaczającymi spółgłoski szczelinowe (*f*, *w*, *s*, *z*, *sz*, *ż*, *ś*, *ź*, *ch*) jest znakiem samogłoski nosowej *ę*; przed literą *p* lub *b* oznacza *em*; przed literą *t*, *d*, *c*, *dz* lub *cz* oznacza *en*; przed literą *ć* lub *dź* oznacza *eń*, a przed literą *k* lub *g* oznacza *eŋ*, czyli połączenie *e* z tylnojęzykowym *n*, np. *mięso*, *więzy*, *węch*; ale: *tępy* = (w wymowie) *tempy*, *dęby* = *demby*, *kręcę* = *krence*, *przędza* = *przendza*, *pęczek* = *penczek*, *kręci* = *kreńci*, *przędzie* = *przeńdzie*, *ręka* = *renka*, *pręga* = *prenga*.

3) Litera *ą* na końcu wyrazów oznacza samogłoskę nosową *ą* (wymowa *-om* lub *-o* jest niepoprawna), np. *widzą*, nie: *widzom*, ani: *widzo*. W środku wyrazów litera *ą* oznacza głoski, analogiczne do tych, które w odpowiednim położeniu oznacza litera *ę*, np. *wąs*, *mąż*, *wąchać*, ale: *rąbać* = (w wymowie) *rombać*, *kąpać* = *kompać*, *kąt* = *kont*, *rączka* = *ronczka*, *mącić* = *mońcić*, *kądziel* = *końdziel*, *łąka* = *łonka*, *stągiew* = *stongiew*.

4) Litera *n* przed literami *k*, *g* w wyrazach obcych oznacza *n* tylnojęzykowe, a w wyrazach swojskich i przyswojonych — *n* przedniojęzykowe (zębowe), np. *lingwista* = (w wymowie) *lingwista*, *punkt* = *punkt*, *bank* = *bank*, ale: *okienko*, *skowronki* z *n* przedniojęzykowym. Wymowa *lingwista*, *punkt*, *bank* z *n* *przedniojęzykowym*, a z drugiej strony wymowa: *okienko*, *skowronki* z *n* tylnojęzykowym jest nieprawidłowa.

5) Grupy literowe: *au* *eu* oznaczają połączenia samogłosek *a* + *u*, *e* + *u*. Połączenia te w wyrazach dźwiękonaśladowczych i w wyrazach obcych wymawiamy jednosylabowo, a wyrazach swojskich — w dwóch różnych sylabach, np. *miauczeć* = *miau'-czeć* (2 sylaby), nie: *mia-u'-czeć*, *autor* = *au'-tor* (2 sylaby), nie: *a-u'-tor*, *pleuryt* = *pleu'-ryt* (2 sylaby), nie: *ple-u'-ryt*, ale: *nauka* = *na-u'-ka* (3 sylaby), nie: *nau'-ka* (2 sylaby). Wyraz *pauza* wymawiamy *paw'-za* (2 sylaby) lub *pa'-u-za* (3 sylaby).

6) Litera *i* na początku wyrazów przed spółgłoską oznacza samogłoskę *i*, którą niektórzy wymawiają jak: *ji*, np. *igła* lub *jigła*, *iskra* lub *jiskra*. Oba sposoby wymawiania uważać należy za prawidłowe.

7) Litera *i* między literą spółgłoskową a samogłoskową w wyrazach swojskich oznacza miękkość spółgłoski, np. *piana* = (w wymowie) *p'ana*, *konopie* = *konop'e*, *biały* = *b'ały*, *wiara* = *w'ara*, *ziemia* = *źem'a*, *kiedy* = *k'edy*, *giąć* = *g'ąć*. Niektórzy zamiast miękkich spółgłosek *p'*, *b'*, *f'*, *w'*, *m'* wymawiają *p'j*, *b'j*, *f'j*, *w'j*, *m'j*: *piana* = *p'ana* lub *p'jana*, *biały* = *b'ały* lub *b'jały* itp. Oba sposoby wymawiania są prawidłowe.

8) Litera *i* między literą spółgłoskową a samogłoskową w wyrazach obcych może oznaczać dwie różne głoski: a) w pierwszej sylabie wyrazów oznacza samogłoskę *i*, np. *biograf* = (w wymowie) *bi-ograf* (3 sylaby), *dialog* = *di-a-log* (3 sylaby), b) w sylabach środkowych i końcowych wyrazu oznacza głoskę *j*, np. *obiekt* = (w wymowie) *o-bjekt*, *adiunkt* = *a-djunkt*, *mania* = *mań-ja*, *rewia* = *re-wja*, *audytorium* = *au-dy-to-rjum*.

Uwaga. Niekiedy *i* w środkowej sylabie wyrazów oznacza samogłoskę *i*, np. *poliandria* = (w wymowie) *po-li-an-drja*, *hemiopsja* = *he-mi-o-psja*.

9) Litery *ch* i *h* w wymowie większości Polaków oznaczają jedną i tę samą spółgłoskę (tylnojęzykową, szczelinową bezdźwięczną), ale niektórzy odróżniają *ch* bezdźwięczne od *h* dźwięcznego. Oba sposoby wymawiania są prawidłowe.

10) Litera *ł* oznacza głoskę, którą jedni wymawiają ze zwarciem przodu języka z zębami, a inni bez tego zwarcia ale z lekkim zaokrągleniem warg; w takim sposobie wymawiania *ł* brzmi jak *u* niezgłoskowe, np.

pałka = (w wymowie) *pał-ka* (z *ł* zębowym) lub *pau'ka*. Oba sposoby wymawiania są prawidłowe.

Wymóc (tylko w postaci dok.) co — na kim = wymusić co — na kim. Por. Wymagać. Formy jak: pomóc.

Wymóg (!) = wymaganie (PJ 9, 97, PJ 12, 141, Kr. 2, 185).

...może zwolnić od wymagań (nie: od wymogów) powyższych. *K. Cyw. Rodzina.*

Wymówić (dok.) — wymawiać (niedok.). I Formy jak: namówić — namawiać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = wypowiedzieć co, 2) W. komu — co = zrobić komu wymówkę, wypomnieć komu — co, 3) W. co = zastrzec z góry, zawarować co, 4) W. komu — co = zrywając umowę, wypowiedzieć komu — co.

1. Wymawiał dźwięki polskie z cudzoziemska. *Mp.* 2. Wymówił mi wszystkie wyświadczone mi przysługi. *Mp.* 3. Wymawiam sobie wszelkie przytyki. *Danił.* 4. Wymówili mu pracę. *Mp.*

Wymówić się (dok.) — wymawiać się (niedok.). I Formy jak: wymówić — wymawiać. II Składnia: W. ś. (nie: odmówić się) od czego = wykręcić się od czego, usprawiedliwić się, nie chcieć czegoś robić.

Wymówił się od wzięcia udziału w zabawie pilnymi zajęciami. *Orzesz.* Wymówiła się od towarzystwa tych pań. *Zapol.*

Wymówka — Znaczenie: 1) W. = tłumaczenie się, wykręt, 2) W. = wyrzut, nagana.

Zwroty: 1) paluszek i główka — to szkolna wymówka. *Przysł.;* 2) zrobić komu wymówkę; 3) otrzymać wymówkę. *SW.*

2. Zrobiłam mu z tego powodu wymówkę. *Zapol.*

Wymusić (dok.) — wymuszać (niedok.). I Formy: 1) wymuszę, wymusisz, wymusi, wymusimy...; wymuś! wymuście!; wymuszony; wymusiwszy; wymusił, 2) wymuszam, wymuszasz...; wymuszaj!; wymuszający; wymuszany; wymuszał, wymuszali. II Składnia: W. co — na kim lub od kogo.

Wymyć (dok.) — wymywać (niedok.). Formy i składnia jak: umyć — umywać.

Wymysł, dlp tego wymysłu.

Zwrot: wierutny (nie: czysty, rus.) wymysł.

Te pogłoski są wierutnym wymysłem.

Wymyślać (niedok.) komu, ale: zwymyślać (dok.) kogo. Ob. Wymyślić.

Wymyślić (dok.) (nie: wymyśleć) — wymyślać (niedok.), nie: wymyśliwać. I Formy jak: obmyślić — obmyślać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = myśląc wynaleźć, stworzyć kogo, co, 2) W. co = zmyślić co, 3) W. (tylko w postaci niedok.) komu — od kogo — za co = złorzeczyć komu, łajać kogo (bezpośrednio) używając takich czy innych wyzwisk, 4) W. (tylko w postaci niedok.) na kogo — za co = wygadywać na kogo — za co (przed trzecią osobą).

1. żebyś do jutra myślał, to założywszy ręce nic nie wymyślisz. *SW.* 2. Wymyślić plotkę, bajkę, potwarz. *SW.* 3. Wymyśla nam od inteligentów. *Strug.* Wymyślał za nieporządki w domu. *Sierosz.*

Zwrot: wymyślać komu od ostatnich słów.

Wymyślał sobie od ostatnich słów. *Sienk. cyt. PJ 10, 119.*

Wynagrodzenie za co.

żądać wynagrodzenia za wstawiennictwo do sądu. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) wynagrodzenie indywidualne (!) = wynagrodzenie osobiste. *DUMK 31 X 31;* 2) za wynagrodzeniem coś robić; 3) wynagrodzenie za pracę. *Kr. 2, 268.*

Wynagrodzić (dok.) — wynagradzać (niedok.). Formy i składnia jak: nagrodzić — nagradzać.

Brak głębszych przeżyć lubił wynagradzać sobie dyskusją. *Goet.*

Wynająć (dok.) — wynajmować (niedok.), nie: wynajmywać. Formy i składnia jak: nająć — najmować.

Począł wynajmować komorników do robót około ziemi. *Prus.*

Wynajdować lub **wynajdywać**. Ob. Wynaleźć.

Wynalazca (czego)—wynalazczy (przymtk.). Formy: lp ten wynalazca, tego wynalazcy, temu wynalazcy, tego wynalazcę, wynalazco!, tym wynalazcą, o tym wynalazcy; lm ci wynalazcy, tych wynalazców, tym wynalazcom,...

Wynaleźć (dok.) (nie: wynajść) — wynajdować (niedok.) lub wynajdywać. Formy i składnia jak: znaleźć — znajdować (znajdywać).

Wynarodowić (dok.) — wynaradawiać (niedok.), rzadko: wynarodawiać. I Formy: 1) wynarodowię, wynarodowisz, wynarodowi, wynarodowimy...; wynarodów! wynarodówcie!; wynarodowiony; wynarodowiwszy; wynarodowił, 2) wynaradawiam, wynaradawiasz...; wynaradawiaj!; wynaradawiający; wynaradawiany; wynaradawiał, wynaradawiali. II Składnia: W. kogo.

Wynędzniały, mlm (męsko-osob.) wynędzniali, ale: wynędzniał, wynędznieli.

Wynieść (dok.) — wynosić (niedok.). Formy jak: nieść — nosić.

Zwroty: 1) wynosić kogo, co na widownię; 2) wynosić kogo, co — nad kogo, nad co = wyżej kogo, co stawiać, cenić.

1. Wyniósł swoje imię na widownię dziejową. *Natk.* 2. Wysoko Szwedów nad swoich wynosisz. *Sienk.*

Wynik, dlp tego wyniku.

Zwroty: 1) pracować z dobrym lub złym wynikiem; 2) odnosić wyniki = mieć rezultaty pracy; 3) przesyłać wyniki (!) = zawiadamiać o wynikach; 4) wynik użycia w służbie (!) = jakość uzdolnień służbowych. *Kr. 2, 52.*

2. Praca moja nie odnosiła pożądanych wyników. *Kad.*

Wyniknąć (dok.)—wynikać (niedok.). I Formy: 1) wyniknie...; wyniknij!; wynikły; wynikł, wynikła (rzadko: wyniknął, wyniknęła), 2) wynika; wynikaj!; wynikający; wynikał. II Znaczenie i składnia: 1) W. z czego = wytrysnąć (jak ponik = potok), wyjść na wierzch, 2) W. z czego = wy-

płynąć z czego w następstwie przyczynowym.
1. Tu kwiecie samo dokoła wynika. *Mick. cyt. SW.* 2. Co z tego wyniknie? *Siedl.*

Wyniszczeć (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: niszczeć.

Wyniszczyć (dok.) — wyniszczać (niedok.). I Formy: 1) wyniszczyć, jak: niszczyć, 2) wyniszczam, wyniszczasz...; wyniszczaj!; wyniszczający; wyniszczany; wyniszczał, wyniszczali. II Składnia jak: niszczyć.

Wynos (! rus.) = wynoszenie.
Zwrot: sprzedać na wynos (!) = sprzedaż do domu, sprzedaż butelkowa (o napojach).

Wynosić. Ob. Wynieść.

Wynudzić (dok.) — wynudzać (niedok.). I Formy: 1) wynudzić, jak: nudzić, 2) wynudzam, wynudzasz...; wynudzaj!; wynudzający; wynudzany; wynudzał. II Składnia jak: nudzić.

Wynurzyć się (dok.) — wynurzać się (niedok.). I Formy: 1) wynurzę się, wynurzysz się, wynurzy się, wynurzymy się...; wynurz się!; wynurzony; wynurzywszy się; wynurzył się, 2) wynurzam się, wynurzasz się...; wynurzaj się!; wynurzający się; wynurzał się, wynurzali się. II Składnia: 1) W. ś. z czego = wysunąć się, wychylić się z toni, z głębi, 2) W. ś. (przen.) przed kim — z czego lub z czym = wywnętrzyć się przed kim z czego.
1. Skała wynurzyła się z wody. Księżyc wynurzył się zza chmur. 2. Wynurzyć się ze swą troską. *SW.* Wynurzała się przede mną ze swych żalów. *Mp.*

Wyobrazić (dok.) — wyobrażać (niedok.). I Formy jak: wyrazić — wyrażać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — kim, czym lub pod postacią kogo, czego, albo pod czym, nie: za kogo, za co, ani: przez kogo, przez co = w obrazie przedstawić, odtworzyć, odmalować kogo, co (gdy podmiotem jest osoba ludzka), 2) W. kogo, co — kim, czym lub pod postacią kogo, czego albo pod czym (= przedstawić, uzmysłowić) (gdy podmiotem jest rzecz martwa: obraz, rysunek, rzeźba...), 3) W. sobie (zawsze z tym zaimkiem) kogo, co lub W. sobie, że... = odtworzyć sobie kogo, co w wyobraźni, wyimaginować sobie kogo, co lub wyimaginować sobie, że...
1. Na purpurach... wyobrażone były orły i inne herby królewskie. *Cyt. SW.* 2. Co ten obraz wyobraża? *SW.* 3. Wyobraźmy sobie (nie: wyobraźmy) człowieka, który... *Cyt. Krasn. 42.* Pan Bóg wie co on sobie po tym wyobrażał. *Rittner.*

Wyobraźnia, nie: wyobrażna (Pass.).

Wyobrażenie — wyobrażeniowy.
Zwroty: 1) mieć wyobrażenie czego, ale: nie mieć o czym wyobrażenia; 2) nie mieć o niczym wyobrażenia.

Wyodrębnić (dok.)—wyodrębniać (niedok.). I Formy: 1) wyodrębnię, wyodrębnisz, wyodrębni, wyodrębnimy...; wyodrębnij! wyodrębnijcie!; wyodrębniony; wyodrębniwszy; wyodrębnił, 2) wyodrębniam, wyodrębniasz...; wyodrębniaj!; wyodrębniany, wyodrębniani; wyodrębniał, wyodrębniali. II Składnia: 1) W. co — od czego = oddzielić (fizycznie lub w umyśle) co — od czego, 2) W. co — z czego lub spośród czego = wydzielić (fizycznie lub w umyśle) co — z czego lub spośród czego, 3) W. co — w czym = w jakiejś większej całości wydzielić, wyróżnić co.

Wyolbrzymić (dok.) — wyolbrzymiać (niedok.). I Formy: 1) wyolbrzymię, wyolbrzymisz, wyolbrzymi, wyolbrzymimy...; wyolbrzym! wyolbrzymcie! (nie: wyolbrzymij! wyolbrzymijcie!); wyolbrzymiony; wyolbrzymiwszy; wyolbrzymił, 2) wyolbrzymiam, wyolbrzymiasz...; wyolbrzymiaj!; wyolbrzymiający; wyolbrzymiany; wyolbrzymiał, wyolbrzymiali. II Składnia: W. kogo, co.

Wyolbrzymieć (dok.) — (niedok.) olbrzymieć. Ob. Olbrzymieć.

Wyosobnić (dok.) — wyosabniać (niedok.). Formy jak: odosobnić — odosabniać.

Wyostrzyć (dok.) — wyostrzać (niedok.). Formy jak: naostrzyć — naostrzać.

Wypaczyć (dok.) — wypaczać (niedok.). Por. Wypatrzyć. I Formy: 1) wypaczyć, jak: paczyć, 2) wypaczam, wypaczasz...; wypaczaj!; wypaczający; wypaczany; wypaczał, wypaczali. II Składnia: 1) W. co = wykrzywić co, 2) W. (przen.) kogo = wykrzywić kogo moralnie.

Wypadać. Ob. Wypaść.

Wypadek, dlp tego wypadku. Znaczenie: 1) W. = wydarzenie, zdarzenie, zajście, zbieg okoliczności, przypadek, 2) W. = nieszczęśliwe wydarzenie, nieszczęście, katastrofa.
Zwroty: 1) od wypadku do wypadku (! germ. z niem. vom Fall zum Fall) = w każdym wypadku z osobna. *JP 5, 50;* 2) na każdy wypadek (! germ. z niem. auf jeden Fall) = na każdy sposób (!) = w każdym razie *(Kr. 1, 187)* = na wszelki wypadek; 3) na żaden wypadek (!) = w żadnym razie. *Kr. 1, 187;* 4) pod każdym wypadkiem (!) = bezwarunkowo, bezwzględnie. *Kr. 1, 187;* 5) w żadnym wypadku = w żadnym razie, wcale nie; 6) wypadkiem = wypadkowo; 7) robić coś na wypadek czegoś lub na wypadek jakiś; 8) wypadek zrządził, zdarzył, chciał... *SW;* 9) wypadek zachodzi; 10) zginąć z wypadku; 11) nie było z kimś wypadku.
2. Na wszelki wypadek radził mi namyślić się. *Kad.* Na wszelki wypadek kazała sobie podać dużą chustkę. *Dąbr.* W każdym razie (nie: na każdy sposób) liczę na dyskusję. *Cyt. Kr. 1, 187.* 3. W żadnym razie (nie: na żaden wypadek) o tym mowy być nie może. *Cyt. Kr. 1, 187.* 4. Uchwalono odmówić bezwarunkowo (nie: pod każdym wypadkiem) votum zaufania. *Cyt. Kr. 1, 187.* 5. W żadnym wypadku nie łudź się! *Dąbr.* 6. Wypadkiem natknął się na ten dom. *Danił.* 7. A ten habit stale pan chowa na takie wypadki? *Choyn.* 9. Wypadki, jakie zaszły później. *Goet.* 10. Zginął z wypadku. *Dąbr.* 11. Nie było wypadku z ludźmi. *Mp.*

Wypadkowo, nie: wypadkowie (prow. lit.).

Wypaść (dok.) — wypadać (niedok.). I Formy jak: paść — padać. II Znaczenie i składnia: 1) W. z czego — do czego — w co lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wymieść) = z

wnętrza czego spaść do czego, w co lub na co, 2) W. w czym, — po co, — za kim, za czym, — do kogo, — na kogo, na co = znienacka szybko wybiec w czym,— po co,— za kim, za czym, — do kogo, — na kogo, na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: biec), 3) W. (przen., bez dopełn.) = wyniknąć, powstać w wyniku czego, okazać się, 4) W. (przen., tylko w 3 os. lp lub lm) komu = zdarzyć się, przytrafić się komu, 5) W. (przen., tylko w 3 os. lp) na kogo, na co = przypada na kogo, na co, 6) W. (przen.) (nieosob.) komu coś robić = godzi się komu coś robić.

1. Puszeczka z różem trzykroć wypadła mu z ręki. *Cyt. SW.* 2. Z krzaków wypada spłoszona antylopa. *Cyt. SW.* 3. Piotra i Pawła wypadało w niedzielę. *Iwasz.* 4. Kalece wypadła droga koło chaty ślimaków. *Prus.* 5. Jedna kobieta wypadła na dziesięciu mężczyzn. *Małacz.* Trzech nas wypadło (nie: trzej my wypadli) na dziesięciu tamtych. Na ciebie wypada sześć tysięcy. *Dąbr.* 6. Wypada chorego odwiedzić. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) wypaść z pamięci, z głowy. *SW;* 2) z ust słowo niechcący, niebacznie wypada; 3) wypaść z kolei = tracić swoją kolej; 4) wypadać z łaski, *SW* = tracić łaskę; 5) wypada na to, że... = okoliczności tak się układają, że...

1. Wypadło mi to zupełnie z pamięci. *Mp.* 2. W zapamiętaniu wypadło mi to niebaczne słowo. *Cyt. SW.* 3. Wkrótce wnijdzie w kolej to, co z niej wypadło. *Cyt. SW.* 5. Wypadałoby na to, że trzeba... *Strug.*

Wypaść (dok.)—wypasać (niedok.). I Formy jak: paść—pasać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym lub na czym = wytuczyć kogo, co—czym lub na czym, 2) W. co—kim, czym = zużyć co pasieniem kogo, czego.

1. Wypasł konie na koniczynie (koniczyną). 2. Wypasł koniczynę końmi.

Wypatrzyć (dok.) (nie: wypatrzeć)—wypatrywać (niedok.). I Formy jak: opatrzyć—opatrywać. II Składnia: W. co lub czego (w dopełnieniu cząstk.) (Gr. Ak. 306).

Wypchać (dok.)— wypchnąć (dok. jednokr.) — wypychać (niedok.). I Formy: 1) wypchać, jak: pchać, 2) wypchnąć — wypychać, jak popchnąć — popychać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym (w postaci dok.: wypchać) = wypełnić kogo, co — czym, 2) W. kogo, co — z czego (w postaci dok.: wypchnąć) = pchając wyrzucić kogo, co — z czego.

1. Wypchać siennik słomą. *SW.* 2. Wypchnął go za drzwi *Cyt. SW.*

Zwrot: każ się wypchać! (tryw.) = każ się wypchać jako okaz głupoty (lub: każ się wypchać = wypchnąć się = wyrzucić się) = umilknij, nie zawracaj mi głowy!

Wypełnić (dok.) — wypełniać (niedok.) I Formy: 1) wypełnię, wypełnisz, wypełni, wypełnimy...; wypełnij!, rzadziej: wypełń!; wypełniony; wypełniwszy; wypełnił, 2) wypełniam, wypełniasz...; wypełniaj!; wypełniający; wypełniany; wypełniał, wypełniali. II Znaczenie i składnia: 1) W. co—czym = zupełnie napełnić co — czym, nie: przez co, 2) W. co (arch., dziś tylko w pewnych zwrotach) = spełniać co.

1. Części programu, wypełnione śpiewem. *Cyt. Kr. 1, 52.* Wypełnić beczkę wodą. *SW.* 2. Spełnił (nie: wypełnił) swoje zadanie.

Zwroty: 1) wypełnić luki, *SW* = uzupełnić luki; 2) wypełnić braki, niedostatki, *SW* = uzupełnić braki, niedostatki; 3) wypełnić blankiet, *SW* = uzupełnić tekstem pisanym miejsca wolne; 4) wypełnić przykazanie, ślub, przysięgę, rozkaz, *SW;* 5) wypełnić kielich = spełnić kielich = wypróżnić kielich, wypić jego zawartość; 6) wypełnić komu czas; 7) wypełniony (nie: przepełniony) po brzegi. *Kr. 1, 151.*

6. Sport, praca zawodowa... wypełniała mu czas. *Goet.*

Wypełzać (niedok.) — wypełznąć (dok.). Formy jak: pełzać — pełznąć.

Wyperswadować (dok.)—(niedok.) perswadować. Formy i składnia jak: perswadować.

Wypędzić (dok.) — wypędzać (niedok.). I Formy: 1) wypędzę, wypędzisz, wypędzi, wypędzimy...; wypędź! wypędźcie! (nie: wypądź! wypądźcie!); wypędzony; wypędziwszy; wypędził, 2) wypędzam, wypędzasz...; wypędzaj!; wypędzający; wypędzany; wypędzani; wypędzał, wypędzali. II Składnia: W. kogo—z czego—do czego (= do wnętrza czego)—na co (= na powierzchnię czego).

Wypędził świnie do chlewu. Wypędził krowy na łąkę.

Zwroty: 1) kijami go z domu nie wypędzi, *SW* = nie chce się mu z domu ruszyć; 2) wypędzać czary, *SW* = odczyniać czary; 3) wypędzać co sobie z głowy, *SW* = wybijać co sobie z głowy.

Wypiąć (dok.)—wypinać (niedok.). Formy jak: zapiąć — zapinać.

Wypić (dok.)—wypijać (niedok.). I Formy: 1) wypić, jak: pić, 2) wypijam, wypijasz...; wypijaj!; wypijający; wypijany; wypijał, wypijali. II Składnia jak: pić.

Wypijmy za powodzenie wyprawy! *Goet.*

Wypiłować (dok.)—wypiłowywać (niedok.). I Formy jak: opiłować — opiłowywać. II Składnia: W. co—czym—w czym— z czego.

Wypisać (dok.) — wypisywać (niedok.). I Formy jak: odpisać—odpisywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = pisząc zużyć co, 2) W. kogo = wyłączyć z listy zapisanych, 3) W. co—z czego = odpisać wyciąg z czego, 4) W. co — na czym = dokładnie napisać co na czym, 5) W. co — na kogo = nagadać listownie co — na kogo, 6) W. co = (! rus.) zamówić co listownie.

1. Wypisałem niejedną butelkę atramentu. *Mp.* 2. Wypisali go ze szpitala. *Mp.* 3. Wypisałem ten ustęp z książki. *Mp.* 4. Z zamiarem wyraźnie wypisanym na twarzy. *Małacz.* 5. On tam niejedno na mnie wypisuje. *Sienk.* 6. Zamawiam (nie: wypisuję) dla ciebie po kilka dzienników (nie: żurnalów). *Orzesz. cyt. SW.*

Zwrot: wypisać dokument z akt.

Wypitka. Ob. Wybitka.

Wyplątać (dok.) — wyplątywać (niedok.). I Formy jak: oplątać — oplątywać. II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Wypleć (dok.) lub **wyplewić** — wypielać (niedok.). I Formy: 1) wypleć (wyplewić), jak: pleć (plewić), 2) wypielam, wypielasz...; wypielaj!; wypielający; wypielany;

wypielał, wypielali. II Składnia: 1) W. co—z czego = pieląc wyrwać co — z czego, 2) W. co—z czego = pieląc oczyścić co—z czego. Por. Obrać. Obłupać.

1. Wypleć kąkol z pszenicy. *Cyt. SW.* 2. Zarosłe dziczyzną pola wypielają. *Cyt. SW.*

Wypluć (dok.) (rzadko: wyplunąć) — wypluwać (niedok.). Por. Opluć. Odplunąć. I Formy: 1) wypluję, wyplujesz...; wypluj!; wypluty; wypluł, 2) wypluwam, wypluwasz...; wypluwaj!; wypluwający; wypluwany; wypluwał. II Składnia: W. co.

Wypłacić (dok.)—wypłacać (niedok.) I Formy jak: odpłacić — odpłacać. II Składnia: 1) W. komu — co = zapłacić komu—co (całą należność), 2) W. kogo — czym = opłacić kogo — czym.

1. Wypłacić komu pensję. 2. Wypłacam robotników. *Siedl.*

Wypłacić się (dok.)—wypłacać się (niedok.). I Formy jak: wypłacić—wypłacać. II Składnia: W. ś. komu — czym — za co.

Nie dość się hetmanowi wypłaca za szczerą jego przyjaźń. *Sienk.*

Zwroty: wypłacić się z długów, z obowiązków.

Wypłakać (dok.)—wypłakiwać (niedok.). I Formy: 1) wypłakać, jak: płakać, 2) wypłakuję, wypłakujesz...; wypłakuj!; wypłakujący; wypłakiwany; wypłakiwał. II Składnia: 1) W. co — u kogo, od kogo lub na kim = płaczem wyprosić co u kogo (od kogo) lub wymusić co na kim, 2) W. co = płacząc stracić co (oczy, serce, zdrowie, żal, smutek), stracić w pamięci zapomnieć, 3) W. co = płaczem wyrazić, wypowiedzieć co.

1. Wypłakać ojczyzna pomocy nie mogła. *Cyt. SW.* 2. Na Litwę patrząc oczy wypłakałem. *Mick. cyt. SW.* Tyle już ona łez wypłakała. *Jeż. cyt. SW.* Myślałam, że duszę z siebie wypłaczę. *Zapol.* Wypłakał smutne dzieje złamanych porywów (= zapomniał o nich). *Wikt.* 3. Wypowiem, wypłaczę me dzieje. *Mick. cyt. SW.*

Wypłata ta, nie: ten wypłat.

Zwroty: 1) brać co na wypłaty (nie: na wypłat) = brać co na spłaty, na raty. *Krasn. 13;* 2) zlecić wypłatę; 3) dokonać wypłaty.

Wypłukać (dok.)—wypłukiwać (niedok.). I Formy: 1) wypłukać, jak: płukać, 2) wypłukuję, wypłukujesz... (nie: wypłukiwam, wypłukiwasz...); wypłukuj!; wypłukujący; wypłukiwany; wypłukiwał. II Składnia: W. co — czym.

Wypłynąć (dok.) — wypływać (niedok.). I Formy jak: odpłynąć — odpływać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (nijak.) z czego (o wodzie) = wyciec, 2) W. (nijak.) z czego (o statkach) = płynąc wydostać się z czego, 3) W. (czynn.) z czego — do czego,— na co, — za kim, — za czym, — po co (o ludziach) = płynąć wyjechać z czego — do czego, — na co, — za kim, za czym, — po co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: jechać), 4) W. (przen.) = wydostać się na wierzch, przezwyciężyć, 5) W. (przen., tylko w 3 os. lp. lub lm) z czego = w przyczynowym następstwie z czegoś powstać, zajść.

1. Wisła wypływa ze źródeł na Baraniej Górze. 2. Statek wypłynął z portu. 3. Wypłynąłem na suchego przestwór oceanu. *Mick. cyt. SW.* 4. To się skończy, jeszcze wypłynę. *Siedl.* 5. Chwilowa ta przewaga wypłynęła stąd, że (przeciwnik) pościągał wszystkie wojska. *Sienk. cyt. SW.*

Zwroty: 1) oczy wypływają od płaczu. *SW;* 2. wypływać z pamięci. *SW* = wychodzić z pamięci.

Wypocząć (dok.) — wypoczywać (niedok.). Formy i składnia jak: odpocząć—odpoczywać.

Zwrot: wypocząć za wszystkie czasy (= całkowicie).

Wypoczywamy za wszystkie czasy. *Strug.*

Wypogodzić (dok.)—wypogadzać (niedok.), nie: wypagadzać (Kr. 1, 291, Łoś, N). Formy: 1) wypogodzę, wypogodzisz, wypogodzi, wypogodzimy...; wypogódź! wypogódźcie!; wypogodzony; wypogodził, 2) wypogadzam, wypogadzasz...; wypogadzaj!; wypogadzający; wypogadzany; wypogadzał, wypogadzali.

Zwroty: wypogodzić czoło, twarz.

Wypogodzić się (dok.) — wypogadzać się (niedok.), nie: wypagadzać się.

Wypogodzało się. *Dąbr.*

Wypomnieć (dok.) — wypominać (niedok.). I Formy jak: zapomnieć — zapominać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = jedno po drugim wspominać wszystko, 2) W. komu—co = z wyrzutem przypomnieć komu — co.

1. Chciał każdą wypominać prośbę po nazwisku. *Cyt. SW.* 2. Wypominał mu podróż. *Iwasz.*

Wyporządzić (dok.) — wyporządzać (niedok.). Formy i składnia jak: oporządzić — oporządzać.

Wyposażyć (dok.) — wyposażać (niedok.). I Formy: 1) wyposażę, wyposażysz, wyposaży, wyposażymy...; wyposaż! wyposażcie!; wyposażony; wyposażywszy; wyposażył, 2) wyposażam, wyposażasz...; wyposażaj!; wyposażający; wyposażany; wyposażał, wyposażali. II Składnia: 1) W. kogo — czym lub w co (gdy się wymienia przedmiot, który się w uposażeniu daje), 2) W. kogo — na czym (gdy się wymienia dziedzinę, której wyposażenie dotyczy).

1. ...wyposażając je w urojone zalety. *Dąbr.* Natura hojnie go różnymi talentami wyposażyła. *Mp.* 2. Znajdował ich tak biednie na duchu wyposażonymi. *Krasz. cyt. SW.*

Wypośrodkować co (! germ. z niem. ermitteln) = zbadać, wyśledzić co, określić co, średnio obliczyć co, dojść do czego (PJ 1, 63, Kr. 1, 176.

Nie można było z jego odpowiedzi ani z papierów znalezionych wyśledzić (nie: wypośrodkować) żadnego dowodu... *Cyt. Kr. 1, 176.* Zasada naszej firmy jest zbadać (nie: wypośrodkować) cenę fabrycznej wartości, tak aby żadna ze stron nie była pokrzywdzoną. *Cyt. Kr. 1, 176.* Robił starania hr. Borkowski o zbadanie (nie: o wypośrodkowanie) historii Psałterza Floriańskiego. *Cyt. Kr. 1, 176.* Zarząd polskich kolei obowiązuje się do płacenia Gdańskowi średnio obliczonego (nie: wypośrodkowanego) rocznie podatku szkolnego za dzieci pracowników kolejowych... *Cyt. Kr. 1, 176.* Kapitan, określiwszy (nie: wypośrod-

kowawszy) ich pochodzenie, opatrzył stosownymi napisami. *Cyt. Kr. 1, 176.*

Wypowiedzieć (dok.) — wypowiadać (niedok.). I Formy jak: powiedzieć—powiadać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = jedno po drugim powiedzieć wszystko, 2) W. co—czym = wyrazić co—czym, 3) W. co—komu = z wyrzutem powiedzieć co—komu.

2. Język, którym (nie: przez który) może wypowiedzieć najdelikatniejsze uczucia. *Cyt. Kr. 1, 51.*

Zwroty: 1) wypowiedzieć komu wojnę. *SW;* 2) wypowiedzieć komu miejsce, posadę, pracę = oddalić kogo ze służby; 3) wypowiedzieć komu przyjaźń, znajomość, posłuszeństwo = zerwać z kim przyjaźń, znajomość.

2. ...wypowiedzieć jej miejsce. *Dąbr.* 3. Musimy hetmanowi posłuszeństwo wypowiedzieć. *Sienk.*

Zwrot: wypowiedzieć językiem, nie: przez język.

Wśród wszystkich sztuk jedna muzyka tylko posiada ten szczególny język, którym (nie: przez który) może wypowiedzieć najdelikatniejsze uczucia. *Cyt. Kr. 1, 51.*

Wypowiedzieć się (dok.) — wypowiadać się (niedok.). I Formy jak: wypowiedzieć—wypowiadać. II Składnia: W. ś. o kim, o czym, w sprawie kogo, czego lub co do kogo, co do czego = wyrazić swoją opinię o kim, o czym (PJ 1, 96).

Strona wypowie się co do faktów. *Kod. Post. Cyw.*

Wypożyczalnia, dlp tej wypożyczalni, dlm tych wypożyczalni.

Wypożyczyć (dok.)—wypożyczać (niedok.). I Formy jak: pożyczyć— pożyczać. II Składnia: W. komu—co, nie: czego, ale: pożyczyć co lub czego.

Wypracować (dok.) — wypracowywać (niedok.). I Formy jak: zapracować—zapracowywać. II Składnia: W. co = pracą wyrobić co, zdobyć co.

Zwrot: wypracować plan działania.

Stosownie do planu wypracowanego przez generała. *Żerom.*

Wyprawić (dok.)—wyprawiać (niedok.). I Formy jak: naprawić—naprawiać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = uczynić prawym, prostym, udoskonalić, doprowadzić do pożądanego stanu, wyrobić, 2) W. kogo — z czego — do kogo, do czego,—po kogo, po co,—za kim, za czym,—na co = wysłać kogo—z czego—do kogo, do czego,—po kogo, po co,—za kim, za czym,—na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: jechać).

Zwroty: 1) wyprawić ścianę wapnem, *SW* = wytynkować; 2) wyprawić skórę, *SW* = wygarbować skórę; 3) wyprawić sukno, płótno, *SW* = dać mu apreturę; 4) wyprawić (= wypatroszyć) kurczęta, gęś, rybę, *SW;* 5) wyprawiać miny, hece, sztuki, figle, burdy, kłótnie, hałasy; 6) wyprawiać bal, przyjęcie. *SW.*

Wyprawować (dok.)—wyprawowywać (niedok.). I Składnia: 1) wyprawuję, wyprawujesz...; wyprawuj!; wyprawowany; wyprawowawszy; wyprawował, 2) wyprawowuję, wyprawowujesz, (nie: wyprawowywam, wyprawowywasz..., ani: wyprawowywuję, wyprawowywujesz...); wyprawowuj!; wyprawowujący; wyprawowywany; wyprawowywał. II Składnia: W. co — od kogo = prawując się wydostać co — od kogo.

Wyprężyć (dok.) — wyprężać (niedok.). I Formy jak: naprężyć—naprężać. II Składnia: W. co.

Wyprobować (!) = wypróbować.

Wyprosić (dok.) — wypraszać (niedok.). I Formy jak: przeprosić — przepraszać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co lub czego (Gr. Ak. 306)—u kogo lub od kogo = prośbą wyjednać co—u kogo lub od kogo, 2) W. kogo—od czego = prośbą uwolnić kogo — od czego, 3) W. sobie co — u kogo = prośbą zastrzec sobie co u kogo, 4) W. kogo—skąd = prośbą zmusić kogo do wyjścia skąd.

1. Niejedno życie ode mnie wyprosił. *Żerom.* Upragnioną chwilę u przeznaczeń wyprosił. *Bartk.* 2. Niewinnego od śmierci wypraszam. *Cyt. SW.* 3. Wypraszam sobie te niewczesne żarty. *Mp.* 4. Wyprosił go grzecznie za drzwi.

Wyprostować (dok.)—wyprostowywać (niedok.). I Formy: 1) wyprostować, jak: prostować, 2) wyprostowuję, wyprostowujesz...; rzadko: wyprostowywam, wyprostowywasz... (nie: wyprostowywuję, wyprostowywujesz...); wyprostowuj!, rzadziej: wyprostowywaj! (nie: wyprostowywuj!); wyprostowujący, rzadziej: wyprostowywający (nie: wyprostowywujący); wyprostowywany; wyprostowywał. II Składnia: W. co — czym.

Wyprowadzić (dok.) — wyprowadzać (niedok.). I Formy jak: prowadzić — prowadzać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co—z czego = wywieść kogo, co—z czego, 2) W. co = wyciągnąć co wzdłuż lub w górę, 3) W. co — z czego = wyprowadzić co w myśleniu, wywnioskować co — z czego, 4) W. co—z czego = utworzyć co—z czego.

1. Wyprowadźcie rumaki i narządźcie kulbaki. *Mick. cyt. SW.* 2. Wyprowadził dom pod dach. *Mp.* 3. Z zachowania się jego różne wyprowadzano wnioski. *Mp.* 4. Wyprowadza Bóg z niczego niebo i ziemię. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) wyprowadzić kogo w pole, *SW* = podejść, oszukać kogo; 2) wyprowadzić kogo z błędu, niepewności, *SW;* 3) wyprowadzić kogo z cierpliwości, *SW* = zniecierpliwić kogo; 4) wyprowadzić kogo z równowagi, *SW;* 5) wyprowadzić co na światło dzienne, *SW;* 6) wyprowadzić ród swój od kogo, *SW;* 7) wyprowadzić z czego—co. *SW.* = brać co za początek czego; 8) wyprowadzić kogo — na co = wykierować kogo — na co; 9) wyprowadzać kurczęta, kaczki = wylegać.

Wyprowadzony w czym (!) = uzdolniony, wyrobiony.

Ajent dobrze wyrobiony (nie: wyprowadzony) w branży mydeł toaletowych. *Cyt. Kr. 2, 45.*

Wypróbować (dok.) — wypróbowywać (niedok.). I Formy: 1) wypróbuję, wypróbujesz...; wypróbuj!; wypróbowany; wypróbował, 2) wypróbowuję, wypróbowujesz..., rzadko: wypróbowywam, wypróbowywasz... (nie: wypróbowywuję, wypróbowywujesz...); wypróbowuj!, rzadko: wypróbowywaj!; wypróbowujący, rzadko: wypróbowywający;

wypróbowywany; wypróbowywał. II Składnia: W. kogo, co.

Wypróbowany (przymtk) = pewny, niezawodny.

To już wypróbowana rzecz. *Sienk.*

Wypróżnić (dok.) — wypróżniać (niedok.). I Formy: 1) wypróżnię, wypróżnisz, wypróżni, wypróżnimy...; wypróżnij!, rzadko: wypróżń; wypróżniony; wypróżniwszy; wypróżnił, 2) wypróżniam, wypróżniasz...; wypróżniaj!; wypróżniający; wypróżniany; wypróżniał, wypróżniali. II Składnia: W. co = robić co próżnym.

Zwrot: wypróżniać kielichy = pić.

Wypruć (dok.)—wypruwać (niedok.). I Formy jak: odpruć — odpruwać. II Składnia: W. co — z czego.

Gazetę im pokazał wyprutą z szkaplerza. *Mick.*

Wyprysnąć (dok.) — wypryskać (niedok.) lub wypryskiwać. Formy: 1) wypryśnie...; wypryśnij!; wyprysnął lub wyprysł, 2) wypryska...; wypryskał, 3) wypryskuje...; wypryskiwał.

Woda wyprysła na rozparzoną blachę. *Kad.* Kawałek szyby wyprysnął. *Cyt. SW.*

Wyprzały. Ob. Wyprzeć — wyprzewać.

Wyprząc (dok.) (rzadziej: wyprzęgnąć) — wyprzęgać (niedok.), nie: wyprzągać. I Formy jak: zaprząc (zaprzęgnąć) — zaprzęgać. II Składnia: 1) W. kogo — z czego = uwolnić zwierzę z zaprzęgu, 2) W. kogo — od czego lub z czego = wyłożyć zwierzę zaprzęgowe od wozu, 3) W. co — z czego = odczepić wóz od zwierzęcia zaprzęgowego.

1. Wyprzągł konie z jarzma. 2. Wyprzągł woły od pługa. Wyprzągł konie od bryczki (lub z bryczki). Stary kmieć wyprzągł siwą klacz od furki. *Kruczk.* 3. Ten już wóz wyprzęga. *Mick.*

Zwrot: wyprząc z roboty = przestać pracować.

Wyprzeć (dok.)—wypierać (niedok.). I Formy: 1) wyprę, wyprzesz...; wyprzyj!; wyparty; wyparłszy; wyparł, 2) wypieram, wypierasz...; wypieraj!; wypierający; wypierany; wypierał. II Znaczenie i składnia: W. kogo, co — z czego = napierając wypchnąć kogo, co — z czego.

Wyprzeć (dok.) — wyprzewać (niedok.). I Formy: 1) wyprzeje...; wyprzały; wyprzał, 2) wyprzewa; wyprzewający; wyprzewał. II Znaczenie i składnia: W. od czego = rozkładać się organicznie wskutek działania atmosfery.

Wyprzeć się (dok.) — wypierać się (niedok.). I Formy jak: wyprzeć — wypierać. II Składnia: W. ś. kogo, czego = wyrzec się czego, zaprzeć się kogo, czego.

Nie wyparł się swoich ideałów. *Szpot.* Wyparłaby się go... *Strug.*

Wyprzedać (dok.) — wyprzedawać (niedok.). I Formy jak: sprzedać — sprzedawać. II Składnia: W. co — komu = jedno po drugim sprzedać wszystko.

Wyprzedaż czego; dlp tej wyprzedaży, dlm tych wyprzedaży.

Wyprzedzić (dok.) — wyprzedzać (niedok.). I Formy: 1) wyprzedzę, wyprzedzisz, wyprzedzi, wyprzedzimy...; wyprzedź! wyprzedźcie!; wyprzedzony; wyprzedziwszy; wyprzedził, 2) wyprzedzam, wyprzedzasz...; wyprzedzaj!; wyprzedzający; wyprzedzany; wyprzedzał. II Składnia: W. kogo—w czym.

Nie dam się w tym wyprzedzić. *Sienk.*

Wyprzęgać. Ob. Wyprząc.

Wypsnąć się (tylko w postaci dok.) = wymknąć się, wyśliznąć. Formy: wypsnie się; wypsnął się, wypsnęła się, wypsnęło się, rzadko: wypsła się, wypsło się.

Pomyślenie błędne wypsnęło mu się w mózgu. *Żerom.* Wypsło mi się słowo.

Wypsuć (dok.) — wypsuwać (niedok.). I Formy: 1) wypsuć, jak: psuć, 2) wypsuwam, wypsuwasz...; wypsuwaj!; wypsuwający; wypsuwany; wypsuwał. II Składnia: W. co = jedno po drugim popsuć wszystko.

Wypuścić (dok.) — wypuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Zwroty: 1) wypuścić co z ręki, *SF* = niebacznie pozbawić się czego; 2) wypuścić kogo z opieki, *SW;* 3) wypuszczać na kogo psy, *SW* = szczuć kogo psami; 4) wypuszczać żądło, *SW* = wystawiać żądło, (przen.) objawiać przyrodzoną a ukrytą zwykle złośliwość; 5) wypuszczać komu dom, gospodarstwo rolne w dzierżawę.

Wypychać. Ob. Wypchać.

Wypytać (dok.) lub **wypytać się** — wypytywać (niedok.) lub wypytywać się. I Formy: 1) wypytać (się), jak: pytać (się), 2) wypytuję (się), wypytujesz (się)...; wypytuj (się)!; wypytujący (się); wypytywany; wypytywał (się). II Składnia: 1) W. (ś.) kogo — o kogo, o co, rzadziej: o kim, o czym = szczegółowo rozpytać się kogo — o kogo, o co, 2) W. ś. (zawsze z zaimkiem: się) czego — od kogo, rzadko na kim (arch.) = pytając wywiedzieć się czego — od kogo, wymusić na kim wiadomości o czym.

1. Pragnąłby u Woźnego lepiej się wypytać o pani Telimenie. *Mick.* Począł go wypytywać o wszystko. *Sienk.* Wypytał o drogę. *Żerom.* 2. I słówka się na nim nie wypytasz. *Cyt. SW.*

Wyrachować (dok.) — wyrachowywać (niedok.). I Formy jak: przerachować — przerachowywać. II Składnia: W. komu — co = jedno po drugim obrachować komu wszystko, na podstawie rachunku wypłacić komu — co.

Wyrachować się (wyrachowywać się) komu — z czego = złożyć (składać) sprawozdanie rachunkowe, uzasadnić poniesione wydatki.

Wyrachowanie — Znaczenie: 1) W. = wyliczenie, 2) W. = interesowność.

Zwrot: robić co z wyrachowania.

Nie czynię tego z zasady, tylko z wyrachowania. *Choyn.*

Wyrastać. Ob. Wyrosnąć.

Wyratować (dok.)—(niedok.) ratować. Formy i składnia jak: ratować.

Wyraz czego; dlp tego wyrazu.

Zdobył się na wyrazy pociechy. *Goet.* Twarz była zmieniona wyrazem zgryzoty. *Goet.*

Zwroty: 1) wyraz poważania, hołdu; 2) dawać

czemu wyraz = być znakiem wyrazistym czego, wyrażać co, ale: ktoś jest wyrazicielem (nie: wyrazem czego; 3) przybierać wyraz = przybierać kształt, postać, minę wyrażającą coś; 4) wyraz twarzy; 5) ostatni wyraz mody. *SW;* 6) nad (ponad) wszelki wyraz; 7) położyć wyraz, wyraz się (w zdaniu) kładzie, układ wyrazów.

2. Chciał dać wyraz swej radości. *Wikt.* Dawał im (= wątpliwościom) wyraz. *Dąbr.* 3. Oczy przybierały wyraz ciekawy. *Żerom.* Twarz przybrała wyraz żałosny. *Danił.* 6. Nad wszelki wyraz dobrze. *Żerom.* Ponad wszelki wyraz straszliwe. *Małacz.*

Wyrazić (dok.) — wyrażać (niedok.). I Formy: 1) wyrażę, wyrazisz, wyrazi, wyrazimy...; wyraź! wyraźcie!; wyrażony; wyraziwszy; wyraził, 2) wyrażam, wyrażasz...; wyrażaj!; wyrażający; wyrażany; wyrażał, wyrażali. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — czym, nie: przez co = uzmysłowić, przedstawić w obrazie kogo, co, 2) W. komu — co = powiedzieć komu — co, 3) W. co = (!) wymienić co.

1. Oratorium muzyką (nie: przez muzykę) wyraża najwyższe zagadnienia umysłu. *Cyt. Kr. 1, 51.* 2. Wyraził mi słowa uznania. *Mp.* 3. Kwota obok wyrażona (!) = suma obok wymieniona. *DUMK 15 X 31.*

Zwroty: 1) wyrazić co słowami lub w słowach, nie: przez słowa, wyrazić co oklaskami, nie: przez oklaski; 2) wyrazić komu swoje uczucie, uznanie, podziw. *SW;* 3) wyrazić zdziwienie, oburzenie. *SW;* 4) wyrazić swoją opinię, swoje zdanie o czym; 5) wyrazić życzenie, chęć czego. *SW;* 6) wyrazić co (jakiś punkt) w kontrakcie. *SW;* 7) wyrazić co głosem, gestami, ruchem, pędzlem, dłutem. *SW.*

Wyrazić się (dok.) — wyrażać się (niedok.). I Formy jak: wyrazić — wyrażać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. o kim, o czym = wypowiadać opinię o kim, o czym, 2) W. ś. za kim, za czym albo przeciw komu, przeciw czemu (!) = oświadczyć się za kim, za czym albo przeciw komu, przeciw czemu (Krasn. 80).

Wyrąb, nie: wyręb; dlp tego wyrębu.

Wyrąbać (dok.) (nie: wyrębać) — wyrąbywać (niedok.), nie: wyrębywać. I Formy jak: odrąbać — odrąbywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = rąbiąc wyciosać co, 2) W. co — z czego = rąbiąc wybić co — z czego, 3) W. co = wytrzebić co, zniszczyć pozabijać siekierą.

1. Wyrąbał przeręblę. 2. Wyrąbał w rzece kawał lodu. 3. Wyrąbał las.

Wyręczyciel, mlm ci wyręczyciele, dlm tych wyręczycieli, nie: wyręczycielów.

Wyręczyć (dok.) — wyręczać (niedok.). I Formy: 1) wyręczę, wyręczysz, wyręczy, wyręczymy...; wyręcz! wyręczcie!; wyręczony; wyręczywszy; wyręczył, 2) wyręczam, wyręczasz...; wyręczaj!; wyręczający; wyręczany; wyręczał, wyręczali. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo — w czym = zastąpić kogo — w czym, 2) W. kogo — z czego (!) = wyratować z czego (dawn., dziś rus. por. ros. wyruczit' kogo), 3) W. co (!) = zarobić co (rus., z ros. wyruczit' czto nibud').

1. Chciał wyręczyć Hrabiego. *Mick.*

Wyręczyć się (wyręczać się) kim, czym = pozwolić (pozwalać) komu zastępować się w czym, posłużyć się (posługiwać się) kim.

Ojciec ma się kim wyręczyć. *Święt.* Nie umiała się nikim wyręczyć. *Dąbr.*

Wyrobić (dok.)—wyrabiać (niedok.). I Formy jak: przerobić — przerabiać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = robieniem zużyć co, 2) W. co = robiąc wytworzyć co, osiągnąć co, 3) W. (tylko w postaci niedok.) co—z kim, z czym = robić z kim, z czym—co na różne sposoby, dokazywać czegoś — z kim, z czym, 4) W. co — komu — u kogo, nie: od kogo = uzyskać co — dla kogo — u kogo, 5) W. co — na kim — dla kogo = wymusić co — na kim — dla kogo, 6) W. kogo, co — na co = robiąc wykończyć co, udoskonalić co.

1. Wyrobił wszystką farbę, glinę, złoto. *Cyt. SW.* 2. Wyrobił sobie siłę przez gimnastykę. *SW.* Wyrobił sobie usilną pracą trochę oszczędności. *Mp.* 3. Co ty z nim wyrabiasz? *Mp.* 4. Wyrobił sobie u cesarza (nie: od cesarza) akt darowizny. *Żerom. cyt. Szeffs. 25.* 6. Wyrobił sobie styl. Wyrobił go na doskonałego pracownika. *Mp.*

Zwroty: 1) wyrobić sobie zdanie o czym. *SW;* 2) wyrabiać z kim hece, brewerie, sztuki... (por. wyprawiać hece...); 3) wyrabiać ciasto; 4) wyrobić komu posadę. *SW;* 5) wyrobić komu dobrą (złą) opinię; 6) wyrobić paszport, świadectwo, pozwolenie.

Wyrobić się (dok.) — wyrabiać się (niedok.). I Formy jak: wyrobić — wyrabiać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. z czego lub na czym = powstać, wytworzyć się z czego, rozwinąć się na czym, 2) W. ś. na co = udoskonalić się na co.

1. Ciało nasze wyrabia się i pomnaża z tych rzeczy, których pożywamy. *Cyt. SW.* 2. Wyrobił się na tęgiego żołnierza. *Małacz.*

Wyrobiony (przymtk) = umiejętny, doskonały.

Zwrot: człowiek wyrobiony (= umiejący żyć z ludźmi).

Wyrocznia, dlp tej wyroczni, dlm tych wyroczni.

Zwrot: być dla kogo wyrocznią = być dla kogo rozstrzygającym autorytetem.

Wyrodny, nie: wyrodni, ale: przyrodni.

Wyrodzić się (dok.) — wyradzać się (niedok.). I Formy jak: odrodzić się — odradzać się. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. od kogo = stać się wyrodkiem, odrodzić się od kogo na gorsze, 2) W. ś. w co = przez spodlenie przeistoczyć się w coś gorszego. Por. Odrodzić się.

1. Od zacnych przodków swoich wyrodzili się gnuśnością. *Cyt. SW.* 2. Pszenica częstokroć wyradza się w żyto. *Cyt. SW.*

Wyrok, dlp tego wyroku.

Zwroty: 1) wykładnia wyroku. *Kod. Post. Cyw.;* 2) wydać wyrok. *Kod. Post. Cyw.;* 3) wyrok zapada, wyrok zapadły. *Kod. Post. Cyw.;* 4) ustalić wyrok, ustalenie wyroku. *Kod. Post. Cyw.;* 5) wyrok prawomocny. *Kod. Post. Cyw.;* 6) wyrok zaoczny. *Kod. Post. Cyw.;* 7) dotknięty wyrokiem sądowym (! germ.) = ten, na kim ciąży wyrok sądowy. *DUMK 30 IX 30.*

Wyrokować (niedok.)—zawyrokować (dok.). I Formy: 1) wyrokuję, wyrokujesz...; wyrokuj!; wyrokujący; wyrokował, 2) zawyrokować, jak: wyrokować. II Składnia: 1) W.

o kim, o czym = wydawać sąd o kim, o czym, rozstrzygać o czym, 2) W. w sprawie kogo, czego — w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której zakresie się wydaje wyrok; nieraz między pierwszą a drugą formą składniową różnica się zaciera).

1. O miłości ptaków słońce wyrokuje. *Dyg.* 2. Nie mędrcom wyrokować w rzeczach tak ważnych. *SW.* Trudno w tej sprawie wyrokować. *SW.*

Wyrosły, — wyrośnięty. Znaczenie: 1) wyrosły: a) = ten, który wyrósł, b) = wyrośnięty, 2) wyrośnięty = duży wzrostem.

1. Prawie tak silny i wyrosły jak Waligóra. *Krasz. cyt. SW.* 2. Chłopiec silny i wyrośnięty.

Wyrosnąć (dok.), rzadziej: wyrość — wyrastać (niedok.). I Formy jak: zarosnąć (zarość) — zarastać. II Składnia: 1) W. z czego = rosnąc wydobyć, wyzwolić się z czego, 2) W. z czego = rosnąc wyjść z jakiegoś stanu, 3) W. na co = rosnąć przejść w jakiś stan, stać się czym, 4) W. do czego = rosnąc dojść do jakichś rozmiarów.

1. Wyrósł z tych przywar dziecinnych. *Mp.* Z czasem się z tego wyrasta. *Dąbr.* 2. Już wyrastał ze stanu niewinności. *Parand.* 3. Ten Janek na pięknego i dzielnego chłopaka wyrósł. *Orzesz.* Cezarek wyrastał na samodzielnego młokosa. *Żerom.* Wyrośli na porządnych ludzi. *Dąbr.* 4. Ocalone dziesięć rubli wyrastały do coraz większych rozmiarów. *Dąbr.*

Zwroty: 1) wyrosnąć z dzieciństwa, z lat dziecinnych; 2) wyrosnąć z ubrania.

Wyrozumiały dla kogo, ale: na co (nie: dla czego), mlm wyrozumiali (męsko-osob.).

Wyrozumiały dla Renaty. *Nałk.* Był na słabości ludzkie wyrozumiały. *Śniad. cyt. SW.*

Wyrozumieć (dok.) — wyrozumiewać (niedok.). I Formy: 1) wyrozumiem, wyrozumiesz...; wyrozumiej! lub wyrozum!; wyrozumiał, wyrozumieli, 2) wyrozumiewam, wyrozumiewasz...; wyrozumiewaj!; wyrozumiewający; wyrozumiewał. II Składnia: 1) W. kogo, co = po dłuższym poznawaniu zrozumieć kogo, co, 2) W. co — z czego = wywnioskować co — z czego, 3) W. komu — czemu (arch.) = przez wyrozumiałość wybaczyć komu, czemu.

1. Nie łatwo ich wyrozumieć. *Kaczk. cyt. SW.* 2. Wyrozumiałem to z listu twojego. *SW.* 3. Wyrozumiej, Panie, krewkości naszej. *Cyt. SW.*

Wyrozumienie dla czego (!) = zrozumienie czego.

(Drobnostkowość) która naturze niewieściej dodaje tyle powabów, jeżeli się z nią kojarzy zrozumienie także spraw wyższych (nie: wyrozumienie dla spraw wyższych).... *Cyt. Kr. 1, 122.*

Wyrób — Znaczenie: 1) W. = wyrabianie, 2) W. = produkt wyrabiania, wytwór.

Zwroty: 1) wyrób mebli; 2) wyroby masarskie.

Wyrość. Ob. Wyrosnąć.

Wyrównać (dok.) — wyrównywać (niedok.). I Formy jak: porównać — porównywać. II Składnia: 1) W. co = zrobić co równym, równając wypełnić co, 2) W. komu — czemu — czym lub w czym = dorównać komu, czemu — czym (gdy się wymienia rzecz lub właściwość, którą się komuś dorównywa) lub w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której się komuś dorównywa).

1. Wyrównać linię. Wyrównać dół. 2. Wdzięczność wyrówna waszej ochocie. *Sienk.*

Zwroty: 1) wyrównać liczbę. *SW;* 2) wyrównać braki. *SW;* 3) wyrównać wzajemne długi. *SW;* 4) wyrównać rachunki. *SW;* 5) wyrównać różnice, nieporozumienia. *SW.*

Wyróżnić (dok.) — wyróżniać (niedok.). I Formy: 1) wyróżnię, wyróżnisz, wyróżni, wyróżnimy...; wyróżnij! (nie: wyróżń!); wyróżniony, wyróżnieni; wyróżniwszy; wyróżnił, 2) wyróżniam, wyróżniasz...; wyróżniaj!; wyróżniający; wyróżniany, wyróżniani; wyróżniał, wyróżniali. Składnia: 1) W. (gdy podmiotem jest jakaś osoba) kogo, co — spośród kogo, z czego lub od kogo, od czego, albo wśród kogo lub w czym = po dokładnym rozpoznaniu lub pod wpływem jakiegoś głębszego uczucia odróżnić kogo, co — z czego lub od kogo, od czego, albo wśród kogo lub w czym, 2) W. kogo, co (gdy podmiotem jest istota nierozumna lub rzecz martwa) = czynić wyrazistym, uwydatnić, wyodrębnić.

1. On go z gromady wyróżnił. *Bartlc.* 2. Strój wyróżniał go wśród mieszkańców. *Nałk.*

Wyróżnić się (wyróżniać się) od kogo, spośród kogo, czego lub wśród kogo, czego — czym = uwydatniać się, wyodrębniać się.

Wyróżniała się zręcznością. *Małacz.* Osobniki, szlachetnie urodzone, wyróżniające się od pospólstwa wspaniałą powierzchownością. *Wikt.*

Wyruszyć (dok.)—wyruszać (niedok.). Formy i składnia jak: ruszyć (nijak.) — ruszać (nijak.).

Wyruszają na grabież. *Dyg.* Każdy młody wyrusza na zdobywcze wyprawy. *Ostr.*

Wyrwać (dok.)—wyrywać (niedok.). I Formy jak: oderwać — odrywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (czyn.) kogo — z czego = rwąc wyciągnąć kogo, co — z czego, wydobyć, wyzwolić kogo, co — z czego, 2) W. (czyn.) kogo, co — komu — czemu = wydrzeć kogo, co — komu, czemu, 3) W. (nijak.) = pobiec co sił.

1. Pragnął swe serce wyrwać z piersi i złożyć u stóp. *Wikt.* 2. Wyrwał mi tę wioskę. *Cyt. SW.* 3. Wyrywaliśmy co koń wyskoczy. *Mp.*

Zwroty: wyrwać ucznia = wywołać go z ławki do lekcji.

Wyrwać się (dok.)—wyrywać się (niedok.). I Formy jak: wyrwać — wyrywać. II Znaczenie i składnia: W. ś. z czego — do kogo, do czego — po kogo, po co, — za kim, za czym, — na co = wydrzeć się, wypaść, wybiec z czego — do kogo, do czego, — po kogo, po co, — za kim, — za czym, — na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasownikach: wybiec, wypaść).

Zwroty: 1) wyrwać się z niebacznym słowem, z dowcipem, z uwagą, z projektem, z planem; 2) wyrwać się do lekcji (o uczniu) = prosić o wyrwanie do lekcji.

1. Sama się wyrwała z projektem przysłania mi fotelu. *I. Dąbr.*

Wyrwi'dąb lub **wyrwidą'b.**

Wyryć (dok.) — wyrywać (niedok.). I For-

my: 1) wyryć, jak: ryć, 2) wyrywam, wyrywasz...; wyrywaj!; wyrywający; wyrywany; wyrywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = ryjąc wydobyć co — z czego, 2) W. co — na czym = ryjąc napisać lub narysować co — na czym, 3) W. co = ryjąc zrobić co, wyrzeźbić co.

Wyrządzić (dok.) — wyrządzać (niedok.). I Formy jak: oporządzić — oporządzać. II Składnia: W. co złego, przykrego, np. krzywdę, szkodę, psikusa (używa się tylko w znaczeniu ujemnym). Por. Wyświadczyć.

Wyrządził mi wielką moralną krzywdę. *Mp.*

Zwroty: wyrządzić powinność, uczciwość (arch., dziś prowinc.) = wypełnić powinność. *Krasn. 80.* Każdemu powinną uczciwość wyrządzić. *Mick.* (= uczciwą powinność wypełnić).

Wyrzec (dok.) — wyrzekać (niedok.). I Formy jak: odrzec — odrzekać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co (arch.) = rozstrzygać o czym, wymówić, wyrazić co, 2) W. o czym = rozstrzygać o czym, 3) W. (tylko w postaci niedok.) na kogo, na co = narzekać, skarżyć się na kogo, na co.

1. Skorom to wymówił, wyrzekł... *Cyt. SW.* 2. Czasami jedna chwila wyrzeka o losach ludzi. *SW.* 3. Wyrzeka na wszystkich i na wszystko. *Strug.*

Wyrzec się (dok.)—wyrzekać się (niedok.). I Formy jak: wyrzec — wyrzekać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. kogo, czego = wyprzeć się kogo, czego, odstąpić od kogo, od czego, 2) W. ś. czego = zrezygnować z kogo, z czego.

1. Przy chrzcie świętym wyrzekamy się szatana i wszystkich spraw jego. *Cyt. SW.* Wyrzekłeś się bohaterstwa. *Żerom.* 2. Wyrzekał się wszystkiego. *Iwasz.* Muszę wyrzekać się wielu rzeczy. *Grusz.*

Wyrzeczenie czego lub **wyrzeczenie się** czego.

...trwającą w pracy i w wyrzeczeniu. *Nałk.*

Wyrznąć (dok.) lub **wyrżnąć** — wyrzynać (niedok.). I Formy jak: oderznąć — odrzynać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = rznąc jednego po drugim wymordować wszystkich, 2) W. co = rznąc zrobić co. wyrzeźbić co, 3) W. co — w czym lub z czego = rznąc wydobyć co w czym lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wydłubać, 4) W. (tylko w postaci dok.) kogo, co — w co — czym = uderzyć kogo, co — w co — czym.

1. Wyrzyna matki, dziatwę, starce i kapłany. *Cyt. SW.* 2. Wyrznąć posąg. 3. Wyrznął w desce mały kwadracik. 4. Wyrznął pięścią w stół. *Mp.*

Wyrzucić (dok.) — wyrzucać (niedok.). I Formy jak: rzucić — rzucać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — z czego = rzucić kogo, co na zewnątrz, 2) W. co — komu = zrobić komu wyrzut, wymówkę z powodu czego.

Wysadzić (dok.) — wysadzać (niedok.). I Formy jak: przesadzić — przesadzać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo — z czego = pomóc komu wysiąść z czego, 2) W. kogo, co = z czego = wybić, wyprzeć, wyrzucić w górę, 3) W. co — czym = obsadzić, nabić co — czym.

1. Wysadzić pasażerów z pociągu. *SW.* 2. Gdyby ta brama była tysiąc twardsza od stali, wybiję, wysadzę. *Mick. cyt. SW.* 3. Kazał pięknie wierzbami wysadzić groble. *SW.*

Zwroty: 1) wysadzić kogo z siodła, *SW* = wyprzeć kogo z zajmowanej pozycji społecznej lub z bytu materialnego; 2) wysadzić chleb z pieca, *SW;* 3) wysadzić komisję (!) = wyznaczyć komisję; 4) wysadzić zarząd = wybrać zarząd; 5) wysadzić kogo na dudka, na głupca, *SW* = wystrychnąć kogo na dudka = wyzyskać czyjąś naiwność.

Wysadzić się (dok.) — wysadzać się (niedok.). I Formy jak: wysadzić — wysadzać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. = wysunąć się naprzód, 2) W. ś. na co = wypuczyć się na co, pretensjonalnie wystąpić z czym.

1. Dobry pies, lecz... wysadził się o tyle... o palec. *Mick.* 2. Wysadziła się i na niesłychany kompot. *Strug.*

Wysączyć (dok.) — wysączać (niedok.). I Formy: 1) wysączę, wysączysz, wysączy, wysączymy...; wysącz! wysączcie!; wysączony; wysączywszy; wysączył, 2) wysączam, wysączasz...; wysączaj!; wysączający; wysączany; wysączał, wysączali. II Składnia: W. co — z czego.

Wyschnąć (dok.) — wysychać (niedok.). Formy i składnia jak: uschnąć — usychać.

Wysiąknąć (dok.) (nie: wysięknąć, ani: wysiąc) — wysiąkać (niedok.). I Formy jak: siąknąć — siąkać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (czym.) co = a) siąkając wyrzucić co z siebie, b) siąkając oczyścić co, 2) W. (nijak.) = a) sącząc się wydobyć się na wierzch, b) sącząc się wyschnąć.

1. Wysiąkać flegmę. Wysiąkać nos. 2. Krew wysiąka przez skórę. Dziś źródła tej poezji wysiąkły. *Cyt. SW.*

Wysiąść (dok.) — wysiadać (niedok.) lub wysiadywać (niedok.). Por. Wysiedzieć — wysiadywać. I Formy: 1) wysiąść — wysiadać, jak: siąść — siadać, 2) wysiaduję, wysiadujesz...; wysiaduj!; wysiadujący; wysiadywany; wysiadywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. z czego — na co lub do czego = zsiadłszy wyjść na co lub do czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wychodzić na co lub do czego), 2) W. z czego — na co = wyszedłszy usiąść na czym.

Wysiedlić (dok.) — wysiedlać (niedok.). I Formy jak: osiedlić — osiedlać. II Składnia: W. kogo, co — z czego — do czego.

Wysiedzieć (dok.) — wysiadywać (niedok.). Por. Wysiąść — wysiadywać. I Formy jak: odsiedzieć — odsiadywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopełn.) = wytrwać w siedzeniu, 2) W. co = siedzeniem wskórać co, wyrobić co, wyląc (o ptakach).

Wysięk, nie: wysiąk; dlp tego wysięku.

Wysilić (dok.) — wysilać (niedok.). I Formy: 1) wysilę, wysilisz, wysili, wysilimy...;

wysil!; wysilony; wysiliwszy; wysilił, 2) wysilam, wysilasz...; wysilaj!; wysilający; wysilany; wysilał, wysilali. II Składnia: 1) W. kogo, co = obrać z sił, osłabić, 2) W. co = natężyć siły, 3) W. co — na kim = wymóc co — na kim.

1. Choroba go wysiliła. *SW.* 2. Wysilał wszystkie swoje zdolności. *Mp.* 3. Wysiliłem to na nim. *SW.*

Zwrot: wysilić koncept, *SW* = z wysiłkiem zdobyć się na koncept, wymusić z siebie koncept.

Wysilić się (dok.) — wysilać się (niedok.). I Formy jak: wysilić — wysilać. II Składnia: 1) W. ś. co robić, 2) W. ś. na co.

1. Wysila się udawać spokój. *I. Dąbr.* 2. Nie wysilaj się na zrozumienie. *Siedl.*

Wyskakać (dok.) — wyskakiwać (niedok.). I Formy: 1) wyskakać, jak: skakać, 2) wyskakuję, wyskakujesz...; wyskakuj!; wyskakujący; wyskakiwany; wyskakiwał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co (o tańcu) = skakaniem odtworzyć co, 2) W. co = skakaniem osiągnąć co.

Wyskakać się (tylko w postaci dok.) = naskakać się do woli.

Wyskoczyć (dok.) (nie: wyskoknąć) — wyskakiwać (niedok.). I Formy: 1) wyskoczyć, jak: skoczyć, 2) wyskakuję, wyskakujesz...; wyskakuj!; wyskakujący; wyskakiwany; wyskakiwał. II Znaczenie i składnia: 1) W. z czego — do czego, w co lub na co = wypaść, wybiec skokiem do czego, w co lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wychodzić), 2) W. dokąd = skokiem się puścić, 3) W. = gwałtownie wydostać się na wierzch.

1. Wyskoczyć z pojazdu, z okrętu. *SW.* 2. Pędzili, co koń wyskoczy. *Mp.* 3. Korek wyskoczył z butelki. *Mp.*

Wyskok, dlp tego wyskoku. Znaczenie: 1) W. = wyskoczenie, sus, 2) W. (!) = alkohol, spirytus (IGD).

Wyskrobać (dok.) (nie: wyskrabać) — wyskrobywać (niedok.), nie: wyskrabywać. I Formy jak: odskrobać — odskrobywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = skrobaniem zrobić co, 2) W. co — z czego lub w czym = skrobiąc wydrapywać co — z czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wydłubać), 3) W. co — z czego = skrobiąc oczyścić co z czego.

1. Wyskrobywał kozikiem różne rzeczy z drzewa. *Mp.* 2. Wyskrob mech z drzewa. *SW.* Wyskrobał resztki z garnka. *Mp.* 3. Wyskrob drzewo ze mchu. Wyskrobał garnek z osadu. *Mp.*

Wyskubać (dok.) — wyskubnąć (dok. jednokr.) — wyskrobywać (niedok.). I Formy: 1) wyskubać — wyskubnąć, jak: skubać — skubnąć, 2) wyskubuję, wyskubujesz... (nie: wyskubywam, wyskubywasz...); wyskubuj!; wyskubujący; wyskubywany; wyskubywał. II Składnia: W. co — z czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wydłubać co — z czego lub w czym).

Wysłać (dok.) — wysyłać (niedok.), nie: wysełać. Formy i składnia jak: posłać — posyłać.

Wysłać (dok.), nie: wyścielić (prow.) — wyścielać (niedok.), rzadziej: wyścielać (P. Gr. prow.). I Formy: 1) wyścielę, wyścielisz, wyścieli, wyścielimy...; wyściel!; wysłany, rzadziej: wyścielony; wysławszy, rzadziej: wyścieliwszy; wysłał, rzadziej: wyścielił, 2) wyścielam, wyścielasz... rzadziej: wyścielam, wyścielasz...; wyścielaj! rzadziej: wyścielaj!; wyścielany, rzadziej: wyścielany; wyścielał, rzadziej: wyścielał. II Składnia: W. komu — co — czym.

Zwroty: 1) wyścielać kanapę, krzesło włosiem. *SW;* 2) meble wyścielane (z domyśl.: włosiem); 3) wyścielać komu życie kwiatami = uszczęśliwiać komu życie.

Wyścielała poduszkami ściany chaty. *Dyg.*

Wysławić (dok.) — wysławiać (niedok.). Formy jak: osławić — osławiać.

Zwrot: wysławiać kogo, co pod niebiosa = wysoko kogo, co sławić.

Wysławiali go pod niebiosa. *Sienk.*

Wysłuchać (dok.) — wysłuchiwać (niedok.), nie: wysłuchywać. I Formy: 1) wysłuchać, jak: słuchać, 2) wysłuchuję, wysłuchujesz...; wysłuchuj!; wysłuchujący; wysłuchiwany; wysłuchiwał. II Składnia: W. kogo, co lub czego. (Gr. Ak. 306).

Wysłuchać skargę (skargi). *Gr. Ak. 306.* Mogąż ją (prośbę) zaraz wysłuchać. *Reym.*

Wysługa — Znaczenie: 1) W. = wysłużenie, 2) W. = nagroda wysłużona.

Wyrażenie: wysługa lat.

Wysłużony — Znaczenie: 1) W. = ten, którego wysłużono, 2) W. = ten, który (się) wysłużył.

1. Wysłużony odpoczynek. Wysłużona nagroda. 2. Wysłużony kapelusz.

Wysłużyć (dok.) — wysługiwać (niedok.). I Formy jak: zasłużyć — zasługiwać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = służąc zarobić co, 2) W. co = spędzić czas pewien na służbie, 3) W. komu — czym = oddać komu na służbie pracę, usłużyć, wygodzić komu — czym.

1. Wysłużyć emeryturę. *SW.* 2. Wysłużyć swoje lata. *SW.* 3. Wysłużyła nam swoim oddaniem i uczciwością. *Mp.*

Wysłużyć się (dok.) — wysługiwać się (niedok.). I Formy jak: wysłużyć — wysługiwać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. (zwykle w postaci niedok.) = być na usługach u kogo, z niewolniczym oddaniem służyć komu, 2) W. ś. kim, czym = do końca posłużyć się kim — czym, wyręczyć się kim — czym.

1. Wiernie wysługiwały się człowiekowi (o psach). *Wikt.* 2. Po majątkach się swoich nimi wysługują. *Kruczk.*

Wysmarkać (dok.) — wysmarkiwać (niedok.). I Formy jak: osmarkać — osmarkiwać. II Składnia: W. co — w co.

Wysmażyć (dok.) — wysmażać (niedok.). Formy i składnia jak: osmażyć — osmażać.

Wysnuć (dok.) — wysnuwać (niedok.), nie: wysnowywać. I Formy jak: osnuć — osnuwać. II Składnia: W. co — z czego.

Zwrot: wysnuć wniosek.

Wysoce. Ob. Wysoko.

Wysoki — wyższy; mlm (męsko-osob.) wysocy, wyżsi.

Zwrot: wysoki na ile lub ile. Por. Gruby (zwrotu: wysoki ile używa się tylko wtedy, gdy wysokość jest określona liczebnie miarą długości).

Wzgórza wysokie na kilka pięter. *Prus.* Wieża wysoka na trzydzieści metrów (lub wysoka trzydzieści metrów).

Wysokie Mazowieckie (nazwa miasta) = wysokomazowiecki. Formy: dop. Wysokiego Mazowieckiego, miejsc. w Wysokiem Mazowieckiem.

Wysoko, — wysoce, — wyżej. Znaczenie: 1) wysoko = a) daleko w kierunku od dołu ku górze, b) (przen.) wielce, bardzo, 2) wysoce = (przen.) wielce, bardzo.

1. Bóg wysoko, a przyjaciel daleko. *SW.* Wysoko go zawsze ceniłem. *Mp.* 2. Cenił w swojej żonie wysoce lojalną i wzorową towarzyszkę. *Perz.*

Zwroty: 1) wysoko postawiony = zajmujący wysokie stanowisko; 2) wysoko wykształcony, = bardzo, wybitnie, niezwykle uzdolniony. *PJ 10, 79;* 3) wysoko sięgać = mieć wielkie aspiracje; 4) wysoko zachodzić = osiągać wielką karierę życiową.

Wysokość (miara przedmiotu w kierunku od dołu do góry).

Zwroty: 1) rzecz wysokości, nie: o wysokości; 2) coś ma wysokość tyle a tyle metrów; 3) przekraczać, przechodzić kogo wysokością lub na wysokość; 4) wysokość umysłu = podniosłość umysłu.

1. Dom wysokości (nie: o wysokości) dwóch pięter. 3. Na wysokość nie przechodzącą wzrostu człowieka. *Żerom.*

Wysokość (tytuł). Składnia: wasza wysokość raczył (nie: raczyła) przyjechać.

Wyspa—wyspowy, nie: wysepny (dawn.),—wyspiarz—wyspiarski. Formy: 1) dlm tych wysp, 2) dlm tych wyspiarzy lub wyspiarzów.

Wyspać się (dok.) — wysypiać się (niedok.). Formy jak: zaspać — zasypiać.

Wysypiali się snem sprawiedliwych. *Małacz.*

Wyspowiadać się (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: spowiadać się.

Wyspowiadawszy się ze swych grzechów. *Święt.*

Wyssać (dok.) — wysysać (niedok.). I Formy: 1) wyssać, jak: ssać, 2) wysysam, wysysasz...; wysysaj!; wysysający; wysysany; wysysał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z kogo, z czego = ssaniem wydobyć, wyciągnąć co — z kogo, z czego, 2) W. (przen.) kogo — z czego = ogołocić kogo — z czego, pozbawić kogo — czego.

Zwrot: wyssać kogo do ostatniej kropli krwi = wydrzeć komu wszystkie jego zasoby materialne bądź moralne.

Wystać (wystanę) — wystawać (niedok). I Formy jak: przestać (przestanę)—przestawać. II Znaczenie i składnia: W. z czego = wynurzyć się, wystąpić na zewnątrz, wysterczyć.

Skała wystaje z wody. Szpada wystaje mu spod palta. *SW.*

Wystać (wystoję) — wystawać (niedok.). I Formy jak: przestać (przestoję) — przestawać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (bez dopełn.) = przez czas pewien postać, 2) W. co = staniem coś zrobić, staniem coś osiągnąć, coś zyskać.

1. Wystaje tu godzinami. *SW.* 2. Nie wystoisz nic. *SW.*

Zwrot: niedługo wystało = niewiele czasu upłynęło.

Wystać się (tylko w postaci dok.). Znaczenie: 1) W. ś. = nacierpieć się długim staniem, 2) W. ś. = wypocząć po długim staniu, 3) W. ś. = dojrzeć (o roślinach).

1. Wystałem się niepotrzebnie na mrozie. *SW.* 2. Niech się koń wystoi po podróży. *SW.* 3. Wystałe zboże.

Wystarać się (tylko w postaci dok.). I Formy jak: starać się. II Składnia: W. ś. o kogo, o co.

Wystarać się o miejsce. *Dąbr.*

Wystarczający (imiesłów) do czego lub na co, nie: dla czego.

Nie ma wystarczającego na to majątku. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Wystarczający (przymtk. = dostateczny)— wystarczająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zatrzymywano ich, ale wystarczająco miękko. *Ostr.*

Wystarczyć (dok.) — wystarczać (niedok.). Formy i składnia jak: starczyć — starczać.

Sam sobie wystarcza. *Dyg.* Prawa matematyczne nie wystarczają do (nie: dla) rozwiązania wielu zadań. *Sierosz.* Majątek wystarczający na zabezpieczenie kosztów. *Kod. Post. Cyw.* Jaśkowi sekunda wystarczyła. *Siedl.* Wywóz ten nie wystarcza na pokrycie (nie: dla pokrycia) zobowiązań. *IKC 23,* 91. Pięć tysięcy powinno im wystarczyć na zapoczątkowanie czegoś. *Dąbr.*

Wystawać. Ob. Wystać.

Wystawca czego; lp ten wystawca, tego wystawcy, temu wystawcy, tego wystawcę, wystawco!, tym wystawcą, o tym wystawcy; lm ci wystawcy, tych wystawców, tym wystawcom,...

Wystawiać (niedok.) — wystawić (dok.). I Formy jak: obstawiać — obstawić. II Składnia: W. kogo, co = wyłożyć, wysunąć, podstawiać.

Zwroty: 1) wystawiać kogo, co na sprzedaż; 2) wystawiać na widok; 3) wystawiać widok = przedstawiać widok; 4) wystawiać język. *SW* = wysuwać język, pokazywać język; 5) wystawiać brzuch. *SW* = wypinać brzuch; 6) wystawiać sztukę teatralną; 7) wystawiać armatę na miasto, na pozycje nieprzyjacielskie; 8) wystawiać kogo na niebezpieczeństwo, na przykrość, na śmieszność, na zawód; 9) wystawiać kogo na sztych. *SW* = narażać kogo,; 10) wystawić dom, pomnik. *SW;* 11) wystawić pułk. *SW;* 12) wystawić kwit, weksel. *SW;* 13) wystawić co sobie = wyobrazić co sobie.

Wystąpić (dok.) — występować (niedok.), nie: występywać (Kr. 1, 314). I Formy jak: postąpić — postępować. II Składnia: W. z czego — do czego lub na co (= stąpając) wyjść do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wychodzić).

Zwroty: 1) wystąpić na scenę, na widownię, na widok, na plac; 2) wystąpić do walki. *SW;* 3) wystąpić z projektem, z planem, z wnioskiem; 4) wystąpić z pretensją, z opozycją. *SW;* 5) wystąpić z procesem, z dowodami przeciw komu; 6) wystąpić w roli jakiej. *SW;* 7) wystąpić z pytaniem. *SW;* 8) wystąpić z przyjęciem, z obiadem. *SW;* 9) komuś krew, pot występuje na twarz lub na twarzy; 10) wystąpić ze szkół, ze służby, z wojska, ze stanu duchownego. *SW;* 11) wystąpić przeciw prawu. *SW* = wykroczyć przeciw prawu; 12) wystąpić do kogo w jakiejś sprawie = zwrócić się do kogo w jakiejś sprawie. *Por. PJ 1, 139.*

Wysterczać (niedok.), rzadziej: wysterkać — wysterknąć (dok.), nie: wysterczeć (dawn.), ale: sterczeć. Ob. Sterczeć. I Formy: 1) wysterczam, wysterczasz, wysterczа..., rzadziej: wysterkam, wysterkasz, wysterka...; wysterczaj! (wysterkaj!); wysterczający (wysterkający); wysterczał, wysterczali (wysterkał, wysterkali), 2) wysterknę, wysterkniesz, wysterknie...; wysterknij!; wysterknąwszy; wysterknął, wysterknęłem, wysterknęli, nie: wysterkł, wysterkłem, wysterkli. II Składnia: W. z czego.

Wzniesienia wysterczających kamieni. *Wikt.* Anglicy o kolanach wysterczających przez zielony ubiór. *Małacz.* Tu wywrót dęba wysterka z ziemi. *Mick.*

Wystraszyć (dok.) — wystraszać (niedok.). I Formy jak: przestraszyć — przestraszać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo —czym = bardzo kogo przestraszyć, 2) W. kogo — od kogo lub z czego = strachem wypędzić kogo — od kogo lub z czego.

Wystroić (dok.)—wystrajać (niedok.), nie: wystroiwać. I Formy: 1) wystroję, wystroisz, wystroimy...; wystrój! wystrójcie! (nie: wystroj! wystrojcie!); wystrojony; wystroiwszy; wystroił, 2) wystrajam, wystrajasz...; wystrajaj!; wystrajający; wystrajany; wystrajał, wystrajali. II Składnia jak: przystroić.

Wystrychnąć (dok.) — wystrychiwać (niedok.), rzadko: wystrychać. I Formy: 1) wystrychnę, wystrychniesz...; wystrychnij!; wystrychnięty; wystrychnąwszy; wystrychnął, wystrychnąłem, wystrychnęli (nie: wystrychł, wystrychłem, wystrychli), 2) wystrychuję, wystrychujesz...; wystrychuj!; wystrychujący; wystrychiwany; wystrychiwał. I Znaczenie i składnia: 1) W. (czyn.) kogo, co — czym (arch.) = strychulcem wygładzić, wypolerować, wymuskać, wymalować, wystroić, 2) W. (czyn.) kogo, — z czego = wypchnąć kogo — z czego, 3) W. (nijak. bez dopełn.) = wzbić się wysoko.

Zwrot: wystrychnąć kogo na dudka = wystroić kogo na dudka, zrobić z kogo dudka (= głuptasa).

Wystrzał, dlp tego wystrzału, mjsclp. w tym wystrzale, nie: wystrzele.

Zwrot: coś się stało za pierwszym wystrzałem (= po pierwszym wystrzale).

Za pierwszym wystrzałem uciekli. *Niemc.*

Wystrzec się (dok.) — wystrzegać się (niedok.). I Formy: 1) wystrzec się, jak: strzec się, 2) wystrzegam się, wystrzegasz się...; wystrzegaj się!; wystrzegający się; wystrzegał się. II Składnia jak: strzec się.

Jadła trzeba się wystrzegać. *Sienk.* Wystrzegaj się zaziębienia! *I. Dąbr.*

Wystrzelić (dok. jednokr.) — wystrzelać (niedok. jednokr. lub dok. wielokr.) — wystrzeliwać (niedok. wielokr.). Por. Ostrzelać. Postrzelić. I Formy: 1) wystrzelić — wystrzelać, jak: strzelić — strzelać, 2) wystrzeliwuję, wystrzeliwujesz... (nie: wystrzeliwam, wystrzeliwasz..., ale: ostrzeliwuję lub ostrzeliwam); wystrzeliwuj!; wystrzeliwujący; wystrzeliwany; wystrzeliwał. II Znaczenie i składnia: 1) W. (czynn.) w kogo, w co lub do kogo, do czego = celując w kogo, w co lub do kogo, do czego strzelić (niedok. wystrzelać), 2) W. (nijak.) = wzbić się w górę, wznieść się (niedok. wystrzelać), 3) wystrzelać (czyn. dok.) kogo, co = jednego po drugim wszystkich lub wszystko po kolei strzałami wybić (niedok.: wystrzeliwać).

1. Wystrzelił i ugodził w sam łeb wojewody. *Mick. cyt. SW.* We mnie przed progiem wystrzelił. *Mick. cyt. SW.* 2. Mariackie dwie wieżyce wystrzeliły w górę. *SW.* 3. Natknął się na podjazd trzech kozaków i wystrzelał wszystkich. *Mp.*

Zwrot: prosto jak wystrzelił.

Wystrzyc (dok.) — wystrzygać (niedok.) lub wystrzygiwać. I Formy jak: ostrzyc — ostrzygać (ostrzygiwać). II Składnia: W. co — z czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wydłubać co — z czego lub w czym).

Wystudzić (dok.) — wystudzać (niedok.). I Formy jak: ostudzić—ostudzać. II Składnia: W. co — czym.

Wystukać (dok.) — wystukiwać (niedok.). I Formy jak: odstukać — odstukiwać. II Składnia: W. co — czym.

Zwroty: 1) wystukać jaką melodię. *SW;* 2) wystukać kogo z pokoju = stukaniem wywołać.

Wystygnąć (dok.) — wystygać (niedok.). Formy jak: ostygnąć — ostygać.

Wysunąć (dok.)—wysuwać (niedok.). I Formy jak: sunąć—suwać. II Znaczenie i składnia: 1) W. (czynn.) co — z czego = sunąc wyciągnąć co — z czego, wydobyć na zewnątrz, pokazać, 2) W. (nijak) częściej: wysunąć się = sunąc wyjść na zewnątrz, pokazać się.

1. Wysuwać ciasto z pieca. *SW.* (Chmurki) wysuwają nóg rzędy. *Mick.* 2. Wysunął szybko z tłumu i zaczął mówić.

Wyswobodzić (dok.) — wyswobadzać (niedok.) (Kr. 1, 291, Łoś, N.), nie: wyswabadzać. Formy i składnia jak: oswobodzić — oswobadzać.

Wysychać, nie: wysechać. Ob. Wyschnąć.

Wysyłać, nie: wysełać. Ob. Wysłać.

Wysyłka — Znaczenie: 1) W. = wysyłanie, 2) W. = przedmiot wysłany.

1. Czeka was wysyłka, na grzyby! *Gomul.*

Wysypać (dok.) — wysypywać (niedok.).

I Formy: 1) wysypię, wysypiesz...; wysyp!; wysypany; wysypawszy; wysypał, 2) wysypuję, wysypujesz...; wysypuj!; wysypujący; wysypywany; wysypywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego — do czego lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: włożyć do czego lub w co), 2) W. co — czym = posypać, usypać co — czym.

Wyszarpać (dok.)—wyszarpywać (niedok.). I Formy jak: poszarpać — poszarpywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego lub w czym = szarpiąc wydrzeć co — z czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wydłubać co — z czego lub w czym), 2) W. kogo, co = szarpiąc wytrząść, wytarmosić kogo, co.

Wyszarpany — wyszarzały. Znaczenie: 1) wyszarzany = ten, którego wyszarzano = zniszczony przez noszenie, przez użycie, 2) wyszarzały = ten, który wyszarzał — zniszczały w wyniku oddziaływania czasu, zniszczały ze starości (nieraz zaciera się różnica między obu znaczeniami).

Wyszarzany kostium. *Żerom.* Starych krzyży wyszarzanych przez czas jest niewiele. *Małacz.* Barwa ich była wyszarzała cokolwiek. *Kaczk. cyt. SW.*

Wyszczególnić (dok.)—wyszczególniać (niedok.). I Formy: 1) wyszczególnię, wyszczególnisz, wyszczególni, wyszczególnimy...; wyszczególnij! wyszczególnijcie! (nie: wyszczególń! wyszczególńcie!); wyszczególniony; wyszczególniwszy; wyszczególnił, 2) wyszczególniam, wyszczególniasz...; wyszczególniaj!; wyszczególniający; wyszczególniany; wyszczególniał, wyszczególniali. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = wymienić w szczegółowym wykazie, 2) W. kogo = (!) wyróżnić kogo.

1. Wyszczególnić w cenniku wszystkie podmioty. *SW.* 2. Cesarz na zebraniu widocznie wyróżniał (nie: wyszczególniał) naszego posła. *SW.*

Wyszczególnienie — Znaczenie: 1) W. = wymienienie w szczegółowym wykazie, 2) W. = (!) wyróżnienie.

2. Zdał maturę z wyróżnieniem (nie: z wyszczególnieniem). *SW.*

Wyszczerbić (dok.)—wyszczerbiać (niedok.). I Formy: 1) wyszczerbię, wyszczerbisz, wyszczerbi, wyszczerbimy...; wyszczerb! wyszczerbcie!; wyszczerbiony; wyszczerbiwszy; wyszczerbił, 2) wyszczerbiam, wyszczerbiasz...; wyszczerbiaj!; wyszczerbiający; wyszczerbiany; wyszczerbiał, wyszczerbiali. II Składnia: W. co.

Wyszczerzyć (dok.) — wyszczerzać (niedok.). Formy: 1) wyszczerzyć, jak: szczerzyć, 2) wyszczerzam, wyszczerzasz,...; wyszczerzaj!; wyszczerzający; wyszczerzał, wyszczerzali.

Zwroty: 1) wyszczerzać zęby na kogo, na co = grozić komu, czemu zębami; 2) wyszczerzać zęby do kogo, do czego = umizgać się do kogo, do czego.

Wyszczupleć (dok.) — (niedok.) szczupleć. Formy i składnia jak: szczupleć.

Wyszczypać (dok. wielokr.) — wyszczypnąć (dok. jednokr.) — wyszczypywać (niedok.). I Formy: 1) wyszczypać — wyszczypywać, jak: oszczypać — oszczypywać, 2) wyszczypnę, wyszczypniesz...; wyszczypnij!; wyszczypnięty; wyszczypnął, wyszczypnąłem, wyszczypnęli. II Znaczenie i składnia: 1) wyszczypać kogo = naszczypać kogo, 2) wyszczypnąć co — z czego = szczypiąc wyciągnąć co — z czego.

Wyszeptać (dok.) — wyszeptnąć (dok. jednokr.) — wyszeptywać. I Formy: 1) wyszeptać — wyszeptywać, jak: naszeptać — naszeptywać, 2) wyszeptnąć, jak: podszeptnąć. II Składnia jak: szeptać.

Wyszeptać opowieść. *Wikt.*

Wyszkolenie, lepiej: **uzdolnienie, przygotowanie.**

Wyrażenie: planowe wyszkolenie uboczne (!) = programowe nauczanie dodatkowe. *DUMK 25 VII 32.*

Wyszkolić (dok.) — wyszkolać (niedok.) lub wyszkalać. I Formy: 1) wyszkolę, wyszkolisz, wyszkoli, wyszkolimy...; wyszkol! wyszkolcie! (nie: wyszkól! wyszkólcie!); wyszkolony; wyszkolił, 2) wyszkolam, wyszkolasz...; wyszkolaj!; wyszkolany; wyszkolał, wyszkolali. II Znaczenie: W. kogo — w czym, lepiej: wyćwiczyć kogo — w czym.

Wyszkolony w czym (!) = biegły w czym, wprawny (Krasn. 22).

Wyszkolony w polityce (!) = biegły w polityce. *Cyt. Szeffs. 12.*

Wyszlachetnieć (dok.) — (niedok.) szlachetnieć. Formy jak: szlachetnieć.

Wyszlamować (dok.) — (niedok.) szlamować. I Formy: 1) wyszlamuję, wyszlamujesz...; wyszlamuj!; wyszlamowany; wyszlamowawszy; wyszlamował. II Składnia: W. kogo, co — z czego = oczyścić kogo, co ze szlamu lub z innego brudu.

Rozpustny żywot wyszlamował go ze swawolnych żądz. *Małacz.*

Wyszlifować (dok.) — wyszlifowywać (niedok.). Formy i składnia jak: oszlifować — oszlifowywać.

Wyszły = ten, co wyszedł.

Wyrażenie: wyszły z użycia = przestarzały. *SW.*

Wyszogród — wyszogrodzki.

Wyszorować (dok.) — (niedok.) szorować. Formy i składnia jak: szorować.

Wyszukać (dok.) — wyszukiwać (niedok.). I Formy jak: odszukać — odszukiwać. II Składnia: 1) W. kogo, co = wynaleźć kogo, co, 2) W. kogo, czego = wystarać się o kogo, o co (Gr. Ak. 306).

1. Wyszukać miejsce w książce. *SW.* 2. Musi wyszukać zdrowszej okolicy. *Sienk. cyt. PJ 14, 43.*

Wyszukany (przymtk)—wyszukańszy (SW) — wyszukanie. Znaczenie: 1) W. = wymyślny, udany, sztuczny, 2) W. = rzadki, niepospolity, wytworny.

1. Umiejętność nie wyszukana, ale przyrodzona. *SW.* 2. Przyjął ją z wyszukaną grzecznością. *SW.*

Wyszyć (dok.)—wyszywać (niedok.). I Formy jak: obszyć — obszywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — na czym = szyjąc wyrobić co — na czym, 2) W. co — czym = obszyć co — czym, 3) W. co = szyjąc zużyć co.

Wyszydzić (dok.) — wyszydzać (niedok.). I Formy: 1) wyszydzić, jak: szydzić, 2) wyszydzam, wyszydzasz...; wyszydzaj!; wyszydzający; wyszydzany; wyszydzał, wyszydzali. II Składnia: W. kogo, co.

Wyszywany — Znaczenie: 1) W. = ten, którego właśnie wyszywają (niedok.), 2) W. = ten, którego własnością jest, że musi być wyszyty (dok.). Ob. Posrebrzany.

Wyścielać, rzadziej: wyścielać (P. Gr.). Ob. Wysłać — wyścielać.

Wyścig.

Zwrot: na wyścigi z kim coś robić = robić szybko starając się wyścignąć współzawodnika.

Zaczęli wyć i szczekać na wyścigi z Burkiem. *Prus.* Przędły jakby na wyścigi. *Sienk.*

Wyściółka, nie: wyścielka, ani: wyściłka.

Wyśledzić (dok.) — wyśledzać (niedok.). I Formy jak: prześledzić — prześledzać. II Składnia: W. kogo, co.

Wyślizgać (dok.) (ale: wyślizgać się, niedok.) — wyślizgiwać (niedok.). I Formy: 1) wyślizgam, wyślizgasz...; wyślizgaj!; wyślizgany; wyślizgawszy; wyślizgał, 2) wyślizguję, wyślizgujesz...; wyślizguj!; wyślizgujący; wyślizgiwany; wyślizgiwał. II Składnia: W. co — czym = ślizgając się wygładzić, wytrzeć co — czym.

Zwroty: 1) wyślizgiwać w salonach posadzki = spędzać czas na zebraniach i zabawach towarzyskich; 2) wyślizgiwać bruki = wałęsać się po ulicach, spędzać czas na spacerach.

Wyślizgać się (niedok.) lub **wyślizgiwać się** — wyślizgnąć się (dok.), częściej: wyśliznąć się. I Formy jak: poślizgać się (poślizgiwać się) — poślizgnąć się. II Składnia: 1) W. ś. komu — z czego = gładko wymknąć się komu — z czego, 2) W. ś. od czego = wymykając się uwolnić się od czego.

Zwroty: 1) wyślizgnąć się komu z rąk = umknąć komu z rąk; 2) wyślizgnąć się z sideł, z niebezpieczeństwa. *SW;* 3) wyśliznąć się od śmierci; 4) słowo się komu wyślizgnęło, *SW* = wymknęło się komu pomimo woli jakieś słowo.

Wyślizgać się (dok.) = nacieszyć do syta ślizganiem.

Wyśmiać (dok.) — wyśmiewać (niedok.). I Formy: 1) wyśmieję, wyśmiejesz...; wyśmiej!; wyśmiany; wyśmiawszy; wyśmiał, wyśmiali lub wyśmieli, 2) wyśmiewam, wyśmiewasz...; wyśmiewaj!; wyśmiewający; wyśmiewany; wyśmiewał. II Składnia: W. kogo, co.

Wyśmieli go. *Prus.* Nie mówię, boby mnie wyśmiali. *Nowak.*

Wyśmiać się (dok.) — wyśmiewać się (niedok.). I Formy jak: wyśmiać — wyśmiewać. II Składnia: W. ś. (nie: naśmiewać się, rus., por. ros.: nasmieiwat' sia nad kiem, nad czem).

Wyśmiewa się ze mnie. *Zapol.* Cały szwadron się ze mnie wyśmiewa. *Strug.* Wyśmiał się z niej. *Dąbr.* Wyśmiewasz się z drugiego. *Nowak.*

Wyśpiewać (dok.) — wyśpiewywać (niedok.). I Formy: 1) wyśpiewać, jak: śpiewać, 2) wyśpiewuję, wyśpiewujesz...; wyśpiewuj!; wyśpiewujący; wyśpiewywany; wyśpiewywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = w śpiewie odtworzyć co, 2) W. kogo, co = w śpiewie opisać, przedstawić, wysławić kogo, co, 3) W. co (rub.) = wygadać co.

3. Jak go przycisnęli, to wszystko wyśpiewał. *Mp.*

Wyświadczyć (dok.) — wyświadczać (niedok.). I Formy: 1) wyświadczyć, jak: świadczyć, 2) wyświadczam, wyświadczasz...; wyświadczaj!; wyświadczający; wyświadczany; wyświadczał, wyświadczali. II Składnia: W. komu — co (zawsze w znaczeniu dodatnim). Por. Wyrządzić.

Zwroty: wyświadczyć komu przysługę, dobrodziejstwo. *SW.*

Wyświecić (dok.) — wyświecać (niedok.). Por. Wyświetlić. I Formy jak: oświecić — oświecać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co = mocno oświecić kogo, co, otoczyć kogo, co mocnym światłem, zmienić kogo, co w światło, 2) W. kogo skąd = przy świetle (sromotnie) kogo wypędzić stąd.

1. Gdybym mą wolę ścisnął, natężył i razem wyświecił, może bym sto gwiazd zgasił, a drugie sto wzniecił. *Mick. cyt. SW.* 2. Wyświecajmy tyranów, ale oświecajmy narody! *Brodz. cyt. SW.*

Wyświetlić (dok.) — wyświetlać (niedok.). Por. Wyświecić. I Formy jak: oświetlić — oświetlać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = wyjaśnić, wytłumaczyć co, 2) W. co (kliszę) = wystawić na działanie słońca.

Wyświstać (dok.)—wyświstywać (niedok.). I Formy: 1) wyświstać, jak: świstać, 2) wyświstuję, wyświstujesz...; wyświstuj!; wyświstujący; wyświstywany; wyświstywał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = w świstaniu odtworzyć co, 2) W. kogo = świstaniem wyszydzić, wygwizdać kogo, 3) W. komu — co — z czego = ze świstem wytrącić komu — co — z czego.

1. Głos wyświstujący wesołą piosenkę. *Krasz. cyt. SW.* 2. Nie mógł się pokazać, boby go wyświstano. *Mp.* 3. Nie dobywaj szabli, mości hetmanie, bo ci ją wyświszczę z ręki. *Słow. cyt. SW.*

Wyświęcić (dok.) — wyświęcać (niedok.). I Formy jak: poświęcić — poświęcać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = uroczyście poświęcić co, 2) W. kogo na kapłana.

Wytańczyć (dok.) lub **wytańcować** — wytańcowywać (niedok.), nie: wytańczać. I Formy jak: przetańczyć (przetańcować) — przetańcowywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = w tańcu odtworzyć co, 2) W. co — od kogo = tańcem, nadskakiwaniem wyjednać sobie co — u kogo.

2. Martwią się zamiast wytańcować od Austriaków, póki się co da. *Strug.*

Wytargać (dok.) — wytargnąć (dok. jednokr.) — wytargiwać (niedok.). I Formy: 1) wytargam, wytargasz...; wytargaj!; wytargany; wytargawszy; wytargał, 2) wytargnę,...; wytargniesz...; wytargnij!; wytargnięty; wytargnąwszy (nie: wytargłszy); wytargnął, wytargnąłem, wytargnęli (nie: wytargł, wytargłem, wytargli), 3) wytarguję, wytargujesz...; wytarguj!; wytargujący; wytargiwany; wytargiwał. II Znaczenie i składnia: 1) W. (dok. wytargnąć) komu — co — z czego = targając wyrwać, wydrzeć komu — co — z czego, 2) W. (dok. wytargać) kogo — za co = wyszamotać, natarmosić kogo — za co.

Zwrot: wytargać kogo za uszy.

Wytargować (dok.) — wytargowywać (niedok.). I Formy: 1) wytargować, jak: targować, 2) wytargowuję, wytargowujesz..., rzadko: wytargowywam, wytargowywasz... (nie: wytargowywuję, wytargowywujesz...); wytargowuj! (wytargowywaj!); wytargowujący (wytargowywający); wytargowywany; wytargowywał. II Składnia: 1) W. co — od kogo — na czym = targując się dostać od kogo ustępstwo na czym (gdy się wymienia przedmiot kupna), 2) W. co — na kim = targując się wymusić co — na kim.

Wytępić (dok.)—wytępiać (niedok.). I Formy: 1) wytępić jak: tępić, 2) wytępiam, wytępiasz, wytępia...; wytępiaj!; wytępiający; wytępiany; wytępiał, wytępiali. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = przez zużycie zrobić co tępym, 2) W. kogo, co — czym = wyniszczyć kogo, co = wytrzebić co — czym.

2. Oświecać lud, wytępiać reszty zabobonu. *Mick. cyt. SW.*

Wytężyć (dok.) — wytężać (niedok.). I Formy: 1) wytężę, wytężysz, wytęży, wytężymy...; wytęż! wytężcie!; wytężony; wytężył, 2) wytężam, wytężasz...; wytężaj!; wytężający; wytężany; wytężał, wytężali. II Składnia: W. co.

Zwroty: wytężać ramiona, ręce, siły, mózg.

Wytknąć (dok.)—wytykać (niedok.). I Formy jak: dotknąć — dotykać. II Znaczenie i składnia: W. co = wyścibić, wysunąć, pokazać, wyznaczyć, wymierzyć co.

Przy wytykaniu linii pracowało kilku panów. *Prus.*

Zwroty: 1) wytknąć palec, rękę, język, głowę, *SW* = wysunąwszy pokazać palec, rękę, język, głowę; 2) nosa na dwór nie wytykać (rub.) = nie wychodzić z domu; 3) wytykać kogo palcem, *SW* = wskazywać na kogo z szyderstwem, z pogardą; 4) wytykać komu — co = wyrzucać komu — co, robić komu zarzut z czego; 5) wytykać komu — co na oczy lub przed oczy, *SW* = pokazywać komu — co jak na dłoni, unaoczniać co — komu, dotykalnie przedstawiać co — komu; 6) wytykać drogę = oznaczać jej kierunek. *KJMK.* Por. Wytyczyć; 7) wytykać (nie: wytyczać) sobie cel życia, plan...

1. Wytknąwszy głowę milczkiem słuchał ich rozmowy. *Mick. cyt. SW.* 2. Taka była wichura, że nosa na podwórze nie wytknął. *Krasz. cyt. SW.* 3. Okrutnych panów po całym mieście palcami wytykają. *Cyt. SW.* 4. Nie do ciebie należy poprawiać niecnoty i występki wytykać. *Cyt. SW.* 5. Wytyka ci przed oczy... *Cyt. SW.*

Wytłuc (dok.) — wytłukać (niedok.), częściej: wytłukiwać. I Formy jak: obtłuc — obtłukać (obtłukiwać). II Znaczenie i składnia: 1) W. co — czym = tłukąc wybić, wyłamać co, 2) W. co — z czego = tłukąc wydostać co — z czego, 3) W. co = tłukąc jedno po drugim potłuc wszystko, 4) W. (przen.) kogo = wybić kogo.

Wytłumaczyć (dok.) — (niedok.) tłumaczyć. Formy i składnia jak: tłumaczyć.

Wytoczyć (dok.) — wytaczać (niedok.). I Formy jak: toczyć — taczać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = tocząc wyciągnąć, wypuścić (o płynie) co — z czego, 2) W. co — czym = tocząc wygładzić naokoło, wyostrzyć co — czym.

1. Wytoczyć wóz ze stajni. *SW.* Gdańskiej wódki wytoczył ze łba pół beczki. *Mick. cyt. SW.* 2. Kazać tokarzowi wytoczyć stempel... z drzewa mocnego. *Cyt. SW.*

Zwroty: wytoczyć sprawę, proces, powództwo... przed sąd.

Powództwo wytoczyć można przed sąd. *Kod. Post. Cyw.*

Wytrącić (dok.) — wytrącać (niedok.). I Formy jak: trącić — trącać. II Składnia: W. co — z czego.

Zwrot: wytrącić kogo, co z równowagi.

Wytrwałość na co.

Takie męstwo nadawało im wytrwałość na tyle cierpień. *Stasz.*

Wytrych, nie: witrych; dlp tego wytrycha (SW, Łoś, N).

Wytrysnąć (dok.) — wytryskać (niedok.) lub wytryskiwać. Formy: 1) wytrysnąć — wytryskać, jak: trysnąć — tryskać, 2) wytryskuje (nie: wytryskiwa); wytryskuj!; wytryskujący; wytryskiwany; wytryskiwał.

Wytrzaskać (dok.) — wytrzasnąć (dok. jednokr.) — wytrzaskiwać (niedok.). I Formy: 1) wytrzaskam, wytrzaskasz...; wytrzaskaj!; wytrzaskany; wytrzaskawszy; wytrzaskał, 2) wytrzasnę, wytrzaśniesz...; wytrzaśnij!; wytrzasnąwszy (nie: wytrzasłszy); wytrzaśnięty; wytrzasnął, wytrzasnęłem, wytrzasnęli (nie: wytrzasł, wytrzasłem, wytrzaśli), 3) wytrzaskuję, wytrzaskujesz...; wytrzaskuj!; wytrzaskujący; wytrzaskiwany; wytrzaskiwał. II Znaczenie i składnia: 1) W. (dok.: wytrząsnąć) co — z czego = trzaskając wyłamać, wybić co — z czego, 2) W. (dok.: wytrzasnąć) kogo, co — od kogo lub na kim (przen.) = wydobyć kogo, co — od kogo, wymusić kogo, co — na kim, 3) W. (dok.: wytrzasnąć) = wziąć, złapać skądciś, 4) W. (dok.: wytrzaskać lub wytrzasnąć) czym lub z czego = trzaskać na wszystkie sposoby, 5) W. (dok.: wytrzaskać) co = wygubić, wytracić jedno po drugim wszystko.

3. Wytrzasnął skądś błękitnego lisa. *Małacz.*

Zwrot: wytrzaskać pieniądze.

Wytrząść (dok.) lub **wytrząsnąć** — wytrząchnąć (gw.) — wytrząsać (niedok.). I Formy jak: potrząść (potrząsnąć) — potrzą-

sać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = trzęsąc wyrzucić co — z czego, 2) W. co — z czego = trzęsąc wypróżnić co — z czego, 3) W. (tylko w postaci niedok.) kogo, co lub kim, czym = trząść czym w różne strony.

1. Wytrząśnij mąkę z woru. *Cyt. SW.* 2. Wytrząsnął mu wszystkie kieszenie. *Mp.* 3. Kręcili się z daleka wytrząsając na siebie bronią. *Sienk. cyt. SW.*

Wytrzeć (dok.)—wycierać (niedok.). I Formy: 1) wytrzeć, jak: trzeć, 2) wycieram, wycierasz...; wycieraj!; wycierający; wycierany; wycierał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego — czym = trąc wydobyć co — z czego — czym, 2) W. co — czym = trąc wyczyścić co, 3) W. co — czym = zetrzeć co — czym, 4) W. co — czym lub w co = obetrzeć do sucha co — czym lub w co, 5) W. kogo — czym = natrzeć kogo — czym, 6) W. co — czym = powalać co — czym.

4. Wytarła ręce w fartuch. *Parand.*

Zwroty: 1) wytrzeć plamę. *SW;* 2) wytrzeć nos; 3) wycierać sobie kim zęby, *SW* = brać kogo na język, obmawiać; 4) wytrzeć komu kapitułę, *SW* = zmyć komu głowę, natrzeć uszu, dać nauczkę, reprymendę; 5) wycierać cudze kąty, *SW* = korzystać z gościny w cudzych domach; 6) wycierać ubranie, *SW* = zużywać ubrania.

Wytrzeszczyć (dok.) — wytrzeszczać (niedok.), nie: wytrzyszczyć — wytrzyszczać. I Formy: 1) wytrzeszczę, wytrzeszczysz, wytrzeszczy, wytrzeszczymy...; wytrzeszcz! wytrzeszczcie!; wytrzeszczony; wytrzeszczywszy; wytrzeszczył, 2) wytrzeszczam, wytrzeszczasz...; wytrzeszczaj!; wytrzeszczający; wytrzeszczany; wytrzeszczał, wytrzeszczali. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = wystawiać co (zwykle mówi się tylko: wytrzeszczać oczy).

Wszyscy na nich wytrzeszczyli oczy. *Stasz. cyt. SW.* Gęś z garnka łeb wytrzeszcza. *Piosenka żołn.*

Wytrzeźwić (dok.)—wytrzeźwiać (niedok.). Formy i składnia jak: otrzeźwić — otrzeźwiać.

Wytrzeźwieć (dok.) — (niedok.) trzeźwieć. Formy jak: trzeźwieć.

Wytrzymać (dok.) — wytrzymywać (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = przetrzymać co do końca, wytrwać w trzymaniu, w znoszeniu czego, przetrwać co, 2) W. z kim, z czym = znieść, ścierpieć kogo, co (zwykle w zdaniach o znaczeniu ujemnym), 3) W. kogo = przetrzymać kogo w jakiejś pozycji, zmusić do czekania, 4) W. co (przen.) = (!) utrzymać co w jednolitym charakterze. Ob. Wytrzymany.

1. Wytrzymać kogo w areszcie. *SW.* Wytrzymać natarcie nieprzyjaciela. Wytrzymać niewygody. 2. Z tą panią starszą trudno wytrzymać. *Nowak.* Wytrzymać z tym nie mogłem. *Nowak.* 3. Wytrzymuje go ciągle w niepewności. *Mp.* Wytrzymał go dłuższą chwilę za drzwiami. *Mp.*

Wytrzymałość na co.

Odznaczał się wytrzymałością na zimno. *Żerom.*

Wytrzymały na co.

Podhalanie na największe trudy są wytrzymali. *Cyt. SW.*

Wytrzymanie.

Zwrot: nie do wytrzymania = nie do zniesienia.

Ból nie do wytrzymania. *Nałk.*

Wytrzymany = (!) utrzymany w jednolitym charakterze, na tym samym poziomie.

Koncepty te mają charakter poważny, lecz nigdy wytrzymane (!) nie są. *Cyt. PJ 2, 59.*

Wytworzony czym, ale: przez kogo.

Wylewy wytworzone długotrwałymi deszczami (nie: przez długotrwałe deszcze). Wytworzone przez niego położenie stało się bardzo przykrym. *Mp.* Posiedzenie komitetu poświęcone nowej sytuacji wytworzonej... ostatnimi wypadkami (nie: przez ostatnie wypadki): *Cyt. Kr. 1, 53.*

Wytworzyć (dok.) — wytwarzać (niedok.). I Formy jak: odtworzyć — odtwarzać. II Składnia: W. co — z czego — czym.

Specjaliści tylko o tyle mogą być wzięci pod uwagę, o ile swoimi pracami (nie: przez swoje prace) wytwarzają szacunek u obcych dla naszej kultury. *Cyt. Kr. 1, 52.*

Wytwórnia czego.

Wytwórnia sztucznego jedwabiu.

Wytyczyć (dok.)—wytyczać (niedok.). Por. Wytknąć. I Formy: 1) wytyczę, wytyczysz, wytyczy, wytyczymy...; wytycz! wytyczcie!; wytyczony; wytyczywszy; wytyczył, 2) wytyczam, wytyczasz...; wytyczaj!; wytyczający; wytyczany; wytyczał, wytyczali. II Znaczenie i składnia: W. co = oznaczyć na gruncie pewnymi przedmiotami (tykami, słupami) kierunek przyjęty w planie (PJ 35/6).

Zwrot: wytyczać plan, cel życia... (!) = wytykać plan, cel życia.

Wyuczyć (dok.)—wyuczać (niedok.). I Formy jak: nauczyć — nauczać. II Składnia: 1) W. kogo = czego, nie: co, 2) W. kogo — co robić.

1. Wyuczył go francuskiego języka. *SW.* 2. Od Telimeny pięknie dygać wyuczona. *Mick.*

Zwrot: wyuczyć kogo porządku. *SW* = nałożyć kogo do prządku.

Wyuczyć się (wyuczać się) czego, nie: co = dobrze, dokładnie się czego nauczyć.

Wyuczył się na pamięć jednej księgi (nie: jedną księgę) „Pana Tadeusza". *Cyt. Szeffs. 48*

Wywalczyć (dok.) — wywalczać (niedok.). I Formy: 1) wywalczyć, jak: walczyć, 2) wywalczam, wywalczasz...; wywalczaj!; wywalczający; wywalczany; wywalczał, wywalczali. II Składnia: W. komu lub dla kogo — co — czym.

Wywalczył sobie stanowisko. *SW.*

Wywarzony = wygotowany (od: warzyć = gotować). Por. Wyważyć.

Wyważyć (dok.) — wyważać (niedok.). I Formy jak: odważyć — odważać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = jedno pod drugim zważyć wszystko, 2) W. co = dokładnie co zważyć, 3) W. co — z czego = podważywszy wysadzić, wybić co — z czego.

Zwrot: wyważyć drzwi.

Wywąchać (dok.) — wywąchiwać (niedok.),

nie: wywąchywać. I Formy jak: obwąchać— obwąchiwać. II Składnia: W. co — czym.

Wywczasy (zwykle w lm); dop. tych wywczasów.

Zwroty: 1) zażywać wywczasów; 2) być na wywczasach; 3) na wywczasach coś robić.

Wywdzięczyć się (dok.) — wywdzięczać się (niedok.). Formy i składnia jak: odwdzięczyć się — odwdzięczać się.

Wywęszyć (dok.) — wywęszać (niedok.). I Formy: 1) wywęszyć, jak: węszyć, 2) wywęszam, wywęszasz...; wywęszaj!; wywęszający; wywęszany; wywęszał, wywęszali. II Składnia: W. kogo, co.

Wywiad, dlp tego wywiadu.

Zwroty: 1) mieć wywiad u kogo co do czego (nie: z kim). *PJ 12, 54;* 2) robić wywiad na kogo = kierować z wywiadem na kogo; 3) posyłać kogo na wywiad lub na wywiady.

1. Przedstawiciel pracy miał wywiad u przyjeżdżającego ministra co do zamierzonej polityki. *Cyt. SW.* 2. Zrobiliśmy wywiad na piechotę rosyjską. *Strug.* 3. Posyła na wywiady chcąc być jak najprędzej informowaną. *Cyt. SW.*

Wywiadywać się. Ob. Wywiedzieć się.

Wywiązać się (dok.) — wywiązywać (niedok.). I Formy jak: związać — związywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. (nijak.) z czego lub bez dopełn. = rozwinąć się, powstać z czego, 2) W. ś. (czyn.) z czego = dokonać czego, spełnić co.

1. Z rozmowy wywiązała się sprzeczka. *Mp.* 2. Wywiązał się znakomicie ze swego zadania. *Mp.*

Zwroty: wywiązać się z roli, z przyrzeczenia, z obietnicy. *SF.*

Wywichnąć (tylko w postaci dok.). I Formy: wywichnę, wywichniesz...; wywichnij!; wywichnięty; wywichnąwszy; wywichnął, wywichnąłem, wywichnęli, nie: wywichł, wywichłem, wywichli. II Składnia: W. co— z czego = zwichnąwszy wybić co—z czego.

Wywichnął rękę ze stawu.

Wywiedzieć się (dok.) — wywiadywać się (niedok.), ale: wiedzieć (bez zaimka: się), powiedzieć — powiadać, nie: powiadywać. Por. Dowiedzieć się. Przewiedzieć się. Zwiedzieć się. I Formy jak: dowiedzieć się — dowiadywać się. II Składnia: W. ś. o kogo, o co, nie: dla czego (dawn.) = rozpytywać się o kogo, o co.

Niech wywiedzą się o morzu i o brzegach tutejszych, i o wiatrach. *Mick.*

Wywielga (gw.) = wilga (N).

Wywierać. Ob. Wywrzeć.

Wywiercić (dok.) — wywiercać (niedok.). I Formy: 1) wywiercić, jak: wiercić, 2) wywiercam, wywiercasz...; wywiercaj!; wywiercający; wywiercany; wywiercał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — w czym = wierceniem wydrążyć co — w czym, 2) W. co — z czego lub w czym = wierceniem wydobyć co — z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wydłubać co — z czego lub w czym).

Wywieszka = szyld (sklepowy).

Wywieść (dok.) — wywodzić (niedok.). I Formy jak: wieść — wodzić. II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Zwroty: 1) wywieść kogo w pole. *SW* = okpić, oszukać kogo, 2) wywieść kogo z błędu. *SW* = wyprowadzić kogo z błędu; 3) wywieść (= wyłąc) piskleta. *SW;* 4) wywodzić kogo — od kogo lub z kogo = wyprowadzić ród czyj od kogo; 5) wywodzić ród z kogo = pochodzić od kogo; 6) wywodzić piosenki, trele... *SW.*

Wywietrzeć (dok.)—(niedok.) wietrzeć. Formy jak: wietrzeć.

Wywietrzyć (dok.)—wywietrzać (niedok.). I Formy: 1) wywietrzyć, jak: wietrzyć, 2) wywietrzam, wywietrzasz...; wywietrzaj!; wywietrzający; wywietrzany; wywietrzał, wywietrzali. II Składnia: W. co — czym.

Wywieźć (dok.)—wywozić (niedok.). I Formy jak: wieźć — wozić. II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Wywinąć (dok.)—wywijać (niedok.). I Formy jak: zawinąć — zawijać. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = rozwijając wyjąć co z czego, 2) W. czym, rzadko: co (dawn.) = machnąć, obrócić czym, 3) W. (zwykle w postaci dok.) z kim — co = obracając się szybko, tańczyć z kim — co.

1. Wszystko, jak z kłębka wywinę. *Cyt. SW.* 2. Rubasznie wywijając pasek z ogórkami. *Mick.* Wywijały ozorami niby kijankami. *Wikt.* 3. Wziąwszy starościankę wywijał z nią pośród sali. *Krasz. cyt. SW.*

Zwroty: 1) wywijać oberka; 2) wywijać koziołki.

Wywinąć się (wywijać się) z czego lub od czego = wymknąć się, wyśliznąć się z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wyśliznąć się z czego lub od czego).

Wątpię, żebym się z tej robótki z całym grzbietem wywinął. *Cyt. SW.* Od kary się nie wywinie. *Sienk.*

Wywlec (dok.) — wywlekać (niedok.) lub wywłóczyć. I Formy jak: nawlec — nawlekać (nawłóczyć). II Składnia: W. kogo, co — z czego.

Wyklekły z komory cielę. *Wikt.*

Zwroty: 1) wywlekać (na stół) jakąś sprawę. *SW* = wytaczać, wyciągać na wierzch; 2) wywlekać (z domu) pieniądze = wyciągać, tracić pieniądze.

Wywłaszczyć (dok.) — wywłaszczać (niedok.). I Formy: 1) wywłaszczę, wywłaszczysz, wywłaszczy, wywłaszczymy...; wywłaszcz! wywłaszczcie!; wywłaszczony; wywłaszczywszy; wywłaszczył, 2) wywłaszczam, wywłaszczasz...; wywłaszczaj!; wywłaszczający; wywłaszczany; wywłaszczał, wywłaszczali. II Składnia: W. kogo — z czego.

Wywołać (dok.) — wywoływać (niedok.). I Formy jak: zwołać — zwoływać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo — od kogo lub z czego = wołaniem wyciągnąć kogo — od kogo lub z czego, 2) W. co = spowodować co, 3) W. co — w kim, rzadziej: u kogo = wzbudzić, wytworzyć co — w kim.

1. Wywołał go z domu. *Mp.* 2. Zachowaniem swoim wywołał to przykre nieporozumienie. *Mp.*

3. Widok ten wywołuje w nim zawsze wspomnienia dzieciństwa. *Mp.*

Zwroty: 1) wywoływać wilka z lasu = przywoływać niebacznie nieszczęście; 2) wywoływać ucznia (do lekcji). *SW* = wyrywać ucznia; 3) wywoływać poty, sen... *SW;* 4) wywoływać uśmiech, rumieniec. *SW;* 5) wywoływać skutek, reakcję, zamieszanie. *SW.*

Wywrócić (dok.) — wywracać (niedok.). I Formy jak: wrócić — wracać. II Składnia: W. kogo, co = przewrócić kogo, co do góry nogami.

Zwroty: 1) wywrócić koziołka = przewrócić się, upaść, doznać niepowodzenia; 2) wywracać kota ogonem (rub.). *SW* = przeustawiać rzecz w odwróconej postaci; 3) wywrócić na kogo oczy; 4) wywrócić (wóz, powóz); 5) wywrócić komu głowę, rozum = pomieszać komu w głowie; 6) wywrócić dom do góry nogami = zrobić w domu niesłychany zamęt; 7) wywracać porządek (rzeczy); 8) wywrócić coś na nice = wywrócić co na wspak, na odwrót.

8. Ludność niezamożna upajała się wywracaniem wszystkiego na nice. *Żerom.*

Wywrót, dlp tego wywrotu.

Wywrzeć (dok.) — wywierać (niedok.). I Formy jak: zawrzeć — zawierać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — z czego = wypuścić kogo, co z zawarcia, wysadzić (w tym znaczeniu używa się dziś tylko w pewnych zwrotach. Ob. niżej), 2) W. co = sprawić co, 3) W. co = rozewrzeć, roztworzyć co.

Zwroty: 1) wywrzeć na kogo zemstę; 2) wywrzeć na kogo gniew, złość; 3) wywrzeć na kogo, na co lub na kim, na czym wpływ, wrażenie. *PJ 3, 58;* 4) wywrzeć skutek; 5) wywrzeć na kogo gębę (tryw.) = zacząć na kogo wymyślać.

Wywyższyć (dok.) — wywyższać (niedok.). I Formy jak: podwyższyć — podwyższać. II Składnia: W. kogo, co.

Wywyższyć się (dok.)—wywyższać się (niedok.). I Formy jak: wywyższyć — wywyższać. II Składnia: 1) W. ś. (obiektywnie) nad kogo, nad co — czym = być w rzeczywistości wyższym, lepszym od kogo, od czego, 2) W. ś. (subiektywnie) nad kim, nad czym = zadzierać nad kim, nad czym nosa, puszyć się.

1. Wywyższają się nad innych dialektyką. *Mochn.*

Wywzajemnić się (dok.) — wywzajemniać się (niedok.). Formy i składnia jak: odwzajemnić się — odwzajemniać się.

Wyzbierać (dok.), ale: (niedok.) obierać, przebierać, przybierać, wybierać, zbierać.

Wyzbyć się (dok.) — wyzbywać się (niedok.). Formy i składnia jak: pozbyć się — pozbywać się.

Wyzbyli się swych wątpliwości. *Nałk.*

Wyzdrowieć (dok.) — (niedok.) zdrowieć. Formy jak: zdrowieć.

Wyziać (dok.)— wyzionąć (dok. jednokr.)— wyziewać. I Formy: 1) wyziać — wyzionąć, jak: ziać — zionąć, 2) wyziewam, wyziewasz...; wyziewaj!; wyziewający; wyziewany; wyziewał. II Składnia: W. co — z czego = ziejąc wypuścić, wyrzucić co—z czego.

Zwroty: 1) wyzionąć ducha = umrzeć; 2) wyzionąć lub wyziać nienawiść.

Wyziębić (dok.)—wyziębiać (niedok.). Formy i składnia jak: przeziębić — przeziębiać.

Wyziębnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: ziębnąć.

Wyzionąć. Ob. Wyziać.

Wyziór, nie: wyzier; dlp tego wyzioru.

Wyznaczyć (dok.) — wyznaczać (niedok.). I Formy jak: przeznaczyć — przeznaczać. II Składnia: 1) W. komu — co = wydzielić komu — co, 2) W. kogo, co — na co (gdy się wymienia jakąś okoliczność) lub do czego (gdy się wymienia jakiś przedmiot lub czynność).

1. Wyznaczyć miejsce pod budowlę. *SW.* 2. Osoba wyznaczona na biegłego. *Kod. Post. Cyw.* Chwila wyznaczona do odwetu. *Dyg.* Do pełnienia obowiązków wyznaczony został pomocnik. *KJMK.*

Wyznać (dok.)—wyznawać (niedok.). I Formy jak: poznać — poznawać. II Składnia: W. co — komu = przyznając się do czego wypowiedzieć się z czego.

Wyznała prawdę. *Perz.*

Zwrot: wyznawać (tylko w postaci niedok.) jaką wiarę = uznawać ją za jedynie prawdziwą.

Wyznać się (wyznawać się) w czym (!germ. por. niem. sich auskennen) = rozeznawać się, orientować się w czym (JP 7, 142).

Wyznanie — wyznaniowy, — bezwyznaniowy. Składnia: 1) W. czego = przyznanie się do czego, 2) W. o czym = wypowiedzenie poglądu o czym, 3) W. (bez dopełn.) = konfesja, religia.

1. Podług ostatniego wyznania dochodów... *Cyt. SW.* 2. (Wyznania) o poziomie umysłowym gospodyni. *Siedl.*

Wyznawca — wyznawczyni, jak: znawca — znawczyni.

Wyzuć (dok.) — wyzuwać (niedok.). I Formy: 1) wyzuję, wyzujesz...; wyzuj!; wyzuty; wyzuwszy; wyzuł, 2) wyzuwam, wyzuwasz...; wyzuwaj!; wyzuwający; wyzuwany; wyzuwał. II Składnia: W. kogo—z czego.

Zamierzono wyzuć nas z majątku. *Stasz.*

Wyzwać (dok.)—wyzywać (niedok.). I Formy jak: nazwać — nazywać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo — z czego, ale: od kogo — do czego (gdy się wymienia przedmiot lub czynność) lub na co (gdy się wymienia okoliczność), 2) W. co = (!) spowodować co (rus., por. ros. wyzwat' czto nibud').

Zwroty: 1) wyzywać kogo na pojedynek, na dysputę, do bitwy. *Krasn. 80;* 2) wyzywać (!) gwałt, opór, opozycję (rus.) = wywoływać gwałt, opór, opozycję. *Krasn. 80.*

Projekt wywołał (nie: wyzwał) opozycję. *Cyt. PJ 9, 102.*

Wyzwanie.

Zwrot: przyjąć wyzwanie. *SF.*

Wyzwolić (dok.) — wyzwalać (niedok.). I Formy jak: pozwolić — pozwalać. II Znaczenie i składnia: 1) W. kogo, co — z czego lub od czego = uwolnić, wybawić kogo z czego lub od czego, 2) W. kogo = uczynić kogo wolnym, obdarzyć wolnością.

1. Może nas wyzwolić z kłopotów. *Sierosz.* Środek ten wyzwala niewiastę spod opieki rodziny. *Danił.* Śmiech wyzwala z niedorzecznej rozterki.

Parand. Wyzwalając się od przewagi książąt... *Cyt. Szeffs. 11.*

Zwrot: wyzwolić terminatora = zrobić go czeladnikiem.

Wyzyskać (dok.) — wyzyskiwać (niedok.). I Formy jak: zyskać — zyskiwać. II Składnia: W. kogo, co — dla kogo, ale do czego (gdy się wymienia jakiś przedmiot lub czynność) lub na co (gdy się wymienia jakąś okoliczność).

Wodę wyzyskano do poruszania maszyn. *Mp.* Ten stan wyzyskują na to... *Iwasz.* Człowiek wyzyskuje dla siebie siły przyrody.

Wyzywający — wyzywająco. Ob. Kojący — kojąco.

— Tylko egoizm jest twórczy — dorzucił wyzywająco. *Perz.* Wyzywająco patrzyła na Szarka. *Ostr.* Wyzywająco rozpierał się na ławie. *Kruczk.*

Wyżąć (dok.) — wyżymać (niedok.). I Formy: 1) wyżmę, wyżmiesz...; wyżmij!; wyżęty; wyżąwszy; wyżął, wyżąłem, wyżęli, 2) wyżymam, wyżymasz...; wyżymaj!; wyżymający; wyżymany; wyżymał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co — z czego = żmąc wycisnąć co (zwłaszcza wodę) — z czego, 2) W. co — z czego = żmąc uwolnić co — od czego.

1. Wyżąć wodę z bielizny. 2. Wyżąć bieliznę (z domyśl.: z wody).

Wyżąć (dok.) — wyżynać (niedok.). I Formy: 1) wyżnę, wyżniesz...; wyżnij!; wyżęty; wyżąwszy; wyżął, wyżąłem, wyżęli, 2) wyżynam, wyżynasz...; wyżynaj!; wyżynający; wyżynany; wyżynał. II Znaczenie i składnia: 1) W. co (gdy się wymienia jakieś zboże) = wyciąć sierpem lub kosą co, 2) W. pole = ogołocić pole ze zboża.

Wyżebrać (dok.) — wyżebrywać (niedok.). I Formy: 1) wyżebrać, jak: żebrać, 2) wyżebruję, wyżebrujesz...; wyżebruj!; wyżebrujący; wyżebrywany; wyżebrywał. II Składnia: W. co lub czego (w dopełn. cząstk.) (Gr. Ak. 306).

Wyżebruje miłosierdzie dla nas. *Reym.* Wyżebrywał miłosierdzia. *Mp.*

Wyżłobić (dok.) — wyżłabiać (niedok.). I Formy: 1) wyżłobić, jak: żłobić, 2) wyżłabiam, wyżłabiasz...; wyżłabiaj!; wyżłabiający; wyżłabiany; wyżłabiał, wyżłabiali. II Składnia: W. co — czym.

Wyżreć (dok.) — wyżerać (niedok.). I Formy jak: zeżreć — zżerać. II Składnia: W. co — z czego.

Wyższość nad kim, nad czym.

To moja jedyna wyższość nad tą strojną panną. *Zapol.*

Wyżymać. Ob. Wyżąć.

Wyżynać. Ob. Wyżąć.

Wyżywić (dok.) — wyżywiać (niedok.). Formy i składnia jak: pożywić — pożywiać.

Wzbić się (dok.) — wzbijać się (niedok.). Formy jak: wybić (się) — wybijać (się).

Wzbierać (się). Ob. Wezbrać (się).

Wzbogacić (dok.) — wzbogacać (niedok.). I Formy: 1) wzbogacę, wzbogacisz, wzbogaci, wzbogacimy...; wzbogać! wzbogaćcie!; wzbogacony; wzbogaciwszy; wzbogacił, 2) wzbogacam, wzbogacasz...; wzbogacaj!; wzbogacający; wzbogacany; wzbogacał. II Składnia: W. kogo — czym, nie: o co.

Wzbogacili ideologię polityki polskiej nowymi myślami (nie: o nowe myśli). *Cyt. Kr. 1, 57.*

Wzbogacić się (dok.) — wzbogacać się (niedok.). I Formy jak: wzbogacić — wzbogacać. II Składnia: 1) W. ś. czym (gdy się wymienia przedmiot, który się stał przyczyną wzbogacenia); 2) W. ś. na czym (gdy się wymienia przedmiot, który się stał środkiem wzbogacenia lub który jest dziedziną wzbogacenia).

1. Pracą i oszczędnością wzbogacają się narody. 2. Wzbogacił się na handlu. Wzbogacił się na majątku.

Wzbraniać się (tylko w postaci niedok.). I Formy jak: zabraniać. Ob. Zabronić. II Składnia: 1) W. ś. od czego, rzadko: czego (dawn.) = wzdragać się od czego, uchylać się od przyjęcia czego, 2) W. ś. czegoś (nie: coś) robić = nie chcieć czegoś robić.

1. Wzbraniał się od przyznania mu słuszności. *Mp.* 2. Kto wolności ofiar czynić wzbrania się, ten niegodnym wolności darów staje się. *Stasz. cyt. SW.*

Wzbronić (! rus. pod wpływem ros.: vosprietit' obok: zaprietit') — wzbraniać !) = zabronić — zabraniać, ale: wzbraniać się.

Wejście zabronione (nie: wzbronione).

Wzbudzić (dok.) — wzbudzać (niedok.). I Formy jak: pobudzić — pobudzać. II Składnia: W. co — w kim lub u kogo = wzniecić co — w kim lub u kogo.

Nie wzbudzała obaw u zwierzchników. *Małacz.*

Zwroty: wzbudzić w kim miłość, szacunek, przywiązanie, gniew, obawę,...

Wzdąć (dok.) — wzdymać (niedok.). Formy: 1) wezdmę, wezdmiesz, wezdmie...; wezdmij!; wzdęty; wzdąwszy; wzdął, wzdąłem, wzdęli, 2) wzdymam, wzdymasz...; wzdymaj!; wzdymający; wzdymany; wzdymał.

Wzdłuż czego (na oznaczenie kierunku ruchu). Por. W podłuż.

Prowadzić kogo wzdłuż pola. Iść wzdłuż pola. Wzdłuż pola biegła ścieżka.

Wzdragać się (tylko w postaci niedok.) lub wzdrygać się—wzdrygnąć się (dok.). I Formy: 1) wzdragam się, wzdragasz się...; wzdragaj się!; wzdragający się; wzdragał się, 2) wzdrygam się, jak: wzdragam się, 3) wzdrygnę się...; wzdrygnij się!; wzdrygnął się. II Składnia: 1) W. ś. od czego, rzadko: czego (dawn.) = wzbraniać się od czegoś, co narzuca rzeczywistość, 2) W. ś. przed czym, co pozostaje w sferze myśli lub w sferze możliwości.

1. Dla idei wielkich od ofiar też wielkich wzdragać się nie godzi. *Krasz. cyt. SW.* 2. Wzdragał się przed możliwością takiego obrotu rzeczy. *Mp.*

Wzdychać (niedok.) (nie: wzdechać) — westchnąć (dok.). I Formy jak: oddychać — odetchnąć. II Składnia: 1) W. za kim, za czym, po kim, po czym lub do kogo, do czego, rzadko: ku czemu = tęsknić za kim, za czym, po kim, po czym lub do kogo, do cze-

go. Ob. Tęsknić, 2) W. nad kim, nad czym = wzdychając biadać, użalać się nad kim, nad czym, 3) W. z czego (gdy się wymienia przyczynę wzdychania).

1. Wzdychał za tym. *Żerom.* Wzdycha do kraju. *Mick.* Wzdychał do konnej jazdy. *Prus.* Ja tam do urlopu nie wzdycham. *Strug.* Wzdychali ku Bogu. *Kunc.* 2. Wzdychają nad nami żałośnie. *Strug.* Błogo wzdychał nad tymi dobrociami. *Wikt.* 3. Znów westchnęła ze zmęczenia. *Nałk.*

Wzgarda dla kogo (gdy się wymienia istoty żywe lub rzeczy uosobione), ale: do czego (gdy się wymienia rzeczy, zjawiska, stany lub czynności).

Miała wzgardę dla niego. *Bartk.* Wzgarda dla swych rąk. *Żerom.* Szedł ze wzgardą do paplania. *Żerom.*

Wzgardzić (dok.) — wzgardzać (niedok.). Formy i składnia jak: pogardzić — pogardzać.

Słabym i opuszczonym wzgardzi. *Sienk.*

Wzgląd — względny, — bezwzględny. I Forma dlp tego względu. II Znaczenie i składnia: 1) W. na co = spojrzenie, wejrzenie na co (arch.), 2) W. na kogo, na co = oglądanie się, baczenie, zwracanie uwagi na kogo, na co, 3) W. dla kogo, dla czego = wyrozumiałość, szacunek dla kogo, dla czego, 4) W. czego = pole widzenia czegoś, oglądana z jakiegoś punktu widzenia strona czegoś, stosunek, proporcja.

1. Po długim względzie, rozględzie wreszcie pisze: niech tak będzie. *Mick. cyt. SW.* 2. Przez wzgląd na gości niewiele z nim mówił. *Mick.* Przez winny wzgląd na lata stare. *Mick.* Ustrzec się (od tego) musimy przez wzgląd na interes narodowy. *Kruczk.* 3. Nie dozwalał, by chybiono względu dla wieku, urodzenia, rozumu, urzędu. *Mick.* 4. Ja pod tym względem jestem bardzo głupia. *Zapol.*

Zwroty: 1) mieć wzgląd na co = brać co pod uwagę; 2) ze względu na co postępować tak czy inaczej; 3) pod jakimś względem być takim czy owakim; 4) kierować się względami na kogo, na co.

1. Na wiek i na zasługi nie macie względu. *Sienk.*

Względnie — Znaczenie: 1) W. (przysł.) = umiarkowanie, łagodnie, dość, 2) W. (! spójn.) = lub, bądź, a raczej, a właściwie.

1. On obszedł się z nami dość względnie. Dziś pogoda jest względnie ładna: wprawdzie jest wiatr, ale nie ma deszczu. *Mp.* 2. Mieszkanie do wynajęcia, z meblami lub (nie: względnie) bez nich. *PJ 1, 73.*

Zwrot: względnie do czego (!) = stosownie do czego. *PJ. 1, 31.*

Wzgórze — wzgórzysty (= pagórkowaty); dlm tych wzgórz lub wzgórzy.

1. Kraj szeroki się wynurza pełen traw i wzgórzy. *Lenart.* 2. Słońce zalało terasę wzgórzystego ogrodu. *Szpot.*

Wziąć (się), nie: wziąść (się). Ob. Brać (się).

Wzięty = mający powodzenie.

Mówił o ciotce, zamężnej za wziętym adwokatem z Kijowa. *Choyn.*

Wzmacniający — wzmacniająco. Ob. Kojący — kojąco.

Wzmianka, dlm tych wzmianek. Składnia: 1) W. o kim, o czym, rzadko: kogo, czego (dawn.) (gdy się wymienia osobę lub rzecz, której wzmianka dotyczy bezpośrednio), 2) W. co do kogo, co do czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, której wzmianka dotyczy pośrednio).

1. Nie było już wzmianki o ojcu. *Żerom.* Wzmianka profesora o pannie Gudze połechtała go w sposób swoisty. *Goet.* Wzrok się płomieni na wzmiankę obelg i męczarni. *Krasiń.* 2. Protokół powinien zawierać wzmiankę co do jawności rozprawy. *Kod Post. Cyw.*

Wzmocnienie kogo, czego — na czym (gdy się wymienia dziedzinę, którą objęło wzmocnienie).

Prócz wzmocnienia na zdrowiu. *Dąbr.*

Wzmóc (dok.) — wzmagać (niedok.). I Formy jak: pomóc — pomagać. II Składnia: W. kogo — czym — na czym = wzmocnić, wesprzeć kogo — czym — w czym.

Chęć swą nad słuszność lub nad możność wzmaga. *Mick. cyt. SW.*

Wzmóc się (wzmagać się) czym.

Wzmóżcie się obrazem tego, czym człowiek być może. *Żerom.*

Wzniecić (dok.)—wzniecać (niedok.). I Formy: 1) wzniecę, wzniecisz, wznieci, wzniecimy...; wznieć! wzniećcie!; wzniecony; wznieciwszy; wzniecił, 2) wzniecam, wzniecasz...; wzniecaj!; wzniecający; wzniecany; wzniecał. II Składnia: W. co — czym.

Zwroty: 1) wzniecić pożar; 2) wzniecić wojnę, kłótnię, zamieszanie.

Wznieść (dok.) — wznosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Znaczenie i składnia: 1) W. co = podnieść co do góry, 2) W. co = wybudować co.

1. Łotr jeszcze do góry wzniesioną trzymał strzelbę. *Mick.* 2. Wznieśli na tym miejscu twierdzę. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) wznieść okrzyk. *SW;* 2) wznieść toast. *SW.*

Wznieść się (dok.) — wznosić się (niedok.). I Formy jak: wznieść — wznosić. II Znaczenie i składnia: 1) W. ś. = wysunąć się, podnieść się do góry, 2) W. ś. = podnieść się z siedzenia, 3) W. ś. = piętrzyć się, wysoko sterczeć.

1. Ja się do tej wysokości wznieść nie mogę. *Żerom.* 3. Góry wznoszące się piętrami z morskiego odmętu. *Mick. cyt. SW.*

Wznowić (dok.) — wznawiać (niedok.). Formy jak: ponowić — ponawiać.

Wzorować (tylko w postaci niedok.). I Formy: wzoruję, wzorujesz,...; wzoruj!; wzorujący; wzorowany; wzorował. II Składnia: W. co — na czym.

Wzorzec = przedmiot będący wzorem.

Wzór — wzorzysty; dlp tego wzoru. Składnia: 1) W. czego (gdy się wymienia jakąś rzecz, która już istnieje), 2) W. na co (gdy się wymienia jakąś rzecz, która ma być dopiero zrobiona), 3) W. do czego (gdy się wymienia jakąś czynność).

1. Wzory ubrań kmiecych z danej okolicy. *SW.* Zarabiasz tymi twoimi projektami czy wzorami na kilimy. *Grusz.* 3. Inne wybrał do naśladowania wzory. *Mick.*

Zwroty: 1) być wzorem komu lub dla kogo; 2) stawiać komu—kogo za wzór, gorzej: jako wzór,

(nie: na wzór) ale: przytaczać kogo jako wzór; 3) brać z kogo, z czego wzór; 4) służyć komu za wzór. *SF;* 5) według lub podług wzoru czego; 6) wzór o postaci (gdy chodzi o postać, która jest istotna dla wzoru), ale: wzór w postaci (gdy chodzi o postać przygodną wzoru). *K. Sł. Techn.;* 7) wzór, w którym *x* oznacza... lub gdzie *x* oznacza. *K. Sł. Techn.*

1. Będziemy wzorem innym. *Mick.* 3. Brano z nich wzory. *Mick.*

Wzrok, dlp tego wzroku.

Zwroty: 1) obrzucić kogo, co wzrokiem; 2) przechodzić wzrokiem do czego; 3) natężać, wytężać wzrok. *SF;* 4) patrzyć natężonym wzrokiem; 5) podnosić na kogo, na co wzrok; 6) spuszczać z kogo, z czego wzrok; 7) wodzić przed sobą wzrokiem; 8) odprowadzać kogo wzrokiem.

1. Obrzucił wzrokiem jej nagie uda. *Parand.* 2. Przeszła wzrokiem do osobistej niedoli. *Siedl.* 3. Wytężając wzrok. *Małacz.* 4. Natężonym wzrokiem patrzyła. *Dąbr.* 5. Dziewczyna podniosła wzrok na ojca. *Kruczk.* 6. Nie spuszczaliśmy wzroku z Muchy. *Nowak.* 7. Wodził przed sobą błędnym wzrokiem. *Kruczk.* 8. Przez okno chałupy odprowadził go dobroduszno-ironicznym wzrokiem. *Kruczk.*

Wzrosnąć (dok.), rzadziej: wzróść — wzrastać (niedok.). Formy jak: zarosnąć (zaróść) — zarastać.

Wzrost — Znaczenie: 1) W. = wzrastanie, 2) W. = miara wzrostu. Forma dlp tego wzrostu.

Zwroty: mały wzrost, niski wzrost, duży wzrost, wysoki wzrost.

Wzruszenie kim, czym.

Zwroty: 1) słuchać czego we wzruszeniu lub ze wzruszeniem; 2) robić co ze wzruszenia.

1. Towarzystwo słuchało w bolesnym wzruszeniu. *Żerom.*

Wzruszyć (dok.) — wzruszać (niedok.). I Formy jak: ruszyć — ruszać. II Składnia: W. kogo — czym.

Zwrot: wzruszyć kogo do łez.

Gotowe były wzruszyć mię do łez. *Nałk.*

Wzruszyć się (wzruszać się) kim, czym, nie: nad kim, nad czym, ale: rozczulać się nad kim, nad czym.

Wzuć (dok.) — wzuwać (niedok.). I Formy jak: obuć — obuwać. II Składnia: W. co — na kogo, na co.

Wzwyczaić (dok.) — wzwyczajać (niedok.). I Formy jak: przyzwyczaić — przyzwyczajać. II Składnia: W. kogo — do czego, nie: w co.

Wojna wzwyczaiła ich do śmierci. *Małacz.* Wzwyczajać kogo do porządku. *SW.*

Wzywać. Ob. Wezwać.

Wżdy, nie: wżdy.

Wżerać się. Ob. Wżreć się.

Wżyć się (dok.) — wżywać się (niedok.). I Formy jak: odżyć — odżywać. II Składnia: W. ś. w co.

Kościuszko wżył się w epokę i potrzeby ojczyzny. *SW.*

Z

Z — ostatnia litera abecadła (łacińskiego).

Zwrot: od a do z = wszystko po kolei. Ob. A.

Z lub ze (przyimk.), rządzący dopełniaczem (na pytanie: skąd? z czego?) lub narzędnikiem (na pytanie: z kim? z czym? razem z kim? razem z czym?).

Wrócił z miasta z bratem. *Mp.*

Zakres użycia: postać: ze używa się zwykle przed wyrazem zaczynającym się od zbiegu spółgłosek trudnych do wymówienia; prócz tego w pewnych tradycyjnych zwrotach, np. ze mną, ale: z tobą, ze mnie, ale: z ciebie, ze złością, ze złości. Używanie postaci: ze zamiast: z przed wyrazami zaczynającymi się od spółgłoski z, ź, ż, zwłaszcza gdy występują one przed samogłoską, jest zwyczajem sztucznym i należy go unikać, a więc: z Zamościa (nie: ze Zamościa), z Żywca (nie: ze Żywca), z ziemi (nie: ze ziemi), z zapachem (nie: ze zapachem).

Z lub ze (przysł.) = około, blisko, mniej więcej (w połączeniu z rzeczownikami oznaczającymi w bierniku miarę lub przeciąg czasu wyraża przybliżoną ilość posiadania czegoś lub przybliżony przeciąg czasu, w którym się coś działo). Ob. Czas, Miara.

Mam z korzec tego. *SW.* Strzelaliśmy się z godzinę. *Strug.*

Za (przyimk), rządzący dopełniaczem (na pytanie: współcześnie z kim? z czym? kiedy?) biernikiem (na pytanie: dokąd? za tył czego?) lub narzędnikiem (na pytanie: gdzie?, w tyle czego?).

1. Nigdy jeszcze za tej wojny nie widziałem takiego pobojowiska. *Strug.* 2. Za krzak się schowajmy. *Cyt. SW.* 3. Za miastem mieszka. *Cyt. SW.*

Za (przysł.) = zbyt, zbytnio.

Niedźwiedzica była za wielką figurą. *Małacz.*

Zaakceptować (dok.) — (niedok.) akceptować. Ob. Akceptować.

Zaawansowany w kierunku rozwoju, postępu, dobrobytu... (!) = posunięty na drodze rozwoju.

Zastałem Lwów po latach dziesięciu ogromnie zaawansowanym w kierunku rozwoju i postępu (zam.: zauważyłem, że Lwów posunął się na drodze rozwoju i postępu). *Cyt. Kr. 1, 133.*

Zabarykadować się (dok.) — (niedok.) barykadować się. Formy i składnia jak: barykadować się.

Zabawa — Składnia: 1) Z. kim, czym = zabawianie się kim, czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest przedmiotem zabawy), 2) Z. w co (gdy się wymienia rodzaj zabawy). Por. gra w co, grać w co. Ob. Grać), 3) Z. z kim = bawienie się z kim (gdy wymienia się towarzysza zabawy), 4) Z. z kim, z czym = igranie z kim, z czym, lekceważące bawienie się z kim (tak że osoba, którą się wymienia, z towarzysza zabawy przeistacza się w jej narzędzie).

1. Zabawa tymi świecidełkami. 2. Zabawa w czarnego luda należała do najprzyjemniejszych. *Mp.* 3. Zabawa z nim kończyła się dla nas zawsze jakąś przykrością. 4. Wreszcieśmy się spostrzegli, że pozwala sobie na jakieś zabawy z nami. *Mp.*

Zwroty: 1) zabawę z kogo, z czego robić; 2) mieć z kogo, z czego zabawę.

1. Nie jestem za tym, żeby sobie z takich okoliczności zabawę robić. *Dąbr.*

Zabawić (dok.) — zabawiać (niedok.). I Formy: 1) zabawić, jak: bawić, 2) zabawiam, zabawiasz,...; zabawiaj!; zabawiający; zabawiany; zabawiał, zabawiali. II Składnia jak: bawić.

Zabawka—zabawkowy,—zabawkarz (nie: zabawczarz) — zabawkarski (nie: zabawczarski), — zabawkarstwo (nie: zabawnictwo).

Wyrażenie: przemysł zabawkowy lub zabawkarski. *JP. 20, 84 nn.*

Zabełkotać (dok.)—(niedok.) bełkotać. Formy jak: bełkotać. Ob. Bełkot.

Zabezpieczenie — Składnia: 1) Z. kogo, czego—od czegoś, co groziło w przeszłości lub grozi obecnie, 2) Z. kogo, czego — przed czymś lub przeciw czemuś, co może grozić w przyszłości (nieraz różnica znaczeniowa między obu zwrotami się zaciera), 3) Z. kogo — na czym (gdy się wymienia podstawę zabezpieczenia), 4) Z. kogo, czego—w czym (gdy się wymienia zakres zabezpieczenia).

Zwrot: (prawn.) zabezpieczenie kogo na majątku.

Zabezpieczony od czego, — przed czym, — na czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: zabezpieczenie).

Była zabezpieczona od zemsty. *Sienk.* Od tego wszystkiego będę zabezpieczony. *Święt.* Wierzytelność jest zabezpieczona na rzeczy. *Kod. Post. Cyw.*

Zwrot: zabezpieczony na wszelkie przypadłości, możliwości, ewentualności.

Zabezpieczyć (dok.) — zabezpieczać (niedok.). I Formy: 1) zabezpieczę, zabezpieczysz, zabezpieczy, zabezpieczymy...; zabezpiecz! zabezpieczcie!; zabezpieczony; zabezpieczywszy; zabezpieczył, 2) zabezpieczam, zabezpieczasz...; zabezpieczaj!; zabezpieczający; zabezpieczany; zabezpieczał, zabezpieczali. II Składnia: 1) Z. kogo, co — od czegoś, co grozi teraz lub groziło w przeszłości, 2) Z. kogo, co — przed czymś lub przeciw czemuś, co może grozić w przyszłości (nieraz zaciera się różnica znaczeniowa między pierwszym a drugim zwrotem), 3) Z. kogo, co — na czym (gdy się wymienia podstawę zabezpieczenia), 4) Z. kogo, co — w czym (gdy się wymienia zakres zabezpieczenia).

1. Żony zabezpieczają mężów od pokus. *Perz.* 2. Zabezpieczał dom przed ruiną. *„Czas“ 12 VIII 35.* Część ładunku może być zabezpieczona przed spadnięciem. *KJMK.* Było to miejsce obronne, przeciw napadom i najazdom zabezpieczone. *Sienk. cyt. SW.* 3. Zabezpieczyć komu sumę na hipotece: *SW.* 4. W niczym siebie nie zabezpieczam, na wszystko jestem gotów. *Cyt. SW.*

Zwroty: 1) zabezpieczyć pożyczkę na hipotece; 2) zabezpieczyć okna na zimę.

Zabezpieczyć się (dok.) — zabezpieczać się (niedok.). Formy i składnia jak: zabezpieczyć — zabezpieczać.

Zabezpieczyć się przed najazdem. *Pigoń. cyt. Szeffs. 17.*

Zabić (dok.) — zabijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Składnia i znaczenie: 1) Z. co — w co = bijąc wtłoczyć co — w co, 2) Z. co — czym = bijąc zatkać co — czym, 3) Z. kogo = bijąc uśmiercić kogo.

Zwrot: zabić kogo ciosem, uderzeniem, pchnięciem. Por. Polec.

Zabić się (dok.) — zabijać się (niedok.). Formy i składnia jak: zabić — zabijać.

Zwrot: zabijać się o co (w tym zwrocie zawsze w postaci niedok.) = walczyć uciążliwie o co.

Nikt się tam o to nie zabija, żeby przykładem świecić. *Dąbr.*

Zabiec (dok.), rzadko: zabiegnąć, rzadziej: zabieżeć (arch.) — zabiegać (niedok.). Formy jak: wybiec — wybiegać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. do czego = biegnąc dotrzeć do czego, 2) Z. do kogo = biegnąc wpaść na chwilę do kogo, 3) Z. o kogo, o co lub około czego (tylko w postaci niedok.) = starać się, czynić zabiegi o kogo, o co, 4) Z. komu (drogę) = wybiec na czyje spotkanie, 5) Z. czemu = zapobiec czemu, nie dopuścić do czego.

1. W godzinę zabiegniemy do domu. *SW.* 2. Na chwilę zabiegnę do niego. *Mp.* 3. Nikt o nią nie zabiega. *Sienk.* O ten chleb warszawski zabiegać przede wszystkim należało. *Berent.* Zabiegałby o każdy jej uśmiech. *Nałk.* 4. Zabiegł mu drogę woźny. *Goet.* 5. Trzeba zawczasu zabiegać nieszczęściu. *Mp.*

Zabieg (używa się tylko w języku lekar.) = czynność zapobiegająca skutkom choroby.

Jest mi bardzo przyjemnie, że mogę dokonać tego zabiegu (! = udekorowania orderem). *Mp.*

Zabiegliwość o kogo, o co = staranie o pozyskanie kogo, czego.

Zabiegliwość o zapasy, o przyszłość. *Weyss.*

Zabiegliwy o co = staranny, pilny, skrzętny (Krasn. 81). Por. Zapobiegliwy.

Zabieleć (tylko w postaci dok.). Formy jak: bieleć.

Zabielić (dok.) — zabielać (niedok.). Formy i składnia jak: pobielić — pobielać.

Wyrażenie: barszcz zabielony (śmietaną).

Zabiełło (nazwisko). Formy jak: Jagiełło.

Zabierać. Ob. Zabrać.

Zabliźnić (dok.) — zabliźniać (niedok.). I Formy: 1) zabliźnię, zabliźnisz, zabliźni, zabliźnimy...; zabliźnij! (nie: zabliźń!); zabliźniony; zabliźniwszy; zabliźnił, 2) zabliźniam, zabliźniasz,...; zabliźniaj!; zabliźniający; zabliźniany; zabliźniał, zabliźniali. II Składnia: Z. co — czym.

Zabłądzić (dok.), nie: zabłądzić się, ale: zabłąkać się. Formy: zabłądzić, jak: błądzić.

Zabłąkać się (dok.) — (niedok.) błąkać się. Formy jak: błąkać się.

Zabłysnąć (dok.) — (niedok.) błysnąć. Formy jak: błysnąć. Ob. Błyskać.

Zabłyszczeć (dok.) (nie: zabłyszczeć się, ani: zabłyszczyć) — (niedok.) błyszczeć. Formy jak: błyszczeć.

Zabobon — zabobonny — zabobonność; dlp tego zabobonu.

Zaboleć (dok.) — (niedok.) boleć. Formy i składnia jak: boleć.

Zabójca, — zabójczy, — zabójczyni. Formy: 1) lp ten zabójca, tego zabójcy, temu zabójcy, zabójcę;..., lm ci zabójcy, tych zabójców, tym zabójcom..., 2) zabójczyni, jak: gospodyni.

Zabrać (dok.) — zabierać (niedok.). I Formy: 1) zabrać, jak: brać, 2) zabieram, zabierasz,...; zabieraj!; zabierający; zabierany; zabierał. II Składnia: 1) Z. komu — co = pozbawić kogo — czego, 2) Z. co — od kogo = wynieść co — od kogo.

Zwroty: 1) zabrać kogo do kozy, do aresztu, do więzienia. *SW;* 2) zabrać kogo do niewoli (o jeńcach wojennych), ale: (przen.): zabrać kogo w niewolę pracy, obowiązku, miłości; 3) zabrać dziecko ze szkół; 4) zabierać komu czas. *SW;* 5) zabrać głos, *SW* = przemówić; 6) zabrać z kim znajomość, przyjaźń.

Zabrać się (dok.) — zabierać się (niedok.). I Formy jak: zabrać — zabierać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. z czego, od kogo = wynieść się, wyjść skądś, 2) Z. ś. z kim — do kogo, do czego — na co — po co = przyłączywszy się do kogo pójść z kim — do kogo, do czego, — na co — po co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: chodzić), 3) Z. ś. do czego = przystąpić do czego (gdy się wymienia jakąś czynność), 4) Z. ś. do kogo = rozpocząć działać na czyjąś szkodę.

1. Po kilku godzinach spoczynku zabiera się od nas. *Stasz. cyt. SW.* 2. Zabiorę się z kompanią do Częstochowy. *SW.* 3. Trzeba się zabrać do beletrystyki (= do czytania beletrystyki). *I. Dąbr.* Joasia zabrała się do nakrywania. *Grusz.* Kury zabierają się do spania. *Iwasz.* Zabrała się do obierania kapusty. *Zaremb.* 4. Załatwił się z jednym przeciwnikiem, a teraz zabiera się do drugiego.

Zabraknąć (dok.), nie: zabrakować, ale: (niedok.) — braknąć lub brakować. Formy i składnia jak: braknąć. Ob. Brakować.

Znowu zabrakło jej oddechu. *Orzesz.* Zabrakło żywności. *Żerom.*

Zabrnąć (dok.) — (niedok.) brnąć. Formy i składnia jak: brnąć.

Zabronić (dok.) — zabraniać (niedok.). I Formy: 1) zabronić, jak: bronić, 2) zabraniam, zabraniasz...; zabraniaj!; zabraniający; zabraniany; zabraniał, zabraniali. II Składnia: 1) Z. komu—czego, nie co (Krasn. 48), 2) Z. komu — robić czego lub co, 3) Z., żeby ktoś, coś robił lub, żeby ktoś czegoś nie robił.

1. Któryż to nieprzyjaciel zdoła wam zabronić używania mowy ojczystej? *St. Witw.* Dlaczego pan zabronił czytać wiersze? *Weyss. cyt. P. Gr.* 2. Zabronił mi pisać tego listu. *Mp.* 3. On pierwszy zabraniał, ażeby się chłop przed nim do ziemi nie kłaniał. Zabroniłem mu, żeby tu przychodził.

Zabroniony, nie: wzbroniony. Ob. Wzbroniony.

Zabrudzić (dok.) — zabrudzać (niedok.). I Formy: 1) zabrudzić, jak: brudzić, 2) zabrudzam, zabrudzasz...; zabrudzaj!; zabrudzający; zabrudzany; zabrudzał, zabrudzali. II Składnia jak: brudzić.

Zabrzmieć (dok.) — (niedok.) brzmieć. Formy jak: brzmieć.

Zabrzydzić (dok.) — zabrzydzać (niedok.). I Formy jak: obrzydzić — obrzydzać. II Składnia: Z. co — czym.

Zabuże — zabużański.

Zachcieć się (dok. nieosob.) — zachciewać się (niedok. nieosob.). Formy i składnia jak: odechcieć się — odechciewać się.

Zachciewa mi się przejażdżki. *Gr. Ak. 306.* (Krowy) ci się zachciało. *Prus.* Wojny mu się zachciało. *Małacz.*

Zwrot: zachciewa się komu gwiazdki z nieba, szybki z okna, kafelka z pieca = zachciewa się komu nie wiadomo czego.

Zachęcający — zachęcająco. Ob. Kojący — kojąco.

Słuchała zachęcająco. *Grusz.*

Zachęcić (dok.) — zachęcać (niedok.). I Formy: 1) zachęcę, zachęcisz, zachęci, zachęcimy,...; zachęć! zachęćcie!; zachęcony; zachęciwszy; zachęcił, 2) zachęcam, zachęcasz,...; zachęcaj!; zachęcający; zachęcany; zachęcał. II Składnia: 1) Z. kogo — do czego, nie: na co, ale: namawiać kogo — na co, 2) Z. kogo, żeby coś robił.

1. Musieli zachęcać ją do pokory. *Prus.* Zachęcał do boju. *Dyg.* Zachęcali do kupna. *Dąbr.* Zachęcała do pójścia. *Natk.* Odbiegł w susach, jakby pragnął zachęcić do skoku. *Wikt.* 2. Zachęcali ich, aby korzyści spodziewanej z rąk nie wypuszczali. *Cyt. SW.*

Zachęta, nie: zachęt (dawn.). Składnia: Z. do czego (nie: dla czego, rzadko: zachęta czego).

Zachęta do obniżenia (nie: dla obniżenia) cen. *„Czas“ 86, 223, 4.* Towarzystwo do Zachęty Hodowli Koni. Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych.

Zwrot: brać kogo na zachętę.

Zapach wspomnień napotykanych na drodze brał na zachętę i pokrzepienie. *Wikt.*

Zachlapać (dok.) — zachlapywać (niedok.). I Formy: 1) zachlapać, jak: chlapać, 2) zachlapuję, zachlapujesz,....; zachlapuj!; zachlapujący; zachlapywany; zachlapywał. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zachłanny — Znaczenie i składnia: 1) Z. (bez dopełn.) = chłonący, bezdenny, 2) Z. na co = pochłonięty chciwością, chciwy czego.

Zachłysnąć się (dok.), nie: zachłystać się — zachłystywać się (niedok.), nie: zachlistywać się. I Formy: 1) zachłysnę się, zachłyśniesz się,...; zachłyśnij się!; zachłysnąwszy się; zachłysnął się, zachłysnąłem się, zachłysnęli się, 2) zachłystuję się, zachłystujesz się,...; zachłystuj się!; zachłystujący się; zachłystywał się.

Zachłysnęli się trucizną odbierającą rozsądek. *Parand.* Zachłysnął się odrazą i nienawiścią. *Ostr.*

Zachodni, nie: zachodny.

Zachodnio-europejski, zachodnio-polski (PA), nie: zachodnioeuropejski, zachodniopolski.

Zachodzić (niedok.) — zajść (dok.). I For-

my jak: odchodzić — odejść. II Znaczenie i składnia: 1) Z. za kogo, za co = zasuwać się za kogo, za co, chować się, 2) Z. kogo — przy czym lub na czym = wszedłszy do kogo zastać kogo przy czym, znienacka kogo przyłapać na czym, 3) Z. do czego lub bez dopeł. (zwykle w postaci dok.) = dojść do kresu, 4) Z. do kogo = przychodzić przygodnie do kogo, 5) Z. w co = zapadać się dokąd, 6) Z. czym = powlekać się, pokrywać się czym.

1. Słońce zaszło za las. *Mp.* 2. Zaszedłem go na czytaniu książki. *Mp.* Namyślał się, jakby tu zajść kuternogę. *Zaremb.* 3. Do miasta niedaleko, w pół godziny zajdziesz. 4. Zachodził do mnie od czasu do czasu. *Mp.* 5. Zaszliśmy daleko w las. *Mp.* 6. Oczy zaszły mu łzami.

Zwroty: 1) słońce zachodzi (z domyśl.: za widnokrąg); 2) słońce zachodzi w pokoju = słońce przestaje świecić w pokoju; 3) słońce zachodzi do pokoju = słońce zjawia się, zaczyna świecić w pokoju; 4) zachodzić komu drogę = wybiegać na czyjeś spotkanie; 5) zachodzić komu w drogę = bruździć, przeszkadzać komu; 6) zachodzi kogo choroba, śmierć, rozkaz..., *SW* = zaskakuje kogo znienacka choroba...; 7) niedaleko zajdziesz (rub.), *SW* = nic nie wskórasz; 8) zachodzić z kim, z czym daleko = posunąć się w stosunkach z kim lub w sprawie jakiej daleko; 9) zachodzić w głowę, *SW* = łamać sobie głowę; 10) zachodzi pytanie, kwestia, konieczność, *SW* = rodzi się pytanie...; 11) zachodzi jakiś wypadek; 12) zachodzi potrzeba czego = zjawia się potrzeba czego; 13) zachodzi różnica między czym a czym.

Zachorować (dok.) — (niedok.) chorować. Formy i składnia jak: chorować.

Zachorowała na wątrobę. *Dąbr.*

Zachować (dok.) — zachowywać (niedok.). I Formy jak: przechować — przechowywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — w czym = schowawszy przetrzymać, zatrzymać kogo, co — w czym, 2) Z. kogo, co — od czego = uchować, ustrzec kogo, co — od czego.

1. Zachowuję w serdecznej pamięci te wspomnienia. *Mp.* 2. Zachowaj go (= lud polski), Boże, od magnatów! *Stasz.*

Zwroty: 1) zachować zdrowie, siły; 2) zachować zwyczaj; 3) zachować miarę. *SW;* 4) zachować tajemnicę; 5) zachować co przy sobie = utrzymać co w tajemnicy; 6) zachować kogo, co w pamięci.

Zachować się (dok.) — zachowywać się (niedok.). I Formy jak: zachować — zachowywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. = utrzymać się, przetrwać, 2) Z. ś. wobec kogo, wobec czego, rzadziej: z kim, z czym = postąpić wobec kogo, wobec czego tak czy inaczej.

1. Zwyczaj ten zachowuje się do dnia dzisiejszego. 2. Zachowywał sie wobec swych warunków... *Nałk.* Zachowują się z nami tak, jak gdybyśmy nie byli nieprzyjaciółmi. *Strug.*

Zachowanie czego.

Zwrot: z zachowaniem czego.

Z zachowaniem przepisów. *Kod. Post. Cyw.*

Zachowawca — zachowawczy. Formy: lp ten zachowawca, tego zachowawcy, temu zachowawcy, tego zachowawcę,..., lm ci zachowawcy, tych zachowawców, tymi zachowawcami, o tych zachowawcach.

Zachrypły lub **zachrypnięty.**

Zachrypnąć (dok.). I Formy: zachrypnę, zachrypniesz,...; zachrypnij!; zachrypły lub zachrypnięty; zachrypł, zachrypłem, zachrypli, rzadko: zachrypnął, zachrypnąłem, zachrypnęli.

Zachwiać (dok.) — (niedok.) chwiać. Formy i składnia jak: chwiać.

Zachwycający — zachwycająco. Ob. Kojący — kojąco.

Wyglądała zachwycająco. *Jeż. cyt. SW.*

Zachwycić (dok.) — zachwycać (niedok.). Por. Pochwycić. I Formy: 1) zachwycić, jak: chwycić, 2) zachwycam, zachwycasz,...; zachwycaj!; zachwycający; zachwycany; zachwycał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. czego (niedok.: chwycić) = złapać na pewien czas czego, 2) Z. (niedok.: zachwycać) kogo — czym = wprawić kogo w zachwyt.

1. Zachwycił świeżego powietrza. 2. Wszystkim go zachwycała. *Nałk.*

Zachwycić się (zachwycać się) kim, czym.

Zachwycały się nim. *Zapol.* Zachwycała się naszym miastem. *Nałk.*

Zachwyt nad kim, nad czym, rzadziej: kim, czym.

Słuchając twoich zachwytów nad Martą. *Święt.* Nie podzielała zachwytów męża nad romantycznym urokiem Małej Woli. *Perz.* Zalała go duma,... zachwyt nad samym sobą. *Goet.* Złapany na gorącym uczynku bezmyślnego zachwytu jego głosem. *Ostr.*

Zwroty: 1) wprawiać kogo w zachwyt; 2) zdejmować kogo zachwytem.

1. Wprawiał w zachwyt ciotkę. *Iwasz.* 2. Ta przepaść zdejmowała go zachwytem. *Nałk.*

Zaciąć (dok.) — zacinać (niedok.). I Formy jak: wyciąć — wycinać. II Składnia: Z. co — czym = nadciąć, zadać cięcie, zatrzasnąć.

Zaciąć się (dok.) — zacinać się (niedok.). I Formy jak: zaciąć — zacinać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. czym = skaleczyć się cięciem, 2) Z. ś. (bez dopełn.) = zatrzasnąć się, zaprzeć się, 3) Z. ś. w czym = uprzeć się w czym.

1. Zaciął się nożem. 2. Szuflada się zacięła. 3. Zaciął się w milczeniu. *Sienk.* Zaciął się w sobie. *Siedl.* Zaciął się w postanowieniu. *Małacz.*

Zaciągnąć (dok.) — zaciągać (niedok.). I Formy jak: pociągnąć — pociągać. II Składnia: 1) Z. kogo, co — do kogo, do czego = ciągnąc zaprowadzić kogo, co — do kogo, do czego, 2) Z. kogo, co — czym = ściągnąć kogo, co — czym.

Zwroty: 1) zaciągnąć (= zasunąć) firankę. *SW;* 2) zaciągnąć wartę. *SF;* 3) zaciągać (= werbować) żołnierzy; 4) zaciągnąć pasa = ściągnąć nieco pas.

Zaciągnąć się (dok.) — zaciągać się (niedok.). Formy jak: zaciągnąć — zaciągać.

Zwroty: 1) zaciągać się do służby, do wojska; 2) zaciągać się papierosem, zaciągać się całym dymem lub z całego dymu; 3) niebo zaciąga się (chmurami).

1. Zaciągnąwszy się do służby. *Nałk.* 2. Zaciąga się z całego dymu. *Nowak.*

Zaciążyć (dok.) lub **zaciężyć** — zaciążać (niedok.) lub **zaciężać.** I Formy jak: obcią-

żyć — obciążać. II Składnia: Z. (nijak.) komu = stać się dla kogo ciężkim.

Zaciec (dok.), rzadziej: zacieknąć — zaciekać (niedok.). I Formy: 1) zaciec, jak: ciec, 2) zaciekam, zaciekasz,...; zaciekaj!; zaciekający; zaciekał. II Znaczenie: 1) Z. = cieknąc przedostać się dokąd (o wodzie), 2) Z. = przepuszczać wodę, pokryć się wilgocią.

1. Woda zacieka. 2. A cóż to widzę, dach zacieka! *Kruczk.*

Zaciekawić (dok.) — zaciekawiać (niedok.). I Formy: 1) zaciekawię, zaciekawisz, zaciekawi, zaciekawimy,...; zaciekaw! zaciekawcie!; zaciekawiony; zaciekawiwszy; zaciekawił, 2) zaciekawiam, zaciekawiasz,...; zaciekawiaj!; zaciekawiający; zaciekawiany; zaciekawiał; zaciekawiali. II Składnia: 1) Z. kogo — czym (gdy się wymienia środek, sposób zaciekawiania), 2) Z. kogo — do czego (gdy się wymienia cel zaciekawiania), 3) Z. kogo — w czym (gdy się wymienia zakres zaciekawiania).

1. Zaciekawił nas tym opowiadaniem. *Mp.* 2. Trzeba starać się je do lekcji zaciekawić. *Dąbr.* 3. W czym on nas tak dalece zaciekawiać może *Cyt. SW.*

Zaciekawienie czym, — do czego, — w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zaciekawić).

1. Stracił już wszelkie zaciekawienie opowieścią Zaręby. *Goet.* 2. Miał wielkie zaciekawienie do nauk przyrodniczych. *Mp.*

Zaciekły — Znaczenie i składnia: 1) Z. czym = który zaciekł czym, 2) Z. czym (przen.) = rozjudzony czym, 3) Z. w czym = zawzięty, uparty w czym.

1. Pręgi krwią zaciekłe. *SW.* 2. Zemstą dzicz zaciekła. *Słow. cyt. SW.* 3. Była zaciekła w pozostawaniu u niego. *Dąbr.*

Zaciemnić (dok.) — zaciemniać (niedok.). I Formy: 1) zaciemnię, zaciemnisz, zaciemni, zaciemnimy,...; zaciemnij!; zaciemnijcie! (nie: zaciemń! zaciemńcie!); zaciemniony; zaciemniwszy; zaciemnił, 2) zaciemniam, zaciemniasz,...; zaciemniaj!; zaciemniający; zaciemniany; zaciemniał; zaciemniali. II Składnia: Z. co — czym.

Zacierać, nie: zacirać. Ob. Zatrzeć.

Zacierka.

Wyrażenie: zacierki na wodzie, na mleku...

Zacietrzewić się (dok.) — zacietrzewiać się (niedok.). I Formy: 1) zacietrzewię się, zacietrzewisz się, zacietrzewi się, zacietrzewimy się,...; zacietrzew się!; zacietrzewiony; zacietrzewiwszy się; zacietrzewił się, 2) zacietrzewiam się,...; zacietrzewiaj się!; zacietrzewiający się; zacietrzewiał się, zacietrzewiali się. II Składnia: 1) Z. ś. (żart.) do czego = zapalić się do czego, 2) Z. ś. (żart.) na kogo = rozgniewać się na kogo.

1. Zacietrzewił się do tego planu. *Mp.* 2. Jak się na kogo zacietrzewi,... *Przybysz.*

Zacięty w czym = zawzięty, nieustępliwy w czym.

Zacięci w uporze. *Wikt.*

Zacisnąć (dok.) — zaciskać (niedok.). I Formy jak: cisnąć—ciskać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — czym = ścisnąwszy ściągnąć, zawiązać co — czym, 2) Z. co — dokąd = zarzucić co.

Zwroty: 1) zacisnąć pięści = trwać w ukrywanym gniewie; 2) zacisnąć zęby = trwać w ukrywanym zniecierpliwieniu.

Zacisze to, dlm tych zaciszy.

Zacofany = przestarzały (o obyczajach, poglądach...).

Zacząłem się wstydzić swych zacofanych pojęć. *I. Dąbr.*

Zacząć (dok.) — zaczynać (niedok.). I Formy jak: począć — poczynać. II Składnia: 1) Z. co robić (z domyślnym lub wypowiedzianym bezokolicznikiem jakiegoś czasownika), 2) Z. czym, częściej: od czego, nie: z czego.

1. Zacząłem list (pisać). Zacząłem bochenek (jeść). Zacząłem wtedy martwić się na dobre. 2. Nie wiedziała, od czego zacząć. *Żerom.* Zaczynając pytaniem... *Dąbr.*

Zwroty: 1) zacząć z kim (z domyśl.: kłótnię, bijatykę...) = zadrzeć z kim; 2) zacząć z innej beczki (rub.) = zmienić temat rozmowy, zmienić sposób uzasadniania swoich myśli; 3) zacząć z innego końca = odwrócić bieg myśli.

Zacząć się (dok.) — zaczynać się (niedok.). I Formy jak: zacząć — zaczynać. II Składnia: Z. ś. czym, częściej: od czego, nie: z czego (rus.).

Lato od dżdżów się zaczęło. *SW.* Ten wyraz zaczyna się dużą literą (lub od dużej litery, nie: z dużej litery).

Zwrot: zaczyna się (z domyśl.: awantura, kłótnia,...).

Zjeżyli się chłopcy, niby dwa gniewne ptaki. — Już się zaczyna — ktoś szepnął. *Bartk.*

Zaczekać (tylko w postaci dok.). I Formy jak: czekać. II Składnia: Z. na kogo, na co.

Zaczekaj na mnie chwilkę, zaraz wracam. *SW.*

Zaczepiać (niedok.)—zaczepić (dok.). I Formy jak: odczepiać — odczepić. II Składnia: Z. kogo, co — za co lub o co = zahaczyć kogo, co — za co.

Zwroty: 1) zaczepić ręce o co, *SW* = znaleźć podstawę materialną, jąć się jakiejś pracy; 2) zaczepić kogo = zatrzymać kogo w przejściu, zadrzeć z kim; 3) zaczepić wyrok (! germ. por. niem.: angreifen) = wnieść rekurs przeciw wyrokowi. *PJ. 1, 123.*

1. Nie miałem o co rąk zaczepić. *Mp.* 2. Słyszałam, że w Warszawie mężczyźni zaczepiają kobiety. *Zapol.* Kto mnie zaczepia, ten życia niepewny. *SW.*

Zaczepiać się (niedok.)—zaczepić się (dok.). I Formy jak: zaczepiać — zaczepić.

Zwrot: zaczepiać się o co = zaczepiać ręce o co = chwytać się jakiej pracy, znajdować podstawę materialną.

Jest się o co zaczepić. *Dąbr.*

Zaczepka — Znaczenie i składnia: 1) Z. do czego = sposobność do czego, 2) Z. (bez dopełn.) = sposobność do kłótni, do nieporozumienia.

1. Szuka zaczepki do pojednania. *I. Dąbr.* 2. Szukam zaczepki i ona gotowa. *I. Dąbr.*

Zaczernić (dok.) — zaczerniać (niedok.). Formy i składnia jak: poczernić — poczerniać.

Zaczernieć (dok.) — (niedok.) czernieć. Formy jak: czernieć.

Zaczerwienić (się) (dok.) — zaczerwieniać (się) (niedok.). I Formy: 1) zaczerwienić (się), jak: czerwienić (się), 2) zaczerwieniam (się), zaczerwieniasz (się),...; zaczerwieniaj (się)!; zaczerwieniający (się); zaczerwieniany; zaczerwieniał (się), zaczerwieniali (się). II Składnia: Z. co — czym.

Zwrot: zaczerwienić się po uszy.

Zaczerwieniona po uszy. *Goet.*

Zaczerwienieć (dok.) — (niedok.) czerwienieć. Formy jak: czerwienieć.

Zaczym (= spójn.) (!). Znaczenie: 1) Z. = zanim, 2) Z. = dlatego, więc.

1. Pewno rajtary nie dostoją, zaczym (zam.: zanim) lud pieszy weźmiem pod kopyta. *Mick. cyt. SW.* 2. Deszcz lunął, zaczym (zam.: więc) zmokliśmy. *SW.*

Zaczynać. Ob. Zacząć.

Zaczynić (dok.) — zaczyniać (niedok.). Formy jak: przyczynić — przyczyniać.

Zwroty: 1) zaczynić czary = zadać czary; 2) zaczynić ciasto = zaprawić ciasto.

Zadać (dok.) — zadawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Składnia: Z. komu — co lub czego (w dopeł. cząstk.).

Zwroty: 1) zadać koniom obroku, zadać krowom siana; 2) zadać komu ciężar na plecy; 3) zadać komu co do zrobienia; 4) zadać komu fałsz, kłamstwo, zdradę = zarzucić komu fałsz, kłamstwo, zdradę; 5) zadawać komu cios, pchnięcie; 6) zadać komu ranę; 7) zadać komu śmierć; 8) zadać komu klęskę; 9) zadawać komu męki; 10) zadawać komu wstyd. *SW;* 11) zadać co lub czego komu, *SW* = narzucać co komu za pomocą czarów; 12) zadać szyku, *SW* = popisać się.

4. Gdym mu zdradę przed pojedynkiem zadał, tedy nie zaprzeczył. *Sienk.* 5. Zadawał jej śmiertelne pchnięcie. *Żerom.* 11. Chyba on jej coś zadał. *Sienk.* Musiał mi ten pan Michał czegoś zadać. *Sienk.*

Zadać się (dok.) — zadawać się (niedok.). I Formy jak: zadać — zadawać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. z kim = wdawać się w stosunki z kim, 2) Z. ś. w co lub do czego = wdawać się w co, mieszać się do czego (w tym znaczeniu czasownika: zadać się używa się bardzo rzadko).

1. Nie zadaje się tu z nimi nikt z naszych. *Strug.* Nie warto się zadawać z takimi ludźmi. *Dąbr.* Z chłopami się zadajesz. *Zaremb.* 2. Zadał się w kłótnię. *SW.*

Zadanie, dlp tego zadania, dlm tych zadań.

Zwroty: 1) zadanie do spełnienia, do wykonania, do rozwiązania; 2) zadanie spełnić, wykonać; 3) zadanie rozwiązać (przy pomocy rozumowania); zadanie wyrachować, obliczyć (przy pomocy mechanicznego rachunku). *PJ 9, 136;* 4) w zadaniu wypadł, (nie: wyszedł, rus.) komu jakiś rezultat, ale: zadanie wyszło (wypadło) = dało się rozwiązać. *PJ 9, 126/7;* 5) postawić komu zadanie; 6) postawić komu co za zadanie; 7) mieć za zadanie co robić; 8) podjąć zadanie; 9) wywiązać się z zadania.

1. Zadanie do rozwiązania. *Dąbr.* 5. Jakie zadanie postawi nam przyszłość. *Sierosz.* 7. Ustanowiono urząd, który ma za zadanie przyjmować zawiadomienia. *KJMK.* 8. Czy możemy podjąć tak ogromne zadanie? *Kad.* 9. Wywiązała się z zadania jak najlepiej. *Dyg.*

Za darmo = darmo = bez dopłaty. Ob. Darmo.

Zadeptać (dok.), nie: zadepnąć — zadeptywać (niedok.). Formy i składnia jak: wydeptać — wydeptywać.

Zadłużyć się (dok.)—zadłużać się (niedok.). I Formy: 1) zadłużę się, zadłużysz się, zadłuży się, zadłużymy się,...; zadłuż się!; zadłużony; zadłużywszy się; zadłużył się, 2) zadłużam się, zadłużasz się,...; zadłużaj się!; zadłużający się; zadłużał się, zadłużali się. II Składnia: Z. ś. u kogo — na co = wziąć u kogo pożyczkę na co.

Zwrot: zadłużyć się po uszy = wpaść w wielkie długi.

Zadłużony po uszy. *Perz.*

Zadosyćuczynić, zadośćuczynić lub uczynić zadosyć (zadość) (dok.) — (niedok.) czynić zadosyć lub zadość. I Formy jak: czynić, II Składnia: Z. komu, czemu.

Pospolite zjawiska nie mogą uczynić zadosyć tej potrzebie. *Mochn.*

Zadosyćuczynienie komu, czemu.

Musieliśmy postarać się o zadosyćuczynienie jego potrzebom najważniejszym. *Święt.*

Zadowolenie z kogo, z czego.

Nie badamy przyczyny zadowolenia z pogodnego dnia. *Święt.* Przeczucie kary odebrało mu wszelkie zadowolenie z tak chwackiego czynu. *Wikt.*

Zwroty: 1) osiągnąć zadowolenie; 2) okazać komu zadowolenie; 3) głębokie zadowolenie; 4) wewnętrzne zadowolenie = zadowolenie nie objawiane na zewnątrz.

1. Osiągnąć zadowolenie. *Dąbr.* 3—4. ...co mu daje głębokie wewnętrzne zadowolenie. *Iwasz.*

Zadowolić (dok.), rzadziej: zadowolnić—zadowalać (niedok.), rzadziej: zadowalniać (nie: zadawalać, ani: zadawalniać). I Formy: 1) zadowolę, zadowolisz, zadowoli, zadowolimy,...; zadowól! zadowólcie!; zadowolony; zadowoliwszy; zadowolił lub zadowolnię, zadowolnisz, zadowolni, zadowolnimy,...; zadowolnij! zadowolnijcie! (nie: zadowolń! zadowolńcie!); zadowolniony; zadowolniwszy; zadowolnił, 2) zadowalam, zadowalasz,...; zadowalaj!; zadowalający; zadowalany; zadowalał, zadowalali lub zadowalniam, zadowalniasz,...; zadowalniaj!; zadowalniający; zadowalniany; zadowalniał, zadowalniali. II Składnia: Z. kogo — czym, nie: przez co.

Mowa nie zadowoliła wielu swoją treścią (nie: przez swoją treść). *Cyt. Kr. 1, 51.* Mógł zadowolić cele samolubne. *Dyg.* Będę miał obawę, czy pana zadowolę. *Święt.* To go zadowoliło. *Choyn.* Tak każdy robić powinien, jeśli go nie zadawala (zam. zadowala) lichy ochłap. *Danił.*

Zadowolić się (dok.) lub zadowolnić się — zadowalać się (niedok.) lub zadowalniać się (nie: zadawalać się, ani: zadawalniać się). I Formy jak: zadowolić (zadowolnić) — zadowalać (zadowalniać). II Składnia: Z. ś. czym, nie: na czym, ale: poprzestać na czym.

Zadawalniające się (zam. zadowalniające się) wynagrodzeniem. *żerom. cyt. Szeffs.* 25. Zadowalał się zdobyczami. *Goet.* Była w stanie zadowolnić się jakimkolwiek powodzeniem. *Dąbr.* Zadowoliła się tym razem tylko miną. *Grusz.*

Zadowolony, rzadziej: zadowolniony z kogo, z czego.

Nie był zadowolony z tego rozkazu. *Święt.* Wychodził dość ze mnie niezadowolony. *I. Dąbr.* Ojciec jest zadowolony z rządcy. *Kruczk.*

Zadra, dlm tych zadr, nie: zader.

Zadrapać (dok.), rzadko: zadrapnąć — zadrapywać (niedok.). I Formy jak: oddrapać — oddrapywać. II Składnia: Z. kogo — czym — w co.

Zadrasnąć (dok.). Formy i składnia jak: drasnąć.

Zadręczyć (dok.) — zadręczać (niedok.). I Formy: 1) zadręczyć, jak: dręczyć, 2) zadręczam, zadręczasz,...; zadręczaj!; zadręczający; zadręczany; zadręczał, zadręczali. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zadrgać (tylko w postaci dok.), rzadko: zadrgnąć. Formy jak: drgać — drgnąć.

Zadrwić (zwykle w postaci dok.). Formy i składnia jak: drwić.

Zadrzeć (dok.)—zadzierać (niedok.). I Formy jak: wydrzeć — wydzierać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = unieść do góry, 2) Z. (bez dopeł.) = podnieść w górę fałszywy ton (o głosie), 3) Z. z kim = pokłócić się z kim.

1. Zadrzeć ogon. *SW.* 2. Zadziera w śpiewaniu. 3. Zadzierał z każdym. *Żerom.*

Zwroty: 1) zadzierać nosa = mieć buńczuczny, pyszałkowaty sposób bycia; 2) nos nad głowę zadzierać = mieć więcej tonu niż rozumu; 3) zadrzeć nogi (rub.) = upaść otrzymawszy śmiertelną ranę, umrzeć.

1. Dmuchaj sobie poważnie, zadrzyj nosa w górę, oh, wnet z waćpana będzie wolny konsyliarz. *Cyt. SW.* 2. Nos nad głowę zadzierają. 3. Za każdym razem (gdy padł strzał) trzech nogi zadarło. *Mick.*

Zadrżeć (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: drżeć.

Zaduch ten, nie: ta zaducha. Składnia: 1) Z. czego = duszący, smrodliwy zapach czego, 2) Z. z czego = duszący zapach, wydostający się z czego.

1. (Zaduch) owej ziemi... *Cyt. SW.* 2. Zaduch z wełny. *Grusz.*

Zadudnić (tylko w postaci dok.), rzadziej: zadudnieć. Formy jak: dudnić (dudnieć).

Zaduma.

Zwroty: popadać, wpadać lub zapadać w zadumę.

Popadała w zadumę. *Dąbr.* Wpada w zadumę. *Małacz.* Zapadł w zadumę. *Żerom.*

Zaduszki (tylko w lm); dop. Zaduszek.

Zadyszeć się (dok.) (nie: zadyszyć się). I Formy: zadyszę się, zadyszysz się, zadyszy się, zadyszymy się,...; zadysz się!; zadyszany; zadyszał się; zadyszałem się, zadyszeli się... (nie: zadyszył się, zadyszyli się). II Składnia: Z. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zadziać (dok.) (nie: zadzieć) (dawn.) — zadziewać (niedok.). Formy jak: podziać—podziewać.

Zadzierać. Ob. Zadrzeć.

Zadzierzgnąć, nie: zadzierżgnąć. Formy: zadzierzgnę, zadzierzgniesz,...; zadzierzgnij!; zadzierzgnięty; zadzierzgnąwszy; zadzierzgnął, zadzierzgnąłem, zadzierzgnęli.

Zwrot: zadzierzgnąć z kim stosunki, znajomości, przyjaźni.

Zadzierzysty, nie: zadzierżysty.

Zwrot: zadzierzysta mina.

Zadziesiętać (tylko w postaci dok.) lub zadziesiątać. I Formy: zadziesiętam, zadziesiętasz,...; zadziesiętaj!; zadziesiętawszy; zadziesiętał. II Składnia: Z. komu — co = surowo komu — czego zabronić, zakazać.

Zadziwić (dok.)—zadziwiać (niedok.). I Formy: 1) zadziwić, jak: dziwić, 2) zadziwiam, zadziwiasz,...; zadziwiaj!; zadziwiający; zadziwiany; zadziwiał, zadziwiali. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zadziwić się (dok.) — zadziwiać się (niedok.). I Formy jak: zadziwić — zadziwiać. II Składnia: 1) Z. ś. komu, czemu lub nad kim, nad czym, 2) Z. ś. że...

Zadzwonić (dok.)—(niedok.) dzwonić. Formy i składnia jak: dzwonić.

Chciał zadzwonić na Felicję. *Dąbr.*

Zadźgać (dok.) lub **zażgać**, albo **zażgać**. Formy i składnia jak: źgać.

Zadźwięczeć (dok.) (nie: zadźwięczyć)—(niedok.) dźwięczeć. Formy jak: dźwięczeć.

Zagabnąć (dok.) — zagabywać (niedok.). I Formy: 1) zagabnę, zagabniesz,...; zagabnij!; zagabnięty; zagabnąwszy; zagabnął, zagabnąłem, zagabnęli, 2) zagabuję, zagabujesz,...; zagabuj!:, zagabujący; zagabywany; zagabywał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — czym = zaczepić, zahaczyć kogo, co = czym (dawn.), 2) Z. kogo — czym = zaczepić kogo słowem, zagadnąć.

Zagadać (dok.) — zagadnąć (dok. jednokr.) — zagadywać (niedok.). I Formy: 1) zagadać, jak: gadać, 2) zagadnę, zagadniesz,...; zagadnij!; zagadnięty (nie: zagadniony, dawn.); zagadnąwszy; zagadnął, zagadnąłem, zagadnęli, 3) zagaduję, zagadujesz,...; zagaduj!; zagadujący; zagadywany; zagadywał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (dok.: zagadać) do kogo = przemówić do kogo, 2) Z. (dok.: zagadnąć) kogo — o co = zapytać kogo — o co, 3) Z. (dok.: zagadać) kogo = zakrzyczeć kogo, 4) Z. (zwykle w postaci niedok.) co = gadaniem zacierać, łagodzić co, 5) Z. (bez dopełnienia, zwykle w postaci niedok.) = zaczynać nieśmiało mówić w celu przerwania niemiłego milczenia.

1. Po przerwie znów do niego zagadał. *Mp.* 3. Naraz zagadnął ją o tę sprawę. *Mp.* 3. Trudno go było zagadać. *Mp.* 4. Nie mów głupstw, a potem nie zagaduj! *SW.* 5. Widać znów chce prosić, bo już zagaduje. *SW.*

Zagadka czego = tajemnica czego.

Sztuka czyliż zdoła rozwiązać zagadkę świata i człowieka? *Mochn.*

Zagadnienie.

Zwroty: stawiać lub wysuwać (nie: podnosić) zagadnienie. *PJ 9, 3.*

Zagaić (dok.) — zagajać (niedok.). Formy: 1) zagaję, zagaisz, zagai, zagaimy,...; za-

gaj!; zagajony; zagaiwszy; zagaił, 2) zagajam, zagajasz,...; zagajaj!; zagajający; zagajany; zagajał, zagajali.
Zwroty: zagajać zebranie, obrady,...

Zaganiać. Ob. Zagnać.

Zagarnąć (dok.) — zagarniać (niedok.). I Formy jak: ogarnąć — ogarniać. II Składnia: Z. co, nie: czym, ale: zawładnąć czym.
Zagarnąwszy skład (nie: składem). *Niemoj.*
Zwroty: 1) zagarnąć komu majątek; 2) zagarnąć w ręce władzę.

Zagasić (dok.)—zagaszać (niedok.). I Formy: 1) zagaszę, zagasisz, zagasi, zagasimy,...; zagaś! zagaście!; zagaszony:, zagasiwszy; zagasił, 2) zagaszam, zagaszasz,...; zagaszaj!; zagaszający; zagaszany; zagaszał, zagaszali. II Składnia: Z. co — czym.

Zagasnąć (dok.) — zagasać (niedok.). Formy jak: wygasnąć — wygasać.

Zagęścić (dok.)—zagęszczać (niedok.). Formy i składnia jak: zgęścić — zgęszczać.

Zagiąć (dok.) — zaginać (niedok.). Formy jak: przegiąć — przeginać.
Zwroty: 1) zagiąć kartę w książce. *SW;* 2) zagiąć sukni, *SW* = unieść, uchylić nieco sukni; 3) zagiąć kruczka, *SW* = zrobić szpasa; 4) zagiąć parol na kogo, na co = zawziąć się na kogo, na co.

Zaginąć (tylko w postaci dok.) = przepaść, zapodziać się. Formy jak: ginąć.

Zaginiony, nie: zaginięty.

Zaglądać (niedok.) — zaglądnąć (dok. prowinc.), zwykle: zajrzeć. I Formy jak: oglądać — oglądnąć (obejrzeć); zajrzyj!; ale: spojrzyj! lub spójrz! II Składnia: Z. do czego, rzadziej: w co — przez co.
Zajrzał do wnętrza. *Danił.* Zaglądnął do wnętrza. *Dąbr.* Nie zaglądam do tych okien nigdy. *Nowak.* Zajrzały przez okno. *Dąbr.*
Zwroty: 1) zaglądać do kieliszka, *SW* = oddawać się pijaństwu; 2) zajrzeć komu w oczy, *SW* = spojrzeć komu śmiało w oczy; 3) zaglądać komu w duszę, w serce, *SW;* 4) zaglądać w każdy kąt, *SW* = wtrącać się w najdrobniejsze szczegóły.

Zagładzać. Ob. Zagłodzić.

Zagładzić (dok.) — zagładzać (niedok.). I Formy: 1) zagładzić, jak: gładzić, 2) zagładzam, zagładzasz...; zagładzaj!; zagładzający; zagładzany; zagładzał. II Składnia: Z. kogo.

Zagłębić (dok.)—zagłębiać (niedok.). I Formy: 1) zagłębię, zagłębisz, zagłębi, zagłębimy,...; zagłęb! zagłębcie! (nie: zagłąb! zagłąbcie!); zagłębiony; zagłębiwszy; zagłębił, 2) zagłębiam, zagłębiasz,...; zagłębiaj!; zagłębiający; zagłębiany; zagłębiał, zagłębiali. II Składnia: Z. kogo, co — w co = zanurzyć kogo, co — w co.

Zagłębić się (dok.) — zagłębiać się (niedok.). I Formy jak: zagłębić — zagłębiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. w co = zanurzyć się głęboko w co, 2) Z. ś. (przen.) w co lub w czym, albo nad czym = zatopić się myślami w co lub w czym, zamyślić się nad czym.
2. Zagłębiał się w najniemożliwsze kombinacje. *Reym.* Zagłębił się w czytaniu. *Grusz.* Spytaj się ludzi, którzy się nad tym zagłębiają. *Kołłąt. cyt. SW.*

Zagłodzić (dok.)—zagładzać (niedok.). Formy jak: ogłodzić — ogładzać.

Zagnać (dok.), rzadko: zagonić — zaganiać (niedok.). I Formy: 1) zagnam, zagnasz,...; zagnaj!; zagnany; zagnawszy; zagnał, 2) zagonię, zagonisz, zagoni, zagonimy,...; zagoń! zagońcie!; zagoniony; zagoniwszy; zagonił, 3) zaganiam, zaganiasz,...; zaganiaj!; zaganiający; zaganiany; zaganiał, zaganiali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — do czego — w co lub na co (np. do chlewa, w las, na pole) = zapędzić kogo, co — do czego, w co lub na co, 2) Z. (przen.) kogo — do czego = przymusić kogo do zrobienia czego.
1. Zagnali wnet w bitwę. *Sienk.* 2. Zagnali go od razu do pracy.

Zagnieść (dok.)—zagniatać (niedok.). I Formy jak: wygnieść — wygniatać. II Składnia: Z. co — czym.
Zwrot: zagniatać ciasto.

Zagniewany — Składnia: 1) Z. na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, do której się kieruje gniew), 2) Z. czym (gdy się wymienia rzecz, która jest przyczyną gniewu).
1. Był na mnie zagniewany. *Mp.* 2. Była tym zagniewana. *Natk.*

Zagoić (dok.) — zagajać (niedok.). Formy i składnia jak: wygoić — wygajać.

Zagrabić (dok.)—zagrabiać (niedok.). I Formy jak: wygrabić — wygrabiać. II Składnia: Z. co — komu = zabrać, złupić co — komu.

Zagrać (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: grać.

Zagranica = obcy kraj.
Zwroty: 1) przebywać za granicą = przebywać za linią graniczną lub w obcym kraju (N); 2) jechać za granicę = jechać za linię graniczną lub do obcego kraju *(N).*

Zagrodzić (dok.) — zagradzać (niedok.). I Formy: 1) zagrodzić, jak: grodzić, 2) zagradzam, zagradzasz,...; zagradzaj!; zagradzający; zagradzany; zagradzał. II Składnia: Z. co — czym.
Zwrot: zagrodzić komu drogę = zastąpić komu drogę, zatrzymać kogo na drodze.

Zagrozić (dok.)—zagrażać (niedok.). I Formy: 1) zagrozić, jak: grozić, 2) zagrażam, zagrażasz,...; zagrażaj!; zagrażający; zagrażany; zagrażał, zagrażali. II Składnia: Z. komu, czemu — czym.
Zagrażał drozdom. *Dyg.* Zagraża im nicością. *Dyg.*

Zagryźć (dok.) — zagryzać (niedok.). Formy jak: ugryźć — ugryzać.
Zwrot: zagryźć kogo na śmierć.

Zagrzać (dok.)—zagrzewać (niedok.). Formy jak: odgrzać — odgrzewać.

Zagrzeb — zagrzebski. Formy: Zagrzeb, Zagrzebia,..., w Zagrzebiu.

Zagrzmieć (dok.)—(niedok.) grzmieć. Formy jak: grzmieć.

Zagubić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: gubić.

Zagubił gdzieś całą swą zaczepność. *Goet.*

Zagwizdać (dok.) — zagwizdnąć (dok. jednokr.) lub zagwiznąć. Formy: 1) zagwizdać, jak: gwizdać, 2) zagwizdnąć, jak: gwizdnąć.

Zahaczyć (dok.)—zahaczać (niedok.). I Formy: 1) zahaczę, zahaczysz, zahaczy, zahaczymy,...; zahacz! zahaczcie!; zahaczony; zahaczywszy; zahaczył, 2) zahaczam, zahaczasz,...; zahaczaj!; zahaczający; zahaczany; zahaczał, zahaczali. II Składnia: 1) Z. co — na czym = powiesić co — na czym jak na haku, 2) Z. co — na co = zarzucić co — na co jak na hak, 3) Z. co — o co = zaczepić co — o co; — (przen.) wspomnieć mimochodem o czym.

1. Przebierając okulary jedne po drugich zahaczał sobie na nosie. *Cyt. SW.* 2. Zahaczyła kłami za fałdy hajdawerów. *Małacz.* 3. Furman zahaczył o wrota. *Mp.* Zahaczył i o tę sprawę. *Mp.*

Zaharowany = zapracowany. Ob. Harować.

Zahartowany w czym.

Zahartowani w ogniu. *Sienk.* Serca mają zahartowane w prześladowaniu. *Weyss.* Zwyciężał zahartowany w nędzy, mocny. *Wikt.*

Zainicjować (dok.) — (niedok.) inicjować. Formy i składnia jak: inicjować.

Zainteresować (dok.) — (niedok.) interesować. Formy i składnia jak: interesować.

Zainteresowanie (się) = zaciekawienie. Składnia: 1) Z. (ś.) czym lub do czego (nie: dla czego, ani: w kierunku czego) (gdy się wymienia przedmiot, który budzi zainteresowanie), 2) Z. w czym (gdy się wymienia dziedzinę zainteresowania). Por. Ciekawy.

1. Zainteresowanie się do książek. *Cyt. Szeffs. 80.* Zainteresowanie się światem (nie: dla świata). *Cyt. Szeffs.* 80. Zainteresowanie listami prowincjonalnymi (nie: dla listów prowincjonalnych) znów się zmniejszyło. *Cyt. Kr. 1, 77.* Zainteresowanie się przekonaniami innych (nie: zainteresowanie się w kierunku przekonań drugich). *Cyt. Szeffs. 83.* 2. Wartość zainteresowania w dostawie. *KJMK.*

Zwroty: 1) mieć do czego zainteresowanie; 2) okazać zainteresowanie kim, czym; 3) wywołać, obudzić w kim zainteresowanie w czym lub do czego.

2. Nie okazał zainteresowania. *Iwasz.* 3. Zjawieniem się swym wywołali żywe zainteresowanie. *Małacz.*

Zainteresowany czym (do czego) lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: zainteresowanie).

1. Był bardzo tymi sprawami zainteresowany. *Mp.* 2. Trzeba być w ruchu folwarcznej maszyny życiowo zainteresowanym. *Dąbr.* Jesteśmy zainteresowani w procesie tego rozwoju. *Kruczk.*

Zaistnieć (dok.) = zacząć istnieć (JP 4, 32), pozostać (JP 10, 79 nn). Formy jak: istnieć.

Zajadać (dziś tylko w postaci niedok.) = jeść ze smakiem. I Formy: zajadam, zajadasz,...; zajadaj!; zajadający; zajadał. II Składnia: Z. co — z czego.

Zajadał z miseczki zsiadłe mleko. *Iwasz.*

Zajady (tylko w lm) = pryszcze w kątach ust; dop. tych zajadów.

Zajaśnieć (dok.), nie: zajaśnić się, ale: wyjaśnieć lub wyjaśnić się. Ob. Wyjaśnić się.

Zając, mlm te zające, dlm tych zajęcy, blm te zające.

Zabił dwa zające (nie: dwóch zajęcy).

Wyrażenie: fałszywy zając (! prow.) = kłops.

Zająć (dok.) — zajmować (niedok.) (nie: zajmywać). I Formy jak: nająć — najmować. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — na co lub pod co = zagarnąć, porwać, zagrabić co — na co (gdy wymienia się cel, dla którego się coś zajmuje) lub pod co (gdy się wymienia przedmiot, dla którego się coś zajmuje), 2) Z. (przen.) kogo — czym = zaciekawić kogo — czym, zaprzątnąć kogo — czym.

1. Nieprzyjaciel zajął znaczną część kraju. Podwody zajęte pod medykamenty. *Żerom.* 2. Wszystkich nas zajął swoim opowiadaniem. *Mp.* Zajęta wysuwaniem. *Dąbr.* Jedną myślą zajęta. *Bartk.*

Zwroty: 1) zająć bydło w szkodzie. *SW;* 2) zająć komu rzeczy, *SW* = położyć na rzeczach sądowy areszt; 3) zająć mieszkanie, *SW* = objąć je w posiadanie; 4) zająć miejsce, *SW* = usiąść na nim; 5) być zajętym = mieć pracę.

Zająć się (zajmować się) kim, czym (nie: około kogo, około czego) (PJ 9, 39) = mieć pieczę nad kim, nad czym.

Zająkać się (niedok. i dok.) — zająknąć się (dok. jednokr.) — zająkiwać się (niedok.), (nie: zająkiwać, dawn.). Formy: 1) zająkam się, zająkasz się,... (czas teraź. niedok. lub czas przysz. dok.), zająkaj się!; zająkający się; zająkawszy się; zająkał się, 2) zająknę się, zająkniesz się,...; zająknij się!; zająknąwszy się; zająknął się, 3) zająkuję się, zająkujesz się,...; zająkuj się!; zająkujący się; zająkiwał się.

1. I głuchy i zająka się. *SW.* Jak się zająka, słowa nie potrafi z siebie wykształsić. *Mp.* 2. Jakże gładko mówiłem, anim się zająknął. *SW.* 3. Mówi ciężko, co chwila się zająkuje.

Zajechać (dok.)—zajeżdżać (niedok.). Formy jak: najechać — najeżdżać.

Zajęcie — Znaczenie i składnia: 1) Z. czego = zagarnięcie czego, zagrabienie, porwanie, zabranie czego, 2) Z. lub Z. ś. czym, nie: do czego, ani: dla czego, ani: w kierunku czego, 3) Z. (bez dopełn.) = praca zawodowa.

Zwroty: 1) okazać zajęcie się czym; 2) budzić zajęcie, budzić zajęcie się czym.

1. Najwięcej zajęcia okazał w dziedzinie polszczyzny (nie: dla polszczyzny). 2. Referat nie wzbudził żadnego zajęcia. *Danił.*

Zajmować, nie: zajmywać. Ob. Zająć.

Zajmujący — zajmująco. Ob. Kojący—kojąco. Forma lm (osobowo-męska) zajmujący (nie: zajmujący) (JP 7, 144).

Te grzmoty i błyskawice przedstawiają widok zajmujący. *Stasz.*

Zajrzeć, nie: zajrzyć. Ob. Zaglądać.

Zajście — Znaczenie i składnia: 1) Z. do

kogo, do czego = przyjście mimochodem do kogo, do czego, 2) Z. o kogo, o co = zwada, kłótnia o kogo, o co.

2. W czasie zajść o obrazy święte... *Małacz.*

Zakadzić (dok.)—zakadzać (niedok.). Formy i składnia jak: okadzić — okadzać.

Zakalec — zakalcowaty; dlp tego zakalca.

Zakał — Znaczenie: 1) Z. = kał w bryłę sklejony, 2) Z. = (!) zakała, hańba (dawn.), 3) Z. — (!) autorament (rus.).

1. Lekarstwo to kamień w pęcherzu kruszy i zakały z niego wypędza. *Cyt. SW.* 3. Staropolskiego ona autoramentu (nie: zakału). *Brückner.*

Zakała (nie: zakał, dawn.) = hańba.

Człowiek nierozsądny i głupi zakałą jest krwi swojej. *Cyt. SW.*

Zakasać (dok.)—zakasywać (niedok.). Por. Zakasować. I Formy: 1) zakaszę, zakaszesz,...; zakasz! zakaszcie!; zakasany; zakasawszy; zakasał, 2) zakasuję, zakasujesz,...; zakasuj!; zakasujący; zakasywany; zakasywał. II Składnia: Z. co.

Zwrot: zakasać rękawy lub ręce = usilnie pracować.

Zakasłać (dok.) lub **zakaszlać, zakaszlnąć**—zakasływać (niedok.) lub zakaszliwać. I Formy jak: odkasłać, odkaszlać, odkaszlnąć — odkasływać, odkaszliwać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (bez dopełn.) = od czasu do czasu kaszlnąć (kasłać), 2) Z. kogo — kaszlaniem zagłuszyć kogo.

Zakasłać się (zakaszlać się, zakaszlnąć się) — zakasływać się (zakaszliwać się) (czyn.) = kaszląc (za)krztusić się czym.

Zakasować (dok.)—zakasowywać (niedok.). I Formy: 1) zakasuję, zakasujesz,...; zakasuj!; zakasowany; zakasował, 2) zakasowuję, zakasowujesz,...; zakasowuj!; zakasowujący; zakasowywany; zakasowywał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = kasując znieść, usunąć co, 2) Z. kogo — czym = zaćmić kogo — czym, przezwyciężyć kogo — czym.

Zakazać (dok.)—zakazywać (niedok.) (nie: zakazować, dawn., dziś gw.). I Formy jak: pokazać — pokazywać. II Składnia: 1) Z. komu — czego, 2) Z. komu — robić co lub czego, 3) Z. komu, żeby czegoś nie robił.

1. Lekarz zakazał mu pracy po nocach. *Mp.* Zakazałam czytać tej książki. Pan doktór zakazał podawać listy. *Weyss. cyt. P. Gr.* Rząd zakazał dzierżawić grunta. *Sierosz. cyt. P. Gr.* 3. Zakazałem mu, żeby tu nie przychodził. *Mp.*

Zwrot: ktoś ma zakazane coś robić (!) lub ktoś odebrał zakaz coś robić (!) = komuś zakazano coś robić. *Krasn. 55.*

Uczniom zakazano chodzić do teatru (nie: uczniowie mają zakazane chodzić do teatru). *Cyt. Krasn. 55.*

Zakazany — Znaczenie: 1) Z. (imiesł.) = którego zakazano, 2) Z. (przymtk.) = niebywały, dziwaczny, okropny, ohydny.

1. W ich ręce będziesz kładł zakazane miecze. *Krasiń. cyt. SW.* 2. Dodowski, Dodowin?, zakazane nazwisko. *Fredro cyt. SW.*

Zakazić (dok.) — zakażać (niedok.). I Formy: 1) zakazić, jak: kazić, 2) zakażam, zakażasz,...; zakażaj!; zakażający; zakażany; zakażał, zakażali. II Składnia: Z. kogo, co—czym.

Zakąsać (niedok.), lub **zakąsywać**, rzadziej: zakąszać — zakąsić (dok.). I Formy jak: przekąsać (przekąsywać, przekąszać) — przekąsić. II Znaczenie i składnia: Z. co lub czego (w dopełnieniu cząstk.) — po czym = zjeść czego — po czym.

Zakąsać (dok.) — zakąsywać (niedok.). I Formy: 1) zakąsać, jak: kąsać, 2) zakąsuję, zakąsujesz,... Ob. Zakąsać (niedok.). II Znaczenie i składnia: Z. kogo = zagryźć kogo na śmierć.

Zakąska lub **przekąska** (IGD).

Zakisnąć (dok.) — zakisać (niedok.). Formy: 1) zakisnąć, jak: kisnąć. Ob. Kisieć, 2) zakisam, zakisasz,...; zakisaj!; zakisający; zakisał.

Zakląć (dok.) — zaklinać (niedok.). I Formy jak: przekląć — przeklinać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (bez dopełn.) = wyrzucić przekleństwo, 2) Z. kogo — na co, żeby... = pod zaklęciem zmusić kogo, żeby..., 3) Z. kogo — czym = zaklęciem obezwładnić kogo, 4) Z. kogo — w co = zaklęciem przeistoczyć kogo w co.

1. Tak mię zirytował, żem aż zaklęła. *SW.* 2. Zaklinał na wszystkie świętości. *Sienk.* 3. Zakląć burzę. *SW.* 4. Królewna zaklęta w żabę.

Zwrot: milczy jak zaklęty = milczy jak niemy.

Zakląć się (zaklinać się) na co = przysięgać się na co pod grozą klątwy.

Zaklinała się na wszystkie świętości. *Nowak.*

Zaklęsły — zaklęsłość.

Zaklęsnąć (dok.) lub **zaklęsnąć się** — zaklęsać (niedok.) lub zaklęsać się (nie: zakląsać się). I Formy: 1) zaklęśnie (się); zaklęśnij (się)!; zaklęsnął (się) lub zaklęsł (się), 2) zaklęsa (się); zaklęsaj (się)!; zaklęsający (się); zaklęsał (się). II Składnia: Z. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zakład, dlp tego zakładu. Znaczenie i składnia: 1) Z. czego (nie: dla czego) = miejsce zorganizowanej pracy, instytut, fabryka, 2) Z. na co = zastaw na co, zapewnienie, gwarancja, 3) Z. o co = zakładanie się o co, 4) Z. w czym = fałda w czym.

1. Zakład badania (nie: dla badania) surowców. *KJU 1, 3.* 2. Dam ci w zakład honor mój i wiarę. *SW.* 3. Przeszłego tygodnia trzy zakłady przegrałem. *SW.* 4. Utyłaś, rozpuść nazad zakład w sukni. *SW.*

Zwroty: 1) pójść o zakład (nie: w zakład), *SF* = założyć się o co; 2) wypełnić zakład.

1. Gdyby mu mniej wierną była, o zakład bym poszedł, żeby ją więcej szanował. *Cyt. SW.* Raz poszły w zakład (zam. o zakład) niebieskie ptaki. *Mick. cyt. SW.* 2. Dawne wypełnisz zakłady. *Mick. cyt. SW.*

Zakładać. Ob. Założyć.

Zakłopotanie wobec kogo, wobec czego lub przed kim, przed czym.

Przed nią czułyśmy zakłopotanie. *Nałk.*

Zakłopotany wobec kogo, wobec czego lub przed kim, przed czym.

Zakłócić (dok.) — zakłócać (niedok.). Formy: 1) zakłócę, zakłócisz, zakłóci, zakłócimy,...; zakłóć! zakłóćcie!; zakłócony; zakłóciwszy; zakłócił, 2) zakłócam, zakłócasz,...; zakłócaj!; zakłócany; zakłócał.

Zwrot: zakłócić komu spokój, odpoczynek, szczęście.

Zakochać się (dok.) — zakochiwać się (niedok.). I Formy: 1) zakochać się, jak: kochać się, 2) zakochuję się, zakochujesz się,...; zakochuj się!; zakochujący się; zakochany; zakochiwał się. II Składnia: Z. ś. w kim, w czym.

Zakochał się we mnie. *Choyn.* W kimś jest zakochany. *Natk.*

Zakonnica, nie: zakonica.

Zakończyć (dok.) — zakończać (niedok.), nie: zakańczać. I Formy: 1) zakończyć, jak: kończyć, 2) zakończam, zakończasz,...; zakończaj!; zakończający; zakończany; zakończał, zakończali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = skończyć co do reszty, 2) Z. co = zrobić co kończastym.

1. Czwartą stronę zakończał ogródek. *Reym.* 2. Zakończyć ołówek. *SW.*

Zwroty: 1) zakończyć sprawę; 2) zakończyć dzień. *SW;* 3) zakończyć życie. *SW.*

Zakończyć się czym, rzadziej: na czym.

Rozmowa zakończyła się nagłym wybuchem hałasu. *Mick.* Wszystko zakończyło się dobrze na wzajemnej zgodzie i podaniu sobie ręki.

Zakopać (dok.) — zakopywać (niedok.). I Formy jak: wykopać = wykopywać. II Składnia: Z. kogo, co — w czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: ukryć kogo—w czym lub w co).

Zakopać taki talent w lasach. *Mick. cyt. SW.* Zakopać skarb w ziemię.

Zakopać się (zakopywać się) w czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zakopać).

W dnie chłodne zakopywał się w barłożysku. *Wikt.* Zakopał się w tej leśniczówce. *Iwasz.* Zakopał się w lasy.

Zwroty: 1) zakopać się w długi = wpaść w długi bez wyjścia; 2) zakopać się w książkach; 3) zakopać się w myślach.

Zakopane — zakopianin — zakopiański (PJ 1, 134). Formy: Zakopane, Zakopanego, Zakopanemu, Zakopane, Zakopanem, w Zakopanem (odmiana przymiotnikowa; w narz. i miejsc. końcówka **-em**).

Zakorzenić (dok.) — zakorzeniać (niedok.). I Formy: 1) zakorzenię, zakorzenisz, zakorzeni, zakorzenimy,...; zakorzeń! zakorzeńcie!; zakorzeniony; zakorzeniwszy; zakorzenił, 2) zakorzeniam, zakorzeniasz,...; zakorzeniaj!; zakorzeniający; zakorzeniany; zakorzeniał, zakorzeniali. II Składnia: Z. co.

Zwroty: zakorzeniony zwyczaj, nałóg,...

Zakotwiczyć, nie: zakotwifikować (!) (Cyt. Kr. 2, 253).

Zakrajać (dok.) — zakrawać (niedok.), nie: zakraiwać. Por. Zakroić. I Formy jak: odkrajać (odkroić) — odkrawać. II Składnia: Z. co = zaciąć co, nieco skaleczyć.

Przez nieuwagę zakrajał sobie palec. *Mp.*

Zwrot: zakrawać (tylko w postaci niedok.) na kogo, na co = wyglądać na kogo, na co, robić wrażenie kogo, czego.

To zakrawa na szyderstwo. *Sierosz.*

Zakrajowy — zakrajowość.

Osoby korzystające z prawa zakrajowości. *Kod. Post. Cyw.*

Zakraść się (dok.)—zakradać się (niedok.). I Formy jak: okraść — okradać. II Składnia: Z. ś. do kogo, do czego.

Zakres czego; dlp tego zakresu, mlm te zakresy, nie: te zakresa.

Zwroty: 1) coś wpada w zakres czego (!) = coś wchodzi w zakres czego; 2) ustanowić, oznaczyć (nie: ustalić) zakres czego.

Zakreślić (dok.) — zakreślać (niedok.), nie: zakryślić — zakryślać. I Formy jak: określić — określać. II Składnia: Z. co — czym.

Zwroty: 1) zakreślić czemu miarę, granice; 2) zakreślić sobie plan życia.

Zakręcić (dok.)—zakręcać (niedok.). I Formy jak: odkręcić — odkręcać. II Składnia: Z. co — czym.

Zakroczym — zakroczymski; dop. Zakroczymia, miejsc. w Zakroczymiu.

Zakroić (dok.) — (niedok.) kroić. Ob. Kroić. Formy jak: kroić.

Zwroty: 1) zakroić na kogo = zagiąć na kogo parol; 2) zakroić na co = zamierzyć sobie co.

Zakrwawić (dok.) (nie: zakrwić, ale: przekrwić) — zakrwawiać (niedok.). Formy jak: okrwawić — okrwawiać.

Zakryć (dok.) — zakrywać (niedok.). I Formy jak: okryć — okrywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — czym = zasłonić kogo, co — czym, 2) Z. kogo, co — w czym — przed kim, przed czym lub od kogo, od czego = zasłaniając ukryć kogo, co— przed kim, przed czym, 3) Z. co = (!) zamknąć co (rus.).

1. Zakryć twarz ręką. *SW.* 2. Zakrył przed światem tajemnicę swoją głęboko w duszy. 3. Zamknąć (lub zwinąć, nie: zakryć) szkołę. *Krasn. 80.*

Zakrystia — zakrystian. Formy: 1) dlp tej zakrystii, mjsclp w tej zakrystii, 2) lp ten zakrystian, tego zakrystiana, temu zakrystianowi,...; lm ci zakrystianie, tych zakrystianów,...

Zakryty — Znaczenie i składnia: 1) Z. (imiesł.) od kogo lub przed kim = którego zakryto przed kim, 2) Z. (przymtk.) dla kogo = niewidoczny dla kogo (w pierwszym wypadku właściwość, oznaczona wyrazem: zakryty, jest przedstawiona jako subiektywny wynik czyjeś świadomej czynności, w wypadku drugim — jako obiektywny wynik nieświadomej natury rzeczy).

1. Brylant niby zakryty od oczu. *Mick.* 2. Są to tajemnice zakryte dla zwykłego oka.

Zakrzątać (niedok.) — zakrzątnąć (dok.). I Formy: 1) zakrzątam, zakrzątasz,...; zakrzątaj!; zakrzątający; zakrzątany; zakrzątał, 2) zakrzątnę, zakrzątniesz,...; zakrzątnij!; zakrzątnięty; zakrzątnął. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zakrzątać się (dok.), częściej: zakrzątnąć się — (niedok.) krzątać się. I Formy: 1)

zakrzątać się, jak: krzątać się, 2) zakrzątnę się, zakrzątniesz się,...; zakrzątnij się; zakrzątnąwszy się; zakrzątnął się, zakrzątnąłem się, zakrzątnęli się. II Składnia jak: krzątać się.

Zakrzątnęli się około wyprawy. *Sienk.* Zakrzątnęli się około urządzenia sceny. *Sierosz.* Musiała otrzymać obietnicę odwiedzin, bo się zakrzątała, by godnie przyjąć... *Cyt. SW.*

Zakrzepnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: krzepnąć.

Zakrztusić się (dok.). Formy i składnia jak: krztusić się.

Zakrzyknąć (dok.) lub **zakrzyczeć**—zakrzykiwać (niedok.). I Formy: 1) zakrzyknąć, jak: krzyknąć, 2) zakrzyczeć, jak: krzyczeć, 3) zakrzykuję, zakrzykujesz,...; zakrzykuj!; zakrzykujący; zakrzykiwany; zakrzykiwał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (bez dopełn.) = wrzasnąć, 2) Z. na kogo = głośno zawołać na kogo lub gniewnie podnieść głos na kogo, 3) Z. (w postaci dok.: zakrzyczeć) kogo, co = krzykiem zagłuszyć kogo, co.

2. Zakrzyknięto na niego i posłano odpowiedź odmowną. *Sienk.* 3. Zakrzyczano ich. *Dąbr.*

Zakuć (dok.) — zakuwać (niedok.). Formy jak: wykuć — wykuwać. II Składnia: Z. kogo, co — w co.

Zwroty: 1) zakuć kogo w kajdany; 2) zakuć komu głowę, *SW* = przytępić zdolności.

Zakup, dlp tego zakupu.

Zwroty: 1) załatwiać, dokonywać, robić (nie: przeprowadzać) zakupy; 2) okazyjny zakup.

Zakupić (dok.) — zakupywać (niedok.), nie: zakupować, ale: kupować. I Formy jak: odkupić — odkupywać. II Składnia: Z. co lub czego (w dopełn. cząstk.) — od kogo—za co.

Zakupno, częściej: **zakup** (Kr. 2, 185).

Zakus, zwykle w lm: zakusy; dlm tych zakusów.

Zwroty: robić na co zakusy = usiłować coś zagrabić.

Zakutać (dok.)—zakutywać (niedok.). Formy i składnia jak: okutać — okutywać.

Postać zakutana w chustę. *Weyss.*

Zakwasić (dok.)—zakwaszać (niedok.). Formy: 1) zakwasić, jak: kwasić, 2) zakwaszam, zakwaszasz,...; zakwaszaj!; zakwaszający; zakwaszany; zakwaszał, zakwaszali.

Zakwitnąć (dok.) — zakwitać (niedok.), rzadko: zakwitywać. I Formy jak: okwitnąć — okwitać. II Składnia: Z. czym.

Trupem ich pole zakwitło. *Żerom.*

Zalać (dok.) — zalewać (niedok.), nie: zaliwać. I Formy jak: odlać — odlewać. II Składnia i znaczenie: 1) Z. co — czym = wylawszy zakryć, zatopić co — czym, 2) Z. co — czym = lejąc zalepić, zatkać co — czym, 3) Z. komu — czego = wlać komu — czego.

Zwrot: zalać komu (sadła) za skórę = dać się komu we znaki.

Zaląc się (dok.) lub **zalęgnąć się** — zalęgiwać się (niedok.). Formy: 1) zaląc się, zalęgnąć się, jak: ląc się, lęgnąć się, 2) zalęguje się; zalęguj się!; zalęgiwał się.

Zaląg — zalążek; dlp tego zalęgu, tego zalążka.

Zalec (dok.), nie: zalegnąć — zalegać (niedok.) lub zalegiwać. I Formy: 1) zalegnę, zalegniesz,...; zalegnij!; zaległy; zaległ, zalegli, 2) zalegam, zalegasz,...; zalegaj!; zalegający; zalegał, 3) zaleguję, zalegujesz,...; zaleguj!; zalegujący; zalegiwał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = ległszy zająć co, 2) Z. (czyn.) z czym lub w czym = opóźnić się z czym lub w załatwieniu czego, 3) Z. (nijak.) bez dopełn. = nie być na czas załatwionym.

1. Tysiącem trupa zalegli ulice. *Stasz. cyt. SW.* 2. Zalegała zawsze z wypłatami. *Grusz.* Zalegać w płaceniu podatków. *SW.* 3. Sprawa zalega. *SW.*

Zalecić (dok.) — Zalecać (niedok.). Formy i składnia jak: polecić — polecać.

Nie mam zamiaru zalecać do używania wyrazu: słuchowisko. *Kr. 2, 173.*

Zalecić się (dok.) — zalecać się (niedok.). I Formy jak: zalecić — zalecać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. czym = dodatnio odznaczyć się czym, 2) Z. ś. (tylko w postaci niedok.) komu lub do kogo = umizgać się do kogo, starać się o względy kobiece.

1. Zalecił się swoją pilnością. *SW.* 2. Zalecało (się) stolnikównie i szlachty, i paniąt niemało. *Mick.*

Zaledwie lub **zaledwo**.

Zalegać. Ob. Zalec.

Zaległość.

Zwrot: likwidacja zaległości (!) = wyrównanie zaległości *DUMK 25 VII 32.*

Zalesić (dok.) — zalesiać (niedok.). I Formy: 1) zalesię, zalesisz, zalesi, zalesimy,...; zaleś!; zalesiony; zalesiwszy; zalesił, 2) zalesiam, zalesiasz,...; zalesiaj!; zalesiany; zalesiał, zalesiali. II Składnia: Z. co — czym.

Zalesiony (od: zalesić) — zalesienie, nie: zaleszony — zaleszenie, ale: nosić — noszony — noszenie. (PJ 9, 60).

Zaleszczyki — zaleszczycki. Formy: dop. tych Zaleszczyk, miejsc. w Zaleszczykach.

Zależć (dok.) — załazić (niedok.). Formy jak: leźć — łazić.

Zależeć (tylko w postaci niedok.). I Formy jak: leżeć. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (osob.) od kogo, od czego = zawisnąć od kogo, podlegać komu, 2) Z. (nieosob.) komu — na kim, na czym = ktoś przypisuje komuś lub czemuś szczególniejsze znaczenie. (Por. Chodzić, składnia 9).

1. Wojny i sądy od jej częstokroć zależały rady. *Mick. cyt. SW.* 2. Miał wszystko, na czym mu zależało. *Natk.* Zależało mu na słuchaniu muzyki. *Iwasz.* Tobie na tym zależy. *Grusz.*

Zależnie od czego = stosownie do czego.

Albo pojadę do teatru, albo pójdę na przechadzkę, zależnie od tego, jaka będzie pogoda. *Krasn. 81.*

Zależność.

Zwroty: 1) w zależności od czego = zależnie od czego; 2) pozostać w zależności od kogo, od czego.

1. Zawsze w zależności od tego, kto go rozważał. *Nałk.* 2. Od osób, stanowiska te zajmujących, (wszystko to) w większej lub mniejszej pozostawało zależności. *Kruczk.*

Zależny od kogo, od czego.

Czyż nasze życie nie jest zależne od tego? *Kad.*

Zalęgnąć się. Ob. Zaląc się.

Zalękły lub **zalęknięty**, albo **zalęknieny.**

Podniosła na nią zalęknięte, pytające oczy. *Zaremb.*

Zali (arch. partykuła pyt.), nie: żali.

Zali (nie: żali) raczy posłuchać wasza miłość. *Cyt. Kr. 1, 274.*

Zaliczenie.

Zwroty: 1) posłać przesyłkę za zaliczeniem; 2) zaliczenie nadane (!) = zaliczenie nałożone. *DUMK 35 VII 32.*

Zaliczka na co.

Zwroty: 1) przyznać zaliczkę na co *(Kod. Post. Cyw.)*; 2) złożyć zaliczkę; 3) zgłoszenie o zaliczkę (!) = żądanie zaliczki *(DUMK 25 VII 32)*; 4) zamówić, obstalować za zaliczką.

Zaliczyć (dok.) — zaliczać (niedok.). I Formy jak: obliczyć — obliczać. II Znaczenie: 1) Z. komu — co (o pieniądzach) = dać komu naprzód jakąś sumę pieniężną; 2) Z. kogo, co — do kogo, do czego = włączyć kogo, co — do kogo, do czego.

Zalikwidowanie (!) = uznanie płatności (DUMK 25 VII 32). Ob. Likwidacja.

Zaloty (tylko w lm); dop. tych zalotów. Składnia: Z. do kogo.

Zaludnić (dok.) — zaludniać (niedok.). I Formy: 1) zaludnię, zaludnisz, zaludni, zaludnimy,...; zaludnij!; zaludniony; zaludniwszy; zaludnił, 2) zaludniam, zaludniasz,...; zaludniaj!; zaludniający; zaludniany; zaludniał, zaludniali. II Składnia: Z. co — kim (tylko o ludziach).

Zaludnić kraj. *SW.* Sadzawkę zapełniłem (nie: zaludniłem) rybkami. *Kaczk. cyt. SW.*

Załagodzić (dok.) — załagadzać (niedok.). I Formy: 1) załagodzić, jak: łagodzić, 2) załagadzam, załagadzasz,...; załagadzaj!; załagadzający; załagadzany; załagadzał. II Składnia: Z. co — czym.

Załam — Znaczenie: 1) Z. = załamanie się, zapadnięcie się, 2) Z. = załom, zakręt, zgięcie. Forma dlp tego załamu.

Załamek, rzadziej: załomek (dawn.) (PJ 35, 32).

Załatwić (dok.) — załatwiać (niedok.). I Formy: 1) załatwię, załatwisz, załatwi, załatwimy,...; załatw! załatwcie! (nie: załatwij! załatwijcie!); załatwiony; załatwiwszy; załatwił, 2) załatwiam, załatwiasz,...; załatwiaj!; załatwiający; załatwiał, załatwiali. II Składnia: 1) Z. co = uporać się z czym, 2) Z. kogo = załatwić czyjąś sprawę, obsłużyć kogo w jakiejś sprawie.

1. Wszakże dałeś słowo załatwić tę rzecz. *Mick. cyt. SW.* Załatwiać przesyłki. 2. Załatwiać interesantów.

Zwroty: 1) załatwić co w ciągu lub w przeciągu jakiegoś czasu, nie: do jakiegoś czasu. *Kr. 1, 78*; 2) załatwiać co odwrotnie (!) = załatwiać co odwrotną pocztą. *Kr. 2, 193.*

Załatwić się (dok.) — załatwiać się (niedok.). I Formy jak: załatwić — załatwiać. II Składnia: Z. ś. z kim, z czym = uporać się z kim, z czym.

Do lata załatwi się z długami po matce. *I. Dąbr.*

Załatwienie.

Zwroty: 1) załatwienie formalności; 2) w załatwieniu zlecenia (!) = załatwiając zlecenie.

1. Po załatwieniu formalności wrócił. *Żerom.*

Załączek (!) = załącznik (PJ. 1, 124).

Załączenie.

Zwrot: w załączeniu przesyłam = przy niniejszym załączam.

Załącznik do czego.

Załączyć (dok.) — załączać (niedok.) (nie: załanczać). I Formy: 1) załączyć, jak: łączyć, 2) załączam, załączasz,...; załączaj!; załączający; załączany; załączał, załączali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — do kogo, do czego = dołączyć kogo, co — do kogo, do czego, 2) Z. (!) co — komu = oświadczyć, wyrazić co — komu.

1. Załączam (w liście) pozdrowienia. *SW.* 2. Oświadcz (nie: załącz) to siostrze. *Cyt. SW.*

Załoga = obsada twierdzy lub okrętu (nie: fabryki) (Kr. 2, 69).

Załom = zakręt, zgięcie. Por. Załam. Forma dlp tego załomu.

Założenie = przypuszczenie (w dowodach matematycznych).

Założnik (! rus.) = zakładnik.

Założyciel, mlm ci założyciele, dlm tych założycieli, nie: założycielów.

Założyć (dok.) — zakładać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — za co = zaczepić co — za co, 2) Z. co = zawinąć, załamać co, 3) Z. co — czym, = rozkładając zawalić co — czym, zatkać co — czym, 4) Z. co — na kogo, na co = nadziać co — na kogo, na co, osadzić co — na czym, 5) Z. co = ufundować co, 6) Z. co — na czym = zasadzić co — na czym, utwierdzić co — na czym.

1. Założyć rękę za pas. 2. Założyć rękawy. 3. Założył cały stół różnymi cackami. *Mp.* 4. Założyć okulary na nos. *SW.* 5. Założyć bibliotekę. 6. Na tym wszystkie swoje nadzieje założył. *Mp.*

Zwroty: 1) założyć nogę na nogę; 2) założyć ręce = nic nie robić, siedzieć bezczynnie; 3) założyć ogień, *SW* = rozniecać ogień, założyć ognisko (domowe) = założyć rodzinę; założyć (konie) do wozu; 5) założyć na kogo karę. *SW*; 6) założyć areszt na kogo, na co. *SW*; 7) założyć firanki, portiery. *SW*; 8) założyć nową księgę rachunkową. *SW*; 9) założyć sieci. *SW*; 10) założyć (= rozłożyć) obóz; 11) założyć protest przeciw czemu; 12) założyć apelację. *SW*; 13) założyć jakieś twierdzenie (matematyczne). *SW.*

Zamach, dlp tego zamachu. Składnia: 1) Z. kogo, czego (gdy się wymienia osobę, właściwość lub sprawę, która jest przyczyną zamachu), 2) Z. na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw której kieruje się zamach).

2. Zamachy na język polski. *Niemc.*

Zwroty: 1) jednym zamachem lub od jednego zamachu zabić. Ob. Cios; 2) od jednego zamachu upaść; 3) za jednym zamachem lub od jednego zamachu = od razu.

1. Odcinać od zamachu głowy od tułowiów. *Żerom. cyt. Szeffs. 26.*

Zamalować (dok.) — zamalowywać (niedok.). I Formy jak: odmalować — odmalowywać. II Składnia: Z. co — czym.

Zwrot: zamalować kogo w twarz (tryw.) = uderzyć kogo w twarz.

Zamartwić (dok.) — zamartwiać (niedok.). I Formy: 1) zamartwić, jak: martwić, 2) zamartwiam, zamartwiasz,...; zamartwiaj!; zamartwiający; zamartwiany; zamartwiał, zamartwiali. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zamarzły lub zamarznięty.

Zwrot: zamarznięty na śmierć (!) = zmarznięty (zmarzły) na śmierć. *Kr. 1, 165.*

Zamarznąć (dok.) — zamarzać (niedok.). I Formy jak: odmarznąć — odmarzać. II Składnia: Z. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Zamaszysto lub zamaszyście.

Zamazać (dok.) — zamazywać (niedok.). I Formy: 1) zamazać, jak: mazać, 2) zamazuję, zamazujesz,...; zamazuj!; zamazujący; zamazywany; zamazywał. II Składnia: Z. co — czym.

Zamącić (dok.) — zamącać (niedok.). I Formy: 1) zamącić, jak: mącić, 2) zamącam, zamącasz,...; zamącaj!; zamącający; zamącany; zamącał. II Składnia: Z. co — czym.

Zamek — Znaczenie i formy: 1) Z. = przyrząd do zamykania drzwi na klucz; dlp tego zamka (SW) lub tego zamku, 2) Z. = twierdza; dlp tego zamku.

1. Wyleciał klucz z zamku. *Nowak.*

Zwrot: budować zamki na lodzie = opierać nadzieje na niepewnych podstawach.

Zameldować (dok.) — (niedok.) meldować. Formy i składnia jak: meldować.

Zamelduję go do inspekcyjnego oficera. *Strug.*

Zamęczyć (dok.) — zamęczać (niedok.). I Formy: 1) zamęczyć, jak: męczyć, 2) zamęczam, zamęczasz,...; zamęczaj!; zamęczający; zamęczany; zamęczał, zamęczali. II Składnia: Z. kogo — czym.

Chciałem go zamęczyć niepewnością. *I. Dąbr.*

Zamęście, częściej: zamążpójście.

Zamężna za kim.

Mówił o ciotce zamężnej za adwokatem z Kijowa. *Choyn.*

Zamiar czego — wobec kogo, wobec czego; dlp tego zamiaru.

Żamiar sprzedaży. *Dąbr.* Zamiar wyprawy. *Goet.* Miał jakieś zamiary wobec majątku. *Dąbr.*

Zwroty: 1) mieć zamiar coś robić, nie: robienia czegoś. *PJ 35, 9;* 2) powziąć zamiar czego lub powziąć zamiar coś zrobić; 3) niewczesny zamiar = zamiar nie na czasie, zamiar niewłaściwy, nieodpowiedni, niefortunny; 4) działanie w złym zamiarze (!) = działanie w złej woli. *KJMK.*

1. Ma zamiar odejść. *Dąbr.* Nie mieć zamiaru opuszczać tego miejsca. *Dąbr.* Nie miał wcale zamiaru uchylić się od obowiązku. *Parand.* 2. Powzięła zamiar. *Dąbr.* Powziąłem ten zamiar w poniedziałek. *Perz.* 3. Od niewczesnych zamiarów... *Bartk.*

Zamiarować (!) = mieć zamiar.

Sklep ten swój przenieść zamiaruje (słowa chłopa). *Kruczk.*

Zamiast kogo, czego lub **w miejsce** kogo, czego (PJ. 2, 72).

Zamieć, dlp tej zamieci, mlm te zamieci lub zamiecie (forma nowsza), dlm tych zamieci.

Zimowe zamieci huczą po górach. *Mick. cyt. SW.* Zamiecie przywaliły dolinę. *Żerom.*

Zamienić (dok.) — zamieniać (niedok.). I Formy jak: odmienić—odmieniać. II Składnia: 1) Z. kogo, co — na kogo, na co, nie: kim, czym (PJ. 9, 147) = wymienić kogo, co — na kogo, na co, wymieniając zastąpić kogo, co — kim, czym, 2) Z. co (! rus.) = zastąpić co, nastąpić po czym, 3) Z. kogo, co — w kogo, w co, rzadziej: na kogo, na co = przemienić, przeistoczyć, przerobić kogo, co — w kogo, w co (niekiedy między znaczeniem pierwszym a trzecim zaciera się różnica), 4) Z. kogo, co — za kogo, za co = dać kogo, co — za kogo, za co.

1. Zamienił pług na oręż (nie: orężem). *Krasz. 50.* Oszczędności zamienił na złoto. *Żerom.* Zamieniając szczypce na ostrą szpilkę. *Iwasz.* 2. Kolej zastępuje (nie: zamienia) dawne sposoby podróżowania. *Krasn. 57.* 3. Zło zamieniło krynicę w kałużę. *Dyg.* Pokoiki zamienione na sale operacyjne. *Żerom.* Człowiek usiłuje swą rodzicielkę zamienić na niewolnicę. *Dyg.* (Sala), którą zamieniono na letnią jadalnię. *Perz.* Zamieniły podejrzenie na pewność. *Sierosz.* (= wymieniły podejrzenie na pewność lub przeistoczyły podejrzenie w pewność). 4. Zamienił psa za fuzję. *Krasz. 81.*

Zamienić się (dok.) — zamieniać się (niedok.). I Formy jak: zamienić — zamieniać. II Składnia: 1) Z. ś. z kim — na co, nie: czym = pomieniać się z kim — na co, 2) Z. ś. w co lub na co = przemienić się, przeistoczyć się w co, przerobić się na co.

1. Zamieniliśmy się z nim na rolę. *Mp.* 2. Spór ich potem w dozgonną przyjaźń się zamienił. *Mick.* Każdy sprzęt zamienia się w skarb. *Żerom.* Apatia moja zaczyna zamieniać się w stan bezustannego zdenerwowania. *Zapol.* Zamieniłem się w maszynę pracy. *Szpot.* Jego mogiła zamieniła się w kwietnik idealizmu. *Święt.* Miękka gąbka zamieniła się na twardy kamień. *Święt.* Gwar zamieniał się na zwadę. *Żerom.*

Zamierzenie czego = zamiar czego.

Zamierzyć (dok.) — zamierzać (niedok.). I Formy: 1) zamierzyć, jak: mierzyć, 2) zamierzam, zamierzasz,...; zamierzaj!; zamierzający; zamierzany; zamierzał, zamierzali. II Składnia: Z. co — względem kogo, czego, albo przeciw komu, czemu = powziąć (mieć) zamiar (czyn.).

Jeśli zamierzają cośkolwiek przeciwko nam. *Strug.*

Zamierzyć się (dok.) — zamierzać się (niedok.). I Formy jak: zamierzyć—zamierzać. II Składnia: Z. ś. na kogo, na co = podnieść rękę na kogo, na co, targnąć się na kogo, na co.

Zamierzył się na Bolka. *Nowak.*

Zamieszać (zwykle w postaci dok.), nie: zamięszać. Formy i składnia jak: mieszać.

Zamieszanie, nie: zamięszanie.

Zwrot: robić zamieszanie = czynić rwetes, zgiełk.

Nie róbcie zamieszania! *Dąbr.*

Zamieszka ta, nie: ten zamieszek (dawn.).

Dziedzic zginął w czasie krajowych zamieszków (= zamieszek). *Mick.*

Zamieszkać (dok.) — zamieszkiwać (niedok.). I Formy: 1) zamieszkam, zamieszkasz,...; zamieszkaj!; zamieszkany; zamieszkawszy; zamieszkał, 2) zamieszkuję, zamieszkujesz,... (nie: zamieszkiwam, zamieszkiwasz,...); zamieszkuj!; zamieszkujący; zamieszkiwany; zamieszkiwał. II Składnia: 1) Z. co = zająć co na mieszkanie, 2) Z. w czym — u kogo = osiedlić się gdzie (w czym) — u kogo (nieraz zaciera się różnica znaczeniowa między obu znaczeniami).

1. Jeśli nam Bóg dozwoli dom zamieszkać na ojczystej roli. *Mick.* 2. Przyjechawszy do Krakowa zamieszkałem u przyjaciela. *SW.* Zamieszkuję w domu na ulicy Marszałkowskiej. *Mp.*

Zamieszkały, — zamieszkany. Znaczenie i składnia: 1) zamieszkały lub zamieszkany przez kogo = zajęty na mieszkanie przez kogo, 2) zamieszkały, rzadziej: zamieszkany (bez dopełn.) = mający mieszkańców, nie bezludny.

1. ...były zamieszkałe przez pokolenie. *Sienk.* Domków, zamieszkanych przez rodziny. *Nałk.* Na świecie zamieszkanym przez ludzi. *Siedl.* 2. Na pięknym i zamieszkanym jeziorze. *Iwasz.* ...jest jednym z najwięcej zamieszkałych gniazd życia ziemskiego. *Dyg.*

Zamieścić (dok.) — zamieszczać (niedok.). I Formy jak: umieścić — umieszczać. II Składnia: Z. co — w czym.

Zamieść (dok.) — zamiatać (niedok.). Formy jak: odmieść — odmiatać.

Zamilczeć (dok.) — zamilczać (niedok.). I Formy jak: przemilczeć — przemilczać. II Składnia: Z. o czym (nie: co) = zamilknąwszy nie mówić o czym. Por. Przemilczeć.

Zamilknąć (dok.) — zamilkać (niedok.). I Formy: 1) zamilknę, zamilkniesz,...; zamilknij!; zamilknąwszy (nie: zamilkłszy); zamilknął, zamilknąłem, zamilknęli, częściej: zamilkł, zamilkłem, zamilkli, 2) zamilkam, zamilkasz,...; zamilkaj!; zamilkający; zamilkał. II Składnia: Z. (bez dopełn.) = przestać mówić, uciszyć się.

O godzinie trzeciej na baterii szwedzkiej zamilkło drugie działo. *Sienk. cyt. SW.*

Zamiłowanie — Składnia: 1) Z. do czego (gdy się wymienia jedną jakąś czynność, do której się ma zamiłowanie), ale: umiłowanie czego, 2) Z. w czym (gdy się wymienia całą dziedzinę, zespół spraw i czynności, w których się objawia zamiłowanie).

1. Za grosz zamiłowania do pracy. *Siedl.* Masz zamiłowanie do plotek. *Grusz.* Miał po ojcu zamiłowanie do czynności kancelaryjnych. *Parand.* Z zamiłowania do handlu. *Dąbr.* 2. Okazywał zawsze zamiłowanie w gospodarstwie. *Orzesz.*

Zamiłowany do czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w rzeczowniku: zamiłowanie do czego lub w czym).

Zamknąć (dok.)—zamykać (niedok.). I Formy jak: odemknąć — odmykać. II Składnia: 1) Z. kogo — do czego lub w czym (gdy się wymienia osobę, którą się zamyka i pomieszczenie, do którego lub w którym się zamyka), 2) Z. co — czym (gdy się wymienia pomieszczenie, które się zamyka i narzędzie, którym się zamyka), 3) Z. na co (gdy się mówi o jakości rezultatu czynności zamknięcia). Ob. Klucz, 4) Z. co — przed kim (gdy się wymienia osobę, której się przez zamknięcie nie chce wpuścić).

1. Muszę zamknąć do obory (bydło). *Iwasz.* 2. Zamknął drzwi kluczem. 3. Zamykał ruderę na klucz. *Wikt.* 4. Zamyka przed nią drzwi swojego domu.

Zwroty: 1) zamykać komu drzwi przed nosem (tryw.) = ostentacyjnie nie wpuszczać kogo do domu; 2) zamykać komu drogę = nie przepuszczać kogo; 3) zamykać na co oczy = udawać, że się czegoś nie widzi, lekceważyć coś; 4) zamknąć komu usta = zmusić kogo do milczenia; 5) zamknąć szkołę, fabrykę, handel, *SW* = zwinąć szkołę,...; 6) zamknąć posiedzenie. *SW;* 7) zamknąć księgę rachunkową. *SW;* 8) zamknąć co na cztery spusty = zamknąć co na głucho.

8. Zamknąć pałac na cztery spusty. *Siedl.* Sklepy były na głucho zamknięte. *Żerom.*

Zamknięty, częściej **zamknięty**.

Sądzić przy zamkniętych drzwiach. *SW.* Skręcały głowy ku zamkniętemu oknu. *Wikt.*

Zamoczyć (dok.) — zamaczać (niedok. lub dok.). I Formy jak: moczyć — maczać. II Składnia: 1) Z. co — w czym = zanurzyć co — w czymś mokrym, 2) Z. co — czym = przemoczyć co — czym.

Zamoknąć (dok.)—zamakać (niedok.). Formy jak: przemoknąć — przemakać.

Zamordować (dok.) — zamordowywać (niedok.). I Formy: 1) zamordować, jak: mordować. Ob. Mord, 2) zamordowuję, zamordowujesz,..., rzadziej: zamordowywam, zamordowywasz,... (nie: zamordowywuję, zamordowywujesz,...); zamordowuj!; zamordowujący; zamordowywany; zamordowywał. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zwrot: zamordowywać kogo prośbami, pytaniami.

Zamość — zamojski. Formy: Zamość, Zamościa (z Zamościa, nie: ze Zamościa), Zamościowi,...

Zamotać (dok.) — zamotywać (niedok.). Formy i składnia jak: omotać — omotywać.

Zamożność.

Zwrot: rosnąć w zamożność.

Zamówić (dok.)—zamawiać (niedok.). I Formy jak: przemówić — przemawiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo = zaprosić kogo naprzód, 2) Z. co — u kogo = obstalować co — u kogo, 3) Z. co — czym = zażegnać, zakląć co — czym.

Zamsz ten, nie: ta zamsza (dawn.); dlp tego zamszu.

Zamtuz, dlp tego zamtuza.

Zamurować (dok.) — zamurowywać (niedok.). I Formy jak: obmurować — obmurowywać. II Składnia: Z. kogo, co — w co lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zamotać).

Zamykać. Ob. Zamknąć.

Zamyślić (dok.)—zamyślać (niedok.). I Formy jak: obmyślić — obmyślać. II Składnia:

1) Z. co = zamierzyć co, uplanować co, 2) Z. co robić = zamierzyć, postanowić co robić.

1. Zamyśla wielką pracę. *Mp.* 2. Zamyśla jechać do niego. *SW.*

Zwrot: zamyślać zdradę.

Zamyślić się (dok.), nie: zamyśleć się—zamyślać się (niedok.). I Formy jak: zamyślić — zamyślać. II Składnia: 1) Z. ś. (bez dopełn.) = utonąć, pogrążyć się w myślach, 2) Z. ś. nad kim, nad czym = głęboko się zastanowić nad kim, nad czym, 3) Z. ś. o kim, o czym = utonąć w rozmyślaniach o kim, o czym.

1. Cóżeś się tak zamyślił? *Mp.* 2. Zamyślił się nad czymś. *Nowak.* 3. Zamyślił się o czymś bardzo. *Orzesz.* Zamyślił się o czym innym. *Dąbr.*

Zanadrze, nie: zanadro; dlp tego zanadrza, dlm tych zanadrzy.

Zwrot: mieć coś w zanadrzu = mieć coś ukrytego w pogotowiu.

Los miał w zanadrzu jeszcze jedną awanturę. *Małacz.*

Zaniechać (dok.) — zaniechiwać (niedok.), nie: zaniechywać. I Formy: 1) zaniecham, zaniechasz,...; zaniechaj!; zaniechawszy; zaniechał, 2) zaniechuję, zaniechujesz,...; zaniechuj!; zaniechujący; zaniechiwany; zaniechiwał. II Składnia: Z. czego (nie: co) (Krasn. 48, Kr. 1, 26) = poniechać, zaniedbać czego.

Projektowanej wycieczki (nie: projektowaną wycieczkę) zaniechać. *Cyt. Kr. 1, 26.* Powinien był swojego utopijnego zamiaru zaniechać. *Święt.* Trzeba wszystkiego zaniechać. *Sienk.* Zaniechał swego zamiaru. *Zapol.* Zaniechała tego. *Dąbr.*

Zaniecić (dok.) — zaniecać (niedok.). Formy i składnia jak: wzniecić — wzniecać.

Zanieczyścić (dok.) — zanieczyszczać (niedok.). Formy jak: oczyścić — oczyszczać. II Składnia: Z. co — czym.

Zaniedbać (dok.) — zaniedbywać (niedok.). I Formy: 1) zaniedbam, zaniedbasz,...; zaniedbaj!; zaniedbany; zaniedbawszy; zaniedbał, 2) zaniedbuję, zaniedbujesz,...; zaniedbuj!; zaniedbujący; zaniedbywany; zaniedbywał. II Składnia: 1) Z. czego = przez niedbalstwo opuścić się w czym, 2) Z. kogo, co = przestać interesować się kim, czym.

1. Własnego talentu, zabawy, nauki zaniedbuje. *Kad.* Zaniedbał myślenia o sobie. *Iwasz.* Naczynia, których zaniedbywały dla pracy w polu. *Kunc.* 2. Młodzież zaniedbuje łowy. *Mick.*

Zaniedbać się (dok.) zaniedbywać się (niedok.). I Formy jak: zaniedbać — zaniedbywać. II Składnia: Z. ś. w czym = przez niedbalstwo opuścić się w czym.

Zaniedbywali się w odrabianiu lekcyj. *Święt.* Zaniedbałem się w pracy. *I. Dąbr.*

Zaniedbanie — Składnia: 1) Z. kogo, czego = wywołane niedbalstwem zapomnienie o kim, o czym, zlekceważenie kogo, czego, 2) Z. w czym = zaniedbanie się w czym, opuszczenie się w czym.

1. Zaniedbanie tych spraw groziłoby poważnymi następstwami. *Mp.* 2. Niebezpieczeństwo zaniedbania w rzeczy szczęścia. *Żerom.*

Zaniemóc (tylko w postaci dok.). I Formy jak: móc. II Składnia: 1) Z. na co (gdy się wymienia chorobę lub narząd, na który się niedomaga), 2) Z. z czego (gdy się wymienia przyczynę niedomagania).

Zaniemówić (tylko w postaci dok.). I Formy jak: mówić. II Składnia: Z. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zaniepokoić (dok.) — (niedok.) niepokoić, rzadko: zaniepokajać (nie: zaniepakajać). Formy i składnia jak: niepokoić.

Kryzys węglowy zaniepokaja (lepiej: niepokoi, nie: zaniepakaja) opinię francuską. *Cyt. Kr. 1, 292.*

Zanieść (dok.) — zanosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Składnia: 1) Z. co — komu (gdy się wymienia osobę, której się zanoszony przedmiot wręcza bezpośrednio), 2) Z. co — dla kogo (gdy się wymienia osobę, której się zanoszony przedmiot wręcza za pośrednictwem osoby trzeciej), 3) Z. co — do kogo (gdy się wymienia osobę, do której mieszkania coś się zanosi), 4) Z. czym = zasypać czym, zalecieć, zaciekać czym.

4. W miejscach, które dziś piaskiem zaniosło. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) zanieść do kogo prośbę o co; 2) zanosić skargę na kogo; 3) zanosić protest przeciw czemu.

Zanieść się (zanosić się).

Zwroty: 1) zanieść się od płaczu, śmiechu = zapamiętać się w płaczu, w śmiechu,...; 2) zanosi się na coś (bezpodm.) = zbiera się na coś, coś ma nastąpić.

1. W ciemności zrywa się głos, zanosi się od płaczu. *Wikt.* 2. Na bitwę się zanosi. *Sienk.* Zanosiło się na dyskusję. *Sierosz.* Jakby się zanosiło na wiatr. *Nowak.*

Zaniknąć (dok.) — zanikać (niedok.). Formy: 1) zaniknąć, jak: niknąć, 2) zanikam, zanikasz,...; zanikaj!; zanikający; zanikał.

Zanudzić (dok.)—zanudzać (niedok.). I Formy: 1) zanudzić, jak: nudzić, 2) zanudzam, zanudzasz,...; zanudzaj!; zanudzający; zanudzany; zanudzał. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zanurzyć (dok.)—zanurzać (niedok.). I Formy: 1) zanurzę, zanurzysz, zanurzy, zanurzymy,...; zanurz! zanurzcie!; zanurzony; zanurzywszy; zanurzył, 2) zanurzam, zanurzasz,...; zanurzaj!; zanurzający; zanurzany; zanurzał, zanurzali. II Składnia: Z. kogo, co — w co lub w czym (w wypadku pierwszym uwaga skupia się w kierunku, w którym zwraca się czynność, a w wypadku drugim — na miejsce, z którym się wiąże rezultat czynności).

Zanurzyć się (dok.) — zanurzać się (niedok.). Formy i składnia jak: zanurzyć — zanurzać.

W głębokiej medytacji zanurzała się w to coś. *Grusz.* Zanurzył się w ciemności. *Ostr.*

Zaognić (dok.) — zaogniać (niedok.), nie: zaagniać. I Formy: 1) zoognię, zaognisz, zaogni, zaognimy,...; zaognij! (nie: zaogń!);

zaogniony; zaogniwszy; zaognił, 2) zaogniam, zaogniasz...; zaogniaj!; zaogniający; zaogniany; zaogniał, zaogniali. II Składnia: Z. co — czym.

Zaopatrzyć (dok.), nie: zaopatrzeć — zaopatrywać (niedok.). I Formy: 1) zaopatrzę, zaopatrzysz, zaopatrzy, zaopatrzymy,... zaopatrz! zaopatrzcie!; zaopatrzony; zaopatrzywszy; zaopatrzył, 2) zaopatruję, zaopatrujesz, (nie: zaopatrzam, zaopatrzasz,...) (JP. 17, 93); zaopatruj!; zaopatrujący; zaopatrywany; zaopatrywał. II Składnia: Z. kogo, co — w co, nie: czym (gdy się wymienia przedmiot, który się na zaopatrzenie daje) — na co (gdy się wymienia okoliczność, na którą się coś na zaopatrzenie daje).

Siostry zaopatrzył w opiekę ciotek. *Żerom.* Oprócz mantyli, zaopatrzonej w kołnierz płócienny, miała na sobie czarną spódnicę. *Orzesz.* We wszystko zaopatrywany. *Małacz.* Podróżny musi być zaopatrywany w bilet. *KJMK.*

Zaopatrzyć się (dok.) — zaopatrywać się (niedok.). I Formy jak: zaopatrzyć — zaopatrywać. II Składnia: Z. ś. w co, nie: w czym.

żałuję, że nie zaopatrzyłem się w bukiet. *Reym.* Rzuca się na rzecz starą, bośmy się w nową zaopatrzyć nie potrafili. *I. Dąbr.* Tam się dopiero zaopatrzę w gotówkę. *Strug.*

Zaostrzyć (dok.)—zaostrzać (niedok.), nie: zaastrzać (PJ. 1, 58). Formy i składnia jak: naostrzyć — naostrzać.

Zapach = woń (miła lub przykra) (PJ. 35, 33). Forma: dlp tego zapachu.

Zwroty: 1) coś wydaje z siebie zapach; 2) zapach się rozchodzi, zapach się rozpływa.

1. Każda rzecz z siebie zapach wydaje. *Weyss.* 2. Przyjemny zapach rozchodzi się w powietrzu. *PJ. 11, 29.* Przykry zapach potu. *PJ. 35, 33.*

Zapadłość.

Wyrażenie: termin zapadłości renty (! germ., z niem. Fälligkeitstermin) = termin płatności renty. *Kr. 2, 14 i 202.*

Zapalić (dok.) — zapalać (niedok.). I Formy: 1) zapalic, jak: palić, 2) zapalam, zapalasz,...; zapalaj!; zapalający; zapalany; zapalał, zapalali. II Składnia: Z. co—czym.

Zapalić się (dok.) — zapalać się (niedok.). I Formy jak: zapalić — zapalać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. od czego (gdy się wymienia źródło ognia), 2) Z. ś. (przen.) do czego = unosić się zapałem, roznamiętniać się do czego.

2. Tak sama się zapalała do wszystkiego. *Reym.* Zapalił się do wspomnień. *Goet.*

Zapał dla kogo, ale: do czego (nie: dla czego). Forma dlp tego zapału.

Dzielili się zapałem dla nowej gwiazdy baletu. *Żerom.* Czuł wielki zapał do wyprawy. *Goet.* Baśka nie zdradzała zapału do nauki. *Małacz.* Okazuje wiele zapału do sprawy (nie: dla sprawy) rozbrojenia. *„Czas" 85, 3, 1.*

Zwroty: 1) wkładać w co zapał; 2) wpadać w zapał *(Dyg.);* 3) ochłonąć z zapału; 4) zapał ochłonął *(Mick.).*

1. W dzieło swe włożył tyle zapału. *Małacz.*

Zapałka ta (nie: ten zapałek) — zapałkowy lub zapałczany.

Wyrażenia: przemysł (monopol) zapałczany. *JP. 20, 88.*

Zapamiętać (dok.) — zapamiętywać (niedok.). I Formy: 1) zapamiętać, jak: pamiętać, 2) zapamiętuję, zapamiętujesz, rzadziej: zapamiętywam, zapamiętywasz,...; zapamiętuj! (zapamiętywuj!); zapamiętujący (zapamiętywujący); zapamiętywał. II Składnia: Z. co.

Zwrot: zapamiętaj sobie co.

Zapamiętał sobie raz na zawsze. *Wikt.*

Zapamiętać się (dok.) — zapamiętywać się (niedok.). I Formy jak: zapamiętać — zapamiętywać. II Składnia: Z. ś. w czym.

Przez chwilę zapamiętał się w tym romantyzmie. *Parand.* Tak się w robocie zapamiętał, że... *Kruczk.*

Zapanować (dok.) — zapanowywać (niedok.). I Formy jak: opanować — opanowywać. II Składnia: Z. nad kim, nad czym.

Głos Anzelma zapanował nad wszystkimi. *Dąbr.*

Zapas czego; dlp tego zapasu.

Zwroty i wyrażenia: 1) mieć co w zapasie; 2) zapas długotrwały albo krótkotrwały (nie: stały albo czasowy) (porówn.). *KJMK.*

Zapasy (tylko w lm) kogo—o co; dop. tych zapasów.

Okoliczne pola były widownią zażartych zapasów o płeć nadobną. *Wikt.*

Zwroty: 1) prowadzić lub staczać z kim zapasy o kogo, o co; 2) chodzić z kim w zapasy.

2. Chodził z niedźwiedziem w zapasy. *Mick.*

Zapaść (dok.) lub **zapaść się** — zapadać (niedok.) lub zapadać się. I Formy jak: paść — padać. II Składnia: Z. ś. w co lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zanurzyć się).

Reny biegły ciężko, co chwila zapadając się w śniegu. *Sierosz.*

Zwroty: 1) mrok zapada, nie: zapada się; 2) coś zapada się lub zapada w ziemię; 3) jakby się w ziemię zapadł = znikł nagle bez śladu.

3. Jakby się w ziemię zapadli, zostało trochę kobiet. *Choyn.* Znikł, jakby się w ziemię zapadł. *Małacz.*

Zapatrywanie na kogo, na co = opinia o kim, o czym.

Zwroty: 1) mieć zapatrywanie na kogo, na co; 2) dać wyraz zapatrywaniu = wyrazić, wypowiedzieć zapatrywanie. *DUMK 30 IX 30.*

Zapatrzony w kogo, w co lub na kogo, na co.

Zapatrzony w bogactwa i przepych tego świata. *Przybysz.* Zapatrzona w przeszłości obrazy. *Bartl.* Woźnica zapatrzony na piękną chatę. *Weyss.*

Zapatrzyć się (dok.) (nie: zapatrzeć się) — zapatrywać się (niedok.). I Formy jak: wpatrzyć — wpatrywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. w kogo, w co lub na kogo, na co = nie móc od kogo, od czego oczu oderwać, 2) Z. ś. na kogo, na co (zwykle w postaci niedok.) = naśladować kogo, co, 3) Z. ś. (tylko w postaci niedok.) na kogo, na co = mieć opinię, pogląd na kogo, na co.

1. Zapatrzył się w czarne krzyżyki paru jaskółek, szybujących po malowanym błękicie. *Parand.* Zapatrzył się na scenę. *Ostr.* 2. Zapatruje się na innych. *Prus.*

Zapchać (dok.) (nie: zapchnąć) — zapychać (niedok.). I Formy: 1) zapchać, jak: pchać, 2) zapycham, zapychasz,...; zapychaj!; zapychający; zapychany; zapychał. II Składnia: Z. co — czym.

Zapełnić (dok.)—zapełniać (niedok.). I Formy: 1) zapełnię, zapełnisz, zapełni, zapełnimy,...; zapełnij! zapełnijcie! (nie: zapełń! zapełńcie!); zapełniony; zapełniwszy; zapełnił, 2) zapełniam, zapełniasz,...; zapełniaj!; zapełniający; zapełniany; zapełniał, zapełniali. II Składnia: Z. co — czym.

Pokoje zapełnione były sprzętami. *Orzesz.*

Zapełzać (niedok.)—zapełznąć (dok.). Formy jak: odpełzać — odpełznąć.

Zaperzyć się (dok.) (nie: zapyrzyć się) — zaperzać się (niedok.) (nie: zapyrzać się). I Formy: 1) zaperzę się, zaperzysz się, zaperzy się, zaperzymy się,...; zaperz się! zaperzcie się!; zaperzony; zaperzywszy się; zaperzył się, 2) zaperzam się, zaperzasz się,...; zaperzaj się!; zaperzający się; zaperzał się, zaperzali się. II Składnia: Z. ś. na kogo, na co.

Zapewne (przysł.), nie: zapewnie, ale: pewnie. (Krasn. 3).

Weszła jak zwykle dosyć podejrzeliwie, bojąc się zapewne (nie: zapewnie) jakiejś zasadzki. *I. Dąbr.*

Zapewnić (dok.) — zapewniać (niedok.). I Formy: 1) zapewnię, zapewnisz, zapewni, zapewnimy,...; zapewnij! (nie: zapewń!); zapewniony; zapewniwszy; zapewnił, 2) zapewniam, zapewniasz,...; zapewniaj!; zapewniający; zapewniany; zapewniał, zapewniali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. komu — co = zagwarantować, zabezpieczyć komu — co, 2) Z. kogo — o czym = utwierdzić kogo w przekonaniu o czym.

1. Może w każdym razie zapewnić jej oparcie. *Kruczk.* 2. Zapewniała ich o czymś. *Grusz.*

Zapędzić (dok.)—zapędzać (niedok.). Formy i składnia jak: wypędzić — wypędzać.

Zapiąć (dok.) — zapinać (niedok.). I Formy: 1) zapiąć, jak: piąć, 2) zapinam, zapinasz,...; zapinaj!; zapinający; zapinany; zapinał. II Składnia: Z. co — czym lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zamknąć co — czym lub na co).

Zwrot: zapiąć co na guzik, na sprzączkę, na haftkę lub zapiąć guzik, sprzączkę, haftkę. *JP, 21, 60.*

Rejent zbladnął, zaczął zapinać guziki. *Mick.* cyt. JP. 21, 60.

Zapić (dok.) — zapijać (niedok.). I Formy jak: wypić — wypijać. II Składnia: Z. co — czym.

Najgorzej, że czym zapić nie było. *Bartk.*

Zapiecek, dlp tego zapiecka.

Zapis, dlp tego zapisu.

Zwrot: zapis na rzecz kogo (przen.).

Zapisać (dok.)—zapisywać (niedok.). I Formy jak: pisać—pisywać. II Składnia: 1) Z. co — w co lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zanurzyć co — w co lub w czym), 2) Z. co — na czym (gdy się wymienia przedmiot, na którego zewnętrznej powierzchni coś się zapisuje).

1. Zapisać w książkę lub w książce. Wszystko, co usłyszy, w papiery zapisze. *Sierosz.* 2. Zapisać co na tablicy.

Zwrot: zapisać co na czyje dobro = zapisać na rachunek czyich zysków, (przen.) uznać co za czyją cechę dodatnią.

Na dobro pani muszę zapisać. *Nałk.*

Zapisać się (dok.) — zapisywać się (niedok.).

Zwrot: zapisać się na listę. *PJ. 5, 10.*

Zapisek ten lub ta **zapiska** = notatka.

Zwrot: robić zapiski.

Zapity = opanowany całkowicie przez nałóg pijaństwa.

Stary, sterany, zapity urzędnik. *Żerom.*

Zaplątać (dok.) — zaplątywać (niedok.). I Formy jak: oplątać—oplątywać. II Składnia: Z. kogo, co — w co.

Zwroty: zaplątać kogo w kłopoty, w przykrości.

Zaplombować (dok.) — (niedok.) plombować. Formy i składnia jak: plombować.

Zapluć (dok.) (nie: zaplunąć) — zapluwać (niedok.). Por. Odpluć, Opluć, Splunąć, Wypluć.

Zapłacić (dok.) — (niedok.) płacić. Formy i składnia jak: płacić.

Zapłaciwszy za nią krwią. *Małacz.*

Zwrot: Bóg zapłać za co = niechaj Bóg zapłaci za co = a) jestem wdzięczny za co, b) (przen. iron.) nie chcę czego.

a) Bóg zapłać za łaskawość jegomości. *Kruczk.* b) Bóg zapłać za takie niespodzianki!

Zapłakać (zwykle w postaci dok.). Formy i składnia jak: płakać.

O mało nie zapłakał nad utraconą zdobyczą. *Wikt.*

Zapłata czego — za co.

Powództwo o zapłatę należności za prowadzenie sprawy. *Kod. Post. Cyw.*

Zapobiec (dok.) — zapobiegać (niedok.). I Formy jak: biec — biegać. II Składnia: Z. czemu.

Trzeba temu zapobiec. *Sienk.* Jednolitość wyznania zapobiegałaby rozterkom. *Święt.*

Zapobiegliwy = starający się czemu zapobiec (Krasz. 81), starający się uniknąć czego. Por. Zabiegliwy.

Zapocząć (dok.) — zapoczynać (niedok.). I Formy jak: począć — poczynać. II Znaczenie i składnia: Z. co = zapoczątkować, zainicjować co.

Cokolwiek chciała zapocząć. *Dąbr.*

Zapoczątkować (dok.) — zapoczątkowywać (niedok.). I Formy: 1) zapoczątkuję, zapoczątkujesz,...; zapoczątkuj!; zapoczątkowany; zapoczątkowawszy; zapoczątkował, 2) zapoczątkowuję, zapoczątkowujesz,..., rzadko: zapoczątkowywam, zapoczątkowywasz,... (nie: zapoczątkowywuję, zapoczątkowywujesz,...); zapoczątkowuj! (zapoczątkowywaj!); zapoczątkowujący (zapoczątkowywający); zapoczątkowywany; zapoczątkowywał. II Składnia: Z. co = zapocząć, zainicjować co.

Zapodać (! germ. z niem.: einreihen) = podać, złożyć, oświadczyć, podać do wiadomości (PJ. 1, 124, JP. 17, 96, Kr. 1, 286).

Zapodanie (! germ.) = oświadczenie, doniesienie, zeznanie.

Gdy pewien protokół jest zupełną reprodukcją oświadczeń (nie: zapodań) lub (nie: względnie) zeznań słuchanego, tak że właściwie protokół w swej treści od strony samej pochodzi,..., tylko wówczas obowiązuje zasada języka ojczystego strony. *Cyt. Kr. 1, 286.*

Zapodziać (się). Formy jak: podziać (się).

Zapomnieć (dok.) — zapominać (niedok.). I Formy: 1) zapomnę, zapomnisz, zapomni, zapomnimy,...; zapomnij!; zapomniany; zapomniawszy; zapomniał, zapomnieli, 2) zapominam, zapominasz,...; zapominaj!; zapominający; zapominany; zapominał. II Składnia: 1) Z. o kim, o czym = przestać myśleć lub pamiętać o kim, o czym, 2) Z. kogo, czego, rzadziej: co = przestać odczuwać co, zerwać związek uczuciowy z kim, z czym (nieraz zaciera się różnica znaczeniowa między zwrotem pierwszym a drugim), 3) Z. czego (nie: co) = nie wziąć czego przez zapomnienie, 4) Z. komu — czego lub co = wybaczyć komu — co, 5) Z. robić co lub czego (P. Gr.), 6) Z., że się coś robi lub dzieje, 7) Z. (rzadko, zwykle w postaci niedok.) na kogo, na co = przez zapomnienie nie zwracać uwagi na kogo, na co.

1. O towarzyszu sennym całkiem zapomnieli. *Mick.* O Niemcach już zapomniał. *Prus.* Zapomnij o moim głupstwie! *Orzesz.* Zapomniał o liście. *Sierosz.* Zapomina się o urazach. *Sierosz.* Rychło o nim zapomniał. *Bartk.* Świat, o którym zapomniała. *Natk.* Zapomniała o pasmie swej niedoli. *Siedl.* Zapomniał o sprawach mieszkania. *Dąbr.* Powinienem zapomnieć o nim. *Nowak.* Po drodze zapomniała o zamiarze. *Grusz.* Zapomniał o w czorajszym głodzie. *Wikt.* 2. Mego dziadka piłą rżnęli, my to wszystko zapomnieli. *Wysp. cyt. PJ. 35/36, 202.* Zapomniawszy gniewu. *Sienk.* Szczęki jego zapomniały śmiechu. *Ostr.* Ty go nie będziesz mogła zapomnieć. *Dąbr.* Nas nie zapomniał. *Sienk.* Zapominam głównego celu (mogłoby być także: o głównym celu) mego przyjęcia. *Grusz.* 3. Zapomniałem książki. *Kr. 1.* 4. Całe życie mi tego nie zapomniał. *Sierosz.* Tego mu nie zapomnę. *Nowak.* 5. Zapomniał otworzyć parasola. *Reym.* Nie zapomniała zabrać pustych koneweк. *Zaremb.* Zapomniałem wziąć tego w rachubę. *Sienk. cyt. PJ. 19, 119.* 6. Zapomnieli, że to ślepiec mówi. *Kunc.* 7. Zapominasz i na stan, i na wiek swój. *Mick.*

Zwroty: 1) zapomnieć wszystko lub o wszystkim = zapomnieć o całym świecie = zapomnieć o Bożym świecie = skupić się myślą i uczuciem na jednym jakimś przedmiocie; 2) zapomnieć wszystkiego = wybaczyć wszystko; 3) zapomnieć o kim, o czym na śmierć (= zupełnie); 4) zapomnieć o spaniu, o jedzeniu, o śmiechu,... = odzwyczaić się od spania,...; 5) zapomnieć języka w gębie (rub.) = wskutek zażenowania nie wiedzieć, co mówić.

1. Zapomniał o wszystkim. *Żerom.* Już o wszystkim zapomnieli. *Nowak.* Zapomniała o wszystkim. *Szpot.* Muszę zapomnieć o świecie całym. *Zapol.* Zapomniawszy o Bożym świecie. *Małacz.* 2. Zapomnieli wszystkiego. *Mick.* 3. Ja o tym na śmierć zapomniałam. *Dąbr.* 4. Burek zupełnie zapomniał o spaniu. *Wikt.* 5. Zapomniał języka w gębie. *Żerom.*

Zapomnienie o kim, o czym lub kogo, czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zapomnieć).

Nadchodziło jak miły sen zapomnienie wojny. *Strug.* Dało mu to zapomnienie o chwilach poprzednich. *Żerom.*

Zwrot: iść w zapomnienie = wychodzić z pamięci.

To idzie w zapomnienie. *Kołłąt.* Wszystko pójdzie w zapomnienie. *Żerom.*

Za pomocą (gdy się oznacza r z e c z, która pomaga do wykonania czegoś), ale: przy pomocy, z pomocą kogo (gdy się wymienia o s o b ę). Znaczenie: 1) wyrażenie: za pomocą, jeśli wyrazy te tworzą nierozdzielną całość, ma charakter znaczeniowy przyimka; mówimy więc: za pomocą niego, (nie: za pomocą jego), na podobieństwo: przez niego, za niego, wskutek niego,..., ale: za jego pomocą (nie: za niego pomocą), bo tutaj wyrażene: za pomocą jest luźnym połączeniem wyrazów, z których żaden nie zatracił własnego znaczenia; zaimek j e g o zależy więc tu nie od przyimka: za pomocą, lecz od rzeczownika: pomocą i dlatego nie ma narostka **n**, 2) wyrażenie: przy pomocy, z pomocą są luźnym połączeniem przyimka z rzeczownikiem, mówimy więc: przy pomocy jego, z pomocą jego (nie: przy pomocy niego, z pomocą niego).

Zapomoga na co (na oznaczenie celu zapomogi).

Zwroty: dać komu zapomogę na co; udzielić komu zapomogi na co.

Zapomóc (dok.) — zapomagać (niedok.). I Formy jak: pomóc — pomagać.

Zaporoże — Składnia: 1) mieszkać na Zaporożu, 2) jechać na Zaporoże. Por. Podlasie.

Zaporożec, wlp Zaporożcu!. Ob. * Rzeczowniki na **-ec.**

Zapotrzebować (! rus., por. ros. zatriebowat', potriebowat') = zażądać, zamówić (JP. 10, 86, Krasn. 81).

Ile razy czego zażądasz (nie: zapotrzebujesz), przyślę ci. *Krasn. 81.* Kupiec zamówił (nie: zapotrzebował) towar. *Krasn. 81.*

Zapotrzebowanie (!) — Znaczenie i składnia: 1) Z. (!) czego = zamówienie czego, 2) Z. (!) na co = popyt na co.

Zapowiedzieć (dok.)—zapowiadać (niedok.). I Formy jak: powiedzieć — powiadać. II Składnia: 1) Z. komu — co, 2) Z. komu, że...

2. Julian mi zapowiedział, że nie lubi, jak się sługi zmieniają. *Zapol.*

Zapowiedź czego, nie: na co, ale: zanoszenie się na co. Por. Zarodek.

Zapoznać (dok.) — zapoznawać (niedok.). I Formy jak: poznać — poznawać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — z kim, z czym = zaznajomić kogo — z kim, z czym, 2) Z. kogo, co = nie uznać, nie uszanować, zaniedbać kogo, czego.

2. Zapoznane ludy już się nie odpoznają. *Krasiń.* Jest wielki i zapoznany. *Sienk.* To wszystko zapoznane geniusze. *I. Dąbr.*

Zapoznać się (dok.) — zapoznawać się (niedok.). I Formy jak: poznać — poznawać. II Składnia: Z. ś. z kim, z czym = zaznajomić się z kim, z czym.

Nikt się z nią nie zapoznał. *Dąbr.*

Zapóźnić się (zwykle w postaci dok.). Formy jak: spóźnić się.

Zapracować (dok.) — zapracowywać (niedok.). I Formy: 1) zapracować, jak: pracować, 2) zapracowuję, zapracowujesz,...; rzadziej: zapracowywam, zapracowywasz,... (nie: zapracowywuję, zapracowywujesz,...); zapracowuj! (zapracowywaj!); zapracowujący (zapracowywający); zapracowywany; zapracowywał. II Składnia: 1) Z. co = przez pracę zdobyć, pozyskać co, 2) Z. na co = przez pracę zasłużyć na co.

1. Zapracował sobie powszechne uznanie u ludzi. *Mp.* 2. Trzeba na to zapracować. *Małacz.*

Zapracowany = obarczony pracą, przepracowany.

W sferze ludzi zapracowanych. *Nałk.*

Zaprawa (kuchar.) = dodatek smakowy do potraw (IGD).

Zaprawić (dok.) — zaprawiać (niedok.). I Formy jak: poprawić — poprawiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — do czego = wdrożyć kogo — do czego, 2) Z. kogo — w czym = zahartować, wyćwiczyć kogo — w czym, 3) Z. (kuchar.) co — czym = dodać zaprawę do potraw (IGD).

1. Zaprawiał go do rozrywek umysłowych. *Dąbr.* 2. Zaprawiony w subordynacji. *Reym.* Zaprawiony w boju. *Strug.*

Zaprawny w czym = zaprawiony w czym, umiejętny w czym.

Zaprawny w rachunkach. *Małacz.*

Zaprażyć (dok.) — zaprażać (niedok.). Formy: 1) zaprażyć, jak: prażyć, 2) zaprażam, zaprażasz,...; zaprażaj!; zaprażający; zaprażany; zaprażał, zaprażali.

Zaprosić (dok.) — zapraszać (niedok.). I Formy jak: przeprosić — przepraszać. II Składnia: Z. kogo — do kogo, do czego lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: wezwać).

Zaprosił ich do swego stołu. *Małacz.* Zaproszono do wspólnego posiłku. *Sierosz.* Zapraszał Karczewskiego na poczęstunek. *Ostr.*

Zwroty: 1) zapraszać na obiad, na śniadanie, na kolację, ale: zapraszać do jedzenia (= żeby jedli); 2) zapraszać na bal, na zebranie, ale: do towarzystwa, do kompanii.

1. Do hrabiny na śniadanie byli zaproszeni. *Nałk.* Zapraszając do jedzenia. *Małacz.*

Zaprowadzić (dok.)—zaprowadzać (niedok.). I Formy jak: prowadzić — prowadzać. II Składnia: Z. kogo — do kogo, do czego.

Zaprowadzony (!) w czym = wyrobiony, uzdolniony do czego, wytrawny, doświadczony, obeznany w czym.

Zdolnych podróżujących dobrze zaprowadzonych w poszczególnych miejscowościach potrzebnych dla sprzedaży artykułów leczniczych potrzebujemy (!) *Cyt. Kr. 2, 45* = Poszukujemy zdolnych wojażerów dobrze obeznanych z... miejscowościami, potrzebnych do sprzedaży...

Zaprószyć (dok.) — zaprószać (niedok.). I Formy: 1) zaprószyć, jak: prószyć, 2) zaprószam, zaprószasz,...; zaprószaj!; zaprószający; zaprószany; zaprószał, zaprószali. II Składnia: Z. co — czym.

Zapryskać (dok.) — zapryskiwać (niedok.). Formy i składnia jak: opryskać — opryskiwać.

Zaprzaniec, wlp zaprzańcze! (nie: zaprzańcu!), mlm ci zaprzańcy, dlm tych zaprzańców.

Zaprząc (dok.), rzadko: zaprzęgnąć — zaprzęgać (niedok.)(nie: zaprzągać). I Formy: zaprzęgnę, zaprzęgniesz,...; zaprzęgnij!; zaprzęgnięty, rzadko: zaprzężony; zaprzęgłszy, rzadko: zaprzęgnąwszy; zaprzągł, zaprzęgła, zaprzęgli, rzadko: zaprzęgnął (nie: zaprzęgnęła, zaprzęgnęli). II Składnia: 1) Z. kogo — do czego = zaprzęgając przywiązać kogo — do czego, 2) Z. co — w kogo = zaprzęgając zaopatrzyć wóz w kogo.

1. Zaprzągł kasztanki do brony. *Prus.* 2. Zaprzągł bryczkę w parę koni.

Zwrot: zaprząc kogo do pracy.

Zaprzęgnięto mnie do prac politycznych. *Szpot.*

Zaprzątać (niedok.) — zaprzątnąć (dok.). I Formy: 1) zaprzątam, zaprzątasz,...; zaprzątaj!; zaprzątający; zaprzątany; zaprzątał, 2) zaprzątnę, zaprzątniesz,...; zaprzątnij!; zaprzątnięty; zaprzątnął, zaprzątnęli (nie: zaprzątł, zaprzątłem, zaprzątli). II Składnia: Z. kogo — czym.

Starała się nie zaprzątać Anki swoimi uczuciami. *Dąbr.* Burek zaprzątnięty swoją sprawą nie zwracał uwagi na zalotne spojrzenia. *Wikt.*

Zwrot: zaprzątać sobie czym głowę = myśleć o czym, troszczyć się o co.

Miałbym też czym zaprzątać sobie głowę. *Goet.*

Zaprzeczyć (dok.) — zaprzeczać (niedok.). I Formy: 1) zaprzeczyć, jak: przeczyć, 2) zaprzeczam, zaprzeczasz,...; zaprzeczaj!; zaprzeczający; zaprzeczał, zaprzeczali. II Składnia: 1) Z. czemu (nie: czego, ani: co) = twierdzić, że czegoś nie było, 2) Z. komu — czego = odmawiać komu — czego.

1. Zaprzeczyła temu stanowczo. *Świet.* Nie zaprzeczał tym słowom. *Nałk.* Wszystkiemu zaprzeczała. *Iwasz.* 2. Nie zaprzeczam ci słuszności. *Mp.*

Zaprzeć (dok.) — zapierać (niedok.). I Formy: 1) zaprę, zaprzesz,...; zaprzyj!; zaparty; zaparłszy; zaparł, 2) zapieram, zapierasz,...; zapieraj!; zapierający; zapierany; zapierał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co— czym lub na co = zamknąć co — czym lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zamknąć), 2) Z. komu — czego = zaprzeczyć komu — czego.

Zaprzeć się (dok.) — zapierać się (niedok.). I Formy jak: zaprzeć — zapierać. II Składnia: Z. ś. czego = nie przyznać się do czego.

Nie potrzebował zapierać się swej młodości. *Nałk.* Takiej rzeczy nie ma się co zapierać. *Dąbr.*

Zwrot: zapierać się w żywe oczy (= wbrew oczywistości).

Zaprzedać (dok.) — zaprzedawać (niedok.). I Formy jak: sprzedać — sprzedawać. II Składnia: Z. kogo, co — komu.

Zaprzedani Austrii. *Strug.*

Zaprzepaścić (dok.) — zaprzepaszczać (niedok.). I Formy: 1) zaprzepaszczę, zaprzepaścisz, zaprzepaści, zaprzepaścimy,...; zaprzepaść! zaprzepaśćcie!; zaprzepaszczony; zaprzepaściwszy; zaprzepaścił, 2) zaprzepaszczam, zaprzepaszczasz,...; zaprzepaszczaj!; zaprzepaszczający; zaprzepaszczany; za-

przepaszczał, zaprzepaszczali. II Składnia: Z. kogo, co.

Zaprzestać (dok.)—zaprzestawać (niedok.). I Formy jak: przestać — przestawać. II Składnia: 1) Z. czego, 2) Z. co robić.

1. Zaprzestaje pościgu. *Nowak.*

Zaprzęg lub **zaprząg**, dlp tego zaprzęgu.

Zaprzęgnięty, rzadziej: zaprzężony.

Zaprzyjaźnić (dok.) — zaprzyjaźniać (niedok.). I Formy: 1) zaprzyjaźnię, zaprzyjaźnisz, zaprzyjaźni, zaprzyjaźnimy,...; zaprzyjaźnij! zaprzyjaźnijcie! (nie: zaprzyjaźń! zaprzyjaźńcie!); zaprzyjaźniony; zaprzyjaźniwszy; zaprzyjaźnił, 2) zaprzyjaźniam, zaprzyjaźniasz,...; zaprzyjaźniaj!; zaprzyjaźniający; zaprzyjaźniany; zaprzyjaźniał, zaprzyjaźniali. II Składnia: Z. kogo—z kim.

Zaprzyjaźnić się (zaprzyjaźniać się) z kim.

Zaprzyjaźnił się z bezdomną dziewczyną. *Wikt.*

Zaprzysiąc (dok.), rzadziej: zaprzysięgnąć—zaprzysięgać (niedok.). I Formy jak: przysiąc — przysięgać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — na kogo, na co = przyjmować od kogo przysięgę na kogo, na co, 2) Z. komu — na kogo, na co = zaprzysięgać się komu — na kogo, na co.

Ma nas zaprzysięgać na starego Franca. *Strug.*

Zaprzysiąc się (dok.), rzadziej: zaprzysięgnąć się—zaprzysięgać się (niedok.). I Formy jak: zaprzysiąc (zaprzysięgnąć) — zaprzysięgać. II Składnia: Z. ś. komu — na kogo, na co.

Zaprzysięgali się Rzeczypospolitej na śmierć, na życie, na dalszy tułaczy los. *Małacz.*

Zapuchły lub **zapuchnięty**. Por. Opuchły — opuchnięty.

Zapuchnąć (dok.) — zapuchać (niedok.). I Formy jak: opuchnąć — opuchać. II Składnia: Z. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: grubieć, nabrzmieć).

Zapukać (dok.) — (niedok.) pukać. Formy i składnia jak: pukać.

Zapukała w stół. *Nowak.*

Zapuszczenie = zaniedbanie.

Zapuścić (dok.) — zapuszczać (niedok.). I Formy jak: puścić — puszczać. II Składnia: Z. co — na co.

Zwroty: 1) zapuścić mieszkanie = zapuścić brudy w mieszkaniu; 2) zapuścić rolety, firanki.

Zapytać (dok.) lub **zapytać się** — zapytywać (niedok.) lub zapytywać się. I Formy: 1) zapytać (się), jak: pytać (się), 2) zapytuję (się), zapytujesz (się),...; zapytuj (się)!; zapytujący (się); zapytywany; zapytywał (się). II Składnia jak: pytać (się).

Poszedł o to zapytać furmana. *Dąbr.*

Zapytanie o kogo, o co.

Zwrot: zwrócić się (nie: obrócić się, rus.) do kogo z zapytaniem. *Krasn. 65.*

Zaradczy.

Wyrażenie: środek zaradczy.

Zaradzić (dok.)—zaradzać (niedok.). I Formy: 1) zaradzić, jak: radzić, 2) zaradzam, zaradzasz,...; zaradzaj!; zaradzający; zaradzał, zaradzali. II Składnia: Z. czemu lub na co.

Jak ja temu wszystkiemu na przyszłość zaradzę. *Mick.* I na to zaradziła. *Małacz.*

Zwrot: zaradzić złu (złemu).

Pragnie złemu zaradzić. *Bartk.* Można złemu zaradzić. *Dąbr.*

Zaratustra, Zaratustry, Zaratustrze,... lub Zoroaster, Zoroastra, Zoroastrowi...

Zaraz (przysł.). Znaczenie: 1) Z. = po upływie chwili czasu, wnet (zawsze w odniesieniu choćby do najbliższej przyszłości), 2) Z. (!) = w tej właśnie chwili, teraz (w odniesieniu do teraźniejszości) (rus. z ros.: siejczas = a) wnet, b) w tej właśnie chwili).

1. Ona zaraz przyjdzie. 2. On zaraz (zam. teraz właśnie) je obiad. *Mp.* (por. ros. on siejczas za obiedom).

Zaraz koło czego = tuż koło czego = blisko czego.

Zarazek, zwykle w lm: zarazki; dlm tych zarazków. Składnia: 1) Z. czego (gdy się wymienia przedmiot, który zarazki w sobie zawiera), 2) Z. czego (nie: dla czego) = zarazki sprzyjające czemu.

2. Zarazki chorób (nie: dla chorób). *Cyt. Kr. 1, 76.*

Zarazić (dok.) — zarażać (niedok.). I Formy jak: wyrazić — wyrażać. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zaraźliwy, nie: zarażliwy, ale: wrażliwy.

Zardzewieć (dok.) — (niedok.) rdzewieć. Formy i składnia jak: rdzewieć.

Zaręczenie.

Zwrot: na czyjeś zaręczenie (lub za czyimś zaręczeniem) coś robić.

Przyjął pana na moje zaręczenie. *Reym.*

Zaręczyć (dok.)—zaręczać (niedok.). I Formy: 1) zaręczyć, jak: ręczyć, 2) zaręczam, zaręczasz,...; zaręczaj!; zaręczający; zaręczany; zaręczał, zaręczali. II Składnia jak: ręczyć.

Mogę ci za to zaręczyć. *Sienk.*

Zaręczyny (tylko w lm). I Forma dop. tych zaręczyn. II Składnia: 1) Z. kogo — z kim, 2) dwoje, troje,... zaręczyn.

Zarobić (dok.) — zarabiać (niedok.). I Formy jak: przerobić — przerabiać. II Składnia: 1) Z. co — na czym (gdy się wymienia *źródło* zarobku), 2) Z. co — na co (gdy się wymienia *cel* zarobku), 3) Z. co — czym (gdy się wymienia *narzędzie* zarobku), 4) Z. co — za co (gdy się wymienia *przedmiot*, który się oddaje na zarobek).

1. Ja nie zarabiam nawet na krowach tyle, co wy na kurach. *Prus.* Co ja na tym zarobię, że oni mają albo nie mają? *Reym.* Uda mu się zarobić na owych placach. *Dąbr.* 2. Zarobić na kawałek chleba. 3. Zarobić własną pracą. *Kod. Cyw. Rodzina.* 4. Zarobione za sprzedane gadziny pieniądze. *Natk.*

Zwroty: 1) zarobić dukata, złotego, ale: grosz, dwa grosze, dwa złote, dwa dukaty; 2) zarabiać na czysto = mieć czysty zysk; 3) zarabiać sobie na uznanie, na sławę, na wielkość, na wdzięczność.

2. Julian na czysto zarobił na małżeństwie. *Zapol.* 3. Zarobisz sobie na tę wielkość. *Małacz.*

Zarodek czego, nie: na co, ale: zanoszenie się na co.

Zarodki rozrostu (nie: na rozrost) duszy. *Cyt. Szeffs. 14.* Por. Zapowiedź.

Zaroić się (dok.) (niedok.) roić się. Formy i składnia jak: roić się.

Dwór zaroił się od ludzi i ogni. *Sierosz.*

Zaropić (dok.) — zaropiać (niedok.). Formy i składnia jak: oropić — oropiać.

Zaropieć (dok.) — (niedok.) ropieć. Formy jak: ropieć.

Zarosić (dok.) — zaroszać (niedok.) lub zaraszać. Formy i składnia jak: zrosić — zraszać.

Zarosły lub **zarośnięty.**

Był gaj z rzadka zarosły. *Mick.* Jechali długo po wodzie zarośniętej rzęsą. *Iwasz.*

Zarosnąć (dok.) lub **zarość** — zarastać (niedok.). I Formy: 1) zarosnę, zarośniesz,...; zarośnij!; zarośnięty lub zarosły; zarósł, zarosłem, zarośli, 2) zarastam, zarastasz,...; zarastaj!; zarastający; zarastał. II Składnia: Z. czym.

Zarost, dlp tego zarostu.

Zarozumiale, nie: zarozumiało.

Zarozumialec, wlp zarozumialcze!, mlm ci zarozumialcy, dlm tych zarozumialców.

Zaryć (dok.). I Formy jak: ryć. II Składnia: Z. kogo, co — w czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: omotać).

Zarząd, dlp tego zarządu. Składnia: 1) Z. czego lub czym = zarządzanie czym, 2) Z. nad czym = panowanie, władza zarządzająca nad czym.

1. Zarząd majątku. *Kod Post. Cyw.* Prawo zarządu majątkiem dziecka. *Kod. Post. Rodzina.* 2. Zły stan zdrowia kazał się usunąć od zarządu nad wszystkim. *Nałk.*

Zwroty: 1) coś się znajduje w czyimś zarządzie = ktoś czymś zarządza; 2) coś się znajduje pod czyimś zarządem = coś jest pod czyimś zarządzającym dozorem; 3) sprawować zarząd *(Kod. Post. Cyw.).*

1. Będący pod zarządem PKP (nie: w zarządzie PKP). *DUMK 31 XII 32.*

Zarządca — zarządczyni. Formy jak: rządca — rządczyni.

Zarządzający (rzecz.) czego, ale: zarządzający (imiesł.) czym.

Wiktor od trzech lat był zarządzającym małego folwarku. *Iwasz.*

Zarządzenie czego, nie: na co (KJMK). Ob. Rozporządzenie.

Zwroty: 1) wypełnić, wykonać zarządzenie; 2) na zarządzenie czyjeś coś robić.

2. Na zarządzenie władzy kwota ta ma być zdeponowana. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Zarządzić (dok.) — zarządzać (niedok.). I Formy jak: oporządzić — oporządzać. II Składnia: Z. kim, czym.

Zarzec się (dok.) — zarzekać się (niedok.). I Formy jak: odrzec — odrzekać. II Składnia: Z. ś. czego.

Zarzecze, dlp tego zarzecza, dlm tych zarzeczy.

Zarzewie (Sienk., Żerom., Reym., Danił.), rzadziej: żarzewie (JP. 15, 94). Formy: dlp tego zarzewia, dlm tych zarzewi.

Zarznąć (dok.) lub **zarżnąć**—zarzynać (niedok.). I Formy: 1) zarznąć, jak: rznąć, 2) zarzynam, zarzynasz,...; zarzynaj!; zarzynający; zarzynany; zarzynał. II Składnia: Z. jak: rznąć.

Zarzucić (dok.)— zarzucać (niedok.). I Formy jak: rzucić—rzucać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — na co = rzucając położyć co — na co, 2) Z. co — komu = robić komu zarzut z czego.

2. Gdy ktoś kłamstwo drugiemu zarzuca... *Bartk.* Nie mogę jej nic zarzucić. *Strug.*

Zarzut, dlp tego zarzutu. Składnia: 1) Z. czego (gdy się wymienia bezpośrednią treść zarzutu), 2) Z. co do czego = zarzut dotyczący czego (gdy się wymienia pośrednią treść zarzutu), 3) Z. przeciw(ko) komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw którym zarzut się zwraca).

1. Zarzut niewłaściwości sądu. *Kod. Post. Cyw.* Zarzut złodziejstwa liczy się do obrazy honoru. *Zapol.* 2. Zarzuty co do rusycyzmów. *Kom. Słow. Techn.* 3. Zarzuty przeciwko żądaniu. *Kod. Post. Cyw.*

Zwroty: 1) robić coś bez zarzutu (= bez usterki, doskonale); 2) robić komu zarzut z czego; 3) stawiać komu zarzut; 4) cofać zarzut; 5) podtrzymywać zarzut; 6) robić co na czyjś zarzut = robić co na skutek czyjegoś zarzutu.

1. Spełnił swe obowiązki bez zarzutu. *Goet.* 6. Sprawdzenie nastąpić może na zarzut pozwanego. *Kod. Post. Cyw.*

Zarzutka (prow.) = lekkie palto.

Zarzygać (dok.) — zarzygiwać (niedok.). Formy i składnia jak: orzygać—orzygiwać.

Zasada.

Zwroty: 1) robić coś z zasady. *JP, 5, 51.* Ob. Reguła; 2) robić coś dla zasady = żeby zasadzie stało się zadość; 3) określać zasady; 4) wysuwać lub stawiać zasady; 5) uznawać zasadę, nie: stać na zasadzie (!), ale: stać na jakimś (ideowym) stanowisku! 6) stawiać co — komu za zasadę; 7) przyjąć zasadę, przyjąć co za zasadę.

1. Nie czynię tego z zasady. *Choyn.* 2. Dla zasady, dla obyczaju, dla tradycji bije go. *Sienk.* 3. Na zasadach określonych w kodeksie. *Kod. Post. Cyw.*

Zasadniczo — Znaczenie: 1) Z. = zgodnie z zasadami, w zasadzie, na podstawie, 2) Z. = (!) zwykle.

1. Jest to sprawa zasadniczo słuszna, *Mp.* 2. Ja zasadniczo (zam. zwykle) mleka nie pijam, ale... *Mp.*

Zasadniczo tylko (!) = tylko.

Zasadzić (dok.) — zasadzać (niedok.). I Formy: 1) zasadzić, jak: sadzić, 2) zasadzam, zasadzasz,...; zasadzaj!; zasadzający; zasadzany; zasadzał, zasadzali. II Składnia: 1) Z. co — w co (gdy się wymienia miejsce, w które się bezpośrednio coś wsadza), 2) Z. co — na czym (gdy się oznacza podłoże, na którym się coś sadzi).

Zwrot: zasadzić kogo do roboty = zadać komu robotę.

Zasadzka.

Zwroty: 1) brać kogo na zasadzki; 2) zasta-

wiać na kogo zasadzki; 3) strzelać, wypadać z zasadzki.
1. Nie mnie brać na zasadzki. *Dyg.*

Zasapać się (dok.) — zasapywać się (niedok.). I Formy: 1) zasapać się, jak: sapać, 2) zasapuję się, zasapujesz się,...; zasapuj się!; zasapujący się; zasapywał się. II Składnia: Z. ś. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zasądzić (dok.)—zasądzać (niedok.). I Formy: 1) zasądzić, jak: sądzić, 2) zasądzam, zasądzasz,...; zasądzaj!; zasądzający; zasądzany; zasądzał, zasądzali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. komu — co — od kogo = na podstawie wyroku sądowego przyznać komu — co — od kogo, 2) Z. kogo — na co (!) = skazać kogo — na co.

Zaschnąć (dok.)—zasychać (niedok.). I Formy: 1) zaschnąć, jak: schnąć, 2) zasycham, zasychasz,...; zasychaj!; zasychający; zasychał. II Składnia: Z. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zamarznąć).

Zaschnięty lub **zaschły.**

Zasępiały, częściej: **zasępiony.**

Zasiać (dok.) — zasiewać (niedok.). I Formy jak: obsiać — obsiewać. II Składnia: 1) Z. co — w co = siejąc rzucić co — w co, 2) Z. co — na czym = siejąc zaszczepić co — na czym (gdy się wymienia podłoże, na którym się coś zasiewa).

Zasięg lub **zasięg,** dlp tego zasięgu.
Nasza wyprawa odkryje położenie i zasięg lodowca. *Goet.*

Zasiąść (dok.) — zasiadać (niedok.). I Formy jak: siąść — siadać. II Składnia: Z. do czego.
Zwroty: 1) zasiąść do stołu (żeby jeść), ale: zasiąść przy stole lub za stołem (żeby rozmawiać, czytać, pisać, pracować,...); 2) zasiąść do śniadania, do obiadu, do kolacji.
1. Zasiedli do stołu. *Małacz.* 2. Zasiadł do śniadania. *Dąbr.*

Zasiedzieć się (dok.)—zasiadywać się (niedok.). Formy jak: siedzieć — siadywać.

Zasiek ten, nie: ta zasieka (JP. 3, 13).

Zasięgać (niedok.)—zasięgnąć (dok.). Formy jak: sięgać — sięgnąć.
Zwrot: zasięgać u kogo rady, pomocy,...

Zasilić (dok.) — zasilać (niedok.). Formy i składnia jak: posilić — posilać.

Zasiłek.
Zwrot: dzieło wydane zasiłkiem lub (dziś częściej) z zasiłku... (jeśli ten zasiłek pokrywa koszty całkowicie lub częściowo) ale: dzieło wydane z zasiłkiem... (jeśli ten zasiłek tylko częściowo pokrył koszty). *JP. 20, 62.*

Zaskarbić (dok.) — zaskarbiać (niedok.). Formy: 1) zaskarbię, zaskarbisz, zaskarbi, zaskarbimy,...; zaskarb! zaskarbcie!; zaskarbiony; zaskarbiwszy; zaskarbił, 2) zaskarbiam, zaskarbiasz,...; zaskarbiaj!; zaskarbiający; zaskarbiany; zaskarbiał, zaskarbiali.
Zwrot: zaskarbić sobie czyjeś względy = posiąść sobie czyjeś względy.

Zaskarżyć (dok.) — zaskarżać (niedok.) I Formy: 1) zaskarżyć, jak: skarżyć, 2) zaskarżam, zaskarżasz,...; zaskarżaj!; zaskarżający; zaskarżany; zaskarżał, zaskarżali. II Składnia: 1) Z. kogo — o co, 2) Z. co.
1. Zaskarżył wychowańca do sądu. *Żerom.*

Zaskoczyć (dok.) — zaskakiwać (niedok.). I Formy: 1) zaskoczyć, jak: skoczyć, 2) zaskakuję, zaskakujesz,...; zaskakuj!; zaskakujący; zaskakiwał. II Składnia: Z. kogo — czym.
Są ludzie, których ta przełomowa chwila zaskakuje znienacka. *I. Dąbr.* Byli zaskoczeni wybuchem jej młodości. *Nałk.*

Zaskórny, nie: zaskórni.

Zaskrzeczeć (dok.) (nie: zaskrzeczyć)—(niedok.) skrzeczeć. Formy jak: skrzeczeć.

Zaskrzepnąć (dok.) — (niedok.) krzepnąć. Formy: zaskrzepnie; zaskrzepły; zaskrzepł, zaskrzepła.
Boleśnie zaskrzepłe słowa. *Ostr.*

Zasłabnąć (dok.) — (niedok.) słabnąć. Formy i składnia jak: słabnąć. Ob. Słabieć.

Zasłać (dok.) — zasyłać (niedok.). I Formy jak: posłać — posyłać. II Znaczenie: 1) Z. komu — co = przy sposobności posłać komu — co, 2) Z. kogo — czym (zwykle w postaci niedok.) = posyłając co niepokoić kogo — czym, udręczać kogo posyłaniem czego.

Zasłać (dok.), (nie: zaścielić) — zaścielać (niedok.), rzadziej: zaścielać. I Formy: 1) zaścielę, zaścielesz, zaściele,... (nie: zaścielisz, zaścieli,...); zaściel!; zasłany; zasławszy; zasłał, 2) zaścielam, zaścielasz,...; zaścielaj!; zaścielający; zaścielany; zaścielał. II Składnia: Z. co — czym.
Liście zaścielały grunt. *Żerom.* Każe zaścielać łóżko. *I. Dąbr.* Tę wygodną, słomą zasłaną (nie: zaścieloną) siedzibę zajmował Burek. *Wikt.* Zaścielano kilimami. *Nałk.* Silniejszy podmuch zaścielał najstrojniejszym pokrowcem bruk. *Wikt.* Blade ostrużyny zaścielały ceglaną podłogę. *Zaremb.*

Zasłonić (dok.)—zasłaniać (niedok.). I Formy jak: odsłonić — odsłaniać. II Składnia: Z. kogo, co — od kogo, od czego lub przed kim, przed czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: bronić kogo, co — od kogo, od czego lub przed kim, przed czym).
Nie mogły siebie zasłonić od zguby. *Niemc.* Nieraz go ten stary stangret zasłonił przed gniewem ojca. *Bartk.*

Zasłuchać się (dok.)—zasłuchiwać się (niedok.). I Formy jak: wysłuchać — wysłuchiwać. II Składnia: Z. ś. w kogo, w co.
Zasłuchała się w pluskot. *Sierosz.* Zasłuchał się w szum wody. *Żerom.* Zasłuchała się w rozmowy. *Dąbr.*

Zasłuchany w kogo, w co.
Umieścił artysta głowę Chopina, zasłuchanego w wykład o gramatyce. *Berent.*

Zasługa — Składnia: 1) Z. **kogo** (gdy się wymienia osobę, która położyła zasługę), 2) Z. czego (gdy się wymienia dziedzinę, w której położono zasługi), 3) Z. przed kim,

przed czym, wobec kogo, wobec czego lub dla kogo, dla czego (nie: na co) (gdy się wymienia osobę lub rzecz, w stosunku do której położono zasługę) (PJ. 5, 75).

Zwroty: 1) położyć zasługi; 2) przyznać komu zasługę czego, nie: za co; 3) według zasług, nie: po zasługom (rus.).

1. Położyć prawdziwe zasługi. *Natk.* Położyła wiele zasług na polu umilenia naszym wojakom... *Małacz.* 2. Przyznaje mu zasługę wprowadzenia (nie: za wprowadzenie) pokoju i złamania (nie: za złamanie) wyzyskującego kapitału. *Kur. Por. 10 X 35.*

Zasłużyć (dok.) — zasługiwać (niedok.). I Formy: 1) zasłużyć, jak: służyć, 2) zasługuję, zasługujesz,... (nie: zasługiwam, zasługiwasz,...); zasługuj!; zasługujący; zasługiwał. II Składnia: Z. czym — na kogo, na co, nie: czego.

Ganili, co ze wszech miar na pochwałę zasługiwało. *Mochn.* Nie zasłużył na karę. *Żerom.* Zasługiwałaby na osobne studium (nie: osobnego studium). *Cyt. PJ. 1, 31.*

Zwrot: zasługiwać sobie na co.

Niczym nie zasłużyła sobie na tak ciężkie doświadczenie. *Natk.*

Zasłużyć się (dok.) — zasługiwać się (niedok.). I Formy jak: zasłużyć — zasługiwać. II Składnia: Z. ś. czym — komu.

Zasłuży się ojczyźnie. *Sienk.*

Zasłynąć (dok.) — (niedok.) słynąć. Formy i składnia jak: słynąć.

Partia zasłynęła z tego. *Sierosz.*

Zasłyszeć (zwykle w postaci dok.). Formy i składnia jak: słyszeć.

Zasmakować (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: smakować. II Znaczenie i składnia: 1) Z. w czym=znaleźć upodobanie w czym, upodobać sobie co, 2) Z. komu (tylko w 3 os. lp lub lm) = spodobać się komu.

1. Zasmakował w jego towarzystwie. *Danił.* Zasmakowała w pieleniu. *Dąbr.* 2. Zasmakowało mu to. *Cyt. SW.*

Zasmucić (dok.) — zasmucać (niedok.). I Formy: 1) zasmucę, zasmucisz, zasmuci, zasmucimy,...; zasmuć! zasmućcie!; zasmucony; zasmuciwszy; zasmucił, 2) zasmucam, zasmucasz,...; zasmucaj!; zasmucający; zasmucany; zasmucał. II Składnia: Z. kogo—czym.

Zasmucam ją swoim brakiem apetytu. *I. Dąbr.*

Zasnąć (dok.) — zasypiać (niedok.), nie: zasipiać. Por. Zaspać. I Formy: 1) zasnę, zaśniesz, zaśnie,...; zaśnij!; zaśnięty; zasnąwszy; zasnął, zasnąłem, zasnęli. II Znaczenie: Z. (bez dopełn.) = utonąć we śnie, zacząć spać.

Zasypiał na długie godziny. *Ostr.*

Zasnuć (dok.) — zasnuwać (niedok.). Formy i składnia jak: osnuć — osnuwać.

Zasobny w co, nie: czego, ale: pełny czego.

Zasobni w wiedzę (nie: wiedzy). *Cyt. Szeffs. 62.*

Zaspać (dok.) — zasypiać (niedok.), nie: zasipiać. Por. Zasnąć. I Formy: 1) zaspać, jak: spać, 2) zasypiam, zasypiasz,...; zasypiaj!; zasypiający; zasypiał, zasypiali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (bez dopełn.) = spać zbyt długo, spać ponad prawdziwą normę, 2) Z. co = przespać co, z powodu zbyt długiego snu opuścić co.

Zaspany (nie: zaspały, ale: ospały). Znaczenie: 1) Z. = (biern.) opuszczony, zmarnowany wskutek zbyt długiego snu (o rzeczach lub o czasie), 2) Z. = (czyn.) = ten, kto się jeszcze ze snu nie rozczmuchał, senny, lubiący spać, ociężały, gnuśny.

Zaspokoić (dok.) — zaspokajać (niedok.) (Kr. 1, 291, P. Gr., N), gorzej: zaspakajać. I Formy: 1) zaspokoję, zaspokoisz, zaspokoi, zaspokoimy,...; zaspokój!; zaspokojony; zaspokoiwszy; zaspokoił, 2) zaspokajam, zaspokajasz,...; zaspokajaj!; zaspokajany; zaspokajał, zaspokajali.

Zaspokaja. *Żerom.*

II Składnia: 1) Z. kogo, co — czym (gdy się wymienia ś r o d e k zaspokojenia), 2) Z. kogo — w czym (gdy się wymienia d z i e d z i n ę zaspokojenia).

1. Zaspokajał swoją urodą ambicje obojga rodziców. *Perz.* 2. Zaspokajania w swojej tęsknocie. *Dąbr.*

Zwroty: 1) zaspokoić kłótnie, nieporozumienia; 2) zaspokoić głód. *SW;* 3) zaspokoić dług, *SW* = zapłacić dług.

Zaspokojenie.

Zwrot: znaleźć zaspokojenie w czym.

Musi znaleźć zaspokojenie w czym. *Dąbr.*

Zastać (dok. — zastawać (niedok.). I Formy jak: przestać (przestanę) — przestawać. II Składnia: 1) Z. kogo, co — u kogo, 2) Z. kogo, co — czym, 3) Z. kogo — takiego lub owego, co — takie lub owakie.

1. Zastałem go u brata. *Mp.* 2. Po powrocie z podróży zastał ją matką. 3. Zastał ją leżącą w łóżku.

Zwroty: 1) zastać kogo na czym lub przy czym = zastać kogo na robieniu czegoś lub przy jakiejś robocie; 2) zastać kogo — w czym = zastać kogo w jakimś stanie; 3) zastać kogo u stołu, przy obiedzie; 4) zastać kogo na gorącym uczynku = zdybać kogo na gorącym uczynku.

1. Zastałem go przy robocie. *SW.* Często je zorza na modlitwie zastawała. *Cyt. SW.*

Zastać się (dok.) — zastawać się (niedok.). I Formy jak: przestać (przestanę) — przestawać. II Znaczenie: Z. ś. = od długiego stania znieruchomieć, stężeć, skrzepnąć.

Zastanowić (dok.)—zastanawiać (niedok.). I Formy: 1) zastanowię, zastanowisz, zastanowi, zastanowimy,...; zastanów! zastanówcie!; zastanowiwszy; zastanowił, 2) zastanawiam, zastanawiasz...; zastanawiaj!; zastanawiający; zastanawiał, zastanawiali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co = (! dawn., dziś prowinc.) = zatrzymać kogo, co w fizycznym ruchu (PJ. 1, 123), 2) Z. kogo (przen.) = zatrzymać umysł, uwagę czyją.

1. śledztwo sąd zatrzymał (nie: zastanowił). *Cyt. Kr. 1, 113.* Zatrzymać (nie: zastanowić) tramwaj. 2. Zjawisko to zastanawiało mię zawsze.

Zwroty: 1) zastanowić śledztwo (!) = wstrzymać lub zatrzymać śledztwo. *PJ. 9, 102;* 2) zastanowić sprawę, dochodzenie (!) = wstrzymać sprawę, dochodzenie. *JP. 9, 61/2.*

Zastanowić się (zastanawiać się) nad kim, nad czym. Por. Rozważyć.

Zastanawiał się nad propozycją. *Żerom.* Nie zastanawiam się nad treścią słów jego. *Zapol.*

Zastanowienie — Składnia: 1) Z. nad kim, nad czym = zastanowienie się nad kim, nad czym, (gdy się wymienia przedmiot, który jest t r e ś c i ą zastanowienia), 2) Z. czym (gdy się wymienia przedmiot, który jest ź r ó d ł e m, p r z y c z y n ą zastanowienia).

1. Chwila zastanowienia nad położeniem byłaby go uchroniła od tego nierozważnego kroku. 2. Poczuła ruszenie się hipnotycznego zastanowienia śmiercią. *Grusz.*

Zwrot: robić co bez zastanowienia. *SW* (= na oślep).

Zastaw ten (nie: ta zastawa, dawn.). I Znaczenie: 1) Z. = zastawienie czego, 2) Z. = rzecz dana w zastawie. II Składnia: 1) Z. czego — na czym.

Kolej ma prawo zastawu na przesyłce. *KJMK.*

Zwroty: 1) dać lub wziąć co na zastaw, w zastaw lub w zastawie (gdy przedmiotem zastawu jest rzecz wymieniona w dopełnieniu zależnym od: dać lub wziąć, wtedy rzeczownik: zastaw nie ma przy sobie dopełnienia w dopełniaczu), ale: dać lub wziąć co pod zastaw czego (gdy przedmiotem zastawu jest rzecz wymieniona w dopełnieniu, zależnym od: zastaw); 2) z zastawu wykupić. *SW;* 3) Kasa Pożyczkowa na zastaw nieruchomości (*SW*) lub pod zastaw nieruchomości; 4) zwrócić, wykupić, odebrać zastaw. *SW.*

Zastawa ta — Znaczenie: 1) Z. = zapora, tama, stawidło, 2) Z. = zespół naczyń, którymi się zastawia stół.

Zastawiać (niedok.) — zastawić (dok.). I Formy jak: obstawiać—obstawić. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — czym = zapierać co — czym, 2) Z. co — czym = stawiając zapełniać co — czym, 3) Z. co — u kogo = dawać co w zastaw — komu.

Zastąpić (dok.) — zastępować (niedok.). I Formy jak: postąpić — postępować. II Składnia: 1) Z. kogo, co — kim, czym (nie: przez kogo, przez co) = zamiast jednego użyć drugiego, 2) Z. kogo — w czym = wyręczyć kogo — w czym, spełnić czyjeś funkcje w czym, 3) Z. komu — co = zająć komu — co, 4) Z. (germ. !) kogo, co = reprezentować (JP. 10, 139).

1. Drewniany płot zastąpił murowanym ogrodzeniem. 2. To jest siła moralna (religii), której żadne wynalazki rozumu nigdy nie potrafiły zastąpić. *Śniad. cyt. SW.*

Zwroty: 1) zastępować komu drogę, *SW* = zagradzać komu drogę, być komu przeszkodą w czym, przeciwstawiać się komu; 2) być zastąpionym (!) = być reprezentowanym, mieć swoich przedstawicieli.

2. Wszystkie działy wiedzy nie są zastąpione (!). *Cyt. Kr. 1, 117* = nie wszystkie działy wiedzy mają swoich przedstawicieli. Jako stronnictwo opozycyjne nie chcieli być zastąpieni w rządzie (!). *Cyt. Kr. 1, 117* = ...nie chcieli być reprezentowani (lub: nie chcieli mieć swoich przedstawicieli) w sejmie.

Zastąpienie kogo, czego — kim, czym.

Zastąpienie ułamku ułamkiem. *K. Sł. Techn.*

Zastęp, dlp tego zastępu.

Zastępca — zastępczy—zastępczo. Znaczenie: 1) Z. = chwilowy wyręczyciel człowieka, 2) Z. = (! germ., z niem. Vertreter) przedstawiciel (JP. 10, 139).

Jako zastępca (zam. przedstawiciel) czeskiej szlachty utrzymuje stosunki z kołami czeskimi. *Cyt. Kr. 1, 117.*

Zastępstwo — Znaczenie: 1) Z. = chwilowe wyręczenie człowieka, 2) Z. = (!) przedstawicielstwo (JP. 10, 139).

Zastosować (dok.) (nie: zastósować) — zastosowywać (niedok.). I Formy: 1) zastosować, jak: stosować, 2) zastosowuję, zastosowujesz...; zastosowuj!; zastosowujący; zastosowywany; zastosowywał. II Składnia jak: stosować.

Zastosować się (dok.) — zastosowywać się (niedok.). I Formy jak: zastosować — zastosowywać. II Składnia: Z. ś. do kogo, do czego.

Musi zastosować się do warunków rzeczywistych. *Święt.*

Zastosowanie — Znaczenie i składnia: 1) Z. czego — do czego = trafne odniesienie czego — do czego, 2) Z. do czego = zastosowanie się do czego.

Zwroty: 1) coś się odbywa za zastosowaniem (nie: przy zastosowaniu) czego. *KJMK;* 2) mieć zastosowanie do czego; 3) znaleźć w czym zastosowanie; 4) w zastosowaniu się do zlecenia (!) = stosując się do zlecenia.

1. Zdawanie i przyjmowanie wagonów odbywa się za zastosowaniem przepisów... *KJMK.* Przepisy mają zastosowanie do powództwa... *KJMK.* 3. Pewne cechy znalazły zastosowanie. *Natk.*

Zastój, dlp tego zastoju.

Zwroty: zastój w pracy, w handlu, w przemyśle,..., gorzej: stagnacja w pracy,...

Zastrzec (dok.)—zastrzegać (niedok.). Formy jak: dostrzec — dostrzegać.

Zwrot: zastrzec sobie co w umowie, w kontrakcie.

Zastrzec się (zastrzegać się) przeciw(ko) czemu, nie: przed czym.

Zastrzegły się przeciw rozważaniom (nie: przed rozważaniami). *Cyt. Szeffs. 59.*

Zastrzelić (dok.) — zastrzelać (niedok.), rzadko: zastrzeliwać (niedok. wielokr.). I Formy: 1) zastrzelić—zastrzelać, jak: strzelić — strzelać, 2) zastrzeliwuję, zastrzeliwujesz,...; zastrzeliwuj!; zastrzeliwujący; zastrzeliwany; zastrzeliwał. II Składnia: 1) Z. kogo — czym (gdy się wymienia rodzaj pocisku lub narzędzie wyrzucające pocisk), 2) Z. kogo — z czego (gdy się wymienia narzędzie wyrzucające pocisk).

Zastrzeżenie co do kogo, co do czego, nie: na temat czego.

Zwrot: robić co bez żadnych zastrzeżeń (= z całkowitym oddaniem się i z własnej nieprzymuszonej woli).

Przyznaję się do tego bez żadnych zastrzeżeń. *I. Dąbr.*

Zastrzyknąć (dok.) — zastrzykiwać (niedok.). I Formy: 1) zastrzyknę, zastrzykniesz,...; zastrzyknij!; zastrzyknięty; zastrzyknąwszy; zastrzyknął, zastrzyknęłem, zastrzyknęli (nie: zastrzykł,...), 2) zastrzykuję, zastrzykujesz,...; zastrzyknij!; zastrzykujący; zastrzykiwany; zastrzykiwał. II Składnia: Z. co — komu, czemu.

Zastukać (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: stukać.

Zastygnąć (dok.)—zastygać (niedok.). Formy jak: ostygnąć — ostygać.

Zasunąć (dok.)—zasuwać (niedok.). I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: 1) Z. co — za co = usunąć co — za co, 2) Z. co — do czego = wsunąć co — do czego.

1. Zasunąć co za szafę. *SW.* 2. Zasunął szablę do pochwy. *Sienk. cyt. SW.*

Zwroty: 1) zasunąć szufladę, *SW;* 2) zasunąć firanki, rolety.

Zasuszyć (dok.)—zasuszać (niedok.). I Formy: 1) zasuszyć, jak: suszyć, 2) zasuszam, zasuszasz,...; zasuszaj!; zasuszający; zasuszany; zasuszał, zasuszali. II Składnia jak: suszyć.

Zasuwać. Ob. Zasunąć.

Zasuwka (PA), nie: zasówka.

Zasychać, nie: zasechać. Ob. Zaschnąć.

Zasyłać, nie: zasełać. Ob. Zasłać.

Zasypać (dok.) — zasypywać (niedok.). I Formy jak: obsypać — obsypywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — czym = sypiąc zapełnić co — czym, 2) Z. kogo, co — czym = sypiąc zakryć kogo, co — czym, 3) Z. kogo, co — czym = obsypać kogo, co — czym, 4) Z. kogo (przen. rub.) = niechcący kogo wydać, zdradzić.

4. Zasypałeś nas, paplo! *Sierosz.*

Zwroty: 1) zasypać kogo obelgami lub komplementami; 2) zasypać kogo pytaniami. *SW;* 3) zasypać rosół kaszką, makaronem... *SW.*

Zasypiać. Ob. Zasnąć, Zaspać.

Zasystować (!) (dok.)—systować (!) (niedok.) = wstrzymać — wstrzymywać, zawiesić — zawieszać, przerwać — przerywać.

Komisarz rządowy zasystował (zam.: zawiesił) uchwałę. *Cyt. Kr. 1, 254.* Wydalenie Włochów ze Smyrny na razie będzie zasystowane (zam.: wstrzymane). *Cyt. Kr. 1, 254.*

Zaszczepić (dok.) — zaszczepiać (niedok.). I Formy jak: odszczepić — odszczepiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. komu — co = szczepiąc zapuścić komu — co, (przen.) wpoić komu — co, 2) Z. kogo = poddać kogo szczepieniu jakiejś infekcyjnej choroby.

1. Natura zaszczepiła mu gorącą miłość ojczyzny.

Zaszczycić (dok.) — zaszczycać (niedok.). I Formy: 1) zaszczycę, zaszczycisz, zaszczyci, zaszczycimy,...; zaszczyć! zaszczyćcie!; zaszczycony; zaszczyciwszy; zaszczycił, 2) zaszczycam, zaszczycasz...; zaszczycaj!; zaszczycający; zaszczycany; zaszczycał. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zaszczyt — zaszczytny; dlp tego zaszczytu.

Zwroty: 1) poczytywać coś sobie za zaszczyt; 2) mieć zaszczyt prosić kogo, pisać do kogo; 3) zaszczyt na kogo spada.

2. Mam zaszczyt prosić o udzielenie mi urlopu. *SW.* 3. Zaszczyt spadł na niego. *Goet.*

Zaszkodzić (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: szkodzić.

Cioci te niemądre gadania nic nie zaszkodziły. *Orzesz.*

Zaszyć (dok.) — zaszywać (niedok.). I Formy jak: obszyć — obszywać. II Składnia: 1) Z. co — czym (gdy się wymienia narzędzie szycia), 2) Z. kogo, co — w co lub w czym = szyjąc zamknąć kogo, co—w czym.

1. Zaszyć dziurę nitką. 2. Zaszył towar w worze. *Cyt. SW.* Zaszył pieniądze w marynarkę.

Zaszyć się (zaszywać się) w co lub w czym.

Zwroty: 1) zaszyć się w głuszy. *(Żerom.);* 2) zaszyć się w kąt. *(Żerom.).*

Zaś (spójnik przeciwstawny, kładzie się zawsze na drugim miejscu w zdaniu).

Agnieszka zaś (nie: zaś Agnieszka), prócz wzmocnienia na zdrowiu, znalazła także korzyści duchowe. *Dąbr.*

Zaścielony (!) = zasłany.

Łóżko było zasłane (nie: zaścielone). *Dąbr.*

Zaścielać, rzadziej: zaścielać. Ob. Zasłać.

Zaślepieniec, wlp zaślepieńcze!, mlm ci zaślepieńcy, dlm tych zaślepieńców.

Zaślepiony — Składnia: 1) Z. w kim, w czym = rozkochany, rozmiłowany w kim, w czym (gdy się wymienia bezpośrednią przyczynę zaślepienia), 2) Z. co do czego (gdy się oznacza pośrednią przyczynę zaślepienia, wymieniając rzeczy dotyczące przedmiotu, wywołującego zaślepienie).

1. Ona była w nim zaślepiona. *Nałk.* 2. Nie jestem zaślepiona co do mojego talentu. *Święt.*

Zaślinić (dok.) — zaśliniać (niedok.). Formy i składnia jak: oślinić — ośliniać.

Zaślubić (dok.), nie: zaszlubić — zaślubiać (niedok.). I Formy: 1) zaślubię, zaślubisz, zaślubi, zaślubimy,...; zaślub! zaślubcie!; zaślubiony; zaślubiwszy; zaślubił, 2) zaślubiam, zaślubiasz...; zaślubiaj!; zaślubiający; zaślubiany; zaślubiał, zaślubiali. II Składnia: Z. kogo (o mężczyznie lub kobiecie).

Zaśmiać się (dok.) — zaśmiewać się (niedok.). I Formy: 1) zaśmiać się, jak: śmiać się, 2) zaśmiewam się, zaśmiewasz się,...; zaśmiewaj się!; zaśmiewający się; zaśmiewał się. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. (bez dopełn.) = zanosić się od śmiechu, 2) Z. ś. z czego = zanosić się od śmiechu z powodu czego, 3) Z. ś. do kogo, do czego (zwykle w postaci dok.) = zwrócić się do kogo, do czego z uśmiechem.

2. Zaśmiał się z marnego konceptu. *Ostr.* 3. Zobaczyli w kącie rzeczy Agnisi i zaśmieli się do nich. *Dąbr.*

Zaśmiecić (dok.) — zaśmiecać (niedok.). I Formy: 1) zaśmiecić, jak: śmiecić, 2) zaśmiecam, zaśmiecasz,...; zaśmiecaj!; zaśmiecający; zaśmiecany; zaśmiecał. II Składnia: Z. co — czym.

Zaśmierdnąć się (dok.) lub **zaśmierdzieć się.** Formy: zaśmierdnie się; zaśmierdział się.

Zaśniedziały w czym; mlm (męsko-osob.) zaśniedziali.

Zaśniedzieć (tylko w postaci dok.). I Formy jak: śniedzieć. II Znaczenie i składnia: 1) Z. od czego = pokryć się śniedzią, 2) Z. w czym (przen.) = zastarzeć się, zapleśnieć w czym, z długiego przyzwyczajenia zaprzepaścić się w czym.

2. Zaśniedzieli w pracy. *Dąbr.*

Zaśnieżyć (dok.)—zaśnieżać (niedok.). Formy i składnia jak: ośnieżyć — ośnieżać.

Zaśpiewać (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: śpiewać.

Zaświadczenie czego lub o czym.

Zaświadczenie postępu robót. *KJMK.*

Zaświadczyć (dok.) (nie: zaświarczyć) — zaświadczać (niedok.) (nie: zaświarczać). I Formy jak: oświadczyć — oświadczać. II Składnia: 1) Z. co, rzadziej: o czym (nie: czemu) = zeznać co na korzyść czyją, 2) Z. o czym (nie: czemu) = świadczyć o czym, dawać świadectwo czego (przy podmiocie nieosobowym. Ob. Świadczyć).

1. Tę sytuację (nie: tej sytuacji) zaświadczyć trzeba było i w tytule. *Cyt. Szeffs. 15.* 2. To najlepiej o twoim kochaniu zaświadczy. *Sienk.* O świętości (nie: świętości) pierwszych pustelników zaświadcza ta sama natura. *Cyt. Szeffs. 18.*

Zaświat, zwykle w lm: te zaświaty; dlp tego zaświatu.

Zwroty: 1) ulatywać w zaświaty = unosić się myślą w krainy nadziemskie; 2) spoglądać w zaświaty = przenikać myślą krainy nadziemskie.

2. Obstalunek stawał się próbą spojrzenia w zaświaty. *Kunc.*

Zaświerzbieć (dok.) — (niedok.) świerzbieć. Formy jak: świerzbieć.

Zaświstać (dok.) lub **zaświsnąć** = zagwizdać. Por. Świstać. Formy jak: świstać — świsnąć.

Zaświszczeć (dok.) = zacząć świszczeć. Ob. Świszczeć. Formy jak: świszczeć.

Zataić (dok.) — zatajać (niedok.). I Formy: 1) zataić, jak: taić, 2) zatajam, zatajasz,...; zatajaj!; zatajający; zatajany; zatajał, zatajali. II Składnia jak: taić.

Zatajał przed żoną wysokość swej pensji. *Parand.*

Zatańczyć (dok.) lub **zatańcować** = zacząć tańczyć (tańcować). Formy i składnia jak: tańczyć (tańcować).

Zatarg z kim — o kogo, o co; dlp tego zatargu.

Zabawiał się zatargami z rodziną Sapiehów. *Sienk.* W nieustannych zatargach o piwnicę, strych... rzucała się na służące. *Parand.*

Zatargać (dok.) lub **zatargnąć**. Formy i składnia jak: targać — targnąć.

Zatchnąć się (dok.). I Formy: zatchnę się, zatchniesz się,...; zatchnij się!; zatchnięty; zatchnął się, zatchnąłem się, zatchnęli się. II Składnia: Z. ś. czym.

Zatem (spójn.). Znaczenie: 1) Z. = więc, 2) Z. = (!) potem (prowinc.).

2. Krzyknął Mickiewicz: zatem (zam. potem) wszczynały się swary. *Mick.*

Zatęchły — zatęchle.

Zatęsknić (dok.) = zacząć tęsknić. Formy i składnia jak: tęsknić.

Zatęskniłem do kraju. *Nałk.*

Zatkać (dok.) lub **zatknąć** — zatykać (niedok.). I Formy jak: tkać — tknąć — tykać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — czym (dok. zatkać) = wetknąwszy zapchać co — czym, 2) Z. co — na czym lub za co (dok. zatknąć) = wetknąwszy zasadzić co — na czym lub założyć co — za co.

1. Zatkał wszystkie dziury. *Cyt. SW.* 2. Białe chorągwie na wieżach zatknięto. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) zatkać dziurę (rub.), *SW* = wynagrodzić stratę; 2) zatykać kim dziury (rub.), *SW* = wyręczać się kim dla wyrównania strat; 3) zatykać uszy na co, *SW* = nie zwracać na co uwagi; 4) zatykać uszy przed czym = nie chcieć czego słuchać; 5) zatykać komu usta, gębę (rub.), *SW* = zmuszać kogo do milczenia; 6) kogoś zatyka (nieosob.) = ktoś tchu nie może złapać; 7) zatknąć rękę za pas. *SW.*

Zatłoczyć (dok.) — zatłaczać (niedok.). I Formy: 1) zatłoczyć, jak: tłoczyć, 2) zatłaczam, zatłaczasz,...; zatłaczaj!; zatłaczający; zatłaczany; zatłaczał, zatłaczali. II Składnia: 1) Z. kogo, co — w co = tłocząc wcisnąć kogo, co — w co, 2) Z. co — czym = tłocząc zapełnić co — czym.

1. Boleść w głąb zatłoczył. *Krasiń. cyt. SW.* 2. W salonie zatłoczonym meblami. *Dąbr.*

Zatłuc (dok.) — zatłukać (niedok.) lub zatłukiwać. I Formy jak: obtłuc — obtłukać—obtłukiwać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — czym = tłukąc zabić kogo — czym, 2) Z. kogo — w co = tłukąc zapędzić kogo — w co.

Zatłuścić (dok.) — zatłuszczać (niedok.). Formy i składnia jak: otłuścić—otłuszczać.

Zatoczyć (dok.) — zataczać (niedok.). Formy jak: toczyć — taczać.

Zwroty: 1) zataczać działa; 2) zatoczyć krąg = zakreślać koło.

Zatopić (dok.) — zatapiać (niedok.). I Formy: 1) zatopić, jak: topić, 2) zatapiam, zatapiasz,...; zatapiaj!; zatapiający; zatapiany; zatapiał, zatapiali. II Składnia: Z. co— w czym, rzadziej: w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zasuszyć).

Gdy serce spokojne, (polip) zatapia w nim szpony. *Mick. cyt. SW.* Świat cały zdaje się być zatopiony w zadumie. *Przybysz.*

Zwroty: 1) zatapiać wzrok w kim, w czym, *SW* = wlepiać w kogo, w co oczy; 2) zatopić myśl w czym, *SW* = zagłębić się w co myślą.

Zator = zaparcie toru, drogi; dlp tego zatoru.

Zator (nazwa miasta); dop. tego Zatora.

Zatracić (dok.)—zatracać (niedok.). I Formy: 1) zatracić, jak: tracić, 2) zatracam, zatracasz,...; zatracaj!; zatracający; zatracany; zatracał. II Składnia: Z. co.

Miasto nasze zatraca dawny wygląd. *SW.*

Zatrącić (dok.)—zatrącać (niedok.). I Formy jak: trącić — trącać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. czym, nie: o co = trącić nieco czym, wydawać słaby zapach czego; oddawać w mowie jakieś właściwości, 2) Z. co lub czego (w dopełn. cząstk.) (rub.) = przekąsić czego.

1. Ten miód woskiem zatrąca. *Cyt. SW.* Zatrąca w mowie niemczyzną. Zatrąca to bezczelnością (nie: o bezczelność). 2. Zatrącimy sobie co przed obiadem. *SW.*

Zatroskać (dok.) lub **zatroszczyć**. I Formy jak: troskać się (troszczyć się). II Składnia: Z. kogo — czym.

Zatroskać się (zatroszczyć się). Składnia: 1) Z. ś. czymś, co już grozi, 2) Z. ś. o coś, co może grozić w przyszłości.

1. Zatroskałem się tymi wiadomościami. *Mp.* 2. Wielu zatroskanych o przyszłość dzieci rodziców. *„Czas" 19 IX 35.*

Zwrot: o nic się nie zatroszczy, *SW* = żyje spokojnie, głowa go o nic nie zaboli.

Zatrucie = zakażenie z możliwościami wyleczenia. Ob. Otrucie.

Zatrudnić (dok.) — zatrudniać (niedok.). I Formy: 1) zatrudnię, zatrudnisz, zatrudni, zatrudnimy,...; zatrudnij!; zatrudniony; zatrudniwszy; zatrudnił, 2) zatrudniam, zatrudniasz,...; zatrudniaj!; zatrudniający; zatrudniany; zatrudniał, zatrudniali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — czym = zająć kogo przy pracy — czym, 2) Z. kogo (! rus.) = przyczynić komu trudności, kłopotów.

1. Praca zawodowa zatrudniała (jego) uwagę niemal całkowicie. *Goet.*

Zatrudnić się (zatrudniać się) czym = przy pracy zająć się czym.

Zatrudniał się szynkiem. *Mick.*

Zatrudnienie (! rus.) = trudność.

Zwrot: mieć trudność lub trudności, nie: mieć zatrudnienie w czym.

Ma wielkie trudności (nie: zatrudnienie) w doprowadzeniu do skutku swego zamiaru. *Cyt. Kr. 2, 294.*

Zatrważający — zatrważająco. Ob. Kojący — kojąco.

Zatrważająco głupi. *Mp.*

Zatrwożyć (dok.) — zatrważać (niedok.). I Formy: 1) zatrwożyć, jak: trwożyć, 2) zatrważam, zatrważasz,...; zatrważaj!; zatrważający; zatrważał, zatrważali. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zatrzask, dlp tego zatrzasku.

Zwrot: być pod zatrzaskiem = być uwięzionym.

Zatrzasnąć (dok.)—zatrzaskiwać (niedok.). I Formy: 1) zatrzasnąć, jak: trzasnąć, 2) zatrzaskuję, zatrzaskujesz,...; zatrzaskuj!; zatrzaskujący; zatrzaskiwany; zatrzaskiwał. II Składnia: Z. co — czym.

Zatrząść (dok.), rzadziej: zatrzasnąć — zatrząsać (niedok.). Formy i składnia jak: potrząść (potrząsnąć) — potrząsać.

Zatrzeć (dok.) — zacierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: Z. co — czym.

Zwroty: 1) zatrzeć jakąś sprawę, rzecz, *SW* = załagodzić jakąś sprawę,...; 2) zatrzeć urazę. *SW;* 3) zatrzeć pamięć czego = znieść pamięć czego; 4) zatrzeć co w pamięci; 5) zatrzeć ręce, *SW* = potrzeć rękę o rękę; 6) zatrzeć ręce z radości.

Zatrzeszczeć (dok.) — (niedok.) trzeszczeć. Formy jak: trzeszczeć.

Zatrzęsienie, nie: zatrzęsenie. Znaczenie: 1) Z. czego = wstrząśnienie czego, 2) Z. czego (przen.) = mrowie, ćma, mnóstwo.

2. Papug i wszelkiego drobniejszego ptactwa zatrzęsienie. *Sienk. cyt. SW.*

Zatrzymać (dok.)—zatrzymywać (niedok.). I Formy jak: otrzymać — otrzymywać. II Składnia: Z. kogo, co — czym — w czym — u kogo.

Jakut, praktyczny rybak, zatrzymany niepogodą, leży na wilgotnym brzegu. *Sierosz.*

Zwroty: 1) zatrzymać kogo na obiad, kolację. *SW;* 2) zatrzymać konia w biegu. *SW;* 3) zatrzymać pociąg. *SW;* 4) zatrzymać maszynę, zegar, *SW;* 5) zatrzymać wzrok, uwagę na kim, na czym; 6) zatrzymać dla kogoś mieszkanie, miejsce,... = zarezerwować dla kogoś mieszkanie, miejsce,...

Zatrzymać się (dok.) — zatrzymywać się (niedok.). I Formy jak: zatrzymać — zatrzymywać. II Składnia: 1) Z. ś. przy czym bądź u czego (zwrot dawniejszy, dziś przeżytkowy) — na czym — nad czym (zależnie od położenia względem przedmiotu, który określa miejsce zatrzymania się), 2) Z. ś. (przen.) przy czym = poświęcić czas jakiś czemu, 3) Z. ś. (przen.) na czym: = a) przerwać co na czym (gdy się wymienia przedmiot, na którym się jakąś czynność urywa), b) zatrzymać się przy czym (przen.). 4) Z. ś. (przen.) nad czym = zastanowić się dłużej nad czym.

1. Zatrzymywał się przy stolikach kwestarskich. *Parand.* Kiedy niekiedy zatrzymywał się przy stoliku. Zdyszane zatrzymują się u ganku. *Zaremb.* 2. Zatrzymałem się tak długo przy opisie ziemi i ludu. *Przybysz.* 3—4. Zatrzymałam się na tym szczególe; zatrzymałem się nad jego wyświetleniem. *PJ 1, 103.*

Zatuczyć (dok.) — zatuczać (niedok.). Formy jak: odtuczyć — odtuczać.

Zatwardziały, mlm (męsko-osob.) zatwardziali.

Zwrot: zatwardziały grzesznik.

Zatwierdzić (dok.) — zatwierdzać (niedok.). I Formy: 1) zatwierdzić, jak: twierdzić, 2) zatwierdzam, zatwierdzasz,...; zatwierdzaj!; zatwierdzający; zatwierdzany; zatwierdzał. II Składnia: 1) Z. co = nadać czemu moc prawną, 2) Z. kogo = nadać moc prawną czyjemu stanowisku.

Zwroty: 1) zatwierdzić układ, umowę, budżet, statut. *SW;* 2) zatwierdzić kogo na urzędzie. *SW;* 3) zatwierdzić wyrok. *SW.*

Zaufać (dok.) — (niedok.) ufać. Formy i składnia jak: ufać.

Zaufają mu. *Żerom.* Mógłbyś w tych rzeczach zaufać ojcu. *Parand.*

Zaufanie do kogo, do czego, nie: dla kogo, dla czego.

Zwroty: 1) mieć zaufanie do kogo, do czego; 2) żywić zaufanie do kogo, do czego; 3) pokładać w kim, w czym zaufanie; 4) nabrać zaufania do kogo, do czego; 5) budzić do kogo, do czego zaufanie; 6) zwierzać co komu w zaufaniu; 7) okazywać komu zaufanie, nie: okazywać zaufanie do kogo; 8) opierać się na zaufaniu (nie: o zaufanie) do kogo, do czego; 9) podrywać w kim zaufanie do kogo, do czego lub w co; 10) tracić zaufanie do kogo, do czego.

1. Miał coraz mniej zaufania do niego. *Reym.* Nie mają do siebie zaufania. *Zapol.* Nie mieli zaufania do światła. *Kad.* Ma do niego nieograniczone zaufanie. *Kruczk.* 2. Musiał chyba żywić do niego wyjątkowe zaufanie. *Goet.* 3. W nim położyliśmy zaufanie. *Stasz.* 4. Nabrawszy zaufania do wyniosłej postaci Bogumiła. *Dąbr.* 5. Budziła zaufanie do swych sił. *Dąbr.* 6. To wam zwierzam w zaufaniu. *Dąbr.* 9. O cóż chodziło? czy o poderwanie zaufania w swe uzdolnienia naukowe. *Goet.* 10. Straciłem zaufanie do wojny. *Żerom.*

Zaufany w kim, w czym.
Rozeszli się zaufani w swojej miłości. *Święt.* Nie ma ludzi bardziej zaufanych w siebie. *I. Dąbr.*

Zaułek, dlp tego zaułka.
Zwroty: 1) ślepy zaułek = zaułek bez wyjścia; 2) wejść w ślepy zaułek = dostać się w położenie bez wyjścia.

Zaurgować (!) = przynaglić. Ob. Urgować.

Zausznik — zausznica.

Zauważać (niedok.) — zauważyć (dok.). I Formy: 1) zauważać, jak: uważać, 2) zauważę, zauważysz, zauważy, zauważymy,...; zauważ!; zauważony; zauważywszy; zauważył. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — w kim lub u kogo = spostrzegać kogo, co, 2) Z., że... = robić uwagę, że...
1. Zauważyłem manierę u niektórych pań. *Małecz.* 2. Zauważyłem, że jest nie w humorze.

Zawadiaka — zawadiacki. Formy: lp ten zawadiaka, tego zawadiaki, temu zawadiace, tego zawadiakę, zawadiako!, tym zawadiaką, o tym zawadiace, lm ci zawadiacy, (te zawadiaki), tych zawadiaków,...

Zawadzić (dok.) — zawadzać (niedok.). I Formy: 1) zawadzę, zawadzisz, zawadzi, zawadzimy,...; zawadź! zawadźcie!; zawadziwszy; zawadził; 2) zawadzam, zawadzasz,...; zawadzaj!; zawadzający; zawadzał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. o co = zaczepić o co, 2) Z. o kogo, o co (przen.) = zatrzymać się przy kim, przy czym, zwrócić na chwilę uwagę na kogo, na co, 3) Z. komu — w czym = przeszkodzić komu — w czym, 4) Z. komu — co robić (zwykle w postaci niedok.) = przeszkadzać komu — co robić.
1. Zawadzali o drzewa. *Dyg.* Stąpał za nią zawadzając o fotele. *Grusz.* 2. Żeby choć kiedy zawadził o nasz dom! nigdy! *Mp.* 4. Nie zawadzi hodować pszczół. *Prus.*

Zawadzić się (zawadzać się) o co = zaczepić się, potknąć się o co.
Zawadzał się o nogi stołów. *Żerom.*

Zawalić (dok.) — zawalać (niedok.). I Formy jak: przewalić — przewalać. II Składnia: Z. kogo, co — czym.
Zwroty: zawalić kogo pracą, obowiązkami,...

Zawalidroga ten (r. m.) lub ta (r. ż.). Formy: lp ten (ta) zawalidroga, tego (tej) zawalidrogi, temu (tej) zawalidrodze, tego (tę) zawalidrogę, zawalidrogo!, tym (tą) zawalidrogą, o tym (o tej) zawalidrodze; lm te zawalidrogi, tych zawalidrogów (r. m.) lub zawalidróg (r. ż.), tym zawalidrogom, tych zawalidrogów (r. m.) lub te zawalidrogi (r. ż.), tymi zawalidrogami, o tych zawalidrogach.

Zawarować (dok.) — zawarowywać (niedok.). I Formy: 1) zawarować, jak: warować, 2) zawarowuję, zawarowujesz,...; zawarowuj!; zawarowujący; zawarowywany; zawarowywał. II Składnia: Z. komu, czemu — co.

Zaważyć (dok.)—zaważać (niedok.). I Formy: 1) zaważyć, jak: ważyć, 2) zaważam, zaważasz,...; zaważaj!; zaważający; zaważał, zaważali. II Składnia: Z. na czym.

Zawczoraj = pozawczoraj = onegdaj.

Zawdziać (dawn., dziś prowinc.) = wdziać (Kr. 2, 186).

Zawdzięczyć (dok.) — zwykle: zawdzięczać (niedok.). I Formy jak: odwdzięczyć — odwdzięczać. II Składnia: Z. komu, czemu—co.
Nie zawdzięczała tego powodzenia swej sztuce. *Święt.* Pracy i zbłądzeniom tych mnichów zawdzięcza Zachód uratowanie źródeł cywilizacji swojej. *Berent.*

Zawezwać (tylko w postaci dok.). Formy i składnia jak: wezwać.

Zawiadomić (dok.)—zawiadamiać (niedok.). I Formy: 1) zawiadomię, zawiadomisz, zawiadomi, zawiadomimy,...; zawiadom! zawiadomcie! (nie: zawiadomij! zawiadomijcie!); zawiadomiony; zawiadomiwszy; zawiadomił, 2) zawiadamiam, zawiadamiasz,...; zawiadamiaj!; zawiadamiający; zawiadamiany; zawiadamiał, zawiadamiali. II Składnia: Z. kogo — o kim, o czym.
Zawiadomił nas o swojej chorobie. *Święt.*
Zwroty: 1) zawiadomić kogo przez wezwanie; 2) zawiadomić kogo listem, depeszą, ale: przez telefon, nie: telefonem.
1. O dacie posiedzenia zawiadamia strony przez wezwanie. *Kod. Post. Cyw.*

Zawiadomienie kogo — o kim, o czym.
Zawiadomienie o terminach. *Kod. Post. Cyw.*
Zwrot: po zawiadomieniu (nie: za zawiadomieniem) o czym coś robić.

Zawiadowca czego, nie: czym. Formy: lp ten zawiadowca, tego zawiadowcy, temu zawiadowcy, tego zawiadowcę, zawiadowco!, tym zawiadowcą, o tym zawiadowcy; lm ci zawiadowcy, tych zawiadowców...

Zawiadywać (tylko w postaci dok.). I Formy: zawiaduję, zawiadujesz,...; zawiaduj!; zawiadujący; zawiadywany; zawiadywał. II Składnia: Z. czym.
Zawiadywała sama tym dziwnym obiegiem wartości. *Nałk.*

Zawiadywanie czym.
Czy podołasz zawiadywaniu dwoma folwarkami? *Święt.*

Zawiasa ta, nie: ten zawias, ale: (zwykle) w lm: te zawiasy (r. m.); dop. tych zawiasów,... (nie: zawias).
Drzwi mogą wylecieć z zawiasów. *Nowak.*

Zawiązać (dok.) — zawiązywać (niedok.). I Formy: 1) zawiążać, jak: wiązać, 2) zawiązuję, zawiązujesz,...; zawiązuj!; zawiązujący; zawiązywany; zawiązywał. II Składnia: Z. co — czym.
Zwrot: zawiązać komu ręce, *SF* = obezwładnić kogo, pozbawić swobody działania.

Zawiedziony w czym; mlm (męsko-osob.) zawiedzeni, nie: zawiedzieni.
Zawiedziony w rachubie na wojsko. *Sienk.* Zawiedziona w miłości. *Dyg.*

Zawieja, dlp tej zawiei, dlm tych zawiei.

Zawiercie — zawierciański.

Zawierucha, nie: zawierzucha.

Zawieruszyć (dok.) lub **zaniewieruszyć** — zawieruszać (niedok.) lub zaniewieruszać.

I Formy: 1) zawieruszę (zaniewieruszę), zawieruszysz, zawieruszy, zawieruszymy,...; zawierusz! zawieruszcie!; zawieruszony; zawieruszywszy; zawieruszył, 2) zawieruszam, zawieruszasz,...; zawieruszaj!; zawieruszający; zawieruszany; zawieruszał, zawieruszali. II Składnia: Z. co.

Zawierzyć (dok.) — zawierzać. I Formy: 1) zawierzyć, jak: wierzyć, 2) zawierzam, zawierzasz,...; zawierzaj!; zawierzający; zawierzany; zawierzał, zawierzali. II Składnia: 1) Z. komu, czemu — w czym = zaufać komu, czemu — w czym, 2) Z. komu, czemu — co = w zaufaniu powierzyć komu, czemu — co.

1. Przeznaczeniu ślepo zawierzając. *Stasz.*

Zawieszać (niedok.) — zawiesić (dok.). I Formy: 1) zawieszać, jak: wieszać, 2) zawieszę, zawiesisz, zawiesi, zawiesimy,...; zawieś! zawieście!; zawieszony; zawiesiwszy; zawiesił. II Składnia: 1) Z. co — na czym, nie: na co (Por. Położyć), 2) Z. co (przen.) = przerwać działanie czego.

2. Stach zawiesił na kilka godzin swoje ponure poglądy na teraźniejszość. *I. Dąbr.* Ważność (tych spraw) została zawieszona przez jakieś moratorium erotyczne. *Iwasz.*

Zwroty: 1) zawiesić co na kołku (rub.) = porzucić co jako coś nieużytecznego; 2) zawiesić moc prawną czego; 3) zawiesić rozporządzenie, przepis,... = cofnąć na pewien czas moc prawną rozporządzenia, przepisu; 4) zawiesić kogo w urzędzie, w czynnościach = zawiesić kogo w sprawowaniu (lub od sprawowania) urzędu. *SW.*

Zawieszenie.

Zwroty: 1) podlegać zawieszeniu = podlegać czasowemu unieważnieniu; 2) zawieszenie broni.

1. Piecza rodzicielska podlega zawieszeniu. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Zawieść (dok.) — zawodzić (niedok.). I Formy jak: wieść — wodzić. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — do kogo, do czego = zaprowadzić kogo — do kogo, do czego, 2) Z. (przen.) kogo — w czym = nie ziścić czyich nadziei na kogo, na co.

Zwroty: zawieść kogo w nadziejach lub zawieść czyje nadzieje.

Zawiedziona w nadziejach. *Wikt.*

Zawieść się (zawodzić się) na kim, na czym = pomylić się w nadziejach na kogo, na co.

Chyba żeby pan zawiódł się na mnie. *Goet.*

Zawieźć (dok.) — zawozić (niedok.). Formy i składnia jak: wieźć — wozić.

Zawijać (niedok.) — zawinąć (dok.). I Formy jak: obwijać — obwinąć. II Składnia: Z. kogo, co — czym lub w co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: omotać, opakować).

Zawinięte w bibułkę pudełeczko. *Dąbr.*

Zwrot: zawijać szal (JP 21, 60) = zawijać się szalem.

Zawijać się (niedok.) — zawinąć się (dok.). I Formy jak: zawijać — zawinąć. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. czym lub w co, 2) Z. ś. (przen.) koło kogo, koło czego = zająć się kim, czym, załatwić się szybko z kim, z czym.

2. Poczęli poglądać łakomie, a potem pytali, czy się nie każe koło nich zawinąć. *Sienk.*

Zawinić (dok.) — zawiniać (niedok.). I Formy: 1) zawinić, jak: winić, 2) zawiniam, zawiniasz,...; zawiniaj!; zawiniający; zawiniał, zawiniali. II Składnia: 1) Z. komu lub przeciw komu — co, częściej: czym (gdy się wymienia czynność, stan lub właściwość, które są przyczyną winy), 2) Z. komu — w czym (gdy się wymienia dziedzinę winy).

1. Cóż on ojcu zawinił? *Święt.* Zawinili mu tym, że... *Dąbr.* Coś przeciw niej zawinił. *Sienk.*

Zawiniony przez kogo = wywołany winą czyją.

Zawisły — Znaczenie: 1) Z. = ten, kto zawisł, 2) Z. = zależny (PJ 4, 42).

Zawisnąć (dok.) — zawisać (niedok.). Formy: 1) zawisnę, zawiśniesz,...; zawiśnij!; zawisnął; zawisnąłem, zawisnęli lub zawisł, zawisłem, zawiśli.

Zawlec (dok.) — zawlekać (niedok.). I Formy: 1) zawlec, jak: wlec, 2) zawlekam, zawlekasz,...; zawlekaj!; zawlekający; zawlekany; zawlekał. II Składnia jak: wlec.

Zawołać (dok.) — (niedok.) wołać. Formy i składnia jak: wołać.

Zawołaj Kasi (nie: Kasię). *PJ. 11, 106.* Zawołaliśmy Kasię (zam. Kasi). *Nowak.* Nie chciało im się zawołać na Klimeckiego, żeby uważał. *Dąbr.* Widząc, że oddalam się, zawołała za mną. *Prus.* Zawołała do mnie przez okno. *Prus.*

Zawołanie.

Zwrot: jest coś (mieć coś) na (każde) zawołanie = jest coś (mieć coś) na (każdy) rozkaz, od razu.

Na każde zawołanie miał tysiąc głosów. *Sienk.* Wszystko może mieć na swoje zawołanie. *Dąbr.*

Zawołany = wyśmienity, doskonały.

Pomiędzy nimi często znajdują się piękne głosy i zawołani śpiewacy. *Orzesz.*

Zawód, dlp tego zawodu. Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo = fach, specjalność, 2) Z. w czym = rozczarowanie w czym, 3) Z. (dziś w lm) o co = współzawodnictwo o co.

Zwroty: 1) ktoś z zawodu ten a ten; 2) być z zawodu tym a tym; 3) spotyka kogo zawód; 4) iść z kim w zawody; 5) wyzywać kogo w zawody = wzywać kogo do współzawodnictwa.

1. Z zawodu inżynier — w duszy uważał się za poetę. *Perz.* 3. Spotkał go zawód. *Bartk.* 4. Jeśli wam już nie wolno z innymi ludy chodzić w zawód o narodową sławę, bohaterstwo, to wzywają was europejskie narody w zawód o sławę wszystkich innych rodzajów. *Stasz.*

Zawój, dlp tego zawoju.

Zawrócić (dok.) — zawracać (niedok.). I Formy jak: wrócić — wracać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co lub kim, czym = zakręcić kogo, co lub kim, czym, 2) Z. kogo = zmusić kogo do powrotu.

1. Można nią było zawrócić. *Żerom.*

Zwroty: zawrócić komu głowę lub zawrócić komu w głowie = zbałamucić kogo.

Zawrót, nie: zawrot, ale: zwrot: Por. Powrót. Forma dlp tego zawrotu.

Zawrzeć (dok.) = zamknąć—zawierać (niedok.). I Formy: 1) zawrę, zawrzesz, zawrze,...; zawrzyj!; zawarty; zawarłszy; zawarł, 2) zawieram, zawierasz,...; zawieraj!;

zawierający; zawierany; zawierał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — w czym lub do czego = zamknąć kogo, co—w czym lub do czego, 2) Z. co — czym lub na co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zamknąć), 3) Z. (w sobie) co = objąć (w sobie) co.

Zawrzeć (tylko w postaci dok.) = zagotować się. Formy jak: wrzeć = gotować się.

Zawstydzić (dok.) — zawstydzać (niedok.). I Formy: 1) zawstydzić, jak: wstydzić, 2) zawstydzam, zawstydzasz,...; zawstydzaj!; zawstydzający; zawstydzany; zawstydzał. II Składnia jak: wstydzić.

Zawstydzić się (dok.) — zawstydzać się (niedok.). I Formy jak: zawstydzić — zawstydzać. II Składnia: 1) Z. ś. kogo, czego = przez wstyd zlęknąć się kogo, czego, 2) Z. ś. czym = być czym zawstydzonym.

2. Zawstydził (się) tego poważnego zdania. *Parand.*

Zawsze.

Zwrot: zapamiętać co raz na zawsze.

Zapamiętasz raz na zawsze. *Wikt.*

Zawziąć się (dok.)—zawzinać się (niedok.) (nie: zawzimać się). I Formy: 1) zawezmę się, zaweźmiesz się,...; zaweźmij się!; (nie: zaweź się!); zawziąwszy się; zawziął się, zawziąłem się, zawzięli się, 2) zawzinam się, zawzinasz się,...; zawzinaj się!; zawzinający się; zawzinał się. II Składnia: Z. ś. na kogo, na co.

Zawziął się na te konie. *Strug.* Upał na niego się zawziął. *Nałk.*

Zawziętość na kogo, na co lub przeciw komu, przeciw czemu.

Ma niezmienną na zagubę Polaków zawziętość. *Stasz.* Zawziętość przeciw towarzyszom pana Kmicica wzrastała. *Sienk.*

Zawzięty na kogo, na co, rzadziej: przeciw komu, czemu.

Okrutnie na mnie zawzięty. *Sienk.*

Zazdrosny (nie: zazdrośny) o kogo, o co.

Zazdrosny o ład w swych książkach niewiele sobie pomagać pozwalał. *Berent.* Jest o mnie zazdrosna. *Makusz.*

Zazdrościć (tylko w postaci niedok.). I Formy: zazdroszczę, zazdrościsz,...; zazdrości, zazdrościmy,...; zazdrość! zazdrośćcie!; zazdroszczący; zazdrościł. II Składnia: Z. komu, czemu (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która budzi zazdrość)—kogo, czego, nie: co (Krasn. 48) (gdy się wymienia osobę lub rzecz, która jest przyczyną zazdrości; niekiedy różnica znaczeniowa między obu zwrotami się zaciera).

Nie zazdrościli sławie szlachcica panowie. *Mick.* Zazdrościł skibom ziemi ich losu. *Żerom.* Jakże zazdrościł jego odwadze. *Sierosz.* Augustyn nie zazdrościł mu niczego. *Kruczk.*

Zazdrość czego lub o co.

Zwrot: pękać z zazdrości. *SF.*

Zaziębić (dok.)—zaziębiać (niedok.). I Formy: 1) zaziębię, zaziębisz, zaziębi, zaziębimy,...; zaziębi! (nie: zaziąb!); zaziębiony; zaziębiwszy: zaziębił, 2) zaziębiam, zaziębiasz,...; zaziębiaj!; zaziębiający; zaziębiany; zaziębiał, zaziębiali. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zaznać (dok.)—zaznawać (niedok.). I Formy jak: poznać — poznawać. II Składnia: Z. czego.

Nie zaznał chwili spokoju. *Sienk.*

Zaznajomiony z czym = obeznany z czym.

Zażalenie na kogo, na co.

Na postanowienia w tych przedmiotach nie ma zażalenia. *Kod. Post. Cyw.*

Zażarty na kogo, na co.

Jakbym był smokiem zażartym na cnotę. *Małacz.*

Zażec (dok.) — zażegać (niedok.). I Formy: 1) zażec, jak: żec, 2) zażegam, zażegasz,...; zażegaj!; zażegający; zażegany; zażegał. II Składnia: Z. co — czym.

Zażegnać (dok.) — zażegnywać (niedok.). I Formy: 1) zażegnać, jak: żegnać, 2) zażegnuję, zażegnujesz,...; rzadziej: zażegnywam, zażegnywasz,... (nie: zażegnywuję, zażegnywujesz,...); zażegnuj! (zażegnywaj!); zażegnujący (zażegnywający); zażegnywany; zażegnywał. II Składnia: Z. co.

Zażegnała sprawę. *Dąbr.* Było wiele sposobów, aby zażegnać zło. *Parand.*

Zażgać lub zaźgać albo **zadźgać.** Ob. Żgać.

Zażyć (dok.) — zażywać (niedok.). I Formy: 1) zażyć, jak: żyć, 2) zażywam, zażywasz,...; zażywaj!; zażywający; zażywany; zażywał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. czego = doświadczyć czego, 2) Z. co (o lekarstwie) = przyjąć co.

1. Zażywał słonecznej kąpieli. *Wikt.* 2. Zażyć lekarstwo, pigułkę,... *Krasn.* 47.

Zażyłość z kim, z czym.

Zwroty: 1) wchodzić w zażyłość z kim; 2) być z kim w zażyłości.

1. Wszedł w zażyłość z wójtem. *Kruczk.*

Ząb — zębny lub zębowy, — zębaty, — zębiasty. Ob. Zębny.

Zwroty: 1) ostrzyć sobie na co zęby, *SF* = mieć na co apetyt, chętkę; 2) ostrzyć sobie na kim, na czym zęby, *SF* = obmawiać kogo, co; 3) szczerzyć, wyszczerzać zęby = pokazywać zęby; 4) szczerzyć zęby na kogo, na co = grozić komu, czemu zębami, objawiać gniew; 5) szczerzyć zęby do kogo = umizgać się do kogo; 6) pokazywać komu zęby, *SF* = grozić komu zębami, objawiać niechęć, gniew; 7) szczękać, dzwonić zębami (z zimna); 8) zęby szczękają, dzwonią; 9) klapać lub klapać zębami = otwierając i zamykając paszczę uderzać górnymi zębami o dolne; 10) ściskać, zaciskać zęby = nie wypuszczać słowa skargi, zawzinać się w cierpliwości, w wytrwaniu; 11) trzymać język za zębami, *SW* = uparcie milczeć; 12) kłócić się ząb za ząb = kłócić się zajadle; 13) oko za oko, ząb za ząb = zajadle i mściwie; 14) zęby zjeść na czym = długo do późnej starości nad czym pracować; 15) brać kogo na ząb = obmawiać kogo; 16) w zęby komu patrzyć (tryw.) = liczyć komu lata; 17) zaglądać komu w zęby (rub.) = całować kogo; 18) dać komu w zęby (tryw.) = uderzyć kogo w zęby; 19) ząb czasu = niszczące działanie czasu; 20) ani w ząb = zgoła nic.

1. Szwedzi ostrzą zęby na Prusy. *Sienk.* 3. Z wyszczerzonymi zębami. *Sienk.* Szczerzą zęby. *Kunc.* 4. Opoka, co wyszczerza na łąkę trupie zęby. *Prus.* Leżeliśmy w błocie dzwoniąc zęba-

mi. *Strug.* 8. Nam już zęby z zimna szczękały. *Kad.* 9. Warknął kłapiąc zębami. *Bartk.* Groźne kłapnięcie potężnie uzębionych szczęk. *Małacz.* 10. Zacisnęła zęby i milczała. *Żerom.* Cóż my możemy na to powiedzieć? zęby zaciskamy i tyle. *Strug.* Ścisnęli zęby na łacniejsze wytrwanie. *Małacz.* Ściśnij zęby, powiedz: Tobie, Polsko! *Małacz.* 13. Oko za oko, ząb za ząb łamiąc się z nimi. *Żerom.* 14. Zęby zjadł na prawowaniu się. *Strug.* 15. Gdyby cię kto chciał niebacznie brać na ząb, prawdy nie lubiąc, niech wprzód uzna swój błąd. *Cyt. SW.* 16. Śmierć nie brakuje (= nie przebiera), w zęby nie patrzy. *SW.* 17. Obawiam się, Kasiuniu, by ci nie chciał panisko zajrzeć czasem w zęby. *SW.* 19. Rączka jej, nóżka uderzały kształtami pełnymi i utoczonymi, ale nie dotkniętymi jeszcze zębem czasu. *Krasz. cyt. SW.* 20. Nie umie nic, ani w ząb.

Zbaraż — zbaraski.

Zbawca — zbawczyni,—zbawczy. Por. Zbawienie—zbawienny. Formy: 1) lp ten zbawca, tego zbawcy, temu zbawcy, tego zbawcę, zbawco! tym zbawcą, o tym zbawcy, lm ci zbawcy, tych zbawców,..., 2) zbawczyni, jak: gospodyni.

Zbawczy,—zbawienny. Znaczenie: 1) zbawczy: a) = związany ze zbawcą, właściwy zbawcy, b) = tyczący się zbawienia, zbawienny, 2) zbawienny = tyczący się zbawienia.

1a. Zbawczą podał rękę. *SW.* b. Zbawcze działanie modlitwy. *SW.* 2. Rada zbawienna. *SW.*

Zbawić (dok.) — zbawiać (niedok.). I Formy jak: zabawić — zabawiać. II Składnia: Z. kogo, co — od czego, rzadko: czego (dawn.).

Zbawienie — zbawienny. Por. Zbawca.

Zwrot: jest w kim, w czym zbawienie.

W nim jednym zbawienie. *Sienk.*

Zbawienny—Składnia: 1) Z. dla kogo (gdy się wymienia osobę, która korzysta ze zbawiennego działania czego), 2) Z. na co (gdy się wymienia okoliczności, na których wypadek coś może się okazać zbawiennym). Por. Pożyteczny.

1. Sposób dla Ojczyzny zbawienny. *Sienk.* 2. Środek zbawienny na takie niedomagania. *Mp.*

Zbereźnik, nie: zbereżnik, ale: zbereźeństwo.

Zbędny = zbyteczny.

Zbić (dok.), nie: żbić (prow.)—zbijać (niedok.). I Formy jak: wybić — wybijać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — z czego = uderzając strącić kogo, co—z czego, 2) Z. co = bijąc stłoczyć, złączyć co, 3) Z. co = stłuc co, 4) Z. kogo — czym = oćwiczyć kogo — czym.

1. Zbił książę z siodeł trzech rycerzy. *Sienk. cyt. SW.* 2. Wszystko do kupy zbite. *SW.* 3. Zbić talerz, szklankę,... 4. Zbić kogo kijem. *SW.*

Zwroty: 1) zbić kogo z tropu, *SW* = wytrącić kogo z właściwego biegu myśli; 2) zbić czyjeś dowody, *SW* = obalić czyjeś dowody; 3) zbić mięso na zrazy, na befsztyk, *SW;* 4) zbijać bruki, bąki (rub.), *SW* = wałęsać się, próżnować; 5) zbić majątek, pieniądze, *SW* = uciułać majątek, pieniądze, 6) zbić kogo na kwaśne jabłko (rub.), *SW* = nabić komu biciem siniaków; 7) zbić nieprzyjaciela na łeb na szyję, *SW* = odnieść nad kim walne zwycięstwo; 8) zbić kogo z nóg = powalić kogo, pokonać.

8. Ułamek sekundy wystarczył, aby Kordysa zbić z nóg. *Goet.*

Zbiedniały, mlm (męsko-osob.) zbiedniali, ale: zbiednieli (3 os. lm).

Zbiednieć (dok.) — (niedok.) biednieć. Formy i składnia jak: biednieć.

Zbieg — Znaczenie i formy: 1) Z. = uciekinier; dlp tego zbiega, 2) Z. = zlanie się, złączenie się; dlp tego zbiegu.

Zbierać (się). Ob. Zebrać (się).

Zbieżność.

Zwroty: zbieżność zdań, poglądów, nastrojów.

Wskutek zbieżności nastrojów. *Żerom.*

Zbiór — Znaczenie: 1) Z. = zbieranie czego, 2) Z. = zbieranie się kogo, czego, 3) Z. = to, co zebrano. Por. Zbór.

1. Zbiór chmielu. *SW.* 2. Miejsce zbioru pułku. *SW.* 3. Zbiór rozporządzeń, przepisów.

Zbiórka — Znaczenie: 1) Z. = zbieranie, 2) Z. = zbieranie się.

1. Zbiórka zboża. 2. Na jutro wyznaczono zbiórkę całego zastępu.

Zbir, nie: żbir; dlp tego zbira.

Zbladnąć lub **zblednąć**, albo **zblednieć** (dok.) —(niedok.) bladnąć, blednąć, blednieć. Formy jak: bladnąć (blednąć, blednieć).

Zbladnął. *Mick.* Na te słowa jak trup zbladniał. *Stasz. cyt. SW.*

Zbliżenie — Znaczenie i składnia: 1) Z. (czyn.) kogo, czego — do kogo, do czego = przysunięcie kogo, czego — do kogo, do czego, 2) Z. (nijak.) = zbliżenie się.

Zwrot: za zbliżeniem czyim = gdy się ktoś zbliżył.

Za zbliżeniem podchorążego wszędzie się rozstępowali. *Małacz.*

Zbliżenie się.

Zwrot: za zbliżeniem się = za zbliżeniem.

Powstało całe towarzystwo za zbliżeniem się jego. *Berent.*

Zbliżony do kogo, do czego. Znaczenie: 1) Z. = utrzymujący z kim przyjazne stosunki, 2) Z. = podobny do kogo.

2. Coś zbliżonego do tęsknoty pociągnęło go naprzód. *Danił.*

Zbliżyć się (dok.) — zbliżać się (niedok.). I Formy: 1) zbliżę się, zbliżysz się, zbliży się, zbliżymy się,...; zbliż się! zbliżcie się!; zbliżywszy się; zbliżył się, 2) zbliżam się, zbliżasz się,...; zbliżaj się!; zbliżający się; zbliżał się, zbliżali się. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. do kogo, do czego = przysunąć się do kogo, do czego, 2) Z. ś. na co = zbliżywszy się znaleźć się na czym, 3) Z. ś. pod co = zbliżywszy się znaleźć się pod czym, 4) Z. ś. do kogo lub z kim (przen.) = wejść z kim w bliższe, zwykle przyjazne, stosunki.

1. Zbliżył się do mostu. *Prus.* Zbliżył się nieco do łóżka. *Ostr.* 2. Zbliżyła się na krawędź schodów. *Sierosz.* 3. Pełzając zbliżył się pod okop. 4. Na wsi łatwo jest zbliżyć się z ludźmi. *Nałk.*

Zbłaźnić się (dok.). I Formy: 1) zbłaźnię się, zbłaźnisz się, zbłaźni się, zbłaźnimy się,...; zbłaźnij się!, rzadko: zbłaźń się! (P. Gr.); zbłaźniony; zbłaźniwszy się; zbłaźnił się. II Składnia: Z. ś. czym.

Zborny (od: zbór).

Wyrażenie: punkt zborny.

Zborów (nazwa miasta) — zborowski.

Zbój — zbójca — zbójecki. Formy: 1) dlm tych zbójów, nie: zbói, 2) lp ten zbójca, tego zbójcy, temu zbójcy, tego zbójcę,..., lm ci zbójcy, tych zbójców,...

Zbór = kościół ewangelicki. Por. Zbiór; dlp tego zboru.

Zbrodnia, dlp tej zbrodni, dlm tych zbrodni.

Zwroty: 1) popełnić (spełnić) zbrodnię; 2) jest zbrodnią coś robić.

1. Spełniłeś największą zbrodnię. *Żerom.* 2. Zbrodnią byłoby nie posłać jej na uniwersytet. *Dąbr.*

Zbroja, dlp tej zbroi, dlm tych zbroi, rzadko: tych zbrój (P. Gr.).

Zbrojnie, rzadziej: zbrojno.

Zbrojny, nie: zbrójny. Składnia: Z. w co lub czym.

Ujrzałem męża zbrojnego w żelazo. *Krasiń.* Tłuszcza zbrojna w cepy, widły i kosy. *Małacz.* Tysiącem dział zbrojny. *Mick.*

Zbrudzić (dok.) — (niedok.) brudzić. Formy i składnia jak: brudzić.

Zbrzęknąć (dok.)—(niedok.) brzęknąć. Formy i składnia jak: brzęknąć.

Zburzyć (dok.) — (niedok.) burzyć. Formy i składnia jak: burzyć.

Zbyć (dok.) — zbywać (niedok.). I Formy jak: być — bywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. czego = pozbyć się czego, 2) Z. kogo — czym = poprzestać wobec kogo — na czym, 3) Z. (nieosob., zwykle w postaci niedok.) komu — na czym = komuś czegoś brakuje (PJ. 1, 89, Kr. 1, 35), 4) Z. (nieosob., zwykle w postaci niedok.) komu—czego = ktoś ma nadmiar czego (PJ. 1, 89).

1. Zbądź pychy. *Krasiń.* 2. Zbywał ją szczegółami. *Żerom.* Zbyła te słowa milczeniem. *Dąbr.* Zbywałeś mnie żartami. *Iwasz.* 3. Zbywa nam na jednym z najskuteczniejszych środków. *St. Potoc.* Rycerzowi i jego czeladzi na niczym nie zbywało. *Sienk.* Może nie zbywać na tym. *Dąbr.* 4. Zbywa mu czasu. *PJ. 1, 89.*

Zbyt (rzeczow.) na co; dlp tego zbytu.

Zbyt (przysł.) dobry, zły, mądry, głupi na co.

Zbytni = zbyteczny. Por. Zbytny.

Zbytnie — zbytnio. Znaczenie: 1) zbytnio = zanadto, nadmiernie, 2) zbytnie: a) = swawolnie, b) = (rzadko) zbytnio.

1. Telimena zbytnio do zalotów skora. *Mick. 2a.* Zachowywał się zbytnie. b. Tu zbytnie wielka pór czasu zmienność. *Stasz.*

Zbytny = lubiący zbytki, swawolny. Por. Zbytni.

Zbywający. Ob. Brakujący.

Zdać (dok.) — zdawać (niedok.). I Formy jak: dać — dawać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — komu, czemu = przekazać kogo, co — komu, czemu, 2) Z. kogo, co — na kogo, na co = zepchnąć, zrzucić kogo, co — na kogo, na co.

Zwroty: 1) zdawać kogo, co na łaską losu; 2) zdawać komu służbę = przekazywać czynności służbowe swemu następcy; 3) zdawać pracę, czynność,... na kogo = powierzać komu pracę, czynność; 4) zdawać coś na kogo = powierzać coś komu; 5) zdawać egzamin; 6) zdawać (egzamin) u profesora lub przed profesorem (nie: do profesora). *JP. 14, 186;* 7) zdawać sobie sprawę z czego, nie: zdawać sobie co.

1. Kiedy mogła zdać jaką czynność na kogo... *Dąbr.* 4. Zdaj to na mnie, ja może kogo wynajdę. *Sienk.* 7. Możemy zdać sobie dokładnie sprawę z obrazu walki (nie: zdać sobie obraz walki). *Cyt. PJ. 9, 103.*

Zdać się (dok.) — zdawać się (niedok.). I Formy jak zdać — zdawać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. na kogo, na co = powierzyć się komu, czemu, 2) ktoś Z. ś. być czymś (osob.) lub Z. ś. (nieosob.), że ktoś jest czymś, 3) ktoś Z. ś. coś robić (osob.) lub Z. ś. (nieosob.), że ktoś coś robi.

1. Na niego we wszystkim się zdajemy. *Sienk.* Zdać się na wolę jego. *Bartk.* Zdałbym się na pani gust. *Grusz.* 2. Świat cały zdaje się być zatopionym w zadumie. *Przybysz.* Zdał się być duchem mrozu. *Żerom.* Nie zdawał się być tą sytuacją zaskoczony. *Nałk.* Uśmiech zdawał się być rozumiejącym coś. *Dąbr.* 3. Wszyscy zdają mi się mieć nieco zasługi. *Mick.* Zdało się, że się udobruchał. *Mick.* Zdała się ogarniać główki niemowląt. *Mick.* W duszy Anki zdawał się panować nieczysty dzień. *Dąbr.* Zdawał się nie poświęcać tej sprawie uwagi. *Nałk.*

Zwroty: 1) zdawać się na czyją łaskę; 2) coś się na nic nie zdaje = coś się psu na budę nie zdaje (rub.).

1. Zdajmy się na łaskę. *Krasiń.* 2. To się na nic nie zdało. *Sienk.* To się psu na budę nie zdało. *Sierosz.*

* **Zdania podrzędne dopełniające** zastępują dopełnienie zdania i tak jak dopełnienie odpowiadają na pytania przypadków zależnych: k o g o ?, c z e g o ?, k o m u ?, c z e m u ?,... Np. Czego swoim rozumem i pracą nie dostaniesz, tego nie wymodlisz. Nie wiem, co się ze mną dzieje. Twoje serce poczciwe nie umie uczuć, ile jest piekła w obrażonej dumie. Widzicie, że w dobrym jestem towarzystwie.

Zdania dopełniające, tak samo jak dopełnienia, zależą od czasowników, przymiotników lub rzeczowników odsłownych. Np. Nie wiem, co się stało dalej. Ciekawy jestem, co o mnie piszą. Wtem doszła go wiadomość o owym doniesieniu Ibrahima, jakoby Jan skrył się przed nim.

Niekiedy zdania dopełniające używane bywają po wyrażeniach nieosobowych, składających się z rzeczownika w połączeniu ze słowem posiłkowym: b y ć, które w czasie teraźniejszym bywa zazwyczaj opuszczane. Np. Żal mi teraz często, że ta władza marzeń zagasła we mnie.

Zdania dopełniające łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków względnych lub spójników (że, iż, żeby, aby, ażeby, by) albo bezpośrednio i wtedy zaczynają się od zaimków lub wyrazków pytajnych.

* **Zdania podrzędne okolicznikowe celu** zastępują okoliczniki celu zdania nadrzędnego i tak jak one odpowiadają na pytania: p o c o ?, w j a k i m c e l u ?. Np. Staruszka śpieszyła do ławki, by spocząć i kosz na niej położyć. Pistolety dobrze osłoń, że-

by proch nie zwilgotniał. Zdania okolicznikowe celu łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: b y, a b y, ż e b y, a ż e b y.

Orzeczenie w zdaniu celowym ma formę trybu przypuszczającego, jeśli jednak podmiot w zdaniu celowym i nadrzędnym jest jednakowy, to orzeczenie zdania celowego może być użyte także w formie bezokolicznika.

* **Zdania podrzędne okolicznikowe czasu** zastępują okoliczniki czasu zdania nadrzędnego i tak jak one odpowiadają na pytania: k i e d y?, d o k ą d?, j a k d a w n o?, j a k d ł u g o?, d o p ó k i?. Odpowiednikami zdań czasowych w zdaniach nadrzędnych bywają wyraźne lub domyślne zaimki przysłówkowe wskazujące: w t e d y, w t e n c z a s, w ó w c z a s, w n e t, j u ż, p ó t y, d o p ó t y, t a k d ł u g o itp. Np. Pan Bóg, kiedy karę na naród przypuszcza, odbiera naprzód rozum od obywateli. Niemało czasu już przeszło, jak ogary wpadły w otchłań lasu. Nim słońce wzejdzie, rosa oczy wyje. Naród żyje, dopóki język jego żyje.

Zdania czasu łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: k i e d y, g d y, l e d w i e, z a l e d w i e, n i m, z a n i m, a ż, p ó k i, d o p ó k i, d o p ó k i n i e,...

Czynność zdania czasowego może być współczesna z czynnością zdania nadrzędnego, może ją poprzedzać lub po niej następować. Np. Nie czas żałować róż, gdy lasy płoną. On mnie z opieki nie wypuścił, aż człowiekiem zrobił. Ledwie zasnął smacznie a głęboko, gdy zbudził go huk działa.

* **Zdania podrzędne okolicznikowe miejsca** zastępują okoliczniki miejsca zdania nadrzędnego i tak jak one odpowiadają na pytania: g d z i e?, s k ą d?, o d k ą d?, j a k d a l e k o?. Odpowiednikami zdań okolicznikowych miejsca w zdaniach nadrzędnych bywają wyraźne lub domyślne zaimki przysłówkowe wskazujące: t u, t a m, s t ą d, d o t ą d, t ę d y, t a m t ę d y itp. Np. Gdzie były ludne rynki, dziś tam rosną grzyby. Dokąd ty dążysz, i my dążymy.

Zdania okolicznikowe miejsca łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków przysłówkowych względnych: g d z i e, k ę d y, s k ą d, d o k ą d itp.

* **Zdania podrzędne okolicznikowe przyczyny** zastępują okoliczniki przyczyny zdania nadrzędnego i tak jak one odpowiadają na pytania: c z e m u?, d l a c z e g o?, z j a k i e g o p o w o d u?, p r z e z c o?, z a c o? Np. Morze burzyło się, ponieważ przypływ wzbierał. Ostęp zwał się zamczyskiem, gdyż niegdyś stał tam zamek.

Zdania przyczynowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: ż e, i ż, g d y ż, p o n i e w a ż.

Zdania przyczynowe ze spójnikiem: g d y ż kładą się zawsze po zdaniu nadrzędnym.

* **Zdania podrzędne okolicznikowe sposobu** zastępują okoliczniki sposobu i tak jak one odpowiadają na pytania: j a k?, j a k i m s p o s o b e m?. Odpowiednikiem zdania sposobu w zdaniu nadrzędnym bywają wyraźne lub domyślne zaimki przysłówkowe wskazujące: t a k, t a k s a m o. Np. Jak kto sobie pościele, tak się wyśpi. Czasem natężam tak moją imaginację, że was widzę.

Sposób wykonywania czynności zdania nadrzędnego wyrażamy albo przez porównanie, albo przez oznaczanie jego skutku, stąd też zdania sposobu bywają porównawcze albo skutkowe. Np. Jak kto sobie pościele, tak się wyśpi. Czasem natężam tak moją imaginację, że was widzę.

Zdania sposobu porównawcze łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimka przysłówkowego względnego: j a k, a zdania sposobu skutkowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: ż e, i ż, ż e b y, a ż e b y, b y,...

* **Zdania podrzędne okolicznikowe stopnia** zastępują okoliczniki stopnia zdania nadrzędnego i tak jak one odpowiadają na pytania: j a k?, j a k b a r d z o?, w m i a r ę c z e g o j a k?, o i l e?. Np. W pół godziny tak było głucho w całym dworze, jako po zadzwonieniu na pacierz w klasztorze. Wieś spała tak głęboko i spokojnie, że przez pootwierane okna słychać było chrapanie.

Zdania okolicznikowe stopnia bywają porównawcze lub skutkowe. Np. Im bliżej był domu, tym wolniej szedł i ciężej. Ogień tak mocno przypiekał, że musiałem cofnąć się o kilka kroków.

Zdania okolicznikowe stopnia porównawcze łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków przysłówkowych względnych: j a k, w m i a r ę j a k, i m, a zdania okolicznikowe stopnia skutkowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą spójników: ż e, i ż, ż e b y, a ż e b y, a b y, b y, n i ż, n i ż e l i, a n i ż e l i.

* **Zdania podrzędne okolicznikowe warunku** są pewną odmianą zdań przyczynowych, wyrażają warunek, czyli przyczynę konieczną i dostateczną. Np. Obłoki szybko się rozpierzchają, jeżeli w górze wieje silny wiatr.

Zdania warunkowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi albo za pomocą spójników: j e ś l i, j e ż e l i, j e ś l i b y, j e ż e l i b y, k i e d y, g d y, g d y b y, j a k, j a k b y, ż e b y, b y l e b y, c h y b a b y, albo bezpośrednio np. Gdybym podstarzał dziesiątym krzyżykiem, w smutne schroniłbym się dąbrowy. Wygraj w polu, a wygrasz i w sądzie. Cechą zewnętrzną, po której można poznać zdania warunkowe bezspójnikowe, jest ich miejsce: kładą się one zawsze przed

zdaniami nadrzędnymi. Drugą ich cechą zewnętrzną jest właściwa ich forma pytania bądź rozkazu. Np. Da li Bóg doczekać, będziemy mieli ładne zbiory. Wygraj w polu, wygrasz w sądzie.

Zdania warunkowe mogą być: 1) rzeczywiste, gdy oznaczają warunek rzeczywisty, np. Rębajło wszędzie tęsknił i czuł się niezdrowym, jeżeli nie oddychał powietrzem zamkowym, 2) możliwe, gdy oznaczają warunek możliwy, przypuszczalny, np. Chciałem ten sprzęt w dziedzictwie zachować dla dzieci, jeślibym się ożenił, 3) nierzeczywiste, gdy oznaczają warunek, niezgodny z rzeczywistością, np. Głupi niedźwiedziu, gdybyś w mateczniku siedział, nigdy by się o tobie Wojski nie dowiedział. W zdaniach warunkowych rzeczywistych używa się trybu orzekającego, a w zdaniach warunkowych możliwych i nierzeczywistych — trybu przypuszczającego. Zdania warunkowe, zaczynające się od spójnika: byleby, wyrażają zastrzeżenie. Zastrzeżenie to jest również pewnego rodzaju warunkiem, bo wskazuje na przyczynę konieczną, bez której, wedle osoby mówiącej, nie może się spełnić czynność, wyrażona w zdaniu nadrzędnym. Np. Wszędzie się znajdzie rozum, byleś szukał.

Zdania zaczynające się od spójników: chyba, chybaby, chyba że, wyrażają warunek wykluczający, tj. taki, który wyłącza wszystkie inne warunki. Np. Nie opuszczę cię, chybabyś mię wypędził.

* **Zdania podrzędne orzecznikowe** zastępują orzecznik rzeczowny lub przymiotny zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: kim jest? czym jest? jaki, jaka, jakie jest? Np. Tym będzie wiek dojrzały, czym się wyda młody. Nie byłem zawsze taki, jak jestem.

Zdania orzecznikowe rzeczowne łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków względnych: kto, co. Odpowiednikami tych zaimków w zdaniu nadrzędnym bywają zaimki wskazujące: ten, ta, to. Zaimki te bywają w takich połączeniach zawsze orzecznikami rzeczownymi zdania nadrzędnego i dlatego przybierają formę narzędnika, rzadziej mianownika. Np. Jestem tym, czym być powinienem. Był on dla mnie tym, czym starszy brat dla rodzeństwa.

Zdania orzecznikowe przymiotne łączą się ze zdaniami nadrzędnymi albo za pomocą zaimków względnych, albo za pomocą spójników: że, żeby, ażeby, aby, by. Zdania orzecznikowe względne są zdaniami porównawczymi, a zdania orzecznikowe spójnikowe zdaniami skutkowymi. Np. Nie byłem zawsze taki, jak jestem. Jakie życie, taka śmierć. Położenie było takie, że nie podobna było odmówić.

* **Zdania podrzędne podmiotowe** zastępują podmiot zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: kto? co? Np. Kto nie dotknął ziemi ni razu, ten nigdy nie może być w niebie. Kogo pocieszyć jeszcze ludzie mogą, nie jest zupełnie nieszczęśliwym. Wszystko mi jedno, gdzie i kiedy zginę. To pewna, że morza niegdyś wznosiły się wyżej.

Zdania podmiotowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków względnych, za pomocą spójników (że, żeby, ażeby, aby, by) i jeśli są zdaniami pytającymi, bezpośrednio.

Zdania podmiotowe pytające używają się po wyrażeniach nieosobowych: wiadomo, nie wiadomo, pewna (rzecz), niepewna (rzecz) itp.

Zdania podmiotowe spójnikowe zależą przeważnie od zdań bezpodmiotowych. Np. Zdaje mi się, że już tak długo żyłem. Żeby Sędzia był ciężki dla szlachty, nie prawda. Nieraz się zdarza, że i pies pana w rękę ukąsi.

Uwaga. Wyrażenia nieosobowe, od których zależą zdania bezpodmiotowe, jak w ogóle wyrażenia nieosobowe, składają się ze słów posiłkowych i bezokoliczników, rzeczowników lub przysłówków (nigdy nie: przymiotników), błędnymi więc są takie zdania jak: pewnym jest, że przyjdzie; wiadomym jest, że ziemia obraca się koło słońca. Zdania takie powinny mieć formę: pewna (lub: pewnie), że przyjdzie; wiadomo, że ziemia obraca się koło słońca.

* **Zdania podrzędne przedmiotowe.** Ob. *Zdania podrzędne dopełniające.

* **Zdania podrzędne przydawkowe** zastępują przydawki zdania nadrzędnego i tak jak przydawki odpowiadają na pytania: jaki? jaka? jakie? który? czyj? ile? Odpowiednikami zdań przydawkowych w zdaniach nadrzędnych bywają wyraźne lub domyślne zaimki wskazujące: ten, taki, tyle. Np. Zaczęła się ta prędka, zmieszana rozmowa, w której lat kilka dzieje chciano zamknąć w słowa krótkie i poplątane. Pamiętam czasy, kiedy do ojczyzny pierwszy raz zawitała moda francuszczyzny. Serce jej ściskała obawa, czym będzie konie karmić. Gdybym kiedy dożył tej pociechy, żeby te księgi zbłądziły pod strzechy. Zdania przydawkowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków względnych, spójników (że, żeby, ażeby, aby, by) i jeśli są pytające, bezpośrednio.

Zdania przydawkowe zastępują przydawki zdania nadrzędnego tak jak przydawki odnoszą się zawsze do rzeczownika i tym się różnią od zdań okolicznikowych, które zastępując okoliczniki, łączą się z czasownikami. Np. Na dworze, gdzie przed chwilą tyle było krzyku, teraz pusto i głucho. Każdy, gdzie chce, wchodzi. Przykład pierwszy zawiera zdanie przydawkowe określające

rzeczownik: na dworze; w przykładzie drugim występuje zdanie okolicznikowe, określające: wchodzi.

Zaimek przysłówkowy, rozpoczynający zdanie przydawkowe, można zawsze zastąpić odpowiednią formą zaimka przymiotnikowego lub rzeczownikowego. Np. Na dworze, gdzie (w którym) przed chwilą tyle było krzyku, teraz pusto i głucho. W zdaniach okolicznikowych zamiana taka jest niemożliwa, tutaj bowiem zaimek przysłówkowy odnosi się do czasownika.

* **Zdania podrzędne przyzwalające** wyrażają przyczynę, która pociąga za sobą skutek wprost przeciwny niż ten, którego można by się spodziewać. Np. Rębajło nosił wielki pęk kluczy za pasem, choć nie miał co otwierać.

Zdania przyzwalające tak jak zdania warunkowe, łączą się ze zdaniami nadrzędnymi albo za pomocą spójników (choć, choćby, chociaż, chociażby, acz, aczkolwiek, jakkolwiek, lubo), albo bezpośrednio. Np. Chociaż głodni byli, pojadali wolno. Osoba jej, jakkolwiek uczyniła na nim dobre wrażenie, była mu obojętną. Nie siać chwastu, a rodzi się. Rzuć chleb i sól poza siebie, a zawsze przed tobą będzie.

Zdania przyzwalające łączności bezpośredniej kładą się zawsze przed zdaniami nadrzędnymi i mają formę rozkazu. Zdania przyzwalające wyrażają fakt rzeczywisty lub też tylko przypuszczenie. W wypadku pierwszym używamy trybu orzekającego, w wypadku drugim — trybu przypuszczającego.

Zdanie, dlp tego zdania, dlm tych zdań.

Zwroty: 1) przywieść (! rus.) zdanie = przytoczyć zdanie. *Krasn. 74;* 2) zasięgać czyjegoś zdania; 3) mieć zdanie o kim, o czym; 4) wyrobić sobie zdanie o kim, o czym; 5) być zdania o kim, o czym; 6) być zdania, że... = sądzić, że..., 7) dzielić, podzielać czyjeś zdanie, 8) być tego samego zdania; 9) nie ma dwóch zdań, że... = nie ma wątpliwości, że...; 10) podług (według) zdania czyjegoś.

2. Młodzież nieraz jego zasięgała zdania. *Mick.* 3. W tej sprawie nie miał zdania. *Nałk.* 4. Potrafiłam sobie wyrobić zdanie o opinii świata. *Zapol.* Wyrobiłem sobie własne zdanie. *Kad.* 6. Była zdania, że tu Szwajcarzy wybudowaliby hotele. *Nałk.* 8. Jestem tego samego zdania. *Dąbr.* 9. Nie ma dwu zdań, że... *Dąbr.* 10. Podług zdania mieszkańców Kamczatki grzmoty pochodzą od rozpuszczonych włosów duchów powietrznych. *Kołłąt.*

Zdarzony = udany.

Chleb zdarzony. *PJ 1, 102.*

Zdarzyć się (dok.) — zdarzać się (niedok.). Formy jak: wydarzyć się — wydarzać się.

Zdatny dla kogo — do czego (nie: dla czego) lub na co. Por. Pożyteczny.

Zaraz się pokazało, do czego zdatny. *Sienk.* Zdatna jest do wszystkiego. *Dąbr.* Do wybitki był zdatniejszy. *Kunc.* Zdatny do użytku. Zdatny na opał.

Z dawien dawna = od najdawniejszych czasów.

Z dawien dawna o ten lud się troszczył. *Sierosz.*

Zdawkowy — Znaczenie: 1) Z. = zdawany, dowolny (o monecie), 2) Z. = (przen.) gorszy, podlejszy.

2. Zdawkowa uprzejmość.

Zdążyć (dok.) — zdążać (niedok.). Formy i składnia jak: podążyć — podążać.

Zdechać (!) = zdychać.

Zdechnąć (dok.) — zdychać (niedok.). Formy: 1) zdechnie, zdechnij!; zdechł, nie: zdechnął, 2) zdycha; zdychaj!; zdychający; zdychał.

Zdecydować się (dok.) — (niedok.) decydować się. Formy i składnia jak: decydować się.

1. Zdecydowała się na odpowiedź. *Zapol.* Zdecydował się na ten krok (nie: do tego kroku). *IKC.* 2. Długo nie mogłam zdecydować się podejść do biurka. *Zapol.*

Zdefraudować (dok.) = sprzeniewierzyć. Ob. Defraudować.

Zwrot: zdefraudować co na szkodę czyją (!) = zdefraudować co u kogo lub w czym. *Kr. 1, 61.*

Skarbnik zdefraudował w Towarzystwie... (nie: na szkodę Towarzystwa). *Cyt. Kr. 1, 62.*

Zdejmować, nie: zdejmywać, ani: zdejmać. Ob. Zdjąć.

Zdemolować (dok.) = zniszczyć, zburzyć. Ob. Demolować (niedok.).

Salę zdemolowano, meble połamano, obrazy porznięto. *Cyt. Kr. 1, 209.*

Zdemontować (dok.) — (niedok.) demontować. Ob. Demontować.

Zdenerwowanie.

Zwrot: wpadać w zdenerwowanie.

Wpadają w zdenerwowanie. *Małacz.*

Zdeptać (dok.), nie: zdepnąć. Formy i składnia jak: deptać.

Zaprzysiągł sobie zdeptać nogami pana Wołodyjowskiego. *Sienk.*

Zderutowany (!) = stropiony, zmieszany. Ob. Derutować.

Zderzenie (się).

Zwrot: zderzenie (się) pociągów.

Zdezawuować (!). Ob. Dezawuować.

Zdębieć (dok.) — (niedok.) dębieć. Formy jak: dębieć.

Zdębiała obaczywszy pachciarza. *Wikt.*

Zdjąć (dok.) — zdejmować (niedok.), nie: zdejmywać, ani: zdejmać. I Formy jak: wyjąć — wyjmować; zdejmij lub zdejm! II Składnia: Z. co — z kogo, z czego.

Panie zdejmowały z siebie narzutki. *Zapol.*

Zdjęty.

Zwroty: zdjęty, ciekawością, pragnieniem, strachem, litością...

Zdjęty trwogą, strachem i okropnością. *Żerom.* Zdjęty litością serdecznie powitał. *Wikt.*

Zdmuchnąć (dok.) — zdmuchiwać (niedok.). I Formy: 1) zdmuchnąć, jak: dmuchnąć. Ob. Dmuchać, 2) zdmuchuję, zdmuchujesz...; zdmuchuj!; zdmuchujący; zdmuchiwany; zdmuchiwał. II Składnia: Z. co — z czego — czym.

Zdobić (niedok.). I Formy: zdobię, zdobisz, zdobi, zdobimy...; zdób! zdóbcie!; zdobiący;

zdobiony; zdobił. II Składnia: Z. kogo, co—czym.

Zdobycz — Znaczenie: 1) Z. = zdobywanie kogo, czego, 2) Z. = to, co się zdobywa.

1. Zadowalał się zdobyczami kobiet, które same szukały pierwszej lepszej okazji. *Goet.*

Zdobyć (dok.)—zdobywać (niedok.). I Formy jak: być — bywać. II Składnia: 1) Z. co — od kogo = wydobyć, wydostać co — od kogo, 2) Z. co — na kim = złupić co = na kim, 3) Z. na czym (!) = zyskać na czym.

2. Nieco grosiwa, które się zdobyło na nieprzyjaciołach. *Małacz.* 3. Atak zyskał (nie: zdobył) na terenie. *Cyt. Kr. 1, 60.*

Zdobyć się (dok.)—zdobywać się (niedok.). I Formy jak: zdobyć — zdobywać. II Składnia: Z. ś. na co = wysilić się na co.

Zdobyłam się nagle na odwagę. *Zapol.* Nie zdobyła się na męstwo. *Siedl.* Zdobył się na wyrazy pociechy. *Goet.* Nie mogła się zdobyć na żaden wniosek. *Grusz.*

Zdobywca czego. Formy: lp ten zdobywca, tego zdobywcy, temu zdobywcy, tego zdobywcę, zdobywco..., lm ci zdobywcy, tych zdobywców...

Inne przedsięwzięcia Bolesława są to raczej sprawy zdobywcy. *Mochn.*

Zdolność. Ob. Niezdolność. Składnia: 1) Z. czego = umiejętność czego, faktyczna zdolność wykonywania czego (gdy się wymienia czynności, które dzięki nabytej lub wrodzonej umiejętności już się wykonywało), 2) Z. do czego = predyspozycja do czego, potencjalna zdolność wykonywania czego (gdy się wymienia czynności, które dzięki nabytej lub wrodzonej zdolności ma możność wykonywać).

1. Nie miała zdolności wspomnień ani żalów. *Iwasz.* 2. Wy macie zdolność do języków. *Reym.* Ograniczony w zdolności do działania. *Kod. Cyw. Rodzina.*

Zwroty: 1) zdolność procesowa. *Kod. Post. Cyw.;* 2) zdolność robienia czegoś, nie: zdolność robić coś; 3) wykazywać zdolności.

2. Zdolność unikania (nie: unikać). *PJ 9, 147.*

Zdolny, nie: zdólny. Składnia: 1) Z. do czego, 2) Z. co robić.

1. Nie jest zdolna do miłości. *Święt.* Mają mię za lizusa, zdolnego do zdrady. *Sierosz.* Nie był zdolny do żadnej pracy. *Wikt.* 2. Zbudować nic jeszcze nie jesteśmy zdolni. *I. Dąbr.* Była zdolna dać się owładnąć każdej pracy. *Dąbr.*

Zdołbunów — zdołbunowski.

Zdrada kogo, czego.

Zwroty: 1) kuć zdradę. *SF;* 2) knuć zdradę.

Zdradzić (dok.)—zdradzać (niedok.). I Formy: 1) zdradzę, zdradzisz, zdradzi, zdradzimy...; zdradź! zdradźcie!; zdradzony; zdradziwszy; zdradził, 2) zdradzam, zdradzasz...; zdradzaj!; zdradzający; zdradzany; zdradzał, zdradzali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo = nie dochowywać wiary, opuszczać, odstępować kogo, 2) Z. kogo, co = wydawać potajemnie kogo, co, 3) Z. co lub Z., że = ujawniać, objawiać, okazywać (użycie to, choć nieraz potępiane, nie jest niepoprawne, bo w takim znaczeniu używają tego czasownika bardzo często najwybitniejsi pisarze).

3. Zdradzają niedostatek głębszej uwagi i nieznajomość przedmiotu. *Mochn.* Schyliła się, ażeby wzruszenia nie zdradzić. *Sienk.* Kibić jej i cera zdradzały słabość fizyczną. *Orzesz.* Wyraźnie zdradza zrzędzące usposobienie. *Zapol.* (Wygląd), który nie zdradzał przynależności do inteligencji. *Perz.* Niemcewicz począł zdradzać zaniepokojenie. *Berent.* Baśka nie zdradzała wybitnych zdolności. *Małacz.* Nie zdradzała szczególnych głębin ducha. *Dąbr.* żaden muskuł twarzy nie zdradza, że się płacze. *Przybysz.*

Zdradzić się (dok.) — zdradzać się (niedok.). I Formy jak: zdradzić — zdradzać. II Składnia: Z. ś. z czym — przed kim.

Z tym właśnie zdradził się Teofil. *Parand.* Nie zdradziła się ze swymi podejrzeniami przed tamtymi. *Natk.*

Zdrajca, tego zdrajcy, temu zdrajcy, tego zdrajcę, zdrajco! tym zdrajcą, o tym zdrajcy; lm ci zdrajcy, tych zdrajców, tym zdrajcom...

Zdrapać (dok.) — zdrapywać (niedok.). I Formy jak: oddrapać — oddrapywać. II Składnia: Z. co — z czego.

Zdrętwiały, lm (męsko-osob.) zdrętwiali, ale: zdrętwieli (3 os. lm.).

Zdrętwieć (dok.)—(niedok.) drętwieć. Formy i składnia jak: drętwieć.

Zdrowaś Maria (ndm) lub Zdrowaś Maria, Zdrowaś Marii..., Zdrowaś Marię, Zdrowaś Marią...

Między Ojczenaszem a Zdrowaś Maryją. *Mick.*

Zdrowie — zdróweczko (PJ 1, 130), nie: zdrówieczko.

Jak się pan ma, jakże zdróweczko? *Reym.*

Zwroty: 1) coś komu jest na zdrowie; 2) coś komu idzie na zdrowie; 3) coś szkodzi komu na zdrowie lub na zdrowiu; 4) zapadać na zdrowiu; 5) źle się czuć na zdrowiu lub ze zdrowiem; 6) poprawiać się na zdrowiu (nie: w zdrowiu), ale: poprawa w zdrowiu lub na zdrowiu; 7) coś kogo kosztuje dużo zdrowia; 8) niech komu Pan Bóg da zdrowie = niech się komu dobrze powodzi; 9) pić, spełniać, wznosić czyjeś zdrowie; 10) końskie zdrowie = żelazne zdrowie.

1. Niech im będzie na zdrowie! *Sienk.* 2. Niechże mu idzie na zdrowie! *Bartk.* 3. Ryby i kawior poczęły szkodzić na zdrowiu wszystkim. *Żerom.* 4. Zapadał na zdrowiu. *Sienk.* 5. źle się czuła ze zdrowiem. *Dąbr.* 7. Takie wizyty dużo mnie zdrowia kosztują. *Zapol.* 8. Niech im Bóg da zdrowie! *Sienk.* 9. Zaczął pić na umór, wznosząc jakieś tajemnicze zdrowia. *Goet.* Spełniano zdrowia żywych, pito za poległych. *Małacz.* 10. Trzeba mieć końskie zdrowie. *Makusz.*

Zdrowieć (niedok.) — wyzdrowieć (dok.) lub ozdrowieć. Formy: 1) zdrowieję, zdrowiejesz...; zdrowiej!; zdrowiejący; zdrowiał, zdrowieli, 2) wyzdrowieć, ozdrowieć jak: zdrowieć.

Zdrowy (zdrów). Por. Ciekawy. Godny. Gotowy. Pewny. Winny. I Formy i zakres ich użycia: formy: zdrów używamy tylko w rzeczowniku lub okolicznikowej przydawce; formy: zdrowy używamy bez jakichkolwiek ograniczeń. II Składnia: Z. od czego.

Od wody i papierosisków zdrów nikt nie będzie. *Ostr.*

Zwroty: 1) zdrowy jak ryba (w wodzie); 2) czuć się zdrowym; 3) żartuj zdrów! = mów co

chcesz, ale nie będę ci wierzył, uważając to, co mówisz, za żarty.
1. Zdrów jak ryba w wodzie. *Weyss.* 2. Czuję się zdrów jak nigdy. *Dąbr.* 3. Żartuj zdrów! *Żerom.*

Zdrożony = zmęczony drogą.

Zdrój, dlp tego zdroju, dlm tych zdrojów.

Zdruzgotać (dok.) — (niedok.) druzgotać. Formy i składnia jak: druzgotać.

Zdrzemnąć się = zapaść na chwilę w drzemkę. Formy: zdrzemnę się, zdrzemniesz się...; zdrzemnij się!; zdrzemnąwszy się; zdrzemnął się, zdrzemnąłem się.

Zdumić (dok.) — zdumiewać (niedok.). I Formy: 1) zdumię, zdumisz, zdumi, zdumimy...; zdum!; zdumiony; zdumił, 2) zdumiewam, zdumiewasz...; zdumiewaj!; zdumiewający; zdumiewany; zdumiewał. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zdumieć się (dok.) — zdumiewać się (niedok.). I Formy: 1) zdumieję się, zdumiejesz (się)...; zdumiej się!; zdumiały, zdumiali (lm męsko-osob.); zdumiał się, zdumieli się, 2) zdumiewam się, zdumiewasz się...; zdumiewaj się!; zdumiewający się; zdumiewał się. II Składnia: Z. ś. czym, rzadziej: czemu lub nad czym.
Zdumiałem się jego zuchwalstwem. *Mp.* Zdumiał się piękności spojrzenia tego chłopowiny. *Żerom.* Zdumieli się nad zuchwalstwem. *Sienk.*

Zdumienie nad kim, nad czym.
Mimo zdumienia nad jego sposobem reagowania. *Grusz.*
Zwroty: 1) wprawiać kogo w zdumienie; 2) pogrążać kogo w zdumienie; 3) nie móc wyjść ze zdumienia; 4) ku zdumieniu czyjemuś coś robić.
1. Ruch wprawiający w zdumienie. *Dyg.* Każdy napotkany szczegół wprawiał go w zdumienie. *Wikt.* 2. W głębsze pogrążał go zdumienie. *Żerom.* 3. Nie mogła wyjść ze zdumienia. *Makusz.* 4. Ku zdumieniu kolegów zapisał się na filozofię. *Żerom.*

Zdumiony kim, czym.
Zdumiony tym, co się stało. *Prus.*

Zdusić (dok.) — (niedok.) dusić. Formy i składnia jak: dusić.

Zdwoić (dok.) — (niedok.) dwoić. Formy jak: dwoić.

Zdybać (dok.). I Formy: 1) zdybię, zdybiesz..., nie: zdybam..., ale: zdybaj! lub zdyb!; zdybany; zdybawszy; zdybał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo = przyłapać, schwytać kogo znienacka, 2) Z. kogo = (!) spotkać kogo. Kr. 2, 205.

Zdybać się z kim (! prow.) = spotkać się z kim. Kr. 2, 205.

Zdychać (niedok.) (nie: zdechać)—zdechnąć (dok.). Formy: 1) zdycham, zdychasz...; zdychaj!; zdychający; zdychał, 2) zdechnę, zdechniesz...; zdechnij!; zdechnąwszy; zdechł.

Zdziałać (dok.). I Formy jak: działać. II Składnia: Z. co.

Zdziczały, lm (męsko-osob.), zdziczali, ale: zdziczeli (3 os. lm).

Zdziczeć (dok.) — (niedok.) dziczeć. Formy jak: dziczeć.

Zdzielić (tylko w postaci dok.). I Formy jak: dzielić. II Znaczenie i składnia: Z. kogo — czym (rub.) = uderzyć kogo—czym.
Wałacha zdzieliłem kilka razy uździenicą. *Strug.* Niech pani zdzieli butem po łbie zięcia. *Makusz.*

Zdzierać (PA), nie: ździerać, ani: zdzirać. Ob. Zedrzeć.

Zdzierać się = zniszczyć się.
Ludzie się zdzierają zupełnie. *Strug.*

Zdzierca (PA), nie: ździerca. Formy: lp ten zdzierca, tego zdziercy, temu zdziercy, tego zdzierca, zdzierco!..., lm ci zdziercy, tych zdzierców...

Zdzisław (PA), nie: Ździsław.

Zdziwić (dok.) (PA), nie: ździwić — (niedok.) dziwić. Formy i składnia jak: dziwić.

Zdziwienie. Ob. Zdumienie.
Zwroty: 1) wprawiać kogo w zdziwienie; 2) ze zdziwienia (rzadziej: od zdziwienia) coś robić; 3) ku zdziwieniu czyjemuś coś robić.
2. Wszyscy gęby od zdziwienia otworzą. *Sierosz.* 3. Na drugi dzień ku powszechnemu zdziwieniu żaden pies nie tknął jadła. *Wikt.*

Zebra (nazwa zwierzęcia), nie: żebra; tej zebry, tej zebrze, tę zebrę...

Zebrać (dok.) — zbierać (niedok.). I Formy jak: odebrać — odbierać. II Składnia: Z. kogo, co.
Zwrot: zebrać (z domyśl.: siły) na odwagę = zebrać się na odwagę, wysilić się na odwagę.
Zebrawszy na odwagę zrobiłam mu wymówkę. *Zapol.*

Zebrać się (dok.) — zbierać się (niedok.). I Formy jak: zebrać — zbierać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. do czego = przygotowywać się do czego, 2) Z. ś. na co (nieosob.) = zanosi się na co.
1. Zbiera się do odbudowania swojego stanu majątkowego. *Siedl.* Zaczął się zbierać do wyjścia. *Dąbr.* 2. Zbierało się na burzę. *Sienk.* Mnie się wcale na sen nie zbiera. *Krasz.* Czułam, że mi się na łzy zbiera. *Zapol.*

Zebrzydowice — zebrzydowicki, ale: Kalwaria Zebrzydowska (JP 10, 60).

Zebu (nazwa zwierzęcia) to (ndm).
Tu po raz pierwszy widzieliśmy stado garbatych, ociężałych zebu. *Sienk. cyt. SW.*

Zedrzeć (dok.) — zdzierać (niedok.). I Formy jak: wydrzeć — wydzierać. II Składnia: Z. co — z kogo, z czego.

Zegar (nie: zygar) — zegarek; dlp tego zegara (rzadko: zegaru), tego zegarka.
Dzwon zegara. *Parand.* Uderzenie zegara. *Parand.* Cykanie zegaru. *Reym.*
Zwroty: 1) zegar chodzi; 2) zegar bije; 3) pracować jak zegarek = pracować przestrzegając ściśle rozkładu zajęć.
3. Pracowałem jak zegarek. *Choyn.*

Zegarmistrz, dlm tych zegarmistrzów, nie: tych zegarmistrzy.

Zegnać (dok.) — zganiać (niedok.). I Formy jak: gnać — ganiać. II Składnia: Z. kogo — z czego.
Zegnał mnie z mojego miejsca. *Strug.*

Zejść (dok.) — schodzić (niedok.). Formy: 1) zejdę, zejdziesz...; zejdź! zejdźcie!; zszedł lub zeszedł, 2) schodzić, jak: chodzić.
Dzień zeszedł. *Żerom.* Zeszedłszy w ulicę. *Kunc.*

Zelandia — zelandzki. Składnia: 1) mie-

szkać na Zelandii lub w Zelandii, 2) jechać na Zelandię lub do Zelandii.

Zelant = gorliwiec.

Zelżeć (tylko w postaci dok.) = złagodnieć. Formy: zelżeje...; zelżej!; zelżawszy; zelżał.

Zelżyć (tylko w postaci dok.) = zniesławić. I Formy: zelżę, zelżysz, zelży, zelżymy...; zelżyj!; zelżony; zelżywszy; zelżył. II Składnia: Z. kogo, co.

Zełgać (dok.) — (niedok.) łgać. Formy jak: łgać.

Zemdleć (dok.) — (niedok.) mdleć. Formy i składnia jak: mdleć.

Zemdlić (dok.) — rzadko: zemdliwać (niedok.). I Formy: 1) zemdli...; zemdliwszy; zemdlił, 2) zemdliwa; zemdliwający; zemdliwał. II Składnia: Z. kogo — czym.

Zemdlony lub **zemdlały**; mlm (męsko-osob.) zemdleni, zemdlali.

Zemleć (dok.) — (niedok.) mleć. Formy i składnia jak: mleć.

Zemsta kogo — za kogo, za co — na kogo lub na kim (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zemścić się).

Zwroty: 1) pałać zemstą do kogo; 2) ściągać zemstę na kogo.

2. Aby nie ściągali na się zemsty. *Sienk.*

Zemścić się (dok.) — (niedok.) mścić się. Formy i składnia jak: mścić się.

Chciał zemścić się na mnie za to, że... Zemści się na nich obojgu za ich idyllę. *Małacz.*

Zepchnąć (dok.), gorzej: zepchać — spychać (niedok.). Formy jak: popchnąć — popychać.

Zepsuć (dok.) — (niedok.) psuć. Formy i składnia jak: psuć.

Zerkać (niedok.) — zerknąć (dok.). I Formy: 1) zerkam, zerkasz...; zerkaj!; zerkający; zerkał, 2) zerknę, zerkniesz...; zerknij!; zerknąwszy; zerknął, zerknęłam, zerknęli. II Składnia: Z. na kogo, na co.

Śmiał się zerkając na żonę. *Szpot.*

Zwrot: zerkać w stronę kogo, czego.

Zerknął w jej stronę. *Małacz.*

Zerwać (dok.) — zrywać (niedok.). I Formy jak: oderwać — odrywać. II Składnia: Z. co — z czego.

Zerwać się (dok.) — zrywać się (niedok.). I Formy jak: zerwać — zrywać. II Składnia: Z. ś. z czego.

Zwroty: 1) zerwać się z siedzenia, z miejsca, z krzesła...; 2) zerwać się na równe nogi.

Matka zerwała się z krzesła. *Kad.*

Zerznąć lub **zerżnąć**. Formy i składnia jak: rznąć (rżnąć).

Zeschnąć się (dok.) (nie: zsechnąć się) — zsychać się (niedok.), rzadziej: zesychać się, ale: schnąć, przeschnąć, uschnąć, wyschnąć, zaschnąć. I Formy: 1) zeschnie się; zeschnij się!; zeschnięty lub zeschły; zeschnął się, częściej: zesechł się, 2) zsycha się; zsychaj się!; zsychający się; zsychał się. II Składnia: Z. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zeschnięty lub **zeschły**.

Zeskład (!) = zespół.

Zeskrobać (dok.) — zeskrobywać (niedok.). I Formy jak: odskrobać — odskrobywać. II Składnia: Z. co — z czego.

Zesłać (dok.) — zsyłać (niedok.). I Formy jak: odesłać — odsyłać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co = słać kogo, co z góry na dół, 2) Z. (stpol. zasłać) kogo = wysyłać kogo na wygnanie. (PJ 1, 102).

Zesłaniec — Znaczenie: 1) Z. = zesłana z nieba opatrznościowa istota, 2) Z. = wygnaniec. Formy: wlp zesłańcze!; mlm ci zesłańcy, dlm tych zesłańców.

Zespolić (dok.) — zespalać (niedok.). I Formy: 1) zespolę, zespolisz, zespoli, zespolimy...; zespól! zespólcie!; zespolony; zespoliwszy; zespolił, 2) zespalam, zespalasz...; zespalaj!; zespalający; zespalany; zespalał, zespalali. II Składnia: Z. kogo, co — z kim, z czym.

Zespolić się (dok.) — zespalać się (niedok.). I Formy jak: zespolić — zespalać. II Składnia: Z. ś. z kim, z czym.

Nigdy nazwisko trafniej nie zespoliło się z człowiekiem. *Parand.*

Zestawić (dok.) — zestawiać (niedok.). I Formy jak: ustawić — ustawiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = (lepiej) układać co, 2) Z. kogo, co — z kim, z czym = porównać kogo, co — z kim, z czym, 3) Z. kogo, co — z czego = zdjąwszy kogo, co — z czego stawiać.

Zestawienie.

Zwroty: 1) w zestawieniu z kim, z czym = w porównaniu z kim, z czym; 2) zestawienie z czego (nie: dla czego) = sprawozdanie liczbowe z czego.

1. W zestawieniu ze wszystkimi wydawała się taka. *Natk.* 2. Zestawienie ogólne z nadania (nie: zestawienie generalne dla nadania). *DUMK 25 VII 32.*

Zestroić (dok.)—zestrajać (niedok.). I Formy jak: wystroić — wystrajać. II Składnia: Z. co — z czym.

Ze strony kogo (nie: od strony kogo) = od kogo.

Uprzejmości z jego strony (nie: od jego strony) sprawiały mi kłopot.

Zestrzelić (dok.) — zestrzelać (niedok.) — zestrzeliwać (niedok. wielokr.). Por. Zastrzelić. I Formy: 1) zestrzelić — zestrzelać jak: strzelić — strzelać, 2) zestrzeliwam, zestrzeliwasz lub zestrzeliwuję, zestrzeliwujesz... (nie: zestrzeluję, zestrzelujesz...); zestrzeliwaj! (zestrzeliwuj!); zestrzeliwający (zestrzeliwujący); zestrzeliwał.

Zesumować, lepiej: **zsumować**.

Zesunąć (dok.), częściej: **zsunąć** — zesuwać (niedok.), częściej: zsuwać. I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: Z. co — z czego.

Zesychać się. Ob. Zeschnąć się.

Zeszły = ten, co zeszedł, minął.
Wyrażenie: zeszły rok.
Zeszpecić (dok.)—zeszpecać (niedok.). Formy i składnia jak: oszpecić — oszpecać.
Zeszyć (!) = zszyć.
Zeszyt = kajet. Por. Poszyt. I Formy: dlp tego zeszytu, mlm te zeszyty, nie: te zeszyta. II Składnia: Z. do czego.
Osiągnął to (powodzenie) samym zeszytem do zadań. *Parand.*
Ześlizgać się (niedok.) lub **ześlizgiwać się**— ześlizgnąć się (dok.), częściej: ześliznąć się. Formy jak: poślizgać się — poślizgiwać się — poślizgnąć się.
Zetknąć (dok.) — stykać (niedok.). I Formy jak: dotknąć — dotykać. II Składnia: Z. kogo, co — z kim, z czym.
Zetrzeć (dok.) — ścierać (niedok.). I Formy jak: wytrzeć — wycierać. II Składnia: Z. co — z czego.
Zwrot: zetrzeć kogo, co w proch = zmiażdżyć kogo, co, zniszczyć, unicestwić.
Zeus w wymowie: Zeus (jednosylabowo) lub Ze'-us (dwusylabowo); dop. Zeu'sa (Ze-u'-sa).
Zewnątrz — zewnętrzny — zewnętrznie.
Zez (PA) (nie: zyz) — zezowaty; dlp tego zeza.
Zwroty: patrzeć, spoglądać na kogo zezem (= nieżyczliwie).
Spojrzał zezem (zyzem). *Mick.*
Zeznać (dok.) — zeznawać (niedok.). I Formy jak: poznać — poznawać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — przed kim = składać zeznanie w sądzie, 2) Z. (! rus.) co = uświadamiać sobie co, zdawać sobie sprawę z czego (por. ros. soznawat' czto).
2. On uświadamia sobie (nie: zeznaje) swój błąd. *Mp.*
Zeznanie — Znaczenie: 1) Z. = składanie świadectwa lub dowodów w sądzie, 2) Z. = (!) uświadamianie sobie czego, zdawanie sobie sprawy z czego.
Zwroty: 1) zeznanie co do okoliczności, nie: na okoliczności; 2) mieć zeznanie (!) czego = mieć świadomość czego.
Zezować (niedok.), nie: zyzować. Formy: zezuję, zezujesz...; zezuj!; zezujący; zezował.
Zezwolenie na co = pozwolenie na co.
Zwroty: 1) za zezwoleniem czyim lub z zezwolenia czyjego; 2) dać komu na co zezwolenie.
1. Podpisywałeś z jego zezwolenia. *Żerom.* Może za jej zezwoleniem nadać dziecku swoje nazwisko. *Kod. Cyw. Rodzina.*
Zezwolić (dok.) — zezwalać (niedok.). Formy i składnia jak: pozwolić — pozwalać.
Zeżreć (dok.) — zżerać (niedok.). Formy i składnia jak: pożreć — pożerać.
Zębny, — zębowy, — zębaty, — zębiasty. Znaczenie: 1) zębny lub zębowy = odnoszący się do zębów, związany z zębami, 2) zębaty = mający wielkie lub liczne zęby, 3) zębiasty = mający kształt zębów, przypominający zęby.
Zgadać się (zwykle w postaci dok.). I Formy jak: gadać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. (bez dopełn.) = zmęczyć się gadaniem, 2) Z. ś. (nieosob.) o czym = zaszła rozmowa o czym.
Zgadnąć (dok.), nie: zgadać — zgadywać (niedok.). I Formy: 1) zgadnę, zgadniesz, zgadnie...; zgadnij!; zgadnięty, rzadziej: zgadniony; zgadnąwszy; zgadnął, zgadnąłem, częściej: zgadł, zgadłem, 2) zgaduję, zgadujesz...; zgaduj!; zgadujący; zgadywany; zgadywał. II Składnia: Z. co.
Zgadnąłeś tę tajemnicę. *Cyt. SW.* No, dobrze, zgadłeś! *Mp.* Zaraz zgadniono. *Mick.*
Zgadzać (się). Ob. Zgodzić (się).
Zganić (dok.) — (niedok.) ganić. Formy i składnia jak: ganić.
Zgarnąć (dok.)—zgarniać (niedok.). I Formy jak: ogarnąć — ogarniać. II Składnia: Z. co — z czego — czym.
Zgasnąć (tylko w postaci dok.). Formy jak: wygasnąć — wygasać.
Zgęsły lub **zgęstniały.**
Zgęstnieć (dok.) lub **zgęstnąć** — (niedok.) gęstnieć, gęstnąć. Formy jak: gęstnieć (gęstnąć).
Noc zgęstniała. *Kruczk.*
Zgęścić (dok.)—zgęszczać (niedok.). I Formy: 1) zgęszczę, zgęścisz, zgęści, zgęścimy...; zgęść! zgęśćcie!; zgęszczony; zgęściwszy; zgęścił, 2) zgęszczam, zgęszczasz...; zgęszczaj!; zgęszczający; zgęszczany; zgęszczał, zgęszczali. II Składnia: Z. co.
Zgiąć (dok.) — (niedok.) giąć. Ob. Giąć. Formy: zegnę, zegniesz...; zegnij!; zgięty; zgiąwszy; zgiął, zgiąłem, zgięli.
Zgiełk — zgiełkliwy, rzadko: zgiełkowy. Forma dlp tego zgiełku.
Ze zgiełkliwego chaosu. *Żerom.* Zgiełkowy Paryż. *Żerom.*
Zginąć (dok.) — (niedok.) ginąć. Formy i składnia jak: ginąć.
Zwroty: 1) zginąć z upływu krwi (!) = umrzeć wskutek upływu krwi. *Kr. 1, 104;* 2) zginąć na suchoty (!) = umrzeć na suchoty. *Kr. 1, 105;* 3) zginąć w szpitalu (!) = umrzeć w szpitalu. *Kr. 1, 105.*
1. Opuszczony przez swego tchórzliwego towarzysza wskutek upływu krwi zmarł w kilka godzin (nie: z upływu krwi w kilka godzin zginął). *Cyt. Kr. 1, 105.* 2—3. W pozostawionych listach podał jako powód obawę, że zginie (zam.: umrze) w szpitalu na suchoty. *Cyt. Kr. 1, 105.*
Zgliszcze, zwykle w lm: te zgliszcza, dlm tych zgliszczy lub tych zgliszcz, nie: tych zgiszczów (Strug) (Cyt. JP 9, 54).
Zgładzić (dok.)—zgładzać (niedok.). I Formy: 1) zgładzę, zgładzisz, zgładzi, zgładzimy...; zgładź! zgładźcie!; zgładzony; zgładziwszy; zgładził, 2) zgładzam, zgładzasz...; zgładzaj!; zgładzany; zgładzał. II Składnia: Z. kogo, co — czym.
Zgłębić (dok.) — zgłębiać (niedok.). I Formy: 1) zgłębię, zgłębisz, zgłębi, zgłębimy...; zgłęb! zgłębcie! (nie: zgłąb! zgłąbcie!); zgłębiony; zgłębiwszy; zgłębił, 2) zgłębiam, zgłębiasz...; zgłębiaj!; zgłębiający; zgłębiany; zgłębiał, zgłębiali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = dotrzeć do

gruntu, do dna, 2) Z. (przen.) kogo, co = poznać kogo, co do gruntu.

Zgłodniały, lm (męsko-osob.) zgłodniali; ale: zgłodniali (3 os. lm od: zgłodnieć).

Zgłosić (dok.) — zgłaszać (niedok.). I Formy jak: ogłosić — ogłaszać. II Znaczenie i składnia: Z. co — gdzie = zgłosić się z czym — gdzie.

Dużo jest takich, którzy nie zgłaszają zastrzelonej zwierzyny, chyba że żandarm od czasu do czasu jedną sztukę do sądu zgłosi. *SW.*

Zwroty: 1) zgłosić odczyt; 2) zgłosić czyją kandydaturę; 3) zgłosić votum separatum.

Zgłosić się (dok.) — zgłaszać się (niedok.). I Formy jak: zgłosić — zgłaszać. II Znaczenie i składnia: Z. ś. do kogo, do czego — z czym (gdy się wymienia sprawę lub przedmiot, który jest przyczyną zgłoszenia się) — po co, nie: o co (gdy się wymienia przedmiot, którego pozyskanie jest celem zgłoszenia się) = zwrócić się do kogo, do czego — z czym — po co.

Zgłosili się po spadek. *Cyt. Szeffs. 12.*

Zwroty: 1) zgłaszać się osobiście lub listownie. *SW;* 2) zgłaszać się do zapisu. *SW;* 3) zgłaszać się z prawami. *SW;* 4) zgłaszać się na wezwanie czyje.

Zgłupiały, mlm (męsko-osob.) zgłupiali.

Zgłupieć (dok.) — (niedok.) głupieć. Formy i składnia jak: głupieć.

Zgnębić. Ob. Gnębić.

Zgnić (dok.) — (niedok.) gnić. Formy i składnia jak: gnić.

Zgnieciony, mlm (męsko-osob.) zgnieceni.

Zgnieść (dok.) — zgniatać (niedok.). I Formy jak: wygnieść — wygniatać. II Składnia: Z. co — czym.

Zwroty: 1) zgnieść co na miazgę lub w miazgę; 2) zgnieść co w gomółę.

2. Proszki zgniotły się w jedną gomółę. *Strug.*

Zgniły, nie: zgnity.

Zgnuśniały, mlm (męsko-osob.) zgnuśniali, ale: zgnuśnieli (3 os. lm od: zgnuśnieć).

Zgnuśnieć (dok.)—(niedok.) gnuśnieć. Formy i składnia jak: gnuśnieć.

Zgoda — Składnia: 1) Z. kogo — na kogo, na co = przyzwolenie na kogo, na co, 2) Z. kogo — z kim, z czym = pojednanie się, jednomyślność z kim.

1. Jeśli zgoda na to nastąpi. *Żerom.* 2. Gdym o zgodzie ze szlachtą zamyślał. *Sienk.*

Zwroty: 1) robić co za zgodą czyją; 2) być z kim, z czym w zgodzie; 3) wyrażać zgodę na kogo, na co *(Kod. Post. Cyw.);* 4) stwierdzać zgodę na co *(Kod. Cyw. Rodzina);* 5) przesyłać zgodę (!) = dawać zgodę. *KJMK;* 6) zgoda przychodzi (!) = zgoda nadchodzi. *KJMK;* 7) złota zgoda.

1. Otwieranie okien wagonu dozwolone jest tylko za zgodą wszystkich podróżnych. *KJMK.* Za zgodą rodziców mogą przybrać nazwisko matki. *Kod. Cyw. Rodzina.* 2. Z Julianem nie jest w zgodzie. *Zapol.* Nie była w zgodzie ze zwyczajami. *Małacz.* 3. Wyraża zgodę na nadanie nazwiska. *Kod. Cyw. Rodzina.* 7. Krótki dyskurs, złota zgoda. *Bartk.*

Zgodny — zgodniejszy, — zgodnie. Składnia: 1) Z. z kim, z czym (gdy się wymienia osobę, sprawę lub przedmiot, z którym zgoda zachodzi), 2) Z. w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której zakresie zachodzi zgoda).

1. Prace historyczne nie są zgodne z duchem czasu. *Szpot.* Była zgodna ze swoim typem. *Nałk.* 2. Opinia kół oficjalnych jest zgodna w tym (nie: z tym), że nowe wagony motorowe... *„Czas“ II IV 36.*

Zgodzić (dok.) — zgadzać (niedok.) lub godzić. I Formy jak: dogodzić — dogadzać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — z kim, z czym = złączyć zgodą, skojarzyć, zjednoczyć kogo, co — z kim, z czym, 2) Z. kogo — do kogo, do czego = nająć kogo do pracy u kogo lub w czym.

Zgodzić się (dok.) — zgadzać się (niedok.). I Formy jak: zgodzić — zgadzać. II Składnia: 1) Z. ś. na kogo, na co = przystać, przyzwolić na kogoś lub na coś, co ma być, 2) Z. ś. z kim, z czym = złączyć się zgodą z kim, z czym, pogodzić się z czymś, co zaszło.

1. Na wasz wybór zgadzamy się bez zastrzeżeń. *Danił.* Ja się na to nie zgadzam. *Sierosz.* Matka zgodziła się na wszystko. *Żerom.* 2. W jednym nie zgadzam się z tobą. *Małacz.* Trudno mu było zgodzić się z tym. *Iwasz.* Najzupełniej się z tym zgodziła. *Dąbr.*

Zgoić (dok.)—(niedok.) goić. Formy i składnia jak: goić.

Zgolić (dok.) — (niedok.) golić. Formy i składnia jak: golić.

Zgoła (używa się tylko przy czasownikach lub przymiotnikach zaprzeczonych bądź mających znaczenie zaprzeczone) = zupełnie (nie), całkiem (nie).

Zgoła niedobrze (nigdy: zgoła dobrze). *Krasn. 82.* Inny zgoła człowiek. *Żerom.*

Zgon = skon; dlp tego zgonu.

Zgorszyć. Ob. Gorszyć.

Zgorzeć. Ob. Gorzeć.

Zgorzel ta, dlp tej zgorzeli, dlm tych zgorzeli.

Zgorzknąć (dok.), częściej: **zgorzknieć** — (niedok.) gorzknieć, nie: gorżknieć. Ob. Gorzknieć.

Zgorzkniały, mlm (męsko-osob.) zgorzkniali, ale: zgorzknieli (3 os. lm).

Zgrabić (dok.) — zgrabiać (niedok.). I Formy jak: ograbić — ograbiać. II Składnia: Z. co — czym.

Zgrabny — zgrabniejszy, — zgrabnie — zgrabniej. Składnia: Z. do czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w przymiotniku: niezgrabny).

Zgrać się (dok.) — zgrywać się (niedok.), ale: przegrać, wygrać (bez zaimka: się). Formy jak: wygrać — wygrywać.

Zwrot: zgrać się do ostatniego grosza (szelęga), *SW* = zgrać się doszczętnie.

Zgraja, dlp tej zgrai, dlm tych zgraj.

Zgromadzić (dok.) — zgromadzać (niedok.). Formy jak: ogromadzić — ogromadzać.

Zgrubieć (dok.) — (niedok.) grubieć. Ob. Grubieć.

Zgruchotać (dok.) — (niedok.) gruchotać. Ob. Gruchotać.

Zgryzota, dlm tych zgryzot.

Zgryźć (dok.) — zgryzać (niedok.). I Formy jak: ugryźć — ugryzać. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zgrzać (dok.) — zgrzewać (niedok.). I Formy jak: odgrzać — odgrzewać. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zgrzebie to (lp), tego zgrzebia (SW) lub te zgrzebie (lm), tych zgrzebi (SW, N).

Zgrzybiały, lm (męsko-osob.) zgrzybiali, ale: zgrzybieli (3 os. lm od: zgrzybieć).

Zgrzyt, dlp tego zgrzytu.

Zgrzytać (niedok.). I Formy: zgrzytam, zgrzytasz...; zgrzytaj!; zgrzytający; zgrzytał. II Składnia: Z. czym.

Zwrot: zgrzytać zębami.

Zguba.

Zwroty: 1) zgubą komu, czemu grozić; 2) o zgubę kogo przyprawić; 3) zgubę komu przynosić; 4) pójść na zgubę. *SF;* 5) zguba nad kimś wisi.

1. (To) ostatnią zgubą grozi. *Sienk.* 2. Chcesz podstępem o zgubę wojsko przyprawić. *Sienk.* 5. Zguba wisi nad Włochem. *Małacz.*

Zgubić (dok.) — (niedok.) gubić. Formy i składnia jak: gubić.

Zgwałcić (dok.) — (niedok.) gwałcić. Ob. Gwałcić.

Zhańbić (dok.) — (niedok.) hańbić. Ob. Hańbić.

Zhardziały, mlm (męsko-osob.) zhardziali, ale: zhardzieli (3 os. lm).

Zhardzieć (dok.) — (niedok.) hardzieć. Ob. Hardzieć.

Zharowany = wymęczony pracą. Ob. Harować.

Zhołdować (tylko w postaci dok.). Por. Hołdować. I Formy jak: hołdować. II Składnia: Z. kogo, co.

Ziać (niedok.) — zionąć (dok. lub niedok.). I Formy: 1) zieję, ziejesz, zieje...; ziej! ziejący; ział; ziałem, ziali lub zieli (gorzej), 2) zionę, zioniesz, zionie...; zioń!; zionący; zionąwszy; zionął, zionąłem, zionęli. II Składnia: Z. co lub czym = wypuszczać co z wydechem, tchnąć czym.

Przepaść, ziejąca głębią. *Żerom.* Wschodni skrawek horyzontu zaróżowił się i ział światłością. *I. Dąbr.* Ulice zionące pijaństwo i zbrodnie. *Zapol. cyt. PJ 10, 121.*

Zwroty: 1) ziać nienawiścią, zemstą; 2) ziać pustką.

2. Okna ziały pustką cienistą wnętrza. *Kruczk.*

Ziarno — ziarnko lub ziarenko; dlm tych ziarn lub ziaren.

Uśmiechnął się do ziaren. *Zaremb.*

Zielenić się (niedok.). I Formy: zieleni się...; zieleń się!; zieleniejący się; zielenił się. II Składnia: Z. ś. czym.

Zieleniec = skwer (PJ 5, 120).

Zielenieć (niedok.) = zielenić się. I Formy: zielenieje...; zieleniej!; zieleniejący; zieleniał. II Składnia: Z. czym.

Zielę, rzadziej: zioło — ziółko, — zielsko. Formy: lp to ziele, tego ziela, temu zielu, lm te zioła, tych ziół, tym ziołom.

Zwrot: dobre ziółko (iron.) = przykry człowiek.

Ja sam wiem najlepiej, jakie ze mnie ziółko. *I. Dąbr.*

Zielone Świątki, Zielonych Świątek, Zielonym Świątkom...

Zwrot: na Zielone Świątki = w czasie Zielonych Świątek.

Zielono — zieleniej.

Zielony — zieleńszy, — zielono — zieleniej.

Brzeg na pograniczu żółtych i czerwonych pól, żółtawy do środka, zieleńszy skrajami. *Grusz.*

Znaczenie i składnia: 1) Z. od czego, rzadko: czym (dawn.) = mający barwę zieloną od czego. Ob. Błękitny, 2) Z. z czego lub od czego (dla zaznaczenia przyczyny wewnętrznej lub zewnętrznej), 3) Z. (bez dopełn.) = niedojrzały.

1. Zielony sosnami teatr. *Słow.* 2. Zielony ze złości.

Zwrot: ktoś ma zielono w głowie = z powodu młodości i braku doświadczenia jest naiwny.

Ziemia, dlp tej ziemi, dlm tych ziem.

Zwroty: 1) Ziemia Święta = Palestyna, ale: święta ziemia (o jakiejkolwiek ziemi, która z jakichś powodów jest dla kogoś święta); 2) włóka ziemi, ale: morga gruntu (gdy się oznacza mniejszy obszar); 3) uprawiać (nie: obrabiać, ros. por. obrabatywat') ziemię; 4) poruszyć niebo i ziemię, *SF* = użyć wszystkich możliwych środków; 5) zapaść się pod ziemię = ukryć się, zniknąć bez śladu; 6) wykopać kogo, co spod ziemi = wydobyć kogo, co z ukrytego, nieznanego miejsca.

5. Babcia myślała, że się pod ziemię zapadnie ze wstydu. *Nowak.* 6. Musicie kogoś choćby spod ziemi wykopać. *Danił.*

Ziemianin — ziemiański. Formy: ziemianin, jak: mieszczanin.

Ziemiorodny — ziemiorodztwo lub ziemiorództwo.

Ziemniak (nie: zimniak, ani: ziemiak) — ziemniaczany.

Kałuże stały w dołach ziemniaczanych. *Kruczk.*

Ziewać (niedok.)—ziewnąć (dok. jednokr.). Formy: 1) ziewam, ziewasz, ziewa...; ziewaj!; ziewający; ziewał, 2) ziewnę, ziewniesz...; ziewnij!; ziewnąwszy; ziewnął, ziewnąłem.

Zięba, dlm tych zięb, nie: ziąb.

Ziębić (niedok.). Ob. Grzać. Formy: ziębię, ziębisz, ziębi, ziębimy...; zięb! ziębcie! (nie: ziąb! ziąbcie!); ziębiący; ziębiony; ziębił.

Ziębnąć (niedok.). I Formy: ziębnę, ziębniesz, ziębnie...; ziębnij!; ziębnący; ziębnął, ziębnąłem, ziębnęli lub ziąbł, ziąbłem, ziębli. II Składnia: Z. od czego lub z czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: marznąć).

Zięć, mlm ci zięciowie.

Zima.

Zwroty: 1) zimą lub w zimie; 2) idzie ku zimie = ma się, zanosi się na zimę.

Zimno — na zimno.

Zwrot: robić coś na zimno (= bez zapału, bez uczucia, bez przekonania, z obojętnością).

Idę na zimno za mąż. *Dąbr.*

Zimny — zimniejszy.

Zwrot: zimny na co = obojętny na co.

Zimować (niedok.). Formy: zimuję, zimujesz...; zimuj!; zimujący; zimował.
Zwrot: zimować w szkole = przebywać dwie lub więcej zimy w jednej klasie.
Zimowało się coś ze trzy razy w jednej klasie. *I. Dąbr.*

Zinąd (PA), nie: z innąd.

Zionąć. Ob. Ziać.

Ziółka. Ob. Ziele.

Zipać (niedok.), nie: ziepać—zipnąć (dok.). Formy: 1) zipię, zipiesz..., rzadko: zipam, zipasz...; zip! zipcie!, rzadko: zipaj! zipajcie!; zipiący, rzadko: zipający; zipał, 2) zipnę, zipniesz...; zipnij!; zipnąwszy; zipnął, zipnąłem, zipnęli.
Jeszcze zipie. *SW.* Zipając ducha wyzionął. *SW.*

Zirytować się (dok.) — (niedok.) irytować się. Ob. Irytować się.

Ziścić (dok.) — ziszczać (niedok.). I Formy: 1) ziszczę, ziszcisz, ziści, ziścimy...; ziść! ziśćcie!; ziszczony; ziścił, 2) ziszczam, ziszczasz...; ziszczaj!; ziszczający; ziszczany; ziszczał, ziszczali. II Składnia: Z. komu — co.

Zjawić się (dok.) — zjawiać się (niedok.). Formy: 1) zjawię się, zjawisz się, zjawi się, zjawimy się...; zjaw się! zjawcie się!; zjawiwszy się; zjawił się, 2) zjawiam się, zjawiasz się...; zjawiaj się!; zjawiający się; zjawiał się; zjawiali się.
Zwrot: zjawia się pytanie (!) = powstaje, rodzi się, nasuwa się, nastręcza się pytanie. *Kr. 2, 244.*

Zjawisko — zjawiskowy — zjawiskowo.
Wyglądały tak zjawiskowo. *Sienk.*

Zjechać (dok.) — zjeżdżać (niedok.). Formy jak: wyjechać — wyjeżdżać.

Zjednać (dok.) — zjednywać (niedok.). I Formy: 1) zjednam, zjednasz, zjedna...; zjednaj!; zjednamy; zjednał, 2) zjednuję, zjednujesz... lub zjednywam, zjednywasz (PJ 1932 str. 89, PGr); zjednuj! (zjednywaj!); zjednujący (zjednywający); zjednywał. II Składnia: 1) Z. kogo — komu, czemu lub dla kogo, dla czego, 2) Z. co — u kogo.
1. Jego zapał i wiara zjednywają mu wielu stronników. *I. Dąbr.* 2. Zjednał sobie łaskę u króla. *Cyt. SW.*

Zjeść (dok.) — zjadać (niedok.). I Formy jak: wyjeść — wyjadać. II Składnia: Z. co lub czego (w dopełnieniu cząstkowym).
Zwrot: zjeść ziemniaków lub ziemniaka, arbuz lub arbuza.
Zjadłem surowego ziemniaka. *Kad.*

Zjeżdżać. Ob. Zjechać.

Zjędrnieć (dok.). Ob. Jędrnieć.

Z kretesem. Ob. Kretes.
Albo bić, albo zginąć z kretesem. *Sienk.*

Zlać (dok.) — zlewać (niedok.), nie: zliwać. Formy jak: odlać — odlewać.

Zląc się, zwykle: zlęknąć się. Ob. Lękać się.

Zlecenie czego.
Zwroty: 1) mieć zlecenie od kogo wykonać coś lub wykonania czegoś; 2) realizacja zleceń (!) = wykonanie zleceń. *DUMK 25 VII 32.*
1. Miałem zlecenie od niego. *Niemc.*

Zlecić (dok.) — zlecać (niedok.). Por. Zlecieć. Formy, znaczenie i składnia jak: polecić.

Zlecieć (dok.) — zlatać (niedok.) częściej: zlatywać. I Formy: 1) zlecieć, jak: lecieć, 2) zlatuję, zlatujesz...; zlatuj!; zlatujący; zlatywał, rzadziej: zlatam, zlatasz...; zlataj!; zlatający; zlatał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. z czego — na co = lecąc spuścić się z czego — na co, sfrunąć, spaść, 2) Z. do kogo, do czego = w lot, szybko przybyć do kogo, do czego, 3) Z. co = w lot, szybko przebyć co.

Zlecieć się (dok.) — zlatać się (niedok.), częściej: zlatywać się. I Formy jak: zlecieć — zlatywać (zlatać). II Znaczenie i składnia: Z. ś. gdzie = lecąc zebrać się gdzie.

Z ledwością. Ob. Ledwość.

Zlepić (dok.) — zlepiać (niedok.). Formy jak: lepić.

Zlepieniec (lub konglomerat) czego, nie: z czego.

Zlew, nie: zliw; dlp tego zlewu.

Zlewki (nie: zliwki) (zwykle w lm), dop. tych zlewków.

Zleźć (dok.) (nie: zliźć) — złazić (niedok.). Formy jak: leźć — łazić.

Zleżeć się (dok.) — zlegiwać się (niedok.). Formy jak: odleżeć się — odlegiwać się.

Zlęknąć się. Ob. Lękać się.

Zliczyć (dok.) — zliczać (niedok.). Formy i składnia jak: obliczyć — obliczać.

Zlikwidować (dok.) — (niedok.) likwidować. Ob. Likwidować.

Zlitować się (dok.) — litować się (niedok.). Formy i składnia jak: litować się.

Zlizać (dok.) — zlizywać (niedok.). I Formy: 1) zlizać, jak: lizać, 2) zlizuję, zlizujesz...; zlizuj!; zlizujący; zlizywany; zlizywał. II Składnia: Z. co — z czego — czym.

Złagodzić (dok.) — złagadzać (niedok.). Formy i składnia jak: załagodzić — załagadzać.

Złakniony = bardzo łaknący (znaczenie czynne).

Złamać (dok.). Formy i składnia jak: łamać.

Złamać się.
Zwrot: złamać się w sobie = złamać się duchem.
Aż wreszcie ojciec złamał się w sobie i podobno zapłakał. *Bartlc.*

Złapać (dok.). Formy i składnia jak: łapać.
1. Garścią złapała za twarz. *Małacz.* 2. Kiedyś złapałem go na tym, że klęczał. *Nowak.*

Z łatwością = łatwo.
Można z łatwością dopilnować. *Dąbr.*

Złączyć (dok.) — złączać (niedok.), nie: złanczać. I Formy jak: odłączyć — odłączać. II Składnia: Z. kogo, co — z kim, z czym.

Złe lub **zło.** Ob. Dobre. Dobro. Formy: to

(w mianowniku i bierniku zwykle: zło) złe, tego złego, temu złemu...

Zwroty: 1) brać komu co za złe; 2) mieć komu co za złe; 3) zrządzić, wyrządzić (nie: przyczynić) komu wiele złego; 4) na domiar złego; 5) z dwojga złego coś jest lepsze; 6) mieć na jakieś złe lekarstwo; 7) jest na jakieś złe lekarstwo; 8) złe konieczne.

1. Im tego za złe nie brano. *Sienk.* Mama wzięła nam to za złe. *Nowak.* 2. Ma za złe, że Telimena zbytnio do zalotów skora. *Mick.* Nie mam tego nikomu za złe. *Sierosz.* Nie ma im tego za złe. *Dąbr.* 4. Na domiar złego Szwedzi przeprawili się na drugą stronę Noteci. *Sienk.* Na domiar złego Magdalena zaczęła w kuchni siekać kotlety. *Zapol.* Na domiar złego mąż nie wraca. *Żerom.* 5. Z dwojga złego lepiej z ptastwem, niż... *Mick.* 6. Nie masz żadnego na to złe lekarstwo. *Mochn.*

Zło lub **złe.** Ob. Dobro. Dobre. Formy: zło, zła, złu, zło, złem, w złu (PGr.).

Istnienie zła i nędzy na świecie. *I. Dąbr.* Wie, że rozpaczać jest to przydawać zło do zła. *Mick.* Nie chce zła. *Grusz.*

Zwrot: zło konieczne (z łac. malum necessarium).

Złoba (arch.) = złość.

Wydając na łup złobie ciemności. *Dyg.*

Złocień, dlp tego złocienia, mlm te złocienie.

Złoczów — złoczowski; dop. Złoczowa, cel. Złoczowowi, ale: ku Złoczowu. Ob. Kraków.

Złoczyńca — Formy: lp ten złoczyńca, tego złoczyńcy, temu złoczyńcy, tego złoczyńcę, złoczyńco! tym złoczyńcą, o tym złoczyńcy, lm ci złoczyńcy, tych złoczyńców...

Policja nie mogła pochwycić złoczyńców. *Żerom.*

Złodziej, nie: złodzij. I Znaczenie: 1) Z. = ten, co kradnie, 2) Z. = (! rus.) złoczyńca (PJ 12, 50). II Forma dlm tych złodziejów lub tych złodziei.

Nie minął ten czas, kiedy złodziejów i oszustów wolno wsadzać do kryminału. *Święt.*

Zwrot: na złodzieju czapka gore = łatwo poznać złodzieja po sposobie jego zachowania się.

Złom = wygląd miejsca przełamania (KJMK). Por. łom, przełom, ale: odłam, rozłam. Forma dlp tego złomu.

Złorzeczyć (tylko w postaci niedok.). I Formy: złorzeczę, złorzeczysz, złorzeczy, złorzeczymy...; złorzecz! złorzeczcie!; złorzeczący; złorzeczył. II Składnia: Z. komu, czemu.

Złorzeczyliśmy wszystkim. *Stasz.* Złorzeczyli słońcu. *Dyg.* Złorzeczyła mu. *Dąbr.*

Złościć (tylko w postaci niedok.). I Formy: złoszczę, złościsz, złości, złościmy...; złość! złoście!; złoszczący; złościł. II Składnia: Z. kogo — kim, czym.

Złościć się (tylko w postaci niedok.). I Formy jak: złościć. II Składnia: Z. ś. na kogo, na co. Por. Gniewać się.

Złość — Składnia: 1) Z. do kogo, do czego = zaprawiony gniewem żal do kogo, do czego, 2) Z. na kogo, na co = pełen złości gniew na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw której zwraca się złość), 3) Z. o kogo, co = pełen złości gniew z powodu kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z powodu której, przez życzliwość dla której wpada się w złość).

1. Przejęty złością do Michcika. *Żerom.* Czułem pewną złość do ojca. *Kad.* 2. Złość na samego siebie. *Sienk.* Złość na Krzysztofa buzowała w nim. *Żerom.* 3. Czułam do niego złość o tę niesprawiedliwość. *Mp.*

Zwroty: 1) wybuchać, parskać złością; 2) złość kogo porywa; 3) złość kogo bierze; 4) wpadać w złość; 5) złość wywierać na kim, na czym; 6) robić co na złość komu, czemu.

1. Wybuchnęły złością. *Wikt.* Złością parsknęła dziewczyna. *Bartk.* 2. Porwała ją złość. *Siedl.* 3. Rafała złość wzięła. *Żerom.* 4. Wpada w złość. *Makusz.* 5. Na psie wywierała złość. *Wikt.* 6. Nową karczmę na złość zamkowi postawił Soplica. *Mick.* Tego jak na złość nie może zapomnieć. *Dąbr.* Powiedziała na złość tej pani. *Nowak.*

Złoto — złoty, — złocisty. Ob. Złoty.

Złotogłów, dlp tego złotogłowiu.

Złotousty, ale: doustny.

Złoty (przymtk) — złocisty, — złociutki, — złociuchny. Znaczenie: 1) złoty = zrobiony ze złota — (przen.) drogocenny, drogi, 2) złocisty = mający barwę i blask złota.

Złoty (rzeczown.) = polska jednostka monetarna.

Zwroty: 1) dać po złotemu, ale: po dwa, trzy, cztery złote, po pięć, sześć złotych; 2) dać, wydać złotego, ale: dać, wydać grosz; 3) kupić co za (nie: na) dwa, trzy... złote; 4) całe dziesięć przesłanych mi złotych (nie: całych dziesięć przesłanych mi złotych), całych dziesięciu przesłanych mi złotych, całym dziesięciu przesłanym mi złotym, całe dziesięć przesłanych mi złotych, całymi dziesięciu przesłanymi mi złotymi, o całych dziesięciu przesłanych mi złotych. Ob. Dobre sto lat; 5) pięć, sześć... złotych, nie: pięć, sześć... złoty.

Złowić (dok.) — łowić (niedok.). Formy jak: łowić.

Złowróżbny, nie: złowróżby.

Złoże to, dlp tego złoża, dlm tych złóż.

Złożony (przymtk). Znaczenie: 1) Z. = składający się z kilku części, 2) Z. = skomplikowany, trudny do rozwikłania. Ob. Niezłożony. Złożyć.

Złożyć (dok.) — składać (niedok.). I Formy jak: odłożyć — odkładać. II Składnia: Z. co.

Zwroty: 1) złożyć ręce. *SF;* 2) złożyć co w dwoje, w troje, w czworo...; 3) złożyć kogo z urzędu = usunąć kogo z urzędu.

Dostała zza gorsu złożony w czworo blankiet. *Zaremb.*

Złóg, dlp tego złogu.

Złudzenie co do kogo, co do czego, nie: na punkcie czego.

Konferencja pozbawiła nas złudzeń co do gospodarstwa światowego (nie: na punkcie gospodarstwa...). *IKC 18 IX 33.*

Zwrot: mieć złudzenia co do kogo, co do czego.

Nie mamy co do tego złudzeń. *Czas 15 IX 35.*

Złudzić (dok.) — łudzić (niedok.). Formy i składnia jak: łudzić.

Złupić (dok.) — łupić (niedok.). Formy i składnia jak: łupić.

Zły — gorszy, — źle — gorzej. Znaczenie i składnia: 1) Z. dla kogo = niedobry dla kogo, 2) Z. na kogo, na co = rozgniewany

na kogo, na co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, przeciw której złość jest skierowana), 3) Z. o kogo, o co = rozgniewany z powodu kogo, czego (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z powodu której powstaje złość), 4) Z. za co (gdy się wymienia czynność, z powodu której powstaje złość).

1. Przez całe życie był dla niej zły. *Mp.* 2. Zły na mnie. *Prus.* Jest zły na wszystkich. *Nowak.* 3. Bardzo był zły na nią o to... *Iwasz.* 4. Była zła na Hipolita za to, że... *Dąbr.*

Zmachać się (posp. rub. tylko w postaci dok.) czym = zmęczyć się czym. Formy jak: machać.

Zmaczać (dok.) — maczać (niedok.). Formy i składnia jak: maczać. Ob. Maczać.

Zmagać się (niedok.). I Formy: zmagam się, zmagasz się...; zmagaj się!; zmagający się; zmagał się. II Składnia: Z. ś. z kim, z czym.

Zmagała się z zalewem życia. *Parand.*

Zmaglować (dok.) — maglować (niedok.). Formy i składnia jak: maglować.

Zmaleć (dok.) — maleć (niedok.). Formy jak: maleć.

Zmalować (dok.) — zmalowywać (niedok.). I Formy: 1) zmalować, jak: malować, 2) zmalowuję, zmalowujesz... (nie: zmalowywam, ani: zmalowywuję...); zmalowuj!; zmalowujący; zmalowywał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co (rub.) = zbroić co, przeskrobać co.

Zmamić (dok.) — mamić (niedok.). Formy i składnia jak: mamić.

Zmarniały, mlm (męsko-osob.), zmarniali, ale: zmarnieli (3 os. lm od: zmarnieć).

Zmarnieć (dok.) — marnieć (niedok.). Formy i składnia jak: marnieć.

Zwrot: zmarnieć pod płotem = wpaść w ostateczną nędzę.

Zmarnielibyście pod płotem. *Prus.*

Zmarnować (dok.) — marnować (niedok.). Formy i składnia jak: marnować.

Zmarnowany.

Zwroty: 1) zmarnowane życie; 2) zmarnowany (= przepadły) człowiek.

Zmarszczka ta, rzadziej: ten zmarszczek; dlm tych zmarszczek, tych zmarszczków.

Zmarszczyć (dok.) — marszczyć (niedok.). Formy jak: marszczyć.

Zmartwiały, mlm (męsko-osob.) zmartwiali, ale: zmartwieli (3 os. lm od: zmartwieć).

Zmartwić (dok.) — (niedok.) martwić. Formy i składnia jak: martwić.

Zmartwieć (dok.) — (niedok.) martwieć. Formy jak: martwieć.

Zmartwienie.

Zwroty: 1) mieć zmartwienie o kogo, o co = odczuwać niepokój o kogo, o co; 2) mieć zmartwienie z kim, z czym = mieć kłopot, utrapienie z kim, z czym; 3) napytać komu zmartwienia (rub.) = narobić komu zmartwienia.

1. Mam zmartwienie o Mańkę. *Strug.* 2. Mam z nim tylko zmartwienie. *SW.*

Zmartwychwstać (dok.) — zmartwychwstawać (niedok.). Formy jak: wstać — wstawać.

Zmarzły (= zmarznięty) — zmarzlak, — zmarzluch.

Zmarznąć (dok.)—(niedok.) marznąć. Formy i składnia jak: marznąć.

Zmawiać się. Ob. Zmówić się.

Zmazać (dok.) — zmazywać (niedok.). I Formy jak: omazać — omazywać. II Składnia: 1) Z. co — z czego = mażąc zetrzeć co — z czego, 2) Z. kogo, co — czym = omazać kogo, co — czym.

Zmącić (dok.) — mącić (niedok.). Formy i składnia jak: mącić.

Zmądrzały, mlm (męsko-osob.) zmądrzali, ale: zmądrzeli (3 os. lm od: zmądrzeć).

Zmądrzeć (dok.) — (niedok.) mądrzeć. Formy jak: mądrzeć.

Zmełty lub **zmielony.**

Zmęczyć (dok.) — (niedok.) męczyć. Formy i składnia jak: męczyć.

Zmężnieć (dok.) — mężnieć (niedok.). Formy jak: mężnieć.

Zmiana — zmienny. I Formy: clp tej zmianie, mjsclp w tej zmianie. II Składnia: Z. czego — na co.

Myśląc o zmianie folwarku na inny. *Perz.*

Zwroty: 1) zmiana wiary, przekonań, poglądu. *SW;* 2) zmiana dekoracji = odmienny stan rzeczy. *SW;* 3) zmiana frontu = zmiana w obejściu się, w taktyce. *SW;* 4) zmiana warty. *SW;* 5) zmiana czasu, miejsca, powietrza, stosunków, warunków. *SW;* 6) będzie zmiana, ma się, zanosi się na zmianę czego; 7) ma się, zanosi się na zmianę (z domyśl.: stanu atmosfery, pogody); 8) mieć co na zmianę = mieć co, żeby móc na przemiany zastępować czymś innym; 9) zmiana na lepsze lub na gorsze; 10) wprowadzać w co zmianę; 11) zachodzi w czymś zmiana.

Zmiażdżyć (dok.) — miażdżyć (niedok.). Formy jak: miażdżyć.

Zmiąć (dok.) (nie: źmiąć)—(niedok.) miąć. Formy: zemnę, zemniesz...; zemnij!; zmięty; zmiął, zmiąłem, zmięli.

Zmienić (dok.) (nie: źmienić, prowinc.) — zmieniać (niedok.). I Formy: 1) zmienię, zmienisz, zmieni, zmienimy...; zmień! zmieńcie!; zmieniony; zmieniwszy; zmienił, 2) zmieniam, zmieniasz...; zmieniaj!; zmieniający; zmieniany; zmieniał, zmieniali. II Składnia: 1) Z. kogo, co — na kogo, na co = wymienić kogo, co — na kogo, na co, zastąpić kogo, co — kim, czym, 2) Z. kogo, co — w kogo, w co = przeistoczyć, przeobrazić, przekształcić kogo, co — w kogo, w co, 3) Z. kogo — w czym (! rus.) = zastąpić kogo — w czym (por. ros. smienit' kogo — w czem).

1. Zmienia płochą niestałość na wierne śluby małżeńskie. 2. ...którego chciał zmienić w wiernego psa. *Sienk.* Marna egzystencja zmieniła (ją) w jędzę. *Parand.* 3. Rannego pułkownika zastąpił (nie: zmienił) porucznik.

Zmienić się (dok.)—zmieniać się (niedok.). I Formy jak: zmienić — zmieniać. II Składnia: Z. ś. w kogo, w co, rzadziej: na kogo, na co, nie: ku czemu.

Tabun zmienia się w okręt. *Mick.* Cudny świat zmienił się w wydmę. *Żerom.* Podwórze zmieniało się w szranki walki. *Bartk.* Zmienił się w pana. *Nałk.* Stukanie zmieniało się w jednolity szmer. *Iwasz.* Pogróżki zmieniały się w kły i pazury. *Wikt.* Na prawdziwych się domatorów zmienili. *Sienk.* Wszystkie dusze ludzkie muszą się zmienić na złoto. *Święt.* Taki rozwój zmienia się na coś lepszego (nie: ku czemuś lepszemu, ale: zmierza ku czemuś lepszemu). *Cyt. Szeffs. 46.*

Zwroty: zmienia się na lepsze, zmienia się na gorsze = zanosi się na lepsze (na gorsze) = idzie (zmierza) ku lepszemu (ku gorszemu).

Dajże, Boże, aby wszystko zmieniło się na lepsze. *Sienk.* Wiele się u nas na lepsze zmieniło. *Kruczk.* Jak się zmieni na gorsze. *Reym.*

Zmienny w czym.

Zmienni w gustach są ludzie. *Mick.*

Zmierzać (tylko w postaci niedok.). Por. Zmierzyć. I Formy zmierzam, zmierzasz...; zmierzaj!; zmierzający; zmierzał. II Znaczenie i składnia: Z. do kogo, do czego = podążać do kogo, do czego lub ku czemu.

Zwroty: 1) zmierzać do celu; 2) zmierzać myślą do czego lub ku czemu.

Zmierzch (w wymowie: zmieszch, nie: zmierszch), dlp tego zmierzchu, mjsclp w tym zmierzchu.

Zwrot: o zmierzchu (por. o świcie), ale: nad wieczorem, pod wieczór, nad ranem.

Zmierzchać się (niedok.) — zmierzchnąć się (dok.). Formy: 1) zmierzcha się, zmierzchało się, 2) zmierzchnie się.

Zmierzić (w wymowie: zmier-zić) (dok.)—mierzić (niedok.). Formy i składnia jak: mierzić.

Zmierzyć (dok.) — mierzyć (niedok.). Formy, znaczenie i składnia jak: mierzyć.

Zmieszać (dok.)—(niedok.) mieszać. I Formy jak: mieszać. II Składnia: 1) Z. kogo, co — z kim, z czym = złączyć kogo, co — z kim, z czym, 2) Z. komu — co = zagmatwać komu — co.

Zmieszać się (dok.) z kim, z czym.

Kwiaty zmieszały się z tymi drobiazgami. *Zapol.*

Zmieszany (przen.) = zaniepokojony.

Widać było twarz miecznika zmieszaną bardzo. *Sienk.*

Zmieścić (dok.) — zmieszczać (niedok.). I Formy: 1) zmieścić, jak: mieścić, 2) zmieszczam, zmieszczasz...; zmieszczaj!; zmieszczający; zmieszczał, zmieszczali. II Składnia: Z. co — w czym.

Zmieść (dok.) — zmiatać (niedok.). I Formy: 1) zmieść, jak: mieść, 2) zmiatam, zmiatasz...; zmiataj!; zmiatający; zmiatany; zmiatał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — czym = miotłą co usunąć. Por. Mieść, 2) Z. (tylko w postaci niedok. żart.) = uciekać.

1. (Chciałem) spod stóp człowieka pył zmiatać. *Wikt.* 2. Zmiataj, póki czas!

Zmiękczyć (dok.)—(niedok.) miękczyć. Formy i składnia jak: miękczyć.

Zmiękły, nie: zmiękniety.

Zmięknąć (dok.) — (niedok.) miękać. Formy i składnia jak: miękać.

Zmiękłem od razu jak masło. *I. Dąbr.*

Zmiętosić (dok.) — miętosić (niedok.). Formy i składnia jak: miętosić.

Zmilczeć (dok.) — zmilczać (niedok.), zwykle: przemilczać, milczeć. I Formy: 1) zmilczeć, jak: milczeć, 2) zmilczam, zmilczasz...; zmilczaj!; zmilczający; milczał, milczeli (zam. zmilczał, zmilczali, dla uniknięcia pomieszania z formą dok. zmilczał, zmilczeli) lub przemilczał, przemilczali. II Składnia: Z. co lub o czym, ale: milczeć o czym.

Zmiłować się (dok.) (nie: żmiłować się, prow.)—rzadko: zmiłowywać się (niedok.). Ob. Miłować. I Formy: 1) zmiłować się, jak: miłować, 2) zmiłowuję się, zmiłowujesz się...; zmiłowuj!; zmiłowujący się; zmiłowywał się. II Składnia: Z. ś. nad kim, nad czym.

...żeście się nad nim zmiłowali. *Małacz.*

Zmiłowanie.

Zwrot: czekać zmiłowania Bożego = czekać bezczynnie na próżno.

Długo tak będziemy czekać zmiłowania Bożego? *Kad.*

Zminąć się (dok.) — zmijać się (niedok.). I Formy jak: minąć — mijać. II Składnia: Z. ś. z kim, z czym. Por. Minąć się.

Zminda (SW) = niezgraba, niezdara, niedojda. Por. Żminda.

Zmiotka = szczoteczka do zbierania śmieci (IGD).

Zmitrężyć (dok.)—mitrężyć (niedok.). Formy i składnia jak: mitrężyć. Ob. Mitręga.

Zmłócić (dok.) — (niedok.) młócić. Formy i składnia jak: młócić.

Zmniejszyć (dok.) — zmniejszać (niedok.). I Formy: 1) zmniejszę, zmniejszysz, zmniejszy, zmniejszymy...; zmniejsz! zmniejszcie!; zmniejszony; zmniejszywszy; zmniejszył, 2) zmniejszam, zmniejszasz...; zmniejszaj!; zmniejszający; zmniejszany; zmniejszał, zmniejszali. II Składnia: Z. co.

Zmoczyć (dok.) lub zmaczać (dok.). Por. Odmoczyć, Pomoczyć, Przemoczyć, Umoczyć, Wymoczyć, Zamoczyć. I Formy jak: moczyć, maczać. II Składnia: Z. co — czym lub w czym.

Zwrot: zmoczyć kogo do (ostatniej) nitki — zmoczyć tak, że nie pozostaje ani jednej suchej nitki.

Wieczorem wracam z lekcji zmoczony do nitki. *I. Dąbr.*

Zmoknąć (dok.) — (niedok.) moknąć. Formy jak: moknąć.

Zmora czego; dlp tych zmor (PG) lub tych zmór (N).

Zwroty: 1) zmora nad kimś ciąży; 2) zmora kogoś dusi.

Ciążyła nad nim jakaś zmora niedoszłych wydarzeń. *Goet.*

Zmordować (tylko w postaci dok.). I Formy jak: mordować. Ob. Mord. II Znaczenie i składnia: Z. kogo — czym = umęczyć, udręczyć kogo — czym.

Zmowa kogo — z kim — przeciw komu.

Zwrot: knuć zmowę.

Jakby knuli zmowę. *Siedl.*

Zmóc (dok.) — zmagać (niedok.). I Formy jak: pomóc — pomagać. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zmówić (dok.) — zmawiać (niedok.). I Formy jak: mówić — mawiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo — na co = namówić kogo — na co, 2) Z. co (zwykle w postaci dok.) = powiedzieć co od początku do końca (zwykle o pacierzu, modlitwie, litanii...).

1. Zmawiają ją (szlachtę) na zaczepkę z panem. *Chodź. cyt. SW.* 2. Całe zmówili pacierze. *Mick. cyt. SW.*

Zmówić się (dok.) — zmawiać się (niedok.). I Formy jak: zmówić — zmawiać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. z kim — na co = wejść z kim w zmowę, spiknąć się z kim — na co, 2) Z. ś. (nieosob. tylko w postaci dok.) = zgadało się.

1. Z Chmielnickim na zgubę tej Rzplitej się zmawiacie. *Sienk.* 2. Zmówiło się o tym i o owym. *Mp.*

Zmrok ten, nie: ta zmroka, ale: ten omrok, lub ta omroka, ten pomrok lub ta pomroka.

Zwroty: o zmroku, rzadziej: pod zmrok (Reym.).

Zmudny lub żmudny (SW. Łoś. PG. N.).

Lato zmudnej orki. *Bartk.*

Zmurszały, nie: zmorszały; mlm (męskoosob.) zmurszali.

Zmurszałe (nie: zmorszałe) powrozy. *Przybysz.* Przy zmurszałej wierzbie. *Przybysz.*

Zmusić (dok.) — zmuszać (niedok.). I Formy: 1) zmuszę, zmusisz, zmusi, zmusimy,...; zmuś! zmuście!; zmuszony; zmusiwszy; zmusił, 2) zmuszam, zmuszasz...; zmuszaj!; zmuszający; zmuszany; zmuszał, zmuszali. II Składnia: 1) Z. kogo — do czego, 2) Z. kogo — coś robić.

Myśl wielka zwykle usta do milczenia zmusza. *Mick.* Prawo zmusi ich do zapłacenia. *Reym.* Towarzystwo (jej) zmuszało go do ciągłej czujności. *Goet.*

Zmyć (dok.) — zmywać (niedok.). I Formy jak: umyć — umywać. II Składnia: Z. co — czym.

Zwrot: zmyć komu głowę = sfutrować kogo, dać komu reprymendę.

Zmylić (dok.) — (niedok.) mylić. Formy i składnia jak: mylić.

Zmyłka (!) = omyłka, pomyłka.

Zmysł — I Forma: dlp tego zmysłu. II Znaczenie i składnia: 1) Z. czego = jeden z pięciu narządów odbierania wrażeń, 2) Z. czego (nie: dla czego, ani: na co) = odczucie czego, świadomość czego.

2. Ma zmysł form towarzyskich (nie: na formy towarzyskie). *Rittner.* Na choroby (nie: dla chorób) miał mniej zmysłu. *Rittner.* On nie ma zmysłu piękna (nie: dla piękna). *Cyt. Kr. 1, 77.*

Zwroty: 1) być przy (zdrowych) zmysłach, nie: w zmysłach (rus.) = być przytomnym; 2) odchodzić od zmysłów = tracić panowanie nad sobą; 3) tracić zmysły; 4) przyprowadzać kogo do zmysłów. *SF;* 5) coś podpada pod zmysły. *SF;* 6) mieszać komu zmysły; 7) pomieszanie (nie: obłąkanie zmysłów) = obłąkanie (bez dopełnienia); 8) zdrowy zmysł (! rus.) = zdrowy rozsądek (por. ros. zdrawyj smysł); 9) zmysł krytyczny.

2. Kobiety odchodziły od zmysłów. *Małacz.* Psiarnia od zmysłów odchodziła. *Wikt.* 6. Miesza zmysły. *Makusz.* 9. Tomaszek ma widać zmysł krytyczny. *Dąbr.*

Zmyślić (dok.) (nie: zmyśleć, ale: myśleć) — zmyślać (niedok.). I Formy: 1) zmyślę, zmyślisz, zmyśli, zmyślimy...; zmyśl! zmyślcie!; zmyślony; zmyśliwszy; zmyślił, 2) zmyślam, zmyślasz...; zmyślaj!; zmyślający; zmyślany; zmyślał, zmyślali. II Składnia: Z. co.

Zmyślny — zmyślność. Składnia: 1) zmyślny: a) Z. do czego = sprytny do czego (gdy się wymienia czynność, do której ktoś przejawia zmyślność), b) Z. w czym = przebiegły w czym (gdy się wymienia dziedzinę, w której ktoś przejawia zmyślność, nieraz zaciera się różnica między obu znaczeniami), 2) zmyślność do czego lub w czym (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w przymiotniku: zmyślny).

Znachodzić (! prowinc.) = znajdować. Krasn. 12.

Znaczący — znacząco. Ob. Kojący — kojąco.

Mrugnęła znacząco. *Wikt.* Uśmiechnął się znacząco. *Kruczk.*

Znaczenie dla kogo, dla czego.

Zwroty: 1) przypisywać komu, czemu (nie: do kogo, do czego) znaczenie. *PJ 9, 102;* 2) przywiązywać do czego znaczenie. *SF;* 3) mieć znaczenie dla kogo, dla czego; 4) dochodzić do znaczenia = dochodzić do znacznego stanowiska w świecie.

3. Fakty, mające dla sprawy istotne znaczenie. *Kod. Post. Cyw.* 4. Tam można dojść do znaczenia. *Dąbr.*

Znaczny — Znaczenie: 1) Z. = wybijający się ilościowo, liczny, wielki rozmiarami, wyróżniający się. Por. Znakomity.

Zwrot: znaczna (nie: znakomita) większość.

Znaczyć (niedok.). I Formy: znaczę, znaczysz, znaczy, znaczymy...; znacz! znaczcie!; znaczący; znaczony; znaczył. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — czym = znakować kogo, co — czym, nadawać komu, czemu znak, znamię, 2) Z. co = zostawiać na czym znak, ślad, 3) Z. co = wykreślać, wytykać co znakami, 4) Z. co = być znakiem czego, wyrażać co, mieć treść znaczeniową (o wyrazach), 5) Z. (tylko w 3 os. lp cz. teraźn.) (nie: znaczy się) = jest to samo, czyli, 6) znaczy (! rus.) = znać, snadź, widocznie, przeto.

1. Znaczyć bieliznę. 2. Krwawą stopą znaczy za sobą ślady. *SW.* 3. Znaczyć drogę. 4. Dacza wioskę znaczy. *Mick.* 5. Zdać sobie sprawę ze swych możności, znaczy odwrócić się od wielkości życia. *Goet.* 6. Mamy znać (nie: znaczy) do czynienia z innym zupełnie objawem. *Cyt. Krasn. 82.*

Zwrot: znaczyć coś na świecie = być czymś na świecie.

Znać (niedok.). I Formy: znam, znasz, zna, znamy, znacie, znają; znaj!; znający; znany; znał. II Składnia: 1) Z. kogo, co — z czego lub po czym = mieć znajomość kogo, czego, 2) Z. co (!) = wiedzieć o czym, 3) Z. że... (!) = wiedzieć, że..., 4) Z. kogo, co, jakim lub jako jakiego, Z. kogo jako kogo, rzadko: kim, czym (dawn.).

1. Wszystko znał z aktów. *Żerom.* Znam wszyst-

kie uczucia po imieniu. *Krasiń.* Znał go po tym ruchu. *Bartk.* 2. Wiem już o tym (nie: znam już to). 3. Wiem (nie: znam), że jesteś mi życzliwy. 4. Znali go takim. *Nałk.* Znał mię wiernym sługą. *Mick. cyt. SW.*

Zwroty: 1) znać kogo, co na wylot (= doskonale); 2) znać kogo z widzenia; 3) znać kogo ze słyszenia; 4) znać kogo osobiście; 5) dawać znać o kim, o czym; 6) znać (jest) było, będzie (wyrażenie nieosob.) = można (jest), było, będzie poznać, widać (jest) było, będzie; 7) znać (tylko w bezokol. w znaczeniu przysłówka) = snadź, widocznie; 8) znać (jest) było, będzie (wyrażenie nieosob.) na kim, na czym — co.

1. Zna chłopa na wylot. *Sierosz.* 2. Znał Walewicza tylko z widzenia. *Nałk.* 5. Postęp choroby nie dawał znać o sobie. *Iwasz.* 6. Choć nie słyszysz szlochania, znać, że we łzach tonie. *Mick. cyt. SW.* 7. Mimo małego wzrostu kości znać miał grube. *Krasz. cyt. SW.* 8. Nie znać było na niej strudzenia. *Orzesz.*

Znać się (niedok.). I Formy jak: znać. II Składnia: 1) Z. ś. z kim = mieć z kimś znajomość, znać się z kimś wzajemnie, 2) Z. ś. na kim, na czym = znać kogo, co dobrze, być w czym biegłym.

1. Nie znam się z nią. *Prus.* 2. Znał się dobrze na handlu zbożowym. *Mick.* Znam ja się na was. *Żerom.* Znała się na ziołach. *Sierosz.* Chciałabym bardzo znać się na kuchni. *Zapol.* Nie znam się na niczym. *I. Dąbr.*

Znajdować (niedok.), rzadziej: znajdywać. Ob. Znaleźć.

Znajomość czego, nie: w czym.

Znajomość sztuki wojskowej (nie: w sztuce wojskowej).

Zwrot: znajomość z kim zawrzeć, zawiązać.

Z każdym chciał zawrzeć znajomość. *Wikt.* Nie zawiązał żadnej znajomości. *Nałk.*

Znajomy — znaczenie i składnia: 1) Z. (przym.) komu = znany komu, 2) Z. (rzeczownik) kogo = człowiek znajomy.

1. Petroniuszowi była ona znajoma. *Sienk.* 2. Loża znajomych Borowieckiego pań brała udział w zabawie. *Reym.*

Znajść (!) = znaleźć.

Znak, dlp tego znaku. Składnia: 1) Z. czego = znamię czego (gdy się wymienia przedmiot, do którego znak należy, który się w znaku objawia lub gdy się wymienia przyczynę znaku), 2) Z. do czego (gdy się wymienia cel znaku, jeśli celem tym jest jakaś rzecz lub czynność, do której się przez danie znaku kogoś powołuje), 3) Z. na co (gdy się wymienia cel znaku, jeśli celem tym jest jakaś czynność lub stan, na który się kogoś wzywa; niekiedy się zaciera różnica znaczeniowa między drugą a trzecią formą składniową. Ob. Sygnał.

1. Znak krzyża świętego. Kręcił nosem na znak lekceważenia. *Wikt.* 2. Dano znak do rozpoczęcia bitwy. 3. Latarnia połyskuje niby znak na trwogę. *Żerom.*

Zwroty: 1) robić coś na znak czego; 2) dać znak, że...; 3) dać się komu we znaki = stanąć komu ością w gardle = dokuczyć, dojeść komu; 4) znakiem tego, że... (! gmin. posp.) = to znaczy, że...; 5) znak pisarski; 6) stawiać, kłaść lub dawać znak pisarski (PJ 11, 53); 7) znak zapytania.

1. Błyskawice, grzmoty i pioruny były rzucane przez bogów na znak ich łaski lub gniewu. *Kołłąt.* 2. Dał znak, że wie o jego obecności. *Goet.* 3. ...nie dając się we znaki. *Dąbr.*

Znakomity = wybijający się jakościowo. Por. Znaczny.

Znalazca — znalazczyni. Formy: 1) lp ten znalazca, tego znalazcy, temu znalazcy, tego znalazcę, znalazco! tym znalazcą, o tym znalazcy; lm ci znalazcy, tych znalazców..., 2) znalazczyni, jak: gospodyni.

Znaleźć (dok.) — znajdować (niedok.), rzadziej: znajdywać. I Formy: 1) znajdę, znajdziesz...; znajdź! znajdźcie!; znaleziony (nie: znajdziony); znalazłszy; znalazł, 2) znajduję, znajdujesz... (nie: znajdywam...); znajduj!; znajdujący; znajdowany (znajdywany); znajdował (znajdywał). II Składnia: 1) Z. kogo, co — w kim lub w czym (gdy się wymienia miejsce znajdowania), 2) Z. kogo, co — do kogo, do czego (gdy się wymienia cel znajdowania).

1. Znalazłem go w ogrodzie przy robocie. *Mp.* 2. Trzeba kogoś znaleźć do dzieci. *Dąbr.*

Zwroty: 1) znajdować w czym ulgę, pokrzepienie; 2) coś znajduje w czymś lub do czegoś zastosowanie; 3) znajdować miejsce (! germ.) = zachodzić, odbywać się, być w zwyczaju (por. niem. Platz finden).

1. Jedną ulgę znajdywała w ciągu nocy. *Żerom.* 3. Dziś są w zwyczaju (nie: znajdują miejsce) inne zabawy. *Cyt. PJ 9, 7.*

Znaleźć się (dok.) — znajdować się (niedok.), rzadziej: znajdywać się.

Zwrot: znajdować się w stanie (w splocie) lub w jakimś stanie.

Splot stosunków ludzkich, w którym znajdował się główny węzeł jej uczuć. *Święt.* Budynek szkolny znajdywał się w stanie najwyższego zaniedbania. *Kruczk.*

Znaleźne, tego znaleźnego..., o tym znaleźnym.

Znamienity, nie: znamięnity.

Znamię — znamienny. I Formy: lp to znamię, tego znamienia, temu znamieniu, to znamię, tym znamieniem, w tym znamieniu; lm te znamiona, tych znamion, tym znamionom... II Znaczenie: Z. czego = znak czego (dodatni lub ujemny). Por. Piętno.

Zwroty: 1) coś ma znamię (lub znamiona) czegoś; 2) coś nosi znamiona czego.

1. Wypadek, mający wszelkie znamiona katastrofy żeglarskiej. *Małacz.* 2. Awantura ta nosiła znamiona formalnego buntu. *Mp.*

Znamionować (tylko w postaci niedok.). I Formy: znamionuję, znamionujesz...; znamionuj!; znamionujący; znamionował. II Składnia: Z. co.

Znany komu — z czego.

Znany z poczciwości. *Mick.* Znana z awantur. *Strug.* Znany był z bezczelności i z łakomstwa. *Wikt.*

Zwroty: 1) znany z widzenia; 2) znany ze słyszenia; 3) znany osobiście.

1. Psy znane z widzenia. *Bartk.* 2. Ten ze słyszenia, z rycin, z karykatur znany tylko strój. *Ostr.*

Znarowić się (dok.)—(niedok.) narowić się. Formy jak: narowić się. Ob. Narów.

Znarowiony = uparty (wyraz ten, choć z formy imiesłów ma znaczenie przymiotnika). Por. Naprzykrzony, Napuszony.

Znawca—znawstwo. I Formy: lp ten znaw-

ca, tego znawcy, temu znawcy, tego znawcę, znawco! tym znawcą, o tym znawcy; lm ci znawcy, tych znawców, tym znawcom, tych znawców. II Składnia: Z. kogo, czego, nie: na kogo, na co.

Wielcy to znawcy cnoty żołnierskiej (nie: na cnotę żołnierską). *Choiń.).* Był znakomitym znawcą kraju. *Goet.*

Zwrot: pierwszy znawca = doskonały, znakomity znawca.

Pierwsi znawcy myśliwstwa. *Mick.*

Znęcać się (tylko w postaci niedok.). I Formy: znęcam się, znęcasz się...; znęcaj się!; znęcający się; znęcał się. II Składnia: Z. ś. nad kim, nad czym.

Znęcano się nad bliźnimi. *Weyss.* Nie będzie się znęcał nad dziećmi. *Nowak.* Znęcał się nad łacina. *Kad.*

Znęcić (dok.) — znęcać (niedok.). I Formy: 1) znęcę, znęcisz, znęci, znęcimy...; znęć! znęćcie!; znęcony; znęciwszy; znęcił, 2) znęcam, znęcasz...; znęcaj!; znęcający; znęcany; znęcał. II Składnia: Z. kogo, co—czym = zwabić kogo, co — czym.

Gałązka litewskiego chmielu wdziękami pruskiej topoli znęcona... śmiałe jak dawniej wyciąga ramiona. *Mick.*

Znędzniały, mlm (męsko-osob.) znędzniali, ale: znędznieli (3 os. lm od: znędznieć).

Znędznieć (dok.)—nędznieć (niedok.). Formy i składnia jak: nędznieć.

Zniechęcający—zniechęcająco. Ob. Kojący—kojąco.

Zniechęcająco zapraszała do jedzenia. *Ostr.*

Zniechęcić (dok.) — zniechęcać (niedok.). I Formy: 1) zniechęcę, zniechęcisz, zniechęci, zniechęcimy...; zniechęć! zniechęćcie!; zniechęcony; zniechęciwszy; zniechęcił, 2) zniechęcam, zniechęcasz...; zniechęcaj!; zniechęcający; zniechęcany; zniechęcał. II Składnia: Z. kogo — do czego.

Zniechęca ludzi do ludzkości. *Siedl.*

Zniechęcony do czego.

Zniechęcony do życia. *Dąbr.*

Zniecierpliwić (się) (dok.) — niecierpliwić (się) (niedok.). Formy i składnia jak: niecierpliwić (się).

Znieczulić (dok.) — znieczulać (niedok.). I Formy: 1) znieczulę, znieczulisz, znieczuli, znieczulimy...; znieczul!; znieczulony; znieczuliwszy; znieczulił, 2) znieczulam, znieczulasz...; znieczulaj!; znieczulający; znieczulany; znieczulał, znieczulali. II Składnia: Z. kogo, co — czym lub za pomocą czego (gdy się wymienia środek znieczulania) — na co (gdy się wymienia przedmiot, którego oddziaływanie się znieczula).

Znieczuliwszy się na interesa własne. *Cyt. SW.*

Zniedołężniały, mlm (męsko-osob.) zniedołężniali, ale: zniedołężnieli (3 os. lm od: zniedołężnieć).

Zniedołężnieć (dok.) — niedołężnieć (niedok.). Formy i składnia jak: niedołężnieć.

Zniekształcić (dok.) — zniekształcać (niedok.). I Formy jak: przekształcić — przekształcać. II Składnia: Z. co — czym (gdy się wymienia narzędzie) lub przez co (gdy się wymienia czynność).

Znienawidzić (dok.), rzadko: znienawidzieć — (niedok.) nienawidzić. Formy i składnia jak: nienawidzić.

Znienawidził ją. *Cyt. PJ 1, 121.*

Znienawidzony przez kogo, nie: komu, ale: nienawistny komu.

Znieprawić (dok.) — znieprawiać (niedok.). I Formy jak: poprawić — poprawiać. II Składnia: Z. kogo — czym lub przez co (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: zniekształcić).

Znieruchomiały, mlm (męsko-osob.) znieruchomiali, ale: znieruchomieli (3 os. lm od: znieruchomieć).

Oczy (jego) przeniknęły pytająco jej twarz znieruchomiałą raptownie. *Kruczk.*

Znieść (dok.) — znosić (niedok.). I Formy jak: nieść — nosić. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — do czego = nosząc zgromadzić co, 2) Z. kogo, co = niosąc sprowadzić, spuścić co na dół, 3) Z. kogo, co = usunąć, zniszczyć, stratować kogo, co, skasować, zawiesić, uchylić co (o przepisach, ustawach, prawach, przywilejach), 4) Z. kogo, co = przecierpieć, przetrzymać, 5) Z. (tylko w postaci niedok.; — dok. zużyć) = nosząc zużywać.

1. Znosić rzeczy z wozu do mieszkania. *SW.* 2. Znosić dziecko ze schodów. *SW.* 3. Znosić nieprzyjaciela. Gdyby to w mojej mocy było, zaraz bym pojedynki zniósł. *Cyt. SW.* 4. Znosić głupstwa ludzkie. *SW.* 5. Znosić suknię. *SW.*

Zwrot: znosić kogo z urzędu (!) = usuwać kogo z urzędu.

żaden z przełożonych nie będzie śmiał im robić wymówek lub usunąć (nie: znieść) ich z urzędu. *Cyt. Kr. 1, 112.*

Zniewalający—zniewalająco. Ob. Kojący—kojąco.

Znieważyć (dok.) — znieważać (niedok.). I Formy jak: przeważyć—przeważać. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zniewieściały, mlm (męsko-osob.) zniewieściali, ale: zniewieścieli (3 os. lm od: zniewieścieć).

Zniewolić (dok.) — zniewalać (niedok.). I Formy: 1) zniewolę, zniewolisz, zniewoli, zniewolimy...; zniewol! zniewolcie!, rzadziej: zniewól! zniewólcie!; zniewolony; zniewoliwszy; zniewolił, 2) zniewalam, zniewalasz...; zniewalaj!; zniewalający; zniewalany; zniewalał, zniewalali. II Składnia: Z. kogo — do czego.

Ten zwyczaj stawiania orzeczeń na końcu zdań zniewala do trzymania umysłu w natężeniu. *I. Dąbr.*

Znikąd. Ob. Donikąd.

żadnej jeszcze znikąd wiadomości. *Mochn.*

Znikczemniały, mlm (męsko-osob.) znikczemniali, ale: znikczemnieli (3 os. lm od: znikczemnieć).

Zniknąć (dok.) — znikać (niedok.) lub niknąć. Formy: 1) zniknąć jak: niknąć, 2) znikam, znikasz...; znikaj!; znikający; znikał.

Zwrot: zniknąć z oczu.
Znikała z oczu. *Żerom.*

Zniknięcie, rzadziej: zniknienie.
Z nimfy zniknieniem całe czarowne przezrocze zmieniło się. *Micl.*

Zniszczeć (dok.) — (niedok.) niszczeć. Formy i składnia jak: niszczeć.

Zniszczyć (dok.) — (niedok.) niszczyć. Formy i składnia jak: niszczyć.

Zniżyć (dok.) — zniżać (niedok.). I Formy: 1) zniżę, zniżysz, zniży, zniżymy...; zniż! zniżcie!; zniżony; zniżywszy:, zniżył, 2) zniżam, zniżasz...; zniżaj!; zniżający; zniżany; zniżał, zniżali. II Składnia: Z. co — do czego.
Zwrot: zniżać co do poziomu czego.
Wyobraźnia zniżająca poezję do poziomu pospolitych utworów. *Mochn.*

Znoić się (niedok.) — uznoić się (dok.). I Formy: 1) znoję się, znoisz się, znoi się, znoimy się...; znój się!; znojony; znoił się, 2) uznoić się jak: znoić się. II Składnia: Z. ś. czym.

Znojny, nie: znójny.

Znosić. Ob. Znieść.

Znoszenie.
Zwrot: znoszenie zawieszenia w służbie (!) = uchylanie zawieszenia w służbie. *DUMK 31 X 31.*

Znudzić (dok.) — nudzić (niedok.). Formy i składnia jak: nudzić.

Znużyć (dok.) — (niedok.) nużyć. Formy i składnia jak: nużyć.
Była znużona tym. *Dąbr.*
Zwrot: znużony na ciele i duszy. *(Sienk.).*

Zobaczyć (tylko w postaci dok.). I Formy: zobaczę, zobaczysz, zobaczy, zobaczymy...; zobacz! zobaczcie!; zobaczywszy; zobaczył. II Składnia: Z. kogo, co.
Zobaczy szeroki świat. *Kad.*

Zobaczyć się (tylko w postaci dok.) z kim.
Trzeba się z nim zobaczyć. *Reym.*

Zobojętniały na co, mlm (męsko-osob.) zobojętniali, ale: zobojętnieli (3 os. lm od: zobojętnieć).

Zobojętnieć (dok.) — obojętnieć (niedok.). Formy i składnia jak: obojętnieć.
Zobojętniała na udrękę. *Wikt.*

Zobojętnienie—Składnia jak w czasowniku: obojętnieć.
Potrzebna mu była nie twoja boleść, ale twoje zobojętnienie dla Szymona. *Święt.*

Zobopólny lub **obopólny.**

Zobowiązać (dok.) — zobowiązywać (niedok.). Por. Obowiązać — obowiązywać. I Formy jak: związać — związywać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo = radą, prośbą lub rozkazem zmusić kogo do przyjęcia na siebie jakiegoś obowiązku, 2) Z. kogo — do czego = zmusić kogo — do czego, 3) Z. kogo — czym = zjednać kogo — czym.
2. Sąd może ją (osobę) zobowiązać do przyniesienia przedmiotu. *Kod. Post. Cyw.* 3. Zobowiązać kogo usługą. *SW.*
Zwroty: 1) zobowiązać kogo słowem. *SW;* 2) zobowiązać kogo pod przysięgą. *SW;* 3) zobowiązać kogo na wszystko. *SW;* 4) być komu zobowiązanym za co. *SW* = być komu wdzięcznym za co; 5) zobowiązany z weksla, z czeku *(Kod. Post. Cyw.).*

Zobowiązanie do czego.
Zwroty: 1) zobowiązanie czyjeś powstaje; 2) wykonać zobowiązanie; 3) zaciągać wobec kogo zobowiązanie *(Kod. Cyw. Rodzina);* 4) likwidacja zobowiązań (!) = wyrównanie zobowiązań *(DUMK 25 VII 32).*
1—2. Zobowiązania, które powstały lub mają być wykonane. *Kod. Post. Cyw.*

Zoczyć (tylko w postaci dok.). I Formy: zoczę, zoczysz, zoczy, zoczymy...; zocz! zoczcie! (nie: zócz! zóczcie!); zoczony; zoczywszy; zoczył. II Składnia: Z. kogo, co.

Zodiak — zodiakalny; dlp tego zodiaku (SW, Łoś, N), rzadziej: tego zodiaka.

Zofia — Zosia — Zośka; woł. Zosiu! Zośko!

Zogniskować (dok.)—ogniskować (niedok.). Formy i składnia jak: ogniskować.

Zohydzić (dok.) — zohydzać (niedok.). Ob. Ohydzić. Formy i składnia jak: ohydzić — ohydzać.

Zołza, zwykle w lm zołzy, dlm tych zołz lub tych zołzów (N).

Zordynarniały, mlm (męsko-osob.) zordynarniali, ale: zordynarnieli (3 os. lm od: zordynarnieć).

Zorganizować (dok.) — organizować (niedok.). Formy i składnia jak: organizować.

Zorientować się (dok.) — orientować się (niedok.). Formy i składnia jak: orientować się.

Zoroaster, Zoroastra, Zoroastrowi... lub Zaratustra, Zaratustry, Zaratustrze...

Zorza ta, rzadziej: to zorze (poet.); dlm tych zórz.

Zostać (się) (dok.) — zostawać (się) (niedok.). I Formy: 1) zostanę (się), zostaniesz (się)...; zostań (się)!; zostawszy (się); został (się), 2) zostaję (się), zostajesz (się)...; zostawaj (się)!; zostający (się); zostawał (się). II Znaczenie i formy: 1) Z. lub Z. ś. = pozostać na miejscu, nie ruszyć się, 2) Z. lub Z. ś. = być niezabranym, 3) Z. lub Z. ś. przy kim, przy czym = uprzeć się przy kim, przy czym, uparcie przestrzegać czego, uparcie trzymać się kogo, czego, 4) Z. gdzie = zatrzymać się, pobyć gdzie, utrzymać się, nie zniknąć, nie zmienić się, 5) Z. lub Z. ś. czym = stać się czym.
1. Zostań u mnie na obiad. *Cyt. SW.* 2. Wystarczyło, jeszcze zostało. *SW.* 3. Przy nim na zawsze zostanę. *Mp.* 4. Został na posadzie. *SW.* 5. Został budowniczym. *Mp.*
Zwroty: 1) zostań z Bogiem. *SW* = Bóg z tobą! = bądź zdrów!; 2) nie zostaje komu nic innego jak robić to lub owo; 3) zostawać w tyle za kim. *SW* = nie nadążać za kim; 4) zostawać u kogo w służbie. *SW;* 5) zostać na koszu, *SW* = doznać zawodu; 6) zostać bez dachu nad głową, *SW* = stać się bezdomnym; 7) zostać na miejscu, *SW* = paść, lec, zginąć; 8) niech to zostanie między nami, *SW* = niech to będzie naszą tajemnicą; 9) zostawać przy swoim (zdaniu). *SW;* 10) zostać na czyimś miejscu (nie: na czyjeś miejsce); 11) zostać mianowanym, wybranym... Ob. * Bierna strona czasownika.
2. Nie zostaje mi nic innego jak tylko żebrać. *SW.* 10. Jedni wyszli, inni zostali na ich miejscu. *Nowak.*

Zostawić (dok.) — zostawiać (niedok.). I Formy: 1) zostawię, zostawisz, zostawi, zostawimy...; zostaw!; zostawiony; zostawiwszy; zostawił, 2) zostawiam, zostawiasz... (nie: zostawuję, zostawujesz..., dawn.); zostawiaj!; zostawiający; zostawiany; zostawiał; zostawiali.

Zostawując (zam. zostawiając) na czole i skroniach włos gładki. *Mick.*

II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — w czym (na czym) lub u kogo = pozostawić kogo, co — gdzie; 2) Z. kogo, co — po sobie = porzucić kogo, co, opuścić kogo, co, 3) Z. kogo, co — komu, czemu = przekazać kogo, co — komu, czemu, 4) Z. co (! rus.) = zaprzestać czego. (Krasn. 82).

1. Nie zostawiaj dziecka bez opieki. *SW.* 2. Smugę niemiłego zapachu po sobie zostawia. *Bartk.* 3. Zostawimy resztę Panu Bogu. *Mick. cyt SW.* 4. Zostaw to (!) = zaprzestań tego! *Krasn. 82.*

Zwroty: 1) zostawić kogo, co na Boskiej opiece (= bez żadnej ludzkiej opieki); 2) zostawiać kogo, co w spokoju; 3) zostawiać co czyjej woli, rozwadze, względom...

Zób ta, nie: ta zobia; dlp tej zobi.

Z pomocą — przy pomocy. I Użycie: 1) z pomocą czego lub kogo (gdy się wymienia przedmiot martwy lub osobę żywą), 2) przy pomocy kogo (gdy się wymienia osobę żywą), 3) za pomocą czego (gdy się wymienia rzecz martwą). II Znaczenie: 1) z pomocą (wyrażenie, składające się z rzeczownika: pomocą i przyimka: z), np. z jego pomocą, z pomocą jego, 2) z pomocą (przyimk.) np. z pomocą niego, por. przez niego, z niego...

Z przeciwka lub z naprzeciwka.

żona sklepikarza z naprzeciwka. *Nowak.*

Zrabować (dok.) — rabować (niedok.). Formy i składnia jak: rabować.

Zrachować (dok.) — zrachowywać (niedok.). I Formy: 1) zrachować jak: rachować, 2) zrachowuję, zrachowujesz... (rzadko: zrachowywam, zrachowywasz...); zrachowuj!; zrachowujący; zrachowywany; zrachowywał. II Składnia: Z. kogo, co = rachując zebrać w jedno, zsumować.

Zradlić (dok.) (nie: zredlić) — radlić (niedok.).

Między polami zradlonymi (nie: zredlonymi) pod wiosnę. *Żerom.*

Zranić (dok.). Por. Ranić. Formy i składnia jak: ranić.

Zraz, zwykle w lm te zrazy, dlm tych zrazów.

Zrazić (dok.) — zrażać (niedok.). I Formy: 1) zrażę, zrazisz, zrazi, zrazimy...; zraź! zraźcie!; zrażony; zraziwszy; zraził, 2) zrażam, zrażasz...; zrażaj!; zrażający; zrażany; zrażał, zrażali. II Składnia: Z. kogo — do kogo, do czego.

Nie chcąc zrażać do siebie Polaków. *Małacz.*

Zrazić się (dok.) — zrażać się (niedok.). I Formy jak: zrazić — zrażać. II Składnia: Z. ś. do kogo, do czego.

Sądzę, że się pan nie zraził do niej. *Goet.*

Zrazu = na razie, w pierwszej chwili.

Zrąb, nie: zręb; dlp tego zrębu.

Zrąbać (dok.) — zrąbywać (niedok.), nie: zrębywać (dawn.). I Formy: 1) zrąbać jak: rąbać, 2) zrąbuję, zrąbujesz...; zrąbuj!; zrąbujący; zrąbywany; zrąbywał. II Składnia: Z. co — czym.

Zrealizować (dok.) — realizować (niedok.). Ob. Realizować. Formy i składnia jak: realizować.

Zredukować (dok.) — redukować (niedok.). Formy, znaczenie i składnia jak: redukować.

Zreflektować (dok.)—reflektować (niedok.). I Formy jak: reflektować. II Znaczenie i składnia: Z. kogo = przyprowadzić kogo do zastanowienia, do rozwagi. Por. Reflektować.

Zreformować (dok.) — reformować (niedok.). Formy i składnia jak: reformować.

Zreparować (dok.) lub **zreperować** — reparować (niedok.) lub reperować. Formy jak: reparować (reperować).

Zreumatyzmowany, nie: zreumatyzowany.

Chore. zreumatyzmowane oczy. *Reym.*

Zrezygnować (dok.) — rezygnować (niedok.). Formy i składnia jak: rezygnować.

Zręb (!) = zrąb.

Zręczność — Znaczenie: 1) Z. = zwinność, zgrabność w ruchach, 2) Z. = (!) sposobność, okazja. (JP 3, 13. Krasn. 82).

2. Nadarzyła mi się sposobność (nie: zręczność) wywdzięczenia się za tę przysługę. *Krasn. 82.*

Zręczny, ale: bezręki. Składnia: 1) Z. do czego (gdy się wymienia przedmiot, z którym się ktoś potrafi zręcznie obchodzić), 2) Z. w czym (gdy się wymienia czynność, w której ktoś wykazuje zręczność), 3) Z. co robić (! latynizm). Por. Niezręczny.

1. Zręczna do wszystkiego. *Mp.* 2. W piastowaniu broni zręczni. *Krasiń. cyt. SW.* 3. Zręczni lekkim wywijać oszczepem. (zam. zręczni w wywijaniu lekkim oszczepem). *Mick.*

Zrękowiny (tylko w lm), dop. tych zrękowin.

Zrobić (dok.) — robić (niedok.). Formy i składnia jak: robić (z wyjątkiem punktu 7), bo składnia i znaczenie wymienione w tym punkcie są właściwe czasownikowi tylko niedok.: robić).

Zrodzić (dok.) — zradzać (niedok.). I Formy: 1) zrodzić, jak: rodzić, 2) zradzam, zradzasz...; zradzaj!; zradzający; zradzany; zradzał. II Składnia: Z. kogo, co.

Zropieć (dok.) — ropieć (niedok.). Formy i składnia jak: ropieć.

Zrosić (dok.) — zraszać (niedok.), nie: zroszać. I Formy: 1) zrosić jak: rosić, 2) zraszam, zraszasz...,: zraszaj!; zraszający; zraszany; zraszał, zraszali. II Składnia: Z. co — czym.

Zrosnąć się (dok.) lub zrość się (PA) (nie: zrość się)—zrastać się (niedok.), ale: dorosnąć, obrosnąć, przerosnąć... (bez zaimka: się). I Formy: 1) zrosnąć się (zrość się)

jak: rosnąć (róść), 2) zrastam się, zrastasz się...; zrastaj się!; zrastający się; zrastał się. II Składnia: Z. ś. z czym.

Zrozpaczony — Znaczenie: 1) Z. = ogarnięty rozpaczą, 2) Z. = wywołany rozpaczą.

1. Jestem zrozpaczona i wyglądam szkaradnie. *Zapol.* 2. Zrozpaczony skok. *Ostr.*

Zrozumiały, mlm (męsko-osob.) zrozumiali, ale: zrozumieli (3 os. lm od zrozumieć). Składnia: Z. dla kogo.

Skargi nie były dla niej zrozumiałe. *Natk.*

Zwroty: 1) dla łatwo zrozumiałych powodów coś robić; 2) zrozumiałym jest, że... (!) = zrozumiała rzecz, że... Ob. Zdania podrzędne podmiotowe.

1. Dla łatwo zrozumiałych powodów muszę się usunąć. *SW.* 2. Zrozumiała rzecz (nie: zrozumiałym jest), że główny kontyngent wszystkich kwestii przypada... *Mp.*

Zrozumieć (dok.)—rozumieć (niedok.). Formy i składnia jak: rozumieć.

Tę myśl potrzeba zrozumieć. *Mochn.* Zrozum, jak nieprzyjaciele muszą się konfundować. *Sienk.* Zrozum, że cię nie znamy. *Sierosz.* Zrozum, że przyjaźń między nami jest czymś niemożliwym. *Iwasz.* Zrozum przecie, że... *Grusz.* Zrozumcie, nie chodzi o dłubaninę! *Ostr.*

Zrozumienie kogo, czego, nie: dla kogo, dla czego, ani: na co.

Grecy posiadali wyjątkowe zrozumienie piękna (nie: dla piękna) duchowego. *Mp.* Objawia wiele zrozumienia potrzeb (nie: dla potrzeb) realnej polityki. *Kruczk.* Nie ma zrozumienia wartości (nie: dla wartości) kulturalnych. *Cyt. Szeffs. 66.* Nie spodziewała się znaleźć zrozumienia rzeczy... (nie: dla rzeczy). *Dąbr.* Nie ma głębszego zrozumienia artyzmu i estetycznego ukształtowania życia (nie: dla artyzmu i estetycznego ukształtowania życia). *„Nowa Książka" 2, 70.*

Zwroty: 1) mieć zrozumienie czego, nie: dla czego; 2) dawać komu do zrozumienia, że...

1. Nie macie zrozumienia interesów. *Grusz.* On nie ma zrozumienia muzyki (nie: dla muzyki). *Cyt. Kr. 1, 77.* 2. Rozglądał się pytająco, dając do zrozumienia, że... *Goet.*

Zrównać (dok.) — zrównywać (niedok.). I Formy jak: porównać — porównywać. II Składnia: Z. co — z czym.

Zrównoważyć (dok.) — równoważyć (niedok.). Formy jak: równoważyć.

Zróżnicowany lub **zróżniczkowany.**

Zrucić = zrzucić. Ob. Zrzucić.

Gadaj waść, jakby cara zrucić. *Mick.*

Zrujnować (dok.) — rujnować (niedok.). Formy i składnia jak: rujnować.

Zrumienić się (dok.) — rumienić się (niedok.). Formy jak: rumienić się. Znaczenie. Ob. Rumienić się.

Zryć (dok.) — ryć (niedok.). I Formy jak: ryć. II Składnia: Z. co — czym.

Zrządzenie.

Zwrot: zrządzeniem lub za zrządzeniem czego.

Za dziwnym losów zrządzeniem. *Bartk.* Boskim zrządzeniem to się stało. *Cyt. SW.*

Zrządzić (dok.)—zrządzać (niedok.). I Formy: 1) zrządzić jak: rządzić, 2) zrządzam, zrządzasz...; zrządzaj!; zrządzający; zrządzany; zrządał. II Składnia: Z. co.

Zwrot: Bóg to zrządzić raczył

Zrzec się (dok.) — zrzekać się (niedok.). I Formy: 1) zrzec się, jak: rzec, 2) zrzekam się, zrzekasz się...; zrzekaj się!; zrzekający się; zrzekał się. II Składnia: Z. ś. kogo, czego, nie: co.

Nie możesz się zrzec tej wyprawy. *Święt.* Zrzekam się wszystkiego. *Choyn.* Nie może zrzekać się tych praw. *Kod. Post. Cyw.*

Zrzednąć (dok. lub zrzednieć — rzednąć) (niedok.) (lub rzednieć). Formy jak: rzednąć (rzednieć).

Zrzeszyć (dok.)—zrzeszać (niedok.). I Formy: 1) zrzeszę, zrzeszysz, zrzeszy, zrzeszymy...; zrzesz! zrzeszcie!; zrzeszony; zrzeszył, 2) zrzeszam, zrzeszasz...; zrzeszaj!; zrzeszający; zrzeszany; zrzeszał, zrzeszali. II Składnia: Z. kogo — w co = organizacyjnie łączyć kogo — w co (gdy się wymienia nazwę lub rodzaj organizacji).

Zrzęda ten lub ta (r. wsp.). Formy: lp ten (ta) zrzęda, tego (tej) zrzędy, temu (tej) zrzędzie, tego (tę) zrzędę, zrzędo! tym (tą) zrzędą, o tym (tej) zrzędzie, lm te zrzędy, tych zrzędów (rm) lub tych zrzęd (rż), tym zrzędom, tych zrzędów (rm) lub te zrzędy (rż), tymi zrzędami, o tych zrzędach.

Zrzędzić (tylko w postaci niedok.). I Formy: zrzędzę, zrzędzisz, zrzędzi, zrzędzimy...; zrzędź! zrzędźcie!; zrzędzący; zrzędził. II Składnia: Z. na kogo, na co.

Na sługi zrzędził. *Mick.* Czasem zrzędzę na Stacha. *I. Dąbr.*

Zrzucić (dok.), rzadziej: zrucić — zrzucać (niedok.), rzadziej: zrucać. I Formy jak: rzucić — rzucać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — z czego = strącić, zwalić kogo, co — z czego, 2) Z. kogo, co — w co lub do czego = zwalić w kupę, 3) Z. co (zwykle: zrucić, pod wpływem wrócić) = a) wymiotować, b) rzucić kartę.

1. Szubę z siebie zrzucił. *Sienk.* Bałam się, że się coś zrzuci. *Dąbr.* 2. Zrzuć te kamienie do kupy. *Cyt. SW.* 3. Zrzucił dziesiątkę karo. *Mp.*

Zwrot: zrzucać z siebie odpowiedzialność za co.

Zsadzić (dok.) — zsadzać (niedok.). I Formy jak: zasadzić — zasadzać. II Składnia: Z. kogo — z kogo, z czego.

Zwrot: zsadzić kogo z konia.

Zsiąść (dok.) — zsiadać (niedok.) — zsiadywać (niedok. wielokr.). Formy jak: dosiąść — dosiadać.

Zwroty: zsiąść z konia, z bryczki, z wozu, ale: wysiąść z powozu, z karety.

Zsiec (dok.) — zsiekać (niedok.). Znaczenie i składnia jak: siec — siekać.

Zsiniały mlm (męsko-osob.) zsinieli, ale: zsinieli (3 os. lm od: zsinieć).

Zstąpić (dok.) — zstępować (niedok.), nie: zstępywać. I Formy: jak: postąpić — postępować.

Zsunąć (dok.) lub **zesunąć** — zsuwać (niedok.) lub zesuwać (PGr.). I Formy jak: sunąć — suwać. II Składnia: Z. co — z czego.

Zsyłać. Ob. Zesłać.

Zsypać (dok.)—zsypywać (niedok.). I Formy jak: wysypać — wysypywać. II Składnia: Z. co — z czego — w co.
Zsypali ziarno z wszystkich worków w jedno. *SW.*

Zszarpać (dok.). I Formy jak: szarpać. II Składnia: Z. kogo, co — w co. Por. Szarpać.
Zwrot: zszarpać kogo, co w kawałki lub na kawałki.

Zszyć (dok.), rzadziej: zeszyć — zszywać (niedok.), rzadziej: zeszywać. I Formy jak: obszyć — obszywać. II Składnia: Z. co — z czym.
Zeszywa dywaniki. *Dąbr.*
Zwrot: zszyć ranę.

Z tego wszystkiego = w końcu, ostatecznie.
...bo mi się z tego wszystkiego zachciało pić. *Dąbr.*

Zubożały, mlm (męsko-osob.) zubożali, ale: zubożeli (3 os. lm od: zubożeć).

Zubożeć. Ob. Ubożeć.

Zubożyć. Ob. Ubożyć.

Zuchwalec, wlp zuchwalcze!, mlm ci zuchwalcy, dlm tych zuchwalców.

Zuchwalstwo lub zuchwałość.
Zwrot: 1) coś zakrawa na zuchwalstwo (zuchwałość); 2) coś przechodzi lub przekracza wszelkie zuchwalstwo (wszelką zuchwałość).
To już przechodzi wszelką zuchwałość. *Weyss.*

Zulus, mlm ci Zulusi.

Zupa — zupka.
Zwroty: 1) zupa na mięsie lub mięsna. *SW;* 2) zupa na rosole. *SW;* 3) zupa z mięsa, z ryb, z jarzyn...; 4) zupa nic = zupa z mleka, żółtek i cukru.

Zurych (w wymowie: Curych) — zuryski, dop. Zurychu.
Sekretarz Zuryskiej Politechniki. *Choyn.*

Zuzel (!) = żużel.

Zużyć (dok.) — zużywać (niedok.). I Formy jak: odżyć — odżywać. II Składnia: Z. co — na co.
Resztę czasu zużywał na kunszt muzyczny. *Siedl.*
Zwrot: człowiek zużyty = człowiek zniszczony pracą lub nadużywaniem życia.

Zwabić (dok.) — zwabiać (niedok.). I Formy: 1) zwabić jak: wabić, 2) zwabiam, zwabiasz...; zwabiaj!; zwabiający; zwabiany; zwabiał, zwabiali. II Składnia: Z. kogo, co—czym — do czego lub w co.
Zwabiali tysiące młodych w przesąd. *Parand.*

Zwać (niedok.). I Formy: zwę (nie: zwię), zwiesz, zwie, zwiemy, zwiecie, zwą (nie: zwią), rzadziej: zowię (nie: zowę, dawn.), zowiesz, zowie, zowiemy, zowiecie, zowią (nie: zową, dawn.); zwij! zwijcie!; zwący lub zowiący (nie: zowący, dawn.), zwany, zwał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo, co — kim, czym = nazywać kogo, co — kim, czym, 2) Z. kogo (dawn. dziś rzadko) — do kogo = wzywać kogo — do kogo.
Zwrot: co się zowie = co się nazywa = jak się patrzy = jak należy.
Postanowił go zbadać co się zowie. *Danił.*

Zwalać (dok.) = zbrudzić. I Formy jak: walać. II Składnia: Z. co — czym.

Zwalczyć (dok.)—zwalczać (niedok.). I Formy: 1) zwalczyć jak: walczyć, 2) zwalczam, zwalczasz...; zwalczający; zwalczany; zwalczał, zwalczali. II Składnia: Z. kogo, co.

Zwalić (dok.) — zwalać (niedok.). I Formy: 1) zwalić jak: walić, 2) zwalam, zwalasz...; zwalaj!; zwalający; zwalany; zwalał, zwalali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — do czego, w co lub na co = zrzucić, zepchnąć co — do czego, w co lub na co, 2) Z. kogo — czym = obić mocno kogo — czym .
Zwroty: 1) zwalić wyrok, uchwałę. *SW* = obalić wyrok, uchwałę; 2) zwalać ciężar, pracę, obowiązek na kogoś lub na czyjeś barki; 3) zwalać (winę) na kogo. *SW;* 4) zwalać kogo z nóg, *SW* = zbijać kogo z nóg, obalać; 5) wiele robót na jedną kupę zwalić (rub.). *SW.*
1. Sąd apelacyjny zwalił wyrok pierwszej instancji. *SW.* 2. Cały ciężar pracy zwalono na jego barki. *Goet.* 3. My na was nieobecnych całą winę zwalim. *Mick.* 4. Choroba z nóg go zwaliła. *SW.*

Zwalniać. Ob. Zwolnić.

Zwariowany = w czym, w jakimś lub na jakimś punkcie = oszalały, sfiksowany.
Zwariowany chłop, ale coś widzi innego niż my. *Ostr.*

Zważać (zwykle w postaci niedok., ale: zważ!). I Formy: zważam, zważasz...; zważaj!; zważający; zważał, zważali. II Znaczenie i składnia: Z. na kogo, na co, rzadko: co (dawn.) = zwracać uwagę, uważać na kogo, na co.
Na groźby nie będę zważał. *Sienk.* Nikt na nas nie zważa. *Strug.* Nie zważał na kazanie. *Kunc.* Z radością zważa dziecka żywość i urodę. *Mick. cyt. SW.* Zważ na ogrom świata. *Mick. cyt. SW.*
Zwrot: nie zważając na to (! rus.) = pomimo to. *Krasn. 83.*

Zważyć (dok.) — ważyć (niedok.). Formy, znaczenie i składnia jak: ważyć.

Zwąchać (dok.)—zwąchiwać (niedok.). Formy jak: obwąchać — obwąchiwać.
Zwrot: zwąchać pismo nosem (rub.) = domyślić się zawczasu czego.

Zwątpić (dok.) — wątpić (niedok.). Formy i składnia jak: wątpić.
Zwątpiła o ścisłości wszystkiego. *Dąbr.*

Zwątpienie o czym.
Samotność bezbrzeżna i zwątpienie o sobie całkowite. *Orzesz.* Zwątpienie o tym wybuchu. *Żerom.*

Zwęszyć (dok.) — zwęszać (niedok.). I Formy jak: wywęszyć — wywęszać. II Składnia: Z. co.
Zwrot: zwęszyć pismo nosem = domyślić się czego zawczasu.

Zwęzić (dok.) (nie: zwężyć) — zwężać (niedok.). I Formy: 1) zwężę, zwęzisz, zwęzi, zwęzimy...; zwęź! zwęźcie!; zwężony; zwęziwszy; zwęził, 2) zwężam, zwężasz...; zwężaj!; zwężający; zwężany; zwężał, zwężali. II Składnia: Z. co.
Zwrot: zwęzić co — o ile, nie: ile, ani: na ile. Zwęził palto o dwa centymetry. *Mp.*

Zwiady (tylko w lm), dop. tych zwiadów.
Zwroty: 1) iść, wyprawiać się na zwiady; 2) wysłać, wyprawiać kogo na zwiady.
1. Z krótkiej narady wypadło, aby Nabielak

poszedł na zwiady. *Mochn.* 2. Wysłał mnie na zwiady. *Mick.*

Zwiastować (niedok. i dok.). I Formy: zwiastuję, zwiastujesz (cz. teraźn. niedok. lub czas przyszły dok.)...; zwiastuj!; zwiastujący (niedok.); zwiastowawszy (dok.); zwiastowany (niedok. i dok.); zwiastować (niedok. i dok.). II Składnia: Z. komu, co, rzadziej: o czym.

Siedzieli nasłuchując, rychło dźwięki zwiastują zbliżający się ranek. *Sierosz.*

Związać (dok.) — **związywać** (niedok.). I Formy: 1) związać jak: wiązać, 2) związuję, związujesz...; związuj!; związujący; związywany; związywał. II Składnia: 1) Z. kogo, co — czym = skrępować kogo, co sznurkiem, powrozem, łańcuchem..., 2) Z. kogo, co — z kim z czym = wiążąc złączyć kogo, co — z kim, z czym.

Zwroty: 1) związać wstążkę na kokardę. *SW;* 2) związać (= przewiązać) sobie głowę. *SW;* 3) związać kogo obietnicą, przyrzeczeniem, przysięgą; 4) związany postanowieniem (*Kod. Post. Cyw.*).

Związek kogo, czego — z kim, z czym; dlp tego związku.

Związek duszy z duszą. *Przybysz.*

Zwroty: 1) zostawać, pozostawać, przestawać być (nie: stać) z kimś, z czymś w związku; 2) wchodzić w związki z kim, z czym; 3) w czymś nie ma za grosz związku. *SW* = w czymś nie ma nic ładu, sensu; 4) związek krwi, związek pokrewieństwa; 5) związek duchowy; 6) związek małżeński; 7) wstępować w związek małżeński lub w związki małżeńskie, ale: wstąpić do związku nauczycielskiego, wioślarskiego itp. (gdy jest mowa o jakiejś organizacji).

Zwichnąć (tylko w postaci dok.). I Formy: zwichnę, zwichniesz...; zwichnij!; zwichnięty; zwichnął, zwichnąłem, zwichnęli. II Składnia: Z. co.

Zwichnąć rękę, nogę, staw. *SW.*

Zwroty: 1) zwichnąć komu życie; 2) zwichnąć komu los, przyszłość, karierę. *SW;* 3) człowiek zwichnięty. *SW* (=wykolejony).

Zwić. Ob. Zwinąć.

Zwiedzić (dok.) — zwiedzać (niedok.). Por. Zwiedzieć się. I Formy: 1) zwiedzę, zwiedzisz, zwiedzi, zwiedzimy...; zwiedź! zwiedźcie!; zwiedzony (nie: zwiedziony); zwiedziwszy; zwiedził, 2) zwiedzam, zwiedzasz...; zwiedzaj!; zwiedzający; zwiedzany; zwiedzał, zwiedzali. II Składnia: Z. co.

Zwiedzieć się (tylko w postaci dok.), por.: wiedzieć (bez zaimka: się), przewiedzieć się, wywiedzieć się. Ob. Dowiedzieć się. I Formy: zwiem się, zwiesz się...; zwiedz się!; zwiedział się, zwiedzieli się. II Składnia: Z. ś. o kim, o czym.

Zwierciadło (nie: źwierciadło) — odzwierciadlać lub odzwierciedlać. Formy: miejsc lp w zwierciadle, rzadko: w zwierciedle (dawn.).

W zwierciedle. *Prus.* Gryząca troska przejrzała się w zwierciedle jej oczu. *Orzesz.*

Znaczenie: 1) Z. = lustro (w tym znaczeniu wyraz zwierciadło jest już archaizmem i używa się tylko w poezji lub w stylu uroczystym), 2) Z. = odbicie, obraz, wzór, 3) Z. = powierzchnia wody.

Zwierz, nie: zwirz, ani: źwierz, źwirz.

Zwierzchni (nie: zwierzchny), ale: zwierzchność, nie: zwierzchniość.

Wyrażenie: władza zwierzchnia.

Zwierzchnik — zwierzchniczy, — zwierzchnictwo. Składnia: 1) zwierzchnik nad kim, 2) zwierzchnictwo nad kim, nad czym.

Zwierzchność.

Zwrot: mieć zwierzchność nad kim, nad czym. Nad wszystkimi miał zwierzchność. *Sienk.*

Zwierzę (nie: źwierzę, ani: zwirzę) — zwierzęcy. Formy: lp to zwierzę, tego zwierzęcia, temu zwierzęciu..., lm te zwierzęta, tych zwierząt...

Zwierzęcość (!) = zezwierzęcenie, rozbestwienie, okrucieństwo.

Zwrot: popełniać zwierzęcość (!) = dopuszczać się czynów okrucieństwa. *PJ 11, 74.*

Zwierzyć (dok.) — zwierzać (niedok.). Formy i składnia jak: powierzyć — powierzać.

Zwroty: 1) zwierzyć co — komu w zaufaniu, w sekrecie, w tajemnicy; 2) zwierzyć komu sekret, tajemnicę.

1. To wam zwierzam w zaufaniu. *Kruczk.* 2. Zwierzam ci największy mój sekret. *Kad.*

Zwierzyć się (dok.) — zwierzać się (niedok.). I Formy jak: zwierzyć — zwierzać. II Składnia: 1) Z. ś. komu lub przed kim — z czym = powierzyć komu coś w tajemnicy, 2) Z. ś. komu—przed kim — z czego = w tajemnicy wyspowiadać się komu z czego.

1. Chciałam zwierzyć się z tym ojcu. *Święt.* Zwierzał się przed nią. *Małacz.* 2. Ona zawsze zwierzała mi się z najdrobniejszej przykrości. *I. Dąbr.* Szukał duszy, której by się zwierzył z jakiejś zgryzoty. *Bartk.* Zwierzała mu się ze wszystkiego. *Iwasz.*

Zwierzyniec, wlp. zwierzyńcu!, mlm te zwierzyńce, dlp tych zwierzyńców.

Zwieść (dok.) — zwodzić (niedok.). I Formy jak: wieść—wodzić. II Znaczenie i składnia: 1) Z. kogo = sprowadzić kogo, 2) Z. kogo = sprowadzić kogo z właściwej drogi, wprowadzić kogo w błąd.

1. Krzyż na progu znaczę... byś zwiódł z wędrówki długiej mój naród do Wszechmocy. *Wysp. cyt. SW.* 2. Nie dał się zwieść pozorami. *Wikt.*

Zwietrzeć (dok.) — wietrzeć (niedok.) = stać się zwietrzałym. Formy i składnia jak: wietrzeć.

Zwietrzyć (dok.) — zwietrzać (niedok.). I Formy: 1) zwietrzę, zwietrzysz, zwietrzy, zwietrzymy...; zwietrz! zwietrzcie!; zwietrzony; zwietrzywszy; zwietrzył, 2) zwietrzam, zwietrzasz...; zwietrzaj!; zwietrzający; zwietrzany; zwietrzał, zwietrzali (ale: zwietrzał, zwietrzeli od: zwietrzeć). II Składnia: Z. kogo, co = zwąchać kogo, co.

Zwieźć (dok.) — zwozić (niedok.). I Formy jak: wieźć — wozić. II Składnia: Z. co — do czego.

Zwiędły lub **zwiędnięty**, rzadziej: zwiędniały (dawn.), nie: zwiędniony. Ob. Zwiędnięcie.

(Kraina) zwiędniałych i obumarłych kwiatów. *Mochn.* Zwiędnięte oziminy. *Strug.*

Zwroty: 1) zwiędła cera. *SW;* 2) zwiędła twarz. *SW;* 3) zwiędła starość. *SW;* 4) zwiędłe uczucie.

Zwiędnąć (dok.) — więdnąć (niedok.). Formy jak: więdnąć.

Zwiędnięcie lub **zwiędnienie.** Ob. Zwiędły.

Zwiększyć (dok.) — zwiększać (niedok.). I Formy: 1) zwiększę, zwiększysz, zwiększy, zwiększymy...; zwiększ! zwiększcie!; (nie: zwiększyj! zwiększyjcie!); zwiększony; zwiększywszy; zwiększył, 2) zwiększam, zwiększasz...; zwiększaj!; zwiększający; zwiększany; zwiększał, zwiększali. II Składnia: Z. co — o ile, nie: na ile.

Zwroty: 1) patrzeć na co przez zwiększające (lub powiększające) szkiełka = widzieć co w przesadzonych, nienaturalnie powiększonych rozmiarach; 2) zwiększyć nieład. *SW;* 3) zwiększyć majątek. *SW.*

Zwięzły, nie: żwięzły (prowinc.).

Zwilgnąć (dok.) — wilgnąć (niedok.). Formy jak: wilgnąć.

Zwilżyć (dok.) — zwilżać (niedok.). I Formy: 1) zwilżę, zwilżysz, zwilży, zwilżymy...; zwilż! zwilżcie! (nie: zwilżyj! zwilżyjcie!); zwilżony; zwilżywszy; zwilżył, 2) zwilżam, zwilżasz...; zwilżaj!; zwilżający; zwilżany; zwilżał, zwilżali. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zwinąć (dok.) — zwić (dok.) — zwijać (niedok.). I Formy: 1) zwinę, zwiniesz, zwinie...; zwiń!; zwinięty, rzadziej: zwiniony, zwity; zwinąwszy; zwinął, zwinąłem, zwinęli, zwił, zwiłem, zwili, 2) zwijam, zwijasz...; zwijaj!; zwijający; zwijany; zwijał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co (zwinął, zwinięty lub zwioniony) = zwijając skręcić co w kłębek, 2) Z. co — na co (zwinął, zwinięty, zwiniony) = nawinąć co — na co, 3) Z. co (zwinął, zwinięty) = (przen.) zlikwidować, znieść, zamknąć, 4) Z. co (zwił, zwity) = zwijając, ukręcić, uwić.

1. Zwinął powróz. *SW.* 2. Zwijać jedwab na wrzeciona. *SW.* 3. Baby zwijały stragany. *Nowak.* 4. Zwił wianek.

Zwroty: 1) zwijać chorągiewkę (przen.). *SW* = czynić odwrót, cofać się z dawnego stanowiska, zmieniać zdanie, porzucać dawniej obrany kierunek działania; 3) zwijać namioty; 3) zwijać obóz; 4) zwijać żagle.

Zwinąć się (dok.) — zwijać się (niedok.). I Formy jak: zwinąć — zwijać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. w co = skręcić się w co, 2) Z. ś. przy czym lub (o)koło czego = zakrzątnąć się, pośpieszyć się z pracą koło czego.

1. Zwijał się w kłębek. *Wikt.* 2. Zwijając się przy gospodarstwie... *Dąbr.* Zwijał się koło żagla pokrzykując jakieś komendy. *Choyn.* Ludzie zwijali się od pośpiechu. *Nałk.*

Zwinny — zwinność, — zwinnie.

Zwiotczeć (dok.) — wiotczeć (niedok.). Formy jak: wiotczeć.

Zwisły lub zwiśnięty.

Zwisnąć (dok.) — zwisać (niedok.). I Formy: 1) zwisnę, zwiśniesz...; zwiśnij!; zwiśnięty lub zwisły; zwisnąwszy; zwisnął, zwisnąłem lub zwisł, zwisłem, zwiśli, 2) zwisam, zwisasz...; zwisaj!; zwisający; zwisał. II Składnia: Z. na czym (gdy się wymienia przedmiot, na którym przedmiot zwisający się wspiera) — z czego (gdy się wymienia przedmiot, na którym przedmiot zwisający wisi)—na co (gdy się wymienia przedmiot, na który przedmiot zwisający opada).

Klucznik zwisł na jednej nodze. *Mick. cyt. SW.* Głową na pierś zwisnął. *Mick. cyt. SW.*

Zwlec (dok.) — zwlekać (niedok.) lub zwłóczyć. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — z kogo, z czego = ściągnąć, zedrzeć co — z czego, 2) Z. kogo — z czego = rozebrać kogo — z czego. Por. Obłupić, 3) Z. co lub z czym = odwlec co, zmitrężyć z czym.

1. Kazał mu natychmiast zwlec z siebie szaty. *Cyt. SW.* 2. Zwlókł z niego odzienie. 3. Zwlekali z zatwierdzeniem traktatu. *Cyt. Szeffs. 12.*

Zwłoka czego lub w czym.

Próżno na zwłokę wyjazdu narzeka. *Ks. A. Krasiń.* Zwłoka odpowiedzi lub w odpowiedzi.

Zwroty: 1) powodować, wywoływać zwłokę; 2) działać, grać na zwłokę; 3) coś nie cierpi zwłoki; 4) robić coś bez zwłoki.

1. Powodować zwłokę. *Kod. Post. Cyw.* 2. Z powodu działania na zwłokę. *Kod. Post. Cyw.* Włochy grają tylko na zwłokę. *„Czas" 23 IX 35.* 3. Czynności procesowe nie cierpiące zwłoki. *Kod. Post. Cyw.* Sprawa nie cierpiała zwłoki. *Nałk.*

Zwłoki (tylko w lm), dop. tych zwłok.

Zwłóczyć (dok.) — włóczyć (niedok.) = broną targać ziemię — (przen.) terać, mordować kogo. Por. Zwlec — zwłóczyć (niedok.).

Zwodzić. Ob. Zwieść.

Zwolennik czego.

Zwroty: gorący zwolennik.

Propozycja znalazła gorących zwolenników. *Małacz.*

Zwolnić (dok.)—zwalniać (niedok.). I Formy: 1) zwolnię, zwolnisz, zwolni, zwolnimy...; zwolnij! zwolnijcie!; zwolniony; zwolniwszy; zwolnił, 2) zwalniam, zwalniasz...; zwalniaj!; zwalniający; zwalniany; zwalniał, zwalniali. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co = zrobić co powolniejszym, mniej szybkim, 2) Z. co = zrobić co wolniejszym, luźniejszym, 3) Z. (bez dopełn.) = osłabnąć, sfolgować, 4) Z. kogo — od czego (gdy się wymienia jakieś zajęcie) — z czego (gdy się wymienia jakieś miejsce lub związane z tym miejscem zajęcie; nieraz zaciera się różnica między pierwszym a drugim znaczeniem) = uwolnić kogo od czego lub z czego.

3. Mróz zwalnia. *SW.* 4. Zwolniona od gospodarczych zajęć. *Sierosz.* Będziemy się uważali za zwolnionych od wszelkich względów towarzyskich. *Sierosz.* Zwolnić kogo z więzienia, z niewoli... Zwalniam panią z dyżurów. *Perz.*

Zwroty: zwalniać kogo z odpowiedzialności lub od odpowiedzialności; 2) zwalniać kroku, zwalniać biegu; 3) zwalniać cugli (dosł. lub przen.) = popuszczać cugli = dawać więcej swobody.

3. Konie zwolniły biegu. *Ostr.* 3. Koń, gdy mu zwolniono cugli. *Prus.*

Zwolnić się (dok.) — zwalniać się (niedok.). I Formy jak: zwolnić — zwalniać. II znaczenie i składnia: 1) Z. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co zwolnić z czego lub od czego) =

uwolnić się z czego lub od czego, 2) Z. ś. z czym (! germ.) = zyskać możność (por. niem. sich frei machen).

1. Zwolnię się na ten dzień od zajęcia. *SW.* 2. Rząd musi uzyskać możność przedstawienia tej ustawy ciałom ustawodawczym (nie: rząd musi się zwolnić z tą ustawą przyjść przed ciała ustawodawcze). *Cyt. PJ 3, 113.*

Zwolnieć (dok.) — wolnieć (niedok.). I Formy: zwolnieję, zwolniejesz...; zwolniał. II Znaczenie i składnia: Z. z czego lub od czego = stać się powolniejszym, stać się luźniejszym, słabszym, sfolgować (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co nabrzmieć z czego lub od czego).

Mróz zwolniał.

Zwołać (dok.) — zwoływać (niedok.). I Formy: 1) zwołam, zwołasz...; zwołaj!; zwołany; zwoławszy; zwołał, 2) zwołuję, zwołujesz...; zwołuj!; zwołujący; zwoływany; zwoływał. II Składnia: Z. kogo — do kogo, do czego lub na co (gdy się wymienia osobę lub miejsce, do których się kogoś zwołuje), 2) Z. kogo — do czego (gdy się wymienia cel, dla którego się kogoś zwołuje, jeśli celem tym jest jakaś czynność lub stan, np. zwołać kogoś do roboty), 3) Z. kogo — na co (gdy się wymienia cel, dla którego się kogoś zwołuje, jeśli celem tym jest umiejscowiona gdzieś czynność, np. zwołać kogoś na robotę, to znaczy na jakieś określone miejsce roboty).

Zwozić. Ob. Zwieźć.

Zwój, dlp tego zwoju, dlm tych zwojów.

Zwroty: zwój papierów, rękopisów...

Zwrot, nie: zwrót, ale: nawrót, odwrót, powrót, przewrót, wywrót, zawrót. Forma dlp tego zwrotu.

Wyrażenie: 1) za zwrotem kwitu, poświadczenia...; 2) przeznaczyć coś do zwrotu. *SW.*

Bagaż wydaje się za zwrotem kwitu bagażowego. *KJMK.*

Zwrotka, nie: zwrótka.

Zwrotnica.

Zwrot: zwrotnica nastawiona na pociąg.

Zwrotniczy — zwrotniczyna lub zwrotniczowa. Formy: 1) lp ten zwrotniczy, tego zwrotniczego, temu zwrotniczemu..., lm ci zwrotniczy, tych zwrotniczych (odmiana przymiotnikowa), 2) ta zwrotniczyna, tej zwrotniczyny, tej zwrotniczynie... (odmiana rzeczownikowa), 3) ta zwrotniczowa, tej zwrotniczowej..., zwrotniczowo! (odmiana przymiotnikowa, tylko w wlp rzeczownikowa końcówka -o).

Zwrócić (dok.) — zwracać (niedok.). I Formy: jak: wrócić — wracać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. co — do kogo, do czego lub ku komu, ku czemu = obrócić, skierować co do kogo, do czego lub ku komu, ku czemu, 2) Z. kogo, co — komu, czemu = oddać z powrotem kogo, co — komu, czemu, 3) Z. co = zrucić co, zwymiotować co, 4) Z. (bez dopełn.) = zwrócić się.

4. Ażeby tę przeszkodę ominąć zwróciliśmy w bok. *Małacz.*

Zwroty: 1) zwrócić co w kierunku czego lub w stronę czego; 2) zwrócić komu uwagę na co lub zwrócić uwagę kogo na co, nie: w kierunku czego. *Kr. 2, 314* = skierować na co czyją uwagę; 3) zwrócić komu uwagę = dać komu grzeczną admonicję; 4) zwrócić myśl (myśli) ku komu, ku czemu lub do kogo, do czego; 5) zwrócić oczy na kogo, na co = zwrócić uwagę na kogo, na co, zwrócić oczy do kogo, do czego = skierować oczy do kogo, do czego; 6) zwrócić do kogo prośbę o co; 7) zwrócić komu szkodę. *SW* = naprawić, wynagrodzić komu szkodę.

Zwrócić się (dok.) — zwracać się (niedok.). I Formy jak: zwrócić — zwracać. II Znaczenie i składnia: 1) Z. ś. do kogo, do czego lub ku komu, ku czemu, 2) Z. ś. do kogo — z czym = udać się do kogo z czym, 3) Z. ś. do kogo — o co = udać się do kogo z prośbą o co, 4) Z. ś. (bez dopełn.) = powracać.

1. Zwrócił się do okna. *Mp.* 2. Zwrócił się do mnie z pytaniem. 3. Zwrócił się o poradę (nie: z poradą) do lekarza. *Iwasz.* 4. Praca w to włożona sowicie się zwróci. *Mp.*

Zwroty: 1) zwracać się twarzą do kogo, do czego; zwracać się tyłem do kogo, do czego, ale: odwracać się twarzą do kogo, do czego — odwracać się tyłem od kogo, od czego; 2) zwracać się w kierunku lub w stronę kogo, czego; 3) rozmowa zwraca się na kogo, na co.

1. Chata zwrócona drzwiami do gościńca. *Prus.* Zwrócony tyłem do sceny. *Ostr.* 2. Łeb w stronę kuchni się zwraca. *Bartk.* 3. Rozmowa zwróciła się na pana Zagłobę. *Sienk.*

Zwycięstwo nad kim, nad czym.

Na znak zwycięstwa nad Rusinami. *Mochn.*

Zwroty: 1) odnieść (nie: otrzymać dawn.) zwycięstwo nad kim, nad czym; 2) przechylić zwycięstwo lub szalę zwycięstwa na czyją stronę.

1. Nad okrutnym nieprzyjacielem otrzymał zwycięstwo. Seklucjan (XVI wiek). Niemal zawsze odnosił zwycięstwa. *Wikt.* Odniósł nad panem Puchalskim znaczne zwycięstwo. *Kruczk.* 2. Ona przyczyniła się do przechylenia szali zwycięstwa na stronę polską. *Małacz.*

Zwycięzca, tego zwycięzcy, temu zwycięzcy, tego zwycięzcę, zwycięzco!, tym zwycięzcą, o tym zwycięzcy, lm ci zwycięzcy, tych zwycięzców...

Zwyciężyć (dok.) — zwyciężać (niedok.), nie: zwyciążać. I Formy: 1) zwyciężę, zwyciężysz, zwyciężymy...; zwyciężmy!, zwyciężcie!; zwyciężony; zwyciężywszy; zwyciężył, 2) zwyciężam, zwyciężasz...; zwyciężaj!; zwyciężający; zwyciężany; zwyciężał, zwyciężali. II Składnia: Z. kogo, co — czym.

Zwyczaj — zwyczajny — zwyczajowy. I Formy: dlp tego zwyczaju, dlm tych zwyczajów, nie: tych zwyczai. II Znaczenie: 1) zwyczajny = będący w zwyczaju, powszechny, pospolity, 2) zwyczajny = odnoszący się do zwyczaju, związany ze zwyczajem. Por. Obyczaj.

Zwroty: 1) mieć co we zwyczaju; 2) mieć zwyczaj co robić; miał (nie: miewał) zwyczaj; 3) coś komu wchodzi lub przechodzi w zwyczaj; 4) nabrać zwyczaju; 5) przyjmować zwyczaj robienia czegoś; 6) odstępować, odbiegać zwyczaju lub od zwyczaju; 7) zwyczajem (nie: za zwyczajem coś się dzieje); 8) uświęcony zwyczajem lub przez zwyczaj.

1. On sam miał we zwyczaju dojeżdżać do każdego pożaru. *Mochn.* Miał to we zwyczaju. *Iwasz.* 2. Kłaść się po obiedzie nie miał zwyczaju. *Dąbr.* 3. To weszło w jej zwyczaj. *Małacz.* Przeszło w

zwyczaj. *Makusz.* 4. Nabrała teraz zwyczaju... *Dąbr.* 6. Baśka od zwyczajów odbiegała. *Małacz.* 7. Klucze zwyczajem wszystkich kluczy przepadły. *Dąbr.* 8. Uświęcone przez zwyczaj próżniactwo. *Małacz.*

Zwyczajny, — zwyczajowy, — zwykły. Znaczenie: 1) zwyczajny = będący w zwyczaju, powszechny, pospolity (stosuje się przeważnie do przedmiotu np. zwyczajny papier), 2) zwykły = który wszedł w zwyczaj, często się przytrafiający, powszechny, pospolity (stosuje się zwykle do właściwości, czynności, stanów lub zjawisk, np. zwykły stan rzeczy, zwykła opieszałość), 3) zwyczajowy = odnoszący się do zwyczaju, właściwy zwyczajowi.

Z wyjątkiem, nie: za wyjątkiem (rus. por. ros. za iskluczenijem). Znaczenie: 1) z wyjątkiem (wyrażenie, składające się z przyimka: z i z rzeczownika: wyjątkiem), np. z wyjątkiem jego, 2) z wyjątkiem (przyimk.) = oprócz, np. z wyjątkiem niego.

Z wyjątkiem jego samego. *Sienk.*

Zwykły = który wszedł w zwyczaj (stosuje się przeważnie do czynności). Ob. Zwyczajny.

Zwykły sposób wykonania. Zwykły sposób postępowania. *DUMK. 26 XI 34.*

Z wyrachowaniem żeby... (! rus.) = z myślą a intencją, z zamiarem, żeby...

Postawiono dom dochodowy z tą myślą (nie: z tym wyrachowaniem), żeby podwórko drugie... *Cyt. PJ 10, 142.*

Zygzak lub **zygzak**, dlp tego zygzaka lub zygzaka.

Zysk — Składnia: 1) Z. z czego (zwykle gdy się wymienia jakąś czynność lub sposób postępowania), 2) Z. na czym (zwykle gdy się wymienia jakiś przedmiot, z którego sprzedaży osiąga się jakiś zysk).

Zwroty: 1) przynosić lub dawać komu zysk lub zyski; 2) ciągnąć z czego zysk (zyski). *SF;* 3) szukać zysku; 4) osiągnąć z czego zysk. *SW;* 5) zysk brutto; 6) zysk netto.

Zyskać (dok.) — zyskiwać (niedok.). I Formy: 1) zyskam, zyskasz... (nie: zyszczę, dawn.); zyskaj!; zyskany; zyskawszy; zyskał, 2) zyskuję, zyskujesz...; zyskuj!; zyskujący; zyskiwany; zyskiwał. II Składnia: Z. co—od kogo = pozyskać co — od kogo, 2) Z. co — na kim = zdobyć z zyskiem co — na kim, na czym (gdy się wymienia osobę lub rzecz, które są źródłem zysku), 3) Z. na czym = pozyskiwać, zdobywać coraz więcej czego (gdy się wymienia przedmiot, który jest dziedziną zysku), 4) Z. w kim — kogo = pozyskiwać w kim—kogo, 5) Z. co — czym (gdy się wymienia środek, narzędzie zysku).

1. Zyskał od niego przyrzeczenie. *Mp.* 2. Sprawa na tym zyska. *Mick.* Może i ja co na tym zyskam. *Sierosz.* 3. Zyskują trochę na czasie. *Dąbr.* Upierać się przy swym zdaniu, to nie zawsze zyskiwać na powadze. *Dąbr.* 4. Wątpię, czy pan zyska we mnie adepta. *Reym.* 5. ...coś zyskał fortelem. *Cyt. SW.*

Zwroty: zyskać nagrodę, pochwałę, uznanie.

Z zagranicy (N) = z kraju zagranicznego, obcego.

Zza granicy (N) = spoza linii granicznej.

Zziajać się (tylko w postaci dok.). I Formy: zziajam się, zziajasz się...; zziajaj się!; zziajany; zziajawszy się; zziajał się, zziajali się. II Składnia: Z. ś. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: nabrzmieć).

Zzielenieć (dok.)—zielenieć (niedok.). I Formy jak: zielenieć. II Składnia: Z. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym co w czasowniku: nabrzmieć).

Zwrot: zielenieć ze złości, z zazdrości.

Zziębnąć (dok.) — ziębnąć (niedok.). Formy i składnia jak: ziębnąć.

Zziębnięty, rzadziej: zziębły, nie: zziębniony, zziębiony.

Zzuć (dok.) — zzuwać (niedok.). I Formy jak: obuć — obuwać. II Składnia: 1) Z. z kogo — co = zdjąć z kogo buty, pończochy, 2) Z. (rzadko) kogo — z czego.

1. Zzuwali swe szaty szermierze. *Cyt. SW.*

Zżąć (dok.) — zżymnąć (dok.) — zżymać (niedok.). I Formy: 1) zeżmę, zeżmiesz, zeżmie...; zeżmą; zeżmij!; zżęty; zżąwszy; zżął, zżąłem, zżęli, 2) zżymnę, zżymniesz...; zżymnij!; zżymnąwszy; zżymnął, zżymnąłem, zżymnęli, 3) zżymam, zżymasz...; zżymaj!; zżymający; zżymany; zżymał. II Znaczenie i składnia: 1) Z. (zżąć — zżymać) co — czym = ścisnąć, zmiąć co — czym, 2) Z. (zżymnąć — zżymać) (przen.) kogo — czym = wstrząsnąć, wzruszyć, podjudzić, zniecierpliwić kogo, czym.

1. Zżąć gąbkę. *SW.* 2. Niech wyniosłość ludzi nie rozjusza, nienawiść nie zżyma. *Cyt. SW.*

Zwrot: zżymać (zżymnąć) ramiona lub ramionami = wzruszyć ramionami (na znak zniecierpliwienia lub lekceważenia).

Zżymnął ramionami. *Reym.*

Zżąć (dok.) — zżynać (niedok.). I Formy: 1) zeżnę, zeżniesz...; zeżnij!; zżęty; zżąwszy; zżął, zżąłem, zżęli, 2) zżynam, zżynasz...; zżynaj!; zżynający; zżynany; zżynał. II Znaczenie i składnia: Z. co — czym = ściąć co (zwykle sierpem).

Zżerać. Ob. Zeżreć.

Zżółknąć (dok.) — żółknąć (niedok.). Formy i składnia jak: żółknąć.

Zżuć (dok.) — zżuwać (niedok.). I Formy: 1) zżuć jak: żuć, 2) zżuwam, zżuwasz...; zżuwaj!; zżuwający; zżuwany; zżuwał. II Składnia: Z. co — czym.

Zżyć się (dok.)—zżywać się (niedok.). I Formy: 1) zżyć się, jak: żyć, 2) zżywam się, zżywasz się...; zżywaj się!; zżywający się; zżywał się. II Składnia: Z. ś. z kim, z czym.

Zżymać. Ob. Zżąć.

Zżymnąć. Ob. Zżąć — zżymnąć.

Zżymnąć się (dok.) — zżymać się (niedok.). I Formy jak: zżymnąć—zżymać. Ob. Zżąć. II Składnia: Z. ś. na kogo, na co = żachnąć się, wstrząsnąć się, obruszyć się na kogo, na co.

Bogumił zżymał się na to. *Dąbr.*

Zżynać. Ob. Zżąć.

Ź

Ździebłko (w wymowie: ździepko). Ob. Źdźbło. Znaczenie: 1) **Ź.** (rzeczown. rzadko) = ździebełko, 2) **Ź.** (przysłk.) = trochę, odrobinkę; w tym znaczeniu zdrobniale: ździeblutko, ździebluchno, por. malutko, maluchno (przyrostki: -utki, -uchny..., -utko, -uchno właściwe przymiotnikom i przysłówkom).

2. Niech ta jeszcze ździebluchno pośpi. *Cyt. SW.* Ździebłko się boczy. *Bartk.*

Źdźbło, rzadko: ździebło (nie: źdźbło — ścbło) — ździebełko — ździebłko. Forma dlm tych ździebeł lub źdźbeł.

Weź pięć ździebeł. *Cyt. SW.* Nie widział ździebeł. *Iwasz.* Gra ździebeł trawy. *Iwasz.*

Źgać (niedok.) lub **żgać** albo dźgać — źgnąć (dok.) lub źgnąć albo dźgnąć. JP 13, 48. I Formy: 1) źgam (żgam, dźgam), źgasz...; źgaj!; źgający; źgany; źgał, 2) źgnę (żgnę, dźgnę), źgniesz...; źgnij!; źgnięty; źgnął, źgnąłem, źgnął. II Składnia: 1) **Ź.** kogo, co — czym = kłuć kogo, co — czym, 2) **Ź.** co w kogo, w co = kłując wbijać co — w kogo, w co, 3) **Ź.** na kogo, na co = kłując napadać, pomstować na kogo, na co, 4) **Ź.** (bez dopełnienia) = walić, rypać, spiesznie biec, bić (o płynach).

1. Źgnął go łokciem. *Cyt. SW.* 2. Źgało go to w serce jakby nożem. *Reym. cyt. SW.* 3. Są, co na mnie źgają. *Krasz. cyt. SW.* 4. Rura pękła, woda źga. *SW.*

Źle (przysłk.) — gorzej.

Zwroty: 1) coś robić źle dla kogo; 2) jest źle z kim lub ktoś jest źle = ktoś jest w złym położeniu z powodu złego stanu zdrowia lub złego stanu materialnego; 3) coś jest źle na co = coś czemu szkodzi, coś na co źle wpływa; 4) źle (lub: dobrze) komu z oczu patrzy = czyjaś powierzchowność nie budzi (lub budzi) zaufanie; 5) źle się komuś robi = słabo się komuś robi; 6) źle się z kimś, z czymś dzieje; 7) źle o kim mówić = źle się o kimś odzywać.

1. Nie może źle dla kraju radzić. *Weyss.* 2. Już był bardzo źle. *Sienk. cyt. PJ 10, 119.* Było tak źle z panią. *Nałk.* 3. To źle na zdrowie. *Mick.* 4. Źle im z oczu patrzyło. *Sienk.*

Źrebię (PA) (nie: żrebię) — źrebiątko — źróbek, nie: źrobek. Formy: lp to źrebię, tego źrebięcia, temu źrebięciu..., lm te źrebięta, tych źrebiąt, tym źrebiętom.

Źreć (!) = żreć.

Źrenica — źreniczny.

Zwrot: strzec kogo, czego jak źrenicy oka (lub jak źrenicy w oku) = roztaczać nad kim, nad czym najtroskliwszą opiekę.

Źródło (nie: żródło) — źródełko, — źródlany, — źródłowy. Forma dlm tych źródeł. Znaczenie: 1) **Ź.** = zdrój, krynica, (przymtk.) źródlany, 2) **Ź.** = (przen.) czego = początek, pierwociny, pierwotna przyczyna czego — (przymtk.) źródłowy.

1. Woda źródlana. 2. Wiadomości źródłowe.

Ż

Żabie (nazwa miejscowości), Żabiego, Żabiemu... w Żabiem lub Żabia, Żabiu... w Żabiu.

Żabot, dlp tego żabotu, mlm te żaboty.

Żachać się (niedok.) — żachnąć (dok.). I Formy: 1) żacham się, żachasz się...; żachaj się!; żachający się; żachał się, 2) żachnę się, żachniesz się...; żachnij się!; żachnąwszy się; żachnął się, żachnąłem się, żachnęli się. II Składnia: **Ż.** ś. bez dopełn. lub na kogo, na co = obruszać się, oburzać się na kogo, na co.

Jeszcze się na mnie żachnęli. *Sienk.* Daniel na to się żachnął. *Dąbr.*

Żaden (nie: żadny), żadna, żadne. Znaczenie: 1) **Ż.** = ani jeden, 2) **Ż.** = nie mający żadnego znaczenia, bezwartościowy.

Zwroty: 1) żadną miarą nie = wcale nie; 2) na żaden wypadek (!) = w żadnym razie, w żadnym wypadku; 3) coś nie jest żadną sztuką = coś nie jest wcale sztuką, to (jest) żadna sztuka; 4) coś nie jest żadną pociechą = coś nie jest wcale pociechą, to (jest) żadna pociecha; 5) coś nie jest żadne coś = coś nie jest wcale czymś; 6) być żadnym kimś = nie być wcale kimś; 7) żaden na świecie = ani jeden; 8) za żadne skarby czegoś nie robić = nie dać się do czegoś namówić.

1. Żadną miarą nie mógł jeszcze wrócić. *Sienk.* 2. W żadnym razie (nie: na żaden wypadek) o tym mowy być nie może. *Cyt. Kr. 1, 187.* 5. On nie jest żaden malarz. *Cyt. PJ 1, 123.* Z niego nie jest żaden malarz. Moja praca w Stokroci to nie jest żadna kariera. *Iwasz.* To nie jest żaden dowód (nie: to jest żaden dowód). *Kr. 2, 244.* 6. To żaden malarz. To żadna pociecha. 7. Tego żadna na świecie nie nauczy szkoła. *Bartk.*

Żagiel, dlp tego żagla, lm te żagle, dlm tych żagli, nie: żaglów.

Żagiew, ta, nie: ta żagwia; mlm te żagwie, dlm tych żagwi.

Żakiet, dlp tego żakietu, mlm te żakiety, nie: te żakieta.

Żal, dlp tego żalu. Składnia: 1) **Ż.** po kim, po czym lub za kim, za czym = bolesna tęsknota po kim, po czym lub za kim, za czym. Ob. Tęsknota, 2) **Ż.** nad kim, nad czym = ubolewanie nad kim, nad czym, 3) **Ż.** na co = bolesny smutek z powodu czego, 4) **Ż.** do kogo, do czego — o kogo, o co = bolesna uraza do kogo, do czego — o kogo, o co (gdy się wymienia osobę lub rzecz, z powodu której ma się do kogoś żal).

1. Nie odczuwało się żalu po zabitych kolegach. *Strug.* Żal gryzł jej serce za tym straceńcem. *Sienk.* Serce trzęsło się w nim z żalu za pieniędzmi. *Prus.* W cichym żalu, za tym co było. *Bartk.* Żal za wszystkim, co mija. *Iwasz.* Z żalu za przerwanym wątkiem. *Kruczk.* Żal za zmarnowanym

dobrem dodawał zemście sił. *Wikt.* 2. Chwytał ją żal nad tym nieszczęśnikiem. *Sienk.* Z tym żalem nad męczennikami nauki lepiej było. *Makusz.* 3. W sercu budzi się jakiś straszny żal na to, że mi się życie tak zmarnowało. *Zapol.* 4. Czuł do niej żal. *Sienk.* Nie miała do Mani żalu o tę decyzję. *Nałk.* Z żalu o to rosła w Agnisi miłość. *Dąbr.* Mam do niego jakby żal o to. *Nowak.*

Zwroty: 1) komuś (jest) żal kogo, czego; 2) żal się komuś robi kogo, czego; 3) żal kogo chwyta; 4) żal kogo zdejmuje; 5) żal w kimś wzbiera; 6) budzić w kim żal; 7) zawodzić żalem; 8) rozwodzić (gorzkie) żale (Małacz.); 9) żal (jest) co robić; 10) nieutulony żal.

1. Jakby mu żal było tamtych czasów. *Reym.* żal mu było wiernego psa. *Wikt.* żal mi było staruszki. *Grusz.* 2. żal mu się jej zrobiło. *Perz.* 3. żal pochwycił pana Andrzeja. *Sienk.* 4. Zdjął mię żal. *I. Dąbr.* 5. żal w nim wzbiera chwilami. *Bartk.* 6. Takie wiadomości budziły żal. *Nałk.* 7. Zawodziło coś żalem. *Bartk.* 9. żal odpowiedzieć. *Krasz.*

Żali (!) ażali = zali (arch.), azali (arch.) = czy. Kr. 1, 274.

Żalić się (niedok.)—użalić się (dok.). I Formy: 1) żalę się, żalisz się, żali się, żalimy się...; żal się!; żalący się; żalił się, 2) użalić się, jak: żalić się. II Składnia: 1) **Ż. ś.** nad kim, nad czym, rzadko: kogo, czego (dawn.) = boleć, litować się nad kim, nad czym, 2) **Ż. ś.** na kogo, na co — przed kim, rzadziej: komu = uskarżać się na kogo, na co — przed kim.

1. Nad sobą się żalił. *Bartk.* Cudzych się nieszczęść żali, kto swych dozna. *Cyt. SW.* 2. Na Boga, to mnie, królu, na nic się żal! *Słow. cyt. SW.*

Zwrot: żal się Boże (w znaczeniu przymiotnikowym) = taki, że niech się Bóg pożali = nic niewart.

Sukienczyna na niej żal się Boże. *Mp.*

Żal się Boże = nic niewart. Ob. Żalić się.

Żaluzja, nie: zaluzja; dlp tej żaluzji, dlm tych żaluzji.

Żałoba po kim, po czym, nie: za kim, za czym.

...po kim była żałoba. *Mick.* Dzień żałoby po tych (nie: za tymi), którzy złożyli krew na ołtarzu ojczyzny. *Cyt. Kr. 1, 58.*

Zwrot: 1) brać żałobę = okrywać się żałobą, przyodziewać żałobę; 2) nosić żałobę; 3) na znak żałoby; 4) żałoba na kapeluszu, na rękawie. *SW.*; 5) być w żałobie; 6) chodzić w żałobie.

1. Brał dom żałobę. *Mick.* 2. żałobę nosiła po mężu... *Małacz.* 3. Czarna chorągiew na znak żałoby. *SW.*

Żałosny, nie: żałośny.

Twarz przybrała wyraz żałosny. *Danił.* Z człowieka robił żałosny badyl ludzki. *Kruczk.*

Żałość czego (Gr. Ak. 307).

Zwrot: żałość ściska serce.

Serce ściskała mu żałość. *Szczuc.*

Żałować (niedok.)—pożałować (dok.). I Formy: 1) żałuję, żałujesz...; żałuj!; żałujący; żałował, 2) pożałować jak: żałować. II Znaczenie i składnia: 1) **Ż.** kogo, czego (nie: za kim, za czym) = smucić się z powodu utraty kogo, czego, 2) **Ż.** kogo = współczuć komu, 3) **Ż.** czego lub **Ż.**, że... = uczuwać żal, skruchę z powodu czego, 4) **Ż.** komu (rzadziej: dla kogo) czemu — czego — na co = skąpić komu, czemu — czego — na co.

1. Patrzysz, jakbyś czego żałował. *Iwasz.* Nie ma czego (nie: za czym) żałować. *Cyt. Kr. 1, 58.* 2. Nikt go nie pożałował w strapieniu. *Prus.* 3. Żałujesz dawnych uczynków. *Sienk.* Później żałował pewnych dobitnych aforyzmów. *Żerom.* żałowałam, że nie było po drodze jakiego kościoła. *Zapol.* 4. Znać było, że sobie na jadło nie żałował. *Sienk.* Nie możesz powiedzieć, żebym na to żałował. *Dąbr.* Pożałował swojego kroku. *Iwasz.* Nie żałuję tego dla Lucyny. *Strug.*

Zwrot: żałować grzechów lub za grzechy.

Za grzech żałując... *Mick.*

Żandarm — żandarmski — żandarmeria.

Żar, dlp tego żaru. Znaczenie: 1) **Ż.** = rozpalone węgle, 2) **Ż.** = upał, gorąco, 3) **Ż.** = (! rus.) zapał.

1. Żar wszystek z pieca wygarnąć. *SW.* 2. Żar z nieba spływał. *Mp.* 3. Komedia brzmiąca z zapałem (nie: z żarem.). *Brückner.*

Żardynierka, nie: żardinierka.

Żargon, dlp tego żargonu.

Żarki (nazwa miejscowości) —żarecki. Forma dop. Żarek, nie: Żarków.

Jadę do Żarek.

Żarków (nazwa miejscowości) — żarkowski.

Żarliwość — Składnia: 1) **Ż.** kogo—w czym = gorliwość kogo — w czym, 2) **Ż.** o kogo, o co = żarliwa walka o co.

1. Żarliwość w zdobywaniu wiedzy. *Danił.* 2. Żarliwość o dobro pospolite. *Cyt. SW.*

Żarna (zwykle w lm), dlp tych żarn lub żaren.

Żarnowiec (nazwa miejscowości) — żarnowiecki.

Żarnów (nazwa miejscowości) — żarnowski.

Żart, dlp tego żartu.

Zwroty: 1) coś robić na żarty (= na niby); 2) coś robić nie na żarty (= na serio, na prawdę); 3) stroić żarty. *SF;* 4) obracać co w żart lub w żarty; 5) niewczesne (niewłaściwe, nie na miejscu) żarty; 6) wolne żarty = żartuj sobie, ale nic z tego nie będzie, daj pokój temu, zaniechaj tego; 7) zbywać kogo żartami = potraktować czyjąś sprawę na żarty.

2. Zaczynam się go bać nie na żarty. *Zapol.* Gospodarz nie na żarty zabierał się do skóry. *Wikt.* Widmo najazdu rodziny prześladowało ją nie na żarty. *Dąbr.* 4. Wszystko obrócone było w żart. *Sienk.* Obracam wszystko w żart. *Danił.* 6. Wolne żarty, nie rób kawałów. *Małacz.*

Żartować (niedok.). I Formy: żartuję, żartujesz, żartuje...; żartuj!; żartujący; żartował. II Składnia: **Ż.** z kogo, z czego.

Będą z pana żartować sąsiedzi. *Mick.* Chłopi żartowali ze ślimaka. *Prus.* Oni z nas żartują. *Sierosz.* żartowali z niego. *Dąbr.*

Żarzący się, nie: zarzący się. Ob. Żarzyć.

Żarzewie, dziś zwykle: zarzewie.

żarzewiem. *Żerom.*

Żarzyć (niedok.) — rozżarzyć (dok.). I Formy: 1) żarzę, żarzysz, żarzy, żarzymy...; żarz! żarzcie!; żarzący; żarzony; żarzył, 2) rozżarzyć, jak: żarzyć. II Składnia: **Ż.** co—czym.

Żąć (niedok.) — wyżąć, zżąć (dok.). Ob. Zżąć. I Formy: żmę, żmiesz, żmie..., żmą, żmij!; żęty; żął, żęłem, żęli. II Znaczenie i składnia: **Ż.** co — czym = ściskać, gnieść, miąć co — czym.

Żąć (niedok.)(nie: znąć) — zżąć (dok.). Ob.

Zżąć. I Formy: żnę, żniesz...; żną; żnij!; żęty; żął, żęłem, żęli.

Żądać (niedok.) — zażądać (dok.). I Formy: 1) żądam, żądasz...; żądaj!; żądający; żądany; żądał, 2) zażądać (dok.), ale: pożądać (niedok.). II Składnia: **Ż.** kogo, czego — od kogo, od czego = domagać się kogo, czego — od kogo, od czego.

Żądamy wiernego portretu od współczesnych dziejów pisania. *Mochn.* Los zażądał od niej czego innego. *Nałk.* Wszystko to żądało naszej zguby. *Małacz.*

Żądanie kogo, czego — od kogo, od czego.

Zwroty: 1) robić co na żądanie czyje; 2) zgłaszać żądanie *(Kod. Post. Cyw.)* lub stawiać żądanie; 3) uprzedzać czyje żądania; 4) żądaniu czyjemu zadość czynić. *SW;* 5) żądaniu czyjemu dogadzać. *SW.*

1. Na żądanie pozwanego... *Kod. Post. Cyw.* 3. Zawstydziła mnie uprzejmość przyjaciela, uprzedzająca żądania moje. *Cyt. SW.*

Żądło — żądełko; dlm tych żądeł.

Żądny czego = chciwy czego, ale: rządny — porządny.

Żądny przygody. *Bartk.* Żądny radości. *Nałk.*

Żądza — Składnia: 1) **Ż.** kogo (gdy się wymienia osobę, która żądzy ulega), 2) **Ż.** czego (gdy się wymienia coś, co jest przedmiotem żądzy).

Żądza sławy. *Żerom.* Żądza władzy. *Bartk.* Żądza ruchu, blasku, świateł. *Żerom.* Uczuł w sobie żądzę życia. *Dyg.* Czuł żądzę czynu. *Wikt.*

Że lub **iż** (spójnik, rozpoczynający różnego rodzaju zdania podrzędne). Akcent: że'byśmy, że'byście, nie: żeby'śmy, żeby'ście.

Że (wyrazek wzmacniający, szczególniej formy rozkaźnika, np. dajże! chodźże!; używanie go przy innych formach czasownika jest prowincjonalizmem, którego należy w poprawnym języku unikać, np. chodziliżeśmy, zamiast: chodziliśmy, jakżeśmy to zobaczyli, zamiast: jakeśmy to zobaczyli).

Żebrać (niedok.). I Formy: żebrzę, żebrzesz..., żebrzą, rzadko: żebram, żebrasz... (dawn.); żebrz! żebrzcie!; żebrzący; żebrany; żebrał. II Składnia: 1) **Ż.** (bez dopełn.) = prosić o jałmużnę, 2) **Ż.** u kogo — czego lub o co — za kim, za czym. Por. Prosić.

1. Czyliż do biesiady przypuszczać mamy żebrające dziady? *Mick. cyt. SW.* 2. Dziad żebrzący chleba. *Mick. cyt. SW.* żebrał o jeden wyraz. *Wikt.* Wiecznie w poszukiwaniu kilku naraz profesorów, aby żebrać u nich pobłażliwości dla upadłych uczniów. *Parand.*

Żebro, nie: ziebro, ani: ziobro (gw.), mjsclp w tym żebrze, dlm tych żeber.

Żec. Formy: żgę, zżesz, zżę...; żgący; żegł.

Żeglarz, dlm tych żeglarzy lub tych żeglarzów.

Żegnać (niedok.) — przeżegnać (dok.) — pożegnać (niedok.). I Formy: 1) żegnam, żegnasz...; żegnaj!; żegnający; żegnany; żegnał, 2) przeżegnać, pożegnać, jak: żegnać. II Znaczenie i składnia: 1) **Ż.** (dok. przeżegnać) kogo, co = robić nad kim, nad czym znak krzyża, błogosławić kogo, co znakiem krzyża, 2) **Ż.** (dok. pożegnać) kogo, co — czym = żegnać się z kim, z czym, rozstawać się z kim.

1. Przeżegnał dom i pojechał. 2. Słońce żegna szczyty drzew. *Dyg.* Szlochem najżałośniejszym żegnał serdecznego towarzysza. *Wikt.*

Zwrot: żegnaj! = bądź zdrów, do widzenia!

Żegnać się (niedok.) — przeżegnać się (dok.) — pożegnać się (dok.). I Formy jak: żegnać — pożegnać. II Znaczenie i składnia: 1) **Ż. ś.** (dok. przeżegnać się) (bez dopełn.) = robić znak krzyża, 2) **Ż. ś.** (dok. pożegnąć się) z kim, z czym = rozstawać się z kim, z czym.

2. Kto wchodzi do mnie, żegna się z nadzieją. *Mick. cyt. SW.*

Zwrot: przeżegnaj się! = opamiętaj się! zastanów się! co ty wygadujesz! przeżegnaj się lewą ręką! = to nie prawda, to niemożliwe, jak niemożliwym jest żegnanie się lewą ręką.

2. Przeżegnajcie się lewą ręką! W naszej zaspanej kolonii? Co wam? *Danił.*

Że jak gdyby = jak gdyby.

Działo się to w ten sposób, że jak gdyby wszystko jej słuchało. *Nałk.*

Żelazko do prasowania.

Obejrzałem się za żelazkiem do prasowania. *Choyn.*

Żelazny, nie: zielazny.

Żelazo (nie: zielazo) — żelazny, — żelazisty, nie: żelezisty. Forma: mjsclp w tym żelazie, nie: w żelezie.

Zwrot: kuć żelazo, póki gorące = korzystać z nadarzającej się sposobności.

Trzeba kuć żelazo, póki gorące. *Sierosz.*

Żelazobeton lub żelbet, dlp żelazobetonu (żelbetu).

Żeleźniak (IGD), nie: grapa, grapka (prow.).

Żenić (niedok.) — ożenić (dok.). I Formy: 1) żenię, żenisz, żeni, żenimy...; żeń! żeńcie!; żeniący; żeniony; żenił, 2) ożenić, jak: żenić. II Składnia: **Ż.** kogo — z kim.

Żeniec, dlp tego żeńca, wlp żeńcze! mlm ci żeńcy, dlp tych żeńców.

Żenować się (niedok.) = krępować się (Krasn. 86). I Formy: żenuję się, żenujesz się...; żenuj się!; żenujący się; żenował się. II Składnia: **Ż. ś.** kim, czym.

Żerdź (nie: żyrdź) — żerdka, — żerdziany. Formy: mlm te żerdzie, dlm tych żerdzi.

Żeton, dlp tego żetonu.

Żgać. Ob. Żgać.

Żleb, dlp tego żlebu.

Żłobek, rzadziej: żłóbek, dlp tego żłobka (żłóbka), rzadziej: żłobku.

Szwalnia, żłóbek, wypożyczalnia książek. *Grusz.* Wizerunek oblicza naszej matki Polski od piastowskiego żłobku... *Krasz. cyt. SW.*

Żłobić (niedok.) — wyżłobić (dok.). I Formy: 1) żłobię, żłobisz, żłobi, żłobimy...; żłób! żłóbcie!; żłobiący; żłobiony; żłobił, 2) wyżłobić, jak: żłobić. II Składnia: 1) **Ż.** co — czym = karbować co — czym, 2) **Ż.** co — czym — w czym = wydłubywać co — czym — w czym.

1. Żłobić drzewo. żłobić dziurę w drzewie.

Żłopać (niedok.) — wyżłopać (dok.). I Formy: 1) żłopię, żłopiesz... lub żłopam, żłopasz...; żłop! lub żłopaj!; żłopiący lub żłopający; żłopał, 2) wyżłopać, jak: żłopać. II Składnia: Ż. co.

Przeciw szlachcie żłopiącej krew ludu. *Małacz.*

Żłób — żłobek, rzadziej: żłóbek; dlp tego żłobu.

Żmija, nie: żmija; dlp tej żmii, dlm tych żmij.

Żminda = mantyka, nudziarz. Por. Zminda. Formy: lp ten (ta) żminda, tego (tej) żmindy, temu (tej) żmindzie, tego (tę) żmindę, żmindo! tym (tej) żmindą, o tym (tej) żmindzie; lm te żmindy, tych żmind, tym żmindom, tych żmind (rm), te żmindy (rż), tymi żmindami, o tych żmindach.

Żmuda lub **zmuda.**

Żmudny lub **zmudny.**

W przekładzie żmudnym i dosłownym. *Parand.* Musieliśmy pracę przedsięwziąć żmudną i uciążliwą. *Kruczk.*

Żmudź, rzadko: Żmujdź (dawn.) (JP 6, 32).

Zwroty: 1) mieszkać na żmudzi; 2) jechać na żmudź. Por. Mazowsze, Kujawy, Podlasie.

Żmurko, Żmurki, Żmurce, Żmurkę... Ob. Nazwiska polskie, przyswojone słowiańskie na -o.

Żnin (nazwa miasta) — żniński.

Żniwiarz — żniwiarka. Forma dlm tych żniwiarzy lub tych żniwiarzów.

Żokej (!) = dżokej (PA).

Żołądź ta, nie: ten żołądź, ani: ta (ten) żołędź! Formy: dlp tej żołędzi, mlm te żołędzie, dlm tych żołędzi.

Żołd, dlp tego żołdu.

Zwrot: być na żołdzie czyim lub u kogo.

Na własnym żołdzie jestem. *Sienk.*

Żołna, nie: żołma, ani: dziołna; dlm tych żołn, nie: żołen.

Niepojęta ilość żołn (nie: żołen). *Ork.*

Żołnierz, nie: żołnirz, ani: żołmi(e)rz; mlm ci żołnierze, dlm tych żołnierzy, rzadko: tych żołnierzów.

Żołnierz nasz musi zajaśnieć cnotą na śmierć gotową. *Żerom.*

Żona — żonaty, — bezżenny.

Zwroty: 1) oddać lub dać komu — kogo za żonę. *SF;* 2) brać kogo za żonę; 3) brać co (w posagu) za żona.

2. To nie jest panna, którą można wziąć za żonę. *Zapol.*

Żonaty z kim (JP 21, 58).

Żongler (nie: dżongler) — żonglerka, — żonglować. I Formy: żonglуję, żonglujesz...; żongluj!; żonglujący; żonglował. II Składnia: Ż. czym.

Żonkil, nie: dżonkil, ani: ta żonkila. Formy: dlp tego żonkila, mlm te żonkile, dlp tych żonkili.

Żółcić (niedok.) — pożółcić (dok.). I Formy: 1) żółcę, żółcisz, żółci, żółcimy...; żółć! żółćcie!; żółcący; żółcony; żółcił, 2) pożółcić, jak: żółcić. II Składnia: Ż. co — czym.

Żółć, dlp tej żółci.

Zwrot: żółć kogo zalewa = ktoś namiętnie zazdrości lub gniewa się.

Mnie żółć zalewa. *Makusz.*

Żółkiew (nazwa miasta) — żółkiewski.

Żółknąć (niedok.) lub **żółknieć.** I Formy: żółknę, żółkniesz...; żółknij!; żółknący lub żółkniejący; żółknął, żółknęłem, żółknęli lub żółkł, żółkłem, żółkli. II Składnia: Ż. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym co: nabrzmieć).

Żółtko to, nie: ten żółtek (prow.).

Żółty — żółciejszy lub żółtszy. Składnia: Ż. z czego lub od czego (z tym samym rozróżnieniem znaczeniowym, co w czasowniku: żółknąć).

Miedza żółta od kamioły. *Orzesz.* Żółty ze złości.

Żółw — żółwi (przymk.). Formy: dlp tego żółwia, dlm tych żółwi lub tych żółwiów.

Zwrot: posuwać się żółwim krokiem (= bardzo wolno).

Żrebię (!) = źrebię.

Żreć (niedok.), nie: żryć. I Formy: żrę, żresz, żre, żremy...; żryj! żryjcie!; żrący (nie: żrejący); żarł, żarli.

Tych gudłajów jakichś żrących (nie: żrejących) obok. *Kad.*

II Znaczenie: 1) Ż. co (tryw.) = jeść żarłocznie, 2) Ż. (przen.) kogo, co = zjadać, gryźć, trawić, trapić.

2. Mnie rozpacz żarła. *SW.* Żrąca jest i paląca mojej gorycz mowy... niech żre i pali nie was, lecz wasze okowy. *Mick. cyt. SW.*

Żreć się (niedok.). I Formy jak: żreć. II Znaczenie i składnia: 1) Ż. ś. z kim — o co = gryźć się z kim, kłócić się z kim o co, 2) Ż. ś. czym = trapić się czym.

1. Uciekał słysząc skowyty żrących się o resztki. *Wikt.* 2. żarł się swym upokorzeniem i wstydem. *Krasz. cyt. SW.*

Żrenica (!) = źrenica.

Żuć (niedok.). I Formy: żuję, żujesz...; żuj!; żujący; żuty; żuł. II Składnia: Ż. co — czym.

Żulik (! rus.) = oszust.

Żur, dlp tego żuru.

Żuraw (PA), nie: żóraw; dlp tego żurawia, mlm te żurawie, dlm tych żurawi. Znaczenie: 1) Ż. (ptak), 2) Ż. = dźwignia u studni.

Wyrażenie: 1) żuraw od studni; 2) studnia żurawiana = studnia z żurawiem.

Długi żuraw od studni kołysze się powolnie. *Krasz.*

Żurawina (PA), nie: żórawina.

Żurnal, dlp tego żurnalu, lm tych żurnali, rzadziej: żurnalów. Znaczenie: 1) Ż. (! rus.) dziennik, gazeta, 2) Ż. = czasopismo poświęcone modom stroju.

1. Wypisuję dla ciebie po kilka żurnalów (zamiast: prenumeruję dla ciebie po kilka dzienników). *Orzesz.* 2. żurnale nowe mody nam zapowiadają. *SW.*

Żurnalista = dziennikarz.

Żurnalistyka = dziennikarstwo.

Żużel, nie: zuzel; dlp tego żużla.

Dymiące żużle pomsty. *Berent.* Kuchnia spaliła na żużel jej urodę. *Parand.* Żużel. *Kunc.*

Żwaniec (nazwa miasta) — żwaniecki; dop. Żwańca.

Żwir, nie: zwir, ani: żwir; dlp tego żwiru.

Wyrażenie: 1) żwir tłuczony; 2) żwir przesiewany, nie: siany; 3) żwir kopalny, nie: kopany; 4) żwir na podsypkę, nie: dla podsypki. *KJMK.*

Żychlin (nazwa miejscowości) — żychliński.

Życie.

Zwroty: 1) tryb, sposób, rzadziej: skład życia; 2) bieg, kolej życia; 3) prowadzić, wieść, pędzić życie; 4) zakładać nowe życie; 5) trawić życie na czym; 6) tracić życie na co; 7) mieć z kim, z czym święte (= spokojne, wygodne) życie; 8) przyprowadzać kogo do życia. *SW* = przyprowadzać kogo do odzyskania przytomności; 9) nastawać na czyje życie, *SW* = zagrażać czyjemu życiu; 10) odebrać komu życie. *SW;* 11) pozbawić kogo życia. *SW;* 12) pozbawić kogo środków do życia; 13) zostawić kogo przy życiu, *SW* = darować komu życie; 14) zastać kogo przy życiu. *SW;* 15) zostać przy życiu, *SW* = ocaleć; 16) życie za kogo, za co położyć lub dać (w ofierze). *SF. SW;* 17) przypłacić co życiem. *SW;* 18) ujść z życiem, *SW* = ujść cało; 19) nie dawać znaku życia = a) omdleć, b) nie dawać o sobie wiadomości; 20) prosić kogo o życie = prosić kogo o darowanie życia; 21) wprowadzać co w życie = zalecić wykonanie czego; 22) powołać co do życia; 23) sztuka umiejętności życia; 24) karta z życia, obraz życia; 25) znać się z życiem = mieć doświadczenie życiowe; 26) złamać, zwichnąć, zmarnować, zatruć komu życie; 27 kochać, miłować kogo, co nad życie; 28) walka na śmierć i życie; 29) być między życiem a śmiercią; 30) póki życia = póki ktoś żyć będzie; 31) za życia = gdy jeszcze żyje; 32) życie publiczne, prywatne, towarzyskie; 33) życie siedzące; 34) życie nad stan; 35) życie na wsi, życie w mieście.

1. Chciałby zmienić tryb życia. *Iwasz.* Tylko ten tryb życia wart jest ludzkiego zachodu. *Dąbr.* Rażą go nasze poglądy, cały skład życia. *Sierosz.* 2. Ulegałem i ja tej zwykłej kolei życia. *I. Dąbr.* 3. Wiódł życie na wyżynach. *Żerom.* Czy ty masz zamiar zawsze prowadzić takie życie? *Iwasz.* Pędzili życie wśród swawoli, igrań, zabaw. *Wikt.* 4. Nowe życie zakładał tu sobie. *Żerom.* 5. Ze szlachtą strawił życie na biesiadach. *Mick.* 7. Teraz mam święte życie. *Zapol.* 14. Może go zastaniemy jeszcze przy życiu. *SW.* 19. Dwór nie dał znaku życia. *Sierosz.* Nie dała znaku życia. *Dąbr.* 21. Wprowadzić w życie ustawę, przepis... *SW.* 22. Narodziny nowej nadwartości powołały do życia nowy typ gospodarki. *Danił.* 23. Sztuki życia naucza nas. *Makusz.* 24. Ta karta z życia profesora była nam obca. *Goet.* 26. Zawsze coś ci powie, co ci życie zatruje. *Dąbr.* 27. Kochaliśmy go nad życie. *Kad.* 28. Bój na śmierć i życie. *Żerom.* 29. Leżałem między życiem a śmiercią. *Żerom.* 31. Może za życia znieść osiedle. *Kod. Cyw. Rodzina.* 32. Napięcie życia towarzyskiego. *Nałk.* 35. Zlękła się życia na wsi. *Dąbr.*

Życzenie czego.

Zwroty: 1) wyrażać lub wysuwać (nie: stawiać) życzenie. *PJ 1, 73;* 2) przychylić się do czyjego życzenia; 3) składać komu życzenia (= powinszowania); 4) mieć życzenie czego (!) = życzyć sobie, chcieć czego.

Życzliwość dla kogo, dla czego, nie: do kogo, do czego.

Wróciła mi życzliwość dla świata *Sierosz.*

Zwroty: 1) okazywać komu życzliwość. *SW;* 2) przyjmować kogo z życzliwością. *SW;* 3) zjednać sobie u kogo życzliwość. *SW;* 4) doznać od kogo życzliwości. *SW.*

Życzliwy komu, czemu lub dla kogo.

życzliwe projektowi redakcje obiecywały wzmianki. *Święt.* Zawsze nam życzliwy. *Strug.*

Życzyć (niedok.). I Formy: 1) życzę, życzysz, życzy, życzymy...; życz! życzcie!; życzący; życzył. II Składnia: 1) Ż. komu lub sobie — czego (nie: Ż. czego) = winszować komu lub sobie — czego, chcieć życzliwie dla kogo lub dla siebie—czego, 2) Ż. komu, żeby... = przez życzliwość dla kogo chcieć, żeby...

1. życzyli sobie zdrowia. *Mick.* Czego pan sobie życzy? *Reym.* (nie: czego pan życzy). Pani sobie życzy tego. *Sierosz.* 2. życzę, żebyś był z siebie zadowolony.

Żyć (niedok.). I Formy: żyję, żyjesz...; żyj! żyjcie!; żyjący; (stpl. żywę, żywiesz..., ale: żywię, żywisz... od: żywić) (JP 5, 56); żył. II Składnia: 1) Ż. czym (gdy się wymienia środek materialny życia), 2) Ż. z czego (gdy się wymienia źródło, z którego się czerpie środki do życia), 3) Ż. dla kogo, dla czego (gdy się wymienia cel życia), 4) Ż. według czego, nie: pod czym (gdy się wymienia sposób życia), 5) Ż. w czym (gdy się wymienia okoliczności zewnętrzne życia), 6) Ż. z kim (gdy się wymienia osobę, z którą się współżyje).

1. Do czasu żyjem tylko rozpaczą i nocą. *Krasiń.* Potrzebą lęku żyła tak, jak inni potrzebą alkoholu. *Siedl.* 2. Z czego by żył? *Prus.* 3. Człowiek dla pracy żyjący. *Bartk.* 4. System, według którego (nie: pod którym) żyłem. *Mp.* 5. Człowiek w pracy żyjący. *Bartk.* 6. Dziwny ten człowiek z nikim nie żył. *Wikt.*

Zwroty: 1) żyć z kim na przyjacielskiej (lub złej) stopie; 2) żyć wiarą, miłością, nadzieją; 3) żyć pełnym życiem, żyć pełnią życia, żyć pełnym tętnem; 4) żyć nad stan = żyć nad możności materialne; 5) żyć z kredką w ręku = żyć według rachunku; 6) jak żyję nie = nigdy.

1. Nie da się z nim żyć na przyjacielskiej stopie. *Kad.* 2. żył tą nadzieją. *Reym.* 3. Miasto żyło pełnym tętnem stolicy. *Nałk.* 4. żyjemy nad stan. *Parand.* 6. Jak żyję nigdy nic podobnego nie widziałam. *Dąbr.*

Żyd—(wielka litera na początku, jeśli oznacza przedstawiciela narodowości; mała litera na początku, jeśli oznacza przedstawiciela religii) — Żydówka — Żydowica (N) lub Żydówica, Żydówa, — żydostwo, nie: żydowstwo, ale: żydowski, nie: żydoski.

Żydaczów (nazwa miasta) — żydaczowski.

Żydek (! prow.) = nożyk do obierania (IGD).

Żyła — żyłka, — żylny, rzadziej: żyłowy.

Zwrot: mieć żyłkę do czego = mieć skłonność, upodobanie do czego.

Miał żyłkę do koni. *Bartk.*

Żyrandol = świecznik. Ob. Lichtarz. Formy dlp tego żyrandola, mlm te żyrandole, dlm tych żyrandoli.

Żyro — żyrować — zażyrować.

Żyto — żytni, rzadziej: żytny.

Żywica — żywiczny.

Żywiciel, mlm ci żywiciele, dlm tych żywicieli.

Żywić (niedok.). I Formy: żywię, żywisz, żywi, żywimy...; żyw! żywcie!; żywiący; żywiony; żywił. II Składnia: Ż. kogo — czym.

Zwrot: żywić dla kogoś jakieś uczucie.

Nie żyw złości! *Makusz.*

Żywiec — żywiecki.

Żywioł, gorzej: element (nie: żywiół, ani: ta żywioła). Forma: dlp tego żywiołu.

Zwroty: 1) być w swoim żywiole = czuć się doskonale; 2) żywioł mieszczański, żywioł rewolucyjny, żywioł polski, żywioł niemiecki, żywioł miejscowy, żywioł rodzimy, żywioł obcy.

1. Był w swoim żywiole, lubił takie rozmówki. *Kruczk.*

Żywopłot, dlp tego żywopłotu.

Żywot, dlp tego żywota, mlm te żywoty, nie: te żywota.

Żywotny, nie: żywotni, ale: dożywotni.

Żywy (żyw). Forma: żyw używa się tylko w pewnych tradycyjnych zwrotach w orzeczniku.

Zwroty: 1) póki żyw = póki będzie żyw = póki będzie żył; 2) jak żyw = jak jest żyw = jak żyje; 3) kto żyw = kto jest żyw = kto żyje = wszyscy; 4) jako żyw nie = nigdy, wcale nie; 5) do żywego (z domyśl.: ciała) kogo zadrasnąć, komu dogryźć.

1. Pókim żyw, nie będzie z tego nic. *Sienk.* 2. Jak żyw, nie znał pieszczoty. *Bartk.* 3. Kto żyw, opuszcza dawnego pana. *Sienk.* 4. Takiego konia, jako żyw, przecie nie widział. *Bartk.* 5. Zadraśnięta do żywego ambicja. *Małacz.* Dogryzła im do żywego. *Wikt.*

Żyzny, nie: żyźny. Składnia: **Ż.** w co.

Powiat bardzo żyzny w oliwę i ryż. *Mick.*

BIBLIOTEKA UP
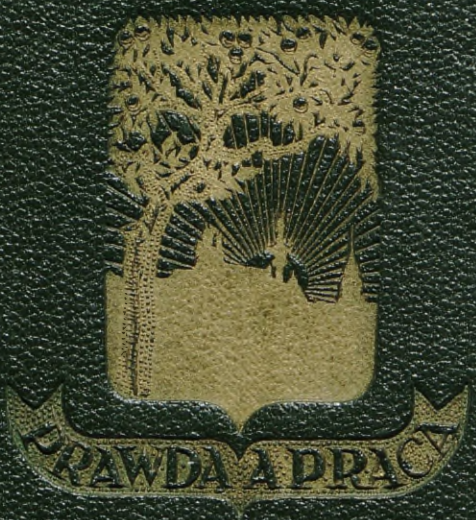
BIBLIOTEKA NAUKOWA WAP
39835/I/2